LIJST VAN ONREGELMATIGHEDEN
LIST OF IRREGULARITIES

geen / *none*

INHOUD VAN DE SPOEL
CONTENTS OF REEL

De Opmerker

Periode:
1909 (jrg.44) t/m 1910 (jrg.45)

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

45ste JAARGANG

1910.

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

's-GRAVENHAGE.

REDACTIE EN ADMINISTRATIE : STEPHENSONSTRAAT 92.

W 145

REGISTER.

A.

Bladz.

Algemeene Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1910 . . . . . 28.
Amsterdam's Raadhuis . . . . . 43, 51, 65.
Antwerpen. (Het koor der Kathedraal van) . . . 145.
»Amsterdam« (Middelbare Technische School) . . 183.
Amsterdamsche Paleis-Raadhuis-quaestie. (De) 209, 225
Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam . 268.
Algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen . . . . . 287, 292.
Auteursrecht op voortbrengselen van kunst en kunstnijverheid . . . . . 291.
Architectuurschetsen . . . . . 301.
Aannemerij . . . . . 340, 345.
Architectura et Amicitia. (Het Feest van) . . . . 369.
Aken . . . . . 401.

B.

Brieven van Piet van Diever . 12, 73, 193, 330, 385.
Beursvreugde en Beursmisère . . . . . 17.
Bergambacht. (Het slot 's Heeraartsberg bij) . . . 25.
Brussel. (Oud-Hollandsch te) . . . . . 26.
Brussel (Algemeene Internationale Tentoonstelling te) 28.
Bijproduct der Hoogovens. (Een nieuw) . . . . . 40.
Berlijn en zijn voorsteden . . . . . 40.
Bouwkunst en Internationalisme . . . . . 41, 81.
Bouwmaterialen. (Nieuwe . . . . . 46.
Brief aan onzen Lezerskring. (Een) . . . . . 49.
Beerputten te Groningen . . . . . 68.
Bordeaux . . . . . 89, 113.
Bouwkunst en Critiek . . . . . 129.
Brussel. (De Nederlandsche Bouwkunst op de Wereldtentoonstelling te) . . . . . 146.
Bouwkunst. (Keltische) . . . . . 153, 171.
Brussel (De Tentoonstelling te) . . . 161, 241, 415.
Bij de kapers aan boord . . . . . 164.
Beroemde Bouwmeesters . . . . . 178, 417.
Beveiliging van steenhouwers . . . . . 179.
Brussel . . . . . 201.

Bladz.

Brussel's Raadhuis . . . . . 233.
Brazilië. (Oude Hollandsche tegels in) . . . . . 239.
Bliksem Afleiders. . . . . 247.
Brussel. (De Wereldtentoonstelling te) 249, 257, 265 273, 281, 289, 297, 305.
Bouwkunde. (Middelbare Technische School voor de) 302.
Bondsfeest der schilderspatroons. (Het) . . . . . 309.
Bouwkundige Vereenigingen. (Wetgevende Arbeid van) 313.
België. (De St. Lucas-scholen in) . . . . . 347, 357.
Bliksemafleiders in de Oudheid . . . . . 350.
Beurs voor den Diamanthandel . . . . . 405.
Bouwkunst. (De verwaarloosde) . . . . . 409, 419.
Beheer. (Eigen) . . . . . 412.

C.

Chili (De Nederlandsche Ingenieur in) . . . . . 14.
Cultuur- en natuurhistorische beteekenis der terpen. (De) . . . . . 127, 136.
Critiek. (Bouwkunst en) . . . . . 129.
Cement in de Ver. Staten. . . . No. 47, bijlage 3.

D.

Den Lezer Heil! . . . . . 1.
Damplan . . . . . 36.
Drentsche hunnebedden en Grieksche rotsgraven . 52.
Dijk. (De West-Kapelsche) . . . . . 127.
Dordrecht. (De O.L.V. of Groote Kerk te) . . . . 139.
Doorslaan van muren . . . . . 188.
Drainage . . . . . 214.
Diamanthandel. (Beurs voor den) . . . . . 405.
Dakbedekking. (Een nieuwe gegolfd stalen) . . . . 413.

E.

Een Engelsch Huis . . . . . 21.
Elfde Internationale Wonings-Congres te houden te Weenen. . . . . 35.

Bladz.

Eerste M. T. School. (De) . . . . . 182.
Een kleine maar belangrijke Tentoonstelling . . . 186.
Electriciteit. (Gas en) . . . . . 279.
Eigen Beheer . . . . . 412.

F.

Fransche Ingenieurs . . . . . 10.
Feest van Architectura et Amicitia. (Het) . . . . 369.

G.

Gouda . . . . . 9.
's-Gravenhage. (Het Uitbreidingsplan van) . . 11, 19.
Gemeentebedrijven. (Nationaal Congres ter bespreking van de) . . . . . 22.
Grafzerken. (Opstelling van oude) . . . . . 26.
Geertruidenberg. (De Kerk der Ned. Herv. Gem. St. Gertrudis te) . . . . . 27.
Gouda (Het Lazaruspoortje te) . . . . . 39.
Grieksche rotsgraven. (Drentsche hunnebedden en) . 52.
Groningen. (Uit) Tonnenstelsel en Beerputten . . . 59.
Groningen. (Beerputten te) . . . . . 68.
Gegevens. (Hydrologische) . . . . . 160.
Groningen. (Waterleidingplannen in) . . . . . 187.
Gas en Electriciteit . . . . . 279.
Groningen. (Het Waterleidingplan voor de provincie) 342.
's-Gravenhage. (De St. Jacobskerk te) . . . . . 361.
's-Gravenhage (Nog eens het Raadhuis van) . . . 372.
Graft. (Het Raadhuis te) . . . . . 377.

H.

Huis. (Een Engelsch) . . . . . 21.
's Heeraartsberg bij Bergambacht (Het Slot) . . . 25.
Hoogovens. (Een nieuw bijproduct der) . . . . . 40.
Huizen. (Het schilderen der) . . . . . 114.
Horst . . . . . 143.
Hydrologische Gegevens . . . . . 160.
Hollandsche Methode. (Het steenbakken volgens de) 202, 234.
Haarlem. (De restauratie van de St. Bavo te) . . 212.
Hout. (Keuring van) . . . . . 224.
Haagsche Schouwburgvraagstuk. (Het) . 329, 337, 353.
Hoe Amerika uitvinders kweekt. . . . . 343.

I.

Ingenieurs. (Fransche) . . . . . 10.
Internationalisme. (Bouwkunst en) . . . . 41, 81.
Instituut. (Een nieuw koloniaal) . . . . . 237.
Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911 395.

Ingezonden stukken . . . . . 103, 270.
Opstelling van Oude Grafzerken 37, 55, 71
Prijsvragen . . . . . 111.
De ontsiering van Stad en Land . . . . . 148.
Koninginnedag . . . . . No. 38, bijblad 3.
Schoonheidscommissie voor de gemeente 's-Gravenhage 376.

J.

Januari 1910. (1) . . . . . 3.
Jeruzalem. (De Kerk van het Heilige Graf te) . . 106.
Jacobskerk te 's-Gravenhage. (De St.) . . . . . 361.

K.

Kerk der Ned. Herv. Gem. St. Gertrudis te Geertruidenberg. (De) . . . . . 27.
Koloniale Monumenten . . . . . 98.
Kerk van het Heilige Graf te Jeruzalem. (De) . . 106.
Koor der Kathedraal van Antwerpen. (Het) . . . 145.
Keltische Bouwkunst . . . . . 153, 171.
Kapers aan boord. (Bij de) . . . . . 164.
Koninginnebeeld. (Het Middelburgsche) . . . . 177.
Kerk te Velsen. (De) . . . . . 199.
Keuring van Hout . . . . . 224.
Kunst en Kunstnijverheid. (Auteursrecht op voortbrengselen van) . . . . . 291.

L.

Lezer Heil! (Den) . . . . . 1.
Lazaruspoortje te Gouda. (Het) . . . . . 39.
Lijkverbranding . . . . . 47.
Lezerskring. (Een brief aan onzen) . . . . . 49.
Leeuwarden. (Uit) Raadsbemoeiing in bouwzaken . 83.
Lidium . . . . . 207.
Landré (J. N.) . . . . . 246.
Loodwit . . . . . 261.
Lucas Scholen in België. (De St.) . . . . . 347, 357.
Leliman. (J. H.) . . . . . 393.
Losmaken van vastgeroeste moeren. (Het) . . . . 399.

M.

Medaille-zwendel. (Zwendeltentoonstellingen en) . . 56.
Marmer . . . . . 97, 105.
Monumenten. (Koloniale) . . . . . 98.
Muiderslot. (Het) . . . . . 150.
Middelburgsche Koninginnebeeld. (Het) . . . . . 177.
Middelbare Technische School »Amsterdam« . . . 183.
Maas en Waal. (De Waterlossing van) . . . . . 184.
Muren. (Doorslaan van) . . . . . 188.
Middelbare Technische School voor de Bouwkunde 302.
Middelbaar Onderwijs. (De Nieuwe Teekenakten voor) 315, 322.
Mishandeling van een Oude Kerk . . . . . 410.

N.

Nederlandsche Ingenieur in Chili. (De) . . . . . 14.
Nationaal Congres ter bespreking van de Gemeentebedrijven. . . . . 22.
Nieuwe Bouwmaterialen . . . . . 46.
Nederlandsche Steenkolen . . . . . 87.
Nederlandsche Bouwkunst op de Wereldtentoonstelling te Brussel . . . . . 146.
Napoleon. (Werkstakingen onder) . . . . . 152.
Nationale Tentoonstelling voor Huisvlijt te Scheveningen . . . . . 219.
Nieuw Koloniaal Instituut. (Een) . . . . . 237.
Nieuw Raadhuis voor de Residentie. (Een) . . . . 253.
Nationale Regelen voor Prijsvragen . . . . . 321.
Niftrik. (J. G. van) . . . . . 360.
Noordwolde. (De Rijksrietvlechtschool te) No 46 bijlage 3.
Nieuwe gegolfd stalen Dakbedekking. (Een) . . . 413.

O.

Opstelling van oude Grafzerken . . . 26, 37, 55, 71.
Oud-Hollandsch te Brussel . . . . . 26.
Oostzee. (Een Tunnel onder de) . . . . . 31.
O. L. V. of Groote Kerk te Dordrecht. (De) . . . 139.
Ontsiering van Stad en Land. (De) . . . . . 148.
Onderwijszaken . . . . . 203.
Octrooiwet. (De) . . . . . 227.
Ontworpen wijzigingen van de Woningwet . . . . 236.
Oude Hollandsche tegels in Brazilië . . . . . 239.
Opgravingen te Voorburg. (De) . . . . . 255.

Bladz.

Oldehove. (De) . . . . . 277.
Oudheid. (Bliksemafleiders in de) . . . . . 350.
Oude Kerk. (Mishandeling eener) . . . . . 410.
»Oldambt«. (Het Waterschap) . . . . . 423.

P.

Piet van Diever Brieven van) . 12, 73, 193, 330, 385.
Practijk van het Teekenonderwijs. (De) . . . . . 31.
Prix de Rome (De) . . . . . 33.
Paalwoningen . . . . . 95.
Practische Schoonheidsleer . . . . . 169.
Paleis-Raadhuis-quaestie (De Amsterdamsche) 209, 225.
Paalwoning en Tempel . . . . . 271.
Prijsvragen (Nationale Regelen voor) . . . . . 321.

Prijsvragen.

Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van Onroerende Goederen te Haarlem . . . . 4, 70, 142.
Afdeeling Amsterdam v. d. M. t. b. d. Bouwkunst . 4, 63.
Bouwkunst en Vriendschap 5, 54, 71, 141, 206, 269, 328, 414.
Verkehrsverein Davos . . . . . 13, 46.
Nieuw hoofd voor het weekblad »De Middenstander» 63, 99.
Architectura et Amicitia . 85, 118, 168, 176, 367, 373.
Coöperatieve Vereeniging »Rochdale» te Amsterdam 131, 149, 167, 176, 191, 336, 407.
Uitbreiding van Antwerpen . . . . . 134, 375.
Lustrumfeesten te Leiden . . . . . 149.
Gebr. Palthe, Almelo . . . . . 198.
Ontwerp van een Wandkalender . . . 238, 288, 350.
Algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen . . . . . 287, 292.
Nationale regelen . . . . . 321.
Reclamebiljet . . . . . 388.
Gedenkteeken voor de stichting van de Internationale Telegraaf-Unie te Bern . . . . . 389.

R.

Rome. (De Prix de) . . . . . 33.
Raadhuis (Amsterdam's) . . . . . 43, 51, 65.
Raadsbemoeiing in bouwzaken (Uit Leeuwarden) . 83.
Restaureeren van oude Kunstwerken. (Het) . . . 166.
Rapport van de Raadhuis-Dam-Commissie (Het) 189, 195.
Restauratie van de St Bavo te Haarlem (De) . . 212.
Raadhuis (Brussel's) . . . . . 233.
Raadhuis voor de Residente (Een nieuw) . . . . 253.
Rotterdam (Academie van Beeldende Kunsten te) 268.
Rijksrietvlechtschool te Noordwolde (De) No. 46 bijlage 3.
Raadhuis van 's-Gravenhage (Nog eens het) . . . 372.
Raadhuis te Graft (Het) . . . . . 377.
Rome in 1911 (Internationale Kunsttentoonstelling te) 395.

S.

Steenhouwersarbeid en Steenhouwersziekte . . . . 60.
Sprang. De Toren te) . . . . . 75.
Steenkolen. (Nederlandsche) . . . . . 87.
Schilderen der huizen. (Het) . . . . . 114.
Stedenbouw. (De Vraagstukken van den) . . . . 121.
Schotland. (In het Westen van) . . . . . 137.
Schoonheidsleer. (Practische) . . . . . 169.
Scholenbouw. (Voorschriften voor) . . . . . 172.
Steenhouwers (Beveiliging van) . . . . . 179.
School. (De eerste M. T.) . . . . . 182.
Steenbakken volgens de Hollandsche Methode. (Het) 202, 234.
Scheveningen. (Nationale Tentoonstelling voor Huisvlijt te) . . . . . 219.
Schilderspatroons. (Het Bondsfeest der) . . . . . 309.
Schouwburgvraagstuk. (Het Haagsche) . 329, 337, 353.
Staatsbegrooting voor 1911. (Uit de) . . . . . 334.

T.

Tunnel onder de Oostzee. (Een) . . . . . 31.
Teekenonderwijs. (De Practijk van het) . . . . . 31.
Tunis . . . . . 50, 57.
Tonnenstelsel en Beerputten (Uit Groningen) . . . 59.
Toren te Sprang. (De) . . . . . 75.
Terpen. (De Cultuur- en Natuurhistorische beteekenis der) . . . . . 127, 136.
Troje . . . . . 151.
Tentoonstelling. (Een kleine maar belangrijke) . . 186.
Tentoonstelling te Brussel. (De) . . . 161, 241, 415.
Tempel. (Paalwoning en) . . . . . 271.
Teekenakten voor Middelbaar Onderwijs. (De Nieuwe) 315, 322.
Tentoonstellingswezen . . . . . 390.

U.

Uitbreidingsplan te 's-Gravenhage. (Het) . . . 11, 19.
Uitsluitend in het belang van de verbetering der Volkshuisvesting . . . . . 67.
Uit Zeeland . . . . . 217.

V.

Volkshuisvesting. (Uitsluitend in het belang van de verbetering der) . . . . . 67.
Vraagstukken van den Stedenbouw. (De) . . . . 121.
Voorschriften voor Scholenbouw . . . . . 172.
Versailles. Een Hoofdstuk Architectuurgeschiedenis 185.
Velsen (De Kerk te) . . . . . 199.
Veestallen . . . . . 228.
Voorburg. (De opgravingen bij) . . . . . 255.
Vastgeroeste moeren. (Het losmaken van) . . . . 399.
Verwaarloosde Bouwkunst. (De) . . . . . 409, 419.

Vereenigingen.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Vergadering van 17 Januari 1910 . . . . . 29.
Jaarvergadering van 31 » » . . . . . 43.
Vergadering van 16 Februari » . . . . . 61.
Buitengew. Vergadering van 14 Februari 1910 . . 62.
Vergadering van 1 April 1910 123
Jaarverslag 1909 . . . . . 198.
Circulaire Feestcommissie . . . . . 213.
Tentoonstelling . . . . . 332.
Zilveren feest . . . . . 348.
Vergadering van 22 November 1910 . . . . . 387.
» » December » . . . . . 406.

Architectura et Amicitia.

Populaire voordrachten over Bouwkunst 4, 43, 54, 79.
Utrechtsche Club van A. et A. . . . . 116.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Vergadering van 26 Februari 1910 . . . . 63, 75.
Uit de Mededeelingen 77, 92, 108, 155, 180, 222, 229, 243, 326, 380.
Jaarvergadering van 13 April 1910 . . . . 116, 131.
Jaarverslag over 1909 . . . . . 155.
Vergadering van 9 Juli 1910 . . . . . 237.
» » 29 October » . . . . 332, 358, 380.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Examens Bouwkundig Opzichter en Teekenaar . . 63.

Bladz.

Afdeeling 's-Gravenhage . . . . . 69, 365, 398.
Algemeene Mei-Vergadering . . . . . 175, 180.
» September- » . . . . . 310.
Examenprogramma Uitvoerder of Onderbaas . . 333.
» » (Voorloopig) Hoofdopzichter . 380.

Bond van Technici . . . . . 158.

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Vergadering van 22 December 1909 . . . . . 3.
» » 18 Januari 1910 . . . . . 37.
» » Maart » . . . . . 93.
» » 20 October » . . . . . 350.
» » December » . . . . . 405.

Koninklijk Oudheidkundig Genootschap

Vergadering van 24 Januari 1910 . . . . . 45.
» » Februari » . . . . . 79.
Het restaureeren van oude kunstwerken . . . 166.
Vergadering van December 1910 . . . . . 422.

Ned Oudheidkundige Bond . . . . . 125.
Vergadering van 22 April 1910 . . . . . 140.
» » 1 Juli » . . . . . 220.

Arti et Industriae te 's-Gravenhage.

Jaarvergadering van Januari 1910 . . . . . 44.

Handel-, Nijverheid- en Gemeentebelangen te 's-Gravenhage . . . . . 422.

Oost en West . . . . . 117.

Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond . . 158, 398.

Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap . . . . . 398.

Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs.

30ste Alg. Vergadering van 29 Maart 1910 . 99, 109.

Vereeniging tot bevordering van het Middelbaar Technisch Onderwijs . . . . . 99, 116.

Sociaat- Technische Vereeniging van democratische Ingenieurs en Architecten . . . . . 366, 378.

Bladz.

Friesch Genootschap te Leeuwarden.

Vergadering van 24 October 1910 . . . . 349, 420.

Pictura te Groningen . . . . . 421.

Heemschut . . . . . 414.

Mooi Nederland . . . . . 197.

Bond van Nederlandsche Schilderspatroons . . . . 191.

Bond van Steenhouwerspatroonsvereenigingen . 231, 278.

Nederlandsche Smeden Vereeniging . . . . . 365.

Ned. Bond van Gemeente-ambtenaren 292

W.

Wonings-Congres te houden te Weenen (Elfde Internationale) . . . . . 35.
Waterleidingplannen . . . . . 84, 90.
West-Kapelsche Dijk (De) . . . . . 127.
Westen van Schotland (In het) . . . . . 137.
Woningtoestanden te Weenen . . . . . 148.
Werkstakingen onder Napoleon . . . . . 152.
Waterlossing van Maas en Waal (De) . . . . . 184.
Waterleidingplannen in Groningen . . . . . 187.
Woningwet. (Ontworpen wijzigingen van de) . . 236.
Wereldtentoonstelling te Brussel (De) 249, 257, 265, 273, 281, 289, 297, 305.
Wetgevende Arbeid van Bouwkundige Vereenigingen 313.
Waterleidingsplan voor de provincie Groningen (Het) 342.
Watervallen en stroomversnellingen in Zweden . . 359.
Waterleiding (De Zuid-Bevelandsche) . . . . 366, 378.
Weenen (De nieuwe waterleiding van) No. 51, bijlage 3.
Waterschap »Oldambt« (Het) . . . . . 423.

Z.

Zwendeltentoonsteliingen en Medaille-Zwendel . . 56.
Zeeland (Uit) . . . . . 217.
Zweden (Watervallen en Stroomversnellingen in) . 359.
Zuid Bevelandsche Waterleiding (De) . . . . 366, 378.
Zuiderzee (De) . . . . . 402.

PLATEN EN TEKSTFIGUREN.

Blz.

Lazarus-Poortje te Gouda . . . . . 10.
Het Slot 's-Heeraartsberg bij Bergambacht . . . . . 25.
Straat in Tunis . . . . . 50.
Huisdeur met spijkerversiering . . . . . 58.
De Toren te Sprang van de Noord-Westzijde gezien . . . . . 75.
*Middeleeuwsche Poort te Bordeaux . . . . . 89.
De Kerk van het Heilige Graf te Jeruzalem . . . . . 106.
*Bordeaux. Voorgevel van de kerk Ste. Croix . . . . . 114.
*Schotland. Kathedraal van Iona. Ardkinglas-House . . . . . 137.
Het koor der Kathedraal van Antwerpen . . . . . 145.
Tentoonstelling Brussel 1910, Plattegrond . . . . . 163.
Het Middelburgsche Koninginnebeeld . . . . . 177.
*Paleis te Versailles. Gevel-ordonnantie van Lodewijk XIII . . . . . 185.
*Grand' Place te Brussel. Gildehuizen . . . . . 201.
De kerk te Veere . . . . . 219.
*De Trouwzaal in het Raadhuis te Brussel . . . . . 233.

Wereldtentoonstelling te Brussel.

Het Restaurant »le Chien vert« met den Zwitscherschen tuin en een gedeelte van het Hoofdgebouw . . . 250.
Paviljoen der Stad Brussel . . . . . 251.
Ned. Asphaltfabriek te Maassluis . . . . . 252.
Nationale Wapenfabrieken te Herstal . . . . . 258.
IJzeren bouwwerken, uitgevoerd door de firma De Vries Robbé & Co te Gorinchem . . . . . 258, 259, 260.
Paviljoen van Brazilië . . . . . 267.
Inzendingen van de Haarlemsche Machinefabriek v. h. Gebr. Figée . . . . . 275, 276.
IJzeren bouwwerken uitgevoerd door de N. V. de Nederlandsche Staal-Industrie v. h. H. E. Oving te Rotterdam . . . . . 282, 283, 284, 285, 286, 290.
Appingedammer Bronsmotorenfabriek. Bronsmoter 12 E. P. K. . . . . 298, 299.
Fayence van de »Potterij Rembrandt« te Nijmegen . . . . . 306, 307.

Schouwburg te 's-Gravenhage. Gevelaanzicht . . . . . 329.
» » » Plattegrond . . . . . 338.
» » » Situatie . . . . . 339.
Bestaande Schouwburgen op het terrein van den Haagschen Schouwburg . . . . . 355, 356.
St. Jacobskerk te 's-Gravenhage. Plattegrond . . . . . 362.
» » » Nieuwe kosterswoning . . . . . 363.
Ontwerp Raadhuis voor 's Gravenhage. Gevelaanzichten . . . . . 371.
» » » » Plattegronden . . . . . 372.
*Raadhuis te Gratt. Gerestaureerde Raadzaal . . . . . 377.
*Raadhuis te Aken. De Keizerzaal . . . . . 401.
Een nieuwe gegolfd stalen Dakbedekking . . . . . 413.

De losse platen zijn met een * aangeduid.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 1 JANUARI 1910. No. 1.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

1909—1910.

DEN LEZER HEIL!

Het gebeurt slechts eenmaal in de zes jaren, dat „de Opmerker" juist op den eersten dag des jaars verschijnt. Dat geeft dan altijd 53 Zaterdagen in zulk een jaar en dus een nummer meer dan gewoonlijk met al den arbeid, die daaraan verbonden is.

Wanneer wij echter terugzien op het afgeloopen jaar, dan is er geen reden, om ons over dien meerderen arbeid bezorgd te maken.

Een terugblik is gewoonlijk het eerste waaraan men denkt, wanneer men op het punt staat een nieuwe mijlpaal te passeeren, een terugblik op het stuk, dat men het vorig jaar voor de borst had en waarvan het eind bereikt was, eer men er aan dacht.

Is 1909 een belangrijk jaar geweest voor de Nederlandsche Bouwkunst en hare beoefenaars? Het antwoord op deze vraag zal zeker niet eenstemmig bevestigend klinken en als wij nagaan wat het ons heeft opgeleverd, wat er gedaan is, wat er bereikt is, dan kunnen wij niet roemen, noch op de quantiteit, noch op de qualiteit. Het is een jaar geweest als vele andere, die oogenschijnlijk de wereld, of ons wereldje, om ons daartoe te bepalen, niet veel vooruitgebracht hebben, maar toch een tijdperk in den ontwikkelingsgang, die niet stilstaat, al draait zij ook somtijds in een kringetje rond.

Er is niet veel gebouwd, maar daarentegen veel vergaderd, veel gepraat, veel geschreven over allerlei quaesties, zonder dat men veel nader tot de oplossing gekomen is.

Sociale vraagstukken of onderwerpen die daarmede in verband stonden zijn meer dan vroeger op den voorgrond getreden. Er is meer gesproken over de organisatie, over de maatschappelijke positie der bouwkunstbeoefenaars dan over het vak zelf. Toch heeft men het druk gehad over vakbelangen, maar het schijnt wel of men de bouwkunst zelf niet meer rekent daartoe te behooren, althans niet in de eerste plaats. Gedreven door de beweging in de arbeiderskringen, zijn de ondergeschikte technici gevolgd en hun organisatie heeft ook de bouwmeesters er toe gebracht zich in eigen kring te gaan bezighouden, met loonsquaesties, met arbeidscontracten en andere zaken van dien aard.

Of zij het con amore gedaan hebben en of zij zelf werkelijk groote waarde hechten aan de genomen

besluiten en uitgevaardigde decreten, of de op het papier genomen maatregelen en codes in de toepassing blijken zullen doel te treffen, dit zal de tijd moeten leeren.

Van meer practische waarde achten wij hetgeen tot heden bereikt is door „Architectura et Amicitia" met hare Afdeeling voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht en het aanvankelijk succes van den Nederl. Aannemersbond met zijn Middelbare Technische School.

Met het tot stand komen dezer beide instellingen zijn o. i. werkelijke vakbelangen gebaat. Vakkennis toch zouden wij willen zien aangemerkt als het vakbelang bij uitnemendheid en al schijnt men dit tegenwoordig niet algemeen in te zien, zelfs in kringen waar in den strijd voor het z.g. menschwaardig bestaan wel eens vergeten wordt, dat men in de maatschappij geen aanspraak kan maken op rechten, wanneer men daartegenover niet voldoen kan aan de eischen, die het maatschappelijk leven stelt, is men wel ter dege doordrongen van de noodzakelijkheid, om den bekwaamheidseisch op den voorgrond te stellen.

Meer algemeene ontwikkeling zal ongetwijfeld bijdragen tot verbetering van toestanden, waarover thans geklaagd wordt, maar men heeft zich die ontwikkeling, zoowel als die verbetering, als geleidelijk voor te stellen. Met woorden kan men er weinig toe bijdragen, maar van daden, zooals wij hier kunnen boekstaven, mag men goede verwachtingen koesteren.

Aan een welsprekend woord op zijn tijd mogen wij echter toch niet alle waarde ontzeggen en in de meeste gevallen zal het woord aan de daad moeten voorafgaan.

„Bezint eer gij begint" is een echt Hollandsch spreekwoord. Bezint ook eer gij begint te spreken, zou men er in onze tijd wel aan mogen toevoegen.

Er is in 1909 heel wat gepraat in onze bouwkundige kringen, men had er den tijd toe helaas, maar lees eens de verslagen van de talrijke vergaderingen en oordeel dan, of het alles even bezonnen en bezonken geweest is, wat er gezegd is.

En hoe kwam het, dat er zooveel gezegd is, waar zwijgen verstandiger ware geweest, hoe kwam het dat over zaken, eenvoudig en klaar als de dag, oogenschijnlijk, zoo vaak eindelooze discussies werden gehouden, waarbij het de wakkersten begon te schemeren voor de oogen? Eensdeels kwam het, omdat dikwijls menschen aan het woord waren over zaken, waar zij geen verstand van hadden, anderdeels omdat meestal de zaak vooraf niet goed bekeken en onderzocht was, alvorens men aanving haar in een debat te mishandelen, maar meerendeels omdat invloeden en belangen, die feitelijk met de zaak niets te maken hadden, zich deden gelden en men daar over en weder niet voor wilde uitkomen.

Gaan wij de vraagstukken eens na, die zooal aan de orde geweest zijn. De Hofvijverquaestie, zuiver een vraagstuk van verkeersverbetering, dat ook een aesthetischen kant heeft, hoeveel feitelijk onbevoegden zijn niet daarover aan het woord geweest, hoeveel onbekookte beweringen zijn daarover niet geuit, hoeveel dwaze voorslagen niet gedaan en ten slotte is de zaak gebleven precies zooals zij was.

Het Rijksproefstation voor Bouwmaterialen, een onderwerp op den voorgrond gekomen ten gevolge van de beruchte kalkzandsteenquaestie, heeft ook de ronde gemaakt door alle vereenigingen tot in het Kon. Instituut van Ingenieurs toe, zonder dat wij op dit punt veel wijzer zijn geworden, om de eenvoudige reden, dat hier, evenals in de kalkzandsteenquaestie, noch de voorstanders, noch de tegenstanders op een zuiver onafhankelijk standpunt stonden, maar allerlei bijkomende overwegingen van particulieren aard in het spel waren.

Over Arbeidscontract, over Eerecode en dergelijke zullen wij maar niet eens spreken. Daarbij toch zijn de persoonlijke belangen zoo van nabij betrokken, dat men bij het hooren der woorden reeds op zijn hoede is, en als men er over spreken moet maar liefst de methode van Talleyrand volgt en door zijn woorden tracht, zijn gedachten zooveel mogelijk te verbergen.

Over Aanbesteding en gesplitste bestekken is veel gepraat en veel geschreven, maar wat heeft men aan de doorzichtige redeneeringen en langdradige vertoogen van onmiddelijk belanghebbenden bij het een of het ander?

Onvruchtbaar zijn de discussies ook hier goeddeels gebleven en deed ook het zeldzame geval zich voor, dat zich eens een stem liet hooren, waarvan de onpartijdigheid onverdacht was, veel notitie werd er niet van genomen, de groote massa luisterde er niet naar.

Maar de gedachtenwisseling over de Prijsvragenquaestie, die heeft dan toch wel eenig resultaat opgeleverd, zoo hoort men beweren.

Zou men het werkelijk meenen?

Zou men zich werkelijk verbeelden, dat wij daarmede nu zoover zijn, dat ons bij de eerstvolgende, groote openbare prijsvraag, de reeds zoo dikwijls ondervonden narigheden bespaard zouden blijven?

Bij de prijsuitreiking van de Dam-Prijsvraag, uitte de heer Bos, Directeur van Publieke Werken den wensch, „dat het voorbeeld van Amsterdam een leering zou mogen zijn, dat op deze wijze iets goeds tot stand is te brengen". Een leering zal het voorbeeld van Amsterdam voorzeker kunnen zijn, maar in anderen zin dan hier bedoeld werd. Rotterdam moge er zich aan spiegelen als het straks de Nederlandsche bouwmeesters zal oproepen, om deel te nemen aan den wedstrijd en het is te hopen, dat de Maasstad bij die gelegenheid blijk moge geven van een breedere opvatting, dan uit het resultaat der Damprijsvraag spreekt.

Noch over deze aangelegenheid, noch over andere, willen wij ons thans aan voorspellingen wagen, vooral niet aan pessimistische.

Pessimisme past heel slecht bij het aanbreken van den eersten dag van een nieuw jaar, pessimisme is veelal een slechte gids op den weg en een slechte helper bij den arbeid.

Wat baat het, zorgen te maken, voor zij er zijn.

Laat ons het jaar 1910 in opgewekte stemming begroeten, laat ons de eerste stappen op den weg, die voor ons ligt zetten, „wijsheid zoekend met een lach", zooals de dichter het uitdrukt, het oog geopend voor den mooien kant der dingen, die wij te zien zullen krijgen en daardoor des te beter gewapend tegen de ergernis, die ons wacht, waar wij onwijsheid zullen ontmoeten en de dingen zich van hun leelijken kant aan ons zullen vertoonen.

Gespaard zal die ergernis ons niet worden, want al is het ook misschien onder voorrecht van boedelbeschrijving, 1910 zal verplicht zijn de nalatenschap van 1909 te aanvaarden, en daar is nogal wat waardeloos goed bij. Daar is in dien boedel veel, dat opgeruimd zou dienen te worden, maar vrouwe

Architectura zou hiervoor, gelijk weleer koning Augias, wel een Hercules noodig hebben, die een frissche stroom door de stallen leidde. Met onze pygmeeënkrachten brengen wij weinig tot stand en schieten wij maar langzaam op, vooral wanneer wij voortgaan ze te versnipperen.

Maar toch al zijn onze krachten gering, al kost het ook ontzachlijk veel moeite samenwerking te verkrijgen, laat ons voortgaan ze in te spannen, laat ons niet verslappen in den strijd, doch met open oog voor wat schoon en goed is, met opgeheven hoofd de toekomst tegemoet treden.

Wie weet wat zij ons nog brengen zal.

1 JANUARI 1910.

Aan de Redactie van „De Opmerker".

Juist is een jaar vergleden
Bij die van 't grauw verleden
En wenkt een nieuwe tijd!

De sluier wordt geheven . . .
Wàt zal de toekomst geven,
Geluk of narigheid?

Bij wàt Ge ook mocht duchten,
Houd 't hoofd hoog zonder zuchten
En 't oog geopend wijd . . .

. . . voor „*Wetenschap en Kunsten*",
Zoo dalen Godes gunsten
Op Uwe werkzaamheid!

„*Merk op*" en schrijf, Redactie!
Deel elke lezersfractie
Iets meê van Uw verstand!

Werp open Uw kolommen
Voor wijzen! . . . en der dommen
Waanwijsheid in de „mand"!

Waar Ge reeds sedert jaren
Betokkelt téerste snaren,
Ter streeling van het oor . . .

. . . van Uw geabonneerden,
Steeds wen de jaren 'meerden,
Bij Nieuwjaar's uchtendgloor', . . .

Daar kom ik, (een der hunnen),
Zoo U 't mij wilt vergunnen . . .
Dat *wilt* Ge wel misschien? . . .

U namens heel veel menschen
Veel „*Heil en Zegen*" wenschen
In **„1910"**.

Prodomosua.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Middelbare Technische School van Staatswege.

Donderdag 22 December j. l. kwam de „Friesche Bouwkring" onder voorzitterschap van den heer H. Feddema Azn., architect, in buitengewone vergadering bijeen, ten einde een tweetal punten te bespreken, die om hunne belangrijkheid in de vorige vergadering wegens het late uur niet konden worden afgedaan.

Bij den „Fr. Bouwkring" was een verzoek ingekomen van den Bond van Technici, om adhaesie te betuigen aan een schrijven van genoemden Bond, welk schrijven aan den minister van Binn. Zaken was gericht met het verzoek de noodige voorstellen te willen doen, die kunnen leiden tot de oprichting van Staatswege van een eerste Middelbare Technische School.

De heer W. E. Hoekstra, architect, hield over dit punt eene korte beschouwing ter inleiding. Spreker deed onverholen uitkomen, dat hij was voorstander van oprichting door het particulier initiatief en noemde als voorbeeld de Bond van teekenaars en opzichters, die begonnen was met het oprichten van cursussen. De inleider gaf verder een schema van de wijze, waarop in verschillende plaatsen daarmede een begin kon worden gemaakt.

Uit de vrij drukke disussie, die zich hierover ontspon, bleek, dat men over het algemeen het niet onwenschelijk achtte, dat van Staatswege een dergelijke school werd gesticht als centraal punt; verder zouden dan in verschillende plaatsen kleinere kunnen worden opgericht, zoo mogelijk door het particulier initiatief, met subsidie van overheidswege. Het zenden van een adhaesiebetuiging meende men achterwege te kunnen laten, daar dezer dagen de zaak in de Tweede Kamer reeds werd besproken en de minister zijn idée daaromtrent reeds heeft laten doorschemeren.

Het tweede punt: „Bespreking eener ingekomen vraag over de opleiding van jongelieden in de werkplaatsen, nadat zij de ambachtsschool hebben verlaten", was reeds bij 't eerste punt ter sprake gekomen, omdat bij beide punten het ging over „opleiding"; bij het laatste echter staat meer de vorming der arbeiders op den voorgrond. Veel werd ook hierover in het midden gebracht en onderscheidene middelen aan de hand gedaan om tot betere opleiding te komen, want algemeen was men het eens, dat na het verlaten der Ambachtsschool en voor hen die dat onderwijs niet konden genieten, nog veel aan de goede vorming van den arbeider ontbreekt. Ook, naar een der bestuursleden mededeelde, voelt de Aannemersbond de behoefte aan betere opleiding voor de bouwvakarbeiders, en heeft deze Bond reeds eene commissie benoemd om in meerdere plaatsen in ons land een onderzoek in dezen te stellen. Deze commissie zou b.v. in Leeuwarden met het bestuur der Ambachtsschool en met eene eventueel te benoemen commissie uit den „Friesche Bouwkring" practisch kunnen werken. Verder werd er met klem op aangedrongen dat met het nieuwe leerjaar aan de Ambachtsschool een voldoend aantal leerlingen zich opgeven voor

het onderwijs in het metselen; met de opleiding van dit vak is het tot nu toe nog allertreurigst gesteld.

Na afloop der agenda werden een aantal teekeningen bezichtigd, door den heer G. Veenstra, architect te Huizum, gemaakt van een gebouw, dat weldra onder den moker zal komen, n.l. het in 1572 gebouwde „Aijtta Godshuis" te Swichum. De vervaardiger gaf een duidelijk overzicht van de onderdeelen, détails en profielen.

Hierna sloot de voorzitter deze belangrijke vergadering.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

POPULAIRE VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

Naar aanleiding van het succes, dat deze populaire voordrachten met lichtbeelden, in vorige winters door het Genootschap georganiseerd, mochten verwerven, besloot het Genootschap wederom eene dergelijke serie voordrachten te houden.

Dezen winter zal bij genoegzame deelneming een onderwerp van bijzonder gewicht voor het maatschappelijk leven behandeld worden, namelijk: „De Woning." In wederom zeven avonden zal dit onderwerp uiteengezet en van verschillende kanten bekeken worden, verduidelijkt door een groot aantal lichtbeelden.

De voordrachten zullen des Zaterdagsavonds gehouden worden, en wel:

29 Januari a.s. J. E. van der Pek; architect: Historisch overzicht.

5 Februari H. P. Berlage Nzn., architect: De moderne woning.

26 Februari H. J. M. Walenkamp Czn., architect: De versierende elementen.

12 Maart C. W. Nijhoff, architect: Het meubel.

26 Maart Willem C. Brouwer, keramist: De toepassingen van keramischen aard: servies, bekleeding, versierende voorwerpen, terra-cotta, enz.

9 April J. H. Kremer, technisch leider der Hengeloosche trijpweverij: de toepassingen van textielen aard: stoffeering, drapeering, vloer-, wand-, raam- en andere bekleeding.

23 April A. J. Th. Kok, architect der Gemeentewerken te Rotterdam: de hygiëne, verwarming, verlichting, luchtverversching, watervoorziening, enz.

Ter bestrijding der kosten zullen kaarten verkrijgbaar worden gesteld ad f 3.50 per persoon voor de geheele serie voordrachten. Groepkaarten bij minstens 10 stuks f 2 per persoon.

In verband met de voorbereidende werkzaamheden is het noodzakelijk, dat belangstellenden zich vóór of op 3 Januari a.s. opgeven aan het adres van den heer H. A. J. Baanders, architect, Heerengracht 495 Amsterdam, die de regeling op zich genomen heeft. Toegangskaarten zullen dan later toegezonden worden.

Prijsvragen.

BINNENLANDSCHE EXPLOITATIE-MAATSCHAPPIJ VAN ONROERENDE GOEDEREN TE HAARLEM.

Aan belanghebbenden wordt ter kennis gebracht, dat als gevolg van een gehouden bespreking tusschen de prijsvraag-uitschrijvers en de Juryleden op voorstel van laatstgenoemden, het programma eenige *wijziging* en *aanvulling* heeft ondergaan, de navolgende punten betreffende:

1o. De redactie van art. 4c te schrappen en daarvoor in de plaats te stellen:

„Van de teekening *b* een vogelvlucht-perspectief voorstellende de terreinen na bebouwing".

2o. Ten aanzien van deze vogelvlucht-perspectief is nader vastgeteld, dat het oogpunt moet worden genomen aan de zijde der „Verbindingsbaan", dus de voorstelling van de bebouwing gezien ongeveer in de richting van Oost naar West en in de richting naar den Bloemendaalschen weg.

3o. De op de teekening *b* aangegeven rooilijnen (gestippelde lijnen) moeten op de hoekpunten als niet „*afgeschuind*" worden gedacht en vormen dus rechthoeken, terwijl ten aanzien van de strooken grond, begrepen tusschen deze rooilijnen en de grenzen der wegen, wordt medegedeeld, dat deze als deelen van tuinen en als z.g. voortuinen zijn te bestemmen.

4o. Belanghebbenden worden in de gelegenheid gesteld de terreinen onder leiding te bezichtigen. Deze gelegenheid wordt op elken Dinsdag en Vrijdag tot 1 Februari 1910 geboden, waartoe men zich op die dagen des morgens om 10½ uur of om 2 uur aan het kantoor van de Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij, Groote Houtstraat no. 99a, Haarlem, kan vervoegen.

5o. Aan *dat* adres ook *programma's* en *inlichtingen* aan te vragen

Het Bestuur der Afdeeling Haarlem en Omstreken van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunde,

L. C. DUMONT, *Voorzitter.*
J. W. G. DROSTE, *Secretaris.*

Haarlem, 20 December 1909.

PRIJSVRAAG VAN DE AFDEELING AMSTERDAM V/D MIJ. TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, UITGESCHREVEN IN 1909.

ONTWERP VOOR EENE BEWAARPLAATS VOOR ZUIGELINGEN, ENZ.

De volgende vragen zijn gesteld:

VRAAG XXVIII. Mag de toegang voor de vertrekken Sub XXV (slaapkamers helpsters) dezelfde zijn als voor XXIV of moet er voor beiden een ingang ontworpen worden.

ANTWOORD. Zie het antwoord op vraag XXVII gegeven.

VRAAG XXIX. Wanneer de woning met slaapkamers geheel op zich zelf geprojecteerd wordt, geheel verbonden, doch zonder gemeenschap met de inrichting, wordt dat dan niet als een apart gebouw beschouwd.

ANTWOORD. Neen.

VRAAG XXX. Een kade, is dat juist gezien te zijn een straat begrensd door water aan de eene, en huizen aan de andere zijde, zoodat aan de achterzijde desnoods een uitgang gemaakt kan worden.

ANTWOORD. Ja.

De Jury bericht bij deze na 31 December a. s. geene vragen meer te zullen beantwoorden.

JURY RAPPORT. PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP, ANNO 1909.

Aan
het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

WelEdele Heeren,

Ondergeteekenden hebben de eer u onderstaand aan te bieden de resultaten van de beoordeeling der antwoorden, ingekomen op de in 1909 door uwe vereeniging uitgeschreven prijsvragen.

In onze handen werden gesteld: 31 antwoorden op de eerste prijsvraag: ontwerp van een winkelgebouw; acht antwoorden op de tweede prijsvraag: decoratieve behandeling van wanden en plafond van een vergaderlokaal eener bouwkundige vereeniging; en twintig antwoorden op de derde prijsvraag: een pen- of potloodteekening van een oud gebouw.

1e. Prijsvraag: Behalve het ontwerp onder het motto: geteekende emblemen in een cirkel, waarbij de détails ontbreken, hebben alle inzenders het vereischte werk geleverd. — Dit ontwerp bleef dus buiten beschouwing. —

Na bestudeering van het ingezonden werk werden door ons ter zijde gelegd de ontwerpen die door hunne tekortkomingen in indeeling, constructie of architectuur reeds dadelijk de aandacht trokken, deze waren in willekeurige volgorde genoemd die, ingezonden onder de navolgende motto's:

Alpha, Courage, Chic, M, Balance, Corry, Moscao, Streven, R, Bismark (plakzegel).

Bij de tweede schifting werden ter zijde gelegd: Minerva, B, Up to date, In de 12 maanden, Wright, November 09 (in inkt) en November 09 (in potlood) Aries, Betonijzer en En avant.

Bij de derde schifting vielen af: Kleedinghuis, Mercuur, I H en Rien sans peine en daarna volgden Mercurius, Force en Veritas, zoodat overbleven: 09, Horaruit en Qui?.

Na zeer uitvoerige beschouwingen en discussiën bleek na gehouden stemming dat het ontwerp onder het motto Horaruit met 3 tegen 2 stemmen op motto 09 voor den eersten prijs werd aangewezen; Motto 09 verwierf dus den tweeden en Motto Qui? den derden prijs.

Onderstaand, in willekeurige volgorde een opsomming der op- en aanmerkingen waartoe de bestudeering der ingezonden ontwerpen aanleiding gaf. —

Alpha. — De hoofdtrap is onvoldoende, de dienstvertrekken konden, vooral op de verdiepingen, beter gegroepeerd zijn; de constructie is zwak, de steunpunten houden met den gevel geen verband. De architektuur is zeer zwak, het onderwerp gaat boven de krachten van den inzender. De perspectivische voorstelling laat alles te wenschen over en was beter in portefeuille gebleven. —

Courage. — Een plan waarin veel te veel plaats aan dienstvertrekken is ingeruimd, die trouwens ook veel beter ingedeeld hadden kunnen zijn. De hoofdtrap is onaangenaam van vorm en veel te onbelangrijk, terwijl de diensttrap veel te grootsch is opgevat, de architectuur is onbelangrijk, zoowel binnen als buiten, de gevels zijn tegen de belendingen onvoldoende afgesloten. —

Minerva. — De dienstvertrekken zijn vrij goed; de hoofdtrap te onbelangrijk; de vorm van de binnenplaats is gezocht, waardoor de verdeeling der steunpunten onregelmatig wordt. De binnenarchitectuur geeft niets belangrijks evenals de détails. De gevels behooren tot de verdienstelijke inzendingen, zij zijn tegen de belendingen goed afgesloten het bovendeel van den koepel is wat zwaar op den onderbouw. Het geheel is vlot geteekend. —

Veritas. — De zaalvorm is goed, het plan zou veel winnen, wanneer de dienstvertrekken over de korte zijde waren verdeeld; de paskamers liggen buiten den winkel hetgeen ongewenscht is. — De architektuur van het inwendige staat ver beneden het uitwendige dat verdienstelijk is. — Het teekenwerk, vooral dat der gevels, is goed. —

B. — De dienstvertrekken zijn te verspreid en nemen te veel plaats in, — het kantoor van den chef is, evenals de hoofdtrap, ongunstig gelegen, — het aantal steunpunten is voor een magazijn wel wat hinderlijk groot te noemen, — de détails van het inwendige zijn minder zwak dan het uitwendige hetwelk zwak van conceptie is en zeer onrustig aandoet.

Chic. — De WCs. op den beganen grond zijn donker, — een entresol is niet gevraagd en ongewenscht, de zaal heeft op de verdieping een onaangename aanwas. — De steunpunten der hoofdtrap op den beganen grond zijn onvoldoende aangegeven de binnenarchitektuur is onbelangrijk, — het uitwendige is onrustig, de hoek met zijn overkragenden toren is slecht van vorm en verhouding, terwijl de bijgevoegde détails aan het geheel afbreuk doen. —

Rien sans peine. — Geeft een goed plan te zien en beantwoordt in dat opzicht wel aan de gedane moeite, — jammer dat zoowel binnen- als buitenarchitektuur zooveel minder zijn, vooral de onderbouw. De boogconstructie op den hoek geeft bedenkingen en de steunpunten om het trapgat zijn niet aangeduid. —

I. H. — Een goed plan met mooie zaalvormen en gunstig geplaatste hoofdtrap, de toren wordt niet goed gedragen en de steunpunten zijn wat zwak met het oog op den grooten onderlingen afstand. De architektuur laat veel te wenschen over, de afsluitingstravée van den langen gevel vormt hiermede geen geheel en de ronde hoek is niet goed opgelost.

09. — De diensttrap is bekrompen en niet gelukkig; de W.C.'s konden beter met de kantoren omgewisseld worden en als trap naar het sousterrain is een steektrap te verkiezen. — De constructie is zeer goed. Het karakter der gevels is goed, zij zijn aan beide zijden goed afgesloten en de dienstruimten zijn er goed in uitgedrukt; de boog als afsluiting van een ronden hoek heeft constructief bezwaar; de atelierramen breken op den hoek zonderling af. Het geheel is anders wel verdienstelijk.

M. — Als plan vrij goed doch als architectuur zoowel binnen als buiten onbeduidend.

Mercuur. — De hoofdindeeling is goed; de hoofdtrap neemt wat te veel ruimte in evenals het groote onnoodige trapgat; de magazijnchef is niet gunstig gelegen. Het inwendige is zwak, — uitwendig is er te veel contrast tusschen de groote glasvakken en de massieve partijen waardoor de eenheid wordt verbroken en het karakter van winkelhuis lijdt. — Het teekenwerk is met zorg behandeld.

Horaruit. — In hoofdtrekken een zeer goed plan waarin de diensttrap te bekrompen is aangelegd en de andere dienstvertrekken alléén van uit den

winkel te bereiken zijn; de paskamertjes zijn zeer gunstig gelegen en verdeeld en de constructie is goed. Zoowel in- als uitwendige architectuur verraden een goed teekenaar, die blijkbaar voorzichtig moet zijn dat hij niet de dupe wordt van zijn aanleg om vlot en gemakkelijk te ontwerpen waardoor vorm en constructie wel eens gevaar loopen en beter doordacht kunnen zijn. Zoo bijvoorbeeld de boogvormen der groote vensters en vooral de hoek. Het teekenwerk is zeer verdienstelijk.

Up to date. — Dienstvertrekken zijn in dit plan vermengd met de lokalen voor het publiek bestemd. Het personeelkantoor is te klein en de open plaats op den beganen grond neemt te veel van de kostbare begane grondruimte weg. W.C.'s aan den gevel gelegen zijn zeker niet gewenscht; de hoek is in het plan niet tot oplossing gekomen. De architektuur is saai, het teekenwerk correct doch niet vlot gedaan.

In de 12 maanden. Het doel en de bestemming der dienstvertrekken is in het geheel niet begrepen; de dienstrap is niet direct van buiten bereikbaar en het bureau van den chef aan den gevel misplaatst; de steunpunten zijn niet gunstig verdeeld; het karakter van den gevel is goed doch de afsluiting der beide gevels mist stabiliteit.

Wright. Geeft een onaangename zaalvorm waarbij de dienstvertrekken beter gegroepeerd konden zijn; de groote trap, met onnoodig groot trapgat, moest als steektrap worden opgevat; de doorsneden zijn arm, de détail niet onverdienstelijk. De gevels toonen goede verhoudingen doch zijn wat nuchter van conceptie; de hoekoplossing is niet gelukkig. Het geheel is goed geteekend.

Force. Het plan is goed; zoovele steunpunten inwendig zijn voor een magazijn doorgaans niet gewenscht; de entresols zijn met gevraagd; een gedeelte van de breedte is niet bebouwd. Ofschoon de gevels wel verdienstelijk zijn is het geen hoekproject. Het teekenwerk verdient lof.

Balance. Een plan met ongunstigen zaalvorm, vooral boven; het plan is verward en constructief zwak. In en uitwendig verraadt de vormenuiting gebrek aan kennis en oefening.

Corry. Een versnipperd, mislukt plan van slechte constructie, geteekend door een handig teekenaar met artistieken aanleg die hier de dupe geworden is van een systeem. De architectuur is onrustig en vreemd en geeft niets de bestemming van het gebouw aan; hiertoe behoort zeker in hoofdzaak het maken van groote ramen en in dit plan is de eerste verdieping over het geheele middendeel één muurmassa.

Mercurius. Zaalvormen en dienstvertrekken zijn goed, zoo ook de constructie, die goed met de gevelindeeling strookt. De binnenordonnantie is nietszeggend, de gevels weinig boeiend, de hoekoplossing en gevelbekroningen zwak. De détails vertoonen goede fragmenten.

Moscao. De zaal beneden is onnoodig klein, de dienstvertrekken te verspreid en te gemengd, het bediendenkantoor veel te groot; de afstanden der steunpunten wat groot. De gevels zijn topzwaar. Inwendig is weinig belangrijks te zien.

Streven. De dienstvertrekken zijn niet goed gelegen, vooral niet op de verdiepingen, de steunpunten zijn niet goed geplaatst, de doorsneden zwak. De toren is in het plan niet terug te vinden; de gevels geven een onrustigen indruk, mede door toepassing van niet bij elkaar behoorende vormen.

R Een werk zonder pretentie wat bij nadere kennismaking wint. De zaalvorm is niet aangenaam en te klein, de kantoren ontbreken; waarom zulk een binnenplaats op den beganen grond? De constructie is goed, de doorsneden te weinig doorwerkt; de gevels zijn voornaam en hebben veel verdienste.

November 09. (in potlood). De hoofdtrap ware beter naar het midden gebracht, de dienstvertrekken nemen te veel ruimte in beslag en konden beter gelegen zijn; de paskamers zijn niet gunstig gelegen. De steunpunten van de binnenplaats zijn zwak aangeduid; de hoofdindeeling der gevels is goed doch nuchter van compositie; de korte gevel is tegen de belending niet afgesloten.

Aries. De dienstvertrekken zijn verkeerd; 2 ingangen zijn met het oog op de contrôle niet wenschelijk, de keldertoegang is te nauw; lavabo's aan den gevel gelegen zijn niet wenschelijk en de bovenpaskamers niet goed geplaatst. De constructie is zéér goed; het inwendige is smaakvol geteekend en kan bij nadere bestudeering een gunstig resultaat geven; in de gevels werkt de indeeling van tweede en zolderverdieping in partijen onrustig en drukt niet eene hierachter gelegen groote ruimte uit.

Betonijzer. — De dienstvertrekken liggen niet goed, vooral het kantoor van den chef niet. De constructie is zeer goed. De gevels hebben wel karakter; de van erkers voorziene pijlers van den langen gevel deelen het gebouw te veel in; de koepelvorm is minder geslaagd. De korte gevel mist afsluiting.

Bismarck. — Een constructief slecht geheel dat ook wat doorsneden en gevels aangaat te ver reikt boven de macht van den inzender.

Qui? Het plan is zéér goed evenals de constructie. De vorm der keldertrap kon beter zijn. De doorsneden zijn onbelangrijk, de gevels zijn goed van verhouding en geven één der beste hoekoplossingen te zien; de toren ontwikkelt zich logisch uit den onderbouw. Hef karakter is echter niet dat van een winkelgebouw, het is meer societeit of casino.

Kleedinghuis. Ook hier een goed ingedeeld en geconstrueerd plan; op de verdieping kan men slechts door het kantoortje van den chef heen in het magazijn komen; de doorsneden toonen goede verhoudingen. Het karakter der gevels is niet dat van een magazijn; de vormen zijn arm en naderen het burgerwoonhuistype.

November 1909 (in inkt). In dit plan kosten de te veel verspreide dienstvertrekken te veel plaats; de paskamers begane grond zijn te afgelegen en de toiletten boven, aan den gevel geplaatst, konden beter tegen een der binnenplaatsgevels zijn aangebracht. De architectuur van den hoek is, vooral voor den korten gevel te zwaar in tegenstelling tot de traveëen, — de korte gevel is tegen den buurman niet afgesloten. — De gevels hebben veel verdienstelijks, — het geheel is pittig geteekend.

En avant. Het plan is met zorg ingedeeld; de dienstvertrekken zijn echter niet goed geplaatst; de groote lantaarn boven den beganen grond kan beter zijn — de diensttrap is te bekrompen. In den gevel zijn de magere steunpunten, ofschoon door winkeliers wel gewenscht, zeker niet als gewenschte architectonische oplossing te beschouwen; het geheel is topzwaar geworden doordat ontwerper tegen elk gezond begrip in, de steunpunten naar boven toe verzwaart. De tweede verdieping verkrijgt daardoor meer woonhuis dan magazijnkarakter; de

ateliers zijn aan de straatzijde onvoldoende verlicht.

2de Prijsvraag: Van de ingezonden ontwerpen werd met algemeene stemmen het ontwerp, ingezonden onder het motto „Eva" het best geoordeeld daarna motto „Oefening" en als no. 3 motto M.

Eva. Is een gedistingeerd ontwerp, wel weergevend de bestemming, goed van indeeling, fijn van kleur en zeer goed geteekend.

Oefening. Zeer vlot geteekend. De ontwerper heeft getracht door passende emblemen en door verschil van betimmering van lees- en billartzaal het karakter en de bestemming uit te drukken.

M. Verhouding van hoogte der lambriseering tot verdiepinghoogte is niet gunstig, — de schoorsteen niet gelukkig van verhouding. —

Lokaal. Een eentonig droog ontwerp met onrustig verdeelde lambriseering.

Lepelblad. Schijnt gemaakt te zijn door een decorateur die te weinig studie heeft gemaakt van binnen-architectuur en hierdoor dit vraagstuk niet tot oplossing kan brengen.

Annie. Wandindeeling en verhoudingen laten in dit ontwerp veel te wenschen over, — de schoorsteen is te machtig.

Initialen. Een vreemd decoratief ontwerp, in geenen deele aan het doel beantwoordend.

B en V. Is uit een architektonisch oogpunt niet opgelost doch is hier en daar vlot geteekend.

3de Prijsvraag. Deze is in verhouding het best geslaagd, onder de inzendingen zijn meerdere zeer verdienstelijke teekeningen het onderwerp schijnt zeer aanlokkelijk geweest te zijn. Met algemeene stemmen werden de inzendingen voorzien van de motto's „Uit d' eigen stad" en (geteekende) „leeuw" voor 1e en 2e bekroning aangewezen.

Uit d'eigen stad munt uit door keuze van Sujet, door knappe behandeling, goede keuze van belichting van het bouwwerk, groote eenvoud van licht en schaduwpartijen en degelijke vormenkennis.

Aldus opgemaakt door de Commissie van beoordeeling:

J. F. Klinkhamer.
A. J. Gips.
Paul J. de Jongh.
J. P. Stok Wzn.
W. F. Overeijnder.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 52. Officieel Gedeelte. Adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende Middelbaar Technische Scholen. — Honoorariumregeling voor Architecten; correspondentie met den Amsterdamschen Woningraad. — Herziening Statuten en Alg. Huish. Reglement. — Rapport Bouwbedrijven 1909. — Teruggave examengelden bij het Bouwk. Opzichters- en Teekenaarsexamen. — Vergadering der Afdeeling 's-Gravenhage van 17 December 1909. —

F. M. L. Kerkhoff. Necrologie, met portret

De Nieuwe Bouwverordening der Stad Maagdenburg, naar het Duitsch van wethouder Scholtz (Slot).

Het Gildewezen, door A. W. Weissman (Slot).

Architectura No. 52. Verslag van den toestand en de handelingen van het Genootschap „Architectura et Amicitia" gedurende het jaar 1909 uitgebracht in de 54ste Algemeene vergadering op 22 December 1909.

Jaarverslag van de Redactie van het Weekblad „Architectura" gedurende 1909.

Technisch Gedeelte. Heden en toekomst der cementsteen, naar het Engelsch van J. Augustine Smith. — IJzeraarden buizen. —

De Bouwwereld No. 52. De Engelsche Woningwet. Hygiënische Rubriek, door L. Heyermans. Volksgezondheid en Woningen IV.

Een Hoofdstad voor Australië naar het Duitsch van Reg. Rat. Wernekke.

De Ingenieur No. 52. Opmerkingen over gegoten metalen voorwerpen. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 2 October 1909, door E. B. Wolff, met afbeeldingen.

Jaarwedden van doctoren-leeraren en van Ingenieurs-leeraren te Rotterdam, door R. A. van Sandick c. i.

Nederlandsche Vereeniging voor Economische Geographie.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 52. Officieël Gedeelte. — Toegepaste Electriciteit. — Wegen.

De Aannemer No. 52. Ned. Aannemersbond. Mededeelingen.

Onder-aannemers.

Uit Deventer.

Uit Groningen.

Afdeelingsverslagen. Groningen 21 December 1909. — Haarlem 20 December 1909.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 26. De schadelijke bijmeng-sels v. d. Klei. — Beperking van aansprakelijkheid. — Vergunning voor overwerk volgens art. 5, 3de lid. Arbeidscontract. — Tienurige Arbeidsdag. — De Nederlandsche mijnbouw in 1908. — Het gebruik van Nederlandsche Baksteen voor Gemeentewerken.

Deutsche Bauhütte No. 52. Grundpfeiler der heimischen Bauweise, door Aug. Lux, met afbeeldingen.

Gartenstädte Arbeiterhäuser und Kolonien in England, door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen.

Vom Rangtheater, bij een ontwerp van Joh. Friedrich in Chemnitz.

Ein Miethaus-Eingang, bij een schets van Weber en Heyer, op losse plaat.

Zur Frage des Bismarckdenkmals bei Bingerbrück.

Der Betonbau. Einige Amerikanische Betonbauwerke, door F. Rud. Vogel, met afbeeldingen. — Einiges über Treppenbau, door Erich Schirmer, met afbeeldingen.

Moderne Bauformen No. 12. De slotaflevering van den jaargang 1909 van Gradl's maanschrift is voor een groot deel gewijd aan werken van Kieler bouwmeesters, leden van de afdeeling Kiel van den „Bund Deutscher Architekten". Ernst Prinz, Carl Mannhardt en Richard Janssen vertegenwoordigen daarin de landelijke bouwkunst, de villa, het landelijk schoolgebouw, enz.; J Theede het grootere stadsgebouw van dezen toch treffen wij aan een bankgebouw, een logebouw, een groot schoolgebouw en stadswoonhuizen.

Niettemin geeft Prinz ook ontwerpen van groote gebouwen, zoo een prijsvraagontwerp voor het raadhuis te Barmen en een badhuisontwerp voor Westerland-Sylt. Daarna komt de meest bekende der Kieler bouwmeesters F. W. Jochem met tal van uitgevoerde woonhuizen en groote ontwerpen, o. a. voor een Kurhaus te Warnemunde en verscheidene andere studies. Voor het overige wordt dit nummer grootendeels in beslag genomen door werk van Prof. Alfred Grenander te Berlijn, waarbij het administratiegebouw der firma Ludwig Loewe & Co zeer de aandacht verdient. Eenige vlot geteekende interieurs in kleuren van verschillende ontwerpers brengen in dit nummer een aangename afwisseling.

Arti et Industriae, Jaarverslag 1908. In het laatst van 1910 is het Jaarverslag der Haagsche Vereeniging Arti et Industriae verschenen in een keurig bewerkt omslag, geteekend door M. J. Drechsler. Het bevat het rapport over de Godon Prijsvraag en reproducties van de ontwerpen van J. Crouwel Jr. te Amsterdam, H. van Dorp te Amsterdam en Corn. L. de Koning te 's-Gravenhage, die respectievelijk de 1ste prijs en de beiden premies verwierven in dezen wedstrijd, welke, zooals men zich herinneren zal, tot onderwerp had, eene Betimmering van een Studeerkamer.

Verder is het verslag gewijd aan de in het jaar 1908 gehouden lezingen en worden aan het slot de door de Vereeniging gemaakte excursies in herinnering gebracht. De belangrijkste daarvan was de tocht naar de Zaanstreek; de mededeeling daarover gaat vergezeld van reproducties van eenige aardige kiekjes.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Een prijsvraag is uitgeschreven voor het ontwep van een Schouwburg tegenover den Zwinger te Dresden. De bouwsom mag f 660 000 bedragen.

BINNENLAND.

HAARLEM. De school voor Kunstnijverheid heeft hare reorganisatie, zooals die voor 1909 werd voorgenomen, voltooid en ofschoon in eene dergelijke inrichting er steeds naar wordt gestreefd verbeteringen aan te brengen waar die noodig zijn, is men thans zoover gevorderd dat het leerplan behoorlijk kan worden gevolgd en het onderwijs op degelijke grondslagen gevestigd is.

Het gebouw, dat voor enkele jaren weder moest worden uitgebreid, bevat prachtige teekenzalen en goed verlichte werkplaatsen waar de verschillende vakken praktisch worden onderwezen, zoodat de leerlingen na den dagcursus te hebben doorloopen voor hunnen toekomstigen werkkring in het kunstambacht goed zijn voorbereid en in staat zijn arbeid te verrichten waarmede zij in de praktijk nuttige diensten kunnen bewijzen.

Dit jaar werd weder eene bijzondere werkplaats ingericht voor het emailleeren en is daartoe eene onderwijzeres uit Denemarken overgekomen.

De school werd in het jaar 1909 door 236 leerlingen bezocht, die uit verschillende deelen van ons land naar Haarlem kwamen om van het onderwijs gebruik te maken. In 1910 zal het Einddiploma worden uitgereikt aan de Dames: H. van Alderwerdt van Rosenburgh en G. van Doorn en aan de Heeren W. Cordel, A. van Willigenburg en W. van der Weijden.

'S-GRAVENHAGE. Naar men weet, zal in 1910 het servituut van niet-bebouwing van het Park Zorgvliet zijn opgeheven. De juiste datum van het verstrijken van den daarvoor gestelden termijn is 15 Juli e.k. De maatschappij, aan wie dat park toebehoort, heeft in afwachting van dat tijdstip, door den tuinarchitect Leonard Springer te Haarlem een plan van exploitatie van den grond laten ontwerpen en dit plan onder dagteekening van 14 Juli 1909 aan B. en W. ter goedkeuring aangeboden. Dezer dagen heeft de directeur van die maatschappij namens B. en W. een schrijven ontvangen, waarin wordt medegedeeld, dat dit college, daargelaten de bezwaren die het tegen het plan heeft, niet van zins is de uitvoering ervan te bevorderen.

De maatschappij zal zich nu direct tot den gemeenteraad wenden en aan elk zijner leden een verkleind plan van exploitatie met memorie van toelichting toezenden.

Het exploitatie-plan van de maatschappij beoogt aanleg van straten, plantsoenen en een villapark, zich uitstrekkende langs Oude Scheveningschen weg, Groot Hertoginnelaan en Stadhouderslaan rondom het vierkante middencomplex van gronden, dat aan den heer Goekoop behoort. Op het plan zijn de terreinen rondom de Carnegiestichting tot een eind langs de Groot-Hertoginnelaan voor villapark bestemd, en langs de Stadhouderslaan zijn in de van het terrein overblijvende strook een aantal breede straten ontworpen, meerendeels in gebogen lijnen, die o. a. tegenover het Statenplein een nieuw plein vormen, dat als plantsoen gedacht is. Ook waar de Beek het terrein snijdt, heeft de heer Springer plantsoen ontworpen. (N. Ct.)

GRONINGEN. Kerkvoogden van de N. H. Gemeente alhier, hebben dezer dagen aan de Gemeenteleden een circulaire gezonden van den volgenden inhoud:

Het kan U niet zijn ontgaan, dat de Martini kerk lang niet beantwoordt aan de hooge eischen, welke men aan de hoofdkerk van een aanzienlijke gemeente als de onze mag stellen. De bevloering bestaat in rood steen en gebroken grafzerken, die o. a. vóór het orgel zeer ongelijk liggen. De muren zijn onoogelijk vuil; de witkalk heeft langzamerhand allerlei tinten aangenomen. De pilasters zijn geschonden en de houten koorbanken zijn het aanzien nauwelijks waard. Bovendien heeft de kerk in de loop der tijden veel geleden, o.a. door den wansmaak eener vorige periode, die de eikenhouten banken met eene bruine verflaag bedekte en den steen onder witkalk verborg, waardoor het lofwerk in de kapiteelen niet meer uitkomt en elk spoor van steen uitgewischt is. Ontroerend is dan ook het verschil met de hoofdkerken in de voornaamste steden der meer zuidelijke provinciën: de Jacobi kerk te Utrecht, de St. Eusebius te Arnhem, de St. Michel te Zwolle en de Lebuinus kerk te Deventer e. a. Zij zijn sedert hare restauratie monumentale gebouwen geworden, welke het oog bekoren en het hart verheffen tot Hem, wien ook de kunst is.

Intusschen zijn de Gemeentelijke fondsen niet sterk genoeg om de aanzienlijke kosten eener restauratie te dragen. In de laatste jaren hadden wij belangrijke uitgaven. De bovenverdieping der Martini kerk werd gerestaureerd. Een Archiefkamer gebouwd. De daken van de Martini en Nieuwe, de kosterijen van de Martini en A kerk moesten hoog noodig hersteld. Bovendien vraagt de verwarming der kerken die door de Gemeente zoo zeer wordt gewaardeerd, jaarlijks een niet onbelangrijk bedrag. Een en ander heeft Kerkvoogden doen besluiten om in het leven te roepen een afzonderlijk

FONDS TOT RESTAURATIE DER MARTINI KERK

en hiervoor met bescheiden maar krachtigen aandrang den steun der gemeente te vragen. Ten einde een begin te maken is uit een buitengewone ontvangst een klein bedrag afgezonderd. Veel, zeer veel is noodig. De gemeente gelieve dan ook het fonds gedachtig te zijn op de wijze, zooals het haar het best zal voorkomen. b. v. bij de gewone kerkcollecte, bij testamentaire beschikking, of door gaven te deponeeren ten kantore van den heer ontvanger, opdat binnen afzienbaren tijd onze hoofdkerk een vorm verkrijge, welke de stad en gemeente van Groningen waardig is.

HOORN. In de 21 December j. l. gehouden raadsvergadering werd het volgende voorstel van B. en W. met op 3 na algemeene stemmen aangenomen:

1o. in beginsel uit te spreken sympathie met het voornemen tot het oprichten van een in deze gemeente te vestigen ambachtsschool voor Hoorn en omstreken onder bereidverklaring, aan een uitsluitend tot dit doel opgerichte vereeniging, onder nader te bepalen voorwaarden een jaarlijksche subsidie te verleenen van f 2500;

2o. aan het bestuur der Vereeniging tot veredeling van het Ambacht te berichten, dat de gemeenteraad gaarne bereid is zijn verzoek tot bekoming van een alhier op te richten ambachtsschool in nadere overweging te nemen, zoodra op de statuten der vereeniging na wijziging in overleg met B. en W. in den zin onder sub 1 genoemd, de Kon. goedkeuring zal zijn verkregen.

LEEUWARDEN. De gemeenteraad besloot dezer dagen tot de oprichting van een electrische centrale alhier.

BRIELLE. Onder de grafzerken in de St. Catharinakerk alhier bevond zich een kolossale hard-steen in den vorm van een liggend kruis. Daar deze grafzerk zich een heel eind boven den begane grond verheft, lag zij overal in den weg. In vroegeren eeuwen moet zij aan den ingang der kerk gelegen hebben; bij grooten toeloop struikelde de menschen er over. Toen plaatste men haar achter de preekstoel, maar daar konden de voeten der kerkgangers ook al geen vrede met haar vinden, Ook moet zij in den Calvinistische tijden wel eenige ergernis gegeven hebben, omdat met haar algemeen aanwezen als de grafzerk van een priester. Ten slotte versjouwde men haar onder den toren bij een der geweldige steunbeeren. Daar lag zij uit den weg en meer in het duister.

Dat was werkelijk zonde van deze inderdaad zeldzaam mooie zerk, waarop men allerlei emblemen zag, en rond het kruis in Gothische letters de woorden las: „Hier leit begraven Mathijs Witte, die starff int jaar ons heern 1482, 23 dage, Bid voir die siele".

Uit het stedelijk archief bleek, dat Mathijs Witte geen geestelijke was geweest, maar in 1471 en 1478 burgemeester was van Den Briel.

De grafzerk bleef evenwel in haar onwaardigen staat, tot mannen als Victor de Stuers en de Cuypers vader en zoon haar opmerkten en hun verontwaardiging over de verwaarloozing van dit monument uitspraken. Dezer dagen nu is aan hun wensch gevolg gegeven. De zerk is overgebracht naar een der kapellen in de Noord-zijbeuk, dicht bij het praalgraf van den admiraal Philippus van Almonde.

BEDUM. (Gr.) Op voorstel van B. en W. werd door den raad dezer gemeente besloten afwijzend te beschikken op alle aanvragen, die mochten inkomen om concessie voor de stichting eener gasfabriek. Met 7 tegen 4 stemmen werd tevens besloten het dag. bestuur te machtigen plannen te doen opmaken voor de stichting eener gemeentelijke gasfabriek, waarvan de kosten geraamd zijn op f 73,714.14, in vereeniging met Onderdendam op ruim f 102,000.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM — **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Personalia.

— De heer J. Hengeveld jz., gemeente-architect en directeur der waterleiding te Alfen a. de Rijn, heeft met 1 April eervol ontslag gevraagd.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar voor het ontwerpen van meubelen en Bouwkundig en Vaklijnteekenen en Handteekenen, aan de Academie Minerva Groningen voor 15 avonduren en 16 daguren p. w. 's Winters, en 6 daguren p. w. in de andere maanden. Salaris f 1350. Inlichtingen bij den Directeur der Academie, afdeeling Beeldende en Toegepast Kunst. Sollicitatiestukken vóór 11 Januari 1910 bij den Secretaris, J. A. Mulock Houwer. (1)

— Bouwkundig Opzichter Teekenaar tegen 1 Januari a.s. te Haarlem voor 6 maanden f 80.— per maand. Brieven Lett. A. bij de Erven H. van Munster & Zn. Heerengracht 246, Amsterdam. (1)

— Bouwkundige voor het schrijven van artikelen voor Timmerlieden. Br. lett. U K. 512 *N. v. d. D.* (1)

— Assistent bij de sub-afdeeling der Scheepsbouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft tegen 1 Februari a.s., jaarwedde f 1500. Zich schriftelijk aan te melden bij den Hoogleeraar E. Vossnack te Delft. (2)

— Directeur voor een Handel in Bouwmaterialen te 's-Gravenhage, bestaande zaak. Eenig kapitaal aanbeveling. Brieven onder no. 40573 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Inspecteur bij de Bouwpolitie te Zwolle. Zie adv. in no. 52. (2)

— Gemeente-Opzichter te Steenwijk. Zie adv. in no. 52. (2)

— Leeraar in het Machineteekenen en in het Scheepsbouwkundig Teekenen aan de Vakteekenschool te Krimpen a/d. IJsel tegen 1 Februari 1910. Zich schriftelijk vóór 6 Januari te vervoegen aan het adres van den Heer J. Otto aldaar. Inlichtingen geeft de Secretaris Z. de Jong. (2)

— Leeraar in lijn- en vakteekenen voor Smeden (Werktuigkundige) aan de Ambachtsschool te Arnhem. Aantal uren 30. Aanvangssalaris f 900. Tevens te benoemen aan de Gemeente-Avondschool v. Handwerksliepen, salaris van f 300. Stukken in te zenden vóór 10 Januari a.s bij den Directeur G. W. Boot Bzn. (2)

— Constructeur-Teekenaar, op een Motorenfabriek in het centrum des lands. Sollicitatie onder no. 41672, bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Baas-Opzichter aan de Gemeente-Gasfabriek te Delft. Jaarwedde van f 1000—f 1300. Stukken vóór 4 Januari 1910 aan de Commissie voor de Gasfabriek. (2)

— Teekenaar en een aank. Teekenaar. Br. bij Allan en Co., afd. Rollend Materieel te Rotterdam. [2]

— Teekenaar [Electr.] op een Installatiebureau. Br. met afschr. van getuigschriften No. 41218 a. d. N. Rott. Courant. [2]

— Chef voor een Stoomschaverij en Zagerij. Schriftelijke sollicitaties met afschriften van getuigschriften onder lett. W, Bureau „Zaanlandsche Courant", Zaandam. [2]

— Opzichter Rijkswaterstaat.

De minister van waterstaat brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in de maanden Maart en zoo noodig April van het jaar 1910 een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben van candidaten dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den rijkswaterstaat, volgens het in 1903 vastgestelde programma.

Tot deelneming worden alleen toegelaten zij die op 1 Januari 1910 het 21ste levensjaar reeds en het 30ste levensjaar nog niet zijn ingetreden. (Voor verdere bijzonderheden zie men de St.-ct. no 287). [1]

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

40 Bouwk.Opz.-teek.,	23—50 j., *f* 70—*f* 125	p.m.
22 BouwkOpz.-Uitv.,	24—50 j., *f* 70—*f* 125	„
26 Bouwk. Teek.	22—44 j., *f* 60—*f* 125	„
16 Waterb. Opzr.	22—50 j., *f* 60—*f* 110	„
8 Aank. Bouwk. Opz.	20—21 j., *f* 40— *f* 50	„
7 Chef-machinisten	24—39 j., *f* 80—*f* 150	„
4 Werkt. opz. (constr.)	27—48 j., *f* 80—*f* 150	„
7 Werkmeesters	24—47 j., *f* 90—*f* 150	„
3 Werktuigk. Teek.	23—40 j., *f* 50—*f* 150	„
2 Aank. Werkt. teek.	19—21 j., *f* 30—*f* 40	„
8 Electrotechniker	23—35 j., *f* 60—*f* 150	„
1 Werkmeester Modelmakerij en Gieterij	—47 j., *f* —*f* 100	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 3 Januari.

Amsterdam, ten 12 ure door het gem. best.: het leveren en werkvaardig opstellen van de centrifugaalpompen met buisleidingen en bijbehoorende inrichtingen van het te bouwen hoofd-rioleeringsgemaal aan den Zeeburgerdijk te Amsterdam.

Leiden, ten 11.30 ure, het gem. best. het ophoogen en inrichten van een terrein aan den Zoeterwoudschen Singel; het bestek en teek. ter inzage op het bureau van gemeentewerken elken werkdag de besteding voorafgaande van 9—4 ure en aldaar te bekomen aanw. gehouden, verdere inl. dagelijks tusschen 11 en 12 ure.

DINSDAG 4 Januari.

Leiden, ten 11 ure, door de arch. L. van der Laan in het koffiehuis den Burcht: het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning aan de Breestraat. De aanw. gehouden. De teekeningen en best. verkrijgbaar in genoemd koffiehuis.

WOENSDAG 5 Januari.

Enschede, ten 12 ure, door den heer H. Nijland in het café Centraal: het bouwen van een woonhuis aan den Lipperkerkerweg te Lonneker: bestek en teek. ter inzage in genoemd café, aanw. den dag der besteding vm. 10 uur.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Asbest platen en Asbest leien voorradig.

Helder, ten 2 ure, door het gem. best. het maken van een ijzeren hekwerkje om het plantsoen, nabij het spoorwegstation; bestekken te bekomen ter gem. secretarie. Inl. aan het Bureau van gem. werken; de bilj. moeten op zegel gesteld worden.

Loosduinen, ten 2.30 ure door het gem. bestuur, bestek no. 2: het leggen van buisleidingen en zinkers, het stellen van afsluiters en eenige verdere werken, ten dienste van de watervoorziening der gemeente. Het bestek ter inzage ten kantore van den Ingenieur J. Schotel, Oostzeedijk 172 te Rotterdam, alwaar van 9—12 uur en van 2—4 inlichtingen zijn te bekomen en exemplaren van het bestek alsmede lichtdrukken van het meterhuisje.

Dussen, ten 12 ure, door Burgemeester en Wethouders ten Gemeentehuizen: het bouwen van een Schoolgebouw met privaten, gang, bergplaats en overdekte speelplaatsen en een onderwijzerswoning in den Mariapolder. Bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den Gem. Secr. Inlichtingen en aanwijzing 29 December 1909, ten huize van den heer van der Pluijm Jz., Hank, gemeente Dussen, 12 uur.

Arnhem, ten 2 ure, door de Vereeniging „Volkshuisvesting" in „Musis Sacrum". De bouw van een complex van 115 woonhuizen in 24 blokken, op den Musschenberg te Arnhem. Bestek en teekeningen verkrijgbaar aan het bureau Oost Zeedijk 229 te Rotterdam. Inl. bij de architecten de Roos & Overeynder, te Rotterdam.

Heinenoord, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het leveren en leggen der hoofdbuisleiding ten dienste der waterleiding in aansluiting aan de waterleiding te Oud Beijerland: 2. het bouwen van een watertorentje in de gem. Heinenoord. Bestekken verkrijgbaar met teekening bij de Firma Hoogewerf Az. te Oud-Beijerland. Aanwijzing door de Architecten Visser en Smit op 3 Januari 1910, ten 11 ure. Nadere inlichtingen bij den Architect J. Smit, te Oud-Beierland.

Leeuwarden, door het gem. best.: de levering van 279000 vlakke waalstraatklinkers, 136000 eenigszins getrokken idem. 131000 vlakke Utrechtsche klinkers (waalvorm), 57000 vlakke Utrechtsche klinkers [drielingen] 68000 vlakke harde bakklinkers 2160 behakte van 14 maal 16 centimeter, 4600 bazaltine of in kwaliteit daarmede overeenkomende tegels, alle met schuine kanten groot 30 maal 30 cM. en 600 bijpassende Friesplaten of z. g. Bisschopmutsen. Prijsaanbiedingen met opgaaf van tijd en monsters van 10 stuks van elke soort klinkers, 5 stuks van de keien, 4 stuks van de vierkante tegels en een Friesplaat ingewacht bij den Burgemeester, de monsters bij den Directeur der Gemeentewerken.

Rotterdam, door de directie van het Timmerhuis: de levering van Melaphyr of Grauwacke keien in 8 perc.; voorw. ter lezing op het bureau voor de plaatselijke werken, in het timmerhuis en te bekomen bij de wed. P. van Waesberge en Zoon aldaar.

Rotterdam, door de directie van het timmerhuis: de levering van: a. waalsteen, trottoirbanden, grind en grindzand in 3 perceelen; b. petroleum, verlichting- en verfoliën, terpentijn, carbolineum, teer, schuurlinnen, talk, lijm, kaarsen, poetspomade, poetskatoen, poetsdoeken, soda, houtskool vensterglas enz. in 19 perc.: c. lood, zink, straatberrieranden, met ronde deksels, kolenbakken, bruinwerk, koord, band, touwwerk, borstelmakerswerk, sponsen, dweilen, zeemvellen, baggernetten, blokmakers,

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1908 . .	„ 1.374.077,58
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908	„ 155.388,58
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908	„ 84.314.868,07

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

werk, bezems, manden, gordijnlinnen, kolen-, kalkzakken, ketelpakken [jas en broek], schoppen, klink- en draadnagels, spijkers bouten, moeren, schroeven, sloten, krammen, schuiven, koper- en ijzerdraad, ijzerwaren, enz. in 33 perc.; voorw. ter lezing in het Timmerhuis en te bekomen bij de wed. P. van Waesberge en Zoon.

DONDERDAG 6 Januari.

Deventer, ten 11 ure, door het gem. bestuur: bestek no. 1: het bouwen van a. eene woning voor een opzichter; b. eene woning voor een fabrieksbaas; c. eene woning voor een fitter; d. een gebouw, ingericht voor werkplaatsen. Een en ander ten behoeve van de nieuwe Gasfabriek op het Molenblok aan den straatweg van Zutphen naar Deventer. Het bestek met teekeningen ter inzage op de Gemeente-Secretarie en aldaar verkrijgbaar. Inlichtingen bij den Gemeente-bouwmeester tusschen 10 en 12 uur.

Ter Neuzen, ten 11 ure, door de bouwk. J. Scheele in het café Koevoets in 3 perc. en in massa: het verbouwen van genoemd café bij het station bestek met de teek. in het bestedingslokaal ter inzage waar tevens ook teek. verkrijgbaar zijn, aanw. gehouden.

VRIJDAG 7 Januari.

Ede, ten 11 ure, door het gem bestuur: het bouwen van een gemeenteschool te Bennekom het leveren van alle benoodigde schoolmeubelen. Bestekken en teekeningen ten gemeentehuize ter inzage en aldaar te bekomen. Aanwijzing volgens bestek. Inlichtingen verstrekt de gem. architect.

Vorden, ten 4 ure. In het Wapen van Vorden: het geheel vernieuwen van het Paradijs in het dorp Vorden; bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbesteding. inl. worden gegeven door H. M. ellink ald.

MAANDAG 10 Januari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het leveren en monteeren van transportinrichtingen in en ter verbinding van slachthuizen en voorkoelhuis, benevens het leveren en monteeren van de celindeeling in het te bouwen koelhuis op het abattoir.

DONDERDAG 13 Januari.

Oosthuizen, ten 10.30, door de arch. J. Verweel; het maken van een boerderij met aanverwante werken te Purmer nabij Edam bestek en teek. te bekomen bij den architect.

Abonneert u op

„DE OPMERKER"

Abonnementsprijs slechts

f 5.— per jaar.

Antiquariaat van de „Opmerker"

Dr. W. Bode. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger *f* 15.— . . . . . *f* 3.60

Spaniën. 50 platen in lichtdruk van monumenten in Spanje.

Alcantara, Avila, Burgos, Cordova, Estella, Granada, Leon, Madrid, Merida, Murcia, Oviedo, Palencia, Salamanca, Santander, Segovia, Sevilla, Valencia . . . . . *f* 9.—

45STE JAARGANG. ZATERDAG 8 JANUARI 1910. No. 2.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

GOUDA.

Gouda behoort door zijn kerkglazen tot de wereldvermaarde provinciesteden van Nederland, maar het is niet algemeen bekend, dat het tevens een der schilderachtigste steden van Holland is; onze eigen en vreemde schilders weten dit wel. Maar gelijk overal het geval is, bijna elk jaar gaat er wat van het oude mooi verloren, hetzij door verwaarloozing, hetzij door brand, en zoo is al menig typisch bouwwerk verdwenen, menig stadsgezicht verknoeid, zoodat het meer dan tijd geacht mag worden, dat maatregelen genomen worden, om het verloren gaan van nog meer van het oude stedenschoon te voorkomen en alzoo de aantrekkelijkheid voor den vreemdeling te bewaren, of te verhoogen. De vreemdeling gaat nu van het station regelrecht naar de St. Janskerk, laat zich daar rondvoeren langs de meesterstukken der Crabeth's en hun latere opvolgers, laat zich daarbij de geijkte beschrijving en uitlegging opdreunen, verlaat het kerkgebouw, zonder op de schoonheden daarvan opmerkzaam te zijn gemaakt, werpt bij het verlaten, der kerk ter loops een blik op het merkwaardig geveltje van het Stadhuis, ziet in de verte den gevel van de Waag en spoedt zich dan regelrecht naar het station terug, meenende Gouda te hebben gezien.

Van het karakteristieke der stad heeft hij dan echter niets gezien.

En toch in het centrum, waar de kerk staat heeft men alreeds een der mooiste hoekjes, het voormalig kerkhof achter het koor, met een eenigszins verwilderd plantsoentje, in de onmiddellijke nabijheid.

Dat verwilderde hindert in het geheel niet, integendeel, want al bedekt de eenigszins wild uitgegroeide beplanting een deel van de architectuur, die het pleintje omgeeft, het oude koor en de fraaie renaissance-gevel van het Weeshuis steken er grootendeels bovenuit, terwijl veel van het minderwaardige, van de verknoeide gevels van het Oude-Mannenhuis en het Heilige-Geesthuis er door aan het oog onttrokken wordt.

Het hier genoemde Weeshuis, het vroegere Magdalenen-klooster werd in 1598 tot een Aalmoezeniersweeshuis ingericht, de hierbedoelde gevel behoort tot de uitbreiding, die in 1642 aan dit gesticht werd gegeven. Wie de bouwmeester was is niet bekend, maar misschien zou dit nog na te speuren zijn.

Tot voor korten tijd stond op een andere plaats het geveltje waarvan wij hier een afbeelding geven; het is het zoogenaamde Lazaruspoortje dat toegang gaf tot het Proveniershuis, dat thans plaats heeft moeten maken voor de Electrische Centrale der Gemeente. Dit poortje dateert van 1609 en is dus ruim 30 jaren ouder dan de straks vermelde gevel, waarmede het enkele punten van overeenkomst heeft. Beide dagteekenen uit den tijd voordat Pieter Post de klassieke richting in de bouwkunst ook te Gouda invoerde.

Lazarus-poortje te Gouda.

Pieter Post bouwde in 1668 de Waag, een werk dat ook hier niet zonder invloed bleef op den woonhuisbouw, ofschoon niet bekend is of Post zelf nog meer in Gouda gebouwd heeft. Waarschijnlijk is dit wel, want Walvis vermeldt, dat Johan Buitenweg, Heer van Nieuwkoop, die in den Haag op de Prinsegracht het bekende Hofje van Nieuwkoop door Post deed bouwen, te Gouda een aanzienlijk erf op de westzijde van de Raam beschikbaar stelde „voor behoeftige Roomsch Katolijke weduwen en dochters: welke twee hembden jaars, van Allerheiligen tat Paesche yder week twee beste brooden, twaalf tonnen turf voor brand, zes ponden boter, acht ponden vleesch en zes gulden alle jaar weleer wierden uitgedeeld."

Van den gevel van het Weeshuis zegt Galland: „Die Fassade mit ihren Rundbogenblenden, ihrem geschweiften Giebel und gestreiften Mauerwerk vertritt eine ältere, mehr nordholländische Gestaltungsweise", en hij laat er op volgen, dat deze architectuur eertijds in Gouda niet op zichzelf stond, hetgeen men zien kan uit oude houtsneden en teekeningen van het Oude mannenhuis, het Gasthuis, de Tiendewegsen de Veerstalpoorten.

Ook het Lazaruspoortje is een welbewaard specimen van deze Noord-Hollandsche vormen, die misschien van Haarlem uit over Leiden naar Gouda zijn gekomen en daar veelvuldig toegepast zijn.

Men mag dus daar wel zuinig zijn op deze weinige overblijfselen uit de eerste helft der zeventiende eeuw. De Weeshuisgevel wordt gelukkig niet bedreigd, het Lazaruspoortje is afgebroken, maar niet om voorgoed te verdwijnen. Het afbreken heeft met de noodige zorg plaats gehad, alle deelen zijn genummerd, een en ander met het kennelijk doel, het fraaie monumentje elders weder op te kunnen bouwen.

Fransche Ingenieurs.

Meer dan een eeuw is de Ecole Polytechnique te Parijs de glorie van Frankrijk geweest. Haar theoretisch, voor alles wiskundig onderwijs, in zijn opzet zoo echt 18e eeuwsch, werd het voorbeeld voor dat, door alle andere „polytechnische" scholen gegeven.

Wanneer de leerlingen slechts wiskundig voldoende waren onderlegd, dan, zoo meende men, zouden zij wel goede ingenieurs worden. Het ideaal van iederen Franschman is „een baantje", waarmede hij, voor zijn leven, zijn kostje gekocht heeft, en dat hem voldoende vrijen tijd laat, om ook nog wat te genieten. Geen land heeft dan ook zooveel technische ambtenaren als Frankrijk, ambtenaren in iedere beteekenis van het woord.

Toen nu ditmaal de begrooting voor „Openbare Werken" in het Fransche parlement ter sprake zou komen, werd een commissie benoemd, om daarover rapport uit te brengen. Deze commissie heeft het ingenieurs-vraagstuk onder de oogen moeten zien en zij is, dit doende, tot een weinig bemoedigende slotsom gekomen.

De Fransche ingenieurs, zoo meent zij, die eerst als de beste der wereld golden, staan in de achting der wereld zóó hoog niet meer. Wel wordt hunne theoretische kennis erkend, doch als mannen der practijk worden zij door de ingenieurs der Nieuwe Wereld overvleugeld.

De commissie gaat na, wat de oorzaak hiervan is.

De inrichting van het onderwijs schijnt haar in zooverre veranderd te moeten worden, als dit niet genoeg specialiseert. Een eeuw geleden kon iemand de ingenieurs-wetenschappen in haren geheelen omvang omvatten. Nu is dit onmogelijk; algemeene kennis heeft geen nut meer, nu het zelfs voor één man zeer bezwaarlijk is, van één betrekkelijk klein onderdeel der techniek voldoende op de hoogte te komen. Toch doet de commissie geen voorstel hieromtrent; de Franschen zijn behoudend, en aan een zoo „glorieuze" instelling als de Ecole Polytechnique zullen zij niet gemakkelijk wat veranderen.

Verkeerd is verder, naar de commissie oordeelt, de inrichting van den technischen dienst bij rijk en gemeenten. In het bijzonder de „Ponts et Chaussées", onze „Waterstaat" krijgt harde noten te kraken. De jonge ingenieurs, bij dien dienst aangesteld, krijgen geen gelegenheid, hun persoonlijke talenten te ontwikkelen, doch worden allen over één kam geschoren. Al toonen zij voor een bepaald onderdeel der techniek ook nog zooveel aanleg, daarmede wordt geen rekening gehouden. Zij moeten in het gareel loopen, totdat hun tijd gekomen is, om promotie te maken. Zoo blijft het doorgaan, eindelijk is de hoogste rang bereikt en volgt de pensionneering.

De commissie wijst er op, dat de werkelijk uitmuntenden alleen in de particuliere nijverheid gelegenheid vinden, om te toonen, wat zij kunnen. Daarom beveelt zij voor den rijksdienst ook meer specialiseering aan.

En ten slotte stelt zij voor, een soort „Prix d'Amérique" in te stellen, die een tegenhanger zou zijn voor den „Prix de Rome" der Ecole des Beaux-Arts.

Hare bedoeling is, het scheppen van beurzen, waardoor die staats-ingenieurs, welke in de eerste drie jaren van hun werkzaamheid in de practijk bijzonder talent voor het een of ander onderdeel der techniek toonen in staat worden gesteld, eenige jaren in de Vereenigde Staten het vak hunner keuze te bestudeeren.

De Franschman gaat niet gauw van honk, en het schijnt ons dan ook de vraag, of het nieuwe instituut, zoo zijn tot standkoming een feit werd, wel erg in den smaak zou vallen.

Maar het denkbeeld lijkt ons voortreffelijk en waard, ook in ons land overwogen te worden. Staan de Amerikanen als theoretici misschien ook niet bijzonder hoog, de groote vlucht hunner nijverheid bewijst, dat zij in de practijk het oude Europa verre vooruit zijn.

Alle vooroordeelen, die de oude wereld heeft, zijn in Amerika niet aanwezig. De frissche geest van het Verre Westen heeft zeker een gunstigen invloed op wie aan Europa met zijn overleveringen van eeuwen her gewend is.

Het Uitbreidingsplan van 's-Gravenhage.

Dezer dagen werd bekend, dat Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage, in overeenstemming met de Commissie Fabricage, den Raad hebben voorgesteld, goed te keuren, dat bij het opmaken van het ingevolge art. 28 der Woningwet ter visie te leggen ontwerp-Uitbreidingsplan en van de daarbij behoorende kaarten enz. tot grondslag worde genomen het door den heer Berlage, in overleg met den directeur der Gemeentewerken, opgemaakte ontwerp — doch alleen voor zoover dit gelegen is binnen de tegenwoordige grenzen der Gemeente en behoudens wijzigingen, die plaatselijke toestanden daarin noodig maken.

Zij stellen voor, te laten vervallen:

1°. de Stichting voor Internationalisme, — als gevaarlijk voor den watervang, niet vereenigbaar met het geaccidenteerde terrein, en bovendien grootendeels onder Wassenaar ontworpen;

2°. het groote sportterrein met baan voor automobielen aan den Pompstationsweg, dat vervangen wordt door een sportterrein op het driehoekig gedeelte grond, omsloten door de spoorbaan der Z.-H. Elektr. Spw.-Mij. en de ten noordoosten van die baan gelegen gelegen gedeelten van den Harstenhoekweg en den Pompstationsweg, — zoowel in 't belang van de waterleiding als van het natuurschoon van 't duinlandschap;

3°. de tentoonstellingsterreinen met gebouwen op en de verdere verdeeling van de Gemeentegronden tusschen Badhuisweg en Kanaal, — welk ontwerp buiten het uitbreidingsplan valt, maar overigens „zeer zeker overweging verdient";

4°. de kazernen in de Westduinen, — wijl die grootendeels op gebied van Loosduinen zijn ontworpen en voor 't overige zijn gedacht op grond, die van de Gemeente is en waarover deze dus tòch zoo noodig zal kunnen beschikken;

5°. de terreinen, bestemd voor goederenemplacement (die in hun tegenwoordigen toestand op de kaarten worden opgenomen), den straten-aanleg op het tegenwoordig stations-emplacement der Staatsspoor en het nieuwe Centraalstation, — op grond van de overwegende bezwaren, tegen een en ander door den Raad van Toezicht op de Spoorwegen ingebracht;

6°. het villa-terrein ter plaatse van de stapelplaats der Duinwaterleiding aan de Sprank, — omdat deze thans niet gemist kan worden, maar later, als daarvoor een ander terrein is gevonden, altijd nog voor villa's is aan te wijzen, daar het terrein eigendom der Gemeente is;

7°. de verschillende meer of minder monumentale gebouwen, ook in de binnenstad, behalve die voor een nieuw ziekenhuis, — welke intusschen als bouwblokken zijn aangewezen;

8°. de verkeersverbeteringen in de binnenstad en in de kom van Scheveningen, — waarvoor een afzonderlijk voorstel zal zijn in te dienen,

en 9°. de bebouwing van het Gevers-Deynootplein, waarvoor het ontwerp, in overleg met Berlage, reeds werd gewijzigd.

Voorts hebben B. en W.:

de breedten van sommige wegen eenigszins gewijzigd, ten-einde de ceintuurbaan overal waar dit niet volstrekt onmogelijk is op 27 M. te brengen en ook enkele andere hoofdverkeerswegen nog eenigszins te verbreeden;

de onderverdeeling van het groote park aan de zuidzijde der Gemeente achterwege gelaten en daarin alleen opgenomen de wegen, die bestemd zijn om hoofdverbindingen te vormen tusschen aangrenzende gedeelten van het Uitbreidingsplan, — teneinde bezwaren van den directeur der Plantsoenen nader te overwegen;

in de voor villa-parken te bestemmen terreinen enkel opgenomen de op de door den heer Berlage ingezonden teekening wit gekleurde hoofdwegen, en het moesland bij den Klatteweg bij den Kweekerijweg in zijn tegenwoordigen toestand aangewezen als park, dus zonder den daarvoor ontworpen vijver, — eveneens voor nader beraad met den directeur der Plantsoenen;

aanwijzing van het gedetailleerde profiel der wegen achterwege gelaten;

„Zorgvliet", in zijn geheel als „villa-park" aangewezen;

den stratenaanleg op de terreinen aan den Raamweg, in overleg met den ontwerper, gewijzigd in dier voege, dat deze niet langer wordt beheerscht door het vroeger gedachte schouwburggebouw,

en in de eigendommen der Gemeente in de Westduinen, behalve het sportterrein en de speelplaats, enkel de hoofdwegen met de daarbij behoorende plantsoenen, — omdat de bebouwing met een arbeiders-villawijk daar onmogelijk schijnt, maar in elk geval de Gemeente ook ten aanzien van dát terrein — haar eigendom — vrij blijft om later te beslissen.

Brieven van Piet van Diever.

X.

Amice Redacteur!

Daar zijn wij nu werkelijk reeds het tiende jaar van de twintigste eeuw ingetreden, voor wij er aan dachten. Het is of de aardbol al maar sneller gaat draaien, bevangen door de record-koorts, die automobilisten en aviateurs te pakken heeft. Wij verbazen er ons over, dat wij ons eenmaal verbaasd hebben over de reis om de wereld in 80 dagen en vinden 40 al genoeg. Zij die na ons komen zullen misschien ook om die 40 dagen lachen en het in 20 doen; lachen, als zij ten minste nog lachen kunnen en deze uiting van vroolijkheid niet als ommat en onhygiënisch hebben afgeschaft.

Intusschen, ik zou bijna vergeten, U op ouderwetsche wijze een voorspoedig nieuwjaar te wenschen. Moge het wat meer belangrijks opleveren, dan het nu bijgezette, want werkelijk, de dagbladen hebben zich wel veel moeite gegeven, om alles nog eens op te rakelen, wat er in 1909 is voorgevallen, maar de wereldgeschiedenis zal er toch wel geen afzonderlijk hoofdstuk aan wijden en in de kunstgeschiedenis zal er ook niet zulk een groote beteekenis aan gehecht worden.

Het zijn de menschen, die de geschiedenis maken, het zijn de groote figuren onder de menschen, die het middelpunt vormen van belangrijke tijdvakken, daargelaten nu de vraag of zij de tijdsomstandigheden leiden en beheerschen, of zelf het product zijn van het milieu, waarin zij geboren werden.

Onze tijd kenmerkt zich evenwel, oogenschijnlijk ten minste en voor zoover wij het beoordeelen kunnen, door het ontbreken van groote figuren.

Misschien is het gelukkig, want groote figuren verstoren dikwijls den vrede, ja keerden vaak de wereld ondersteboven, hetgeen niet altijd aangenaam en voordeelig was voor hun tijdgenooten.

Pax optima rerum, zeg ik maar, al moeten wij dan ook het hoogste goed dubbel en dwars betalen. Alles kost tegenwoordig geld, het water en de versche lucht incluis, daar gewent men wel aan, evenals aan de werkloosheid, een der merkwaardigste instellingen van het begin der 20ste eeuw.

Gij meesmuilt, mijn waarde, maar is het niet zoo? Begint het er niet aardig naar te lijken, dat de werkloosheid een georganiseerde instelling wordt? Zie slechts dat steeds aangroeiend aantal beroepswerkloozen, dat, nog niet zoo dom, denkt, het werken is voor de dommen, met nietsdoen is meer te verdienen. Laat het U eens voorrekenen, zooveel toelage uit het werkloozenfonds, zooveel verdient de vrouw er bij, dan zoo nu en dan eens een karweitje als het nietsdoen te vervelend wordt, maar alleen als je er zin in hebt en in geen geval op Zondag, wel meneer, dan heb je het beter, dan die domme kameraad, die daar, dag in, dag uit, zijn 10 of 11 uren volmaakt en nog maar een mager weekgeld thuisbrengt.

En bedenk ook eens hoeveel menschen door die vernuftig bedachte instelling aan den kost komen of aan een vast baantje, dat moet je ook niet uitvlakken.

Het zal nog zoover komen, dat de beoefening der werkloosheid een beter bestaan. en veel meer menschwaardig, oplevert dan de beoefening der bouwkunst.

Wat toch is minder menschwaardig, dan dat de heer der schepping, werken, ploeteren en tobben moet, om aan den kost te komen, dat strookt toch in het geheel niet met zijn hooge positie in de natuur en met den paradijstoestand, die ons wordt voorgespiegeld, wanneer alle gewenschte organisaties en reorganisaties hun beslag zullen hebben gekregen.

Vroeger keerden groote figuren de wereld wel eens onderste boven, omdat de dingen, naar hun inzicht, op den kop stonden, thans is ieder in zijn kringetje wereldverbeteraar. De koopman leeft niet meer voor den handel, de krijgsman niet meer voor de oorlogskunst, de ambachtsman niet meer voor zijn ambacht en last not least de bouwmeester niet meer voor zijn kunst, niemand vindt meer volle bevrediging in den arbeid, die tot zijn vak behoort. In plaats van doel is die arbeid middel geworden, middel om zich op te werken in de groote maatschappij, om daarin den baas te kunnen spelen, de lakens uit te kunnen deelen, of hoe men 't noemen wil. Men zou zoo zeggen, dat de werkkring van den bouwmeester zich al heel slecht leent. tot zulk een doel als middel te dienen, de bouwkunst toch vraagt, misschien meer dan eenig ander vak, den geheelen mensch.

Ja, dat klinkt heel mooi, maar toch vergist gij u als gij dit meent, of zijt tenminste erg ouderwetsch in deze meening. Geloof mij, de bouwkunst vraagt wel misschien den geheelen mensch, maar krijgt hem slechts bij hooge uitzondering tegenwoordig en in elk geval huldigt gij een zeer ouderwetsche opvatting. een opvatting uit den tijd toen nog het ideaal van elk jong bouwmeester was, het zoover mogelijk te brengen. Er moest gewerkt worden, om nader tot dit doel te komen, dit wist men, maar die arbeid in den dienst van de hoogste der kunsten was een lust, waaraan men zich met zijn geheele wezen overgaf, zonder bijoogmerken. In bouwkunst te werken en te studeeren zonder die algeheele overgave, achtte men iets onmogelijks althans wanneer men tot het een zekere hoogte wilde brengen.

Want dan moest het geheele groote arbeidsveld overzien worden, dan moest nevens de constructieleer, nevens al hetgeen men bouwkunde gelieft te noemen, de vormenleer in al hare onderdeelen en in hare geschiedenis van de vroegste tijden af bestudeerd worden. Ik vraag mij wel eens af, of men een 25 of 30 jaren geleden niet te veel van de aankomende beoefenaars der bouwkunst gevergd heeft en of dit niet mede aanleiding geweest is tot de latere reactie, die haar heil zocht, in de eerste plaats, in het overboord werpen van alles, wat zij als ballast beschouwde.

Nu heeft men echter de wenschelijkheid ingezien een deel van dien ballast weder op te visschen.

De instelling der Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht van A et A. is m. i. een klaar bewijs, dat men gevoeld heeft, dat alleen vaardigheid in het teekenen van vermicellikrullen, gepaard aan de elementaire technische kennis, die noodig is om een landhuisje in elkaar te zetten, iemand toch nog niet tot een bouwmeester maakt, dat dit zelfs niet voldoende is voor ons landje, waar vele architecten bijna uitsluitend in het bouwen van landhuisjes hun bestaan moeten vinden.

Als men daar maar veel van te doen heeft, och dan is het nog niet zulk een onaardig werk, men behoeft er zijn geest niet bovenmatig bij in te

spannen, want de tijdschriften geven zulk een overvloed van voorbeelden, dat het bijna niet mogelijk is zelf iets uit te denken, dat nog niet door een ander is uitgedacht.

Men kan bij zulk werk bovendien oud worden, daarvan liggen de bewijzen voor de hand, maar zou toch, bij de in de huisjesbouwerij vergrijsde collega's van thans nu niet, nu en dan, de herinnering bovenkomen aan de groote idealen hunner jeugd?

Mij dunkt, dit kan niet anders, en als zij dan de opvattingen van onzen tijd eens aan de hunnen toetsen, is het verklaarbaar, dat zij tot het besluit komen, dat onze tijd geen idealen heeft.

Maar die conclusie is toch niet juist. Elke eeuw niet alleen, maar elk opvolgend geslacht heeft zijn eigen idealen en die laten zich niet overplanten van het eene geslacht op het andere.

Dit is ook zeer natuurlijk, want het kenmerkende van een ideaal is, dat het nooit bereikt wordt, vandaar dat elk volgend volgend geslacht begint met in een anderen koers te sturen dan het voorafgaande, maar veeltijds met het gevolg, dat weliswaar niet dadelijk, maar eenige geslachten verder, toch weer in de oude richting gestuurd wordt en wegen worden opgezocht, die men voorgoed verlaten waande.

Wie zou het 30 jaren geleden geloofd hebben, dat Empire- en Biedermeyerstijl weder in de mode zouden komen? Dat was toch destijds iets ondenkbaars en wat er nu weer komen zal, als deze mode weder uitgediend heeft, het is met geen schijn van mogelijkheid te voorspellen.

Van het gebeurde met Kromhout's ontwerp voor het Nederlandsche gebouw op de Brusselsche Tentoonstelling, was ik paff, toen ik het vernam.

Ik herinnerde mij, hoe meermalen in „de Opmerker" een lans gebroken werd voor „de Eer der Kunst" en dacht, ook bij dit geval ware een beroep daarop van pas geweest. Dat een architect zich voegt naar de wenschen zijner bouwheeren, waar deze distributie en inrichting betreffen, laat ik daar, maar dat een onzer eerste bouwmeesters zich den uiterlijken kunstvorm van zijn werk door den bouwheer laat voorschrijven, dat is toch wat te kras en de eer der kunst te na.

Het zal mij eens benieuwen, of er nog iets blijken zal van den indruk, die dit geval gemaakt heeft in den Architectenbond, die zich van het geval Moojen-Cuypers, ik hoop voorloopig, met een Jantje van Leiden heeft afgemaakt.

Ik hoop voorloopig, want ik heb van dien Bond betere verwachtingen, dan over het algemeen, zelfs door enkele harer leden, worden gekoesterd, mits hij maar niet te veel ineens wil bereiken.

Dat zijn ledental klein is, moge in sommige opzichten een beletsel zijn, om veel uit te richten, maar is het wel noodig om met velen te zijn, en over ruime fondsen te beschikken, om zedelijken invloed te kunnen uitoefenen? Mij dunkt met een kleine keurbende van mannen, die werkelijk het goede willen, is meer uit te richten, dan met een overweldigende massa. Laat de Bond zijn strenge eischen voor de toelating vooral handhaven, desnoods nog verscherpen, laat de Bond de hand houden aan de Eerecode en onverbiddelijk oordeelen, daar waar de eer der kunst wordt aangetast, laat het lidmaatschap van den Bond zijn een eeretitel, die elke gedachte aan, den architect onwaardige. practijken uitsluit.

Dan zullen die practijken, ik weet het wel, niet eenklaps verdwijnen, maar, en dit is reeds iets gewonnen, niet openlijk uitgeoefend en met allerlei spitsvondigheden verdedigd worden.

Een zware taak voorwaar heeft deze kleine groep van bouwmeesters op de schouders genomen, dat zal nog menigmaal blijken, een titanenstrijd heeft zij aanvaard.

De tinanen werden echter, als ik mij wel herinner door Zeus met zijn bliksems in den afgrond gestort.

Moge den Architectenbond een beter lot beschoren zijn! En laat ons dan voorloopig niet oordeelen naar de uitkomsten, doch het doel alleen tellen.

Hoe mijn aandacht zoo bij het begin van het jaar op den Architectenbond valt, terwijl ik van de andere vereenigingen niet gerept heb, weet ik zelf niet te verklaren.

Maak er niet uit op, dat ik die andere lichamen geen goed hart toedraag en niets goeds toewensch.

Het tegendeel is waar, ik hoop, dat zij allen mogen groeien en bloeien, maar ik hoop, dat er nu toch voorloopig geen nieuwe bonden bijkomen in de technische wereld, want blijkbaar tot bevordering van de bouwkunst dragen zij niet zooveel bij, dat dit al den kostbaren tijd waard is, die aan vergaderen, stemmen, debat en meer dergelijke vereenigingsbezigheden besteed wordt.

Mijns inziens vraagt de bouwkunst den geheelen mensch en als de vereeniging op haar beurt ook den geheelen mensch vraagt, dan krijgt elk op zijn hoogst den halven mensch. En van halfheid heb ik nooit erg gehouden.

t. a. v.

Januari 1910. PIET VAN DIEVER

Prijsvragen.

De Verkehrsverein te Davos heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp voor het titelblad der Davoser Blätter. Deze prijsvraag is voor elken teekenaar opengesteld. Het ontwerp moet er aangenaam uitzien en zich bij uitstek voor reclamemaken leenen. Het geheel moet in twee kleuren gehouden zijn. en de reproductie moet zonder moeite kunnen geschieden. Boven aan de teekening moet het woord „Davos" aangebracht worden en verder moet er „Davoser-Blätter" op vermeld zijn. 1 April 1910 wordt de prijsvraag gesloten. Door de jury, die bestaat uit de heeren Prof. de Praetere, dr. Baur en J. E. Wolfensberger te Zürich en W. Holsboer en H. Valär te Davos, is 400 francs beschikbaar gesteld voor de vier beste ontwerpen. De teekeningen mogen geen handteekeningen dragen, en moeten vóór genoemden termijn franco aan de directie van den Verkehrsverein Davos toegezonden worden, voorzien van motto en adres van den teekenaar in gesloten couvert.

De bekroonde teekeningen blijven het eigendom van den Verkehrsverein.

Verdere inlichtingen zijn te bekomen bij de directie van den Verkehrsverein te Davos, Promenade 23.

Varia

DE NEDERLANDSCHE INGENIEUR IN CHILI.

Dit was de titel van eene voordracht, gehouden door den Heer *A. W. C. Dwars c. b. i. in het civiel en bouwk. Gezelschap „Practische Studie" te Delft*, waarvan hieronder de inhoud wordt weergegeven.

Vooraf gaf spreker eenige gegevens omtrent het land en zijn bewoners.

Chili, dat met de Zuidpunt grenst aan Patagonië, reikt met het Noordelijk deel in de tropen tusschen 17° 47' en 55° 59' Z.B. en heeft dus allerlei klimaat.

In het Zuidelijk gedeelte *Punta Arenas* op ongeveer evenveel onder den aequator als Holland er boven ligt, wonen geen eigenlijke Chileenen; de bevolking, vreemdelingen, leven daar van vischvangst en schapenteelt. Naar beweerd wordt zit er daar ook goud in den bodem; exploitatie heeft er niet plaats. Naar het Nd. gaande wordt het klimaat wel wat milder, doch veel bijzonders is 't nog niet. Hier ligt *Valdivia* een volmaakte Duitsche stad (voorn. na 1848 uitgeweken Duitsche revolutionairen). Spaansch wordt hier, als uitzondering voor Zuid-Amerika, niet gesproken en van hieruit verbreidt zich de Duitsche invloed over Chili. Het beste voedsel wat daar te krijgen is, bestaat uit zuurkool, worst en bier, onafscheidelijk verbonden met de vestiging van Duitschers. Hier is 't klimaat geschikt voor landbouw en veeteelt, de streek is bekend om zijn zware regens.

Verder stoomend treffen wij *Concepcion*, de Chileensche oorlogshaven en bereiken nu verder *Valparaiso*, met een zeldzaam heerlijk klimaat en tropische gewassen.

Spoort men echter van Valparaiso landwaarts, dan bereikt men in 5 uren *Santiago* de hoofdstad, gelegen 500 M. boven de zee, op een plateau van de Cordilleras, met een zeer bijzonder bergklimaat, temperaturen van 120° in de schaduw komen voor terwijl men dikwijls 's morgens een pinkdikte ijs op 't water aantreft. In 't algemeen is het 's morgens om 8 uur heerlijk, om 10 uur warm, om 11 uur zit men in de hondsdagen, voor 1—2 uur hebben wij geen woord, 3 uur weer hondsdagen, 4 uur warm, dan wordt men weer mensch, 5 uur lekker, 6 uur wat koeler, 7 uur frisch, enz. tot men om 10 uur een 10 paar wollen dekens noodig heeft om ten bedde te gaan.

Longziekten en rheumatiek zijn de gevolgen van dit klimaat.

Langs de kust liggen hier overigens de beste en vruchtbaarste provinciën van Chili.

Neer Noordelijk komt men al spoedig in de regenarme Salpeterstreek, zonder eenige vegetatie, met de havens *Iquique, Antofagasta*. Het drinkwater is daar kostbaarder dan wijn, bij wijze van spreken.

De bevolking van Chili bedraagt tusschen 3 à 4 millioen. Nauwkeuriger is dit getal, wegens gemis aan gegevens, niet op te geven. Een burgerlijke stand bestaat wel, maar niemand trekt er zich iets van aan. Alleen weet men precies hoeveel Chileenen er „geweest" zijn, d.w.z. het overlijden staat geboekt, daar dit noodig is om grafruimte te bekomen.

Wel worden er „volkstellingen" gehouden, doch de volkstellers doen dat meer schattenderwijs.

Toen de ingenieur Broekman — voor de waterleiding — weten moest hoeveel inwoners Santiago telde, kreeg hij officieele gegevens, die varieerden van 3 tot 5 maal honderdduizend. Het zal dus gemiddeld een 400.000 zijn geweest.

De bevolking is te verdeelen in 2 gedeelten.

1. Chileenen, van Spaansche afkomst, doch sterk gemengd door kruisingen, in de goede standen met Europeanen, in de mindere klasse met Indianen.

Zij beheerschen het land, of liever een 10 pCt. tot eenige groote aanzienlijke families behoorend, want de Chileensche republiek is een ware oligarchie. De overige 90 pCt. zijn paupers, die niets bezitten en ook niet de minste moeite doen om wat te verkrijgen.

De rijke familiën bezitten landgoederen, waarbij een provincie Gelderland slechts eene kleine bezitting zou vertegenwoordigen. Hiermede gepaard gaat een uiterst slappe cultiveering van den bodem. Doch de Chileen, die langs dien weg bijv. een 5 ton uit zijne bezitting trekt, vindt dit genoeg en zal geen pogingen in 't werk stellen om dit b.v. tot 1 millioen op te voeren.

Deze 10 pCt. deelen de lakens uit, en hebben alle slechte eigenschappen der Spanjaarden, doch in versterkte mate, ze zijn zeer ijdel, en verwaand, en presteeren iets negatiefs.

2. Vreemdelingen, van alle denkbare, nationaliteiten, niet alleen alle Europeanen tot Turken toe, maar ook Aziaten.

De groote zaken zijn in handen van Engelschen en meest van Duitschers. De Duitsche vlag heeft het leeuwendeel in de handelsbeweging langs de Chileensche kust.

De Franschen zijn meest koks en kappers, de Italianen kleine winkeliers.

De Duitschers vooral leveren wetenschappelijke krachten, die zich daar wel vestigen, doch hun kinderen naar Duitschland zenden voor de opvoeding.

In Chili bestaat alles, wat een modern volk noodig heeft, in den meest volmaakten vorm, maar op papier, en overigens zijn alle 1e klas spullen, in handen van een 3e klas volk, dat er niet mede kan omgaan, en er ook in 't minst niet mede wil omgaan.

Het lager onderwijs is voor zoover het bestaat slecht; hoe kan een Chileen zich nu iets aantrekken van *lager* onderwijs! De Duitschers stichten alle hun eigen Duitsche scholen, die goed zijn. Het middelbaar onderwijs is wat meer aan de orde, doch het meest zoogen. bijzonder onderwijs. Elk richt zijn eigen schooltje op.

Het hooger onderwijs echter verheugt zich in de volle aandacht der regeering, maar hoe!

Wel heeft de Universiteit van Santiago alle faculteiten, maar professoren zonder hulpmiddelen of laboratoria.

De hoogleeraren moeten de presentielijst teekenen, anders komen ze mogelijk niet.

De afdeeling Bouwkunde was gedurende eenigen tijd gehuisvest op een particulier bovenhuis, een collegezaal van 4 × 5 M. De best verlichte ruimte was bestemd voor tentoonstellingen, in stede voor teekenzaal.

Nu, geteekend wordt er dan ook niet, daar heb je vreemdelingen voor denken de Chileenen.

In de benedenruimte woonde een Chileensche familie, met allerlei gevogelte, die hun gekrijsch mengde met het gekijf van dienstboden,en college

geven onmogelijk maakte. Een Duitsch medisch prof. kon met geen mogelijkheid aan een laboratorium komen, laat staan aan lijken. Astronomen zonder behoorlijke teleskoop, enz.

Op papier heeft men voor alle vakken gecontracteerde hoogleeraren, en daarmede is aan de eer van Chili voldaan.

Geld is ook daar het kardinale punt in de staatshuishouding.

Goud bestaat als standaard bijna niet. In omloop is papier 1 papier peseta van 90 á 80 ct., somwijlen gedepreciëerd tot 40, ja tot 37½ ct. Een waar beletsel tot het vestigen van eenige behoorlijke zaak of b.v. tot het aannemen van werken.

Overigens is de beschaafde Chileen van huis uit zeer intelligent en handig in het opsteken van kennis, maar zijne intelligentie dient hem slechts om zoo gemakkelijk mogelijk door de wereld te komen. Veel praten en discussieeren is zijn lust. Hij heeft den mond vol van studeeren, doch de eene studie verdringt de andere.

Ze stapelen plannen op elkaar, critiseeren, breken af en beginnen opnieuw plannen te maken. Daarbij hebben ze hekel aan vreemdelingen, en beoefenen ze intrigeeren als een soort sport. De Chileen zegt dan ook, dat de vreemdelingen er komen om te werken, terwijl zij leven.

De Chileensche Ingenieur, mist alle gevoel voor constructie, toch richten ze constructiewerkplaatsen op, en werken met gewapend beton.

Een voorbeeld van slecht constructief werk is de koepel op het opera-gebouw (copie naar Parijs 1 à 2) ontworpen door een Fransch architect en die na eenigen tijd verzakte. Later bleek, dat men het te veel moeite had geacht de hoekijzers in de verbindingen tusschen gordingen en spanten te zetten naar het beloop der elkaar snijdende vlakken.

Men had eenvoudig haaksche hoeken genomen en de driehoekige ruimten, op die wijze ontstaan, opgevuld met een klos, soms een bout er door als dit kon, en anders maar niet, dan was er wel ijzerdraad om te woelen.

De betrokken architect was zoo leep een kabeltelegram te doen afzenden, meldend van een koepelverzakking in Duitschland, waarna men zakken van een koepel als eene specifieke eigenschap daarvan aanmerkte.

De Chileensche Ingenieur of Architect teekent in enkele lijnen, doch houdt daarbij gaarne beschouwingen.

Vreemdelingen, die voor hun plannen hebben te maken, moeten letten op de volgende punten:

a. onberispelijk uitgevoerde teekeningen en toelichtingen als drukwerk, vooral uiterlijk goed verzorgd, in keurige portefeuilles. Doet men dit niet, dan weet men niet hoe een plan gepresenteerd moet worden.

b. Zorgen voor een behoorlijken omvang en zwaarte.

c. Zich streng houden aan de theoretische stroomingen, op 't oogenblik in de Chileensche ingenieurswereld aan de orde, en geen oogenblik zich voorstellen dat 't wordt uitgevoerd.

Over deze punten nog enkele opmerkingen:

a. De Heer Dwars was op een goeden dag benoemd tot lid der Jury ter beoordeeling van een prijsvraag voor de Intendenzia (stadhuis) van Valparaiso. Hoe hij dat wist, wel 't stond in de courant, wat hem door zijn collegianten werd medegedeeld.

Er waren dan ingekomen 9 plannen, waarvan 3 op de wijze als hier gebruikelijk is — deze werden door de Chileensche Juryleden direct ter zijde gezet, als zijnde dat geen vorm om een begoorlijk plan te presenteeren.

De overige waren geplakt op karton, met gouden randen en zelfs lijsten.

De 1e prijs werd toegekeud aan het mooiste plan, een getrouwe copie van een Fransch stadhuis en de leden waren daar niet meer af te brengen.

Bij aankomst te Chili werd de Heer Dwars door zijn collega Broekman met vreugde ontvangen, deze was juist gereed met zijn plan voor een waterleiding voor Iquique, en moest nu mooie bandjes outworpen hebben, dat sloeg in, wist deze.

Als een voorbeeld met welke moeilijkheden men te kampen heeft, haalde spreker nog aan het plan voor de haven van San Antonio; een teekenaar was niet te verkrijgen, zoodat een lithograaf werd aangenomen om te inkten, wat in potlood stond. Deze er geen kijk op hebbend, deed dit angstvallig nauwkeurig, d. w. z. hij trok alle lijnen over, hulplijnen, doorgetrokken gedeelten voorbij snijpunten enz.

Het drukken van dit plan (een groote atlas met toelichting) in 500 ex. heeft niet minder dan f 20.000 gekost.

b. Vooral moet het werk lijvig en zwaar zijn; hoe meer staten hoe liever. Beter is desnoods alle details er maar bij te voegen, dan te weinig papier in te zenden. De Chileenen willen gewicht voor hun geld. Men make dus maar peilingen, regenwaarnemingen, windwaarnemingen, enz. enz.

c. De Chileensche Ingenieur is een wanhopig theoreticus. Cijferen is hem een genot, hij rekent alles na. Men wachte zich dus voor uitgewerkte berekeningen, doch vermelde alleen den opzet en de uitkomst, waarmede kritiek wordt voorkomen.

Zoo is het rioleeringsplan voor Santiago van den Heer Broekman eigenlijk ingeslagen door een bijzonder mooi uitgewerkte regentheorie, met een wanhopige reeks integralen.

De Heer Dwars, 't plan bekijkend, gaf den maker als zijne meening te kennen, dat 't wel mooi maar wanhopig duur zou zijn. Bovendien was liefst in 't minst geene rekening gehouden met de inrichting der 40—50 M. diepe Chileensche huizen. Het plan zou kosten 18 mil. pes. goud. De veranderingen aan de particuliere huizen, die het na zich zou slepen, zou echter nog eens op 20 mil. komen.

Zaak is bij een plan alle theoretische beschouwingen, die gangbaar zijn, er maar bij te halen. Zoo moet een goed havenplan minstens caissons bevatten en een duikerklok is een onmisbaar hulpmiddel voor alles.

d. Wat het niet uitvoeren van gemaakte plannen betreft, hebben de H.H. Dwars en Broekman nagegaan, hoeveel er wel gemaakt waren, voor een werk werd uitgevoerd, en kwamen daarna op het cijfer 40.

Zoolang dat niet bereikt is, is op uitvoering nog geen kans. Een droogdok, dat werd uitgevoerd, was het 48e ontwerp. Het plan van Kraus voor de haven van Valparaiso was no. 18. Thans is zoowat plan 25 opgeborgen. In dien tusschentijd was er bv. nog een plan van een Deen, die de schepen door een tunnel wou voeren. Ook een Fransche Mij. stuurde er een ingenieur heen, welke daar kwam met een mooie jas, mooie hoed, krantenberichten vooruit, met portretten er bij. Deze ontwierp b.v. een golfbreker op een plaats waar

80 M. water stond en nog al tot 10 M. onder peil van zand onder 1 : 1½. Ook dit plan is nog in de Chileensche Kamer gekomen.

Toch hebben al deze plannen verdienste, n.l. zij voeren naar het getal 40.

Om nu het havenplan van San Antonio nog even te memoreeren. Dit werd aan den ingenieur Broekman opgedragen, toen de president toevalligerwijze eens had gezien, wat een mooie baai dat er voor was, hij trof juist een dag, zooals er maar twee of drie in een jaar zijn, met de wind niet op de kust.

De plaats lag 6 uur rijdens met wagens van het naaste station. Verder bestond er niets. Het begin was dus een kaart maken; hiermede was in den beginne een Chileen belast, die er dan ook een vervaardigde, die keurig er uitzag, maar alle afstanden geschat. Eindelijk vond men een Hollander (via Australië uit Zuid-Afrika gekomen) die veel spoorwegtracés had opgenomen en hier dus zeer bruikbaar was.

Voor peilingen was b.v. geen Chileen te bewegen op zee te gaan. Het plan is er echter gekomen. Behalve de haven, bevat het een stadsplan, met waterleiding, rioleering, enz. enz. Zelfs is gerekend op huisvesting van aangevoerde werkkrachten en zijn arbeiderswoningen geteekend, want op de inrichting daarvan bestaan in Chili voorschriften. Vooral het maken eener begrooting is een groote toer. Men moet b.v. trachten een cantera (steengroef) op te sporen, daar vandaan moet dan een spoor worden aangelegd, en dan schat men de scheepsvrachten en de arbeidsloonen.

Eene handigheid van dit plan is nog, dat een invloedrijk Chileensch ingenieur heeft medegewerkt, d.w.z. zoo staat in de voorrede, waarmede een Chileensche vlag op het Hollandsche werk is geplant.

Is het nu ten slotte voor den Hollandschen ingenieur aan te raden naar Chili te gaan? In 't algemeen vindt spreker van niet. Men moet aan de na te noemen eischen voldoen, zonder dat is 't beslist af te raden. Bovendien heerscht op heden in Chili een crisis, die nog wel eenige jaren zal duren, maar, waar 't wel weder van boven opkomt. Toch verwacht men na een jaar of 20 een hevige debacle, waarvan het eind niet te overzien is.

Het land is echter enorm rijk, maar wacht overal op ontginning. De beste toekomst zou te wachten zijn als het de Duitschers gelukt, de Chileenen te overvleugelen.

De ingenieur dan die naar Chili wil moet:

1e behoorlijk Spaansch kennen. Dit echter is gemakkelijk te leeren, men kan haast zeggen een mathematische taal. De hoofdregels gaan altijd op. De Duitschers spreken het al vrij goed na ½ jaar verblijf. Bovendien voor wie gevoel er voor heeft, is Spaansch een mooie taal om te hooren.

2e. behoorlijk geoefend zijn in opnemen van terreinen. Vooral handigheid en grooten terreinblik en het maken van hoogtekaarten. Het best zou zijn eenige oefening in Zuid-Limburg.

3e. geoefend zijn in hydrografische opnamen, (sextant) stroomwaarnemingen langs de kust, afvoer van beken en stroomen met 't oog op krachtinstallaties, watervoorziening, irrigatie. (Er is een wet op de irrigaties, die als alle Chileensche wetten echter slechts de wenschelijkheid er van uitspreekt).

4e. kennis bezitten van hydraulica, vooral ook met 't oog op krachtinstallaties, waarbij groote concurrentie van de Duitschers, die meest specialist op een enkel gebied zijn. De meer algemeen ontwikkelde Holl. Ingr. zal er echter beter slagen, dan de Duitsche specialist.

5e er steeds op rekenen, dat alles speculatief wordt aangepakt. Men heeft geen geld voor een plan beschikbaar, doch belooft 30 à 40 pCt. van den inbreng der concessie à 40 pCt. van den inbreng der concessie in een vennootschap. Als het plan klaar is wordt 't aan een strooman verkocht, de 30 à 40 pCt. eerlijk uitbetaald, doch 't plan weder direct voor 10 maal zooveel opnieuw overgedaan aan anderen.

6e. op de hoogte zijn van watervoorzieningen: opsporen van water (soms weken te paard), qualitatief en quantitatief onderzoek, kostenberekening, waterleidingnetten. Watertorens worden niet gemaakt, wel reservoir op hooge punten. De netten zijn zeer kostbaar, door de uitgebreidheid der steden. Santiago heeft eene oppervlakte grooter dan Parijs. De geringste besparing in materiaal wordt dus aanzienlijk. Voor kleinere plaatsen heeft men altijd meer voedingspunten noodig. De buizen moeten uit Europa komen, overgeladen in lichters, weder gelost op den wal, vervoerd per spoor, daarna soms per kar, er komt dus een vervoerkosten op, die enorm zijn.

7e. Kennis bezitten van rioleeringen, die er thans ook sterk aan de orde zijn.

8e. Havenplannen kunnen maken. Men kan zeggen, dat er elk jaar een plan aan de orde is. Dit vereischt grondige studie, ook van details, en hulpwerken. Het toepassen van de materialen, die daar te krijgen zijn en de werkwijzen, die er kunnen worden toegepast. Hout is er b.v. heel duur en zou uit Californië of Oregon moeten worden aangevoerd. Chili zelf heeft wel bosschen, maar geen aanvoerwegen. Volgens een dictaat kan er dus nooit worden gewerkt. Wat hier goed zou gaan, mislukt daar dikwijls geheel.

9e. tot in zijn merg en nieren ingenieur zijn, alles weten op te merken, overal met zijn neus bij zijn, alles willen en kunnen toepassen en snel werktuigen weten op te sporen. Vooral moet hij kunnen werken met 't werkvolk, dat daar te krijgen is. Het verplaatsen van zware lasten moet hij goed kennen. Men kan in één woord zeggen hij moet zijn ingenieur, opzichter, onderbaas en werkman. Hij moet niet er tegen opzien om zelf een machine te smeren, in eene stelling te klauteren, enz. want behoorlijk werkvolk is er niet.

10e. Kijk hebben op werk- en opslagterreinen en volgorde van uitvoering kunnen regelen, vooral op beperkte uitgestrektheid. Zonder behoorlijke praktijk is vestiging aldaar dus beslist af te raden, en overigens geldt de regel, dat men er moet kunnen aanpakken.

Bouwk. Weekbl.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 1. Het afgeloopen jaar. Honorarium Regeling Architecten. Herziening Statuten en Alg. Huish. Reglement. Afdeeling Arnhem. Vergadering van 22 December '9. Excursie van bouwkundige studenten der T. H. S. onder leiding van den Hoogleeraar H. Evers (Slot), met afbeeldingen. Kroniek. De verkoop van het Arsenaal te Amsterdam. De Nederlandsche ingenieur in Chili.

(Vervolg Leestafel zie Bijblad.)

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Architectura No. 53. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Het Eerelid Kromhout.
Verslag der 1269ste Ledenvergadering, tevens 54ste Alg. Vergadering van 22 December 1909.
Populaire voordrachten over Bouwkunst.
Technisch Gedeelte. Een nieuw en praktisch kozijnanker. — Korpels en gewelven van gewapend beton.

De Bouwwereld No. 1. Echo's I. Een terugblik.
Nieuwejaarswensch van den klopgeest „Joris Prop" in leven rentenierend beunhaas.
Een Grieks bestek, door Dr. J. Berlage.
Losse plaat. Kantoorgebouw met bovenwoningen arch. L. J. Falkenburg.

De Ingenieur No. 1. Warmte en warmteafvoer in electrische machines en apparaten. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 23 October 1909, door Dr. W. Lulofs MSc. met afbeeldingen.
Een tienjarig tijdvak van „de Ingenieur, door R. A. van Sandick c. i.
Onderzoekingsuitkomsten in verband met „het wezen der zandfiltratie", door J. M. K. Pennink c. i. met afbeeldingen.
Vaarwaterdiepten op den Rijn-Waal, door A. A. Beekman.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 1. Mededeelingen. — Uit de Afdeelingen. — Statistiek. — Eene verduidelijking. — Een actueel onderwerp. — De eerste in ons land gebouwde Scheepsdieselmotoren. — Prijsvragen. — Wegen (Vervolg).

De Aannemer No. 1. Nederl. Aannemersbond, uit de afdeelingen.
1909—1910.
De A. V. van Prof. J. A. v. d. Kloes.
Gunstige vooruitzichten voor den aannemer in Ned.-Indië.
De Nederlandsche Ingenieur in Chili.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 27. Ingezonden. — Poreuze steenen. — De vuurvastheid van natuursteen. — Een storende eigenschap van enkele glazuren. — Het sintering-proces bij kleiproducten. — Tentoonstelling Brussel 1910. —.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. Door het Kon. Oudheidkundig Genootschap alhier is een adres aan de Tweede Kamer gericht tegen den verkoop van het voormalig Arsenaal. Tevens is in de laatstgehouden vergadering besloten een adres te zenden aan den gemeenteraad te Zwolle, met het verzoek de voordracht van B. en W. tot amotie van de afbraak der eetzaal in het voormalig Bethlehemklooster te verwerpen.

Omtrent de werkzaamheden aan het Rembrandthuis, werd door prof. Six bezwaar ingebracht tegen hetgeen met den voorgevel is geschied, welk na eerst te zijn afgebroken weder is opgebouwd. Geantwoord werd door een der leden van de vereeniging Rembrandthuis, dat dit noodig is geweest, tengevolge van den toestand van den gevel, waarop de voorzitter, de heer Moes, als zijn gevoelen meedeelde, dat het hier weder verschil van inzicht geldt tusschen twee beginselen bij de restauratie van oude bouwwerken, een verschil, dat zich mede heeft geopenbaard tusschen het bestuur van het Kon. Oudhk. Genootschap en de Vereeniging Doorwerth, die het kasteel wil terugbrengen tot den ouden toestand van vroeger, in stede van eenvoudig te conserveeren wat nog bestaat.

Naar aanleiding van een door dr. J. H. Holwerda uit Leiden daarna gehouden voordracht over het Praetorium Aggrippinae op de vroegere buitenplaats Arentsburg bij Voorburg, werd door het bestuur overweging toegezegd van financieelen steun aan de vereeniging Arentsburg en tevens de wenschelijkheid besproken betreffende onteigening van het terrein der opgravingen.

Eindelijk werd gewezen op wederom een gevaar van sloopingvan een historisch bouwwerk, in verband met de overbrenging uit het West-Indische Huis, naar een ander gebouw, van het Kol. Etablissement.

— Bij besluit van 5 November 1908 werden B. en W. gemachtigd tot het doen ombouwen van de 2e Ambachtsschool aan de Westerstraat, en voor de uitvoering van dat werk, alsmede voor aanschaffing van mobilair, gereedschappen, enz., en voor tijdelijke vestiging van de school in andere gebouwen, beschikbaar gesteld een bedrag van f 62.700.

Reeds bij de aanbesteding bleek, dat dit crediet niet toereikend zou zijn en waarschijnlijk met ongeveer f 7000 zou worden overschreden.

Nu het werk geheel is voltooid, blijkt, dat behalve de bovenbedoelde f 7000, nog f 1800 meer is uitgegeven dan de begrooting aangaf, zoodat in totaal nog f 8000 beschikbaar moet worden gesteld.

B. en W. stellen den Raad voor, deze som alsnog te verleenen.

Vacante Betrekkingen.

Twee Opzichters-Teekenaars, een teekenaar en een volontair. Zie adv. in dit No. (1)

Directeur der Burgeravondschool te Velp, jaarwedde f 750. Vereischt wordt akte M³ (rechtlijnig teekenen en perspectief). Stukken worden ingewacht ten Gemeentehuize van Rheden te De Steeg vóór 20 Januari 1910. (1)

— Onderwijzer in het Vuur- en Bankwerk, aan de Ambachtsschool Doesburg, bekend met Vakteekenen. Salaris f 850 aan de Ambacht-school en aan de Avondvakteekenschool f 50 à f 100. Inlichtingen verstrekt de Directeur H. J. Kranenborg, bij wien vóór 17 Januari a.s. stukken enz. ingezonden moeten worden. (1)

— Bouwkundige bij een architect, timmerman en metselaar, eenigszins bemiddeld met goede referentiën, om als Compagnon werkzaam te zijn. Brieven onder No. 43116, bureau der Nieuwe Rott. (1)

— Werktuigkundig Teekenaar op een Motorenfabriek te Amsterdam. Kennis van scheepsmotoren strekt tot aanbeveling. Brieven onder lett. D C 681, „N. v. d. D." (1)

— Chef bouw- en woningtoezicht te Batavia, civiel-ingenieur, met een paar jaar praktijk. Mondelinge inlichtingen te verkrijgen bij N. Biezeveld Hz., Kanaal 10 te 's-Gravenhage, na schriftelijke aanmelding. (1)

— Teekenaar, op een technisch Bureau te Amsterdam. Sal. f 25 p. m. Br. lett. IJ Z Z, Nijgh & van Ditmar, Amsterdam. (1)

— Onderwijzer in het Werktuigkundig Teekenen en Stoomwerktuigkunde aan de Ambachtsschool Appingedam. Bekendheid met motoren vereischt. Salaris f 1000. Avondschool thans f 135.—. Nadere inlichtingen bij den Directeur, bij wien vóór 16 Januari in te zenden de stukken en teekeningen. (1)

— Directeur voor eene Maatschappij van Wooninrichting, Meubleering en Stoffeering met daaraan verbonden Winkel voor het technische deel, Brieven onder lett. W. 99, aan het Adv.-Bur. Rouma & Co., Amst. (1)

— Leeraar voor het ontwerpen van meubelen en Bouwkundig en Vaklijnteekenen en Handteekenen, aan de Academie Minerva Groningen voor 15 avonduren en 16 daguren p. w. 's Winters, en 6 daguren p. w. in de andere maanden. Salaris f 1350. Inlichtingen bij den Directeur der Academie, afdeeling Beeldende en Toegepast Kunst. Sollicitatiestukken vóór 11 Januari 1910 bij den Secretaris. J. A. Mulock Houwer. (2)

— Bouwkundige voor het schrijven van artikelen voor Timmerlieden. Br. lett. U K. 512 *N. v. d. D.* (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iedereen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

40	Bouwk.Opz.-teek.,	23—50 j., *f* 70—*f* 125	p.m.
22	BouwkOpz.-Uitv.,	24—50 j., *f* 70—*f* 125	„
26	Bouwk. Teek.	22—44 j., *f* 60—*f* 125	„
16	Waterb. Opzr.	22—50 j., *f* 60—*f* 110	„
8	Aank. Bouwk. Opz.	20—21 j., *f* 40—*f* 50	„
7	Chef-machinisten	24—39 j., *f* 80—*f* 150	„
4	Werkt. opz. (constr.)	27—48 j., *f* 80—*f* 150	„
7	Werkmeesters	24—47 j., *f* 90—*f* 150	„
3	Werktuigk. Teek.	23—40 j., *f* 50—*f* 150	„
2	Aank. Werkt. teek.	19—21 j., *f* 30—*f* 40	„
8	Electrotechniker	23—35 j., *f* 60—*f* 150	„
1	Werkmeester Modelmakerij en Gieterij	—47 j., *f* —*f* 100	„

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis. [3]

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 10 Januari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het leveren en monteeren van transportinrichtingen in en ter verbinding van slachthuizen en voorkoelhuis, benevens het leveren en monteeren van de celindeeling in het te bouwen koelhuis op het abattoir.

Leiden, ten 12 ure, door het gem best. bestek no. 10: het leveren en plaatsen van schoolmeubelen ten dienste van verschillende scholen in 3 perc., het bestek en teek. ter inzage en overname op het bureau van gem. werken van 9—4 uren en aldaar te bekomen, inl. te bekomen tusschen 11—12 uren.

Roermond, ten 4 ure, door de arch. F. Dupont in het café van den heer W. Ansdemkamen het bouwen van een woon- en winkelhuis met magazijn, voor rekening van den heer J. Ausdemkamen bestek en teek. en inl. te bekomen ten kantore van aanbesteder.

Vierlingsbeek, ten 2 ure, ten huize van Jos Wijnhoven, het bouwen van een woning met stalling met bijlevering van al daartoe benoodigde materialen, bestek en teek. ter inzage in genoemd café.

DINSDAG 11 Januari.

Halle, ten 5 ure, in het café Lovink: het metsel-, timmer-, smids-,gas- en verfwerk van een woonhuis voor den heer H. J Heuzinkveld, bestek en teek. ter inzage in genoemd café, inl. geeft den timmerman W Rutgers te Varsseveld.

Venlo, ten 11 ure, door de Maatschappij Ceres in café National, het bouwen van eene bouwhoeve met bijkomende werken op de ontginning te Belfeld, bestek en teek. te bekomen ten kantore der maatschappij Roermond en Stalbergweg 16 Venlo, aanw. 10 Januari 10 ure.

DONDERDAG 13 Januari.

Oosthuizen, ten 10.30, door de arch. J. Verweel; het maken van een boerderij met aanverwante werken te Purmer nabij Edam bestek en teek. te bekomen bij den architect.

Alkmaar, ten 1.30 ure, door het gem. bestuur het uitvoeren van eenige rioleeleeringswerken, het bestek is te bekomen ter gem. secretarie, inl. geeft de directeur der gem. werken.

Scheveningen, door de arch. C. J. M. v. Duyne; het bouwen van beneden- en bovenwoningen. Te stichten op een terrein aan de Nieuwe Laantjes. Bestek en teek. verkrijgbaar bij den architect Havenkade 37, aldaar.

DONDERDAG 22 Januari.

Duiven, (G.) ten 11 ure in het lokaal van H. J. Hugen, door het R. K. Par. Kerkbestuur: het uitbreiden van de kerk, volgens ontwerp van de architecten Jos. Cuypers en Jan Stuyt. Aanwijzing ter plaatse 12 Januari te elf uur. Bestek en teekeningen verkrijgbaar bij P. Rijaja, Reguliersgracht 134, Amsterdam.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	*f* 4.000.000,00.
Reservefonds ult. 1908 .	„ 1.374.077,58
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908 . . .	„ 155.388,58
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908 . . .	„ 84.314.868,07

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Antiquariaat van de „Opmerker"

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger *f* 15.— . . . . . *f* 3.60

Spaniën. 50 platen in lichtdruk van monumenten in Spanje.
Alcantara, Avila, Burgos, Cordova, Estella, Granada, Leon, Madrid, Merida, Murcia, Oviedo, Palencia, Salamanca, Santander, Segovia, Sevilla, Valencia . . . . . *f* 9.—

L. KROOK. **Architectur der Nederlande,** 60 platen, Monumenten van Oud-Nederlandsche Bouwkunst (vroeger f 21.60) . . . . . f 6.—

J. B. PEETERS. **De vervaardiging van Kunstvuurwerken** ter opluistering van openbare en bijzondere feesten. Gouda G. B. van Goor 1867. Met 3 uitslaande platen . . . . . *f* 1.—

Sammiung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk *f* 10.80

45STE JAARGANG. ZATERDAG 15 JANUARI 1910. No. 3.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Beursvreugde en Beursmisère.

De voltooiïng en openstelling van de uitbreiding van het Beursgebouw te Rotterdam is door de Rotterdamsche handelswereld met groote vreugde begroet. Het is alsof die vreugde alle herinnering aan de eenige jaren geleden gevoerden strijd over het toen aanhangig Beursvraagstuk heeft uitgevaagd. In bouwkundige kringen toch was men niet zoo onverdeeld ingenomen met de thans uitgevoerde uitbreidingsplannen. Die plannen hadden den architect Alb. Otten aanleiding gegeven tot het indienen van een adres aan den Raad der Gemeente, waarin veel verder gaande verbeteringen werden aanbevolen en dit adres gaf aanleiding tot een levendige polemiek en een levendige discussie in de vergadering der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap van 5 Februari 1907, waarin het door adressant werd toegelicht. *) Wij kwamen toen tot de conclusie, dat de tijd voor Rotterdam gekomen was om de vraagstukken, die door den heer Otten op den voorgrond waren gebracht met andere onder de oogen te zien.

*): Zie de artikelen: „Rotterdamsche plannen" in den jaargang 1907 van dit blad.

Men heeft dat inmiddels ook wel gedaan, getuige de geheel gewijzigde denkbeelden over het raadhuis- en postkantoorvraagstuk, die zich sedert dien tijd hebben ontwikkeld.

In hoeverre de denkbeelden van den heer Otten hiertoe het hunne hebben bijgedragen is moeilijk na te gaan.

Het verdient echter opmerking, dat waar deze architect den bouw van een nieuwe Beurs tevens wilde benutten tot verbetering van woningtoestanden in de oude stad, het Gemeentebestuur ook thans die verbetering, op grooter schaal nog, heeft gekoppeld aan de raadhuis- en postkantoorplannen, iets waarvan bij vroegere plannen nooit in die mate sprake is geweest.

Velen waren destijds van meening, dat de beursuitbreiding een beslist tijdelijk karakter behoorde te hebben, wilde men niet een afdoende verbetering door nieuwen beursbouw tot in een onafzienbare toekomst verschuiven. Die nieuwe beursbouw was in het Centraal Rapport van het verhandelde in de afdeelingen van den Raad over het verbouwingsvoorstel mede een punt van overweging, men schrikte echter blijkbaar terug voor de uitgaaf der

met een nieuwen bouw gemoeide millioenen, en bepaalde zich tot het uitspreken van den wensch, dat de nieuwe beursbouw in studie zou worden genomen.

De ergste tegenstanders van het verbouwingsplan beweerden, dat wel spoedig blijken zou, dat de oude Beurs, voor de bekende eischen van het verkeer plaats zou moeten maken en elk bedrag aan verbouwing of uitbreiding besteed, en het ging hier dan toch om een 325.000 gulden, weggeworpen zou zijn.

Vraagt men hoe B. en W. zelf over het verbouwingsvoorstel dachten, zij schreven ervan:

„Weliswaar zal bij deze oplossing van het beursvraagstuk niet voldaan zijn aan alle eischen, die men zich zou stellen, wanneer men stond voor een geheel nieuwen bouw, maar in de gegeven omstandigheden, nu vooreerst niet valt te denken aan den bouw eener nieuwe beurs, welke millioenen zou vorderen, kan men zich tevreden rekenen, wanneer bereikt wordt wordt datgene wat thans wordt voorgesteld en waardoor een groote verbetering en voor een reeks van jaren een behoorlijke toestand zal worden verkregen".

Maar het merkwaardigst is wel een uitdrukking van den Directeur der Gemeentewerken, den ontwerper van het verbouwingsplan, neergeschreven in een rapport van 1905:

„Vraagt men mij, of aldus zal verkregen worden de ideale oplossing, die aan het beursvraagstuk in een stad als de onze kan gegeven worden, dan geloof ik, dat daarop volmondig neen kan geantwoord worden. Een verbouwing als de thans geprojecteerde blijft in elk geval lapwerk".

En thans is op het nagenoeg geheel door huizen ingesloten terrein der voormalige Remonstrantsche kerk dit lapwerk gereed gekomen en dit feit met uitbundige vreugde begroet.

Uitbundig mag men zeker zeggen, wanneer een verslaggever zoodanig door het effect van de ruimte met pijlers van gepolijst graniet en verglaasde baksteenen wandversiering wordt geïmponeerd, dat zijn ontboezemingen in het poëtische overslaan. Dat de dichterlijke vervoering hem de hierboven in het kort gereleveerde historische feiten deed vergeten is verklaarbaar, maar niet verklaarbaar is het, dat hij zich daardoor zoover liet medeslepen, dat hij deze beursverbouwing wil aanzien als een bewijs, dat thans in Rotterdam, waar men tot heden slechts oog had voor utiliteitswerken, ook het kunstbewustzijn ontwaakt is, het bewijs, dat van nu aan de groote handelsstad een kunststad gaat worden.

Wij hebben den nieuwen aanbouw niet gezien en kunnen er dus volstrekt geen oordeel over uitspreken. Op den leek schijnt de nieuw verkregen ruimte een overweldigenden indruk te maken. Wij veronderstellen, dat men er van gemaakt heeft, wat er van te maken was en dat het gelukt is dit te doen op een wijze, die elke gedachte aan lapwerk uitsluit. Dit is dan de verdienste van den gemeentelijken bouwmeester en daarvoor komt hem ongetwijfeld lof toe, maar wat dit te maken heeft met ontwaken van het algemeen kunstbewustzijn in de Rottestad is wel eenigszins raadselachtig.

Voor de Rotterdamsche kunstbroeders zouden wij wenschen, dat het werkelijk zoo mocht zijn, dat er van een dergelijk ontwaken iets te bespeuren ware, maar de geschiedenis dezer beursverbouwing is voor ons veeleer een bewijs, dat Rotterdam zoo ver nog niet is, dat het voor zuivere kunstbelangen even grif als voor utiliteitswerken zijn millioenen beschikbaar stelt.

Laat ons alvorens daarop te rekenen eerst eens afwachten, hoe het met de raadhuis- en postkantoorplannen verder loopen zal. Hoe men over het nut van prijsvragen moge denken, het staat vrijwel vast, dat het verloop dezer wedstrijden meestal gelegenheid biedt, den waren stand van zaken op architectonisch gebied, de heerschende neigingen en de werkelijke drijfveeren der menschen met vrij groote juistheid te beoordeelen.

Wanneer Rotterdam eerlang een groote openbare prijsvraag gaat uitschrijven, willen wij gaarne hopen, dat hierbij blijk zal worden gegeven van het bewustzijn, dat een stad als deze aan zichzelf verplicht is, een ruime opvatting voor te staan, ook van zuivere kunstbelangen.

Dat dit nu reeds uit de beursverbouwing zou blijken, komt ons voor als een overdreven bewering, neergeschreven onder den indruk van het oogenblik en als een bewijs, wanneer dit nog bewezen moet worden, dat men te Rotterdam, op het punt van architectuur niet verwend is.

Wanneer de bouwmeester zich, zooals aangenomen kan worden het geval te zijn, naar de indertijd door den handel gestelde eischen van zijn taak gekweten heeft, dan is bereikt, dat een toestand is verkregen, waarmede men voor een reeks van jaren vrede kan hebben, maar meer ook niet. Want dat Rotterdam nu verkregen zou hebben een beursgebouw, dat in *alle* opzichten Rotterdam waardig is, zal slechts door weinigen beweerd worden.

Het eigenlijk Beursvraagstuk is alleen voor die reeks van jaren verschoven en van de verdere ontwikkeling van den handel zal het afhangen of hier aan een lange of aan een korte reeks gedacht moet worden.

Wanneer de bouw eener geheel nieuwe Beurs spoedig weder ter sprake kwam, zou dit zeker niet als een ongunstig teeken te beschouwen zijn

* * *

Heerschte te Rotterdam zoo groote vreugde, dat, naar gemeld wordt, den eersten dag de zaken er onder leden, te Amsterdam dreigt nieuwe beursmisère, tengevolge eener reeds oude quaestie, de quaestie, die gerezen is over de wandschilderingen in de Vergaderzaal van de Kamer van Koophandel.

Voor zes jaren werd tusschen de gemeente en den heer Derkinderen een contract gesloten, waarbij de laatste zich verbond te ontwerpen en uit te voeren muurschilderingen in de groote zaal van het Beursgebouw, tegen een salaris van f 19,000. Dit bedrag is den artiest in geregelde termijnen, gedurende vier jaren, uitbetaald. Zijnerzijds zorgde hij voor de voltooiing der cartons, en reeds waren de voorbereidende maatregelen getroffen voor de uitvoering ter plaatse, toen het scheuren van de muren der Beurs, speciaal van de groote zaal, zulke afmetingen aannam, dat voorloopig van het aanbrengen der fresco's moest worden afgezien. Men herinnert zich dat toen, onder leiding van eene door den gemeenteraad benoemde commissie, werd overgegaan tot versterking der muren en eenige in verband met het „werken" van het gebouw noodzakelijk geachte verbouwingen. Het gevolg hiervan was, dat het gemeentebestuur, begrijpend, dat hierdoor van de uitvoering der oorspronkelijke plannen niets komen kon, aan den heer Derkinderen vroeg, zijne in verband hiermede waarschijnlijk gewijzigde

denkbeelden te willen mededeelen, hem daarbij natuurlijk geheel de vrije hand latende. Hierop is echter nimmer een rechtstreeksch antwoord ontvangen. Blijkbaar werd dit door den heer Derkinderen ontweken, omdat hij voor het nieuwe werk, d.w.z. voor eventueele veranderingen in zijn oude plan, een bijzonder honorarium verlangde — iets waartoe het gemeentebestuur niet ongeneigd zou zijn geweest. Maar er is hiervan zelfs niet gesproken. De zaak bleef hangende, en de advocaat der gemeente, mr. Kappeyne van de Coppello zal thans onderzoeken of er voor de gemeente reden bestaat om te procedeeren.

Volgens het gemeentebestuur is de zaak dus deze, dat de heer Derkinderen ongenegen is het door „overmacht" uitgestelde werk, waarvoor hij reeds het volle honorarium ontving, uit te voeren, zoodat de vraag gerezen is: of de artiest onder deze omstandigheden al dan niet verplicht is, de ontvangen f 19,000 terug te betalen.

Naar „de Telegraaf" weet mede te deelen is thans de waarschijnlijkheid zeer groot, dat het werkelijk tot een proces zal komen, en dat binnenkort een daartoe leidende voordracht van B. en W. kan worden verwacht.

Dat kan interessant worden, niet om de argumenten, die door de advocaten zullen worden aangevoerd, ten einde het al of niet gemotiveerde van den eisch der Gemeente in het licht te stellen, maar om de gronden, waarop de houding van den betrokken kunstenaar in deze zaak berust, en die waarschijnlijk bij de behandeling voor den rechter zullen moeten worden blootgelegd.

De heer Derkinderen heeft zich, voor zoover bekend, nimmer over de zaak uitgelaten, zoodat slechts vermoed kan worden, welke motieven zijn houding hebben bepaald.

Een Amsterdamsch persman heeft indertijd getracht, door redeneering, op dit punt tot klaarheid te komen, daarbij overwegende: dat er nauwelijks verschil van gevoelen zijn kan over de vraag: wie in gebreke is: de heer Derkinderen of de gemeente. Eerstgenoemde heeft zijn door de gemeente aanvaard project niet kunnen uitvoeren. De gemeente heeft er hem — door welke oorzaak dan ook — niet toe in staat gesteld. En de zaal, waarvoor de muurschildering is ontworpen geworden, is thans geheel van verhouding veranderd, omdat men er een plafond heeft ingelegd, dat de schildering in tweeën zou snijden. In hoeverre de heer Derkinderen al of niet bereid gevonden is een nieuw project te maken, is zijn interviewer niet te weten kunnen komen, maar deze kan levendig beseffen, dat dit maar geen kleinigheid is en geen quaestie van honorarium. Een kunstenaar is in deze niet louter afhankelijk van zijn bereidwilligheid, de geest moet willen getuigen. En het zou geen wonder zijn, dat hij voor de opdracht, die hij voor zes of meer jaren met vreugde aanvaardde en aan wier uitvoering hij met toegewijde liefde het beste gaf, wat hij in zich heeft, niet recht warm meer kan worden, nu de omstandigheden zoo veranderd zijn, omstandigheden ook hem, den kunstenaar zelven betreffende, die inmiddels met het directeurschap der Rijksacademie voor beeldende kunsten is belast."

Wij laten deze redeneering voor hetgeen zij is; zij bewijst evenwel, dat men beseft, dat bij een eventueel proces, ook nog over andere dingen gesproken zal worden, dan alleen over de knikkers, die de Gemeente gaarne terug wil hebben.

Het geldt hier niet een aanbesteding van verfwerk, maar de uitvoering van een kunstwerk. Of men dit op het stadhuis wel recht inziet valt te betwijfelen. Ook is voorzeker de vrees niet ongegrond, dat de kunst, bij de behandeling der zaak voor den rechter, in het gedrang zal komen.

Zal men dan den betrokken kunstenaar alleen laten staan, hem alleen de kastanjes uit het vuur laten halen?

Het is te hopen van niet, het is te hopen, dat hij, waar kunstbelangen dreigen geschaad te worden, op den steun der geheele kunstwereld zal kunnen rekenen.

Of er ernstige pogingen van Gemeentewege zijn gedaan tot een minnelijke schikking, is ons niet bekend.

Wellicht is zij nog mogelijk en in het belang van beide partijen gewenscht. Het wil ons voorkomen, dat een geschil van dezen aard beter door een scheidsgerecht, samengesteld uit kunstenaars en rechtsgeleerden, kan worden uitgemaakt, dan door een uitspraak van den gewonen rechter.

Het wil ons echter tevens voorkomen, dat de eerste stappen tot een oplossing in deze richting van het stadhuis uit gedaan behooren te worden.

Voor een dergelijke oplossing zouden wij gaarne het interessante schouwspel van een proces over een kunstwerk prijsgeven en aan de Gemeente Amsterdam zou het laatste bedrijf der beurs-misère bespaard blijven.

Het Uitbreidingsplan van 's-Gravenhage.

Reeds maakten wij verleden week melding van de wijzigingen, door B. en W. van 's-Gravenhage voorgesteld in Berlages Uitbreidingsplan.

„Eindelijk!", zoo zucht de „Haagsche Courant", zal dan, nadat ruim zeven jaren geleden de Woningwet in werking trad, dit plan den Raad worden voorgelegd. Overigens echter kan de Redactie van genoemde courant zich nogal goed met de wijzigingen vereenigen. Zij veronderstelt, dat ook de ontwerper er vrede mede zal hebben en dit zal ook wel zoo zijn. Blijkblaar heeft bij B. en W. het streven, om het plan in de bestaande omstandigheden zoo aannemelijk mogelijk te maken, op den voorgrond gestaan, en van hun standpunt zijn de aangebrachte wijzigingen wellicht alleszins verdedigbaar, wat men ook eenigszins beoordeelen kan uit de toelichting, die bij het voorstel gegeven werd, en waaruit hieronder een en ander wordt medegedeeld. Heeft dus het plan misschien in aannemelijkheid gewonnen, dit is helaas geschied ten koste van eenige ideale trekken, die B. en W. hebben uitgewischt.

1o. De Stichting voor Internationalisme moest het allereerst verdwijnen. Dit wordt gemotiveerd door het volgende:

„Blijkens bericht van den directeur der Duinwaterleiding dreigt uit het verrijzen der stichting voor Internationalisme gevaar voor den watervang der Duinwaterleiding onzer gemeente."

„Die stichting is bovendien — de heer Berlage

zelf wijst er in zijn toelichting tot het ontwerp-uitbreidingsplan op — voor het allergrootste gedeelte ontworpen op grondgebied van de gemeente Wassenaar, zoodat het aanwijzen van het kleine gedeelte, dat binnen de grens der gemeente 's-Gravenhage valt, weinig zin zoude hebben."

Bovendien heeft Berlage zich in een lezing laten ontvallen, dat het opnemen van het Wereldhoofdstadplan ook te beschouwen was als een hulde aan collega de Bazel. Thans wordt spottenderwijze dit deel van het plan aangeduid als de „Internationale roset". Het had een beter lot en een meer serieuze behandeling verdiend en het is te hopen, dat bij de te verwachten beraadslagingen toch nog eens de aandacht op dit ontwerp gevestigd wordt, al valt het dan ook buiten de tegenwoordige grenzen der gemeente 's-Gravenhage.

Wat betreft punt 2o, het groote sportterrein luidt de toelichting:

„De directeur der Duinwaterleiding ducht mede gevaar voor den watervang der Duinwaterleiding van 's-Gravenhage uit dit sportterrein met baan voor automobielen."

„Ook is voor dat sportterrein o. a. gekozen een duinterrein met groote hoogteverschillen en de schoonste duinpartijen, die in de omgeving der stad worden gevonden, welk schoone stuk natuur door de noodzakelijke afgraving zou verdwijnen."

„Aan beide bezwaren wordt tegemoet gekomen door de keuze van het vlakke, driehoekige terrein ingesloten door de spoorbaan der Zuid-Hollandsche Electrische Spoorweg-Maatschappij en de ten Noordoosten van die baan gelegen gedeelten van den Harstenhoekweg en den Pompstationsweg."

„Op dit terrein kan een baan voor automobielen van plm. 2 K.M. lengte worden aangelegd."

Ten aanzien van punt 3o, het Tentoonstellingsterrein lezen wij:

„De gemeentegronden tusschen den Badhuisweg en het Kanaal naar Scheveningen kunnen, met het oog op hun ligging, niet geacht worden te behooren tot de terreinen, waarop het Uitbreidingsplan betrekking heeft."

„Het denkbeeld, om die gronden zoodanig in te richten, dat zij zullen aanbieden een terrein van voldoende afmetingen om daarop tentoonstellingen van grooten omvang te houden, verdient echter zeer zeker overweging."

Zoo de heeren het wijzen, moeten wij het prijzen, wanneer die overweging hier maar niet beduidt, dat het denkbeeld in de doofpot gaat.

Wat de kazernes, sub 4o. genoemd, aangaat is het wellicht goed gezien, dat B. en W. zich, om geen oorlog te krijgen met „Oorlog", op een neutraal standpunt plaatsen, zeggende:

„Deze kazernes met bijbehoorende exercitievelden zijn grootendeels ontworpen op grondgebied der gemeente Loosduinen en behooren voor dat gedeelte niet op het Uitbreidingsplan voor te komen."

„Voor het overige zijn zij gedacht op grond, die meerendeels het eigendom der gemeente 's-Gravenhage is; aanwijzing van de kazernes binnen het grondgebied van 's-Gravenhage is daarom — nog daargelaten de vraag, of zij overigens eenig effect zoude hebben — niet noodig."

Jammer vinden wij het evenwel, dat de denkbeelden van den ontwerper betreffende de spoorwegtoestanden in de Residentie, blijkbaar in hoofdzaak, omdat de spoorwegmaatschappijen, daarin voor zich geen voordeel zien, in hun geheel zijn terzijde geschoven. Hier moet o. i. het belang der gemeente meer medespreken en of de Raad tevreden zal zijn met de bij punt 5o. gegeven toelichting is te betwijfelen. Zij luidt:

„Met de bij Raadsbesluit van 16 December 1907 verleende machtiging hebben B. en W. zich tot de Regeering gewend ter zake van een toekomstige verlegging der spoorwegverbindingen van deze gemeente in verband met de uitbreiding der stad."

„Na een door den directeur der Gemeentewerken en den heer Berlage met den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten gehouden samenkomst ter bespreking dezer aangelegenheid bleek deze laatste van meening:"

„dat de spoorwegtoestanden in en om den Haag niet van dien aard zijn, dat zich de behoefte aan wijziging in het belang van de spoorwegen zelven in de naaste toekomst zal doen gevoelen, en dat er daarom gering vooruitzicht bestaat, dat daartoe met eenige kans op verwezenlijking binnnen afzienbaren tijd plannen zullen worden ontworpen, ook omdat het niet aan te nemen is, dat de eerst onlangs uitgevoerde werken van de Zuid-Hollandsche Electrische Spoorweg-maatschappij en de nieuwe werken ten behoeve van de kruising der Staatsspoor en Hollandsche spoor, die zeer belangrijke offers van de Spoorweg-Maatschappijen hebben geëischt, spoedig weder door nieuwe werken zullen worden vervangen."

„dat het daarom rationeeler zoude zijn, het Uitbreidingsplan aan te passen aan de bestaande toestanden van de spoorwegen dan dat die spoorwegen zouden moeten worden gewijzigd, ten einde te passen in het Uitbreidingsplan";

„dat het denkbeeld van den heer Berlage, om de lijn nabij de stad en het stationsemplacement der Maatschappij tot Exploitatie van Staatspoorwegen geheel te doen verdwijnen, alleen uitvoerbaar zou zijn, door het uit- en om te bouwen station der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij uitsluitend te bestemmen voor den personendienst, zoowel van die Maatschappij als van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, en een nieuw goederenstation te bouwen in den polder tusschen de stations Den Haag en Rijswijk";

„dat speciaal onuitvoerbaar is te achten het maken van een nieuw goederenstation op de terreinen, in Oostelijke richting gelegen tusschen 's Gravenhage en Voorburg, zooals de heer Berlage zoude wenschen".

„In verband met deze meening van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten komt het Burgemeester en Wethouders wenschelijk voor, om de terreinen, die den heer Berlage aanwijst voor goederenstations, voorloopig te laten in hun tegenwoordigen toestand en eerst bij de eventueele herziening van het Uitbreidingsplan ook aan die terreinen een bestemming te geven."

„Daardoor vervalt ook de door den heer Berlage gedachte nieuwe toestand ter plaatse van het tegenwoordige station der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen; ditzelfde is het geval met het door den heer Berlage aangegeven nieuwe Centraalstation".

Ook zouden wij het verband tusschen de sub 8o. genoemde verkeersverbeteringen in de binnenstad en het Uitbreidingsplan meer erkend willen zien, dan blijkt uit de woorden:

„Deze verkeersverbeteringen maken uit den aard geen deel uit van het Uitbreidingsplan".

„Een voorstel om te besluiten tot die verkeers-

verbeteringen, die urgent kunnen geacht worden, zal den Raad te zijner tijd, onafhankelijk van het Uitbreidingsplan, bereiken",

Het gevaar blijft bestaan, dat bij een afzonderlijke behandeling, dit onmisbaar verband uit het oog wordt verloren of schade lijdt.

Wat punt 9o, het Gevers Deynootplein aangaat, zullen wij nu moeten afwachten, wat hiervan terkcht komt.

„Voor de verbouwing van het Gevers Deynootplein is aangegeven het ontwerp, dat te zeer in strijd is met contractueele bepalingen en dan ook reeds is vervangen door een ander ontwerp."

Tegen verbreeding van de Ceintuurbaan en enkele andere hoofdverkeerswegen zal wel niemand bezwaar hebben en iedereen zal instemmen met de toelichting waar zij zegt:

„Met het oog op het verkeer met automobielen, dat vraagt ruime stofvrije wegen, waarop met groote snelheid — derhalve zooveel mogelijk buiten de stad om — moet kunnen gereden worden, behoort althans de ceintuurbaan overal, waar zulks geen onoverkomelijke bezwaren oplevert, de breedte van ten minste 27 M. te hebben, die zij in het ontwerp-Berlage op verschillende plaatsen mist."

„Van de overige als hoofdverkeersweg te beschouwen wegen behoeven mede enkelen een eenigszins grootere breedte."

Dat voorts de Directeur der Gemeenteplantsoenen, omtrent de details van den aanleg der parken, ook zijne meening heeft en daarover wenscht mede te spreken is natuurlijk.

De toelichting zegt daarover en over de overige wijzigingen van minder aanbelang:

„De Directeur der Gemeenteplantsoenen heeft tegen de door den heer Berlage ontworpen onderverdeeling van dit park, ook wat betreft de ligging van den vijver, bezwaren, die niet van gewicht ontbloot zijn."

„Ook tegen de wijze van onderverdeeling der door de hoofdwegen omsloten gedeelten der villaparken oppert de directeur der Gemeenteplantsoenen, met het oog op het behoud van natuurschoon, bedenkingen, die nadere studie van die onderverdeeling noodig maken."

„Zooals B. en W. opmerkten in hun praeadvies van 17/21 December jl., ontleent het plan van stratenaanleg op de terreinen aan den Raamweg, nabij den Wassenaarschen weg, zooals dat plan voorkomt op het door den heer Berlage ingediende ontwerp-Uitbreidingsplan, zijn gedaante aan het denkbeeld, dat aan den Raamweg een schouwburg zal worden gesticht."

„In verband met het niet verkrijgen van hoogere goedkeuring op het Raadsbesluit tot aankoop van grond voor den schouwburg behoort het ontwerp-Uitbreidingsplan van den heer Berlage daarom wijziging te ondergaan."

„Behalve kazernebouw beoogt de heer Berlage voor deze terreinen de stichting van een arbeiderskwartier in den vorm van een villa-wijk, waarbij elke woning de geheele diepte van het bouwblok inneemt — dus zoowel aan de achter- als aan de voorzijde aan de straat ligt."

„Het behoeft geen betoog, dat zoodanige bouw zeer kostbaar zoude zijn, ook omdat de diepte van slechts 20 M. der bouwblokken niet toelaat het bouwen met twee rijen van andere dan minimumwoningen."

„De beslissing omtrent de bestemming der bouwterreinen te dezer plaatse blijve derhalve tot later gereserveerd; de gemeente blijft, als eigenares dezer terreinen, het heft in handen houden en kan naar gelang van de omstandigheden en later blijkende behoeften de bestemming en de indeeling van en den wegenaanleg in de bouwterreinen regelen."

Ziedaar het voornaamste, wat tot goed begrip van de beteekenis der, door B. en W. in het Uitbreidingsplan voorgestelde, wijzigingen noodig is.

Ongetwijfeld zal de behandeling van het plan in den Raad ons nog wel aanleiding geven op sommige onderdeelen nader terug te komen.

Een Engelsch Huis

De bekende Engelsche architect C. F. A. Voysey heeft onlangs een huis ontworpen, dat gebouwd zal worden in de Garden Suburb te Hampstead, waaromtrent onze lezers in dit blad het een en ander hebben gevonden.

Voysey's werk is den Nederlandschen architecten, die in 1906 het congres te Londen bezochten, niet onbekend. Immers die heeren zijn toen de gast van den bouwmeester, in zijn huis te Chorley Wood, geweest.

Men zou Voysey den hygiënischen architect kunnen noemen, althans in zooverre, dat hij zich laat leiden door de eischen der hygiëne, die hij als de ware erkent, maar die waarschijnlijk geen algemeene instemming zullen vinden. In 1906 stonden de Nederlandsche architecten althans „paff" over de opvattingen van hun Engelschen vakbroeder.

Sedert is Voysey nog verder gegaan. Het huis te Hampstead krijgt geen balklagen en vloeren, doch zoowel gelijkstraats als op de verdieping zullen massieve vloeren van gewapend beton komen. Daardoor, zoo zegt Voysey, krijgt men warmte in den winter en koelte in den zomer, daardoor heeft men geen last van ongedierte!

De ramen zijn van ijzer en vast in een omlijsting van Bathsteen bevestigd. Daardoor kunnen zij bij wind niet klepperen, zegt Voysey, en heeft men geen last van tocht. Het openen van vensters acht Voysey niet noodig. In ieder vertrek is een kleine ruit beweegbaar, die van boven is afgehangen en met een uitzetijzertje naar buiten kan worden opengezet. Bovendien heeft ieder vertrek, 0.15 M. onder de zoldering, een afvoerkanaal, dat bovendaks uitkomt en welks opening in de kamer met zijde bespannen is.

Alle lijstwerken, architraven, betimmeringen en wat dies meer zij heeft Voysey weggelaten. Men ziet in het huis geen ander houtwerk dan de vloeren en de deuren. De muren zijn van binnen in ruwen kalkmortel gepleisterd, gelijk ook de zolderingen.

De deuren zijn dubbel opgeklampt en aan duimen en hengsels afgehangen. Het sluitwerk is een houten klink; alleen aan de buitendeuren zijn ook sloten. De kamerdeuren hebben echter geen sloten. De haarden zijn van vuurvasten steen gemetseld en van binnen gepotlood. Ieder vertrek is door een schel, welke van ijzerdraad en tuimelaars voorzien is, met de keuken verbonden. Het huis heeft acht vertrekken

en derhalve zijn er in de keuken ook acht metalen schellen, die de tonen van één octaaf geven. Voysey zegt, dat dit een groote vooruitgang is bij de electrische schel met nummerbord, thans meestal in gebruik. Hij stelt zich veel voor van de harmoniën, die in de keuken gehoord zullen worden, wanneer in verscheiden kamers tegelijk gescheld wordt. Hij vergeet echter, dat lang niet alle intervallen van het octaaf harmonisch zijn.

Daar water-closets een onaangenaam geruisch maken, wanneer de trekker van het reservoir in beweging wordt gebracht, keurt Voysey ze af. Hij zegt, dat asch-closets de beste zijn, en verlangt, dat deze betimmerd zullen worden met bril en voorschot, voor de hygiene nog wel! Een zelfde betimmering verlangt hij voor de badkuip.

Hygiënisch zijn zulke betimmeringen zeker niet, ofschoon men ze in Engeland algemeen aantreft. Een Engelschman toch vindt het „shocking", dat men de closetpot en de badkuip ziet. Zoo is nu eenmaal de Britsche opvatting; het was ook een Engelsche oude jongejuffrouw, die den kanarievogel met een doek dekte, als de kooi in haar slaapkamer hing en zij naar bed ging.

Heel soliede, althans naar Nederlandsche begrippen, wordt het huis niet, want de buitenmuren krijgen slechts een dikte van 0.18 M. Voysey gaat er groot op, dat het huis geen ander verfwerk zal vertoonen dan wat aan de duimen, hengsels en afvoerbuizen te zien zal zijn. Al het andere hout blijft ongeverfd, waardoor, volgens den architect, de verversrekening tot een zeer laag bedrag wordt teruggebracht.

Het huis kost f 12000, zijnde ongeveer de helft van wat het gekost zou hebben, wanneer het op de gewone wijze was gebouwd.

Men kan moeilijk ontkennen, dat dit een groote bezuiniging is. Maar tevens valt niet te loochenen, dat het huis, met zijn kale witte muren, zijn kale zolderingen, zijn opgeklampte deuren en zijn kleine vaste ijzeren ramen een zeer ongezelligen, gevangenisachtigen indruk moet maken, te meer, daar de ramen klein en hoog geplaatst zijn. Een Nederlander zou zich in zulk een huis niet op zijn gemak voelen.

De Engelschman echter heeft andere begrippen. Daar zijn huis zijn „kasteel" is, wil hij het zooveel mogelijk tegen de buitenwereld verdedigen. Liever ontzegt hij zich ieder uitzicht, dan dat hij het gevaar zou loopen, dat zijn buurman of de voorbijganger in zijn huis kijkt. Daarom houdt hij ook niet van veranda's, van openslaande buitendeuren in kamers, van draairamen en van allerlei andere dingen, zooals balcons, erkers en wat dies meer zij, die op het vasteland tot de geriefelijkheden van een huis gerekend worden.

Een Engelschman zal nooit in zijn tuin gaan zitten, als die aan den weg ligt, en niet door een hooge haag iedere onbescheiden blik belet wordt.

Voysey is alleen in Engeland denkbaar en bestaanbaar, daar hij de Engelsche begrippen tot hun uiterste consequentie brengt. Dit verklaart zijn succes. De pogingen, die in de laatste jaren gedaan worden, om ook het vasteland te Angliseeren moeten op niets uitloopen, daar het nu eenmaal onmogelijk is van een Nederlander, een Duitscher, een Belg of een Franschman een Engelschman te maken.

Men zou zich echter vergissen, wanneer men meende, dat de richting van Voysey in Engeland algemeen wordt gewaardeerd. Want dat zij bedoelt voor weinig geld zooveel mogelijk in het gezicht te brengen is iets wat den gemiddelden Engelschman hindert, die ieder „geuren" als een bewijs van onopgevoedheid beschouwt. Voysey en zijn geestverwanten hebben hunne klanten dan ook slechts in een bepaalden kring, waartoe de aanzienlijken en zij, die de aanzienlijken navolgen, niet behooren.

Op het vasteland is men met de Britsche toestanden slechts weinig bekend. Dit heeft tengevolge, dat de vreemdeling tot zeer verkeerde gevolgtrekkingen komt. Daaronder behoort ook deze, dat wat als „style anglais", „art nouveau", „Sezession" op het vasteland wordt aangeduid, in Engeland uitsluitend gebezigd wordt.

Deze „moderne" richting is in het zeer „conservatieve" Engeland wel ontstaan, doch heeft er nooit recht willen tieren. Eigenaardig genoeg is dit zaad, dat op Britschen bodem slechts een onbeduidend plantje werd, aan de overzijde van het Kanaal in beteren grond gevallen, en heeft daar een gewas opgeleverd dat het Engelsche zoo in hoedanigheid als hoeveelheid aanzienlijk overtreft.

Voysey zou schatten kunnen verdienen, als hij zich in Duitschland vestigde. Maar hij is te zeer een Engelschman, dan dat hij dit zou willen doen.

Nationaal Congres ter bespreking van de Gemeentebedrijven.

De Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen te 's-Gravenhage heeft besloten, ter gelegenheid van haar 35-jarig bestaan, den 6den, 7den en 8sten Juni 1910, in het Kurhaus te Scheveningen te houden o. a. een Congres ter bespreking van de Gemeentebedrijven.

Op dit Congres zullen behandeld worden de navolgende vraagpunten:

a. Door welke beginselen behoort het uitoefenen van bedrijven door de Gemeente te worden beheerscht?

Prae-adviseurs zijn: Mr. P. J. M. Aalberse, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, oud-Wethouder der gemeente Leiden; Mr. J. A. N. Patijn, oud-chef der Afdeeling Bedrijven ter gemeente-secretarie van 's-Gravenhage; W. H. Vliegen, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, lid der Provinciale Staten van Noord-Holland; lid van den Gemeenteraad van Amsterdam.

b. Welke behoort de verhouding te zijn tusschen de financiën der bedrijven en die der gemeente en op welke wijze behoort zich deze verhouding in de Gemeenterekening af te spiegelen?

Prae-adviseur hierover is een Commissie bestaande uit Mr. S. J. Blaupot ten Cate, mede-directeur van het Bureau voor Staats- en Administratief-rechterlijke Adviezen te 's-Gravenhage; Mr. J. L. C. van Essen, secretaris der gemeente Arnhem; A. de Vulder van Noorden, lid van het Bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen.

Aanmelding voor lidmaatschap bij den Voorzitter der Commissie voor het Congres: Mr. A. Ferf, Koninginnegracht 80 te 's-Gravenhage.

Aan het Congres zal verbonden zijn een Tentoonstelling.

De Congresleden zullen in de gelegenheid gesteld worden de bedrijven der gemeente 's-Gravenhage te bezichtigen.

* * *

Uit het bovenstaand bericht blijkt, dat het Congres zich uitsluitend met economische en administratieve vraagstukken zal bezighouden en nog wel in zeer algemeenen zin, terwijl niets er op wijst, dat ook de technische zijde van de Gemeentebedrijven ter sprake zal komen of de gestelde vraagpunten ook van het standpunt van den technicus bekeken zullen worden. Immers, gelijk het weekblad „de Ingenieur" verleden week terecht opmerkte, ontbreken de technici ten eenenmale onder de praeadviseurs.

Dit trekt te meer de aandacht, omdat de meeste Gemeentebedrijven technisch-industrieele bedrijven zijn, van welker directeuren in de eerste plaats geëischt wordt, dat zij bekwame technici zijn.

Nu kan wel worden toegegeven, dat de gestelde vraagpunten veel omvattend genoeg zijn, om er drie dagen over te redekavelen; en dat het zelfs gemakkelijk zal zijn. om b.v. aan beschouwingen over het grondbedrijf alleen een geheele week te besteden, maar toch komt het ons verklaarbaar voor, dat men in ingenieurskringen, deze, wellicht niet opzettelijke, uitsluiting van het technische element veroordeelt.

Het Congres zal door een Tentoonstelling worden opgeluisterd.

Aangezien het niet de bedoeling kan zijn, dat hier alleen beginselen en financiën worden tentoongesteld, zal men hiervoor toch de medewerking der technici niet kunnen ontberen.

Heel veel animo tot medewerking van die zijde schijnt echter niet te bestaan 's-Gravenhage althans zal zich bepalen tot inzending van „eenige" zaken op het electriciteitsbedrijf, het abattoir, enz. betrekking hebbende en een gemeente als Arnhem heeft voor de deelneming aan de tentoonstelling het luttele bedrag van f 150.— uitgetrokken.

Dat de tentoonstelling een eenigszins volledig overzicht zal geven van de voornaamste bedrijven in de voornaamste gemeenten van ons land is dan ook o. i. in de gegeven omstandigheden niet te verwachten.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 2. Officieel Gedeelte. Vergadering van het Hoofdbestuur van 4 Januari 1910. — Rapport der Commissie, benoemd door de Afdeeling Arnhem inzake de wenschelijkheid van partieele aanbesteding. — Quo Vadis. Beschouwing over de verschillende richtingen in de moderne bouwkunst.

De Internationale Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Rome.

Sociale Hygiëne en Techniek XII. Een praatje over zindelijkheid.

Architectura No. 1. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1270ste Gewone Ledenvergadering van 5 Januari 1910.

Ons Blad in 1910.

Prijsvraag voor den Kalender-Omslag, met afbeeldingen.

Oud Woonhuis Heerengracht.

Rapport der Verificatie-Commissie.

De Bouwwereld No. 2. Echo's II. Wanneer „Heimath schutz"?

Een Grieksch best ek, door Dr. J. Berlage (slot) met afbeeldingen.

De Nederlandsche Bouwkunst der 19de eeuw, naar Prof. Dr. Joseph, of: Hoe geschiedenis wordt geschreven.

De Ingenieur No. 2. Over den spanningsafval bij meerpolige synchronemachines. Voordracht te houden in de vergadering van de afdeeling voor Electrotechniek van 15 Januari 1910, door J. A. Schouten, met afbeeldingen.

C. Hohn, 40-jarig jubileum aan het Etablissement Fijenoord.

Onderzoekings-uitkomsten in verband met „het wezen der zandfiltratie", door J. M. K. Pennink. Vervolg met afbeeldingen.

Jaarwedden van doctoren-leeraren en van ingenieurs-leeraren te Rotterdam door R. A. van Sandick c. i.

Nationaal Congres ter bespreking van de Gemeentebedrijven.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 2. 1909 — Propaganda. — Uit de Afdeelingen. — De Middelbare Technische School. — Ingezonden. — Electriciteits-Meters voor Draaistroom. — Iets over Bogen en Gewelven.

De Aannemer No. 2. Aansprakelijkheid voor leveringen van derden.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam.

Een succes.

Uit Groningen.

Afdeelingsverslagen. Zwolle December 1909.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 28. Het schmauchproces in den ringoven. — Het smoren van dakpannen. — Een verbeterde strengper. — Inschrijving Fabrieks- en Handelsmerken. — Aanbestedingswezen. — Ongevallenverzekering. — Uitbreiding van den strijd in de Bouwvakken te Amsterdam. — Een nieuw Mengkoller-Walswerk. — Ingestort warenhuis.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De groote sociale politicus graaf Posadowsky, de vroegere rijksminister van binnenlandsche zaken, heeft te Munchen voor de leden van een Beiersche vereeniging een rede gehouden over het woningvraagstuk, waarvan de beteekenis zich in Duitschland, met name in de groote steden nog veel scherper doet gevoelen, dan hier te lande. Zijn het toch te Amsterdam b.v. in de eerste plaats de krotwoningen, die de aandacht vragen en zijn de toestanden, wat de nieuwere woningen betreft daar vrij dragelijk, in Duitschland zijn het vooral de moderne woonkazernes, die aanleiding geven tot de meeste klachten, vooral ook om de schandelijke wijze, waarop de bewoners daarvan in het algemeen door de eigenaars worden geëxploiteerd.

Posadowsky legde er nadruk op, dat het beschavingspeil van een volk niet evenredig is aan den levensstandaard van zijne hoogere standen, maar aan den economischen toestand van den grooten hoop. Op een groot deel van den Duitschen grond hebben zich reeds vreemde, op lagen trap van beschaving staande arbeiders neergezet, wat wel een bewijs is, dat Duitschland niet aan overbevolking lijdt, maar aan een ongelijkmatige, ongezonde verdeeling van de bevolking, welker behuizing dikwijls niet aan de eenvoudigste eischen van gezondheid en zedelijkheid beantwoordt. Posadowsky vermeldde ook den ongunstigen invloed, dien de leefwijze in de groote steden op het weerstandsvermogen van het individu en de daarvan afhankelijke weerbaarheid oefent. Hij stelde de grondpolitiek van de groote steden, die ten deele geheel achterwege gebleven, ten deele geheel mislukt is, voor de misstanden mede aansprakelijk. Tot die misstanden behoort ook het opjagen van huren door vereenigingen van huiseigenaren; de verhooging van de bezoldigingen van ambtenaren en werklieden werkt zoodoende niets uit. Het verschaffen van gezonde goedkoope woningen dicht bij de werkplaatsen en kantoren is een bij uitnemendheid sociaal-politieke eisch. En verder is er tot behoud van het kostelijke goed van de nationale arbeidskracht een krachtige kolonisatie-politiek voor dun bevolkte streken noodig. Het is averechtsch, vervolgde Posadowsky, den technischen vooruitgang alleen reeds als beschaving te beschouwen, hij is enkel een middel daartoe. Voor den

historischen staat, zoo besloot hij, die zelf niet alleen een noodzakelijkheid, maar het hoogste goed van het Duitsche volk is, is het woningvraagstuk een groot beschavingsvraagstuk.

De studie der groote werken van Antwerpen gaat nu, zoo melden de Belgische bladen, flink doorgedreven worden door een commissie, die is ingesteld en die ten doel heeft ter plaatse en in Duitschland, Engeland en Frankrijk instellingen te gaan bestudeeren, in den aard van die welke te Antwerpen zijn ontworpen.

Die commissie zal daarna verslag geven over den uitslag harer studiën in wat betreft:

1o. De ligging der te Kruisschans te bouwen sluizen;
2o. De tunnel onder de Schelde ter hoogte van de Zuidstatie;
3o. De verbetering van den overzetdienst Antwerpen-Vlaamsch Hoofd.

De Campanile te Venetië nadert, na zeven jaren werkens, haar voltooiing. Aan het moeilijke werk van de Loggia van Sansovino wordt voortgearbeid. De vier beelden zijn gerestaureerd. Van de terracotta-groep, waarvan 1600 fragmenten waren gevonden, heeft Pietro Zei weer een geheel weten te maken.

De bewoners van het vroegere hertogdom Kleef hebben tot den Keizer een spoedeischend verzoek gericht, om zijne medewerking voor den wederopbouw van den ouden Zwanenburcht te verkrijgen. De Keizer heeft een van de Klevenaars, die aan het hoofd van de beweging staan, bij zich ontboden, om met hem over de zaak overleg te houden. Reeds vroeger, bij een tezmg van den architect Bodo Ebhardt over de Hohkönig-burg, heeft de Keizer gezegd, dat hij veel voor plan voelde.

De Zwanenburcht te Kleef wordt voor het eerst in 1020 in de geschiedenis vermeld. Hij is de zetelplaats van de vroegere hertogen en ook, tijdelijk, van de Hohenzollerns geweest. Er wordt nu nog een archief van belangrijke geschiedkundige stukken bewaard.

Het Koninklijk paleis te Athene, dat gedeeltelijk een prooi der vlammen is geworden, had geen kunstwaarde. Het is een groot gebouw op het Constitutie-plein, opgetrokken uit Attisch marmer, volgens de plannen van den Deenschen (of Duitschen) architect Gaertner, omstreeks 1840 gebouwd. Een ontwerp, door Schinkel vervaardigd, is nooit tot uitvoering gekomen. Men heeft Gaertners werk wel eens een beleediging voor Phidias genoemd. Het zag er uit als een groote kazerne met tallooze vensters. Het eenige mooie zijn de groote tuinen, waartoe het publiek vrijen toegang heeft.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Met zekerheid verneemt „het Vaderland" thans, dat de voorstellen van B. en W., in zake het Raadhuis, zullen leiden tot den bouw van een stadhuis op een geheel ander terrein en dat geen verbouwing van het oude Raadhuis zal worden voorgesteld.

De Haagsche Correspondent van de Groninger Courant weet daaromtrent het volgende mede te deelen.

Van den herbouw op de plaats van 't tegenwoordig raadhuis is afgezien; maar aan de andere zijde van de Groote Kerk, ter zijde van de Riviervischmarkt en op 't terrein der Fundatie van Renswoude, aan 't West Einde, wil men de zetel van ons stadsbestuur vestigen. Met onteigening van een rijtje huizen aan twee straten (o.a. de Wasch en Badinrichting, „achter de Groote Kerk") zal men daar wel een flink gebouw op een ruime plek kunnen krijgen en de ligging in 't centrum der stad is zeker ook niet verwerpelijk. Doch de omgeving schijnt mij niet van dien aard om er een paar millioen te besteden voor een Raadhuis, dat vlak bij de nauwe Torenstraat aan de eene en Jan Hendrikstraat aan de andere zijde, aan het Westeinde en tegenover St. Jacobstoren zou komen te staan. Het zal mij benieuwen of de Raad dat aandurft. Mocht het er toe komen dan schijnt het voornemen te zijn om het bestaande stadhuis met zijn mooi historisch geveltje voor stedelijk museum in te richten, waaraan ook meer dan dringende behoefte is.

— De bijzondere commissie der Nederlandsche afdeeling van schoone kunsten op de a.s. Brusselsche tentoonstelling heeft in overleg met den commissaris-generaal voor de inzending in deze groep, bepalingen vastgesteld:

In verband met de beschikbare ruimte zal de bijeen te brengen verzameling slechts uit een beperkt aantal kunstwerken kunnen bestaan.

Het ligt in de bedoeling der commissie afzonderlijke zalen voor aquarellen, grafische kunst en werken van bouwkunst in te richten, terwijl door de zorgen van de Belgisch-Nederlandsche vereeniging „Les Amis de la Médaille", de inzendingen op het gebied der medailleerkunst, in twee zalen vereenigd, zullen worden tentoongesteld

De commissie hoopt dat door de uitstekende hoedanigheid van de tentoongestelde werken de Nederlandsche kunst op deze tentoonstelling naast die der andere landen een waardige plaats zal kunnen innemen.

De bijzondere commissie bestaat uit de heeren Wilm Steelink, voorzitter; A M. Gorter, 2e-voorzitter; H. J. Haverman, Bart van Hove, W. Kromhout Czn., A. Salm GBzn., en A. F. Reicher, secretaris-penningmeester.

De inzending voor elk kunsteuaar is beperkt tot twee schilderijen of aquas, twee onderwerpen van grafische kunst en twee van bouwkunst.

De werken moeten ter beoordeeling worden ingezonden van 21 Maart tot 26 Maart aan het adres van de commissie gebouw „Pulchri Studio".

Omtrent de toelating van beeldhouwwerken, zal door de jury ten huize des vervaardigers beslist.

De toelatings-commissie zal bestaan: voor schilderijen en aquas de heer Wilm. Steelink, voorzitter, G. H. Breitner, A. M. Gorter, H. J. Haverman, Willem Maris, F. P. ter Meulen en A. F. Reicher, secretaris.

Voor klasse grafische werken, uit de heeren P. Dupont en H. J. Haverman.

Voor klasse beeldhouwwerken en medailles uit de heeren Bart van Hove. Ch. van Wijk en J. C. Wienecke.

Voor klasse bouwkunst uit de heeren H. P. Berlage Nzn, prof H. Evers en J. Limburg.

De beoordeeling der tentoongestelde werken zal geschieden door een internationale jury uit de vertegenwoordigde landen.

Ter beschikking van deze jury zullen worden gesteld 5 groote gouden medailles, ter waarde van 2000 francs ieder.

Behalve deze kunnen diploma's of medailles in zilver en brons den inzenders worden toegekend.

Rotterdam. In den Kunstkring zijn voor het publiek kosteloos tentoongesteld de teekeningen van het geschilderd gedenkraam, dat — ter herinnering aan de geboorte van Prinses Juliana — in de Groote Kerk zal geplaatst worden en op 30 April, den eersten verjaardag der Prinses, zal worden onthuld.

Het raam wordt 8.80 × 3.40 M. groot en zal een onder- en een bovenstafereel bevatten.

Boven ziet men de Koningin, gezeten op een troon, met het Prinsesje op den schoot, en Prins Hendrik daarnaast staande. Zij ontvangen de gelukwenschen der burgerij, zinnebeeldig voorgesteld door de Stedemaagd met een groep figuren, symboliseerende scheepvaart, koophandel en nijverheid. Een jonge page, voorstellende het jonge en krachtige Rotterdam, houdt het stedewapen. Fortuna legt hare gave voor den troon neder. Op den achtergrond ziet men de stad met hare drukke beweging op de rivier. In de wolken leest men op een lint de woorden: „Wilhelmus van Nassouwe ben ick van Duytschen bloet".

Op het onder-tafereel ziet men de Faam, die aan de Nederlandsche Maagd de blijde gebeurtenis mededeelt. Deze houdt den Rijksappel in de hand; het zwaard hangt naast haar neer en aan hare voeten ligt de Nederlandsche leeuw met een bundel pijlen. De Faam wijst op het wapen van Prinses Juliana. Rechts ziet men de wapens van het Oranjehuis, van Prins Willem I tot Koningin Wilhelmina, te zamen elf stuks. Links de wapens der elf provinciën.

De opdracht luidt: „Ter herinnering aan de geboorte van H. K. H. Juliana Louise Emma Maria Wilhelmina, Prinses van Oranje Nassau, Hertogin van Mecklenburg, enz., 30 April 1909

— Schiedam. De raad dezer gemeente heeft een perceel open grond aan Nassaustraat en Schoolstraat tegen f 5.50 per M². afgestaan voor den bouw van een R.-K. ziekenhuis.

Voor het aanbrengen van veranderingen in 't archiefgebouw is aan B. en W. de beschikking gegeven over f 800 ten-einde het oud-rechterlijk archief daarin te kunnen plaatsen, dat de Regeering dan zal afstaan.

(Vervolg Binnenland zie Bijblad.)

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106 – 151 AMSTERDAM

Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Amsterdam. Naar wij vernemen, is thans door Publieke Werken een plan opgemaakt voor den bouw van een nieuw hoofdbureau van politie, waarbij rekening is gehouden met de bezwaren van verschillende corporatiën tegen de afbraak van het voormalig Spinhuis. Het merkwaardige 17de eeuwsch gebouw, dat zulk een eigenaardig cachet verleent aan het grachtje, den Oudezijdsachterburgwal, zal niet worden geamoveerd, maar blijft gespaard en het nieuwe gedeelte wordt in denzelfden stijl opgetrokken. De z.g. schoonheidscommissie (commissie van advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen bij aanvraag van gemeentetoestemming in erfpacht of koop) bestaande uit afgevaardigden van verschillende bouwkundige genootschappen, heeft zich reeds in beginsel met dit plan vereenigd.

Voor de verbouwing werd indertijd door den raad een bedrag van f 220,000 gevoteerd.

— Naar het „Hdbl." verneemt is eerstdaags van B. en W. van Amsterdam de raadsvoordracht te verwachten, waarbij wordt voorgesteld aan mr. S. R. Fuldauer c. a. toestemming te verleenen voor de oprichting van een sportgebouw naast de tegenwoordige Parkschouwburgruine en voor dat doel een strook gronds van 2600 vk. M. oppervlakte in erfpacht af te staan.

Ook is er sprake van den bouw van een nieuw groot hotel en wel aan den hoek van den Overtoom en het Leidsche boschje. Het zou een hotel moeten worden, ingericht voor 400 logeergasten. Een aantal gebouwen zouden daarvoor moeten worden gesloopt, o.a. het tramgebouw, het café en de diamantslijperij.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar voor een bouwwerk te Rotterdam. Br. letters W. L. M., Nijgh & van Ditmar's Algemeen Advertentie-Bureau, Rotterdam. (1)

— Directeur van de N.V. „De Vereenigde IJzerhandel" te Haarlem, salaris f 3000. Brieven bij den president-commissaris Mr. Johan Spoor, Wilhelminastraat 13, Haarlem. (1)

— Teekenaar voor het samenstellen van een catalogus van machine-onderdeelen. Br. ten spoedigste onder letter V 1323, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Ingenieur of Technicus, met kennis van Machinebouw, Pompen, Explosiemotoren enz en technische Correspondentie in Nederlandsch. Duitsch en Engelsch, begrootingen, enz. Diploma's strekken tot aanbeveling doch zijn niet vereischt. Aanbiedingen onder Z. 9, Alg Advert.-Bureau Rouma & Co., Amsterdam. (1)

— Jongmensch, op een fabriek en handel in bouwmaterialen. Br. No 40695 Bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Directeur van het gemeentelijk electriciteitswerk te Delft, jaarwedde in den aanvang f 2700 of f 3000, met driejaarlijksche verhoogingen van f 300 tot f 3600, en kosteloos stroom voor particulier gebruik. Zich met gezegeld verzoekschrift te wenden vóór 1 Februari 1910 tot Burgemeester en Wethouders. (1)

— Ingenieur voor Ecuador voor rioleeringswerken te Guayaquil. Zich schriftelijk op te geven onder letter O aan het Algemeen Secretariaat van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, te 's-Gravenhage. (1)

— Ingenieur, voor bureau in Nederlandsch-Indië. Brieven onder letter H., Bureau van het Weekblad „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Machine-Teekenaar, op technisch bureau te Amsterdam bekend met eenvoudige Administratie. Brieven onder lett. L N 757, Nieuws van den Dag. (1)

— Rentmeester-Opzichter, voor landerijen in de Hoeksche en Zwijndrechtsche Waarden. Brieven, onder no. 1696, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Onderwijzer in het Werktuigkundig teekenen en Stoomwerktuigkunde, aan de Ambachtsschool Appingedam. Salaris f 100 s. Pensioenregeling. Avondschool thans f 135. Benoeming voor één jaar, later vaste aanstelling. Inlichtingen bij den Directeur, bij wien vóór 16 Januari stukken in te zenden. (1)

Twee Opzichters-Teekenaars, een teekenaar en een volontair. Zie adv. in dit No. (2)

— Directeur der Burgeravondschool te Velp, jaarwedde f 750. Vereischt wordt akte M² (rechtlijnig teekenen en perspectief). Stukken worden ingewacht ten Gemeentehuize van Rheden te De Steeg vóór 20 Januari 1910. (2)

— Onderwijzer in het Vuur- en Bankwerk, aan de Ambachtsschool Doesburg, bekend met Vakteekenen. Salaris f 850 aan de Ambachtsschool en aan de Avondvakteekenschool f 50 à f 100. Inlichtingen verstrekt de Directeur H. J. Kranenborg, bij wien vóór 17 Januari a.s. stukken enz. ingezonden moeten worden. (2)

— Bouwkundige bij een architect, timmerman en metselaar, eenigszins bemiddeld met goede referentiën, om als Compagnon werkzaam te zijn. Brieven onder No. 43116, bureau der Nieuwe Rott. (2)

— Werktuigkundig Teekenaar op een Motorenfabriek te Amsterdam. Kennis van scheepsmotoren strekt tot aanbeveling. Brieven onder lett. D C 681, „N. v. d. D." (2)

— Chef bouw- en woningtoezicht te Batavia, civiel-ingenieur, met een paar jaar praktijk. Mondelinge inlichtingen te verkrijgen bij N. Biezeveld Hz, Kanaal 10 te 's-Gravenhage, na schriftelijke aanmelding. (2)

— Teekenaar, op een technisch Bureau te Amsterdam. Sal. f 25 p. m. Br. lett. IJ Z Z, Nijgh & van Ditmar, Amsterdam. (2)

— Onderwijzer in het Werktuigkundig Teekenen en Stoomwerktuigkunde aan de Ambachtsschool Appingedam. Bekendheid met motoren vereischt. Salaris f 1000. Avondschool thans f 135.—. Nadere inlichtingen bij den Directeur, bij wien vóór 16 Januari in te zenden de stukken en teekeningen. (2)

— Directeur voor eene Maatschappij van Wooninrichting, Meubleering en Stoffeering met daaraan verbonden Winkel voor het technische deel. Brieven onder lett. W. 99 aan het Adv.-Bur. Rouma & Co., Amst. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

38 Bouwk.Opz.-teek.,	23—50 j., *f* 70—*f* 125	p.m.
22 BouwkOpz.-Uitv.,	24—50 j., *f* 70—*f* 125	„
26 Bouwk. Teek.	22—44 j., *f* 60—*f* 125	„
12 Waterb. Opzr.	22—50 j., *f* 60—*f* 110	p.m.
7 Aank. Bouwk. Opz.	20—21 j., *f* 40— *f* 50	„
9 Chef-machinisten	24—39 j., *f* 80—*f* 150	„
1 Werkt. opz. (constr.)	27 j., *f* *f* 100	„
6 Werkmeesters	24—47 j., *f* 90—*f* 150	„
4 Werktuigk. Teek.	23—40 j., *f* 50—*f* 150	„
2 Aank. Werkt. teek.	19—21 j., *f* 30—*f* 40	„
10 Electrotechniker	23—35 j., *f* 60—*f* 150	„
1 Werkmeester Modelmakerij en Gieterij	—47 j., *f* —*f* 100	„

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen. 4)

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 17 Januari.

Vierhuizen ten 4 ure, door den heer H. J. Siccama ten huize van de wed. J. Hekma: het afbreken van een ouden Voorbehuizing en het bouwen van een villa met schuur, vertimmeren en het maken van een tuinhuisje, enz.; bestek en teek zijn te bekomen bij den arch. L. Reitsma te Ulrum die dagelijks van 10—12 ure inl. geeft.

DINSDAG 18 Januari.

Amsterdam ten 7 ure, door het bestuur der ver. Bouwmaatschappij tot Verkrijging van Eigen Woningen in het gebouw de Geelvink: het bouwen van 37 perc. ingericht voor 148 woningen; bestek en de teekeningen te bek. aan het teekenbureau van gen. maatschappij, Grootdwarsstraat 128 aldaar.

Goes ten 12 ure, door de heer Oele Hz. ten zijnen kantore: het bouwen van twee dubbele arbeiderswoningen bij de hofstede Nieuw Maire te Rilland; bestek en teek. ter inzage in het stationskoffiehuis bij den heer Vogel te Rilland; teek. te bek. bij den heer D. van Maris Sr. te Kapelle.

Wageningen ten 2 ure, door de bouwk. L. Vonk, namens zijne principaal in een der kamers der Ned. Herv. Kerk: het bouwen van twee heerenhuizen aan de Riemsdijkstraat; aanw. 17 Jan. 11 ure; bestek en teek. te bek. bij genoemden Bouwk.

DONDERDAG 20 Januari.

's-Gravenhage ten 2 ure, door het gem bestuur: het rioleeren en bestraten van de Beeklaan tusschen den Loosduinschen weg en de Cartesiusstraat. Aanwijzing 17 Januari te elf uren aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken en de teekeningen verkrijgbaar zijn.

Dulven, (G.) ten 11 ure in het lokaal van H. J. Hugen, door het R. K. Par. Kerkbestuur: het uitbreiden van de kerk, volgens ontwerp van de architecten Jos. Cuypers en Jan Stuyt. Aanwijzing ter plaatse 12 Januari te elf uur. Bestek en teekeningen verkrijgbaar bij P. Rijnja, Reguliersgracht 134, Amsterdam.

VRIJDAG 21 Januari.

Nieuwe Pekela ten 5 ure, door de arch. A. H. Oldenburger, nam. den heer P. Pijpers in het hotel De Groot bij de Doorsnede: het amoveeren eener oude en het bouwen eener nieuwe boerenbehuizing, bestek en teek ter inzage en te bek. in gen. hotel.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**
„DE Nederlanden" van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . . *f*	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1908 „	1.374.077,58
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908 . . . „	155.388,58
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908 . . . „	34.314.868,07

BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Ruurlo. Door de arch. H. Enklaar: het bouwen van een woonhuis; bestek en teek. ter inzage in de Keizerskroon, waar tevens de aanbesteding zal plaats vinden, aanw. 18 Jan. 2 ure.

Zaandam, ten 1.30, door het gemeente best.: het bouwen van een brandspuithuis inl. aan het bureau van den gem. arch. de week van de aanbesteding van 1—3 ure, aanw. 17 Jan. 10 ure; bestek en teek. te bekomen ter gem.-secretarie.

Schalkwijk, ten 11 ure, door het gem. best.: het sloopen van de oude school het bouwen eene school met 3 lokalen en het verbouwen van de onderwijzerswoning bestek met teek. is te bek. ten kantore van den arch. J. C. Wentink te Utrecht, M. H. Tompstraat 34.

St. Anna Parochie. Door het dijksbest. van het waterschap de Biltpolder, ten kantore van den sec.-ontv.: het afbreken van de bestaande en het weder opbouwen van een nieuwe woning met stal, bestek en teek. te bek. bij den sec.-ontv; inl. te bek. bij den architect J. Winters Jr. aldaar.

Zaandam ten 1.30 ure, door het gem. best.: 1o. het maken van drie bruggen en het sloopen van een bestaande brug; 2o. het verbeteren van bestaande straten, en het aanleggen van nieuwe straten open in verbinding met de Krimperven; 2o. het dempen en rioleeren van de sloot tusschen de gedempte gracht en het Dampad met een aangrenzend gedeelte van de dijksloot, het dempen en rioleeren van de sloot tusschen de Rozengracht en de Czaar Peterstraat, het verbreeden van een gedeelte van de dijksloot ten zuiden van de Krimperven, en het verdiepen van een gedeelte van de dijksloot ten oosten van het Krimp.
Inlichtingen aan het bureau van den Gemeente-Architect de week van de aanbesteding van 1 tot 3 uur. Aanwijzing gehouden. Bestekken met teekeningen te verkrijgen ter Gemeente-Secretarie.

DINSDAG 25 Januari.

Amsterdam, ten 2 ure, door de directie der Holl. Electr. Spoorweg-Maatsch. ten kantore der Maatsch, Heerengracht 272: het maken van den onderbouw eener draaibrug over de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder, nabij Oude Wetering in den spoorweg Hoofddorp—Leiden, met bijkomende werken.

Utrecht, door het bestuur van de vereeniging de Nieuwe Kerk, onder protestantsche aannemers: het bouwen van een kerkgebouw met toren en verdere werken aan de Bollenhofsche straat; bestek met 8 teekeningen te verkrijgen Heerengracht 560 te Amsterdam.

WOENSDAG 26 Januari.

Delft, ten 11 ure, door de architecten De Roos en Overeijnder in het Hotel Central: den bouw van 32 woonhuizen in 6 blokken met den aanleg van een gedeelte straat en bijkomende werken aan den Oost-Singel. Bestek en teekeningen verkrijgbaar aan het bureau van de architecten Oost-Zeedijk 229 te Rotterdam. Inlichtingen en aanwijzing volgens bestek.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 22 JANUARI 1910. No. 4.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Slot 's-Heeraartsberg bij Bergambacht.

In het laatst van Juli van het vorige jaar ontleenden wij aan „het Vaderland" een bericht omtrent het zoogenaamde „Slot" bij Bergambacht, dat thans wel verdwenen zal zijn, maar waarvan wij hier nog een afbeelding kunnen geven, die doet zien, dat hetgeen er van over was, toch nog niet zoo heel onbelangrijk genoemd mocht worden.

Een bekwaam restaurator zou wellicht niet geaarzeld hebben, een herstelling in den oorspronkelijken staat op zich te nemen en velen zullen

betreuren, dat de eigenaar hiertoe niet is overgegaan.

Of van Rijkswege pogingen tot behoud zijn gedaan is ons niet bekend. Zooals echter uit de vroeger medegedeelde bijzonderheden blijkt, geldt het hier een zeer oude adellijke huizing. Zij ontleent haar naam aan den stichter Arnoud of Arent van Arkel, werd in het begin der zeventiende eeuw herbouwd en in het begin der achttiende eeuw door Heer Alexander van den Capelle gedeeltelijk vernieuwd en verbeterd.

Omstreeks 1750 vinden wij het slot beschreven als: „nog voorzien van bekwaame Kamers, Beplanting, Singels en Graften: aan een der hoeken van het zelve staat een vierkant Toorentje met een diergelijke Spits."

De grachten zijn later dichtgeworpen en daardoor heeft het huis zijn karakter van Slot verloren. De zware boom, die er op onze afbeelding voor staat stamde misschien nog van de oude beplanting. Er stond nog meer jonger hout om het huis heen, zoodat het geheel in den zomer een schilderachtig effect maakte, waarvan het oude bouwwerk den hoofdfactor vormde.

Wanneer de nieuwe boerderij daarvoor in plaats gekomen is zal er niemand meer voor blijven stilstaan en een mooie hoek uit het landschap bij Bergambacht verdwenen zijn.

Opstelling van oude Grafzerken.

De heer G. van Kalcken te Haarlem schreef dezer dagen onder het opschrift „het Slot Ostende" in de N. Rott. Courant het volgende:

„Naar aanleiding van de plannen tot aankoop van dit z.g.n. „Slot" te Goes, is dienende, dat in de aan dit Slot grenzende Groote Kerk, welke met Rijkssubsidie *) in restauratie is, onlangs een prachtige grafzerk is opgegraven, voorstellende eene monumentale Ridderfiguur van een een der eerste bewoners van dit kasteel, omlijst door duidelijke wapenschilden en duidelijk Gothisch randschrift."

„Daar hardsteen steeds in groeflagen gezaagd wordt en in die groeflagen moet blijven liggen is het zéér verkeerd, zooals te Goes geschiedde, dezen in verticalen stand tegen een muur te zetten, waardoor o.a. ook de prachtige middeleeuwsche grafzerken in de Groote Kerk te Franeker, bijna alle verloren gaan. Moge dit ook voor andere kerken eene waarschuwing zijn."

*) Vermoedelijk zal dit wel zonder voorkennis van het Rijk zijn geschied, zooals ook vermoedelijk met het afschuwelijk nieuwbakken huisje, dat men tegen de eerwaardige Haarlemsche oude St. Bavokerk heeft geplakt, die toch ook onder Rijkssubsidie en Rijkstoezicht staat.

* * *

Het opschrift dient waarschijnlijk alleen, om de aandacht te trekken en verder als aanloop voor de critiek op hetgeen thans te Goes en vroeger te Franeker geschied is met oude grafzerken. Wat het huisje bij de St. Bavokerk met de zaak te maken heeft is niet duidelijk.

Maar om ons tot den zakelijken inhoud van het stukje te bepalen zouden wij den schrijver wel willen vragen, welke verschrikkelijke dingen hij van de zerken te Franeker gezien of gehoord heeft.

Wij hebben het steeds een verstandigen maatregel gevonden, om oude grafzerken tegen algeheele vernieling te behoeden, door ze verticaal tegen de kerkmuren te plaatsen, wat in den regel ook nog het voordeel heeft, dat men ze beter zien kan, dan wanneer zij in den vloer liggen. De eenige aanmerking, die wij op de wijze van plaatsing te Franeker hebben is, dat zij daar onmiddelijk onder de groote koorramen zijn opgesteld, hetgeen met het oog op de belichting zeker niet de voordeeligste plaatsing genoemd kan worden. Maar dat, in verband met het groefleger, tegen verticale opstelling binnen de gebouwen eenig bezwaar zou zijn achten wij een bewering, waarvoor geen grond is. Men zou die bewering kunnen laten voor hetgeen zij is, te meer daar de schrijver, naar wij meenen, een leek is in de bouwkunst, maar daar hij een Belg van origine is, zou het kunnen zijn, dat daarom aan zijn bewering meer waarde werd gehecht, dan zij verdient, en sommigen er door op een dwaalspoor zouden worden gebracht.

Wij veronderstellen dan ook, dat Rijks- en andere bouwkundigen met oude belangrijke grafzerken zullen blijven handelen gelijk reeds zoo menigmaal in vele kerken geschiedde, met het beste gevolg en zeer ten gerieve van belangstellende kunstvrienden, tenzij de schrijver van het bovenaangehaald stukje met overtuigende bewijzen kan voor den dag komen, dat de opstelling betreurenswaardige gevolgen heeft gehad.

Zoolang dit niet het geval is zien wij er niet wij er niet anders in dan een loos alarm.

Oud-Hollandsch te Brussel.

Prof. Dake schrijft, in de „Tel.", erg boos over Kromhout en het Nederlandsche gebouw ter tentoonstelling te Brussel in oud-Hollandschen stijl. Wij zullen er verschijnen als „een uitgedoofde natie" zonder nationale bouwkunst, met een huis waarin men onze menschen zal verwachten „op klompen en met een lange pijp"; prof. Dake wordt „onpasselijk" als hij er aan denkt.

„En het ergste is, dat zich tot die afkeurenswaardigheid leent, de architect Kromhout, een van onze meest vooruitstrevende bouwmeesters. Iemand, die zoo kwaad als een spin zou worden, als je hem een oude pruik noemde.

„En die architect Kromhout had nota bene een geheel uitgewerkt plan klaar voor een gebouw, dat dan ten-minste zou hebben aangetoond, dat we hier te lande niet onkundig gebleven zijn van wat in de bouwkunst overal het streven is geweest in in den laatsten tijd.

„Die architect heeft er in berust, om zijn project op te rollen en bij zich te steken en op bevel der tentoonstellingsautoriteiten een gebouw in „oud-Hollandschen stijl" te ontwerpen. Die houding van den heer Kromhout, pas afgetreden voorzitter van „Architectura et Amicitia", pas benoemd hoofdleeraar aan de Rotterdamsche akademie, is zeer betreurenswaardig. Indien iemand, dan was hij de man geweest om er op te wijzen, dat het eeuwig maar bouwen van oud-Hollandsche tentoonstellingshuisjes nu maar eens uit moest zijn. Dat dit een klap in het aangezicht der moderne Nederlandsche architecten is. Dat dit geen voorgaan is aan de jongeren."

De Haagsche Courant teekent bij het bovenstaande aan:

Prof. Dake stelt 't, dunkt ons, ten aanzien van den heer Kromhout en de autoriteiten niet juist voor. Er is niet een plan afgekeurd en daarna een ontwerp in „oud-Hollandsch" besteld; in de vergadering der Centrale Commissie waren dadelijk twee ontwerpen aanwezig, waaruit toen — voor haar advies aan de Regeering — een keus werd gedaan, die met groote meerderheid uitviel ten gunste van 't oud-Hollandsche. En de minderheid heeft sindsdien erkend, dat dit besluit, dat de Regeering bekrachtigde, volstrekt niet slecht was.

Kent prof. Dake het andere project, dat Kromhout „op bevel" oprolde en bij zich stak? Zoo ja, dan zal hij erkennen, dat er niets in was van een hedendaagsche „nationale bouwkunst", — waarmee wij allerminst eenige kritiek bedoelen op dat ontwerp, maar alleen willen constateeren dat er elk „nationaal" karakter aan ontbrak, zoodat de Commissie oordeelde, dat 't even goed voor elk ander land kon dienen, wat zij voor een intern. tentoonstelling niet 't gewenschte achtte.

Herinneren we hierbij dat Berlage, die door prof. Dake ook wordt aangevoerd, in zijn bekende toelichting van het Haagsche Uitbreidingsplan zegt: „ . . . dat er is groeiende een moderne architectuur, — zeker nog een van onbestemde, nog onrijpe vormen". Iets, dat nog onbestemd en onrijp van vormen is, stelt men toch niet als de nationale bouwkunst voor?

Onzes inziens stelt Prof. Dake de zaak niet zoo onjuist voor als de Haagsche Courant het wil doen voorkomen.

Immers de ontwerper zelf schreef ervan in „Architectura":

„Voor een zoo bij uitstek modern gegeven als een tentoonstellingsgebouw, zal de lezer ook een modern ontwerp verwacht hebben. Dit werd ook aanvankelijk gemaakt en reeds waren de teekeningen in die richting voltooid, (de spatieering is van ons) toen bij de groote meerderheid der Hoofdcommissie de meening bleek te bestaan, dat Nederland moest uitkomen met een gebouw van een specifiek nationaal karakter."

Omtrent de wijze, hoe de zaak zich heeft toegedragen, is dus alle twijfel buitengesloten.

„Toen moest het standpunt worden ingenomen: hoe zou een braaf zeventiende-eeuwsch vaderlandsch architect een tentoonstellingsgebouw gemaakt hebben van den omvang van dit Nederlandsch paviljoen, een gebouw van een lengte van 87 M. bij een breedte van 36 M.?"

En toen is de heer Kromhout gaan grabbelen in zijn oude herinneringen en heeft hij de schetsen van „de vermaerde Marckt en de Graft, Oudt Hollandt genaemt" voor den dag gehaald en daaruit het antwoord op de dwaze vraag gegeven, die hierboven is aangehaald.

Een braaf zeventiende-eeuwsch vaderlandsch architect zou, dit zal de heer Kromhout toch niet willen tegenspreken, nooit de vormen der zeventiende eeuw hebben toegepast, zelfs niet die der vijftiende of zestiende, maar ongetwijfeld die van zijn eigen tijd. En wij kunnen ons niet denken, dat de heer Kromhout in ernst meenen zou, een werk in zeventiende-eeuwschen geest te hebben geleverd.

Inwendig moest hij wel zeer ontstemd zijn geweest, te worden gedwongen tot compilatiewerk met zeventiende-eeuwsche vormen, en het zou misschien gewenscht zijn, dat hij zich hierover, ware het ook in bescheiden kring, eens uitliet.

Daardoor zouden wellicht verkeerde voorstellingen kunnen worden weggenomen en de positie van den architect als kunstenaar in het juiste kunnen worden gesteld.

De kerk der Nederduitsch-Hervormde Gemeente, St. Gertrudis, te Geertruidenberg.

De Nieuwe Rott. Courant bevatte dezer dagen het hier volgend ingezonden artikel.

Wanneer onze oude monumenten ten gronde gaan, zal dit zijn, als waren de authentieke bladzijden uit het boek onzer geschiedenis uitgescheurd. Elk monument, dat verdwijnt, neemt een stuk geschrift mee, waarvan het verlies niet is te vervangen of aan te vullen.

Die gedachte rees bij mij op, toen ik een maand geleden de St. Gertrudiskerk te Geertruidenberg weerzag, na 5 jaren aldaar niet geweest te zijn.

Wat stichting betreft, behoort zij tot een der oudste kerken van ons land en zelfs bestaat er grond voor het vermoeden, dat boven den thans nog aanwezigen kelder, grenzende aan de Noordzijde van het tegenwoordige koor, waar het lijk van St. Gertrudis, dochter van Pepijn van Landen, Hofmeier van den Frankischen koning, na 664 is bijgezet geweest, de oude kapel heeft gestaan, die te harer nagedachtenis en vereering is gesticht door Amandus, bisschop van Maastricht.

Die kapel is verdwenen. De bijzetkelder is bewaard gebleven en daaraan grenst de oude St. Gertrudiskerk. Zij is als monument, stichting uit de 13e eeuw, een grootsch bouwwerk en getuigt nog, welk een stad van beteekenis Geertruidenberg moet geweest zijn.

Erger dan het stadje zelf, welks Protestantsche inwoners zij 's Zondags nog altijd binnen een omheind gedeelte van hare muren verzamelt tot aanbidding, schijnt zij voorbeschikt, om geheel onder te gaan en in haren val het oude en eertijds krachtige Geertruidenberg zelfs te berooven van het eenige monument, dat aan haar verloren grootheid herinnert.

Maar Nederland verliest dan ook een zijner merkwaardigste monumenten en uit het boek der niet geschreven, maar meest trouwe historie zullen eenige hoogst merkwaardige bladzijden gerukt zijn.

De reeds in 1261, blijkens een giftbrief van de Abdis van Thorn, bestaande kerk met koor, waaronder krypt of krocht, en kapel boven het graf van St. Gertrudis, werd in 1420 door Heer Direk van de Merwede, Baljuw van Zuid-Holland in brand geschoten en ging gedeeltelijk te gronde. Vermoedelijk is ook toen de kapel van St. Gertrudis vergaan, en niet weder opgebouwd. Van de kerk met koor is echter zooveel blijven staan, dat in 1421 Hertog Jan van Beieren daarin aanleiding vond

een ieder aan te manen „de hand te willen leenen tot wederopbouw".

En de daarop herstelde kerk wordt thans weder met ondergang bedreigd, niet door „het vuur, dat in de stede geschoten werd", maar door een veel sterkeren vijand, n.l. gebrek aan middelen om het monument zoodanig te onderhouden, dat het niet te gronde gaat.

Dit monument, trouwe vertolker van de vroomheid en den kunstzin onzer Vaderen, door zijn koor met krypt, behoorende tot een der weinige kerken, waar een krypt onder het koor aan verbonden was, maar tevens een unicum in Nederland door zijn grafkelder, waarin de heilige, wier naam het draagt, is bijgezet geweest en waar boven de kapel, aan deze heilige gewijd, eertijds tal van bedevaartgangers zich binnen hare muren vereenigden, dit monument zal ten ondergang gedoemd zijn in ons rijke en in het algemeen vrome Nederland.

Het prachtige koor met zijn omhoog stijgende kolommen, de vroeger beschilderde muren, waarvan een stukje in 1904 werd blootgemaakt en dat de onafwijsbare kenteekenen reeds droeg van onherstelbaren achteruitgang, de transeptarmen, heerlijke overblijfselen der 13de-eeuwsche kerkelijke kunst, dit alles zal ondergaan en den weg volgen van kapel en krypt, indien niet ten spoedigste de handen worden ineengeslagen, om van het monument nog te redden, wat te redden is.

In 1904 werden door een commissie pogingen aangewend, om voor de noodige herstellingen van het monument een fonds bijeen te brengen, opdat, wanneer de Synode, de burgelijke gemeente en de provincie ieder het hare bijdroegen en het rijk het overblijvende aanvulde, met het uitvoeren der hoogst noodige herstellingen een aanvang zou kunnen gemaakt worden.

Werd ook van sommigen met dank een flinke bijdrage aanvaard, het bedrag was zoo onvoldoende, dat er nog geen kans bestond, dat de Hooge Regeering genegen zou zijn het ontbrekende aan te vullen.

En ook thans nu de kerk na 5 jaren weder meer is achteruitgegaan en de beschikbare som onvoldoende is gebleven, laat het zich aanzien, dat, indien de Nederd. Hervormde Gemeente van Geertruidenberg voor de herstelling van haar St. Gertrudiskerk geen meerdere bijdragen ontvangt, dit monument zal ten ondergaan en de protestantsche gemeente, die geen middelen bezit, van haar kerkgebouw beroofd worden en een blad uit het steenen gedenkboek van Nederland en zijn historie zal zijn gerukt.

Den Haag, Januari 1910.

VAN NIEUKERKEN,
Architect B. N. A.

Algemeene Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1910.

Nederlandsche afdeeling van schoone kunsten.
Groep II, klasse 7, 8, 9 en 10.

In aansluiting met de circulaire den Nederlandschen Kunstenaars in Juli j.l. gezonden heeft de Bijzondere Commissie voor Groep II, klasse 7, 8, 9 en 10, in overleg met den comissaris-generaal, de hieronder volgende bepalingen voor de inzending in deze groep vastgesteld.

Het ligt in de bedoeling der Commissie afzonderlijke zalen voor aquarellen, grafische kunst en werken van bouwkunst in te richten, terwijl door de zorgen van de Belgisch-Nederlandsche Vereeniging „Les Amis de la Médaille", de inzendingen op het gebied der medaillekunst, in twee zalen vereenigd, zullen worden tentoongesteld.

BEPALINGEN.

Tentoongestelde werken.

Art. 1. De Nederlandsche afdeeling van Schoone Kunsten zal bestaan uit 4 klassen:

Klasse 7. Schilderijen, Aquarellen, Zwart- en Wit-Teekeningen.
Klasse 8. Werken van Grafische Kunst.
Klasse 9. Beeldhouwwerken en Medailles.
Klasse 10. Werken van Bouwkunst.

(Bij voorkeur teekeningen en modellen, zoowel van uitgevoerde als van niet uitgevoerde bouwwerken, restauraties, intérieurs, enz. en slechts bij uitzondering foto's.

Met het oog op de beperkte plaatsruimte de plattegronden op kleine schaal).

Art. 2. De werken der Klasse 7 en 8 moeten van lijsten zijn voorzien, waarvan de buitenkant een rechthoekigen vorm moet hebben; aquarellen, zwart- en wit-teekeningen en werken van grafische kunst bovendien achter glas zijn geplaatst. De teekeningen van Klasse 10 evenzoo in lijst en naar verkiezing al of niet achter glas.

Art 3. De inzending voor elk kunstenaar is beperkt tot *twee* werken voor Klasse, 7, 8 en 9 en tot *drie* onderwerpen voor Klasse 10.

Tijd van inzending.

Art. 4. De werken moeten ter beoordeeling worden ingezonden van *21 Maart* tot *26 Maart* aan het adres van de Commissie, *gebouw „Pulchri Studio" Hooge Nieuwstraat 16, 's-Gravenhage.*

Omtrent de toelating van beeldhouwwerken, waarvan de grootste afmeting meer dan 1 M. bedraagt, zal door de jury ten huize des vervaardigers worden beslist.

Inzendingsbiljetten.

Art. 5. De inzendingsbiljetten moeten behoorlijk leesbaar ingevuld en door de vervaardigers der Kunstwerken onderteekend *vóór of op 21 Maart*, aan het adres van den *Secretaris-Penningmeester der Commissie, den Heer* A. F. Reicher, *Maatschappij „Arti et Amicitiae" Spui, hoek Rokin, Amsterdam*, worden ingezonden. Voor beeldhouwwerken van afmetingen grooter dan 1 M. moeten de afmetingen op het inzendingsbiljet worden vermeld.

Transport.

Art. 6. De werken moeten *vrachtvrij* worden ingezonden; ongefrankeerde inzendingen worden niet aangenomen. Na terugkomst te 's-Gravenhage zullen zij zoo spoedig mogelijk *niet vrachtvrij* aan de opgegeven adressen worden teruggezonden. Verdere transportkosten zijn niet voor rekening der inzenders.

De niet toegelaten werken worden — onmiddellijk na de beslissing der Jury — *voor rekening der inzenders*, onder geheimhouding teruggezonden.

Verpakking.

Art. 7. Elk kunstwerk moet zijn verpakt in solide kist, waarvan deksel met schroeven is dichtgemaakt.

Inzendingen uit 's-Gravenhage afkomstig.

Werken van inzenders te 's-Gravenhage woonachtig, moeten zonder kist worden ingezonden, indien de terugzending daar ter plaatse moet geschieden.

Formulieren.

De bijgaande papieren moeten op de daarvoor aangewezen plaatsen behoorlijk worden geplakt.

Toelatings-commissie.

Art. 8. De Toelatings-Commissie zal bestaan voor Klasse 7, uit de H.H. Wilm Steelink, *Voorzitter*, G. H. Breitner, A M. Gorter, H. J. Haverman, Willem Maris, F. P. ter Meulen en A. F. Reicher, *Secretaris.*

Voor Klasse 8, uit de H.H. Prof. P. Dupont en H. J. Haverman.

Voor Klasse 9, uit de H.H. Prof. Bart van Hove, Ch. van Wijk en J. C. Wienecke.

Voor Klasse 10, uit de H.H. H. P. Berlage Nzn., Prof. H. Evers, W. Kromhout Czn., J. Limburg en A. Salm G.Bzn.

Assurantie.

Art. 9. De Commissie zal behoorlijk zorg dragen voor de ingezonden werken.

Het Tentoonstellingsbestuur, de Centrale Commissie, noch de Bijzondere Commissie zullen evenwel aansprakelijk zijn voor schade van welken aard ook, evenmin als voor gemis of voor vertraging in de expeditie. [1])

De Commissie belast zich niet met het sluiten van assurantie.

Toegang tot de tentoonstelling.

Art. 10. Een persoonlijke toegangskaart, geldig voor het bezoeken van de afdeeling „Schoone Kunsten", wordt ter beschikking van iederen tentoonsteller gesteld. Op vertoon van deze kaart zal een vermindering van 50 pCt. op den entréeprijs voor de andere afdeelingen der Tentoonstelling kunnen worden verkregen. (*Art. 12 van het Belgisch Algemeen Reglement voor de afdeeling Schoone Kunsten*). Verdere gegevens hieromtrent zullen te zijner tijd worden verstrekt.

Bekroningen.

Art. 11. De beoordeeling der tentoongestelde werken zal geschieden door een internationale jury uit de vertegenwoordigde landen.

Ter beschikking van deze jury zullen worden gesteld 5 groote gouden medailles ter waarde van 2000 francs ieder.

Behalve deze kunnen diploma's of medailles in zilver en brons den inzenders worden toegekend.

Bezwaren.

Art. 12. Alle bezwaren moeten schriftelijk worden gericht tot de *Bijzondere Commissie, adres: Maatschappij „Arti et Amicitiae" Spui, hoek Rokin te Amsterdam.*

[1]) In verband hiermede verwijst de Commissie naar art. 1 van de *Voorwaarden voor deelneming in de Nederlandsche afdeelingen.* (Vastgesteld in de vergadering van de Centrale Commissie van 30 Juni 1909), naar art. 4 van het *Reglement tot regeling der werkzaamheden der Centrale Commissie en der Bijzondere Commissiën* en naar art. 24 van het *Belgisch Algemeen Reglement voor de afdeeling Schoone Kunsten.*

Bezwaren, later dan 2 weken na terugzending der kunstwerken ontvangen, worden niet meer overwogen.

Slotbepalingen.

Art. 13. De Commissie behoudt zich het recht voor, om, indien de belangrijkheid der Nederlandsche afdeeling h. i. er door zal worden verhoogd, af te wijken van het bij art. 3 bepaalde, en in het algemeen die maatregelen te nemen, welke zij nuttig oordeelt tot het verkrijgen van een waardige vertegenwoordiging der Nederlandsche Kunst op de Tentoonstelling.

Art. 14. Door het feit der inzending onderwerpt ieder inzender zich aan bovenstaande bepalingen.

De Commissaris-Generaal:
E. R. H. REGOUT.

De Bijzondere Commissie voor Groep II, Klasse 7, 8 9, en 10

WILM STEELINK, Kunstschilder,
Voorzitter.
A. M. GORTER, Kunstschilder,
2de Voorzitter.
H. J. HAVERMAN, Kunstschilder.
Prof. BART VAN HOVE, Beeldhouwer.
W. KROMHOUT, Czn., Architect.
A. SALM G.Bzn., Architect.
A. F. REICHER, Kunstschilder,
Secretaris-Penningmeester.

Het bovenstaande bevat meer volledige inlichti en dan in ons vorig nummer gegeven werden

Ook is hiermede een onjuistheid hersteld, wat betreft de namen van de leden der Toelatingscommissie voor klasse 10, waartoe ook behooren de heeren W. Kromhout Cz. en A. Salm G.Bzn.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Maandag 17 Januari heeft Bouwkunst en Vriendschap voor het eerst in dit jaar vergaderd, onder leiding van den heer P. A. Weeldenburg, die de bijeenkomst met de gebruikelijke heilwenschen opende. Daarna werden de onderscheidingen uitgereikt aan de bekroonden in de in 1909 door de Vereeniging uitgeschreven prijsvragen, waaraan eene beschouwing werd vastgeknoopt over het groote nut van prijsvragen voor de studeerenden en het buitengewone succes, dat jaar op jaar aan die door B. en V. uitgeschreven, ten deel valt.

Daarna vestigde de voorzitter de aandacht op de aan den wand geëxposeerde teekeningen van een Rijksacademie voor beeldende kunsten, waarmede de heer D. F. Slothouwer, ter vergadering aanwezig, den Prix de Rome heeft behaald. Hij wenschte hem met die onderscheiding geluk en voegde daaraan toe dat alleen de koele aard van het Hollandsche karakter oorzaak is dat dergelijke onderscheidingen zoo weinig algemeene geestdrift bij vakgenooten veroorzaken, in onderscheid met het buitenland, waar de lauréat's van den Prix de Rome het middelpunt zijn van luidruchtige ovaties. Toch wordt, niettegenstaande dit gebrek aan enthousiasme ook hier de groote waarde van deze onderscheiding ingezien en begrepen dat zij alleen ten deel kan

vallen aan hen wier werk groote beloften voor de toekomst inhoudt.

Hierna verkreeg de heer Slothouwer het woord om zijn plan toe te lichten. Alvorens hiertoe over te gaan en na den voorzitter voor zijne gelukwenschen dank gezegd te hebben, gaf hij eene beschouwing over den Prix de Rome, waarbij hij releveerde dat door hen, die in aanmerking komen daarnaar te dingen, eenerzijds te groote vrees voor de moeilijkheden daaraan verbonden wordt gekoesterd en anderzijds gebrek aan appreciatie van de waarde van den Prix de Rome aan den dag wordt gelegd.

Hij wees er op dat wel is waar de omstandigheden, waaronder de Nederlandsche Prix de Rome op zijn studiereizen werkt, minder schitterend zijn dan die zijner buitenlandsche lotgenooten, doch dat niettemin de faciliteiten en de hulp die hem bij zijn studiën door de Nederlandsche gezanten en consuls in het buitenland worden bewezen, het hem mogelijk maken, veel meer nut van zijn reizen te trekken dan oppervlakkig gemeend wordt. Hij spoorde dus allen die daarvoor in aanmerking konden komen aan, om, wanneer over drie jaar opnieuw de Prix de Rome voor bouwkunst wordt uitgeloofd, daarnaar te dingen, opdat niet, zooals dezen keer het geval was, slechts één candidaat zich daarvoor aanmelden zal. Ook in 't belang van het instituut zelf, dat anders bij gebrek aan belangstelling wel eens opgeheven zou kunnen worden.

Spreker schetste vervolgens op onderhoudende wijze den gang van zaken, van het oogenblik dat hij de academie betrad, het programma voor zijn ontwerp ontving, „en loge" ging, tot het tijdstip waarop hij de voldoening mocht smaken zijn arbeid beloond te zien met het behalen van den prijs. Vervolgens gaf spr. een overzicht van zijn plan en van den gedachtengang die bij hem bij de samenstelling daarvan had geleid, de moeielijkheden die daarbij te overwinnen waren, geweest, de weifelingen en overwegingen, bij de keuze van de plaats en ligging der gevraagde lokalen, in verband met hunne bestemming, belichting en de architectonische vormenspraak met de voor het gebouw te kiezen materialen.

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 3. Officieel Gedeelte. Studieboekje Beroepsziekten en eerste hulp bij ongelukken. — Afdeeling Utrecht. Vergadering van 14 Dec. 1909 met kunstbeschouwing van werk van J. P. C. Grolman.
De ontsierin g van stad en land, met afbeeldingen van goede en slechte voorbeelden.
Evolutie van den kunstvorm.
Gedenkdag der Techn. Hoogeschool 8 Januari 1910.
Het opslaan van lichtontvlambare vloeistoffen, met afbeeldingen.
Algemeene Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1910.

Architectura No. 2. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Afdeeling Voortgezet et Hooger Bouwkunst-Onderricht. Schriftelijke inleiding verleden jaar door den heer K van Leeuwen voorgelezen bij den aanvang der drie lessen in de meubelkunst.
Begrooting en balans van het Genootschap.
Dies natalis der Technische Hoogeschool.
Jaarverslag, betreffende de Bibliotheek.
Jaarverslag, betreffende het plaatwerk „de Architect."
Proefnemingen met hydraulische mortels.

De Bouwwereld No. 3. Oostermeer. Een 18de eeuwsch buiten aan den Amstel, met afbeelding.

Lip's Fabrieken Dordrecht 1870—1910, met afbeeldingen.

De Ingenieur No. 3. Vereeniging van Delftsche Ingenieurs. Commissie tot plaatsing van technici, hoofdzakelijk in het buitenland.
Eenige gegevens betreffende de nieuwe stoomschepen der Stoomvaart-Maatschappij „Zeeland", Koninklijke Nederlandsche Postvaart. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw te Vlissingen op 2 October 1909, door Th. H. de Meester, met afbeeldingen en 2 platen.
Eenige gegevens betreffende de hoofd- en hulpwerktuigen der nieuwe stoomschepen van de Stoomvaart-Maatschappij „Zeeland". Voordracht gehouden in dezelfde vergadering door J. H. Kromedijk.
Eenige mededeelingen omtrent nieuwe Voorschriften (Rules) voor den bouw van stalen schepen van Lloyd's Register of British and Foreign Shipping.
Scheepvaartbeweging te Amsterdam in 1909.
Het XIVde Congres voor Openbare Gezondheidsregeling, door V. T. P. de Blocq van Kuffeler c. i.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 3. Officieel Gedeelte. — Kosten van het vakonderwijs. — Boekbespreking. — Wegen (vervolg). — Iets over Bogen en Gewelven (vervolg).

De Aannemer No. 3. Uit de Afdeelingen.
Kort Verslag der Hoofdbestuursvergadering van 4 Januari 1910.
Het Risico van den Aannemer.
De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam II.
Uit Nijmegen.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 29. Draineerbuizen. — Het schmauchproces in den ringoven (Vervolg). — Huizen van katoen. — Basisprijzen voor steenkolen. — Ongevallenwet.

Klei No. 2. In het tweede nummer van den nieuwen jaargang vinden wij, na mededeelingen van het bestuur het vervolg van het artikel over „Bouw- en rollend materieel van smalspoorbanen", zeker voor den steenfabrikant een belangrijk onderwerp, zij het ook van zijdelings belang. Dan volgt iets over de oprichting van het huis „Rheingold" te Berlijn, het bekende werk van Bruno Schmitz en daarna het slot van het artikel „Samenstelling van klei", dat weder geheel op de practijk van het steenbakkersbedrijf betrekking heeft. Rheingold maakt een vreemd figuur tusschen deze beide stukken.

Bouwkunst No. 6. Met deze aflevering wordt de eerste jaargang van het tijdschrift der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst op waardige wijze afgesloten. Het eerste artikel, dat wij hier aantreffen, van de hand van den heer F. A. Hoefer, behandelt de Trouwzaal in het Raadhuis te Zwolle en gaat vergezeld van zeer fraaie afbeeldingen van de balkdragers. In een totaalaanzicht van de zaal maken een oude kachel en een zestal Weener stoeltjes een potsierlijk effect te midden der overblijfsels van der vaderen kunstzin.
Sedilia, grafhek en doopvont uit de St. Nicolaas of Bovenkerk te Kampen worden door den heer K. van der Kamp Wzn. aldaar beschreven en afgebeeld.
In een volgend stukje behandelt Mr. S. Muller Fz. het Schip van den Dom van Utrecht, voornamelijk wat betreft de aansluiting daarvan aan den toren en op grond van de laatste gegevens, die onlangs verrichte opgravingen ter plaatse opleverden.
Ten slotte geeft de heer Weissman een met fraaie afbeeldingen toegelichte beschrijving van het Spinhuis te Amsterdam, dat thans verbouwd zal worden tot Hoofdbureau van Politie, maar toch gedeeltelijk zal worden gespaard.

Bulletin des Métiers d'art Nos. 4 en 5. De Octoberaflevering van dit maandschrift opent met een artikel over Duchesse-kant van A. Carlier. Iets verder vinden wij het belangrijk artikel van den abbé F. Nève over de Attische Grafstele. Beide onderwerpen zijn meenen wij ook reeds in de Nederlandsche uitgave van het Bulletin, St. Lucas, in behandeling verder vinden wij hier, onder den titel Oude Gemeentehuizen, de door onzen landgenoot J. F. L. Frowein gerestaureerde raadhuizen te Graft, de Rijp en Jisp afgebeeld met een korte toelichting.
In de Novemberaflevering wordt het artikel over Duchessekant voortgezet en besloten. Daarop volgt een uitvoerige beschouwing van P. Wauwermans over „La beauté des sites" in het Belgische parlement. Men heeft hier te doen hetgeen men in Duitschland „Heimathschutz" noemt en in het Nederlandsch te vertalen zou zijn als „Bescherming van het plaatselijk schoon".
Ook hier te lande wordt een dergelijke bescherming door velen gewenscht geacht. De volksvertegenwoordiging heeft er zich echter nog niet mede ingelaten.
Het slot van het artikel over de Attische grafstele besluit deze aflevering.

Deutsche Kunst und Dekoration. In het Januarinummer van Alexander Koch's maandschrift maken wij kennis met den beeldhouwer Georg Minne, wiens werk hier en daar heel in de verte aan den invloed aan Rodin doet denken, maar wiens figuren nu eens veel van mummies hebben dan weder door een blijkbaar gewilde houterigheid uitmunten, die wel de aandacht trekt, maar weinig bekoren kan.
In de villa Franz von Stuck wordt bewezen, dat men ook met Grieksche motieven eene villa bouwen en versieren kan evengoed als in Empire of Biedermeyerstijl.
Iets nieuws, dat een aangename afwisseling biedt, zijn de afbeeldingen van proeven van plakwerk van leerlingen der Hamburger Kunstnijverheidsschool Dit werk bestaat in figuren, vlakversieringen, bloemen en allerlei voorstellingen, gemaakt van uitgeknipte stukjes gekleurd papier, geplakt op een neutralen grond. Dit schijnt knutselwerk, maar toch een knutselwerk, dat bij het onderwijs goede diensten kan bewijzen. Zoo meent althans professor Czizek, die op het laatste congres voor kunstonderricht te Londen interessante proeven van dit werk vertoonde. Ook hier zijn afbeeldingen gegeven waaruit blijkt, dat dit plakwerk alleszins de aandacht verdient, als oefening voor oog en hand bij het ontwerpen en bij het bepalen van de hoofdeffecten in een versiering of teekening. Ons lijkt het artikeltje van Robert Breuer over dit plakwerk, met zijn vele reproducties, het belangrijkste van den inhoud van dit nummer dat overigens nog afbeeldingen bevat van Thüringer porselein, fraai gedreven koperwerk en machine-borduurwerken.

Innen Dekoration. Van dit mede bij Alexander Koch te Darmstadt uitgegeven tijdschrift ontvingen wij de Januariaflevering. In rijkdom van fraaie afbeeldingen wedijvert deze uitgave met de vorige en met de Moderne Bauformen.
De Duitsche uitgevers beschikken over uitstekende photografen die van hoogst eenvoudige, soms nuchtere, interieurs toch nog aardige kiekjes weten te maken, zooals een deel der afbeeldingen achterin dit nummer bewijzen.
Dit is echter niet van toepassing op het afgebeelde werk van Ernest Newton te Londen, dat wel van smaak getuigt, maar vrij van overdrijving is, en evenmin geldt het van Emanuel von Seidl te München die hier de villa van Dr. Richard Strauss en zijn eigen landhuis publiceert.
Bruno Paul ontbreekt ook hier niet met enkele werken; van meer belang is echter de villa Hupertz te Aken van Carl Sieben aldaar. Van buiten in klassieke vormen opgevat, trekken vooral de binnen betimmeringen in bijzondere houtsoorten uitgevoerd de aandacht. Betrekkelijk eenvoudig van vormen, om het materiaal tot zijn recht te doen komen, is in deze betimmeringen toch de eenvoud niet tot het uiterste gedreven doch het juiste evenwicht bewaard en dit geeft aan deze interieurs een voornaam cachet, dat bij vele werken van moderne bouwmeesters ontbreekt.
Met genoegen doorbladert men dit tijdschrift, dat nevens de platen ook beschouwingen over verschillende onderwerpen, op binnendecoratie betrekking hebbende, bevat.
Gelukkig is aan de platen het leeuwendeel gelaten, want de tekst dezer tijdschriften is, hoewel somtijds van schrijvers van naam, voor den Nederlandschen lezer niet altijd even genietbaar, wegens de „Begeisterung", waartoe een Duitsch schrijver over kunstzaken zich nogal gemakkelijk laat vervoeren.

Plateelbakkerij „De Distel" te Amsterdam. Een werkelijk fraai uitgevoerd boekje is de nieuwe catalogus van deze bekende plateelbakkerij, die ons dezer dagen werd toegezonden.
Het titelblad meegeteld bevat het boekje 25 plaatjes, waarop een groot aantal vazen, potten, kannetjes, enz. zijn afgebeeld. Daaronder zijn er die zeer fraai van vorm zijn en smaakvol versierd, alleen betreurt men dat alle afbeeldingen in zwarten lichtdruk zijn uitgevoerd, zoodat over de kleur, die in dit soort van werk van zooveel beteekenis is, niet geoordeeld kan worden.
Een prijscourant is er bijgevoegd, waaruit blijkt, dat de meeste voorwerpen, tot zeer billijke prijzen verkrijgbaar zijn en wij twijfelen niet of „de Distel" zal met deze reclame succes hebben.

Varia

EEN TUNNEL ONDER DE OOSTZEE.

Men meldt uit Kopenhagen aan de B. B. C. dat het plan tot den bouw van een reusachtige onderzeesche tunnel, welke de Zweedsche, Noordsche en Deensche spoorwegnetten tot militaire doeleinden zou vereenigen steeds vaster vorm aanneemt.
Er zou zelfs sprake zijn van een militairen bond tusschen Zweden en Denemarken. De hoofd-ingenieur Quistgard zou twee plannen hebben ontworpen, welke in een Scandinavisch technisch tijdschrift worden opgenomen.
Het eene beschouwt de mogelijkheid van een verbinding van Elseneur en Helsingfors, maar wordt niet verwezenlijkbaar geacht met het oog op de diepte van de Oostzee op deze hoogte. Het andere stelt voor een tunnel aan te leggen tusschen Kopenhagen en Malmoe.
Een spoorweg zou uitgaan van het hoofdstation te Kopenhagen, dat thans in aanbouw is en verlengd worden tot het eiland Amager. De tunnel zou beginnen aan het zuidelijk uiteinde van het eiland. De spoorweg zou dan moeten aanvangen op het eiland Saltholm en overgaan in een tunnel aan de oostkust van het eiland om te eindigen op Schonen. De geheele lengte van de lijn zou 36 K.M. bedragen.
De lijn zou niet alleen een militair doel hebben, maar ook dienen tot vervoer van reizigers en goederen.
Het Duitsche blad voegt eraan toe, dat de totstandkoming van dit plan voor Duitschland van veel belang zou zijn, indien bovendien een tunnel werd aangelegd onder den Grooten Belt en een spoorwegbrug over den Kleinen Belt. De reis van Hamburg naar Malmoe zou dan worden beperkt tot drie uren. Het heet verder dat het plan van Quistgard binnenkort zou worden voorgelegd aan het Zweedsch parlement.

DE PRACTIJK VAN HET TEEKENONDERWIJS.

Voor de leerlingen van de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en de Rijksschool voor kunstnijverheid, heeft de heer Herman Hana gesproken over: „de practijk van het teekenonderwijs."
Wij allen, zoo zeide spreker, willen werken voor de evolutie, en wij weten, dat die evolutie zich baseert op de wisselwerking tusschen mensch en natuur.
De scheiding door de evolutie tusschen mensch en natuur teweeggebracht is in waarheid een gevolg van een dieper verstaan der natuurwetten, natuurkrachten en natuurvormen.
Landbouw, nijverheid, handel, wetenschap, kunst en religie zijn onze bestaans- en beschavingsfactoren, en er is onder die gansch verschillende arbeidsvelden geen enkel, dat den teekenaar ontberen kan. De nijverheid is het gebied, dat teekenaar het meest behoeft, waarop hij den meesten invloed heeft, waarop hij ook het meeste goed en het meeste kwaad heeft gedaan.
De arbeid heeft een doel en een middel, en wie den arbeid leiden wil, dient doel en middel volkomen te kennen.
De producten der nijverheid wijzen het peil aan, waarop onze evolutie staat en waarop onze teekenaars en teekenonderwijzers staan. Teekenen is vormen weergeven. Vormen, die reeds bestaan, en

vormen, die nog moeten ontstaan. Het laatste is vormen vaststellen, scheppen, ontwerpen.

Dat ontwerpen of scheppen van vormen is ook het werk van de natuur. De natuur maakt hare vormen nagenoeg altijd zoo, dat wij daarin een zekere schoonheid erkennen, en een schoonheid van gelijke soort wordt bereikt in de vormen der nijverheid, alsook zij op dezelfde wijze, d.i.: op natuurlijke wijze ontstaan.

De dienende meester zijn, dat wil zeggen: de natuur, den waren aard, het eigen karakter van onzen arbeid verstaan en eerbiedigen.

Schoonheid kan zijn in den vorm (ook in de kleur als accentueering van den vorm) en in de versiering, die wel op hare beurt ook weer vorm is, doch vaak bijkomstig of ondergeschikt moet heeten.

Spr. noemde als voorbeeld van den schoonen vorm, die bijna geen bijkomstigheden heeft, het menschelijk lichaam, en als voorbeeld van den opgesierden vorm de pauw.

Trachten wij het wezen der schoonheid te begrijpen, dan vinden we twee hoofdfactoren: de logica of redelijkheid en de harmonie of samenstemming. Het menschelijk geraamte, de spieren, huid, haren, nagels, tanden, enz., al die afzonderlijke bestanddeelen vormen op zichzelf en met elkaar voorbeelden van redelijkheid en samenstemming, die door een ieder begrepen worden. Waar die redelijkheid en samenstemming volkomen zijn, daar is, vanzelve, ook de schoonheid van den vorm volkomen. En die schoonheid nu is, als abstractie, los van nuttigheids- of redelijksheidoverwegingen, op zichzelven en ter wille van zichzelven te verstaan als harmonische getallen.

Men dan die maatverhoudingen omzetten in harmonische getallenreeksen, men kan ze vastleggen in een meetkunstig lijnenbouwsel (proportiebeeld), men kan ze herleiden tot een stelsel van in zichzelven logische rhytmiek.

Op welke wijze de rhytmiek zich laat herkennen als een voorname factor van de schoonheid, werd door rhythmische lijnenreeksen en door schetsen van plant- en diervormen op het bord aangetoond.

In de pauze werden geëxposeerde teekeningen, drukwerken, boekbanden, weefsels, aardewerk, borduurwerken, kleedingstukken enz.. alles het werk van leerlingen, bekeken en nader toegelicht.

Na de pauze behandelde spr. de rhythmiek nader met behulp van schetsen op het bord, en in verband met de tentoongestelde zaken wordt het begrip stijl besproken.

Stijl is karakter. Stileeren is, vormen vaststellen in overeenstemming met het karakter van den arbeid. De natuur heeft altijd karakter, altijd stijl. Ook de mensch kan feitelijk bij geen zijner handelingen het stileeren geheel vermijden, doch men kan het slecht, goed of beter doen.

Of wij nu een ambacht beoefenen, kunstenaar zijn, of lesgeven, wij zullen ons immer in ootmoed hebben te onderwerpen aan den aard van onzen arbeid, en wel het meest bij het onderwijs, waarbij wij karakters voorbereiden voor het leven, dus karakters stileeren. Dit is een gewijde taak, en naarmate wij die beter vervullen zal onze bevrediging grooter zijn.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Sinds tien jaar wordt te Weenen een verbitterde strijd gevoerd over de plaats van het nieuwe stedelijk museum. Otto Wagner, de man van een eigen modernen stijl en tevens vurig propagandist, wil het dicht bij de Karlskirche hebben. Hij heeft grooten aanhang en veel invloed in den gemeenteraad. De tegenpartij vindt het een schandaal, dat een modern gebouw met een front van meer dan 100 meters en vol groote ramen zou komen te staan naast een kerk, die in de barok der 18de eeuw gebouwd is. Ze zeggen dat de kerk door den langen effen gevel zal doodgedrukt worden.

Nu heeft de stad voor 20,000 kronen een geraamte van het gebouw op het terrein laten zetten met de geprojecteerde hoogte en breedte. En nu blijkt volgens velen dat inderdaad de plaats er niet voor deugt.

BINNENLAND.

Rotterdam. Met de werkzaamheden voor de verbouwing van de oude Beurs, aan de zijden van het Beursplein en het West Nieuwland, is dezer dagen aangevangen.

Allereerst worden de reclameborden, nu nog tegen den gevel aan het Beursplein bevestigd, overgebracht naar de Van Oldenbarneveltstraat en geplaatst tegen den muur van het Ziekenhuis.

Dan volgen de overige werkzaamheden. Precies in het midden van den gevel aan de zijde van het Beursplein, wordt over een breedte van ongeveer 15 meter, in de stijl van het bestaande gedeelte, een zandsteenen gevel opgetrokken, die één meter buiten de huidige rooilijn zal verrijzen en zal rusten op de bestaande houten fundeering, ter diepte van vier meter onder de straat gelegen.

In dezen zandsteenen gevel, waarop een met leien afgedekt koepelvormig dak komt, worden twee hoofdingangen aangebracht.

Achter deze hoofdingangen wordt een ruime vestibule gebouwd, waarin ter weerszijden een bureau voor beursbeambten zal worden ingericht. Door middel van twee revolverdeuren, gelijk aan die welke geplaatst zijn in het nieuwe gedeelte, komt men uit de vestibule in de oude beursruimte.

Ter linkerzijde van de hoofdingangen komt de effectenbeurs, terwijl ter rechterzijde een flinke ruimte voor garderobe gereserveerd wordt.

Voorts worden in dezen gevel eenige ramen aangebracht.

Aan de zijde van het West Nieuwland vervallen de beide ingangen voor de beursbezoekers. Een wordt er dichtgemetseld, terwijl de ingang, die tot dusverre diende voor de schippers, behouden blijft, om in de toekomst dienst te doen als toegang tot een bergplaats voor rijwielen. Deze bergplaats zal geen gemeenschap hebben met het inwendige van de beurs.

Achter de dichtgemetselde deur en de rijwielbergplaats worden nieuw opgetrokken een postkantoor, een brandspuithuis, een spreekkamer en een schrijfkamer. In den gevel aan de zijde van het West Nieuwland worden ter verlichting tien ramen geplaatst.

Voorts worden in de Beurs, aan de zijde der Beurssteeg, waar thans de graantafels staan, drie-en-twintig telefooncellen ten dienste van de beursbezoekers geplaatst.

De zorg voor deze verbouwingen is opgedragen aan de firma Gebroeders Dura alhier, aan wie ook de bouw van het nieuwe Beursgedeelte was toevertrouwd.

Met deze verbouwingen zal ongeveer een half jaar gemoeid zijn.

Groningen. Door een deputatie van de Vereenigde Groninger Steenfabrikanten is bij den minister van Binnenlandsche Zaken in een audiëntie er op aangedrongen, om bij den bouw van Rijksbouwwerken Groninger steen gelijk te stellen met Waalsteen.

Gisteren is door de algemeene vergadering besloten, een request te verzenden aan alle ministeries, om er op aan dringen, dat gelijkstelling in qualiteit tusschen Groninger- en Waalsteen zal plaats hebben vanwege de Regeering.

Arnhem. Thans kan gemeld worden, dat door de verleden jaar opgerichte vereeniging Doorwerth het kasteel van dien naam van den heer Scheffer is aangekocht. 1 Februari gaat het in handen dier vereeniging over die het kasteel zal doen herstellen.

(Vervolg Binnenland zie Bijblad.)

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106 – 151 AMSTERDAM **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

's-Gravenhage. In een door de Haagsche Toonkunstenaars-Vereeniging belegde bijeenkomst in de groote zaal van Pulchri Studio, heeft Willem Hutschenruyter dezer dagen gesproken over „Het Beethovenhuis". Een talrijk gehoor heeft Hutschenruyter's uiteenzetting van plannen en beginselen met aandacht gevolgd.

Personalia.

— Tot ingenieur, belast met het dagelijksch toezicht bij den bouw van de elektrische centrale, te Delft, is benoemd de heer H. H. Ehrenburg.

— Aan den heer J. I. van Waning Sr., directeur van de Koninklijke Cementsteenfabriek voorheen van Waning & Co. te Rotterdam, is op zijn verzoek eervol ontslag verleend. In zijn plaats zijn benoemd tot directeuren de heeren J. I. van Waning Jr. en K. P. van Waning.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar in timmeren, vakteekenen, constructieleer en materialenkennis. Leeraar in smeden en bankwerken, vakteekenen, enz. Aanvangsjaarwedde voor elk f 1000 met 4 twee jaarlijksche verhoogingen van f 50. Leeraar in machineteekenen en stoomwerktuigkunde, motoren-techniek en electriciteit. Jaarwedde f 1200—f 1600, allen aan de Ambachtsschool Schiedam. Indiensttreding 10 April. Stukken en teekeningen voor 31 Jan. a. s. aan den Directeur D. R. Gerhardt, St. Liduinastraat 15. Inlichtingen Maandags en Donderdags van 2—4 uur. (1)

— Opzichter bij de Gemeentereiniging te Enschede, voorloopig voor één jaar, later vaste aanstelling, bezoldiging f 600 tot f 800. Sollicitatiën, op zegel, aan Burgemeester en Wethouders vóór 1 Februari a. s. (1)

— Opzichter-Teekenaar, tegen 1 Februari a.s. voor 1 jaar, niet jonger dan 25 jaar. Salaris f 90 per maand, met vrij wonen. Br. t. A P 553, N. v. d. D. (1)

— Ingenieur bij de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing, aanvangssalaris f 1200 per jaar. Zich vóór Februari a. s. aan te melden bij den Hoogleeraar HK. J. Heuvelink te Delft. (1)

— Techniker, om een middelgroote constructiewerkplaats en machinefabriek te leiden. Brieven onder letters A. B. Bureau „Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter-Teekenaar voor een bouwwerk te Rotterdam. Br. letters W. L. M., Nijgh & van Ditmar's Algemeen Advertentie-Bureau, Rotterdam. (2)

— Directeur van de N.V. „De Vereenigde IJzerhandel" te Haarlem, salaris f 3000. Brieven bij den president-commissaris Mr. Johan Spoor, Wilhelminastraat 13, Haarlem. (2)

— Teekenaar voor het samenstellen van een catalogus van machine-onderdeelen. Br. ten spoedigste onder letter V 1323, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (2)

— Ingenieur of Technicus, met kennis van Machinebouw, Pompen, Explosiemotoren enz. en technische Correspondentie in Nederlandsch, Duitsch en Engelsch, begrootingen, enz. Diploma's strekken tot aanbeveling doch zijn niet vereischt. Aanbiedingen onder Z. 9, Alg. Advert.-Bureau Rouma & Co., Amsterdam. (2)

— Jongmensch, op een fabriek en handel in bouwmaterialen. Br. No 40695 Bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Directeur van het gemeentelijk electriciteitswerk te Delft, jaarwedde in den aanvang f 2700 of f 3000, met driejaarlijksche verhoogingen van f 300 tot f 3600, en kosteloos stroom voor particulier gebruik. Zich met gezegeld verzoekschrift te wenden vóór 1 Februari 1910 tot Burgemeester en Wethouders. (2)

— Ingenieur voor Ecuador voor rioleeringswerken te Guayaquil. Zich schriftelijk op te geven onder letter O aan het Algemeen Secretariaat van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, te 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur, voor bureau in Nederlandsch-Indië. Brieven onder letter H., Bureau van het Weekblad „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Machine-Teekenaar, op technisch bureau te Amsterdam bekend met eenvoudige Administratie. Brieven onder lett. L N 757, Nieuws van den Dag. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Ruijschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

38	Bouwk.Opz.-teek.,	23—50 j., f 70—f 125	p.m.
22	BouwkOpz.-Uitv.,	24—50 j., f 70—f 125	„
26	Bouwk. Teek.	22—44 j., f 60—f 125	„
12	Waterb. Opzr.	22—50 j., f 60—f 110	„
7	Aank. Bouwk. Opz.	20—21 j., f 40— f 50	„
9	Chef-machinisten	24—39 j., f 80—f 150	„
1	Werkt. opz. (constr.)	27 j., f f 100	„
6	Werkmeesters	24—47 j., f 90—f 150	„
4	Werktuigk. Teek.	23—40 j., f 50—f 150	„
2	Aank. Werkt. teek.	19—21 j., f 30—f 40	„
10	Electrotechniker	23—35 j., f 60—f 150	„
1	Werkmeester Modelmakerij en Gieterij	—47 j., f —f 100	„

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 24 Januari.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: het sloopen van bestaande gebouwen en het maken van den onderbouw voor een hoofdbureau van politie, aan den O.Z. Achterburgwal, Korte Spinhuissteeg, Dwarsspinhuissteeg en Spinhuissteeg. Het bestek te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Architect der Publieke Werken ten Gemeentehuize, kamer no. 146, de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding, van 2 tot 4 uur, alsmede van 10 tot 12 uur, op dezelfde dagen op het terrein.

Nieuwolda, ten 3 ure, door gecommitteerde uit het hoofdbestuur ten huize van G. Kuiper: het bouwen van een wachterswoning bij de schutsluis te Scheemda, bestek en voorw. te bekomen ten kantore van den opz. P. G. Cremer.

Roodkerk. Door de heeren Kerkvoogden der N. H. gem. a. het afbreken eener oude en het weder opbouwen eener

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen. (1

dubbele arbeiderswoning bij de kerk, bestek en teek. ter inzage bij A. Loonstra te Oudkerk, aanw. gehouden, b. het bouwen eener arbeiderswoning bij de plaats H. L. Roosma, bestekk. en teek. ter inzage bij D. Noordenbos te Molenend, bilj. in te leveren bij den pres.-kerkvoogd den heer P. K. Hellinga te Roodkerk, inl. bij D. Bottema aldaar.

Tilburg. Door de arch. F. C. de Beer het bouwen van eene ijsfabriek met machinefundeeringen aan de Elzenstraat, bestek te verkr. en teek. ter inzage ten kantore van den aanbesteder.

Lonneker. Door den heer W. Duthler, in het café van G. Walhof, het bouwen van twee woonhuizen aan de Lipperkerkstraat bestek en teekening in voornoemd café ter inzage.

DINSDAG 25 Januari.

Enschede, ten 7.30 uur nm., door J. C. Kromhout v. d. Meer, arch., het bouwen van twee woningen aan de Hooge Bothofstraat. Bestek en teekening ter inzage Aanwijzing den dag der besteding vm. 10 uur.

Heerenveen. Door de heer A. Brandsma Jzn., de verbouwing van het huis no. 400 aan de Dracht, bestek en teek. verkrijgb. bij aanbesteder.

Arnhem, ten 11 ure, door de heeren C. en E. Terwindt in het Centraal-gebouw; de amoveering van de perc. Roggestraat no. 13 en 14 en Velperpoort Langstraat no. 22 en 23 en het bouwen van twee winkelhuizen met bovenwoningen; aanw. gehouden bestek en teekeningen te bekomen ten kantore van den arch. W. G. Welsing.

Veendam, ten 4 ure, door de bouwk. R. Boiten en Zn. in 't hotel K. de Vries, het verbouwen der winkelbehuizing met bijbouw en woning; bestek en teekening ter inzage in genoemd hotel en te bekomen bij aanbest.

WOENSDAG 26 Januari.

Den Burg n, ten 2 ure, door den heer C. J. Geense in het hotel De Lindeboom: het afbreken der bestaande en het bouwen van een nieuwe graanschuur met stalling op de hofstede Zeeland in den Eierlandpolder aldaar; bestek en teek. te bekomen bij den architect A. le Clercq te Kruiningen (Zeeland.)

Hengelo, (O.), door het gem. bestuur: de levering van 200 privaattonnen; de voorwaarden te bekomen ter secretarie; inl geeft de opz. der gem. reiniging.

DONDERDAG 27 Januari.

Leeuwarden, door voogden van het Old Burger weeshuis: het bouwen van twee werkliedenwoningen onder Marssum en een dito onder Scharnegoutum; bestekken en teek. te bekomen bij den arch. J. L. de Vries.

VRIJDAG 28 Januari.

Zeist, ten 11.30 ure, door de arch. J. M. Paad in café Havens: het bouwen van eene villa met stallingen, koetshuis en koetsierswoning, bestek en teek. te bekomen ten kantore van den aanbesteder; aanw. 25 Jan. 2 uur.

Leiden, ten 11 ure, door het collegium van het Leidsche Studentencorps: het bouwen van een feestgebouw, bijgebouw en verdere werken ter oppervlakte van 2500 M2 aan de Zoetermeersche Singel. Aanwijzing 21 Januari te 11 uren. Bestek

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat.—ZUTPHEN,IJselkade.—ZWOLLE

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur

Kapitaal	*f*	4.000.000,00.
Reservefonds ult. 1908 . .	„	1.374.077,58
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908	„	155.388,58
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908	„	34.314.868,07

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

trokken straatklinkers, te leveren franco op den wal te Wemeldinge voor 1 Maart 1910. Prijsopgaaf met monsters te zenden aan den burgemeester voor of op 31 Januari 1910.

DINSDAG 1 Februari.

Enschede, ten 11.30 ure, door het bestuur van de vereeniging De Volkswoning ten gem. huize in perc. en massa: a. het bouwen van 43 woningen in twee en twintig blokken, aan de Pluimstraat; b. het glas en verfwerk dezer woningen en c. het leggen der gas- en waterleiding in bovengenoemde woningen. Bestekken en teekeningen ten kantore van den Architect J. C. Kromhout v. d. Meer verkrijgbaar. Aanwijzing 31 Januari 2 uur.

DONDERDAG 3 Februari.

Schiedam, ten 2 ure, door N. V. Houthandel v.h. F. W. v. d. Elst en Co. in het café Hoek, het bouwen van 2 houtloodsen en eenige daarmede in verband staande werken. Het bestek ter inzage in genoemd Koffiehuis en verkrijgbaar bij de N. V. Houthandel v.h. F. W. v. d. Elst & Co. te Schiedam. Aanwijzing 26 Januari a. s. 10 uur.

Antiquariaat van de „Opmerker"

DR. W. BODE. **Geschichte der Deutschen Plastik.** Elegant geb., vroeger *f* 15.— . . . . . *f* 3.60

Sammlung alter Bauwerke Deutschland. 50 platen in lichtdruk *f* 10.80

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

G. A. SCHOLTEN. **Werktuigkunde voor Ambachtslieden,** met 106 figuren. Eerste druk Tiel 1901 (*f* 1.—) . . . *f* 0.60

MR. C. VOSMAER. **De kunst in het Daaglijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (*f* 1.90) . . . . *f* 0.90

Tijdschrift v/h. Koninkl. Instituut v. Ingenieurs.

Verhandelingen: 1855—'77 22 deelen met platen 4o 1855—'75 in 12 h. led. bdn. '75—'77 in afleveringen.

Notulen: 1848—'50, '55—'56, '57—'68, '69—'77, 22 deelen met platen 1848—'68, 8o, '69—'77, 4o. in 3 h. led. bdn.

Register 1847—'74 3 stkn.

Uittreksels uit vreemde tijdschriften 1855—'68 13 dln. m. pln. 4o in 7 h. led. bdn.

Te zamen . . . . . f 12.—

en teekeningen verkrijgbaar bij den Pedel van het Corps, Breestraat 41. Inlichtingen elken werkdag van 9—10 uur aan de Centrale Directie „Keet" Rijnsburgerweg Leiden.

MAANDAG 31 Januari.

Amsterdam, ten 1.45 ure, door de Holl. IJz. Spoorweg-Mij. in het Centraal station, bestek no. 1160: het wijzigen en vergrooten van de Perrongebouwen en het verlengen van de perronoverkapping op het station Apeldoorn, raming f 6800; het bestek te bekomen aan het Administratiegebouw Droogbak. Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Wemeldinge. Door het gem. bestuur: de levering van 100.000 eenigszins ge-

45STE JAARGANG. ZATERDAG 29 JANUARI 1910. No. 5.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Prix de Rome.

De prijswinner van den „Prix de Rome" de heer D. F. Slothouwer is te Delft en te Rotterdam gehuldigd en nu hem door bouwmeesters als Dr. P. J. H. Cuypers, H. P. Berlage Nzn., C. B. Posthumus Meyjes, F. W. M. Poggenbeek en A. Salm G.Bzn., met algemeene stemmen de hoogste onderscheiding is toegekend, die hier te lande voor den Bouwmeester te bereiken is, is er geen oogenblik aan te twijfen of die hulde is alleszins verdiend.

Wij Hollanders, met onzen nationalen karaktertrek van verregaande onaandoenlijkheid, hebben een eigenaardige manier van huldigen. Ontbreekt het ons over het algemeen bij feestelijke gelegenheden niet aan redenaars, die, somtijds voor de vuist, met keur van schoone woorden, in stout gebouwde volzinnen gerangschikt en met de noodige geestige zetten doorspekt, hun gehoor weten mede te sleepen tot een bulderende explosie van geestdrift, die zich uit in handgeklap, bravo-geroep en voetgetrappel, zoo dat de zaal er van davert, bij zulk een eenvoudige huldebetuiging aan een bekroond kunstenaar schijnt een zekere verlegenheid zich meester te maken van de sprekers, die geroepen zijn als tolken der vergaderde belangstellenden op te treden.

Hoe opvallend weinig warmte sprak uit de woorden, waarmede niemand minder dan prof. S. G. Everts, rector-magnificus der Technische Hoogeschool den bekroonde in de bijeenkomst van het Civiel- en Bouwkundig gezelschap „Practische Studie" te Delft begroette.

„Hadt Gij Uwe studie in meer Zuidelijke streken, onder onze meer enthousiaste Belgische buren volbracht, Uwe kameraden en kunstbroeders zouden U met muziek en fanfares hebben binnengehaald en heel de stad ware samengestroomd om den gelauwerden kunstenaar te huldigen en te vereeren".

„Uwe Hollandsche kameraden, koeler van aard, maar met den hun aangeboren kunstzin, waardeerende wat Gij hebt gewrocht, beseffende dat ook wellicht voor één hunner bij nauwgezette studie de prijs zal te veroveren zijn, zij huldigen U op hunne wijze".

„Zij hebben hier in de U bekende zalen genood U en Uwe werken, zij wenschen van U, als hun meerdere op kunstgebied, te hooren hoe Gij gewerkt en gezocht hebt, en welke de gedachten waren, die in Uwen geest gewoeld hebben, bij het maken van Uwe ontwerpen".

„Deze uiting van bewondering en vriendschap is minder luidruchtig, maar niet minder hartelijk gemeend".

Wij zullen het maar gelooven, dat „hartelijk gemeend" al kunnen wij het niet vinden in een toespraak, die onwillekeurig doet denken aan het: „je weet er alles van", dat men elkander bij de jaarwisseling toevoegt, om zich van een vervelende conventioneele plichtpleging te kwijten.

Waarom hebben de hoogleeraren van de afdeeling der Bouwkunde den rector-magnificus, civiel-ingenieur verzocht de bijeenkomst te openen. Voelde geen hunner zich geroepen, den jongeren kunstbroeder met wat meer collegiale hartelijkheid tegemoet te treden?

Maar wie gemeend mocht hebben dat dan toch te kunnen verwachten in Rotterdam, in de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", waar de gehuldigde onder kunstbroeders door een hunner werd toegesproken, zag zich evenzeer teleurgesteld.

De voorzitter wenschte den heer Slothouwer met de behaalde onderscheiding geluk en voegde daaraan toe „dat alleen de koele aard van het Hollandsche karakter oorzaak is dat dergelijke onderscheidingen zoo weinig algemeene geestdrift bij vakgenooten veroorzaken, in onderscheid met het buitenland, waar de laureat's van den Prix de Rome het middelpunt zijn van luidruchtige ovaties. Toch wordt, niettegenstaande dit gebrek aan enthousiasme ook hier de groote waarde van deze onderscheiding ingezien en begrepen dat zij alleen ten deel kan vallen aan hen wier werk groote beloften voor de toekomst inhoudt."

Ook hier weder dat op den voorgrond stellen van den koelen aard van het Hollandsche karakter, waarop wij toch werkelijk niet trotsch behoeven te zijn, gelukkig echter hier geen poging om den gehuldigde te doen gelooven, dat onze koelheid juist een bewijs van hartelijkheid is. De voorzitter van B. en V. komt eerlijk uit voor ons gebrek aan enthousiasme en schrijft de belangstelling toe aan de groote waarde, die men aan de behaalde onderscheiding hecht.

Maar hoe komt het dan, dat dergelijke onderscheidingen zoo weinig algemeene geestdrift bij vakgenooten veroorzaken? Is alleen die veelgenoemde Hollandsche koelheid daarvan de oorzaak of zit er wat anders achter?

Dat onze „Prix de Rome" voor de Bouwkunst niet populair is, weten wij allen; of de instelling in populariteit gewonnen heeft door het in het afgeloopen jaar verkregen resultaat zal nog te bezien staan.

Wel heeft de hoogleeraar-directeur der Rijks-Akademie er dezen keer in een brochure speciaal de aandacht op gevestigd en is ook het tentoonstellen van het geleverde werk en het houden van voordrachten daarover door den bekroonde zelf iets nieuws, en in het buitenland niet de gewoonte; maar het is alsnog de vraag of dit alles helpen zal, om meer algemeene belangstelling voor den driejaarlijkschen wedstrijd in de Bouwkunst op te wekken.

De zooeven genoemde brochure vangt aan met de woorden:

„Als met zonneglans en bloemengeuren, de zomer in het land komt, dan beginnen in de stille loges der Akademie de prijskampers hun wedstrijd om den gouden eeropenning en het daaraan verbonden jaargeld. Drie moeilijke maanden van eenzamen arbeid moeten worden doorworsteld vóórdat de Jury haar uitspraak doet en de geleverde proefwerken in het volle licht gebracht en tentoongesteld kunnen worden. En bij het eindigen der zomerdagen komt dan een trouw en toenemend aantal belangstellenden kennis nemen van wat er, onder zoo moeilijke voorwaarden, gedacht en gemaakt wordt in deze hoogste afdeeling onzer Akademische organisatie."

Schoone woorden, maar het spijt ons daarbij te moeten opmerken, dat zij al zeer weinig in overeenstemming met de werkelijkheid zijn, bij de toepassing op het jaar 1909. Daargelaten de zonneglans, die ons in het afgeloopen jaar zoo uiterst karig werd toegemeten zou men meenen, dat de prijskampers in den regel toch minstens ten getale van twaalf in de loges der Akademie hun intrek namen. De heer Slothouwer heeft echter in absolute eenzaamheid de drie moeilijke maanden daar doorgebracht, na afloop waarvan het belangstellend publiek gekomen is „trouw en toenemend", dat is misschien juist, maar toch niet in die mate, dat men bijwijlen, zonder gevaar voor persoonlijke ongelukken, best in het expositielokaal schietoefeningen met het nieuw-model magazijnpistool had kunnen houden.

Daartoe zou echter nimmer permissie zijn gegeven, wegens het gevaar van beschadiging van de ontwerpen, volgens de brochure „onder zoo moeilijke voorwaarden gedacht en gemaakt in deze hoogste afdeeling onzer Akademische organisatie."

Wat wordt hier eigenlijk bedoeld, vraagt men zich onwillekeurig af. Vormen de loges soms de de hoogste afdeeling der Akademische organisatie? Wij moeten dit wel aannemen, maar overigens gaat het moeilijk te beweren, dat de ontwerpen voor den wedstrijd in de Bouwkunst gedacht en gemaakt zijn in de Akademie, waar geen opleiding in Bouwkunst gegeven wordt. Is het in Frankrijk als regel te beschouwen, dat de candidaten voor den „Prix de Rome" de Ecole des-Beaux Arts hebben doorloopen, hier te lande zullen zich candidaten aanmelden, die langs zeer verschillende wegen zich de kundigheden hebben eigengemaakt, welke vereischt worden om tot den prijskamp te worden toegelaten. Groote verschillen van opvatting komen dan ook in de Fransche Prix de Rome-ontwerpen betrekkelijk zelden voor, terwijl hier bij vorige gelegenheden tusschen de enkele mededingers reeds een hemelsbreed verschil van opvatting te constateeren viel.

Wellicht zou dit nog meer in het oog vallen bij meerder belangstelling en mededinging. In de grootere vrijheid van de studie der Bouwkunst heeft de Nederlandsche architect een zekeren voorsprong op zijn Franschen collega en die die grootere vrijheid kan o. i. ook aan den Nederlandschen „Prix de Rome", aan de instelling namelijk, ten goede komen, en tot betere resultaten leiden.

Daarom is het jammer, dat de belangstelling bij de beoefenaars der Bouwkunst, die als candidaten in aanmerking komen zoo uiterst gering is Maar welke middelen wij aan de hand zouden moeten doen, om daarin verbetering te brengen, wij erkennen gaarne, dat wij het op het oogenblik niet weten.

Ongetwijfeld is de brochure van professor Derkinderen met de beste bedoeling geschreven. Al betreuren wij ook dat de schrijver in de inleiding, die wij boven aanhaalden, minder gelukkig was, wij hopen van harte, dat bij de volgende gelegenheid blijken moge dat men den overigens zeer lezenswaardigen inhoud heeft ter harte genomen. Ook hopen wij, dat de mededeelingen van den bekroonde anderen mogen opwekken zijn voorbeeld te volgen,

opdat de volgende prijskamp werkelijk een wedstrijd genoemd zal kunnen worden.

Over het werk, dat nu den prijs verwierf zullen wij niet spreken en ook de vraag laten rusten, of de overwinning thans „faute de combattants" te gemakkelijk behaald werd.

Dat die, en tegenover den bekroonde en tegenover de jury zeer ongepaste vraag toch werd uitgesproken, teekent wel den geest, die in onze bouwkunstkringen heerscht, beter nog dan de in zeer gereserveerde bewoordingen vervatte beoordeelingen van het prijswerk, die maar zeer matig getuigden van de bewondering, die men toch verschuldigd is aan werk, dat een zoo hooge onderscheiding is waardig gekeurd.

Wij vertrouwen, dat het den bekroonde wel niet te doen zal zijn geweest, om zich en zijn werk door zijn collega's te laten bewonderen; wij vertrouwen ook, dat hij hoog genoeg staat om de huldebetuigingen, die hem ten deel vielen, op hare juiste waarde te schatten.

Elfde Internationale Wonings-congres te houden te Weenen.

Van 30 Mei tot 2 Juni 1910 zal te Weenen het elfde Internationale Woningscongres plaats vinden, het eerste woningscongres, dat op Oostenrijkschen bodem wordt gehouden.

De woningscongressen zijn sedert hun oorsprong internationaal, want de gewichtigste vragen die zich bij de woning-quaestie voordoen, komen in alle beschaafde landen voor evenals de woningnood zelf. De middelen tot opheffing of verzachting van dezen woningnood te vinden, de wegen aan te wijzen, die de Staat, de Gemeente, het eigen initiatief der betrokken bevolkingsgroepen, hebben in te slaan, om gezonde, betere en goedkoope woningen te stichten; met deze moeilijke vraagstukken hebben de woningcongressen zich bezig te houden.

De weinige dagen, die voor de congresvergaderingen beschikbaar zijn, veroorloven niet, het geheele groote gebied van het woningvraagstuk, waarin alle vraagstukken van het maatschappelijk leven als in een brandpunt geconcentreerd worden, te overzien en te behandelen. Uit de groote hoeveelheid der vraagpunten werden daarom door het Internationale Permanente Comité te Brussel, dat ingesteld is tot voorbereiding der woningscongressen en dat uit vertegenwoordigers van alle beschaafde landen bestaat, vier vragen uitgekozen en daaruit samengesteld het volgend

PROGRAMMA:

1°. Welke conclusies zijn te trekken uit de tot heden opgedane ervaringen voor de ontwikkeling der gemeentelijke woningspolitiek en op welke wijze zijn hare vraagstukken op te lossen?

2°. Hoe moet het crediet voor het bouwbedrijf ten bate van het algemeen georganiseerd worden?

3°. De kleine woning (cottage) of het huurhuis (woonkazerne)?

4°. Welke maatregelen zijn aan te bevelen tot het reduceeren van de bouwkosten voor kleine woningen?

De behandeling dezer vraagstukken op het congres wordt op de zorgvuldigste wijze voorbereid. In alle beschaafde landen werden de meest bekende vakmannen tot het inleveren van schriftelijke rapporten gewonnen. Bovendien wordt voor elken staat een rapport opgemaakt, waarin in groote trekken de vooruitgang der woningverbetering gedurende de laatste 5 jaren wordt geschetst. Al deze geschriften worden gedrukt en nog voor de opening van het congres aan de congresleden toegezonden. Voor elk der op het programma gebrachte vraagstukken wordt een algemeen rapporteur aangewezen, die tot taak heeft de conclusiën der schriftelijke rapporten samen te vatten en door zijne mondelinge toelichtingen de congresdebatten in te leiden.

In aansluiting aan het congres is het plan gemaakt een tentoonstelling te organiseeren van teekeningen en modellen van navolgenswaardige voorbeelden van kleine woningen in het binnen- en buitenland. Deze tentoonstelling moet een innig verband vormen tusschen de theoretische uiteenzetting der bouwkundige vraagstukken en hunne practische oplossing, zij moet den deelnemers aan het congres een overzichtelijk studiemateriaal aanbieden, dat door excursies naar ten algemeenen nutte gestichte woningen gecompleteerd zal worden.

Beloven dus op deze wijze de debatten van het congres zelf voor alle deelnemers belangrijk te worden, zoo zal de keus der stad Weenen als vergaderplaats wellicht een bijzondere aantrekkelijkheid hebben. Weenen, de plaats van overoude beschaving en moderne ontwikkeling, vertoont in het bijzonder op schoone lentedagen de heerlijkste vereeniging van landschappelijk en groote-stedenschoon. Het Oostenrijksche Organisatie-Comité, waartoe vertegenwoordigers van alle deelnemende Ministeries, Besturen, Corporaties en Bedrijfsgroepen behooren en het daaruit gevormd Uitvoerend Comité zullen geen moeite sparen om den gasten het verblijf te Weenen zoo aangenaam mogelijk te maken en de reputatie van Weenen als congresstad hoog te houden.

Voor de ontvangst en het geleide der aan het congres deelnemende dames, zal een afzonderlijk Dames-Comité zorg dragen.

* * *

Bij het Duitsche programma, waarvan het bovenstaande een vertaling is, is een aanmeldingsformulier gevoegd en een enveloppe met het adres van het Organisatie-Comité, Stubenring 8 Wien I.

De bijdrage voor het lidmaatschap werd op 20 kronen = f 10.— bepaald. Familieleden ontvangen deelnemerskaarten waarvoor f 5.— betaald moet worden. Vertegenwoordigers van bouwvereenigingen ten algemeenen nutte en arbeiders-organisaties behoeven slechts de halve lidmaatschapsbijdrage te betalen.

Op grond hunner aanmelding en de betaling van de congres-bijdrage wordt hun een op hun naam gestelde lidmaatschaps (of deelnemers) kaart toegezonden, waarmede zij gerechtigd zijn aan alle zittingen en werkzaamheden van het congres deel te nemen.

Het volledig programma van het congres, de gedrukte berichten en de andere mededeelingen van het Congresbestuur worden tijdig vrachtvrij over-

gezonden. Deelnemers hebben op de ontvangst der Congresberichten geen aanspraak.

Voor belangstellenden die niet zelf het Congres kunnen bijwonen is de inteekening op de gezamenlijke Congresuitgaven (rapporten, algemeene rapporten en protocollen) opengesteld tegen een bedrag van f 6.— Voor deze inteekening is mede een formulier bijgevoegd.

De overzending der bijdragen wordt per postwissel verzocht.

* * *

De Nederlandsche leden van het Permanente Comité voor de Internationale Woningscongressen zijn de Heeren:

J. H. Faber, Inspecteur van het Woningtoezicht te Zwolle;

W. de Man, lid van den Centralen Gezondheidsraad te Amsterdam en

J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

Damplan.

Dat wij niet alleen staan in ons ongunstig oordeel over het Damplan zooals het thans door B. en W. van Amsterdam bij den Raad is ingediend (zie het nummer van ons blad van 25 December 1909), blijkt ons uit een correspondentie uit de Hoofdstad, die dezer dagen in de Nieuwe Rott. Courant voorkwam. Wij zijn het in zoodanige mate eens met de meening van den schrijver, die, het kan wel niet anders, door velen gedeeld zal worden, dat wij niet kunnen nalaten het stuk hier in zijn geheel over te nemen.

* * *

Voor de raadsvergadering van Woensdag a. s. komt op de agenda voor: de voordracht van Burg. en Weth. betreffende de „indeeling van het Damplan en omgeving".

Wel zelden zal een kloek opgezet voornemen geleid hebben tot een armelijker resultaat, tenminste als de voordracht wordt aangenomen.

Wie het magere muisje betast, dat de inderdaad majestueuse berg van de, ingevolge raadsbesluit van 16 Jan. 1907 uitgeschreven, prijsvraag naar een oplossing van het Damvraagstuk, thans in burgemeesterskamer heeft gebaard, zou haast medelijden krijgen met de vaders, die het ten doop moeten houden.

Is nu dáárvoor de wereld onzer bouwkundigen langer dan een jaar in rep en roer gebracht en hebben niet minder dan twee en veertig architecten hun vernuft gespitst op de oplossing van het probleem?

Moesten daarvoor de besturen van de Maatij. tot bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura et Amicitia, zich de opdracht laten welgevallen, de prijsvraag te stellen en een jury uit hun midden met het moeilijk en tijdroovend werk belasten, de ingekomen ontwerpen te schiften en te keuren en na lange overleggingen de waardigsten voor eene bekroning aan te bevelen? (De gemeente stelde voor de prijsvraag een bedrag van f 3500 ter beschikking.)

Wie nu nog eens het rapport der jury, waarbij vijf ontwerpen zijn bekroond, vóór zich neemt, zal niet zonder meewarigheid gedenken de hooge verwachtingen, waarmede de leden dezer jury zich aangordden tot hunnen moeitevollen arbeid en de illusies, die zij koesterden omtrent de vrucht, welke die arbeid zou opleveren.

Hoe gelukkig achtten zij zich, te mogen verklaren: „dat de indruk, dien zij van den geleverden arbeid der inzenders mochten ontvangen, een gunstige was". Wat verkregen is, voegden zij er aan toe: „mag met te meer waardeering worden vermeld, daar een dergelijk concours, hier nog zoo goed als geheel vreemd, van onze bouwkundigen een nieuwe studie vorderde".

En hoe verlegen zullen B. en W. zijn met den lof hun toegezwaaid in de verklaring dierzelfde jury: „dat, nu Amsterdam op onbekrompen wijze is voorgegaan, men hier te lande, ook in de toekomst, het vraagstuk van stadsverfraaiing, in verband met de eischen van verkeer en binnen de grenzen der financieele uitvoerbaarheid, tot nadere oplossing zal trachten te brengen!"

Als weerklank op dit alles, op de door hen zelf uitgelokte prijsvraag, want de raad nam het besluit op hunne voordracht, komen B. en W. thans met een Damplan aandragen, dat zelfs geen caricatuur kan heeten van een der bekroonde ontwerpen, want de oplossing, die zij voorstellen, schuift al die plannen terzijde en zou aan het brein kunnen zijn ontsproten van den eersten den besten. Een caricatuur is weliswaar een spotvorm, maar dan toch een ding van artistieke vinding.

Dat B. en W. met de zaak inderdaad toch wel een beetje verlegen zitten, blijkt uit de wijze, waarop zij hunne voordracht toelichten.

Aan lof voor den arbeid der jury geen gebrek, maar het is de 2½ cent, die wij in het bakje van den orgeldraaier werpen, opdat hij met zijn muziek onze deur zoo gauw mogelijk voorbijga.

„Met belangstelling" — heet het in den breeden, officieelen stijl — „werd door ons van het juryrapport kennisgenomen".

„Ten aanzien der voorgestelde bekroningen hebben wij ons met de conclusie van het rapport vereenigd en derhalve het te onzer beschikking gestelde crediet voor de bekroning der daarvoor aangewezen ontwerpen en den aankoop van een enkel ontwerp, aangewend."

Hiermee is de maat niet vol. De waardeering van B. en W. weet van geen uitscheiden:

„De meening der jury, dat de indruk, dien de geleverde arbeid geeft, gunstig is, wordt door ons onderschreven".

Is 't zóó mooi genoeg? Neen. Begraven zullen zij worden onder onzen lof, hebben B. en W. gedacht:

„De ingezonden ontwerpen bewijzen toch, dat onze hedendaagsche bouwkundigen voor de verschillende plattegronden goede architectonische oplossingen hebben weten te vinden."

Maar eindelijk komt, na al dat bengaalsch vuur, de waterstraal:

„Met alle waardeering alzoo (dat alzoo is lameus!) van de denkbeelden, in onderscheidene, voornamelijk in de bekroonde ontwerpen neergelegd, meenen wij echter, dat geen enkel ontwerp zich onveranderd tot algeheele uitvoering leent!" Let wel: niet alleen de bekroonde, maar nog onderscheidene, door de jury niet naar voren geschoven ontwerpen, vinden bij B. en W. waardeering. Nochtans: geen enkel ontwerp leent zich echter onveranderd tot algeheele uitvoering. Onveranderdalgeheele, de tegenstelling is inderdaad fraai gevonden!

Kortom, B. en W. hebben den dienst der Publ. Werken opgedragen een nieuw plan te ontwerpen, waarvan beweerd wordt, dat daarbij „eenige hoofddenkbeelden, welke in enkele der bekroonde ontwerpen worden aangetroffen, zijn overgenomen, terwijl er naar gestreefd is, naast de aesthetische eischen zoowel de belangen van het verkeer, als de financieele belangen der gemeente tot hun recht te doen komen."

Wie echter kennis neemt van het bij de voordracht overgelegd plattegrondje, zal tot geen andere slotsom geraken, dan dat men het genie onzer afd. van Publ. Werken te na zou komen, indien men ging onderstellen, dat dit project niet aan haar eigen brein kon zijn ontsproten.

En wat de aesthetische eischen betreft, het uiterlijk dat de Dam zal krijgen bij uitvoering van het plan, daarvan blijkt niets. Dat het plan nauwelijks vergelijking toelaat met wat oorspronkelijk ons gemeentebestuur voor oogen stond en uitdrukking vond in de grenzen voor de prijsvraag gesteld, zal ieder, die het plattegrondje voor zich neemt, terstond blijken.

Nog een opmerking ten slotte. B. en W. hebben getracht hun plan met een uitspraak van de jury zelve te dekken. Zij schrijven namelijk: „trouwens ook de jury heeft, blijkens haar rapport, tegen elk der ontwerpen, ook tegen de bekroonde, behoudens eene enkele uitzondering, meer of minder gewichtige bedenkingen."

Nu zou het inderdaad wel wonder zijn, als zelfs het voortreffelijkste plan tot geen enkele opmerking aanleiding gaf. Vooral als een plan staat uitgevoerd te worden, blijken er doorgaans wijzigingen noodig. Intusschen, juist het juryrapport over de bekroonde ontwerpen in deze prijsvraag, vormt haast een uitzondering op den regel. Soms, in het oordeel over de bekroonde ontwerpen, een enkele bedenking, als: „De Nieuwe Vischsteeg is wel wat nauw voor het tramspoor" (derde prijs). „Een passage naar de stille zijde van het Rokin ware wenschelijk geweest" (4e prijs). „Minder wenschelijk is de bebouwing van het Rokin vóór de tegenwoordige perceelen" (4e prijs II). Ziedaar zoowat al de volgens B. en W.: „meer of minder gewichtige bedenkingen", die de jury heeft gemaakt.

Niet te bestrijden is stellig, dat het plan van Publ. Werken goedkooper zal uitvallen, nademaal daarin de onteigening van een huizenblok achter het kommandantshuis ontgaan, maar dan ook de Damomgeving met een naargeestige smalle straat vermeerderd wordt (de doortrekking van de Beursstraat).

Of de raad — na al wat er is voorgevallen om te komen tot een rationeele oplossing van het Damvraagstuk — met de voordracht van B. en W., die de heele prijsvraag vrijwel tot een .... fopperijtje maakt, zal meegaan?

„De heeren moeten het weten" — zooals burgemeester Vening Meinesz placht te zeggen, als naar zijn meening de raad in een verkeerd spoor kwam.

Ingezonden stukken.

OPSTELLING VAN OUDE GRAFZERKEN.

Aan de Redactie v. h. Bouwk. Weekbl. „De Opmerker", 's-Gravenhage.

In antwoord op uwe vraag, wat ik van de Grafzerken te Franeker gezien heb, is dienende:

„Dat bijna al de opgestelde Grafzerken in de XVe-Eeuwsche Sint Maartenskerk aldaar, van elkaar scheuren en afschilferen, zoodat het beeldhouwwerk dat niet alleen belangrijk is als kunst, doch ook om de roemrijke geschiedenis van Friesland, thans reeds grootendeels verdwenen is en de koster nog geregeld de afschilferende stukken en brokken moet blijven opvegen.

Mij dunkt dat men te Goes en elders hieraan *een overtuigend bewijs* heeft, dat het opstellen van eeuwenoude grafzerken is af te raden en dat het bij Rijkssubsidie wel wenschelijk is ook voor dergelijke gevallen advies in te winnen.

Hoogachtend,

Uw dienstw.

GUSTAAF VAN KALCKEN.

Haarlem, 23-1-'10.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de op 18 Januari j.l. in het Friesch Koffiehuis te Leeuwarden door de vereeniging „De Friesche Bouwkring", onder voorzitterschap van den heer H. Feddema Azn. gehouden vergadering, trad de heer Herman van der Kloot Meijburg, architect te Rotterdam, op met een lezing over „Landelijke Bouwkunst" (voorheen en thans).

Spreker begon met de verklaring, gaarne de gelegenheid te hebben aangegrepen om eenige mededeelingen te doen over een onderwerp dat zijn bijzondere sympathie heeft. Hij hoopt, dat de behandeling ervan en de schetsen door hem tentoongesteld, zijn gehoor bij benadering een indruk zullen geven van het vele architectuurschoon, dat op ons platte land nog te vinden is en .... helaas! zoo schromelijk wordt veronachtzaamd.

In dit opzicht staan wij verre ten achter bij het buitenland, wat door spreker wordt aangetoond al zijn er dan ook hier teekenen, die op een kentering ten goede wijzen.

Toch is men hier zelfs in vakkringen nog lang niet algemeen overtuigd van de waarde, die in onze eenvoudige, landelijke bouwwerken schuilt.

Spreker meent, dat dit het gevolg is van onbekendheid en dat deze onverschilligheid zal wijken, zoodra men zich met het onderwerp meer vertrouwd zal hebben gemaakt.

De meest uiteenloopende bouwwijzen, gaat hij voort, vindt men binnen onze grenzen vertegenwoordigd; den welverzorgden baksteenbouw, den schilderachtigen hout- en vakwerkbouw en den soberen groefsteenbouw worden er aangetroffen, wel is waar op vele wijzen gevarieerd, niet steeds scherp omlijnd, doch steeds voldoende herkenbaar om een

schematische aanduiding van bepaalde centra mogelijk te maken.

Zoo kan het midden van ons land beschouwd worden als het gebied van den meest karakteristieken baksteenbouw. In het Oosten, met name in Drenthe en Overijssel overheerscht de houtbouw, de groefsteenbouw vindt zijn gebied in het Zuiden van Limburg.

Tusschen deze drie liggen verschillende afwijkingen, die of naar deze dan wel naar gene bouwwijze overhellen, of ook meerdere elementen in zich vereenigen, waaruit vaak zeer merkwaardige resultaten zijn ontstaan.

De aantrekkelijkheid van onze oude boerenhoeven, zegt spreker, bestaat uit hun klare sobere vormenspraak, de juiste eenvoudige wijze, waarop de verschillende eischen zijn opgelost en hun harmonie met de omgevende natuur.

Zij schijnen niet meer dan zij zijn, zij pronken niet met ongemotiveerde aanhangsels, doch eenvoudig en eerlijk is de kern naar buiten vertolkt en zijn de eischen door bedrijf of woning gesteld tot oplossing gebracht. Niets is er te veel aan, niets gezocht of gekunsteld, doch volkomen logisch zijn alle vormen gedacht. In onderdeelen wordt niet de kracht gezocht, versiering is spaarzaam òf in 't geheel niet aangebracht. Alleen de totaal vorm draagt de waarde van het bouwwerk, dat ook geheel ondergeschikt blijft, aan de omgevende natuur. Het voegt zich volkomen in deze lijst, is een deel daarvan, het behoort bij de streek.

Wie hoort in deze korte schets niet, dat de meester aan het woord is? En zoo was het ook in de verdere behandeling van zijn onderwerp waaruit wij natuurlijk slechts grepen zullen doen.

Spreker gaat in de eerste plaats na welke invloeden zich bij het ontstaan en de ontwikkeling van onze landelijke bouwkunst hebben doen gelden. Alszoodanig worden genoemd de aard en het karakter, de levenswijze en gewoonten van het volk dat die hoeven stichtte, het bedrijf dat de bewoners uitoefenden, de materialen die in de naaste omgeving zich bevonden en voor den bouw konden worden aangewend.

De invloed van den eersten factor werd zeer uitvoerig aangetoond door een kort historisch overzicht te geven van de oudste bewoners van ons land, om zoo de verschillende woningtypen te verduidelijken. Hoe verleidelijk ook, wij kunnen den spreker in dezen niet volgen en constateeren slechts dat zijn overzicht met de gevolgtrekkingen daaruit met betrekking tot zijn onderwerp gemaakt zeer interessant was. Dit was eveneens het geval met de uitvoerige uiteenzetting omtrent de werking der andere bovengenoemde factoren.

Meer tot zijn eigenlijk onderwerp komende, werd als een karakteristiek type van boerenwoning, waaruit de traditie zeer sterk spreekt, gewezen op de Friesche hoeven in Friesland en Noord-Holland.

Als voorbeeld van sprekers bahandeling van zijn onderwerp nemen we uit zijn beschouwing het volgende op.

Daar in deze streken — Friesland en Noord-Holland — zoowel landbouw als veeteelt wordt uitgeoefend, treden soms eenige afwijkingen op, die voortvloeien uit de eischen van het bedrijf, zegt spreker. Voor het eene bedrijf toch is meer ruimte noodig dan voor het andere. Doch hoe verschillend de vereischte ruimte ook zijn moge, het hoofdbeginsel wordt daardoor niet aangetast en is voor alle hoeven gelijk, n.l. een vierkante ruimte voor berging van hooi of veldvruchten als centrum waaromheen zich de overige ruimten voegen. Alleen in den vorm van deze bergruimten en in de wijze van groepeeren der andere ruimten, niet het minst van het woninggedeelte, treden eenige afwijkingen aan den dag. In verband hiermee kan men dan ook het Friesche hoevetype in twee groepen verdeelen, n. l. de stelphoeve en de hoeve met de lange schuur.

Achtereenvolgens geeft spreker nu een beschrijving van deze twee typen, die vooral in het westen van Friesland en in Noord-Holland vooral in de „Streek" worden gevonden.

En bij die beschrijving is steeds niet alleen de technicus, maar vooral de aesthetiens aan het woord.

De hoeve met de lange schuur wordt ook aangetroffen in een groot deel der provincie Groningen en zelfs op de Z.-H. eilanden, terwijl ten oosten van de Boorne, tot ongeveer aan de lijn van Assen naar Rouveen, alsmede in de omgeving van Nunspeet en het Gooi, dus in de streken om de Zuiderzee, hoeven gevonden worden, waarop de invloed van de Friesche langhoeven merkbaar is, doch die, wat uitwendig aanzien betreft, een eigen karakter dragen. (De beschrijving volgt).

In het Gooi zijn deze hoeven grootendeels in baksteen uitgevoerd, meer naar Drente toe, in Staphorst en Giethoorn b.v. is het hout overwegend. Beide plaatsen zijn, volgens spreker, uit meer dan één oogpunt zeer belangrijke dorpen: zoowel de ethnograaf, de schilder als de bouwmeester vinden er een dankbaar studieveld. (Dit wordt geïllustreerd door aardige beschrijvingen).

Vervolgens wijst spreker op het ook in ons land voorkomende Halle-type van boerewoningen, dat van Saksischen oorsprong is en verspreid over de midden- en oostelijke provinciën. Het kenmerk is hoewel de vormen soms gewijzigd voorkomen, de groote ruime halle, die door twee rijen van stijlen wordt begrensd en waarbij zich twee lagere zijgangen of vakken aansluiten.

Dit huistype wordt ook gevonden in de provincie Utrecht en Z-Holland en hier en daar in Noordwest Brabant, terwijl het 't zuiverst bewaard bleef in Twenthe en Zuid-Drenthe. De houtbouw, meer speciaal de vakwerkbouw, treedt hier sterk naar voren.

Als derde hoofdtype van boerenhoeve noemde spreker de zoogenaamde langgevelhuizen. Het hoofdbeginsel is hier dat woningdeel, koestal en bergplaats naast elkaar zijn gelegen en deze ruimten alle in den langen gevel hun deuren en ramen hebben. Dit type komt voor in geheel Brabant en een gedeelte van Limburg. (Beschrijving volgt.)

Van de boerehoeven in Zuid-Limburg zegt spreker dat ze een bouwwijze vertoonen geheel afwijkende van de overige boerderijen in ons land: ze missen ook het gezellige, gastvrije cachet, dat elders zoo vaak naar voren treedt, doch doen door hun gesloten omtrek en zware muurmassa's meer denken aan een kasteel, waarvan dan nader de verklaring wordt aangegeven.

Na de pauze volgde een overzicht van onze tegenwoordige landelijke bouwkunst. Spreker had daarvan weinig goeds te zeggen en sprak van de misvorming van ons landelijk schoon, van de karakterlooze bouwwerken en constateerde, dat onze dorpen en hoeven hun stijl en hun aantrekkelijk karakter beginnen te verliezen. Steeds zeldzamer

worden die mooie overblijfselen van onze oude landelijke bouwkunst klaagde hij. Zullen de laatste sporen ervan niet weldra geheel zijn uitgewischt, dan dient spoedig en krachtig te worden ingegrepen.

Als oorzaken van het verschijnsel werden genoemd de uitbreiding van het verkeer, waardoor het land als 't ware wordt overstroomd met allerhande materialen, die steeds als de meest volmaakte en goedkoopste worden aangeprezen.

Nieuwe vormen, vaak ontleend aan de modegrillen in de stad, worden daarmee over het land uitgestort. De nivelleerende geest van onzen tijd doet de karakteristieke bouwwijzen verloren gaan: overal vindt men thans dezelfde kleeding- en huistype.

De generaliseerende voorschriften van de Bouwwetgeving en Brandverzek. maatschappijen laten eveneens hun invloed gevoelen, terwijl mede het bouwkundig onderricht in dezen niet vrij uitgaat in zoover het nalaat een invloed ten goede uit te oefenen, enz. enz.

Ten slotte bespreekt de heer Meijburg nog de middelen, welke moeten aangewend worden om in dezen toestand verbetering te brengen en verwijst in dezen naar wat te dien opzichte in het buitenland, vooral in Saksen reeds is en nog wordt gedaan.

De spreker, die door de vrij talrijke aanwezigen met groote aandacht werd gevolgd, oogstte voor zijn zeer belangwekkende lezing den dank der vergadering, hem door den voorzitter toegebracht.

Het Lazaruspoortje te Gouda.

EEN RECTIFICATIE.

Het Lazaruspoortje, waarvan wij in ons nummer van 8 dezer melding maakten als afgebroken, staat er nog, zooals in de Nieuwe Rott. Courant dezer dagen terecht werd opgemerkt.

Wij zijn in dit geval dupe geworden van een onjuiste inlichting van een onzer berichtgevers.

Reeds geruimen tijd geleden vernamen wij, dat het Proveniershuis en Bestedelingenhuis voor de lichtfabrieken plaats zouden moeten maken, doch dat besloten was, de deelen, die kunstwaarde hadden, w. o. ook het Lazaruspoortje, zorgvuldig af te breken en elders weder op te stellen.

Korten tijd geleden ontvingen wij op een informatie, hoe het met deze zaak stond, de stellige verzekering, dat de afbraak had plaats gehad; wij hadden geen reden om aan de juistheid van dit bericht te twijfelen, doch moeten thans onze verontschuldiging aanbieden voor de vergissing.

De veronderstelling, dat het hier echter slechts uitstel van executie geldt, is niet gewaagd te noemen, waar de berichtgever van de N. Rott. Cour. aan zijn opmerking toevoegt:

„Het Lazaruspoortje is dus niet afgebroken. Wat haar lot zal zijn als eenmaal het Bestedelingenhuis zijn bestemming heeft verloren, daarover is nog geen beslissing genomen. Het Bestedelingenhuis, dienende voor hetzelfde doel als vroeger het Proveniershuis, wordt toch na niet te langen tijd overgebracht naar het St. Catharinegasthuis en is ook een oud gebouw, dat wellicht later plaats zal moeten maken voor uitbreiding der Lichtfabrieken en dan is het Lazaruspoortje, dat tegen het Bestedelingenhuis staat aangedrongen, waarschijnlijk daar een sta-in-den-weg. Doch het stedelijk bestuur, dat zéér veel gevoelt voor alles wat nog is overgebleven uit vroeger eenwen, zal ook dan wel zorg dragen voor het bewaren van het monumentje uit de oudheid".

„Waar in bedoeld bericht sprake is van het „met zorg afbreken en het nommeren der verschillende gedeelten", daar heeft dit betrekking op het oude Proveniershuis, waarvan verschillende deelen, die artistieke of historische waarde hebben, bewaard blijven, om eventueel later een geschikte plaats te erlangen. Er is reeds sprake van, dat sommige gedeelten zullen worden, gevat in den gevel van het gebouw aan de Haven, waarin o. a. het archief der gemeente is ondergebracht, de z. g. Librye. Officieel is hierover echter nog geen besluit genomen".

Leestafel.

Bouwkundig Weekblad No. 4. Officieel Gedeelte. Afdeeling Utrecht, vergaderingen van 14 en 28 December 1909. — Afdeeling 's-Gravenhage, vergadering van 14 Januari 1910.
Wereldtentoonstelling te Brussel in 1910.
De ontsiering van stad en land, door J. H. W. Leliman b. i. (vervolg) met afbeeldingen.
Kroniek. Het Damplan van B. en W. — Evolutie van den kunstvorm (vervolg).

Architectura No. 3. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag der 1271ste Gewone Ledenvergadering van 19 Januari 1910.
Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht (vervolg) met afbeeldingen.
Populaire Voordrachten.
Proefnemingen met hydraulische mortels (vervolg).

De Bouwwereld No. 4. Eenige beschouwingen over de Woningwet, door J. van der Breggen c. i.
De Verbouwing der Rotterdamsche Beurs, met afbeeldingen.
Het werk van J. M. Olbrich, boekbeschouwing.

De Ingenieur No. 4. Het bepalen van het nuttig effect van gelijkstroommachines, door Dr. W. Lulofs M.Sc., met afbeeldingen.
Uit de rede van den Rector-Magnificus Prof. S. G. Everts c. i. over de lotgevallen der Technische Hoogeschool 1908—1909, door R. A. van Sandick c. i.
Rijnvaartverkeer van Amsterdam in 1909, met afbeelding.
XIVe Internationaal Tramweg-Congres te Brussel, programma.
Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw v. h. K. I. v. I. van 12 Januari 1910.
Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek v. h. K. I. v. I. van 15 Januari 1910.

Technisch Weekblad B. v. T. No. 4. Mededeelingen. — Officieel gedeelte. — Machinisten-vakgroep. — Uit de Afdeelingen. — Boekbespreking. — Wegen (vervolg). — Iets over Bogen en Gewelven (slot).

De Aannemer No. 4. Mededeelingen.
Betaling.
De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam III.
Uit Deventer.
Afdeelingsverslagen. Jaarverslag Middelburg.

De Nederlandsche Klei-Industrie No. 30. Het schmauchproces in den ringoven. — Eischen, aan goede baksteenklei te stellen. — De kleurende stoffen van de Klei. — Hypothecair crediet bij erfpacht.

De Natuur, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 1 van den nieuwen jaargang: Het Westland: P. C. — De monorailspoorweg van Brennan: S. Snijff. — Een voorname Schoenlappersfamilie: P. Fransen Jz. — De oorzaken van de duurzaamheid onzer gloeikousen: D. Stavorinus. — Het gebruik van Struisveeren: Mimosa. — Onze Kamerplanten in den winter: I. Baron. — Torenklokken: J. M.

Kleiboer — Huizen van Gewapend Beton: J. H. E. Rückert. — De Antarktische dierenwereld: J. Hendrik van Balen. — Schweinfürtergroen: G. Uhl. — Het spectroscopisch opsporen van elementen, voorkomende op verschillende hemellichamen: J. P. van der Marel. — Ingezonden. — Korte Mededeelingen. — Eenvoudige proeven, Wrijvingselectriciteit: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Varia

BERLIJN EN ZIJNE VOORSTEDEN.

De gemeente Berlijn telde in 1900 ongeveer 1,888,000, in 1905 2,040,000, in 1908 2,111,000 maar in 1909, volgens een pas openbaar gemaakte statistiek, 2,100,000 inwoners. Er is dus in een jaar tijds een achteruitgang van de bevolking met 11,000 zielen geweest.

Dit klopt met de vroeger gedane voorspelling, dat Berlijn gaandeweg niet meer zoo sterk in zielental zou toenemen en zelfs afnemen, deels ten gevolge van den grooten trek naar de voorsteden, deels ten gevolge van de daling van het geboortecijfer. Daarbij kwam in 1909 de ongunstige economische toestand.

Nu enkele getallen over de voorsteden. Charlottenburg had in 1900 nog maar 189,000, in 1905 reeds 239,000, in 1908 265,000 en in 1909 ongeveer 275,000 inwoners. De bevolking is daar in den loop van negen jaar met 45.5 pCt. vermeerderd.

Rixdorf, dat in 1900 met 90.000 de derde plaats innam, was reeds 1905 met 153,000 inwoners op de tweede gekomen. In 1908 telde het 205,000 en in 1909 220,000 inwoners. Van 1900 tot einde 1909 is de toeneming 130,000 of 144.4 pCt. geweest.

In Schöneberg woonden in 1900 ongeveer 95,000, in 1905 141.000, in 1908 160,000 en in 1909 163,000 menschen. Toeneming 68,000 inwoners of 71.6 pCt.

Een veel grooteren aanwas van bevolking heeft echter Wilmersdorf te boeken gehad. Van 30,000 zielen in 1900 is het in 1905 op 63,000, in 1908 op 87,000 en in 1909 op 96,000 gekomen. Toeneming 66,000 of 220 pCt. Kleiner was de toeneming van Lichtenberg, dat van 43,000 in 1900 op 78,000 in 1909 is geklommen. Toeneming 81.4 pCt. Maar het naburige Boxhagen-Rummelsburg groeide van 16,000 in 1900 tot 50,000 in 1909, een vermeerdering dus met 34,000 inwoners of 212.5 pCt.

Gansch buitengewoon was de uitdijging van het kleine Dahlem. In 1900 had het 200 inwoners. In 1909 waren er al 3100. De vermeerdering bedroeg hier dus 1450 pCt. Treptow bracht in dienzelfden tijd zijn zielental van 5300 op 21,000 (vermeerdering 296.2 pCt.)

Onder de groote voorsteden vallen nog te noemen: Weissensee 34,000 in 1900, 43,000 in 1909, toeneming 26.5 pCt.; Gross-Lichterfelde 23,000 in 1900, 41,500 in 1909, toeneming 80.4 pCt.; Pankow 21,500 in 1900, 40,400 in 1909, toeneming 87.9 pCt.; Steglitz 21,000 in 1900, 56,000 in 1909, toeneming 166.7 pCt.; Reinickendorf 14,700 in 1900, 31,000 in 1909, toeneming 110.9 pCt.; Friedenau 11,000 in 1900, 28,000 in 1909, toeneming 154.5 pCt. Ongeveer 100 pCt. en meer toeneming aan bevolking van 1900 tot 1909 hadden nog: Lankwitz, Mariendorf, Friedrichsfelde, Nieder-Schönhausen, Schmargendorf, Stralau en Zehlendorf.

De bevolking van Groot Berlijn, d. i. Berlijn met de dichtst bij gelegen voorsteden, bedroeg in 1900 2,539 000, in 1909 3,363,000. Daarvan komen op de stad Berlijn in 1900, gelijk gezegd, 1,888,000, in 1909 2,100,000 inwoners, op de voorsteden in 1900 651,000, in 1909 1,263,000. De toeneming van de voorsteden bedroeg dus in negen jaar tijds 612,000 zielen, terwijl Berlijn maar met 112,000 inwoners groeide, dus met een half millioen minder. Op deze wijze sluit zich om Berlijn geleidelijk een ring van andere steden heen, die met elkaar in enkele jaren hetzelfde aantal inwoners als de moederstad zullen krijgen. Houdt de groei van de voorsteden aan, — en daaraan valt niet te twijfelen, aangezien Groot Berlijn van 1908 tot 1909, ondanks den achteruitgang van de stad Berlijn met 11,000 inwoners, nog met 76,000 inwoners is toegenomen — dan zullen de voorsteden Berlijn mettertijd nog overvleugelen. Hun toeneming aan bevolking heeft immers van 1900 tot 1909 niet minder dan 94 pCt. bedragen, terwijl de stad in dienzelfden tijd maar met omstreeks 6 pCt. toenam.

EEN NIEUW BIJPRODUCT DER HOOGOVENS.

Een belangrijk nadeel van het hoogovensysteem, bij de produktie van ijzer, zijn de groote massa's slakken, die zich als afval om de ijzermijnen ophoopen en die er als geheel waardeloos in den weg liggen.

Er wordt als een nieuwe uitvinding aangekondigd, dat deze afvalprodukten met voordeel kunnen worden verwerkt tot glas voor bouwdoeleinden. De uitvinding bestaat in het bijvoegen van de vereischte hoeveelheid zand en glauberzout en in sommige gevallen van wat kalk in den hoogoven om de slak om te zetten in glas. Dit vloeibaar glas kan tot blokken gegoten worden of uitgewalst, met of zonder ijzerdraad er in, tot dakpannen, blokken voor bestrating, tegels en dergelijke bouwmaterialen meer. Voor 't geval het glauberzout en het zand niet direkt in den hoogoven kan worden gebracht, stelt men zich voor de slak in een omzettingsoven, met het zand en het zout, te smelten. Het effekt is hetzelfde, doch op laatstgenoemde wijze kost het proces extra brandstof.

Men verwacht van deze vinding eene groote verandering in het ijzerbedrijf en in de dakpannenindustrie, daar deze nieuwe pannen voor de helft van den prijs van gewone dakleien, in Engeland, kunnen worden gemaakt. Een dak met groote platen van dit fabrikaat belegd, vereischt geen dakvensters. Deze dakplaten kunnen in diverse kleuren, groen, blauw of rood gemaakt worden en eveneens in verschillende soorten van mooie bouwsteen, flink bestand tegen regen en vorst. De uitvinding is in handen van de „Patent Corporation, lim.", te Liverpool, die proeven neemt met slakken, van verschillende hoogovens aangevoerd.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

HILVERSUM. Het plan van de Volksbondbouwonderneming tot het bouwen van een arbeiders-villapark met 140 woningen te Hilversum is voorloopig van de baan, vooral tengevolge van de weinige medewerking van de zijde van het gemeentebestuur.

Een van de redenen van de weinige toeschietelijkheid van den raad was o.a. dat dit lichaam oordeelde, dat er geen behoefte was aan arbeiderswoningen.

(Vervolg Binnenland zie Bijblad.)

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106 – 151 AMSTERDAM **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Examens der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst.

Bouwkundig Opzichter, Maandag 28 Februari 1910 en volgende dagen;

Bouwkundig Teekenaar, Maandag 4 April 1910 en volgende dagen.

Aanmelding schriftelijk voor 4 Februari 1910 aan het bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.

Commissie voor den Raadhuisbouw.

ROTTERDAM. Onder dagteekening van 18 dezer hebben Burgemeester en Wethouders bij den raad het voorstel ingediend om over te gaan tot de benoeming van 3 leden uit zijn midden, ten einde zitting te nemen in een Commissie door B. en W. te vormen, en ten doel hebbende dit college te dienen van advies bij den bouw van het nieuwe Stadhuis en bij al wat daarmede samenhangt.

B. en W. zijn bij de bespreking der plannen, betrekking hebbende op den Stadhuisbouw, op het denkbeeld gekomen bedoelde Commissie samen te stellen uit een of meer raadsleden, enkele hoofdambtenaren der gemeente, en desgewenscht ook uit deskundigen buiten het gemeentebestuur, om onder leiding van den voorzitter van den Raad het noodige voorafgaande overleg te plegen en het gemeentebestuur bij de geheele voorbereiding ter zijde te staan.

Behalve de 3 te benoemen raadsleden stellen B. en W. voor om in meergemelde speciale commissie te doen zitting nemen den burgemeester alsmede den wethouder van de afdeeling plaatselijke werken, benevens den secretaris der gemeente, den directeur van gemeentewerken en den directeur der bouwpolitie. Wijders wordt de mogelijkheid opengehouden, dat de Commissie, indien dit nader noodig blijkt, ook andere deskundigen, buiten het gemeentebestuur staande, in zich opneme.

'S-GRAVENHAGE. Waarschijnlijk zal de Residentie op het voorbeeld van de Hoofdstad ook binnenkort hare Schoonheidscommissie krijgen.

Door B. en W. is namelijk den gemeenteraad een krediet gevraagd, teneinde op het voetspoor der gemeente Amsterdam voor deze gemeente in het leven te roepen een permanente commissie van deskundigen, die, daartoe door hen uitgenoodigd, hun zal adviseeren bij de beoordeeling van het uiterlijk aanzien van ontworpen gebouwen en andere bouwwerken, die aan schoonheidseischen hebben te voldoen.

Naar B. en W. zich voorstellen, zal de taak dezer commissie in de eerste plaats betreffen — en zich in den regel beperken tot — het beoordeelen van de teekeningen der gevels van gebouwen te stichten op terreinen, die door de gemeente aan derden onder eenigen vorm zijn afgestaan onder de bepaling, dat de teekeningen van de gevels der op die terreinen te stichten gebouwen van de vóór die terreinen te maken afsluithekken, enz. aan de goedkeuring van B. en W. zijn onderworpen; ook over de ontwerpen van andere bouwwerken, die daartoe aanleiding geven, zal het gevoelen der commissie worden ingewonnen.

Zij zal zijn samengesteld uit vijf alhier of in een der aangrenzende gemeenten wonende leden, van wie een te benoemen door het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, één door de afdeeling 's-Gravenhage van die Maatschappij, één door den raad van bestuur der Academie van Beeldende Kunsten alhier — welke alle, daartoe door B. en W. aangezocht, welwillend hun medewerking ten deze hebben toegezegd — en twee door B. en W.

NIJMEGEN. Eenige jaren geleden werd de achthoekige Karolingische kapel op het Valkhof rondom en van binnen ontgraven, opdat het muurwerk beter tegen vocht zou zijn beschermd. Ook won het monument erdoor in aanzien.

De directeur van gemeentewerken achtte het wenschelijk dat dezelfde maatregel zou worden toegepast op de Ruïne (z.g. Romaansche kapel), in welker omgeving het Valkhofniveau vele jaren terug in de vorige eeuw ook ruim 1 M. werd verhoogd: de vloer van de kapel zou ongeveer 1½ M. lager hebben gelegen dan het grasveld vóór de Ruïne.

De plaatselijke commissie voor gedenkstukken van geschiedenis en kunst, over het denkbeeld van den directeur gehoord, adviseerde tot uitvoering, waartoe nu B. en W. het voorstel deden, dat in de dezer dagen gehouden raadsvergadering werd aangenomen, met 18 tegen 6 stemmen. In zijn in 1909 verschenen werk over „Oud-Nijmegen's kerken, kloosters, gasthuizen, enz.", schrijft de heer Van Schevichaven, gemeente-archivaris, dat de Ruïne thans nagenoeg algemeen wordt erkend als de apsis van een kerkje, gebouwd door Barbarossa, omstreeks 1157. Nadat dit kerkje, waarschijnlijk tijdens de verbouwingen van den Burcht door de gemalin van Hertog Arnold in 1450—1453 aangebracht, gedecht was aan den nieuwen vleugel, die van N. naar Z. liep, schijnen er geen kerkdiensten meer gedaan te zijn.

Personalia.

— De heer H. E. Hoogsma, directeur der gemeente-gasfabriek te Baarn, heeft tegen 1 Mei eervol ontslag gevraagd.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-teekenaar, op het bureau van den Provincialen Waterstaat van Friesland te Leeuwarden tegen nader overeen te komen voorwaarden. Zich te wenden tot den Hoofdingenieur te Leeuwarden (Gouvernementshuis). (1)

— Technisch ontwikkeld persoon op een fabriek hier te lande, voor machineteekenen, gedeeltelijk toezicht op het bedrijf, ter assistentie van ingenieur, enz. Brieven onder letters M. N. aan het bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noord-Holland (standplaats Haarlem), jaarwedde f 2200 tot f 3500. Vóór 15 Februari c.k. een verzoek op gezegeld papier in te dienen bij Gedeputeerde Staten. (1)

— Opzichter (tijdelijk). Br. op zegel voor 31 Jan. aan den Gemeente-Bouwmeester te Ter Neuzen. (1)

— Energiek Persoon, bekend met de uitvoering van werken in betonijzer in staat de leiding op zich te nemen. Brieven no. 40826, Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwk. opzichter-teekenaar, voor 5 maanden. Indiensttreding zoo spoedig mogelijk. Br. onder letter D, aan G. Odé's Boekhandel, te Schiedam. (1)

— Constructeur, op eene Machinefabriek en IJzergieterij voor den algemeenen Machinenbouw, niet beneden 30 jaren. Zich aan te melden, onder lett. V B 894, „Nieuws v. d. Dag." (1)

— Ingenieur-Technicus, op een Handelskantoor, als Correspondent en Administrateur, voor de leiding van Magazijn en Werkplaats. Kennis van Electro-Techniek vereischt. Br. lett. J M 837, N. v. d. D. (1)

— Machine-Teekenaar, middelbare leeftijd, algemeene ervaring, motorenkennis aan de Alkmaarsche IJzer- en Metaalgieterij, te Alkmaar. (1)

— Leeraar in timmeren, vakteekenen, constructieleer en materialenkennis. Leeraar in smeden en bankwerken, vakteekenen, enz. Aanvangsjaarwedde voor elk f 1000 met 4 twee jaarlijksche verhoogingen van f 50. Leeraar in machineteekenen en stoomwerktuigkunde, motoren-techniek en electriciteit. Jaarwedde f 1200—f 1600, allen aan de Ambachtsschool Schiedam. Indiensttreding 10 April. Stukken en teekeningen voor 31 Jan. a. s. aan den Directeur D. R. Gerhardt, St. Liduinastraat 15. Inlichtingen Maandags en Donderdags van 2—4 uur. (2)

— Opzichter bij de Gemeentereiniging te Enschede, voorloopig voor één jaar, later vaste aanstelling, bezoldiging f 600 tot f 800. Sollicitatiën, op zegel, aan Burgemeester en Wethouders vóór 1 Februari a. s. (2)

— Opzichter-Teekenaar, tegen 1 Februari a.s. voor 1 jaar, niet jonger dan 25 jaar. Salaris f 90 per maand, met vrij wonen. Br. t. A P 553, N. v. d. D. (2)

— Ingenieur bij de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing, aanvangsalaris f 1200 per jaar. Zich vóór Februari a. s. aan te melden bij den Hoogleeraar HK. J. Heuvelink te Delft. (2)

— Technikér, om een middelgroote constructiewerkplaats en machinefabriek te leiden. Brieven onder letters A. B. Bureau „Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUIJSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

39	Bouwk.Opz.-teek.,	23—50 j., f 70—f 125	p.m.
22	BouwkOpz.-Uitv.,	24—50 j., f 70—f 125	„
28	Bouwk. Teek.	22—44 j., f 60—f 125	„
12	Waterb. Opzr.	22—50 j., f 60—f 110	„
7	Aank. Bouwk. Opz.	20—21 j., f 40— f 50	„
9	Chef-machinisten	24—39 j., f 80—f 150	„
1	Werkt. opz. (constr.)	27 j., f f 100	„
6	Werkmeesters	24—47 j., f 90—f 150	„
4	Werktuigk. Teek.	23—40 j., f 50—f 150	„
2	Aank. Werkt. teek.	19—21 j., f 30—f 40	„
10	Electrotechniker	23—35 j., f 60—f 150	„
1	Werkmeester Modelmakerij en Gieterij	—47 j., f —f 100	„

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parquetvloeren (2)

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Asbest platen en Asbest leien voorradig.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 31 Januari.

Amsterdam, ten 1.45 ure, door de Holl IJz. Spoorweg-Mij. in het Centraal station, bestek no. 1160: het wijzigen en vergrooten van de Perrongebouwen en het verlengen van de perronoverkapping op het station Apeldoorn, raming f 6890; het bestek te bekomen aan het Admin stratiegebouw Droogbak. Dienst van Weg en Werken, kamer 150. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Wemeldinge. Door het gem. bestuur: de levering van 100 000 eenigszins getrokken straatklinkers, te leveren franco op den wal te Wemeldinge voor 1 Maart 1910. Prijsopgaaf met monsters te zenden aan den burgemeester voor of op 31 Januari 1910.

Enschede, ten 11.30 ure, door den arch. H. Reijgers voor den heer I. Serphos Hz.: het bouwen eener villa aan de Rembrandtlaan, bestekken en teekeningen te bekomen bij den arch.

Portugaal, ten 11 ure, in de consistorie der geref. gem.: het bouwen van een woonhuis voor rekening van voorn. gem.; aanw. gehouden, bestek en teekening te bekomen bij den bouwk. J. Meijboom te Hoogvliet.

Sellingen, ten 11 ure, door het gemeentebestuur van Vlagtwedde: a. het bouwen van een school met 6 lokalen enz. te Ter Apel: b. het bouwen van een onderwijzerswoning aldaar; c. het leveren en plaatsen van de schoolmeubelen, enz.; bestekken en teeken. te bekomen bij den arch. L. Sterenberg te Sellingen, aanw. gehouden, inlicht. bij den architect van 12—12.30 ure.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . . f	4.000.000,00
Reservefonds ult. 1908 . „	1.371.077,58
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908 . . . „	155.388,58
Uitgekeerd a/n Verzekerden tot ult. 1908 . . . „	34.314.868,07

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Ter Neuzen, ten 11 ure, door den bouwk. J. Scheele, in het hotel Den Appel: het maken van eene overkapping voor het bergen van steenkolen, bij den Schuttershofweg aldaar; bestek en teek. ter inzage in genoemd hotel; aanw. gehouden.

Langelo, ten 2 ure, door den heer D. Tolmer: het bouwen van een boerenbehuizing met schuur, onder bijlevering der materialen; bestek en teek. ligt ter inzage in het logem. van L. Hoff te Norg, alwaar tevens inl. worden gegeven.

Neede, ten 12 ure, door den arch. T. Broekhuyzen in het hotel Wullink; het bouwen van een villa; bestek en teek. ligt ter inzage in voorn. hotel; aanw. den dag der besteding vm. 10 uur.

Schalkhaar, ten 3 uur, door het bestuur der coop. stoomz. fabriek te Colmschate bij het E. H. Klein Koerkamp te Schalkhaar: het bouwen eener directeurswoning op een terrein gelegen bij de fabriek; bestek en teek. liggen ter inzage vanaf 25 Jan. ten huize van aanbesteding en bij Cellarius te Colmschate.

Winterswijk, ten 12 ure, door de firma Zwanenberg en Co. te Oss in het hotel de Klok te Winterswijk: het bouwen van een ketelhuis en machinekamer c.a. te Winterswijk; bestek en teek. ter inzage in genoemd hotel en inl. bij den arch. H. van der Schaaf.

DINSDAG 1 Februari

Enschede, ten 11.30 ure, door het bestuur van de vereeniging De Volkswoning ten gem. huize in perc. en massa: a. het bouwen van 43 woningen in twee en twintig blokken, aan de Pluimstraat; b. het glas en verfwerk dezer woningen en c. het leggen der gas- en waterleiding in bovengenoemde woningen. Bestekken en teekeningen ten kantore van den Architect J. C. Kromhout v. d. Meer verkrijgbaar. Aanwijzing 31 Januari 2 uur.

DONDERDAG 3 Februari.

Schiedam, ten 2 ure, door N. V. Houthandel v.h. F. W. v. d. Elst en Co. in het café Hoek, het bouwen van 2 houtloodsen en eenige daarmede in verband staande werken. Het bestek ter inzage in genoemd Koffiehuis en verkrijgbaar bij de N. V. Houthandel v.h. F. W. v. d. Elst & Co. te Schiedam. Aanwijzing 26 Januari a. s. 10 uur.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 5 FEBRUARI 1910. No. 6.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bouwkunst en Internationalisme.

Er is een tijd geweest, dat wij het druk hadden over onze Nationale Bouwkunst; en niet wij Nederlanders alleen, maar ook in andere landen, vooral in Duitschland en Frankrijk, sprak men in dien tijd over niets anders. Zelfs is er grond voor de veronderstelling, dat de mode der Nationale Bouwkunst van elders hierheen is overgewaaid, maar hoe dit zij, wij hadden het er druk over en, zooals wel bijna vanzelf spreekt, wij zaten er elkander over in de haren, want wij waren het verre van eens over de vraag, wat eigenlijk onder Nationale Bouwkunst moest worden verstaan. Beweerde Alberdingk Thym destijds, dat wij in den stijl onzer wagen en poorten moesten bouwen, in den stijl der zestiende eeuw dus, om echt nationaal te zijn, een sterke partij was de meening toegedaan, dat slechts in de zeventiende eeuw een specifiek nationale Nederlandsche Bouwkunst tot uiting was gekomen. Men mocht zelfs niet te ver gaan in die eeuw, want, wat de tweede helft had opgeleverd, behoorde reeds tot het barok, waarvan men een afkeer had, en Jacob van Campen werd wel geëerd als een groot meester, maar toch werd betreurd, dat hij eigenlijk bij ons den vervaltijd had ingeluid.

In Frankrijk was iets ongehoords voorgevallen. Viollet le Duc, een architect van groot talent, scherpzinnig opmerker, daarbij „charmant causeur et habile dessinateur", had het gewaagd, de nationale Ecole des Beaux-Arts in hare beginselen aan te tasten. Het gelukte hem evenwel niet, deze instelling op hare grondvesten te doen wankelen; hij zag zich spoedig genoodzaakt, het veld te ruimen, wat hem evenwel niet belette om in zijn beroemde „Entretiens sur l'Architecture" stellingen te verkondigen, die lijnrecht tegen de beginselen van de Ecole ingingen. Meer nog dan in de genoemde Entretiens treedt in zijn niet minder beroemde „Dictionnaire de l'Architecture Française" het streven op den voorgrond, om de gothiek, die in de dertiende eeuw tot hare hoogste ontwikkeling kwam, als den specifiek nationalen bouwstijl van Frankrijk te decreteeren.

In Duitschland voelde men zich het meest aangetrokken tot de „einheimische" Renaissance, die vooral in de oude Rijkssteden door een groot aantal monumenten in de rijkste verscheidenheid vertegenwoordigd was.

Mannen als Ewerbeck en Ortwein omringden zich met een staf van vaardige teekenaars; bij honderdtallen werden de oude gebouwen opgemeten en in teekening gebracht. Fritzsche maakte het zich gemakkelijker en riep den photograaf te hulp.

In Engeland, dat steeds minder onderhevig was aan invloeden van buiten, heeft de nationale beweging zich niet zoo sterk geopenbaard als op het vasteland. Er is misschien in dien tijd wat meer dan vroeger over den Queen-Ann-stijl gesproken, maar de aanhangers der Engelsche gothiek lieten zich daardoor niet van hun stuk brengen. Gedragen door de nationale traditie heeft de Engelsche bouwkunst geen behoefte gevoeld aan een nationale opfrissching.

Waar de beweging zich wel openbaarde, bedoelde zij echter veel meer dan een opfrissching alleen. Zij bedoelde niets minder dan een algemeenen opbloei der Bouwkunst, een

terugkeeren van den gouden tijd. De negentiende eeuw zou in de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst geen mindere figuur mogen maken dan de zeventiende, integendeel zij zou die overtreffen, omdat men zich zou weten te vrijwaren voor de misslagen, in vroeger tijd begaan.

Het is niet gemakkelijk om met juistheid de oorzaken aan te geven, die tot deze nationale beweging hebben geleid. De meest voor de hand liggende verklaring is wel deze, dat zij een reactie was tegen vreemde invloeden, waarvan men genoeg had. In de eerste plaats werd de studie der klassieke orden, zoolang beschouwd als het eene noodige, als van twijfelachtige waarde terzijde gezet. Wel werden aan de weinige scholen, waar Bouwkunst onderwezen werd, nog die orden geteekend, maar zonder dat men recht begreep, waartoe dit eigenlijk diende, want in de practijk had men de klassieke vormen reeds lang prijsgegeven. De richting van Schinkel, die in Duitschland gepoogd had, de zuiver Helleensche vormen weder ingang te doen vinden, had ook hier te lande enkele volgelingen aan te wijzen, maar het is de eveneens uit Duitschland ingevoerde romantiek geweest, die het meest direct tot de reactie aanleiding heeft gegeven.

De Rijksbouwmeester Rose heeft door de fantastische opvattingen, in zijn bouwwerken tot uiting gebracht, maar het meest nog door zijne fantastische restauratie van een der belangrijkste oud-Nederlandsche monumenten, de Ridderzaal te 's-Gravenhage, zonder het zelf te willen, tot het te voorschijn komen van nationale neigingen den stoot gegeven. In zekeren zin moeten wij hem dankbaar zijn, dat zijn doordrijven destijds de reactie heeft verhaast, die ons van de mode der romantiek heeft verlost, ten minste wanneer er reden tot dankbaarheid is en dit kan alleen het geval zijn, wanneer aangetoond kan worden, dat de periode van de z.g. Nationale Bouwkunst, die toen gevolgd is, iets meer geweest is dan een nieuwe mode en werkelijk tot verdere ontwikkeling heeft bijgedragen.

Wanneer men aanneemt, dat elke ernstige poging, ook al gaat zij van beginselen uit, die later verkeerd blijken, onze ervaring verrijkt, ons iets leert, en er altijd eenige vrucht van overblijft ten bate van hen, die na ons komen, dan vormt elke richting, elke mode zoo men wil, een schakel in de evolutie, die men voor het overzicht van een tijdperk, dat zulk een rijke afwisseling te zien geeft als de negentiende eeuw, niet missen kan.

De nationale beweging heeft echter al evenmin tot een resultaat van eenigszins blijvenden aard gevoerd dan alle andere pogingen, om althans eenigszins den weg af te bakenen, dien de beoefenaar der bouwkunst in den modernen tijd zou hebben te volgen, om te komen tot bevredigende uitkomsten. Met hen, die als leiders en wegwijzers op den voorgrond traden, was het precies gesteld als ook heden ten dage. Gelijk gewoonlijk de windwijzers op onze openbare gebouwen, wezen zij ieder een anderen kant uit.

De vergelijking is wel niet in alle opzichten vleiend, maar zij gaat op, ook wat betreft de oorzaak van het verschijnsel bij de windwijzers, die daarin te zoeken is, dat zij òf geheel zijn vastgeroest òf te moeilijk draaien. Voorbeelden van een vastgeroest zijn in begrippen, die hebben uitgediend, vindt men in alle tijdperken, ook in dat, waarin wij thans leven, en tot het aanvaarden van nieuwe begrippen gaat niet iedereen even gemakkelijk over. Wij, Nederlanders, zijn te zeer gewoon, de gevolgen onzer handelingen vooraf te wikken en te wegen, dan dat wij ons blindelings zouden laten medesleepen, ook door den meest talentvollen verkondiger van nieuwe denkbeelden. Zoo was het ook in den tijd onzer nationale beweging in de Bouwkunst. Wij wilden allen wel nationaal zijn, maar ieder liefst op zijn eigen wijze.

Verschillende richtingen teekenden zich duidelijk af. Viollet le Duc had voor zijne in boeienden stijl uiteengezette denkbeelden vele aanhangers gevonden, wel misschien meer in de kringen der ontwikkelde leeken, dan in die der practische bouwmeesters, evenals dit thans b.v. met Ruskin's leerstellingen het geval is, maar in elk geval deed de invloed van den Franschen bouwmeester en archeoloog zich gevoelen en vonden zijn beginselen ingang bij hen, die bij het kiezen eener nieuwe richting, zich nauwkeurig rekenschap van hun doen wenschen te geven.

Zoo deed hier dan de rationeele Bouwkunst hare intrede en door een samenloop van omstandigheden, waarover wij hier niet in bijzonderheden behoeven te treden, werd zij spoedig tot Officiëele Bouwkunst verheven.

Dit gaf aanleiding tot een langdurige en heftige oppositie van de zijde dergenen, die meenden, en van hun standpunt terecht, dat de wederopbloei onzer nationale Bouwkunst hierdoor geenszins zou worden bevorderd. Het rationeele, het redegevende, althans volgens de opvatting der navolgers van Viollet le Duc, die zich meermalen „plus royaliste que le roi" betoonden, was in de monumenten van de zeventiende eeuw moeilijk te vinden. De bewonderaars onzer Renaissance verklaarden, dat dit rationalisme tot de middeleeuwen behoorde en dat de toeleg der voorstanders daarvan slechts was, ons naar de middeleeuwen terug te voeren, naar een tijd dus, toen van een Nederlandsche nationaliteit eigenlijk nog geen sprake was.

Zij gingen hun eigen weg, bestudeerden ijverig oude geveltjes, schetsten en teekenden veel en verzamelden naar het beginsel van het Fransche spreekwoord: „on prend son bien ou on le trouve" in hun bibliotheken en in hun schetsboeken alles, wat zij gebruiken konden. Heel veel moeite kostte het niet, op die wijze in korten tijd een aardige verzameling motieven bij elkander te krijgen en, met dezen voorraad toegerust, ging men nationale Bouwkunst maken.

Het resultaat hing in hoofdzaak af van den smaak en het combinatievermogen van den ontwerper en inderdaad is in die dagen menig bouwwerk verrezen, waarvan men zeggen kon, dat het op verdienstelijke wijze was samengesteld uit aardige détails, maar wij verbazen ons er thans over, dat in dien tijd vele werkelijk verdienstelijke bouwmeesters in ernst gemeend hebben, op die wijze onze nationale Bouwkunst te kunnen doen herleven.

Toch evenwel heeft deze periode veel bijgedragen tot de kennis van de architectuur uit den bloeitijd der Republiek. Met die kennis was het tot dien tijd vrij treurig gesteld. Werd ook op enkele scholen aan de hand van Duitsche leerboeken Geschiedenis der Bouwkunst onderwezen, het leek wel of in Nederland de Bouwkunst geen geschiedenis had gehad en wel om de eenvoudige reden, dat zij niet geschreven was.

Een der merkwaardigste gebeurtenissen voor de Nederlandsche Bouwkunst mag dan ook wel genoemd worden de verschijning van het bekende werk van Galland „Geschichte der Holländische Baukunst und Bildnerei", dat het licht zag, toen de nationale beweging eigenlijk reeds voorbij was, maar onmiskenbaar als een uitvloeisel daarvan kan worden aangemerkt.

Galland's werk bevat misschien hier en daar onjuistheden en beschouwingen, die de Hollandsche lezer niet altijd deelen zal, het heeft ontwijfelbaar de verdienste, vele Hollandsche bouwmeesters, de Hollandsche Renaissance te hebben leeren kennen of beter te leeren kennen en die meerdere kennis heeft, niet onwaarschijnlijk, op haar beurt weder medegewerkt, tot het besef, dat het doen herleven van de Hollandsche Renaissance in den modernen tijd iets onmogelijks was, even onmogelijk als het weder uit den doode oproepen van elk willekeurig ander vervlogen tijdperk.

Maar wat bedoelt men dan thans, wanneer men over nationale Bouwkunst spreekt?

(Slot volgt.)

Amsterdam's Raadhuis.

Zou het werkelijk ernst zijn met de beweging, die te Amsterdam gaande is en die niets meer of minder beoogt dan het verkrijgen van een der Hoofdstad waardig Raadhuis aan den Dam? Hoe is die beweging begonnen?

De heer Wibaut, in de laatstgehouden raadsvergadering in bedenking gevende, den burgemeester, wat zijn burgerlijken staat betreft, voortaan te scheiden van zijn hoedanigheid als representant van de gemeente en derhalve hem — onafhankelijk van zijn bezoldiging — een bedrag toe te leggen voor receptiekosten enz., wilde in verband daarmede het stadhuis aanwijzen als gelegenheid van ontvangst en onthaal.

Hij moet toen zeker een ander stadhuis voor zijn verbeelding hebben zien rijzen, dan het tegenwoordige Prinsenhof. Want inderdaad, als de burgemeester in diezelfde zitting voor zijn opvolger een woning bepleitte, waarin hij zonder voor zijn waardigheid te blozen, voorname vreemdelingen kan binnenleiden, dan geldt ditzelfde toch ook van het Stadhuis, den zetel van het gemeentebestuur!

Dat het Prinsenhof alles behalve aanspraak kan maken op de nnaam van een der Hoofdstad waardig Raadhuis, is algemeen bekend. Bovendien is het herhaaldelijk door aanhechting van belendende perceelen onstane gebouwencomplex, waarin thans de gemeentediensten gevestigd zijn, zeer duur in 't gebruik. Wie 't niet bij ervaring weet, heeft geen begrip van de wonderlijke verdeeling en verspreiding der bureaux over allerlei kleine kamers en hokjes, te bereiken door moeilijk te vinden gangen, soms over zolders en afgeschoten dakgoten. Het is een ware doolhof, die het overzicht over en toezicht op het personeel zoo goed als onmogelijk maakt, gezwegen van de natuurlijk groote kosten van onderhoud, schoonhouden, verwarming, die zulk een ordeloos samenstel van lokalen en lokaaltjes vereischt.

Een en ander heeft blijkbaar het raadslid Boissevain op het denkbeeld gebracht, een voorstel bij den Gemeenteraad in te dienen, om B. en W. uit te noodigen een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid, om op het bij de nieuwe indeeling van den Dam aan de oostzijde beschikbaar komende terrein (dus tegenover het Koninklijk Paleis) een nieuw Raadhuis te stichten.

In de toelichting zegt de voorsteller, dat hem is gebleken, dat van verschillende zijden sympathie bestaat voor een dergelijk plan, waarom 't hem wenschelijk voorkomt, dat althans onderzocht wordt, of het denkbeeld voor verwezenlijking vatbaar is.

Naast een onderzoek naar de kosten — mede in verband met de te stellen aesthetische eischen, — zou een onderzoek moeten plaats vinden, of het beschikbaar komend terrein — hetzij met of zonder onteigening, — voldoende is en, zoo niet, of een deel der bureaux en afdeelingen in het tegenwoordige stadhuis gevestigd kan blijven.

Dat het voorstel van den heer Boissevain werkelijk instemming vindt en in invloedrijke kringen, blijkt uit het bericht, dat dezer dagen ter Beurze in de nis der Nederlandsche Handelmaatschappij door de heeren mr. N. P. van den Berg, president van de Nederlandsche Bank; J. T. Cremer, president van de Nederlandsche Handelmaatschappij, en S. P. van Eeghen, voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken hier ter stede, het volgend adres aan den Gemeenteraad ter teekening werd neergelegd:

„De ondergeteekenden, allen bij den handel en den bloei van Amsterdam betrokken;

„van meening zijnde, dat de waardigheid der stad niet langer gedoogt het voortduren van den tegenwoordigen toestand, waarin het gemeentebestuur in onooglijke en in ongeschikte lokaliteiten gehuisvest is, en een gelegenheid voor plechtige ontvangsten van gemeentewege zelfs geheel ontbreekt;

„veroorloven zich Uw college uit te noodigen, het er heen te leiden, dat naar de uitvoerbaarheid van het denkbeeld, om in het bestaande gebrek door den bouw van een Raadhuis op den Dam te voorzien, een ernstig onderzoek ingesteld wordt, en geen verkoop van terrein aan den Dam goed te keuren, hetzij onverhoopt de onuitvoerbaarheid van het plan mocht blijken."

Op het adres werd druk geteekend.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Maandagavond heeft de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" haar jaarvergadering gehouden, onder voorzitterschap van den heer P. A. Weeldenburg, waarin het jaarverslag over den toestand der vereeniging werd uitgebracht. Uit dit verslag bleek, dat de algemeene toestand der vereeniging bevredigend kon genoemd worden, al waren niet alle punten van het werkprogramma in gelijke mate tot hun recht gekomen. Betreurd werd het verlies van een aantal leden, waartegenover geen gelijke aanwinst stond, zoodat het ledental van 220 op 202 terug was gegaan. Ook het bezoek op de vergaderingen, dat gemiddeld slechts 25 leden bedroeg per vergadering, kon beter zijn. Weinig succes hadden ook tot nu toe de schetsavonden gehad, en de zomerexcursie moest bij gebrek aan deelneming achterwege blijven. De financiën der vereeniging daarentegen verkeerden in een gunstigen staat, en een groot succes waren dit jaar weer de prijsvragen en de daarmede verbonden tentoonstelling te noemen. De verkiezing van leden in het bestuur en de verschillende commissiën, ter vervulling van vacaturen wegens periodieke aftreding en andere oorzaken, werden verdaagd tot een over twee weken te houden algemeene vergadering.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Voordrachten over Bouwkunst.

Zaterdag 29 Januari j.l. is in het Nutsgebouw te Amsterdam de eerste van de nieuwe serie populaire voordrachten over bouwkunst gehouden, uitgaande van het genootschap „Architectura et Amicitia".

Deze voordrachten, alle gewijd aan „De Woning", werden ingeleid door den heer J. E. van der Pek, ingenieur-architect aldaar, met een historisch overzicht.

Hij behandelde de ontwikkeling van het huis in verband met de van Egypte zich over Europa verspreid hebbende beschaving en de invloeden, welke die beschaving op de indeeling en de inrichting van het huis heeft geoefend.

De voordracht werd door fraaie lichtbeelden verduidelijkt.

Het eerste beeld vertoonde een Egyptisch huis, ingericht naar de gebruiken en het klimaat dier streken. Het bestond uit een vrij groote, overdekte binnenplaats met daaromheen gegroepeerde vertrekken zonder vensters en terrasvormige daken. Het daarop volgende beeld gaf een Grieksche woning van 800 v. Chr. te zien (het huis van Odysseus te Ithaka), een vrij groote afwijking vertoo-

nende met het vorige, hoewel de typen veel overeenkwamen. Het bestond in hoofdzaak uit een open doorgang, waaromheen de lokalen gegroepeerd zijn, voor mannen en vrouwen afzonderlijk. Een tweede plattegrond van 380 v. Chr. vertoonde een woning, gelegen aan twee open plantsoenen, verbonden door een smallen doorgang. Om de plaatsen waren de woonkamers gegroepeerd; de voornaamste helft wederom voor den huisheer, de andere helft voor de vrouwelijke sekse.

Deze scheiding tusschen woning voor de mannen en die voor de vrouwen is karakteristiek voor de Grieksche beschaving.

Hierop volgde een voorstelling van het Romeinsche huis, ontwikkeld uit het Grieksche, waarop men reeds het zadeldak ziet toegepast, dat later in de Westersche woning veelvuldig zal voorkomen. Een intérieur van een rijker huis uit Pompei gaf te zien het atrium, het compluvium en het impluvium.

Opmerkelijk is hier, dat het tablinum, de plaats waar de bewoner zijn zaken dreef, midden in het huis gelegen is.

Een schoone perspectief van het huis van Cornelius Rufus werd vertoond, benevens een mozaïekvloer, eenvoudig gedecoreerde wanden en wandversieringen.

Een volgend beeld vertoonde de beroemde huisurn van Aschersleben, waarin de asch der overledenen bewaard werd; deze urn, naar den vorm „huisurn" genaamd, geeft 't prototype weer van het Germaansche huis (lage muren met hoog zadeldak).

Hier wijdde de spreker uit over de Saksische en Germaansche invloeden, welke zich in West-Europa, dus ook in ons land, hebben doen gelden.

Op deze bespreking volgde de beschouwing van eene boerenwoning („los huus"), zooals die nog in den Gelderschen Achterhoek en Overijsel voorkomt. De Saksische boerderij bestaat uit een groote middenruimte, aan twee zijden begrensd door kleinere, waarin de slaapplaatsen en stallen zijn ondergebracht. Opmerkelijk is hierbij de sterke afwijking van de Grieksche en Romeinsche woning, waar de bewoners naar de seksen zeer zorgvuldig gescheiden waren, terwijl in de Germaansche woning mensch en dier in één ruimte samenwonen.

Het gezin leefde bij voorkeur voor de ramen, gezeten om een zeer primitieve stookplaats zonder rookkanaal.

Als combinatie van de twee besproken hoofdtypen volgde nu het laat-Romaansche huis (1100), waarin Gallo-Romeinsche invloeden duidelijk zichtbaar zijn.

Het laat-Romaansche woonhuis bestaat uit voor- en achterkamer door een binnenplaats gescheiden en heeft een trap, leidende naar de verdieping, die ruimte biedt aan een gezellige huiskamer, met ramen aan de straat en aan drie zijden voorzien van banken.

Uit deze inrichting blijkt het wonen aan de straat en aan den haard tegelijk. Opmerkelijk is bij deze huizen met verdieping het sterk uiteenloopende karakter van onder- en bovenbouw. Het onderste gedeelte was namelijk van steen opgetrokken, het bovenste veelal van hout of van vakwerk; het geheel door een spits dak afgesloten.

Onder dat dak was gelegenheid om een zolder en een vliering aan te brengen.

Van dit type naar het Amsterdamsche woonhuis van ± 1750, met plaats, zij-, binnen- en achterkamer, gang en trap, was maar één stap.

De plaats heeft hier wel is waar eene andere bestemming gekregen, doch de vorm is nog volkomen dezelfde gebleven.

Na de pauze werden een reeks van intérieurs vertoond, ten einde de ontwikkeling te doen zien van de hoofdfactoren: vloer, plafond en wand.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

De vereeniging „Arti et Industriae" heeft verleden week in de Arti-zaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis hare jaarvergadering gehouden.

In zijn openingswoord uitte de voorzitter, de heer Johs. Mutters Jr., een heilwensch voor de vereeniging en hare leden, ter gelegenheid van het nieuw ingetreden jaar. Hij sprak daarbij den wensch uit, dat dezelfde kracht en eenheid in de vereeniging zouden blijven voortbestaan, die het afgeloopen jaar hadden gekenmerkt, en ook in het nieuwe jaar eene serie leerrijke bijeenkomsten voor de vereeniging zou mogen zijn weggelegd.

Onder de ingekomen stukken bevond zich o. a. een schrijven van de vereeniging „Het Groene Kruis", houdende inlichtingen aangaande de door deze vereeniging gevraagde ontwerpen voor een doeltreffende reclameplaat voor haar te Utrecht te houden jubileumstentoonstelling, welk schrijven voor de leden ter inzage gesteld werd.

Als gewoon lid der vereeniging werd daarop met algemeene stemmen aangenomen de heer J. H. Kremer, directeur der N. V. „Hengelosche Trijpweverij", te Hengelo.

Uit het jaarverslag van den penningmeester bleek, dat, niettegenstaande de viering van het 25-jarig bestaan der vereeniging, de rekening sloot met een batig saldo van ruim 316 gulden.

De 1e secretaris, de heer P. E. van Leeuwen, bracht vervolgens het jaarverslag van „Arti et Industriae" uit, waaraan het volgende is ontleend:

Het samenstellen van het gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der vereeniging in 1909, dat een overzicht zal geven van de kunstnijverheid in de laatste 25 jaren, is door den omvang van den daaraan verbonden arbeid nog niet beëindigd.

Het jaarverslag slaat allereerst een blik buiten onzen kring en constateerde dan, dat bij onze Oostelijke naburen onze Hollandsche kunstnijverheid niet weinig wordt gewaardeerd, getuige nog weer de tentoonstelling van werken van de voormannen onzer Hollandsche kunstnijverheid in October en November 1909 in het museum Folkwang te Hagen in Westfalen, waarvan vrij zeker alweer een gevolg is geweest, dat een onzer beste kunstnijveren, die ook hier steeds meer waardeering deelachtig werd, F. Zwollo te Amsterdam, zich in de volgende maand in Duitschland zal gaan vestigen.

Het verslag spreekt de hoop uit, dat zijn kunst niet zal beinvloed worden door een langdurig verblijf in Duitschland.

Dat onze jonge kunstnijveren hier kunnen blijven, kan alleen bereikt worden, indien van overheidswege de kunstnijverheid, die zich al meer en meer in goede richting begint te ontplooien, krachtig gesteund wordt. Het ligt dan ook op den weg der vereenigingen voor kunstnijverheid, alle pogingen in het werk te stellen om de regeering in die richting te pousseeren.

Ook het publiek kan in dit opzicht veel medewerken, door, zooveel zulks mogelijk is, alleen Nederlandsche kunstnijverheid te koopen. In niet minder mate kan hiertoe ook nog bijdragen een wet ter bescherming van den industrieelen eigendom. Hoopten we een vorig jaar reeds weer op het congres te Berlijn, we zagen dit jaar de vooruitzichten nog niet verbeteren. Het gaat daarmee, als met zooveel, een echten slakkengang.

Ook dit jaar wordt weder met dankbaarheid gewezen op de groote stoomvaartmaatschappijen, die de betimmering van nieuwe booten — de maatschappij Zeeland zelfs drie — aan onze nationale kunstindustrie opdroegen.

De kunstnijverheidsschool te Haarlem gaat haar vasten weg, steeds krachtig geleid door haar energieken directeur, den heer A. E. von Saher. Deze verstrekte ook veel steun

aan de Nederlandsche kantwerkschool te 's-Gravenhage, die zich in langzamen maar voortdurenden vooruitgang mag verheugen, ook vooral door den krachtigen bijstand van den heer jhr. E. van Loon, wien geen geldelijke opoffering te zwaar weegt. Hoe gelukkig zou „Arti" zich rekenen, als er meerdere personen waren, die zoo krachtig de kunstnijverheid wilden steunen en „Arti" om voorlichting vroegen, want de Vereeniging stelt zich ook ten doel om beurzen te verwerven voor jonge kunstenaren om hen in staat te stellen hunne gaven ruim te ontplooien.

Ook het Haagsche museum van kunstnijverheid vindt steeds meer waardeering onder leiding van zijn nieuwen directeur, den heer J. A. Frederiks.

Voorts wordt gememoreerd, hoe in het afgeloopen jaar op 16 October het Huis Lambert van Meerten te Delft, thans herschapen in een museum van kunstnijverheid, onder leiding van A. le Comte als zoodanig is geopend. Met weinig is hier veel bereikt en vooral is dat te danken aan den directeur, die als bouwmeester van het huis er meer dan wie ook voor kon waken, dat zijn prachtbouw ontsierd werd door de overlading van gewoonlijk ieder museum.

Vervolgens stipt de steller van het jaarverslag aan, hoe in het afgeloopen jaar een aanvang is gemaakt met den bouw van het Vredespaleis, waar de kunstnijverheid zeker ook een krachtig woord zal meespreken. Met de wetenschap, dat aan het lid van „Arti", den heer Willem C. Brouwer te Leiderdorp, het ontwerpen en vervaardigen van het bouw-beeldhouwwerk tot verluchting van de cour is opgedragen, waarvan „Arti" reeds verschillende onderdeelen mocht aanschouwen, uit het verslag den wensch, dat meerdere van „Arti"'s leden geroepen mogen worden aan de versiering van dat paleis mede te werken. Zeker zou de bouwcommissie niet beter kunnen doen dan zich tot „Arti" te wenden om voorlichting bij het kiezen van de beste artisten.

Voorts heeft het dit jaar ook de Vereeniging bijzonder getroffen, dat reeds zoo algemeen door fabrikanten de medewerkers of ontwerpers worden genoemd. Vroeger wilde men daar niet aan. Het verslag vertrouwt, dat deze goede gewoonte, waarop „Arti" reeds sinds jaren heeft aangedrongen, meer en meer ingang moge vinden.

Eindelijk wordt er nog op gewezen, hoe voor een paar weken in een vergadering van de winkeliersvereeniging in de Arti-zaal een voordracht is gehouden over het etaleeren en wat de winkels kunnen doen om hunne etalages meer aantrekkelijk te maken. „Arti" heeft reden, zich daarin te verheugen, vooral omdat de inleider er klem op legde, dat men bij de etalages karakteristiek Hollandsch moet blijven. Wie het dubbel zal toejuichen, zal zeker „Arti"'s voorzitter zijn, die zoo vaak het enseignement de la rue in het bestuur vooral ter sprake bracht, om pogingen te bedenken om „Arti" te leiden in het spoor om ook daartoe hare krachten te leenen. Waar nu eventueel in die richting door de winkeliers steun zal worden gevraagd, staat het vast, dat „Arti" niet achter zal blijven om dien te verleenen en om mede te werken tot het beoogde doel.

Vervolgens overgaande tot de behandeling der vereenigingszaken in engeren zin, constateert het jaarverslag, dat het vorige jaarverslag in de bladen met lof is besproken, ook om zijn belangrijkheid en zijn verzorgd en fraai uiterlijk. Dankbetuigingen kwamen in van vele zijden, waaronder van ons Vorstelijk Huis.

Ook werd herinnerd, hoe „Arti" medegewerkt had tot behoud van den ongeschonden Hofvijver en het behoud van het Arsenaal te Amsterdam.

Spr. besloot hierop met eene serie mededeelingen van huishoudelijken aard, die hij beëindigde met eene opwekking tot uitbreiding der bibliotheek. Bestuur en ledental onderingen in 't afgeloopen jaar weinig wijziging. Het laatste omvat thans: 1 eere-voorzitter, 4 eere-leden, 4 donateurs, 162 gewone, 51 kunstlievende, 11 buiten- en 2 adspirantleden.

Onder mededeeling, dat het bestuur zich genoodzaakt had gezien, de voorwaarden tot toelating als gewoon lid te verscherpen, wekte de secretaris toch de leden op, steeds voort te gaan met rond te zien naar nieuwe krachten voor de vereeniging.

Spr. eindigde met den wensch, dat het eerlang te verschijnen gedenkboek goed zou mogen inslaan.

Na een woord van dank, hem door den voorzitter namens de vergadering gebracht, werd door den heer P. A. Haaxman Jr. den dank der vereeniging vertolkt aan de feestcommissie, die van de herdenking van het 25-jarig bestaan een feestavond gemaakt had, die „Arti" waardig was geweest — bij welke woorden de voorzitter zich, mede namens het bestuur, geheel aansloot.

Als bestuursleden werden hierop herkozen de heeren C. L. de Koning en W. van Boven, terwijl tot voorzitter werd herkozen de heer Johs. Mutters Jr.

De heer P. E. van Leeuwen bracht hem namens het bestuur en de geheele vereeniging dank voor het besluit, waarbij hij op een eerder genomen besluit, zich niet meer beschikbaar te stellen, was teruggekomen.

Na verloting van enkele voorwerpen onder de aanwezige leden, werd overgegaan tot de Kunstbeschouwing van den heer Johs. Mutters Jr., bestaande uit eene serie afbeeldingen van decoratieve houtbewerking uit de 18e eeuw.

De vergadering werd hierop gesloten.

KONINKLIJK OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP.

In de op 24 Januari te Amsterdam gehouden ledenvergadering van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap heeft de heer W. J. de Wilde, van Utrecht, eene voordracht gehouden over de hunebedden in Nederland. Spr. begon met er op te wijzen, dat er hier te lande nog weinig bekend is omtrent deze megalitische graven, daar nog nimmer een Nederlandsch hunebed door een wetenschappelijk man onderzocht is. Daarna stond hij een oogenblik stil bij het wanbegrip, als zouden deze grafgebouwen het werk zijn van de Unnen van Attila. Over de geheele wereld, in Denemarken, Engeland, Duitschland, Spanje, aan de Noordkust van Afrika, ja zelfs in Voor-Indië, worden ze gevonden, en het is niet aan te nemen, dat ze van eenzelfde volk afkomstig zijn. Trouwens in hun eenvoudigsten vorm zijn de hunebedden dan ook niet anders dan de praktische toepassing van de beginselen der architectuur. Vervolgens behandelde spr. de structuur der hunebedden en hij onderscheidde hierbij als elementen van belang: den ingang, de kamer en den kring steenen, welke men vaak in de rondte vindt. Alle waren ze z.i. vroeger bedekt met een heuvel.

Het langst stond spr. stil bij de ligging. Evenals Jansen in 1848 deed, ontkent hij op grond van zijne onderzoekingen, dat er eene plaatsing van de steenen in de richting Oost—West zou zijn op te merken, hetgeen verband zou houden met den zonnedienst der volken, die de hunebedden stichtten. De ligging beweegt zich tusschen de 45 en de 135 graden, dus is er een groot verschil tusschen de uitersten, en vastgesteld mag daarom worden, dat de steenen niet in dezelfde as liggen. Slechts in een opzicht is er overeenkomst in de plaatsing der hunebedden, t. w. dat geen enkele op het alluvium, dus op de veengronden, ligt, maar alle op het diluvium en dan nooit op het hoogste punt daarvan. Men treft ze steeds aan tegen de hellingen op eenzelfde hoogte, waarom spr. de conclusie trok, dat de hunebedden werden aangelegd aan het strand van de wate-

ren, die Drente vroeger voor een groot deel bedekten. Wat ook bewezen kan worden met voorbeelden uit Denemarken en Frankrijk.

In het tweede gedeelte van den avond werd dit betoog met lichtbeelden verduidelijkt. Behalve de vaderlandsche hunebedden kreeg men te zien de Fransche dolmen en allees-couvertes, de Duitsche steenkisten, enz. De plaatjes gaven een goed beeld van de verschillende vormen, waarin de megalitische graven voorkomen, maar deden tevens zien, hoeveel de hand der menschen reeds vernield heeft, niet slechts doordat de losse steenen gebruikt werden voor het maken van bestratingen, enz., in de omliggende dorpen, maar ook ten gevolge van de restauratie-woede, die zelfs de hunebedden niet spaart.

Het zal, besloot spr., tijd worden, dat nu eindelijk eens wordt begonnen met het wetenschappelijk onderzoek der hunebedden. Sedert 1870 zijn deze merkwaardige monumenten, dagteekenend van 3000 jaar voor Christus, reeds eigendom van den Staat, maar deze wijdt er niet genoegzame aandacht aan.

De wetenswaardige mededeelingen werden met aandacht aangehoord.

Prijsvragen.

Prijsvraag voor Ontwerpen voor het omslag der „Davoser Fremdenblätter", uitgeschreven door den Verkehrsverein Davos.

Programma.

1. Het omslag moet dienen als smaakvolle en degelijke omhulling van een voor propaganda-doeleinden verspreide badcourant met vreemdelingenlijst en daardoor geschikt zijn de aandacht te trekken.

2. De ontwerpen zijn bestemd voor uitvoering in boekdruk en te houden in twee kleuren, waarvan de eene zoo krachtig of donker is, dat daarmede ook de tekst der advertenties op de drie andere zijden van het omslag gedrukt kan worden. De afwerking der teekeningen moet zoodanig zijn, dat de reproductie daarnaar onmiddellijk kan geschieden.

3. Alle ontwerpen moeten op ware grootte geteekend worden en de bladen moeten op de werkelijke afmetingen van het omslag, 23 bij 31 cM., hoog formaat, afgesneden worden.

4. De opschriften luiden: „Davos" en „Davoser Blätter". Het woord „Davos" moet zoo dicht mogelijk aan den bovenrand worden aangebracht.

5. De mededinging is voor ieder kunstenaar opengesteld.

6. Zij wordt op 1 April 1910 gesloten. De ontwerpen mogen niet onderteekend worden en moeten voor den genoemden termijn franco aan de Directie van den „Verkehrsverein Davos" worden ingezonden, voorzien van een motto en het in enveloppe gesloten adres van den vervaardiger.

7. Voor de bekroning der drie of vier beste ontwerpen wordt aan de jury een bedrag van 400 Francs ter beschikking gesteld.

8. De jury ter beoordeeling der ingezonden ontwerpen bestaat uit de heeren Prof. de Praetere, Dr. Baur en J. E. Wolfensberger te Zürich en W. Holsboer en H. Valär te Davos.

9. De bekroonde ontwerpen gaan, met het recht van vrije beschikking daarover, in eigendom over aan den Verkehrsverein Davos.

10. De niet bekroonde ontwerpen worden na afloop der openlijke tentoonstelling te Davos franco aan de ingezonden adressen teruggezonden.

N.B. Ofschoon in een onzer vorige nummers reeds de voornaamste bijzonderheden van deze prijsvraag werden medegedeeld, meenen wij onzen lezers geen ondienst te doen door na ontvangst van het officieele programma daarvan hier nog eens de woordelijke vertaling te geven.

Nieuwe Bouwmaterialen.

Onder den naam van Rust's Vitreous Mosaïc wordt door het Sanitair-Technisch Bureau Th. J. van Heemstede Obelt, Amsterdam—'s-Gravenhage, een eigenaardig soort glasmozaïek geïmporteerd, waarmede zeer fraaie, decoratieve effecten van duurzamen aard verkregen kunnen worden.

Dit nieuwe mozaïek is niet glad, doch eerder ruw van oppervlak, met kristallen, gelijkend op gezaagde en glad geschaafde broodsuikerklontjes, is daarbij harder dan marmer, omdat het gegoten glas is, terwijl het in tal van mooie kleuren verkrijgbaar is, die standhoudend zijn, niet verbleeken en niet opgebracht zijn.

Evenals bij het sectiel zijn de voegen flink sprekend.

De Maatschappij, die dit, in Holland nog niet toegepast, materiaal in den handel brengt (de Rust's Mosaïc & Tile Co.) bestaat reeds sedert 1856, hetgeen een goede introductie genoemd mag worden, doch betere aanbeveling is de groote referentielijst, met adressen van gebouwen en architecten, die het materiaal toepasten en waar de firma „meê voor den dag kan komen".

O.a. noemen wij South Kensington Museum, Westminster Cathedral, Imperial Institute, Buckingham Palace en Sandringham House, voor den Koning van Engeland, verschillende kantoren, schouwburgen, hôtels, kerken enz.

De „Architectural Review" van het vorig jaar wijdt aan dit materiaal een zeer waardeerend artikel; er komt daar o.a. in voor de afbeelding van de „Entrance Hall" van de London, Edinburgh and Glasgow Assurance Company, uitgevoerd volgens het ontwerp van Professor Beresford Pite, F.R.I.B.A.

Een album, ter inzage gelegd, toont, dat zoowel eenvoudig als zeer samengesteld werk geleverd wordt en dat het toegepast kan worden zoowel voor vloeren als wanden en plafonds, terwijl architecten hun eigen teekeningen kunnen geven, die met de meeste zorgvuldigheid worden uitgevoerd.

Vloeren worden door de firma Van Heemstede Obelt geleverd en gelegd en de tegels en tegeltjes los geleverd of geplaatst.

De firma houdt eene groote hoeveelheid materiaal in voorraad in hare magazijnen aan de De Ruyterkade te Amsterdam, doch bovendien kan alles vlug uit Londen geleverd worden, omdat men daar grooteren voorraad heeft.

Inderdaad wijst de lijst van referentiën de namen der meest bekende Engelsche architecten aan, zoodat het nemen van een proef met dit materiaal, dat in Engeland trouwens reeds een vijftigtal jaren gefabriceerd wordt, wel niet gewaagd zal kunnen worden genoemd.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 5. Maatschappij t. b. d. Bouwkunst. Oproeping examens Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar.

Internationale Wedstrijd voor Bouwkunst te Rome in 1911.

De Ontsiering van stad en land door J. H. W. Leliman b. i. (Slot) met afbeeldingen.

Evolutie van den kunstvorm, door C. Ovaa (Slot)

Sociale Hygiëne en Techniek XIII door J. L. B. Keurschot.

Negende Internationaal Woningcongres te Weenen in 1910.

Ingezonden stukken. De verlichting der Portugeesche kerk te Amsterdam door Anna Spier en J. de Lugt.

ARCHITECTURA No. 4. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Populaire voordrachten. De woning. Verslag van de lezing van den heer J. E. van der Pek door G. J. Rutgers.

Prijsvraag voor den Kalender-Omslag met afbeeldingen.

Ontwerp voor eene R. K. Kerk te Diemen door M. J. E. Lippits en N. H. W. Scholte, met afbeeldingen en losse plaat.

De verlichting der Portugeesche kerk te Amsterdam, door Anna Spier en J. de Lugt.

Ingezonden. De Utrechtsche Club, door G. J. de Haas.

Versieren.

Proefnemingen met Hydraulische Mortels. (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 5. Steenhouwersarbeid en steenhouwersziekte.

De instorting te Breda, met afbeeldingen.

Afbeeldingen. Villa te Noordwijk aan Zee en Landhuis te Zandvoort, arch. J. London.

DE INGENIEUR No. 5. Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Agenda der Vergadering van 12 Februari 1910.

Belastingsproeven met doorbuigingsmetingen op betonijzer-constructies, door W. Hanegraaff, Kapt. Ing.

Een station voor onderzoek van boschproducten, door A. J. van Schermbeek.

Diagram van den spanningsafval in een transformator, door J. A. Schouten c. i. met figuren.

Het IXe Internationaal Woning-Congres in 1910.

Jaarverslag over 1908 van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten.

Ingezonden Stukken. Inklinking van taluds, door H. Oostinjer c. b. i. — Kruipen van spoorstaven door A. J. Boland c. i. — Zijn stoomlomotieven linksch? door J. G. Lepper w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 4. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Te veel Technici. — Iets over de plaatsing der lampen bij kunstverlichting van lokalen en terreinen. — Iets over de mogelijkheid, dat in klinkverbindingen de veerkrachtsgrens overschreden kan worden. — Boekbespreking. — Nieuwe regulateurs. — Het harden van Koolstof-staal. — Wegen (vervolg).

DE AANNEMER No. 5. Mededeelingen.

Kortingen op de aanneemsom.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam IV.

Afdeelingsverslagen, Groningen 25 Januari 1910. Leeuwarden, Jaarverslag.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 31. De samenstelling en de werking der vuurgassen in de keramische ovens. — De bijmengsels van de klei. — De strijd in de bouwvakken. — Bouwongelukken. — De ramp te Charleroi. — Waarschuwing. — Machinale steenfabriek te Oostrum bij Dokkum, voorheen onder de firma J. Helder Pzn. te Dokkum. — Tentoonstelling te Brussel. — Vrouwenarbeid.

HET HUIS, OUD & NIEUW, No. 1. De eerste aflevering van den achtsten jaargang van Ed. Cuypers' maandschrift opent met het vervolg van M. E. Houck's zeer interessante „Wandelingen door Oud-Deventer", waarin verder de St. Lebuinuskerk en de gebouwen in de naaste omgeving worden besproken en afgebeeld. Vervolgens komt Enkhuizen aan de beurt en beschrijft P. Fransen Jz. eenige oude en nieuwe stichtingen in die z.g. doode stad, terwijl in een volgend artikel S. Dorhout het Stadhuis daar ter plaatse beschrijft. De fraaie afbeeldingen bij deze beschrijving verdienen zeer de aandacht. Van den vuurtoren „de Ven" bij Enkhuizen geeft ten slotte de heer Fransen een beschrijving en afbeelding. De rubriek „Toelichting bij de platen" bevat o.a. een kleurig ontwerp voor een kinderkamer.

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 1. Onder dezen veranderden naam is de eerste aflevering van den vierden jaargang van het orgaan der Nederlandsche Vereeniging: Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs verschenen. De heer J. D. Ros zet daarin de taak der Vereeniging nog eens helder uiteen in een artikel waarvan te hopen is, dat de inhoud ter harte zal worden genomen. Daarop volgt een stukje over een door de afdeeling Assen der Vereeniging georganiseerde tentoonstelling van Weef-, Vlecht- en ander Handwerk, die naar gemeld wordt, een waar succes was. Voorts vinden wij het eerste gedeelte van een stuk over Muziek-Onderwijs in nieuwe banen. De verdere inhoud bestaat uit mededeelingen der Vereeniging betreffende, terwijl een Bijlage gewijd aan Kinderstudie, Gezondheid in Huis, School en Gesticht, Paedagogische Pathologie, Religieuse en Moreele Opvoeding enz. uit haren aard buiten onze beoordeelingssfeer valt. Dit laatste is niet het geval met de bij deze aflevering gevoegde plaat voorstellende een Grieksche vaas — Kylix uit de verzameling Lunsingh Scheurleer. Een enkel woord van toelichting wat betreft de beteekenis van de eigenaardige versiering dezer vaas zou wellicht niet overbodig zijn geweest.

Varia.

LIJKVERBRANDING.

De Amsterdamsche afdeeling van de Vereeniging voor Facultatieve Lijkverbranding hield dezer dagen in het lokaal Bellevue aldaar een openbare vergadering, waar als spreker optrad de heer M. A. Poel, architect te Hilversum, die een en ander mededeelde omtrent het door hem ontworpen eerste crematorium in Nederland.

Tevoren had de voorzitter der Amsterdamsche afdeeling, de heer B. Kanis, den talrijken aanwezigen uiteengezet, dat de Vereeniging voor Lijkverbranding tot dusver niet of zelden door het houden van openbare vergaderingen met het groote publiek in contact kwam, totdat nu eene omstandigheid van bijzondere beteekenis haar daartoe meer aanleiding gaf. Die gewichtige gebeurtenis is de bouw van het eerste Nederlandsche crematorium, dat binnenkort te wachten is.

Het heeft lang geduurd, eer het zoover kwam, want de Vereeniging bestaat al sinds 1874, maar thans zijn de financieele bezwaren overwonnen en heeft men de beschikking gekregen over een voortreffelijk gelegen terrein op de begraafplaats Westerveld nabij Velsen en Santpoort, waar men hoopt, nog in den loop van dit jaar een verbrandingsoven met de daarbij behoorende lokalen te bouwen.

De heer M. A. Poel, hierna aan het woord komende, trad in een uitvoerige beschouwing over het vraagstuk der lijkverbranding. In zijn historisch overzicht herinnerde hij aan het tot stand komen van het eerste crematorium in Europa, dat in 1876 te Milaan werd opgericht, en aan den bouw van vele andere crematoria, eerst in 1878 te Gotha, vervolgens in verscheidene andere steden in Europa, Amerika en in Japan.

Vervolgens ging hij in groote trekken na de bezorging van de dooden in de oudheid, toen ook in Germaansche landen het verbranden van lijken gewoonte was en behandelde spreker in zijn rede, die door lichtbeelden werd verduidelijkt, den doodendienst der Egyptenaren, de hunebedden en andere grafvormen, om vervolgens in een vergelijking te treden tusschen het begraven en het verbranden van lijken.

De hygiënische, aesthetische en economische voordeelen van het verbranden zette hij uiteen; de bekende juridische bezwaren werden door spr. bestreden en omtrent de bezwaren van godsdienstigen aard deed hij o.a. opmerken, dat in Duitschland het vooroordeel tegen crematie meer en meer afneemt; dat ook geloovige Christenen er geen bezwaar in zien, hun stoffelijk overschot te laten verbranden en sedert korten tijd niet langer het verbod geldt, dat

protestantsche geestelijken hun dienst verrichten bij lijkplechtigheden in crematoria.

Ook weer met behulp van lichtbeelden werden afbeeldingen getoond van onderscheidene crematoria in het buitenland, waar in den laatsten tijd verscheidene landgenooten hun dooden hebben gebracht; van modellen van heete-lucht-ovens, waarin de verbranding der lijken, bij een temperatuur van 1000 gr. Celsius, in anderhalf uur tijds geschiedt, zoo dat slechts een hoopje witte asch overblijft, en werden andermaal de voordeelen, ook de economische, uiteengezet van deze wijze van lijkbezorging, waartegen zich z. i. de wet niet verzet en waarvoor, naar hij hoopte, van de regeering geen tegenwerking zal komen.

In verband hiermede zeide spr., dat de Begrafeniswet van 1866 zoodanig is geredigeerd, dat vele voorstanders daaruit besluiten tot het geoorloofd zijn der crematie met toestemming van den burgemeester; anderen concludeeren tot het niet geoorloofd zijn. Strafbaar is de crematie zeker niet, omdat elke strafbepaling ontbreekt (waarop bij de behandeling der wet in de Staten-Generaal de attentie is gevestigd) en zonder zoodanige bepaling in Nederland niets strafbaar is. 't Is echter duidelijk, dat zoo'n toestand onhoudbaar is en dat dus noodig is een definitieve uitspraak uit te lokken.

Ten slotte gaf spreker een schets van het door hem ontworpen monumentale gebouw, welks voltooiing de voorstanders van lijkverbranding binnen niet te langen tijd tegemoet zien.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— Belangwekkende vondsten zijn gedaan bij de Duitsche opgravingen ter plaatse van het oude Jericho. Er zijn overblijfselen ontdekt van een sterken ringmuur, die als binnenmuur de heele stad moet omsloten hebben. Op 30 meters afstand van dezen heeft de buitenste ringmuur gestaan, waarvan de resten ook op een buitengemeene sterkte wijzen. Bij de diepst gaande opgravingen zijn de bewijzen gevonden, dat de heuvel 3000 jaren voor onze jaartelling al tot woonplaats moet hebben gediend.

Men meent ook het paleis van Chiël te hebben gevonden, die 28 eeuwen geleden Jericho weer deed opbouwen, en op eenigen afstand van de stad aanwijzingen van de prachtige gebouwen, welke Herodes de Groote in het aanzijn riep.

— Sedert geruimen tijd reeds, zoo wordt uit Dillenburg aan de „Köln. Zeitung" geschreven, bestond hier ter stede het plan de kerk, waar een aantal leden van het Huis van Oranje een laatste rustplaats hebben gevonden, een waardiger aanzien te geven. De Koningin der Nederlanden heeft eenige jaren geleden reeds een som geschonken voor het aanbrengen van een gedenkplaat, maar thans acht men het noodig ook eenige herstellingen en verbeteringen aan te brengen, waarvoor volgens de berekening, een som van 23.000 Mk. noodig zou zijn. In een dezer dagen te Dillenburg gehouden vergadering, waar ook een aantal vertegenwoorders der regeering aanwezig was, is nu besloten tot den Keizer een verzoek te richten om een bijdrage voor het genoemde doel van 10.000 Mk. De kerkelijke gemeente heeft zich bereid verklaard om het overige deel der kosten te dragen.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Bij de dit jaar zeer laat plaats gehad hebbende oproeping voor de examens der Maatschappij t.b.d. Bouwkunst werd tevens medegedeeld, dat, indien zich wederom zoo vele candidaten aanmelden als in vorige jaren, zij dan in ploegen verdeeld zullen worden.

Aan hen, die zich aangemeld hebben, zullen tijdig alle vereischte inlichtingen worden verstrekt.

In herinnering wordt voorts gebracht, dat bij mogelijke niet uitreiking van het diploma de teruggave van f 5,— niet meer zal geschieden.

De Maatschappij verzoekt ons voorts mede te deelen, dat bij het examen voor Bouwkundig Opzichter, aanvangende 28 Februari 1910, van het Programma van Eischen

punt 17: Kennis van het verstrekken van de eerste hulp bij ongelukken en van de maatregelen ter voorkoming van beroepsziekten,

niet geëxamineerd zal worden.

De reden hiervan is, dat het desbetreffende studieboekje, op verzoek van de Maatschappij door de heeren L. Heyermans, arts, en Dr. C. J. Mijlieff geschreven, te laat verschijnt om nog door de candidaten gebruikt te kunnen worden.

HAARLEM. Naar men weet, heeft de heer A. de Haan, aannemer van den bouw van het openbaar slachthuis, bij de uitvoering van dit werk zware verliezen geleden, die een faillissement tengevolge hebben gehad. In de laatste raadsvergadering kwam nu aan de orde een door hem ingediend verzoek om schadeloosstelling.

Over deze zaak ontspon zich een scherp debat.

De heer Lasschuit stelde voor, een vergoeding van f 8000 toe te staan.

De heer Van Rossum deelde mede, eenzelfde voorstel te hebben willen doen. Het toezicht op het werk aan het slachthuis was buitengewoon scherp geweest. Het regende er afkeuringen van materiaal, en niet minder dan een derde van die afkeuringen heeft de directeur der Openbare Werken weer moeten intrekken. Wanneer aan dezen aannemer een schadevergoeding werd verleend, zou daarmede geen precedent worden gesteld, doch zou men eenvoudig voortgaan op den weg, bewandeld tegenover den aannemer van de lichtfabrieken. Het werk was onder buitengewone omstandigheden uitgevoerd en daarmede had de raad rekening te houden.

De wethouder van P. W. gaf dit laatste niet toe. De heer De Haan had zelf gevraagd, het werk te mogen uitvoeren. De afkeuringen geschiedden, omdat er zoo slecht materiaal werd geleverd, o. a. voldeden aangeboden steenen en hout niet aan de leveringsvoorwaarden en de aannemer trachtte steeds minder waar te leveren, dan waarvoor was gecontracteerd. De directeur van O. W. moest dus wel afkeuren, en de aannemer had blijk gegeven, niet bekwaam genoeg te zijn voor de aflevering van het werk.

De heer Rinkema, lid der commissie voor de gemeentebedrijven, gaf dadelijk toe, dat het geven van vergoeding in alle quaesties van aanneming zeker niet opgaat. Maar hier betrof het een ander geval. De inschrijvingen naar den bouw van het openbare slachthuis zijn geschied op voorwaarden, waaraan onmogelijk was te voldoen. Daarin werd geëischt, dat de aannemer zou instaan voor de fundeering en de plaatsing der machinerieën, een onmogelijke voorwaarde, omdat er geen berekening van kosten was te maken; zelfs de directeur van O. W. gaf toe, dat hij dat niet kon, en toch werd de aanbesteding uitgeschreven. Het gevolg was, dat er wel inschrijvers kwamen, doch dat zij hun inschrijving deden onder voorbehoud, en dat de inschrijving niet werd gegund. De Aannemersbond had van tevoren op het onmogelijke van inschrijving gewezen. Na de niet-gunning kwam de heer De Haan vragen, het werk te mogen uitvoeren; dit werd hem gegund, en van den beginne af was het optreden van den opzichter der gemeente, den heer Scherpenhuyzen, meer dan tiranniek. Spreker heeft zelf de alleronmogelijkste eischen hooren stellen door dien opzichter, die maar steeds in de hand liep met het boekje der algemeene voorwaarden, en heeft dien opzichter zelf toegevoegd: Je knoopt den aannemer op die manier op.

Wanneer men het boekje der algemeene voorwaarden in handen geeft van een onpractisch man, zooals deze opzichter, komt er van het werk niets terecht. Er was gerekend op het leveren van goed werk, en daarbij mag volgens spreker niet geëischt worden het kalenderen van iederen heipaal; hierbij moet wel gerekend worden op de levering van het beste wat de leverantie heeft aan te bieden, doch daarboven mag men niet gaan. En waar het nu een feit was, dat de aannemer steeds heeft gewild het beste te leveren, wat te verkrijgen was, waar alle brieven, zoowel door den aannemer gericht aan leveranciers als de antwoorden, daarop ingekomen, in zijn handen waren, noemde hij het van den wethouder van P. W. een leugen, dat het den aannemer was te doen geweest om slechte waar te leveren.

Natuurlijk dat bij een voorzitter als jhr. mr. Boreel na het woord leugen onmiddellijk de hamer viel.

De heer Rinkema trok dat woord dadelijk in, veranderde het in onwaar zijn en sprak als zijn overtuiging uit, dat al de brieven, in zijn bezit, duiden op de eerlijkheid van den aannemer. De heer Rinkema verwonderde zich er over, dat de heer De Haan, die bij deze aanneming f 80.000 heeft ingeboet, het werk toch heeft afgeleverd.

Na deze rede van den heer Rinkema oordeelde de voorzitter, dat het beter was deze zaak aan te houden, om daarin meer licht te ontsteken.

Men is zeer benieuwd, wat er bij dit meerder licht zal zichtbaar worden, want de zaak is zeker niet te beschouwen als van uitsluitend plaatselijk belang.

MAASTRICHT. De Gemeenteraad heeft thans besloten niet zelf stappen te doen tot het oprichten van een ambachtsschool hier ter stede, doch dit over te laten aan het particulier initiatief en deze school dan te subsidieeren door de gemeente.

Een voorstel van leden van den Gemeenteraad tot wijziging van de de plaats, waar de nieuwe openbare lagere school zou worden gebouwd, werd wederom na de zooveelste maal uitgesteld.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

DELFT. De Verfraalings-Vereeniging Delfia heeft, blijkens het dezer dagen uitgebracht jaarverslag over 1909, een veel-omvattend plan ter hand genomen en daaraan reeds een begin van uitvoering gegeven.

Delfia zal tot de eigenaars van huizen met oude gevels of gevel-fragmenten een schrijven richten, waarin gewezen wordt op het belang van de instandhouding dezer monumenten van historisch-bouwkundig karakter met verzoek, bij verbouw of overdracht van het huis aan een anderen eigenaar daarvan aan «Delfia» kennis te geven, opdat bedoelde gevels of fragmenten behouden blijven. Indien gewenscht, verklaart de Vereeniging zich bereid, kosteloos advies te verstrekken. De Vereeniging wist zich de voorlichting te verzekeren van de heeren A. le Comte, Prof. Henri Evers en M. A. C. Hartman, gemeentearchitect van Delft.

De sedert opgeheven plaatselijke afdeeling van de Maatschappij voor Bouwkunst had in 1898 bovenomschreven plan, dat echter niet tot uitvoering kwam.

Personalia.

De Heer G. J. de Jongh heeft tegen Augustus a. s. ontslag aangevraagd uit zijn betrekking van Directeur der Gemeentewerken te Rotterdam en is enkele dagen geleden met zijn familie naar Oost-Indië vertrokken.

In de raadsvergadering waar deze ontslag-aanvrage aan de orde kwam werd den vertrekkenden hoofdambtenaar, bij monde van den burgemeester, een welverdiende hulde gebracht in de volgende bewoordingen:

Dit verzoek ter tafel brengende, wensch ik van de zijde van B. en W. daaraan eenige woorden toe te voegen, en ik geloof dat ik ook namens heel den raad spreek, wanneer ik zeg dat onder de gevoelens, welke ons bij de ontslagaanvraag van den heer de Jongh bezielen, overweegt warme erkentelijkheid voor wat hij gedurende zijn 30-jarige ambtsvervulling gedaan heeft voor de ontwikkeling, de welvaart en den bloei onzer stad. In bijzonderheden omtrent zijn arbeid behoef ik niet te treden; anderen, die langer met hem mochten samenwerken en die ook van een technisch standpunt beter tot oordeelen in staat zijn dan ik, zijn daartoe meer bevoegd. Bovendien geloof ik niet dat het noodig is, want zijn werk is in den volsten zin van het woord geweest openbaar werk; het ligt voor een ieder open en heel de burgerij weet, van hoe grooten en goeden invloed het geweest is op de ontwikkeling onzer gemeente. In den heer de Jongh verliest de gemeente een hoofd-ambtenaar van ongemeene gaven, een man die van den aanvang van zijn optreden af de toekomst voorzien heeft, welke voor Rotterdam was weggelegd, die niet opgehouden heeft in die richting te wijzen en wiens plannen en adviezen er onveranderlijk toe gestrekt hebben om de stad in het wereldverkeer de plaats te doen innemen, waarop zij recht had. Zijn projecten tot al ruimeren havenaanleg zijn bij den sterken opbloei van Rotterdam nimmer ten achter gebleven en door zijn aandrang tot vorming van een gemeentelijk grondbezit heeft hij er toe bijgedragen, dat de groei der stad volkomen kon worden beheerscht en rechtstreeks voordeelen afwierp voor de gemeenielijke geldmiddelen. Hij heeft aan dien ruimen en helderen blik gepaard een groote overredingskracht en een sterk doorzettingsvermogen; wanneer somtijds het bestuur aarzelde bij den omvang van hetgeen hij voorstelde, dan wist bij de bezwaren te overwinnen en anderen te doordringen van het vertrouwen en de geestdrift, die hem bezielden, en zoo is zijn arbeid, welks uitkomsten de juistheid van zijn inzicht hebben bewezen, van overwegenden invloed geweest op de geschiedenis van Rotterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Civiel- of Bouwkundig Ingenieur voor een der hoofdplaatsen van Java om, na hier te lande op een fabriek van Gewapend Beton werkzaam te zijn geweest, te worden geplaatst in een dergelijke onderneming. Brieven bij de Naaml. Venn. Wernink's Betonfabriek te Leiden. (1)

— 1 Opzichter en 1 Teekenaar, niet onder 25 jaar. Brieven, lett. IJ I. 58, „Nieuws v. d. Dag". (1)

— Meubelteekenaar, aankomend, bij de firma Wed. A. Kraak Azn. Aanmelding Maandag tusschen 11 en 12 uur. Kantoor Prinsengracht 620, Amsterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar op Electro-Techn. Bureau, bekend met licht-installatiën. Aanbiedingen, lett. B N 15, „N. v. d. D." (1)

— Techniker als Fabrieksleider voor een Noordduitsche Metaaldraad-Lampenfabriek. Levenspositie. Brieven, lett. A S 129, „Nieuws v. d. Dag". (1)

— Aankomend Teekenaar op een Architecten-bureau te Amsterdam, als Volontair. Brieven onder lett. R G 98, „N. v. d. D." (1)

— Adjunct-Ingenieur bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, Dienst van Tractie en Materieel met Diploma voor Electro-techniek van de Technische Hoogeschool. Schriftelijke aanmeldingen vóór 16 Februari 1910 aan de Maatschappij, Centraal Administratie-Gebouw, Droogbak te Amsterdam. (1)

— Opzichter-teekenaar op het bureau van den Provincialen Waterstaat van Friesland te Leeuwarden tegen nader overeen te komen voorwaarden. Zich te wenden tot den Hoofdingenieur te Leeuwarden. (Gouvernementshuis). (2)

— Technisch ontwikkeld persoon op een fabriek hier te lande voor machineteekenen, gedeeltelijk toezicht op het bedrijf, ter assistentie van ingenieur, enz. Brieven onder letters M. N. aan het bureau van „De Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noord-Holland (standplaats Haarlem), jaarwedde f 2200 tot f 3500. Vóór 15 Februari e.k. een verzoek op gezegeld papier in te dienen bij Gedeputeerde Staten. (2)

— Energiek Persoon, bekend met de uitvoering van werken in betonijzer in staat de leiding op zich te nemen. Brieven no. 40826. Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage (2)

— Bouwk. opzichter-teekenaar, voor 5 maanden. Indiensttreding zoo spoedig mogelijk. Br. onder letter D aan G. Odé's Boekhandel te Schiedam. (2)

— Constructeur op een Machinefabriek en IJzergieterij voor den algemeenen Machinebouw, niet beneden 30 jaren. Zich aan te melden onder lett. V. B. 894, „Nieuws v. d. Dag". (2)

— Ingenieur-Technicus op een Handelskantoor, als Correspondent en Administrateur, voor de leiding van Magazijn en Werkplaats, Kennis van Electro-Techniek vereischt. Br. lett. J M 837, „N. v. d. D." (2)

— Machine-Teekenaar, middelbaren leeftijd, algemeene ervaring, motorenkennis, aan de Alkmaarsche IJzer- en Metaalgieterij te Alkmaar. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

39	Bouwk. Opz.-teek.,	23—50 j.,	f 70—f 125 p.m.
22	Bouwk. Opz -uitv.	24—50 j.,	f 70—f 125 »
28	Bouwk. Teek.	22—44 j.,	f 60—f 125 »
12	Waterb. Opz.	22—50 j.,	f 60—f 110 »
7	Aank. Bouwk. Opz.	20—21 j.,	f 40—f 50 »
9	Chef-machinisten	24—39 j.,	f 80—f 150 »
1	Werkt. Opz. (constr.)	27 j.,	f 100 »
6	Werkmeesters	24—47 j.,	f 90—f 150 »
4	Werktuigk. Teek.	23—40 j.,	f 50—f 150 »
2	Aank. Werkt. Teek.	19—21 j.,	f 30—f 40 »
10	Electrotechniker	23—35 j.,	f 60—f 150 »
1	Werkmeester Modelmakerij en Gieterij	47 j.,	f 100 »

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Ministerie van Justitie.

OPENBARE AANBESTEDING.

Op **Zaterdag den 19den Februari 1910,** des namiddags ten **2 uur,** zal in het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden aanbesteed:

Het stichten van een gebouw voor kantongerecht, registratie enz. te MEPPEL.

Raming f 40258.—.

Het bestek, met daarbij behoorende teekeningen, ligt ter inzage op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, alwaar tevens inlichtingen zijn te bekomen en tevens, met de detailteekeningen en modellen, in een der lokalen van het hotel Café-restaurant-Schouwburg te Meppel.

Het bestek No. 303 is, op franco aanvrage, tegen betaling van **f 2.50** verkrijgbaar bij en wordt tegen overmaking van **f 2.65** franco toegezonden door de firma de Gebroeders VAN CLEEF, Boekhandelaar, Spui No. 28*a*, te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden op de plaats waar de teekeningen te Meppel ter inzage liggen op **Maandag den 14den Februari 1910,** des nm. ten **2 uur.**

's-GRAVENHAGE, 4 Februari 1910.

DE MINISTER VAN JUSTITIE

Voor den Minister,

De Secretaris-Generaal,

A. D. W. DE VRIES.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 7 FEBRUARI.

VLISSINGEN 2 ure. — De arch. P. H. van Niftrik in het hotel du Commerce: het bouwen van een schoolgebouw aan de Hobeinstraat te Vlissingen; bestek en teekening verkrijgbaar bij den boekdrukker M. Geelhoed ad f 1.50 per stel.

MEPPEL 8 ure. — De arch. H. M. Hulsbergen in de Stadsherberg: het bouwen van een beerenhuis aan den Stationsweg te Meppel; bestek en teek. te bekomen ad. f 2.50 in genoemd café en bij den architect.

ROTTERDAM 11 ure. — De arch. J. J. Kanters ten kantore van de firma Gebr. Caminada: het verbouwen van het fabrieksgebouw en kantoren der firma gebrs. Caminada aan de Mauritsstraat 111 aldaar.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van **1845.**

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	*f* **4.000.000,00**
Reservefonds ult. 1908 . . . . »	**1.374.077,58**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908 »	**155.388,58**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908 »	**34.314.868,07**

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSEL 6 ure. — De bouwk. A. Leomans in het café van den heer H. Staals—Koolen: het bouwen van een concertzaal met kleedkamer en bijbeh. werken; aanw. den dag der best. vm. 10 ure op het terrein; bestek en teek. liggen ter inzage in genoemd café; inl. geeft aanbesteder.

DINSDAG 8 FEBRUARI.

ROTTERDAM 1 ure. — Het gem.-best.: het maken, leveren en stellen van den bovenbouw en van de mechanische bewegings- en opzetinrichting enz. der te vernieuwen Aelbrechtsbrug (rolbasculesysteem) met bijkomende werken, in 2 perc.

VEENDAM. — De aannemers Van der Wal en Postma: het stucadoorswerk der in aanbouw zijnde burgerschool; inl. dagelijks op het werk.

ZEDDAM 4 ure. De arch. Herm. Kroes uit Amersfoort ten huize van den heer B. Kamperman te Zeddam in perc. en in massa: het bouwen van een R. K. gasthuis op een terrein nabij de R. K. Meisjesschool aldaar; bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbesteding en verkrijgbaar bij den arch. ad f 10.— per stel, waarvan bij onbeschadigde inlevering f 7.50 wordt teruggetaald.

Ministerie van Justitie.

OPENBARE AANBESTEDING.

Op **Zaterdag 12 Februari 1910,** des namiddags ten **2 ure,** zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden aanbesteed:

De levering van Metselsteenen, Bazaltslag, Portlandcement, Scherpzand en Riviergrind aan de Rijkswerkinrichtingen VEENHUIZEN.

Het bestek ligt voor gegadigden ter inzage aan het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Departement van Justitie te 's-Gravenhage, en is op franco aanvrage tegen betaling van **f 0.35** verkrijgbaar bij de Gebroeders VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28*a* te 's-Gravenhage.

Inlichtingen zijn te bekomen aan het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

's-GRAVENHAGE, 3 Februari 1910.

DE MINISTER VAN JUSTITIE.

Voor den Minister,

e Secretaris-Generaal,

A. D. W. DE VRIES.

WOENSDAG 9 FEBRUARI.

CAPELLE a. d. IJsel. — De heeren P. C. W. Jongebreur en H. Bongers: het maken van 12 woningen.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het Dep. van Waterstaat in een der lokalen van het hoofdbest. der posterijen en telegrafie: het bouwen van een post- en telegraafkantoor te St. Maartensdijk.

DONDERDAG 10 FEBRUARI.

BERGEN OP ZOOM 6 ure. — In het koffiehuis van den heer Brouwers (Vier Winden): het bouwen van 2 woningen in de Auvergnestraat; bestek en teek. liggen ter inzage in voorn. koffiehuis; inl. te bekomen bij M. J. Scheffelaar Dz., ZZ. Haven B. o. Z.

AMSTERDAM 11 ure. — De coöp. bouwver. »Rochdale« in het geb. der Mij. tot bev. der Bouwkunst: het tweede blok, bestaande uit twee en twintig huizen met bovenhuizen op een terrein, gelegen aan de 1e Atjeh-, Bali- en Molukkenstraat te Amsterdam; bestek en 4 teekeningen ad f 4.— te bekomen bij de Wed. Ahrend & Zoon, Singel 24 te Amsterdam.

ROERMOND 7 ure. — Het best. der bouwvereeniging »St. Jozef« in het Vincentiusgebouw: het bouwen van 18 arbeiderswoningen; aannemers, die reeds vroeger van deze woningen een bestek en teek. gekocht hebben, kunnen bij het lid der Bouwcommissie G. Janssens, Minderbroedersingel, nadere inl. omtrent de wijzigingen in die teekeningen bekomen: teek. en bestek eveneens te bekomen bij den heer Janssens ad f 6.— per stel.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 12 FEBRUARI 1910. No. 7.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Een brief aan onzen lezerskring.

Het zal onzen getrouwen en scherpzinnigen lezers niet ontgaan zijn, dat er bij de verschijning van ons vorig nummer een kleine verandering met „De Opmerker" heeft plaats gegrepen. Reeds bij het begin van het jaar hebben wij het formaat van het blad iets vergroot en thans is het ook op een andere drukkerij en met een andere letter gedrukt. Deze verandering, die slechts den uiterlijken vorm betreft, heeft op zichzelf niet veel te beteekenen en toch is zij van meer belang, dan men oppervlakkig meenen zou, omdat zij in onmiddellijk verband staat en het eerste gevolg is van maatregelen, door ons genomen, om ons blad te blijven doen beantwoorden aan de eischen, die er aan gesteld kunnen worden in verband met de roeping, die het te vervullen heeft.

Toen bijna 44 jaren geleden het eerste nummer van „De Opmerker" verscheen, bestond er in werkelijkheid een lang gevoelde behoefte aan een blad voor Architecten, Ingenieurs, Fabrikanten en Aannemers van Publieke Werken, een blad, dat al deze categorieën van technici op de hoogte hield van wat het binnen- en buitenland belangrijks voor hen opleverde.

Dit kan thans niet meer gezegd worden, er zijn thans zeker eer te veel dan te weinig technische bladen in ons kleine land, waar wij sinds geruimen tijd lijdende zijn aan een bedenkelijke versnippering van krachten, waarvoor maar geen geneesmiddel te vinden schijnt te zijn.

Algemeen hoort men de klacht, dat het den technicus, hij zij dan beoefenaar van de bouwkunst of van een ander vak, niet meer mogelijk is de litteratuur bij te houden. En toch meenen wij, dat niettegenstaande dezen overvloed of overproductie „De Opmerker" nog steeds een taak te vervullen heeft, waarvan het einde in een verre toekomst ligt.

Deze meening wordt bevestigd door het feit, dat „De Opmerker" zich zoovele jaren reeds, tegenover een hevige concurrentie heeft weten staande te houden. Menige aanval hebben wij moeten verduren, menigmaal heeft men ons met oneerlijke wapenen bestreden of in het verborgene getracht ons afbreuk te doen, menigmaal heeft men getracht onze bedoelingen verkeerd uit te leggen, ten einde ons blad in discrediet te brengen.

En nog ondervinden wij, nevens vele blijken van sympathie voor ons streven, nu en dan miskenning van de zijde van hen, die ons behoorden te steunen, ondank van hen, van wie wij dit allerminst meenden te kunnen verwachten.

Nimmer evenwel hebben wij ons door dergelijke ervaringen laten ontmoedigen. De vrijheid van het woord hebben wij steeds hoog gehouden, zoo voor ons zelf als voor iedereen, die zich tot schrijven in ons blad genoopt voelde en nimmer hebben wij tegen beter weten in aan de waarheid tekort gedaan.

Maar de waarheid wil niet altijd gehoord worden en dikwijls heeft men ons kwalijk genomen, dat wij geen schijn voor waarheid wilden aannemen, maar er naar streefden de werkelijke oorzaken der gebeurtenissen en de werkelijke drijfveeren dergenen, die daarbij een rol speelden, op te sporen en in het licht te stellen.

Men kan dit een ondankbaar werk noemen, toch zal men moeten toegeven, dat onze bouwkundige wereld overvloed van onderwerpen oplevert, die de bespreking waard zijn, en tal van moeilijke vraagstukken zich daarin voordoen, die nog steeds op een practische oplossing wachten.

Nu eens is het de artistieke zijde van het vak, de kunst, die onze aandacht vraagt, dan weer de technische zijde, en ofschoon wij alles wat naar politiek zweemt steeds zorgvuldig buiten onze kolommen hebben trachten te houden, sociale en economische vraagstukken dringen zich nu en dan zoozeer op den voorgrond, dat zij onmogelijk onopgemerkt konden blijven.

Stof is er in overvloed. Men kan zich bijna niet voorstellen, hoe andere bladen kunnen klagen over gebrek aan stof op het gebied van bouwkunst en aanverwante vakken. Die klacht is toch wel uit den tijd. Stof is er in overvloed, maar er is niet altijd tijd en gelegenheid om ze naar den eisch te verwerken.

Dat is onze ervaring van de laatste jaren. Tallooze malen moesten wij belangrijke onderwerpen laten rusten, den schijn op ons laden, dat zij onze aandacht ontgaan waren, om de eenvoudige reden, dat het verzameld materiaal onbewerkt moest blijven liggen en inmiddels de belangstelling voor de zaak weder verflauwd was, zoodat zij door een andere, meer actueele, op den achtergrond werd geschoven.

Dit heeft ons reeds geruimen tijd gehinderd en geruimen tijd maatregelen doen overwegen, om daarin verbetering te brengen.

Die verbetering kan uit den aard der zaak slechts geleidelijk tot stand worden gebracht, maar de eerste stappen zijn gedaan. Wij hebben meer ruimte verkregen om den inhoud van ons blad uit te breiden, wij hebben de administratie vereenvoudigd om nog te meer zorg aan den inhoud te kunnen besteden, en wij zullen de verbetering van den uiterlijken vorm niet vergeten, doch ook daaraan geleidelijk onze aandacht wijden.

Getrouw aan de beginselen, die ons van den aanvang af hebben geleid, wenschen wij voort te werken aan onze taak en wij rekenen daarbij op de medewerking van allen, die het bestaan van een blad op prijs stellen, dat onafhankelijk is van eenige coterie, dat niemand naar de oogen behoeft te zien, doch openlijk voor zijn meening kan uitkomen en waar het noodig is de dingen noemen kan bij hun waren naam. En dat dit wel eens noodig is, dit is herhaaldelijk gebleken en zal wellicht nog meermalen blijken.

Misschien zullen wij het niet steeds ieder naar den zin kunnen maken, maar ons streven zal steeds blijven onpartijdig te zijn in onze beschouwingen en aan elke meening, waarvoor redelijke gronden kunnen worden aangevoerd, recht te doen wedervaren. Den strijd, waar die gevoerd moet worden, zullen wij nimmer trachten te ontwijken, wanneer met eerlijke wapens gestreden wordt. Op die wijze alleen kan strijd, kan wrijving van gedachten nuttig zijn en ons nader tot de waarheid voeren.

Daarmede is het algemeen belang zeker beter gediend dan met raclame-artikelen voor personen en zaken, waarvan de strekking, hoe handig ook vaak ingekleed, den aandachtigen lezer toch niet ontgaat, zoodat hij ten slotte misnoegd het blad ter zijde legt.

Wij willen niet beweren, dat de inhoud van „De Opmerker" altijd amusant was of zijn kan, dit hangt in den regel van omstandigheden af, waarop wij geen invloed kunnen uitoefenen.

Ons streven is echter steeds geweest en zal het blijven, om den inhoud zoo belangrijk mogelijk te maken, doch niet zoo moeilijk verteerbaar, dat hij ongeschikt wordt voor Zondagslectuur.

Zal het ons ook niet altijd gelukken, het iedereen naar den zin te maken, wij stellen gaarne onze kolommen beschikbaar voor op- en aanmerkingen uit onzen lezerskring.

„Du choc des opinions jaillit la vérité", of zooals een spotter zeide, „la poussière". Geen van beide uitspraken is geheel waar, maar toch is men door wrijving van gedachten menigmaal dichter bij de waarheid gekomen, al werd daarbij dan ook wel eens wat onschadelijk stof opgejaagd.

TUNIS.

(Met een plaat.)

Tunis wordt betrekkelijk weinig door Westerlingen bezocht. Naar Algiers wordt af en toe nog wel eens een teringlijder heengezonden. Kaïro is bekend aan nagenoeg allen, die eenige malen de reis naar Indië gemaakt hebben, maar Tunis ligt niet zoo aan den grooten weg, al is het ook niet moeilijk te bereiken. In zeker opzicht is Tunis zelfs de het dichtst bij het beschaafd Europa gelegen Oostersche stad. De rechte afstand tusschen Marsala op het uiterste Westelijke punt van Sicilië tot Kaap Bon aan de Tunesische kust is niet meer dan 150 K.M. De afstand van Palermo of van Cagliari op Sardinië is ongeveer het dubbele; de booten, die van Napels uit op de Noordkust van Afrika varen, leggen dezen afstand in ongeveer 20 uren af. Wie dus in Italië reist en niet te zeer in zijn tijd beperkt is, kan gemakkelijk een excursie van eenige dagen naar Tunis maken en zulk een uitstapje loont vooral daarom de moeite, dat het gelegenheid biedt, behalve met vele overblijfsels uit de klassieke oudheid, kennis te maken met een Moorsche stad, die door bijzondere omstandigheden haar Oostersch karakter nog nagenoeg ongerept heeft kunnen bewaren. De aankomst te La Goulette, de haven van Tunis, maakt vooral in de morgenuren indruk, ook op den reiziger, die aan grootsche en schilderachtige tooneelen gewoon is. Links is men Kaap Bon gepasseerd en wordt de wijde baai begrensd door naakte, steile rotsen, waarop alleen in het winterseizoen eenige plantengroei te bemerken is; rechts verheft zich het steile voorgebergte Karthadschena met zijn vuurtoren en het schilderachtige Moorsche dorp Sidi-Bou-Saïd, waar zich de grafkapel bevindt van Lodewijk den Heiligen, die op een kruistocht hier voor Tunis gelegerd, aan de pest overleed. Hier liggen de bouwvallen van Carthago. En voor ons ligt het havenstadje La Goulette, daar achter, door een kanaal met de zee verbonden, het meer El Bahira, welks oevers met troepen flamingo's en andere vogels gestoffeerd zijn. Aan het andere einde van dit meer verheft zich de bodem amphitheatersgewijze en daar ligt Tunis, de Heilige Stad, de Burnous van den Profeet, gelijk de Arabieren haar noemen, Tunis la Blanche, zooals de Franschen zeggen.

Het silhouet der stad kenmerkt zich niet door talrijke koepels of minarets, of andere hooge gebouwen, de huizen zijn meestal laag, nagenoeg allen met terrassen afgedekt en boven deze opeenstapeling van lage gebouwen, die zoo dicht opeengedrongen zijn, dat zij eene samenhangende massa schijnen te vormen, verheffen zich op het hoogste punt van den heuvel twee massieve vierkante blokken, de Kasba of Citadel en de Dar-el-Bey, het oude paleis der Bey's, beide thans als regeeringsgebouwen in gebruik.

Van het meer El Bahira af gezien maakt deze witte opeenstapeling, overwelfd door den blauwen hemel van Noord-Afrika, een overweldigenden indruk van echt Oostersche zonnigheid. Het meer is ondiep en voor groote schepen

Straat in Tunis.

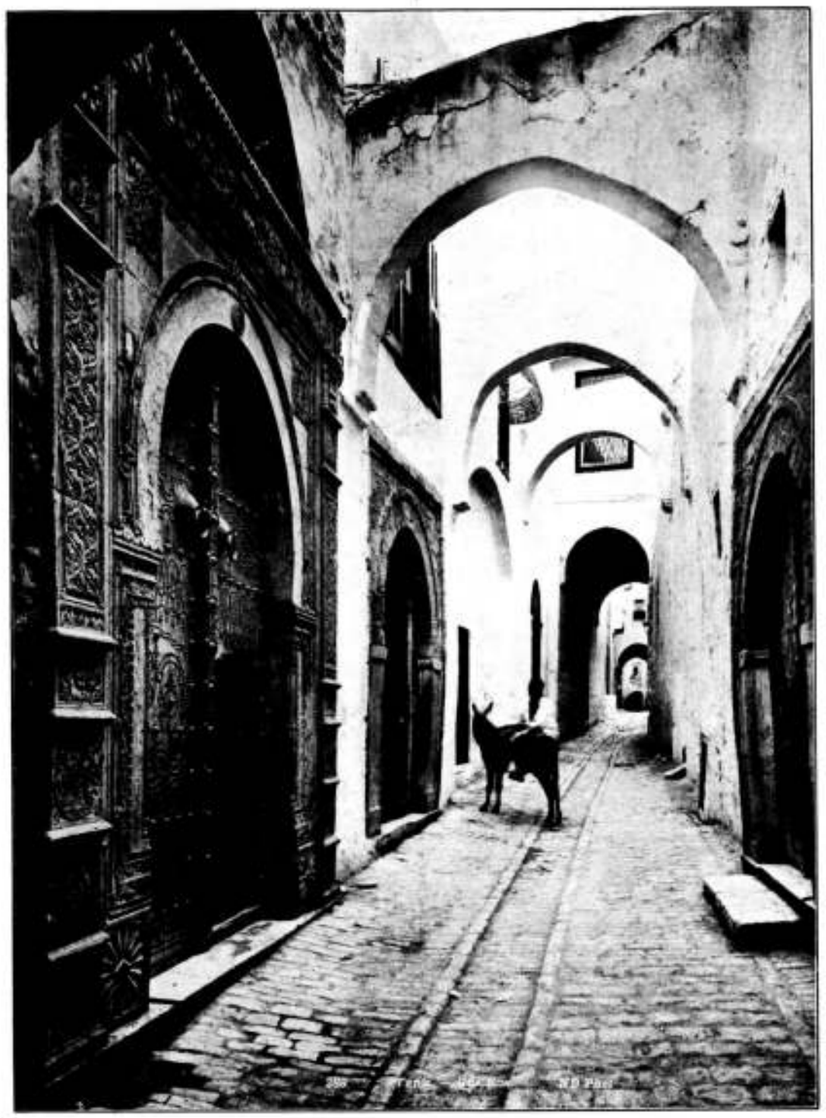

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
15de Jaargang No. 7.

niet bevaarbaar. Van La Goulette uit bereikt men dan ook het gemakkelijkst Tunis met den spoorweg, die dicht langs den Noordelijken oever is aangelegd; de reis duurt slechts een half uur en voert dicht langs het uitgebreide ruinenveld van Carthago.

Men vergist zich, wanneer men, op grond van hetgeen men op school van Romeinsche geschiedenis geleerd heeft, zou meenen, dat Carthago door de Romeinen verwoest is. Toen Scipio de macht van het Punische rijk, na langdurige, bloedige oorlogen eindelijk gebroken had, hebben de Romeinen, wel verre van Carthago van den aardbodem te doen verdwijnen, de stad weder opgebouwd en als een der belangrijkste strategische punten van de Middellandsche Zeekust versterkt. Tal van belangrijke overblijfsels in het Tunesische gebied, bewijzen nog heden de groote beteekenis van de Romeinsche nederzetting in deze landen, die door hun vruchtbaarheid eenmaal tot de voorraadschuren van het Romeinsche Rijk gerekend werden. De Arabieren hebben de verwoesting van Carthago op hun geweten en van het tijdstip, waarop die begon, van het jaar 699 af, dateert de opkomst van Tunis. Niet met moderne vernielingsmiddelen, in korten tijd, heeft die verwoesting plaats gehad, maar eeuwen lang heeft Carthago dienst gedaan als steengroef, om daaruit Tunis op te bouwen en nog is het niet gelukt alle sporen uit te wisschen van de antieke Latijnsche beschaving.

Toen de Fransche regeering in 1881 de regeling van de verwarde zaken van Tunis, die reeds meermalen tot inmenging van vreemde mogendheden aanleiding hadden gegeven, op zich nam en het protectoraat over den Turkschen vasalstaat aanvaardde, heeft zij ook de monumenten en in het bijzonder die van Carthago in bescherming genomen.

Zooals bekend is heeft de Fransche kardinaal Lavigerie, die in 1892 als Primaat van Afrika te Algiers overleed, zich voor de vreedzame ontwikkeling van het aan zijne geestelijke zorgen toevertrouwd gebied bijzonder verdienstelijk gemaakt.

Hij richtte scholen, hospitalen, weeshuizen en landbouwscholen op, die hij stelde onder het beheer van twee geestelijke orden, de „Pères Blancs" en de „Soeurs Blancs".

Te midden der bouwvallen van Carthago werd een etablissement der „Witte Vaders" gevestigd en deze verkregen van de Fransche regeering de vergunning, om zich, nevens hunne overige bezigheden, ook te wijden aan het archeologisch onderzoek van dezen rijken bodem. Tal van hoogst merkwaardige zaken, zoo van Romeinschen als Punischen oorsprong, hebben zij daaruit reeds opgedolven en in een museum verzameld en van de hand van de geleerden onder de broeders verscheen reeds in Fransche tijdschriften menige nieuwe belangrijke bijdrage tot de kennis der Carthaagsche oudheid.

Maar de kardinaal Lavigerie had met Carthago nog grootere plannen. Hij wilde daar op de plaats der bouwvallen een Fransche kolonie, een Fransche stad stichten, die het middelpunt van het Tunesische protectoraat zou worden. De eerste stap daartoe was de stichting in 1884 van de nieuwe aan den H. Lodewijk gewijde Kathedraal van Carthago, gebouwd uit bijdragen, hoofdzakelijk in Frankrijk ingezameld, naar de plannen van den abt Pougnet, bouwmeester van de kerk St. Vincent-de-Paul te Marseille.

Op den heuvel van Byrsa verheft zich thans dit, in een gemengd Byzantijnschen en Moorschen stijl van wit marmer opgetrokken gebouw, waaraan de Arabieren den naam van groote moskee van den profeet Jezus hebben gegeven.

In de nabijheid van de Kathedraal is het graf van den stichter, die, overigens voor zijne groote plannen niet veel medewerking heeft gevonden, omdat men vreesde, dat Tunis door den bouw eener groote stad in zijn onmiddellijke nabijheid benadeeld zou worden en zoo staat het monument, dat zijn nagedachtenis vereeuwigt, nog tamelijk geïsoleerd op het uitgestrekt ruïnenveld, en is het de vraag, of men daaromheen wel ooit een nieuw Carthago zal zien verrijzen. Het is ook zeer de vraag, of het gewenscht zou zijn voor de wetenschap, die ongetwijfeld uit een systematisch onderzoek van dit nog slechts zeer onvolledig ontgonnen veld groot profijt zou kunnen trekken.

Veel van hetgeen er reeds weggehaald is, is niet meer terug te vinden, tenzij men Tunis wilde afbreken en daaraan denkt men niet. Laat ons daarom het verledene en zijn overblijfsels laten rusten, aan de archeologen overlatend daarin te graven en te zoeken en te trachten een zoo juist mogelijk beeld van het oude Carthago voor onzen geest te doen herleven en thans nog eenige aandacht wijden aan Tunis, zooals het heden ten dage voor ons ligt.

(Slot volgt.)

Amsterdam's Raadhuis.

De beweging tot het verkrijgen van een Raadhuis aan den Dam heeft sedert de vorige week groote afmetingen aangenomen. De dagbladen staan er vol van en ieder meent er een woordje over te moeten zeggen. Met groote voortvarendheid is het Dagelijksch Bestuur op de quaestie ingegaan en reeds bevat het Gemeenteblad van 7 Februari het voorstel van B. en W. aan den gemeenteraad, om hen uit te noodigen te doen onderzoeken op welke wijze een voor den zetel van het stadsbestuur waardig gebouw kan worden verkregen, en in het bijzonder of op het aan den Dam vrijkomend terrein een nieuw stadhuis kan worden gesticht.

In hunne toelichting herinneren B. en W. eraan, dat de steeds toenemende behoefte aan ruimte in het Raadhuis den Raad in de laatste maanden reeds tweemaal heeft bezig gehouden. B. en W. stelden bij hunne voordracht van 8 October 1909 den Raad voor over te gaan tot den aankoop van twee perceelen voor uitbreiding van het Raadhuis, met welk voorstel de Raad zich vereenigde, en bij de jongste begrootingsdiscussiën zijn er van verscheidene Raadsleden klachten vernomen over de gebrekkige raadzaal, en is ernstig op verbetering aangedrongen. Van de zijde van B. en W. kon toen de rechtmatigheid der klacht slechts worden erkend, en tevens werd door B. en W. meegedeeld, dat reeds een plan in onderzoek was, om een der diensten van het stadhuis naar een ander gebouw over te brengen.

Sedert dien is nauwkeurig nagegaan in welke behoefte aan ruimte bij de verschillende diensten moet worden voorzien, en daaruit is gebleken, dat de uitbreiding, welke de verbouw van de onlangs gekochte en vroeger door de gemeente in eigendom verkregen perceelen aan den O. Z. Voorburgwal zal opleveren, in geenen deele toereikend is om in het onmiddellijk noodige te voorzien. Er zouden nog bovendien verschillende kamerruimten noodig zijn met een totaal oppervlakte van pl. m. 700 M². En daarbij is nog niet gerekend op de, toch inderdaad zeer noodige, vergrooting der raadzaal.

Deze uitkomst heeft B. en W. aanleiding gegeven om een ruimer plan in onderzoek te nemen, dat tevens beoogt de lokaliteiten te verkrijgen, die voor een het stadsbestuur der hoofdstad waardige huisvesting reeds te lang ontbreken.

Aan dit plan wordt door den dienst der Publieke Werken gearbeid met zooveel spoed als verwacht kan worden van

de niet overvloedige krachten, die daarvoor thans beschikbaar zijn, juist op een tijdstip, dat zeer veel eischt van de werkkracht der technische ambtenaren van dien dienst.

Intusschen is het voorstel van B. en W. betreffende de indeeling van den Dam en omgeving aanhangig gemaakt, en is in verband daarmede van meer dan eene zijde het denkbeeld geopperd, om daar een nieuw stadhuis te stichten.

Onder deze omstandigheid meenen B. en W., dat het door hen aangevangen onderzoek ruimer moet worden opgevat, en ook behoort te omvatten het denkbeeld, in het voormelde voorstel-Boissevain belichaamd, waarvan in het bijzonder de financieele gevolgen ernstig zullen moeten worden overwogen.

Dat onderzoek zal echter met den meesten spoed, immers binnen enkele maanden, moeten worden voltooid, zal niet het verkregen recht van onteigening verloren gaan. In verband hiermede stellen B. en W. voor, te benoemen eene commissie van vijf leden, aan het hoofd waarvan staat de directeur van publieke werken, en waarin verder drie architecten en een archeoloog zitting hebben, met beschikbaarstelling voor dat onderzoek van een bedrag van f 5000.

Deze voortvarendheid is zeker te prijzen, maar het curieuze geval doet zich voor, dat de zaak een andere wending neemt dan men vermoed had. Het plan-Boissevain begint op den achtergrond te geraken, hoewel de leiders der Nederlandsche Handelmaatschappij er reeds partij voor hebben gekozen, en steeds meer wordt op den voorgrond gebracht het reeds vroeger uitgesproken denkbeeld, dat Amsterdam terug zal nemen het Koninklijk Paleis, dat, gebouwd als Raadhuis, inderdaad als zoodanig in gebruik is geweest, doch in den Franschen tijd in bruikleen is gegeven aan koning Lodewijk Napoleon en sedert niet meer aan de stad Amsterdam is teruggegeven.

Het was wel te voorzien, dat de fameuze Paleis-Raadhuisquaestie, die reeds vroeger meermalen, het laatst in 1901, vele gemoederen en pennen in beweging bracht, ook thans weder ter sprake zou komen. Ook de heer Boissevain had dit wel kunnen voorzien.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" brengt in zijn orgaan in een artikel: „Een Raadhuis aan den Dam — Nu of nooit" het vraagstuk opnieuw op het tapijt. Opnieuw wordt daarin belangstelling gevraagd voor het denkbeeld, om de Hoofdstad weder in het bezit te stellen van haar monumentaal Raadhuis en aangedrongen op pogingen, om thans, nu de omstandigheden gunstig schijnen, tot een definitieve oplossing te geraken.

Ook het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten heeft zich reeds geroepen gevoeld een voorloopig advies te geven en in een adres aan den gemeenteraad van Amsterdam verklaard, dat de grenzen van bebouwing aan het Damplein (en in het algemeen aan een voornaam plein in het hart van een groote stad) zoodanig worden beheerscht door aard en bestemming van de bebouwing, dat deze bebouwing en de situatie als een onafscheidelijk geheel moeten worden beschouwd. Dat mitsdien het vaststellen der begrenzing van den Dam, zonder dat iets omtrent de bestemming van het voornaamste bouwblok bekend is, ongewenscht is en dat het voorgestelde en thans in behandeling zijnde plan niet anders kan zijn dan eene vage en onzekere greep, die in geen geval een waardig resultaat in verband met de toekomstige ontwikkeling van het Damplein zal waarborgen. Redenen waarom verzocht wordt dit plan niet goed te keuren.

Voorts zal het bestuur van den Bond in de eerstvolgende ledenvergadering een voorstel in behandeling brengen, strekkende tot advies in de op het oogenblik loopende bespreking over den bouw van een nieuw Raadhuis aan den Dam. Dit advies spreekt in hoofdzaak de meening uit, dat waar aan deze Damzijde geen mogelijkheid bestaat tot het stichten van een gebouw, dat den volledigen stadhuisdienst kan bevatten, alleen een representatiegebouw van beperkten omvang daar plaats zou kunnen vinden; dat echter de stichting van een dergelijk gebouw onlogisch en overtollig schijnt, zoolang niet beslist vaststaat, dat het oude Raadhuis (Paleis) nooit meer aan zijn oorspronkelijke bestemming zal worden teruggeven.

Hier bestaat een gebouw dat voor zoodanig doel volkomen geschikt en buitengewoon waardig is, terwijl het toch niet onmogelijk zal zijn ten opzichte van het gebruik zoodanige regelingen te treffen, dat het voor Amsterdam een waardig representatief gebouw en tevens de plaats wordt, waar de stad H. M. de Koningin bij haar jaarlijksch kort bezoek kan ontvangen en wellicht gastvrijheid verleenen. Meent het bestuur dat er geen reden is een nieuw stadhuis aan den Dam te stichten, dan is het niettemin van oordeel, dat het toch noodzakelijk te achten is, dat tegenover het werk van Jacob van Campen een monumentaal gebouw van een openbaar karakter verrijst, dat, zonder met den bouw in concurrentie te treden, er een waardig pendant van zal zijn.

Wanneer nu de benoeming der commissie van onderzoek in den gemeenteraad aan de orde komt, is het bijna ondenkbaar, dat de Paleis-Raadhuisquaestie daarbij niet ter sprake gebracht zal worden en wanneer in de gegeven omstandigheden het mandaat dier commissie zich zou moeten bepalen tot hetgeen het voorstel van B. en W. daaromtrent zegt, bestaat o. i. alle kans, dat slechts half werk zal worden verricht en een negatief resultaat wordt bereikt.

Men stelle dus de commissie in staat haar taak zoo ruim mogelijk op te vatten en ook de Paleis-Raadhuisquaestie onder de oogen te zien.

Daar zal geen tijd voor zijn, hooren wij sommigen beweren, daar is te veel aan vast en daarvoor moet met te veel hooge autoriteiten overleg gepleegd worden en ongegrond zijn die bezwaren zeker niet. Bovendien gelooft men te Amsterdam niet, dat de gemeenteraad het plan-Boissevain zoo grif zal loslaten en aan B. en W. de opdracht zal geven tot het doen van stappen om Amsterdam weder in het bezit te stellen van zijn oude stadhuis. Daar is onze veelpratende Raad niet naar, zegt men. Wie weet echter wat de nieuwe burgemeester, mr. Röell, nog weet te doen in die richting! Hij houdt, zegt men, van aanpakken, en als dit nu eens de eerste groote quaestie was, die hij onder de oogen wilde zien, dan zou hij vermoedelijk, cordaat optredend, den Raad er wel toe kunnen brengen om een besluit te nemen der Hoofdstad waardig.

Volgens veler meening toch zou men, door de aanneming van het plan-Boissevain, aan Amsterdam geen dienst bewijzen.

Drentsche hunnebedden en Grieksche rotsgraven.

Er is weer een nummer verschenen van de Oudheidkundige mededeelingen, uitgegeven door het Rijksmuseum van Oudheden ('s-Gravenhage, Martinus Nijhoff) eene uitgave, die voortdurend belangrijker wordt.

In dit nummer wordt verslag gegeven van opgravingen, door dr. J. H. Holwerda, — aan wien wij reeds veel belangrijken arbeid op dit gebied danken — verricht in de Hertenkamp te Vaassen en elders, opgravingen, die den onderzoeker brachten tot een hoogst belangrijke gevolgtrekking aangaande de verwantschap der Drentsche hunnebedden en de Mykeensche rotsgraven.

Deze opgravingen verschaften nl. vooreerst de zekerheid, dat de hier bedoelde praehistorische heuvels gelijk die door dr. Holwerda in Nierssen en in de Hertenkamp bij Vaassen werden onderzocht en zooals ze in zeer grooten getale speciaal over de Veluwe verspreid liggen, koepelgraven zijn geweest. Immers overal werd ons de funeraire bestemming van den aanleg duidelijk; merkwaardig is alleen het verschil in de wijze, waarop men de menschenresten in deze heuvels aantreft. Slechts een enkele maal was het lijk in een werkelijk diepen kuil bijgezet. Meestal ligt het eenvoudig óf in een zeer ondiepen kuil of liever nog op het plaveisel van den bouw. Dat het in dàt geval vaak door een kist omgeven is geweest, is zeer waarschijnlijk; achteraf lijken mijn waarnemingen in Nierssen op deze wijze te verklaren. Behalve deze gewone bijzetting is echter nog een andere zeer merkwaardige bijzonderheid geconstateerd kunnen worden, nl. dat deze graven graftomben waren, die langeren tijd voor meerdere personen gebruikt werden. Te Nierssen vond men de beenderen van het eene lichaam op zijde gelegd om plaats te maken voor een volgende bijzetting. Te Vaassen echter bleek bovendien, dat die gewoonte van het vergaderen en op zijde leggen dier beenderen van reeds vergane lijken, algemeen was, maar ook hoe houten kistjes, in gebruik waren in deze koepelgraven, om die beenderen in te verzamelen. We zien het koepelgraf in gebruik als plaats waar de dooden werden bijgezet en als knekelhuis te gelijk.

In deze ontdekking, dat wat algemeen voor een grafheuvel werd aangezien niet anders is dan een koepelgraf, dat op zoo verschillende wijze gebruikt werd, ligt het hoofdresultaat dezer onderzoekingen.

Onder de voorwerpen, die op gelijk niveau als andere tot deze periode behoorende praehistorische voorwerpen werden aangetroffen, behoorde, eigenaardig genoeg, ook een houten drinknapje, geconserveerd door de vochtigheid der aardlagen, die een voormaligen waterput vulden.

Op grond van onze tot nog toe op de Veluwe verrichte onderzoekingen — aldus de conclusie van dr. Holwerda — kunnen we dus zeggen, dat de oostelijke gedeelten van ons land bewoond zijn geweest door een bevolking, die als zijn gewone aardewerk de zg. megalithische ceramiek bezat, doch daarnaast, mogelijk als cultus-vaatwerk de klokbekerceramiek kende. Dit volk bouwde in Drente vooral, waar het de zware zwerfsteenen vond, die daartoe geschikt waren, zijn hunnebedden, bouwwerken, waarschijnlijk eveneens voor een gedeelte met gebruik van hout opgericht en dienende als grafbouw, waarin de lijken werden bijgezet, maar waarin ook de beenderen van vergane lijken werden bewaard. Daar er bijna nog geen megalithische monumenten systematisch onderzocht zijn (Schuchhardt is in 1906 eigenlijk de eerste geweest, die het heeft gedaan), zijn we dus feitelijk over hun aard en inrichting nog zeer gebrekkig ingelicht, hoeveel theorieën men ook vroeger reeds aan hun tegenwoordig uiterlijk aanzien heeft vastgeknoopt. Toch valt de overeenkomst tusschen de wijze van bijzetting in deze hunebedden en die in onze grafbouwen op. Zelfs wordt ons in een Deensch hunnebed de aanwezigheid van een houten kist vermeld.

Denkt men zich nu ook het gewone ronde hunnebed met zijn steenkrans te zamen als één grafbouw en dien steenkrans, wanneer ze, gelijk vaak het geval is, slechts uit betrekkelijk kleine steenen bestaat, als standplaats van een houten palissade, dan wordt de overeenkomst tusschen deze grafgebouwen en onze koepelgraven nog veel grooter. Het hoofdverschil zit hem dan voornamelijk in het groote gebruik van steen, waarvoor we echter in onze koepelgraven, waar zooveel mogelijk groote steenen bijeengebracht zijn, ook een voorliefde opmerken. In streken, waar niet zoo groote zwerfsteenen voorkwamen was het dan ook onmogelijk een hunnebed te bouwen.

Het is hier niet de plaats nader op deze overeenkomst of op de verschillende vormen der hunnebedden in te gaan. Ook is de tijd daartoe nog niet gekomen. We moeten nog het systematisch onderzoek van meerdere dergelijke steenen grafbouwen afwachten. Voldoende is het ons echter reeds op die overeenkomst van beide verschijnsels te hebben gewezen. Zoowel hunnebedden als onze koepelgraven en de eenvoudige grafkuilen gelijk b.v. aan de Hunneschans gevonden werden, bergen de resten van één en dezelfde praehistorische bevolking.

Het spreekt vanzelf, dat deze feiten en de ontdekking, dat de grafheuvel feitelijk een ineengestort koepelgraf is ook voor den samenhang van onze praehistorische bevolking met die van het verdere Europa van groote beteekenis zijn.

Die laatste ontdekking toch schijnt ons te dwingen, ook tal van andere heuvels elders in Europa, waar b.v. een typsich rond steenen plaveisel binnen onder den heuvel, of een rondloopende steenkrans, of wel een onverklaarde massa houtskool in de kern van de heuvels of ook het, bij een gewone begrafenis onmogelijke, dooreenliggen van losse doodsbeenderen op een plaats onder den heuvel worden vermeld, eveneens als zulke ingevallen grafbouwen te verklaren.

Dat het hunnebed in het algemeen als het ware een vervanging is van het rotsgraf is een zaak, die vrij algemeen wordt erkend. Waar men geen rotsgraven had en wel zwerfsteenen, bouwde men steenen monumenten, megalithgraven, waar ook groote steenen ontbraken, daar vergenoegde men zich met het eenvoudige graf, zoo mogelijk door rechtopstaande steenen afgezet, anders, gelijk aan het Uddelermeer gewoon in den grond gegraven of wel, als het mogelijk was, verving men den steenbouw door een bouw in hout, die, geconstrueerd als hij was uit liggende balken, van zelf wel den vorm van een koepelgraf moest aannemen.

Dr. Holwerda somt dan de verschillende punten van overeenkomst op tusschen de hunnebedden en deze praehistorische grafheuvels aan de eene, en de Mykeensche rotsgraven aan de andere zijde. Beide categorieën zijn niet alleen koepelgebouwen, doch de wijze waarop de steenen van het Grieksche koepelgraf door hun naar binnen neigen en aansluiting tegen elkaar, elkaar op hun plaats houden en zoo den koepel vormen, doet in de verte denken aan onze constructie van op elkaar liggende naar binnen neigende houtbalken. Vooral echter vertoont ook de geheele inrichting van beiden en de bijzettingswijze in beiden gebruikelijk een merkwaardige gelijkenis. Immers ook de Mykeensche koepelgraven vormen slechts een overdekte beschutting van gewone graven. Die graven in die koepelgraven zijn schachten van meerdere of mindere diepte, vaak zeer ondiep zelfs, een variatie, juist gelijk we die in onze Vaassensche koepelgraven hebben gevonden. Behalve van lijken is er telkens in de beschrijvingen dier Grieksche monumenten sprake van hoopjes beenderen in wanorde dooreen, weer juist zooals ook bij onze onderzoekingen werd geconstateerd. Een nog frappanter trek van gelijkheid is het echter, dat, terwijl wij bij ons het gebruik van kistjes ter bewaring van weggeruimde beenderen van vergane lijken hebben geconstateerd, in de koepelgraven, op Creta vooral, behalve gewone bijzettingen, kistjes (hier van terra cotta) zijn gevonden, waarin losse onverbrande beenderen. Ons dunkt de gelijkenis is volkomen.

Het idee dus, dat die koepelgraven van Griekenland op zich zelf staande verschijnselen zouden zijn, is onjuist, zegt de schrijver. Het is slechts de vervolkomening van zulke koepelgraven uit hout en zand in het barbaarsche Europa, zooals wij ze het eerst op de Vaassensche heide hebben herkend. Voor die Grieksche koepelgraven volgt hieruit,

dat, als zij waarschijnlijk zulk een barbaarschen oorsprong hebben gehad, men ook niet te veel waarde moet hechten aan de theorie van de wording van deze graven uit den huisvorm. Immers zulke grafgebouwen uit liggende houten balken opgetrokken, moesten per se een koepelvorm hebben, anders was er geen gesloten geheel van dien omvang construeerbaar. En de steenen koepelgraven schijnen dezen vorm te hebben gevolgd.

Aan den anderen kant echter vormt de ontdekking van het koepelgraf in den zg. grafheuvel en de zoo treffende analogie met die bekende Grieksche verschijnselen een hechten band, die onze praehistorische verschijnselen met die van de klassieke landen verbindt.

Waar verder ook thans weer de onverbreekbare samenhang van onze verschillende praehistorische verschijnselen als megalithen, koepelgraf, eenvoudig graf enz. gebleken is en diezelfde verschijnselen over een groot deel van Europa naast elkaar voorkomen, daar vertoont zich aan ons over al die streken verbreid éénzelfde praehistorische beschaving, die haar verfijning en volmaking vindt in het vóórhistorisch-Mykeensche Griekenland, evenals het barbaarsche koepelgraf zelf, waarvan onze geheele beschouwing uitging, in dien prachtbouw der Mykeensche cultuur.

Hiermede is echter volstrekt niet gezegd — aldus besluit dr. Holwerda — dat nu ook onze barbaarsche koepelgraven allen ouder moeten zijn dan hun tot volmaking gebrachte verwanten in die Zuidelijke landen. Het laat zich zeer wel denken, dat lang nadat uit dien primitieven bouw zich in Griekenland het steenen koepelgraf had ontwikkeld, ja zelfs lang nadat de geheele Mykeensche cultuur, met al haar koepelgraven en andere grootsche uitingen eener hoogstaande beschaving, had opgehouden te leven, nog steeds een barbaarsche bevolking in Europa aan haar oude beschaving vast heeft gehouden en op haar oude wijze de koepelgraven voor haar dooden heeft gebouwd.

(Vaderland)

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Voordrachten over Bouwkunst.

In het Nutsgebouw te Amsterdam hield op 5 Februari j.l. de heer H. P. Berlage de tweede voordracht van de serie over „de woning", welke voordrachten georganiseerd zijn door „Architectura et Amicitia".

De heer Berlage behandelde de moderne woning en bracht daarbij allereerst in herinnering wat hij over de architectuur der 19e eeuw gezegd had in zijn laatste voordracht van de vorige serie.

Na de Renaissance bleek de 19e eeuw een tijdperk van zoeken te zijn. Men verviel in afdwalingen op kunstgebied, terwijl geleidelijke evolutie uitbleef.

't Werd ten slotte een tijd van onbezonnenheid. Gelukkig is er een periode van ontwikkelingsgang aangebroken, die wel moeite heeft om de vorm-eenheid in de binnen- en buiten-architectuur te herstellen. Aan het moderne huis gaat een mengelmoes van stijlvormen uit de perioden der historische stijlen vooraf, voor het geval, dat nog werkelijke architecten met den bouw belast waren. Toen de woningbouw in handen der eigenbouwers kwam, zijn er producten ontstaan, geheel vreemd aan alle architectuur.

Het meubilair hield daarmede gelijken tred, zoodat men òf de oude meubelen had, òf men meubileerde zijn huis met wonderlijkheden, welke door het meubelmagazijn werden geleverd, die dezelfde wisselingen als de architectuur meemaakten.

Als gevolg van de geestelijke beweging van dezen tijd en de nieuwe constructiewijzen, welke thans toepassing vorderen, is in het laatst der vorige eeuw een moderne kunstbeweging begonnen; het eerst aan meubelen en aan binnenarchitectuur, spoedig daarop aan kleine landhuizen. Het karakter dier beweging is dat van grooten eenvoud en zakelijkheid, en het is niet te zoeken aan oppervlakkige uiterlijkheden, maar aan den geest, die uit zulk een woning spreekt.

De moderne geest doet zich kennen aan een streven naar doeltreffendheid, constructieve juistheid, eenvoud en klaarheid. Daar deze eigenschappen principieel natuurlijk niet nieuw zijn, komt het slechts aan op de wijze, waarop de moderne geest zich uit. Het bouwen van een moderne woning bestaat niet in het maken van gevels, doch in dat van ruimte-omsluiting. De gevel is niet oorzaak, maar gevolg van de inwendige verdeeling, welk beginsel nog niet behoeft te leiden tot verwaarloozing van het uiterlijk schoon.

De moderne beweging wordt geacht van Engeland te zijn uitgegaan, waar men haar ontstaan toeschrijft aan de vereenigde metselaars, die in de omstreken van Londen eenvoudige landhuizen bouwden, zonder hooge architectuur, logisch eenvoudig arbeidend als de oude gildemeesters.

In het algemeen wordt er nu weer gezocht naar den oorspronkelijken constructievorm om weer te komen tot het zuivere voorwerp, dat door onnoodige ornamentiek niet meer waar te nemen was.

Het gaat niet om den uiterlijken vorm, maar om het wezen der kunst.

Daarna kwam spr. tot de eigenlijke inrichting der moderne woning. Hij behandelde achtereenvolgens de toetreding van licht, den wand, den zolder, den vloer, den haard, het verlichtingsvoorwerp en het meubilair.

De heer Berlage eindigde met te zeggen: „De groote vraag blijft òf, wat den kunstvorm betreft, steeds in modernen geest zal worden voortgewerkt; want die geest eischt een modernen vorm; òf zal men weer, dezen geest miskennend, terugvallen tot een dood formalisme, tot vormen dus van vroeger tijden?" Spr. voor zich heeft het volste vertrouwen in de moderne cultuur-beweging, omdat deze slechts voor ontwikkeling vatbare, blijvende waarde heeft.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Het bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" belastte zich met de regeling eener door de firma N.V. Bouwstoffen voorheen A. E. Braat te Rotterdam en Amsterdam uitgeschreven prijsvraag voor een Schoorsteenmantel in verglaasden steen met ingebouwden open haard. Op deze prijsvraag kwamen in 25 antwoorden onder de motto's: H., Labor, Verglaasd, Verwarming, Eenvoud, Arbeid, R.K., A., B., C., D., E., F., Baksteen, Creme, vierkant (geteekend), Paris, D., Glazuur, T., Matblauw, In dit jaar, Only bricks, Open haard en Vesta.

De jury, bestaande uit de heeren A. Spoon J.Jzn., leeraar voor Kunstnijverheid aan de Academie, H. van der Kloot Meyburg en W. F. Overeynder, architecten, allen te Rotterdam, kende den eersten prijs, f 50.—, toe aan het ontwerp

motto: Open haard, ingezonden door den heer J. J. Gort, architect te 's-Gravenhage. Den tweeden prijs, f 25.—, aan het ontwerp motto: T., ingezonden door den heer G. Albers te Rotterdam, en beval tot aankoop aan de ontwerpen motto's: In dit jaar en Only bricks, respectievelijk ingezonden door de heeren J. F. van Hoytema te 's-Gravenhage, en Paul J. Biesta, architect te Rotterdam.

De tentoonstelling der antwoorden zal plaats hebben gedurende de maand Februari in de monsterzalen van de firma Braat, v. Oldenbarneveltstraat 3 te Rotterdam.

N.B. Bij motto Arbeid ontbreekt een correspondentieadres. De inzender wordt verzocht een zoodanig adres op te geven.

Ingezonden Stukken.

OPSTELLING VAN OUDE GRAFZERKEN.

Wij ontvingen aangaande de grafzerken in de St.-Maartenskerk te Franeker het volgend schrijven:

Franeker, 2 Februari 1910.

Aan de Redactie v/h. Bouwkundig Weekblad „De Opmerker".

W.H.!

Gaarne voldoe ik aan Uw verzoek inlichting te verstrekken aangaande den toestand van de opgestelde oude grafzerken in de St.-Maartenskerk alhier.

Uit de (mij door U toegezonden) twee bladen no. 4 en 5 van „De Opmerker" van 22 en 29 Januari 1910 blijkt mij, dat daarover geschreven is door den heer G. van Kalcken van Haarlem.

In dat artikeltje wordt beweerd, dat „bijna alle opgestelde „grafzerken in de St.-Maartenskerk te Franeker van elkaar „scheuren en afschilferen, zoodat het beeldhouwwerk ..... „thans reeds grootendeels verdwenen is en de „Koster nog geregeld de afschilferende stukken „en brokken moet blijven opvegen."

Het doet mij groot genoegen, dat U, geachte redacteur, dit bericht voor zeer overdreven en minder juist aanneemt en daarvoor zekerheid verlangt, op dit punt.

Hoewel ik zeer goed met de toestand der opgestelde grafzerken op de hoogte was en ook wist, welke praatjes daarvan zijn rondgestrooid, heb ik gisteren direct de kerk bezocht en een van de Kerkvoogden gevraagd bij dit onderzoek tegenwoordig te zijn.

Ook de koster, die naar het schijnt hierbij een rol heeft vervuld, was aanwezig.

Laat mij U dan mededeelen, dat van het schrijven voor noemd, als zouden bijna alle zerken van elkaar scheuren en afschilferen, geen woord waar is. Integendeel bijna alle opgestelde grafzerken zijn ongeschonden en gaaf en zien er frisch en mooi uit, enkele, 3 of 4 zerken van de 25, zijn op sommige plaatsen iets geschonden. In 't geheel zijn 32 zerken opgesteld, waaronder zeer fraaie van zandsteen; 25 stuks zijn hardsteen en over 't geheel zonder beschadiging, dan alleen wat de tand des tijds hieraan (meest afslijting) heeft gedaan.

Het is de vraag of die kleine afschilfering (die zeer miniem is, hoogstens 5 millimeter diep en kleine oppervlakte van ± 5 cM. lang en breed) ontstaan is doordat het groefleger nu in verticalen stand is.

Misschien ontstonden deze kleine gebreken bij het opstellen, door de kettingen, die gebruikt zijn, bij het verplaatsen van het middenschip der kerk naar achter het koor, een zeer moeilijk en gevaarlijk werk is geweest.

Dat de koster der kerk geregeld stukken en brokken moet opvegen, die, zooals de heer Van Kalcken zegt, van de zerken afschilferen, is een gewoon verzinsel.

Ik heb den koster hierover onderhouden in tegenwoordigheid van den Kerkvoogd en — laat mij U zeggen — de indruk, dien ik kreeg, was, dat men sommige menschen alles kan laten zeggen, vooral concierge's, kosters en personen, die bij oudheden rondleiden.

Het is te gek om daarop verder in te gaan; de man in kwestie moest nu erkennen, dat hij nooit iets afkomstig van de zerken behoefde op te vegen. Welnu, dat is ook te zien — en behoefde geen verklaring — maar hoe komt de heer Van Kalcken aan die krasse uitlatingen.

Wij kunnen dus gerust zijn op dit punt en de beweringen van den heer Kalcken veilig beschouwen als een loos alarm.

Hoogachtend,
UEd. dw.,
M. HOFSTRA,
Gem.-Architect.

In de „Leeuwarder Courant" van 4 dezer vonden wij ook nog de volgende mededeeling:

Naar aanleiding van het artikeltje „staande grafzerken", opgenomen in ons nummer van 2 Febr. j.l., schrijft ons de heer S. Winkel, Herv. predikant te Franeker, omtrent de opgestelde grafzerken in de Sint Maartenskerk te Franeker, dat de opmerkingen dienaangaande van den heer Gust van Kalcken geheel onjuist zijn.

„Een enkele grafzerk moge geringe schilfers hebben verloren — schrijft ons de geachte inzender — het is mogelijk tengevolge van of bij de opstelling, maar het beeldhouwwerk is daardoor van geen enkele grafzerk in ernstige mate beschadigd.

Hoe de genoemde heer aan deze fantasie komt en daarbij onzen koster zulk een droeve rol laat spelen, is een raadsel.

En dat neer te schrijven in een blad „De Opmerker"! De humor ontbreekt niet."

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 6. Officieel Gedeelte. Agenda's van vergaderingen. Verslagen van de vergaderingen der Afd. Amsterdam van 26 Januari 1910, der Afd. Groningen van 19 Januari 1910, der Afd. Arnhem van 26 Januari 1910.

Wereld-Tentoonstelling te Brussel.
Techniek. Geteerde wegen.
Ventilatie van Zalen.
Das Deutsche Miethaus. Boekbeschouwing met afbeeldingen en losse plaat.

ARCHITECTURA No. 5. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag der 1272ste Gewone Vergadering van 2 Februari 1910.
Populaire Voordrachten.
De verlichting der Portugeesche Kerk.
Een Raadhuis aan den Dam. Nu of nooit.
J. Versluijs. 15 November 1881—31 Januari 1910. door A. A. Hes.
Proefnemingen met hydraulische mortels (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 6. Steenhouwersarbeid en Steenhouwersziekte (Slot).
Het Huis De Roodenburg te 's-Hertogenbosch, met afbeelding.
Het Zwitsersche Burgerhuis. Boekbeschouwing, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 6. Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Agenda der Vergadering van 12 Februari 1910.
Beschouwingen in verband met verzamelde gegevens omtrent den toestand op-, de onderhoudskosten van- en het verkeer op de Rijkswegen, door L. R. Wentholt c. i.

Practische opleiding van studenten in de Werktuigkunde, Scheepsbouwkunde en Electrotechniek.

Ingezonden stukken. Proefnemingen in verband met het vliegprobleem, door S. van Hoogstraten w. i. — Luchtverdringing, door J. G. Lepper w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 5. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Centralisatie. — Politiek. — Ingezonden. — Het harden van Koolstof-staal (Vervolg). — Wegen (Vervolg).

DE AANNEMER No. 6. Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond en der zesde Huishoudelijke Vergadering, op 1 Februari 1910 te 's-Gravenhage.

Orde op het werk.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam. V.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 32. Contrôle-toestellen. — Het verwijderen van olie uit gecondenseerden stoom. — Vuurvast metselwerk.

Varia.

ZWENDELTENTOONSTELLINGEN EN MEDAILLE-ZWENDEL.

De heer K. F. Katz,' secretaris der „Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen", heeft eenigen tijd geleden te Amsterdam een voordracht gehouden over „Tentoonstellings- en medaillezwendel", die nog wel eens vermelding verdient.

De omvang van het kwaad bleek uit de uitgebreide collectie bescheiden, die spr. had kunnen bijeenbrengen.

Hij gaf achtereenvolgens een beknopt overzicht van de wijze, waarop de zwendelaars op dit gebied werkzaam zijn; deelde daarna bijzonderheden mede, ontleend aan de praktijk en toegelicht door brieven en bescheiden; en behandelde tenslotte de vraag: wat kan worden gedaan om aan het euvel paal en perk te stellen?

De schijntentoonstellingen dagteekenen van 1900, het jaar der groote Parijsche tentoonstelling. Voor een paar honderd gulden kon men van de zwendelaars medailles en diploma's krijgen, waaraan sommigen nu het recht ontleenen om op hun briefpapier enz. te doen drukken: „gouden medaille Parijs 1900". Er zijn „bureaux", die voor vaste prijzen medailles leveren. En ook houdt men zg. „nakeuringen" voor degenen, die op een of andere tentoonstelling geen bekroning kregen, en waaraan dan ook personen kunnen deelnemen, die niet op de groote tentoonstelling hebben ingezonden, en die alleen wat meer betalen, omdat zij de kosten voor inzending niet hebben gemaakt.

Na de tentoonstelling 1900 te Parijs had het kwaad zoo groote afmetingen aangenomen, dat de President der Republiek in de pers tegen zulke diploma's waarschuwde.

Ook na de Bakkerijtentoonstelling te Amsterdam in 1905 hebben zwendelaars dergelijke praktijken uitgevoerd.

Voor een zg. tentoonstelling te Rome was het zelfs voldoende, foto's van het „te exposeeren" artikel in te zenden.

De prospectussen, die worden verspreid, zien er fraai uit. Allerlei trucs worden daarbij uitgehaald. Er staat bv. boven „Koninkrijk der Nederlanden", een Rijkswapen, portretten van vorsten, met de toevoeging „protecteur d'expositions".

Ook tracht men aan zulke zg. „diploma's" kracht te geven door de daarop voorkomende handteekeningen te doen legaliseeren, waardoor er handteekeningen van hooggeplaatste ambtenaren op komen.

De personen, die zich met den tentoonstellingszwendel bezighouden, zijn bij hen, die zich op tentoonstellingsgebied bewegen, bekend als „de zwarte bende". In één jaar werd tegen 35 van zulke schijntentoonstellingen in de pers gewaarschuwd.

Terloops wees spr. er op, dat door jury's ook van groote tentoonstellingen bij de beoordeeling te veel gelet wordt op vroegere bekroningen; ook dit geeft aanleiding tot misbruik.

Spr. vertelde een staaltje van een Nederlandsch industrieel, wien twee gouden medailles, een eeremedaille en een zeer speciale onderscheiding van den koning van Roemenië tebeurt vielen op de tentoonstellingen te Parijs en Boekarest, ofschoon hij slechts het bericht had gezonden, dat goederen door hem waren verzonden, maar die verzending niet had plaats gehad.

Tot de jongste ervaringen behoort de reclame, die wordt gemaakt voor te Brussel en Antwerpen te houden zg. „voortentoonstellingen" van de wereldtentoonstelling te Brussel 1910.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— Men heeft het plan opgevat om in Castel St. Angelo gedurende de feesten van 1911, behalve de tentoonstelling op middeleeuwen en renaissance betrekking hebbende, er eene te openen voor kunstwerken, door buitenlandsche schilders te Rome of over Rome vervaardigd. Verschillende landen: Duitschland, Frankrijk, Zweden, Engeland, Amerika en vermoedelijk ook Spanje, hebben reeds hun medewerking toegezegd.

De commissie bestaat — voor zoover bekend, want het plan is pas van zéér recenten datum — uit: Egger (Oostenrijk), die den bekenden Codex Escurialensis schreef, Steinmann (Duitschland), bekend om zijn werk over de Sixtijnsche kapel, Noack, als auteur van het boek over de Duitschers in Rome, en Dr. J. Orbaan (Nederland), die zich veel met de geschiedenis der Nederlandsche kunstenaars te Rome bezighield en nog onlangs in het „Bolletino Della commissione archeologica comunale" een artikel publiceerde over „Rome en omstreken in de teekeningen der Nederlandsche meesters".

Indien er niet alleen nauwe samenwerking in Nederland, doch ook van de andere landen onderling is, kan ons land op deze tentoonstelling het beste figuur van alle maken. Weinigen toch zijn de kunstenaars, die van uit Duitschland, Frankrijk, Spanje en Engeland naar Rome trokken, talloos echter de namen der Hollandsche schilders, bij wie het als het ware tot de opvoeding behoorde: Paul Bril (omstreeks 1600), Pieter van Laer, Jacob Matham, Swanevelt, Breenbergh, Jan Breughel, Heemskerk — en nog zoovele anderen, te veel om te noemen — kwamen naar Rome en hun teekeningen, veelal in het buitenland verspreid, — zooals er weer van buitenlanders zich bij ons bevinden, — zijn vaak voor de wordingsgeschiedenis der stad van het hoogste belang, zelfs in archeologischen zin. We behoeven hier maar even te herinneren aan de teekeningen, die Heemskerk in zijn albums (thans te Berlijn) en Jan Breughel (British Museum) van het zooveel door de geleerden besproken en be-theoretiseerde Septizonium vervaardigden, dat later tot op de fundamenten toe werd afgebroken om bij den bouw van Santa Maria Maggiore te dienen (de rekeningen daarover bestaan nog).

Mocht dus zoowel Nederland als het buitenland zijn eigen en vreemde kunstwerken, Rome betreffende, voor een jaar willen afstaan, dan kan de tentoonstelling in Castel St. Angelo er eene van groote wetenschappelijke en kunst-historische waarde worden en een sprekend bewijs voor de belangrijkheid onzer schilderkunst in de 16e en 17e eeuw.

BINNENLAND.

Groningen. De gecommitteerden uit de hoofdbesturen der waterschappen »Hunsingo« en »Westerkwartier« in de provincie Groningen hebben — naar de »Pr. Gron. Ct.« meldt — aan zijne excellentie den minister van waterstaat een adres gericht, waarin zij er op wijzen, dat zekere stroomgeulen in de Lauwerszee steeds nauwer en ondieper worden, dat de schade hierdoor aan den landbouw toegebracht, hoogst aanzienlijk zal zijn, indien het rijk niet spoedig hierin op afdoende wijze verbetering aanbrengt, daar een oppervlakte van bijna 100.000 H.A. van Groningen en Drente, alsmede de boezem van geheel Friesland daarop afwatert. Zij verzoeken daarom, dat nog in 1910 deze stroomgeulen voldoende worden verbeterd.

De »Leeuw. Ct.« vernoemt, dat de minister van waterstaat, mr. Regout, na Paschen een bezoek aan Friesland zal brengen, in verband met de aanhangige Lauwerszeeplannen.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 19 FEBRUARI 1910. No.8.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

TUNIS.

Slot (zie bladzijde 51).

De plattegrond van Tunis gelijkt veel op een in alle richtingen gebarsten plaat van sterk krimpende cement. Een paar groote barsten vertoonen er zich in, dat zijn de hoofdstraten, doch het zijn er maar enkele, die als zoodanig in het oog vallen. Daartusschen is het overal een waar doolhof van nauwe, kromme straatjes, tusschen bebouwde blokken van allerlei onregelmatig veelhoekige vormen, kleine pleintjes en grootere onbebouwde gedeelten, welke vaak begraafplaatsen zijn.

Wij spreken hier niet van het Europeesche Tunis, dat zich in de laatste jaren Zuid-Oostwaarts van de oude stad heeft ontwikkeld, voornamelijk langs de aan de Zeezijde aangelegde „Avenue de la Marine" en „Avenue de France". Een gedeelte der oude vestingmuren aan die zijde is afgebroken, maar overigens is de oude enceinte met hare tien poorten nog grootendeels in wezen en zij omsluit het Moorsche Tunis, de bovenstad, met hare twee voorsteden in de benedenstad, waar Franken, Maltezers, Italianen, Spanjaarden, Grieken, maar bovenal vele Joden wonen. De oude stad heeft een omtrek van ongeveer 8 kilometers.

Voor den Europeeschen bezoeker zijn de straten en hetgeen daar te zien is van het Oostersch leven en bedrijf wel het belangrijkst. Onder de monumenten van bouwkunst zijn er voorzeker ook vele een bezichtiging ten volle waard, maar het inwendige der Moskeeën en het terrein der begraafplaatsen is voor ongeloovigen niet toegankelijk en de Franschen eerbiedigen de Mohammedaansche gevoeligheid op dit punt.

In de straten heeft men de beste gelegenheid het karakter der bevolking te leeren kennen, want zij leeft grootendeels op straat. De straten hebben een geprononceerd tweeledig karakter van woon- en winkelstraten, dat hier en daar gemengd is. De woonstraten zijn in den regel stil en verlaten, zooals men zien kan op de afbeelding bij ons vorig nummer gevoegd, die een deftige straat weergeeft. In tegenstelling met de rust, die hier heerscht, is het levendigste verkeer waar te nemen in de winkelstraten of bazaars. Onder bazaars toch heeft men niet te verstaan groote gebouwen of warenhuizen, zooals wij die in groote Europeesche steden aantreffen, maar buurten bestaande uit straten, steegjes en pleintjes, waaraan talrijke kleine winkels en koffiehuizen uitkomen.

De winkels zijn kleine vierkante ruimten van ongeveer drie Meter lengte en breedte, direct aan de straat uitkomend met een kozijn van een paar Meter breedte, dat met houten luiken gesloten kan worden en waarvan de onderdorpel ongeveer een halven Meter boven de straat ligt. Boven dit kozijn is een vast houten zonnescherm op een paar steunijzers aangebracht of wordt een zonzeil uitgespannen.

In deze winkelruimten zijn koopwaren van alle denkbare soorten uitgestald, van de kostbaarste voortbrengselen der

Oostersche kunstnijverheid, tot de ordinairste in Europeesche fabrieken vervaardigde massa-artikelen. De winkelier zet zich des morgens in het koelste hoekje van zijn winkel neder en wacht, terwijl hij zijn tschibouk rookt, met de meest volmaakte kalmte af de dingen, of beter de liefhebbers, die komen zullen.

Van de Tunesische winkeliers vertelt men al even leelijke dingen als van hun Europeesche collega's, namelijk dat men door hun dikwijls eerbiedwaardig uiterlijk niet tegen afzetterij of bedrog gewaarborgd is. Misschien is het niet zoo erg als in Kaïro, maar ook in Tunis worden bijvoorbeeld vele nagemaakte antiquiteiten voor echt aan den vreemdeling gesleten. Beroemd zijn van ouds de handgesponnen en geweven wollen burnous, die in Tunesië vervaardigd worden, maar menig vreemdeling, die voor de curiositeit zich zulk een schilderachtig kleedingstuk aanschafte, moest later tot de ontdekking komen, dat hij het veel goedkooper van een der Europeesche fabrieken had kunnen laten komen, die dit confectie-artikel bij massa in de Noord-Afrikaansche landen invoeren.

Wie zeer goed uit zijn oogen ziet en de raadgevingen van een in Tunis gevestigd Europeaan niet in den wind slaat en wie bovendien nog met de manier van handeldrijven met Oostersche winkeliers eenigszins vertrouwd is, kan voor goed geld natuurlijk ook goede waar bekomen of zoo hij niet koopen wil, in de permanente tentoonstelling dezer bazaars ook vele echte en werkelijk fraaie zaken bewonderen, bijvoorbeeld kostbaar goud- en zilversmidswerk, filigraan, mooie wapens, paarlmoerwerk, lederwerk, borduurwerk, tapijten en zijden weefsels en tal van andere zaken, doch voor een appel en een ei zijn die ook voor den handigen liefhebber niet meer te bekomen.

Afgezien van de grootere koffiehuizen, die men meer buiten de stad aantreft, verschillen de kleine niet veel van de winkelhuizen en zij bestaan ook meestal uit een betrekkelijk kleine, aan de straatzijde open, vierkante ruimte. Langs de drie wanden loopt een lage rustbank, somtijds van steen, daaroverheen ligt een fijne gevlochten mat, waarop de bezoekers zich neervleien, om met rooken, koffiedrinken en een of ander spel, den tijd te dooden.

Wij wezen reeds op het verschil tusschen het levendige en bonte verkeer in de winkelstraten en de stilte in de wijken, waar geen winkels zijn. Die stilte is het onmiddellijk gevolg van den bouwtrant van het Oostersche woonhuis. De huizen hebben zelden meer dan een verdieping, gelijkvloers aan de straat meestal in het geheel geen en op de verdieping slechts enkele ramen. Van gevelarchitectuur is geen sprake. Het meerder of minder aanzien van de woning spreekt zich alleen uit in de hoofdingang, bij de deftige huizen een groote poort van bergsteen geconstrueerd, somtijds met een spitsboog, maar meestal in hoefijzervorm, nu eens behandeld in zeer eenvoudige vormen, die sterk aan de Romeinsche steentechniek herinneren en wellicht ten deele aan Romeinsche monumenten ontleend zijn, dan weder in een zeer rijke architectuur, die hare vormen zeer waarschijnlijk aan de Spaansche of Italiaansche Renaissance ontleend heeft.

De plaat in ons vorig nummer geeft een der fraaiste en best bewaarde voorbeelden dezer architectuur te zien.

In de zestiende eeuw heeft Karel V Tunis veroverd en de Spanjaarden hebben daar een tijdlang huis gehouden. Of hun verblijf veel heeft bijgedragen tot de bevordering der kunst, is echter de vraag en dat men hier deze fraaie Renaissancevormen aantreft is dan ook met meer waarschijnlijkheid toe te schrijven aan den meer vreedzamen invloed van Italianen of meer bepaald Sicilianen.

Om de werking van dien invloed na te gaan zou men moeten doordringen in de geschiedenis van het handelsverkeer tusschen het door natuur en kunst zoo rijk

HUISDEUR MET SPIJKERVERSIERING.

gezegend Sicilië en de Moorsche kuststaten; een onderzoek in die richting zou ook ongetwijfeld voor onze kennis der Siciliaansche kunst hoogst belangrijk kunnen worden. Wij moeten ons echter hier bepalen tot deze enkele opmerkingen, maar achten ons toch verplicht op nog een zeer belangrijk onderdeel van deze Tunesische poorten te wijzen, namelijk de deuren, waarmede zij zijn gesloten. Deze deuren zijn van hoogst eenvoudige constructie, zwaar opgeklampt werk, maar op zeer zinrijke wijze versierd door spijkerwerk, waarmede, zooals onze afbeeldingen aantoonen, zeer rijke, decoratieve effecten zijn verkregen. Men vindt deze spijkerversiering in Tunis in een verscheidenheid zonder wedergade, die getuigt van de bekende vindingrijkheid der Mooren in vlakversiering. Overal wordt de hoofdindeeling gevormd door de koppen van de bouten, waarmede het schotwerk der deuren op het regelwerk bevestigd is, daartusschen is aan de fantaisie vrij spel gelaten en met deze hoogst eenvoudige middelen deze hoogst karakteristieke versiering verkregen. De ringen aan de deuren, te hoog geplaatst, om door den voetganger bereikt te kunnen worden, dienen waarschijnlijk voor den ruiter,

die te paard gezeten de poort wil binnengaan, om op het binnenplein af te stijgen. De deftige Oostersche woningen hebben allen de binnenplaatsen, evenals men die in de Spaansche huizen aantreft, omgeven door galerijen, waarop al de vertrekken uitkomen. De meerdere of mindere rijkdom van de architectuur dezer galerijen hangt af van de middelen van den eigenaar van het huis. In den zomer wordt de binnenplaats gedeeltelijk of geheel met een velum overspannen. Een trap voert van de galerij naar het platte dak of terras van het huis, waarop men gewoon is, zich in de avondkoelte te gaan verfrisschen.

In de vorige eeuw werden, naar men zegt, in Tunis 350 Moskeeën geteld. In hoever deze opgaaf juist is, kunnen wij niet nagaan, maar men moet niet vergeten, dat evenals de Christenen op hun begraafplaatsen vaak grafkapellen oprichten, de Muzelmannen voor hun heiligen of marabouts en voor hun vorsten veelal afzonderlijke grafmoskeeën stichten. Aangezien Tunis een heilige stad is en verscheidene dynastieën elkaar daar hebben opgevolgd is het aantal moskeeën legio. Vele zijn echter kleine, onaanzienlijke gebouwtjes, somtijds in een jammerlijken staat van verval.

Als grootste en schoonste moskee van Tunis moet genoemd worden die van den Olijfboom, Djama es Zitoun, in 1223 gebouwd met gebruikmaking van materialen uit de ruinen van Carthago, waaronder 150 antieke zuilen. Hier zijn de graven der Bey's en een kostbare bibliotheek. Bij deze moskee is voorts een beroemde Mohammedaansche hoogeschool, waaraan naar men zegt 100 professoren verbonden zijn en waarvan ongeveer 700 studenten gebruik maken.

Een zuiver Oostersch karakter heeft de moskee Sidi-Mahres in de voorstad Bab-el-Souïka gelegen. Dit gebouw wordt gedekt door een grooten koepel, waartegen vier halve koepels aansluiten, terwijl zich in de vier hoeken vier kleinere verheffen.

Aan eene zijde van het Kasbah-plein valt voorts de toren van een oude moskee in het oog, die zeer sterk aan de beroemde Giralda te Sevilla herinnert.

Het genoemde plein heeft een prachtig Oostersch karakter behouden. Te midden van Romeinsche en Saraceensche bouwvallen verheffen zich palmboomen en reusachtige vijgenboomen, hun schaduw werpend op de openbare fonteinen, die bovendien nog door portieken op marmeren kolommen rustend overhuifd zijn.

Hier is men aan den voet der muren van de Kasbah, de oude cidatel waarvan sommige torens van Moorschen oorsprong, andere in den tijd van Karel V door de Spanjaarden gebouwd zijn. Rijk voorziene wapenzalen alsmede een compleete kruitfabriek en kogelgieterij moeten nog in de citadel aanwezig zijn.

Het nabijgelegen paleis Dar el Bey, gebouwd door den bey Hamouda gaat door voor een der schoonste vorstelijke woningen in Moorschen stijl en behoeft, met zijn binnenhoven met marmer bevloerd en omgeven door marmeren zuilenstellingen, en zijn rijk versierde en gepolychromeerde wanden en plafonds in vele opzichten niet voor het Alhambra te Granada onder te doen.

Eveneens vermelding verdient het Bardo-paleis een klein uur Noord-Westwaarts van Tunis gelegen. Het is een kleine stad op zich zelf, die het Winterpaleis van den bey, zijn regeeringsgebouwen, kazernes en Staatsgevangenis bevat. Het winterpaleis dient echter niet tot woning; daarvoor heeft de bey nog een afzonderlijk lustlot, Kasz-Said, in de nabijheid tot zijn beschikking. De ministers en rijksgrooten wonen in villa's in de omgeving daarvan. Bovendien heeft de bey nog een zomerverblijf in la Goulette.

Wij zullen ons echter niet verder van de stad begeven, al zou een tocht naar het Zaghouan-gebergte, vanwaar voorheen, door een nog bestaande antieke waterleiding, Carthago van water werd voorzien, ruimschoots de moeite loonen, wegens de belangrijke Romeinsche bouwvallen, die men aan den voet van dat gebergte aantreft.

Wie echter bij een bezoek aan Tunis niet te zeer in zijn tijd beperkt is, verzuime niet ook eenige dagen te wijden aan uitstapjes in het schoone Tunesische gebied, dat door de natuur lang niet misdeeld is en waar de veiligheid, sedert lang, niets te wenschen overlaat, al moet men zich wellicht in de minder bezochte streken met eenigszins primitieve vervoermiddelen vergenoegen.

Uit Groningen.

Tonnenstelsel en Beerputten.

Groningen is, gelijk men weet, een der weinige grootere steden, waar tot heden in den afvoer van faecaliën voorzien wordt door het tonnenstelsel, en niet door een min of meer geperfectionneerd, zooals b.v. het bekende Heidelberger systeem, maar door een zeer primitief en verouderd tonnenstelsel. Reeds sedert geruimen tijd heeft men de onhoudbaarheid van dezen toestand ingezien en de noodzakelijkheid van een rioleering betoogd. Men acht echter, ook om de hooge kosten, den tijd nog niet gekomen, om Groningen van een compleet, modern rioolstelsel te voorzien, maar is inmiddels bedacht geweest op maatregelen om althans eenige verbetering aan te brengen. Daartoe behoort een voorstel, om het aanleggen van beerputten toe te staan.

Dit voorstel heeft een hevige oppositie gevonden bij prof. Klein, die het voornamelijk op theoretische gronden door woord en geschrift bestreed. Burgemeester en Wethouders hebben toen aan de heeren dr. M. W. Pijnappel, hoofdinspecteur, en G. Oosterbaan, inspecteur van de volksgezondheid, gevraagd, hunne zienswijze kenbaar te maken over de beschouwingen over „Beerputten" van prof. Klein, in de „Prov. Gron. Ct." van 12 Aug., en door dr. Takkenberg indertijd in den Raad ter sprake gebracht en bestreden.

Bij dr. Pijnappel heeft de oppositie van prof. Klein eenige verwondering gewekt en hij kan niet anders dan veronderstellen, dat er hier en daar een misverstand bij prof. Klein heeft bestaan. Het eerste misverstand is, dat prof. Klein 't uiterst primitieve, hygiënisch geheel onvoldoende tonnenstelsel te Groningen identificeerde met wat men tegenwoordig onder een tonnenstelsel verstaat en een uitvoerig betoog noodig achtte om aan te toonen, dat een tonnenstelsel de voorkeur verdient boven een beerputtenstelsel. Niemand zal dat betwijfelen, zegt dr. Pijnappel, maar daarom gaat het hier niet. De vraag was deze: kan, naast het bestaande tonnenstelsel, dus met behoud daarvan, voor hen, die dat verlangen, het hebben van een aan alle eischen des tijds voldoenden beerput worden toegelaten? Om deze vraag goed te beantwoorden, dient men zich dus allereerst rekenschap te geven van den aard en de beteekenis van het tonnenstelsel, dat te Groningen bestaat, en kan men, natuurlijkerwijs, niet volstaan met een vergelijking, op wetenschappelijke gronden, tusschen de beide stelsels in het algemeen. Aan een stelsel als dat te Groningen wordt door geen der auteurs, die het tonnenstelsel veroordeelen, zelfs meer gedacht.

Om nu het onhygiënische van het Groningsche tonnenstelsel in het licht te stellen, geeft dr. Pijnappel een zeer

juiste teekening van de wijze waarop het ophalen der faecaliën hier geschiedt en de wijze van reiniging der tonnen, zooals hij dat zelf heeft gezien. In de straat, die dr. Pijnappel bezocht, waren een aantal vrouwen met dat bedrijf bezig. Het spoelwater werd, als alles afgeloopen was, op straat uitgestort, en de voorbijgangers liepen er, aan het schouwspel blijkbaar gewoon, zonder aarzelen overheen. Voor een aantal woningen was de emmer faecaliën reeds van te voren neergezet, toegedekt met een courant of een niet altijd juist passend plankje, ten einde aan het voorschrift der verordening, dat onbedekt laten verbiedt, te voldoen. De stadswerklieden deponeeren die courant dan ook in den wagen, maar als zij, zooals veelal geschiedt, al naast den emmer is komen te liggen, laten zij haar achter, en na hun bezoek blijven die stukken papier dan nog een tijd lang in de straat aanwezig, op den grond, of, bij eenigszins krachtigen wind, waaiende door de lucht. Naar beweerd wordt, en ook wel waarschijnlijk is, wordt ook door de werklieden het spoelsel veelal niet in den wagen, maar in de goot uitgestort. Bij de inzameling der faecaliën in een nauwe steeg of andere voor den wagen niet toegankelijke plaats, maakten zij gebruik van een groote ijzeren ton, die op den wagen werd meegevoerd, en, ter plaatse gevuld, door hen beiden weer werd teruggedragen. Feitelijk was dit de eenige „ton", die hij dien morgen zag. De verzameling in de huizen geschiedde in emmers van allerlei vorm en grootte, of in een ander geheel willekeurig, en voor het doel niet altijd zeer geschikt, vat, aangezien een voorschrift daaromtrent niet bestaat. Naar hij vernam, werd b.v. ook wel eens een inmaakpot aangewend, die dan, met beide armen omklemd, voor de borst, met de opening juist onder den neus, naar buiten gedragen moest worden. Van het voorkomen van een besmettelijke ziekte in de woningen wordt geen nota genomen. De werklieden maakten een flinken indruk op hem, en een groot voorschoot stelde hen in staat hun handen, als deze bezoedeld werden, telkens af te vegen. Niettegenstaande hun goede zorgen werd, naar de directeur schatte, dagelijks toch een tweetal kubieke meter, dat is 2000 liter, faecaliën op straat gemorst.

Zóó is de toepassing van het tonnenstelsel in Groningen — alle hygiëne tot een bespotting. En dit is dan het stelsel, zegt dr. Pijnappel, dat prof. Klein ongeschonden bewaren wil, totdat het, door de tot stand koming van een centrale rioleering met spoelstelsel, een waardig einde kan vinden.

Verder bestrijdt dr. Pijnappel de artikelen van prof. Klein op verschillende punten. Dat een beerput onmogelijk geheel zou zijn af te sluiten, zooals prof. Klein beweerde, acht dr. Pijnappel onjuist en hij uit zijn twijfel aan de juistheid der cijfers, die prof. Klein heeft genoemd voor de te verwachten hoeveelheid faecaliën.

Dat 10 pct. der faecaliën door den put in den grond zou lekken, zooals prof. Klein had beweerd, bestrijdt dr. Pijnappel ten sterkste. Ook wat het infectiegevaar betreft verschilt dr. Pijnappel met hem van meening.

Prof. Klein heeft de voordracht tot het toelaten van het maken van beerputten op dat punt bedenkelijk en later nog uiterst bedenkelijk genoemd. Dr. Pijnappel juicht de nieuwe regeling juist in het belang der openbare gezondheid van ganscher harte toe.

De geheele zaak is in wording, en de uitvoering slechts een quaestie van tijd. De plannen zijn, in eerste bewerking, gereed en hij stelt er prijs op te verklaren, dat zij, naar hetgeen hij er van zag, met de uiterste zorg bewerkt zijn en dat de geheele arbeid, voor zoover hij er nu over kan oordeelen, een waarlijk voortreffelijke is.

Wat de heer Oosterbaan thans betreffende de wenschelijkheid van het toelaten van beerputten met overloop zegt, geeft dr. Pijnappel geen aanleiding nader op die quaestie terug te komen. Dat er van den maatregel groote schade voor de volksgezondheid te vreezen is, zoude hij zeker niet durven beweren, hoewel het voeren van faecaliën in openbaar water toch altijd gevaar oplevert. Een groot gevaar van bodemvervuiling in de diepere lagen verwacht hij evenmin, maar hij meent toch, dat deze moet worden belet, al ware het alleen, omdat zij strijdt met de eischen van welstand en zindelijkheid, welke ons ook in het dagelijksch leven er van afhouden, dingen, die wij in den regel niet zien, maar te laten vervuilen.

* * *

De heer Oosterbaan merkt op, dat de artikelen van prof. Klein misschien bij oppervlakkige lezing indruk mogen maken op ondeskundige lezers, en de gedachte wekken, dat in het aannemen der voordracht een gevaar voor de volksgezondheid zou schuilen, bij ook maar eenigszins critische beschouwing wordt onmiddellijk duidelijk, dat zij met het oog op de beoordeeling der ingediende voordracht geheel waardeloos zijn, en zelfs niet zonder meer als gids zouden kunnen dienen bij een theoretische beschouwing van het vraagstuk van den vuilafvoer.

Ook de heer Oosterbaan wijst op de onjuiste praemisse van prof. Klein, dat hier van vervanging van het tonnenstelsel door het beerputtenstelsel sprake zou zijn. Slechts een betrekkelijk klein deel der ingezetenen zal van de vrijheid gebruik maken; de door prof. Klein geleverde beschouwingen en becijferingen hebben dus, zegt hij, geen waarde.

De berekening van de mate der te verwachten bodemvervuiling zelfs bij de beste beerputten, waarbij de heer prof. Klein tot de conclusie komt, dat deze in Groningen gelijk zal staan met een volledige bemesting, noemt de heer Oosterbaan geheel foutief. De ervaring in andere steden opgedaan leert het anders.

Ook de door prof. Klein geleverde beschouwingen over de zelfreiniging van den bodem kunnen evenmin dienen voor de beoordeeling van de voordracht.

De daarvoor door prof. Klein aangevoerde gronden acht de heer Oosterbaan geen bewijs voor zijne stelling. Verder gaat de heer O. de door prof. Klein opgesomde citaten na en wijst er op, dat deze uit de door hem aangehaalde schrijvers enkele dingen heeft aangeslagen, waarin wordt gewezen op de nadeelen die het tonnenstelsel evenals het beerputtenstelsel aankleven en hij meent te mogen concludeeren, dat prof. Klein in gebreke is gebleven de gevaarlijkheid van het toelaten van beerputten te bewijzen.

De heer Oosterbaan blijft dus bij zijn advies, dat strekt om het maken van beerputten toe te laten.

Steenhouwersarbeid en steenhouwersziekte.

Onder bovenstaanden titel is bij de firma W. L. & J. Brusse te Rotterdam verschenen het rapport van een commissie, bestaande uit afgevaardigden van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, het Genootschap Architectura et Amicitia, de vakafdeeling voor bouw- en waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en de Sociaal-technische Vereeniging van demokratische ingenieurs en architecten, omtrent een onderzoek in zake den steenhouwersarbeid en de steenhouwersziekte.

Aanvankelijk heeft de commissie bestaan uit de heeren Jos. Th. J. Cuypers, c. b. i., H. A. van IJsselsteijn, c. i., D. A. N. Margadant, architect, F. M. L. Kerkhoff, c. b. i. en P. Bakker Schut, c. i.

In het najaar van 1908 bedankte de heer H. A. van IJsselsteijn als lid der commissie in verband met zijn benoeming tot directeur-generaal van den Arbeid. In zijn plaats werd door het bestuur van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs aangewezen de heer J. H. W. Leliman, b. i. De heer F. M. L. Kerkhoff overleed korten tijd vóór de vaststelling van het verslag.

De commissie heeft haar taak zeer ruim opgevat en een met vele bijdragen gedocumenteerde studie geleverd van het geheele steenhouwersbedrijf hier te lande.

De inhoud van het boekje, dat een omvang van ruim 160 bladzijden heeft, is verdeeld in 10 hoofdstukken als volgt:

I. Inleiding; Aard en omvang van het onderzoek.
II. Uit de geschiedenis der steenhouwersziekte.
III. Het steenhouwersbedrijf.
IV. De arbeidsvoorwaarden en levensomstandigheden der steenhouwers.
V. De werkplaatsen.
VI. De gezondheidstoestand der steenhouwers.
VII. De sterfte onder de steenhouwers.
VIII. Maatregelen tot bestrijding der steenhouwersziekte.
IX. Verbod der schadelijke zandsteensoorten.
X. Conclusies.

De conclusies, waartoe de commissie is gekomen, zijn de volgende:

I. De gezondheidstoestand der steenhouwers in Nederland is zeer ongunstig, de sterfte onder hen abnormaal groot in verhouding tot die onder andere arbeidersgroepen. De ziekten der ademhalingsorganen, in het bijzonder de tuberculose, maken de meeste slachtoffers onder hen.

II. Aangezien deze slechtere gezondheidstoestand niet te verklaren is uit de sociale omstandigheden, waaronder de steenhouwer leeft, noch uit abnormaal groot drankmisbruik, moet worden aangenomen, dat de nadeelig werkende factoren schuilen in het beroep, zoodat de tuberculose hier is te beschouwen als „beroepsziekte".

III. Als meest waarschijnlijke primaire oorzaak van deze abnormale morbiditeit en mortaliteit is te beschouwen de aan het beroep inhaerente inademing van steenstof. Andere factoren, n.l. de algemeen te lange arbeidstijd, de meestal slecht ingerichte werkplaatsen, enz., bevorderen de ontwikkeling en het snel verloop der steenhouwersziekte.

IV. Tal van gegevens wijzen erop, dat het bewerken van vele zandsteensoorten in meerdere mate nadeelig voor de gezondheid is dan de bewerking van hardsteen, marmer en andere kalksteensoorten. Aan een verbod van de bewerking van bedoelde zandsteensoorten staan geen overwegende bezwaren van technischen of economischen aard in den weg.

V. Het tot stand komen van een wet tot bestrijding en voorkoming der steenhouwersziekte is urgent.

VI. Als maatregelen tot bescherming komen in de eerste plaats in aanmerking:

a. Toelating tot het beroep niet vóór den 16-jarigen leeftijd en niet dan na voorafgaande medische keuring. Verbetering der vakopleiding.

b. Periodieke herkeuring; verwijdering van de steenhouwers met beginnende tuberculose uit het bedrijf, mits met gelijktijdige gelijkstelling van deze beroepsziekte met een bedrijfsongeval.

c. Beperking van den arbeidsdag op 8 uur; nauwkeurige regeling der rusttijden.

d. Kunstmatige ventilatie van de werkplaatsen, in welke over een krachtwerktuig wordt beschikt of gemakkelijk aansluiting aan een electrische centrale kan worden verkregen.

Verplichting tot het nat doen bewerken van de steensoorten, welke daarvoor in aanmerking komen.

e. Strenge voorschriften betreffende de inrichting en het gebruik der werkplaatsen.

f. Verbod van het gebruik van den grendel.

g. Verbod van de bewerking van de bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen zandsteensoorten, gepaard met een verbod van het invoeren dier steenen.

Wij achten het niet overbodig, hier in herinnering te brengen, dat het onderzoek is uitgegaan van het Bestuur der „Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten", die zich reeds meermalen op sociaal-technisch terrein verdienstelijk maakte.

Ongetwijfeld zal ook dit rapport niet nalaten de aandacht te trekken van allen, die bij het steenhouwersbedrijf belang hebben en van de Regeering, die het in de hand heeft de aanbevolen maatregelen in te voeren en hier de gegevens voor een in te dienen wetsontwerp kant en klaar voor zich heeft liggen.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de op 16 Februari j.l. gehouden vergadering der vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", heeft Dr. J. Berlage, Gymnasii Conrector te Gorinchem, een lezing gehouden over Pompeji.

Spreker, er aan herinnerende dat Pompeji, met Herculaneum en Stabiae, in 79 na Christus door een uitbarsting van de Vesivius, geheel is verwoest en begraven, wees er op, dat juist door deze plotselinge afsnijding van alle leven en door de bedekking met eene licht- en lucht-werende massa, een stuk cultuurgeschiedenis voor ons is bewaard gebleven, dat voor de bestudeering der manier van leven in de laatste eeuwen vóór onze jaartelling van het hoogste belang is.

In Herculaneum, dat veel dieper dan Pompeji onder den regen van puin en asch werd begraven, (op sommige plaatsen onder een laag van 20 M. dikte), is voor het eerst in 1709 naar oudheden gegraven; hiertoe was het noodig een soort van schachten te maken, met smalle tunnels en kleine zijgangen daarnaast. Behalve de enorme kosten, die deze methode medebracht, was zij ook niet gevaarloos voor de huizen die inmiddels boven op de ondergegane stad waren gesticht; echter werden op deze wijze toch een theater, een villa en tallooze bronzen en marmeren standbeelden aan het licht gebracht.

Toch kunnen bij systematische opgravingen in Herculaneum, de opgravingen veel belangrijker zijn, dan in Pompeji, omdat door de dikkere laag, waaronder het heeft begraven gelegen, alles véél minder geschonden voor den dag zal kunnen worden gebracht.

In Pompeji, waar hier en daar de daken zelfs niet onder de puimsteen en asch zijn bedolven geweest, heeft niet alleen de nà de ramp grootendeels terug gekeerde bevolking uitgegraven en weggehaald wat eenige waarde had, maar hebben de invloed van het licht en de lucht nog veel bedorven.

De eerste opgravingen in Pompeji begonnen in 1748, werden onder Jozef Bonaparte, 1806—1815, geregelder voortgezet, om eindelijk sinds 1860 systematisch geregeld te worden met instandhouding van het gevondene.

De transportabele goederen en kleinere beelden worden thans naar het bekende museum in Napels overgebracht. De muurschilderingen, die men vroeger in zijn geheel van

den muur afzaagde, blijven thans op hun plaats, waar zij door afdakjes en schermen zooveel mogelijk tegen den invloed van het water worden beschermd.

Als oudste bewoners van Pompeji, omstreeks 600 voor Chr., zijn de Osciërs bekend, een met de Romeinen verwante stam, terwijl in 90—80 v. C. een Romeinsche kolonie er heen werd gezonden om Pompeji te romaniseeren, waardoor het tot een bloeiend handelsstadje werd verheven.

Van de geschiedenis van dien tijd spreken de meer dan 6000 opschriften, die nu reeds zijn blootgelegd. Zij zijn te verdeelen in opschriften op steen, die officieel gebeurtenissen, stichting van monumentale- en openbare gebouwen, of de restauratie daarvan, boekstaven; van deze is een voorbeeld: „Popidius Numerius' zoon Celsinus, heeft den Tempel van Isis, door eene aardbeving ingestort, van de fundamenten af op zijne kosten laten herstellen; de gemeenteraad heeft hem om zijne vrijgevigheid, hoewel hij pas 6 jaar oud is, vrij van onkosten in zijn midden opgenomen".

Dan de opschriften het gewone leven betreffende, meestal met groote roode letters op de muren geschilderd en het best te vergelijken met onze tegenwoordige aanplakbiljetten. Zij bevatten aankondigingen van verkoopingen, aanbevelingen voor verkiezingen, enz. enz.

Ook de opschriften, blijkbaar door kinderen aangebracht, zijn eigenaardig; zoo bijvoorbeeld het alphabet, eerst in gewone volgorde, daarna van achteren naar voren, en ten slotte eerst de eerste letter, dan de laatste, dan de tweede, dan op een na de laatste, en zoo vervolgens.

Ook die, zooals wij ze tegenwoordig op belvedère's, schuttingen, enz. aantreffen, zijn in grooten getale op de muren in Pompeji te vinden.

Van de bespreking der opschriften, waaruit de leefwijze der verdwenen bewoners blijkt, overgaande naar de resten van gebouwen, die zijn overgebleven, zegt spreker, dat daarin in hoofdzaak 6 perioden zijn te onderscheiden, n.l.:

beginnende in de 6e eeuw v. C. met de eerst volgende eeuwen, waarin, in groote blokken, kalksteen en grijze tufsteen als materiaal werden gebezigd;

de volgende periode omstreeks 200 v. C., waarin de voorgevels van kwadersteenen werden gebouwd aan de achterzijde aangevuld met vakwerk van kalksteen, die in onregelmatige brokken, eenvoudig in leem als bindmiddel werden gelegd; daarom werden dan ook in de muren afwisselende horizontaal en verticaal staande kwadersteenen ingewerkt.

In de derde of tufperiode, van 200—80 v. Chr., bestaat het gewone metselwerk uit onregelmatige stukken lava in mortel gelegd; voor façades van kwadersteenen gebruikte men echter grijze tufsteen met witte pleisterlaag overtrokken.

De voornaamste openbare gebouwen, tempels, basilica, het groote theater en vele particuliere gebouwen zijn in deze periode opgetrokken.

In de vierde periode, den eersten tijd der Romeinsche kolonie, van 80 tot ongeveer 40 v. C., is het materiaal nog lava, maar ook tuf- en kalksteen, dikwijls in een vorm van metselwerk, die het midden houdt tusschen den onregelmatigen vorm der vorige periode, en de later gebruikte methode om de steen op haar kant te metselen en aldus een soort netwerk te vormen (opus reticulatum). Hoeken en deurposten werden van baksteen of tegelvormige tuf- of kalksteen gemetseld.

Uit deze periode, die wel eene van verval en van armoede na den oorlog mag genoemd worden, dateeren het kleine theater en amphitheater, een der badhuizen, doch géén particuliere huizen.

De 5e periode van pl.m. 40 v. C. tot 63 n. C. kenmerkt zich door het gebruik van de bovengenoemde methode om de steen in een netwerk-verband te metselen; de hoeken en deurposten nog van tegelvormige tuf- of baksteen. In dezen tijd komt voor het eerst marmer als bouwmateriaal voor.

De 6e periode van 63 n. C. tot den ondergang der stad in 79 n. C. is de periode na de groote aardbeving in 63, die reeds een groot deel der stad verwoestte. Een nieuwe bouwwijze is in dezen tijd niet ontstaan; vele gebouwen zien er dan ook nieuw of onvoltooid uit.

Het licht voor de hand, dat evenals er verschillende perioden zijn aan te wijzen in de manier van bouwen, ook verschillende perioden in het versieren vallen op te merken.

De belangrijkste wijze van versieren voor alle gebouwen is het beschilderen van de muren. Pompeji is voor ons van het hoogste belang voor de kennis van de schilderkunst bij Grieken en Romeinen. Wel moeten we steeds in aanmerking nemen, dat deze schilderkunst afkomstig is uit een provinciestadje en uit een periode, waarin het verval reeds was ingetreden.

Van de oude Grieksche kunst zijn alleen vazen over, en enkele beschilderde sarkofagen, reliefs en beelden. Van de vrije schilderkunst is uit den aard niets overgebleven.

In de muurschilderingen zijn twee soorten te onderscheiden, n.l. die op de droge stuuk, in verf met gomlijm, was of hars als bindstof, of z.g.n. „al fresco", met waterverf in de natte stuuk. De laag stuuk werd veel dikker dan tegenwoordig aangebracht, en er werden in de eerste periode, overeenkomende met de tufperiode in het bouwen, veelal nabootsingen van mannen, eenigszins en relief toegepast. Voorstellingen werden toen nog alleen gevonden in mozaïek op de vloeren, doch niet als wandversiering.

De 2e stijl kent geen relief meer; de wanden werden geheel vlak gehouden en alles perspectivisch daarop geschilderd.

Veelal wordt eene indeeling in drieën, zoowel verticaal als horizontaal toegepast, bestaande uit eene donkere lambriseering, waarop zuilen aangegeven en waarboven eene decoratieve kroonlijst met consoles, enz., het geheel bekroont.

In den 3en stijl, pl.m. 50 na C., worden architectuurvormen, haast onbestaanbaar in de werkelijkheid, op de wanden afgemaald; terwijl in den 4en stijl van 50—79 n. C., onmogelijke perspectieven op elk veld worden uitgebeeld.

In het middelste der negen, op iederen wand gevormde, vakken, worden uitgebreide schilderingen aangetroffen; scène's uit de mythologie, landschappen met veel figuren gestoffeerd, illustraties van blijkbaar in dien tijd plaats gehad hebbende, treffende gebeurtenissen, enz. enz. In de zijvakken werden dan enkele figuren, danseressen, stillevens, enz. afgebeeld.

Zeer eigenaardig zijn ook de tafreelen uit het dagelijksch leven, als friesversiering aangebracht, en waarin alle handelende personen als cupido's zijn voorgesteld.

Spreker, die met tal van afbeeldingen zijn voordracht had toegelicht, gaf, na de pauze, in een groote serie lichtbeelden, een duidelijk beeld van den stand der opgravingen op het oogenblik en vond daarbij gelegenheid zijne interessante mededeelingen nog nader te verduidelijken en toe te lichten.

Een krachtig applaus beloonde spreker voor zijne schitterende en boeiende voordracht, waarna de voorzitter hem in hartelijke bewoordingen den dank der vergadering overbracht.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de op 14 dezer gehouden buitengewone vergadering der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" zijn in de plaats van het in zijn geheel aftredende bestuur gekozen de heeren Alb. Otten, voorzitter, H. J. de Roos, 1e secretaris, W. Kromhout Cz., A. J. Th. Kok, J. P. Stok Wz., P. G. Buskens en W. F. Overeynder.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

EXAMEN BOUWKUNDIG OPZICHTER EN TEEKENAAR. 1910.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot leden van de Commissie belast met het afnemen van de in Februari en April a.s. te houden examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar, de Heeren:

B. J. Ouëndag, Architect te Amsterdam, Voorzitter.
H. van Dam, Consul van Italië te Amsterdam.
Joseph Herman, Architect te Amsterdam.
J. Molenschot, Architect te Amsterdam
Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect te Amsterdam.
J. A. van der Sluys Veer, Architect te Amsterdam.
P. A Timmers, Architect te Amsterdam.
L. Zwiers, Architect te Amsterdam.
G. Versteeg, Adjunct-Directeur der Gemeente-Werken te Arnhem.
J. D. Gantvoort, Architect te Deventer.
W. de Vrind Jr., Bouwkundig Ingenieur te 's-Gravenhage.
J. J. van Noppen, Architect te Haarlem.
P. A. Weeldenburg, Architect te Rotterdam.
Herm. van der Kloot Meyburg, Architect te Rotterdam.
W. F. Overeynder, Architect te Rotterdam.
J. van Wyngaarden, Architect te Rotterdam.
W. de Jong, Architect te Utrecht.
H. Bletz, Architect te Weesp, en
J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur te Amsterdam, Secr.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten, te 's-Gravenhage, in de bovenzaal van café »Hollandais«, op Zaterdag den 26sten Februari, des voormiddags elf ure.

Agenda:

I. Notulen der vorige vergadering.
II. Mededeelingen van het Bestuur.
1°. Arbeidscontract van Technici. 2°. Paleis-Stadhuis aan den Dam.
III. Praeadvies omtrent de Administratieve Afdeeling van de nieuwe A.V. opgesteld door professor Van der Kloes.
IV. Benoeming eener commissie tot het nazien der Rekening van den Penningmeester. (Art. 7 der Statuten).
V. Voorstel door een der leden tot wijziging in de Contributieheffing.
VI. Bespreking eener motie van de navolgende strekking: De architecten, leden van den Bond, verbinden zich, om geen schetsontwerpen in te dienen, aan patroons die daartoe geen opdracht hebben gedaan, en dus geen verplichtingen tot salarieering erkennen.
VII. Bespreking eener motie strekkende om het deelnemen aan prijsvragen waarbij geen technische beoordeelaars worden toegezegd, als niet toelaatbaar te verklaren.
VIII. Motie van den Heer Jac. van Gils:
De Leden van den Bond verbinden zich gezamenlijk geen teekeningen of ontwerpen op verzoek in te leveren, zonder daarbij vooraf te bepalen dat men slechts aan een dergelijk verzoek kan voldoen, als:
1°. geen andere collega's zullen worden uitgenoodigd, of
2°. indien men dat laatste wenscht, alsdan niet anders mede te dingen dan met toepassing van de regeling van nationale prijsvragen

Indien de tijd zulks toelaat zal een bezoek gebracht worden aan het vroegere Paleis von Wied, onder leiding van het lid Van Nieukerken Sr.

Het lid Frowein zal eene tentoonstelling van zijn bouwkundigen arbeid inrichten en daarbij eenige bespreking houden en uitlegging geven.

Uitnoodiging van Mevrouw van Nieukerken om te 4½ uur thee te komen gebruiken van Speykstraat 38.

Het Bestuur hoopt veel leden aan den gemeenschappelijken maaltijd te 6 uur te ontmoeten.

Namens het Bestuur:

JOSEPH. TH. J. CUYPERS, *1ste Secretaris.*

Prijsvragen.

NIEUW HOOFD VOOR HET WEEKBLAD „DE MIDDENSTANDER".

Als resultaat van deze prijsvraag bericht men ons, dat door de Jury, bestaande uit de heeren A. le Comte, Directeur van het Museum „Huis Lambert van Meerten" te Delft; Jac. van Gils, Architect te Rotterdam; J. H. Henkes, Directeur der Rotterdamsche Boek- en Kunstdrukkerij; Corns. Immig, eigenaar der Koninklijke Boek- en Steendrukkerij, Rotterdam; K. de Bazel, Architect te Bussum, de eerste prijs ad f 100.— is toegewezen aan den heer Matthieu Wiegman, teekenaar, 1e Helmersstraat 44, Amsterdam, die had ingezonden onder motto „Dood";

de tweede prijs ad f 50.— aan den heer A. C. A. Rotgans, Bouwkundig Opzichter-teekenaar te Zandvoort, Haltestraat 50, onder motto „Eenvoud";

de derde prijs ad f 30.— aan den heer H. van den Oever, Tolstraat 72, Amsterdam, onder motto „Mercurius".

PRIJSVRAAG VAN DE AFDEELING A'DAM V/D MIJ. T. B. D. B.

Bewaarplaats van zuigelingen en kinderen onder drie jaar (créche) benevens eetkamer ten behoeve van schoolgaande kinderen.

Ingekomen zijn 35 ontwerpen onder de volgende motto s. (Het cijfer vermeldt het aantal teekeningen).

1. Rust Roest (2); 2. Melk is de bron des levens (3); 3. Prille Jeugd (4); 4. „S. M. Eenvoud"(5); 5. Avond arbeid(3); 6 Philantrophie (2); 7. Verzorging (3); 8. Kind (5); 9 Kinderzorg (3); 10. Studie (1); 11. „Wimcor" (2); 12. Beter laat dan nooit (2); 13. Jong Holland (1); 14. Immer Strevend (3); 15. Voor het kind v/h volk (2); 16. „Nil sine labore" (2); 17. „Time is up" (6); 18. (ärgere dich nicht) (4); 19. Geteekende Uil (4); 20. Kringloop (2); 21. Quot homines tot Sententiae (3); 22. Kinderhuis (2); 23. B—B (4); 24. Fortes fortuna adjuvat (4); 25. Rust Roest (3); 26. Loon naar werken (2); 27. Nooit voor niets (2); 28. Tweeling (2); 29. Eenvoud (2); 30. Rust en Verzorging (4); 31 Kinderland (3); 32. Baby (2); Remi (2); 34. Jeugd (4) en 35. Geen motto (2).

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 7. Officieel Gedeelte. Vergadering van het Hoofdbestuur van 8 Februari 1910. — Algemeene Vergadering op 8 Februari 1910.

Uitbreiding eener Vleeschhouwerij met ondergrondsche koelinrichting te 's-Gravenhage, arch. W. de Vrind Jr., b. i., met afbeeldingen.

Techniek. Geteerde wegen (slot).

Sociale Hygiëne en Techniek XIV, door J. L. B. Keurschot. Ventilatie van zalen, door F. G. Unger (slot).

ARCHITECTURA No. 6. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Een Raadhuis op een regelmatig Damplein, door W. Kromhout Czn., met afbeeldingen.

De Dam.

Het Stadhuis aan den Dam, door A. W. Weissman.

De Raadhuisplannen, door A. van Baalen, met een naschrift der Redactie.

Afdeeling voortgezet en hooger Bouwkunst-onderricht, door K. van Leeuwen (slotwoord).

Vogelvluchtperspectief.

DE BOUWWERELD No. 7. Is de bouw van lagere dan Vier-verdiepings-Arbeiderswoonhuizen in Amsterdam mogelijk? door A. Keppler.

Het Maria-Paviljoen van het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis te Amsterdam, arch. Jos. Th. J. Cuypers & Jan Stuijt, met afbeeldingen.

Dam-Paleis-Stadhuis.

DE INGENIEUR No. 7. Aanlegsteiger te Oultgensplaat, door P. J. van Voorst Vader Jr. c. i., met afbeeldingen.

Beschouwingen in verband met verzamelde gegevens omtrent den toestand op -, de onderhoudskosten van - en het verkeer op de Rijkswegen, door L. R. Wentholt c. i. (slot).

Ingezonden stukken. Inklinking van taluds, door V. I. P. de Bloeq van Kuffeler c. i., met afbeeldingen. — Zijn stoomlocomotieven linksch?, door J. G. Lepper w. i. — Diagram van den spanningsafval in een transformator, door Dr. W. Lulofs M. Sc.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 6. Mededeelingen. — Ontontplofbare tanks. — Schweinfürtergroen. — Het repareeren van Stoomketels door Electrisch Wellen. — Het harden van Koolstof-staal (slot).

DE AANNEMER No. 7. Nederl. Aannemersbond. Uit de Afdeelingen.

Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs 1908 (sic.) Regeeringsverslag.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam. VI.

Afdeelingsverslagen. Dordrecht 31 Januari 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 33. Toestel voor het onderzoek der rookgassen. — Gemeentelijke protectie. — Kollergangsegment. — Bouwongeluk. — Berekening van de waarde van een kleibedding.

HET HUIS OUD & NIEUW No. 2. Het tweede nummer van Eduard Cuypers' maandschrift, bevat ten eerste een studie van A. Bienfait over een kleinen tuin.

Van meer belang is echter de dan volgende beschrijving van de oude gebouwen te Oudewater door J. B. van Loenen, met vele afbeeldingen. Deze beschrijving zal bij hen, die het oude stadje wel eens bezochten, ongetwijfeld aangename herinneringen opwekken en anderen wellicht aansporen er eens een bezoek te brengen, waarbij zij dan zeer geschikt als gids zou kunnen dienen.

Dezelfde schrijver behandelt voorts in een volgend stukje »de Gewezen en de Tegenwoordige Hervormde Kerk te Warmond«. Onder de hierbij gevoegde afbeeldingen trekken de aandacht die van de grafzerken van Jacob van Wonde en Nicolaas van Mathenesse in de ruïne van het koor der oude kerk.

Onder de rubriek «Toelichting bij de Platen» zijn een paar Vredespaleis-ontwerpen van Ed. Cuypers afgebeeld.

KLEI No. 3 en 4. Van de beide Februari-afleveringen van dit blad, bevat de eerste, behalve Mededeelingen van het Bestuur, een artikel over ornamentalen baksteenbouw in Amerika. Wij gelooven echter niet, dat men, om daarvan goede voorbeelden te vinden, juist naar Amerika moet gaan. Rationeeler lijkt het ons naar Weenen te gaan voor goede voorbeelden van Etage-woningen, ofschoon de hier afgebeelde woning moeilijk als een specimen van baksteenbouw kan gelden. Zeer belangrijk en zeer op zijn plaats komt ons echter voor de aan een Fransch tijdschrift ontleende beschrijving van »Moderne Steenfabrieken in het Noorden van Frankrijk«. De Redactie van »Klei« zij niet al te angstvallig in het overnemen of vertalen van stukken uit vreemde tijdschriften, die dikwijls veel belangrijks bevatten, zoolang de medewerking van Nederlandsche specialiteiten te wenschen overlaat.

De tweede aflevering bevat onder den titel: »Een kapitale Baksteenbouw in Nederlandsch Indië« een beschrijving van het Administratiegebouw der Ned. Ind. Spoorweg Mij. te Semarang, grootendeels ontleend aan »De Ingenieur«; voorts een stukje over »Het ontzwavelen der Klei in de baksteenindustrie« en de voortzetting van het artikel over »Bouw en rollend materieel van smalspoorbanen«.

ST. LUCAS No. 5 en 6. Dit zijn de afleveringen van November en December 1909, eerst in het begin van 1910 verschenen. No. 5 opent met een zeer lezenswaardig artikel van de hand van Jan Stuijt over John Ruskin, waarvan met belangstelling het vervolg mag worden tegemoet gezien. De overige inhoud van dit nummer is reeds vroeger in het Fransch in het Bulletin des Métiers d'art verschenen en bestaat uit het artikel over de Beuroner kunstschool en een schetsboekblad, Middeleeuwsche vloertegels uit het museum te Soissons.

Het Decembernummer begint met een uitvoerige en rijk geïllustreerde studie over Pieter Breughel door Philippen en geeft verder onder den titel »Monumentaal Beeldhouwwerk« fraaie afbeeldingen en beschrijving van gewelfsluitstukken uit de Groote of Lieve Vrouwekerk te Dordrecht en uit de kerk te Damme bij Brugge.

Onder Varia verdient een bericht uit 's Hertogenbosch de aandacht. Het betreft den toren van de St. Janskerk, die in 1873 gerestaureerd werd en daarbij gedeeltelijk een bekleeding van Waalklinkers ontving, welke echter thans weder loslaat, zoodat men opnieuw aan het restaureeren moet gaan. De berichtgever geeft daarbij den raad daarvoor nu toch weder renzenmoppen te bezigen, zooals die aan de oude muren voorkomen.

BOUWKUNST No. 1. Werd de eerste jaargang van het Tijdschrift der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst op waardige wijze besloten, dit eerste nummer van den tweeden jaargang verdient, wat inhoud en uitvoering aangaat, voorzeker geen minder loffelijke vermelding. Wij vinden er allereerst een uitvoerige en rijk geïllustreerde beschrijving van de hand van J. Gratama van een modern hofje, nl. het Ev. Luthersch Diaconiehof aan het Staringplein te Amsterdam. De architect D. van Oort Hzn. heeft hier een degelijk stuk werk geleverd in Oud-Hollandschen geest, en bewezen, dat die zich nog zeer goed aan de moderne eischen laat aanpassen.

Niet minder belangrijk is het artikel van A. J. Reijers over den »Schilder ende Landmeter« Thomas Berendsz, die in het begin der zeventiende eeuw leefde en de bouwmeester was van de beroemde stadspoorten te Kampen, de Broederpoort en de Cellebroederspoort. Deze interessante bijdrage voor de geschiedenis onzer Bouwkunst wordt toegelicht door opmetingen en zeer fraaie afbeeldingen naar photografische opnamen.

De aflevering wordt besloten met het vervolg van het artikel »De Nederlandsche Bouwkunst der Zeventiende Eeuw« van A. W. Weissman, handelende over Lieven de Key en zijn werkzaamheid te Haarlem.

MODERNE BAUFORMEN No. 1. In de Januari aflevering van dit tijdschrift, vroeger uitgegeven door M. J. Gradl, thans door Dr. Ing. Paul Klopfer treffen wij een tekstbijdrage van laatstgenoemde aan onder den titel Zur Kritik des Kunst-Gewerbes. De overige inhoud bestaat als gewoonlijk geheel uit platen naar werken van Rudolf Schmid te Freiburg i. B., Prof. Niemeijer te München, M. J. Gradl te Stuttgart en anderen.

Van den overleden Olbrick wordt zijn laatste werk, het „Kaufhaus Tietz" te Düsseldorf, afgebeeld. In Olbrick's geest is het ontwerp van Rudolf Bitran te Dresden voor een Museum te Reichenberg in Bohemen. Eigenaardig is de baksteenarchitectuur van Carl Brummer te Kopenhagen. De Engelsche kunst is vertegenwoordigd door Ernest Newton, te Londen, met een afbeeldtng van het landhuis „Upton Grey Manor" en door twee platen in aquarelmanier, een kerkinterieur van Henry Wilson, te Borough Green en een kamer van Edgar Wood te Manchester.

LIPS' FABRIEKEN, DORDRECHT 1870—1910. In langen tijd zagen wij geen zoo fraaie reclame-uitgave, als het door de Firma J. Lips Bzn. ter gelegenheid van haar 40-jarig bestaan uitgegeven album. Daarin wordt in het kort de geschiedenis dezer onderneming verteld en het hoofddoel is wel, om vooral hen, die niet in de gelegenheid zijn de fabrieken te Dordrecht te gaan bezichtigen, waartoe overigens met de meeste bereidwilligheid vergunning wordt gegeven, een duidelijk beeld te geven van hetgeen daar bij de bedendaagsche ontwikkeling der industrie te zien is. Daarom zijn geen kosten gespaard om een groot aantal photografische opnamen te doen vervaardigen, waarnaar de onberispelijke reproducties zijn gemaakt, die het album versieren. Een fraaie vogelvlucht-perspectiefteekening van de fabrieken in haar tegenwoordigen toestand, van de hand van den architect H. A. Reus, dient als titelblad; daarachter vindt men het portret van den heer J. Lips Bzn., oprichter en oudste firmant van de zaak, een dier energieke figuren in de Nederlandsche nijverheid, die, zooals zijn arbeid bewezen heeft, waar de wil is, zeer goed aan de buitenlandsche concurrentie het hoofd kan bieden.

TH. van Heemstede Obelt's **Sanitair Technisch Bureau.**
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Gewapend beton. — Tot directeur der onlangs te Londen opgerichte maatschappij tot het exploiteeren van de uitvindingen van den ingenieur jhr. R. L. de Muralt, te Zierikzee, in zake de toepassing van gewapend beton voor zee- en rivierdijk-bescherming, is benoemd de heer A. E. Carey, C. E. te Londen.

Het maatschappelijk kapitaal is bijeengebracht in Engeland en Nederland.

De nieuwe maatschappij heeft werken aangenomen, uit te voeren aan de Theems in den zomer van dit jaar.

BINNENLAND.

ARNHEM. In het stadhuis te Arnhem is op 2 Februari jl. de algemeene vergadering gehouden van de vereeniging »De Doorwerth« ter vaststelling van de statuten.

De voorzitter, de heer F. A. Hoefer, uit Hattem, riep de aanwezigen het welkom toe, inzonderheid den Commissaris der Koningin in Gelderland, jhr. S. van Citters.

Vervolgens deed hij mededeelingen omtrent den aankoop van Doorwerth, die zoo onverwacht is gekomen; door den korten tijd van beraad was het niet mogelijk geweest een vergadering bijeen te roepen om daarover te beslissen en werd het kasteel aangekocht op naam van den voorzitter om later op naam der vereeniging te worden overgeschreven.

Bij de beantwoording der vraag, wie den aankoop mogelijk maakten, herinnerde de voorzitter er in de eerste plaats aan, hoe H. M. de Koningin van Hare ingenomenheid met het plan blijken gaf en eveneens H. M. de Koningin-Moeder en Z. K. H. den Prins der Nederlanden.

Voorts bracht spreker dank aan jhr. mr. Victor de Stuers en aan allen, die steun verleenden, bijzonderlijk ook aan den Alg. Ned. Wielrijdersbond.

Een gift van het Ned. Oudheidkundig Genootschap van f 250 kon niet worden aanvaard, om de voorwaarde, dat een lid van het Genootschap in het bestuur zitting zou moeten hebben en de plannen in overleg met het Genootschap moesten worden vastgesteld.

Daarna kwamen de ontwerp-statuten in behandeling. Bij de omschrijving van het doel der vereeniging werd voorgesteld sub 2 te vermelden, dat het kasteel zou worden bestemd tot museum van Nederlandsche ethnografie, volkskunst en openluchtmuseum. Daartegen werd aangevoerd, dat het gewenscht is op den voorgrond te stellen, dat het een historisch museum zou zijn.

Na eenige discussie werd besloten, de oorspronkelijke redactie van art. 2 te handhaven en als doel der vereeniging te noemen: 1e. het in eigendom verkrijgen en instandhouden van kasteel Doorwerth, 2e. het bestemmen en inrichten van het kasteel tot museum, 3e. het aanleggen en beheeren van dit museum.

HAARLEM. Tot nu toe werd door de Provincie niet bijgedragen in de kosten van restaureeren der St. Bavo, omdat de Staten niet vonden dat het op den weg der Provincie lag daaraan gelden toe te staan.

Nu in de najaarszitting het besluit op het verzoek van Enkhuizen is gevallen, ligt het, naar men ons mededeelt, in de bedoeling, om ook voor het restauratiewerk, dat nog aan de St Bavo te doen overblijft, een bijdrage van de Provincie te vragen.

BREDA. De voorzitter en de secretaris der Commissie ter bevordering van den aanleg van waterleidingen in westelijk Noord-Brabant — de heeren Dr. Bruinsma, uit Teteringen, en J. Schuyleman, uit Klundert — zijn met den hoofdinspecteur der Volksgezondheid ter audiëntie geweest bij den Minister van Binnenlandsche Zaken, die hun de verzekering heeft gegeven, dat van Regeeringswege zooveel mogelijk steun zal worden verleend om tot het door de commissie beoogde doel te geraken.

TILBURG. Men wil hier ter stede een standbeeld voor wijlen Koning Willem II oprichten.

Het tentoonstellingscomité »Stad Tilburg« heeft in zijn jongste vergadering daartoe het initiatief genomen en reeds een bedrag uit de winsten der tentoonstelling in reserve gehouden.

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundige, in een timmermanszaak voor de administratie en Teekenwerk. Brieven onder letter's Z. S. P., Nijgh & Van Ditmar's Algem Advertentie-Bureau. Rotterdam. (1)

— Directeur Ambachtsschool te Gorinchem. Salaris f 1650.— tot f 2200.—. Vereischt acte M³ M. O. Pensioenregeling. De tegenwoordige is tevens Directeur en Leeraar der Burgeravondschool, salaris f 450. Stukken vóór 20 Februari a.s., bij den heer A. J. L. Visser van IJzendoorn, Secretaris Vereeniging »Ambachtsonderwijs«. (1)

— Dagelijksch Opzichter in de gemeente Culemborg, voor algemeenen dienst. Jaarwedde f 650.—. Stukken vóór 1 Maart 1910 aan den Burgemeester. Instructie ter secretarie ter lezing. (1)

— Teekenaar bij een Architect-Timmerman, met de practijk bekend. Brieven onder No. 5190 aan het bureau der »Nieuwe Rott. Courant.« (1)

— Werktuigk. Ing. op een Ing.-Bureau te Hilversum. Op de hoogte met moderne talen noodzakelijk. Brieven onder No. 1132 a/h. Centr. Adv.-Bur. Max R. Nunes, Amsterdam. (1)

— Werktuig- of Scheepsbouwkundig Ingenieur. Aanbiedingen onder No. 5180, bureau der »Nieuwe Rott. Courant.« (1)

— Werktuigkundige, met practische en theoretische ervaring, aan de 's-Hertogenbossche Machinefabriek, 's-Hertogenbosch. (1)

— Jong en practisch ervaren Architect, met artistieken aanleg voor inwendige decoratie (Diploma Bouwkundig- en Civiel-Ingenieur strekt tot aanbeveling), op een groot architectenbureau in een der hoofdsteden. Associatie is in de toekomst mogelijk. Brieven onder No. 136, aan de N. V. H. A. Kramers & Zn.'s Boekhandel, Rotterdam. (1)

— Een Bouwkundig Opzichter en een Teekenaar voor een bouwwerk te Rijswijk. Brieven onder No. 5697, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (1)

— Directeur der Gasfabriek en Waterleiding te Eindhoven. Wedde f 2500. vrij vuur, licht, water en telefoon-aansluiting, alsmede 2½ pCt. van betgeen de netto-winst der gasfabriek per jaar meer bedraagt dan f 20.000. Voor de directeurswoning moet een huur betaald worden van f 300. Stukken in te zenden aan den burgemeester vóór 1 Maart. (1)

— Gemeente-Architect en Directeur der Waterleiding te Alphen (Z.-H.) tegen 1 April a.s. Jaarwedde f 1200.—. Adressen vóór 1 Maart a.s. bij den Burgemeester. Instructiën te verkrijgen ter Gemeente-Secretarie. (2)

— Werkmeester-Directeur voor een Fabriek en Smederijherstelplaats van Machinerieën, enz., in een der hoofdsteden van Noord-Holland, liefst met eenig kapitaal om de firma onder Naaml. Vennootschap voort te zetten. Br. onder letter V 1544, bur. »Vraag en Aanbod«, Deventer. (2)

— Directeur voor de op te richten Ambachtsschool voor Gouda, aanvangssalaris f 2000—f 2400. Sollicitatiestukken vóór 5 Maart a.s. aan den Voorzitter, den heer R. L. Martens, te Gouda. (2)

— Iemand, grondig bekend met grondboringen en Nortonputten, flink salaris. Br. onder letter V 1549, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer (2)

— Teekenaar of ontwerper aan een Meubelfabriek en Meubileerinrichting. Brieven, onder No. 4577, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (2)

— Opzichter bij een particulier telefoonnet op Java, vertrouwd met telefoon-techniek, reparatie en aanleg, en kennis van Maleisch. Aanvangswedde f 200 's maands. Men wende zich schriftelijk tot den heer F. F. G. Muschter, oud-directeur Telefoondienst op Java, American-hotel, Amsterdam. (2)

— Werkmeester aan een Fabriek van IJzer-constructies, Herstelplaats van Stoomketels, Machines en Schepen, 70 à 90 man, voor de geheele Fabrieksleiding. Brieven in te zenden onder lett. A. E. 382 »Nieuws van den Dag«. (2)

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Examen voor ASPIRANT-OPZICHTER bij den Dienst van Weg en Werken.

Bij den Dienst van Weg en Werken bestaat gelegenheid tot plaatsing van

ASPIRANT-OPZICHTERS,

waarvan één voor het seinwezen en de verlichting.

Zij die wenschen deel te nemen aan het examen, dat in het laatst der maand Maart en in 't begin van April zal worden afgenomen te Utrecht, moeten zich schriftelijk aanmelden **vóór 5 Maart** c.k. aan genoemde Maatschappij, Dienst van Weg en Werken te Utrecht onder overlegging van de in de »Voorwaarden« genoemde bescheiden en met opgaaf, waarbij plaatsing verlangd wordt.

Alleen worden tot dit examen toegelaten candidaten, die niet jonger zijn dan 18 en niet ouder dan 25 jaar, het eindexamen eener Hoogere Burgerschool met drie-jarigen cursus met goeden uitslag hebben afgelegd, in het bezit zijn van eenig diploma of den volledigen cursus van een ambachtsschool op uitnemende wijze hebben doorloopen en zich bovendien verder in wis-, natuur- en werktuigkunde hebben bekwaamd, een en ander nader in de »Voorwaarden« omschreven.

Deze »Voorwaarden« zijn aan bovengenoemd adres op franco aanvraag verkrijgbaar.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 21 FEBRUARI.

AMSTERDAM 1.45 ure. — De Holl. IJz. Spoorw. Mij.: het aan beide einden verlengen van het middenperron en het wijzigen der controle-inrichting met bijk. werken op het stationsemplacement Hilversum, begr. f 4240; bestek met 1 teek. ad f 1.50 en zonder teek. ad f 1 verkrijgb. aan het Centraal Administratie-gebouw, Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken.

LEIDEN 11.30 ure. — Het gem.-bestuur: het bouwen van een afd. voor jeugdige idioten (bestaande uit twee paviljoens en een schoolgebouwtje en van een boekhouderswoning, een en ander op het terrein van het gesticht Endegeest te Oegstgeest; het best. en teek. liggen ter inzage en overname op het bureau van gemeentewerken elken werkdag van 9—4 uren ad f 3 per stel; aanwijzing 10 Februari v.m. 10.30 uren; verdere inl. op het bureau van gem.-werken te Leiden, dagelijks tusschen 10 en 12 uren.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1908	» 1.374.077,58
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908	» 155.388,58
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908	» 34.314.868,07

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 22 FEBRUARI.

HOOGERHEIDE. — De arch. Jac. van Gils: het bouwen eener kerk met toren; bestek met teek. te bekomen ad f 5 per stel ten kantore van aanbesteder te Rotterdam.

NIEUW-WEERDINGE 11.30 ure. — Het bestuur van het waterschap Weerdinge in het logement van de Wed. H. Nijmanting: het maken van twee gedeelten straatweg, te zamen lang 5920 M., waarvan 566 M. te Weerdinge en 5354 M. te Nieuw-Weerdingen en bijbeh. werken.

DONDERDAG 24 FEBRUARI.

BOSCHKAPELLE. — Het gemeentebest.: het verbouwen der O. L. school en onderwijzerswoning te Boschkapelle (dorp).

MEERVELDHOVEN 1.30 ure. — Het gemeentebestuur van Veldhoven in de oude pastorie te Meerveldhoven: het bouwen eener school m. gymnastieklokaal, onderwijzerswoning enz. te Meerveldhoven; aanw. den dag der best. v.m. 11 ure door den bouwk. J. M. P. Koenen te Vechel; bestek en teek. te bek. ad f 2 per stel ter Courant- en boekdrukkerij van A. J. M. Vervoort te Eindhoven.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het gem.-bestuur: het maken van een cokesbureau en Portierslogie op het terrein van de gemeentegasfabriek, Loosduinscheweg te 's-Gravenhage.

VRIJDAG 25 FEBRUARI.

ZWOLLE 2 ure. Het gem. bestuur: 1e. de levering van hardsteenen trottoirbanden en hoekstukken; 2e. de levering van verglaasde aarden rioolbuizen; inl. worden gegeven door den directeur der gem. werken; bestekk. zijn te bekomen ter secretarie ad f 0.25 per stuk.

ZATERDAG 26 FEBRUARI.

AARDENBURG 3.30 ure. — Het gem.-best.: het bouwen van eene O. L. school m. 6 lokalen, het verbouwen der oude school tot gymnastieklokaal en verder bijbehoorende werken.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het dep. van justitie aan het gebouw van het dep.: het inrichten van een tijdelijk rijksopvoedingsgesticht te Leiden, raming f 19835.

ROTTERDAM 11 ure. — R. S. Stokvis & Zonen Limited in een der zalen van het Restaurant Electrische Spoor: het maken van den bovenbouw van het hoofdgebouw en de Sher, aan den Westzeedijk, de IJzerstaat en den Ruigeplaatweg aldaar; bestek en elf teekeningen liggen ter inzage bij de firma Corns. Immig & Zoon, Nieuwe Haven 5 en te hunnen kantore Singel 258, Amsterdam, terwijl aan eerstgenoemd adres dezelve te verkrijgen zijn ad f 10 per stel.

MAANDAG 28 FEBRUARI.

AMSTERDAM 1.45 ure. — De H. IJ. S. M. in het Centraal Persoonenstation: bestek no. 1161: het uitvoeren van onderhoudswerken op de Centrale Werkplaats en aan het Hoofdmagazijn te Haarlem, raming f 9100.

HOEK. — Het gem.-bestuur: het verbouwen der openbare lagere school aldaar.

MAANDAG 7 MAART.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het depart. van waterstaat aan het gebouw van het Hoofdbestuur der post. en tel. aan de Parkstraat: den bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Woudrichem.

Uitslag van Aanbestedingen.

Den 12en Februari werd door de Naamlooze Vennootschap »Sanatorium Beekbergen» aanbesteed:

Het bouwen van een Sanatorium met bijbehoorende werken te Beekbergen (Gem. Apeldoorn) op een terrein gelegen aan den grintweg van Loenen naar Beekbergen en onder Directie van de Architecten J. J. en M. A. en J. van Nieukerken, Huis te Werken te Gorssel.

Ingekomen 18 biljetten, waarvan 3 van onwaarde; 1 biljet was te laat ingekomen.

Ingeschreven werd door:

E. v. d. Woerd, Deventer, f 91528; J. Veeneman, Apeldoorn, f 90600; T. Eijbers, Apeldoorn, f 90590; R. Dales, Apeldoorn, f 89855; J. Boerman, Dieren, f 89739; Fa. J. H. Jansen, Velp, f 85472; J. H. Bos & E. H. A. Ooiman, Apeldoorn, f 84536; H. J. Evers, Deventer, f 82961; L. Hulleman, Deventer, f 80616; M. B. v. Vilsteren & W. F. J. Bollen, Zwolle, f 78380; J. W. Wassink, Apeldoorn, f 77980; L. Tohs, Hengelo (O.), f 77641; Chr. Wegerif, Apeldoorn, f 74470; G. Wegerif, Apeldoorn, f 72790; H. van Dijke, Doesburg, f 69890.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 26 FEBRUARI 1910. No. 9.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Amsterdam's Raadhuis.

Zou het werkelijk ernst zijn met de beweging, die te Amsterdam gaande is? Op deze vraag, die wij een paar weken geleden stelden, is het antwoord nog steeds uitgebleven, hoe groote afmetingen de beweging inmiddels ook moge hebben aangenomen. Nieuwe denkbeelden zijn niet te voorschijn gekomen, nieuwe gezichtspunten hebben zich niet geopend, tenzij men als zoodanig wil beschouwen het idee, om het Amstel-Hôtel te bestemmen voor Koninklijk Paleis, dat, om het Panorama-gebouw in de Plantage-Middenlaan te verbouwen tot Raadhuis, dat, om de voor den burgemeester gewenschte ambtswoning te stichten op den Dam tegenover het Paleis en meer andere opwellingen van het oogenblik, van heel weinig gewicht, nu men de Damquaestie in haar geheel onderhanden heeft genomen.

Dat dit gebeuren zou, had de heer Boissevain wel kunnen voorzien, voordat hij zijn voorstel bij den Raad indiende. Hij schijnt er echter eerst aan gedacht te hebben, toen het te laat was en zijn voorstel in de raadsvergadering van 9 Februari j.l. in behandeling kwam.

Streelend was voor hem de algemeene sympathie welke zijn voorstel, beoogend het instellen van een onderzoek naar de mogelijkheid, om het terrein aan de oostzijde van het nieuwe Damplein te bestemmen voor een nieuw raadhuis, heeft ondervonden. Zelfs is een voordracht van B. en W. verschenen om eene commissie van onderzoek te benoemen. Spr. heeft deze voordracht echter niet zonder vreeze zien verschijnen, omdat hij bang is dat het zijn denkbeeld met huid en haar zal verslinden, en hij acht het daarom gewenscht de redenen uiteen te zetten, welke hem tot het indienen van zijn voorstel brachten.

Deze zijn:

1°. de bij spr. gegroeide overtuiging dat eene goede oplossing van het Dam-vraagstuk niet kan worden verkregen, zonder dat tevens een plan van bebouwing is vastgesteld;

2°. de overweging dat reeds sinds lange jaren ons tegenwoordig stadhuis onvoldoende ruimte biedt om het gemeentebestuur met waardigheid te huisvesten;

3°. de mededeeling, door den wethouder van publieke werken in de vorige raadsvergadering gedaan, dat de gemeente reeds een ernstig gegadigde heeft naar het, na afbraak van het commandantshuis, vrijkomend terrein.

Spr. wenschte in verband hiermede verschillende vragen te richten tot B. en W.; vooreerst of het hunne bedoeling is om ook te doen onderzoeken de mogelijkheid om weer in het Paleis op den Dam ons Raadhuis te vestigen. Spr. zou hiertegen zijn, want reeds in 1901 is immers gebleken, dat dit plan niet voor verwezenlijking vatbaar is.

De vrees zijn denkbeeld met huid en haar te zien verslinden door de voordracht van B. en W. is wellicht niet ongegrond, maar thans schijnt de kans veel grooter, dat het denkbeeld verdrinken zal in de Paleis-Raadhuisquaestie.

Natuurlijk is de heer Boissevain tegen het denkbeeld, om het Paleis weder als Raadhuis in gebruik te nemen. In 1901 zou gebleken zijn, dat dit plan niet voor verwezenlijking vatbaar is.

Voor zoover ons bekend is, is dit evenwel nog nimmer

gebleken, omdat er nog nooit ernstige stappen voor de verwezenlijking zijn gedaan. Men heeft reeds toenmaals zoolang over de zaak gepraat, tot het leuteren werd. B. en W. verklaarden zich bereid diligent te blijven in zake de Paleis-Raadhuisquaestie en wat dit beteekent is duidelijk gebleken. Wij zijn in negen jaren geen stap verder gekomen. Men is weder aan het vergaderen gegaan, men heeft al de oude argumenten, voor en tegen, weder voor den dag gehaald en het eenige verschil is, dat men op die vergaderingen, nevens degenen, die reeds vroeger van hun belangstelling blijk gaven en de quaestie van ouds kennen, een aantal personen aantreft wier belangstelling eerst van jongen datum is, die de geschiedenis van het vraagstuk niet, of onvolledig, kennen en daardoor vaak meer bijdragen om verwarring, dan om klaarheid in de debatten te brengen. De menschen, die hier handelen moesten, schijnen echter tot heden al evenmin als vroeger geneigd handelend op te treden. Hoe is anders te verklaren de ontvangst, die de practische motie, die de heer Vliegen in de raadsvergadering van 16 Februari j.l. voorstelde, ten deel viel?

De heer Vliegen zeide te vertolken de meening van „the men of the street". De groote meerderheid der burgerij is voor het herstel van het Paleis in Raadhuis, en hieromtrent moet de Raad allereerst een beslissing nemen. Zonder die komt men niet verder. Spr. ontkent dat in 1901 de onmogelijkheid van dezen wensch zou zijn gebleken. B. en W. hebben destijds hun voortgezet onderzoek niet ten einde gebracht, en dus is nog niet uitgemaakt of de gemeente het Paleis weer in haar bezit kan terugkrijgen. De stand van zaken is nu zóó, dat men eenerzijds het bouwwerk van Van Campen ongeschikt acht als Paleis, en anderzijds als stadhuis. Dus zou het eigenlijk voor niets geschikt zijn. Spr. is de overtuiging toegedaan, dat het centrale gemeentebestuur zeer goed zou kunnen worden gevestigd in het Paleis op den Dam, wat ook in het belang zou zijn van den historischen zin der burgerij. Er is nu onder de Amsterdammers een soort van vervreemding ten opzichte van het zg. achtste wereldwonder, en zelfs schoolkinderen worden er nooit of te nimmer door hun onderwijzers naar toe gebracht. Op grond van een en ander stelt spr. daarom een motie voor, waarin B. en W. worden uitgenoodigd de medewerking der regeering te vragen, om het als Paleis in gebruik zijnde raadhuis op den Dam weer ter beschikking van Amsterdam te doen komen.

De kinderachtige opmerking van het „Handelsblad" als zou deze motie geacht kunnen worden „kwaad bloed te kunnen zetten, niet alleen omdat daarin de naam van H. M. de Koningin niet voorkomt of gezwegen wordt van de vervanging van het Haar thans in gebruik gegeven gebouw door een ander — maar „omdat de indiening alléén door een sociaal-democraat, aan de geheele Paleis-raadhuisbeweging een zeer ongewenscht en hatelijk karakter zou geven", komt ons zoo gezocht voor, dat wij ons niet kunnen voorstellen, dat iemand, als de correspondent der „N. Rott. Courant", daarvan nog notitie heeft kunnen nemen.

Uit het slot van het verslag van de raadszitting van 16 Februari kan men echter vrijwel opmaken, hoe de stand der zaak eigenlijk is. Toen kwam ten slotte aan het woord wethouder Van den Bergh. Dat de zaak langzamerhand geëmbrouilleerd is, mag z. i. niet geweten worden aan B. en W., maar moet op rekening van den Raad geschoven worden. Spr. meent, dat een deel van den Raad een allervreemdste houding aanneemt. Eerst nadat het plan van B. en W. betreffende de indeeling van het Damplein en omgeving bekend was gemaakt, bereikte den Raad het voorstel van B. en W. tot verkoop van het oude Beursterrein aan de „Bijenkorf". En dus kon ieder nagaan — dit in antwoord aan den heer Scheltema — dat het zoogenaamd ideaalplan niet zou worden uitgevoerd. De Raad was daarvan volkomen op de hoogte en moet deswege geen verwijten richten tot B. en W. Thans wordt plotseling het denkbeeld geopperd om een stadhuis aan den Dam te maken, en B. en W. verklaren zich bereid daarnaar een onderzoek te laten instellen. Maar nu moet men hun niet verwijten, dat zij de vaste lijn uit het oog verliezen.

Wat zijn de bezwaren tegen het plan van B. en W.? Zij komen voornamelijk hierop neer, dat de oppervlakte grond tegenover het Paleis te klein wordt geacht, zoodat er slechts een „étalage-kast" zou kunnen worden gebouwd. Spr. is het met die kenschetsing niet eens. Het Amstelhôtel is bijv. ongeveer even diep (21 meter) en toch is dat een massaal gebouw. Maar gesteld dat dit argument inderdaad „schlagend" is, waarom heeft men dan niet eenvoudig voorgesteld het plan van B. en W. in dien zin te amendeeren, dat het blok Vischsteeg—Vijgendam er eenvoudig bijgetrokken werd?

De stichting van een stadhuis aan den Dam acht spr. niet wel mogelijk. Men heeft gewezen naar Hamburg, waar ook niet meer grond beschikbaar was, maar de bouw van het raadhuis kostte daar dan ook niet minder dan 10 millioen mark. Intusschen wenschen B. en W., gelijk gezegd, de mogelijkheid te onderzoeken, en zij stellen daarom voor een commissie van onderzoek samen te stellen, voor het lidmaatschap van welke commissie B. en W. gezocht hebben niet naar mannen met eene vooropgezette meening, maar in de eerste plaats naar deskundigen van ervaring.

Tevens deelde spr. mede, dat verlenging van den onteigeningstermijn voor het blok Vischsteeg—Vijgendam reeds de vorige week door het gemeentebestuur bij de regeering is aangevraagd, zoodat de Raad in staat is om tijdig te beslissen over den omvang der onteigening. Overijling, gelijk het voorstel-Wibaut c. s. wil, is dus niet noodig. We moeten, aldus spr., in deze voorzichtigheid betrachten, want men vergete niet, dat onteigening van het blok Vischsteeg—Vijgendam aan de gemeente een half millioen kan kosten, als ze er later geen gebruik van maakt. Spr. verzekert, dat tot de taak der commissie welke zij wenschen samen te stellen ook zal behooren onderzoek van het plan Paleis-Stadhuis, en hij acht dus de motie-Vliegen overbodig.

Het debat werd daarna geschorst tot de volgende vergadering, de vierde zitting, welke de Raad aan dit onderwerp wijdt.

De wethouder achtte dus de motie-Vliegen overbodig, omdat tot de taak der door B. en W. voorgestelde commissie ook zal behooren onderzoek van het plan Paleis-Raadhuis.

Voorwaar een handige manier, om zich van het moeilijkste punt van de Damquaestie, waarmede B. en W. nu reeds negen jaren diligent zijn, af te maken.

Wel wordt wellicht, zooals wij wenschten, de commissie in staat gesteld haar taak zoo ruim mogelijk op te vatten, maar datgene te doen, waar het 't meest op aankomt en allereerst op aankomt, daartoe zal de commissie uit haren aard onbevoegd en onmachtig zijn.

Onzes inziens zeer terecht kwam de heer Vliegen tot de slotsom, dat alle beschouwingen van het vraagstuk tijdverkwisting zijn, zoolang men geen zekerheid heeft op dit ééne punt: of de regeering bereid is er hare medewerking toe te verleenen om het raadhuis weder aan de gemeente terug te geven.

Maar de commissie zal zich hebben te bepalen tot het geven van een advies, en moeilijk de noodige stappen bij de regeering kunnen doen. Daartoe zal het gemeentebestuur van de Hoofdstad zelf moeten overgaan en dit had reeds lang moeten gebeuren, maar telkens heeft men de zaak weder van de baan weten te schuiven.

Niets, letterlijk niets, is er gedaan, om de zaak voor te bereiden en om voor de te benoemen commissie het terrein

althans in zooverre te effenen, dat er eenig uitzicht bestaat, dat haar advies werkelijk tot een tastbaar resultaat zal leiden.

Het is of stelsellooshеid, of het stelsel, dat alles wat geld kan kosten, zonder dat het directe voordeelen oplevert, onverbiddelijk in de doofpot gestopt wordt, dat hier heerscht en dat terugwerkt op de raadsleden individueel. Ieder komt met een eigen voorstel, met een eigen denkbeeld, het eene al even onvoorbereid als het andere. De voorstellers nemen de moeite niet, zich even in te denken in de gevolgen, die hun voorstellen kunnen hebben, even de aannemelijkheid en de portée te wikken en te wegen, ze zelf eens eerst aan een grondige critiek te onderwerpen. Dat laat men over aan de vergadering van nog minder voorbereide personen. Is het dan wonder, dat de discussies ontaarden in een eindeloos geleuter, dat ten laatste zoo afmattend wordt, dat het B. en W. gemakkelijk valt een uitweg te vinden naar de lange baan, aan het eind waarvan de doofpot staat.

Men zou hoe langer hoe meer gaan twijfelen aan de mogelijkheid, dat Amsterdam in onzen tijd nog iets groots kan tot stand brengen. Ernstig waarschuwde de heer Boissevain er tegen, de financieele quaestie in de onderhavige zaak overwegend te maken. Amsterdam bloeit, altijd volgens den heer Boissevain, handel en scheepvaart, kunst en wetenschappen bewijzen dit en een ander spreker, de heer Lambrechtsen van Ritthem, meende ook dat het niet in het financieel belang der gemeente was, om te volharden in de sedert 15 jaar ingenomen houding. Amsterdam is waarlijk niet voldoende arm, zeide hij, om niet een behoorlijken zetel voor zijn gemeentebestuur te kunnen hebben.

Mooie woorden voorzeker, maar evenwel niets dan woorden.

Wellicht zal deze week de beslissing over het voorstel van B. en W. vallen en misschien hebben wij nog een wanhopige worsteling van B. en W. te wachten, om zich te onttrekken aan den plicht, ook zelf in deze de handen aan het werk te slaan.

Hoe het zal afloopen ligt nog in het duister, maar of alle hoop op een practische oplossing nu reeds mag worden opgegeven, zouden wij niet durven beweren. Er zijn toch ook nog wel een paar mannen in Amsterdam.

* * *

In de raadsvergadering van 23 dezer is de discussie vrijwel op het doode punt aangeland.

Voor de motie-Vliegen was inmiddels een andere, van gelijke strekking, van den heer Ter Haar in plaats getreden.

Toen bracht de wethouder Van den Bergh het Commissie-voorstel van B. en W. ter tafel.

Drieërlei opdracht zal aan de commissie verstrekt worden. Zij zal hebben te onderzoeken:

1°. of verbouwing van het tegenwoordig raadhuis mogelijk is;

2°. of op den grond aan den Vijgendam een stadhuis kan worden gesticht;

3°. of het mogelijk is het paleis weer tot stadhuis te maken.

De heeren Ter Haar en Boissevain trokken hierna hunne voorstellen in, en het voorstel van B. en W. tot benoeming van eene commissie van onderzoek, werd bij acclamatie aangenomen.

De storm is dus voorloopig bezworen.

Wij zullen nu met gepasten eerbied afwachten wat er verder gebeuren zal. Moge daaruit blijken, dat de beweging niet maar een storm in een glas water geweest is.

Uitsluitend in het belang van de verbetering der Volkshuisvesting.

Zooals bekend is bevat de Woningwet een artikel, bepalende, dat de gemeenten voorschotten en bijdragen aan vereenigingen, vennootschappen en stichtingen kunnen verleenen, ter tegemoetkoming in de, ten behoeve van de volkshuisvesting, aan te wenden kosten. Deze lichamen moeten echter uitsluitend in het belang der volkshuisvesting werkzaam zijn en als zoodanig door de Koningin, Gedeputeerde Staten gehoord, zijn toegelaten.

Met deze bepaling is natuurlijk door den wetgever bedoeld, het particulier initiatief aan te moedigen en wellicht heeft hij zich voorgesteld, dat dergelijke vereenigingen in grooten getale zouden worden opgericht, uitsluitend met het schoone doel, de verbetering der volkshuisvesting, voor oogen.

Het resultaat is echter tot nog toe vrij pover te noemen; wel zijn ettelijke vereenigingen opgericht, maar de uitkomst is tot heden verre beneden de verwachting gebleven, en dit kan ook wel niet anders, wanneer men de voorwaarde, waarop tegemoetkoming verleend wordt, overweegt. Het is dan toch vrij duidelijk, dat eigenlijk alleen philantropische instellingen aan dezen eisch kunnen voldoen en vrijwel ondenkbaar, dat andere vereenigingen een werk zullen ter hand nemen, dat in de meeste gevallen financieel verlies oplevert. Alleen een philantropische instelling, die over de noodige fondsen beschikt, kan zich deze weelde veroorloven en tevreden zijn met de moreele voldoening een goed werk te hebben verricht.

Er is echter niet zoo heel veel menschenkennis noodig, om te weten, dat het maar heel zelden voorkomt, dat gewone menschen een vereeniging oprichten, uitsluitend met het doel het goede te doen, om den wille van het goede. Zal dit beginsel ook wellicht bij enkele leden werkelijk de drijfveer zijn, in elke vereeniging zijn elementen, waarvoor dit beginsel bijzaak is, het eigen belang speelt in bijna elke vereeniging een rol en wij achten de vereenigingen in de Woningwet bedoeld, of krachtens de bovenaangehaalde bepaling in het leven geroepen, in geen enkel opzicht slechter, maar ook in geen enkel opzicht beter, dan eenige andere vereeniging.

Wij willen nu nog buiten beschouwing laten, dat verscheidene dezer vereenigingen bouwvereenigingen zijn. Wanneer men bouwt legt men er niet gaarne geld bij, en al beoogt men ook niet grove winsten te maken, men zorgt toch, dat men fatsoenlijk uitkomt.

Een bouwvereeniging echter, die iets onderneemt, wat volgens hare eigene begrooting op een jaarlijksch verlies uitloopt, begaat een dwaasheid, ook al geschiedt zoo iets uitsluitend in het belang van de verbetering der volkshuisvesting.

In verband met deze overweging trok onlangs een bericht uit Groningen in verschillende opzichten onze aandacht.

Het luide als volgt:

»Het Bestuur der Vereeniging tot opruiming of verbetering van slop en gangwoningen te Groningen is door aankoop eigenaar geworden van een terrein, ten deele met gebrekkige woningen bebouwd en gelegen in de Houtzagerssteeg. Het stelt zich voor in overeenstemming met het doel der Vereeniging ter plaatse eenige goede arbeiderswoningen te bouwen en daarbij de steeg voor zoover zich het terrein uitstrekt belangrijk te verbreeden. Het bestuur mist echter zelf de noodige fondsen om aan dat voornemen gevolg te geven en daarom heeft het zich

tot den raad gericht met het verzoek, door toepassing der middelen ten bate der Volkshuisvesting bij de Woningwet aangegeven het daartoe in staat te stellen.«

»Meer bepaaldelijk verzoekt het Bestuur een voorschot te willen verleenen, groot 27300 gld. door de Vereeniging af te lossen in 50 annuiteiten à 4.073 procent, alsmede het verleenen eener jaarlijksche bijdrage ter bestrijding van het vermoedelijk tekort der exploitatierekening gedurende 50 jaar groot f 200 gld.«

»Bovendien verzoekt het Bestuur eene ruiling in grond te willen toestemmen, noodig omdat de Gemeente medeeigenares is van een klein stuk grond gelegen midden tusschen de terreinen der Vereeniging.«

»De bedoeling is 12 woningen te bouwen n.l. zes huizen elk bevattende eene beneden- en eene bovenwoning. Alle woningen bevatten een achter gelegen kamer-keuken en een kleiner voorvertrek, terwijl bij de bovenwoningen bovendien eene zolderruimte behoort.«

»De bedoeling is de rooilijn voor de woningen zoodanig te nemen, dat de Houtzagerssteeg, die ter plaatse slechts eene breedte heeft van 3 M., verbreed wordt tot een straat van 8 M.«

Voor de financieele regeling van het plan heeft het bestuur de volgende begrootingen opgemaakt:

Benoodigd Kapitaal.

Koopsom bouwterrein	6600.— Gld.
Renteverlies	300.— »
Begrooting bouwkosten	19000.— »
Kosten straatverbreeding	700.— »
Kosten ontwerp en toezicht op den bouw	700.— »
Totaal	27300.— Gld.

Geraamde Inkomsten.

50 weken huur van 12 woningen gemiddeld à 2.25 G.	1350.— »

Geraamde Uitgaven.

Voorschot Gemeente 27300.— Gld. annuiteit à 4.073 procent	1111.93 Gld.
Grondbelasting	108.— »
Herstellingen	180.— »
Assurantie	20.— »
Onkosten huur ophalen	40.— »
Waterleiding en andere uitgaven	90.07 »
Totaal	1550 Gld.

Vermoedelijk te kort 200.— Gld.

Wanneer men deze begrooting ziet, dan verwondert men er zich niet meer over, dat wij met de verbetering der volkshuisvesting nog maar zoo bitter slecht opschieten.

Voor f 27300.— plus een jaarlijksch tekort van f 200.—, dat gekapitaliseerd een bedrag van laat ons zeggen f 5000.— vertegenwoordigt, dus voor ongeveer f 32300.— verkrijgt men 12 tweekamer-woninkjes.

Is dit niet veel te duur? En waarom moet dit zoo duur zijn? De architect en de opzichter zijn met f 700.— tevreden en nu willen wij wel aannemen, dat het de bedoeling is, om de woningen extra solide en geriefelijk te bouwen, zoodat zij werkelijk f 19000.— kosten en de aannemer al even bescheiden is in zijn eischen, als de architect, zoodat het werkelijk niet anders kan, of er zal jaarlijks f 200.— te kort komen, maar toch meenen wij, dat hier de vraag gesteld mag worden, of het op den weg der gemeente Groningen ligt, om ondernemingen als deze, door geldelijken steun aan te moedigen.

Feitelijk toch wordt hier gevraagd, of de gemeente zoo goed wil zijn, alles maar voor hare rekening te nemen, het vermoedelijk tekort der exploitatie-rekening inclusis. Welk belang heeft de vereeniging er dan eigenlijk, welke verdienste verwerft zij er zich mede? Kan de gemeente zelf de zaak niet veel beter en wellicht goedkooper opknappen?

Dit alles zijn vragen, waarop wij niet in staat zijn te antwoorden, maar die wij gaarne aan onze lezers ter overweging aanbevelen, nevens de hoofdvraag, die bij ons rees toen wij het bovenaangehaald bericht lazen

Wordt hier werkelijk iets beoogd, uitsluitend in het belang aan de verbetering der Volkshuisvesting?

Beerputten te Groningen.

Professor Klein te Groningen heeft de opmerkingen van de heeren Pijnappel en Oosterbaan niet onbeantwoord gelaten, maar dezer dagen in een ingezonden stuk in de „Prov. Groninger Courant" zijne denkbeelden nog eens geresumeerd. Wij geven dit résumé hieronder, in het midden latende, wie gelijk heeft, de professor of de practici. Elk stesel van afvoer van faecaliën heeft zijn gebreken en zoolang men in Groningen niet overgaat tot het aanleggen van een goed ingerichte rioleering, zal het verschil van meening over tonnenstelsel of beerputten wel blijven voortbestaan. Het gaat echter thans om de vraag, welke maatregelen in de gegeven omstandigheden, nu men er ook niet over denkt een geperfectionneerd tonnenstelsel te Groningen in te voeren, het meest aanbevelenswaardig zijn.

* * *

Nergens in mijn artikelen, zegt prof. Klein, heb ik het te dezer stede toegepaste tonnenstelsel in bescherming genomen. Integendeel, juist de gebrekkige wijze, waarop dit stelsel alhier wordt uitgevoerd, heeft mij tot het schrijven mijner artikelen over de beerputten geïnspireerd. Immers, onder de oogen van de heeren Hoofdinspecteur en Inspecteur voor de Volksgezondheid kon zich zulk een toestand — op zoo schilderachtige wijze door den Hoofdinspecteur geschetst en door hem zelf omschreven als alle hygiëne tot een bespotting — gedurende tal van jaren rustig handhaven. Met deze treurige werkelijkheid voor oogen en gelet op de sanitaire minderwaardigheid der beerputten, zal het duidelijk zijn, waarom ik de invoering zelfs van het, in zijn soort, meest volmaakte beerputtensysteem, zooals de heeren Pijnappel en Oosterbaan zich dat voorstellen, met niet geringe bezorgdheid tegemoet zag.

Bovendien — verschillende leden van den Gemeenteraad hebben in de Raadszitting van 24 Juli 1909 reeds terecht er op gewezen — slechts enkele wèlgestelden zullen met het oog op de kosten van aanleg en lediging zich het bezit van beerputten kunnen veroorloven. De overgroote meerderheid der bevolking en daaronder zonder twijfel ook dat gedeelte, dat gebruik maakt van de door dr. Pijnappel ontdekte inmaakpotten, is niet bij machte beerputten te laten inrichten en te onderhouden. De ergerlijke toestand, alle hygiëne tot een bespotting, zal voor geen greintje veranderen, indien morgen het volgens de heeren Pijnappel en Oosterbaan voor de Volksgezondheid van Groningen zoo belangrijke besluit gevallen is, waarbij het verbod van het hebben van beerputten is opgeheven.

Ondanks het uitvoerig betoog zijn de heeren Pijnappel en Oosterbaan er dan ook niet in geslaagd ook maar één

enkele hygiënische overweging aan te voeren, welke een vervanging van tonnen door beerputten hier ter stede zoude kunnen motiveeren.

Ondanks dat uitvoerig betoog zijn de conclusies, welke de aandachtige lezer uit mijn artikelen heeft kunnen afleiden, heden nog even vaststaande als gisteren en zullen, naar het zich laat aanzien, ook nog een lange toekomst beleven; de voornaamste van deze conclusies laat ik hier in het kort nog eens volgen:

1. Geen enkele beerput, hoe zorgvuldig ook gebouwd, blijft op den duur impermeabel.

2. Bij het meest volmaakte beerputtenstelsel worden ongeveer 90 % van de per jaar en per hoofd geproduceerde menschelijke uitscheidingen afgevoerd, bij middelmatige inrichtingen 60 %, terwijl dit bedrag in kleine steden met gebrekkige toepassing tot 50 % en nog lager kan dalen.

3. Elk beerputtenstelsel zonder uitzondering voert tot verontreiniging en ten slotte tot vervuiling van den stedelijken ondergrond.

4. De eischen van een hygiënisch standpunt bij de toepassing van beerputten gesteld, veroorzaken groot ongerief: kleine putten, veelvuldige en volledige ruimingen, welke niet alleen langs machinalen weg te bewerkstelligen zijn, herhaald deskundig onderzoek naar impermeabiliteit.

5. Privaten met waterspoeling in verbinding met gesloten beerputten beteekenen een hygiënisch nadeel.

6. Het beerputtensysteem voldoet niet aan een van de grondprincipes van de moderne hygiëne: de spoedige en volledige verwijdering der excrementen uit de omgeving van den mensch. Een wetsbepaling in den zin van art. 16 van de wet op het begraven van 10 April 1869 (geene begraafplaats wordt aangelegd dan op een afstand van ten minste 50 Meters van elke bebouwde kom eener gemeente) zoude in denzelfden gedachtengang met niet minder recht voor een ophooping in den bodem van menschelijke excrementen verdedigd kunnen worden. Een tonnenstelsel staat in sanitaire waarde boven een beerputtenstelsel.

7. De enorme hoeveelheden, ten deele zeer vergiftigende gassen, welke in beerputten gevormd worden, kunnen, afgezien van den grooten hinder (den ouderen inwoners van Groningen nog wèlbekend), zooals de ervaring voldoende geleerd heeft, bij tijd en wijle tot ziekten en zelfs tot den dood van menschen aanleiding geven. Deze gevaren treffen vooral de arbeiders, welke voor een volledige ruiming ten slotte in den put moeten afdalen, om de op den bodem zich bevindende massa's te verwijderen; met zekeren cynischen humor beschrijven de beklagenswaardige vidangeurs (beerputruimers) in Frankrijk de met hoesten en kuchen gepaard gaande stikkingsverschijnselen (in hoofdzaak afhankelijk van een zwavelwaterstofvergiftiging) als „chanter le plomb".

8. Verschillende ziektemakende bacteriën kunnen gedurende geruimen tijd in beerputten blijven voortleven; reeds herhaaldelijk werden mededeelingen betreffende typhus-infecties door middel van den inhoud van beerputten gepubliceerd.

Een volledige ontsmetting is bij tonnen gemakkelijker te bereiken dan bij beerputten.

Aan de vroeger reeds vermelde onderzoekingen kan ik nog een paar nieuwere, van zeer recenten datum, toevoegen.

Dr. Mosebach kon in 4 van de 6 onderzochte beerputten, welke de excrementen van typhus-bacillendragers of daarvan verdachte personen opnamen, typhusbacillen, resp. paratyphusbacillen, aantoonen.

Dr. Brückner vermeldt het geval van een jongen, die bij het spelen met andere kinderen, in den beerput van het stationsprivaat gevallen was; na 14 dagen kreeg de jongen typhus. Uit den inhoud van den beerput konden nog 40 dagen na dit ongeval typhusbacillen gecultiveerd worden.

Wel bijzonder merkwaardig: in de Litteratuur veelvuldige publicaties over typhusbesmettingen door bemiddeling van beerputten, daarentegen geen enkele door bemiddeling van tonnen. Zelfs hier te Groningen, waar het tonnenstelsel al buitengewoon slecht wordt toegepast, is de typhussterfte en ook de algemeene sterfte gemiddeld zeker niet hooger dan in eenige andere stad van ons vaderland. Het verschil in infectiëusiteit tusschen beerputteninhoud en tonneninhoud kan misschien verklaard worden door de onderzoekingen van O. Wagner, die aantoonde, dat typhusbacillen door een langdurige kweeking in beerputteninhoud in virulentie toenemen.

9. De rijke ervaring gedurende de laatste halve eeuw in een zeer groot aantal steden in verschillende deelen der wereld opgedaan, heeft met afdoende zekerheid aangetoond, dat het zooveel mogelijk verwijderd houden van de menschelijke afvalstoffen van den bodem, waarop wij leven, van bijzonder groote beteekenis is geweest voor de volksgezondheid.

10. Verreweg de overgroote meerderheid van alle bekende hygiënisten van onzen tijd staat in de sanitaire veroordeeling van beerputten geheel aan mijn zijde.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

De heer W. van Boven, inspecteur van de volksgezondheid, heeft verleden week in de Afdeeling gesproken over het verband, dat tusschen stedelijke bouwverordeningen en 't uitbreidingsplan moet bestaan met het oog op de eischen van de gezondheidsleer en de voordeelen van den open bouw.

Op dit oogenblik nog ontbreekt nagenoeg overal dat verband, dat de woningwet in artikel 2 wil. Immers dit artikel geeft het recht om verschillende bepalingen vast te stellen voor verschillende deelen van de stad, alleen Amsterdam maakt ten deze onderscheid tusschen kern, oude stad, nieuwe stad en polderstad; elders echter, ook in Den Haag, is het eenige verschil, dat men tusschen het eene en het andere deel van de stad maakt, daarin gelegen, dat men in sommige deelen meer, in andere deelen minder gebruik maakt van de bevoegdheid, dispensatie te verleenen van de bouwverordening, een stelsel, dat de redenaar afkeurt; het geven van vrijstellingen maakt de minimum-eischen in de praktijk tot een maximum.

Voorts zijn de verordeningen zelve meestal niet streng genoeg met het oog op de eischen van open bouw. Wel maakt men de straten wijd genoeg, maar men let niet op ruimte achter de huizen, zoodat alle licht en lucht nagenoeg van de voorzijde moet komen en menige plek in de oude stadsgedeelten ten deze in betere conditie is dan de nieuwere deelen

Als voorbeeld van te enge bebouwing, toegestaan door een gemeentebestuur, noemt de heer Van Boven de goedkeuring van het Parkstraat-bouwplan.

In het algemeen acht hij het noodig, dat veel gebruik gemaakt worde van de door de Woningwet gegeven bevoegdheid om bepalingen te maken voor de plaatsing van de gebouwen ten opzichte van elkaar, het voorschrijven van voortuintjes enz. op bepaalde bouwgronden. Op die wijze zou men de arbeiderswijken kunnen krijgen zooals Berlage die wil.

Alleen Utrecht heett dergelijke speciale bepalingen gemaakt voor blokken kleine (één-gezins) woningen, te Rot-

terdam zijn zulke plannen in overweging. Te Delft heeft men — op aandringen van den heer Van Brun ten minste open gangen gelaten tusschen de ontworpen gesloten bouwblokken van het uitbreidingsplan.

Het gewone bezwaar tegen den open bouw is natuurlijk van financieelen aard. Om eenigszins daaraan te gemoet te komen beveelt hij aan, de uitbreiding over een zoo mogelijk verre toekomst vast te stellen en mitsdien niet te lang te wachten met aankoopen van grond door de gemeenten.

Hoe dichter immers grond bij de bebouwde kom ligt, des te duurder is hij, vooral wanneer de particuliere speculatie zich er reeds van meester heeft gemaakt. In afwachting van de bebouwing kan de grond natuurlijk productief worden gemaakt. Voor Den Haag is dit stelsel al niet meer toe te passen. De heer van B. herinnert in dit verband aan het gebeurde met Zorgvliet.

Maar ook zonder eigenares te zijn van den grond kan de gemeente publiekrechtelijk genoeg invloed uitoefenen door vast te stellen, dat groote stukken van den grond onbebouwd moeten blijven, strenge bepalingen te maken omtrent den afstand ook tusschen de achtergevels der huizen en zoo meer.

Een reeks van fotografieën en teekeningen, door middel van een sciopticon vertoond en door den heer van Boven verklaard, maakten de meeningen van den redenaar omtrent woning- en stedenbouw duidelijk.

De Voorzitter, de heer Knuttel, dankte hem voor de belangwekkende en nuttige voordracht, en verzocht hem zijn denkbeelden door den druk gemeen te willen maken.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG BINNENLANDSCHE EXPLOITATIE-MAATSCHAPPIJ VAN ONROERENDE GOEDEREN TE HAARLEM.

Ter nadere toelichting van de bedoelingen der uitschrijvers van deze Prijsvraag, waarvan men het Programma vindt in ons nummer van 18 December 1909, deelt de Heer J. Verheul Dzn. namens de Jury mede, dat de volgende vragen zijn gesteld:

Vraag I. *Diepte van den te bebouwen grond?*

Antwoord: Indien met deze vraag bedoeld wordt te weten de diepte der bouwblokken, dan is het antwoord, dat de ontwerper die diepte zelf bepalen moet in verband met de eischen van het progamma.

Vraag II. *Hoe gelegen aan straat, laan of gracht?*

Antwoord: Moet de ontwerper zelf uitmaken. Den medewerkers aan de Prijsvraag wordt aangeraden na te lezen wat omtrent deze prijsvraag in »De Opmerker» van 1 Januari l.l nader is medegedeeld.

Zoo ook gebruik te maken van de aangeboden gelegenheid om den juisten toestand der bestaande bouwterreinen met de daarop staande gebouwen te leeren kennen, om »onder leiding» de terreinen te bezichtigen; daarbij kan door hem worden waargenomen wat hij verder verlangt te weten. Ter herinnering diene, dat deze gelegenheid geboden wordt op elken Dinsdag en Vrijdag, doch slechts tot 1 Februari. Zie verder het toevoegsel aan het programma.

Vraag III. *Moet er geheid worden?*

Antwoord: Op paalfundeering behoeft niet gerekend te worden.

Vraag IV. *Waar en wanneer moeten de stukken worden ingezonden?*

Antwoord: De beantwoording van deze vraag wordt in het programma gevonden.

Vraag V. *Wat is de juiste bedoeling van het in art. 4 sub. a. omschrevene?*

a. *dat enkel het door getrokken lijnen omgeven gedeelte, te weten: de bouwblokken ingesloten door Kleverparkweg, Kleverlaan, Velzerstraat, en de hartlijn der bouwblokken gelegen aan de Aelbertsbergstraat, in bouwterreinen moet worden verdeeld,*

b. *of moet op alle der op deze teekening aangegeven bouwblokken de verdeeling in bouwterreinen worden aangegeven en moeten ook tevens de reeds gedeeltelijk ingedeelde bouwblokken worden aangevuld, zoo ja, kunt U mij dan ook nader inlichten omtrent den juisten toestand der bestaande bouwterreinen met daarop staande gebouwen?*

Antwoord: De bedoeling van art. 4 sub a. van het programma is, dat alle bouwblokken gelegen binnen het eigendom der Maatschappij onder Haarlem en op de situatieteekening met een roode stippellijn omhaald, ingedeeld moeten worden in bouwterreinen. Bouwblokken waarop reeds gedeeltelijk een bebouwing aanwezig is, hetgeen op de teekening bij het programma behoorende, duidelijk is aangegeven, moeten, voor zoover niet bebouwd, verder ingedeeld worden in bouwterreinen. (Zie verder antwoord op vraag II).

Vraag VI. *Is het wenschelijk, of geoorloofd, bepaalde terreinen voor winkelbouw en openbare gebouwen aan te wijzen?*

Antwoord: Het is geoorloofd terreinen voor winkelbouw en openbare gebouwen aan te wijzen; de beantwoording van de vraag of het wenschelijk is moet aan den ontwerper worden overgelaten.

Vraag VII. *Zijn de op de teekening »gronden Haarlem» aangegeven schuine en ronde hoeken in de roodlijnen bindend en voldoende nauwkeurig aangegeven? Of moet de Gemeente geraadpleegd worden?*

Antwoord: De aangegeven ronde en schuine hoeken behoeven niet angstvallig gevolgd te worden. Hieruit volgt, dat het meer nauwkeurig aangeven als overbodig is te beschouwen en dat de Gemeente niet geraadpleegd behoeft te worden.

Vraag VIII. *Is de bedoeling van art. 3 dat in een perceel twee woningen kunnen worden gedacht en dan toch de huurprijs van dat perceel f 400.— bedragen mag, zoodat dan woningen van f 200.— worden toegelaten?*

Antwoord: De aangegeven lezing is juist.

Vraag IX. *Zouden ook nadere gegevens kunnen worden verstrekt omtrent de juiste afbakeningen van verschillende op teekening A. aangegeven reeds bebouwde terreinen, b.v. die op den hoek van Kleverpark en Santpoortstraat? Van deze perceelen zijn de achtertuinen niet aangegeven.*

Antwoord: Waar op de teekening van de gronden in Haarlem gelegen bebouwing is aangegeven, zonder juiste opgave van de grenzen van het tot elk perceel behoorend terrein, kan worden aangenomen, dat de achtergrenslijnen liggen in het midden van het bouwblok (zie het Westelijk deel der Tetterodestraat Zuidzijde).

Vraag X. *Kunnen ook worden opgegeven prijzen van reeds aan particulieren verkochte perceelen of terreinen?*

Antwoord: Beantwoording van deze vraag is, na gepleegd overleg met Ged. leden v/d Raad van Beheer der B. E. Mij. te Haarlem, niet voor inwilliging vatbaar. In art 3 is deze vraag ondervangen.

Vraag XI. *Wordt een memorie van toelichting toegelaten of vereischt?*

Antwoord. Zie art. 4 van het programma.

Vraag XII. *Werden bij de bezichtiging onder leiding belangrijke inlichtingen gegeven, die ook voor hen, die geen gelegenheid hadden hiervan gebruik te maken, wetenswaardig zijn?*

Antwoord: Het geven van inlichtingen heeft zich bepaald tot het aangeven van de begrenzing en het aanwijzen van de bestaande bebouwing.

JURYRAPPORT
PRIJSVRAAG SCHOORSTEENMANTEL, BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Aan het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap"
Rotterdam.

WelEd. Heeren,

Ondergeteekenden als Jury aangewezen ter beoordeeling van de ingekomen 25 ontwerpen voor een schoorsteenmantel hebben de eer U in onderstaand hunne beoordeeling aan te bieden.

De Jury, bijeengekomen op Zaterdag 23 Januari en Vrijdag 28 Januari was van meening, dat in antwoord op de uitgeschreven prijsvraag serieus werk is geleverd, doch dat slechts weinig inzenders voldoende rekening hebben gehouden met den aard van het materiaal, n.l. de baksteen, welke toch in hoofdzaak volgens het program moest worden gebezigd. Verscheidene ontwerpen toch waren om hun vorm gemakkelijker uit te voeren in marmer, dan in het gevraagde materiaal. Na bestudeering van de antwoorden werd besloten drie schiftingen te doen plaats hebben, zoodat het eerst die ontwerpen werden terzijde gelegd, welke zoowel wat ontwerp als constructie betreft bij de andere antwoorden ten achter stonden.

Dit waren de ontwerpen, ingezonden onder de motto's *H. Labor, verglaasd, verwarming, eenvoud, arbeid, R.K.*

Bij de 2e schifting werden terzijde gelegd de antwoorden met de motto's *A. B. C. D. E. F., baksteen, creme,* ☐ *paris, D.,* zoodat in de laatste groep overbleven de ontwerpen met de motto's *glazuur, T. matblauw, in dit jaar, only bricks, open haard, vesta.*

Hieronder volgen eenige opmerkingen, welke de Jury bij hare bestudeering der ontwerpen noteerde.

Motto Creme is een goed geteekend ontwerp, is fijn van kleur en maakt een aangenamen indruk. De toepassing van het materiaal is echter niet gunstig. De rijke bronsversiering op de baksteen zal niet tot zijn recht komen. Het ontwerp eenigszins empire is beter in marmer dan in baksteen uit te voeren.

Motto D. Hier heeft de ontwerper meer werk gemaakt van de entourage, dan van den schoorsteen zelf. De betimmering enz. is ook te zwaar voor een kamerinterieur. Alhoewel de toepassing van het materiaal bij den schoorsteen goed is, zijn toch daarbij geen belangrijke details aan te wijzen.

Motto Baksteen. Beter was dit ontwerp geschikt voor een groote zaal, alhoewel de architectuur zeer droog is.

Motto ☐ *en motto Paris.* Deze ontwerpen zijn handig geteekend en smakelijk voorgesteld, doch niet voldoende constructief.

Motto's A, B, C, D, E, F, H. Al deze ontwerpen zijn waarschijnlijk van dezelfde hand. Jammer dat de qualiteit van het werk niet evenredig is aan geleverde quantiteit. Bij deze ontwerpen wordt meer de aandacht gevestigd op het koperwerk, dan op den schoorsteen zelf; het met *B* gemerkte ontwerp is echter het meest geslaagde te noemen; ook zijn enkele teekeningen handig gekleurd.

Motto Glazuur. Goed geteekend ontwerp; het karakter van den gewonen schoorsteenmantel is hier niet onverdienstelijk in baksteen weergegeven.

Motto Matblauw maakt wel een aangenamen indruk en is knap geteekend, de verhouding is echter niet mooi; het ontwerp past ook beter in een hal of kantoor.

Motto Vesta. De schoorsteen is wel goed in baksteen uit te voeren, ook de betimmering sluit goed aan. Het ontwerp is echter nuchter, klaarblijkelijk maakte de ontwerper nog weinig studie van interieurs.

Motto Only Bricks maakt een goeden indruk en is juist van verhouding. Ook de omlijsting boven den vuurhaard zal aardig doen. De dunne baksteenkolommen zijn niet logisch en doen afbreuk aan het ontwerp.

Motto In dit Jaar. Ook dit ontwerp is te groot voor een woonkamer of salon De constructies zijn echter goed bestudeerd, de bijgevoegde perspectiefteekening geeft niet denzelfden indruk als de projectieteekening. Het teekenwerk is artistiek.

Motto T. Betimmeringen en schoorsteen vormen een goed geheel, de schoorsteen is zeer goed in baksteen uit te voeren. In zij-aanzicht had de schoorsteen beter vlak kunnen zijn. Het teekenwerk is correct.

Motto Open haard. Een zeer beschaald en aantrekkelijk ontwerp, dat goed in een woonkamer zal voldoen. Ook in zijaanzicht is dit ontwerp goed bestudeerd. De lambrizeering sluit echter niet mooi aan. Het geheel is frisch en krachtig geteekend.

Eenparig was de Jury van oordeel, dat aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „*Open Haard*" de eerste prijs moest worden toegekend en aan het ontwerp, ingezonden onder het motto *T* de tweede prijs, terwijl de Jury in overweging geeft in verband met de bepaling van het program. de ontwerpen met de motto's *In dit jaar* en *Only Bricks* aan te koopen.

R'dam, Januari 1910.

De Jury,
A. SPOON JZN.
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.
W. OVEREINDER.

Ingezonden Stukken.

OPSTELLING VAN GRAFZERKEN.

Ter bevestiging van den treurigen toestand der opgestelde hardsteenen grafzerken te Franeker is dienende, dat ik reeds een paar jaren geleden met een der Kerkvoogden ter plaatse de nadeelige werking constateerde en dientengevolge bij de gemeente Franekeradeel alsmede bij het departement van Binnenl. Zaken getracht heb, het verder vergaan dezer monumenten zooveel mogelijk te voorkomen. Ook bij een der leden van het Friesch Oudheidkundig Genootschap, heb ik om steun verzocht.

Inmiddels blijkt uw inzender, de heer M. Hofstra, gemeente-architect te Franeker, zichzelf tegen te spreken, door op de eene plaats te schrijven, dat van mijne bewering geen woord waar is en op de tweede plaats: „Het is de vraag of die kleine afschilfering ontstaan is doordat het groefleger nu in verticalen stand is" en verder: „Misschien ontstonden deze kleine gebreken bij het opstellen, door de kettingen die gebruikt zijn,. bij het verplaatsen van het middenschip

der kerk naar achter het koor, een zeer moeilijk en gevaarlijk werk is geweest."

Ik kom tot de conclusie, dat de heer M. Hofstra mogelijk met dit werk belast is geweest en zijne lastgevers tracht te verdedigen.

Doch het is niet vriendelijk om te schrijven dat het een raadsel is hoe ik aan deze fantasie kom en daarbij den koster te insinueeren, dat men sommige menschen alles kan laten zeggen.

Iedereen, die zich in loco van deze zaak wil overtuigen, zal overtuigd zijn, dat mijne bewering helaas geen fantasie is en dat voor dergelijk opstellen van oude grafzerken een waarschuwend woord niet misplaatst is.

Hoogachtend,

GUSTAAF VAN KALCKEN.

Haarlem.

Zooals uit het bovenstaande blijkt geeft de heer Van Kalcken zijn overtuiging in zake de opstelling van grafzerken nog niet prijs. Toch wil het ons voorkomen, dat hij met zijn meening te dezer zake vrijwel alleen staat. Noch een der Kerkvoogden, noch het departement van Binnenl. Zaken, noch een lid van het Friesch Genootschap, schijnen het de moeite waard te hebben geacht, van het geopperde bezwaar notitie te nemen en zoolang daaraan niet door autoriteiten meerder kracht wordt bijgezet, gelooven wij ook niet, dat er veel waarde aan behoeft te worden gehecht.

Red.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 8 Officieel Gedeelte. Examen Bouwk. Opzichter en Teekenaar. — Adres aan den Minister v. B. Z. in zake het Reventer te Zwolle. — Vergadering der Afdeeling 's-Gravenhage van 11 Februari 1910.

Kroniek. Dam en Raadhuis.

Brieven uit Rotterdam XII. Het Lidmatenhuis der Ned. Herv. Gemeente. Arch. J. van Wijngaarden, met afbeeldingen.

Het streven naar een gezonde Landelijke Bouwkunst, naar het Duitsch van Peter George Saxen. Arch.

Schets Damplan met behoud van het Commandanthuis, door J Wolbers. Arch., met afbeelding.

Het tijdig op temperatuur brengen van te verwarmen vertrekken, door F. G. Unger w. i.

ARCHITECTURA No. 7. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Openbare Vergadering van 15 Februari 1910, over de Damquaestie in haar geheel.

Verslag der 1273ste Gewone Vergadering van 16 Februari 1910.

De Dam en de Bijenkorf, met afbeelding.

Internationaler Wohnungskongress. Wien, Mai 1910.

Proefnemingen met hydraulische mortels (vervolg).

DE BOUWWERELD No. 8. De Volkshuisvesting in de nieuwe stad te Amsterdam. Rapport, uitgebracht door eene Commissie uit den Amsterdamschen Woningraad, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 8. Wisselstroom-meetinstrumenten en speciaal het nieuwe Weston'sche electro-magnetische type. Voordracht gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor Electro-techniek van 15 Januari 1910, door B. A. J. van der Hegge Zijnen, met afbeeldingen.

Het kruipen der spoorstaven in de richting van het verkeer, door K. den Tex c. i., met afbeeldingen.

Vonnis in zake de arbeidsovereenkomst tusschen een vennootschap (Maatschappij Electra) en een technisch hoofdambtenaar.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 12 Februari 1910.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 7. Uit de Afdeelingen. — Te veel en te weinig Technici. — Verantwoordelijkheidsgevoel. — Ingezonden. — Wegen (vervolg).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 34. De inwerking der vuurgassen op de kleiproductie. — Het zilvergrauw-smoren. — Landelijke Bouwkunst.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 2: De komeet 1910a. — »El Pico de Teide« (De Piek van Teneriffe): Mimosa. — Iets over Radio-aktiviteit en den oorsprong van Radium: Dr. C. L. van den Broek. — Pepermunt: D. Stavorinus. — Een rekenmachine. — Biologische reiniging van afvalwater: J. van der Breggen. — Het spectroscopisch opsporen van elementen, voorkomende op verschillende hemellichamen (slot): J. P. van der Marel. — Gnomonica: W. E. van Wijk. — Ingezonden. — De overstrooming der Seine. — Korte Mededeelingen. — Sterrenkundige Mededeelingen voor de lente van 1910: L. V. — Eenvoudige proeven. De electrische zwavel en een eenvoudige electroskoop: Dr. A. J. C. Snijders. —. Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maan de lijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

DE AANNEMER No. 8. Afmetingen in bestekken.

Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs II (Slot).

De Strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam VII.

Art. 1638c en d. Ingezonden.

Afdeelingsverslagen. Haarlem 15 Februari 1910.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 5. De Februari-aflevering van Alexander Koch's maandschrift is in hoofdzaak gewijd aan de werken van twee schilders, Willy Geiger, te München en Heinrich Vogeler, te Worpswede, waartusschen die van een beeldhouwer, Moyssey Kogan staan. Kogan wordt als een groot kunstenaar geroemd; het eerste werk, dat ons voorgesteld wordt, „Schmerz" getiteld, zou veel doen verwachten, maar dan volgen uitsluitend bas-reliefs, plaquetten en medailles, waarvan de hooge kunstwaarde niet zoo dadelijk tot den onbevangen beschouwer doordringt. Alleen in één relief „Vergangenheit" zit wel iets origineels, maar overigens zijn de lichaamsvormen der figuren dikwijls verre van fraai, hetgeen inzonderheid geldt van de voeten.

Wanneer men van Willy Geiger leest, dat hij oorspronkelijk niet bestemd was den kunstenaarsloopbaan te volgen, vraagt men zich bij het zien van vele zijner werken af, waarom hij dit toch gedaan heeft. Men verwacht van hem veel als etser, de tijd zal echter nog moeten leeren of hij als zoodanig Rembrandt op zijde zal streven. Naar onze meening heeft het werk van Vogeler, een serieus landschapschilder, die zich ook tot de landelijke architectuur aangetrokken gevoelt, veel meer blijvende waarde.

Ten slotte geeft dit nummer nog een aantal afbeeldingen van interieurs, tapijten en bordauurwerken van de Tentoonstelling van het K. K. Kunstnijverheidsmuseum, waarbij wij echter niet veel aantreffen, dat een bijzondere vermelding waard is.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

GOES. Dezer dagen heeft de heer dr. Jenny Weyerman uit Utrecht hier voor de vereeniging Handelsbelangen een lezing gehouden over de drinkwaterleiding in Zuid-Beveland.

Hij behandelde daarbij in de eerste plaats het nut van zulk een waterleiding, speciaal met het oog op de typhusbesmetting, het chronisch watergebrek in droge zomers in Zeeland en brandblussing.

Voorts behandelde spr. de plannen van den aanleg met waterwinplaats te Ossendrecht en hij wees daarbij op de voordeelen van de uitvoering door een naamlooze vennootschap met de verschillende belanghebbende gemeenten als aandeelhouders, welke bovendien weinig risico loopen tengevolge van de bereidverklaring der regeering om een wetsontwerp in te dienen, waarbij het rijk een renteloos voorschot als reservefonds beschikbaar stelt, waaruit rente en aflossing van het op te nemen kapitaal kan worden bestreden en dat later uit de winst kan worden terugbetaald.

Zeer gemakkelijk zou ook Noord-Beveland uit deze waterleiding van water voorzien kunnen worden.

NIJMEGEN. Met het herstellen van de oude kerk van het voormalig klooster Mariënburg te Nijmegen, naar het door den directeur van gemeentewerken ontworpen plan, is aangevangen. Voor dit werk werd f 15,000 uitgetrokken; de helft der kosten, tot f 7500, draagt het rijk.

Een belangrijk deel van het herstellingswerk wordt dezer dagen aanbesteed: het maken eener nieuwe, rijziger, met lei bedekte bekapping met daktorentje of ruiter, het bekappen (spits) van den traptoren en verschillend metselwerk, welk een en ander 1 Juni moet zijn voltooid en opgeleverd.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

's-GRAVENHAGE. Door het bestuur van de Nationale Tentoonstelling voor Huisvlijt, uitgaande van den Volksbond tegen drankmisbruik, is aan het bestuur van den Haagschen Kunstkring verzocht onder zijne werkende leden een prijsvraag uit te schrijven voor een ontwerp van een reclameplaat ten dienste dezer tentoonstelling. Deze tentoonstelling zal dit jaar gedurende de zomermaanden te Scheveningen plaats hebben. In het programma voor de prijsvraag wordt als eisch gesteld, dat deze reclameplaat niet alleen op duidelijke wijze de aandacht op de tentoonstelling zal vestigen, maar ook door hare voorstelling den sociaal-ethischen kant zal propageeren. Het doel is: daadwerkelijk aan te toonen de opvoedende kracht van huisvlijt, waaronder begrepen wordt de arbeid van lieden, die reeds op andere wijze in hun voornaamste levensonderhoud kunnen voorzien. Verder om aan te toonen de ontwikkeling van de huisvlijt hier te lande en de onderlinge leering en lust er toe te bevorderen. Uit de inzendingen zal men, voor zoover verschillende omstandigheden het toelaten, een keurcollectie vormen, een soort verplaatsbaar museum.

De prijs voor het bekroonde ontwerp bedroeg 250 gulden.

De commissie van beoordeeling bestond uit de heeren: mr. F. W. J. G. Snijder v. Wissenkerke, prof. S. D. v. Veen, H. v. d. Mandere, F. X. W. Bult, H. Buisman, W. v. Boven, G. D. Gratama, W. v. Konijnenburg en T. Dupuis.

Er kwamen zeven ontwerpen in ter beoordeeling van de commissie. Motto No. 388 kwam de commissie den prijs waardig, de ontwerper is de heer J. Franken. De keuze van de commissie zal zeker door niemand betwist worden. Het ontwerp van den heer J. Franken voldoet aan de gestelde eischen en munt uit door duidelijkheid. Het zal een reclameplaat worden, die zich door een bepaalde houding gunstig van de overige openbare aankondigingen onderscheiden zal. Alleen schijnt ons de plaatsing van den achterhoek, die de voorstelling bevat, aan den bovenkant van een rechthoek, minder oorspronkelijk. De vinding is van Duitschen oorsprong. Onder de overige inzendingen behoort Huiselijk Geluk tot de meer oorspronkelijke, alleen heeft de teekenaar te weinig ruimte gelaten voor de aankondiging en te weinig stijlvol het ontwerp behandeld.

Duidelijke voorstelling mist men geheel en al in motto Goud of Geel. Hoe kan een teekenaar dit als een ontwerp voor een tent. voor huisvlijt beschouwen; het drukt niets bepaalds uit.

Een ding toont deze verzameling duidelijk aan n.l. dat de tijd van malle symboliek en lijnengeslier gelukkig voorbij is, maar ook dat een stijl- en smaakvol ontwerper, voor dergelijke prijsvragen, niet tot de dagelijksche verschijnselen behoort.

Personalia.

— Aan den heer P. H. S. A. Breukel te 's-Gravenhage, is op zijn verzoek, met 16 Mei eervol ontslag verleend als hoofdopzichter bij de Justitiegebouwen.

— Tot onder-directeur der Gasfabriek te Zaandam is benoemd de heer J. G. van Goor, thans adj.-directeur der gasfabriek te Almeloo.

Vacante Betrekkingen.

— Bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. Dienst van Weg en Werken, op Java bestaat gelegenheid tot plaatsing van eenige Opzichters, niet ouder dan 28 jaren. Op schriftelijk verzoek aan de Maatschappij (Beestenmarkt 88, 's-Gravenhage) wordt een vragenlijst toegezonden, welke ingevuld moet worden teruggezonden om in aanmerking te komen voor genoemde betrekking. (1)

— Onderbaas bij een bouwwerk, voor geruimen tijd. Aanbiedingen onder lett. Z P 187, »N. v. d. Dag«. (1)

— Jongste Meubelteekenaar, voor direct. Brieven onder lett. F M 962, »N. v. d. D.« (1)

— Directeur aan de Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam, tevens belast met enkele theoretische lessen. Aanvangssalaris f 1200.— per jaar. Indiensttreding 1 September a.s. Zich vóór 7 Maart a.s. schriftelijk aan te melden bij het Bestuur, Da Costastraat 64 te Amsterdam. (1)

— Ingenieur bij den Gemeentelijken Telephoondienst te 's-Gravenhage, aanvangsjaarwedde f 2500.—, met vijf driejaarlijksche verhoogingen tot f 3500.—. Vereischt: een diploma van electrotechnisch ingenieur en ervaring van de telephonie. Verzoekschriften op zegel aan Burgemeester en Wethouders vóór 7 Maart a.s. Inlichtingen verstrekt de Directeur van den Telefoondienst, Bureau Hofstraat No. 2. (1)

Bouwkundige, in een timmermanszaak voor de administratie en Teekenwerk. Brieven onder letters Z. S. P., Nijgh & Van Ditmar's Algem. Advertentie-Bureau, Rotterdam. (2)

— Dagelijksch Opzichter in de gemeente Culemborg, voor algemeenen dienst. Jaarwedde f 650.—. Stukken vóór 1 Maart 1910 aan den Burgemeester. Instructie ter secretarie ter lezing. (2)

— Teekenaar bij een Architect-Timmerman, met de practijk bekend. Brieven onder No. 5190 aan het bureau der »Nieuwe Rott. Courant.« (2)

— Werktuigk. Ing. op een Ing.-Bureau te Hilversum. Op de hoogte met moderne talen noodzakelijk. Brieven onder No. 1132 a/h. Centr. Adv.-Bur. Max R. Nunes, Amsterdam. (2)

— Werktuig- of Scheepsbouwkundig Ingenieur. Aanbiedingen onder No. 5180, bureau der »Nieuwe Rott. Courant.« (2)

— Werktuigkundige, met practische en theoretische ervaring, aan de 's-Hertogenbossche Machinefabriek, 's-Hertogenbosch. (2)

— Jong en practisch ervaren Architect, met artistieken aanleg voor inwendige decoratie (Diploma Bouwkundig- en Civiel-Ingenieur strekt tot aanbeveling), op een groot architectenbureau in een der hoofdsteden. Associatie is in de toekomst mogelijk. Brieven onder No. 136, aan de N. V. H. A. Kramers & Zn.'s Boekhandel, Rotterdam. (2)

— Een Bouwkundig Opzichter en een Teekenaar voor een bouwwerk te Rijswijk. Brieven onder No. 5697, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (2)

— Directeur der Gasfabriek en Waterleiding te Eindhoven. Wedde f 2500, vrij vuur, licht, water en telefoon-aansluiting, alsmede 2½ pCt. van hetgeen de netto-winst der gasfabriek per jaar meer bedraagt dan f 20.000. Voor de directeurswoning moet een huur betaald worden van f 300. Stukken in te zenden aan den burgemeester vóór 1 Maart. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

36	Bouwk. Opz.-teek.,	23—50 j.,	f 70—f 125	p.m.
17	Bouwk. Opz -uitv.	24—50 j.,	f 70—f 125	»
21	Bouwk. Teek.	23—44 j.,	f 60—f 125	»
7	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 40—f 60	»
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—22 j.,	f 40—f 60	»
12	Waterb. Opz. Teek.	24—50 j.,	f 60—f 110	»
6	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 40—f 55	»
7	Chef-machinisten	25—40 j.,	f 80—f 150	»
5	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 150	»
3	Werkt. Teek.-constr.	31—36 j.,	f 100—f 120	»
3	Machine-Teek.	22—35 j.,	f 60—f 90	»
5	Aank. Machine-Teek.	19—23 j.,	f 30—f 55	»
7	Electrotech. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
6	Electrotechn. Chef-Monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
3	Electrotechn. Teek.	21—35 j.,	f 55—f 90	»
1	Werkmeester Modelmakerij en Gieterij	47 j.,	f 100	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
1	Teek.-Instrumentmaker	20 j.,	f 55	»

IS VERSCHENEN:

LEERBOEK VOOR

Zelfonderricht in Projectieteekenen,

BENEVENS

De elementen der Perspectief.

(Met 114 Figuren in den tekst). Prijs: EEN GULDEN.

Door PROFESSOR JULIUS HOCH, naar de derde Duitsche Uitgave voor Nederland bewerkt door J. M. KLEIJBOER, WERKTUIGKUNDIGE.

Na ontvangst van postwissel groot **f 1.—**, wordt het Boek franco toegezonden door de NEDERL. DRUKKERS- EN UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ „C. MISSET" DOETINCHEM. Ook verkrijgbaar in den Boekhandel.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parketvloeren

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,

worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 28 FEBRUARI.

AMSTERDAM 1.45 ure. — De H. IJ. S. M. in het Centraal Personenstation: bestek no. 1161: het uitvoeren van onderhoudswerken op de Centrale Werkplaats en aan het Hoofdmagazijn te Haarlem, raming f 9100.

HOEK. — Het gem.-bestuur: het verbouwen der openbare lagere school aldaar.

LEIDEN 11.30 ure. — Het gem.-bestuur: bestek no. 14: het verrichten van buiten- en binnenverfwerken aan gemeente-eigendommen (in 11 perc.) bestek no. 15: het leveren van een ijzeren basaltpraam; bestek no. 16: het uitvoeren van eenige verbouwingen in verschillende scholen (in twee perc.); de bestekk. en teek. liggen ter inzage en overname op het bureau van gem.-werken op elken werkdag, de besteding voorafgaande, van 9—4 uren en zijn aldaar te bekomen resp. ad f 0.50, f 0.75 en f 1; aanw. best. 14 22 Februari v.m. 9 ure en best. 16 23 Februari nam. 3 ure; verdere inl. ten bureele van gem.-werken dagelijks tusschen tien en twaalf ure.

LEIDEN 11.30 ure. — Het gem.-best.: het afbreken van de bestaande en het bouwen van een nieuwe school 4e kl. aan de Haverstraat; bestek en teek. liggen ter inzage en overname op het bureau van gem.-werken elken werkdag, de besteding voorafgaande, van 9—4 uren en zijn aldaar te bek. ad f 1.75 per stel; aanw. 22 Febr. des voorm. 10 ure; verdere inl. te bekomen ten bureele van gem.-werken dagelijks tusschen 10—12 ure.

DINSDAG 1 MAART.

UTRECHT 2 ure. — Maatsch. tot Expl. van Staatssp. aan het Centraalbureau: best. no. 1205: het opbreken en leggen van sporen, het verplaatsen van de verhoogde los- en laadplaats, het maken van eene goederenbergplaats en het wijzigen van het nevengebouw op het station Gilze-Rijen, raming f 6100; het bestek ligt ter lezing aan het Centraalbureau en aan het Bureau van den sectie-ingenieur A. J. Buis te Breda en is te bekomen aan genoemd Centraalbureau en door den sectie-ingenieur voorn.; aanw. zal geschieden 22 Febr. 1.30 ure nam.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	*f* **4.000.000,00**
Reservefonds ult. 1908	» **1.374.077,58**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908	» **155.388,58**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908	» **34.314.868,07**

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 9 MAART.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het wegruimen van de overblijfselen van het wrak van het op den Banjaard onder Haamstede gezonken stoomschip Alverton met bijkomende werkzaamheden; het bestek no. 54 ligt na 23 Febr. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. Kempees te Goes en den opzichter De Kiewit te Zierikzee; de nota van inl. ligt op 4 Maart ter inzage bij genoemden arrond.-ingen.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken en aanbrengen van twee ijzeren rioolschuiven met windwerken en verder toebehooren in de groote schutsluis van het kanaal door Walcheren te Vlissingen, raming f 5700; het bestek no. 58 ligt na 23 Febr. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. Van den Broek en den opzichter Kuyper te Vlissingen; de nota van inl. ligt op 2 Maart 1910 ter inzage op het bureel van den arrond.-ingen. te Vlissingen.

DINSDAG 22 MAART.

HEEMSTEDE 11 ure. — Het gem.-bestuur: het leggen van het buizennet, ter lengte van plm. 17 K.M., ten behoeve van eene waterleiding in die gemeente.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **15 Maart 1910,** des namiddags ten **2 ure,** zal in de directiekamer in het bureaugebouw (oud station) te MAASTRICHT worden aanbesteed volgens

Bestek T:

Het verrichten van eenige herstellingen en verfwerken, met bijlevering van materialen, aan de gebouwen, kunstwerken en inrichtingen, behoorende tot de lijnen:

Pruisische grens bij Aken—Belgische grens bij Lanaeken; Maastricht—Belgische grens bij Eijsden; Maastricht—Eindhoven (exclusief Eindhoven); Pruisische grens bij Vlodrop—Belgische grens bij Budel; Sittard—Pruisische grens bij Herzogenrath

in 14 perceelen.

Het bestek is tegen betaling van f 0.50 en de Algemeene Voorwaarden voor »de uitvoering van herstellings-, vernieuwings- en verfwerken« tegen betaling van f 0.25 aan het bureau van den Sectie-Ingenieur te MAASTRICHT, op franco aanvrage, verkrijgbaar.

Aanwijzing ter plaatse als in het bestek vermeld.

MAASTRICHT, Februari 1910.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 5 MAART 1910. No. 10.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Brieven van Piet van Diever.

XI.

Amice Redacteur!

Daar is mij dezer dagen een oud-schoolkameraad, kapitein Brommer, komen opzoeken. Gij kent hem niet en, om misverstand te voorkomen, zal ik genoodzaakt zijn U eenigszins van zijn persoonlijkheid op de hoogte te stellen. Hij is, zooals vanzelf spreekt, van mijn leeftijd en al een paar jaren gepensionneerd. Wat hij nu eigenlijk uitvoert weet ik niet precies, maar hij is een beste kerel, ofschoon hij van kunst niet veel verstand heeft. In zijn familie is hij zeer gezien, omdat hij de hartelijkheid en hulpvaardigheid zelf is en bovendien de vertrouwensman in de familie. Hij was nu bijvoorbeeld weer voor familiezaken naar Leeuwarden geweest, waar hij een oude tante heeft wonen, wier raadsman hij is. In zijn administratie is hij secuur, alsof nog steeds het landsbelang er mede gemoeid was. Hoe het komt, dat hij geen hoofdofficier geworden is, daarover spreek ik maar liefst niet met hem. Zoo men dit punt echter onaangeroerd laat, is hij de gezelligste prater, die men zich denken kan en volstrekt geen brompot.

Hij heeft mij vreeselijke verhalen opgedischt van den hoezemwaterstand in Friesland, hij had er ook slecht weer gehad en hij zeide, dat hij in de eerste plaats bij mij kwam, om te drogen, in de tweede plaats, om mij te zien en in de derde plaats, om mij eens te spreken over zijn zoon.

Wij gingen eens aan het uitrekenen, hoe lang het geleden was, dat wij elkaar het laatst hadden ontmoet, en kwamen tot de slotsom, dat het zoowat twaalf jaren was.

Brommer junior was toen, zooals ik mij herinnerde, een dreumes van een jaar of zeven en zijn bestemming baarde zijn vader toen nog geen zorgen. Dit was echter nu anders geworden.

Gefortuneerd is de kapitein niet, aan den dienst, de soldaterij, zooals hij het uitdrukt, heeft hij het land. Als een goed vader wil hij zijn jongen vrijwaren voor de teleurstellingen, die hij zelf heeft moeten ondervinden en nu zoekt hij een bestemming voor hem, die beter is. De handel, de industrie, de landbouw, een technisch vak, de kunst, dit alles heeft hij reeds overwogen. Voor den handel voelt papa, als oud-militair, niet veel en, zooals hij meent, zit er ook geen koopman in den jongen. Voor de industrie heeft hij een onbegrensd respect, ofschoon, als je er met hem over praat, al heel gauw blijkt, dat hij van de moderne industrie niet heel veel begrip heeft. Wat de landbouw betreft, dit begrip is bij hem synoniem met het boerenbedrijf en daarvoor acht hij zijn jongen, als stadsjongen, heelemaal ongeschikt. Maar een technisch vak, bouw- of waterbouwkunde, spoorwegen, electrotechniek, mijnbouw desnoods, daar gevoelt hij meer voor en voor de kunst ook wel wat, omdat de kunst zoo lucratief is. Als Brommer over kunst spreekt, denkt hij het eerst aan muziek en aan de groote honoraria, die sommige musici verdienen. Hij is verstandig genoeg om te begrijpen, dat dit uitzonderingen zijn, maar dat de kunst vrij lucratief is, dat is

zoo'n soort idée fixe van hem en als je dit wilt tegenspreken, dan begint hij te vertellen van een schilder onder zijn kennissen, die toch maar zonder veel moeite vijfhonderd gulden maakt van een schilderijtje, waar hij hoogstens drie weken aan gewerkt heeft. Dat zoo'n schilder niet rijk wordt begrijpt hij niet, of ja toch wel, want hij liet er op volgen, dat de man in quaestie, wanneer hij dan een stuk verkocht had, ook weer drie maanden lang niets uitvoerde. Zoo kom je er natuurlijk niet.

Maar van de architecten had hij wel eens gehoord, dat die vijf procent ontvingen van de bouwsom van elk werk, dat zij uitvoerden en dat kon, meende Brommer, als je van de architecterij maar genoeg te doen had, een aardig inkomen opleveren.

En de architecterij, ik nam hem de uitdrukking maar niet kwalijk, omdat hij zijn eigen vak altijd soldaterij noemt, was bovendien een technisch vak, daar kwam wiskunde bij te pas, daar moest je je hoofd bij gebruiken; een architect kon het er maar niet zoo opsmeren als een schilder en tegelijk over allerlei andere dingen praten.

En in dezen gedachtengang, bemerkte ik, was mijn vriend Brommer bij mij gekomen, om eens gemoedelijk te praten over de architecterij en eens te vernemen, wat ik er van dacht, als hij zijn zoon daarvoor bestemde. Hij heeft altijd goede cijfers voor wiskunde gehad, verklaarde de kapitein, van jongs af had hij liefhebberij in machines en wilde hij van alles weten hoe het in elkander zat. De ambachtsschool heeft hij met glans afgeloopen en de avondschool ook en je staat er versteld van wat ze daar al niet voor den dag brengen. De jongen heeft me teekeningen thuisgebracht, waar je je hoed voor afneemt, en ik zal blijven zeggen een prachtige inrichting is onze ambachtsschool, een prachtige inrichting en ik begrijp eigenlijk niet wat ze nu weer willen met dat Middelbaar Technisch Onderwijs, waarover ik een tijd geleden nogal veel in de couranten heb gelezen. Is dat niet zoo'n beetje drijverij, Piet? Je kunt dat misschien beter beoordeelen, maar ik zou zoo zeggen, een jongen, die, als de mijne, onze ambachtsschool en avondschool heeft afgeloopen, behoeft voor de architecterij niet zoo heel veel meer te weten, dan alleen misschien, hoe hij nu in practijk moet brengen, wat hij weet en, niet te vergeten, hoe hij dat productief moet maken.

O, mijn beste Brommer, dat is niet zoo eenvoudig, daar moet nog heel wat bijkomen. Ja, ik bedoel volstrekt niet, dat je inzichten zoo heel onjuist zijn, en dat ik het kan afkeuren, zooals je met je jongen gedaan hebt. Integendeel, naar hetgeen je me hebt verteld, moet ik zeggen, dat je moeilijk een beteren weg had kunnen inslaan, maar ik begrijp, dat je nu toch min of meer verlegen zit met de vraag: wat nu?

Je zoon weet misschien zijn dingen heel goed en hoe je hem nu in de practijk aan den gang moet krijgen, daarover spreken wij straks nog wel eens, dat is betrekkelijk eenvoudig en ik weet misschien toevallig wel een plaatsje bij een collega, die hem juist zou kunnen gebruiken en waar hij veel leeren kan.

Nu Piet, daar zou je mij een grooten dienst mee bewijzen, als je dat gedaan kon krijgen en met zijn gewone hartelijkheid schudde hij mij de hand, met een: tot wederdienst bereid zoodra de gelegenheid zich voordoet. Ik wist het wel, vervolgde mijn brave kapitein, opgewonden, dat ik er goed aan zou doen, eens met je te komen praten en nu overtreft de uitkomst nog mijne verwachting. Als dat in orde komt, als mijn jongen eenmaal de voet in den stijgbeugel heeft, zal de rest wel vanzelf terecht komen.

Zeg dat niet te gauw, zoo moest ik hem kalmeeren, vergeet niet dat er, om van je jongen een architect te maken, nog heel wat meer noodig is.

Nu ja, je bedoelt zeker arstistieken aanleg of zoo iets, maar wezenlijk de jongen heeft wel aanleg, hernam de kapitein, dat zoudt ge moeten toestemmen als ge zijn teekeningen zaagt.

Dat geloof ik wel, mijn waarde, maar laat mij U eens vragen, heeft hij wel zin voor reclame, gevoel voor klank, stelt hij belang in politiek, is hij vegetariër of geheelonthouder, doet hij aan theosofie of andere sport, kan hij goed rekenen, inzonderheid met percenten?

Ik wilde wel, dat gij het gezicht van Brommer gezien hadt, toen ik hem deze vragen deed. Wat heeft dat nu allemaal met de zaak te maken, Piet, ik geloof, dat gij er den draak mede wilt steken, zoo viel hij uit.

Met een zoo ernstig mogelijk gelaat trachtte ik hem te overtuigen, dat dit niet mijn bedoeling was, volstrekt niet en ik vervolgde: Mijn waarde Brommer, ik wilde je alleen een kijkje op het vak van den architect geven, van een kant, waarvan je het blijkbaar nog niet bekeken hebt en je opmerkzaam maken op eenige zaken, waarop de aankomende architect te letten heeft, wanneer hij in de wereld wil slagen. Zoo is een der eerste zaken, waarop de jonge architect bedacht moet wezen, het zich maken van een kop. Daar is veel werk aan en hij moet zich niet voorstellen, daarmede maar zoo, een, twee, drie gereed te zijn. Reeds in zijn jeugd moet hij zich aanwennen, zijn haar altijd naar den verkeerden kant te kammen of het alleen met de handen te bewerken; handwerk staat altijd hooger en vooral vertrouwe hij dit werk niet aan een kapper, zelfs niet aan een gediplomeerd tooneelkapper toe; die brengt daar niets van terecht, omdat hij van architectuur en in het bijzonder van de architectuur van een architectenkop geen jota verstand heeft.

Zoo'n tooneelkapper zal ook altijd bestaande modellen volgen en namaken. Origineel moet de kop zijn en is het al niet mogelijk, hem zoo origineel te maken, dat hij op geen bestaand model, of heelemaal op geen kop gelijkt, dan zorge men toch, dat hij slechts aan zeer moderne koppen doe denken. Ik kan nu niet in de details afdalen en de diverse hulpmiddelen aangeven, die bij de samenstelling kunnen dienen. De keus van die middelen hangt van omstandigheden af.

Heeft je zoon, vergeef mij de veronderstelling, een eenigszins onnoozel uiterlijk, maak je daarover niet ongerust, dit kan hem juist ten goede komen en juist dit onnoozele moet dan nader worden uitgewerkt, bijvoorbeeld door toevoeging van een hoedje of petje, liefst van een niet te bepalen vorm of kleur. Een halsboord van buitengewone afmetingen en een das in den vorm van een servet of handdoek kan ook goede diensten bewijzen. Ja, er zijn mij voorbeelden bekend, dat met de idiootste kop, op deze wijze geconstrueerd, de schoonste resultaten voor de reclame bereikt zijn. Gij zult toch wel reeds begrepen hebben, dat de kop in hoofdzaak dienen moet voor reclame-doeleinden. Hij moet in het oog vallen en wanneer hij met studie op een rijzige gestalte, liefst een weinig voorover gebogen, wordt gedragen, laat hij niet na den gewenschten indruk teweeg te brengen.

Een tweede factor van beteekenis is de klank van den naam voor den jongen architect.

Heeft hij bijvoorbeeld van zijn vader gewone alledaagsche namen gekregen, waar niets bijzonders van te maken is, dan is hij in dit opzicht te beklagen. Door allitteratie of klankeffect is dan echter soms nog wat te bereiken. Willem van Dam zegt niets, maar Bram van Dam klinkt al veel beter; Hendrik van den Berg is ook heel gewoon, kan men er Heliodorus van maken, dan late men het vooral niet na. Ik moet je, wat die namen betreft, nog opmerkzaam maken, op het effect, dat met platte of boersche afkorting der voornamen te bereiken is. Wie Hendrik heet, noeme en schrijve zich steeds Hein, Hend of Henk; Gerard kan zich Geert noemen, Klaas, Peer, Kees, Cor, Jaap verdienen verre de voorkeur boven Nicolaas, Petrus, Cornelis en Jacobus en zelfs al werkt de geslachtsnaam niet mede, dan kan men hiermede al een heel eind komen.

In dit opzicht is je zoon niet ongelukkig; Brommer is een naam, waar wel wat mede te beginnen is, het hangt er maar van af welke zijn voornamen zijn.

Wel, zei de kapitein, hij heet naar zijn beide grootvaders, Lambertus, Hendrik.

Dan zal het wel gaan, antwoordde ik, laat je jongen dan van heden af zich noemen en schrijven Bart H. Brommer, vooral die H. van zijn tweeden naam niet te vergeten. Bart vindt je misschien wat plat, maar dat is juist wat we noodig hebben.

En nu zal ik je nog nader verklaren, waarom ik vraag of hij belang stelt in politiek. Zie eens, wij voor ons kunnen nu wel zeggen, dat wij niet aan politiek doen, maar als ik thans nog aan den aanvang van mijn loopbaan stond, zou ik er wel aan gaan doen. Ik dacht er toen niet aan, omdat ik geheel leefde voor mijn vak, maar de jonge architect moet althans beginnen met lid van een kiesvereeniging te worden. Ook al heeft hij nog geen kiesrecht, men kan nooit te vroeg beginnen zich toe te leggen op parlementaire manieren en parlementaire welsprekendheid, twee schoone zaken, waarmede veel kan worden bereikt, wat met noesten arbeid en studie niet te verwerven is. Hij behoeft daarom nog in 't geheel geen partijman te worden; het is eigenlijk ook beter, dat men niet weet wat men aan hem heeft, dan kan hij van zijn politieke kennis later gebruik maken, zooals dit het voordeeligst uitkomt. Maar aan politiek moet hij gaan doen, dan heeft hij later kans lid van den gemeenteraad, ja zelfs lid van de Kamer te worden. Voor ieder staatsburger is dit een begeerlijk vooruitzicht, waarom dus ook niet voor den architect en dan, vergeet niet de relaties, die je in zulk een positie kunt aanknoopen, om van andere voordeelen niet te spreken. Met vegetariër of geheelonthouder te zijn, kan men niet zooveel bereiken, maar toch kan zooiets een zeer aanbevelenswaardig versiersel zijn voor den jongen architect, evenals sportneigingen of liefhebberij in theosofie. Het kost wel wat tijd, maar je weet nooit hoe het je te pas kan komen. Het behoeft ook niet zoo heel ernstig te worden opgevat. In de kiesvereeniging leer je wel de kunst van allures aannemen, geen betere school dan de politiek voorts, om te leeren je werkelijke neigingen en gedachten te verbergen.

Het is veel beter, dat de buitenwereld daaromtrent in het onzekere blijft, ook de jonge architect moet dit altijd in gedachten houden.

Ik zou nog hebben doorgepraat, wanneer voor mijn vriend den kapitein niet het uur van vertrek met rassche schreden ware genaderd. Met een eerst wat ongeloovig gezicht, waarop later een eenigszins melancholieke trek kwam, had hij mij aangehoord.

Is het je werkelijk ernst, Piet, of overdrijf je en steek je er den gek mede? vroeg hij mij ten slotte.

Mijn beste Brommer, je kent mij genoeg, om zelf het antwoord op die vraag te kunnen geven. Wees overtuigd, dat ik je jongen zal voorthelpen als ik kan, maar overdenk jij op je terugreis ons gesprek maar eens.

Zoo scheidden wij en ook van U, waarde Redacteur, neem ik voor heden afscheid, als steeds t. a. v.

Maart 1910. PIET VAN DIEVER.

De Toren te Sprang.

In ons nummer van 4 December 1909 namen wij een berichtje op over den hierboven afgebeelden toren, die nu sedert bijna drie eeuwen verkeerd heeft in een zeer merkwaardigen toestand en nu binnenkort zal worden hersteld.

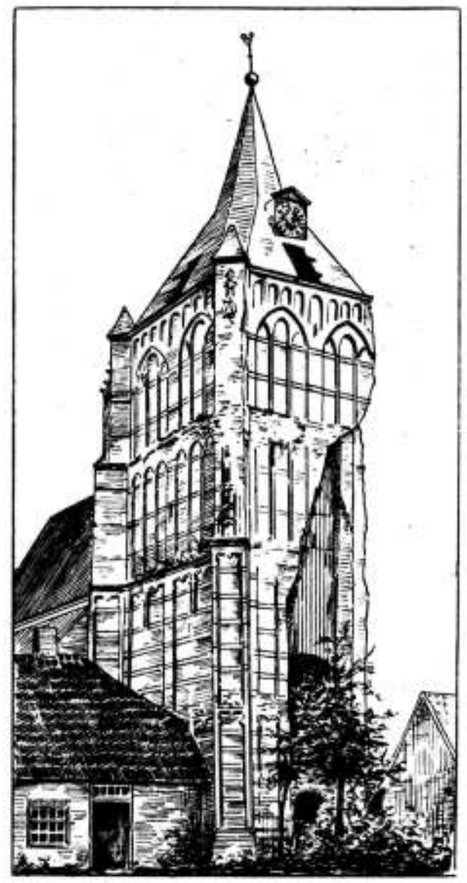

DE TOREN TE SPRANG VAN DE NOORD-WESTZIJDE GEZIEN.

Andere bladen gaven destijds een afbeelding van den toren van de Zuidzijde gezien.

Aan de Noord-Westzijde komt de omvang van de gedeeltelijke instorting nog veel duidelijker uit. Wel moet het een solied stuk metselwerk zijn, dat na een dergelijke catastrophe nog drie eeuwen de stormen trotseeren kon en het moet ons verwonderen, hoe de zware bovenlast, na het wegvallen van een zoo groot stuk van den onderbouw, nog op zijn plaats, hoe de toren zoo al dien tijd in gebruik gebleven is.

De Brabantsche metselaars hebben echter van ouds een goeden naam en terecht, want is ook niet bij het gedeeltelijk afbreken van den toren te Oirschot gebleken, hoeveel arbeid het neerhalen van oogenschijnlijk op het instorten staand metselwerk nog gekost heeft? Niemand te Sprang acht den toestand gevaarlijk voor den voorbijganger, maar met het oog op den welstand en op het behoud van een bouwwerk, dat ook als monument waarde heeft, is nu tot de herstelling besloten.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

In café Hollandais te 's-Gravenhage is Zaterdag 26 Febr. onder voorzitterschap van den heer De Bazel een verga-

dering gehouden van den Bond van Nederlandsche Architecten.

De voorzitter, de vergadering openende, deed voorlezing van een reeds in de bladen gepubliceerd adres, gericht aan den gemeenteraad van Amsterdam, houdende verzoek van den Bond om het ontworpen Damplan niet goed te keuren.

Voorts gaf de voorzitter een overzicht van den stand van de besprekingen gevoerd met den Bond van Nederl. opzichters en technici; den Bond van technici en de architectenafdeeling van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, in zake het sluiten van een collectief arbeidscontract voor technici.

Die besprekingen hebben tot resultaat gehad, dat het bestuur zich kan vereenigen met een ontwerp collectief arbeidscontract, geformuleerd en ingezonden door den Bond van Technici, waarvan de secretaris, de heer Joseph Th. J. Cuijpers, voorlezing deed.

Op het ontwerp-contract werd eenige critiek geoefend. O. a. werd het bezwaar gemaakt, dat de mogelijkheid van een proeftijd is uitgesloten. Zijnerzijds meende de voorzitter, dat als inleiding tot het contract eene omschrijving zou kunnen worden opgenomen omtrent de verplichtingen van teekenaars, opzichters en opzichters-teekenaars, tegenover de patroons. Toen nog een verdere détailbespreking volgde, maakte de voorzitter er opmerkzaam op, dat het hier een contract geldt gesloten tusschen twee Bonden, dat algemeene beginselen en maxima-loonen inhoudt. De bedoeling is, dat de leden, overeenkomsten aangaande, daarin geen bepalingen opnemen die in strijd zijn met de algemeene beginselen, bepalingen en minima van het ontwerp-collectief contract.

Intusschen werd twijfel geopperd aan de mogelijkheid om de voorgestelde minimum-salarissen voor het g e h e e l e land te doen gelden. Andererzijds werd gevreesd, dat, sluiten andere corporaties dit ontwerp-collectief contract niet, dit verwarring zal stichten.

Maar de voorzitter merkte op, dat de Bond van technici geen bindend contract met andere lichamen kan aangaan. De Bond van Nederlandsche architecten is de eenige vakvereeniging, waarmede de Bond van Technici in relatie kan treden.

Eene opmerking dat de grens tusschen leerlingen en volleerde krachten niet voldoende in de overeenkomst werd omschreven, werd weerlegd met de bewering dat deze zaak zich in de practijk wel zou regelen. Men wilde niettemin uitdrukkelijk gestipuleerd zien, dat de bepalingen van de overeenkomst niet zouden gelden voor de leerlingen.

Werd daartegen het bezwaar geopperd dat daardoor de zaak op losse schroeven zou worden gezet, anderzijds achtte men dit beter dan gebonden te zijn aan vaste bepalingen welke aanleiding zouden geven tot verwikkelingen en verdrietelijkheden.

Deze laatste stelling werd in hoofdzaak verdedigd door den heer Van Nieukerken, die voorstander van een collectief contract, bezwaar maakte tegen de aanvaarding van een contract, dat bepalingen inhoudt, waarvan de practici reeds nu de moeilijkheden inzien. Een contract moest z. i. zóó zijn, dat moeilijkheden waren uitgesloten.

De voorzitter herhaalde, en anderen sloten zich daarbij aan, dat met dit contract niet anders wordt bedoeld dan het vaststellen van algemeene, onschuldige bepalingen, om te kunnen komen tot gelijke arbeidsvoorwaarden. De architecten kunnen zeer wel bijzondere contracten aangaan, mits de bepalingen daarvan maar niet strijden met de vastgestelde algemeene bepalingen van de collectieve overeenkomst.

In beginsel werd besloten dat in het eventueele collectieve contract zal worden opgenomen een algemeene instructie omtrent de verplichtingen van het personeel.

De definitieve beslissing over de geheele collectieve overeenkomst zal eerst in een volgende vergadering worden genomen.

De voorzitter deelde nog mede, dat de minister van binnenlandsche zaken aan de commissie uit verschillende bouwkundige vereenigingen heeft bericht, dat hij voor een deelneming van Nederland aan een in 1911 te Rome te houden concours voor bouwkunst (moderne woning) niet meer dan f 5000 op de begrooting zou kunnen uittrekken. Waar een veel grooter bedrag werd noodig geacht, werd van de deelneming afgezien.

In de middagvergadering werden allereerst nog eenige besprekingen gevoerd over de Paleis-Stadhuiskwestie, te Amsterdam. De voorzitter herinnerde aan de jongste beslissing van den Amsterdamschen raad om eene commissie te benoemen ter onderzoek van het vraagstuk in zijn vollen omvang. De vraag was nu, of de Bond verdere stappen zou doen. Bij de discussie over deze vraag werd de wenschelijkheid betoogd, om afgescheiden van stappen door anderen te doen, zich rechtstreeks te richten tot H. M. de Koningin met de vraag of H. M. bereid zou zijn toe te stemmen in een bestemming van het tegenwoordige Paleis tot Raadhuis.

Men meende dat bij een toestemmend antwoord alleen sprake zou kunnen zijn van een raadhuis met representatief karakter. Immers men meende, dat ook te Amsterdam reeds als vaststaande is aangenomen, dat bij bestemming van het Paleis tot Raadhuis, centralisatie van alle gemeentelijke bureaux in dat gebouw niet mogelijk is.

Het geopperde denkbeeld, een petitie tot de Koningin te richten, vond ondersteuning, in dien zin, dat de Bond het initiatief zou nemen tot een volkspetitionnement. Van andere zijde werd het eenigszins vreemd geacht, dat men eene dergelijke petitie tot de Koningin zou richten, zonder voor het Paleis iets anders aan te bieden. Intusschen werd opgemerkt, dat de regeering voor de paleizen der Koningin zorg heeft te dragen. De consequentie, zoo werd betoogd, van een teruggave van het Paleis voor Raadhuis komt voor rekening van de regeering.

De voorzitter meende, dat een petitie aan de Koningin bedoelt het verkrijgen van een uiting der Koningin dat zij het paleis de bestemming van raadhuis wil geven.

Een dergelijke petitie zou tevens een d a a d der regeering ten gevolge kunnen hebben.

Ten slotte werd in stemming gebracht en m e t a l g e m e e n e s t e m m e n a a n g e n o m e n een voorstel van den heer Ingenhoven om in beginsel te besluiten dat de Bond het initiatief zal nemen tot een adresbeweging van het volk aan H. M. de Koningin, om te verzoeken het Paleis op den Dam weer de bestemming van raadhuis te geven. De vorm van dit adres werd aan het bestuur overgelaten.

Alsnu kwam aan de orde het praeadvies*) omtrent de vierde afdeeling der Algemeene Voorschriften, opgesteld door prof. Van der Kloes, en werd besloten een commissie te benoemen tot het ontwerpen van geheel nieuwe administratieve voorschriften ten gebruike van particuliere architecten, in het bijzonder van leden van den bond.

In bespreking kwam vervolgens een motie van de volgende strekking:

De architecten, leden van den bond, verbinden zich, ongevraagd geen schetsontwerpen in te dienen aan patroons, die daartoe geen opdracht hebben gedaan en dus geen verplichtingen tot salarieeren erkennen.

Tegelijkertijd kwam in behandeling een motie van den heer Jac. van Gils: De leden van den bond verbinden zich gezamenlijk, geen teekeningen of ontwerpen op verzoek in te leveren, zonder daarbij vooraf te bepalen, dat men slechts aan een dergelijk verzoek kan voldoen, als:

1°. geen andere collega's zullen worden uitgenoodigd, of

2°. indien men dat laatste wenscht, alsdan niet anders mede te dingen dan met toepassing van de regeling voor nationale prijsvragen.

Beide moties werden verdedigd in het belang van het architectenvak. Men wenschte er intusschen algemeen de strekking aan te zien toegekend, dat geoorloofd zal blijven het ongevraagd inleveren van schetsontwerpen, enz., wanneer het geldt bouwkundige werken van p u b l i e k b e l a n g. Als doel van deze moties werd aangegeven: bestrijding van deloyale concurrentie.

Ten slotte werd de volgende motie, ter vervanging van de eerst voorgestelde aangenomen: De bond spreekt als zijn meening uit, dat het den architect niet geoorloofd is ongevraagd schetsen of ontwerpen in te dienen tenzij het in het openbaar geschiedt en een algemeen belang betreft.

De tweede motie werd, als volgt gewijzigd, aangenomen:

De bond spreekt als zijn meening uit, dat het den architect niet veroorloofd is teekeningen of ontwerpen in te leveren, tenzij geen andere collega's worden uitgenoodigd, of indien men dat laatste wenscht, alsdan niet anders mede te dingen dan met toepassing van de honoreering van elk plan volgens de geldende honorariumtabel.

En eindelijk werd aangenomen een motie strekkende om het deelnemen aan prijsvragen, waarbij geen technische beoordeelaars worden toegevoegd, of de deelnemers gehonoreerd worden volgens de honorariumtabel, als niet toelaatbaar te verklaren.

Vervolgens gaf de heer J. F. L. Frowein, architect te 's-Gravenhage, een toelichting bij zijn ontworpen plannen voor den ver- en aanbouw van het Raadhuis in Den Haag.

De spreker gaf een breedvoerig overzicht van het Haagsche Raadhuisvraagstuk en betoogde, dat hij zich bij zijn ontwerpen heeft laten leiden door de overweging, dat de aanbouw van het Raadhuis moet geschieden in den stijl van de oorspronkelijke architectuur van het Raadhuis van 1565. Naar zijn meening was dit juist het tijdperk der architectuur, dat door zijn beredeneerde constructieve beginselen, alsmede door zijne hoogst schilderachtige groepeering en silhouetten, meer dan eenig ander tijdperk onzer Hollandsche bouwkunst, zich leent, om door den hedendaagschen Nederlandschen architect op te worden voortgebouwd. Bovendien eigent de plooibaarheid, die het toelaat in vorm en groepeering, zich uitstekend om aan de meest veelzijdige eischen van onzen tijd te kunnen beantwoorden.

Spr. constateerde met voldoening, dat behoudens eenige ondergeschikte punten, zijn oorspronkelijk ingediende gevelontwerpen, in overeenstemming waren met de wenschen door een door B. en W. benoemde commissie in een uitgebracht rapport geuit.

Aan de hand van dit rapport diende spr. ten vorigen jare nieuwe ontwerpen in, waarbij hij thans nader stilstond. In het door hem ontworpen nieuw aangebouwde gedeelte, dus uitgesloten den bouw van 1565 en 1733, zouden worden ondergebracht: een raadzaal groot 240 M², een receptiezaal groot 420 M², en bureaux gezamenlijk ter oppervlakte van plm. 2350 M². Deze laatste oppervlakte is niet voldoende om alle gemeentediensten onder te brengen.

Maar spr. meende, dat bij een zich snel uitbreidende gemeente als Den Haag is, de behoefte aan meer lokalen zich steeds zal doen gevoelen. Z. i. moet dan ook het Raadhuis zijn: zetel van het gemeentebestuur, met de daarbij noodzakelijk behoorende bureaux, als voor burgerlijken stand enz. In dien gedachtengang behoort het Raadhuis op de Groenmarkt te blijven. Andere noodige gemeentelijke bureaux waren dan in de omgeving van het Westeinde of elders onder te brengen.

Alle argumenten om het Raadhuis geheel nieuw op te trekken op een andere plaats van de stad, achtte spr. weinig steekhoudend. Het volle verkeersleven toch concentreert zich op de Groenmarkt, en slooping van het bestaande Raadhuis op de Groenmarkt zou tot een verruiming van de verkeerswegen in de binnenstad weinig bijdragen, omdat de toegangswegen tot de Groenmarkt voor verbreeding niet in aanmerking kunnen komen. Verplaatsing van het verkeer door aanleg van nieuwe verkeerswegen ligt veel meer in de lijn. Bovendien zijn juist de straten rond het bestaande stadhuis nog het breedst. Slooping van de bestaande gebouwen zou spr. groote geldverspilling achten, afgescheiden van den onaesthetischen toestand, welke zou onstaan.

Het argument van het brandgevaar achtte spr. minder overwegend, omdat het nieuwe Raadhuis volgens spreker's ontwerp, bijna geheel vrij komt te staan. Het was de vaste overtuiging van den heer Frowein, dat het Haagsche Raadhuisvraagstuk in den door hem gewenschten zin en stijlopvatting tot een schoone en goede oplossing zou komen en een Raadhuis zou worden verkregen der residentie waardig.

De spreker werd met een hartelijk applaus beloond.

In een huishoudelijke vergadering werd nog behandeld een voorstel tot wijziging van de contributieheffing.

In de vergaderzaal waren eenige producten tentoongesteld door den heer J. C. M. Mensing te Amsterdam, van een nieuwe Nederlandsche goudleerindustrie.

Na afloop der vergadering vereenigden de aanwezigen zich aan een gemeenschappelijken maaltijd.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Beschouwingen omtrent de vierde afdeeling der Algemeene Voorschriften voor de levering en keuring van bouwstoffen en voor de uitvoering en het onderhoud van werken door Prof. Van der Kloes.

INLEIDING.

Het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, heeft ingevolge toezegging op eene der vorige vergaderingen gedaan, het genoegen u bijgaand, bij wijze van een prae-advies, een beknopte critiek aan te bieden op een aantal artikelen van de 4e afdeeling der onlangs door Prof. Van der Kloes gepubliceerde algemeene voorschriften voor de levering en keuring van bouwstoffen en voor de uitvoering en het onderhoud van bouwwerken.

Deze critiek bedoelt geenszins volledig te zijn; de aandacht is slechts gevestigd op de meer op den voorgrond tredende en ingrijpende bepalingen, die in genoemde voorschriften voorkomen, terwijl gewenschte aanvullingen en redactie-wijzigingen, die hier en daar noodig blijken te zijn buiten beschouwing zijn gelaten.

Het bestuur meent, dat deze critiek een grondslag kan zijn voor gedachtenwisseling over het onderwerp tusschen de leden van den Bond en eventueel na die gedachtenwisseling aanleiding zou kunnen geven tot het concipieeren van door den B. N. A. zelfstandig vast te stellen voorschriften, indien daartoe termen zullen blijken te bestaan.

Het komt het bestuur voor, dat de tijd rijp is om het in de bestekken van particuliere architecten regelmatig van kracht verklaren der Rijks A. V. te vervangen door het aanhalen van A. V. die, in onderscheid met die voor Rijkswerken, meer zijn ontworpen met het oog op door particuliere architecten uit te voeren werken.

Immers waar voor openbare werken, publieke besteding, imperatief is voorgeschreven, doen zich bij werken, die door particuliere architecten worden geleid, andere wijzen van

*) Men vindt dit praeadvies hierachter afgedrukt uit de Mededeelingen van den Bond.

uitvoering voor, waarvoor andere voorschriften gewenscht zijn, dan die in de Rijks A. V. zijn belichaamd.

De uitvoerige studie voor dit onderwerp, kan echter naar de meening van het Bestuur beter worden ter hand genomen door eene speciaal daarvoor door den B. N. A. en eventueel andere lichamen te benoemen Commissie, dan door het bestuur alleen.

Voordat tot de opmerkingen omtrent de verschillende paragrafen wordt overgegaan meent het bestuur als zijn algemeenen indruk van de door Prof. Van der Kloes ontworpen A. V. te moeten weergeven, dat zij te eenzijdig in het belang van den aannemer zijn ontworpen en zoodoende aan éénzelfde euvel doch in tegenovergestelden zin lijden als de tot nu gebruikelijke Rijks A. V. Was in laatstgenoemden wellicht te weinig rekening gehouden met de rechten als contractant van den aannemer, in die van Prof. Van der Kloes zijn de rechten van den aanbesteder en vooral van de Directie, die slechts als de automatische uitvoerder van den wil des aanbesteders wordt beschouwd, te veel in het gedrang gekomen.

Dit neemt niet weg dat, hoewel het bestuur toepassing ontraadt, toch de poging door Prof. v. d. Kloes in 't werk gesteld, om een verbeterde A. V. te verkrijgen toejuiching verdient, ware het slechts daarom, dat zij aanleiding kan worden om tot zoodanige A. V. te komen. Het bestuur zal in de navolgende beschouwingen slechts verwijzen naar de verschillende paragrafen zonder deze in hun geheel over te nemen in de overtuiging, dat alle leden van den Bond voldoende belangstelling in het onderwerp zullen stellen om, wanneer zij niet over een exemplaar der A. V. Van der Kloes (uitgave E. J. Brill 1908 2e druk) beschikken, er zich een aan te schaffen.

§ 275. De in deze paragraaf facultatief ter keuze van den aannemer gestelde persoonlijke of zakelijke borgtocht is een geheel nieuw element in de A. V.

Wordt het goed recht van een zakelijken borgtocht wegens de voordeelen in sommige gevallen daaraan verbonden erkend, dan valt ook niet te ontkennen, dat het hebben van v a k kundige borgen, voor het geval een aannemer, door welke omstandigheden ook, zijn werk niet af kan maken, een niet te miskennen voordeel boven de zakelijke borgtocht heeft.

Afgescheiden hiervan is het verkieselijk, dat de wijze van borgstelling wordt bepaald door den aanbesteder en dit niet aan den aannemer wordt overgelaten. Bij § 282 komen wij op dit onderwerp terug. De voorschriften in de paragraaf gegeven hebben slechts het oog op publieke aanbesteding. Het spreekt van zelf, dat bij A. V. voor particuliere werken ook voorschriften omtrent andere wijzen van besteding of uitvoering van werk dienen gegeven te worden.

§ 277 al. 1. In verband met de opmerking bij § 278 zullen de inschrijvingsbiljetten minstens 30 dagen na de aanbesteding geldig moeten zijn.

Al. 2. Bij openbare aanbesteding zal de aanbesteder geheel vrij moeten blijven om het werk te gunnen aan den inschrijver zijner keuze, de kwalificatiën: bekwaamheid en geschiktheid zijn in hooge mate van appreciatie afhankelijk en in de § staat niet wie die bekwaamheid en geschiktheid beoordeelt.

Is dit ter beoordeeling van den aanbesteder dan heeft de geheele bepaling geen zin, want dan komt dit op vrije keuze van den aanbesteder neer.

Al. 3. Schijnt geschreven te zijn om den gepasseerden aannemer gelegenheid te geven om niettemin over de gunning met den aanbesteder in overleg te treden. Het is echter duidelijk dat het nooit in het belang van partijen of van het werk kan zijn, indien op deze wijze een gunning tot stand zou komen. Het woord Directie in deze alinea is niet juist, niet de Directie doch de aanbesteder gunt het werk.

§ 278. De 3 eerste alineae geven slechts aanleiding tot opmerkingen die de redactie betreffen, de 4de alinea is echter niet te aanvaarden. Hoe zal b.v. bewezen worden, dat de niet-tijdige terugzending van stukken, het gevolg is van nalatigheid van den aannemer?

Wat zal er terecht komen van de 10 % schadeloosstelling door den aannemer te betalen als geen zakelijke borgtocht is gesteld?

De geheele procedure moet bovendien binnen 14 dagen afgeloopen zijn. Immers alle inschrijvingsbiljetten zouden volgens § 277 slechts twee weken na den dag der aanbesteding geldig zijn.

§ 281. Aan alinea 1 zou de kleinigheid toegevoegd moeten worden, dat het werk ook volgens de teekeningen en verdere aanbestedingsstukken moet worden uitgevoerd.

Aan alinea 3 zou toegevoegd moeten worden m i t s o n d e r p r o t e s t z i j n e r z i j d s u i t g e v o e r d.

Alinea 5 moet vervallen. Er is geen enkele reden om de verantwoordelijkheid, die de wet den aannemer oplegt, op andere schouders te leggen. Is de wetsbepaling verkeerd dan moet geageerd worden, om die te doen wijzigen, maar zoo lang zij bestaat, dient ze te drukken op hem voor wien ze bestemd is.

§ 282. Bij deze § hangt er alles van af, of wel nauwkeurig het verschil tusschen het betaalde en het geleverde werk grooter is dan het bedrag van de borgtocht. Wel is waar schrijft de § voor dat de betalingstermijnen zoodanig geregeld moeten worden, dat, dat ververschil, altijd aanwezig is, doch het zal niet altijd gemakkelijk vallen, dit zoo nauwkeurig na te gaan en wanneer, door welke omstandigheid ook, dat verschil niet meer aan wezig is, vervalt de borgtocht, zonder dat iets bepaald is over eene herstelling daarvan, wanneer door den voortgang van het werk de toestand zich weder gewijzigd heeft.

Bij eene persoonlijke borg zal het even moeilijk gaan opnieuw borgstelling te krijgen, wanneer toevalligerwijze de borgtochtelijke verantwoordelijkheid tijdens het werk mocht vervallen zijn.

Alinea 7. Ook hier liggen voetangels en klemmen. Bij de meest soliede papieren, kunnen plotselinge groote koersdalingen plaats hebben (denk b.v.b. aan faillissementen van hypotheekbanken), dat de 10 % meerwaarde niets beteekent en dat verkoop zelfs niet mogelijk is.

Ook de verplichtingen van den persoonlijken borg zijn in die § onvoldoende geregeld, wat zal er b.v.b. gebeuren als de borg overlijdt? De laatste alinea van deze § herhaalt nog eens, dat de besteder slechts een z a k e l i j k e borg kan eischen en nooit een persoonlijke. Dit is een uitgesproken voorkeur van het stelsel van zakelijke borgtocht, waarmede het bestuur geenszins kan instemmen.

De geheele borgenkwestie is in deze regeling tot eene zuivere geldkwestie geworden. De v a k m a n als borg, die eventueel de verplichtingen van den aannemer heeft over te nemen, wanneer deze ze niet nakomt, is uitgeschakeld. Zie ook § 284.

Alles bijeengenomen schijnt ons de regeling van de borgstelling in deze A. V. zooveel gebreken te hebben, dat die in de Rijks A. V. daarbij vergeleken verre de voorkeur verdient, al is deze lang niet vlekkeloos te noemen.

§ 284. Uit deze § blijkt ook, dat het veel doelmatiger en eenvoudiger is het oude systeem van deskundige borgen te behouden. De enorme omslag, die het werken met niet-deskundigen in zijn gevolg heeft, de hooge kosten en het tijdverlies dat hiervan het gevolg moeten zijn, zijn even zoovele redenen om de voorgestelde regeling te veroordeelen.

Alinea 8 is niet volledig.

„Kost het werk meer dan bij eerste aanneming enz.

De laatste zin. „Wanneer dit verschuldigde hiertoe niet toereikend is en de borgtocht nog niet is afgeloopen, wordt het tekortkomende daarop verhaald".

En wat gebeurt wanneer de borgtocht wel is afgeloopen? Dit schijnt niet geregeld te zijn.

(S l o t v o l g t.)

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Voordrachten over Bouwkunst.

De derde der voordrachten over bouwkunst, georganiseerd door het genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, is gisteravond gehouden door den heer H. J. M. Walenkamp Hzn., en betrof de versierende elementen der woning.

Spr. begon met erop te wijzen, dat het zuiden met zijne prachtwoningen en paleizen ons omtrent de ontwikkeling van de eigenlijke woning weinig leert. Zij, die van het allereenvoudigst gegeven iets goeds wisten te maken, zijn de bewoners der meer noordelijke streken; zij zochten het schoone vóór alles in nuttigheid en doelmatigheid. Spr. kwam aldus tot zijne stelling: de zoogenaamde versierende elementen in de woningen der noordelijke streken zijn geen toevoegselen, geen aanhangsels, geen overbodigheden. De voorwerpen zelf vormen de versiering; door de juiste bestudeering van de afzonderlijke bestemming dier verschillende voorwerpen, door het goede begrip van de doeleinden, waarvoor elk gebruiksvoorwerp bestemd was, ontstonden die vele typen van meubelen en huisraad, die wij heden ten dage nog kunnen bewonderen.

Evenals de schoonheid van den mensch niet allereerst in zijn meerderen opschik gelegen is, doch haar oorzaak vindt in het goede evenwicht zijner lichaamsverhoudingen, in de harmonie, dat is de juistheid, het gezonde van zijn bouw, evenzoo wordt de hoofdoorzaak van de schoonheid der gebruiksvoorwerpen vóór alles bepaald door hunne doelmatigheid en zuivere proporties.

Uitvoerig besprak de heer Walenkamp de schouw of schoorsteen als versierend element. Tot aan de 14e eeuw bleven de schoorsteenen der kasteelen en woningen eenvoudig, de luxe der vertrekken bestond in beschilderingen, betimmeringen en tapijten: maar in den loop dier eeuw begint het gebruik van beeldhouwwerk aan den schoorsteen ingang te vinden, en dit gebruik kwam daarna zóó in zwang, dat deze bouwdeelen met de meest afwisselende voorstellingen overladen werden.

Het was niet meer enkel het vuur, het phantastisch spel zijner vlammen, dat de aandacht trok, de menschelijke natuur wenschte verfraaiing van de omgeving en aldus kwam in het latere tijdperk der middeleeuwen het eens zoo schoone type van de schouw geheel in verval.

Op het platteland bleven echter de tradities en constructiewijzen der middeleeuwen nog naleven. Daar werden de beginselen der v ó ó r alles practische gothiek vele eeuwen door gehandhaafd. En dit is een punt dat voor onze moderne ontwikkeling van het grootste gewicht is. Vaak vindt men ook in deze streken wel aan de renaissance ontleende vormen, maar deze zijn slechts aanhangsels, zij zitten aan den buitenkant, raken niet den kern. Spr. wees erop, dat deze constructies voor onzen tijd van de grootste beteekenis zijn, veel meer dan die van de renaissance, want de eerste leeren ons vooral, hoe met de allereenvoudigste middelen schoone en practische resultaten te verkrijgen zijn.

Waar de hedendaagsche architectuur zuinigheid moet betrachten, vooral bij den bouw van woningen voor arbeiders en kleine burgers, daar kan onzen bouwmeesters niet genoeg de oude boerenwoningen ten voorbeeld worden gesteld.

Ten slotte besprak de heer Walenkamp het inwendige der woning in zijn geheel. Te weinig wordt er, naar spr.'s oordeel, op gelet dat de drie elementen welke het vertrek beheerschen: vloer, wanden en zoldering, in volkomen harmonie met elkaar zijn. En in de tweede plaats bevatten kamers vaak meubelen welke zijn samengesteld uit allerlei heterogene bestanddeelen. Er zit geen aesthetisch verband tusschen het huisraad.

Spr.'s rede werd met vele lichtbeelden betreffende het boerenhuis, de burgerwoning en het verblijf der patriciërs geïllustreerd.

In een volgende vergadering zal in het bijzonder de moderne woning worden besproken.

KON. OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP.

In de laatst gehouden vergadering van het Kon. Oudheidkundig Genootschap heeft de voorzitter, de heer E. W. Moes, de aandacht gevestigd op de aanstaande tentoonstelling van portret-miniaturen uitgaande van den Rotterdamschen Kunstkring. De kring heeft de medewerking gevraagd van het genootschap, en het bestuur besloot een zich in het bezit van het genootschap bevindend miniatuur, voorstellend den bekenden Ploos van Amstel, in te zenden. Maar ook riep spr. de medewerking in van de leden, niet alleen in het belang van den Rotterdamschen Kunstkring, maar van de wetenschap in het algemeen. Want een tentoonstelling als deze is nog niet hier te lande gehouden en er i s nog weinig bekend omtrent de Nederlandsche miniaturen. Toch staat het vast, dat deze kunst hier te lande met vaardigheid beoefend is. Spr. noemde slechts de namen van Marinbelle, L. Temminck, Bruyninx, v. d. Berg en Henriette Wolters-van Pee. Bijdragen gelieve men te zenden aan het Prentenkabinet (den heer Moes).

In de tweede plaats deelde spr. mede, dat de heer Broekmans aan het genootschap heeft aangeboden het gevelsteentje, voorstellende de Heiligewegpoort, dat jarenlang in den gevel van het huis op den hoek van Heerengracht en Koningsplein was gemetseld. De steen zal in het Stedelijk Museum bij de verzameling, welke daar bewaard wordt, worden gevoegd.

Daarna hield de heer A. O. van Kerkwijk, te 's-Gravenhage, een voordracht over: Oud-Hollandsche tabaksdoozen. Spr. herinnerde eraan, dat Nederland behoort tot de naties, welke het meeste tabak verbruiken, ook in het verleden, wat blijkt uit de tabakskomforen, de tabakspotten en de tabaksdoozen die nog bestaan, en thans dienen tot jardinières, beschuitdoozen en étuis.

De eerste tabaksdoozen werden hier te lande gebruikt in de eerste helft der 17e eeuw. Jacob Cats bezong ze in een zijner gedichten. De vroegste doozen, welke spr. kent, dateeren van de tweede helft dier eeuw. Hij onderscheidt ze in twee soorten: met de hand gegraveerde en geslagen doozen. De eerste zijn vaak het werk van bekwame kunstenaars.

Spr. vertoonde een aantal koperen en zilveren doozen, vertoonend voorstellingen, ontleend aan de Bijbelsche Geschiedenis, de Vaderlandsche historie, en het Huisgezin, en hij schonk zijn hoorders bijzonder vermaak door de mededeeling van enkele daarop voorkomende rijmpjes.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 9. E e n e o p t i m i s t i s c h e b e s c h o u w i n g over het Dam-vraagstuk door H. T. Karsten, met afbeeldingen.

Gerestaureerde gevel te Dordrecht, het huis »Den Coninck van Engelandt«, met afbeelding.

Het streven naar een gezonde landelijke bouwkunst, naar het Duitsch van Peter Gebrge Saxen (vervolg).

Het Leidsche Studentenfeestpaleis in 1910, Arch. Jesse & Fontein, met afbeelding.

Damvraagstuk, door K. de Bazel, met afbeelding.

Sociale hygiëne en Techniek XV, Steenhouwersarbeid en steenhouwersziekte, door J. L. B. Keurschot.

Steenhouwersarbeid en steenhouwersziekte, overgenomen uit »de Steengroeve«.

Ingezonden stukken. Heimathschutz.

ARCHITECTURA No. 8. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Dam-Raadhuis.

Dam-vraagstuk, door K. de Bazel, met afbeelding.

Ingezonden. Over het stichten van afdeelingen (clubs) in andere plaatsen, door J. N. Munnik.

Oude Woonhuizen, met afbeeldingen.

Coupé-interieur.

Ventilatie van Schoollokalen.

DE BOUWWERELD No. 9. Luchtzuivering door ozonisatie.

Beschouwingen omtrent de vierde Afdeeling der Algemeene Voorschriften van Prof. van der Kloes.

Het »Prince-Albert Modelhuis«, door A. Keppler.

Ingezonden. Ongevraagde ontwerpen voor openbare gebouwen.

Afbeeldingen. Kasteel Broekhuizen bij Leersum, arch. J. C. Wentink, Utrecht. Woonhuizen te 's-Gravenhage, arch. Joh. Mutters Jr.

DE INGENIEUR No. 9. Constructie van stalen schepen volgens het systeem Isherwood, door L. J. K. van Klaveren w. s. i., met afbeeldingen

Onderzoek van gewalst vloeïjzer, door N. C. Kist c. i.

Wijzigingen in het Stoomwezen in Ned. Indië, door R. A. van Sandick c. i.

Bijzondere voorwaarden voor de benoembaarheid tot ingenieur bij het mijnwezen in Nederlandsch-Indië en regelen betreffende de uitzending van zoodanig personeel uit Nederland.

Zijn electrische motorrijtuigen dan ook linksch? door H. P. Maas Geesteranus w. i.

Ingezonden stukken. Diagram voor den spanningsafval in een transformator, door J. A. Schouten c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No 8. Officieel gedeelte. — Ons begunstigings-contract met Fatum. — De Electriciteit en ons Organisme. — Wegen (vervolg).

DE AANNEMER No. 9. Van alles wat.

De Aannemer in Ned. Oost-Indië, door B. Streefland.

Uitbreiding van terrein.

Afdeelingsverslagen. Haarlem 15 Februari 1910 Jaarvergadering. Hilversum Jaarvergadering.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 35. Drogerijen in steenfabrieken. — Een nieuwe turfbaggermachine. — Herstellingen van gebouwen uit zandsteen.

MODERNE BAUFORMEN No. 2. Het Februarinummer van dit, bij Julius Hoffmann te Stuttgart verschijnend maandschrift, bevat ten eerste nieuwe werken van Pfeifer & Grossmann te Karlsruhe o.a. het Herstellingsoord Langensteinbach en een landelijk schoolgebouw te Triberg in het Schwarzwald. Een zeer eigenaardig ontwerp is dat van Charles Wade te Londen voor de abdij Alconbury. In een geheel andere sfeer verplaatsen ons de werken van Leopold Bauer te Weenen, landhuizen en villa's in Zuid-Duitsch karakter, een niet onbelangrijk Schützenhaus te Jägerndorf en verder een aantal grootere ontwerpen als voor een Museum te Innsbrück, voor een Ministerie van Oorlog te Weenen en een Gebouw voor den kamer van Koophandel te Troppau. In deze ontwerpen zijn Noord-Duitsche, Berlijnsche invloeden merkbaar.

BULLETIN DES MÉTIERS D'ART No. 6. De December-aflevering van het Bulletin brengt ons, onder den titel »Principes«, de rede in November 1909 door het kamerlid H. Carton de Wiart uitgesproken bij de prijsuitdeeling van de St.-Lucasschool te Doornik.

Daarna vangt R. Lemaire een belangrijke studie aan over den oorsprong der Gothische bouwkunst met aardige illustraties.

Ten slotte vinden wij een artikel over oud en nieuw borduurwerk, waarover ook reeds in de Nederlandsche uitgaaf St.-Lucas iets voorkwam, met name aangaande een kasuifel te Edam en een kap uit Koudekerk bij Alphen aan den Rijn.

LEIDDRAAD TOT HET PERSPECTIEFTEEKENEN (zonder Constructie) door W. C. A. Ridderhof, Leeraar M. O. Hand- en Rechtlijnig Teekenen te Leiden. Uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer.

Met deze uitgave wordt een derde deel toegevoegd aan het vroeger door ons besproken Leerboek der Perspectief van denzelfden schrijver, dat voor enkele jaren verscheen. De bedoeling van dit derde deel is, een practische aanvulling te geven op de vroeger behandelde Constructieve perspectief en wel voornamelijk voor Candidaten voor de acte L. O. en M. O. Handteekenen, voor Teekenaars, Bouwkundigen enz. Dit enz. kan men zeer ruim opvatten, want ieder die teekent, zij het noodig voor zijn vak, of ook alleen maar z.g. liefhebberij, behoort te weten, wat er in deze handleiding geleerd wordt.

Zij is op zelfstudie ingericht en kan geheel onafhankelijk van de constructieve perspectief bestudeerd worden; hiertoe was het evenwel noodig in den tekst zooveel beschrijvende meetkunde te behandelen, dat de teekenaar in staat is, om een gewone projectieteekening van een voorwerp goed te begrijpen en uit betgeen de projectieteekening geeft, de perspectief zonder fout te kunnen opzetten. In een atlas van een zestigtal platen worden dan tal van voorbeelden gegeven, hoe men hierbij te werk moet gaan, nevens tal van opgaven ter oefening.

De hier gevolgde methode komt ons inderdaad voor uiterst practisch te zijn. Zij zal er veel toe bijdragen het lezen en begrijpen van technische teekeningen door leeken te bevorderen en den technicus in staat te stellen, vlug zijn denkbeelden voor iederen leek duidelijk te maken.

BOUWKUNDE. Handleiding bij het Onderwijs in de kennis der Bouwmaterialen door D. de Vries, oud-Directeur der Ambachtsschool te Rotterdam; Tweede druk, bewerkt door P. A. Schroot, Adjunct-Directeur der Ambachtsschool te Arnhem. II Hout, uitgave van P. Noordhoff te Groningen.

Behandelde de heer Schroot in het eerste deeltje van dit werk het steenmateriaal, in het thans voor ons liggende is het hout op even degelijke en uitvoerige wijze, voor zoover natuurlijk de beknopte omvang dit voorschreef, behandeld, want uitgeput is het zoo rijke onderwerp in geenen deele en de bewerker van dezen tweeden druk maakt dan ook de woorden van den oorspronkelijken samensteller tot de zijne, waar deze zegt »Het is mijn doel niet geweest den onderwijzer het werk uit handen te nemen«.

De nieuwe bewerking is, zooals vanzelf spreekt, een geheele omwerking geworden en de schrijver heeft daarbij vele nieuwere werken geraadpleegd. Maar overal kan men gewaar worden, dat de practicus aan het woord is, die weet waaraan de practijk behoefte heeft en deze omstandigheid zegt genoeg ter aanbeveling.

EXAMEN-OPGAVEN voor Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar, Opzichter van de Rijks-Waterstaat, Polder-Opzichter, Opzichter-Teekenaar bij de Mij. t. Expl. v. Staats-spoorwegen, bijeenverzameld door J. W. Hermanie, Ambtenaar bij den Algemeenen Dienst van 's Rijks-Waterstaat; uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer.

Dit boekje verscheen voor 't eerst in 1906. Thans reeds is, gelijk wel te verwachten was, een tweede druk dringend noodig geworden en deze heeft meer dan den dubbelen omvang gekregen.

Dat de heer Hermanie velen aan zich verplicht heeft door het samenstellen dezer verzameling hebben wij vroeger reeds gezegd, en er valt dan ook niet aan te twijfelen, dat het boekje grif koopers zal vinden onder de velen, die zich op een of ander examen voorbereiden Zulk een schat van studiemateriaal is met den prijs van f 1.50 niet te duur betaald.

Gemengd Nieuws.

DORDRECHT. Het jaarverslag der restauratie-commissie van de Groote Kerk te Dordrecht meldt als een verblijdend bewijs der toenemende belangstelling, dat de kerk in 1909 — behalve door tal van binnen- en buitenlandsche gezelschappen — bezichtigd werd door 2908 betalende bezoekers.

In April a.s. zal in de kerk een samenkomst zijn met belangstellenden waarin de architect met de restauratie belast, de heer Jos. Cuypers, zal toonen wat reeds gedaan is en welke restauratie-plannen men voor de toekomst heeft.

Men wil thans het geheele transept onder handen nemen, waarmede 9 jaren zullen gemoeid zijn.

Tegelijk met de bovengemelde samenkomst wil men een tentoonstelling van platen en teekeningen, op de kerk betrekking hebbende, inrichten, een en ander met het doel nieuwe fondsen van particuliere zijde voor het restauratiewerk bijeen te brengen.

MAASTRICHT. In de dezer dagen gehouden zitting van den gemeenteraad heeft de burgemeester op de vraag van een lid in de vorige vergadering, hoe het met den bouw van een nieuw station staat, geantwoord, dat het eerste plan, om het station vóór den vroegeren overweg te bouwen, de goedkeuring der stedelijke regeering niet kon wegdragen, omdat de toegangswegen tot de stad alsdan moesten verlegd worden. Het tweede plan, om de villa Wijkerveld er bij te trekken, bleek te kostbaar en vond ook bij den minister geen instemming. De laatst gehouden conferentie over dit onderwerp was in Juli 1909, en tot een eindresultaat is men nog niet gekomen.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

AMSTERDAM. Nadat de Raad zich in zijn laatste zitting unaniem vereenigd had met het voorstel van Burgem. en Weth., om de Dam- en Raadhuisquaestie te doen onderzoeken door een deskundige commissie, is men aan Stadhuize onmiddellijk begonnen met uitvoering aan dat besluit te geven.

Met weet, dat in het voorstel begrepen was, de commissie te doen bestaan uit drie architecten, een archaeoloog-geschiedkundige en den directeur van Publieke Werken.

Door B. en W. zijn uitgenoodigd in de commissie zitting te nemen als architecten de heeren dr. P. J. H. Cuypers, de bekende nestor onzer bouwmeesters, te Roermond; C. Muysken, oud-voorzitter van de Maatschappij van Bouwkunst, te Baarn, en H. P. Berlage Nz., alhier; als archaeoloog-geschiedkundige Prof. dr. H. Brugmans, hoogleeraar in de geschiedenis aan onze Gemeentelijke Universiteit.

Al deze heeren, benevens de directeur van P. W., de heer A. W. Bos, hebben de uitnoodiging aangenomen.

Men ziet uit deze namen, dat de bedoeling heeft voorgezeten een eenzijdige samenstelling van de commissie te vermijden. In de personen van de drie eerstgenoemden zijn zeker wel de voornaamste richtingen in de bouwkunst op voortreffelijke wijze vertegenwoordigd.

Ook de keuze van prof. Brugmans, die zich door de uitgaaf van het groote werk over Middeleeuwsche Stedenbouw, in vereeniging met den Rijksbouwmeester C. H. Peters samengesteld, als een grondig kenner op dit terrein naam heeft gemaakt, is alleszins gemotiveerd.

De practische kennis van den heer Bos ten slotte zal van niet geringe beteekenis voor het werk der commissie zijn.

De opdracht van de commissie is — wij herinneren er nog even aan — 1°. te onderzoeken of door het ten Stadhuize ontworpen plan tot uitbreiding van het Prinsenhof in de richting naar de Oude Doelenstraat, de Raadhuisquaestie op bevredigende wijze zal kunnen worden opgelost; 2°. of de stichting van een Raadhuis op het middenblok van den Dam tegenover het Koninklijk Paleis technisch en financieel mogelijk is; 3°. of het Koninklijk Paleis weder tot Raadhuis zal kunnen worden ingericht en 4°. of, bijaldien een nieuw Raadhuis op den Dam niet mogelijk mocht blijken, op diezelfde plek een ander monumentaal gebouw zal kunnen verrijzen.

De commissie zal a.s. Maandag, des middags te 2 uur, ten Stadhuize geïnstalleerd worden.

STEENBERGEN. De commissie ter voorbereiding van waterleidingen in het westen van Noordbrabant heeft onlangs op het gemeentehuis alhier een vergadering gehouden met de colleges van B. en W. in den kring Steenbergen. De meeste gemeentebesturen hadden reeds een bewijs van adhaesie geschonken door het toekennen van een gering geldelijk bedrag om de noodzakelijke allereerste kosten te bestrijden. Algemeen werd de wenschelijkheid eener drinkwaterleiding in deze streek erkend en besloten door krachtige samenwerking der gemeenten te trachten dit volksbelang te bevorderen.

Personalia.

— Den heer J. H. E. Rückert, ingenieur bij de gemeentewerken te Leiden, is door den gemeenteraad een persoonlijke toelage van f 400 verleend, wegens de groote werkkracht en ijver door hem voortdurend aan den dag gelegd.

— Tot gemeente-architect te Zaandam werd, in plaats van den heer J. van der Koogh, die wegens hoogen leeftijd eervol ontslag heeft aangevraagd, benoemd de heer J. H. Doodhagen, opzichter bij de gemeente-werken.

— B. en W. van Amsterdam stellen den Raad voor, den heer D. J. Sanches, eervol ontslagen technisch ambtenaar, belast met de zaken betreffende het Liernurstelsel bij den dienst der Stadsreiniging, te benoemen tot Gemeente-adviseur in de zaken van het Liernurstelsel, op een jaarwedde van f 500, welke benoeming wordt geacht te zijn ingegaan op 1 Maart 1910.

B. en W. wenschen niet gaarne de voorlichting van dezen ambtenaar, die volkomen op de hoogte is van de werking van het Liernurstelsel en de ammoniak-bereiding, te missen.

— Te Almelo is tot adjunct-directeur der gasfabriek benoemd de heer IJ. Meijer, te Edam.

— Met 1 Maart a. s. is benoemd tot leeraar bij de Rijks Normaalschool voor Teekenonderwijzers en bij de Rijksschool voor Kunstnijverheid W. A. E. van der Pluym te Utrecht

— Ged. Staten van Friesland hebben aan den heer J. Vegter te Joure, op zijn verzoek, om gezondheidsredenen, eervol ontslag verleend, met ingang van 1 April a. s., uit zijn betrekking van opzichter bij den Provincialen Waterstaat, onder dankbetuiging voor de bewezen diensten en onder toekenning van pensioen.

Ook het eervol ontslag aan den prov. opzichter H. Mouw te Huizum, is verleend onder dankbetuiging voor bewezen dien-sten.

— Door den Gemeenteraad van 's-Gravenhage werd benoemd tot directeur van de gemeente-telefoon de heer G. R. van Lier, waarnemend directeur van deze inrichting.

Vacante Betrekkingen.

— Architect, met artistieken aanleg, op een groot architecten-bureau in een der hoofsteden van Nederland, vooral voor inwendige decoratie (Diploma Bouwk- en Civiel Ingenieur aanbeveling). Brieven onder No. 137 aan de N.V. H. A. Kramers & Zn's Boekhandel. (1)

— Leeraar in het smeden, bankwerken, metaaldraaien en vakteekenen, aan de Ambachtsschool te Zierikzee tegen 1 Mei, jaarwedde f 800, met verhooging. Stukken uiterlijk 10 Maart bij den Directeur der school, P. H. Pomes, bij wien inlichtingen te verkrijgen zijn. (1)

— Opzichter in een Fabriek van Houtbewerking. Br. no. 18649 aan de »Prov. N.Br. en 's-Hertogenbossche Courant«. (1)

— Hoofdopzichter bij de Gemeentewerken van Enschedé, jaarwedde f 1500.—, welke elke 2 jaar met f 100.— verhoogd kan worden tot f 2000.—. Sollicitatiën op zegel, zonder getuigschriften of teekeningen, vóór 14 Maart bij den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Opzichter voor tijdelijk werk, aan eene fabriek in Noord-Brabant. Brieven met afschrift van getuigschriften, onder No. 18252, aan het Alg. Zuid-Holl. Adv.-Bur. C. Brouwer, D. Bierkade 31, 's-Gravenhage. (1)

— Ontwikkeld Persoon op een Technisch Bureau in het centrum des lands, voor Administratie- en Rekenwerk en Correspondentie. Salaris f 60 per maand met uitzicht op verhooging. Aanbiedingen onder lett. N, aan Valkhoff's Hofboekh. te Amersfoort. (1)

— Bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, Dienst van Weg en Werken, op Java bestaat gelegenheid tot plaatsing van eenige Opzichters, niet ouder dan 28 jaren. Op schriftelijk verzoek aan de Maatschappij (Beestenmarkt 88, 's-Gravenhage) wordt een vragenlijst toegezonden, welke ingevuld moet worden teruggezonden om in aanmerking te komen voor genoemde betrekking. (2)

— Onderbaas bij een bouwwerk, voor geruimen tijd. Aanbiedingen onder lett. Z P 187, »N. v. d. Dag«. (2)

— Jongste Meubelteekenaar, voor direct. Brieven onder lett. F M 962, »N. v. d. D.« (2)

— Directeur aan de Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam, tevens belast met enkele theoretische lessen. Aanvangssalaris f 1200.— per jaar. Indiensttreding 1 September a.s. Zich vóór 7 Maart a.s. schriftelijk aan te melden bij het Bestuur, Da Costastraat 64 te Amsterdam. (2)

— Ingenieur bij den Gemeentelijken Telephoondienst te 's-Gravenhage, aanvangsjaarwedde f 2500.—, met vijf driejaarlijksche verhoogingen tot f 3500.—. Vereischt: een diploma van electrotechnisch ingenieur en ervaring van de telephonie. Verzoekschriften op zegel aan Burgemeester en Wethouders vóór 7 Maart a.s. Inlichtingen verstrekt de Directeur van den Telefoondienst, Bureau Hofstraat No. 2. (2)

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

HH. ARCHITECTEN.

Een Technische inrichting met uitgebreide relatiën, welke is gevestigd te HAARLEM, zoekt een **deelgenoot,** die 5 tot 10 mille kan fourneeren.

Aangename werkkring, flinke verdienste. Serieuze aanbiedingen worden ingewacht bureau »Het Winkelhuis«, Nieuwe Kerkplein, HAARLEM.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 7 MAART.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het depart. van waterstaat aan het gebouw van het Hoofdbestuur der post. en tel. aan de Parkstraat: den bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Woudrichem.

WOENSDAG 9 MAART.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het Min. v. Waterstaat: het herstellen en verbeteren van de telegraaflijnen langs den spoorweg tusschen Amsterdam en Nieuwersluis, benevens het bijspannen van 2 draden aan een dezer lijnen; bestek ter lezing aan het geb. van het hoofdbest. der post. en tel. te Den Haag, aan de gebouwen der prov. best. en is te bekomen bij de firma gebr. van Cleef te 's Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen. der telegraphie te 's-Gravenhage en bij den ingen. der tel. te Amsterdam.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het hoofdbestuur der post. en tel.: het onderhouden van het post- en telegraafgebouw te Almelo, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 December 1912; het bestek ligt na 23 Februari ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegr., aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 1ste district te 's-Gravenhage, aan het post- en telegraafkantoor te Almelo en is na genoemden datum te bekomen ad f 0.25 bij de firma gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester en door den opz. der landsgebouwen W. A. Hof te Wageningen; aanw. 2 Maart des middags te 12 ure.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het afbreken en vernieuwen van een houten aanlegsteiger met bijkomende werken in het kanaal van Sluis naar Brugge te Sluis, raming f 1500; het bestek no. 57 ligt na 23 Febr. ter lezing aan het dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrondissements-ingenieur van den Broek te Vlissingen en bij den opz. de Ruiter te Breskens; de nota van inl. ligt op 2 Maart ter inzage op het bureel van genoemden arrond.-ingenieur.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat: het voortzetten van de herstelling der boordvoorzieningen van het kanaal door Zuid-Beveland, raming f 9000; het bestek no. 53 ligt na 23 Febr. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. zijn te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. Kempees te Goes en den opz. Man in 't Veld en Visser te Hansweert; de nota van inl. ligt op 4 Maart ter inzage bij genoemden arrondissements-ingenieur.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1908	» 1.374.077,58
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908	» 155.388,58
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908	» 34.314.868,07

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het dep.: het verbreden van het grootscheepsvaarwater in en vóór den mond en tusschen de hoofden van den Rotterdamschen Waterweg, behoorende tot de werken ter verbetering van den Waterweg van Rotterdam naar Zee, raming f 0.17 per M³.; het bestek no. 55 ligt na 23 Febr. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bek. aan het bureel van den hoofdingen.-directeur van den Rijkswaterstaat in de 2de en 3e directiën te 's-Gravenhage en bij den arrond.-ingen. H. van Oordt te Rotterdam; het proces-verbaal van inl. ligt op 2 Maart ter teekening bij voorn. arrond.-ingen.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken en inhangen van twee nieuwe binnendeuren en het uitnemen en vervoeren van de bestaande binnenebdeuren en het uitnemen van de kleine schutsluis van het kanaal door Walcheren te Vlissingen, raming f 5700; het bestek no. 59 ligt na 23 Febr. 1910 ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bek. tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. Van den Broek te Vlissingen en den opz. Kuyper te Vlissingen; de nota van inl. ligt op 2 Maart 1910 ter inzage op het bureau van den arrond.-ingen. te Vlissingen.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken en inhangen van houten deuren voor de kleine sluizen van het kanaal door Zuid-Beveland, raming f 10.200; het bestek no. 56 ligt na 23 Febr. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. Kempees te Goes en de opzichters Man in 't Veld en Vissers te Hansweert; de nota van inl. ligt op 4 Maart ter inzage bij gen. arrond.-ingen.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken en aanbrengen van twee ijzeren rioolschuiven met windwerken en verder toebehooren in de groote schutsluis van het kanaal door Walcheren te Vlissingen, raming f 5700; het bestek no. 58 ligt na 23 Febr. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. Van den Broek en den opzichter Kuyper te Vlissingen; de nota van inl. ligt op 2 Maart 1910 ter inzage op het bureel van den arrond.-ingen. te Vlissingen.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het wegruimen van de overblijfselen van het wrak van het op den Banjaard onder Haamstede gezonken stoomschip Alverton met bijkomende werkzaamheden; het bestek no. 54 ligt na 23 Febr. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. Kempees te Goes en den opzichter De Kiewit te Zierikzee; de nota van inl. ligt op 4 Maart ter inzage bij genoemden arrond.-ingen.

DONDERDAG 10 MAART.

HEERDE 3 ure. — In het hotel Boeve: het verharden van verschillende polderwegen voor de dorpspolders Heerde en Vorchten, tot eene gezamenlijke lengte van 13817 M.

MAANDAG 14 MAART.

MAASTRICHT 10.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het lokaal van het prov. bestuur: het aanbrengen en inwalsen eener deklaag van basaltslag met bijk. werken op den Rijksweg van Maastricht naar Nijmegen onder de gemeenten Gennep, Ottersum en Mook in de prov. Limburg, raming f 15000; het bestek no. 60 ligt na 28 Febr. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Keurenaer te Maastricht en voorts op het bureel van den ingenieur Doijer te Roermond en bij den opzichter Kerkhof te Gennep; de nota van inl. ligt op 7 Maart 1910 ter inzage op het bureel van den ingen. Doijer te Roermond.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 12 MAART 1910. No. 11.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bouwkunst en Internationalisme.

(Slot.) Zie bladz. 42.

Wanneer men thans over nationale Bouwkunst spreekt bedoelt men niet meer de kunst van een bepaald historisch karakteristiek tijdperk, maar de moderne kunst, zooals zij zich bij verschillende naties openbaart.

Het is echter veel moeilijker, om in de moderne Bouwkunst de nationale karaktertrekken te onderscheiden dan dit was in een tijd toen het wereldverkeer, naar verhouding van thans, nog weinig te beteekenen had. Toen kon zich nog een nationale Bouwkunst ontwikkelen, thans is het zeer de vraag of dit mogelijk is en of het niet een ijdel pogen is daaraan te willen beginnen. In den loop der eeuwen is alle kunst hoe langer hoe meer internationaal geworden en om echt nationale kunstuitingen te vinden, met een zoo sprekend verschil van opvatting, dat men omtrent de nationaliteit geen oogenblik in twijfel verkeert, moet men teruggaan tot de oudheid of in later tijd tot die volken van het Oosten, bij welke zich in een langdurig isolement een geheel eigen beschaving ontwikkeld had, welker invloed zich eerst veel later op die van het Westen zou laten gelden.

Wij stellen ons de rijken der Oudheid, Egypte, Assyrië en Babylon voor als afgesloten eenheden, die slechts met elkander in aanraking kwamen om elkander te beoorlogen. Of die voorstelling volkomen juist is en of er niet ook een vreedzaam verkeer geweest is, van meer beteekenis dan men gewoonlijk aanneemt, de beantwoording dezer vragen moeten wij aan de geschiedvorschers overlaten. Wij oordeelen thans alleen naar hetgeen de monumenten ons vertellen en wat wij daaruit alleen reeds kunnen gewaarworden is voldoende om dadelijk tot zeer groote en zeer kenmerkende verschillen in het nationaal karakter der volken en in hun kunstopvattingen te besluiten.

Indië levert almede een sprekend voorbeeld op van een nationale kunst, welker uitingen eeuwen lang binnen een bepaald gebied begrensd bleven.

In de genoemde rijken vinden wij dan ook in de Bouwkunst alle eigenschappen terug, die haar tot een nationale kunst stempelen, niet slechts in de kunstvormen, maar ook in de voor het land eigenaardige materialen, in de werkwijze en in tal van andere verschijnselen, die uit klimaat, omgeving, zeden en gewoonten te verklaren zijn.

En toch, hoe afgesloten wij ons de oudste staten mogen voorstellen, heeft de nieuwere archeologie reeds talrijke bewijzen gevonden van werking naar buiten, die onmiskenbaar wijst op een onderling verkeer en daaruit voortvloeiende wisselwerking.

Klein-Azië is het gebied, waar wij deze bewijzen moeten zoeken. Daar hadden de Phenicièrs hun voornaamste nederzettingen, daar waren de Israëlieten gevestigd, de eerste aan de zeekust, de laatsten meer landwaarts in, de eersten als zeevaarders en kolonisten als het ware bestemd, om de pioniers te worden van het wereldverkeer, de laatsten als

landbouwers en veehouders bestemd, om op geheel andere wijze het hunne bij te dragen tot de algemeene beschaving.

In de Phenicische kunst, hoe betrekkelijk weinig daarvan tot ons gekomen is, zijn Egyptische invloeden zeer duidelijk aan te toonen, in de Israëlitische die van Assyrië en Babylon.

Wij zullen in het midden laten of er van een nationale Phenicische of Israëlitische kunst ooit sprake is geweest, zooals van een Egyptische of Assyrische. Om dit te beoordeelen zouden wij er meer van moeten weten dan thans het geval is, maar wat wij er van weten is voldoende, om aan te toonen, dat hier de eerste sporen van Internationalisme in de kunst kunnen worden aangewezen, Internationalisme in den zin van invloed van een machtig en hoog ontwikkeld volk op andere volken in zijn omgeving.

Hiermede is niet gezegd, dat het van toen af reeds met de nationale kunst gedaan was, het Internationalisme heeft zeer langzaam veld gewonnen en de kunst van het oude Griekenland is wellicht een der sterkst sprekende voorbeelden van een nationale kunst. Alhoewel daarin sporen zijn aan te wijzen, die op vreemde afkomst wijzen, heeft de Grieksche kunst zich, dank zij de daarvoor zeer gunstige omstandigheden, zoo zelfstandig kunnen ontwikkelen, dat het Grieksche volkskarakter zich daarin van al zijn zijden deed kennen en dat de geheele antieke beschaving, in hare hoogste ontwikkeling, zich daarin afspiegelt. Iets dergelijks is later nog slechts eenmaal voorgekomen, ofschoon in niet zoo sterke mate en niet als uiting van een enkele natie, maar meer van een groep, namelijk in de dertiende eeuw, toen de Gothiek hare hoogste triomfen vierde.

Van de Grieksche kunst kan men zeggen, dat zij wat het Westen betreft, de laatste echt nationale kunstuiting geweest is. Zij had den kenmerkenden trek, zich te beperken tot een bepaald gebied, Griekenland en de Grieksche kolonies, en wij treffen haar nergens aan, dan daar waar Grieksche beschaving de overhand had gekregen en Grieksche zeden den toon aangaven.

De Romeinen hebben willicht gemeend Grieksch te kunnen bouwen, zij konden het evenmin als Grieksch denken. De Romeinen hadden een andere roeping te vervullen, dan de ontwikkeling van eigen nationaliteit. Zij waren bestemd de beheerschers, de wetgevers, de organisators te worden van de geheele toenmalige beschaafde wereld en zijn in de oudheid de grootste bevorderaars van het Internationalisme geweest, in alles, ook in de Bouwkunst.

Overal waar zij met hun legerscharen geweest zijn, ôm op hunne wijze orde en beschaving te brengen, hebben zij bouwwerken gesticht, Romeinsche bouwwerken, die men dadelijk als zoodanig herkent, onafhankelijk van de plaats, waar men ze aantreft, zij het Syrië, Afrika, Spanje of Gallië. In het groote Romeinsche wereldrijk was geen plaats voor afzonderlijke nationaliteiten. Inrichting van alles volgens een en hetzelfde systeem, daarin zat de kracht van het Romeinsche régime. Toen het gezag van Rome begon af te brokkelen, konden de nationaliteiten zich langzamerhand weder meer doen gelden. Het zou echter nog geruimen tijd duren eer dit in de Bouwkunst merkbaar werd, want bij de volkstammen, die zich na lange zwerftochten ten slotte in de verschillende deelen van Midden- en West-Europa nederzetten, waren de tradities van Bouwkunst, ten gevolge van een wellicht eeuwen achtereen geleid nomadenleven, zoo goed als geheel verloren gegaan.

Als voorbeelden vonden die volkstammen in hoofdzaak de vaak zeer omvangrijke werken der officiëele Romeinsche kunst. Dikwijls werden deze overblijfsels alleen als steengroeven gebezigd, om in de behoefte aan materiaal te voorzien, maar toen de Bouwkunst zich weder eenigszins begon te ontwikkelen, was het eerste wat men deed, het navolgen van Romeinsche constructies.

Tot na den Karolingischen tijd zijn nog de sporen dezer navolging aan te toonen. Met Karel den Grooten deed een nieuwe orde van zaken hare intrede en begon een nieuwe internationale instelling, de Christelijke Kerk, haren invloed op de Bouwkunst uit te oefenen en niet op de Bouwkunst alleen, maar op de geheele beschaving.

De Christelijke eeredienst verdrong in de beschaafde wereld alle andere eerediensten en al nam hij ook bij de verschillende volken, die tot het Christendom overgingen, enkele nationale karaktertrekken aan, die eerst door de eeuwen zouden worden uitgewischt, in de hoofdzaken was hij de toepassing van een en hetzelfde beginsel. De gebouwen aan den Christelijken eeredienst gewijd, waren voor de Bouwkunst der middeleeuwen van overwegende beteekenis. Men kan daarin wel eenige systemen van aanleg onderscheiden, die bijvoorbeeld in Zuid-Europa meer voorkomen dan in het Noorden en omgekeerd, men kan, zoowel in de Romaansche als in de Gothische kunst, kenmerkende verschillen aantoonen tusschen monumenten, die op Duitschen en die welke op Franschen bodem ontstonden, men onderscheidt de Engelsche Gothiek gemakkelijk van de Italiaansche, dit alles neemt niet weg, dat de Gothiek, om ons tot deze hoogste uiting van middeleeuwsche kunst te bepalen, overal van dezelfde hoofdbeginselen uitging en de internationale trekken in hare monumenten verre de overhand verkregen over nationale of plaatselijke eigenaardigheden.

Eerst in de latere middeleeuwen, bij de opkomst en ontwikkeling der steden, kwam weer iets te voorschijn, dat met eenig recht op den naam van nationale Bouwkunst aanspraak kon maken. Het was in de profane bouwwerken, de raadhuizen, de hallen, de vestingpoorten, de gildehuizen en de particuliere woningen, dat zich somtijds een zeer sprekend plaatselijk karakter openbaarde. Een ontwikkeld handelsverkeer, gepaard aan gemeenschap van belangen, leidde tot navolging van het voorbeeld der grootere steden door de kleinere en zoo ontstond overeenkomst in opvattingen van Bouwkunst over een meer uitgebreid gebied, zoo ontstond een nationale Bouwkunst, wanneer zulk een gebied zich organiseerde tot een afzonderlijken staat.

Maar juist toen de beschaafde samenleving zich splitste in een aantal staten met een sterker dan vroeger uitgesproken nationaliteit, kwam de Renaissance, een internationale beweging, die op velerlei gebied, en niet het minst op dat der kunst, zou leiden tot het uitwisschen van nationale karaktertrekken.

Overal heeft de Renaissance ingang gevonden. Aanvankelijk zich aanpassend aan plaatselijke toestanden, aan traditie en zeden, heeft zij allengs haar hoofdbeginsel, het weder invoeren van de klassieke opvatting in de Bouwkunst, tot zijn hoogste uitingen gebracht, en waar zij dit deed, verdween vaak elk spoor van nationaliteit.

Behoeven wij er nog op te wijzen, dat ook in den tijd, die men als vervalperiode der Renaissance aanmerkt in het Barok, in het Rococo, in het Empire ook van een sterk op den voorgrond treden van nationale karaktertrekken geen sprake meer is.

De zoogenaamde Fransche stijlen hebben de wereld nog sneller veroverd dan de Renaissance en van nationaal goed, wat zij op een zeker tijdstip waren zijn zij spoedig internationaal gemeengoed geworden.

Dank zij ons internationaal verkeer, dat zich, sedert de eerste verspreiding der Fransche mode over de wereld, nog kolossaal ontwikkeld heeft, is thans alles wat op het gebied der Bouwkunst gemaakt wordt, waar het ook zij, nog veel spoediger internationaal gemeengoed. De steeds aanzwellende stroom van tijdschriften en plaatwerken overstelpt ons dermate, de vruchten van arbeid en studie van vakgenooten uit alle deelen der wereld, worden ons in zoo fraaie uitgaven voor oogen gesteld, dat het ons niet verwonderen kan, dat menigeen zich laat medesleepen in een

of andere richting, die ten slotte blijkt, toch niet te voeren tot het doel, dat men zich voor oogen stelt. Moet men, om dit gevaar te ontgaan, dan van de geweldige beweging, die zich elders openbaart, heel geen notitie nemen en trachten geheel zijn eigen weg te gaan in de hoop, op die wijze het ideaal eener nationale Bouwkunst te zullen bereiken? Bevestigend mogen wij die vraag niet beantwoorden in een tijd van zoo groote ontwikkeling van Internationalisme op elk gebied als de onze.

Veeleer gelooven wij, dat de verdere ontwikkeling der Bouwkunst ook op den weg van het Internationalisme ligt. De geschiedenis der Bouwkunst biedt gronden te over tot bevestiging dezer meening.

Hoe wij ons die ontwikkeling dan voorstellen is niet zoo gemakkelijk te zeggen, maar wil zij een gezonde en natuurlijke zijn, dan moeten de beoefenaars der Bouwkunst in de eerste plaats wel degelijk notitie nemen van alles wat elders op hun gebied de aandacht trekt, maar daarbij terdege oppassen zich niet te laten medesleepen tot gedachtenlooze navolging van een of andere buitenlandsche mode. Er is veel kaf onder het koren, er zijn thans vele kunstuitgaven, die men met een gerust geweten onder de mode-journalen kan rangschikken, maar er zijn, over de geheele wereld verspreid, ook ernstige werkers onder de beoefenaars der Bouwkunst, kunstenaars wier werken die van vele andere zullen overleven.

Groote kennis en groote scherpzinnigheid wordt van onze hedendaagsche bouwmeesters geëischt, om in alles wat hun onder de oogen komt, het kaf van het koren te onderscheiden, te onderkennen, wat navolging verdient en wat niet. Navolging, in den goeden zin, is hier bedoeld, iets, waar de hedendaagsche bouwmeester evenmin buiten kan blijven, als al zijn voorgangers van vroeger eeuwen. Het is valsche schaamte, dit niet te willen erkennen en het zou daarbij met struisvogelpolitiek gelijkstaan, zich te willen onttrekken aan den invloed van het Internationalisme.

Uit Leeuwarden.

RAADSBEMOEIING IN BOUWZAKEN.

Op 26 October van het vorige jaar kwam in den Raad der gemeente Leeuwarden, bij de behandeling der begrooting voor het jaar 1910 o.a. aan de orde een voorstel van Burg. en Weth., om hun voor uitbreiding van en het doen van enkele herstellingen aan gemeenteschool no. 6 een crediet te verleenen van f 39.900.

Dit voorstel lokte krachtig verzet uit van den kant der heeren Fransen en Feddema, die uitvoerig betoogden — vooral de eerste — dat de gemeente Leeuwarden te duur bouwt, wat, volgens die leden, in het toen bij den Raad ingediende plan ook weer zeer duidelijk aan het licht kwam.

Het resultaat der besprekingen leidde tot een voorstel-Burger, door dezen, mede namens de heeren Menalda en Tijsma ingediend, luidende: »het voorstel aan burg. en weth. te renvoyeeren en dezen uit te noodigen den directeur der gemeentewerken te verzoeken, na kennisneming van het in den Raad verhandelde, hetzij een begrooting gewijzigd tot een lager bedrag in te dienen, hetzij te motiveeren, waarom door hem niet kan worden gebouwd tegen de bedragen, waarvoor volgens de door den heer Fransen medegedeelde cijfers elders wordt gebouwd«.

Naar aanleiding van den in dit besluit uitgesproken wensch zond op 18 Januari l.l. de directeur zijn rapport bij burg. en weth. in. De kennisneming er van gaf burg. en weth. geen aanleiding iets in hun voorstel van 26 Oct. l.l. te veranderen, zoodat dit in de raadsvergadering van 22 Febr. j.l. ongewijzigd ter tafel werd gebracht.

Zooals te verwachten was werd het rapport van den directeur aan een hevige critiek onderworpen allereerst door den heer Fransen. De directeur had toegegeven, dat hij wel goedkooper zou kunnen bouwen, maar dat hij dan tegenover de gemeente niet verantwoord zou zijn, en dat de Raad bij goed nadenken zoo iets niet van hem kan vergen; hij – de directeur - moet immers voor de gemeente, die in dezen als onmondig moet worden beschouwd, opkomen. De heer Fransen vond echter, dat het opkomen voor de belangen der gemeente wel in de eerste plaats is opgedragen aan den Raad en kon zich ook niet vereenigen met de meening van den directeur, dat diens verantwoordelijkheid grooter is dan die van een particulier architect.

Verder hield hij naar aanleiding van de bewering van den directeur, dat de hooge eenheidsprijzen te Leeuwarden voor een deel den duren bouw verklaren, een uitvoerig betoog, waarvan de slotsom was, dat die eenheidsprijzen in de werkelijkheid van zeer geringen invloed zijn op het bedrag der inschrijvingen; een eenigszins vreemde conclusie, die nog vreemder werd door de toevoeging, dat, wanneer die eenheidsprijzen al van invloed zijn, die invloed dan juist andersom is, als door den directeur wordt beweerd.

Spreker trad vervolgens nog in eenige details, de cijfers betreffende, om daarna voor te stellen het aangevraagde crediet met f 5500 te verminderen.

Hierna kwam de heer Feddema aan het woord, die begon met te verklaren, dat het nooit in zijn bedoeling noch in die van den heer Fransen heeft gelegen, te beweren, dat de directeur zijn plicht niet zou betrachten en met het geld van de gemeente zou spelen, maar wel, dat hij duur bouwt. Toch waagde deze spreker de voor den directeur minder vleiende veronderstelling, dat een bedrag in de begrooting uitgetrokken voor de vernieuwing van een trasraam, dat spreker onnoodig voor kwam, misschien bestemd zou zijn voor werken, die in het voorstel niet genoemd waren.

De heer Feddema ontkende ook al, dat de invloed der eenheidsprijzen van eenig belang zou zijn te achten. Ware dit wel zoo, dan zouden, zoo zeide hij, immers alle inschrijvingen op een werk nagenoeg even hoog moeten zijn, wat volstrekt niet het geval is. Bij inschrijving op een werk van f 50.000 is er vaak een verschil tusschen de hoogste en laagste bedragen van 25 pCt.

Een vreemde argumententie, vooral wanneer men ze verneemt uit den mond van een architect, die toch weten moet, hoe het bij openbare aanbestedingen toegaat en hoe de groote verschillen in de inschrijvingscijfers ontstaan, vreemd ook in den mond van een raadslid tegenover een verantwoordelijk ambtenaar.

Men vraagt hier onwillekeurig: had de directeur zijn begrooting moeten baseeren op dergelijke argumenten, als dat van den heer Feddema, in plaats van op zijn eigen berekeningen?

Maar bij den Raad sloeg het argument blijkbaar in en na zonder tegenspraak nog te hebben verklaard, dat de door den directeur overgelegde graphische voorstelling van eenheidsprijzen op verschillende plaatsen in ons land, noch voor spreker, noch voor den heer Fransen als van eenige waarde worden beschouwd, kwam spreker tot het voorstel, dat de Raad zal besluiten, de goedkeuring van dit bestek aan zich te houden.

Gelukkig voor den Raad en voor den directeur bleek de

Voorzitter door de uitvoerige vertoogen der deskundige raadsleden niet van zijn stuk gebracht. Hij was van oordeel, dat de critiek op het voorstel uitgeoefend, van weinig beteekenis was.

Van beteekenis zou ze zijn, als gezegd werd: dit is onnoodig uitgetrokken, omdat dit of dat niet behoeft te worden uitgevoerd. De Raad heeft een zeer gedetailleerde begrooting voor zich en kan dit bedrag niet weigeren te voteeren, tenzij hij aantoont, dat dit of dat niet voor uitvoering in aanmerking komt.

De heer Feddema kreeg de opmerking, dat deze met zijn voorstel zeker bedoelt, dat de Raad de vaststelling van het bestek aan zich zal houden. De Raad blijft dan binnen de perken der Gemeentewet, die in art. 142 uitdrukkelijk hem het recht toekent, zich de vaststellling der plannen en voorwaarden van aanbesteding der werken en leverantiën, ten behoeve der gemeente te doen, voor te behouden.«

Besluit de Raad in dezen geest, dan behoeft hij zich thans met de kosten niet meer bezig te houden. De heeren Fransen en Feddema zullen dan kunnen aanwijzen wat op de begrooting te veel voorkomt.

Den Raad zal dit echter niet veel baten, waar immers de directeur heeft gezegd, dat deze het werk voor niet minder kan uitvoeren. Spreker ziet dan ook niet in, dat voor den Raad de voorstellen-Fransen en Feddema aannemelijk zijn.

Nu wil een ander raadslid, de heer Tijsma, den directeur diens voorstel in de vergadering laten verdedigen.

Het had, zoo verklaarde de Voorzitter, geheel gelegen op den weg van de heeren, die op 26 October l.l. hun voorstel indienden, er aan toe te voegen, wat thans door den heer Tijsma wenschelijk geacht wordt. Men had daardoor de wel eenigszins in den blinde gehouden redeneeringen kunnen voorkomen.

Met deze terechtwijzing kunnen de heeren het ruimschoots doen en leden van andere gemeenteraden kunnen er zich aan spiegelen.

Het verantwoordelijkheidsgevoel van den directeur zat den heer Feddema blijkbaar nog dwars, hij moest nog even te kennen geven, dat hij in de verklaringen van dien ambtenaar niets dan »groote woorden« zag.

Met 12 tegen 6 stemmen werd echter besloten, dat de Raad de vaststelling van het bestek aan zich houdt en dat in een geheime zitting den directeur gelegenheid zal worden gegeven zijne begrooting te verdedigen.

Waterleidingplannen.

Onder bovenstaanden titel schreef de heer P. Bakker Schut in „De Ingenieur" van 5 Maart j.l. een artikel, welks inhoud ons, ook voor de lezers van ons blad, belangrijk genoeg voorkomt om het onder hunne aandacht te brengen en wel voornamelijk wegens de beschouwingen in het tweede gedeelte ontwikkeld.

Wij wenschen daaraan enkele opmerkingen onzerzijds toe te voegen, doch beginnen den tekst van het eerste gedeelte hier te laten volgen.

***

Er is in den laatsten tijd een streven merkbaar om ook in de minder dicht bevolkte streken van ons land centrale watervoorzieningen tot stand te brengen. Dit streven zal toejuiching vinden bij ieder, die iets voelt voor de gezondheidsbelangen van die gedeelten van ons land, welke tot dusverre waren verstoken van de hygiënische voordeelen, welke in de steden in meerdere of mindere mate worden genoten. En dat een niet gering gedeelte van ons land in die omstandigheden verkeert, blijkt uit het nuchtere feit, dat bijna 88 pCt. van het aantal gemeenten in ons land met tezamen 3 millioen zielen geen waterleiding heeft. Op Zuid-Beveland, in West-Friesland, in westelijk Noord-Brabant, in den allerlaatsten tijd ook op Voorne en Putten, zijn de eerste stappen gedaan voor het tot stand brengen van waterleidingen, welke een groot aantal gemeenten van water zullen voorzien. En bij al deze pogingen tracht men te komen tot een samenwerking van de belanghebbende gemeenten, opdat van deze combinaties de definitieve opzet en de uitvoering der plannen zal uitgaan.

Daarbij zijn een groot aantal moeilijkheden te overwinnen. Aanleg en exploitatie dezer waterleidingen door particulieren is principieel verwerpelijk, èn om het monopolistisch karakter èn wegens het groote hygiënisch belang, dat niet in particuliere handen mag worden gelegd. Maar buitendien is de exploitatie dezer plattelandswaterleidingen in den regel een weinig aanlokkelijk object voor particuliere exploitatie. Men is dus, afgescheiden nog van het al dan niet-wenschelijke, in den regel aangewezen op een samenwerking van de betrokken gemeentebesturen. Doch het is moeilijk om contract tot stand te brengen tusschen een groot aantal plattelandsgemeenten: onverschilligheid of tegenwerking van enkele belanghebbenden kunnen het voor de overige gemeenten onmogelijk maken de plannen te verwezenlijken. Voorts is het, met het oog op de geringe financieele draagkracht dezer gemeenten, dikwijls moeilijk om zelfs tot het maken van voorloopige plannen te komen. En is het eenmaal zoover dat er plannen zijn opgemaakt, dan zijn de kosten, welke in deze minder dicht bevolkte streken betrekkelijk hoog zijn, veelal een beletsel indien Staat en Provincie geen financieelen steun verleenen. En deze zijn tot dusverre nog zeer weinig toeschietelijk geweest. Op de begrooting voor 1910 is voor de eerste maal een — nog bescheiden — bedrag van f 15.000 uitgetrokken voor de „kosten van voorbereiding in de behoefte aan drinkwater", terwijl voor den aanleg zelf nog nimmer subsidie werd verleend en de provinciale besturen hebben zich, voor zooverre ons bekend, tot dusverre eveneens geheel van subsidieering onthouden. Doch eenige verandering is in dit opzicht wel te verwachten. Bij de behandeling van de laatste begrooting van Binnenlandsche Zaken in de Tweede Kamer zeide de Minister, dat de door de Regeering aan te nemen houding z.i. moest zijn „die van warme belangstelling en het geven op de meest bescheiden wijze van steun, in zooverre die werkelijk noodzakelijk is". Al is deze toezegging een toonbeeld van voorzichtigheid, verwacht mag toch worden, dat het Rijk, en tengevolge daarvan ook de Provincie, tot steun aan werkelijk goed opgezette ondernemingen bereid zal blijken.

Maar er is meer. Ook de in zoo menig opzicht verouderde gemeentewet is voor de totstandkoming van een gemeenschappelijke exploitatie van waterleidingen en andere bedrijven niet bevorderlijk. Weliswaar geeft art. 121 dier wet een weg aan voor het treffen van „gemeenschappelijke regelingen" tusschen gemeentebesturen, maar de daar getroffen voorziening kan, onvolledig en omslachtig als zij is, weinig geschikt geacht worden voor de exploitatie van bedrijven, waarvoor zij trouwens, uit 1851 dateerende, ook nooit bedoeld is geweest. Is het een klein aantal gemeenten, wier belangen bij het werk gemoeid zijn, dan is een regeling op deze wijze althans mogelijk, zooals in de praktijk ook is gebleken: Krimpen a/d Lek, Krimpen a/d IJsel, en Lekkerkerk exploiteeren op dezen voet een waterleiding; evenzoo Hazerswoude en Boskoop. Maar wanneer een groot aantal gemeenten zijn betrokken bij een waterleidingsplan, zooals in West-Friesland (47), in westelijk Noord-Brabant (23), op Zuid-Beveland (25), op Voorne en Putten (26), dan is de „gemeenschappelijke regeling" praktisch geheel onbruikbaar. Het is dan ook alleszins begrijpelijk dat voor deze gevallen een andere oplossing is gezocht; deze is gevonden in de oprichting van een Naamlooze Vennootschap, waarin de betrokken gemeenten de eenige aandeelhouders zijn. Bij de laatste begrootingsdebatten is gebleken, dat de Minister tegen deze wijze van handelen, waardoor de voetangels en klemmen van de gemeentewet worden ontgaan, niet alleen geen bezwaar heeft, doch dat de vorming van zulke maatschappijen voor dit doel zijn volkomen instemming heeft. Ook deze administratieve klip kan derhalve worden ontzeild.

Er is dus eenige aanleiding voor de verwachting, dat thans langzamerhand op den weg tot verbetering der watervoorziening in ons land zal worden voortgeschreden. Maar daarom dient ook te worden gewaakt, dat bij de voorbereiding en verwezenlijking der waterleidingsplannen van den beginne af de goede weg worde ingeslagen. Dit geeft ons aanleiding tot het maken van enkele opmerkingen.

Zeer wenschelijk schijnt ons de voor het XIVe Congres voor Openbare Gezondheidsregeling door den heer Drost als prae-adviseur verdedigde instelling van een hydrologischen dienst van Staatswege, een college dus, dat van advies zou kunnen dienen over alle quaesties van watervoorziening. Terecht is opgemerkt, dat dit college tevens zijn voorlichting zou kunnen geven bij aangelegenheden van waterreiniging. Op het Congres echter werd door den heer Rédelé een nog wat verder strekkend denkbeeld aanbevolen. Het officiëele Congres-verslag meldt hiervan:

De heer Rédelé meent, dat door het instellen van een bureau, zooals de heer Drost zich dat denkt, een groot vraagstuk slechts gedeeltelijk wordt opgelost. De geheele vraag is n.l.: Hoe kan de Staat de gemeente de noodige voorlichting geven omtrent technische aangelegenheden bij sociale vraagstukken? Daarbij kan dan ter sprake komen riolleering, uitbouw, stratenaanleg, enz., vraagstukken, die de kleine gemeenten nu maar laten liggen. Er moet dus een bureau komen, dat ambtshalve kleinere gemeenten voorlicht en van plannen voorziet.

Het komt ons voor, dat dit denkbeeld, waarop op het Congres niet nader werd ingegaan, alleszins overweging verdient. De kleine gemeenten missen geheel of nagenoeg geheel den staf van technische ambtenaren, waarover de groote steden beschikken, en zijn daardoor niet in staat de uitvoering van technische werken steeds op behoorlijke wijze te doen geschieden. Een officieel advies-bureau, hetzij opgericht van Rijkswege, hetzij door particulieren ondernomen en gesteund en gecontroleerd door de Regeering, zou uitnemend werk kunnen verrichten. Het zou, samengesteld uit speciale deskundigen voor verschillende branches der techniek, projecten en kostenbegrootingen doen vervaardigen voor werken van de bovenbedoelde gemeenten, de bestedingsstukken opmaken, de uitvoering controleeren en — bij bedrijven, enz. — de technische leiding op zich nemen, totdat daarin op definitieve wijze is voorzien. Het bureau heeft dan niet alleen de taak om zorg te dragen, dat de gemeentegelden op behoorlijke wijze worden besteed, maar ook dat de Rijks- en Provinciale subsidies vruchtdragend worden aangewend.

En vooral wanneer op de bovenaangegeven wijze wordt bereikt, dat in de toekomst door combinatie van kleinere gemeenten meer dan tot dusverre werken zullen worden tot stand gebracht, is voor een advies-bureau in den hier bedoelden zin werk te over. Want niet alleen waterleidingen, maar ook electrische centrales, gasfabrieken, tramwegen, enz. kunnen zeer goed op deze wijze aangelegd en geëxploiteerd worden. Ook op dit gebied zijn trouwens reeds voorbeelden van geslaagde samenwerking.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

RAPPORT DER JURY BETREFFENDE DE PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" IN HET JAAR 1909.

BADHÔTEL.

Ingekomen negen ontwerpen onder de motto's
Stille zee, van ver gekomen.
M.
⊙
Neptunus.
Zeerust.
Hoop doet leven.
Beach.
+
Oog in 't zeil.

Bij de eerste schifting vielen uit de volgende ontwerpen. M, ⊙ en + wegens onvoldoende plattegrond-indeeling.

„*M.*" heeft o.a. tal van vertrekken zonder eenig licht en dat n.b. aan zee.

De architectuur is bovendien van weinig beteekenis; het teekenwerk is voldoende.

„⊙" toont geen voldoende verband tusschen dienst- en eetzalen.

De massa-groepeering is verbrokkeld, terwijl de détails der architectuur een verwarring van allerlei motieven te zien geven.

Het teekenwerk is goed, de perspectief minder.

„÷" Het plan van dit ontwerp heeft veel gebreken.

De gang is te breed; de toiletten liggen aan het terras.

Het plan der verdieping houdt geen verband met dat van het parterre.

De architectuur is te zwaar, weinig passend bij een hôtel aan zee.

Het teekenwerk is goed.

Over de andere ontwerpen kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt.

„*Stille zee, van ver gekomen*", heeft een onvoldoend plan, zonder evenwicht, daar de eene vleugel het café-restaurant, de andere logeervertrekken bevat.

In het sousterrain is weinig of geen licht.

Door deze distributie zijn twee keukens noodig geworden, hetgeen een overbodige luxe is, het gevolg van een te ingewikkelden dienst.

Het is jammer, dat het goede denkbeeld, hetwelk in het plan ligt opgesloten, niet beter is opgelost.

De achitectuur is zwak; de koepel houdt geen verband met den plattegrond.

Het teekenwerk is wat vluchtig behandeld.

„*Hoop doet leven*". Het plan is niet voldoende bestudeerd en wat al te gemakkelijk behandeld. De ligging der groote eetzaal is niet gunstig, de toegang daartoe onvoldoende, ook al doordat de gang zeer spaarzaam is verlicht.

Daarbij is er geen evenwicht in plan en opbouw, daar de massagroepeering in het midden de belangrijkste lokalen doet vermoeden.

De afzonderlijke geveltraveeën zijn niet onverdienstelijk, maar het geheel mist eenheid.

Het teekenwerk is verdienstelijk.

„*Zeerust.*" Het plan is niet beknopt genoeg, de vertrekken liggen te ver uit elkaar.

Er is in het evenwicht der groepeering van de verschillende belangrijke ruimten veel verdienstelijks.

Dit vertoont zich ook in de massagroepeering.

Toch is er geen eenheid in het détail, hetgeen daarom bijzonder jammer is.

Het teekenwerk is goed, de perspectief minder.

„*Oog in 't zeil,*" heeft een verbrokkelde plattegrond. Er is geen evenwicht ten opzichte van de middenas. Dit wreekt zich overal; gangen die geen licht hebben, logeervertrekken van ongunstigen vorm enz.

De eetzaal heeft geen dienstvertrek.

De architectuur, ofschoon op enkele plaatsen veel verdienste bezittend, is als geheel veel te onrustig en zeker voor gebouw aan zee niet passend.

Het teekenwerk heeft verdienste.

„*Beach.*" De verdienste van dit plan ligt in de beknoptheid. De verschillende zalen en vertrekken zijn goed gedisponeerd.

De architectuur heeft vreemde elementen, maar vertoont toch eenheid; het teekenwerk is zeer vlot.

„*Neptunus*". Er ontbreekt bij dit ontwerp een perspectivische schets, zoodat het niet voldoet aan het programma.

Het is echter het beste ontwerp, principieel van plan, met een goede dispositie der verschillende vertrekken onderling.

Ook de architectuur vertoont zeer goede kwaliteiten, al zijn de détails misschien wat zwaar.

Het teekenwerk is, alhoewel wat haastig gedaan, zeer goed.

De conclusie is om aan het ontwerp »Neptunus« het geld van den eersten prijs toe te kennen, omdat wegens het ontbreken van de perspectief de eerste prijs niet kan worden toegekend. De tweede prijs komt dan aan het ontwerp »Beach« toe.

PRIJSVRAAG HET BOUWBLOK.

Ingekomen één antwoord onder motto »Zonder Arbeid is inspiratie niets«.

Ter opzichte der indeeling kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt.

De binnentrap kan gunstiger zijn gelegen, in verband met de verbinding in de woning, die op de 2 bovenste verdiepingen te wenschen overlaat, omdat deze tusschen voor- en achtervertrek over de gemeenschappelijke gang moet plaats hebben.

De buitentrap is vanwege het uitkijken in de benedenwoning hinderlijk. Dit zou te verhelpen zijn, door den gevel nog iets meer naar achteren te plaatsen, waardoor de trap andersom geplaatst zou kunnen worden.

De geheele studie is overigens zeer verdienstelijk, ook wat de geveloplossing betreft, zoodat, aangenomen dat dit werk voor *f* 8.50 per M³. kan worden gemaakt, door de jury wordt voorgesteld, daaraan den prijs toe te kennen,

PRIJSVAAG DIPLOMA.

Ingekomen 2 antwoorden onder de motto's

»∧« en »St. Nicolaas«.

De beide antwoorden voldoen niet aan de te verwachten eischen.

Dat onder motto »∧« is niet goed te lezen, zoodat dit ontwerp dadelijk wegviel.

Motto »St. Nicolaas« is wel verdienstelijk geteekend; maar de compositie is daarmee niet in overeenstemming, daar deze geen eenheid vertoont en ook als kleurverdeeling niet geheel is geslaagd.

De jury stelt daarom voor de geldelijke belooning wèl, het diploma echter niet toe te kennen, zoodat het ook niet voor uitvoering kan worden aanbevolen.

PRIJSVRAAG EEREPOORT.

Ingekomen één antwoord, onder motto: »Och waren er toch kaboutertjes nog«, hetwelk echter wordt geacht niet voor eene bekroning in aanmerking te komen.

Namens de Jury,
H. P. BERLAGE NZN.

Bij opening van de naambrieven blijkt, dat het motto »Neptunus« is van den heer B. van den Nieuwen-Amstel Jr., Droogbak 1, te Amsterdam,

het motto »Beach« van den heer M. de Klerk, Amstel 151, te Amsterdam,

het motto »Zonder Arbeid is Inspiratie niets« van den heer Ph. J. Hamers, Paul Krugerstraat 19, te Watergraafsmeer, en

het motto »St. Nicolaas« van den heer W. Bogtman, Schouwtjeslaan 72, Haarlem.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 10. Officieel Gedeelte. Vergadering der Afdeeling Amsterdam van de M. t. b. d. B. van 28 Febr. 1910.

Meer lucht, met afbeeldingen.

Het streven naar een gezonde landelijke bouwkunst, naar het Duitsch van Peter Georg Saxen III. (Slot).

Uitkeering van loon aan den werkman bij verhindering om te werken.

Ingezonden stukken. Wederwoord: Heimathschutz.

ARCHITECTURA No. 10. Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Rapport der Jury betreffende de prijsvragen, uitgeschreven in het jaar 1909. — Verslag der 1274ste Gewone Ledenvergadering van 2 Maart 1910.

Populaire Voordrachten.

Afdeelingen en Clubs.

Het buitenverblijf van den heer Bunge in den Aerdenhout, door Theo Rueter, met een naschrift der Redactie.

DE BOUWWERELD No. 10. Het kasteel van Breda, de gerestaureerde binnenpoort, door Arch. H. W. Venker, Leeraar K. M. A., met afbeelding.

De bescherming van hout bij brand.

Beschouwingen omtrent de Vierde Afdeeling der Algemeene Voorschriften van Prof. Van der Kloes (Slot).

Fabriksbouw. Boekbeschouwing met afbeelding.

DE INGENIEUR No. 10. De tweede watertoren van de Leidsche Duinwater-Maatschappij aan den Hoogen Rijndijk te Leiden. Voordracht gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde op 20 November 1909 door W. C. van Manen, met afbeeldingen.

Over de lengte der Cubeosche staaf, door H. Freijdanck Oesinger c. i., met afbeeldingen.

Waterleidingplannen, door P. Bakker Schut c. i.

Internationaal Congres voor mijnen, metallurgie, toegepaste mechanica en geologie te Düsseldorf.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het K. I. v. I. van 26 Februari 1910.

Ingezonden stukken. Zijn electrische motorrijtuigen dan ook linksch? door T. J. W. van Rossum c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD R. v. T. No. 9. Mededeelingen. — Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Wegen (Slot).

DE AANNEMER No. 10. Verplichtingen en tekortkomingen van den Besteder.

Beroepsziekten.

Nederlandsche aannemers voor Oost-Indische openbare werken.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam VIII.

Afdeelingsverslagen. Dordrecht 26 Januari 1910. — Rotterdam, jaarvergadering 3 Maart 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 36. Baksteenfabricage en 30 tot 50 pct. zuivere winst. — Nieuwe bouwstoffen en wijzen van bouwen. — Aanvaarding bij koop. — Het sinteringsproces. — Het aanstrijken van stookkanalen van ringovens. — Vuurvast materiaal. — Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken. — Middel tegen verwering der steensoorten.

Varia.

NEDERLANDSCHE STEENKOLEN.

In een onlangs gehouden vergadering van de Vereeniging voor voortgezet Handelsonderwijs te Amsterdam heeft mr. W. A. J. M. van Waterschoot van der Gracht een voordracht gehouden over: Nederlandsche steenkolen en hun economisch belang.

In het eerste gedeelte zijner rede stelde spr. in het licht, wat de steenkool voor handel en industrie beteekent, en in het bijzonder welk het belang is van het al of niet aanwezig zijn daarvan in den eigen bodem. Nederland genoot tot dusverre nog mede van den uitstralenden rijkdom van België en vooral van Westfalen, die het transport langs onze groote rivieren zoozeer deed toenemen, en den grooten transithandel van onze havens: Rotterdam en Amsterdam steeds doet klimmen, terwijl de betrekkelijke nabijheid der kolenvelden zekere lichte industrieën, met name de textielnijverheid, kon doen bloeien. De grootindustrie echter, die zware en massale grondstoffen verbruikt, vooral de ruwijzerindustrie, bleef buiten de grenzen, niettegenstaande een zeer groot deel der in Westfalen verwerkte ijzerertsen in Nederlandsche havens binnenkomt. In den allerlaatsten tijd wordt deze samentrekking der industrie naar de kolenvelden nog om andere redenen steeds meer geaccentueerd; men is er op uit den volstrekt niet onuitputtelijken steenkolenvoorraad zoo economisch mogelijk te verbranden, en zooveel mogelijk kracht er aan te onttrekken. Veel wat vroeger ongebruikt verkwist werd, wordt thans omgezet in electrischen stroom, die naar alle kanten, in steeds stijgende mate, van de kolenvelden uit naar den omtrek geleid wordt, waardoor weder tal van speciale bedrijven worden aangelokt. Dit verbranden der kolen aan de mijnen zelve en het voortleiden van de gewonnen electrische energie langs een dunnen draad is zooveel voordeeliger dan het vervoeren der zware kolen in eindeloos lange treinen, dat deze nieuwste methode zeker op steeds grootere schaal in de toekomst zal worden toegepast.

De rayon van actie wordt daardoor zeer zeker grooter, maar even zeker is het, dat de industrie en, nog meer dan vroeger, dan naar de onmiddellijke nabijheid der kolenvelden zal worden getrokken, of liever naar de groote rivieren in de onmiddellijke nabijheid van kolenvelden.

Nederland gaat thans behooren tot de landen die zelf steenkolen produceeren en de groote steenkolenvelden die duizenden hectaren bedekken, liggen bovendien langs de Maas, een groote rivier dus, die slechts op een kloek besluit en betrekkelijk weinig geld wacht om een der grootste verkeersaderen te worden naar de zee, die den grooten stroom van rijkdommen kan aftappen, welke tusschen Rotterdam en Westfalen vloeit.

In de beide volgende gedeelten gaf spr. eerst in het kort een overzicht van de verschillende hoofdkolensoorten die de handel onderscheidt en van de verschillende bedrijven, waarvoor deze verschillende soorten gevraagd worden, om daarna de vraag te bespreken hoevele kolen van welke soorten wij in Nederland hebben liggen, wat onze Nederlandsche mijnindustrie nu reeds beteekent en wat zij binnen enkele jaren beteekenen zal.

Omtrent den kolenrijkdom in Zuid-Limburg merkte spr. op dat deze zeer belangrijk is. Schier overal wijzen de boringen en mijnwerken op eene dichte opeenvolging van dikke kolenlagen, waarvan vele de ongewone dikte van meer dan twee meter bereiken; op de mijn Laura komt zelfs een laag voor van meer dan drie meter. De kolenvoorraad is nog niet met juistheid te ramen, doch wij weten meer dan genoeg om te verklaren, dat wij hier te doen hebben met een betrekkelijk zeer ondiep gelegen en grootendeels rijk kolenveld, waar vele millioenen tonnen, zeker wel niet minder dan een milliard, voor ontginning gereed liggen; het kolenveld van de Peel ligt lang niet zoo ondiep als in Zuid-Limburg, gemiddeld 700 à 750 meter, hoewel er bij Vloodrop plekken zijn waar men reeds bij 450 M. de kolen bereikt. Verder naar het Noordwesten, bijv. te Helenaveen, wordt de diepte grooter. In beide gebieden bestaan de kolen uit half magere kolen, vetkolen en gaskolen. Het belangrijkste is het vetkolengebied om Kessel en Helden, dat door de Maas doorsneden wordt, waar bij circa 700 M. diepte een groote kolenrijkdom ligt en, nog voor men een diepte van 900 M. heeft te bereiken, niet minder dan 300 millioen ton kolen gedolven kunnen worden.

Het is dus met de diepte in Noord-Limburg volstrekt niet zoo vreeselijk gesteld als men nog vrij algemeen aanneemt; er is voor meer dan 100 à 150 jaren steenkool te delven zonder dat de diepte van 900 M. behoeft te worden overschreden, waarbij nog komt, dat de kolenrots wel eerst op 650 à 700 M. diepte begint, maar hetgeen daarboven ligt, het z.g. dekterrein, geenszins drijfzand is, maar in hoofdzaak vatse harde klei, mergel en krijt. Wij verwachten, zegt spr., dat bij Helden en Kessel niet dieper dan pl.m. 200 M. met de kostbare bevriesmethode behoeft gegaan te worden; daaronder werkt men in harden drogen grond. Het gevaar van het mijngas behoeft men hier zooals in Westfalen niet te duchten. In elk geval worden het in de Peel groote kostbare mijnen van hetzelfde soort als de nieuwste mijnen van het Ruhrkolenveld, mijnen dus, die berekend zijn op een productie van een millioen ton per jaar en die in Duitschland pl.m. 17 millioen mark kosten. Een voor-ontwerp voor een dergelijke groote mijn bij Kessel, onmiddellijk aan de tegen dien tijd, laat ons hopen, bevaarbare Maas, heeft spr. dan ook reeds in bewerking. Het is gebaseerd op aanbiedingen van de schachten die volledige garantie voor werken aanbieden.

Met een enkel woord herinnerde spr. aan het kolen- en zoutveld van Winterswijk, waar op een diepte van 450 W. een enorme steenzoutmassa aangetroffen is, die milliarden tonnen zout bevat. Op ruim duizend meter diepte zijn rijke kolenlagen onder het zout gevonden, doch tegelijkertijd wezen gegevens er op, dat in de onmiddellijke nabijheid diezelfde kolenlagen reeds op ongeveer 600 M. diepte zullen worden aangetroffen.

Wat de kolenproductie betreft, deelde spr. ten slotte mede, dat in het afgeloopen jaar het cijfer van een millioen ton bereikt is, ter waarde van zeven millioen gulden en dit betreft nog alleen de magere en halfmagere kool. Het meerendeel dier kolen gaat naar het buitenland wegens de moeilijkheid van het transport naar het centrum van ons land. In verband hiermede drong spr. nogmaals aan op bevaarbaarmaking van de Maas; het geheele plan kost niet meer dan een der vele groote mijnen, die langs de rivier kunnen worden aangelegd (zeven tot tien millioen gulden).

Spr. illustreerde zijn rede met eenige lichtbeelden.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— De chef van het bouwdepartement in Suriname heeft de volgende regeling gemaakt:

Ingeval zeker werk bij eene inschrijving niet aan een der inschrijvers wordt toegewezen, doch door het bouwdepartement zelf wordt uitgevoerd, wordt de ambtenaar, die de begrooting voor dat werk heeft gemaakt, met

de leiding daarvan belast. Zoo de raming wordt overschreden, komt dit ten laste van dezen ambtenaar.

Een vrij krasse maatregel is hier genomen, maar hij zal wel gewettigd zijn door de plaatselijke omstandigheden. In de kolonie althans schijnt men er nogal mede ingenomen en verwacht men dat hij er toe zal leiden, dat de begrootingen met meer zorg worden gemaakt. Opmerkelijk is het, dat steeds onaangenaamheden voor werkgever en aannemer voortvloeien bij de uitvoering van aanbestede werken, en dat de bedragen, waarvoor het bouwdepartement de meeste werken tot nu toe heeft toegewezen, steeds minder zijn geweest, dan de begrootingssom van dat departement en dat in eigen beheer uitgevoerde werken meestal de begrooting van het bouwdepartement hebben overschreden.

— Men bericht uit New-York aan de »N. Rott. Courant«, dat in een onlangs te Newark gehouden rede president Taft enkele mededeelingen over het Panamakanaal heeft gedaan. Zoo zeide hij, dat men aanvankelijk de aanlegkosten op 139.700.000 dollar had geraamd, doch dat de laatste raming reeds tot 297.000.000 dollar was gestegen, een vermeerdering derhalve van 157.300.000 dollar boven de oorspronkelijke raming. Als oorzaken van deze stijging noemt de president allereerst de belangrijke stijging, zoowel in den prijs van materialen als van de arbeidsloonen welke er heeft plaats gevonden sedert 1904, toen die eerste schatting werd gemaakt. Ten tweede is het kanaal op sommige gedeelten veel breeder gegraven dan men zich in 1904 voorstelde. Door dit laatste krijgt het kanaal voldoende breedte om steeds een onafgebroken verkeer in beide richtingen te doen plaats vinden, daar de grootste schepen zeer gemakkelijk elkaar zullen kunnen voorbijgaan. Ook is het noodig geweest het plan voor aanleg van het kanaal-gedeelte aan de zijde van den grooten Oceaan belangrijk te wijzigen. In plaats van een groot meer aldaar, met sluizen bij de baai van Panama, zal thans het kanaal vier mijlen op het zeepeil het land inloopen, en zullen eerst daar de sluizen worden gebouwd. Zoodoende komen deze sluizen buiten het bereik van eventueel vijandelijk geschutvuur van uit den Grooten Oceaan. Deze en andere wijzigingen hebben de kosten zeer belangrijk doen stijgen. Ook zijn voor drooglegging en andere werken in het belang van de gezondheid groote sommen uitgegeven, en is als gevolg daarvan de Panamakanaal-strook zeer voornitgegaan wat levensvoorwaarden betreft.

BINNENLAND.

Amsterdam. Naar wij vernemen, is aan het departement van waterstaat een zeer belangrijke verbouwing in voorbereiding van de spoorbanen rond het oostelijk deel van de gemeente Amsterdam

Deze verbouwing, met enkele wijzigingen gelijk aan die, welke indertijd door de staatscommissie voor het ontwerpen van een verbetering van den spoorwegtoestand rond de hoofdstad geprojecteerd zijn, komt in hoofdzaak hierop neer, dat de sporen, welke thans over den beganen grond loopen, op een viaduct worden gelegd, gelijk b.v. in Rotterdam geschied is.

Een reusachtige viaduct zal dus rond het oostelijk deel der stad worden gebouwd, ongeveer langs den weg, waar thans reeds de spoorbanen loopen. In verband daarmee zal aan de zuidzijde een hoog station worden gebouwd, gelijk in Rotterdam het Beursstation, maar dan beter, meer naar de eischen des tijds ingericht, en zal het Weesperpoortstation vermoedelijk verdwijnen

De bedoeling is, dat de werken zullen worden uitgevoerd door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, en voor rekening van het rijk, terwijl de gemeente Amsterdam voor een deel in de kosten zal bijdragen.

Reeds zijn tusschen de regeering en het gemeente-bestuur van Amsterdam onderhandelingen gevoerd over de financieele zijde van de zaak, welke tot een bevredigend resultaat hebben geleid. (Tel.)

— Wegens een verschil met de hoogere autoriteiten, verklaarden B. en W. van Sloten in den Raad, dat zij niet langer de verantwoordelijkheid willen dragen in bouw-kwesties, indien zij niet, behalve door den tegenwoordigen opzichter, werden ter zijde gestaan door een wetenschappelijk ontwikkeld en technisch onderlegd bouwkundige. De Raad echter was van oordeel, dat de tegenwoordige opzichter te weinig verdiende en te weinig tijd heeft om van zijn bekwaamheden blijk te geven; en met 9 tegen 1 stem, die van wethouder Beem, werd het voorstel tot het instellen van de betrekking van gemeente-architect verworpen. Hierna werd de jaarwedde van den bouwopzichter verhoogd van f 750 tot f 900, en besloten, hem een onder-opzichter toe te voegen, wiens wedde werd bepaald op f 650.

— Sinds gerumen tijd werd niets meer gehoord omtrent het geschil tusschen de gemeente en den heer Derkinderen over de uitvoering van de muurschilderingen in de Beurs. Naar wij vernemen, houdt dit verband met de pogingen van de rechtsgeleerde raadslieden der beide partijen, den stadsadvocaat mr. J. Kappeijne van de Coppello en mr. C. Giltay Veth, om de zaak in der minne te schikken.

's-Gravenhage. Onlangs werd in de Eerste Kamer door dr. Vermeulen in een gedocumenteerde rede gewezen op het groote gewicht der wettelijke bescherming van onze monumenten. Hij bracht daarbij ter sprake dat door den Oudheidkundigen Bond een commissie was benoemd ter bestudeering van dat onderwerp.

De „Residentiebode" verneemt thans, dat het rapport dier commissie dezer dagen is ingekomen en in het Bulletin van genoemden Bond zal verschijnen.

Haarlem. In de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid is de tentoonstelling van Indische krissen met het prachtige pamor smeedwerk, die door den heer L. P. Bédier de Prairie ter expositie werden afgestaan, geopend, terwijl in een der zalen eene kleine verzameling emailwerken, vervaardigd door mejuffrouw Pregitze Ingerslev uit Kopenhagen, leerares in het emailleeren aan de aan het Museum verbonden school, te bezichtigen is.

Schiedam. Naar wij vernemen, zal binnen niet al te lang tijdsverloop tot den bouw van een nieuw station worden overgegaan. De plannen van dien bouw, door de H. IJ. S. M. gemaakt, moeten reeds geheel gereed zijn, en wachten nog slechts op de ministrieele goedkeuring.

Zijn wij wel ingelicht, dan zal, naar deze plannen, het nieuwe gebouw verrijzen op de plaats, waar thans de goederenloods staat, dus schuin tegenover het tegenwoordige station, naar de zijde van den Overschieschen straatweg.

Het geheele rangeerterrein zal aan de zijde van Rotterdam komen te liggen Voorts zal er een dubbel perron komen, onderling verbonden door een tunnel

Aan het station zal niet, zooals het thans is, een voorgebouw zijn, maar het zal door een tunnel van de zijde van den Overschieschen weg te bereiken zijn. (Sch. Ct.)

Groningen. In de raadsvergadering van 19 Februari j.l. werd door den Voorzitter medegedeeld, dat volgens berekening van den Directeur der Gemeentewerken, de uitvoering van een volledig rioolstelsel f 1.640.000 zal moeten kosten. Door den Directeur wordt daarbij gezegd, dat bij de uitvoering vele moeilijkheden te overwinnen zullen zijn en zij jaren tijd zal kosten, zoodat B. en W. geen toezegging kunnen doen, dat de Centrale rioleering, zooals door een der raadsleden gewenscht werd, met den meesten spoed zou worden ter hand genomen.

De voordracht tot het toelaten van beerputten werd vervolgens aangenomen met dien verstande, dat de vergunning tot het hebben van beerputten een tijdelijk karakter zal dragen.

Brielle. Nu de restauratie van den toren der Sint-Catharinakerk voltooid geraakt, heeft men het oog gevestigd op een ander antiek bouwwerk, dat in vervallen toestand verkeert en waardig is hersteld te worden, namelijk de monumentale Pomp, welke zich op het midden van een aardig pleintje verheft — beide voorkomende op een teekening van C. Springer uit het laatst der 18e eeuw — welker waardige restauratie gelukkig nu verzekerd is door een flinke subsidie vanwege het Rijk.

In katholieke kringen heerschte tot voor eenige jaren de overlevering dat de H. Martelaren van Gorcum zich in processie rond deze Pomp bewogen zouden hebben, waarom enkele bedevaartgangers dit monument bezochten. Het zou dan om de Welle of Welleput moeten zijn geweest, waarop eerst na het jaar 1572 de Pomp werd opgericht. De Pomp zelf toch draagt het opschrift 1590. Dit is echter ook al weer niet het jaar der stichting. Een resolutie toch van de regeering der stad zegt op 8 Mei 1614 „dat men sal maecken een Pomp opde plaetse Welle int midden vant Pleijn tot cieraet vande stadt".

Tot „cieraet vande stadt" diende dit eertijds zeker fraaie monument in den laatsten tijd zeker niet meer. De mooie zandsteenen leeuwekoppen waren door den tijd uitgesleten en — natuurlijk! — met een verflaag overdekt. Zelfs hadden bij een der laatste nationale feesten eenige warme vaderlanders de bevlieging om ze met oranjeverf in te smeren, waardoor het staande leeuwtje bovenop in de verte precies op een gepelde garnaal geleek. Ook zegt men, dat de buurvrouwen er lustig de matten tegen uitklopten. Dat was zoo erg gemakkelijk. Misschien kan voortaan dit tegen een hek geschieden, dat men zeker wel om het gerestaureerde kunstwerk zal plaatsen, hetwelk door een of ander opschrift nu wel eens meteen een herinnering mocht worden aan den verschoppeling van land en stad, den timmerman Rochus Meewiszoon, die vlak in de nabijheid woonde. Hij stierf in het jaar 1610, dus juist 300 jaar geleden.

Personalia.

— De heer J. Willekens, werktuigkundig ingenieur, adjunct-directeur der gasfabriek te Tilburg, is benoemd tot directeur der gasfabriek te Eindhoven.

— Burg. en Weth. van Baarn hebben op advies van de gascommissie den Gemeenteraad voorgesteld den heer P. J. Groenendaal, opzichter der gasfabriek, voor den tijd van één jaar te benoemen tot waarnemend directeur der fabriek ter tijdelijke voorziening in de vacature door het eervol ontslag aan den heer H. E. Hoegsma.

— Tot plaatsvervanger van den vertrokken hoofdopzichter J. H. Perk der Ned. Heide-Maatschappij is benoemd de heer W. A. Salm, te Ommen.

— Tot waterbouwkundige van het heemraadschap van de Mark en Dinkel (N.-Br.) is benoemd de heer J. W. Burgers, te Stampersgat.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur of technisch ontwikkeld man, met grondige kennis der moderne talen en lange ondervinding van handelszaken, bij de firma Wijnmalen & Hausmann, Rotterdam. Brieven te adresseeren Schiekade W.Z. 75. (1)

— Leeraar voor Timmeren, en Leeraar voor Smeden, aan de Ambachtsschool te Heerenveen, ieder op een salaris van f 850 per jaar, benevens pensioenverzekering. Stukken vóór 15 Maart 1910 bij den Directeur P. Blom, te Heerenveen. (1)

— Constructeur-Teekenaar, met ervaring van Gasmotoren, aan de Deventer IJzergieterij en Machinefabriek voorheen J. L. Nering Bögel & Co., te Deventer, tegen April a.s. (1)

— Chef-Monteur aan de Electrische Centrale te Gouda, aanvangssalaris f 800, pensioenstorting van 5 pCt. Stukken voor 15 Maart 1910 aan den Adj.-Directeur der Gemeente-Lichtfabrieken. (1)

— Teekenaar-Boekhouder op een kleine machinefabriek, bekend met Duitsch. Br. onder letter V 1763, bureau »Vraag en Aanbod« Deventer. (1)

— Chef voor een hoogspanning-centrale, licht en kracht. Br. onder letter V 1771, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer (1)

— Dagelijksch Opzichter bij den bouw van eene School van de Gemeente Lochem, tegen 1 of 15 April, salaris f 80 per maand.
Stukken aan den Burgemeester vóór 14 Maart a.s.
Tegen 1 Augustus komt tevens vacant de betrekking van Gemeente-Opzichter, waarvoor nadere oproeping zal geschieden. (1)

— Bouwkundig Opzichter, direct voor plm 3 maanden. Aanbiedingen aan J. Scheele, Architect te Ter Neuzen. (1)

— 2 Leeraren in de Wis- en Natuurkunde (M. O.); diploma civiel-ingenieur strekt tot aanbeveling.
Een Leeraar in de Bouwkunde met artistieke ontwikkeling.
Een Leeraar in de Bouwkunde, constructie en uitvoering. Allen aan de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.
Aanvangsjaarwedde f 2500.—. Sollicitatiestukken vóór 15 April e.k. aan het adres van den Directeur, Schoolstraat 10, Utrecht. (1)

— Amanuensis aan de bibliotheek der Technische Hoogeschool te Delft tegen 1 Mei of eerder, salaris f 800, dat tot f 1000 kan klimmen. Vereischten: eenige kennis van de moderne talen en administratie. Aanmelding schriftelijk vóór 1 April bij den bibliothecaris. (1)

— Ingenieurs in Indië. — Ter benoeming tot adspirant-ingenieur bij den dienst der Staatsspoorwegen in Ned.-Indië en tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken daar te lande worden gevraagd civiele ingenieurs, in het bezit van het diploma bedoeld bij art. 118 der Hooger-onderwijswet (St.bl. 1905, No. 181).
Zij, die voor plantsing in aanmerking wenschen te komen, behooren zich vóór 1 April a.s., bij gezegeld adres, te wenden tot het departement van koloniën, te 's-Gravenhage.
Bij hunne requesten moeten de sollicitanten overleggen de stukken vermeld in de St.-Ct. No. 56.
In het adres moet worden vermeld of de candidaat gehuwd is en c.q. het aantal zijner kinderen.
Aan de uitzending zijn verbonden: a. overtocht voor gouvernement-rekening als passagier der 1e klasse, c.q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting, ten bedrage van f 1500; c. eene voorloopige bezoldiging van f 150 's maands, ingaande met den dag van inscheping tot dien dag, waarop het activiteits-tractement ingaat.
De verbintenis is voor vijf jaren.
De bezoldiging van een adspirant-ingenieur bij den dienst der Staatsspoorwegen en van een adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken bedraagt f 250 's maands. Na twee jaren dienst in dien rang worden zij bij voldoende geschiktheid en goede plichtsbetrachting bevorderd tot ingenieur, op eene bezoldiging van f 350 's maands, welke door periodieke verhoogingen tot f 1000 's maands kan stijgen.
Bijzonderheden betreffende pensioen, enz. vindt men eveneens in de St. Ct. No. 56. (1)

— Onderbaas voor Ned. Oost-Indië, bekend met kademuren, leeftijd 25—45 jaar. Adres onder No. 41188 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Onderwijzer voor Smeden, Bankwerken en Vakteekenen; Onderwijzer voor Vuurwerk, Plaatwerk en Vakteekenen, beiden aan de Ambachtsschool te Winterswijk. Aanvangssalaris f 800.—, benevens f 200.— bij aanstelling aan de Winteravondschool. Sollicitaties vóór 21 Maart 1910 bij den Directeur der School. (1)

— Architect, met artistieken aanleg, op een groot architecten-bureau in een der hoofdsteden van Nederland, vooral voor inwendige decoratie (Diploma Bouwk- en Civiel Ingenieur aanbeveling). Brieven onder No. 137 aan de N.V. H. A. Kramers & Zn's Boekhandel. (2)

— Opzichter in een Fabriek van Houtbewerking. Br. no. 18649 aan de »Prov. N.Br. en 's-Hertogenbossche Courant«. (2)

— Hoofdopzichter bij de Gemeentewerken van Enschedé, jaarwedde f 1500.—, welke elke 2 jaar met f 100.— verhoogd kan worden tot f 2000.—. Sollicitatiën op zegel, zonder getuigschriften of teekeningen, vóór 14 Maart bij den Burgemeester. (2)

— Bouwkundig Opzichter voor tijdelijk werk, aan eene fabriek in Noord-Brabant. Brieven met afschrift van getuigschriften, onder No. 18252, aan het Alg. Zuid-Holl. Adv.-Bur. C. Brouwer, D. Bierkade 31, 's-Gravenhage. (2)

— Ontwikkeld Persoon op een Technisch Bureau in het centrum des lands, voor Administratie- en Rekenwerk en Correspondentie. Salaris f 60 per maand met uitzicht op verhooging. Aanbiedingen onder lett. N, aan Valkhoff's Hofboekh. te Amersfoort. (2)

Dienstaanbiedingen

Informatie-Bureau van den Bond van Technici.
Ruyschstraat 94, Amsterdam.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

26	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 125 p.m.
12	Bouwk. Opz-uitv.	24—50 j.,	f 70—f 125 »
21	Bouwk. Teek.	23—44 j.,	f 60—f 125 »
7	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 40—f 60 »
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—22 j.,	f 40—f 60 »
11	Waterb. Opz.-teek.	24—50 j.,	f 60—f 110 »
6	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 40—f 55 »
5	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 150 »
4	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 150 »
3	Werkt. Teek.-constr.	31—36 j.,	f 100—f 120 »
1	Machine-teek.	23 j.,	f 60 »
4	Aank. Machine-teek.	19—22 j.,	f 35—f 55 »
7	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150 »
6	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100 »
3	Electrotechn. Teek.	21—35 j.,	f 55—f 90 »
1	Werkmeester Modelmakerij en Gieterij	44 j.,	f 100 »
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teek.-instrumentmaker	20 j.,	f 55 »

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen.

Firma A. D. Ouwejan & Zn.
Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders
Boerensteiger 6, Rotterdam.
SPECIALITEIT IN:
Sulfaat Saturators,
voor ZWAVELZURE AMMONIAK.
Oudste adres in Nederland.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 14 MAART.

MAASTRICHT 10.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het lokaal van het prov. bestuur: het aanbrengen en inwalsen eener deklaag van basaltslag met bijk. werken op den Rijksweg van Maastricht naar Nijmegen onder de gemeenten Gennep, Ottersum en Mook in de prov. Limburg, raming f 15000; het bestek no. 60 ligt na 28 Febr. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Keurenaer te Maastricht en voorts op het bureel van den ingenieur Doijer te Roermond en bij den opzichter Kerkhof te Gennep; de nota van inl. ligt op 7 Maart 1910 ter inzage op het bureel van den ingen. Doijer te Roermond.

AMERSFOORT 2 ure. — Het heemraadschap De Rivier de Eem in het secretariegebouw: het gedeeltelijk afbreken van de Groote Schotbalksluis buiten de Groote Koppelpoort te Amersfoort en het aldaar bouwen van een dubbele Stoney-sluis, met bijbehoorende werken.

AMSTERDAM 12 ure. — Het gemeentebestuur: het rioleeren van de wegbanen ten zuiden van den Zeeburgerdijk met bijkomende werken.

LEIDEN 11.30 ure. — Het gemeentebestuur bestek no. 17: het uitvoeren van fundeerings-, rioleerings-, grond- en bestratings-werken in verband met het overdekken van het Kort Rapenburg in 1 perc.

WASSENAAR 10.30 ure. — Het gemeentebestuur: het verdiepen van eenige gedeelten van de Zijl- en Veenwatering en van de Schulpsloot in 4 perc.

DORDRECHT 11.30 ure. — De genie bij L. van Dongen, bestek No. 66: het één-jarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken te Dordrecht; raming f 3365.

HENGELO 4 ure. — De architect W. Elzinga bij J. Eulderink: het bouwen van 2 woonhuizen aan de Reitzstraat; bestek à f 1.50. Aanw. den dag der besteding ten 9.30 ure.

LOCHEM 12 ure. — Het gemeente-bestuur: het verstraten van de Walderstraat, Markt en gedeelte Bierstraat.

TEGELEN 5 ure. — De architect C. Franssen te Roermond: het verbouwen en vergrooten van de R.-K. bijzondere school der zusters met woning; bestek à f 3.

DINSDAG 15 MAART

HILLEGERSBERG 1 ure. — De bouwk. B. Buurman Azn. te Bergschenhoek in het cafe-restaurant Het wapen van Holland, bestek no. 32: het geheel afbreken en weder opbouwen van de bouwmanswoning met stallen no. 7 (W. van Dijk) te Bleiswijk, alsmede het afbreken en weder opbouwen van een landbouwschuur en het verbouwen van den stal aan de woning no. 6 (J. Uitdenbogerd) te Bleiswijk.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**
„DE Nederlanden" van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Retoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f **4.000.000,00**
Reservefonds ult. 1908 . . . . » **1.374.077,58**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908 » **155.388,58**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908 » **34.314.868,07**
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

HOOFDDORP 1 ure. — De heer D. den Dekker te Andel in het Beurshotel: het bouwen van eene kapitale schuur met bijbehoorende werken op een hofstede aan den Aalsmeerderweg, sectie F. F.

ROTTERDAM 2.30 ure. — De Mij. tot expl. van S.S. in het station Delftsche poort bestek AC: het uitvoeren van onderhoudswerken aan gebouwen, kunstwerken enz., gelegen in den spoorweg Rotterdam-Rosendaal, Moerdijk-Breda en Lage Zwaluwe-Vlijmen in 8 perc.

DONDERDAG 17 MAART.

ALBLASSERDAM 11.15 ure. — Het gem.-bestuur: het bouwen van 2 lokalen aan de openbare school no. 1 en het verbouwen van de bestaanden, met al de bijkomende werken.

WERKENDAM 11 ure. — De ontv. der reg. en dom.: het bekaden van het bovendeel der Spieringplaat buiten den linker bandijk der Nieuwe Merwede onder Werkendam en het maken van een dijker en plasberm in de bekading; teek. ad f 1 te bekomen bij den besteder; inl. verstrekt de opziener der domeinen te Breda.

DINSDAG 22 MAART.

HEEMSTEDE 11 ure. — Het gem.-bestuur: het leggen van het buizennet, ter lengte van plm. 17 K.M., ten behoeve van eene waterleiding in die gemeente.

Antiquariaat van „De Opmerker".

BADON GUIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Stelkunct**. Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

MR. C. VOSMAER. **De kunst in het Daaglijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (f 1.90) . . . f 0.90

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

G. A. SCHOLTEN. **Werktuigkunde voor Ambachtslieden,** met 106 figuren. Eerste druk. Tiel 1901 (f 1.—) . . f 0.60

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . f 1.—

J. CLAUDEL. **Formules, Tables et Renseignements pratiques.** Aide-mémoire des Ingénieurs, des Architectes, etc. Paris 1857.
(Dit beroemde vademecum van 978 bladzijden tekst met 91 figuren en 3 uitslaande platen bevat. ofschoon oud, tal van gegevens, formules en tabellen, die tot heden hun waarde hebben behouden.)
Gebonden met lederen rug f 2.—

JULIUS NORDENBURG. **Die Ventilatoren und deren Anwendung auf praktische Zwecke.** Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen f 1.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 19 MAART 1910. No. 12.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

BORDEAUX.

(Met een plaat.)

Vele Nederlanders kennen Bordeaux, de derde havenstad, en een der voornaamste koopsteden van Frankrijk; er is zelfs een aantal Nederlanders gevestigd, maar in hoofdzaak behooren deze tot de handelskringen. Onze architecten komen betrekkelijk zelden dien kant uit en dit is jammer, want Bordeaux mag werkelijk een mooie stad worden genoemd, mooi gelegen aan de 500 Meter breede Garonne met een prachtige natuurlijke haven. Geen wonder dan ook, dat de Franschen aan de stad gaarne den naam geven van „la ville superbe".

Van de overzijde der rivier gezien levert zij een trotsch panorama op.

Bordeaux heeft in de geschiedenis van Frankrijk een belangrijke rol gespeeld. Reeds voor de Romeinen Gallië veroverden, had zich hier, op den linkeroever der Garonne, een Keltische volksstam nedergezet, die door handel en verkeer met andere volken tot welvaart en een zekere mate van beschaving was geraakt en zich vrij gemakkelijk schikte in de Romeinsche overheersching.

Keizer Hadrianus maakte Burdigala, zooals het toenmaals heette, tot de hoofdstad van de provincie Aquitanië, waaruit in de middeleeuwen het hertogdom Guienne ontstond. In de vijfde eeuw door de Gothen, in de zesde door de Franken en in de achtste door den Arabischen Kalif Abder-Rahman veroverd, werd Bordeaux door Karel den Grooten weder aan de ongeloovigen ontweldigd.

In 1154 kwam het hertogdom Guienne met Bordeaux aan de Engelsche Kroon en aan de driehonderdjarige heerschappij der Engelschen, die hierop volgde, dankt de stad evenals vele andere Fransche steden hare opkomst in de middeleeuwen. De Fransche adel verzette zich, waar zij kon, tegen de vreemde overheerschers en waren met hen voortdurend op voet van oorlog, maar de steden voeren wel bij dezen toestand en verwierven zich het eene privilege na het andere. Bordeaux breidde zich uit, de bevolking verdriedubbelde en de zeehandel kwam tot grooten bloei. Toen de zoon van Eduard III, bekend als de Zwarte Prins, in 1362 Guienne tot vorstendom bekwam, maakte hij Bordeaux tot zijn residentie en vestigde er een schitterend hof. Frankrijk heroverde langzamerhand alle Engelsche bezittingen in zijn gebied, maar Bordeaux bleef tot 1451 de Engelsche zijde houden. Toen moest de stad capituleeren en tot straf voor hare aanhankelijkheid aan het Engelsche gezag een tijdlang van hare stedelijke rechten afstand doen.

In de vijftiende en zestiende eeuw deelde de stad ruimschoots in de lotgevallen van Frankrijk, maar mocht zich onder de regeering van Lodewijk XIV in een hernieuwden opbloei verheugen. In 1681 besloot men er tot het oprichten van een standbeeld voor den „Roi Soleil", maar het duurde tot 1730 eer men begon met den aanleg der fundamenten voor dit monument op de place Royale, thans place de la Bource, en de onthulling vond eerst plaats in 1743.

Het monument was ontworpen door den architect Ange-Jacques Gabriel, het beeld was een werk van Lemoine. In 1793 werd het monument vernield en het brons van het beeld gebruikt, om er munt uit te slaan.

De belangrijkste uitbreiding en verfraaiing verkreeg Bordeaux echter onder de regeering van Lodewijk XV en daarbij heeft zich de toenmalige intendant der provincie Guienne, Tourny, bijzonder verdienstelijk gemaakt. Deze liet van 1743 tot 1757 de prachtige pleinen in het hart der stad en de breede, daarvan uitgaande straten aanleggen, waaraan gebouwen voor de prefectuur, academie, baden, theater, bank, enz. verrezen van een weelderige architectuur, die aan dit stadsgedeelte, dat thans het centrum van Bordeaux vormt, een zeer monumentaal karakter verleenen. Niet weinig werd dit in later tijd nog verhoogd door den aanleg der kolossale „Place des Quinconces", een plein, dat zich met een breedte van ruim 400 Meters opent aan de quai Louis XVIII, waarvan het middengedeelte terrasgewijze 2 Meter verhoogd en aan de stadszijde halfrond afgesloten is. Dit terras wordt geflankeerd door twee kolossale zuilen, met scheepsstevens versierd, die dienst doen als vuurtorens voor de haven. Plein en terras zijn grootendeels met boomen beplant, waartusschen de standbeelden van Montesquieu en Montaigne verrijzen. Ter plaatse, waar zich nu dit plein bevindt, stond eertijds het kasteel Trompette, gebouwd tot meerdere bescherming der stad, toen Lodewijk XI haar tot zetel van het Parlement gemaakt had. Dit kasteel werd onder Lodewijk XIV door Vauban herschapen in een meer moderne citadel, waarvan echter thans alle sporen verdwenen zijn.

Uit den Romeinschen bloeitijd van Bordeaux is niet veel aan monumenten overgebleven, en verdient alleen vermelding het zoogenaamde paleis van Gallienus, eigenlijk een fragment van een amphitheater uit den tijd van genoemden Keizer, dus van ongeveer 260 n. C. Het metselwerk afwisselend uit lagen baksteen en breuksteen in een weinig zorgvuldig verband. Tot in het laatst der dertiende eeuw moet het amphitheater nog vrijwel in zijn geheel gebleven zijn, thans is er, behalve brokstukken, nog slechts een enkele poortingang in de rue du Colysée van over.

Beter bewaard zijn eenige monumenten van het middeleeuwsche Bordeaux, waartoe in de eerste plaats behooren de kerken, waarop wij nader terugkomen, in de tweede plaats een paar karakteristieke poorten. De merkwaardigste is wel de op onze plaat afgebeelde „Porte de la Grosse Cloche" aan het einde van de rue St. James, zijwaarts tegen de kerk St. Eloi aangebouwd. Zij is een der vier poorten, welke toegang gaven tot het middeleeuwsche raadhuis, dat thans verdwenen is. De onderbouw moet nog gedeeltelijk uit de elfde eeuw stammen, de bovenbouw wordt door Viollet le Duc aan de veertiende eeuw toegeschreven, terwijl daaraan ook duidelijk enkele toevoegsels van later tijd te onderkennen zijn.

Aan de quai de Bourgogne staat, eveneens tusschen huizen ingebouwd, nog een poort „Porte du Caillou" of „Porte du Palais" geheeten, die met de door ons afgebeelde veel overeenkomst heeft, maar niet zooals deze als klokketoren is ingericht. De „Porte du Palais" was eenmaal de toegang tot het paleis der hertogen van Guienne, waar ook de Engelsche gouverneurs en het Parlement van Bordeaux zetelden. Ook dit paleis is overigens geheel verdwenen.

Eertijds stond boven deze poort in een thans ledige nis een beeld van Karel VIII, daar geplaatst, ter herinnering aan diens overwinning op de Italianen bij Fornovo.

(Slot volgt.)

Waterleidingplannen.

Slot. (Zie bladz. 85.)

Het zal niemand bevreemden, dat de voorstellen van de heeren Drost en Redelé, al werd er niet nader op ingegaan, in sommige kringen instemming hebben gevonden. Onzes inziens echter zou de verwezenlijking nogal op eenige bezwaren stuiten en blijft het vooralsnog de vraag of het gewenscht zou zijn zaken als waterleiding, verlichting, rioleering, uitbouw, stratenaanleg, enz. van kleine gemeenten tot voorwerpen van directe Staatszorg te maken, niet alleen wat ontwerp en aanleg betreft, maar zelfs de exploitatie, althans het op gang brengen daarvan.

Wij ontveinzen ons de moeilijkheden niet, waarvoor kleine gemeenten ten opzichte van verschillende eischen van den modernen tijd komen te staan, maar zien nog niet in, dat voor de oplossing daarvan nu een uit den aard der zaak omslachtig, langzaam en duur werkend Rijksbureau ingesteld zou moeten worden.

Veeleer komt het ons voor, dat hier een uitgebreid arbeidsveld voor onze ingenieurs min of meer braak ligt, omdat de bewerking niet zulke vruchten belooft als andere arbeid of een vaste betrekking in Rijks- of Gemeentedienst.

Wanneer echter Rijk of Provincie willen medewerken door het verleenen van subsidies, dan behoeft dit o. i. nog niet in zich te sluiten, dat die subsidies uitsluitend verleend worden voor werken van Rijkswege ontworpen en uitgevoerd.

Voor verscheidene particuliere bureaux zou hier voor een aantal jaren werk te vinden zijn; de Staat behoude zich alleen de contrôle daarop voor, wat betreft de degelijkheid der geleverde ontwerpen en de waarborgen voor een correcte en solide uitvoering daarvan, maar neme overigens het werk zelf den particulieren ingenieur niet uit handen. Dan bestaat er nog wel kans, voor een aantal ingenieurs, om als „consulting engineers", zooals men het in Engeland en Amerika noemt, op het hier bedoelde gebied, zich een aangenamen werkkring te scheppen, niet een misschien, waarmede men binnen tien jaren rijk kan worden, maar een die op den duur wellicht een goed bestaan kan opleveren.

Zij, die zich tot zulk een werkkring aangetrokken gevoelen, dienen echter te bedenken, dat het hier zaak is alleen als ontwerper, adviseerend en leidend technicus op te treden en zich niet in te laten met hetgeen in eenig opzicht zou gelijken op een commerciëele exploitatie der zaken, waarvan hier sprake is.

De heer Bakker Schut wijst er zeer terecht op, dat zoo iets in deze aangelegenheid beschouwd moet worden, als uit den booze te zijn, gelijk uit het vervolg van zijn artikel blijkt.

* * *

Er is alle aanleiding om deze zaak eens onder de oogen te zien, waar bij sommige der thans aanhangige waterleidingplannen een weg dreigt te worden ingeslagen, welke naar onze meening niet de juiste is.

Bij de Zuid-Bevelandsche plannen n.l. heeft een Duitsche firma in gasfabrieken en waterleidingen zich van den beginne af van de zaak meester gemaakt, in plaats dat men, zooals b.v. bij het West-Friesche plan terecht geschied is, door een bevoegd Nederlandsch deskundige een plan heeft doen opmaken, met de bedoeling om later de werken op de normale wijze uit te besteden. In het rapport van het Comité van het tot stand brengen van genoemde waterleiding (d.d. 26 October 1909) leest men dienaangaande:

Het zal u wel reeds bekend zijn welk aanbod ons was gedaan ter zake van het technische plan der ontworpen drinkwaterleiding. De firma C. Francke te Bremen heeft ons, den 28sten December 1908, aangeboden, op alleszins aannemelijke voorwaarden, te leveren een volledig ontwerp voor de gewenschte waterleiding, met een haar bindende opgave der prijzen, waarvoor zij bereid zou zijn het werk uit te voeren, mits daaromtrent binnen 2 jaren na de opgave met haar was overeengekomen. Ook al zien wij geenszins over het hoofd, dat dit aanbod door genoemde firma werd gedaan in haar eigenbelang, toch meenen wij een woord van lof niet achterwege te mogen laten voor den breeden blik, waarvan de aanbieding getuigde, en bovenal voor de wijze waarop zij werd gestand gedaan. Mocht aan genoemde firma de uitvoering van het werk niet worden opgedragen, dan behoeven aan haar slechts de kosten voor het opmaken der plannen te worden vergoed.

Deze wijze van de zaak aan te pakken, heeft o. i. drieërlei bezwaar. In de eerste plaats is het o. i. principieel onjuist het avant-project van een zoo omvangrijk werk reeds dadelijk in handen te geven van één firma; die later ook het werk zal uitvoeren; daardoor worden de functies van ontwerper, directie en aannemer in één hand vereenigd en loopt degene, voor wiens rekening het werk wordt uitgevoerd, het gevaar, dat hij geheel afhankelijk wordt van de firma, die hem op sleeptouw heeft genomen. In het onderhavig geval is dit nog in versterkte mate het gevai, doordat men heeft zorg gedragen, dat het voor prise d'eau bestemde terrein ook in handen van de betrokken firma is gekomen. Op het papier is men natuurlijk volkomen vrij om het werk later door anderen te doen uitvoeren; men heeft dan slechts te betalen de kosten van het ontwerp, van het onderzoek, van de proefboringen, enz. In de praktijk loopt die vrijheid natuurlijk op niets uit, omdat men wel begrijpt, dat, indien men de relatie verbreekt, de kosten van de plannen zoodanig zullen worden opgevijzeld, dat men beter doet op den eens ingeslagen weg voort te gaan. Maar buitendien zal men hiertoe niet licht komen, omdat degene, die het project heeft opgemaakt, tevens de praktische ervaring in de streek heeft opgedaan en over tal van gegevens beschikt, die in geval van conflict worden achtergehouden.

In de tweede plaats lijkt ons uit financieel oogpunt de ingeslagen weg niet de aangewezene. De firma verbindt zich om voor een door haar vastgestelden prijs het werk uit te voeren, mits het binnen 2 jaar aan haar wordt opgedragen. Elke gezonde concurrentie is op die wijze uitgesloten; de firma en zij alleen is 't, die den prijs bepaalt. Maar gesteld, dat de prijs op het oogenblik, dat de offerte gedaan wordt, scherp concurreerend is, wie garandeert, dat de prijs op het oogenblik van de gunning, twee jaar na de offerte, nog de juiste is? Zijn de materiaalprijzen, enz., gedaald, dan betaalt de naamlooze vennootschap te veel; geschiedt het omgekeerde, dan loopt men alle kans slecht werk te krijgen, doordat de contractant een werk moet opleveren voor een prijs, voor welken hij het onmogelijk kan maken.

Ons derde bezwaar betreft het feit, dat de contractante een Duitsche firma is. Het is moeilijk aan te nemen, dat een buitenlandsche firma nu juist de meest aangewezene zou zijn om een zoo specifiek Hollandsch werk te ontwerpen en uit te voeren. Maar afgezien daarvan nog, waarom is het noodig de Hollandsche ingenieurs, aannemers en industriëelen te passeeren om een Duitsche firma te pousseeren? Schrijver dezes is geen protectionnist, laat staan „gemoentelijk protectionnist", maar hier slaat de balans naar den anderen kant door: men gaat met de vreemde firma in zee en sluit Hollandsche mededinging à priori uit. Nu heeft men echter blijkbaar zien aankomen, dat tegen deze handelwijze bezwaar zou worden gemaakt. De bedoelde firma heeft sedert — zoo lezen wij in het bovenaangehaalde rapport — „den wensch kenbaar gemaakt", dat het werk aan een door haar aangewezen Nederlandsche vennootschap zou worden opgedragen. Maar.... deze vennootschap is, naar ons uit informatie bleek, een onderdeel van de Duitsche en is alleen als Hollandsche maatschappij opgezet om zoodoende als Nederlandsche industrie genoemd te kunnen worden. De juistheid hiervan blijkt ook uit de samenstelling van de directie. De mise- en scène is goed, maar de coulissen zijn wat doorzichtig!

Ten slotte willen wij nog wijzen op een eigenaardig verschijnsel in deze waterleiding-historie. Zoo lang het Rijks-advies-Bureau voor Watervoorziening, enz. er nog niet is, ligt het voor de hand, dat de gemeentebesturen en andere belanghebbenden, die waterleidingen tot stand wenschen te brengen, hun licht opsteken bij de betrokken Inspecteurs der Volksgezondheid. Al zullen deze ambtenaren uit den aard der zaak in den regel geen volledige projecten opmaken en uitwerken, toch kunnen zij met raad en daad steunen en van advies dienen, totdat de zaak in het goede spoor is geleid. En dit geschiedt ook geregeld, zooals blijken kan uit de verslagen van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid. In het geval van de Zuid-Bevelandsche waterleiding is echter de leidende en adviseerende persoonlijkheid niet geweest een inspecteur of hoofd-inspecteur, van dien tak van dienst, maar..... de Secretaris van den Centralen Gezondheidsraad. Of deze ambtenaar hier in zijn qualiteit optrad, is ons niet bekend. Was dit het geval, dan is dit feit al hoogst zonderling. Maar ook al geschiedde zulks niet, dan gaf zijn betrekking tot het Staatstoezicht op de Volksgezondheid zijn optreden in deze hygiënische aangelegenheid natuurlijk een, zoo niet officieel, dan toch officieus karakter. De vraag rijst: waarom aan dezen ambtenaren, de bemoeiingen in deze aangelegenheden werden tenaar, de bemoeiingen in deze aangelegenheid werden opopgedragen, of, zoo ze hem niet werden opgedagen, waarom bij meende de taak van de competente ambtenaren van zijn diensttak te moeten overnemen.

En ook bij andere waterleidingplannen schijnt hetzelfde te geschieden. Althans ook bij de plannen op Voorne en Putten, welke nog in het eerste stadium verkeeren, heeft genoemde ambtenaar zijn diensten verleend en wel, naar wij vernemen, in de eerste plaats door de hierboven bedoelde Duitsche firma met de betrokken plaatselijke autoriteiten, enz. in contact te brengen. Hetgeen wij boven als een minder gewenschte wijze van werken meenden te moeten qualificeeren, dreigt dus door de waterleiding-propaganda van dezen Regeeringsambtenaar te worden bevorderd.

Wij hopen, dat de Regeering èn door stelselmatige voorlichting bij het opmaken der plannen èn door subsidieering ten behoeve van de uitvoering van goede plannen, de watervoorziening in het dunner bevolkte gedeelte van ons land zal bevorderen. Maar tevens, dat zij dien steun alleen dan zal verleenen, wanneer waarborgen gegeven worden, dat de zaak ook uit economisch opzicht op de juiste wijze is aangevat.

P. BAKKER SCHUT, c. i.

* * *

De feiten, waarop de heer Bakker Schut hier wijst, verdienen zeker alleszins overweging, maar het is gemakkelijker dergelijke feiten aan te wijzen, dan de middelen aan de hand te doen, om ze te voorkomen en een betere wijze van behandeling dezer zaken te waarborgen.

Men kan het de actieve firma Carl Franche niet kwalijk nemen, dat zij gebruik maakt van het totaal gemis aan

activiteit bij Nederlandsche firma's op het gebied van gas- en waterleidingtechniek, om er zich hier te lande overal in te werken. Wie couranten leest kan weten, dat zij evengoed als in Brabant en Zeeland, ook in Friesland en Groningen werkzaam is. Het vraagstuk van de watervoorziening der kleinere gemeenten is niet eerst gisteren opgekomen, maar reeds een aantal jaren oud. In die jaren is er voor de Nederlandsche industrie ruimschoots tijd geweest, om er zich in te werken en er op in te richten en toch laat zij zich door de Duitsche, in eigen land, het gras voor de voeten wegmaaien.

De oorzaak hiervan moet waarschijnlijk daarin gezocht worden, dat de zaak den Nederlandschen industriëel niet voordeelig genoeg voorkomt en daarin weinig kans op, in korten tijd te behalen, groote winsten bestaat. De Duitsche firma is waarschijnlijk met een tamelijk bescheiden winst tevreden, maar kan wellicht, bij de groote schaal, waarop zij de zaken drijft, daarmede nog goed uitkomen en bovendien scherp concurreerende aanbiedingen doen.

Kon zij dit laatste niet, dan zou er voor haar, met onze gemeentebesturen weinig zijn uit te richten. Ligt het dus niet voor de hand, dat zij er op uit is, zich van alle voordeelen te verzekeren, die zij bedingen kan, ten einde hare positie zoo sterk mogelijk te maken? Wij geven toe, dat dit aanleiding zou kunnen geven tot misbruik maken van die positie, maar achten dit gevaar niet zoo groot, omdat dit een enkele maal waarschijnlijk niet gelukken zou, zonder groot nadeel voor de reputatie der firma, wier belang het evengoed is, goed werk te leveren, als coulant te zijn, waar het afbreken der connectie gewenscht wordt. En zij kan dit zijn, ook al wegens de groote schaal, waarop zij de zaken drijft.

Wij meenen, dat het zijn nut kan hebben de zaak, ook eens van deze zijde bezien, onder de aandacht onzer ingenieurs en industriëelen te brengen, want zij zijn o.i. zelf voor een deel schuld aan de door den heer B. S. in het licht gestelde toestanden.

Wat verder betreft het optreden van de ambtenaren van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid, is zeker dat van den Secretaris van den Centralen Gezondheidsraad alles behalve correct te noemen, en dient daartegen met kracht te worden geageerd. Echter komt het ons ook bedenkelijk voor, dat de Inspecteurs der Volksgezondheid te veel als „consulting engineers" optreden. Zonder de competentie dezer ambtenaren in twijfel te willen trekken, meenen wij, dat hunne bemoeiingen zich niet zoover mogen uitstrekken, dat zij den particulieren ingenieur, specialiteit, het werk geheel uit de hand nemen.

In elk geval zullen zij er zich toe moeten bepalen, waar dit noodig is, de zaak in het goede spoor te leiden, zooals de heer B. S. terecht opmerkt. P. H. S.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Beschouwingen omtrent de vierde afdeeling der Algemeene Voorschriften voor de levering en keuring van bouwstoffen en voor de uitvoering en het onderhoud van werken door Prof. Van der Kloes.

Slot. (Zie bladz. 79.)

§ 285 alinea 1. De vraag rijst hier wie het dringende van een geval bepaalt; daarover zal zeker altijd verschil van gevoelen bestaan tusschen partijen met verschillende belangen.

Alinea 2. Wat zal gebeuren indien de gestelde borgtocht niet meer bestaat?

Alinea 3. Hoe zal bepaald worden of de aannemer aanspraak op schadevergoeding heeft?

Door den Raad van Arbitrage?

De §§ 288 - 289 en 290 zijn overbodig daar de arbeidswet hierin voorziet.

§ 293 alinea 6. Het zal meestal niet mogelijk en in ieder geval altijd zeer moeilijk zijn, tenzij bij groote uitbreiding van bijwerk, om te bepalen of de uitvoering van dat bijwerk, vertraging op den algemeenen gang van het werk heeft gehad; weliswaar rust de bewijslast op den aannemer, doch ook hier is weer een rijke bron voor geschillen aanwezig.

De laatste alinea is in beginsel billijk doch hierbij wordt in het midden gelaten wie moet aantoonen, dat overmacht in 't spel is, wat op zich zelf zeer moeilijk zal zijn.

§ 294 is onaannemelijk. Dat algemeene werkstakingen als overmacht wordt beschouwd is begrijpelijk, doch indien met gedeeltelijke werkstaking bedoeld wordt, staking bij enkele patroons, zonder dat een geheel vak in staking of uitsluiting is, dan kan dit niet als overmacht beschouwd worden, die den aannemer niet beletten zou, zijn werk voort te zetten. Zelfs het provoceeren van dergelijke, gedeeltelijke stakingen, ter wille van private belangen, is volstrekt niet denkbeeldig.

Ook is niet in te zien, dat eene algemeene werkstaking indien zij niet van „behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen" uit zou gaan, geene overmacht zou zijn.

§ 295. Alinea 1 en 2. De termijn van 3 dagen binnen welke opneming van het werk geschieden moet, lijkt wel wat kort. Bovendien moet niet de aannemer het recht hebben, doch dient hij verplicht te zijn, de opneming bij te wonen.

Alinea 4 zal niet altijd gemakkelijk zijn na te komen. Er kan zoo licht verschil van gevoelen bestaan over de kwaliteit van b.v.b. schilder- en stucadoorwerk. Wie zal bovendien bepalen of de nog te verrichten arbeid meer kosten zal dan ¼ van de aannemingssom?

Niettemin is het billijk te achten, dat een aannemer niet de dupe wordt van mogelijke chicane's van directie of besteder en is dus in 't algemeen de paragraaf te verdedigen.

§ 297. Bij alinea 2 rijst de vraag of 10 % van elk onderdeel niet te veel beperking geeft in de vrijheid van wijziging bij de uitvoering van het werk. Dat niet naar willekeur gewijzigd kan worden is goed, maar de beperking moet minder groot zijn dan hier is bepaald. De bepaling van 1/10 der aannemingssom zooals de Rijks A.V. die bevat, is verkieselijker te achten.

Alinea 12. De hier bedoelde opdracht zal in ieder geval geconstateerd dienen te worden.

§ 298. Alinea 1. Om reden als boven genoemd is alinea 1, 1° niet aannemelijk, 2° zal tot zeer veel moeilijkheden aanleiding geven. Een bestek en teekening, hoe zorgzaam en duidelijk uitgevoerd, zullen nimmer alles wat verlangd wordt in alle kleinigheden omschrijven en zoo zal er altijd strijd ontstaan of bij wijziging, deze als bijwerk of als verwisseling zal te beschouwen zijn.

§ 301. Alinea 3. Hoe zal de schadevergoeding worden bepaald, wanneer het een aesthetische afwijking geldt?

§ 303. Deze paragraaf zou aangevuld kunnen worden met eene bepaling, dat aanwijzingen aan onderaannemers of hun vertegenwoordigers tijdens de uitvoering van het werk gedaan, geacht zullen worden tot den aannemer zelf te zijn gericht.

§ 308. Het komt ons voor, dat de schade in de Rijks A.V. beter is geregeld dan in deze §, al zou in de genoemde R.A.V. eenige uitbreiding gegeven kunnen worden aan de gevallen, die als overmacht gekwalificeerd worden

Middeleeuwsche Poort te Bordeaux.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER".
15ste Jaargang No. 12.

of die kennelijk als onafhankelijk van den wil van den aannemer aan te merken zijn, zoodat het aantal gevallen, waarin de aannemer zal hebben aan te toonen, dat de schade onafhankelijk van zijn wil is ontstaan, beperkt wordt.

§ 309. Deze § zou aangevuld moeten worden met eene bepaling — dat het bij elke termijn van betaling opgenomen en goedgekeurde werk, onderworpen blijft, aan de nadere goedkeuring van de Directie bij de eindoplevering van het geheele werk.

§ 315. De woorden: „na het ontstaan der oorzaak" konden beter luiden: na het constateeren van het feit of na vaststelling van het verzuim.

Aan het eind van alinea 5 zou kunnen toegevoegd worden: tenzij de opleveringen werken betreffen die niet met elkander in verband staan.

§ 316. Vergelijking van deze § met de Rijks A. V. doet zien, dat hier is weggelaten, alles wat op de orde bij de werkzaamheden betrekking heeft.

Toch kan het noodig zijn, dat de directie recht heeft, daaromtrent aanwijzingen te doen, niet alleen wanneer werken door derden op het bouwterrein uitgevoerd moeten worden, wat bij § 306 is geregeld, doch in 't algemeen om een behoorlijk overzicht over het werk mogelijk te maken.

Uitbreiding van § 306 in dezen geest of een nieuwe paragraaf regelende dit punt zou noodig zijn.

In de 2e alinea is voorts alleen sprake van verordeningen die vóór de besteding aan den aannemer bekend zijn gemaakt. Dit is niet aannemelijk. Elk burger, dus ook de aannemer, moet geacht worden bekend te zijn met de wetten en verordeningen onder welker vigeur hij leeft en in 't bijzonder met die welke op het door hem uitgeoefende bercep kunnen toepasselijk zijn.

De redactie van § 479 Rijks t. V. is dus verkieselijker te achten.

§ 320. Alinea 2 van deze § schijnt ons onbillijk. Wanneer eenmaal eene vergissing in bestek of teekeningen is geconstateerd, begaan door den aanbesteder of de(n) van zijnentwege met de uitvoering belaste(n) is het billijk, dat ook deze de schade daarvan draagt. Onder vergissing is echter niet te verstaan onvolledigheid van bestek en teekeningen, die het gevolg is van het vergeten van meer of minder ondergeschikte zaken, die naar normale opvatting kennelijk tot eene volledige oplevering van het werk behooren. Het is toch ook wel duidelijk, dat belangrijke onvolledigheden in dit opzicht vóór de besteding door de inschrijvers opgemerkt zullen worden en daarover inlichtingen zullen worden gevraagd.

§ 332. De laatste alinea geeft tot bedenking aanleiding, zij gaat blijkbaar van de veronderstelling uit, dat de Besteder eigenlijk de bevelen geeft voor de uitvoering van het werk en dat de Directie slechts de automaat is, die ze voor hem overbrengt aan den aannemer. Deze opvatting komt ons niet aannemelijk voor.

De positie van de Directie wordt daardoor te veel op het tweede plan gedrongen zoowel in zijn verhouding tot den aannemer als tot den aanbesteder.

Wij zouden eerder meenen, dat aanbesteder en aannemer zijn contractanten met betrekking tot het „wat" en het „hoe" in bestek en teekeningen vastgelegd en dat beide zich bij de onderteekening van het aanbestedingscontract in beginsel hebben onderworpen aan het volkomen zelfstandig inzicht der Directie omtrent de uitvoering van het „wat" en het „hoe" van bestek en teekeningen. De aanbesteder heeft dus persoonlijk niets aan den aannemer te bevelen.

Het spreekt van zelf, dat beide contractanten met de Directie van meening kunnen verschillen omtrent den juisten uitleg van bestek en teekening en recht moeten hebben, daarover de uitspraak van derden in te roepen, maar dit doet niets af aan de volkomen zelfstandigheid der Directie bij haar optreden. De redactie van deze alinea zou dus gewijzigd moeten worden en bij voorkeur zoo dat geen twijfel omtrent den juisten aard der positie van de Directie overbleef.

§ 333 en 334. Omtrent deze paragrafen zou de B. N. A. zich slechts uit kunnen spreken als vooraf is uitgemaakt of de Raad van Arbitrage door den Bond wordt erkend.

Het Bestuur:

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
JOS. TH. J. CUYPERS, 1e Secretaris.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Publieke aanbestedingen, voordracht van G. C. Michell te Leeuwarden.

Over het stelsel van publieke aanbestedingen is op het nationaal congres voor ambachtsnijverheid, in 1907 gehouden, van gedachten gewisseld. Vooral in de bouwvakken wordt het stelsel van aannemen toegepast. Publieke aanbestedingen en in mindere mate ook onderhandsche en aanbestedingen op uitnoodiging zijn dammen, die in den stroom van vooruitgang van het ambacht liggen.

Aan het stelsel van aanbesteden zijn vele nadeelen verbonden, maar daartegenover staan ook voordeelen. Spreker zal die beide tegenover elkaar stellen en laat de conclusie aan de hoorders over.

Na enkele bepalingen, zooals die gewoonlijk in de voorwaarden van aanbesteding, hier te lande voorkomen, besproken te hebben, wees spreker er op, dat meestal het werk aan den laagsten inschrijver wordt gegund. Wel bestaat de clausule, dat dit niet behoeft, maar gewoonlijk brengt de toepassing er van voor beide partijen zooveel onaangenaamheden mee, dat ze in de praktijk geen waarde heeft.

Geheel verschillend met onze methode van aanbesteden is de Beiersche. Deze methode is geheel gebaseerd op de begrooting. De inschrijvingen, die 20 procent beneden of boven de begrooting zijn, gaan vervallen. De rest der inschrijvingen worden samen geteld en de som daarvan gedeeld door het aantal. Den inschrijver, die met zijn inschrijvingssom het dichtst bij het gemiddelde komt, wordt het werk gegund.

Spreker kwam nu tot het vraagstuk der geheele en gesplitste aanbestedingen. Bij geheele aanbesteding wordt alleen de geheele begrootingssom bekend. Het werk wordt gemeenlijk aan den laagsten inschrijver gegund en alleen het totaal bedrag der inschrijvingen wordt bekend. Niet dat der verschillende onderdeelen. Dit stelsel brengt in de praktijk uitsluiting der kleinnijveren mee.

Is het daarom gewenscht de aanbesteding te splitsen naar de verschillende vakken? — vroeg spreker. — Is dit mogelijk? Hij ging dan het gewone beloop der zaken na. Bij een werk van eenige beteekenis richt men zich tot een architect, die teekeningen en bestekken maakt, de kosten voor uitvoering bepaalt en voor de aanbesteding van het werk zorgt, kortom alles regelt.

De tegenstanders van geheele aanbesteding vragen of de aannemers verstand van alle vakken hebben? Neen natuurlijk, maar dat doet er minder toe. De voornaamste vraag voor de aannemers is „hoe krijg ik een paar goede borgen".

Vele aannemers toch hebben in de vakken theoretisch noch practisch iets gepresteerd. Spreker gaf daarvan een treffend voorbeeld, een geval, dat zich bij de aanbesteding van de gevangenis te Haarlem heeft voorgedaan.

Gewoonlijk wordt een werkbaas met de leiding belast. In theorie blijft de leiding bij de aannemers. De aannemers

moeten echter niet de leiding hebben, maar de bouwmeester. De architect moet niet alleen zijn de ontwerper maar ook in den waren zin des woords de bouwmeester.

Wanneer de aanneming van het geheele werk plaats maakt voor aanneming van de verschillende vakken, houdt van zelf de onverkwikkelijke verhouding met de onderaannemers op. De ondernaannemers worden zelf aannemers en komen daardoor in een betere positie. Hiermee is bedoeld rechtspositie. Deze is thans niet geregeld. De onderaannemers staan bijna geheel machteloos tegenover de aannemers. Wel kent art. 1650 van het B. W. hun bepaalde rechten toe; in de praktijk zijn zij daardoor niet veel gebaat. Zelfs geeft de bekorting der procedure, door de wet op het Arbeidscontract mogelijk gemaakt, geen afdoende verbetering.

Bij splitsing der aanbesteding moet een zuivere en juiste berekening en moeten verschillende contracten worden gemaakt. Dan zullen andere en betere rechten gelden. Op het meergenoemd congres verklaarde mr. E. J. C. Goseling zich tegen splitsing, want hij verwachtte daarvan verschillende procedures. Dit had spreker nogal bevreemd van een advocaat. Deze gaf echter ook een raad bij de erkenning, dat de rechtspositie van de onderaannemers slecht is. Hij riep hun toe: „Onderaannemers vereenigt u."

De slechte rechtspositie is de bron, waaruit de strooming voor de gesplitste aanbesteding ontstaat. Bij het Pruisische stelsel is de geheele aanbesteding uitzondering, de gesplitste regel. Hier is het juist andersom.

Wordt hier de uitzondering van heden regel, dan dient er heel wat verbeterd te worden. De voorstanders van de partieele aanbesteding stellen op den voorgrond, dat in de opleiding van architecten en aannemers veel verbeterd dient te worden.

Een architect heeft feitelijk een tweeledigen arbeid. Zijn werkzaamheden zijn van artistieken en van technischen aard. In het eerste moet hij geheel worden vrijgelaten. Van zijn technische kennis dient hij echter blijken te geven. Ook de aannemer moet zich maar niet als zoodanig kunnen opwerpen. Een man als J. J. v. Nieuwkerken te 's-Gravenhage wenschte voor ieder vak een regeling, die herinnert aan de regeling, zooals die in den gildentijd bestond. Hij is echter van meening, dat een dergelijke regeling van de vakken moet uitgaan van de vakken zelf.

Ten slotte kwam spreker tot de vragen: Is het wenschelijk en mogelijk meer dan tot nu toe hier te lande gebruikelijk is aanbestedingen te splitsen naar verschillende vakken? en op welke wijze kan de rechtspositie der onderaannemers verbeterd worden? Hij deelde mede, welke antwoorden van verschillende patroonsvakvereenigingen waren ingekomen op het congres van 1907. Die antwoorden waren allemaal van voorstanders. Het meest logische leek spreker wel dit: Worden de aanbestedingen gesplitst, dan vervalt de slechte rechtspositie der onderaannemers van zelf

Uit het feit, dat alle antwoorden waren van voorstanders der splitsing moet men niet opmaken, dat er geen tegenstanders zijn. Er zijn er zeer velen. Zij zijn er zoowel uit overtuiging als uit eigenbelang of vrees voor verzwaring van werkzaamheden. Zoo heeft zich o. a. de Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven te Groningen tegen gesplitste aanbesteding verklaard.

Spreker besloot met er op te wijzen, dat hij zich in deze quaestie op neutraal standpunt had geplaatst. Niet bepaald vleiend is het oordeel van de Genestet, die heeft gezegd:

Een neutraalman
Wat heb je er an? (*)

Maar spreker wilde dan de toehoorders met een ander woord van dien dichter tot gedachtenwisseling uitnoodigen en wel met de woorden:

Als u het hart tot spreken dringt,
Zoo spreek!
Maar wat gij spreekt of preekt of zingt,
Hou' steek!
Nooit rake uw bol, wat zeng of zied
Van streek!
Kort, krachtig zij uw toast, uw lied,
Uw preek!
Geef nimmer, zonder zin of slot,
Geluid!
En snoer, beelfd maar vrij, den zot
Den snuit!
Zeg, wat gij meent, waar plicht gebiedt,
Recht uit!

Van deze uitnoodiging maakten een aantal aanwezigen gebruik. De heer Ooiman betoogde, dat er bij publieke aanbestedingen meer naar de borgen dan naar den inschrijver wordt gezien. En dit was een der voornaamste redenen, dat de aannemersstand ten gronde gaat. Hij zette voorts uiteen, dat de manier van gunning anders moet worden en dat de borgstelling moet worden afgeschaft. Er kan dan van den aannemer bij den aanvang van het werk een waarborgsom van 5 of 10 procent worden geëischt. Ook de Aannemersbond verklaarde zich voor afschaffing der borgstelling. Het gevolg daarvan zal zijn, dat de aanbesteder beter uit zijn oogen zal zien aan wien hij het werk gunt. Een dergelijke manier van gunnen bestaat o. a. in Zweden en Chicago. En ook bij de werken voor de provincie Noord-Brabant en den bouw van de Middelb. Technische School te Utrecht behoefden geen borgen te worden gesteld.

De heer Hoekstra stelde de vraag, hoe bij partieele aanbesteding van groote werken de positie van den architect, als leider van het werk, zal worden.

Spreker antwoordde, dat bij afschaffing van de borgen voorop moet staan, dat de aannemer financieel krachtig is en aan het adres van den tweeden vrager, dat de architect in zoo'n geval zal moeten worden bijgestaan door een groot personeel van bijstand en dat ook zijn tractement zal moeten worden verhoogd.

Nadat nog enkele vragen werden gesteld, die door den spreker en den voorzitter werden beantwoord, sloot de laatste met een woord van dank aan den eerste voor zijn leiding en aan de aanwezige gasten voor hun tegenwoordigheid, de vergadering. L. C.

(*) Vergissen wij ons niet dan heeft de Genestet echter gezegd:

Een middenman
Wat heb je er an?

Red. Leeuw. Cour.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 11. Officieel Gedeelte. Verslag vergadering Hoofdbestuur van 8 Maart 1910. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Arnhem van 3 Maart 1910.

Keramiek, naar aanleiding eener voordracht van W. C. Brouwer, in het Civiel en Bouwkundig Gezelschap «Practische Studie» te Delft, op 1e Februari 1910, door J. H. Schaad, met afbeeldingen.

Rapport over de Volkshuisvesting in de nieuwe stad te Amsterdam, uitgegeven door den «Amsterdamschen Woningraad».

De St. Eusebius of Groote Kerk te Arnhem. Geschiedenis van den bouw, door H. Portheine Jr.

Steenhouwersarbeid en steenhouwersziekte.

ARCHITECTURA No. 10. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Populaire Voordrachten. Het Meubel, door C. W. Nijhoff.

Club te Utrecht door C. J. de Haas.

Pompeji. Lezing gehouden in «Bouwkunst en Vriendschap» te Rotterdam, door Dr. J. Berlage.

Ventilatie van Schoollokalen. (Slot).

DE BOUWWERELD No. 11. Over brandgevaarlijke vluchtige vloeistoffen en de middelen, om zich er tegen te beveiligen. Voordracht van Dr. Alph. Steger, gehouden te 's-Gravenhage 8 Januari j.l., met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 11. De onderbouw eener brug over de Zijl nabij Leiderdorp in den Hollandschen Electrischen Spoorweg. Voordracht, gehouden in de Vergadering der afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 20 Nov. 1909, door J. W. Maas M.Hzn, met afbeeldingen.

Tramkruisingen, door K. den Tex c. i., met afbeeldingen.

Iets over den eivorm, door H. Oostinjer c. b. i., met figuren.

Verslag van het IIde Internationaal Congres van de Bouwnijverheid en de Openbare Werken te Parijs in November 1908.

Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik.

Ingezonden Stukken. Over de reeks van Fourier, de wiskunde en de commutatie, door C. L. R. E. Menges.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 10. De Dam-Raadhuis-quaestie. — Middelbaar Technisch onderwijs en Schoolonderwijs in Handenarbeid. — Octrooi-wet. — Boekbespreking. — Ingezonden. — Moderne methoden om de hardheid van metalen te bepalen. — Iets over lichamen van gelijken weerstand en sluisdeuren van gewapend beton.

DE AANNEMER No. 11. Mededeelingen van den Ned. Aannemersbond.

De Sociale verzekeringen.

Uit eigen kring. Van kringen en grenzen. — Eigen beheer.

Uitkeering van loon bij ongeval of ziekte.

Publieke aanbesteding.

Uit Leeuwarden.

Nog eens het loodwitvraagstuk.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 37. Vuurvaste producten. — De holle steen «systeem Balg». — Nederlandsche steenkolen. — De werking van den trek bij roostervuren. — Contrôle van smeeroliën. — Ingezonden.

ELEMENTAIRE BEREKENINGEN VAN BOUWKUNDIGE CONSTRUCTIES door P. W. Scharroo, 1en Luit. der Genie.

Als een bijzonderheid kan worden vermeld, dat van bovengenoemd werk, een Fransche bewerking zal verschijnen van de hand van den heer C. Bertholet, ingenieur te Luik.

Varia.

PAALWONINGEN.

Paalwoningen, een 4000 jaren geleden gebouwd, zijn onlangs nabij Alvastra in Zweden ontdekt. Dr. O. Frödin, die de opgravingen in opdracht der Zweedsche akademie voor geschiedenis en oudheidkunde heeft bewerkstelligd, bericht in „Dagens Nyheter", dat de vindplaats ligt in een turfmoeras. Bij de uitgravingen stuitte men op een vloer van goed bewaard berken- en eikenhout, die op palen van 10 tot 12 centimeters doorsnede rust en nog niet geheel kon worden blootgelegd. Op vele plaatsen van den vloer schijnen vuren aangelegd te zijn geweest, want de stammen waren sterk geblakerd.

Overblijfselen van huiden, die den grond voor een deel bedekt moeten hebben, zijn eveneens gevonden, alsmede wapenen en werktuigen uit steen en been, vaatwerk uit leem, een groote barnsteenparel, beenderen en tanden van verschillende dieren en noteschalen. Bijzondere aandacht verdient de vondst van graankorrels en appelklokhuizen.

Volgens dr. Frödin is hier sprake van een paalwoning uit het latere steentijdperk, ongeveer tusschen 2000 en 2500 vóór het begin onzer jaartelling, en hij gelooft, uit de gevonden voorwerpen te moeten besluiten, dat de bewoners reeds handelsbetrekkingen met andere volkeren onderhielden.

In tegenstelling met de Zwitsersche paalwoningen, die geheel in het water gestaan hebben, rusten die van Alvastra ten deele op den oever.

Wie een interessante en mooi gesorteerde verzameling voorwerpen uit paalwoningen wil zien, kan die vinden in het Helvetia-museum te Bern en in het museum te Biel, dat o.a. twee goedbewaarde kano's (boomstamvaartuigen) bezit. Te Bern zijn o. a. stukken aanwezig van de geknoopte vischnetten — van turfvezels — waarmee de menschen van 40 eeuwen geleden in de Zwitsersche meren vischten.

— In ingenieurskringen te Londen oppert men plannen om zonnewarmte te verzamelen en in arbeidsvermogen om te zetten. Nog is echter de maatschappij niet opgericht, die den voorraad zonnewarmte zal exploiteeren, maar het streven om nieuwe warmtebronnen op aarde te scheppen spruit voort uit de vrees, dat de kolenvoorraad weldra op zal zijn. Op de 50ste jaarvergadering van Engelsche mijningenieurs te Londen kwamen weer berekeningen los over de vraag, hoe lang de aardsche kolenvoorraad nog duren zal. Er worden weliswaar steeds nieuwe kolenvelden ontdekt; Amerika, dat eerst in de latere jaren kolenmijnen is gaan ontginnen, levert heden 40 pCt. van 't kolenverbruik der wereld en ook in Duitschland en Engeland en zelfs in Nederland hebben voortdurend steenkolenboringen plaats. Maar aan de andere zijde stijgt het kolenverbruik van jaar tot jaar, ondanks de vorderingen van chemie en techniek ten dienste van 't uitsparen van kolen. Men berekent dat de kolenvoorraad nog 300 jaren toereikend zal zijn; dan zullen wij de noodzakelijke warmte moeten betrekken van de voor ons eenig-bestaande warmtebron, de zon. In den Amerikaanschen staat Philadelphia, verklaarde een der Engelsche ingenieurs, heeft men al 'n bedrijf in werking, waardoor 't mogelijk is, 500 à 1000 pk. per hectare land van de zon op te vangen en vast te leggen. Waarom, aldus redeneert men, zou men in de toekomst dan niet in staat zijn, de zonnehitte uit de tropen naar ons wereldDeel te leiden, haar als krachtbron aan te wenden en op die wijze de kolen als warmtemateriaal geheel en al uit te schakelen? De zonnewarmte als handelsartikel — dat leek den ingenieurs in 't geheel niet zonderling. Maar 't thans levende geslacht zal die nieuwe industrie wel niet meer aanschouwen. Of toch? Wie kan in onze dagen van menschenvliegtochten nog om dergelijke avontuurlijkheden lachen?

Gemengd Nieuws.

AMSTERDAM. Er vertoonen zich scheuren in de nieuwe Westviaduct. Aan de duurzaamheid van de ijzeren pijlers van de nieuwe Westelijke Viaduct, rustende op de met behulp van caissons gebouwde, zeer stevige fundeeringen valt voorloopig wel niet te twijfelen, zegt het N. v. d. D. De viaduct wordt, zooals men weet, geheel door deze pijlers gedragen en staat alzoo zeer vast. Echter is bij menigeen, die in de laatste dagen onder de viaduct is doorgeloopen, de vraag gerezen: «Wat, scheuren de muren nu al reeds?».

Inderdaad vertoonen de gemetselde muren, onder en aan weerszijden van de viaduct tegen den spoordijk hier en daar scheuren. Tegen het voortdurend gedreun van de treinen schijnen geen muren, op den Amsterdamschen bodem gebouwd, bestand te zijn. De toestand is niet van dien aard, dat er voor verzakking vrees bestaat. Als de scheuren breeder worden, is het leelijk om aan te zien, maar verder niet. Men zal om de zooveel jaren de viaductmuren moeten vernieuwen. Vrees voor de viaduct zelf behoeft er niet te zijn.

— Maandag 7 dezer is de commissie voor het onderzoek van de Damquaestie ten Stadhuize geïnstalleerd. Al de benoemden, zijnde de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, C. Muysken, H. P. Berlage, Prof. Dr. H. Brugmans en A. W. Bos, waren aanwezig.

Nadat de wethouder voor de Publieke Werken, Mr. Z. v. d. Bergh, de

door de commissie te vervullen opdracht had toegelicht, zijn de heeren onmiddellijk naar de kamer van den directeur van P. W. vertrokken en hebben daar hun eerste vergadering gehouden.

De Commissie heeft Dr. Cuypers tot haren voorzitter benoemd.

— Dezer dagen is ten Stadhuize het bericht ontvangen, dat bij Koninklijk besluit van 1 Maart het recht tot onteigening van de beide huizenblokken op den Dam, welk recht ingevolge de wet 4 Mei 20n vervallen, met den termijn van zes maanden is verlengd. Tot 4 Nov. van dit jaar heeft de Gemeenteraad dus nog den tijd om te beslissen, of behalve het blok tusschen Nes en Rokin, ook dat tusschen den Vijgendam en Vischsteeg onteigend zal worden.

HAARLEM. De Commissie van het Museum en de School voor Kunstnijverheid heeft in den laatsten tijd ten behoeve der leerlingen der aan het Museum verbonden school voordrachten doen houden, waarin door speciale krachten technische en artistieke onderwerpen behandeld werden.

Den 23en Maart des avonds 8 uur zal Dr. W. Martin, Directeur van het Mauritshuis te 's-Gravenhage eene lezing met lichtbeelden houden over «Typen van Oud-Nederlandsche Schilderkunst», in de bovenzalen van de Kroon te Haarlem.

De Commissie heeft deze voordracht voor een raimeren kring toegankelijk willen stellen en kunnen op aanvraag bij den Directeur van het Museum enkele toegangskaarten beschikbaar worden gesteld.

LEIDEN. Tegen het einde van deze maand zal weder een nieuwe afdeeling van het Rijksmuseum van Oudheden worden heropend en wel die der gipsafgietsels van antieke sculpturen, gevestigd in een gedeelte van het gebouw van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie, ingang Papengracht. Wij werden in de gelegenheid gesteld reeds nu deze afdeeling te bezichtigen. Niet alleen dat er een geheel nieuwe opstelling en een belangrijke vermeerdering dezer gipsafgietsels valt waar te nemen; alle stukken hebben bovendien een bijzondere bewerking ondergaan. Het is nl. in het buitenland meer en meer in gebruik gekomen het gips van zulke afgietsels te beschilderen als ware het steen of brons. Ziet men in buitenlandsche musea van deze bewerking soms weinig smaakvolle resultaten, één bepaald schilder, de heer Kostmann uit Brunswijk heeft zich er bijzonder op toegelegd en met gunstig gevolg, gelijk uit zijn werk in tal van buitenlandsche musea blijkt. Hij heeft een paar maanden te Leiden gewerkt en betreedt men nu de zalen dan kan het zijn alsof daar de verschillende meesterwerken van Grieksche plastiek in het materiaal van hun origineelen in brons of marmer voor ons staan. We zien er als 't ware in steen voor ons de gevelsculpturen van Aegina, van Olympia, het Parthenon en verschillende andere gebouwen, den Praxitelischen Hermes en tal van andere figuren, maar vooral gelukt is de bronsimitatie waarin we verschillende beelden van Polycletes, van Myron en niet te vergeten den beroemden wagenmenner van Delphi kunnen bewonderen.

In een afzonderlijk zaaltje zien we de pas aangekochte eveneens op deze wijze bewerkte afgietsels van de voornaamste groepen van het groote altaar van Pergamus.

'S-GRAVENHAGE. In het voorloopig Verslag nopens de afdeelingsvergaderingen omtrent het wetsontwerp tot verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor en ten behoeve van het bouwen van een stadhuis en van een post- en telegraafkantoor aan de Coolvest te Rotterdam wordt opgemerkt, dat nergens blijkt, dat er geen open terrein beschikbaar is voor den bouw van een post- en telegraafkantoor, terwijl toch het naast elkaar plantsen van die gebouwen volstrekt niet noodig is. Betwijfeld werd zelfs, of het bouwen van groote post- en telegraafkantoren wel gewenscht is en men niet beter deed het aantal bijkantoren uit te breiden.

Verder achtte men voor de verkeersbelangen, die door het plan zouden worden behartigd, het benoodigde geld te veel, op goedkoopere wijze zou hetzelfde te bereiken zijn.

De meening werd tevens uitgesproken, dat met dit wetsontwerp ook het noodige crediet had moeten worden aangevraagd. Weersproken werd echter dat ook de ruilingsovereenkomst, die met de uitvoering van het plan zou gepaard gaan, het wetsontwerp behoorde te vergezellen. Andere leden wezen op de dringende behoefte, die er te Rotterdam bestaat aan voorziening in den toestand. Een voordeel achtten deze leden het, dat de «beruchte» buurt, tusschen Coolvest en Haagsche Veer gelegen, zou worden opgeruimd.

Ingediend is een wetsontwerp tot verhooging van het eerste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1909, waarbij de post, uitgetrokken voor stichting van nieuwe gebouwen, dienende tot stallen, koetshuis, woningen voor den onderstalmeester en het intern stalpersoneel c.a. op het Koninklijk zomerverblijf Het Loo, wordt verhoogd met f 36.773.13 en daardoor gebracht op f 100.523.13.

Blijkens de memorie van toelichting van den minister van financiën is tijdens de uitvoering der werken voor den bouw van stallen c.a. de noodzakelijkheid gebleken van eenige verschuiving in de tijdstippen van aanbrengen en oplevering van hetgeen voor de inwendige inrichting der nieuwe gebouwen noodig was.

Zooveel mogelijk is n.l. met alles wat hiertoe behoorde gewacht tot in het jaar 1909 en de eerste maanden van 1910, zulks opdat de vereischte droogte in de nieuwe gebouwen zonde verkregen zijn.

Van dit uitstel is voor een goed deel het gevolg eenerzijds, dat van de over de jaren 1907 en 1908 toegestane gelden ad f 233.750 plus f 127.500 is f 361.250 niet is gebruikt f 51.373.53 plus f 17.399.60 is f 68.773.13 en anderzijds, dat de voor 1909 toegestane resteerende gelden ad f 63.750 niet toereikend zijn om de over 1909 en nog tot aan de eindoplevering gedane en te doene uitgaven er uit te bestrijden.

Door uit de voor 1907 en 1908 overgeschoten gelden, ad f 68.773.13 de begrooting van hoofdstuk I over 1909 nog met f 36.773.13 aan te vullen, en alzoo te brengen op f 100.532.13, zal, naar de raming van de uitgevoerde werken, de hier vereischte voorziening getroffen zijn, wordende alsdan de verdeeling over de 3 dienstjaren als volgt: 1907 f 182.376.47; 1908 f 110.100.40 en 1909 f 100.523.13.

— De heer H. J. de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs, heeft een oproep gedaan aan de besturen van ambachts-, dag- en vakscholen, teekenscholen, kunstnijverheidsscholen, industriescholen voor meisjes, handels-dag- en avondscholen, commissies van toezicht op het middelb. onderwijs en wethouders voor onderwijsaangelegenheden, om te komen tot een bond, van besturen van vereenigingen voor vakopleiding in Nederland.

De algemeene vraagstukken, zoo wordt in de circulaire gezegd, kunnen, zonder den invloed van plaatselijke toestanden uit te schakelen, gezamenlijk worden besproken, terwijl ook de meer bijzondere onderwerp van gedachtenwisseling kunnen uitmaken. Dit schijnt te meer gewenscht, nu directeuren van verscheidene vakscholen zich in een bond hebben vereenigd. De leeraressen en leeraren van verschillende inrichtingen op het gebied van het vakonderwijs hebben zich eveneens aaneengesloten om hun wenschen kenbaar te maken.

Ook hebben de regeering en zij, die haar vertegenwoordigen, behoefte aan samenwerking en voorlichting.

Het vakonderwijs in zijn breeden omvang is nog niet geregeld. Meermalen wordt echter van verschillende zijden uitgesproken, dat een regeling noodzakelijk is, en de regeering heeft zulk een regeling reeds toegezegd. Tal van vraagstukken zullen zich daarbij naar voren dringen, en dan is het wenschelijk, dat in de eerste plaats ook de besturen zich uitspreken, ook om een veelzijdigen blik op het onderwerp te bevorderen.

Ten einde deze zaak te bevorderen, zal op 29 dezer in het gebouw van de ambachtsschool te 's-Gravenhage een vergadering van afgevaardigden worden gehouden. Deze bijeenkomst zal geleid worden door Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, minister van staat en lid van de Tweede Kamer.

De heer H. J. de Groot zal de zaak dan meer uitvoerig toelichten.

Ook Dr. P. Fockens, inspecteur van het middelbaar onderwijs, zal deze vergadering bijwonen.

— Aangaande het 15de gezondheidscongres, dat in September te Leiden zal worden gehouden, deelt het Tijdschrift voor Sociale Hygiëne mede, dat op den eersten dag aan de orde zal worden gesteld: de hygiënische toestanden aan boord van visschersvaartuigen, door eene commissie van praeadvies in te leiden, welker samenstelling nader zal worden medegedeeld. Op den tweeden dag zal aan de orde komen: de verontreiniging van de openbare wateren en de wetsontwerpen te dier zake ingediend, in te leiden door verschillende rapporteurs.

Het congresbestuur heeft besloten de belangrijke verzameling stukken betreffende het hydrologisch onderzoek van den bodem ter beschikking te stellen van den Centralen Gezondheidsraad, opdat dit college, aangewezen der regeering te dienen van advies in zaken betreffende den aanleg en de exploitatie van waterleidingen, bij zijn adviezen daarvan gebruik zal kunnen maken. Het verslag van den heer Waterschoot van der Gracht zal in den loop der maand Maart verschijnen.

ARNHEM. De Commissie tot verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst alhier, maakt in haar verslag over 1909 weer melding van verschillende aanwinsten. Zoo is verworven een zeer groot ijzeren kanon, een koperen ketel met ijzeren hengsel, een degen, een dolk en twee speerpunten, alles in den Rijn bij Lobith opgebaggerd; verder verschillende munten, teekeningen en prenten. Van den Staat werd in bruikleen ontvangen een deur uit het oude huis van bewaring, terwijl bij testamentaire beschikking van wijlen den heer Commissaris der Koningin, baron Mollerus, ontvangen werden voorwerpen, hem bij zijn 25-jarig jubileum vereerd, als een bronzen beeld, een zilveren beker, aquarellen, enz.

De Commissie betreurt het, dat zoovele der niet onbelangrijke aanwinsten weer niet behoorlijk geplaatst konden worden. Enkele (het oude kanon en de curieuze gevangenisdeur) konden wegens hunne afmetingen zelfs niet in het gebouw ondergebracht worden.

SNEEK. Hier ter stede is in eene vergadering van belangstellenden gewezen op het wenschelijke om aldaar vele dingen in het belang der oudheidkunde voor die plaats te behouden.

Naar aanleiding daarvan is in de vergadering een commissie benoemd — bestaande uit de heeren: H. Fennema, oud-lid der Eerste Kamer; P. P. Velthuijsen, deken; Dr. G. A. Wumkes, predikant; S. Haagsma, oud-notaris en J. J. van Druten, uitgever — om deze zaak nader te regelen.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Personalia.

— Te Zwolle heeft de Gemeenteraad den heer J. H. Schaad, te Delft, benoemd tot inspecteur van het bouw- en woningtoezicht.

Mede op de voordracht stond de heer D. Poot, opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Vlaardingen.

— Bij den dienst der gemeentewerken te Rotterdam is benoemd tot ingenieur de heer B. Ver Loren van Themaat.

— Op 57-jarigen leeftijd is te Amsterdam overleden de heer F. van Erkel, Inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht.

— De heer J. P. Hofstede, ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Drente, zal — naar de »Asser Ct.« vernoemt — met Augustus a.s. ontslag vragen.

— Tot ingenieur van den provincialen waterstaat van Noord-Holland is benoemd de heer J. W. Thiery, adjunct-ingenieur van den Rijkswaterstaat te Hoek van Holland.

— Te Nijmegen is tot opzichter bij de gemeentewerken benoemd de heer F. J. de Rooy, te Wildervank.

— Tot directeur der gasfabriek te Oldenzaal is benoemd de heer H. J. Homulle, directeur der gasfabriek te Weert.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar in het Smeden, Bankwerken, Metaaldraaien en Vakteekenen, aan de Ambachtsschool te Brielle, jaarwedde f 800. Inlichtingen bij den Directeur. Inzending van stukken uiterlijk op 21 Maart 1910 bij den Secretaris Rink te Brielle. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bekend met Waterleidingen, op een Technisch-Bureau te Amsterdam. Salaris f 80.— per maand. Sollicitatiën onder No. 231, aan J. H. en G. van Heteren, Boekhandel, Hartenstr. 26, Amsterdam. (1)

— Leeraar in het Bankwerken en Smeden aan de Ambachtsschool te Zutfen. Salaris f 1000. Stukken in te zenden vóór 30 Maart bij den Directeur der School. (1)

— Opzichter-Uitvoerder. Br. fr. lett. L H 1078, Alg. Adv.- Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Referentiën enz. onder toez. van teekeningen te richten aan den Boekh. Alberts, te Heerlen. (1)

— Leeraar in het Timmeren aan de Ambachtsschool voor de Hoeksche waard te Oud-Beierland, zoo spoedig mogelijk, jaarwedde f 800, met vier tweejaarlijksche verhoogingen van f 50. De benoemde zal tevens les geven aan de Avondteekenschool, vergoeding f 100 per jaar. Stukken aan den heer W. van Heijst, Directeur der Ambachtsschool, voor of op 26 Maart a.s. (1)

— Leeraar aan de Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam voor den Winteravondcursus tegen 1 September a.s. voor de Metaalbewerkersklasse. Salaris voorloopig f 60 per maand. Duur van den Cursus 7 maanden. Zich vóór 1 April a.s. schriftelijk aan te melden bij de Commissie van Bestuur, Da Costastraat 64, Amsterdam. (1)

— Leeraar in Stoomwerktuigkunde en Vakteekenen; Bouwkundige of Handteekenaar, voor het Hand- en Vormteekenen; Leeraar i/h Machine-Bankwerken en Draaien; allen aan de Ambachtsschool te 's-Gravenhage. Stukken te zenden aan en inlichtingen te bekomen bij den Directeur vóór den 22en Maart a.s. (1)

— Constructeur-Teekenaar op een Machinefabriek, zoo spoedig mogelijk, P. G. Brieven onder No. 18326, a/h Algem. Zuidholl. Advert.-Bureau C. Brouwer, Den Haag. (1)

— Electro-Techniker voor het keuren van huis-installaties, aan een Gemeente-Centrale. Na gebleken geschiktheid kan aanstelling volgen als opzichter met f 1200.— beginsalaris. Brieven onder letters A. T. D., Nijgh & van Ditmar's Alg. Adv.-Bureau, Rotterdam. (1)

— Assistent-Directeur aan de Gemeente-Gasfabriek te Tilburg, met Eindexamen H. B. S. 5-j. C. of overeenkomend Diploma. Eenige technische opleiding strekt tot aanbeveling. Aanvangssalaris f 800.— tot f 1200.—. Sollicitatiën bij het Gemeentebestuur van Tilburg vóór 25 Maart e.k. (1)

— Ingenieur of technisch ontwikkeld man, met grondige kennis der moderne talen en lange ondervinding van handelszaken, bij de firma Wijnmalen & Hausmann, Rotterdam. Brieven te adresseeren Schiekade W.Z. 75. (2)

— Constructeur-Teekenaar, met ervaring van Gasmotoren, aan de Deventer IJzergieterij en Machinefabriek voorheen J. L. Nering Bögel & Co., te Deventer, tegen April a.s. (2)

— Teekenaar-Boekhouder op een kleine machinefabriek, bekend met Duitsch. Br. onder letter V 1763, bureau »Vraag en Aanbod« Deventer. (2)

— Chef voor een hoogspanning-centrale, licht en kracht. Br. onder letter V 1771, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer (2)

— Bouwkundig Opzichter, direct voor plm 3 maanden. Aanbiedingen aan J. Scheele, Architect te Ter Neuzen. (2)

— 2 Leeraren in de Wis- en Natuurkunde (M. O.); diploma civiel-ingenieur strekt tot aanbeveling.

Een Leeraar in de Bouwkunde met artistieke ontwikkeling.

Een Leeraar in de Bouwkunde, constructie en uitvoering. Allen aan de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

Aanvangsjaarwedde f 2500.—. Sollicitatiestukken vóór 15 April e.k. aan het adres van den Directeur, Schoolstraat 10, Utrecht. (2)

— Amanuensis aan de bibliotheek der Technische Hoogeschool te Delft tegen 1 Mei of eerder, salaris f 800, dat tot f 1000 kan klimmen. Vereischten: eenige kennis van de moderne talen en administratie. Aanmelding schriftelijk vóór 1 April bij den bibliothecaris. (2)

— Ingenieurs in Indië. — Ter benoeming tot adspirant-ingenieur bij den dienst der Staatsspoorwegen in Ned.-Indië en tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken daar te lande worden gevraagd civiele ingenieurs, in het bezit van het diploma bedoeld bij art. 118 der Hooger-onderwijswet (St.bl. 1905, No. 181).

Zij, die voor plaatsing in aanmerking wenschen te komen, behooren zich vóór 1 April a.s., bij gezegeld adres, te wenden tot het departement van koloniën, te 's-Gravenhage.

Bij hunne requesten moeten de sollicitanten overleggen de stukken vermeld in de St.-Ct. No. 56.

In het adres moet worden vermeld of de candidaat gehuwd is en cq. hes aantal zijner kinderen.

Aan de uitzending zijn verbonden: a. overtocht voor gouvernementsrekening als passagier der 1e klasse, cq. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting, ten bedrage van f 1500; c. eene voorloopige bezoldiging van f 150 's maands, ingaande met den dag van inscheping tot dien dag, waarop het activiteits-tractement ingaat.

De verbintenis is voor vijf jaren.

De bezoldiging van een adspirant-ingenieur bij den dienst der Staatsspoorwegen en van een adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken bedraagt f 250 's maands. Na twee jaren dienst in dien rang worden zij bij voldoende geschiktheid en goede plichtsbetrachting bevorderd tot ingenieur, op eene bezoldiging van f 350 's maands, welke door periodieke verhoogingen tot f 1000 's maands kan stijgen.

Bijzonderheden betreffende pensioen, enz. vindt men eveneens in de St. Ct. No. 56. (2)

— Onderbaas voor Ned. Oost-Indië, bekend met kademuren, leeftijd 25—45 jaar. Adres onder No. 41188 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Onderwijzer voor Smeden, Bankwerken en Vakteekenen; Onderwijzer voor Vuurwerk, Plaatwerk en Vakteekenen, beiden aan de Ambachtsschool te Winterswijk. Aanvangssalaris f 800.—, benevens f 200.— bij aanstelling aan de Winteravondschool. Sollicitaties vóór 21 Maart 1910 bij den Directeur der School. (2)

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen.

Bij den bouw der **Gasfabriek** te DEVENTER wordt om direct in dienst te treden **gevraagd** een

OPZICHTER-TEEKENAAR,

bekend met **ijzerconstructiën.**

Schriftelijke aanmelding bij den Gemeente-bouwmeester vóór of op 26 Maart 1910.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 21 MAART.

's-BOSCH 10 ure. — Het gem.-bestuur: het verbouwen der fitterswerkplaatsen en het magazijn tot kantoor en kamer en het bijbouwen van eene werkplaats met magazijnen en laboratorium ten dienste der gemeentegasfabriek aan de St. Josephstraat; bestek en teek. ter inzage ten gem.-huize en te bekomen ad f 1.80 op het bureau der gem.-werken, alwaar door den adj.-ingenieur nadere inl. worden verstrekt; aanw. 18 Maart v.m. 10 ure.

AMSTERDAM 12 ure. — Het gem.-bestuur: het verrichten van stucadoorswerken aan gemeentegebouwen, van 15 Mrt. 1910 tot en met 15 Mrt. 1911.

AMSTERDAM 12 ure. — Het gem.-bestuur: het wasschen, vernieuwen enz. van gordijnen en het uitvoeren van behangerswerken aan gemeentegebouwen van 15 Mrt. 1910 tot en met 15 Mrt 1911.

BREDA 12 ure. — Het gem.-bestuur: 1. het rioleeren van den weg gelegen ten Noord-Oosten van den watertoren vanaf de Singelgracht tot aan de Lovenadijkstraat onder Teteringen, benevens het verrichten van eenig grondwerk; 2. het leveren van straatklinkers voor het bestraten van trottoirs en rijwegen; 3. het leveren van ijzersteentegels voor trottoirs; 4. het leveren van bezaagd hout voor brugdekken; voorw. ter inzage ter secr. alwaar ook het bestek ad 1 met teekening verkrijgbaar is ad f 0.50 en van 2, 3 en 4 ad f 0.25; inl. te bekomen op het kantoor der gemeentewerken van 10—12 u.

GEERTRUIDENBERG 11 ure. — De genie in het hotel Santbergen: bestek no. 67: het éénjarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken te Geertruidenberg, raming f 3830: het bestek ligt vanaf 10 Maart en het proces-verb. vanaf 15 Maart ter lezing in voorn. hotel en zijn vanaf diezelfde tijdstippen te bek. resp. ad f 0.85 en f 0.10 bij den opz. van fortificatiën te Geertruidenberg; inl. worden gegeven door den besteder op het bureel van den opz. voorn.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het Prov. bestuur: het verven van de brug over de O. Maas te Barendrecht: bestek ter lezing aan het lokaal van het Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding. van den Pr. waterstaat J. M. W. van Elzelingen te Den Haag en bij den brugwachter-opz. P. de Gens te Barendrecht.

's-HERTOGENBOSCH 11 ure. — De bouwk. Fr. Hoeneelaars voor mej. H Schate te Zierikzee in het café Central: het bouwen van een heerenhuis aan het Julianaplein te Den Bosch; bestek en teek. ad f 2 te bekomen bij bovengenoemd adres.

VENLO. — De arch. Hornix: het bouwen van een huis; bestek en teek. te bekomen ad f 2 ten kantore van den arch.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1908	» 1.374.077,58
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908	» 155.388,58
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908	» 34.314.868,07

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DINSDAG 22 MAART.

BREDA 2 ure. — Maatschappij tot Expl. van Staatsp. aan het bureau van den sectie-ingen. Sophiastraat no. 37; bestek K.: het uitvoeren van herstellings- en vernieuwingswerken aan gebouwen, kunstwerken en inrichtingen, behoorende tot de lijnen Vlissingen-Eindhoven, Eindhoven-Belgische grens, Rosendaal-Belgische grens en Tilburg-Belgische grens met zijlijn naar Goirle in 12 perc.

KAMPEN 10 ure. — De genie in het Volkskoffiehuis naast de Theologische School: bestek no. 57: het éénjarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken te Kampen, raming f 3720; bestek no. 58: het éénjarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken in gebruik bij den hoofdcursus te Kampen, raming f 2055; de bestekk. zijn vanaf 14 Maart en de processen-verbaal vanaf 19 Maart ter lezing in voorn. koffiehuis en zijn vanaf diezelfde tijdstippen resp. te bek. ad f 0.64, f 0.44 en f 0.10 bij den besteder te Zwolle (Wilhelminastraat no. 22) en bij den hoofdopz. van fortificatiën te Kampen.

HEEMSTEDE 11 ure. — Het gem.-bestuur: het leggen van het buizennet, ter lengte van plm. 17 K.M., ten behoeve van eene waterleiding in die gemeente.

WOENSDAG 23 MAART.

BERGEN OP ZOOM 11 ure. — De genie in het koffiehuis De Draak: 10. bestek no. 10: eene verving van militaire gebouwen en werken ald., raming f 1325; 20. bestek no. 62: het éénjarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken ald., raming f 8015; 30. bestek no. 118: het doen van voorzieningen aan de oeververdediging langs het exercitieterrein »Kijk in de pot« ald., raming f 2750; de bestekken zullen vanaf 12 Maart en de processen-verb. vanaf 19 Maart ter lezing liggen op het geniebureel in de Lievevrouwestraat B 412, te Bergen op Zoom en zijn vanaf dieselfde tijdstippen te bekomen op genoemd geniebureel resp. ad f 0.20, f 0.88, f 0.20 en f 0.10 per stuk; inl. worden gegeven door den besteder op het geniebureel voorn.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het afbreken en vernieuwen van een gedeelte beschoeiingsmuur in de haven te Breskens, behoorende tot de havens in Zeeland, raming f 9300; het bestek no. 65 ligt na 9 Maart ter lezing aan het Dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrondissements-ingenieur Van den Broek te Vlissingen en den opz. De Ruiter te Breskens.

HANSWEERT 3 ure. — Het bestuur van de Evangelisatie der Herv. gemeente in het Oude Veerhuis: het bouwen van een kerk en pastorie met bijbehoorende werken, op een perceel grond gelegen aldaar; bestek en teek. ad f 2.50 te bek. bij den arch. A. Le Clercq te Kruiningen, bij wien inl. te bekomen zijn.

HELDER 2 ure. — Het gemeentebestuur: 1. het bijbouwen van een lokaal met privaten en urinoir aan de gemeenteschool no. 1 te Koegras; 2. het verbouwen en uitbreiden van de school no. 2 te Huisduinen; bestek en teekening voor 1 en 2 afzonderlijk te bekomen ad f 0.50 ter secr..

HOOFDDORP 3 ure. — De bouwk. J. W. de Heij & Zn. namens hun principaal: het bouwen van een villa te Hoofddorp.

WOENSDAG 30 MAART.

UTRECHT 10 ure. — De genie op het bureel der genie: best. no. 50: het éénjarig onderhoud van de mil. gebouwen en werken aldaar en op de legerplaats bij Zeist, raming f 12815; bestek no. 80: het éénjarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie van de Waalsche Wetering tot Honswijk, raming f 18540; bestek no. 53: het éénjarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken in de Nieuwe Hollandsche waterlinie van de Waalsche Wetering tot Honswijk, raming f 18540; bestek no. 53: het éénjarig onderhoud van de militaire gebouwen en werken in de Nieuwe Hollandsche waterlinie van Odijk tot Wijk bij Duurstede, raming f 3765; bestek no. 6: eene verving van militaire gebouwen en werken te Utrecht, raming f 3000; bestek no. 75: eene verving van mil. gebouwen en werken in de Nieuwe Holl. Waterlinie van Maarsseveen tot Vreeswijk, raming f 1625; bestek no. 44: eene verving van militaire gebouwen en werken in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie van de Waalsche wetering tot Honswijk, raming f 1000; de bestekk. zullen vanaf 16 Maart en de processen-verbaal van af 26 Maart ter lezing liggen tusschen 10 en 12 uur des vms. en 2—4 uur nam. in een der lokalen van het bureelgebouw en zijn van af diezelfde tijdstippen te bekomen bij den besteder resp. ad f 1.04, f 1.50, f 0.64, f 0.64, f 0.24, f 0.24, f 0.24 en f 0.15; inl. worden gegeven door den besteder te zijnen bureele op 23 Maart van 9—11 ure.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 26 MAART 1910. No. 13.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

MARMER.

Marmer is ten allen tijde een der meest gezochte bouwmaterialen geweest. Men vond het in de oudheid in Italië, Griekenland, Klein-Azië, Noord-Afrika, in groote verscheidenheid, de gemakkelijke bewerking, de groote duurzaamheid maakten het voor velerlei doeleinden geschikt en in de verscheidenheid en den rijkdom van effect, die er mede verkregen konden worden, werd het door geen andere steensoort geëvenaard. Al heeft het ook in graniet en syeniet concurrenten gekregen, men kan nog heden hetzelfde zeggen. Daarbij is het marmer een betrekkelijk goedkoop materiaal, indien men ten minste eenige meer zeldzame en kostbare soorten uitzondert. Geen siersteen wordt dan ook in onze gebouwen, in onze gewone woonhuizen en in ons meubilair zoo veelvuldig aangetroffen als het marmer. Het is de eenige steen, die men langen tijd waardig keurde in onze kamers en aan onze meubelen te worden toegepast. In de gewoonste huurhuizen vindt men marmeren schoorsteenmantels, marmeren gangvloeren, in de gewoonste interieurs marmeren pendules. Waschtafels en consoletafels met marmeren bladen zijn geen luxe-artikelen meer, om niet te spreken van de talrijke kleinere voorwerpen uit dit materiaal vervaardigd. Maar toch kan het gebruik, dat er in de negentiende eeuw en tot heden van gemaakt werd, op verre na niet de vergelijking doorstaan met de pracht en weelde, die door de Romeinen in hun baden, door de Italianen in hun kerken, door de Franschen in hun vorstelijke paleizen werd ten toon gespreid.

Van vele door de Romeinen gebezigde marmersoorten is de herkomst tot heden onbekend gebleven, van sommige, zooals van het Carrarisch marmer, zijn de groeven bijna onafgebroken in ontginning gebleven, van enkele andere heeft men de vindplaatsen teruggevonden, maar toch komt het nog meermalen voor, dat men in oude gebouwen of aan antieke voorwerpen, ook van veel later tijd, marmersoorten aantreft, waarvan men de herkomst zeer moeilijk of niet bepalen kan.

Wel ontbreekt het in de monsterkamers der marmerhandelaars niet aan verscheidenheid, maar toch kan men er vaak vergeefs zoeken naar iets, dat werkelijk met een oud monster overeenkomt. De plaats, waar men het materiaal toegepast vond, geeft in zulk een geval geenerlei aanwijzing, want men heeft er ook in de oudheid niet tegenop gezien, sommige bepaalde soorten over zeer groote afstanden aan te voeren. Daarbij heeft men dan nog dikwijls gebouwen in Griekenland geplunderd, om met de fragmenten nieuwe gebouwen te Rome op te sieren, menig antiek stuk marmerwerk is ook in de middeleeuwen in kerken, ook in Noord-Europa, terechtgekomen, menigmaal hebben kerkvorsten en wereldlijke heerschers elkander kostbare marmeren zuilen vereerd en tot zelfs in den Franschen tijd werden b.v. uit den Dom te Aken de zuilen, oorspronkelijk van antieke monumenten van Rome afkomstig, naar Parijs getransporteerd. Wanneer die steenen werkelijk spreken konden, zouden zij heel wat kunnen vertellen en niet onbelangrijk zou het ook wellicht zijn van verschillende marmersoorten te vernemen, hoe zij ontstaan zijn.

Wij weten van de samenstelling van het marmer toch slechts de hoofdzaak, namelijk dat het bestaat uit koolzure kalk, het witte uit nagenoeg zuivere, maar van de gekleurde marmersoorten en van de zoogenaamde brecciën kennen wij de samenstelling, waardoor de dikwijls prachtvolle en niet na te bootsen kleureffecten zijn ontstaan, nog slechts zeer gebrekkig. In namaak iets te voorschijn te brengen, dat met het echte marmer de vergelijking op den duur doorstaan kan, is dan ook nog niet gelukt. De imitatie kost dikwijls evenveel als het echte materiaal en dit laatste zal dan ook wel steeds meer gezocht blijven.

Vele nieuwe marmersoorten worden tegenwoordig in den handel gebracht, men voert ze aan uit Griekenland en Noord-Afrika, uit Scandinavië en Siberië; Duitsche ondernemers willen zelfs in Zuid-West-Afrika marmergroeven openen. De marmerhandelaars beijveren zich, om den bouwmeesters het gebruik dezer soorten aan te bevelen en daar is niets tegen, want er zijn zeer fraaie soorten onder, die ook wat duurzaamheid betreft alle aanbeveling schijnen te verdienen, maar er staat tegenover, dat de oudere soorten, die de bouwmeesters in het begin der negentiende eeuw nog goed kenden en wisten te onderscheiden, min of meer in het vergeetboek geraken. Bij die oudere soorten zijn er, die niet door eenige der nieuw geïmporteerde worden overtroffen, en het is wellicht de moeite waard hier aan de hand van aanteekeningen, gevonden in de nagelaten papieren van een overleden collega, daarover een en ander mede te deelen. De schrijver dezer aanteekeningen had een tijdlang in Parijs gewerkt, zoodat wat hij noteerde, in hoofdzaak betrekking heeft op de daar meest bekende en meest gebruikte marmersoorten. In de eerste plaats komt in aanmerking het Carrarisch marmer, dat destijds, d. w. z. omstreeks 1840, te Parijs ongeveer 80 Francs de kubieke voet kostte, een zeer hoogen prijs, veroorzaakt door de toenmaals zeer hooge transportkosten. In de Alpen en in de Pyreneeën komen ook witte marmers voor, die voor beelden geschikt zijn en evenzoo in de bergen nabij Grenoble. Het product van Carrara is echter nog niet door een dier andere soorten verdrongen.

Het roode marmer is een der meest gezochte soorten; het mooiste roode marmer vindt men aan de monumenten van Rome, maar men kent er de vindplaats niet meer van. Het is van een vrij zuiver kersroode kleur en zeer weinig gevlekt of geaderd. Uit Languedoc wordt een rood, wit en grijs geaderd marmer aangevoerd, dat om de verscheidenheid van kleur en teekening zeer gezocht is en niet duur is, zoodat het veelvuldig toepassing vindt en o. a. gebruikt is aan de kolommen van den triomfboog op de Place du Carrousel. Het Rouge Campan, dat uit de Pyreneeën komt, is ook zeer fraai. Vermelding verdient ook het Rouge griotte, dat uit het departement de l'Hérault komt, en min of meer roodbruin met lichtroode vlekjes is.

In de gele marmers is nagenoeg evenveel verscheidenheid als in de roode. De ouden haalden het gele marmer hoogstwaarschijnlijk uit Noord-Afrika (tegenwoordig zijn in Tunis en elders groeven in ontginning, die prachtig geel marmer opleveren). Een der meest gezochte soorten wordt in de omstreken van Siena gevonden, het is het bekende Jaune de Sienne, prachtig diep geel in hoofdtoon, met fijne roodachtige en enkele witte aderen. In de omstreken van Narbonne wordt een marmersoort gevonden, die schitterend gele vlekken vertoont op een bijna zwarten grond en van een zeer fraai aanzien is. Gele marmers worden voorts nog aangetroffen in de departementen des Bouches-du Rhône en du Var.

Het groene marmer ontleent zijn kleur aan een substantie, die men talc noemt en die daarin voorkomt in lagen, welke het materiaal bros en onderhevig aan barsten maken. Niettemin is groen marmer zeer gewild wegens zijn betrekkelijke zeldzaamheid en dikwijls zeer fraaie kleuren. Het kostbaarst is het Cippolino, dat te Parijs destijds ongeveer 150 Francs de kubieke voet kostte. In het Louvre-museum vindt men zeer fraaie zuilen van Cippolino, afkomstig van een oud baldakijn uit de kerk St. Germain des Prés. Niet minder beroemd is het zoogenaamde Verde antico, donkergroen gevlekt, op een fond van wit en groen genuanceerd. De ouden haalden het waarschijnlijk uit Griekenland, maar men weet niet van welke plaats. Het museum te Parijs bezit acht prachtige kolommen van dit materiaal. Een zeer schoon groen marmer wordt ook in de omstreken van Genua gevonden, een andere variëteit wordt uit Schotland aangevoerd.

Blauwe en violette tinten zijn zeldzaam in het marmer. Wel vindt men in het witte zwaargeaderde marmer somtijds stukken fraai van teekening en van een bepaald blauwachtige kleur, maar de nuance is nooit zeer gedecideerd.

Het zwarte marmer is een zeer fraai materiaal, wanneer men het echt zwarte heeft, dat geen grijsachtige tint mag vertoonen. In Rome treft men nog zeer fraai zwart marmer aan, waarvan men eveneens vermoed heeft, dat het uit Griekenland afkomstig was.

Men heeft echter in de nabijheid van Spa steengroeven teruggevonden, die duidelijk de sporen van ontginning in de oudheid vertoonden en een prachtig zwart marmer opleveren. Ook in het departement de l'Ariège zijn verscheidene zwart-marmergroeven, die reeds in oude tijden bekend waren. De ordinaire zwarte marmers, d. w. z. die, welke een min of meer grijsachtige tint vertoonen, komen zeer veel voor en hebben geen groote waarde. Men exploiteert ze in de Alpen, in de Ardennen, in Bretagne en in tal van andere oorden.

(Slot volgt.)

Koloniale Monumenten.

Bij Kon. besluit van 7 Juli 1903 werd, zooals bekend is, de Rijkscommissie ingesteld voor de beschrijving van monumenten van geschiedenis en kunst in Nederland. De voorloopige werkzaamheden voor deze beschrijving zijn reeds belangrijk gevorderd, en het wordt zeer gewenscht geacht, de hiervoor te verzamelen gegevens aan te vullen met een overzicht van wat op dit gebied nog aanwezig is in de Koloniën en vroegere bezittingen van het Rijk, voor zoover ontstaan door Nederlanders en onder hun directen invloed.

De Rijkscommissie heeft er zich van overtuigd, dat de Minister van Binnenl. Zaken bereid is zijn medewerking voor de verwezenlijking van dit plan te verleenen. Mr. dr. J. C. Overvoorde, archivaris van Leiden en conservator van het Stedelijk Museum aldaar, heeft zich bereid verklaard, dit werk voor eigen rekening te beginnen, wanneer dit kan geschieden met behoud van de door hem bekleede betrekkingen.

Voor zoover het de betrekking als archivaris betreft, hebben B. en W. van Leiden daaromtrent reeds gunstig beschikt. Als conservator van het Museum behoeft de heer Overvoorde echter verlof van den gemeenteraad. B. en W. geven nu den raad in overweging, den heer Overvoorde met ingang van een later door hen te bepalen datum voor den tijd van ten hoogste 12 maanden verlof te verleenen buiten bezwaar van de gemeentekas uit zijn betrekking van conservator van het Stedelijk Museum De Lakenhal

en voor den duur van dit verlof te benoemen tot tijdelijk conservator prof. dr. W. Martin, directeur van het Mauritshuis te 's-Gravenhage.

Het bovenstaande werd dezer dagen door de dagbladen medegedeeld. Er blijkt echter niet duidelijk uit, wat eigenlijk de bedoeling is. Wil men ook de Koloniale Monumenten inventariseeren, dan is dit toch geen werk, dat door één man, voor eigen rekening, begonnen en in ten hoogste 12 maanden afgedaan kan worden.

De monumenten uit den tijd onzer koloniale grootheid liggen over de geheele wereld verspreid. Om ze op te zoeken moet men behalve onze tegenwoordige Koloniën, overal waar oude nederzettingen zijn of geweest zijn, een groot deel van Engelsch-Indië, Ceylon incluis, China, Zuid-Afrika, Brazilië, Guyana, Noord-Amerika, de Levant en wellicht nog andere streken bereizen en wij zouden meenen, dat de voorbereidende studie voor zulk een reis om de wereld allicht meer dan een jaar tijds zal vorderen. Is hier dus wellicht alleen sprake van een voorbereiding der bedoelde inventarisatie?

Dit komt ons waarschijnlijk voor, ook omdat in het bericht alleen gesproken wordt van de medewerking van den Minister van Binn. Zaken.

Bij uitvoering van het plan toch zal men ook de medewerking der Ministers van Koloniën en Buitenl. Zaken niet kunnen ontberen, en, wil men resultaten van waarde verkrijgen, bovendien moeten kunnen beschikken over zeer ruime middelen en een staf van alleszins bekwame en geschikte personen voor eenige jaren minstens met het werk moeten belasten.

Vereenigingen.

Beschrijvingsbrief voor de 30ste Algemeene Vergadering der NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS, te houden te Utrecht, op Dinsdag 29 Maart 1910, des voormiddags te 10 uur, in het café-restaurant „Buitenlust", Maliebaan 81.

Agenda:

1. Opening der Vergadering.
2. Mededeelingen van het Bestuur.
3. Uitbrengen van het Jaarverslag.
4. Rekening en Verantwoording over het afgeloopen jaar; vaststellen der begrooting voor het volgende jaar.
5. Verkiezing van een Voorzitter, door het periodiek aftreden van den Heer B. W. Wierink.
6. Verkiezing van twee Bestuursleden door het periodiek aftreden van de Heeren Herman J. de Vries en J. de Jong Czn.
7. Bespreking van het Maandblad.
8. Vaststellen van tijd en plaats voor de volgende Algemeene Vergadering.
9. Het Bestuur verzoekt machtiging van de Algemeene Vergadering voor het volgende:
   a. Tot uitbreiding van het hem in de vorige Alg. Verg. verleend mandaat tot het vormen van commissies van Bijstand na het verschijnen van het Rapport der Ineenschakelingscommissie.
   b. Tot het zenden van een adres aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, ten einde te verkrijgen naleving der Wet M. O. in zake het afnemen van de examens voor Leeraar in Landbouw, Tuinbouw en Houtteelt, wat betreft het Teekenen op het zwartbord.

— Pauze. —

10. „De toestand van het Teekenonderwijs op de Lagere Scholen in Nederland en de middelen tot verbetering daarvan." Inleider: de Heer H. J. Horn Jr. te Amsterdam.
    I. De wet van 1890 stelde het teekenen op de Lagere Scholen verplichtend. Wordt het thans overal en voldoende gegeven volgens één in hoofdtrekken gelijk plan?
    II. Eenheid van onderwijs in 't geheele land is ook bij het Lager Teekenonderwijs gewenscht. (Vergelijk nuttige handwerken voor meisjes en examens daarvan.)
    III. Eenheid van onderwijs is mogelijk evenals bij het Middelbaar Onderwijs, ten gevolge de eischen van het eindexamen.
    IV. Bij het loffelijk ontslag der leerlingen van de Lagere school moet ook met het teekenen rekening gehouden worden. (Vergelijk nuttige handwerken voor meisjes te Amsterdam.)
    V. Om met kennis van zaken te oordeelen is het wenschelijk, dat de Regeering een onderzoek instelt naar den toestand van het Teekenonderwijs op de L. S. Volgens opvatting van den inleider zal dan dienen te worden aangedrongen op het instellen van een blijvende inspectie.
    VI. Om tot bovenstaande te komen, dient een voorloopig onderzoek — door de Ned. Ver. v. T. O. ingesteld — vooraf te gaan.
11. „Het illustratief teekenen voor den onderwijzer."
    I. Het is zaak geheugenteekenen en illustratieftekenen wel te onderscheiden.
    II. Het eerste is voor den onderwijzer van groot nut en voor de meesten in bescheiden vorm wel bereikbaar. Het laatste zal zelden het onderwijs opluisteren en is voor den gewonen onderwijzer, ernstig opgevat, onbereikbaar.
    Inleider: de Heer B. W. Wierink te Amsterdam.
12. Rondvraag en sluiting.

De 1e Secretaris,

J. DE JONG Czn.

DE VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN HET MIDDELBAAR TECHN. ONDERWIJS

te 's-Gravenhage, goedgek. bij Kon. besluit van 4 Febr. 1910, zie St.bl. no. 52, brengt onder de aandacht van belangstellenden, dat op Woensdag 30 Maart e.k., des avonds ten acht ure, in het Toussainthuis te 's-Gravenhage, een bijeenkomst zal plaats hebben, waarop het doel van de Vereeniging nader zal worden uiteengezet.

Introductiën verkrijgbaar bij den heer J. W. Blom, Secretaris, v. Rosenburgstraat 21.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT

betreffende de prijsvraag voor een »hoofd« voor het weekblad »De Middenstander«.

Ondergeteekenden, als Jury aangewezen ter beoordeeling van de ingekomen 107 antwoorden op de prijsvraag voor een nieuw hoofd voor het Weekblad »*De Middenstander*«, hebben de eer U hierbij hun oordeel hieromtrent mede te deelen.

De Jury, bijeengekomen op Zaterdag 12 Februari, constateerde bij het overzicht van het ingeleverde werk, dat

de gestelde opgaaf voor een duidelijk en in het oog loopend hoofd eener courant, desverlangd eenigszins symboliseerend het karakter van het Weekblad, in beknopte ruimte en samenhangend met de geheele pagina, voor velen niet gemakkelijk is, hoe eenvoudig dit ook bij eersten aanblik mag schijnen.

De meeste inzenders hebben te véél willen geven, zoodat het karakter van een hoofd verviel en men meer aan een bladversiering ging denken.

Niet ontkend kan worden, dat er mooi werk is geleverd, getuigend van veel arbeid en kennis, ofschoon de overgroote meerderheid niet boven het middelmatige gestegen is.

Na bestudeering en na het herzien der verschillende ontwerpen werd besloten deze te schiften, en werden eerst die ontwerpen ter zijde gelegd, die òf te slecht geteekend waren, òf niet beantwoordden aan het programma, òf te ver van het gevraagde doel afweken.

Na deze schifting werden in de tweede plaats ter zijde gelegd de ontwerpen, die, meestal goed geteekend, met zorg waren uitgevoerd, enkele getuigend van onmiskenbaar talent, doch somtijds wegens te groote ruimte, somtijds door te veel symbolen, welke, òf moeilijk te raden, òf meer de aandacht vroegen dan het eigenlijke hoofd van het blad, niet in aanmerking konden komen.

De ontwerpen der tweede schifting waren:

Motto's: *Juliana, Mercuur, Laboremus, ?, Eenvoud, Tijd baart rozen, Handel èn Nijverheid, Struggle for life, Systeem, Johanna, Simplex, Zwart, Z, CCCXCVII, Pers, Empire, Taraxacum, Hoek van Holland, Ruil, Loe, Greet, M.*

Met den besten wil is het de Jury niet mogelijk van elk ontwerp iets te zeggen; over het algemeen hebben de teekeningen ongeveer dezelfde gebreken, zoodat men in een eindelooze herhaling derzelfde bemerkingen zoude moeten vervallen.

Zie hier echter een beknopte kritiek over enkele ontwerpen uit de laatste schifting.

Motto: *Mercuur.* Het geheel is onrustig verdeeld, de hoofdletter is niet fraai.

Motto: *In medio virtus.* Het ontwerp is handig geteekend, het mist echter het karakter van vlak ornament.

Motto: *Kosmos.* De compositie is erg onsamenhangend.

Motto: *Arbeid Adelt.* Het vignet is te belangrijk en de hoofdzaak komt te veel op den achtergrond.

Motto: *D. M.* Het opschrift hangt niet goed aaneen. Tusschen »De« en »Middenstander« is een te groote, ledige ruimte, die hindert.

Motto: *H N.* De hoofdletters zijn goed, doch het ornament is ongevoelig van vorm en weinig aaneensluitend.

Motto: *Uiltje.* Dit ontwerp is vlot geteekend; ook het ornament is goed, doch het bovenste gedeelte is te belangrijk in verband met het opschrift, wat hoofdzaak zijn moet.

Motto: *Boekdruk.* Voldoet niet aan het programma, overigens prijzenswaardig.

Motto: *Marjou.* Het geheel rammelt, doch is overigens goed geteekend.

Motto: *J.* De versiering is wel wat peuterig, en geeft een te gedetailleerd fond ornament te zien. Dit is jammer, want het is overigens een verdienstelijk stuk werk.

Motto: *Op Hoop van Zegen.* Het opschrift is te veel opeengedrongen en niet van onrust vrij te pleiten.

Motto: *Semper.* De los er onder- en bovengeplaatste randjes zijn overbodig en schaden het geheel. De wapens en de schildhouders zijn niet fraai gevormd. Overigens is dit een goed en bruikbaar ontwerp.

Motto: *Gos.* De verhouding van het geheel is niet fraai.

Motto: *Mercurius.* Het ontwerp is geen hoofd voor deze courant, het is een te veel willekeurig decoratief motief. Overigens goed en met zorg geteekend.

Motto: *H. v. R.* Een hoofd van een courant vraagt niet, zooals hier, een perspectivisch geteekend landschap bij een opschrift, hoe goed ook overigens geteekend.

Motto: *Gelria.* Het teekenwerk is goed en correct, doch een èn-relief geteekende Mercuriuskop vraagt hier te veel aandacht en snijdt het opschrift daarbij middendoor.

Motto: *Land en Water.* Is niet slecht geteekend, doch heeft te veel het karakter van een diploma.

Motto: *Zwart op Wit.* Het ontwerp gelijkt veel op een rouwband en de kleurverdeeling sluit bij nadere beschouwing niet aan bij het drukwerk van de courant.

Motto: *Mercurius.* De »D« van De is niet fraai geplaatst, het geheele opschrift staat wat hoog in de zwarte fond. Overigens is dit opschrift, in verband met het geheele blad, goed verdeeld en met zorg bestudeerd.

Motto: *Eenvoud.* Het bijschrift »Weekblad van de Handelsvereeniging, enz.« staat te dicht tegen het woord »Middenstander«. Overigens is de compositie in al zijn eenvoud verdienstelijk en goed van verhouding.

Motto: *Dood.* De »D's« uit het opschrift konden fraaier gevormd zijn. Overigens is het een goed en nobel opgevat opschrift, dat bij lange beschouwing nog wint; — een niet geringe eigenschap.

Velen der laatst genoemde ontwerpen, waarvan wij hier de voornaamste gebreken opsomden, bezitten tal van goede eigenschappen. Toch bleek het bij langdurige beschouwing, dat eenvoud en duidelijkheid, voor de bij deze prijsvraag gestelde eischen, op de eerste plaats dienen te komen.

Daarom besloot de Jury met algemeene stemmen aan het ontwerp »Dood« het leven te geven en het den 1sten prijs toe te kennen.

Aan het ontwerp »Eenvoud« met 4 tegen 1 stem den 2den prijs.

Aan het ontwerp »Mercurius« met algemeene stemmen den 3den prijs.

De Jury.

K. DE BAZEL.
A. LE COMTE.
JAC. v. GILS.
JAN H. HENKES.
CORNs. IMMIG Jr.

PRIJSVRAAG DOOR DE AFD. AMSTERDAM VAN DE MIJ. TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST UITGESCHREVEN IN 1909.

Ontwerp voor eene Bewaarplaats voor Zuigelingen en Kinderen onder drie jaar (crèche) benevens eetkamer ten behoeve van schoolgaande kleine kinderen.

Rapport der Jury.

In handen der Jury werden gesteld 35 ontwerpen onder de navolgende motto's:

1 Rust Roest.
2 Melk is de bron des levens.
3 Prille jeugd.
4 S. M. Eenvoud.
5 Avondarbeid.
6 Philantrophie.
7 Verzorging.
8 Kind.
9 Kinderzorg.
10 Studie.
11 Winscor.
12 Beter later dan nooit.
13 Jong Holland.
14 Immer strevend.
15 Voor het kind van het volk.
16 Nil sine labore.

17 Time is up.
18 Argere dich nicht.
19 Geteekende uil.
20 Kringloop.
21 Quot homines tot sententiae.
22 Kinderhuis.
23 B—B.
24 Forter fortuna adjuvat.
25 Rust roest.
26 Loon naar werken.
27 Nooit voor niets.
28 Tweeling.
29 Eenvoud.
30 Rust en verzorging.
31 Kinderland.
32 Baby.
33 Remi.
34 Jeugd.
35 Geen motto.

De Jury wenscht, voor over het resultaat harer besprekingen te rapporteeren, te konstateeren, dat deze prijsvraag aanleiding heeft gegeven tot eene zeer serieuse mededinging, blijkend niet alleen uit de hoeveelheid, maar niet minder uit de hoedanigheid der ingeleverde ontwerpen. Deze getuigen ervan, dat de deelnemers zich met ijver en toewijding, hebben toegelegd op de beantwoording der prijsvraag. Hun komt daarvoor zonder uitzondering een woord van hulde toe, ook aan hen, die naar het oordeel der Jury, in de oplossing te kort schieten.

Onbegrijpelijk is het der Jury, dat bij verschillende inzendingen een veel te groote opzet is gehuldigd, zoowel in de architectuur, als in de plan-oplossing van inrichting en woningen. De vervaardigers dier ontwerpen hebben zich niet voldoende rekenschap gegeven van den aard van het vraagstuk.

De eenvoudigste, rationeelste plannen, met onpretentieuze architektuur verdienen de voorkeur. Praktische verdeeling is hoofdzaak, ook opdat het bedrijf op de meest economische wijze kan worden uitgeoefend met weinig personeel. Dat, zoo ergens, dan in eene inrichting van dezen aard de ruime toetreding van licht en lucht eerste vereischten zijn, schijnt meerderen mededingers ontgaan te zijn. Zij verspilden vaak op onnoodige wijze ruimte, zoodat te weinig oppervlak beschikbaar bleef, of wel zij versnipperden dit in kleine binnenplaatsjes.

Bij de aandachtige bestudeering van het programma zal den mededinger blijken, dat er twee groepen van lokalen te onderscheiden zijn. De eerste omvat het gedeelte waarmede ook het publiek, de moeders te doen hebben, het tweede is de inrichting in engeren zin. Dit laatste moet, zoowel in het belang der zindelijkheid, als voor den dienst en ter voorkoming van besmettingsgevaren zooveel mogelijk geïsoleerd zijn van het eerste.

Dit eerstbedoelde gedeelte omvat de bergplaats voor de kinderwagens, de wachtkamer, het kantoor, de dokterskamers e. a. Ook de eetkamer voor de schoolgaande kinderen moet, het ligt voor de hand, bereikbaar zijn, zonder dat de crèche gepasseerd wordt. Dezelfde opmerking geldt het vertrek voor de uitgifte der melk.

Voor in detail de ontwerpen te toetsen aan de eischen neergelegd in het prijsvraagprogramma, zooals het aangevuld werd door de, in de bouwkundige vakbladen gepubliceerde antwoorden op dertig ingekomen vragen, wenscht de Jury aan te geven eenige punten, waarop zij bij de beoordeeling meer in het bijzonder heeft gelet.

I. Wenschelijk met het oog op het gebruik is, dat dicht bij den hoofdingang zich bevinden: bergplaats voor kinderwagens, wachtkamer, kantoor, kleerenkamer, voedingkamer. Immers dan wordt eene scheiding bereikt tusschen de eigenlijke inrichting en het meer algemeen toegankelijke gedeelte.

II. Evenzeer is het wenschelijk, dat het lokaal voor de uitgifte van melk en de eetkamer voor schoolgaande kinderen dicht bij een ingang zijn gelegen, opdat de personen, die melk afhalen en de van de straat komende kinderen zoo min mogelijk in aanraking komen met de inrichting. Wenschelijk is dan ook, dat bij de eetkamer zich een afzonderlijke waschplaats met privaten bevindt.

III. Voorts is gewenscht, dat kort bij den ingang zich bevindt de dokterskamer, de onderzoekkamer en mede de isoleerkamer, opdat het besmettingsgevaar door zieke kinderen zoo gering mogelijk zij.

IV. Althans de groote zalen dienen zooveel mogelijk lucht en direct zonlicht te hebben. De ligging in verband met de hemelstreken moet dus wel met zorg zijn nagegaan.

V. Het is als een eisch te beschouwen, dat de gebouwen zoo laag mogelijk worden gehouden, opdat aan de sub IV genoemde eischen kan worden voldaan. Wanneer gebouwen met verdiepingen zijn ontworpen dienen deze in verband met de ligging ten opzichte der hemelstreken zóó te zijn gesitueerd, dat zij den licht-inval niet schaden.

VI. De woningen van het personeel, zoowel directrice als helpsters moeten geheel gescheiden zijn, 't geen duidelijk volgt uit de antwoorden op vraag 4 en 24.

De beoordeeling der ontwerpen leidt tot de volgende opmerkingen.

Ontwerp 1 komt te kort in I, II, IV, VI.
Teekenwerk is matig, architectuur slap.

Ontwerp 2 komt te kort in I, II, IV, VI.
De compositie heeft verdienste, maar de architectuur is niet evenwichtig en het teekenwerk niet verzorgd.

Ontwerp 3 komt te kort in I, II en V.
Goede architectuur, vaardig teekenwerk, doch het landelijk karakter past niet in een dicht bevolkt stadsgedeelte, als in het programma genoemd.

Ontwerp 4 komt te kort in I, II, VI.
De plattegrond is versnipperd. Het karakter der architectuur is goed begrepen.

Ontwerp 5 komt te kort in I, II, IV, V, VI.
Het streven naar regelmaat van den plattegrond is te loven. Het architectonisch type is — hoewel op zich zelf beschouwd niet zonder verdienste — toch niet gepast.

Ontwerp 6 komt te kort in I, II, IV, V, VI.
De plattegrond is onpraktisch van indeeling. De architectuur vertoont een slecht begrepen „oud-Hollandsch".

Ontwerp 7 komt te kort in I, II, IV, VI.
Het plan is versnipperd. De gevels toonen geen samenhang. Het teekenwerk is netjes.

Ontwerp 8 komt te kort in I, II, IV, VI.
Het plan is te nauw en verward. Het geheel is droog; maar correct.

Ontwerp 9 komt te kort in I, II, III, IV, VI.
De plattegrond-indeeling is onpraktisch. De architectuur is pittig, het teekenwerk goed.

Ontwerp 10 komt te kort in I, II, VI.
Verschillende lokalen zijn te klein. Het plan is slecht van groepeering. Het teekenwerk en de architectuur zijn zeer zwak.

Ontwerp 11 komt te kort in I, II, IV, VI.
Is het plan evenwichtelijk, de gevels zijn te zwaarwichtig en is te groot van opzet.

Ontwerp 12 komt te kort in I, II, IV.
De plattegrond vertoont groote fouten, de architectuur is zeer middelmatig.

Ontwerp 13 komt te kort in I, II, III, IV, V. VI.
Het geheel verraadt onmiskenbaar, dat den ontwerper deze taak te machtig was.

Ontwerp 14 komt te kort in II, IV, V, VI.
Dit ontwerp onderscheidt zich door een karakteristieke architectuur. Meerdere kardinale fouten in het plan maken het voor de praktijk onbruikbaar.

Ontwerp 15 komt te kort in I, VI.
De verbinding der zalen is af te keuren. Het teekenwerk is niet mooi. De gevels hebben weinig pretentie; maar ook weinig karakter.

Ontwerp 16 komt te kort in I, III, VI.
De gevels hebben verdienste; maar zijn ongepast van karakter en het plan is aardig opgebouwd, maar te veel verbrokkeld.

Ontwerp 17 komt te kort in VI.
Het plan is zeer verbrokkeld en verward, zoodat te weinig aaneengesloten open ruimte overblijft en het architectonisch karakter is niet gepast.

Ontwerp 18 komt te kort in I, II, IV, VI.
De geïsoleerde ligging der overdekte speelplaats is verkeerd. De verdeeling is onpraktisch. De gevelarchitectuur is in zijn eenvoud niet onaardig. Het teekenwerk is kloek.

Ontwerp 19 komt te kort in I, II, IV, V.
Het plan is versnipperd. De architectuur niet geëigend voor de bestemming en plaats.

Ontwerp 20 komt te kort in I, II, IV, V, VI.
Het plan is zeer ingewikkeld en onoverzichtelijk. De gevels vertoonen een slecht begrepen „Oud-Hollandsch". Het teekenwerk is netjes.

Ontwerp 21 komt te kort in I, II, IV.
Het plan is versnipperd, de gevels zijn niet kwaad; maar zonder verband.

Ontwerp 22 komt te kort in II, IV, VI.
Het plan is niet kompakt, de gevels zijn goed van karakter.

Ontwerp 23 komt te kort in I, II, VI.
Het plan is niet zonder verdienste, de gevels zijn middelmatig.

Ontwerp 24 komt te kort in I, II.
Het geheel is te grootsch opgevat.

Ontwerp 25 komt te kort in I, II, IV, VI.
De gevels vertoonen geen gepast karakter.

Ontwerp 26 komt te kort in VI.
Het plan is met zorg bestudeerd en vertoont eene groepeering, die in vele opzichten alleszins praktisch is. De architectuur is van gepaste soberheid, maar staat niet op gelijke hoogte als het plan.

Ontwerp 27 komt te kort in VI, V (gedeeltelijk).
Een overigens goed doordacht plan. De gevels zeer eenvoudig, een weinig dor.

Ontwerp 28 komt te kort in II, IV, VI.
Het plan is veel te ingebouwd. De gevels niet slecht, maar niet geheel in karakter.

Ontwerp 29 komt te kort in I, II, IV, VI.
Het plan is slecht verdeeld en de architectuur geheel niet in 't karakter en matig.

Ontwerp 30 komt te kort in I, II, IV, VI.
Het plan is slecht van verdeeling. De monumentaliteit der architectuur is absoluut misplaatst. Het teekenwerk verdient allen lof.

Ontwerp 31 komt te kort in I, III, IV, V, VI.
Het beschikbare terrein is te volbouwd. De gevels zijn niet geslaagd en te pretentieus.

Ontwerp 32 komt te kort in I, III, IV, V, VI.
Het teekenwerk is vlot. De gevels zijn te weidsch. De te grootsche opzet van het plan doet het gemis eener vestibule te meer uitkomen.

Ontwerp 33 komt te kort in I, II, IV.
De architectuur is zeer matig.

Ontwerp 34 komt te kort in I, II, V, VI.
Ook de overdekte speelplaats is niet gelukkig gesitueerd. Zeer slecht is de keuken. De gevels zijn niet kwaad. Het teekenwerk is keurig.

Ontwerp 35.
Doordien de bestemming der vertrekken niet is ingeschreven is beoordeeling niet mogelijk.

De Jury heeft bij hare beoordeeling mitsdien niet één ontwerp mogen ontmoeten, dat in allen deele geacht kon worden aan de te stellen eischen en wenschen te beantwoorden. Wanneer zij niettemin in waardeering voor den geleverden arbeid voorstelt de uitgeloofde bedragen ten volle uit te keeren en bovendien ook prijzen en geen premies te geven, dan knoopt zij daaraan toch uitdrukkelijk vast de opmerking, dat een ideaal plan geenszins is bereikt.

Na ernstige overweging van den aard der in de plannen aangetoonde tekortkomingen, is de Jury tot de conclusie gekomen den eersten prijs f 75.— toe te kennen aan het ontwerp Nr. 26, motto „Loon naar Werken", dat nog de meeste praktische bruikbaarheid vertoont.

Bij de overige ontwerpen vond de Jury niet één, dat zóó boven de andere uitstak, dat het voor den 2den prijs in aanmerking kwam. Er waren echter eenige ontwerpen van gelijke waarde. De Jury besloot derhalve aan de ontwerpen Nr. 3, motto „Prille Jeugd", Nr. 4, motto „S. M. Eenvoud" en Nr. 27, motto „Nooit voor niets", elk een 2den prijs met f 25.— toe te kennen.

Bij opening der naambrieven bleken ontwerpers:

van motto „Loon naar Werken" (1e prijs) gebroeders Wijker (Amsterdam);

van motto „Prille Jeugd" (2e prijs) J. G. van Essen (Amsterdam);

van motto „S. M. Eenvoud" (2e prijs) A. Baart ('s-Hage);

van motto „Nooit voor niets" (2e prijs) G. P. Wijker (Amsterdam).

Een woord van oprechten dank wordt hierbij gebracht aan den heer Dr. Simons, die op verzoek welwillend zijne medewerking heeft verleend.

Amsterdam, 24 Februari 1910.

De Jury:

J. H. W. LELIMAN.
E. M. ROOD.
JAN STUIJT.

De antwoorden op de prijsvraag der Afdeeling Amsterdam ingekomen, worden tentoon gesteld in het Gebouw der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst, van 19 Maart tot en met 2 April 1910, van 10—5 uur. Toegang kosteloos.

ERRATUM.

In ons vorig nummer is in het artikel „Waterleiding plannen", door het uitvallen van eenige woorden, een zin onduidelijk geworden. Op bladzijde 92 moet regel 27 van boven gelezen worden: dit een enkele maal misschien zou kunnen gebeuren, maar een tweede maal waarschijnlijk niet gelukken zou, zonder.... enz.

Ingezonden Stukken.

Groningen, 22 Maart 1910.

In het verslag van de lezing van den heer G. C. Michell voor den Frieschen Bouwkring te Leeuwarden, voorkomende in Uw blad van 19 dezer, vinden wij deze zinsnede: „Zoo „heeft zich o. a. de Kamer van Arbeid voor de Bouw„bedrijven te Groningen tegen gesplitste aanbesteding ver„klaard"

Wij begrijpen niet, hoe de heer Michell tot een dergelijke mededeeling, welke in lijnrechten strijd is met de werkelijkheid, is gekomen. Het komt ons dan ook noodzakelijk voor, even mede te deelen, dat wij nog steeds op de gronden, ontwikkeld in ons rapport van Juni 1908 en opgenomen in Uw blad van 8 Augustus 1908, behooren tot de voorstanders van partieele besteding. Waar sinds het verschijnen van dat rapport geen enkel steekhoudend argument tegen de daarin vervatte stellingen te onzer kennis kwam, meenen wij thans zelfs te kunnen verklaren, dat ons college hare zienswijze in deze ook in het vervolg niet zal wijzigen.

Met dank voor de opname,

voor de Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven te Groningen,
De Secretaris,
L. WARMOLDS.

Leeuwarden, 22 Maart 1910.
Aan den Heer Redacteur v/h Bouwk. Weekblad „De Opmerker" te 's-Gravenhage.

Mag ik U beleefd eenige plaatsruimte verzoeken naar aanleiding van het verslag mijner lezing in den Frieschen Bouwkring, door U overgenomen uit de „Leeuwarder Courant"? Gaarne wil ik er toch de aandacht op vestigen, dat de Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven 'te Groningen zich geenszins tegen gesplitste aanbestedingen heeft verklaard, ja! daar zelfs een lans voor heeft gebroken.

In mijne notitiën dezer voordracht staat dan ook woordelijk: „de motieven der tegenstanders van gesplitste aanbestedingen kunt U lezen in het rapport" enz., en daar wilde ik mijn hoorders op wijzen.

Door omstandigheden kreeg ik eerst eenige dagen geleden het verslag uit de „L. C." onder de oogen, maar ik meende te laat om dadelijk „rectificatie" aan te vragen, echter is door mij in de vergadering van den Frieschen Bouwkring, Donderdag 17 Maart j.l. gehouden, deze onjuistheid besproken, opdat door middel van het verslag dezer vergadering in de plaatselijke bladen, het publiek daarvan kon kennis nemen, gelijk ik hoop dat door dezen Uwe lezers zullen doen.

Bij voorbaat dankend,
Hoogachtend,
Uw dw.
G. C. MICHELL.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 12. Officieel gedeelte. Vergadering der Afdeeling 's-Gravenhage van 14 Maart 1910. Vergadering der Afdeeling Groningen van 12 Maart 1910. Algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.
Keramiek, door J. H. Schaad met afbeelding. (Vervolg).
Ontwerp voor een Rijksakademie van Beeldende kunsten, door Jos. Herman, met losse plnat.
Rapport over de volkshuisvesting in de nieuwe stad te Amsterdam, uitgegeven door den Amsterdamschen Woningraad. (Slot).
Ingezonden stukken. Het verslag der Vergadering van den Bond van Ned. Architecten, door J. F. L. Frowein B. N. A., met naschrift van J. Gratama B. I.

ARCHITECTURA No. 11. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag der 1275ste Gewone ledenvergadering, gehouden op 16 Maart 1910.
Een Tachtig-jarig Eerelid, H. Molemans, door A. W Weissman.
Ontwerp voor een Rijksakademie van Beeldende kunsten, door Jos. Herman, met afbeeldingen.
Kritiek op kritiek (?)
Club van Utrechtsche Leden van het Genootschap A. et A. Verslag der 3de vergadering, van 4 Maart 1910.
Ingezonden stukken. Mijn A. V. door J. A. van der Kloes.

DE BOUWWERELD No. 12. De Photo-Chemigraphische kunstinrichting. Dirk Schnabel te Sloten, arch. A. J Joling, met afbeeldingen.
Oud-Amsterdam door A. W. Weissman, naar aanleiding van de veiling van den Atlas, verzameld door wijlen D. C. Meijer Jr.
Hygiënische Rubriek. Het Loodwit door L. Heyermans.

DE INGENIEUR No. 12. Drinkwatervoorziening in het klein voor woningen op afgelegen oorden, door H. van Berckel c. i., met afbeeldingen.
Een ketelontploffing zestig jaren geleden, met afbeeldingen.
Ingezonden stukken. Bespreking van het rapport betreffende de mogelijkheid eener rendeerende electrische Centrale, op te richten in het Oldambt, door A. Ten Bosch Njz. — Zijn electrische motorrijtuigen dan ook linksch? door H. P. Maas Geesteranus w. i. — Tramkruisingen, door H. J. van Loon.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 11. Mededeeling. — Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Prijsvraag. — Moderne methoden om de hardheid van metalen te bepalen (vervolg).

DE AANNEMER No. 12. Adres aan Z. E. den Minister van Waterstaat, over de verrekening der hoeveelheden bij baggerwerken.
De overeenkomst van «aanneming» van werk en staking.
Uit eigen kring. Tweeërlei maatstaf.
Willekeur.
Beschouwingen omtrent de vierde afdeeling der A. V. van Prof. van der Kloes, van den Bond van Ned. Architecten.
Ingezonden stukken. De aannemer in Ned. Indië door W. A. Becker, met een naschrift der Redactie.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 38. Het gebruik van inlandsch fabrikaat voor gemeentewerken. De tentoonstelling te Berlijn.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in Afl. 3: De «Nieve de los Penitentes»: Redactie. — Iets over de verdediging tegen een vijand «van boven»: A. B. F. Feickens. — Ongewenschte logé's: A. Marcus. — Het platina en de nieuwere platina-industrie: Dr. A. J. C. Snijders. — De theorie van de broeikas: Dr. D. van Gulik. — De industrie van het optisch glas: Dr. R. G. Rijkens. — Over een viertal Vlinders: J. Daalder Dz. — De beelden van den bioscoop: Dr. Z. P. Bouman. — Biologische reiniging van afvalwater (Slot): J. van der Breggen. — Erfelijkheid op kanariegebied: C. L. W. Noorduijn. — Iets over kunstmatige Bevruchting: E. F. W. — Eenvoudige proeven, De electrische briefkaart: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeeling. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

BOUWKUNST no. 2. Het Maartnummer van het tijdschrift der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst is geheel gevuld met twee artikelen, eerstens een beschrijving van het huis «Duin en Kruidberg» bij Santpoort, door J. J., M. A. en J. van Nieukerken en ten tweede een verslag van de Moderne Duitsche Architectuur-Tentoonstelling, door Joh. D. Looyen. Eerstgenoemde beschrijving is rijk en fraai geïllustreerd.
Het kasteel, dat de heer Cremer zich in Haarlem's schoone omstreken heeft laten bouwen, vertoont uiterlijk den z. g. Oud-Hollandschen stijl, die door de ontwerpers goed bestudeerd blijkt te zijn. De interieurs zijn geïnspireerd, deels op hetzelfde Oud-Hollandsch, deels op de latere Fransche stijlen, hier en daar met een modern tintje, maar in het algemeen met groote getrouwheid nagevolgd. Ook is er een biljartkamer, door een Engelsche firma ontworpen en uitgevoerd. Van het geheel krijgt men den indruk, dat

de architecten zich hun taak niet gemakelijk hebben gemaakt en het werk tot in alle détails zeer conscientieus bestudeerd is. Van een streven, om, voortbouwende op den rijken schat van aanwezige gegevens, te komen tot moderne oplossingen is echter weinig te bespeuren en dit is in zeker opzicht jammer, waar het een opdracht betrof voor een landhuis van dezen omvang, ongetwijfeld voorzien van alle moderne inrichtingen van gemak en weelde en waarbij blijkbaar op de kosten niet behoefde te worden gezien. De wenschen van den bouwheer hebben zeker ook het noodige gewicht in de schaal gelegd en het is niet tegen te spreken, dat bij hen, die zich een zekere mate van weelde kunnen veroorloven in de inrichting hunner woning, over het algemeen een conservatieve opvatting en een voorliefde voor het historische, boven alles wat modern lijkt, openbaart.

Wat betreft het artikel over de Duitsche Tentoonstelling zijn de afbeeldingen voor een deel niet fraai te noemen en is de uitvoering niet, zooals men dat tot nu toe van dit tijdschrift gewend was, d. w. z. over het algemeen onberispelijk.

KLEI no. 5 en 6. Van dit blad liggen de beide Maartafleveringen voor ons. Zooals uit mededeelingen van het Bestuur der V. v. N. B. blijkt hebben de heeren steenfabrikanten met hun pogingen om bij de gemeentewerken van 's-Gravenhage de buitenlandsche concurrentie uitgesloten te krijgen, nog maar een matig succes behaald.

Het Gemeentebestuur der Residentie is nog niet voor protectionistische maatregelen te vinden. Een betere aanbeveling, dan adressen, die hierop aansturen, is dan ook o. i. voor de Nederlandsche Steenindustrie, de publicatie van belangrijke bouwwerken in baksteen, zooals het Café-Restaurant »de Nieuwe Karseboom« te Amsterdam, waarvan in afl. 5 een beschrijving met goede afbeeldingen wordt gegeven. Overigens bevat dit nummer nog een artikeltje over Verweering en Verweeringsfactoren, iets over Binnenmuren van woningen, naar het Duitsch van Prof. H. Chr. Nussbaum, voorts het vervolg van het artikel over Bouw en Rollend Materieel van Smalspoorbanen, iets over Dakpannen, over Asphalt voor het waterdicht maken van riolen en ten slotte een bericht over een ingestort bouwwerk van gewapend beton te Charleroi. Het gewapend beton kan nog wel eens een ernstiger concurrent voor de steenindustrie worden dan de Belgische vakgenooten.

Het tweede nummer bevat een bericht over de in Juni en Juli a. s.-te Berlijn te houden Tentoonstelling van Klei-, Cement- en Kalkindustrie. Of men voornemens is hieraan krachtig deel te nemen blijkt niet. Het vraagstuk van het slibgehalte der Nederlandsche rivieren, waarover wij hier een en ander aantreffen, ontleend aan een nota van Dr. C. Lely, is zeker voor den steenfabrikant niet zonder belang; het artikel over Etagewoningen in Duitschland heeft echter meer belang voor den bouwmeester. De stukjes, die wij verder in dit nummer aantreffen, handelen over: Oostenrijksch Normaalzand, Witte Portlandcement, Toevoeging van eiwitdeelen aan kalkmortel en over de Kalkindustrie in Noord-Amerika.

BULLETIN DES MÉTIERS D'ART No. 7. Wij hebben hier het Januarinummer van 1910 van het Bulletin voor ons. Het opent met een beschouwing van Egée over Zwitsersche architectuur, naar aanleiding van twee daar te lande verschenen boeken. Onder den titel «Hanaps et Gildes» vertelt A. Edeling van fraaie historische bekers van 's-Hertogenbosch en Veere. Vervolgens vinden wij hier in het Fransch het stukje van Dr. C. F. X. Smits over den wapensteen van 's-Hertogenbosch, dat reeds vroeger in de Hollandsche uitgaaf van het Bulletin verscheen en ten slotte een met een zevental afbeeldingen versierde beschrijving van de merkwaardige Oud-Duitsche stad Rothenburg, van de hand van Anna de van der Schueren.

SINT LUCAS No. 7. De Januari-aflevering van St. Lucas gelijkt in niets op die van het Bulletin. Zij opent met een voordracht van Jos. Th. J. Cuypers, gehouden te Arnhem in de Vereeniging tot bevordering der wetenschap onder de Katholieken in Nederland met het onderwerp «Eenige beelden uit onze Middel-Nederlandsche Bouwkunst». In deze voordracht zijn fraaie afbeeldingen, o. a. van de St. Servaaskerk te Maastricht en van de St. Eusebiuskerk te Arnhem afgedrukt. Overigens wordt dit nummer geheel in beslag genomen door het artikel van de Wauters de Bouchout over »Schoone Kunst en toegepaste Kunst«, dat reeds vroeger in de Fransche uitgave verscheen.

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 2. In een vergadering van leeraren bij verschillende takken van onderwijs te Rotterdam, hield Mej. E. Brandon, in het begin van het jaar een lezing, waarvan het tweede gedeelte, onder den titel: »Onderwijs in Schoonheid op de Middelbare School« het hoofdartikel in dit nummer vormt. Onderwijs in Schoonheid, het klinkt nog vreemder dan Onderwijs in Kunst. Kan men schoonheid onderwijzen? Schoonheidsgevoel, smaak aanleeren? Wij zullen niet trachten deze vragen te beantwoorden, doch alleen in het midden brengen, dat men jonge menschen wel degelijk tot een zekere hoogte, soms tot een zeer belangrijke hoogte, kan leeren zien, leeren hooren en leeren gevoelen.

Op welke wijze dit kan geschieden, daarover zette Mej. Brandon hare denkbeelden uiteen en die denkbeelden zijn ons in vele opzichten sympathiek. Men hoede zich echter voor verkeerde opvatting en make niet de Schoonheidsleer tot een leervak in ons toch reeds zoo overladen Middelbaar Onderwijs.

»Muziekonderwijs in nieuwe banen«, van welk artikel wij hier het vervolg aantreffen valt buiten onze beoordeelingssfeer. Met de versieringskunst der Indiërs is dit wat anders. Het is een goed denkbeeld, na de vroeger verschenen artikelen over Indische Bouwkunst nu ook iets over versieringskunst, een niet minder rijk onderwerp, te laten volgen.

Een losse plaat, bij dit nummer gevoegd, geeft een afbeelding van een eenvoudig en smaakvol grafmonumentje te Nijmegen, naar een ontwerp van K. P. C. de Bazel.

BEROEPSHYGIËNE EN EERSTE HULP BIJ ONGELUKKEN voor de Bouwvakken door L. Heyermans, arts, en Dr. C. J. Mijnlieff, is de titel van een boekje, onlangs bij W. L. en J. Brusse te Rotterdam verschenen. Het is samengesteld op verzoek van het Hoofdbestuur der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst, om te kunnen dienen als handleiding voor opzichters, teekenaars, enz. maar, kan onzen inziens in veel wijder kring nut stichten. Terecht merken de schrijvers op, dat de bedrijfshygiëne nog te vaak stuit op den onwil, geboren uit onkunde, van de arbeiders en opzichters. Raadgevingen worden gaarne opgevolgd, wanneer men de redenen begrijpt, welke tot het geven daarvan hebben geleid.

Dit streven om den betrokken personen, in hun eigen en anderer belang, het nut van de beroepshygiëne en hare voorschriften te doen inzien, treedt overal op den voorgrond en het is den schrijvers gelukt, op alleszins bevattelijke wijze en met behulp van vele afbeeldingen, de belangstelling op te wekken voor vele zaken, welker verwaarloozing bijna altijd nadeelige en vaak noodlottige gevolgen kan hebben.

Geen uitvoerige wetenschappelijke studie, geen vervelende statistieken treft men hier aan, doch slechts datgene, wat ieder bouwkundige, en ,wij zouden zeggen ieder ambachtsman in de bouwvakken, beslist moet weten. Laat ons echter niet beginnen met te veel te verlangen en ons bepalen tot den wensch, dat het boekje allereerst komen moge in de handen der opzichters, onderbazen, enz. voor wie het geschreven werd.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— Betreffende Nederland op de Brusselsche tentoonstelling kan het volgende worden medegedeeld:

Het Nederlandsche Paviljoen nadert zijn voltooiing; timmerlieden, leidekkers en stucwerkers hebben hun taak om zoo te zeggen voleindigd en hoog verheft de groote toren zich ten hemel, ver uitstekend boven de gebouwen in den omtrek. Het valt niet te betwijfelen of het Hollandsche paviljoen zal er goed uitzien. Te midden van het felwitte der meeste tentoonstellingsgebouwen zal het oog der bezoekers een aangename verpoozing ondervinden bij den aanblik van de zooveel rustiger roode baksteenkleur der Nederlandsche afdeeling, die, dit gedeelte der tentoonstelling met in het midden de door de stad Parijs en door het Ned. comité aangelegde tuinen, geheel domineert. Vooral gezien van een punt in de nabijheid der Italiaansche afdeeling gelegen, levert het paviljoen een schilderachtigen aanblik op, daar men vanaf die plaats zoowel den voor-, als den dijkgevel kan overzien en een aardig kijkje heeft op het slanke silhouet van den kleinen toren, die aan den kant der Indische afdeeling van uit het gebouw oprijst.

De verzekering door verschillende personen van vreemde nationaliteit gegeven: dat dit paviljoen de clou der expositie zal zijn, kan ongetwijfeld als meer beschouwd worden dan slechts als hoffelijk woord voor Holland.

Wat het inwendige van het gebouw betreft, ook hier is het timmerwerk om zoo te zeggen voltooid; thans is het de beurt van schilders en behangers, die ten getale van vijftig aan het werk gezet zijn, teneinde de inwendige decoratie zoo spoedig mogelijk in gereedheid te brengen. Want er is haast bij het werk, gelet op den inhoud van een der gele biljetten, op tal van plaatsen aangeplakt, waarbij het Comité Exécutif met den meesten aandrang aan exposanten verzoekt er voor te willen zorg dragen dat hunne inzendingen op den openingsdag (23 April) kant en klaar staan opgesteld.

De stand der werkzaamheden op het geheele terrein doet echter niemand vleien met de illusie dat deze wensch van het comité zal worden vervuld, al zal dit feit bij niemand, die ooit bij de organisatie eener groote tentoonstelling is betrokken geweest, groote verwondering baren.

Reeds nu kan echter met zekerheid worden aangenomen dat de Ned. afdeeling tegen het einde der volgende maand wat »gereed zijn« betreft, zeer zeker niet voor tal van andere afdeelingen zal behoeven onder te doen. De Hollandsche tuin is tusschen de Nederlandsche en de Duitsche afdeeling gelegen.

N. R. Ct.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade104/106—151 AMSTERDAM. Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

— De gemeenteraad van Berlijn heeft verleden jaar een prijsvraag uitgeschreven voor een vergrootingsplan van de stad. Hoe de stad van 3 millioen inwoners geschikt te maken voor 6 millioen? Daar zouden een 25 à 30 K.M. grond voor noodig zijn, liefst met behoud van wat bosch. Parken zouden er moeten zijn, goede wegen, pleinen, vele moderne verkeerswegen, licht en ruimte naar hedendaagsche eischen. De raad stelde 200,000 Mark beschikbaar voor de antwoorden op de prijsvraag. Er zijn er een 30-tal ingekomen. De eerste prijs is niet toegekend, doch het geld voor eersten en tweeden is tot gelijk bedrag verdeeld tusschen de Hochbahn-Gesellschaft samen met de bouwkunstenaars Prof. Brix en Genzmer en den architect Herman Jansen. Dan zijn er prijzen toegekend van 15,000 en van 10,000 Mark.

— De hofschouwburg te Dresden zal verbouwd worden. Het gebouw dat 35 jaar oud is, en trots de enorme ontwikkeling van de tooneeltechniek in die jaren geen verandering heeft ondergaan, voldoet natuurlijk niet meer aan de eischen en biedt ook voor de bezoekers geen voldoende veiligheid. Voor het verbouwen is een bedrag van 1,736,100 Mark noodig; de Kamers hebben dat bedrag goedgekeurd. Bij die gelegenheid is de wensch uitgesproken dat men voortaan in den schouwburg ook goedkoope volksvoorstellingen geven zal; en de Generaal-Intendant heeft de verklaring afgelegd dat dit verzoek ingewilligd zal worden.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Binnenkort kan de benoeming worden verwacht van eene Staatscommissie, welke de regeering van advies zal hebben te dienen over verzoeken om steun, voor plannen van drinkwatervoorziening.

— Aan Gedeputeerde Staten van Friesland en van Groningen is medegedeeld het rapport van den hoofdinspecteur-generaal en der beide inspecteurs-generaal van den Rijkswaterstaat betreffende het Lauwerszee-vraagstuk.

Naar gemeld wordt, bestaat er grond om aan te nemen, dat de strekking der regeeringsplannen voor verbetering van den waterafvoer in Friesland in hoofdzaak aansluit aan het dienaangaande in de Kamers door den minister van waterstaat in korte trekken aangegevene, namelijk: dat boven indijking van de Lauwerszee de voorkeur zou te geven zijn aan het oprichten van voldoende stoomgemalen en uitdieping van de stroomgeulen der sluizen in de Lauwerszee.

HAARLEM. Door omstandigheden moest de voordracht met lichtbeelden over »Typen van Oud-Nederlandsche Schilderkunst«, die op 23 Maart door Prof. Dr. W. Martin, Directeur van het Mauritshuis te 's-Gravenhage, vanwege het Museum van Kunstnijverheid zou gehouden worden, voorloopig worden uitgesteld.

De datum, waarop zij thans zal plaats hebben, zal nader worden bekend gemaakt.

KAMPEN. Bij het wegbreken van een kast in een oude woning aan de Oudestraat alhier zijn muurschilderingen te voorschijn gekomen, welke na grondig onderzoek fresco's bleken te zijn uit het einde der 15e eeuw. Het zijn versieringen in minerale verven, in de kalk geschilderd, in de middeleeuwen veelvuldig voorkomende, doch thans, zeer zeldzaam in particuliere woningen, zoodat de vondst als hoogst merkwaardig mag beschouwd worden.

LOCHEM. De directie der spaarbank alhier heeft onlangs besloten een fonds te stichten met een stamkapitaal van f 16.800 voor de mogelijke stichting van een waterleiding, abattoir enz. door de gemeente. B. en W. hebben naar aanleiding daarvan aan de directie gevraagd, of ze genegen was een bedrag beschikbaar te stellen tot dekking der kosten voor een onderzoek naar en het opmaken der plannen voor een abattoir en een waterleiding. De directie heeft daarop thans bevestigend geantwoord.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwk. Opz.-Teekenaar, zie adv. in dit no. (1)

— Bouwk. Opzichter, bij de Gemeentewerken van Enschede; duur vermoedelijk voor 1 jaar. Brieven (zonder teekeningen) bij den Directeur der Gemeentewerken, vóór 1 April. (1)

— Gemeente-opzichter te Rijswijk (Z.-H.) tegen 1 Juli a.s. jaarwedde f 700.—. Stukken vóór of op 1 April aan den Burgemeester. (1)

— Leeraar in het hand- en vormteekenen met bevoegdheid M. O. aan de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht. Aanvangsjaarwedde per wekelijksch lesuur f 100. Sollicitatiestukken voor 15 April e.k. aan het adres van den Directeur, Schoolstraat 10, Utrecht. (1)

— Chef der Werkplaats bij een tramwegonderneming hier te lande, tegen overeen te komen salaris. Vereischte: grondige kennis van locomotiefherstellingen en practische ervaring. Sollicitatiën met copie van getuigschriften, onder letter V 1882, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bekend met Waterleidingen, op een Technisch-Bureau te Amsterdam. Salaris f 80.— per maand. Sollicitatiën onder No. 231, aan J. H. en G. van Heteren, Boekhandel, Hartenstr. 26, Amsterdam. (2)

— Leeraar in het Bankwerken en Smeden aan de Ambachtsschool te Zutfen. Salaris f 1000. Stukken in te zenden vóór 30 Maart bij den Directeur der School. (2)

— Opzichter-Uitvoerder. Br. fr. lett. L. H 1078. Alg. Adv.- Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (2)

— Bouwkundig Teekenaar. Referentiën enz. onder toez. van teekeningen te richten aan den Boekh. Alberts, te Heerlen. (2)

— Leeraar aan de Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam voor den Winteravondcursus tegen 1 September a.s. voor de Metaalbewerkersklasse. Salaris voorloopig f 60 per maand. Duur van den Cursus 7 maanden. Zich vóór 1 April a.s. schriftelijk aan te melden bij de Commissie van Bestuur, Da Costastraat 64, Amsterdam. (2)

— Constructeur-Teekenaar op een Machinefabriek, zoo spoedig mogelijk, P. G. Brieven onder No. 18326, a/h Algem. Zuidholl. Advert.-Bureau C. Brouwer, Den Haag. (2)

— Electro-Techniker voor het keuren van huis-installaties, aan een Gemeente-Centrale. Na gebleken geschiktheid kan aanstelling volgen als opzichter met f 1200.— beginsalaris. Brieven onder letters A. T. D., Nijgh & van Ditmar's Alg. Adv.-Bureau, Rotterdam. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI, RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

25	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 125 p.m.
12	Bouwk. Opz -uitv.	24—42 j.,	f 70—f 125 »
18	Bouwk. Teek.	23—44 j.,	f 60—f 110 »
6	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 40—f 60 »
4	Aank. Bouwk. Teek.	20—22 j.,	f 40—f 60 »
5	Waterb. Opz.-teek.	24—38 j.,	f 60—f 110 »
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 40—f 55 »
6	Chef machinist	25—40 j.,	f 80—f 150 »
5	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 150 »
4	Werkt. Teek. constr.	24—36 j.,	f 80—f 120 »
3	Machine-teek.	23—24 j.,	f 60—f 80 »
3	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60 »
6	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150 »
5	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100 »
4	Electrotechn. Teek.	21—35 j.,	f 55—f 90 »
1	Werkmeester Modelmakerij en Gieterij	44 j.,	f 100 »
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teek.-instrumentmaker	20 j.,	f 55 »
1	Decoratie-teekenaar	29 j.,	f 85 »

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parketvloeren

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,

worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Asbest platen en Asbestleien voorradig.

GEVRAAGD te *'s-Gravenhage* een

Bouwk. Opz.-Teekenaar,

vaste positie, sal. f 80.— p. m.

Brieven onder lett. L vóór 10 April aan het Bureau van dit blad.

MARINE.

De SCHOUT-BIJ-NACHT, DIRECTEUR en COMMANDANT der MARINE te *Hellevoetsluis* zal op **Woensdag 6 April 1910,** des voormiddags ten **11½ uur,** onder nadere goedkeuring van den Minister van Marine in het openbaar aanbesteden:

Het verrichten van werkzaamheden aan Gebouwen en Inrichtingen, behoorende tot de Directie der MARINE te HELLEVOETSLUIS.

De voorwaarden, waarnaar de aanbesteding zal geschieden, liggen ter lezing aan het Departement van Marine te 's-Gravenhage, ter Griffie van de Directiën der Marine te Hellevoetsluis, Amsterdam en Willemsoord, en van de Provinciale Besturen, uitgezonderd dat van de provincie Zuid-Holland, alsmede ter Secretarie van de Gemeente besturen te Rotterdam en te Dordrecht.

Afdrukken van het bestek zijn zoolang de voorraad strekt tegen f 0.50 per exemplaar verkrijgbaar ter Griffie van de Directie der Marine te Hellevoetsluis.

De aanwijzingen zullen geschieden op Woensdag 30 Maart a.s. aan hen die zich daartoe des namiddags van 2—4 ure vervoegen aan het Bureau van den Hoofdingenieur op 's Rijks werf aldaar.

De inschrijvingsbiljetten op gezegeld papier gesteld en ingericht overeenkomstig art. 5 der Algemeene Voorwaarden, zullen behoorlijk gesloten franco moeten worden ingeleverd ter Griffie van de Directie der Marine voornoemd, vóór of uiterlijk op den dag der besteding, des voormiddags ten 11½ ure.

HELLEVOETSLUIS, 21 Maart 1910.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

DINSDAG 29 MAART.

AMSTERDAM 12 ure. — Het gemeentebest.: het uitvoeren van baggerwerken in, benevens het diephouden van de wateren behoorende tot het havengebied der gemeente gedurende het jaar 1910.

DELFZIJL 11 ure. — Het gemeentebest.: a. het aanbouwen van een schoollokaal met overdekte speelplaats c.a. bij de O. L. sch. te Weiwerd: b. het maken en leveren van het daartoe noodige ameublement; c. het verf- en glaswerk aan het nieuwe gedeelte e.a.; bestek en teekening ad f 1.50 te bekomen bij den gemeente-arch. F. A. Pot te Delfzijl, die tevens inl. verschaft.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1908	» 1.374.077,58
Reserve voor Koersverschillen ult. 1908	» 155.388,58
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1908	» 34.314.868,07

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DONGEN. — De bouw. P. C. Schellekens namens de firma J. Bressers: het bouwen van een pakhuis, schaftlokaal, enz.; bestek met 2 teekeningen ter inzage ten kantore van gen. firma elken werkdag van 9—12 en 2—4 ure en bij den bouwk. ad f 2; de gen. bouwk. verstrekt nadere inl.

GOES. — De arch. J. W. van de Weert Wzn.: de verbouwing der schuur en het woonhuis en het maken van den Regenbak op de hofstede bewoond door den pachter L. P. van Dis te Kats (N.-B.); bestek ter inzage en de teekeningen zijn te bekomen ad f 1.50 bij gen. arch., die inl. verstrekt.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 15 April 1910,** des namiddags te **2 uur,** zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

de bouw van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te VIANEN.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, La. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 2 April 1910 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2e district, Nassau Odijckstraat 59 te 's-Gravenhage; bij den Directeur van het Post- en Telegraafkantoor te Vianen, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.35,** benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den Districts-Opzichter bij de Landsgebouwen J. G. P. Roel te Rotterdam.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Vrijdag 8 April 1910, des voormiddags te 11 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 16 Maart 1910.

GORINCHEM 2.30 ure. — Het gemeentebest.: het bouwen van eene kolenloods op het terrein der waterleiding; bestek en teekening ter inzage ter gemeente-secretarie, alwaar afdrukken der teekeningen ad f 0.30 te bekomen zijn.

GRONINGEN 2 ure. — De Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen: de uit te voeren onderhoudswerken volgens bestek X op de lijnen Harlingen-Nieuweschans, Groningen-Delfzijl, Sauwerd-Roodeschool, Meppel-Groningen en Nijeveen-Leeuwarden in 14 perc.; bestek ad f 1 te bekomen bij den sectie-ing., door wien inl. worden verstrekt; voorw. op het bestek van toepassing verkrijgbaar ad f 0.25 aldaar.

ROTTERDAM 1 ure. — Het gemeentebestuur: het maken van de te vernieuwen Noorderbrug met aansluitende kaaimuren en bijkomende werken; bestek en voorw. en teekening ter inzage op de centrale secretarie en het Stads Timmerhuis en zijn ad f 1 te bekomen bij de Wed. P. van Waesberge & Zn.; inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis.

NIJMEGEN 9.30 ure. — De Geldersche Mij. tot Expl. van Onroerende Goederen: 1. het bouwen van drie aaneengesloten burgerwoonhuizen aan de Jan van Galenstraat; 2. het maken der rioleering voor 21 huizen en 4 dubbele magazijnen; 3 de massa van sub 1 en 2; bestek en teekeningen ad f 1.50 en f 1 te bekomen bij den opz. W. Staayen aldaar.

WAGENINGEN 2 ure. — Het gemeentebest.: het vergrooten van het Telefoon-bureau en de bedekamer; bestek en teek. ter visie ter secr.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 2 APRIL 1910. No. 14.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

MARMER.

Slot. (Zie bladz. 98).

Een der schoonste zwarte marmers is dat hetwelk in den handel bekend is als Portor. Het is diep zwart en met talrijke fijne aderen van een goudgele kleur doorsneden. Lodewijk XIV heeft er veel gebruik van gemaakt bij den bouw van het paleis te Versailles. Het echte Portor komt van Porto Venere in Italië en ontleent daaraan zijn naam. Men vindt het ook te Saint Maximin in het departement du Var. Lodewijk XIV liet het daar ontginnen. Onder de regeering van dezen monarch werden op vele andere plaatsen in Frankrijk marmergroeven ontdekt en geopend en van dien tijd dagteekent eigenlijk de opkomst der Fransche marmer-industrie.

Zwart en wit of zwart, wit en grijs geaderde marmersoorten komen in groote verscheidenheid voor en worden veelvuldig voor gewone meubelen gebruikt. Enkele zwart en witte marmers zijn vrij hoog in prijs, maar in het algemeen verkiest men daarboven de Lumachelle-marmers, die niet duur genoemd kunnen worden en het oog veel aangenamer aandoen.

Wanneer het Lumachelle zeldzamer was zou het zeker als een der grootste curiositeiten beschouwd worden. Het is een gestolde marmermassa, waarin allerlei soorten van schelpdieren en allerlei fragmenten van zeedieren en planten uit de voorwereld in versteenden toestand zijn opgesloten, de omsluitende massa is zwart, rood of van een andere donkere kleur en op den donkeren grond teekenen zich de ontelbare fragmenten van de organische bestanddeelen, door de zaag in alle richtingen doorgesneden, in de grootste verscheidenheid van vormen af.

In de vroeger besproken marmersoorten wordt de teekening te weeg gebracht door vermenging van bestanddeelen van verschillende kleur, die, bij de voorwereldlijke onderaardsche omwentelingen, door elkander geraakt en ten slotte tot een massa samengesmolten zijn, maar in het Lumachelle is de grondmassa doorgaans vrij homogeen en zeer weinig geaderd; elk vlekje blijkt bij onderzoek het overblijfsel van een diertje of van een schelp te zijn. De Fransche naam Lumachelle is afgeleid van het Italiaansche woord Lumaca, dat slak beteekent. De dieren, welker overblijfselen men ziet, zijn echter niet uitsluitend slakken, maar zeedieren van allerlei soorten, die men thans niet meer in onze zeeën aantreft. Aan een schoorsteenmantel van dit marmer kan men zeer interessante studiën van natuurlijke historie maken. Reeds in de oudheid was het Lumachelle zeer gezocht, maar men weet niet waar het zoogenaamde „drap mortuaire", een zwart marmer, over zijn geheele oppervlakte bezaaid met witte, meest driehoekige, schelpen, gevonden werd. Het Lumachelle, dat men te Parijs het meest ziet, is afkomstig uit de groeven van Petit Granit in de omstreken van Mons. Het behoort dus eigenlijk tot de hardsteen. Zeer fraai laat zich deze steen niet polijsten, zij is daarvoor niet hard genoeg, maar de lage prijs, destijds 20 Francs de kubieke voet, werkt het verbruik zeer in de hand. Bij Narbonne vindt men een veel fraaiere soort, die meer aan

het antieke Lumachelle nabij komt. Zij is zwart in de massa en bezaaid met belemniten, schelpen van suikerbroodvorm, zoo groot als een pink, die zich, al naar zij zijn doorgesneden, als driehoekige, cirkelvormige of ovale vlekken vertoonen.

Een Lumachelle-marmer, dat men te Parijs veel ziet, wellicht evenveel als het Petit Granit, wordt geleverd door de groeven in Bourgogne en in Calvados. De massa is vuil rood gevlekt en het heeft groote onregelmatige witte of grijze figuren. Nauwkeurig beschouwd blijken deze figuren een organisch weefsel te bezitten en te bestaan uit overblijfsels van polypen, zeesterren, sponzen, koralen, enz.

De Lumachelle-marmers zijn over het algemeen niet duur, maar er zijn toch eenige zeer kostbare variëteiten, die slechts voor kleine luxe-voorwerpen gebruikt worden, zooals dat van Astrakan, waarin oranje-geele schelpen voorkomen.

Met den naam van Brèche duidt men die marmersoorten aan, samengesteld uit hoekige of afgeronde stukjes van verschillenden vorm en grootte, samengevat in marmer van een andere, kleur, dat ze als cement bijeenhoudt. Om de vorming dezer soort te verklaren, moet men zich voorstellen, dat een reeds vast marmer door een of andere onderaardsche omwenteling vergruizeld is en dit gruis terechtgekomen is in een marmer, dat nog in vloeibaren of kneedbaren staat verkeerde, of wel dat een vloeibaar marmer langzamerhand de openingen tusschen het gruis gevuld heeft en na verharding weder eene vaste massa is ontstaan. Een fraaie Brèche vindt men aan verschillende piedestals in de galerij der Antieken in het Louvre-museum. De grond is wit en de fragmenten zijn zwart. Het heeft het aanzien alsof deze laatste, in het witte marmer, dat in vloeibaren staat wellicht een hoogen warmtegraad had, uit elkander zijn gesprongen en de kleine scherfjes zich in radiale richting hebben verspreid. Het Brèche is betrekkelijk gemakkelijk na te bootsen, door stukjes marmer in een pap van gekleurd stuc of een ander soort cement te drukken en daarna de oppervlakte af te slijpen. Lang voordat het terrazzo en granito voor vloeren en dergelijken algemeen in gebruik kwam, werd te Parijs alreeds veelvuldig een kunstmatig Brèche voor versiering van meubelen gebruikt. De techniek was echter ook reeds in de oudheid bekend.

Brocatello is de Italiaansche naam, die men geeft aan Brèche, dat uit zeer kleine stukjes bestaat.

Men heeft graniet en marmer dikwijls met elkaar verward, de naam Petit-Granit geeft blijk van verwarring met kalksteen. Het graniet bestaat echter niet, gelijk het marmer, uit een enkele zelfstandigheid, maar uit de vaste samensmelting van drie verschillende.

De voornaamste en in de grootste verhouding aanwezige is veldspaat en deze is zoo hard, dat zij door staal niet gekrast kan worden. Uit veldspaat bestaat ook het glazuur van porcelein. De tweede zelfstandigheid, die in het graniet voorkomt is kwarts, een mineraal, welks hardheid algemeen bekend is. De derde is minder hard, namelijk mica; dit mineraal vertoont zich in het graniet als kleine donkerkleurige spikkels. Wanneer men graniet aandachtig beschouwt, ziet men dat het bestaat uit tallooze kleine kristallen van drie verschillende soorten, zeer vast aan elkander verbonden, zonder dat men evenwel iets ontwaart van een bindmiddel of cement, zooals men dit bij marmersoorten, o. a. duidelijk bij de Brèche kan opmerken.

Er zijn vele variëteiten van graniet. Een der schoonste is het roode Egyptische, waaruit de obelisk van Luxor bestaat, die te Parijs op de Place de la Concorde staat. In de Vogezen wordt een soort gevonden, die veel van het Egyptische heeft en waarvan men zich bediend heeft voor de versiering van het Panthéon. Grijs graniet wordt op vele plaatsen aangetroffen.

De groote waarde ontleent het graniet aan zijn groote hardheid, die de bewerking moeilijk en duur maakt. Voor gewoon daaglijksch werk zal men in den regel het marmer, waarmede bij gemakkelijker bewerking, met minder kosten, een rijker effect verkregen kan worden, blijven verkiezen. Maar daar waar in de eerste plaats op de duurzaamheid moet worden gelet, verdient zonder twijfel het graniet de voorkeur als monumentaal materiaal bij uitnemendheid.

Het marmer verweert aan de lucht, is zelfs in een Noordelijk klimaat voor buitenwerk ongeschikt. Het graniet wint het van alle materialen en al schijnt het niet geheel onvergankelijk, zooals men moet aannemen uit de berichten over verweeringsverschijnselen aan de bekende naald van Cleopatra te Londen, onder minder ongunstige invloeden, dan die van de Londensche atmosfeer, is de duurzaamheid zoo goed als onbegrensd te noemen.

Tusschen graniet en porfier bestaat grootere verwantschap dan tusschen deze steensoorten en marmer. Porfier bevat dezelfde bestanddeelen als graniet, maar zij zijn tot eene massa samengesmolten; men kan de afzonderlijke kristallen niet meer onderscheiden, maar vindt slechts hier en daar enkele kristallen verspreid. Men vindt rood, groen, zwart, grijs en bruin porfier. Het roode is het meest gezocht en werd door de Egyptenaren veel toegepast. De Obelisk van Sixtus V te Rome op de Piazza del Popolo is van rood porfier.

Daar porfier haast nog moeilijker te bewerken is dan graniet, wordt het voor meubelwerk in het geheel niet gebruikt. Schoorsteenmantels van porfier behooren tot de groote zeldzaamheden. Een schoorsteenmantel van rood Egyptisch graniet werd in de 18e eeuw voor Madame de Pompadour gemaakt en kostte 10000 livres. Een mantel van porfier zou nog veel meer gekost hebben.

Wanneer men eens ging uitrekenen wat de Egyptische monumenten in den tegenwoordigen tijd (hier is sprake van het midden der 19de eeuw) zouden kosten, alleen aan materiaal, zou men tot verbazingwekkende cijfers komen. Zoo werd toenmaals de handelswaarde van een stuk graniet als de Obelisk van Luxor geschat op meer dan 600.000 Francs, waarbij nog niet eens in aanmerking genomen is, dat de obelisk een monoliet is van ongehoorde afmeting, netgeen de prijs nog aanmerkelijk zou verhoogen.

De moderne tijd heeft werktuigen uitgevonden, waardoor de bewerking van graniet en porfier veel minder moeilijkheden oplevert dan vijftig of zestig jaren geleden. De toepassing dezer materialen is dientengevolge zeer toegenomen en zal zich zeker in nog meerdere mate uitbreiden.

Het is echter niet waarschijnlijk, dat die toepassing ooit weder op zulk een schaal zal plaats hebben als in het oude Egypte het geval was en wat de Egyptenaren, met hun, bij onze werktuigen vergeleken, altijd zeer primitieve gereedschappen van dit weerspannige materiaal wisten te vervaardigen, zal ongetwijfeld nog tot in lengte van dagen de bewondering blijven wegdragen van het verre nageslacht.

De Kerk van het Heilige Graf te Jeruzalem.

Een reis naar het Heilige Land was voorheen een onderneming van beteekenis, thans is het een uitstapje, waar men al spoedig over begint te denken, wanneer men Europa doorkruist heeft en eens wat anders wil zien, een uitstapje, dat reeds lang op de programma's der reisbureaux staat en waaromtrent deze nuttige inrichtingen U dadelijk alle inlichtingen kunnen verstrekken met een opgaaf van kosten erbij, alles inbegrepen.

Gij hebt slechts eenige bankbiljetten op de toonbank van zulk een bureau neer te leggen en men verschaft er U alles wat gij noodig hebt om den weg naar Jeruzalem te vinden, men zal er U zelfs kunnen zeggen met welken trein gij moet vertrekken en wanneer gij de gegeven aanwijzingen slechts stipt opvolgt en U geen ongelukken overkomen, dan komt gij een zeker aantal dagen later beslist veilig, waar gij wezen moet.

De tijden zijn voorbij, dat de Christenen slechts met levensgevaar hun heilige plaatsen konden betreden of minstens met gevangenschap of slavernij bedreigd werden. Men is in Palestina wel wijzer geworden en weet er nu behoorlijk geld te slaan uit de omstandigheid, dat tle heilige plaatsen in den laatsten tijd weder grooter aantrekkingskracht uitoefenen dan vroeger.

Vorsten hebben het voorbeeld gegeven, thans gaan ook gewone menschen op weg, niet meer als oudtijds de boetvaardige pelgrims barrevoets, maar met een expresselijk daarvoor ingericht stoomschip, voorzien van alle gemakken. Zoo gaat men thans ter bedevaart of ten vreedzamen kruistocht, want oorlogstuig, zooals de Middeleeuwsche Kruisvaarders dat medevoerden, heeft men niet aan boord. Men denkt er niet meer aan het Heilige Land voor de Christenheid te heroveren; dat zal mettertijd wel vanzelf terechtkomen.

De belangstelling van Europa voor het Heilige Land, dateert van den tijd, toen het Christendom, na langdurigen en bloedigen strijd, de overwinning op de heidensche oudheid behaald had, althans in Zuid-Europa en de Kerk van het Heilige Graf is een monument van die belangstelling door alle eeuwen heen.

Volgens de overlevering is de Kerk gesticht door Keizerin Helena, gemalin van Constantius Chlarus en moeder van Constantijn den Grooten.

Deze Keizerin heeft zich veel moeite gegeven de heilige plaatsen, waarvan in de Evangeliën sprake is en die men destijds niet meer wist aan te wijzen, op te zoeken en de herinnering aan de daar voorgevallen gebeurtenissen uit het leven van Christus, door de stichting van monumenten te bewaren. Het Heilige Graf vond zij, volgens de legende, terug in de voor een groote som gekochte gedenkschriften van een ouden rabbi, naar een andere lezing naar de aanwijzingen door folteringen aan een Jood, een zekeren Judas, ontperst. Hoe het zij, omstreeks het jaar 335 verrees boven deze plaats een prachtige basilica, die echter drie eeuwen later door den Perzischen veroveraar Chosroës II in 615 werd vernield. De Byzantijnsche Keizer Heraclius won in 628 Jeruzalem terug en herbouwde de Kerk. De stad viel in 637 in handen van den Arabischen Kalif Omar. Wij lezen niet of deze het gebouw spaarde, maar wel dat het in 1010, na reeds eenmaal gedeeltelijk verbrand te zijn, op bevel van den Kalif Haken tot den grond gesloopt werd.

De tegenwoordige Kerk is, althans wat de afmetingen en hoofdvormen van het gebouw betreft, uit den eersten tijd der kruistochten, dus uit het begin der twaalfde eeuw afkomstig. De toen gestichte Kerk onderging geen noemenswaardige veranderingen, tot zij in 1808 opnieuw, voor een groot deel, een prooi der vlammen werd.

Zij werd toen herbouwd door de Grieken, die van den toenmaligen verwarden toestand van Europa gebruik maakten om de Latijnen zooveel mogelijk uit hun eigendomsrechten te verdringen, hetgeen aanleiding gaf tot eindelooze, bittere twisten.

De Kerk van het Heilige Graf staat in de nieuwe stad in het Noord-Westelijk of Latijnsch kwartier. Het is een Byzantijnsch gebouw in het midden van een groot, ingebouwd plein. Onder den grooten koepel van den centraalbouw bevindt zich het Heilige Graf, dat langwerpig vier-

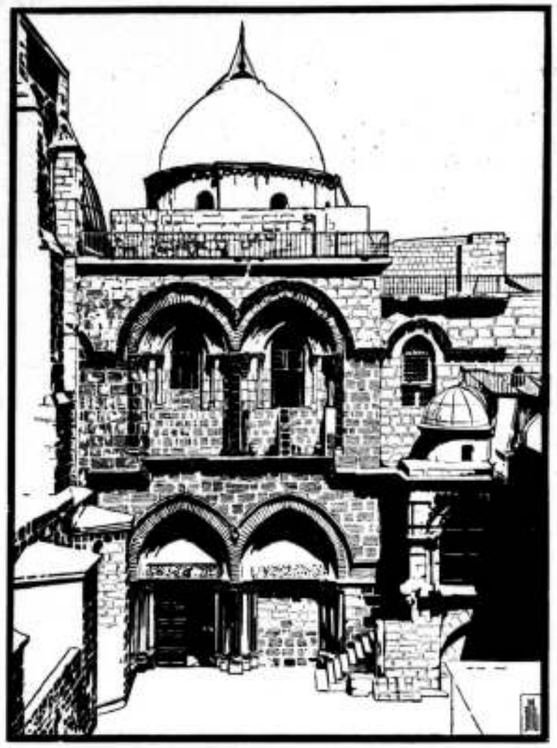

kant, ongeveer 5 M. lang en 3 M. breed is, overhuifd met een rijk baldakijn versierd met goud, zilver en kostbaar marmer. Rondom de cirkelvormige ruimte, die het graf omgeeft, zijn de kapellen der Syriërs, Coptен en Maronieten en daarboven is een galerij eveneens in verschillende kapellen verdeeld. In het ruim der Kerk zijn de kapellen der Grieksche, Latijnsche en Armenische Christenen, terwijl de Kerk door de Turksche autoriteiten gehouden wordt in den staat, zooals zij was, als een bedevaartsplaats voor alle Christelijke gezindheden. De voortdurende naijver en de daaruit voortvloeiende twisten, die somtijds tot bloedige conflicten aanleiding gaven, maken een bewaking door Turksche soldaten noodig ook op andere heilige plaatsen, o. a. in de Geboortekerk te Bethlehem, de plaats vanwaar het „Vrede op aarde" het menschdom werd toegezongen.

In de Kerk van het Heilige Graf vertoont men den bezoeker ook een marmeren zerk, als den steen waarop het lichaam van Christus gebalsemd werd, en daarboven is een verhevenheid, die men met trappen bereikt, welke geldt als de traditioneele Calvarieberg, en waarboven zich thans ook een rijk, koepelvormig gebouw verheft, bevloerd met marmer, in welks Crypt men de opening in den grond aanwijst, waarin het kruis werd opgericht.

De straat, die naar de kerk leidt, van uit de richting der bouwvallen van het paleis van Herodes, aan de Noordzijde der stad, is de Hoofdstraat van de Latijnsche wijk en wordt door de Turken Harat-el-Albam, door de Christenen Via Dolorosa, of lijdensweg genoemd, in de veronderstelling, dat dit de weg was, die van de rechtszaal naar Golgotha voerde.

Over de betrouwbaarheid der overleveringen, betreffende de heilige plaatsen in en bij Jeruzalem is door archaeologen veel getwist en veel geschreven. James Terguson meent in zijn „Essay on the Ancient Topography of Jerusalem" als zeker te kunnen aannemen, dat het Heilige

Graf niet in de Kerk van dien naam, maar in de Moskee van Omar gezocht moet worden. Deze Moskee houdt hij in hare oudste gedeelten voor de Kerk, die in den tijd van Constantijn den Grooten over het graf werd gebouwd.

Het is hier echter niet de plaats, om over dergelijke twistvragen in verdere beschouwingen te treden.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

CONCEPT-BEPALINGEN ter opneming in een arbeidscontract van bouwkundige opzichters, teekenaars en opzichter-teekenaars.

Tusschen den Bond van Nederlandsche Architecten en den Bond van Technici is overeengekomen, dat voor Bouwkundige Opzichters, Teekenaars en Opzichter-Teekenaars, werkzaam zijnde bij één der leden van den Bond van Nederlandsche Architecten, de navolgende bepalingen zullen gelden.

Art. 1.

Bij de indiensttreding van den opzichter, en opzichter-teekenaar wordt hun door den architect een schriftelijke aanstelling, volgens vastgesteld model, uitgereikt, inhoudende o. m.:

1°. Eene omschrijving der werkzaamheden, als is omschreven in art. 2 dezer overeenkomst, die van hen kunnen worden gevorderd;

2°. het loon wat hun zal worden toegekend;

3°. de duur der aanstelling.

Art. 2.

Aan den opzichter, teekenaar en opzichter-teekenaar zal voor de werkzaamheden hieronder vermeld geen lager maandloon worden toegekend, dan:

1°. Aan den opzichter:

a. belast met het toezicht houden op een gering onderdeel van een bouwwerk, of wel op een geheel bouwwerk, dat zeer weinig omvangrijk is . . . . . f 65.—;

b. voor het sub a genoemde en het maken van uitslagen van eenvoudige bouwconstructies, of het houden van toezicht op een niet omvangrijk bouwwerk . . f 75.—;

c. voor het toezicht houden op den geheelen bouw van een bouwwerk en het maken van uitslagen van belangrijke bouwconstructies . . . . . f 100.—;

d. voor het sub c genoemde en het maken van berekeningen van eenvoudige bouwconstructies . . f 115.—;

e. voor het sub d genoemde en het maken van berekeningen van meer omvangrijke bouwconstructies . f 130.—.

Onder het toezicht houden is eveneens begrepen het voeren van daaraan verbonden administratie.

2°. Aan den teekenaar:

a. voor het maken van calques en gelijkwaardig werk f 45.—;

b. voor het sub a genoemde en het maken van eenvoudige details . . . . . f 65.—;

c. voor het sub a genoemde en het maken van ingewikkelde details, alsmede het maken van teekeningen op kleine schaal . . . . . f 80.—;

d. voor het sub c genoemde en het maken van perspectieven en aquarellen . . . . . f 100.—;

e. voor het sub d genoemde en het werken aan bestekken en begrootingen . . . . . f 115.—;

f. voor het sub e genoemde en het uitwerken van onderdeelen, waarbij eene artistieke ontwikkeling gegrond op geschiedkundige of vergelijkende stijlstudies vereischt worden, benevens het maken van statische berekeningen van bouwconstructies . . . . . f 130.—;

g. voor sub f genoemde werkzaamheden en bovendien werkzaam zijn als chef de bureau . . . f 150.—.

3°. Aan den opzichter-teekenaar:

de sub 1 en 2 genoemde rubrieken van a tot en met f gecombineerd wat de werkzaamheden betreft, met minimumloon als is aangegeven in sub 2;

g. voor het werkzaam zijn als chef de bureau of leider van een omvangrijk werk . . . . . f 150.—.

Art. 3.

Van iedere aanstelling als in art. 1 dezer overkomst is bedoeld zal door den architect bij het bestuur van den Bond van Technici een afschrift worden ingediend, door den medebelanghebbende voor gezien onderteekend, binnen 8 dagen na indiensttreding van den opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar.

Art. 4.

De werktijden van een opzichter regelen zich naar de werktijden van de werklieden, doch zullen per dag niet meer dan 10 uur bedragen.

De werktijden van een teekenaar zijn van 's morgens 8½ tot 12 uur en van 1½ uur tot 5 uur.

Deze uren kunnen desgewenscht gewijzigd worden met dien verstande echter, dat de werktijd per dag voor een teekenaar niet meer dan 7 uur zal bedragen.

De werktijden van een opzichter-teekenaar regelen zich naar den aard van zijn werk als hiervoren voor een opzichter of teekenaar is omschreven.

Art. 5.

De architect is bevoegd de in art. 4 genoemde werktijden met een maximum van drie uren per dag uit te breiden. Voor ieder uur, dat de opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar evenwel langer werkt dan den in art. 4 genoemden werktijd, zal het gewone loon in zijn aanstelling genoemd en dan berekend tegen een uurloon, met 30 pCt. worden verhoogd voor een teekenaar en met 40 pCt. voor een opzichter, of een opzichter-teekenaar. Voor het werken op Zondag en voor nachtarbeid zal het hiervoren bedoelde uurloon met 100 pCt. worden verhoogd. De nacht wordt beschouwd in te gaan om 10 uur 's avonds en te eindigen om 6 uur 's morgens. Onder Zondagen worden ook verstaan de algemeen erkende Christelijke feestdagen en de Nieuwjaarsdag.

Art. 6.

Aan een opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar zal, wanneer hij minstens 6 maanden bij eenzelfden architect in dienst is, een verlof worden verleend van minstens 6 achtereenvolgende werkdagen met behoud van loon. Is hij bij een en denzelfden architect langer in dienst dan 8 maanden, zal hem in ieder kalenderjaar een verlof van 2 weken worden verleend met behoud van loon. Dit verlof van 2 weken kan over verschillende tijdstippen worden verdeeld, met dien verstande, dat daaronder één periode valt van 6 achtereenvolgende werkdagen.

Als geoorloofd verzuim, waarvoor den opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar geen loon in mindering kan worden gebracht, wordt beschouwd:

a. de tijd benoodigd voor het uitoefenen van de kiesbevoegdheid en voor het vervullen van door de wet of overheid opgelegde verplichtingen;

b. wegens sterfgeval van zijn huisgenooten, zijn bloed- en aanverwanten in de rechte linie, zijn broers, zusters, zwagers en schoonzusters;

c. indien hij trouwt;

d. bij bevalling van zijne echtgenoote.

Art. 7.

Tijdens ongeschiktheid tot werken, hetzij tengevolge van ziekte als anderszins, niet vallende onder de bepalingen der ongevallenwet, zal de teekenaar, opzichter of opzichter-teekenaar minstens gedurende 1 maand ¾ van zijn volle maandgeld ontvangen, terwijl hem bij langer ongeschiktheid tot werken daarna nog gedurende 2 maanden ½ van zijn volle maandloon zal worden toegekend. De ongeschiktheid tot werken zal moeten blijken uit een door een geneesheer afgegeven verklaring.

Art. 8.

De opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar, die niet onder de bepalingen der ongevallenwet valt, wordt gedurende de geldigheid van zijn aanstelling op kosten van den architect bij een solide Maatschappij tegen ongelukken of ongevallen verzekerd.

Art. 9.

Wanneer een opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar uit den aard der werkzaamheden tijdens den duur zijner aanstelling verplicht wordt te verhuizen, zullen de kosten daarvan door den Architect worden gedragen.

Art. 10.

Voor het beëindigen van de aanstelling genoemd in Art. 1, wordt door beide belanghebbenden een opzeggingstermijn in acht genomen van minstens 1 maand.

Van beide zijden wordt de opzegging schriftelijk ter kennis van de andere partij gebracht, terwijl de Architect het beëindigen van de aanstelling zoo mogelijk 8 dagen te voren ter kennisse brengt van het Bestuur van den Bond van Technici.

Art. 11.

Indien tusschen een opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar en den Architect eenig verschil mocht ontstaan over één of meerdere bepalingen in deze overeenkomst omschreven, kan de Architect en de opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar het geschilpunt onderwerpen aan het oordeel der besturen van den Bond van Nederlandsche Architecten en van den Bond van Technici. Zoo deze niet tot een bevredigende oplossing kunnen geraken, kan daartoe een Commissie worden benoemd van 5 leden, waarvan 2 worden benoemd door het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten en 2 door den Bond van Technici, welke 4 leden een 5de benoemen als Voorzitter.

De uitspraak van deze Commissie is voor beide partijen bindend en wordt in het Technisch Weekblad, Orgaan van den Bond van Technici, bekend gemaakt.

De kosten door de hierboven bedoelde Comissie te maken, worden door de verliezende partij gedragen.

Art. 12.

Deze overeenkomst wordt aangegaan voor den tijd van 1 jaar en 6 maanden, ingaande één maand na onderteekening dezer overeenkomst. Indien echter geen van beide partijen uiterlijk twee maanden vóór het tijdstip, waarop deze overeenkomst eindigt, aan de andere partij schriftelijk heeft te kennen gegeven, dat zij deze overeenkomst wenscht te wijzigen of wel als geëindigd wenscht te beschouwen, zal ze geacht worden stilzwijgend te zijn verlengd van jaar tot jaar.

Aldus in duplo opgemaakt, enz.

Algemeene instructie voor den Opzichter:

1°. De opzichter vertegenwoordigt den Architect, hij zal van die bevoegdheid slechts in zooverre gebruik maken, als hij daartoe in het algemeen of in 't bijzonder door den Architect gemachtigd is.

Als vertegenwoordigende den Architect, heeft de opzichter dus ten opzichte van den bouw volgens dezelfde beginselen als de Architect zelf, de belangen van den bouwheer te behartigen en is gehouden:

2°. Den ganschen tijd welken gearbeid wordt op het werk aanwezig te zijn.

3°. Zich alleen met toestemming der Directie elders te begeven, ook al is dit om werken op den bouw betrekking hebbend te gaan zien.

4°. Buiten het hem door de Directie te betalen salaris geen belooningen of betalingen direct of indirect te aanvaarden van personen, die met het werk in aanraking komen.

Den tijd gansch te besteden voor het bouwwerk, tenzij de Directie heeft goedgekeurd, dat ook ten bate van andere werken door hem mag worden gearbeid.

Voor den opzichter-teekenaar en teekenaar dient mede dat:

6°. Het werken tegen belooning voor rekening van derden in vrijen tijd, slechts geschiedt met kennisgeving aan den Architect-patroon.

7°. Hij zich strikt zal onthouden van of beletten elke handeling waardoor ontwerpen van zijn patroon door anderen worden geëxploiteerd.

8°. Hij strikte geheimhouding behoort in acht te nemen omtrent alles, wat hem met betrekking tot de werkzaamheden en relaties van zijn patroon ter kennis komt.

9°. Overtredingen kunnen worden gestraft met boete ten bate der Technische organisatie of wel met onmiddellijk ontslag.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

De Nederlandsche vereeniging voor teekenonderwijs heeft Dinsdag 29 Maart te Utrecht haar 30ste algemeene vergadering gehouden. De voorzitter, de heer B. W. Wierink, van Amsterdam, heette in zijn openingswoord o.a. welkom de vertegenwoordigers van zustervereenigingen, o.a. van de vereeniging voor vakopleiding, den heer Smeenge, den heer Brandenburg van het Nederl. Onderwijzersgenootschap, en noemde het afgeloopen jaar kalm, daar het rapport van de door de Regeering ingestelde ineenschakelingscommissie nog niet is verschenen. Spr. hoopte dat alle leden steeds willen medewerken om in het teekenonderwijs een vaste richting te verkrijgen, in welk geval de vereeniging tot steeds grooteren bloei komen en haar doel bereiken zal. Besloten werd, nu de rechtspersoonlijkheid verstreken is, deze opnieuw voor 29 jaren aan te vragen.

Blijkens het daarna uitgebrachte jaarverslag telt de vereeniging in totaal 266 leden, w. o. 11 eere-leden, 2 donateurs, 10 correspondeerende en 243 gewone leden. De vereeniging is lid geworden van de fédération internationale de l'enseignement du dessin et des arts, appliqués à l'industrie. De wijzigingen, die in de voorafgaande algemeene vergadering wenschelijk werden geacht in de examen-programma's, meer speciaal m. 1, m. 2, m. 3, m. 10, zooals die zijn ontworpen door de betr. Staatscommissie, zijn door het bestuur met begeleidend rekest in April 1909 aan den minister van binnenl. zaken toegezonden.

In samenwerking met de vereeniging van gymnastiekonderwijzers in Nederland is een rekest aan den minister van binnenl. zaken gericht, met het verzoek de vakonderwijzers in gymnastiek en teekenen zoowel aan openbare als bijzondere lagere scholen alsnog te doen opnemen in het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren.

De rekening der vereeniging geeft een nadeelig saldo van f 76 aan.

De heer B. W. Wierink werd bij acclamatie als voorzitter herkozen; eveneens werden herbenoemd de aftredende bestuursleden, de heeren Herman J. de Vries en J.

de Jong Czn. Betreffende het maandblad werden korte besprekingen gehouden; zijn belangen werden door den voorzitter aan de zorg der leden aanbevolen.

De volgende algemeene vergadering werd bepaald op den dag na Paschen 1911 te Amsterdam. Het bestuur werd vervolgens gemachtigd, a. tot uitbreiding van het hem in de vorige algemeene vergadering verleende mandaat tot het vormen van commissies van bijstand na het verschijnen van het rapport der ineenschakelingscommissie, en b. tot het zenden van een adres aan den minister van landbouw, nijverheid en handel, ten einde te verkrijgen naleving der wet M. O. in zake het afnemen van de examens voor leeraar in landbouw, tuinbouw en houtteelt wat betreft het teekenen op het zwartbord.

Na de pauze sprak de heer H. J. Horn Jr. over den toestand van het teekenonderwijs op de lagere scholen in Nederland en de middelen tot verbetering daarvan.

Hij noemde dien toestand in vele scholen niet goed en hield zijn inleiding aan de hand van de volgende punten:

I. De wet van 1890 stelde het teekenen op de lagere scholen verplicht. Sommige scholen echter, meende spr., lichten er, met het oog op latere examens, de hand mede. Bij spr. zijn nog enkele procenten van leerlingen, die weinig of niets geteekend hebben.

Schooltoezicht op dit vak is er in het geheel niet of gebrekkig.

De wet van 1890 vraagt ook teekenen naar de natuur. Daaraan wordt echter in vele scholen weinig of niets gedaan. Spr. gaf voorbeelden, hoe het zelfs na de invoering der reform nog gebrekkig gaat. Het teekenonderwijs zonder teekenen naar de natuur acht hij onvoldoende.

Iedere school kan thans doen wat ze wil. Er bestaat geen gelijk plan, ook niet in hoofdtrekken.

II. Eenheid van onderwijs in het geheele land is ook bij het lager onderwijs gewenscht.

III. Eenheid van onderwijs is mogelijk evenals bij het middelbaar onderwijs, tengevolge van de eischen van het eindexamen.

IV. Bij het loffelijk ontslag der leerlingen van de lagere scholen moet ook met het teekenen rekening worden gehouden.

Spr. wees op hetgeen geschiedt bij het loffelijk ontslag den meisjes-leerlingen bij het verlaten der lagere school te Amsterdam ten aanzien van nuttige handwerken. Dit zou bij teekenen ook kunnen geschieden. Voor de nuttige handwerken is daar een commissie, die controleert en voorlicht. Spr. bracht hierbij even in herinnering, dat in 1905 in Amsterdam het teekenen achteruit gegaan is, het handwerken echter niet, omdat z. i. hiervoor een commissie bestond, die voor de belangen van dit onderwijs waakte.

Ten aanzien van punt III, wees spr. er op, dat bij het middelbaar onderwijs alle leerlingen klaar moeten gemaakt worden voor het eindexamen. Daar is dus wel eenheid, zoo moet het ook z. i. broodnoodig bij het lager onderwijs vastgesteld worden.

Om met kennis van zaken te oordeelen is het wenschelijk, dat de regeering een onderzoek instelt naar den toestand van het teekenonderwijs op de lagere scholen.

Spr. verwees hierbij uitvoerig naar de rapporten van 1885—1886 van commissiën van onderzoek naar het teekenen in Amsterdam en Den Haag. Deze rapporten raden aan, hetgeen ook spr. vraagt: instelling van een blijvende inspectie en een commissie die voorlicht. Deze rapporten verwijzen naar het buitenland, waar het in 1885 al in verschillende landen zoo was.

Spr.'s wensch is dat er kome:

1°. een vast program, waarnaar het teekenonderwijs op de lagere scholen gegeven wordt;

2°. een geregelde inspectie (een of meer bezoldigde deskundigen ter voorlichting);

3°. afzonderlijke lokalen.

Spr. betoogde verder, dat, wil men met vrucht aan de gewone klas-onderwijzers het teekenen opdragen, de opleiding dan voor teekenen voor het examen voor onderwijzer en voor de hoofdacte veranderd moet worden. De regeering is daarin z. i. achterlijk. Deze had in 20 jaar tijds reeds moeten gewijzigd zijn, vooral voor de hoofdacte.

VI. Om tot bovenstaande te komen, dient een voorloopig onderzoek — door de Ned. Ver. v. T. O. ingesteld — vooraf te gaan.

Dit laatste vond spr. noodig om meer licht over deze zaak te verspreiden en om met meer kracht te kunnen spreken. Een deugdelijk onderzoek zou vooraf aldus de regeering kunnen inlichten.

De heer B. W. Wierink van Amsterdam sprak verder over het illustratie-teekenen voor den onderwijzer aan de hand van de volgende stellingen: 1°. Het is zaak geheugenteekenen en illustratie-teekenen wel te onderscheiden. 2°. Het eerste is voor den onderwijzer van groot nut en voor de meesten in bescheiden vorm wel bereikbaar; het laatste zal zelden het onderwijs opluisteren en is voor den gewonen onderwijzer ernstig opgevat onbereikbaar. Spr. wees er op, dat er in den laatsten tijd allergekste woorden onze taal zijn binnengedrongen, die daarmee wel vermeerderd doch niet verrijkt is. In de programma's van ambachtsscholen leert men vormteekenen, alsof het mogelijk was zonder vorm te teekenen en handschetsen. Laagland spreekt over zaakteekenen en voor het teekenen van laatsten tijd bestaat nog geen ander woord dan reform. Ingewijden mogen begrijpen wat is bedoeld, wenschelijk is het, betere termen te kiezen ook opdat geen verwarring onsta. Dit is het geval met benamningen van het soort teekenen dat spr. daarna besprak: geheugenteekenen, teekenen van iets dat vroeger gezien is, naiefteekenen, hetgeen kleine kinderen impulsief doen, vaak onbegrijpelijk voor ontwikkelden, ook wel door eenvoudige naturen (oudste houtsneden), soms ook moedwillig, fantasie-teekenen, voorstellingen uit onze verbeelding maar met kennis weergegeven, dus nu juist niet altijd door ongeoefenden, illustratiefteekenen, teekenen dienende tot opluistering van een verhaal.

Het geheugen-teekenen is noodig voor bijna ieder die onderwijs geeft ter verduidelijking van de mondelinge voordracht. Een streep geeft vaak meer dan tien woorden. Kunst is hier buitengesloten. Evenals de leeraar op het schoolbord niet schrijft om mooi te schrijven, teekent hij ook niet om mooi te teekenen, doch om zich juister uit te drukken. Ieder die teekenen kan leeren, kan ook in meerdere of mindere mate uit het hoofd leeren schetsen. Het voorstellingsvermogen is bij den een sterker dan bij den ander. Men kan er het onderwijs naar inrichten. De eischen moeten niet hoog gesteld worden; geen haan, haas, locomotief of paard, maar details als verduidelijking, bijv. een doorsnede stoomkast, een hoef van een paard of koe, een tarwe- of haveraar, e.d. De vorm zij naar het het beste voorkomt; projectievisch of perspectievisch.

Illustratief-teekenen, illustreeren, verluchten, opluisteren, ligt dat onder het bereik van den onderwijzer, zelfs in zijn meest bescheiden vorm? Ik stel mij voor, zeide spr., dat de onderwijzer in school vertelt bijv. van Joseph of van Floris den vijfden. Vertelt hij goed, wat al beelden bij het kind, wat leeft het méé! Maar o wee, als hij hierbij gaat illustreeren. Al het mooie van zijn verhaal wordt vermoord, het tragische wordt belachelijk.

Bij illustratief-teekenen verlaten we den bodem van het

nuttige, en betreden we dien van het schoone en dezen moeten wij met eerbied betreden. Welke onderwijzer zou zich belachelijk willen maken door bij het vertellen van den moord op Willem den Zwijger daarbij een treffende illustratie te leveren? Wij moeten, besloot spr., bescheiden zijn in onze eischen, ons niet belachelijk maken door vijf pooten aan een schaap te wenschen.

De heer J. D. Ros uit Den Haag die het niet met den inleider eens was, had verschillende foto's medegebracht en tentoongesteld om te bewijzen dat illustratieftekenen wel uitvoerbaar is door onderwijzers.

Over de voordracht van den heer Horn, over den toestand van het teekenonderwijs op de lagere scholen en de middelen tot verbetering daarvan, werden besprekingen gevoerd. De heer Hoenkamp was van oordeel, dat het teekenonderwijs op de lagere scholen eenvoudig moet blijven en dat het slechts een voorbereidend onderwijs moet wezen voor het vakonderwijs of voor het onderwijs op middelbare scholen. Spr. meende, dat de heer Horn te hooge eischen stelt.

De heer Brandenburg (vertegenwoordigende het N. O. G.) wenschte, dat er een commissie van advies wordt ingesteld, die den klasse-onderwijzer in sommige gevallen kan bijstaan, doch achtte het overbodig het teekenonderwijs in handen van speciale vakonderwijzers te geven. Z. i. moet dit in handen van den klasse-onderwijzer blijven.

Dr. Gunning, van het schooltoezicht te Amsterdam, merkte op, dat het teekenonderwijs toch de laatste jaren zeer verbeterd is. Een vast leerplan voor het teekenonderwijs oordeelde spr. niet wenschelijk, z. i. moet den onderwijzer een zekere vrijheid worden gelaten. Vooral voor Amsterdam, waar 134 scholen voor lager onderwijs zijn, zou het niet doenlijk zijn een uniform leerplan voor het teekenen vast te stellen.

Spr. achtte het wenschelijk, dat door de Ned. Vereen. voor Teekenonderwijs een enquête worde ingesteld ten einde de kwestie in den breede te onderzoeken, daarbij advies te vragen aan het schooltoezicht en dan met goed geargumenteerde voorstellen bij de regeering voor den dag te komen.

Besloten werd, een commissie van voorlichting te benoemen, welke door het geheele land zooveel doenlijk den toestand van het teekenonderwijs zal onderzoeken. Daartoe zal het bestuur een lijst van namen en personen opmaken, die voor het lidmaatschap dezer commissie geacht worden bevoegd te zijn.

Na de rede van den heer Wierink over het illustratieteekenen voor den onderwijzer, verdedigde de heer Ros zijn denkbeelden omtrent het illustratief-teekenen voor den onderwijzer, dat hij een vak voor de toekomst acht.

Ten slotte sprak de heer Brandenburg de hoop uit, dat er meer samenwerking moge komen tusschen het N. O. G. en de Ned. V. v. T. O.

Ingezonden Stukken.

PRIJSVRAGEN.

In uw bouwkundig weekblad „De Opmerker" van 10 Juli 1909, no. 28, zijn door mij in een ingezonden stuk eenige beschouwingen omtrent het uitschrijven van prijsvragen gegeven.

Ik heb er op gewezen, dat het meerendeel der uitgeschreven prijsvragen op mislukking is uitgekomen en dat dit zeer te betreurén is. Immers wanneer prijsvragen goed zijn voorbereid en de programma's practisch in elkaar gezet, dan is volgens mijn meening het uitschrijven er van zeer aan te bevelen, omdat daardoor de kunstenaars, die niet het voorrecht hebben opdrachten van belang te ontvangen, en deze zijn er vele, in de gelegenheid worden gesteld van hun talenten te doen blijken.

Als reden waarom de resultaten in het algemeen zoo slecht zijn gaf ik aan, dat dit moest worden toegeschreven aan de minder goede voorbereiding en de samenstelling der programma's.

Het zal aanbeveling verdienen eerst een voor-wedstrijd te houden, waarbij alleen schetsontwerpen worden gevraagd, bestaande hoofdzakelijk uit duidelijke platte gronden, met eenige schetsen van de gevels en details. Uit deze schetsen kunnen dan een aantal van de beste ontwerpen worden genomen en de vervaardigers daarvan worden uitgenoodigd ze uit te werken voor de eindbeslissing.

Door de jury kunnen daarna de noodige aanduidingen worden verschaft, waarmede de mededingers bij het uitwerken dier plannen rekening hebben te houden om zoodoende beter aan de wenschen van de uitschrijvers te kunnen voldoen. Op deze manier zal men meer samenwerking verkrijgen tusschen prijsuitschrijver (bouwheer) en deelnemer (bouwmeester) en daardoor dieper op de eischen der practijk ingaan (zooals Dr. Jan Veth in zijn beschouwingen over prijsvragen in het Julinummer van „De Gids" aangaf).

Hierdoor zal men nader komen tot de practijk, waarin ook eerst een schetsontwerp wordt gemaakt volgens de gegevens van den opdrachtgever ontvangen. Door den bouwheer worden hierop de noodige bemerkingen gemaakt. Deze bemerkingen hebben gewoonlijk alleen betrekking op de indeeling der lokaliteiten. Eveneens wordt ook bij de beoordeeling der antwoorden op prijsvragen op practische indeeling gelet. De gevels kunnen zeer mooi zijn ontworpen, wanneer de platte gronden niet deugen is al het werk aan gevels, details en perspectiefteekeningen besteed vruchteloos.

Na het bovenstaande te hebben opgemerkt is het wel van belang de uitslag van de prijsvraag door de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, uitgeschreven in 1909, na te gaan.

Aan de jury moet alle lof toegekend worden over het rapport door haar uitgebracht, dat duidelijk en kort is samengesteld en waarin alle ingekomen ontwerpen zijn beoordeeld, geen uitgezonderd. Het verdient aanbeveling dit in het vervolg zoo te doen.

De jury begint met te zeggen, dat deze prijsvraag aanleiding heeft gegeven tot eene zeer serieuze mededinging, blijkend niet alleen uit de hoeveelheid, maar niet minder uit de hoedanigheid der ingeleverde ontwerpen.

Deze getuigen er van, dat de deelnemers zich met ijver en toewijding hebben toegelegd op de beantwoording der prijsvraag.

Onbegrijpelijk is het der jury, dat bij verschillende inzendingen een veel te groote opzet is gehuldigd, zoowel in de architectuur als in de planoplossing van inrichtingen en woningen.

Dan volgen de punten, waarop zij bij de beoordeeling in het bijzonder heeft gelet.

Dit zijn zes punten, die alle betrekking hebben op de indeeling der platte gronden en niet op de architectuur der gevels.

Hieruit blijkt, dat de jury groote waarde heeft gehecht aan eene goede groepeering der lokaliteiten en zij zegt van het ontwerp No. 26, hetwelk met den eersten prijs is bekroond:

Het plan is met zorg bestudeerd en vertoont eene groepeering, die in alle opzichten alleszins practisch is. De architectuur is van gepaste soberheid, maar staat niet op gelijke hoogte van het plan.

Het einde van haar rapport luidt:

De jury heeft bij hare beoordeeling mitsdien niet één ontwerp mogen ontmoeten, dat in allen deele geacht kan worden aan de te stellen eischen en wenschen te beantwoorden.

Volgens mijn meening is dit dan ook niet mogelijk, evenmin als het mogelijk is, dat men voor een opdrachtgever een ontwerp kan maken, dat hem dadelijk geheel en al bevalt.

Het is mij dan ook nog niet voorgekomen, dat een bouwheer mijn ontwerp zonder wijzigingen goedkeurde.

Het is daarom noodig, dat er een tweede bespreking plaats heeft. Er is noodig een uiting van den bouwheer of hem het plan bevalt of niet en zoo het hem niet bevalt, zal hij moeten aangeven welke veranderingen er moeten plaats hebben. Zoo komt men tot een goed resultaat.

Dezen weg zullen de uitschrijvers van prijsvragen ook kunnen volgen en zal de jury deze mededeelingen kunnen doen om daardoor het plan goed te kunnen voltooien. Zoodoende hebben de mededingers gelegenheid de wenschen van de jury beter te leeren kennen en zullen ze hun plan kunnen omwerken.

Het is zeer te betreuren, dat, waar de jury nu weer getuigt, dat de deelnemers met ijver en toewijding hebben gewerkt, ditmaal ook weder het resultaat onbevredigend is geweest.

CORNs. L. DE KONING,
Architect.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 13. Officieel gedeelte. Verkiezing Hoofdbestuur. — Voorstellen Alg. Meivergadering. — Vergadering Architect-Leden. — Bespreking Partieele Aanbesteding. — Tentoonstelling Reisschetsen. — Partieele aanbesteding, Rapport Afd. 's-Gravenhage.

Keramiek, door J. H. Schaad (slot) met afbeeldingen.

Het Aesthetische Karakter van Ingenieursbouwwerken, naar de Deutsche Bauzeitung.

De St. Eusebius of Groote Kerk te Arnhem II, door H. Portheine Jr. (vervolg), met afbeeldingen.

Tentoonstelling in Brussel 1910, uit het Orgaan van de Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

ARCHITECTURA No. 12. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Arbeiderswijken.

Ceramiek, met afbeeldingen.

Mijn A. V., door J. A. van der Kloes (Vervolg).

Het Stadhuis van Amsterdam.

Het gebruik van betonijzer bij de Markthallen te Breslau, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 13. Ontwerp voor een Rijksacademie van Beeldende Kunsten, door Jos. Herman arch., met losse plaat.

De waarde van het »Driehoeksysteem«, door L. M. Moolenaar.

De Bouwkunst als uiting van het geestelijk leven van een volk, naar een voordracht gehouden 8 Maart LI. in de »Vrije Gemeente« te Amsterdam door Ernst Gorsemann.

DE INGENIEUR No. 13. Octrooiwetgeving. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 12 Febr. 1910, door G. H. E. Bergsma.

Vereenvoudigde ijk van draaistroommeters, door P. Fehmers c. i., met figuren.

Het tweede Internationaal Wegencongres, door W. G. C. Gelinck c. i.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het K. I. v. I. van 19 Maart 1910.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het K. I. v. I. van 19 Maart 1910.

Ingezonden Stukken. Het krimpen van spoorstaven, door P. Witkamp, cand. w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 12. Informatie-Bureau. — Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Iets over Bewegingsverschijnselen. — Ingezonden. — Iets over lichamen van gelijken weerstand en sluisdeuren van gewapen beton. (Slot).

DE AANNEMER No. 13. Mededeelingen van den Ned. Aannemersbond.

De Algemeene Voorschriften der Genie.

Willekeur.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam X.

Afdeelingsverslagen. Groningen 22 Maart 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 39. De Deutscher Verein für Ton-, Zement- und Kalk-industrie, E. V. — Vennootschapsrecht. — Regeling van de temperatuur van oververhitten stoom. — Aanvaarding bij koop. — Het bakken van dakpannen in gasovens.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

LEIDEN. Dezer dagen werd alhier ten overstaan van den notaris mr. J. A. F. Coebergh een acte gepasseerd, waarbij een Stichting voor Archaeologie is opgericht met het doel aanschouwelijke kennis te bevorderen van de Middellandsche en de Europeesche Oudheid tot in het Karolingische Keizerrijk onder andere door het ondersteunen of uitvoeren der volgende maatregelen:

1°. Opsporing, bewaring, verzameling, bestudeering en publiceering van monumenten en documenten.

2°. Verspreiding van archaeologische kennis en belangstelling, zoowel in het bestaande onderwijs door docentenreizen, leermiddelen etc., als daarbuiten door voordrachten, rondleidingen etc.

3°. Maatregelen om hen, die in archaeologie belangstellen, nader aan elkander en aan de stichting te verbinden.

4°. Maatregelen om voeling te houden met archaeologische instellingen in het buitenland.

Als bestuurders der stichting zijn in de stichtingsacte aangewezen prof. dr. A. E. J. Holwerda te Leiden, prof. jhr. dr. J. Six te Amsterdam, prof. dr. C. W. Vollgraff te Groningen en prof. J. W. H. Goossens te Roldue.

Bovendien kan de Nederlandsche regeering en elke litterarische faculteit eener Nederlandsche universiteit een bestuurslid aanwijzen, terwijl het bestuur zich door coöptatie kan uitbreiden en aanvullen.

'S-HERTOGENBOSCH. Nog in den loop van dit jaar zal het bestuur van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant eene uitgave bezorgen van al het merkwaardige, dat de Sint-Janskerk alhier aan grafzerken bezit. De teekeningen voor deze uitgave zijn gemaakt door den heer L. van Valkenburg, bouwkundig opzichter bij de uitwendige restauratie dier kerk, de cliché's, daarvoor benoodigd, zullen worden geleverd door den graveur A. C. Verhees alhier, en het drukken is opgedragen aan de Bossche firma Lutkie en Cranenburg. De uitgave is gesteld onder het toezicht van dr. Xav. Smits, commies-chartermeester bij het Rijksarchief in Noord-Brabant, die tevens den tekst, voor het werk benoodigd, zal verzorgen; en als appendix zal er aan worden toegevoegd eene beschrijving, door jhr. mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt gegeven, van de wapenborden, die voorheen in de Sint-Janskerk waren opgehangen, maar daaruit reeds tal van jaren waren verdwenen. Het werk zal, met ongeveer 340 platen versierd, eene belangrijke bijdrage zijn, zoowel voor de heraldiek als voor de kennis der families, die oudtijds in Den Bosch woonden.

Door genoemd genootschap zal, óók nog in den loop dezes jaars worden uitgegeven: Het Cartularium van het Begijnhof te Breda, door G. Juten; terwijl ook het voornemen bestaat om spoedig het licht te doen zien: De beschrijving van Rijsbergen, van de hand van den heer Gommers, burgemeester van Zevenbergen.

— De gemeenteraad te Klundert heeft besloten tot restauratie van het stadhuis. In de kosten wordt bijgedragen door eenige ingezetenen.

TILBURG. Op initiatief van het comité der tentoonstelling Stad Tilburg, heeft zich een commissie gevormd bestaande uit de heeren: L. Bruyelle, Leo Daamen, dr. B. Daamen, F. Hoozemans, mr. Labrée, H. v. d. Muysenbergh en J. v. d. Valk, teneinde tot oprichting van een schouwburg te komen. In een onlangs gehouden vergadering dezer commissie met eenige notabelen te dezer stede, is definitief tot die oprichting besloten. De schouwburg zal verrijzen op de terreinen der societeit de Koninklijke Liedertafel Souvenir des Montagnards. De kosten worden geraamd op circa f 200.000, waarvan reeds de helft geplaatst is. Komt men spoedig klaar met de plaatsing der overige aandeelen, dan zal binnenkort met den bouw een aanvang worden gemaakt, zoodat de opening van het gebouw nog tegen het einde van dit jaar zal kunnen geschieden.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

AMSTERDAM. Met den bouw van een lijkverbrandingsoven op »Westerveld«, bij Velzen, zal over een maand begonnen worden. Men hoopt de inrichting het volgende jaar om dezen tijd gereed te hebben.

'S-GRAVENHAGE. In het gebouw van de Ambachtsschool alhier is een vergadering gehouden, onder presidium van jhr. mr. De Savornin Lohman, lid van de Tweede Kamer, ter behandeling van de concept-statuten voor den Bond van besturen van vereenigingen voor vakopleiding in Nederland. De vergadering vereenigde zich in hoofdzaak met de concept-statuten en benoemde tot commissie van redactie voor de samenstelling der statuten de heeren mr. Snouck Hurgronje, 's-Gravenhage; mr. I. Wolf, Leeuwarden; J. Hudig, Rotterdam; F. M. baron Van Lynden, Haarlem; en mevrouw Verweij, Deventer.

Hierna werd onmiddellijk aangevangen met de artikelsgewijze behandeling der ontwerp-statuten. Verschillende redactie-wijzigingen werden in overweging gegeven. Zoo o.a. dat er geen individueele leden van besturen lid zullen kunnen zijn, doch donateurs zullen kunnen worden.

Aan de commissie werd opgedragen zich van de gegeven opmerkingen te bedienen bij haar arbeid, en er werd één maand tijd gegeven om alsnog schriftelijke opmerkingen te richten tot den heer De Groot, inspecteur van het M. O. (en ontwerper der concept-statuten), die eventueele opmerkingen aan de commissie van redactie zal doen toekomen.

In een eerstvolgende vergadering zal worden overgegaan tot het kiezen van een bestuur. Ter vergemakkelijking zal door den tijdelijken voorzitter, den heer Lohman, en den heer De Groot een voordracht worden aangeboden, bestaande uit dubbeltallen. Het hoofdbestuur zal voor de eerste maal bestaan uit 5 leden. De commissie van redactie zal op het dubbeltal gebracht worden. De aanbevelingslijsten zullen tijdig aan de aangesloten of zich nog aan te sluiten vereenigingen worden toegezonden.

Dr. Blink bracht hulde aan den heer De Savornin Lohman voor de leiding dezer vergadering en aan den heer H. J. de Groot, die er het initiatief toe had genomen.

— Volgens den Haagschen Correspondent van het Nieuws van den Dag wordt aan de Passagemaatschappij het voornemen toegeschreven om thans, na ruim 25 jaren, haar oorspronkelijk plan uit te voeren, dat een zijtak van de overdekte straat tusschen Buitenhof en Spuistraat naar den Practizijnshoek omvatte.

Midden in de Passage is een rotonde; van daar loopt zij naar de Spuistraat door; maar linksaf is er slechts een rudimentaire aanwijzing dat er destijds, in 1883, een tweede uitgang op het plan was geteekend. Een café sluit dien uitgang af. Nu de Gemeente de nieuwe straat van het Spui naar 't Buitenhof gaat doorbreken, schijnt echter het oude plan weer te zijn opgevat en zou nu, zegt men, het voornemen bestaan, er ten koste van f 200.000, uitvoering aan te geven.

Of 't waar is, weet ik niet. De maatschappij heeft zoovele jaren gebukt gegaan onder zeer zware geldelijke lasten, die in de eerste jarenreeks zeer ver boven haar krachten gingen, dat 't me bijna niet aannemelijk voorkomt dat zij reeds in staat zou zijn, zich met een nieuwen kapitaalslast van 2 ton te bezwaren. Maar de bedrijfsresultaten schijnen in den lateren tijd veel beter te zijn geworden; en dus is 't niet onmogelijk dat men de uitbreiding der onderneming thans aandurft. En dan zou 't daarvoor inderdaad nu het oogenblik zijn, omdat zich thans een nieuw verkeer gaat vormen. Een zijweg, ter ontlasting van Spuistraat en Poten, zou daartoe zeer zeker nuttig kunnen zijn.

NIJMEGEN. Nu het terrein rondom de ruïne der Romaansche kapel is ontgraven, zóó, dat het niveau bij het bouwwerk ongeveer anderhalven meter lager ligt, heeft dit een veel rijziger aanzien.

Bij het graven zijn te voorschijn gekomen staande brokstukken van twee pilaren, welke blijkbaar gewelven hebben gedragen. Bij een dier pilaren zijn op een hoop een groot aantal looden munten gevonden, welke er waarschijnlijk reeds hebben gelegen vóór de kapel werd gebouwd (omstreeks 1157). Het is een merkwaardige vondst, daar het vermoeden, dat deze munten ongeveer 1000 jaar oud, dus Carolingische munten zouden zijn, door deskundigen is bevestigd.

ROOSENDAAL. Hier ter plaatse zal nog dit jaar een nieuwe marechausseekazerne gebouwd worden in de nabijheid van het nieuwe station. Het gebouw krijgt een frontbreedte van 85 M., bij een diepte van 35 M.

Mede worden aan de achterzijde gebouwd stallen voor de paarden van bereden brigadiers en zoo noodig van de officieren.

Personalia.

— De gemeenteraad van Alphen a/d Rijn, heeft benoemd tot gemeentearchitect, tevens directeur der waterleiding, den heer J. van Lokhorst, timmerman en aannemer alhier.

— Tot leeraar in het lijnteekenen, projectieteekenen en de beginselen van het vakteekenen aan de 2e ambachtsschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam is benoemd de heer J. J. Wesselink aldaar.

Vacante Betrekkingen.

— Tijdelijke Leerares Teekenen a/d Deventer Vrouwen-Arbeidsschool voor de maanden April—Juli; 22 lesuren per week. Salaris f 200 per drie maanden Br. te zenden aan de Presidente, Mevr. de Wed. B. van Marle—Cost Budde, Huize »'t Schol«, bij Deventer. (1)

— Opzichter, direct voor den bouw van een Winkel met Magazijn, en tegen 1 Mei in een Timmer- en Aannemerszaak een Uitvoerder, bekend met teekenen en administratie. Salaris 65 à 70 gld. per maand. Brieven onder lett. Z B, Boekh. Claterbos, Almelo. (1)

— Opzichter, aan een Rijksinrichting te Rotterdam. Br. onder No. 10853, aan het bureau der »N. Rott. Courant«. (1)

— Aankomend Teekenaar, op bureau Betonijzerfabriek. Aanbiedingen onder No. 11304, bureau der »N. Rott. Courant«. (1)

— Jong Bouwkundige aan eene Stoomtimmerfabriek. Brieven onder No. 10305, Bureau der »N. Rotterd. Courant«. (1)

— Bouwkundig Opzichter, terstond op een bureau en later op een werk buiten. Brieven onder letter H aan B. van der Land's Boekh., Rembrandtplein, Amsterdam. (1)

— Uitvoerder-Onderbaas, R.-K., met kennis van kerkbouw. Brieven onder No. 41372 aan het Bureau van het »Alg. Ned. Advertentieblad« te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter tegen goed salaris, leeftijd tusschen 25 en 35 jaar. Brieven onder No. 87, bureau van het »Bouwkundig Weekblad«, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Drie ervaren Opzichters voor Weg en Werken bij de Semarang—Cheribon Stoomtram-Maatschappij op Java. Aanvangssalaris f 150 's maands, benevens uitrustingskosten en overtocht. Diploma van Opzichter van 's Rijks Waterstaat of gelijkwaardig diploma strekt tot aanbeveling. Schriftelijk een sollicitatie-formulier ter invulling aan te vragen ten kantore der Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (1)

— Tijdelijk Opzichter voor een waterbouwkundig werk. Bezoldiging van f 80 à f 90 per maand. Voorkeur het diploma Opzichter Rijkswaterstaat. Stukken inzenden vóór 10 April a.s. onder letters G. A. Bureau van »De Ingenieurs« te 's-Gravenhage. (1)

— Ingenieur op een der grootste Electro-Technische Bureaux, op de hoogte met het uitwerken van projecten. Brieven onder letters D. T. 1564, Alg. Adv.-Bur. D. Y. Alta, Warmoesstr. 76—78, Amsterdam. (1)

— Leeraar in het hand- en vormteekenen met bevoegdheid M. O. aan de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht. Aanvangsjaarwedde per wekelijksch lesuur f 100. Sollicitatiestukken vóór 15 April e.k. aan het adres van den Directeur, Schoolstraat 10, Utrecht. (2)

— Chef der Werkplaats bij een tramwegonderneming hier te lande, tegen overeen te komen salaris. Vereischte: grondige kennis van locomotiefherstellingen en practische ervaring. Sollicitatiën met copie van getuigschriften, onder letter V 1882, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (2)

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

DINSDAG 5 APRIL.

AMERSFOORT 10 ure. — De genie in hotel De Zwaan: 1. bestek no. 99: het eenjarig onderhoud van mil. gebouwen en werken aldaar, raming f 12.860; 2. bestek no. 15: eene verving van mil. gebouwen en werken aldaar, raming f 1100; 3. bestek no. 241 het éénjarig onderhoud van de mil. gebouwen en werken in de stelling van de Geldersche vallei met die in de Neder-Betuwe, raming f 1680; de bestekk. liggen van af 24 Maart en de processen-verbaal van af 1 April ter lezing in genoemd hotel en zijn vanaf diezelfde tijdstippen te bekomen op het bureel der genie te Amersfoort resp. ad f 0.80, f 0.25, f 0.50, f 0.15 en f 0.20 per stuk; inl. worden gegeven op het bureel der genie nabij de kazerne voor bereden wapens te Amersfoort op 31 Maart van 11—12 ure.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het dep. v. kol. aan het gebouw van het dep.: bestek no. 507: de onderstellen met verder ben. ijzerwerk voor 80 gesloten goederenwagens met rem; bestek no. 508: den metalen bovenbouw met toebehooren voor 38 bruggen voor hoofdspoorwegen; bestek La. W 15: de ijzerwerken met toebehooren voor drie douaneloodsen en twee open loodsen voor boschproducten te Palembang; bestek La. X 15: baanmaterieel voor werkspoor, lichtspoor en monorailbaan; bestek La. Y 15: rollend materieel en reservedeelen voor werkspoor; bestek La. Z 15: vloei-ijzeren en wel-ijzeren klinknagels; bestek La. A 16: vloei-ijzer; bestek La. B. 16: vloei-ijzeren schroefbouten, houtschroeven en dekschroeven; bestek Suriname XX: den metalen hovenbouw met toebehooren voor 24 bruggen van 10 M. opening; de bestekken liggen ter inzage op het technisch bureau van het dep. van kol. en zijn te bekomen bij de firma Mart. Nijhoff te 's-Gravenhage ad f 5 voor bestek no. 508. f 3.50 voor no. 507 en La. W 15, f 1.50 voor La. X 15 en La. Y 15, f 1 voor La. Z 15, La. A 16, La. B 16; de inschr.-bilj. worden ingewacht aan het dep. van koloniën.

VRIJDAG 8 APRIL.

HARDERWIJK 11 ure. — De genie in hotel Baars: 1. bestek no. 98: het eenjarig onderhoud van de mil. gebouwen en werken te Harderwijk, onder beheer der genie te Amersfoort, raming f 2470; 2. bestek no. 47: eene verving van militaire gebouwen en werken te Harderwijk, raming f 925; de bestekken zullen vanaf 31 Maart en de processen-verbaal van af 7 April ter lezing liggen in voorn. hotel en zijn vanaf die tijdstippen te bekomen resp. ad f 0.60 en f 0.25, f 0.15 en f 0.02 per stuk bij den opz. van fortificatiën te Amersfoort en bij den opz. J. H. van Buitenen te Harderwijk; inl. worden gegeven door den besteder op het bureel van dien opzichter te Harderwijk op 6 April van 1—2 uur.

WOENSDAG 13 APRIL.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het Min. van Waterstaat in een der lokalen van het hoofdbestuur der posterijen en tel.: het onderhouden van het post- en telegraafgebouw te Franeker, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 Dec. 1912; bestek ligt na 30 Maart ter lezing aan het gebouw voornoemd, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het te district te Den Haag, aan het post- en telegraafkantoor te Franeker en is ad f 0.25 te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door den opz. der landsgebouwen J. van Oort te Zwolle; aanw. 6 April ten 1 ure.

TIEL 1 ure. — Het gemeente-bestuur: het bouwen van een openbare school aan de Kijkuit te Tiel; bestek en teek. te bekomen ad f 1.50 ter gem. secretarie; aanw. den dag voor de besteding vm. 11 ure.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

DONDERDAG 14 APRIL.

NIJMEGEN 2 ure. — Maatsch. tot Expl. van Staatssp. op het bureau van den sectie-ingen.: bestek U: het uitvoeren van herstellings- en vernieuwingswerken met bijlevering van alle materialen aan gebouwen, kunstwerken, inrichtingen en verdere werken behoorende tot de lijnen: Tilburg-Nijmegen, Utrecht (Lunetten)—Boxtel, Arnhem—Venlo in 9 perc.

GROENLO 1 ure. — Het gemeente-bestuur: het bouwen eener school met 6 lokalen; bestek en teek. te bekomen vanaf 4 April ter secretarie ad f 1.50; aanw. 11 April v.m. 9 ure.

VRIJDAG 15 APRIL.

SCHERPENISSE. — Het bestuur der waterkeering van het malamiteuze waterschap Scherpenisse ten huize van C. Rijstenbil: het verhoogen der dijkkruin, binnenbermen en buitenbermen en het dempen eener waterl. tusschen de dijkpalen 16 en 34 aan voorn. waterschap (bestek no. 59); het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1911 van de aarde-, kram-, rijs- en steenglooiingwerken aan voorn. waterkeering (bestek no. 60); de bestekk. liggen ter lezing in het bestuurslokaal en de Dijkwachterswoning en ten kantore van den secretaris-ontvanger te Scherpenisse, bij wien ze verkrijgbaar zijn ad f 0.75 voor no. 59 en f 0.32 voor no. 60; aanw. 8 April en 12 April van 10—12 uren.

MAANDAG 18 APRIL.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van baggerwerk in en vóór de buitenhaven te Scheveningen, van 1 Mei 1910 tot en met 30 April 1911; het bestek no. 67 ligt na 4 April ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Van den Thoorn te 's-Gravenhage, Juliana van Stolbergplein 21, bij den ingenieur König te Gorinchem en bij den opzichter De Ronde te 's-Gravenhage; de nota van inl. ligt op 11 April ter inzage bij den opzichter voornoemd van 9—4 uur in het directiegebouw aan de buitenhaven te Scheveningen, op welken datum ook op het terrein de noodige aanwijzingen zullen worden gedaan.

DINSDAG 19 APRIL.

's-HERTOGENBOSCH 11 uur. — Het college van Regenten over de Godshuizen en den algemeenen Arme: de levering en geheel werkvaardig opstellen en aanbrenging van de mechanische en electrische uitrusting van een Centraal-station voor opwekking van electrische stroomen, van een ondergrondsch kazelnet, benevens van de installaties voor electrische verlichting en energieoverbrenging in en ten behoeve van verschillende gestichten. Bestek en voorwaarden verkrijgbaar ten kantore van den Administrateur en ten kantore van den heer P. M. Verhoecks te 's-Gravenhage ad f 12, alwaar verdere inlichtingen zijn te bekomen.

DONDERDAG 21 APRIL.

HAARLEM 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw v.h. prov. bestuur: het opnieuw maken van een wegens aanvaring opgeruimden remstoel in het buitentoeleidingskanaal naar de groote schutsluis te IJmuiden, behoorende tot de werken tot onderhoud van het kanaal van Amsterdam naar de Noordzee, raming f 8000; het bestek no. 73 ligt na 7 April 1910 ter lezing aan het dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr Van Cleef te Den Haag; nadere inl. zijn te bekomen bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem, den ingen. Marinkelle te Amsterdam, den ingen. Schlingemann en den opz. Van Langeveld te IJmuiden; de nota van inl. ligt op 14 en 16 April ter inzage bij den ingen. Schlingemann te IJmuiden.

MAANDAG 25 APRIL.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het weder op hoogte brengen van drie gedeelten van de dijken van het Merwede-kanaal in de provincie Zuid-Holland, raming f 6000; het bestek no. 77 ligt na 11 April ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is voorts te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofding.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, bij den ingen. König te Gorinchem en bij den opz. Metz te Vianen; de nota van inl. ligt op 18 April ter inzage bij den ingen. König voorm. van 9—4 ure.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 9 APRIL 1910. No. 15.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

BORDEAUX.

(Met een plaat.)

Slot. (Zie bladz. 90.)

Het tegenwoordig raadhuis van Bordeaux, een monumentaal bouwwerk van 1770, met een prachtig binnenplein, was vroeger het aartsbisschoppelijk paleis van den prins de Rohan, tijdens de Revolutie gerechtshof, later Prefectuur, Keizerlijk en Koninklijk Paleis, tot het in 1835 als stedelijk raadhuis in gebruik werd genomen.

In de onmiddellijke nabijheid van dit raadhuis staat de Kathedraal St. André, die wel niet tot de beroemde Kathedralen van Frankrijk gerekend wordt, maar door hare afmetingen en vele fraaie onderdeelen harer architectuur kan medetellen. Zij is niet minder dan 140 M. lang, met een transept van ruim 44 M. Het schip is 72 M. lang en 18 M. breed, en is merkwaardig om de stoutheid van zijn overwelving en de opeenvolging van verschillende bouwwijzen, die men er aan kan waarnemen. De muren aan de Westzijde vertoonen nog de rondbogen-arcaden en kapiteelen van het 12de eeuwsche Romaansch; overigens zijn alle perioden van de Gothiek tot de 15de eeuw toe hier te onderkennen in de ramen, in de ribverdeeling der gewelven en in het kokette beeldhouwwerk der sluitsteenen. Het koor, het transept en de Noord- en Zuidportalen dateeren uit de veertiende eeuw. De aartsbisschop Bertrand de Got, later paus Clemens V, die het doodvonnis over de Tempeliers uitsprak, heeft veel tot de voltooiing van laatstgenoemde gedeelten van het bouwwerk bijgedragen en men ziet zijn standbeeld op den middenpijler van het Noordportaal; ter zijde van dit portaal staan de beelden van zes kardinalen, meest familieleden van den prelaat en door hem benoemd na zijn bestijging van den Stoel van Petrus. De buitenarchitectuur van het koor is bijzonder rijk, maar het koor zelf wordt door de zeven kapellen, waardoor het omgeven is, de fialen op de contreforten en de met balustraden versierde luchtbogen nagenoeg geheel geëraseerd.

Het Noordportaal heeft een fraai roosvenster en wordt geflankeerd door twee elegante 50 M. hooge torens met doorbroken helmen in flamboyantvormen. De Noordertranseptgevel, die naar de Place de l'Hotel de Ville gekeerd staat, is dan ook eigenlijk de hoofdgevel van de kerk. Aan de Zuidzijde staan ook twee torens, die echter geen helmen hebben.

In 1824 waren de fraaie torens aan de Noordzijde in zulk een slechten toestand, dat men zich voornam ze af te breken; aan den architect Poitevin dankt men echter hun behoud. In 1820 schijnt er al eens een instorting te hebben plaats gehad, zoodat de gemoederen in 1824 verre van rustig waren en de geruchten van bouwvalligheid een groot aantal personen de kerk en hare omgeving deden vermijden. Ook de geestelijkheid zelf deelde de algemeene vrees en wendde zich tot den prefect, die in het belang der openbare veiligheid den departementalen architect Poitevin over den afbraak der beide gevaarlijke spitsen raadpleegde. Poitevin was, als kunstenaar, zeer tegen het denkbeeld van

afbraak ingenomen en stelde een grondig onderzoek ter plaatse in, dat op zichzelf niet van gevaar ontbloot was. Dit onderzoek bracht hem evenwel tot de overtuiging, dat er wel een middel was, om de spitsen te behouden en hij ontwierp toen een houten kapconstructie binnen in de steenen spitsen, waaraan alle steenen constructiedeelen verankerd konden worden en die tevens de gelegenheid zou bieden in het vervolg den toestand der spitsen gemakkelijk te inspecteeren. Poitevin's vernuftig denkbeeld vond instemming en werd een paar jaren later tot uitvoering gebracht.

Oostwaarts van de Kathedraal staat de z.g. Tour de Pey-Berland, een alleenstaande toren, die eenigszins herinnert aan de bekende Tour St. Jacques te Parijs.

Pey of Pierre Berland, een daglooner uit Médoc, die het tot aartsbisschop bracht, was een volijverig prelaat, waaraan Bordeaux nog veel meer te danken heeft dan alleen de stichting van dezen toren, die in 1450 plaats had. In 1617 werd de spits door den bliksem vernield. Een verguld bronzen beeld van Notre-Dame d'Aquitaine is er sedert op geplaatst en in 1853 werd er een 220 centenaars zware klok in opgehangen, die alleen op hooge feestdagen geluid wordt.

Na de Kathedraal is de Kerk St. Michel op de Marché neuf, dicht bij de rivier, het belangrijkste Gothische bouwwerk van Bordeaux. Zij dagteekent uit het laatst der vijftiende eeuw, heeft fraaie portalen met beeldhouwwerk, dat ten deele reeds tot de zestiende eeuw behoort en een rechthoekig afgesloten koor, zooals men dat in Engeland veelvuldig aantreft. De toren van St. Michel staat een dertigtal Meters van de kerk verwijderd, geheel vrij. Deze toren is zeshoekig en met de spits 107 M. hoog, hij behoort alzoo tot de hoogste torens van Frankrijk. In 1768 door storm gedeeltelijk vernield, is thans de toren geheel gerestaureerd en van een slanken twaalfhoekigen spits voorzien. Van dezen toren kan men een prachtig vergezicht genieten over de omstreken van de stad en een groot gedeelte overzien van het land waar de onvervalschte Bordeaux-wijnen groeien.

Nog meerdere, grootendeels Gothische kerken, als St. Seurin, Ste. Eulalie, verdienen vermelding. De eerste is bekend om de fraaie beelden uit de dertiende eeuw in een der zijportalen en zij heeft nog een hoofdingang, die van de elfde eeuw dagteekent.

Als het fraaiste Romaansche monument van Bordeaux moet evenwel de gevel van de kerk Ste. Croix gelden, waarvan wij op onze plaat een afbeelding geven. Deze kerk is aangebouwd aan het hospitaal van denzelfden naam, vroeger buiten de stad gelegen, maar thans daarbinnen en niet ver van het Zuider-Station. De oudste gedeelten behooren tot de tiende en elfde eeuw en vertoonen nog den eenvoudigen basiliekvorm, met loodrecht op de hoofdas staande kapellen, tongewelf, voortreffelijk beeldhouwwerk, fraaie kapiteelen en eenvoudige koorafsluiting. De latere verbouwingen hebben voor een groot deel het oorspronkelijk karakter bedorven, maar de gevel is over het algemeen nog vrij goed bewaard gebleven.

Het hoofdportaal en de zijnissen zijn met zeer origineel beeldhouwwerk versierd en de architectuur der torens vertoont de Romaansche vormen, in de finesse, waartoe zij zich in het bijzonder in Zuid-Frankrijk ontwikkeld hebben.

Uit het voorafgaande zal zeker voldoende blijken, dat Bordeaux een stad is, die voor den architect tal van belangrijke gebouwen ter bestudeering kan aanwijzen. Wij bepaalden ons slechts tot de middeleeuwsche en dan nog tot de meest belangrijke. Ons bestek gedoogde niet, onze aandacht te wijden aan de talrijke werken, vooral uit de achttiende eeuw, die op zichzelf de studie waard zouden zijn en aan de stad een eigenaardig karakter verleenen niet alleen, doch bovendien in onzen tijd, die zooveel studie maakt van stadsaanleg en stadsuitbreiding, op menig punt den bouwmeester voorbeelden te zien geven, waarvan met vrucht partij te trekken zou zijn. Wie Frankrijk bereist en niet te beperkt is in zijn tijd vergete de „Ville Superbe" aan de Garonne niet.

Het schilderen der huizen.

(Ingezonden.)

„Die zijn huis wil verkoopen, schildert den gevel." las ik laatst in een spreekwoordenboek uit het begin der 18e eeuw. (1)

Daaruit blijkt dus, dat het al van ouds gebruikelijk was, om de huizen door ze te schilderen een beter aanzien te geven; wat eigenlijk wel vanzelf spreekt. Die bedoeling wordt evenwel tegenwoordig heel dikwijls niet bereikt. Wat **eenigszins** vreemd schijnt daar men toch veel werk maakt van het schilderen.

Wanneer men nu echter nagaat hoe niet alleen het schilderwerk maar ook het uiterlijk der huizen, in 't algemeen langzamerhand is veranderd, dan blijkt al spoedig waarom het schilderwerk nu veel minder voldoet dan vroeger. Het meest opvallende van het schilderwerk waren de raamkozijnen, de omlijsting der voordeur en de kroonlijst boven aan het huis. Dit was alles met een geelachtige kleur gedaan, zoogenaamd bentemer, wat natuurlijk eene verbastering van Bentheimer is. Oorspronkelijk was het dan ook een nabootsing van gehouwen steen, wat bovendien ook daaruit blijkt, dat hetgeen men in die kleur schilderde vroeger ook uit Bentheimer of wel andere steen werd vervaardigd. Voor alles wat klaarblijkelijk niet van steen kon wezen gebruikte men het dan ook niet.

Hoewel het nu over 't algemeen geen aanbeveling verdient om iets het aanzien van een andere grondstof te geven, stond toch die ouderwetsche kleur heel goed, zoolang als de huizen betrekkelijk eenvoudig waren, maar toen men ze met allerlei quasi-ornamenten ging voorzien, voegde het volstrekt niet meer, vooral daar het meestal duidelijk zichtbaar was, dat al het bentemer geschilderde geen steen zijn kon.

Ook met betrekking tot de zeer gebruikelijke blauwgrijze kleur zou ongeveer hetzelfde gezegd kunnen worden.

Oorspronkelijk was het zooals bekend is ook een namaak van steen.

Bij de ouderwetsche huizen werd het dan ook bepaald daarvoor gebezigd. O. a. gaf men de liggende dorpels onder de ramen die kleur. Wat dan ook niet misplaatst was. Maar om nu aan nieuwerwetsche gevels, dunne houten dorpels of iets anders dat blijkbaar geen steen is zoo te schilderen heeft volstrekt geen zin, daar deze kleur gewoonlijk met het overige werk in 't geheel niet harmonieert, en het toch niet de illusie van steen kan geven.

Gedeeltelijk maakt men dus uit een soort sleur aan de nieuwe huizen nog gebruik van ouderwetsche verf en toch worden er ook weer op fantastische wijze allerlei kleuren naast elkaar aangebracht. Dit bont schilderwerk heeft nu niet alleen het nadeel om alles behalve mooi te wezen,

[1]) Carolus Tuinman, Nederlandsche spreekwoorden; 1727.

maar ook nog dat degelijk materiaal wat kleur betreft er zeer bij afsteekt. Het gevolg daarvan is, dat het op een zekeren dag ook maar met de kwast behandeld wordt. Zoo ziet men dan b.v. mooi zandsteen prijken in een gewaad van zeegroen, grijs, lichtblauw of wel citroen-geel. Opmerkelijk is bij die neiging tot bontheid, dat daar, waar door verschil in grondstof en vorm eene afwisseling in kleur gemotiveerd zou zijn, men er geen gebruik van maakt. Bijvoorbeeld door houten jalouzieën of wel ijzer hekwerk onder aan ramen dezelfde steenkleur te schilderen als de aangrenzende muren.

Eenen algemeenen regel op te geven hoe de huizen geschilderd moeten worden, is bij de groote verscheidenheid in constructie niet mogelijk. Voor de ouderwetsche huizen zou echter zeker ook de ouderwetsche manier van schilderen veel beter wezen dan de harde kleuren die er in den laatsten tijd dikwijls op worden aangebracht.

Voor nieuwe gebouwen is bentemer of grijs ook wel te gebruiken, maar daar deze uit materialen van zeer uiteenloopende kleuren zijn saamgesteld en zeer geornamenteerd zijn, zal men vooral trachten moeten om onaangename scherpe tegenstellingen te vermijden en zullen stemmige en weinig sprekende kleuren raadzaam wezen en wanneer de gevel geheel, de muren en alles, geschilderd moet worden, is het het beste om daarvoor eene enkele niet al te harde kleur te kiezen. Daardoor toch zal men eene onaangename bontheid vermijden en het huis zal er degelijker en massiever uitzien, als wanneer vele afstekende kleuren naast elkaar gezet worden, zooals nu soms gebeurt. Evenwel is het niet te ontkennen, dat bij bestaande gebouwen het schilderen soms moeilijkheden oplevert. Bij nieuw te bouwen huizen is het echter zeer goed mogelijk om wat dat betreft rationeeler en smaakvoller te werken dan nu doorgaans geschiedt.

Het beste zou zeker wezen de huizen zoo te construeeren, dat er in 't geheel geen schilderen bij te pas kwam. Dit schijnt misschien wel wat al te radicaal, maar is toch heel goed uitvoerbaar. Er zijn immers zelfs al gebouwen, zoowel oude als nieuwe, waaraan geen schilderwerk te zien is of waaraan het zich tenminste tot weinig in het oog loopende onderdeelen bepaalt. (2)

(Er wordt soms wel beweerd, dat men moet schilderen om bederf van de materialen tegen te gaan. Dat hout en zelfs steen spoedig vergaan wanneer men het niet met eene laag verf bedekt. In enkele gevallen kan dit waar wezen, maar over 't algemeen genomen is dit een fictie. Ondeugdelijk materiaal bederft ook onder een verflaag, en dat van goede qualiteit is houdt zich ook zonder dat wel goed. Op brons, koper, zink, vormt zich wel een dun laagje van een soort oxyde, maar overigens verteert het aan de buitenlucht blootgesteld niet bijzonder snel. Houtwerk, tenminste zooals men het tegenwoordig gebruikt, is dikwijls binnen eenige jaren geheel verteerd, niettegenstaande het geschilderd was, en ongeschilderd kan het soms ook zeer lang goed blijven.)

Al zal het nu misschien moeilijk zijn om van dit principe nooit af te wijken, dan kon men er zich toch tenminste toe bepalen om alleen schilderwerk aan te brengen, dat niet opvallend en als 't ware schreeuwend is en enkel bij uitzondering als nabootsing van een of andere grondstof te gebruiken, wanneer dit namelijk niet bemerkt kan worden.

Er zijn ook verscheidene gebouwen, die men wat dat betreft als voorbeeld zou kunnen noemen. Het station van de Hollandsche Spoor, (een gebouw dat over 't algemeen een aangenamen indruk maakt) geeft o. a. in dat deel wat voor personenverkeer bestemd is, wat men, meen ik, het eiland-station noemt, duidelijk te zien, hoe men in die richting ook wel iets goeds kan maken. De kroonlijst van het gebouw, dat maar een verdieping hoog is, dus niet eens erg ver van het oog verwijderd als men op het perron staat, is geschilderd overeenkomstig met de kleur van de steen aan pilasters en op andere wijze gebruikt, en wel zoo, dat ik eerst bij eene vernieuwing bemerkt heb, dat ze geschilderd was. Dat dit geen echt steen is, valt dan ook in 't geheel niet op, wat echter bij de kozijnen van deuren en ramen wel het geval zou wezen als men die in steenkleur geschilderd had, waarom men daarvoor dan ook wijselijk een stemmig bruin gekozen heeft.

In tegenstelling met dit goede voorbeeld heeft men, in de laatste jaren, bij eenige gebouwen van onmiskenbaar architectonische waarde, nog breede bentemer geschilderde houten kozijnen aangebracht, en dat wel terwijl er overigens een ruim gebruik van gehouwen steen gemaakt is. Het zou toch zeker veel beter gestaan hebben wanneer men daarvoor òf werkelijk steen genomen had, òf wanneer men voor de constructie bepaald hout moest bezigen, dat dan de grondstof ook duidelijk zichtbaar was gebleven. Misschien meent men dat deze ouderwetsche gele kleur, bij de oude stijl, waarin de bedoelde gebouwen zijn opgetrokken, behoort. Wanneer het werkelijk oude gebouwen geldt is zoo iets te verdedigen, maar bij geheel nieuwe werken, die wel geacht kunnen worden door de oude architectuur geïnspireerd te zijn, maar die zeker geen nauwkeurige copie van het oude leveren, is eene dergelijke navolging volstrekt niet noodig. Bovendien komt het mij voor, dat dit niet eens het geval is. Bij restauraties die onder goede leiding plaats hebben gehad heeft men dergelijk geel geschilderd houtwerk dan ook niet aangebracht, men heeft het integendeel, wanneer het er was, juist verwijderd.

Als een soort verontschuldiging voor het aanbrengen van het bonte schilderwerk wordt wel eens aangevoerd, dat wij hier in een zoo veel ongunstiger conditie zijn als in andere landen, waar gehouwen steen veel goedkooper is te krijgen. Dit is wel eenigszins, maar niet geheel, juist. De gebouwen in andere landen zijn ook niet enkel van gehouwen steen gebouwd. Dikwijls schijnt dit oppervlakkig wel zoo, maar bij nader onderzoek blijkt toch, dat men er ook hout, een of ander kunststeen, zink en ijzer aan verwerkt heeft. Maar door alles een met het steen overeenstemmende kleur te geven, valt het niet dadelijk op. Dit is ongetwijfeld beter dan het hier gebruikelijke bonte werk, op het eerste gezicht zal het tenminste doorgaans vrij goed voldoen, al is een gebouw geheel van echt steen natuurlijk beter, want later zal men toch gaan bemerken, dat alles niet is wat het verbeelden moet, ook al is het nog zoo goed nagemaakt. Bij vochtig weer b.v. neemt gehouwen steen een eigenaardige donkere kleur aan, terwijl een andere grondstof, die steenkleur geschilderd is, natuurlijk niet verkleurt, of tenminste niet op dezelfde wijze, en heeft men een gebouw eens in zulk een ongunstige omstandigheid gezien, dan is voor 't vervolg de illusie voor goed bedorven.

Waarom geeft men aan de kozijnen altijd een andere kleur dan aan de ramen, en zijn de kozijnen der ramen weer anders, bij sommige huizen, als die van de deur, al is de uitwendige vorm van beide geheel gelijk en het dus geheel ongemotiveerd genoemd kan worden?

Den Haag, April 1910. FLANOR.

De schrijver van bovenstaande regelen is geen architect en geen schilder. Niettemin kwamen zijne dikwijls juiste opmerkingen ons belangrijk genoeg voor, om er de aandacht van de mannen van het vak op te vestigen. Wij zijn niet altijd onbevangen in ons oordeel en het kan geen kwaad, nu en dan eens de meening te vernemen van iemand, die, buiten het vak staande, meent te mogen zeggen, wat hij er van denkt en te mogen vragen naar hetgeen hem onverklaarbaar lijkt. Red.

[2]) Het oudste gedeelte van het stadhuis in Den Haag, het postkantoor in Amsterdam en vele andere.

Vereenigingen.

TWEEDE JAARVERGADERING van den BOND VAN NEDERL. ARCHITECTEN, op Woensdag den 13den April 1910, des voormiddags ten 11 ure, in een der zalen van het American-Hotel te Amsterdam.

Agenda (§ 23 art. 7 der Statuten):

I. Notulen der Februari-Vergadering.

II. Installatie nieuwe leden.

III. Jaarverslag door het Secretariaat.

IV. Jaarverslag van den Penningmeester, met Rekening en Verantwoording (§ 14 art. 6 der Statuten) en rapport der commissie tot nazien daarvan.

V. Nadere vaststelling omtrent de contributie-heffing. Naar aanleiding der besprekingen omtrent punt V der verg. van den 26sten Februari luidt het voorstel te bepalen dat, onafhankelijk van den aard der inkomsten waarover het bedrag der bedrijfsbelasting is vastgesteld, de bondsbijdrage moet berekend worden over het eindcijfer van het aanslagbillet.

VI. Vaststelling der Begrooting voor het derde Bondsjaar (1 Jan.—31 Dec. 1910). Voorstel van het Bestuur tot heffing van 12 % over de Bedrijfsbelasting.

VII. Verkiezing van Bestuursleden.

1°. wegens het aftreden van den heer Joseph Cuypers, Amsterdam;

2°. wegens periodiek aftreden van de heeren J. J. van Nieukerken, 's-Hage, en C. N. van Goor, Rotterdam.

(Beiden herkiesbaar, zie § 9, art. 6 der Statuten.)

VIII. Verkiezing van twee leden in de Commissie van Onderzoek, wegens periodiek aftreden van de heeren: J. P. Stok Wzn., Rotterdam, D. A. N. Margadant, Amsterdam, en Dr. P. J. H. Cuypers, Roermond.

Door het Bestuur worden volgens art. 3 Huish. Regl. en art. 4 der Statuten behalve de herkiesbare, aftredende leden (zie § 20 Huish. Regl.) voorgesteld de heeren:

Jac. van Gils, Rotterdam, A. D. N. van Gendt, Amsterdam, en H. A. Reus, Dordrecht.

Ten 12½ ure gemeenschappelijk ontbijt.

Ten 1½ ure voortzetting der Vergadering.

IX. Arbeids-Contract, Vaststelling van de Overeenkomst met den Bond van Technici. (Zie Mededeelingen No. 8, bladz. 6.)

X. Behandeling der Prijsvraagregelen, vastgesteld in de vergadering van afgevaardigden van het Genootschap Architectura et Amicitia, de Mij. tot bevord. der Bouwkunst, Bouwkunst en Vriendschap en den Bond van Nederl. Architecten van 15 Februari j.l. (zie Mededeelingen 9).

XI. Rondvraag — Sluiting.

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
JOSEPH Th. J. CUYPERS, 1e Secretaris.

De heer Joseph Cuypers zal eenigen bouwkundigen arbeid tentoonstellen.

UTRECHTSCHE CLUB VAN A. ET A.

Het Bestuur van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" heeft ons door middel eener circulaire in kennis gesteld van hare oprichting, welke plaats vond op 29 Januari j.l. Zij is samengesteld van leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam en stelt zich ten doel den bloei der bouwkunst en aanverwante kunstvakken te bevorderen.

Dit doel zal de Club trachten te bereiken door:

Het geven van verslagen en bijdragen in een der kolommen van 't orgaan „Architectura" van bovengenoemd Genootschap.

Het bevorderen van bouwkunstig, technisch en ambachtsonderwijs.

Het medewerken tot in stand houden van bouwwerken, waarvan de slooping of verminking, uit het oogpunt van oudheidkunde, geschiedenis of kunst zou zijn te betreuren.

Het houden van tentoonstellingen en excursiën.

Het samenwerken met vereenigingen, die een gelijk of aanverwant doel beoogen.

Het bespreken, bestudeeren en behandelen van bouwverordeningen in 't algemeen.

Het bevorderen van- en ijveren vóór het in stand houden van stads- en landschapschoon.

Het vormen van een schoonheidscommissie.

Het zich inmengen in zaken en aangelegenheden betreffende het bouwen, herbouwen of doen wegbreken van bestaande gebouwen in verband met het wijzigen van bestaande- en het aanleggen van nieuwe stadsgedeelten, zoowel in Utrecht als omliggende plaatsen.

Bovendien tot eene goede verstandhouding en tot den materieelen welstand harer beoefenaars mede te werken.

De heer S. J. H. Trooster B.Hzn. is Voorzitter, de heer C. J. de Haas Secretaris van de Club.

Vergadering van de „VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN HET MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS" te 's-Gravenhage, gehouden in het Toussainthuis aldaar, op Woensdag 30 Maart 1910. Secretariaat Rozenburgstraat 21.

De Voorzitter, Jhr. J. A. van Hoogenhouck Tulleken, opent de vergadering met een welkomstwoord aan de belangstellenden en begint met de uiteenzetting van het doel van de vereeniging tot bevordering van het M. T. O., opgericht op den 15den Juni 1909 en goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 4 Februari 1910.

Dit doel bestaat volgens Art. 1 van de Statuten uit:

1°. het oprichten van een school voor middelbaar technisch onderwijs voor 's-Gravenhage en omstreken;

2°. het aanleggen van een bibliotheek en een verzameling van modellen op algemeen technisch gebied;

3°. met alle andere haar ten dienste staande wettige middelen, het middelbaar technisch onderwijs te bevorderen.

Onder M. T. O. wordt verstaan het onderwijs, hetwelk dient tot vorming van technici, welke een plaats zullen innemen tusschen ingenieur of architect eenerzijds en ambachtslieden anderzijds.

Waar regeling van het Lager- en Hooger Technisch Onderwijs reeds lang bestaat, missen we deze nog steeds voor het M. T. O., terwijl de behoefte aan goed geregeld M. T. O. zich dringend doet gevoelen, wat o. m. bleek op het Congres, dat in 1908 te Amsterdam werd gehouden, op initiatief van den Bond van Technici en waarop de meeste vereenigingen op technisch gebied uit ons land vertegenwoordigd waren. Het bestuur van de vereeniging nám de eind-conclusiën van dit Congres als leiddraad om de richting te kiezen, waarin volgens zijn opvatting, het M. T. O. geleid moet worden. Spr. gaat in het kort na, de antwoorden op de vragen, welke op de agenda van het Congres voorkwamen, waaruit o. m. bleek, dat decentralisatie van het onderwijs noodzakelijk werd gevonden, een meening, die in den laatsten tijd bijkans algemeen is en spr. uit den wensch, dat waar het M. T. O. door het particulier initiatief doeltreffend wordt ter hand genomen, de regeering krachtdadigen steun zal verleenen.

Het voorloopig plan van het bestuur is, om bij mogelijke totstandkoming van een school voor 's-Gravenhage en om-

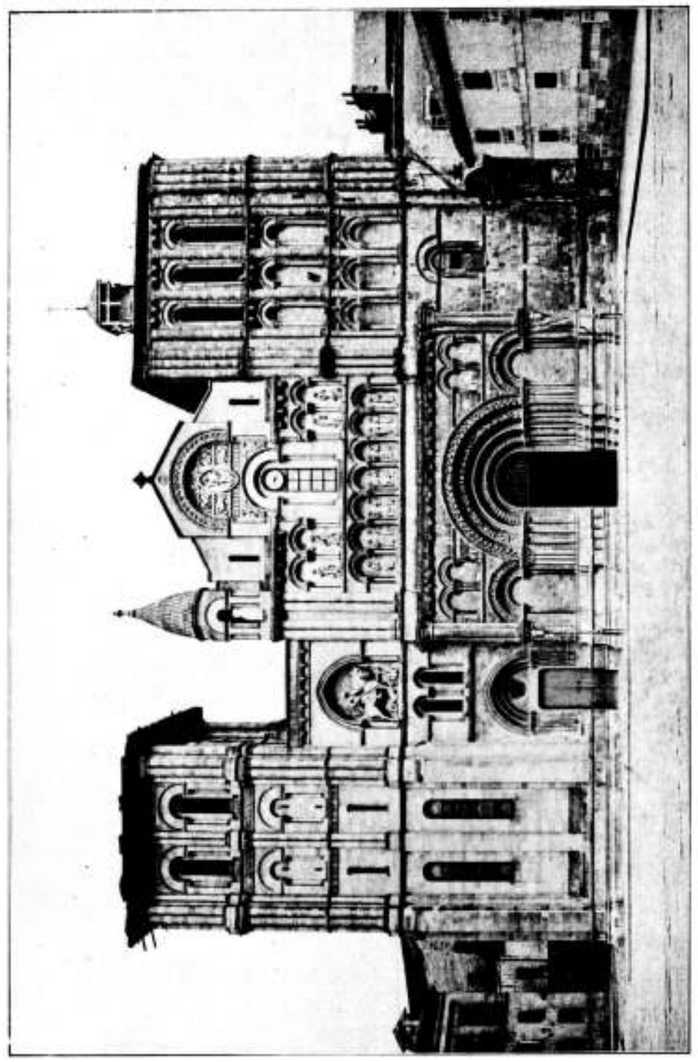

BORDEAUX.

Voorgevel van de kerk Ste. Croix.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
45ste Jaargang No. 15.

streken te voorzien in de opleiding voor de burgerlijke en waterbouwkunde, ijzerbouw en werktuigkunde, voor welke opleidingen de leerprogramma's reeds door het bestuur werden ontworpen. In verband met deze programma's bleek de eisch van toelating tot de school en een daarvoor noodige vooropleiding, een voorname factor, te meer waar de aanstaande bezoekers van de M. T. S. uit verschillende categorieën van jongelieden zullen bestaan. Ook hiervoor werd een programma ontworpen, waarin o.m. werd bepaald, dat bijv. de jongelieden die een H. B. S. met 3-jarigen cursus hebben doorloopen in voldoende mate algemeen ontwikkeld zijn, doch alvorens tot de M. T. S. te kunnen worden toegelaten, eenige jaren zullen moeten doorbrengen in de practijk van het vak, dat zij zich als technici zullen kiezen. Jongelieden, die de ambachtsschool bezochten, zullen hun algemeene kennis moeten aanvullen zooals zulks in den eisch van toelating verlangd wordt, en tevens de practijk op bouwwerken of in fabrieken gedurende eenige jaren moeten meemaken. Van bovengenoemde programma's kunnen belangstellenden kennis nemen. Het komt het bestuur gewenscht voor, het M. T. O. te geven in doorloopende cursussen van 3 à 4 jaren, op de 5 eerste dagen van de week van 9—12 en van 1½—4½ uur en den Zaterdag geheel te benutten tot het bezoeken van bouwwerken en fabrieken, terwijl de machine-technici op dien dag practisch zullen werkzaam zijn; verder meent het bestuur 9 maanden van het jaar aan dit onderwijs te moeten besteden, gedurende de daaropvolgende 2 maanden de leerlingen door zijn tusschenkomst op bouwwerken en in fabrieken werkzaam te moeten stellen, zoodat gedurende de overblijvende maand vacantie kan worden gegeven.

Aan de leeraars zullen hooge eischen gesteld moeten worden zoowel op vakkundig als op opvoedkundig gebied. Het verdient volgens spr. aanbeveling, ook de leeraars in de gelegenheid te stellen, gedurende de bovenbedoelde 2 maanden met de practijk voeling te houden, wat aan hun leeraarsbekwaamheid zeer zal ten goede komen. Op deze manier wordt een regelmatige leergang verkregen, waarin theorie en practijk hand aan hand gaan.

Alsnu is spr. gekomen aan de oprichting van een school, welke groote geldelijke offers eischt, te meer waar het in de bedoeling van het bestuur ligt om naast betaald onderwijs zoo ruim mogelijk studiebeurzen en vermindering van leergeld toe te staan. Om deze kosten vooral in den beginne zoo gering mogelijk te doen zijn, wil het bestuur trachten, indien daarvoor de mogelijkheid bestaat, met een bestaande school een overeenkomst te zoeken; tevens zullen na deze eerste openbare vergadering zeer spoedig stappen gedaan worden, om met vereenigingen die zich voor het M. T. O. interesseeren samen te werken.

(Tevens dient nog gemeld, dat het bestuur plannen in studie heeft om aan een eventueel op te richten M. T. S. een specialen avondcursus te verbinden tot opleiding van uitvoerders, onderbazen, enz. om te gemoet te komen aan het bezwaar, dat vele jongelieden niet gedurende een 4-tal jaren hun verdienste als werkman zullen kunnen missen en dus van het bezoek aan de M. T. S. verstoken zouden moeten blijven.)

Nadat de Voorzitter de gelegenheid had gegeven tot het doen van opmerkingen en het vragen van inlichtingen, welke laatsten door hem werden verstrekt, sluit hij na een woord van dank voor de betoonde belangstelling de vergadering.

De Nederlandsche Vereeniging tegen Waterverontreiniging, het vorige jaar opgericht, heeft gemeend haar werkkring te moeten uitbreiden en zich thans omgezet in:

de Nederlandsche Vereeniging tegen Water-, bodem- en luchtontreiniging, gevestigd te Amsterdam, welke zich ten doel stelt het bevorderen van maatregelen ter voorkoming en bestrijding van water- bodem-, en luchtverontreiniging.

De Nieuwe vereeniging tracht, met inachtneming van de belangen van landbouw en nijverheid, dit doel te bereiken door:

het bevorderen van de samenwerking van allen, die belang hebben bij of belang stellen in de bereiking van het in artikel 1 omschreven doel;

het invloed oefenenen bij autoriteiten op het treffen van wettelijke voorzieningen;

het medewerken bij de toepassing en handhaving van wettelijke maatregelen;

het optreden in alle gevallen, waarin dat voor den toestand van het water, van den bodem en van de lucht van belang kan zijn;

het verzamelen van gegevens en de verspreiding van kennis omtrent middelen tot voorkoming en bestrijding van water-, bodem- en luchtverontreiniging;

alle nuttige en gepaste middelen, die aan het door haar stelde doel bevorderlijk kunnen zijn.

geDe vereeniging stelt zich voor te komen tot de oprichting van een centrale instelling van voorlichting en onderzoek.

Op hun onlangs gehouden eerste ledenvergadering was, als afgevaardigde van den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid, tegenwoordig de Directeur-Generaal van den Arbeid, de heer H. A. van IJsselsteijn; verder afgevaardigden van gezondheidscommissies, Kamers van Koophandel enz.

Het is niet te ontkennen, dat gemeenten, waterschappen, gezondheidscommissies, Kamers van Koophandel, vereenigingen van industrieelen enz., van het werk der vereeniging zeer veel nut kunnen hebben; op de toetreding van deze en van wetenschappelijke instellingen is dan ook gerekend.

De vereeniging, waarvan dr. Woltering, hoofdinspecteur der Volksgezondheid te 's Hertogenbosch, voorzitter is, en de heer Fischer, gepensionneerd majoor der genie te Apeldoorn, secretaris, heeft thans een opwekking tot toetreden rondgezonden.

De minimum jaarlijksche contributie is voor begunstigers bepaald op f 7.50, die voor leden op f 0.50. Een ieder is echter vrij in het bepalen van het bedrag zijner contributie, mits op niet minder dan de genoemde sommen.

„OOST EN WEST".

Dezer dagen heeft voor de leden der afdeeling „Rotterdam" van de vereeniging „Oost en West" de heer C. Spat, uit Breda, een voordracht gehouden met lichtbeelden over de tempels van Midden-Java. Spr. ving zijn voordracht aan met de opmerking, dat onder „tjandi's" dienden te worden verstaan de ruïnes op Java van tempels, eeuwen geleden opgericht ter eere van goden. Enkele dier ruïnes zijn gerestaureerd of worden althans beschermd tegen verder verval. Deze bouwvallen zijn er het bewijs van, dat in vroeger eeuwen de gewijde bouwkunst en beeldhouwkunst op Java zeer hoog heeft gestaan. Echter is omtrent de geschiedenis en de ontwikkeling dier kunst slechts heel weinig bekend. Toch zijn deze tempelruïnes door tal van geleerden bestudeerd, zoowel om haar kunstwaarde als om haar beteekenis voor oudheidkunde en geschiedenis, alsook om haar waarde voor de kennis der geschiedenis van de Hindoegodsdiensten op Java. Zij wijzen toch op een machtige instrooming van Hindoe-invloeden in het vroegere godsdienstleven op Java, waarschijnlijk op een tijdperk van een Hindoevolksverhuizing ook uit het huidige Br.-Indië naar den Archipel, ofschoon wij uit geschreven bescheiden al heel weinig leeren omtrent zoo'n Hindoe-instrooming op Java.

Tegenwoordig stelt onze regeering belang in de bestudeering en instandhouding dier oude monumenten; een officieele commissie is daartoe ingesteld, en ook tal van geleerde genootschappen hier te lande en in Ned.-Indië werken in diezelfde richting.

De bouwvallen worden bestudeerd, zoowel om haar architectonische als om haar archaeologische beteekenis. Maar bovenal is toch de studie der godsdiensten, door middel van deze tempelruïnes, vruchtdragend. En eigenaardig is, dat zoowel het Boeddhisme als het eigenlijke Hindoeisme in deze tempels in bouw- en beeldwerk zijn gebracht. Op Java heeft naast het Boeddhisme ook het Ciwaïsme een tijdlang gebloeid. Spr. geeft van het ontstaan en de ontwikkeling dezer verschillende godsdienstvormen (ook van het Bramaïsme) een kort overzicht. Bij deze gewijde Hindoebouwvallen op Java is opmerkelijk dat hoewel het Bramaïstje ouder is dan het Boeddhisme, toch juist in de kunst het Bramaïsme het Boeddhisme heeft nagevolgd. Er is trouwens in vele dezer tempels een vermenging op te merken van de beelden der verschillende godsdiensten.

Dikwijls draagt het binnenste van zoo'n tempel een Boeddhistisch karakter, terwijl de buitenbouw Bramaansch is of Ciwaïstisch.

De Boeddhistische beelden zijn meestal zuiver menschelijk gehouden; bij den Bramaanschen beeldhouwer is dat niet het geval, hij geeft zijn menschfiguren dikwijls symbolisch-bedoelde misvormingen. Men zou de laatsten in zekeren zin als decadenten der eerste kunnen beschouwen. Verder is bij de Boeddhistische beeldhouwwerken de kleeding en lichaamsversiering sober gehouden; bij de Bramaansche is dat meestal veel sierlijker, rijker, meer overladen.

Spr. treedt nu in een verklaring van de symboliek in de Boeddhavoorstellingen, welke o.a. opgesloten ligt in de verschillende wijzen waarop de handen worden gehouden.

Ook de symboliek der attributen wordt met een enkel woord toegelicht. De beelden zijn meestal in steen, soms ook in metaal uitgevoerd, en leggen een schitterend getuigenis af van het kunnen, maar ook van de piëteit des beeldhouwers. Nog heden ten dage vindt men die vaardigheid in het bewerken van steen op Java, getuige het werk in de bekende Indische zaal in het Paleis in Den Haag.

Op het doek laat spr. nu tal van fraaie lichtbeelden zien van Ciwá-beelden, Visjnoe-beelden, en ook van het beroemde Boeddha-beeld van de Tjandi Mendoet.

Dan demonstreert spr. enkele plattegronden en bouwplans van tempels op Java, van welke hij de eenheid in opzet en karakter aantoont, zoo b.v. van den Boroboedoer, de tjandi Sewoe, de Mendoet, de tjandi Laro Djonggrang enz. Daarbij vond hij gelegenheid er op te wijzen, dat het op den bouwmeester van invloed moest zijn geweest, dat niet gemetseld werd, maar dat de samenhang van het bouwwerk moest worden verkregen door het zuiver behakken van den steen, terwijl om het verband hechter te maken enkel „zwaluwstaarten" en dergelijke constructies konden worden gebezigd.

Denkt men er daarbij aan, dat welige, tropische plantengroei en talrijke aardbevingen, gepaard aan verwaarloozing, deze tempels eeuwenlang hebben bedreigd, dan is het verwonderlijk, dat er nu nog zooveel van overeind staat. Aan de hand van afbeeldingen verklaart nu spr. de eigenaardige, voor deze tempels typeerende klokvormige koepelbekroning van het geheel.

Met een enkel woord geeft spr. nog aan, hoe deze tempelruïnes op Java gevonden worden in twee gordels, die van Midden-Java en die van het Oosten, welke beide tempelgroepen vele punten van verschil bieden.

De Boroboedoer is eigenlijk geen tempel, meer een tempelvormig monument. Deze prachtige ruïne wordt door spr. verklaard in haar terrassen-bouw met omgangen, nissen en ornamenteering. De ruïne wordt voor verder verval behoed door de zorgen der regeering, die haar door kapitein Van Erp zooveel doenlijk in goeden staat heeft laten brengen.

Van een restauratie van de Boroboedoer, zooals b.v. van de Tj. Mendoet wèl, kon helaas geen sprake zijn.

De Prambanan-tempels zijn begraafplaatsen geweest, zooals de overblijfselen van verbrande lijken enz. hebben geleerd.

Spr. vertoont en verklaart nog de bouwvallen op het Djiëngplateau waar van 24 tempelruïnes nog enkele gedeeltelijk overeind staan. Daar — op het Djiëngplateau — moet eertijds een priesternederzetting hebben bestaan.

Van de Tjandi Prambanan (eertijds een Ciwa-tempel) werden fraaie beelden vertoond. Ook een relief waarin een der bekendste Hindoe-fabelen was voorgesteld.

Na de pauze liet spr. nog een aantal lichtbeelden zien van andere tjandi-bouwvallen in de vlakte van Prambanan. En hij besloot de reeks vertoonde beelden en ook zijn lezing met eenige afbeeldingen van Tjandi Mendoet, niet ver van de Boroboedoer, en de best-gerestaureerde van alle Hindoe-tempelruïnen op Java, waarbij spr. vooral ook de verdiensten van kapitein Van Erp voor dezen herstellingsarbeid in het licht stelde.

Spr. betoogde eindelijk nog, dat, hoeveel de bestudeering dezer bouwvallen ook reeds had geleerd en opgehelderd, toch telkens weer nieuwe onopgeloste problemen voor den dag kwamen. Dat juist maakte de studie dezer bouwvallen zoo belangwekkend, maar ook zoo nuttig, ja noodzakelijk. (N. R. Ct.)

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

EEREPRIJSVRAAG 1910.

Ontwerp voor: Een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam.

Het gebouw bestaat uit een gebouw aan het voorplein en twee vleugelgebouwen ter weerszijden van de stationsoverkapping gelegen.

De vleugelgebouwen staan aan straten, breed 25.— M.

De stationsoverkapping, die uit een of meer spanningen kan bestaan, is breed tusschen de achtergevels der vleugelgebouwen ± 160.— M. en is ongeveer lang 218.— M.

Het hoofdperron langs het gebouw aan het voorplein is breed 18.— M., de breedte der overige perrons is volgens de situatie.

De vloer van den beganen grond ligt gelijk met het trottoir aan het voorplein en der zijstraten, de vloer van de 1e verdieping is gelijk met de personenperrons en ligt 4.40 M. boven den vloer van den beganen grond. De goederenperrons liggen 3.80 M. boven laatstgenoemden vloer.

Het laden en lossen van bagage, bestelgoederen en de post geschiedt uitsluitend op de goederenperrons, die met liften en trappen in verbinding zijn met tunnels. De tunnels verbinden de lokalen voor ontvangst en afgifte van bagage, de lokalen voor bestelgoederen en de post met genoemde perrons. Voor de noodige trappen naar de verdieping (perronhoogte) is te zorgen.

Het gebouw moet bevatten, behalve de noodige bergplaatsen:

a. het gebouw aan het voorplein.

Op den beganen grond:

1 ruime vestibule, waarin: trappen naar de verdieping (perronhoogte), 1 plaats-kantoor ter opeprvlakte van 225 M²., met minstens 10 loketten, 1 verblijf voor den portier, 1 kantoortje voor wisselen van geld, tochtportalen, lokaaltjes voor den verkoop van dagbladen, bloemen, enz.

In aansluiting met de vestibule moeten zijn:

1 lokaal tot afgifte van bagage met een kantoortje, oppervlakte 900 M².; 1 reisbureau met wachtruimte, oppervlakte 200 M².

Voorts bevat de begane grond:

den ingang naar het Koningspaviljoen, hierbij kunnen zijn gelegen 2 à 3 kamers voor de Directie en voor kleine vergaderingen;

lokalen voor de post met een ingang aan het Voorplein voor het publiek, ter oppervlakte van 600 M².;

2 lokalen met portaal voor de politie;

keukens, bergplaatsen en kamers voor den kastelein.

Op de verdieping (perronhoogte):

1 wachtkamer 1e klasse, ter oppervlakte van 180 M².;

1 wachtkamer 1e en 2e klasse (restauratie), ter oppervlakte van 300 M².;

1 eetzaal voor 1e en 2e klasse, ter oppervlakte van 200 M².;

1 of 2 kleine salons nabij de eetzaal;

1 wachtkamer 3e klasse niet rooken ter oppervlakte van 180 M².;

1 wachtkamer 3e klasse ter oppervlakte van 450 M².;

toiletkamers voor heeren en dames, die voor de heeren kunnen ook zijn gelegen op den beganen grond, onder- of op een insteek boven de dames-toiletkamers;

buffeten, kamers voor den kastelein, services, enz.;

1 Koningspaviljoen, bevattende trappenhuis, salons, kamers voor het gevolg en toiletkamers, oppervlakte 500 M².;

lokalen voor de post met een toegang voor het publiek van af het perron, oppervlakte 600 M².;

minstens 4 lokalen ter gezamenlijke oppervlakte van 200 M². voor den stationschef, de onderchefs en hunne bureaux; hierboven op de tweede verdieping een seinkamer en eenige kantoorlokalen voor den stationsdienst;

1 trappenhuis naar laatstgenoemde lokalen en een lokaaltje voor telefoons.

De laatstgenoemde lokalen moeten zooveel mogelijk in het midden van het gebouw liggen aan het hoofdperron.

De vleugelgebouwen, lang ongeveer 100 M., gemeten uit den achtergevel van het gebouw aan het Voorplein, moeten ieder bevatten:

Op den beganen grond:

1 uitgang met trappen naar de zijstraten en de overdekte standplaats voor rijtuigen;

1 overdekte standplaats voor rijtuigen, oppervlakte 700 M².;

1 lokaal voor ontvangst van bagage met kantoor, oppervlakte 500 M².;

1 lokaal voor garderobe, oppervlakte 60 M².;

1 dagverblijf voor koetsiers;

kelders voor de centrale verwarming en voor ventilatie van eenige lokalen;

2 à 3 woningen voor den stationschef, de onderchefs, kastelein enz.

Op de verdieping (perronhoogte):

retirades voor dames en heeren;

retirades voor het personeel;

1 kamer voor conducteurs, oppervlakte 90 M².;

1 kamer voor arbeiders, oppervlakte 60 M².;

1 werkplaats, oppervlakte 70 M².;

4 kamers voor terreinopzichters, lampisterie, magazijn, enz.

Op de tweede verdieping liggen kantoren voor de ingenieurs van den weg en van tractie en van den inspecteur van het vervoer, met hunne bureaux, voor elken vleugel ter oppervlakte van 500 M².

Voorts bevatten de verdiepingen woningen, genoemd bij den beganen grond.

Bij de toiletkamers en retirades moeten lokaaltjes zijn voor de bewaaksters.

Aan genoemd vleugelgebouw moeten aansluiten, aan de eene zijde van de stationsoverkapping, lokalen voor bestelgoederen met de noodige kantoorlokalen en aan de andere zijde lokalen voor den postpakketdienst.

De lengte van elk dezer gebouwen is ongeveer 118 M.

De electrische centrale voor verlichting en krachtoverbrenging, behoort niet tot het ontwerp.

Teekeningen.

Gevraagd worden:

op de schaal 1 à 200,

een platte grond van den beganen grond met de tunnels;

een platte grond van de verdieping (perronhoogte), met de perrons;

een platte grond van de tweede verdieping (entre-sols);

de gevels aan het voorplein en aan een der zijstraten;

1 lengte- en een breedte-doorsnede van het gebouw, waarop voorkomen: de stationsoverkapping en de gevels aan de perrons;

doorsneden over de groote vestibule en wachtkamers; deze kunnen vervallen zoo ze reeds voorkomen op de vorengenoemde teekeningen;

op de schaal 1 à 50,

een of meer belangrijke détails van de gevels en een of meer idem van het interieur.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Algemeene bepalingen.

De mededinging staat open voor alle Nederlanders, die hun Nederlanderschap hebben behouden. De ontwerpen moeten 15 September 1910, uiterlijk des namiddags 1 uur, vrachtvrij zijn ingekomen aan het adres van den 1sten Secretaris van het Genootschap, aan het lokaal „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

Bij alle ontwerpen moet gevoegd zijn een verzegelde naambrief en een correspondentie-adres, om zoo noodig met den ontwerper in briefwisseling te kunnen treden.

Alle teekeningen of stukken, die bij de inzending behooren, moeten voorzien zijn van:

1°. een motto, waaronder het ontwerp is ingezonden;

2°. eene opgave van den datum van inzending.

De naam van den ontwerper mag op de teekeningen of bijgevoegde stukken niet voorkomen.

De teekeningen moeten plat, zonder houten lijsten, verpakt zijn.

Slechts die inlichtingen aan inzenders zijn voor mededingers en jury geldend alsof ze in het programma waren opgenomen, die in „Architectura" zijn beantwoord door het bestuur.

Wanneer aan bovenstaande voorschriften van het programma, aan de algemeene bepalingen en aan desbetreffende artikelen in de Statuten en het H. R. van het Gen. niet is voldaan, kunnen de ontwerpen niet voor bekroning in aanmerking komen.

Aan de Jury is een bedrag van f 400 beschikbaar gesteld om te bestemmen voor 3 bekroningen.

De Jury:

K. P. C. DE BAZEL.

H. P. BERLAGE Nzn.

D. A. N. MARGADANT.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 14. Officieele Mededeelingen. Vergaderingen. Verkiezing Hoofdbestuur. Voorstellen Alg. Meivergadering. Tentoonstelling. Reisschetsen.

Het Ontwerp-Frowein voor aan- en verbouw van het Haagsche raadhuis, door J. Gratama, met afbeeldingen en losse plaat.

Van de Nieuwe Duitsche Rijkswet tot het waarborgen van vorderingen voor leveranties ten behoeve van bouwwerken, naar het Duitsch van K. Goldschmidt.

Sociale Hygiëne en Techniek XV, door J. L. B. Keurschot.

De St. Eusebius- of Groote Kerk te Arnhem, door H. Portheim Jr. (Vervolg).

Stuc-Ornament van A. L. van der Lee, beeldhouwer en modelleur te Groningen, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 13. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1276ste Gewone Ledenvergadering, van 30 Maart 1910.

Eere prijsvraag 1910. Ontwerp voor: Een kopstation met verhoogd spoor voor een gemeente als Amsterdam.

Concept: Algemeene regelen voor Nationale bouwkundige Prijsvragen.

DE BOUWWERELD No. 14. Gemeentelijke Woningen te Volendam (Gemeente Edam) door J. Letzer, met afbeeldingen.

De Bouwkunst als uiting van het geestelijk leven van een volk. Voordracht van Ernst Gorsemannn (Slot).

DE INGENIEUR No. 14. Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Agenda der vergadering van 16 April 1910. — Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw; Agenda der vergadering van 9 April 1910.

J. L. Pierson. Levensbericht, door C. A. C. F. van Essen c.i., met portret.

Eenige mededeelingen over de Nederlandsche Kustverlichting, door B. A. Verhey c.i. met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD R. V. T. No. 13. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Het vliegprobleem. — Moderne methoden om de hardheid van metalen te bepalen. (Vervolg).

DE AANNEMER No. 14. Partiëele Aanbesteding.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 3. In het Maartnummer van Eduard Cuypers' Maandschrift vervolgt M. E. Houck zijn »Wandelingen door Oud-Deventer«. Zien wij daarbij eerst verschillende details afgebeeld van het inwendige van het raadhuis, dat van binnen belangrijker is dan van buiten, en vervolgens een paar reproducties van mooie oude teekeningen van den Brink, zoo is overigens de aandacht gewijd aan minder in het oog vallende monumenten en overblijfsels, waaronder de huizen, waarin thans de Gemeente-Spaarbank gevestigd is, de aandacht verdienen.

In de rubriek Toelichting bij de Platen vinden wij een woonhuis te Dordrecht en een grafmonument op het kerkhof »Buitenveldert« bij Amsterdam afgebeeld.

Ten slotte deelt J. Gimberg een en ander mede over de Oudheidkamer van Zutphen en de Graafschap, met afbeeldingen van verschillende merkwaardige voorwerpen, die op die Oudheidkamer bewaard worden.

MODERNE BAUFORMEN No. 3. Prof. Wilhelm Kreis te Düsseldorf is de eerste, wiens nieuwere werken in deze aflevering worden afgebeeld. Erich Haenel te Dresden schreef daarbij een toelichting, in den gezwollen stijl, die nu eenmaal bij beschouwingen over modern werk schijnt te behooren. Wij willen niet zeggen, dat deze tekst ongenietbaar is, maar men kan hem veilig ongelezen laten en onbevangen de fraaie afbeeldingen beschouwen, waaronder de aandacht trekken de interieurs van het slot Albrechtsberg bij Dresden, voor den handelsraad Lingner in een bestaand gebouw ingericht. Niet onbelangrijk zijn ook een prijsvraagontwerp voor een Raadhuis te Barmen en een ontwerp voor een aanbouw aan het oude Raadhuis te Frankfurt a. d. Oder. Ook Bismarcktorens heeft Kreise er verscheidene ontworpen.

Zeer interessant zijn verder de afbeeldingen van het werk van den beeldhouwer Ohly te Frankfurt a. M. en in het bijzonder verdient daarbij het zuiver ornamentale bouwbeeldhouwwerk de aandacht.

Dat de Duitsche Renaissance nog beoefenaars vindt, bewijst een ontwerp voor woon- en winkelhuizen van Willy Meyer te Dresden. Een sterk contrast daarmede vormen eenige ontwerpen van den bekenden Engelschen architect Voisey, die, zooals bekend is, het beginsel huldigt, dat eenvoud het kenmerk van het ware schoon is.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION Nos. 6 en 7. Beide afleveringen van Alexander Koch's maandschrift van Maart en April liggen nog onbesproken. Van de eerste aflevering is het eerste gedeelte gewijd aan producten der Wiener Werkstätte, meest zilversmidswerk en kristal, bijouterieën en snuisterijen. Vele dezer zaken zijn ontworpen door architecten, o.a. Prof. J. Hoffmann, van wien ook nog allerlei ander soort van werk gegeven wordt, o.a. een aantal patronen voor geweven en gedrukte stoffen, voorts meubelen en interieurs, heel modern, maar dikwijls heel onbehaaglijk. Eenige afwisseling geven de waaiers en het borduurwerk van E. J. Wimmer, een bouwmeester, die ook al mode-artikelen ontwerpt. Veel bijzonders is er niet aan deze voortbrengsels. Beslist leelijk en smakeloos zijn de Domino-ontwerpen van F. Diveky, ook in de wijze van voorstelling.

Het tweede nummer is belangrijker. Daarin vinden wij eerstens werk van den Münchener schilder Hanns Pellar, die hier zich als sprookjes-illustrator vertoont, verder van E. Liebermann en Ernst Kropp, beide Münchener kunstbroeders. Van meer belang zijn de voortbrengsels van de Königl. Majolika-Werkstätte te Cadinen, die thans in het warenhuis Wertheim te Berlijn zijn tentoongesteld. Daaronder zijn zeer fraaie terracotta vazen, beeldjes en majolica. Kenmerkend voor onzen tijd is het werk van den Weener architect Emanuel Josef Margold, die even vlot een Columbarium op een begraafplaats, een Kriegerdenkmal en een hotel ontwerpt, als een kamerbetimmering, een rieten stoel, een geborduurd kussen, een koffie-servieske, een collier, een waaier, een tafelkleedje, een titelblad, een stofpatroon, een boekversiering, een aanplakbiljet; het is een veelzijdigheid, om van te duizelen; en dat zulk een veelzijdig meester wel eens duizelig is, blijkt het meest uit zijn zoogenaamde achitectonische ontwerpen, die wellicht beter in portefeuille waren gebleven.

Deze aflevering besluit met eenige moderne tuinen van Victor Zobel te Darmstadt, terwijl onder de tekstbijdragen een stukje van Paul Wertheim over de problemen van den stedenbouw vermelding verdient.

VILLA FRANZ VON STUCK, MUNCHEN. Van deze vorstelijke woning, die de schilder Franz von Stuck zich een twaalftal jaren geleden bij München stichtte, heeft thans de uitgever Alexander Koch te Darmstadt een monographie het licht doen zien, versierd met het portret van den schilder en talrijke zeer fraaie afbeeldingen, zoowel van het uit- als inwendige van dit gebouw. Plattegronden ontbreken, maar het is om het decoratieve gedeelte te doen. Het bouwwerk in elkaar te zetten, heeft de schilder waarschijnlijk aan een vakman overgelaten, maar de kunstvormen van huis en meubelen zijn tot in de kleinste bijzonderheden door hemzelf aangegeven. Het merkwaardige van dit werk is, dat het ontstond in den tijd, toen men, bij het zoeken naar een nieuwen stijl, de dolste dingen zag te voorschijn brengen en in zekeren zin hebben wij hier te doen met het protest van een man van smaak daartegen.

Uit alles kan men zien, dat Von Stuck een bewonderaar van de antieke, inzonderheid van de Grieksche kunst is en zijn werk is als een, in vele opzichten welgeslaagde poging te beschouwen, de antieke beginselen in een moderne woning toe te passen. Hij deed hetzelfde, wat de scheppers van den Empire-stijl honderd jaren geleden nastreefden en kwam dan ook tot overeenkomstige resultaten. Alleen stond hem de meerdere kennis der antieke kunst ten dienste waarover onze tijd beschikt.

Gemengd Nieuws.

ARNHEM. Aan het 16e Jaarverslag van de Vereeniging tot restauratie der Groote of St. Eusebiuskerk te Arnhem over 1909 is het volgende ontleend.

Legaten aan de vereeniging vallen niet te vermelden, alleen zal het kerkgebouw krachtens testamentaire beschikking van wijlen douairière baronesse Mollerus van Westkerke geb. Statrenus een schoon kerkraam rijker worden.

Geklaagd wordt over de geringer wordende belangstelling naarmate de herstellingswerken vorderen.

In den loop van het jaar werden de herstellingswerken aan de zuidzijde van het middenschip verder voortgezet. Deze omvatten van twee vakken de hoofdbeeren met hunne schoorbogen, de daaraan sluitende bovenbeeren en de daartusschen gelegen goten.

De vier vensters van dat gedeelte werden van nieuwe onderdorpels voorzien en het antiek glas in lood met eene matige versiering in kleur en brandschilderwerk daarin geplaatst.

Een der benedenbeeren, waarin de schoorsteen van de centrale verwarming is aangelegd, werd tevens vernieuwd en het steenhouwwerk in de wintermaanden daarvoor verder voltooid.

Ook het beeldhouwwerk voor schoorbogen en fialen werd daarbij passend bewerkt.

Aan de zijde van de Groote Markt zal ook gedurende het thans ingetreden jaar worden gewerkt, maar heel veel langer zal het niet duren, dat aan de Zuidzijde — op het antieke poortje na — alles gereed is en de steigerwerken weer naar de Noordzijde worden overgebracht. Voorshands is dus de taak der Vereeniging niet afgesponnen, maar het grootste gedeelte is toch reeds volbracht.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Personalia.

— Te Alfen a/d Rijn is benoemd tot gemeentearchitect en directeur der waterleiding de heer J. van Lokhorst, timmerman en aannemer aldaar.

— Te Zaandijk is benoemd tot gemeente-opzichter de heer M. J. Stam, te Wormerveer, die gedurende een jaar tijdelijk als zoodanig werkzaam is geweest.

— De heer A. Singels, inspecteur bij de bouwpolitie te Rotterdam, vierde dezer dagen ten bureele der bouwpolitie aan de Kipstraat zijn zilveren feest in dienst der gemeente.

Op het versierde bureau van den jubilaris huldigden hem allen, die bij dezen tak van gemeentedienst zijn betrokken.

Eerst voerde de directeur, de heer C. J. Struyk, het woord.

Dan sprak de heer R. P. Stuivinga namens de collega's van het bouw- en woningtoezicht.

De heer H. van Wijk, chef de bureau, sprak vervolgens uit naam van het kantoorpersoneel, de heer W. A. van Gelder hood de gelukwenschen aan van de Vereeniging van Ambtenaren in dienst der gemeente Rotterdam.

Hierna was het woord aan den heer P. A. Weeldenburg. Deze wenschte den jubilaris met zijn feest geluk namens het bouwkundig Rotterdam in zijn geheelen omvang, van af den architect tot den kleinsten bouwer, zijnde architecten en burgerpatroons, aannemers en eigen bouwers door deputaties vertegenwoordigd. De heer Weeldenburg gaf een schets van de aangename wijze, waarop de heer Singels met allen samenwerkt, een wijze die boven allen lof verheven is en waarbij de jubilaris zich doet kennen als een gemoedelijk, aangenaam mensch.

Talrijke souvenirs werden den jubilaris bij deze gelegenheid aangeboden.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter, terstond op een bureau en later op een werk. Brieven onder letter H aan R. van der Land's Boekh., Rembrandtplein, Amsterdam. (1)

— Opzichter of Baas op een Pannenfabriek, liefst R.-K. Kennis van glazuren strekt tot aanbeveling. Br. lett. W. O., aan den Boekh. Teelen, Zevenaar. (1)

— Aankomend Teekenaar, salaris f 30.— per maand. Brieven onder No. 2960 aan het bureau van de »Haagsche Courant«. (1)

— Onderbaas-Uitvoerder, voor bouw van Heerenhuizen, enz. Brieven onder No. 2961, aan het bureau van de »Haagsche Courant«. (1)

— Waterbouwkundig Teekenaar-Schrijver te Goes op een ingenieursbureau. Diploma opz. R. W. S. en kennis van bureelwerkzaamheden strekken tot aanbeveling. Bezoldiging nader overeen te komen. Benoeming voorloopig voor eenige maanden. Aanbiedingen onder letter H aan den boekhandel P. A. H. Pieterman te Goes. (1)

— Bouwkundig Opzichter voor den bouw in eigen beheer van eene fabriek. Salaris naar bekwaamheid. Alleen afschriften van diploma's, doch geen teekeningen. Br. onder No. 95 aan den Techn. Boekhandel J. Waltman Jr., te Delft. (1)

— Technisch ontwikkeld Persoon voor een Constructiewerkplaats in Zuid-Holland, ter assistentie van den Bedrijfsingenieur. Bekendheid met loonen en stukwerk (premiestelsel) vereischte. Brieven onder letters B. L. P. Nijgh & Van Ditmar, Alg. Adv.-Bur., Rotterdam. (1)

— Leeraar voor het ontwerpen van Meubelen, en bouwkundig en vaklijnteekenen en handteekenen aan de academie Minerva te Groningen, salaris f 1350.—. Inlichtingen bij den Directeur der Academie, afd. Beeldende en Toegepaste Kunst. Stukken vóór 19 April 1910 bij den Secretaris J. A. Mulock Houwer. (1)

— Men seint aan de »Sumatra Post« dd. 5 Maart, dat door den chef van exploitatie van de Sumatra-staatsspoor is voorgesteld de opzieners voor de Ombilienmijnen uit Nederland te laten komen, daar de cursus tot opleiding van mijnbouwkundigen aan de Koningin Wilhelminaschool mislukt is, haast geen leerlingen kreeg en niet de gewenschte resultaten had. (1)

— Tijdelijke Leerares Teekenen a/d Deventer Vrouwen-Arbeidsschool voor de maanden April—Juli; 22 lessen per week. Salaris f 200 per drie maanden Br. te zenden aan de Presidente, Mevr. de Wed. B. van Marle—Cost Budde, Huize »'t Schol«, bij Deventer. (2)

— Opzichter, direct voor den bouw van een Winkel met Magazijn, en tegen 1 Mei in een Timmer- en Aannemerszaak een Uitvoerder, bekend met teekenen en administratie. Salaris 65 à 70 gld. per maand. Brieven onder lett. Z B, Boekh. Claterbos, Almelo. (2)

— Opzichter, aan een Rijksinrichting te Rotterdam. Br. onder No. 10853, aan het bureau der »N. Rott. Courant«. (2)

— Aankomend Teekenaar, op bureau Betonijzerfabriek. Aanbiedingen onder No. 11304, bureau der »N. Rott. Courant«. (2)

— Jong Bouwkundige aan eene Stoomtimmerfabriek. Brieven onder No. 10305, Bureau der »N. Rotterd. Courant«. (2)

— Uitvoerder-Onderbaas, R.-K., met kennis van kerkbouw. Brieven onder No. 41372 aan het Bureau van het »Alg. Ned. Advertentieblad« te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Opzichter tegen goed salaris, leeftijd tusschen 25 en 35 jaar. Brieven onder No. 87, bureau van het »Bouwkundig Weekblad«, Herderstraat 5, Den Haag. (2)

— Drie ervaren Opzichters voor Weg en Werken bij de Semarang—Cheribon Stoomtram-Maatschappij op Java. Aanvangssalaris f 150 's maands, benevens uitrustingskosten en overtocht. Diploma van Opzichter van 's Rijks Waterstaat of gelijkwaardig diploma strekt tot aanbeveling. Schriftelijk een sollicitatie-formulier ter invulling aan te vragen ten kantore der Directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur op een der grootste Electro-Technische Bureaux, op de hoogte met het uitwerken van projecten. Brieven onder letters D. T. 1564, Alg. Adv.-Bur. D. V. Alta, Warmoesstr. 76—78, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

24	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 125	p.m.
10	Bouwk. Opz -uitv.	24—42 j.,	f 70—f 110	»
19	Bouwk. Teek.	23—39 j.,	f 60—f 110	»
6	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 40—f 60	»
4	Aank. Bouwk. Teek.	20—22 j.,	f 40—f 60	»
4	Waterb. Opz.-teek.	24—32 j.,	f 60—f 100	»
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 40—f 55	»
6	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 150	»
5	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 150	»
3	Werkt. Teek.-constr.	24—36 j.,	f 80—f 120	»
3	Machine-teek.	23—24 j.,	f 60—f 80	»
3	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60	»
6	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
5	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
4	Electrotechn. Teek.	21—35 j.,	f 55—f 90	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
1	Teek.-instrumentmaker	20 j.,	f 55	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Vrijdag 22 April 1910,** des namiddags ten **2 uur,** zal in het Departement van Justitie te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

Het driejarig onderhoud, gedurende de jaren 1910, 1911 en 1912, van:

het Paleis van Justitie, het Kantongerechtsgebouw, het Huis van Bewaring, de Strafgevangenis en het Gebouw tot het houden van instructies in strafzaken te Amsterdam (Bestek No. 307);

het Rechtsgebouw, het Huis van Bewaring en de Strafgevangenis te Alkmaar (Bestek No. 308);

de Strafgevangenis te Goes en het Rechtsgebouw en Huis van Bewaring te Zierikzee (Bestek No. 309).

De bestekken liggen ter lezing in bovengenoemde gebouwen en zijn vanaf 12 April a.s., tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar bij en worden tegen overmaking van f 1.10 franco per post toegezonden door de firma DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaar, Spui n°. 28*a* te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal geschieden voor de gebouwen te Amsterdam den 16den April 1910 en wel des voormiddags 8½ uur voor het Paleis van Justitie, daarna voor het Huis van Bewaring en het gebouw voor het houden van instructies in Strafzaken en des namiddags ten 2 uur voor de Strafgevangenis en daarna voor het Kantongerecht.

Voor de gebouwen te Alkmaar den 18den April 1910, des voormiddags ten 9 uur, aanvangende bij het Rechtsgebouw.

Voor de Strafgevangenis te Goes den 18den April 1910, des namiddags ten 2 uur.

Voor de gebouwen te Zierikzee den 18den April 1910, des voormiddags ten 9 uur, aanvangende bij het Rechtsgebouw.

Inlichtingen voor alle werken zijn te bekomen op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage en verder:

voor de gebouwen te Amsterdam en Alkmaar bij den waarnemend Hoofdopzichter L. DE VRIES te Haarlem;

voor de Strafgevangenis te Goes bij den Opzichter S. DE KONING aldaar; en

voor de gebouwen te Zierikzee bij den Opzichter C. SWARTBOL aldaar.

's-GRAVENHAGE, 7 April 1910.

DE MINISTER VAN JUSTITIE,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f **4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » **1.429.576.02.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318.33.**

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelder of Nabetalingen.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

WOENSDAG 13 APRIL.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het Min. van Waterstaat is een der lokalen van het hoofdbestuur der posterijen en tel.: het onderhouden van het post- en telegraafgebouw te Franeker, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 Dec. 1912; bestek ligt na 30 Maart ter lezing aan het gebouw voornoemd, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1e district te Den Haag, aan het post- en telegraafkantoor te Franeker en is ad f 0.25 te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door den opz. der landsgebouwen J. van Oort te Zwolle; aanw. 6 April ten 1 ure.

TIEL 1 ure. — Het gemeente-bestuur: het bouwen van een openbare school aan de Kijknit te Tiel; bestek en teek. te bekomen ad f 1.50 ter gem. secretarie; aanw. den dag voor de besteding vm. 11 ure.

DONDERDAG 14 APRIL.

NIJMEGEN 2 ure. — Maatsch. tot Expl. van Staatssp. op het bureau van den sectie-ingen.: bestek U: het uitvoeren van herstellings- en vernieuwingswerken met bijlevering van alle materialen aan gebouwen, kunstwerken, inrichtingen en verdere werken behoorende tot de lijnen: Tilburg-Nijmegen, Utrecht (Lunetten)—Boxtel, Arnhem—Venlo in 9 perc.

VRIJDAG 15 APRIL.

SCHERPENISSE. — Het bestuur der waterkeering van het malamiteuze waterschap Scherpenisse ten huize van C. Rijstenbil: het verhoogen der dijkkruin, binnenbermen en buitenbermen en het dempen eener waterl. tusschen de dijkpalen 16 en 34 aan voorn. waterschap (bestek no. 59); het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1911 van de aarde-, kram-, rijs- en steenglooiingwerken aan voorn. waterkeering (bestek no. 60); de bestekk. liggen ter lezing in het bestuurslokaal en de Dijkwachterswoning en ten kantore van den secretaris-ontvanger te Scherpenisse, bij wien ze verkrijgbaar zijn ad f 0.75 voor no. 59 en f 0.32 voor no. 60; aanw. 8 April en 12 April van 10—12 uren.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het dep van waterstaat aan het gebouw v. h. hoofdbestuur der post. en tel. aan de Parkstraat: de bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Vianen.

MAANDAG 18 APRIL.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van baggerwerk in en vóór de buitenhaven te Scheveningen, van 1 Mei 1910 tot en met 30 April 1911; het bestek no. 67 ligt na 4 April ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Van den Thoorn te 's-Gravenhage, Juliana van Stolbergplein 21, bij den ingenieur König te Gorinchem en bij den opzichter De Ronde te 's-Gravenhage; de nota van inl. ligt op 11 April ter inzage bij den opzichter voornoemd van 9—4 uur in het directiegebouw aan de buitenhaven te Scheveningen, op welken datum ook op het terrein de noodige aanwijzingen zullen worden gedaan.

DINSDAG 19 APRIL.

's-HERTOGENBOSCH 11 uur. — Het college van Regenten over de Godshuizen en den algemeenen Arme: de levering en geheel werkvaardig opstellen en aanbrenging van de mechanische en electrische uitrusting van een Centraal-station voor opwekking van electrische stroomen, van een ondergrondsch kazelnet, benevens van de installaties voor electrische verlichting en energieoverbrenging in en ten behoeve van verschillende gestichten. Bestek en voorwaarden verkrijgbaar ten kantore van den Administrateur en ten kantore van den heer P. M. Verhoeckx te 's-Gravenhage ad f 12, alwaar verdere inlichtingen zijn te bekomen.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 16 APRIL 1910. No. 16.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Vraagstukken van den Stedenbouw.

Vrij naar het Duitsch van Paul Westheim.

De ijver, waarmede onze tijd zich werpt op het vraagstuk van den stedenbouw is een verblijdend teeken van het sterker worden van het sociale gemeenschaps-instinct. Het waren de groote steden, die den geest van goede buurschap uit den ouden tijd hebben verwoest, hier verdween het eerst de goede gewoonte van de buren om elkander te raadplegen en elkander bij te staan in alle gemeenschappelijke aangelegenheden. Hier onstond het egoisme, dat achteloos zijn inzichten en luimen en zijn ijdelheid volgde en niet om den buurman gaf. Wie een stuk grond bezat, gevoelde zich gerechtigd daarmede te doen wat hij wilde. Wat konden hem de protesten der omwonenden, het aanzien van de straat, het karakter van stad of landschap, de eischen van het verkeer schelen? Hij schond geen wet en overtrad geen verordening; wat kon men nog meer van hem verlangen? Toch begon zich ten slotte een tegenzin tegen deze anarchistische willekeur te verheffen. De gemeenschap is weder tot het besef gekomen, dat al hare organisaties den enkelen burger belangrijke voordeelen verschaffen. De politie beschermt zijn leven en goed; waterleiding en rioleering bevorderen de gezondheid, verlichting de veiligheid; stratenaanleg en onderhoud, tramwegen en andere vervoermiddelen vergemakkelijken het leven in de stad; scholen ontnemen hem een deel van de zorg voor de opvoeding zijner kinderen, enz. De vrees, voor al deze voordeelen zich ook eenige offers te getroosten, schijnt langzamerhand te verdwijnen. Wel werden daarvoor reeds geldelijke opofferingen vereischt, maar nu wordt daarbij nog een zedelijk offer gevraagd, namelijk het zich onderwerpen aan de eischen, die het belang der gemeenschap stelt.

De groote belangstelling voor vraagstukken van stedenbouw is echter verder een bewijs voor het tekortschieten van alle machten, waaraan door de burgerij de behartiging dezer zaak is opgedragen. Het veelhoofdig lichaam, burgemeester, directeur en ambtenaren van gemeentewerken, bouwpolitie, wethouders, raadsleden en commisiën van allerlei aard, heeft ons in een ellende gebracht, waaruit bijna geen uitweg te vinden is. Het gevolg van versnippering in allerlei bevoegdheden was een ordeloos naast elkander huishouden. Elk vraagstuk werd en wordt uit zijn verband gerukt en in elk bureau op zich zelf afgedaan en dan verwondert men zich ten slotte nog, dat niet alles harmonisch in elkander grijpt. Daar groote en algemeene gezichtspunten geheel ontbreken, werkt elk bureau naar zijn eigen plannetje. Het resultaat is dan ook bedroevend. Consequent is in deze geheele stedenbouwpolitiek een gedachte overheerschend, namelijk de uitschakeling van alle persoonlijkheid.

Het laatste groot gedachte en groot opgezette stedenplan was de uitbreiding van München door Koning Lodewijk van Beijeren.

Daarna kwam de kleinburgerlijke geest der vroede vaderen, die overal, door den nood gedwongen, de uitbreiding

bij stukken en brokken deed plaats hebben, en ondergeschikte ambtenaren belastte met de leiding of ook het plan geheel aan de bouwondernemers overliet. Zoo ontstond de eene wijk na de andere, zonder samenhang en ten slotte is men ongerust geworden en ontevreden over het onhoudbare van dezen toestand. In den grond is dan ook bijvoorbeeld de prijsvraag voor Groot-Berlijn te beschouwen als een noodkreet om een persoonlijkheid. Maar ook hier heeft men het ernstige van den toestand slechts half begrepen, want nog schijnt er geenerlei neiging te bestaan aan de scheppende persoonlijkheid ook het uitwerken en tot uitvoering brengen van zijn denkbeelden op te dragen. Slechts plannen, teekeningen, werken op het papier worden verlangd. Men verlangt ideeën, aanwijzingen, waarmede de stedelijke ambtenaren nog vijftig jaren kunnen voortpeuteren, tot bij onze kleinkinderen de nood zoo hoog gestegen zal zijn, dat zij zich met twintigvoudige opofferingen tot radicale middelen gedwongen zullen zien, waarvoor wij nu een kleingeestige vrees aan den dag leggen. Men voelt wel reeds, dat hier alleen een machtige persoonlijkheid redding kan brengen, maar men wil hare stoutmoedigheid aan banden leggen, haar gewicht onschadelijk maken, haar geest in de papieren versmoren, om van de in deze papieren, gelijk in een herbarium, geconserveerde denkbeelden, naar behoefte te gebruiken, wat men noodig heeft, wanneer nieuwe toestanden misschien weder andere oplossingen zullen vragen.

Aan de architecten en bouwkundige ambtenaren moet toegegeven worden, dat hun taak in de steeds wassende groote steden geen gemakkelijke was. De negentiende eeuw had hen geleerd naar historische voorbeelden te werken, maar voor de groote stad van den modernen tijd was geen voorbeeld voorhanden, waaraan zij zich konden houden. In de Oudheid en in de Middeleeuwen waren er geen steden van den omvang als waarin zij thans aangelegd moesten worden. Tot het jaar 1800 was in Duitschland geen stad met 200.000 inwoners aan te wijzen en de cijfers der volgende statistiek toonen aan, hoe nieuw het vraagstuk voor Europa in het algemeen geweest is.

Groote steden.

100.000 Inwoners	1800	1850	1870	1905
Duitschland	2	5	10	41
Frankrijk	3	5	9	15
Groot-Brittannië	2	11	18	40
Italië	5	8	10	12
Oostenrijk-Hongarije . .	1	4	4	8
Rusland	3	4	6	17
Europa	21	42	70	159

Daarmede stond men plotseling voor een geweldig kluwen van vragen, waarvoor geen handboeken, geen verzamelingen van motieven, geen modellen in museums voorhanden waren. Bovendien was de geest des tijds niet gunstig gestemd voor de groote steden in het algemeen.

Hoe men voor ongeveer 100 jaren zich den aanleg en de uitbreiding eener groote stad dacht, blijkt uit een anonym Fransch werk van dien tijd getiteld: „Plans de Villes" waarin men zes typen vindt.

De plannen, van een barok karakter, zijn allen streng geometrisch. In het centrum ligt of een monumentaal regeeringsgebouw of een groot, versierd plein.

In lengte en breedte wordt het plan telkens door een rechte straat doorsneden. Om den rand van de rechthoek loopt een parkaanleg of boulevard, wanneer niet reeds een inwendige ringbaan voorhanden is.

De straten zelf vormen een schaakbordnet, dat wellicht op eenige plannen door twee reusachtige diagonaalstraten doorbroken is. Alles is, om met den schrijver te spreken, superbe, magnifique. Als voordeelen prijst hij de heerlijke prachtstraten, de mogelijkheid om 52 monumentale gebouwen op geschikte punten te stichten, de onzichtbaarheid van alle achterstraten. Zijn eerzucht schijnt bevredigd, wanneer het oog van den wandelaar bevredigd is. Geen acht wordt door hem geslagen op woningbehoeften, verkeerseischen, eigendomsquaesties, eigenaardigheden van terrein, loop van wateren en dergelijken. Integendeel wordt door hem in lengte en breedte uiteengezet, waarom men alle oneffenheden van het terrein heel netjes moet wegmaken en de vraag van uitbreiding wordt op de allereenvoudigste wijze opgelost, waar de stedenbouwer verklaart, dat goed ingerichte steden noch te groot noch te klein mogen zijn, „savoir: au-dessus on au-dessous d'une population de cent à cent cinquante mille âmes; vu

1° Que si elles sont plus grandes, elles sont très désagréables, par l'impossibilité d'y pouvoir maintenir de bonnes moeurs et une bonne police, et par conséquent d'y pouvoir prevenir les accidens en tous genres qui y arrivent, pour ainsi dire, à chaque instant, et de plus très désagréables encore, par la cherté presque excessive de tous les objets de première nécessité, par le trop grand éloignement de tout, et par conséquent la difficulté de se les procurer, et les frais considérables du transport;

2°. que si elles sont plus petites, elles se trouvent privées de tous les principaux agrémens de la vie, c'est-à-dire, du plaisir d'avoir une population assez nombreuse pour varier et donner à tout l'ensemble l'air de gaieté et de richesse qui fait nos délices, et qui, de plus, procure le moyen de pouvoir jouir de tous les principaux agrémens particuliers, comme spectacles dans tous les genres, et promenades publiques pour tous les temps et tous les saisons, ainsi que l'avantage d'avoir une belle bibliothèque et des academies de toute espèce, etc."

Het belachelijke hierbij is, dat men zich in de vorige eeuw werkelijk bezig hield met aanleg van steden volgens zulke beginselen. En dit „très désagreables" herinnert levendig aan het feit, hoe meermalen, een halve eeuw later, zelfs Bismarck den wensch uitsprak, dat de groote steden weder zouden mogen verdwijnen.

Nog heden ziet de regeering hierin een ergernis, waar helaas niets tegen te doen is. De ontwikkeling van de groote stad wordt geduld, maar zoo min mogelijk bevorderd. De democratische geest der hier samengepakte menschenmassa's is een hoogst ongewenschte zaak. In plaats van dezen geest voor het staatsleven vruchtbaar te maken, zoeken de toongevende machten hem te onderdrukken en zijn consequente uiting de groote stad te verzwakken en te verlammen. Zoo wordt dan het geheele vraagstuk tot een politiek probleem. Erger dan door de middeleeuwsche vestingmuren worden de steden thans door de wetsvoorschriften van den Staat in hare ontwikkeling belemmerd. Naar de letter der wet hebben zij autonomie, maar, o wee, wanneer zij daarvan gebruik maken; dan blijken er allerlei voetangels en klemmen te zijn, waarvoor men zich te hoeden heeft. In het bijzonder komt dit uit, waar voor de natuurlijke ontwikkeling der groote steden de geheele of gedeeltelijke inlijving van buitengemeenten gewenscht of noodig is. Een groot algemeen plan, dat een monumentale stad, een handelsstad, een arbeids- en woonstad omvat, is dan niet mogelijk. Men kan het de buitengemeenten niet kwalijk nemen, dat zij zich verzetten tegen het denkbeeld, om geheel tot arbeiderswijken te worden bestemd, terwijl daartegenover de groote stad, ongaarne hare beste belastingbetalers ziet trekken naar villawijken, in een naburige gemeente aangelegd, en zeker de bevordering van gemakkelijke verbindingen met dergelijke wijken niet in haar belang zal achten. Zij zal harerzijds de ontwikkeling der buitengemeenten met leede oogen aanzien en zoo ontstaat een strijd van belangen, waarvan de bewoners in den regel de dupe zijn. Wellicht zijn de politieke overwegingen, die in dien strijd een rol spelen, de voornaamste oorzaken, waardoor de ontwikkeling der steden wordt tegengehouden, maar zij zijn niet de eenige. Ook aan de organisatie van den stedenaanleg ontbrak veel. Men teekende op het papier maar lange, rechte straten, mooi breed, verdeelde de bouwblokken nu eens in smalle en diepe perceelen, dan weer in breede en ondiepe, al naar het uitkwam. Aan systemen en systeempjes ontbrak het waarschijnlijk niet, alleen maar aan een zich helder rekenschap geven van hetgeen men deed. Immers anders had men toch reeds lang moeten inzien, dat een groot stadslichaam dringend vroeg naar een scheiding van de stadskern en de handelsstad van de arbeiderswijken, de eigenlijke woonstad en de monumentale stad. Nu ontstond **een mengsel** van gebouwen, dat de noodzakelijke scheiding van de voor den arbeid en tot woning bestemde wijken onmogelijk maakte, zoodat menigeen bij zijn kleinburgerlijke gewoonten kon blijven, zich niet tot groote-stads-mensch ontwikkelde, en als zoodanig onverschillig bleef voor de ontwikkeling van het verkeer, die meer als een last dan als een gemak beschouwd werd. Het tot stand brengen van een goede indeeling van het stadsplan in tot verschillende doeleinden bestemde wijken, is in hoofdzaak een verkeersquaestie. Gemakkelijke en natuurlijke verbindingen moeten tot stand gebracht worden. Het bekende, gebruikelijke rechthoekige stratennet, met lange, rechte straten, is zoowat de slechtste oplossing, omdat korte diagonaalverbindingen daarin geheel ontbreken. Bovendien maakt men een straat nog niet tot verkeersweg, door haar als zoodanig op het papier aan te duiden. Het verkeer, zoekt altijd zich zelf den weg, die de kortste, gemakkelijkste en natuurlijkste verbinding tusschen bepaalde centra blijkt te zijn. Het is dwaasheid, het met geweld in een andere richting te willen leiden. De stedenbouwmeester moest er integendeel op bedacht zijn, met deze neiging van het verkeer steeds rekening te houden. Aan de natuurlijke verkeerswegen zullen, zooals vanzelf spreekt, de groote winkelhuizen verrijzen en de winkelstad ontstaat dus daar vanzelf. In de tweede plaats is het dan zaak van hieruit de verbindingen met andere wijken zoo doelmatig mogelijk aan te leggen. De loop van het verkeer in een groote stad kan zeer goed vergeleken worden met den bloedsomloop in het menschelijk lichaam. De slagaderen en hunne vertakkingen zijn de groote verkeerswegen; van daaruit vloeit het bloed in kleinere aderen tot het zich in de fijnste aderen in de uiterste deelen van het lichaam verdeelt, om vandaar weder terug te keeren tot het centrum, het hart. Die uiterste, fijnste aderen stellen de woonstraten voor, die zoo vaak in de groote steden feitelijk ontbreken.

Tot woonstraten worden nu dikwijls genoeg straten bestemd, waar den geheelen dag het rumoer van auto's en vrachtwagens de rust der bewoners verstoort. Wanneer echter de verkeerswegen goed en doelmatig aangelegd zijn, zou men desnoods de woonstraten zonder bezwaar kunnen doen doodloopen, maar gesteld, dat men niet tot deze uiterste consequentie gaan wil, om het rumoer er uit te houden, dan bestaat de kunst vooral daarin, dat men het hinderlijke verkeer uit de woonstraten verwijderd wete te houden. Dit zal alleen aan den ontwerper gelukken, die met ruimen blik de vermoedelijke ontwikkeling van een stadsgedeelte vooruit weet te beoordeelen.

Vervalt de eenvormigheid van den stratenaanleg, dan kunnen ook de bepalingen van de bouwpolitie milder worden gesteld. Thans duldt de bouwpolitie geen afwijking van den strengen regel. Voor het fabrieksgebouw, de woonkazerne of het enkele woonhuis gelden dezelfde voorschriften voor dikte van muren en hoogte van brandmuren. Wat voor het étage-woonhuis dringend noodig is, is voor het woonhuis voor een enkel gezin dikwijls overbodig.

Waar eenmaal, zooals te Berlijn bijvoorbeeld, de bouwverordeningen op het étage-woonhuis en de woonkazerne ingericht zijn, is de bouw van woningen naar andere vaak betere systemen een absolute onmogelijkheid.

Kon men eenmaal komen tot een doelmatiger verdeeling in voor verschillende doeleinden bestemde wijken, dan zal er ook ongetwijfeld een bouwverordening komen met van elkander verschillende voorschriften voor deze wijken, wanneer althans de grondwoeker zich niet daartegen verzet. Dit groote kwaad kan niet door bouwverordeningen worden bedwongen, maar tot bestrijding konden de bouwpolitie en andere autoriteiten wel wat doen en het zou wellicht niet zoo heel moeilijk zijn voor de bevolking der groote stad wat betere woningtoestanden in het leven te roepen, wanneer de bedoelde autoriteiten, bij de massa van kleine en kleingeestige voorschriften, die nooit geheel opgevolgd worden of kunnen worden, ontheffingen in het uitzicht stelden voor diegenen, die bijzonder hygiënisch, bijzonder voordeelig in het algemeen belang, bijzonder kunstvol bouwden, voor hen, die zich verbinden binnentuinen, kinderspeelplaatsen en dergelijken aan te leggen, voor hen, die met hun buren samenwerken om bijvoorbeeld binnen een groot complex een particulier park aan te leggen en te onderhouden. Een dergelijk soort van premiestelsel, waarbij de veiligheid volstrekt niet behoeft te worden prijsgegeven, zou een aansporing kunnen zijn voor goede oplossingen, zou wellicht een inhalig bouwondernemer er toe kunnen brengen de hulp van een degelijk bouwmeester in te roepen. De stadsbesturen zelf, wier taak het is voor volkstuinen, speelplaatsen, parken, enz., voor bruikbare verkeerswegen, mooie pleinen, monumentale straten voor de openbare gebouwen en nog veel meer te zorgen, kan men natuurlijk niet met dergelijke middelen aansporen of aanmoedigen. Daar helpt alleen onverbiddelijke en voortdurende critiek tegen alles wat verkeerd of op kleinzielige wijze wordt opgezet of ten uitvoer gebracht.

En zoo blijkt het vraagstuk van den stedenbouw te zijn een som van politieke, aesthetische, economische, technische, hygiënische en sociale problemen, die vaak genoeg met elkander in strijd zijn. Wat vroegere tijden instinctmatig goed gemaakt hebben moet thans met het klaarste bewustzijn tot stand gebracht worden. Commissies en ambtelijke lichamen zullen daartoe nimmer in staat zijn; ten slotte zal het toch niet gaan zonder de krachtige, scheppende, vooruitziende en durvende persoonlijkheid.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de 1 April gehouden vergadering van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" hield de heer W. van Boven, inspecteur van het staatstoezicht op de volksgezondheid, een voordracht over: „Uitbreidingsplan en Bouwverordening".

De spreker, die ditmaal niet over de esthetische zijde van uitbreidingsplannen, noch over de technische bepalingen van bouwverordeningen wenschte te spreken, had zich tot taak gesteld aan te toonen welk verband er behoort te bestaan tusschen de bepalingen der bouwverordening en het uitbreidingsplan.

Onder de bepalingen, die te dien opzichte van het grootste belang zijn, noemde spreker die, welke bedoeld zijn in art. 3 der Woningwet, sub a en b, n.l. de voorschriften

voor de plaatsing van de gebouwen ten opzichte van den openbaren weg en van elkander en die, regelende de hoogte der gebouwen.

Ook art. 2 der Woningwet, waarin wordt bepaald dat de voorschriften, bedoeld in art. 1, verschillend kunnen zijn naar gelang den aard en de bestemming der woningen, alsmede van hare ligging, noemde spreker van het grootste belang.

Uit dit artikel volgt toch, dat niet één voorschrift behoeft te gelden voor de geheéle stad, maar dat alle voorschriften verschillend kunnen zijn voor alle deelen der gemeente en voor verschillende soorten van woningen.

Aan dit artikel, meende spreker, is tot dusverre veel te weinig aandacht geschonken, zoodat alleen Amsterdam verschillende voorschriften voor verschillende stadsgedeelten in hare bouwverordening heeft.

De praktijk heeft aangetoond, dat de veelal gevolgde methode om door het geven van vrijstellingen van bepalingen der bouwverordening, toch tot verschillende toepassingen te komen, spoedig tot een minder strenge, om niet te spreken van soms slappe toepassing, voert.

De praktijk heeft verder bewezen dat de, bij verordening gestelde minimum eischen aan de achter de huizen open te laten ruimten, veelal veel te laag zijn, en bovendien aangetoond dat, nu eenmaal een officieel minimum is vastgesteld, blijkbaar door velen van de gedachte wordt uitgegaan, dat het openlaten van iets méér ruimte dan strikt geboden is als overdadige luxe is te beschouwen.

In de nieuwere stadsgedeelten ontbreekt het in den regel niet aan breede straten; wegens een geringe ruimte achter de woningen moet echter de toetreding van licht en lucht in hoofdzaak van de voorzijde komen, terwijl juist die voorzijde door het opwaaiende stof, het straatrumoer, c. t. q. het minst geschikt is tot het betrekken van frissche lucht.

Daarom is de toestand achter de woningen eigenlijk van nog meer belang dan die aan de straatzijde.

Eene vergelijking van de oudere stadsgedeelten te dezen opzichte met de nieuwe wijken valt niet steeds ten nadeele van de eerste uit; hier en daar zijn gelukkig nog grootere ruimten overgebleven; doch onwillekeurig rijst de vraag hoe lang — of liever hoe kort — het nog zal duren of ook deze laatste oasen in de huizenwoestijn zullen zijn volgebouwd; indien althans niet door dwingende bepalingen een dergelijk onheil wordt voorkomen.

Pleinen en parken worden in 't algemeen als de longen der stad beschouwd, maar niet minder doen als zoodanig dienst de ruimten achter de woningen, en men mag als zeker aannemen, dat het volbouwen van deze ruimten niet zonder nadeelig gevolg zou blijven voor den algemeenen gezondheidstoestand der stad.

Een groote fout noemde spreker het dan ook, bij het maken van een uitbreidingsplan reeds direct uit te gaan van de nagenoeg uniforme afmetingen der bouwblokken met een diepte van 30 tot 50 meter, waardoor, alleen wanneer het niet anders uitkomt, een bouwblok van eenigszins afwijkenden vorm en afmeting ontstaat.

Spreker meende den eisch te mogen stellen, dat in de nieuwe stadswijken voor de terreinen achter de woningen dezelfde ruimte moet worden genomen als aan de voorzijde.

Art. 27 der Woningwet geeft de bevoegdheid aan den Gemeenteraad om voor straten of pleinen 1/3 van ieders eigendom te bestemmen.

Deze hoeveelheid schijnt in de praktijk geen bezwaren te ontmoeten en schijnt, gelet op de voldoende breedte der straten, wel voldoende. Werd nu aan de achterzijde der woningen eenzelfde eisch gesteld, dan zou van het resteerende 2/3 dus nog weer de helft mogen worden bebouwd.

Nog andere bepalingen kunnen worden gesteld regelende de plaatsing der gebouwen ten opzichte van elkander; onder anderen kan door het aanwijzen van rooilijnen het houden van vóórtuinen voor de huizen worden bevorderd.

Verder kunnen bepalingen worden gemaakt voor ruimte tusschen de gebouwen, waardoor het mogelijk wordt bepaalde deelen van een uitbreidingsplan aan te wijzen voor villa- of voor blokkenbouw, met blokken van een zeker maximum woningen aan elkaar.

In verband met het vroeger besproken art. 2, wordt het thans duidelijk, dat door het stellen van bepalingen in de bouwverordening, in verband met het uitbreidingsplan, een groote afwisseling in de bebouwing kan worden verkregen.

Vooral de open bebouwing, kan, naar spreker's meening, er veel toe bijdragen om het nut van kleine pleintjes belangrijk te verhoogen.

Ook in een stratenplan, waarbij gesloten bebouwing wordt gevolgd, kan door het bestemmen van een doorgaande reeks van blokken met open bebouwing aan de bezwaren van een te dichte bebouwing worden tegemoet gekomen.

Ook de hoogte-bepalingen zijn van het grootste gewicht.

Het behoeft geen betoog, dat ook deze verschillend moeten zijn, in verband met de breedte der straten en met de open ruimte die achter de woningen wordt voorgeschreven, en het spreekt dus van zelve, dat de ruimte- en hoogtebepalingen ten nauwste onderling verband moeten houden.

Bij lage woningen zal met minder open ruimte kunnen worden volstaan en spreker acht het met goede, dit onderdeel betreffende bepalingen, volstrekt geen utopie, dat een arbeiderswijk, als door Berlage op het uitbreidingsplan voor Den Haag is aangegeven, tot uitvoering zal komen, mits — en hier komt spreker tot hetgeen z. i. in de allereerste plaats noodzakelijk is — bijtijds door het gemeentebestuur de noodige bepalingen worden vastgesteld, en de noodige eischen thans reeds worden gesteld voor toekomstige bebouwing van gronden, die op 't ogenblik nog geen stadsbouwgrond zijn.

De bezwaren, die aanvankelijk door verschillende gemeentebesturen worden gemaakt, zijn in hoofdzaak van financieelen aard; op dezen kant van de zaak wil spreker thans verder ingaan.

De waarde van den grond, aldus spreker, hangt af van het voordeel dat er van getrokken kan worden.

Komt de stadsbebouwing dus nader bij een zeker stuk land, dan zal allengs de meerdere of mindere vruchtbaarheid daarvan op de prijsbepaling geen invloed meer hebben, doch zullen de koopers gaan berekenen op welke wijze de grond kan worden bebouwd. De speculatie heeft dan aangevangen en naar gelang de prijs hooger wordt opgedreven zal — het spreekt van zelve — een grooter aantal woningen, of woningen met meer verdiepingen moeten worden gebouwd, om tot een loonende exploitatie te geraken.

Het gevolg van het onbestemde van het terrein in kwestie is dus dat de toekomstige bebouwing zich moet regelen naar de opgedreven grondwaarde.

Geheel anders wordt de kwestie echter, indien — terwijl de grond nog weiland is, — de toegelaten bebouwing wordt vastgelegd.

Ieder kooper dient dan met de bestemming rekening te houden en van een ongezonde opvoering van den prijs zal geen sprake meer zijn, daar de waarde geheel afhankelijk is van de — krachtens uitbreidingsplan en bebouwingsverordening — toegelaten bebouwing.

Deze — toch ongetwijfeld gewenschte — toestand zal nu ontstaan wanneer een uitbreidingsplan en een bebouwingsverordening worden vastgesteld op gronden die thans nog niet als bouwgrond worden aangemerkt.

Naast de bovengenoemde maatregelen mag natuurlijk

niet vergeten worden het groote belang gelegen in het bijtijds aankoopen van gronden door de gemeente zelve. Ook dit kan financieel niet onmogelijk zijn, daar, indien bijtijds wordt gekocht, de aldus vastgelegde gelden een behoorlijke rente aan pacht, enz. kunnen blijven opbrengen tot de tijd van exploitatie is aangebroken.

Met instemming haalt spreker een uitspraak aan van den heer Symons, die in een verslag van het Townplanning congres, in Engeland gehouden, Berlijn en Ulm tegenover elkander stelde.

Voor een goede ontwikkeling der stad Berlijn als geheél met zijne voorsteden zal het toch noodig zijn, dat alle land tusschen Berlijn en die voorsteden eigendom der gemeenschap wordt.

Door de grondspeculatie echter is de waarde dezer terreinen zoo enorm opgevoerd, dat de gemeente, om geschikte terreinen voor scholen, ziekenhuizen, speelterreinen enz. te verkrijgen, gedwongen wordt tegen véél te hoogen prijs aan te koopen. Dit beteekent niet alleen aanhoudende verhooging der belastingen, maar het is reeds geworden eene onoverkomelijke moeilijkheid bij de oplossing van het woningvraagstuk en dit wel van 90 pct. der Berlijnsche bevolking.

Ulm daarentegen was omringd door vestingwerken. De gemeente heeft bijtijds ingezien, dat deze terreinen eigendom van de gemeente moesten blijven toen deze werken nog meer naar buiten werden verplaatst. Zij heeft daardoor haren rijkdom met millioenen vermeerderd en zich zelve in staat gesteld om bijna voor niets grond beschikbaar te stellen voor inrichtingen van algemeen nut, en voor den bouw van arbeiderswoningen.

Hoe groot het verschil in waarde van grond kan zijn bij een betrekkelijk klein verschil in ligging blijkt uit de volgende cijfers, overgenomen uit het praeadvies van mr. Nieboer, aan de Ver. voor Staathuishoudkunde en Statistiek: per H.A. te Amsterdam, aan de grens der bebouwing 48.000 gulden, en 1 K.M. verder f 4800; te Utrecht respectievelijk van 12 tot 36 duizend gulden en 1 K.M. verder van f 2400 tot 3000, enz.

Zonder vrees voor te duur te zullen worden, kan dus reeds op 1 K.M. uit de tegenwoordige bebouwingsgrens een behoorlijk stratenplan met bebouwingsverordening worden vastgesteld.

Na nog te hebben nagegaan aan welke eischen de achterterreinen thans in de groote steden hebben te voldoen, eischen die door spreker voor meerendeels onvoldoende worden verklaard, toonde spreker door een groote serie lichtbeelden aan, tot welke ongewenschte toestanden inderdaad het volgen van deze minimum-eischen, vooral in Den Haag, aanleiding geeft, er steeds verder den nadruk op leggende dat, door tijdig ingrijpen deze fouten zijn te voorkomen.

De voorzitter, den spreker dankende voor zijn leerrijke en belangrijke voordracht, meende te moeten releveeren, dat — indien de denkbeelden door den spreker van den avond geuit — ingang vinden, waaraan spr. niet wanhoopte, dit voorzeker voor een groot deel te danken zal zijn aan het rusteloos in deze richting werken van den inspecteur van de volksgezondheid in Zuid-Holland; met welke meening de vergadering door luid applaus instemde.

OUDHEIDKUNDIGE BOND.

Bescherming van Monumenten.

De Oudheidkundige Bond heeft een commissie voor de wettelijke regeling tot behoud van monumenten. Zij bestaat uit Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, voorzitter, Jan Kalff, secretaris, Mr. M. J. Duparc, Mr. S. Gratama, Mr. W. L. P. A. Molengraaff, Mr. Dr. J. C. Overvoorde, Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt en Dr. C. W. Vollgraff.

De Bond zal den 22en een buitengewone vergadering houden te 's-Gravenhage in Pulchri, waar als sprekers zullen optreden de heeren Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, lid der Tweede Kamer, Mr. S. Gratama, raadsheer in den Hoogen Raad, Prof. Dr. C. W. Vollgraff, hoogleeraar in de Geschiedenis te Groningen, Jan Kalf, secretaris der Rijks-Monumenten-commissie en H. P. Berlage Nzn., architect.

De vergadering is toegankelijk voor de leden en correspondeerende leden van den Bond en voor geïntroduceerden.

Daar zal een rapport behandeld worden, afgedrukt in het pas verschenen Bulletin van den Bond, een belangrijk werk, waartoe Mr. Dr. Overvoorde in de Bondsvergadering te Kampen het initiatief heeft genomen.

In dit Rapport ter voorbereiding van wettelijke Monumentenbescherming heeft de commissie hetgeen gewenscht en thans bereikbaar geacht wordt als volgt geformuleerd.

1. Van rijkswege worden onroerende zaken, die tenminste 50 jaar oud zijn, of onderdeelen daarvan, beschermd:

a. voor zoover zij behooren aan openbare lichamen, instellingen onder openbaar bestuur, kerkgenootschappen of kerkelijke instellingen, indien zij belangrijk zijn voor geschiedenis of kunst;

b. voor zoover zij behooren aan particuliere of aan niet onder a vallende stichtingen of zedelijke lichamen, indien zij bijzonder belangrijk zijn voor geschiedenis of kunst.

2. Ten behoeve hunner bescherming worden de bedoelde onroerende zaken of onderdeelen daarvan geklasseerd als „beschermde monumenten van geschiedenis en kunst", bij besluiten van eene daartoe in te stellen Rijkscommissie, hetzij ambtshalve, hetzij op verzoek van den eigenaar. De besluiten betreffende de klasseering worden ter algemeene kennis gebracht, medegedeeld aan de betrokken eigenaren en, nadat zij te hunnen opzichte onherroepelijk zijn geworden, ingeschreven in de openbare registers.

Hetzelfde geldt ten opzichte van klasseeringsbesluiten, wegens veranderde omstandigheden door de Rijkscommissie ingetrokken.

3. De in punt 2 bedoelde Commissie is tevens belast met het voorschrijven van maatregelen in het belang van de instandhouding der geklasseerde onroerende zaken en met het houden van toezicht op de uitvoering daarvan.

4. Een geklasseerde onroerende zaak of het geklasseerde onderdeel daarvan mag niet worden vernietigd, gewijzigd, hersteld of aan aanbouw onderworpen, dan na verkregen machtiging van de in punt 2 bedoelde Rijkscommissie. Aan die machtiging kunnen voorwaarden verbonden worden in het belang van geschiedenis en kunst.

5. Het openbaar lichaam, eigenaar eener geklasseerde onroerende zaak, kan door de Rijkscommissie worden aangeschreven en door haar voor de instandhouding der zaak noodig geachte werken uit te voeren binnen een door haar te bepalen tijd en is gehouden daarbij te volgen de door haar gegeven aanwijzingen. Blijft het in gebreke, dan worden de werken van Rijkswege uitgevoerd. De kosten der instandhouding kunnen geheel of gedeeltelijk voor rekening van het Rijk worden gebracht.

Ieder ander eigenaar eener geklasseerde onroerende zaak is verplicht deze in stand te houden. Bij nalatigheid moet hij toelaten, dat de instandhouding geschiedt van Rijkswege, in welk geval de kosten dezer instandhouding, voor zooverre de eigenaar er niet door wordt gebaat, voor rekening van het Rijk worden gebracht.

6. Eene geklasseerde onroerende zaak kan ten algemeenen nutte worden onteigend.

7. Van de in de punten 2, 4, 5 en 11 bedoelde beslissingen kan de belanghebbende binnen een maand, nadat die beslissing te zijner kennis werd gebracht, in beroep

gaan bij den minister van binnenlandsche zaken. Indien op zulk beroep niet binnen drie maanden is beslist, wordt het geacht gegrond te zijn bevonden. Hangende het beroep is de bepaling van punt 4 toepasselijk.

8. Aan de gemeenteraden wordt de bevoegdheid verleend maatregelen te treffen tegen wijziging in de omgeving van geklasseerde onroerende zaken, welke voor deze nadeelig zijn.

9. Bij de oprichting eener inrichting als bedoeld in art. 1 der Hinderwet, binnen een kring van 200 M. van een geklasseerde onroerende zaak, is het gemeentebestuur verplicht eene kennisgeving, als voorgeschreven in art. 6 dier wet, te zenden aan de in punt 2 genoemde Rijkscommissie.

10. Roerende zaken, wegens de daaraan door de daartoe gerechtigden gegeven bestemming, kennelijk tot onroerende zaken behoorende, worden, indien zij belang bezitten voor geschiedenis of kunst, als onroerende zaken beschouwd.

11. Roerende zaken, belangrijk voor geschiedenis of kunst, voor zooverre zij behooren aan openbare lichamen, worden door de in punt 2 bedoelde Rijkscommissie geklasseerd en mogen met worden vernietigd, gewijzigd, hersteld, vervreemd of verpand, zonder de machtiging dier Rijkscommissie, die aan deze machtiging voorwaarden in het belang van geschiedenis of kunst kan verbinden. De klasseeringsbesluiten — en, eventueel, hunne intrekking — worden ter algemeene kennis gebracht en medegedeeld aan de daarbij betrokken besturen van openbare lichamen.

12. Van alle toevallig in den bodem gevonden oudheden, hetzij onroerend, hetzij roerend, is de vinder verplicht binnen 24 uur aangifte te doen bij den Burgemeester der Gemeente, waarin de vondst geschiedde.

13. De vinder, of de eigenaar van het terrein, waarin de vondst plaats had, is verplicht aan den daartoe door den Minister van Binnenlandsche Zaken aangewezen ambtenaar gelegenheid te geven de gevonden oudheden te onderzoeken en af te beelden, gedurende een door dezen ambtenaar te bepalen termijn, doch niet langer dan zes weken nadat de aangifte is geschied. Het is verboden gedurende dit tijdsbestek gezegde oudheden te vernietigen, te wijzigen of te vervreemden.

14. Zij, die opgravingen willen ondernemen met het doel oudheden te vinden, zijn verplicht daartoe machtiging te vragen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, die deze machtiging niet verleent, dan onder voorwaarden, welke een wetenschappelijk onderzoek waarborgen. Deze machtiging wordt geacht te zijn verleend, indien zij niet binnen zes weken na de aanvrage geweigerd is.

15. Indien bij het doen van gravingen, ook zonder dat zij geschieden met de bedoeling oudheden te vinden, zoodanige oudheden worden aangetroffen, als het vermoeden wettigen, dat een wetenschappelijk onderzoek gewenscht is, heeft de Regeering de bevoegdheid binnen 2 weken, nadat van de vondst aangifte is gedaan, aan de voortzetting der graving voorwaarden te verbinden, welke het bedoelde onderzoek waarborgen. De door den ondernemer der graving tengevolge van deze tusschenkomst geleden schade wordt van Staatswege vergoed.

16. Van terreinen, waarin oudheden van groot historisch belang aanwezig zijn, kan onteigening plaats vinden. Ten behoeve der voorbereiding van deze onteigening is de eigenaar of gebruiker der terreinen verplicht de werkzaamheden, bedoeld in art. 9 der onteigeningswet, toe te laten.

17. Handelingen in strijd met bovenstaande bepalingen, of betreffende de uitvoering daarvan, worden strafbaar gesteld en beschouwd als overtredingen.

In de op 11 April j.l. gehouden vergadering van de afdeeling der Kon. Akademie van Wetenschappen, voor de taal-, letter-, geschiedkundige- en wijsgeerige wetenschappen heeft prof. dr. Jan Six eene bijdrage geleverd over: Hendrik de Keijzer als beeldhouwer.

Spr. werd door een portertje in het Kaiser-Friedrich-Museum te Berlijn, waarin hij de hand van Hendrik de Keijzer meende te herkennen, er toe gebracht het beeldhouwwerk van dien meester nog eens te schiften, en te trachten het naar tijdsorde te rangschikken om er dan het nieuw gevonden stuk zijn plaats in aan te wijzen.

Hij bespreekt daartoe min of meer uitvoerig den penning van Van Goorle (1599), den St. Maartensbeker te Haarlem (1604), de gedenksteenen van Hoogerbeets (1601) en Heemskerk (1607), de borstbeelden in het Nederlandsch Museum (1606 en 1608); de reliefs van het Rasphuis (1603?), het Spinhuis (1607), het Leprozenhuis (1609), en den Lombard (1614?). Spr. meende Dolheyd te moeten stellen in 1617, midden tusschen de beelden van het praalgraf te Delft, waaraan van 1614—1619 is gewerkt, en wel zoo, dat de bronzen, Faam en de Deugden, voorafgaan met den zittenden Prins en de doode Prins, van marmer, zelf een meesterwerk, zich bij dit prachtstuk aansluit, terwijl uit dienzelfden tijd nog de Keizers voor de Groothoofdspoort te Dordrecht (1618) en de geleerde voor de Latijnsche school te Delft (1620) te vermelden zijn. Ook het standbeeld van Erasmus (1621), vaak onderschat, wordt nog geheel aan Hendrik toegewezen, en daarna het Berlijnsche Kopje op 1617 gesteld.

Spr. vindt aanleiding met den kop van Gustaaf Adolf al het werk tot nog toe aan Pieter de Keijser toegeschreven aan zijn neef Huibrecht te geven. Hij wijst Willem's invloed in Engeland aan en tracht de plaats te bepalen van Hendrik als kleurrijken beeldhouwer, op wien Fransche, Italiaansche en zelfs antieke kunst heeft ingewerkt, maar die toch onze eenige groote echt-Hollandsche beeldhouwer uit de 17e eeuw is geworden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 15. Officieel gedeelte. Verkiezing Hoofdbestuur, Jaarverslagen, Vergaderingen.

Sanatorium »den Oldenhof« te Gorssel, door J. G. Wattjes b. i., met afbeeldingen.

Gebreken en storingen bij centrale verwarmingsinrichtingen, naar de »Gesundheits-Ingenieur«, met afbeelding.

De St. Eusebius of Groote Kerk te Arnhem, door H. Portheine Jr. (vervolg).

ARCHITECTURA No. 14. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Populaire Voordrachten (2de serie 1910). De Woning. Keramische Versieringen door W. C. Brouwer.

Het Woningvraagstuk. Internationaal Woning-congres te Weenen.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. 3de Ledenvergadering 1 April 1910.

Vergadering van de »Vereeniging tot bevordering van het Middelbaar Technisch Onderwijs« te 's-Gravenhage op 30 Maart 1910.

Uitbreidingsplan en Bouwverordening. Voordracht in »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam door W. van Boven.

DE BOUWWERELD No. 15. Terrazzo-vloeren, voorheen en thans, door Prof. J. A. van der Kloes.

Proportie-systemen, door K. de Bazel.

Het Van Iterson-ziekenhuis te Gouda, arch. W. Kromhout Czn. en S. Koole, met afbeeldingen.

Spreuken en Citaten.

DE INGENIEUR No. 15. Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Agenda der Vergadering van 16 April 1910.

Hugo Cool. Levensbericht door H. C. Wesseling, met portret.

Scheepsbouw in 1909 door J. H. Beuker Andreae.

Uit het Verslag van de Vereeniging tot Bevordering van Rookvrij Stoken over 1909.

Ingezonden stukken. Over Componenten, door J. A. Schouten c. i., met figuren. — Octrooi-wetgeving; eenige opmerkingen naar aanleiding van de »Aanvulling door het lid C. F. Stork« in »De Ingenieur« van 26 Maart 1910, door G. H. E. Bergsma. — Zijn locomotieven linksch? door W. C. Olland.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 14. Commissie voor de Statistiek. — Uit de Afdeelingen. — Groei. — Ontwerp-Octrooiwet. — Het Van Iterson-Ziekenhuis te Gouda, met afbeeldingen. — Moderne methoden om de hardheid van metalen te bepalen (Slot).

DE AANNEMER No. 15. Mededeelingen van den Ned. Aannemersbond.

De verhouding tusschen hoofd- en onderaannemer in Engeland, Willekeur.

De A. V. van Van der Kloes.

Afdeelingsverslagen. Leiden, jaarverslag.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 41. Drogerij met warmwaterverwarming (Systeem F. L. Smidth & Co). — Het gebruik van asphalt voor het waterdicht maken van riolen. — Het steenkolenconflict. — Nederland op de Brusselsche Tentoonstelling.

Varia.

DE WESTKAPELSCHE DIJK.

Nu eenige weken geleden de West-Kapelsche dijk meer dan anders het onderwerp van vele gesprekken was, zoowel op Walcheren als daarbuiten, waarbij vaak zeer onnauwkeurige voorstellingen van de zaak gegeven worden, is het nuttig zich te overtuigen van hetgeen uit officieele gegevens daarover is te vernemen.

Zoo bijv. heerscht op Walcheren bij zeer velen de onzinnige meening, dat de kruin van dezen dijk waterpas zou zijn met de uurwijzerplaten van den Middelburgschen Abdijtoren, den „Lange Jan". Dit blijkt echter een sprookje te zijn, want reeds zestig jaar geleden heeft de officieele waterpassing aangetoond, dat de voet van den toren ongeveer drie el boven hoogwaterpeil verheven is. „De kruin van den zeedijk" — aldus schrijft F. Nagtglas in zijn „De zeedijk te West-Kapelle in Januari 1863", — „is vijf el boven dat peil en ruim vijftig el lager dan de genoemde uurwijzerplaten." En wijl nu de voet van den Abdijtoren volstrekt niet het hoogste peil der stad is, behoeven de Middelburgers voorloopig nog niet bang te zijn, dat de Noordzee hun have en goed zal wegsleepen.

Wat den ouderdom van den dijk betreft, vinden wij, dat deze dagteekent van 1540; destijds echter bedoeld als inlegdijk, want het eiland Walcheren was toen aan die zijde veel grooter dan thans. In den loop der eeuwen zijn de duinen bij de Oude-Westcaple meer en meer teruggeweken en ook de aangebrachte dijk en andere versterkingen hadden een zwaren strijd te voeren tegen de woedende elementen. Het gedeelte van West-Kapelle buiten den inlaagdijk, verdween ten slotte geheel in zee, en ook nu is het de vraag of in de toekomst de bestaande dijk op deze plaats zal kunnen stand houden.

In 1889 schreef K. Baart in zijn: „West-Kapelle, Hare Bevolking, Westkapelsche Dijk", het volgende:

„Ten spijt van al de tonnen gouds, aan dezen dijk verwerkt, wint de zee al meer en meer veld en heeft in de jongste 50 jaren ten minste 50 M. voorgrond bedorven."

Dit laatste werd ons ook bevestigd door een ouden Westkapelaar, die zich herinnert, dat hij als jongen geregeld op het strand speelde, terwijl nu zelfs bij den laagsten waterstand geen strand meer te zien is.

In verband met dit alles is het geenszins ongerijmd te meenen, dat te eeniger tijd de tegenwoordige dijk, ten spijt van de krachtigste kunstwerken, zich zal begeven en door een nieuwen zal moeten vervangen worden. Dit is dan ook steeds het voornaamste punt van bespreking tusschen de autoriteiten van rijk, provincie en polder.

Eigenaardig is het, dat de polder, en dus de ingelanden, geheel voor het herstel en onderhoud moeten zorgen, ofschoon toch ook provincie en rijk groot belang hebben bij het in goeden staat verkeeren van den dijk. Want zelfs al gelooft men niet met M. Smallegange in zijn „Cronyk van Zeeland", dat het verlies van den West-Kapelschen dijk als gevolg zou hebben, dat binnen 25 jaar heel Nederland eene prooi der golven zou zijn, toch is het voor de achtergelegen landen van groot belang, dat Walcheren hen blijft beschermen tegen de kracht der Noordzee.

DE CULTUUR- EN NATUURHISTORISCHE BETEEKENIS DER TERPEN.

Bij gelegenheid van een bezoek van den vacantie-cursus voor geografen aan Leeuwarden werden onlangs door de heeren mr. P. C. J. A. Boeles, conservator van het Museum, en A. E. van Giffen, cand. in de plant- en dierkunde te Groningen, twee voordrachten over bovengenoemde onderwerpen gehouden.

Mr. Boeles besprak de cultuurhistorische beteekenis der terpen.

Hij wees er allereerst op, hoe wij waarschijnlijk nog weinig zouden weten van de Friesche voorgeschiedenis, indien niet de aardlagen, waaruit de terpen en wierden zijn opgebouwd, als bijzonder vruchtbaar waren erkend.

Reeds in het laatst der 18e eeuw zijn proeven in dien geest genomen, maar eerst omstreeks 1837 werd er meer werk gemaakt van het afgraven dier terpen. Sedert zijn er heel wat van die hoogten verdwenen.

In den allerlaatsten tijd gaat de afgraving zelfs met versneld tempo om de eenvoudige reden, dat een voor afgraving vatbare terp voor den eigenaar een aardig kapitaal vertegenwoordigt en dat de fiscus dit ook naar waarde weet te schatten. Er werd nu meer haast achter de afgraving gezet en dit maakte de contrôle niet altijd voldoende. Maar de bemoeiing der registratie had ten minste dit voor, dat de gegevens betreffende het aantal en de grootte der terpen vollediger en meer betrouwbaar zijn geworden.

Het Friesch Genootschap is zich meer met de afgraving gaan bemoeien, want al spoedig bleek, dat de terpen veel oudheden bevatten. Deze archaeologica zijn vooral belangrijk om den ouderdom der terpen vast te stellen, geven inzicht in de handelsbetrekkingen der terpbewoners, wier nationaliteit zij leeren kennen. Verschillende geschriften zijn over de terpen verschenen, maar naar sprekers oordeel is daarbij één ding minder tot zijn recht gekomen. In de meeste dier geschriften, in 't bijzonder in dat van den oudhoogleeraar van Bemmelen treft de opvatting, dat hetgeen er tot dusver aan oudheden verzameld werd, slechts weinig licht kan werpen op den bouw en de geschiedenis der terpen. Eerst bij de uitgraving van de terpen van Toornwerd en Hoogebeintum is men begonnen te letten op de juiste ligging der vondsten, de lagen, kortom de geheele constructie der terpen.

Men is de terpvondsten meer wetenschappelijk gaan bestudeeren. De nieuwe archeologie werkt met statistische gegevens. Alle pottebakkersmerken, die men op aardewerk, vooral in de provincies heeft gevonden, zijn verzameld in het groote Corpus inscriptionum.

Iets dergelijks is gedaan voor het glaswerk enz. Al die dingen hebben langzamerhand een denkbeeld over de handelsbetrekkingen gegeven.

Meer in 't bijzonder vertelde spreker nu een en ander over het aardewerk, het terra sigillata. In de alleroudste tijden is dat hier meegenomen door de Romeinsche benden en het is afkomstig uit de werkplaatsen van Arretium in

Etrurië. Later komen dan de Gallische producten. In het einde der eerste en in het begin der tweede eeuw hebben te Leroux, ten westen van Lyon, tal van terra-sigillata-fabrikanten gewoond. De matrijzen, waarin het aardewerk werd gegoten, zijn in massa gevonden. Alle ornamenten, die daarop voorkomen, zijn door Déchelette afgebeeld, evenals de ingestempelde namen der pottebakkers. Zoo is het mogelijk bijv. van een klein versierd scherfje van terra-sigillata uit de terp te Blija, dat spreker toonde, te zeggen dat het in de tweede eeuw na Christus is vervaardigd te Leroux. Weet men nu de diepte, waarop dergelijke scherven voorkomen dan is ook met groote zekerheid te bepalen hoe hoog de terp zich in de tweede eeuw heeft verheven. Worden er nu veel scherven gevonden en geen bepaalde bewijzen, dat de Romeinen zelf ter plaatse zijn geweest dan staat vast, dat men hier met handelsproducten heeft te doen. Bewijzen daarvoor zijn o. a. het vinden van dergelijke scherven in Denemarken en Oost-Pruisen, waar stellig nimmer een Romeinsch cohort is geweest.

Met de Romeinsche bronzen beeldjes is 't niet anders geweest. Ook die zijn handelsartikelen. Zij zijn bepaald uit Romeinsche tempels afkomstig en uit de statuten dier tempels blijkt, dat zij werden verhandeld. Zij komen zelfs voor in Scandinavië en Denemarken.

Uit de muntvondsten is verder gebleken, dat er directe verbindingen hebben bestaan tusschen het Romeinsche rijk en het vrije Germanië. Het is bekend, dat Britsch-Indië betrekkingen met het Romeinsche rijk onderhield en daar heeft men dan ook heel wat Romeinsche munten gevonden. Ook in Germanië is dat het geval. De muntvondsten in het Noorden toonen aan, dat de Romeinsche handel zich langen tijd beperkt tot Noord-Nederland en het Eemsdal. Want daar (o.a. in de terp te Feins en bij Onna in de buurt van Steenwijk) zijn vondsten gedaan, waarin uitsluitend vóór-Neroniaansche denariën zijn gevonden. Die munten zijn niet door de troepen meegebracht en hier zoo in den grond geraakt. Zij zijn dat eerst in het einde van de 1e en het begin van de 2e eeuw. De afgesleten staat toont aan, dat zij gebruikt zijn.

(Slot volgt.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Het beredeneerd verslag van B. en W., betreffende hetgeen in 1909 is verricht voor de verbetering der volkshuisvesting ,vermeldt verschillende aanvragen om geldelijken steun.

De aanvragen van de volgens de Woningwet toegelaten woningmaatschappij »Oud Amsterdam«, tot het verkrijgen van een renteloos voorschot, was aan het einde van het verslagjaar nog in behandeling. Overwogen wordt de uitvoering van een grooter plan, dan oorspronkelijk in de bedoeling lag.

Met betrekking tot dit plan wordt door de Gezondheidscommissie het onderzoek ingesteld, bedoeld in art. 79, 2e lid, der Onteigeningswet (art. 26 Woningwet).

De aanvrage van de Vereeniging tot verbetering der Volkshuisvesting, »de Arbeiderswoning«, eene vereeniging toegelaten volgens de Woningwet, tot het verkrijgen van een rentedragend voorschot, groot f 500,000 en van eene bijdrage, ten einde woningen te kunnen doen bouwen, ingekomen in 1908, waarvan de huren liggen tusschen f 1.80 en f 3.40 per week, is nog in behandeling Deze aanvrage houdt verband met het heffen van maatregelen tot het tegengaan van overbevolking van woningen.

Van de vereeniging »Amsterdamsch Bouwfonds«, eene volgens de Woningwet toegelaten vereeniging, werd een aanvrage ontvangen tot het verkrijgen van een rentedragend voorschot, groot f 240.000, ten behoeve van den aankoop van grond in de Javabuurt en den bouw van 22 perceelen, bevattende 88 woningen. De huren der te bouwen woningen zullen liggen tusschen f 2,35 en f 3,60 per week. Deze aanvrage is nog in behandeling.

Van de Coöperatieve Bouwvereeniging »Rochdale« kwam een aanvrage in, om het in 1908 verleende voorschot, groot f 260,000, te verhoogen met f 46,000, ten behoeve van den aankoop van grond in de Javabuurt en den bouw van 22 perceelen, bevattende 88 woningen. De huren der te bouwen woningen zullen liggen tusschen f 2,50 en f 4 per week.

De gemeenteraad besloot tot deze verhooging.

Van de Roomsch-Katholieke Coöp. Woningvereeniging »Dr. Schaepman«, eene vereeniging toegelaten volgens de Woningwet, werd eene aanvrage ontvangen tot het verkrijgen van een rentedragend voorschot, groot f 120,000, ten behoeve van den bouw van 14 perceelen, bevattende 42 woningen. De huur der woningen zal varieeren van f 3.40 tot f 4,50. Het ligt in de bedoeling de perceelen, waarin deze woningen gelegen zijn, op te richten aan de overzijde van het IJ en deze perceelen slechts drie verdiepingen hoog te bouwen. Deze aanvraag is nog in behandeling.

De Coöperatieve Bouwvereeniging »Rochdale«, voltooide dit jaar de 28 woningen aan de Van Beuningenstraat. De oprichtingskosten bedroegen ongeveer f 56,000.

Door den gemeenteraad werd bij besluit van 7 April 1909 besloten, zich borg te stellen voor een door de vereeniging »Bouwmaatschappij tot verkrijging van eigen woningen« bij de Rijkspostspaarbank aan te gane geldleening, groot f 500,000. Met de oprichting van de woningen aan de Frederik Hendrikstraat en nabijgelegen straten werd een aanvang gemaakt. De oprichtingskosten van 55 perceelen, bevattende 220 woningen, zullen ongeveer f 450,000 bedragen.

De Amsterdamsche Coöperatieve Onderwijzers-Bouwvereeniging begon eveneens met de oprichting van acht enkele en twee dubbele perceelen, bevattende in totaal 48 woningen, aan de 1e Helmersstraat, de Brederodestraat en de 2e Boerhaavestraat. De oprichtingskosten zullen ongeveer f 184,000 bedragen.

Eene in 1908 opgerichte Coöperatieve Bouwvereeniging, genaamd »Samenwerking«, begon hare werkzaamheden met den bouw van twee bouwblokken, gelegen aan de Jacob Obrechtstraat, één bouwblok, gelegen aan de Frans van Mierisstraat en één bouwblok, gelegen op het punt van samenkomst van de Morelsestraat en de Nicolaas Maesstraat. In totaal worden 34 woningen gebouwd, waarvan de stichtingskosten, met inbegrip van de kosten van aankoop van grond, een bedrag van f 285.000 zullen beloopen. De huren zullen wisselen tusschen f 400 en f 1075 per jaar. De vereeniging heeft noch toelating volgens de Woningwet, noch geldelijken steun aan de gemeente, gevraagd.

Den 8en September 1909 werd door werklieden de Woningbouwvereeniging »Eigen Haard« opgericht. De aanvrage om toelating van deze vereeniging werd gedaan, doch in het verslagjaar niet verkregen.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Maart bezocht door 1260 belangstellenden, uit de aan het Museum verbonden Boekerij werden 185 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen in ons land verzonden, terwijl de aan het Museum verbonden School door 121 leerlingen werd bezocht.

Uit de Boekerij zullen vanaf Maandag 4 April weder boek- en plaatwerken verzonden worden; de zomercursus der School zal Maandag a.s. beginnen.

'S-GRAVENHAGE. Naar aanleiding van een desbetreffend adres van de commissie inzake de verbinding van de Laakhaven met de Scheveningsche haven en het Westland en van een adres der Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen, hebben B. en W. den gemeenteraad voorgesteld, aan beide lichamen te berichten:

1°. dat de gemeenteraad met belangstelling heeft kennis genomen van de daarin bedoelde plannen voor de verbinding van de Laakhaven met het Westland en de uitvoering van die plannen ook voor deze gemeente van belang acht, doch meent onder de tegenwoordige omstandigheden zich te moeten onthouden van het richten van een verzoek, als door hen gewenscht wordt, tot de Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland (n.l. om de plannen der commissie een punt van onderzoek bij dit college te doen uitmaken), waar den gemeenteraad uit het verhandelde in de vergadering der Provinciale Staten van 22 Juli 1908 gebleken is, dat genoemd college een ernstige aanvrage van de besturen der belanghebbende gemeenten verwacht en bovendien als eisch stelt, dat zoowel die gemeenten als particulieren op ruime schaal in de kosten zullen bijdragen;

2°. aan de vereeniging voornoemd bovendien:

dat de plannen voor de doortrekking van de Laakhaven naar het Afvoerkanaal — aan welk doorgetrokken gedeelte de aansluiting van 's-Gravenhage aan de ontworpen Westlandsche kanalen zal moeten plaats hebben — in bewerking zijn en op het oogenblik een punt van overleg met de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Mij. uitmaken, alsmede dat dezerzijds de aandacht is gevestigd op de verbinding tusschen het Afvoerkanaal en de Visschershaven en met die verbinding rekening kan worden gehouden bij de eventueele uitvoering van de plannen voor uitbreiding van die haven.

In verband met een en ander stellen B. en W. voorts den gemeenteraad voor, een stuk grond, deel uitmakende van de tusschen de Hoefkade en de Broeksloot gelegen terreinen van de Bouwgrondmaatschappij Hoefkade, aan te wijzen als in de naaste toekomst bestemd voor den aanleg van straten en van een gracht.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

ARNHEM. Er is een rapport verschenen van de Rijnbrug-commissie, welke, alvorens met haar arbeid door te gaan, een drietal grondplannen voor een vaste brug aan den raad voorlegt, met de bedoeling, dat deze daaruit eene keuze zal doen. Reeds aanstonds is als vaststaande aangenomen, dat de bestaande schipbrug alleen door een vaste brug vervangen kon worden als verbinding tusschen de beide Rijnoevers.

Oorspronkelijk kwam de commissie eenparig tot de conclusie, dat de brug zou moeten komen bij het Roermondsplein en uitvoerig wordt mededeeling gedaan van de gevoerde onderhandelingen met de regeering en met de firma Coers, welke daarvoor een gedeelte van hare terreinen aan de overzijde der rivier prijs zou moeten geven. Die onderhandelingen zijn oorzaak geweest, dat de arbeid der commissie zoo lang heeft geduurd.

Ten slotte was èn met het Rijk èn met de firma Coers overeenstemming verkregen en deze laatste had zich bereid verklaard hare medewerking te verleenen, ook al zou haar voor het af te graven grondstuk geen ander terrein kunnen worden in de plaats gegeven. Zij zou dan zooveel mogelijk de beschikking over dat grondstuk behouden en de gemeente zou haar met f 5,000 schadeloos stellen voor de in verband met den brugbouw over haar terrein, ten behoeve van noodzakelijke verplaatsingen en andere werken te maken kosten.

Maar intusschen was na 1904 — het jaar van de aanstelling der commissie — hare samenstelling gewijzigd en, al blijft de meerderheid de voorkeur geven aan den bouw van een vaste brug bij het Roermondsplein, de minderheid heeft twee andere plannen ingediend, welke zij uit aesthetische, financieele en andere redenen verkieslijker vindt. Het eerste plan beoogt de brug te ontwerpen tegenover de Betuwestraat, langs de gemeenteschool No. XI, het tweede aan het westelijk einde van de haven.

De voorloopige, zeer globale ramingen van kosten zijn voor het 1e plan (brug bij het Roermondsplein) f 1.415.000, voor het 2e plan (brug bij de Betuwestraat) f 1.282.000, voor het 3e plan (brug bij de haven) f 1.290.000.

Uit deze drie plannen zal de raad nu een keuze moeten doen.

De commissie is verder van oordeel, dat het brugplan dan alleen uitvoerbaar zal blijken, indien op het voetspoor der Duitsche steden de kosten door de heffing van een bruggeld, zij het dan gedeeltelijk, konden worden gedekt, wat bij een zeer laag tarief, opklimmende van één cent voor een voetganger tot 10 cents voor een vierwielig motorrijtuig, gemakkelijk f 25,000 à f 30,000 per jaar zou opleveren.

De minderheid der commissie is van elke heffing afkeerig.

MIDDELBURG. »Het Stadhuis van Middelburch is een seer heerlijk gesticht met eenen seer schoonen Toren, encierlijk staende uirwerk, neffens 200 schoonen Merctvelt, diergelijk in Nederland weinig gevonden werd, rondom vrij van alle huisen, en voor aen den gevel met de oude Graven en Gravinnen van Holland en Zeeland verciert, alles wesende een deftig en aensienlijk werk, bij alle goede Meesters vermaard en seer geprezen.«

Aldus bespreekt M. Smallegange het bekende Middelburgsche stadhuis. Ook in den tijd van bovengenoemden Kroniekschrijver (1695) schijnt dit meesterstuk van de bouwkunst uit de 15e en het begin der 16e eeuw reeds de bewondering van velen getrokken te hebben.

De door Smallegange genoemde beelden der graven en gravinnen van Holland en Zeeland zijn 25 in getal en stellen de regeerende personen voor van af Dirk V tot Karel II. Deze beelden zijn in de laatste jaren alle gerestaureerd en schoongemaakt, trouwens den geheelen voorgevel is men sinds jaren aan het restaureeren om zooveel mogelijk alles wat de tand des tijds eraan heeft veranderd, weer in den ouden toestand terug te brengen. Wanneer het gebouw gesticht is, staat niet historisch vast, wel dat in 1506 de bouw aangevangen werd van den toren, die toenmaals achter het stadhuis, maar na het bijbouwen van nieuwe gedeelten midden in het gebouw staat.

De nog aanwezige gothische voorgevel en westelijke zijgevel werden hoofdzakelijk in 1512 en 1513 gebouwd, door de Mechelsche bouwmeesters Anthonis Kelderman en zijn drie zoons, aan welk kunstenaarsgeslacht de 16e eeuw menig voortreffelijk bouwgewrocht te danken had.

Bovengenoemde beelden werden eveneens vervaardigd te Mechelen in de jaren 1514 tot 1518. Zij zijn het werk van den steenhouwer Michiel IJwijns aldaar.

Thans is men met de restauratie zoover gevorderd, dat ook de topgevel boven de vleeschhal, de rechterzijde van den voorgevel, zijn oude gedaante weer heeft terug bekomen. Daarbij is ook weer in dien topgevel een nis aangebracht, en het is deze nis, die thans door den Raad bestemd is, om er het beeld te plaatsen van H. M. de Koningin met Prinses Juliana op de armen.

Vacante Betrekkingen.

— Tweeden Ambtenaar Opzichter-Teekenaar op het bureau van den Provincialen Waterstaat van Friesland, jaarwedde van f 1000, die zesmaal met f 100 kan worden verhoogd, leeftijd niet boven 30 jaar. Degenen, reeds op een waterstaatsbureau werkzaam geweest, in het bezit van diploma Rijkswaterstaat en administratieve kennis bezitten, genieten de voorkeur. Verzoekschriften op zegel, met stukken, vóór 25 April e.k. aan den Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat, Gouvernementsgebouw te Leeuwarden, bij wien inlichtingen zijn te bekomen. (1)

— Directeur-Leeraar aan de Burgeravondschool met voortgezetten cursus te Dordrecht; salaris, boven hetgeen hem als leeraar toekomt, f 500. Bezoldiging als leeraar f 50.— per wekelijksch lesuur en per cursus, met 3 vierjaarlijksche verhoogingen van f 5.—. Stukken aan den Burgemeester vóór 1 Mei a.s. (1)

— Directeur der Ambachtsschool te Dordrecht. Jaarwedde van f 2000.— tot f 2400.—. Het ligt in de bedoeling, deze betrekking te combineeren met die van Directeur-Leeraar der Burgeravondschool. Stukken voor 1 Mei aan den heer Adr. Schotel, Secretaris van het Bestuur. (1)

— Onder-Bouwopzichter der Gemeente Sloten (N.-H.). Jaarwedde f 650 met gebruik van Rijwiel. De benoeming geschiedt voor één jaar, met kans op herbenoeming. Verzoekschriften op zegel, met stukken, voor 1 Mei aan den Burgemeester van Sloten (N.-H.) te Sloterdijk. (1)

Bouwkundig Teekenaar, volkomen op de hoogte van stat. ber., direct voor eenige md. Br. met opg. verl. sal. ond. lett. H F 957, »N. v. d. D.« (1)

— Bouwkundig Opzichter, terstond op een bureau en later op een werk. Brieven onder letter H aan B. van der Land's Boekh., Rembrandtplein, Amsterdam. (2)

— Opzichter of Baas op een Pannenfabriek, liefst R.-K. Kennis van glazuren strekt tot aanbeveling. Br. lett. W. O., aan den Boekh. Teelen, Zevenaar. (2)

— Aankomend Teekenaar, salaris f 30.— per maand. Brieven onder No. 2960 aan het bureau van de »Haagsche Courant«. (2)

— Onderbaas-Uitvoerder, voor bouw van Heerenhuizen, enz. Brieven onder No. 2961, aan het bureau van de »Haagsche Courant«. (2)

— Waterbouwkundig Teekenaar-Schrijver te Goes op een ingenieursbureau. Diploma opz. R. W. S. en kennis van bureelwerkzaamheden strekken tot aanbeveling. Bezoldiging nader overeen te komen. Benoeming voorloopig voor eenige maanden. Aanbiedingen onder letter H aan den boekhandel P. A. H. Pieterman te Goes. (2)

— Bouwkundig Opzichter voor den bouw in eigen beheer van eene fabriek. Salaris naar bekwaamheid. Alleen afschriften van diploma's, doch geen teekeningen. Br. onder No. 95 aan den Techn. Boekhandel J. Waltman Jr., te Delft. (2)

— Technisch ontwikkeld Persoon voor een Constructiewerkplaats in Zuid-Holland, ter assistentie van den Bedrijfsingenieur. Bekendheid met loonen en stukwerk (premiestelsel) vereischte. Brieven onder letters B. L., P. Nijgh & Van Ditmar, Alg. Adv.-Bur., Rotterdam. (2)

— Leeraar voor het ontwerpen van Meubelen, en bouwkundig en vaklijnteekenen en handteekenen aan de academie Minerva te Groningen, salaris f 1350.—. Inlichtingen bij den Directeur der Academie, afd. Beeldende en Toegepaste Kunst. Stukken vóór 19 April 1910 bij den Secretaris J. A. Mulock Houwer. (2)

— Men seint aan de »Sumatra Post« dd. 5 Maart, dat door den chef van exploitatie van de Sumatra-staatsspoor is voorgesteld de opzieners voor de Ombilienmijnen uit Nederland te laten komen, daar de cursus tot opleiding van mijnbouwkundigen aan de Koningin Wilhelminaschool mislukt is, haast geen leerlingen kreeg en niet de gewenschte resultaten had. (2)

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen.

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,

Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 18 APRIL.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van baggerwerk in en vóór de buitenhaven te Scheveningen, van 1 Mei 1910 tot en met 30 April 1911; het bestek no. 67 ligt na 4 April ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Van den Thoorn te 's-Gravenhage, Juliana van Stolbergplein 21, bij den ingenieur König te Gorinchem en bij den opzichter De Ronde te 's-Gravenhage; de nota van inl. ligt op 11 April ter inzage bij den opzichter voormoemd van 9—4 uur in het directiegebouw aan de buitenhaven te Scheveningen, op welken datum ook op het terrein de noodige aanwijzingen zullen worden gedaan.

DINSDAG 19 APRIL.

's-HERTOGENBOSCH 11 uur. — Het college van Regenten over de Godshuizen en den algemeenen Arme: de levering en geheel werkvaardig opstellen en aanbrenging van de mechanische en electrische uitrusting van een Centraal-station voor opwekking van electrische stroomen, van een ondergrondsch kazelnet, benevens van de installaties voor electrische verlichting en energie-overbrenging in en ten behoeve van verschillende gestichten. Bestek en voorwaarden verkrijgbaar ten kantore van den Administrateur en ten kantore van den heer P. M. Verhoeckx te 's-Gravenhage ad f 12, alwaar verdere inlichtingen zijn te bekomen.

WOENSDAG 20 APRIL.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het Min. van Waterstaat: de uitvoering van baggerwerk in de rivieren de Maas, de Bergsche Maas en den Amer van Crevecoeur langs Heusden tot Zwaluwe, alsmede in het Heusdensch kanaal, de afgedamde Maas, den mond van het oude Maasje bij Keizersveer en de Donge, begr. f 27000; bestek no. 70 ligt na 6 April ter lezing aan het gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. van den Rijkswaterstaat in de 2e en 3e dir. te Den Haag, bij den ing. in het 5e riv.-arrond. te Den Bosch en bij de opz. van den waterstaat C. de Jong te Heusden en J. M. Krijger te Geertruidenberg; het proces-verbaal van inl. ligt 13 April 1910 ter teekening bij voorn. ingenieur.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het Min. van Waterstaat aan het Dep.: de uitvoering van baggerwerk in de rivier de Boven Merwede, begr. f 39000; bestek no. 69 ligt na 6 April ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij de Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door den hoofding.-dir. in de 2e en 3e dir. te Den Haag en door den ing. voor het 4e rivier-arrond. te Dordrecht en bij den opz. J. C. Baumann te Gorinchem.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van **1845.**

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het Min. van Waterstaat aan het Dep.: het versterken en uitbreiden van de oevervoorziening langs den rechteroever van de Dordtsche Kil nabij 's-Gravendeel, begr. f 5000; bestek no. 75 ligt na 6 April ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven aan het bureel van den hoofding.-dir. in de 2e en 3e dir. te Den Haag en bij den ing. voor het 4e rivier-arrond. en bij den opz. Kooreman te Dordrecht; het proces-verbaal van inl. ligt op 13 April ter teekening bij voorn. ingenieur.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het Min. van Waterstaat aan het Dep.: het maken van een betonijzeren lichtopstand aan den mond van het Keteldiep onder de gemeente Kampen, behoorende tot de werken van de rivier den IJsel, begr. f 1890; bestek no. 76 ligt na 6 April ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen aan het bureel van den hoofding.-dir. van den Rijkswaterstaat in de 2e en 3e dir., bij den ing. voor het 3e rivier-arrond. te Zutphen en bij den opz. J. Kooreman te Kampen; het proces-verbaal van inl. ligt op 13 April ter teekening bij voorn. opz.

DONDERDAG 21 APRIL.

HAARLEM 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw v.h. prov. bestuur: het opnieuw maken van een wegens aanvaring opgeruimden remstoel in het buitentoeleidingskanaal naar de groote schutsluis te IJmuiden, behoorende tot de werken tot onderhoud van het kanaal van Amsterdam naar de Noordzee, raming f 8000; het bestek no. 73 ligt na 7 April 1910 ter lezing aan het dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr Van Cleef te Den Haag; nadere inl. zijn te bekomen bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem, den ingen. Marinkelle te Amsterdam, den ingen. Schlingemann en den opz. Van Langeveld te IJmuiden; de nota van inl. ligt op 14 en 16 April ter inzage bij den ingen. Schlingemann te IJmuiden.

MAANDAG 2 MEI.

RIJLAND 12 ure. — Het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen Zimmermanpolder: het uitvoeren van zinkwerken en steenbestorting. Raming f 17400.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **3den Mei 1910,** des namiddags ten **2 ure,** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te UTRECHT, van:

Bestek No. 1212.

Het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels, het maken van een los- en laadweg en bijkomende werken aan de Noord-Westzijde van het emplacement TILBURG.

Begrooting f 7300.—.

De besteding geschiedt volgens § 32 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den April 1910 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. J. BUIS te Breda en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 26sten April 1910 ten 11.15 uren vóórmiddag.

UTRECHT, den 13den April 1910.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 23 APRIL 1910. No. 17.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bouwkunst en Critiek.

Er zijn in vroeger tijden wel bouwmeesters geweest, die over hun kunst schreven, maar wat wij thans de aesthetica der Bouwkunst noemen is een uitvinding van den nieuweren tijd. Wanneer de bouwmeesters der middeleeuwsche kathedralen of die der Renaissance kennis konden nemen van al de wijsheid, die in de negentiende eeuw over hun werken te boek gesteld is, zouden zij waarschijnlijk groote oogen opzetten en er bovendien wellicht heel weinig van begrijpen. Voor hen was dan ook de taak van den bouwmeester in de eerste plaats het bouwen zelf, het teekenen werd door hen in den regel alleen als hulpmiddel beschouwd en theorethiseeren over kunstzaken op de wijze, zooals wij dat gewoon zijn, deden zij maar hoogst zelden. Zij behoefden dat niet, omdat zij veel vaster in hun schoenen stonden dan wij, zij stonden nooit voor de lastige vraag, welken stijl zij moesten kiezen, zij volgden de traditie en vanzelf, zonder dat zij zich van de oorzaken rekenschap gaven, ontstonden de nuances, waaraan wij thans met groote zekerheid den bouwstijl van elk monument kunnen onderkennen, ook al staat er geen jaartal in den gevel uitgehouwen.

Onze kennis van de geschiedenis der bouwkunst, een wetenschap, die in de negentiende eeuw tot een vroeger ongekende ontwikkeling is gekomen, stelt ons daartoe in staat. Men achtte destijds die wetenschap voor den bouwmeester onmisbaar, hare beoefening had voor velen een groote aantrekkelijkheid, maar die beoefening bleef helaas bij velen een zeer oppervlakkige. Men kende alle stijlen van buiten, hetgeen in de meeste gevallen zeggen wilde, van den buitenkant.

Hoe had men ook van den bouwmeester kunnen verlangen, zich te gaan verdiepen in cultuur-historische en sociologische studiën, ten einde door te dringen in den geest van tijden en volken, wier vormenspraak hij vlot wist te determineeren, evenwel zonder haar te verstaan. Die oppervlakkige kennis heeft geleid tot het eclectisme, dat door Gugel terecht als het meest kenmerkend verschijnsel in de Bouwkunst der negentiende eeuw wordt aangewezen.

Reeds voordat de twintigste eeuw aanbrak had men ingezien, dat men er niet verder mede komen zou, maar het bleek niet zoo gemakkelijk, er zich van los te maken en nu er reeds een tiental jaren sindsdien verstreken zijn, spoken nog menig bouwmeester al die vormen en motieven van het Assyrisch tot en met het Empire door het hoofd en fluistert een booze geest hem een „greift nur hinein" in het oor. En velen weten daaraan geen weerstand te bieden en zij doen een greep, soms in het wilde, en dan lijkt het resultaat wel eens origineel, soms ook bewust en te goeder trouw overtuigd, zoo en niet anders te kunnen en dus te moeten doen.

Maar intusschen is een jonger geslacht opgekomen, dat worstelt en ploetert, om voor nieuwe denkbeelden nieuwe vormen te vinden, een geslacht, dat begonnen is den strijd tegen het eclectisme aan te binden, door alle eclectici voor slaapmutsen uit te maken en alles wat voorgeslachten ge-

wrocht hebben als onbruikbare ballast over boord te werpen.

Allerlei bokkesprongen zijn toen gemaakt, om toch vooral modern te zijn, met de grootste angstvalligheid alles vermeden, wat aan bestaande vormen herinneren kon. Wat volgens logische beginselen recht behoorde te zijn, werd krom gemaakt, wat vierkant moest zijn, rond of ovaal. Wat van dit soort moderne vormenspraak tot het nageslacht zal komen, zal waarschijnlijk als kenmerk van het uiterste verval der Bouwkunst worden aangemerkt, in meerdere mate nog, dan vroeger met het Rococo het geval was.

De reactie tegen de anarchie is echter, ook van de zijde van modern voelende bouwmeesters, niet uitgebleven; en zoo is een beweging ontstaan, die gedragen wordt door een ernstiger zoeken naar een voor onzen tijd passende kunstuiting, waarbij niet alles, wat wij uit vroeger tijden kennen, als van nul en geener waarde beschouwd wordt, integendeel, waarbij men streeft naar een dieper doordringen in de kennis der historische en traditioneele vormen, naar een beter begrijpen van hun beteekenis. De ernstige werkers in deze richting hebben zich evenwel een hoogst moeilijke taak gesteld of beter gezegd de tijdsomstandigheden hebben deze taak opgelegd. Dat zij daarmede slechts langzaam vorderen is verklaarbaar, dat zij wel eens proeven nemen, waarvan de resultaten tegenvallen, dat zij wel eens een paar stappen terugtreden, om eenigszins van richting te veranderen, daarvan mogen wij hen geen verwijt maken.

Zij zijn slechts betrekkelijk weinigen in getal en al vindt hun arbeid in bepaalde kringen wel waardeering, zij behooren niet tot de door het groote publiek bewonderde en daarbij in trek zijnde meesters. Het is zelfs de vraag, of hun streven in de kringen, waar het waardeering vindt, wel volkomen begrepen wordt.

Hier met name aan te duiden, welke onzer moderne Nederlandsche bouwmeesters tot deze categorie gerekend moeten worden, is niet onze bedoeling. Wij willen alleen constateeren, dat er eenigen zijn, wier kennelijk streven het is, de vergeten regels der kunst terug te vinden en dit wil ons voorkomen, in de eerste plaats noodig te zijn, om te komen tot een gezonde moderne bouwkunstopvatting.

Het terugvinden van die regels is geen gemakkelijke taak, zooals wij reeds opmerkten, want wij willen verder teruggaan dan onze voorgangers van een honderdtal jaren geleden, die zonder critiek aanvaardden, wat toenmaals als wet gold, dat was een tamelijk oppervlakkige en vrij dorre opvatting van de klassieke beginselen, die van de zestiende eeuw af de bouwkunst hadden beheerscht. Daarmede waren aanvankelijk prachtige resultaten verkregen en bij het allengs intredend verval, tot in den Empire-tijd en zelfs nog later, zijn het deze beginselen geweest, die de anarchie tegenhielden. Toen de bandeloosheid in den Rococo-tijd de overhand dreigde te krijgen, was het de toepassing dezer beginselen, waardoor de orde in de republiek der Bouwkunst hersteld werd.

De negentiende eeuw, die alle wetenschappen en daaronder ook archeologie en kunstgeschiedenis tot een hooge ontwikkeling opvoerde, is ook vooral de eeuw der wetenschappelijke critiek geweest. Nimmer te voren was er zooveel onderste boven gehaald, zooveel, dat men onomstootelijk vaststaand waande, aan het wankelen gebracht en omvergeworpen, als juist in die eeuw, het heiligste werd niet ontzien en het was dus geen wonder, dat er twijfelaars opstonden, die gingen vragen of de oude, nu vaak verhanselde, verwaterde en kwalijk begrepen grondstellingen, afkomstig van de bouwmeesters der Italiaansche Renaissance, nog wel beschouwd mochten worden als de regels der kunst bij uitnemendheid.

De vraag lag voor de hand, waar Scamozzi, Vignola en Palladio hun wijsheid vandaan hadden gehaald en het antwoord was bij de Romeinen. Doch men wist reeds, dat de Romeinen de kunst van de Grieken geleerd hadden en men wendde zich tot dezelfde bron. Als eerste gevolg hiervan traden de pogingen aan het licht, om een nieuwe renaissance op den grondslag der Grieksche beginselen in het leven te roepen, een streven, dat destijds veel kans van slagen scheen te zullen hebben. Toch zijn deze pogingen verloopen in het Neo-Grec, waarvan spoedig bleek, dat het geen toekomst had. Het was alweder de critiek, die er den doodsteek aan heeft toegebracht, de critiek, die ging vragen, waar de Grieksche kunst vandaan was gekomen en die, toen het bleek, dat de oorsprong der Grieksche beschaving in het Oosten en misschien in Egypte gezocht moest worden, nog verder ging en begon te twijfelen of in Noordelijk en Westelijk Europa de klassieke Grieksche vormen wel strookten met landaard, volkskarakter en klimaat, in een woord met de geheele omgeving. Bovendien herinnerde men zich iets, dat onbegrijpelijkerwijze nagenoeg geheel vergeten scheen te zijn, namelijk, dat er tusschen de klassieke Oudheid en de Renaissance een tijdperk geweest was, de Middeleeuwen, dat een eigen bouwkunst had gehad, die bij eenig nader onderzoek bleek, niet alleen het aankijken wel waard te zijn, maar zelfs meesterstukken te hebben nagelaten. De strijd ontbrandde tusschen de Gothiekers en de Klassieken of Renaissanciers en de critici van weerskanten maakten elkander uit voor al wat leelijk was. Duisterlingen werden zij genoemd, die gevoelden voor de beginselen der Middeleeuwen en op hun beurt scholden dezen, allen, die niet medegingen met de grondstelling, dat elke vorm, die niet door de constructie bepaald wordt, uit den booze is, voor koekebakkers en plaesteraars.

Tegen het einde der negentiende eeuw was men vrij algemeen tot het besef gekomen, dat geen van beide partijen geheel gelijk, maar ook geen van beide geheel ongelijk had. Toen heeft men beproefd, of wellicht door een vergelijk te bereiken was, wat men zocht. Daar waar met talent gestreefd werd naar toepassing der middeleeuwsche beginselen in de constructie, gecombineerd met een vormenspraak welker motieven in hoofdzaak aan onze nationale Renaissance waren ontleend, is nog het beste bereikt, wat de negentiende eeuw heeft opgeleverd en tevens het beste, wat langs den weg van het eclectisme te bereiken was. Maar ook dit heeft ons niet lang bevredigd en het was voor de critiek een vrij gemakkelijk werk, om de bronnen aan te wijzen, waaruit de bouwmeester zijn inspiratie geput had, hem gebrek aan oorspronkelijkheid te verwijten en zijn werk als niet modern van opvatting af te keuren.

De moderne critiek heeft ongetwijfeld het volste recht, van den bouwmeester in dezen tijd te eischen, dat zijn werk modern van opvatting zij, maar zij stelt zichzelf met dezen eisch voor een zeer groote moeilijkheid, want zij dient dan zeer nauwkeurig en zeer gedocumenteerd te omschrijven, wat zij onder modern van opvatting verstaat.

De waarde van een critiek, die alles afkeurt, wat herinnert aan vormen van vroeger tijd, die alle pogingen tot navolging van iets, dat reeds bestaat, of tot aanknooping aan een bepaalden stijl, voor onvruchtbaar verklaart, is o. i. zeer twijfelachtig. Toch meenen sommige critici daarmede de bevordering der Bouwkunst te dienen. Zij geven daardoor o. i. evenwel slechts blijk van groote kortzichtigheid en van gebrek aan kennis van de ontwikkeling der Bouwkunst in haren historischen gang.

Wel behoeft, strikt genomen, de critiek, die iets afkeurt, voor een als onjuist of slecht gebrandmerkte oplossing niet de volgens hare opvatting juiste in plaats te geven, maar zij moet haar oordeel zoo gedetailleerd en zakelijk mogelijk geven en mag zich niet van haar taak afmaken met

meestal nog persoonlijke, aesthetische opvattingen als argumenten te doen gelden.

Het gebied van de aesthetica der Bouwkunst is een gevaarlijk terrein, vooral voor dengeen, die niet al te vast in zijn schoenen staat. Het is een woestijn waar men licht verdwalen kan, met vele moerassige plekken. Het is vooralsnog een vrij onvruchtbaar terrein, waarop zich wel enkele pioniers hebben gewaagd aan gedeeltelijke ontginning, maar dat, zoo het werkelijk goede vruchten wil opleveren nog een grondige en langdurige bewerking vereischen zal.

Noch den bouwmeester, noch den criticus, is het vooralsnog geraden zich te ver op dat terrein te wagen, er groeit te veel onkruid en de vruchten, die men er plukt blijken maar al te vaak vooze theorie te bevatten. Aan schoonschijnende theorie en schoonklinkende phrasen heeft de Bouwkunst niets en de critiek ook niets.

„Mit Worten lässt sich trefflich streiten, mit Worten ein System bereiten", dit is wel zoo, maar met zulk een systeem komen wij niet verder en wij blijven meer verwachting koesteren van een systeem, dat gelijk oudtijds gebaseerd is op de regels der kunst.

Die regels terug te vinden, in de pogingen daartoe moet de critiek de kunst ter zijde staan. Met elkander dienen beide dit moeilijk werk ter hand te nemen, niet tegenover elkander als vijanden, maar elk van zijn eigen standpunt als bondgenoote; wellicht, dat dan na niet te langen tijd de weg wordt teruggevonden, die voert tot het doel, dat door Bouwkunst en Critiek beide beoogd wordt.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

De Bond van Nederlandsche Architecten heeft 13 dezer te Amsterdam zijn jaarlijksche algemeene vergadering gehouden onder leiding van den heer K. P. C. de Bazel, voorzitter.

Aan het jaarverslag van het secretariaat ontleenen wij, dat ook het tweede levensjaar het goede recht van bestaan van den Bond heeft aangetoond, en dat hij werkelijk als een vakbond te beschouwen is, die zich vooral ten doel stelt concentratie der architectonische belangen. In 1909 kwam dit tot uiting bij de behandeling van verschillende vraagstukken, o. a. dat der partieele aanbesteding. Door den Bond werd medegewerkt aan de vaststelling der regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen. Geconstateerd wordt in het verslag het verblijdende verschijnsel, dat bij geschillen partijen zich tot den Bond wenden als het aangewezen lichaam om arbitrair op te treden.

De Bond telde op 1 Jan. 1910 39 leden, van welke 15 te Amsterdam, 6 te Rotterdam, 5 te 's-Gravenhage, 2 te Utrecht en de overigen verspreid over andere gemeenten.

De commissie voor de honorarium-regeling der architecten, met de taak daarvoor vaste regelen te ontwerpen, en die voor de bouwverordeningen, aan welke is opgedragen het maken eener vergelijkende studie der verschillende in ons land geldende bouwverordeningen, teneinde te trachten daarin meer systeem te brengen, zijn nog niet met haar arbeid gereed.

Het jaarverslag van den penningmeester wijst een batig saldo aan van f 189. Ontvangsten en uitgaven sluiten met een totaal van f 1126.

De heer Jos. Cuypers, die wegens drukke bezigheden voor de functie van 1en-secretaris had bedankt, liet zich tot aanblijven bewegen. De periodiek aftredende bestuursleden, de heeren J. J. van Nieukerken en C. N. van Goor, werden herkozen.

De heer Jos. Cuypers, die in de zaal eenigen bouwkundigen arbeid had tentoongesteld, gaf hierbij een toelichting.

Na de pauze kwam aan de orde de behandeling der concept-bepalingen ter opneming in een collectief arbeidscontract van bouwkundige opzichters en teekenaars en opzichters-teekenaars, werkzaam bij een der leden van den Bond van Ned. Architecten.

Van den Bond van Technici, van den Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond is een schrijven ingekomen, houdende mededeeling, dat hij de grondslagen van het concept van dien aard acht, dat hij daarop wel een contract wil afsluiten. De voornaamste bepalingen van dit concept omvatten een schriftelijke aanstelling volgens vastgesteld model, inhoudende o. m. een omschrijving der werkzaamheden, het loon, dat zal worden toegekend en den duur der aanstelling. Ten aanzien van de werktijden wordt het volgende bepaald: opzichters 10 uur daags, teekenaars van 's morgens 8½ tot 12 en van 1½ tot 5 uur, in ieder geval niet meer dan 7 uren daags. De werktijden van een opzichter-teekenaar regelen zich naar den aard van zijn werk als hiervoren voor een opzichter of teekenaar omschreven is.

Voorts komen in het concept voor regelingen omtrent vacantie, ziekteuitkeeringen, ongevallenverzekering, opzeggingstermijn, overwerk, nacht- en Zondagsarbeid en arbitrage bij geschillen. De bedoeling is de overeenkomst aan te gaan voor den tijd van een jaar en 6 maanden.

Aan het concept is toegevoegd een algemeene instructie voor den opzichter, waarin o. a. staat, dat deze met machtiging van den architect in het algemeen en in het bijzonder hem vervangt, met dien verstande, dat de opzichter ten opzichte van den bouw dezelfde beginselen heeft als de architect.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR DE COöPERATIEVE BOUWVEREENIGING „ROCHDALE" TE AMSTERDAM.

April 1910.

Ontwerp voor de verkaveling en de bebouwing met Arbeiderswoningen van een Bouwterrein, gelegen aan de Kostverlorenvaart, Borgerstraat en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam.

Prijzen: f 500.—, f 300.— en f 200.—.

Programma.

Doel.

De Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale" stelt zich voor, arbeiderswoningen te laten bouwen, nadat haar van Gemeentewege, krachtens de Woningwet, de gelden voor den bouw zullen zijn toegestaan.

Voor bouwgrond is aangewezen een terrein, gelegen aan de Kostverlorenvaart, Borgerstraat en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam, over welk terrein de Vereeniging, wanneer definitief tot bouwen besloten wordt, kan beschikken.

Het doel der prijsvraag is een indeeling en bebouwing te verkrijgen, die voldoen aan de hierna volgende gegevens en bepalingen (waarbij de jaarlijksche onkosten de uitgaven moeten dekken) en die in praktischen, hygiënischen en aesthetischen zin waardevol zijn.

Gegeven is:

1°. het plan van het bouwterrein (op de bijgaande schets aangeduid met C. D. E. F.);

2°. dat de prijs per M². bouwterrein f 21.50 (rente en overdrachtskosten inbegrepen) bedraagt;

3°. dat de voorschriften der Amsterdamsche Bouwverordening voor de nieuwe stad bij den bouw van dit woonhuizencomplex geldend zijn;

4°. dat het maken van dwarsstraten of van een gemeenschappelijken tuin geoorloofd is. De kosten zijn ten laste van den bouw;

5°. dat de bovenkanten van straat en tuin beide zijn gelegen op 0,70 M. boven A. P. en de bovenkant van de fundeeringsplaten op 0,80 M. onder A. P.;

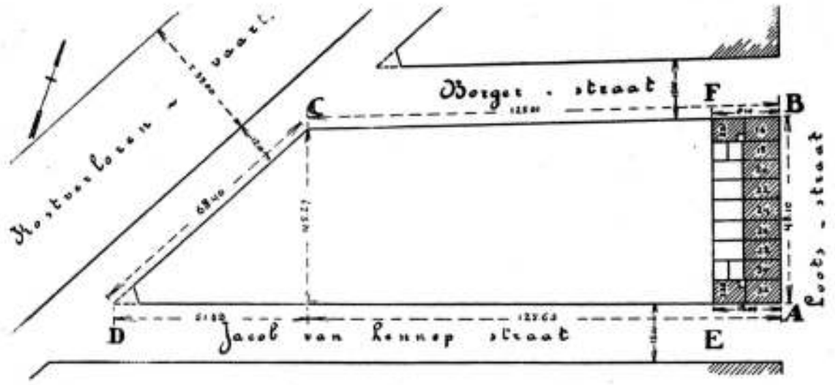

6°. dat de woningen bedoeld zijn voor de arbeidersklasse en de gemiddelde huur van alle woningen f 3.25 per week bedraagt, terwijl de maximum-weekhuur f 4.— niet mag te boven gaan;

7°. dat het aantal verdiepingen (met de benedenverdieping inbegrepen) twee, drie of vier mag bedragen;

8°. dat de woningen moeten bevatten:

a. een woonvertrek groot ten minste 15 M². en waarvan de kleinste lengte-afmeting niet minder dan 3,70 M. mag bedragen;

b. een keuken;

c. I. voor een klein aantal woningen: één slaapvertrek;

II. voor een aantal woningen: twee slaapvertrekken;

III. voor een aanzienlijk aantal woningen: drie slaapvertrekken;

IV. voor een aanzienlijk aantal woningen een tweede woonvertrek en twee slaapvertrekken;

in de gevallen III en IV mag de keuken desnoods minder dan 4 M². zijn, mits ingericht voor koken op gas;

d. een privaat met waterdoorspoeling;

e. eene zolderruimte;

f. kasten e. d.;

en voorts mogen niet meer dan drie woningen toegankelijk zijn door één straatdeur;

9°. dat op zolder slaapvertrekjes mogen ontworpen worden, doch slechts behoorende bij de woning op de hoogste verdieping;

10°. het navolgende voor het opmaken van de exploitatie-rekening:

a. de jaarlijksche onkosten moeten de uitgaven dekken;

b. een hierunder volgend model der exploitatie-rekening;

I. Annuiteit voor rente en aflossing 4,17 % van de totale bouwsom;

II. Grondbelasting en straatgeld, zijnde te zamen 9 % der huuropbrengst per jaar;

III. Waterleiding f 13.50 per woning per jaar;

IV. Brandassurantie 0,6 % te rekenen over 5/6 der bouwkosten;

V. Onderhoud en schoonmaak, zijnde 12 % der huuropbrengst per jaar;

VI. Administratie enz. f 7.50 per woning per jaar;

11°. dat onder de totale bouwsom wordt begrepen:

a. koopprijs grond;

b. bouwkosten;

c. honorarium architect te rekenen volgens de eerste klasse van de honorariumregelen, vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en wel als volgt: volledig honorarium over de bouwkosten van één perceel van elk type, en verder honorarium voor hoofdleiding, toezicht en afrekening te rekenen over de geheele bouwkosten;

d. salaris opzichters;

e. renteverlies tijdens den bouw, te rekenen 2,5 % per jaar gedurende 1½ jaar;

en zoo noodig

f. aanleg gemeenschappelijken tuin;

g. aanleg zijstraten, pleintjes .e. d.

Gevraagd wordt:

1°. eene situatieteekening van het bouwterrein met verkaveling der perceelen en indeeling naar de diverse woningtypen op schaal 1 op 200, met ingeschreven maten;

2°. platte-gronden op schaal 1 op 100;

3°. hoogte-doorsneden op schaal 1 op 100;

4°. hoofdgevels op schaal 1 op 100;

5°. eene perspectivische schets, te nemen uit een punt, waaruit het in werkelijkheid te zien zou zijn, bij voorkeur vanaf een der omgevende straten genomen;

6°. eene begrooting, waaronder bedoeld wordt het kubiek der diverse perceelen, buitenwerks gemeten en genomen den totalen inhoud vanaf bovenkant vloer beganen grond, en de bouwkosten per M³. voor elke type afzonderlijk, daarenboven moet, op verzoek der Jury, de inzender binnen een week zijne uitgewerkte begrooting overleggen;

7°. eene exploitatie-rekening.

Van elk type worden verlangt de plattegronden, de gevels en doosneden in zwarte inktlijnen; in de behandeling der overige teekeningen, is de ontwerper geheel vrij.

Bepalingen.

Art. 1. De mededinging staat aan een ieder open.

Art. 2. Vanaf den dag van ontvangst tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen voor f 200 door de Vereeniging „Rochdale" tegen alle risico worden verzekerd.

Art. 3. De jury bestaat uit: H. P. Berlage Nzn., Voorzitter, J. Gratama, B. I. Rapporteur, J. E. van der Pek, Architecten; J. M. A. Zoetmulder, C. I., Inspecteur v. d. Volksgezondheid; Ch. Koster, P. Roeland, A. Keppler, C. I., Bestuursleden „Rochdale".

Art. 4. Daar de Jury-leden de benoeming aanvaard hebben, verklaren zij, dat zij noch middellijk noch onmiddellijk materieel belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben,

en dat zij zich ten volle vereenigen met de bepalingen van dit program.

Art. 5. Uitgeloofd worden: een eerste prijs van f 500.—, een tweede van f 300.— en een derde van f 200.—.

Als de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij de voor prijzen beschikbaar gestelde som geheel of ten deele onder de beste ontwerpen verdeelen tot een minimum van f 200.— of bij gering gehalte geheel inhouden. In het eerste geval is voor het openen van den naambrief de schriftelijke toestemming vah den inzender noodig. Deze geeft door het verleenen van die toestemming tevens te kennen, dat hij de toegekende premie aanvaardt.

Ontwerpen, welke niet aan alle eischen van het programma voldoen, worden ter zijde gelegd en komen niet voor verdere beoordeeling in aanmerking.

De bekroonde ontwerpen, evenals de ontwerpen waaraan een premie is toegekend, blijven het eigendom van de Vereeniging „Rochdale," die daardoor het recht heeft de daarin vervatte oplossingen te verwerken en te gebruiken op de wijze, die haar dienstig voorkomt. Ditzelfde recht verkrijgt de Vereeniging over die ontwerpen, welke zij tot een minimum bedrag van f 200.— wil aankoopen. In beginsel wordt aangenomen, dat het eerstbekroonde ontwerp wordt uitgevoerd en de uitvoering wordt opgedragen aan den ontwerper, onder de bepalingen van de Honorarium-Regelen, vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en zooals die hiervoor onder 11 c nader omschreven zijn.

Het bedrag van den prijs zal niet in aanmerking komen voor het verschuldigde honorarium, wanneer tot de uitvoering van het ontwerp wordt besloten.

Indien op goede gronden aan de ervarenheid van den ontwerper mag worden getwijfeld, moet deze zich in de uitvoering van zijn ontwerp door een door hem, onder goedkeuring van de Vereeniging „Rochdale," gekozen medewerker op nader te stellen voorwaarden doen bijstaan.

De Vereeniging heeft het recht de in eigendom verkregen ontwerpen te reproduceeren (met vermelding van den naam van den ontwerper) op de wijze die haar goeddunkt.

Art. 6. De jury zal over zooveel mogelijk alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedétailleerde beschouwingen leveren. Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltalling aanwezig zijn. Bij ontstentenis van langen duur van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door de Vereeniging „Rochdale" worden benoemd in overleg met de jury. Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen als voor de gewone juryleden.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de verzegelde naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp, door de prijsvraaguitschrijfster in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Art. 7. De inzendingen worden ingewacht tot en met 30 Juli 1910 aan het adres van den heer J. Gratama, bureau Mij. t. bev. d. Bouwk., Marnixtraat 402, Amsterdam.

Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Elke inzending, die niet op den dag voor de sluiting der prijsvraag, in het programma vastgesteld, is verzonden, zal buiten beschouwing blijven, en vóór de uitspraak der jury aan het correspondentie-adres teruggezonden worden.

Teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma zijn voorgeschreven, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld.

Art. 8. De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto. Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in afzonderlijke verzegelde couverts moeten worden gevoegd:

a. een naambrief van den ontwerper, bevattende een verklaring, luidende:

„Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto . . . ., verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is.";

b. een correspondentie-adres.

Beide brieven te voorzien van het motto, welk motto tevens moet vermeld staan op de teekeningen, de memorie en de verpakking.

Het onder b genoemde couvert zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, wanneer het noodig is door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen en bijbehoorende stukken mag niet zijn het handschrift van den inzender.

Art. 9. Uitreiking der prijzen of premies en aankoopsommen zal geschieden binnen een maand na de uitspraak der jury.

Art. 10. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen binnen ééne maand na de uitspraak der jury in eene daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld worden, dat alle belangstellenden geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig zal worden aangekondigd, te bezoeken. Het volledige jury-rapport zal vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen. Na afloop van die tentoonstelling zullen de ontwerpen, welke niet 't eigendom van de Vereeniging zijn geworden, vrachtvrij terug gezonden worden aan de opgegeven correspondentieadressen.

Elk prijsvraag-ontwerp, voor zoover niet door de Vereeniging „Rochdale" in eigendom verkregen, blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, zonder wiens toestemming „Rochdale" verder van het ontwerp geen gebruik zal maken.

Art. 11. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury; alle correspondentie te richten tot den heer J. Gratama, adres bureau Mij. t. bev. d. Bouwk., Marnixstraat 402, Amsterdam. Alleen de schriftelijk gevraagde inlichtingen worden door haar gepubliceerd in „Architectura", orgaan „Ach. et Amic. en het „Bouwkundig Weekblad", orgaan van de Mij. t. bev. d. Bouwk., waardoor zij kunnen geacht worden ter kennis te komen van alle belanghebbenden; uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma. Na 1 Juli 1910 zullen geen inlichtingen meer verstrekt worden.

Programma's zijn kosteloos verkrijgbaar bij het bureau van inlichtingen.

De Jury,

H. P. BERLAGE Nz., Voorzitter.

J. GRATAMA, Rapporteur.

Het Bestuur van de Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale",

CH. KOSTER, Voorzitter.

P. ROELAND, Secretaris.

WEDSTRIJD VOOR HET BENUTTIGEN DER BESCHIKBARE GRONDEN TEN GEVOLGE DE SLECHTING DER VERSTERKTE OMHEINING VAN ANTWERPEN.

Programma.

I. — Voorwerp van den wedstrijd.

Artikel 1. — De studiecommissie tot inrichting der Antwerpsche agglomeratie schrijft een wederlandschen openbaren wedstrijd uit ten einde de beste ontwerpen te bekomen voor het benuttigen der gronden de huidige versterkte omheining van Antwerpen omvattende alsook die der oefeningsplein en van den polygoon der genie te Berchem.

Art. 2. — De ontwerpen zullen zich uitstrekken op al de gronden aangeduid onder art. 1, van aan de Schelde, ten Zuiden der stad, tot aan de Schijnpoort.

II. — Stukken welke den mededingers zullen ter hand gesteld worden.

Art. 3. — De studiecommissie tot inrichting der Antwerpsche agglomeratie zal, te beginnen van den 2den Mei 1910, aan de mededingers, op hunne aanvraag, en tegen betaling der som van honderd frank (frs 100), verschaffen:

1° een uitvoerig plan der stad Antwerpen, op de schaal van 1/5000, waarop de juiste grenzen der oefeningsplein aangeteekend zijn, alsook de veranderingen aan de instellingen van den ijzeren weg, zooals de studiecommissie deze verlangt te zien verwezenlijken:

a) voor het herinrichten der Zuidstatie;

b) voor het herinrichten der lijnen van Antwerpen-Centrum naar Brussel en Gladbach;

c) voor het herinrichten der statie van Borgerhout en van de statie der 1000 wagens,

het alles met aanduiding der peilhoogten;

2° drie lokalen bevattende de nauwkeurige topographische ligging, op de schaal van 1/2000, der gronden der omheining van af de Schelde stroomopwaarts der stad tot aan de Kempische vaart; die gronden zijn ter plaatse afgebakend door palen die op de plans aangeduid zijn;

3° een plan op de schaal van 1/5000, der gemeente Berchem waarop de grenzen van den polygoon der genie aangeteekend zijn en van de gemeente Deurne, den nabijkomenden toestand dezer gemeente weergevende;

4° plans of beknopte beschrijvingen van al de ontwerpen door de bevoegde overheden aangenomen.

Art. 4. — Er wordt aan de mededingers alle vrijheid gelaten voor het verdwijnen of het behoud der krijgsgebouwen, derzelver aanwending tot burgerlijke diensten, zooals: policiebureelen, brand- of onderstandsposten, enz., of nog tot derzelver benuttiging in monumentaal en esthetisch opzicht.

De mededingers die zouden denken dat het behoud der gebouwen in rood getint op het plan der stad Antwerpen, gansch of ten deele kan gepaard gaan met hunne opvatting nopens het benuttigen der gronden, zullen hunne ontwerpen ingevolge opmaken.

Deze, die zouden oordeelen dat hun gansch of gedeeltelijk behoud niet met eene redelijke benuttiging kan gepaard gaan, zullen van derzelver bestaan geene rekening houden.

Het staat den mededingers insgelijks vrij twee ontwerpen in te leveren tot verwezenlijking der beide boven aangehaalde veronderstellingen.

III. — Grondslagen van het ontwerp.

Art. 5. — De bijzonderste voorwaarden van elk ontwerp vereischt zijn:

a) Eene ringvormige lei, derwijze opgevat dat het verkeer van rijtuigen, motorwagens, voetgangers, ruiters, wielrijders en tramwegen met volle ruimte kan geschieden.

b) Een stadsspoorweg.

c) Het verband met de lei van al de voornaamste straten van het midden der stad komende; de verlenging der groote straten over de lei in den uitbreidingsgordel en het doortrekken van nieuwe straten gaande naar het midden der stad, dàar waar de bestaande en verbreede straten niet zouden voldoende zijn voor het verkeer der vergroote stad, het alles tot op de uiterste grenzen der vier voorschreven bladen.

d) Plaatsen geschikt tot het oprichten van openbare gebouwen met monumentaal karakter, en namelijk:

Op het grondgebied van Antwerpen:

Twee kerken, de eene in de omgeving der St.-Michielspoort, de andere nabij de Yzerenhoekstraat. Onderwijsgestichten, zooals een Muziekconservatorium en eene Academie van schoone kunsten. Een Nijverheids-, Handels- en Zeevaartpaleis.

Op het grondgebied van Borgerhout:

Eene kerk buiten de Leopoldspoort. Een Feestpaleis.

Op het grondgebied van Berchem:

Twee kerken, de eene in de omstreken der „Dikke Mee", de andere nabij den uitsprong der Borsbeeckschе poort. Een Gemeentehuis. Eene Muziekhalle;

e) Openbare parken voorzien van vijvers, bloemtuinen, en speelplaatsen;

f) Plaatsen voor twee gasthuizen, het eene op het grondgebied van Antwerpen, het andere op Borgerhout; voor een nieuw gevang van 6 tot 8 hectaren oppervlakte, nabij eene spoorwegstatie; voor een zwemdok te Borgerhout en te Berchem, voor hofjes-kwartieren, werkmanswoningen en bouwgronden;

g) Het daarstellen in ophooging op het uiteinde der lei, ten zuiden der stad, van eene wandeling-terrasse met belvedeer gevende een algemeen zicht op de Schelde, en genaakbaar met rijtuigen en motorwagens;

h) De aanduiding van plaatsen voor gedenkteekens, fonteinen, enz.

N.-B. — Deze hoofdvereischten moeten niet noodzakelijk allen op de gronden, waarvan spraak in art. 1, voorzien worden; het staat den mededingers vrij een zeker gedeelte ervan op de naburige gronden over te brengen.

Art. 6. — De zuivere oppervlakte der bouwgronden, der voorbehoudene gordels voor hofjes-kwartieren, werkmanswoningen, krijgsgebouwen, burgerlijke en godsdienstige gebouwen, en der gronden den ijzeren weg voorbehouden, zal hoogstens 40 % bedragen der totale oppervlakte van de te benuttigen gronden.

Art. 7. — Geen enkele overweg op de ijzerenwegen wordt toegelaten.

IV. — Vereischte teekeningen en stukken.

Art. 8. — De mededingers moeten aan den Jury de volgende teekeningen en stukken overhandigen:

a) Het gezamentlijke ontwerp in vier bladen, op de schaal van 1/2000, overeenstemmende met de grenzen in blauw getint op het plan der stad Antwerpen, en rekening gehouden van de herinrichtingen der ijzeren wegen en der wegenis, in 't algemeen, zooals dezelve op de medegedeelde plans en beschrijvingen zullen aangeduid zijn;

b) Dwarsche doorsneden der lei en der bijzonderste straten, op de schaal van 1/250;

c) Een nauwkeurig plan van twee voorname kruispunten der lei met de bijzonderste straten, op de schaal van 1/500;

d) Doorsneden in de breedte en in de hoogte, van het belvedeer en de erheen leidende wegen, op de schaal van 1/250, evenals de grondverhoogingen van eenig belang;

e) Een verslag tot opheldering.

Art. 9. — De stoepen, de rijbanen, de paden voor ruiters, wielers en motorwagens, de wandelwegen, de tramlijnen, de rijen boomen, moeten op al de plans aangeduid zijn. De stadsspoorweg hoeft enkel in de doorsneden der lei aangeteekend te worden.

Art. 10. — De mededingers mogen het getal teekeningen en stukken waarvan sprake in art. 8, vermeerderen.

Ten einde zich beter te doen begrijpen, mogen zij insgelijks teekeningen in doorzicht bij het geheel of een gedeelte hunner werken voegen.

V. — Bijzondere onderrichtingen.

Art. 11. — De mededingers mogen zich niet kenbaar maken. In plaats van hun handteeken, zullen zij op hunne ontwerpen en verslagen, een merk of kenspreuk zetten, te herhalen op de buitenzijde van eenen gezegelden omslag bij hunne stukken te voegen en waarin naam en adres van den inzender of in geval van samenwerking, der inzenders zal opgegeven zijn.

Art. 12. — De teekeningen moeten op karton geplakt of op raam gevestigd zijn.

Art. 13. — De commissie zal de grootste zorg dragen voor de ontwerpen, maar zij verwerpt alle welkdanige verantwoordelijkheid aangaande de verzending der ontwerpen, hunne openbare tentoonstelling en herverzending.

VI. — Opening en sluiting van den wedstrijd.

Art. 14. — De wedstrijd wordt geopend den Maandag 2 Mei 1910 en zal gesloten worden den Zaterdag 1 October 1910.

Art. 15. — De plans met de verslagen mogen afgegeven worden ten lokale van de studiecommissie tot inrichting der Antwerpsche agglomeratie, Schuttershofstraat, 57, tot Zaterdag 1 October 1910 ten 5 ure namiddag. Bij verzending per ijzeren weg, moeten de kartons vóór hetzelfde uur, vrachtvrij verzonden worden aan het adres van: Den heer Voorzitter van de Studiecommissie tot inrichting der Antwerpsche agglomeratie, Schuttershofstraat, 57, te Antwerpen.

VII. — Premiën.

Art. 16. — De volgende premiën kunnen toegekend worden:

Een eerste prijs van	25.000 fr.
Een tweede prijs van	10.000 fr.
Een derde prijs van	5.000 fr.
't zij	40.000 fr.

Art. 17. — De premiën zullen slechts toegekend worden ingeval er ontwerpen van voldoende waarde ingezonden zijn. De Jury behoudt te dien opzichte alle vrijheid, evenals hij ook het gezamentlijke der prijzen zal mogen verdeelen op de wijze die meest overeenstemt met de waarde der ingeleverde plans.

Art. 18. — Na de uitspraak van den Jury, zullen de omslagen der ontwerpen geopend, en de namen der bekroonde mededingers afgekondigd worden.

VIII. — Jury.

Art. 19. — De Jury is samengesteld uit zeven leden:

1. M. Bouvard, Directeur van den dienst der gebouwen, wandelingen en plantingen van Parijs;
2. M. Buls, oud-burgemeester der stad Brussel;
3. M. Hénard, bouwmeester van de stad Parijs;
4. M. Lagasse de Locht, algemeene bestuurder bij het beheer van „Bruggen en Wegen", Voorzitter van de Koninklijke commisssie van monumenten;
5. M. Mayreder, bouwmeester, leeraar aan de polytechnische school van Weenen;
6. M. Stordiau, voorzitter der belgische Federatie van de Maatschappijen van bouwkundigen;
7. M. Stübben, ober- und geheimer Bourat, te Berlijn;
8. Een lid aan te duiden door de „Société centrale des architectes" van Brussel.

M. Oscar Simon, Voorzitter der „Sciété centrale des architectes" werd daartoe benoemd.

M. Schobbens, algemeen secretaris en M. De Heem, secretaris, zullen de juryleden bijstaan, maar zonder beraadslagende stem.

Art. 20. — Ingeval een jurylid belet is, zal de heer Minister van Openbare Werken een plaatsvervanger aanduiden.

IX. — Eigendom.

Art. 21. — De bekroonde ontwerpen bijven het eigendom van den Belgischen Staat die er naar believen zal mogen gebruik van maken.

De ontwerper zullen geheel of gedeeltelijk kunnen uitgevoerd worden, zonder medewerking van den inzender en zonder dat deze eenig eereloon of vergoeding zal kunnen eischen ten welken titel het ook zij.

Art. 22. — De niet bekroonde ontwerpen zullen met het oog op eene gedeeltelijke uitvoering, kunnen aangeschaft worden tegen eene vaste som van duizend frank.

X. — Tentoonstelling en terugzending der ontwerpen.

Art. 23. — Na uitspraak van den Jury, zullen al de ontwerpen openbaar tentoongesteld worden te Antwerpen gedurende minstens 15 dagen.

Plaats en dagen der tentoonstelling zullen door de dagbladen aangekondigd worden.

Art. 24. — Onder voorbehoud gemaakt bij art. 22 zullen, bij het sluiten der tentoonstelling, de niet bekroonde ontwerpen aan derzelver inzenders teruggegeven worden, indien deze hun adres opgeven.

Art. 25. — De ontwerpen die binnen de drie maanden na het sluiten der tentoonstelling niet zullen teruggeëischt zijn, zullen van rechtswege het eigendom van den Belgischen Staat blijven.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 16. Officieel Gedeelte. Verslag betreffende de Examens in 1910 voor de diploma's voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar. — Afdeeling 's-Gravenhage, Vergadering van 8 April 1910. — Afdeeling Amsterdam, 624ste Algemeene Vergadering van 31 Maart 1910.

De Coöperatieve Bouwvereeniging »De Goede Woninge te Delft, door Schaad, met afbeeldingen.

Wettelijke Monumenten-Bescherming.

Ingezonden stukken. Het ontwerp-Frowein voor Aan- en Verbouw van het Haagsche Raadhuis, door J. F. L. Frowein, met een naschrift van J. Gratama B. L. — Waarom niet het Vredespaleis?

ARCHITECTURA No. 15. Verslag der 1277ste Gewone Ledenvergadering van 13 April 1910.

Populaire Voordrachten (2de serie 1910). De woning, Textiele versieringen, door J. H. Kremer.

Prijsvraag Rochdale.

Het stadhuis van Amsterdam (Vervolg).

Tentoonstelling Brussel. Afdeeling Architectuur.

Town Planning-Conference, door Jos. Cuypers B. N. A.

DE BOUWWERELD No. 16. Het architecten-honorarium bij woningbouw in het groot en de prijsvraag van »Rochdale« door J. H. W. Leliman.

De Nederlandsche Architektuurschilders, Boekbeschouwing met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 16. De gemeentelijke Electrische Centrale aan de Schiehaven, te Rotterdam. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw te Rotterdam op 12 Januari 1910, door H. C. J. Gritters.

Watertoren te Vianen, door C. M. Lugten c. i. en M. J. Muller c. i., met afbeeldingen.

Internationaal Congres voor Technisch Hooger Onderwijs te Brussel 1910.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw v. h. K. I. v. I. van 9 April 1910.

Ingezonden stukken. Het rapport betreffende de mogelijkheid eener rendeerende electrische Centrale op te richten in het Oldambt, door R. W. H. Hofstede Crull.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 15. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Iets over het uitslaan van tapsche cylindrische Ketelrompen.

DE AANNEMER No. 16. Nederl. Aannemersbond. Jaarvergadering 1910.

Technische Bijdragen. De gevolgen van het gebruik van verkeerd samengestelde mortels.

Nog eens: willekeur.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam XI.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 12 April 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 42. Beknopt Verslag der Jaarlijksche Algemeene Vergadering, gehouden 8 April 1910 in restaurant »Noble« te Arnhem.

Varia.

DE CULTUUR- EN NATUURHISTORISCHE BETEEKENIS DER TERPEN.

Slot. (Zie bladz. 128).

Sedert de 2e en vooral de 3e eeuw ging de handel noordelijker. Wisby was toen een handelscentrum en van de 5500 na-Neroniaansche denariën, die in Denemarken, Zweden en Noorwegen zijn gevonden, kwamen er 4200 uit den bodem van het eiland Gothland. En uit de vindplaatsen bleek verder, dat er een directe handel met het Romeinsche rijk aan de kust bestond en dat er een tusschenhandel naar het binnenland was.

De invoerartikelen bestonden uit serviezen van terra sigillata, verder gouden of bronzen ringen, bronzen emmers van het zoogenaamde Hemmoortype, vervaardigd aan den Rijn. Men heeft er o. a. een in de terp te Makkum gevonden.

Spreker ging in verband met de handelsbeweging na, hoe de positie van Friesland was. Het lag niet zoo afgelegen als wordt aangenomen. De groote handelsweg naar het Noorden ging er langs, misschien zelfs er door heen. Van den Rijn ging de handelsweg langs den krommen Rijn naar Vechten bij Utrecht, en van daar langs de Vecht of Drususgracht naar het meer Flevo en naar de Wadden en verderop naar de monden van Weser en Eems. In de legerplaats van Vechten zijn veel Romeinsche oudheden gevonden, o. a. geloftesteenen, waaruit blijkt, dat Vechten een havenplaats moet zijn geweest.

Liep nu de handelsweg langs dan wel door Friesland? Er zijn aanwijzingen, dat het meer Flevo niet onwaarschijnlijk met de Middelzee in verbinding stond en dus de Romeinen door Friesland gingen. Daarvoor pleiten de vondst van de groote Egyptische kraal te Stavoren en de berichten over Karel Martels tocht. In 734 drong deze met een vloot tot de Burdo of Middelzee, die Oostergo en Westergo scheidde, door en versloeg daar het hoofd der Friezen Popo. Ook doet de eigenaardige vorm van de Friesche meren in het Zuidwesten denken aan voortzettingen van de Middelzee.

Ten slotte werd de ouderdom der terpen besproken. Spreker is de meening toegedaan, dat de terpen zijn ontstaan na het einde van het bronzen tijdperk (400 j. v. Chr.) en de komst der Romeinen. Het ontstaan der terpen valt dus op ongeveer 200 j. v. Chr.

Aan het slot van zijn voordracht liet spreker een aantal lichtbeelden op het doek brengen. Bij de vertooning er van vond hij gelegenheid nog menige belangrijke mededeeling in verband met zijn onderwerp te doen.

Vervolgens sprak de heer Van Giffen over „den bodem en natuurhistorische beteekenis der terpen", die daarmee voor het eerst de uitkomsten van zijn onderzoek mededeelde. Hij is zijn onderzoek begonnen in het najaar van 1908. Allereerst gaf hij een definitie van terpen. Terpen — zoo zeide hij — zijn door menschenhanden opgebouwde heuvels in de kleilanden, welke bewoond zijn en opgericht tegen hoog water. Ook vluchtheuvels behooren tot de terpen.

Spreker besprak dan de algemeene verbreiding, de verschillende soorten en haar ontstaan, benevens het dalingsvraagstuk. Hij deed dit met behulp van fraaie lichtbeelden, waardoor hij het gesprokene kon verduidelijken en, de plaatjes verklarende, zijn denkbeelden geleidelijk kon ontwikkelen. Uit den aard der zaak is daarom van het gesprokene slechts een zeer samengevat verslag te geven.

Terpen worden gevonden in de geheele marsch — de kleistreken — van België tot Denemarken toe, uitgezonderd in Holland. Zij worden ingedeeld in vluchtheuvels en groote terpen en deze weer in oudere en recente. Ook nu nog worden er terpen gebouwd, n.l. op de Halligen, de kleine eilanden op de westkust van Sleeswijk-Holstein. Die Halligen zijn onbedijkte eilanden, en onbeschut voor den vloed. In die eilanden zijn vele grachten of prielen, waarin het zeewater met den vloed kan stroomen. Ook de oudere terpen liggen nog aan tochten of hebben daaraan gelegen.

Spreker heeft den vorigen zomer een tijdlang op de Hallig Langenesz-Nordmarsch doorgebracht en vertelt een en ander daarvan. Het eilandje steekt slechts weinig uit zee op. Overal zijn groote zoetwaterkuilen aangebracht, voor de bewoners en voor het vee, want veeteelt is het voornaamste middel van bestaan. Het vee wordt dan ook driemaal daags naar die kuilen gedreven om het te drenken. In 't kort vertelde spreker, hoe een terp werd gemaakt en hoe daarmee drie jaar gemoeid zijn eer zij klaar is. Wanneer de terpen ouder geworden zijn, gaat de vorm veranderen. Aan den zeekant krijgt zij dat steile, afgesneden karakter, landinwaarts krijgt zij een langzaam glooienden vorm.

Bij zwaar weer hebben die eilandjes het kwaad te verantwoorden. De bewoners zijn geheel van de buitenwereld afgesneden en zijn vaak, in geval van ziekte, niet in staat een dokter te raadplegen. Spreker vertelde van een vrouw, die drie weken met een gebroken been had gelegen, alvorens er een dokter bij haar kon komen. De plaatjes, waarop wij de Halligen bij zwaar weer te zien kregen, waren angstwekkend van indruk. Dan schijnt de ondergang van zoo'n klein stukje land nabij. Wanneer de stormvloed komt opzetten is het eerste werk van den bewoner om de waterputten, die fleschvormig zijn gebouwd, dicht te stoppen en zich zoodoende het bezit van zoetwater te verzekeren.

Spreker ging nu na den bouw der verschillende terpen en de beteekenis der verschillende lagen. Zijn onderzoekingen hebben hem tot de overtuiging gebracht, dat de oorspronkelijke vorm der terpen is geweest de ringdijk. De ringwal vindt men ook op de Halligen nog. De terpen zelf hebben ook door den storm geleden, gelijk o. a. blijkt uit het vinden van een laag schelpen in de terp te Ferwerd en wel aan den Noordwesten kant, de zeezijde. In de terp te Schettens is zoo'n laag aan den N. en N.O. kant gevonden; het water kwam hier van die zijde, omdat de terp was blootgesteld aan het water van de Middelzee.

De vluchtheuvels zijn typisch voor Zeeland. Ook in Friesland (o. a. bij Beetgum), in Groningen en Noord-Duitschland worden zij gevonden.

Ten slotte behandelde spreker uitvoerig het dalingsvraagstuk van den bodem. Hij herinnerde er aan hoe de meeningen der geleerden op dit punt zeer sterk uiteen loopen. Uitvoerig ging spreker de verschijnselen voor de verschillende streken na, waarbij hij tot de conclusie kwam, dat de seculaire daling voor Zeeland bedraagt 10 cM., Groningen en Friesland 5 cM., voor het Noorden van Duitschland is dit cijfer nog kleiner en voor Sleeswijk-Holstein beslist nul.

Na beide redevoeringen werden enkele vragen gesteld en door de sprekers beantwoord.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. Alhier, in het museum van Kunstnijverheid, zijn in daartoe vervaardigde ijzeren standaards, een aantal »Amphora's« geplaatst, welke het museum in bruikleen heeft ontvangen. In den Aziatischen Archipel, nabij het eiland Kos, zijn al deze vazen opgevischt door sponzenvisschers. De scherpe peervorm van deze voor wijn of water bestemde vazen, doet den vakkundige, den pottenbakker verbaasd staan. Als verschijnsel in de pottenbakkerskunst is deze vorm zeer merkwaardig om de begrijpelijke moeilijkheid die deze vorm bij de vervaardiging op de draaischijf moet hebben veroorzaakt.

Vakkundig en belangrijk — meer dan bijzonder fraai — zijn ze als zoodanig voor leerstof van nut

KAMPEN. De Gemeenteraad heeft een legaat van wijlen den heer C. H. A. A. Engelenberg, groot f 200,000, aanvaard en besloten daarvoor een ziekenhuis te stichten.

Een voorstel van B. en W. om dit ziekenhuis te bouwen op een op te spuiten gedeelte van het plantsoen en de stadsgracht nabij de H. B. School, dat gezamendeerd werd door den heer Meijer, in dezen zin, dat het overschietende terrein zal worden bestemd voor parkaanleg met uitsparing van eenige terreinen voor villabouw, is aangehouden tot een volgende vergadering, ten einde de plannen om aan het Singel het ziekenhuis te stichten, nog eens nader onder de oogen te kunnen zien.

De Raad heeft besloten een prijsvraag uit te schrijven waarvoor een bedrag van f 2000 is uitgetrokken. De bepaling is gemaakt, dat het bureau van Gemeentewerken het ziekenhuis zal bouwen.

TIEL. Het kasteel te Zoelen, een der oudste en best bewaarde sloten in de Betuwe, ondergaat een belangrijke restauratie, waardoor het zijn oorspronkelijk aanzien eenigermate zal terugkrijgen. De moderne bijbouwsels, als veranda's en balkons, zijn afgebroken; de ramen vervangen door andere met kleine ruitjes, de cementlaag is afgehakt.

Hoewel het kasteel dikwijls van de lasten van den oorlog had te lijden, in het bijzonder in 1578 of 1579, toen de Spanjaarden onder Francisco de Valdez het verbrandden, de stevige muren zijn tot heden in stand gebleven en daardoor bleef op het geheel de stempel der oudheid gedrukt. De slotpoort met gekanteelden muur en uitgehouwen wapen vertoont den ouden vorm nog ongeschonden. De bijgebouwen op het vroegere slotplein zijn blijkbaar van betrekkelijk jongen datum. Aan den vroegeren bouw herinnert een soortgelijke toren als het kasteel siert.

VLAARDINGEN. B. en W. hebben voorgesteld, tot directeur der waterleiding te benoemen den heer W. J. Kalis, directeur van de gasfabriek, en de wedde van den directeur der gasfabriek en waterleiding te bepalen op f 2700, waarvan f 500 wordt gebracht ten laste van de waterleiding.

Tevens stellen zij voor een adj.-directeur te benoemen op f 1000.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig teekenaar, practisch ervaren en aesthetisch ontwikkeld. Salaris naar bekwaamheid. Br. lett. P. G. 1608 Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn. Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Ingenieur of Architect (koopman), in staat de geheele leiding van een Bouwkundig Bureau op zich te nemen, gelegenheid tot associatie, desgewenscht zonder kapitaal. Brieven onder No. 13752 bureau der »Nieuwe Rott. Courant.« (1)

— Opzichter en Uitvoerder, voor den aanleg eener aardenbaan voor een Spoorweg in Zuid-Amerika, bekend met Engelsch, Spaansch of Portugeesch. Aanbiedingen onder No. 13890, bureau der »Nieuwe Rott. Courant.« (1)

— Teekenaars bekend met IJzerconstructie. Brieven onder No. 1586, aan het Adv.-Kant van J. H. de Bussy, Rokin 60—62, Amsterdam. (1)

— Teekenaar voor brugwerk en andere ijzerconstructies. Aanbiedingen onder letters D. A. K., Nijgh & Van Ditmar's Algemeen Advertentie-Bureau, Rotterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar, op een Installatie-Bureau te Amsterdam, bij het maken van Plan- en Constructie-teekeningen. Br. onder lett. E 97, a/h Alg. Adv.-Bur. Roumas & Co., Heerengracht 226. (1)

— Tweeden Ambtenaar Opzichter-Teekenaar op het bureau van den Provincialen Waterstaat van Friesland, jaarwedde van f 1000, die zesmaal met f 100 kan worden verhoogd, leeftijd niet boven 30 jaar. Degenen, reeds op een waterstaatsbureau werkzaam geweest, in het bezit van diploma Rijkswaterstaat en administratieve kennis bezitten, genieten de voorkeur. Verzoekschriften op zegel, met stukken, vóór 25 April e.k. aan den Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat, Gouvernementsgebouw te Leeuwarden, bij wien inlichtingen zijn te bekomen. (2)

— Directeur-Leeraar aan de Burgeravondschool met voortgezetten cursus te Dordrecht; salaris, boven hetgeen hem als leeraar toekomt, f 500. Bezoldiging als leeraar f 50.— per wekelijksch lesuur en per cursus, met 3 vierjaarlijksche verhoogingen van f 5.—. Stukken aan den Burgemeester vóór 1 Mei a.s. (2)

— Directeur der Ambachtsschool te Dordrecht. Jaarwedde van f 2000.— tot f 2400.—. Het ligt in de bedoeling, deze betrekking te combineeren met die van Directeur-Leeraar der Burgeravondschool. Stukken voor 1 Mei aan den heer Adr. Schotel, Secretaris van het Bestuur. (2)

— Onder-Bouwopzichter der Gemeente Sloten (N.-H.). Jaarwedde f 650 met gebruik van Rijwiel. De benoeming geschiedt voor één jaar, met kans op herbenoeming. Verzoekschriften op zegel, met stukken, voor 1 Mei aan den Burgemeester van Sloten (N.-H.) te Sloterdijk. (2)

Bouwkundig Teekenaar, volkomen op de hoogte van stat. ber., direct voor eenige md. Br. met opg. verl. sal. ond. lett. H F 957, »N. v. d. D.« (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

29	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 130	p.m.
9	Bouwk. Opz -uitv.	24—30 j.,	f 70—f 110	»
19	Bouwk. Teek.	23—44 j.,	f 65—f 115	»
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 50—f 60	»
7	Aank. Bouwk. Teek.	20—23 j.,	f 40—f 60	»
6	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
5	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
5	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 130	»
4	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 130	»
3	Werkt. Teek.-constr.	24—36 j.,	f 80—f 120	»
4	Machine-teek.	23—27 j.,	f 70—f 80	»
3	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60	»
5	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
4	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
3	Electrotechn. Teek.	21—25 j.,	f 35—f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
1	Teek.-instrumentmaker	20 j.,	f 55	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parketvloeren

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,

worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 13 Mei 1910,** des namiddags te **2 uur,** zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

het bouwen van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te MEDEMBLIK.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, I.a. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 27 April 1910 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Medemblik en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.35,** benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui n°. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Vrijdag 6 Mei 1910, des middags te 12 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 15 April 1910.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 25 APRIL.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het weder op hoogte brengen van drie gedeelten van de dijken van het Merwede-kanaal in de provincie Zuid-Holland, raming f 6000; het bestek no. 77 ligt na 11 April ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is voorts te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofding.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, bij den ingen. König te Gorinchem en bij den opz. Metz te Vianen; de nota van inl. ligt op 18 April ter inzage bij den ingen. König voorn. van 9—4 ure.

DINSDAG 26 APRIL.

AMERSFOORT 10 ure. — De genie in het hotel De Zwaan: bestek no. 119: het doen van voorzieningen aan gas- en waterleiding, zink- en loodwerk, enz. van mill. gebouwen en werken te Amersfoort, raming f 2630; bestek no. 120: het doen van voorzieningen aan militaire gebouwen en werken te Amersfoort, raming f 10.175; bestek no. 123: het inrichten v. lokalen tot onderofficierskamers in de infanteriekazerne te Amersfoort, raming f 3870: de bestekken liggen vanaf 18 April en de processenverbaal vanaf 23 April ter lezing in voorn. hotel en zijn vanaf diezelfde tijdstippen te bekomen ad f 0.40, f 0.80, f 0.40, f 0.15 en f 0.02 per stuk op het bureel der genie te Amersfoort; inl. worden gegeven door den besteder op het bureel der genie op 22 April van 11—12 uur vm.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . . **f 4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » **1.429.576.02.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318.33.**

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

MAANDAG 2 MEI.

CADZAND 2 ure. — Het bestuur der waterkeering van het calamiteuze waterschap Tienhonderd en Zwarte: het bouwen eener woning voor den waterbouwkundigen ambtenaar met directielokaal, alsmede een bijgebouw dienende tot was- en bergplaats en paardenstal. Raming f 7963.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het provinciaal bestuur: het uitvoeren van baggerwerk in het Merwedekanaal tusschen Vianen en Gorinchem in de prov. Zuid-Holland, raming 83300 M³.; het bestek no 80 ligt na 18 April ter lezing aan het dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen-directeur Van den Thoorn te Den Haag, bij den ingenieur König en bij den opzichter De Jongh, beide te Gorinchem, alsmede bij den opzichter Metz te Vianen; de nota van inl. ligt op 25 April ter inzage bij den ingen. König voorn., van 9—4 ure.

RILLAND 12.30 ure. — Het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen Zimmermanpolder: het verzwaren van den zeedijk over eene lengte van 748 M. en het onder profiel brengen van den buitenbrem en het buitenwaterbeloop. Raming f 3080.

RILLAND 12 ure. — Het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen Zimmermanpolder: het uitvoeren van zinkwerken en steenbestorting. Raming f 17400.

DINSDAG 3 MEI.

ARNHEM 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vervangen van een gedeelte grind- en steenslagweg door keibestrating op den westelijken dijk van het Apeldoornsch kanaal nabij den loswal te Apeldoorn, behoorende tot de werken van het kanaal van den IJssel bij Dieren langs Apeldoorn naar den IJssel bij Hattem, raming f 2160; het bestek no. 81 ligt na 19 April ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen-directeur Castendijk te Arnhem, den ingen. Van Heyst te Zutphen en den opzichter Ten Bosch te Apeldoorn; de nota van inl. ligt op 25 April van 8 uur vm. tot 5 uur nam. ter inzage bij genoemden opzichter.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het hoofdbestuur der post. en tel.: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Zeist.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het hoofdbestuur der post. en tel.: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Emmen; bestek ligt ter lezing aan genoemd gebouw, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 1e district, aan het post- en telegraafkantoor te Emmen en is te bekomen ad f 0.35 bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door den bouwm. voorn.; aanw. 27 April ten 12 ure.

UTRECHT 2 ure. — Maatsch. tot Expl. van S.S. aan het Centraalbureau der Mij.: bestek no. 1212: het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels, het maken van een los- en laadweg en bijkomende werken aan de Noord-Westzijde van het emplacement Tilburg, raming f 7300.

WOENSDAG 4 MEI.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie; het bijspannen van draden aan de telephoonlijn Zevenhuizen—Gouda—Harmelen—Utrecht en het uitvoeren van daarmede in verband staande werkzaamheden; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te 's-Gravenhage, nadere inl. te bekomen bij den hoofding. der telegrafie aldaar en bij den ing. der telegrafie te Utrecht.

NIEUWKOOP 11 ure. — Dijkgraaf en Heemraden van den polder Nieuwkoop: het onderhoud van de bruggen, hekken, scheringen, beschoeiingen en de Sluis met Sluiswachterswoning aan Kattenburg.

STAVENISSE 11 ure. — Het bestuur der Waterkeering van den calamiteuzen Oudmempenshofstedepolder: het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1911, van de aarde-, Kram-Rijs- en Steenglooiingwerken aan de Waterkeering van bovengenoemden Polder.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 30 APRIL 1910. No. 18.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave vandrie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

In het Westen van Schotland.

(Met een plaat.)

Schotland behoort niet tot de landen, waaraan een Nederlandsch architect het eerst denkt, wanneer de tijd daar is om reisplannen te maken en de middelen voorhanden zijn om die plannen ten uitvoer te brengen. Schotland is een min of meer achterlijk land, wat zijn economische toestanden betreft, alhoewel in enkele groote steden, gelegen aan de natuurlijke havens, gevormd door de zeearmen, die hier en daar diep landwaarts indringen, zich een groote industrie heeft ontwikkeld. De ingenieur zal er dan ook eerder toe komen zich er heen te begeven, om een denkbeeld te krijgen van den omvang der Schotsche ijzerindustrie en scheepsbouw, dan de architect, die in den regel op zijn reizen de fabrieksdistricten vermijden zal, omdat daar doorgaans niet veel van zijn gading te vinden is.

Wel is de hoofdstad Edinburgh om zijn schilderachtige situatie beroemd en hier en daar nog merkwaardig om zijn eigenaardige bouwwijze, wel is Glasgow volstrekt geen leelijke stad en in geenen deele verstoken van hetgeen een moderne stad den toerist alzoo kan aanbieden, maar deze attracties zijn voor den bewoner van het vasteland ook elders dichter bij te vinden en gemakkelijker te bereiken. Schotland staat in een slecht blaadje, wat zijn klimaat aangaat. Het regent er bijna altijd, als het niet vriest of sneeuwt, zegt men wel eens. Bovendien is 't reizen er niet goedkoop en niet gemakkelijk. Dit geldt niet van het Zuidelijk gedeelte, waar de zooeven genoemde steden en nog eenige andere liggen en waar men met alles op de hoogte van den tijd is. Het interessantste deel van Schotland strekt zich evenwel uit Noordwaarts van de Clyde en de Forth. De Schotsche Hooglanden zijn overbekend om hun natuurschoon, de eilanden aan de Westkust behooren tot de voor den geoloog belangrijkste streken der wereld, land en volk en hun geschiedenis hebben voorts een groote bekendheid verkregen uit de destijds overal gelezen boeken van Walter Scott. Het schijnt evenwel, dat nu die boeken niet meer, of zoo goed als niet meer gelezen worden, ook de belangstelling voor het land aanmerkelijk is verflauwd. Noorwegen is bijvoorbeeld veel meer in trek en toch behoeven sommige gedeelten van de Westkust van Schotland, o.a. het eiland Skye, in grootsche effecten niet voor de Scandinavische kust onder te doen. Maar het is niet alleen de natuur, die dezen streken aantrekkelijkheid verleent. Ofschoon steeds en ook nu nog schaarsch bevolkt, was het Westen van Schotland reeds in oude tijden bekend bij de zeevarende volken van Noord-Europa. Het Christendom was er reeds in de zesde eeuw doorgedrongen en daarmede een zekere mate van beschaving, waarvan de kenteekens overal verspreid te vinden zijn. Zoo ligt, ten Westen van het tot de Hebriden behoorende groote eiland Mull, een veel kleiner, Icolmkill of Iona geheeten, dat wel eens het Mekka van het Christendom of de wieg van het Catholicisme in Engeland genoemd en als een heilige plaats beschouwd wordt. In de zesde eeuw waren de landstreken der Picten evenals een groot deel van Ierland nog heidensch. De druïdische natuurdienst ver-

keerde in een staat van ontaarding en langzaam maar zeker begon het Christendom, ofschoon niet zonder hevigen strijd, veld te winnen. In Ierland leefde toen een zekere Columba, een monnik, die, na daar een klooster te hebben gesticht, zijn geloofsijver niet bevredigd vond, maar hakende naar grooter daden op het denkbeeld kwam naar Schotland over te steken. In uit boomstammen vervaardigde booten waagde hij met een twaalftal discipelen de gevaarlijke overtocht en landde bij de Picten aan, wier koning Bridius hij wist te bekeeren. De koning schonk hem het eiland Iona, toenmaals Hy genaamd, waar hij een klooster bouwde, waarvan hij abt werd. Weldra verkreeg hij, tengevolge zijner werkzaamheid en daden, die voor wonderbaarlijk gehouden werden, een beroemdheid en een invloed zonder wederga, die zich niet beperkte tot de eilanden, maar zich uitstrekte over geheel Argyll en de Caledonische vallei tot Inverness toe.

Het klooster op Iona nam in bloei toe, maar de druïden verzuimden niet pogingen in het werk te stellen, om de monniken te verdrijven van het eiland, dat ook door de heidenen sedert onheuglijke tijden als een heilige plaats werd beschouwd. Die pogingen leden schipbreuk en als heilige vereerd stierf Columba den 9 Juni 597 op 76-jarigen leeftijd.

Sedert doorleefde zijn stichting op Iona allerlei lotgevallen. In de negende eeuw bij herhaling door de Noormannen geplunderd scheen het klooster gedurende die eeuw ten ondergang opgeschreven. Niettemin kwam het die slagen te boven. Een koningin van Schotland herbouwde het in de tiende eeuw en toen bleef het in wezen tot den tijd der Hervorming en werd Iona gedurende de middeleeuwen een veilig toevluchtsoord voor wetenschap en kunst. Er was een bibliotheek, die door geheel Europa beroemd was en de archieven van Schtoland waren er langen tijd bewaard.

In het laatst der tiende eeuw behoorde het eiland aan Noorwegen en werd het door een Noorschen koning bezocht. Het klooster stond onder de jurisdictie van den bisschop van Man en deze onder den aartsbisschop van Drontheim. In 1203 kwam het onder den Ierschen bisschop van Derry. De Schotsche kerk had lang hare aanspraken doen gelden en voor het eind der dertiende eeuw kwam het eiland onder het gezag van den koning van Schotland, die de abdij met monniken van Cluny bevolkte. Een Augustijner nonnenklooster werd er nevens gesticht. Tegen het eind der vijftiende eeuw werd Iona de zetel van den bisschop der Schotsche eilanden; de abdijkerk werd tot kathedraal verheven en de monniken vormden daarin het kapittel.

Gewoonlijk wordt een bezoek aan Iona gecombineerd met den tocht naar de Fingalsgrotten, die het gemakkelijkst met een boot van Oban, een plaatsje op de Westkust van Schotland, ondernomen wordt. Op den terugtocht van Staffa, waar de genoemde grotten zijn, wordt dan het heilige eiland aangedaan en den toeristen een paar uren tijd gegeven, om de bouwvallen van kerk en kloosters in oogenschouw te nemen. Wel heeft de tegenwoordige eigenaar van Iona, de hertog van Argyll, er een klein hotel laten bouwen, St. Columba genaamd, ten gerieve van archeologen, die er studiën van langer duur wenschen te maken, maar het grootste deel dergenen, die des zomers het eiland even bezoeken, bestaat uit toeristen en bedevaartgangers, wier verschijning in hunne moderne reispakjes en gewapend met reisboeken en binocles, op het tamelijk kale eiland, tusschen de verweerde bouwvallen en grafsteden een vreemd effect maakt.

De beroemde apostel van Schotland is ver van zijn beroemde stichting begraven. Zijn asch rust naast die van St. Patrick te Down in Ulster. Tal van zijn discipelen en opvolgers hebben op Iona hun laatste rustplaats gevonden. Bovendien moet er het gebeente rusten van acht-en-veertig koningen of Clan-hoofden van Schotland, van tal van voorname personen uit Noord-Engeland, van Ierssche en Noorsche koningen en zelfs, naar men zegt, van een koning van Frankrijk. Zeer karakteristiek Keltisch is de versiering van de meeste grafsteenen, met de arabesken of entrelacs die men zoowel in de Oud-Noorsche als in de Byzantijnsche kunst aantreft. Sommige zerken vertoonen de beeltenis van den overledene, in den steen gegraveerd, doch zelden en gelief. Een steen waarop een ridder is voorgesteld, die een gebroken zwaard tegen de borst gedrukt houdt, geldt voor dien van Macbeth, den laatsten koning, die op Iona begraven werd.

De kathedraal is van haar dak beroofd, maar maakt niettemin in deze omgeving een imposanten indruk, met haar vierkanten toren op het kruis, die aan den donjon van een kasteel herinnert en uit de 12de eeuw dagteekent. Van de eerste stichting van Columba is niets meer aan te wijzen. Voor een vijftigtal jaren moet er nog een fragment aanwezig geweest zijn van het altaar, waaraan de heilige de mis zou hebben bediend. Het is echter thans geheel verdwenen, waarschijnlijk aan kleine stukjes geslagen door de zeelieden, die aan deze stukjes de kracht toeschreven van bescherming tegen schipbreuk. Aan het koor der kathedraal moeten nog gedeelten zijn, die aan de zevende en achtste eeuw moeten worden toegeschreven, overigens dagteekent het gebouw en het weinige, dat van de kloostergebouwen over is, wel grootendeels uit de twaalfde en missschien het begin der dertiende eeuw. Er is weinig beeldhouwwerk in het gebouw overgebleven. Hier en daar vertoonen de kapiteelen de bekende motieven uit den overgangsstijl, demonen, die met varkentjes spelen, engelen, die zielen wegen en andere fantastische voorstellingen. Op een hoek van den toren vertoont zich onder de uitmetseling een duivelsfiguur met geopenden muil, waaruit een kolom tot beneden doorloopt. Het metselwerk is in vrij goed verband en met vrij dunne voegen samengesteld uit blokken graniet en basalt afgewisseld met lagen van een groenachtige vulcanische steen van leiachtige structuur. De afbeelding op onze plaat geeft een aanzicht van de kerk tegen het vierkant afgesloten koor. De hoofdingang aan de Westzijde bestaat uit een poortopening met eenvoudig geprofileerden spitsboog. Aan de Noordzijde zijn de overblijfsels van de sacristie; aan de Zuidzijde ziet men die van een paar kapellen. Wij danken deze afbeelding aan een onzer medewerkers, die onlangs het Westen van Schotland en in het bijzonder de Lochs, zeearmen die men in Noorwegen Fjords zou noemen, bezocht, welke vooral in het hertogdom Argyll diep landwaarts indringen. Aan de Loch-Fyne ligt ook Inverary, de hoofdplaats van het hertogdom, met de residentie van den hertog, die zich „ebenbürtig" rekent men de Engelsche koningsfamilie en daaraan ook geparenteerd is.

De oevers van die Lochs zijn meerendeels zeer schilderachtig en in tegenstelling met de eilanden van het Westen, die veeltijds kaal en boomloos zijn, ontwikkelt zich hier in den korten Schotschen zomer, die warm en meestal zeer vochtig is, een plantengroei zoo welig, dat hij een enkele maal zelfs aan tropische streken doet denken. Te midden daarvan liggen talrijke overblijfsels, meest bouwvallen van oude kasteelen en kloosters, maar ook zijn deze oevers in den lateren tijd een geliefkoosde streek voor de stichting van moderne landverblijven voor de Schotsche edelen, die in Londen wonen, de groote grondbezitters en de grootindustrieelen, die hun zaken aan de Clyde hebben, en voor wie het Schotsche hoogland prachtige jachtvelden oplevert, waar de wildstand met groote zorg onderhouden wordt, door maatregelen, die nu niet juist altijd in het belang van de ontwikkeling van het land zijn.

Ardkinglas-House, de residentie van Sir Andrew Noble, eveneens aan de Loch-Fyne gelegen, is een fraai en karakteristiek voorbeeld van zulk een landhuis. Onze afbeelding geeft alleen den zijgevel te zien; de hoofdingang is aan de rechterzijde; van den donjon, die in 't midden van het gebouwencomplex staat, ziet men slechts een klein puntje boven het dak uitkomen, aan de linkerzijde, iets wat men op de afbeelding ook niet zien kan, verheft zich het terrein tot een hooge heuvelkling, die een prachtigen achtergrond vormt, wanneer men voor den voorgevel staat. In den zijgevel, waaraan de woonvertrekken van den landheer uitkomen, vertoont zich in dit moderne bouwwerk zeer sterk de traditie van de oude Schotsche architectuur in haar middeleeuwsch karakter. Men zou meenen, dat dit karakter niet meer past in onzen tijd, maar hier doet het dat wel, want in de Schotsche hooglanden heerschen nog in vele opzichten middeleeuwsche toestanden.

Engeland is conservatief, zooals bekend is, maar Schotland is achterlijk en over de economische toestanden daar te lande zijn de vooruitstrevende politici en inzonderheid de sociaal-democraten slecht te spreken.

Het ligt echter niet op onzen weg, ons op dit punt in beschouwingen te begeven.

Wij wilden alleen onzen lezers een kijkje geven van oude en nieuwe architectuur van dit merkwaardige land, dat om vele redenen verdiende weder meer bezocht en alzoo meer bekend te worden.

De O. L. V. of Groote Kerk te Dordrecht.

Een groot aantal Dordtenaren met hunne dames heeft onlangs gebruik gemaakt van de uitnoodiging der commissie tot restauratie der Onze Lieve Vrouw of Groote Kerk, om onder leiding van den heer Joseph Cuypers, architect te Amsterdam, de tot dusver uitgevoerde herstellingswerken te bezichtigen en door dezen de plannen betreffende de verdere restauratie te hooren uiteenzetten.

De voorzitter dezer commissie, de heer mr. J. C. Overvoorde, thans archivaris te Leiden, vroeger te Dordrecht, heette de aanwezigen welkom; in de allereerste plaats den Commissaris der Koningin in Zuid-Holland, en ging dan de geschiedenis der restauratieplannen na. Hij bracht in het voorjaar van 1898 in de vergadering van Oud-Dordrecht het eerst de restauratie ter sprake. Het voorstel vond toen niet zooveel instemming, als men thans zou meenen. Men vreesde, dat men geen voldoenden steun zou vinden. De uitkomst heeft anders geleerd.

Thans staan wij aan het begin eener nieuwe periode. Op steun van rijk, provincie, gemeente en kerk mag weer worden gerekend, wanneer van particulieren ook de noodige medewerking wordt ontvangen.

Hij besloot met zijn vertrouwen uit te spreken, dat ook thans weer dit beroep niet tevergeefs zou zijn.

Hierop hield de Dordtsche stadsarchivaris, de heer J. L. van Dalen, een kleine beschouwing, naar aanleiding van een tentoonstelling van prenten en teekeningen, uit de verzamelingen van mr. S. van Gijn en de gemeente.

Men zag er foto's van het zegel van Dordrecht uit de 13de eeuw, waarop de oudste vorm der kerk zichtbaar was, een oude gravure voorstellende het opbreken van het beleg van Dordrecht in 1418 en een oude kopie van den platten grond van Dordrecht uit 1545, die eenigszins een beeld geven van het uiterlijk der kerk vóór 1572, verder platen over den vorm van den toren in het laatst der 16e en 17e eeuw.

Hoe de kerk er in de 18e eeuw van buiten heeft uitgezien, kan men nergens nagaan. Dit zou het restauratiewerk heel wat vergemakkelijkt hebben.

Van het inwendige der kerk in de 17e en 18e eeuw had men betere afbeeldingen, die ook hier waren tentoongesteld.

Hierop kreeg de heer Jos. Cuypers het woord, die begon met het schoon dezer kerk te roemen. De heer Van Dalen had meêgedeeld, dat van de eerste geschiedenis der kerk weinig bekend was. Sint Sura is de legendarische stichteres. Met slechts drie werklieden en drie penningen, doch met Gods hulp, zou zij de eerste kerk hebben gebouwd.

De heer Cuypers verklaarde, dat de oude kerk uit de 13e eeuw waarschijnlijk even uitgestrekt is geweest als het huidige gebouw, wanneer men er de kapellen niet bij rekent.

Van deze 13e eeuwsche kerk zijn de fundeeringen overgebleven. In de 15e eeuw heeft men gebruik gemaakt van die oude pijlers en muren en daarop een 15e eeuwsche kerk gebouwd.

Het oostelijk deel schijnt geheel opnieuw opgetrokken. Toch is, trots deze stichting in zoo verschillende perioden, een grootsch geheel behouden gebleven. Men heeft hier een zeer compleet kathedraalsplan. Alleen het vrouwenkoor sluit zich minder aan.

Spr. wijst erop, hoe de middellijn dezer kerk niet recht is, maar eenigszins gebogen. Dit moet met opzet zijn gedaan, niet alleen om het perspectivisch gezicht op het inwendige der kerk te verbeteren, maar ook om in de gebogen lijn van het kruis der kerk te verzinnelijken, hoe het hoofd van Christus aan het kruishout naar rechts zich overboog.

Hij noemde deze kerk het meest vooruitgeschoven type der overweltde kerk. Zij heeft iets in zich van de Brabantsche kerk, maar is Hollandsch door haar strengen eenvoud.

De restauratie werd gemakkelijk gemaakt omdat overal de oude sporen zijn bewaard gebleven; maar de onderdeelen waren zwaar beschadigd, vooral de vensters. Over de verbrande muren had men pleister gestreken. Die muren zijn thans hersteld.

Het geheele hoogkoor met den kooromgang, het rijke O. L. Vrouwenkoor en de hierbij aansluitende kapellen zijn in beteren staat gebracht.

Toen de kalk werd afgeklopt, kwamen in de zoldering schilderingen voor den dag, die thans zijn gefixeerd. De oorspronkelijke sluitsteenen zijn weder in het gewelf geplaatst.

De vensters zijn hersteld en gedicht met glas in kleuren en geometrische dessins.

Maar grooter herstellingen zijn buiten moeten worden aangebracht. In de 17e eeuw heeft men de kerk van buiten van de gotische versieringen ontdaan. Maar gelukkig heeft men hier en daar nog sporen van het oude beeldhouwwerk gevonden. Zoo b.v. aan de zuidzijde van het transept een paar hogels, welke overal elders vervangen waren door platte lijsten. Die hogels hebben tot model gediend bij de restauratie van luchtbogen. Waar deze in de 17e eeuw zijn weggebroken, heeft men de aanzetstukken laten staan, zoodat ook dit tot aanwijzing kan dienen bij het herstel. Zoo zijn de moeten der daken van de kapellen gevonden, waardoor de heer Cuypers den vorm dier daken kon bepalen. Zoo ligt de vloer der kerk 20 cM. hooger dan in de 15e eeuw, waardoor de vorm der pijlers niet weer vrij komt. Is dit noodig voor het water dan zal men het zoo moeten laten, in het andere geval, zal men ook hier moeten terugbrengen tot den ouden staat. In de kapellen zijn de juiste vormen der pijlers teruggevonden.

Al rondwandelende en uitleggende met groote liefde en

eerbied voor het werk, kwam de heer Cuypers aan de eenige plaats die overgebleven was van de oude kerk.

Het beeldhouwwerk was hier volgestopt geweest met pleister, zooals heel de kerk wit gepleisterd was en nu weer van die kalklaag is ontdaan. Het beeldhouwwerk, dat goed bewaard is gebleven, stelt engelen met schriftbanden en profeten voor. Het schilderwerk, dat waarschijnlijk den muur daaronder bedekte, is niet meer.

Dan gingen wij naar buiten, waar eveneens de restauratiewerken werden bezichtigd en waar vooral er op werd gewezen hoeveel er nog te herstellen viel, voornamelijk aan het transept. Overal zijn de sierlijk gebeeldhouwde pinakels verdwenen, zijn de balustraden vervangen door leelijke ijzeren hekken, de vensters schandelijk verknoeid en zelfs de topdaken boven de kapellen geheel verkeerd omgebouwd.

Hier bezichtigden wij ook de grondvesten van de Sint-Sura-kapel, die juist denzelfden morgen waren blootgelegd.

Ten slotte klommen de heeren alsmede enkele dames naar boven om hoog in de dakgoten het buitenrestauratiewerk van dichtbij te beschouwen.

Bij de nieuwe periode zullen de kapellen aan de Zuidzijde worden afgewerkt en het groot transept met de in zeer slechten toestand verkeerende transeptvensters gerestaureerd worden. In den tijd van negen jaar hoopt de commissie dit gedeelte, waarvan de kosten op f 125.000 geraamd worden, te kunnen afwerken.

Ten slotte werd nog de veelbesproken opkleppende zitting van de koorbanken met een voorstelling van de verspieders in oogenschouw genomen. Deze misericorde was in het bezit gekomen van ds. Schouten te Utrecht, die haar aan de kerk te koop had aangeboden. Deze wilde er echter niet aan, blijkbaar minder geneigd een voorwerp dat vele menschenleeftijden terug, waarschijnlijk gestolen was, terug te koopen. Na den dood van ds. Schouten werd zij in openbare veiling te Amsterdam door jhr. mr. Victor de Stuers gekocht om te voorkomen, dat het kunststuk naar het buitenland zou gaan en met een kleine prijsvermindering aan de kerk gegeven, onder beding dat de oorspronkelijke sluitstukken, dan nog berustende in het museum Oud-Dordrecht, op een plaats in het gewelf zouden worden teruggebracht; aan welk verzoek gereedelijk werd voldaan.

En zoo was deze misericorde dan weder op haar oude plaats teruggekeerd, na lange omzwervingen. (N. R. Ct.)

Vereenigingen.

OUDHEIDKUNDIGE BOND.

Vrijdag 22 dezer had de vergadering van den Oudheidkundigen Bond in Pulchri Studio te 's-Gravenhage plaats ter bespreking van het bekende rapport uitgebracht door de commissie uit genoemden bond, belast met de voorbereiding van een wettelijke regeling tot behoud van monumenten.

Na een inleidende rede, waarin de voorzitter den leden der commissie dank bracht voor hun nuttigen en schoonen arbeid, nam de voorzitter der commissie, de heer jhr. mr. Victor E. L. De Stuers, het woord.

Hij achtte zich zelf welhaast een oud monument in den strijd, dien het hier geldt: ongeveer een halve eeuw geleden heeft hij zich voor het eerst met de bescherming van oude monumenten bezig gehouden. In dien tijd en nog langen tijd was de toestand ten aanzien van al wat kunstwaarde had, erbarmelijk en nog langen tijd daarna bleef dat zoo. Zoodra men in de gaten had, dat iets geld waard was, werd het naar het buitenland verkwanseld. De mooiste schilderijen gingen weg, wat uit de oude kerken gesleept kon worden werd er uitgesleept, de mooiste koperen kronen werden verkocht toen het gas kwam, toen de stedelijke accijnzen werden afgeschaft, werden de mooie poorten bij dozijnen gesloopt, omdat zij „sta-in-den-weg" zouden zijn (mooi verwijt tegen een poort, merkt de heer De St. op), de prachtigste muurschilderingen werden overpleisterd, omdat men ze beschouwde als „Paapsche afgoderij", aan den geest des tijds, dat is de geest der onkunde en verblindheid, werden de schoonste monumenten opgeofferd; toen de redenaar had weten te zorgen, dat Nederland het eerst afgietsels kreeg van prachtige beelden opgegraven in Griekenland, achtte prof. Cobet ze niet van belang... want er stonden geen opschriften op! Om een prachtig huis te Veere voor slooping te behoeden, heeft hij, de heer De St., het zelf moeten koopen. Hulde brengt hij aan den — mede aanwezigen — architect Mulder, die zeer veel deed voor het bewaren van mooie monumenten. Geld was er vroeger nooit voor te krijgen. Wanneer al de Ministers van Binnenlandsche Zaken er bij uitzondering iets voor voelden, dan weigerde de Kamer het crediet. Zelfs de Pers werkte tegen.

Zeker is er thans een iets beter geest, hoewel het schandaal van de Nieuwezijds Kapel te Amsterdam bewijst dat men nog allerminst gerust mag zijn. Een wet als de commissie wil, heeft dus alleszins reden van bestaan. Veel, te veel is onherstelbaar verloren: de stukgeslagen preekstoelen, de tot pap gemalen archieven, de afgescheurde schilderijen zijn niet meer terug te krijgen, maar men doe thans wat mogelijk is en doe het wat snel, sneller dan wij dat gewoon zijn, wij, die door Busken Huet „een wauwelende natie" worden genoemd en wier Tweede Kamer een verzameling „herkauwende dieren" geheeten werd.

De heer mr. S. Gratama, een ander lid van de commissie, bespreekt voornamelijk het juridisch deel van het vraagstuk en verdedigt dus het concept voor een eventueel wetsontwerp, dat de commissie maakte en uitvoerig werd gepubliceerd.

Hij erkent, dat hier is een compromis. Het maakt inbreuk op het Romeinsch recht van den eigenaar, het jus utendi niet alleen, maar ook abutendi.

Het is een misbruik van eigendomsrecht, wanneer men eigenaar is van prachtige oude monumenten en die laat ten onder gaan. Uit Faust citeert de redenaar: Was du von deinen Vätern hast, Erwirb es um es zu gewinnen.

In bijzonderheden van het concept tredende motiveert hij op practische gronden, dat men algeheele scheiding maakte tusschen roerende en onroerende goederen en tot grens voor bescherming stelde minstens 50-jarigen ouderdom. De andere behandeling van officieele lichamen en van particuliere eigenaars berust op de omstandigheid, dat eerstgenoemde in directe verbinding zijn met de overheid. Van de staatscommissie, welke voorschriften zal hebben te geven voor de behandeling van de geclasseerde (d. i. van historisch en artistiek belang verklaarde) monumenten, wacht hij, dat ze met oordeel des onderscheids zal optreden en niet bij alle kleinigheden vexatoire bepalingen zal maken.

Zeer zeker is de last, die op de schouders van de eigenaars wordt gelegd, niet licht. Daarom stelt de commissie voor, de kosten van onderhoud door het Rijk geheel of gedeeltelijk te doen dragen, echter: alleen voor zoover de eigenaar geen voordeel geniet door de noodige werken.

Dat het vervreemden van roerende zaken van een toestemming van de gedachte staatscommissie is afhankelijk gesteld, geschiedde om te voorkomen, dat de kunstvoorwerpen naar het buitenland zouden gaan.

Men had wel verder willen gaan, maar meende, dat dit geen kans van slagen had.

Om het uitvoeren van de gewenschte wet te verzekeren, moest men wel de tusschenkomst van den strafrechter in sommige gevallen mogelijk maken (anders toch zou b.v. de staatscommissie kunnen verhinderd worden in haar onderzoek, haar zou de toegang kunnen worden geweigerd op plaatsen, waar ze zijn wil enz.).

Derde spreker is prof. C. W. Volgraff (lid der commissie).

Deze gewaagt van den in den jongsten tijd verblijdenden opbloei van de belangstelling in de studie van oudheidkunde. Hij wijst op enkele, dit bewijzende verschijnselen: de werkzaamheid van 's Rijksmuseum van Oudheden, de opgravingen in de buurt van Den Haag, het terponderzoek in het Noorden, de samenstelling van de hoogst merkwaardige particuliere collectie van Romeinsche oudheden te Nijmegen, welke collectie later aan den Staat zal komen en eindelijk de uitvoerige berichten omtrent oudheidkundige vondsten in de pers, juist omdat deze meer volgt ten deze dan uit eigen beweging opwekt, is dit verblijdend. Het bewijst immers dat het publiek zelf belang gaat stellen in de zaak.

Bij de bespreking van het concept beperkt prof. Volgraff zich tot die bepalingen, welke betrekking hebben op oudheidkundige vondsten (opgravingen). In verschillende landen bestaan reeds wetten als de hier gevraagde. (In Hessen sedert 1902, in Beieren sedert 1908, in België is men aan het doen van voorbereidende stappen.)

De commissie ging uit van de gedachte, dat de overheid het vinden en bewaren van oudheidkundige zaken moest aanmoedigen en in ernstige gevallen van vandalisme en onwil de macht moet hebben, tusschenbeide te komen. De commissie vraagt tegenover particuliere eigenaars alleen het recht om de voorwerpen te mogen onderzoeken, ze af te beelden enz., waarna ze weer aan den eigenaar worden teruggegeven: niet alle voorwerpen toch zijn van belang en te beschouwen als het eigendom van alle Nederlanders gezamenlijk, maar de kennis van die oudheden.

Zeer belangrijke voorwerpen, in handen van officieele lichamen, kunnen worden onteigend.

Verder kan men niet gaan om de sympathie van het publiek er niet bij in te schieten. De Staat bepale zich voornamelijk tot aanmoediging, kwetse niet het sterk rechtsbewustzijn van het Nederlandsche volk, misgunne ook gemeenten en particulieren hun oudheden niet.

De maatregelen, die de overheid neemt, moeten zoo zacht mogelijk zijn, niemand mag worden lastig gevallen en belemmerd in de uitoefening van zijn redelijk recht.

Op dat beginsel berusten de ontworpen bepalingen, die dus het minimum zijn, noodig voor de bescherming van oudheidkundige vondsten.

De heer H. P. Berlage Nz. bespreekt de zaak uit het oogpunt van architectuur en verhaalt de geschiedenis van het met groote moeite voor slooping bewaarde Spinhuis te Amsterdam.

Spr. wil zelfs verder gaan dan de commissie: hij begrijpt de moeilijkheid, maar zou toch de bescherming door den Staat niet willen doen aanvangen bij zaken van ten minste 50 jaar oud. Men zou ook reeds een verzameling van moderne kunstvoorwerpen kunnen aanleggen, die als vertegenwoordigende een type kunnen worden beschouwd.

De heer Jan Kalf, de laatste spreker, herinnert aan Victor Hugo's „guerre aux démolisseurs", die de aanleiding werd tot de bescherming van monumenten in Frankrijk. Wat hij voorts van plan was te zeggen, wil hij liever door de drukpers bekend maken, nu er reeds zooveel over de zaak is gezegd. Zeide Victor Hugo destijds, dat niemand meer het recht had, er over te zwijgen, de heer Kalf meent, dat nu niemand meer het recht heeft, hedenavond te spreken.

Met algemeene stemmen werd de volgende motie aangenomen:

„De buitengewone vergadering van den Nederl. Oudheidkundigen Bond, bijgewoond door vertegenwoordigers van tal van vereenigingen tot bevordering van bouw- en schilderkunst, van oudheidkunde en geschiedenis, van touristen- en vreemdelingenverkeer en door een groot aantal belangstellenden, gehoord de uiteenzetting door de heeren De Stuers, Gratama, Volgraff, Kalf en Berlage gegeven van de voorstellen belichaamd in het aan den Oudheidkundigen Bond uitgebracht rapport in zake wettelijke bescherming van monumenten van geschiedenis en kunst, betuigt haar instemming met het streven naar een zoodanige regeling en verzoekt het bestuur van den Oudheidkundigen Bond om bij de Regeering krachtig aan te dringen op het spoedig ontwerpen eener wet in overeenstemming met de hoofdbeginselen in bovengenoemd rapport aangegeven."

De voorzitter, de heer mr. dr. J. C. Overvoorde, na zijn voldoening over de aanneming te hebben uitgesproken, maakte nog melding van de aanwezigheid van den heer J. A. Roijer, administrateur aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, die c. q. zal geroepen zijn, een wetsontwerp ter bescherming van monumenten mede gereed te maken. Het blijk van belangstelling, dat hij geeft, is dus zeer verblijdend.

Uit een door den secretaris gedane voorlezing blijkt, dat ter vergadering waren vertegenwoordigd: Pulchri Studio, de Haagsche Kunstkring, afd. Amsterdam van De Violier, de Vereeniging voor Overijselsch Recht en Geschiedenis, de Vereeniging Gelre, de commissie voor Rijksmonumenten, het Friesch Genootschap, het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, de commissie voor het Museum Lakenhal, de Prov. Geldersche Archaeologische Commissie, het hoofdbestuur van de Maatschappij voor Bouwkunst, de Vereen. Oud-Leiden, de Prov. Zuid-Hollandsche Archaeologische Commissie, het hoofdbestuur van De Violier, de commissie van beheer van het Gemeente-Museum van Den Haag, de Ver. voor Vreemdelingenverkeer te Arnhem, het Historisch Genootschap te Utrecht, de Ver. Die Haghe, het Centraal Geldersch Comité, de Vereen. Delfia, het Zeeuwsch Genootschap, de Ver. Arendsburg, de Vereen. Doorwerth, de Prov. Utrechtsche Commissie, de Bond van Nederlandsche Architecten, de Ver. Haarlem, het Museum L. Van Meerten, Amstelodamum, de Oudheidkundige Kamer te Zutfen, de Ver. van Archivarissen, Prov. Utrechtsch Genootschap, Prov. Gen. Noord-Brabant, Pictura Veluvensis, Oudh. Kamer Twente en de Ver. Crabeth.

Tal van particuliere oudheidkenners en liefhebbers hadden sympathie en adhaesie betuigd.

Prijsvragen.

Door het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam is het volgend schrijven verzonden:

Aan het Bestuur der Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale", te Amsterdam.

WelEdelgeboren Heeren!

Met groote belangstelling werd door ons Bestuur kennis genomen van het programma voor de door Uwe vereeniging uitgeschreven prijsvraag voor de verkaveling en de bebouwing met arbeiderswoningen van een terrein à costi.

Ofschoon in het algemeen het streven Uwer vereeniging om een schrede nader te komen tot de best mogelijke oplossing van het arbeiderswoningvraagstuk, groote instemming en waardeering vond, gevoelt ons Bestuur zich ge-

drongen, naar aanleiding van een tweetal bepalingen uit het programma, enkele opmerkingen beleefd onder Uwe aandacht te brengen en daaraan enkele beschouwingen te wijden.

In de eerste plaats wenschen wij te wijzen op het vastgestelde honorarium voor den architect, aan wien — nadat zijne inzending met den eersten prijs zal zijn bekroond — het werk zal worden opgedragen.

Dit honorarium wijkt toch belangrijk af van hetgeen, krachtens de algemeen geldende „regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten" vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, voor een dergelijke opdracht mag worden verlangd; het daalt zelfs — volgens globale berekening — tot op ongeveer een derde gedeelte van hetgeen den architect naar bovenbedoelde „regelen" toekomt.

Het is ook aan ons Bestuur bekend, dat het op dit oogenblik bij het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een punt van overweging uitmaakt of de bovengenoemde „regelen" herziening behoeven, voor zoover zij van toepassing zijn op den bouw van een groot aantal woningen van een zelfde type.

Dat van deze overweging eene zoo aanzienlijke verlaging van het tarief het gevolg zou zijn als thans door Uw Bestuur is aangenomen, is echter totaal ondenkbaar.

Van eene eenigszins belangrijke verlaging zou toch het onvermijdelijk gevolg zijn, dat serieuse architecten zich van het vraagstuk der volkshuisvesting zouden afkeeren; wat toch zeker niet in het belang van de oplossing van dit brandende vraagstuk zou zijn.

In ieder geval dienen de „regelen", zoolang zij niet zijn gewijzigd, te worden gevolgd en het komt ons buitengewoon bedenkelijk voor — ook met het oog op ruime deelname aan de prijsvraag — om op de wijze als thans is geschied, vooruit te loopen op eene beslissing in dezen door de Ledenvergadering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te nemen.

De tweede bepaling, die de aandacht heeft getrokken, betreft het bedrag der uitgeloofde prijzen ad te zamen f 1000.—.

In 't algemeen kan men zich vereenigen met het bedrag van den 1en prijs ad f 500.—, indien althans aan den eersten prijswinner de uitvoering wordt opgedragen onder de bepalingen van de „regelen voor de berekening van het honorarium van architecten", bovengenoemd.

Het totaal der prijzen echter blijft verre beneden hetgeen naar billijkheid als belooning van den gevraagden arbeid mag worden gevorderd.

Het zal bovendien aan Uw Bestuur niet onbekend zijn, dat door de verschillende bouwkundige corporaties in samenwerking, regelen zijn ontworpen voor nationale prijsvragen, waarvan wij een exemplaar hierin sluiten. Deze regelen verkeeren in het laatste stadium van voorbereiding en staan te worden vastgesteld.

Zooals U uit art. 16 daarvan zal blijken, wordt het totaal bedrag aan prijzen op een veel hooger bedrag (immers 0.8 % van den bouwsom) bepaald, dan thans wordt uitgeloofd.

Ons Bestuur zoude het ten zeerste betreuren indien met deze „regelen" door Uwe Vereeniging geen rekening werd gehouden.

Resumeerende heeft ons Bestuur de eer aan Uwe Vereeniging beleefd te verzoeken:

a. het uitgeloofde honorarium voor den architect, met de uitvoering van het werk belast, in overeenstemming te brengen met de „regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten", vastgesteld door de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst";

b. het totaal bedrag der uitgeloofde prijzen in overeenstemming te brengen met art. 16 van de „Algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen".

Ons Bestuur vertrouwt dat dit schrijven door Uwe Vereeniging in ernstige overweging zal worden genomen, terwijl wij U niet mogen verhelen dat, naar onze meening, het welslagen van de prijsvraag — dat door ons Bestuur ook zeer gaarne zal worden bevorderd — van Uwe beslissing in dezen zal afhangen.

Het zij ons vergund nog Uwe aandacht te vestigen op de slotbepaling, voorkomende in de Nationale prijsvraagregelen en luidende: dat bij afkondiging van de aldus vastgestelde regeling de verwachting zal worden uitgesproken, dat geen der leden van de aangesloten corporaties zich, hetzij als lid der Jury, hetzij als mededinger zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen.

Onder mededeeling dat afschrift van dit schrijven is gezonden aan de Redactie der Bouwkundige bladen,

Met de meeste hoogachting,

Het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap",

w.g. ALB. OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, 1e Secretaris.

Rotterdam, 23 April 1910.

PRIJSVRAAG HAARLEM.

Op de prijsvraag, die namens de „Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van Onroerende Goederen" te Haarlem, door de Afdeeling „Haarlem en Omstreken" van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is uitgeschreven geworden, waren bij den Secretaris dier Afdeeling op den 1sten April l.l. acht antwoorden ingekomen, en wel onder de navolgende motto's:

1. Vicit vim virtus;
2. Con Amore;
3. Nieuw Haarlem;
4. Vis nescia vinci;
5. Driehoek, ten halve gearceerd;
6. Gluton;
7. Labor et Perseverantia;
8. Volbouwd;

terwijl na dien datum nog inkwam een antwoord onder het motto: Drichoek in cirkel.

De Jury, samengesteld uit de heeren: H. P. Berlage Nzn., A. Salm G.Bzn. en J. Verheul Dzn., heeft het laatste antwoord, als niet tijdig ingekomen, buiten beoordeeling gelaten, en voorts, den 21sten April uitspraak doende, den eersten prijs (f 1000.—) aan geen der inzendingen ten volle toegewezen, doch, gebruik makende van haar recht, het best gekeurde ontwerp (motto „Vis nescia vinci") een premie van f 750.—, het daarop volgende (motto „Nieuw Haarlem") den tweeden prijs (f 500.—) ten volle, en aan het ontwerp „Con Amore" een premie van f 250.— toegekend.

Na verkregen toestemming tot openen van de naambriefjes, bleek dat ingezonden was: het motto „Vis nescia vinci" door de heeren G. Hoogendijk Kzn. en P. Schmidt te Rotterdam; het motto „Nieuw Haarlem" door den heer P. Verhagen Lzn., Bouwk.-Ingenieur te Utrecht, en het motto „Con Amore" door den heer J. F. van Hoytema, Architect-Ingenieur te 's-Gravenhage.

Haarlem, 22 April 1910.

J. W. G. DROSTE.,
Secretaris Afd. Haarlem en Omstreken.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 17. Officieele mededeelingen. Afdeeling Amsterdam 624ste Alg. Vergadering van 31 Maart 1910 (vervolg). — Afdeeling Arnhem, Vergadering van 14 April 1910.

Kroniek. De Rembrandtzaal in het Rijksmuseum, door J. Gratema.

Berg- en Werkplaatsen voor het vervaardigen van Drinkwaterinstallatiën, met bijbehoorende werkmanswoningen op een terrein aan de Kleverlaan te Bloemendaal, arch. J. J. v. Noppen, met afbeeldingen

Wettelijke Monumentenbescherming (Vervolg).

Gebreken en Storingen bij Centrale verwarmingsinrichtingen, door F. G. Unger. (Slot).

ARCHITECTURA No. 16. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Van een paar oude gebouwen te Arnhem, St. Peter en Sabelspoort, door G. v. d. Wal, met afbeeldingen.

Het Stadhuis van Amsterdam (vervolg).

Het draagvermogen van zandgrond, door Van de Wijnpersse, kapt. Genie.

DE BOUWWERELD No. 17. Architecten-Woningen IX. Emanuel von Seidl. Mein Landhaus, Boekbeschouwing met afbeeldingen.

Het Gebouw voor den Centralen Gezondheidsraad en de Laboratoria van het Staatstoezicht voor de Volksgezondheid te Utrecht, arch. J. A. W. Vrijman, met afbeeldingen.

De Haarlemsche Museum-kwestie.

DE INGENIEUR No. 17. Vagabondeerende electrische stroomen, door A. E. R. Collette c. i.

Beschouwingen over den tegenwoordigen stand van het irrigatiewezen in Nederlandsch-Indië. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het tijdelijk hoogleeraarsambt in de Waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft, op 12 April 1910, door A. G. Lamminga c. i.

Vergadering van het Koninkl. Inst. van Ingenieurs van 16 April 1910.

Ingezonden stukken. Zijn wielbanden ansymmetisch? door W. Huizinga. — Proefnemingen in verband met het vliegprobleem, door J. G. Lepper, w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 16 Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Het oprichten van IJzeren Telefoontorens.

DE AANNEMER No. 17. Nederl. Aannemersbond. Jaarvergadering 1910.

Uit de Afdeelingen. Afdeeling Laren-Blaricum.

Kort Verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur van 19 April 1910.

De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land. I.

De Staking te Amsterdam.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 43. Ovenconstructies van de Firma F. L. Smidth & Co. te Kopenhagen. — De Keramische industrie. — Nieuw drijfwerk. — De verwarmingswaarde als grondslag van den kolenhandel. — Papieren schuiven.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 4: De komeet van Halley: Dr. L. Ytema. — Het »Cementen huis van Edison«: Redactie. — De industrie van het optisch glas (slot): Dr. R. G. Rijkens. — Een eenvoudig weefgetouw: Dr. Z. P. Bouman. — Automatisch weven: Th. v. d. Waerden. — Erfelijkheid op kanariegebied (slot): C. L. W. Noorduijn. — Over de beweging van den kam van de viool: Redactie. — Giftige zwammen: J. Ruys. — Invloed van den dampkring op de temperatuur der aarde: Dr. D. van Gulik. — Een werk onder den grond in Parijs: Redactie. — Het platina en de nieuwere platina-industrie: Dr. A. J. C. Snijders. — Ongewenschte logé's: A. Marcus. — Eenvoudige proeven, Het electrisch maken van glas en de electrische slinger: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

KLEI No. 7 en 8. Het eerste Aprilnummer bevat, na mededeelingen van het Bestuur der V. v. N. B., een artikeltje met afbeelding over klinkerbestrating in de Vereenigde Staten met Amerikaansche klinkers. Verder vindt men afbeeldingen en beschrijving van de moderne fontein op het Gutenbergplein te Karlsruhe; welke verband dit monumentje houdt met baksteenfabricatie, blijkt niet Het artikel »Slibgehalte der Nederlandsche rivieren«, waarvan men hier het slot aantreft, kan van meer belang voor de baksteenindustrie worden geacht, evenals dat over »Bouw en Rollend Materieel van Smalspoorbanen«, dat hier vervolgd wordt. De tweede Aprilaflevering wordt aangekondigd als Tentoonstellingsnummer en bevat slechts één artikel, getiteld: »De gebakken steen in Nederland«, waarin eenige werken onzer meest bekende hedendaagsche architecten worden beschreven en afgebeeld. Met eenige bevreemding mist men in deze aflevering een officieel verslag van de op 8 April gehouden Algemeene Vergadering, waarvan in No. 7 wel officieel de Agenda wordt gepubliceerd.

SINT LUKAS No. 8. Deze aflevering is gedateerd op 28 Februari j.l. en opent met het vervolg van Jan Stuyt's beschouwing over John. Ruskin's werk »De zeven Lampen der Bouwkunst«, dat geruimen tijd geleden uitvoerig in »de Opmerker« besproken werd. Het dan volgend artikel van den abbé F. Nève verscheen reeds vroeger in het Bulletin des Métiers d'Art, hetgeen naar wij meenen nog niet het geval was met een stukje van Dr. X. Smits over de Schilderkunst en haar belang voor de kerk. Ten slotte wordt een Schetsboekblad gegeven met details van loodwerk der ramen van de Collegiale kerk te St. Quentin.

MODERNE BAUFORMEN No. 4. Het Aprilnummer van dit bij Julius Hoffmann te Stuttgart uitgegeven maandschrift opent met een artikeltje over Albert Eitel te Stuttgart met vele fraaie afbeeldingen van werken van zijn hand. Daarbij trekt o.a. de aandacht het nieuwe Stuttgarter Schouwburggebouw, op een onregelmatig terrein, gedeeltelijk ingebouwd, door Eitel in samenwerking met Steigleder uitgevoerd, verder een origineele tuinkoepel, verschillende villa's en vrijstaande woonhuizen en een gesticht Mariënpflege te Stuttgart.

Van Alfred Fischer te Düsseldorf vinden wij een belangrijk ontwerp voor een arbeiderswijk, eenige prijsvraagontwerpen en schetsontwerpen van kleine gebouwtjes. München is vertegenwoordigd door een villa van de Gebr. Rank.

Onder de gekleurde reproducties vragen die naar aquarellen van Henry Wilson te Londen en Edgar Wood te Manchester in de eerste plaats de aandacht. Zij winnen het beslist van de Duitschers, die hun best doen hen in de kunst van aquarellen op zijde te streven.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 8. Het Meinummer van Alexander Koch's publicatie geeft een uitvoerige beschrijving met vele afbeeldingen van het nieuwste werk van Emanuel von Seidl te München, het woonhuis Brakl aldaar. De architectuur is vrij eenvoudig, aan de decoratie hebben evenwel vele mannen van naam als Franz von Stuck, Fritz Erler, Adolf Münzer, en anderen medegewerkt. Robert Breuer vestigt voorts in een artikeltje de aandacht op het werk van den beeldhouwer Richard Engelmann te Dahlem—Steglitz.

Het belangrijkst van den inhoud is echter de afbeelding met omschrijving van eenige ontwerpen voor een fantein te Buenos-Aires. Daarvoor was een prijsvraag uitgeschreven, waarbij G. A. Bredou te Stuttgart den eersten, Hosaeus en Brurein te Berlijn den tweeden, Heinrich Jobst te Darmstadt den derden en Hugo Lederer te Berlijn den vierden prijs verwierf. Met recht zijn de Duitsche kunstenaars trosch op dit succes. Van de genoemde bekroonde ontwerpen en eenige andere worden hier afbeeldingen gegeven.

Varia.

HORST.

In Limburg treft men bij ieder dorp bijna een kasteel aan, door grachten omsloten en door hoog geboomte omschaduwd. Het staat daar, dikwijls slecht onderhouden, als een getuige uit verdwenen eeuwen, die stormen beleefd heeft, zoowel in de natuur als in de maatschappij. Als die oude muren konden spreken, van hoeveel geluk, maar ook van hoeveel leed konden zij verhalen. Tooneelen van grootheid, schittering en heerschappij zouden wij voor ons zien gaan, maar daarachter ook een sleep tafereelen van verarming, van verbleeking van den roem en taning van het gezag. Gezichten als 't schitteren der wapenrustingen en 't gloeien der vanenkleuren, zou men zien verdonkeren voor het rollen van kroes en beker, voor het vreesbrengend opstaan der eens zoo getrapte hoorigen en onderzaten en wat al niet meer? Ook dit kasteel Horst kan daarvan medepraten. Het werd in de middeleeuwen, wanneer staat niet vast, uit tufsteen gebouwd, later in 1664 in baksteen vernieuwd. Eene groote laan leidde naar den hoofdingang van het voorhof, met zijne als een waaier uitgespreide gebouwen, waarin de ingezetenen van Horst in oorlogsgevaar met have en goed konden vluchten. Op het voorhofsplein stond de groote linde, waaronder recht ge-

sproken werd, nadat de bank bij rijzende zonne gespannen was.

Van dit voorplein zag men den burcht hoog op een heuvel binnen de grachten liggen; een groote vierkante hoofdtoren sloot een hoek van het gebouw af, terwijl twee andere torens de vleugels steunden.

Sedert 70 jaren is van het eens zoo trotsche kasteel slechts eene ruine over. Niet de tijd sloopte het, maar onverschillige eigenaars.

In het laatst der vorige eeuw was de heerlijkheid Horst in het bezit van Frans Clemens von Fürstenberg. Hij was gehuwd met Sophia von Ascheberg. Hij was een zonderling. Van de hersenkastjes, waarin afzonderlijk de verschillende geestes-hoedanigheden worden bewaard, waren er bij dezen edelman verschillende ledig. Daarom benoemde zijn vader den tweeden zoon Frederik tot stamheer. Dit had Frans Clemens zóó gekrenkt, dat hij een eed deed, niet te zullen zaaien, noch te maaien, niets te herstellen aan kasteel noch huizen, geen belastingen te voldoen, die hij bovendien vóór onrechtmatig geheven verklaarde. Hij ging van het standpunt uit, dat een edelman niet bij te dragen had in de algemeene lasten. Het kasteel verviel zoodanig, dat men van de eene kamer in de andere moest trekken, om bij storm en regen droog te blijven. Dat werd zijn gemalin ten slotte zóó ondraaglijk, dat zij naar hare familie ging, terwijl de dochter echter bij den koppigen vader moest blijven.

't Werd nog erger! Hij liet de paarden zomer en winter in de wejde loopen. De magere beesten liepen van honger weg, of werden door medelijdende buren opgepast.

Gaf hij niets om de opvoeding zijner dochter, ook zijne kleeding kon hem niets schelen. Hij droeg een slecht arbeiderspakje. Af en toe kreeg hij als lid der ridderschap een oproeping om in de Staten te verschijnen. Als hij 't in den zin kreeg, liet hij zich door zijne magere knollen naar Roermond rijden en verscheen daar in de gewestelijke Staten met een pijp in den mond, het haar in wanorde, de kleederen gescheurd en besmeurd. Als zijne medeleden hem op zijne slordige kleeding wezen, werd hij toornig en zeide, dat het hun niet aanging, „met of zonder kleederen bleef hij toch Baron von Fürstenberg". Met een verachtelijk gebaar vertrok hij en kwam ten slotte nooit meer in de Statenzitting. Gelukkig vertrok zijne dochter Charlotte op twaalfjarigen leeftijd naar hare moeder.

Het was voor den ouden dorpsheer met de dwaze begrippen een onoverkomelijke ramp, dat de heerlijke rechten door de Franschen afgeschaft werden.

Zijne dochter huwde met graaf Willem van Westerholt Giesenburg, landraad te Recklingshausen en had drie kinderen, die gelukkig weinig van hun grootvader hadden.

„..De ruïne is zeer schilderachtig; het geitenblad windt zich in lange, donkergroene slingers om de verweerende muurbrokken. Aan den bemosten voet der torens tieren geurige viooltjes en op de plaats der pronkzalen wiegelen spichtige kanada's. Den grooten wapensteen, die eertijds boven den hoofdingang stond, heeft men schuin tegen den voorhofmuur geplaatst en daaronder slaapt een klein, zwart waakhondje, dat zijn plicht meent te doen met zich heesch te keffen.

....In Horst is gelukkig nog 't een en ander bewaard. Zoo treft men in de kerk aan een zeer merkwaardig Romaansch doopvont uit de XIde eeuw. Verder eene Piëta uit de XIVde eeuw, een beeld van de H. Wilgofortis (Virgo fortis), een oud beeld van O. L. V. à deux faces, een prachtige vergulde-zilveren monstrans uit de XVde eeuw en zoo meer.

Maar geheel vergeten, als kastdeuren in gebruik, roepen achter het hoofdaltaar prachtige tafereelen uit het leven van Sint Eligius om eene betere plaats. Wij willen de algemeene aandacht nog eens hierop vestigen en vragen of deze te eeniger tijd een welkome buit moeten worden van het een of ander buitenlandsch museum. Laatst hebben wij door de hulp van Dr. Cuypers in te roepen nog een Thorner altaartriptiek uit handen van een oudheid-kooper kunnen redden. Thans schijnen weer twee oude beelden uit eene kerk bij Roermond verkocht te zijn. Dat roept alles om spoedige voorziening. Er bestaat eene commissie tot invatariseering van gedenkstukken op het gebied van geschiedenis en kunst. 't Is te hopen, dat ze spoedig verschijne, en dat daarin ook Limburgers voorlichting kunnen geven, die land en volk, stad en dorp, sacristie en archief, het gewest in zijn geheel en de enkele deelen door eigen zien kennen en die weten, waar de stukken verscholen zijn, welke voor ondergang zijn te behoeden.

(Buiten.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Geruimen tijd geleden waren reeds bij Publieke Werken twee plannen in onderzoek, teneinde tegemoet te komen aan de klachten van de leden der Vereeniging voor den Effectenhandel over de geringe ruimte welke de tegenwoordige effectenbeurs biedt. Het eerste plan bedoelde onteigening van de achter (of liever terzijde) van het beursgebouw liggende huizen, waarvan de voorgevels aan de Warmoesstraat staan. Het andere strekte tot demping van het Damrak tusschen Oude-Brugsteeg en Prins Hendrikkade, en bouw van een nieuwe effectenbeurs, welke door boogconstructie met het oude beursgebouw zou worden verbonden.

Het laatste plan, voor de uitvoering waarvan dus geen onteigening noodig zou zijn (maar dat de verdwijning van een schilderachtig stuk water, de rest van het „Damrak" tengevolge zou hebben) is thans door den directeur van publieke werken, den heer A. W. Bos, uitgewerkt, en mocht (behoudens de nadere financieele regeling) reeds de goedkeuring erlangen van het bestuur van de Vereeniging voor den Effectenhandel.

De nieuwe effectenbeurs, voor den bouw waarvan de gemeente zich de medewerking van den heer Berlage heeft verzekerd, krijgt een hoofdingang aan de zijde van het Damrak. Ze zal een oppervlakte innemen van 3500 M², en een voor den handel beschikbare zaal bevatten van 1300 à 1400 M², dat is tweemaal de oppervlakte van de tegenwoordige effectenbeurs.

De kosten worden geraamd op niet minder dan anderhalf millioen gulden.

HAARLEM. Te Schoten bij Haarlem zal een nieuwe kerk — de Julianakerk — gebouwd worden op het landgoed van den heer Bredius, aan den Rijksstraatweg.

NIJMEGEN. Nu de stad en hare buitenwijken zijn gerioleerd, (met welk werk in 1906, naar het toen vastgesteld plan, werd aangevangen), hebben B. en W. bij den gemeenteraad ingezonden een door den directeur van gemeentewerken ontworpen plan van rioleering van het Oostelijk gedeelte van Hees: Graafscheweg, Koninginnelaan, Kraijenhofflaan, Weurtscheweg en Floraweg met de woningkolonie Leliestraat en Rozenstraat, onder Hatert. Dit rioolgebied zal ongeveer 40 H.A. groot zijn en het water loozen op een hoofdriool in den Weurtscheweg, dat wordt bemalen en vanwaar het rioolwater door een ijzeren persleiding naar de Waal wordt weggeperst.

Wat het niet te rioleeren deel van Hees betreft, zal volgens het plan het regenwater worden afgeleid naar bezinkingsputten.

B. en W. stellen voor tot de uitvoering van het plan te besluiten. De kosten zijn geraamd op ongeveer f 112.000.

BREDA. Dezer dagen is in de R.-K. kerk te Wouw brand uitgebroken. Door den rook kon men het gebouw, dat behalve de hoofddeur, die gesloten was, alleen van buiten toegang heeft door de sacristie, niet binnen dringen. Met boomen werden de deuren stuk geloopen. Toen bleek de brand te woeden nabij het priesterkoor. Naar men ons mededeelde bepaalt de schade zich tot een zijaltaar, dat vernield werd, en hebben de beroemde gesneden houten beelden, die in deze kerk aanwezig zijn, niet geleden.

MIDDELBURG. Er is een aanvang gemaakt met de voorbereidende werkzaamheden voor de restauratie van den voorgevel der Nieuwe Kerk aan de Groenmarkt alhier.

De tegenwoordige voorgevel was geenszins in overeenstemming met de bouworde van de kerk. Bovendien was hij bouwvallig en, ten deele afgebroken, in desolaten toestand.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

's-GRAVENHAGE. Door de Regeering wordt voorgesteld een begin van uitvoering te geven aan de maatregelen, welke indertijd zijn aanbevolen door de Commissie voor het Rijks post- en telegraafgebouw te Amsterdam.

Bedoelde commissie, waarin zitting hadden de heeren Dr. H. F. R. Hubrecht (voorzitter), L. M. Barnet Lyon c. i. (secretaris), A. E. R. Collette c. i. Prof. J. F. Klinkhamer b. i., Ch. R. Kouveld, A. Kruyt, C. H. Peters, H. C. Rehbock, C. van der Veen en G. C. J. Verkerk, had, ten einde te gemoet te komen aan de bezwaren welke de uitoefening van den post- en elegraafdienst te Amsterdam ondervindt, de volgende voorzieningen aangegeven:

1°. Herverdeeling der ruimte in het bestaande hoofdpost- en telegraafkantoor (het z.g. eerste herverdeelingsplan).

2°. Stichting van een postgebouw aan de De Ruyterkade voor den postpakketdienst en de centrale expeditie der briefpost, in welk gebouw tevens de noodige ruimte zal zijn te reserveeren om, bij invoering der decentralisatie, aldaar de voorsorteering der aankomende posten te kunnen doen plaats vinden.

3°. *a.* Uitbreiding van den werkkring der bijkantoren als aanneem- en uitgiftelokalen der posterij, tot gelijkstelling met het hoofdkantoor voor alle takken van den uitwendigen postdienst, gepaard aan geleidelijke vermeerdering van het aantal bijkantoren, afhankelijk van de toeneming van het verkeer, den aanwas van de bevolking en de uitbreiding der gemeente;

b. voorbereiding van de decentralisatie der diensten van ontvangst en bestelling der briefpost.

4°. Uitbreiding van het bestaande post- en telegraafgebouw met de belendingen, en zulks zoodra de behoefte aan meerdere uitbreiding van localiteit voor den telegraafdienst noodig blijkt of de wenschelijkheid tot overneming van het locale telephoonbedrijf vaststaat (het z.g. tweede herverdeelingsplan).

De Regeering, die zich in het algemeen vereenigen kan met deze voorstellen, waarvan die sub. 1°. en 2° ten doel hebben te voorzien in de tegenwoordige behoeften, wenscht daaraan zoo spoedig mogelijk uitvoering te geven en vraagt in de eerste plaats f 30.000 aan voor uitvoering van het eerste herverdeelingsplan.

Na nauwgezette overweging is gebleken dat dit herverdeelingsplan op eenvoudiger voet kan worden uitgevoerd, terwijl voorts in den tijd, verstreken sedert het verschijnen van het bovengenoemde verslag, de behoeften van den dienst in sommige opzichten zijn toegenomen, tengevolge waarvan eenige afwijking van het oorspronkelijk plan noodig is. Raamde de commissie de kosten van uitvoering van het eerste herverdeelingsplan op f 60.000, de daarin gebrachte vereenvoudigingen en wijzigingen brengen de kostenraming terug tot f 30.000.

In de tweede plaats wordt uitgetrokken f 250.000 voor aankoop van grond, aankoop of onteigening van perceelen, benevens eenige termijnen voor de stichting van het postgebouw aan de De Ruyterkade.

In de plaats waar de commissie zich het gebouw gedacht had is wijziging gekomen, tengevolge waarvan het 24 M. westelijker zal verrijzen dan zij aangegeven had. De verplaatsing van het gebouw volgens het nader project, waarbij een goede aansluiting aan het stationsemplacement mogelijk blijft, verdient uit meerdere oogpunten aanbeveling. Zoo zou volgens het schetsmatige plan der commissie de gevelbreedte 95 M. bedragen, terwijl bij de samenstelling van een meer uitgewerkt plan is gebleken dat het gebouw, om berekend te zijn op de behoefte van de naaste toekomst, een gevelbreedte van 107 M. dient te hebben. Behalve over de noodige gemeentegronden en het emplacement der naamlooze vennootschap »Begraafplaats Westerveld«, welke in der minne verkregen zullen worden, moet nog de beschikking worden verkregen over een ander perceel, café »De Ruyter«, waarvoor bij afzonderlijk wetsontwerp onteigening wordt aangevraagd.

De totale kosten van het gebouw, door de commissie geraamd op f 475.000, zullen ten gevolge van de aangebrachte wijzigingen bedragen f 525.000.

— Ingesteld is een Staatscommissie om te dienen van advies aan de Regeering over verzoeken om steun voor plannen van drinkwatervoorziening.

Benoemd in die commissie zijn: tot lid-voorzitter dr. D. Bos, Tweede Kamerlid te 's-Gravenhage; tot leden L. W. Havelaar, directeur der Gemeentelijke Duinwaterleiding te Haarlem; dr. G. A. F. Molengraaff, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; M. Onnen, luitenant-kolonel-commandant in het 1e genie-commandement te Utrecht; J. M. K. Penning, directeur der Gemeente-waterleiding te Amsterdam; J. C. Ramaer, hoofdingenieur-directeur 1e klasse bij den Rijkswaterstaat, chef in algemeenen dienst te 's-Gravenhage: C. P. E. Ribbius, directeur der Delftsche waterleiding te Delft, en tot secretaris dr. J. W. Jenny Weyerman, lid-secretaris van den Centralen Gezondheidsraad te Utrecht.

LEEUWARDEN. Door den kerkeraad der Gereformeerde kerk alhier is besloten tot den bouw eener nieuwe kerk bij de gasfabriek alhier, op de plaats van het daar bestaande kerkgebouw.

Het ontwerp en de uitvoering is opgedragen aan den heer T. Kuipers te Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter bij het Bouw- en Woningtoezicht te Haarlem, zie adv. in dit no. (1)

— Opzichter-Teekenaar, zie adv. in dit no. (1)

— Bouwkundig Opzichter voor een belangrijk werk. Brieven, onder No. 14490, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (1)

— Landmeter of Genie-officier voor de Ped. Bovenlanden (8 maanden werk). Kennis Maleisch. Off. aan Handushagen, Amsterdam, Marnixstr. 354. (1)

— Electrotechnisch Ingenieur voor Nederl.-Indië. Brieven, onder No. 14347, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (1)

— Electrotechniker voor filiale eener Electriciteits-Maatschappij, kundig vakman. Brieven, onder No. 14221, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (1)

— Teekenaar voor brugwerk en andere ijzerconstructies. Aanbiedingen onder letters D. A. K., Nijgh & van Ditmar's Algemeen Advertentie-Bureau Rotterdam. (1)

— Bouwk. Opzichter voor 4 maanden. Salaris f 75 p. m. Brieven onder no. 142 Boekhandel E. Broekhuis & Zonen, Hengelo. (1)

— Ingenieur van het Electriciteitsbedrijf te Utrecht, jaarwedde f 2000. Zich bij gezegeld adres onder bijvoeging van stukken vóór of op 4 Mei a. s. te wenden tot Burgemeester en Wethouders, die te spreken zijn op Dinsdag en Vrijdag te 12 uur 's middags. (1)

— Bouwkundig teekenaar, practisch ervaren en aesthetisch ontwikkeld. Salaris naar bekwaamheid. Br. lett. P. G. 1608 Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn. Amsterdam. (2)

— Bouwkundig Ingenieur of Architect (koopman), in staat de geheele leiding van een Bouwkundig Bureau op zich te nemen, gelegenheid tot associatie, desgewenscht zonder kapitaal. Brieven onder No. 13752 bureau der »Nieuwe Rott. Courant.« (2)

— Opzichter en Uitvoerder, voor den aanleg eener aardenbaan voor een Spoorweg in Zuid-Amerika, bekend met Engelsch, Spaansch of Portugeesch. Aanbiedingen onder No. 13890, bureau der »Nieuwe Rott. Courant.« (2)

— Teekenaars bekend met IJzerconstructie. Brieven onder No. 1586, aan het Adv.-Kant van J. H. de Bussy, Rokin 60—62, Amsterdam. (2)

— Teekenaar voor brugwerk en andere ijzerconstructies. Aanbiedingen onder letters D. A. K., Nijgh & Van Ditmar's Algemeen Advertentie-Bureau, Rotterdam. (2)

— Aankomend Teekenaar, op een Installatie-Bureau te Amsterdam, bij het maken van Plan- en Constructie-teekeningen. Br. onder lett. E 97, a/h Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226. (2)

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

OPZICHTER-TEEKENAAR
GEVRAAGD,

om terstond in dienst te treden, voor een te bouwen villa te *Oost-Kapelle* bij *Domburg*. Brieven met opgaaf van verlangd salaris en referentiën worden ingewacht door C. A. GOETHALS & Zn. te *Middelburg*.

MARINE.

De SCHOUT-BIJ-NACHT, DIRECTEUR en COMMANDANT der MARINE te *Hellevoetsluis*, zal op **Donderdag 12 Mei 1910,** des voormiddags ten **11½ ure,** onder nadere goedkeuring van den Minister van Marine in het openbaar aanbesteden:

Het verrichten van Schilderwerk enz. aan Gebouwen en Inrichtingen in de Directie HELLEVOETSLUIS.

De voorwaarden, waarnaar de aanbesteding zal geschieden, liggen ter lezing aan het Departement van Marine te 's-Gravenhage, ter Griffie van de Directiën der Marine te Hellevoetsluis, Amsterdam en Willemsoord en van de Provinciale Besturen, uitgezonderd dat van de provincie Zuid-Holland, alsmede ter Secretarie van de Gemeentebesturen te Rotterdam en te Dordrecht.

Afdrukken van het bestek zijn zoolang de voorraad strekt tegen f 0.50 per exemplaar verkrijgbaar ter Griffie van de Directie der Marine te Hellevoetsluis.

De aanwijzingen zullen geschieden op den 3en en 4en Mei 1910 aan hen die zich daartoe des namiddags van 2—4 uur vervoegen aan het Bureau van den Hoofdingenieur op 's Rijks werf aldaar.

De inschrijvingsbiljetten op gezegeld papier gesteld en ingericht overeenkomstig art. 5 der Algemeene Voorwaarden van aanbesteding, zullen behoorlijk gesloten franco moeten worden ingeleverd ter Griffie van de Directie der Marine voornoemd vóór of uiterlijk op den dag der besteding, des voormiddags ten 11½ ure.

Hellevoetsluis, 26 April 1910.

Bij het BOUW- en WONINGTOEZICHT der Gemeente HAARLEM **WORDT GEVRAAGD:**

Een Opzichter
2de klasse,

voorloopig voor den tijd van één jaar, waarna bij gebleken bekwaamheid en geschiktheid eene **vaste aanstelling** volgt, op eene bezoldiging van f 1000.— met 5 twee-jaarlijksche verhoogingen van f 100.— en verplichte deelneming in het Weduwen- en Weezenpensioenfonds.

Sollicitatiën, op zegel, onder overlegging van bewijzen van bekwaamheid, gericht aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Haarlem, moeten vóór den 20sten Mei worden ingezonden bij den Hoofdopzichter, belast met het Bouw- en Woningtoezicht dier Gemeente, Bureau Koningstraat No. 2, bij wien nadere inlichtingen te bekomen zijn.

Persoonlijke kennismaking wordt niet verlangd, dan na daartoe gedane uitnoodiging.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Wed. J. AHREND & ZOON

Rijks- en Gemeente-Leveranciers

SINGEL 24, AMSTERDAM.

Houden voor directe aflevering op magazijn: — **Theodolieten, Sextanten, Waterpasinstrumenten, Equerres, Prisma's, Stalen Meetbanden, Meetlinten, Meetkettingen, Jalons, Baken, Geijkte Meetlatten, Veld- en Zeekijkers** en verder alle **Peil- en Meetgereedschappen.**

Geïllustreerde prijscouranten gratis en franco verkrijgbaar.

PRIMA MATERIAAL

ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" Fa WIJERS & FLAES

ASPHALT-PAPIER	ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER	MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK	ASPHALT-VLOEREN
HOUTCEMENT. KIT	VAN NEUCHATEL-ASPHALT

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 2 MEI.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het provinciaal bestuur: het uitvoeren van baggerwerk in het Merwedekanaal tusschen Vianen en Gorinchem in de prov. Zuid-Holland, raming 83300 M³.; het bestek no 80 ligt na 18 April ter lezing aan het dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen-directeur Van den Thoorn te Den Haag, bij den ingenieur König en bij den opzichter De Jongh, beide te Gorinchem, alsmede bij den opzichter Metz te Vianen; de nota van inl. ligt op 25 April ter inzage bij den ingen. König voorn., van 9—4 ure.

SCHOTLAND.

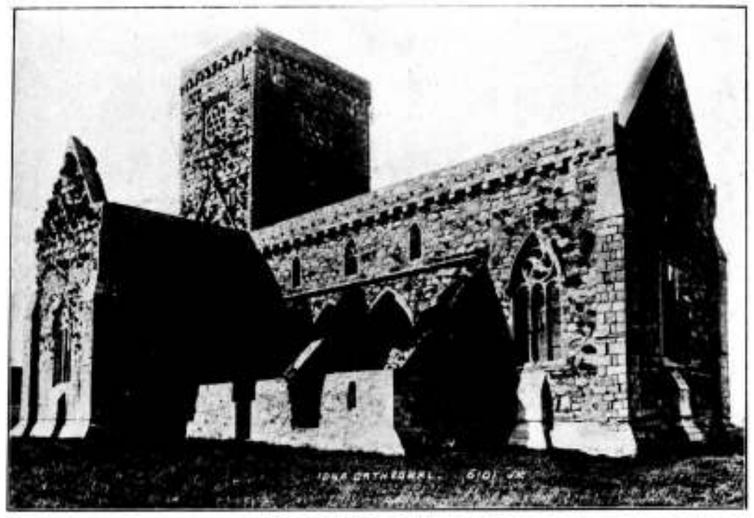

Kathedraal van Iona.

Ardkingglas-House.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
45ste Jaargang No. 18.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 7 MEI 1910. No. 19.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Uitsluitend bij vooruitbetaling

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave vandrie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Koor der Kathedraal van Antwerpen.

Antwerpen is voor Nederlanders geen vreemde stad en de Antwerpsche Kathedraal met haar imposant ruim en haar wonderfraaien toren geen onbekende. Zelfs in détails kennen velen onzer dit monument beter dan b.v. de Oude Kerk te Amsterdam en hebben zij het menigmaal van alle kanten bekeken, maar er is een kant, de koorzijde, die zoodanig is ingebouwd, dat zij van de straatzijde nergens te zien is. Wij hebben meermalen architecten gesproken, die langen tijd in de Scheldestad vertoefd, daar zelfs gewoond hebben en die het kooraanzicht der Kathedraal niet kenden. Menig geboren Antwerpenaar heeft het zelfs nooit gezien.

Gelijk overal elders waar Gothische monumenten staan is ook te Antwerpen al sedert jaren het vraagstuk van het al of niet wenschelijke van de ontmanteling en geheele vrijstelling der Kathedraal aan de orde. Men heeft al reeds enkele huisjes, die er tegenaan stonden, weggebroken, maar de meeningen over het verkregen resultaat zijn verdeeld gebleven, gelijk zij steeds nog verdeeld zijn over het vraagstuk in zijn geheel, hetwelk nog onlangs bleek uit een stukje door Arv Delen, die geen voorstander van de ontmanteling is, in de „Vlaamsche Gazet" geschreven. Hij bestrijdt de argumenten der voorstanders als volgt:

„Allereerst — en dat lijkt wel de voornaamste beweegreden te zijn van de „afbrekers" — voert men aan dat de huizen van de Groenplaats, St. Pieterstraat en Lijnwaadmarkt het uitzicht benemen op een der schoonste gedeelten van het koor der kerk."

„Een diepe onwetendheid over den stand der zaken schijnt oorzaak te zijn van een grof misverstand."

„Want het gedeelte van genoemd koor dat door die huizen bedekt wordt is juist het minst belangrijke van alles

en werd door Appelmans, den bouwmeester der kerk, slechts op zeer rudimentaire wijze uitgevoerd. Het andere gedeelte, het mooie bovenstuk, komt nu heerlijk hoven den huizenklomp uit, steekt wonderkleurig af tegen het donkerrood der pannendaken, dat met het sombergrijze van den hardsteen op de meest gelukkige wijze harmonizeert. Nu klaagt men over het barbaarsche van den huidigen toestand, dat n.l. de Antwerpenaar verstoken blijft van het uitzicht op den achtergevel van het koor langs de zijde van den tuin der dekenij. Maar al wie ooit in de gelegenheid was dat zoo geroemde achterdeel te aanschouwen moet bekennen dat hetgeen verloren blijft voor het uitzicht niet het meest belangrijke en meest schoone is. Zoo was ook de opvatting van den bouwmeester, die getrouw aan de traditie der middeleeuwsche kerkbouwers, zich de geheele kathedraal ingebouwd heeft voorgesteld."

„Overigens — en dit moet alvast het klaarblijkende bewijs zijn van de grove dwaling der ontmantelaars — men bekijke maar even het gedeelte van de kerk langs de Blauwmoezelstraat en ook langs het voorste gedeelte der Rioolstraat. Daar was destijds de kerk ingebouwd zooals zij het nu nog is langs Groenplaats en Lijnwaadmarkt. De huisjes werden weggebroken, de hoeken afgesloten met paalwerk, links en rechts een afzichtelijk pissijn geplaatst, en nu zijn die gedeelten de meest doodsche, de meest doffe van de omgeving der kerk. Stel u hetzelfde voor langs de Groenplaats! Het is om te griezelen!"

Een onzer landgenooten, de heer Jac. van Gils te Rotterdam, bestreed in de „N. Rott. Courant", die het stukje uit de „Vlaamsche Gazet" overnam, de argumenten door den heer Delen aangevoerd, en wel het voornaamste argument in het bijzonder, in de volgende bewoordingen:

„De heer Ary Delen maakt, in zijn stukje betreffende de blootlegging der Antwerpsche Lieve Vrouwenkerk, in de Vlaamsche Gazet, door U in uw blad van gisteren overgenomen, ondanks de beste bedoelingen, er mij dunkt de zaak zelve niet beter door. Hij schrijft o. a. „dat het Koor het minst belangrijk is en door den bouwmeester der Kerk slechts op zeer rudimentaire wijze uitgevoerd is, enz." Door dergelijke opmerkingen betreedt hij een voor de vóór- en tegenstanders der blootlegging gevaarlijk terrein."

„Ten eerste was het bij de bouwmeesters der gothiek, evenmin als b.v. bij die der Grieken, niet gebruikelijk, **minder in het zicht komende bouwdeelen op meer nonchalante wijze te behandelen dan gedeelten duidelijk zichtbaar.**"

„Toen onderget. dan ook tijdens gemaakte studiën aan bedoelde kerk dit koor voor het eerst uitwendig beschouwde, werd hij buitengewoon getroffen door de majesteit en sterk sprekende kracht der bouwkundige lijnen en pijlers der spanbogen, een indruk zoo overweldigend, dat men die nooit vergeten kan, afgescheiden of de onderdeelen nu al meer of minder rijk gedetailleerd waren. Ik geloof dan ook als uw correspondent te Antwerpen en andere belangstellenden eens het dak der koorkapellen, (wat gemakkelijk te beloopen is), betraden, de meesten bijzonder zouden worden getroffen door het wonderbare schouwspel dat het perspectief dier reuzenbogen en pijlers teweegbrengt. En dan... wie weet... Neen, men moet de zaak niet laten afhangen van het mooi of minder mooi van enkele bouwdeelen der kerk."

„De kwestie dient zuiver gesteld te worden en dan vraagt men zich af: Zijn de Middeleeuwsche kerken gebouwd om te staan op een groot bestraat plein omringd van heel breede straten, zoo iets als op een presenteerblaadje, of omgekeerd. En dan zal het antwoord nooit twijfelachtig zijn. Welnu, men late die kerken dan zooveel mogelijk in eene oorspronkelijk gedachte omgeving, toevallig, pittoresk, al zijn de omringende huizen en straten dan al minder mooi dan die der XV eeuw."

„In dit geval kan men achter het koor desnoods een smalle straat of steeg ontwerpen, met aan de kerkzijde liefst plantsoen- of tuinaanleg."

„Had men dit denkbeeld b.v. bij den Keulschen Dom eveneens in acht genomen, dan had men wel is waar de schoonheid der kerk nog niet gezien, zooals ze oorspronkelijk is bedoeld geweest, want door de onbegrepen en ongevoelige restauratie is uitwendig al het ware schoon en de poëzie aan dit bouwwerk ontnomen, doch men had toch nog oneindig meer dan thans getroffen geworden van de grootschheid der conceptie en de majesteit der reusachtige bouwkundige samenstelling."

Wie hier gelijk heeft zullen wij in het midden laten, al zijn wij geneigd ons aan de zijde van onzen landgenoot te plaatsen. Wel zal het kooraanzicht bij velen niet geheel beantwoorden aan de voorstelling die men er zich van zou vormen, wanneer men van binnen de krans van vijf kapellen, die den kooromgang omsluiten, beschouwt, maar dat het 't aankijken toch wel waard is kan men genoegzaam uit de hierbij gegeven afbeelding zien. Op de verhoudingen is misschien wel iets aan te merken, maar dat de forsche architectuur der steunbogen en der hoog opgaande steunpijlers van nabij gezien, niet nalaat een overweldigenden indruk te maken, valt niet tegen te spreken.

En wat het ontmantelingsdenkbeeld in het algemeen betreft, daaromtrent zijn wij het vrijwel met den heer Van Gils eens. Men late de middeleeuwsche kerken zooveel mogelijk in de oorspronkelijk gedachte omgeving; ook al is die niet meer zoo mooi als in de vijftiende eeuw, zij is in de meeste gevallen meer passend dan groote kale pleinen of lieve plantsoentjes.

Maar ook de heer Delen heeft gelijk, waar hij te kennen geeft, dat het wegbreken van aanbouwsels vaak iets doodsch en dofs geeft aan die gedeelten, waar dit geschied is. Ook bij Noord-Nederlandsche kerken, waar het plaats vond, kan men hetzelfde opmerken. Bij ons roept men dan den tuinman te hulp, om in de ruimte tusschen de contreforten eenige altijd groene boompjes te planten achter een ijzeren hekje. Het effect is dan wel niet „om te griezelen", maar fraai en in overeenstemming met het karakter van het monument is het al evenmin.

Antwerpen is een handelsstad en gelukkig zal men daar niet zoo spoedig de millioenen beschikbaar stellen voor een algeheele vrijstelling, gelijk sommigen die wenschen. Men kan dat geld wel beter besteden.

Zoo men er echter eenmaal toe komt, het koor der Kathedraal vrij te maken en zichtbaar voor iedereen, dan is het te hopen, dat de nieuwere inzichten op dit punt het mogen winnen van de verouderde, door welker toepassing hier en daar reeds onherstelbare schade aan sommige middeleeuwsche kerkgebouwen is teweeggebracht.

De Nederlandsche Bouwkunst op de Wereldtentoonstelling te Brussel.

De Nederlandsche kunst zal op de Wereld-Tentoonstelling te Brussel niet zoo schitterend vertegenwoordigd zijn, als men zich dit aanvankelijk had voorgesteld en het zal in dezen wedstrijd der volken waarschijnlijk weder aan de cacao-, likeur- en margarinefabrikanten worden overgelaten de eer van Nederland op te houden. De schilders zijn ontevreden over de handelwijze van de Commissie van Toelating in hun afdeeling, onder de architecten zijn ook al ontevredenen. De Commissie van Toelating voor de architectuurwerken is zelf niet tevreden en het Nederlandsch

Hoofd-Comité, daarvoor is de afdeeling Kunst, althans de architectuur, maar bijzaak.

Waar de schoen eigenlijk wringt, is niet bekend en zal misschien wel nooit bekend worden; of er iets aan de voorbereiding gehaperd heeft, dan wel of voor de uitvoering niet de rechte personen werden gekozen, wij weten het niet. Maar dat er iets hapert blijkt duidelijk uit een officieus communiqué, dat eenige weken geleden in de dagbladen de ronde deed en o. a. ook in het „Bouwkundig Weekblad" van 9 April j.l. werd opgenomen. Dit communiqué is haast een aaneenschakeling van klachten, een verslag van teleurstellingen en aangezien er, voorzoover ons bekend, geen officieel verslag van de Commissie van Toelating voor de architectuur verschenen is en de bovenbedoelde mededeelingen, noch door de Commissie, noch door een harer leden, ergens weersproken of toegelicht zijn, moeten wij wel aannemen, dat hier tamelijk juist is weergegeven, wat ook in een officieel verslag zou hebben gestaan.

Een der eerste klachten van de Commissie is, dat vele goede krachten zich onthielden, waaronder enkelen, die destijds hun deelname hadden toegezegd, doch zich later terugtrokken. Dit is heel jammer, maar men moet veronderstellen, dat deze goede krachten voor hun terugtrekken goede redenen hadden en het zou toch zeker op den weg der Commissie gelegen hebben alles in het werk te stellen, om eventueele bezwaren uit den weg te ruimen en zoodoende deze goede krachten te behouden. Diep terneergeslagen is de Commissie over het feit, dat het project van het Vredespaleis in Den Haag, dat de grootste aantrekkelijkheid van deze geheele Tentoonstelling geweest zou zijn, en waarop de Commissie vast gerekend had, niet is ingezonden.

Op welke gronden de Commissie vast op dezen „Clou" gerekend had en hoe het komt, dat zij in hare verwachting werd teleurgesteld, wordt niet vermeld. Dit ware toch wel de vermelding waard geweest, te meer daar de verwachting, dat het in uitvoering zijnde ontwerp zou worden ingezonden, de Commissie er toe gebracht heeft, alle andere Vredespaleis-ontwerpen uit te sluiten. Over de vraag of zij hiertoe het recht had, wat door sommigen in twijfel wordt getrokken, willen wij hier niet in beschouwingen treden. Overigens zien wij niet in, dat deze teleurstelling zoo zwaar behoeft te wegen. Het zou toch al te dwaas zijn, met het Vredespaleis, zooals het thans wordt uitgevoerd, op de Brusselsche Tentoonstelling te paradeeren als met het hoogste, wat de Nederlandsche Bouwkunst van onzen tijd heeft voortgebracht. Laat ons liever eerst eens afwachten, hoe het gebouw, naar een Fransch ontwerp uitgevoerd door Nederlanders, zal uitvallen, alvorens er mede op een tentoonstelling voor den dag te komen.

De taak van de Commissie was uiterst moeilijk. Dit willen wij gaarne aannemen, de taak van een Toelatings-Commissie is altijd moeilijk en ondankbaar, maar men krijgt hier eenigszins den indruk, alsof de Commissie niet tegen haar taak was opgewassen.

Wie ooit lid van zulk een Commissie was weet, dat men de kunst van geven en nemen uitstekend moet verstaan en zooveel mogelijk moet trachten met iedereen goede vrienden te blijven, maar toch in dit laatste streven niet zoover moet gaan, dat de zaak, die men te behartigen heeft, er onder lijdt.

Het getuigt van weinig tact, dat de Commissie zich telkens beroept op de eischen van het programma, waaraan de inzenders zich niet hebben gehouden. Sommigen hadden zelfs blijkbaar dat programma niet of slecht gelezen. Wij gelooven het gaarne, wanneer wij onze ervaring raadplegen. Wil men een tentoonstelling of een prijsvraag goed doen slagen, dan zij het programma zoo kort en duidelijk mogelijk en valle men niet over allerlei nietige formaliteiten, die te vervullen zijn, en door de kunstenaars natuurlijk als zaken van ondergeschikt belang worden beschouwd. Wordt er eens verzuimd iets in te vullen, ontbreekt er eens een motto of merkteeken, dan voorzie de Commissie zelf daarin. Het behoort tot het onaangename deel van haar taak, om de inzenders voor de gevolgen van kleine onachtzaamheden te behoeden, alle maatregelen te nemen tegen verwarring en het in het ongereede raken van de inzendingen. Wij zouden zeggen, zij moet vooral voor het laatste instaan, voor zoover dit, behoudens geheel onvoorziene gebeurtenissen, eenigszins mogelijk is en onder geen voorwendsel deze verantwoordelijkheid van zich afschuiven. Reeds de toespeling op het in het ongereede raken van inzendingen, door de schuld der inzenders, verzwakt eenigszins het vertrouwen in het beleid der Commissie, maar hoogst onpractisch lijkt ons de maatregel die zij voorstelt voor het geval, dat als volgt wordt omschreven:

„Van een inzending van 8 teekeningen zijn b.v. 7 aangenomen en worden deze met de schilderijen der schilders in de tapissière gepakt en verzonden. Wanneer nu de eenige overgebleven teekening in de te groote kist den inzender terug wordt gezonden, is er na afloop der tentoonstelling geen kist meer disponibel om als de zending te 's-Gravenhage retour is, de 7 teekeningen in te pakken. Daarom is eenvoudigheidshalve besloten de niet aangenomen teekeningen met kist en al te bewaren tot de tentoongestelde teekeningen weder in Pulchri terug zijn, om daarna gezamenlijk volgens de bepalingen van het programma den inzenders te worden teruggezonden."

Om de moeite van een keer heen en weer zenden van eenige kisten te ontgaan, neemt de Commissie hierbij de verantwoordelijkheid op zich, om een aantal ontwerpen, waaronder toch zeker wel een en ander van waarde, een half jaar lang te bewaren.

De taak van de Comissie was uiterst moeilijk en het is gemakkelijk, om haar beleid te critiseeren, zal men zeggen, en dat moet ook tot een zekere hoogte worden toegegeven. In het angstvallig vasthouden aan het programma is wellicht het bewijs te zien, dat men haar geen genoegzame macht en middelen ter beschikking heeft gesteld, om een ruimere opvatting van haar taak te kunnen huldigen. Men heeft zich blijkbaar voorgesteld, dat alle Nederlandsche bouwmeesters gedwee hunne inzendingen precies volgens het programma zouden inrichten en het niet denkbaar geacht, dat de Commissie voor gevallen zou kunnen komen te staan, dat zij van de heilige letter zou moeten afwijken, b.v. waar alleen photo's werden ingezonden, terwijl bij voorkeur teekeningen gevraagd werden. Slechts bij uitzondering zouden photo's worden tentoongesteld. Toch is ons een geval bekend van een bouwmeester, die photo's en ontwerpen voor belangrijke bouwwerken inzond en de bij voorkeur gewenschte geteekende ontwerpen, waarbij een van zeer actueele beteekenis, geweigerd zag, terwijl de photo's, een restauratiewerk betreffend, werden aangenomen.

Zouden de goede krachten, waarvan de Commissie gewaagde, wellicht nog ter elfder ure, een voorgevoel hebben gekregen van de wijze, waarop de Commissie de zaak zou behandelen? Hoe is het anders mogelijk, dat wij namen als Jos. Th. J. Cuypers en K. P. C. de Bazel onder de inzenders missen?

Maar kan ons dit eigenlijk nog verwonderen, waar wij vernemen, dat de voor de architecten gereserveerde ruimte meer poorten, doorgangen, deuren en vensters heeft dan wandvlakte? Daarmede moest de Commissie ongelukkigerwijze in de eerste plaats rekening houden. De beste plaatsen moesten natuurlijk aan de cacao-, likeur- en margarinefabrikanten toebedeeld worden, die trouwens met een ongeschikte localiteit geen genoegen zouden hebben genomen, en de Bouwkunst moet zich maar weder met de overgeschoten hoekjes behelpen.

Woningtoestanden te Weenen.

De Weener correspondent van de „Nieuwe Rott. Courant" heeft onlangs naar aanleiding van het aanstaande Woningcongres in Oostenrijk's hoofdstad een alles behalve rooskleurige schets gegeven van de woningtoestanden daar ter plaatse. Zij zijn van dien aard, dat daarin in een afzienbare toekomst geen verbetering te verwachten is en, als wij ze met de Nederlandsche vergelijken, mogen wij ons in menig opzicht gelukkig achten.

De schrijver zegt o. a.:

Als congressen werkelijk praktisch nut opleverden, dan zouden wij die bijeenkomst van harte begroeten, omdat de woningtoestanden in Weenen ongunstig zijn en deze dringend verbetering behoeven. Want de woningen zijn zeer duur en bekrompen. De prijs van een paar eenvoudige apartementen in een behoorlijk huis wordt op een minimum jaar-prijs van f 300 per kamer berekend. Daarvoor zit men op de 4de verdieping, 130 trappen hoog, die men gelukkig met een lift bereiken kan. In zoo'n huis behooren de kachels, het fornuis, de badinrichting en de jaloezieën tot de woning. Er zijn gewoonlijk parket-vloeren en dubbele ramen, maar niet de geringste bergplaats. De kamers zijn ruim en allicht grooter dan die in de Hollandsche huurhuizen, maar ze hebben geen muurkasten. Hoogstens een kastje voor het hoog noodige in de keuken. En op den zolder, die veel roet en rook doorlaat, is nauwelijks plaats voor een paar koffers. Men houdt er dan ook geen rommel op na. Er zou geen plaats voor zijn. Bij elke verhuizing laat men een uitdrager komen, die alles meeneemt. De woningen zijn alle zeer eenvoudig; van versiering en van weelde geen sprake, alleen het noodzakelijke. Geen centrale verwarming, geen inrichting voor warm en koud water, geen hal, geen dienstbodentrap, maar wel electrisch licht. Gewasschen en gedroogd wordt op zolder. De fijne wasch gaat naar buiten, en beneden is een kelder voor brandstoffen. In de keuken vindt men geen spijskast, geen gootsteen, geen aanrechtbank. Alle keukenafval gaat in het fornuis. In den huurprijs is een hoofdelijke omslag van 16 pct. begrepen en de huurtermijnen varieeren tusschen 3 maanden en een half jaar.

In den winter zijn deze huizen met hun dubbele vensters en porseleinen kachels warmer en gezelliger dan die Hollandsche huizen met hunne koude gangen en dunne schuiframen. Maar in den zomer zijn de Weensche apartementen daarentegen zoo warm en stoffig en ze dwingen de menschen ergens buiten een optrek te nemen.

Daardoor moet men hier met twee woningen rekening houden, een voor den zomer en een voor den winter en dat loopt op. Is men nu alleen of met zijn beidjes, dan kan men zich nog redden, maar hoe de menschen met veel kinderen het in die huizen stellen, is mij een raadsel. Er wordt berekend dat een familie 1/6 van haar inkomen voor de woning noodig heeft, bij de arme lui met veel kinderen wordt dit een kwart.

Schuld aan die misstanden hebben beiden, Staat en bevolking. Door het belastingstelsel wordt de bouw van huurkazernes bevorderd, die van enkele huizen tegengehouden. Familiehuisjes zijn alleen mogelijk in de omstreken der stad en dan nog maar op zeer bescheiden en eenvoudige schaal. Zij zijn lang zoo aardig niet als in Holland. Zelfs in de huizen van de meer gegoeden bevinden zich winkels; een deftig, gesloten huis is een hooge uitzondering. Geen huis heeft een tuin. Alleen Rothschild, en een paar oude families zijn 't, die den tuin achter hun voorvaderlijk paleis hebben behouden en dien niet als bouwgrond hebben verkocht. Bij nieuwe huizen wordt geen tuin meer aangelegd.

Van de huurwaarde wordt 43 pct. aan belasting betaald. Staat, provincie en gemeente worden op die manier haast voor de helft eigenaars van het huis. Die zware belastingen, als gevolg van ongelukkig gevoerde oorlogen, houden nagenoeg elke hervorming op woninggebied tegen en geen congressen zullen daaraan iets kunnen veranderen.

Weenen met zijn twee millioen menschen is een steenwoestijn en de laatste uitbreidingen der stad zijn uitsluitend ten behoeve van den kleinen middenstand. Het is verschrikkelijk in de liefelijke omgeving van Weenen groote huurkasten te zien verrijzen. In de stad gaat zoo'n groot huis met wel 15 ramen in het front en 5 verdiepingen er nog mee door en voor den minderen man is dit uniforme stelsel te verkiezen boven de Hollandsche benedenen bovenhuisjes met nauwe gangen en steile trappen. Maar buiten de stad bederven die kazernes de heele streek.

Behalve de Staat, zijn ook de menschen zelven door hun levenswijze mede schuldig aan deze achterlijke toestanden, want zij geven liever geld uit voor goed eten, voor pleizier en mooie kleeren dan voor een betere woning. Wat buitenshuis verteerd wordt, moet binnenshuis ingehaald worden. In Weenen wonen de menschen niet zoo goed als in andere landen onder gelijke omstandigheden en de combinatie van stads- en buitenleven is slechts aan weinigen gegund.

De grondprijzen stijgen voortdurend en daarmee de speculatie in de bouwterreinen. Dat komt gedeeltelijk door het enorme binnenstroomen der landelijke bevolking; het is een verschijnsel dat men overal aantreft. De jaarlijksche bevolkingstoeneming in München wordt op 13.000, die in Hamburg op 18.000, in Berlijn op 37.000, in Weenen op 41.000 zielen geschat. Weenen, als de grootste werkgelegenheid van het land, trekt steeds nieuwe bevolking naar zich toe. Toen ik hier kwam, woonden er 800.000 menschen, nu 2 millioen.

Er zou voor het internationale woningcongres zeker heel wat te doen zijn, als men maar over den noodigen tijd beschikte. De natuurlijke oplossing van het vraagstuk om aan de steeds aangroeiende bevolking van Weenen bruikbare woningen te geven zou daarin moeten bestaan, dat de stad gronden om de stad opkocht en daar behoorlijk, niet te duur woningen liet zetten. Maar tegen zulk een grondpolitiek, die bovendien kostbaar is, zal het particulier eigenbelang zich steeds verzetten. En zoo zal de zaak wel blijven gelijk ze is.

Ingezonden Stukken.

DE ONTSIERING VAN STAD EN LAND.

De lezing over het bovenstaand onderwerp in Den Haag en elders gehouden en het artikel, in het „Bouwkundig Weekblad" geplaatst, „De ontsiering van stad en land" van den heer J. H. W. Leliman, zullen zeker wel door velen gewaardeerd zijn, waarbij ik mij dan ook volkomen aansluit. Evenwel kan ik toch niet nalaten een paar opmerkingen te maken. Het betreft namelijk de daarin gebruikte voorbeelden en tegenvoorbeelden.

Als goede voorbeelden zijn dan uitsluitend oude toestanden en als tegenvoorbeelden nieuwe gekozen. Hierdoor wordt nu wel de ontsiering duidelijk voor oogen gesteld, maar het geeft geen middel aan om die te verhinderen.

Want dat er gebouwd en verbouwd wordt wanneer de omstandigheden het meebrengen, kan men toch niet tegengaan. Daarom was het volgens mijn inzicht wel geschikt geweest om naast deze tegenstellingen ook andere te laten zien, waarbij zoowel het goede als het afkeurenswaardige uit nieuwe werken gekozen was, evenals b.v. bij de tentoonstelling van de vereeniging „Kunst aan Allen" verleden jaar te 's-Gravenhage gehouden, wat de inrichtingen der woningen betreft heeft plaats gehad. Om eenige goede voorbeelden bij elkaar te krijgen zou meen ik niet zoo erg moeilijk zijn geweest. Er zijn in Den Haag op verschillende plaatsen, b.v. begin Nieuwe Parkweg aan de zijde van het Kanaal, begin Cremerweg, verder in Voorburg, bij de halte van de stoomtram, huizen gebouwd die in 't geheel niet slecht van uiterlijk zijn en ook in de min of meer landelijke omgeving niet misstaan. Het is waar dat het te betreuren is dat dikwijls bij het oprichten van bouwwerken een deel van het natuurschoon verdwijnt. Maar dit is uit den aard der zaak meestal niet anders mogelijk. Daarom behoeft men evenwel niet aan te nemen, dat die werken op zich zelf afkeuring verdienen.

Dan heeft het mij ook getroffen, dat de heer Leliman er zich over schijnt te verwonderen, dat er op sommige plaatsen waar goede voorbeelden (oude huizen namelijk) zeer nabij waren, nog erg smakeloos gebouwd werd. Alsof men het zoo maar had na te maken en dat dan alles goed en mooi was.

Nu zoo eenvoudig is het werkelijk toch niet.

Ten eerste worden aan de woningen tegenwoordig geheel andere eischen gesteld als vroeger (b.v. een paar eeuwen geleden) wat ten nauwste samenhangt met het uitwendige dier huizen, zoodat daarom alleen al bezwaarlijk die mooie oude gevels nagemaakt kunnen worden, terwijl bovendien de kopieën van die oude werken juist omdat ze niet oorspronkelijk zijn minder voldoen als de voorbeelden; wat natuurlijk niet wegneemt dat wij uit de oude gebouwen leering kunnen trekken en ze ons zoodoende behulpzaam zijn om nieuwe werken te concipieeren.

Ik vrees echter, dat deze wijze van de oude gebouwen tot voorbeeld te stellen tot niet veel goeds leiden zal. Want worden ze nauwgezet nagemaakt, dan voldoen de huizen niet aan moderne eischen. Men heeft dan veel kans, dat zulke gebouwen later toch verknoeid worden, b.v. door er grootere ramen in aan te brengen, veranda's er bij te maken, enz., zooals ik zelfs meermalen gezien heb. Worden er daarentegen van den aanvang af allerlei moderne zaken aan toegevoegd, dan krijgt men een smakeloos mengelmoes, zooals de heer Leliman zelf terecht afkeurt.

Er is nog eene zaak, die het namaken (hier nu op te vatten in de goede beteekenis, dus niet als gedachteloos copieeren) in den weg staat, namelijk de financieele moeilijkheid. Ten eerste is er een zeer goed architect voor noodig om een werk in den 18en eeuwschen geest te leveren, (dien schijnt namelijk de heer Leliman bovenal voor te staan), waaraan van zelf een uitgaaf verbonden is evenredig aan het salaris, dat zulk een persoon voor zijn buitengewone bekwaamheid zal moeten ontvangen; en dan zijn de kosten voor een gebouw in dien stijl toch nog vrij hoog. De ornamenten van steen die daar bij te pas komen zijn zeer kostbaar. Ten deele omdat het materiaal bij ons niet goedkoop is, maar vooral ook om de bewerking. Dat nu toch in de oude stad de volksbuurten zulke mooie architectuur oplevert is dan ook alleen daaraan toe te schrijven, dat die niet als zoodanig gebouwd zijn, maar oorspronkelijk voor meergegoeden bestemd waren.

F.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG „ROCHDALE".

Het schrijven van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" aan het Bestuur der Bouwvereeniging „Rochdale", opgenomen in ons vorig nummer, heeft in de vergadering van „Architectura et Amicitia", waar het in behandeling kwam, geen onverdeelde instemming gevonden. Het verslag dier vergadering meldt daaromtrent het volgende:

„Hierna wordt voorlezing gedaan van een schrijven van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, inzake de „Rochdale"-prijsvraag.

„Dit schrijven bevat eenige bemerkingen omtrent het vaststellen van het honorarium van den Architect en de uitgeloofde prijzen, waaruit valt te concludeeren dat bovengen. Vereeniging zou wenschen a. het honorarium vast te stellen volgens de in gebruik zijnde honorariumtabel der Mij. t. B. v. B., b. de prijzen te bepalen volgens Art. 16 der nieuwe Prijsvraag-Regeling."

„De heer Weissman heeft gelezen, dat de heer Berlage jurylid is en wil dit stuk in diens handen stellen."

„De heer Plate is het met den heer Weissman eens."

„De Voorzitter leest nog voor, een schrijven van „B. en V.", gericht aan de jury van de Rochdale-prijsvraag, waarna de heer Weissman zijn voorstel handhaaft en eerst de heer Berlage wil hooren."

„De heer Paul de Jongh brengt hulde aan de vereeniging „Rochdale" voor de wijze waarop deze prijsvraag is uitgeschreven, en wil niet met het schrijven van „B. en V." meegaan, doch stelt voor bij het Bestuur van de vereen. „Rochdale" informaties in te winnen en te verzoeken zoo mogelijk, nog wijzigingen te willen treffen, welk voorstel door den heer Hamers wordt ondersteund."

„De Voorzitter releveert het toejuichen door het Genootschap van bovengenoemde Prijsvraag, en spreekt zijn sympathie daarover uit. Spr. wil ook het Bestuur van de vereeniging „Rochdale" om inlichtingen vragen."

„De heer Weissman onderstelt dat de Vereeniging niet meer k a n geven, welke meening door den heer De Jongh niet wordt gedeeld, aangezien dit niet als argument mag gelden voor het buiten werking stellen van bepaalde tarieven."

„De heer Plate zou den heer Berlage officieus inlichtingen willen vragen."

„De heer Redert vindt het honorarium eveneens veel te laag en staaft zijne meening met cijfers."

„Na eenige discussie vraagt de Voorzitter of het Bestuur de kwestie verder kan afdoen, hetgeen aldus wordt besloten."

Waar de meeningen zoo verdeeld zijn moet o. i. de actie van „Bouwkunst en Vriendschap" in deze weinig effect hebben en dat zou jammer zijn.

Waar het op het vaststellen van Algemeene Regelen aankomt zijn de vakgenooten het roerend eens, maar zoodra er sprake is van toepassing, maakt verdeeldheid de regelen tot een doode letter.

LUSTRUMFEESTEN LEIDEN.

Zooals indertijd in ons blad is geannonceerd, heeft de Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer voor Leiden en omstreken in samenwerking met de afdeeling Leiden van de Ned. Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde een prijsvraag uitgeschreven voor straatversiering bij gelegenheid van de a.s. Lustrumfeesten. Daarop zijn 29 plannen ingekomen, waarvan drie zijn bekroond,

terwijl de ontwerpen van vijf andere inzenders, welke niet geheel voor bekroning in aanmerking kwamen, zijn aangekocht.

Teneinde nu een keuze te doen, hebben zich in de voornaamste wijken der stad commissiën gevormd om uit deze plannen een keuze te doen.

Voor de Breestraat en Maarsmanssteeg is voorloopig een plan uitgekozen, volgens hetwelk aan ieder einde van de straat een artistieke eerepoort zal worden opgericht, behalve met doek versierd met groen en bloemen. Verder zullen langs de beide huizenrijen aan dunne palen dwarse of langs-guirlandes worden aangebracht met bloemenversiering, lampions of electrische verlichting. Ook de Maarsmanssteeg en misschien ook de Korenbeurssteeg zullen in dit plan worden opgenomen.

Om te voorkomen, dat huizen niet door de houten getimmerten, zoogenaamde tribunes, zullen worden ontsierd, wil men nog een prijsvraag uitschrijven voor een smaakvolle tribune.

Personalia.

Te 's-Gravenhage is op 1 Mei overleden Jhr. J. P. E. Hoeufft van Velsen, Kamerheer i. b. d. van H. M. de Koningin en Intendant der Koninklijke Paleizen. De overledene was gedurende een twaalftal jaren Rijksbouwmeester in het 2de District en sedert 1893 hoofd van de Intendance bovengenoemd.

In laatstgenoemde betrekking, die door hem met groote toewijding, tot het laatste toe, werd vervuld, heeft hij aan het Koninklijk Huis vele en gewichtige diensten bewezen. In het bijzonder werd bij de werkzaamheden, verbouwingen en restauraties, die aan de Paleizen en elders verricht zijn in verband met de troonsbestijging en het huwelijk van H. M. de Koningin zeer veel van zijn werkkracht en deerzicht gevergd. Met de inrichting van de Nieuwe Kerk te Amsterdam voor de inhuldiging, oogstte de overleden Intendant een welverdienden lof in, evenals met de inrichting van verschillende, meest particuliere vertrekken in het Paleis te 's-Gravenhage, waarvan genoemd mogen worden de Louis XIV Eetzaal en de werkkamers voor H. M. en voor Z. K. H. den Prins der Nederlanden.

Ook de Indische Zaal, ofschoon niet door hem ontworpen, werd tijdens zijne werkzaamheid als Intendant uitgevoerd.

Als een zijner voornaamste bouwwerken, meer persoonlijk door hem geleid, moet genoemd worden het gebouw voor het Huisarchief en de Bibliotheek van H. M. te 's-Gravenhage, een gebouw, dat door zijn uitnemende inrichting alleszins aan het doel beantwoordt.

Met een voorbeeldigen ijver wijdde Jhr. Hoeufft zich aan de talrijke bemoeiingen, die de niet altijd gemakkelijke en somtijds ondankbare betrekking van Intendant en Bouwkundig Adviseur van H. M. hem oplegde. In laatstgenoemde qualiteit gingen ook de plannen voor de Nieuwe Stalgebouwen op het Loo en die voor de restauratie van het Oude Loo door zijne handen. De voltooiing dezer restauratie heeft hij niet mogen beleven, maar de inrichting der vertrekken voor Prinses Juliana in het Paleis te 's-Gravenhage heeft hij nog voltooid mogen zien.

Aristocraat in den goeden zin, was Jhr. Hoeufft een voorbeeld van plichtsbetrachting voor de ambtenaren van zijn departement.

H. M. de Koningin verliest in hem een harer meest vertrouwde raadslieden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 18. Officieel Gedeelte. Afdeeling Amsterdam, 624ste Alg. Vergadering van 31 Maart 1910. (Vervolg).

Kroniek. De Nachtwachtzaal in het Rijksmuseum, door Jan Gratama. (Vervolg).

Brieven uit Belgie XXV. Tentoonstelling te Brussel. Ontmanteling der Cathédrale van Antwerpen.

Uitbreiding van het Gebouw der Volksvertegenwoordiging benevens verruiming van de Kapelsbrug te 's-Gravenhage.

ARCHITECTURA No. 17. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1278ste Gewone ledenvergadering van 27 April 1910.

In Memoriam Mark Twain door T. Landré.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A.

Oud en Nieuw in Amsterdam.

DE INGENIEUR No. 18. Nieuwere telefoonstelsels. I. Handcentrales, door Prof. C. L. van der Bilt c. i. met afbeeldingen.

Congres en tentoonstelling ten dienste van de cultuur van vezelplanten en de bereiding van vezelstoffen, te Soerabaja in 1911.

Ingezonden stukken. Praktische opleiding van studenten in de Werktuigkunde, Scheepsbouwkunde en Electrotechniek, door A. Korving w. i. — Bespreking van het Rapport betreffende de mogelijkheid eener rendeerende electrische centrale, op te richten in het Oldambt, door A. ten Bosch N. J.zn.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 17. Uit de Afdeelingen. — Een groote Bond van Technici met Vakgroepen. — Examens. — Ingezonden. — Iets over het uitslaan van tapsche cylindrische Ketelrompen.

DE AANNEMER No. 18. Ned. Aannemersbond. Jaarvergadering 1910.

De ontwikkeling van het vereeniging-leven in ons land II.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam XII.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 44. Kunstmatige- of schoorsteentrek. — De zwavelzure zouten in de klei. — Kunnen in een ringoven zwart en bruin verglaasde voorwerpen gebakken worden?

Varia.

HET MUIDERSLOT.

In den vroegen ochtend van Dinsdag 29 Maart Ll. begroette de burgemeester van Muiden, de heer J. L. de Raadt, de uit Amsterdam gekomen leden der commissie voor de inwendige restauratie van het Muiderslot, voltallig bestaande uit de heeren Ds. Chr. van Eeghen, Jhr. B. W. van Riemsdijk, directeur van het Rijksmuseum, Dr. P. J. Cuypers, rijksbouwmeester, Ds. J. A. Böhringer, Dr. P. Leendertz en J. H. Rössing en hunne dames aan de halte van de tram te Muiden, terzelfder plaatse waar de dichter Pieter Cornelisz Hooft als Drost van Muiden eens den eed van getrouwheid aflegde, waarvan de heer J. L. de Raadt, de tegenwoordige Drost of slotvoogd, later het tot dusver onbekende proces-verbaal toonde, aldus aanvangende: „Op huyde den viij Juni Ano duizend zes hondert en negen heeft Pieter Hooft Cornelisz van Amsterdam als gecommitteerd bij zijne Excel. Graaf Maurits van Nassnau ende mijn Heeren Staten slandts van Holland tot dat Casteleynschap van Muyden en Bailluwschap van Ghoyland den behoorlycken eedt gedaan binnen dezer steede Muyden op 't hoofd van den brugge by rysender sonne naer ouder gewoonte in handen van Lambert..... Burgemeester der Voors. Steede Muyden ter presentie en overstaan van de gedeputeerde van Muyden en Naerden en die dorpen van Goyland daer onder ressorteeren."

De eed dien P. C. Hooft als „Casteleyn" aflegde, bestond uit zes artikelen, waarvan de volgende de voornaamste zijn: 1e. „In de eerste soo beloof ick het graef-

felyckheyt van Hollant en Zeelant en de zijn Excie. met den Heere Staten van Hollant als hoogen Overicheyt van den zelve lande gehou en getrou te wesen; 2e. Dat ik dat Casteel van Muyden tot eer ende dienste van zijne Excie. ende den Heeren Staten slandts van Hollant voorsz getrouwelyck sall bewaren; 4e. Dat ick die Religie der tegenwoordige en met de tijt in Hollant en Zeelant geoeffent ende geeexcerseerd voort sal excerseeren; 5e. Dat ick weduwen en weesen ende andere miserabele persoonen onder mijn bedrijf ende jurisdictie des versocht zijnde behulpelick sal wesen en in heur goet recht beschermen."

De kenner en verklaarder van al wat het Muiderslot betreft, de bekende Vis, haalde, toen de commissieleden en hunne dames op het slotplein waren, de valbrug op, om niet door bezoekers gestoord te kunnen worden.

Het eerst werden bezichtigd de vele veranderingen en verbeteringen, de echte oude fakkels aan den muur van het slotplein, daarna de groote zaal, „de gezellige sale, waar het weeuwtje in spookt", doelende op Tesselscha, die meermalen bij Hooft te waardschap was en de zaal kunstig met festoenen wist te versieren; de zaal waar de grootste vernuften, poëten als Vondel en Coster, mannen van wetenschap, staat en kunst, in het bijzonder professor Barlaus en Joost Baeck, vaak versaamd waren en menig letterfeest gevierd en menige schoone zang gezongen is en Sweellinck op het clavecimbaal heeft gespeeld. Deze zaal is nu geheel gereed. Er is een antieke koperen kroon gehangen, afkomstig uit de synagoge te Reenen, een groote zeventiende-eeuwsche eikenhouten tafel geplaatst uit een gesticht gekocht, een geldtafel met marmeren blad uit Naarden en vele schilderijen. Door tusschenkomst van Jhr. B. W. van Riemsdijk zijn er bij de reeds aanwezige nog meer oude schilderijen gekomen, te zamen met die in andere vertrekken, alle afkomstig van het legaat Hoogendijk, een 50 stuks. In de kapel zijn schilderijen, blijvende bij kerkelijke kunst. De groote zaal maakt met het vele, dat er reeds was geplaatst, met de oude kasten en oude stoelen, antieke gordijnen en glazen en de oude, hooge schouw, een mooien, deftigen indruk. Eerlang zal in een der vertrekken het portret van P. C. Hooft gehangen worden, een kopie door den vermaarden A. Levolger gemaakt, naar de schilderij van Mierevelt, welke hangt in de senaatskamer der Amsterdamsche Universiteit.

In een der groote vertrekken is de schoorsteen voorzien van echt middeleeuwsch beeldhouwwerk, waaronder beeldjes, het eene groepje voorstellende „vrijage", het andere „het huwelijk". Deze beeldhouwwerken komen van Jhr. Snoeck. Jhr. B. W. van Riemsdijk heeft er die, geheel verscholen, ontdekt en Jhr. Snoeck weten over te halen het beeldhouwwerk af te staan voor de restauratie van het Muiderslot. De gijzelkamer met den mooien middeleeuwschen schoorsteen, waarop in gulden letters P. C. Hooft's devies: „Omnibus Idem" en een gouden zon in het midden, is ook geheel gereed.

Terwijl de dames de vertrekken — er zijn er vele — bezichtigden, vergaderde de commissie in bijwezen van den slotvoogd J. L. de Raadt, in de Westertorenkamer, boven die, waar graaf Floris V gevangen heeft gezeten, en waaruit men in Hooft's tijd uitzicht had op den slottuin, bekend om de lekkere pruimen.

De commissie heeft aan het restaureeren acht duizend gulden besteed. Haar taak ndaert het einde, maar daar nog vele vertrekken te restaureeren zijn, zal zij zich vermoedelijk nog niet ontbinden. Zij doet een beroep op allen, die belangstellen in oude en in „Heimathkunst", om de commissie financieel te steunen, of antieke voorwerpen en oude, waardevolle schilderijen in bruikleen voor het slot af te staan, of te schenken, om met verdere restauratie te kunnen voortgaan. (N. v. d. D.)

TROJE.

De Duitsche uitgravingen in Pergamon, die vroeger onder W. Dörpfeld's leiding tot einde November werden verricht, hebben in 1909 een bijzonder groot resultaat afgeworpen. In de vorige jaren had alleen het topografische beeld een uitbreiding verkregen; beteekenende bouwwerken waren niet meer blootgelegd, en de sculpturen en de stapels inschriften bleven op zich-zelf zonder belang. Daar de uitgravingen stelselmatig westelijk uitgebreid worden, schijnt men het doode punt der uitgraving eindelijk gepasseerd te zijn, en de vondsten zijn nu weer rijker en van meer beteekenis. Reeds de eerste uitgravingen gaven een rijken oogst. Er werd een uit marmer gehouwen Eretra bloot gelegd, die in heel vroegen tijd voor een waterwerk, en later voor een altaarruimte eener christelijke kerk had gediend.

Noordwestelijk daarvan stuitte Dörpfeld op een aan het Demeterkoor gewijde plek gronds, waarvan zich enkele werken door hun architectonischen bouw lieten herkennen. De ingang tot het heiligdom verschaften propylaeën, geheel uit trachiet opgetrokken. Twee zuilen konden weer opgericht worden; zij bestaan uit ronde stammen, die palmblad-kapiteelen dragen, maar niet op voetstukken rusten. Kunsthistorisch is deze vondst van veel beteekenis; voor de antieke architectuur is hiermede een nieuwe schakel gevonden. Vooral is het gebouw interessant door een opschrift op den voorgevel; het vertelt, dat het de koningin Apollonis was, die dit bouwwerk en de daar achter liggende zalen en gebouwen van Demeter gesticht heeft. Apollonis is bekend als de gemalin van koning Attalos I van Pergamon, wier verhouding tot haar kinderen, haar geestesgaven en rijkdom van gemoed bewondering wekten. Het bouwwerk behoort klaas tot de 3e eeuw v. C.; het heeft tot laat in den Romeinschen tijd bestaan, want we zien, dat een Romeinsch burger Paulus Acastricios, een droomingeving volgende, de tot het heiligdom voerende trappen met postamenten sierde, die aan de deugd en de onthouding, de trouw en de eendracht waren gewijd. In dit heiligdom zelf strekte zich links een stylistisch tot de propylaeën behoorende zuilengaanderij uit; zij had de aanzienlijke lengte van 90 M. Eén machtige stutmuur, met steunpilaren versterkt, draagt de over de helling zich uitstrekkende terrassen, waarop het gebouw rust. In het puin, tegen den voet van dezen muur opgehoopt, bevonden zich zeven marmeren hoofden, van Romeinsche afkomst, maar van bijzondere schoonheid en zuiverheid, gelukkig in onaangetasten toestand. Men herkent een Hermes, vrouwe- en jongelingshoofden, en de portretten van vermoedelijk leden der Augusteïnsche familie.

Tegenover de zuilengaanderij, tegen de berghelling, loopen meerdere rijen van theatervormig over elkander geschikte zitplaatsen, die, alsook andere heiligdommen van Griekenland, de toeschouwersruimte voor den mysteriëndienst vormden, welke hier voor de zuilengaanderij plaats vond.

Aan het einde van den aanleg, zich aansluitend bij de besproken bouwwerken, verhief zich de tempel van Demeter. Hiervan werden bijna onaangetast de geheele onderbouw uit trachiet en het groote altaar teruggevonden. Van den bovenbouw zijn nog genoeg brokstukken over, om het tempelbeeld te reconstrueeren. Van bijzonder belang is het verder, dat ook het inschrift van den tempel bewaard is gebleven. Het noemt als stichters de gebroeders Philetaeros en Eumenes, die den tempel van Demeter ter nagedachtenis aan hun moeder Boas hebben opgericht. Boas, een fluitspeelster en veile vrouw, die enkel uit een plaats van den Athenaeos bekend was, wordt door deze inscriptie, die overigens gelijkluidend ook aan het altaar te lezen valt, tot een historische persoon verheven. Philetaeros is de rijk begaafde stichter der Pergamenische dynastie, die omstreeks de 4e tot de 3e eeuw regeerde, en in dien tijd

kwam ook het tempelgebouw tot stand. Deze bouw is in Romeinsche tijden door den aanbouw van een pronaos vergroot; de oude tempelopschriften werden door nieuwe gemaskeerd, die den tweeden stichter Klaudios Seilianos noemen; ook de totaal-architectuur onderging een grondige verandering, doordien Korinthische bouwdeelen werden ingevoegd. In den Byzantijnschen tijd bestond de tempel niet meer; zijn bouwmateriaal was voor het meerendeel voor andere doeleinden benut. Gelukkig zijn bij uitgravingen talrijke beeldstukken, deelen van reliefs en als de gewichtigste bestanddeelen brokstukken der Grieksche beeldenkunst te voorschijn gekomen.

WERKSTAKINGEN ONDER NAPOLEON.

Onder het eerste Keizerrijk waren de 70.000 handwerkslieden, die in Parijs leefden, sterk bonapartistisch; Napoleon, die banger was voor deze arbeidstroepen dan voor een leger van 200.000 man, scheen op hun vriendschap gesteld, zoodat de werklieden meer van hem gedaan konden krijgen dan de patroons. Toch heeft dit niet kunnen voorkomen — of was het juist daarom? — dat werkstakingen onder zijn regeering schering en inslag waren. Vooral werd er gestaakt bij de uitvoering van groote openbare werken, waar de werklieden, rekenende op de keizerlijke gunsten, voortdurend om hooger loon vroegen, van 1805 tot 1807 heeft men vijf groote stakingen geteld aan het Louvre, verder aan de werken bij de brug van Austerlitz, den Pont des Arts en het abattoir van Grenelle.

Soms onderdrukte men die stakingen door de leiders op te pakken, want stakingen waren evenals onder den vorigen regeeringsvorm bij de wet verboden en strafbaar gesteld, doch dikwijls gaf men aan de looneischen toe.

Gedurende den veldtocht van Jena hadden de ondernemers van verschillende groote bouwwerken moeilijke dagen; zij hadden den werkdag van het oude regime van twaalf en dertien uur weer ingesteld, hoewel Napoleon verbood, dat men gedurende zijn afwezigheid iets aan de arbeidsvoorwaarden zou veranderen. De werklieden maakten van dit laatste gebruik door telkens te staken, wanneer er haastwerken moesten worden uitgevoerd. Zij hadden aldus reeds kans gezien hun loon van 4 op 10 frs. te doen stijgen; bij den bouw van den Arc de Triomphe in 1810 verdienden ze 18 frs. per dag, doch vroegen 30 frs.

Ditmaal werd Napoleon boos, hij verlaagde hun loon tot 4 frs. en liet een draconische arbeidswet uitwerken, die hij echter nooit heeft geteekend.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

DE NIEUWE MUSEUMPLANNEN VOOR BERLIJN.

In het »Jahrbuch der Königl. Preuss. Kunstsammlungen« zijn de plannen van wijlen Alfred Messel voor de bebouwing van het museumeiland gepubliceerd. Na maanden van vergeefsch zoeken was het Messel eindelijk gelukt, de hem gestelde opgave op te lossen en al de gewenschte gebouwen, met name drie musea voor Duitsche, Antieke en Voor-Aziatische kunst, op het eiland onder te brengen. Voordat de plannen geheel gereed waren, kwam Messel te sterven en Ludwig Hoffmann voltooide zijn werk, zooveel mogelijk met behoud van Messel's ideeën. De plattegrond vertoont de drie gebouwen, die de zijden vormen van een rechthoekigen »Ehrenhof«, die aan de zijde van de »Kupfergraben« open is.

Het hoofdgebouw vormt het nieuwe Pergamon-museum, waarin ook de vondsten uit Milete, Didyma en Priene ondergebracht zullen worden. Links hiervan komt het Duitsche museum, dat evenwijdig komt te staan aan den achtergevel van het Keizer Frederik Museum, hiervan door de Stadtbahn gescheiden. Een gang over het Stadtbahn heen zal beide musea verbinden. Rechts komt het Voor-Aziatisch museum, van waar men door een gang de zalen voor gipsafgietsels van het Nieuwe Museum bereikt. Zoodoende zal het mogelijk zijn, binnendoor van uit ieder der musea van het eiland in een der andere musea te komen, met uitzondering van de National Galerie. Ten slotte zal de Egyptische afdeeling vergroot worden door de reeks van gebouwen die evenwijdig zullen komen te staan aan den Kupfergraben en aan het nieuwe Museum, en die zullen verrijzen op de plaats waar thans de belastinggebouwen staan. Uiterlijk zullen de gebouwen zooveel mogelijk in overeenstemming worden gebracht met de stilistisch zeer uiteenloopende oudere gebouwen van Schinkel, Stüler, Strack en Ihne. Het Berlijnsche classicisme van Schinkel en Langhans heeft aan Messel de hoofdvormen aan de hand gedaan. Vooral bij het nieuwe Pergamon-museum heeft men zich daaraan gehouden.

Voor het inwendige van dit laatste museum en van het Duitsche museum zijn de plannen reeds klaar, voor het Voor-Aziatisch museum nog niet, daar dat toch eerst na de beide andere gebouwd zal worden. Met den onderbouw van het Pergamon-museum is men al begonnen.

BINNENLAND.

HAARLEM. In aansluiting aan het bericht omtrent den uitslag van de Prijsvraag, uitgeschreven door de Afdeeling »Haarlem en Omstreken« van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, namens de Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem, kan nog worden medegedeeld, dat de ingekomen antwoorden publiek ten toon gesteld zullen zijn in de Foyer van »de Kroon« (toegang Groote Markt of Smedestraat), van Zondag 1 Mei tot Zondag 15 Mei, en wel des Zondags van 12—4 uur, de overige dagen van 10—4 uur.

'S-HERTOGENBOSCH. Invloedrijke personen achten de kans, dat de regeering zal ingaan op het verzoek van den Gemeenteraad alhier om eene rijksbijdrage van 50 pCt. in de kosten van oprichting eener middelbare technische school, zeer gunstig. Volgt, zooals verwacht wordt, op dat verzoek een toestemmend antwoord, dan is die oprichting verzekerd, en zal het voormalige spoorwegstation — dat thans voor een goed deel in gebruik is bij de maatschappij »De Meierij«, en de Maatschappij voor Buurtspoorwegverkeer — zijne plaats voor genoemde inrichting moeten ruimen.

MAASTRICHT. Met de oprichting der Ambachtsschool hier ter stede wil het nog niet recht vlotten.

In zijn vergadering van 24 Januari j.l. heeft de gemeenteraad afgezien van het bouwen eener gemeentelijke ambachtsschool en besloten tot het subsidieeren van een particuliere ambachtsschool.

Een zich noemende vereeniging »Ambachtsschool voor Maastricht en omstreken« heeft zich daarop als afdeeling der vereeniging van het Roomsch-Katholiek Patronaat voor jeugdige werklieden te Maastricht met het oog op de oprichting en exploitatie van een Ambachtsschool en de bevordering van een leerlingstelsel tot den raad gewend met het verzoek:

1. tegen billijken prijs af te staan een terrein, groot ongeveer 4900 M²;
2. ter beschikking te stellen een som van f 70.000 tegen een jaarlijksche rente van $3^1/_2$ pct;
3. een subsidie van f 1500 voor installatiekosten;
4. een subsidie van f 8500 voor het eerste exploitatiejaar.

In eene nu dezer dagen door de onafhankelijke kiesvereeniging voor het publiek toegankelijk gestelde vergadering, hield de heer J. Kleinen, oud-lid van den gemeenteraad, eene rede over; »Een ambachtsschool, maar geen op confessioneelen grondslag, geen vroedvrouwenschool maar een middelbare technische school.«

Nadat de heer Kleinen, die zelf in 1901 in den gemeenteraad op stichting eener ambachtsschool had aangedrongen, had aangetoond, dat de gemeenteraad het reeds in 1904 in zooverre met hem eens was, dat een commissie benoemd werd, die in haar rapport meedeelde, dat een gemeentelijke ambachtsschool gewenscht was, wees hij op het feit, dat de laatste conclusie van den raad in 1910 was, dat er een ambachtsschool op particulier initiatief zou gesticht worden met subsidie van de gemeente. En nu blijkt, dat die op te richten ambachtsschool uitgaat van de »Vereeniging voor een Ambachtsschool voor Maastricht en Omstreken«, welke vereeniging een onderdeel uitmaakt van het R. K. patronaat voor jeugdige werklieden; dat in de statuten o. a. staat, dat een lid van het bestuur een R. K. geestelijke moet zijn, te benoemen door den bisschop van Roermond, zoo deze zich daartoe bereid verklaart; dat de gemeente geen stem mag hebben, noch bij het aanstellen van leeraren, noch in het beheer der inrichting, zoodat hier met recht van een R. K. Ambachtsschool gesproken mag worden.

Spreker wil nu, dat daar ernstig tegen geprotesteerd wordt en dat voorkomen worde, dat de stad, waaraan door die vereeniging gevraagd wordt 1e. goedkoop terrein om te bouwen, 2e. f 70.000 tegen $3^1/_2$ pct., 3e. subsidie van f 1500 voor inrichting en 4e. subsidie van f 6500 jaarlijks, terwijl de vereeniging jaarlijks f 400 bijdraagt, aan deze verzoeken voldoet zonder medezeggingschap te hebben.

Met belangstelling zien wij den verderen loop der zaak tegemoet, die voor een stad als Maastricht nogal van belang is en waar de gemeenteraad zich wel wat gemakkelijk schijnt te willen afmaken.

Wanneer de politiek er evenwel in gemoeid wordt kan dit tot heel wat strijd aanleiding geven en de totstandkoming wordt dan allicht vertraagd tot die strijd is uitgevochten.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.

Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

'S-GRAVENHAGE. In zake het wetsontwerp tot goedkeuring van den verkoop aan de Vereeniging »Beurs voor den Diamanthandel« te Amsterdam, van het aan den staat behoorende gebouw »Het Arsenaal« aan het Waterlooplein te Amsterdam, is de memorie van antwoord verschenen, waarin de Ministers van Financiën en van Oorlog, alhoewel zich in het algemeen niet deskundig achtende ten deze, toch twijfel uitspreken, of de geschied- en bouwkundige beteekenis van de bedoelde huizen wel zoo groot is, als werd beweerd. Het blok werd immers in 1610 gebouwd voor opslagplaats van turven, enz. voor bedeeling bestemd en later, in 1655, nog uitgebreid met een administratiegebouw. Deze plek lag toen ver buiten de eigenlijke stad; bezwaarlijk zou daar een bouwwerk neergezet zijn, dat op bijzondere schoonheid aanspraak kon maken. Nergens wordt in beschrijvingen van Amsterdam dan ook op die wijze melding gemaakt van het Arsenaal. Ook kan er nu, na de veranderingen, die de omgeving heeft ondergaan, geen sprake meer zijn van een mooien aanblik der huizen. Zeker zal de Beurs voor den Diamanthandel, waarvan de gevelteekening wordt overgelegd, een beter aanzien hebben, terwijl het inwendige, voor zoover van kunsthistorisch belang, zal worden behouden en naar elders overgebracht.

Voorts wordt het nut van de Vereeniging Beurs voor den Diamanthandel en de stichting van een beursgebouw juist op die plaats, in welke omgeving velen bij den diamanthandel betrokkenen wonen, in het licht gesteld. Tot den verkoop is echter volstrekt niet overgegaan bij wijze van hulp of subsidie aan de genoemde vereeniging. Voor oorlogsmagazijn is het gebouw al lang niet meer geschikt en de koopprijs werd vastgesteld na het hooren van bekwame schatters.

— In het thans verschenen 2-jaarlijksch verslag (over 1908 en 1909) van de Verfraaiingscommissie der Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen te dezer stede wordt o.a. er aan herinnerd, dat deze commissie indertijd aan den raad der gemeente den aankoop van het Park Zorgvliet heeft aanbevolen en in 't licht heeft gesteld, dat daarbij geen ander deel van de tegenwoordige Boschjes voor villaterrein mocht worden bestemd, omdat de baten daarvan toch in geen enkele verhouding zouden staan tot de aankoopsom van Zorgvliet en bovendien daardoor aan een bestaand deel van de Boschjes weer het natuurschoon zou worden ontnomen, wat aan 't nieuw aan te koopen deel zou zijn gewonnen.

En, waar men nu nog kort geleden in de dagbladen kon lezen met hoe weinig enthousiasme de plannen van het ontworpen villapark door B. en W. konden worden begroet, daar meent de commissie nog wel eens te mogen herinneren aan de wellicht duur, doch niet te duur gekochte, afdoend schoone oplossing door haar toenmaals aanbevolen. De commissie wenscht aan het dagelijksch bestuur en den raad toe, dat zij, vasthoudende aan de hun toegekende macht: invloed uit te oefenen op de bebouwingsplannen, in staat zullen zijn de goede bedoeling, die bij hen voorzit, in dit park een fraai stadsgedeelte te doen ontstaat, te mogen verwezenlijken.

Wat de stadhuisplannen betreft, herinnert de commissie, dat tot een bepaalde actie niet werd besloten toen de nieuwe wethouder dr. C. Lely, gehoord de critiek van een daartoe benoemde architecten-commissie, de plannen ter nadere studie had ingetrokken. »Het behoeft wel geen betoog« — zoo vervolgt te dezen aanzien het verslag — »dat de commissie op het ter hand nemen van dit onderwerp door zulk een ervaren en vérziend bewindsman groote verwachtingen stelde en nog stelt«. Zij spreekt de hoop uit, dat voor hem moge zijn weggelegd hier, tot een in practischen en aestetischen zin grootsch werk, het juiste initiatief te hebben genomen.

Hoewel de raad heeft gemeend niet te moeten ingaan op het advies der commissie om met den aanleg van een stratenplan op de terreinen van Wijk VII (voorheen Enthoven) te wachten (trots werkloosheid en andere door B. en W. opgegeven redenen) totdat het uitbreidingsplan-Berlage zou zijn vastgesteld, blijft het desavoueeren van de vroeger aangenomen motie-Lely, hoezeer wellicht met klemmende redenen geschied, een daad van inconsequentie in de oogen der verfraaiingscommissie.

Inzake het bekende denkbeeld voor een afgeronde ontsluiting tusschen Hofstraat en nieuwen verkeersweg Spui-Buitenhof, constateert de commissie dat zij van allerlei kanten betuigingen van adhaesie ontving, en zij hoopt dat voortzetting van deze actie tot een gunstig resultaat moge leiden.

Het verslag eindigt met den wensch, dat de commissie met steun van velen moge kunnen blijven medewerken om te trachten in Den Haag het mooi van vroeger zooveel mogelijk te behouden en mede te werken om daaraan toe te voegen het mooi van heden, opdat Den Haag moge blijven een karakteristiek aantrekkingspunt voor bewoners van Nederland en voor den vreemde.

Vacante Betrekkingen.

— Leerares of Leeraar in het Ornamentteekenen en Styleeren, de Stijl- en Ornamentleer en het Vakteekenen aan de Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor Meisjes, Gabriel Metsustraat 14, Amsterdam, salaris f 70.— per wekelijksch lesuur. Sollicitaties uiterlijk 6 Juni. Inlichtingen geeft de Directrice, Mej. J. M. E. KERLEN, dagelijks tusschen 10 en 11 uur. (1)

— Teekenaar, liefst bekend met gewapend beton-werk. Aanbiedingen onder No. 41659 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Volontair op een Architectenbureau te Amsterdam. Br. fr. lett. S Z 680, »N. v. d. D.« (1)

— Teekenaar-constructeur op een Machinefabriek in het Noorden des lands. Kennis van motoren strekt tot aanbeveling. Br. onder V 2123, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (1)

— Teekenares, zeer bekw. en gerout, in het Ontwerpen en Teekenen van Gordijnen en ander Borduurwerk. Off. onder lett. H T 763, »N. v. d. D.« (1)

— Opzichter bij het Bouw- en Woningtoezicht te Haarlem, zie adv. in dit no. (2)

— Bouwkundig Opzichter voor een belangrijk werk. Brieven, onder No. 14490, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (2)

— Landmeter of Genie-officier voor de Pad. Bovenlanden (8 maanden werk). Kennis Maleisch. Off. aan Handushagen, Amsterdam, Marnixstr. 354. (2)

— Electrotechnisch Ingenieur voor Nederl.-Indië. Brieven, onder No. 14347, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (2)

— Electrotechniker voor filiale eener Electriciteits-Maatschappij, kundig vakman. Brieven, onder No. 14221, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 130	p.m.
9	Bouwk. Opz.-uitv.	24—30 j.,	f 70—f 110	»
18	Bouwk. Teek.	23—44 j.,	f 65—f 115	»
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 50—f 60	»
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
4	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 130	»
3	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 130	»
3	Werkt. Teek.-constr.	24—36 j.,	f 80—f 120	»
3	Machine-teek.	23—27 j.,	f 70—f 80	»
4	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60	»
5	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
4	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
3	Electrotechn. Teek.	21—25 j.,	f 35—f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen.

PRIMA MATERIAAL

ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A WIJERS & FLAES

ASPHALT-PAPIER	ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER	MASTIEKBEDEKKING
CEMENT-MASTIEK	ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT. KIT	

L. CUSELL

De Bouwkundige Opzichter.

Bovengenoemd werkje, aangekondigd in de Leestafel van ons nummer van 11 September j.l. is aan het Bureau van de Opmerker verkrijgbaar à **f 0.60**.

Tegen toezending van **f 0.65** wordt het franco toegezonden aan elk binnenlandsch adres.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . /	**4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . . »	**1.429.576.02.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 »	**163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 »	**35.998.318.33.**

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 9 MEI.

MAASTRICHT 10.30 ure. — Het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het gedeeltelijk vernieuwen van het stortebed in de schutkolk van sluis 14 der Z.-Willemsvaart in de gemeente Nederweert (prov. Limburg), begr. f 2000; bestek no. 82 ligt ter lezing aan genoemd Ministerie, aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door den hoofding.-dir. Keurenaer te Maastricht, op het bureel van den ing. Doijer te Roermond en bij den opz. Smelt te Weert; de nota van inl. ligt 2 Mei ter inzage op het bureel van den ing. Doijer voornoemd.

DINSDAG 10 MEI.

HELLEVOETSLUIS 11.30 ure. — De genie in het Tehuis voor militairen, bestek no. 126: het verbeteren van de spoorbanen nabij het torpedomagazijn te Hellevoetsluis, begr. f 4600; het bestek zal van af 21 April en het procesverbaal van inl. vanaf 26 April ter lezing liggen op het bureel van den besteder en zijn vanaf diezelfde tijdstippen verkrijgbaar resp. ad f 0.20 en f 0.10.

ARNHEM 12 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het verbreeden van den Herwen en Aerdt tusschen de dijkp. 21—24 behoorende tot de Landsdijken in Gelderland, raming f 900; het bestek no 84 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. R. J. Castendijk, den ingenieur J. P. Wijtenhorst en den opzichter H. Bokma, allen te Arnhem.

ARNHEM 12 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het uitvoeren van buitengewone bestratingen op den Rijksweg Apeldoorn—Zutphen, behoorende tot de Rijksgroote wegen in de provincie Gelderland, raming f 3000; het bestek no. 83 licht ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Castendijk te Arnhem, den ingen. Van Heijst te Zutphen en den opz. In 't Hout te Zutphen.

WOENSDAG 11 MEI.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw aan het dep.: de verbetering van den IJsel bij den benedenmond van het Koeluchtergat onder Kamperveen en Wilsum, tusschen de kilometerraaien CXXX en CXXXIV der herziene rivierkaart, raming f 30.000; het best. no. 88 ligt na 27 April ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bek. tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. aan het bureel van den hoofding.-directeur van den Rijks-waterstaat te Den Haag, bij den ingen. voor het 3e rivierarrondissement te Zutphen en bij den opzichter J. Kooreman te Kampen.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het dep.: het uitvoeren van baggerwerk in de rivieren de Noord en de Oude Maas, raming f 11000; het best. no. 92 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bek. tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofding.-dir. van den Rijkswaterstaat in de 2e en 3e directie te Den Haag, bij den ing. voor het 4e arrond. en bij den opz. A. Kooreman, beiden te Dordrecht.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het Min. van Waterstaat aan het Dep.: de verbetering van den IJsel in de Manden, beneden Wijhe, tusschen de kilometerraaien CIX en CXI der herziene rivierkaart, begr. f 16000; bestek no. 85 ligt ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen aan het bureel van den hoofding.-dir. in de 2e en 3e dir. te Den Haag, bij den ing. voor het 3e rivierarrond. te Zutphen en bij den opz. M. A. Straater te Deventer.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het verrichten van baggerwerk op het zijkanaal van het kanaal van Terneuzen naar de Axelsche-Sassing; raming f 3700; het bestek no. 86 ligt ter lezing aan het dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bek. tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bek. bij den hoofdingen.-dir. Caland te Middelburg, den arrond.ing. Van Loon te Terneuzen en den opzichter Schmand te Sas van Gent.

TERNEUZEN 1.30 ure. — Het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen polder Nieuw Neuzen in het hotel Centraal: a. het herstel, de vern. en het onderh. tot 30 April 1911 van de aarde-, kram-, rijs- en steenglooiingw. en b. het maken van oeververdediging; het bestek ligt ter inzage in het directiegeb. en ten kantore van den secretaris-ontvanger, waar het is te bek. ad f 0.50.

Uitslag van Aanbestedingen.

Na gehouden onderhandsche besteding is, namens B. en W. der Gemeente Voorschoten, door het Ingenieursbureau J. Schotel te Rotterdam aan de Koninklijke Rotterdamsche Betonijzer-Maatschappij voorheen Van Waning & Co. te Rotterdam opgedragen de bouw van een watertoren met filters in betonijzer (gewapend beton) aan den Papenweg te Voorschoten.

Verleden jaar maakte de firma Van Waning onder ingenieur Roelof Kuipers te Den Haag een watertoren geheel in betonijzer, voor de Gemeente Vianen. Zie »De Ingenieur« no. 16 van 16 April 1910.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 14 MEI 1910. No. 20.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . / 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot / 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . / 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave vandrie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Keltische Bouwkunst.

In de leerboeken over geschiedenis der Bouwkunst wordt de Keltische Bouwkunst in den regel als een onderwerp van zeer ondergeschikt belang behandeld. De oorzaak van dit verschijnsel is niet ver te zoeken, men weet er niet veel van, niet genoeg althans, om er een hoofdstuk aan te wijden en dit zijn juiste plaats in den ontwikkelingsgang der verschillende bouwwijzen, die elkaar in Europa hebben opgevolgd, aan te wijzen.

Van de Kelten zelf weten wij zoo weinig, dat wij de groep van volken, die Europa in voorhistorische tijden bewoonde, maar eenvoudig met dezen enkelen naam aanduiden en monumenten uit die tijden, waar wij geen raad mede weten maar aan hen toeschrijven. Men veronderstelt op goede gronden, dat de Kelten geen schrift kenden, ten minste niet gewoon waren iets op schrift te stellen, doch dat hun geschiedenis, hun liederen en sagen mondeling van het eene geslacht op het andere zijn overgegaan en ook, dat hun wetten en godsdienstige voorschriften niet geschreven waren. Van hun beschaving kunnen wij ons dan ook slechts een zeer vaag denkbeeld vormen, maar over geheel Europa zijn overblijfsels van die beschaving gevonden in Scandinavië, Groot-Brittannië, Ierland, Frankrijk, Spanje, Duitschland, Nederland en toen de Romeinen hun veroveringstochten in Europa begonnen, kwamen zij in Gallië, Brittannië, Spanje en elders in aanraking met volken van den Keltischen stam. Aanvankelijk vonden zij daarin somtijds geduchte tegenstanders, b.v. in de Galliërs, maar de Romeinsche veroveraars behielden ten slotte de overhand.

De Keltische volksstammen voegden zich naar het Romeinsch régime of werden verder westwaarts gedreven, en toen in latere eeuwen de Germaansche volksstammen Europa overstroomden, werden zij nog meer westwaarts gedrongen, naar de kusten van den Atlantischen Oceaan, bij welker bewoners men nog thans in taal en zeden de meeste overblijfsels van Keltischen oorsprong vindt, waar de kenmerken van het ras nog te onderscheiden zijn en waar men ook, zij het niet altijd de grootste en belangrijkste monumenten, meer en jongere overblijfsels hunner bouwkunst vindt dan elders.

In de westelijke uithoeken van ons werelddeel is de Keltische beschaving het langst in stand gebleven en van daaruit is zij ongetwijfeld niet zonder invloed geweest op die van de vroege middeleeuwen. In de kunstgeschiedenis der vroege middeleeuwen zijn nog vele duistere punten, die eerst opgehelderd zullen worden, wanneer een helder begrip zal zijn verkregen omtrent den invloed van Byzantijnsche en Keltische beschaving op de Germaansche Staten, die zich in Midden-Europa in dien tijd gevormd hebben. Aan dit helder begrip ontbreekt nog veel en zeker mag het Keltisch element niet worden verwaarloosd en mogen de bouwmeesters wel eens tot de studie daarvan worden aangespoord. Zij moeten dan den blik richten naar die westelijke uithoeken van Europa, die wij zooeven bedoelden en zouden b.v. kunnen beginnen met Ierland, het merkwaardige eiland, vanwaar naar alle waarschijnlijkheid het Christendom en de allereerste Christelijke beschaving en Christelijke kunst naar het vasteland van Noord-Europa gekomen zijn.

Voor zoover kan worden nagegaan zijn de oudste bouwwerken in Ierland, de „cromlechs" of „dolmens" de bekende ruwe steenmonumenten, waarschijnlijk opgericht door de Fir-Bolgs, een volksstam, die volgens overlevering reeds vóór de Kelten op het eiland gewoond moet hebben en door hen werd onderworpen. Deze gedenkteekens waren meestal opgericht op een heuvel of verheven plaats, en samengesteld uit eenige verticale steenblokken, overdekt door een langen steenen balk of groot steenblok.

Deze werken waren bestemd tot grafmonumenten voor een held, een opperhoofd of ander voornaam persoon. De overblijfsels van monumenten van deze soort zijn zeer talrijk; er worden er niet minder dan 800 geteld, over het geheele eiland verspreid.

Dat de menschen, die de „cromlechs" bouwden van het Oosten kwamen, blijkt uit het afnemen der afmetingen van de horizontale balken en blokken, wanneer men het land in westelijke richting doortrekt. Terwijl men langs de Oostkust van Leinster blokken van 6 tot 10 M. lengte vindt, zijn die aan de Westkust slechts 3 tot 3.5 M. lang. Hieruit is op te maken, dat men aan de Oostkust, het rijkere en meer gecultiveerde deel van Ierland, met den bouw begonnen is en aan de Westkust, het armer gedeelte, deze werken zijn nagevolgd, doch bij gebrek aan materiaal van groote afmeting, met het kleinere, dat men bij de hand had. Het verschijnsel van afneming der afmetingen in westelijke richting, bevestigt ook de meening, dat de Kelten, die op het vasteland en in Brittannië reeds zulke kolossale monumenten, als b.v. Stonehenge bij Salisbury, hadden gesticht, van daaruit naar de Iersche kust zijn overgestoken en allengs meer naar de Atlantische kust zijn teruggedrongen.

Deze „dolmens" zijn somtijds omringd door kringen van verticale steenen, van 50 M. in diameter, zooals bij Loughcrew, Newgrange en elders.

Meer ontwikkelde monumenten van dit type, maar overdekt met een heuvel van steenen of aarde, zijn de koepelgraven, die men bij Dowth en Newgrange vindt. Een onderscheidende bijzonderheid van de latere monumenten is het primitieve beeldhouwwerk op de verticale steenen, die de wanden vormen, en op de dorpels en deksteenen, welk beeldhouwwerk bestaat uit cirkels, groepen van concentrische ringen, spiralen, zigzaglijnen, ruiten, stippen, sterren en varenvormen. Dit beeldhouwwerk is uitgevoerd met beitels, schrappers en soms met een puntig werktuig.

Steenen forten of „dúns", zooals die op de Arran-eilanden bij de Galway-baai worden aangetroffen, zijn ruwweg ovaal of cirkelvormig van grondvorm, met massieve muren gebouwd zonder mortel. De buitenzijden der muren zijn van zorgvuldig behakte steenen en het binnenste is met puin of gruis gevuld.

Het Staigue-fort in Kerry is het best bewaard voorbeeld, dat in Ierland bestaat. Het is ongeveer cirkelvormig en buitenwerks nagenoeg 38 M. in diameter. Het is gebouwd van leisteen en de ruimten tusschen de grootere steenblokken zijn opgevuld met gruis. De muur wisselt in hoogte af van 3.5 tot 6 M. en is 4.5 M. dik aan den voet en 2.5 M. aan den top, met een helling zoowel aan de binnen- als aan de buitenzijde. De binnenzijde van den muur is evenwel terrasgewijze gebouwd en hier en daar zijn trappen, die de terrassen verbinden, met kleine bordessen bij den top van den muur.

Bij de invoering van het Christendom en de bekeering van den koning of het opperhoofd, eigenaar van zulk een fort, volgde gewoonlijk de vestiging van Christelijke zendelingen en er zijn voorbeelden, dat het opperhoofd zijn vesting aan den dienst van den nieuwen God toewijdde. Dan werd een bidkapel of kerk, met een cel gebouwd binnen de oude militaire omwalling tot verblijf van den zendeling en voor den dienst. De oudste vorm van gebouwtjes van dien aard is de zoogenaamde bijenkorf-cel. Somtijds werden zij onder den grond aangelegd of overdekt met een aarden heuvel en de ingang zooveel mogelijk verborgen, andere werden boven den grond gebouwd in den vorm van een gewonen bijenkorf, cirkelvormig in plattegrond en van binnen en buiten koepelvormig. Deze vorm werd niet verkregen door toepassing van boog- of koepelconstructie, die bij de Kelten toen onbekend schijnt te zijn geweest, maar door het overwerken van elke laag steenen over de onderliggende, zoodat de lagen allengs kleiner wordende ringen vormden, tot er in den top een kleine ronde opening overbleef, die met een enkelen steen gesloten kon worden. De Eskimo's bouwen nog heden hun ijshutten ongeveer op dezelfde manier.

Deze vorm van gebouwen werd gebezigd door de eerste Christen-zendelingen. Later werd van binnen een vierkante in plaats van een cirkelvormige ruimte gemaakt, zooals op Skellig-Michael, een eiland bij de kust van Kerry. Later liet men den vierkanten grondvorm ook naar buiten spreken en men neemt aan, dat deze vorm een kenmerk is, dat men met een Christen-bedehuis te doen heeft.

Van bouwkunst is in de hiervoor beschreven monumenten eigenlijk nog geen sprake. Van Keltische bouwkunst kan eerst gesproken worden bij kerken, gebouwd van behakte steenen met mortel samengevoegd, in onderscheiding van de vroegere samenstelling uit droge breuksteen. Deze kerkjes waren vierkant van grondvorm, met een deuropening in den westelijken en een venster in den oostelijken wand. In later tijd werden ook vensters in de zijmuren aangebracht, maar aanvankelijk gewoonlijk niet. De stijlen der deuropeningen hellen een weinig naar binnen, evenals dit bij de ingangen der forten het geval is, en zijn gedekt door een zwaren steenen bovendorpel. In latere kerkjes is deze dorpel somtijds minder zwaar en treft men daarboven een ontlastingsboog aan. Een voorbeeld hiervan is te vinden te Glendalough in het graafschap Wicklow.

Deze zware steenen moeten den bouwlieden, bij het stellen ter plaatse, heel wat moeite hebben gekost; boven de deur van St. Fechin's Church te Fore in het graafschap Westmeath ligt er een die 2 M. lang, 1 M. breed en 0.80 M. dik is en ruim 3000 K.G. weegt.

De vensters zijn klein en, zooals gezegd, gewoonlijk alleen in den oostelijken wand aangebracht, eerst ook met dorpels afgedekt en later met twee steenen schuin tegen elkander gesteld, gelijk de beenen van een gelijkbeenigen driehoek. Daarna verschijnt de halfronde afdekking, verkregen door uitholling van een of meer steenen. De zijwanden der vensters zijn steeds aan de binnenzijde afgeschuind tot verkrijging van meer licht. Het metselwerk dezer gebouwen bestaat meestal uit groote blokken, in het bijzonder in die streken, waar kalksteen voorhanden was, stukken van 2.5 tot 3.5 M. lengte zijn niet zeldzaam.

De hoedanigheid van het metselwerk is zeer verschillend en hangt nauw te zamen met het materiaal, dat in de streek voorhanden was. De steenen zijn somtijds met zwaluwstaarten en lippen zeer zorgvuldig aan elkander verbonden en zonder eenige tusschenvoeging van kleinere stukken. Als metselspecie werd daarbij een mortel gebezigd, waarin nabij de zeekusten zand en zeeschelpen en meer landwaarts in zand en klei de hoofdbestanddeelen vormen.

Kenmerkend zijn bij deze vroeg-Keltische kerkgebouwen de voorspringende pilasters aan de gevels en somtijds op de hoeken, aanvankelijk zeer massief en evenveel voorspringend als de muurdikte bedraagt, later minder zwaar, op de hoeken geprofileerd en met eenig beeldhouwwerk aan den basis en aan de afdekking, zooals aan het z.g. huis van St. Molaise op het eiland Devenish.

Deze voorsprongen zetten zich voort langs de helling

der topgevels en langs den bovenkant der zijgevels onder het dak en beschermen op die wijze de muren tegen het afloopen van het regenwater.

De oudste kerken waren, zooals reeds gezegd is, eenvoudig vierkant. Naarmate het Christendom meer ingang vond, werd het noodig de kerkjes te vergrooten of nieuwe te bouwen. Vele voorbeelden van vergroote kerken zijn nog voorhanden. Somtijds werd een koor aan de oostzijde toegevoegd en het oostelijk venster vergroot tot een triomfboog. In andere gevallen werd de oorspronkelijke kerk, die te klein geworden was, in een koor veranderd en aan de westzijde een schip hieraan gebouwd. In het laatste geval werd de oude westelijke ingang in een triomfboog veranderd. De oudste vorm dezer triomfbogen was de halfcirkelboog met verticale rechtstanden, zonder impost en zonder eenige profileering of versiering. De steenen waren met den beitel behakt van gelijke of ongelijke afmetingen en zuiver bewerkt. Later werd een impost aangebracht, eerst glad, maar daarna geprofileerd en ten slotte met beeldhouwwerk versierd. Ook werden meerdere bogen over elkander gemetseld, ook eerst glad en ongeprofileerd, later geprofileerd en versierd met een wonderbare verscheidenheid van motieven, zoowel geometrische alsook koppen van menschen en dieren.

De oospronkelijke daken dezer oude kerken zijn bijna nergens meer aanwezig, zij bestaan nog hier en daar, waar zij van steen geconstrueerd werden. De oudste steenen afdekkingen zijn geconstrueerd, zooals dat bij de z.g. bijenkorfcellen vermeld is, toen de boogconstructie bekend werd kwamen de tongewelven in gebruik.

Omtrent de nog voorhanden overblijfsels van Keltische bouwwerken kan het volgende worden vermeld.

St. Mac Dara's Church, op een eiland aan de kust van Connemara, is een typisch voorbeeld van een vroege met steen gedekte kerk. Zij is gebouwd van groote steenen, 1.20 tot 1.60 M. lang, de gevels hebben voorspringende pilasters en deze voorsprong loopt onder de daken door. De deur heeft naar binnen hellende stijlen, afgedekt met een dorpel. Een rondboogvenster bevindt zich in den oostelijken wand en er is nog een venster in den zuidelijken. Het dak was van steen met waterpas overgewerkte lagen geconstrueerd, maar is thans vernield.

De oude kerk te Killiney bezit nog een gedeelte, dat uit den oud-Keltischen tijd dagteekent. De deuropening in den westgevel is met een dorpel overdekt, aan de onder- of dagzijde van dezen dorpel is een kruis aangebracht, zooals men dat ook aantreft in de Lady Chapel te Glendalough. Het oostelijke venster heeft hellende stijlen met schuine kanten aan de binnenzijde en is met een platten dorpel afgedekt. De triomfboog is van het vroege type met rechthoekige kanten zonder import en geheel ongeprofileerd.

Glendalough bezit een der meest belangrijke groepen van kerkelijke gebouwen van Ierland, waarin nagenoeg alle typen van Christelijke bouwkunst van het land vertegenwoordigd zijn. Men vindt daar o.a. het z.g. Early Oratory, de Kleine Kerk, een Ronde Toren, een bedehuis met steenen dak, de Kathedraal, de Romaansche Kerk en vele steenen kruizen. De kerk van O. L. Vrouw, een van de oudste der gebouwen, bestaat uit een schip en koor; de muren zijn 1 M. dik en gebouwd van mica-leisteen met hoekblokken van behakt graniet. De Drieëenheidskerk geeft een belangrijk voorbeeld van een vroegen triomfboog. De Kathedraal, volgens overlevering gesticht in de zevende eeuw, is vrij groot; het schip is ruim 16 M. lang en 10 M. breed. Deze was blijkbaar oorspronkelijk met een houten kap overdekt, daar de overspanning te groot is voor een primitieve steenconstructie, waarop ook de dikte der muren niet berekend schijnt. Het koor schijnt later te zijn bijgebouwd, daar het metselwerk verschilt van dat van het schip en er weinig onderling verband bestaat. Het oostelijk venster was eertijds zeer rijk behandeld, met een wijde geprofileerde afschuining aan de binnenzijde met zigzagversiering. Het beeldhouwwerk van dit venster is thans in een verwaarloosden staat, maar er is genoeg van overgebleven, om zich den oorspronkelijken toestand te kunnen voorstellen. Van den triomfboog zijn nog alleen de rechtstanden en gedeelten van den aanzet aanwezig. De deuropening is rechthoekig, met een betrekkelijk lichten dorpel, waarboven een ontlastingsboog.

Als een Keltisch profaan gebouw kan vermeld worden St. Kevin's huis, somtijds St. Kevin's keuken genoemd. Later werd dit gebouwtje voor kerk bestemd en een koor er aan toegevoegd, dat thans verdwenen is, op een gebouwtje na, dat er zijdelings tegenaan stond.

Het z.g. huis van St. Columba te Kells in het graafschap Meath heeft veel overeenkomst met het voorgaande, en aan de wijze, waarop het is samengesteld, zou men zeggen, dat het door dezelfde metselaars gebouwd werd.

Een ander voorbeeld van dit type is St. Flannan's huis te Killaloe. Op het eiland Devenish is nog aanwezig St. Molaise's huis, een kleiner gebouwtje, dat in de constructie met voorspringende pilasters overeenkomt met St. Mac Dara's Church. Dit kerkgebouw of bedehuisje is zeer klein en kan niet meer dan een half dozijn personen bevatten. De overgebleven muren zijn slechts 1 à 1.50 M. hoog, de deuropening in den westgevel is rechthoekig met een platten vooruitspringenden dorpel. Als een bijzonderheid kan hier vermeld worden, dat de deuropening aan de binnenzijde een sponning heeft, hetzij bestemd voor de plaatsing van een deurkozijn of als aanslag voor de deur. Het dak was van goed behakte steen en niet ruw behouwen, zooals bij meer andere gebouwen, maar zorgvuldig bewerkt, elke steen onder den onderliggenden uitstekend, zoodanig, dat de voegen tegen inwatering beveiligd waren en tevens scherpe kanten aan de steenen, met het oog op stukvriezen, vermeden waren.

Mc Kenna, een schrijver, die een boek over het eiland Devenish uitgaf, heeft daar een aantal steenen van dit dak en de afdekking der gevels gevonden en in zijn boek een reconstructie van deze merkwaardige samenstelling beproefd.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

JAARVERSLAG OVER 1909.

Voor de tweede maal kwijt het Bestuur zich van de taak, den leden een overzicht te geven van den algemeenen toestand van den Bond, nadat weder een jaar van zijn bestaan verliep, en van wat in dat jaar, in, door en met den Bond geschiedde.

Is in het vorig jaarverslag, bij de geschiedenis van het ontstaan van den Bond, zijn recht van bestaan gebleken, en leverde de verrichte arbeid in dat eerste jaar een sprekend bewijs voor dat goede recht, ook in de geschiedenis van het tweede jaar is stof te over voor de conclusie, dat het denkbeeld van de stichting van den Bond een goed denkbeeld was, en dat de grondslagen waarop hij is gevestigd, deugdelijk zijn gebleken, en een waarborg zijn, dat de Bond in den werkelijken zin des woords als een vakbond van architecten te beschouwen is.

Deze overtuiging steunt op krachtige wijze het vertrouwen op de stage doorwerking van het gezonde beginsel,

waaruit de Bond ontsproot, o o k bij hen die zich tot nu toe weerhouden lieten tot den Bond toe te treden en daardoor verzuimden het hunne bij te dragen tot de eindelijke concentratie der zuiver architectonische belangen in de samenleving.

Snel zal dit uit den aard der zaak niet gaan, slechts overtuigden zullen tot de gemeente toetreden en overtuigingen worden niet snel gevormd; en van de zijde van den Bond zal en mag geen andere propaganda gemaakt worden dan die, welke van zelve voortvloeit uit een ernstig, krachtig en volhardend optreden, daar waar de omstandigheden het hem voorschrijven; doch ten slotte zullen zijne beginselen en het zuiver h o u d e n daarvan, vanzelve de overtuiging wekken en verbreiden, en de vruchten moeten opleveren die ervan verwacht mogen worden.

Moge dus de strijd voor onzen jongen Bond niet licht zijn, toch kan worden gezegd, dat met moed de toekomst wordt tegemoet gegaan, dat de leden werkelijk met den Bond medeleven, en elk in zijn kring doet, wat zijn hand vindt om te doen ter bevordering van zijn bloei, en dat vooral door het bestuur geen arbeid geschroomd wordt ter voorbereiding van alles wat ter behandeling op den weg van den Bond ligt.

Evenals ten vorigen jare bewoog zich de Bond in velerlei richting, en werkte in de eerste plaats aan de voltooiing van statuten, reglement en eere-code, die in den huidigen vorm werden vastgesteld en waarop de Koninklijke goedkeuring gevraagd en den 19en Juni 1909 werd verkregen.

Ten einde den Bond bij bestuurslichamen en zustervereenigingen in te leiden werden exemplaren der statuten verzonden aan de gemeentebesturen van alle gemeenten met meer dan 7000 zielen; aan de groote openbare lichamen en aan de technische en kunstvereenigingen hier te lande, van welke laatsten enkelen wederkeerig exemplaren hunner statuten enz. aan onzen Bond deden toekomen.

Een der eerste onderwerpen dat het afgeloopen jaar in den Bond werd behandeld was dat der positie van den ambtenaar-architect ten opzichte van het aan hem in zijn functie opgedragen werk en zijn optreden als particulier architect, en in verband hiermede het vraagstuk van de stichting van gebouwen door openbare lichamen. De naar aanleiding der, over deze onderwerpen gehouden beschouwingen, door het bestuur ontworpen motie's werden in de Januari-vergaderingen vastgesteld, en ingevolge vergaderingsbesluit ter kennis gebracht van de leden der dagelijksche besturen van alle gemeenten met meer dan 7000 zielen hier te lande, van de leden der beide Kamers van de Staten-Generaal, en aan de ministers en hoofdambtenaren der verschillende departementen van bestuur.

Vervolgens werd het vraagstuk der aanbesteding van bouwvakken behandeld in aansluiting met het ten vorigen jare door den Bond aangenomen praeadvies van het Bestuur omtrent de door den Bond van patroonsvereenigingen verwant aan het bouwvak gestelde vragen over dit onderwerp en in verband met het door de Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven te Rotterdam ingesteld onderzoek in zake p a r t i e e l e besteding van bouwwerken.

De uit de beschouwingen der leden van den Bond getrokken conclusiën werden in de ledenvergadering van 17 Juli aangenomen en ter kennis gebracht der lichamen die het oordeel van den Bond hadden gevraagd en van die welke geacht konden worden bij het onderwerp belang te hebben of er belang in te stellen.

Inzake het misbruik (provisiestelsel) bij de levering van bouwmaterialen achtte de Bond het nuttig en noodig zijn standpunt kenbaar te maken aan alle leveranciers en fabrikanten van die materialen door middel eener tot hen gerichte circulaire te dezer zake. Van een groot aantal hunner werd instemming met den inhoud der circulaire ontvangen, waarbij door hen het vicieuse van het stelsel erkend en medewerking tot bestrijding ervan toegezegd werd.

Door den Bond werd medegewerkt aan de vaststelling der regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen.

Voorzitter en Eerste Secretaris werden afgevaardigd in eene commisssie door de verschillende bouwkundige lichamen op initiatief van de genootschap „Architectura et Amicitia" gevormd, om dit onderwerp te regelen. Na vaststelling van een concept werd dit in de ledenvergaderingen der verschillende bouwkundige lichamen besproken, ten gevolge waarvan het opnieuw door de commisssie, ter overweging van de voorgestelde wijzigingen in behandeling werd genomen, zoodat het, daarna weder in eene ledenvergadering aan de orde zal moeten worden gesteld.

Het groote verschil van inzicht omtrent de waarde van prijsvragen in 't algemeen en omtrent de grenzen der rechten en verplichtingen van prijsvraag-uitschrijver, jury en mededingers, maakt de regeling van dit onderwerp, zóó dat het alle belanghebbenden bevredigen kan, zeer moeilijk en is mede een der oorzaken van de herhaalde en daardoor tijdroovende behandeling dezer stof.

De onderhandelingen omtrent een arbeids-contract voor opzichters en teekenaars met den Bond van Technici en met den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond ten vorigen jare aangeknoopt, werden voortgezet, en met eerstgenoemd lichaam tot een voorloopig einde gebracht, zoodat, onvoorziene omstandigheden buitengesloten, vermoedelijk eerlang een definitieve regeling tusschen den Bond van Technici en den B. N. A. gesloten zal kunnen worden. Zonder twijfel zal deze eerste stap op het gebied van een collectief arbeids-contract, door meerderen, regelende de onderlinge verhouding tusschen architecten en hun personeel, gevolgd worden en zal het leerlingwezen zeker een der eerstvolgende punten van overweging moeten zijn, doch in de m o g e l i j k h e i d van dit eerste contract tusschen Bond en Bond is weder een bewijs voor de noodzakelijkheid van den B. N. A. als uitvloeisel van den tijdgeest gelegen.

Verder werd door het bestuur ter hand genomen een studie de 4e afdeeling der A. V. om de uitvoering en het onderhoud van bouwwerken onlangs door prof. Van der Kloes gepubliceerd. Gevolg hiervan was een critische beschouwing van een aantal artikelen die leidde tot een ontrading van de toepassing dier A. V. in bestekken, en tot het benoemen eener Commissie ter voorbereiding van een A. V. gebaseerd op de eischen voor de uitvoering van werken door particuliere architecten.

In verschillende aangelegenheden trad de Bond op door het zenden van adressen en het verstrekken van adviezen als:

1°. met een adres aan de commissie voor de uitwendige herstelling van de St.-Janskerk te 's-Hertogenbosch na het overlijden van den heer L. C. Hezenmans;

2°. met een adres aan het gemeentebestuur van Rotterdam, waarbij op het uitschrijven van een prijsvraag voor het daar te bouwen stadhuis wordt aangedrongen;

3°. werd de aandacht der leden van het dagelijksch bestuur en van den gemeenteraad van 's-Gravenhage gevestigd op de door den Bond aangenomen motie's in zake de uitvoering van openbare gebouwen, met het oog op de raadhuisplannen die in die gemeente aanhangig zijn;

4°. werden, ter zake der Spinhuis-kwestie te Amsterdam officieus, de autoriteiten gewezen op de strekking dezer motie's, ten einde te bewerken, dat de eventueele aanbouw van dat gebouw aan bevoegde handen werd toevertrouwd.

Van verschillende zijden werd voorts de bemiddeling van den Bond ingeroepen ter beslechting van geschillen, of

zijn advies gevraagd, in kwesties de uitoefening van het vak betreffende.

Wij noemen als zoodanig:

1°. Het geschil tusschen den heer P. A. J. Mooien te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam;

2°. dat tusschen een cementsteenfabrikant en een architect ter zake der levering van cementsteenwerken voor den bouw eener school te Gronsveld.

Beide geschillen zijn nog in behandeling bij het Bestuur.

3°. Een klacht van een Directeur van gemeentewerken tegen een architect, over eene tot laatstgenoemde gerichte vraag om inlichtingen over een sollicitant naar de betrekking van adjunct-directeur.

Daar deze kwestie het bestuur niet duidelijk was, werden, onder bereidverklaring, om na nadere inlichtingen advies te geven, aan genoemden directeur de moties van den Bond, in zake de benoeming van ambtenaren, toegezonden.

4°. Een klacht van een architect B. N. A. over een ingezonden stuk omtrent diens lidmaatschap van den Bond, in een dagblad. Na overleg met de commissie van onderzoek, werd den architect bericht, dat de B. N. A. op de kwestie niet in kon gaan en hem in overweging gegeven, het bewuste dagblad inzage te geven van de statuten van den Bond, onder verwijzing naar art. 3 § 4. Hoewel het onstaan en bestaan van dergelijke geschillen op zichzelf zeer betreurenswaard is, en eene beslechting steeds groote moeilijkheden met zich brengt, is het aan den anderen kant toch een door den Bond te waardeeren verschijnsel, dat partijen zich tot hem wenden, erkennende daarmede, dat deze het aangewezen lichaam is, om als scheidsrechter in dergelijke kwesties op te treden.

Op verzoek van den Bond van Patroonsvereenigingen, vaardigde het bestuur zijne leden Berlage, Cuypers en Ingenohl af, naar eene conferentie van bestuursleden van verschillende bouwkundige vereenigingen ter bespreking van het vraagstuk der sluiting van bouwwerken op Zaterdagmiddag.

Uit de bespreking, op die conferentie gehouden, bleek, dat het vraagstuk niet in zoodanig stadium verkeert, dat van een ingrijpen van den architect sprake zou kunnen zijn. Hoewel het bestuur zich in beginsel bijna eenstemmig vóór de sluiting op Zaterdagmiddag verklaarde, werd in bovengemelden geest aan den Bond van Patroonsvereenigingen geantwoord.

Nog werd het bestuur uitgenoodigd door den Bond van Loodgieters- en Fitterspatroons om te bewerken, dat in de bestekken wordt voorgeschreven, dat de sanitaire artikelen geleverd moeten worden door de loodgieters en niet door den hoofdaannemer der bouwwerken, ter verzekering aan eerstgenoemden van de daarbij gebruikelijke provisiën.

Waar het hier eene regeling geldt voor het genieten van provisie, waartegen de Bond in beginsel is gekant, meende het bestuur zich van inmenging te moeten onthouden en werd in dien geest aan den Bond van Loodgieters geantwoord.

Omtrent de inwendige organisatie van den Bond mogen het navolgende worden opgemerkt.

Leden.

Het aantal leden bedroeg op 1 Januari 1909 36, van welke 16 te Amsterdam, 4 te Rotterdam, 4 te 's-Gravenhage en één in elk der gemeenten Bussum, Roermond, 's-Hertogenbosch, Utrecht, Leiden, Eindhoven, Maastricht, Groningen, Dordrecht, Deventer, Tilburg en Haarlem.

Zeven leden, de heeren J. A. van Dongen te Breda, J. C. van Epen te Baarn, M. A. van Nieukerken te Gorsel, A. J. Sanders te Groningen, A. P. Smits te 's-Gravenhage, J. C. Wentink te Utrecht en J. van Wijngaarden te Rotterdam traden tot den Bond toe, terwijl 2 leden, de heeren Ant. J. Sanders te Groningen en L. C. Hezenmans te 's-Hertogenbosch, overleden en 1 lid, de heer L. M. Moolenaar, voor zijn lidmaatschap bedankte.

De Bond telde dus op 1 Januari 1910, 40 leden, van welke 15 te Amsterdam, 6 te Rotterdam, 5 te 's-Gravenhage, 2 te Utrecht en één in elk der gemeenten Bussum, Roermond, Breda, Baarn, Gorsel, Dordrecht, Deventer, Leiden, Eindhoven, Maastricht, Tilburg en Haarlem.

Bestuur.

Het bestuur was gedurende het jaar 1908 samengesteld als volgt:

K. P. C. de Bazel, Voorzitter.
H. P. Berlage Nz., Vice-Voorzitter.
Jos. Th. J. Cuypers, 1ste Secretaris.
C. N. van Goor, 2de Secretaris.
P. J. Houtzagers, Penningmeester.
Jons. Ingenohl.
J. J. van Nieukerken.

In de algemeene vergadering van 17 April 1909 waren aan de beurt van aftreden de heeren: Jos. Th. J. Cuypers en P. J. Houtzagers, die echter beide herkiesbaar waren, en herkozen werden, zoodat de samenstelling van het bestuur gedurende het jaar 1909 dezelfde bleef als in 1908.

De rooster van aftreding was:

Jos. Th. J. Cuypers en P. J. Houtzagers in 1909;
J. J. van Nieukerken en C. N. van Goor in 1910;
K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nz. en Jons. Ingenohl in 1911.

Wegens het bepaalde bij art. 6 § 9 laatste lid der Statuten, moeten de in 1909 herkozen leden, de heeren Jos. Th. J. Cuypers en P. J. Houtzagers, in 1911 aftreden.

Het bestuur vergaderde 13 maal, waarvan éénmaal met afgevaardigden der Commissie van 'Onderzoek, de heeren Weissman, Margadant en De Jongh, naar aanleiding van een verschil van inzicht met die Commissie omtrent de toelaatbaarheid als lid van twee candidaten. Ingevolge daarvan werd door den voorzitter een voorstel tot wijziging der Statuten ingediend, doch later ingetrokken, bedoelende om in het Statutenvoorschrift duidelijk de toelating van ambtenaren vast te stellen en om het lidmaatschap van den Bond bereikbaar te maken voor ambtenaren die, hoewel wegens hun antecedenten daarvoor in aanmerking komende, echter door de huidige bepalingen der statuten omtrent de zelfstandigheid van den werkkring, wegens hun titel en het ondergeschikte van hunne functie daarvoor niet voorgedragen kunnen worden.

Leden-Vergaderingen.

Er werden 6 leden-vergaderingen gehouden, welke door gemiddeld bijna 17 leden dus ± 44 % van het geheele aantal werden bijgewoond. Verscheidene leden zag het Bestuur echter nog nimmer ter vergadering verschijnen, daartegenover staan anderen, die met loffelijken ijver deelnemen aan het Bondswerk en nimmer op de vergaderingen ontbreken.

In de „Mededeelingen" is regelmatig uitvoerig medegedeeld, en bovendien in het voorgaande reeds aangestipt wat in die vergaderingen is behandeld, zoodat daarop niet behoeft teruggekomen te worden. Slechts zij herinnerd, dat steeds bij de gehouden discussies een opgewekte en welwillende toon heerschte.

Verschillende vergaderingen werden opgeluisterd door expositie's van persoonlijk werk van een der leden, tot welke expositie's de heer J. J. van Nieukerken den stoot en waarvan hij het voorbeeld gaf, dat, bij latere vergaderingen, werd nagevolgd door de heeren A. W. Weissman en J. F. L. Frowein.

Aan de vergadering van 2 October te Haarlem was een excursie verbonden naar het landgoed Duin en Kruid-

berg, dat onder leiding van den bouwmeester J. J. van Nieukerken werd bezocht, waarna de afternoon tea door den heer Weissman welwillend aangeboden te zijnen huize werd gebruikt.

Alle leden-vergaderingen werden besloten met een gemeenschappelijken maaltijd, waaraan een groot deel der vergaderingbezoekers deelnam.

BOND VAN TECHNICI.

Te Enschede is verleden week de algemeene vergadering van den Bond van Technici gehouden, onder voorzitterschap van den heer H. J. Hendrikse, uit Amsterdam. Aanwezig waren 47 leden, uitbrengende 134 stemmen, en 1 donateur. Het aantal leden vermeerderde in het afgeloopen jaar met 88, het aantal donateurs met 5. Thans telt de Bond 760 leden en 84 donateurs.

De verslagen van de verschillende commissies werden goedgekeurd. In het verslag van het informatiebureau werd medegedeeld, dat 61 sollicitanten zich hadden aangegeven, van wie 23 werden geplaatst; 51 aanvragen om personeel kwamen er in.

De rekening en verantwoording van den penningmeester, sluitende met een tekort van f 768.92, en die van het Bondsbestuur betreffende het fonds tot uitkeering bij overlijden, ondersteuningsfonds en reservekas werden goedgekeurd.

Uitvoerige debatten ontstonden bij de behandeling der begrooting voor 1910. Eenige leden drongen aan op het nemen van maatregelen, ten einde de tekorten, waarmee telken jare begrooting en rekening sluiten, in 't vervolg te vermijden.

Ten slotte werd besloten, de begrooting, waarop ook nu weer een tekort van f 556.06 is geraamd, na enkele wijzigingen, goed te keuren, in ontvangst en uitgaaf tot een bedrag van f 7398.10, en tot dekking der tekorten te leenen uit de fondsen een som van f 1500 tegen 3 pct. rente, af te lossen binnen 10 jaar. De maximum-uitkeering uit het ondersteuningsfonds, thans f 50 en f 100, werd gebracht op f 100 en f 200.

Daarna kwam in behandeling het met den Bond van Ned. architecten te sluiten collectief arbeidscontract, bevattende een uitgebreide tabel van bekwaamheidsnormen, met daarmee overeenkomstige minimum-salarissen, welke voor opzichters bedragen van f 65 tot f 130, voor teekenaars f 45 tot f 150 en voor opzichter-teekenaars van f 65 tot f 150.— per maand. Op het platteland kunnen die bedragen 10 pct. minder zijn.

De werktijd van den opzichter regelt zich naar den arbeidsduur der werklieden, die van den teekenaar is ten hoogste 7½ uur per dag. De architect is bevoegd den werktijd met 3 uur te verlengen, doch dan met een verhooging van uurloon voor den teekenaar met 30 pct. en met 40 pct. voor den opzichter of opzichter-teekenaar.

Zondag- en nachtarbeid 100 pct. verhooging. Geen Zondagarbeid voor den vakteekenaar.

Bij een half jaar dienst wordt een verlof toegekend van 6 dagen, bij een diensttijd van langer dan 8 maanden, 2 weken verlof met behoud van loon.

Bij tijdelijke ongeschiktheid tot werken, 't zij door ziekte als anderszins, niet vallende onder de Ongevallenwet, wordt aan den teekenaar, opzichter en opzichter-teekenaar gedurende de 1e maand ¾ loon, daarna nog gedurende ten minste 2 maanden het halve loon uitbetaald.

Personen, niet onder de Ongevallenwet vallende, worden op kosten van den architect bij een solide maatschappij verzekerd.

Eventueele geschillen worden, op enkele uitzonderingen na, door arbitrage beslecht.

Hierna wordt het volgende plan van actie opgemaakt:

De Bond zal streven naar:

a. Wettelijke regeling van een maximum-arbeidsduur voor technici;

b. invoering van bekwaamheidsnormen en regeling van salarissen;

c. wettelijke regeling van den rechtstoestand van technici;

d. invoering van regeeringswege van middelbaar technisch onderwijs met beschikbaarstelling van studiebeurzen, voor hen, die daarvoor in aanmerking komen.

e. invoering van een octrooiwet;

f. uitbreiding der ongevallenwet voor alle technici in dienstbetrekking;

g. vertegenwoordiging in de Kamer van Arbeid;

h. pensionneering, gewaarborgd door den Staat;

i. een jaarlijksch verlof van ten minste 14 dagen met behoud van loon.

Verworpen werd het voorstel van de afd. Enschede tot wijziging van het huishoudelijk reglement in dien zin, dat de contributie voor leden met minder dan f 60 salaris per maand, met f 2 zal worden verminderd, ten einde de toetreding te vergemakkelijken.

Tot plaats voor de volgende jaarvergadering werd Nijmegen aangewezen.

Ten slotte werd besloten tot de Tweede Kamer het verzoek te richten, het ontwerp-Octrooiwet tot wet te verheffen.

Tusschen 12 en 1 uur werd door de afgevaardigden een bezoek gebracht aan de fabriek op den Noorderhage der firma Van Heek & Co.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

De zevende algemeene vergadering van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond is dezer dagen te Arnhem gehouden. De bondsvoorzitter, de heer J. L. B. Keurschot, van Arnhem, hield een openingsrede, waarin hij naging, wat in het afgeloopen jaar door den Bond was gedaan, waarvan hij bij name noemde de instelling van het bondsbureau, de vacantie-actie, het werk der acte-commissie, de stappen in zake het middelbaar technisch onderwijs, de uitgave van een propaganda-geschrift. Verder gaf spreker een kort overzicht van den stand der arbeidersbeweging in ons land. Ten slotte wees de voorzitter op wat in het komende jaar in den Bond aan de orde zou komen, waarbij hij o.a. noemde actie voor het arbeidscontract, de quaestie van medezeggenschap in de bedrijven, actie voor het invoeren van een examen voor hoofdopzichter en chef de bureau.

Vertegenwoordigd waren 10 afdeelingen.

Het jaarverslag, waaruit blijkt, dat de Bond op 1 Januari 1909 telde 345 leden en op 31 December 354, werd goedgekeurd. De rekening en verantwoording over 1909, sluitende met een cijfer van f 3521.21, werd goedgekeurd, terwijl de balans voor 1910 werd vastgesteld op een bedrag van f 4650, met een geraamd nadeelig saldo ad f 800.

In verband met den toestand der financiën, zal de penningmeester vaststellen het bedrag, dat gestort zal worden in het uitkeeringsfonds en de weerstandskas; het minimum zal evenwel f 25 bedragen.

De vier aftredende bestuursleden, de heeren Keurschot, Vrijenhoek, De Haas en Boenk, werden herkozen.

Tot bondsredacteur werd herbenoemd de heer Keurschot.

Als plaats voor het volgende congres werd aangewezen Enschedé.

Na de pauze kwam allereerst aan de orde de volgende resolutie:

„De vergadering, kennis genomen hebbende van het door den Nederlandschen Bond van Architecten aangeboden collectief-arbeidscontract,

van oordeel dat dit contract wel afwijkt van het door dezen bond verleden jaar aangenomene doch niettemin belangrijke verbeteringen in de arbeidsvoorwaarden der opzichters en teekenaars zou aanbrengen, en het daarom wel aannemelijk zou zijn, mede van oordeel, dat de wijziging, dat de bepalingen van het contract slechts bindend zijn voor een arbeidsovereenkomst van georganiseerden moet worden afgekeurd en daarbij van oordeel, dat de architecten stelselmatig ongeorganiseerden in hun dienst zullen nemen en dat daardoor het aangaan van een dienstbetrekking voor georganiseerden ten zeerste zal worden bemoeilijkt,

besluit het contract te aanvaarden."

Na een uitvoerige toelichting van den voorzitter, merkte een der hoofdbestuursleden op, dat wanneer men dit contract verwerpt, in de eerste jaren niet gemakkelijk weer aanraking zal worden verkregen met de patroonsorganisatie. Voor dezen spreker staat het organisatorisch belang hooger dan eventueel direct te bereiken resultaten.

Met algemeene stemmen werd na nog eenige discussie de motie aangenomen.

Aan de orde kwamen vervolgens reglementswijzigingen. De voornaamste daarvan zijn, dat vakgenooten met een inkomen beneden f 500 lid kunnen worden tegen f 0.40 per maand. Aangenomen werd een amendement Den Haag, dat deze leden in alle functies verkiesbaar zullen zijn.

Bepaald werd, dat gehuwde leden, werkloos zijnde, een uitkeering zullen ontvangen naar den maatstaf van de klasse, waarin zij zouden gerangschikt zijn, als zij ongehuwd waren.

Voorstellen om den naam van den bond te veranderen, werden ingetrokken.

Een krachtige actie zal gevoerd worden voor de opneming van technici in de Ongevallenwet. Aan het hoofdbestuur werd opgedragen, een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar de arbeidsvoorwaarden van het tijdelijk personeel bij de genie, en op grond van verkregen inlichtingen zich te wenden tot den minister van oorlog met verzoek om verbetering.

Lange discussies werden gevoerd over een voorstel Eindhoven om een bezoldigden bestuurder aan te stellen. Aan het hoofdbestuur werd ten slotte opgedragen de mogelijkheid van de aanstelling te overwegen en zoodra mogelijk een voorstel te doen, in ieder geval op het volgende congres daarover een rapport uit te brengen.

Naar aanleiding van een vraag van Rotterdam, of aansluiting van de afdeelingen bij de plaatselijke bestuurdersbonden verplicht is, gaf het hoofdbestuur als zijn meening te kennen, dat er tegen aansluiting geen bezwaar bestaat, wanneer de politieke vereenigingen uit den bestuurdersbond zijn getreden. De vergadering vereenigde zich met deze zienswijze.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 19. Officieel Gedeelte. Agenda der Algemeene Mei-vergadering op 24 en 25 Mei 1910. — Adres aan den Raad der Gemeente Kampen in zake het te bouwen ziekenhuis. — Verslag der Hoofdbestuursvergadering van 3 Mei 1910. — Verslag vergadering Hoofdbestuur met Raad der Afdeelingen van 3 Mei 1910. — Afdeelingsverslagen. Utrecht 22 Maart 1910. — Amsterdam 31 Maart 1910 (vervolg).

Het Royal Institute of British Architects.

De Gasthuistoren te Zalt-Bommel, door G. de Hoog Hzn., met afbeelding.

Het maken van stofvrije wegen en de aanleg van de steenverharding in de Avenue Louise te Brussel, door B. J. Kerkhof.

Van de nieuwe Duitsche Rijkswet tot het waarborgen van vorderingen voor leveranties ten behoeve van bouwwerken (slot).

Nationale Prijsvraagregelen.

ARCHITECTURA No. 18. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De verkoop van »het Arsenaal«.

Populaire Voordrachten (2de serie 1910).

Het Stadhuis van Amsterdam (vervolg).

DE BOUWWERELD No. 18. Het voormalige Oude-Zijds-Huiszittenhuis (thans Arsenaal) te Amsterdam, door J. H. W. Leliman, b. i.

De voormalige Sint Maria-kerk te Utrecht, door J. H. L. Hanau, met afbeeldingen.

Loodmenie en hare vervalsching.

— No. 19. Studies over Geluiddemping en Geluidwering, naar Prof. Nuszbaum.

De Feestgebouwen der Leidsche Studentenfeesten, met afbeeldingen.

De vrijheid van gunning bij openbare aanbesteding.

DE INGENIEUR No. 19. De Forceerziekte der Metalen. Voordracht, gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het K. I. v. I. van 12 Januari 1910, door Prof. Dr. Ernst Cohen, met afbeeldingen.

De lijn Brussel—Antwerpen der Belgische Staatsspoorwegen, door R. Heering w. c. i., met afbeeldingen.

Verbruik van smeermiddelen in electriciteits-fabrieken met stoomturbines, door Dr. A. C. van Rossem Nz.

Ingezonden Stukken. Zijn electrische motorrijtuigen dan ook linksch? door T. J. W. van Rossum c. i., met afbeeldingen. — Vagabondeerende electrische tractie-stroomen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 18. Onze eerste Vakgroep. — Uit de Afdeelingen. — Het vergaan van de »Prins Willem II«. — Het creosoteeren van hout. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 19. De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land. III.

Wijziging der Arbeidswet. I.

De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam. XIII.

Afdeelingsverslagen. Groningen 3 Mei 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 45. Belgische steen- en massa-productie, door J. J. Wentink. — Verbetering van Volkshuisvesting.

HET HUIS OUD & NIEUW. In de laatstverschenen aflevering van Ed. Cuypers' maandschrift vinden wij een uitvoerig artikel, van de hand van den heer H. M. Werner, over de St. Walburgskerk te Zutphen. Deze kerk is een der belangrijkste monumenten van Gelderland en tevens, dank zij de vele berichten, die daarover in de laatste jaren in de dagbladen verschenen zijn, ook een der meest bekende. Dit neemt niet weg, dat zeker velen met genoegen kennis zullen nemen van hetgeen de heer Werner er over schrijft, te meer, daar de beschrijving met tal van zeer fraaie afbeeldingen is opgeluisterd. Zelfs principieele tegenstanders van restauratie in het algemeen zullen moeten erkennen, dat door de restauratie die deze kerk heeft ondergaan, op vele punten verbetering in den toestand van het gebouw is aangebracht.

De rubriek »Toelichting bij de Platen« geeft eenige uit- en inwendige détails van een woonhuis te Dordrecht.

BOUWKUNST No. 3. De Mei-aflevering van het tijdschrift der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst is geheel gewijd aan het door den architect Jan de Meijer verbouwde »Huis aan de drie grachten« te Amsterdam. Deze verbouwing is vergezeld gegaan van een herstelling, althans van het uitwendige, zooveel mogelijk in den oorspronkelijken toestand, en om deze te kunnen bewerkstelligen heeft de architect uitvoerige studiën moeten maken, waarvan de hier gegeven beschrijving een duidelijk denkbeeld geeft. In vele opzichten is deze beschrijving zeer leerzaam, in het bijzonder voor hen, die met overeenkomstige opdrachten belast worden. De fraaie afbeeldingen verhoogen bovendien ongemeen de waarde van deze belangrijke monographie.

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 3. Het Nederlandsch Comité voor het 3de Internationaal Congres voor »Opvoeding van het kind in het Huisgezin« zal met een inzending deelnemen aan de tentoonstelling te Brussel in het Nederlandsch Paviljoen. Ingezonden wordt de kinderspeelkamer, die in Pulchri Studio werd tentoongesteld tijdens het Congres van Kinderbescherming in 1908«, aldus vangt het hoofdartikel aan, getiteld: »Een Kinderspeelkamer« van Mevr. Sandberg—Geisweit v. d. Netten. In het artikel wordt verder een uitvoerige beschrijving van de inrichting en van de meubels der speelkamer gegeven.

In de »Bijlage« trekt de aandacht een stuk van den heer J. W. Gerhard over de Noodzakelijkheid eener Herziening van het Koninklijk Besluit van 4 Mei 1883: Algemeene Regelen omtrent den Bouw en de Inrichting van

Schoollokalen. Niemand zal tegenspreken, dat deze 27 jaren oude Regelen wel eens herziening behoeven en het is te hopen, dat men die spoedig ter hand neemt. Het artikel bevat vele wenken die ook voor den architect van belang geacht kunnen worden, wij komen er dan ook wellicht spoedig uitvoeriger op terug.

Bij dit nummer zijn verder gevoegd twee platen, een reproductie van een gedeelte van een meesterwerk van Sandro Botticelli en een van een studie van Frits Jansen. Of het een gelukkige gedachte van de Redactie was deze platen bij elkander te geven, wat onwillekeurig aanleiding geeft tot het maken van vergelijkingen, willen wij in het midden laten.

KLEI No. 9. Het eerste Mei-nummer van dit tijdschrift presenteert zich, evenals het vorige als Tentoonstellingsnummer en geeft in verband met de Tentoonstelling van Wegenbouwmateriaal op het «Congrès de la Route» te Brussel, een beschrijving van de wijze van steenen bakken, zooals dit nog heden ten dagen in ons vaderland plaats heeft. Wij kunnen niet nalaten hierbij op te merken, dat deze beschrijving, aan welker juistheid niet te twijfelen valt, zeer sterk de achterlijkheid van de Nederlandsche steenindustrie doet uitkomen. Mogen ook de steenfabrikaten zelf dien indruk krijgen, dan kan dit zijn nut hebben.

Wij wenschen hun gaarne het beste succes te Brussel toe, maar geven hun tevens in overweging het voorbeeld van een hunner collega's te volgen en een bezoek te brengen aan de fabrieken der veelgesmade Belgische concurrenten, die wat inrichting betreft wat meer op de hoogte van den tijd zijn dan met onze Nederlandsche fabrieken over het algemeen nog het geval is.

Varia.

HYDROLOGISCHE GEGEVENS.

Ingevolge besluit van het vorige te Groningen gehouden Nederlandsche congres voor Openbare Gezondheidsregeling is thans gepubliceerd het ten vorige jare aan het congresbestuur aangeboden rapport omtrent hydrologische gegevens betreffende gedeelten der provinciën Noordbrabant en Limburg (de Peelstreek), verzameld door mr. W. A. J. M. van Waterschoot van der Gracht, ingenieur-directeur van de Rijksopsporing van Delfstoffen, in opdracht van het Nederlandsch Congres voor Openbare Gezondheidsregeling.

In een „woord vooraf" deelt het Congresbestuur mede, dat in de verwachting van geldelijke regeeringssteun indertijd, ter bestrijding der noodzakelijke aan de onderzoekingen verbonden kosten, door het Congres een subsidie ter beschikking is gesteld. Deze subsidie werd voor ongeveer de helft gebruikt. Overtuigd van het groote belang der hierbedoelde onderzoekingen en zich vleiende, dat een hernieuwd verzoek voor geldelijken steun aan anderen arbeid van het Congres, zal worden ingewilligd, heeft het Congresbestuur de ongebruikt gebleven gelden ter beschikking van den heer Van Waterschoot van der Gracht gelaten, zoodat gedurende het jaar 1910 op den ingeslagen weg zal worden voortgegaan.

Het bestuur teekent hierbij aan, dat het chemisch onderzoek van watermonsters van een 25-tal in het rapport bedoelde boringen heeft aangetoond dat het aangetroffen water in het algemeen voor drinkwater goed en drinkbaar is te oordeelen.

Aan het slot van zijn met kaarten en tabellen toegelicht rapport vestigt de rapporteur in verband met de, verder naar het Noordwesten van ons land, een groote rol spelende, „brandende kwestie" der verwoesting van den ondergrond van de Noordzee (en ook misschien van in de diepte aanwezige steenzoutafzettingen) uit, er de aandacht op, dat door de groote slenk tusschen Sittard en Roermond op groote diepte, tot bijna 300 M.—A. P. een enorme hoeveelheid zoet water onder druk aanwezig is, dat toch zeer waarschijnlijk in westelijke of noordwestelijke richting naar het Noordzeebekken vloeit. De vraag rijst en is uittermate belangrijk, of deze waterstroom niet verder naar het noordwesten, mogelijk zelfs tot in het gebied, dat — voorzoover thans bekend is — grootendeels verzout is, kan worden vervolgd, zoodat men ook daar op groote diepte overvloedig zoet water zoude kunnen aantreffen, wanneer ten minste, iets wat ook nog niet bekend is, deze water doorlatende lagen, die verder naar het noordwesten zeker marien worden, hier niet te fijn en te kleiachtig en dus door wateronttrekking minder geschikt worden. Er is nog meerder onderzoek noodig, alvorens de west- en noordkust van Nederland met stelligheid kan verklaard worden voor een gebied, waar nergens zoet water in den bodem te vinden is.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. In verband met de in de raadsvergadering van 13 April l.l. gevoerde gedachtenwisseling nopens den verwaarloosden toestand waarin zich de Parkschouwburg bevindt, heeft onlangs de eigenaar van het gebouw, mr. F. A. van Hall, ten stadhuize een onderhoud gehad met den wethouder van publieke werken, mr. Z. van den Bergh. Deze eerste stap om te komen tot een vergelijk ging uit van mr. Van Hall zelf. Of de onderhandelingen kans van slagen hebben, zoodat dit stadsdeel wellicht binnen afzienbaren tijd bevrijd zal worden van de onoogelijke ruïne, is nog niet te zeggen, daar de besprekingen een zeer voorloopig karakter droegen.

Het Hbl. gaf een herinnering aan wat tot den treurigen toestand van den schouwburg geleid heeft. De heer Van Hall deelt dit aldus mede:

Omstreeks 1897 kocht hij den Parkschouwburg om aldus twee hoofdschouwburgen in handen te hebben. Het belang van een winstgevende exploitatie van den schouwburg in het Paleis voor Volksvlijt, eveneens mr. Van Hall's eigendom, bracht mede, dat hij den Parkschouwburg in handen had. Alles ging tot omstreeks 1898 goed. De heer Van Hall meende, dat het in dat jaar was, dat hij den schouwburg voor het houden der Hoogerhuismeeting verhuurde. Na deze vergadering kwam een agent van politie bij hem met de boodschap: »Compliment van den burgemeester, u moet den Parkschouwburg sluiten«.

Toen hij op het stadhuis naar de reden vroeg, werd hem als zoodanig bouwvalligheid genoemd. Mr. v. Hall wilde dan het gebouw wel herstellen, als hem maar gezegd werd hoe dat geschieden moest. »Begin maar met te herstellen«, luidde het wederwoord.

Aan zoo'n eisch viel, meende de eigenaar, niet te voldoen, wijl hij zonder vergunning niet verbouwen kon. Sindsdien bleef het gebouw gesloten, en toen 2 à 3 jaar later de houder van het schouwburgcafétje ook heenging, stond het geheel onbewoond.

Van dien tijd af begon de vernieling van het gebouw door groot en klein geboefte. Alle ruiten werden ingegooid. En toen daarna kwamen de rooftochten. Het is een ernstige grief van mr. v. Hall, dat de politie niet heeft weten te verhinderen, dat de geheele schouwburg leeggeroofd werd. Om de opvulling der stoelen te bemachtigen, smeed men ze alle open. Men zocht paardehaar, maar vond het niet. Uitgezonderd de ingemetselde ijzeren balken is geen stukje metaal in het gebouw te vinden. Wat niet medegenomen kon worden, zooals spiegels, werd kort en klein geslagen.

De Parkschouwburg is door dit alles in- en uitwendig zoo'n toonbeeld van verwoesting geworden, dat hij den eigenaar reeds een aanbieding inkwam om het gebouw tegen een kwartje entrée te laten zien!

Mr. Van Hall noemde de bewering van den wethouder Van den Bergh in den raad, dat onderhandelingen met hem afstuitten op onwilligheid, onjuist. Er is tijdens het wethouderschap van mr. v. d. Bergh nooit van de zijde der gemeente rechtstreeks met mr. v. Hall over den aankoop van den Parkschouwburg onderhandeld. Nooit is door hem een makelaar naar het stadhuis gestuurd om te onderhandelen en van desavoueeren van makelaars, zegt hij, kan dus geen sprake zijn. Is er over den Parkschouwburg gesproken, dan moeten makelaars dit op eigen houtje gedaan hebben.

Onder het wethouderschap van den heer Serrurier heeft een makelaar voor de gemeente naar de koopsom van den Parkschouwburg geïnformeerd. Mr. v. Hall heeft toen verder niets meer gehoord.

— De prijsuitdeeling aan de Avond-Ambachtsschool voor Timmerlieden »Concordia Inter Nos« van de Maatschappij van Nijverheid, dept. Amsterdam, zal plaats hebben op Vrijdag 21 Mei a.s.

De tentoonstelling der in den afgeloopen cursus gemaakte teekeningen en werkstukken zal plaats hebben op: Zaterdag 21 Mei van 10—4 uur, 's avonds van 7—9 uur, Zondag 22 Mei van 10—4 uur in het schoolgebouw Frederik Hendrikstraat 115. Toegang vrij.

'S-GRAVENHAGE. Volgens de Figaro is aan Albert Besnard opgedragen de groote zaal van het Vredespaleis te decoreeren.

In het pavillon de Marsan te Parijs (Louvre) zijn de ontwerpen tot 14 Mei tentoongesteld.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

UTRECHT. B. en W. hebben aan den raad aangeboden een ontwerp voor een algemeen uitbreidingsplan der gemeente.

Aangaande de indiening nu eerst van dit voorstel wijzen zij er op, dat naast omstandigheden van meer persoonlijken aard, het vooral de spoorwegplannen geweest zijn, die aan de afdoening der zaak in niet geringe mate in den weg hebben gestaan en eigenlijk nog staan. Want in het aangeboden ontwerp is uitgegaan van de veronderstelling, dat de voorstellen der Staatscommissie in zake de spoorwegen in en rondom Utrecht werkelijkheid zullen worden en toch staat daaromtrent niets vast. Dientengevolge verkeert men vooreerst geheel in het onzekere omtrent de uitvoerbaarheid der aangegeven oplossing in het westelijk gedeelte der stad, maar aangezien de spoorwegplannen — niet minder dan de bestaande verboden kring — ook op tal van andere plaatsen der gemeente de uitbreiding beheerschen, staat of valt eigenlijk een goed deel van het ontwerp met het uitvoeren dier plannen.

Niettemin hebben B. en W. gemeend met de indiening van het ontwerp niet langer te mogen wachten, gezien de belangstelling voor deze zaak in den raad en met het oog op de omstandigheid, dat, nu eenmaal art. 28 der Woningwet voor een stad als Utrecht een uitbreidingsplan eischt, aan dezen eisch ook binnen niet te langen tijd dient te worden voldaan.

B. en W. deelen o.a. nog mede, dat zij het voornemen hebben over eenige weken — denkelijk in de tweede helft van Juni — de leden bijeen te roepen voor een samenkomst, waar de directeur der gemeentewerken het plan mondeling zal toelichten en de gelegenheid zal zijn tot het stellen van vragen. Daarna zal het plan in den raad voorloopig aan de orde worden gesteld. Voorloopig, omdat, nadat een voorloopig besluit van den raad is uitgelokt, alsnog vóór de officieele en definitieve behandeling de verschillende plannen en grondteekeningen in gereedheid moeten worden gebracht.

Is het plan van uitbreiding eenmaal vastgesteld, dan zullen een aantal bouwverboden moeten worden gelegd, deels ter vervanging van de voorloopige, waarmede eenige strooken gronds zijn getroffen krachtens raadsbesluit van 23 April 1909.

De directeur der gemeentewerken is, wat het uitbreidingsplan betreft, een principieele tegenstander van het afdalen in détails. Zijn bezwaren deelen wij, zeggen B. en W., voor een goed deel, maar evenals de groote meerderheid der commissie van fabricage achten zij het in elk geval, met volle erkenning van de bevoegdheid der gemeente, niet gewenscht, dat alle gedeelten van het uitbreidingsplan in détails worden uitgewerkt, en wel omdat dit plan zich verder uitstrekt dan tot de naaste toekomst; de groote lijnen daarvan zijn ook voor een eenigszins verre toekomst getrokken. Wel zijn een aantal terreinen, waarvan verwacht kan worden dat ze in de naaste toekomst in exploitatie zullen komen, nader gedétailleerd, en wel op zoodanige wijze, dat daar ruimte is voor de verschillends klassen van bevolking. Mocht nog voor een bepaalde soort woningen — b.v. arbeiderswoningen of burgerwoonhuizen — plaats te kort komen, dan kan de gemeente altijd in de behoefte helpen voorzien door hare uitgestrekte terreinen tusschen den Amsterdamschen straatweg en de Vecht.

Bij het voorstel van B. en W. is o.a. gevoegd een uitvoerige nota van den directeur der gemeentewerken, waarin deze o.m. mededeelt, dat hij zich bij het opstellen van het uitbreidingsplan op het standpunt gesteld heeft, dat de gemeente alleen dan bevoegd is een in alle opzichten gedétailleerd plan te ontwerpen, wanneer zij ook eigenaresse is van den grond, waarvoor dit plan bestemd is, maar dat, waar alleen een bouwverbod moet worden gelegd op gronden aan derden toebehoorende, slechts datgene mag worden geëischt, wat in het belang van een gezonde ontwikkeling van een goed verkeer noodig is te achten; dat dus slechts in hoofdzaak de groote lijnen moeten worden getrokken en het onderverdeelen der blokken, zij het dan ook onder de bepalingen der verordening, aan particulieren moet worden overgelaten.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur Meubelzaak. In eene eerste klasse Magazijn ter Meubileering van huizen, bekwaam vakman, bekend met Behangerij. Kapitaal geen vereischte. Brieven, onder No. 14754, bur. der N. Rott. Courant.

— Chef-Opzichter in een Fabriekszaak te Haarlem voor het Personeel, tevens voor administratief werk. Vakkennis geen vereischte. Br. fr. lett. U O 958, N. v. d. D. (1)

— Een Teekenaar en een aank. Teekenaar bij de firma Groeneveld Van der Poll & Co., Heerengracht 467, Amsterdam. (1)

— Decoratie-schilders of Teekenaars, bij geschikth. voor vast werk, aan de ateliers voor Kunstnijverheid van E. W. F. Kerling te 's-Gravenhage, Nieuwe Uitleg 26. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder nummer 16425.10 aan het bureau der »Schiedamsche Crt.«, Lange Haven 141, te Schiedam (1)

— Opzichter-Teekenaar. Terstond. Brieven onder letter H. 975. Alg. Adv.-Bur. Nederl. Kiosken-Maatschappij, Wijnhaven 85, Rotterdam. (1)

— Teekenaar voor Indië, die goed kan detailleeren, schrapjes in perspectief maken, alsook kleurprentjes. Aanvangssalaris f 150.— per maand. Brieven Letter K. aan Nijgh & van Ditmar's Adv.-Bur., Spaarne 3, Haarlem. (1)

— Opzichter, voor de Afdeeling Verglaasde Steenen, op een Verblendsteenfabriek. Aanbiedingen ond. lett. R. A. 255, N. v. d. D. (1)

— Adjunct-Directeur aan de Ambachtsschool en Gemeente-Avondsch. v. Handw.l. te Arnhem, tegen 1 Augustus a.s. Traktement: aan de Amb.school f 1400 tot f 2000; aan de Avondschool f 600, tot nader vast te stellen maximum. Brieven vóór 1 Juni a.s. aan den Directeur G. W. Boot Bzn. (1)

— Jonge Teekenaars, bek. met figuur, ornament of schrift. Bij voork. geroutineerd in letterschilderen. — Br. fr. met teekeningen onder lett. B 20, aan Beijers' Adv.-Bur., Utrecht. (1)

— Leerares of Leeraar in het Ornamentteekenen en Styleeren, de Stijl- en Ornamentleer en het Vakteekenen aan de Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor Meisjes, Gabriel Metsustraat 14, Amsterdam, salaris f 70.— per wekelijksch lesuur. Sollicitaties uiterlijk 6 Juni. Inlichtingen geeft de Directrice, Mej. J. M. E. Kerlen, dagelijks tusschen 10 en 11 uur. (2)

— Teekenaar, liefst bekend met gewapend beton-werk. Aanbiedingen onder No. 41659 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Teekenaar-constructeur op een Machinefabriek in het Noorden des lands. Kennis van motoren strekt tot aanbeveling. Br. onder V 2123, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI, RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 130	p.m.
9	Bouwk. Opz -uitv.	24—30 j.,	f 70—f 110	»
18	Bouwk. Teek.	23—44 j.,	f 65—f 115	»
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 50—f 60	»
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
4	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 130	»
3	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 130	»
3	Werkt. Teek.-constr.	24—36 j.,	f 80—f 120	»
3	Machine-teek.	23—27 j.,	f 70—f 80	»
4	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60	»
5	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
4	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
3	Electrotechn. Teek.	21—25 j.,	f 35—f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen.

Koninklijke Rotterdamsche Betonijzer Maatschappij

voorheen VAN WANING & Co.

ROTTERDAM - Telefoon 330. ENSCHEDE - Telefoon 339.

Ontwerpen en Uitvoering van alle Betonijzerwerken.

PRIMA MATERIAAL

ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" Fa WIJERS & FLAES

ASPHALT-PAPIER	ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER	MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK	ASPHALT-VLOEREN
HOUTCEMENT KIT	VAN NEUCHATEL-ASPHALT

Aankondigingen van Aanbestedingen.

DINSDAG 17 MEI.

BRESKENS 10.30 ure. — Het bestuur der waterkeering van het calamiteuze waterschap Oud en Jong Breskens: het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1911, van de aarde-, kram-, rijs- en steenglooiing- en paalwerken aan de waterkeering van bovengenoemd waterschap, begrooting f 6456.

POORTVLIET 1 ure. — Het bestuur v. h. waterschap Poortvliet in het gem.-huis: het maken van het gebouw voor de stoombemaling en een machinistwoning; het bestek met 2 teek. is te bekomen bij den ingenieur H. Paul te 's-Gravenhage ad f 2.50; inl. bij genoemden ingenieur, Laan van Meerdervoort 346, 's-Gravenhage.

UTRECHT 2 ure. — Maatsch. tot Expl. van Staatssp. aan het bureau van den sectie-ingenieur H. J. van Hoorn, in het Lijngebouw, bestek Q: herstellingen en vernieuwingen van timmer-, metsel-, ijzer- en loodgieterswerk aan kunstwerken, gebouwen en inrichtingen, behoorende tot de lijnen: Amsterdam-Oosterbeek, Ede-Wageningen, Utrecht-Rotterdam, Brenkelen-Harmelen, Gouda-Den Haag-Scheveningen en Leiden-Woerden, in 9 perc.: het bestek ligt ter inzage op het bureau voorn. en is aldaar te bekomen ad f 1.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f **4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » **1.429.576.02.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318.33.**

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

WOENSDAG 18 MEI.

's-HERTOGENBOSCH 10.30 ure. — Het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het voortzetten der verbetering van de oeververdediging langs de Z. Willemsvaart in de prov. N. Brabant, begr. f 7000 bestek no. 97 ligt ter lezing aan gen. Min. aan de lokalen der Pr. best. en is te bek. bij Gebr. van Cleef te Den Haag; inl. te bek. bij den hoofding.-dir. E. R. van Nes van Meerkerk, den arond.-ing. J. P. van Vlissingen, beiden te 's-Hertogenbosch, en bij den opz. J. Beukelman te Aarle Rixtel.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **31sten Mei 1910,** des namiddags ten **2 ure,** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te UTRECHT, van:

Bestek No. 1213.

Het wijzigen en uitbreiden van het Haltegebouw te LIESBOSCH.

Begroting f 2800.—.

De besteding geschiedt volgens § 68 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14den Mei 1910 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. J. BUIS te Breda en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 23sten Mei 1910 ten 2 ure namiddag.

UTRECHT, den 11den Mei 1910.

MIDDELBURG 11 ure. — Het Min van Waterstaat aan het geb. van het prov. best.: het opruimen van een beschadigden dukdalf en het maken van een nieuwen dukdalf te Sluiskil in het kanaal van Terneuzen, begrooting f 2600; bestek no. 98 ligt ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bek. bij Gebr. van Cleef te Den Haag; inl. te bek. bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arr.-ing. Van Loon te Terneuzen en den opz. Schmand te Sas van Gent.

BERGEN OP ZOOM 11 ure. — De genie in de achterzaal van het koffiehuis De Gouden Leeuw, bestek no. 127: het vervangen van het tonnenstelsel door beerputten bij privaten te Bergen op Zoom, raming f 3375; bestek no. 134: het doen van voorzieningen aan militaire gebouwen en werken te Bergen op Zoom, raming f 5475; de bestekken en de processen-verbaal liggen ter lezing op het geniebureel in de Lievevrouwestraat te Bergen op Zoom en zijn vanaf die tijdstippen te bekomen op voorn. bureel ad f 0.56, f 0.68 en f 0.10 per stuk.

's-GRAVENHAGE 2 ure. — Het hoofdbest. der post. en telegrafie in het lokaal aan de Jarkstraat: het bijspannen van draden aan de lijnen langs de spoorwegen tusschen 's-Hertogenbosch en Boxtel en tusschen Boxtel en Lage Zwaluwe, benevens het herstellen en verbeteren van deze lijnen; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw voorn., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. zijn te bek. bij den hoofdingen. der telegr. te 's-Gravenhage en bij den ingen. der telegraphie te 's-Hertogenbosch.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 21 MEI 1910. No. 21.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave vandrie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Tentoonstelling te Brussel.

De Brusselsche Tentoonstelling, ofschoon reeds vier weken geopend, is nog verre van gereed, maar mag zich, dank zij het fraaie weder, toch reeds in een druk bezoek verheugen.

Het is betrekkelijk lang geleden, dat op het vasteland zulk een wereldkermis gehouden werd en velen zijn natuurlijk nieuwsgierig, om eens te zien, hoe men thans te Brussel de zaak in elkander heeft gezet. De hierbij gevoegde schetskaart geeft daarvan een denkbeeld.

Wanneer men de plattegrond van Brussel voor zich heeft, moet men het terrein der Tentoonstelling zoeken in den uitersten Zuid-Oosthoek. Men bereikt het 't gemakkelijkst met de tramlijn, die van de Namensche Poort, door de Chaussée d'Ixelles en verder door de Solboschlaan, naar Boitsfort voert. De Solboschlaan loopt, op drie plaatsen overbrugd, midden door het Tentoonstellingsterrein, dat een oppervlakte van ruim 90 H.A. beslaat, gelegen tusschen den Boondaeler weg en het Kamerer Bosch, meer bekend als Bois de la Cambre De hoofdingang is gelegen aan het eind van de Emile de Mot-laan en het hoofdfront der Tentoonstelling is naar het Bosch toegekeerd. Op het terrein zijn meer dan 200.000 M². ingenomen door de gebouwen.

Behalve Nederland nemen Duitschland, Engeland en Italië voor het eerst officieel deel aan eene in België georganiseerde tentoonstelling Onderstaand lijstje geeft een indruk van de belangrijkheid der deelneming buiten België, in welke opgave het getal der paviljoenen en kleinere gebouwen niet begrepen is en de landen, die niet officieel zijn vertegenwoordigd, niet worden vermeld:

		Industrie-gebouw.	Machinen-gebouw.	Spoorwegen-gebouw.	Paviljoenen.
Duitschland . . .	M².	18.500	9.500	3.200	1.000
Engeland	»	15.000	6.000	—	—
Brazilië	»	—	—	—	1.300
Canada	»	—	—	—	—
Denemarken . .	»	950	—	—	—
Spanje	»	—	—	—	1.600
Frankrijk	»	30.000	2.000	1.500	6.000
Guatemala	»	—	—	—	—
Luxemburg . . .	»	550	—	—	500
Nederland en Nederl.-Indië .	»	—	1.750	—	3.800
Honduras	»	—	—	—	—
Italië	»	8.500	1.400	1.000	650
Turkije	»	2.250	—	—	—
Peru	»	500	—	—	—
Perzië	»	1.100	—	—	—
Monaco	»	—	—	—	600
Nicaragua	»	500	—	—	—
Dominic. Republ.	»	350	—	—	—
Uruguay	»	—	—	—	500
Zwitserland . . .	»	850	550	—	—
China	»	—	—	—	—

De Vereenigde Staten, Mexico, Japan, Oostenrijk en nog

andere landen worden vertegenwoordigd door de zorgen van het particulier initiatief en door afzonderlijke inzenders.

Meer dan 25.000 inzenders zullen hunne producten ten toon stellen, door welk cijfer men eenigszins een denkbeeld kan krijgen van de verscheidenheid, die in Brussel te zien zal zijn.

Aanstonds bij het binnenkomen door den hoofdingang aan het einde van de Emile De Mot-laan wordt men getroffen door de schitterende omlijsting, die de tentoonstellingsterreinen en gebouwen vinden door het zwaar geboomte van het Kamerer Bosch, dat zich bevindt ter rechterzijde.

De overgang van het welige dichte groen tot den machtigen gevel van het Groote Paleis wordt gevormd door bloementuinen, die een verrassenden indruk maken, omzoomd door allerlei paviljoenen, die zich helder afteekenen tegen den achtergrond van het zware loof.

De overvloed van bloemen, perken en boomen is een der kenschetsende bekoorlijkheden van den opzet dezer tentoonstelling. Behalve den zoogenaamden Brusselschen Tuin, die den voorgrond vormt voor het Groote Paleis, vindt men er den Tuin der Koloniën, het uitgestrekte groene Sportveld, het Solbossche Park, den Hollandschen, Franschen en Duitschen Tuin en den Brusselschen Kermis-Tuin, alsmede nog tal van groene hoekjes, overal verspreid op het uitgestrekte terrein.

Het Groote Paleis, geflankeerd door de slanke campanile van het Brusselsch Paleis en den toren en de gevels van het restaurant van de Brusselsche Kermis, het Groote Paleis is waarlijk grootsch met zijn klassieke façade. Het is duidelijk te zien, dat de gevels op deze tentoonstelling in het algemeen zijn ontworpen en uitgevoerd door architecten, en afgeweken is van de kwade gewoonte de gebouwen maar op de een of andere wijze te »versieren«, als het maar de oogen trok. Thans wordt op verscheidene plaatsen een schoon architectonisch geheel verkregen; ook de beeldengroepen verraden de hand van begaafde kunstenaars. Zoo ook hier, op het Groote Paleis, waar op een hoogte van 40 meter boven den beganen grond een machtig beeldwerk den hoofdgevel kroont, een groep, die de stad Brussel voorstelt, die in een breed gebaar van verwelkoming de armen uitstrekt en den Arbeid en de Wetenschap aan hare voeten heeft. Verscheidene andere groepen verrezen nog tot opluistering van het Groote Paleis en sieren de ingangen van de indrukwekkende hal.

Voor den hoofdingang aan de voorzijde van het Paleis prijkt een monumentale fontein, die gevormd wordt door een zeer fraaie beeldengroep, een vierspan voorstellend, door den Vooruitgang bestuurd, met bijstand van den Handel en de Nijverheid. Vier groote telkens lagere bekkens doen het water dezer fontein neervallen in cascades, dwars door den Brusselschen Tuin.

Links van het Groote Paleis strekt zich het kwartier uit van de Brusselsche Kermis, een herhaling van die, welke men zag op de tentoonstelling van 1897.

Ter rechterzijde van het Groote Paleis wordt het oog getrokken door den rijkdom van het paleis der stad Brussel, dat uitgevoerd is in den stijl der huizen op de Groote Markt, d.w.z. in den stijl van de Vlaamsche bouwmeesters, die, brekende met de Gothiek, een nationalen bouwtrant schiepen, door den stijl der Franschen onder Lodewijk XIV aan te passen aan den smaak en het leven in Brabant.

De toren van dit gebouw is een navolging van den toren der oude kerk van St. Catherina. Het binnenwerk van het paleis herinnert aan de zalen van het Raadhuis.

Rechts van het Brusselsch Paleis verrijst het paviljoen van de stad Antwerpen, dat de voor en zijgevels weergeeft van het huis van Rubens.

Onder de talrijke gebouwen, die rechts van het Groote Paleis de »Avenue des Concessions« vormen, valt het oog op het aardig gebouw in 16de-eeuwschen trant, dat de verzamelingen der stad Gent huisvest. De voorgevel is een reproductie van een verdwenen monument van Gentsche kunst »het Metselaarshuis.« Het geheel maakt een kunstvollen indruk in deze laan, die omzoomd is met voortbrengselen van meer modernen, minder edelen bouw.

Iets verder staat een zware toren met kanteelen naar Moorsche bouwwijze: het is het Paleis van Spanje, dat daar staat als een product van exotische kunst in deze Westersche gebouwenreeks. De architectuur van het paleis is aan het Alhambra van Grenada ontleend; en de bezoeker vindt er een nabootsing in van den beroemden Leeuwenhof.

Voorbij dit gebouw schrijdt men tot het terras vóór de Fransche galerij en aanschouwt er plotseling een machtige verzameling van paleizen met enorme afmetingen, van veelkleurige paviljoens, van sierlijke gebouwen in alle stijlen, van reuzengroote hallen, geschaard rondom een reeks van parken, waar de hoveniers van België, Frankrijk en Duitschland hebben gewedijverd in de kunst van park- en tuinaanleg. Hier is het ook, dat de strenggelijnde Hollandsche tuin zich uitstrekt als een rijk tapijt, gespreid voor het Nederlandsch paviljoen.

Links schittert de lange blanke gevel van het Nijverheidspaleis met zijn sobere ornamentiek en zijn kolossale ramen, die overvloedig licht brengen in de groote ruimten daarbinnen. De talrijke machinegalerijen sluiten zich daarbij aan met hun reusachtige overkappingen van metaal en glas.

Achter het aardig paviljoen van Italië en dat van Uruguay, komen de drie groote met glas gedekte ruimten, die te zamen de hal vormen van het spoorwegmaterieel.

Wanneer wij van af het Nijverheidsterras naar rechts zien, aanschouwen wij de ontzaglijke massa gebouwen, die die 40.000 M². beslaat, waaruit de Duitsche afdeeling bestaat. Een uitlooper daarvan strekt zich in de tuinen uit. De Duitsche gebouwen zijn opgetrokken in een stijl, geheel afwijkend van wat men gewend is van tentoonstellingsgebouwen, waarin de eenvoud den hoofdtoon aangeeft.

Uit het midden van het kolossaal geheel ziet men een machtigen toren oprijzen, die zich verheft boven de trotsche hallen, die de voortbrengselen herbergen van Germaansche energie.

Tegenover het Duitsche complex, daarvan gescheiden door den evenvermelden Hollandschen tuin, staat het Paviljoen van Nederland, van den architect Kromhout en maakt door zijn verhoudingen een zeer aangenamen indruk. Een groot paviljoen mag het heeten en, al geeft het de hedendaagsche richting der Nederlandsche bouwkunst niet weder, in den statigen Renaissancestijl van het einde der 16e eeuw met zijn toren en torentjes en met de oud-vaderlandsche trapgevels allerwegen, maakt het in deze omgeving geen kwaad effect. Het huisvest zoowel de Nederlandsche inzendingen als de koloniale.

Achter het Nederlandsche gebouw ligt het Solbossche Park, dat een aardig begroeid plekje is voor den ingang van het terrein, waar de verschillende vermakelijkheden een plaats vinden. Ook hier zien we een uitgestrekte kermis. Onuitputtelijk lijkt de verscheidenheid van amusementen, die hier zijn verzameld: de nieuwste uitvindingen op het gebied van kermisjool zijn hier toegepast ten gerieve van hen, die daarvan liefhebbers zijn.

Over de brug, die gelegd is over de »Avenue du Pesage«, komt men in een laan, die voert tusschen groote hallen, welke behooren tot de Belgische afdeeling, naar den tuin der Koloniën, waar ge in een mengeling van helle kleuren de bouwstijlen van exotische landen terugvindt in de paviljoenen van Tunis, Algiers, Fransch West-Afrika en Indo China. Daar verheft zich ook het paviljoen van Brazilië

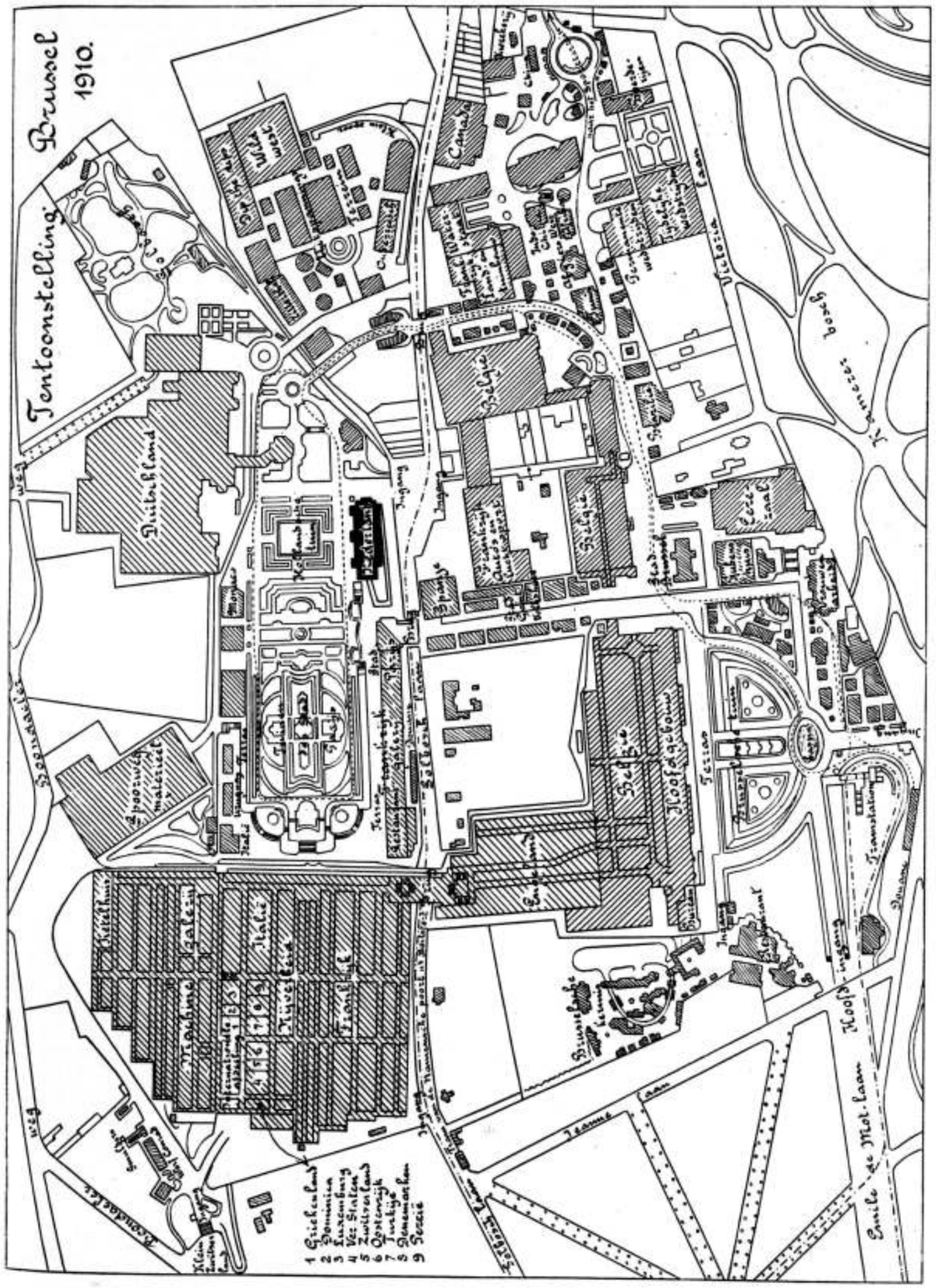

en ziet men een groot getal gebouwen van verschillende afmetingen, waaronder het Paleis van Licht en Electriciteit en het Paleis van Waterstaat, welks gevel een schoon stuk werk mag heeten.

In het »Boerderij-paviljoen« is alles te zien, wat het boerenbedrijf raakt: aanschouwelijk wordt er heel de gang voorgesteld van het rustieke werk, zooals dit op zijn best moet geschieden ten plattelande op een model-hoeve.

Naast dit paviljoen begint ter weerszijden de groene vlakte, waar de plaats is voor landbouwconcoursen en voor wedstrijden op het gebied der sporten. Ook een ballonloods met »dirigeables« ontbreekt niet op dit uitnemend geoutilleerde sportveld. Dit gedeelte is weer gansch omgeven door het heerlijk Kamerer Bosch, dat een verrukkelijken achtergrond vormt bij het kleurig gewemel der expositie-drukte.

Vergeefs zal men op het tentoonstellingsterrein, behalve de koloniale afdeelingen van Nederland, Engeland, Frankrijk en Duitschland, een Congopaviljoen zoeken. Zulk een koloniale praestatie van België is te zoeken in het Park van Tervueren, waar in een heerlijke omgeving van bosch en vijvers het Koloniaal Paleis van België is opgebouwd met een machtigen koepel en gaanderijen van kostelijk marmer.

Wat al deze gebouwen bevatten en zullen bevatten, wanneer alle kisten zullen zijn uitgepakt, is natuurlijk niet te beschrijven.

Wij zullen, ook wat den aanleg betreft, niet in vergelijkingen treden met vroegere tentoonstellingen. Alleen zij opgemerkt, dat zooals ook uit de schetskaart reeds te zien is, hier meer naar een schilderachtigen aanleg, dan naar symmetrie gestreefd is.

De omgeving en vooral de nabijheid van het fraaie bosch gaf tot deze opvatting aanleiding.

De architectuur der gebouwen moet men niet aan een al te strenge critiek onderwerpen. Duitschland heeft wel het meest gedurfd, maar overigens staat de kunstwaarde der gebouwen en gebouwtjes niet veel hooger dan hetgeen wij daarvan gewoon zijn geworden op onze wereldkermissen te zien.

Bij de kapers aan boord.

Zooals overbekend is zijn de Nederlandsche steenfabrikanten over hun Belgische concurrenten slecht te spreken en staan deze te boek als de leelijkste kapers op de kusten onzer steenindustrie. Het trekt daarom de aandacht, dat een Nederlandsch steenfabrikant, de heer J. J. Wentink uit Utrecht, op het denkbeeld is gekomen eens bij de kapers aan boord te gaan, ten einde meer van nabij bekend te worden met hun gevreesde practijken. De heer Wentink gaf van dat bezoek in het weekblad „De Nederlandsche Klei-Industrie" een zeer lezenswaardig verslag, door hem betiteld „Belgische steen en massaproductie", dat wij hier overnemen. De heer Wentink heeft met dit uitstapje en de beschrijving daarvan o. i. een goed werk gedaan, al ware het alleen maar door het voorbeeld, dat hij zijn collega's heeft gegeven. Uit het verslag, waarin men telkens zien kan, dat de schrijver een goed opmerker is, krijgt men een geheel anderen indruk van de Belgische steenindustrie, dan uit hetgeen daarover in vergaderingen gezegd en in weekbladen geschreven werd in de laatste jaren.

Veel is er en wordt er nog op de Belgische steenindustrie gescholden, maar hier blijkt, dat de Nederlandsche steenfabrikant zelfs van zijn meest gevreesden concurrent nog wel wat leeren kan. De heer Wentink was zoo verstandig de mogelijkheid daarvan te veronderstellen en dit bracht hem waarschijnlijk op het denkbeeld, eens even over de grenzen te gaan kijken.

Moge zijn voorbeeld navolging vinden en men hier te lande partij weten te trekken van hetgeen België ons leeren kan en zien wij thans wat de heer Wentink van zijn wedervaren verhaalt.

* * *

In een tijd als deze, waar in bijna alle plaatsen van ons land de eigenbouw nihil is, zal het niemand verwonderen, dat steen, waarvan juist de bouwondernemers de afnemers zijn, nu wel niet voor een appel en een ei, maar dan toch voor weinig geld te krijgen is.

Niettegenstaande dat wordt ons land overstroomd van Belgische steen, zoo zelfs, dat in kleine, voor rivierschepen onbereikbare dorpen, waar voor een vijftiental jaren niet eens waalsteen gebruikt werd, maar steen van naastbijgelegen steenbakkerijen in vletten werd aangevoerd, nu de Belgische steen prijkt op werven van dorpsmetselaars. Onwillekeurig vraagt men zich af, hoe, niettegenstaande de hooge vracht die op deze steen komt, de Belgische fabrieken tegen zulk een lagen prijs kunnen leveren.

Om twee oorzaken; ten eerste door de groote productie met betrekkelijk weinig werkvolk en de goedkoope grondstof, ten tweede door samenwerking van verschillende fabrieken en oprichting van een centraalverkoopkantoor, dat zorgt voor geregelde afname van het product.

Die wijze van werken moet interessant zijn om te zien, daarom begeven we ons met den trein, die circa 10 uur uit Tilburg vertrekt, en waarop de meeste Noord-Nederl. treinen aansluiten, naar Turnhout.

Even buiten Tilburg zien we al dadelijk uit den trein een landschap geheel anders dan wij Hollandsche steenbakkers gewend zijn, kleine verspreide dennenbosschen en uitgestrekte vlakten, half heide half moeras; de vele plassen vertellen ons, dat ook hier de grond nog veel bergt wat een steenbakker zou kunnen gebruiken, namelijk leem; alleen jammer dat hier geen bevaarbaar water is, zoodat aan steenbakken niet te denken valt.

De woningen, die hier en daar verspreid liggen, zijn klein en armelijk, ook die van de spoorwegwachters; van uit den trein hebben we dikwijls gelegenheid door de openstaande deuren het interieur te zien, een klein vertrek met een groot fornuis in het midden. De menschen munten over 't algemeen niet uit door zindelijkheid; toch woont in deze streken een bevolking, die als arbeiders nog vrijwel onbedorven zijn en flink kunnen werken, wat we zoo straks over de grens zullen zien.

Weldra hebben we Turnhout bereikt, een kleine echt Belgische stad; met meest gepleisterde witte huizen.

Even rechts van het station, over het spoor, vinden we de tram, die ons naar de steenbakkerijen brengen zal. Deze steenfabrieken liggen alleen langs het kanaal van Turnhout naar Antwerpen. Voor een vijfendertig jaar terug, lagen aan beide zijden van het kanaal, dat de Belgische Kempen doorsnijdt, uitgestrekte heidevelden, die destijds voor eenige honderden francs per hectare te krijgen waren. Enkele, ik meen drie, kleine steenbakkerijen, waarvan landbouwers bezitters waren, maakten hier handvormsteenen, die 't meest in Turnhout en de omliggende dorpen aftrek vonden.

Thans liggen hier drieëndertig groote steenbakkerijen, met een gezamenlijke productie van 350 millioen steenen; rekent men hierbij de fabrieken in Boom en direct om Antwerpen, dan verkrijgt men een totaalproductie van meer dan een milliard.

De eerste fabriek, die wij bereiken, aan de halte De Meeren, is een van de oudste van de Firma de Rover van Doorn. De reeds bejaarde, eenvoudige man woont in een Estaminet naast de fabriek en is dadelijk bereid zijn fabriek te toonen. Vroeger, toen op deze fabriek nog enkel handvorm gemaakt werd, bakte men de steen in een zoogenaamde tasoven, hetzelfde model als nu nog aan de Waal.

Voor vijfendertig jaar terug bouwde de fabrikant H. C. v. Heukelom van Utrecht voor den eigenaar een rij Hasselo-oventjes, die voor dien tijd uitstekend voldeden.

Toen echter steenmachines aangeschaft werden en de productie grooter werd, bouwde men al spoedig een ringoven, waarin dan nu ook uitsluitend gebakken wordt.

Het tasveld toont ons de bekende miskleurige steenen van Belgisch en Hollandsch formaat, die wij de laatste jaren zoo dikwijls bij ons aantreffen. Van hier is onze eerste gang naar de plaats waar de leem gedolven wordt. Het 100 Hectare groote grondstuk bergt een leemlaag van 3 tot 5 Meter dikte, waarop een 0.5 tot 1 Meter dikke zandlaag. De leem, die zeer vet is, wordt doorsneden door ontelbare horizontale laagjes zand, die allen dezelfde golvende lijnen vormen, een gevolg van het stroomende of kabbelende water, dat eens deze vlakte bedekte. Zes man graven hier de steenaarde, bevochtigen deze, en laden die op een spoorbak, die, als hij straks vol is, door middel van een staaldraad naar het machinehuis getrokken wordt, waar drie man klaar staan om den bak te ledigen op den zolder boven de pers en al naar noodig is, dezen grond in den molen schoffelen.

Deze molen of steenpers is juist het interessantste wat we hier te zien krijgen. We kunnen ons, als we het nog niet gezien hebben, niet voorstellen, dat eenzelfde aantal werkkrachten, die bij een Abersonpers 35, hoogstens 37000 steenen in 10 werkuren maken, hier 100 tot 125000 steenen in eenzelfden tijd fabriceeren; nog meer verwonderen we ons, als we van den kleizolder afdalen en gelijkvloers bij de pers komen, dat alles zoo eenvoudig en kalm gaat. Wel zijn 't potige kerels die hier arbeid verrichten; ook geloof ik, dat wij op onze fabrieken lang zouden moeten zoeken naar werkvolk, dat zooveel uithoudingsvermogen heeft.

Aan twee zijden van den staanden Persketel puilen strangen uit de monden; op elk loopen twee krachtige waterstralen, om het schuiven van de strang over de afsnijtafel gemakkelijk te maken. 't Blijkt dat de vette, verbazend vastgeperste leem nagenoeg geen water aanneemt, anders zou men hier zeker spaarzamer met het water geweest zijn. Dat de strang zeer stijf geperst is, blijkt ook daaruit, dat met den vinger er haast geen indruk te maken is.

De afsnijtafel is verbazend eenvoudig. Hieraan is niet zooals bij de algemeen bekende Duitsche een los verschuifbaar gedeelte, dat met de strang medegaat, maar op het oogenblik dat afgesneden wordt, staat de strang stil en dertien draden snijden evenzooveel steenen af.

De afsnijder heeft dus niets te doen dan den eenen keer den houder met de draden van zich af te duwen en bij den volgenden stilstand naar zich toe te halen en niet zooals bij de Duitsche afsnijtafels voor iedere snede den houder heen en terug te halen en bovendien nog het losse gedeelte weer op zijn plaats te brengen.

Bij elke strang is één jongen van 16—18 jaar geplaatst, deze moet de dertien steenen in eenmaal afnemen en op den gereedstaanden wagen plaatsen.

Beschouwen wij de pers een weinig nauwkeuriger, dan valt al dadelijk de bijzonder zware staande mesas op; niettegenstaande zijn buitengewone dikte is deze as in den afgeloopen zomer driemaal gebroken, wel een bewijs met wat enorme kracht de steen geperst wordt.

Behalve de gebruikelijke in schroefvorm geplaatste messen, bevindt zich aan het benedeneind een uitdrijver en doordat deze slechts één vin heeft, ontstaat het telkens stilstaan van de strang, juist op het oogenblik, dat de uitdrijver het mondstuk gepasseerd is. Het mondstuk is met bewatering, echter niet zooals de bekende van zinken of koperen schubben voorzien, maar gevoerd met een extra daarvoor vervaardigd bombazijn of Pilow, wat hier beter voldoet dan de zooeven genoemde schubben.

Het geheel werd geleverd door de fabriek N. V. Jansens van Hooydonck te Turnhout.

De volgende gang met onzen spraakzamen geleider is naar zijn vuurmachine, zooals de Vlaming zijn stoommachine noemt, een prachtige Corlisstoommachine met condensatie van circa 140 Paardekrachten, sterk genoeg om twee steenmachines te trekken. Direct naast de machinekamer is het ketelhuis, waarin een stoomketel met een verwarmend oppervlak van 80 M². is opgesteld. Het kolenverbruik per dag bedraagt 700 KG.

Keeren we naar de steenpers terug en volgen we vandaar de gemaakte steenen, die op wagentjes, waarvoor drie jongens met paarden de behulpzame hand bieden, naar de droogloodsen gebracht worden.

Deze loodsen, in weinig verschillend van de ons bekende haaghuizen, zijn drie meter breed en zijn met tusschenruimten van 1 Meter direct naast elkander geplaatst. De gezamenlijke lengte van deze loodsen is 3000 Meter. Aan iedere zijde van de loods plaatst men nu 2 bladen dik de pasgevormde steen, direct 20 kanteling hoog. Het opzetten of gammen wordt verricht door twee mannen en zoo netjes kaarsrecht, dat menig baas langs de Waal zou willen, dat zijn opzetters zich daar eens konden oefenen, zijn hagen met bladen van 11 of 13 kantelingen zouden er zeker bij winnen. Niettegenstaande dit hoog opzetten kepen de steenen niet.

Dat het weinig droogt onder loodsen, die zoo dicht op elkaar staan, is niet te verwonderen; als de steenen dan ook maar even hard zijn, gaan ze naar den oven. De fabrikanten zijn hier niet bang voor een beetje waterdamp, dat bewijzen de verschillende schoorsteenen, die allen witte pluimen hebben van den waterdamp; natuurlijk heeft dit invloed op de kleur en zijn bijna alle steenen wankleurig, daarentegen zeer sterk.

De oven is een gewone Hofmansche-ringoven met onderaftrek zonder droogkanaal. De kanaallengte is 100 Meter, de hoogte 3 M., de breedte 3 M. met 20 kamers; iedere kamer bergt 23000 steenen.

Het inzetten geschiedt zeer los en geschrankt; per week worden 9—11 kamers afgestookt. Het kolenverbruik is hier al bijzonder weinig, 700.000 KG. voor de 10 à 11.000.000 steenen met inbegrip van de kolen voor de stoommachine. De kolen kosten op 't oogenblik 15 frs. per ton. De stookkosten per 1000 steenen zijn dus pl.m. 1 frs. De steenen zijn daarbij, zooals we op het tasveld zien kunnen, hard en goed doorbakken en tegen alle weer bestand, ze worden dan ook op alle Rijkswerken in België gebruikt.

Zoo zijn we dan weer op het tasveld aangeland. Gaan wij in 't kort het heele bedrijf nog eens na, dan zien we, dat voor het steenbakken de volgende werklui noodig zijn:

6 man leengraven, natmaken en opladen;
1 man met paard in de groeve;
3 man grondlossen en in de pers werpen;
2 afsnijders;
2 afpakkers;
3 jongens met 3 paarden;
4 gammers of opzetters;
1 machinist tevens stoker.

Het totaal loon, uitgezonderd dat van den machinist, is 58½ centimes per 1000 steenen, waarvan elke volwassen man 3⅝ centime per mille ontvangt. De verkoopprijs is op 't oogenblik door elkaar 9 francs, waarbij nog een kleine verdienste overschiet, niet echter op een manier waarop zoo menig fabrikant bij ons zijn maakprijs en dientengevolge zijn verdienste berekent, neen, waarde van grond, rente, en ruime afschrijving zijn hier wel degelijk bij ingerekend.

In de goede jaren zijn ook prijzen van 11½ tot 13 francs gemaakt, wat wat zeggen wil als men er 10 tot 12 millioen maakt.

Na een hartelijk afscheid stappen we verder op en passeeren nog eenige gelijke fabrieken, totdat we een aardig landhuis bereiken, met daarnaast een steenfabriek, in uiterlijk geheel verschillend van de vorigen. Dit is de steenfabriek „St. Joseph" te Beersse, vroeger van Sylvain Trancart. Uit dezelfde klei of leem waaruit we kort te voren de onooglijke Belgische steen zagen fabriceeren, vervaardigt men hier mooie sier- of blindeersteen in Belgisch en Brusselsch formaat, pannen en holle steen. Bij het zoeken naar den Directeur zien we reeds op het overdekte tasveld verschillende kleiproducten staan. Gastvrij worden we ontvangen, en al spoedig staan we in de ruime kelders, waarin de reeds eenmaal gemalen en in vierkante stukken gevormde klei is opgestapeld om hier het maukproces, zooals de Duitscher dat noemt, door te maken.

Heeft de klei gedurende twaalf dagen een zekere rotting ondergaan, dan wordt ze naar de persen vervoerd. Direct aan deze electrisch verlichte kelders grenst het perslokaal, waarin verschillende persen zijn opgesteld. Dadelijk naast den ingang van de kelders valt ons oog op een bijzonder zware liggende strengpers, in bouw bijna gelijk aan de staande persen van Jansen Hooydonck, alleen in plaats van de mesas met messen bevindt zich hier in den kleiketel een as met vollen schroefgang. Deze pers wordt gebruikt om de klei voor te malen en in blokken te vormen, voor ze naar den kelder gaat, ook om gewone Belgische steen te maken, die straks gebruikt worden als steun en ondervoet voor de pannen in den ringoven.

Een tweede strengpers van lichter afmeting dient om tegels met zwaluwstaartgroeven te persen voor onderlagen van parketvloeren, lange zeer dunne holle steenen voor kapbeboording en pannen van bijzondere constructie, syteem Sylvain Trankart. Eigenaardig aan de afsnijtafel is, dat de laatste rollen, waarop de afgesneden pan of tegel zich beweegt, zoo ingericht zijn, dat het droograampje, waarop de pan in de drooginrichting gebracht wordt, juist in de uitsparingen van de rollen past, zoodat de pan van zelf op het rekje schuift en dit dan direct verder rolt langs een helling naar den afpakker. Behalve deze persen zien we nog eenige revolverpersen voor boulet- en muldenpannen. Van uit het perslokaal gaan de rekjes met pannen etc. op een schuin oploopenden band naar de droogruimte boven den oven. Deze drogerij biedt ons niets nieuws, ook niet de ringoven, die tamelijk primitief is en zeker niet door een ovencontructeur is ontworpen.

Interessanter is het trasveld; behalve de reeds genoemde pannen zien we hier een groote verscheidenheid van holle welfsteenen, ook holle steenen platen voor bebording van daken van circa 1 M. lang en 3½ cM. dik, die verbazend sterk bleken te zijn en zeer lichte, verglaasde steenen, etc.

Jammer dat de tijd niet toelaat hier langer te vertoeven, in de verte nadert reeds de tram, die ons naar Turnhout zal terug brengen.

Wat nu het verkoopen van de Belgische steen betreft, zoo hebben deze fabrieken een gemeenschappelijk verkoopkantoor, dat te Antwerpen gevestigd is; dit kantoor zorgt voor den verkoop van de steen van alle fabrieken langs het kanaal, waardoor de onderlinge concurrentie vervalt en daardoor betere en vastere prijzen bij de afnemers bedongen kunnen worden. Van de bedongen prijs ontvangt het kantoor één franc per mille steen, bovendien regelt het al naar de behoefte hoeveel procent van de volle productie de fabriek in een campagne maken mag.

Om de maakkosten van de steen te verlagen, is het den fabrikanten toegestaan hun volle productie te maken, met die bedinging, dat deze meerdere steen niet in België verkocht mag worden. Verkoopt dus de fabrikant deze steen tegen maakprijs naar Holland, dan heeft hij dat voordeel, dat zijn steen, die door het verkoopkantoor afgenomen wordt, goedkooper van maken is, dus ook grooter winst geeft dan wanneer hij maar een bepaald aantal had mogen maken.

Behalve de steen van deze fabrieken worden ook bij ons ingevoerd al de steen die in de Belgische gevangenkolonien gemaakt worden, onder anderen die van de koloniën in Merxplas, die per tram naar Breda, Eindhoven, Reusel en in geheel Limburg tegen elken prijs worden afgezet.

Dat de invoer van Belgische steen niet zoo weinig is, wordt bewezen doordat in het bijzonder slechte jaar 1908 in de eerste drie maanden van het jaar maar even 30.000.000 Belgische steen werd ingevoerd.

Vereenigingen.

KON. OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP.

Het restaureeren van oude kunstwerken.

In de laatstelijk te Amsterdam gehouden vergadering van het Kon. Oudheidkundig Genootschap heeft de heer A. W. Weissman een lezing gehouden over: „het restaureeren van ouden gebouwen". Spr. herinnerde aan hetgeen een kwarteeuw geleden door hem in dezen kring over dat onderwerp gezegd is: „Men conserveere, maar restaureere niet. Er is reeds zooveel bedorven, dat wij wel ons best mogen doen, om, wat er nog is, ongeschonden te behouden. Het nageslacht zal ons voor die zorg meer dank weten, dan voor de nieuwbakken oudheden, die wij nu maken". Op dat standpunt staat de heer Weissman nog steeds, waarom hij zich dan ook verklaart tegen een restauratie als die welke de ruïne „de Haar" bij Harmelen onderging.

Men heeft den architecten der 19de eeuw verweten, dat zij de oude bouwwerken nieuw en die nieuwe bouwwerken oud gemaakt hebben. Dit verwijt is, naar spr.'s oordeel, helaas, maar al te gegrond. Hoeveel Gothische kerken hebben zij niet doen verrijzen in een tijd, die door drie eeuwen van het einde der Gothiek gescheiden was. Hoeveel middeneeuwsche bouwwerken hebben zij niet zóó gerestaureerd, dat zij zich „als nieuw" aan den beschouwer voordoen. Indien met andere kunstwerken zoo gehandeld wordt, vindt dit algemeen afkeuring, althans tegenwoordig. Zij, die oude schilderijen, oude meubelen, oud koperwerk, oud aardewerk tot versiering van hun woningen zich aanschaffen, verlangen van den verkooper, dat hij voor de echtheid der voorwerpen zal instaan. Is er aan die voorwerpen wat bijgewerkt, en wordt dit ontdekt, dan meent de kooper, zeker niet ten onrechte, dat hij bedrogen is. Doch wanneer aan een bouwwerk zooveel gerestaureerd is geworden, dat het eigenlijk als geheel vernieuwd moet worden aangezien, dan spreekt men niet meer van bedrog, maar gaat groot op wat er gedaan is.

Spr. herinnert eraan, dat reeds in 1849, toen het „restaureeren" in Frankrijk, Engeland en Duitschland onder algemeene toejuiching een groote vlucht nam, één man met kracht zijn stem daartegen heeft verheven. Die man was John Ruskin, welke toen zijn meesterwerk „The Seven Lamps of Architecture" in het licht zond. „Wij hebben het recht niet, met de oude gebouwen naar welgevallen te handelen," schreef Ruskin. En daarom, dreigt er voor deze gedenkteekenen gevaar, dan moet dit door het aanwenden van gepaste middelen afgewend worden. Maar in de meeste gevallen werd niet tot restauratie van een oud bouwwerk overgegaan, omdat het dreigde in te storten, maar omdat het niet ooglijk genoeg werd geacht.

Noch het Muiderslot, noch het kasteel te Medemblik, noch de St. Bavokerk te Haarlem, noch de St. Janskerk in Den Bosch, noch de St. Servaaskerk te Maastricht, noch de St. Walburgskerk te Zutphen, — om slechts enkele voorbeelden te noemen — zouden zijn ingestort, indien het restauratieproces achterwege ware gebleven. Niemand zal volhouden, dat, als zij alleen behoorlijk onderhouden waren, deze gedenkteekenen niet nog tal van eeuwen hadden kunnen trotseeren. En bovendien kan eene restauratie zelfs het te gronde gaan van een oud gebouw ten gevolge hebben. Getuige het invallen van den beroemden klokketoren te Venetië in 1902.

In Engeland werd in 1787 de „Society for the Protection of Ancient Buildings" gesticht, die zich ten doel stelt, de gebouwen, die uit vroegere tijden afkomstig zijn, tegen de restauratie te beschermen. Dit lichaam heeft reeds vele restauraties weten te voorkomen, en in een boek, getiteld: „Notes on the Repair of Ancient Buildings", regelen openbaar gemaakt, die bij het herstellen van oude gebouwen dienen te worden in acht genomen. En het „Royal Institute of British Architects" heeft ook voorschriften gegeven in dien geest. Spr. zou wenschen, dat gezaghebbende lichamen voor Nederland dergelijke voorschriften vaststelden. Wij volgen nog te veel het Duitsche stelsel.

Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap heeft in den laatsten tijd, zich zijn roeping bewust, blijk gegeven dat het oude bouwwerken geconserveerd, doch niet gerestaureerd wenscht te zien. Toen bijdragen gevraagd werden voor de restauratie van het kasteel Doorwerth, heeft het Genootschap slechts dan zich bereid verklaard iets te geven, indien het zekerheid kon verkrijgen, dat aan den Rijn niet, voor de aardigheid, een quasi-middeneeuwsch kasteel zou komen te staan. En toen die zekerheid niet gegeven kon worden, toen veeleer bleek, dat men een moderne antiquiteit wilde maken, heeft het Genootschap zich teruggetrokken.

Spr. meent echter, dat verder gegaan moet worden. Het Genootschap moet zijn stem laten hooren, telkens, wanneer men, onder het voorgeven een oud gedenkteeken te redden, zich daaraan op ergerlijke wijze vergrijpt.

Reeds kwam het „Rembrandthuis" in dezen kring ter sprake. Hier werd de talentvolle kunstenaar, die zulk een mooi en echt hedendaagsch werk kan maken, voor de ondankbare taak gesteld, aan een moderne antiquiteit zijne krachten te verspillen.

En in plaats dat de gemeente Haarlem begrijpt, hoe voor haar kunstschatten een behoorlijk museum gebouwd moet worden, heeft zij het voornemen het vroegere „Oude mannenhuis", later als weeshuis gebruikt, te doen restaureeren, alsof door deze vernieuwing het oude gebouw gered werd, en Frans Hals' werk in een moderne antiquiteit thuis behoorde! Spr. hoopt, dat men ten slotte zal inzien, dat noch de oudheidkunde, noch de kunst in het algemeen, noch de hedendaagsche Nederlandsche bouwkunst door het beraamde plan gediend worden.

Een vereeniging van „Denkmalpflege" wenschte spr. Nederland niet toe, maar wel een „Vereeniging ter bescherming van oude gebouwen", die, naar het Engelsche voorbeeld ingericht, een even ruim als dankbaar arbeidsveld kan vinden. Spr. verwacht van de werkzaamheid eener dergelijke vereeniging veel meer, dan van de nu op touw gezette beweging tot het beschermen van monumenten door de wet.

De lezing gaf aanleiding tot eenige gedachtenwisseling.

De voorzitter, de heer E. W. Moes, meende, dat de inleider bovengenoemde wet ten onrechte verwerpt. Spr. had reeds in een kort openingswoord zijn ingenomenheid uitgesproken met de totstandkoming eener zoodanige wet, waarvoor dezer dagen de eerste stappen zijn gedaan, en thans wees hij er op, dat zij vooral zal bedoelen, het sloopen van oude gebouwen te beletten, wanneer dit uit artistiek-oudheidkundig oogpunt ongewenscht is. Overigens meende spr., dat elk geval op zichzelf beoordeeld dient te worden.

De heer C. G. 't Hooft merkte op, dat Rembrandt's woonhuis zeker verloren zou zijn gegaan, als niet was overgegaan tot restauratie.

De heer Weissman: Welnu, dan was het verloren gegaan!

De heer 't Hooft: Thans is een historisch monument bewaard gebleven.

De heer Posthumus Meyjes vond, dat moet worden ingegrepen als daardoor kan worden voorkomen, dat een zeldzaam gebouw tot ruïne wordt, zooals bijv. het geval was met het zoogenaamde Huis met de Hoofden te Amsterdam. Spr. brengt hulde aan de prachtige wijze, waarop dit gerestaureerd is. Het systeem van den heer Weissman zou, naar de opvatting van den heer Posthumus Meyjes, hebben geleid tot verlies van dit monument.

Bij zijn repliek handhaafde de heer Weissman zijn stelling en betoogde in aansluiting daarmede, dat het naast het oude Spinhuis te Amsterdam te bouwen nieuwe hoofdbureau van politie, niet in overeenkomstigen 17de eeuwschen, maar in hedendaagschen bouwstijl moet worden opgetrokken.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG ROCHDALE.

De Jury deelt mede, dat in het programma het volgende verbeterd moet worden. Onder Doel staat:

... (waarbij de jaarlijksche onkosten de uitgaven moeten dekken).

Dit moet zijn:

(waarbij de jaarlijksche inkomsten de uitgaven moeten dekken).

Hetzelfde geldt voor 10, a.

Betreffende de prijsvraag zijn de volgende vragen gesteld:

Vraag 1. Moeten de onder 2°, 3° en 4° van het gevraagde, genoemde teekeningen op schaal 1 : 100 geteekend worden van 't geheele bouwblok en bovendien van elk type afzonderlijk, of alleen van elk type?

Antwoord. In de situatieteekening op schaal 1 op 200, moeten daar, waar 2 verschillende typen aan elkaar grenzen van beide de plattegrond geteekend worden.

Verder moet, volgens 2°, 3° en 4° van elk type de plattegronden, de hoogtedoorsneden en de gevels geteekend worden op schaal 1 op 100.

Vraag 2. In 8° d wordt gevraagd „een zolderruimte". Is het nu de bedoeling, dat elke woning, dus elke étage een deel van den zolder moet hebben, of betreft dit alleen de bovenste étage?

Antwoord. Elke woning moet een zolderruimte hebben.

Vraag 3. Mogen verschillende typen woningen in één pand ondergebracht worden?

Antwoord. Wanneer het noodig blijkt mogen verschillende typen woningen in een pand voorkomen.

Vraag 4. In 10° a IV, Brandassurantie 0.6 °/₀₀ van 5/6 der bouwsom is toch de bedoeling f 0.60 per mille?

Antwoord. Er staat 0.6 °/₀₀, d. i. f 0.60 per mille.

Vraag 5. Kan opgegeven worden wat een klein aantal, een aantal en een aanzienlijk aantal is, bijv. percentsgewijs over het totaal te bouwen woningen (stel dit gelijk)?

Antwoord. Dit kan niet precies opgegeven worden, daar de verhouding geheel afhangt van de oplossing. De ontwerpers zijn zoo vrij mogelijk gelaten; het programma geeft in deze een globale verhouding aan, die wenschelijk geacht wordt.

Vraag 6. Moeten de I, II, III en IV in even groot aantal (nagenoeg) op beganen grond en alle verdiepingen voorkomen?

Antwoord. De ontwerper is in deze vrij.

Vraag 7. Kunnen de slaapvertrekjes op zolder gerekend worden tot slaapvertrekken in I, II, III en IV, zij het dan alleen voor de bovenste verdieping?

Antwoord. Zolder-slaapkamers mogen voorkomen bij elk type, doch alleen voor de bovenste verdieping.

De Jury,

H. P. BERLAGE Nz., voorzitter.

J. GRATAMA, rapporteur.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Eereprijsvraag 1910.

Ingekomen zijn een 5-tal vragen, waarop de volgende antwoorden gegeven worden.

Vraag 1. Zijn de in het programma genoemde maten, inzonderheid de hoogtematen, bindend of pl.m. genoemd?- Het laatste was zeer gewenscht bij toepassing van een systeem.

Antwoord. De maten zijn bindend.

Vraag 2. Ligt de begane grondvloer gelijk met het trottoir; is dit bindend of is eene verhooging met treden voor den hoofdingang gewoorloofd.

Antwoord. Het is ongewenscht nog eene verhooging voor den hoofdingang aan te brengen.

Vraag 3. Is een verblijf voor een portier op den beganen grond wel noodig?

Antwoord. Te dien opzichte moet aan het programma worden vastgehouden.

Vraag 4. Moet het personeel van de post ook niet een ingang hebben direct van het voorplein of zijstraten?

Antwoord. Er blijkt uit de ligging der postlokalen, dat deze een afzonderlijke toegang moeten hebben.

Vraag 5. Is bij het bepalen der schaal van de te leveren teekeningen wel rekening gehouden met de grootte der teekeningen, deze worden nu: de plattegrond pl.m. 1.30 × 1.50 M. enz.? Is deze schaal niet te groot genomen?

Antwoord. De plattegrond is te beperken door verdeeling of door weglating van een gedeelte der overkapping (emplacement).

Namens de Jury,

H. P. BERLAGE Nzn.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 20. Officieel Gedeelte. Afdeelingsverslagen. Amsterdam 31 Maart 1910 (vervolg). — Amsterdam 27 April 1910. — Jaarverslag van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst 1909-1910. — Concept-Begrooting over 1910.

Kroniek. De verkoop van het »Arsenaal« te Amsterdam, met afbeeldingen.

Brieven uit België XXVI. Tentoonstelling van den »Kring voor Bouwkunde« te Antwerpen.

ARCHITECTURA No. 19. De verkoop van het »Arsenaal«, het voormalig Oudezijds Huiszittenhuis, door Jan de Meijer.

Het Stadhuis van Amsterdam, door A. W. Weissman (slot).

Textiele Kunst, door G. J. Rutgers, met afbeeldingen.

Plantengroei aan gebouwen.

DE BOUWWERELD No. 20. Het restaureeren van oude kunstwerken. Voordracht gehouden in het Kon. Oudheidkundig Genootschap, door A. W. Weissman.

Buurtje te Noordwijk, met losse plaat naar krijtteekening van J. H. Wijsmuller.

DE INGENIEUR No. 20. De verrekening der »onkosten« in het fabrieksbedrijf. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 9 April 1910 te Amsterdam, door K. G. Simon, met afbeeldingen.

Buitengewone Hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool, door H. A. van IJsselsteijn, c. i.

De spanningsregulatie van wisselstroommachines, door Dr. W. Lulofs, M. Sc., met figuren.

Ingezonden Stukken. Vereenvoudigde ijk van draaistroommeters, door J. A. Schouten c. i. en A. van de Pauwert.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 19. Uit de Afdeelingen. — De »B. v. T.«-fiets. — Een bezoek aan de »Vakschool voor de Typographie«. — Iets over het kruipen van spoorstaven. — Iets over het graphisch oplossen van vergelijkingen. — Het creosoteeren van hout. (Vervolg).

DE AANNEMER No. 20. De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land IV.

Uit Zuid-Afrika.

Wijziging der Arbeidswet II (Slot).

Afdeelingsverslagen. Haarlem 10 Mei 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 46. Rookverbranding. — Een en ander over onze brandstoffen — De Bührer-inrichting. — Dekking tekort Rijksverzekeringbank. — Gevaarlijke middelen tegen ketelsteen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Naar wij vernemen is onlangs door den Staat der Nederlanden in openbare veiling voor f 40.000 een blok huizen aan de Torenstraat aangekocht, die, achter uitkomende tegen de terreinen van het postkantoor, voor uitbreiding daarvan zijn bestemd.

— Het gebouwen- en terreinen-complex van het voormalig krankzinnigengesticht aan het Slijkeinde en de Vleerstraat, dat Maandag 2 dezer in veiling f 74.575 opbracht, is afgemijnd voor f 80.500.

WATERGRAAFSMEER. De gemeente is voor f 26,500 eigenares geworden van 3 perceelen grond, gelegen aan den Middenweg, hoek Hoogeweg, om daarop een gemeentehuis te bouwen. Op een dier perceelen staat thans het bijkantoor der posterijen.

HILVERSUM. Alhier zal aan de Groest een gebouw worden gezet met zalen tot het geven van concerten, tooneeluitvoeringen, congressen, enz. en rolschaatsenbaan.

LEMMER. In de jaren 1877 en 1878 werd door het waterschap de Zeven Grietenijen en Stad Sloten een oppervlakte water, groot ongeveer 280 hectaren, Het Lemster Hop genaamd, gelegen oostwaarts van en in de nabijheid van onze plaats, door een bazaltkapwerk, lang 5400 meters en hoog 1.60 M. volzee, van de Zuiderzee gescheiden, welk ondiep watervlak, door genoemd waterschap, van het rijk aangekocht was voor een som van, naar wij meenen, tien duizend gulden. Doel van die afsluiting was zouwel het beschermen van de langs de oostzijde van Het Hop gelegen zeewering, als wel, en dit was hoofdzaak, landaanwinning. In den loop der jaren is door de zee, niet het minst bij stormvloeden, een massa slib, van uitstekende kwaliteit, in Het Hop afgezet, op tal van plaatsen zelfs tot een zeer aanzienlijke hoogte. In een dezer dagen gehouden vergadering van volmachten van gemeld waterschap nu is besloten om, mochten Gedeputeerde Staten van Friesland daaraan hunne goedkeuring kunnen hechten, zoo mogelijk, in het volgend jaar over te gaan tot het doen maken van de benoodigde werken, w. o. in de eerste plaats het leggen van een gronddijk langs de binnenzijde van het bazaltkapwerk, het bouwen van een stoomgemaal enz., ten behoeve van het drooglegggen en daarna cultiveeren van Het Hop. Het ontworpen plan, met bestekken en teekeningen, zullen daartoe ter goedkeuring aan Gedeputeerde Staten opgezonden worden.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

AMSTERDAM. Op den hoek van het Koninklijk Paleis, aan den N. Z. Voorburgwal en Paleisstraat, is door de Commissie van Onderzoek in zake de Paleis-Raadhuis-quaestie de fundeering van het gehouw ontgraven, om een oordeel te vormen van den toestand van de fundeering, waarover de commissie in geen enkele der oude bescheiden iets vond opgeteekend.

De fundamenten werden nog geheel gaaf bevonden. Volgens het oordeel der deskundigen zijn zij van dien aard, dat zij het gebouw nog wel een vijfhonderd jaar dragen kunnen.

Personalia.

— Tot gemeente-architect te Steenwijk is benoemd de heer A. M. van Dorth, opzichter te Almelo, met 7 stemmen, tegen 4 op den heer A. M. de Boer, opzichter te Frederiksoord.

— Tot opzichter bij de gemeente-werken te Rotterdam is benoemd de heer P. de Vries te Oldeboorn (Fr.).

— Benoemd tot directeur der Ambachtsschool te Gorinchem J. van Leusen, leeraar aan de Ambachtsschool en Burgeravondschool te Deventer.

— Tot leeraar aan de Ambachtsschool te Winterswijk is benoemd de heer P. Langeberg, te Alkmaar.

Vacante Betrekkingen.

— 2e Bouwkundig Opzichter bij de Gemeentewerken te Zutphen, ook voor bureauwerk. Salaris f 700.—, met 3 driejaarlijksche verhoogingen van f 100.— tot f 1000.—. Sollicitatiën op zegel, gericht aan Burgemeester en Wethouders, vóór 25 Mei e.k. te zenden aan den Gemeente-Architect F. H. van Etteger, bij wien nadere inlichtingen te verkrijgen. (1)

— Leeraar voor Wiskunde en Lijnteekenen aan de Hoogere Burgerschool met 3-jarigen cursus, Kortenaerstraat te Rotterdam. Jaarwedde f 2300.— tot f 3300.—. Het maximum wordt bereikt na 18 jaren dienst. Adres op zegel met stukken vóór 30 Mei aan Burg. en Weth. (1)

— Onderwijzer in het timmeren, bekend met vakteekenen en Onderwijzer in het Machine-bankwerken en Metaaldraaien, bekend met vakteekenen. Bezoldiging f 800.—. Beide aan de Ambachtsschool te Appingedam tegen 1 Augustus. Benoeming Avondschool in uitzicht. Aanstelling voor één jaar; na gebleken geschiktheid vaste aanstelling. Inlichtingen bij den Directeur, bij wien vóór 1 Juni in te zenden de stukken en teekeningen. (1)

— Teekenaar, R.-K. bij firma in Decoratieve Bouwmaterialen te Rotterdam. Brieven onder No. 17446 bureau der »N. Rott. Crt.« (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, op Technisch Bureau te Schiedam, zoo spoedig mogelijk. Brieven onder letters R. S., bureau »Nieuwe Schiedamsche Courant«, Schiedam. (1)

— Directeur der Gemeentewerken te Rotterdam, met 1 Augustus e.k. Jaarwedde f 7000.— en vrije woning, of vergoeding van f 1000.— 's jaars. Zich vóór 15 Juni e.k. bij gezegeld verzoekschrift tot Burgemeester en Wethouders te wenden. (1)

— Directeur aan de Kalkzandsteenfabriek »Alba«, te Beekbergen, kantoor Apeldoorn, tegen nader overeen te komen conditiën, P. G., bekend met het bouwvak, goed koopman, genegen veel te reizen en niet ouder dan 40 jaar. Zich schriftelijk aan te melden vóór 1 Juni a.s. bij den eigenaar der fabriek, E. E. Lyphart, te Heerde. (1)

— Technicus, op de hoogte van bouwconstructies en berekening van eenvoudige gewapend-betonwerken. Diploma bouwk. Opzichter aanbeveling. Brieven letter J bureau »Technisch Weekblad« Maassluis. (1)

— Directeur Meubelzaak. In eene eerste klasse Magazijn ter Meubileering van huizen, bekwaam vakman, bekend met Behangerij. Kapitaal geen vereischte. Brieven, onder No. 14754, bur. der N. Rott. Courant. (2)

— Chef-Opzichter in een Fabriekszaak te Haarlem voor het Personeel, tevens voor administratief werk. Vakkennis geen vereischte. Br. fr. lett. U O 958, N. v. d. D. (2)

— Een Teekenaar en een aank. Teekenaar bij de firma Groeneveld Van der Poll & Co., Heerengracht 467, Amsterdam. (2)

— Decoratie-schilders of Teekenaars, bij geschikth. voor vast werk, aan de ateliers voor Kunstnijverheid van E. W. F. Kerling te 's-Gravenhage, Nieuwe Uitleg 26. (2)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder nummer 16425.10 aan het bureau der »Schiedamsche Crt.«, Lange Haven 141, te Schiedam. (2)

— Opzichter-Teekenaar. Terstond. Brieven onder letter H. 975. Alg. Adv.-Bur. Nederl. Kiosken-Maatschappij, Wijnhaven 85, Rotterdam. (2)

— Teekenaar voor Indië, die goed kan detailleeren, schetsjes in perspectief maken, alsook kleurprentjes. Aanvangssalaris f 150.— per maand. Brieven Letter K. aan Nijgh & van Ditmar's Adv.-Bur., Spaarne 3, Haarlem. (2)

— Opzichter, voor de Afdeeling Verglaasde Steenen, op een Verblendsteenfabriek. Aanbiedingen ond. lett. R. A. 255, N. v. d. D. (2)

— Adjunct-Directeur aan de Ambachtsschool en Gemeente-Avondsch. v. Handw.l. te Arnhem, tegen 1 Augustus a.s. Traktement: aan de Amb.school f 1400 tot f 2000; aan de Avondschool f 600, tot nader vast te stellen maximum. Brieven vóór 1 Juni a.s. aan den Directeur G. W. Boot Bzn. (2)

— Jonge Teekenaars, bek. met figuur, ornament of schrift. Bij voork. geroutineerd in letterschilderen. — Br. fr. met teekeningen onder lett. B 20, aan Beijers' Adv.-Bur., Utrecht. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

26	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 130	p.m.
9	Bouwk. Opz -uitv.	24—31 j.,	f 70—f 110	»
17	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110	»
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 50—f 60	»
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
4	Chef-machinist	23—40 j.,	f 80—f 130	»
3	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 130	»
3	Werkt. Teek. constr.	24—36 j.,	f 80—f 120	»
3	Machine-teek.	23—27 j.,	f 70—f 80	»
4	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60	»
5	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
4	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
3	Electrotechn. Teek.	21—25 j.,	f 35—f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parketvloeren

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,

worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Asbest platen en Asbestleien voorradig.

PRIMA MATERIAAL

ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A WIJERS & FLAES

ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT KIT

J. SENFT EN Cie
DEN HAAG
TEL. 233
OPGERICHT 1886
ROLLUIKEN
13 MAAL MET GOUD BEKROOND
ALLE CONSTRUCTIES TEEKENINGEN EN BEGROOTINGEN GRATIS

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 23 MEI.

MAASTRICHT 10.30. — Het dep. v. waterst. aan het gebouw van het prov. best.: het verruimen van en het maken van boordvoorzieningen langs de Zuid-Willemsvaart, onder de gem. Weert en Nederweert (prov. Limburg) in 2 perc. en massa raming f 23000, f 13500 en f 38500; het bestek no 105 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bek. tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Keurenaer te Maastricht, op het bureel van den ing. Duijer te Roermond en bij den opz. Smelt te Weert.

HILLEGOM 6.30 ure. — De gem.-opz. J. Breedveld in Het Wapen van Friesland: het bouwen van twee woon- enwinkelhuizen met fotografisch atelier en daarmede in verband staande werken.

LEUSDEN 11 ure. — Het gem.-bestuur: het vernieuwen van de Ooijevaarshorsterbrug gelegen nabij de Herv. kerk te Leusbroek.

WOENSDAG 25 MEI.

's-HERTOGENBOSCH 10.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best: het vernieuwen van beschoeiingen in en beneden sluis no. O der Zuid Willemsvaart, in de prov. Noord-Brabant, raming f 13000; het bestek no. 106 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der provinciale besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofdingenieur-dir. E. R. van Nes van Meerkerk, den arrondissem.-ingenieur J. P. van Vlissingen en bij den opz. F. W. K. de Klerk, allen aldaar.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betoustraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

's-HERTOGENBOSCH 10.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best: het uitvoeren van baggerwerk in de Zuid-Willemsvaart in de prov. Noord-Brabant, raming f 5000: het bestek no. 107 ligt ter lezing aan het geb. van het dep. aan de lokalen der prov. besturen en is voorts te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. E. R. van Nes van Meerkerk, den arrondissem.-ing. J. P. v. Vlissingen, beiden te 's-Hertogenbosch, en bij den opz. J. Beukelman te Aarle-Rixtel.

Technische Boekhandel

van de

Wed. J. Ahrend & Zoon

Singel 24, Amsterdam

Geopend van 9 uur tot 9 uur

Houden voorhanden eene ruime collectie

Boek- & Plaatwerken

over **Architectuur — Burgerlijke en Waterbouwkunde — Ingenieurs-wetenschappen — Kunstnijverheid — Bouwambachten, enz.**

Catalogus gratis en franco op aanvraag verkrijgbaar

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterst. aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen van hoekblokken en dekzerken van de groote sluis te Wemeldinge en het onder profiel brengen van het plateau ten oosten daarvan, behoorende tot de werken van het kanaal door Zuid-Beveland, raming f 6300; het bestek no. 95 ligt ter lezing aan het dep. van waterstaat, aan de lok. der prov. best. en is te bek. tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofding.-dir. Kempees te Goes en de opz. Man in 't Veld en Visser te Hansweert.

MIDDELBURG 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het verrichten van bestratingen en den aanleg van een rijwielpad op den Rijks- grooten weg der 1e klasse no. 3 op Walcheren en voor het verrichten van bestratingen op den Rijks- grooten weg der 1ste klasse no. 3 op Tholen, in 2 perc., raming f 2250 en f 2700; het bestek no. 96 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofd.-ingen.-dir. te Middelburg den arrond.-ingen. Van den Broek te Vlissingen en Kempees te Goes, de opz. Scholtens te Middelburg en Visser te Tholen.

VRIJDAG 27 MEI.

SCHARRENDIJKE 2 ure. — Het gem.-best. van Duivendijke ten gem.-huize te Scharrendijke: het maken van 72 dudalven in de haven en van 6 meerpalen op het havenplateau van de Haven aan de Kloosternol in deze gemeente; bestek en teek. te bek. ad f 0.40 bij den opz. S. M. Vijverberg te Scharrendijke, bij wien tevens inl. te bek. zijn.

Uitslag van Aanbestedingen.

De uitslag van de op 12 Mei 1910 te Arnhem gehouden aanbesteding voor het bouwen van een duiker onder den rechterbandijk van den Nederrijn en het graven van een tochtsloot met bijbehoorende werken, ten behoeve van de afwatering van het Arnhemsche en Velpsche Bosch, te Arnhem, was als volgt: Laagste inschrijver: H. J. te Siepe te Winterswijk voor f 38965.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 28 MEI 1910. No. 22.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave vandrie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Practische Schoonheidsleer.*)

Beeldende kunst is voor het oog bestemde kunst.

Dit is, zooals wij in een vorig artikel opmerkten, een der grondstellingen en wellicht de voornaamste grondstelling der moderne schoonheidsleer. Van die grondstelling gaat ook Hans Cornelius uit in zijn in 1908 verschenen werk „Elementargesetze der Bildenden Kunst" en hij licht zijn stelling ongeveer als volgt nader toe.

Hoe verscheiden op het eerste gezicht ons de oogmerken toeschijnen, waarop de beeldende kunsten zich richten, de schilderkunst en de graphische kunsten, de beeldhouwkunst, de bouwkunst, de pottenbakkerskunst, de goudsmidskunst, de tapijtweefkunst en hoe de verdere takken van het kunsthandwerk mogen heeten, al deze kunsten hebben toch dit eene gemeen, dat zij voor het oog van den beschouwer werken.

Een gedeelte der beeldende kunsten schept uitsluitend voor de beschouwing door het oog; wat zij voortbrengen, dient slechts om beschouwd, bekeken te worden en heeft geen ander doel, dan door het oog opgenomen en genoten te worden. Hiertoe behoort met geringe uitzondering alles wat schilder- en beeldhouwkunst leveren. Andere kunsten, zooals in de meeste gevallen de bouwkunst en de zoogenaamde technische kunsten, trachten met hun producten ook nog andere oogmerken te bereiken, houden daarin ook nog rekening met een ander doel, zij arbeiden niet voor het oog alleen, maar tegelijk voor de behoeften des levens.

*) Men zie ook »De Opmerker«, jaargang 1908 bladzijde 385 en jaargang 1909 bladzijde 121.

(Men zou hier kunnen vragen of indrukken van schoonheid voor het oog, ook niet tot de behoeften des levens behooren en deze vraag zou niet anders dan bevestigend te beantwoorden zijn. Men houde echter in het oog, dat de schrijver hier bedoelt de practische behoeften van het practische leven. Zoo men de ideale behoeften in de beschouwing betrekt, betreedt men onvermijdelijk weder het gevaarlijk terrein der ethiek. Het is de bepaalde bedoeling van de moderne practische schoonheidsleer dit gebied te vermijden, practisch te blijven.)

Maar ook deze kunsten zijn slechts in zoover „kunst", als zij juist voor het oog arbeiden. De bouwmeester of meubelfabrikant, die slechts het practisch gebruik van hetgeen hij maakt in het oog houdt, zonder daarbij aan de behoeften van het oog te denken, is geen kunstenaar; de kunst van den bouwmeester, in tegenstelling tot den arbeid van den gewonen bouwer of handwerksman, het kunsthandwerk, in tegenstelling met het gewone handwerk, begint juist op het punt, waar nevens het practisch doel, de eischen van het oog zich doen gelden, beginnen mede te spreken. De aanvang der kunst, evenals de grenzen van kunst- en handwerk, worden door dit criterium bepaald. De kunstwaarde wordt overal daarnaar afgemeten, hoe ver de behoeften van het oog bevredigd worden, aan het oog alleen komt de beslissing toe over de waarde of onwaarde van het kunstvoortbrengsel.

De erkenning, het besef van het feit, dat alle vormgeving, alle arbeid op het gebied der beeldende kunst,

slechts gericht is op bevrediging van het oog, schijnt aan de aesthetische wetenschap, evenals aan de kunstgeschiedenis, tot heden regelmatig ontgaan te zijn, ten minste nog nergens is op dit feit als grondstelling consequent voortgebouwd.

Men spreekt van een „artistieken inhoud", die door de scheppende kracht van den kunstenaar aan de dingen gegeven wordt, of van zichtbare uitingen, van voorwerpen, die een „aesthetische werking" op den beschouwer teweegbrengen en onderzoekt den bijzonderen aard van zulke aandoeningen of indrukken, die „aesthetische indrukken" moeten heeten; naar de voorwaarden echter, waarvan de werking der dingen op het oog afhangt, wordt niet gevraagd.

(Dit is wel van het standpunt van den schrijver juist, maar ziet hij niet eenigszins over het hoofd, kan men vragen, dat de indruk, dien het oog ontvangt, onmiddellijk verwerkt wordt tot een meer gecompliceerde hersenwerking, veel meer en veel sneller soms dan dit bij indrukken van het oor b.v. het geval is? Men moet ook hier echter weder in aanmerking nemen, dat het Cornelius, in de eerste plaats te doen is zich op een zoo zuiver mogelijk standpunt te stellen en dan zal men gereedelijk moeten toegeven, dat het door hem gekozene werkelijk boven dat van andere aesthetici het voordeel heeft, dat het voor een practische schoonheidsleer alleszins bruikbare resultaten belooft.)

In verband met deze onklaarheid, wordt de werking der kunst, speciaal bij de z.g. voorstellende kunsten, schilder- en beeldhouwkunst, veelvuldig in zekere bijzondere eigenschappen der voorgestelde voorwerpen gezocht. Men schrijft aan deze voorwerpen bepaalde ethische werkingen toe en schat hiernaar de waarde van het kunstwerk

Daar echter hetzelfde voorwerp zeer verschillend en uit een oogpunt van kunst met meer of minder talent kan worden voorgesteld, zoo is zulk een schatting of beoordeeling van het kunstwerk, naar of met inachtneming van het onderwerp, altijd eene onartistieke, die juist zijn kunstwaarde niet raakt.

Een slecht geschilderde Madonna kan op een godsdienstig gemoed, een slecht geschilderd historiestuk op een vaderlandslievend gemoed, van de grootste uitwerking zijn, voor de kunstwaarde der voorstelling zegt die uitwerking evenwel absoluut niets.

De aanschouwing van het voorgestelde onderwerp en de aanschouwing van de wijze van voorstelling voor het oog, zijn twee bepaald verschillende aanschouwingswijzen van het kunstwerk. De eerste is een onartistieke, de laatste alleen de artistieke aanschouwingswijze.

Uit het verkregen besef vloeit onmiddellijk voor de toegepaste kunst een gevolgtrekking voort, die met een overgeleverde theorie in tegenspraak is, de gevolgtrekking namelijk, dat het artistieke van een gebruiksvoorwerp niet bestaat in de aanpassing aan gebruiksdoel en materiaal. Wanneer een voorwerp, dat tegelijk tot een practisch doel moet dienen, een kunstvorm verkrijgen moet, zij het te doen om een villa, een stoel, een drinkbeker of wat ook, zoo moet aan twee verschillende eischen voldaan worden, eenerzijds de eisch der doelmatigheid voor het practisch gebruik, anderzijds die der vormgeving naar de behoefte van het oog. De onklaarheid op dit laatste punt heeft tot de noodlottige misvatting geleid, dat bij een gebruiksvoorwerp met den doelmatigen vorm, in het bijzonder met een doelmatig rekening houden met de eischen van het materiaal, zonder meer, ook aan de eischen der kunst voldaan werd. In werkelijkheid zijn niet alleen beide eischen volstrekt verschillend, maar ook in de hoofdzaak onafhankelijk van elkander. Want de doelmatigheid van een samenstelling, b.v. de stevigheid van de constructie van een voorwerp, komt volstrekt niet in alle gevallen in de zichtbare eigenschappen dezer samenstelling aan het licht, terwijl het toch voor het voldoen aan de behoeften van het oog slechts op de zichtbare eigenschappen van het voorwerp aankomt.

Ook wanneer men deze theorie in dien zin wilde uitleggen, dat de werkelijke doelmatigheid steeds dadelijk het oog voldoet, omdat het geoefend oog deze doelmatigheid onmiddellijk opmerkt en daardoor bevredigd wordt, zou het gemakkelijk zijn hare onjuistheid door bewijzen aan te toonen. Een gemakkelijke fauteuil b.v. kan, niettegenstaande haar gering werkelijk gewicht, een zeer massieven indruk maken. Van dunne ijzeren pootjes voorzien, kan zulk een zetel volkomen voldoende stevigheid voor elk gebruik bezitten. Niettemin zal de indruk op het oog een hoogst onbevredigende zijn, omdat niet de werkelijke eigenschappen van het materiaal, het gering gewicht der kussens en de stevigheid der pooten, maar slechts de schijnbare eigenschappen, het massieve voorkomen der kussens en de magerheid der ijzeren steunsels, zichtbaar aan den dag treden en de uitwerking op het oog bepalen.

Om de werkelijke doelmatigheid te bepalen heeft men slechts met practische eischen rekening te houden, niet met kunsteischen; voor de kunsteischen kan slechts de indruk der doelmatigheid in aanmerking komen, die zooals het voorbeeld bewijst, uit de werkelijke doelmatigheid volstrekt niet vanzelf voortvloeit. Niet dat het voorwerp werkelijk aan zijn doel beantwoordt, maar dat het er ook uitziet alsof het dit doet, is de eisch, die de kunst stelt. Evenwel is dit punt niet het eenige en ook geenszins een der eerste punten, waarop de kunst zich te richten heeft. Er zijn andere eischen die vóór alle doelmatigheidseischen vervuld moeten zijn, indien een voor het oog bevredigend effect verkregen zal worden.

Dat er onderscheid bestaat tusschen kunstlooze voorwerpen en kunstvoorwerpen, dat de laatste het oog een bevrediging schenken, die door de eerste niet wordt teweeggebracht, is een bekende zaak. Of dit onderscheid altijd heeft bestaan, willen wij in het midden laten, dat het thans bestaat is een feit. De vraag evenwel, waardoor de bevrediging van het oog wordt teweeggebracht en wat eigenlijk het voorwerp tot een kunstvoorwerp stempelt, weten ook zelfs de meeste kunstenaars niet te beantwoorden. De artiest arbeidt steeds min of meer instinctief; hij werkt voor de behoefte van het oog, terwijl hij zich door de eischen van zijn eigen oog laat leiden. Zijn eigen oog leert hem, waar zijn werk fouten vertoont en tegelijk helpt het hem om die fouten te corrigeeren, maar in den regel geeft hij zich geen rekenschap van de redenen die hem hiertoe bewegen, hij redeneert daarbij niet, maar gaat, zooals wij het noemen, op het gevoel te werk.

Wanneer wij nu de voorwaarden, waaraan de kunstvorm moet voldoen, willen naspeuren, moeten wij allereerst een tegenwoordig zeer algemeen verspreide dwaling op zijde zetten, die op het geheele vraagstuk van invloed is, namelijk de meening, dat alle dingen met hun eigenschappen, zonder meer, als zichtbaar te beschouwen zijn.

Om dit te kunnen doen moeten wij ons goed voorstellen en ons er van overtuigen, dat de dingen in zeer verschillende mate zichtbaar zijn, dat het effect, dat een voorwerp op het oog maakt van allerlei voorwaarden afhangt en dat, al naar den graad der vervulling van deze voorwaarden, het oog in zeer verschillenden graad bevredigd wordt of onvoldaan blijft.

Wanneer wij ons hiervan overtuigen, zullen wij niet slechts het vraagstuk van den kunstvorm leeren verstaan, maar ook den weg leeren vinden, die tot de oplossing van dit vraagstuk leidt.

Wanneer wij beproeven, ons door het oog en wel uitsluitend door het oog, een denkbeeld te vormen van den aard en de eigenschappen der voorwerpen, die ons omgeven, worden wij zeer spoedig gewaar, dat het aanschouwen dezer voorwerpen ons omtrent zeer veel punten in het onzekere laat of zelfs bedriegt. Het oude spreekwoord, dat de schijn bedriegt, geldt in veel grooter omvang, dan wij heden gewoonlijk aannemen.

Dat wij de in de lucht zwevende stofdeeltjes alleen zien, wanneer zij door een zonnestraal verlicht worden of een insect niet opmerken, wanneer het over een blad van dezelfde kleur kruipt, is algemeen bekend. Deze gevallen worden meestal aangezien voor uitzonderingen op den regel, volgens welke wij de eigenschappen der voorwerpen, die binnen ons gezichtsveld komen, steeds onmiddellijk door het oog kunnen gewaar worden. In werkelijkheid zijn echter deze gevallen volstrekt geen uitzonderingen; integendeel kunnen ons bijna alle voorwerpen uit onze omgeving min of meer hetzelfde leeren, namelijk dat wij volstrekt niet in staat zijn door middel van het oog, onder alle omstandigheden, alles aan die voorwerpen waar te nemen wat er aan te zien is.

Wie wel eens naar de natuur geteekend heeft, weet niet slechts, hoe weinig de ongeoefende van de voorwerpen ziet, maar hij weet ook, dat voor den geoefende nog veel van de vormen en verhoudingen van het geteekende voorwerp onduidelijk blijft, zoodat het noodig is, wanneer men een duidelijke voorstelling in zijn schetsboek wil bezitten, nog schetsen van een ander standpunt of detailschetsen ter toelichting te nemen.

Maar ook buiten dit voorbeeld uit de ervaring van den teekenaar, zijn voorbeelden te over aan te wijzen voor de onvolledigheid of bedrieglijkheid onzer waarneming. Hoe vaak komt het niet voor, dat wij ons omtrent den juisten onderlingen stand van geziene voorwerpen of omtrent hun onderlingen afstand vergissen, een geschilderde plank voor marmer, een boom voor een kerktoren aanzien. Wij spreken hier niet van beredeneerde waarneming, maar van bloote waarneming door het oog, die uit haren aard altijd onvolkomen is.

De oorzaken van die onvolkomenheid liggen somtijds in het voorwerp zelf, somtijds in het standpunt vanwaar wij het beschouwen, of zijn aan bijzondere eigenschappen toe te schrijven; met de gesteldheid van het oog hebben zij weinig te maken.

Uit eenige voorbeelden, die wij zullen aanhalen, zal kunnen blijken, hoe het normale oog, in vele gevallen slechts tot zeer onvolledige waarneming in staat zal zijn, zoodat ook van eenvoudige voorwerpen een zeer gebrekkige indruk wordt verkregen.

(Wordt vervolgd.)

Keltische Bouwkunst.

Slot. (Zie bladz. 153.)

Uit de oorspronkelijk Keltische Bouwkunst is later, onder inwerking van verschillende invloeden van buiten, de zoogenaamde Iersch-Romaansche Bouwkunst voortgekomen. Dit is natuurlijk niet in eens geschied, maar eerst langzamerhand zijn in de Iersche bouwwerken de vormen te voorschijn gekomen, die wij gewoon zijn in het algemeen met den naam Romaansch aan te duiden.

De eerste verandering, die vermelding verdient, was het optreden van den rondboog, in plaats van den dorpel, tot overspanning van deur- en vensteropeningen; daarop volgde de vermeerdering van bogen over of achter elkander en een allengs uitvoeriger versiering dezer boogstellingen.

De muren werden niet meer zoo zwaar, maar vaak hooger opgetrokken en in verband hiermede werd het dak somtijds lager en minder steil. De vensters werden grooter en aan binnen- en buitenzijde geprofileerd en met beeldhouwwerk versierd. De versiering herinnert dikwijls sterk aan het Oud-Iersche goudsmidswerk, dat een zekere vermaardheid heeft.

Een van de oudste kerken, die tot het Romaansch te rekenen is, is wellicht die op het eiland Inniscaltra, in het meer Derg in Donegal, herbouwd, naar men zegt, in de tiende of in het begin der elfde eeuw. Het schip is 10 M. lang en 7 M. breed en het koor ongeveer 5 M. lang en van dezelfde breedte, waarschijnlijk is het koor later aangebouwd in den tijd van koning Brian Boruma, die Ierland van de Noormannen bevrijdde.

In het portaal van de kerk te Kilmakeder, in Kerry, vindt men een combinatie van boog en dorpel. Het portaal bestaat uit drie boogstellingen met karakteristieke versiering; de binnenste is overdekt met een breeden dorpel, die het geheele boogveld vult en waarop een groteske reliefkop is uitgehouwen. De bogen worden ondersteund door halfzuiltjes met eenvoudige bekervormige kapiteeltjes, door een kraal van de schachten gescheiden.

De kerk van Killeshin, bij Carlow, bevat overblijfsels van een merkwaardig portaal met vier achter elkaar geplaatste bogen; de buitenste steekt voor het gevelvlak uit en draagt een topgevel, die het geheele portaal bekroont. De hoeken der rechtstanden zijn zacht afgerond en versierd met parel- en rankenornament. De kapiteelen zijn zeer fraai met koppen op de hoeken en overigens met vlechtwerk versierd. De voor- en dagzijden der bogen zijn met zeer fijn uitgevoerd beeldhouwwerk, zigzag-patronen met parelranden, voorzien en het geheel spreekt van een aanmerkelijke verfijning in opvatting en uitvoering.

De kerk te Freshford in het graafschap Kilkenny, is eveneens vermeldenswaard om haar fraai portaal. Ook hier springt de buitenste boog voor den muur uit en is met een topgevel bekroond. De zuiltjes hebben eenvoudige kapiteeltjes en basementen, de eerste vertoonen sporen van basrelief-versiering. De buitenste boog is nog met een versierde omlijsting (hood-mouldung) omgeven en met een zeer origineel ingegraveerd ornament versierd, dat eenigszins gevarieerd ook aan de dagzijde voorkomt. De binnenste bogen zijn van zigzag-ornament voorzien, terwijl aan de binnenzijde van de kerk de profileering van den boog glad is en alleen door een inscriptie een eigenaardige versiering is verkregen.

Te Clonfert, in het graafschap Galway, is het kerkportaal van zandsteen. Het is bekroond met een topgevel, door twee pilasters gedragen en heeft vijf boogstellingen. Langs de schuine zijden van den topgevel is een koord- of kabelversiering aangebracht, eindigend in gebeeldhouwde maskers. De boogstellingen zijn allen verschillend geornamenteerd met snavel- of pijlpuntmotieven, doorboorde schijven of bollen. De impost is krachtig geprofileerd en aan de buitenzijde met hondenkoppen versierd. De kolonnetten, die de bogen dragen, zijn rond op twee na, die achtkantig zijn. De schachten dezer kolonnetten zijn allen met gevarieerd ingehakt ornament overdekt. De topgevel van het portaal heeft een blindbogenstelling van kolonetten en boogjes, waarboven het gevelveld gevuld is met een driehoekenpatroon; in de verdiepte vakken van dit patroon zijn gebeeldhouwde kopjes in hoog-relief aangebracht.

Het westelijk portaal van St. Cronan's Kerk te Roscrea heeft drie boogstellingen met een steilen topgevel daarboven. De binnenste boogstellingen hebben keperornament,

de buitenste een glad rondstaafprofiel. Aan elke zijde van het portaal is een arcade, die doorloopt tot tegen de voorspringende pilasters, die den gevel van de kerk insluiten. De twee bogen van deze arcade ter weerszijden van het portaal hebben ook topgeveltjes, die echter aan dien van het portaal ondergeschikt zijn.

Een der fraaiste stukken beeldhouwwerk van het geheele land is wellicht het keper-ornament aan de binnenzijde van het oostelijk venster in de kerk te Annaghdown, Beads; ranken en bladwerk zijn hier met zeer veel smaak toegepast en geeft aanleiding tot de veronderstelling, dat goudsmidswerk den beeldhouwer heeft geïnspireerd.

De rots van Cashel, in het graafschap Tipperary, die zich een honderdtal Meters verheft boven de groote vruchtbare vlakte, waarin hij gelegen is, draagt een der belangrijkste gebouwengroepen van Ierland. Het voornaamste dezer gebouwen is de aartsbisschoppelijke Kathredraal, die reeds in spitsbogenstijl is uitgevoerd; tot het Iersch-Romaansch behoort echter de kerk, die als Cormac's Kapel bekend is. Dit gebouw bestaat uit een schip en een koor met twee vierkante torens aan de Noord- en Zuidzijde daar waar het schip eindigt en het koor begint. Het gebouw is niet zuiver Oost-West georiënteerd, doch ligt met het koor Noord-Oost ten Oosten. Het koor verschilt in zoover van dat der Oud-Iersche kerken, dat het geen oostelijk venster heeft, maar in plaats daarvan een rechthoekige nis, overdekt door een geprofileerden halfcirkelboog en een daarbinnen geplaatste boogstelling. Een ander verschilpunt is nog, dat het koor niet in de as van het schip geplaatst is, maar eenigszins zuidwaarts afwijkt.

Van buiten heeft het gebouw aan de Noordzijde een diep portaal van zes boogstellingen, elke boogstelling heeft zuiltjes met basementen en kapiteelen, de bogen zijn rijk versierd met zigzag-ornament en schijven. De dorpel, die onder de binnenste boog ligt, is merkwaardig om zijn beeldhouwwerk, dat een leeuw voorstelt, die door een centaur met een pijl doorschoten wordt. Het geheele portaal is bekroond met een steilen topgevel met breede, langs de afdekking, opgaande banden van zigzag-ornament versierd. Het bovendeel van den top is door een horizontalen band en drie verticale banden, allen op dezelfde wijze versierd, in vakken verdeeld.

Met de hier voorafgaande beknopte omschrijving van de voornaamste monumenten van Keltische en Iersch-Romaansche Bouwkunst is het onderwerp nog in geenen deele uitgeput; er is natuurlijk nog veel meer te vinden, voorzeker genoeg om een belangrijk hoofdstuk in de algemeene geschiedenis der Bouwkunst samen te stellen en daarmede een te lang bestaan hebbende leemte aan te vullen.

Bij de behandeling van het Romaansche tijdperk wordt in de leerboeken nog te veel uitsluitend uitgegaan van de Romeinsche basilica en nu is het niet tegen te spreken, dat deze gediend heeft als type, waaruit de Romaansche en later de Gothische basilica is ontstaan, maar in de vroeg-middeleeuwsche bouwwerken van Noord-Europa, zija vooral onder de kleinere kerkgebouwen, zooveel van dit type afwijkende voorbeelden aan te wijzen, dat de basilicatheorie er in het geheel niet op past.

Bij de bestudeering van de oude Friesche en Oost-Friesche dorpskerken, om een enkel voorbeeld te noemen, heeft men er zoo goed als niets aan.

Men neemt te veel als vaststaand aan, dat de beschaving en kunst der vroege middeleeuwen grootendeels uit het Oosten en Zuiden zich over Noord- en West-Europa hebben verspreid. Ongetwijfeld is dit in de latere middeleeuwen het geval geweest, maar in den Karolingischen tijd, daarvoor en nog geruimen tijd daarna, zijn Keltische beschaving en Keltische kunst van grooten, zeer waarschijnlijk van grooteren invloed geweest.

In de zesde eeuw werden groote kloosters in Ierland gesticht, waar godsdienst en wetenschap ijverig werden beoefend. Van deze stichtingen gingen gedurende de volgende eeuwen talrijke zendelingen uit, om onder groote moeilijkheden de Christelijke leer te verkondigen in de nog heidensche streken van Europa, welker bewoners zij verbaasden en imponeerden door hun voorbeeldeloozen moed en zelfopoffering. Vele aanzienlijke studenten uit Engeland en van het vasteland bezochten Ierland en genoten het onderwijs in de kloosters aldaar.

Onder de beroemde Ieren van dezen tijd kunnen genoemd worden: Columba, de apostel van Schotland en de stichter van het beroemde klooster van Jona; Comgallus, de stichter van het klooster te Bangor in het graafschap Down; Ciaranus van Clonmacnoise; en Adamnanus, abt van Jona. Van de Iersche zendelingen waren de voornaamste: Columbanus, die eerst geruimen tijd in Frankrijk vertoefde en daarna het vermaarde klooster van Bobbio in de Appenijnen stichtte; Gallus, de stichter van het niet minder bekende klooster van St. Gallen in Zwitserland; Dichuillus, die door Clotarius werd begunstigd. Ferghal of Virgilius die aan het hof van Pepijn verkeerde, bisschop van Salzburg en apostel van Karinthië werd; en Kilianus, die in Frankenland als martelaar viel.

De voortgang der Iersche beschaving werd door de invallen der Noormannen gestuit, maar zij had reeds wortel geschoten onder de Angelsaksische bevolking van Brittannië en ging voort zich van daaruit te verspreiden. Alcuin, de geleerde raadsman van Karel den Grooten, was een Angelsakser van York; de in laatstgenoemde stad bestaande school diende hem tot voorbeeld bij de stichting van onderwijsinrichtingen in Karels rijk, maar het is zeer waarschijnlijk of wel bijna zeker, dat voor de toenmalige scholen in Engeland, de Iersche tot voorbeeld gestrekt hadden.

Dat de Iersche beschaving door de zendelingen ver van hun vaderland gebracht werd blijkt reeds uit het bovenvermelde, ook de Noormannen hebben daartoe bijgedragen. De ontwikkeling van het wereldverkeer heeft aan deze koene zeevaarders veel te danken, maar in de kunst hebben zij niet veel gepresteerd en het is de vraag of datgene, wat ons als het Scandinavisch element in de middeleeuwsche kunst wordt aangewezen, wel oorspronkelijk Scandinavisch is.

Veeleer dient hier gesproken te worden van het Keltisch element en is alleen aan de Noormannen de verdienste niet te ontzeggen dit element te hebben verspreid en later tot groote ontwikkeling te hebben gebracht in de z.g. Normandische Bouwkunst.

Voorschriften voor Scholenbouw.

In de Bijlage van het Meinummer van het tijdschrift „Schoonheid en Opvoeding" leverde de heer J. W. Gerhard een bijdrage over de noodzakelijkheid eener Herziening van het Koninklijk Besluit van 4 Mei 1883: „Algemeene Regelen omtrent den Bouw en de Inrichting van Schoollokalen".

De heer Gerhard gaf onlangs een brochure uit getiteld: „Over Scholen en Onderwijs in Nederland en Duitschland", waarin de toestanden in beide landen met elkander vergeleken werden. De voorbeelden, die daarbij dienst deden, waren niet altijd zeer gelukkig gekozen, zoodat dan ook over de waarde der vergelijking nogal verschillend geoordeeld werd.

Ook nu weder heeft de schrijver, toen hij de pen opnam,

met zijn gedachten in Duitschland vertoefd. „Die Errichtung von Schulhäusern ist eine der wichtigsten Aufgaben unserer Zeit". Dit citaat van Professor Doctor Ingenieur Ernst Vetterlein, Architect te Darmstadt, dient hem als uitgangspunt, Het bevat een waarheid, als een koe, die ons werkelijk niet door een Duitsch Professor-Doctor-Ingenieur-Architect behoeft te worden verkondigd.

Een tweede citaat van N. Murray Butler, Professor in de opvoedkunde te New-York, geeft Amerikaansche wijsheid in de volgende bewoordingen vertaald: „Het schoolgebouw is een onbedrieglijk kenteeken voor den stand van het onderwijs in de gemeente waar het staat. Het is de belichaamde geschiedenis der onwetendheid of wijsheid, der armoede of van den rijkdom, der zuinigheid of offervaardigheid van hen, die het bouwen of onderhouden."

Tegen de uitspraak in den eersten volzin van dit citaat zou nog wel het een en ander zijn aan te voeren. Wij willen niet ontkennen, dat het gebouw, waarin het onderwijs gegeven wordt, op dat onderwijs van invloed kan zijn, maar dat die invloed zoo overwegend zou zijn als hier bedoeld wordt of liever, dat het gebouw een onbedrieglijk kenteeken zou zijn voor het peil, waarop het onderwijs staat, deze bewering schijnt toch wel wat overdreven en zouden wij gaarne, alvorens haar te aanvaarden, door bewijzen gestaafd zien. Het gezag van een Amerikaansch professor legt o.i., waar het „eine der wichtigsten Aufgaben unserer Zeit" betreft, niet genoeg gewicht in de schaal. Waartoe dan deze klinkende citaten? Men heeft ze toch werkelijk niet noodig, om aan te toonen, dat de nu 27 jaren oude „Algemeene Regelen" herziening behoeven, en de waarde der beschouwingen wordt er niet door verhoogd. Waar de schrijver zelf aan het woord is, zijn zijne opmerkingen echter alleszins de overweging waard en wij meenen, dat het nuttig kan zijn er eenige meerdere verspreiding aan te geven, vooral, omdat zij voor bouwkundigen van groot belang geacht kunnen worden en wij het over de noodzakelijkheid der door den heer Gerhard bedoelde herziening geheel met hem eens zijn. In hetgeen volgt laten wij, den schrijver alleen aan het woord.

* * *

Wanneer wij een woning zoeken en wij hebben er de middelen toe, dan nemen we slechts een ruime, frissche en gezonde woning, waarin veel lucht en zonlicht kan doordringen. Wij weten, van hoeveel belang dat is voor onze gezondheid.

Een school, in welker lokalen een groot, soms een zeer groot aantal kinderen, gedurende vele uren per dag verblijf houdt, moet aan nòg hooger eischen, wat betreft ruimte en toegankelijkheid van lucht en licht, voldoen, dan onze woning.

Van belang is dus in de eerste plaats al de

Ligging van 't Schoolgebouw.

De wet schrijft voor, dat bij 't stichten van een school binnen een kring van 200 meter straal „de nabijheid van inrichtingen en plaatsen, nadeelig voor de gezondheid of belemmerend voor 't onderwijs, zooveel doenlijk vermeden wordt".

Dit ware voorzeker een zeer doeltreffend voorschrift als — „zooveel doenlijk" er niet in stond. Deze twee woordjes maken er niets van. Er zijn wellicht samen geen honderd scholen in alle Nederlandsche steden, — dorpsscholen er buiten gelaten, — die niet binnen een kring van 200 meter straal inrichtingen of plaatsen in de nabijheid hebben, welke wèl nadeelig voor de gezondheid en, vooral belemmerend voor het onderwijs zijn.

Reeds bij de stichting van de school wordt — steunend op dat „zooveel doenlijk" — het voorschrift in tallooze gevallen ontdoken. En waar dit niet het geval geweest is, daar kwamen langzamerhand nà de stichting wèl nadeelige of hinderende inrichtingen en plaatsen in de nabijheid. Dit werd en wordt volstrekt niet door den wetgever verboden. Hoogst onlogisch. En 't gevolg? Dat onnoemelijk schade toegevoegd wordt aan de gezondheid van leerlingen en onderwijzers en het onderwijs voor een groot deel onvruchtbaar wordt gemaakt. Beide is 't geval in alle scholen, die in onze groote steden vlak aan de straat of een gracht liggen, en deze vormen de meerderheid. Zeker, 't zal in een groote stad niet gemakkelijk zijn voor alle schoolgebouwen een ideale ligging te vinden. Maar zóó slechts als in Nederland behoeft 't toch ook weer niet te wezen, zooals vele groote steden in het buitenland bewijzen. — Alleen 't kost veel geld, veel meer dan men in Nederland voor goede en gezonde schoolgebouwen over heeft, — een zeer slecht begrepen zuinigheid. 't Is echter niet alleen zuinigheid, die hier zooveel kwaad sticht. Er komt vaak onverschilligheid bij. Als onze scholen in de groote steden last en nadeel ondervinden van kleeden kloppen onder de ramen der lokalen, of van straatorgels en straatkooplui in de nabijheid, dan ware dit gemakkelijk door strenge politievoorschriften te voorkomen. Dat gebeurt echter niet. En zou 't nu op de gemeentebegrooting veel uitmaken, als de wegen vóór de scholen en in de nabijheid daarvan geasphalteerd werden, om 't helsche rumoer te verminderen, dat thans rijtuigen, karren enz. maken en de zenuwen der kinderen en onderwijzers moet schaden?

„Het terrein, waarop het schoolgebouw wordt gesticht, moet droog zijn, of droog gemaakt worden, om 't gebouw watervrij te maken". Zoo schrijft art. 3 voor en hiermede heeft de Nederlandsche wetgever alles gezegd, wat hij omtrent het schoolterrein te zeggen heeft. Veel is 't niet. In 't buitenland is men een beetje nauwkeuriger en — veeleischender geweest. Over Zwitserland en Duitschland wil ik hier nu niet spreken. Dat zijn voor ons nu eenmaal de landen van de schoolpaleizen, waartegen wij niet op kunnen. In Zweden stelde reeds in 1878 de wetgever de volgende eischen aan het schoolterrein [1]): het moet droog, vrij en naar het Zuiden open zijn; tegen scherpe winden beschut; gezond; het moet verwijderd zijn van drukke en stoffige verkeerswegen, van geraasmakende fabrieken en werkplaatsen; vooral in steden moet het schoolgebouw minstens 6 Meter van de straat afliggen.

Verder moet 't schoolgebouw „hoog liggen, van meerdere zijden uit zichtbaar zijn en zooveel mogelijk in de mooiste omgeving, met vrij uitzicht op het landschap."

Men ziet: de Zweden moeten trotsch zijn op hun scholen, zoo wil het de wet.

In de andere Noorsche staten: Noorwegen, Denemarken en Finland worden ongeveer dezelfde voorschriften gegeven [2]). Ook de Fransche wet van 1858 en de Oostenrijksche van 1873 geven uitvoeriger en betere voorschriften [3]) omtrent het schoolterrein, dan de Nederlandsche van 1883. Zou de Nederlandsche wetgever van toenmaals wel op de hoogte geweest zijn van het buitenland? Men moet het zeer betwijfelen, of hij wel één buitenlandsche wet over dit onderwerp gelezen heeft, want anders is het volkomen onverklaarbaar, hoe men in Nederland er nooit aan gedacht heeft, in de wet voorschriften op te nemen omtrent

---

[1]) Zie »Die Volksschulhäuser in den verschiedenen Ländern« van Prof. Carl Hinträger. Band I. S. 12—13, Leipzig. A. Kröner.

[2]) Zie Hinträger, Die Volksschulhäuser, Band I.

[3]) Zie idem, Band II en Band III.

Speelplaatsen en Gymnastieklokalen.

Ik wees er reeds op, hoe het kind, in zijn schooljaren zoo dringend noodig heeft: véél licht, lucht en beweging. Een verblijf van ca. 5 uur per dag in het schoollokaal — zittend doorgebracht — is schadelijk, zelfs al waren de lokalen naar alle eischen der hygiëne ingericht — waaraan nog zeer veel ontbreekt.

Het beste, ja eenige middel, om dien schadelijken invloed van het te lange zittend verblijf in het lokaal zooveel mogelijk tegen te gaan, is: het zitten in de klasse af te wisselen door beweging in de vrije lucht. Geen les moge langer dan 45 à 50 minuten duren. Op elke les volge steeds een verblijf buiten de school van 5—20 minuten [1]), wandelende, spelende of liggende doorgebracht. De wetgevingen in Duitschland, Zwitserland, Oostenrijk, Frankrijk, Zweden, Denemarken, Noorwegen, Finland (en wellicht nog meer landen) hebben daarin voorzien door voor te schrijven, dat bij elk schoolgebouw een speelplaats zijn moet, meestal ook nog een overdekte speelplaats voor regenachtig of buiig weer.

Ik herhaal: in het Koninklijk Besluit van 1883 wordt hoegenaamd niet gesproken van speelplaatsen en gymnastieklokalen.

In Zweden wordt alleen vereischt een ruime speelplaats en eene naar drie zijden beschutte overdekte speelplaats met zitplaatsen.

In Noorwegen moet de speelplaats minstens 3 M². voor elk kind groot zijn. Een deel ervan moet overdekt worden.

Denemarken en Finland stellen dezelfde eischen als Zweden.

In Frankrijk spreekt reeds een regeeringsbesluit van 30 Juli 1858 van overdekte plaatsen. De regeering van het Seine-Departement ging in 1873 verder en verlangde een overdekte speelplaats, welker oppervlakte zoo mogelijk gelijk moet zijn aan de oppervlakte van alle klassen tezamen en bovendien een open speelplaats, dubbel zoo groot als de overdekte.

Bij Ministerieel Besluit van 15 Juni 1876 werd den gemeente-overheden een program voorgelegd, waarin het heet: de oppervlakte der gebouwen en speelplaatsen is zoo te bepalen, dat op elk kind 10 M². ruimte valt. Bovendien moet er nog plaats zijn voor een schooltuin.

In 1880 werden de voorschriften herzien en nu bepaald, dat de open speelplaats minstens 5 M². per kind moet bevatten en nooit minder dan 200 M². mag zijn. Voor de overdekte speelplaats is 2 M². per kind te rekenen.

Dan kwam in 1882 een nieuwe wijziging: 't geheele terrein (voor gebouwen en speelplaatsen) moest voor elk kind ca. 10 M². bevatten en nooit minder dan 500 M². groot zijn. Voor de overdekte speelplaats moet op 1½ M². oppervlakte, en voor de open speelplaats op minstens 5 M². per kind gerekend worden; de laatste mag niet kleiner zijn dan 200 M².

En in Nederland niets van dat alles. Wel is de werkelijkheid iets minder slecht dan de wet. Wel hebben vele scholen een speelplaats, maar — eene, die eigenlijk den naam van speelplaats ten onrechte draagt. In Amsterdam b.v. leerde in 1903 een onderzoek der Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs naar de speelplaatsen der Openbare Lagere Scholen, dat 190 scholen tezamen een speelplaatsoppervlakte bezaten van 39535 M²., d. i. 208 M². per school of ca. ½ M². per kind!

Ook in Rotterdam is de toestand in den allerlaatsten tijd iets beter geworden. Daar bouwt men thans de school achter de huizenrij, op een binnenterrein dus. Voor de rust is dit in zoo'n drukke stad een groot voordeel, als er tenminste ook nog een groote ruimte open blijft tusschen 't schoolgebouw en de naburige woonhuizen of andere gebouwen. En al moet erkend worden, dat hier en daar een poging door enkele gemeente-besturen gedaan wordt om 't schoolgebouw een grooter open terrein te geven voor speelplaats — voldoende groot zijn die terreinen zelfs bij de nieuwste schoolgebouwen te Amsterdam en Rotterdam nog niet. Ze moeten zoo zijn, dat gemakkelijk alle kinderen zich er vrij op kunnen bewegen. Gebruikt konden ze dan bovendien ook nog worden in den schoolvrijen tijd (vacanties, vrije middagen) voor het spelen der kinderen uit de buurt. Wordt er niet meer en meer gevoeld, vooral in onze steden, hoe noodzakelijk het is, den kinderen een andere speelgelegenheid te geven, dan de openbare weg?

Is 't nu al voldoende, indien enkele scholen in ons land gebouwd worden, die aan hoogere eischen voldoen, dan de wet voorschrijft? Iedereen voelt wel van niet.

Het moet overal beter worden, en dàt kan alleen als de wet zelve hoogere minimum-eischen stelt. De ervaring leert toch, dat 't grootste aantal der gemeentebesturen zich aan de wet zal houden. Bovendien is 't niet te denken, dat alle gemeentebesturen voldoende op de hoogte zijn van de moderne bouwkunst van schoolhuizen. Zelfs de architecten niet, als zij er geen bijzondere studie van gemaakt hebben. De uitgebreide vak-literatuur op 't gebied van scholenbouw in 't buitenland bewijst dit zeker wel voldoende.

Het is derhalve dringend noodig, dat de wet hierin voorziet; zij stelt algemeene voorschriften vast, waaraan de gemeentebesturen en architecten zich te houden hebben.

Een belangrijk punt betreft verder de goedkeuring van de bouwplannen.

Het Koninklijk Besluit van 1883 geeft den districts-schoolopziener het recht het bouwplan eener nieuwe school goed of af te keuren. Dat is m.i. geen gezonde toestand.

Waaraan ontleent een districts-schoolopziener de bevoegdheid te beoordeelen of het bestek voor den bouw eener school de waarborgen bevat, dat 't schoolgebouw zal voldoen aan alle hygiënische, paedagogische en aesthetische eischen? Het is duidelijk dat hij op grond van zijn ambt een zoodanige bevoegdheid niet bezit. Er mag verondersteld worden, dat hij is paedagoog, maar bouwkundige is hij niet. En evenmin verlangt de aard van zijn ambt, dat hij schoolhygiënist of aestheticus is. Het is natuurlijk zeer goed mogelijk, dat hij door zijn bijzondere studiën in meerdere of mindere mate bevoegd geacht kan worden, ook over architectonische, schoolhygiënische en aesthetische vragen te oordeelen, maar — dat is dan een speciaal geval. En de wetgever mag 't er niet op aan laten komen, toevallig een bevoegd beoordeelaar te laten beslissen, of een ontwerp voor een nieuwe school deugt of niet. Hij moet zekerheid hebben, dat die taak alleen aan bevoegden wordt toevertrouwd. Daarom zal bij een herziening van het Koninklijk Besluit van 1883 zeer goed overwogen dienen te worden, wie de beslissing zal hebben over de goed- of afkeuring der ontwerpen voor den bouw van nieuwe scholen. M.i. moeten dat in de eerste plaats architecten zijn, en wel zulke, die ook speciaal studie gemaakt hebben van de aesthetica van 't schoolgebouw in betrekking tot zijn omgeving. Het zou ook overwogen kunnen worden, of de gemeenten, voor welker rekening de scholen gebouwd worden. niet het recht zou toegekend moeten worden, zoodanige personen te benomen. zij 't ook met toevoeging van 'n regeeringsambtenaar.

Maar hoe moet nu zulk een herziening der wet tot stand komen? M.i. alleen door de samenwerking van drie factoren: den architect, den schoolhygiënist en den praktischen schoolman. Wordt 't overgelaten aan regeeringsbureaucraten, dan wordt 't slecht. Dat de architect mee te spreken heeft, zal iedereen natuurlijk vinden. Ook de hulp van den schoolarts is er bij noodig. Minder begrijpelijk zal menigeen het vinden, dat ook een man uit de praktijk, een onderwijzer alzoo, gehoord moet worden. En toch is dit m.i. zeer duidelijk. Hij toch moet zijn geheele leven onderwijs geven in 't schoolgebouw; als het slecht is heeft hij met de kinderen er de last of de schade van. Is 't dan ook niet vanzelf sprekend, dat hij met den architect en den schoolhygiënist samenwerkt om een schoolgebouw te verkrijgen, dat ook aan álle praktische eischen voldoet? En wie zou met deze praktische eischen beter bekend zijn, dan een ervaren onderwijzer, die bovendien ook studie gemaakt heeft van de bouwkunst van 't schoolhuis? Een herziening van het Koninklijk Besluit van 1883 zou dus moeten opgedragen worden aan een commissie bestaande uit architecten, schoolartsen en onderwijzers. Dat de regeering daarvoor alleen zulke architecten zou moeten vragen, die een bijzondere studie van dezen specialen tak van bouwkunst gemaakt hebben, spreekt wel vanzelf. En noodig zou het ook wel zijn, dat men daarvoor speciale bouw-kunstenaars-kon vinden, mannen die ook de eischen van het aesthetische schoolgebouw kennen, die konden aanduiden, hoe niet alleen een gezond en praktisch, maar tevens ook een mooi schoolgebouw zou gebouwd kunnen worden. 't Voornaamste zal hierbij wel afhangen van den architect, die de opdracht krijgt een school te bouwen. Is 't een kunstenaar, èn — krijgt hij de beschikking over de noodige gelden, — dan zal hij ook wel iets moois scheppen uit zich zelf. Maar toch meen ik, dat de wet wel degelijk eenige eischen mag en kan stellen, waardoor het onmogelijk wordt, dat er scholen gebouwd worden, die veel weg hebben van pakhuizen, gevangenissen of kazernes; en zulke zijn er thans vele. Trouwens in de schoolbouwwetgevingen der genoemde landen vindt men wel bepalingen daaromtrent. Zoo schreef in Frankrijk de wet van Juni 1876 reeds voor: „Het schoolgebouw moet een vriendelijk aanzien hebben, orde en behaaglijkheid uitdrukken, en een eenvoudige, bescheiden bouwwijze vertoonen, die het karakter en de bestemming van het gebouw aangeeft".

Ook in de Noorsche landen worden eischen gesteld aan het uiterlijk van 't schoolgebouw.

Het is dus volstrekt niet onmogelijk, dat ook de Nederlandsche wetgever eenige eischen stelt omtrent een mooi uiterlijk der scholen. En dit kan des te gemakkelijker gedaan worden, omdat de bouwkosten er niet of niet noemenswaard door behoeven te stijgen. En laat ons verder hopen, dat onze gemeentebesturen eenmaal zooveel voor het onderwijs gaan voelen, dat ook van hen gezegd kan worden, wat Prof. Vetterlein in zijn boek „Die Baukunst des Schulhauses" schreef over Duitschland (en wat ook op Zwitserland van toepassing is):

„De Gemeenten stellen er tegenwoordig een eer in, scholen te stichten, die aan alle aesthetische en hygiënische eischen voldoen".

[1]) Zie hierover mijn opstel: Hygiëne van den Schooltijd in »Vragen des Tijds«, Mei 1906.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft haar algemeene jaarlijksche vergadering, welke te Amsterdam wordt gehouden, doen voorafgaan door een bijeenkomst, waarin de heeren W. F. C. Schaap en J. L. B. Keurschot, inleidden het onderwerp: Overzicht van verschillende bouwverordeningen, en de wenschelijkheid daarin eenige meerdere eenvormigheid te bereiken.

De eerste spreker wees op den chaos van verschillen in de bouwverordeningen van 29 gemeenten, waarvan hij gegevens verzameld had, welke in een grooten staat voor de vergadering waren tentoongesteld. Er bestaat geen eenheid van gedachtengang, geen eenheid van uitgangspunt, geen eenheid van resultaat. Wel geven de artikelen I en III der Woningwet eenige grondbeginselen, maar deze waren geheel onvoldoende om de minste eenheid te brengen. Ook bestaan er eenige handleidingen, die een soort universeel recept voor alle kwalen bedoelen te geven, wat eene onmogelijkheid is. Toch is het jammer, dat de gemeentebesturen niet meer zich aan die handleidingen gehouden hebben, dan zou er zeker meer eenheid zijn geweest.

De verschillende gemeentebesturen hebben elkander eenvoudig nagedaan, zonder daarbij rekening te houden met plaatselijke omstandigheden, het verschil in eischen. b.v. van een plattelandsgemeente en een groote koopstad. Hierdoor komt het b.v. dat Rheden en Rotterdam eenzelfde open-terrein, diepte achter, of oppervlakte bij de woningen voorschrijven.

De voornaamste oorzaak is, dat bij de totstandkoming der bouwverordeningen de juristen, niet-deskundigen dus, in de verschillende colleges, welke de ontwerpen moesten passeeren, als gemeenteraden, gezondheidscommissies, Gedeputeerde Staten, teveel meegesproken hebben. Hierdoor is een technisch-juridisch-hygiënisch allergaartje tot stand gekomen, waarin alle systeem en beginsel ontbreekt.

Spreker noemde nog verschillende staaltjes van inconsequentie van Gedeputeerde Staten, die alle bouwverordeningen hebben moeten goedkeuren, en voor Alkmaar b.v. gebiedend voorgeschreven lieten blijven, dat een winkel, waar eet- en drinkwaren worden verkocht niet tevens slaapvertrek mag zijn, welk verbod voor Amsterdam niet bestaat.

Met dat al ontkende spr. niet dat in vele opzichten de woningwet en de bouwverordeningen den architecten ten zegen zijn geweest. Vooral omdat zij een speculatie- en revolutiebouw hebben beteugeld.

Spr. acht den toestand zooals die in de Duitsche Bondsstaten bestaat een gezonden. Deze hebben algemeen geldende bouwwetten, waarop de gemeentelijke bouwverordeningen zich in alles hebben moeten baseeren. Een wet in dien geest is voor ons land hoogst gewenscht; en waar de Minister van Binnenlandsche Zaken toch reeds wetswijziging heeft toegezegd, acht spr. wettelijke bezwaren. die tegen zijn denkbeeld geopperd worden, niet onoverkomelijk.

Misschien zou door samenwerking tusschen de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten iets tot stand kunnen komen, waardoor eenheid in de bouwverordeningen ontstaat.

De heer J. L. B. Keurschot gaf van de verzamelde gegevens een toelichting. Hij wees er daarbij op, dat reeds in de samenstelling der bouwverordeningen alle eenheid ontbreekt. De bouwverordening van Schiedam b.v. telt 184 artikelen, die van Rotterdam 120, terwijl de architect, die te Amsterdam wil gaan bouwen, beginnen moet met een nauwgezette vóórstudie van 341 verordenings-artikelen.

Zelfs ten aanzien der minimum-oppervlakte der vertrekken kon geen gelijkvormigheid worden verkregen. Plattelandsgemeenten met goedkoopen bouwgrond schijnen in dit opzicht volkomen dezelfde behoefte te hebben gevoeld als groote steden. Dit moge oppervlakkig beschouwd eenheid doen veronderstellen, het doet slechts blijken van inconsequentie.

De heer Weissman deelde namens den Bond van Ned. Architecten mede, dat deze organisatie bereid is, met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in den geest als door den heer Schaap bedoeld, samen te werken.

De heer J. N. Hendrix, voorzitter van den Nederl. Aannemersbond, waarschuwde tegen al te groote uniformiteit, die zich niet altijd aan de praktijk zou aanpassen, tot groote moeilijkheden zou kunnen leiden.

In denzelfden geest spraken de heeren Schuurman en De Groot.

De heer Kepler meende, dat het juister is te spreken van systematiseeren dan van uniform maken der bouwverordeningen, wat de inleiders toegaven.

Tenslotte werd het hoofdbestuur gemachtigd, zich met andere vereenigingen van belanghebbenden in verbinding te stellen, teneinde te trachten, een deugdelijke bouwwet te verkrijgen.

Aan de vergadering is verbonden een tentoonstelling van reis- en architecten-schetsen.

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

EEREPRIJSVRAAG 1910.

Inlichtingen.

Vraag 6: In het programma is sprake van 2 à 3 woningen voor stationschef, onderchef, kastelein, enz. Moeten die woningen over de twee vleugels verdeeld worden of moet elke vleugel die woningen bevatten?

Antwoord: Elke vleugel moet 2 à 3 woningen bevatten.

Vraag 7: Moeten de localen voor bestelgoederen en de pakketpost alleen op den beganen grond of met een verdieping (op perronhoogte) geprojecteerd worden?

Antwoord: Deze localen worden bedoeld te liggen op den beganen grond en in verbinding met de tunnels.

Vraag 8: Hoe moet begrepen worden: Op den beganen grond woningen voor chefs, enz. en op de twee verdiepingen eveneens?

Antwoord: De woningen kunnen een of twee verdiepingen hebben boven den beganen grond.

Namens de Jury:
K. DE BAZEL.

PRIJSVRAAG ROCHDALE.

Het Bestuur van „Architectura et Amicita" beveelt den leden van het Genootschap dringend aan zich voorloopig van mededinging bij bovengemelde prijsvraag te onthouden, wegens de weinig welwillende houding van het Bestuur van „Rochdale" tegenover de bezwaren en wenschen in verband met de prijsvraag geuit.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 21. Officieel Gedeelte. Afdeelingsverslagen. Amsterdam 31 Maart 1910 (vervolg). — Amsterdam Jaarverslag. — Arnhem Jaarverslag. — 's-Gravenhage Jaarverslag. — Groningen Jaarverslag. — Haarlem en omstreken Jaarverslag. — Utrecht Jaarverslag. — Kort verslag van de Permanente Commissie van Arbitrage. — Jaarverslag van de Commissie voor de Vakbelangen van den architect.
Keramiek van de Porceleyne Fles te Delft, met afbeeldingen.
De actie voor eene Middelbare Technische School te Arnhem.
Het Amsterdamsch Arsenaal en de Diamanthandel.

ARCHITECTURA No. 20. Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Adres aan de Tweede Kamer in zake het Arsenaal.
Oud en Nieuw in Amsterdam, door Joh. C. Breen.
Plantengroei aan gebouwen, door F. A. Hoefer (slot).
9de Internationaal Woningcongres.
Iets over Wapenkunst, door A. W. Weissman.

DE BOUWWERELD No. 21. Het restaureeren van oude kunstwerken, door A. W. Weissman (slot).
Architekten-Woningen. De Villa Franz van Stuck te München, Boekbeschouwing met afbeelding.
De Maatverhoudingen der Egyptische Pyramiden, naar het Duitsch van Dr. Ing. Hölscher.

DE INGENIEUR No. 21. Feestvergadering te Brussel, voorloopige mededeeling.
Sterkte berekening van stoomketels, ingevoerd bij beschikking van den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië van 20 November 1909, met plaat.
Koelinrichtingen in Groot-Brittannië I, door J. F. H. Koopman, met afbeeldingen.
Ingezonden Stukken. Buitengewone hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool, door prof. J. F. Klinkhamer b. i. — Vagabondeerende electrische stroomen, door Dr. N. Koomans w. i. — Zijn electrische motorrijtuigen dan ook linksch?

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 20. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Examen-opgaven. — Het creosoteeren van hout. (Slot).

DE AANNEMER No. 21. Onze M. T. School.
De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land V.
De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam (slot).
Afdeelingsverslagen. Amsterdam 18 Mei 1910. — Assen 10 Mei 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 47. Iets over het plaatsen der machines in steenbakkerijen. — Ketels met drie vuurkanalen. — De moeilijkheden in den steenkolenhandel. — Het glazuren van dakpannen. — Iets over ring- en periodieke ovens. — Verharding van wegen met zoogenaamde paardeklinkers.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 5. Nadere bijzonderheden omtrent de Komeet van Halley: Dr. L. Ytema. — De naderende staartster van Halley, waargenomen in California: J. J. Tandin Chabot. — Giftige zwammen (slot): J. Ruys. — Gas- of electrisch-gloeilicht: D. Stavorinus. — Een belangwekkend museum te Brussel: R. J. Goddard. Dierlijke vezelstoffen: P. N. van Eck. — Wetten van regelmaat bij het probleem der 8 koninginnen: J. A. Kerkhoven. — De Mei- of Hagedoorn: P. Franssen Jz. — Gnomonica: W. E. van Wijk. — Reactiesnelheid en Katalyse: Dr. H. B. Holsboer. — Sterrenkundige mededeelingen voor den zomer van 1910: L. Y. — Eenvoudige proeven, Goede en slechte geleiders: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— Terwijl de meeste kunstschatten van Messina nog onder de puinhoopen begraven liggen, heeft men al een gebouw voor museum bestemd. De keuze in gevallen op het oude klooster van Salvatore dei Greci, dat zesmaal grooter is dan het ingestorte museum en waarin alle geredde kunstschatten zullen worden opgenomen. Prof. Salinas is met het onderdak brengen van de geredde kunstwerken belast. Behalve de beroemde triptiek van Antonello da Messina heeft men zeven kisten met zilverwerk en vele kosthare voorwerpen van kunstnijverheid gered. Veel zorg en moeite heeft men besteed aan de kathedraal, die zooveel kunstwerken bezit. Men is er in geslaagd, een deel van de marmeren ommanteling te redden. De mozaieken en het prachtige koorgestoelte uit de 15de eeuw in de apsis zijn onbeschadigd gebleven. De kostbare kerkschat is gered en men heeft alle hoop, dat ook het beroemde ciborium van vergald brons met kostbare steenen zal blijken behouden te zijn gebleven.

BINNENLAND.

VELSEN. De vereenigingen van huiseigenaren te Velsen, Velseroord en IJmuiden hebben besloten den raad dezer gemeente concessie te vragen voor den aanleg van een waterleiding. Mocht de raad op deze aanvraag gunstig beschikken, dan ligt het in de bedoeling te beginnen met een aanleg voor de afdeelingen Velseroord en IJmuiden.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

AMSTERDAM. Zooals men weet is besloten, het bestaande hoofdbureau van politie (het voormalige Spinhuis) uitwendig in wezen te laten en in het gebrek aan ruimte te voorzien door een uitgebreiden bijbouw. Daarvoor zijn reeds al de aangrenzende perceelen, welke de gemeente indertijd aankocht, gesloopt

De gevel van het geheel moet natuurlijk in aansluiting zijn met dien van het oude Spinhuis. Reeds vroeger meldden wij, dat de zoogenaamde Schoonheids-commissie een zoodanigen gevel ontworpen had. Wij kunnen daaraan nu toevoegen dat B. en W. zich, om verschillende redenen, met dat ontwerp niet hebben kunnen vereenigen en thans dr. P. J. H. Cuypers hebben uitgenoodigd een nieuw ontwerp te maken.

De heer Cuypers heeft deze opdracht aanvaard.

— Naar wij vernemen is de Vereeniging voor den Effectenhandel thans door aankoop eigenares geworden van het complex van perceelen aan het Beursplein, van de Papenbrugsteeg tot en met het Bible-Hotel.

Het blijkt haar dus ernst te zijn met haar plan, om een eigen beurs te bouwen.

Als haar architect zal optreden de heer Jos. Cuijpers.

Spoediger dan verwacht werd, heeft het bestuur van de Vereeniging voor den Effectenhandel gebruik gemaakt van zijn, door de ledenvergadering van Maandag 9 Mei l.l. verleende machtiging, om, indien de onderhandelingen, welke met het gemeentebestuur van Amsterdam gevoerd worden, niet tot een bevredigend resultaat leiden, een terrein aan te koopen, ten einde daarop een eigen effectenbeurs te stichten. De plotselinge aankoop van het complex van huizen aan het Beursplein, van Papenbrugsteeg tot en met het Biblehotel (in de onmiddellijke nabijheid dus van het gemeentelijke beursgebouw) zal ook door vele leden met verwondering vernomen zijn, omdat bij hen meer de bedoeling voorzat, door het verleenen der machtiging, de positie van het bestuur hunner vereeniging tegenover de gemeente te versterken.

In hooge mate onaangenaam is de verrassing voor de gemeente, en het laat zich dan ook aanzien dat deze zaak spoedig een onderwerp van bespreking zal uitmaken in den gemeenteraad. Geeft de Vereeniging voor den Effectenhandel uitvoering aan haar voornemen om een eigen beurs te stichten (in sommige kringen blijft men gelooven, dat de aankoop van den grond — die immers onder alle omstandigheden zijn waarde houdt — niet anders dan een bedreiging is), dan verliest de gemeente een huurster, die haar aan huurpenningen en beursbelasting ruim f 100,000 per jaar opbrengt, ongerekend nog de inkomsten, welke de gemeente trekt uit het verhuren van de kantoorlokalen op de eerste verdieping van het Beursgebouw, voor zoover daarin effectenhandelaren gevestigd zijn, want ook dezen zullen dan waarschijnlijk naar hun eigen gebouw verhuizen.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig-Opzichter, direct. Salaris f 75 p. m. Br. onder no. 179, aan de Boekhandelaren E. Broekhuis & Zonen, Hengelo (O.) (1)

— Werktuigkundig Teekenaar, eenigszins met het Gasvak op de hoogte, op Technisch bureau. Brieven onder No. 1425, aan het Centr Adv.-Bur. Max R. Nunes, Amsterdam. (1)

— Een Leeraar in het smeden en Vakteekenen, tevens Hoefsmid, aan de Ambachtsschool te Veendam, tegen 1 September a.s. Salaris voor de Ambachtsschool f 800 per jaar, met drie 4-jaarlijksche verhoogingen van f 100 en als Onderwijzer van den Hoefsmidscursus f 75 per jaar. Mogelijkheid bestaat aan de Avond-Vakteekenschool te worden verbonden tegen een vergoeding van f 25 per wekelijksch lesuur. Inzending van stukken vóór 6 Juni a.s. bij den Directeur C. J. Jes. (1)

— Leeraar in het Handteekenen (M.) aan de Burger-Avondschool te Hilversum, met 1 September a.s. Jaarwedde vast f 600 en f 10 voor elk wekelijksch lesuur per jaar (vermoedelijk aantal lesuren 14). Stukken in te zenden vóór 1 Juni 1910 aan den Burgemeester. (1)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Drenthe (Chef van Dienst), aanvangsjaarwedde f 2500.—, benevens reis- en verblijfkosten. Zich vóór 10 Juni 1910 bij gezegeld adres en overlegging van stukken, aan te melden bij Gedeputeerde Staten. (1)

— Bouwk. Teekenaar met stijlkennis. Salaris pl.m. f 130.—. Zich te adresseeren onder lett. A 29 aan Beijer's adv.-bur., Utrecht. (1)

— Bouwkundig-Opzichter (goed Teekenaar), voor een Villa te Bloemendaal, salaris f 90 à f 100 per maand. Br. aan H. Th. Wijdeveld, Architect, Den Haag, Voltastraat 66. (1)

— Bouwkundig-Opzichter en een Teekenaar, voor Bureau voor woningbouw te Schiedam (duur 5 Maanden). Brieven onder No. 17921, aan het bureau der Schied. Courant te Schiedam. (1)

— Constructeur, aan eene Machinefabriek hier te lande. Brieven onder No. 17891, bureau der »N. Rotterd. Courant«. (1)

— Onderbaas-Teekenaar voor Bouwwerk. Br. lett. N E 942. »N. v. d. D«. (1)

— Onderwijzer in het timmeren, bekend met vakteekenen en Onderwijzer in het Machine-bankwerken en Metaaldraaien, bekend met vakteekenen. Bezoldiging f 800.—. Beide aan de Ambachtsschool te Appingedam tegen 1 Augustus. Benoeming Avondschool in uitzicht. Aanstelling voor één jaar; na gebleken geschiktheid vaste aanstelling. Inlichtingen bij den Directeur, bij wien vóór 1 Juni in te zenden de stukken en teekeningen. (2)

— Teekenaar, R.-K. bij firma in Decoratieve Bouwmaterialen te Rotterdam. Brieven onder No. 17446 bureau der »N. Rott. Crt.« (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, op Technisch Bureau te Schiedam, zoo spoedig mogelijk. Brieven onder letters R. S., bureau »Nieuwe Schiedamsche Courant«, Schiedam. (2)

— Directeur der Gemeentewerken te Rotterdam, met 1 Augustus e.k. Jaarwedde f 7000.— en vrije woning, of vergoeding van f 1000.— 's jaars. Zich vóór 15 Juni e.k. bij gezegeld verzoekschrift tot Burgemeester en Wethouders te wenden. (2)

— Directeur aan de Kalkzandsteenfabriek »Alba«, te Beekbergen, kantoor Apeldoorn, tegen nader overeen te komen condition, P. G., bekend met het bouwvak, goed koopman, genegen veel te reizen en niet onder dan 40 jaar. Zich schriftelijk aan te melden vóór 1 Juni a.s. bij den eigenaar der fabriek, E. E. Lyphart, te Heerde. (2)

— Technicus, op de hoogte van bouwconstructies en berekening van eenvoudige gewapend-betonwerken. Diploma bouwk. Opzichter aanbeveling. Brieven letter J bureau »Technisch Weekblad« Maassluis. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

26	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 130	p.m.
9	Bouwk. Opz -uitv.	24—31 j.,	f 70—f 110	»
17	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110	»
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 50—f 60	»
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
4	Chef-machinist	23—40 j.,	f 80—f 130	»
3	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 130	»
3	Werkt. Teek. constr.	24—36 j.,	f 80—f 120	»
3	Machine-teek.	23—27 j.,	f 70—f 80	»
4	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60	»
5	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
4	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
3	Electrotechn. Teek.	21—25 j.,	f 35—f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Vochtige Muren

worden afdoend waterdicht gemaakt, onder 10-jarige garantie, kleurloos, niet luchtdicht, door bestrijking met

„Extract van Steenbeschermer".

Vraagt inlichtingen aan de

Nederl. Steenbeschermerfabriek te NIJMEGEN.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 30 MEI.

MAASTRICHT 10.30 ure — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van remmingwerken aan de bovenhooden van de sluizen nos. 15 en 14 der Zuid-Willemsvaart onder de gem. Nederweert (prov. Limburg), raming f 3500; het bestek no. 111 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. best. en is te bek. tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofding.-dir. Keurenaer te Maastricht, op het bureel van den ing. Doijer te Roermond en bij den opz. Smelt te Weert.

UTRECHT 2 ure. — Het dep. v. waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het uitvoeren van straatvernieuwingen op en het maken van een rijwielpad langs eenige der Rijks groote wegen der 1ste klasse in de prov. Utrecht, raming f 23600; het bestek no. 112 ligt ter lezing aan het dep. van waterstaat, aan de lokalen der prov. best., en is te bek. tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofding.-dir. Castendijk te Arnhem, bij den arrond.-ing. Steyn Parvé te Utrecht, en bij de opz. Ritmeester te Utrecht, Venema te Breukelen en Kok te Amersfoort.

WOENSDAG 1 JUNI.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het dep. v. waterstaat aan het gebouw van het departem.: de uitvoering van baggerwerk tot onderhoud van de bodemsdiepte in de haven voor Rijksvaartuigen te Hoek van Holland, van het kanaal door het beneden-eind van Rozenburg en aan den rechteroever van het Scheur vóór den havenmond te Maassluis, behoorende tot de werken van den Waterweg van Rotterdam naar Zee, raming f 31500; het bestek no. 128 ligt na 18 Mei ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel van den hoofding.-dir. van den rijkswaterstaat in de 2e en 3e directiën te Den Haag en bij den arrondissem.-ing. H. van Oordt te Rotterdam.

MEDEMBLIK 1 ure. — Dijkgr. en Heemraden v. het ambacht de Vier Noorder Koggen op het Koggehuis: het uitvoeren van de beraamde werken aan den West-Friesschen Omringdijk der »Vier Noorder Koggen« in 4 perc.; voorw. te bekomen ad f 0.50 per ex. bij den boekh. K. H. Idema te Medemblik; inl. te bekomen bij den hoofdopzichter A. Kater Jz. te Medemblik en den opz. D. Mantels Sz. te Lambertschaag.

MIDDELBURG 11 ure. — Het Prov. best. in de Abdij: het uitvoeren van buitengewone herstellingen aan den steiger te Stavenisse: bestek ter lezing ter prov. griffie te Middelburg, bij den hoofding. van den pr. waterstaat ald. en bij den ing. van den pr. waterstaat te Zierikzee en is te bekomen ad f 1 met teekening en ad f 0.40 zonder teekening.

Assurantie- Maatsch. tegen **Brand-**schade, op het **Leven**

„DE Nederlanden" van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsenstraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 Beursplein. — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

VRIJDAG 3 JUNI.

LEEUWARDEN 12 ure. — Het min. v. Waterst. aan het gebouw van het prov. best.: het maken van een dukdalf peilschaal in de Blauwe Slenk tusschen Harlingen en Vlieland behoorende tot het onderhoud van de peilschalen in de prov. Friesland, begr. f 2710; bestek no. 110 ligt ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door den hoofding.-dir. Kempees en den ing. Jhr. Sandberg, beiden te te Leeuwarden en den opz. De Bode te Harlingen.

MAANDAG 6 JUNI.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het pr. best.: het onderhoud van den aanlegsteiger met toegangsdam te Ooltgensplaat met de daartoe behoorende werken gedurende de jaren 1910, 1911 en 1912, begr. f 2000 per jaar; bestek no. 124 ligt na 23 Mei ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef te Den Haag; inl te bekomen bij den hoofding.-dir. Van den Thoorn te 's-Gravenhage, den ing. Stoel te Brielle en den opz. Marsman te Goedereede; de nota van inl. ligt op 30 Mei ter inzage bij den ing. Stoel te Brielle van 9—4 ure.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het pr. bestuur: het vervangen van twee vakken grindbaan door klinkerbestrating op de rijkswegen in de Hoeksche Waard, beh. tot de Rijkswerken in de prov. Zuid-Holland, raming f 4650; het bestek no. 123 ligt na 23 Mei ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Van Cleef; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ingen. Stoel te Brielle en den opz. Van Eendenburg te Oud-Beijerland; de nota van inl. ligt op 30 Mei ter inzage bij voorn. ingenieur van des vm. 9 uur tot des nam. 4 uur.

WOENSDAG 8 JUNI.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het dep.: de uitvoering van werken in de rivier de Neder-Rijn, onder de gemeente Huissen, prov. Gelderland, tusschen de kilometerraaien XIX en XXII der herziene rivierkaart, raming f 33200; het bestek no. 127 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel van den hoofd-ingenieur-directeur van den rijkswaterstaat in de 2e en 3e dir. te Den Haag, en bij den ingen. Rooseboom te Utrecht: het proces-verbaal van inl. ligt op 1 Juni van 9—12 ure ter teek. bij voorn. ingenieur.

DONDERDAG 9 JUNI.

HAARLEM 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur het uitvoeren van onderhoudsbaggerwerk in de vaargeul langs den strekdam in het open IJ buiten de Oranjesluizen bij Schellingwoude, behoorende tot de werken tot onderhoud, herstel en verbetering van het Noordzeekanaal, raming f 25000; het bestek no. 131 ligt ter lezing aan het geb. van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. zijn te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Wortman te Haarlem, den ingenieur Marinkelle te Amsterdam en den opz. Messer te Schellingwoude; de nota van inl. ligt op 2 en 4 Juni ter inzage bij den opz. Messer voorn.

MAANDAG 13 JUNI.

MAASTRICHT 10.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het pr. bestuur: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas tusschen de kilometerraaien CLXII en CLXVI der herziene rivierkaart onder de gemeenten Kuik en Linden (prov Noordbrabant) en Mook en Middelaar (prov. Limburg), raming f 11250; het bestek no. 132 ligt ter lezing aan het dep. van waterst., aan de lokalen der prov besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofd-ingenieur-dir. Keurenaer te Maastricht, op het bureel van den ing. Doijer te Roermond en bij den opz. Kerkhof te Gennep; de nota van inl. ligt op 6 Juni ter inzage op het bureel van den ingenieur Doijer te Roermond.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 4 JUNI 1910. No. 23.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Middelburgsche Koninginnebeeld.

Dr. Cuypers is niet gelukkig met zijne in de laatste jaren ontworpen monumentale werken. Gaf reeds het Schaepman-monument te Rijzenburg destijds aanleiding tot veel critiek, wat er over het Huygens-monument in de Residentie te doen geweest is, ligt nog versch in het geheugen en thans is men te Middelburg maar zeer matig ingenomen met het Koninginnebeeld, onlangs in den zijgevel van het Raadhuis aldaar geplaatst, waarvan wij hiernevens een afbeelding geven.

De Middelburgsche Courant schreef er ongeveer het volgende over:

»Van meer dan een zijde ontvingen wij opmerkingen over het beeld der Koningin met Prinses Juliana, dat in den gevel van het Stadhuis te Middelburg is geplaatst.«

»Zij getuigen alle van weinig ingenomenheid, eer van afkeuring.«

»Trouwens reeds na de onthulling bleek van sympathie, door toejuichen, zeer weinig.«

»Eigenlijk stond menigeen, naar wij vermoedden, verbaasd, en vreemd tegenover dat beeld.«

»Het maakte niet den gewenschten indruk; hoe fraai het op zichzelf ook bewerkt is.«

»Dat het geheel in den geest van den grooten architect Cuypers is, laat zich begrijpen, waar hem advies was gevraagd. Wie het nu aanschouwt krijgt allicht den indruk van een Madonnabeeld«.

»En het zal moeilijk zijn aan het nageslacht en misschien zelfs aan het levende geslacht duidelijk te maken waarom dit beeld van een Hoofd van den Nederlandschen Staat

een der belangrijkste feiten uit onzen tijd, boven al die Middeleeuwsche graven en gravinnen is geplaatst.«

»Menigeen die kennis nam van hetgeen de burgemeester zeide omtrent de bedoeling van deze hulde, vindt allicht daarin reden om zich er bij neer te leggen, maar bij zulk een gelegenheid gesproken woorden zijn spoedig vervlogen en deze toelichting valt, vooral later, niet meer onder ieders bereik.«

»Daarom zal menig bezoeker uit ons land en uit den vreemde zeker met verbazing dit beeld aanschouwen of een geheel verkeerden indruk er van krijgen.«

»Het was, meenen ook wij, geen gelukkige gedachte om op deze wijze uit onze hedendaagsche historie te vereeuwigen.«

De schrijver van het bovenstaande bepaalt zich, zooals men ziet, tot het mededeelen van enkele feiten, maar zijn critiek resumeert zich in den laatsten volzin in de mededeeling, dat het z. i. geen gelukkige gedachte was een der belangrijkste feiten uit onze hedendaagsche historie op deze wijze te vereeuwigen. Deze critiek treft eigenlijk dengene, die het denkbeeld geopperd heeft en uit niets blijkt, dat dit Dr. Cuypers geweest is. Volgens een mededeeling van den Burgemeester bij gelegenheid van de onthulling is het denkbeeld bij het Gemeentebestuur opgekomen en heeft Dr. Cuypers de verwezenlijking niet ontraden.

In dit opzicht is de grijze bouwmeester dus slechts zijdelings bij de zaak betrokken en men maakt hem dan ook geen verwijt over de wijze, waarop hij zich van zijn taak gekweten heeft, integendeel, doch een correspondent van het Nieuws van den Dag vindt in de zaak aanleiding om er op te wijzen, hoe de publieke meening het werk van bevoegde kunstenaars beoordeelt en afkeurt. Deze Correspondent schrijft:

»Indertijd maakte iemand, die gaarne zijn vroolijke luim den teugel vierde, eens de ondeugende opmerking, dat er in sommige gevallen vier trappen van vergelijking waren. Ter illustreering werd dan aangevoerd de climax: kundig, kundiger, kundigst, d e s k u n d i g. En het was waarlijk niet uit lust tot spot met hen die door talent en studie een zeer bijzondere plaats in hun vak innemen, maar meer ter kenschetsing van de moeilijk door vergelijking aan te geven waarde van hun tot oordeelen bevoegde uitspraak».

»Hoe in tal van zaken de voorlichting van bevoegde zijde ook wordt gewenscht en gewaardeerd, zoo blijft het toch opmerkelijk, dat in zake »kunst« die veelhoofdige en veelal eigenzinnige »men« over de scheppingen en raadgevingen van »deskundigen« vaak niet al te best te spreken is«.

»Aan die tegenstrijdigheid wenschte ik alleen maar te herinneren, omdat er dezer dagen weer zoo'n merkwaardig voorbeeld valt waar te nemen«.

»Het geval doet zich te Middelburg voor. Kort na de heuglijke gebeurtenis van 30 April van het vorig jaar kwam bij het Gemeentebestuur dier plaats het denkbeeld op — de burgemeester deed hiervan mededeeling bij de onthulling van het gedenkteeken op j.l. Zaterdag — om dit voor land en volk gewichtige feit door een blijvende hulde te gedenken. Men meende dit niet beter te kunnen doen dan heel in de hoogte in een nis van het vermaarde Raadhuis de beeltenis aan te brengen van de Koninklijke Vrouwe en haar Dochter«.

»Toen voor een paar weken de burgemeester in eene Raadszitting dit voornemen kenbaar maakte, bleek het groote publiek meer verrast dan opgetogen. Blijkbaar kwam het natuurlijk gevoel voor éénheid en harmonie, waarvan het beroemde Middelburgsche stadhuis zoo'n hoog verdienstelijk voorbeeld is, in strijd met de vraag of het aanbrengen van een nieuwe versiering — zij die ook zoo stijfvol mogelijk en met groote zorg ontworpen en uitgevoerd — geen nadeel zou doen aan het geheel, en of de indruk van een beeldengroep, een moeder met haar kleine voorstellende, geen gansch andere zou zijn als bedoeld werd«.

»Wat in het raadhuis te Assen op zijn plaats zou zijn, kon moeilijk voor Middelburg gelden. Een teekenende bijzonderheid dient hier aangestipt. Het beeldwerk in soortgelijke nis binnen in het raadhuis opgesteld, was tegen een kleine vergoeding eenige dagen te voren voor het publiek ter bezichtiging gesteld De »Midd. Ct.« vermeldde, dat den eersten dag 17, zegge zeventien, personen van hunne belangstelling deden blijken. De statistiek van het bezoek op de andere dagen is achterwege gebleven. En welke is de indruk, nu het gedenkteeken ter plaatse is aangebracht 20 Meter hoog in de lucht?«

»Laat ik nog even mogen opmerken, dat het beeld niet is geplaatst in een nis op dezelfde lijn als waarop de graven van Holland en Zeeland zich bevinden, maar hoog in den topgevel, links van den toeschouwer, nog eenige meters boven de plaats waar vroeger de zonnewijzer met de kernspreuk »Pretereunt et Imputantur« zich bevond en nu naar een heel anderen hoek van de stad verplaatst is. Dat de groep in een nis geplaatst is moet ook wat vrijer opgevat worden. De uitbeelding van een zittende vrouw, die het kindje, op haar knie staande, met den arm omvat, leent zich niet voor een vlakke behandeling. Een groot deel van het beeld komt dan ook buiten de nis. Om nu bij deze belangrijke zaak volkomen verantwoord te zijn, hebben Burg. en Weth. raad en voorlichting ingewonnen bij een autoriteit van grooten naam, bij den »deskundige« in deze materie bij uitnemendheid, dr. P. J. H. Cuypers.«

»Deze hoogst bevoegde bouwkundige heeft het gedenkteeken niet alleen ontworpen, maar ook onder zijne leiding doen uitvoeren. Dr. Cuypers was dan ook bij de onthulling tegenwoordig en aan zijne groote bereidwilligheid werden lof en dank gebracht.«

»En is het nu niet opmerkelijk, dat onder deze omstandigheden, waarbij de publieke meening onder zulke uitstekende leiding staat, de veelhoofdige, eigenzinnige »men« maar matig ingenomen is — op zijn zachtst uitgedrukt — met vorm en plaatsing van dit gedenkteeken? Met den besten wil kan »men« er op zoo'n afstand niets anders inzien dan e e n M a d o n n a b e e l d.«

»Het gouden fond, achter het hoofd van H.M. aangebracht, doet denken aan een stralenkrans en maakt de vergissing nog verklaarbaarder.«

Het is, zooals men ziet, de oude quaestie, van den bouwkunstenaar tegenover het publiek, die hier wordt gereleveerd. Dr. Cuypers weet daarvan mee te praten, als vele zijner collega's, die aan den weg timmeren, en zal zich waarschijnlijk niet heel veel aan dergelijke leekencritiek aantrekken, ofschoon hij waarschijnlijk aan het publiek, al is het dan geen recht tot oordeelen en veroordeelen, toch wel het recht van zijn meening te zeggen over kunstzaken zal toekennen.

Rust evenwel niet op de kunstenaars de plicht, het publiek zoodanig voor te lichten, dat die meening op een gezond oordeel kan berusten? Wanneer zal dit bereikt zijn?

Beroemde Bouwmeesters.

VII.

Tot de oudste monumenten van Duitschland behoort de Dom te Mainz, waarvan de bouw nog in de tiende eeuw werd begonnen door den aartsbisschop Willigis. Of deze zelf de bouwmeester was is niet uit te maken.

Eenigszins uitvoeriger berichten heeft men over hetgeen door Keizer Konrad II (1024—1039) voor de bevordering der bouwkunst is gedaan. Deze Keizer heeft eens op één dag, den 12den Juli 1031, de grondsteenen voor drie kerken gelegd, namelijk van de Kloosterkerk te Limburg a.d. Haardt, de Johanniskerk en den Dom te Spiers. Twee bisschoppen werden door den Keizer bepaaldelijk met de kerkbouwaangelegenheden belast. De Dombouw te Spiers werd toevertrouwd aan den beroemden abt P o p p o v a n S t a b l o. Deze Poppo, uit Vlaanderen geboortig, moet onder de Duitsche architecten, die toenmaals nog zonder uitzondering tot den geestelijken stand behoorden, als de grootste meester worden aangemerkt. Men kan dit nog beoordeelen aan de crypt van genoemde Domkerk, die als een der edelste voortbrengsels van middeleeuwsche bouwkunst bekend is. Te voren was Poppo verscheidene jaren werkzaam geweest bij den bouw der oude Munsterkerk te Straatsburg, door bisschop Werner aldaar reeds onder de regeegeering van Keizer Hendrik II ondernomen. Als een ander werk van den meester kan genoemd worden de Benedictijner abdij Brauweiler bij Keulen. De daar door hem gebouwde kerk werd echter reeds in 1028, door den toenmaligen abt Ello, weder afgebroken, om plaats te maken voor een grootere. Men vermoedt ook dat Poppo de bouwmeester geweest is van de beroemde Maria-am-Capitol-kerk te Keulen.

Wij moeten nu ruim een eeuw overslaan, om weder namen van bouwmeesters vermeld te vinden, maar het is weder in Italië. Daar vinden wij in het midden der twaalfde eeuw B u o n o genoemd, die door den Doge van Venetië, Domenico Morosini, belast werd met den bouw van de bekende Campanile van S. Marco. Ook elders in Italië was Buono werkzaam en men schrijft hem o. a. den eersten aanleg toe van het Castello dell Ovo te Napels, waaruit men zou kunnen opmaken, dat hij ook in den vestingbouw bedreven was. De kennis daarvan kwam in die dagen den architecten goed te pas.

Wij keeren nog even tot Venetië terug, waar in de twaalfde eeuw ijverig aan de St. Marcuskerk gebouwd werd, onder anderen door den Doge Sebastiano Ziani, die daarvoor twee bouwmeesters ontbood, een uit Lombardije en een uit Constantinopel. De Lombardische kunstenaar behoorde waarschijnlijk tot het gild der Comaciner meesters, en moet o. a. de beide granietzuilen, die op de Piazzetta staan, en waarvan een de bronzen leeuw van St. Marcus draagt, uit Griekenland hebben laten komen, de eerste Rialtobrug hebben gebouwd en vele andere werken voor de stad hebben uitgevoerd. Zijn kunstbroeder uit Constantinopel moet meer bepaald aan de kerk zijn krachten hebben gewijd; onder de talrijke beelden, die de portalen versieren, moet ook zijn beeltenis nog kunnen worden aangewezen, doch de namen van beide bouwmeesters zijn onbekend gebleven.

In een vroeger artikel werden de vermoedelijke bouwmeesters van den Dom te Pisa genoemd. Het beroemde Baptisterium aldaar staat te boek als een werk van D i o t i S a l v i, wiens geboorteplaats onbekend is; hij voltooide dit gebouw in acht jaren, omstreeks 1160.

Een vijftiental jaren later bouwde W i l h e l m v a n I n n s b r ü c k de bekende, scheeve klokketoren bij den Dom te Pisa. Men heeft dikwijls gestreden over de vraag of deze toren opzettelijk scheef gebouwd werd of niet; het schijnt echter thans uitgemaakt, dat het eerste slechts van één toren in Italië, namelijk de Torre Garisenda te Bologna, vaststaat.

Te Pisa moet de scheeve stand eenvoudig aan den te slappen bodem worden toegeschreven. Toen de toren tot de helft der ontworpen hoogte was opgetrokken, ontstond de verzakking. Men was voor instorting beducht en, wat te laat wel is waar, ging men toen dadelijk over tot het versterken der fundamenten en dit geschiedde met zoodanige vaardigheid, dat het bouwwerk tot heden in stand is gebleven. De helling is zeer belangrijk. De toren is 54.50 M. hoog en hangt niet minder dan 4.30 M. over. Het pleit wel voor de soliditeit der constructie en voor zorgvuldige uitvoering, dat niet reeds dadelijk bij het ontstaan der verzakking het werk vernield is. Men zou zeggen, dat die hier vrij wat beter waren dan bij de Venetiaansche Campanile, die altijd goed recht overeind heeft gestaan, maar niettemin voor eenige jaren zonder zichtbare oorzaak plotseling instortte.. Als medebouwmeester van den toren wordt genoemd de Pisaner B o n a n n o, die waarschijnlijk meer als meester-beeldhouwer daaraan is werkzaam geweest.

Meer als ingenieur, ofschoon men deze aanduiding niet moet opvatten in hedendaagschen zin, is de bruggenbouwmeester S t. B e n e z e t, geboortig uit Zuid-Frankrijk, bekend. Men verhaalt, dat hij als herdersjongen op jeugdigen leeftijd naar Avignon kwam, waar hij later de brug over de Rhône bouwde, een arbeid, die twaalf jaren tijds vorderde. De brug bestaat nog ongeveer voor de helft met de daarop staande Kapel, waarin het stoffelijk overschot van den bouwmeester in 1194 werd bijgezet. In 1674 bracht men het over naar de kerk der Celestijnen te Avignon, omdat men voor geheele instorting der brug beducht was. St. Benezet was ook de stichter van de broederschap der bruggenbouwers, de z.g. „fratres Pontifices", die zich het bouwen en instandhouden der bruggen tot taak gesteld hadden en destijds in groot aanzien stonden.

De nagedachtenis van St. Benezet wordt nog steeds in eere gehouden en op den 14den April te Avignon gevierd, o.a. met de uitvoering van nationale dansen, een wel wat vreemde hulde aan een heilige en bouwmeester, maar zij is welgemeend en dat is het voornaamste en wij hebben hier een der zeldzame gevallen, dat een middeleeuwsch bouwmeester niet geheel vergeten is.

Beveiliging van steenhouwers.

Verschenen is een wetsontwerp tot beveiliging van werklieden, die steenhouwersarbeid verrichten.

Onder de voornaamste bepalingen, die de werklieden tegen het voor de gezondheid schadelijke van deze soort van arbeid moeten beschermen, zijn te noemen dat alleen zij, die een »steenhouwerskaart« hebben, tot den arbeid worden toegelaten, welke kaart alleen wordt uitgereikt, indien een geneeskundig onderzoek heeft aangetoond dat de betrokkene voldoende weerstandsvermogen heeft; dat beneden 14-jarigen leeftijd niemand zulk een kaart zal kunnen krijgen; dat personen onder 17½ jaar elk jaar opnieuw moeten worden onderzocht; dat bij algemeenen maatregel van bestuur voorschriften kunnen worden gegeven omtrent hygiënische eischen, waaraan de werkplaatsen moeten voldoen, en voorwaarden, waaronder steenhouwersarbeid in de open lucht wordt verricht (waaronder vooral het tegengaan van de schadelijke invloeden van inademing van steenstof) en deze nog kunnen worden aangevuld door voorschriften, te geven door het districtshoofd der arbeidsinspectie; dat geen ondernemer langer dan drie uur onafgebroken steenhouwersarbeid mag doen verrichten en de arbeidsdag niet langer is dan 9 uur voor volwassenen en 7½ uur voor arbeiders beneden 17 jaar; dat des avonds en des nachts niet mag worden gewerkt; dat aan personen onder 18 jaar geen stukwerk mag worden gegeven.

Het niet voldoen aan de bepalingen der wet wordt beschouwd als overtreding, die in het algemeen wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste een maand, of geldboete van ten hoogste honderd gulden, te verdubbelen bij recidive. Gevangenisstraf wordt opgelegd in geval van fraude met steenhouwerskaarten of het doen van valsche opgaven.

In de Memorie van Toelichting, die de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel bij het ontwerp geeft, wordt o. a. gezegd, dat de sterfte onder steenhouwers beneden 50 jaar zeer groot is en het is door wetenschappelijk onderzoek gebleken, dat niet — zooals men vroeger

dacht — alleen de inademing van het steenstof daaraan schuld was, maar ook de schokken, die de steenhouwer bij het doen van zijn werk herhaaldelijk ondervindt in den arm, die den beitel hanteert, zich meedeelen aan de borstkas en deze minder bestand maken dan normale individuen tegen ziektekiemen.

Er worden overgangsbepalingen gemaakt, die vooral betreffen de invoering van den bovengenoemden maximalen arbeidsdag (die eerst twee jaar na de afkondiging geheel moet zijn ingevoerd) en het geneeskundig onderzoek, waaraan personen boven 18 jaar, die dus reeds het vak uitoefenen, zich niet behoeven te onderwerpen om de kaart te krijgen.

De Memorie van Toelichting zegt te dien aanzien, dat volwassen arbeiders, die op grond van physieke minderwaardigheid plotseling hun beroep, dat zij hebben geleerd, in den steek moeten laten, daarvan wellicht grooter nadeel zouden ondervinden dan van de voorzetting. Voor zeer jonge lieden echter, die in den regel ook nog niet voor anderen geld moeten verdienen, gaat dit niet door.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Op de Alg. Vergad. van Woensdag 25 Mei j.l., aanvangende 10½ uur v.m., werd de uitslag der verkiezing van heden voor het Hoofdbestuur bekend gemaakt. In de plaats van de aftredende en zich niet herkiesbaar gesteld hebbende bestuursleden, de heeren W. J. de Groot, G. W. van Heukelom en D. F. C. Knuttel, zijn gekozen de heeren S. de Clercq, J. H. W. Leliman, Alb. Otten en A. Salm G.B.zn., welke laatste als Voorzitter herkozen werd. In de Commissie van onderzoek is gekozen de heer H. Evers, terwijl de aftredende Commissie van Redactie in haar geheel herkozen werd.

Het jaarverslag van het hoofdbestuur constateert, dat de reorganisatie van 1908 noodig is geweest in het belang der beoefenaars der bouwkunst en van de maatschappij. Het ledental heeft een belangrijke vermeerdering ondergaan, en bedroeg op 1 Mei 1910 867, tegen 779 op dien datum van 1909. Van deze leden zijn 353 architect-lid, 261 gewoon lid, 157 buitengewoon lid en 96 kinstlievend lid. De vakbelangen gaan een groot gedeelte van de bemoeiingen der Maatschappij in beslag nemen.

De ontvangsten over 1909 bedroegen f 23.951, de uitgaven f 25.146.

De begrooting werd vastgesteld op f 29.675 in ontvangsten en uitgaven.

Na de vaststelling van het programma van de eischen voor onderbaas zijn besprekingen gehouden over de vraag: eventueele inkrimping der Periodieken of Contributieverhooging. Verschillende voorstellen werden door de leden gedaan; het Hoofdbestuur zal trachten, nu de leden hun meeningen bekend hebben gemaakt, een goede oplossing te vinden; waarna in een volgende Algemeene Vergadering het belangrijke vraagstuk nader behandeld zal kunnen worden.

Des namiddags hield de heer Hoefer een voordracht over „Nederlands karakter in zijne bouwwerken". Spreker bleek niet alleen een grondig kenner, maar ook een warm bewonderaar te zijn van het karakteristieke mooie dat Nederland in zijne oude kleederdrachten, stads- en dorpsgezichten, grachten enz. bezit. Beide de rede, niet minder pakkend waren de talrijke lichtbeelden.

Ten 6 ure had de zeer geanimeerde gemeenschappelijke maaltijd in „Krasnapolsky" plaats.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

MOTIES AANGENOMEN IN DE VERGADERINGEN VAN 16 EN 23 JANUARI 1909.

Amsterdam, Januari 1909.

MOTIE I.

De Bond van Nederlandsche Architecten, van meening, dat het volgen van een deugdelijk stelsel bij de voorbereiding en het doen van opdrachten voor bouwwerken een dringende eisch is.

Dat voornamelijk de wijze waarop zulks geschiedt door openbare lichamen, een algemeen belang is, wijl hunne stichtingen (veelal van meer monumentalen aard dan die van particulieren) de aangewezen vertegenwoordigsters zijn van den stand en de ontwikkeling der Bouwkunst;

Verklaart dat deze werken behooren te worden ontworpen en geleid door zelfstandig werkende en hoog ontwikkelde architecten.

Dat wanneer zulk een architect tot ambtenaar is aangesteld bij eenig openbaar lichaam zijne zelfstandigheid ten opzichte van zijn artistieken en technischen arbeid volledig dient te worden gewaarborgd;

dat, wanneer deze lichamen geen voldoend op architectonisch gebied ontwikkelde ambtenaren in dienst hebben, daartoe aan hunne technische afdeelingen voor elk geval tijdelijk zulke krachten dienen te worden verbonden;

dat daartoe erkend bekwame architecten, al of niet na het uitschrijven van prijsvragen, dienen gekozen te worden.

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
JOSEPH Th. J. CUYPERS, 1ste Secretaris.

Toelichting: Motie I.

Het is een niet te loochenen feit, dat een groot aantal der van overheidswege 't zij Rijk of gemeente of door groote particuliere lichamen, opgerichte gebouwen niet alleen niet als de uitingen eener typische Nederlandsche monumentale bouwkunst kunnen gelden doch zelfs niet aan matige eischen die aan bouwkunstwerken gesteld mogen worden, voldoen.

In de eerste plaats is dit toe te schrijven aan de geringe belangstelling die de genoemde openbare lichamen voor bouwkunst aan den dag leggen en aan de onachtzaamheid, waarmede de daarop betrekking hebbende aangelegenheden door hen worden behandeld.

Toch is niet te veel gezegd wanneer beweerd wordt, dat de behartiging der bouwkunstbelangen als uiting van onze nationale beschaving in alle klassen onzer samenleving, als eisch aan de overheid gesteld mag worden en wel te klemmender naarmate deze hooger gezag uitoefent.

Om hiertoe te geraken, althans dit te bevorderen, zal het noodig zijn, dat algeheel worde gebroken met de tot nu toe gevolgde wijze van handelen bij de voorbereiding voor de stichting der openbare gebouwen.

In 't algemeen kan gezegd worden, dat behoudens sommige uitzonderingen, al die openbare gebouwen worden ontworpen en uitgevoerd door en onder hoofdleiding van civielingenieurs, die aan de openbare lichamen als ambtenaar zijn verbonden al of niet bijgestaan door architecten, welke echter dan altijd een secundaire plaats bekleeden, en, ondergeschikt als zij zijn aan en rekening moetende houden met de inzichten hunner superieuren, belemmerd worden in de geheel zelfstandige en vrije uiting hunner architectonische gedachten.

Deze wijze van werken moet wel tot verkeerde resultaten leiden:

Het maken toch van bouwwerken van welken aard ook is te beschouwen als een kunstaangelegenheid, waarbij elke inmenging van niet bevoegden moet gebrandmerkt worden als geliefhebber, dat aan de vrije ontwikkeling der bouwkunst in den weg staat.

Waar dit standpunt erkend wordt ten opzichte van alle andere kunstuitingen, is er geen reden om voor de bouwkunst een uitzondering te maken ondanks de hierbij meer dan bij andere kunstuitingen op den voorgrond tredende nuttigheidseischen.

Als eisch mag dientengevolge gesteld worden, dat alle werken, die niet zuiver tot het terrein van den civielingenieur behooren, dienen te worden ontworpen en geleid door architecten, voor zooveel noodig bijgestaan door civielingenieurs.

Voor zoover die architecten werken onder contrôle van directeuren, commissies van bijstand en andere administratieve lichamen, mag de invloed dier lichamen zich niet uitstrekken over de zuiver architectonische vragen van conceptie en vormgeving, doch moet hij zich beperken tot het geven van een programma der door den dienst gestelde eischen waaraan het gebouw moet voldoen en de kosten die daaraan mogen worden besteed, tenzij in het inzicht en de ontwikkeling op kunstgebied, dier personen of lichamen een waarborg gelegen zij dat hunne inmenging aan den arbeid van den architect geen afbreuk zal doen.

Het VIIde internationale architectencongres te Londen, in 1906 gehouden, sprak zich in nog verder strekkenden zin over dit onderwerp uit en wel in dier voege, dat de architecten aan wie de belangrijke openbare werken worden opgedragen niet zullen zijn ambtenaren in vasten dienst bij de lichamen waarvoor die werken worden uitgevoerd.

Het door Oberbaurat Otto Wagner op dit congres in zijn referaat op dit punt te berde gebrachte, moge hier een plaats vinden (pag. 111 verslag VII architectencongres).

„Der in ein Amt berufene Architect wird im Amte sicherlich nicht die erste Rolle spielen; seine Individualität, sein Geschmack u. s. w. müssen sich daher diesen „Eigenschaften seiner oder gar seiner Vorgesetzten unterordnen. Die im Amte zur Ausführung gelangenden Werke „würden also nicht die Fähigkeiten der Geschmack und „die Individualität des schaffenden Künstlers sondern die „sicherlich minderwertigen seiner Vorgesetzten zeigen und „da solche Vorgesetzte in den meisten Fällen sogar Künstlerische oder gar technische Laien sind, so bedarf es „kaum der weiteren Begründung das aus solche Konbination nie Gutes entstehen kann".

Wij meenen niet zóó ver te moeten gaan, en nemen aan, dat ook in ambtelijken dienst een bouwmeester voortreffelijk werk kan leveren, doch alleen onder bovengenoemden waarborg voor de vrijheid van volkomen onafhankelijke ontwikkeling zijner architectonische gedachten; zij het binnen de door zijn lastgevers te stellen grenzen van materieelen aard.

Waar echter geen zoodanig bouwmeester aanwezig is om de leiding van eenig openbaar bouwwerk op zich te nemen staan in hoofdzaak twee wegen open om tot de keuze van een bouwmeester te komen, nl. langs den weg van een prijsvraag of bij eenvoudige keuze uit hen, die door hun kwaliteit daarvoor in aanmerking komen.

Beide stelsels worden in het buitenland in ruime mate toegepast.

Het prijsvragenstelsel op zich zelf heeft verdiensten en gebreken, die in 't algemeen tegen elkander opwegen, doch die in sommige gevallen elkander overtreffen. Er kan dus niet gezegd worden dat het altijd en in alle gevallen aanbevelenswaardig of zelfs wenschelijk is voor bouwwerken van beteekenis prijsvragen uit te schrijven en evenmin is er reden voor de tegenovergestelde gevolgtrekking. Elk geval zal geheel op zich zelf beschouwd moeten worden.

Staat aan de eene zijde het billijkheidsbegrip, dat door prijsvragen althans aan elk bouwkunstenaar, die zich nog niet, wat men noemt, een gevestigden naam verworven heeft, de kans geboden wordt, zijn kennen en kunnen in eenig bouwwerk te mogen belichamen, daar tegenover staat dat niet altijd eene bekroning in een prijsvraag waarborg is dat de bekroonde een in elk opzicht volkomen competente kracht voor de hoofdleiding der uitvoering van het bouwwerk is, terwijl bovendien de bekroning, ook niet altijd de zekerheid geeft, dat werkelijk het bekroonde werk het beste de in het programma gestelde vraag oplost.

En waar eenerzijds bij een prijsvraag een groote hoeveelheid niet materieel beloonde arbeid wordt verricht, dient ook in 't oog gehouden te worden, dat als aequivalent daarvoor kan gelden de ook door de niet bekroonden ontegenzeggelijk verkregen verhoogde competentie die aan het vak in 't algemeen ten goede komt, en het intellectueele peil der vakbeoefenaren verhoogt.

Evenzoo kunnen goede resultaten verkregen worden wanneer openbare gebouwen direct worden opgedragen aan bekwame erkend artistiek ontwikkelde architecten, doch ook dit stelsel heeft schaduwzijden daar een zekere willekeur bij de keuze van een bouwmeester niet is uitgesloten.

Die keuze toch berust uit den aard der zaak bij de bestuurscollege's van rijk, provincie en gemeente, en nu is het duidelijk, dat de waardeering van de artistieke ontwikkeling enz. der in aanmerking komende architecten in hooge mate beïnvloed zal kunnen worden door allerlei overwegingen die met eene juiste waardeering niets te maken hebben, zelfs zonder hierbij nog te denken aan persoonlijke voorkeur of nepotisme.

Ten opzichte der beide stelsels zou dus het standpunt ingenomen kunnen worden dat waar voor een bepaald openbaar bouwwerk, een daarvoor eigenaardig aangewezen, allerszins competente kracht 't zij als ambtenaar 't zij bij keuze aangewezen, beschikbaar is, er geen rede aanwezig geacht kan worden een prijsvraag uit te schrijven; daar waar dit echter niet het geval is of het onderwerp een groote verscheidenheid van oplossingen waarschijnlijk maakt, is er reden om tot het uitschrijven van een prijsvraag over te moeten gaan, waarbij dan weder aard en karakter van het bouwwerk bepalen moet of deze openbaar of besloten moet zijn.

In beide gevallen dienen echter goede waarborgen te bestaan, dat de keuze van een architect 't zij al of niet na het uitschrijven van een prijsvraag een juiste zij.

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
JOSEPH Th. J. CUYPERS, 1ste Secretaris.

Amsterdam, Januari 1909.

MOTIE II.

De Bond van Nederlandsche Architecten, van meening, dat het in het belang van eene deugdelijke ontwikkeling der bouwkunst noodzakelijk is, dat aan de ambtenaren die in dienst van Rijk, Gemeente of andere openbare lichamen, als zoodanig belast zijn met het ontwerpen en het leiden der uitvoering van bouwwerken, volledig worde gewaarborgd eene vrije en zelfstandige positie ten opzichte van het aan hem toevertrouwde werk;

dat zij daardoor de volle persoonlijke verantwoordelijkheid voor de artistieke en technische kwaliteiten van hun werk verkrijgen en zich mitsdien volkomen daaraan moeten kunnen wijden;

dat buitendien hunne gesalarieerde functie eene vrije concurrentie met particuliere architecten niet rechtvaardigt;

spreekt als zijn meening uit, dat aan de ambtenaren niet mag worden toegestaan het aanvaarden van opdrachten en het uitvoeren van werken voor particulieren of andere instellingen.

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
JOSEPH Th. J. CUYPERS, 1ste Secretaris.

Amsterdam, Januari 1909.

Toelichting: Motie II.

Aanleiding tot het stellen der motie heeft de Bond van Nederlandsche Architecten gevonden in het feit, dat veel bouwwerken van grooten en kleinen omvang worden gemaakt in particulieren dienst, door ambtenaren in dienst van openbare lichamen en dit dikwijls tegen de instructiën in, die aan die ambtenaren zulk werk verbieden.

Dit is in tweeërlei opzicht afkeurenswaardig. In de eerste plaats is het duidelijk dat genoemde ambtenaren, die veelal belast zijn met de zorg voor vele en uitgebreide openbare werken, een deel van hun tijd, gedachten, bemoeiingen en persoonlijken arbeid moeten onttrekken aan den dienst dien zij als ambtenaren hebben te vervullen. Zelfs bij den meesten ijver en de grootste werkkracht is het bijna zeker, dat er in meerdere of mindere mate veronachtzaming van de hun toevertrouwde belangen moet plaats hebben, en dat meer aan ondergeschikten moet worden overgelaten dan met die belangen strookt.

Het gevaar dat niet altijd door den ambtenaar het particuliere van het ambtelijke werk op zijn bureau of bureau's stipt van elkander gescheiden zal worden gehouden is niet denkbeeldig te minder waar hij uit den aard der zaak over een uitgebreid ondergeschikt personeel zal kunnen beschikken; en dat dit een demoraliseerenden invloed zoowel op chef als op ondergeschikten zal moeten uitoefenen, behoeft geen nader betoog.

In de tweede plaats treedt de ambtenaar-particulier architect, in concurrentie met den particulieren architetct, en dit op een wijze die evenmin op moraliteit kan aanspraak maken, wegens de ongelijke verhouding waaronder beiden werken.

Is het dus een billijke eisch te achten, die aan den ambtenaar te stellen is, dat hij zijn geheele werkkracht, zijn toewijding en kunstenaarschap geeft in dienst van het lichaam, dat hem aanstelde, wederkeerig mag als eisch aan dat lichaam gesteld worden, dat het hem ook verzekere een onafhankelijk bestaan, overeenkomstig de hooge eischen die aan hem gesteld worden, de verantwoordelijke positie, die hij inneemt en de waarde van den arbeid, die van hem verlangd wordt.

Het is natuurlijk niet mogelijk om hiervoor regels vast te stellen, maar wel mag aangenomen worden, dat de belooningen ruim moeten zijn, eerstens om genoemde redenen en ten tweede om de geschikte krachten bereid te vinden in ambtelijke werkkring hun gaven beschikbaar te stellen.

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
JOSEPH Th. J. CUYPERS, 1ste Secretaris.

Amsterdam, Januari 1909.

De eerste M. T. School.

De Middelbare Technische School van den Ned. Aannemersbond zal waarschijnlijk in September a.s. geopend kunworden.

De keuze der leeraren kan binnen korten tijd worden tegemoet gezien en naar wij meenen is reeds in sommige bladen de oproeping van leerlingen geschied.

Voor de candidaten zijn de volgende voorloopige toelatingseischen gesteld.

* * *

VOORLOOPIGE TOELATINGSEISCHEN M. T. S.

De leerling, die tot de M. T. S. wil toegelaten worden, zal zich van de onderdeelen der navolgende vakken eene voldoende hoeveelheid kennis moeten hebben eigen gemaakt, welke onderdeelen achter elk vak hieronder worden opgesomd.

1°. Rekenkunde. Hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen. Metriek stelsel. Deelbaarheid. Evenredigheden. Vierkantsworteltrekking. Enkelvoudige interestrekening.

2°. Algebra. Hoofdbewerkingen met geheele, gebroken en wortelvormen. Merkwaardige producten en quotienten. Ontbinding in factoren. Grootste gemeene deeler. Kleinste gemeene veelvoud.

3°. Meetkunde. Kennis van de eenvoudigste eigenschappen van driehoek, veelhoek en cirkel.

Berekening van oppervlakken begrensd door rechte lijnen en cirkelbogen.

4°. Natuurkunde. Kennis van de algemeene eigenschappen der lichamen. Meten en wegen. Soortelijk gewicht. Eenige kennis van de leer van het evenwicht van vaste lichamen, vloeistoffen en gassen.

5°. Talenkennis. A. Nederlandsch. Een zoodanige kennis van de moedertaal, dat een eenvoudig opstel geleverd wordt zonder grove taal- of stijlfouten. Goed lezen en verstaan van eenvoudig proza.

B. Fransch, Duitsch, Engelsch. Een zoodanige kennis van deze drie moderne talen, dat deze behoorlijk gelezen kunnen worden en een eenvoudig stuk proza met behulp van een woordenboek van de vreemde taal in het Nederlandsch kan worden vertaald.

6°. Hand- en lijnteekenen. Vaardigheid in het teekenen van eenvoudig vlakornament en het weergeven in lijnen van eenvoudige voorwerpen. Vaardigheid in het hantoeren van bouwkundig teekengereedschap.

7°. Kennis van het timmervak. Eene zoodanige vaardigheid in het timmervak, dat de candidaat de volgende constructie-onderdeelen behoorlijk weet uit te voeren: Houtverbindingen, kozijnen, eenvoudige ramen en deuren, eenvoudige goten, verticale steunpunten en diergelijke samenstellingen. Behoorlijke kennis van de verbindingsleer en vaardigheid in het op schaal teekenen van details behoorende bij bovengenoemde houtconstructies.

De volgende veranderingen worden in deze eischen toegelaten, mits gelijktijdig aan beide hier na te noemen veranderde eischen 5ea en 7ea voldaan wordt.

5ea. Talenkennis. A. Nederlandsch. Eene zoodanige kennis van de moedertaal, dat een eenvoudig opstel geleverd wordt zonder grove taal- en stijlfouten. Goed lezen en verstaan van eenvoudige proza.

B. Fransch, Duitsch of Engelsch. Eene zoodanige kennis van een der drie moderne talen, dat deze behoorlijk gelezen kan worden en een eenvoudig stuk proza met behulp van een woordenboek van de vreemde taal in het Nederlandsch kan worden vertaald.

7ea. Kennis van het timmer- en metselvak. Eene zoodanige kennis van en vaardigheid in het timmervak als geëischt kan worden van den meer dan gemiddelden leerling na het afloopen van de Ambachtsschool. Kennis van de verbindingsleer van het metselvak. Vaardigheid in het maken van eenvoudige details van een bouwkundig onderdeel in verband met metselwerk, steenhouwwerk, ijzerwerk en lood- en zinkwerk.

Aan de M. T. S. wordt, onder meer, onderwijs gegeven in de volgende vakken:

a. Algebra, Stereometrie, Gonio- en Trigonometrie, Beschrijvende Meetkunde.
b. Theoretische Mechanica, Theorie der Bouwconstructies, Graphostatica, Hydraulica.
c. Natuur- en Scheikunde.
d. Burgerlijke Bouwkunde, Schoone Bouwkunde, Waterbouwkunde, Bruggen en Wegen.
e. Stijl- en Ornamentleer.
f. Kennis van Bouwstoffen.
g. Kennis van Werktuigen.
h. Landmeten en Waterpassen.
i. Bestekken en Begrootingen.
k. Boekhouden, Inrichting van Administratie, Wettenkennis, Sociaal-economie.
l. Fransch, Duitsch, Engelsch.
m. Hand- en Vormteekenen.
n. Hygiëne. Kennis van de verschaffing van eerste hulp bij ongelukken.

De cursus duurt vijf semesters, die aan één stuk of met onderbrekingen kan gevolgd worden.

Schoolgeld f 100.— per jaar of f 50.— per semester.

* * *

De groote voortvarendheid, waarmede de Ned. Aannemersbond de zaak van het Middelbaar Technisch Onderwijs heeft aangevat, daarbij van verschillende zijden gesteund, verdient den hoogsten lof. De bond heeft daarmede een voorbeeld gegeven, dat ter navolging kan worden aanbevolen, ook aan de Regeering, die tot heden voor de zaak maar heel weinig deed. Wij veronderstellen, dat de Regeering, die voor de thans te openen school een ruim subsidie toestond, wel in de inrichting en in de benoeming van leeraren, enz. gekend zal zijn en daarop eenige contrôle zal uitoefenen.

Voorts is het te hopen, dat maatregelen voor een deugdelijke wettelijke regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs niet al te lang zullen uitblijven.

Er is lang genoeg over de zaak gepraat, om daartoe thans te kunnen overgaan en met het oog op eenheid in de organisatie, achten wij dergelijke maatregelen niet slechts gewenscht, maar dringend noodzakelijk.

MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOOL „AMSTERDAM" TEVENS KWEEKSCHOOL VOOR MACHINISTEN.

Den 18 Mei is de vereeniging Kweekschool voor Machinisten overgegaan in de vereeniging Middelbare Technische School „Amsterdam", tevens Kweekschool voor Machinisten, doordat het karakter, dat de school langzamerhand heeft aangenomen, juister in den naam der vereeniging wordt uitgedrukt. De afdeeling technische school toch telt thans 129 leerlingen, terwijl de scheepsmachinistencursus 45 en de herhalingscursus voor machinisten 33 leerlingen telt.

De naamswijziging is echter slechts een onderdeel van de reorganisatie der school, die door de verhoogde subsidiën van rijk, provincie en gemeente is mogelijk geworden.

Door afschaffing van het internaat zijn de lokalen, die daarvoor in gebruik waren, bij de school getrokken kunnen worden. Hierdoor is het mogelijk geworden 3 nieuwe teekenzalen, één voor rechtlijnig en één voor constructieen één voor handteekenen geheel naar de eischen voor goed onderwijs in te richten. Tusschen deze zalen worden bewaarplaatsen gemaakt voor teekenmodellen.

De vrijkomende teekenzalen zullen worden veranderd in 5 schoollokalen, waarvan één zoodanig is ingericht, dat twee lokalen in één kunnen worden gebruikt als gehoorzaal, waarin dan ook de examens kunnen worden afgenomen. Verder worden nog 2 schoollokalen door verbouwing gevonden, waardoor elke klasse nu een eigen lokaal krijgt.

Aan de behoefte aan meerdere ruimte voor laboratorium voor 24 leerlingen wordt voldaan door verbouwing der voormalige woning in den linkervleugel, welke eene verdieping hooger wordt ingericht voor den concierge. Het lokaal voor de lessen in de scheikunde blijft nu geheel voor dat doel bestemd en wordt verplaatst naar de voorzijde van het gebouw, waardoor aan de zuidzijde het leslokaal voor natuurkunde kan worden ingericht. Dit lokaal komt dus aan de zuidzijde en wordt geschikt voor het doen van lichtproeven, waartoe eene inrichting voor donkermaken van het lokaal zal worden gemaakt. Het voormalig laboratorium, aan dit lokaal grenzende, wordt ingericht voor natuurkundig kabinet, waardoor proeven beter kunnen worden voorbereid en de physische instrumenten naar behooren kunnen worden ondergebracht.

Voor betere leermiddelen en voor praktische oefeningen in de electro-techniek wordt een electro-technisch laboratorium ingericht, grenzende aan de nieuwe machinekamer, waarin een zuiggasmotor met dynamo en de accumulatorenbatterij zullen worden ondergebracht. In het laboratorium zal gelegenheid bestaan voor het doen van metingen, het leggen van leidingen en het transformeeren van stroom. De bestaande stoommachine zal worden gebruikt om een dynamo te drijven die stroom zal leveren voor het door electro-motoren drijven van een wan voor de smederij en voor de arbeidswerktuigen in de draaierij.

Dit wat de lokalen betreft. In het leerplan van de school zullen echter ook eenige wijzigingen worden aangebracht wat betreft de opleiding voor werktuigkundigen en suikertechnici. Allereerst zal aan hen, die het examen in de werktuigbouwkundige afdeeling met goed gevolg hebben afgelegd, het diploma niet worden uitgereikt, dan nadat zij een jaar in een fabriek of groote werkplaats met vrucht practisch gewerkt hebben. Het diploma voor suikertechnicus wordt alleen uitgereikt aan hen, die het eindexamen in werktuigbouwkunde hebben afgelegd en daarna een halfjarigen cursus in suikertechniek hebben doorloopen, een halt jaar in eene fabriek van michinerieën voor suikerbereiding of dergelijke hebben doorgebracht en een campagne in een suikerfabriek hebben medegemaakt. Op deze wijze hoopt het bestuur de meest practische opleiding te geven voor het door hen gekozen vak.

Zij, die als vroeger, na de eerste 4 klassen voor werktuigbouw met goed gevolg doorloopen te hebben, den cursus in suikertechniek volgden, kunnen, na een campagne in een suikerfabriek te hebben doorgemaakt, het diploma voor laborant bekomen.

Aan den eisch, dat ook zij, die niet de 3 klassen der H. B. S. of gelijke school hebben doorloopen, maar, van de lagere school komende, de ambachtsschool bezochten en eenige jaren in een werkplaats hebben gewerkt, de lessen aan de Technische School zullen kunnen volgen door het aan de school verbinden van een voorbereidende klasse, is nog geen gevolg gegeven, doordat de wijze, waarop dit zoude kunnen geschieden, zeer vele bezwaren oplevert. Er wordt echter, in overleg met den inspecteur voor het vakonderwijs, getracht een goede oplossing te vinden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 22. Officieel Gedeelte. Adres aan B. en W. van Utrecht in zake de Schoonheidscommissie. — Kort Verslag van de Algemeene Vergadering op 24 en 25 Mei 1910. — Afdeelingsverslagen. Amsterdam 31 Maart 1910 (Slot) — Rijksproefstation voor Bouwmaterialen.

A. History of the Singer Building Construction, met afbeeldingen en losse plaat.

Herziening der Bouwverordeningen, Voordracht van den heer W. F. C. Schaap op de Alg. Vergadering van 24 Mei 1910.

Wettelijke Monumentenbescherming (Vervolg).

ARCHITECTURA No. 21. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Indrukken van de Stadsversieringen op den eersten morgen van het Koninklijk bezoek te Amsterdam.

Een nieuw museum te Haarlem, door A. W. Weissman, met naschrift der Redactie.

Iets over Wapenkunst, door A. W. Weissman (Vervolg).

Berekening der tweeledige houten boogdragbalken.

DE INGENIEUR No. 22. Het Havenplan voor Soerabaja, Kraus—de Jongh, met afbeelding, door R. A. van Sandick c.-i.

Koelinrichtingen in Groot-Brittannië, door J. F. H. Koopman w.-i. met afbeeldingen (Slot).

Octrooiwet, door G. H. E. Bergsma.

Internationale prijsvragen, uitgeschreven door de Italiaansche regeering.

Ingezonden stukken. Vagabondeerende electrische stroomen, door L. M. Barnet Lyon, c.-i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 21. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Middelbare Technische School »Amsterdam«, tevens Kweekschool voor Machinisten. — Ingezonden. — Iets over het maken van modellen in verband met de sterkte eener constructie, enz.

DE AANNEMER No. 22. Mededeelingen van den Ned. Aannemersbond.

Waterleidingplannen. Een Nationaal en Vakbelang.

Over Syndicaten.

Havenwerken in Ned. Oost-Indië.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 48. Het stoken van den ringoven. — Inrichting en behandeling van stoomketels. — Plantengroei aan gebouwen. — Aansprakelijkheid voor schade. — De afgeloopen bouwvakstaking.

Varia.

DE WATERLOSSING VAN „MAAS EN WAAL".

Een gewichtig onderwerp, waarbij de belangen van duizenden zijn betrokken, is onlangs weder ter sprake gekomen bij de polderbesturen van Maas en Waal, namelijk verbetering der waterlossing in het Rijk van Nijmegen en het Land van Maas en Waal.

Laatstgenoemde streek behoort, wat de vruchtbaarheid van den bodem betreft, tot de uitnemendste. „In vroeger tijd door de aanslibbingen van de rivieren de Waal en de Maas, hoofdzakelijk van de laatstgenoemde, gevormd, is men overgegaan om die in te dijken, hoezeer een groot gedeelte van die gronden nog zeer laag gelegen was en slechts bij lage rivierstanden behoorlijk droog kon worden. De ondergrond bestaat hoofdzakelijk uit grind- en zandbeddingen, waardoor in den winter en het voorjaar het rivierwater zich een weg baant en het terrein tot aanzienlijke hoogte en uitgestrektheid met schraal kwelwater vult, dat niet alleen dikwerf laat in het voorjaar niet kan ontlast worden, maar ook een verzuring van de hoogere bouwlanden te weeg brengt." (H. Fijnje).

Hierdoor hadden vele van die landen een uiterst geringe waarde, en de voorbeelden zijn aanwezig, dat eigendommen door de bezitters zijn verlaten, omdat deze de polder- en andere lasten niet konden opbrengen.

Een ander gebrek zijn de verschillende dijkindeelingen, waardoor de oostelijk gelegen polders door de lagere belet werden, hun uitloozingen benedenwaarts te verlengen en genoodzaakt werden het water elk zijdelings in de Maas te lossen, waardoor de verschillende sluizen te Heumen, Balgoy, Niftrik, Appeltern, Maasbommel, Leeuwen, Alphen en Dreumel zijn ontstaan. De polders langs de Waal kregen bij landbrief van 12 Januari 1321 van Reinald twee weteringen, die te Dreumel op de Maas moesten loozen, maar, waarschijnlijk door den tegenstand der polders Wamel en Dreumel, niet verder dan Alphen zijn gegraven. In elke wetering moesten zijn drie sytwinden (stuwsluizen of schutlakens), waardoor verschillende vakken ontstonden, die niet geopend mochten worden, voordat de rivier tot den stand van het laagste vak was gedaald. Daardoor bleven de bovenpolders langer dan noodig van de uitloozing verstoken. De tweede wetering kwam onder dezelfde bezwarende bepaling tot stand in 1487. Later in 1666 en vervolgens bij convenant van 1763 werd voor het openen der schutlakens niet langer de stand der Maas in aanmerking genomen, maar een beter, doch niet voldoend peil aan den Zwanenheuvel.

De pogingen om in dezen verwarden toestand orde en in de waterlossing verbetering te brengen, dagteekenen van 1770, toen een plan van den ingenieur Kraijenhof goedgekeurd werd. De uitvoering stuitte af op het verzet der molenpolders Wamel, Dreumel en Alphen, welke een waterlossing, onafhankelijk van de andere hebben.

In 1816 en 1817 troffen zware watervloeden deze streek. Toen ontwierp de ingenieur Beyerinck een veel omvattend plan, goedgekeurd bij Kon. Besluit van 4 Mei 1824. Het berustte op een algemeene afwatering bij de Alphensche sluis. Later in 1828 ontwierp graaf van Rechteren van Appeltern een eenvoudiger plan, waarvan de uitvoering f 600.000 zou kosten en dat enkel ten goede kwam aan de bovendorpen. Tot 1839 hoorde men er niets meer van, toen aan den ingenieur H. F. Fijnje werd opgedragen een meer uitgewerkt plan op te maken. Hij ging uit van het denkbeeld het water door een middenkanaal voor de bovendorpen en twee zijkanalen voor de middendorpen te leiden naar het laagste punt te Dreumel. Twee stoomgemalen daaronder begrepen, zou de uitvoering f 700.000 kosten.

Te zelfder tijd stichtte de polder Dreumel een nieuw stoomgemaal en daarvan wilde men eerst de werking afwachten, zoodat het 1851 werd, toen bij Kon. Besluit van 13 September gelast werd het plan weder in onderzoek van een commissie te stellen. De commissie werd benoemd, vergaderde een paar maal, maar liet, na het opheffen van de vrije verbindnig van de Maas en de Waal te St. Andries, niets van zich hooren. Een nader rapport van den ingenieur Fijnje van 1 Mei 1877, waarbij was opgenomen een plan van bevloeiing, waarvan de kosten toen op een millioen waren geraamd, leidde tot geenerlei gevolg.

Ook nu schijnt de onderlinge samenwerking der verschillende polders veel te wenschen te laten, zoodat de zekerheid allerminst bestaat, dat na eeuwen van overleg de waterlossing van Maas en Waal zal geregeld worden.

Gemengd Nieuws.

AMSTERDAM. De door den gemeenteraad benoemde commissie tot onderzoek van de Paleis-Stadhuis-quaestie moet thans nagenoeg gereed zijn met haar rapport, en kan de verschijning hiervan tegen het eind der maand worden tegemoet gezien.

De commissie is overtuigd van de mogelijkheid om den zetel van het gemeentebestuur weder naar het Paleis over te brengen. Kan dit denkbeeld niet verwezenlijkt worden, dan wenscht zij het Prinsenhof naar de zijde van de Oude Hoogstraat uit te breiden.

De bouw van een nieuw stadhuis aan den Dam vindt in de commissie als zoodanig geen verdedigster.

BUSSUM. In zake de plannen tot de oprichting van een hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus alhier stellen B. en W. thans den raad der gemeente het volgende voor:

1°. hun tot een bedrag van f 76,750 voor de uitgaven aan gebouwen en meubileering een crediet te verleenen;

2°. aan een commissie ad hoc en het dagelijksch bestuur op te dragen, in overleg met den betrokken inspecteur van het M.O., de bouwplannen nader te overwegen en uit te voeren;

3°. B. en W. uit te noodigen een rijkssubsidie ten behoeve der H. B. S. aan te vragen.

Het ligt in het voornemen van het dagelijksch bestuur in een der eerstvolgende zittingen een aanbeveling ter benoeming van een directeur op een voorloopige toelage in te dienen, zoodat deze mede advies kan verstrekken bij de op- en inrichting der school.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

AMSTERDAM. In een samenkomst van belangstellenden in het behoud der schoonheid van Nederland, welke vergadering te Amsterdam heeft plaats gehad, is de wenschelijkheid besproken om een lichaam te vormen, dat zich deze zoo belangrijke zaak in den ruimsten zin zou kunnen aantrekken.

Eenige menschen zijn, na ernstige bespreking, het eens geworden in de overtuiging, dat, in de tegenwoordige omstandigheden, de zaak het best gediend zal worden, indien in eene organisatie, het geheele land omvattend, die krachten tot samenwerking kunnen worden gebracht, welke nu reeds enkele der onderdeelen van dit groote gebied met goeden uitslag bewerken. Deze organisatie zal moeten omvatten de lichamen, die het steunen van zulk werk tot een der punten van hun program gemaakt hebben, of zoodanig belang stellen in het doel, dat zij aan het bereiken er van een deel van hun krachten wijden.

Aldus te zamen gebracht zullen die organisaties tot meer geconcentreerde, levendige en doeltreffende actie kunnen worden geleid en opgewekt.

Met dit doel is een circulaire verzonden aan een aantal vereenigingen, aan welke verzocht wordt haar steun te verleenen, door een afgevaardigde te zenden naar een vergadering welke zal gehouden worden op Woensdag 8 Juni 1910 des namiddags 1½ ure in het Muntgebouw te Amsterdam.

Hier zal worden beraadslaagd over de stichting van een Bond, voor welke de volgende grondslagen zijn geformuleerd.

1. De Bond, die genaamd wordt »Mooi Nederland«, zal zijn een federatie van vereenigingen. Hij is gevestigd te Amsterdam en stelt zich als doel, te waken voor het behoud der schoonheid van stad en land.

2. Elk samenstellend lichaam zal worden vertegenwoordigd door een zeker aantal afgevaardigden, welk getal zal afhangen van de door het lichaam aan den Bond te betalen contributie, doch blijven zal binnen nader vast te stellen grenzen, welke geregeld zullen worden zoowel door het ledental als door de draagkracht van het lichaam.

3. Het bestuur zal worden gekozen door de vergadering der afgevaardigden van de samenstellende lichamen, die in hun keuze geheel vrij zijn.

4. Actie in zaken van plaatselijk belang wordt gevoerd door het Bestuur van den Bond met medewerking van dat samenstellend lichaam, hetwelk ter plaatse is gevestigd en zich de zaak wenscht aan te trekken.

5. Permanente technische commissiën en correspondentschappen zullen worden ingesteld.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, zie adv. in dit no. (1)

— Twee Teekenaars bij den bouw eener fabriek te Amsterdam, in tijdelijken dienst. Sollicitaties onder letter G 20, aan het bureau van het »Technisch Weekblad«, Markt 58, Gouda. (1)

— Twee Opzichters, één voor 5 maanden, bij eene school te Hooghalen, en één voor 4 maanden, bij eene onderwijzerswoning te Beilen. Salaris f 60 per maand. Infunctietreding ongeveer 1 Juli 1910. Aanmelding vóór 12 Juni a.s. bij den Burgemeester van Beilen. (1)

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Venlo, hoofdzakelijk voor onderhoudswerken, aanvangssalaris f 900.—. Sollicitatiën vóór 10 Juni a.s. aan den Burgemeester van Venlo. (1)

— Leeraar of Leerares in het Teekenen aan de Industrieschool voor Meisjes te Groningen, akte M¹. Sollicitatie indienen bij den Secretaris Mr. S. C. H. Romkes, te Groningen. De betrekking gaat in 1 September 1910. Aanvangssalaris f 1000.—. (1)

— Chef, tevens Reiziger, bij eene firma in bouwmaterialen voor haar filiaal in een der provincieplaatsen. Salaris en winstaandeel. Vakkennis vereischte. Brieven onder No. 41864 aan het bureau van het »Alg. Ned. Advertentieblad« te 's-Gravenhage. (1)

— Een Leeraar in het hand- en vakteekenen;
een Leeraar in het lijn- en vakteekenen; beiden met acte M. O.; jaarwedde f 1100, met 6 driej. verhoogingen van f 50;
een Leeraar in het timmeren;
een Leeraar in het smeden;
een Leeraar in het schilderen; jaarwedde f 750 of f 900, met 6 driej. verhoogingen ad f 40, allen aan de Ambachtsschool te Gouda, tegen pl.m. 1 September a.s. Sollicitatiën vóór 10 Juni a.s. aan den Voorzitter, R. L. Martens, te Gouda. (1)

— Opzichter-Teekenaar, voor den bouw eener groote fabriek, bekendheid met de Duitsche taal. Aanbieding met afschriften van getuigschriften aan den architect G. Beltman AGzn., te Enschede. (1)

— Bouwkundig-Opzichter, direct. Salaris f 75 p. m. Br. onder no. 179, aan de Boekhandelaren E. Broekhuis & Zonen, Hengelo (O.) (2)

— Werktuigkundig Teekenaar, eenigszins met het Gasvak op de hoogte, op Technisch bureau. Brieven onder No. 1425, aan het Centr. Adv.-Bur. Max R. Nunes, Amsterdam. (2)

— Een Leeraar in het smeden en Vakteekenen, tevens Hoefsmid, aan de Ambachtsschool te Veendam, tegen 1 September a.s. Salaris voor de Ambachtsschool f 800 per jaar, met drie 4-jaarlijksche verhoogingen van f 100 en als Onderwijzer van den Hoefsmidscursus f 75 per jaar. Mogelijkheid bestaat aan de Avond-Vakteekenschool te worden verbonden tegen een vergoeding van f 25 per wekelijksch lesuur. Inzending van stukken vóór 6 Juni a.s. bij den Directeur C. J. Jes. (2)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Drenthe (Chef van Dienst), aanvangsjaarwedde f 2500.—, benevens reis- en verblijfkosten. Zich vóór 10 Juni 1910 bij gezegeld adres en overlegging van stukken, aan te melden bij Gedeputeerde Staten. (2)

— Bouwk. Teekenaar met stijlkennis. Salaris pl.m. f 130.—. Zich te adresseeren onder lett. A 29 aan Beijer's adv.-bur., Utrecht. (2)

— Bouwkundig-Opzichter (goed Teekenaar), voor een Villa te Bloemendaal, salaris f 90 à f 100 per maand. Br. aan H. Th. Wijdeveld, Architect, Den Haag, Voltastraat 66. (2)

— Bouwkundig-Opzichter en een Teekenaar, voor Bureau voor woningbouw te Schiedam (duur 5 Maanden). Brieven onder No. 17921, aan het bureau der Schied. Courant te Schiedam. (2)

— Constructeur, aan eene Machinefabriek hier te lande. Brieven onder No. 17891, bureau der »N. Rotterd. Courant«. (2)

— Onderbaas-Teekenaar voor Bouwwerk. Br. lett. N E 942, »N. v. d. D.«. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

26	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 130	p.m.
9	Bouwk. Opz.-uitv.	24—31 j.,	f 70—f 110	»
17	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110	»
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 50—f 60	»
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
4	Chef-machinist	23—40 j.,	f 80—f 130	»
3	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 130	»
3	Werkt. Teek. constr.	24—36 j.,	f 80—f 120	»
3	Machine-teek.	23—27 j.,	f 70—f 80	»
4	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60	»
5	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
4	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
3	Electrotechn. Teek.	21—25 j.,	f 35—f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen

„LIDIUM".

Uitstekend Vloermateriaal,

(fraai, warm, geruischloos),
voor Kantoor, Huiskamer, Slaapkamer, Kinderkamer, Ziekenzaal enz.

Henri Huinck & Alex. Imhofe.
Rotterdam Groote Draaisteeg.
Tel. 2157.
N.B. Speciaal voor Kegelbanen.

Voor totale uitroeiïng van
Wandgedierten
te ontbieden
L. A. SPETTER & Co.,
Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.
Zuiveraar der **Rijks- en Stadsgebouwen.**
Opgericht 1864.

BOUWKUNDIG OPZICHTER-TEEKENAAR.

Wordt gevraagd

voor tijdelijk werk, **een Bouwkundige,** in staat zelfstandig te werken, op een salaris van f 125.— per maand.

Franco brieven onder No. 2501 aan dit blad in te zenden, met opgaaf van verrichte werkzaamheden en referentiën.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 6 JUNI.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het pr. best.: het onderhoud van den aanlegsteiger met toegangsdam te Oostgensplaat met de daartoe behoorende werken gedurende de jaren 1910, 1911 en 1912, begr. f 2000 per jaar; bestek no. 124 ligt na 23 Mei ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. Van den Thoorn te 's-Gravenhage, den ing. Stoel te Brielle en den opz. Marsman te Goedereede.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het pr. bestuur: het vervangen van twee vakken grindbaan door klinkerbestrating op de rijkswegen in de Hoeksche Waard, beh. tot de Rijkswerken in de prov. Zuid-Holland, raming f 4650; het bestek no. 123 ligt na 23 Mei ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Van Cleef; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ingen. Stoel te Brielle en den opz. Van Eendenburg te Oud-Beijerland.

DINSDAG 7 JUNI.

HOOFDPLAAT 3 ure. — Het bestuur der waterkeering van de calamiteuze hoofdplaat- en Thomaespolders in de directiekeet: het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1911 van de aarde-, kram-, rijs- en steenglooiingwerken aan de waterkeering van genoemde polders; bestek ter lezing bij den secr.-ontv. van het waterschap te Hoofdplaat en in de directiekeet ald. en is ad f 0.50 te bekomen bij den secr.-ontv.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van **1845.**
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f **4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . » **1.429.576.02.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318.33.**
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

WOENSDAG 8 JUNI.

's-GRAVENHAGE 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het dep.: de uitvoering van werken in de rivier de Neder-Rijn, onder de gemeente Huissen, prov. Gelderland, tusschen de kilometerraaien XIX en XXII der herziene rivierkaart, raming f 33200; het bestek no. 127 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel van den hoofd-ingenieur-directeur van den rijkswaterstaat in de 2e en 3e dir. te Den Haag, en bij den ingen. Rooseboom te Utrecht.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A. WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT. KIT

DONDERDAG 9 JUNI.

HAARLEM 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur het uitvoeren van onderhoudsbaggerwerk in de vaargeul langs den strekdam in het open IJ buiten de Oranjesluizen bij Schellingwoude, behoorende tot de werken tot onderhoud, herstel en verbetering van het Noordzeekanaal, raming f 25000; het bestek no. 131 ligt ter lezing aan het geb. van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. zijn te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Wortman te Haarlem, den ingenieur Marinkelle te Amsterdam en den opz. Messer te Schellingwoude.

HAARLEM 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het weder op hoogte brengen van een gedeelte van het Merwedekanaal in de prov. Noordholland, raming f 8000; het bestek no. 125 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofd-ingen.-dir. Wortman te Haarlem, den ingen. Druyvesteyn te Haarlem, den ingen. Oortgijsen te Zeeburg (gem. Amsterdam).

MAANDAG 13 JUNI.

MAASTRICHT 10.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het pr. bestuur: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas tusschen de kilometerraaien CLXII en CLXVI der herziene rivierkaart onder de gemeenten Kuik en Linden (prov. Noordbrabant) en Mook en Middelaar (prov. Limburg), raming f 11250; het bestek no. 132 ligt ter lezing aan het dep. van waterst., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofd-ingenieur-dir. Keurenaer te Maastricht, op het bureel van den ing. Doijer te Roermond en bij den opz. Kerkhof te Gennep; de nota van inl. ligt op 6 Juni ter inzage op het bureel van den ingenieur Doijer te Roermond.

AMSTERDAM 12 ure. — Het gem.-best. in het raadhuis: het uitvoeren van buiten- en binnenverfwerk, glazenmakerswerk, enz. aan gebouwen, benevens het verven van bruggen, enz., van 1 Juni 1910 tot 1 Mei 1911.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 11 JUNI 1910. No. 24.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

VERSAILLES.

Een Hoofdstuk Architectuurgeschiedenis.

(Met een plaat.)

Dezer dagen is de achtste aflevering verschenen van het Tweede Deel van Henri Evers' werk „De Architectuur in hare Hoofdtijdperken". Weldra zal de schrijver zijn lange en leerzame reis door de eeuwen hebben volbracht, want met de laatste bladzijden van deze aflevering is hij in de 19de eeuw aangekomen en toen waren de Hoofdtijdperken der Architectuur voorbij. Wij kunnen nu verwachten, dat de schrijver nog zal stilstaan bij het Empire en daarna een tafereel zal ontrollen van de snel wisselende opvattingen, waardoor de vorige eeuw zich heeft gekenmerkt, maar een overzicht in historisch verband met de voorafgaande hoofdstukken verwachten wij nog niet en is ook niet te verwachten van een bouwmeester, die zelf deel heeft genomen aan het bouwkunst-leven der 19de eeuw en zelf onder den invloed heeft gestaan van de stroomingen, die daarin waren op te merken.

Niet, dat wij meenen, dat het nog te verwachten gedeelte daarom minder belangrijk zal zijn dan hetgeen thans voor ons ligt, maar de taak van den historieschrijver is met het hoofdstuk „Barok, Rococo en Klassicisme" ten einde gebracht.

Wanneer er iets te betreuren valt, dan is het wel de beperking, die de schrijver wel genoodzaakt was in acht te nemen bij de behandeling van dit hoofdstuk, dat vooral belangstelling zal vinden bij hen, die voorstanders zijn van aansluiting aan een historische stijlperiode, afgezien van de vraag of deze opvatting juist en vruchtbaar, dan wel een droombeeld zal blijken te zijn.

Vele meer of minder geslaagde proefnemingen van den laatsten tijd zijn daar om te bewijzen, dat thans de belangstelling voor hetgeen de 18de eeuw heeft nagelaten, voor het als smakeloosheid gebrandmerkte barok, voor het als pure frivoliteit uitgemaakte rococo en zelfs voor het als armelijk en kunstloos gequalificeerde klassicisme grooter is dan ooit te voren. Overdrijving is hierin bij sommigen niet te miskennen, de belangstelling heeft echter in zooverre hare goede zijde, dat zij voert tot een beter kennen en eerlijker erkennen van het schoone en goede en somtijds navolgenswaardige, dat ook de 18de eeuw heeft opgeleverd.

Barok en klassicisme zijn reeds in het laatst der 16de eeuw in Italië ontstaan en waren omstreeks het midden der 17de eeuw over geheel Europa verspreid.

Het zijn vooral de Fransche paleizen, waaraan de ontwikkeling dezer stijlen in hare verschillende phasen het duidelijkst is na te gaan en dit heeft dan ook aanleiding gegeven tot het nog heden heerschend gebruik, die perioden aan te duiden met de namen der Fransche koningen.

Langer wellicht dan door roemruchtige krijgsbedrijven, zullen die namen in het geheugen blijven door bouwwerken als het Louvre te Parijs en het Paleis van Versailles. Aan beide bouwwerken zijn destijds geweldige sommen ten koste gelegd en vraagt men of daarmede kunstwerken verkregen

zijn van onberispelijke eenheid, in alle opzichten navolgenswaardig, dan moet het antwoord beslist ontkennend luiden. Maar toch zijn zij als monumenten van de allerhoogste waarde aan te merken, omdat zij een of eenige hoofdstukken architectuurgeschiedenis vertegenwoordigen.

Aan het Louvre is nog kort geleden gebouwd, geheele vleugels en paviljoens zijn het werk van 19de-eeuwsche bouwmeesters. Te Versailles is het eenige toevoegsel van eenige beteekenis, in de 19de eeuw aangebracht, de in 1871 gebouwde zaal voor de Nationale Vergadering, die een gedeelte van een der groote binnenplaatsen in beslag neemt. Wel hebben Napoleon I en later Lodewijk XVIII er over gedacht het paleis weder te gaan bewonen, doch hiervan is nooit iets gekomen. Louis Philippe bestemde het tot Nationaal Historisch Museum en besteedde groote sommen aan de inwendige inrichting voor dit doel. In 1837 werd het museum geopend. Uitwendig werd aan de gebouwen niet veel veranderd en in hoofdzaak vertoont het paleis zich dus thans nog in den staat, waarin het zich bevond, toen het den 6den October 1789 door den ongelukkigen Lodewijk XVI werd verlaten.

Omtrent de bouwgeschiedenis vermeldt Evers de volgende bijzonderheden.

Reeds gedurende de tijdelijke staking van de uitbreiding van het Louvre in 1661, begon Lodewijk XIV den herbouw van het Kasteel te Versailles, dat na herhaalde uitbreidingen in den loop der 17de eeuw, tot koninklijke residentie werd verheven (1683). Het kleine jachtslot van Lodewijk XIII, door Lemercier gebouwd (1624—26), bestaande uit drie vleugels met vierkante hoekpaviljoens, om een rechthoekig binnenplein (thans bekend als Cour de Marbre) met galerij aan de voorzijde, vormt de kern van het reusachtig paleis, dat de macht der Fransche monarchie, 's Konings roem moest openbaren, en weldra toonaangevend werd voor den aanleg der vorstelijke verblijven in Europa. Eerst bouwde Levau de twee lange dienstvleugels, symmetrisch ter voorzijde geschikt. Dan volgde, voor 1680, de algeheele omhulling van het jachtslot zelf, met vestibules, galerijen, traphallen, talrijke pronkvertrekken, staatsiezalen, waaronder de groote spiegelzaal, kortom het eigenlijke hoofdgebouw, door Hardouin Mansart, een neef van den oudere, in samenwerking met den schilder Charles Lebrun ontworpen. Na de sloping van de voorgalerij van het kleine binnenplein werden de beide dienstvleugels van Levau, door Mansart, vergroot, verfraaid, en met het hoofdgebouw vereenigd. Weldra verrijst nog de uitgestrekte Zuidvleugel en daarna de evengroote Noordvleugel, terwijl, door de steeds toenemende eischen der hofhouding, aan de ministerpaviljoens twee lange dienstvleugels ter voorzijde, tot aan het ijzeren afsluithek, moesten worden toegevoegd. Ook werd de Kapel, onder Lodewijk XIV uitgevoerd (1699—1740). Eindelijk nog een groot afzonderlijk gebouw voor den dienst en twee reusachtige stalgebouwen ter weerszijden van den oprijweg tot het paleis. De bouw van de schouwburgzaal aan het eind van den Noordvleugel is een werk van den architect Gabriel, onder Lodewijk XV tot stand gebracht.

Zoo is het reusachtige paleis, hoewel grootendeels onder één regeering gebouwd, het resultaat van achtereenvolgende vergrootingen. De omslachtigheid van den dienst, door de onsamenhangende, ondoelmatige indeeling ontstaan, gaf aanleiding tot den lateren bouw der beknopter, doch gerieflijker kasteelen, Trianon en Le Marly, in deze omgeving.

Bij den eersten aanblik, van de Place d'Armes, mist de uitgestrekte gebouwenmassa — de dienstvleugels met hoog Mansart-dak op den voorgrond, de klassieke tempelfronten, met de domineerende Kapel op het tweede plan en de lagere ordonnantie van het jachtslot op den achtergrond — volkomen samenhang. Meer van nabij echter treft de geleidelijke vernauwing van het ruime staatsieplein, door rijke gevelontplooiing en perspectiefwerking. Telkens onderbreken nu vlak gestelde fronten de lange vlucht der wijkende gevels ter weerszijden, en geven zij schaal, rust, klaarheid aan de geheele groepeering.

De fraaie aanleg, zooals ook o. a. het kasteel Maisons-sur-Seine bij Parijs vertoonde, verkrijgt hier de rijkste ontwikkeling, misschien eenigszins toevallig, daar de koning pièteitshalve, zooveel mogelijk de kleine kern van het jachtslot wilde behouden. Meermalen werden groote gebouwen van lateren tijd in dezen geest aangelegd.

Het karakteristiekste van deze besloten omgeving zijn de zijgevels van het oorspronkelijk jachtslot (waarvan onze plaat een gedeelte te zien geeft). In hoeverre Levau en Mansart deze ordonnantie wijzigden of verfraaiden is niet zeker bekend, doch haar stijl karakteriseert geheel den overgang van de Laat-Renaissance tot de Barok in de vermenging van beider kenmerken.

Reeds blijft de horizontale verdeeling der verdiepingen ondergeschikt aan een groote Dorische pilasterorde, die op vlakken sokkel gesteld, met klassieke balustrade is bekroond. Doch de rechte, strak omlijste bovenramen doorsnijden nog de architraaf van het hoofdgestel en fier teekent zich nog het hooge dak der Renaissance, met zwierig bewerkte dakramen, bevallige hoekfiguren en omkranste vuurpotten rijk versierd. Ook de krachtige schaduwen der balkons, en de levendige kleurverdeeling van berg- en baksteen, nog verhoogd door de marmeren bustes, die de rechthoekige muurvelden vullen, maken deze gevels tot een even aantrekkelijk, schilderachtig, als voornaam, waardig geheel, al is deze wijze van versiering niet van oppervlakkigheid vrij.

Wij zullen den schrijver niet verder volgen in de beschrijving der latere uitbreidingen van het paleis, doch verwijzen den lezer daarvoor naar het boek zelf.

Ook Nederland wordt daarin niet vergeten en al kan het niet bogen op iets, dat met Versailles te vergelijken is, de aandacht wordt toch gevestigd op de talrijke fraaie overblijfsels uit het hier behandelde tijdperk, die in enkele openbare gebouwen, maar inzonderheid in de talrijke patricische woonhuizen onzer groote steden gevonden worden. In Italië noemt men een huis van eenige beteekenis als spoedig een „palazzo" maar in Amsterdam en 's-Gravenhage zijn nog verscheidene woningen aan te wijzen, die als klein paleis betiteld zouden mogen worden en nochtans den bescheiden naam van heerenhuis voeren.

Een kleine maar belangrijke Tentoonstelling.

In den Westelijken vleugel van het Kurhaus te Scheveningen, die het weinig tot binnentreden uitlokkend opschrift „Inhalatorium" draagt, is dezer dagen een Tentoonstelling geopend, die, ofschoon op bescheiden voet ingericht, wel een bezoek waard is, voor ieder, die belang stelt in hetgeen men tegenwoordig aanduidt met den naam „Gemeentebedrijven".

Het was geen kwaad denkbeeld van de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen te 's-Gravenhage, om haar 35-jarig bestaan te vieren met een Nationaal Congres, betreffende de Gemeentebedrijven en dit congres met de daaraan verbonden Tentoonstelling bovenbedoeld te houden te Scheveningen, de badplaats, die in deze zomersche dagen reeds tal van bezoekers trekt. Menigeen, die er nu een dagje doorbrengt, zal allicht voor afwisseling het Inhalatorium eens binnengaan en de tentoonstelling blijft tot

en met 19 Juni geopend, zoodat ook op twee Zondagen, zij die in de week geen gelegenheid hebben, haar zullen kunnen bezoeken. Men heeft hierbij ook gedacht aan hen, die in een of anderen tak van Gemeentebedrijf werkzaam zijn, en velen zullen zeker van deze gelegenheid gebruik maken.

Wij zijn er heen gegaan op een kalmen achtermiddag, toen de Congresleden er op uit waren, om eenige van de Haagsche Gemeentebedrijven in hun centra te gaan bezoeken. Uit het volle licht binnentredend moet men eerst eenigszins gewennen aan het nogal gedempte licht in de zaal. Is het oog daar eenmaal aan gewend, dan valt het dadelijk op, hoe betrekkelijk veel hier in een beperkte ruimte geëxposeerd is en alles goed zichtbaar ten toon gehangen, door een practische verdeeling met schotten. Voor de talrijke groote teekeningen was een naar verhouding zeer groote wandvlakte noodig, de bestekteekeningen van het nog in aanbouw zijnd Slachthuis te 's-Gravenhage vullen b.v. een geheelen korten wand van de zaal, en geven den bouwkundige een goed inzicht in den omvang van dit belangrijk bouwwerk. Ten einde het overzicht voor den leek eenigszins gemakkelijker te maken, is er een kleine vogelvlucht-perspectief aan toegevoegd. Het gaat niet aan hier over deze inrichting in bijzonderheden te treden, alleen trekt in het plan een onderdeel de aandacht, namelijk een, geheel van de overige gebouwen geïsoleerd, compleet klein Slachthuis voor verdacht en ziek vee.

Ook met den Gemeentelijken Telefoondienst komt de Residentie goed voor den dag, maar in nog meerder mate is dit het geval met hare beide Gasfabrieken. Veelzeggend is een teekening, die een Roosteroven van 1875, een Generatoroven van 1889 en een Coze-oven van 1897 voorstelt en interessant hetgeen er vertoond wordt van de nieuwe inrichting voor bloedloogzoutbereiding en hare resultaten.

Ook de Hoofdstad is met hare Gasfabrieken present, alsmede met hare Electriciteitswerken. Het belangrijkst van de Amsterdamsche inzending is echter datgene, wat op de Gemeentetram betrekking heeft. Rotterdam heeft jammer genoeg niet aan de tentoonstelling deelgenomen, Utrecht evenmin. Daarentegen laten Arnhem en Delft wat zien van hunne Electriciteitswerken, Deventer zijn nieuwe in aanbouw zijnde Gasfabriek, Enschede zijn Uitbreidingsplan, Leeuwarden en Zutphen eveneens hunne Gasfabrieken.

Een mooie inzending is die van Dordrecht. Behalve tal van teekeningen en photo's, op School- en Bruggenbouw betrekking hebbende, is ook het indertijd nogal veel besproken Dordtsche Slachthuis hier vertegenwoordigd. In het bijzonder wordt echter de aandacht gevestigd op Dordrecht als haven voor zeeschepen.

De inzending van Haarlem, die voornamelijk de Lichtfabrieken, het Slachthuis en de Duinwaterleiding betreft, is eveneens zeer interessant, maar minder goed uitkomend in een nevengang geplaatst.

De mooiste uitstalling, bijna uitsluitend betrekking hebbend op het Slachthuis, heeft Leiden. Ook andere gemeenten, o. a. Haarlem en Dordrecht, geven belangrijks te zien op het gebied van Keuringsdienst voor Levensmiddelen, Wateronderzoek, Melkonderzoek, enz., maar Leiden neemt een geheel bijzondere plaats in met zijn, ook voor den leek hoogst interessante, groote verzameling praeparaten en culturen op slachthuis-exploitatie en vleeschkeuring betrekking hebbende. Menigeen zal hier eerst een denkbeeld verkrijgen van den grooten omvang van den keuringsdienst in de slachthuizen en van de groote beteekenis van dezen dienst voor de volksgezondheid en al zullen onze lezers voor het meerendeel slechts weinig belangstellen in datgene wat de exploitatie en administratie der Gemeentebedrijven betreft, wij kunnen niet nalaten hun aandacht in het bijzonder op deze Leidsche inzending te vestigen.

Ook kleine gemeenten als Boskoop, Delfzijl, Naaldwijk hebben gegevens omtrent hare bedrijven ingezonden, die, al zijn die bedrijven natuurlijk op kleine schaal ingericht, toch in sommige opzichten waard zijn er kennis mede te maken.

Het was niet de technische zijde der Gemeentebedrijven alleen, die men met de tentoonstelling op het oog had; op het Congres is uitsluitend over economische en administratieve aangelegenheden, die bedrijven rakende, gesproken en in verband met exploitatie en administratie geeft de tentoonstelling nog veel te zien in den vorm van statistieken, graphische tabellen, staten, verslagen, modellen, formulieren, enz., waaronder ongetwijfeld veel belangrijks te vinden is, maar waarover wij ons niet tot oordeelen bevoegd achten.

Ook eenige particulieren zonden in, o. a. de firma Eshuys & Co. te Dalfsen verschillende modellen van stapelkasten voor opberging van stukken, volgens het kaartsysteem, zooals dit reeds bij verschillende gemeentebedrijven in gebruik is; de firma Kaumanns & Co. prospectussen en catalogussen van door haar vertegenwoordigde buitenlandsche fabrikanten als Adolf Bleichert te Leipzig, de bekende specialiteit op het gebied van kabelbanen; de Strassburger Büchergestellfabrik, Systeem Lipman; het Taroads Syndicate te Londen, enz.

Maar ofschoon verre van volledig, wat de deelnemende gemeenten betreft, en zonder bepaald systeem in de keus van het ingezondene, blijven de inzendingen der gemeenten het belangrijkst.

Men verwachte hier niet iets, dat in de verte te vergelijken is bij de Steden-Tentoonstellingen, zooals men die in de laatste jaren in Duitschland heeft gehouden, maar toch aarzelen wij niet, hier te spreken van een kleine, maar belangrijke tentoonstelling, omdat zij o.i. wat voor de toekomst belooft, omdat zij hoogstwaarschijnlijk wel navolging zal vinden en men zoodoende allengs beter en vollediger inzicht in den aard en inrichting, alsook in de exploitatie en administratie van de bedrijven van verschillende grootere en kleinere gemeenten zal kunnen verkrijgen.

Het groote nut hiervan springt in het oog en het geldt hier zonder twijfel een zaak van algemeen belang.

Dergelijke tentoonstellingen kunnen zeer leerzaam zijn en aanleiding geven tot vergelijkingen tot onderling overleg, tot verbeteringen, die ten slotte aan het algemeen ten goede kunnen komen. Geen concurrentie behoeft hierbij in het spel te komen, de gemeenten behoeven elkaar niet door schitterende inzendingen te overvleugelen, het blijve een optreden zonder pretentie, waarbij de hoofdzaak is, elkander te laten zien hoe men de bedrijven inricht en beheert en men elkaar de gelegenheid biedt van elkanders inzicht en ervaring te profiteeren ten nutte van het algemeen.

Waterleidingplannen in Groningen.

Eenige maanden geleden (zie onze nummers van 12 en 19 Maart j.l.) vestigden wij de aandacht onzer lezers op een door den heer P. Bakker Schut te 's-Gravenhage in „De Ingenieur" geplaatst artikel, waarin eenige, onzes inziens zeer gegronde bezwaren werden ontwikkeld tegen de wijze, waarop de zaak der watervoorziening van sommige streken was aangevat.

Ook het weekblad „De Aannemer" deelt, blijkens een onlangs daarin verschenen artikel, die bezwaren.

Zij betroffen meer bepaald de wijze, waarop de plannen

voor Zuid-Beveland zijn tot stand gekomen en waarschijnlijk zullen worden uitgevoerd. Dat een waarschuwing niet ontijdig maar integendeel zeer ad rem was, blijkt thans reeds spoediger, dan menigeen verwacht zal hebben uit een dezer dagen verschenen rapport aangaande de watervoorziening der provincie Groningen.

De plannen van het comité voor Zuid-Beveland hebben tot de samenstelling van dit rapport aanleiding gegeven. Op zichzelf schuilt daarin geen kwaad, maar uit hetgeen de „Prov. Groninger Courant" over de zaak mededeelt, kunnen wij niet anders opmaken, dan dat de heeren, die zich voor de Groningsche zaak interesseeren, g e h e e l het voorbeeld van het Comité voor Zuid-Beveland hebben gevolgd en er reeds stappen zijn gedaan als waartegen de heer Bakker Schut zijn stem verhief, en dat achten wij hoogst bedenkelijk.

Wij laten hier volgen, wat de „Prov. Gron. Courant" over het rapport mededeelt; de lezer kan daaruit o.i. de zaak voldoende zelf beoordeelen.

* * *

De inspecteurs van de volksgezondheid, de heeren Oosterbaan en Goester, hebben aan Gedep. Staten der provincie Groningen een rapport doen toekomen, betreffende een plan tot drinkwatervoorziening in deze provincie.

Aanleiding tot de samenstelling van dit rapport zijn geweest de plannen van het comité voor het tot stand brengen van een drinkwaterleiding voor Zuid-Beveland. Toen de heer G. Oosterbaan van deze plannen kennis kreeg, vestigde zich bij hem de overtuiging, dat in de provincie Groningen al evenzeer, zoo niet in nog sterkere mate, het dringende vraagstuk der drinkwatervoorziening langs denzelfden weg tot oplossing zou kunnen worden gebracht. Hij nam de zaak in studie en riep daarbij de hulp in van dr. L. E. Goester, eveneens te Zwolle.

De vraag of ten opzichte van de drinkwatervoorziening naar verbetering moest worden gestreefd voor de prov. Groningen, meenen zij onvoorwaardelijk bevestigend te moeten beantwoorden. Want buiten beschouwing latende de beide steden, welke in het genot zijn van een centr. waterleiding, blijkt bij onderzoek, dat tot nu toe in de geheele provincie Groningen nagenoeg uitsluitend door middel van regenwater en zakwater in de behoefte aan drinkwater wordt voorzien. Wel worden hier en daar enkele pompen, z.g.n. Nortonpompen, gevonden, die gevoed worden door diepgrondwater, doch deze zijn zoo weinig in aantal, dat zij voor de beoordeeling der drinkwatervoorziening in zijn geheel van geen beteekenis zijn.

Tegen het gebruik van regenwater is het bezwaar, dat men nooit weet of het ten allen tijde in voldoende hoeveelheid ter beschikking zal zijn. Verreweg het grootste deel der bevolking gebruikt water uit ondiepe gegraven putten, welk water niets anders is dan in den bodem gedrongen regenwater, dus zakwater. Bij onderzoek bleek, dat dit water meestentijds onzuiver en zeer vaak in ernstige mate verontreinigd is. De oorzaak van die slechte hoedanigheid is de vervuiling van den bodem, door het samenwonen van een groot aantal menschen op een kleine oppervlakte in de steden en dorpen, die nog erger wordt door onoordeelkundige plaatsing van privaten, beerputten, mestverzamelingen, rioolen, zinkputten enz. Zulk een toestand komt in de geheele provincie uiterst veelvuldig voor. Bijna nergens is eenige zorg besteed, ten einde de omgeving der drinkwaterput zoo rein mogelijk te houden. Ook is zakwater, evenmin als regenwater in droge tijden altijd in voldoende hoeveelheid beschikbaar.

De rapporteurs hebben aan een bekwaam waterleidingingenieur de noodige gegevens verschaft, betreffende de plaats waar zij zich voorstellen, dat de wateronttrekking aan den bodem kan plaats hebben, omtrent het aantal en de onderlinge ligging der plaatsen, die van water zouden moeten worden voorzien, omtrent het aantal inwoners enz.

Bij het bestudeeren der gegevens, welke op hydrologisch gebied gedurende de laatste jaren verkregen zijn, blijkt, dat wanneer men uitsluitend zijne aandacht beperkt tot de provincie Groningen en Noordelijk Drente, 2 zeer verschillende gebieden moeten worden onderscheiden. Het eerste is dat van het zoute, het tweede dat van het zoete grondwater. Hoewel de kennis aangaande de grenzen dezer 2 gebieden nog verre van volkomen is, kan het gebied van het zoute grondwater, dat zich in het Noorden en Noord-Oosten der provincie uitstrekt, vrij nauwkeurig worden aangegeven. Na zijn beschouwing over den toestand van bodem en water in verschillende deelen der provincie komt dr. Goester tot de slotsom, dat het verstandig zal zijn, zij het niet in de provincie zelf, dan toch in de onmiddellijke nabijheid, n.l. in het Hondsruggebied van Noordelijk Drente, een prise d'eau te vestigen. Deze prise d'eau kan zijn van voldoende capaciteit en aan alle hygiënische eischen voldoen.

Omtrent de nadere keuze der waterwinplaats is echter niets bepaald, ook de op een bijgevoegde schetskaart aangegeven richting der buisleidingen is slechts schema. De plaatselijke buisnetten komen daarop niet voor, wel is daarmee rekening gehouden bij de begrooting der kosten. Watertorens zijn o.a. geprojecteerd op 6 verschillende plaatsen en wel in het noordelijk deel der gemeente Groningen, tusschen Oldehove en Leens, te Uithuizen, Delfzijl, bij Midwolda en te Muntendam.

De vraag hoeveel een waterleiding met deze gegevens als uitgangspunt zou kosten, hebben de beide rapporteurs onderworpen aan dengeen, die ook ten behoeve van Zuid-Beveland het antwoord had gegeven en die getoond had, tot dat werk bekwaam te zijn. Hij komt tot de berekening, dat voor een nominaal bedrag van f 5.500.000 de waterleiding kan worden gelegd; daarbij komen nog aanlegkosten, toezicht tijdens den bouw enz., enz., zoodat de gemeenten in het geheel zouden moeten storten eene som van f 6.840.000.

In de meest ongunstige omstandigheden zal, zooals in een bijlage uitvoerig wordt aangetoond de waterleiding finantieel volkomen bestaanbaar zijn, bij een waterprijs van 25 cent per KM³ voor gewoon verbruik.

Na deze beschouwingen komen de rapporteurs tot Ged. Staten met het verzoek de gemeentebesturen uit te noodigen:

1. uit te spreken de wenschelijkheid dat ook voor hunne gemeente een waterleiding tot stand zal komen;
2. deel te nemen aan de besprekingen over het gemeenschappelijk tot stand brengen van deze waterleiding;
3. als gevolmachtigde naar de tot deze bespreking te houden vergadering een of meer hunner leden aan te wijzen.

Verder vragen zij een bijdrage in de kosten van het onderzoek en de uitwerking der plannen, onder mededeeling, dat de minister van binnenlandsche zaken een verzoek om subsidie ter bestrijding der noodzakelijke onkosten, zoo dit mocht komen, in welwillende overweging zal willen nemen.

Doorslaan van muren.

Er is een tijd geweest, dat men geen beter middel wist, om het doorslaan van muren te voorkomen, dan een solide bepleistering aan de buitenzijde.

Dat dit bij een muur van genoegzame dikte ook afdoende was, zelfs al bestond het metselwerk niet uit steen van de beste qualiteit, kan nog aan menig bouwwerk, dat een

kleine honderd jaar geleden gemaakt werd, worden aangetoond.

Toen het pleisteren der gevels in onbruik geraakte en het gevoegde metselwerk weder meer in gebruik, vernam men ook weder spoedig klachten over doorslaan en werden weder theorieën verkondigd over de oorzaken daarvan en middelen aan de hand gedaan, om het euvel te bestrijden.

Men is het daarover echter tot heden niet geheel eens geworden en dit is verklaarbaar, omdat de oorzaken verschillende kunnen zijn en met de middelen nu eens goede resultaten bereikt zijn, dan weder geene of onbevredigende.

Prof. Van der Kloes meende destijds, en dit zal nog wel zoo zijn, dat in de meeste gevallen de te kalkrijke mortel als oorzaak van het verschijnsel moest worden aangemerkt en dat het water niet door de steenen, maar door de voegen naar binnen drong. Als remedie gaf hij aan de hand, de voegen zoo diep mogelijk uit te krabben als men kon en ze platvol op te voegen met een zeer zanderigen trasmortel: 2 schelpkalk, 1 tras, 4 zand. Deze specie met weinig water dooreen te kneden.

Zoo het kwaad in de voegen te zoeken is, is het aangegeven middel wel aan te bevelen, maar zullen velen wellicht aan Portland-cement, in plaats van tras, in de voegspecie de voorkeur geven. Het is echter volstrekt niet uitgemaakt, dat het water in alle gevallen door de voegen komt. Het kwaad doet zich voor bij muren van 1½ Waalsteen dikte, met zorg gemetseld van steen van de beste qualiteit in mortel, waarbij van te groote kalkrijkheid geen sprake is. In zulke gevallen komt men tot de conclusie, dat zelfs de beste onzer steensoorten niet bestand zijn tegen een aanhoudenden regen, die in nagenoeg horizontale richting de muren treft, en dat alleen het aanbrengen van een spouw het middel is, om het doordringen tot de binnenzijde der muren te beletten.

Meestal komt men te laat tot het inzicht, dat een spouwmuur noodig zou zijn geweest en dan gaat men naar andere middelen zoeken.

De eenvoudigste bestaan in het bestrijken van de muuroppervlakte met een of andere vloeistof, die haar waterdicht maakt. Een oud recept is het volgende: 0.75 KG. harde gemarmerde zeep wordt in 10 L. water opgelost en deze oplossing wordt met een breede, platte borstel zorgvuldig op den muur gestreken, zoodat zich geen schuim op de oppervlakte vormt. Deze laag laat men 24 uren drogen. Vervolgens lost men 0.5 K.G. aluin in 40 L. water op, laat deze oplossing 24 uren staan en strijkt ze daarna op dezelfde wijze over de zeeplaag. De bewerking moet met droog weder geschieden.

Er zijn verschillende oplossingen in den handel onder den naam van Steenbeschermer, Protector petri, enz. waarvan de samenstelling niet kan worden opgegeven, maar waarmede in sommige gevallen goede resultaten verkregen zijn. Dikwijls zal het de voorkeur verdienen, zulk een preparaat, wanneer de deugdelijkheid door vertrouwbare attesten gestaafd kan worden, toe te passen, dan met eigengemaakte preparaten proeven te nemen

Er zijn ons zeer gunstige uitkomsten medegedeeld van het praeparaat der Ned. Steenbeschermerfabriek te Nijmegen, dat aan vele Rijks en Gemeentegebouwen blijkbaar met succes is toegepast, ook in gevallen waar andere middelen hadden gefaald.

De firma, die dit praeparaat vervaardigt, kan reeds op de ervaring van een aantal jaren zich beroepen en aarzelt dus niet voor de deugdelijkheid der bewerking voor een groot aantal jaren in te staan. Toch zijn er gevallen, waarbij niet ingestaan kan worden voor een afdoend resultaat, als bijvoorbeeld bij muren van machinalen steen, die een gladden kop en een gladden strek heeft. Bij het verwerken van zulk overigens uitstekend materiaal met metselspecie, die niet volkomen krimpvrij is, is de aanhechting in de stootvoegen nooit volkomen gewaarborgd en zal, waar de gladde oppervlakten voorkomen, onvermijdelijk een haarfijne, voor het ongewapend oog onzichtbare opening ontstaan, nochtans voldoende, om op den duur regenwater door te laten.

Muren, die sterk aan slagregen zijn blootgesteld, behooren tot de onderdeelen, die de grootste zorgvuldigheid bij de uitvoering vereischen en ook dan zal men nooit volkomen zeker kunnen zijn, dat zij dicht blijken zonder toepassing van een beschermend middel.

Het Rapport van de Raadhuis-Dam-Commissie.

Thans is het rapport verschenen van de bij besluit van den Amsterdamschen Gemeenteraad van 23 Februari j.l. ingestelde commissie belast met het onderzoek, op welke wijze een voor den zetel van het stadsbestuur waardig en geschikt gebouw kan worden verkregen en in het bijzonder, of op het aan den Dam vrijkomende terrein een nieuw Stadhuis kan worden gesticht. Deze commissie was samengesteld uit de heeren dr. P. J. H. Cuypers, architect te Roermond; C. Muysken, architect te Baarn; H. P. Berlage Nzn., architect te Amsterdam, en prof. dr. H. Brugmans, hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam, en den directeur van Publieke Werken aldaar.

Wordt haar advies opgevolgd — zoo zegt de commissie in haar begeleidend schrijven — dan zal H. M. de Koningin een beter Paleis, Amsterdam een waardig Stadhuis verkrijgen, dan zal de Dam niet alleen door zijne historische beteekenis, maar ook als de plaats waar het Gemeentebestuur zetelt en door de voorgestelde bebouwing als monumentaal en aantrekkelijk centrum, weder het hart van het stadsleven zijn.

Wij hadden met dit advies in ons rapport vervat kunnen volstaan — zoo gaat de commissie voort — ware het niet, dat de thans te nemen beslissing een daad van beteekenis wordt in de geschiedenis onzer stad, evenals zulks het geval was bij de stichting van het Stadhuis in 1648 en bij het niet weder in gebruik nemen in 1814. Daarom achten wij het noodig nadruk te leggen op het historisch verband tusschen het verleden en onze voorstellen, waarvan het weder in gebruik stellen van het stadhuis de kern vormt.

Iedere bespreking van de Stadhuis-kwestie toch moet uitgaan van het feit, dat Amsterdam een stadhuis bezit, gebouwd in de roemrijkste periode van haar geschiedenis, een monument bovendien, dat zoowel architectonisch als sculpturaal een kunstwerk is van den eersten rang. Toen het stadhuis werd gebouwd, waren alle voorwaarden aanwezig om iets wezenlijk grootsch tot stand te brengen. Er was een regeering, die zich sterk van haar waarde en beteekenis bewust was. Er was een burgerij, die haar regeering gaarne koninklijk zag handelen. Er waren oeconomische omstandigheden, die den bouw van een zoo rijk mogelijk opgevat stadhuis mogelijk maakten. En eindelijk, er waren kunstenaars, die de grootsche gedachte op haast onovertroffen wijze vorm wisten te geven.

Dit stadhuis is als zoodanig meer dan anderhalve eeuw geweest de glorie van Amsterdam en van haar burgerij, welke er niet was buitengesloten; al kon zij de beraadslagingen van burgemeesteren en van de vroedschap niet bijwonen, tot de groote Burgerzaal en de marmeren galerijen

had zij dagelijks toegang, evenals tot de zittingen van schepenen en van de talrijke lagere rechtscolleges, die in het Stadhuis zetelden. Inderdaad was het Stadhuis zoowel het Paleis der stedelijke regeering als der burgerij.

Die toestand is zoo gebleven tot 1808. Ook na 1795 had het oude Stadhuis zich zonder bezwaar aan de nieuwe toestanden aangepast. Maar toen Amsterdam in 1808 de hoofdstad werd van den uit de oude Republiek ontstanen modernen eenheidstaat, toen het werd koninklijke residentie, toen meende het stadsbestuur Amsterdam als zoodanig niet beter te kunnen legitimeeren dan door aan den eersten Koning van Nederland voorloopig als paleis aan te bieden het heerlijke stadhuis.

Amsterdam is tot 1813 residentie gebleven: na koning Lodewijk heeft de hertog van Plaisance het stadhuispaleis bewoond en er Napoleon ontvangen. Na de omwenteling van 1813 werd de toestand geheel anders, en wel door de schuld van het toenmalig stadsbestuur zelf. Nadat Willem I den 2den December 1813 van het paleis tot Souverein Vorst der Nederlanden was geproclameerd, bood hij het gebouw weer aan de stad Amsterdam aan, onder de reserve, dat daarin voor hem eenige vertrekken zouden worden bestemd bij eventueele bezoeken aan de hoofdstad. Het stadsbestuur van Amsterdam meende evenwel den last van een kostbaar Stadhuis niet meer te kunnen dragen en bood het Paleis aan den vorst ten voorloopigen gebruike aan.

Deze voorloopige toestand heeft zich tot heden bestendigd. In een zeer zwakken tijd, die van het historische verleden weinig meer zag of gevoelde, gaf Amsterdam het gebruik van zijn kostbaar stadhuis prijs. En sedert staat het oude stadhuis met gesloten luiken als een sterfhuis op de meest historische plek der hoofdstad; het groote verleden van Amsterdam schijnt dood en begraven. Alleen als het hoofd van den staat in de hoofdstad vertoeft, herleeft het; dan wordt het weer als van ouds het middelpunt der stad; dan weet Amsterdam, waarvoor het in 1808 zijn stadhuis afstond, voor een koninklijke residentie.

Het scheen de commissie noodig ook de feiten op den voorgrond te brengen, om van daar uit de gezichtspunten te winnen, van waaruit men de Stadhuis-Paleis-quaestie moet bezien. Het gebouw is het stadhuis van Amsterdam, het spreekt de krachtige taal der zeventiende eeuw in treffende schoonheid; het is voor Amsterdam verloren gegaan in een periode van zwakte en achteruitgang op schier ieder gebied; het keere weer tot Amsterdam terug, nu overal nieuw leven is ontsproten, nu meer dan vroeger de stad haar grootsch verleden bewust is geworden. Maar aan den anderen kant heeft ook het koninklijk Paleis zijn rechten en tradities. De bestemming, en de indeeling van het oude stadhuis mogen daarom zoo worden, dat de historische momenten van het jaarlijksch koninklijk bezoek behouden blijven. Vervallen zou alleen het gebruik, dat van het Paleis wordt gemaakt als woonhuis, waarvoor het naar het oordeel der commissie ook ten eenen male ongeschikt is. Maar het zou een hooge eere zijn voor het gemeentebestuur van Amsterdam om het hoofd van den staat in de historische zalen van het oude stadhuis te ontvangen. Zoo zou dan geschieden, wat de Souvereine Vorst in 1813 heeft gewild.

Na hare installatie heeft de commissie dadelijk aan de orde gesteld vraag I A van den leidraad, luidende:

„Is een aan technische en aesthetische eischen voldoende oplossing van het stadhuisvraagstuk te vinden:

a. door het Paleis, voor het geval het ter beschikking van de gemeente mocht komen, tot stadhuis te bestemmen?"

Als resultaat van haar onderzoek legt de commissie over de plattegronden der vijf verdiepingen van het Paleis, juister gezegd van het Stadhuis, waarop met kleuren zijn aangegeven de takken van gemeentedienst, die in het gebouw kunnen worden ondergebracht en waarin tevens zijn aangeduid de wijzigingen, die in den bestaanden toestand noodig zijn zoowel ten behoeve van den dienst als om het fraaie der historische binnen-architectuur weder geheel tot zijn recht te doen komen.

Uit deze teekeningen blijkt duidelijk, zoo zegt de commissie, dat de zetel van het stadsbestuur met de daaraan organisch verbonden geheele secretarie in het gebouw kan worden ondergebracht, waarbij er voor de noodige uitbreiding van dien dienst nog voldoende ruimte overblijft. Naar het oordeel der commissie kunnen de afdeelingen Militaire Zaken en Belastingen, hoewel nog tot de secretarie behoorende, met die van de gemeente-ontvangers en de diensten van Publieke Werken en van het Bouw- en Woningtoezicht, zonder bezwaar buiten het stadhuis gevestigd zijn.

Het voortdurend overleg tusschen de verschillende afdeelingen geschiedt thans immers hoofdzakelijk door de telefoon. Bovendien is de afstand tusschen het Stadhuis en het Prinsenhof zóó gering, dat eene geregelde wisseling van stukken en het somtijds ontbieden van ambtenaren van het ééne gebouw naar het andere geen hinderlijk oponthoud in den gang van zaken behoeft te veroorzaken.

Hoe meer het onderzoek der commissie vorderde, hoe meer zij bewonderde de doelmatige wijze, waarop door Van Campen het gebouw voor stadhuis is ontworpen, waardoor het ook nu nog aan zijne oorspronkelijke bestemming kan beantwoorden, en welke ontzaglijke ruimte aan lokalen, gangen en trappen het gebouw op de vijf verschillende verdiepingen omvat. De artistieke, rijk versierde groote zalen en kamers aan den Dam behoeven niet voor den eigenlijken dienst te worden bestemd, maar kunnen ter beschikking blijven van H. M. de Koningin, wanneer zij Amsterdam bezoekt. Dan kan aan de traditie getrouw, de Koningin bij Hare komst in de hoofdstad op het balkon blijven verschijnen, terwijl de groote feestelijkheden, zooals tot dusver, in de Burgerzaal en de daarbij behoorende herstelde groote galerijen kunnen worden gegeven.

Maar niet alleen de doelmatigheid van indeeling, ook de eenvoudige solide constructiewijze (o.a. gebleken bij het onderzoek naar den toestand van de paalfundeering) en de geheele architectonische oplossing van het oorspronkelijke Raadhuis-vraagstuk dwingen bewondering af, zoodat het gebouw onder een der merkwaardigste, goed geconserveerde historische monumenten der profane bouwkunst uit het bloeitijdperk der Renaissance van de 17e eeuw, niet alleen in Nederland maar zelfs in Europa mag worden gerangschikt.

De commissie aarzelt dan ook niet, de bij punt I A onder hare aandacht gebrachte vraag in bevestigenden zin te beantwoorden.

In verband daarmede beantwoordt de commissie reeds hier de vragen haar aan het slot harer instructie gedaan.

a. „Moet de buiten-architectuur in alle opzichten in stand blijven als ten tijde van de voltooiing (zonder balken?)"

De buiten-architectuur van het gebouw behoort, naar het oordeel der commissie, in alle opzichten in stand te blijven in den toestand, zooals die zich thans bevindt; dit is mogelijk, wanneer men het Stadhuis op oordeelkundige wijze onderhoudt; ook late men het balkon aan de Damzijde (hoewel niet oorspronkelijk) zooals het thans bestaat, teneinde ook hier de traditie te kunnen bewaren.

De commissie ziet echter geen bezwaar in de verwijdering van het ijzeren traliewerk, dat zich thans nog voor een deel der vensters in de benedenverdieping bevindt; zij acht die eene noodzakelijkheid om in de vertrekken gelijkstraats meer licht te verkrijgen.

b. Naar aanleiding van vraag b: „Mogen er veranderingen worden aangebracht in de inwendige verdeeling door doorbreking en verwijdering van muren?" verklaart de commissie, dat uit een constructief en historisch oogpunt het

maken van openingen in oorspronkelijke muren alleen kan worden toegelaten voor het aanbrengen van deuren en van lichtdoorgangen aan de zijde der binnenplaatsen, indien daardoor de architectuur en de hechtheid van het gebouw niet worden geschaad.

Verwijdering van oorspronkelijke muren mag niet dan in de uitsterste noodzakelijkheid worden toegestaan.

Tegen het verwijderen van later aangebrachte houten schotten of gemetselde muren kan natuurlijk geen bezwaar bestaan; ook zal het geoorloofd zijn van elk der vier hoofdtrappen één der buitenarmen, die overbodig zijn, te verwijderen en in de aldus verkregen ruimten de liften aan te brengen, die aldaar uitstekend geplaatst zullen zijn.

Evenmin zal het bezwaar opleveren een electrische verlichting door het geheele gebouw aan te brengen, en voor een behoorlijke watervoorziening en afvoer in het gebouw zorg te dragen.

De verwarmingsaanleg behoeft geen onoverkomelijke moeilijkheden op te leveren, wanneer men prijsgeeft het denkbeeld van algeheele centrale verwarming en gebruik maakt van den bestaanden verwarmingsaanleg en van de vele schoorsteenen of rookkanalen, die zich in het gebouw bevinden.

In het oude Stadhuis is de Raadzaal zoowel door haar ligging als door haar grootte van zelf aangewezen; het is de oude schepenzaal, thans troonzaal. Zonder veel moeite is deze zaal tot Raadzaal in te richten, ook zonder dat aan de architectuur behoeft te worden geraakt.

De kamers wederzijds van de Raadzaal kunnen naar het oordeel der Commissie als wachtkamer voor stenografen en publiek en als kamer voor de Raadsleden worden ingericht. De hoekkamers zijn bestemd voor kamer voor den Burgemeester, tevens voor de vergaderingen van Burgemeester en Wethouders en voor kamer van den Secretaris. Daarbij sluiten zich de voor de Secretarie bestemde vertrekken aan. Op de tweede verdieping zijn, in aansluiting tot de bureaux van de onder hen ressorteerende diensten de hoekkamers voor de vier Wethouders geprojecteerd.

c. Als antwoord op de vraag: „Kunnen de bezienswaardige lokalen, terwijl ze voor het publiek te bezichtigen moeten blijven, voor den gewonen dienst worden aangewezen?" veroorlooft de Commissie zich naar de teekeningen te verwijzen en naar hetgeen hierboven reeds is gezegd.

De Commissie stelt zich voor, dat de Burgerzaal met de galerijen evenals vroeger bestemd zullen zijn voor den dienst en voor het publiek toegankelijk. De bezienswaardige afgesloten vertrekken, de Raadzaal, de Vierschaar en de kamers aan de Damzijde op de hoofdverdieping, zullen onder geleide kunnen worden bezichtigd.

Hiermede is van zelf de vraag: „Is het voor het behoud van de beeldhouwwerken gewenscht, dat gedeelten van het gebouw niet voor den eigenlijken publieken dienst worden bestemd?" beantwoord.

De Commissie gaat hierna over tot de beantwoording van de vraag I B:

„Is een aan technische en aesthetische eischen voldoende oplossing van het stadhuis-vraagstuk te vinden, door een stadhuis te stichten op het beschikbaar komend terrein aan den Dam?" Zij wil er dadelijk op wijzen, dat een eenvoudige vergelijking van het grondvlak van het Paleis van ongeveer 5400 M². bij vijf verdiepingen met het terrein, begrensd door Vijgendam, Warmoesstraat, Vischsteeg, Dam, van ongeveer 2340 M²., doet zien, dat bij de gestelde eischen dit laatste terrein voor den dienst van een stadhuis geen voldoende ruimte zal bieden. De Commissie is van oordeel, dat op dit terrein geen Stadhuis, hetwelk ook maar aan bescheiden eischen voldoet, kan worden gesticht, maar dat dan eerder de oplossing moet worden gezocht in de richting als door den Raad aangegeven bij het stellen van de vraag I C:

„Of de oplossing van het stadhuis-vraagstuk te vinden is door het bestaande stadhuis-complex te verbouwen en te vergrooten?"

Mocht onverhoopt het Paleis aan den Dam zijn oorspronkelijke bestemming niet herkrijgen, dan meent de Commissie, dat in de hier aangegeven richting de oplossing gevonden kan worden en wel op de wijze als is aangegeven in het voorloopig schetsontwerp, door haar medelid, den heer Directeur der Publieke Werken overgelegd.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE SCHILDERSPATROONS.

Tentoonstelling en Wedstrijden.

Voor de tentoonstelling van den Bond van Nederlandsche Schilderspatroons, welke gehouden zal worden van 9 tot en met 14 September te 's-Gravenhage, is een eerecomité gevormd, waarvan mr. J. G. Patijn, staatsraad in buitengewonen dienst, commissaris der Koningin in Zuid-Holland, eere-voorzitter is.

Het uitvoerend comité voor deze tentoonstelling wenscht een zoo zuiver mogelijk beeld te geven van de, zoowel technische als aesthetische, hoogte waarop het schildersambacht in Nederland staat. Daarom heeft het besloten tot het houden van verschillende wedstrijden voor de belangrijkste onderdeelen van het schildersvak.

Het programma voor deze wedstrijden is in twee hoofdgroepen verdeeld, t. w. voor den leerling en voor den ervaren vakman.

Serie I is uitsluitend voor leerlingen der hoogste klassen in het schildersambacht aan ambachtsscholen en bevat 4 wedstrijdgroepen.

Serie II is uitsluitend voor de leerlingen der hoogste klassen, in het schildersambacht aan kunstnijverheid- of schildersscholen en bevat één wedstrijdgroep.

Serie III is uitsluitend bestemd voor personen of firma's, die leden zijn van den Bond van Nederlandsche Schilderspatroons en bevat 7 wedstrijdgroepen.

Serie IV is ook uitsluitend voor personen of firma's, die leden zijn van den Bond van Nederlandsche Schilderspatroons en bestaat uit drie wedstrijdgroepen.

De in deze wedstrijden bekroonde inzendingen zullen op de tentoonstelling worden tentoongesteld, waardoor, naar men verwacht, een algemeen beeld van het kennen en kunnen van het schildersambacht in Nederland zal gegeven worden en wat met het oog op de toezeggingen van inzendingen van buitenlandsche schildersscholen een leerzame strijd kan wezen.

Prijsvragen.

MEDEDEELING INZAKE PRIJSVRAAG „ROCHDALE".

Tengevolge van de deels gelijkluidende, deels van elkaar afwijkende bezwaren, gemaakt door verschillende bouwkundige vereenigingen, betreffende de prijsvraag „Rochdale", heeft zich de jury, na gepleegd overleg met het bestuur

van de coöperatieve bouwvereeniging „Rochdale", een commissie gevormd, bestaande uit de heeren H. P. Berlage Nzn., J. Gratama en J. E. van der Pek.

Deze commissie heeft de opdracht gekregen, zoo mogelijk, wijzigingen in het programma der prijsvraag „Rochdale" te ontwerpen, waardoor dit programma, zoowel door de verschillende bouwkundige vereenigingen als door „Rochdale" en de jury, kan worden aanvaard.

Te dien einde zal de commissie in overleg treden met de bouwkundige vereenigingen, alsmede met de jury en het bestuur van „Rochdale".

De jury hoopt tegen 1 Juli a.s. het resultaat te kunnen mededeelen. De termijn van inzending zal in verband hiermede verlengd worden tot 1 October 1910.

Naar aanleiding van het bovenstaande adviseert de jury den mededingers voorloopig hun arbeid te staken. Wenschen zij toch door te werken, zoo geschiedt dit geheel voor eigen risico.

De Jury:

H. P. BERLAGE, Voorzitter.
J. GRATAMA, B. I., Rapporteur. } Architecten.
J. E. VAN DER PEK.
J. M. A. ZOETMULDER, C. I., Inspecteur van de Volksgezondheid
Ch. KOSTER.
P. ROELAND. } Bestuursleden »Rochdale«.
A. KEPPLER, C. I.

Het Bestuur van „Architectura et Amicitia" ontving inmiddels de uitnoodiging het Genootschap in eene vergadering als bovenbedoeld te doen vertegenwoordigen; voor welke vertegenwoordiging zich, op uitnoodiging van het bestuur, de heer Paul J. de Jongh beschikbaar stelde.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 23. Officieel Gedeelte. Adres aan de Tweede Kamer in zake het »Arsenaal«. — Verslag Algemeene Meivergadering op 24 en 25 Mei 1910.

Landhuis te Hattem, arch. S. de Clercq, met afbeeldingen en losse plaat.

Herziening der Bouwverordeningen door W. T. C. Schaap. (Slot).

Adres van het Genootschap Kunstoefening te Arnhem in zake subsidie voor haar Technisch Onderwijs.

ARCHITECTURA No. 22. Mededeeling betreffende het Genootschap.

Adres aan B. en W. der Gemeente Utrecht, in zake benoeming eener Schoonheids-Commissie daar ter stede, van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A.

Juliana-bijbel, met afbeeldingen.

Indrukken van de stadsversieringen gedurende het Koninklijk bezoek te Amsterdam. (Vervolg).

Een nieuw Museum te Haarlem, door A. W. Weissman.

Iets over Wapenkunst, door A. W. Weissman. (Vervolg).

Ingezonden Stukken over Plantengroei aan Gebouwen.

DE BOUWWERELD No. 22. Versierd Amsterdam.

Architektuur en Architekten, naar het Duitsch van Julian van Zacheriewicz.

— No. 23. Architektuur en Architekten (Slot).

De Roodenburg te 's-Hertogenbosch in afbraak, door Jan Mosmans, met afbeeldingen.

Een arbeidscontract in het Bouwvak uit de XVIIIde eeuw.

DE INGENIEUR No. 23. Officieel Gedeelte.

Mededeelingen betreffende de werkzaamheden bij het irrigatiedepartement in Siam, voordracht gehouden in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 16 April 1910, door J. van Tubergen, met afbeeldingen.

L. L. C. H Jonkergouw. Necrologie, door W. K. Behrens.

Nieuwere telefoonstelsels, door C. L. van der Bilt c.i. (Slot), met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. Buitengewone hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool, door H. A. van IJsselstein c. i. — De spanningregulatie van wisselstroommachines, door J. A. Schouten c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 22.

Bericht. — Uit de Afdeelingen. — Concept Reglement der Scheepsmachinisten-Vereeniging. — Iets over Houtbewerking-machines.

DE AANNEMER No. 23. Jaarvergadering 1910.

Kort Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 2 Juni 1910.

De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land. VI.

Uit eigen kring. Syndicaatsmanieren.

Afdeelingsverslagen. Dokkum 1 Juni 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 49. Het stoken van den ringoven. — Een steenen-quaestie.

MODERNE BAUFORMEN No. 5. De vijfde aflevering van Dr. Paul Klopfer's maandschrift, bij Julius Hoffmann te Stuttgart uitgegeven, is geheel gevuld met bijdragen van Dresdener bouwmeesters, doch biedt niettemin een groote verscheidenheid. Wilhelm Kreis opent de rij met een paar Bismarcktürme; de aardigheid is daar nu wel wat af en het wordt hoe langer hoe moeilijker hiervoor nog iets nieuws uit te denken. Belangrijker schijnt dan ook het nieuwe Universiteitsgebouw te München, van German Bestelmeijer, ofschoon motieven uit allerlei stijlen, zoowel Byzantijnsch als Empire, daarin toegepast zijn. De aandacht verdienen voorts Otto Gussmann's kerkinterieurs, een Friedhofskapelle van Oskar Menzel en grafmonumentjes van Kolbe, maar in het bijzonder moeten vermeld worden verschillende betimmeringen door Fritz Schumacher, in samenwerking met den beeldhouwer Karl Gross uitgevoerd in de Petri-Dom te Bautzen. Wij zien hier een vrijwel geslaagde poging om een Gothische kerk in modernen geest te betimmeren zonder dat er storende effecten worden verkregen.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 9. Het Juni-nummer van Alex Koch's tijdschrift is in hoofdzaak gewijd aan werk van den Dalmatischen beeldhouwer Ivan Mestrovic te Weenen, een kunstenaar van heroieken aanleg en natuurlijk een navolger van Rodin. Vooral het overdrevene in zijn kolossale heldenfiguren wordt te Weenen bewonderd; zijn Karyatiden zijn leelijk, vooral van achteren, zij getuigen van weinig studie, maar onder zijn vrouwenfiguren, en in het algemeen in het minder heroïsche genre zijn zeer goede en veel fijner opgevatte werken, die veel van dezen beeldhouwer doen verwachten, wanneer de drang naar effect maken bij hem zal hebben uitgewoed.

Een groot deel dezer aflevering wordt verder in beslag genomen door 55 afbeeldingen van affiches van de laatste jaren van Hohlwein, Lucian Bernhard, H. Ehmcke, Julius Klinger en vele anderen. Hierbij zijn er verscheidene goedgeslaagde, maar ook een aantal die niet als navolgenswaardige voorbeelden kunnen gelden. Het is jammer, dat deze affiches slechts in zwart gereproduceerd zijn, hoe fraai de reproducties ook zijn, men krijgt bij vele toch slechts een onvolledig denkbeeld van het origineel.

De Berlijnsche architect Gustav Goerke heeft zich verder veel moeite gegeven het interieur van het Berlijnsche woonhuis op artistieke wijze te meubelen. Het streven verdient zeker waardeering, maar het verkregen resultaat is slechts ten deele bevredigend, omdat Goerke beslist streeft naar origineele vormen in zijn meubelen, hetgeen wel eens tot misvorming aanleiding geeft.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— De gemeenteraad van Johannesburg heeft 20,000 pd. st. bewilligd voor den bouw van een museum voor kunst. Onlangs werd gemeld, dat er reeds schilderijen en beeldhouwwerk voor was aangekocht en rijke Johannesburgers een groote som voor verderen aankoop hadden beloofd, als de gemeenteraad de 20,000 pd. st. voor 't museum gaf. Dat is nu gebeurd.

— Het lot van het Crystal Palace te Sydenham bij Londen hangt nog in de weegschaal. Er is, gelijk men weet, liquidatie van de onderneming aangevraagd. Er blijkt nu, dat de schuld 545,499 pd. st. bedraagt, maar de bezittingen zijn geschat op 62,101 pd. st. meer. De curator is van oordeel, dat de onderneming geleden heeft onder verkeerde leiding; de uitgaven zijn te groot geweest. Indien er geen plan ontworpen werd, dat de eerste schuldeischers een redelijk uitzicht opent, zullen de bezittingen verkocht moeten worden. En dan is er kans, dat de bouwspeculant zich van den grond meester maakt

BINNENLAND.

Doesburg. De minister van waterstaat heeft het voorstel van den raad dezer gemeente om een lage, vaste brug over den IJssel te leggen, van de hand gewezen. Zal er een vaste brug komen, zoo moet die een zijn van hooge spanning, terwijl er geen rijkssubsidie zal worden verleend, tenzij ook de provincie bijdraagt.

Gevel-ordonnantie van Lodewijk XIII. Paleis te Versailles.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER".
45ste Jaargang No. 24.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

's-GRAVENHAGE. In de dezer dagen gehouden zitting van den gemeenteraad heeft de wethouder van financiën medegedeeld, dat eerlang de plannen voor het nieuwe Raadhuis den raad zullen bereiken.

Het Vad. deelt nu mede, dat het voorstel, dat, is het wel ingelicht, niet overeenkomstig het advies der financieele commissie is vastgesteld, geheel samenhangt met de plannen tot verbreeding en doortrekking van de Prinsegracht en dat het nieuwe Raadhuis dus zal liggen met één front op den verkeersweg Spui—Buitenhof, met het zijfront op den grooten verkeersweg, die door verlenging van de Prinsegracht ontstaat, en wel ter plaatse waar zich thans de huizen- en krottenblokken, begrensd door Spui, Bagijnestraat, Kalvermarkt, Nieuwe Markt en Turfmarkt, bevinden. Verdwijnen zullen mitsdien de enge stegen en sloppen achter de Lange Poten en achter de Spuistraat, terwijl de gansche buurt in de omstreken van Spui en Houtmarkt, die thans niet in te besten reuk staat, een enorme verbetering zal ondergaan.

— Dezer dagen gaf de N. Ct. een aantal bijzonderheden omtrent de raadhuisplannen, die de commissie voor de pl. werken en eigendommen aan B. en W. heeft voorgelegd, door dat college in beginsel zijn goedgekeurd en eerlang aan den Raad zullen worden voorgelegd. Zij staan, zooals onze lezers reeds weten, in nauw verband met twee belangrijke verkeersverbeteringen in de binnenstad, die tegelijkertijd aanhangig zullen worden gemaakt.

De eerste van die verbeteringen geldt de doortrekking van de Prinsegracht, op zichzelf een breede verkeersweg, in verband met de 's-Gravenzandelaan, Steynlaan, Paul Krugerplein enz., maar die doodloopt aan de Groote Markt, vanwaar een kronkelnet van nauwe straatjes, als Gerbrandtstraat, Groenendalstraat enz. toegang geeft tot de Wagenstraat.

Ontworpen is nu de doortrekking van de Prinsegracht volgens dezelfde rooilijnen naar de Wagenstraat en van daar, parallel aan de Spuistraat, tot aan het Hofspui. Daar loopt de nieuwe verkeersweg uit op het ontworpen nieuwe Stadhuis, waarvoor men zou willen onteigenen het geheele complex van gebouwen tusschen de L. Poten en de Houtmarkt.

Aan de Houtmarkt zou het nieuwe Stadhuis dan met een zijner poorten komen te liggen aan een tweeden verbeterden verkeersweg: Delftschelaan, Zuid-Binnensingel, Hoogezand, Herder- en Herderinnestraten, Gedempte Burgwal, Lange Gedempte Gracht en Houtmarkt. De verbetering van dien verkeersweg zou voltooid worden door van de noordzijde der Herderstraat de rooilijn zoover achteruit te brengen dat zij aansluit bij die der overige gedeelten van dezen verkeersweg.

De onderhandelingen voor de verkrijging van de daarvoor noodige eigendommen aan die zijde van de Herderstraat moeten reeds in een vergevorderd stadium verkeeren.

Uit den aard bestaan omtrent het nieuwe Raadhuis nog geen andere plannen dan alleen wat de keuze der plaats betreft. Naar welke van de twee verkeerswegen het hoofdfront van het nieuwe Stadhuis gekeerd zal zijn, is een punt van nadere overweging. Het ligt echter in de bedoeling het nieuwe gebouw aan beide verkeerswegen te doen liggen. De onteigening van de daarvoor noodige perceelen, die opruiming van de L. en K. Bagijnenstraat in zich zal sluiten, wordt op ongeveer 4½ millioen geraamd.

Tevens ligt het in het voornemen om aan het oude Raadhuis een nieuwe bestemming te geven en het in te richten voor museumgebouw.

Aangenomen dat deze plannen de goedkeuring van den Raad mochten wegdragen, zullen er nog verscheidene jaren moeten verloopen alvorens een nieuw Raadhuis gesticht zal zijn en in gebruik zal kunnen genomen worden. Inmiddels kunnen een aantal diensten, die dringend ruimere lokaliteit behoeven, in de eerste plaats de Burgerlijke Stand- en Bevolkingsbureau's, niet langer op verbetering wachten en zijn dus voorstellen tegemoet te zien om voor die bureau's reeds nu een meer geschikte tijdelijke woningruimte aan te wijzen.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter. Brieven, onder No. 19747, bureau der »Nieuwe Rotterd. Courant«. (1)

— Opzichter (tijdelijk) bouw ammoniakfabriek Zaandam. Loon f 100.— p. m. Br. vóór 15 Juni aan den Gem.-Architect. (1)

— Assistent of Opzichter, aan de Gasfabriek en Waterleiding te Culemborg. Bouwkundige kennis strekt tot aanbeveling. Salaris nader te regelen.

Sollicitatiestukken aan den Directeur H. de Liefde. (1)

— Teekenaar aan de Stoomtimmerfabriek »Croonstad«, te Mijdrecht. (1)

— Constructeur-Teekenaar voor IJzer-constructie, practijk vereischte. Aan te melden bij de Hengelosche Electrische en Mechanische Apparatenfabriek, Hengelo. (1)

— Teekenaar op Electro-Technisch Bureau, bekend met hèt maken van projecten. Brieven onder lett. K 23, Alg. Adv.-Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

— Jong Teekenaar op Ingenieurs-Bureau, bekend met machineteekenen, niet beneden 18 jaar. Aanbiedingen letters N L 610, »Nieuws v. d. Dag«. (1)

— Teeken-Leerares (M. O.) voor 28 lesuren aan de Industrieschool voor Meisjes te Rotterdam, met 1 Oct. Sollicitaties vóór 21 Juni bij de Dir., Schietbaanstraat 26, Rotterdam.

— Twee Teekenaars bij den bouw eener fabriek te Amsterdam, in tijdelijken dienst. Sollicitaties onder letter G 20, aan het bureau van het »Technisch Weekblad«, Markt 58, Gouda. (2)

— Leeraar of Leerares in het Teekenen aan de Industrieschool voor Meisjes te Groningen, akte M¹. Sollicitatie indienen bij den Secretaris Mr. S. C. H. Romkes, te Groningen. De betrekking gaat in 1 September 1910. Aanvangssalaris f 1000.—. (2)

— Chef, tevens Reiziger, bij eene firma in bouwmaterialen voor haar filiaal in een der provincieplaatsen. Salaris en winstaandeel. Vakkennis vereischte. Brieven onder No. 41864 aan het bureau van het »Alg. Ned. Advertentieblad« te 's-Gravenhage. (2)

— Opzichter-Teekenaar, voor den bouw eener groote fabriek, bekendheid met de Duitsche taal. Aanbieding met afschriften van getuigschriften aan den architect G. Beltman AGzn., te Enschede. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

26	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 130	p.m.
9	Bouwk. Opz -uitv.	24—31 j.,	f 70—f 110	»
17	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110	»
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 50—f 60	»
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
4	Chef-machinist	23—40 j.,	f 80—f 130	»
3	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 130	»
3	Werkt. Teek.-constr.	24—36 j.,	f 80—f 120	»
3	Machine-teek.	23—27 j.,	f 70—f 80	»
4	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60	»
5	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
4	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
3	Electrotechn. Teek.	21—25 j.,	f 35—f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

L. J. VAN REEUWIJK,
SCHOTERBOSCHSTRAAT 78,
TEL. 7266,
ROTTERDAM.
Speciale Fabriek voor
Marquise, Rolluiken en Jalouzieën.
Reparatie-Inrichting.
Vraag Prijsopgave.

GEBS. CLETON,
Aert van Nesstraat 81a. Telef. 3154.
ROTTERDAM,
Fabriceeren vanaf heden
GLAS IN LOOD,
tegen zeer billijke prijzen.
Nette afwerking gegarandeerd.

J. SENFT EN Cº
DEN HAAG
TEL. 233
OPGERICHT 1886
ROLLUIKEN
13 MAAL MET GOUD BEKROOND
ALLE CONSTRUCTIES
TEEKENINGEN EN BEGROOTINGEN GRATIS

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 13 JUNI.

MAASTRICHT 10.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het pr. bestuur: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas tusschen de kilometerraaien CLXII en CLXVI der herziene rivierkaart onder de gemeenten Kuik en Linden (prov Noordbrabant) en Mook en Middelaar (prov. Limburg), raming f 11250; het bestek no. 132 ligt ter lezing aan het dep. van waterst., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofd-ingenieur-dir. Keurenaer te Maastricht, op het bureel van den ing. Doijer te Roermond en bij den opz. Kerkhof te Gennep.

AMSTERDAM 12 ure. — Het gem.-best. in het raadhuis: het uitvoeren van buiten- en binnenverfwerk, glazenmakerswerk, enz. aan gebouwen, benevens het verven van bruggen, enz., van 1 Juni 1910 tot 1 Mei 1911.

AMSTERDAM 12 ure. — Het gem.-best. in het raadhuis: het uitvoeren van onderhoudswerken, herstellingen en vernieuwingen aan gebouwen, wallen, riolen, openbare waterplaatsen, enz., van 1 Juni 1910 tot 1 Mei 1911.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het provinciaal bestuur: het vernieuwen van steenglooiing langs de Gouwekade onder de gem. Waddinxveen, Boskoop en Alphen; het bestek ligt vanaf 1 Juni ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding. van den waterst. in Zuid-Holland J. M. W. van Elzelingen te Den Haag.

WOENSDAG 15 JUNI.

VLAARDINGEN 11 uur. — Het bestuur van den Broekpolder in het hotel De Romein: het verzwaren en verhoogen van de boezemwaterkeerende polderkaden van dien polder, gelegen langs de Vlaardingervaart, de Boomervliet met de Bommeer.

ALKMAAR 2.30 ure. — De arch. Gebrs. Van Gendt A.Lzn. in het hotel De Nachtegaal: het bouwen van een koloniehuis te Bergen aan Zee (N.-H.); bestek met teek. is te bekomen ad f 2.— bij den heer P. Rijnja te Amsterdam; inl. geven voorn. arch.

DONDERDAG 16 JUNI.

HAARLEM 11 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het doen van leveringen en werkzaamheden ten behoeve van de Heldersche zeewering, raming f 36.800; het bestek no. 137 ligt na 2 Juni ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebrs. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Wortman te Haarlem, den ingenieur De Groot te Alkmaar en den opz. Van Veen te Den Helder.

WILLEMSTAD. — Het dag. best. van het Waterschap »den Ruigenhil«, op de Nieuwesluis: het maken eener keibestrating aan de opritten bij de hoeve van den heer A. Oostdijk.

VRIJDAG 17 JUNI.

ROTTERDAM. — In het Timmerhuis: het uitvoeren van verfwerken aan gebouwen enz.; voorw. liggen op het Bureau voor de Plaatselijke Werken, enz., en zijn ad. f 0.20 verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon.

MAANDAG 20 JUNI.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het wegruimen van de overblijfselen van het wrak van den in het Bokkegat (Goereeschezeegat) onder Ouddorp gezonken schoener »Renown« met bijk. werkzaamheden: het bestek no. 140 ligt na 6 Juni ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. zijn te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Van den Thoorn te Den-Haag, den ingenieur Stoel te Breda en den opz. Marsman te Goedereede; de nota van inl. ligt op 13 Juni ter inzage bij den voorn. ingenieur van 9—4 uur.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van vernieuwingen en verstratingen op de rijkswegen van Vianen naar Gorinchem, van 's-Gravenhage naar de Noordhollandsche grens nabij Hillegom en van het Haagsche Schouw naar de Utrechtsche grens, in 3 perc.; raming 1 f 2500, 2 f 2500, 3 f 4000; het bestek no. 138 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebrs. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ingen. Konig te Gorinchem en bij den opz. De Jong te Gorinchem voor perc. 1, bij den opz. De Ronde te Den Haag voor perc. 2 en bij den opz. Weisfelt te Alphen a. d. Rijn voor perc. 3; de nota van inl. ligt op 13 Juni ter inzage bij den ingen. Konig voorn. van 9—4 uur.

WOENSDAG 22 JUNI.

ASSEN 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het uitvoeren van baggerwerk in het Meppelerdiep met bijk. werken tusschen de kaap en de Galgenkampsbrug, behoorende tot de werken van het Meppelerdiep in de provincie Drenthe, raming f 3550; het bestek no. 143 ligt na 8 Juni ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. jhr. De Jong van Beek en Donk te Zwolle, den arrond.-ingen. Gelinck te Assen en den opzichter Dormaar te Meppel: de nota van inl. ligt op 15 Juni ter inzage bij voorn. arrond.-ing. van 9—12 en 2—4 uur.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 18 JUNI 1910. No. 25.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Brieven van Piet van Diever.

XII.

Amice Redacteur!

Een dag van de feestweek ben ik in Amsterdam geweest, ik moest er toevallig zijn, en zou Uwe lezers nu kunnen vergasten op een beschrijving mijner vluchtige indrukken, maar gij zult mij ten goede houden, dat ik die achterwege laat. Ik zie onze Hollandsche steden, inzonderheid Amsterdam, het liefst in haar daagsche pakje. Het Zondagspak, dat de Hoofdstad nu had aangetrokken, maakte haar niet mooier en stond in menig opzicht achter bij hetgeen zij bij vroegere gelegenheden aantrok. Men moet bij de beoordeeling van stadsversieringen altijd rekening houden met de omstandigheden, waaronder zij gemaakt worden en de publieke vermakelijkheden niet aan een ernstige critiek uit een oogpunt van kunst onderwerpen. Zij kunnen daar meestal niet tegen. Zoo'n stadsversiering is niet anders dan een Publieke vermakelijkheid of een onderdeel daarvan, het is een verkleedpartij, een maskerade. Zoo men dergelijke dingen wil gaan critiseeren, kan men wel aan den gang blijven en beginnen met een groot object, als waarvan hier sprake is, om te eindigen met de tafelversiering van een congresmaaltijd en meestal zal daarin wat, dikwijls veel af te keuren zijn, want de versieringskunst is een groote kunst.

Met zijn critiek verwerft men zich dan den naam van iemand, die altijd wat af te keuren heeft en men bederft het genoegen van het meerendeel der deelnemers aan het feest.

Velen hebben zich te Amsterdam best geamuseerd. Zij waren er daarvoor heengegaan en niet, om geestverheffende, stichtelijke indrukken op te doen en tehuis te komen in een soort van hoogere schoonheids-extase. Het is gelukkig, dat het Nederlandsche volk zich nog op ouderwetsche wijze vermaken kan, met betrekkelijk weinig tevreden is en het doen kan zonder vooraf een kunsthistorisch-aesthetische opvoeding te hebben genoten met de noodige examens, diploma's en wat daar verder bijbehoort.

Nu slaat onze vriend weer door, denkt gij, en misschien is daar reden voor, maar dan is het van de weeromstuit der overdrijving, die onzen tijd in allerlei dingen kenmerkt.

Au fond ben ik een voorstander van de aesthetische opvoeding onzer natie, maar de middelen en de gelegenheden, die men daarvoor nu en dan aangrijpt, komen mij wel eens wat minder goed gekozen voor.

Hoeveel er nog steeds aan die opvoeding ontbreekt is dezer dagen weder eens duidelijk gebleken bij het Kamerdebat over het Arsenaal te Amsterdam. Ik heb van de gelegenheid gebruik gemaakt, om die typische, oude gevels nog eens te bekijken en zij vertelden mij meer, dan de geheele stadsversiering. Maar onder de heeren in Den Haag waren er verscheidene, en nog wel verscheidene Amsterdammers, die het Saxa Loquuntur niet verstaan, hoeveel moeite Jhr. Victor de Stuers zich nu al jaren lang gegeven heeft, om het hun te leeren verstaan. Laatst heb ik vernomen, dat deze onvermoeide strijder een tijdlang door ziekte buiten gevecht gesteld is geweest; ik weet niet meer wie het mij verteld heeft, maar er werd

bij verondersteld, dat wanneer dit niet zoo geweest was, de Nieuwe-Zijds-Kapel er nog wel zou zijn. Het al of niet juiste van deze veronderstelling kan ik niet nagaan, misschien weet gij er meer van. Het verheugde mij evenwel, gewaar te worden, dat de heer De Stuers blijkbaar weder geheel de oude is en zijn woord succes heeft gehad en het Arsenaal behouden is. Amsterdam heeft reden hem daarvoor dankbaar te zijn en de hem door „Architectura" en andere vereenigingen gebrachte hulde is welverdiend.

Wat een droevige figuur maakten echter de argumenten van de voorstanders van den verkoop voor afbraak, nog afgezien van de onjuiste gegevens, waarop hun betoog berustte en die door den heer De Stuers met weinig moeite ontzenuwd konden worden; al het aangevoerde voor de groote behoefte, die de diamanthandel juist aan dit terrein heette te hebben, blijkt waardeloos, nu de vereeniging dadelijk een ander terrein aan het Weesperplein heeft aangekocht. In het bijzonder verliest het betoog van den heer Van Hamel, die n. b. zeide, dat zijn aanleg hem zou drijven naar het aesthetisch standpunt van den heer De Stuers, hierbij alle waarde; en de heer Borgesius verweet den heer De Stuers, die in het vuur der verdediging de ambtenaren, die den Minister hadden ingelicht van disloyauteit beschuldigde, dat op die wijze het peil der debatten verlaagd werd. Men kan omtrent dat peil van meening verschillen. Mijn indruk uit het Kamerverslag is deze, dat het debat onder peil geraakt was en men niets deed dan spijkers op laag water zoeken, toen de heer De Stuers eenige spijkers met koppen sloeg en het weder op peil bracht.

Ik heb wel eens gedacht, hoe zal het gaan, wanneer de heer De Stuers, die zichzelf onlangs bij een oud monument vergeleek, eenmaal onder de hand van den slooper, die niemand spaart, vallen zal? Wie zal dan zijn plaats innemen, wie de moeilijke taak overnemen, zoo belangeloos en con amore als hij? Wie zal dat k u n n e n doen? Weet gij een antwoord op deze vragen te geven? Ik ben er nog niet mede gereed, evenmin als met een denkbeeld voor een goede methode van aesthetische opvoeding in het algemeen.

Laten wij, zoo zou een van mijn kennissen zeggen, die methode uit Duitschland laten komen, daar hebben ze methodes voor alles; je krijgt haar dan kant en klaar en hebt haar slechts in toepassing te brengen.

Maar met dit artikel weet men ook in Duitschland nog geen raad, wat o. a. duidelijk blijkt uit het artikel van Julian von Zacharjewicz in de „Berliner Architekturwelt", waarvan „De Bouwwereld" dezer dagen een vertaling gaf.

Deze Julian heeft het over Architectuur en Architecten en wel in hoofdzaak over het verschijnsel, dat de Bouwkunst en hare beoefenaars, in vergelijking met andere kunsten, op hoegenaamd geen belangstelling kunnen bogen bij het ontwikkelde publiek. De schrijver staaft dit met tal van voorbeelden en citaten en men vraagt zich af, waarom hij zich zooveel moeite geeft, een algemeen bekend feit te constateeren, alleen om tot de conclusie te komen van het bestaan eener absolute algemeene onverschilligheid voor architecten en architectuur. Middelen, om dit gebrek in de opvoeding der menschheid te verhelpen, geeft hij niet aan de hand, en wij hebben hier toch met een onderdeel van de aesthetische opvoeding te doen en wel met het voor ons belangrijkste onderdeel; maar toch geven de talrijke opmerkingen en aanhalingen ter belichting van het verschijnsel veel te denken. De opmerkingen zijn dikwijls raak.

Maar het wil er bij mij niet in, dat het onmogelijk zou zijn, om iets aan dezen toestand te veranderen en ik geloof, dat de architecten zelf er wel wat meer aan kunnen doen, dan zij tot nog toe deden en zich niet behoeven te schikken of te volharden in de houding van geheel werkeloze berusting. De Bouwkunst en de bouwkunstenaars kunnen veel doen dunkt mij, om de belangstelling te verwerven en te behouden, maar men zij uiterst voorzichtig in de middelen. Alles wat naar reclame gelijkt, alles waarin clubgeest doorschemert, is hier uit den booze. Daarmede bereikt men niets en wekt men slechts wantrouwen bij menschen van ontwikkeling.

Doch gaan wij eens na hoe de toestand ontstaan is, waarover nu geklaagd wordt, dan denk ik het eerst aan 't oude spreekwoord „Onbekend maakt onbemind".

In de moderne opvoeding is aan muziek, litteratuur en schilder- of althans teekenkunst, sedert lang een plaats aangewezen. Het behoort tot den bon ton, of men aan die kunsten d o e t of niet, er ten minste niet geheel vreemdeling in te zijn. Van een welopgevoed mensch wordt geëischt, dat hij iets weet van muziek en musici, dat hij niet met den mond vol tanden behoeft te staan, wanneer er gesproken wordt van Sweelinck en Lully, of van Wagner en Caruso. Aan ontwikkeling op litterair gebied wordt, misschien niet ten onrechte, nog meer waarde gehecht. Iemand, die nooit gehoord heeft van Vondel of Shakespeare, is in beschaafde kringen iets ondenkbaars. De Ilias en de Divina Commedia moet men kennen, zoo men aanspraak op beschaving wil maken, evenzoo Zola, Macauley, Oscar Wilde, Richepin.

Over Böcklin en Israëls moet men evengoed weten mede te praten als over Rubens en Battoni.

Ik wil de waarde van dit kunnen meepraten over alles en nog wat nu eens ter zijde laten en alleen opmerken, dat men, om het te kunnen doen, wat van al die dingen gezien, gehoord, gelezen, in een woord, geleerd moet hebben. Aan gelegenheid daartoe ontbreekt het zeker niet. Muziek kan men nagelijks en overal te hooren krijgen, al is het maar uit een gramophoon. Wil men geen reproducties of betere reproducties, dan kan men voor weinig geld goede muziek hooren zooveel men wil, ten minste in elke stad van beteekenis. Is men fijnproever, dan moet men natuurlijk naar de groote steden gaan. Men behoeft echter niet eens druk naar concerten te gaan, om zonder veel moeite in de muziek tehuis te geraken. Heeft men kennissen of huisgenooten, die aan muziek doen, dan is het nog gemakkelijker. Wil men wat over muziek lezen, boeken en tijdschriften zijn in ruime mate voorhanden, om den dorst naar kennis op dit gebied te bevredigen en de dagbladen geven er kolommen vol over. Ik kan mij niet voorstellen, dat iemand in dit opzicht nog meer zou kunnen verlangen dan hem dagelijks toebedeeld wordt, voor weinig geld of geheel gratis.

Over gebrek aan litterair voedsel hebben wij ook waarlijk niet te klagen. Wie lezen wil kan, in den volsten zin van het woord, aan het lezen blijven, desnoods dag en nacht aan een stuk door, op het gevaar af van een hersenindigestie. Litteratuur-geschiedenis is sinds onheuglijke tijden een leervak op onze scholen en zich van de litteratuur op de hoogte te houden kost ook, behalve tijd natuurlijk, bijna niets.

Van schilderkunst kan men ook om niet, of bijna om niet, zooveel zien en genieten als men wil. Museums, die niet zijn af te zien, tentoonstellingen, die elkaar regelmatig opvolgen, bieden zooveel, dat het vaak geen genot meer is, maar een vermoeiende arbeid, er van te profiteeren. Doch bij verstandig en matig gebruik, kan men er op de gemakkelijkste wijze op de hoogte komen, zoowel van oude als hedendaagsche schilderkunst. En heeft men niet genoeg aan de beschouwing alleen, dan zijn weder tal van boeken, tijdschriften en couranten daar, om den weetgierige voor te lichten en 't hangt voor het grootste deel maar van ons af hoever wij het in de kennis der kunst willen brengen.

Men moet wel onverschillig en dom aangelegd zijn om, waar ons zooveel wordt aangeboden als thans het geval is, niet eenige belangstelling voor muziek, letterkunde of

schilderkunst te gaan gevoelen, maar kan het ons nu wel verwonderen, dat de belangstelling voor bouwkunst zoozeer bij die voor de andere kunsten achterstaat, dat het een hooge zeldzaamheid is in beschaafde gezelschappen gewone menschen, dus geen architecten, aan te treffen, die over bouwkunst weten mede te praten.

Zijn architecten dan geen gewone menschen? hoor ik U al vragen en met beslistheid moet ik hierop antwoorden: neen, architecten zijn zeker geen gewone menschen en dit is een der hoofdoorzaken van het verschijnsel, dat de gewone menschen zoo weinig belang stellen in de architecten en hun werk.

De meeste gewone menschen zijn een beetje bang voor een architect en dit komt wel het meest daardoor, dat ze van hem en zijn kunst niets begrijpen. Vragen zij hem iets, dan geeft hij wel antwoord, maar met dit antwoord komt de vrager gewoonlijk even ver als met de beroemde orakels van Delphi. Dit heeft reeds zoo menigeen ondervonden, dat de architect dientengevolge den naam heeft gekregen, iemand te zijn, die altijd in raadselen spreekt.

Bij wie nu de schuld ligt, bij de gewone menschen of bij de beoefenaars der bouwkunst, wil ik in het midden laten; wij kunnen wel zeggen: het publiek toont hoegenaamd geen belangstelling in ons en onze kunst, maar wij hebben ook van onzen kant hoegenaamd niets gedaan, dat op toenadering gelijkt en ons vaak heel weinig mededeelzaam getoond. Het kan niet van een kant komen en dat heeft men verleden jaar in Architectura ingezien, toen men de populaire voordrachten over bouwkunst georganiseerd heeft. Die voordrachten hebben wel succes gehad, ook zeker omdat het iets nieuws was, of dit succes stijgende zal gaan en of alle sprekers den juisten toon hebben weten te treffen, die hier moest worden aangeslagen, ik laat deze dingen liefst maar weder in het midden; alleen wil ik zeggen, hoeveel lof hun toekomt voor de moeite, die zij zich hebben gegeven, hun arbeid was slechts een druppeltje in de zee. Er moet nog oneindig meer gedaan worden, eer de bouwkunst bij de gewone menschen, om een handelsterm te gebruiken, goed ingevoerd zal zijn.

Ik ben meermalen in de gelegenheid geweest gewone menschen uit mijn kennissen in bouwkundige vereenigingen te introduceeren, soms op hun eigen verzoek, en dan niet op vergaderingen „met dames" waar iets bijzonders behandeld werd, maar op een gewone vergadering. Zulk een vriend wilde juist eens kennis maken met vrouwe Architectura in haar gewone doen, maar het is mij nooit voorgekomen, dat een het mij voor den tweeden keer gevraagd heeft. Blijkbaar had men van eenen keer genoeg; ik werd vriendelijk bedankt voor mijn introductie; het was heel interessant geweest, men had veel geleerd, men hield zich aanbevolen, maar daar bleef het bij. Een enkele maal heb ik van een intimus, in zulk een geval, later wel eens opmerkingen moeten hooren, over de in de vergadering verkondigde wijsheid, die ik hier maar niet herhalen zal. Deze man was eerlijk genoeg, om te erkennen, dat hij over het algemeen van het verhandelde heel weinig begrepen en zich eigenlijk wel een beetje vervoeld had en ik kon mij dat ook wel een beetje voorstellen. En evenzeer kan ik mij voorstellen, dat het gros onzer bouwkunstlitteratuur, zoo boeken als tijdschriften, voor een gewoon ontwikkeld mensch ongenietbaar zijn en dat hij al wat in de dagbladen over bouwkunst te lezen staat gewoon overslaat. Ik doe het geregeld met de rubriek „Sport" of neen ik deed het, totdat de evoluties der luchtschepen en vliegmachines daarin beschreven werden. Daarvan neem ik nu en dan met belangstelling kennis. Zouden de architecten zich ook op de aviatiek moeten gaan toeleggen, om de belangstelling der menschen tot zich te trekken. Het is niet te hopen, dat zij dergelijke gevaarlijke middelen zullen moeten aangrijpen, er zijn er toch wel betere te vinden, daar kom ik later nog wel eens op terug. Voor heden genoeg.

t. a. v.

15 Juni 1910. PIET VAN DIEVER.

Het Rapport van de Raadhuis-Dam-Commissie.

Slot. (Zie bladz. 191.)

Dit schetsontwerp biedt voor een verbouwing en vergrooting van het bestaande raadhuis-complex zooveel goede eigenschappen, dat in die richting eene oplossing is te vinden, welke voor afzienbaren tijd afdoende zal kunnen heeten.

Door uitbreiding naar de zijde van de Oude Doelenstraat en door afbraak en herbouw van een groot deel van het bestaande, doch met behoud van het oude Admiraliteitsgebouw, kan een stadhuis worden gesticht, dat aan de eischen van alle takken van dienst tegemoet komt.

Een groote raadzaal met ruimen ingang en trappenhuis, van de Oude Doelenstraat uit te bereiken, een feestzaal voor bijzondere plechtigheden, doelmatige toegangen tot de takken van dienst en goed verlichte lokalen kunnen daarbij worden verkregen.

Het geheel kan een regelmatig grondvlak verkrijgen, ter grootte van ongeveer 7000 M². oppervlak; het biedt gelegenheid tot geleidelijke uitvoering, zonder den geregelden dienst te verstoren. Een aanmerkelijke verbetering dus van het tegenwoordige stadhuis, waarvan de indeeling een doolhof kan worden genoemd.

Alle thans in het onsamenhangende complex van gebouwen ondergebrachte diensten kunnen dan in het nieuwe stadhuis gevestigd blijven, terwijl uitbreiding van verschillende takken van dienst mogelijk is.

De commissie meent evenwel uitdrukkelijk te mogen constateeren, dat een eenigszins monumentale en afdoende verbouwing van het tegenwoordige stadhuis beteekent het voorgoed opgeven van het denkbeeld om ooit weer den zetel van het stadsbestuur te zien gevestigd op de historische plaats, waar van de vroegst bekende tijden af tot 1808 toe de regeering van Amsterdam bijeenkwam, en in het gebouw, dat juist als stadhuis zoo buitengewoon merkwaardig en geschikt is.

In antwoord op de vraag, gesteld sub I: „Welke kosten (globaal geraamd) zijn aan elk der mogelijk geachte oplossingen verbonden? (In het geval sub A buiten de kosten verbonden aan het stichten van een nieuw paleis)" meent de commissie de kosten van het inrichten van het paleis tot stadhuis globaal te kunnen ramen op f 700.000, waaronder alles begrepen, dus ook de kosten der herstellingen, die binnen en buiten aan het historische monument noodzakelijk zijn.

De kosten benoodigd voor het verbouwen en vergrooten van het bestaande stadhuis-complex schat de commissie globaal op 2.7 millioen gulden. Mocht men er toe overgaan om zulk een bedrag voor zulk een belangrijk bouwwerk te besteden, dan meent de commissie, dat door het uitschrijven van een nationale prijsvraag waarborg kan worden verkregen, dat dit vraagstuk ook architectonisch in bevredigenden zin zal worden opgelost.

Ten slotte de vraag:

„Indien de commissie niet de voorkeur geeft aan het stichten van een stadhuis op het beschikbaar komende terrein aan den Dam, welk soort van bebouwing acht zij dan te dier plaatse het meest gewenscht? Kan met het rooilijnplan van Burgemeester en Wethouders een Damplein met de gewenschte bebouwing worden verkregen, of is het noodig het blok Vischsteeg-Warmoesstraat-Vijgendam te onteigenen?"

De commissie meent, dat op bovengenoemd terrein tegenover het grootsche monumentale gebouw, welke bestemming dat ook moge verkrijgen, hetzij het weder stadhuis worde, hetzij het paleis blijve, een bebouwing van grootsche afmetingen een eerste eisch is. Zij adviseert u daarom ook het blok Vischsteeg-Warmoesstraat-Vijgendam te onteigenen, omdat met het rooilijnplan van Burgemeester en Wethouders aan den Dam niet de bebouwing kan worden verkregen, die de commissie noodzakelijk acht. Om hare denkbeelden te dien opzichte duidelijk te maken legt zij hierbij over een rooilijnplan van den Dam en naaste omgeving. (Bijlage VI.)

De rechtstreeksche verbindingsstraat tusschen Beursstraat en Rokin, in het rooilijnplan van Burgemeester en Wethouders aangegeven, kan naar het oordeel der commissie vervallen; zij ziet de noodzakelijkheid van dien verkeersweg niet in.

Noodzakelijk zal zijn een kleine wijziging te brengen in de rooilijnen van dat gedeelte bouwterrein, dat aan de Mij. „De Bijenkorf" reeds in eigendom is overgegaan.

Ook het bouwblok Rokin hoek Vijgendam moet een groot grondvlak verkrijgen; het daarop te stichten gebouw behoort als pendant van het zuidelijk deel van den bouw der Maatschappij „De Bijenkorf", in verband daarmede te worden ontworpen. Dit bouwblok kan evenals dat van „De Bijenkorf" voor winkels, magazijnen en kantoren worden bestemd.

Het middenbouwblok, begrensd door Dam-Beursstraat-Warmoesstraat-Vischsteeg, acht de commissie voor de stichting van een gemeentegebouw, zooals een museum of een dienstgebouw, minder geschikt. Zij meent, dat aan die zijde van den Dam een bebouwing moet worden gekozen, die zoowel bij dag als bij avond een meer levendigen aanblik aanbiedt.

Het liefst zag zij daar verrijzen een hotel van den eersten rang, waarin zich gelijkstraats bevinden aan den Dam een groot café met restaurant en aan de Beursstraat-Warmoesstraat-Vischsteeg ruime winkelhuizen, geheel op de wijze, zooals die in de laatste jaren bij den bouw van moderne hotels in de buitenlandsche groote steden is gevolgd.

Het bouwterrein Nes-Hermietensteeg-Beurspoortje Vijgendam kan in nader overleg met gegadigden in enkele grondstukken worden verdeeld en zal uit den aard der zaak met winkels zijn te bebouwen.

Wordt op deze wijze de bebouwing aan den Dam, hetzij door de gemeente zelf, hetzij door een combinatie onder toezicht van het gemeentebestuur, ter hand genomen, dan is de commissie ervan overtuigd, dat na verloop van tijd, omdat ten slotte eene verruiming van het Plein zoowel practisch als aesthetisch gewenscht zal blijken te zijn, ook de beide overige zijden van den Dam een beter aanzien zullen verkrijgen.

De commissie wil er dus met allen aandrang de aandacht op vestigen, dat thans het oogenblik gekomen is om met de verwezenlijking van dat schoone denkbeeld een begin te maken, maar dat ook wanneer men dit oogenblik laat voorbijgaan, afdoende verbetering van het Damplein waarschijnlijk voor goed zal zijn uitgesloten. Zij vertrouwt, dat B. en W. zoozeer van het belang dezer zaak zijn doordrongen, dat alle pogingen door U zullen worden in het werk gesteld om dit doel te bereiken.

De commissie vat in het kort het resultaat van haren arbeid samen in het volgende:

1°. Het Paleis, het oude Stadhuis aan den Dam, kan de oorspronkelijke bestemming herkrijgen; daarbij kan in alle opzichten aan de eischen van den tijd en van den dienst worden tegemoet gekomen.

De werkzaamheden, daartoe vereischt, moeten onder het toezicht en onder de leiding eener deskundige commissie geschieden.

2°. Als vorstelijk verblijf voldoet het Paleis, dat een dienstgebouw en geene woning is, met het oog op de tegenwoordige eischen maar uiterst gebrekkig en kunnen de groote en rijk versierde ruimten het gemis van comfort niet vergoeden.

De tegenwoordige toestand van bruikleen te doen voortduren is in ieder opzicht ongewenscht. Daarom moet voor het verblijf van H. M. de Koningin in de hoofdstad eene doelmatige vorstelijke woning worden gesticht. Het in alle opzichten merkwaardige historische bouwwerk, dat nu bijna het geheele jaar is gesloten, worde voor de burgerij van Amsterdam weder opengesteld.

3°. Zoo de tegenwoordige gebrekkige toestand van het Paleis moet blijven voortduren en op andere wijze een beter Stadhuis moet worden verkregen, dan kan de oplossing niet gevonden worden op het terrein aan den Dam tegenover het Paleis, omdat dit terrein, ook zelfs bij onteigening van het geheele blok tusschen Vischsteeg en Vijgendam, te klein is.

4°. Een bevredigende oplossing van het stadhuis-vraagstuk kan in dat geval worden verkregen door het bestaande stadhuis-complex te verbouwen en te vergrooten op de wijze als door de commissie wordt aanbevolen. Daarmede wordt echter voor altijd het denkbeeld prijs gegeven om het historische Stadhuis als zoodanig weder in gebruik te nemen.

5°. Eene zoowel aan aesthetische als technische eischen voldoende bebouwing aan den Dam tegenover het Paleis kan worden verkregen, indien aan het hierbij overgelegde rooilijnplan der commissie wordt vastgehouden en de uitvoering daarvan op de door haar aangegeven wijze geschiedt.

Vereenigingen.

„MOOI NEDERLAND."

Onlangs werd te Amsterdam een bijeenkomst gehouden van belangstellenden in het behoud der schoonheid van Nederland. In deze vergadering, welke door de heeren Mr. G. A. P. M. van der Aa (Amsterdam), H. A. J. Baanders (Amsterdam), K. P. C. de Bazel (Bussum), Dr. J. C. Breen (Amsterdam), S. de Clercq (Den Haag), Jhr. Jan Feith (Amsterdam), C. J. Gonnet (Haarlem), J. W. Hanrath (Hilversum), H. van der Kloot Meyburg (Rotterdam), J. H. W. Leliman (Amsterdam), E. W. Moes (Amsterdam), Mr. Dr. J. C. Overvoorde (Leiden), Dr. J. Th. Oudemans (Amsterdam), Mr. J. D. Pasteur (Haarlem), G. A. Pos (Baarn), Mr. P. G. van Tienhoven (Heemstede), Mr. J. de Vries van Doesburgh (Zierikzee) en A. W. Weissman (Amsterdam) werd bijgewoond, werd besloten te trachten een lichaam te vormen, dat zich deze zoo belangrijke zaak in den ruimsten zin zou kunnen aantrekken. Men was van meening, dat het goed zou zijn in een Bond die krachten tot samenwerking te brengen, welke nu reeds enkele onderdeelen van dit groote gebied met goeden uitslag bewerken.

De bovengenoemde heeren kwamen op 8 Juni j.l. in het Muntgebouw te Amsterdam andermaal bijeen om tot definitieve oprichting van een bond over te gaan.

Als leiddraad voor de besprekingen waren de volgende punten geformuleerd:

1. De Bond, die genaamd wordt: „Mooi Nederland", zal zijn eene federatie van vereenigingen. Hij is gevestigd te Amsterdam en stelt zich als doel: te waken voor het behoud der schoonheid van stad en land.

2. Elk samenstellend lichaam zal worden vertegenwoordigd door een zeker aantal afgevaardigden, welk getal zal afhangen van de door het lichaam aan den Bond te betalen contributie, doch blijven zal binnen nader vast te stellen grenzen, welke geregeld zullen worden zoowel door het ledental als door de draagkracht van het lichaam.

3. Het bestuur zal worden gekozen door de vergadering der afgevaardigden van de samenstellende lichamen, die in hun keuze geheel vrij zijn.

4. Actie in zaken van plaatselijk belang wordt gevoerd door het bestuur van den Bond met medewerking van dat samenstellend lichaam, hetwelk ter plaatse is gevestigd en zich de zaak wenscht aan te trekken.

5. Permanente technische commissiën en correspondentschappen zullen worden ingesteld.

De vergadering werd geleid door den heer A. W. Weissman, die in zijn openingswoord eraan herinnerde, dat langen tijd de schoonheid van Nederland ongerept is gebleven; maar in de 19e eeuw is dat anders geworden. De samenleving vernietigde veel, terwijl haar de kracht ontbrak iets voort te brengen, dat met het oude op één lijn gesteld kon worden. Waar windmolens gestaan hadden, verrezen stoomfabrieken, de mooie oude bruggen werden door leelijke ijzeren bruggen vervangen, het stadsschoon ging vaak zonder noodzaak verloren.

Ook in het buitenland klaagde men daarover en in 1904 werd te Dresden een „Heimatschutz-bond" opgericht, die tot doel heeft het beschermen van gedenkteekenen, het bevorderen van het bouwen ten plattenlande, in den daar ter plaatse van ouds gebruikelijken trant, het beschermen van bouwvallen, het redden van stukken natuur, die belangrijk zijn door de daar levende dieren of planten, het ondersteunen van plaatselijke volkskunst, het in standhouden van plaatselijke zeden, gewoonten en kleederdrachten.

't Kan ons doel niet zijn, zeide spr., in alles dit Duitsche voorbeeld na te volgen. Immers voor het beschermen der gedenkteekenen wordt in Nederland door de regeering gezorgd. Is ook wellicht in dit opzicht nog niet alles verkregen, wat gewenscht zou zijn, toch mag met grond worden verwacht, dat vooral door het optreden der rijkscommissie voor de monumenten steeds minder gedenkteekenen als een offer van onwetendheid en onverschilligheid zullen vallen. Ook onze oudheidkundige vereenigingen schieten in het vervullen van haar taak om voor de bedreigde gedenkteekenen op te komen niet te kort. Het beschermen van bouwvallen, die in Nederland minder talrijk zijn dan in Duitschland, kan eveneens aan deze lichamen overgelaten worden. Met het redden van stukken natuur, die belangrijk zijn door de daar levende dieren of planten, houdt onze vereeniging tot behoud van natuurmonumenten zich op lofwaardige wijze bezig.

Een vereeniging is in wording, die zich het ondersteunen van plaatselijke volkskunst ten doel wil stellen en die waarschijnlijk aan het in standhouden van plaatselijke zeden, gewoonten en kleederdrachten ook haar aandacht zal wijden. Zoo zou dan, indien wij ons aan het Duitsche programma wilden houden, het bevorderen van het bouwen ten plattenlande in den daar ter plaatse van ouds gebruikelijken trant onze taak moeten zijn. Spr., vervolgende, geloofde niet, dat men daar goed aan zou doen. Veel noodzakelijker is het al wat tot ontsiering van stadsgezichten of landschappen strekt, zoo veel in ons vermogen is te weren. Dit is een taak, welke zóóveel omvattend is, dat zij alleen door de uiterste krachtsinspanning op bevredigende wijze zal kunnen worden volbracht. Spr. schetste vervolgens het verschil in harmonie tusschen steden en dorpen van vroeger en de hedendaagsche. Thans treft men overal niets ontziende reclame aan, welke door zoo schril mogelijke tegenstelling de aandacht der voorbijgangers trekt. Niet alleen in de groote gemeenten maar ook in de kleine steden en dorpen, waar landgenoot en vreemdeling heengaan om van schilderachtig schoon te genieten is reeds veel bedorven. Vaak wordt er gezondigd, aldus ging de heer Weissman voort, uit onwetendheid; niet alleen particulieren, ook gemeentebesturen hebben dikwijls aan voorlichting behoefte en zouden dankbaar zijn indien zij haar konden verkrijgen.

Door het houden van voordrachten zoowel als door het uitgeven en verspreiden van geschriften zal het lichaam dat wij thans wenschen op te richten voorlichting kunnen geven en op de schoonheid waar zij bestaat de aandacht kunnen vestigen. Spr. schetste vervolgens in meerdere details de taak, welke de bond op zich zou kunnen nemen, bijv. door over het geheele land correspondenten te verspreiden, die de bond op de hoogte zullen kunnen houden; dan kunnen technisch en aesthetisch bevoegde personen naar bedreigde punten gezonden worden om een en ander te beoordeelen. Wij zullen ook wanneer bijv. gemeentebesturen werken willen ondernemen, die aan het schoon van stad of landschap schade dreigen toe te brengen, in staat moeten zijn te doen zien hoe dat gevaar zou kunnen worden afgewend.

Vervolgens deelde spr. mede, dat reeds statuten voor de vereeniging ontworpen zijn met de bespreking en vaststelling waarvan een commissie zich zal hebben te belasten. De hoofdpunten dezer statuten zijn de volgende:

De vereeniging „Mooi Nederland" stelt zich ten doel, te waken voor de schoonheid van ons vaderland en tracht dit doel te bereiken door:

1e. Het bestudeeren der vraagstukken, die op het behoud en de bevordering der schoonheid van stad en land betrekking hebben.

2e. Het verstrekken van inlichtingen en adviezen daaromtrent aan bestuursleden en particulieren.

3e. Het samenwerken met andere vereenigingen.

4e. Het verzamelen van gegevens omtrent hetgeen in het buitenland tot behoud en bevordering van het schoone in stad en land gedaan wordt.

5e. Het doen houden van voordrachten en het in druk verspreiden van geschriften.

Nog deelde spr. mede, dat er, wanneer de commissie met haar arbeid gereed is, weder een vergadering zal worden belegd ter vaststelling van statuten en huishoudelijk reglement en ter verkiezing van een bestuur.

Bij de gedachtenwisseling gaf de heer D. Fockema (Nat. Bond voor Vreemdelingenverkeer), in overweging, den naam „Mooi Nederland" te vervangen door een anderen, die beter het streven der vereeniging uitdrukt.

Voorts bleek uit de besprekingen, dat de bedoeling is een federatie van gelijkgezinde vereenigingen te vormen, die elk haar zelfstandigheid behouden, maar gezamenlijk naar éénzelfde doel streven.

Verschillende sprekers gaven middelen aan de hand, waardoor de Vereeniging tot haar doel zal kunnen geraken. Die bijzonderheden werden echter van later zorg geacht.

Voorloopig bepaalde men zich met in beginsel tot de oprichting te besluiten van de „Vereeniging tot bescherming van plaatselijk schoon".

Met acclamatie vereenigden de aanwezigen zich met het

denkbeeld. In September zal opnieuw een vergadering worden uitgeschreven tot vaststelling van de statuten, enz.

De commissie van voorbereiding zal de statuten ontwerpen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Het jaarverslag van de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap over 1909 is verschenen. Het is weder een aardig boekje, waarin de te secretaris een algemeen overzicht van den toestand der vereeniging geeft, de penningmeester verslag uitbrengt en bijeengebonden zijn verslagen van al wat er in de vergaderingen is gesproken en behandeld. Hierop volgen o. a. rapporten over de prijsvragen, over de gedane excursies enz. De bekroonde antwoorden op de prijsvragen, een winkelgebouw, een wandbetimmering voor een vergaderzaal, een gemetselden schoorsteenmantel en die voor een penteekening naar een oud gebouw zijn in het boekje gereproduceerd op nogal kleine schaal. Fraai zijn de reproducties der bekroonde penteekeningen, die den St. Laurenstoren te Rotterdam en den St. Walburgstoren te Zutphen voorstellen.

De archaeologische commissie rapporteert het volgende:

„Nadat door de commissie was besproken, welke vorm de meest gewenschte was voor een mogelijk uit te geven plaatwerkje over Rotterdam, heeft zij een bespreking gehad met een uitgeversfirma. De onderhandelingen, met haar gevoerd, hebben echter tot geen resultaat geleid. Het doen van een groote uitgave, benoodigd voor een dergelijk werkje, achtten de uitgevers niet gerechtvaardigd tegenover de geringe bate, die de verkoop daarvan zou kunnen afwerpen. De commissie, niet voorop willende stellen, dat B. en V. de risico, verbonden aan een uitgave, zelve zal dragen, is niet, zooals zij aanvankelijk gehoopt had, met voorstellen tot het bestuur gekomen.

„Toch blijft het haar voornemen het door haar voorgestelde plan vooralsnog niet op te geven en worden door haar, zij 't dan ook langs een anderen weg, middelen gezocht tot haar doel te geraken.

„Aan HH. Gecomitteerden tot de zaken der N. H. Gemeente is, op voorstel van een der adviseerende leden, een kort schrijven gericht inzake den verkoop van de Prinsen- en de Schotsche Kerk, inhoudende een verzoek, dat, wanneer aan gemeld college machtiging daartoe werd verleend, der commissie toe te staan mogelijke voorstellen tot behoud van het laatste gebouw aan haar oordeel te onderwerpen."

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG, Gebr. PALTHE, ALMELO.

Ten einde in 't bezit te komen van eenige ontwerpen voor een Wandkalender in den hoofdvorm, zooals wij reeds meer dan 25 jaren gewoon zijn, die aan onze klanten ten geschenke aan te bieden, schrijven wij onder de hierna volgende voorwaarden een prijsvraag uit:

Art. 1. De ontwerpen moeten zijn oorspronkelijke teekeningen, of afdrukken van oorspronkelijke teekeningen. Zij moeten geschikt zijn voor vermenigvuldiging door een directe reproductie-methode. Behalve de kleur van het papier mogen hoogstens drie kleuren toegepast worden.

Art. 2. De afmeting der wandkalender moet 28 × 35 cM. bedragen. Op dit achterschild moet op door den ontwerper aan te geven wijze een kalenderblok vastgehecht kunnen worden, niet kleiner dan 115 cM². en niet grooter dan 130 cM².

Art. 3. In het ontwerp moeten duidelijk uitkomen de woorden: Almelo'sche Ververij — Gebr. Palthe", benevens het jaartal: „1911".

De eventueel gebruikte voorstellingen of motieven moeten herinneren aan ons bedrijf van verven en reinigen.

Art. 4. Ook voor het kalenderblok, dat zal bestaan uit 12 kalenderblaadjes, moet het ontwerp geleverd worden. Op elk dezer kalenderblaadjes moet voorkomen de naam van de maand, de datumcijfers en de weekdagen (de laatste desnoods alleen door een letter aangeduid)*). Achter elken dag moet ruimte vrijgelaten zijn voor memorandum. Op elk der 12 kalenderblaadjes moet een ruimte vrijgelaten worden van 20 à 25 cM². voor het bedrukken langs typographischen weg met door ons gewenschte mededeelingen.

Art. 5. De ontwerpen moeten op de achterzijde voorzien zijn van een motto en vergezeld zijn van een gesloten of verzegeld couvert, waarop van buiten hetzelfde motto voorkomt en waarin naam en woonplaats van den ontwerper zijn vermeld. Op het couvert moet tevens vermeld zijn een correspondentieadres, om zoonoodig briefwisseling met den inzender te kunnen voeren en de niet bekroonde ontwerpen te kunnen terugzenden, zonder de anonymiteit op te heffen.

Art. 6. De ontwerpen moeten voor 15 Augustus 1910 franco worden ingezonden aan het adres: Gebr. Palthe te Almelo. Zij moeten verpakt zijn tusschen vlakke kartons.

Art. 7. Als prijzen worden uitgeloofd: een eerste prijs van f 500.—, een tweede prijs van f 250.—, een derde prijs van f 100.—, vier vierde prijzen van f 37.50 met dien verstande, dat aan de jury het recht verblijft den 1en en den 2en prijs al of niet volledig toé te kennen of het gezamenlijk bedrag dezer twee prijzen onder de twee best gekeurde ontwerpen te verdeelen in verhouding tot hunne waarde. Het ontwerp, dat den hoogsten prijs wordt waardig gekeurd, zal uitgevoerd worden.

Door aanvaarding van den hem toegekenden prijs verklaart de ontwerper, zijn ontwerp in vollen eigendom aan ons af te staan.

Art. 8. De beoordeeling der ingezonden ontwerpen zal plaats hebben door een jury van 5 leden, bestaande uit de Heeren: Prof. Bart van Hove, voorz. der Mij. Arti et Amicitia te Amsterdam, voorzitter der jury; H. A. J. Baanders, voorz. van het Gen. Architectura et Amicitia te Amsterdam; G. H. Breitner, kunstschilder te Amsterdam; A. M. Gorter, kunstschilder te Amsterdam; Prof. N. van der Waay, kunstschilder te Amsterdam.

De Jury zal bij hare beoordeeling in de eerste plaats letten op de kunstwaarde der ontwerpen, maar tevens letten op de bruikbaarheid van de ontwerpen als kalender.

Art. 9. Na de uitspraak van de Jury hebben wij het recht de ingekomen ontwerpen, voor zoover de Jury ze daarvoor geschikt acht, in verschillende plaatsen van ons land, in 't openbaar ten toon te stellen. Op de bekroonde ontwerpen zal alsdan de naam van den vervaardiger worden geplaatst, tenzij deze daartegen bezwaar oppert. Wenschen de niet bekroonde inzenders er ook hun naam bij te zien vermeld, dan kan zulks na opgave geschieden.

Art. 10. De bekroonde ontwerpen blijven ons eigendom, terwijl de niet bekroonde vóór 1 December 1910 franco aan het correspondentie-adres worden terug gezonden. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen door ons tegen alle risico

*) Modellen van vorige jaren liggen voor belangstellenden ter inzage in onze depots te: Amsterdam, Vijzelstraat 57-59. Den Haag, Veenestraat 45. Rotterdam, Hoogstraat 247. Utrecht, Lijnmarkt 34. Haarlem, Oude Gracht 109. Groningen, Vischmarkt 38.

worden verzekerd, voor een door ons in overleg met de Jury te bepalen bedrag. Bij eventueele schade hebben de inzenders genoegen te nemen met de hun toegekende schadevergoeding.

Aldus opgemaakt, en onder goedkeuring der Jury vastgesteld.

Almelo, / Amsterdam, 7 Juni 1910.

Almelo'sche Ververij en Chemische Wasscherij (voorheen Gebr. Palthe.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 24. Officieel Gedeelte. Vergadering van het Hoofdbestuur van 7 Juni 1910. — Vergadering van het Hoofdbestuur met de Vakbelangen-Commissie van 7 Juni 1910. — Afdeeling Utrecht 5 April 1910.

A history of the Singer-building-construction II, met afbeelding en losse plaat.

Techniek en Materialen. Zijn Portland-cement en IJzer-Portland-cement gelijkwaardig? naar de Deutsche Bauzeitung.

Winkelpui te Bloemendaal, arch. J. Mulder Azn. en J. A. van Asdonk, met afbeeldingen.

Behoud der schoonheid van Nederland.

Ingezonden stukken. Iets over het teekenen naar de natuur, door J. D. Landré C.F.zn.

ARCHITECTURA No. 23. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Het Arsenaal.

Prijsvraag.

Het z. g. Jachtslot van Oldenbarneveld, door W. M. Retera, met losse plaat.

Mooi Nederland.

Feestverlichting op den Amstel 31 Mei 1910.

Een nieuw Museum te Haarlem.

Ingezonden (Rembrandthuis) door K. de Bazel.

Iets over Wapenkunst door A. W. Weissman (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 24. Het voormalige Oude-Zijds-Huiszittenhuis (thans Arsenaal) te Amsterdam, door J. H. W. Leliman b.i.

Dam-Paleis-Stadhuis.

Afbeeldingen van Glasschilderwerk, Atelier J. W. Gips, 's-Gravenhage.

DE INGENIEUR No. 24. Over beweerde hysteresisvermindering en over onjuist gebruik van componenten, door C. L. R. E. Menges met afbeelding.

Het internationale wegencongres en onze Nederlandsche »open wegen». Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde op 19 Maart 1910 te Apeldoorn door J. C. baron van Haersolte.

De Groninger Veenkolonieën. Inleiding tot het bezoek der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde op 17 Juni 1910 door S. Bouma, met afbeeldingen.

Aanteekeningen omtrent beton in zeewater door prof J. A. v. d. Kloes.

De tentoonstelling betreffende de Gemeentebedrijven te Scheveningen.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 23. Commissie v. d. Statistiek. — De zaak Ressing—De Gelder. — Ingezonden. — Iets over Houtbewerkingmachines (Vervolg). — Bijblad: Verslag der 14de Algemeene Vergadering, te Enschede 5 Mei 1910.

DE AANNEMER No. 24. Mededeelingen van het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond.

Voorwaarden op het Grind- en Zandbaggeren.

De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land. VII (Slot).

Afdeelingsverslagen. Groningen 7 Juni 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 50. Een Rijksproefstation voor Bouwmaterialen. — Het rookverbrandingstoestel systeem »Storbeck». — Kunstmatige drogerijen en de Hermann'sche luchtmeng- en warmtespijker. — Een gasringoven of een ringoven met vaste stookschachten? Steenafscheidingswalswerk voor leem en klei. — Een nieuwe drogerij van Keller. Kipwagens voor kleverig materiaal.

Varia.

DE KERK TE VELSEN.

Velsen is een der oudste dorpen van Kennemerland. De vermaarde Christenprediker Willebrord wordt voor den stichter der parochie Velsen gehouden. Een oorkonde uit de twaalfde eeuw — het liber aureus in de hertogelijke bibliotheek te Gotha — zegt ons, dat Karel Martel, tusschen de jaren 715 en 739, de kerk te Felison in Kinnehem (Kennemerland) aan het klooster Epternach (in Luxemburg) schenkt. In 1063 wordt tusschen bisschop Willem van Utrecht en den abt van dit klooster over het bezit der kerk te Velsereburg onderhandeld. Deze wordt in dit verdrag eene der vijf moeder- (alleroudste) kerken van Holland genoemd. Al vroeg moet men, tot vereering van den H. Engelmundus, den patroon der kerk, naar Velsen ter bedevaart zijn gegaan. Nog na de Hervorming trokken pelgrims naar Velsen. In 1587 en later hebben de Staten tegen processies ter eere van dezen heilige, die vooral door lijders aan tandpijn werd aangeroepen, plakkaten uitgevaardigd. Ook de Engelmundusbeek, die (vroeger open, nu verborgen door een duiker) langs de kerk vloeit, houdt des apostels naam in eere.

Het dorp Velsen bezit een oude, merkwaardige kerk en aan de westzijde van deze) een ouden toren. Deze toren is, niet onwaarschijnlijk in de dertiende eeuw, in Romaanschen stijl gebouwd. Het onderdeel is van tufsteen, het bovenstuk is van gebakken steen, met hoekblokjes van gehouwen steen. De toren heeft kleine rondboogvensters en is met Lisenen (vertikale muurbanden) en rondboogfriezen versierd. De onderste vensters in den toren zijn in den aanvang waarschijnlijk schietgaten geweest. Bezat de toren vroeger een gemetselde spits met eene versiering van hogels (knoppen), thans wordt hij afgedekt door een lagere, houten spits met leien. In dezen meermalen gerestaureerden toren, die oudtijds als een „baken of strandteeken voor de zeevarenden" gold en twee klokken (met de jaartallen 1687 en 1745) bevat, ziet men aan den westkant een steen, die met eene afbeelding van den H. Engelmundus heet versierd te zijn. Deugdelijk onderzoek heeft echter aangetoond, dat deze steen, in spijt van de oude volksmeening, eene voorstelling geeft van den verrezen en zegenenden Christus (met kruisnimbus).

Rademaker verhaalt in zijn Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden, dat de kogel, waarmede Jacob van Heemskerk bij Gibraltar werd getroffen (1607), in den Velser toren werd gehangen en aldaar dienst deed bij het malen van mosterd. In dit boek wordt aan deze mededeeling een gedicht toegevoegd, waarin wij de regelen lezen:

Myn vyant bouwt een graf tot zulk een Zeemans eer,
En zyn verdiende lof verdonkert nimmermeer;
Maar ik sloof als een slaaf, en moet nu Mostert malen:
Die zyn gebeente maalde, eer 't Spanjes trots dee dalen,
Hangt hier den Boer ten spot, die op zyn Kermis ham
Nu uitjuicht: dit's de Kloot, die Heemskerk 't leven nam.

Nog ouder dan de toren is de kerk. Aanvankelijk zal zij — in de twaalfde eeuw waarschijnlijk — als Romaansche basilica zijn gebouwd. In de dertiende of veertiende eeuw is zij naar het zuiden uitgebreid door (Gothische) zijpanden, die echter, stellig tengevolge van slecht onderhoud, grootendeels zijn gesloopt. Toen deze uitbouw in verval geraakte, heeft men de arcade van opvolgende spitsbogen op achtkante gemetselde pijlers dichtgemetseld en in het overblijvende schip eene gebogen zoldering aange-

bracht. De kleine ‚Romaansche rondboogvensters aan de noordzijde werden vervangen door groote, in geringer aantal. Men ziet thans nog duidelijk de korte pijlers met vlakke spitsbogen daarboven, die vroeger den zijbeuk van den hoofdbeuk onderscheidden. Ook ontdekt men aan de noordzijde der kerk nog een der (dichtgemetselde) Romaansche vensters.

De achteruitgang van kerk en toren te Velsen blijkt zeer duidelijk uit oude bescheiden en uit de vele soms kostelijke teekeningen, die in den loop des tijds van dit bouwwerk zijn gemaakt. Vooral in de dagen van het beleg van Haarlem heeft de kerk veel uitgestaan. In 1573 wordt het koor „door den moetwil der spaensche Soldaten" van zijne balken beroofd. Tot afdoend herstel van de oude kerk is men nimmer gekomen. In het archief der kerk te Velsen ligt een afschrift van het adres van schout, schepenen, kerkmeesters en anderen (in 1595) „aen den eersaemen wysen ende zeer voorsienyge Myn Heeren van den Raede van Hare E. F. G. als Palsgravinne Hertoginne etc. ende Douwagiere van Brederode", zijnde een verzoek, om kerkeland te mogen verkoopen tot den opbouw der kerk. Deze kopie is blijkbaar geschreven door Michiel van Woerden, destijds notaris en secretaris te Haarlem. Uit dit adres blijkt o.a. dat men een tijd lang in de school godsdienstoefening hield. In eene ordonnantie op de graven in de kerk (1610) wordt gesproken van de opgetimmerde en van de vervallen anders genaamd de nieuwe kerk. Met deze laatste wordt dan het verwoeste, Gothische gedeelte aan de zuidzijde bedoeld.

Een, in het Rijks-Prentenkabinet bewaarde, sepiateekening van den in 1665 gestorven Pieter Saenredam — deze schreef aan de achterzijde „'s Tingmans kerk tot Velzen" — vertoont ons de ruine van het koor en van het zuidelijk zijpand. Kogelgaten schijnen de verwoesting van den oorlog aan te wijzen. Op het dak der „opgetimmerde" kerk ziet men een van vrede sprekend ooievaarsnest, dat ook op andere en latere teekeningen voorkomt. Rademaker geeft twee oudere afbeeldingen der kerk (van 1617 en van 1630) en vermeldt de teekeningen van Rochman (1646) en van Stopendaal (1686).

In de afbeelding van H. de Leth (in Het Zegenpralend Kennemerland, 1729) is de ruïne van het koor grootendeels verdwenen. Men ziet aan de oostzijde der kerk alleen twee stompen van koormuren. Aan den noordkant zijn het Romaansche (dichtgemetselde) venster en de nu nog bestaande uitbouw (met banken van den ambachtsheer) best zichtbaar. De Atlas van Haarlem en Omstreken (gemeentearchief aldaar) bevat onder meerdere ook teekeningen van Stellingwerf (1649) en van Tavenier.

De toren is in 1732 en in 1887 deugdelijk hersteld. In 1911 zal — indien alles naar wensch afloopt — ook de kerk eene groote, architectonische restauratie ondergaan. Door deze zal de Velser kerk als monument behouden blijven en, ten behoeve van de zich steeds uitbreidende Hervormde Gemeente, aanmerkelijk worden vergroot. Reeds heeft Dr. P. J. H. Cuypers alle dingen onderzocht en het college van kerkvoogden en notabelen bezield. Eerder had Jhr. Hoefft van Velsen, ambachtsheer, die helaas gestorven is, zijne ingenomenheid met het plan tot vernieuwing der kerk uitgesproken en van harte krachtigen steun beloofd.

Naar de gedachten van Dr. Cuypers zullen aan de zuidzijde de intercolumniën (zuilwijdten) worden uitgebroken en daarna de vier (gothische) zijbeuken worden gerestaureerd. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van de eeuwenoude grondslagen. Van de zuidelijke, 70 centimeter dikke buitenmuren bleef namelijk een onderste gedeelte staan, dat thans dienst doet als omheining voor eene binnenplaats en als buitenmuur van bergplaatsen. De kerk zal door dezen opbouw weer eens zoo breed worden en, met uitzondering van het koor, tot den toestand in het tweede stadium (14e eeuw) worden teruggebracht. Aan de noordzijde worden de zes Romaansche vensters in hun oorspronkelijken staat hersteld. De „kapel" van den ambachtsheer, een gansch waardeloos uitbouwsel, zal worden weggebroken. Aan den oostkant der kerk zal eene tribune (gaanderij) komen en onder deze eene catechisatiekamer. De preekstoel komt later aan de noordzijde te staan.

Door deze belangrijke veranderingen zal de kerk ongeveer 200 zitplaatsen winnen. De kosten worden op f 20.000 geraamd. De Velser kerkvoogden en andere belangstellenden vertrouwen in deze op den steun van het rijk, van de provincie, van vermogende ingezetenen en van kunstlievende particulieren... in één woord op de hulp van allen, die iets gevoelen voor het behoud der oude, merkwaardige kerk van het dorp Velsen, dat in de geschiedenis van Holland zoo vroeg al medetelt.

N. R. Ct.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— Bij opgravingen aan de Via Labicana bij Rome is een prachtig geconserveerd standbeeld van Augustus voor den dag gekomen. De keizer is uitgebeeld in de dracht van pontifex. Deskundigen achten deze vondst van groot archaeologisch belang. Ook als kunstwerk moet dit marmeren standbeeld van beteekenis zijn.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. De minister van Binnenlandsche Zaken heeft bepaald, dat de commissie, belast met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschen te verkrijgen tot het geven van M. O. in hand- of rechtlijnig teekenen of boetseeren, voor dit jaar zitting zal houden te Rotterdam.

Benoemd zijn tot lid en voorzitter dier commissie: H. J. de Groot, insp. M. O. te 's-Gravenhage; tot lid en onder-voorzitter: Dr. J. Cardinaal, hoogleeraar Technische Hoogeschool te Delft; tot leden: J. Babberman, leeraar R. H. B. S. en burgeravondschool te Leeuwarden; A. K. Cohen, id. Rijksnormaalschool voor teekenonderwijs te Amsterdam; P. Doorn, directeur ambachtsschool en avondteekenschool te Haarlem; H. Ellens, id. Rijksrietvlechtschool te Noordwolde; H. C. Grosjean, leeraar kweekschool voor machinisten en avondschool voor handwerkslieden te Amsterdam; Bart van Hove, hoogleeraar Rijksacademie van beeldende kunsten te Amsterdam; G. N. Itz, id. Technische Hoogeschool te Delft; J. Kuyper, hoofdleeraar Academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage; H. Luns, id. Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam; W. C. A. Ridderhof, id. school van het gen. »Mathesis Scientiarum Genitrix« te Leiden; H. Rozenbeek, leeraar R. H. B. S. en directeur der avondschool voor ambachtslieden te Heerenveen; P. H. Pomes, directeur ambachtsschool te Zierikzee. (St.-Ct.)

— Het wetsvoorstel tot onteigening ten behoeve van den bouw van een Stadhuis en van een post- en telegraafkantoor te Rotterdam ontlokte in de Tweede Kamer den heer Hubrecht een min of meer principieele verklaring. Er moet een keuze worden gedaan tusschen de stelsels van centralisatie en decentralisatie van den post- en telegraafdienst in onze groote steden. Spr. was vóór het systeem van decentralisatie, met zoo veel mogelijk kantoren, waarvan dan een, in zekeren zin, centraal-bureau kan zijn. En hij wilde dit ontwerp dus wel aannemen als aanwijzing van de plaats voor een post- en telegraafkantoor, maar hij behield zich tot nader zijn stem voor omtrent den omvang van het te stichten gebouw, in verband met het door hem voorgestaan beginsel. De Minister van Waterstaat, de heer Regout, wees intusschen op de bezwaren eener decentralisatie, vooral voor de expeditie en ontvangst van de posterijen; als men deze splitst over bijkantoren wordt 't werk grooter, rijzen allerlei moeilijkheden, tenzij men de groote steden splitst in zelfstandige postdistricten; doch ook dat heeft bezwaar. De centralisatie van ontvangst en verzending en sorteering is 't best, mits 't gebouw dicht bij het station is gelegen. De Minister zette daarbij nog uiteen, dat hij door de hier getroffen regeling het rijks financieel belang het best had meenen te bevorderen door toe te stemmen in de uitvoering van een plan waarbij Rotterdam naast een nieuw stadhuis ook een mooi post- en telegraafkantoor zou krijgen.

Het wetsontwerp werd zonder stemming aangenomen.

Ook de verklaring van het algemeen nut der onteigening, noodig voor de stichting van een pakketpost- en expeditie-gebouw der posterijen aan de De Ruyterkade te Amsterdam, werd zonder stemming aangenomen.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

AMSTERDAM. Na de kunstreproducties der oude gewelf- en muurschilderingen te Naarden, Warmenhuizen en Alkmaar, welke door een inleiding van prof. dr. jhr. J. Six geopend werden, is thans bij den uitgever H. D. Tjeenk Willink, te Haarlem, een nieuwe serie verschenen van de kerkschilderingen te Herpen, Zalt-Bommel, Breda, Utrecht en de afgebroken Heilige Stede te Amsterdam.

— Omtrent de plaats, waar de beurs voor den diamanthandel zal worden opgericht, deelt de »Tel.« mee, dat voor ongeveer f 200.000 zijn aangekocht de perceelen op het Weesperplein, van de Nieuwe Achtergracht af tot en met perceel No. 12 op het Weesperplein. Het terrein heeft een grootte van ongeveer 1400 vierk. M. Het op die plaats op te trekken gebouw zal niet worden geëxploiteerd door de vereeniging Beurs voor den diamanthandel. Er zal een naamlooze vennootschap worden opgericht tot exploitatie van kantoren en handelslokalen ten behoeve van den diamanthandel.

Het grootste gedeelte van het aandeelenkapitaal wordt verstrekt door de Incassobank ook de vereeniging Beurs voor den diamanthandel zal voor een belangrijk bedrag aandeelen in de nieuw op te richten vennootschap nemen.

De Incassobank zal een in het gebouw in te richten safe met ten minste 1000 kastjes exploiteeren.

De kosten van aankoop van gronden en opstallen en die van opbouw en inrichting van het gebouw worden geraamd op pl.m. een half millioen gulden.

Zoo spoedig mogelijk zal met de ontruiming en de afbraak der aangekochte perceelen worden begonnen. 1 Mei 1911 zal het gebouw moeten worden opgeleverd.

HAARLEM. In het Museum van Kunstnijverheid zal vermoedelijk in de maand Juli een tentoonstelling gehouden worden van decoratief schilderwerk, cartons en teekeningen van den schilder Albert Besnard, die van de Fransche regeering de opdracht heeft ontvangen voor de groote zaal van het Vredespaleis een muurschildering te vervaardigen, welke den Vrede zal voorstellen, die twee strijdende legers scheidt.

UTRECHT. Op de Tentoonstelling van Kunst, Handel en Nijverheid, die gedurende de maand Juni in Tivoli gehouden wordt, is naar men ons mededeelt de Electrische Rolluiken- en Jaloeziënfabriek van den heer G. C. van Tussenbroek bekroond met de Zilveren medaille.

ARNHEM. Het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond besloot in zijn jongste vergadering een zoogenaamde witte lijst aan te leggen van de namen van die architecten, ingenieurs, fabrikanten, ondernemers, kortom van die technische werkgevers, die gedurende dezen zomer hun opzichters, teekenaars of daarmede gelijk te stellen technisch personeel, in het genot van eenige dagen vacantie — met behoud van salaris — stellen.

Deze lijst — waarop tevens het aantal vacantiedagen wordt vermeld — zal op geregelde tijden worden gepubliceerd.

ZWOLLE. De Hunenborg, een oude versterkte nederzetting in het Voltherbroek tusschen Denekamp, Ootmarsum en Oldenzaal, ter grootte van circa 3 H.A., is door de Oudheidkamer Twente aangekocht. Een oude wal en dicht gegroeide grachten zijn nog te onderscheiden, terwijl gevonden puin binnen den wal bewijst, dat er oudtijds een gebouw van zandsteen heeft gestaan. Te zijner tijd zal een en ander nader worden onderzocht.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met het berekenen en ontwerpen van Centrale-Verwarming. Maatschappij »Calor«, Zeist. (1)

— Opzichter te Menaldum. Jaarw. f 1300. Br. vóór 28 Juni aan het Gemeentebestuur. (1)

— Onderbaas bij de verbouwing van een oud kasteel, tegen half Juli. Vereischte veel ervaring van steenbouwwerk stellen. Brieven onder letter H aan het bureau van »de Aannemer« Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter. Brieven, onder No. 19747, bureau der »Nieuwe Rotterd. Courant«. (2)

— Assistent of Opzichter, aan de Gasfabriek en Waterleiding te Culemborg. Bouwkundige kennis strekt tot aanbeveling. Salaris nader te regelen.
Sollicitatiestukken aan den Directeur H. de Liefde. (2)

— Teekenaar aan de Stoomtimmerfabriek »Croonstad«, te Mijdrecht. (2)

— Constructeur-Teekenaar voor IJzer-constructie, practijk vereischte. Aan te melden bij de Hengelosche Electrische en Mechanische Apparatenfabriek, Hengelo. (2)

— Teekenaar op Electro-Technisch Bureau, bekend met het maken van projecten. Brieven onder lett. K 23, Alg. Adv.-Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (2)

— Jong Teekenaar op Ingenieurs-Bureau, bekend met machineteekenen, niet beneden 18 jaar. Aanbiedingen letters N L 610, »Nieuws v. d. Dag«. (2)

— Teeken-Leerares (M. O.) voor 28 lesuren aan de Industrieschool voor Meisjes te Rotterdam, met 1 Oct. Sollicitaties vóór 21 Juni bij de Dir., Schietbaanstraat 26, Rotterdam. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI, RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

23	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 130	p.m.
15	Bouwk. Opz.-uitv.	24—31 j.,	f 70—f 110	»
14	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110	»
7	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 50—f 60	»
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
8	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
8	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 130	»
6	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 130	»
3	Werkt. Teek.-constr.	24—36 j.,	f 80—f 120	»
4	Machine-teek.	23—31 j.,	f 70—f 100	»
3	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60	»
6	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150	»
3	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100	»
2	Electrotechn. Teek.	21—25 j.,	f 35—f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parketvloeren

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,

worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Asbest platen en Asbestleien voorradig.

PRIMA MATERIAAL

ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" VAN F.A WIJERS & FLAES

ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN
HOUTCEMENT. KIT | NEUCHATEL-ASPHALT

GEBRS. CLETON,

Aert van Nesstraat 81a. Telef. 3154.

ROTTERDAM,

Fabriceeren vanaf heden

GLAS IN LOOD,

tegen zeer billijke prijzen.

Nette afwerking gegarandeerd.

J. SENFT EN Co DEN HAAG TEL. 233 OPGERICHT 1886

ROLLUIKEN 13 MAAL MET GOUD BEKROOND

ALLE CONSTRUCTIES TEEKENINGEN EN BEGROOTINGEN GRATIS

Voor totale uitroeiïng van

Wandgedierten

te ontbieden

L. A. SPETTER & Co.,

Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.

Zuiveraar der **Rijks- en Stadsgebouwen.**

Opgericht 1864.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 20 JUNI.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het wegruimen van de overblijfselen van het wrak van den in het Bokkegat (Goereeschezeegat) onder Ouddorp gezonken schoener »Renown« met bijk. werkzaamheden; het bestek no. 140 ligt na 6 Juni ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. zijn te bekomen bij den hoofdingenieur Stoel te Breda en den opz. Marsman te Goedereede.

's-GRAVENHAGE 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van vernieuwingen en verstratingen op de rijkswegen van Vianen naar Goirchem, van 's-Gravenhage naar de Noordhollandsche grens nabij Hillegom en van het Haagsche Schouw naar de Utrechtsche grens, in 3 perc.; raming 1 f 2500, 2 f 2500, 3 f 4000; het bestek no. 138 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofd-ingenieur-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ingen. Konig te Gorinchem en bij den opz. De Jong te Gorinchem voor perc. 1, bij den opz. De Ronde te Den Haag voor perc. 2 en bij den opz. Weisfelt te Alphen a. d. Rijn voor perc. 3.

WOENSDAG 22 JUNI.

ASSEN 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het uitvoeren van baggerwerk in het Meppelerdiep met bijk. werken tusschen de kaap en de Galgenkampsbrug, behoorende tot de werken van het Meppelerdiep in de provincie Drenthe, raming f 3550; het bestek no. 143 ligt na 8 Juni ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. jhr. De Jong van Beek en Donk te Zwolle, den arrond.-ingen. Gelinck te Assen en den opzichter Dormaar te Meppel.

ASSEN 11.30 ure. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van boordvoorzieningen langs het Meppelerdiep, raming f 2600; het bestek no. 142 ligt na 8 Juni ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. jhr. De Jong van Beek en Donk te Zwolle, den arrond.-ingen. Gelinck te Assen en den opz. Dormaar te Meppel.

BORSSELE 3 ure. — Het bestuur der waterkeering in de Directiekamer: het verzwaren en verhoogen van den zeedijk tusschen de dijkpalen 0 en 20 met bijbeh. werken aan de waterkeering van voorn. polder, raming f 20.300; het bestek zal vanaf 6 Juni ter lezing liggen in voorm. Directiekamer en ten kantore van den secretaris-ontvanger, bij wien het dan met de teekening is te bekomen ad f 0.75.

BORSSELE 3 ure. — Het bestuur der waterkeering in de Directiekamer: het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1911 van de aarde-, kram-, rijs- en steenglooiingwerken aan de waterkeering van genoemden polder, raming f 821072½; het bestek zal vanaf 6 Juni ter lezing liggen in voorm. Directiekamer en ten kantore van den secretaris-ontvanger, bij wien het met de teek dan tevens te bekomen is ad f 0.75.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**

„DE Nederlanden", van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

L. J. VAN REEUWIJK,

SCHOTERBOSCHSTRAAT 78,

TEL. 7266,

ROTTERDAM.

Speciale Fabriek voor

Marquise, Rolluiken en Jalouzieën.

Reparatie-Inrichting.

Vraag Prijsopgave.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 25 JUNI 1910. No. 26.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Uitsluitend bij vooruitbetaling

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

BRUSSEL.

(Met een plaat.)

Wanneer men in deze dagen van Brussel gewaagt, dan denkt men natuurlijk dadelijk aan de Tentoonstelling. Wij willen niet tegenspreken, dat deze wereld-kermis ons onwillekeurig aanleiding geeft te spreken over de stad, die thans in zoo hooge mate de belangstelling trekt, maar er dadelijk bij zeggen, dat het ons ditmaal niet om de tentoonstelling te doen is, maar om de stad zelf, die mooier en merkwaardiger is dan eenige tentoonstelling, die wij ooit zagen, die in hare winkelstraten een permanente tentoonstelling geeft van alles wat men begeeren kan, waar het altijd kermis is, althans in het goede seizoen, waar tal van monumenten, zoo oude als nieuwe, den wandelaar boeien, de stad, die door haar aanleg tot de fraaiste en belangrijkste van Noord-Europa behoort en terecht verdient, in dit opzicht, onmiddellijk na Parijs te worden genoemd.

De geschiedenis van Brussel vangt aan met een klein begin; de eerste vermelding als Brucsella dagteekent uit de 8ste eeuw. Het bestond toen waarschijnlijk uit een Villa van de Frankische koningen, gelegen op het eilandje St. Géry, dat door de Senne omspoeld werd. Uit een document van Otto den Groote is op te maken, dat er in 966 ook een kerk was en in 977 bouwde hertog Karel van Lotharingen een kasteel op het eiland.

In de 10de eeuw begon de stad zich oostwaarts van de Senne te ontwikkelen en omstreeks 1040 werd zij bemuurd. Deze oudst bekende bemuring strekte zich reeds uit tot de tegenwoordige Rue Royale en de Ste. Gudule stond er binnen. Zij omvatte dus behalve de kern der benedenstad met het marktplein als middelpunt ook reeds een gedeelte van de tegen de heuvelhelling gebouwde bovenstad.

Brussel lag aan den handelsweg tusschen Keulen en Brugge; deze gunstige ligging had een snelle ontwikkeling tengevolge, zoodat in het midden der veertiende eeuw een nieuwe ommuring gemaakt werd, waarvan de omvang nog door de tegenwoordige boulevards wordt aangewezen en waarvan de Porte de Hal het eenig overblijfsel is.

Reeds tijdens de graven van Leuven, die later den titel van hertogen van Brabant aannamen, te Brussel resideerden, hadden zich daar vele edelen van het land gevestigd. De Bourgondische vorsten, die er later hof hielden, brachten niet weinig tot den bloei der stad bij, vele Fransche edelen waren in hun gevolg en vestigden zich in de bovenstad. Fransche zeden en gewoonten deden daar hun intrede, terwijl de Brabantsche bevolking zich de benedenstad zag aangewezen. Zoo ontstond een tweeledig volkskarakter, dat nu nog duidelijk te onderkennen is. Het toppunt van bloei bereikte Brussel, toen Karel V er zijn schitterende hofhouding vestigde. Wat er later onder de regeering van Philips II voorviel weten wij uit onze vaderlandsche geschiedenis.

De eerste bedrijven van het groote drama van den tachtigjarigen strijd tegen Spanje werden te Brussel afgespeeld, het Marktplein was de plaats van handeling van eenige der meest tragische tooneelen.

Brussel bleef Spaansch, werd later Oostenrijksch en had af en toe veel te lijden van het oorlogsgeweld, dat de Zui-

delijke Nederlanden teisterde, o. a. in den oorlog van Lodewijk XVI tegen Spanje; toen werd de stad door den maarschalk Villeroi gebombardeerd en men zegt, dat bij die gelegenheid meer dan 4000 huizen werden vernield.

Betere dagen braken aan onder de regeering van Keizerin Maria Theresia, toen bloeide de stad weder op en velz harer gebouwen dagteekenen uit dit tijdperk. Toen kwamen de revolutiejaren, de Fransche tijd, de vereeniging van de Zuidelijke Nederlanden met de Noordelijke en de onstuimige dagen, die daaraan een einde maakten en daarna de moderne tijden, waarin Brussel zijne belangrijkste gedaanteverwisseling te gemoet ging. Voor moderne stedenbouwmeesters is het interessant en leerzaam met behulp van oude en nieuwe kaarten den gang dezer gedaanteverwisseling na te gaan

Op de kaarten uit de 18de eeuw ziet men nog de volledige vesting met het fort Monterie ter plaatse waar nu het Parc du Midi ligt. Het terrein van het tegenwoordig Park, dat in 1774 volgens de plannen van den architect Zinner werd aangelegd, behoorde vroeger tot het hertogelijk paleis, dat stond op de plaats van het tegenwoordig koninklijk paleis, en in 1731 door brand vernield werd.

De eerste groote gedaanteverwisseling onderging Brussel door de slechting der vestingwerken. Op een kaart van 1862 ziet men de buitenboulevards voltooid en de beide stations Nord en Midi, maar de binnenstad heeft nog haar oude gedaante behouden. Nog kronkelen zich de verschillende armen van de Senne door de benedenstad en het eilandje St. Gery is nog te vinden. Op de platte gronden van een twintigtal jaren later zijn al die kromme grachtjes en daarmede de schilderachtige effecten die zij ongetwijfeld op vele punten te zien gaven, verdwenen. Het eilandje is niet meer terug te vinden en alleen de Place St. Gery wijst aan, waar het gelegen was. De groote centrale boulevard doorsnijdt de stad van Noord naar Zuid, men heeft de stinkende grachtjes overal overwulfd en aan het oog onttrokken. Een groote verbetering voor den gezondheidstoestand is hiermede bereikt, talrijke doorbraken en verruimingen ten bate van het verkeer zijn gevolgd, hier en daar zoo ingrijpend, dat het oude Brussel niet meer te herkennen was.

Wij kunnen ons haast niet meer voorstellen, hoe zij er uitzag zonder boulevards, zonder Palais de Justice, zonder Beursplein en zonder Place Brouchère, zonder Palais du Cinquantenaire, zooals onze grootvaders het nog gekend hebben. Wil men zich nog eenigszins een voorstelling vormen van den indruk, dien de stad bij aankomst op hen maakte, dan moet men aan het Noorder-station uitstappen, doen alsof men de Boulevard du Nord niet ziet en rechtuit de reeds oude Rue Neuve instappen, voor vijftig jaren nog de hoofdtoegang tot de stad en door een paar andere straten links aanhoudend naar de Grand' Place gaan.

Dit marktplein is wel een der merkwaardigste plekken van geheel Brussel en een der mooiste pleinen van de wereld. Alleen de electrische verlichting doet ons bemerken, dat wij in een moderne stad zijn, maar overigens is aan dit plein bijna niets gemoderniseerd, integendeel heeft men er zich sedert jaren op toegelegd alles zoo getrouw mogelijk terug te brengen in den staat, zooals het er in de 18de eeuw moet hebben uitgezien, alleen was toen wellicht niet alles in zoo goeden staat van onderhoud als thans. Het Stadhuis met zijn prachtigen toren en het geheel gereconstrueerde Broodhuis daartegenover, deze beide gebouwen domineeren het aspect van de lange zijden van het plein. De korte zijden worden aan een kant in beslag genomen door den statigen gevel van het voormalig Paleis der Hertogen van Brabant, dat later in zes verschillende gildehuizen verdeeld, aan den anderen kant door de sierlijke gevels der gildehuizen, die op onze plaat zijn afgebeeld. De afbeelding is ontleend aan Henri Evers' werk „De Architectuur in hare Hoofdtijdperken". In weinige regels beschrijft Evers deze bouwwerken als volgt:

„Hier (op de Grand' Place) verrezen aan het eind der 17de eeuw, als een rijke, feestelijke omsluiting van het statige laat-Gothische raadhuis, de talrijke gildehuizen. Smalle, hooge gevels, meerendeels wel is waar zonder strengen architectuurzin, pronkend, vaak overladen, doch als geheel bekorend door speelsch vernuft, uitbundige plastiek en rijk koloriet der decoratieve ordonnantiën en toppen. Merkwaardige scheppingen van zwierige, Vlaamsche volkskunst, die terecht bewondering wekken."

De namen der afgebeelde huizen zijn, in de volgorde van het Stadhuis af gerekend, le Renard, het gildehuis der winkeliers en marskramers, le Cornet, het schippershuis, kenbaar aan den topgevel in den vorm van een scheepsspiegel, la Louve, het huis der boogschutters, aldus genoemd naar de wolvin, Romulus en Remus zoogende, boven den ingang uitgebeiteld, le Sac, het huis der schrijnwerkers, la Brouette, het gildehuis der uitdragers. Van het huis van het bakkersgild, dat dan volgt, ziet men slechts een klein gedeelte.

Een uitvoerige beschrijving dezer gevels, en er staan er nog meer aan dit marktplein, die eveneens de aandacht verdienen, zou bladzijden vullen. In reisgidsen vindt men trouwens tal van wetenswaardige bijzonderheden daaromtrent en wij zouden kunnen zeggen zij zijn bekend genoeg. Maar hoe dit zij, wie Brussel in deze dagen bezoekt, zal, ook al kent hij het marktplein nog zoo goed, niet verzuimen er, al is het ook maar even, een bezoek te brengen, hetzij des morgens of des avonds, de aanblik mist nooit hare eigenaardige bekoring.

Het steenbakken volgens de Hollandsche Methode.

In het eerste Juni-nummer van „Klei", Orgaan der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, komt de Redactie op tegen enkele uitdrukkingen, voorkomende in de bespreking van het 2de Tentoonstellingsnummer van het genoemde orgaan in de Leestafel van ons blad van 20 Mei j.l.

Het woord „achterlijkheid" daar gebezigd geeft de Redactie aanleiding tot de volgende uiteenzetting:

* * *

„Verreweg de meerderheid van onze Hollandsche baksteenfabrikanten werkt inderdaad volgens eeuwenoude methode. In het buitenland daarentegen gebruikt men meer ringoven-systemen, heeft drooginrichtingen en mechanisch transport tusschen drogerij en oven, enz. Kan er nu reden zijn om het Hollandsche systeem af te keuren en over te gaan tot een meer modern opgezet bedrijf? Zeer zeker ja, indien te klagen valt over het product van oud-systeem bedrijven, óf het eerste beslist beter is dan het laatste. Eveneens dient men te veranderen als het nieuwe systeem een grootere productie toelaat dan het oude systeem, mits die grootere productie werkelijk in een behoefte voorziet en niet tot overproductie leidt. Ten derde zal men tot verandering van systeem moeten overgaan (economisch gesproken) indien men daardoor goedkooper produceeren kan."

„Beginnende met het laatste: als de zakenlui onder de steenfabrikanten in dit opzicht heil zagen in verandering, dan zou daartoe reeds lang zijn overgegaan! Dat heil is er niet!"

„Bij de altijd meer beperkte productie van ons Hollandsche bedrijf is de totaalproductie ten opzichte van het verbruik van steen reeds aan of over de grens van rendabel fabriceeren; hoe zou dat wel zijn met een overgroote meerderheid van in continu bedrijf zijnde ringovens? De overproductie, welke de Belgen hebben en die in hun eigen land niet kan of mag geplaatst worden, komt voor een deel juist naar ons land en bederft hier nog meer de markt. Over kwaliteit tegenover ons inlandsche ouderwetsche materiaal zullen wij het hier maar niet hebben."

„Of het product van een ringoven beter is dan dat van een gewonen open Hollandschen oven is zeer de vraag; feit is, dat moge de gevelsteen, metselsteen in het algemeen, uit den ringoven in de meeste gevallen niet onderdoen voor dezelfde soort uit een open oven, toch nooit voor wat betreft straatklinkers dàt percentage en ook niet dàt regelmatige product dat in den open, langdurig gestookten oven verkregen wordt, voor den ringoven bereikbaar is."

„Moet dan alléén omdat de gevolgde methode een ouderwetsche is den Nederlandschen steenbakkers achterlijkheid verweten worden? Reden tot verandering is er niet omdat rationeeler en sneller produceeren noodig is (zelfs is dat economisch beslist ongewenscht) en voor het maken van een grooter winst op hun fabrikaat blijken steenbakkers ook het verlaten van het oude systeem niet te wenschen!"

* * *

Het eerste, wat ons na lezing dezer regelen in de gedachte kwam, was het oude spreekwoord: „Klagers hebben geen nood". Uit al het hier aangevoerde zou men inderdaad tot de conclusie komen, dat de Nederlandsche Baksteenindustrie een luxe-bedrijf is, in hoofdzaak uitgeoefend en aan den gang gehouden door personen, die het niet om winst te doen is, maar meer om een nuttige bezigheid en het als een nationale merkwaardigheid in stand houden van een aloude werkwijze.

Of dit een gezonde en met de eischen des tijds strookende opvatting is, meenen wij in dit geval in twijfel te mogen trekken, en wij kunnen dan ook niet gelooven, dat zij gehuldigd wordt door de steenfabrikanten zelf, tenzij deze heeren er bijzonder eigenaardige denkbeelden omtrent het begrip „zaken doen" op nahouden.

Het hoofddoel van elk fabrieksbedrijf is toch zaken doen, winst maken en dit geldt wel in het bijzonder voor de steenbakkerij, die door vele, niet-vakmannen, uitsluitend als geldbelegging wordt beschouwd.

De Redactie van „Klei" plaatst de quaestie van de qualiteit van het product op den voorgrond en acht wijziging in het bedrijf niet gewenscht, zoolang daarover niet te klagen valt. Hieruit spreekt de solide geest, die onze nationale nijverheid in het algemeen kenmerkt, maar de moderne zakenman verliest niet uit het oog, dat de qualiteit van het product niet altijd de hoofdfactor is voor het welslagen van het bedrijf. Voor hem zal dat product het beste zijn, dat het vlotst gaat en niemand zou hem kwalijk nemen, dat hij b.v. uitsluitend boerengrauw-qualiteit fabriceerde, wanneer hij die beter en voordeeliger van de hand kon zetten dan klinker-qualiteit.

„Eveneens dient men te veranderen als het nieuwe systeem een grootere productie toelaat dan het oude systeem," zoo lezen wij verder. Dat het continueel bedrijf een grootere productie toelaat dan het campagne-bedrijf, daaraan is geen twijfel mogelijk, maar uit het „mits" dat hier aan het bovenaangehaalde wordt toegevoegd blijkt, dat het spooksel der overproductie nog steeds in de kringen der steenfabrikanten rondwaart en er nog even gevreesd is als bij zijn eerste verschijning.

Dat men met een nieuwer systeem goedkooper produceeren kan is, zoo wij ons niet sterk vergissen, en de voorhanden gegevens, b.v. omtrent het brandstofverbruik, niet geheel onbetrouwbaar zijn, vrij wel bewezen.

Daarin zien de zakenlui onder de steenfabrikanten, altijd volgens „Klei", geen heil. Vreemdsoortige menschen van zaken, die geen heil zien in een zoo algemeen erkend middel, om de uitkomsten van een bedrijf te verbeteren, als vermindering van productiekosten, een middel, dat men bovendien zelf in handen heeft en waarop men meer invloed kan uitoefenen, dan op de meeste andere factoren, die het bedrijf beheerschen. De steenfabrikant zal er, evenmin als elk ander industrieel, altijd op kunnen rekenen, rendabel te fabriceeren, op de vraag kan hij weinig invloed uitoefenen. De vraag regelt zich naar de behoefte en niet naar den voorhanden voorraad. Tijden van veel vraag zijn voor elke industrie de voordeeligste, maar de voordeelen ontgaan den fabrikant, die tengevolge van gedwongen of opzettelijke beperking van productie in zulke tijden niet aan de vraag kan voldoen. Dan komen de buitenlandsche concurrenten, die het wel kunnen en als die er eenmaal zijn, met ziet het aan de Belgen, dan is het niet zoo gemakkelijk hen weder over de grenzen terug te dringen. Met beperking van de productie bereikt men dit zeker niet. De Belgen hebben er wat op gevonden, om de schadelijke gevolgen der hier zoo gevreesde overproductie af te wenden. Kunnen de Nederlandsche steenfabrikanten dat ook niet, door uitbreiding van hun afzetgebied in Turkije, Noord- of Zuid-Amerika, of waar ook? Of is het alleen de vrees, de markt daar te zullen bederven, die hen terughoudt?

„Over qualiteit zullen wij het hier maar niet hebben," daar gaat het niet om en het zal bij niemand opkomen te beweren, dat de Nederlandsche steenindustrie daarin achterlijk is. De vraag of het product van een ringoven beter is dan dat van een gewonen open Hollandschen oven, doet hier dan ook weinig ter zake.

Met voldoening hebben wij gezien, dat de heer J. J. Wentink die vraag en andere daarmede in verband staande vragen in het laatst verschenen nummer van „Klei" ter sprake heeft gebracht. Wellicht vinden de zakenlui onder de steenfabrikanten hierin aanleiding tot de overweging, dat die vraag toch nog wel eens grondiger bestudeerd mag worden dan tot nog toe geschiedde, en wij zouden zeggen, dat dit misschien leiden kan tot veranderingen, die verbetering in den economischen toestand der Nederlandsche steenindustrie ten gevolge kunnen hebben.

Wat wij met vroeger gemaakte en bovenstaande opmerkingen beoogen is niet anders dan die verbetering te bevorderen, maar wanneer men decreteert, dat rationeeler en sneller produceeren economisch beslist ongewenscht is en dat de steenbakkers ook voor het maken van een grooter winst geen verandering wenschen, wanneer dit werkelijk de meening der steenfabrikanten is en zij daarbij blijven, dan kunnen wij onzerzijds niet anders doen dan blijven bij een vroeger wel eens uitgesproken meening, dat de heeren bezig zijn, langzaam maar zeker, den ondergang hunner eigen industrie voor te bereiden.

P. H. S.

Onderwijszaken.

Dezer dagen is het rapport verschenen van de Staatscommissie, indertijd belast met de veelomvattende taak, een reorganisatie van ons onderwijs in zijn geheelen omvang te ontwerpen. Dit rapport is ook voor het lager en middelbaar onderwijs, zoomede voor het technisch onderwijs, middelbaar en hooger, van zeer groot belang. Het bestaat uit

twee quarto deelen. Het eerste deel begint met een verslag aan de Koningin betreffende de wijze van uitvoering der taak, aan de commissie opgedragen.

Daarin komt o.a. voor:

Bij de installatie der Staatscommissie wees de Minister van Binnenlandsche Zaken er op, dat de commissie haar taak zoo ruim mogelijk had op te vatten, met dien verstande, dat niet een bepaald soort van onderwijs, openbaar of bijzonder, doch het onderwijs in zijn geheel het voorwerp der beraadslagingen en adviezen zou uitmaken.

Nadat in de eerste vergaderingen de hoofdlijnen van het reorganisatie-plan waren vastgesteld, werden deze nader uitgewerkt in een aantal verhandelingen of memoriën, die tot leiddraad zouden kunnen dienen bij de samenstelling der wetsontwerpen en daarbij behoorende toelichtingen.

Naarmate dit werk vorderde, werden sub-commissiën benoemd, aan welke de leiddraad werd toegezonden, teneinde het daarin ontwikkelde en gemotiveerde plan van reorganisatie te overwegen en er schriftelijk advies over uit te brengen aan de Staatscommissie.

Benoemd werden sub-commissiën voor het lager onderwijs, voor het middelbaar onderwijs, voor het voorbereidend-hooger onderwijs, voor het vakonderwijs en voor het gymnastiek-onderwijs.

Over de vraagstukken, die het universitair onderwijs betreffen, werd het advies der onderscheidene faculteiten van alle universiteiten gevraagd.

Na de voorbereiding kon de commissie terstond overgaan tot het ontwerpen van hare definitieve voorstellen. Deze werden opgebouwd uit hetgeen in den leiddraad voorloopig was vastgesteld, en uit de daarop ingekomen adviezen; enkele punten daargelaten, bleek over 't geheel een verblijdende eenstemmigheid te bestaan tusschen de adviezen der verschillende sub-commissiën en de denkbeelden in den leiddraad ontwikkeld.

Vijf wetten worden, naar het oordeel der Staatscommissie, voor eene goede regeling van het onderwijs vereischt; naast de thans bestaande wetten is eene wet op het vakonderwijs onmisbaar en het voorbereidend-hooger onderwijs moet in een afzonderlijke wet, naast de hooger-onderwijswet staande, worden geregeld.

De wijzigingen, in de wet op het lager onderwijs vereischt, waren niet van dien aard, dat het noodig geacht werd een geheel nieuwe wet te ontwerpen.

Gelijksoortige overwegingen golden ten opzichte van de hooger-onderwijswet. De regeling van het onderwijs aan de Technische Hoogeschool kwam eerst in 1905 tot stand; belangrijke wijzigingen schenen hier dus niet noodig. Uitgewerkte voorstellen aan te bieden betreffende eene op te richten handelshoogeschool of landbouwhoogeschool, zou, naar het oordeel der Staatscommissie, ook dan niet op haren weg hebben gelegen, wanneer zij de daarvoor noodzakelijke voorlichting in elk opzicht had kunnen verkrijgen. Niet anders oordeelde zij over de veeartsenijhoogeschool, de Akademie voor Beeldende Kunsten en de Akademie voor Toonkunst.

Geheel anders stond het echter met het middelbaar onderwijs, het vakonderwijs en het voorbereidend hooger onderwijs.

Uit de wet, houdende regeling van het middelbaar onderwijs, moest b.v. al wat op het vakonderwijs betrekking heeft vervallen; wat betrekking heeft op de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus moest overgebracht worden naar de regeling van het voorbereidend hooger onderwijs, en ook de eenige overblijvende school, de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus, moest niet onbelangrijke wijzigingen ondergaan. Dit alles leidde noodzakelijkerwijze tot het ontwerpen van eene nieuwe wet tot regeling van het middelbaar onderwijs.

Eene wet op het vakonderwijs bestond tot dusver niet, noch hier, noch, voor zoover ons bekend is, elders. Een geheel nieuw ontwerp moest dus worden opgebouwd, waarin alle onderwijs, dat voor bijzondere doeleinden opleidt, dat niet strekt tot algemeene vorming en niet een in engeren zin wetenschappelijk karakter draagt, zijne regeling zou vinden.

Wat het voorbereidind hooger onderwijs betreft, tot dusver in de hooger-onderwijswet geregeld, in verband met de overbrenging van de polytechnische school uit de wet op het middelbaar onderwijs moest het begrip voorbereidend-hooger onderwijs ruimer worden opgevat dan tot dusver; de voorbereiding voor de studie aan de technische en aan andere hoogescholen behoort daardoor ook tot het voorbereidend-hooger onderwijs, dat alzoo niet alleen de tegenwoordige gymnasia, maar ook de tegenwoordige hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in zich moest opnemen.

De toelichting tot deze wetsontwerpen geeft ook aan enkele hoofdpunten betreffende de uitvoering der wetten, in het bijzonder wat de toelatings-examens, de akte-examens en de leerplannen aangaat. Voor zoover de dienaangaande ontworpen Koninklijke besluiten betrekking hebben op de akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs, sluiten zij zich aan bij de voorstellen der zoogenaamde Bevoegdheidscommissie.

Ten aanzien van akten voor vakonderwijs werd zooveel mogelijk aansluiting gezocht aan de voorstellen van de commissie van 1907 betr. de z.g. teekenakte en aan de programma's voor de practijk, samengesteld door de commissie van 1903, benoemd door de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding in Nederland.

De vijf ontwerpen, die de commissie aan de Koningin aanbiedt, zijn de volgende:

een Ontwerp van wet tot wijziging der wet tot regeling van het lager onderwijs, met eene Memorie van Toelichting;

een Ontwerp van wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, met eene Memorie van Toelichting en Grondslagen van eenige Koninklijke besluiten;

een Ontwerp van wet tot regeling van het vakonderwijs, met eene Memorie van Toelichting en Grondslagen van eenige Koninklijke besluiten;

een Ontwerp van wet tot regeling van het voorbereidend-hooger onderwijs, met eene Memorie van Toelichting en Grondslagen van eenige Koninklijke besluiten;

een Ontwerp van wet tot wijziging der wet tot regeling van het hooger onderwijs (hooger-onderwijswet).

In deze ontwerpen heeft de commissie de volgende schematische indeeling voorgesteld.

I. Lager Onderwijs.

A. Algemeen vormend:

1. de gewone lagere school;
2. scholen voor blinden, doofstommen, spraakgebrekkigen en zwakzinnigen;
3. scholen voor voortgezet lager onderwijs;
4. scholen van uitgebreid lager onderwijs.

B. Vormend voor bijzondere doeleinden:

1. handelsscholen, zeevaartscholen en zeevisscherijscholen;
2. landbouwscholen en mijnbouwscholen;
3. ambachtsscholen, nijverheidsscholen en nijverheidskunstscholen;
4. vakscholen voor meisjes;
5. cursussen tot opleiding van verplegers van zieken, zenuwlijders en krankzinnigen, en kweekscholen voor vroedvrouwen.

II. Middelbaar Onderwijs.

A. Algemeen vormend:

1. de gewone middelbare school;
2. de middelb. scholen voor meisjes (met 3-j. en met 5-j. c.)

B. Vormend voor bijz. doeleinden:

1. kweekscholen, normaalscholen, normaallessen en cursussen tot opleiding van onderwijzers en leeraren aan scholen van algemeen-vormend en vakonderwijs;
2. handelsscholen en zeevaartscholen;
3. landbouwscholen en mijnbouwscholen;
4. Technische scholen, industriescholen en scholen voor nijverheidskunst.

III. Voorbereidend-hooger onderwijs en hooger onderwijs.

A. Voorbereidend-hooger onderwijs.

Lycea.

B. Hooger onderwijs.

a. hoogescholen:
1. de technische hoogeschool;
2. de landbouw-hoogeschool;
3. de veeartsenij-hoogeschool;
4. de handels-hoogeschool;

b. akademiën:
1. de Akademie van Beeldende Kunsten;
2. de Akademie van Toonkunst;

c. Universiteiten.

Tot een eenigszins juist begrip van den omvang der in het rapport neergelegde voorstellen, achtten wij het vermelden van het bovenstaande, ofschoon het slechts een zeer onvolledig overzicht bevat, noodig.

Voor ons van meer direct belang zijn de voorstellen, welke betrekking hebben op de organisatie van het:

Vakonderwijs.

Het vakonderwijs wordt verdeeld in:

a. lager vakonderwijs;
b. middelbaar vakonderwijs.

Tot de lagere vakscholen worden alleen zij toegelaten, die met vrucht eene gewone lagere school of daarmee gelijk te stellen inrichting hebben doorloopen.

Tot de middelbare vakscholen worden alleen zij toegelaten, die met vrucht eene gewone middelbare school hebben doorloopen of daarmee overeenkomstig onderwijs hebben genoten.

Aan vakscholen kunnen practische zoowel als theoretische vakcursussen en vakklassen verbonden worden.

Art. 12 bepaalt, dat lager vakonderwijs wordt gegeven aan: Handelsscholen, zeevaartscholen en zeevisscherijscholen; landbouwscholen en mijnbouwscholen; ambachtsscholen, nijverheidsscholen en nijverheidskunstscholen; vakscholen voor meisjes; cursussen tot opleiding van verplegers van zieken, zenuwlijders en krankzinnigen en kweekscholen voor vroedvrouwen; inrichtingen, hier niet genoemd, welke volgens art. 10, 2, tot de lagere vakscholen behooren.

Art. 42. Middelbaar onderwijs wordt gegeven aan: Kweekscholen, normaalscholen, normaallessen en cursussen tot opleiding van onderwijzers en leeraren aan scholen van algemeen vormend en vakonderwijs; handelsscholen en zeevaartscholen; landbouwscholen en mijnbouwscholen; technische scholen, industriescholen en nijverheidsscholen; inrichtingen, hier niet genoemd, welke volgens art. 10, 3, tot de middelbare vakscholen behooren.

In deze artikelen zijn slechts de typen aangegeven, die veelal weder verschillende scholen omvatten.

Van de verschillende vakscholen wordt een programma voor het onderwijs voorgesteld. Daarvan slechts één voorbeeld: Art. 62, 1. De middelbare technische school bevat de volgende afdeelingen:

a. de afdeeling der bouwkunde;
b. de afdeeling der waterbouwkunde;
c. de afdeeling der werktuigbouwkunde;
d. de afdeeling der scheepsbouwkunde;
e. de afdeeling der electrotechniek;
f. de afdeeling der constructieve bouwkunde.

2. Elke middelbare technische school kan één of meer van de in het eerste lid van dit artikel genoemde afdeelingen bevatten.

Art. 63. Aan de middelbare technische school wordt, over de verschillende afdeelingen verdeeld, onderwijs gegeven in:

a. de Nederlandsche, de Fransche, de Duitsche en de Engelsche taal;
b. de wiskunde (algebra, planimetrie, stereometrie en beschrijvende meetkunde);
c. de natuurkunde;
d. de scheikunde;
e. de theoretische mechanica;
f. de toegepaste mechanica;
g. de werktuigbouwkunde;
h. de kennis van motoren;
i. de bouwkunde;
k. de scheepsbouwkunde;
l. de waterbouwkunde;
m. de electrotechniek;
n. de constructieve bouwkunde;
o. de graphostatica;
p. het lijn- en vakteekenen;
q. het hand- en decoratie-teekenen en het boetseeren;
r. de materialenkennis;
s. de kennis der bouwstijlen (de architectonische vormenleer);
t. het landmeten en het waterpassen;
u. de kennis der wetten, die op het bedrijf betrekking hebben, en de gezondheidsleer;
v. de staathuishoudkunde;
w. de bedrijfsleer en het boekhouden;
x. het opmaken van bestek en begrooting;
ij. de practijk der vakken;
z. de gymnastiek.

Voorts worden nauwkeurig de toelating tot deze school en de eischen van practische en theoretische bekwaamheid geregeld.

Wat de akten van bekwaamheid betreft, die voor het vakonderwijs in engeren zin geheel nieuw zijn, nemen wij het volgende over uit de Memorie van Toelichting:

Artt. 101—103. Er moeten natuurlijk akten zijn voor het lager en akten voor het middelbaar vakonderwijs; het aantal akten moet, om verwarring te voorkomen, bepaald blijven tot één lagere en één middelbare voor elke soort van scholen. Die één akte moet echter in onderdeelen gesplitst kunnen worden, omdat de stof voor één geheel vak te groot zou zijn. Dit stelsel is reeds toegepast in het Koninklijk besluit van 2 Febr. 1864 (Staatsblad No. 8), houdende bepalingen ten aanzien der examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor het geven van middelbaar onderwijs. Daar is somtijds één algemeen examen (A) ingesteld en daarnaast afzonderlijke examens voor onderdeelen (K). De ondervinding heeft echter geleerd, dat dit algemeen examen door niemand wordt afgelegd, wat trouwens reeds daarom vanzelf spreekt, omdat niemand van de volledige bevoegdheid, daardoor verkregen, practisch als leeraar gebruik zou kunnen maken. Daarom zijn in de ontworpen Koninklijke besluiten tot uitvoering van artt. 101—103 alleen de gesplitste akten omschreven.

Op de Memorie van Toelichting volgt eene reeks van

ontwerpen van Koninklijke besluiten betreffende het ontwerp van wet tot regeling van het vakonderwijs, n.l. een leerplan voor de kweekscholen, eene regeling van het eind-examen der kweekscholen, een leerplan voor de lagere handelsdagschool, een leerplan voor de middelbare handelsschool, eene regeling van het eind-examen aan middelbare handelsscholen, akten van bekwaamheid voor het handelsonderwijs, de zeevaartkunde, voor het teekenen en de vakkennis, voor de practijk van ambacht en nijverheid, voor het onderwijs in het koken en huishouden, voor het lijn- en vakteekenen, enz.

Het voorbereidend hooger onderwijs heeft voor ons slechts belang, voor zoover het ook de voorbereiding beoogt tot de Technische Hoogeschool, de Academie van Beeldende Kunsten en overeenkomstige inrichtingen.

In het algemeen heeft het ten doel op te leiden tot de studie aan universiteiten, hoogescholen en academiën. Scholen voor voorbereidend hooger onderwijs dragen den naam van lyceum. Het wetsontwerp zegt in art. 12: Het lyceum heeft eenen cursus van zes jaren.

Het wetsontwerp tot regeling van het voorbereidend hooger onderwijs is vergezeld van eene uitvoerige memorie van toelichting. Het eerste hoofdstuk van deze memorie bevat algemeene beschouwingen, waarin de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus en de gymnasia worden besproken en aangetoond, waarom de samensmelting dezer beide inrichtingen tot één, lyceum genaamd, in dit ontwerp van wet is voorgesteld. Daartoe wordt gehandeld over het doel der h. b. s. met 5-j. c. bij hare oprichting, over den gang harer ontwikkeling, over hare resultaten en over de nadeelen, aan de tegenwoordige inrichting verbonden. Vervolgens wordt over het tegenwoordige gymnasium gesproken, en aangetoond, dat ook deze inrichting hervorming noodig heeft. Het tweede hoofdstuk van de memorie van toelichting behandelt uitvoerig de inrichting van het voorgestelde lyceum, als school voor voorbereidend hooger onderwijs. Wij kunnen hierover niet in nadere bijzonderheden treden, doch willen alleen nog vermelden, dat het ontwerp van wet tot wijziging der hooger onderwijswet enkele belangrijke wijzigingen voorstelt, waarvan de volgende de voornaamste zijn:

Art. 4 wordt gebracht onder Titel I Algemeene Bepalingen en aldus gelezen:

Hooger onderwijs wordt gegeven aan:
hoogescholen;
akademiën;
universiteiten.

In titel II vervalt Hoofdstuk I: van de gymnasia.

Artikel 30 zelf wordt aldus gelezen:

Artikel 30. 1. Er wordt van Rijkswege technisch-hooger onderwijs gegeven aan eene technische hoogeschool.

2. Er wordt van Rijkswege landbouw-hooger-onderwijs gegeven aan eene landbouwhoogeschool.

3. Er wordt van Rijkswege hooger onderwijs in de veeartenijkunde gegeven aan eene veeartsenij-hoogeschool.

4. Er wordt van Rijkswege handelshoogeronderwijs gegeven aan eene handelshoogeschool, wanneer dit door Ons noodig wordt geacht.

Na de tweede afdeeling: van de technische hoogeschool, wordt voorgesteld eene derde afdeeling: van de landbouwhoogeschool en eene vierde afdeeling: van de veeartsenijhoogeschool.

Daarna wordt een nieuw hoofdstuk II ingevoegd, dat handelt van de akademiën. De eerste afdeeling van dat hoofdstuk luidt:

1. Er wordt van Rijkswege hooger onderwijs in de beeldende kunsten gegeven aan eene akademie voor beeldende kunsten.

2. Er wordt van Rijkswege hooger onderwijs gegeven in de toonkunst aan een akademie voor toonkunst.

Daarop wordt aangegeven dat in de tweede afdeeling gehandeld zal worden van de akademie voor beeldende kunsten en in de derde afdeeling van de akademie voor toonkunst.

Het tweede deel van het rapport bevat de adviezen: 1 van de subcommissie voor het lager onderwijs; — 2 van de subcommissie voor het middelbaar onderwijs; — 3 van de subcommissie voor het voorbereidend-hooger onderwijs; — 4 van den heer P. Doorn betreffende het lager technisch onderwijs; — 5 van den heer C. W. Nijhoff betreffende het nijverheidskunst-onderwijs; — 6 van den heer A. D. F. W. Lichtenbelt voor het middelbaar technisch onderwijs; — 7 van den heer W. Toose betreffende het handelsonderwijs; — 8 van mevrouw M. van Reenen—Völter betreffende het vakonderwijs voor meisjes; — en van de subcommissie voor de gymnastiek.

Misschien zijn wij later in staat, omtrent deze adviezen, voor zoover zij technisch- en kunstonderwijs betreffen, nog een en ander mede te deelen, terwijl wij dan tevens wellicht gelegenheid zullen vinden, de werkelijk ingrijpende wijzigingen, die hier voorgesteld worden, nader te bespreken en het groote belang daarvan in het licht te stellen.

Prijsvragen.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Prijsvraag voor een Aanplakbiljet,
uitgeschreven ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan.

Dit aanplakbiljet moet dienen om het publiek te wijzen op de te houden tentoonstelling van het werk der leden, welke tentoonstelling gehouden zal worden ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Vereeniging.

Het biljet moet geteekend worden op een vel papier van 60 × 80 cM., in welk formaat de reproductie zal plaats vinden. De beteekende oppervlakte mag niet kleiner genomen worden dan 52 × 72 cM., terwijl de langste maat de hoogtemaat verondersteld wordt te zijn.

Op het biljet moet met duidelijke letters het volgende te lezen zijn:

Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
1885—1910.
Tentoonstelling van het werk der Leden, in den Rotterdamschen Kunstkring, Witte de Withstraat, van Zaterdag 22 Oktober tot en met Zondag 6 November 1910, geopend van 's morgens 10 tot 's middags 4 uur.

Als toelichting diene het volgende:

De ontwerper heeft de beschikking over drie kleuren. De uitvoering moet zijn in vlakversiering, terwijl de ontwerper vrij gelaten wordt in de groepeering van den tekst.

Ten einde de deelnemers in de gelegenheid te stellen zich een denkbeeld te vormen van wat de Commissie zich voorstelt wat betreft vlakversiering en kleurendruk, zal de firma Corns. Immig & Zoon, Nieuwehaven 5, eenige biljetten in de vestibule harer fabriek tentoonstellen, en wel gedurende de maanden Juni en Juli.

Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd een Eerste Prijs van f 75.— en zilveren medaille met getuigschrift der Vereeniging en een Tweede Prijs van f 25.— en bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging. Deze prijzen zullen worden toegekend door een jury bestaande uit de Heeren A. le Comte te Delft, A. Spoon J.Jzn. en Corns. Immig Jr., te Rotterdam en behoudt deze jury, het recht de uitgeloofde prijzen op andere wijze, doch over ten hoogste 3 ontwerpen te verdeelen, voor het geval zij mocht meenen, dat daartoe aanleiding bestaat, maar is gehouden het geheele uitgeloofde bedrag in elk geval toe te wijzen. Eventueele wijzigingen kunnen door de jury als voorwaarde gesteld worden, bij de toekenning van een Eersten Prijs voor het uit te voeren ontwerp. Zij zal hare bevindingen in een beknopt gemotiveerd rapport neêrleggen, waarbij zij echter het recht heeft bij eventueele ruime inzending de ontwerpen groepsgewijze te beoordeelen.

De uitslag van de bekroningen zal in de bouwkundige bladen worden bekend gemaakt.

De mededinging aan deze prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlanders.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de ontwerpers en zullen te Rotterdam en desgewenscht ook elders worden tentoongesteld, waartoe na de beoordeeling der jury, de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" gedurende vier maanden de beschikking over de ontwerpen houdt. Na dien tijd zullen de ontwerpen aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De Eerste Prijswinner is gehouden, zonder verdere vergoeding, een calque (geteekend met diep-zwarte lijnen) op calqueerpapier of -linnen te leveren, volgens nader te geven inlichtingen. Deze calque is dienstig voor de methode, waarin de Commissie de reproductie denkt te doen vervaardigen.

De antwoorden moeten worden ingezonden vóór of op den 10den September 1910, aan het adres van den 1en Secretaris der feestcommissie, Oostzeedijk 229, plat verpakt en voor zoover ze niet direct op carton zijn geteekend, op stevig carton opgezet. Zij moeten gemerkt zijn met een motto en vergezeld gaan van twee verzegelde couverts van hetzelfde motto voorzien, waarvan het eene naam, kwaliteit en adres van den vervaardiger, en het andere een adres bevat, waardoor met den vervaardiger kan gecorresponderd worden.

De Feestcommissie:
J. E. VOOGT M.Wzn., Voorzitter.
C. N. VAN GOOR.
W. STOK Jr.
J. J. PELT.
W. F. OVEREIJNDER, Secretaris.
Oostzeedijk 229.

Rotterdam, Juni 1910.

LIDIUM.

Wat is Lidium eigenlijk, werd ons dezer dagen door een onzer lezers gevraagd. Lidium behoort tot de kurksteenproducten, maar hoe het precies gemaakt wordt en uit welke bestanddeelen het bestaat is ons niet bekend. Een in ons bezit zijnd prospectus vermeldt:

„Lidium" bestaat uit Kurk op geheel bijzondere wijze samengevoegd (ten eenemale afwijkende van de gewone tot nog toe bekende kurk- of kurksteenmaterialen) en, naar gelang van soort en behoefte sterkeren hydraulischen druk geperst tot platen van 100 × 50 centimeters en in verschillende dikten van 3 tot 60 millimeters. Het wordt gemaakt in twee kwaliteiten, n.l.: „Qalité Construction" en „Qualité Supérieure".

Beide soorten kunnen worden bewerkt als hout, gezaagd, geschaafd, geploegd, gespijkerd en gelijmd en samengevoegd op schier onzichtbare wijze zelfs tot zeer groote paneelen uit één stuk.

„Lidium" Construction wordt gewoonlijk bekleed of overtrokken met hout, papier, behangstoffen, kleeden, pleister, gips, cement, houtgraniet of dergelijke.

„Lidium" Qualité Supérieure is vaster en sterker geperst, laat volstrekt geen water door en kan worden toegepast hetzij bekleed of overtrokken als boven, hetzij bloot; in het laatste geval kan men het desverlangd vernissen, oliën of in de was zetten.

Iedereen kent de onbetwistbare eigenschappen van kurk, welke in het „Lidium" zijn behouden en nog verbeterd, n.l. slecht geleider van warmte, koude, geluid, electriciteit en vochtigheid, onontvlambaarheid, lichtheid, weerstand en veerkracht, eigenschappen gepaard met het fraaie uiterlijk welke de toepassing van „Lidium" in vele gevallen aanbevelen.

Het materiaal wordt toegepast voor Parketvloeren, Traptreden, Lambriseeringen, Paneelen, isoleerende bekleedingen voor allerlei doeleinden, enz.

Het „Lidium" behoort niet bepaald tot de nieuwste bouwmaterialen. Reeds jaren geleden werd er in ons blad de aandacht op gevestigd en dat het zich nog steeds op de bouwmaterialenmarkt heeft weten te handhaven pleit zeker wel voor zijn bruikbaarheid.

Wie er meer van wenscht te weten kunnen wij verwijzen naar de firma Henri Huinck & Alex Imhofe te Rotterdam, die voorzoover wij weten de eenige importeurs van dit materiaal zijn.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 25. De Tentoonstelling van Reisschetsen in het Gebouw der Maatschappij, met afbeeldingen en losse plaat.

Rapport van de Raadhuis-Dam-Commissie uitgebracht aan B. en W. van Amsterdam.

Maatschappij tot Expl. v. Staatsspoorwegen. Examenvragen Aspirant-Opzichter W. W. 1909.

ARCHITECTURA No. 24. Mededeeling betreffende het Genootschap.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. Verslag der vergadering van 3 Juni 1910.

Een Modepaleis.

Ingezonden. Rembrandthuis door A. W. Weissman.

Oud en Nieuw Amsterdam.

Tentoonstelling van Reis- en Architectuurschetsen, met afbeeldingen.

Iets over Wapenkunst, door A. W. Weissman. (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 25. Onweer en beveiliging daartegen, door Dr. N. G. van Huffel.

Thorbecke- Kunst- Regeeringszaak.

Afbeeldingen uit het Jubel-album van den kring voor Bouwkunde te Antwerpen.

DE INGENIEUR No. 25. Feestvergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs te Brussel op 14, 15 en 16 Juli 1910. Programma.

Mededeelingen over Paraguay. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 16 April 1910, door Jhr. M. J. de Bosch Kemper.

Verslag over de theoretische leerling-monteurs- en monteursexamens, afgenomen door het Genootschap »Mathesis Scientiarum Genitrix« te Leiden in 1909

Een nieuwe poolwisselaar in gebruik bij den Rijkstelefoondienst, door A. S. J. van Kesteren c. i. met afbeeldingen.

De ethische ontwikkeling van het ingenieursberoep, door F. Kerdijk.

Een voorstel tot vereenvoudiging in het frankeeren, door N. G. van Huffel.

Ingezonden stukken. Buitengewone hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool, door Prof. J. F. Klinkhamer c. i. — Over de commutatie in de gelijkstroom-dynamo en over de demping, door C. L. R. E. Menges. — De spanningsregulatie van Wisselstroommachines, door Dr. W. Lulofs M. S. c. — Metallographie en Forceerziekte, door E. B. Wolff w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 24. Officieel Gedeelte. — Uit

de Afbeelingen. — De »B. v. T.«-fiets. — Een »Vakgroep voor Bouwkundigen«. — Middelbare Technische School. — Iets over grondkeerende muren. — Iets over Houtbewerkingmachines (Vervolg).

DE AANNEMER No. 25. Ned. Aannemersbond. Jaarl. Alg. Vergadering op 13 en 14 Juli 1910 te Leeuwarden en te Sneek. Agenda. Uit Zuid-Afrika.

DE NEDERLANDSCHE KLEI—INDUSTRIE No. 51. Verkoopsvereenigingen in de Baksteenindustrie. — Kunstmatige drogerijen. — De vervaardiging van trottoirtegels. — Locomobiel of zuiggasmotor.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 6. Electriciteit en Reclame: J. M. Steffelaar, w. i. — Dierlijke vezelstoffen (slot): P. N. van Eck. — Sluiters: W. Keijzer. — Reactiesnelheid en Katalyse (slot): Dr. H. B. Hoesboer. — Een blik in den bouw der metalen en legeeringen: Dr. H. W. Woudstra. — Het onderscheid tusschen bloed van mensch en dier. Dr. Calkoen. — Een vroegbloeiende sierstruik: J. Sturing — Berekening van π: Dr. L. C. H. C. Werndlij. — »Een Maltezer Slingerplant«: J. C. C. — De bouw van het heelal: Dr. C. L. van den Broek. — Eenvoudige proeven. Positieve en Negatieve electriciteit, electrische aantrekking en afstooting: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Korte Mededeeling. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

KLEI Nos. 10, 11 en 12. Nog onbesproken liggen deze drie nummers van het orgaan der Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten. In No. 10 komt onder de Officieele mededeelingen voor een adres aan den Raad der gemeente Alblasserdam, over een bestek voor levering van klinkers aan die gemeente, dat allerzonderlingste bepalingen bevat. Verder vinden wij de beschrijving van drie woonhuizen te Haarlem; een stukje over den »Toestand van den Baksteenbouw in Duitschland«, ontleend aan de »Tonindustrie Zeitung« en het slot van het artikel over Bouw en rollend materieel van Smalspoorbanen. Dit nummer wordt besloten door mededeeling omtrent een voordracht van een Amerikaan over de Steenbakkerij in Nederland, ontleend aan »The Clay-Worker«.

In No. 11 verdedigt de Redactie het Steenbakken volgens de Hollandsche Methode tegen het verwijt van achterlijkheid voorkomend in onze bespreking van het 2de Tentoonstellingsnummer van »Klei« in No. 20 van de Opmerker. Het is hier niet de plaats de door ons gebezigde uitdrukking nader te motiveeren, maar wij komen daarop liever elders terug. Het belangrijkst artikel in dit nummer is voorts de beschouwing met afbeeldingen getiteld: »De krachtwerktuigen voor de Baksteenindustrie«, door S. Snuyff.

No. 12 geeft eenige afbeeldingen met een korte beschrijving van het Stationsgebouw te Haarlem. Van meer belang is echter een artikel van den heer J. J. Wentink strekkende ter beantwoording van de vraag „Waarom het ringoverbedrijf bij ons niet voldoet". Dit is voorzeker een zeer gewichtige vraag, de heer Wentink geeft daarop nog wel geen alleszins volledig en afdoend antwoord, maar wat hij er van zegt is voldoende, om de aandacht op de vraag te vestigen en ook anderen te bewegen haar eens onder de oogen te zien.

Een volgend stukje „Technische Termen in de Steenbakkerij" is een beschouwing van een boekje van P. M. Schelling, dat daarover handelt. Van den overigen inhoud vermelden wij nog een mededeeling over de Baksteenindustrie in Argentinië als voor onze Steenfabrikanten van direct belang.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 5. De Mei-aflevering van Ed. Cuyper's maandschrift opent met het vervolg van de „Wandelingen door Oud-Deventer" van M. E. Houck. Naast bekende monumenten van deze stad, zooals Penninkshoek (voor de restauratie) en de Waag vindt men hier ook minder bekende verborgen hoekjes en thans verdwenen fragmenten beschreven en afgebeeld. Iko is de naam van een Soendaneesch beeldhouwer van wiens werkzaamheid in een volgend stukje een overzicht wordt gegeven. In de Indische zaal van het Koninklijk Paleis te 's-Gravenhage kan men van zijn werk zien. Behalve de Toelichting bij de Platen wordt voorts in dit nummer iets medegedeeld over een kleine Tentoonstelling van Oud-Engelsch Crewelwerk (borduurwerk) en handwerk naar Keltische motieven in het atelier voor decoratieve kunst „Het Huis".

BULLETIN DES MÉTIERS D'ART No. 9. In dit nummer vinden wij onder den titel Sculpture Monumentale de mededeelingen opgenomen, vroeger door Jan Stuyt gepubliceerd in St. Lucas, over beeldhouwwerk in de kerk te Dordrecht. Een volgend artikel geeft belangrijke afbeeldingen en aardige schetsen van de Abdij van Villers, niet ver van Brussel, waarover wij in een onzer vorige jaargangen een en ander mededeelden.

Verder geeft A. van Gramberen een kleine studie over doopvonten, terwijl wij ten slotte aantreffen een beschrijving van de versiering, o. a. met geschilderde ramen, van de kapel van St. Lambert in de Kathedraal van Mechelen onlangs gewijd aan de nagedachtenis van den overleden kardinaal Goossens.

ST. LUCAS No. 9 en 10. De Maart- en April-afleveringen van dit tijdschrift zijn kort na elkander verschenen.

No. 9 bevat de vroeger reeds in het Bulletin opgenomen studie van de Wouters de Bouchout over Schoone kunst en Toegepaste kunst. Ook meenen wij dat het artikel »Zwitsersche Bouwkunst« naar aanleiding van H. Baudin's boek, »Villas et Maisons de Campagne en Suisse« reeds in de Fransche uitgave een plaats vond. Een stukje over het beschilderen van onze Woonkamers besluit dit nummer.

In No. 10 treffen wij allereerst aan het begin van een belangrijke studie van R. Canwe over den Brugschen bouwtrant. Onder den titel »Met of zonder traditie de toekomst tegemoet!« brengt Jan Stuyt de beginselen van J. A. Alberdingk Thijm nog eens in herinnering, naar aanleiding van de verschijning van het laatste deel van diens verzamelde werken. Het artikel Attische Grafsteenen, waarmede de hoofd-inhoud dezer aflevering besloten wordt, verscheen reeds vroeger in de Fransche editie.

MODERNE BAUFORMEN No. 6. Deze aflevering van Dr. Paul Klopfer's maandschrift is in hoofdzaak gewijd aan nieuwe bouwwerken te Hamburg en het zijn natuurlijk in deze handelsstad allereerst zaken-gebouwen die de aandacht trekken, zooals het gebouw der Norddeutsche Versicherungsgesellschaft van Emil Schaudt, waarvan een geheele serie afbeeldingen wordt gegeven. Niet onbelangrijk zijn ook de ontwerpen van denzelfden bouwmeester voor de bebouwing der Mönckeberger-strasse. Een waar bierpaleis is het Bierhaus Siechen te Berlijn door Schaudt met den Berlijnschen Collega Zimmerreimer gebouwd. Flinke moderne winkelhuizen bouwden te Hamburg de architecten Grell, Freitag & Elingius, Schöss, Rader en anderen. De fraaiste en meest karakteristieke zijn die van Freitag & Elingius.

Verder bevat dit nummer nog een paar werken van Walter Baedeker te Blankenese en een aantal afbeeldingen van landhuizen van Theodor Hiller te Göppingen, eenigszins in den geest van Metzendorfs werken aan de Bergstrasse, maar toch daarmede nog niet op een lijn gesteld kannende worden.

Personalia.

— Het Bestuur van de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde, opgericht door den Nederlandschen Aannemersbond te Utrecht, heeft met machtiging van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, benoemd tot leeraren:

In de Bouwkunde: de heeren M. Sirag, assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft en Directeur van de Burgeravondschool te Vlaardingen en H. J. Kolk, Adjunct-Directeur van de Gemeentewerken te Nijmegen.

In de Wis- en Natuurkunde: den heer W. J. M. van de Wijnpersse, Kapitein der Genie te Arnhem.

In de Wiskunde: den heer Visser, leeraar aan de Zeevaartschool te Schiermonnikoog.

In het Fransch: den heer Niche, leeraar M. O. te Naarden.

In het Duitsch: den heer G. Ras, leeraar M. O. te Amsterdam.

In het Engelsch: den heer Makkink, leeraar M. O. te Utrecht.

In de Scheikunde: den heer W. C. de Leeuw, docts. in de wis- en natuurkunde te Leiden.

In het Boekhouden: den heer Elles, accountant te Amsterdam.

In het Hand- en Vormteekenen: den heer Boot, leeraar aan de Ambachtsschool te Utrecht.

Voor deze benoeming kwamen mede ernstig in aanmerking:

Voor de Bouwkunde: de heeren W. Bottink, te Rotterdam, La Croix te Vreeland en Bijlard te Utrecht.

Voor de Wis- en Natuurkunde: de heeren J. A. Blok en Van Eek te Delft.

Voor de Wiskunde: de heeren P. Vos te 's-Gravenhage en J. van Roon te Rotterdam.

Voor het Fransch: de heeren C. van Aken en Perrot te Utrecht en G. Schilperoort te Rotterdam,

Voor het Duitsch: de heeren Brouwer te 's-Gravenhage en Mulder te Voorschoten.

Voor het Engelsch: den heer Van der Linde te Utrecht.

Voor de Scheikunde: den heer Dr. ter Braake te Hilversum.

Voor het Boekhouden: de heeren Boer en Bals te Utrecht.

Voor het Hand- en Vormteekenen: den heer R. W. P. de Vries te Hilversum.

— Tot hoofdleeraar voor de afdeeling Bouwkunde aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage is benoemd de heer Herman van der Kloot Meijburg, architect te Rotterdam.

— De heer P. Nauta, opzichter bij de gemeentewerken te Dordrecht, is benoemd tot hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Enschede.

— Tot voorzitter der Gezondheids-commissie, te Bergen op Zoom, is benoemd de heer Q. J. Horsten, architect aldaar.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. De minister van binnenl. zaken heeft aan de Ged. Staten in de onderscheidene provinciën medegedeeld, dat bij Kon. besluit van 18 April j.l. een staatscommissie is ingesteld tot het dienen van advies aan de regeering over verzoeken om steun voor plannen van drinkwatervoorziening.

De minister verzoekt hiervan mededeeling te doen aan de gemeentebesturen, onder bijvoeging, dat het overweging kan verdienen voor besturen van kleinere gemeenten om eventueel niet slechts de vraag in beschouwing te nemen, of voor de gemeente alleen verbetering in de drinkwatervoorziening kan worden tot stand gebracht, maar tevens na te gaan, of het doel wellicht niet beter in vereenigiag met naburige gemeenten kan worden bereikt; alsook dat bedoelde staatscommissie desgevraagd daarbij gaarne van voorlichting zal dienen.

Nu naar verbetering in de drinkwatervoorziening vooral in de kleinere gemeenten en ten plattelande steeds meer algemeen zal worden gestreefd, komt het den minister aanvankelijk voor, dat ten aanzien van het verleenen van rijkssteun voor de voorbereidende werkzaamheden voor de totstandbrenging van een waterleiding de algemeene voorwaarde behoort te worden gesteld, dat bedoelde rijkssteun slechts worde verleend, indien ook het provbestuur zich bereid verklaart een bijdrage in de kosten van bedoelde werkzaamheden te geven.

Niet alleen de staat, doch ook de provincie, waarvan bovendien het bestuur het meest juiste inzicht heeft in den financieelen toestand der betrokken gemeenten, heeft belang bij een goede drinkwatervoorziening. De minister stelt er prijs op te mogen vernemen, of Ged. Staten in beginsel genegen zijn te bevorderen, dat c.q. ook hun provincie een bijdrage in bovenbedoelden zin verleent. (Tel.)

TILBURG. Het Gemeentebestuur heeft besloten voor het oprichten van een electrische centrale en voor verbouwing aan de gasfabriek een geldleening aan te gaan van f 730.000 en voor uit te voeren werken eene tijdelijke geldleening van f 73.900.

De directeur der gasfabriek, de heer Th. van Mierlo, is benoemd tot tijdelijk directeur der electrische centrale.

HELDER. De gemeenteraad heeft een raadscommissie van 5 leden benoemd die zal hebben te onderzoeken en te rapporteeren, of door verbouwing van het raadhuis, dat blijkt te klein te zijn, de noodige ruimte te is vinden, of wel dat het de voorkeur verdient over te gaan tot den bouw van een geheel nieuw raadhuis.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter der gemeentewerken en -bedrijven te Coevorden, tevens belast met het bouw- en woningtoezicht, jaarwedde f 800, vier achtereenvolgende jaren met f 50 te verhoogen, benevens f 25 vergoeding voor rijwiel. Stukken vóór 1 Juli a.s., aan den burgemeester. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar voor direct bij een groot werk. Brieven bij J. W. Hanrath, Architect te Hilversum. (1)

— Bouwkundig-Opzichter voor vast, zoo mogelijk direct, genegen architecten te bezoeken voor verkoop van bouwmaterialen. Br. onder lett. K. 63, Alg. Adv.-Bur. Rouma en Co., Amsterdam. (1)

— Eén Leeraar in het hand- en één in het rechtlijnig teekenen aan de Burgeravondschool te Leeuwarden, tegen 1 October a.s. Lesuren in beide vakken 8 per week. Bezoldiging f 50 per jaar voor elk lesuur. Stukken aan den Burgemeester vóór den 1 Juli 1910. (1)

— Bouwkundig-Opzichter in de gemeente Velsen bij den verbouw der lagere school D te Velseroord. Belooning f 80 per maand. Stukken aan den Burgemeester van Velsen voor 1 Juli a.s. (1)

— Fabriekschef. Voor de leiding van een groote Steenfabriek Vakman of technisch ontwikkeld Jongmensch. Brieven onder lett. A D 243, »N. v. d. Dv.« (1)

— Aankomend Bouwkundig Teekenaar, direct, bij een Hollandsch architect te Brussel. Salaris 60 tot 80 francs per maand. Adres: Rue Gaillait 51, Schaerbeek. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met het berekenen en ontwerpen van Centrale-Verwarming. Maatschappij »Calor«, Zeist. (2)

— Opzichter te Menaldum. Jaarw. f 1300. Br. vóór 28 Juni aan het Gemeentebestuur. (2)

— Onderbaas bij de verbouwing van een oud kasteel, tegen half Juli. Vereischte veel ervaring van steenhouwwerk stellen. Brieven onder letter H aan het bureau van »de Aannemer« Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI, RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

23	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 130 p.m.
14	Bouwk. Opz -uitv.	24—31 j.,	f 70—f 110 »
12	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110 »
7	Aank. Bouwk. Opz.	21—24 j.,	f 50—f 60 »
6	Aank. Bouwk. Teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
7	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 130 »
6	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—40 j.,	f 90—f 130 »
2	Werkt. Teek.-constr.	24—36 j.,	f 80—f 120 »
4	Machine-teek.	23—31 j.,	f 70—f 100 »
2	Aank. Machine-teek.	18—22 j.,	f 35—f 60 »
6	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 150 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	22—35 j.,	f 60—f 100 »
2	Electrotechn. Teek.	21—25 j.,	f 35—f 60 »
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100 »
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100 »
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

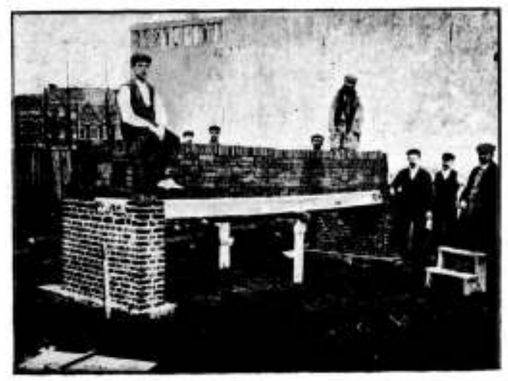

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

(Voor rekening der Gemeente ARNHEM).

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **5den Juli 1910,** des namiddags ten **2 ure,** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te UTRECHT, van:

Bestek No. 1221.

Het afbreken van de bestaande en het bouwen van een nieuwe Apeldoornsche Poort met het maken der daarvoor noodige hulp- en bijkomende werken in den Spoorweg ARNHEM—GRENS te ARNHEM.

Begrooting f 67500.—.

De besteding geschiedt volgens § 58 van het bestek.

Het bestek ligt van den 20sten Juni 1910 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur B. J. HAITSMA MULIER te *Zutphen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 2.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 28sten Juni 1910 ten 2.15 ure namiddag, wachtkamer 3de klasse te Arnhem.

UTRECHT, den 16den Juni 1910.

GEBRS. CLETON,

Aert van Nesstraat 81a. Telef. 3154.

ROTTERDAM,

Fabriceeren vanaf heden

GLAS IN LOOD,

tegen zeer billijke prijzen.

Nette afwerking gegarandeerd.

D'AGNOLO & STORNI,

Delftschestraat 47. (Handelsterrein 7).

ROTTERDAM. Telefoon Interc. 6048.

In Marmer-, Mozaïek-, Terrazzo- en Granitovloeren.

GLASMOZAIEKWERKEN,

voor binnen- en buiten-decoratie, als Figuren, Naamborden, Gevelversieringen, in alle stijlen en afmetingen.

Ceramikwerken en Vloeren.

Hard Houtgraniet.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**

„DE Nederlanden", van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8 — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	**f 4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909	» **1.429.576.02.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909	» **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909	» **35.998.318.33.**

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste** en **zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 27 JUNI.

ELLEWOUTSDIJK 2 ure. — Het bestuur van het waterschap in het café van de wed. J. van der Hage: het herstel, de vernieuwing en het onderhoud van eenige aarde-, kram- en steenglooiingswerken en van eenige steenen duikers en de suatiesluis van gem. waterschap in 2 perc.; het bestek is te bekomen bij den ontvanger-griffier ad f 0.52.

MARINE.

De SCHOUT-BIJ-NACHT, DIRECTEUR en COMMANDANT der MARINE te *Hellevoetsluis,* zal op **Vrijdag 1 Juli 1910,** des voormiddags ten **11½ ure,** onder nadere goedkeuring van den Minister van Marine in het openbaar aanbesteden:

Het verrichten van Herstellingen aan Dok-, Sluis- en Havenwerken, behoorende tot de Directie der Marine te HELLEVOETSLUIS.

De voorwaarden, waarnaar de aanbesteding zal geschieden, liggen ter lezing aan het Departement van Marine te 's-Gravenhage, ter Griffie van de Directiën der Marine te Hellevoetsluis, Amsterdam en Willemsoord en van de Provinciale Besturen, uitgezonderd dat van de Provincie Zuid-Holland, alsmede ter Secretarie van de Gemeentebesturen te Rotterdam en te Dordrecht.

Afdrukken van het bestek zijn zoolang de voorraad strekt tegen f 0.50 per exemplaar verkrijgbaar ter Griffie van de Directie der Marine te Hellevoetsluis.

De aanwijzingen zullen geschieden, wat betreft de werkzaamheden te Hellevoetsluis, op 22 Juni 1910, aan hen die zich daartoe des namiddags van 2—4 ure vervoegen aan het Bureau van den Hoofdingenieur op 's Rijks werf; voor die op Tien Gemeten en te Dordrecht, zal de aanwijzing geschieden op den 23 Juni 1910.

De inschrijvingsbiljetten op gezegeld papier gesteld en ingericht overeenkomstig art. 5 der Algemeene Voorwaarden, zullen behoorlijk gesloten, franco moeten worden ingeleverd ter Griffie van de Directie der Marine te Hellevoetsluis vóór of uiterlijk op den dag der besteding, des voormiddags ten 11½ ure.

HELLEVOETSLUIS, 16 Juni 1910.

Vochtige Muren

worden afdoend waterdicht gemaakt, onder 10-jarige garantie, kleurloos, niet luchtdicht, door bestrijking met

„Extract van Steenbeschermer".

Vraagt inlichtingen aan de

Nederl. Steenbeschermerfabriek te NIJMEGEN.

DINSDAG 28 JUNI.

WAGENINGEN 2 ure. — Het gem.-bestuur: de levering en het leggen van buizen en hulpstukken met toebehooren voor de waterleiding te Renkum.

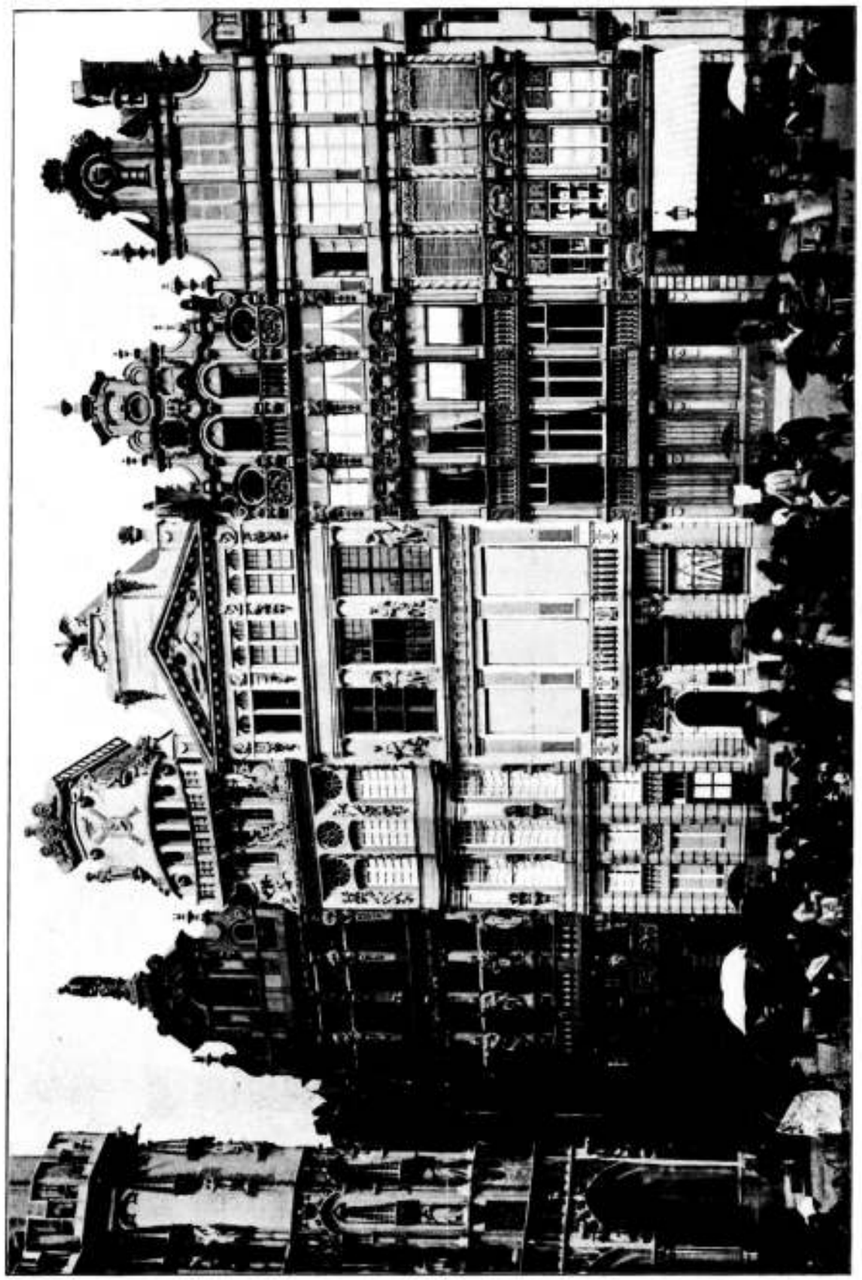

Grand' Place te Brussel. Gildehuizen.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 2 JULI 1910. No. 27.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Amsterdamsche Paleis-Raadhuis-quaestie.

Twee van onze meest gelezen dagbladen, de „Nieuwe Rotterd. Courant" en het „Nieuws van den Dag", hebben zich op zeer uiteenloopende wijze uitgelaten over het onlangs verschenen rapport van de Raadhuis-Dam-Commissie (Zie „De Opmerker" van 11 en 18 Juni j.l.).

Wat het Rotterdamsche blad er over schreef getuigt van bijzondere ingenomenheid met inhoud en strekking van het rapport, dit blijkt reeds dadelijk waar er van gezegd wordt:

„Niet dikwijls ontvingen wij een rapport van zóó gedegen en tegelijk blijden inhoud, getuigende van een zóó toegewijd en liefdevol onderzoek van het gegeven vraagstuk, als dat der Raadhuis-Dam-commissie; niet dikwerf een officieel stuk, gesteld in zóó overtuigenden toon, in zóó sobere waardigheid van zinsbouw en uitblinkende door zóó zuiveren betoogtrant."

„Er is, met name in het voorbericht, iets van de vormenklaarheid, die afspiegelt den stijl zelf van het gebouw, hetwelk in adel van verhouding, ten onzent nauwelijks zijn wedergade vindt."

Het Nieuws daarentegen geeft reeds door het opschrift „De aanval op het Paleis" blijk van een zekere ontstemming, die niet verheeld wordt, getuige de ontboezeming, waarmede het artikel in dat blad aanvangt als volgt:

„Zoo is dan de Raadhuis-Dam-commissie tot eene conclusie gekomen, die in hoofdzaak aldus te omschrijven is: dat Hare Majesteit de Koningin gedurende omstreeks 51 weken van het jaar onze Secretarie te logeeren krijgt. Of ook zóó: dat Hare Majesteit ieder jaar gedurende één week op het Stadhuis mag komen logeeren, beter nog: zich op het balkon vertoonen en er recipiëeren, zónder er te logeeren — maar dit brengt mede dat elders in onze stad (waar?) een „woning" worde gebouwd (door wie?) ten dienste van de Koninklijke familie en haar gevolg."

„Wij trachten niet te verbergen, dat deze uitkomst ons verbaast. Ook zijn wij verwonderd over den toon van het heele rapport, en over — hoe zullen we 't noemen? — het weinig zakelijke, de geringe aansluiting bij de practijk, van dit uitvoerige stuk, behalve 't laatste gedeelte, dat afzonderlijk beschouwd mag worden."

Is er grooter tegenstelling denkbaar in de opvatting van een en dezelfde zaak? En waaraan dankt zij haar ontstaan? Wij zouden meenen daaraan, dat de correspondent van de „N. Rott. Courant" met onbevangenheid van het rapport heeft kennis genomen, terwijl de redacteur van het „Nieuws" reeds met zijn oordeel over den arbeid der Commissie gereed was, alvorens hij zich tot lezen zette.

In deze meening werden wij versterkt, door vergelijking van den verderen inhoud der artikelen.

De schrijver in de „N. Rotterd. Courant" geeft eerst een beredeneerd overzicht van den inhoud van het rapport en betuigt onomwonden zijn instemming met een der conclusies van de Commissie, zeggende:

„Het rapport der commissie heeft — herhalen wij — afdoende aangetoond, dat de zetel van het stadsbestuur met de daaraan organisch verbonden geheele secretarie in het gebouw kan worden ondergebracht, waarbij er voor de noodige uitbreiding van dien dienst voldoende ruimte overblijft."

„Maar, zoo laat hij er onmiddellijk op volgen, er is nog een andere kant aan het vraagstuk, waarover nader."

Met dezen anderen kant is bedoeld het vraagstuk van het ter beschikking stellen van H. M. de Koningin van een ander waardig en meer geschikt en comfortabel, vorstelijk verblijf in de Hoofdstad. De Commissie heeft bij het aanroeren van dit punt niet over het hoofd gezien, dat het gebouw aan den Dam ook als Paleis zijn geschiedenis heeft en de wenschelijkheid uitgesproken, dat het ook in het vervolg bij Koninklijk bezoek als representatiegebouw gebruikt zal worden en dus voor die gelegenheid zijn door de traditie geijkte bestemming zal behouden.

De behoefte aan een waardig Koninklijk verblijf in de Hoofdstad wordt door velen erkend en het is alleen de vraag op welke wijze daarin zal worden voorzien, die moeilijkheden oplevert, moeilijkheden, die o.i. evenwel niet onoverkomelijk geacht mogen worden.

De correspondent der „N. Rotterd. Courant" constateert, wat dezen kant van het vraagstuk betreft, aan het slot van zijn artikel, dat:

„inderdaad meer algemeen gevoeld wordt: dat Amsterdam, al moge zij dan geen residentie zijn, nochtans als de meest representatieve gemeente van ons vaderland recht kan doen gelden op een ider natie en haar vorstenhuis waardig Koninklijk verblijf, gelijk zij om haar roemrijk verleden en opbloeiend heden ten volle aanspraak mag maken op de weder in gebruik neming van den alouden zetel van haar stadsbestuur, eenmaal in zwakheid afgestaan, maar waarop zij thans weer glorie dragen mag."

Het „Nieuws van den Dag", daartegenover, wil niets weten van de voorstellen der Commissie, om het Paleis weder Raadhuis te maken, omdat ons volk, altijd volgens de meening van het „N. v. d. D.", het gebouw associeert met het Koningschap en niet met de oude Republiek en de stedelijke regeering.

Van deze stelling uitgaande, redeneert het blad verder:

„dat dit eerwaardige gebouw daar op den Dam nooit meer in de gedachte van ons volk vereenzelvigd zal worden met regenten en schepenen, met administratie en secretarie, noch met wethouders, noch zelfs met een burgemeester; maar dat het oude Raadhuis in een eeuw van ware volkseenheid de wijding ontvangen heeft van het Koningschap. Zoo verschillend als de geest in Van Campen's tijd was van de instellingen en opvattingen der twintigste eeuw, zoo anders als Amsterdam's beteekenis en rol geworden is sedert de dagen van de republiek, evenzoo is ook het karakter van dat grootsche bouwwerk gewijzigd met den volksgeest die zulk een karakter bepaalt: het Raadhuis kan nooit weer een echt Stadhuis worden, want het i s al... een Paleis."

Wij laten deze redeneering voor hetgeen zij is, maar kunnen niet nalaten, op te komen tegen de kennelijke bedoeling, die verder in het artikel doorschemert, om bij de Commissie, waar dit maar eenigszins kan, gebrek aan eerbied en kieschheid tegenover H. M. de Koningin te doen veronderstellen.

Waartoe dit, vraagt men zich af, wanneer de schrijver verklaart: „de commissie bedoelt het zoo niet. Dat is duidelijk, en bij de samenstelling dezer commissie uit mannen van naam en aanzien spreekt 't ook van zelf."

En wat bedoelt hij waar hij vraagt:

„Waarom echter is dit rapport o p e n b a a r g e m a a k t?

Wat voor indruk moet deze openbaarmaking teweegbrengen in Den Haag?"

terwijl hij later laat volgen:

„Men zal hiertegen aanvoeren, dat het Raadsbesluit van 23 Februari jl. deze beschouwingen der commissie uitlokte dus onvermijdelijk maakte. Wij kunnen dat niet toegeven. De vragenlijst of leiddraad, aan de commissie meêgegeven, was zoo zakelijk en sóber mogelijk gesteld; de drie gevallen: 1°. Paleis-Raadhuis, 2°. Nieuw Stadhuis tegenover het Paleis, 3°. Uitbreiding van het Prinsenhof worden op één lijn gesteld. De commissie had bij de beantwoording even kalm-onpartijdig te werk kunnen gaan. Daarentegen is dit rapport als 't ware hartstochtelijk gesteld. Punt 2 wordt in twintig regels afgedaan. Punt 3 wordt uitvoerig behandeld, maar als „pisaller." Uit elke bladzijde van het Rapport spreekt de hevige ingenomenheid der commissie met het eerste plan: het Paleis weer Raadhuis."

„In de gegeven omstandigheden zou 't niet noodig geweest zijn, die ingenomenheid zóó sterk te laten blijken. De vraag: aan welke oplossing de commissie de voorkeur geeft, en waarom? had even goed in enkele regels beantwoord kunnen worden, en dan was er nog de weg van een vertrouwelijke nota."

Sedert wanneer is het „N. v. d. D." de meening toegedaan, dat zaken van openbaar belang niet in het openbaar behandeld mogen worden?

Die uitdrukkingen „hartstochtelijk gesteld" en „hevige ingenomenheid" zijn inderdaad teekenend, maar het denkbeeld van een vertrouwelijke nota doet de deur dicht en voert on- eerst recht terug naar den tijd der „regenten en schepenen," waarover de schrijver zoo slecht te spreken is.

Neen dan scharen wij ons liever aan de zijde van den correspondent der „N. Rott. Courant" en verblijden ons er over, dat de Commissie ronduit hare meening gezegd heeft en duidelijk heeft doen uitkomen, wat haar de meest gewenschte oplossing voorkwam, al geschiedde dit misschien niet overal in bewoordingen, die op een goudschaaltje waren afgewogen.

Uit het artikel in het „Nieuws van den Dag" spreekt al zeer weinig waardeering van den arbeid der Commissie; dit zou minder aanstoot geven, wanneer de schrijver daartegenover eenig nieuw licht op de vraagstukken had laten schijnen, maar na nog eenige beschouwingen te hebben gegeven over de verbouwing en vergrooting van het Prinsenhof maakt hij de vernuftige gevolgtrekking, dat die veel geld zullen kosten, om dan te besluiten met de vragende verzuchting:

„Dan maar weer alles op de lange baan geschoven?"

Die verzuchting wekt eenigszins het vermoeden, dat de schrijver dit nog maar de beste oplossing van het moeilijk vraagstuk zou vinden, de bekende oplossing van de heeren Van Sas.

Gemakkelijk is de oplossing niet en dat het rapport der Commissie haar gebracht heeft zullen wij niet beweren, maar dat het ons toch wel een stap nader tot de oplossing kan brengen, althans wanneer het niet eenvoudig ter griffie wordt gedeponeerd, dit mogen wij toch wel aannemen.

Het „Nieuws" heeft zijn actie tegen het rapport nog in een volgend nummer voortgezet. De Redactie vond namelijk is een bij haar ingekomen brief onder het motto: „Eens gegeven, blijft gegeven", een blijkbaar welkome aanleiding, om nog eens op de zaak terug te komen en nog eens hare meening te resumeeren als volgt:

„Zooals de zaak thans behandeld is, heeft men de oplossing vermoedelijk niet bevorderd, en kan bovendien een niet spoedig weg te nemen ergernis verwekt zijn."

Op welke gronden berust toch het vermoeden van deze ergernis? Het heeft allen schijn of men er op uit is die ergernis gaande te maken, maar wij kunnen ons niet voorstellen, dat de Redactie van het „Nieuws" een dergelijk middel zou willen aanwenden, om het eenmaal aangenomen standpunt in deze zaak te redden.

Onzes inziens is dit standpunt niet te verdedigen, en wij laten gaarne aan onze lezers over, de waarde te beoordeelen van de bezwaren, die ten slotte als klap op den vuurpijl dienst moeten doen. Die bezwaren zijn in de volgende slotregels samengevat:

„Daargelaten nu de gevoelens der Koninklijke familie ten deze, en de vraag of de Staat te Amsterdam een nieuw Paleis bouwen wil; daargelaten ook de belangrijke quaestie, of niet het Van Campen's monument het best geconserveerd en tegen beschadiging beveiligd wordt zoolang de toestand blijft gelijk zij is — komt bij nadere beschouwing de oplossing, waaraan de commissie de voorkeur geeft, ons hoe langer hoe minder practisch voor. Mag er bijvoorbeeld, ten Stadhuize in de toekomst niet vergaderd, noch getrouwd worden, indien de omstandigheden meebrengen dat Hare Majesteit vrij onverwachts een buitenlandsch staatshoofd recipieeren wil in de Haar toegewezen ruimten ten Stadhuize? En gesteld dat zulk een bezoeker — gelijk Keizer Wilhelm een paar jaren geleden — te Amsterdam verblijven wil met groot gevolg? En hoe, indien de stad Amsterdam bijv. een congres feestelijk wil ontvangen en het Hof maakt omstreeks dien tijd aanspraak op de receptiezalen? Zou ook het onderhoud, 't voortdurend gereed zijn van de voor de Koninklijke familie bestemde ruimten, zoo goed geregeld kunnen zijn als thans? Zal men een vijfden hoek aan de bovenverdieping maken, indien het aantal wethouders eens mocht worden uitgebreid?"

„Dat zijn slechts enkele vragen. Maar hoe meer wij er over nadenken, des te sterker is onze overtuiging dat de commissie met het eerste gedeelte van haar rapport de oude quaestie nog een eind verder van de oplossing heeft verwijderd."

„Voelt er niemand meer voor het idee van een bijzondere Raadhuis-belasting?"

De vraag of een bijzondere Raadhuis-belasting, bij de ingezetenen van Amsterdam op een „hevige ingenomenheid" zou kunnen rekenen, zullen wij maar onbeantwoord laten en de in het hier onmiddellijk voorafgaande geopperde bezwaren komen ons van zoo weinig gewicht voor, dat wij niet kunnen begrijpen, hoe men er mede voor den dag kan komen, waar in een geval als dit werkelijk groote moeilijkheden uit den weg te ruimen zijn.

Die gezochte bezwaren doen ons twijfelen aan den ernst van het geheele betoog van het „Nieuws van den Dag". Dat de Redactie de groote en ernstige bezwaren, die zich in deze zaak voordoen, wel ter dege kent, blijkt echter uit hetgeen in het laatstverschenen artikel wordt aangevoerd in verband met de bekende eigendoms-quaestie. Wat zij daaromtrent in herinnering brengt komt ons belangrijk genoeg voor, om het hier in zijn geheel over te nemen.

* * *

„'t Is een ingewikkelde historische quaestie, die misschien zelfs onoplosbaar is — tenzij uitlatingen van tijdgenooten nog voor den dag komen of archiefstukken, tot dusver ontoegankelijk, beslissende opheldering mochten geven."

„Het schijnt namelijk voorshands niet uit te maken, aan wie eigenlijk het Raadhuis-Paleis i n e i g e n d o m behoort."

„Een korte terugblik dan op de gebeurtenissen, die een eeuw geleden hier plaats vonden."

„In de notulen van den burgemeester wordt d.d. 29 Jan. 1808 reeds melding gemaakt van een missive aan den minister van binnenlandsche zaken, waarbij de burgemeester wordt uitgenoodigd „een of twee geschikte personen naar Utrecht te depecheeren" om met Zijne Exc. en den Maarschalk van 's Konings Paleizen te confereeren over de schikkingen ter receptie van Zijne Majesteit den Koning op het Stadhuis alhier, bij Hoogstdeszelfs op handen zijnde komst binnen deze stad."

„Diensvolgens werden Abraham Paets van Troostwijk, mede-commissaris van het Stadhuis, en de adjunct-stadsarchitect Ziesenis naar Utrecht afgevaardigd."

„In het Verbaal van de Vroedschap van 1808 vindt men een verslag van de vergadering op 19 Maart, — gehouden in het voormalig Prinsenhof, — waarin de burgemeester Wolters van de Poll een toespraak hield. Daarin wordt kennis gegeven van het reeds vastgestelde plan om den Koning het Stadhuis aan te bieden. De zinsnede „het door Zijne Majesteit uitgekozene Paleis" wijst er ten overvloede op, dat het verzoek van Koning Lodewijk was uitgegaan. De heeren mr. Jan van de Poll, mr. F. A. van Iddekinge en mr. Willem Rendorp werden uit de Vroedschap aangewezen om bij de aanbieding tegenwoordig te zijn."

„In de Verhandelingen van burgemeester en wethouders van 7 April 1808 staat de „Voordragt van den burgemeester om Z. M. den Koning het Stadhuis tot woning aan te bieden." Hierin spreekt de burgemeester van het plan om „in plegtige bezending aan Z. M. het Raadhuis dezer stad aan te bieden, Hoogstdenzelven te verzoeken, dat het Hem moge behagen door eene legale actie van de aanneming daarvan te doen blijken, en eindelijk bij Hoogstdezelve Zijne Majesteit eerbiedig aan te dringen, opdat dat Raadhuis plechtig moge verklaard worden te zijn en te zullen blijven het Koninglijk Paleis en woning, en dit aanbod en verzoek aan Zijne Majesteit te doen bij deze navolgende aanspraak."

„Volgt een lange redevoering in het Fransch."

„Reeds twee dagen later, op 9 April 1808, is aan dit besluit uitvoering gegeven. De burgemeester Wolters van de Poll en de wethouders Van Brienen van de Groote Lindt en Willink, benevens de drie bovengenoemde leden van de Vroedschap, hebben zich naar Utrecht begeven en den Koning „het verzoek" overgebracht"

„Koning Lodewijk heeft daarop geantwoord (Koninkl. Courant van 14 April 1808):

„Dat Z. M., ten hoogste gevoelig zijnde over den wensch der Amsterdamsche burgerij, de gedane aanbieding gaarne aannam, doch onder volstrekt beding, dat al de daardoor veroorzaakte onkosten ten laste zouden komen van de Kroon; als ook, dat Z. M. over het Stadhuis niet langer zoude beschikken, dan t o t o p d e n a l g e m e e n e n v r e d e, wanneer het herstel der financiën het bouwen van een nieuw Paleis, ten koste van de publieke schatkist, zoude toelaten, ten einde dat in Den Haag te vervangen. Dat," aldus eindigde de Koning, „Amsterdam alsdan het Paleis wederom tot een Stadhuis gebruike. Indien uwe stad er niet een bezat, overeenkomstig met den luister mijner Residentie, zou ik met den vrede een zoodanig gebouw hebben doen stichten."

„De inlijving kwam, daarna de restauratie, en de Souvereine Vorst deed zijn intrede in de hoofdstad."

„Op 1 December werd het Paleis door Willem I aan Amsterdam aangeboden („wederom als Stadhuis aan de Regeering en de Burgerij gecedeerd"). De Koning verklaarde toen „dat Hoogstdezelve zich met de afzondering van eenige vertrekken in het zelve zoude vergenoegen om er bij een eventueel verblijf alhier gebruik van te maken."

„Ongelukkigerwijze blijkt uit de notulen der vergadering (2 Dec.) van het Provisioneel Bestuur, waarin dit aanbod werd medegedeeld, n i e t òf, en in welken vorm of op welke voorwaarden het aanvaard werd. Wèl staat vast, dat op de vergadering van het Prov. Bestuur d.d. 5 Februari 1814, werd besloten om den Souvereinen Vorst „het provisioneel gebruik" aan te bieden."

„Op dit in 1814 aangeboden (en geaccepteerde) „provisioneel gebruik" berust sindsdien de bevoegdheid van de regeerende vorsten, om over het Stadhuis-Paleis als verblijfplaats te beschikken."

„Het onderhoud werd in 1814 betaald door den Souvereinen Vorst."

„In het Koninklijk besluit van 31 Oct. 1815 wordt het Paleis te Amsterdam vermeld als te behooren tot de pa-

leizen, die ingevolge de Grondwet ten behoeve van den Koning worden onderhouden door den Staat. Overeenkomstig dit Koninklijk besluit is sedert gehandeld."

„Bij het Kadaster is het Koninklijk Paleis nog steeds ingeschreven als rijksdomein en daarbij wordt de staat als eigenaar aangemerkt. Dit heeft evenwel geen juridische beteekenis, omdat ons kadaster geen rechtsgeldigheid bezit."

„De zaak staat in 't kort zóó, dat Amsterdam in den benarden toestand na de Napoleontische overheersching zich niet de weelde van 't groote stadhuis kon veroorloven en blij was, de paleis-quaestie in dier voege te kunnen schikken en tevens van het onderhoud van het gebouw af te zijn."

„De eigendoms-quaestie heeft men — misschien wel opzettelijk — laten rusten. 't Kan zelfs betwijfeld worden of de Souvereine Vorst het recht had, den eigendom van het Paleis-Raadhuis weer over te dragen, en de meesten zullen geneigd zijn aan te nemen, dat de stad Amsterdam als eigenaresse beschouwd moet worden, tenzij het tegendeel kan worden aangetoond."

* * *

De stand der eigendoms-quaestie is in het bovenstaande bondig uiteengezet. Of daarin bij deze gelegenheid meer licht zal worden ontstoken zullen wij moeten afwachten.

Wij zullen haar laten rusten evenals de quaestie van den bouw van een nieuw Koninklijk Paleis in de Hoofdstad, die wellicht niet minder belangrijk geacht mag worden en niet minder moeilijkheden zal medebrengen, wanneer men haar eens goed onder de oogen zal hebben gezien. Dit is eigenlijk tot heden nog niet geschied. Wel is er af en toe gesproken van een Koninklijke Villa of Koninklijk Chalet, maar men heeft zich nog nooit goed rekenschap gegeven van de eischen, die aan zulk een gebouw zouden behooren te worden gesteld.

De Raadhuis-Dam-Commissie heeft zich natuurlijk met dit vraagstuk niet en détail ingelaten, het behoorde niet tot de haar gegeven opdracht.

Maar wanneer nu het vraagstuk weder ter sprake zal komen is, dunkt ons, de tijd daar, om een formeel programma van eischen op te stellen. Van een raming van kosten spreken wij nog niet, niet omdat die van geen belang zou zijn, maar omdat men zich daarvan geen flauw denkbeeld maken kan, alvorens het hierbedoelde programma zoo nauwkeurig mogelijk zal zijn vastgesteld.

De restauratie van de St. Bavo te Haarlem.

Aan de „N. Rott. Courant" ontleenen wij de volgende niet onbelangrijke correspondentie uit Haarlem, aangaande deze zaak.

Het is niet voor de eerste maal dat bij de provincie Noord-Holland wordt aangedrongen op het geven van een subsidie in de restauratie van de St. Bavo te Haarlem.

Toen in 1873 het kerkbestuur alleen nog maar bij machte was om het dak lekvrij te houden en er aan ramen, muren, kapwerk enz. niets kon worden verricht en de kerk alzoo in een zeer desolaten toestand ging verkeeren, sprongen enkele particulieren en eindelijk ook de hooge regeering bij, om tenminste het mooie koorhek voor ondergang te bewaren.

Dat was natuurlijk slechts lapwerk, want aan de rest kon niets worden gedaan en daarom trok het kerkbestuur de stoute schoenen aan en verzocht aan de regeering een som van f 126.400 te willen toestaan, om tot een afdoende restauratie te geraken.

De toenmalige minister van binnenlandsche zaken had daar wel ooren naar, doch alleen op voorwaarde, dat de burgerlijke gemeente en de provincie tevens van hun belangstelling in deze zaak zouden doen blijken.

Het heeft lang geduurd voor dat Haarlem van die belangstelling blijk gaf, want eerst ten derden male, nadat de aanvrage in den raad aanhangig was gemaakt, werd een som toegestaan van f 10.000, echter over 10 jaar te verdeelen. De eerlijkheid brengt mee te vertellen, dat het gemeentebestuur in 1875 a gezegd hebbende, thans nog niet tot z is gekomen en er nu nog elk jaar voor de restauratie van de St. Bavo f 1000 op de begrooting worden uitgetrokken.

Met de provincie liep het heel anders.

In de zomerzitting van 1874 werd ter tafel gebracht het schrijven der regeering, waarbij voor de rijkssubsidie, die zou worden verleend, de belangstelling, ook in geld, van de provincie werd geëischt.

En wel verklaarden Gedeputeerde Staten in hun praeadvies op dat schrijven, dat het bevorderen en ondersteunen van kunst en kunstzin niet in strijd was met de roeping van het Provinciaal bestuur, in den meest algemeenen zin beaamden zij dus het recht en de verplichting van de Provincie om voor een zaak als deze gelden uit te geven, maar Gedeputeerde Staten vreesden, dat het antecedent er toe zou leiden later ook voor andere monumenten geld te moeten geven en als meerdere reden om te weigeren merkten zij op, dat reeds sedert eenige jaren een verhoogd bedrag aan opcenten werd geheven, tot bestrijding van meer noodzakelijke uitgaven dan de restauratie van de St. Bavo.

Evenals dit heden het geval is, schijnen de voordrachten van Gedeputeerde Staten ook toen door commissies te zijn onderzocht, althans wij vinden in de Opr. Haarl. Courant van 6 November 1875 een artikel van Jhr. Mr. Victor de Stuers, waarin staat vermeld, dat de rapporteerende commissie in een meerderheid en een minderheid was verdeeld en dat de minderheid, bestaande uit de heeren J. P. Six, D. van Forrest en W. F. Dijkers, een zelfstandig voorstel deed, waarbij de Staten zouden besluiten f 10.000 voor de restauratie toe te staan, te betalen in 10 jaarlijksche termijnen.

In de toelichting van het voorstel zeiden zij, geen vrees te koesteren voor de uitputting der provinciale kas, omdat in het vervolg ieder dergelijk verzoek om subsidie afzonderlijk en op zichzelf zou zijn te beoordeelen.

Het gold hier het behoud van een historisch monument, dat strekken kon tot bevordering van de kennis onzer geschiedenis, tot bevordering dus van het onderwijs, waarbij het aesthetisch element niet mocht worden verwaarloosd. Kunst en kinstzin behoorden ondersteund te worden van regeeringswege, zeiden zij, als in nauw verband staande met de nijverheid en daardoor tevens met den handel, welks belangen zoodoende mede werden bevorderd, en elke tak der regeering, rijk, provincie en gemeente, had daartoe behoorlijk mee te werken, vooral waar het hier gold een nationaal monument, staande in de hoofdplaats der provincie, die er als bewaarster van was aan te merken.

De vreemdeling mocht niet het recht hebben het provinciaal bestuur te beschuldigen van onverschilligheid omtrent het behoud van dit monument. En wat de gevraagde f 10.000 aanging, volgens hun meening behoefde tegen het toestaan geen bezwaar te zijn, omdat de provinciale begrooting bij de geheven opcenten een aanzienlijk bedrag opleverde.

Zooals wij boven deden uitkomen, beriepen Gedeputeerde Staten zich op de berooidheid der provinciale kas.

De meerderheid in de Staten vond, dat er geen gronden waren opgegeven, waarom de provincie speciaal voor dit monument een bijdrage zou moeten geven en de slotsom was, en nu citeeren wij letterlijk wat Jhr. de Stuers er van zegt: „dat 33 tegen 28 stemmen weigerden zich te herinneren, dat de geheele natie aan een Hollandsch monument f 110.000 ging ten koste leggen, een weigering dus, en wel op grond van de omstandigheid, dat men door het toestaan van subsidie aan de Haarlemsche kerk een antecedent ging stellen. Wij betwijfelen het echter, of die weigering wel gelegen was in het door de Staten geopperde bezwaar; de ware reden, zegt Jhr. de Stuers, is het gemis van waarachtige belangstelling, een gevolg van onze eenzijdige ontwikkeling en beschaving, gevolg eener even eenzijdige opvoeding. Hoe braaf, edel, deugdzaam en verstandig men ook zij, men heeft in zijn jeugd en in zijn verder leven nooit over monumenten van architectuur veel gehoord of veel gedacht, en de ontbrekende wetenschap en belangstelling worden niet geboren op den dag, dat men in de Provinciale Staten zitting neemt."

Jhr. de Stuers zette verder uiteen de kunstwaarde van de St. Bavo, wees op de voorbeelden, door Limburg en andere provincien gegeven, ook op de onverschilligheid en het vandalisme, waaraan monumenten door verwaarloozing werden prijsgegeven, om dan te zeggen: „het wordt voor onze eer dringend noodig, dat wij de verplichting inzien, daaraan voorgoed een einde te maken; aan die verplichting onttrekke zich niemand, ook niet onder het voorwendsel der antecedenten, wat geen ander resultaat kan hebben, dan onze monumenten ten gronde te richten en met deze ons het recht te ontnemen fier te zijn op onze roemrijke voorouders."

De geschiedenis van 1874 herhaalt zich thans.

Tot nu toe hebben de Staten van Noord-Holland zich van de restauratie der St. Bavo niets aangetrokken, maar nu wij op de agenda voor de zomerzitting omtrent deze zaak vinden vermeld: Voorstel omtrent de aanvrage van subsidie ten behoeve van de restauratie van de Groote of St. Bavo kerk te Haarlem, terwijl het bij de andere subsidies, die zijn aangevraagd, steeds luidt: voorstel tot het verleenen van subsidie enz. en uit de bewoordingen, waarop de zaak op de agenda is aangeduid, dus kan worden afgeleid, dat het advies van Gedeputeerde Staten niet gunstig zal wezen, — wij hopen ons hier in te vergissen — kan het zijn nut hebben, het gebeurde van 1874 nog eens mede te deelen.

* * *

De vrees van den correspondent schijnt ongegrond, wanneer men een andere mededeeling uit hetzelfde blad leest van den volgenden inhoud.

Toen in 1874 de Staten van Noord-Holland uit hoofde van vrees voor het stellen van een antecedent met 33 tegen 28 stemmen weigerden bij te dragen in de kosten van de toen noodig geoordeelde restauratie der St. Bavokerk te Haarlem, legden zoowel de hooge regeering als het gemeentebestuur van Haarlem zich bij die weigering neer en begonnen van 1875 af respectievelijk bijdragen te verleenen van f 10.000 en f 1000 per jaar.

Sedert is zoowel de hooge regeering als Haarlem daarmee voortgegaan tot aan het begin van dit jaar toen de regeering aan de kervoogden van de Groote of St. Bavokerk berichtte, dat, over dit jaar een bijdrage was uitgetrokken van f 5000 en dat die bijdrage nog 8 jaar lang, tot een totaal bedrag van f 40.000 zou worden gestand gedaan, mits de kerkvoogden zorgden, dat over die 8 jaar uit eigen fondsen f 5000 per jaar werden bijgepast.

De aanleiding tot dit optreden der regeering moet gezocht worden in een op haar verzoek uitgebracht rapport, waarin door de heeren Dr. P. J. Th. Cuypers en J. A. G. van der Steur is uiteengezet, dat de kosten voor de nu nog te doene restauratie aan de St. Bavo alsnog een bedrag zouden vorderen van f 80.000, uit welke som dan zou betaald worden: de herstelling van het Oostelijk portaal en van de buitenmuren der zijbeuken, rondom het Oostelijk schip en het daarop plaatsen van de balustrade en dakkapellen, zooals die aan het Westelijk schip reeds zijn aangebracht; verder de herstelling van de nog overige zich in de kerk bevindende kapellen, zoowel i- als uitwendig, en eindelijk het in kleuren en goudschilderen van de rozetten en ribben van het laatste gedeelte van het houten gewelf, boven het schip der kerk.

De eisch, door de hooge regeering aan kerkvoogden gesteld, om uit eigen fondsen f 5000 per jaar te gaan bijdragen, bracht het college in groote verlegenheid.

Uit het kerkefonds en van particuliere zijde is sedert 1875 f 2000 per jaar bijgepast. Uit de middelen der kerk dit bedrag te gaan verdubbelen, om zoo, met de f 1000 der gemeente aan de f 5000 te komen, was niet doenlijk; vandaar dat kerkvoogden, waar het hier betrof de voltooiing der restauratie van een gebouw, dat kan worden gerekend tot een van de merkwaardigste monumenten van bouwkunst van het geheele land, meenden niet vertrouwen een beroep te kunnen doen op de provincie, in wier hoofdstad het gebouw staat, om een bijdrage van f 16.000, te verdeelen over 8 jaar. Gedeputeerde Staten, thans advies uitbrengende over dit verzoek, achten het alom bekende bouwwerk, inderdaad van zoo belangrijke historische waarde, dat zij niet aarzelen, den Staten in overweging te geven, door het verleenen van den gevraagden financieelen steun de uitvoering der resteerende herstellingswerken tot behoud van dit monumentale gebouw mogelijk te maken.

Vandaar dat zij voorstellen het verzoek in te willigen en reeds over 1910, over dit jaar dus, een som van f 2000 toe te staan.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Door de Feestcommissie uit de Vereeniging B. en V. is de volgende circulaire verzonden:

Rotterdam, Juni 1910.

M. M.

In onze vorige circulaire hebben wij U reeds medegedeeld, dat ter herinnering aan het 25-jarig bestaan van „Bouwkunst en Vriendschap" ook zal worden gehouden een tentoonstelling van het werk der leden, waarvoor wij U hieronder nadere gegevens doen toekomen:

1°. dat de tentoonstelling zal worden gehouden in het gebouw van den Rotterdamschen Kunstkring, Witte de Withstraat No. 35a, van Zaterdag 22 October tot Zondag 6 November a.s.

2°. dat de tentoonstelling omvat de navolgende rubrieken:

a. teekeningen en photo's van uitgevoerde gebouwen of onderdeelen daarvan;

b. teekeningen van niet uitgevoerde gebouwen of onderdeelen daarvan;

c. opmetingen van bestaande gebouwen of onderdeelen daarvan;

d. schetsen;

c. teekeningen betreffende kunstnijverheid en versieringskunst.

3°. dat alle teekeningen op carton of in lijsten gevat moeten zijn en aan de achterzijde duidelijk den naam van den inzender en de omschrijving van den aard der teekeningen moeten dragen.

4°. dat bij elke inzending een door den inzender onderteekende lijst in gesloten couvert gevoegd moet worden, behelzende een korte omschrijving der ingezonden teekeningen, photo's enz., ter opneming in den catalogus; terwijl den inzender verzocht wordt hierbij aan te geven, of en zoo ja, voor welk bedrag hij zijne inzending tegen brandschade wenscht te doen verzekeren.

5°. dat het niet wenschelijk is, dat teekeningen of ontwerpen van zeer ouden datum, die reeds herhaaldelijk geëxposeerd zijn, worden ingezonden.

6°. dat platte gronden voor volledigheid der teekeningen gewenscht zijn, doch bij voorkeur op kleine schaal.

7°. dat de emballage der teekeningen tot het hoogst noodige beperkt en zoo mogelijk geheel nagelaten moeten worden.

8°. dat alle inzendingen voor de tentoonstelling op Woensdag 19 October tusschen voormiddag 9 en namiddag 4 uur moeten geschieden aan het lokaal van den Rotterdamschen Kunstkring en dat ze teruggehaald moeten worden op Dinsdag 8 November aan hetzelfde lokaal op dezelfde uren.

9°. dat de Commissie zich het recht voorbehoudt, indien niet alle teekeningen wegens plaatsgebrek geëxposeerd kunnen worden, eene keuze uit de inzending te doen.

Alhoewel ondergeteekenden reeds erkentelijk zijn, voor den financiëelen steun welken zij van de meesten uwer mochten ontvangen, en het dus mogelijk is geworden het zilveren feest van „Bouwkunst en Vriendschap" niet onopgemerkt te laten voorbijgaan, moeten wij er toch op wijzen, dat voorzeker het grootste succes voor de Vereeniging zou zijn, indien alle leden aan onze expositie krachtig zouden medewerken. Voorzeker bezorgt U dit, indien gij met een schoone collectie van uw werk voor den dag wilt komen veel arbeid, doch wij doen met vertrouwen een beroep op uwe medewerking voor het welslagen van de tentoonstelling, opdat alle bezoekers, welke blijk geven belang te stellen in ons werk, een goed denkbeeld krijgen van de groote beteekenis die ons vak heeft, en onze Vereeniging als zoodanig inneemt.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 26. Prijsvraag van de N. V. Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van Onroerende Goederen te Haarlem, met afbeeldingen en losse plaat.

Rapport van de Raadhuis-Dam-Commissie. (Vervolg.)

Sociale Hygiëne en Techniek XVI. De volkshuisvesting te Arnhem, door J. L. B. Keurschot, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 25. Tentoonstelling van Reis- en Architectuurschetsen, (vervolg), met afbeeldingen.

Prijsvraag voor een Aanplakbiljet.

Een Noodhulp. Een oude Gevel.

Utrechtsche Architectuur, door C. J. de Haas, Bouwmeester.

Tentoonstelling van het »Boek« in het Suasso-Museum te Amsterdam.

Ingezonden. Rembrandt-huis door K. de Bazel.

DE BOUWWERELD No. 26. Het Slotpark van Veitshöchheim. Een symbolische tuinaanleg uit de 18de eeuw, door J. H. W. Leliman h. i., met afbeeldingen.

Het Israëlitisch krankzinnigengesticht »Het Apeldoornsche Bosch« bij Apeldoorn.

Losse plaat. Torens te Rotterdam en te Zutphen, uit het jaarverslag van »Bouwkunst en Vriendschap« over 1909.

DE INGENIEUR No. 26. Beproeving van een locomobiel met kleppenbeweging systeem Lentz en werkende met oververhitten stoom, door J. C. Dijxhoorn w. i. met afbeeldingen en een plaat.

De Wereldtentoonstelling te Brussel I, met kaartje, door R. A. van Sandick c. i.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Koninkl. Inst. v. Ing. van 15 Juni 1910 te Hilversum.

Excursie en Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het K. I. v. I. van 17 Juni 1810 te Assen en in de Groninger Veenkoloniën.

Het 8ste Internationale Spoorwegcongres te Bern van 4 tot 16 Juli 1910.

Ingezonden stukken. Vereenvoudigde ijk van draaistroommeters, door W. Lulofs en A. F. E. Hanson, met figuren. — De Groninger Veenkoloniën door H. Oostinjer, c. b. i. — Buitengewone hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool, door H. A. van Ijsselsteyn, c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 25. Officiëel gedeelte. — De Bond als uitgever — Uit de Afdeelingen. — Ingezonden. — Correspondentie. — Iets over zandkoffers onder fundamenten. — Eén of twee schroeven voor Aeroplanes?

DE AANNEMER No. 26. Het Aannemerscongres te Johannesburg.

Technische Bijdragen. Oeververdediging op het eiland Schouwen, door J. A. v. d. Kloes.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 52. Over den invloed der vluchtige bestanddeelen van vaste brandstoffen op het nuttig effect van ketelinstallaties met binnenvuren. — De motorwagen in dienst der baksteenindustrie. — Het opleggen van steenkool. — Asbest-lei als bouwmateriaal.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 6. De Juni-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift geeft onder den titel »De Stede Grootebroeke«, een beschrijving met afbeeldingen van eenige interessante bouwwerken in de Streek, met name uit de dorpen Grootebroek, Bovenkarspel en Lutjebroek van de hand van den heer P. Fransen Jr. Onder die afbeeldingen trekken het meest de aandacht die van de belangrijke R. K. kerk te Bovenkarspel, maar meer nog een klein kiekje van een West-Friesche koestal in den zomer. Algemeen bekend is het, dat de welgestelde Noord-Hollandsche boeren in den zomer hun koestal netjes schoonmaken, zoodat men wel van den vloer kan eten, maar niet algemeen bekend is het, dat verscheidene hunner, die stal in den zomer ook versieren en er het fraaiste wat zij bezitten aan familiestukken van oud porselein en aardewerk te pronk zetten, zoodat de stal somtijds in een waar museum wordt herschapen, dat de verbazing en bewondering opwekt van hen die er in toegelaten worden.

Een aardige plaats in Friesland is zeker Sneek, waarover dezelfde schrijver in een volgend stukje een en ander mededeelt met een goede afbeelddig van het Stadhuis, maar een mindergeslaagde van de bekende Waterpoort.

Als derde artikel vinden wij verder het vervolg van »Oud en Nieuw Enkhuizen«, eveneens van den heer Fransen, met eenige fraaie afbeeldingen. Ten slotte geeft de rubriek »Toelichting bij de Platen« een paar interieurs van een villa te Roermond.

Varia.

DRAINAGE.

Evenals bevloeiing behoort drainage tehuis op het gebied van den landbouw, maar beiden hebben een technische zijde en beiden worden, meer dan vroeger, wetenschappelijk behandeld.

Wij kennen in ons land nog wel geen landbouw-ingenieurs, zooals men die in het buitenland heeft, maar men zal toch niet licht een groot bevloeiingswerk onder handen nemen, zonder daarbij een ingenieur te raadplegen. Eenigszins anders is het met de drainage. Het droogleggen van gronden heeft men altijd min of meer beschouwd als een zaak, die de landbouwer zelf wel kon opknappen en die niet zoozeer de aandacht van geleerden en technici waard was.

Ook daarin is in de laatste jaren verandering gekomen en waarschijnlijk zal het niet lang meer duren of ook voor een drainage van grooten omvang of waaraan eigenaardige moeilijkheden verbonden zijn, zal men den ingenieur te hulp roepen.

Daarom en ook omdat voor bouwkundigen de kennis der drainage niet zonder belang is, nemen wij hier eenige lezenswaardige beschouwingen over, die dezer dagen over dit onderwerp gegeven werden door de „N. Rott. Courant".

* * *

Het is uit de plantenphysiologie bekend, dat een productie van planten zonder medewerking van water ondenkbaar is. De plantenwortel kan geen vaste stoffen opnemen. Deze moeten in water opgelost zijn, om door osmotischen druk in de plantencellen te komen en door dezelfde kracht van cel tot cel te gaan en zoo te dienen tot opbouw der planten. Het is ook bekend, dat de concentratie van die oplossing niet te groot mag zijn en dat dus het watergehalte van den bodem niet beneden een bepaald minimum mag dalen.

Het is echter ook bekend, dat overal in den grond de zuurstof van de lucht moet voorkomen, om de in den bodem zijnde plantenvoedingsstoffen in een voor de planten opneembaren vorm te brengen en ter bevordering van een krachtige ontwikkeling der onmisbare bacteriën. Hieruit volgt, dat het watergehalte van den grond een zeker maximum niet te boven mag gaan.

Tusschen het minimum en maximum moet natuurlijk het optimum aan bodemwater gelegen zijn, waarbij de planten het best ontwikkelen en het is de taak van cultuur-techniek, om, 't zij door toevoer of door afvoer van water, te trachten dit optimumgehalte te bereiken.

Het optimumgehalte aan bodemwater loopt voor onze cultuurplanten nog al uiteen. Men kan b.v. volgens de onderzoekingen van Hellriegel aannemen, dat de halmgewassen het best groeien, wanneer het watergehalte ongeveer 50 pct. van de watercapaciteit van den grond bedraagt. Volgens Kopecky moet de luchtcapaciteit voor granen 10—20 pct. en voor weiden ten minste 6 tot 10 pct. bedragen.

Het doel van kunstmatige ontwatering van den grond is om een hoogen stand van het grondwater te verlagen, om den overvloed van het op den bodem vallend regenwater af te voeren, zoodat een dergelijke te hooge stand niet meer kan voorkomen, en om het gehalte aan lucht van den grond te vermeerderen.

Bij de drainage, zooals die tegenwoordig algemeen wordt toegepast, bereikt men het doel door buizen-rijen in den grond te brengen. Voor een goede werking van deze grondverbetering zijn verschillende zaken van belang, als de bepaling van den onderlingen afstand der buizen-rijen, de helling der rijen, de diepte waarop gedraineerd wordt, de kwaliteit der buizen enz. Tegen de eischen, die een goede draineering stelt, wordt in de praktijk nog al eens gezondigd en wel voornamelijk om zuinigheidsredenen. Dit is zeer zeker een misplaatste zuinigheid, die zich later wreekt. Een goede uitgevoerde drainage kan toch tientallen van jaren medegaan en kost niets of zeer weinig van onderhoud; een slecht uitgevoerde drainage werkt onvoldoende, zoodat men er weinig vruchten van plukt en houdt het bovendien niet lang uit. Bij deze belangrijke grondverbetering, die zulke groote winsten gedurende een langen tijd kan opleveren, is het zeer verkeerd om, ten nadeele van de verbetering, op de kosten van uitvoering te willen bezuinigen.

De drainage wordt op twee verschillende manieren toegepast. Men maakt uitsluitend gebruik van z.g. zuigdrains, of men gebruikt zuig- en verzameldrains. In ons land wordt meestal volgens de eerstgenoemde methode gewerkt. Deze methode heeft het voordeel, dat ze de goedkoopste is, doch heeft het nadeel, dat men een groot aantal uitmondingen krijgt, dat zeer licht, door verschillende oorzaken, aanleiding tot verstoppingen kan geven. Gebruikt men naast de zuigdrains ook verzameldrains, dan heeft men op dezelfde oppervlakte slechts weinig uitmondingen, wat een groot voordeel is. Daar waar eenigszins groote aaneengesloten stukken land gedraineerd zullen worden, verdient het waarschijnlijk aanbeveling om het gebruik van beide soorten drains te combineeren.

Gebruikt men uitsluitend zuigdrains, dan worden deze in den grond gelegd, evenwijdig aan het sterkst verval van den grond. Men behoeft dan minder grond te verwerken en komt goedkooper uit.

Gebruikt men beide soorten van buizen, dan is het aan te bevelen om de zuigdrains rechthoekig of schuin op het sterkste verval te leggen en de verzameldrains in de richting van het sterkste verval. Wanneer de zuigdrains dwars op het sterkste verval gelegd worden, blijft voor de verzameldrains het sterkste verval beschikbaar. Zij zullen in deze ligging het best zuiver en open blijven en dat is van groot belang. Wanneer een verzameldrainbuis verstopt raakt, werkt dat natuurlijk nadeelig op een veel grooter oppervlakte, dan wanneer een zuigdrainbuis onwerkzaam wordt. Geeft men de verzamelbuizen iets meer verval, dan kunnen buizen met kleiner middellijn genomen worden en dat vermindert de kosten vrij aanzienlijk.

Omtrent de diepte waarop gedraineerd moet worden loopen de meeningen nog altijd uiteen. Krüger deelde op een onlangs gehouden vergadering van de „akkerbouw-afdeeling" der Duitsche Landbouwmaatschappij mede, dat in Bohemen en Wurttemberg op de zwaarste gronden, waar suikerbieten verbouwd worden, 1.50 M. diep gedraineerd wordt, op de overige gronden 1.30 M. In andere streken draineert men veelal op een diepte van 1.25 M. Velen draineeren op de zware gronden dieper, omdat zij meenen, dat de weg naar de buis voor het water te lang is en het daardoor niet vlug genoeg afgevoerd wordt.

De geringste diepte waarop gedraineerd moet worden is die, waarbij de buizen niet door vorst beschadigd of door het indringen van plantenwortels verstopt kunnen worden. De vorst zal in ons land zelden dieper dan ½ M. in den grond dringen, doch plantenwortels komen op 1.25 M. nog wel voor. Vooral wanneer het land gedraineerd is, hebben de wortels neiging om dieper te groeien dan voor het draineeren. Voor den plantengroei is dit een groot voordeel, doch voor de buizen kan dit een gevaar zijn. Is het nog niet met zekerheid uitgemaakt, wat op de verschillende grondsoorten de beste diepte voor draineeren is, dan moge toch uit het bovenstaande volgen, dat, waar mogelijk, diep draineeren de voorkeur verdient boven ondiep draineeren. Bekende proeven, te Rothamstead genomen, hebben bewezen, dat het verlies aan stikstof met draineerwater met de diepte der drains snel vermindert. Men vond daar een verlies in 23 jaren van 11.5 pct. — 6.0 pct. en 5.3 pct. van de totale stikstofhoeveelheid in den grond bij een draindiepte van achtereenvolgens 0.5 M. — 1.0 M. en 1.5 M.

Bij dieper draineeren kunnen de afstanden tusschen de buizen-rijen ook wat grooter genomen worden.

Omtrent den onderlingen afstand der buizen-rijen heeft men ook nog geen vaste gegevens. Het is bekend, dat men op vaste, zware gronden dien afstand kleiner moet nemen dan op meer losse gronden. Een hoog kalkgehalte maakt den bodem losser en heeft dus tot gevolg, dat men de buizen-rijen wat verder van elkaar kan brengen. Een hoog ijzer- en humusgehalte kan juist omgekeerd werken. Volgens Kopecky en Cans neemt men in Wurttemberg voor de zwaarste gronden afstanden van 8.5—9 M. aan; voor lichtere gronden komt men dan tot afstanden van 11—15 M. Of deze afstanden ook voor onze toestanden deugen, zou door nauwkeurige proeven nagegaan moeten worden; zooveer bekend is, nam men dergelijke proeven in ons land nooit. In het Zuiden van ons land is het veelal de gewoonte

om de buizen rijen te leggen in de uitgediepte oude greppels, die een onderlingen afstand van 16—22 M. hebben. Niet onwaarschijnlijk is het, dat die afstand voor de zwaardere gronden te groot is en dat men als gevolg daarvan klachten hoort over een onvoldoende ontwatering van den grond.

Over de wijze waarop het water in de buizen komt, hoort men in de praktijk ook verschillende oordeelen. Velen zijn van meening, dat het bodemwater door de wanden der buizen dringt en dat daarom aan poreuse buizen de voorkeur gegeven moet worden. Deze meening is echter onjuist. De oorspronkelijke poreusiteit der buizen vermindert in den grond door ijzer- en klei-afzettingen en door den groei van algen zeer spoedig. Het water moet door de stootvoegen, dat zijn de plaatsen waar de buizen aan elkaar sluiten, in de buizen komen en de ondervinding en onderzoekingen hebben geleerd dat, bij een goede aaneensluiting der buizen, ruimte genoeg blijft voor het binnendringen van het water. Men moet dus niet aan poreuse, doch aan hardgebrande buizen de voorkeur geven.

De belangrijkste voordeelen aan het draineeren verbonden zijn wel, dat men een aanzienlijke oppervlakte aan grond wint, dat de bodem dieper vruchtbaar en beter te bewerken wordt en dat men verlost is van alle nadeelen aan de oude greppels verbonden. Waar dus bijna zeker deze grondverbetering een hooge rente afwerpt, zij het nogmaals herhaald, dat men bij de uitvoering royaal te werk moet gaan. Zoo ergens, dan is hier het gezegde „de zuinigheid bedriegt de wijsheid" van pas.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Het bestuur der Vereeniging voor den Effectenhandel heeft, aldus meldt de Tel., op het jongste schrijven van B. en W. geantwoord, dat ook naar haar meening de plannen der gemeente tot uitbouw van de beurs aan den achtergevel van de baan zijn. Evenwel wordt in dit antwoord verklaard, dat eventueele andere voorstellen van B. en W., mits spoedig ingediend, gaarne in overweging genomen zullen worden, en dat de vereeniging rekent op de medewerking van de gemeente voor het maken van een verbinding tusschen de te bouwen eigen beurs en de goederenbeurs.

Het complex-Bible-hotel zal 1 Januari 1911 geheel opgeleverd zijn. Daarna zal met het sloopen begonnen moeten worden, zoodat pas in het voorjaar van het volgende jaar een aanvang gemaakt kan worden met den bouw van de nieuwe beurs.

Naar het N. v. d. D. vernemt, moeten B. en W. niet bereid zijn, medewerking te verleenen voor den bouw van een effectenbeurs op het terrein Bible-hôtel.

HAARLEM. Te Velsen heeft de meerderheid van het college van Burg. en Weth. den Gemeenteraad eene regeling voorgesteld van het bureau voor bouw- en woningtoezicht.

Aan het hoofd daarvan zou moeten staan een ambtenaar van algemeene en technische ontwikkeling, met den titel van hoofdopzichter, op een jaarwedde van f 1500, met periodieke verhoogingen tot f 1800. Voorts een adjunct-opzichter op een jaarwedde van f 650, met verhoogingen tot f 800. De tegenwoordige gemeente-opzichter A. C. M. Hofman zou zijne tegenwoordige salarisregeling behouden, doch ondergeschikt worden aan den hoofdopzichter.

De minderheid van het college, de heer Netscher, stelt voor te benoemen een architect als chef van het bureau, met den titel van gemeente-architect, op een jaarwedde van f 1500 met verhoogingen tot f 1800. Voorts in de plants van den vertrokken opzichter Kramer een gemeente-opzichter, die, behalve voor kantoorwerkzaamheden, ook bekwaam is voor den buitendienst en om zoo noodig den gemeente-architect te vervangen, op gelijke jaarwedde als tot dusver de heer Kramer. Aan den opzichter Hofman zou dan uitsluitend worden opgedragen het toezicht over de wegen en de algemeene begraafplaats.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Gereserveerd voor:
W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

Fr. VAN DE LOO Sr., DIEREN.
— Nageperste Gevel-, Sier- en Profielsteenen. —
Verblendsteen. Bricorna.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Openbare Verkoop
bij inschrijving van

oude spoormaterialen

in 28 perceelen, liggende op het terrein aan de bovenbouwwerkplaats te UTRECHT.

Te bezichtigen van 6 Juli tot 3 Augustus a.s. (behalve Zon- en feestdagen) van 9 tot 12 uur v m.

Verkoopvoorwaarden worden op franco aanvraag kosteloos toegezonden door de IVe Afdeeling van den Dienst van Weg en Werken der Maatschappij te UTRECHT.

Inschrijvingsbiljetten uiterlijk 3 Augustus a.s., 2 uur namiddag, franco aan de Ie Afdeeling van den Centralen Dienst der Maatschappij te UTRECHT.

UTRECHT, den 1sten Juli 1910.

„LIDIUM".
Uitstekend Vloermateriaal,
(fraai, warm, geruischloos),
voor Kantoor, Huiskamer, Slaapkamer, Kinderkamer, Ziekenzaal enz.
Henri Huinck & Alex. Imhofe.
Rotterdam Groote Draaisteeg.
Tel. 2157.
N.B. Speciaal voor Kegelbanen.

Bouwkundige.
Wegens leeftijd en ontbreken opvolger te koop, in flinke stad Z.H., een meer dan 60 jaar bestaande
TIMMERMANSZAAK,
met bovenwoningen, pakhuizen, heeren huis met tuin, gez. oppervl. ± 475 M², ook afzonderlijk of voor andere doeleinden te koop. Br. fr. letter O, aan BINNENDIJK 's Adv.-Bureau, Leiden.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A. WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN
HOUTCEMENT. KIT | NEUCHATEL-ASPHALT VAN

Firma A. D. Ouwejan & Zn.
Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders
Boerensteiger 6, Rotterdam.
SPECIALITEIT IN:
Sulfaat Saturators,
voor ZWAVELZURE AMMONIAK.
Oudste adres in Nederland.

Voor totale uitroeiïng van
Wandgedierten
te ontbieden
L. A. SPETTER & Co.,
Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.
Zuiveraar der Rijks- en Stadsgebouwen.
Opgericht 1864.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 4 JULI.

HOOGWOUD. — Het gem.-best.: het straatwerk in de Kerkelaan aldaar. Het bestek is verkrijgbaar ter secretarie der gemeente ad f 0.20.

PIJNACKER 11 uur. — Het bestuur v. d. drooggmaking in den Zuidpolder in het koffiehuis van G. v. d. Schie: het maken van een schutverlaat en van 4 ijzeren ophaalbruggen met steenen landhoofden in dien polder; de teekening ligt ter inzage in genoemd koffiehuis en het bestek is te bekomen ad f 0.50 op de secretarie van 9 tot 1 uur.

DINSDAG 5 JULI.

WARNSVELD 11 uur. — Het gem.-bestuur: het verwijderen der oude en het maken eener nieuwe brug over de Hackfortsche beek te Wichmond (gem. Warnsveld); bestek en teek. ligt ter inzage ten gemeentehuize en in 't café Wandelzicht; verdere inl. geeft de gem.-opzichter.

WOENSDAG 6 JULI.

ASSEN 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van buitengewone bestratingen op de rijkswegen in de provincie Drenthe, gedurende het jaar 1910, raming f 4600; het bestek no. 151 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle en den arrondissements-ingenieur Gelinck te Assen en den opz. Dormaar te Meppel.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het departem.: de verbetering van den IJsel, langs Deventer en aan de Vollehand, beneden Deventer, tusschen de kilometerraaien LXXXVI en XC der herziening rivierkaart, raming f 46400; het bestek no. 149 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel van den hoofdingenieur-dir. van den rijkswaterstaat in de 2e en 3e directiën te 's-Gravenhage, bij den ingenieur in het 3de rivierarrondissement te Zutphen en bij den opz. M. H. A. Straater te Deventer.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post- en tel. in het lokaal aan de Parkstraat: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Axel; het bestek ligt ter lezing in het gebouw van aanbesteding, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2e district te 's-Gravenhage, bij den directeur van het post- en telegraafkantoor te Axel en is te bekomen ad f 0.35 bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester en door den districts-opzichter bij de landsgebouwen C. van der Linden te Middelburg.

DONDERDAG 7 JULI.

HAARLEM 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van een rijwielpad langs een gedeelte van den Rijksweg van Haarlem naar Alkmaar; het bestek no. 153 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der provinciale besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Wortman te Haarlem, den ingenieur De Groot te Alkmaar en den opzichter Schol te Alkmaar.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen.

I. VAN ONLANGS, Loodgieter, **ROTTERDAM.**
TEILINGERSTRAAT 80, bij de Schie. **Telefoon 3367.**
CRONJÉSTRAAT 21, filiaal voor den linker Maasoever. **Telefoon 5805.**
Aanlegger van **Gas- en Waterleidingen.** :-: Levert en stelt **Baden, Badkachels, Closets, Fonteinen, Gaskronen** en verdere **Gasartikelen.**
MASSTIEK DAKBEDEKKINGEN onder garantie.

ZWOLLE 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het aanbrengen van voorzieningen tegen ontgronding langs de kanaalborden der Willemsvaart in de prov. Overijsel, raming f 2500; het bestek no. 152 ligt ter lezing aan 't gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur jhr. De Jong van Beek en Donk, den ingenieur De Gelder en den opz. Lofvers, allen te Zwolle.

DIEPENVEEN 11 uur. — Het gem.-bestuur: het schoonmaken, witten, bijverven en repareeren van vier O. L. scholen en het gemeentehuis; het bestek ligt ter inzage ter secretarie van 9.30—1.30 uur; aanw. 5 Juli voorm. 9 uur.

OLST. — In het Stationskoffiehuis van den heer A. Kamphuis: het herbouwen van de door brand vernielde boerenwoning gelegen te Olst; bestek en teek. liggen ter inzage in voorn. koffiehuis; verdere inl. bij den heer F. Kerkmeijer te Diepenveen.

TUIL 11 uur. — De Dijkstoel van het Polderdistrict Tielerwaard, in het districtshuis: 1°. het maken van een berm in den Dorpspolder Hellouw ter lengte van pl.m. 60 M.; 2°. het maken van onderhoudswerk aan den Waaldijk tusschen Tiel en Gorcum: 3°. het leggen van Paardenspoor van klinkers ter lengte van pl.m. 4798 M.

WIJK BIJ DUURSTEDE 6.30 uur. — De bouwk. J. van Wamel ten zijnen huize: het bouwen van eene hofstede in de Wijkersloot nabij het Overpad aldaar.

ZATERDAG 9 JULI.

MOERDIJK 2.30 uur. — Het R.-K. kerkbestuur der par. van den H. Stephanus in het café van den heer Corsmit: het bouwen van scholen en daarmede in verband staande werken voor de Eerw. Zusters van het Allerh. Hart aldaar.

MAANDAG 11 JULI.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw v. h. prov. bestuur: het afbreken van de bestaande en het bouwen van eene nieuwe brugwachters- en sluisknechtswoning bij de Peterbrug te Gorichem, behoorende tot de werken van het Merwedekanaal aldaar, raming f 5225; het bestek no. 150 ligt na 27 Juni ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ing. De Konig en den opz. De Jong, beiden te Gorinchem; de nota van inl. ligt op 4 Juli ter inzage bij voorn. ingen. te Gorinchem van 9—4 uur.

DINSDAG 12 JULI.

AMERSFOORT 10 uur. — De genie in hotel de Zwaan: bestek no. 159: het bouwen van eene smederij voor den smid-bankwerker op het parkeerterrein aldaar, raming f 2750; het bestek en het proces-verbaal liggen ter lezing in het hotel de Zwaan en zijn te bekomen op het bureel der genie aldaar, resp. ad f 0.75, f 0.10 en f 0.02 per stuk.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . **f 4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » **1.429.576.02.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318.33.**
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

AMSTERDAM 11.30 uur. — De genie in het gebouw Parkzicht: bestekken nos. 162 en 163: het maken van bomvrije gebouwen met toebehooren in de forten aan den Nekkeweg en Spijkerboor (te gedeelte).

OLDENZAAL 11 uur. — Arch. G. A. Ebbers en K. L. Croonen in hotel De Gouden Leeuw: het amoveeren van een huis aan de Steenstraat te Oldenzaal en het ter plaatse bouwen van een heerenhuis met kantoren.

WOENSDAG 13 JULI.

's-HERTOGENBOSCH 10.30 uur. — De Commissaris der Koningin, in het gebouw v. h Provincisal bestuur: het maken van een rijwielpad langs een gedeelte van den Rijksweg van Princenhage naar het Tholensche veer, onder de gemeente Hoeven, raming f 1000; bestek no. 156, ligt ter lezing aan het Min. van Waterstaat, aan de lokalen der Prov. Best. en is voorts tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebrs. Van Cleef, Spui, 's-Gravenhage. Inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofding.-dir. in de 7e directie aldaar, Schasséstingel 1, en bij den betrokken opzichter S. Klaassen, te Breda.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

(Voor rekening van den Staat).

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **26sten Juli 1910,** des namiddags ten **2 ure,** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te UTRECHT, van:

Bestek No. 1222.

Het maken van grond- en kunstwerken, het leggen van sporen en wissels, het maken van leidingen, bestratingen, verhardingen, hekwerken, afsluitingen, en het verrichten van bijkomende werken ten behoeve van den aanleg van den Spoorweg EINDHOVEN—WEERT.

Begrooting f 1.487 500.—.

De besteding geschiedt volgens § 88 van het bestek.

Het bestek ligt van den .sten Juli 1910 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Ingenieur G. W. VAN HEUKELOM te *Roermond* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 10.—.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den Juli 1910 ten 10.30 ure voormiddag, aanvangende station Eindhoven.

UTRECHT, den 22sten Juni 1910.

DINSDAG 26 JULI.

UTRECHT 2 uur. — Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen in het centr. bureau: het maken van grond- en kunstwerken, het leggen van sporen en wissels, het maken van leidingen, bestratingen, verhardingen, hekwerken, afsluitingen, en het verrichten van bijkomende werken ten behoeve van den aanleg van den spoorweg Eindhoven—Weert.

ZUTPHEN. De toren onzer St. Walburgskerk zal gerestaureerd worden.

Dezer dagen is men met de voorbereidende werkzaamheden daartoe begonnen.

Uit de galmgaten zullen ter hoogte van het kerkdak zware ijzeren kortelingen worden gestoken, waarop het steigerwerk komt te rusten. Het bovendeel van den toren is dus het eerst aan de beurt. Het benedenste gedeelte is, zooals we reeds vroeger bericht hebben, uit denzelfden tijd, waarin het middenschip der kerk gebouwd is, d. i. uit de 13de eeuw. Het is vlak bewerkt en zonder eenige versiering.

Veel rijker toont zich het bovenste gedeelte, met zijn fraaie laat-gothische vormen.

Op Palmzondag (10 April) van het jaar 1446 sloeg in den vroegen morgen de bliksem in den toren, zooals ons een gedenksteen leert.

Een hevige brand volgde, waardoor de zes klokken smolten. Ook een groot deel van de kerk werd door het vuur aangetast, waarbij negen menschen het leven verloren.

Geld, om hem weer op te bouwen, ontbrak. Daarom werd overal in den omtrek om hulp en bijstand gevraagd. Eerst in April 1482 begon men den toren te herstellen. In Januari 1484 was hij op het beleien der spits na gereed.

Den 29 Maart 1600 werd de toren opnieuw door den bliksem getroffen. De houten spits brandde toen af. Eerst in 1633 begon men met den herbouw. Toen werd op den toren de houten peperbus gezet. Het trappentorentje aan den noordwesthoek is van veel lateren tijd dan de toren zelf. Onder zijne gootlijst staan eenige beeldjes, door zekeren meester Willem vervaardigd.

ZWOLLE. Omtrent den Hunenborg welke thans eigendom is geworden van de Oudheidkamer »Twente« te Enschede, meldt men nog het volgende:

De Hunenborg is een oude verschansing of versterkte nederzetting, gelegen in het Voltherbroek, tusschen Oldenzaal, Denekamp en Ootmarsum. Sommigen noemen als stichters dezer schans de Romeinen, anderen de Hunnen of Magyaren. Misschien is het echter een Saksische burcht geweest, evenals de Hunneschaas op de Veluwe.

Het aangekochte perceel is ongeveer 3 H. A. groot, waarvan een groot deel wordt ingenomen door den Hunenborg: een stuk heidegrond, omgeven door een vrij hoogen wal of verhoogden rand en breede, ten deele dichtgegroeide grachten.

Dat binnen den wal een gebouw van Bentheimer- en tufsteen gestaan heeft, is uit de aanwezigheid van puin af te leiden.

Het doel van den aankoop is: dit zeer merkwaardig historisch plekje in Twente voor ondergang te bewaren, en later grondig te onderzoeken wat het geweest is en waartoe het heeft gediend.

De merkwaardige verhalen omtrent deze plek zijn inderdaad voor Jacob van Lennep aanleiding geweest tot het schrijven van het romantisch verhaal »De Hunenborg«, in »Onze Voorouders«.

In verband met het bovenstaande maakte men er ons op opmerkzaam, dat dezer dagen in de jaarvergadering van de vereeniging »Oudheidkamer Twente«, te Enschede gehouden, door den Voorzitter, den heer J. J. van Deinse, een lezing werd gehouden over den Hölterhof, een andere burcht of schans, dateerende uit de twaalfde eeuw en gelegen aan de Glanerbeek, eertijds bewoond door de heeren Van Hölten, maar eveneens waarschijnlijk van Oud-Saksischen oorsprong. Van 't gebouw is niets meer aanwezig. Bij cultiveering der heidevelden, waar eens de burcht stond, door de Ned. Heide-Mij., zijn, dank zij de onderzoekingen van dr. Evelein uit Leiden, een groot aantal scherven, potten, z.g. bakschijven, spinsteentjes en stukken klei met afdrukken van huttentwijgen gevonden, welke van groote waarde zijn voor de vaststelling der Oud-Saksische nederzettingen in ons land.

Uit het onderzoek bleek, dat op deze plek in de 9e eeuw een Oud-Saksische nederzetting werd aangetroffen, die tot omstreeks 1400 gespaard en bewoond bleef.

BREDA. De restauratie van de Groote Kerk die gedurende een jaar heeft stilgelegen, zal voortgezet worden in eigen beheer. Men is thans verzekerd dat door 12 jaren onafgebroken te werken, het geheel gereed zal wezen. Dit staat in verband met toegezegde subsidie van rijk, provincie, gemeente en kerk.

— Door den Raad dezer gemeente is besloten tot geleidelijke opheffing van het tonnenstelsel en daarvoor in te voeren het stelsel van beerputten. In 1917 moeten alle tonnen opgeruimd wezen.

Een verordening omtrent de heffing en invordering van rechten werd vastgesteld, zoo zal bijvoorbeeld bij de pneumatische lediging van de putten 80 cent per tender betaald moeten worden door hem die de lediging vraagt.

MEPPEL. De Raad dezer gemeente heeft besloten het gemeentehuis te vergrooten en daarvoor f 13.500 beschikbaar te stellen.

BUITENLAND.

— Over nieuwe, zeer interessante opgravingen in Ravenna werd onlangs door dr. Corrado Ricci, de Italiaansche conservator aan het Duitsche archeologische institut, een en ander medegedeeld. Volgens de opgaven van Ricci omvatten de opgravingen van het paleis van Theoderik de Groote nu een oppervlakte van 1500 M². Tot de interessantste ontdekkingen behoort een standbeeldvoet in den tuin, welke men wel als voetstuk van het standbeeld van den koning beschouwen kan. Ook is een groote zaal te voorschijn gekomen, die volgens een inschrift in den mozaïekvloer triclinium genoemd werd. Het opschrift van de spijskamer luidt: »Neem wat de herfst, het voorjaar, winter en zomer u bieden en op de heele aarde geschapen wordt«. Het triclinium doet aan een oud paleis in Trier denken en men kan aannemen dat het koningspaleis in Ravenna, wat den vorm van het plan aangaat, gemaakt is volgens de gebouwen in Trier en Arles.

Ricci zegt ook nog een en ander over de herstellingswerken bij St. Appolinare, waar men mozaiken heeft gevonden, en over het Oud-Romeinsche Aquaduct, dat Ravenna van water voorzag. Men weet dat Trajanus dat waterwerk aangelegd heeft en uit de geschriften van Anonymus Valesianus en Cassiodorus is het bekend geworden, dat men voor den herstellingsarbeid daarvan ook nog in den tijd der Gothen zorgde; na dien tijd echter was ieder spoor ervan verdwenen en men had als documenten nog slechts eenige plaatsbepalingen, als bijv. een deel van de rivier Ronco en een niet ver van Ravenna gelegen kerk van Santa Maria in Acquedotto. Het is Ricci gelukt, op den bodem der Ranco een aantal arkadenpilaren van den aquaduct terug te vinden.

— Te Venetie zijn verleden week Woensdag met groote feestelijkheid, de klokken van den nieuwen klokketoren, de Campanile, ingewijd en daarmede is feitelijk de herbouw van den voor acht jaren ingestorten toren voltooid. Alleen het dak moet nu nog worden afgemaakt.

Een groote menigte was in afwachting op de Piazza samengestroomd en het eerste gelui van de klokken wekte groote ontroering onder het volk, dat sinds acht jaren de klokken niet had gehoord.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

19	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 120	p.m.
11	Bouwk. Opz.-uitv.	24—31 j.,	f 70—f 110	»
8	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110	»
6	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60	»
5	Aank. Bouwk. Teek.	19—23 j.,	f 50—f 60	»
4	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 125	»
4	Werkt. Opz. (werkmeester)	24—40 j.,	f 80—f 120	»
2	Werkt. Teek.-constr.	24—31 j.,	f 70—f 110	»
1	Machine-teek.	23—31 j.,	f 70—f 100	»
5	Aank. Machine-teek.	22 j.,	f 60	»
1	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 130	»
1	Electrotechn. Chef-monteur	20 j.,	f 60	»
1	Electrotechn. Teek.	25 j.,	f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

Vacante Betrekkingen.

— Directeur tevens leeraar in het vakteekenen (Bouwkundige met akte M2) aan de Burgeravondschool met voortgezetten cursus, te Vlaardingen, jaarwedde f 1200.— met 2 driejaarlijksche verhoogingen van f 100.—. Stukken in te zenden vóór 9 Juli, inlichtingen te verkrijgen bij den Directeur der school, M. Sirag Jz., Binnensingel 78 te Vlaardingen, Donderdag- en Vrijdagavond na 6 uur. (1)

— Ingenieur, voor berekening van werken in gewapend beton te Rotterdam. Voorloopig tijdelijk. Brieven onder no. 1234, aan Stegman's Boekhandel, R'dam. (1)

— Adjunct-Directeur van Gemeentewerken, te Nijmegen, tegen 1 Sept. a.s. Aanvangsjaarwedde f 2000, na 4 of 8 dienstjaren telkens met f 300 en na 12 dienstjaren met f 200 verhoogen. Adres op zegel aan Burgemeester en Wethouders vóór 5 Juli 1910. Korting voor pensioen 6 pCt. 's jaars. (1)

— Assistent, aan de Technische Hoogeschool, Afdeeling der Bouwkunde, Constructie van onderdeelen, tegen 1 Sept. e. k. Benoeming telkens voor één jaar, bezoldiging f 1200. Brieven vóór 8 Juli e.k. in te zenden aan de Afdeeling voornoemd. (1)

— Aankomend teekenaar, op Technisch Bureau te Amsterdam, Salaris f 25 per mnd. Br. lett. B T U, Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (1)

— Opzichter Uitvoerder voor fabrieksbouw te Amsterdam. Aanbiedingen onder No. 320, Boekh. J. H. de Wit, Utrechtschestraat 54, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, onmiddelijk voor 2 à 3 maanden. Salaris f 75.— per maand. Brieven aan: J. Schülte Nordholt. Inspect. Bouw- en Woningtoezicht, Amersfoort. (1)

— Directeur der Ambachtsschool en Avondteekenschool, Weteringschans 165, van de Maatschappij voor den werkenden stand te Amsterdam, tegen 1 Sept. a.s. Salaris aan de Ambachtsschool f 2800.—, telkens na 5 jaren te verhoogen met f 200.— tot een maximum van f 3600.—. Salaris aan de Avondteekenschool f 1000.— te verhoogen telkens na 5 jaren met f 100.— tot een maximum van f 1400.—. Voor pensioen (alleen aan de Ambachtsschool) 3 pCt. te storten. De akte M. O. M[3] is verplichtend. Zich schriftelijk aan te melden bij den Secretaris Mr. J. van Woudenberg Hamstra, Keizersgracht 391, vóór of op den 9den Juli 1910. (1)

— Onderbaas-Uitvoerder voor een bouwwerk te Amsterdam, direct. Adres onder No. 42151 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Hoofdopzichter bij het Fabriekswezen, aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen I en II, jaarwedde van f 900.— tot f 1000.—, met vrije woning, geneeskundige behandeling, gratis onderwijs voor de kinderen en verdere voordeelen. Bij voorkeur bouwkundig opzichter of werktuigkundig technicus. Gezegeld verzoekschrift vóór of op 15 Juli a.s. aan het Departement van Justitie, met geboortebewijs en diploma's. Benoeming aanvankelijk voor een jaar. (1)

— Directeur Gasfabriek, te Weesp, tegen 2 Januari 1911. Salaris f 1400 à f 2000. Adres op zegel aan den Raad vóór 15 Juli a.s. aan den Burgemeester. (1)

— Constructeur-Teekenaar, op een Machinefabriek in een der Prov. hoofdsteden. Brieven onder No. 18625, aan het Algem. Zuidholl. Adv.-Bureau C. Brouwer, Den Haag. (1)

— Volontair, aankomend Teekenaar (Bouwkundige). Br. M 22, Rouma & Co., Heerengr. 226, Amsterdam. (1)

— Opzichters Staatsspoorwegen Indië. Voor den dienst der Staatsspoorwegen in Ned.-Indië worden gevraagd 4 opzichters der werkplaatsen, van wie 2 voor de afd. »ijzerbewerking« en 2 voor de afd. »houtbewerking« zijn bestemd. Eerstgenoemden moeten goed op de hoogte zijn van de werkzaamheden in eene locomotiefstelplaats, terwijl laatstgenoemden eenige kennis van modelmaken moeten bezitten. Aan de betrekking wordt verbonden een aanvangstraktement van f 150 's maands, met driejaarlijksche verhoogingen van f 25 's maands tot een maximum van f 225 's maands. Aan de uitzending naar Indië zijn verbonden: a. een voorloopig traktement van f 60 's maands; b. overtocht voor gouvernementsrekening als passagier 2e kl. c. q. ook voor het wettig gezin; c. eene gratificatie voor uitrusting van f 500. Aanmeldingen vóór 20 Juli a.s. bij een op zegel geschreven request aan het Departement van Koloniën. Voor nadere bijzonderheden zie St.-Ct. No. 149. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar voor direct bij een groot werk. Brieven bij J. W. Hanrath, Architect te Hilversum. (2)

— Bouwkundig-Opzichter voor vast, zoo mogelijk direct, genegen architecten te bezoeken voor verkoop van bouwmaterialen. Br. onder lett. K. 63, Alg. Adv.-Bur. Rouma en Co., Amsterdam. (2)

— Fabriekschef. Voor de leiding van een groote Steenfabriek Vakman of technisch ontwikkeld Jongmensch. Brieven onder lett. A D 243, »N. v. d. D«. (2)

— Aankomend Bouwkundig Teekenaar, direct, bij een Hollandsch architect te Brussel. Salaris 60 tot 80 francs per maand. Adres: Rue Gaillait 51, Schaerbeek. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

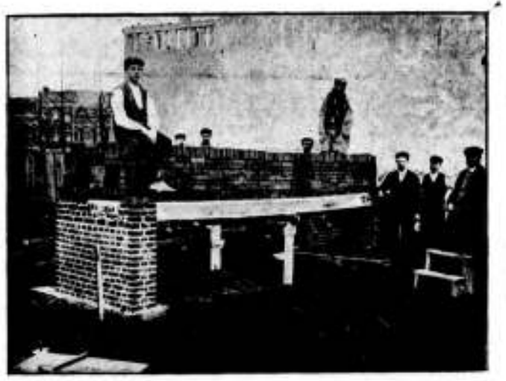

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . *f* 1.20

C. H. Peters. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . *f* 0.75

F. W. Jochem. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . *f* 1.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

Julius Norderburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktische Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen *f* 1.—

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . *f* 6.—

Karl Zetzche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.

I. **Fassade aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . *f* 9.—
I, II en III te zamen . . . *f* 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

Mr. C. Vosmaer. **De kunst in het Daaglijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (*f* 1.90) . . . *f* 0.90

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille *f* 18.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 9 JULI 1910. No. 28.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Uit Zeeland.

Door de dezer dagen plaats gehad hebbende excursie van de Nederlandsche Automobielclub is de aandacht weder eens gevestigd op Zeeland en wel in het bijzonder op het isolement, waarin deze toch niet afgelegen provincie verkeert. Immers Zeeland ligt aan den grooten weg, of althans aan een der groote wegen, die Engeland met het vasteland verbinden. De Flushing-route is een der meest gebruikte wegen voor reizigers, die van Engeland uit, of van verder komend, over Engeland naar het vasteland trekken en omgekeerd en toch bemerken de Zeeuwen hiervan zoo goed als niets en zien zij alleen dagelijks eenige mailtreinen over hun voornaamsten spoorweg in beide richtingen voorbijsnorren. Wel begint de Engelsche Baedeker voor Holland met de vermelding van eenige bijzonderheden betreffende Vlissingen, Middelburg en Goes en noemt hij de namen van de tusschenliggende stations, maar de meeste reizigers stappen er niet uit en vergenoegen zich met den zeer oppervlakkigen indruk van het land opgedaan van uit het portierraampje van den sneltrein, om eerst te Rotterdam uit te stijgen. En in de omgekeerde richting komt het misschien nog zeldzamer voor, dat de vreemdeling zijn laatste indrukken in Zeeland gaat opdoen.

Wanneer men alles gelooven mag, wat er bij gelegenheid van den automobieltocht gezegd is, dan zal dit alles anders worden. Men wil moeite doen den dam door de Oosterschelde voor het automobielverkeer geopend te krijgen en stelt zich veel voor van de verlevendiging van het verkeer op de Zeeuwsche landwegen. Of de verwachtingen vervuld zullen worden zal de tijd leeren en of onze kennis van het land er door zal toenemen is ook nog een open vraag. De auto is voor onzen haastigen vluchtigen tijd een karakteristiek vervoermiddel, maar men moet cinematographisch aangelegd zijn, om van hetgeen men per auto passeert een eenigszins duidelijk beeld in zich op te nemen en te bewaren.

Wij gelooven, dat men van uit een bestuurbaren luchtballon, veel meer op zijn gemak, de landstreek, waarboven men zich beweegt, kan opnemen en er zich in elk geval beter over oriënteeren kan.

De fiets verdient verre de voorkeur, voor hen die op den vasten grond willen blijven, maar het beste vervoermiddel, zij het ook het minst snelle, blijft voor hem die land en volk wil leeren kennen, nog steeds het ons door de natuur geschonkene. Een paar goede beenen en het noodige uithoudingsvermogen, winnen het zelfs van de fiets. Voetreizen en wandelsport zijn echter op den achtergrond geraakt door verschillende oorzaken. Zij kosten veel tijd en betrekkelijk veel geld, want men komt veel goedkooper met een trein naar Parijs, dan dat men er heen wandelt, doch ieder, die er ondervinding van heeft, zal toegeven, dat de wandelaar, die een open oog voor het natuur- en kunstschoon heeft, dat hij op zijn weg ontmoet, voor zijn tijd en geld oneindig meer geniet dan de spoor- of automobielreiziger.

Een practische en aangename manier van reizen is de voetreis met gedeeltelijke gebruikmaking van de ten dienste staande vervoermiddelen. Een geheele provincie af te wandelen, daartoe zal nagenoeg niemand, den tijd kunnen

vinden, maar kiest men zich een niet te groot deel uit, bijvoorbeeld in Zeeland een der eilanden Walcheren, Schouwen, Zuid-Beveland of Tholen en begeeft men zich direct naar een hoofdplaats, om van daaruit tochten in den omtrek te ondernemen, dan leert men het land kennen en leert men tevens hoeveel onbekende streken zelfs ons kleine land bezit, hoeveel mooie hoekjes daar nog verborgen liggen en hoe menig interessant monument nog te vinden is op plaatsen, waar men zoo iets allerminst zou verwachten. De teekenaar en hij, die de camera weet te hanteeren, zal telkens en telkens stof te over vinden, om zijn schetsboek of zijn collectie clichés te verrijken, al zou hij zich ook tot Walcheren bepalen.

De steden Middelburg, Vlissingen en Veere zijn bekend genoeg, zou men denken, maar wat kent men er eigenlijk van? Eenige afbeeldingen van voorname monumenten. Het minder voorname en toch dikwijls zoo belangrijke vindt men in de reisgidsen niet vermeld, doch moet men opzoeken op de plaats zelf. Wat kent men van Veere? Zijn beroemd stadhuis, het „Lammetje" en misschien het verdwenen Arsenaal, maar de kerk, die juist door hare reusachtige afmetingen ons een denkbeeld kan geven van hetgeen Veere vroeger was, is betrekkelijk veel minder bekend, misschien wel omdat in veler oog het mooi er af is, tengevolge van de wederwaardigheden, die het trotsche gebouw in den loop der eeuwen heeft moeten doorstaan.

In het midden der veertiende eeuw gesticht, moet de kerk eertijds een der fraaiste en rijkst versierde van Zeeland geweest zijn.

Met den beeldenstorm verdween het grootste deel der inwendige versiering, maar de grootste verwoesting werd aangericht door een brand, die in 1686 het gebouw teisterde. Daarbij ging ook het rijk met beeldhouwwerk versierde Westportaal verloren, waarvan Smallegange zegt, dat het zijn wedergade in Nederland niet had. De brand was, naar men zegt, veroorzaakt door de onvoorzichtigheid van loodgieters.

De kerk was oorspronkelijk op geweldige fundamenten driesschepig met kapellen, dwarsschip en koor aangelegd, maar het is de vraag of kerk en toren wel ooit volgens de oorspronkelijke plannen volbouwd zijn geweest.

De toren, waarvan eigenlijk nog slechts de onderbouw is overgebleven, is zeker vroeger hooger geweest. Na den brand werd er het koepeldak op geplaatst, dat thans nog aanwezig is, met uitzondering van het sierlijke klokketorentje, dat er bij het bombardement der stad in 1809 afgeschoten werd.

De toren wordt gehouden voor een werk van Anthonis Keldermans, den ouderen, die in 1479 kerkbouwmeester was.

Wat de kerk zelf betreft, reeds voor den brand had men op de fundamenten van het koor de zoogenaamde kleine kerk gebouwd, die het lot van het groote gebouw deelde, maar hersteld werd en in tweeën gedeeld, een gedeelte bestemd voor de Schotten, die eertijds te Veere verblijf hielden. De groote kerk werd ook hersteld en in 1688 weder in gebruik genomen. Thans is zij dit echter sedert een eeuw niet meer. Men heeft er een Rijksmagazijn van gemaakt, balklagen er in gelegd, vele ramen dichtgemetseld en zich verder om het gebouw, als monument van bouwkunst, weinig bekommerd. Dientengevolge is het geworden een door zijn afmetingen imponeerenden bouwval, die echter, zoo men gelegenheid had tot een grondig onderzoek, nog wel een en ander zou opleveren, dat ons eenig licht kon geven over den oorspronkelijken aanleg en architectuur, tenzij alles kort en klein geslagen is en weggevoerd, om er wegen mede te verharden. Maar tot deze treurige slotsom mag men niet dan na onderzoek besluiten.

Waterleidingbelangen.

Adres in zake de watervoorziening Zuid-Beveland.

Het bestuur der Sociaal-Technische Vereeniging van democratische ingenieurs en architecten heeft een adres gezonden aan de Tweede Kamer, waarin naar aanleiding van den in het wetsontwerp van hoofdstuk V der Staatsbegrooting uitgetrokken memoriepost voor subsidie aan de N. V. Waterleiding-Mij. „Zuid-Beveland", te kennen wordt gegeven, dat, gezien den zeer onvoldoenden toestand der watervoorziening in een groot gedeelte van ons land en de daaruit voortvloeiende zeer sprekende nadeelen voor de volksgezondheid, het slechts toegejuicht kan worden, dat van regeeringswege niet alleen steun wordt verleend voor de voorbereiding, doch ook voor het totstandbrengen der plannen tot verbetering van dien toestand, zoodat in beginsel de strekking van dit voorstel bij adressant volledige instemming ontmoet.

De wijze evenwel, waarop de voorbereiding dezer zaak heeft plaats gehad, heeft bij adressant ernstige bedenking doen rijzen. Immers is 1°. het maken van het ontwerp — in tegenstelling met de in dergelijke gevallen hier te lande steeds gebruikelijke methode — niet opgedragen aan een deskundig Hollandsch ingenieur, doch aan een Duitsche aannemersfirma (Carl Francke te Bremen); 2°. het aangewezen terrein voor de waterontleening is gekocht door een der leden van de commissie van deskundigen (aan welke het ontwerp van het werk om advies in handen was gesteld) en door dezen ter beschikking gesteld van gezegde Duitsche firma tot het doen van geologische en hydrologische boringen, onder zoodanige voorwaarden, dat deze daardoor in zeer bevoorrechte positie werd gebracht;

3°. het schijnt in de bedoeling te liggen — dit schemert ook door in het rapport van het comité, dat de oprichting van de waterleiding heeft voorbereid — om de uitvoering van het werk zonder eenige gelegenheid tot concurrentie op te dragen aan genoemde bevoorrechte Duitsche firma of hare Hollandsche filiaal-onderneming.

Adressant acht deze wijze van handelen hoogst onbillijk tegenover Nederlandsche belanghebbenden (zoowel ingenieurs als aannemers en industriëelen) en wijst tevens op het gevaar dat zoodoende door de, door samenwerking van de Zuid-Bevelandsche gemeenten gestichte Naamlooze Vennootschap meer wordt betaald dan noodig is, hetgeen bij een werk van ruim anderhalf millioen gulden niet te licht geteld mag worden.

Ook voor het Rijk kan de financieele zijde dezer aangelegenheid geen onverschillige zaak zijn, wanneer aan bedoelde Naamlooze Vennootschap van Rijkswege subsidie wordt verleend.

En uit een oogpunt van algemeen belang is deze zaak van te meer gewicht, waar thans in verschillende gedeelten van ons land plannen voor centrale watervoorzieningen in wording zijn, met de uitvoering waarvan vele millioenen gemoeid zullen zijn, terwijl het adressant bekend is, dat bij verschillende dezer plannen wederom getracht wordt zoowel het project als de uitvoering daarvan in handen van meerbedoelde Duitsche firma of haar z.g.n. Hollandsche zusterfirma te stellen.

Om deze redenen verzoekt adressant de Kamer:

a. de voorgestelde rente-garantie aan de Zuid-Bevelandsche waterleiding alleen dan te verleenen, wanneer alsnog de aanleg dezer waterleiding onder de noodige waarborgen van onpartijdigheid publiek worden aanbesteed;

b. het daarheen te leiden, dat in den vervolge alleen dan steun voor waterleidingplannen wordt verleend, indien de vóór-ontwerpen en ontwerpen worden gemaakt, hetzij van regeeringswege, hetzij door particuliere Hollandsche deskundigen, welke onafhankelijk zijn van aannemers en leveranciers en indien het werk of de onderdeelen daarvan op rationeele wijze worden uitbesteed, of wel op andere wijze eenzijdige bevoorrechting van enkelen worde voorkomen.

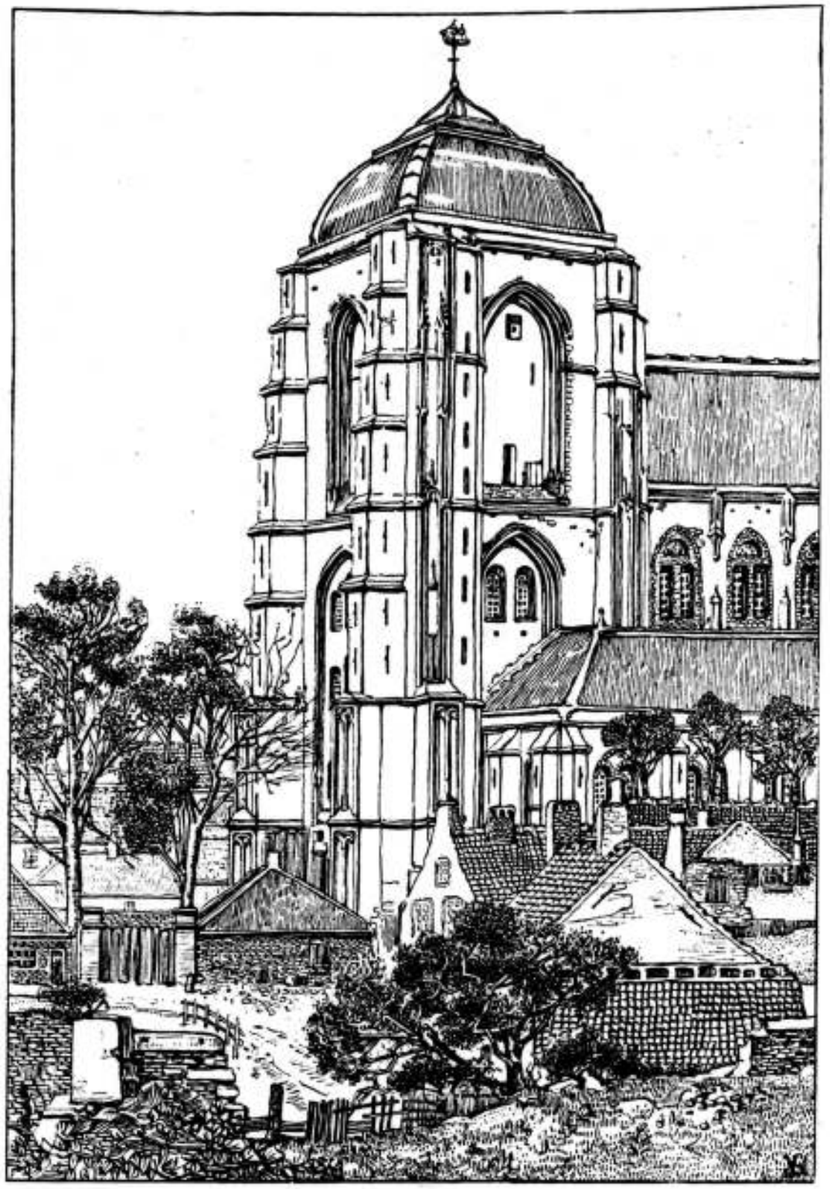

DE KERK TE VEERE,

NAAR EEN TEEKENING VAN J. G. VELDHEER.

Nationale Tentoonstelling voor Huisvlijt te Scheveningen.

In een der zalen van het Palace-Hôtel te Scheveningen had de eerste en constitueerende vergadering plaats van de verschillende jury's voor de Nationale Tentoonstelling voor Huisvlijt. Bij deze vergadering sprak de voorzitter van de jury-superieur, mr. Snijder van Wissenkerke, tevens algemeen voorzitter van den Volksbond tegen Drankmisbruik, waarvan deze tentoonstelling uitgaat, een woord tot installatie van de jury's, waarin door hem met nadruk werd ge-

wezen op het groote en hooge belang, dat met deze tentoonstelling zoo nauw verbonden is.

In deze vergadering werd voorts het reglement der jury's aangenomen, en voorgesteld, dat de keuringen zullen aanvangen den dag na de opening op 12 Juli. Verwacht mag dan worden, dat uiterlijk 25 Juli de verschillende bekroningen in alle afdeelingen bekend zullen zijn. De samenstelling is als volgt:

Jury superieur (bestuur der jury's): mr. dr. F. W. J. G. Snijder van Wissenkerke, alg. voorz. van den Volksbond, Huize den Hoek, te Wassenaar, voorzitter; mr. A. J. E. A. Bik, lid van den gemeenteraad, te 's-Gravenhage, 2e voorzitter; W. Baron Snouckaert van Schauburg, commies aan het Permanente Hof van Arbitrage te 's-Gravenhage, secretaris; J. A. Frederiks, directeur Museum voor Kunstnijverheid, Den Haag; Toon Dupuis, beeldhouwer, Den Haag, leden, gekozen uit de jury's; G. J. Blees Kzn., secretaris der regelings-commissie, Zaandam; H. van der Mandere, secretaris van het dag. best. der tentoonstelling, Den Haag, leden uit de alg. comm. der tentoonstelling.

Afdeeling IV. A. Jury voor voorwerpen van hout: Jos. Ph. J. Cuypers, architect, Amsterdam, voorzitter; W. van Boven, inspecteur der volksgezondheid, Den Haag; H. C. P. Mutters, fabrikant, Den Haag; C. W. Nyhoff, directeur der Quelliniusschool, Amsterdam; J. C. Francken, architect, Zaandam.

B. Jury voor houtversiering: Th. A. H. van Harderwijk, directeur ambachtsschool, Den Haag; voorzitter; mej. E. Mees, leerares handenarbeid, Rotterdam; G. Bos Hzn., directeur Louisa Stichting, Den Haag.

C. Jury voor metaalbewerking: J. A. Fredriks, directeur Museum voor Kunstnijverheid, Den Haag, voorzitter; H. A. J. Baanders, architect, Amsterdam; E. A. von Saher, directeur Museum voor Kunstnijverheid, Haarlem; L. A. van Schie, ingenieur, Rotterdam; F. A. Tepe, directeur der Nijverheids-teekenschool, Schoonhoven.

Afdeeling V. A. Jury voor papier-, leder- en beenbewerking: J. Stam, Amsterdam, voorzitter; P. A. Happel, Rotterdam; L. K. Hazelhorst, directeur Huisvlijtschool, Delft; C. J. Mensing, Amsterdam.

B. Jury voor riet-, touw- en stroo-vlechtwerk: J. H. Warneke, directeur der Sea Side Mills, Scheveningen, voorzitter; mej. Gerarda Lely, Amsterdam; N. Garms, Doorn.

Afdeeling VI. Jury voor nuttige- en fraaie handwerken: mevr. van Dissel-André de la Porte, Utrecht; mevr. Thérèse Hoven, Den Haag; mevr. Snouck Hurgronje geb. jonkvr. Boreel, Den Haag; mej. Johanna van der Kaay, leerares Industrieschool, Rotterdam; mej. E. M. Kerlen, directrice Kunstnaaldwerkschool, Amsterdam; mevr. van der Meulen, directrice Kon. Ned. Kantwerkschool, Den Haag; mej. E. M. Rogge, Haarlem.

Afdeeling VII. A. Jury voor teeken- en schilderkunst: J. Kuyper, hoofdleeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten, Den Haag, voorzitter; G. D. Gratama, kunstschilder, Den Haag; W. van Konijnenburg, kunstschilder, Den Haag; J. J. van Noorle Jansen, leeraar, voorzitter Ver. „Voor de Kunst", Utrecht; H. Tuin, leeraar teekenen, Amsterdam.

B. Jury voor photographie en projectie: C. A. P. Ivens, Nijmegen; C. Wiltschut, Wormerveer.

C. Jury voor boetseer- en kleiarbeid: Jan Ligthart, hoofd eener school, Den Haag, voorzitter; Toon Dupuis, beeldhouwer, Den Haag; M. J. Langeveld, hoofd der Schoolvereeniging, Hilversum; C. Oorschot, beeldhouwer, Amsterdam.

Afdeeling VIII. Jury voor verschéidenheden: dr. W. Haverkamp, predikant, Nijmegen, voorzitter; mej. E. Goeman Borgesius, Den Haag; mevr. Ruijsch-Mees, Den Haag; A. van der Voort Azn., voorzitter afd. Haarlem van den Volks-Bond, Bloemendaal.

Afdeeling X. Jury voor bijzondere personen en instellingen: mr. H. Smeenge, voorzitter van het hoofdbestuur der Vereeniging tot bevordering der Vakopleiding in Nederland en lid der technische commissie der Vereeniging tot veredeling van het ambacht, voorzitter; mevrouw Welckerde Wit, presidente van het Bestuur der Haagsche Vakschool voor Meisjes; R. Casimir, hoofd der Haagsche Schoolvereeniging, Den Haag; P. H. van der Ley, directeur Rijkskweekschool voor onderwijzers, Haarlem; C. Zander, directeur der tweede Ambachtsschool, Amsterdam.

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE OUDHEIDKUNDIGE BOND.

Bovengenoemde bond vergaderde op 1 Juli te Gouda, om den volgenden dag die stad en Oudewater te bezichtigen. De deelnemers werden op genoemden datum des avonds ten 8 ure op het Stadhuis ontvangen door Burgemeester en Wethouders. Na aanbieding van den eerewijn begon in het stadhuis de algemeene vergadering, geopend door den heer mr. dr. J. C. Overvoorde, met een rede, waarin hij in de eerste plaats dank bracht aan allen, die tot het welslagen der vergadering hadden medegewerkt.

Dan besprak de voorzitter het voornaamste, dat sinds de vorige jaarvergadering op oudheidkundig gebied de aandacht trok.

Een tweetal zaken hebben nader de noodzakelijkheid eener wettelijke regeling van de bescherming der monumenten aangetoond. Vooreerst het voorstel van den minister van oorlog om het Arsenaal te Amsterdam voor afbraak te verkoopen, een voorstel dat ons niet slechts trof om het belang van het gebouw, maar tevens, en te meer, omdat het Rijk, dat zooveel doet tot behoud van monumenten, hier zelf het voorbeeld dreigde te geven van het onnoodig prijsgeven van een monument.

De handelsbelangen bleken alleen hierin te bestaan, dat het bestuur een voordeeliger handel hoopte te kunnen sluiten met het Departement van Oorlog dan met andere meer gewikste huiseigenaars. Gelukkig is door het vereenigd protest van deskundigen en het krachtig optreden in de Kamer ons land voor een overijld besluit behoed.

Spr. wilde aan een minister de bevoegdheid zien ontzegd om over onder zijn beheer staande monumenten te beschikken, zonder vooraf het advies ingewonnen te hebben van het departement, waartoe de monumentenzorg behoort. Bij verkoop kan de Kamer nog tijdig ingrijpen, doch bij verbouwingen kan een monument door een departement onherstelbaar zijn verknoeid, zonder dat Binnenlandsche Zaken de gelegenheid heeft gehad om van advies te dienen.

Een tweede, doch minder blij-eindend drama levert de geschiedenis van het Reventer te Zwolle, waarover in den Gemeenteraad van 8 Juni l.l. het doodvonnis werd uitgesproken. Het geldt hier een gebouw, waarvan enkele onderdeelen een overwegend architectonisch belang hebben en waaraan ook tal van geschiedkundige herinneringen verbonden zijn, die voor het behoud pleiten. Het Gemeentebestuur heeft zich bereid betoond om het gebouwen-complex aan het Rijk over te dragen, doch heeft de onderhandelingen afgebroken toen de door het Rijk geboden som te laag bleek.

Wellicht is echter ook hier het laatste woord niet gesproken en is een kleine hoop op behoud niet misplaatst.

Te Woubrugge dreigde de noodzakelijke restauratie van het aardig 17de eeuwsch dorpskerkje te mislukken door het besluit van den raad, waarbij gemeente-subsidie geweigerd werd, en waardoor ook subsidies van Rijk en Provincie niet te verkrijgen waren. Later is echter na toelichting van den voorzitter der Provinciale Zuid-Hollandsche Archeologische Commissie de subsidie met algemeene stemmen verleend.

In Dordrecht werd het voorstel om een der schoonste havens te dempen om een verkeersweg te scheppen, waarbij ook het belangrijke huis aan de Groenmarkt, uit de 15te helft der 16de eeuw, had moeten vallen, met groote meerderheid verworpen, waarbij de meerderheid van den raad toonde meer gevoel voor stedeschoon te bezitten dan de voorsteller, die anders niet vrij is van aspiraties op kunstgebied. Niet minder gelukkige blijken van belangstelling gaven zij, die de fondsen bijeenbrachten, waardoor het kasteel Doorwerth kon aangekocht worden. Over de verdere plannen met dit kasteel zijn de gevoelens verdeeld. Van de bestuurders mag geëischt worden, dat zij niet toegeven aan phantastische aspiraties om een quasi oud kasteel op te bouwen uit de nog aanwezige fragmenten, waardoor de waarde van het monument zoude verdwijnen en de goede bedoelingen slechts zouden gestrekt hebben, om het voor een langzaam natuurlijk verval te behoeden ten koste van eene plotselinge vernietiging als monument.

Ook dit jaar ontvielen ons weder eenige monumenten. De oude Bottelpoort te Nijmegen werd afgebroken, het huis Roodenburg te 's-Hertogenbosch werd gesloopt en het aardig slot te Bergambacht werd door den nieuwen verkrijger der heerlijkheid geraseerd en vervangen door eene moderne boerderij. Te Rotterdam werd de Prinsenkerk aan de stad voor slooping verkocht en werd tot verkoop van het oude Schotsche kerkje besloten. Hiertegenover valt te wijzen op het behoud van den gevel van het Oude Spinhuis te Amsterdam en van de Mariakerk te Nijmegen en op het raadsbesluit tot behoud van de Trouwzaal te Zwolle. Voor het behoud en de restauratie van verschillende bouwwerken werd door het Rijk, provincies, gemeenten en particulieren steun verleend; gij spaart mij hier de opnoeming dezer monumenten, waarvan gij de belangrijkste in het Bulletin vermeld vindt.

De opbloei van de moderne glasschilderkunst kwam ten goede aan de belangstelling voor de oude voortbrengselen dier kunst. Voor het herstel der vensters no. 7 en 23 in de kerk te Gouda werden f 16.000 en f 10.000 geschonken en van de vensters in de N. H. kerk te Maasland werd de restauratie ter hand genomen.

Op het gebied der opgravingen valt in het bijzonder te wijzen op de belangrijke vondsten op het Valkhof te Nijmegen en op de werkzaamheden van de Vereeniging Arentsburgh te Voorburg.

Te Gorinchem werd de vereeniging Oud-Gorkum opgericht. Het huis Bethlehem aldaar met zijn prachtigen 16den eeuwschen gevel, is uit sloopershanden gered en bestemd tot museum.

Te 's-Gravenhage en te Haarlem werd de stichting van een nieuw museum besproken; in de residentie bleef het nog bij algemeene besprekingen, die echter toonden, dat ook hier de belangstelling niet ontbreekt, en in de bloemenstad werd het voorstel van B. en W. om het oude Weeshuis tot museum te verbouwen aangenomen.

Het laatste besluit van den Dordtschen raad om een belangrijk bedrag beschikbaar te stellen voor verbetering van het schilderijenmuseum bewijst dat ook daar de belangstelling groot is. Onwillekeurig vraagt men echter of de aldaar ondervonden teleurstelling niet voorkomen had kunnen worden, door tijdig het advies in te winnen van deskundige architecten en museumbeheerders, en of deze niet voorkomen had moeten worden, waar het gold de bewaring van eene zoo belangrijke verzameling. Het behoud hiervan toch is een zaak van algemeen belang, die niet alleen de beheerders, maar die aan alle belangstellenden ter harte gaat. Het is daarom zeker te waardeeren, dat te Haarlem het bestuur niet geschroomd heeft om het Halsenrapport te laten publiceeren. Gelukkig dat hieruit tevens bleek, dat al was niet alles te loven, toch van eene blijvende ernstige beschadiging der schilderijen geen sprake was.

Te Nijmegen werd het aanbod van een terrein voor een te stichten museum niet aanvaard en werd besloten om de Mariakerk voor museum in te richten. Wij juichen het toe, dat hierdoor dit belangrijk gebouw behouden bleef, doch betreuren het, dat op deze wijze naar eene samenvoeging van heterogene belangen wordt gestreefd, waarbij òf die van het monument òf die van de inrichting van het museum in gevaar dreigen te komen.

De leiding van het Mauritshuis ging over in handen van Dr. W. Martin. In het Bulletin werd een artikel gewijd aan de groote verdiensten van den afgetreden directeur Dr. A. Bredius tegenover dit beroemd museum.

Ten slotte valt nog te wijzen op de nieuwe regeling van de Oudheidkamer te Rotterdam, waardoor deze voortaan, als zelfstandige instelling, zich gemakkelijker zal kunnen ontwikkelen, op de openstelling van de nieuwe zalen in het Rijksmuseum te Amsterdam en op de opening van het Museum Lambert van Meerten te Delft, van de Oudheidkamer te Zaltbommel en van de Wieringerkamer.

Onder de tentoonstellingen valt te wijzen op die van Juli 1909 te Maastricht, de tentoonstelling van stillevens en later die van miniaturen te Rotterdam en die van kinderportretten te Amsterdam. Niet onvermeld ook mag hierbij blijven de schitterende inzending van de Nederlandsche regeering op de tentoonstelling van Oude Kunst te Brussel en op de Israëls-tentoonstelling te Venetië, waarbij gebroken werd met het beginsel van liefst niet uit te leenen, hetwelk zoo weinig strookte met de alhier zoo dikwijls uit het buitenland ondervonden tegemoetkoming.

Daarna bracht de secretaris, de heer dr. H. E. van Gelder, een verslag uit, waaruit o. a. het volgende blijkt.

In de eerste plaats dient herinnerd te worden, dat de nieuwe statuten in dit jaar koninklijk goedgekeurd werden. Het aantal leden bedraagt thans 71, dat der correspondeerende 376. In het bestuur hadden de volgende verwisselingen plaats. Tot voorzitter werd gekozen de heer mr. dr. Overvoorde in plaats van den heer jhr. Van Riemsdijk, die het voorzitterschap wenschte neer te leggen. Tot ondervoorzitter werd gekozen de heer F. A. Hoefer, tot penningmeester mr. Boeles en tot secretaris de heer dr. Van Gelder.

De commissie voor de gebouwen der Oost- en West-Indische compagnieën bericht, dat haar rapport voor het grootste deel gereed is.

De commissie voor de wettelijke bescherming van monumenten, die met haar rapport gereed kwam, belooft eene belangrijke factor te worden voor het tot stand komen der zoo noodzakelijke regeling.

De verdere actie van den Bond betrof in de eerste plaats het behoud van het Arsenaal te Amsterdam, waarvan het resultaat aan onze lezers bekend is.

Het bestuur heeft verder meegewerkt aan het behoud van het kasteel Doorwerth. Nog op andere wijze kon het bestuur het doel van den bond bevorderen, n.l. door de uitgave van het door dr. Rijnbach bewerkte repertorium. Besloten werd voorts om op de jaarvergaderingen de meer systematische onderwerpen van oudheidkundig belang te behandelen.

Zooals men ziet, eindigde de secretaris, onze Bond is vol leven. Moge het zoo blijven. (Applaus.)

Na verslag van den secretaris werd als plaats voor de volgende vergadering Deventer aangewezen.

Rekening en verantwoording van den penningmeester werden goedgekeurd. De ontvangsten hebben bedragen f 1644.13⅜, de uitgaven f 1344.53, zoodat er een batig saldo is van f 299.60½.

Tot leden van het bestuur worden gekozen de heeren prof. Vogelsang, te Utrecht, en F. Schmidt Degener, te Rotterdam.

Tot voorzitter werd gekozen de heer prof. Vogelsang te Utrecht.

Na deze huishoudelijke werkzaamheden werd het woord gegeven aan den heer Joseph Th. J. Cuypers over het restaureeren van de gebouwen.

Het doel van elk restaureeren moet zijn, herinnert de heer Cuypers, een oud gebouw te behouden. Verder verwijst spreker naar zijn uitvoerig praeadvies in het Bulletin afgedrukt.

Spreker stelt tot voorbeeld de resaturatie van dit stadhuis bijvoorbeeld. Gesteld dat hier twee vleugels aangebouwd moeten worden, dan hoeft zoo'n vleugel niet uit denzelfden stijl van het oorspronkelijk gebouw te zijn, doch die vleugel kan zich daarbij aanpassen, ook in modernen stijl.

Spreker vestigt de aandacht op Gothische kerken, waar kerkmeubels in Renaissance-stijl aanwezig zijn; hoe fraai die meubelen mogen zijn, ze passen toch eigenlijk niet in het kader van het Gothische gebouw.

Na den heer Cuypers kwam de heer prof. Vogelsang aan het woord, die meende dat oude gebouwen, die zeer vervallen zijn en geen of weinig kunstwaarde hebben, dienen afgebroken te worden, indien het gevaar dreigt dat zij zullen instorten; en dus niet gerestaureerd.

Spreker heeft er niets tegen, dat in een oud gebouw, dat nog goed hecht is, veranderingen aangebracht worden, maar dan moeten die veranderingen niet aandruischen tegen den stijl van het geheel, zij moeten zich daarbij aanpassen en vermeden moet worden, dat er iets bij gemaakt wordt dat in de plaats wil treden van het fraaie oude geheel.

Het komt prof. Vogelsang wenschelijk voor, dat er eene commissie benoemd worde, die advies uitbrenge bij elke restauratie; al stemt spreker toe, dat hij op het oogenblik niet weet, op welke wijze die commissie zal moeten werken.

Bij het debat werd het woord gevoerd door den heer Van Gils, die er den nadruk op legt, dat elke restauratie moet geschieden door een architect, die zich geheel in de oude architectuur heeft ingewerkt.

Na den heer Van Gils kreeg de heer Weissman het woord, die er op wees, dat elke restauratie, waardoor het gebouw behouden blijft, goed is, mits men er maar niet bijvoegels aan maakt, die er niet bijhooren. Men moet uiterst voorzichtig daarbij te werk gaan. Spreker eindigt met te zeggen: men conserveere, maar restaureere niet.

Vervolgens kreeg de heer Kalf het woord, die daarbij opmerkt, dat men uit de hier gevoerde discussies zou opmaken, dat allen het thans vrijwel eens zijn over eene restauratie. De toelichtingen, welke beide heeren hebben gegeven, blijken van dien aard te zijn, dat spreker er mee kan instemmen. Daarom stelt hij voor eene commissie te benoemen, die nog eens de hier uitgebrachte praeadviezen onder de oogen ziet en deze in verband met de hier gehouden discussies tot een zaakrijk rapport uitwerkt.

Na deze heeren verduidelijkt de heer Cuypers nog eens zijne meening.

De voorzitter, de heer mr. dr. Overvoorde, sloot vervolgens de debatten en beloofde het voorstel van den heer Kalf in eene bestuursvergadering te overwegen.

Ten slotte sprak de heer Hofstede de Groot den wensch uit, dat voortaan eens den geheelen dag mocht vergaderd worden.

De heer Overvoorde, voorzitter, deelde daarop mee, dat bij hem reeds het plan bestond, om zoo'n geheelen dag voor oudheidkundige onderwerpen te bestemmen.

Daarop wordt de vergadering gesloten.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Ingevolge opdracht van de ledenvergadering van 13 April, heeft het Bestuur in overleg met dat van den Bond van Technici den definitieven vorm van het collectief arbeidscontract vastgesteld als volgt:

COLLECTIEVE ARBEIDSOVEREENKOMST.

Tusschen den Bond van Nederlandsche Architecten en den Bond van Technici is overeengekomen, dat voor Bouwkundige Opzichters, Teekenaars en Opzichter-Teekenaars, leden van bovengenoemden Bond, werkzaam zijnde bij een der leden van den Bond van Nederlandsche Architecten, de navolgende bepalingen zullen gelden.

Aanstelling bij indiensttreding.

Artikel 1. Bij de indiensttreding van den opzichter, teekenaar en opzichter-teekenaar wordt hun door den architect een schriftelijke aanstelling, volgens vastgesteld model, uitgereikt, inhoudende o. m.:

1°. eene omschrijving der werkzaamheden, als omschreven in art. 2 dezer overeenkomst, die van hen kunnen worden gevorderd;

2°. het salaris dat hun zal worden toegekend;

3°. den duur der aanstelling;

alvorens deze schriftelijke aanstelling wordt gegeven, kan een proeftijd van ten hoogste één maand worden overeengekomen.

Salarisregeling.

Art. 2. Het maandsalaris voor den opzichter, teekenaar en opzichter-teekenaar zal naar gewestelijk gebruik worden geregeld en voor de werkzaamheden hieronder vermeld, niet minder bedragen dan:

1°. Voor den opzichter:

a. belast met het toezicht houden op een gering onderdeel van een bouwwerk, of wel op een geheel bouwwerk, dat zeer weinig omvangrijk is, f 65.—;

b. voor het sub a genoemde en het maken van uitslagen van eenvoudige bouwconstructies, of het houden van toezicht op een niet omvangrijk bouwwerk f 75.—;

c. voor het toezicht houden op den geheelen bouw van een bouwwerk en het maken van uitslagen van meer belangrijke bouwconstructies f 100—.;

d. voor het sub c genoemde en het maken van berekeningen van eenvoudige bouwconstructies f 115.—;

e. voor het sub d genoemde en het maken van berekeningen van meer belangrijke bouwconstructies f 130.—;

Onder het toezicht houden is eveneens begrepen het voeren van de daaraan verbonden administratie.

2°. Voor den teekenaar:

a. voor het maken van calques en gelijkwaardig werk f 45.—;

b. voor het sub a genoemde en het maken van eenvoudige details f 65.—;

c. voor het sub b genoemde en het maken van ingewikkelde details, alsmede het maken van teekeningen op kleine schaal f 80.—;

d. voor het sub c genoemde en het maken van perspectieven en aquarellen f 100.—;

e. voor het sub d genoemde en het werken aan bestekken en begrootingen f 115.—;

f. voor het sub e genoemde en het uitwerken van onderdeelen, waarbij eene artistieke ontwikkeling, gegrond op geschiedkundige of vergelijkende stijlstudies vereischt

wordt, benevens het maken van statische berekeningen en bouwconstructies f 130.—;

g. voor sub f genoemde werkzaamheden en bovendien werkzaam zijn als chef-de-bureau f 150.—;

3°. Voor den opzichter-teekenaar:

de sub 1 en 2 genoemde rubrieken van a tot f gecombineerd wat de werkzaamheden betreft, met minimumsalaris als is aangegeven in sub I.;

g. voor het werkzaam zijn als chef-de-bureau of leider van een omvangrijk werk f 150.—

Bovengenoemde minimumsalarissen, kunnen voor het platteland verminderd worden met een bedrag van hoogstens tien procent.

Arbeidsduur.

Art. 3. De werktijden van een opzichter regelen zich naar de werktijden van de werklieden.

De werktijden van een teekenaar loopen tusschen 's morgens 8 en 's middags 6 uur.

Deze uren kunnen desgewenscht gewijzigd worden met dien verstande echter, dat de werktijd per dag voor een teekenaar niet meer dan 7½ uur zal bedragen.

De werktijden van een opzichter-teekenaar regelen zich naar den aard van zijn werk, als hiervoren voor een opzichter of teekenaar is omschreven.

Overwerk.

Art. 4. De architect is bevoegd, de in art. 4 genoemde werktijden met een maximum van drie uren per dag uit te breiden. Wanneer de in art. 4 genoemde werktijd met meer dan 8 uur per maand wordt overschreden, zal het gewone salaris in de aanstelling genoemd en dan berekend tegen een uurloon, met 30 pCt. worden verhoogd voor een teekenaar en met 40 pCt. voor een opzichter of een opzichter-teekenaar.

Voor het werken op Zondag en voor nachtarbeid zal het hiervoren bedoelde uurloon met 100 pCt. worden verhoogd. De nacht wordt beschouwd in te gaan om 10 uur 's avonds en te eindigen om 6 uur 's morgens.

Onder Zondagen worden ook verstaan de algemeen erkende Christelijke feestdagen en de Nieuwjaarsdag

Van teekenaars zal op Zondag geen arbeid gevorderd kunnen worden.

Beide partijen streven naar eene zoo groot mogelijke beperking van overwerk.

Vacantie.

Art. 5. Aan een opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar zal, wanneer hij minstens 6 maanden bij eenzelfden architect in dienst is, een verlof worden verleend van minstens 6 achtereenvolgende werkdagen met behoud van loon. Is hij bij een en denzelfden architect langer in dienst dan 8 maanden, dan zal hem in ieder kalenderjaar een verlof van 12 werkdagen worden verleend met behoud van loon. Dit verlof van 12 werkdagen kan over verschillende tijdstippen worden verdeeld, met dien verstande, dat daaronder één periode valt van 6 achtereenvolgende werkdagen.

Verzuim en korte verloven.

Art. 6. Als geoorloofd verzuim, waarvoor den opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar geen loon in mindering kan worden gebracht, wordt beschouwd:

a. de tijd benoodigd voor het uitoefenen van de kiesbevoegdheid en voor het vervullen van door de wet of de overheid of voor kerkelijk opgelegde verplichtingen;

b. wegens sterfgeval van zijn huisgenooten, zijn bloed- en aanverwanten in de rechte linie, zijn broers, zusters, zwagers en schoonzusters;

c. indien hij trouwt;

d. bij bevalling van zijne echtgenoote.

Doorgaan van loon bij ziekte of ongeval.

Art. 7. Tijdens ongeschiktheid tot werken, tengevolge van ziekte of ongevallen, niet vallende onder de bepalingen der ongevallenwet, zal de teekenaar, opzichter of opzichter-teekenaar minstens gedurende 1 maand ¾ van zijn volle maandgeld ontvangen, terwijl hem bij langer ongeschiktheid tot werken daarna nog gedurende minstens 2 maanden ½ van zijn volle maandloon zal worden toegekend. De ongeschiktheid tot werken zal moeten blijken uit een door een geneesheer afgegeven verklaring.

Ongevallenverzekering.

Art. 8. De opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar, die niet onder de bepalingen der Ongevallenwet valt, wordt gedurende de geldigheid van zijn aanstelling op kosten van den architect bij een solide Maatschappij tegen ongelukken of ongevallen, voorgekomen in de uitoefening van zijn beroep, verzekerd op de basis van de uitkeeringen der Ongevallenwet.

Vergoeding van kosten.

Art. 9. Wanneer een opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar uit den aard der werkzaamheden tijdens den duur zijner aanstelling verplicht wordt te verhuizen, zullen de kosten daarvan door dengeen die hem zijn salaris verschuldigd is worden gedragen.

Opzeggingstermijn.

Art. 10. Voor het beëindigen van de aanstelling, genoemd in art. 1, wordt door beide belanghebbenden een opzeggingstermijn in acht genomen van minstens 1 maand.

Van beide zijden wordt de opzegging schriftelijk ter kennis van de andere partij gebracht, en elke partij doet daarvan mededeeling aan het Bestuur van den Bond, waarbij hij als lid is aangesloten.

De opzegging kan van beide zijden tot op den laatsten werkdag per maand, tegen het eind der volgende maand geschieden.

De opzegging kan onmiddellijk geschieden bij wangedrag of oneerlijke handelingen van, of bij schending van beroepsgeheimen, door den opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar, behoudens beroep overeenkomstig art. 11.

Geschillen.

Art. 11. Indien tusschen een opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar en den architect eenig verschil mocht ontstaan over één of meerdere bepalingen in deze overeenkomst omschreven, kan de architect en de opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar het geschilpunt onderwerpen aan het oordeel der besturen van den Bond van Nederlandsche Architecten en van den Bond van Technici.

Zoo deze niet tot een bevredigende oplossing kunnen geraken, kan daartoe eene Commissie worden benoemd van 3 leden, waarvan 1 wordt benoemd door het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten en 1 door dat van den Bond van Technici, welke 2 leden een 3de benoemen als Voorzitter.

De uitspraak van deze Commissie is voor beide belanghebbenden bindend en wordt in het Technisch Weekblad, Orgaan van den Bond van Technici, bekend gemaakt.

De kosten door de hierboven bedoelde Commissie te maken, worden door de verliezende partij gedragen.

Bij arbitrage zal door beide partijen vooraf een som van f 50 ter overeen te komen plaatse worden gedeponeerd, waaruit de eventueel te haren laste komende onkosten, 't zij geheel of gedeeltelijk zullen gekweten worden.

Geschillen over capaciteiten van den opzichter, den opzichter-teekenaar of teekenaar kunnen op deze wijze niet worden beslecht.

Duur, wijziging en opzegging der overeenkomst.

Art. 12. Deze overeenkomst wordt aangegaan voor den tijd van 1 jaar, ingaande één maand na onderteekening dezer overeenkomst. Indien echter geen van beide partijen uiterlijk twee maanden vóór het tijdstip, waarop deze overeenkomst eindigt, aan de andere partij schriftelijk heeft te kennen gegeven, dat zij deze overeenkomst wenscht te wijzigen of wel als geëindigd wenscht te beschouwen, zal ze geacht worden stilzwijgend te zijn verlengd van jaar tot jaar.

Aldus in duplo opgemaakt, enz.

De Bond van Nederlandsche Architecten,
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
Jos. Th. J. CUYPERS, 1e Secretaris.

De Bond van Technici,
H. J. HENDRIKSE, Voorzitter.
Joh. P. SMIT, 1e Secretaris.

Amsterdam, 1 Juli 1910.

Keuring van Hout.

In het weekblad „De Aannemer" van de vorige week lezen wij het volgende over de „Commissie tot vaststelling van normale eischen voor hout".

In dit blad is reeds enkele malen het een en ander vermeld omtrent de voorgenomen instelling eener Commissie, welker taak zou zijn de eischen vast te stellen, waaraan hout in het algemeen zal moeten voldoen, normen, welke bij de keuring als maatstaf behooren te worden aangelegd.

De Vereenigingen, bij de samenstelling dezer gecombineerde commissie betrokken, zijn: het „Koninklijk Instituut van Ingenieurs", de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", de „Bond van Houthandelaren in Nederland" en de „Nederlandsche Aannemersbond".

Thans kan worden medegedeeld, dat bedoelde Commissie eenigen tijd geleden voltallig is geconstitueerd en op Dinsdag 21 Juni j.l. ten kantore van den Bond eene eerste vergadering hield, waarin de werkzaamheden werden aangevangen met het houden van algemeene en voorloopige besprekingen omtrent het te behandelen onderwerp.

Leden der Commissie zijn:

voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, de heeren A. Déking Dura te 's-Gravenhage, J. Z. Stuten te Amsterdam en A. Th. de Groot te Alkmaar;

voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de heeren D. A. N. Margadant te Amsterdam en J. Verheul Dzn. te Rotterdam;

voor den Bond van Houthandelaren, de heeren H. Endt en J. C. de Lange te Zaandam, J. van Hall te Zwolle en Jhr. Mr. C. A. Elias te Zaandam, en

voor den Nederlandschen Aannemersbond, de heeren J. N. Hendrix, A. J. de Haan en W. de Vlugt, allen te Amsterdam.

Voorzitter der Commissie is de heer Déking Dura, Secretaris de heer Jhr. Mr. Elias.

Industrie- en Handelsadressen.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jaloesieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

Gereserveerd voor:
W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
ZAANDAM. Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare MORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS.
Diepboringen tot 500 Meter.
J. DE BOER & Co. Ingenieurs en Hydrologen, Leeuwarden.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,
tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'
Steenfabrieken
VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,
levering per spoor en per schip.

Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

I. VAN ONLANGS, Loodgieter, ROTTERDAM.
TEILINGERSTRAAT 80, bij de Schie. Telefoon 3367.
CRONJÉSTRAAT 21, filiaal voor den linker Maasoever. Telefoon 5805.
Aanlegger van Gas- en Waterleidingen. :-: Levert en stelt Baden, Badkachels, Closets, Fonteinen, Gaskronen en verdere Gasartikelen.
MASSTIEK DAKBEDEKKINGEN onder garantie.

Gebr. KUIPERS, Putten (Geld.) Fabrikanten van de
Veiligheids-Steigerklauwen
G. B. K. Monsters worden bij 5 stuks à f 0.60 per st. onder rembours verzonden.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **19den Juli 1910,** des namiddags ten **2 ure,** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te UTRECHT, van:

Bestek No. 1220.

Het maken van een Privaatgebouw, het afbreken van het bestaande Privaatgebouw en het vergrooten van de Goederenbergplaats op het Station OUDENBOSCH.

Begrooting f 3700.—.

De besteding geschiedt volgens § 64 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den Juli 1910 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur F. M. VAN PANTHALEON BARON VAN ECK te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.—.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den Juli 1910 ten 10.40 ure voormiddag.

UTRECHT, den 2den Juli 1910.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas.
Paarlglas, Mozaïek.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.

INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**

Tel. Int. No. 377. **Nieuwestad 123.** Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

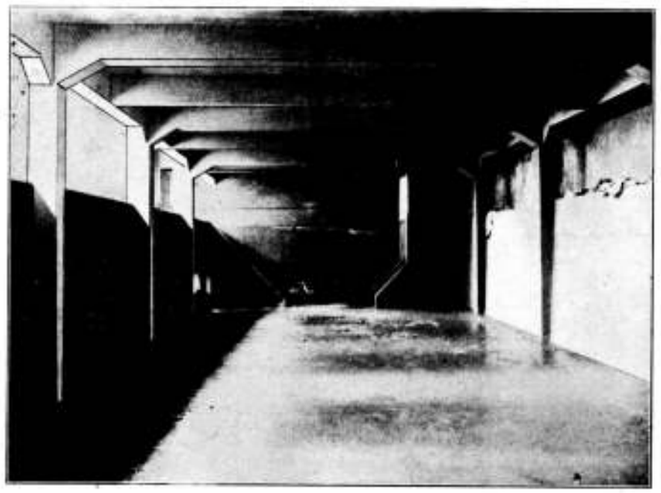

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

KELDER met bovengelegen fabrieksvloeren in gewapend beton uitgevoerd in 1909 aan de Coöp. Stoomzuivelfabriek te Tzum.

G. C. v. TUSSENBROEK UTRECHT

MECHANISCHE ZONSCHERMEN

ELECTRISCHE ROLLUIKEN EN JALOUZIEËN FABRIEK.

RIJKS - LEVERANCIER TELEF. 1256

STALEN ROLLUIKEN IN ALLE CONSTRUCTIEËN

Bekroond op verschillende Tentoonstellingen.

Firma A. D. Ouwejan & Zn.

Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders

Boerensteiger 6, Rotterdam.

SPECIALITEIT IN:

Sulfaat Saturators,

voor ZWAVELZURE AMMONIAK.

Oudste adres in Nederland.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 11 JULI.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw v. h. prov. bestuur: het afbreken van de bestaande en het bouwen van eene nieuwe brugwachters- en sluisknechtswoning bij de Peterbrug te Gorichem, behoorende tot de werken van het Merwedekanaal aldaar, raming f 5225; het bestek no. 150 ligt na 27 Juni ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ing. De Konig en den opz. De Jong, beiden te Gorinchem.

DINSDAG 12 JULI.

AMERSFOORT 10 uur. — De genie in hotel de Zwaan: bestek no. 159: het bouwen van eene smederij voor den smid-bankwerker op het parkeerterrein aldaar, raming f 2750; het bestek en het proces-verbaal liggen ter lezing in het hotel de Zwaan en zijn te bekomen op het bureel der genie aldaar, resp. ad f 0.75, f 0.10 en f 0.02 per stuk.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**

„DE Nederlanden", van **1845.**

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f **4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » **1.429.576.02.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318.33.**

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

AMSTERDAM 11.30 uur. — De genie in het gebouw Parkzicht: bestekken nos. 162 en 163: het maken van bomvrije gebouwen met toebehooren in de forten aan den Nekkeweg en Spijkerboor (1e gedeelte).

OLDENZAAL 11 uur. — Arch. G. A. Ebbers en K. L. Croonen in hotel De Gouden Leeuw: het amoveeren van een huis aan de Stoenstraat te Oldenzaal en het ter plaatse bouwen van een heerenhuis met kantoren.

WOENSDAG 13 JULI.

's-HERTOGENBOSCH 10.30 uur. — De Commissaris der Koningin, in het gebouw v. h Provinciaal bestuur: het maken van een rijwielpad langs een gedeelte van den Rijksweg van Princenhage naar het Tholensche veer, onder de gemeente Hoeven, raming f 1000; bestek no. 156, ligt ter lezing aan het Min. van Waterstaat, aan de lokalen der Prov. Best. en is voorts tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebrs. Van Cleef, Spui, 's-Gravenhage. Inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofding.-dir. in de 7e directie aldaar, Schasséstingel 1, en bij den betrokken opzichter S. Klaassen, te Breda.

GOUDA 12 uur. — De commissie van beheer over den weg van de Hoflaan te Rotterdam naar Gouda: het onderhouden van dien weg met de noodige levensrantiën tot en met 31 December 1911.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 27. Brieven uit België XXVII. Wereldtentoonstelling te Brussel, met afbeeldingen.

Prijsvraag van de N. V. Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van Onroerende Goederen te Haarlem, met afbeeldingen en losse plaat.

Rapport van de Raadhuis-Dam-Commissie. (Slot.)

Steenhouwersziekte.

Ingezonden stukken. Het Romaansche gebouw van de Leidsche Feesten.

ARCHITECTURA No. 26. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Raadhuisplannen te Rotterdam.

Zomerexcursie 1910.

Een ware geschiedenis d.d. 1910.

Ingezonden. Rembrandthuis door A. W. Weissman. — Raadhuisbouw Rotterdam.

9e Internationaal Woningcongres.

Iets over Wapenkunst, door A. W. Weissman. (Slot.)

DE BOUWWERELD No. 27. Het Israelitisch Krankzinnigengesticht »Het Apeldoornsche Bosch« bij Apeldoorn, architecten Rood en Poggenbeek (Slot), met afbeeldingen.

Kollektieve Arbeidsovereenkomst.

DE INGENIEUR No. 27. Kon. Instituut van Ingenieurs, Feestvergadering van 14—16 Juli 1910 te Brussel, programma.

Verslag der Gedelegeerden van het K. I. v. I. over het practisch Instrumentmakersexamen, afgenomen in September 1909 te Leiden.

De Wereldtentoonstelling te Brussel II, door R. A. van Sandick c. i., met afbeeldingen.

De in de Tweede Kamer aangenomen Octrooiwet, door G. H. E. Bergsma.

Het tweede Internationaal Wegencongres, door W. G. C. Gelinck c. i. (Vervolg.)

Vergadering van de Afdeeling voor electrotechniek van het K. I. v. I. van 25 Juni 1910.

Een vergadering van de Afdeeling Nederlandsch Indië van het K. I. v. I. van 27 Mei 1910.

Ingezonden stukken. De Spanningsregulatie van wisselstroommachines, door J. A. Schauten c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 26. Vooruitgang. — Commissie voor de Statistiek. — Aan de Bouw- en Waterbouwkundige leden. — Iets over het Middelbaar Technisch Onderwijs in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. — Ingezonden. — Het stoomgebruik in fabrieken.

DE AANNEMER No. 27. Nederl. Aannemersbond. Jaarlijksche Algemeene Vergadering, Leeuwarden-Sneek 13 en 14 Juli 1910. Naamlijst van afgevaardigden, candidaatstellingen verkiezing Hoofdbestuur.

Rapport van de Staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs. I.

Uitbesteding van werken der Gemeente Rotterdam en de daar algemeen geldende regelingen van arbeidsvoorwaarden.

Veredeling van het ambacht.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 24 Juni 1910; Groningen 28 Juni 1910; Haarlem 28 Juni 1910; Zaandam 22 Juni 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 1. De 2e klei-, cement- en kalk-industrie-tentoonstelling te Berlijn. — De Octrooiwet. — Verzekering tegen Stakingsschade in Duitschland. — Bescherming van gebouwen tegen hemelvuur.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. De Firma Jan Hamer & Co. te Amsterdam zond ons dezer dagen haar nieuwen Catalogus over Liften, enz. met de mededeeling, dat het getal der door haar tot heden geleverde heftoestellen op 1 Mei j.l. geklommen was tot het respectabele cijfer van 2308. Vermelding verdient, dat tot de laatst door haar uitgevoerde opdrachten ook behooren een Personenlift in het Gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en een Goederenlift in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Doch niet tot de liften alleen bepaalt zich de werkzaamheid der firma; op het gebied van watervoorziening exploiteert zij het systeem Carré, op dat van verwarming en ventilatie het »Stanlocke-systeem, terwijl zij voor verschillende gestichten hier te lande keukeninrichtingen en wasch- en strijkinrichtingen installeerde, waaromtrent in hare catalogussen uitvoerige bijzonderheden worden vermeld.

's-GRAVENHAGE. In de Raadsvergadering van 29 December 1908 werd besloten, een terrein nabij de 3e van-den-Boschstraat, tusschen de 2e van-den-Boschstraat en de Adelheidstraat, te bestemmen voor den bouw van een vierde H. B. school met 5-jarigen cursus.

Het schetsontwerp voor den bouw is nu nader uitgewerkt en het ontwerp is nu door B. en W. aan den Raad ingediend.

Er is uitgegaan van het denkbeeld, dat de nieuwe school ongeveer hetzelfde getal lokaliteiten en van zooveel mogelijk nabijkomende afmetingen zal bevatten als de H. B. school aan de Pyrmontkade; de leslokalen zijn alle eenigszins grooter.

De kosten worden zeer globaal geraamd als volgt: bouw f 255.000, centrale verwarming f 18.000, electrische installatie in het lokaal voor natuur- en scheikunde f 2500, meubilair f 30.000, samen f 305.500.

De bouwkosten zijn hooger dan bij het vroeger aangeboden ontwerp, omdat de inhoud van de ombouwde ruimte bij het meer uitgewerkte ontwerp grooter blijkt dan berekend was naar het vroegere plan en op hoogere fundeeringskosten moet gerekend worden.

— Volgens een mededeeling van den heer Asquith, Engelands eersten minister, aan een lid van het Lagerhuis gedaan, heeft de Engelsche regeering op zich genomen, de vier groote bovenvensters in de groote rechtzaal van het Haagsche vredespaleis van geschilderde glazen te voorzien.

Een ander soort schilderwerk, of juister gezegd, de levering van het materiaal ervoor, is opgedragen aan den heer E. J. A. Cohen te Arnhem, namelijk de benoodigde Radiatorenverf.

Dit is een lastig materiaal, menigeen heeft eerst na vele teleurstellingen een radiatorenverf gevonden, die zich werkelijk goed houdt, maar van de architecten van het Vredespaleis mag men verwachten, dat zij dadelijk een goed merk hebben uitgekozen.

— De St.-Ct. No. 152 bevat een Kon. besluit van 24 Juni tot aanwijzing van de perceelen in de gemeente 's-Gravenhage, welke ingevolge de wet van 31 Dec. 1909 moeten worden onteigend voor de uitbreiding en betere beveiliging tegen brandgevaar van het gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

— Heden heeft men een aanvang gemaakt met het afgraven der bermen van het park Zorgvliet langs de Stadhouderslaan, waarschijnlijk als eerste stap om dit park, nu 1 Juli j. l. het daarop rustend servituut van niet-bebouwbaarheid is geëindigd, voor bouwterrein in te richten.

NIJMEGEN. Op 2 Juli, des namiddags om half drie uur is door den minister van Landbouw, Nijverheid en Handel plechtig geopend de Tentoonstelling van Toegepaste Electriciteit, die van 2 Juli tot 15 Augustus te Nijmegen wordt gehouden. De directe aanleiding tot het organiseeren van deze tentoonstelling is de stichting der Gemeentelijke Electrische Centrale, welke verleden jaar geopend werd en thans in volle werking is.

De tentoonstelling zelve is èn om hare inrichting èn om hetgeen er geëxposeerd wordt veel meer dan van locaal belang. Op het bekende Kelfkensbosch, dat geheel omheind is, verscheen eene tentoonstellingshal, in Griekschen stijl, welke een oppervlakte heeft van 1500 vierk. M. Daarin zijn meer dan 50 belangrijke stands, o. a. van de Maatschappij van Nijverheid, van Teijlers Stichting te Haarlem, van de firma Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem (Magneto electrische machine); van de Staatsspoor o. a. electrische sein- en wisselbediening met contrôle-inrichting, electrische veiligheidstoestellen enz.; van de Hengelosche Electrische en Mechanische Apparaten-fabriek; van de N. V. Nederl. Instrumentenfabriek, Utrecht, een Electrisch-Automatisch Afmijntoestel; van Philip's Metaal Gloeilampenfabriek en van tal van groote buitenlandsche, Nederlandsche en plaatselijke firma's meer.

Buiten de hal zijn onder galerijen eveneens tal van aantrekkelijke stands, restauraties enz. verrezen.

Het eigenlijke tentoonstellingsterrein is door een brug verbonden met de beroemde wandelplaats „het Valkhof", waarvan het aan de rivier uitkomende benedengedeelte is ingericht tot een typisch Zwitsersch dorpje, „Klein Zwitserland" genaamd. Het dorpje is geheel met naar oorspronkelijke modellen opgerichte gebouwtjes gestoffeerd, waaronder een modelboerderij, een kerkje, een stadhuis, een kegelbaan, een groote restauratie, een theehuis enz. Een Tyroler muziekgezelschap treedt hier op.

Met groote voldoening kon heden worden geconstateerd, dat zoowel de tentoonstelling als klein Zwitserland gereed waren, toen minister Talma — die na zijn aankomst op het terrein in tegenwoordigheid van verschillende autoriteiten, leden der feestcommissie en genoodigden, door den voorzitter der tentoonstellings-commissie hartelijk was begroet — zijne openingsrede hield.

IJSELSTEIN. De gemeenteraad heeft met algemeene stemmen besloten tot oprichting van een gasfabriek en een drinkwaterleiding.

Personalia.

— Te Oudewater is op 54-jarigen leeftijd overleden de heer J. W. de Bruijn, directeur der gemeentegasfabriek aldaar.

— Bij Kon. besl. van 30 Juni zijn benoemd tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau: Ed. Cuypers, architect, en Th. Molkenboer, kunstschilder, te Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Technicus voor de hoofdleiding aan een Tramweg-Maatschappij op Java voor aanleg en onderhoud. Brieven onder letter D C 2650, Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar. Salaris pl.m. f 100.— per maand. Br. onder lett. X 259, Blommesteijn's Adv.-Bur., Hilversum. (1)

— Vakman, als Assistent aan een Meubelfabriek en Meubileerinrichting. Ook gelegenheid zich later in de zaak te interesseeren. Brieven onder No. 23733, bureau der »N. Rott. Courant«. (1)

— 1°. Directeur der Avondschool voor Handwerkslieden te Dieren, tevens Leeraar in het Rechtlijnig Teekenen, jaarwedde f 750.—, (met 1 Sept. e.k.). 2°. Tijdelijk Leeraar in de Wiskunde aan die school, vergoeding f 40.— per wekelijksch lesuur. Stukken in te zenden ten Gemeentehuize van Rheden te De Steeg vóór 18 Juli e.k. (1)

— Gemeente-Architect, van Zwollerkerspel, jaarwedde f 700, plus f 100 voor reiskosten. Particuliere werkzaamheden veroorloofd. Leeftijd ongeveer 30 jaar, woonplaats Zwolle. Stukken aan B. en W. ter Secretarie vóór 15 Juli e.k. (1)

— Bouwk. Opzichter voor 3 à 4 maanden. Br. onder letter V 369, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (1)

— Directeur der Gasfabriek te Oudewater. Jaarwedde f 1200.— plus vrije woning, vuur en licht. Sollicitatiën op zegel aan den Raad vóór 15 Juli a.s. bij den Burgemeester. (1)

— Dessinateur, pour modèles stores (rouleaux) style Hollandais. Ecrire: 36 rue Verte Bruxelles, Nord. (1)

— Teekenaar, voor ijzer-constructies, door De Vries Robbé & Co., Gorinchem. (1)

— Opzichter Waterstaat Indië. Ter beschikking van den Gouv.-Generaal van Ned.-Indië kunnen worden gesteld, om benoemd te worden tot opzichter bij de Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, personen die met voldoenden uitslag het examen hebben afgelegd voor opzichter bij den Rijks-waterstaat in Nederland en practisch ontwikkeld zijn. Aanmeldingen bij gezegeld adres Dep. Koloniën. Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor Gouv.-rekening als passagier 2e kl. e. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1000; c. eene voorloopige bezoldiging van f 60 's maands. De bezoldiging van een opzichter bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Indië bedraagt f 150 's maands, met 6 driejaarlijksche verhoogingen, elk van f 25 's maands. Voor opzichters die in het bezit zijn van het diploma van architect bedragen de laatste twee verhoogingen in plaats van f 25 's maands, f 50 's maands. De opzichters voeren den titel van opzichter 3e, 2e, en 1e kl., bij eene bezoldiging van resp. f 150 en f 175, f 200 en f 225, f 250 en hooger. Voor verdere bijzonderheden zie »St.-Ct.« No. 151. (1)

— Bouwkundig Opzichter, bekend met Fabriksbouw. Aanbiedingen aan Van der Goot & Kruisweg, Architecten, Hengelo (O.) (1)

— Ingenieur, voor berekening van werken in gewapend beton te Rotterdam. Voorloopig tijdelijk. Brieven onder no. 1234, aan Stegman's Boekhandel, R'dam. (2)

— Aankomend teekenaar, op Technisch Bureau te Amsterdam, Salaris f 25 per mnd. Br. lett. B T U, Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (2)

— Opzichter Uitvoerder voor fabrieksbouw te Amsterdam. Aanbiedingen onder No. 320, Boekh. J. H. de Wit, Utrechtschestraat 54, Amsterdam. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, onmiddelijk voor 2 à 3 maanden. Salaris f 75.— per maand. Brieven aan: J. Schülte Nordholt, Inspect. Bouw- en Woningtoezicht, Amersfoort. (2)

— Onderbaas-Uitvoerder voor een bouwwerk te Amsterdam, direct. Adres onder No 42151 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Hoofdopzichter bij het Fabriekswezen, aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen I en II, jaarwedde van f 900.— tot 1000.—, met vrije woning, geneeskundige behandeling, gratis onderwijs voor de kinderen en verdere voordeelen. Bij voorkeur bouwkundig opzichter of werktuigkundig technicus. Gezegeld verzoekschrift vóór of op 15 Juli a.s. aan het Departement van Justitie, met geboortebewijs en diploma's. Benoeming aanvankelijk voor een jaar. (2)

— Directeur Gasfabriek, te Weesp, tegen 2 Januari 1911. Salaris f 1400 à f 2000. Adres op zegel aan den Raad vóór 15 Juli a.s. aan den Burgemeester. (2)

— Constructeur-Teekenaar, op een Machinefabriek in een der Prov. hoofdsteden. Brieven onder No. 18625, aan het Algem. Zuidholl. Adv.-Bureau C. Brouwer, Den Haag. (2)

— Volontair, aankomend Teekenaar (Bouwkundige). Br. M 22, Rouma & Co., Heerengr. 226, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI, RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

19	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 120 p.m.
11	Bouwk. Opz.-uitv.	24—31 j.,	f 70—f 110 »
8	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110 »
6	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
5	Aank. Bouwk. Teek.	19—23 j.,	f 50—f 60 »
4	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100 »
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
6	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 125 »
4	Werkt. Opz. (werkmeester)	24—40 j.,	f 80—f 120 »
2	Werkt. Teek.-constr.	24—31 j.,	f 70—f 110 »
1	Machine-teek.	23—31 j.,	f 70—f 100 »
5	Aank. Machine-teek.	22 j.,	f 60 »
1	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 130 »
1	Electrotechn. Chef-monteur	20 j.,	f 60 »
1	Electrotechn. Teek.	25 j.,	f 60 »
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100 »
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100 »
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

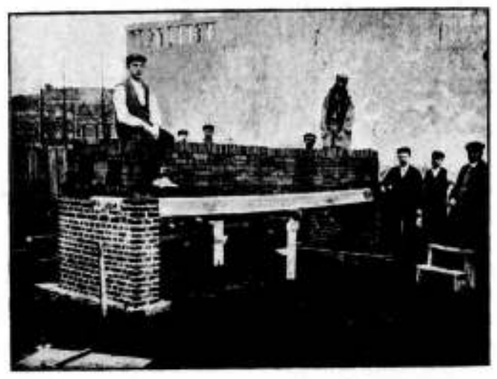

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE

45STE JAARGANG. ZATERDAG 16 JULI 1910. No. 29.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Amsterdamsche Paleis-Raadhuis-quaestie.

Wij meenden aan het slot onzer vorige beschouwing, de quaestie te kunnen laten rusten tot tijd en wijle er op een of andere wijze meer licht in zou worden ontstoken, maar zien ons thans genoopt er nog even op terug te komen, omdat wij de dezer dagen verschenen brochure van Jhr. Mr. Victor de Stuers, getiteld „Amsterdams en Nederlands eer, Het Raadhuis van Amsterdam", niet onopgemerkt mogen voorbijgaan.

De schrijver herinnert er aan, hoe het Amsterdamsche Kapitool, Koninklijk Paleis geworden is in een tijdperk, toen ons land de diepst denkbare vernedering onderging. „Wij hebben den mond vol van nationale glorie, van nationale eer; hoe kunnen wij het dan toch lijdelijk blijven aanzien, dat een toestand bestendigd wordt, welke de pijnlijkste herinneringen voor den geest roept?"

„Ik kan er slechts de drie volgende oorzaken voor vinden: vooreerst de aan onzen landaard eigen vadsigheid en afkeer van alle inspanning, vervolgens de angst voor de noodwendige uitgaven, eindelijk een loffelijke doch volkomen ongemotiveerde bezorgdheid, dat H. M. de Koningin zou kunnen ontstemd worden, indien Hare medewerking werd gevraagd om aan Amsterdam wederom de beschikking over haar eigen huis terug te geven."

„Dit alles verklaart hoe het gemeentebestuur steeds de zaak op de lange baan heeft geschoven, toen het in 1874 nog f 60.000 aan het provisioneel stadhuis uitgaf, hoe het in 1901 daarvoor wederom 2 ton vroeg en verkreeg, dank zij de belofte, dat het nader zou onderzoeken of het oude Raadhuis weder ter vrije beschikking van de gemeente kon worden gesteld. De gemeenteraad had de naiviteit B. en W. op dit punt „diligent te verklaren"; B. en W. waren echter volstrekt niet van plan iets aan de zaak te doen, en eerst nu na ongeveer tien jaren is men genoodzaakt geworden de quaestie ernstig onder de oogen te zien."

„Thans heeft een commissie omtrent de zaak een rapport uitgebracht, dat tot het nemen van een ernstig besluit noopt, indien Amsterdam niet de risée van geheel het land wil worden. Thans kan de onzuivere toestand opgeklaard worden, thans kan en moet uitgemaakt, of de hoofdstad langer geduld wil oefenen tegenover het Rijk, dat een eeuw lang in gebreke gebleven is aan zijn verplichting te voldoen."

„Het Rijk toch is tegenover Amsterdam verplicht te zorgen voor een behoorlijke definitieve woning ten behoeve der Koningin, het is verplicht het Raadhuis terug te geven, en dit gebouw terug te brengen in den toestand, waarin het was toen Koning Lodewijk het in gebruik nam; het is verplicht op eigen kosten te zorgen voor een militaire hoofdwacht en voor bureaux ten behoeve van den plaatselijken commandant, welke zonder eenig zweem van recht in het Raadhuis zijn ondergebracht. (Het is onbegrijpelijk, dat de stad die wacht en dat bureau in haar Raadhuis duldt.)"

„Men heeft wel voor eenige jaren op rijkskosten aan het Centraal-Station een weelderig paviljoen gebouwd, speciaal bestemd om den Koning gedurende enkele minuten te ontvangen bij Zijn aankomst en Zijn vertrek; hoe zou dan het Rijk zich kunnen onttrekken aan de verplichting om te zorgen voor de huisvesting der Koningin?"

„Vermoedelijk zal de stad Amsterdam gaarne harerzijds

een gedeelte der kosten willen dragen, die het gevolg zullen zijn van de teruggaaf van het Raadhuis; zij zal misschien het bouwterrein willen schenken voor de nieuwe woning (hetgeen denkelijk géén zware last zal zijn, want in de hoogere waarde van de rondom het nieuwe paleis of paviljoen gelegen bouwterrein, zal de stad allicht een vergoeding vinden), zij zal ongetwijfeld het voorstel der Raadhuis-Dam-commissie overwegen om bij elk Koninklijk bezoek de feestzalen ter beschikking van H. M. te stellen, maar dat alles neemt niet weg, dat de zorg voor een Koninklijke woning in de hoofdstad Rijkszaak is, en zulks op grond van de beloften van Koning Lodewijk en van Koning Willem I."

„De bezorgdheid dat H. M. de Koningin persoonlijk het onaangenaam zou kunnen vinden een andere woning te betrekken is niet denkbaar, vooreerst omdat het Raadhuis, hetwelk zij voor een opzettelijk ingerichte woning zou verwisselen, waarlijk te ongeschikt is om heimwee te kunnen opwekken; dan omdat H. M. als zij op de hoogte gebracht zal zijn van het in 1808 en 1814 voorgevallene, de wenschen van haar hoofdstad ongetwijfeld zal beamen en op haar geen zwaardere lasten zal willen doen drukken dan Koning Lodewijk en Koning Willem I oirbaar achtten."

„Tot recht verstand der zaak gaat de schr. dan nog na, wat in de jaren 1808 en 1814 is afgesproken; daar de authentieke documenten, naar hij meent, niet onder ieders bereik zijn, heeft hij ze achter de brochure afgedrukt."

Deze documenten zijn twee uittreksels uit het Verbaal van de Vroedschap van 1808 en wel van de vergaderingen, gehouden Vrijdag 8 April en Zaterdag 11 April (*), handelende over de aanbieding van het Raadhuis aan Koning Lodewijk; en twee extracten uit het Deliberatieboek van den Raad der Stad Amsterdam in het jaar 1814, en wel van de vergaderingen van den 28sten Januari en van den 4den Maart 1814, betreffende de aanbieding van het provisioneel gebruik aan den Souvereinen Vorst.

In de laatstgenoemde vergadering werd het antwoord van Z. K. H. van 7 Februari 1814, voorgelezen, in hoofdzaak hierop neerkomend, „dat het groote Raadhuis van Amsterdam vooreerst nog zal blijven op den tegenwoordigen voet **en behoorlijk ingerigt ter huisvesting van mij en de mijnen,** zoo dikwijls de omstandigheden veroorloven zullen dat ik mij in Uw midden ophoude."

Overigens werd de inhoud dezer documenten reeds in hoofdzaak medegedeeld in het historisch overzicht, gegeven in het „Nieuws van den Dag" van 23 Juni j.l. en door ons overgenomen in ons nummer van 2 Juli d.a.v.

De brochure besluit: „„Provisioneel", deze uitdrukking was schering en inslag in 1808 en 1814; de uiterst ellendige toestand der financiën was daarbij de afdoende overweging. Is het niet een bittere ironie, dat dit provisioneele honderd jaren duurt en zal men durven beweren, dat in die geheele eeuw en dat bepaaldelijk thans, onze financiën zoo berooid zijn geweest, dat men in de onmogelijkheid verkeerde, te doen wat de eer van Amsterdam, van Nederland eischt?""

Op twee zaken in de brochure van den heer De Stuers wenschen wij de aandacht te vestigen, in de eerste plaats op de uitspraak, dat het Rijk verplicht is te zorgen voor een behoorlijke definitieve woning ten behoeve van H. M. de Koningin te Amsterdam; hiertegen is zeker weinig in te brengen.

In de tweede plaats merken wij niet zonder voldoening op, dat de geachte schrijver een meening is toegedaan, die ook de onze is, namelijk dat de bezorgdheid, „dat H. M. de Koningin zou kunnen ontstemd worden, indien Hare medewerking werd gevraagd om aan Amsterdam wederom de beschikking over haar eigen huis terug te geven," volkomen ongemotiveerd is.

Iets verder in de brochure, acht de schrijver „de bezorgdheid dat H. M. de Koningin persoonlijk het onaangenaam zou kunnen vinden een andere woning te betrekken," zelfs „niet denkbaar."

Het „Nieuws van den Dag" merkt, naar aanleiding hiervan, eenigszins schamper op:

„De heer De Stuers schijnt dat precies te weten," en laat dan daarop volgen:

„Wij hebben er vroeger op gewezen, dat de commissie klaarblijkelijk minder in Harer Majesteit's stemmingen was ingewijd, en men niettemin heeft goedgevonden het rapport van de commissie openbaar te maken. [Ons bezwaar tegen de openbaarmaking van het rapport op d i t tijdstip, d. w. z. vóórdat men zich vergewist had van de allereerst noodige medewerking der Koningin, is verkeerd begrepen door de redactie van „De Opmerker," die in haar No. 27, pg. 210 onze meening bestrijdt.] Onze lezers weten ook dat wij, dat daargelaten, geen geestdrift kunnen voelen voor het werk der commissie, en liever een nieuw stadhuis dan een nieuw paleis binnen Amsterdam zagen verrijzen. Maar de heer De Stuers begaat ten minste niet de fout, te willen beginnen met het einde."

„Nu men eenmaal weet, door de ontijdige publicatie, dat het oude Raadhuis geschikt geacht wordt voor een nieuw stadhuis, behoort de tweede stap te zijn: de Regeering te bewegen, een Koninklijk paleis te bouwen te Amsterdam. Wij zijn het ten volle eens met den schrijver, dat de Staat, en niet de Stad, voor een nieuw paleis in 's Rijks Hoofdstad zou moeten zorgen. Eerst wanneer ten aanzien der bereidwilligheid van de Regeering in deze voldoende zekerheid verkregen is, mag men ten Hove aandringen op verhuizing. — Wij behoeven nauwlijks te herhalen dat, naar o n z e opvatting van kieschheid, dit altes eigenlijk behoort tot het stadium der voorbereiding, voorafgaande aan een behandeling in het openbaar."

Wij hebben eerbied voor de volharding, waarmede de Redactie van het „Nieuws van den Dag" haar eenmaal in deze zaak ingenomen standpunt tracht te verdedigen. Wij deelen hare bezwaren evenwel niet. Het is mogelijk, dat wij ze verkeerd, zelfs dat wij ze in het geheel niet **begrijpen, maar het blijft ons vooralsnog onverklaarbaar** dat de Redactie van het „N. v. d. D." van de Raadhuis-Dam-Commissie veronderstelt, dat deze niet begrijpen zou, dat men ten Hove eerst op verhuizing mag aandringen, wanneer ten aanzien der bereidwilligheid van de Regeering in deze voldoende zekerheid verkregen is.

Niemand beweert het tegendeel en niemand zal tegenspreken, dat dit alles behoort tot het stadium der voorbereiding voorafgaande aan een behandeling in het openbaar.

Maar wij mogen niet vergeten, dat Amsterdam een groot belang bij de zaak heeft en een tijdperk van tien jaren „diligent zijn" toch voldoende is om althans iets aan de **voorbereiding te doen. Van de zijde van B. en W. is** evenwel niets gedaan en gaat het nu wel aan de Regeering te verwijten, dat zij ook niets gedaan heeft? Niet zonder beteekenis is de titel der brochure „A m s t e r d a m s e n N e d e r l a n d s e e r".

(*) Deze datums kloppen niet. Wanneer 8 April Vrijdag was moet 9 April en niet 11 April Zaterdag zijn; het staat evenwel zoo in de brochure.

(Red.)

De Octrooiwet.

De Tweede Kamer heeft in de laatste dagen van Juni het ontwerp Octrooiwet met geringe wijzigingen en na een vlugge behandeling aangenomen. Daarmede is, eerder dan men had mogen verwachten, aan een sedert lang door velen gekoesterden wensch voldaan en vrij algemeen stelt men zich, in industriëele kringen, van de wederinvoering der octrooien bij ons te lande veel goeds voor.

Wij kunnen hier van wederinvoering spreken, want sedert 1817 waren de uitvinders in ons land door een octrooiwet beschermd, maar in 1869 werd de werking dezer wet geschorst. Men leefde in den tijd, waarin de begrippen over het wenschelijke van algeheele vrijheid van verkeer en bedrijf overwegend waren en zag bovendien in Nederland geen nijverheidsland, en evenmin de noodzakelijkheid en wenschelijkheid ons land als industrieland te ontwikkelen. Maar al was de strooming tegen de octrooien in geheel Europa sterk, geen enkele staat ging zoover als Nederland en weldra begon men in het buitenland in te zien, dat de vrijheidstheorieën in de praktijk van geen waarde waren en dat de regeeringen, die aan het oude recht hadden vastgehouden, goed hadden gezien en gedaan.

Zoo bleef ons land vrijwel alleen staan en al sloot Nederland in 1883 zich ook aan bij de Unie ter bescherming van den industriëelen eigendom, ten aanzien van de octrooien van uitvindingen behield het zich volkomen vrijheid voor.

Die wet van 1817 werd door niemand betreurd, en de voorstanders van een octrooiwet zagen in 1869 de afschaffing er van zonder eenig verdriet, maar wel keurden zij het af, dat die onvoldoende wet niet door een betere werd vervangen. Intusschen, door de toetreding tot de Unie kwam ons land in een scheeve positie, waaraan men alleen kon ontkomen door of de Unie weer te verlaten, of tot de herinvoering van het octrooirecht over te gaan. De regeering besloot tot dit laatste en diende in 1905 een ontwerp-octrooiwet in, nadat in de troonrede van 1901 reeds het voornemen tot indiening van zulk een ontwerp was aangekondigd. Het heeft dus nog al wat tijd gekost eer de openbare behandeling in de Tweede Kamer plaats had. Eerst in 1908 verscheen het Voorloopig Verslag op het ontwerp van 1905, dit verslag bracht de regeering er toe het ontwerp nog eens te wijzigen. Dit gewijzigd ontwerp werd in Mei van dit jaar bij de M. v. A. ingediend. Het dient dus erkend, dat er na dien met merkwaardige vlugheid is gehandeld. In verband met de uitspraken van verschillende industriëelen door ons indertijd meegedeeld, en waarin de wenschelijkheid van een octrooiwet werd bepleit en toegelicht, is het niet van belang ontbloot hier ook nog even melding te maken van hetgeen eenigen tijd geleden door mr. Salomonson in het „Hbld." werd meegedeeld. Deze herinnerde aan het wellicht niet algemeen bekende feit, „dat nl. door het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java zóózeer de invoering van een octrooiwet wordt gewenscht dat het, toen de hoop, dat zulk een wet binnen afzienbaren tijd tot stand zou komen, niet werd verwezenlijkt, zelf een reglement maakte waarbij uitvindingen, in Duitschland en Amerika gepatenteerd (dus volgens het Vorprüfungs-systeem) werden toegelaten tot inschrijving in de registers van het syndicaat.

De leden van het syndicaat zouden zich dan verbinden, de toepassing der aldus ingeschreven uitvindingen door anderen dan den uitvinder op hunne suikerondernemingen te weren."

Zoo werd in telkens breeder kringen de noodzakelijkheid van een octrooiwet gevoeld.

De Tweede Kamer heeft thans aan den wensch van zoovelen gehoor gegeven. We mogen aannemen, dat nu de opneming der wet in het Staatsblad zich niet al te lang zal laten wachten.

Het is aan het weekblad „De IJzer- en Staalkroniek", dat wij het bovenstaand overzicht van de geschiedenis der wet ontleenen. Het blad schrijft de zakelijke en spoedige behandeling voor een deel toe aan de omstandigheid, dat er omtrent de noodzakelijkheid — van de wenschelijkheid waren misschien nog niet allen overtuigd — van een octrooiwet voor ons land nauwelijks verschil van meening was, en dan dat er geen politiek kantje aan deze heele zaak was.

Wij maakten ook wel een pover figuur, met Griekenland en Servië, de eenige staten van Europa te zijn, die het deden zonder iets, dat op een octrooiwet geleek, tal van misbruiken op industriëel gebied waren daarvan het gevolg en waar daarvan zoovele voorbeelden bekend zijn, moest het zeker de aandacht trekken, dat in het op 29 Juni 1908 uitgebracht Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs in zake het wetsontwerp tot „Regeling van het Octrooirecht voor Uitvindingen" nog de zinsnede voorkomt:

„Van de zijde der leden, die zich met een herstel der „Octrooiwet minder ingenomen verklaarden, werd o. a. be„toogd, dat hier te lande eene behoefte aan wederinvoering „der Octrooiwet kwalijk bestaat, en uit niets blijkt, dat in „de kringen der industriëelen en handwerkslieden, die we„derinvoering ernstig wordt verlangd."

Dit was toch wat al te kras, en het is begrijpelijk, dat de heer H. J. Kooy, Directeur der Maatschappij „Twente" tot Exploitatie van Octrooien, daar tegen opkwam. Hij koos daarbij den practischen weg, de belanghebbenden zelf te doen spreken; hij zond namelijk een vragen-formulier rond, met verzoek aan de voorstanders van invoering van octrooien, daarvan te doen blijken. De ingekomen namen der voorstanders en de serie beredeneerde adhaesiebetuigingen nu werden door de Maatschappij in den vorm van een brochure verzameld en uitgegeven, om dienst te doen als propagandamateriëel voor de ingediende wet. En hoewel dit onderzoek, zooals alle particuliere en ook officiëele enquêtes van dien aard, zeer beperkt en onvolmaakt was, en — indien het gegaan is als overal — de meesten en de meest belanghebbenden een deftig stilzwijgen hebben bewaard —, toch spreekt dit boekje.

Achteraan vindt men de lijsten met namen, naar schatting een 700-tal, daaronder van alles wat: groote maatschappijen, fabrieken van allerlei aard, een mr. smid, directeuren van gasfabrieken, olieslagers, bankwerkers, zeepzieders, ingenieurs, opzichters, de directeur van publieke werken te Amsterdam, monteurs, machinisten, houtzagers, scheepsbouwmeesters, architecten, kooplieden, enz. enz. Genoeg spreekt het althans om te bewijzen het omgekeerde van het voorloopig verslag.

De beredeneerde adhaesiebetuigingen zijn soms theoretisch, maar menigmaal ook uit de praktijk gegrepen. De overtuiging, dat octrooien niets te maken hebben met vrijhandel of protectie, vindt men door velen herhaald. Maar nog vaker vindt men klachten.

Een maatschappij tot constructie van werken in gewapend beton uit zich aldus: Voor den aankoop van een patent voor het vervaardigen van holle gipsplaten getroosten wij ons onkosten van duizenden guldens; zoodra het artikel goed geïntroduceerd was, maakten de parasieten er zich van meester.....

Een fabrikant van cementvormen schrijft: Sinds 3 jaren heb ik in verschillende landen patent genomen voor een door mij uitgevonden cementsteenvorm, die met succes verkocht werd. Eenigen tijd daarmede bezig zijnde en na in Nederland tamelijk verkocht te hebben, is de verkoop

in ons land bijna geheel opgehouden door het gemis aan een octrooiwet.

Een uurwerkfabrikant vertelt: Wij hebben voor eenige heeren aangenomen de vervaardiging eener reeds in verschillende landen gepatenteerde machine, doch bij gebrek aan octrooirecht hier de lande, hebben wij ons moeten verbinden, deze machine op verbeurte van 20.000 gulden zoo geheimzinnig mogelijk te maken, door zelfs aan het personeel doel en constructie met het oog op namaak te bedekken.

Een ijzergieterij meldt: Zoodra we echter onze kostbare nieuwe modellen van haarden en kachels naar eigen uitvinding in den handel brengen, worden ze ons in den regel direct nagemaakt, waardoor wij voor het feit komen te staan, dat wij ons groote uitgaven hebben te getroosten, en anderen met het profijt onverdiend gaan strijken.

Van den kant van een rijwielfabrikant heet het: Meermalen zouden door ons de vruchten geplukt kunnen zijn van onzen arbeid, indien een nieuwe constructie of vorm beschermd had kunnen worden. De rijwielfabrieken in Nederland, hoewel goed ingericht en goed werk kunnende afleveren, bloeien slechts matig, hetwelk o. i. voor een deel aan 't boven aangehaalde (gemis eener octrooiwetgeving) te wijten is.

Van een fabrikant van geperste steenen verneemt men: In den loop van jaren hebben wij ten koste van groote sommen gelds vele proeven gemaakt om tot verbetering in ons vak te geraken, waarin wij ten slotte ook geslaagd zijn. Maar nu zijn wij verplicht al die nieuwe inrichtingen geheim te houden, daar een ieder ze straffeloos kan namaken. Was er octrooirecht, dan zouden wij een en ander aan de geheele industrie kunnen dienstbaar doen geworden, daar wij dan eenige billijke betaling konden verlangen van hen, die de inrichtingen wenschten over te nemen (het z.g. licentierecht).

Van een fabrikant van verlichtingstoestellen luidt het schrijven: Schrijver dezes, bezitter van meerdere Duitsche, Fransche, Engelsche, Amerikaansche en Belgische patenten, is van oordeel, dat vele goede uitvindingen van Nederlanders, die belangrijke voordeelen en nut kunnen afwerpen, in portefeuille blijven, omdat de Nederlandsche Staat hun eigendom niet beschermt en zij niet de dupe wenschen te zijn van lieden, azende op den onbeschermden eigendom van anderen.

Een visscherij-maatschappij meldt: Meermalen is het voorgekomen, dat van de nieuwe vindingen, b.v. een methode tot het tanen en prepareeren van vischnetten en vischgarens, een nieuw conserveeringsmiddel, geen gebruik kon worden gemaakt, alleen, omdat de eigenaar der uitvinding, bij gebrek aan een octrooiwet in Nederland, haar niet wilde verkoopen.

Van een scheepsbouwmeester deelt de enquête mede: Door mij werd in 1887 een gewijzigde scheepsmachineconstructie in België en Engeland gepatenteerd; in Nederland was het mij natuurlijk niet mogelijk. Al heel spoedig werd door drie Nederlandsche fabrieken dat machinetype nagemaakt, zoodat reeds machines volgens mijn systeem werden vervaardigd, vóór door mij het vervaardigen kon worden ter hand genomen, waarvoor natuurlijk eerst een fabriek noodig was.

Een uitvinder schrijft: Uit eigen ervaring kan ik verzekeren, dat twee mijner uitvindingen, die van groot belang zouden zijn voor de inlandsche en Javaansche suikerindustrie, tot heden door mij zijn verzwegen, omdat ik geen kans zag ze zonder wettelijke bescherming tot uitvoering te brengen. Beide uitvindingen zijn op dit oogenblik in onderzoek bij financiers in Engeland. Reeds ruim twee jaar geleden werden zij daar te lande aangeboden, maar toen was het antwoord: „Bezorg ons eerst een patent op uwe uitvindingen. Zonder patent kunnen hierbij geen zaken gedaan worden." Beide uitvindingen zijn thans aangemeld bij het Britsche-Patentambt.

Is het overtuigend genoeg, vraagt niet zonder spot een der voorname organen van de residentie? Inderdaad, dat is het, en 't blijft zelfs daarbij niet. Hoogst merkwaardig is zeker de mededeeling van den heer Taco H. de Beer te Amsterdam, dat de chirurgische naald, het snelverband, het antiseptisch verband c. a. van dr. De Mooy te 's-Gravenhage, buiten hem om in Engeland en Amerika zijn gepatenteerd, ten name van iemand, die de uitvinder niet is; dat de raderbrancard van dr. De Mooy gepatenteerd werd in Frankrijk door iemand anders dan den uitvinder; alle gevallen, die onmogelijk geweest zouden zijn, als er een Nederlandsche Octrooiwet bestond.

Ziedaar stemmen uit de praktijk, die voldoende toonen, dat de aangehaalde passage uit het Voorloopig Verslag over de aanhangige wet niet te verdedigen is. En ook de motie, door de algemeene vergadering der Maatschappij van Nijverheid in Juni 1909 met groote meerderheid aangenomen, logenstraft die opvatting, daar in deze motie zelfs werd aangedrongen op spoedige behandeling.

Het is te verwachten, dat bij de invoering der Octrooiwet aan misstanden als de hier aangehaalde een eind zal zijn gemaakt en wij willen van de werking dier wet gaarne voor de Nederlandsche industrie het beste hopen.

Onze wetgevers zijn evenwel in de laatste jaren niet zeer gelukkig geweest met de door hun arbeid bereikte resultaten. De Woningwet, de Arbeidswetten, zij hebben lang niet in alle opzichten beantwoord aan de groote verwachtingen, die men er van had. En zoo zal men ook, wanneer de nieuwe Octrooiwet eenige jaren gewerkt heeft, eerst kunnen oordeelen over hare al of niet doelmatigheid. Elke nieuwe wettelijke regeling brengt hare bezwaren mede en zullen ook velen met deze wet gebaat zijn, er is altijd een minderheid, die zich in hare belangen geschaad ziet en die wanneer de gelegenheid zich voordoet, het hoofd opsteekt en poogt zich te verzetten.

Bekend genoeg is het, hoe vaak de patentwetten in andere landen aanleiding geven tot allerlei geharrewar, tot spitsvondige omduikingen en daaruit voortvloeiende processen. De Nederlandsche wetgever mocht zich daardoor niet laten afschrikken, maar zeker zal bij de invoering der nieuwe wet een nieuw arbeidsveld voor onze advocaten geopend worden.

Wij misgunnen dit die heeren geenszins, want in elk geval, wij kunnen tot een beteren toestand geraken dan die van halfslachtigheid, welke in zake bescherming van den industriëelen eigendom sinds zoovele jaren hier te lande heeft bestaan.

Veestallen.

In de op 28 Juni j.l. te Groningen gehouden vergadering der Gron. Maatschappij van Landbouw en Nijverheid kwam o. a. in behandeling het vraagstuk van de verbetering van bestaande rundveestallen.

De résumé-commissie noodigde het hoofdbestuur uit aan de algemeene vergadering voor te stellen een stal-commissie te benoemen, bestaande uit: 1. één of meer veeartsen; 2. één of meer zuiveldeskundigen; 3. één of meer veefokkers; 4. één of meer landbouwers; 5. één of meer bouwkundigen en het Instituut voor Landbouwwerktuigen en -gebouwen te Wageningen uit te noodigen deel van de commissie uit te maken. Besloten werd overeenkomstig het voorstel van het hoofdbestuur om een stal-commissie te benoemen, bestaande uit één vertegenwoordiger van elk der bovengenoemde groepen van personen, het Instituut voor Landbouwwerktuigen en -gebouwen te Wageningen uit te noodigen deel van de commissie uit te maken en de benoeming der commissie op te dragen aan het hoofdbestuur.

Hierna werden andere vraagpunten ingeleid, o. a. had de afd. Leens de volgende vraag ingezonden:

„Wat heeft de ondervinding geleerd omtrent de drinkwaterleidingen voor het vee?"

Aan de toelichting is het volgende ontleend:

In 't algemeen wordt als een vaststaand feit aangenomen, dat door het aanleggen van drinkwaterleidingen voor het vee een groote verbetering in het practisch bedrijf is ingevoerd. Toch zullen aan de drinkwaterleidingen ook nadeelen zijn verbonden, al mag dan ook worden aangenomen, dat die niet opwegen tegen de voordeelen. Het mag van eenig belang worden geacht, dat zoowel de voor- als de nadeelen voor deze wijze van drinkwatervoorziening worden uiteengezet, hetgeen er toe zou kunnen leiden, dat de nadeelen zooveel mogelijk worden opgeheven.

Minder eenstemmig dan over het nut van drinkwaterleidingen wordt gedacht over de wijze, waarop ze dienen te worden aangelegd. Terwijl men bij de oudere leidingen ijzeren drinkbakjes heeft, voorzien van kleppen, worden in den laatsten tijd ook wel open houten bakken genomen, waarvan de aanlegkosten geringer zijn. Sommigen geven er de voorkeur aan de buizen boven, in plaats van onder den grond te leggen of ze althans zóó te leggen, dat ze niet met den grond in aanraking komen, waardoor reparatiën gemakkelijker zijn uit te voeren. Misschien kunnen de leidingen nog op een andere wijze worden aangelegd, die de voorkeur verdient boven de genoemde.

De voorzitter constateerde dat hij in zijne 15-jarige ervaring zoo goed als geene nadeelen bij de zelfreguleerende waterleiding heeft ontervonden.

De heer K. R. Velthuis merkte op, dat soms door middel der drinkwaterleiding eene besmettelijke ziekte van het eene dier op het andere wordt overgebracht. Nu heeft de heer J. van Houten bij Groningen de drinkbakjes zoo ingericht, dat het water, dat er eenmaal in is, er niet uit kan vallen.

De heer J. Bs. Westerdijk vestigde de aandacht op betonwaterleidingen.

Besloten werd het vraagpunt naar de afdeelingen te verzenden.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

(Zie ons vorig nummer.)

ALGEMEENE INSTRUCTIE VOOR DEN OPZICHTER.

1°. De Opzichter vertegenwoordigt den Architect, hij zal van die bevoegdheid slechts in zooverre gebruik maken, als hij daartoe in het algemeen of in 't bijzonder door den Architect gemachtigd is.

Als vertegenwoordigende den Architect, heeft de Opzichter dus ten opzichte van den bouw volgens dezelfde beginselen en als de Architect zelf, de belangen van den bouwheer te behartigen en is gehouden:

2°. Den ganschen tijd welken gearbeid wordt op het werk aanwezig te zijn.

3°. Zich alleen met toestemming der Directie elders te begeven, ook al is dit om werken op den bouw betrekking hebbende te gaan zien.

4°. Buiten het hem door den Architect te betalen salaris geen belooningen, geschenken of betalingen direct of indirect te aanvaarden van personen, die met het werk in aanraking komen.

5°. Den tijd gansch te besteden voor het bouwwerk, tenzij de Architect heeft goedgekeurd, dat ook ten bate van andere werken door hem mag worden gearbeid.

6°. Het werken tegen belooning voor rekening van derden in vrijen tijd, geschiedt slechts met kennisgeving aan den Architect-patroon.

7°. Alle geschreven stukken, teekeningen en reproducties die in dienst van den Architect gemaakt worden zijn en blijven diens eigendom. Zij mogen zonder zijn toestemming niet aan derden overgelegd of afgegeven worden.

Het maken van copieën of reproducties voor eigen gebruik van den opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar, is zonder toestemming van den Architect niet geoorloofd.

8°. Hij behoort strikte geheimhouding in acht te nemen omtrent alles, wat hem met betrekking tot de werkzaamheden en relaties van zijn patroon ter kennis komt.

De sub 6°, 7° en 8° genoemde bepalingen gelden ook voor den opzichter-teekenaar en den teekenaar.

Overtredingen kunnen worden gestraft met boete ten bate der Technische organisatie door deze lichamen te bepalen of wel met onmiddellijk ontslag, behoudens beroep overeenkomstig art. 11.

Het bestuur van den B. N. A. ontwierp verder in overleg met dat van den Bond van Technici een model voor de aanstelling van opzichters, teekenaars of opzichter-teekenaars van den volgenden inhoud:

Concept.

AANSTELLING.

De ondergeteekende ..... architect / ingenieur

wonende te ..... verklaart bij deze den mede-onder- opzichter-Teekenaar / opzichter / teekenaar

geteekende .....

wonende te ..... aan te stellen gelijk ook de mede ondergeteekende bij deze verklaart aangesteld te zijn als ..... voor den tijd van ..... ingaande op den ..... en eindigende op den ..... op een salaris van ..... per maand, welk salaris den mede-ondergeteekende op den laatsten van iedere maand in Hollandsch geld zal worden uitbetaald door .....

waartoe deze zich blijkens de door hem onderteekende hieronderstaande accoordbevinding verbindt.

De door den mede-ondergeteekende.....

te verrichten arbeid zal bestaan in de werkzaamheden, welke omschreven zijn in art. 2 sub ..... en voorgaanden, van de dd. Juli 1910 gesloten collectieve arbeidsovereenkomst tusschen den Bond van Nederlandsche Architecten en den Bond van Technici. Ondergeteekenden verklaren dat genoemde collectieve arbeidsovereenkomst hun bekend is en verbinden zich, zich te zullen gedragen naar de in de genoemde collectieve overeenkomst vastgestelde bepalingen, en de daarbij behoorde instructie voor den opzichter enz., als waren die letterlijk in deze aanstelling ingelascht.

..... architect. / ingenieur.

..... opzichter teekenaar. / opzichter. / teekenaar.

Gezien en accoord bevonden,

Te ..... den ..... 191 .

RAPPORT HONORARIUM-COMMISSIE.

Van de Commissie voor de honorariumregeling werd onderstaand rapport ontvangen:

Aan het Bestuur van den Bond van

Nederlandsche Architecten.

WelEdele Heeren,

Gevolg gevende aan de ons gedane opdracht, een onderzoek in te stellen naar de bezwaren die zich, ook in de kleinere plaatsen van ons land, voordoen bij de toepassing der regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, zooals deze zijn ontworpen door de Mij. tot bevordering der Bouwkunst, en indien dit der Commissie wenschelijk mocht voorkomen vaste regelen te ontwerpen voor de toepassing der verschillende in ons land geldende, eventueel nieuw te ontwerpen honorariumregelingen, hebben wij de eer U te berichten, dat tegen de bestaande tabel der M. T. B. B. door de Commissieleden de navolgende bezwaren zijn geopperd — en de daar achter gevoegde wenschen zijn geuit:

1°. De bepaling dat de kunstwaarde van een bouwwerk geen invloed heeft op het honorarium te doen vervallen en daarvoor op te nemen: „dat de kunstwaarde van een bouwwerk invloed mag hebben op het honorarium, dat het den architect geoorloofd is een hooger loon te bedingen en deze tabel als minimum moet beschouwd worden".

2°. De omschrijving der werken is zeer onduidelijk, zij laat den weg open om met een principaal elk gewenscht honorarim vast te stellen.

Een duidelijke omschrijving der werken met aanduiding der klasse waarin zij behooren is dus wenschelijk, zooals dit bij Duitsche en Belgische tabels het geval is.

3°. Het toevoegen van een afzonderlijke klasse voor kunstnijverheid.

4°. Het maken van een afzonderlijke klasse voor woningblokken (herhalingen van hetzelfde type).

5°. De zeer onregelmatige sprongen in de tabel van de M. t. b. b. waarvoor ter toelichting een grafische staat is bijgevoegd.

6°. De omslachtige vorm van de nieuwe uitgave, de oude was veel praktischer voor het bijvoegen in een brief.

Een verkorting van den inhoud in een beknopter vorm is dus wenschelijk;

dat van de zijde van leden van den Bond buiten de Commissie ontvangen zijn de volgende desiderata:

1°. Verlaging van het percentage der 1e klasse voor zeer eenvoudige fabrieksgebouwen, waarin zich onderdeelen herhalen.

2°. Duidelijker omschrijving omtrent het optellen van het bedrag van aangekochte bestaande erfscheidsmuren ter berekening van het honorarium.

3°. Een klasse toe te voegen of bepalingen te maken voor werken in eigen beheer;

dat door ons aan een 300-tal architecten, grootendeels in de kleinere gemeenten van ons land woonachtig, een vragenlijst ter invulling werd gezonden.

Een zestigtal antwoorden kwam bij ons in, een cijfer dat juist niet tot groote tevredenheid stemt en dat wellicht een bewijs is, dat ons streven weinig waardeering vindt, of moet hierin misschien gezien worden, het zich niet willen uiten over de berekening van het honorarium. Deze pecuniaire quaestie kan toch de overgroote meerderheid niet overschillig zijn.

Uit de ingekomen antwoorden is op te maken:

1°. Dat bedoelde honorariumtabel eene ver van algemeene toepassing vindt, dat deze in de groote plaatsen het meest, in de kleinere weinig wordt toegepast.

2°. Dat als bezwaren tegen de toepassing worden aangevoerd:

1°. De oude gewoonte om voor bouwwerken van niet te kleinen of te grooten omvang 5 pCt. honorarium te berekenen in groote plaatsen, en van 4 pCt. en minder in de kleinere gemeenten van ons land.

2°. Het feit dat aannemers en ambachtsbazen hunne diensten voor lagen prijs en zelfs om niet aanbieden, hetgeen vooral in de kleinere plaatsen sterk het geval schijnt te zijn.

3°. Het hebben van een eigen tabel (stad Groningen) (die zeer beknopt en overzichtelijk is).

Onder diegenen die de tabel bij voorkeur aanhouden is door meerderen de wenschelijkheid uitgesproken om de omschrijving der verschillende klassen zoo duidelijk mogelijk te maken, een wensch waarop wij in 't bijzonder de aandacht vestigen.

Wij veroorloven ons U in overweging te geven in onze vergadering te behandelen ons onderstaand advies:

dat het van belang is voor de leden van onzen Bond te trachten tot toepassing van een honorariumtabel te geraken;

dat de tabel van Mij. tot bev. der Bouwkunst, erkend zijnde door de Rechtbank, niet zoodanige fouten vertoont, dat tot onmiddellijke wijzigingen dient te worden overgegaan;

dat het ons dus van belang schijnt deze tabel ook voor den Bond aan te bevelen;

dat het echter wenschelijk wordt geacht na eventueele aanneming van de tabel der M. t. b. d. B. door den Bond overleg te plegen met de Maatschappij tot verkrijging van de bovengenoemde wijzigingen.

Wij geven U in overweging:

Na eventueele aanneming van ons advies, aan onze Commissie op te dragen, het samenstellen van een gewijzigde tabel en het bovengenoemde voorloopige overleg te plegen met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Wij zouden ook gaarne de meening van den Bond kennen betreffende het maken van ontwerpen voor bouwondernemers.

Wij hebben de eer U nog mede te deelen, dat wij den heer J. P. Stok te Rotterdam verzocht hebben, zitting in onze Commissie te nemen en hebben intusschen de eer

Hoogachtend te zijn,

H. G. JANSEN.
J. J. VAN DER PEK.
H. A. REUS.
ALB. OTTEN.
FOEKE KUIPERS.
J. P. STOK Wzn.

De reproductie in de „Mededeelingen" van de genoemde bijlagen, behalve de onder 2 bedoelde, die hier onder volgt, was te omslachtig en te kostbaar, zoodat deze is nagelaten.

Het ligt in de bedoeling der commissie in de a.s. ledenvergadering deze grafische overzichten nader te verklaren.

HONORARIUM-TABEL

voor bouwkundige werkzaamheden, vastgesteld in de Vergadering van „De Architectenkamer" te Groningen, op 16 Februari 1907.

De leden van „De Architectenkamer" te Groningen, zijn verplicht geene werken voor hunne principalen uit te voeren voor een minder honorarium dan in onderstaande tabel is bepaald.

Bedrag van het honorarium in procenten van de totale bouwsom.											
Ie klasse. Heerenhuizen, villa's, winkelhuizen, stationsgebouwen, kerken, hôtels, café's, winkelpuien, e.d.	Van af f 1200 tot ben. f 3000	6½ %	Van af f 3000 tot ben. f 15000	5½ %	Van af f 15000 tot ben. f 30000	5 %	Van af f 30000 tot ben. f 100000	4½ %	Van af f 100000 tot ben. f 150000	4 %	Boven f 150000
IIe klasse. Fabrieksgebouwen, scholen, gestichten, pakhuizen, burger woonhuizen, e.d.	Van af f 1200 tot ben. f 3000	5½ %	Van af f 3000 tot ben. f 30000	5 %	Van af f 30000 tot ben. f 100000	4½ %	Van af f 100000 tot ben. f 150000	4 %	Boven f 150000	3½ %	

Nadere bepalingen.

a. indien tijdens de uitvoering van een bouwwerk meerdere werken of installatiën voor verwarming, ventilatie, watervoorziening, verlichting en dergelijke, door den bouwheer worden opgedragen, die niet in de aanbesteding van het bouwwerk begrepen waren, dan is daarvoor aan den architect een honorarium verschuldigd, berekend over het totaal bedrag der kosten van die meerdere werken of installatiën, en volgens de percentage van de tabel toepasselijk op het betreffende werk.

b. Voor afwaterings-, graaf- en straatwerken, wanneer deze niet met eenigen woningbouw onmiddellijk in betrekking staan, wordt gerekend 3 pCt. over de aannemingsom, of, bij het niet doorgaan van het werk 2 pCt. berekend over de begrootingssom.

c. Indien een aan den architect opgedragen werk, niet onder b genoemd, niet wordt uitgevoerd is hij, die de opdracht heeft gegeven, een honorarium verschuldigd van:

1°. 3 pCt. voor het maken van teekeningen met bestek en begrooting berekend over de begrootingssom;

2°. 2 pCt. voor het maken van schetsplannen zonder bestek, doch met globale begrooting, berekend over de begrootingssom;

3°. wanneer adviezen, berekeningen en andere bemoeiingen niet in verband staan tot de onder sub 1° en 2° bedoelde werkzaamheden, worden deze afzonderlijk in rekening gebracht.

d. De kosten van het dagelijksch toezicht door een of meer opzichters komen ten laste van den bouwheer. Dit toezicht hebbend personeel wordt aangesteld en ontslagen door den architect en staat onder diens bevelen.

e. Reis- en verblijfkosten bij het uitvoeren van werken buiten de gemeente worden vergoed.

f. Indien, nadat het ontwerp van den bouw of van het uit te voeren werk door den bouwheer is goedgekeurd, daarin door hem niet onbelangrijke veranderingen worden verlangd en opgedragen, wordt voor het maken van die veranderingen een extra honorarium in rekening gebracht, berekend naar den omvang dier veranderingen en den daarvoor besteden tijd.

g. Indien bij een bouwwerk, hetzij geheel of gedeeltelijk, gebruik wordt gemaakt van materialen, welke door of van wege den bouwheer worden geleverd, of wel van oude materialen, dan wordt voor de berekening van het honorarium de waarde dezer materialen als nieuw materiaal aangenomen en die waarde gevoegd bij de bouwsom.

h. De leden van „De Architectenkamer" te Groningen, verplichten zich onderling en tegenover elkaar, buiten het door hen te ontvangen honorarium, geen provicie, van welken aard ook, te aanvaarden van leveranciers wier materialen aan het bouwwerk worden verbruikt.

BOND VAN STEENHOUWERSPATROONS-VEREENIGINGEN.

Dezer dagen hield te Amsterdam, in American-Hôtel, de Bond van Steenhouwerspatroonsvereenigingen in Nederland zijn jaarl. algemeene vergadering.

Blijkens het door den secretaris, den heer P. A. Boer, van Rotterdam, uitgebrachte jaarverslag, moest een kleine teruggang van het ledental worden geconstateerd.

In de plaats van den periodiek aftredenden voorzitter, den heer P. A. Monshouwer te Amsterdam, werd gekozen de heer C. G. Simonis te Rotterdam, terwijl ter voorziening in de vacature, ontstaan door het bedanken van den heer A. J. van Heusden te Dordrecht, de heer L. Sabelis te Haarlem werd benoemd.

De tweede dag was geheel gewijd aan de bespreking van het ontwerp-Steenhouwerswet.

Nadat de verschillende bemerkingen, door de afdeelingen Amsterdam en Rotterdam te berde gebracht, waren behandeld, werd de volgende motie met algemeene stemmen aangenomen:

De vergadering, gehoord de debatten, draagt het bestuur op, de bezwaren tegen het ingediende wetsontwerp in een adres aan de Staten-Generaal kenbaar te maken.

Gecommitteerd werden om de Regeering van advies te dienen in zake de Arbeidswet, de heeren D. A. van Schooneveld te Rotterdam en Jacob Rinse te Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 28. Verslag Hoofdbestuursvergadering op 5 Juli 1910. — Vergadering van het hoofdbestuur met de Vakbelangen-Commissie op 5 Juli 1910.

De Algemeene Stedenbouwtentoonstelling te Berlijn, door D. F. Slothouwer.

Brieven uit België XXVII. Wereldtentoonstelling te Brussel. (Vervolg) met afbeeldingen.

Sociale Hygiëne en Techniek XVII. Eigen beheer of aanbesteding, door J. B. L. Keurschot.

Syndicaten.

ARCHITECTURA No. 27. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 6de Ledenvergadering van de Club van Utr. Leden van het Gen. A. et A. 1 Juli 1910.

Paleis-Raadhuis.

Voordracht over Ventilatie, met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem, door Dr. B. Schwaab.

Ingezonden. De noodhulp van Mr. Zimmerman.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. Rondschrijven aan de buitenleden in Utrecht en omstreken.

DE BOUWWERELD No. 28. Echo's III. Amsterdamsch palenwee.

Het karakter der Engelsche kunst. Boekbeschouwing.

Het restaureeren van Oude houwwerken.

Afbeeldingen. Gebouwen der Luftschiffbau Zeppelin te Friedrichshafen.

DE INGENIEUR No. 28. Koninkl. Inst. van Ingenieurs. Feestvergadering van 14—16 Juli 1910 te Brussel. Feestprogramma.

Systematische opzet eener mijnbouwkundige industrieele onderneming. Voordracht gehouden in de vergadering van het K. I. v. I. op 16 April 1910 door Z. S. Beijl, met afbeeldingen.

C. H. Strumphler. Levensbericht met portret.

De Wereldtentoonstelling te Brussel III, met afbeeldingen, door R. A. van Sandick c.i.

Het Suezkanaal in 1909, door W. F. Leemans c. i.

Ingezonden stukken. Aanleg van ruiterpaden door H. W. Sebbelee c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 27. Officieel gedeelte. — Commissie voor de Statistiek. — Onze eerste collectieve arbeidsovereenkomst. — Bericht. — Uit de afdeelingen. — Iets over de spanningen in den wand van een hollen bol.

DE AANNEMER No. 28. Welkom in Frieschland!

Rapport van de staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs II.

Algemeene Patroonsvereeniging tot Vaststelling en Handhaving van Arbeidsvoorwaarden voor de Bouwbedrijven te Amsterdam.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 2. De 2e Klei-, Cement- en Kalkindustrietentoonstelling te Berlijn. — Het steenbakken volgens de Hollandsche methode. — Bescherming van gebouwen tegen hemelvuur. — Hoe is het bouwcrediet ten behoeve van het algemeen belang te organiseeren? — Het mechanisch stookapparaat «Katapult».

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. — B. en W. hebben onlangs bij den Gemeenteraad aanhangig gemaakt, een voordracht, houdende een gewijzigd plan-Berlage, voor het bebouwen van het Gevers Deynootplein, welk nieuwe plan zij als een verbetering van het oorspronkelijke plan aanmerkten, wegens de meerdere geslotenheid, welke voormeld plan door de uitvoering zal verkrijgen.

De vereeniging «Scheveningen's Belange» heeft zich thans bij een breed gemotiveerd adres tot den Raad gewend met ernstige bezwaren tegen dit nieuwe plan, waarvan zij belemmering van het verkeer voor voertuigen en voetgangers vreest. Voorts merkt adressant op dat de thans ontworpen gesloten bouwblokken, meer nog dan bij het vorige plan, elk uitzicht op het Gevers Deynootplein niet alleen zullen benemen, maar de villa's aan den rand van het plein gelegen isoleeren en ook van het plein uit geheel aan het oog zullen onttrekken.

De vereeniging verzocht ten slotte den Raad geen andere plannen goed te keuren, dan waarbij het karakter van open plein wordt behouden.

Alkmaar. Het bestuur van den polder Oterleek heeft besloten de klinkerbestrating in de dorpsstraat te vervangen door een rijweg van gewapend beton. Deze nieuwe methode van wegenaanleg wordt thans toegepast te Broek-op-Langendijk. In deze gemeente echter bezigt men betonplaten van bepaalde afmetingen, welke met specie aaneengevoegd worden. Voor de dorpsstraat van Oterleek wil men een geheele betonlaag ter dikte van ongeveer 10 centimeters maken. De rijbruggen van gewapend beton, welke men in enkele gemeenten reeds aantreft, voldoen in de praktijk goed, zoodat van betonwegen zeker wel hetzelfde verwacht mag worden.

(Vervolg 3e blads. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

Gereserveerd voor:
W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. — FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS.
Diepboringen tot 500 Meter.
J. DE BOER & Co. Ingenieurs en Hydrologen, Leeuwarden.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Te WIJK AAN ZEE en DUIN en BEVERWIJK wordt te koop aangeboden, voor Villabouw
prachtig gelegen BOUWTERREIN
aan den hoofdstraatweg van Beverwijk naar Wijk aan Zee, de strandzijde en te Beverwijk (dorp).
Direct te bevragen bij de eigenaren P. BOOGAARD en D. VELLEMA, *Beverwijk*, Alkmaarsche straatweg.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRODER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

KELDER met bovengelegen fabrieksvloeren in gewapend beton uitgevoerd in 1909 aan de Coöp. Stoomzuivelfabriek te Tzum.

Javasche Bosch-Exploitatie M^ij.
voorheen P. BUWALDA & Co.
HANDEL IN
Djatihout (Java-Teak)
Alle houtsoorten worden tegen concurreerende prijzen in loon gezaagd.
Stoomhoutzagerij: Overzijde van het IJ, *westelijk v. h. Tolhuis.*
De Directie: *Singel 215 bij de Raadhuisstraat.* AMSTERDAM.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Maandag 8 Augustus 1910,** des namiddags te **2 uur,** zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

het bouwen van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te ZETTEN.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, Lit. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 26 Juli 1910 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Zetten; en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.35,** benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui n°. 28^{a} te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 2 Augustus 1910, des middags te 12 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 9 Juli 1910.

C. PLAT,
POOTSTRAAT 49-61 - ROTTERDAM.
is je adres voor Behangselpapier, van af 5 cent per rol.
Speciaal adres voor H.H. Huiseigenaren.
Behangerij en Stoffeerderij.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas.
Paarlglas, Mozaïek.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Houten Parketvloeren

in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,

worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.

Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Proefstation voor Bouwmaterialen.

KONING&BIENFAIT,

Da Costakade 104, Amsterdam.

PRIMA MATERIAAL

ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A WIJERS & FLAES

ASPHALT-PAPIER	ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER	MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK	ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT. KIT	

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 18 JULI.

AMSTERDAM 1.45 uur. — Holl. IJzeren Spoorweg-Mij., in het centraal personenstation: het maken van grondwerken, kunstwerken, verhardingen, afsluitingen, gebouwen, het leggen van den bovenbouw, het maken van de ballastbedding en van bijkomende werken, een en ander voor den aanleg van den stoomtramweg Alkmaar—Schagen, perceel Koedijkervlotbrug—Schoorl voor rekening van de Noorder Stoomtramwegmaatschappij. Raming f 66300.

UTRECHT 1 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van baggerwerk in het Merwedekanaal in de prov. Utrecht in 2 perc. en in massa, raming perc. 1 f 27600, perc. 2 f 17400, massa f 45000; het bestek no. 166 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen-dir. Castendijk te Arnhem, den arrondissem.-ing. Steyn Parvé te Utrecht en bij de opz. Venema te Breukelen voor perceel I en Kuiler te Vreeswijk voor perc. II.

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het maken van een gebouwtje voor eene registreerende peilschaal op het terrein bij de sluizen van den gekanaliseerden Hollandschen IJsel te Haastrecht, raming f 1020; het bestek no. 159 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bek. bij den hoofding. der telegrafie te Den Haag en bij den ing. der telegrafie te Utrecht.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven „DE Nederlanden", van 1845.

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02¹.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag den 29sten Juli 1910,** des namiddags ten **twee ure,** zal door den Directeur der Noordoosterlocaalspoorweg-Maatschappij aan het kantoor dier Maatschappij te *Zwolle* (Badhuiswal 8) openbaar worden aanbesteed:

Het maken van werken tot voorziening van Eemskanaalboorden tegen afslag en afschuiving over 260 M. lengte, met bijkomende werken, ten behoeve van den Locaalspoorweg van ZUIDBROEK naar DELFZIJL.

(Bestek No. 44.)

Begrooting f 18.500.—.

Het bestek met teekeningen ligt ter lezing aan genoemd kantoor en is op franco aanvraag aldaar te bekomen tegen betaling van **f 1.—.** Inlichtingen worden gegeven ten kantore van den Sectie-Ingenieur der Maatschappij te *Groningen*. (Brugstraat 19a).

Aanwijzing zal plaats hebben op **Woensdag 27 Juli 1910,** des namiddags ten **twee ure,** in het Hôtel »De Beurs« te *Delfzijl*.

Firma A. D. Ouwejan & Zn.

Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders

Boerensteiger 6, Rotterdam.

SPECIALITEIT IN:

Sulfaat Saturators,

voor ZWAVELZURE AMMONIAK.

Oudste adres in Nederland.

WOENSDAG 20 JULI.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. in het gebouw aan de Parkstraat: het uitvoeren van onderhoudswerken aan de telegraaflijnen Utrecht—Gouda—Rotterdam, Woerden—Bodegraven en Gouda—Zevenhuizen; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is te bek. bij den hoofding. der telegrafie te Den Haag en bij den ing. der telegrafie te Utrecht.

AMSTERDAM. Naar aan het Hdbl. gemeld wordt, is de verplaatsing van het Koloniaal Museum van Haarlem naar Amsterdam thans verzekerd.

De commissie, welke zich daarvoor heeft gevormd, heeft thans een totaal aan bijdragen van één millioen gulden, de som, welke noodig geacht wordt voor de stichting van het Koloniaal Instituut.

Wij vernemen, dat de volteekening van het bedrag in de eerste plaats is te danken aan den heer J. T. Cremer, president van de Ned. Handelmaatschappij, die er zich persoonlijk veel moeite voor heeft getroost. De bijdragen zijn voornamelijk uit Amsterdam afkomstig, hoewel ook elders veel sympathie voor het plan bestond.

In de vergadering der Maatschappij van Nijverheid, dezer dagen te Nijmegen te houden, zal de beslissing over de verplaatsing van het Koloniaal Museum van Haarlem naar Amsterdam genomen worden.

— Hoe men een halve eeuw geleden met kunstwerken omsprong.

Uit Oudshoorn wordt aan het »N. v. d. D.« gemeld, dat bij een vernieuwing van het meubilair in de Hervormde kerk aldaar tusschen 1850 en 1860 een antiek doophek werd overgebracht naar . . . . . een koehoeht, bij een der kerkvoogden, om te dienen voor afscheiding van de koeien! In de kerk werd het vervangen door een modern ijzeren hekje.

Het fraaie hek met gebeeldhouwde kolommen is verdwenen.

DELFT. Blijkens een advertentie in de N. R. Ct. zal binnenkort worden geveild de onde Ridderhofstad en Ambachtsheerlijkheid van »Groeneveld«, eens de zetel van een tak der van Wassenaers, die er zelfs den naam van aannam.

Groeneveld wordt reeds genoemd onder de goederen, die Philips van Wassenaer in 1203 bezat. Zijn kleinzoon Arent verwisselde zijn naam met dien van Groeneveld en stichtte er in 1248 een kasteel, dat in 1420 in den oorlog van vrouwe Jacoba tegen Jan van Beijeren werd vernield. Nog ziet men boven een poortje het wapenschild van Groeneveld met het jaartal 1636. Een andere ingang heeft de aanduiding »Regthuis«. Eertijds toch was Groeneveld ook eene burgerlijke gemeente tot deze tengevolge van de wet van 11 Juli 1855 hare zelfstandigheid verloor. Voor weinige jaren werden bij het uitbaggeren eener sloot nog de fundamenten van een zwaren ronden toren gevonden. Van de Wassenaers kwam de Heerlijkheid in de 15e eeuw aan Mr. Jan van Utrecht en iets later aan de van Oldenbarnevelt's. Johan van Oldenbarnevelt gaf 1 April 1601 vanwege zijn zoon Reynier van Oldenbarnevelt, Heer van den Tempel en ambachtsheer van Groeneveld, land onder Groeneveld in leen uit. Nog later kwam Groeneveld aan de Amsterdamsche familie Doublett, en in 1771 aan G. van der Pot van Groeneveld, wiens naam nog in de herinnering voortleeft als die van een geleerd kunstkenner en eigenaar van een der beroemdste schilderijenkabinetten, in ons land gevormd.

VLISSINGEN. Op 6 en 7 Juli werd te Vlissingen en Middelburg de zesde samenkomst gehouden van directeuren, adjunct-directeuren, architecten en ingenieurs van gemeentewerken en bouw- en woningtoezicht.

Te negen uur werd in de trouwzaal ten Raadhuize te Vlissingen eene vergadering gehouden.

Bestond eerst het plan, dat op die vergadering door den heer W. A. de Jong, gemeente-bouwmeester te Vlissingen, mededeelingen zouden worden gedaan betreffende de te Vlissingen uitgevoerde rioolwerken, het dempen van 3 havens en het watervrij maken van Vlissingen: door den betrekkelijk weinig beschikbaren tijd werd hiervan afgezien en ontving ieder der deelnemers een beknopt gedrukt verslag van deze werken.

Door genoemden heer De Jong werd de bespreking ingeleid over de rijkspensionneering van de gemeente-ambtenaren en hunne weduwen en weezen.

Besloten werd aan den minister van binnenlandsche zaken een adres te richten, waarin de Bond, in aansluiting aan het adres van den Ned. Bond van Gemeente-Ambtenaren, verzoekt, zulke maatregelen te nemen, dat spoedig een einde kome aan de pijnlijke onzekerheid, waarin nog duizenden gemeente-ambtenaren ten aanzien van hun pensionneering en die hunner weduwen en weezen verkeeren.

Dit adres zal evenwel niet uitgaan van den Bond, doch zal door de leden individueel worden geteekend.

Vervolgens werd als plaats van de volgende bijeenkomst Arnhem aangewezen.

Te 10 uur had in de Raadzaal de officieele ontvangst plaats door B. en W., waarbij het woord werd gevoerd door den burgemeester, jhr. mr. A. A. van Doorn van Koudekerke, wiens welkomstgroet beantwoord werd door den heer van Etteger, uit Zutphen.

Te halfelf ving van het Raadhuis een rijtoer door de stad aan. Achtereenvolgens werd een bezoek gebracht aan de gasfabriek, het terrein der gemeentereiniging, de badplaats, de fabriek der Kon. Maatschappij „De Schelde".

Van de Schelde werd de tocht te voet voortgezet naar de Centrale der electrische tram Middelburg—Vlissingen en naar den zandzuiger en persmachine der firma Bos Pzn., te Dordrecht. Deze machine is nieuw en werkt te Vlissingen voor 't eerst. Genoemde firma heeft van de gemeente Vlissingen de verhooging van terreinen aangenomen langs den natten weg. Deze terreinen liggen c.a. 1300 M. van de persmachine. De te leveren hoeveelheid zand bedraagt pl.m. 250.000 kub. M.

Te halftwee werd in het hotel „Zeeland" de lunch gebruikt, waarna de zeehavens en sluiswerken werden bezichtigd en een boottochtje van 1½ uur op de Schelde werd gemaakt. Nog werden de Boulevards en de Zeevaartschool bezocht en ten slotte in het Strandhotel gedineerd.

Den tweeden dag werd Middelburg bezocht en een bezoek aan Domburg gebracht.

BUITENLAND.

— In de Times komt een lijstje voor van de geschenken, die verschillende landen voor den bouw of de meubileering van het Vredespaleis hebben aangeboden. Daarop komen voor:

Nederland: schilderijen van Ferdinand Bol voor het vertrek boven de kleine rechtzaal en zeven geschilderde glazen voor het trappenhuis; — Engeland: vier geschilderde glazen voor de vensters van de groote rechtzaal; — Frankrijk: een schilderij van Besnard voor de groote rechtzaal en gobelins, naar ontwerpen van Luc O'Mercon, voor de kleine; — Duitschland: een monumentaal hek aan den ingang van het erf; — Italië: een deel van het marmer voor de gang; — Oostenrijk-Hongarije: bronzen en kristallen luchters; — Noorwegen: het graniet voor de stoep; — Zweden: het graniet voor de benedenverdieping en enkele zuilen; — Denemarken: een porseleinen fontein op de binnenplaats; — Zwitserland: de klok; — Rusland: een jaspis-vaas van 3 M. hoog voor de middenzaal; — de Vereenigde Staten: een groote marmeren groep, voorstellende «vrede door rechte», voor het eerste plat van de trap; — Mexico: onyx voor de trap; — België: waarschijnlijk de bronzen deuren van het gebouw; — Japan: met goud doorweven tapijten voor de bestuurskamer, die beschoten wordt met hout uit Brazilië.

De tuin wordt aangelegd door Thomas H. Mawson te Londen.

Geheel volledig is het lijstje nog niet, naar wij meenen. Vergissen wij ons niet, dan is onlangs door een der Zuid-Amerikaansche Staten een Christusbeeld aangeboden, dat zeker in een Vredespaleis niet ontbreken mag.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

19	Bouwk. Opz.-teek.,	23—47 j.,	f 70—f 120	p.m.
11	Bouwk. Opz -uitv.	24—31 j.,	f 70—f 110	»
8	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110	»
6	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60	»
5	Aank. Bouwk. Teek.	19—23 j.,	f 50—f 60	»
4	Waterb. Opz.-teek.	25—32 j.,	f 65—f 100	»
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Chef-machinist	25—40 j.,	f 80—f 125	»
4	Werkt. Opz. (werkmeester)	24—40 j.,	f 80—f 120	»
2	Werkt. Teek. constr.	24—31 j.,	f 70—f 110	»
1	Machine-teek.	23—31 j.,	f 70—f 100	»
5	Aank. Machine-teek.	22 j.,	f 60	»
1	Electrotechn. Chef-mach.	22—38 j.,	f 60—f 130	»
1	Electrotechn. Chef-monteur	20 j.,	f 60	»
1	Electrotechn. Teek.	25 j.,	f 60	»
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

Vacante Betrekkingen.

— Adsp.-Ing. Spoorwegen en Waterstaat enz. Indië. Ter benoeming tot adspirant-ingenieur bij den dienst der Staatsspoorwegen in Ned.-Indië en tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken daar te lande worden gevraagd civiele ingenieurs, in het bezit van het diploma bedoeld bij art. 118 der Hooger Onderwijswet. Aanmeldingen bij gezegeld adres aan het Departement van Koloniën.

Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor Gouv.-rekening als passagier 1e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 500; c. eene voorloopige bezoldiging van f 150 's maands. De bezoldiging van een adsp.-ing. bij de Staatsspoorwegen en van een adsp.-ing. bij den waterstaat enz. bedraagt f 250 's maands. Na twee jaren dienst in dien rang worden zij bij voldoende geschiktheid bevorderd tot ingenieur, op eene bezoldiging van f 350 's maands, welke door periodieke verhoogingen tot f 1000 's maands kan stijgen. Voor verdere bijzonderheden zie St.-Ct. No. 155. (1)

— Techniker, ervaren in motorenbouw, voor de leiding dier afdeeling. Br. onder letter V 388, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (1)

— Technisch Leider, aan een fabriek voor glasbewerking. Sollicitatie onder letter V 400, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor 't Bouw- en Woningtoezicht, tegen 1 Augustus te Vlaardingen, salaris f 1000.— per jaar. Sollicitaties vóór 21 Juli e. k.; instructie wordt toegezonden door den directeur L. H. E. van Hylckama Vlieg. (1)

— Bouwkundig Teekenaar voor direct. geheel zelfstandig kunnende werken en practisch ontwikkeld. Salaris f 80 à f 100 per maand. Brieven fr. no. 42256 bur. v. h. »Alg. Ned. Advertentieblad« te 's-Gravenhage. (1)

— Onderbaas voor Grondwerk. Brieven onder No. 42239 aan het Bureau van het »Alg. Ned. Advertentieblad« te 's-Gravenhage. (1)

— Technicus voor de hoofdleiding aan een Tramweg-Maatschappij op Java voor aanleg en onderhoud. Brieven onder letter D C 2650, Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (2)

— Opzichter-Teekenaar. Salaris pl.m. f 100.— per maand. Br. onder lett. X 259, Blommesteijn's Adv.-Bur., Hilversum. (2)

— Vakman, als Assistent aan een Meubelfabriek en Meubileerinrichting. Ook gelegenheid zich later in de zaak te interesseeren. Brieven onder No. 23733, bureau der »N. Rott. Courant«. (2)

— 1e. Directeur der Avondschool voor Handwerkslieden te Dieren, tevens Leeraar in het Rechtlijnig Teekenen, jaarwedde f 750.—, (met 1 Sept. e.k.). 2e. Tijdelijk Leeraar in de Wiskunde aan die school, vergoeding f 40.— per wekelijksch lesuur. Stukken in te zenden ten Gemeentehuize van Rheden te De Steeg vóór 18 Juli e.k. (2)

— Bouwk. Opzichter voor 3 à 4 maanden. Br. onder letter Y 369, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (2)

— Dessinateur, pour modèles stores (rouleaux) style Hollandais. Ecrire: 36 rue Verte Bruxelles, Nord. (2)

— Teekenaar, voor ijzer-constructies, door De Vries Robbé & Co., Gorinchem. (2)

— Opzichter Waterstaat Indië. Ter beschikking van den Gouv.-Generaal van Ned.-Indië kunnen worden gesteld, om benoemd te worden tot opzichter bij de Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, personen die met voldoenden uitslag het examen hebben afgelegd voor opzichter bij den Rijks-waterstaat in Nederland en practisch ontwikkeld zijn. Aanmeldingen bij gezegeld adres Dep. Koloniën. Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor Gouv.-rekening als passagier 2e kl. c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 1000; c. eene voorloopige bezoldiging van f 60 's maands. De bezoldiging van een opzichter bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Indië bedraagt f 150 's maands, met 6 driejaarlijksche verhoogingen, elk van f 25 's maands. Voor opzichters die in het bezit zijn van het diploma van architect bedragen de laatste twee verhoogingen in plaats van f 25 's maands, f 50 's maands. De opzichters voeren den titel van opzichter 3e, 2e, en 1e kl., bij eene bezoldiging van resp. f 150 en f 175, f 200 en f 225, f 250 en hooger. Voor verdere bijzonderheden zie »St.-Ct.« No. 151. (2)

— Bouwkundig Opzichter, bekend met Fabricksbouw. Aanbiedingen aan Van der Goot & Kruisweg, Architecten, Hengelo (O.) (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

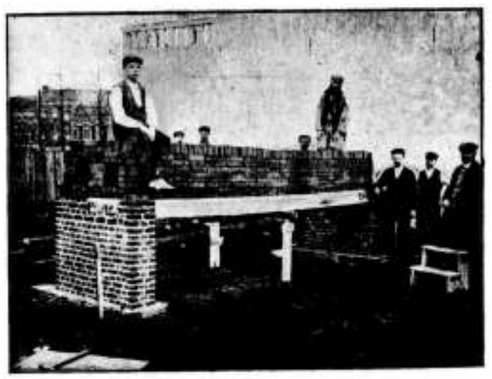

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE-

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . f 1.20

C. H. Peters. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . f 0.75

F. W. Jochem. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . f 1.50

Badon Ghijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunct.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

Julius Norderburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktische Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen f 1.—

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen **en portefeuille** . . . . . f 6.—

Karl Zetzche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.

I. **Fassade aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. inneren Ausbaus.** 30 platen . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Karl. A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

Tijdschrift uitg. door de Nederl. Maatschappij ter Bev. der Nijverheid.
1872—'76 en '80—1906, 32 jaargangen in afl.
Ontbr. 1872 afl. 1—2, '82 titel en inhoud, '88 inhoud, '99 titel en inh., 1906 afl. 7.
Te zamen . . . . . f 7.—

F. C. D. Bauer. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75
Beide werken te zamen . f 1.25

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 23 JULI 1910. No. 30.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Brussel's Raadhuis.

(Met een plaat.)

Onder de oude gebouwen der Belgische Hoofdstad is het beroemde Gothische raadhuis met zijn slanken toren niet slechts een der fraaiste maar ook een der meest karakteristieke monumenten. Het spreekt dan ook vanzelf, dat de Brusselaars het bezit van zulk een juweel van bouwkunst ten allen tijde hebben gewaardeerd en zich meermalen groote opofferingen hebben getroost, om hun herhaaldelijk door oorlogsgeweld of andere oorzaken beschadigd raadhuis te herstellen, in goeden staat te houden en te verfraaien. Dank zij deze opofferingen kunnen zij dan ook met trots wijzen op een gebouw, dat van de veertiende eeuw af de zetel der stadsregeering geweest is, dat sedert dien tijd alle lotgevallen der stad heeft medegemaakt en ook heden nog in alle opzichten het groote Brussel waardig is.

Omtrent den juisten tijd van den bouw is men lang in het onzekere geweest en zooals vanzelf spreekt waren allerlei overleveringen daaromtrent in omloop.

Zooals bekend is staat de toren niet in het midden van den voorgevel, hetgeen eenvoudig een gevolg is van de omstandigheid, dat het gebouw in verschillende tijden gebouwd en telkens uitgebreid werd.

In een tijd, dat men zich niet kon voorstellen, hoe iemand het in zijn hoofd kon krijgen een raadhuis met een onsymmetrischen gevel te bouwen, heeft men waarschijnlijk het sprookje verzonnen, dat de bouwmeester, een Italiaan, zich zou hebben opgehangen uit wanhoop, dat het hem niet gelukt was den hoofdingang in het midden te krijgen.

Toen het »Huis der Schepenen« gebouwd werd is men waarschijnlijk begonnen aan den zuidelijken hoek bij de Stoofstraat (Rue de l'Hotel de Ville) want eerst in 1300 en in de volgende jaren verkreeg men de huizen op den hoek van de Markt en de Stoofstraat.

Het Huis der Schepenen verkreeg in 1402 den vleugel langs de Stoofstraat, en reeds in 1353 had men aan de achterzijde van het gebouw langs de Vroendestraat (Rue de l'Amigo) een groote hal toegevoegd.

Deze hal werd bij het bombardement der stad door de Franschen in 1695 geheel verwoest.

De elegante bovenbouw van den toren is het werk van meester Jan van Ruysbroek, gezegd Van den Berge. In 1455 was de toren volbouwd en werd het koperen beeld van St. Michiel, den schutspatroon der stad, vervaardigd door Maarten van Rode erop geplaatst.

Terzelfder tijd ongeveer als de toren werd de Noordelijke vleugel aan de Markt gebouwd. Karel de Stoute, toenmaals 10 jaar oud, legde den eersten steen van dit gedeelte in 1444. Toen werd ook langs de Guldenhoofdstraat (Rue de la Tête d'Or) het voorgebouw verbonden met het uiteinde van de hal en daardoor verkreeg het geheel den grondvorm, die het nu nog heeft.

In overeenstemming met den rijkdom van de buitenarchitectuur werd ook het inwendige met schilder- en

beeldhouwwerk versierd, waartoe achtereenvolgens de groote meesters der 16de en 17de eeuw hun medewerking verleenden.

Bij gelegenheid van het reeds genoemde bombardement werden nagenoeg alle kunstwerken, die het gebouw bevatte, met een groot deel der archieven, een prooi der vlammen.

Merkwaardig genoeg was de toren bij deze verwoestingen vrijwel onbeschadigd gebleven.

Reeds in 1696 begon men met de herstelling, maar eerst tien jaren later volgde de geheele herbouw van het achtergedeelte onder leiding van den bouwmeester Cornelis van Nerven. Eveneens uit het begin der achttiende eeuw dagteekenen de beide fonteinen op het binnenplein, ontworpen door den architect Jan Andreas Anneesens en uitgevoerd door de beeldhouwers Plumier en De Kinder.

Daarna heeft het gebouw tot 1841 weinig verandering ondergaan; het heeft het lot gedeeld van de meeste gebouwen in den Franschen tijd en de jaren, die daarop onmiddellijk gevolgd zijn, d.w.z. er werd weinig aandacht aan geschonken en de gevolgen van verwaarloozing en onoordeelkundig onderhoud deden meer en meer de noodzakelijkheid van een oordeelkundige, algeheele restauratie op den voorgrond treden.

Van den beginne af werd de herstelling met de uiterste zorg ter hand genomen. Omstreeks 1860 werd de bekende architect Victor Jamaer met de leiding van het omvangrijke en moeilijke werk belast. Was men, wat betreft de buitenarchitectuur, aangewezen op een zoo nauwkeurig mogelijk terugbrengen in den ouden toestand, bij het inwendige kon daarvan geen sprake zijn, omdat daarvan al te veel was verloren gegaan. Bovendien moest het gebouw worden ingericht voor moderne eischen, zooveel mogelijk brandvrij gemaakt en een centrale verwarming daarin worden aangebracht.

Wanneer men thans de verschillende zalen, portalen en trappenhuizen betreedt, die als het werk van Jamaer moeten worden aangemerkt, dan moet men het groot talent bewonderen, waarmede de bouwmeester zich van zijn taak heeft gekweten. Op onbekrompen wijze heeft het gemeentebestuur hem in staat gesteld die taak te verrichten en zich daarbij door vele kunstenaars van naam te doen bijstaan.

Behalve de burgemeesters- en de schepenkamers, die jammer genoeg niet voor het groote publiek open zijn, doch slechts bij bijzondere vergunning bezichtigd kunnen worden, zijn de voornaamste vertrekken de groote Gothische zaal, langs de Rue de l'Hôtel de Ville gelegen en de Trouwzaal die op de Markt uitziet.

Van de laatste geeft onze plaat een afbeelding.

Op den achtermuur der zaal ziet men eene groote zinnebeeldige schilderij, in 1881 door Cardon uitgevoerd en de blijdschap van het huwelijk voorstellende, door de stad Brussel ingezegend, met het opschrift:

Hier bindt de liefde U bly te gader.

In de afdeelingen der zoldering zijn de wapenschilden der oude neeringen geschilderd, en op de consoles, de balken dier zoldering ondersteunende, bemerkt men de schilden van het hertogdom Brabant, der Stad en der zeven adelijke geslachten van Brussel.

Aan den tegenovergestelden kant der zinnebeeldige schilderij, ziet men acht houten standbeelden, gebeeldhouwd door Geerts, te Leuven, en de Brusselsche beroemde mannen der XVe en der XVIe eeuw voorstellende.

Op de balken zijn tweeregelige verzen geschilderd, die men eertijds op andere plaatsen in het gebouw aantrof.

De eikenhouten betimmering der zaal maakt bij het schilderwerk een aangenamen indruk en moge er hier en daar een detail zijn, waarop een scherpe critiek aanmerking zou kunnen maken, over het algemeen moet den bouwmeester hulde gebracht worden voor den juisten toon dien hij heeft weten te treffen in overeenstemming met de waardigheid en de bestemming van het gebouw.

Wie Brussel dezer dagen bezoekt verzuime niet het Raadhuis te gaan bezichtigen. Het kost, meenen wij, maar een halven frank, terwijl men voor een heelen frank bovendien den toren kan beklimmen, vanwaar men een prachtig panorama genieten kan.

Het steenbakken volgens de Hollandsche methode.

Ofschoon het tijdschrift „Klei" als orgaan der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten nu ruim anderhalf jaar bestaat, blijft het weekblad „De Nederlandsche Klei-Industrie" daarnevens op zijne wijze de belangen van de klei-industrie voorstaan.

Het is wel jammer, dat het weekblad niet, als voorheen, het orgaan der Vereeniging gebleven is, want versnippering van krachten moest onvermijdelijk uit het oprichten van een nieuw blad voortvloeien, maar toch heeft de toestand, zooals die nu is, een voordeel, namelijk, dat er tusschen de redacties eenige wrijving van gedachten ontstaan kan, die haar nut kan hebben.

Dit is thans het geval, naar aanleiding van hetgeen wij schreven in ons nummer van 25 Juni j.l.

„De Nederlandsche Klei-Industrie" neemt onze opmerkingen geheel over en ook het stukje uit „Klei", dat er ons aanleiding toe gaf. Van dit stukje zegt de Redactie:

„Wij begrijpen niet hoe de heer J. H. J. de bovenstaande regelen heeft kunnen neerschrijven. Het moet hem toch bekend zijn, dat de meeste baksteenfabrikanten er anders over denken dan hij, en dat juist de „zakenlui" onder de steenfabrikanten de moderne richting ingaan. Dat in het laatste half jaar één buitenlandsche firma vier Hollandsche fabrieken naar de eischen des tijds inrichtte en een andere buitenlandsche firma twee, dit feit zegt meer en heel wat anders dan de opmerkingen van den heer J. H. J. Het was beter geweest, dat de heer J. H. J. gezwegen had inplaats van zulke onjuiste voorstellingen te geven en dat hij zelf meer aandacht geschonken had aan het door hem aangehaalde rijmpje van Vader Cats." *)

Het deed ons veel genoegen uit het bovenaangehaalde te ontwaren, dat hetgeen in „Klei" beweerd werd, niet als de meening der Nederlandsche Steenfabrikanten kan gelden en met groote belangstelling namen wij kennis van het laatstverschenen nummer van „Klei", waarin de heer J. J. Wentink blijk geeft in hoofdzaak aan onze zijde te staan. Wij nemen zijn schrijven hieronder over met het naschrift der Commissie van Redactie, dat ons wel niet geheel bevredigt, maar waarvan wij den slotzin gaarne mede onderschrijven.

* * *

*) Tot goed verstand van het hier aangehaalde zij vermeld, dat het slot van het schrijven in »Klei«, niet door ons overgenomen, luidde:

»De Opmerker« heeft opmerkingen gemaakt en niets is ons liever dan dat. Kritiek op hetgeen in »Klei« geschreven wordt, kritiek ook op algemeen Vereenigingsbeleid betrekking hebbende, kritiek op de industrie als zoodanig, kortom alle kritiek, is ons steeds zéér welkom, mits die kritiek doordacht zij en er op van toepassing zij het rijmpje van Vader Cats:«

»Die weleer heeft leeren roeien
Laet dien sich met varen moeien.«

In „Klei" van 1 Juni l.l. was onder bovenstaand opschrift een stukje geplaatst door den heer J. H. J. dat beoogde „De Opmerker" op zijn plaats te zetten.

In dit stukje kwamen eenige zinsneden voor die niet juist zijn — wat den heer J. H. J. als niet vakman en onbekend met de moderne baksteen-industrie niet kwalijk te nemen is.

Beiden zijn we het eens dat onze steenfabrikanten volgens een eeuwenoude methode laten werken. In weinig bedrijven is zoo weinig vooruitgang te bespeuren als in dit. Of er te klagen valt over het product van het oude systeem? Welk oprecht fabrikant zal dat niet beamen; of zou de overgroote meerderheid der fabrikanten niet met de handen in het haar zitten, wanneer in de groote bouwcentra eens streng de hand gehouden werd aan dat artikel der bouwverordening, dat verbiedt: het gebruik van ratel en zeer gescheurde steen.

De tweede aangegeven rede, waarom men het oud systeem zou moeten prijsgeven: „Eveneens dient men te veranderen als het nieuwe systeem een grooter productie toe laat dan het oude systeem, mits die grooter productie in een behoefte voorziet," houdt geen steek. Bij beide systemen kan men de productie vergrooten, alleen bij het nieuwe systeem kan de productie desnoods gelijken tred houden met de navraag. Hiermede is tevens weersproken, dat het nieuwe systeem tot overproductie moet leiden. Juist bij het oude systeem produceert men wat grootendeels eerst een jaar later zal verwerkt worden, zonder te weten hoe dan de vraag zal zijn. Daarbij men kan ringovens geheel voor elke productie bouwen zoowel voor 500.000 als voor een productie van 20.000.000.—.

Een derde reden, om tot een ander systeem over te gaan, **zou zijn, zoo het mogelijk was goedkooper te produceeren.** Ook dat is mogelijk, ik hoop het U eerstdaags voor te rekenen. Is niet het brandstofverbruik aanmerkelijk lager?

Of denk eens even na: Drieklesoren, ratel van f 3.50— bleek, 2e en 1ste rood, miskleurig boarengrauw, gescheurde steen, kromme klinkers, mondsteen, zijn dat niet soorten, waar geld bij moet, om niet te spreken van de 7 tot 15 % verlies aan stukken in de banen en den oven. Geeft de open langdurig gestookte oven zoo'n regelmatig product.

Dat Steenfabrikanten geen heil zagen in verandering — zegt ons niets; hoeveel zijn er, die dat recht beoordeelen kunnen? Hoeveel weten wat de steen hun nu kost?

Dat we wat leeren kunnen van de Belgen daar heeft „De Opmerker" gelijk in, uit ieder bedrijf valt wat te leeren, er zijn kleine bedrijven in ons land, die op eenzelfde wijze met succes werken — en ook goedkooper produceeren dan op de oude manier.

Heusch, in weinig bedrijven zijn de fabrikanten zoo conservatief als in het Steenbakkersbedrijf — gedeeltelijk uit gemakzucht, gedeeltelijk door de weinige kennis van hun vak en het afhankelijk zijn van hun baas.

Een teekenend staaltje wil ik U mededeelen:

Voor eenige jaren werd mij door een Collega gevraagd, eens bij hem te komen zien naar het droog stoken. Zijn klei was uitstekend en met het turf stoken had hij altijd een sterken steen gehad. Zijn baas was nu eenigen tijd bezig met kolen te stoken en sedert was het treurig, zooveel afval als er uit den oven kwam.

In het nemen van den oven waren heele kantelingen met gescheurde steenen en de oorzaak was maar niet te vinden, wel werd vermoed dat het droogstoken de oorzaak was.

Wat bleek? Gedurende het droogstoken hield de baas zorgvuldig de deuren van de monden en de aschgaten dicht, zoodat er maar heel schaars lucht bij het vuur kon komen, terwijl toch juist de verwarmde lucht de drager is van de zich ontwikkelende waterdamp.

Op uitdrukkelijk verlangen van den fabrikant, werden reeds eenige dagen de aschgaten open gehouden, toch stapelde de baas nog zorgvuldig de slakken en de gevallen stukjes cokes netjes voor de opening.

Op mijn vraag, waarom de fabrikant niet beval, de deuren open te zetten, kreeg ik ten antwoord: „Ik vrees dat mijn baas dan zeggen zal — regelt U het stoken zelf — en mij zal laten zitten — Ik kan niet buiten mijn baas."

Zou het zoo niet op heel wat Steenbakkerijen zijn?

En hoeveel Hollandsche Steenfabrikanten zijn voldoende op de hoogte met de verschillende Ringoven-systemen, om te kunnen beoordeelen, of het mogelijk is, straatsteen in een ringoven van bepaald systeem te stoken?

De heer J. H. J. zou mij een groot genoegen doen door eens te verklaren, waarom dat niet mogelijk is.

J. J. WENTINK, Utrecht.

NASCHRIFT.

Het komt ons voor, dat de heer Wentink ons antwoord op de opmerkingen van de(n) „Opmerker" eenigszins anders beziet dan wij het bedoeld hebben. Ook de Redactie „Opmerker" deed dat, en wij komen tot de conclusie, dat wij wellicht ál te kort hebben willen zijn.

Wij blijven er bij, dat dit in het algemeen niet wenschelijk is met de tegenwoordig bekende ringoven-systemen; onzerzijds is deze meening niet gebaseerd op technische overwegingen, zoodat wij den heer Wentink de verklaringen, die hij vraagt, onthouden moeten, doch onze meening steunt op hetgeen zoo hier en daar in ons land ervaren is of wordt. Waar generaliseerend over het bedrijf gesproken werd zou men den indruk kunnen krijgen, dat hier te lande geen of nagenoeg geen moderne inrichtingen gebruikt werden; dat geen ervaring werd opgedaan met dit systeem en.... niets is minder waar! Niet slechts in Groningen of Brabant, waar een betrekkelijk jonge industrie is opgekomen, doch ook in de centra van „conservatisme" werken fabrikanten met ringovens.

Met genoegen lezen wij nu in het ingezonden stuk van den heer Wentink, dat hij ons binnenkort zal voorrekenen, **dat de Hollandsche steenindustrie volgens een ander systeem goedkooper produceeren kan — met veriangen zien wij deze berekeningen tegemoet.**

Inmiddels zouden wij den heer Wentink op het navolgende willen wijzen: Wij zijn volkomen overtuigd, dat voor enkele fabrieken in ons land een ander systeem in aanmerking zou kunnen komen.

Maar of momenteel een systeem bestaat, dat aan het gros van de aan Rijn, Waal, IJsel, Maas enz. gelegen fabrieken het oude systeem met succes zou kunnen vervangen, dat wordt door ons nog in twijfel getrokken. Wij zien van den heer Wentink dan ook naast kostprijsberekening van een nieuw systeem, dat succes geeft (althans geacht mag worden te kunnen geven), ook stellig een exploitatierekening zoowel van het nieuwe als van het oude systeem tegemoet, alsmede de waardeberekening van het oude tegenover het nieuwe product, enz.

Het verhaal van een collega van den heer Wentink is zeer interessant, kan echter niet dienen om te generaliseeren. Of is het den heer Wentink onbekend, dat vele energieke collega's zich geld en opofferingen getroost hebben om andere systemen te beproeven? Is het den heer W. niet bekend, dat men van kostbare inrichtingen volgens nieuwere systemen, meer dan eens op de oude methode teruggekomen is?

Onder deze men zijn ons fabrikanten bekend, die noch conservatief, noch gemakzuchtig, noch afhankelijk van hunnen baas zijn en die in kennis van hun vak zeker zeer hoog staan!

Is het den heer Wentink ook onbekend welke sommen in drooginrichtingen en nieuwe ovensystemen zijn verloren

gegaan en weet hij niet dat slechts zeer enkele fabrikanten als eenling eene verandering van systeem, welke groot kapitaal vereischt, kunnen riskeeren, waar geen zekerheid bestaat dat de theoretisch berekende resultaten zullen kunnen bereikt worden, en waar geheel negatieve uitkomsten bekend zijn.

Een en ander sluit niet uit, dat wij het voor de Nederlandsche Baksteenindustrie zeer zeker gewenscht achten, dat er proeven genomen worden of een moderne inrichting, geschikt voor de bovenbedoelde fabrieken niet te vinden is. Doch daartoe zou een groot kapitaal noodig zijn, dat door een zoo groot mogelijk aantal fabrikanten bijeen gebracht zou moeten worden. Bij een absoluut negatief resultaat zou dan slechts een betrekkelijk klein bedrag voor ieder collega verloren zijn, waartegenover bij slagen de mogelijkheid van het vinden van een weg naar een systeem dat groote voordeelen zal kunnen afwerpen staan zou.

Wij hopen, dat de heer W. ons spoedig het beloofde artikel zal zenden, dat naar wij vertrouwen aanleiding zal wezen tot eene wisseling van meeningen, wellicht met een goed eindresultaat.

DE COMM. VAN REDACTIE.

Ontworpen wijzigingen van de Woningwet.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bij brief van 8 dezer aan Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën toegezonden een ontwerp tot wijziging van de Woningwet, met verzoek hem daarover vóór 1 September a.s. te doen kennen hun gevoelen en dat van besturen van twee gemeenten, een groote en een kleinere, in elk gewest.

De ontworpen wijzigingen zijn beperkt tot hetgeen noodzakelijk voorkwam. Een verder strekkende meer algemeene wijziging der wet ligt niet in de bedoeling.

Verzoeken om bouwvergunning worden somwijlen op de lange baan geschoven. De macht van de gemeente tegenover particulieren is reeds zoo groot, dat ten deze eenige beperking noodig is. Het is voorgekomen, dat de gemeenteraad in beroep een onwettig besluit van B. en W. handhaafde. In zoodanig geval baat vernietiging niet, wijl alleen negatief. Belanghebbenden moeten positief recht hebben. Tot een en ander strekken wijzigingen van art. 5.

De bepalingen van woningaangiften zijn in de practijk onhoudbaar gebleken. De gemeenten zijn bevoegd een woningstatistiek of beurs in te stellen, maar het is noodig een onpractischen dwang op te heffen. Beter schijnt het **Gedeputeerden Staten de bevoegdheid te geven een woning** telling te gelasten als voorbereiding voor de beantwoording van de vraag of er termen zijn voor toepassing van nieuw art. 32bis (verplichting van de gemeente door Ged. Staten tot woningbouw).

De grieven, waartoe de onbewoonbaarverklaring aanleiding heeft gegeven, worden als bekend verondersteld. Daarin moge veel overdrevens schuilen, het valt toch niet te ontkennen, dat verdrijving van menschen uit hun woning dikwerf hard is en niet onvermijdelijk voor de bevordering van hygiënische belangen. Naar het voorkomt is het stelsel van de wet, dat onbewoonbaarverklaring en ontruiming onverbrekelijk zijn samengekoppeld, bron van de moeilijkheden. Een woning kan in algemeenen zin onbewoonbaar geacht worden. Deze meening steunt dan op hygiënische voor-onderstellingen. De practijk klopt evenwel niet altijd met voor-onderstellingen. Meermalen blijken ouden van dagen kerngezond te zijn in een sinds jaren door hen bewoonde woning, die spot met de voor-onderstellingen der hygiëne. Menigmaal beteekent of zou beteekenen onbewoonbaarverklaring dakloosheid. Voor deze en soortgelijke gevallen is het noodig, dat de band tusschen onbewoonbaarverklaring en ontruiming losser worde. De onbewoonbaarverklaring op **zichzelve** zal beletten, dat het huis verder als normale woning verhandeld wordt. Uitstel van de ontruiming laat de gelegenheid om rekening te houden met die gevallen, waarin ontruiming individueel niet noodig is of om eenige reden ongewenscht.

Bouwverbod en rooilijn dienen beide ook tot ordening van bestaande bebouwing ingeval van herbouw. Zij dienen dus niet alleen voor de uitbreiding van de bebouwde kommen, maar ter regeling van de bebouwing. Plaatsing van beide regelingen onder één paragraaf met gewijzigd opschrift „regeling van de bebouwing" is daarom rationeel. Bouwverbod en rooilijn worden in de practijk voor hetzelfde doel gebruikt naar gelang de gemeente dat wil. Het trekken van rooilijnen heeft voor belanghebbenden evenwel het groote nadeel, dat zij er niet over gehoord worden, er zich niet tegen kunnen verweren. Op dit punt heeft de wet groote belangen onbeschermd gelaten. Daarom zijn de artt. 27—27 quater in dien zin ontworpen, dat de vaststelling van voorschriften betreffende de plaatsing van gebouwen ten opzichte van voor het openbaar verkeer bestemde gronden geschiedt volgens een afzonderlijke modus procedendi, waarbij belanghebbenden gelegenheid hebben voor hun belangen op te komen.

Met betrekking tot het bouwverbod is in hoofdzaak het thans geldende art. 27 gevolgd. Op één voornaam punt is er verschil. Het geldend artikel stelt in het tweede lid een criterium voor iets, dat niemand bindt en per slot toch alles aan het inzicht van de goedkeurende autoriteit overlaat. Waarborg, dat de gemeente zich niet het genot van verkeerswegen verschaft ten koste van particulieren geeft de wet niet. Daarom is in art. 27 novies als criterum voor onthouders van goedkeuring gesteld vermindering van de waarde. Het komt voor dat een bouwverbod wordt gelegd op grond, waarop een deel van een huis, of een stal of andere aanhoorigheden staat.

In de eerste gevallen zal het perceel daardoor in waarde verliezen voor het gebruik. Wordt daarentegen een bouwverbod gelegd op een stuk weiland, dan behoeft volstrekt niet altijd vermindering van waarde voor het gebruik te volgen.

Art. 27 novies houdt ook rekening met samenhangende perceelen. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat op één van verspreide perceelen een bouwverbod wordt gelegd, maar dat daardoor nabij gelegen perceelen, die bijv. mede voor weiland worden gebruikt, in waarde voor dat gebruik verminderen. Ook in dat geval pleit de billijkheid er voor, dat het bouwverbod niet wordt goedgekeurd en de gemeente tot aankoop of onteigening overga.

Beperking van den duur van het bouwverbod komt tegemoet aan het bezwaar, dat ook op dit punt particulieren geheel zijn overgeleverd aan het goedvinden van de gemeenten.

Nieuwe bepalingen beoogen tegemoet te komen aan de bezwaren aan ontruiming van woningen verbonden. Gedeputeerde Staten zullen den Raad kunnen verplichten aan hen, die niet bij machte zijn tot verbetering van woningen rentedragende voorschotten te verleenen, bouwvereenigingen voorschotten en bijdragen te verleenen. Aan coöperatieve vereenigingen, niet uitsluitend in het belang der volkshuisvesting werkzaam, zullen mede rentedragende voorschotten kunnen worden verleend.

De geneigdheid van gemeentebesturen om zelf dringend noodige verbetering der volkshuisvesting ter hand te nemen, bleek meermalen zeer gering. Vermits de aangelegenheid is erkend als een rijkszaak, kan de wetgever bij verwaarloozing van het door hem erkend belang niet lijdelijk toezien. Bevoegdheid van Gedeputeerde Staten tot ingrijpen schijnt het aangewezen middel om tot meer activiteit te geraken. Art. 12bis maakt hen bevoegd het gemeentebestuur aankoop of onteigening van gronden en aanbouw van woningen overeenkomstig de door Gedeputeerde Staten te geven voorschriften te bevelen.

Ook de ambtenaren van gemeente-politie worden bevoegd overtredingen der wet op te sporen. N. R. Ct.

Een Nieuw Koloniaal Instituut.

In de dezer dagen te Nijmegen gehouden Alg. Vergadering van de Maatschappij van Nijverheid kwam als een der belangrijkste zaken die op de agenda voorkwamen aan de orde de bespreking van het voorstel nopens het Koloniaal Museum. Het voorstel van het hoofdbestuur luidde:

De 133ste jaarlijksche algemeene vergadering, overwegende, dat onder de tegenwoordige financieele omstandigheden van het museum en met het oog op de beperkte ruimte in het Paviljoen te Haarlem, de ontwikkeling van het Koloniaal Museum haar grens bereikt heeft,

den wensch uitsprekende, dat het museum de gelegenheid verkrijge steeds meer te beantwoorden aan de bedoeling, waarmede het opgericht werd,

draagt het hoofdbestuur op te onderzoeken op welke wijze aan dien wensch gevolg zou kunnen worden gegeven.

In de toelichting op dit voorstel wordt er o.m. op gewezen, dat sedert lang reeds de behoefte zich doet gevoelen aan vergrooting der localiteit voor de museums der maatschappij.

Herhaaldelijk heeft bij de commissie van het Koloniaal Museum een punt van onderzoek uitgemaakt, hoe daarin ware te voorzien.

Elke maatregel moet noodwendig afstuiten op de kosten. De tegenwoordige huisvesting der museums geschiedt in het daarvoor tegen eene geringe vergoeding door den Staat afgestane Paviljoen.

Elke verandering zoude groote kosten met zich brengen en ook het jaarlijksch budget der maatschappij zeer bezwaren.

Door eenige belangstellenden, aan wier hoofd staat de heer J. T. Cremer, eere-voorzitter van den raad van het museum, is thans het initiatief genomen, om afdoende verbetering tot stand te brengen.

Zij zijn daarbij uitgegaan van het denkbeeld, dat, wil het museum volkomen zijn taak kunnen vervullen, niet alleen vergrooting van museum-ruimte noodig is, maar vooral ook meer onmiddellijke voeling met de praktijk, die de diensten van het museum inroept. Aan dit laatste zou vooral overplaatsing van het museum naar Amsterdam ten goede komen.

In verband daarmede zou dan aan het museum, sedert 1904 een afzonderlijk beheer in de maatschappij vormend, alsnu algeheele zelfstandigheid toe te kennen zijn, door het om te zetten in een stichting onder den naam van „koloniaal museum".

Het hoofdbestuur kon niet anders dan deze pogingen ten zeerste toejuichen.

Door het hoofdbestuur wordt nog medegedeeld, dat 15 Juni bij het hoofdbestuur is ingekomen een schrijven van de heeren J. T. Cremer en Hubrecht, waarin medegedeeld wordt, dat er zooveel steun is ontvangen, dat tot de oprichting van een Koloniaal Instituut te Amsterdam definitief is besloten. Op dien datum was reeds een som van 750.000 gulden toegezegd. Gisteren is door het hoofdbestuur nog een telegram van genoemde heeren ontvangen, waarin verlof gegeven wordt, dat op de algemeene vergadering door het hoofdbestuur worde medegedeeld, dat de commissie voldoende verzekerd is van het welslagen harer pogingen tot oprichting van een Koloniaal Instituut, op de meest onbekrompen schaal, wanneer de betrokken Overheid — hier wordt bedoeld het gemeentebestuur van Amsterdam — gelijk verwacht kan worden, den gevorderden steun verleent. Na eenige discussie wordt het voorstel onder applaus goedgekeurd. De voorzitter brengt een woord van warme hulde aan de mannen, die zich hebben vereenigd om te komen tot de oprichting van een nieuw Koloniaal Instituut in de hoofdstad, op een wijze, waarvan de wedergade moeilijk zal zijn te vinden. De uitvoering van de plannen zal stellig strekken tot groote glorie van Nederland.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag 9 Juli. j.l. heeft te Haarlem de Bond van Nederlandsche Architecten onder voorzitterschap van den heer K. P. C. de Bazel vergaderd.

De nieuw benoemde leden van den bond, de heeren E. Verschuyl uit Hilversum en J. van Wijngaarden uit Rotterdam, zijn geïnstalleerd. De voorzitter wees op het succes dat behaald is bij de actie voor het behoud van het Arsenaal te Amsterdam en gaf verslag van het verhandelde op de vergaderingen waar de B. N. A. vertegenwoordigd was als: die van Mooi Nederland, die voor bescherming van monumenten in Nederland, en deelde het resultaat mede der nadere besprekingen met den Bond van Technici omtrent het arbeidscontract en met het bestuur van Rochdale omtrent de door die vereeniging uitgeschreven prijsvraag.

Met betrekking tot het arbeidscontract verklaarde het bestuur dat dit ook met den Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond zal gesloten kunnen worden indien de aanhef van de overeenkomst zoodanig gewijzigd wordt, dat de bepalingen daarvan niet enkel zullen gelden voor de leden van den bond waarmede de overeenkomst gesloten wordt, i. c. den Bond van Technici of den Alg. Ned. Opz.- en Teekenaarsbond, doch voor alle opzichters, teekenaars en opzichter-teekenaars. Het bestuur stelt dienvolgens voor die wijziging alsnog aan te brengen, doch de vergadering gaat hiermede niet meê.

Ten opzichte van de Rochdale-prijsvraag besliste de vergadering, dat de B. N. A. zich op het standpunt moet plaatsen van onverkorte handhaving der onlangs vastgestelde: algemeene regelen voor het uitschrijven van bouwkundige prijsvragen, zoodat geen genoegen kan worden genomen met de voor prijzen uitgeloofde som.

De commissie voor de honorariumregeling bracht haar voorloopig rapport ter tafel, dat mondeling met grafische voorstellingen wordt toegelicht.

De vergadering besloot de commissie diligent te verklaren en droeg haar op zich in contact te stellen met de Mij. tot bevordering der Bouwkunst om te trachten met deze gezamenlijk het vraagstuk verder te behandelen en tot oplossing te brengen.

Inzake het Dam-Raadhuis-vraagstuk en het daaromtrent uit te lokken petitionnement aan de Koningin is aan het bestuur opgedragen zich met andere kunstlichamen in verbinding te stellen om zoo mogelijk daarmede gezamenlijk op te treden. Het samenzijn is besloten met een bezoek aan het buitenverblijf van den heer Bunge te Aerdenhout en met een gemeenschappelijken maaltijd.

Prijsvragen.

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN TE ROTTERDAM.

ROTTERDAM, Juli 1910.

Naar aanleiding van een daartoe door de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, Afdeeling Rotterdam, gedaan verzoek, heeft het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam zich belast met het uitschrijven van eene Prijsvraag voor:

Het Ontwerp van een Wandkalender.

De bepalingen dezer Prijsvraag zijn de navolgende:

1°. De Jury zal zich bij het vormen van haar oordeel over het ingezondene laten leiden door de volgende overweging: om voor bekroning in aanmerking te komen moet het ontwerp voldoen èn als Kunstwerk èn als Wandkalender Bovendien moet het de aandacht vestigen op het doel der Vereeniging en dus het Beschermen van Dieren aanschouwelijk voorstellen.

2°. De afmeting van de teekening moet zijn 45 c.M. hoog, 30 c.M. breed en moet, behalve de naam der Vereeniging (Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, Afdeeling Rotterdam) plaats bevatten voor het Kalenderblad dat 19½ c.M. hoog en 11½ c.M. breed is.

3°. De teekening moet zoodanig worden uitgevoerd dat eene goede lithografische reproductie, in hoogstens acht kleuren, daarvan kan worden gemaakt.

4°. De inzendingen moeten geschieden vrachtvrij vóór of op 1 October 1910 aan het gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, Coolvest, te Rotterdam.

De teekeningen moeten voorzien zijn van een spreuk of motto en vergezeld gaan van een gesloten en verzegeld couvert, waarop van buiten dezelfde spreuk of datzelfde motto moet zijn herhaald en waarin naam en woonplaats van den ontwerper zijn opgegeven.

Op het couvert moet tevens geplaatst zij een correspondentie-adres, om briefwisseling met den ontwerper, indien noodig, mogelijk te maken, zonder opheffing der anonymiteit.

5°. Voor deze prijsvraag zijn uitgeloofd drie prijzen t. w.:

1e prijs f 150.—, 2e prijs f 100.—, 3e prijs f 50.—.

De beoordeeling der ingezonden teekeningen zal geschieden zoo spoedig mogelijk na den voor de inzending vastgestelden datum, door eene jury bestaande uit de heeren:

Ad. le Comte, Directeur van het Museum Lambert van Meerten te Delft.

J. Hudig, Voorzitter van het Museum van Beeld. Kunsten en Tech. Wetensch. te Rotterdam.

Huib. Luns, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeld. Kunsten en Techn. Wetensch. te Rotterdam.

Prof. K. Sluijterman, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft

Jac. Haslinghuis, Bestuurslid van de Ned. Vereeniging tot Besch. v. Dieren, Afd. Rotterdam.

J. J. Vürtheim, Firmant van de Kon. Ned. Drukkerij J. Vürtheim & Zoon te Rotterdam.

Deze jury zal van hare bevindingen een gemotiveerd rapport uitbrengen.

6°. De teekeningen moeten worden ingezonden plat verpakt tusschen cartons en niet gerold.

7°. Alle ingezonden ontwerpen zullen nà de beoordeeling geëxposeerd worden.

8°. De drie bekroonde ontwerpen worden het eigendom van de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, Afdeeling Rotterdam.

9°. De reproductie der bekroonde ontwerpen is opgedragen aan de Koninklijke Nederlandsche Drukkerij J. Vürtheim & Zoon te Rotterdam.

Het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen.

J. HUDIG, Voorzitter.

Mr. P. BAELDE, Secretaris.

Exemplaren van de boven afgedrukte Voorwaarden dezer Prijsvraag zijn bij den tweeden ondergeteekende, Bierstraat 16b, Rotterdam, op franco aanvrage verkrijgbaar.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 29. Kroniek XI. Het Rijksmuseum 1885—1910.

Brieven uit Rotterdam. Maatschappij voor Volkswoningen. — Woningbouw op een terrein aan de Persoonshaven.

Brieven uit België XXVII Wereldtentoonstelling te Brussel. Vervolg.

Stedenbouw. Dichtheid van bebouwing.

Het Rijksmuseum-Park, door Victor de Stuers.

Vergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten van 9 Juli 1910.

ARCHITECTURA No. 28. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. Samenwerken.

De strijd in den Cementhandel.

De Architect en zijn helpers.

Voordracht over Ventilatie, met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem, door Dr B. Swaab. (Vervolg).

DE INGENIEUR No. 29. Beproeving van straatsteenen met de zandblaasmachine, door M. E. H. Tjaden c. i. (met afbeeldingen).

Eenige opmerkingen over de waterverdeeling op onze bovenrivieren, door C. W. Lely c. i. (met figuren).

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 28. — Commissie voor de statistiek. — Uit de afdeelingen. — Iets over het Middelbaar Technisch Onderwijs in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika (Vervolg). — De gelijkstroom-stoommachine. — Iets over de spanningen in den wand van een hollen bol (Slot).

DE AANNEMER No. 29. Nederlandsche Aannemersbond. Verslag van de Vijftiende Jaarvergadering, gehouden te Leeuwarden—Sneek op 13 en 14 Juli 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 3. Straatsteenen en nog wat. — De vervaardiging van dinassteenen. — De steenbakkersschool van Lauban op de 2e Klei-, Cement- en Kalkindustrie-Tentoonstelling te Berlijn. — Asbest-lei als bouwmateriaal.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 7.:

Persgasverlichting: D. Stavorinus. — De fotografie bij de studie der dierkunde: Dr. A. J. C. Snijders. — Edele gassen: J. P. van der Marel. — De bouw van het heelal: Dr. C. L. van den Broek. — Nestkastjes ophangen: J. L. F. de Meijere. — De Electrocultuur: P. Fransen Jz. — Een nieuwe werkwijze bij het lossen van erts in Zeehavens: Th. van der Waerden, c. i. — Gnomonica: W. E. van Wijk. — Eenvoudige proeven, Ontbinding van de neutrale electriciteit; de electrofoor: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 10. Het Julinummer van Alexander Koch's maandschrift opent met een artikel van Kuno Graf Hardenberg over de Tentoonstelling van den Duitschen Künstler Bund, die van Mei tot October te Darmstadt gehouden wordt. Talrijke franie reproducties van tentoongestelde werken versieren den tekst en wij vinden daarbij namen vermeld als Hans Unger, Franz van Stuck, Lovis Corinth, Max Klinger, Slevogt en anderen. Het spreekt dus van zelf dat er goede werken zijn, waartoe o. a. behooren de Piqueur van Slevogt en de Salome van Stuck, maar overigens schijnen weder veel atelierstudies naar naakt en gekleed model, bij gebrek aan wat anders, als expositiestukken dienst te

moeten doen. De afgebeelde beeldhouwwerken zijn van weinig beteekenis. Zeer ad rem schijnt ons een beschouwing van Paul Fechter getiteld »Natur und Kunst« »Wenn nicht alles täuscht, ist das in dieser Wortverbindung gegebene Problem wieder einmal das aktuellste unseres gegenwärtigen Kunstsuchens«, zoo vangt de schrijver aan en inderdaad gelooven wij, dat hij goed deed er nog eens op te wijzen, dat de natuur voor den kunstenaar de eenige betrouwbare leermeesteres is, maar daarmede niet bedoeld wordt, dat de kunst uitsluitend haar heil te zoeken heeft in het copieeren van de natuur.

Op het gebied van bouwkunst vinden wij in een volgend artikel het ontwerp van Prof. Albin Müller voor de bebouwing der Mathildenhöhe te Darmstadt afgebeeld, benevens tal van kleinere werken, interieurs, meubelen, serviezen, meubelstoffen en andere gebruiksvoorwerpen van den veelzijdigen bouwmeester afgebeeld. Ook Prof. Behrens wijdt, zooals blijkt, zijn talenten met evenveel liefde aan fabrieksgebouwen als aan trekpotjes.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 11. Ook de Augustusaflevering van dit tijdschrift is reeds verschenen. Zij brengt ons een overzicht van een andere tentoonstelling, namelijk die der Berliner Secession. Het woord Secession behoeft niet meer, als vroeger, de gedachte aan nooit vertoonde buitensporigheden op te wekken, men is gematigder geworden. Wel zijn er onder de afbeeldingen eenige, die geen hoog denkbeeld geven van de kunstwaarde der origineelen, doch daarentegen zijn ook bekende namen met verdienstelijke werken vertegenwoordigd. Als clou geldt Manet's executie van keizer Maximiliaan van Mexico, ofschoon er een groote fout in de teekening van dit stuk is. De tekst van Ewald Bender onderscheidt zich door critische opmerkingen van de gewone, vaak ongenietbare lofzangen, waaruit hij anders gewoonlijk bestant, waar het moderne kunst geldt.

Zeer interessant zijn de werken van glasschilderkunst en glasmozaïek uit het atelier van Gottfried Heinersdorff te Berlijn, die in een volgend artikel beschreven en afgebeeld worden en eveneens de boekversieringen, ontworpen door Prof. Kleukens en uitgevoerd door de Ernst-Ludwig-Drukkerij.

Ten slotte vinden wij eenig zilversmidswerk van Ernst Riegel, beschreven en afgebeeld.

Varia.

OUDE HOLLANDSCHE TEGELS IN BRAZILIE.

Een correspondent van de „N. Rott. Courant" vertelde dezer dagen in een brief uit Bahia op onderhoudende wijze van een bezoek aan het klooster der Duitsche Franciskanen aldaar. Dit klooster bezit een zeer merkwaardige decoratie van tegeltableaux. Een kloosterbroeder opent den vreemdeling de poort met de vraag: „U wilt zeker de tegels zien?" en de briefschrijver verhaalt van hetgeen hij zag als volgt:

Wij kwamen nu op de binnenplaats van het klooster, een vierkante patio met zuilengalerijen er omheen. Iedere zijde zal ongeveer 40 lang geweest zijn. Op de plaats zelf was niets, geen fontein, geen plant. De zon scheen hier meester, fel stond een rij zuilen in haar licht. Maar tusschen de zuilen door zag men, dat de wanden van alle galerijen met blauwe tegels bedekt waren. Boven de galerijen, weer galerijen, die van de eerste en eenige verdieping van het gebouw en weer tegels langs de muren en aan de binnenzijde van de plaats tusschen de toppen der kolommen van de benedengalerij en de voeten der zuilen van de bovengalerij liep nog een strook tegels rondom de plaats.

Welk een zeldzaam effect! Deze sobere binnenhof met witte, door verwering iets gele muren, schitterend door het felle licht en dan overal die achtergrond van diep ernstig blauw.

Wij liepen door de gelijkvloersche galerijen, de tegeltableaux illustreerden spreuken van Horatius, een trappenhuis in met voorstellingen uit den Bijbel, de trappen op, symbolische voorstellingen van de maanden en jaargetijden; van de werelddeelen... daar kwamen wij aan boschen, velden, jachtterreinen.

Daar klonk een roffel van sandalen op een houten vloer. Door een gang marcheerde in dubbele rij een troep jonge monniken, niet als soldaten, want zij sloegen de oogen naar den grond. Zij hadden les gehad, vertelde mij een oogenblik later een dezer jongelieden. Het moesten allemaal Hollandsche tegels zijn, meende hij, maar als ik er meer van wilde weten, moest ik maar even wachten. Zoo aanstonds zou hun professor over de plaats komen. Die zou mij wel wat kunnen vertellen.

De leeraar kwam, een Franciscaner, natuurlijk, maar van de tegels wist ook hij niet veel te vertellen. Ja, het moesten Hollandsche tegels zijn, dat hadden de Portugeesche Franciscaners hun gezegd, van wie zij, Duitschers, het klooster een twintigtal jaren geleden overgenomen hadden. Niemand had dit ooit betwist. In het archief kwam er niets over voor, er was eigenlijk geen archief, hun voorgangers hadden niets onderhouden en zoo waren alle boeken en geschriften door insecten vernield. Ik moest maar eens even mee naar de bibliotheek gaan. Daar was nog één boek, dat omtrent één serie tegeltableaux opheldering gaf.

Ik kreeg een oude foliant in handen. Die alles vernielende torretjes hadden er overal doorheen geboord, geen oorlogstrofee kon zóó doorschoten zijn. Het was de uitgave in Spaansche taal van de „Emblemas de Horacia. Theatro Moral de la vida humana y de toda la Philosophia de los Antiguos y Modernos", met kopergravuren van den Antwerpschen schilder Otto Venius.

De vier muren van de benedengalerijen van de binnenplaats, — de kloosterlingen spraken van Zuilenhof — toonden zeven en dertig voorstellingen naar de kopergravuren van Venius. Ieder tableau bestond uit circa 275 tegels. Dat werd te veel om aanteekening van te houden. Laat ik u echter zeggen, dat alles goed was. De groote zekerheid, waarmede iedere voorstelling geteekend was, trof bijzonder. De tegel stelt zulke andere eischen, dat van copieeren der koperdrukken geen sprake heeft kunnen zijn. Het was vrij naar Otto Venius, zou beter gezegd zijn. De tegelschilder had alle gelegenheid eigen verbeelding mee te laten werken. Wat menschen en landschap aangaat was hij daarbij zeer gelukkig geweest. De architectuur liet overal te wenschen over. Ook in de bijbelsche voorstellingen, die wij later zagen, viel het op, dat de gebouwen van het Heilige Land een niet overwonnen moeilijkheid geweest waren. De beesten die hier en daar voorkwamen konden mij gedeeltelijk bekoren, maar niet altijd. De koeien waren bijv. niet goed, maar hier staan wij voor een paar prachtige paarden. „Concordia populi insuperabiles" staat er boven. De Romeinsche veldheer zal zijn soldaten laten zien, dat de eendracht onoverwinnelijk is. De sterkste man uit zijn leger is niet in staat den staart van een oud paard uit te trekken, maar een zwakkeling trekt wel den staart uit van een sterk en fier ros. Hij trekt er haar voor haar uit.

Het meeste frappeerde mij een schildering waar boven stond: „Sors sua quemque beat". Gelukkig is hij die in zijn lot berust. Bij Venius waren wij in de hut van Philemon en Baucis. De tegelschilder laat het oude trouwe paar onder een tent in de open lucht kampeeren. Wij zien hoe zij met Jupiter en Mercurius hun schamele spijs en drank deelen. Het blauw wint het van het koper. Het groepje menschen zit daar zoo intiem, er is een uitdrukking en scherpe lijn in de tegelfiguren, die Venius niet bereikt.

Dat de voorgestelde vrouwen ons soms aan Rubens herinneren kon ons nu niet meer verwonderen. Weelderige vormen hebben in de Zuid-Nederlandsche kunst nooit ontbroken. Zie hier Moeder Natuur afgebeeld met vier borsten, zij deelt aan de jeugd een weegschaal en maten uit en leert hun daarbij, dat maathouden een eerste vereischte is om deugdzaam te worden. De jeugd is als engeltjes gevleugeld en geen kleeding belet te constateeren, dat zij goed in hun vleesch zitten. Een jongen links heeft een stuk brood in zijn hand en drinkt water uit een bron, versmadende den pauwenschotel en den beker zoeten wijns, die hem toegereikt worden.

Wij nemen van Horatius afscheid. Hier is een gang en een trappenportaal met tal van bijbelsche tafreelen. U vindt Jonas terug en de walvisch, Mozes in zijn biezenmand (het is geen kist) en daar is de kleine Mozes al groot geworden en trekt hij met zijn volk door de Roode Zee. Hier is Hagar, die haar kind niet wilde zien sterven, en daar Abraham, die nog juist bijtijds door een engel tegengehouden wordt als hij het offer brengen wil. De Jacobsladder is ook niet vergeten en daar staat Jacob met Rebecca aan de bron.

Reeds vertelde ik u, dat men tusschen de boven- en benedengalerij nog een smalle strook tegels zag. Die band was vijf en een halve tegel hoog. Het was wel de moeite waard er even naar te kijken. Aan weer en wind blootgesteld, hadden de tegels nog al te lijden gehad. Wat er op voorgesteld was, was wel vreemd aan deze omgeving. Een jacht door velden en dreven, openluchtspelen, kegelspel, schuitjevaren, buitenpartijen met muziekmakende of vrijende jongelieden, een leeuwenjacht, ziehier wat men eens voor dit klooster heeft durven bestellen. „Ja, zuchtte Pater Nicetus, het is hier eigenlijk te mooi voor Franciscaners." Was het daarom, dat hij mij geen tijd gunde de bovengalerij te zien, die eveneens aan wereldsche vermaken gewijd was? Neen, mijn gids wilde mij nog even het schip van de kerk toonen. Wij kwamen door een achterdeur direct van het klooster in de kerk vlak bij het altaar uit. Aan weerszijden van het altaar was een groot tegelschilderij aangebracht. Dit waren wellicht de grootste van alle. Links krijgt San Franciscus van Jezus de vier merken op handen en voeten, rechts krijgt hij den aflaat en van den Paus de regels voor de naar hem genoemde orde.

Als iemand onder de lezers in staat is iets naders over deze oude tegels te vertellen — hun bestaan moet in Europa niet onbekend zijn — dan zal hij mijn Pater en mij zeer verplichten.

Wellicht heeft Mr. Overvoorde Bahia wel op zijn reisprogram staan. Dit is wel bijna zeker en evenzeer waarschijnlijk is het, dat hem van deze kunstwerken wel wat bekend is.

De stad schijnt overigens, altijd volgens den briefschrijver, niet veel op te leveren, dat het aankijken waard is en hij besluit de beschrijving van zijn bezoek met de ontboezeming:

Het klooster met de tegels is een oase in de woestijn dezer smakelooze samenleving. Wat stak het klooster met zijn oude kunst vreemd bij de buitenwereld af. Het was mij niet mogelijk mij dien dag van iets rekenschap te geven en den volgenden morgen dacht ik eerst dat ik alles gedroomd had. Het was echter heusch waar geweest.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. Bij den gemeenteraad te Rotterdam kwam in een schrijven van B. en W. omtrent de vervulling van de betrekking van directeur der gemeentewerken, waarbij daartoe wordt aanbevolen de heer A. C. Bargdorffer, adjunct-directeur van gemeentewerken te Rotterdam, en uit de overige sollicitanten in alphabetische volgorde de aandacht wordt gevestigd op de heeren P. A. A. Faure, adjunct-directeur van gemeentewerken te Utrecht; F. s'Jacob c. i., ingenieur eerste klasse bij den dienst der Publieke Werken te Amsterdam, en W. F. C. Schaap c. b. i., directeur der gemeentewerken en telephooninrichting te Arnhem. Het ligt in de bedoeling om in de eerstvolgende Raadszitting de benoeming aan de orde te stellen.

Naar wij vernemen hebben de overige leden van den staf van Plaatselijke Werken te Rotterdam zich van elke sollicitatie onthouden. (Ingenieur.)

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS – TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.
UTRECHT.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

Gereserveerd voor:
W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS.
Diepboringen tot 500 Meter.
J. DE BOER & Co. Ingenieurs en Hydrologen, Leeuwarden.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

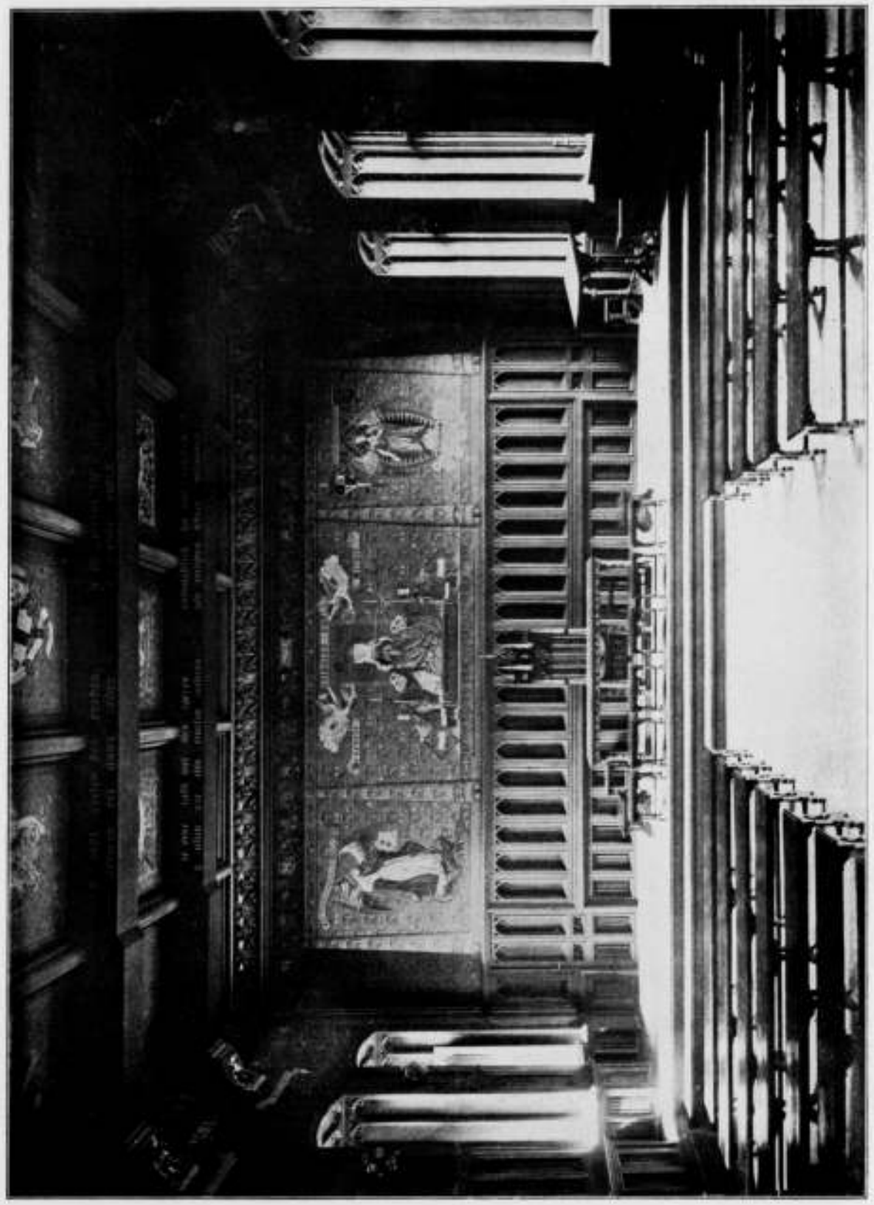

De Trouwzaal in het Raadhuis te Brussel.

Bijvoegsel van „DE OPWERKER"

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.

Plaatsing door bekwame werklieden.

Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Cement- en Betonijzerwerken.

INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**

Tel. Int. No. 377. **Nieuwestad 123.** Tel.-Adr.: Schröder's Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

BASSIN-OVERDEKKING in gewapend beton voor een belasting van 3000 Kgr. per M², uitgevoerd in 1909 aan de Gemeente-Gasfabriek te Bolsward.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Openbare Verkoop

bij inschrijving van

oude spoormaterialen

in 28 perceelen, liggende op het terrein aan de bovenbouwwerkplaats te UTRECHT.

Te bezichtigen van 6 Juli tot 3 Augustus a.s. (behalve Zon- en feestdagen) van 9 tot 12 uur v m.

Verkoopvoorwaarden worden op franco aanvraag kosteloos toegezonden door de IVe Afdeeling van den Dienst van Weg en Werken der Maatschappij te UTRECHT.

Inschrijvingsbiljetten uiterlijk 3 Augustus a.s., 2 uur namiddag, franco aan de Ie Afdeeling van den Centralen Dienst der Maatschappij te UTRECHT.

UTRECHT, den 1sten Juli 1910.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 25 JULI.

GORINCHEM 10.15 uur. — Het bestuur van het waterschap de Linge-Uitwatering in De Doelen: het afbreken van de bestaande houten ophaalbrug over de sluis buiten de Arkelpoort te Gorinchem en het leveren en stellen aldaar van een vaste ijzeren brug met afrasteringen, benevens het ophoogen van de opritten naar de sluis in den rijksstraatweg.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het leveren en slaan van norton-welpompen bij eenige dienstwoningen langs het Merwedekanaal in de prov. Z.-Holland, raming f 2928; het bestek no. 169 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebrs. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, bij den ing. König en bij den opz. De Jongh, beiden te Gorinchem, en bij den opz. Metz te Vianen.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Donderdag den 4den Augustus 1910,** des namiddags ten **2 uur,** zal in het Departement van Justitie te 's-GRAVENHAGE in het openbaar worden aanbesteed:

Het bouwen van 8 woningen behoorende tot de stichting van eene bijzondere Strafgevangenis te 's-GRAVENHAGE.

Raming f 30.000

Het bestek met daarbij behoorende teekening ligt voor gegadigden ter inzage in het verblijf der directie aan de bijzondere Strafgevangenis bovengenoemd en is op franco aanvrage tegen betaling van f 1.50 verkrijgbaar bij en wordt tegen overmaking van f 1.60 franco per post toegezonden door de firma DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaar, Spui No. 28*a* te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden den 29sten Juli 1910, des namiddags ten 2 uur, terwijl inlichtingen zijn te bekomen aan het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Koninginnegracht 53.

's-GRAVENHAGE, 19 Juli 1910.

DE MINISTER VAN JUSTITIE,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van eene brugwachterswoning bij de schipbrug over de rivier de Lek te Vreeswijk, raming f 4825; het bestek no. 172 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Castendijk te Arnhem, bij de arrondissem.-ingen. Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. Kuiler te Vreeswijk.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken en inhangen van één paar vloeddeuren in het binnensluishoofd van de Oude Merwedeschutsluis te Gorinchem, behoorende tot de werken van het Merwedekanaal in de prov. Zuid-Holland, raming f 4000; het bestek no. 171 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebrs. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ing. König en bij den opz. De Jongh, beiden te Gorinchem.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 10 Augustus 1910,** des namiddags te **2 uur,** zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

de bouw van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning en tijdelijk dienstgebouw te HOOGEVEEN.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, Lit. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 27 Juli 1910 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Hoogeveen; en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.35,** benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui n°. 28r te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 3 Augustus 1910, des middags te 12 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 14 Juli 1910.

Voor totale uitroeiïng van
Wandgedierten
te ontbieden
L. A. SPETTER & Co.,
Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.
Zuiveraar der **Rijks- en Stadsgebouwen.**
Opgericht 1864.

MAASTRICHT 10.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen van den bovenbouw van de brug over de Swalm en van den bovenbouw van de brug over de Molenbeek bij Arcen, met bijk. werken, beide gelegen in den Rijksweg van Maastricht naar Nijmegen, onder de gemeenten Swalmen en Arcen en Velden (prov. Limburg), raming f 3650; het bestek no. 170 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Keurenaer te Maastricht, op het bureel van den ingen. Doijer te Roermond en bij den opz. Enthoven te Venlo.

DINSDAG 26 JULI.

UTRECHT 2 uur. — Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen in het centr. bureau: het maken van grond- en kunstwerken, het leggen van sporen en wissels, het maken van leidingen, bestratingen, verhardingen, hekwerken, afsluitingen, en het verrichten van bijkomende werken ten behoeve van den aanleg van den spoorweg Eindhoven—Weert.

GEBRS. CLETON,
Aert van Nesstraat 51a, Telef. 3154,
ROTTERDAM,
Fabriceeren vanaf heden
GLAS IN LOOD,
tegen zeer billijke prijzen.
Nette afwerking gegarandeerd.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **9**den **Augustus 1910,** des namiddags ten **2 ure** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1224.

Het verbouwen van het Hoofdgebouw op het station VENLO.

Begrooting f 10300.—.

De besteding geschiedt volgens § 53 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den Juli 1910 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 3den Augustus 1910 ten 9 ure voormiddag.

UTRECHT, den 14den Juli 1910.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

WINSCHOTEN 2.30 uur. — Het hoofdbestuur van het waterschap Westerwolde in hotel de Harmonie: bestek no. 6: het bouwen van 2 sluiswachters-woningen en eene brugwachterswoning onder Vriescheloo en Veelerveen en bestek no. 7: het verruimen van de Aa tusschen Tutjeshut en de Oude Statenzij. (grondoerzet ongeveer 26800 M³.).

BREUKELEN. — Het R. K. Par. Kerkbestuur in het café van ouds Het Rechthuis: het maken van een gesticht.

PANNERDEN 1 uur. — Het dijkbestuur van het polderdistrict Aerdt en Pannerden in café 't Veerhuis: het maken van een paardenpad in den grindweg op den Rijndijk, Aerdtschen dijk en Duikerdijk, onder Herwen, Aerdt en Pannerden, ter lengte van plm. 8190 M. met bijk. werken.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

AMSTERDAM. Het weekblad »De Amsterdammer«, het eens zijnde met den inhoud der verleden week door ons besproken brochure van den heer De Stuers, dat Neerlands eer hiermede gemoeid is, stelt voor, dat een comité opgericht worde, waarvan het niet betwijfelt of Jhr. de Stuers zal het voorzitterschap er van willen bekleeden. Dit comité wende zich om hare medewerking tot de Koningin, het bewerke voorstellen in de Staten-Generaal, het zamele zoo noodig geld bijeen als bijdrage voor de stichting van een paleis. De Redactie van »De Amsterdammer« (Mr. H. P. L. Wiessing, Keizersgracht 333) belast zich om de middelaarster te zijn tusschen hen, die met haar plan instemmen en de vorming van een comité voorbereiden, en ziet gaarne adhaesiebetuigingen tegemoet.

De bedoeling van de Redactie van »de Amsterdammer« is wellicht goed, maar de weg, die zij wenscht in te slaan, komt ons toch voor, hier niet de aangewezen te zijn, om tot het doel te geraken.

O. i. is dit geen zaak voor een particulier comité en het zou ons niet verwonderen, wanneer Jhr. de Stuers het aanbod van het voorzitterschap van een dergelijk comité gracieuselijk van de hand wees.

Het comité, dat de zaak ter hand moet nemen, is de Nederlandsche Regeering en Jhr. de Stuers zal te zijner tijd zeker niet in gebreke blijven, zijn invloed in de Tweede Kamer ten bate van de in zijn brochure uiteen gezette denkbeelden krachtig te doen gelden.

ARNHEM. B. en W. hebben een voorstel gedaan betreffende den aanleg van een villapark aan den Apeldoornschenweg.

Het verdient naar hunne meening aanbeveling dit geheele uitgestrekte terrein in één plan van exploitatie samen te vatten; opdat niet door verkoop van verschillende terreingedeelten bij gemis aan een leidende gedachte de eenheid van aanleg en bebouwing in gevaar zal worden gebracht. Zij stellen voor den aanleg van terreinen, gelegen ten N. van de St. Peter- en de St. Antonielaan, tusschen den Apeldoornschen en den Hommelschenweg, te bestemmen een bedrag van f 180.000, te betalen uit een geldleening.

Ten aanzien van het villapark aan den Apeldoornschenweg zij nog opgemerkt, dat het terrein er zeer geaccidenteerd is. De totale hoogteverschillen bedragen pl.m. 40 M. De directeur van gemeentewerken heeft in zijn plan getracht, om bij de te maken wegen regelmatige hellingen te verkrijgen, waarbij het hoogste verloop zooveel mogelijk gevolgd is en tevens, dat de heerlijke uitzichten over de Betuwe op de verschillende punten, b.v. op den Apeldoornschenweg, behouden zullen blijven.

Tevens wees hij op de wenschelijkheid van de instelling eener schoonheidscommissie, welke de plannen, die zouden inkomen, zou kunnen beoordeelen naar hun aesthetische waarde, opdat zooveel mogelijk behouden blijve de mooie natuur van dit plekje grond.

De bedoeling is door het villapark een breeden weg te leggen als verbinding van de Zijpendaalsche pont naar den Velperweg.

SITTARD. De gemeenteraad heeft besloten door de geheele stad riolen aan te doen leggen. In verband hiermede is besloten, vanwege de gemeente een waterleiding aan te leggen, waarvan de kosten op f 30.000 zijn geraamd.

Verder stelde de gemeenteraad 4 hectaren gemeentegrond, gelegen langs den grooten rijksweg, gratis ter beschikking van den Voogdijraad in vereeniging met het liefdewerk voor kinderbescherming, om een gesticht te bouwen, waarin 300 jongens, die aan de ouderlijke macht onttrokken zijn, zullen worden opgenomen.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, op een Architecten-Bureau te Amsterdam, zoo spoedig mogelijk. Salaris voor de eerste maand f 100 en verder naar bekwaamheid. Br. lett. N 377, Adv.-Bur. Meerkotter & Co., Heerengracht 375, Amsterdam. (1)

— Volontair aan eene kleine Gasfabriek in Noord-Brabant, om theoretisch en practisch opgeleid te worden in het Gasvak. Br. fr. motto »Gas«, »N. v. d. Dag«. (1)

— Bouwkundig Opzichter, bij een Kerkgenootschap te Amsterdam, tot toezicht op hare kerken en eigendommen, P. G. en niet boven den leeftijd van 40 jaar. Indiensttreding 1 November 1910. Aanbiedingen motto »Bouwkundig Opzichter«, »N. v. d. Dag«. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bij de Dedemsvaartsche Stoomtramweg Maatschappij, voor tijdelijk werk. Schriftelijke aanmelding bij den Directeur te Dedemsvaart Dorp. (1)

— Constructeur-Teekenaar, op een Machinefabriek en Constructiewerkplaats, geheel zelfstandig kunnende werken. Brieven onder No. 18685, aan het Alg. Zuidholl. Adv.-Bur. C. Brouwer, Den Haag. (1)

— Tijdelijk opzichter bij baggerwerken, voor het waterschap Oppenhuizen c.a. Aanmelding bij den Burgemeester van Wijmbritseradeel. (1)

— Technicus, theoretisch en practisch ontwikkeld, op electrotechnisch (voornamelijk zwakstroom) gebied, salaris van f 100.— tot f 125.— per mnd. Br. onder lett. B. aan de Gebroeders van Cleef, Boekhandelaars, Spui No. 28a, Den Haag. (1)

— Teekenaar, bij de firma Geveke & Co. te Amsterdam, voor het zelfstandig uitwerken van projecten voor verschillende verwarmingssystemen en slachthuisinstallaties. (1)

— Teekenaar, bij de firma Geveke & Co. te Amsterdam, eenigszins met de berekening van centrale verwarmingen op de hoogte. (1)

— Ingenieur voor een Centrale met eenige jaren praktijk in stoom en electriciteit. Offerten leit. I. bij den Boekhandelaar K. L. Noording, Groningen. (1)

— Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar. Brieven aan het bureau van het »Technisch Weekblad«, Lauthofstraat 44, Rotterdam, onder letter G. E. (1)

— Teekenaar, bekend met betonijzer, direct. Wellicht kan ook een bekwaam onderbaas geplaatst worden. Brieven onder No. 25100, bureau der »N. Rott. Courant«. (1)

— Teekenaar, bij de Maatschappij Electrostroom, voorheen H. Doyer & Co., Rotterdam, vertrouwd met begrootingen van installaties. Brieven onder No. 25371, bureau der »N. Rott. Courant«. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bij een architect te Schiedam. Brieven onder no. 5461, Dagblad »Nieuwe Schiedamsche Courant«, Schiedam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, te Rotterdam. Brieven onder letter K. 435, aan de Nederl. Kio-ken-Maatij., Wijnhaven, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor fabrieksbouw, bekend met beiwerk en gewapend beton. Brieven onder no. 24112, Bureau der »N. Rott. Courant«. (1)

— Adsp.-Ing. Spoorwegen en Waterstaat enz. Indië. Ter benoeming tot adspirant-ingenieur bij den dienst der Staatsspoorwegen in Ned.-Indië en tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken daar te lande worden gevraagd civiele ingenieurs, in het bezit van het diploma bedoeld bij art. 118 der Hooger Onderwijswet. Aanmeldingen bij gezegeld adres aan het Departement van Kolonien. Aan de uitzending is verbonden: a. overtocht voor Gouv.-rekening als passagier te kl., c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 500; c. eene voorloopige bezoldiging van f 150 's maands. De bezoldiging van een adsp.-ing. bij de Staatsspoorwegen en van een adsp.-ing. bij den waterstaat enz. bedraagt f 250 's maands. Na twee jaren dienst in dien rang worden zij bij voldoende geschiktheid bevorderd tot ingenieur, op eene bezoldiging van f 350 's maands, welke door periodieke verhoogingen tot f 1000 's maands kan stijgen. Voor verdere bijzonderheden zie St.-Ct. No. 155. (2)

— Techniker, ervaren in motorenbouw, voor de leiding dier afdeeling. Br. onder letter V 388, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (2)

— Technisch Leider, aan een fabriek voor glasbewerking. Sollicitatie onder letter V 400, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (2)

TH. van Heemstede Obelt's **Sanitair Technisch Bureau.**
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

— Bouwkundig Teekenaar voor direct, geheel zelfstandig kunnende werken en practisch ontwikkeld. Salaris f 80 à f 100 per maand. Brieven fr. no. 42256 bur. v. h. »Alg. Ned. Advertentieblad« te 's-Gravenhage. (2)

— Onderbaas voor Grondwerk. Brieven onder No. 42239 aan het Bureau van het »Alg. Ned. Advertentieblad« te 's-Gravenhage. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

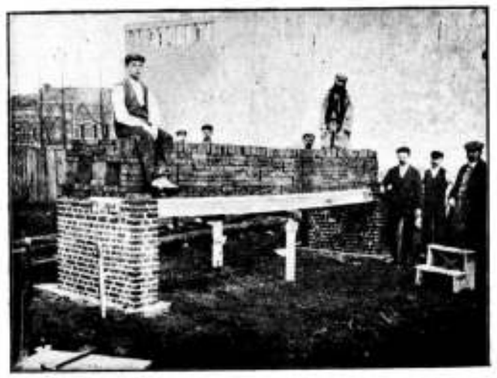

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

29	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 120 p.m.
18	Bouwk. Opz -uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
23	Bouwk. Teek.	24—32 j.,	f 65—f 110 »
9	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
12	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
9	Waterb. Opz.-teek.	25—28 j.,	f 65—f 110 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz	20—23 j.,	f 50—f 60 »
9	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
7	Werkt. Opz. (werkmeester)	24—38 j.,	f 80—f 120 »
2	Werkt. Teek. constr.	28—31 j.,	f 85—f 110 »
3	Machine-teek.	23—31 j.,	f 70—f 100 »
1	Aank. Machine-teek.	22 j.,	f 50 »
5	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
1	Electrotechn. Chef-monteur	20 j.,	f 60 »
1	Electrotechn. Teek.	25 j.,	f 60 »
1	Opz.-teek. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100 »
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100 »
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90 »

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas.
Paarlglas, Mozaïek.

L. CUSELL
De Bouwkundige Opzichter.
Bovengenoemd werkje, aangekondigd in de Leestafel van ons nummer van 11 September j.l. is aan het Bureau van de Opmerker verkrijgbaar à f 0.60.
Tegen toezending van f 0.65 wordt het franco toegezonden aan elk binnenlandsch adres.

WOENSDAG 27 JULI.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het departement: het verbreeden en verdiepen van het grootscheepsvaarwater in het Scheur en in de doorgraving tusschen Maassluis en Hoek van Holland en het maken van daarmede in verband staande werken, behoorende tot de werken ter verbetering van den waterweg van Rotterdam naar Zee, raming f 270,000; het bestek no. 176 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. van den rijkswaterstaat in de 2e en 3e dir. te Den Haag en bij den arrond.-ingen. H. van Oordt te Rotterdam.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het departem.: het maken eener afdamming van de Dieze bij de schut- en keersluis beneden de spoorweghaven te 's-Hertogenbosch met eenige bijkomende werken, behoorende tot de werken tot het verleggen van de uitmonding der rivier de Maas, raming f 35.000; het bestek no. 164 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebrs. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel der werken tot verlegging van den Maasmond te 's-Hertogenbosch bij de ingen. J. P. van Vlissingen te 's-Hertogenbosch en O. C. A. van Lidth de Jeude te Drunen.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. in het lokaal aan de Parkstraat: het herstellen en verbeteren van lijnen langs de spoorwegen Zutphen—Hengelo-grens bij Glanerbrug, Hengelo-grens bij Springbied en Zutphen—Winterswijk; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebrs. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen. der telegrafie te Den Haag en bij den ingen. der telegr. te Zwolle.

VRIJDAG 29 JULI.

GOUDA 11.30 uur. — Het R. K. Kerkbestuur van de Par. O. L. Vr. Hemelvaart in de Societeit der R. K. Leesvereeniging: het bouwen van een bijbouw met sacristie, catechismuskamer, trappenhuis, gang, enz.

DINSDAG 2 AUGUSTUS.

ETTEN 11 uur. — Het gem. bestuur van Etten en Leur ten raadhuize te Etten: het afbreken van een huis met schuur, staande aan de Treef nabij het dorp Etten en het bouwen van een marechaussée-kazerne te dier plaatse met bijbeh. gebouwen.

VRIJDAG 5 AUGUSTUS.

ZWOLLE 12 uur. — Het prov. bestuur aan het loknal van het prov. bestuur: het maken van een ijzeren ophaalbrug met steenen landhoofden over de Vecht bij Ane, gem. Gramsbergen, in den weg van het Jachthuis over Gramsbergen naar de Drentsche grens in de richting van Coevorden en het uitvoeren van daarbij behoorende werken; raming f 15100.

ZWOLLE 12 uur. — Het prov. bestuur: het verdiepen van de haven te Kuinre, het herstellen van den paalregel langs het Fokje aldaar en het uitvoeren van daarbij behoorende werken, raming f 4560.

Uitslag van Aanbestedingen.

's-GRAVENAGE, 12 Juli. Heden werd, namens hunne principale, de Provinciebank te 's-Gravenhage, door de Architecten Z. Hoek & J. Th. Wouters bij onderhandsche inschrijving aanbesteed het verbouwen van bovengenoemde Bank.

Er waren negen inschrijvers.

De hoogste inschrijver was de heer A. M. v. Beusekom voor f 24579.—.

De laagste inschrijver was de heer B. de Baan voor f 21490.—, aan wien het werk gegund is.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 30 JULI 1910. No. 31.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Tentoonstelling te Brussel.

Toen wij in ons nummer van 21 Mei j.l. een beknopte beschrijving met schetskaart gaven van de inrichting der Brusselsche Tentoonstelling moesten wij beginnen met de mededeeling, dat zij, ofschoon reeds vier weken geopend, nog verre van gereed was. Thans, nu onze speciale verslaggever van zijn bezoek aan de Belgische hoofdstad en hare fraaie expositie is teruggekeerd, kunnen wij constateeren, dat zij, practisch gesproken, gereed is en moge er hier en daar misschien een kleinigheid ontbreken, dit behoeft thans niemand meer terug te houden en is van zoo weinig beteekenis, dat het alleen ergernis kan geven aan menschen, die niet begrijpen kunnen of willen, wat er aan het in elkaar zetten van zulk een geheel aan moeite en arbeid verbonden is.

Wij spreken nu nog alleen van het in elkaar zetten, maar men vergete niet, wat er ook voortdurend te doen is aan het in orde houden, in toonbaren staat, van een terrein van ruim 90 H.A. en van 200.000 M². gebouwen *), die van 's morgens half negen tot tien à elf uur 's avonds betreden worden door duizenden en nog eens duizenden bezoekers, die komen en gaan, bij slecht weer evengoed en haast in even grooten getale als bij mooi weer. De elementen storen er zich niet aan of het Solbosch in een feestterrein is herschapen, storm en regen hebben er reeds meedoogenloos huisgehouden in den ongestadigen en onstuimigen zomer, die wij alweder beleven. Af en toe stroomde het regenwater in beken langs en over de paden, die hier en daar tot modderpoelen werden. Beken, watervallen en vijvers ontstonden op plaatsen, waar zij allerminst bedoeld of gewenscht waren, zelfs spoelden op enkele plaatsen gaten in den grond, die voor het verkeer gevaar dreigden op te leveren, maar onvermoeid togen de ploegen werklieden van de eene plek naar de andere, hier om een gat te stoppen met in karren aangevoerd zand, ginds om het overtollige water af te leiden, de geulen en kuilen op te vullen, zoodat na uren van ingespannen nachtelijken arbeid, bij het aanbreken van den dag de sporen van de hevigste regenbuien weder waren uitgewischt.

En in de gebouwen, daar was het een dweilen en ploeteren, waar een onderwetsche Amsterdamsche werkmeid schik in zou hebben gehad, om de groote hoeveelheden blauw, kleiachtig slijk, die er overdag ingebracht waren, weer te verwijderen.

Het hielp niet veel of men al vlondertjes van latten voor en op de bordessen der trappen gelegd had, het kleverig slijk, met fijn steengruis vermengd, werd tot ver in de gebouwen aan de schoenzolen medegevoerd.

Maar niettegenstaande al deze ongemakken, veroorzaakt door het regenwater, waarin de vlaggen als natte dweilen langs de stokken nederhingen of wanneer het bovendien stormde, lustig bleven klapperen tot de flarden er bij hingen, zoodra de zon doorkwam, herkreeg het terrein zijn feestelijk aanzien en schitterden de felle kleuren en het vele verguldsel van torens en koepels weder tegen de blau-

*) De Parijsche Tentoonstelling van 1900 nam een oppervlakte van 108 H.A. in beslag en was dus weinig grooter, maar de gebruikte terreinen lagen verder uit elkander.

we lucht en tegen den donkeren achtergrond van het Kamerer-Bosch en na weinige uren was alles opgedroogd en kon men zich weder verlustigen in het geklater van de groote cascade, dat nu niet meer door het kletteren van den regen overstemd werd.

Dat het weder weinig invloed op het bezoek heeft, hebben de dezer dagen in de couranten vermelde cijfers reeds aangetoond. Iedereen, die 's morgens met regenachtig weder voor de groote pylonen van den hoofdingang aan de Emile de Motlaan afstapt, gaat naar binnen in het vaste geloof, dat het in den loop van den dag wel zal opklaren en al blijkt dat geloof beschaamd te worden, men getroost het zich haastig van het eene paviljoen in het andere te wippen, ten koste van een natte parapluie, want met een „plan officiel" gewapend (wij kunnen de uitgaaf van Henri Bertels, in kleuren gedrukt, als zeer overzichtelijk en gemakkelijk aanbevelen) kan men een geheele rondreis door de gebouwen maken en binnen de gebouwen is toch het belangrijkste te zien.

Het is echter onze bedoeling niet een volledige beschrijving te gaan geven van alles wat daar te zien is. Dit is ook een feitelijke onmogelijkheid. Het is alreeds een arbeid op zichzelf, om de officieele catalogus, die uit vier deelen bestaat, te gaan doorlezen, om er in aan te teekenen, wat belangrijk voorkomt en dat in oogenschouw te gaan nemen. Een dergelijke arbeid laten wij gaarne over aan hen, die met de samenstelling der officieele rapporten belast zijn en wie zich amuseeren wil met het lezen daarvan gunnen wij gaarne dit genoegen.

En dan behalve de officieele catalogi der hoofdafdeelingen is, om iets te noemen, de catalogus der Nederlandsche afdeeling, een boek van 648 bladzijden, een studieboek met heel veel belangrijke mededeelingen over al het tentoongestelde, maar als gids op de plaats zelf veel te volumineus, veel te dik om het in den zak te steken en veel te zwaar, om het den geheelen dag in de hand te dragen De Britsche afdeeling, die natuurlijk veel grooter is, doet het met een catalogus van den halven omvang en dit zou een vierde kunnen zijn, wanneer hij niet in twee talen gedrukt was en dit boekje bevat toch ook alles, wat men tot toelichting bij de inzendingen noodig heeft.

Men kan werkelijk zijn tijd in de Nederlandsche afdeeling wel beter besteden, dan met lezen. Nederland is, afgezien van kleine aanmerkingen, die men altijd maken kan, op de Brusselsche Tentoonstelling prachtig voor den dag gekomen, dit wordt door landgenoot en vreemdeling erkend en gewaardeerd en die waardeering is welverdiend.

Men wordt hier nu eens niet direct aan Marken en Volendam herinnerd en kan hier gewaarworden, dat wij nog iets anders produceeren den jenever, margarine en Delftsche slaolie, dat wij op bijna elk gebied, in de nijverheid, in het kunstambacht, in het onderwijs, in economische en sociale instellingen kunnen mededoen, al is het wellicht niet op zoo groote schaal als andere volken dit kunnen. Wij zijn er toch en dikwijls met voortbrengselen, die glansrijk de vergelijking met die van andere volken kunnen doorstaan.

Het Nederlandsch Paviljoen heeft een van de mooiste plaatsen in het centrum der Tentoonstelling, de Nederlandsche Machine-industrie heeft welhaast de mooiste plaats in de groote Machinehal. Een woord van hulde aan de Centrale Commissie der Nederlandsche afdeeling en hare Sub-Commissies mag hier niet ontbreken. Iedereen heeft hier blijkbaar de hem opgedragen taak met liefde verricht en van de gunstige situatie, waarover men beschikken kon, is zooveel mogelijk ter verkrijging van een luisterrijk effect partij getrokken. In de eerste plaats door den bouwmeester van het Nederlandsch Paviljoen W. Kromhout Czn. Niet alles is evenwel van den aanvang af zoo vlot gegaan, als men wel zou meenen, het heeft heel wat overleg, moeite en arbeid gekost eer het Nederlandsch Paviljoen er stond.

Bij gelegenheid van de feestvergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op 15 Juli j.l. heeft de heer Kromhout de geschiedenis van den bouw verteld en zijn mededeelingen komen ons belangrijk genoeg voor om ze hier in haar geheel af te drukken. Volgens het verslag in „De Ingenieur" zeide de spreker het volgende:

„In de maand Juli 1908, dus nu twee jaren geleden, ging een commissie onder leiding van den toenmaals aangewezen commissaris-generaal voor Nederland ter Brusselsche tentoonstelling, den oud-minister van waterstaat, den heer De Marez-Oyens, naar Brussel, teneinde met de leidende personen dier tentoonstelling in aanraking te komen, tevens om eens poolshoogte te nemen van den aard, omvang en ligging der terreinen. Aan dien tocht, daartoe als voorloopig architect uitgenoodigd, nam ik deel.

Aan dit uitstapje, begin eener praktische inleiding, waren reeds verschillende werkzaamheden voorafgegaan, die ik kortheidshalve en om haar vóórhistorisch karakter, oversla.

Met de aanvullings- en ontgravingswerken was men te Brussel reeds druk bezig. De ontgraving voor de tuinen — thans de Fransche en de Hollandsche — was reeds nagenoeg verricht, de dijk stond reeds met zijn kruin ruim zeven meter daarboven.

Was het wonder, dat bij het uitzoeken van een geschikt punt voor het toekomstig Nederlandsch paviljoen de aanblik van dien dijk — buitendien prachtig gelegen tusschen de twee groote deelen der tentoonstelling — de Nederlandsche commissie zóó Hollandsch aandeed, dat zij niet lang meer weifelde? En toen er bleek, dat de gronden in de as van dien dijk nog te verkrijgen waren, toen buitendien de gronden daarnaast voor den Hollandschen tuin, waarvan men droomde, geschikt leken, ja zelfs daartegenover, aan de andere zijde van den tuin grond nog te verkrijgen was voor een koloniaal paviljoen, toen was het pleit beslecht en viel eene keuze niet meer moeilijk.

Na verschillende conferenties, ook met de technische en esthetische bestuurders der tentoonstelling, volgde spoedig het ontwerp van een paviljoen, waarvan de hier aanwezige blauwdrukken en teekeningen U een denkbeeld kunnen geven. Dit ontwerp was geheel gedacht van ijzer, monier en glas, dus als modern tentoonstellingsgebouw.

U kent het lot van dezen eersten opzet. Bange dagen doorleefden we in het najaar van 1908. De besprekingen over de subsidie van zés ton namen in de Tweede Kamer een aanvang en op een boozen middag kreeg ik het telegram „verworpen". De heer De Marez Oyens, de man der „zes ton of niets", trad als commissaris-generaal af en „en panne" lagen de paviljoens- en andere plannen.

Toch werd nog niet gewanhoopt, vooral niet meer, toen op de bekende November-vergadering te Amsterdam onze industrieelen de hoofden bijeenstaken om uitdrukkelijk de wenschelijkheid eener nationale vertegenwoordiging op de Brusselsche tentoonstelling te betoogen.

Eene kleine commissie, die vrijwillig na de October-catastrophe de draden van het gehavende weefsel bijeenhield, droeg mij toen op een ander ontwerp te maken, dat, eenvoudiger van opbouw, tevens kleiner in oppervlakte mocht zijn, doch zóó groot bleef, dat ook de koloniale afdeeling in het paviljoen een onderkomen zou kunnen vinden. Hierdoor behoefde de onsymmetrische aanleg van het eerste ontwerp niet gehandhaafd te blijven, wijl de asgewijze tegenover-elkander-plaatsing van Nederlandsch- en koloniaal paviljoen overbodig was geworden. Het nieuwe ontwerp kon dus aan den langen tuingevel een hoofdingang in het midden verkrijgen.

Van dit ontwerp kan ik u slechts de onafgewerkte teekeningen laten zien, daar de afgewerkte deel uitmaken van mijne inzending ter schoone kunsten-afdeeling. Bij dit ontwerp was eene hooge baksteenen voeting bedoeld met verderen opbouw in stucwerk, dat later in polychromie zou worden voltooid. Uit- en inwendig zou door mij naar eene elkander aanvullende oplossing zijn gestreefd, naar eene harmonie tusschen materiaal en vorm, ruimte en begrenzing, lijn en kleur. Zóó opgevat, dacht ik me een modern tentoonstellingsgebouw een mooi vraagstuk.

Middelerwijl werd eene begrooting gemaakt en door minister Talma een nieuw voorstel bij de Tweede Kamer ingediend, hetwelk, zooals u weet, door haar werd aangenomen.

Eene commissie werd samengesteld en een eminente commissaris-generaal in den heer Regout gevonden.

Nieuwe heeren brengen nieuwe inzichten mede. Dit bleek me alras, toen ik, nadat de plannen nagenoeg gereed waren — want de tijd vorderde — het oogenschijnlijk weinig beduidende verzoek ontving voor eene aanstaande voltallige commissievergadering ook een perspectivische schets te maken van een opstand in Oud-Hollandschen stijl.

Wat ik niet verwachtte, geschiedde: de commissie sprak met bijna algemeene stemmen haar voorkeur uit voor een paviljoen in Oud-Hollandschen stijl.

Zoo was dus ook dit nieuwe ontwerp van de baan en begon ik met haast aan eene omwerking in Hollandsche Renaissance. Gelukkig waren de plattegronden voltooid en behoefde ik slechts dit gebouw van over-plunje te veranderen, (waarbij mijn vroegere Hollandsche-Renaissancegarderobe me groote diensten beweis), om hem van een modernen aristocraat, zooals hij gedacht was, in een soort Spaanschen Brabander om te goochelen. Architectuur is zoo moeilijk niet.

Het eerste ontwerp gaf in grondplan eene oppervlakte van 3300 M². Het paviljoen, zooals het aanvankelijk gebouwd werd, gaf, zonder de verdiepingen, 2750 M²., waarbij spoedig 200 M². gevoegd werd ter zijde van den dijk, later nog aangevuld door een afzonderlijk paviljoentje, z.g. „Groot Nederland" van nogmaals 200 M². grootte. Dit gebouwtje, dat rechts van den hoofdingang staat aan de dijkzijde, was bedoeld ook met baksteen-nabootsing te worden bekleed. Hiervan moest om redenen van financieelen aard worden afgezien, waardoor het als houtbouw bleef behandeld en zijn afzonderlijk karakter verkreeg.

U zult straks bij het bezoeken van ons paviljoen opmerken, dat de architectuur en decoratieve behandeling binnen een geheel andere is dan buiten. Het ligt voor de hand, dat de Hollandsche Renaissance bij den ingang moest ophouden. Binnenkomende ontmoeten we dan ook onzen Spaanschen Brabander getransformeerd in modern personaadje, doch een van zeer bijzondere neigingen, iemand n.l. die bij drie kleermakers tegelijk te rade gaat; hetgeen aan 's mans costuum noodwendig merkbaar moet zijn. Ik had het voorrecht de opperste dier kleermakers te zijn, en droomde van een decoratief kleed in mat violette tinten, doorsprankeld met geel en grijs en hier en daar een sterk kleurmoment. Collega Walenkamp, die de afdeeling kunstnijverheid zoo uitstekend behandelde, had gelukkig een hooge opvatting van samenwerken, waar hij op de galerij zijne kleuren in de mijne deed vloeien. Collega Cuypers (Eduard) echter, den derden der kleermakers, behaagde het de Indische helft beneden de galerij zoodanig in felrood te steken, dat zelfs de Indische sarongs en hoofddoeken er van kreunden. Deze fel-roode om- en overslagen op het fantasie-pak van mijn jongeling zijn moorddadig voor den totaal-indruk van zijn costuum gebleken.

Gaarne wil ik hier de namen vermelden van hen, die me bij de decoratieve en ornamenteele voltooiing van het inwendige van het paviljoen behulpzaam waren. En dan moet ik in de eerste plaats Jan Sluyters, Huib Luns en Oldewelt herdenken, die voor mij de decoratieve schilderstukken maakten, welke ge straks zult opmerken.

Jan Sluyter uit Laren maakte het zoo uitmuntend geslaagde fries van 13 meter lengte boven de Indische helft van het paviljoen. Een geestdriftig verslaggever van het „Handelsblad", wiens oogen nog gedrenkt waren met het rood der Indische afdeeling, schreef over de rood-oranje Indische fries van Cuypers.

Welnu, in dit fries is geen rood noch oranje te ontdekken en het is van Jan Sluyters, die zich met dit kunstwerk ontpopt heeft tot een decorateur van den eersten rang.

De beschilderingen tegenover dit groote fries, zijn van Oldewelt uit Rotterdam, die, minder decoratief van aanleg, meer schilderkunstig het Hollandsche landschap en stadsgezicht in een drietal doeken heeft voorgesteld.

De talrijke vierkante en staand-rechthoekige doeken der beneden-friesen, rondom het geheele paviljoen, zijn van Huib Luns, die in een 34-tal doeken verschillende nationale en Indische kunstbedrijven figuraal vertolkte, waaronder vele, die van zijn groote decoratieve vaardigheid getuigen.

De ornamenteele beschildering werd door den decorateur Joh. Kromhout uit Amsterdam verzorgd, de stoffeering door den behanger Feij, die ettelijke hectaren aan vloeren, wanden en plafonds bekleedde; terwijl het z.g. passementwerk aan de groote borden, die in de traveeën hangen, het werk zijn van de firma Roos te Amsterdam.

Ten laatste — ware een chronologische orde in deze opsomming gewenscht, ik zou haar het eerst moeten noemen — moet ik u de firma Reinders en van 't Ende te Amsterdam vermelden (kortweg: Jaap Reinders) die de aannemer was van den geheelen bouw, die van den aanvang af alles uitvoerde en door geen stormen, sneeuwvlagen, maandenlange regenbuien en stakingen zich liet weerhouden om het eens op zich genomen bouwwerk tot een goed einde te brengen."

Tot zoover de mededeelingen van den heer Kromhout. Wij zullen ons niet verdiepen in beschouwingen over de vraag, of het behaalde succes grooter zou zijn geweest, indien de bouwmeester een zijner oorspronkelijke ontwerpen had kunnen uitvoeren. Men kan met het succes tevreden zijn.

De bovenstaande rede was een soort inleiding tot het bezoek aan het Paviljoen en de Tentoonstelling zelf en wij maken er hier voor onze lezers gebruik van als een soort inleiding tot de mededeeling der persoonlijke indrukken van onzen specialen verslaggever, die in ons volgend nummer zal aanvangen.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

In het kort verslag van de vergadering van den Bond van 9 Juli j.l., opgenomen in ons vorig nummer, is met enkele woorden melding gemaakt van de beslissing, genomen ten opzichte van de bekende Rochdale-prijsvraag. Tot goed begrip van den stand der zaak, waarin „Bouwkunst en Vriendschap" het initiatief heeft genomen en de actie nu door den B. N. A. wordt voortgezet, laten wij hier volgen wat de Mededeelingen vermelden aangaande het verhandelde in de vergadering en de over de zaak gevoerde correspondentie.

* * *

Rochdale-prijsvraagkwestie.

De voorzitter releveert in 't kort de geschiedenis dezer prijsvraag[1]) en zegt dat ten slotte het bestuur van Rochdale tegemoet is gekomen aan al de bezwaren door de verschillende vereenigingen genoemd, behalve dat van het bedrag der uit te loven prijzen, waarvoor het niet van het programma kon afwijken en in geen geval de som zou toe kunnen staan die door de prijsvraagregelen als norm wordt gesteld. Op dit punt is echter ook in de brieven door de verschillende bouwkundige lichamen tot Rochdale gericht, geen eenstemmigheid, doch daarin is of geen aanmerking op de prijzen gemaakt of zijn ook sommen genoemd die veel lager zijn dan de in de prijsvraagregelen genoemden norm.[2]) Hij erkent dat daardoor het standpunt der vereenigingen verzwakt is, doch dat daaruit blijkt, dat men gevoeld heeft met een buitengewoon geval te doen te hebben, dat niet bij de samenstelling der regelen is voorzien.

De heer Berlage sluit zich bij het door den voorzitter gezegde aan en zegt dat eene consequente handhaving der prijsvraagregelen mede brengt dat pl.m. f 15.000.— aan prijzen zou moeten worden uitgeloofd, en dat is te gek. Als direct een bedrag van f 5000 daarvoor beschikbaar ware gesteld, gelooft hij niet dat een enkele vereeniging eenige bemerking daarop gemaakt zou hebben. Hij meent dus dat er iets aan de prijsvraagregelen blijkt te haperen, dat verbeterd moet worden en inmiddels een weg gezocht moet worden om aan Rochdale op dit punt tegemoet te komen, wanneer deze vereeniging bijv. het in het schrijven van den B. N. A. genoemde bedrag van minstens f 2000 zou willen beschikbaar stellen.

De heer De Bazel zegt, dat dit voorstel van den heer Berlage een persoonlijk voorstel is en niet door het bestuur gedaan wordt.

De heer Van der Pek meent, dat strikt vastgehouden moet worden aan de regelen en dat het noemen vanf 2000 door den B. N. A. een fout is.

De heer Van Nieukerken meent eveneens, dat het door den heer Berlage ingenomen standpunt veel te transigeant is, en door den Bond niet ingenomen mag worden. Hij is ook voor verkorte handhaving der regelen.

De heer Weissman vraagt of het wel zoo zeker is dat de genoemde f 15000.— voor prijzen niet beschikbaar gesteld kan worden. Hij meent dat het Rijk, dat het geld voor den bouw verschaft, daarvoor wel te vinden zou zijn indien stappen daartoe gedaan werden.

De heer Frowein meent ook dat we voor 't oogenblik vast moeten houden aan de prijsvraagregelen doch deze op het bewuste punt moeten herzien indien dit noodig blijkt.

De heer De Jongh is eveneens voor handhaving der regelen en meent dat de fout schuilt bij de honorariumtabel die voor bouwsommen hooger dan f 240.000.— een vast percentage aangeeft. Wanneer bij grootere bouwsommen een evenredig lager wordend percentage gesteld ware dan zou vanzelf het bedrag aan prijzen en honorarium niet zoo hoog zijn.

De heer Van der Pek herhaalt zijn bezwaar en wijst nogmaals op de door den B. N. A. begane fout van het noemen van minstens f 2000.— voor prijzen, waaraan het bestuur van Rochdale een krachtig wapen ontleent om op zijn stuk te blijven staan.

De heer Ingenohl meent, dat de kwestie beheerscht wordt door de vraag of we hier met een buitengewoon geval te doen hebben. Hij zegt: geen enkele wet die gemaakt wordt is vrij van leemten, dit blijkt ook voor de prijsvraagregelen het geval te zijn en hij zou daarom in dit geval de prijsvraagregelen niet in al hun gestrengheid willen laten gelden.

De heer Van Goor sluit zich aan bij het door den heer Ingenohl gezegde. Hij zou aan de te benoemen permanente commissie voor de prijsvragen willen opdragen om te onderzoeken of er termen zijn om in dit geval van de prijsvraagregelen af te wijken en ze de wijzigingen in die regelen te ontwerpen om in gevallen als het onderhavige te voorzien.

De heer De Jongh herhaalt dat er vastgehouden moet worden aan de regelen evenals dit indertijd ten opzichte der honorariumregeling is gedaan.

De heer Walenkamp zegt, dat ook deze niet op eenmaal doch eerst langzamerhand is tot stand gekomen.

In stemming wordt nu gebracht de vraag of er in de conditie van den prijsvraaguitschrijver een reden gelegen is, om van de prijsvraagregelen af te wijken, welke vraag met 17 tegen 4 stemmen ontkennend beantwoord wordt.

Daarna wordt bij acclamatie besloten de te benoemen permanente commissie te verzoeken de gebleken leemte in de regelen onder het oog te zien en voorstellen tot aanvulling, eventueel wijziging te doen.

Als candidaten van den B. N. A. voor het lidmaatschap der permanente commissie worden benoemd de heeren K. P. C. de Bazel, Paul J. de Jongh en W. Kromhout Czn.

Amsterdam, Mei 1910.

Aan het bestuur der Coöp. Vereeniging
„Rochdale" te Amsterdam.

WelEd. Geb. Heeren,

Het Bestuur van den Bond van Ned. Arch. nam met belangstelling kennis van de door Uwe vereeniging uitgeschreven prijsvraag voor de verkaveling en de bebouwing met arbeiderswoningen van een bouwterrein gelegen aan de Costverlorenvaart, Borgerstraat, en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam en juicht het streven, op die wijze een goede oplossing van dat belangrijke vraagstuk te verkrijgen ten zeerste toe.

Evenals andere bouwkundige lichamen heeft het bestuur echter eenige bedenkingen tegen sommige bepalingen van het programma en meent die U kenbaar te moeten maken.

De bezwaren hebben betrekking op:

1e. Het honorarium toe te kennen aan den bekroonde bij opdracht tot uitvoering;

2e. het bedrag der uitgeloofde prijzen;

3e. het vorderen van een exploitatie-rekening;

4e. het afstaan van het geestelijk eigendom der bekroonde, gepremiëerden of aangekochte ontwerpen aan den prijsvraaguitschrijver.

Ad. 1. zij het volgende opgemerkt. Blijkbaar is bij de bepaling van het honorarium uitgegaan van de onderstelling, dat, waar de geheele bouw is samengesteld uit een groot aantal onderlinge gelijke of bijna gelijke deelen, de te verrichten arbeid voor den architect niet in eene rechte verhouding staat tot de grootte van de bouwsom. Doch hoe juist, oppervlakkig gezien, die beschouwing schijnen moge, is zij dit in werkelijkheid niet. Zij zou juist zijn indien werkelijk niet meer te doen ware, dan een aantal op zich zelf staande typen te ontwerpen, doch de onderlinge groepeering van die typen tot één geheel dat de meest economische, practische en aesthetische oplossing van den geheelen bouw in zich sluit is een arbeid die van gelijken aard te achten is, als de groepeering der onderdeelen van één grooten bouw, waarin een aantal van die onderdeelen van gelijke waarde, vorm of inrichting aanwezig zijn, zooals b.v. bij groote schoolgebouwen, fabrieks- en kantoorgebouwen, magazijnen enz. Nochtans werd er tot nu toe bij een dergelijken bouw niet aan gedacht uit dien hoofde het gangbare honorarium te verminderen.

[1]) Zie correspondentie enz. met Rochdale.

[2]) Zie schrijven van den B. N. A. en Rochdale.

Bovendien maakt de onderling beste groepeering en het bepalen van het aantal typen veelal een herhaalde omwerking der typen zelf noodzakelijk. Evenmin juist schijnt de veronderstelling, dat de oplossing van het onderhavige vraagstuk eenvoudig is. Integendeel heeft de ondervinding geleerd, dat eene goede oplossing van dit deel van het woningvraagstuk tot een der moeilijksten behoort, omdat bij die oplossing eenerzijds de hoogste eischen worden gesteld aan hygiëne, practische en economische inrichting, beknoptheid en niet tot onaesthetische effecten leidenden eenvoud, en last not least van soliditeit en eene weinig onderhoud vorderende constructie, terwijl anderzijds de uiterste geldelijke zuinigheid moet worden betracht.

Het komt ons dus voor dat, door het rangschikken van den bouw in de allerlaagste klasse reeds voldoende rekening wordt gehouden met de omstandigheden, die de hoegrootheid van het honorarium bepalen, dat in elk geval, voorloopig ontwerp, hoofdleiding enz. over den geheelen bouw gerekend behooren te worden en dat verdere vermindering daarvan alleen dan gemotiveerd zou zijn, wanneer werkelijk niet anders dan op zich zelf staande typen van een aantal woonhuizen verlangd werden.

Ad. 2. zij opgemerkt, dat in verband met het bovengezegde het totaal bedrag der uit te loven prijzen en premies niet voldoende is. Volgens de onlangs vastgestelde algemeene regelen, voor het uitschrijven van prijsvragen, dient als som van het totale bedrag der prijzen te worden gesteld eenmaal het honorarium, dat bij vrije opdracht aan een architect voor den bouw zou worden uitbetaald. Grondslag voor de vaststelling van dit bedrag is geweest de overweging, dat de prijsvraaguitschrijver billijkerwijze behoort te honoreeren voor de keuze uit een aantal oplossingen van hetzelfde probleem, waardoor hij, door vergelijking, de overtuiging kan verkrijgen, de zoo na mogelijk beste oplossing te zullen krijgen. Volgens dezen maatstaf is het totale bedrag van de prijzen onvoldoende te achten, zelfs al werd het honorarium bepaald naar de in het programma aangegeven grondslagen en dient het minstens het dubbele te bedragen, waarbij f 1000 als eerste prijs dient uitgeloofd te worden.

Zonder twijfel, zal deze verhooging van prijzen eene medewerking van geschoolde krachten aan de prijsvraag in de hand werken.

Ad. 3. diene, dat het vragen van eene exploitatierekening van weinig waarde te achten is, daar de schatting der huren door elk ontwerper op zich zelf voor zijn eigen plan plaats heeft en dus niet als grondslag van vergelijking voor de verschillende ontwerpen kan dienen evenmin als bij een bouw als de onderhavige, een begrooting per M³, als grondslag voor de werkelijke bouwkosten kan dienen.

Ad. 4. worde opgemerkt, dat volgens het programma de prijsvraaguitschrijver het geestelijk eigendom verkrijgt, van al de door hem bekroonde en aangekochte ontwerpen en daarover naar welgevallen mag beschikken. Dit nu is niet alleen in strijd met de reeds boven aangehaalde prijsvraagregelen doch met alle regelen van recht en rechtvaardigheid. Het mag den prijsvraaguitschrijver niet vrijstaan buiten den ontwerper om, van eenig ontwerp bekroond of niet bekroond, of onderdeel daarvan gebruik te maken. De naast den eersten prijs uitgeloofde prijzen en premiën mogen niet anders beschouwd worden dan als aanmoediging tot deelneming aan de prijsvraag. Is de uitspraak van de jury gevallen en de eerstbekroonde aangewezen, is daarna aan dien eerstbekroonde de uitvoering opgedragen, dan mag deze alleen zijn eigen ontwerp uitvoeren en daarin geen elementen uit de ontwerpen van de overige bekroonden opnemen buiten hunne toestemming.

Het bestuur van den B. N. A. neemt derhalve de vrijheid bij Uw bestuur aan te dringen op het aanbrengen van wijzigingen in het programma der prijsvraag, waardoor aan de bovengenoemde bezwaren wordt tegemoet gekomen.

Hoogachtend,

Het Bestuur:

w.g. K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.

w.g. Jos. Th. J. CUYPERS, 1e Secretaris.

Amsterdam, 14 Juni 1910.

Aan het bestuur der Coöp. Vereeniging
„Rochdale" te Amsterdam.

WelEd. Geb. Heeren,

Ondergeteekenden:

B. J. Ouendag, afgevaardigde van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

Paul J. de Jongh, afgevaardigde van het Genootschap „Architectura et Amicitia",

J. Herman de Roos, afgevaardigde voor de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", en

K. P. C. de Bazel, afgevaardigde van den Bond van Nederlandsche Architecten,

hebben in de vergadering gehouden 9 Juni 1910 en uitgeschreven door de Architect-Leden der Jury van de prijsvraag „Rochdale" ten opzichte van de gerezen bezwaren in zake deze prijsvraag, de volgende besluiten genomen:

Honorarium Architect. Met voldoening werd geconstateerd, dat blijkens het schrijven van het Bestuur van „Rochdale" aan de Juryleden der Prijsvraag d.d. 21 Mei, het Bestuur van „Rochdale" in principe genegen is de bestaande Honorariumregelen Eerste klasse te volgen, of de eventueel nieuwe Regelen te aanvaarden.

Ondergeteekenden gaan met de in dit schrijven voorgestelde oplossing in hoofdzaak accoord, zoodat zij betreffende dit punt van meening zijn:

Het honorarium van den architect zal volgens de bestaande Honorarium-Regelen, vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Eerste klasse berekend worden over het totaal bedrag der Aannemingssom, resp. Bouwsom.

Mocht evenwel op het oogenblik (van de opdracht van het werk aan een Architect) eene nieuwe Honorarium-tabel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst betreffende dergelijke bouwblokken van kracht zijn, dan zal het honorarium berekend worden volgens deze nieuwe regelen. Indien echter het op grond van deze te betalen honorarium gaat boven dat, berekend volgens de thans geldende der Eerste klasse, dan zal de vaststelling blijven geschieden volgens deze laatste.

Dit besluit werd met algemeene stemmen genomen.

Totaal bedrag der prijzen. Betreffende dit punt zijn ondergeteekenden van meening, dat, waar na lange onderhandelingen de Nationale Prijsvraag-Regelen, 4 Mei j.l. door de bouwkundige Vereenigingen zijn vastgesteld, zij geen vrijheid hebben in zulk een belangrijk punt daarmede in strijd te adviseeren, en verwijzen zij naar art. 16 van deze Regelen, luidende:

Als norm voor het totaal bedrag der uit te loven prijzen voor algemeene enkelvoudige prijsvragen wordt aangenomen eene som gelijkstaande met minstens eenmaal het volledige honorarium, dat bij vrije opdracht van het werk aan den architect zou verschuldigd zijn.

Dit besluit werd met algemeene stemmen genomen.

Exploitatie-rekening. In verband met art. 10 en 11 van het programma der Prijsvraag „Rochdale" werd het volgende besluit genomen:

Het is niet wenschelijk bij een bouwkundige prijsvraag van den mededinger een exploitatie-rekening te vragen,

daar de opstelling hiervan behoort tot de werkzaamheden van den prijsvraaguitschrijver en daar zulk een exploitatierekening door den mededinger opgesteld van twijfelachtige waarde geacht moet worden, omdat de gegevens, in de maatstaf der huren gelegen, door hem zelf worden bepaald.

Dit besluit werd met 3 stemmen voor en 1 stem tegen genomen.

Geestelijk eigendom van de ingezonden ontwerpen. Ondergeteekenden kunnen zich niet vereenigen met het bepaalde in art. 5, 4de alinea van de Bepalingen van het Programma van de Prijsvraag „Rochdale" en verwijzen U naar het bepaalde in art. 16 der NationalePrijsvraag-Regelen, luidende:

Behalve de eerstbekroonde, is geen inzender verplicht indien hij den hem toegekenden prijs niet aanvaarden wil, zijn ontwerp af te staan, en

Elk prijsvraag-ontwerp blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, aan wien het uitsluitend recht verblijft van het ontwerp gebruik te maken, dit te publiceeren óf te reproduceeren.

Uit het bovenstaande blijkt, dat behalve betreffende het ontwerp van den eersten prijs, de prijsvraaguitschrijver zich niet het recht mag verzekeren tegen het bedrag der uitgeloofde prijzen de respectievelijke ontwerpen naar willekeur te gebruiken en dat eveneens het recht niet mag bestaan, om buiten den wil van den ontwerper tegen een in het programma vastgesteld bedrag, zich den eigendom van ontwerper te verzekeren ten einde de geestelijke waarde ervan te benutten.

Dit besluit werd met algemeene stemmen genomen.

B. J. OUENDAG.
PAUL J. DE JONGH.
J. HERMAN DE ROOS.
K. P. C. DE BAZEL.

Amsterdam, 14 Juni 1910.

Amsterdam, 29 Juni 1910.

Aan het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten.

Mijne Heeren,

In eene jl. gehouden vergadering van de Jury voor de Prijsvraag onzer Vereeniging met ons Bestuur werd door de architect-leden van genoemde Jury mededeeling gedaan van het reslutaat van hun overleg met de vertegenwoordigers van Uwe en drie andere bouwkundige vereenigingen. Hoewel het collectief schrijven dezer vertegenwoordigers, gericht tot de architect-juryleden, weinig uitzicht opent op eene oplossing, die voor onze Vereeniging aannemelijk zou zijn, zouden wij het toch zeer op prijs stellen, indien onze prijsvraag alsnog onderwerp van nieuwe beraadslaging zou kunnen uitmaken in eene bijeenkomst van dezelfde vertegenwoordigers der vier bouwkundige vereenigingen, de Jury en ons Bestuur. Daarom noodigen wij U uit tot eene vergadering te houden op Dinsdag 5 Juli a.s. des avonds 7 uur ten Stadhuize alhier, Kamer 94. Een dergelijke uitnoodiging richten wij aan de drie andere vereenigingen, U bekend.

Zeer hopend, dat U door het zenden van een afgevaardigde zult willen blijven medewerken tot het zoeken van eene door beide partijen te aanvaarden regeling der hangende quaestie, teekenen wij in afwachting van Uw spoedigst antwoord op dit schrijven,

Hoogachtend,

, wn. Voorz.

P. ROELAND, Secr.

J. N. LANDRÉ. †

In den ouderdom van 68 jaar is te Amsterdam overleden de heer J. N. Landré, architect en directeur van de Nederlandsche Maatschappij voor Monierwerken: »de Amstel«.

De overledene, die jaren lang werkzaam is geweest bij den architect Gosschalk, o. a. bij den bouw van de beide gasfabrieken te Amsterdam, was als degelijk en practisch vakman bekend en mocht terecht de rechterhand van genoemden architect heeten. Daarna heeft hij zich zelfstandig gevestigd; tot zijn bekendste werken behoort het plan voor de groote villa »Hydepark« van Jhr. v. Loon te Zeist, door hem ontworpen in opdracht van de firma Staal & Haalmeyer, voor welke firma hij meerderen bouwkundigen arbeid verrichtte, als de villa »la Forêt« bij Doorn, de villa »Kalorama« te Velp, enz.

Toen de fabriek van Monierwerken »de Amstel« werd opgericht, werd J. N. Landré tot directeur benoemd.

Met grooten ijver werkte hij zich in in den nieuwen werkkring, die hem geen tijd meer overliet, om de bouwkunst te beoefenen. Met zijn optreden was ook meteen als 't ware de goede naam der fabriek gevestigd.

Landré was ook een ijverig lid van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst en gedurende vele jaren penningmeester der Afdeeling Amsterdam, terwijl hij herhaaldelijk zitting had in de commissie voor de Opzichtersexamens der Maatschappij.

In de bouwkundige kringen te Amsterdam was de overledene om zijn degelijkheid, gepaard aan bescheidenheid, hoog geacht en verliest men in hem een betrouwbaar vriend en een door en door kundig vakman.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 30. Officieel Gedeelte. Adres van B. & W. van Rotterdam in zake prijsvraag voor een nieuw raadhuis.
Kroniek XIV. Wettelijke Monumentenbescherming.
Het ontwerp van Alfred Messel voor een nieuw Museum op het Museumeiland te Berlijn door D. F. Slothouwer, met afbeeldingen.
Stedenbouw, Dichtheid van Bebouwing (Vervolg).
Brieven uit België XXVII. Wereldtentoonstelling te Brussel. (Vervolg).
Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1909.

ARCHITECTURA No. 29. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Rede door den heer W. Kromhout Czn., gehouden op 15 Juli te Brussel voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.
Samenwerken dat tot grootheid leidt, door C. J. de Haas.
Het Restaureeren van oude kunstwerken. Critiek op de lezing van den heer A. W. Weissman in het Kon. Oudh. Genootschap.
Villapark te Arnhem.

DE BOUWWERELD No. 29. Het karakter der Engelsche kunst. (Slot).
Meubels ontworpen en uitgevoerd door J. W. de Graaff te Laren, met afbeeldingen.
Het Restaureeren van oude bouwwerken (Vervolg). I. Praeadvies van den heer Jos. Th. J. Cuypers c. b. i.
Afbeeldingen van het Fragmentengebouw van het Rijksmuseum te Amsterdam.
No. 30. Het restaureeren van oude bouwwerken (Vervolg). II Praeadvies van Prof. Dr. W. Vogelsang.
Ventilatie, door Dr. N. G. van Huffel.
Losse plaat. Eetkamer, ontworpen door Haller en Schindler, architecten te Zürich.

DE INGENIEUR No. 30. Het Paviljoen der Nederlandsche Afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Brussel. Mededeelingen gedaan in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs te Brussel op 15 Juli 1910 door den heer W. Kromhout Czn.

De ontsluiting van de Bodensee en het bevaarbaar maken van den Boven-Rijn tusschen Konstanz en Basel, door R. P. J. Tutein Nolthenius c. i., met kaartje.
Feestvergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op 14 en 15 Juli 1910 te Brussel.
Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland, op 6 en 7 Juli 1910 te Brussel.
Ingezonden stukken. De spanningsregulatie van wisselstroommachines, door Dr. W. Lulofs M. Sc.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 29. Commissie voor de Statistiek. — Uit de Afdeelingen. — Iets over het Middelbaar Technisch Onderwijs in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika (Slot). — Een meesterstuk. — Het stoomgebruik in fabrieken (Vervolg). — Ingezonden.

DE AANNEMER No. 30. J. N. Kruizinga. Necrologie.
Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Jaarverslag over 1910.
Rapport van de Staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs III.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 4. De Duitsche ingenieurs op de 2e Klei-, Cement- en Kalkindustrie-Tentoonstelling te Berlijn. — Het draineeren van landerijen. — Ketelsteenhamer voor waterpijpketels. — De 12e Algem. Vergadering van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland.

KLEI Nos. 13 en 14. Van deze beide Juli-nummers bevat het eerste een mededeeling over het Tweede Internationaal Wegencongres, dat van 31 Juli tot 6 Augustus a.s. te Brussel gehouden zal worden, en een paar stukjes over de op 2 Juni j. l. te Berlijn geopende Tentoonstelling voor Klei-, Cement- en Kalkindustrie. Voorts worden er nieuwe machines voor de Klei-Industrie en moderne transportinrichtingen voor steenfabrieken in beschreven en afgebeeld. Het meest de aandacht trek evenwel een ontwerp van een ringoven, waarvan het merkwaardige is dat het is ontworpen door het Nederlandsch Bouw- en Ingenieursbureau te Amsterdam voor een stadje in Duitschland.
Aan de Tonindustrie-Zeitung is verder nog ontleend een belangrijke beschouwing over de malaise in de verblendsteen-industrie, waarover in Duitschland geklaagd wordt, terwijl wij overigens nog aantreffen beschrijvingen met afbeeldingen van het nieuwe komediegebouw «Thalia» te Batavia en van een nieuwe Diamantslijperij te Amsterdam.
Het tweede nummer geeft de vertaling van een rapport van den heer M. J. van Löben Sels, vice-president der Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten, samengesteld voor het Internationale Wegencongres te Brussel en bevattende vele belangrijke gegevens over materiaal en aanleg van wegen in Nederland. Van niet minder belang lijkt de vertaling van een voordracht van Prof. Germer uit Stettin over »Vastheid van mortels en muurwerk bij hoogere temperaturen«, die in deze aflevering aanvangt. Het artikel over het steenbakken volgens de Hollandsche methode, in dit nummer voorkomend, bespraken wij reeds in »De Opmerker« van verleden week.

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 4. Onder den titel »Wekken van Schoonheidszin« schrijft Felix Ortt in deze aflevering een werkelijk zeer opwekkend stukje, waarvan wij met den schrijver gaarne hopen, dat het menigeen de oogen moge doen opengaan, terwijl de heer C. W. Lunsingh Scheurleer een van veel kennis en smaak getuigende beschrijving geeft van twee Grieksche vazen der VIde eeuw v. Chr., welke in deze en een vorige aflevering zijn afgebeeld.
De bijlage bevat eenige bijdragen meer bepaald van paedagogisch belang.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 7. Het Juli-nummer van Eduard Cuypers' maandschrift opent met een »Overzicht van de ontwikkeling der Tuinkunst in West-Europa«, door Jonkvrouw Clara Engelen, zeer onderhoudend geschreven en vooral belangrijk door de met veel zorg gekozen afbeeldingen, waaronder zeer karakteristieke. Op de Oude St. Peter te Arnhem, een der weinig overgebleven monumenten van die stad, vestigt de heer D. J. van der Ven de aandacht met een reproductie van een penteekening van G. v. d. Wal.
De rubriek »Toelichting bij de platen« geeft eenige afbeeldingen van een villa te Roermond.

WERKTUIGKUNDE VOOR AMBACHTSLIEDEN door G. A. Scholten, Architect en Oud-Leeraar M. O. te Tiel. Van het eerste deeltje »Kennis van Werktuigen« is bij den uitgever D. Mijs te Tiel thans de vijfde druk verschenen. Behalve enkele aanvullingen, heeft deze druk geen veranderingen ondergaan. Pas twee jaren geleden zag de vierde druk het licht; een aanbeveling van het algemeen bekende werkje mag dus zeker wel overbodig worden geacht en de voorspelling is niet gewaagd, dat het nog wel meerdere drukken beleven zal.

HET PROJECTIETEEKENEN, als voorbereiding voor het Vakteekenen, is een, eveneens bekend, grooter werk van denzelfden schrijver, dat voor het eerst in 1890 verscheen en waarvan nu de derde druk van het Eerste stuk: »Beginselen van het Projectieteekenen voor gewoon Ambachtsonderwijs«, voor ons ligt. Deze druk heeft eenige uitbreiding ondergaan door een korte behandeling van scheeve lichamen en van snijpunten van lijnen met lichamen, maar vooral door toevoeging van vijftig oefeningen, welke zoowel voor eigen oefening als voor den beginnenden onderwijzer van nut kunnen zijn. De degelijke boeken van den heer Scholten op het gebied van Lijnteekenen en Projectieteekenen hebben zich sedert lang een blijvende plaats veroverd in nagenoeg alle technische kringen. De flinke wijze van uitgave heeft ongetwijfeld het hare bijgedragen tot de resultaten, die er mede verkregen zijn, waarmede wij hier bepaald bedoelen het groote nut, dat de beoefenaars der technische vakken van het gebruik dezer boeken hebben gehad en vele aankomende technici er nog in de toekomst van kunnen hebben.

BURGERLIJKE BOUWKUNDE. HOUTBEWERKING, DOOR L. BOSMAN, is de titel van een nieuw hand- en leerboek ten dienste van timmerlieden, uitvoerders, aanstaande bouwkundigen e. a., tevens een leidraad bij het Technisch Onderwijs, waarvan de uitgever D. Bolle te Rotterdam ons dezer dagen een Proeve van Bewerking toezond.
In »een woord vooraf« erkent de schrijver, dat wel door niemand op goede gronden zal worden betwist, dat er op het gebied van het timmerambacht zeer goede werken bestaan, maar dit heeft hem niet weerhouden het veelomvattend onderwerp nog eens in al zijn onderdeelen, zooals een overzicht van den inhoud aantoont, opnieuw te bewerken. Het zal dan ook niemand verwonderen te vernemen, dat wij hier te doen hebben met het resultaat van den arbeid van eenige jaren. Immers het werk zal een kleine 500 bladzijden druks in groot formaat en niet minder dan 1400 afbeeldingen naar oorspronkelijke teekeningen van den schrijver bevatten.
Kan men hieruit reeds opmaken, dat de uitgave royaal is opgezet, ook uit de proefaflevering kan men dit gewaar worden.
Over onderdeelen van den inhoud, kan uit den aard der zaak naar deze proefaflevering nog geen oordeel worden uitgesproken, maar wanneer wij in het prospectus lezen, dat bij de samenstelling de stelregel in het oog gehouden is, »dat in het ambacht schipperen en slaafs volgen nooit tot iets goeds leiden, dat bekwaamheid en nauwkeurigheid hoedanigheden zijn, bij welker gemis alle andere goede eigenschappen hun waarde verliezen«, dan bemerken wij dadelijk, dat hier uit ervaring gesproken wordt en dat geeft vertrouwen, waar het een boek geldt, dat inzonderheid bestemd is te komen in de handen van de mannen der practijk en waarin de traditie van het deugdelijk, goed werk zal worden gehuldigd.
Te veel wordt die traditie in het bouwvak verwaarloosd en het is steeds noodig de beoefenaars er aan te herinneren dat er voor deugdelijk werk regels bestaan, waarvan men niet ongestraft kan afwijken.
De Firma Bolle verstaat de kunst, om iets degelijks te leveren voor een prijs, die voor niemand een ernstig bezwaar kan zijn. Wij twijfelen dan ook niet of aan het werk zal een ruime verspreiding ten deel vallen.

Varia.

BLIKSEM-AFLEIDERS.

Te Assen heeft dr. D. van Gulik uit Wageningen een rede gehouden over bliksemschade en bliksemafleiders. Daarin betoogde hij, dat met de in Nederland gebruikte bliksemafleiders een volmaakte zekerheid niet of althans zeer moeilijk te bereiken is. Toch waarborgen zij voor hard gedekte huizen een niet onbelangrijke mate van veiligheid, daar zij de kans op brand bij inslag op $^1/_6$ à $^1/_7$ terugbrengen.

De verbeteringen, welke aangebracht kunnen worden, zijn de volgende: Alle bedreigde punten worden van opvangers voorzien in den vorm van korte stangen en draadgeleidingen, terwijl het dak met afleiddraden omspannen wordt. Dit komt in plaats van de hooge opvangstangen met haar gewaanden beveiligingskegel. Er worden ettelijke naar de aarde loopende geleidingen aangebracht. Het afleiderstelsel wordt aangesloten met uitgestrekte metaalmassa's. Voor de buizen van gas en waterleiding is aansluiting volstrekt noodzakelijk.

Als vereenvoudigingen werden genoemd: Het vervallen van de hooge, vaak met dure spitsen gewapende opvangstangen, die moeilijk met voldoende stevigheid zijn op te stellen. Het vervangen van het alom in zwang zijnde koper voor de geleidingen en grondverbindingen door ijzer, dat in goed verzinkten toestand tegen atmosferische

invloeden zeer lang bestand en bovendien nog gemakkelijk door een verflaag te beschermen is. Het beperken van de dikte der geleidingen, hierbij als uitgangspunt nemende de ervaring, dat nooit of zelden een gewone telegraafdraad anders dan op de trefplaats gesmolten is. Het gebruik maken van de aanwezige metalen constructiedeelen van het gebouw ten dienste van den afleider, waardoor òf het afleiderstelsel wordt uitgebreid en dientengevolge de veiligheid vergroot, òf de kunstmatige geleidingen gedeeltelijk kunnen vervallen. Dit laatste geeft een middel aan de hand, om bepaalde soorten van gebouwen nog van een vrij goeden afleider te voorzien, ofschoon men zich slechts zeer geringe kosten wil getroosten. Metalliek contact tusschen de metaalstukken is overbodig, indien zij elkander over een voldoende lengte bedekken.

Door deze verbeteringen en vereenvoudigingen zullen de afleiders, ondanks lageren prijs, beter aan hun doel beantwoorden. »N. R. Ct.«

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Naar wij vernemen, zal men eerlang overgaan tot de aanbesteding der verbouwing van het voormalige gebouw van het Rijksarchief op het Plein, ten einde daarin het departement van buitenlandsche zaken te vestigen.

— De Schoonheidscommissie, het college dat aan B. en W. van advies zal dienen bij de beslissing over gevelteekeningen en aan welke laatstelijk ook ter beoordeeling is gezonden het plan tot inrichting van het Gevers Deynootplein, is samengesteld uit de heeren: Van der Steur, bouwkundig ingenieur; Limburg, idem; Springer, architect; Knuttel, rijksbouwmeester, en Vrijman, architect.

LEIDEN. Na langdurige onderhandelingen tusschen het rijk en de gemeente is overeengekomen, dat de gemeente de ruim 16 H.A. weiland achter het station aan den Rijnsburgerweg gelegen, aan het rijk zal verkoopen tegen betaling als koopprijs gedurende 75 achtereenvolgende jaren van jaarlijks f 5275.56. De grond heeft aan de gemeente met de overdrachtskosten f 187.120 gekost.

Het rijk verbindt zich op dezen grond een Academisch Ziekenhuis te stichten, met bijbehoorende klinieken en laboratoria, en met den bouw daarvan vóór 1 Juni 1913 aan te vangen.

Indien op 1 Juni 1913 niet met den bouw is begonnen, zal het rijk jaarlijks f 7113.85 moeten betalen en ineens een bedrag van f 8265.

— De familie van der Lek de Clercq heeft aan de Ned. Herv. Gemeente te Stavenisse eene kerk geschonken, welke gebouwd zal worden naar een ontwerp van de architecten Jesse en Fontein albier.

Het werk zal in het begin Augustus worden aanbesteed.

ZAANDAM. In een vergadering van den gemeenteraad is een voordracht om B. en W. een crediet te verleenen van f 5000 voor herstelling en gedeeltelijke vernieuwing van den Westzijder-toren (Bullekerk), aangehouden.

Getracht zal worden van Rijk en Provincie subsidie in die kosten te verkrijgen.

STEENWIJK. Bij den Raad dezer gemeente is ingekomen een voordracht van B. en W. tot het restaureeren van den grooten toren aldaar, volgens kunstkenners een belangrijk bouwwerk. De plannen daarvoor zijn opgemaakt door den heer Ter Kiele, architect te Deventer.

Plan A omvat een algeheele noodig gebleken restauratie, alsmede het aanbrengen van een sierlijke spits. De kosten daarvan worden geraamd op f 33.750.

Plan B beoogt mede een algeheele restauratie, doch zonder spits, maar met een afdoende verbetering van de tegenwoordige dekking. De kosten worden dan begroot op f 26.500.

Gerekend wordt voor de uitvoering van het werk op 50 pCt. bijdrage van het Rijk, terwijl ook bij de provincie om een bijdrage zal gevraagd worden.

Besloten werd tot het aangaan van een tijdelijke leening van f 48.450.

Aangehouden werd de voordracht van B. en W. tot een belangrijke inwendige verbouwing van het Raadhuis.

(Vervolg ze bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — —
— — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare MORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS.
Diepboringen tot 500 Meter.
J. DE BOER & Co. Ingenieurs en Hydrologen, Leeuwarden.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.
Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton. Begrootingen en Ontwerpen gratis.

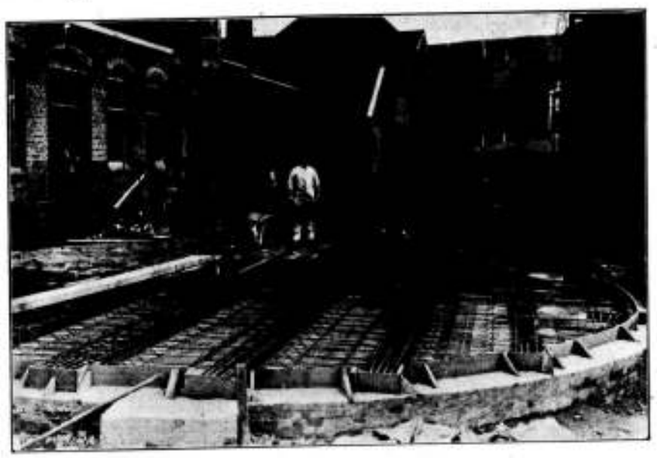

BASSIN-OVERDEKKING in gewapend beton voor een belasting van 3000 Kgr. per M², uitgevoerd in 1909 aan de Gemeente-Gasfabriek te Bolsward.

Voor Ambachtslieden
zijn bij D. MIJS te Tiel verschenen:

Werktuigkunde voor Ambachtslieden.
Eerste deel. Voor gewoon Ambachtsonderwijs. 5de druk f 0.75
Tweede deel. Voor voortgezet onderwijs. 2.25

Als voorbereiding voor het Vakteekenen:

Het Lijnteekenen.
Eerste deel. Vooroefeningen, Meetkunstige werkstukken, Penteekenen en Lettervormen, met 19 platen, 3de druk 0.75
Tweede deel. Vooroefeningen, Schaduwbepaling (isofoten). Opwerken van teekeningen, met 44 platen . 4.—

Het Projectieteekenen.
Eerste deel. Voor gewoon Ambachtsonderwijs. 3de druk 0.75
Tweede deel. Voor voortgezet Teekenonderwijs. 2de vermeerderde druk 3.50

Al deze werken zijn van de hand van den heer **G. A. SCHOLTEN,** *Architect en Oud-Leeraar Middelb. Onderwijs te Tiel.*

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 17 Augustus 1910,** des namiddags te **2 uur,** zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

de bouw van een Post- en Telegraafgebouw te VLISSINGEN.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, Ln. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 2 Augustus 1910 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijkstraat 59 te 's-Gravenhage; bij de Directeuren van het Post- en Telegraafkantoor te Vlissingen en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.65,** benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui n°. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voormoemden Rijksbouwmeester en door den Districts-Opzichter bij de Landsgebouwen C. van der Linden te Middelburg.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 10 Augustus 1910, des namiddags te 1½ ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 19 Juli 1910.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" Fa WIJERS & FLAES

ASPHALT-PAPIER	ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER	MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK	ASPHALT-VLOEREN
HOUTCEMENT KIT	NEUCHATEL-ASPHALT

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

Geld verdienen kan iedereen
door onze **Schwarzwalder Klokken** te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

Gebr. **KUIPERS, Putten (Geld.)** Fabrikanten van de
Veiligheids-Steigerklauwen
G. B. K. Monsters worden bij 5 stuks à f 0.60 per st. onder rembours verzonden.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 1 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbest. der post. en tel. in het lokaal aan de Parkstraat: de bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Grave; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2e district te Den Haag, bij den directeur van het postkantoor te Grave en is te bekomen ad f 0.35 bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door den voorn. rijksbouwm. en door den districts-opz. bij de landsgebouwen H. J. P. F. van Ewijk te 's Hertogenbosch.

LEIDEN 11.30 uur. — Het gem.-bestuur: bestek no. 22: het ophoogen en bestraten van den Rijnsburgerweg en het vernieuwen van de Poelbrug, in 2 perc.

DINSDAG 2 AUGUSTUS.

ETTEN 11 uur. — Het gem. bestuur van Etten en Leur ten raadhuize te Etten: het afbreken van een huis met schuur, staande aan de Treef nabij het dorp Etten en het bouwen van een marechaussée-kazerne te dier plaatse met bijbeh. gebouwen.

VRIJDAG 5 AUGUSTUS.

ZWOLLE 12 uur. — Het prov. bestuur aan het lokaal van het prov. bestuur: het maken van een ijzeren ophaalbrug met steenen landhoofden over de Vecht bij Ane, gem. Gramsbergen, in den weg van het Jachthuis over Gramsbergen naar de Drentsche grens in de richting van Coevorden en het uitvoeren van daarbij behoorende werken; raming f 15100.

Richter's Präcisions Passerdoozen.

De RICHTER's passers hebben de grootste volkomenheid bereikt en overtreffen alle andere in den handel voorkomende systemen. :: Geïllustreerde prijscouranten gratis en franco verkrijgbaar bij de Hoofdagenten voor Nederland en Koloniën:
Wed. J. Ahrend & Zoon,
SINGEL 24,
AMSTERDAM.

PANTSERDAK
onverwoestbaar, geen reparaties, vuurvast, vrijdragend, zelfs voor de grootste afmetingen, voor elke dakvorm geschikt
dus het goedkoopste en het BESTE DAK.
Geen spanten, geen dakbeschot, geen latten, geen pannen, geen leien, geen metaalplaten, geen papier, geen dakvilt, geen gegolfd ijzeren-, geen glazen-, geen Magnesitplaten, geen cementplaten-bedekking, geen T IJzer of staal
Dakvensters, bovenlichten, luchtkappen, terrassen kunnen aangebracht worden. Horizontale, beslist brand- en zwamvrije en waterdichte plafonds voor elke belasting, alsmede **geluidwerende wanden met deuren.**
Begrootingen kosteloos.
Licentiën verleent
C. KINDERMANN,
ARCHITECT.
Berlijn - Reinickendorf.

Nederlandsche Maatschappij
VOOR
Monier-Werken
„de Amstel".
Cement-IJzerwerken.
Amsterdam,
Omval
Jaagpad 53.
Telephoon 3028.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.
Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

ZUTPHEN. De Z. Ct. waarschuwt tegen het brandgevaar in den Schouwburg te Zutphen.

»Dat de heele inrichting van 't gebouw uit den tijd is, weet ieder die er eenmaal geweest is. Een grootstedeling vraagt dadelijk, wanneer hij langs» allerlei kronkelwegen de zaal heeft bereikt, waarvoor die schapenhokken langs de wanden dienen. Hoort hij dat dit loges verbeelden moeten, waar de bezoekers 't meest betalen en toch veroordeeld zijn om op keukenstoelen te zitten, dan slaat zoo'n vreemdeling met verbazing de handen in elkaar. Dat daar nog niet zoo heel lang geleden in den schouwburg ook verkoopingen van allerlei inboedels werden gehouden, zal hij moeilijk kunnen gelooven. Is hij even boven geweest op de plek die men elders als »het schellinkje« oftewel de »engelenbak« betitelt, dan beklaagt hij de »engelen« die daar moeten zitten puffen van hitte en benauwdheid. Maar wordt hem eens vergund een wandeling door 't gebouw te maken terwijl er een comedievoorstelling aan den gang is, dan begrijpt zoo'n groote-stadsbewoner niet, dat we zoo iets hier maar gelaten aanzien.

Inderdaad, de toestand is uit een oogpunt van brandgevaar meer dan erg. Dat hadden we al vaak gedacht, maar de zekerheid, de vaste overtuiging dat 't veranderen moet, en kán ook, kregen we door een onderhoud met onzen generalen brandmeester, die ons kortweg verklaarde, dat de heele schouwburg uit een oogpunt van veiligheid bij brand geheel onvoldoende is, dat het toezicht tijdens de voorstelling alles te wenschen overlaat, en dat de middelen om een eerste begin van brand te blusschen in een deplorabelen toestand verkeeren.

Nu we dat uit den mond van een deskundige hebben hooren verklaren, mogen we niet langer zwijgen, nu moeten we wel spreken, op gevaar af dat de menschen zullen zeggen: ik durf niet meer naar de comedie. Zoolang de meest dringend-noodzakelijke maatregelen uitblijven om het brandgevaar tot een minimum te beperken, kunnen wij ons trouwens zulk een vrees best verklaren«.

BUITENLAND.

— Aan de Theems, tegenover het Parlementsgebouw, wordt, zooals bekend is, een gebouw gezet, waar de Londensche Graafschapsraad zijn domicilie zal krijgen. Bij het graafwerk voor de fundamenten kwam een boot uit den Romeinschen tijd voor den dag. Deze is nu wetenschappelijk beschreven door dr. C. H. Read, conservator der Britsche en Middeleeuwsche oudheden in het Britsche Museum. Het gevonden vaartuig was een boot van ca. 50 Eng. voet lang. Op den bodem van het vaartuig zijn munten aangetroffen uit den tijd van Carausius, die tegen het einde der Derde Eeuw een zevental jaren in Engeland heeft geregeerd als Keizer.

Naar dr. Read gelooft, heeft men hier te doen met een boot, die in Engeland was gebouwd en die wellicht voor veerboot heeft gediend.

De groote merkwaardigheid van de vondst is, volgens dr. Read, dat de laag waarin de boot gevonden is, een juiste aanduiding geeft voor de toeneming der bodemhoogte in Londen sinds den Romeinschen tijd, welke van 12 tot 15 Eng. vt. kan hebben bedragen. Graaft men in Londen dus een meter of vijf diep dan heeft men kans daar te komen op overblijfselen uit de Romeinsche periode. Het zal heel moeilijk zijn, de boot onbeschadigd uit den grond los te werken; maar slaagt men daarin, dan gaat zij naar het Horniman-Museum.

Personalia.

— Aan de Technische Hoogeschool te Delft zijn geslaagd voor het cand.-examen Bouwk. Ingenieur J. de Bie Leuveling Tjeenk, en voor het examen Bouwkundig Ingenieur: W. P. C. Knuttel; F. J. Kubatz; H. Menalda van Schouwenburg; H. F. Mertens en A. H. van Rood, c. i.

— Voor de benoeming van een Adjunct-Directeur van Gemeentewerken te Nijmegen, zijn door B. en W. voorgedragen de heeren: 1. W. M. Dudok, te Luit-Ingenieur te Uithoorn; 2. G. Diehl, Bouwk. Ingenieur te 's-Gravenhage; 3. W. H. P. Bijlard, Architect te Utrecht.

— De gemeenteraad van Rotterdam heeft benoemd tot directeur der Gemeentewerken den heer A. C. Burgdorffer.

— Tot leeraar aan de Practische Ambachtsschool te Gouda is benoemd de heer J. van Ham, thans in gelijke betrekking te Steenwijk.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

28	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 120 p.m.
18	Bouwk. Opz -uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
24	Bouwk. Teek.	24—32 j.,	f 65—f 110 »
9	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
12	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
9	Waterb. Opz.-teek.	25—28 j.,	f 65—f 110 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
9	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
6	Werkt. Opz. (werkmeester)	24—38 j.,	f 80—f 120 »
1	Werkt. Teek.-constr.	—28 j.,	f 110 »
3	Machine-teek.	23—31 j.,	f 70—f 100 »
1	Aank. Machine-teek.	22 j.,	f 50 »
5	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
1	Electrotechn. Chef-monteur	20 j.,	f 60 »
1	Electrotechn. Teek.	25 j.,	f 60 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100 »
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100 »
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90 »

Vacante Betrekkingen.

— Assistent voor de Waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool, te Delft. Inzending van sollicitatie onder No. 188 b/d Techn. Boekh. J. Waltman Jr., Delft. (1)

— Technicus, op Ingenieursbureau, als reizend vertegenwoordiger. Brieven onder No. 54406 aan het Bureau van »De Ingenieur«, te 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaar voor constructies in gewapend beton, bij de Nederlandsche Maatschappij voor Monierwerken »De Amstel«, Omval Jaagpad C 87. Amsterdam. (1)

— Teekenaar v. Constructiewerken, voor Ned. Indië. Salaris f 175. Br onder letter V 494, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (1)

— Onderbaas-Uitvoerder, bekend met zwaar hijschwerk. Aanbiedingen onder No. 42291 bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

— Civiel-Ingenieur bij de Samarang-Joana en Semarang-Cheribon-Maatschappijen, voor den dienst op Java. Brieven aan het kantoor der Maatschappijen, Jan Pietersz. Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (1)

— Kameraar, van den Lekdijk-Bovendams, tevens belast met het toezicht op de waterkeerende werken, jaarwedde f 2000.— met vrije woning te Schalkwijk. Verzoekschriften vóór 10 Augustus 1910, geadresseerd aan Dijkgraaf en Hoogreemraden, in te zenden aan den Secretaris van den Lekdijk-Bovendams, A. A. Pit, Voorstraat 65, Utrecht. (1)

— Tijdelijk leeraar in het rechtlijnig teekenen aan de Burgeravondschool te Utrecht, tegen 1 Sept. a.s. Akte M² Middelbaar Onderwijs. Aantal lesuren per week vermoedelijk 12. Bezoldiging, berekend naar f 40 tot f 60 per lesuur in de week per jaar. Zich bij op zegel gesteld rekest, vóór 5 Augustus a.s. aan te melden bij Burgemeester en Wethouders, in den regel te spreken Dinsdags en Vrijdags te 12 uur ten Stadhuize. (1)

— Leeraar in het Handteekenen en Leeraar in het Rechtl. Teeken, beide aan de Burgeravondschool met Cursus voor Voortgezet Teekenonderwijs te Roosendaal en Nispen. Bevoegdheid Middelbaar Onderwijs vereischt. Salaris berekend naar f 2.50 per lesuur, aantal lesuren voor Handteekenen 9 en voor Rechtlijnig Teekenen 6 per week. Zij, die beide akten bezitten, hebben de voorkeur. Stukken in te zenden aan den Burgemeester vóór 15 Augustus a.s. (1)

— Electro-Technisch Opzichter. Aanvangssalaris f 1200. Brieven onder lett. G R 2948, Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., N. Z. Voorburgwal 266, Amsterdam. (1)

— Tijdelijk Opzichter, in de Gemeente Oststellingwerf, bekend met wegenaanleg. belooning f 15 per week. Inzending der stukken zoo spoedig mogelijk aan den Burgemeester. (1)

— Adjunct-Directeur der Gemeente-Lichtfabrieken te Gouda, speciaal voor het gasbedrijf. jaarwedde f 2500.— met twee driejaarlijksche verhoogingen van f 250.—. Sollicitatiestukken in te zenden vóór 10 Augustus e.k. (1)

— Twee mijningenieurs, bij de Staatsmijnen in Limburg voor practische opleiding met vooruitzicht te worden geplaats als adjunct-ingenieur, daarna als bedrijfsingenieur. Sollicitaties in te dienen bij de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen. (1)

— Tijdelijk Ingenieur bij het electriciteitsbedrijf en het trambedrijf te Arnhem, bezoldiging berekend naar f 2500 per jaar. Adressen op zegel vóór 1 Augustus aan den Burgemeester ten Gemeentehuize. (1)

— Electrotechnicus, voor tijdelijk, op een Regeeringsbureau in Den Haag tot het verrichten van keurings- en bureauwerkzaamheden. Salaris f 125.— per maand, met reis- en verblijfkosten. Brieven onder letter B. aan de Gebroeders Van Cleef, boekhandelaars Spui no. 28a, Den Haag. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, op een Architecten-Bureau te Amsterdam, zoo spoedig mogelijk. Salaris voor de eerste maand f 100 en verder naar bekwaamheid. Br. lett. N 377, Adv.-Bur. Meerkotter & Co., Heerengracht 375, Amsterdam. (2)

— Volontair aan eene kleine Gasfabriek in Noord-Brabant, om theoretisch en practisch opgeleid te worden in het Gasvak. Br. fr. motto »Gas«, »N. v. d. Dag«. (2)

— Bouwkundig Opzichter, bij een Kerkgenootschap te Amsterdam, tot toezicht op hare kerken en eigendommen, P. G. en niet boven den leeftijd van 40 jaar. Indiensttreding 1 November 1910. Aanbiedingen met »Bouwkundig Opzichter«, »N. v. d. Dag«. (2)

— Teekenaar, bij de firma Geveke & Co. te Amsterdam, eenigszins met de berekening van centrale verwarmingen op de hoogte. (2)

— Opzichter-Teekenaar, bij de Dedemsvaartsche Stoomtramweg Maatschappij, voor tijdelijk werk. Schriftelijke aanmelding bij den Directeur te Dedemsvaart Dorp. (2)

— Constructeur-Teekenaar, op een Machinefabriek en Constructiewerkplaats, geheel zelfstandig kunnende werken. Brieven onder No. 18685, aan het Alg. Zuidholl. Adv.-Bur. C. Brouwer, Den Haag. (2)

— Technicus, theoretisch en practisch ontwikkeld, op electrotechnisch (voornamelijk zwakstroom) gebied, salaris van f 100.— tot f 125.— per mnd. Br. onder lett. B. aan de Gebroeders van Cleef, Boekhandelaars, Spui No. 28a, Den Haag. (2)

— Teekenaar, bij de firma Geveke & Co. te Amsterdam, voor het zelfstandig uitwerken van projecten voor verschillende verwarmingssystemen en slachthuisinstallaties. (2)

— Ingenieur voor een Centrale met eenige jaren praktijk in stoom en electriciteit. Offerten lett. I. bij den Boekhandelaar K. I., Noording, Groningen. (2)

— Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar. Brieven aan het bureau van het »Technisch Weekblad«, Lusthofstraat 44, Rotterdam, onder letter G. E. (2)

— Teekenaar, bekend met betonijzer, direct. Wellicht kan ook een bekwaam onderbaas geplaatst worden. Brieven onder No. 25100, bureau der »N. Rott. Courant«. (2)

— Teekenaar, bij de Maatschappij Electrostroom, voorheen H. Doyer & Co., Rotterdam, vertrouwd met begrootingen van installaties. Brieven onder No. 25371, bureau der »N. Rott. Courant«. (2)

— Bouwkundig Opzichter, voor fabriksbouw, bekend met beiwerk en gewapend beton. Brieven onder no. 24112, Bureau der »N. Rott. Courant«. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

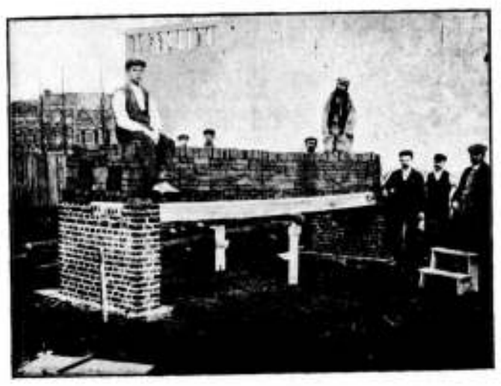

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Firma A. D. Ouwejan & Zn.
Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders
Boerensteiger 6, Rotterdam.
SPECIALITEIT IN:
Sulfaat Saturators,
voor ZWAVELZURE AMMONIAK.
Oudste adres in Nederland.

ZATERDAG 6 AUGUSTUS.

DINXPERLO 9.45 uur. — Het watersch. v. d. Oude-IJsel afd. Aabeken in het café Brugging te Dinxperlo: het schoonmaken der waterleidingen in die afd.: voorw. ter inzage ten huize van aanbesteding.

Voor totale uitroeiïng van
Wandgedierten
te ontbieden
L. A. SPETTER & Co.,
Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.
Zuiveraar der **Rijks- en Stadsgebouwen.**
Opgericht 1864.

MAANDAG 8 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. aan het lokaal in de Parkstraat: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Zetten.

Uitslag van Aanbestedingen.

's-GRAVENHAGE, 26 Juli. Door de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters, werd heden namens hunne Principale, bij onderhandsche inschrijving, aanbesteed het bouwen van eene Villa in het Park »Groot-Haesebroek« te Wassenaar.

Hoogste inschrijver, de heeren Nollan & Heijmerink, albier, voor f 23.350

De laagste inschrijver was de firma Johs. Kraay & Co., Hillegom, voor de somma van f 20.300, aan wien het werk gegund is.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 6 AUGUSTUS 1910. No. 32

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Wereldtentoonstelling te Brussel.

Indrukken van onzen specialen verslaggever.

Alle wereldtentoonstellingen gelijken op elkaar en wel elke het meest op de onmiddellijk voorafgaande, maar iedere wereldtentoonstelling heeft toch ook weer hare eigenaardigheden, al naar de plaats, waar zij gehouden wordt en de natie, die haar organiseert. Op grond van het feit, dat alle wereldtentoonstellingen op elkaar gelijken, wordt wel eens terecht gewaarschuwd voor een al te snelle opeenvolging en wordt wel eens getwijfeld aan het nut van zulk een uit den aard der zaak omslachtige en kostbare onderneming. Men kan daar lang en breed over redeneeren en zich daarbij in heel diepzinnige, wijsgeerige en economische beschouwingen begeven; voor de natie, die zulk een onderneming op touw zet is allereerst de practische vraag van belang: is er kans van slagen of niet? Voor de Brusselsche Wereldtentoonstelling is dit geen vraag meer, want zij is geslaagd, dat staat nu reeds vrijwel vast en, nu ja, zij moge in vele opzichten op andere tentoonstellingen gelijken, zij heeft door haar ligging b. v. al iets heel eigenaardigs. Ofschoon in oppervlakte niet veel kleiner dan de Parijsche tentoonstelling van 1900, is zij door haar ligging veel gezelliger en veel overzichtelijker. Na er een dag te hebben doorgebracht, gevoelt men er zich volkomen tehuis en kent men geheel den weg in deze stad van paleizen. Dat was in Parijs destijds niet het geval. Voor een deel is het daaraan toe te schrijven, dat men sedert ook al weder vorderingen gemaakt heeft in de distributie van tentoonstellingen. Naar een in hoofdlijnen regelmatig en symmetrisch plan, als waarvoor het Champ de Mars te Parijs zich zoo uitstekend leent, heeft men hier niet gestreefd, omdat het terrein te Brussel daarvoor volkomen ongeschikt was. Niet alleen, dat er talrijke hoogteverschillen in voorkomen, maar de Solboschlaan doorsnijdt het in de geheele lengte en nog met een paar vertakkingen, die niet voor het verkeer afgesloten konden worden en dan liggen er groote stukken particuliere eigendommen, gedeeltelijk bebouwd, waarover niet kon worden beschikt, zelfs midden in het tentoonstellingsterrein. De door het terrein loopende wegen en de er niet toe behoorende terreinen zijn echter op zoo handige wijze gemaskeerd, overbrugd en overbouwd, dat men op de tentoonstelling van hun nabijheid zoo goed als niets bemerkt, maar meent zich op een groot, volkomen aaneengesloten terrein te bevinden, waar de grootere en kleinere gebouwen op schilderachtige wijze gegroepeerd zijn rondom twee hoofdpleinen.

Het voornaamste van die pleinen is het voorplein van het Hoofdgebouw*), dat men door den hoofdingang aan de Emile de Motlaan (voor deze gelegenheid verdoopt in „Avenue des Nations") betreedt. De aanleg van dit voorplein is werkelijk grootsch. Het Hoofdgebouw staat hoog en beheerscht het geheel met zijn enormen gevel en daar-

*) Ten einde zich te oriënteeren zal de lezer met vrucht gebruik kunnen maken van het kaartje, dat in »de Opmerker« no. 21 van 21 Mei 1910 is afgedrukt.

voor ligt in het midden de zoogenaamde Brusselsche tuin met een groot waterwerk, een breede cascade, die hare watermassa's uitstort in trapsgewijze aangelegde bassins, vanwaar het vloeit in een grooten ovalen vijver met een fraaie fontein in het midden.

Met vaardige hand geboetseerde beeldgroepen decoreeren dit waterwerk en, alle detailcritiek ter zijde latend, moet erkend worden, dat een schitterend geheel is verkregen. Brutaal gedacht, maar van groot effect zijn de vier paarden, liggende boven de groote cascade aan den voet van de bekronende beeldengroep.

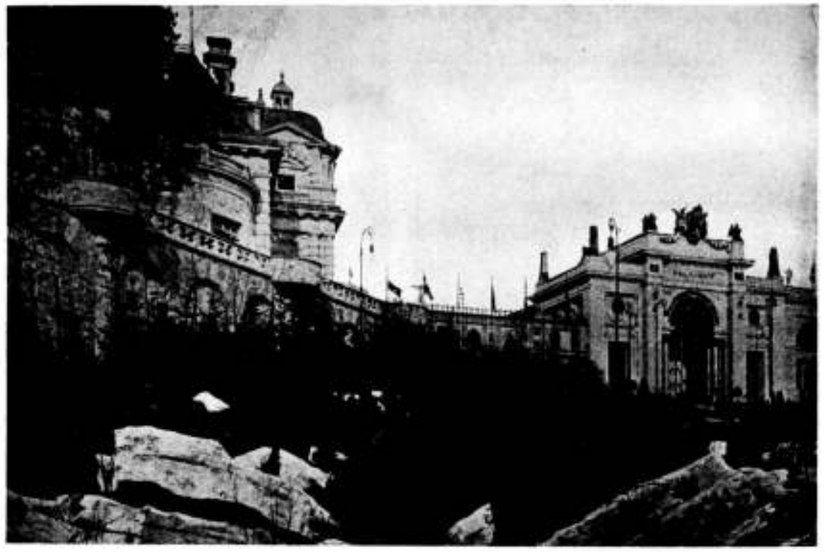

HET RESTAURANT »LE CHIEN VERT« MET DEN ZWITSERSCHEN TUIN EN EEN GEDEELTE VAN HET HOOFDGEBOUW.

Met het gelaat naar het Hoofdgebouw toegekeerd, heeft men links als afsluiting van het plein het schilderachtig gelegen restaurant „le Chien Vert", dat op het afgesloten terrein van de Brusselsche kermis staat; terloops zij hier vermeld, niet het goedkoopste, maar het beste restaurant van de tentoonstelling. Rechts verheft zich, het niet ten onrechte veel geprezen paviljoen der stad Brussel, met zijn sierlijke klokketoren, waaraan wij later een bezoek zullen brengen. Achter ons en ter zijde staan tal van kleinere gebouwen en gebouwtjes. Een breed paviljoen met de voortbrengselen van vrouwenarbeid, een zeepfabriek in volle werking van de Sunlight-maatschappij, de electrische centrale, die een deel van het terrein van licht voorziet, kiosken van likeurfabrieken, een afzonderlijk paviljoen van het Sodanitraat, dit voor den landbouw hoogstbelangrijk product van Chili, enz.

Het loont de moeite een kijkje te nemen in het gebouwtje van de firma Weise & Monski, waar de electrisch gedreven pompen in werking te zien zijn, welke het waterwerk op het voorplein bedienen. Het zijn twee lagedruk centrifugaalpompen, die 30000 L. per minuut tot 7 M. hoogte opvoeren voor de cascade en 2 hoogdruk turbo-pompen, die 3000 L. per minuut tot 40 M. hoogte kunnen opvoeren voor de fontein.

Op het voorplein trekt ook de aandacht het kostbare paviljoen van de „Convention Internationale des Glaceries", bijna geheel uit spiegelglas samengesteld. Het maakt daar een prachtige reclame voor de spiegelglas-industrie; de grootste ruiten, die er in voorkomen, zijn 5.40 M. hoog en 4.00 M. breed. Dit is nog niet de grootste afmeting, die gemaakt kan worden, maar eigenaardig is het, dat de ruiten hier grooter lijken, dan zij werkelijk zijn, en dit is alleen een gevolg van de wijze, waarop zij in het gebouwtje zijn aangebracht.

Een straat tusschen het Hoofdgebouw en het paviljoen van Brussel voert langs de gebouwen der stad Gent en het paviljoen van Spanje naar het tweede hoofdplein der tentoonstelling, gevormd door de diepliggende tuinen der stad Parijs en den Hollandschen tuin, waaromheen gegroepeerd zijn het Nederlandsche paviljoen, het groote gebouw van Duitschland, de kleinere van Monaco, Uruguay en Italië, terwijl het plein verder ingesloten wordt door het groote Nijverheidsgebouw en de afzonderlijke galerij van Frankrijk. De Fransche galerij en het Nijverheidsgebouw vertoonen klassieke vormen, daartegenover staat Duitschland met zijn gewild moderne vormenspraak en ook enkele kleinere gebouwtjes, waarbij moderne opvattingen zijn gehuldigd. Italië heeft de vormen zijner Renaissance toegepast en Nederland prijkt, zooals men weet, met de Hollandsche Renaissancevormen, door den architect Kromhout voor deze gelegenheid nog eens uit zijn welvoorziene garderobe te voorschijn gehaald. Men zou dit tweede plein wel het plein der contrasten kunnen noemen. Grooter contrast dan tusschen het Duitsche gebouw en het Nederlandsche, die met hun beiden aan eene zijde het plein beheerschen, is haast niet denkbaar, maar ook het contrast tusschen de Italiaansche en de Hollandsche opvatting van tentoonstellingsrenaissance is opvallend en evenzeer dat van de rustieke vormen van het Duitsche gebouw en de fijnere van het niet onverdienstelijk paviljoen van de Nationale Wapenfabriek te Herstal.

Zorg dat uw gebouw of paviljoen er van buiten goed uitziet!

Dit is een stelregel, die een serieus exposant altijd in acht zal nemen, omdat hij weet, dat dit den tentoonstellingsbezoeker tot binnentreden uitnoodigt. Zorg ook, dat bij het binnentreden de verwachtingen, door het uitwendige opgewekt, niet worden teleurgesteld! Dit is een tweede stelregel, die evenmin veronachtzaamd mag worden.

Nederland heeft zijn best gedaan, het Nederlandsch paviljoen ziet er goed uit en als tentoonstellingsgebouw valt het van binnen mede, maar de ruimte is te klein voor

alles wat het bevat en in zake exposeeren op wereldtentoonstellingen hebben wij nog van andere naties te leeren, waartoe hier gelegenheid is. Wij komen op dit punt later terug, wij gaan zelfs nu het Nederlandsch paviljoen nog niet binnen, maar achten ons beleefdheidshalve verplicht eerst onze opwachting te maken aan de gracieuse gastvrouw, de stad Brussel, in het kleine paleis, dat wij reeds noemden en dat, ofschoon in historische barokvormen op-

PAVILJOEN DER STAD BRUSSEL.

getrokken, ontegenzeggelijk het mooiste gebouw der tentoonstelling is.

De bouwmeester J. van Neck heeft zich geïnspireerd op de gebouwen, te Brussel gesticht aan het einde der zeventiende eeuw na het bombardement van 1695 en zijn motieven in hoofdzaak ontleend aan de Maison des Boulangers op de Grand' Place en het Maison des Quatre-Couronnes in de rue de Flandre. Het Gemeentebestuur heeft gemeend, nu een groot deel van de toenmaals wederopgebouwde stad voor de moderne eischen moet wijken, de karakteristieke, ofschoon onder Franschen invloed ontstanen stijl van het Brussel aan het begin der achttiende eeuw in dit gebouw te moeten belichamen. De toren herinnert aan den nog bestaanden toren van de afgebroken oude Ste. Cathérinekerk.

Een beeld van St. Michiel, den schutspatroon der stad, ontbreekt niet, maar staat boven den ingang; nog meerdere beelden versieren de gevels. Zij zijn het werk der beeldhouwers Marin, J. de Keyser en Gijsen. De binnendecoratie is van de hand van Henri Baes.

Bij het binnenkomen heeft men rechts van de entrée een rijkbetimmerde en gemeubelde eeresalon en links een zaaltje aan Oud-Brussel gewijd. In de eeresalon staan vier borstbeelden van de burgemeesters: de Brouckère (1848—1860), Anspach (1863—1879), Buls (1882—1899) en de Mot (1899—1909), de mannen, onder wier regeering Brussel geworden is, wat het nu is. Wat het vroeger was kan men zien in het andere zaaltje, waar een 13-tal aquarellen hangt, door J. Carabain in 1894 en 1895 vervaardigd, nevens tal van andere afbeeldingen, o. a. ook van Stroobant, belangrijke oude gravures en schilderijen van het Oude Hof en eenige oude beeldhouwwerken, waaronder een mooi beeldje van Ste. Anna van Duquesnoy, afkomstig uit de kapel in de Bergstraat (rue de la Montagne) de aandacht trekt. De verdere zalen van het paviljoen worden in beslag genomen door zeer belangrijke uitstallingen betreffende alle stedelijke instellingen, als het marktwezen, de gasfabriek, de electriciteit, de openbare werken, de watervoorziening, de bestrating, het onderwijs, de politie, de gezondheidsdienst, kortom alle takken van gemeentedienst zijn hier vertegenwoordigd. Wij waren zoo gelukkig, voor geld en goede woorden, een catalogus dezer speciale tentoonstelling te bemachtigen, die anders, naar men ons mededeelde, niet te koop was, en dit boekje bevat vele belangrijke gegevens, waarvan wij bij gelegenheid nog wel eens iets naders mededeelen. Thans werd onze aandacht het meest getrokken door de afdeeling Openbare Werken, waarin o.a. teekeningen tentoongesteld waren van de restauratie van de reeds genoemde Maison des Boulangers en van de bekende kerk Notre Dame du Sablon. Of deze laatste mooier zal worden dan wij haar altijd vonden in haren weliswaar vervallen toestand, komt ons niet zoo heel zeker voor. Wat men te Brussel durft is gebleken in het Paleis de Justice, maar dat men nog meer durft, wordt hier aangetoond door een maquette van dat paleis en de omgeving aan de zijde van de Hoogstraat. De geheele wijk tusschen het paleis en die straat wil men namelijk herscheppen in een luxe-kwartier met ruime terassenaanleg, waardoor het aanzien van dit stadsgedeelte een algeheele metamorphose zal ondergaan en talrijke slechte woningen zullen worden opgeruimd. In een andere maquette is een plan van arbeiderswoningenbouw, op groote schaal, belichaamd, dat ons maar zeer weinig bekoren kan. Daarvoor zouden wij meenen, dat de Brusselsche bouwmeesters nog eerst eens een lesje in Duitschland of Engeland moeten gaan nemen.

Weer buiten gekomen merken wij op het paviljoen der stad Antwerpen, het zoogenaamde Rubenshuis, en dat van de stad Luik, die beide in de nabijheid staan. Wij gaan daar evenwel thans niet binnen, maar begeven ons langs het huis van de stad Gent en het witte gebouw van Spanje naar den Hollandschen tuin, om van daaruit den hoofdingang van het Nederlandsch paviljoen binnen te gaan. Daar vinden wij dadelijk bekenden; in de entrée toch heeft de N. V. de Nederlandsche Staalindustrie v.h. H. E. Oving Jr. te Rotterdam, de beide zijwanden in beslag genomen. Op hetgeen deze firma daar tentoonstelt komen wij nader terug. Wij wandelen nu eerst eens door de benedengalerij, zien de geweldige brandkluisdeur van Lips, waarbij de oude heer Lips zelf de honneurs waarneemt, en komen op onzen rondgang gedeeltelijk ook door de koloniale afdeeling bij een anderen ingang terecht, waar het ons eindelijk gelukt een catalogus machtig te worden, welk boekwerk ons gebleken was, zelfs aan het Bureau van de Tentoonstelling in Den Haag niet verkrijgbaar te zijn. Gelukkig in het bezit van het lang begeerde, was het toch een vreemde gewaarwording, die ons overkwam toen wij onzen fr. 1.75 hadden geofferd. Men kreeg waar voor zijn geld, een mooi en heel interessant boek van 648 bladzijden, versierd met goede portretten onzer Koninklijke Familie, maar is dat nu een gids, om overal op onze verdere wandelingen mede te dragen?

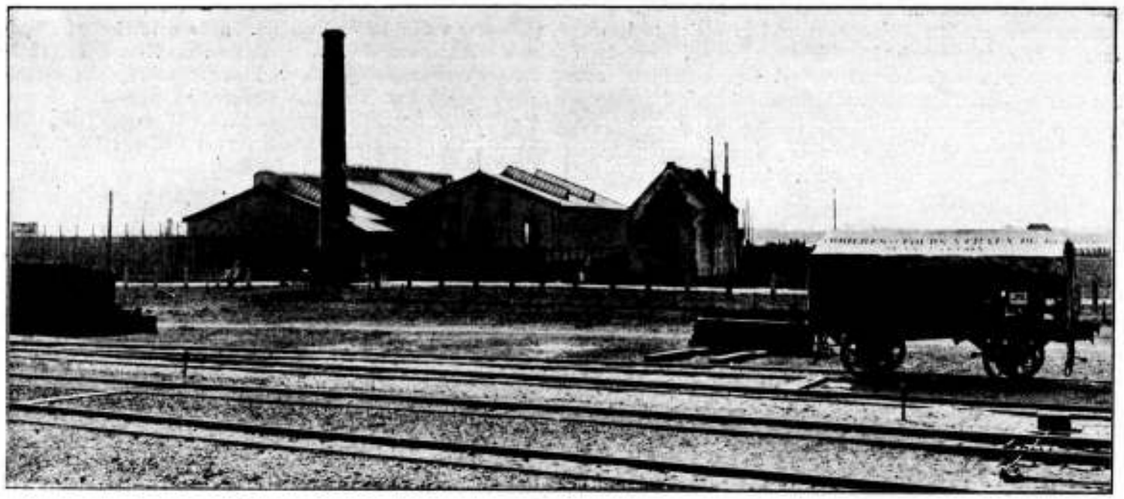

FABRIEK TE MAASSLUIS

VAN DE N.V. NEDERLANDSCHE ASPHALTFABRIEK, VOORHEEN V. D. WETTERN, WISSDORFF & KEY TE ROTTERDAM.

Er was nog plaats op een rustbankje en daar zetten wij ons neder, om te trachten, in de eerste plaats in het boek, en dan later aan de hand daarvan in het gebouw, den weg te vinden. Maar o, wee! de inhoud vermeldt 20 groepen van het Moederland en 15 afdeelingen van de Koloniën en de nummertjes van verscheidene afdeelingen loopen tot in de honderden. Hoe daar doorheen te komen? Het scheen ons onmogelijk. Dan maar een greep gedaan uit den inhoud, laat eens zien, Groep II, Kunstwerken, maar daarvan vinden wij vermeld, dat zij zich in het Palais du Cinquantenaire bevinden. Dan maar wat anders b.v. Groep VI, Burgerlijke Genie, Vervoermiddelen. En werkelijk hier waren wij gelukkiger, want daar vonden wij weder bekenden vermeld alreeds onder no. 1, namelijk de N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek v. h. Von der Wettern, Wissdorf en Key te Rotterdam.

Nu aan het zoeken met behulp van den plattegrond, maar in vak E, zooals de catalogus aangeeft vonden wij het gezochte niet, doch iets verder gaande kwamen wij in vak L terecht en daar vonden wij de etalage van de asphaltproducten, die zich zoo slecht leenen tot een show, dat misschien slechts 1 op de 100.000 tentoonstellingsbezoekers dezen „stand" zal opmerken, die toch om verschillende redenen de aandacht verdient. Hoe kan het ook ders? Een asphaltfabriek die niet anders dan dat wil zijn, die werkelijk alleen asphalt verwerkt, dus geen koolteer van gasfabrieken koopt, niet destilleert, geen houtcement, dakpek enz. mengt, geen papier inpraegneert, die heeft niet veel om te laten zien.

Maar dat is dan ook een heel andere asphaltfabriek dan de andere asphaltfabrieken. En het is voor Nederland een nieuwe industrie. Half trafiek, half fabriek.

Trafiek: Men maalt er asphaltrots tot poeder en levert dat voor stampasphalt. Men maakt er asphalt in brooden en levert die voor strijkasphalt. Men raffineert er ruwe Trinidad en levert de épuré aan wie ze noodig heeft. Dit zijn dus producten, die voor anderen weer grondstoffen zijn.

Fabriek: Het eenige product dat niet verder bewerkt behoeft te worden, is de hydraulisch samengeperste asphalttegel voor bestrating, die uit niets anders bestaat, dan uit zacht-voorgewarmde en vervolgens onder hoogen druk geperste zuivere asphaltpoeder.

De geheele inzending bestaat derhalve uit: een stukje rots, wat poeder, 'n paar tegels, wat Trinidad ruw, wat épuré en 'n paar brooden, dan een paar foto's van de fabriek binnen en buiten, en van uitgevoerde werken.

Niet veel, maar voor den ingewijde toch welk merkwaardig.

Nog iets. De bodem van Nederland bevat geen asphalt. Het is logisch zulk een asphaltfabriek te vestigen waar de asphalt gevonden wordt. Dat heeft men ook gedaan. Maar bij den tegenwoordigen stand van de scheepvaart is dat niet meer de eenige weg. Wordt niet de Spaansche ijzererts in Duitsche hoogovens verwerkt? Bovendien, als men reeds bewerkte grondstoffen uit het buitenland betrekt, weet men toch niet wat men koopt, wat er al zoo mee gebeurd is, of het reeds vermengde materiaal feitelijk wel z'n vracht waard is. Er zijn er, gelukkig, die hun asphalt dan liever van een vertrouwbare Nederlandsche fabriek willen betrekken.

En waar moet dan zulk een asphaltfabriek gevestigd worden? Natuurlijk daar, waar men de matière première het goedkoopst kan aanvoeren en de bewerkte stoffen ook weder gemakkelijk kan uitvoeren, want om tot een goedkoope productie te komen, moet men ook exporteeren, daar Nederland alleen voor dit artikel een te klein afzetgebied is. De ligging der fabriek te Maassluis aan spoor en water (aan de Maas) zou nabij de groote transito-haven Rotterdam, vanwaar directe booten op de voornaamste Europeesche havens varen, is dus bij uitstek gunstig, en leent het tentoongestelde zich niet tot illustratie, wij kunnen toch een der daarbij behoorende photo's, een afbeelding der fabriek te Maassluis, hierbij reproduceeren.

Niet aan een opvallende plaats of een schitterende uitstalling, dankt deze inzending de aandacht, die wij er hier aan schenken, maar meer aan haar nummertje in den catalogus, waarin wij nu meteen den weg hebben gevonden, maar waar wij toch maar niet meer in zullen lezen dan volstrekt noodig is, want zwaar op de hand is het boek in alle beteekenissen. Wij zouden het ook kunnen worden en dat zou de lezers van deze indrukken waarschijnlijk niet bevallen.

(Wordt vervolgd.)

Een nieuw Raadhuis voor de Residentie.

Bij hun voordracht van 1907 hebben B. en W. den Raad aangeboden drie, resp. A, B en C gemerkte ontwerpen voor de verbouwing en uitbreiding van het Raadhuis, met gebruikmaking van het bestaande gebouw, de — sedert dien afgebroken — perceelen Groenmarkt no. 5, Oude Molstraat no. 3–3a en Annastraat nos. 16, 18 en 20, alsmede hetgeen na de verbreeding der Groote Halstraat over zoude zijn van het voormalig koffiehuis De Gouden Kroon, het voormalig Sint Nicolaas Gasthuis en het perceel Oude Molstraat no. 1.

B. en W. gaven daarbij den Raad in overweging, om in beginsel te besluiten tot de uitbreiding van het Raadhuis overeenkomstig het h. i. de voorkeur verdienend, door den architect J. A. Vrijman opgemaakt ontwerp, gemerkt C.

Alvorens deze voordracht in behandeling te nemen, heeft de Raad, op voorstel van B en W., zich er mede vereenigd, dat aan een commissie van deskundigen de vraag zoude worden onderworpen, of dat ontwerp C en de mede in die voordracht genoemde ontwerpen A en B beantwoordden aan de eischen der architectuur, zulks ook uit een historisch oogpunt in verband met het gedeelte van het Raadhuis, dat in stand zou blijven; zoo neen, op welken grondslag die ontwerpen zouden moeten worden omgewerkt of geheel door andere vervangen ten einde die eischen tot hun recht te doen komen.

Deze commissie werd, ingevolge daartoe door B. en W. gedane uitnoodiging, gevormd door den architect Muysken, te Baarn, en de professoren Evers en Klinkhamer, te Delft.

De ontwerpen werden door B. en W. ter kennis van die commissie gebracht, echter met verzoek, om, overeenkomstig den wensch van den maker van het ontwerp C, dit ontwerp tot geen punt van beoordeeling in haar rapport te maken.

Het door die commissie aan B. en W. uitgebracht rapport, met bijbehoorende teekeningen, werd reeds in de Raadsvergadering van 23 November 1908 voor kennisgeving aangenomen.

B. en W. onderwerpen thans aan het oordeel van den Raad de beschouwingen en de slotsom, waartoe zij mede door overweging van dat rapport zijn geleid.

Hun college heeft zich de vragen voorgelegd: Over welke ruimte zal bij uitvoering òf van de denkbeelden der commissie Muysken c. s. òf van het meergenoemd ontwerp C kunnen worden beschikt? En welk gebruik zou daarvan zijn te maken? en is tot de conclusie gekomen dat zoowel het ontwerp der commissie Muysken c. s. als het plan C te weinig ruimte aanbiedt zelfs voor de tegenwoordige behoeften.

Oplossing van het Raadhuisvraagstuk door verbouwing van het bestaande met bijbouwing op het daarachter gelegen terrein van het voormalig St. Nicolaas Gasthuis c. a., zal dus slechts mogelijk zijn, indien nog een gedeelte der diensten wordt overgebracht naar andere gebouwen.

Daarvoor zouden in aanmerking komen de afdeelingen »Burgerlijke Stand« en »Bevolking« en de bureaux van den gemeente-ontvanger.

Alleen het ontwerp C biedt onder die omstandigheden de noodige ruimte voor het tegenwoordige aan; voor de toekomst, die, gelet op de toeneming der eischen alhier van plm. 3200 M². in 1907 tot plm. 3800 M². in 1909 en op de omstandigheid, dat, bij de gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam, Brussel, Antwerpen, Hannover, Düsseldorf, Frankfort a/d. M. en München ingewonnen inlichtingen alle wijzen op een steeds toenemende uitbreiding der behoefte aan ruimte, zeker meerdere ruimte voor de gemeente-administratie zal vragen, blijft dan echter op zeer onvoldoende wijze gezorgd.

Zal ook in de behoeften voor een eenigszins verwijderde toekomst kunnen worden voorzien, dan is de beschikking over aanzienlijk meer dan 3800 M². bureauruimte noodig, zelfs alleen voor die diensten, die in het Raadhuis gevestigd zouden blijven.

Als een en ander mag de gevolgtrekking gemaakt worden, dat verbouwing van het Raadhuis met bijbouw aan de Groote Halstraat slechts dan als een voldoende oplossing zou kunnen worden beschouwd, indien zoowel over meerdere ruimte in de onmiddellijke nabijheid kan worden beschikt, als een gedeelte der diensten naar andere gebouwen wordt overgebracht.

De uit de genoemde plaatsen van het binnen- en buitenland ontvangen berichten spreken echter alle de noodzakelijkheid uit, om de uit nood tot dusver over verschillende gebouwen verspreide diensten in één gebouw onder te brengen.

Dit wijst op de mogelijkheid, zoo niet waarschijnlijkheid, dat ook hier ter stede van een verdeeling der verschillende diensten der gemeentelijke administratie in engeren zin over meerdere gebouwen teruggekomen en naar centralisatie dier diensten in één, ook voor een eenigszins verwijderde toekomst voldoende ruimte aanbiedend gebouw gestreefd zou moeten worden.

Houden zij bij dit alles in het oog, dat de zoogenaamde verbouwing van het Raadhuis voor ongeveer 1/6 gedeelte uit nieuwen bouw zou bestaan en tijdens die verbouwing in de eischen van den dienst zoude moeten worden voorzien, dan komt die verbouwing B. en W. bij nader inzien voor te zijn een weinig gelukkige oplossing van het Raadhuisvraagstuk, waartoe slechts zou moeten worden overgegaan, indien het onmogelijk mocht blijken, een geschikt terrein voor den bouw van een nieuw Raadhuis te vinden, of indien de hieraan verbonden kosten niet opwogen tegen de er van te verwachten practische voordeelen.

Voor het gezegde doel alleszins geschikte terreinen meenen B. en W. te hebben gevonden in die, welke zijn begrensd door het Spui, de Kleine Bagijnestraat, de Kalvermarkt, de Nieuwe Markt en de Turfmarkt.

Deze terreinen zijn niet minder dan dat van het tegenwoordige Raadhuis gelegen in het centrum der gemeente; zij zijn van alle zijden, ook langs ruime wegen — nieuwe straat Buitenhof-Spui, Nieuwe Haven, Fluweelen Burgwal — bereikbaar en bieden ruimte voor den bouw van een Raadhuis van pl.m. 8150 M². bebouwde oppervlakte, waarvan, ook met het oog op de omstandigheid, dat daaraan, als gelegen aan de breede Turfmarkt, Nieuwe Markt en Spui, meerdere verdiepingen kunnen gegeven worden, veilig mag aangenomen worden, dat het in de behoeften, ook van een verre toekomst, zal kunnen voorzien.

Daar de bebouwing dezer terreinen voor een gedeelte uit minderwaardige panden bestaat, mogen ook de kosten van onteigening daarvan gerekend worden, betrekkelijk niet hoog te zullen zijn.

Volgens een van den directeur der gemeentewerken ontvangen opgaaf stelt deze op rond f 800.000 de kosten voor de verbouwing van het bestaande Raadhuis met aanbouw aan de Groote Halstraat — een en ander zoowel volgens het plan der commissie Muysken c. a. als volgens het ontwerp C — en met verbouwing van het gebouw der voormalige schutterij aan de Groote Markt, overeenkomstig het door B. en W. in 1907 aangenomen beginsel.

Voor het stichten van een nieuw Raadhuis aan het Spui met een bebouwde oppervlakte van gelijke grootte (pl.m. 3520 M².) rekent hij noodig f 880.000 voor den eigenlijken bouw en van f 1.400.000 voor het verkrijgen van de

bovenomschreven terreinen en van hetgeen wordt vereischt voor de doortrekking van de Kalvermarkt op haar volle breedte tot aan het Spui, ten einde ook aan die zijde van het nieuwe Raadhuis behoorlijke ruimte te hebben.

Voorts berekent hij een bedrag ven f 1.650.000 voor het maken van een nieuwen verkeersweg van de Groote Markt naar het Spui ongeveer in het verlengde van de Prinsegracht en voor het verbreeden van de Korte Houtstraat, welke beide voorzieningen naar zijn meening met den eventueelen bouw van een nieuw Raadhuis ter plaatse noodzakelijk gepaard moeten gaan, ten einde dat Raadhuis gemakkelijker uit het Westelijke, resp. uit het Noordelijke gedeelte der gemeente bereikbaar te maken.

Het wil B. en W. in overeenstemming met het gevoelen van de commissie voor de plaatselijke werken en eigendommen voorkomen, dat de kosten van een verbouwing van het tegenwoordige Raadhuis met stichting van een nieuw gebouw aan het daarachter gelegen plein en met verbouwing van het gebouw aan de Groote Markt en die van den bouw van een nieuw Raadhuis bij gelijke eischen ongeveer op hetzelfde bedrag mogen worden gesteld.

Naar hun meening behoort dan ook voor een zuivere vergelijking der kosten van uitbreiding van het bestaande Raadhuis met die van stichting van een nieuw Raadhuis alléén te worden gelet op de kosten van het voor den bouw van een nieuw Raadhuis benoodigd terrein en de kosten van de c.q. daardoor noodzakelijk gevorderde verkeersverbeteringen.

De eerstbedoelde zijn, gelijk boven is gezegd, door den directeur der gemeentewerken geraamd op f 1.400.000; de laatste kunnen naar het oordeel van hun college, worden terzijde gelaten, aangezien — het werd mede ter anderer plaatse gememoreerd — het nieuwe Raadhuis reeds van alle zijden ook langs ruime wegen bereikbaar zal zijn, zoodat het op zichzelf de noodzakelijkheid van verkeersverbetering niet medebrengt.

Bij den eventueelen bouw van een nieuw Raadhuis komt het plein aan de achterzijde van het bestaande Raadhuis beschikbaar; het na aftrek van den voor den aanleg eener straat benoodigden grond overblijvende gedeelte van dat plein zoude — onder beperkende bepalingen wat den bouw betreft — ter bebouwing uitgegeven worden en mag gerekend worden, dan een waarde van f 225.000 te vertegenwoordigen.

Door zoodanigen bouw vervallen de kosten, die ingeval van verbouwing van het bestaande Raadhuis zullen zijn te maken voor tijdelijke huisvesting van de thans in dat gebouw ondergebachte bureaux der gemeente-administratie, en vervallen ook de zeker zeer hooge kosten, die vereischt worden voor het verkrijgen van de verder, ook met het oog op de toekomst, benoodigde ruimte.

Met een en ander en met de — zij die dan ook niet in geld om te zetten — waarde van het door de stichting van een nieuw Raadhuis beschikbaar komende bestaande Raadhuis mag evengezegd bedrag van f 1.400.000, dat, naar de zienswijze van B. en W., teruggeeft de kosten voor de stichting van een nieuw Raadhuis op de terreinen aan het Spui enz. boven die van de uitbreiding van het bestaande Raadhuis, nog verminderd worden.

Met de commissie voor de plaatselijke werken en eigendommen geven B. en W. dan ook de voorkeur aan een nieuw Raadhuis op de terreinen aan het Spui enz.

Daardoor zal een aantal minderwaardige huizen worden opgeruimd en de voor bewoning weinig geschikte Kleine Bagijnestraat, Kleine Brouwerstraat en Schapensteeg zullen verdwijnen, terwijl aangenomen mag worden, dat die bouw zeker in het vervolg er toe zal leiden, dat ook verder betere toestanden in dit gedeelte der stad ontstaan, daar te voorzien is, dat dan de nog overgebleven krotten aan de Bagijnestraat zeker door op andere en meer gewenschte wijze te exploiteeren perceelen zullen worden vervangen. Door een en ander kan, in verband met de Nieuwe Kerk aan de Zuidzijde en het aan de gemeente behoorend gebouwencomplex aan de Noordzijde, wanneer dat te eeniger tijd onder één behoorlijken gevel zal zijn vereenigd, een fraai stadsgedeelte worden verkregen.

B. en W. stellen ten slotte, onder intrekking der voordracht van 1907 den Raad voor, om in beginsel te besluiten tot den bouw van een nieuw Raadhuis op de meergenoemde terreinen aan het Spui enz., met uitnoodiging aan hun college, om daartoe de noodige voorstellen nader te doen.

De rapporten van de commissie voor de plaatselijke werken en eigendommen en van de commissie van bijstand in het beheer der gemeentefinanciën zijn in de Bijlagen afgedrukt.

De commissie van bijstand in het beheer der gemeentefinancien adviseert tegen een nieuw Raadhuis. Zij herinnert aan den aankoop van het perceel-Schröder, waardoor in beginsel besloten werd tot verbouwing van het bestaande Raadhuis. De commissie was dan ook zeer verrast door den voorgenomen bouw van een nieuw Raadhuis en wijst er op, dat dan een millioen voor niets is uitgegeven (ruiling-Schröder, onteigening-Groote Halstraat, Oude Molstraat en Driehoekjes). Zij is niet overtuigd, dat het niet mogelijk zou zijn, door verbouwing een voor de verdere toekomst voldoende oplossing te verkrijgen. Concentratie van alle diensten in één gebouw is niet mogelijk en acht de commissie ook niet gewenscht. Zij berekent, dat de bouw van een nieuw Raadhuis de gemeente het eerste jaar f 62.000 à f 71.000 zal kosten, telken jare verminderd met f 824 à f 940 en acht een dergelijke verzwaring der gemeentelasten niet verantwoord.

Een minderheid in de commissie is voor het B. en W.sche voorstel.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 31. Nationale Tentoonstelling van Huisvlijt te Scheveningen, met afbeeldingen.

Het Gebr. Bakker's Weeshuis te Zutphen, door J. Gimberg, met afbeeldingen.

Stedenbouw. Dichtheid van bebouwing (Vervolg).

Brieven uit Belgie. XXVIII. Tentoonstelling in het Palais du Cinquantenaire te Brussel.

Ingezonden stukken. Oplossing Dambebouwing door J. Wolbers arch.

ARCHITECTURA No. 30. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Prijsvraagvrees.

Vitruvius.

Gebouw der Ned. Ind. Escompto-Mij. arch. J. van Straaten, met afbeelding.

Prijsvraag voor het ontwerp van een Wandkalender.

Voordracht over Ventilatie, met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem door Dr. B. Swaab. (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 31. Het Restaureeren van oude bouwwerken (Slot).

Het Waterstaatsdiploma.

Ventilatie door Dr. N. G. van Huffel (Slot).

Afbeeldingen van de Nederl. Indische Handelsbank hoek Singel en Raadhuisstraat te Amsterdam, arch. Van Rossem & Vuijk.

DE INGENIEUR No. 31. De Nederlandsche Tentoonstelling in de Machinehal op de Wereldtentoonstelling te Brussel. Voordracht, gehouden in de vergadering van het Koninkl. Instituut van Ingenieurs te Brussel op 15 Juli 1910, door J. van Hasselt.

Kunst-Portland-cement en zijn surrogaten, door Dr. G. E. van der Stichelen.

De Twickelzaak (Vervolg van het daarover voorkomende in den jaargang 1909), door W. G. C. Gelinck c. i.

Eenige opmerkingen over de waterverdeeling op onze bovenrivieren, door C. A. Jolles c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 30. Officieel gedeelte. — Commissie voor de Statistiek. — Sanitaire vloeren. — Het stoomgebruik in fabrieken (Slot). — Iets over conische tandraderen.

DE AANNEMER No. 31. Rapport van de Staatscommissie voor reorganisatie van het onderwijs IV.

Arbeiders-Ziekteverzekering I.

Verslag der Jaarvergadering te Leeuwarden-Sneek, schrijven ingezonden door W. F. Hoyinck.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 5. De Chamottesteen. — Stoomvoortbrengst in ketels. — Iets over het bakken en glazuren van dakpannen. — De stof- en geruischlooze straten volgens de Quarrite- en Bitulithicmethode.

BULLETIN DES MÉTIERS D'ART No. 10. Wij hebben hier het April-nummer van dit maandschrift voor ons en vinden daarin een stukje van Antoine Carlier over een meesterstuk van kantwerk, namelijk een reproductie in kant naar een schilderij van Teniers. Uit een technisch oogpunt is het misschien een meesterstuk, maar het komt ons zeer bedenkelijk voor, iets dergelijks als aanbevelenswaardig aan te prijzen.

Van meer belang lijkt ons het artikel van R. Lemaire getiteld: l'Essence du Style Gothique, maar het belangrijkst is ontegenzeggelijk de studie van R. Canwe over de geschiedenis van den Brugschen bouwstijl in den huizenbouw.

Zeer lezenswaard is ook het stukje van frère Marès over de bekende St. Lucasscholen in België. De schrijver is inspecteur-generaal dezer scholen, zijne mededeelingen zijn een uittreksel uit een onlangs door hem daarover uitgebracht rapport.

Varia.

DE OPGRAVINGEN BIJ VOORBURG.

Op den straatweg van Rijswijk naar Voorburg beweegt men zich nog grootendeels tusschen ouderwetsche Hollandsche buitenplaatsen.

Een der monumentale hekken, die deze eigendommen van den publieken-weg scheiden, is geheel van ijzer en draagt in top twee ijzeren arenden, en daartusschen, in dito letters, den naam Arentsburgh.

In den tijd waarvan ik sprak, zegge zeventig of tachtig jaar geleden, was dit reeds geen „buitenplaats" meer, maar een „hofstede". Doch er stond (en staat nog) aan het eind van de laan een witgepleisterd heerenhuis, en vandaar uit ontwikkelde zich toen eensklaps een eigenaardige drukte, geheel verschillend van het idyllisch bestaan der omgeving.

In dat landhuis namelijk woonde gedurende zes zomers, beginnende met dien van 1827, de Leidsche archaeoloog prof. C. J. C. Reuvens. Deze was tot de overtuiging gekomen, dat onder een tot Arentsburgh behoorende weide overblijfselen moesten liggen van een Romeinsch gebouw, in de literatuur bekend als het Forum Hadriani. Niet alleen deed de hooge ligging van dezen grond in vergelijking met de naburige landerijen steenen muren vermoeden, maar er werden ook af en toe, bij toeval, Romeinsche oudheden gevonden. Reeds in 1772 had een hier gevonden bronzen hand, blijkbaar afkomstig van een kolossaal beeld, de algemeene aandacht getrokken, zonder dat dit echter tot nader onderzoek geleid had. Toen nu, in 1826, deze hofstede, die sinds lang in vaste handen was geweest, onder den hamer kwam, wist Reuvens te bewerken, dat zij voor rekening van het rijk werd aangekocht, met het doel om den bodem aan een nauwgezet deskundig onderzoek te onderwerpen.

In Juni 1827 werd aanstonds met een aanzienlijk aantal arbeiders begonnen. Er kwamen werkelijk sporen van een uitgebreid gebouw te voorschijn. Voor een deel waren dit blijkbaar slechts grondslagen, waarvan de bovenbouw in den loop der eeuwen was afgebroken en weggeruimd; maar op enkele plekken was nog eigenlijk muurwerk aanwezig. Een merkwaardigen leiddraad voor de opdelvingen leverde de richting van een pad, traditioneel bekend als „het Burgpad". Werkelijk werden dicht daarbij de dankbaarste vondsten gedaan, belangrijk o. a. door den aard van het bouwmateriaal, voor zoover dit bestond uit Romeische tichels en pannen. Velen daarvan droegen de merken XXX, XVI of X en sommigen het opschrift: Ex. Ger. Inf., als onmiskenbaar bewijs, dat de hier in garnizoen liggende Romeinsche troepen behoorden tot het tiende, zestiende en dertigste legioen van het „Leger van Neder-duitschland". Ook werden er tallooze stukken gevonden van het fijne Romeinsche aardewerk, bekend onder de namen „terra sigillata" en „terra samia", waarvan weleer mevrouw Reuvens een dertigtal genoegzaam geheel weer in den oorspronkelijken vorm heeft kunnen samenvoegen. Deze voorwerpen, bewaard in het Oudheidkundig Museum te Leiden, maken samen een interessante reeks uit van kunstwerken uit den tijd der Romeinsche Keizers, waarvan bijna nooit ongeschonden exemplaren gevonden werden. Tot de brokken van ander potwerk behooren fragmenten van groote olie- en wijnkruiken, met ingekraste merken, die òf een gewichts- òf inhoudsmaat, òf een herkenningsteeken van den maker hebben aangeduid. Tusschen allerlei huisraad trof men ook munten aan, hoofdzakelijk uit den tijd van Maximinus Pius en diens onmiddellijke voorgangers.

Zoo ging het zoeken en het vinden van voorwerpen en bouwwerken zes jaar achtereen voort. Reuvens deed daarvan jaarlijks verslag in de Staatscourant; en in 1829 gaf hij eene brochure uit, getiteld: „Korte beschrijving en plan der Romeinsche bouwvallen, gevonden ter waarschijnlijke plaatse van het Forum Hadriani." Op dat geteekende „plan", ziet men duidelijk de positie van drieërlei gebouwen, met verschillende binnenmuren en uitstekken. De daardoor begrensde ruimten moeten, naar het verschil van diepte, vertrekken of kelders geweest zijn. Ook kwamen er duidelijk drie putten aan den dag. Kortom, het werk vlotte en beloonde de moeite. Koning Willem I had er pleizier in; kwam dikwijls kijken, met of zonder de Koningin, en begunstigde de zaak door de benoodigde middelen „op 's Lands kosten" toe te staan.

Maar in 1833 was het uit met de goede gaven uit dien hoorn des overvloeds. De Belgische opstand en zijne gevolgen noopten tot bezuinigingen; en de opdelvingen waren ongetwijfeld een, zij het dan wetenschappelijk, weeldeartikel. Dies werd er eenvoudig mee opgehouden.

Arentsburgh werd verkocht aan een naburig grondbezitter. De aardwallen voor het onderzoek opgeworpen, werden geslecht en de leeggegraven kelders en kamers er weer mee gevuld, zoodat er niets meer van te zien kwam. De grond werd voor landbouw in gebruik genomen. Dank zij de vruchtbaarheid van den bodem, ontstond er weldra een malsche weide; en runderen namen de plaats in der naar oudheid speurende delvers. De buitgemaakte voorwerpen werden bewaard en opgesteld in het Leidsche Museum; en de gemaakte teekeningen, tot nader order, zorgvuldig weggeborgen. En vooral nadat, twee jaar later, professor Reuvens was overleden, raakte de heele zaak zoo goed als in 't vergeetboek.

Sinds een paar jaar echter is daar verandering in gekomen. Men heeft de belangstelling voor het bestaan van het Forum Hadriani weder opgerakeld, en... er wordt op Arentsburgh met vernieuwden ijver gedolven.

Thans echter niet „op 's lands kosten", maar voor particuliere rekening. Er heeft zich tot dit doel een vereeniging gevormd, die voorloopig de noodige middelen verschaft en die hoopt gaandeweg den financieelen steun van nog meer welgestelde landgenooten te verwerven.

De deskundige, de ziel van het geval, is dr. Holwerda,

te Leiden, die, als conservator van genoemd museum, het best op de hoogte was van de gegevens van tachtig jaar geleden. Zijn studieën van hetgeen door prof. Reuvens is verricht, hebben hem een hoogen dunk gegeven van diens inzichten en werkwijze; en Reuvens' teekeningen gelden hem als het aangewezen uitgangspunt voor verdere bemoeiingen. Intusschen viel er allerlei te leeren uit hetgeen buitenlands in dit vak werd gedaan; o. a. bij de opsporing der „limiet" of grenslijn van het Romeinsche grondgebied in West-Duitschland en de blootlegging der grondslagen van de daarbij behoorende legerplaats, den Saalburg. Gewapend met al die ervaringen toog men aan het werk.

Het bewuste terrein werd van den tegenwoordigen eigenaar gehuurd en naar den kant van den weg van een schutting voorzien. De runderen maakten opnieuw plaats voor menschen. Een dertigtal arbeiders is er bezig, om zoden op te lichten en aard op te werpen. Reeds heeft dr. Holwerda de voldoening, dat een op grond van Reuvens' teekening bij hem gerezen verwachting omtrent de vermoedelijke voortzetting van een muur door de spade bewaarheid werd. Voor een geleerde is zoo iets een genot.

Voor het publiek — dat trouwens niet op het terrein wordt toegelaten — is er nog niets te zien, en zal er, om zoo te spreken, wel nooit iets te zien komen. Want het plan bestaat volstrekt niet, het aloude „Forum" te reconstrueeren, op de manier als de Keizer van Duitschland dit met een groot deel van den Saalburg heeft laten doen. Wie, als ter illustratie van gymnasiaal-onderwijs in „antiquiteiten", met eigen oogen wenscht te aanschouwen hoe zoo'n Romeinsche legerplaats in onze contreien er ten naastenbij moet hebben uitgezien, dient daarvoor een reisje naar den Taunus te ondernemen, en, van Homburg uit, per tandradbaan, dat . . . ik zou haast zeggen „Oud-Romeinsche dorp" te bezoeken.

Hier, bij Voorburg, is het slechts om streng wetenschappelijken arbeid te doen. Men wil trachten de door Reuvens gedane ontdekkingen zoo volledig mogelijk aan te vullen, daarvan getrouwe nota te nemen (gesteund door het intusschen verkregen kostelijke hulpmiddel: fotografie); en dan, niet meer eischend dan wat de grond geeft, de kuilen stilletjes en dankbaar weer toe te gooien.

„N. v. d. D." G. O.

Personalia.

— Bij Kon. besluit is G. J. de Jongh, directeur der gemeentewerken te Rotterdam, benoemd tot commandeur in de orde van Oranje-Nassau.

— Met 1 Aug. is aan den reserve te luit. J. H. E. Ruckert, van de genie, eervol, ontslag verleend met benoeming tot reserve te luit. genie voor den dienst bij de landweer in het XXXIIIste district.

— Wegens zijne benoeming tot leeraar aan de Middelbaar Technische school te Utrecht, heeft de kapitein-ingenieur W. J. M. van de Wijnpersse ontslag uit den militairen dienst aangevraagd.

— Aan den heer T. de Vries, gemeente-architect te Menaldumadeel, wegens gezondheidsredenen, op de meest eervolle wijze ontslag verleend met toekenning van pensioen.

— De Raad der gemeente Zwollerkerspel heeft tot gemeente-architect benoemd den heer D. Winkel, te Zwolle.

— Tot directeur der Ambachtsschool te Dordrecht is benoemd de heer J. I. van Wuijkhuize, directeur der Ambachtsschool en Burgeravondschool te Middelburg.

— Tot directeur-boekhouder der gasfabriek te Franeker is benoemd de heer J. M. Blauw, te Dordrecht. Op de voordracht waren mede geplaatst de heeren P. J. Kummel en M. L. S. M. Volkmaars, beiden te Amsterdam.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7315.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS.
Diepboringen tot 500 Meter.
J. DE BOER & Co. Ingenieurs en Hydrologen, Leeuwarden.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.
Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

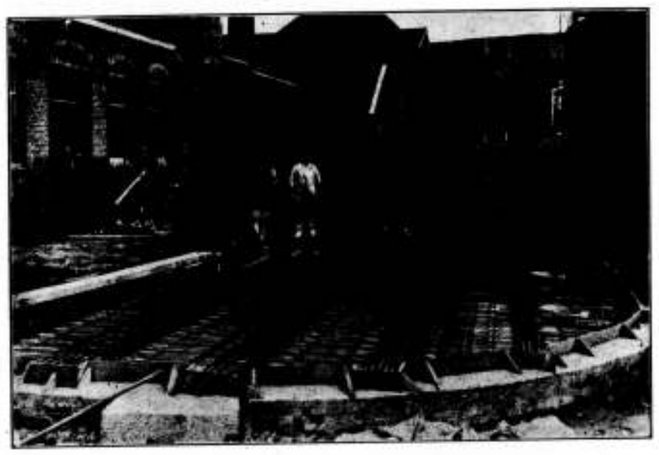

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

BASSIN-OVERDEKKING in gewapend beton voor een belasting van 3000 Kgr. per M², uitgevoerd in 1909 aan de Gemeente-Gasfabriek te Bolsward.

Gebr. KUIPERS, Putten (Geld.) Fabrikanten van de
Veiligheids-Steigerklauwen
G. B. K. Monsters worden bij 5 stuks à f 0.60 per st. onder rembours verzonden.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas.
Paarlglas, Mozaïek.

Vochtige Muren
worden afdoend waterdicht gemaakt, onder 10-jarige garantie, kleurloos, niet luchtdicht, door bestrijking met
„Extract van Steenbeschermer".
Vraagt inlichtingen aan de
Nederl. Steenbeschermerfabriek te NIJMEGEN.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG

„LIDIUM".
Uitstekend Vloermateriaal,
(fraai, warm, geruischloos),
voor Kantoor, Huiskamer, Slaapkamer, Kinderkamer, Ziekenzaal enz.
Henri Huinck & Alex. Imhofe.
Rotterdam Groote Draaisteeg.
Tel. 2157.
N.B. Speciaal voor Kegelbanen.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 8 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. aan het lokaal in de Parkstraat: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Zetten.

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het weder op hoogte brengen van drie gedeelten van de dijken van het Merwedekanaal in de provincie Utrecht, raming f 10000; het bestek no. 184 ligt na 25 Juli ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Castendijk te Arnhem, Achter Mariënburg no. 5, bij den arrond.-ingen. Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. Venema te Breukelen.

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van eene dienstwoning voor den sluiswachter en het afbreken van de bestaande woning bij de Waaiersluis van den gekanaliseerden Hollandschen IJsel te Haastrecht, raming f 5850; het bestek no. 185 ligt na 25 Juli ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Castendijk te Arnhem, bij den arrond.-ingen. Steijn Parvé te Utrecht en bij den opz. Wind te Utrecht.

DINSDAG 9 AUGUSTUS.

ARNHEM 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken en leveren van een ijzeren gierpont met toebehooren en het uitvoeren van eenige herstellingen aan de gierpont, aanwezig in het Rijksveer over den Neder-Rijn bij Malburgen onder Arnhem en Huissen, prov. Gelderland, raming f 6000; het bestek no. 182 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. R. J. Castendijk, den ingenieur J. P. Wijtenhorst, beiden te Arnhem, en den opzichter J. ter Beeke te Zalt-Bommel.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

WETTIG GEDEPONEERD FABRIEKSMERK

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,

tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'

Steenfabrieken

VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,

levering per spoor en per schip.

Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . *f* **4.000.000.00.**
Reservefonds ult.
1909 . . . . . » **1.429.576.02½.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318.33.**
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

L. CUSELL
De Bouwkundige Opzichter.
Bovengenoemd werkje, aangekondigd in de Leestafel van ons nummer van 11 September j.l. is aan het Bureau van de Opmerker verkrijgbaar à **f 0.60.**
Tegen toezending van **f 0.65** wordt het franco toegezonden aan elk binnenlandsch adres.

BOUWK. OPZICHTER,
met g. g., **biedt zich aan.**
Br. fr. lett. A. N. 4537 Alg. Adv.-bur. D Y. ALTA, *Amsterdam.*

Uitslag van Aanbestedingen.

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van S.S. aan het centraalbureau der maatsch. bestek no. 1224: het verbouwen van het hoofdgebouw op het station Venlo, raming f 10300; het bestek ligt ter lezing aan voorn. bureau en aan het bureau van den sectie-ingen. A. van Liebergen te Maastricht en is te bekomen aan gen. centraalbureau ad. f 1.—; inl. worden gegeven aan het centraalbureau en door den sectie-ingen. voornoemd.

WOENSDAG 10 AUGUSTUS.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van eenige voorbereidende werken te Hansweert, behoorende tot de werken voor den bouw van derde schutsluizen in het kanaal door Zuid-Beveland, raming f 22.800; het bestek no. 183 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arrondissements-ingen. Kempees te Goes en de opz. Man in 't Veld en Visser te Hansweert.

's-GRAVENHAGE, 2 Augustus. Heden werd door de Architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters, namens hun principaal, den WelEd. Geb. heer E. P. de Monchy Mzn., bij onderhandsche inschrijving aanbesteed, het bouwen van een Landhuis en Stalgebouw en Auto-garage met Koetsierswoning in het Park »Oud-Wassenaar«.

Er waren 10 inschrijvers.

De hoogste inschrijver was de firma W. F. Weijers te Tilburg, voor de somma van 121.000.—,

en de minste inschrijver de firma J. Kraay en Co. te Hillegom, voor f 101.500.—, aan wie het werk is gegund.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

Prijsvragen.

Niet ten onrechte o.i. vestigt het weekblad »Architectura« de aandacht op de verschijnselen van »Prijsvraagvrees«, die zich in den laatsten tijd voordoen. Ongetwijfeld zijn die verschijnselen een gevolg van de actie, die reeds sinds geruimen tijd door de bouwkundige vereenigingen in zake Prijsvragen gevoerd wordt. Te hopen is het evenwel, dat die actie tengevolge dezer verschijnselen niet verslappen zal, maar dat men er door geraken zal tot het vaststellen van regels, die voor de architecten zoowel als voor de prijsvraag-uitschrijvende lichamen aannemelijk zijn. Men leest in »Architectura« het volgende:

PRIJSVRAAGVREES.

In het »Handelsblad« van Woensdagmorgen j.l. trof mij het navolgend bericht, dat, daar het tusschen andere Gemeenteraadsverslagen instond, vermoedelijk niet iedereen zal zijn opgevallen:

I. Kampen:

»De Raad besloot in te trekken het onlangs genomen besluit tot het uitschrijven van een prijsvraag voor het te bouwen ziekenhuis, om de bezwaren die dit zou opleveren, doch een bekwaam architect uit te noodigen, in overleg met den directeur der gemeentewerken, een plan te ontwerpen, dat innerlijk en uiterlijk de goedkeuring van den Raad zou kunnen wegdragen. Daarbij werd de wensch uitgesproken tevens een tuinbouw-architect uit te noodigen, om met den architect van het ziekenhuis tezamen voor eene passende omgeving zorg te dragen, opdat een goed geheel verkregen worde. Hierop zal de Raad later terugkomen.«

De vraag, die zich hierbij opwerpt, is: wat de oorzaak geweest kan zijn van het terugkomen van den Raad van Kampen op zijn oorspronkelijk genomen besluit? Zou ook hier angst voor de nieuwe prijsvraagregelen in 't spel kunnen geweest zijn?

Met het oog op de kennis omtrent de werking in de praktijk dezer vastgestelde regelen, komt het mij hoogst noodzakelijk voor, dat het Bestuur van »A. et A.« trachtte inlichtingen te verschaffen omtrent de redenen, welke de Raad tot dit terugkrabbelen geleid hebben, en verder pogingen te doen, dat de Raad zijn oorspronkelijk besluit handhave.

W.

II. Rotterdam:

Een belangrijk geschenk.

Weer kreeg de gemeente Rotterdam een aanzienlijk geschenk. Van iemand die onbekend wenscht te blijven was, zoo deelde de burgemeester in de heden gehouden raadszitting mede, bij hem bericht ingekomen, dat hij bereid was honderdduizend gulden te geven als bijdrage in de stichting van een nieuwe gemeentelijke bibliotheek. Voorwaarden verbindt de schenker aan zijn vorstelijke gift niet. Alleen geeft hij als wensch te kennen dat de bouw op onbekrompen wijze zal geschieden en dat geen prijsvraag zal worden uitgeschreven.

Daar de details door den Raad nog niet zijn vastgesteld, kon het geschenk formeel nog niet worden aanvaard.

III. Utrecht:

De Gemeenteraad van Utrecht besloot onlangs tot het uitschrijven van een prijsvraag voor het te bouwen »Melkhuis«. B. en W. stelden daarna voor een bedrag ad f 1000.— uit te trekken voor prijzen en onkosten. Dit bedrag werd door den Raad te hoog geacht en het voorstel verworpen; in afwachting van andere regeling met een geringer bedrag.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

EERE-PRIJSVRAAG KOPSTATION.

Vragen.

1e. Moeten de stationschef, onderchefs en kastelein toegang hebben naar en van het perron van uit hunne woningen?

2e. Gaat er van de afgifte bagage 900 M². ook nog ruimte voor het publiek af?

3e. Moet de doorgang naar de stationrijtuigen door het gebouw zijn?

4e. 1 of 2 kleine salons, nabij, dus niet aanliggend van de eetzaal?

Antwoorden.

Vraag 1. Voor de woningen van den stationschef en den kastelein is het wenschelijk, voor de overige woningen niet.

Vraag 2. Ja, de reizigers geven af of ontvangen hun bagage in het bagagelokaal.

Vraag 3. De uitgangen met trappen naar de zijstraten en overdekte standplaatsen voor rijtuigen, liggen tusschen het hoofdperron en genoemde straten en standplaatsen en dus derhalve in de vleugelgebouwen.

Vraag 4. De 1 of 2 kleine salons grenzen aan en zijn in gemeenschap met de eetzaal.

Gemengd Nieuws.

ROTTERDAM. Bouwkunst en Vriendschap.

In de op 29 Juli gehouden buitengewone algemeene vergadering van B. en V. heeft eene uitvoerige gedachtenwisseling plaats gehad, naar aanleiding van den voorgenomen Raadhuisbouw te R'dam.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Met algemeene stemmen werd vastgesteld dat de Vereeniging het volgende standpunt inneemt:

»Het is in 't algemeen gewenscht voor de oprichting van belangrijke gemeentegebouwen, prijsvragen uit te schrijven. Voor de stichting van het meest importante gebouw, »het Raadhuis«, moet de vereeniging, uit het oogpunt van algemeen belang, het uitschrijven van een goed voorbereide prijsvraag blijven voorstaan.«

Aan het Bestuur is opgedragen in dezen diligent te blijven.

's-GRAVENHAGE. Aan de N. V. Industrieele Maatschappij van **F. J. Stulemeijer & Co.**, Constructeurs van werken in gewapend beton te Breda, is opgedragen het vervaardigen der werken in gewapend beton aan het Koelhuis van het in aanbouw zijnde Slachthuis der Gemeente 's-Gravenhage, waarvan de aannemingssom f 23238.— bedraagt.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar in het Smeden en Vakteekenen, aan de Ambachtsschool te Steenwijk. Kennis van het hoefbeslag strekt tot aanbeveling. Aanvangssalaris f 800.—, met vier jaarlijksche verhoogingen van f 25.—. Sollicitatiën vóór 13 Augustus a.s. bij den Secretaris der Ambachtsschool, te Steenwijk, M. R. Meesters. (1)

— Directeur-Leeraar der Burgeravondschool en der Avondschool voor Handwerkslieden, te Middelburg, tegen 15 October a.s. Eerstgenoemde betrekking jaarwedde f 600.—, laatstgenoemde f 400.—. De tegenwoordige titularis is tevens Directeur der Ambachtsschool, bezit van de acte M³. vereischt. Stukken bij den Burgemeester van Middelburg vóór den 20 Augustus 1910. (1)

— Directeur der Ambachtsschool, te Middelburg, salaris f 1600.— met vijf-jaarlijksche verhoogingen tot f 2000.—. Gewenscht wordt, den titularis tevens te benoemen tot Directeur van de Burgeravondschool en van de Avondschool voor Handwerkslieden. Akte M³. (rechtlijnig teekenen en perspectief) vereischt en akte lager onderwijs handteekenen gewenscht. Sollicitatiën vóór 20 Augustus bij den Secretaris der Vereeniging »Ambachtsschool«, C. M. Ghijsen, Gortstraat K 19, te Middelburg. (1)

— Leeraar in het Handteekenen, aan de Burger-Avondschool te Helder. Aantal lesuren 8 per week, waarbij komen 2 tijdelijke lesuren. Salaris f 35.— of f 25,— per wekelijksch lesuur, al naar bevoegdheid voor Middelbaar Onderwijs. Cursus 1 October—1 April. Stukken (adres op zegel) bij den Burgemeester van Helder vóór 15 Aug. (1)

— Twee tijdelijke Opzichters, bij den Provincialen Waterstaat in Drente, zoo spoedig mogelijk. Bezoldiging f 100 per maand, benevens reis- en verblijfkosten. Kans op vaste aanstelling voor één der te benoemen personen. Zich uiterlijk 10 Augustus 1910 bij gezegeld adres en stukken bij Gedeputeerde Staten aan te melden. (1)

— Teekenaar, grondig bekend met IJzer-constructies. Br. onder lett. B, ten Kantoorboekh. J. P. Bladergroen, Amsterdam. (1)

— Leeraar Wiskunde en Teekenen H. B. S. te Alkmaar, met 1 Sept. a.s. Het getal wekelijks te geven lesuren: 8 uur wiskunde en 9 uur rechtlijnig teekenen Aanmeldingen vóór 8 Aug. a.s. bij den inspecteur van het middelbaar onderwijs dr. J. Campert te 's-Gravenhage. (1)

— Assistent voor de Waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool, te Delft. Inzending van sollicitatie onder No. 188 b'd Techn. Boekh. J. Waltman Jr., Delft. (2)

— Technicus, op Ingenieursbureau, als reizend vertegenwoordiger. Brieven onder No. 54406 aan het Bureau van »De Ingenieur«, te 's-Gravenhage. (2)

— Teekenaar voor constructies in gewapend beton, bij de Nederlandsche Maatschappij voor Monierwerken »De Amstel«, Omval Jaagpad C 87. Amsterdam. (2)

— Teekenaar v. Constructiewerken, voor Ned. Indië. Salaris f 175. Br. onder letter V 494, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (2)

— Onderbaas-Uitvoerder, bekend met zwaar hijschwerk. Aanbiedingen onder No. 42291 bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Civiel-Ingenieur bij de Samarang-Joana en Semarang-Cheribon-Maatschappijen, voor den dienst op Java. Brieven aan het kantoor der Maatschappijen, Jan Pietersz. Coenstraat 4, 's-Gravenhage. (2)

— Kameraar, van den Lekdijk-Bovendams, tevens belast met het toezicht op de waterkeerende werken, jaarwedde f 2000.— met vrije woning te Schalkwijk. Verzoekschriften vóór 10 Augustus 1910, geadresseerd aan Dijkgraaf en Hoogheemraden, in te zenden aan den Secretaris van den Lekdijk-Bovendams, A. A. Pit, Voorstraat 65, Utrecht. (2)

— Leeraar in het Handteekenen en Leeraar in het Rechtl. Teeken, beide aan de Burgeravondschool met Cursus voor Voortgezet Teekenonderwijs te Roosendaal en Nispen. Bevoegdheid Middelbaar Onderwijs vereischt. Salaris berekend naar f 2.50 per lesuur, aantal lesuren voor Handteekenen 9 en voor Rechtlijnig Teekenen 6 per week. Zij, die beide akten bezitten, hebben de voorkeur. Stukken in te zenden aan den Burgemeester vóór 15 Augustus a.s. (2)

— Electro-Technisch Opzichter. Aanvangssalaris f 1200. Brieven onder lett. G R 2948, Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., N. Z. Voorburgwal 266, Amsterdam. (2)

— Tijdelijk Opzichter, in de Gemeente Ooststellingwerf, bekend met wegenaanleg, belooning f 15 per week. Inzending der stukken zoo spoedig mogelijk aan den Burgemeester. (2)

— Adjunct-Directeur der Gemeente-Lichtfabrieken te Gouda, speciaal voor het gasbedrijf, jaarwedde f 2500.— met twee driejaarlijksche verhoogingen van f 250.—. Sollicitatiestukken in te zenden vóór 10 Augustus e.k. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

28	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 120	p.m.
18	Bouwk. Opz -uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110	»
24	Bouwk. Teek.	24—32 j.,	f 65—f 110	»
9	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60	»
12	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60	»
9	Waterb. Opz.-teek.	25—28 j.,	f 65—f 110	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
9	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125	»
6	Werkt. Opz. (werkmeester)	24—38 j.,	f 80—f 120	»
1	Werkt. Teek. constr.	—28 j.,	f f 110	»
3	Machine-teek.	23—31 j.,	f 70—f 100	»
1	Aank. Machine-teek.	22 j.,	f f 50	»
5	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130	»
1	Electrotechn. Chef-monteur	20 j.,	f 60	»
1	Electrotechn. Teek.	25 j.,	f 60	»
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Werkm. Modelmakerij en gieterij	47 j.,	f 90	»

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

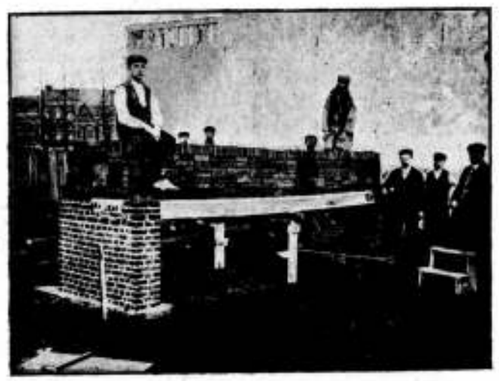

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 13 AUGUSTUS 1910. No. 33

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Wereldtentoonstelling te Brussel.

Indrukken van onzen specialen verslaggever.

(Vervolg van bladz. 252.)

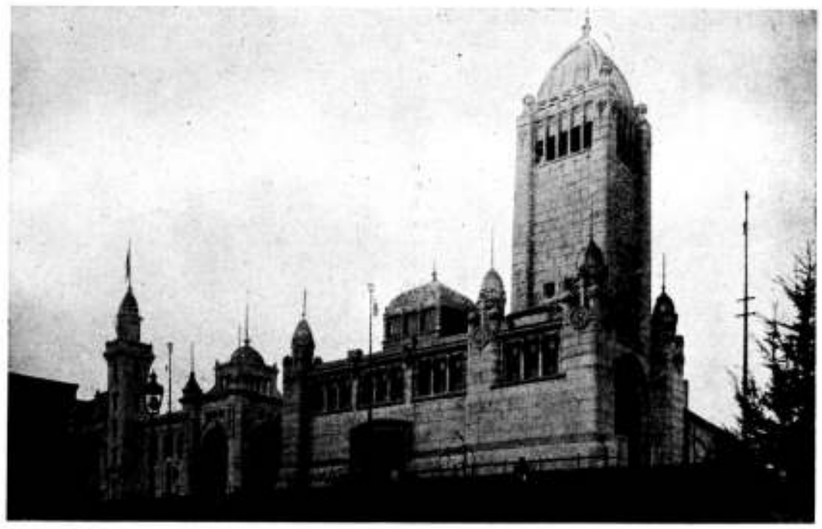

NATIONALE WAPENFABRIEKEN TE HERSTAL.

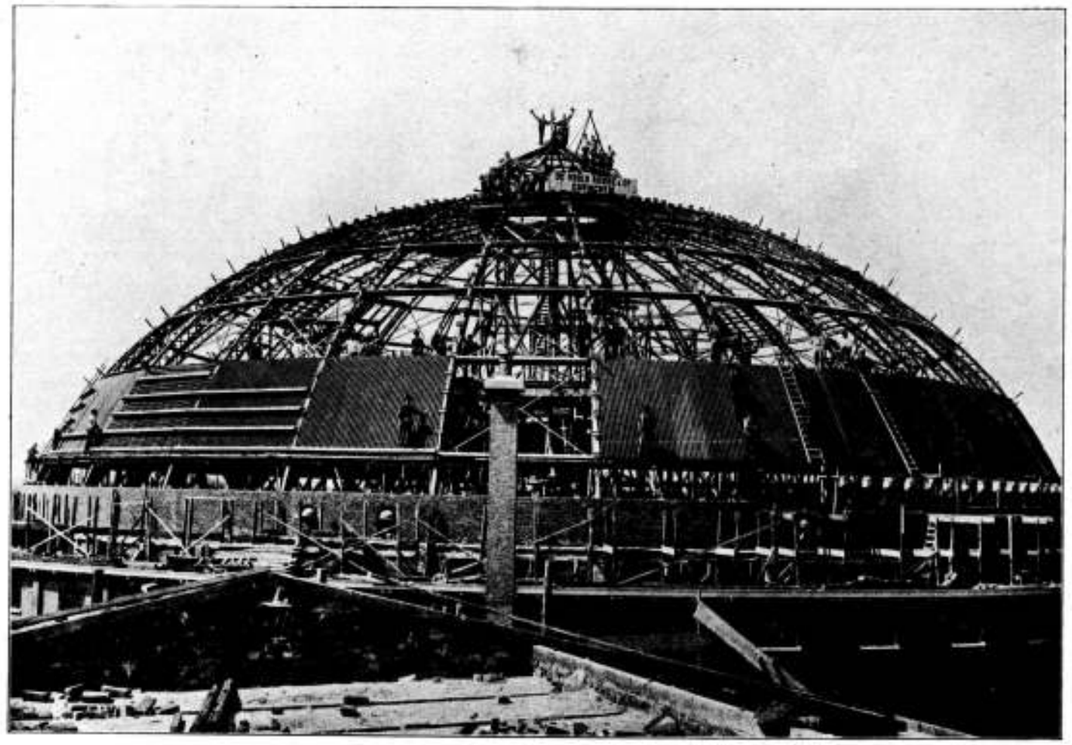

KOEPELVORMIGE KAP VOOR DE STRAFGEVANGENIS TE HAARLEM.
Vervaardigd door de firma De Vries Robbé & Co. te Gorinchem.

Dat de Belgische Hoofdstad met het mooiste paviljoen op de Tentoonstelling schittert, zal haar wel niet door de andere steden, die hier met afzonderlijke tentoonstellingen vertegenwoordigd zijn, worden misgund. En bovendien, zij mogen gezien worden de gebouwtjes van Antwerpen, Luik en Gent. Gebouwen kon men ze wel noemen, want het is alleen de nabijheid van het geweldige Hoofdgebouw, die ze kleiner doet lijken, dan zij zijn. De bouwmeester van het Luiksche gebouw heeft dit blijkbaar voorzien en zijn werk op een ophooging van een paar Meters geplaatst, waardoor het voortreffelijk uitkomt. De architectuur van het Luiksche huis is ontleend aan het bekende zestiende-eeuwsche huis van Curtius, thans Mont de Piété, aan de Quai de Maastricht te Luik. Binnen vindt men een inzending van de openbare werken der stad, die niet van zoo heel groote beteekenis is. Veel werk, men zou haast zeggen wat te veel werk, is er gemaakt van het onderwijs in al zijn vertakkingen en inzonderheid van het ambachtsonderwijs der „Ecoles professionnelles". Op dit gebied krijgt men een vrij volledig overzicht te zien van hetgeen daarvoor gedaan wordt in de groote industriestad aan de Maas, waar ook het kunstonderwijs niet vergeten wordt, zooals blijkt uit de inzending der „Academie des Beaux Arts". Ook de kindertuinen, in de moderne industriesteden tot een behoefte geworden, zijn hier met een inzending vertegenwoordigd. Alles is hier practisch ingericht, men kan hier gemakkelijk van al de verschillende scholen alle gegevens verzamelen, die men wenscht. Van binnen is niet naar decoratieve effecten gestreefd.

Antwerpen heeft de zaak heel anders opgevat.. De welvarende handelsstad aan de Schelde paradeert in de eerste plaats met haar verleden als kunststad, zij heeft haar paviljoen dan ook „Rubenshuis" gedoopt en de motieven voor den bouw zijn door den bouwmeester Blomme dan ook ontleend aan hetgeen te Antwerpen nog van de woning van den grooten Vlaamschen schilder bestaat. Bij wijze van eeresalon is een reproductie van het atelier van Rubens ingericht, dat met zijn fraaie antieke meubelen, beeldhouwwerken, schilderijen en andere kunstvoorwerpen een rijken indruk maakt. Het ateliergebouw neemt een zijde in beslag van de binnenplaats, die een imitatie is van Rubens' tuin. In de verder daaromheen liggende zalen vindt men de inzendingen van verschillende gemeente-instellingen, gemeentegebouwen, haven- en sluiswerken, rioleering, openbaar onderwijs, reinigingsdienst, enz. Veel wordt te Antwerpen gedaan door de „Commission de Publicité", om den vreemdeling met de stad bekend te maken, en menig bezoeker van de Brusselsche tentoonstelling zal ongetwijfeld door hetgeen deze commissie in een afzonderlijk zaaltje tentoonstelt, op het denkbeeld komen en van de gelegenheid gebruik maken, om ook naar de voornaamste havenstad van België een uitstapje te ondernemen. In de afdeeling onderwijs zijn ook de Antwerpsche teekenscholen goed vertegenwoordigd. Op de gewone „Lagere Hoofdscholen" voor jongens schijnt men ook bouwkundig teekenen te onderwijzen. Wat hiervan vertoond wordt geeft echter geen hoog denkbeeld van het peil van dit onderwijs. Het zijn vrij gebrekkige détails op een onmogelijk groote schaal.

De meest representatieve opvatting heeft de stad Gent aan den dag gelegd in haar gebouwtje, dat, zooals wij reeds bij een vroegere gelegenheid mededeelden, een reproductie is van het verdwenen Metselaarsgildehuis daar ter stede. Groote decoratieve wandschilderingen bevatten tevens eenige der voornaamste statistische gegevens en maken alvast reclame voor een later te Gent te houden tentoonstelling. De eeresalon is een reconstructie van een antieke

IJZEREN LOODS VOOR DE HAVENWERKEN TE AMSTERDAM.
Vervaardigd door de firma De Vries Robbé & Co. te Gorinchem.

kamer met fraai ameublement, maar het pièce de milieu in het paviljoen is een model op vrij groote schaal van de „kuip", wij zouden zeggen de kom der gemeente, met de monumenten, die daar worden aangetroffen.

Gent gaat er groot op, de stad in België te zijn, die het rijkst is aan monumenten van bouwkunst uit het verleden, en behalve het model, dat den vreemdeling al dadelijk een denkbeeld van de situatie geeft, zijn hier nog talrijke zeer fraaie photo's van die monumenten geëxposeerd.

Velen onzer lezers zullen wel eens in Gent geweest zijn, maar wie die stad niet kent en er thans over denkt er heen te gaan, zal goed doen, eerst eens in het paviljoen te Brussel zich op de hoogte te stellen van de vele merkwaardigheden, die in de hoofdstad van Oost-Vlaanderen te zien zijn.

Het paviljoen van Gent heeft niet zulk een heel mooie plaats op de Tentoonstelling, in de nabijheid van het witte blok van Spanje, dat bedoeld is als een herinnering aan het Alhambra, maar toch niet heel veel gelijkt op het beroemde paleis der Moorsche koningen. Wanneer men niet nog bijna overal teerde op den roem van het voorgeslacht, zou het ons kunnen verwonderen, dat Spanje voor zijn gebouw de kunstvormen geleend heeft van de vroegere overheerschers van het Pyreneesch schiereiland, de ongeloovigen, waartegen het eenige eeuwen lang zulk een hardnekkigen strijd heeft moeten voeren. Thans verbaast ons dat niet, maar al waren wij niet bijzonder op de uitingen van moderne Spaansche kunst gesteld en hadden wij ook Spanje gaarne het genoegen gegund zich nog eens met de oude plunje van een paar eeuwen terug te verkleeden, zooals wij het zelf ook gedaan hebben, wij hadden hier toch liever iets gezien, dat typisch Spaansch was, in den goeden zin van het woord natuurlijk. Spanje heeft ook een gouden eeuw gekend en heeft toch ook nog zijn eigen tradities, en het is nu toch wel ontgroeid aan den invloed der Moorsche overheersching, dit blijkt duidelijk genoeg uit hetgeen in dit Pseudo-Alhambra wordt tentoongesteld aan producten van land en nijverheid.

De Spaansche commissie is misschien bevreesd geweest het ontwerp van het gebouw aan een modern voelend architect op te dragen of heeft hem evenals de Nederlandsche commissie het modern voelen verboden. Men heeft ons ook al gezegd, wijzende op sommige moderne bouwwerken in Spanje, zie eens wat er dan waarschijnlijk voor den dag zou zijn gekomen; maar wij vroegen daartegenover, wat zou het hebben uitgemaakt, een bizarre proefneming meer of minder op dit groote proefveld der naties, immers over enkele maanden zal alles weer afgebroken en verdwenen zijn en daarmede ook alle ergernis.

Het gebouw van Duitschland wordt door velen als een mislukte proefneming beschouwd, wat zijn architectuur betreft, de inhoud moet de zaak goed maken, maar feitelijk is niemand er mee ingenomen, dan de Duitscher zelf.

Men wijst er o.i. terecht op, dat er toch wel wat fijners en beschaafders van te maken zou zijn geweest en men noemt dan als voorbeeld het gebouw van de Nationale Wapenfabrieken te Herstal, waarvan wij reeds gewag maakten, en dat werkelijk als een der beste oplossingen voor een tentoonstellingsgebouw in modernen geest kan gelden. Wij geven hiernevens een afbeelding er van.

Weliswaar is er iets martiaals, iets, dat aan een oorlogschip doet denken, in deze architectuur, maar dat is hier volstrekt niet misplaatst, want het gebouw bevat uitsluitend vuurwapenen en onderdeelen daarvan.

Wandelt men van hier langs het gebouw van Duitschland, dan vraagt men zich onwillekeurig af, waarom dit er moest uitzien als een groote boerenhofstede. Prof. Emanuel von

SCHACHTBOK, SCHACHTGEBOUW, ZEVERIJ, SORTEERLOKALEN EN BRUGGEN VOOR DE STAATSMIJNEN TE HEERLEN.
Vervaardigd door de firma De Vries Robbé & Co. te Gorinchem.

Seidl was tot heden gelukkiger in zijn minder moderne scheppingen, en hij is het ook in het z.g. „Münchener Haus", het Duitsche bierhuis, dat dicht bij het Nederlandsch paviljoen een zeer gelukkig plaatsje in het groen heeft gekregen en daar een zeer goed effect maakt. Hier doen de groote witte gevelvlakken niet zoo nuchter als bij het groote gebouw van Duitschland, hier zijn de landelijke dakvormen en het landelijk karakter van het geheel beter op hun plaats.

Hier zijn wij ook weder zoo dicht bij het Nederlandsche paviljoen aangekomen, dat wij niet kunnen nalaten er weder binnen te treden, nu door een anderen ingang, die ons onmiddellijk in de koloniale afdeeling voert.

Aan een beschrijving in détails van deze afdeeling zullen wij ons niet wagen. De opmerking van Kromhout over de kleur, door Eduard Cuypers gekozen als hoofdtoon voor de decoratie van het gebouw, is juist. Dat rood werkt nadeelig op het effect van de hier in de grootste verscheidenheid tentoongestelde Indische weefsels en batiks met hun diepe, maar zoo innig fijn gevoelde tinten.

In de drukbezochte koloniale afdeeling komt eerst recht het onvoldoende van de ruimte aan het licht; er is verbazend veel uitgestald, maar alles veel te dicht op elkander, zoodat men het bosch niet ziet vanwege de boomen en allerminst een totaalindruk van de beteekenis onzer koloniën medeneemt. Van rustig bestudeeren van enkele zaken, die iemand bijzonder belang inboezemen, is geen sprake. Terloops moet de aandacht ergens op vallen, wil men er een indruk van medenemen. Zoo zijn er talrijke prachtige photo's op de oude Hindoe-bouwkunst betrekking hebbende, genoeg om een vrij volledig overzicht te geven van de beteekenis dier monumenten, maar dat overzicht verkrijgt

men niet, omdat zij overal verspreid hangen, meer bij wijze van decoratie, dan wel eenigszins systematisch gegroepeerd. In den catalogus is alles wel heel netjes geordend, maar die hadden wij bij deze gelegenheid wijselijk in ons hôtel laten liggen.

Als het al te vol wordt in de koloniale afdeeling is men met een paar stappen en trapjes op weer in het moederland. Ook daar is het vol in de veel te nauwe gangpaden, waar men hier en daar moet oppassen, geen ruiten van vitrines in te drukken. Echter zijn er buiten de hoofdgangpaden ook rustiger hoeken, bijvoorbeeld in de vakken E en F, die niet zoo heel ruim met licht bedeeld zijn en niet tot de gunstigste plaatsen gerekend kunnen worden, maar waar de bezoeker toch gelegenheid vindt, meer op zijn gemak het tentoongestelde te beschouwen.

Het was dan ook wel hoofdzakelijk tengevolge van deze omstandigheid, dat onze aandacht viel op de weinig in het oog vallende, maar uit een technisch oogpunt zeer belangrijke inzending van een van ouds bekende Nederlandsche firma, de Constructie-Werkplaatsen De Vries Robbé & Co. te Gorinchem. Hoe lang de Gorcumsche Machinefabriek, zooals zij naar wij meenen vroeger heette, reeds bestaat, weten we niet precies, maar wij herinneren ons niet, dat zij niet bestond. Thans zijn hare gunstig gelegen werkplaatsen voorzien van de nieuwste pneumatische en electrische werktuigen, een groot ingenieursbureau is aan de fabriek verbonden, zoodat in alle opzichten aan hooge eischen kan worden voldaan

Wat de firma tentoonstelt zijn uitsluitend groote photo's van de door haar uitgevoerde werken en die vertellen ons meer omtrent de beteekenis van hetgeen de Nederlandsche industrie vermag en deze werkplaatsen in het bijzonder in staat zijn te leveren dan met de uitvoerigste omschrijving mogelijk zou zijn.

Niet alleen in het Nederlandsch paviljoen, maar ook in de Nederlandsche afdeeling van de groote Internationale Machinehal, die wij later bezochten, heeft de firma De Vries Robbé & Co. acte de présence gegeven.

Welwillend stelde zij ons in de gelegenheid enkele der tentoongestelde photo's hier te reproduceeren en wij kozen als typische voorbeelden uit ten eerste de Koepelvormige kap voor de Strafgevangenis te Haarlem, een constructie die niet minder dan 53 Meter diameter heeft en 200.000 K.G. weegt.

Onder de talrijke constructies van ijzeren overkappingen en loodsen trok wel het meest onze aandacht de IJzerer. Loods voor de havenwerken te Amsterdam, een reusachtige ruimte met een oppervlak van 6950 M²., die in al haar nuchterheid niettemin een grootschen indruk teweegbrengt en waaraan, al is zij ook uitsluitend ingenieurswerk, een zekere elegance niet te ontzeggen valt.

De derde afbeelding, schachtbok, schachtgebouw, zeverij, sorteerlokalen en bruggen voor de Staatsmijnen te Heerlen, kozen wij, omdat zij het verblijdend bewijs levert, dat in de behoeften van het zich ontwikkelende Nederlandsche mijnwezen, door de Nederlandsche industrie kan worden voorzien.

Bij een nadere beschouwing blijkt verder, dat de Gorcumsche werkplaatsen zich niet bepalen alleen tot hetgeen wij hier mededeelden. Het gebied harer werkzaamheid strekt zich ook uit over hetgeen vereischt wordt voor slachthuizen met de bijbehoorende koelinrichtingen (Haarlem en Alkmaar werden door de firma ingericht) over gasfabrieken en hetgeen daar aan ijzerconstructies vereischt wordt, over stationskappen, spoorwegloodsen en fabrieksgebouwen van allerlei aard en die werkzaamheid strekt zich uit ver over onze grenzen in onze koloniën en zelfs in Zuid-Amerika.

(Wordt vervolgd.)

LOODWIT.

Het loodwitvraagstuk is, niettegenstaande alles, wat daarover in de laatste jaren geschreven is, nog ver van zijn oplossing. De meeningen zijn en blijven daarover verdeeld en er is nog zeer weinig te bemerken van een toenadering of van een vergelijk tusschen de beide partijen, de voorstanders van de afschaffing van de loodhoudende verfstoffen en de tegenstanders daarvan. Aan beide zijden is de ijver, die betoond wordt, niet vrij van eenige overdrijving en bovendien heeft de quaestie zooveel kanten, dat er, wanneer men nu en dan meenen zou dat de partijen het vrij wel met elkander eens beginnen te worden, altijd wel weer een argument voor den dag kan worden gehaald, dat opnieuw de scheiding in twee kampen bewerkt.

De commissie ad hoc, indertijd door de Amsterdamsche gezondheidscommissie belast met het uitbrengen van een praeadvies, naar aanleiding van een adres der Sociaal-Technische Vereeniging van democratische ingenieurs en architecten, waarin medewerking werd gevraagd om te geraken tot afschaffing van loodhoudende verven, komt ongeveer tot de volgende slotsom:

Omtrent loodvergiftigingen bij schilders is tot dusverre niets bij ons te lande gebleken. Toch is het aan geen twijfel onderhevig, dat het onvoorzichtig omgaan met loodhoudende verven tot vergiftiging aanleiding kan geven, waarom het in het belang der volksgezondheid moet worden geacht, zoo mogelijk boven loodhoudende aan andere verfstoffen de voorkeur te geven. Dit verdient, aldus het praeadvies, temeer aanbeveling omdat door verminderde vraag naar loodwit de fabricage van dit artikel zal inkrimpen, en daarmede het aantal loodvergiftigingen die van deze bewerkingen het gevolg zijn.

De commissie van praeadvies kan zich geheel vereenigen met de conclusie der Loodwit-commissie 1903, dat behoudens enkele gevallen het zinkwit het loodwit zonder vermeerdering van kosten en vermindering van duurzaamheid kan vervangen; en adviseert diensvolgens er bij het gemeentebestuur op aan te dringen, behoudens bovenbedoelde uitzonderingen, het gebruik van loodhoudende verven bij openbare werken en gebouwen te verbieden, en daarvoor zinkwit en ijzer-menie in de plaats te stellen.

De gezondheidscommissie van Amsterdam heeft zich met dit praeadvies vereenigd, maar of dit zonder eenige tegenspraak geschied is, is ons niet bekend.

Of de conclusie van de Loodwit-commissie van 1903 werkelijk steek houdt zal de ondervinding ons eigenlijk nog moeten leeren en stelt men die conclusie eens voor een oogenblik ter zijde, dan blijft niets over dan het uiterst zwakke argument, dat onvoorzichtig omgaan met loodhoudende verven tot vergiftiging aanleiding kan geven.

Onvoorzichtig omgaan met benzine is ook zeer gevaarlijk, maar wie zou er durven denken aan een verbod van het gebruik op dezen grond alleen?

Als tegenhanger van het bovenvermeld praeadvies kan een brochure gelden, van de hand van den oud-hoogleeraar Dr. H. Wefers Bettink te Utrecht, dezer dagen verschenen bij de firma L. E. Bosch & Zoon aldaar.

Den hoogleeraar werd gevraagd wat zijn persoonlijke meening is over het loodwitvraagstuk, bepaaldelijk naar de

mogelijkheid of uit een chemisch-technisch oogpunt het loodwit als verfstof geheel door een andere even bruikbare te vervangen is, en met name, althans in hoofdzaak, daarvoor zinkwit in de plaats komen kan.

Hoewel het vraagstuk, zoo zegt de schrijver, ook een belangrijke hygiënische zijde heeft, heb ik gemeend deze niet uitvoerig te moeten behandelen. Uit de literatuur en door navraag in vele richtingen heb ik getracht dit punt tot klaarheid te brengen of in het gebruik van aangemaakt loodwit en andere loodverbindingen bevattende verven een gevaar voor de gezondheid van hen, die er mede omgaan, gelegen is.

Gevaar voor de gezondheid van hen, die in ruimten leven, welke met loodhoudende verven geschilderd zijn, is er niet.

Na een beknopt overzicht te hebben gegeven van de ervaringen, zoo hier te lande als in het buitenland met het loodwit opgedaan en ook te hebben medegedeeld, welke maatregelen in België, Frankrijk, Oostenrijk en Duitschland ingevolge de in den laatsten tijd gevoerde actie genomen zijn, bespreekt prof. W. B. ook het rapport der Loodwitcommissie, speciaal ook het daarin meegedeelde omtrent de proeven inzake het verven met zinkwit.

De conclusie, waartoe de schrijver dienaangaande komt, is, dat loodwitverf alsnog niet door zinkwitverf vervangen worden kan.

Ook de nadeelige gevolgen voor de gezondheid bij arbeiders, die met loodwit omgaan, zijn door prof. W. B. nagegaan.

Uit de hem medegedeelde gegevens blijkt — naar hij verzekert — dat de gevaren voor de gezondheid van hen, die met loodwit en loodwitverven omgaan, dikwijls sterk overdreven worden.

En dan vervolgt hij:

„Hoe komt het, dat na een strijd van meer dan een eeuw, het loodwit nog niet verdrongen is kunnen worden door het zinkwit, in weerwil dat het laatste onmiskenbaar uit een gezondheidsoogpunt den voorrang verdienen zou?

Omdat, naar het mij voorkomt, de technische zijde ook een belangrijk gewicht in de schaal legt en tot nog toe de overgroote meerderheid van vakmannen, niet op grond van een voorbijgaanden waan of uit sleur, de vaste overtuiging heeft, dat zinkwitverf in duurzaamheid bij loodwit verre achterstaat."

Met opzet laat ik twee punten rusten en wel: 1°. de kosten, daar deze afhankelijk zullen zijn van de zeer uiteenloopende en wisselende prijzen der grondstoffen.

Ook een tweede punt laat ik buiten beschouwing, n.l. de politieke zijde, die aan het loodwitvraagstuk verbonden werd. Met groote felheid heeft de minderheid der Commissie te Genève het loodwit bestreden en in haar rapport allerlei hatelijkheden gezegd, die het vraagstuk slechts zijdelings raken. Ook hier te lande is de politiek in het loodwitvraagstuk gemengd. Ik zal mij daar geheel buiten houden, omdat ik de quaestie alleen van een historisch en wetenschappelijk standpunt wensch te beoordeelen. Moeilijk echter kan ik mij voorstellen, dat eene regeering, die zelfstandig oordeelt en niet een of andere partijgroep ter wille wenscht te zijn, tot het absoluut verbod van het gebruik van loodwit of andere loodhoudende verven zal overgaan en daardoor een industrie dooden, welke thans nog krachtig levensvatbaar blijkt.

Na eenige jaren zou blijken, dat men door de veel grootere kosten, die onderhoud van zinkwitverf volgens het oordeel van verreweg de groote meerderheid van denkundigen vordert, tot het loodwit zou moeten terugkeeren.

Vooral bij verfwerken aan rijksgebouwen en voor gemeenten zouden de kosten van onderhoud zoo aanzienlijk toenemen, dat dit de openbare kassen aanmerkelijk schaden zou en de toch reeds zoo drukkende belastingen noodeloos zou verhoogen. Keerde men dan tot het loodwit terug, dan zou die industrie hier te lande gedood en niet of uiterst moeilijk weer in het leven terug te roepen zijn.

Dure plicht is het van de regeering, voor den omgang met loodhoudende verven (bereiding, toepassing, verwijdering) zoodanige bepalingen te ontwerpen en streng toe te zien dat daaraan de hand wordt gehouden, dat de schade aan de gezondheid van hen, die met loodhoudende verfstoffen omgaan, tot het kleinst mogelijke minimum worde beperkt. Dan zal de veiligheid van den arbeider gewaarborgd zijn en tevens de bloei der loodwitfabrieken niet worden geknakt."

Wij kunnen de lezing der brochure zeer aanbevelen aan allen, die in het loodwitvraagstuk belang stellen of daarbij belang hebben, te meer daar de schrijver in de quaestie een volkomen onpartijdig standpunt inneemt en o. i. een onpartijdige behandeling alleen ons nader tot de oplossing kan brengen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 32. Officieel Gedeelte. Statutenwijziging. Adres aan den Raad der Gemeente Arnhem inzake Schoonheidscommissie. Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 1 Aug. 1910.
Stedenbouw. Dichtheid van bebouwing. (Vervolg).
Brieven uit België XXVIII. Tentoonstelling in het Paleis der Cinquantenaire te Brussel. (Slot).
Sociale Hygiëne en Techniek XVIII. Herziening der woningwet en nog wat, door J. L. B. Keurschot.
Wijziging der Woningwet.

ARCHITECTURA No. 31. Onze excursie naar Brussel.
Ter overweging.
Vitruvius. (Vervolg).
Collectieve Arbeidsovereenkomst.

DE BOUWWERELD No. 32. Openbare Reiniging in verband met het vraagstuk der vuilverbranding, door M. J. C. van Eijck, Gemeentearchitect van Bussem. I, met afbeeldingen.
Geertruida Everts. Tuinkunst.
Fabrieksbouw, boekbeschouwing.

DE INGENIEUR No. 32. De Spoor- en Tramwegen op het eiland Java. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs te Brussel op 15 Juli 1910, door J. Th. Gerlings.
Snelstaal, door A. Vosmaer, met figuren.
Eenige oorzaken van slechte wegen, door J. van der Breggen c. i.
Ingezonden stukken. Vereenvoudigde ijk van draaistroommeters, door J. A. Schouten c. i. en A. van den Pauwert.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 31. Ontslag van den Voorzitter. — Commissie voor de Statistiek. — Wenken voor de behandeling van accumulatoren voor ontsteking. — Ingezonden. — Iets over conische tandraderen (Slot). — Iets over doorgaande liggers over meerdere steunpunten. — Het stoomwezen over 1909.

DE AANNEMER No. 32. Rapport van de Staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs. V. (Slot).
Een belangrijk debat.
Een storm in een glas water.
Wel kras.

Gemengd Nieuws.

AMSTERDAM. Onlangs heeft de commissie van bijstand in het beheer der publieke werken uit den raad, in gezelschap van den gemeente-secretaris, mr. J. A. Baëza, en den directeur van publieke werken, den heer A. W. Bos, een langdurig bezoek gebracht aan het paleis op den Dam. Dit bezoek had plaats naar aanleiding van het rapport, uitgebracht door de commissie, welke werd ingesteld bij raadsbesluit van 23 Februari ll., met opdracht te doen onderzoeken, op welke wijze een voor den zetel van het stadsbestuur waardig en geschikt gebouw kan worden verkregen. Naar

is meegedeeld kwam de commissie, bestaande uit den directeur der publieke werken; dr. P. J. H. Cuijpers, architect te Roermond; C. Muijsken, architect te Baarn; K. P. Berlage Nzn., architect te Amsterdam, en prof. dr. H. Brugmans, hoogleeraar aan de universiteit van Amsterdam, o. m. tot de conclusie, dat het — bouwkundig gesproken — zeer wel mogelijk is het Paleis aan zijn oorspronkelijke bestemming terug te geven, en dat daarbij in alle opzichten aan de eischen van den tijd en van den dienst kan worden tegemoet gekomen.

De algemeene indruk, dien de leden van de commissie van bijstand heden morgen verkregen, is met deze conclusie in overeenstemming. Evenals de commissie van onderzoek werden zij getroffen door de practische wijze, waarop Jacob van Campen het stadhuis inrichtte en welke het mogelijk maakt, zonder ingrijpende verbouwingen, ook aan de moderne behoeften van den gemeentedienst te voldoen. In het bijzonder mag het van belang heeten, dat ook mr. Baëza deze meening deelde, maar het plan zou zijn den zetel van het stadsbestuur met de daaraan organisch verbonden geheele secretarie in het Paleis (Dam-Stadhuis) onder te brengen. De voor den publieken dienst aan te wijzen vertrekken zijn weliswaar op de bovenverdiepingen gelegen, maar daar voor het aanbrengen van liften alle ruimte aanwezig is, (ook de commissie wees hier reeds op) zou dit geen overwegend bezwaar vormen.

's-GRAVENHAGE. De aanvullingsbegrooting ten behoeve van het verleenen van steun aan de aan te leggen Zuid-Bevelandsche waterleiding, gaf in de afdeelingen der volksvertegenwoordiging reden tot algemeene toejuiching, dat het beginsel was aanvaard dat de regeering den aanleg van gemeentelijke waterleidingen moet bevorderen in het belang van de volksgezondheid en de brandweer.

Enkele leden hadden echter liever gezien, dat een algemeen plan volgens hetwelk dergelijke subsidies zouden worden gegeven, ware afgewacht of in elk geval het advies van de commissie, die juist is ingesteld om de regeering voor te lichten bij aanvragen om steun voor drinkwatervoorziening, ware gevraagd en afgewacht.

Voorts werd gewezen op de wenschelijkheid toe te zien, dat diep genoeg worde geboord voor de verkrijging van water, daar anders de landbouw aanmerkelijke schade heeft te duchten. Ook vroeg men, of de belanghebbenden te Woensdrecht over de zaak zijn gehoord.

Eenige leden hadden aan een afzonderlijk wetsontwerp de voorkeur gegeven boven een enkelen begrootingspost om te beslissen over zulk een gewichtige aangelegenheid.

Daartegenover werd aangevoerd, dat het plan een geheel nieuw is, immers één enkele waterleiding zal verschillende gemeenten van water voorzien en het is door tal van deskundigen goedgekeurd.

Inlichtingen werden gevraagd omtrent de redenen, die hebben geleid tot het benoemen van de bovengenoemde staatscommissie. Terwijl sommige leden de instelling van een hydrologischen dienst gewenscht achtten, waren anderen van meening, dat den gezondheidsraad dit competeerde.

Tegenover de klacht, dat de landbouw niet was vertegenwoordigd in de commissie, werd gewezen op het lidmaatschap van den geoloog Molengraaff.

Bepleit werd het geven van schadevergoeding voor het onttrekken van water aan den bodem. Ook vroeg men, of, indien gemeenten eventueel steun vragen op grond van art. 121 der Gemeentewet, de regeering den steun wil verleenen.

Men miste voldoende financieele en juridische gegevens omtrent de zaak in de memorie van toelichting.

Men vroeg nadere inlichtingen omtrent de berekeningen van reservefonds, kostenden prijs, enz. enz.

Anderzijds beriep men zich op het oordeel van den heer F. S. van Nierop ten betooge, dat de financieele opzet zeer goed was.

Verschil van meening bestond over de wenschelijkheid, de uitvoering van het plan op te dragen aan de Duitsche firma Francke. Voor een deel achtten de leden het beter, een Nederlandsche firma te nemen, een ander deel meende, dat de uitvoering toekwam aan deze firma, aangezien deze ook het plan had ontworpen.

— Eerlang zal worden aanbesteed de verbouwing van het voormalig Rijks-Archiefgebouw te 's-Gravenhage, hetwelk voor Departement van Buitenlandsche Zaken wordt ingericht.

— Het mondeling gedeelte van de akte-examens midd. ond. in teekenen en boetseeren zal worden afgenomen te Rotterdam, in het gebouw van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, Coolvest no. 92, en wel: de examens handteekenen en perspectief (M 1) op nader bekend te maken data; de examens rechtlijnig teekenen en perspectief (M 2) 11, 12, 13, 15, 16, 17 en 18 Aug.; de examens boetseeren (O) 10 en 11 Aug. 1910.

— De Staatscourant vermeldt omtrent het Toelatings-examen Academie van Beeldende Kunsten Amsterdam, o.a. het volgende:

Zij, die voor den cursus 1910/1911 tot de lessen wenschen te worden toegelaten, moeten daarvan schriftelijk vóór 12 Sept. a.s. kennis geven aan den directeur, A. J. Derkinderen, onder overlegging van: 10. een hem of haar betreffend uittreksel uit de geboorteregisters van den Burgerlijken Stand, en 20. eene opgave der cursussen, welke men wenscht te volgen.

Het toelatings-examen zal aanvangen op Maandag 26 Sept. te 9 uur in het gebouw der Academie (Stadhouderskade 86). De lessen zullen beginnen op Maandag 3 October.

Programma's zijn à 10 cents verkrijgbaar bij de boekhandelaren P. N. van Kampen & Zn., Singel 330 te Amsterdam.

Voor verdere bijzonderheden zie St.-Cr. No. 183.

ROTTERDAM Burg. en Weth. hebben het abattoir- en veemarktvraagstuk nader onderzocht. De slotsom hunner overwegingen is, dat zij voorstellen te besluiten tot behoud van de veemarkt en het slachthuis op de tegenwoordige plaats.

Indien de Raad daarmede instemt, zullen B. en W. ten spoedigste voor de vergrooting en verbetering, welke met name voor het slachthuis dringend noodig is, definitieve voorstellen indienen.

DORDRECHT. De vereeniging tot Instandhouding van oude gebouwen alhier meldt in haar verslag over 1909, dat zij dat jaar meer succes had dan vorige.

Bemiddeling werd ingeroepen voor behoud van gevel Voorstraat 134, waarvan de top dreigde neer te storten. Door voldoende verankering werd deze voor val verzekerd.

De gevel van het huis Voorstraat 146 (den Koninck van Enghelandt) werd wegens bouwvalligheid afgekeurd, doch door toedoen der vereeniging met rijks- en gemeente-subsidie en met bijdragen van den Z.-H. Archeol. Bond, van vereenigingen en van eenige Dordtsche notabelen gerestaureerd. Ook de eigenaar, de heer H. Sax, wien een woord van lof wordt gebracht voor zijn financieelen en moreelen steun, heeft alles aangewend om het door den Rijks-architect ontworpen plan van restauratie te doen slagen.

De uitvoering door den heer J. van Wel te Dordrecht geschiedde met bijzondere tevredenheid van het bestuur.

Een in de Nieuwstr. 43 minder merkwaardige gevel moest wegens bouwvalligheid worden prijsgegeven.

— De Gemeenteraad heeft thans aangenomen het voorstel van de heeren Z. van Schelt c.s. (waarover in de vorige vergadering de stemmen hadden gestaakt) om regenten van het Ziekenhuis uit te noodigen zoo spoedig mogelijk bouwplannen zoowel van verbouwing als van nieuwen bouw met de begrootingen bij den Raad in te dienen.

Voorts werd aan regenten het gevraagde crediet van f 1500 toegestaan voor het uitschrijven van eene prijsvraag voor een nieuw te bouwen Ziekenhuis tot een maximum-bedrag van f 300.000.

ARNHEM. De kamer van koophandel alhier behandelde eenigen tijd geleden het rapport der commissie voor de plannen, door de commissie uit den gemeenteraad ingediend voor een vaste brug over den Rijn.

De meerderheid der commissie oordeelt een vaste brug nabij het Roermondsplein (raming f 1.415.000) het meest gewenscht, omdat daardoor de meest regelmatige gelegenheid wordt verkregen om aan de overzijde naar de stad te komen, en men van het Roermondsplein een goede verbinding heeft voor het verkeer van personen en goederen naar het station en het spoorweg-emplacement.

Bij het tweede plan, een brug bij de Betuwestraat (raming f 1.282.000), zal geen behoorlijke aanleg mogelijk zijn, zonder een stuk van de haven weg te nemen en voorts is de ligging te ver uit de stad.

Voor het derde plan brug bij de Haven (raming f 1.290.000) zal men aan den overkant van den Rijn moeten beschikken over gronden in de gemeente Elst.

De commissie vereenigt zich met het denkbeeld om bruggeld te heffen. Mochten daartegen geen ernstige bezwaren bestaan, met het oog op het Rijntraktaat, dan zou zij ook bruggeld willen heffen van de schepen, die de brug passeeren.

De heer R. H. Haentjes heeft zijn meening, welke van die der meerderheid afwijkt, in een nota ontwikkeld. Hij is voor het derde ontwerp. De kosten voor het dempen van de Haven worden begroot op f 20.000, doch men krijgt de beschikking over een terrein van 7000 M², dat als bouwterrein een waarde van f 100.000 vertegenwoordigt. De raming voor plan III wordt daardoor in eindcijfer f 1.075.000; een verschil dus van f 340.000 met de raming voor een brug bij het Roermondsplein. De opbrengst der bruggelden op f 30.000 stellende, komt de heer H. tot de slotsom, dat bij een aflossingstermijn van 50 jaren de gemeente voor een te sluiten leening van f 1.075.000 zich gedurende dien tijd een jaarlijksche opoffering van slechts enkele duizenden guldens zou behoeven te getroosten om het werk geheel voor eigen rekening te kunnen uitvoeren, zonder hulp van Staat, Provincie of omliggende gemeenten.

Besloten werd, aan B. en W. mede te deelen, dat de kamer een overbrugging bij de Betuwestraat verwerpt, doch nog geen beslissing wenscht te nemen over de andere plannen, alvorens door B. en W. het door den heer Haentjes meegedeelde plan is uitgewerkt.

In een der zittingen der Provinciale Staten is aan de orde geweest het voorstel van Gedeputeerden, om aan de Vereeniging de Doorwerth een bijdrage te verleenen van f 10.000 in de kosten van de restauratie van het kasteel Doorwerth.

Door den heer Tulp was een amendement ingediend, bedoelende onder de voorwaarden, waaronder het subsidie verleend werd, te doen opnemen de bepaling, dat benoemd zal worden eene commissie van 5 leden, bestaande uit den voorzitter der vereeniging en vier door het bestuur uit drietallen te benoemen leden, welke commissie den architect als commissie van advies zal bijstaan. De leden zullen alleen vergoeding van reis- en verblijfkosten genieten.

De heer van Os (Ged. St.) bestreed het denkbeeld, omdat de regeering de voorwaarde van een dergelijke commissie niet goed zou keuren. De heeren P. v. Nispen en v. d. Borch v. Verwolde (leden Ged. St.) motiveerden hun stem voor het voorstel om subsidie te verleenen, omdat een provinciaal museum zou worden opgericht. Zij behouden zich echter alle vrijheid voor ten aanzien van de beslissing over eventueele verdere aanvragen voor dergelijke aangelegenheden.

Het amendement-Tulp wordt verworpen en daarna het voorstel van Ged. St. aangenomen.

VELSEN. In de dezer dagen gehouden raadszitting werd besloten de zaak van den aanleg eener waterleiding, die nu reeds een 10-tal jaren aan de orde is, te trachten tot oplossing te brengen door samenwerking te zoeken met de gemeenten Bloemendaal en Hillegom, tot aanleg van een gemeenschappelijke waterleiding.

ELBURG. Hier ter stede is men tegenwoordig ten gemeentehuize bezig met de aldaar aanwezige oudheden en merkwaardigheden, betrekking hebbende op de geschiedenis dezer plaats, te ordenen en die te vereenigen tot een klein museum, hetwelk voor belangstellenden ter bezichtiging zal zijn. Er zijn hierbij zeer kostbare stukken.

Personalia.

— Tot adjunct-directeur der gemeentewerken te Nijmegen is benoemd de heer W. H. P. Bijlard, Utrecht.

— Tot gemeente-architect te Menaldumadeel (Fr.) is benoemd de heer S. Jellema, bouwkundige te Leeuwarden.

— Z. M. de Koning van Italië heeft den heer J. E. C. de Wijs, architect te 's-Gravenhage, het ridderkruis der Kroonorde verleend.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 120	p.m.
21	Bouwk. Opz -uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110	»
22	Bouwk. Teek.	24—32 j.,	f 65—f 110	»
6	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60	»
8	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60	»
12	Waterb. Opz.-teek.	25—28 j.,	f 65—f 110	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
11	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125	»
7	Werkt. Opz. (werkmeester)	24—38 j.,	f 80—f 120	»
2	Werkt. Teek. constr.	25—31 j.,	f 85—f 110	»
3	Machine-teek.	23—31 j.,	f 70—f 100	»
1	Aank. Machine-teek.	20 j.,	f f 50	»
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130	»
2	Electrotechn. Chef-monteur	20—22 j.,	55—f 70	»
2	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	50—f 70	»
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Opz.-werkm. Modelm. en gieterij	47 j.,	f 90	»
1	Boormeester	27 j.,	f 85	»

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

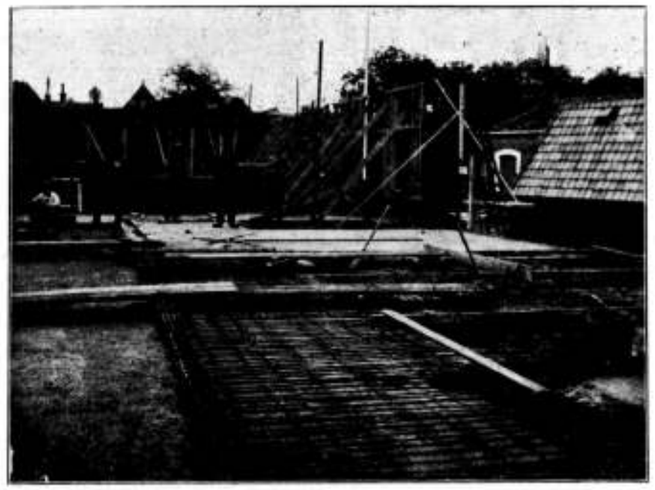

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

VLOEREN St. ANTHONIUS-GASTHUIS TE LEEUWARDEN.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 15 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het aanbrengen en onderhouden van beplantingen, benevens het verrichten en onderhouden van grondwerken voor bermverbetering langs den Rijksweg van Vianen naar Gorinchem in de prov. Zuid-Holland, ged. 1910 tot en met 1912, raming f 2320; het bestek no. 189 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, bij den ingen. König te Gorinchem en bij den opz. Metz te Vianen.

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vervangen der bestaande boordvoorziening door een gemetselde steenglooiing van basalt op paalfundeering langs den westelijken oever van het Merwedekanaal benoorden de Koninginnensluis te Vreeswijk, raming f 21000; het bestek no. 187 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Castendijk te Arnhem, bij den arrondissements-ingen. Steyn Parvé en bij den opz. Kuiler te Vreeswijk.

DELFT 2 uur. — Regenten van het Geneesk. gesticht voor krankz. Het St. Joris-Gasthuis: de levering en werkvaardige montage der geleidingen en ornamenten voor electrische verlichting der binnen-afdeeling van voorn. gesticht, raming f 4000; bestek met plattegronden is te bekomen tegen betaling van f 3 bij het gemeente Electriciteitsbedrijf te Delft.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het verbeteren van de boordvoorziening en van de bermen en glooiingen langs een gedeelte van den rijksweg van Delft naar Maassluis en langs eenige gedeelten van den Rijksweg van Loosduinen naar Naaldwijk, in de prov. Z.-Holland, raming f 6000; het bestek no. 188 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ingen. König te Gorinchem en bij den opz. Oddens te Den Haag.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 2 September 1910,** des namiddags te **2 uur,** zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

het verbouwen van het Post- en Telegraafgebouw te LISSE.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, l.a. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 19 Augustus 1910 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijckstraat 59 te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Lisse; en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.35,** benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui nº. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven aan het bureel van den voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Zaterdag 27 Augustus 1910, des voormiddags te 10½ ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 6 Augustus 1910.

BOUWK. OPZICHTER,
met g. g., **biedt zich aan.**
Br. fr. lett. A. N. 4537 Alg. Adv.-bur. D. Y. ALTA, *Amsterdam.*

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het gem.-bestuur: het uitbreiden van de fundeering der kolenloods van de gasfabriek aan den Trekvliet; bestek met teek. te bekomen ad f 1 aan de bureaux der gemeentegasbrieken Kazernestraat 44 en Trekvliet.

GRONINGEN 1.30 uur. — Het gem.-bestuur: het maken van eene los- en laadplaats, met uitzondering van het ijzerwerk, langs de Binnen A te Reiderwolderpolder; bestek en voorwaarden zijn te bekomen ad f 1 aan het bureau van den ingenieur der stadsbezittingen te Groningen; inl. te bekomen bij den opzichter J. Pentinga te Westerl roek.

ARNHEM 11.30 uur. — Het gem.-best., bestek no. 7: het bouwen van een directeurswoning van het openbaar slachthuis op het terrein gelegen aan de Nieuwe Kade; inl. alle werkdagen tot en met den dag voor de besteding van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken, alwaar de teek. ter inzage liggen en het bestek met gez. inschr. bilj. en 3 teek. is te bekomen ad f 3.82½ per stel.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

„DE OPMERKER"
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.
Administratie Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs slechts f 5.— per jaar,
waarover in 2 termijnen, op 1 April en 1 October, telkens voor de helft beschikt wordt.
Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

Abonnements-Inschrijving.
(PERSOONLIJK IN TE VULLEN.)

Ondergeteekende verlangt met ingang van .....
191 voor het loopende jaar en verder tot wederopzegging een abonnement op **„De Opmerker",** BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Naam .....
Woonplaats .....
Beroep .....
Datum .....
Handteekening

Uitknippen.

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A. WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT KIT

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder **Inleggelden of Nabetalingen.**

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas.
Paarlglas, Mozaïek.

DINSDAG 16 AUGUSTUS.

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van S. S., aan het centraalbureau, bestek no. 1218: het vervaardigen, leveren en stellen van den metalen bovenbouw met bijbehooren van de vaste bruggen over de rivier de Roer, over het doorlaatkanaal van de Roer en over den weg in het Hattemerveld in het te leggen oostelijk spoor van Sittard-Roermond, het wijzigen van de opleggingen van de bruggen over de rivier de Roer en over het doorlaatkanaal van de Roer en over den weg in het Hattemerveld in het westelijk spoor, het wijzigen van landhoofden en pijlers en het verrichten van bijk. werken; raming f 73500.

UTRECHT 2 uur. — Mij. tot Expl. van Staatssp. aan het centraalbureau, bestek no. 1225: het verbeteren van de wachterswoningen nos. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, en de stationschefswoning te Haarle op de lijn Zwolle—Almelo, raming f 34500.

HAARLEM 1.15 uur. — Het gem.-best.: de levering en het stellen van een ijzeren cokesloods met fundeering, op het terrein der gem.-lichtfabrieken; bestek en voorw. met bijh. teekening zijn te bekomen ad f 1 per stel; inl. te bekomen bij de directie der gem.-lichtfabrieken op elken werkdag van 10—12 uur des vm.

WOENSDAG 17 AUGUSTUS.

's-GRAVENZANDE 2 uur. — Het gem.-bestuur: het bouwen van een houten hulpschool met 3 leerlokalen, enz. enz. te Hoek van Holland; bestek en voorw. liggen ter inzage ten raadhuize elken werkdag van 9—12 uur; bestek en teek. is te bekomen ad f 0.30 bij den gem.-arch.; aanw. 15 Aug. des namiddags 2.30 uur.

DONDERDAG 18 AUGUSTUS.

DEVENTER 11 ure. — Het gemeentebestuur: het bouwen van a. apparatengebouw, b. centraal ketelhuis, c. stokerij, een en ander ten behoeve van de nieuwe gasfabriek op het Molenblok aan den straatweg van Deventer naar Zutphen.

NEEDE 1 uur. — De comm. voor de verharding van de wegen Delden—Needе en Goor—Haaksbergen ten gem.-huize te Needе: het verharden van den weg van Needе naar de Overijselsche grens in de richting Markvelde, ter lengte van 3382 M. en het uitvoeren van daarbij behoorende werken; het bestek met daarbij behoorende platen ligt ter lezing in het gem.-huis en is te bekomen bij de Erven J. J. Tijl te Zwolle ad f 1.50 terwijl een lichtdruk met dwarsprofielen en staat van grondverzet ad f 1.25 zijn te bekomen bij W. Wolters, bouwk. te Almelo, die tevens nadere inl. geeft; aanw. 16 Aug. 10 uur.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z. ROTTERDAM.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

Vacante Betrekkingen.

— Timmerman-onderbaas, bekendheid met betonwerk. Br onder letter V 614, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (1)

— Bouwkundig Opzichter, tegen 1 Oct. a.s., tevens Opzichter over de werklieden van het gesticht Meerenberg. Salaris f 850 tot f 1100 per jaar, met vrije woning, leeftijd 26—35 jaar. Schriftelijk zich te wenden tot den eersten Geneesheer-Directeur van het Gesticht te Santpoort vóór 24 Aug. a.s. (1)

— Teekenaar op een Electro-Technisch Bureau, bekend met begrootingen en teekeningen voor de Gemeente. Brieven lett. R 13, Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

— Onderbaas of Uitvoerder voor Bouww., voor direct. Aanb. met afschrift getuigschr. onder lett. B W, aan Koster's Boekhandel, Linnaeusstraat, Amsterdam. (1)

— Opzichter, vertrouwd met heiwerk en betonconstructie, voor een groot gebouw. Brieven enz. in te zenden aan de Heeren Mignot & de Block, Sigarenfabriek, Eindhoven. (1)

— Tegel-Schilders. Hoofdzakelijk figuur, vaste werkkring. Aanmelding met proeve, J. F. Verbeek, Van Lenneplaan 21, Hilversum. (1)

— Opzichter Reinigingsdienst bij de gemeente Tilburg. Jaarwedde van f 700.— tot f 1000.—. Niet ouder dan 30 jaren, bekend met administratie en grond- en waterwerk. Benoeming aanvankelijk tijdelijk, terwijl vaste aanstelling kan volgen. Op zegel geschreven verzoekschriften vóór 1 September 1910 aan den chef van bovengenoemden dienst; kantoor Lange Schijfstraat te Tilburg. (1)

— Leeraar in het rechtlijnig teekenen aan de Burgeravondschool te Zaandam; voor den cursus 1910/1911, van 1 October tot 1 April. Jaarwedde f 300.—, voor zes lesuren per week. Gezegeld adres met stukken aan den Burgemeester vóór 20 Aug. 1910. (1)

— Machine-Teekenaar voor een Ingenieurs-Bureau. Leeftijd niet beneden 25 jaar. Br. lett. F P 504, »N. v. d. D.« (1)

— Bouwkundig Teekenaar voor direct. Salaris naar bekwaamheid. Schriftelijke aanbieding bureau Ed. Cuypers, Kerkstraat 310, Amsterdam. (1)

— Bouwkundige Teekenaars bij den Architect A. Salm G.Bzn., 26 Weesperzijde, Amsterdam. Diploma Mij. tot Bevordering der Bouwkunst strekt tot aanbeveling. Br. fr. letter K W 554, »N. v d. D.« (1)

— Leeraar in het Handteekenen aan de teekenschool van de Nijverheidsvereeniging voor Goud- en Zilversmeden te Schoonhoven, verplichte akte L. O. Handteekenen, jaarw. f 350.—. Sollicitatiën vóór 20 Aug a.s. bij het Bestuur, inlichtingen worden verstrekt door den Directeur, den Heer F. A. Tepe. (1)

— Constructeurs-Teekenaars op een Machinefabriek en Scheepswerf, bekend met baggermaterieel. Hoog salaris en vaste positie. Sollicitatiën onder No. 27690, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (1)

— Adjunct-Directeur der Gemeente-Gasfabriek en Waterleiding te Vlaardingen. Jaarwedde f 1000.—; indiensttreding 1 December 1910. Sollicitatiestukken vóór 15 September 1910 bij den Burgemeester van Vlaardingen. (1)

— Opzichter van Weg en Werken bij de Geldersch-Westfaalsche Stoomtram-Maatschappij, zoo spoedig mogelijk; salaris f 800. Zich schriftelijk aan te melden aan den Directeur der Mpij. te Lichtenvoorde. Bescheiden worden niet teruggezonden. (1)

— Bouwk. Opzichter-Teekenaar, dadelijk, eerst op het Bureau, later bij den bouw van een groote Villa in het Gooi. Diploma Mpij. t. bev. d. Bouwk. strekt tot aanbev. Br. fr., lett. P G 651, »N. v. d. D.« (1)

— Directeur-Leeraar der Burgeravondschool en der Avondschool voor Handwerkslieden, te Middelburg, tegen 15 October a.s. Eerstgenoemde betrekking jaarwedde f 600.—, laatstgenoemde f 400.—. De tegenwoordige titularis is tevens Directeur der Ambachtsschool, bezit van de acte M². vereischt. Stukken bij den Burgemeester van Middelburg vóór den 20 Augustus 1910. (2)

— Directeur der Ambachtsschool, te Middelburg, salaris f 1600.— met vijf-jaarlijksche verhoogingen tot f 2000.—. Gewenscht wordt, den titularis tevens te benoemen tot Directeur van de Burgeravondschool en van de Avondschool voor Handwerkslieden. Akte M². (rechtlijnig teekenen en perspectief) vereischt en akte lager onderwijs handteekenen gewenscht. Sollicitatiën vóór 20 Augustus bij den Secretaris der Vereeniging »Ambachtsschool«, C. M. Ghijsen, Gortstraat K 19, te Middelburg. (2)

— Leeraar in het Handteekenen, aan de Burger-Avondschool te Helder. Aantal lesuren 8 per week, waarbij komen 2 tijdelijke lesuren. Salaris f 35.— of f 25.— per wekelijksch lesuur, al naar bevoegdheid voor Middelbaar Onderwijs. Cursus 1 October—1 April. Stukken (adres op zegel) bij den Burgemeester van Helder vóór 15 Aug. (2)

— Teekenaar, grondig bekend met IJzer-constructies. Br. onder lett. B, ten Kantoorboekh. J. P. Bladergroen, Amsterdam. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

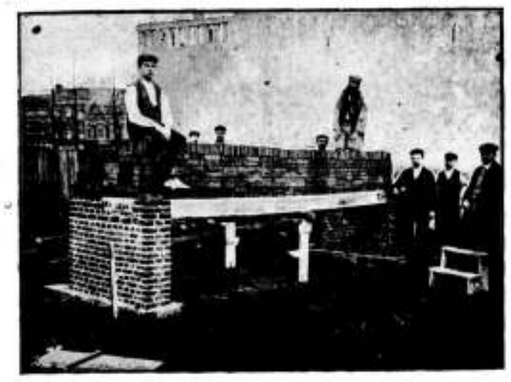

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

MAANDAG 22 AUGUSTUS.

MAASTRICHT 10.30 uur. — Het dep. v. waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het aanbrengen en onderhouden van beplantingen op den rijksweg van Maastricht naar Nijmegen, in de prov. Limburg, raming f 4650; het bestek no. 190 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebrs. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Keurenaer te Maastricht, op het bureel van den ingen. Doijer te Roermond en bij den opz. Kerkhof te Gennep.

DINSDAG 23 AUGUSTUS.

HOORN 2 uur. — Het gem.-bestuur: 1e. het sloopen van den bestaanden afsluitmuur aan het Doelenplein met poortjes en het bouwen van een gymnastiekgebouw, bestaande uit een zaal met kleedkamer, magazijn en bergplaatsen op dat plein; 2e. het maken van een afsluitmuur voor het resteerend gedeelte terrein Achter de Vest, het opnieuw opbouwen 'en restaureeren van een der poortjes Achter de Vest, het maken van een kogelvanger, het sloopen van het bestaande gymnastiekgebouw enz.; het bestek met teek. ligt ter inzage ter gem.-secretarie en is aldaar te bekomen ad f 1.

NIJMEGEN 2.30 ure. — Het gemeentebest.: het leveren van gegoten ijzeren klimschachtluiken en roosterkasten. ten behoeve van de rioleering van Hees (gem. Nijmegen).

WOENSDAG 24 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het Min. v. Waterstaat aan het Dep.: het maken van rijswerken, ter voorziening en verbetering van oevers en het verrichten van baggerwerk in de rivier de Vecht bij de Haandrik in de gemeente Gramsbergen, prov. Overijsel, begrooting f 5500; bestek no. 192 ligt ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen aan het bureel van den hoofding.-dir. van den Rijkswaterstaat in de 5e directie te Zwolle, bij den ing. De Gelder aldaar en bij den opz. Mulder te Hardenberg; het proces-verbaal van inl. ligt ter teekening bij voornoemden ing. van 9—4 ure.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het Min. v. Waterstaat aan het Dep.: de uitvoering v baggerwerk in het Pannerdensch kanaal en den Neder-Rijn, tusschen Pannerden en Wageningen, begr. f 18200; bestek no. 191 ligt ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel van den hoofding.-dir. van den Waterstaat in de 2e en 3e dir. te Den Haag en bij den ingen. Rooseboom te Utrecht; het proces-verbaal van inl. ligt 17 Aug. ter teekening bij voorn. ing. van 9—12 en 1—5 ure.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. in het gebouw aan de Parkstraat: het verrichten van herstellingen en het bijspannen van draden aan de interlocale telephoonlijnen Nieuwersluis—Utrecht en Breukelen—Harmelen; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding. aan de lokalen der prov. besturen en is voorts te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding der tel. te Den Haag en bij den ingen. der tel. te Utrecht.

's-GRAVENHAGE 9 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. in het gebouw aan de Parkstraat: het ombouwen van de telegraaflijnen langs den spoorweg tusschen Hilversum en Amersfoort; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur, aan de lokalen der prov besturen en is voorts te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef; nadere inl. te bekomen bij den hoofding. der tel. te Den Haag en bij den ingen. der telegrafie te Amsterdam.

MAANDAG 29 AUGUSTUS.

MAASTRICHT 10.30 uur. — Het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het aanbrengen van beplantingen op den Rijksweg Maastricht—Nijmegen, in de prov. Limburg, begrooting f 5140; bestek no. 193 ligt na 15 Aug. ter lezing aan gen. gebouw, aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. Keurenaer en den ingenieur Van Konijnenburg, beiden te Maastricht en bij den opz. Schagen te Sittard; de nota van inl. ligt 22 Aug. ter inz. bij den ing. Van Konijnenburg te Maastricht.

UTRECHT 2 uur. — Het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best: het verbeteren van den grindweg over den Westelijken dijk van het Merwedekanaal nabij de eerste schutsluis te Utrecht, begrooting f 3240; bestek no. 194 ligt na 15 Aug. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. Castendijk te Arnhem, bij den arr. ing. Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. Kuiler te Vreeswijk; de nota van inl. ligt 22 Aug. ter inzage bij den opz. Kuiler te Vreeswijk.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . f 1.20

C. H. Peters. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . f 0.75

F. W. Jochem. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . f 1.50

Badon Guijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

Julius Norderburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktische Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen f 1.—

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . f 6.—

Karl Zetzche. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.

I. **Fassade aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06

Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en **kaarten, in 4 afleveringen.** Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen t estand van Noord-Holland) . . . . . f 1.50

F. C. D. Bauer. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75
Beide werken te zamen . f 1.25

Mr. C. Vosmaer. **De kunst in het Daaglijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (f 1.90) . . . f 0.90

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . f 1.—

Karl. A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . f 1.50

Tijdschrift uitg. door de Nederl. Maatschappij ter Bev. der Nijverheid.
1872—'76 en '80—1906, 32 jaargangen in afl.
Ontbr. 1872 afl. 1—2, '82 titel en inhoud, '88 inhoud, '99 titel en inh., 1906 afl. 7.
Te zamen . . . . . f 7.—

Dr. Anheiszer. **Malerische Architekturskizzen.** 100 platen in portefeuille, reproducties van fraaie penteekeningen (vroeger f 14.40) . . . . . f 9.—

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

J. Claudel. **Formules, Tables et Renseignements pratiques.** Aide-mémoire des Ingénieurs, des Architectes, etc. Paris 1857.
(Dit beroemde vademecum van 978 bladzijden tekst met 91 figuren en 3 uitslaande platen bevat. ofschoon oud, tal van gegevens, formules en tabellen, die tot heden hun waarde hebben behouden.)
Gebonden met lederen rug f 2.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 20 AUGUSTUS 1910. No. 34.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Wereldtentoonstelling te Brussel.

Indrukken van onzen specialen verslaggever.

(Vervolg van bladz. 261.)

Men moet de Tentoonstelling van Brussel in al haar glorie gezien hebben, om zich een voorstelling te kunnen maken van den omvang der ontzettende ramp, die haar in den avond van Zondag 14 Augustus getroffen heeft en van de verslagenheid, door deze catastrophe, in België niet alleen, doch in geheel Europa teweeggebracht. Het kolossale Hoofdgebouw, dat de voor het groote publiek het meest aantrekkelijke inzendingen van België bevatte, de voor vakmannen hoogst belangrijke Electrotechnische Afdeeling, de op zichzelf zulk een prachtig geheel vormende Britsche Afdeeling, een belangrijk gedeelte van de inzendingen der Fransche Nijverheid, en een deel der Italiaansche Afdeeling zijn met het grootste gedeelte van de Brusselsche kermis en nog enkele kleinere gebouwtjes en kiosken ten offer gevallen aan het verterend vuur, dat, waarschijnlijk ontstaan uit een kortsluiting, met zoo verbazende snelheid zich uitbreidde, dat in weinige uren een verwoesting was aangericht, waarvan de omvang eigenlijk op het oogenblik nog niet is te overzien en waarvan de schade op millioenen en millioenen wordt geschat. Met al de hulpmiddelen, die hier ten dienste stonden, met de hulp van een groot aantal geoefende brandweermannen en geniesoldaten, met den voorbeeldeloozen ijver en moed, door dezen betoond, is het toch niet gelukt den brand in den aanvang te stuiten of veel uit de brandende gebouwen te redden.

Hier stond de mensch zoo goed als machteloos tegenover het verwoestend element, hier werd opnieuw bewaarheid Schiller's woord:

„Denn die Elemente hassen
Das Gebild der Menschenhand",

en wat men nu ook voornemens is te doen; men spreekt van het bouwen van een nieuwen gevel voor het Hoofdgebouw, waardoor de ruine daarachter gemaskeerd zal worden en het voorplein ongeveer weder hetzelfde aanzien zal krijgen als te voren; men spreekt van een wederinrichten van de Britsche Afdeeling; wij twijfelen evenmin aan de handigheid van den architect Acker, die het eerste denkbeeld moet hebben geopperd, als aan de energie der Engelsche nijverheid, maar geen van beiden zullen in staat zijn de Tentoonstelling in den korten tijd, die nu ten dienste staat, weder te maken tot hetgeen zij geweest is.

Wijze menschen hebben er reeds op gewezen, dat uit de ramp ook leering te trekken is. Er is terecht opgemerkt, dat nu eerst recht duidelijk gebleken is, hoe onpractisch de hallen van groote afmeting op wereldtentoonstellingen zijn, vooral, wanneer zij, zooals hier aan elkaar verbonden zijn. Er is terecht op gewezen, hoe gevaarlijk het is, tijdelijke gebouwen, als deze, die niet anders dan met groote kosten brandvrij te construeeren zijn, te decoreeren op een wijze, die erop aangelegd schijnt een begin van brand zich on-

middellijk over geheele hallen te doen uitbreiden. Tegen beide opmerkingen is weinig in te brengen. Wanneer de groote afdeelingen in afzonderlijke gebouwen ondergebracht waren geweest, zou het stuiten van den brand veel gemakkelijker zijn gevallen dan thans en de decoratie met velum's, vlaggendoek, vaandels, guirlandes, doeken, enz. alles van licht ontvlambaar materiaal, bij een meer sobere versiering zou het vuur allicht minder snel om zich heen hebben gegrepen. Het is echter een dure les, die men hier ontvangen heeft en het leergeld wordt betaald niet in hoofdzaak door degenen, die het verwijt van gebrek aan inzicht hier moet treffen, maar voornamelijk door exposanten, die hun inzendingen niet of niet voldoende verzekerden.

Onze Belgische broeders zijn niet wars van opschik en het kan ons dan ook niet verwonderen, dat zij in hun Hoofdgebouw alles gedaan hadden om het inwendige mooi te maken op een wijze, die zulke noodlottige gevolgen heeft gehad. In het midden hadden zij een eeresalon ingericht, waaraan geen kosten waren gespaard, maar die menig modern voelend architect de verzuchting zal hebben ontlokt: „Toujours Louis XIV". De rijkdom der Lodewijk-stijlen miste echter ook hier zijn uitwerking niet op het groote publiek, dat gaarne in deze afdeeling verwijlde, omdat daar van alles te zien was in de grootste verscheidenheid. Wel geleek het hier en daar veel op een groote bazar en zag men er o. a. meubelétalages, zooals men die evengoed in onze groote meubelmagazijnen kan bewonderen, maar toch b.v. op het gebied van kerkelijke kunstindustrie, voorwerpen, die een aandachtige beschouwing alleszins waard waren. Ook de Belgische Munt had hier een mooien stand, waar fraaie exemplaren harer voortbrengselen waren tentoongesteld, terwijl de Brusselsche modemagazijnen hier kostbare étalages ten toon spreidden, die in vele opzichten niet voor de Parijsche behoefden onder te doen. Alleen de opsomming reeds van hetgeen er verder te zien was zou ons te ver voeren en wij vermelden alleen de kostbare inzending der Lederindustrie, die van het Drukkersbedrijf, van Kuiperij, Touw- en Mattenindustrie, als takken van nijverheid, die in België blijkbaar op een hoogen trap van ontwikkeling staan. Bij het doorwandelen van de afdeeling levensmiddelen viel het op, dat ook de cacao- en chocolade-fabricatie er bedrijven van groote beteekenis zijn en hetzelfde kan men zeggen van de in een ruime afzonderlijke zaal ondergebrachte electrotechniek.

Dit alles is thans verwoest, maar toch is daarmede niet de geheele Belgische Afdeeling weggevaagd. Daar zijn nog eenige groote hallen rechts van de z.g. Avenue des Nations gespaard gebleven en de inhoud daarvan is wellicht voor technici van meer belang dan de verscheidenheid van het Hoofdgebouw.

De eerste hal voorbij het Paviljoen der stad Brussel binnentredende vindt men daar in eene helft moderne vervoermiddelen, automobielen, luchtschepen, enz., in de andere een zeer belangrijke collectie bouwmaterialen, zooals België die voortbrengt. Bezienswaardig zijn de producten der baksteenindustrie en van verschillende bekende tegelfabrieken verschillende materialen voor dakbedekking en verschillende systemen van wapening van vloeren en daken, maar in het bijzonder hetgeen in vuurvast materiaal (chamotte) gemaakt wordt.

In een aan deze hal aansluitend gebouw heeft het Ministerie van Oorlog tal van belangrijke zaken uitgestald. Daarbij verdienen vooral de aandacht de prachtige kaarten van den Topographischen dienst, die blijkbaar in België evenals bij ons in goede handen is. Natuurlijk ontbreken voorts hier niet de nieuwere moordtuigen als snelvuurkanonnen en mitrailleurs, doch hoe weinig aantrekkelijk ons deze voorwerpen ook schijnen, wij kunnen niet nalaten eenige oogenblikken stil te staan bij de zeer ingenieuze inrichtingen van schijven en mannequins voor schietoefeningen, die hier gedemonstreerd worden en waarbij in vredestijd althans alle levensgevaar voor de bedienende manschappen vermeden is.

Niet onbelangrijk is ook de retrospectieve inzending, betrekking hebbende op het Belgische leger, dat natuurlijk eerst ontstaan is na 1830. Wat hier geëxposeerd is heeft vooral voor ons, Noord-Nederlanders, een eigenaardig belang, nu het geslacht, dat de Belgische opstand beleefde weliswaar nagenoeg is uitgestorven, maar de overlevering van de dagen van Van Speyk en Chassé nog in vele familiën voortleeft. Nu de oude veeten zijn vergeten kan men het hier tentoongestelde met een onbevangen oog bezien.

De laatste der groote hallen is gewijd aan Lager- en Middelbaar Onderwijs, Sociale Economie, Openbare Gezondheidsregeling, enz. Hier tracht België daarvan een zoo volledig overzicht te geven als mogelijk is en bijna niet af te zien is ook deze afdeeling, die hoeveel belangrijks zij ook bevat, in den regel tot de verlaten hoeken der Tentoonstelling behoort. Misschien, dat zij nu na de ramp wat meer belangstellenden trekt en zij verdient dit, want men vindt hier wel zoowat alle gegevens over de bovenvermelde zaken bijeen en ieder kan er gemakkelijk ter bestudeering uitkiezen wat hem het meest aantrekt. Zoo maakten wij hier dan ook met belangstelling kennis met het werk der bekende St. Lucasscholen te Brussel en te Luik, maar verdere studies op onderwijsgebied te maken daartoe ontbrak ons de tijd.

Hoe ernstig men zijn taak als verslaggever ook opvat, men moet op een Wereldtentoonstelling veel buiten beschouwing laten, wil men niet gevaar loopen bij het belangrijke te lang te verwijlen en het minder belangrijke, maar dikwijls toch vermeldenswaardige, geheel over het hoofd te zien. België heeft van zijn steengroeven, zijn bestratingsmateriaal, zijn mijnwezen, zijn ijzerindustrie, zijn landbouw, zijn boschwezen, in nog andere afzonderlijke gebouwen tentoongesteld, ontzaglijk veel werk gemaakt. Dit spreekt zoo vanzelf, dat het eigenlijk geen vermelding behoeft, maar wij vestigen, zij het ook terloops, op een en ander de aandacht, omdat er uit blijkt, dat niettegenstaande de aangerichte verwoesting in de Belgische Afdeeling, het voor een serieus tentoonstellingsbezoeker meest leerzame gedeelte dezer afdeeling gelukkig behouden is gebleven.

Helaas kunnen we dit van de Britsche Afdeeling niet constateeren. De groote machinehal buiten rekening latend, waar Engeland natuurlijk heel wat heeft in te brengen, is van de Engelsche nijverheidsafdeelingen niets gespaard gebleven. Zij vormden een op zichzelf staand grootsch geheel, naar onze eerste en laatste indrukken, het mooiste gedeelte van de geheele tentoonstelling.

Reeds onmiddellijk bij het binnentreden van het Britsche gebied kon men gewaar worden hier met een natie te doen te hebben, die weet, hoe men op een wereldtentoonstelling voor den dag behoort te komen.

Opvallend sober was de decoratie van het inwendige der hoofdruimte, door twee rijen zuilen van Korinthische orde in drie galerijen verdeeld. Wit waren deze zuilen met haar hoofdgestel, wit ook het velum, waardoor de ijzeren kapconstructie grootendeels aan het oog was onttrokken en een prachtig, gelijkmatig licht in de geheele afdeeling was verkregen. Nergens waren hier donkere hoeken of behoefde, zooals elders op verscheidene plaatsen, overdag kunstlicht te worden gebezigd. De hoofdgang in het midden had een breedte van 7 M., de overige hoofdgangpaden waren 5 M. breed en overal rondom de étalages waren ruime gangpaden gehouden, zoodat elke inzending tot haar recht kwam. Wij zagen er een model van de „Mauretania", het reuzenschip van de Cunardlijn, opgesteld in een afzonderlijke vitrine, die men van alle zijden bekijken kon. In het

Nederlandsch Paviljoen staat een even mooi model van de „Rotterdam", het grootste Nederlandsche schip, maar weinig kleiner dan het Engelsche, doch de vitrine staat tegen een wand en men kan er slechts aan eene zijde langs loopen door een smal gangpad.

De systematische indeeling van de Britsche Afdeeling bevorderde ook zeer het overzicht van het geheel en nergens viel het zoo gemakkelijk zich te oriënteeren en spoedig datgene te vinden, waarin men belang stelde. Hier te

PAVILJOEN VAN BRAZILIË.

trachten een overzicht te geven van al het belangwekkende ligt niet in onze bedoeling. Het zou een droevige opsomming zijn, want er moge een en ander misschien behouden zijn gebleven, het grootsche geheel is verwoest en de keurig afgewerkte vitrines, gevuld met het beste, wat de Engelsche nijverheid weet voort te brengen, zijn vernield. Wat zal er van de kostbare kamerinrichtingen, deels met antiek meubilair voorzien, wat van de tapijten, wat van de prachtige ceramische producten van Doulton en Wedgwood zijn overgebleven? Wat zal er geworden zijn van de hoogst belangrijke inzending der Engelsche Spoorwegmaatschappijen? De Engelschen begrijpen, dat de spoorwegen er zijn voor het land en niet het land voor de spoorwegen. In schilderijen en reusachtige photo's geven zij den vreemdeling een denkbeeld van de streken, waar zij hem heenvoeren, een uitstekend middel voorzeker, om den reislust aan te wakkeren en hier een dankbaar werk, want wie het nog niet weet, kan hier gewaar worden, hoeveel schoons natuur en kunst den tourist op de Britsche eilanden aanbieden.

Met een groote twee-armige trap, elke arm 5 M. breed, kwam men op de brug, die over de Solboschlaan geslagen was en vanwaar men aan de andere zijde in de Fransche Afdeeling afdaalde. Deze brug heeft men tijdens de ramp door dynamiet laten springen en wat op deze brug geëtaleerd was is dus ook waarschijnlijk mede opgeblazen. Er stond o. a. een model van een der beelden, die het Victoria-monument zullen versieren, dat te Londen op het plein voor Buckingham-Palace wordt opgericht. Daarachter een aardig reclamestuk van een zeepfabriek, namelijk een fontein, die geen water, maar groote vlokken zeepschuim in de hoogte wierp. De trap met het kolossale beeld vormde een fraaie afsluiting van het middengedeelte der groote hal.

In de Fransche Afdeeling is het gelukt den brand te stuiten, zoodat daarvan slechts een gedeelte vernield is en deze afdeeling wellicht in korten tijd weder in toonbaren staat gebracht kan worden, behalve natuurlijk de z.g. Fransche Galerij, die langs de Fransche tuinen zijwaarts was uitgebouwd. Aan het uiterst einde van deze galerij was eigenlijk de hoofdingang, die onmiddellijk in het Paviljoen der Stad Parijs voerde. Deze ruimte maakte met hare echt Fransche decoratie, hare gobelins en hetgeen de stad Parijs daar verder geëtaleerd had een deftigen indruk. Schreed men verder voort, dan verdween deze indruk spoedig te midden der étalages van alles wat Frankrijk eet- en drinkbaars oplevert, om ten slotte geheel te worden versmoord tusschen piramiden van wijnvaten en pagoden van champagneflesschen, waartusschen kraampjes en kiosken, waar men voor weinige sous door aardige juffertjes zich een proefje van velerlei soorten van Fransche wijnen kon laten inschenken.

Het was hier een gevaarlijk terrein voor geheelonthouders. Daarachter was een groot Fransch restaurant, dat wel zeer druk bezocht, maar toch niet zoo goed was als het Brusselsche in de Chien Vert. Behalve de representatie-salon der stad Parijs is met de Fransche Galerij niet zoo heel veel verloren gegaan, want het voornaamste wat de Fransche nijverheid had ingezonden, was in de groote Fransche afdeeling achter de Britsche tentoongesteld.

Van het gespaard gebleven gedeelte van het Nijverheidsgebouw aan de overzijde van de Solboschlaan, neemt Frankrijk de grootste helft in beslag, Italië ongeveer een vierde gedeelte, terwijl de overblijvende ruimte wordt ingenomen door Perzië, Denemarken, Turkije, Oostenrijk, Zwitserland, Griekenland, Japan en eenige kleinere Staten.

De Fransche Afdeeling bestaat uit een serie onafzienbare galerijen, door dwarsgalerijen verbonden, een doolhof, waar ontzaglijk veel moois en belangrijks te zien is, een tentoonstelling op zichzelf, waar men dagen achtereen zou moeten doorbrengen, om een goed inzicht te krijgen van de beteekenis der Fransche nijverheid op bijna elk gebied. Dat de Parijsche modemagazijnen, de meubelfabrieken, de zijdeweverijen, de glasfabrieken, de porceleinfabrieken zich niet onbetuigd lieten in den internationalen wedstrijd behoeft geen betoog.

Als bijzonder belangwekkend voor den technicus vermelden wij hier de producten der Fransche metaalindustrie. In de metallurgie heeft Frankrijk steeds een hoog standpunt ingenomen, een groot deel der moderne procedés is uit het brein van Fransche uitvinders voortgekomen. In de pogingen en proefnemingen tot verbetering der verschillende staalsoorten hebben de Franschen een werkzaam aandeel genomen, zoo ook in de bronsgieterij, de fabricatie van aluminium en andere, wat men zou kunnen noemen, moderne metalen en legeeringen. Ook in de toepassing van electrische stroomen van hooge spanning in de metallurgie zijn zij niet achtergebleven. Alleen de kunst van reclame maken verstaan de Franschen niet zoo goed als andere naties, vandaar dat vele Fransche uitvindingen,

werkwijzen en producten veel minder bekend zijn, dan b.v. Duitsche of Engelsche.

In deze galerij, waar het koper en aluminium den bezoeker tegenblinkt, waar tal van fraaie proefstukken van staalgieterij zijn opgesteld en waar men in vele étalages de fabricatie van het ruwe erts af tot het zuivere metaal toe gedemonstreerd ziet, blijkt dat Frankrijk zich op dit gebied nog altijd meten kan met de concurreerende volken.

Er is nog een andere tak van nijverheid, die steeds in Frankrijk op een hoogen trap heeft gestaan, namelijk de instrumentmakerij, de fabricatie van „instruments de précision". Het patroonssyndicaat van constructeurs en handelaars in optische en andere instrumenten heeft in een der andere galerijen van de afdeeling, een magnifieke collectieve inzending tentoongesteld, die wel verdient, er de aandacht op te vestigen van allen, die bij hun dagelijkschen arbeid, of bij hun wetenschappelijke studiën van instrumenten gebruik maken en evenzeer van onze Nederlandsche instrumentmakers, die hier nog wel wat leeren kunnen. Men vindt hier instrumenten voor Geodesie, Zeevaart, Luchtscheepvaart zelfs, voor Meteorologie, Astronomie, Electrometrie en Calorimetrie, Apparaten voor physische, chemische en bacteriologische laboratoria, in de grootste verscheidenheid en daarbij eenige beleefde Fransche heeren, die den belangstellende met de grootste voorkomendheid alle gewenschte inlichtingen geven.

Evenals in de werkelijkheid grenst hier op de tentoonstelling Italië onmiddellijk aan Frankrijk. De ingang der Italiaansche Afdeeling wordt gemarkeerd door een eerepoort, bestaande uit een groote rechthoekige middendoorgang, geflankeerd door twee eveneens rechthoekige raamopeningen door ijzeren roeden verdeeld in ruiten, die gedeeltelijk op smaakvolle wijze met metalen plantornament zijn gevuld. Het geheel doet eenigszins denken aan een koorhek van zeer groote afmeting en mag o. i. als tentoonstellingsdecoratie zeer goed geslaagd heeten. Overigens is de decoratie der Italiaansche Afdeeling wat bont, door hare kleinere afmetingen is zij echter vrijwat overzichtelijker dan de Fransche. Het spreekt vanzelf, dat de marmeren beelden en beeldjes er een groote ruimte in beslag nemen. Het is een eigenaardige industrie, de massaproductie van beeldhouwwerken, waarop de Italianen zich toeleggen en waarbij ongetwijfeld wel van de nieuwste hulpmiddelen voor de reproductie gebruik wordt gemaakt en men kan zeggen met groot succes, want bij tien-, twintig- en dertigtallen zijn aan de producten de verkoopkaarten gehecht, de namen der koopers van exemplaren vermeldende. Uit het aantal kaarten kan men opmaken, wat door het publiek het meest bewonderd wordt. Het zijn nog steeds de ietwat sentimenteele meisjeskopjes in twee kleuren van marmer uitgevoerd, de dames met de natte sluiers en de kanten mantilles, die voor 't hoogste worden gehouden wat de marmertechniek in staat is te leveren.

Ook de brandweer heeft in deze beeldengalerij datgene gezien, wat het eerst in aanmerking kwam om gered te worden. In grooten getale zijn de beelden in de tuinen gedragen en het moet nog blijken of zij daardoor beter bewaard gebleven zijn, dan wanneer men ze had laten staan waar zij stonden. Hebben zij schade geleden, onherstelbaar kan die niet genoemd worden. Immers de modellen zijn in Italië gebleven en, wanneer men het nummer maar opgeeft, kan men zooveel reproducties nabestellen als men verkiest.

Hoe het eigenlijk met het vrijstaande Italiaansche Paviljoen is afgeloopen, dat onmiddellijk naast het Nijverheidsgebouw geplaatst is, weten wij niet. De eerste berichten meldden ook hier totale vernieling, maar nadere bijzonderheden vernamen wij niet. Het interieur was niet ongezellig van toon, maar bevatte weinig belangrijks.

Een dissonant in de overigens rustige decoratie vormde de versiering van het plafond, bestaande in een reusachtige landkaart van Italië.

Van de Italiaansche Afdeeling in het Nijverheidsgebouw daalt men met trappen af in de Internationale Machine-Galerij en het was een aangename gewaarwording, daar dadelijk in vurige letters het opschrift Pays-Bas te lezen. Nederland heeft hier een der mooiste plaatsen en het heeft daarvan een goed gebruik weten te maken.

(Wordt vervolgd.)

Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam.

Uit het jaarverslag van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen deelt de „N. Rott. Courant" het volgende mede:

In de samenstelling van het bestuur heeft geen verandering plaats gehad; het ledental op 31 Dec.. 1908 187, bedroeg op 31 Dec. 1907 179 gewone leden; voorts telt de Academie 40 leden van verdienste.

De door den Gemeenteraad en den Minister van Binnenlandsche Zaken goedgekeurde rekening en verantwoording over 1909 sloot in ontvang en uitgaaf op een bedrag van f 108.296.62½.

Aan het einde van den cursus werd behalve het prijswerk der leerlingen van de afdeelingen A, C en D ook tentoongesteld het teeken-, boetseer- en schilderwerk der leerlingen en wel vanaf 7 tot en met 16 Mei.

Ook hier bleek van groote belangstelling en waardeering van de zijde der bezoekers.

Gelijk in het verslag van den Directeur nader is vermeld, konden dit jaar 5 zilveren medailles en 4 eervolle vermeldingen worden uitgereikt.

Bij het opmaken van dit verslag verkeert tot zijn leedwezen het bestuur in het onzekere omtrent het resultaat van de onderhandelingen, waarmede het zich gedurende den geheelen jaarkring bijna voortdurend bezig hield en die eene belangrijke reorganisatie onzer onderwijs-inrichting beoogen.

Over die reorganisatie en hare beweegredenen het navolgende:

De groote uitbreiding, die onze gemeente heeft verkregen, doet het op den duur wenschelijk schijnen voor jongelieden, als thans de drie laagste klassen onzer inrichting bezoeken, de gelegenheid te openen niet enkel in het centrum der stad, het vakteekenonderwijs te volgen, bouwen daarbuiten, dat de a.s. ambachtsman behoeft.

Terwijl de inrichting van zulke scholen reeds een voordeel zoude zijn voor de jongere leerlingen en ongetwijfeld velen van hun leeftijd, voor wie de afstand nu een bezwaar is, dan daarvan gebruik zouden maken, — zoo zijn, wat de Academie aangaat, die drie laagste klassen met hun groot aantal parallel-afdeelingen op den duur niet meer onder te brengen in de Academie zelf. Zij nemen daar de plaatsruimte in, die wij behoeven voor de latere leerjaren, welker overvulde klassen ook noodig gesplitst moeten worden, — belemmeren tevens de uitbreiding van het onderwijs welke in die klassen dringend urgent is, wil de Academie als inrichting van Technisch Onderwijs op de

hoogte blijven van hare taak en voldoen aan de nieuwe eischen die de voortschrijdende techniek aan de afdeelingen B (Bouwkunde) en C (Werktuigkunde) stelt.

Vroeger (in het jaarverslag over 1898/9) is er reeds op gezinspeeld, hoe deze oorzaken ten slotte zouden dringen naar eene reorganisatie, waarbij het meer elementaire vakonderwijs in Rotterdam gedecentraliseerd zoude worden, terwijl het hoogere in de academie gecentraliseerd zoude blijven, waarbij echter de band, die nu het elementaire en het hoogere samenhoudt niet zoude worden verbroken.

En dit is ten slotte de richting geworden, waarin zich in den loop van dit jaar de onderhandelingen met het gemeentebestuur onder de deskundige voorlichting van den heer De Groot, inspecteur van het M. O., hebben bewogen.

Als die onderhandelingen — zooals wij hopen — leiden tot hetgeen wordt beoogd, dan zullen aan de Academie verbonden worden verscheidene vakteekenscholen, die de tegenwoordige drie laagste klassen van de afdeelingen B en C zullen vervangen, en dan zullen de vier (in stede van drie) hoogere klassen dier afdeelingen en de uit te breiden dagcursussen door het toevoegen van nieuwe leervakken en het aanvullen van reeds bestaande te zamen vormen eene Middelbaar Technische School.

Daarnaast zullen de afdeelingen A (Beeldende Kunsten) en D (Kunstnijverheid) blijven bestaan als tot nu toe, evenals de machinistencursus.

Indien, zoo al niet terstond dan toch in een afzienbaar tijdperk alles tot stand komt, wat is voorbereid, zoo zal het afgeloopen jaar blijken een der belangrijkste te zijn geweest in de geschiedenis der Academie.

Doch ook al mocht om financiëele redenen niet alles verkregen worden, wat wij wenschen, in ieder geval mogen wij reeds nu voor zeker aannemen, dat het Gemeentebestuur ons met 1 September de gelegenheid opent de 3 laagste klassen elders) o. a. in de localen van de nieuwe Ambachtsschool en van de school aan de Duyststraat) onder te brengen.

Daardoor zal ons de plaatruimte zijn verschaft om de taak, die op de Academie rust tegenover de meer gevorderde leerlingen naar behooren te vervullen en wel door splitsing van de meest overvulde klassen, door uitbreiding van het onderwijs in scheepsbouwkundig teekenen en electrotechniek, en door het verschaffen van onderricht in motoren- en materialenkennis.

Mogen wij echter een volgend jaarverslag kunnen beginnen met de mededeeling: van 1 September a.s. af is aan de Academie een middelbaar technische school verbonden!

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING
»BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP«
TE ROTTERDAM,
Uitgeschreven in 1910.

ISTE PRIJSVRAAG.

Ontwerp van een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof voor een groote stad; in verband met een monumentalen ingang, dienstgebouwtjes en oprit.

De algemeene bedoeling is dat de Rouwkapel dient tot het eventueel tentoonstellen van het stoffelijk overschot van belangrijke personen, tot verzamelplaats van belangstellenden en tot het houden van toespraken.

Dit gebouw moet in de omgeving domineeren; een waardig karakter in overeenstemming met den ernst van de bestemming is vereischt.

De oprit heeft ten doel verband te brengen tusschen hoofdingang en kapel. Voldoende ruimte tot manoevreeren met een groot aantal rijtuigen enz. is noodzakelijk.

Het complex van dienstgebouwtjes en hoofdingang moet door monumentaal karakter medewerken in het geheel, doch ondergeschikt blijven aan de kapel.

De Rouwkapel moet bestaan uit:

Een centrale ruimte inwendig groot ± 80 M²., door hooggeplaatste ramen te verlichten.

Tegenover den hoofdingang, die in de as van den oprit aan te brengen is, moet een spreekgestoelte geplaatst worden; aan weerszijden daarvan achter- of zij-uitgangen naar de begraafplaats.

Aan twee zijden der centrale ruimte wachtkamers aan te brengen ter oppervlakte ieder van ± 40 M²., en beide wachtkamers met uitgebouwd tochtportaal en W. C., een kast en een trapje naar boven, indien een zolder wordt aangebracht.

De hoofdingang is door een oprijlaan van ± 100 M. lengte verbonden met de Rouwkapel; langs deze oprijlaan zijpaden voor voetgangers aan te brengen, waaraan een viertal rustbanken te plaatsen.

De hoofdingang zelve is gelegen aan een pleintje en geflankeerd door twee gebouwtjes.

De ingang moet bestaan uit 2 doorgangen voor rijtuigen en twee of meer ingangen voor voetgangers, met hekken gesloten, en mag met een bergplaats overbouwd worden.

Het linksche gebouwtje moet bevatten: op den beganegrond een lijkenhuis met 6 cellen, elk ± 6 M² groot, aan één zijde open en gelegen aan een ruime gemeenschappelijke gang in verband met een grootere en kleinere wachtkamer, een vestibule, twee W. C.'s en een afgesloten trap voerende naar den zolder.

Het rechtsche gebouwtje moet bevatten: op den beganegrond een portiersloge met vestibule aan de voorzijde, een opzichtersloge met vestibule in verband met een bergplaats van baren aan den zij of achterkant; verder twee W. C.'s; voorts een woning voor den portier bevattende woonkamer met keukentje, W. C., kasten enz., en een trap voerende naar de verdieping waarop twee slaapkamers en verder bergruimte zijn in te deelen.

De afsluiting van de begraafplaats aansluitende aan deze gebouwtjes moet geschieden door een muur ter hoogte van ± 2.75 M. of door een muur ter hoogte van ± 150 M. met daarop geplaatst ijzeren hek.

Onder alle gebouwen toegankelijke kelders aan te brengen.

Gevraagd wordt te teekenen:

het plan van het geheel, de lengtedoorsnede over de as, eveneens van het geheel, en het plan der verdieping van de voorgebouwtjes; alles op een schaal van 1 à 200.

Verder de hoofdentrée met dienstgebouwtjes (voorgevel), den vóór- en één zijgevel van de rouwkapel, alles op een schaal van 1 à 100 en een travee van den voorgevel van de rouwkapel op een schaal van 5 à 100. Ten slotte een perspectief-teekening van het geheel, gezien van uit een punt gelegen op 80 M. vóór den entrée, hoog 40 M. boven den beganegrond en op 60 M. rechts uit de aslijn.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens f 70.—.

Een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift, benevens f 30.—.

Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

2DE PRIJSVRAAG.

Een penteekening van een Oud Gebouw.

De teekening moet voorstellen een gebouw of gebouwtje uit eene architectuurperiode niet later dan de 18de eeuw, van voldoende architectonische waarde. Het gebouw of gebouwtje moet in de teekening domineeren over de eventueel als stoffage weêr te geven omgeving. Zoowel de keuze van het onderwerp als de wijze waarop het geteekend is zullen bij de beoordeeling in aanmerking genomen worden. In de teekening dienen de typische stijlvormen van het gebouw juist weergegeven te zijn. De teekening moet eene grootte hebben van 24 bij 36 cM. binnen den rand. Op de teekening moet aangegeven worden waar het voorgestelde gebouw zich bevindt.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Bronzen medalje met Getuigschrift en f 15.—.

Een tweede prijs: Getuigschrift met f 10.—.

Algemeene Bepalingen.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch niet in houten lijsten gespannen zijn en geen grootere afmeting hebben dan 75 × 110 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 1 December 1910 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Oost-Zeedijk 229. Zij mogen niet in kisten of op andere wijze in hout verpakt worden.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, blijven buiten beoordeeling, tenzij aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper en van een tweeden dito, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De Ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

K. P. C. DE BAZEL,	Architect te	Bussem.
S. DE CLERQ,	»	's-Gravenhage.
C. N. VAN GOOR,	»	Rotterdam.
W. KROMHOUT Czn.,	»	»
J. H. W. LELIMAN, B. I.	»	Amsterdam.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van »Bouwkunst en Vriendschap« voor te stellen de uit geloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van »Bouwkunst en Vriendschap«.

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de »N. R. Ct.« en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1911 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,

ALB. OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.

Rotterdam, 15 Aug. 1910.

Ingezonden Stukken.

's-GRAVENHAGE, 28 Juli 1910.

Aan de Redactie van »De Opmerker«,
Stephensonstraat 92, Alhier.

Mijnheer de Redacteur!

In no. 29, rubriek »Gemengd Nieuws«, lees ik dat het Bestuur van den polder Oterleek heeft besloten de klinkerbestrating in de Dorpsstraat te vervangen door een rijweg van gewapend beton. Deze nieuwe methode van wegenaanleg wordt thans toegepast te Broek op Langendijk. In deze gemeente echter bezigt men betonplaten van bepaalde afmetingen, welke met specie aaneengevoegd worden. Voor de dorpsstraat van Oterleek wil men een geheele betonlaag ter dikte van ongeveer 10 cM. maken. De rijbruggen van gewapend beton, welke men in enkele gemeenten reeds aantreft, voldoen in de praktijk goed, zoodat van betonwegen zeker wel hetzelfde verwacht mag worden.

Dit berichtje verwonderde mij zeer, omdat ik reeds een 5-tal jaren geleden 1e kwaliteit gewapend beton aldus heb toegepast maar het reeds na enkele weken geheel heb moeten doen verwijderen, omdat het materiaal werd verbrijzeld door de ijzeren wielbanden en de ijzeren staven gevaar opleverden voor de paarden.

Kunt U misschien nader mededeelen, welke menging wordt toegepast, en misschien een korte beschrijving van een en ander geven en tevens waar rijbruggen van gewapend beton te zien zijn?

U bij voorbaat mijn hartelijken dank betuigend,

Hoogachtend,
Uw abonné,
V.

Wegens plaatsgebrek kon dit stukje eerst heden worden opgenomen. Red.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 33. Kroniek. XV. Het Rembrandthuis gerestaureerd, met afbeelding.

Stedenbouw. Dichtheid van bebouwing (Vervolg).

Ontwerp van eene school voor jongens uit den R. K. Middenstand, arch. J. J. L. Moolenschot, met afbeeldingen.

Brieven uit Den Haag. Princesse-aardewerk.

Wijziging der Woningwet (Slot).

ARCHITECTURA No. 39. Mededeeling betreffende het Genootschap.

Verslag van de 7e Ledenvergadering der Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A., door C. J. de Haas.

De Bewaarschool der Vereeniging »Tot Heil des Volks« aan de Willemstraat, door Adr. Moen, met Afbeeldingen.

Oud en Nieuw in Amsterdam. Proeve van Wandalisme in kwadraat.

Vitruvius (Vervolg).

Collectieve arbeidsovereenkomst (Vervolg).

Voordracht over Ventilatie, met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem, door Dr. R. Swaab.

DE BOUWWERELD No. 33. De Woonhuizen der Amsterdamsche Coöperatieve Onderwijzers Bouwvereeniging, J. C. van Epen met afbeeldingen.

Openbare Reiniging in verband met het vraagstuk der vuilverbranding door M. J. C. van Eyck, Gemeentearchitect van Bussum, (Vervolg) met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 33. Vereeniging van Deltsche Ingenieurs. Agenda van de Alg. Zomervergadering te Gorinchem op 10 Sept. 1910.

Eenige Mededeelingen over electrische machines in de Nederlandsche afdeeling der Internationale Machinegalerij op de Wereldtentoonstelling te Brussel. Voordracht gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs te Brussel op 15 Juli 1910, door Th. Rosskopf, met afbeeldingen.

De nieuwe betrekking van Nijverheidsconsulent, door R. A. van Sandick c. i.

Technisch-economische cursus voor ingenieurs te Düsseldorf, door F. Kerdijk.

De Wereldtentoonstelling te Brussel IV (Vervolg), door R. A. van Sandick, met afbeeldingen.

Verzameling van gegevens betreffende boringen naar drinkwater.

Ingezonden stukken. Is Prof. Stumpf de uitvinder van den naam of van het beginsel der gelijkstroomstoommachine, door Chr. J. Eeuwens, met een naschrift van den Redacteur.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 32. Tot afscheid. — Officieel Gedeelte. — Reorganisatie van het Bouwbureau te Velzen. — Uit de Vakgroep. — Commissie voor de Statistiek. — Ingezonden. — Ringovens in Nederland. — Iets over doorgaande liggers over meerdere steunpunten (Slot). — Het Stoomwezen over 1909 (Vervolg).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 6. Kunstmatige drogerijen. — De beteekenis van den uitzettingscoëfficient in de keramische industrie. — De porselein- en aardewerkfabriek »Rozenburg«, Den Haag. — Kalkzandsteen.

— No. 7. Het voorwarmen in den ringoven en het ondicht worden der papieren schuiven. — Kalkzandsteen. — Gasringoven. — De Tegelsche kleiwarenfabriek Alfred Russel. — Motoren. — Het toestel van F. Wattebed voor het bepalen van het koolzuurgehalte der rookgassen. — Ongevallenwet.

Varia.

PAALWONING EN TEMPEL.

Eenige jaren geleden heeft dr. Paul Sarasin in een boekje „Zur Einführung in das prähistorische Kabinett der Sammlung für Völkerkunde im Basler Museum" de hypothese neergeschreven, dat de Grieksche zuilen-tempel wel een hoog geïdealiseerde paalwoning zou kunnen zijn. Hij beeldde bij de vragenderwijs geuite onderstelling af een paalwoning van Centraal Celebes en den Poseidon-tempel van Paestum, en wel in dier voege, dat de hoogte van architraaf en fries van den tempel samen, overeenkomt met de hoogte der woonruimten in het Celebaansche huis; daarboven ligt bij den tempel het driehoekig fronton, bij het huis het driehoekige dak van gedroogde bladeren; daaronder bij den tempel de zuilen-, bij het huis de palenrij.

Dr. Sarasin herinnerde eraan, dat ook de oudste tempels houten zuilen hadden; dat tijdens de bronsperiode de paalwoningen ook in Griekenland nog aanwezig waren, niet alleen boven het water, maar ook op het land, dat de Grieksche tempel ontstaan is uit den megaron, de mannenzaal, waarvan een nog heden ten dage gebruikte gelijksoortige vorm is het mannen- en jongelingsverblijf in den Oost-Indischen Archipel, b.v. de lobo van Centraal Celebes, tegelijk een soort tempel, raadhuis en herberg.

Dezen ontwikkelingsgang aannemende, zou het uiterlijk der oud-Egyptische zuilen met hunne aan den papyrus en den lotos ontleende vormen verklaard worden; zou men in de triglyphen, het drietal staande balkjes in de fries, gestileerde roeden in de vensteropeningen kunnen zien. Wat oorspronkelijk woonruimte was, is louter ornament geworden, nadat de bewoners zijn gaan huizen tusschen de palen in plaats van erop.

Later heeft Dr. Sarasin dit thema uitgewerkt in het „Zeitschrift für Ethnologie" en in de pas verschenen afleveringen (III en IV) van den loopenden jaargang van dit tijdschrift komt hij op de zaak terug, vooreerst om een afbeelding te reproduceeren uit Dr. Nieuwenhuis' boek „Quer durch Borneo" (II pl. 27), waar twee Kajan's bezig zijn met dissels overlangsche groeven te hakken in een houten, voor een nieuwe paalwoning bestemden paal. Deze (en Dr. Sarasin had ook nog naar pl. 25 en 34 kunnen verwijzen) ziet er, na de bewerking, uit als een gegroefde Dorische zuil en de schr. plaatst er ten overvloede eene afbeelding bij van zuilen uit den Dorischen Herkules-tempel van Selinunte in het Z.W. van Sicilië. Misschien zal men dus op Borneo naar de beteekenis moeten vragen van deze nog altijd raadselachtige versiering der Grieksche en Egyptische tempelzuilen.

Verder geeft de schr. een afbeelding van het raadhuis te Burgau in St. Gallen, als illustratie van de bewering, dat door verbinding van de palen der paalwoning door middel van klei en steenen, een huis ontstond, waarvan het benedengedeelte tot werkplaats en het bovendeel tot woon- en slaapruimte diende. Dit Europeesche huis is een duidelijk voorbeeld, hoe uit een paalwoning zooals de Sarasin's in Koelawi aantroffen een hoogeren vorm van woning zich ontwikkelen kan.

En ten laatste betoogt hij, dat indien de Grieksche tempel teruggebracht kon worden tot een houten paalwoning, zulks ook moet kunnen geschieden met den Egyptischen, waarbij de zuilen hoofdzaak zijn en waaraan architraaf, fries en dak ontbreken. Over deze consequentie handelt het laatste gedeelte van het wel belangrijke opstel.

(N. R. Ct.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Arnhem. Het openbaar slachthuis alhier is gereed; de aanvang van den dienst wacht nog slechts op de koninklijke goedkeuring van de betreffende verordeningen.

Het slachthuis staat aan het begin van den Westervoortschen dijk, naast de electrische centrale, terwijl in de nabijheid de remise der electrische tram zal komen. Het terrein, waarop het staat, is ruim 160 bij ruim 140 meter, terwijl het hoofdgebouw 85 bij 62 meter is. Daaromheen staan de varkensstallen, de veestallen, de ziekveeslachtstal en de kleedlocalen.

Bij den ingang van het terrein aan den Westervoortschen dijk staan de entréegebouwen, kloeke, fraaie huizen, eenerzijds die voor de administratie en de laboratoria, anderzijds die, waarin de keuringsdienst voor ingevoerde vleeschwaren en het kantoor voor den rijksontvanger ondergebracht zijn. Hier vindt men ook de cantine. Een woning voor den directeur moet nog gebouwd worden.

Het hoofdgebouw betredende, komt men in een overdekte gang, links ervan is het koelbedrijf, rechts het slachtbedrijf gevestigd. De overdekte ging vormt een plaats, waar het vleesch afkoelt, alvorens het in het voorkoelhuis komt, zoodat het, hier aangekomen, reeds een vrij lage temperatuur heeft, wat natuurlijk een besparing voor de machine is, aangezien zij nu minder koude bij te brengen hebben. Dit is een nieuwigheid, ontleend aan het slachthuis te Bamberg.

De slachthal voor groot en klein vee bestaat uit drie beuken. De dieren komen uit de stallen direct in de zijbeuken, waar zij geslacht worden, en behoeven dus niet door den middenbeuk langs de reeds geslachte dieren, die van hier door zijsporen op het hoofdspoor en zoo in de gang gebracht worden, te gaan, zoodat o.a. het verontreinigen van den vloer in den middenbeuk door uitwerpselen vermeden wordt.

Een tweede eigenaardigheid is, dat in de zijbeuken ook een luchtspoor is aangebracht om maag en darmen naar de meststortplaats te brengen. Naast deze meststortplaats is de darmenwasscherij, die op de gebruikelijke manier is ingericht met broeiketels, waschbakken en tafeltjes.

Een van de eigenaardigheden is, dat het geheele slachtbedrijf plaats vindt in één, afgesloten, ruimte.

Naast de slachthal voor groot vee is een binnenplaats, waardoor die slachthal zijlicht krijgt, terwijl anderzijds ook de darmenwasscherij voor varkens daarvan licht ontvangt.

Aan de andere zijde van de varkensdarmenwasscherij ligt de varkensslachterij. Een nieuwigheid hierbij is, dat de vloer van den varkensstal een 80 cM. boven den algemeenen vloer ligt en evenzeer de ruimte tusschen den stal en de slachtplaats en de slachtplaats zelf. De varkens komen dus, na gewogen te zijn, op de verhoogde vloeren en worden, na gedood te zijn, zeer gemakkelijk in de broeiketels geschoven.

Wat het koelbedrijf aangaat: in de machinekamer zijn twee compressiemachines opgesteld, elk van een capaciteit van 60.000 warmte-eenheden per uur. Tot aandrijving der compressiemachines bezigt men electromotoren. De stroom wordt verkregen uit de naastgelegen electrische centrale. Bovendien levert deze door een 200 meter lange buisleiding den voor het bedrijf benoodigden stoom.

In den kelder voor de watervoorziening staan twee pompen, die elk 30 M³. per uur kunnen leveren uit de hier aanwezige bron, die 60 meter diep is. Het in orde brengen van die bron alleen kostte f 3000. Het water kost aan het bedrijf slechts 1,2 cent per M³. Voor reserve is men aan de waterleiding aangesloten.

Ook de compressoren staan in dit gedeelte van het gebouw. Verder de ijsgenerator, in welken de luchtkoeler geplaatst is. Uit den luchtkoeler volgens het cascadesysteem wordt de lucht door kanalen in de koelhuizen gedrukt, die men ook in dit gedeelte vindt. In de koelhuizen is een pekellokaal. Vóór de koelhuizen is een overdekte laadplaats.

Voorts is er een steriliseerinrichting, terwijl daarnaast de winkel is, waar het gesteriliseerde, minderwaardige vleesch verkocht zal worden.

Ook ruimte voor een worst- en gehaktfabriek is in het gebouw aanwezig.

Naast het locaal voor watervoorziening is de wasscherij voor de kleeren der slagers.

Een bouwkundige bijzonderheid is, dat de geheele afdekking in koel- en slachthuizen is van gewapend beton en daaraan direct de luchtsporen bevestigd zijn en niet aan aparte ijzeren balken (alleen Dresden heeft dit stelsel).

Onder het geheele gebouw door zijn kanalen, waarin de verschillende leidingen (electrisch licht, water) geborgen zijn, hetgeen ook den afvoer van de broeibakken zeer vergemakkelijkt.

Alle afdeelingen munten uit door een overvloed van licht.

In de machinekamer en de slachthallen zijn de wanden voorzien met een lambrizeering van Silezische tegels, en zoo ook zijn de benedengedeelten der pilaren van gewapend beton betegeld.

De stallen, om het hoofdgebouw gelegen, hebben ramen van blauw glas, een middel tegen vliegen. De paardenslachthal is aangebracht naast de stalgebouwen. Bij de stallen is ook de inrichting, waar de slagers hun kleeren kunnen ophangen, waar drie stortbaden zijn ten dienste der slagers, de urinoirs, enz.

De distributie heeft de eigenschap, dat alle localen met 100 pct. kunnen worden uitgebreid zonder dat het organisch verband van het geheel verbroken wordt. In het algemeen is wel rekening gehouden met een eventueele uitbreiding. Zoo is er in de machinekamer nog plaats voor een derde compressiemachine, in den kelder voor watervoorziening nog voor een derde pomp.

De voor uitbreiding bestemde terreinen worden als plantsoen aangelegd.

Naast het terrein is een gebouw, dat als darmen- en huidenzouterij is ingericht.

Het denkbeeld is reeds geopperd om de runderen- en varkensmarkten over te brengen naar de terreinen naast het slachthuis. (N.R.Ct.)

's-Gravenhage. Naar wij vernemen heeft Dr. Holwerda, onder-directeur van 's-Rijksmuseum van Oudheden, in opdracht van H. M. de Koningin een prae-historische nederzetting aan het Uddelermeer onderzocht. Behalve twee heuvels, die ingezongestorte koepelgraven bleken te zijn en die zeer rijke bijgraven in ceramiek en steenen wapenen bevatten, heeft Dr. Holwerda aan den oever van dat meer een dorpje van prae-historische hutten gevonden, gedeeltelijk in den grond ingegraven en vele fragmenten van vuursteen en ceramiek bevattende.

Voorts vernemen wij nog, dat Dr. Holwerda hier het volgende jaar het onderzoek zal voortzetten.

(Vervolg ze bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met GIEPRINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.
Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton. Begrootingen en Ontwerpen gratis.

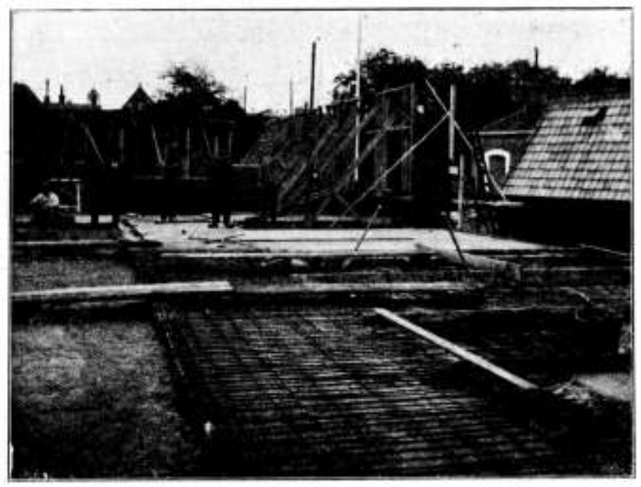

VLOEREN St. ANTHONIUS-GASTHUIS TE LEEUWARDEN.

Wed. J. AHREND & ZOON
Rijks- en Gemeente-Leveranciers
SINGEL 24, AMSTERDAM.
Houden voor directe aflevering op magazijn: — **Theodolieten, Sextanten, Waterpasinstrumenten, Equerres, Prisma's, Stalen Meetbanden, Meetlinten, Meetkettingen, Jalons, Baken, Geijkte Meetlatten, Veld- en Zeekijkers** en verder alle **Peil- en Meetgereedschappen.**
Geïllustreerde prijscouranten gratis en franco verkrijgbaar.

„LIDIUM".
Uitstekend Vloermateriaal,
(fraai, warm, geruischloos),
voor Kantoor, Huiskamer, Slaapkamer, Kinderkamer, Ziekenzaal enz.
Henri Huinck & Alex. Imhofe.
Rotterdam Groote Draaisteeg.
Tel. 2157.
N.B. Speciaal voor Kegelbanen.

Voor totale uitroeiïng van
Wandgedierten
te ontbieden
L. A. SPETTER & Co.,
Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.
Zuiveraar der **Rijks- en Stadsgebouwen.**
Opgericht 1864.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 22 AUGUSTUS.

MAASTRICHT 10.30 uur — Het dep. v. waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het aanbrengen en onderhouden van beplantingen op den rijksweg van Maastricht naar Nijmegen, in de prov. Limburg, raming f 4650; het bestek no. 190 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebrs. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Keurenaer te Maastricht, op het bureel van den ingen. Doijer te Roermond en bij den opz. Kerkhof te Gennep.

BERGEN OP ZOOM 2.30 uur. — Het gem.-bestuur: het opruimen van het zuidelijk landhoofd van het valbrugje over de binnenhaven en het maken eener houten beschoeiïng ter zelfder plaatse.

ENSCHEDE 12 uur. — De arch. J. C. Kromhout van der Meer in het hotel De Graaff: het bouwen van een villa op een terrein gelegen aan de Marthalaan aldaar; bestek en teek. te bekomen ad f 10 per stel ten kantore van den arch. en worden op den dag der besteding ad f 7 per compleet stel teruggenomen; aanw. op den dag der besteding op het bouwterrein des morgens 9 uur.

HASSELT 11 uur. — Het bestuur v. h. waterschap Hasselt en Zwartsluis in De Herderin: het schoonmaken der hoofdwaterleidingen en van eenige waterleidingen vóór de najaarsschouw; tevens de levering van 200 M³. zuivere kolensintels.

NIEUWOLDA 3 uur. — Het hoofdbest. v. h. waterschap Oldambt in hotel Kuiper, bestek no. 107: het bouwen van een wachterswoning bij de schutsluis te Scheemda; bestek no. 110: het verbeteren van gedeelten kaden langs het Zijldiep v. Termunterzijl te Nieuwolda en langs het Hondskalstermaar van de Scheveklap tot de Hornzwaagtil in 2 perc.; bestek no. 111: het baggeren van het Muntendammerdiep van Zuidbroek tot Muntendam, lang plm. 2500 M., en het verhoogen der westelijke waterkeering daar langs; bestek en voorw. zijn te bekomen resp. ad f 1.50, f 0.50 en f 1.— per stuk ten kantore v. d. opz. v. h. waterschap te Nieuwolda, waar ook verdere inl. zijn te bekomen.

OENKERK 5 uur. — Het bestuur der christel. school in de consistorie der geref. kerk: het verbouwen van het bestaande schoolgebouw en het bijbouwen van 3 lokalen, privaten en urinoirs, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde; het bestek met teek. is te bekomen ad f 1.50 per stel ten kantore van den arch. Jj. v. d. Veen te Groningen, waar ook elken werkdag van 9—10 uur inl. zijn te bekomen.

DINSDAG 23 AUGUSTUS.

NIJMEGEN 2.30 ure. — Het gemeentebest.: het leveren van gegoten ijzeren klimschachtluiken en roosterkasten, ten behoeve van de rioleering van Hees (gem. Nijmegen).

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van S.S. in het Centraalbureau, bestek 1226: het maken van een haltegebouw met bijkomende werken te Ruinerwold.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

„DE OPMERKER"
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.
Administratie Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs slechts f 5.— per jaar,
waarover in 2 termijnen, op 1 April en 1 October, telkens voor de helft beschikt wordt.
Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

Abonnements-Inschrijving.
(PERSOONLIJK IN TE VULLEN.)

Ondergeteekende verlangt met ingang van ..... 191 voor het loopende jaar en verder tot wederopzegging een abonnement op **„De Opmerker"**, BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Naam .....
Woonplaats .....
Beroep .....
Datum .....
Handteekening

Uitknippen.

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder **Inleggelden** of **Nabetalingen.**

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas.
Paarlglas, Mozaïek.

Firma A. D. Ouwejan & Zn.
Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders
Boerensteiger 6, Rotterdam.
SPECIALITEIT IN:
Sulfaat Saturators,
voor ZWAVELZURE AMMONIAK.
Oudste adres in Nederland.

ROTTERDAM 1 uur. — Het gem.-best.: de uitbreiding en verbouwing van de school voor G. L. O 1e kl. aan het Hofplein; bestek, voorw. en teek. liggen op de gewone dagen en uren ter kennisneming op de centrale secretarie der gem. en in het stads timmerhuis en is te bekomen ad f 1 bij wed. P. van Waesberge en Zoon.

MILL. 5 uur. — De arch. H. M. v. Strijp in het Patronaatsgebouw: het bouwen van 6 schoollokalen met overdekte speelplaats en eene boerderij, ten behoeve van het R.-K. liefdegesticht aldaar; aanw. den dag der besteding 4 uur; bestek en teek. te bekomen ad f 3 per stel bij den arch. welke op werkdagen van 9—11 uur inl. geeft.

HOORN 2 uur. — Het gem.-bestuur: 1e. het sloopen van den bestaanden afsluitmuur aan het Doelenplein met poortjes en het bouwen van een gymnastiekgebouw, bestaande uit een zaal met kleedkamer, magazijn en bergplaatsen op dat plein; 2e. het maken van een afsluitmuur voor het resteerend gedeelte terrein Achter de Vest, het opnieuw opbouwen en restaureeren van een der poortjes Achter de Vest, het maken van een kogelvanger, het sloopen van het bestaande gymnastiekgebouw enz.; het bestek met teek. ligt ter inzage ter gem.-secretarie en is aldaar te bekomen ad f 1.

HARLINGEN 8 uur. — Het gem.-best.: het maken en leveren van starten, riolen en rasterwerk beoosten den Zuid-Oostersingel in de gem. Harlingen; bestek en teek. liggen ter inzage ten gem.-huize en zijn aldaar te bekomen ad f 1.

STADSKANAAL (O.) 5 uur. — Het best. der bijz. school in het gebouw Eendracht: a. het opbouwen van 2 lokalen aan de bestaande school; b. de glas- en verfwerken; bestek en teek. liggen ter inzage in genoemd gebouw en zijn ad f 1.50 per stel te bekomen bij de bouwk. C. en O. Linzel. die tevens nad re inl geven aanw. den dag der besteding nam. 1.30 uur.

MONSTER. — Het gem.-bestuur: het bouwen van een hoofdonderswijzerswoning met bijkomende werken; bestek en teek. te bekomen ad f 1 bij den gem.-opz. te Poeldijk.

UTRECHT. — Namens den heer A. H. Meijers: het afbreken der bestaande perceelen en het weder opbouwen van een café met woning en 2 bovenwoningen.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z. ROTTERDAM.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

— Bij kon. besluit van 19 Juli (Stbl. no. 239) is de akte voor teekenen (M¹. en M².) genoemd onder d van art. 77 der M. O. wet van 1863 gesplitst in tien akten: Ma., Mb., enz. tot Mk.

Het besluit met de programs voor deze akten beslaat acht volle pagina's der »Staats-Ct.« (no. 108.)

Om daarvan een denkbeeld te geven, vermelden we dat de bezitters van de akte M¹. worden vrijgesteld van het examen voor: Ma., c, d en e, f gedeeltelijk, g¹, g², g', g'', g³, g⁴, g ", — enz.

Belanghebbenden kunnen er een jaar voor nemen om zich van de nieuwe regeling op de hoogte te stellen, want zij zal voor het eerst worden toegepast op de in 1911 te houden examens.

Vacante Betrekkingen.

— Aankomend Teekenaar, P. G., bekend met centrale verwarming. Schriftelijk aanmelden bij W. Slotboom & Zoon, Den Haag. (1)

— Adjunct-Directeur, fabriek van Hout- en IJzerbewerking, in het centrum des lands. Eenige, zij het ook kleine, financieele deelname noodzakelijk. Br. onder letter V 633, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij den bouw van een landhuis. Salaris f 90 - f 100. Brieven bij: J. B. van Loghem, Bouwk.-Ing., Nieuwe Gracht 3, Haarlem. (1)

— Opzichter van den Provincialen Waterstaat van Friesland, in het 6e district ter standplaats Joure. Aanvangsjaarwedde f 1200.—, welke zes maal, telkens na drie jaren wordt verhoogd, de eerste 4 maal met f 150.—, de laatste 2 maal met f 100.—, behoudens reis- en verblijfkosten en inhouding voor pensioen. Gegadigden, bij voorkeur met diploma van opzichter Rijkswaterstaat, gelieven vóór 1 September a.s. hunne aan Gedeputeerde Staten te richten gezegelde verzoekschriften in te zenden aan den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat, Gouvernementsgebouw te Leeuwarden, onder bijvoeging van stukken. (1)

— Opzichter-Teekenaar van den Provincialen Waterstaat van Friesland, derde Ambtenaar, op het bureau. Aanvangsjaarwedde f 1000.—, welke vier maal telkens na vier jaar wordt verhoogd met f 100.—, behoudens inhouding voor pensioen. Aanmelding als voren. (1)

— Bouwkundig Opzichter, tegen 1 Oct. a.s., tevens Opzichter over de werklieden van het gesticht Meerenberg. Salaris f 850 tot f 1100 per jaar, met vrije woning, leeftijd 26—35 jaar. Schriftelijk zich te wenden tot den eersten Geneesheer-Directeur van het Gesticht te Santpoort vóór 24 Aug. a.s. (2)

— Teekenaar op een Electro-Technisch Bureau, bekend met begrootingen en teekeningen voor de Gemeente. Brieven lett. R 13, Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (2)

— Onderbaas of Uitvoerder voor Bouww., voor direct. Aanb. met afschrift getuigschr. onder lett. B W. aan Koster's Boekhandel, Linnaeusstraat, Amsterdam. (2)

— Opzichter, vertrouwd met beiwerk en betonconstructie, voor een groot gebouw. Brieven enz. in te zenden aan de Heeren Mignot & de Block, Sigarenfabriek, Eindhoven. (2)

— Timmerman-onderbaas, bekendheid met betonwerk. Br onder letter V 614, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (2)

— Tegel-Schilders. Hoofdzakelijk figuur, vaste werkkring. Aanmelding met proeve. J. F. Verbeek, Van Lenneplaan 21, Hilversum. (2)

— Opzichter Reinigingsdienst bij de gemeente Tilburg. Jaarwedde van f 700.— tot f 1000.—. Niet onder dan 30 jaren, bekend met administratie en grond- en waterwerk. Benoeming aanvankelijk tijdelijk, terwijl vaste aanstelling kan volgen. Op zegel geschreven verzoekschriften vóór 1 September 1910 aan den chef van bovengenoemden dienst; kantoor Lange Schijfstraat te Tilburg. (2)

— Machine-Teekenaar voor een Ingenieurs-Bureau. Leeftijd niet beneden 25 jaar. Br. lett. F P 504, »N. v. d. D.« (2)

— Bouwkundig Teekenaar voor direct. Salaris naar bekwaamheid. Schriftelijke aanbieding bureau Ed. Cuypers, Kerkstraat 310, Amsterdam. (2)

— Bouwkundige Teekenaars bij den Architect A. Salm G.Bzn., 26 Weesperzijde, Amsterdam. Diploma Mij. tot Bevordering der Bouwkunst strekt tot aanbeveling. Br. fr. letter K W 554, »N. v. d. D.« (2)

— Constructeurs-Teekenaars op een Machinefabriek en Scheepswerf, bekend met baggermaterieel. Hoog »alaris« en vaste positie. Sollicitatiën onder No. 27690, bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (2)

— Adjunct-Directeur der Gemeente-Gasfabriek en Waterleiding te Vlaardingen. Jaarwedde f 1000.—; indiensttreding 1 December 1910. Sollicitatiestukken vóór 15 September 1910 bij den Burgemeester van Vlaardingen. (2)

— Opzichter van Weg en Werken bij de Geldersch-Westfaalsche Stoomtram-Maatschappij, zoo spoedig mogelijk; »alaris f 800. Zich schriftelijk aan te melden aan den Directeur der Mpij. te Lichtenvoorde. Bescheiden worden niet teruggezonden. (2)

— Bouwk. Opzichter-Teekenaar, dadelijk, eerst op het Bureau, later bij den bouw van een groote Villa in het Gooi. Diploma Mpij. t. bev. d. Bouwk. strekt tot aanbev. Br. fr., lett. P G 651, »N. v. d. D.« (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

30	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 120 p.m.
21	Bouwk. Opz.-uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
22	Bouwk. Teek.	24—32 j.,	f 65—f 110 »
6	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
12	Waterb. Opz.-teek.	25—28 j.,	f 65—f 110 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
11	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
7	Werkt. Opz. (werkmeester)	24—38 j.,	f 80—f 120 »
2	Werkt. Teek. constr.	28—31 j.,	f 85—f 110 »
3	Machine-teek	23—31 j.,	f 70—f 100 »
1	Aank. Machine-teek.	20 j.,	f 50 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
2	Electrotechn. Chef-monteur	20—22 j.,	55—f 70 »
2	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	50—f 70 »
1	Opz.-werkm. Modelm. en gieterij	47 j.,	f 90 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
2	Decoratie-teekenaars	29 - 32 j.,	f 85—f 100 »
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100 »
1	Boormeester	27 j.,	f 85 »

TH. van Heemstede Obelt's **Sanitair Technisch Bureau.**
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Personalia.

— Te Vlaardingen is tot opzichter van het bouw- en woningtoezicht benoemd de heer H. M. van Zeggeren, opzichter der gemeentewerken te Gouda.

Met den benoemde stonden op de voordracht de heeren J. van der Linden, gemeente-architect van Wonseradeel, en W. B. Kroon, opzichter der gemeentewerken te Katwijk aan Zee.

— De heer H. J. Kempkers, adj.-directeur der gasfabriek te Zierikzee, is als zoodanig geplaatst bij de Indische Gas-maatschappij, te Batavia.

— Te Leiden is in den ouderdom van 77 jaar overleden de heer Willem Kok, architect en sinds bijna 30 jaren onafgebroken lid van het bestuur van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, waarvan hij vijf malen voorzitter was.

— Voor de te Rotterdam gehouden Examens Rechtlijnig Teekenen en Perspectief M. O. waren opgekomen 8 candidaten. Geslaagd zijn de heeren: N. C. Kool, Amsterdam; J. J. P. Oud, Purmerend; C. Ovaa, Harlingen; J. Rijkse, 's-Gravenhage; L. H. van der Schaar, Amsterdam.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

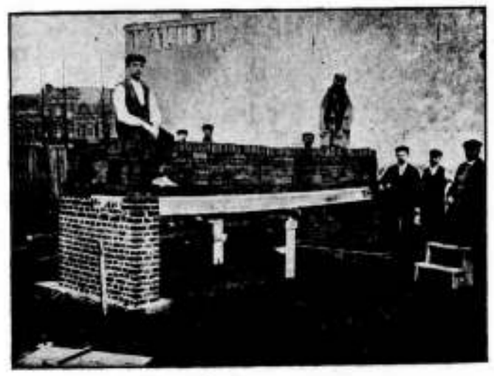

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE

L. CUSELL
De Bouwkundige Opzichter.

Bovengenoemd werkje, aangekondigd in de Leestafel van ons nummer van 11 September j.l. is aan het Bureau van de Opmerker verkrijgbaar à **f 0.60**

Tegen toezending van **f 0.65** wordt het franco toegezonden aan elk binnenlandsch adres.

WOENSDAG 24 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het Min. v. Waterstaat aan het Dep.: het maken van rijswerken, ter voorziening en verbetering van oevers en het verrichten van baggerwerk in de rivier de Vecht bij de Haandrik in de gemeente Gramsbergen, prov. Overijsel, begrooting f 5500; bestek no. 192 ligt ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen aan het bureel van den hoofding.-dir. van den Rijkswaterstaat in de 5e directie te Zwolle, bij den ing. De Gelder aldaar en bij den opz. Mulder te Hardenberg; het proces-verbaal van inl. ligt ter teekening bij voornoemden ing. van 9—4 ure.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het Min. v. Waterstaat aan het Dep.: de uitvoering v. baggerwerk in het Pannerdensch kanaal en den Neder-Rijn, tusschen Pannerden en Wageningen, begr. f 18200; bestek no. 191 ligt ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel van den hoofding.-dir. van den Waterstaat in de 2e en 3e dir. te Den Haag en bij den ingen. Roosehoom te Utrecht.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. in het gebouw aan de Parkstraat: het verrichten van herstellingen en het bijspannen van draden aan de interlocale telephoonlijnen Nieuwersluis—Utrecht en Breukelen—Harmelen; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is voorts te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding. der tel. te Den Haag en bij den ingen. der tel. te Utrecht.

's-GRAVENHAGE 9 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. in het gebouw aan de Parkstraat: het ombouwen van de telegraaflijnen langs den spoorweg tusschen Hilversum en Amersfoort; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur, aan de lokalen der prov. besturen en is voorts te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef; nadere inl. te bekomen bij den hoofding. der tel. te Den Haag en bij den ingen. der telegrafie te Amsterdam.

HELDER 2 uur. — Het gem.-bestuur: het aanleggen van nieuwe wegen met rioleeringen en bestratingen aan den Polderweg en de Van Galenstraat, met daarbij behoorende werken; bestekken zijn te bekomen ad f 0.25 ter gem.-secretarie.

VOORBURG 8 uur. — In het hotel De Zwaan: het bouwen van een woonhuis onder de gemeente Berkel; bestek en teek. te bekomen vanaf 18 Aug. ad f 1.50 per stel bij de bouwk. P. C. Elsevier & Co. te Voorburg en in genoemd hotel.

STADSKANAAL. 4 uur — De arch. A. H. Oldenburger te Nieuwepekela in 't hotel Panman te Stadskanaal: a. het bouwen eener burgerhuizing; b. het verf-, glas- en behangerswerk; bestek en teek. liggen ter inzage en zijn aldaar te bekomen á f 1 per stel.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . *f* 1.20

C. H. Peters. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . *f* 0.75

F. W. Jochem. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . *f* 1.50

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . *f* 6.—

Badon Guijben en H. Strootman. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

Julius Norderburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktische Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen *f* 1.—

F. C. D. Bauer. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . *f* 0.75

Beide werken te zamen . *f* 1.25

Mr. C. Vosmaer. **De kunst in het Daaglijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (*f* 1.90) . . . *f* 0.90

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . *f* 1.—

Dr. Anheiszer. **Malerische Architekturskizzen.** 100 platen in portefeuille, reproducties van fraaie penteekeningen (vroeger *f* 14.40) . . . . . *f* 9.—

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille *f* 18.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

458STE JAARGANG. ZATERDAG 27 AUGUSTUS 1910. No. 35.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Wereldtentoonstelling te Brussel.

Indrukken van onzen specialen verslaggever.

(Vervolg van bladz. 268.)

Wij zijn door de Italiaansche Afdeeling in de groote Internationale Machinehal terechtgekomen en bevinden ons alweder in een groote speciale tentoonstelling, waar men dagen achtereen zou kunnen doorbrengen, eer men alles had afgezien. Men moet hierbij nog in aanmerking nemen, dat Duitschland al zijn machines in zijn eigen gebouw heeft geplaatst en het spoorwegmaterieel in afzonderlijke loodsen is ondergebracht en dan kan het ons niet verwonderen, dat Groot-Britannië en Ierland bijna een derde gedeelte van de ruimte in de Machinehal in beslag nemen.

In een afzonderlijke ruimte achter de groote hal bevindt zich een batterij van een twintigtal moderne stoomketels, dienend voor het in beweging brengen van de talrijke stoom werktuigen, die hier in werking te zien zijn, sommigen weder krachtige dynamo's drijvend, die op hun beurt weder de drijfkracht leveren voor hijschwerktuigen, drukpersen, pompen, ventilators, compressors, landbouwwerktuigen, zaag- en schaafbanken, boormachines, enz. in de allergrootste verscheidenheid.

Men heeft van het Industriegebouw uit, dat aanmerkelijk hooger ligt, een fraai overzicht van de Machinehal en vele tentoonstellingsbezoekers vergapen zich hier aan, wat zij meenen, een grootschen indruk. Waarin echter het grootsche bestaat van dat zien draaien van al die groote en kleine machines, zonder dat de meesten de moeite nemen, eens dichter bij te gaan zien, en eens te trachten te weten te komen, waartoe al die beweging dient, dit is moeilijk te definieeren.

Het min of meer verbijsterende en onbegrijpelijke mist in den regel zijn uitwerking op het groote publiek niet en min of meer verbijsterend werkt de totaalaanblik van de groote Machinehal zelfs op diegenen, die in de geheimen van den modernen machinebouw zijn ingewijd en in een rotatiepers of een stoomturbine niet meer een onbegrijpelijk wonder zien.

Dit belet evenwel niet, dat men een open oog kan hebben voor het verbazingwekkend vernuft, dat in onzen tijd aan de constructie van werktuigen voor de meest uiteenloopende doeleinden ten koste wordt gelegd en zoo men hier vergelijkingen wilde gaan maken, zou men eerst recht tot het inzicht komen, dat onze hedendaagsche machinenijverheid geen stilstand kent en de werktuigbouwers onder elkander een voortdurenden wedstrijd voeren, waarvan het einde nog op verre na niet te voorzien schijnt. Nauwelijks is door den een een uitvinding gedaan of een verbetering aangebracht en voor practische toepassing geschikt bevonden of een ander ontdekt nog een gebrek, een kleinigheid, die nog te wenschen overlaat en door het wegnemen daarvan overvleugelt hij weder zijn mededinger en zoo gaat het voort tot het bereikbare bereikt is, en de verschil-

lende systemen en constructies als gelijkwaardig tegenover elkander staan, elk met zijn voor- en nadeelen, die vrijwel tegen elkaar opwegen. In dit stadium komt het er dan maar op aan, wie van zijn vernuft het meest partij weet te trekken, wie zijn product het best ingang weet te doen vinden en dan moet het vernuft zich niet meer richten op het zuiver technische vraagstuk, maar op dat van reclame. De handelsman moet voor den ingenieur in plaats treden en de laatste kan een tijd lang op zijn lauweren gaan rusten, zoudt ge meenen? O, neen, voor hem geldt in den volsten zin het „rust roest", voor hem beteekent rust het begin van den ondergang, want vergeet dit niet, wij spraken zoo even van het bereikbare, maar het is een kenmerkend verschijnsel van onzen tijd, dat de grenzen van het bereikbare zich onafgebroken uitzetten, somtijds geheel onverwacht, tengevolge van schijnbaar kleine oorzaken en dikwijls opeens zeer aanmerkelijk, „Impossible n'est pas un mot français", zeide Napoleon, maar weldra zal dit woord voorgoed uit alle woordenboeken geschrapt kunnen worden.

Beschouwt deze stoomketel-installatie, waarvan wij zoo even gewaagden, deze pijpketels, die thans gelden als de meest doelmatige en meest economische stoomvoortbrengers, die overal den Cornwallketel verdringen. De geheele batterij wordt automatisch gestookt, de asch automatisch verwijderd, alles loopt als een uurwerk, men ziet geen open vuren, geen stokers, die, als voorheen, in het zweet huns aanschijns, volgens de regels der kunst de kolen in de stookruimte schieten, elders weer de vuren uithalen, men hoort niet meer het openen en dichtslaan der vuurdeuren. Slechts een regelmatig tikken van de kolenbakjes, die op een jacobsladder langs de ketels gevoerd worden, tegen de pallen, die elk bakje op zijn tijd en plaats doen kantelen, om zijn inhoud in de voedingstrechters uit te storten. Veel poëzie, veel schilderachtigs is er niet aan, het vernuft van den ingenieur heeft de zwoegende stokers, wier halfnaakte lichamen telkens door den vuurgloed zichtbaar werden, uit het ketelhuis verdreven en daarmede voor velen de aantrekkelijkheid van het schouwspel, dat wel eens een schilder inspireerde.

Maar wij vragen nu, zal deze installatie, die het zij hier terloops opgemerkt, niet eens meer ultra-modern is en hier ook niet bepaald als 't allernieuwste vertoond wordt, maar daarom te meer nog vragen wij, zal deze installatie na vijfentwintig of vijftig jaren, misschien niet door een andere vervangen zijn, zal het geslacht, dat dan leeft, niet misschien het hoofd schudden over de primitieve en omslachtige wijze, waarop men in het begin der 20ste eeuw in de behoefte aan drijfkracht voor machines voorzag?

En een overeenkomstige vraag doet zich voor, wanneer men in de lange galerijen de machines beschouwt, die door deze drijfkracht in beweging worden gezet.

Wanneer men alleen maar let op de groote rol, die de electriciteit reeds gaat spelen in elk werktuigelijk bedrijf, dan komt men spoedig tot de overtuiging, dat hier het bereikbare op verre na nog niet bereikt is. En opnieuw overkomt ook dengene, die in hoofdzaak begrijpt, hoe al die machines aan het draaien gebracht worden en waarvoor elke beweging, die zij maken, dient een gevoel van verbijstering, waaraan men alleen kan ontkomen door zijn blikken van het geheel af te wenden en hier en daar eens wat meer op zijn gemak te beschouwen, wat, door welke oorzaak dan ook, toevallig de aandacht trekt. Veel, en veel belangrijks, moet ons op deze wijze wel ontgaan, maar dit is ook met al het andere op elke wereldtentoonstelling het geval en wij hebben ook niet op ons genomen, onzen lezers een beschrijving van de Brusselsche Tentoonstelling te geven, die een bezoek overbodig zou maken, maar veeleer indrukken weer te geven, die tot een bezoek kunnen aanmoedigen.

Dadelijk, wanneer men in de Machinehal afdaalt, vallen de Nederlandsche inzendingen in het oog en het mag nog wel eens herhaald worden, dat, ook al grenzen wij aan twee zijden onmiddellijk aan Engeland, de Nederlandsche machine-industrie een uitstekend figuur maakt.

Het is jammer, dat de catalogus der Nederlandsche Afdeeling alleen in het Hollandsch gedrukt is en behalve door Nederlanders dus nagenoeg alleen nog door Vlaamsch verstaande Belgen gelezen kan worden. Had men hier, al ware het ook alleen maar de inleidingen, die de catalogus bevat, ook in het Fransch vertaald gegeven, dan zou het boekdeel weliswaar nog zwaarder geworden zijn, maar dan had ook de vreemdeling van de zeer lezenswaardige bijzonderheden kennis kunnen nemen, die, met name hier over de ontwikkeling van de machine-industrie worden ten beste gegeven. Te merkwaardiger is die ontwikkeling, omdat zij in ons land, dat geen ijzer en tot nu toe weinig steenkool voortbrengt, als iets zeer eigenaardigs te beschouwen is.

Vraagt men, waarin het eigenaardige gelegen is, dan moet het antwoord zijn, dat andere industrieën, welke reeds van ouds hier te lande bestonden, den stoot hebben gegeven tot het ontstaan van een machine-industrie, die zich in de laatste vijf en twintig jaren zoo buitengewoon heeft ontwikkeld.

Die industrieën zijn in hoofdzaak: de textielnijverheid de scheepsbouw en het bedrijf van uitvoering van waterbouwkundige werken. Toen onze textielnijverheid zich op groote schaal ging inrichten, werd al spoedig de behoefte gevoeld aan reparatiewerkplaatsen, die somtijds door de fabriekseigenaren zelf werden ingericht. Waar dit niet het geval was, bediende zulk een reparatiewerkplaats in den regel een aantal fabrieken in hare omgeving, maar het spreekt vanzelf, dat, waar zij zich hiertoe bepaalde, op den duur van een geregeld en winstgevend bedrijf geen sprake kon zijn. Vandaar, dat de eigenaren van werkplaatsen oorspronkelijk alleen ten dienste van een grootbedrijf opgericht, zich gingen toeleggen, ook op allerlei andere zaken, b.v. landbouwwerktuigen, meelfabrieken, stoomgemalen enz, en ook op de werktuigen, benoodigd voor een onzer belangrijkste koloniale bedrijven, de suikerfabrikatie. Scheen het aanvankelijk alsof men het Nederlandsche werk nog niet vertrouwde, met noeste volharding hebben de fabrikanten het zoover weten te brengen, dat voor vele bedrijven het betrekken van machines uit het buitenland, dat vroeger regel was, zooal niet tot de uitzonderingen teruggebracht, dan toch steeds minder voorkomt, terwijl vele fabrieken zich reeds als specialiteiten voor sommige bepaalde soorten van werktuigen een gevestigden naam hebben verworven.

De scheepsbouw van de latere jaren heeft zich ontwikkeld grootendeels uit de van ouds bestaande werven voor den bouw van houten schepen. Deze werden langzamerhand genoodzaakt zich in te richten voor de reparatie van ijzeren schepen en scheepsmachines en daaruit volgde vanzelf later de inrichting voor den bouw van nieuwe. Niet slechts het toenemend wereldverkeer ter zee, maar ook b.v. de groote ontwikkeling van de Rijnvaart werkte hiertoe in niet geringe mate mede.

In het bouwen van werken op waterbouwkundig gebied heeft Nederland van ouds vooraan gestaan en zoowel onze ingenieurs als onze aannemers worden in alle werelddeelen te hulp geroepen voor het geven van adviezen, het maken van plannen en het tot uitvoering brengen van havenwerken, kanalen, enz. Geen wonder dan ook, dat onze machinefabrikanten zich met groot succes zijn gaan toeleggen op de vervaardiging der machines, die bij de uitvoering van dergelijke werken benoodigd zijn.

Behalve op de drie bovengenoemde hoofdfactoren, die in het algemeen het karakter der Nederlandsche machine-

industrie bepalen, zou nog gewezen kunnen worden op verscheidene anderen, welker invloed van jonger datum is, maar niettemin nieuwe ontwikkeling in andere richtingen doet verwachten. Wij noemen slechts de electrotechniek en de techniek der gas- en oliemotoren.

Het is de bedoeling der Nederlandsche machinefabrikanten geweest door vereeniging, in hun afdeeling in de Machinehal, een beknopt overzicht te geven van hun industrie en ieder voor zich datgene tentoon te stellen, waarin hij min of meer specialiteit genoemd kan worden. Van onze groote scheepsbouw-inrichtingen hebben zich eenige van medewerking onthouden, maar onze voornaamste machinefabrieken zijn goed vertegenwoordigd. Daar is de firma Gebr. Stork & Co. te Hengelo, die met een groote electrische driemotoren-loopkraan en een complete suikerrietmolen-installatie groot effect maakt, daar is de Haarlemsche Machinefabriek v.h. Gebrs. Figée, die als specialiteiten hare hefwerktuigen, heimachines en bewegingswerktuigen voor bruggen en sluizen tentoonstelt, daar zijn de N. V. Werf Conrad en de Leidsche Grofsmederij met haar baggermaterieel, daar is de firma Frans Smulders met hare machines voor polderbemaling, de Electro technische Industrie v.h. Willem Smit & Co. te Slikkerveer en zijn nog verscheidene andere fabrieken, ieder in hun meest eigenaardige specialiteit vertegenwoordigd, terwijl op het gebied van gas- en oliemotoren de N. V. Appingedammer Bronsmotorenfabriek het meest de aandacht trekt.

Zooals wij reeds vroeger mededeelden is een gedeelte van de inzending van de firma De Vries Robbé & Co. te Gorinchem hier in de Machinehal geplaatst. Wat de andere inzendingen betreft zal de lezer wel niet van ons vergen, dat wij een beschrijving van al het tentoongestelde geven, die meer op haar plaats zou zijn in een tijdschrift voor machinebouw, maar op een paar inzendingen willen wij toch meer bepaald even de aandacht vestigen. Bij de uitvoering van groote, en ook van niet zoo bijzonder groote, bouwwerken wint meer en meer het gebruik van machines veld en dat zijn dan wel in de eerste plaats Heimachines en Hef- en Transportwerktuigen. Het is de Haarlemsche Machinefabriek, die zich sedert jaren op de vervaardiging daarvan heeft toegelegd, ofschoon aanvankelijk met een geheel andere bedoeling opgericht. De katoenindustrie te Haarlem had namelijk indertijd behoefte aan een reparatiewerkplaats en dit gaf den heer H. Figée Sr. aanleiding om in 1840 er een op te richten. Onder zijn leiding en die zijner zonen heeft deze werkplaats zich echter gaandeweg in een geheel andere richting ontwikkeld, namelijk in die van de vervaardiging van machines voor de uitvoering van publieke werken en de exploitatie van havens.

Toen in 1890 de toepassing van electriciteit in deze machines een rol ging spelen, zond de firma den ingenieur Hulswit naar Amerika, om daar die toepassing te bestudeeren. Later werd de ingenieur Dufour, mede een bekend electrotechnicus, als lid in de firma opgenomen en sedert neemt de toepassing van electriciteit bij de door de firma vervaardigde werktuigen een belangrijke plaats in.

Het is bekend, dat de lieren, door de firma Figée voor verschillende doeleinden vervaardigd, uitmunten door den grootst mogelijken eenvoud in de constructie, die bereikt is na jarenlange ervaring; ongetwijfeld wordt hun bruikbaarheid nog aanmerkelijk verhoogd door de toepassing van electrische drijfkracht, die allengs in groote plaatsen op groote schepen, handelsterreinen en in werkplaatsen gemakkelijker te verkrijgen is dan stoomkracht en ook uit economisch oogpunt veelal te verkiezen is, omdat men er niet meer van behoeft te verbruiken, dan strikt noodig is.

Als een der mooiste prestaties kan zeker wel gelden de hier geëxposeerden Monorail-trolley voor het lichten en vervoeren van lasten op enkele rail.

Zij heeft een hefvermogen van 2500 K.G., een hijschsnelheid van 11.8 M. per minuut en een rijsnelheid van 90 M. per minuut. De samenstelling is uit nevenstaande afbeelding te zien. Zij bestaat uit een raamwerk van U-ijzer, waaraan een kooi, of bij gebruik in een besloten ruimte een open zitplaats, voor de bediening is opgehangen. Op het raamwerk zelf is de lier gemonteerd. Deze bestaat uit

MONORAIL-TROLLEY z.g. MANTROLLEY
van de Haarlemsche Machinefabriek v.h. Gebrs. FIGÉE.

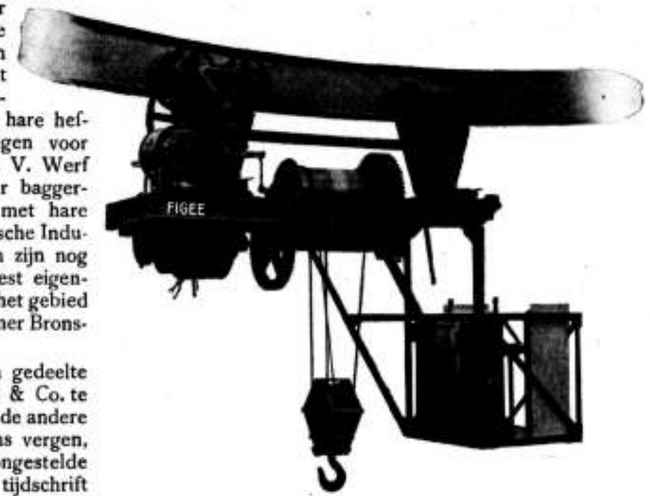

een waterdicht omkleeden motor van 10 P.K. die door een tandradoverbrenging de hijschtrommel drijft. De motor is van een magnetischen rem voorzien. Het raamwerk is met draaibare tappen aan twee kleine wagentjes van gegoten staal opgehangen; deze wagentjes zijn door een beweegbare verbindingsstang gekoppeld. Er is een veiligheidsinrichting aangebracht, zoodanig dat bij het breken van een der tappen het toestel niet naar beneden kan storten. De wieltjes der wagentjes loopen over de onderflens van een I-balk en ook hier is een inrichting aangebracht, die ongelukken kan voorkomen bij het breken van een der loopwielen. De loopwielen van een der wagentjes worden door tandraderen in beweging gebracht door middel van een motor van 3 P.K., die aan het geheele toestel een snelheid van 1.50 M. per seconde geeft. Ook deze motor heeft een remschijf met remband, die met de hand bediend wordt.

Men ziet uit deze omschrijving, dat het werktuig bestemd is, om zoowel in de werkplaats als in de open lucht dienst te doen, overal waar het slechts mogelijk is, om een I-ijzer van voldoende afmetingen, op voldoende hoogte aan te brengen.

Een nog gemakkelijker en handiger werktuig komt ons voor te zijn de electrische lier, welke mede door de firma in werking vertoond wordt. Deze kan gebruikt worden op een werk, in de werkplaats, op straat, in een pakhuis.

Overal waar electrische stroom beschikbaar is kan dit werktuig gebruikt worden. Een buigzame kabel van een normale lengte van 25 M. wordt bij deze lieren geleverd. De hier aanwezige lier heeft een hefvermogen van 300 K.G.; zij worden ook geleverd voor 500, 600, 1000 K.G. en zijn reeds op verscheidene havenplaatsen van Europa in gebruik. De constructie is eenvoudig en alle bewegende deelen zijn in een waterdichte omkleeding besloten. Het

windwerk bestaat uit een motor van 4 P.K., die met een enkele tandradoverbrenging de trommel drijft, waarop de stalen hijschreep wordt opgewonden. Het ophijschen wordt bewerkstelligd door het draaien van een horizontaal handel, terwijl een verticaal handel is aangebracht, dat met de linkerhand bediend wordt en waarmede het strijken van de last wordt geregeld.

ELECTRISCHE LIER
van de Haarl. Machinefabriek v.h Gebrs. FIGÉE.

Voor den bedienenden man is een zitbankje aangebracht met een kap van waterdichte stof overdekt.

Het arbeidsvermogen dezer lieren is zeer groot; per dag van 10 uren kan men rekenen, in lasten van 300 K.G., er ongeveer 180.000 K.G. mede te kunnen ophijschen, en deze hoeveelheid zou nog grooter kunnen zijn, indien het mogelijk ware de vrachten met grootere snelheid aan- en weg te voeren. In de practijk is gebleken, dat de lier eigenlijk slechts 1/3 van den tijd werkte, terwijl het andere 2/3 verbruikt werd, om de vrachten aan te voeren, aan den haak te slaan en na het ophijschen weg te voeren.

Verschillende proefnemingen hebben aangetoond, dat het ophijschen van 100.000 K.G. in vrachten van 300 K.G., 10 tot 12 M. hoog, slechts ongeveer f 1.50 kost, wanneer stroom wordt geleverd tegen den hoogen prijs van f 0.30 per eenheid. Met inbegrip van interest, loon voor de bediening en diversen voor reparatie, olie, enz., behoeven de kosten voor het ophijschen van 100.000 K.G. 10 M. hoog niet meer te bedragen dan ongeveer f 7.20.

De heimachines van de firma Gebr. Figée zijn in de bouwkundige wereld algemeen bekend. Zij stelt er een paar ten toon van de verschillende typen, die zij vervaardigt; de valblokhei met reep en de stoomheiblokken, volgens de eigen constructie der firma. Onnoodig te zeggen, dat zij tegenwoordig ook heimachines met spuitinrichting levert.

De heimachines zijn niet werkvaardig opgesteld, maar wel is dit het geval met de kranen, die buiten de Machinehal zijn opgesteld, t.w. een Stoomkraan met een hefvermogen van 3000 K.G. en een vlucht van 4.8 M. en een Electrische kraan, die 5000 K.G. opheffen kan en 8 M. vlucht heeft. De stoomkraan is van een type, dat voor een fabrieks- of aannemersbedrijf zeer geschikt is; de electrische kraan is bestemd voor het laden en lossen van goederen aan de fabriek „Electrotechnische Industrie" te Slikkerveer.

Minder op ons terrein ligt de bespreking van de scheepslieren, die eveneens door de firma worden tentoongesteld, maar toch verdient o. a. de lier, bestemd voor de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij de bijzondere aandacht om hare zeer zorgvuldige constructie. Dat de Haarlemsche Machinefabriek meermalen groote opdrachten uit het buitenland kreeg, kan als bekend worden verondersteld. Ook in België is zij geen onbekende. Zij leverde o. a. de electrische bewegingsinrichtingen der schuiven voor het nieuwe Spuibassin te Ostende en exposeert hier een teekening en een paar modellen, die daarop betrekking hebben.

Men make uit de eenigszins uitvoerige omschrijving, die wij hier van de inzending der Haarlemsche Machinefabriek gaven, niet op, dat het door andere firma's tentoongestelde door ons beschouwd wordt als minder de aandacht waard;

KRANEN
van de Haarl. Machinefabriek v.h. Gebrs. FIGÉE.

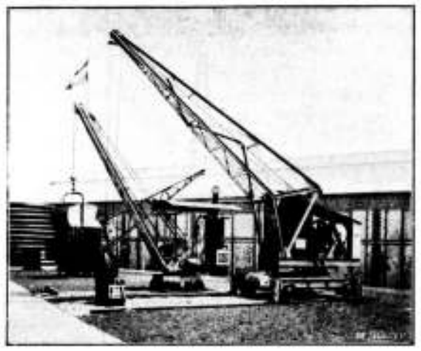

maar het is niet tegen te spreken, dat wij hier met een der belangrijkste inzendingen der Nederlandsche Machineindustrie te doen hebben, een inzending, die geheel aan het doel beantwoordt en een mooi overzicht geeft van het gebied, waarop deze fabriek zich beweegt.

Wanneer men eenige uren in de Machinehal heeft verwijld en daarna nog een bezoek heeft gebracht aan de, in de nabijheid staande loods voor Spoorwegmaterieel, waar men de locomotieven en waggons der Belgische spoorwegen bekijken kan en ook kennis kan maken met een automatische koppeling, waarvan wij het niet wagen zullen de practische waarde te beoördeelen, gevoelt men behoefte zich weder eens in de buitenlucht te vertreden. De Fransche tuinen zijn daar, om ons tot een aangename en leerzame wandeling uit te noodigen. Of zij erg gehavend zijn in den noodlottigen avond van 14 Augustus, die een historische datum zal blijven in de geschiedenis der Wereldtentoonstellingen, weten wij niet. De Zuid-Oostelijke helft van het tentoonstellingsterrein is in elk geval onbeschadigd gebleven. Daarheen richten wij onze schreden. Daar is achter de gespaard gebleven afzonderlijke hallen der Belgische Afdeeling nog een heel dorp gelegen, waarvan het veelbezochte restaurant „Alt Düsseldorf" zoowat het middelpunt vormt. Dit restaurant bestaat uit een enorme hal, die merkwaardig is om hare houten kapconstructie. De binnen- en buitendecoratie, die er op aangelegd is, de bezoekers in oud-Düsseldorf te verplaatsen, is minder belangrijk. Rondom dit gebouw scharen zich de paviljoens van Canada, Indo-China, West-Afrika, Algerië, Tunis, en de groote gebouwen van den Franschen en Belgischen land- en tuinbouw, alsmede die van den Genie-civil en de verwarmings- en verlichtingsindustrie van België. Bovendien zijn hier nog een groot aantal kleinere gebouwtjes en kiosken opgesteld en aan den westelijken hoek trekt het Paviljoen van Brazilië de aandacht door zijn hoogen met groen glas bezetten koepel.

Het gebouw verheft zich op een hoogen sokkel, gedeeltelijk benut als expositieruimte, gedeeltelijk voor een brandweerpost en andere diensten.

Een monumentale trap voert naar den hoofdingang, de gevels zijn in klassieke vormen geboetseerd en ofschoon een strenge critiek hierin verscheidene fouten kan ontdekken, toch moet geconstateerd worden, dat het Paviljoen van Brazilië behoort tot de meest geslaagde bouwwerken, die er staan. Het maakt een monumentaal effect en valt ook bij het binnentreden niet tegen, want de hoofdingang voert ons onmiddellijk in de door den koepel overdekten hoofdhal. Op de keper beschouwd hebben de architectonische vormen van deze hal niets bijzonders, maar de verhoudingen zijn niet slecht en om de hoofdlijnen te doen uitkomen, heeft men deze gemarkeerd door rijen zeer kleine electrische gloeilampjes, die een verrassend effect teweeg brengen. Een kinderachtig hulpmiddel zullen misschien sommigen meenen en toch het verkregen resultaat stelt hen, die zoo denken, in het ongelijk.

Een strenge critiek zou ook hier, evenals bij het hoofdgebouw en tal van andere paviljoens kunnen zeggen, en dit is herhaaldelijk gezegd, dat een pseudo-monumentaal uiterlijk geenszins past bij de beslist tijdelijke bestemming. Zij, die dit beweren, hebben zeker gelijk uit een algemeen oogpunt van kunst en toch is het tot heden nog niet gelukt bij tentoonstellingsgebouwen met meer rationeele middelen dezelfde resultaten te verkrijgen.

Het groote publiek verkiest den monumentalen schijn boven de rationeele waarheid en zal dit blijven doen, zoolang het den bouwmeesters niet gelukt met de waarheid denzelfden overbluffenden indruk te maken als met den schoonen leugen of beter gezegd het schoon verdichtsel, want leugen is hier een te krasse uitdrukking en wie zich op het standpunt plaatst van absolute waarheid, moet ook bij de beoordeeling van werkelijk monumentale architectuur onvermijdelijk in een doolhof geraken.

Nu kan men wel met veel woordenpraal beweren, dat het groote publiek ongelijk heeft, dat het onbevoegd is tot oordeelen, maar heeft deze bewering wel groote waarde? Met hetzelfde recht kan men zeggen, dat attractieterreinen en kermissen niet op een serieuze Wereldtentoonstelling tehuis behooren. En toch gelooven wij, dat deze vermakelijkheden op een volgende Wereldtentoonstelling evengoed weder zullen worden aangetroffen, als de grootsche paleizen, oogenschijnlijk van graniet en marmer, doch in werkelijkheid van gips en papierstuc opgetrokken.

(Wordt vervolgd.)

DE OLDEHOVE.

Over de herstellingswerken aan den toren van Oldehove te Leeuwarden lezen wij in de Leeuwarder Courant o. a. het volgende:

Al spoedig nadat men met den bouw van den toren was begonnen, vertoonden zich de sporen van verzakking, wat een der oorzaken moet zijn geweest van het niet voltooien van het schoone bouwwerk, dat alle vrienden der kunst den naam van zijn ontwerper nog met eerbied doet noemen en dat men daarom terecht niet aan de machten der vernietiging mocht prijs geven.

Daar de fondamenten aan de eene zijde van de Oldehove, waarvan de restauratie nu druk aan den gang is, zijn blootgelegd, is duidelijk na te gaan, welken invloed de verzakking op den stand en de deugdelijkheid van het bouwwerk heeft gehad. Deze fondamenten liggen 4 meter beneden de oppervlakte van de straat; oorspronkelijk was het 3 meter, doch ze zijn in den loop der tijden wel 1 meter gezakt. Men ziet daarin de scheuren, die zich aan twee zijden van den toren over de geheele hoogte hebben voortgezet, als twee wijde gaten, gevuld met zand en metselspecie, welk vuil nu verwijderd werd.

Die scheuren ziende, denk je onwillekeurig: geen wonder, dat de Oldehoof zich onder het luiden steeds weer onwel gevoelde en ook van den harden wind veel te lijden had. Maar gelukkig, de kunst heeft dan eindelijk een remedie voor die kwaal gevonden. Herhaaldelijk dichtmetselen der scheuren — binnen in den toren is het aangeteekend, dat men daarmee reeds van 1896 af is begonnen — hielp niet Ze worden, na het verwijderen van alle overtolligheden, met een cement-spritz-apparat, dat werkt met een druk van $3^1/_2$ atmosfeer, vol cement gespoten en aan binnen- en buitenzijde dichtgemetseld. Daarna moet de toren vrij langen tijd rust hebben, zoodat de klokken, die reeds in den nieuwen klokkenstoel zijn opgehangen, gedurende dit kalenderjaar niet meer geluid zullen worden.

Doch vooraf zijn er over de geheele hoogte van het gebouw in horizontale richting 27 ankers aangebracht, om te voorkomen, dat het scheuren zich herhaalt. De zwaarste van deze ankers, die naarmate men hooger komt, allengs dunner worden, hebben een trekkracht van 40 000 kilo, met tienvoudige zekerheid en zijn, om het roesten te voorkomen, in portland-cement ingemetseld. Ook aan een der andere zijden van den toren zijn een viertal van dergelijke ankers, doch van lichter constructie, aangebracht.

Gedurende het bouwen van de Oldehove heeft men misschien, om de nootlottige gevolgen der verzakking te voorkomen, houten balken gebruikt, waarvan de vermolmde resten nog voor een deel aanwezig zijn. De fondamenten rusten waarschijnlijk op betonlagen, afgewisseld door kleilagen.

Bij den bouw zijn steenen van verschillend formaat gebruikt, wat bij de restauratie wordt nagevolgd. Deze steenen van vierderlei grootte komen uit Venlo, Lobith en Leiderdorp, omdat in Friesland dergelijke steen niet zoo spoedig zonder scheuren droog is te krijgen.

Daar de bogen van den toren mede waren verzakt, worden ook deze door het invoegen van nieuw metselwerk versterkt. Na het beklimmen van verschillende ladders zagen wij hoe de scheuren zich op elke hoogte vertoonen, doch naar boven allengs nauwer worden.

Een zeer belangrijk werk bij deze restauratie is ook het bouwen van den nieuwen, ijzeren klokkenstoel, met degelijk onderstel, bestaande uit een constructie van 92 cM. ijzer en in de muren vastgemetseld. Die stoel heeft een eikenhouten stootkussen, om de beweging, die er onder het luiden nog mocht ontstaan, zoo weinig mogelijk hinderlijk voor den toren te doen zijn. Ook zijn er nog andere voorzorgen genomen, om de klokken zoo min mogelijk te doen schudden. Van een afwijking van den loodrechten stand is aan dat reusachtige samenstel niets meer te merken.

Doordat het ophangpunt van klok en klepel nu precies op een hoogte zijn, gaat het luiden thans zeer gemakkelijk.

De groote klok werd vroeger rdoo acht personen door middel van een trapbeweging geluid. Na de restauratie zijn daarvoor zes mannen, die aan een touw trekken, voldoende. Het luiden van de kleine klok vereischt de krachten van twee pseronen.

We waren zoo langzamerhand boven in den toren gekomen en de directeur der gemeentewerken gaf bevel, om met het proefluiden te beginnen. Weldra waren beide klokken, naast elkaar hangende, in beweging. »Machtig und gelind« vulde het geluid den toren. Indrukwekkende muziek, die voor het eerst weer na lange jaren zwijgens, in den wijden omtrek der stad heelt weerklonken en het gehoor van menigen vriend van de Oldehove zal hebben gestreeld.

En nu nog iets over het restauratiewerk. Midden in den toren loopt een koker van boven naar beneden, om het vuil van de verschillende étages gemakkelijk te kunnen afvoeren. Daarnaast bevindt zich een spreekbuis, waardoor de menschen boven en beneden elkander gemakkelijk te woord kunnen staan. Door middel van een zuigperspomp wordt het water boven op den toren gebracht, waar twee reservoirs staan.

Vereenigingen.

BOND VAN STEENHOUWERSPATROONS-VEREENIGINGEN IN NEDERLAND.

Adres in zake de Steenhouwerswet.

De Bond van Steenhouwerspatroonsvereenigingen in Nederland heeft het volgende adres verzonden aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, waarin die Bond opmerkt, dat in dat ontwerp verschillende bepalingen voorkomen, die den requestrant zeer ongewenscht voorkomen, waarom requestrant eerbiedig de vrijheid neemt zijn bezwaren gemotiveerd aan te wijzen:

Ad art. 1 (van het ontwerp)

dat naar het oordeel van requestrant de definitie hier van „steenhouwersarbeid" gegeven, te eng is; — dat toch door de toevoeging „voor onderneming van een ander" buiten de definitie valt de arbeid van den werkman, of kleinen patroon, na afloop van de door de wet voorgeschreven dagtaak (zooals grafwerk, waschtafels etc), wat aanleiding geven zal tot beunhazerij en ongezonde coöperatie;

ad art. 2

dat tegen dit artikel, waarmede de artikelen 3, 4 en 5 samenhangen, het grootste bezwaar van requestrant gericht is;

dat toch requestrant den Staat niet gerechtigd acht, als deze hier doet, de vrijheid der individuen dermate aan banden te leggen, dat het den burger niet meer vrij zou staan voor zich of zijn zonen een bedrijf te kiezen dat hem goeddunkt;

dat requestrant zich tegen dezen stap naar het staatssocialisme of de staatsalmacht met kracht verzet;

dat, indien de regeering ten deze consequent ware, zij genoodzaakt zou zijn ook voor andere bedrijven, waaraan eenig gevaar is verbonden, dergelijke regelen in 't leven te roepen, zooals b.v. de loodwitwerkers, schilders, leidekkers, loodgieters, metselaars, glazenwasschers, etc., alle welke personen lichamelijk of psychische afwijkingen kunnen hebben, waardoor de uitoefening van hun beroep een gevaar voor hen en hun omgeving oplevert;

dat door de doorvoering van dergelijke consequenten de persoonlijke vrijheid te niet gaat en requestrant dan ook betwijfelt of ooit een zoo ingrijpende wet wel hier of elders is ingediend;

dat, indien deze bepaling wet wordt, de vraag mag gedaan worden of er nog ouders gevonden zullen worden, die hun kinderen zullen willen overleveren aan een bedrijf, dat van overheidswege als gevaarlijk is gebrandmerkt;

dat een eerste vereischte voor een kundig en degelijk patroon te zijn is, dat men zelf het gereedschap kan hanteeren, waarom dan ook de meeste patroons, die hun zoons of een hunner zoons, willen opleiden tot hun opvolgers, beginnen met hun de bewerking van de steen te doen leeren;

dat echter, indien de regeering op deze wijze tusschenbeiden komt en het uitreiken van de kaart (terecht of ten onrechte) weigert, de patroon zich verstoken zal zien van een opvolger, ofschoon de aangewezene gewoonlijk niet langer dan een tiental jaren als steenhouwer zou zijn opgetreden;

ad art. 3

dat dit artikel, hetwelk in het algemeen de inrichting der lokalen en ruimten, waarin gearbeid wordt, behandelt, in verband met art. 9, dat den arbeidsduur voorschrijft, requestrant als een dreigend gevaar voor het bedrijf voorkomt;

dat toch deze twee artikelen te zamen het productievermogen van een steenhouwerij zoo belangrijk willen verminderen, dat ook met het oog op de concurrentie van het buitenland een loonend voortzetten van het bedrijf nagenoeg onmogelijk wordt, daar b.v. op een werkplaats waar thans zonder eenig bezwaar door 20 personen 11 uren daags gewerkt wordt, na invoering van dit ontwerp als wet, aldaar slechts door een belangrijk geringer aantal werklieden slechts 9 uren daags mag gewerkt worden, terwijl de werkman, om het door korter arbeidstijd gebroken evenwicht in zijn weekloon te herstellen, verhooging van uurloon zal moeten vragen;

dat requestrant van meening is, dat tot beteugeling van de door deze bepalingen sterk begunstigde buitenlandsche concurrentie een invoerrecht op bewerkte steen geen afdoend middel is;

dat, mocht die opheffing worden ingevoerd, toch nog de vragen voor de hand liggen:

1°. wanneer zal de heffing ingevoerd worden?

2°. zal de heffing hoog genoeg zijn, om aan de meerdere kosten van het bedrijf door minderen invoer van bewerkte steen tegemoet te komen?

3°. welke maatregelen zullen de eigenaars der steengroeven tegen een eventueel invoerrecht nemen, daar zij als ontginners der materialen zoowel de markt der bewerkte als die der onbewerkte steen beheerschen?

4°. zullen de kosten van bewerkte natuursteen in Nederland niet zoo hoog worden, dat het verbruik enorm zal dalen?

5°. zullen, waar de regeering zooveel doet voor den werkman, de te heffen invoerrechten gebezigd worden ter verbetering der rechtspositie van, en ter tegemoetkoming in de kosten, welke de uitvoering van deze wet zullen medebrengen voor den Nederlandschen steenhouwerspatroon?

dat requestrant met nadruk meent te moeten wijzen op het gevaar, dat er gelegen is in de machtsuitbreiding der inspecteurs van den arbeid, zooals die in de tweede alinea sub f aan hen volgens dit ontwerp wordt verleend;

ad art. 9

dat requestrant hierbij het bezwaar wenscht te releveeren, dat het voorschrift van 9 uur arbeid zal opleveren op bouwwerken, waar de steenhouwer gewoonlijk met andere bouwvakarbeiders samenwerkt, alsmede het voorschrift sub IV a, vooral in spoedeischende gevallen, die veelvuldig voorkomen en waarvoor men niet altijd in de gelegenheid is, permissie te vragen.

Het adres eindigt met het verzoek tot den Minister, zooveel mogelijk mede te werken, opdat bij de wetgeving op het onderhavige gebied zooveel mogelijk met de in het verzoekschrift neergelegde bezwaren worde rekening gehouden.

Het adres is onderteekend door de heeren C. G. Simonis, voorzitter en A. P. Boer, secretaris.

Een afschrift ervan is toegezonden aan de leden der Tweede Kamer.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 34. Stedenbouw, Dichtheid van bebouwing (Vervolg).
Brieven uit Goes.
Sociale Hygiëne en Techniek. XIX. De vrees voor de prison. — De Arbeidswet, door J. L. B. Keurschot.
Algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

ARCHITECTURA No. 33. Leekenbeschouwingen.
De Metro te Parijs, door Adr. Moen.
Vitruvius (Vervolg).
Waterstaatsdiploma.

DE BOUWWERELD No. 34. De Intimiteit der Burgerwoning, naar het Duitsch van Prof. Karl Widmer.
Openbare Reiniging in verband met het vraagstuk der vuilverbranding door M. J. C. van Eijck, Gem. arch. te Bussum (vervolg), met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 34. De nieuwe electro-pneumatische seininrichting voor de beveiliging van de westzijde van het Centraalstation te Amsterdam. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 26 Februari 1910, door A. van Driel van Wageningen, met afbeeldingen.
Het »Internationaler Kongress für Bergbau, Hüttenwesen, ange wandte Mechanik und praktische Geologie« te Düsseldorf 1910. Verslag door E. B. Wolff w.i.
Zelfregistreerende peiltoestellen met beschrijving van een nieuw ontwerp, door Thos. Ferguson, met afbeeldingen.
De Wereldtentoonstelling te Brussel V (vervolg) met afbeeldingen.
Ingezonden Stukken. Kunst-portland-cement en zijn surrogaten, door J. A. van der Kloes.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. Officieel gedeelte. — Commissie voor de Statistiek. — Ingezonden. — Iets over knooppunten van platte vakwerken. — Het Stoomwezen over 1909 (Vervolg.)

DE AANNEMER No. 34. Een belangrijk debat III.
De eerste Nijverheids Consulent.
Nieuwbouw en muren op erfscheiding.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 8. De werking van het ijzer in de klei tijdens het bakken. — De Hoffmann'sche ringoven als gasringoven. — Werkmansbaden aan fabrieken.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in van afl. 8:
De Parsonsturbine: S. Snuijff. — Ongewenschte logés: A. Marcus. — Heideontginning: D. J. van der Ven. — Oververhitte Stoom: J. J. Gaillard, w. i. — Zuidelijke vruchten: Mimosa. — Duikers en Futen: J. Daalder Dz. — Het redden bij Onderzeesche booten: D. S. S — Eenvoudige proeven, 8. De Leidsche flesch: Dr. A. J. C. Snijders. — Sterrenkundige mededeelingen voor den Herfst van 1910: L. V. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Varia.

GAS EN ELECTRICITEIT.

Wie van beide zal de strijd winnen?

Dat is een vraag, die tegenwoordig zeer de belangstelling bezig houdt.

De Londensche corr. van het »Hbl.« had eenige opmerkingen over de omzetting van electrische straatverlichting in gasverlichting gemaakt. In verband daarmee schreef de heer G. A. Brander à Brandis, privaat-docent voor het gasbedrijf aan de technische hoogeschool te Delft, aan hetzelfde blad:

»De zaak is in het kort deze. De strijd tusschen gas en electriciteit, waaraan zoovele verbeteringen op beiderlei gebied te danken zijn, wordt thans ook op het gebied der intensiefverlichting met kracht gevoerd.

»Tot voor eenigen tijd stond in dit opzicht de electrische verlichting met zijne krachtige booglampen en vlambogen bovenaan. In de laatste jaren heeft op dit gebied de gastechniek echter een grooten sprong voorwaarts gemaakt, en is men er in geslaagd gaslampen van zeer groote lichtkracht te construeeren door het gas onder hoogeren druk dan gebruikelijk aan den brander toe te voeren. Bedraagt de drukking van het gas voor gewone binnenverlichting gewoonlijk 30—40 m.m. water, zoo worden deze intensief gaslampen gevoed met gas onder een druk van 1300—1400 m.m. water. Voor deze verlichting is noodig een speciale comprimeer-installatie en persgasleiding. Men heeft met dergelijke persgasverlichting per gloeikousje lichtsterkten van 1200—1500 kaarsen kunnen bereiken. Bij samenvoeging van twee of meerdere gloeilichamen per lamp komt men zoodoende tot lichtintensiteiten van eenige duizenden kaarsen en kan men de intensiteit der booglampen overtreffen. Niettegenstaande den betrekkelijk korten levensduur der kousjes en de speciale leiding enz. is deze persgasverlichting aanzienlijk goedkooper dan electrisch licht.

In de brandpunten van de moderne wereldstad Berlijn, n.l. in Friedrichstrasse, Potsdammer Platz en omgeving, heeft men reeds twee jaar geleden de electrische lampen door deze persgasverlichting vervangen en wel met zulke uitnemende resultaten, dat het bestuur van Berlijn besloten heeft, deze vervanging regelmatig uit te breiden. Hoewel deze op het moment zelf groote uitgaven vordert, wordt op den duur een zoo mogelijk nog schitterender verlichting tegen veel lageren prijs verkregen. Zoo zal dit jaar te Berlijn over een straatlengte van circa 40 K. M. de electrische- voor gasverlichting moeten plaats maken, terwijl dit verleden jaar reeds over 25 K.M. geschiedde.«

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. De bestrating in de gemeente Broek-op-Langendijk met betonplaten bevalt zoo slecht, dat men den rijweg beter geschikt zal maken door er een laag asphalt overheen te brengen.

's-Gravenhage. Jhr. mr. Victor de Stuers heeft onlangs in een brochure gepleit voor het herstel van het Dampaleis te Amsterdam als Raadhuis, daarbij opmerkend, dat het Rijk verplicht is voor Hare Majesteit een behoorlijke woning te bouwen. De heer Joh. de Meester bespreekt dit advies in de »Gids« en merkt daarbij op:

»Alles is mogelijk; dus ook dit, dat de groote som, noodig om de koninklijke familie in de hoofdstad onder dak te brengen, gereeder wordt toegestaan, dan wat men behoefde, om de paarden op het Loo minder slecht te herbergen dan er jarenlang gedaan is.

Doch gesteld dat dit nu niet zoo . . . direct ging, zou het aanstaande eeuwfeest der onafhankelijkheid dan niet een prachtige aanleiding zijn om een koninklijk paleis in de hoofdstad als gedenkteeken te stichten?

Men zal toch zeker iets willen doen! Voor een wereldtentoonstelling, als Luik aanrichtte bij België's 75-jarige onafhankelijkheid, als nu weer Brussel, tot voordeel van stad en land beide houdt, is het te laat. Wij wachten blijkbaar op Agostini II, om ons nogmaals aan zóó iets te wagen. Zeker zullen er optochten zijn en aubades en zeilwedstrijden en vuurwerk. Doch indien het honderdjarige vrije Holland zich nu eens werkelijk niet op zijn smalst wil toonen, zou dan een bouwwerk, zóó belangrijk als een koninklijk paleis, niet een passend monument zijn?

Het gebouw zelf kan natuurlijk zoo snel niet klaar komen; zelfs voor den eersten steen is het kort dag; doch als men het bouwplan en de bouwsom had, ware dat feestgeschenk genoeg«.

Breda. De onlangs weder ter hand genomen werkzaamheden voor de restauratie van de Groote of Lieve Vrouwe Kerk alhier zijn aangevangen met het in orde brengen van een tijdelijk bureau voor de directie van eene daartoe bij uitstek geschikte localiteit boven de tegenwoordige consistorie-

kamer, de vroegere zoogenaamde comma of vergaderzaal der kapittelheeren, welk lokaal vermoedelijk later als vergaderzaal zal worden gebruikt; een buiten de kerk geplaatste trap geeft, tijdens de uitvoering der werken, daartoe toegang.

Tevens is dezer dagen begonnen aan de Zuid-Oostzijde van den Chooromgang met het in oorspronkelijken staat terugbrengen van een tweetal contreforten, waarop later de daar verdwenen luchtbogen, die de hooge choormuren moeten schragen, hun steun zullen vinden.

Bij onderzoek toch is gebleken dat, vermoedelijk reeds in den aanvang der 16e eeuw, bij den aanbouw van de vroegere kapel van het Heilig Sacrament, die hier de zuidzijde van het Choor omsluit, op wel wat lichtvaardige wijze met deze zoo hoog noodige steunpunten is gehandeld, door ze van onderen, zoo niet geheel, dan toch grootendeels weg te breken ter verkrijging van eene aanengesloten ruimte in deze kapel en zelfs nog vroeger, reeds tot ingang van een grafkelder, zooals na de ontgraving duidelijk gebleken is. Door de noodige aan- en opmetselingen worden nu eerst deze contreforten weer tot hun dienst als steunpunten, geschikt gemaakt.

Personalia.

— Tot gemeente-architect te Menaldumadeel is benoemd de heer S. Jellema, bouwkundige te Leeuwarden.

— Bij kon. besl. is aan L. Arnold, op zijn verzoek, met ingang van 1 September, eervol ontslag verleend uit zijn betrekking van opzichter bij de justitiegebouwen der 2de klasse, ter standplaats 's-Gravenhage.

— Te Coevorden is tot gemeente-architect benoemd de heer H. Eckhardt, te Almelo.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar in het Teekenen, aan de Gemeente-Teekenschool te Breda, met 1 October 1910, bekend met het Vakteekenen voor Meubelmakers. Akte M¹ of M² strekt tot aanbeveling. Inzending van Stukken vóór 1 September 1910 aan den Burgemeester. Inlichtingen geeft de Directeur van de School. (1)

— Opzichter-Teekenaar, (gehuwd) bij den Dienst der Genie te Uithoorn. Salaris f 2.50 per dag met vrij wonen in een woonark. Br. lett. G S 58, N. v. d. D. (1)

— Leermeester in Handteekenen en Bouwkundig Teekenen, bij de Teekenvereeniging »V. Z. V. S.« Monster—'s-Gravenzande, voor den a.s. cursus 15 Sept. 1910—15 Maart 1911, 2 avonden per week. Gegadigden kunnen zich tot 1 Sept. aanmelden bij G. Farekamp, Aannemer, 's-Gravenzande. (1)

— Aankomend Teekenaar, P. G., bekend met centrale verwarming. Schriftelijk aanmelden bij W. Slotboom & Zoon, Den Haag. (2)

— Adjunct-Directeur, fabriek van Hout- en IJzerbewerking, in het centrum des lands. Enige, zij het ook kleine, financieele deelname noodzakelijk. Br. onder letter V 633, bureau »Vrnag en Aanbod«, Deventer. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij den bouw van een landhuis. Salaris f 90—f 100. Brieven bij: J. B. van Loghem, Bouwk.-Ing., Nieuwe Gracht 3, Haarlem. (2)

— Opzichter van den Provincialen Waterstaat van Friesland, in het 6e district ter standplaats Joure. Aanvangsjaarwedde f 1200.—, welke zes maal, telkens na drie jaren wordt verhoogd, de eerste 4 maal met f 150.—, de laatste 2 maal met f 100.—, behoudens reis- en verblijfkosten en inhouding voor pensioen. Gegadigden, bij voorkeur met diploma van opzichter Rijkswaterstaat, gelieven vóór 1 September a.s. hunne aan Gedeputeerde Staten te richten gezegelde verzoekschriften in te zenden aan den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat, Gouvernementsgebouw te Leeuwarden, onder bijvoeging van stukken. (2)

— Opzichter-Teekenaar van den Provincialen Waterstaat van Friesland, derde Ambtenaar, op het bureau. Aanvangsjaarwedde f 1000.—, welke vier maal telkens na vier jaar wordt verhoogd met f 100.—, behoudens inhouding voor pensioen. Aanmelding als voren. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

MEELFABRIEK „FRISO" TE LEEUWARDEN. FUNDEERINGEN IN GEWAPEND BETON AANGEBRACHT IN 1909 ONDER DE BESTAANDE GEBOUWEN.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" Fa WIJERS & FLAES

ASPHALT-PAPIER	ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER	MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK	ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT. KIT	

Firma A. D. Ouwejan & Zn.
Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders
Boerensteiger 6, Rotterdam.
SPECIALITEIT IN:
Sulfaat Saturators,
voor ZWAVELZURE AMMONIAK.
Oudste adres in Nederland.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 29 AUGUSTUS.

MAASTRICHT 10.30 uur. — Het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het aanbrengen van beplantingen op den Rijksweg Maastricht—Nijmegen, in de prov. Limburg, begrooting f 5140; bestek no. 193 ligt na 15 Aug. ter lezing aan gen. gebouw, aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. Keurenaer en den ingenieur Van Konijnenburg, beiden te Maastricht en bij den opz. Schagen te Sittard.

UTRECHT 2 uur. — Het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best; het verbeteren van den grindweg over den Westelijken dijk van het Merwedekanaal nabij de eerste schutsluis te Utrecht, begrooting f 3240; bestek no. 194 ligt na 15 Aug. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. Castendijk te Arnhem, bij den arr. ing. Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. Kailer te Vreeswijk.

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-bestuur: het verlengen van het Polderriool in de 1e Helmers- en de J. P. Heijestraat.

AMSTERDAM 1.45 uur. — Holl. IJz. Sp. Mij. in het centraal persoonenstation, bestek no. 1169: het wijzigen en vergrooten van de goederenloods, het verplaatsen van de verhoogde los- en laadplaats met bijk. werken op het stationsemplacement Bovenkarspel—Grootebroek, raming f 7900; het bestek met 1 teek. is te bekomen ad f 1.50 en het bestek zonder teek. is te bekomen ad f 1 aan het gebouw van aanbesteding.

MAASHEES 10.30 uur. — Het gem.-best. van Maashees c. a. ter gem.-secretarie te Maashees: het bouwen van een veldwachterswoning met stal, bergplaats en arrestantenlokaal; bestek en teek. liggen ter inzage ter secretarie.

BEERTA 5 uur. — Het gem.-bestuur: het bouwen van een school met zes lokalen, overdekte speelplaats, privaten, afheiningen, enz. te Beerta-West; bestek en teek. liggen ter inzage ten gem.-huize en zijn ad f 2.50 per stel aldaar te bekomen; nadere inl. te bekomen bij den gem.-opz. H. Timmer.

WAALWIJK 6 uur. — De arch. Jos. van Ree: het bouwen van 3 dubbele woonhuizen; bestek en teek. te bekomen tegen betaling van een gulden; inl. te bekomen en bilj. in te zenden bij aanbesteder.

DINSDAG 30 AUGUSTUS.

ARNHEM 12 uur. — Het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het verbeteren van de beharding op een gedeelte van den Duffeltschendijk en op den Kapitteldijk langs den linkeroever van de Waal, onder de gemeente Ubbergen, prov. Gelderland, begrooting f 4000; bestek no. 195 ligt na 16 Aug. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. R. J. Castendijk, den ing. J. P. Wijtenhorst, beiden te Arnhem en den opz. J. Bouterse te Nijmegen.

ROTTERDAM 1 uur. — Het gem.-best. ten Raadhuize: de uitbreiding van de school voor G. L. O. 3e klasse no. 9 aan de Lijnbaanstraat.

DENEKAMP 2 uur. — Het R. K. Kerkbestuur van de H. Nicolaas, in gebouw Concordia: het bouwen eener kerk met parochie.

HILVERSUM 3 uur. — Het gem.-best.: bestek no. 9: het uitvoeren van straatwerk in de Groest: aanw. 29 Aug. v.m. 10 uur aan het bureau Publieke werken alwaar iedereen werkdag van 9—10 uur inl. zijn te bekomen; bestek met gez. inschr. bilj. te bek. ter gem.-secretarie ad f 0.50.

IDAARDERADEEL 10 uur. — Het gem.-best.: het leggen van een weg naar het zoogenaamde Oosterveld te Grouw en het maken van een ijzeren draaibrug in dien weg; bestek en teek. liggen ter inzage en zijn aldaar te bekomen ad f 1.25.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

Vertretung für TECHNISCHES BUREAU Amsterdamsche Veerkade 33.

Pumpen für sämtliche gewerblichen Zwecke.

Holland VAN DER PLOEG HAAG.

Luft-Kompressoren und Vakuumpumpen Filterpressen.

Membran- und Säurepumpen in Metall und Eisen mit säurefesten Auskleidungen

Hydraulische Pressen nebst hydraulischen Pumpwerken.

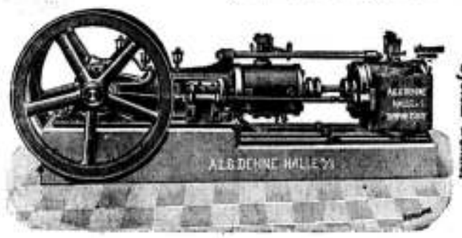

Röhren-Verwärmer, Dampfmaschinen, Armaturen aller Art

Wasser-Reinigung, ihr gewerbliche Zwecke System Dehne.

A. L. G. Dehne, Maschinen-Fabrik, Halle\S.

„DE OPMERKER"
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.
Administratie Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs slechts f 5.— per jaar,
waarover in 2 termijnen, op 1 April en 1 October, telkens voor de helft beschikt wordt.

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

Abonnements-Inschrijving.
(PERSOONLIJK IN TE VULLEN.)

Ondergeteekende verlangt met ingang van ..... 191 voor het loopende jaar en verder tot wederopzegging een abonnement op **„De Opmerker"**, BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Naam .....
Woonplaats .....
Beroep .....
Datum .....
Handteekening

Uitknippen.

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

WOENSDAG 31 AUGUSTUS.

HAARLEM 11 uur. — Het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het uitvoeren van baggerwerken tot diephouding en verbetering van de haven op het eiland Terschelling, behoorende tot de havenwerken van Noord-Holland, begroting f 4000; bestek ligt na 18 Aug. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. besturen en is te bekomen bij Gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. Wortman te Haarlem, den ing. De Blocq van Kuffeler te Hoorn en den opz. Jonker te Terschelling.

OUDENBOSCH. — Het gem.-bestuur: het bouwen van een nieuw ovenhuis op de gasfabriek aldaar; bestek met teek. liggen ter inzage op de gasfabriek; aanw. en nadere inl. worden gegeven door den directeur W. P. Peters, alle werkdagen van 9—12 uur.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**-schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van **1845.**

's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder **Inleggelden of Nabetalingen.**

CAPELLE (Nbr.) 11 uur. — De bouwk. A. W. Zijlmans in het Societeitslokaal van Mej. de Wed. D. W. de Bas: het herbouwen van een woonhuis met bijbehoorende werken te Capelle; bestek en 3 teek. kunnen ad f 2.— worden afgehaald bij mej. de wed. D. W. de Bas te Capelle en tegen overmaking van postw. groot f 2.25 ten kantore van den bouwk. Terheijdenscheweg 42, alwaar ook inl. worden gegeven op werkd. van 9—12 en van 2—4 uur.

DONDERDAG 1 SEPTEMBER.

HAARLEM 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van baggerwerken tot diephouding en verbetering van de haven op het eiland Terschelling behoorende tot de havenwerken in Noord-Holland; raming f 4000, het bestek no. 196 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Wortman te Haarlem, den ingen. De Blocq van Kuffeler te Hoorn en den opzichter Jonker te Terschelling.

Telef. No. 5716. **Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.**
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

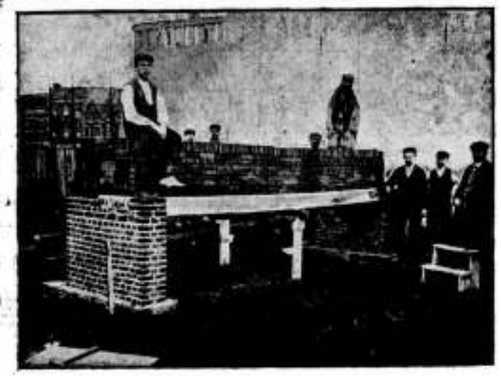

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI, RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

31	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 120 p.m.
21	Bouwk. Opz.-uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
20	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110 »
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
6	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
11	Waterb. Opz.-teek.	25—28 j.,	f 65—f 120 »
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
12	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—31 j.,	f 70—f 100 »
2	Werkt. Teek.-constr.	25—49 j.,	f 90—f 200 »
4	Machine-teek.	22—28 j.,	f 60—f 100 »
1	Aank. Machine-teek.	21 j.,	f 50 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
2	Electrotechn. Chef-monteur	20—22 j.,	f 55—f 70 »
2	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	f 50—f 70 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Opz.-werkm. Modelm. en gieterij	47 j.,	f 90 »
2	Decoratie-teekenaars	29—32 j.,	f 85—f 100 »
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100 »
1	Boormeester	27 j.,	f 85 »

Het Advertentiebureau van
„DE OPMERKER",
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage,
belast zich met de plaatsing van advertentiën in alle Dag- en Weekbladen, enz. zonder prijsverhooging.

DONDERDAG 1 SEPTEMBER.

VELP (Geld.) 12 uur. — De arch. Herm. Kroes te Amersfoort in café Tersteeg te Velp: het vergrooten van het liefdegesticht De Goede Herder; bestek en teek. liggen ter inzage in voorn. café en zijn te bekomen ad f 2.50 bij voorn. arch.

VRIJDAG 2 SEPTEMBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur — Het hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, in het gebouw aan de Parkstraat: het verbouwen van het post- en telegraafkantoor te Lisse.

ZATERDAG 3 SEPTEMBER.

SNEEK. — Het college van diakenen der Ned. Herv. gemeente: het bouwen van een diakoniehuis met 24 kamers aldaar; bestek en teek. te bekomen ad f 1.50 bij den arch. S. Schaap Hzn. aldaar.

MAANDAG 5 SEPTEMBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post, en telegrafie: de aan- en verbouw van het post- en telegraafgebouw te Venlo; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2e district te Den Haag, bij de directeuren van de post- en telegraafkantoren te Venlo en is te bekomen ad f 0.35 bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester en door den districts-opz. bij de landsgebouwen, H. J. P. F. van Ewijk te 's-Hertogenbosch; aanw. 30 Aug. voorm 11.30 uur.

UTRECHT 10 uur. — De genie op het bureel van den besteder op het kazerneterrein Damlust, bestek no. 164: het bouwen van een kazernement voor het regiment genietroepen te Utrecht (4e gedeelte), raming f 194.500; het bestek zal van 22 Aug. en het proces-verbaal vanaf 30 Aug. ter lezing liggen tusschen 10—12 uur en 2—4 uur in een der lokalen van het bureelgebouw voor den staf der genie op het kazerneterrein Damlust en

TECHNIKUM STRELITZ
in Mecklenburg
(100 KM. van Berlin).

Opleiding in alle vakken.
Bouwkunde, Waterbouwkunde, Betonbouw, IJzerconstructie, Machinebouw, Electrotechniek, Ingenieurs, Architekten, Opzichters, Werkmeesters.

Opname dagelijks. Verkorte studie. Diploma bij het verlaten der school.
Programma gratis.

TH. van Heemstede Obelt's **Sanitair Technisch Bureau.**
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Oddesse-Stoompompen voor alle doeleinden — en werken. —

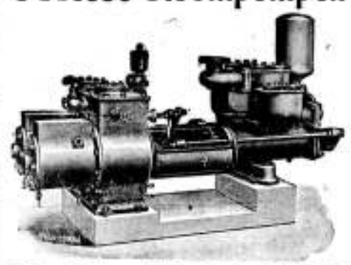

Ketelvoedingspompen, Reservoirpompen, Perspompen Scheepspompen, Pompen voor waterwerken, mijnen, graafwerken, enz. Uiterst eenvoudig, zuinig in 't gebruik, vertrouwbaar.

Naar het eenstemmig oordeel van alle vak-autoriteiten, de bepaald beste aller direct werkende Stoompompen.

Geen smeertoestellen, Zeer geringe slijtage.

Machinenfabriek ODDESSE, G.m.b.H.,
OSCHERSLEBEN. — DUITSCHLAND.

Alle soorten van

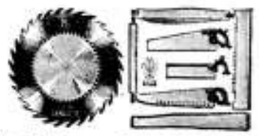

ZAGEN en WERKTUIGEN
vervaardigt als **Specialiteit**
slechts in de *fijnste qualiteiten* tot **billijke prijzen** de Fabriek van
J. D. DOMINICUS & SÖHNE
te Remscheid-Vieringhausen (Rheinl.)
Gevestigd in 1822.
Vraag de geïllustreerde Prijscourant welke wij U *gratis* en *franco* toezenden.
Verlang van uwen IJZERHANDELAAR slechts **Zagen, Schaafbeitels, enz.** met *ons handelsmerk.*

Kieselguhr-Infusorienerde.
isolirmateriaal.
W. REYE & SÖHNE.
— Hamburg. —
Brochure gratis.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . *f* 1.20

C. H. PETERS. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . *f* 0.75

F. W. JOCHEM. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . *f* 1.50

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . *f* 6.—

BADON GHIJSEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunct.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

JULIUS NORDERBURG. **Die Ventilatoren und deren Anwendung auf praktische Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen** *f* 1.—

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1855 . . . . . *f* 1.—

MR. C. VOSMAER. **De kunst in het Dagelijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (*f* 1.90) . . . *f* 0.90

F. C. D. BAUER. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . *f* 0.75
Beide werken te zamen . *f* 1.25

DR. ANHEISZER. **Malerische Architekturskizzen.** 100 platen in portefeuille, reproducties van fraaie penteekeningen (vroeger *f* 14.40) . . . . . *f* 9.—

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille *f* 18.—

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van de waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

KARL ZEITZCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.

I. **Fassade aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . *f* 9.—
I, II en III te zamen . . . *f* 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

KARL. A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . *f* 1.50

Tijdschrift uitg. door de Nederl. Maatschappij ter Bev. der Nijverheid.
1872—'76 en '80—1906, 32 jaargangen in afl.
Ontbr. 1872 afl. 1—2, '82 titel en inhoud, '88 inhoud, '99 titel en inh., 1906 afl. 7.
Te zamen . . . . . *f* 7.—

J. CLAUDEL. **Formules, Tables et Renseignements pratiques.** Aide-mémoire des Ingénieurs, des Architectes, etc. Paris 1857.
(Dit beroemde vademecum van 978 bladzijden tekst met 91 figuren en 3 uitslaande platen bevat, ofschoon oud, tal van gegevens, formules en tabellen, die tot heden hun waarde hebben behouden.)
Gebonden met lederen rug *f* 2.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

zijn vanaf diezelfde tijdstippen te bekomen bij den besteder reps. ad f 3.10 en f 0.15 per stuk; inl. worden gegeven door den besteder in de directiekeet op het bouwterrein aan de Prins Hendriklaan op 29 Aug. van 9—12 uur.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het Hoofdbestuur der post. en tel. aan het lokaal in de Parkstraat: het herstellen en verbeteren van een lijn langs den spoorweg Zwolle—Amersfoort, het bijspannen van 8 draden aan de palen van die lijn en het uitvoeren van daarmede in verband staande werkzaamheden; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur der tel. te Den Haag en bij den ingen. der tel. te Zwolle.

MAANDAG 19 SEPTEMBER.

AMSTERDAM 1.30 uur. — Gecommitteerden tot de directie over de wegen en vaarten tusschen de zes Noord-Hollandsche Steden op het Raadhuis: het onderhoud der wegen en vaarten met kunstwerken tusschen de Zes Noord-Hollandsche Steden, van 1 Januari 1911 tot en met 31 December 1915 in 5 perceelen; de bestekken zijn te bekomen ad f 2.50 bij den algemeenen opziehter, bij wien tevens nadere inl. zijn te bekomen op 23, 27 en 30 Aug. en 3, 6, 10, 13 en 17 September van 9—4.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 3 SEPTEMBER 1910. No. 36.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92. 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan. – 31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Wereldtentoonstelling te Brussel.

Indrukken van onzen specialen verslaggever.

(Vervolg van bladz. 277.)

Wat den inhoud van de paviljoens van verschillende landen op de Tentoonstelling betreft, is een zekere eenvormigheid of eentonigheid waar te nemen, die hare zeer natuurlijke oorzaken heeft, maar in de groote Afdeelingen in de hoofdgebouwen uit den aard der zaak niet zoozeer opvalt.

In de paviljoens van Spanje, van Monaco, van Uruguay, van Tunis, Algiers, Indo-China, West-Afrika, Canada, enz. vindt men telkens houtsoorten, mineralen, landbouwvoortbrengselen, dikwijls in met zeer veel zorg en volledigheid samengestelde collecties, die niet van wetenschappelijke waarde ontbloot zijn, het groote publiek evenwel weinig aantrekken, maar naar waarde geschat worden door hen, die zich op de hoogte wenschen te stellen van den rijkdom van eenig land en den aard zijner producten.

Een uitvoerige opsomming van dat alles zou een hoogst ongenietbare lectuur vormen. Bij al de eenvormigheid, die men kan opmerken, heeft toch ook ieder land meestal een of andere eigenaardigheid, die ook den vluchtigen tentoonstellingsbezoeker in het oog moet vallen, hetzij vanzelf, hetzij door de reclame-middelen, die men hier en daar in toepassing ziet gebracht.

Zoo stelt Brazilië zijn prachtige hout- en marmersoorten ten toon, zijn mica-ertsen en ziet men er o. a. de productie van caoutchouc uitvoerig gedemonstreerd. De groote reclame geldt echter de Brazil-koffie, die men er kan zien planten, inzamelen, drogen, branden en bereiden, die men er ook proeven kan en waarvan men een proefje mee naar huis kan nemen. Het emigreeren naar Brazilië wordt van particuliere en officieele zijde in de dagbladen ontraden, maar hier wordt wel alles gedaan, om Europa te doen gelooven, dat Brazilië een aardsch paradijs is. De Brazilianen hebben van hun standpunt gelijk. Wie zal hun ten kwade duiden, dat zij propaganda voor hun land maken en het wellicht wat mooier voorstellen dan het is. Wat zij er van laten zien in het panorama van Rio de Janeiro, dat naast het groote paviljoen staat, kan werkelijk als een der mooiste hoeken van de wereld gelden en is ook als zoodanig bekend.

Als propaganda-tentoonstelling wint Canada het nog van Brazilië en wellicht van alle andere landen. Het gebouw van Canada is erop gemaakt, om uit elkander te worden genomen en bestemd, om er de wereld mede rond te reizen. Het is een van de grootste afzonderlijke paviljoens, zeer ruim en gelijkvloers is alles er tentoongesteld, een beslist voordeel boven het Nederlandsche paviljoen, waar te veel trappen zijn en ook boven het Braziliaansche, waar er enkele zijn, doch die enkele zijn bij eenigszins druk bezoek reeds hinderlijk.

Canada heeft een groot succes vooral door de diorama's,

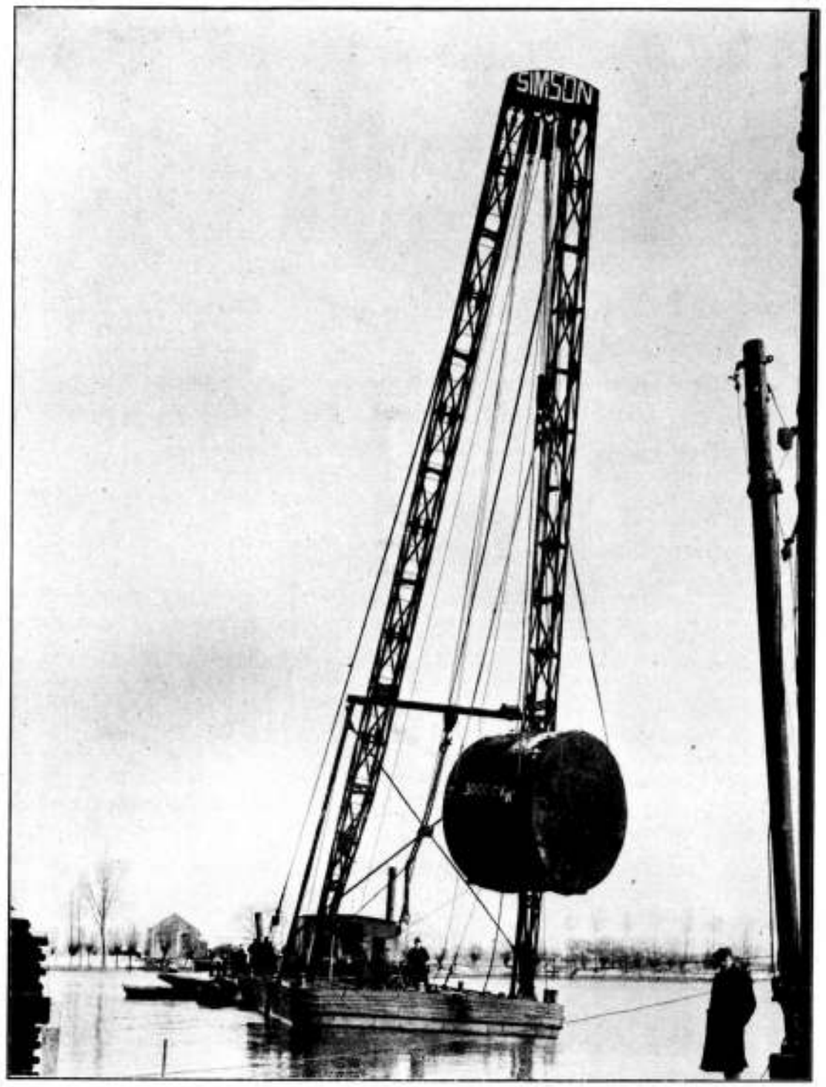

DRIJVENDE BOK VAN 30 TON HEFVERMOGEN,
vervaardigd door de Nederlandsche Staal-Industrie v.h. H. E. Oving Jr. te Rotterdam.

die Canadeesche landschappen voorstellen met opgezette en enkele levende dieren. Daarvoor verdringen zich de bezoekers den ganschen dag; de andere étalages verdienen echter niet minder de aandacht en hebben ongetwijfeld voor den serieuzen bezoeker meer waarde. Behalve hout en mineralen is hierbij wel het meeste werk gemaakt van de voortbrengselen van land- en tuinbouw, die Canada in grooter verscheidenheid oplevert, dan men met het oog op zijn noordelijke ligging zou meenen. Het is een geweldig groot gebied en al denken wij ook, wanneer wij den naam hooren, aan de onherbergzame poolstreken, een groot gedeelte ligt op dezelfde geographische breedte als Midden-Europa en heeft een milder klimaat, dat aan den graan- en ooftbouw op groote schaal ten goede komt. Canada is voor Nederlandsche emigranten een minder gevaarlijk oord, uit onze noordelijke provinciën is er al menig landbouwer heengetrokken en goed terecht gekomen. Wie er over denkt er heen te verhuizen, vindt nu in Brussel een eenige gelegenheid om zich van de hulpbronnen van dit rijke en nog niet overbevolkte land op de hoogte te stellen.

Tot het maken van vergelijkingen biedt ook een wereldtentoonstelling de mooiste gelegenheid, die men zich denken kan. Met een paar stappen is men in Indo-China, de Fransche kolonie. Zij heeft hier een aardig, kleurig paviljoen, waarvan de inhoud, ofschoon in vele opzichten belangrijk, verre achterstaat bij de Nederlandsche koloniale inzending. Het paviljoen is door een Fransch architect ontworpen, evenals dat van West-Afrika, dat er vlak naast staat. Moeilijk echter kan men zich grooter contrasten denken. Het West-Afrikaansche gebouw is uitgevoerd in een in Europa nog zoo goed als onbekenden Afrikaanschen stijl. Er binnen troffen wij photo's aan van de voorbeelden, die hiervoor blijkbaar dienst hebben gedaan, vrij groote gebouwen van ruwe steenblokken, klei en riet of palmbladeren samengesteld tot een weliswaar zeer primitief, maar toch wel karakteristiek geheel. Heerlijke voorbeelden voor

IJZER-CONSTRUCTIE VAN DE GRAND BAZAR DE LA PAIX TE 's-GRAVENHAGE,
vervaardigd door de Nederlandsche Staal-Industrie v.h. H. E. Oving Jr te Rotterdam.

sommige moderne architecten, die „au bout de leur latin" zijn en als die er alle bruikbare motieven uitgehaald hebben, wellicht nog een waardevol studiemateriaal voor geleerden, die zich verdiepen in nasporingen, omtrent den oorsprong der oude Ethiopische en Egyptische bouwstijlen. Misschien is uit dit gebouwtje en zijn inhoud voor den architect nog meer te leeren dan in de Duitsche Afdeeling, in elk geval verdient het vermelding als iets zeer origineels en het wordt prachtig gestoffeerd, door de mooie exemplaren van negersoldaten in kleurige Fransche uniformen, die als bewakers dienst doen.

De paviljoens van Algerië en Tunis, de meer gecivili-seerde koloniën, die reeds verscheidene beschavingsperioden hebben doorgemaakt en nu bezig zijn aan een nieuwe onder Franschen invloed, hebben, als altijd op tentoonstellingen, ten deele het karakter van bazar's. Wel zijn er onder de verkoopers, die U met veel aandrang de bekende snuisterijen aanprijzen enkelen op te merken, wier wieg ongetwijfeld in Noord-Afrika gestaan of gehangen heeft, maar van velen, en inzonderheid van het vrouwelijk personeel, is het moeilijk, de identiteit van het ras met eenigen schijn van zekerheid vast te stellen. Zonder te willen aannemen, dat zij grootendeels tot het uitverkoren volk behooren, is het toch wel zeker, dat er velen bij zijn, wier huid nimmer door de zon van Noord-Afrika geblakerd werd en die het alleen door oefening zoover gebracht hebben, dat zij op een tentoonstelling voor echte Oosterlingen kunnen doorgaan.

Het gebouwtje van Tunis is een niet onaardige imitatie van een kleine moskee. Het effect van het interieur wordt wel wat bedorven door de uitstallingen, maar heeft iets heel eigenaardigs met zijn boogstellingen op zuiltjes van nog geen manshoogte. De hoofdingang wordt gevormd door een poort, waarvan de deuren versierd zijn met het spijkerwerk, waarop nog niet lang geleden in „De Opmerker" de aandacht werd gevestigd. Het is een zwakke navolging van de rijke voorbeelden, die men in Tunis zelf aantreft, maar de ringen bovenaan de groote deuren ontbreken niet en evenmin het kleine deurtje in een der vleugels. Dit kleine deurtje is hier gesloten met een gewoon Fransch slot; maar laat ons dit niet ergeren, want hoogstwaarschijnlijk zal dit in Tunis zelf ook wel hier en daar het geval zijn. Aan het rijk historisch verleden van den Franschen vasalstaat herinneren enkele mozaïekfragmenten en andere antiquiteiten uit Carthago.

Als een voorbeeld hoe goed een der kleinste, zoo niet de kleinste onafhankelijke Staat van de wereld, voor den dag komt, kan Monaco genoemd worden. Het paviljoen staat niet in de buurt van de laatstbeschrevene, maar nabij het groote Duitsche gebouw, schuin tegenover het Nederlandsch paviljoen. De architectuur van het paviljoen van Monaco heeft geen bijzondere verdiensten, maar van binnen maakt het met zijn open patio, waarin een fontein te midden van weelderige tropische planten, toch geen onaangenamen indruk.

Op de nukken van ons klimaat heeft de bouwmeester

blijkbaar niet gerekend, anders zou hij de galerijen rondom het binnenhof niet geheel open gelaten hebben. Op een dag van elkaar met korte tusschenpoozen afwisselende stortregens konden wij waarnemen, dat de fontein het moest afleggen tegen de waterstroomen, die van boven kwamen; een vochtige nevel hing in de galerijen en de aanblik van de druipende palmen en aloës vermocht niet in ons de zonnige, zuidelijke stemming teweeg te brengen, die hier bedoeld en gewenscht wordt.

De tegenwoordige vorst van Monaco is, gelijk men weet, een liefhebber en bevorderaar van natuurwetenschappelijke

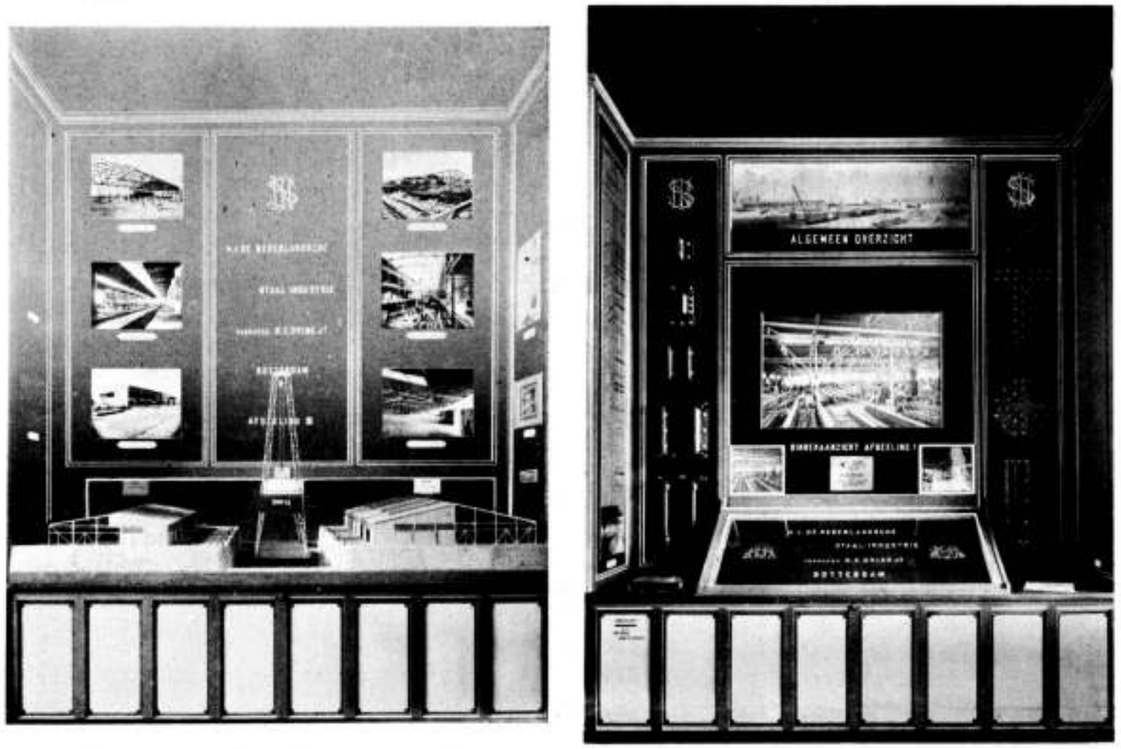

STAND VAN DE NEDERLANDSCHE STAAL-INDUSTRIE
v. h. H. E. Oving Jr. te Rotterdam.

onderzoekingen en heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt wat betreft het diepzee-onderzoek. Het daarvoor door hem opgericht instituut behoort tot de meest gewaardeerde wetenschappelijke instellingen der wereld; van hetgeen er gedaan wordt en van de uitgebreidheid van het diepzee-onderzoek kan ook een leek zich uit het hier tentoongestelde een zeer goed denkbeeld vormen. Het vormt als het ware de „clou" van de inzending van Monaco, dat overigens, wat zijn producten betreft, natuurlijk niet met andere staten concurreeren kan en daarvoor dan ook geen moeite doet.

Wij hebben de groote Duitsche Afdeeling, die een tentoonstelling op zichzelf vormt en terecht in vele opzichten geroemd wordt, tot nu toe nagenoeg onbesproken gelaten. Wij bewaren ook nu nog die bespreking tot een volgende gelegenheid en begeven ons nog eens naar ons Nederlandsch Paviljoen, waar wij onmiddellijk bij den hoofdingang den vertegenwoordiger aantreffen van een firma, die wij reeds vroeger noemden.

Ter rechter- en ter linkerzijde van het hoofdportaal zijn nam. door de N. V. de Nederlandsche Staal-Industrie voorheen H. E. Oving Jr. te Rotterdam, een betrekkelijk nog jonge firma, maar toch reeds bekend door de vele door haar uitgevoerde werken op het gebied van ijzerconstructie, twee keurig verzorgde stands geëxposeerd.

De stand ter rechterzijde prijkt bovenaan met een plan in vogelvlucht van het Complex van Werkplaatsen, Magazijnen en Opstelruimten, waarover deze vennootschap beschikt, en waar door haar van af de meest eenvoudige constructiewerken, zooals ijzeren balklagen, kolommen, puiconstructies, enz. tot volledige bouwwerken in ijzer worden vervaardigd.

Verder geven foto's diverse interieurs van voornoemde werkplaatsen, welke uitmunten door ruime verlichting en goede dispositie. Vervolgens komend tot het gefabriceerde product wordt onze aandacht gevraagd voor eenige modeltabellen en model-constructiedeelen, waaruit het streven van deze firma blijkt, om door zaakkundige normalisecring te komen tot eene perfectie in detailuitvoering, en daardoor tot eene voordeelige productiewijze.

Opklimmend van details tot de samenstelling geeft een tweede stand ter linkerzijde eenige modellen van uitgevoerde werken, waaronder 3 modellen van ijzeren loodsen, genomen naar uitvoeringen van gebouwen met 40 en 20 Meter breedte, en resp. 100 en 60 Meter lengte. Zoo verschillend als deze afmetingen zijn, is bij deze modellen opvallend de overeenkomst in detailuitvoering, zooals de werkwijze van deze firma dit mogelijk maakt en waarvan hier het nut nader wordt geïllustreerd. Van dit type van loodsen zijn tot een gezamenlijk oppervlak van eenige tienduizenden vierkante Meters overdekte ruimte.

Een derde model geeft weder een ander typisch voorbeeld van ijzerconstructie en stelt een drijvende hijschbok voor, zooals deze o. a. werd uitgevoerd. Een aan het model hangend gewicht, waarop het draagvermogen (30000 k.g.) is aangegeven, geeft een denkbeeld van het hijschvermogen van dit samenstel. Als eene bijzonderheid van dezen hijschbok diene, dat het gevaarte, waarvan de kop zich in normalen stand 25 Meter boven den waterspiegel verheft, gestreken kan worden, zoodat het bij dezen bok mogelijk is onder bruggen door te varen, en zonder tijdverlies daar aanwezig te zijn, waar hijschhulp verlangd wordt. Deze bijzonderheid bleek in het gebruik van zulk een groot nut, dat andere bestaande bokken naar dit model veranderd werden.

Waar het met het oog op de plaatsruimte niet mogelijk

wenschen kan, waar de werkplaatsen dikwijls alle benoodigde grondstoffen in hun onmiddellijke nabijheid vinden. Wij kunnen, ook al in verband met hoogere productie- en transportkosten, wellicht niet zooveel uitgeven voor reclame-doeleinden, niet zooveel kosten maken voor tentoonstellingen en moeten ons, waar de buitenlandsche concurrenten met vele kostbare modellen of werkstukken in natura effect maken, bepalen tot weinige modellen en overigens tot afbeeldingen van de uitgevoerde werken, maar dit doet niets af van de beteekenis van hetgeen tegenwoordig hier te lande in ijzerconstructie, machinebouw en scheepsbouw gepraesteerd wordt.

EEN DER LOODSEN, waarvan model tentoongesteld in den Stand der N. V. de Nederlandsche Staal-Industrie.

was van andere uitgevoerde werken modellen te exposeeren, heeft de firma foto's van diverse andere werken tijdens de uitvoering gegeven, en treft men daaronder foto's van diverse soorten daken, zooals: sheddaken, zadeldaken en koepeldaken, en verder van bruggen, ijzeren torens, tanks, enz. alsmede van uitgevoerde kranen, liften en transportinrichtingen, welke tak van ijzerindustrie sedert korten tijd werd opgenomen, nu men ook ten onzent de waarde van goede hijschwerktuigen en transportinrichtingen, ter besparing van handenarbeid, leert waardeeren.

De Nederlandsche Staal-Industrie voorheen H. E. Oving Jr. te Rotterdam beschikt over eene totale werkruimte van 11500 vierkanten Meter, terwijl de jaarlijksche omzet ongeveer 14.000.000 k.g. bedraagt.

Wij hebben in deze inzending, evenals in de vroeger meer uitvoerig besprokene, eveneens een treffend voorbeeld van hetgeen energie en werkkracht vermogen in een industrie, waarvan nog niet zoo heel lang geleden, vrij algemeen gedacht en gezegd werd, dat zij in Nederland zich nooit tot een industrie van eenige beteekenis zou kunnen ontwikkelen, omdat Nederland geen ijzer en geen steenkolen produceert. De Brusselsche Tentoonstelling heeft ons het onhoudbare van deze opvatting geleerd en op schitterende wijze het bewijs van het tegendeel geleverd. Men moge deze uitdrukking overdreven achten, goed oplettende zal men er de juistheid van moeten toegeven. Wij kunnen op dit gebied niet voor den dag komen als Duitschland en Frankrijk, groote landen, welker bodem een grooten rijkdom van mineralen bevat en waar de metaalindustrie dikwijls werkt onder omstandigheden zoo gunstig als men die

Welverdiend is dan ook het Eerediploma, dat, naar ons dezer dagen bericht werd, aan de firma H. E. Oving Jr. is ten deel gevallen, welverdiend omdat ook haar voorbeeld ten goede kan werken op andere Nederlandsche industrieën. Wij willen hiermede niet zeggen, dat andere industrieën in de Nederlandsche Afdeeling niet goed voor den dag gekomen zijn; onze voorafgaande artikelen bewijzen het tegendeel en vooral op het gebied van klein-nijverheid en kunstnijverheid is nog veel goeds te vermelden; maar wanneer wij ons nu eens bepalen tot die industrieën, welke onmiddellijk op het bouwvak betrekking hebben of daarvan deel uitmaken, dan blijft toch wel iets te wenschen over en vraagt men onwillekeurig, waar zijn onze steenfabrikanten, onze timmerfabrieken, onze pannenfabrieken, waar blijft onze gewapend-beton-industrie? Het is waar, een enkele betonfabriek heeft photo's van eenige uitgevoerde werken ingezonden en het systeem de Muralt is ergens op het terrein te vinden, wanneer men goed zoekt, het is waar, een drietal steenfabrikanten heeft in Groep VI ingezonden en overigens moet men de producten der steenindustrie zoeken op de Internationale Wegententoonstelling en daar vindt men uitsluitend straat- en trottoirklinkers. Over het algemeen echter kan niet verheeld worden, dat de hier genoemde industrieën beslist onvoldoende vertegenwoordigd zijn. Van onze klein-nijverheid en kunstnijverheid mag men dit niet zeggen. Op de eerste verdieping van ons paviljoen vinden wij b.v. eenige proeven van kamerbetimmering en meubileering, die gezien mogen worden. De eetzaal van Walenkamp, betimmerd met mahonichout met inlegwerk in ebbenhout en paarlmoer, is een der bestgeslaagde inte-

rieurs van de tentoonstelling en staat in fijnheid van opvatting vór boven de meeste interieurs, die in de Duitsche Afdeeling in grooten getale zijn opgesteld. Men moet wat gewennen aan den wat donkeren toon van het geheel, maar erkennen, dat de kleuren, paarsch fluweel voor de meubelbekleeding, blauwgroen voor het behangsel, en geelachtig grijs voor het plafond, met veel smaak gekozen zijn. De geel marmeren schoorsteen met koperen haard en de koperen kroon verlevendigen het geheel, dat anders misschien wat al te stemmig zou doen.

Van een geheel andere opvatting getuigt Berlage's vergaderzaaltje, dat onmiddellijk aan de vorengenoemde kamer

PROFIELIJZERMAGAZIJN van de N. V. de Nederlandsche Staal-Industrie aan de Binnenhaven O.Z. te Rotterdam.

grenst. Het heeft lang niet dat huiselijke en gezellige, maar vertoont strakke vormen in de eikenhouten betimmering, een schoorsteenboezem van gevoegd metselwerk boven een mantel van leverkleurig marmer en een goudlederen behangsel boven de lambriseering. Het interieur is wel kleurig, maar eenigszins ten koste van de rust van het geheel en het minst gelukkig is wel de beschildering der paneelen van het plafond, die uit een modelboek van Mettlacher vloertegels gecopiëerd schijnt te zijn.

Dan is er nog een kamertje van Jac. van den Bosch in donker mahoniehout met groengele stoffeering, dat niet onaangenaam aandoet. De bizarre vorm, die de ontwerper aan den schoorsteenmantel heeft meenen te moeten geven, wellicht alleen om eens iets nieuws te bedenken, werkt echter eenigszins storend en eveneens de plafondbekleeding van linoleum, met latjes van blank eikenhout bevestigd, die niet harmonieert met den domineerenden toon van het donkere mahoniehout.

In deze moderne kamerbetimmeringen valt het duidelijk in het oog, dat er veel gewerkt is en eigenaardige effecten zijn verkregen met ingebouwde meubels. Dit alleszins gewettigd middel om een fraai en karakteristiek geheel te verkrijgen wordt door bijna alle moderne bouwmeesters en somtijds met groot succes toegepast. Een ding is echter jammer, namelijk, dat de toepassing altijd in hoofdzaak wel beperkt zal moeten blijven tot eigen huizen en bij de burgerwoningen daarvan wel geen sprake zal kunnen zijn, zoodat het grootste deel der menschheid, dat zich niet de weelde van een eigen woning kan veroorloven, veroordeeld zal blijven zijn leven te slijten in met papier beplakte doozen, die ieder naar zijn smaak en middelen zoo gezellig mogelijk, zoo goed en zoo kwaad het gaat, zal kunnen inrichten. Wie zal ons hier aan een bevredigenden uitweg of middenweg helpen? Deze vraag komt onwillekeurig bij ons op en het antwoord kan niet anders zijn dan dat deze taak aan den architect moet worden opgelegd. Gemakkelijk is zij niet, want er zijn twee dingen bij in acht te nemen, ten eerste moet men eenige weinige typen uitvinden, die zonder veel moeite aan nogal uiteenloopende behoeften en wenschen aangepast moeten kunnen worden en ten tweede moet de inrichting weinig kostbaar zijn. Hier zijn dus groote moeilijkheden te overwinnen, vooral aan den eersten eisch zal vooralsnog, bij het groot verschil van smaak en neiging, bij den grooten wansmaak, die er vrij algemeen heerscht, niet op een bevredigende wijze voldaan kunnen worden. Hier is echter een terrein, waarop de bouwmeesters als leiders in de goede richting kunnen optreden en veel bereiken kunnen, mits zij met beleid te werk gaan; en waarom zou het groote publiek dan niet te gewennen zijn aan het betere, evengoed als het nu gewend is aan het gewone woningtype, door den speculatiebouw in het leven geroepen.

Maar wij herhalen het, er moet met veel beleid te werk worden gegaan, want het is niet zoo moeilijk, waar men over ruime middelen beschikken kan, een mooie, gerieflijke en tevens aan aesthetische eischen voldoende woning-inrichting te maken, deze naar een tentoonstelling te zenden en door het groote publiek te laten bewonderen. Maar de meesten, die zich de moeite geven eens te vragen wat zulk een inrichting kost, wenden zich af en gaan eenigszins teleurgesteld verder in de overtuiging, iets te hebben gezien, dat voor hen nimmer bereikbaar zal zijn.

Wij zijn er nog niet, laat ons het maar eerlijk bekennen, met onzen modernen woningbouw, al zijn wij misschien op den goeden weg en al valt op de Brusselsche Tentoonstelling op dit gebied wel wat te leeren, o. m. in de Duitsche Afdeeling, waar men ontzachlijk veel werk van de „Raumkunst" heeft gemaakt. Daar is veel bij, dat wij niet als navolgenswaardig zouden durven aanbevelen, al getuigt het ook soms van een ernstig zoeken naar het ware. Daar is veel dure eenvoud bij en wat wij noodig hebben mag wel eenvoudig zijn, maar het moet niet veel geld kosten.

Deze eisch mag niet uit het oog verloren worden door hen, die er naar streven een smaakvollen eenvoud in de plaats te doen treden van een banale vormenverscheidenheid.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Hoofdstuk 1. Algemeene bepalingen.

Artikel 1. De prijsvragen kunnen zijn met:

a. Algemeene Mededinging, of

b. Besloten Mededinging en uitnoodiging.

Combinatie van beide stelsels is derhalve uitgesloten.

Art. 2. Bij onderwerpen van omvangrijken aard is het gewenscht de beantwoording in twee gedeelten te doen geschieden:

a. Voorwedstrijd, waarbij uitsluitend schetsontwerpen met, zoo noodig, globale ramingen worden gevraagd;

b. Eindwedstrijd, waartoe uitsluitend zij worden toegelaten, die bij den voorwedstrijd daartoe worden aangewezen.

Art. 3. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen voor een in het programma te noemen bedrag, door den prijsvraag-uitschrijver tegen alle risico worden verzekerd.

Hoofdstuk 2. De Permanente Prijsvraag-commissie.

Art. 4. De permanente prijsvraag-commissie bestaat uit drie architecten, benoemd door de bouwkundige corporaties, die zich verbonden hebben de toepassing dezer regelen voor te staan. Zij heeft tot taak te bevorderen, dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast, waartoe zij zich ter beschikking stelt van den prijsvraag-uitschrijver, en dezen adviseert omtrent de voorbereiding der prijsvraag en de benoeming van de jury. Zijadviseert omtrent het al of niet wenschelijke van mededinging aan een uitgeschreven prijsvraag aan de bouwkundige corporaties, die de verplichting dragen tot openbaarmaking van het advies.

De werkzaamheden der commissie, benevens de wijze van verkiezing harer leden, worden geregeld bij huishoudelijk reglement, door de corporaties goed te keuren. Geen lid mag langer dan drie jaren achtereen in de commissie zitting hebben..

De leden der commissie onthouden zich van mededinging in een prijsvraag, waarin op eenigerlei wijze door hen is geadviseerd.

Niet meer dan één hunner kan in een jury zitting hebben.

Hoofdstuk 3. De Jury.

Art. 5. De jury wordt benoemd door den prijsvraag-uitschrijver, geadviseerd door de permanente commissie. De jury zal in oneven getal zijn samengesteld, in den regel uit architecten; wanneer een gemengde jury wordt gewenscht, zullen in elk geval de architecten daarin de meerderheid vormen.

Art. 6. Door het aannemen der benoeming verklaren de juryleden, dat zij noch middellijk, noch onmiddellijk materieel belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben en niet zullen deelnemen in de uitvoering van eenigen bouw, die het directe gevolg van de prijsvraag kan worden geacht te zijn.

Alle leden van de jury ontvangen van den prijsvraag-uitschrijver een vooraf te bepalen honorarium, benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten; de rapporteur geniet het dubbele honorarium. De jury zal zich in overleg met en voor rekening van den prijsvraag-uitschrijver hulpkrachten kunnen assumeeren, wanneer de omvangrijkheid harer werkzaamheden daartoe aanleiding geeft.

Art. 7. De jury zal met betrekking tot den prijsvraag-uitschrijver en de mededingers alles in het werk stellen om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren.

Art. 8. Voor zoover ontwerpen voorhanden zijn, die aan de eischen der prijsvraag voldoen, en die op zich zelf voldoende artistieke kwaliteiten hebben, zullen de uitgeloofde prijzen aan de relatief beste ontwerpen worden toegekend. Alleen wanneer de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij de helft der voor de prijzen beschikbaar gestelde som geheel of ten deele onder de beste ontwerpen verdeelen, of bij te gering gehalte de prijzen geheel inhouden. Mocht de jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning.

Art. 9. De jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle ,doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedétailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eind-conclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn. Bij ontstentenis van langen duur van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door den prijsvraag-uitschrijver worden benoemd in overleg met de permanente Commissie.

Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen als voor de gewone juryleden.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerst bekroonde ontwerp door of namens den prijsvraag-uitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

De ontwerpen, die niet het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver blijven, worden met de ongeopende naambrieven en verklaringen, enz. vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

Hoofdstuk 4. Het programma.

Art. 10. Het programma moet door den prijsvraag-uitschrijver in overleg met de jury worden vastgesteld en door deze zijn goedgekeurd alvorens tot publicatie zal worden overgegaan.

Het programma zal bij voorkeur kosteloos verkrijgbaar worden gesteld.

Art. 11. Het programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag uitspreken en nauwkeurig de gestelde voorwaarwaarden omschrijven, waarbij facultatieve wenschen zooveel mogelijk vermeden dienen te worden. Indien de voorkeur voor een bepaalden stijl bestaat, of door locale omstandigheden wordt omschreven of indien een bepaalde stijl wordt uitgesloten, moet dit in het programma nader zijn vermeld. Het programma geeft voorts volledige inlichtingen omtrent terreingesteldheid, ligging, grondsoort, plaatselijke voorschriften, enz.

De namen der juryleden moeten in het programma zijn opgenomen.

Art. 12. Ter vermijding van onnoodigen arbeid en kosten wordt het aantal der verlangde teekeningen beperkt tot hetgeen strikt noodig is om het ontwerp te kunnen beoordeelen. Détails op grooter schaal dan die der ontwerpteekeningen mogen slechts dan gevraagd worden, wanneer

zij voor het begrip van het ontwerp van bijzonder belang zijn. Indien een perspectief-teekening wordt gevraagd, moeten een of meer standpunten den mededingers worden aangegeven.

De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld. Het programma schrijft een uniforme wijze van bewerking der inzendingen voor.

Art. 13. Indien in het programma een bouwsom wordt bepaald, al of niet met aan te geven speling, zal daaraan een beslissende beteekenis worden gehecht.

Wordt een gedétailleerde begrooting gevraagd, dan moet het programma de noodige gegevens bevatten voor de uniforme bewerking, en een staat van ter plaatse geldende eenheidsprijzen bij het programma worden gevoegd.

Art. 14. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Elke inzending, die niet op den dag voor de sluiting der prijsvraag in het programma vastgesteld, blijkt verzonden te zijn geweest, zal buiten beschouwing blijven, en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden. Binnen een week na den datum van inlevering worden de moto's gepubliceerd.

(Slot volgt.)

PRIJSVRAAG WANDKALENDER.

Op de prijsvraag, uitgeschreven door de Almelosche Ververij en Chemische Wasscherij v/h. Gebrs. Palthe, te Almelo, voor een ontwerp „wandkalender" voor 1911, zijn ingekomen 192 ontwerpen.

De bekroningen zijn toegekend als volgt:

1e prijs f 300, Ton van Tast, te 's-Gravenhage; — 2e prijs f 250, A. M. Lejenne, teekenleeraar M. O., Tilburg; — 2a (tusschenprijs) f 150, Jac. H. M. van der Meij, te Schoorl bij Alkmaar; — 3e prijs f 100, M. H. A. van der Burg, te Amsterdam; — 4e prijs f 50, J. Meijenburgh, te Amsterdam; — 4e prijs f 50, W. F. Winter Jr., te Amsterdam; — 4e prijs f 50, W. Bogteman, te Haarlem; — 4e prijs f 50, Roelf Gerbrandts, te Amsterdam.

Beoordeelaars waren de heeren Prof. Bart van Hove, H. A. J. Baanders, G. H. Breitner, A. M. Gorter en Prof. N. van der Waay, allen te Amsterdam.

Het ontwerp, dat den 1en prijs verwierf, zal worden uitgevoerd.

De ontwerpen zullen in de maanden September of October ten toon gesteld worden te Amsterdam, te 's-Gravenhage en te Rotterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 35. Woonhuizen der Amsterdamsche Coöperatieve Onderwijzers-Bouwvereeniging, arch. J. C. van Epen, met afbeeldingen.

Stedenbouw. Dichtheid van bebouwing. (Slot).

Sociale Hygiëne en Techniek XX. Ontwerp Arbeiders-Ziekteverzekering.

Ingezonden Stukken. Over de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, door Van Nieukerken, met een naschrift der Redactie.

ARCHITECTURA No. 34. Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Adres aan B. & W. van Rotterdam in zake den voorgenomen raadhuisbouw. — Prijsvraag Rochdale.

Prentkaarten door J. Gouwetor, met afbeeldingen.

Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Vitruvius. (Vervolg), door Jan de Meijer.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS - TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.
UTRECHT.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

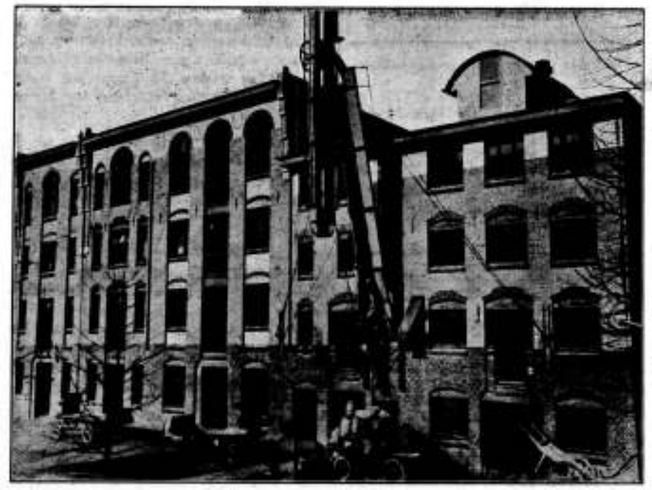

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

MEELFABRIEK „FRISO" TE LEEUWARDEN. FUNDEERINGEN IN GEWAPEND BETON AANGEBRACHT IN 1909 ONDER DE BESTAANDE GEBOUWEN.

Geld verdienen kan iedereen
door onze **Schwarzwalder Klokken** te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. **Prijs 7 Gld.** in plaats 12 Gld. **Levering** na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

Het Advertentiebureau van
„DE OPMERKER",
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage,
belast zich met de plaatsing van advertentiën in alle Dag- en Weekbladen, enz. zonder prijsverhooging.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas.
Paarlglas, Mozaïek.

Firma A. D. Ouwejan & Zn.
Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders
Boerensteiger 6, Rotterdam.
SPECIALITEIT IN:
Sulfaat Saturators,
voor ZWAVELZURE AMMONIAK.
Oudste adres in Nederland.

Voor totale uitroeiïng van
Wandgedierten
te ontbieden
L. A. SPETTER & Co.,
Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.
Zuiveraar der Rijks- en Stadsgebouwen.
Opgericht 1864.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 5 SEPTEMBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en telegrafie: de aan- en verbouw van het post- en telegraafgebouw te Venlo; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2e district te Den Haag, bij de directeuren van de post- en telegraafkantoren te Venlo en is te bekomen ad f 0.35 bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester en door den districts-opz. bij de landsgebouwen, H. J. P. F. van Ewijk te 's-Hertogenbosch.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het Hoofdbestuur der post. en tel. aan het lokaal in de Parkstraat: het herstellen en verbeteren van een lijn langs den spoorweg Zwolle—Amersfoort, het bijspannen van 8 draden aan de palen van die lijn en het uitvoeren van daarmede in verband staande werkzaamheden; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur der tel. te Den Haag en bij den ingen. der tel. te Zwolle.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

Gebr. KUIPERS, Putten (Geld.) Fabrikanten van de
Veiligheids-Steigerklauwen
G. B. K. Monsters worden bij 5 stuks à f 0.60 per st. onder rembours verzonden.

Vochtige Muren
worden afdoend waterdicht gemaakt, onder 10-jarige garantie, kleurloos, niet luchtdicht, door bestrijking met
„Extract van Steenbeschermer".
Vraagt inlichtingen aan de
Nederl. Steenbeschermerfabriek te NIJMEGEN.

L. CUSELL
De Bouwkundige Opzichter.
Bovengenoemd werkje, aangekondigd in de Leestafel van ons nummer van 11 September j.l. is aan het Bureau van de Opmerker verkrijgbaar à f 0.60.
Tegen toezending van f 4.65 wordt het franco toegezonden aan elk binnenlandsch adres.

UTRECHT 10 uur. — De genie op het bureel van den besteder op het kazerneterrein Damlust, bestek no. 164: het bouwen van een kazernement voor het regiment genietroepen te Utrecht (4e gedeelte); raming f 194.500; het bestek zal van 22 Aug. en het proces-verbaal vanaf 30 Aug. ter lezing liggen tusschen 10—12 uur en 2—4 uur in een der lokalen van het bureelgebouw voor den staf der genie op het kazerneterrein Damlust en zijn vanaf diezelfde tijdstippen te bekomen bij den besteder reps. ad f 3.10 en f 0.15 per stuk.

POORTVLIET. — De heer C. P. v. d. Vate: het bouwen van een graanmaalderij, met annexe gebouwen, alsmede een woonhuis in den Anna-Jacobapolder gem. St. Philipsland; gedrukte bestekken met 2 stel teek. zijn te bekomen ad f 2 bij A. van Oost te Poortvliet, bij wien tevens inl. zijn te bekomen.

DINSDAG 6 SEPTEMBER.

EMMEN 11 uur. — Het gem.-bestuur in 2 perc.: I. het bouwen van een veldwachterswoning te Emmen; II. idem te Barger-Oosterveen tegen 't Zwartemeer; bestek en teek. te bekomen ad f 1.50 bij den gem.-arch. E. Kliphuis te Emmen; aanw. 5 Sept. te Emmen om 10 uur, te Barger-Oosterveen des namiddags om 2 uur.

OOSTERLAND 1 uur. — Het kerkbestuur in de consistoriekamer: het doen van diverse herstellingen aan de kerk te Oosterland (op Wieringen); bestek en teek. ad f 1.25 te bekomen bij den opz. W. Hermans Jz. te Den Oever; de aanwijzing zal geschieden op den dag der aanbesteding des voormiddags 11 uur.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven „DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

ROTTERDAM 11 uur. — R. S. Stokvis & Zonen Ltd. in een der zalen van het Restaurant Electrische Spoor: het maken der lood- en zinkwerken, gas-, brand- en waterleidingen enz., voor het hoofd- en bijgebouw aan den Westzeedijk, IJzerstraat en Ruigeplaatweg aldaar; bestek met 10 teek. liggen ter inzage bij de firma Immig en Zoon en zijn aldaar te bekomen ad f 6 per stel.

SLEEUWIJK 4 uur. — Het bestuur der Ned. Herv. gem. in de consistoriekamer: het herstellen van de kerk van binnen, het leveren en plaatsen van kerkbanken en daarbij behoorende werken en het herstellen van de consistoriekamer.

WOENSDAG 7 SEPTEMBER.

HOOGEVEEN 2 uur. — Eerste Drentsche stoomtramweg-maatsch. aan het hoofdbureau: het maken van een stationsgebouw met remise op een terrein ten oosten van het tolhuis te Ter Apel; het bestek en teek. is ad f 5 te bekomen aan voorn hoofdbureau; de noodige inl. worden gegeven door den directeur de 2 dagen de besteding voorafgaande van 2—4 uur.

MANTGUM. — De heer E. v. d. Laan: het bouwen van een burgerwoning te Mantgum; bestek en teek. te bekomen ad f 1.50 per stel bij E. v. d. Laan te Jellum.

NIEUW-AMSTERDAM 11 uur. — Het bestuur van het waterschap Barger-Westerveen in het hotel Van Dalen: a. het bouwen van 3 bruggen (houten onderbouw en ijzeren bovenbouw); b. het bouwen van 3 brugwachterswoningen; bestek en teek. liggen ter inzage in voorn. hotel; de zes stel bestekken en teek. zijn te bekomen bij den secretaris van het waterschap ad f 0.50 per stel; aanw. Zaterdag en Maandag vóór den dag der besteding telkens voorm. 11 uur.

OVERSCHIE 11 uur. — De bouwk. J. A. de Klerck te Delft in De Vergulde Koetswagen te Overschie: het bouwen van vier aaneengebouwde burgerwoonhuizen op een terrein gelegen aan de Holl. spoor te Overschie.

DONDERDAG 8 SEPTEMBER.

RIDDERKERK. — Het bestuur van de polders Oud- en Nieuw Reijerwaard te Ridderkerk: 1o. het verbreeden en verdiepen van een watering ter lengte van 3010 M. in 3 perc.; 2e. het onder profiel brengen van het binnen- en buitentalud van den Oud- en Nieuw Reijerwaardschendijk vanaf H. M. paal no. 23—27 van 49—55 en van 57—62.

VRIJDAG 9 SEPTEMBER.

ZAANDAM 1.30 uur. — Het gem.-best. in 2 perc.: 1e. het aanleggen van een straat in het verlengde van de Nieuwe Heerengracht; 2e. het bestraten van de Oranjesteeg; bestek met teek. te bekomen ad f 0.50 ter gem.-secretarie; inl. worden gegeven aan het bureau van den gem.-arch. in het gem.-huis gedurende de week der aanbesteding van 10 tot 12 uur; aanw. 6 Sept. vm. 10 uur.

ZATERDAG 10 SEPTEMBER.

KROMMENIE 2 uur. — De arch. K. Veldkamp: het uitbreiden van de bestaande Ned. linoleumfabriek door bijbouw van eene drogerij c.a.

NOORDSCHARWOUDE. — Het gem.-bestuur: het bouwen van een gemeenteschool met bijkomende werken; bestek en teek. zijn te bekomen ad f 1.50 bij den gem.-opz. Joh. Oosterlee.

WOENSDAG 14 SEPTEMBER.

ASSEN 11.30 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het prov. best.: het aanleggen van een steenslagbaan met beklinkerd voetpad, op een gedeelte van den weg langs het Veenhuizerkanaal en het uitvoeren van daarmede in verband staande werkzaamheden, raming f 3700; het bestek no. 200 ligt ter lezing in het Ministerie van Waterstaat en aan de lokalen der prov. besturen en is tegen betaling der kosten te bekomen bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofding.-dir., jhr. De Jong van Beek en Donk te Zwolle, den arrond.-ing. Gelinck te Assen en den opz. De Jong te Veenhuizen; de nota van en inl. ligt op 7 Sept. ter inzage bij den arrond.-ingen. voorn. van 9-12 en van 1.30-4.30 uur.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM
Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

DE BOUWWERELD No. 35. Nieuwste Onderzoekingen omtrent schelpkalk, door Prof. J. A. van der Kloes.

Ambachtsschool te Doesburg, arch. H. J. Kranenborg, met losse plaat.

Openbare Reiniging in verband met het vraagstuk der vuilverbranding door M. J. C. van Eijck. Gem.-architect te Bussum, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 35. Grafische berekening voor den afvoer in open kanalen door P. Th. L. Grinwis Plaat c. i., met figuren en losse plaat.

Het 8ste Internationale Spoorwegcongres te Bern, door G. J. de Vos van Nederveen Cappel c. i.

Internationaal Congres voor Technisch Hooger Onderwijs te Brussel, 8-14 Sept. 1910.

Ingezonden Stukken. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en de censuur, door N. H. Nierstrasz.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 34. Uit de afdeelingen. — Commissie voor de Statistiek. — Concept-reglement der vereeniging van Bouw- en Waterbouwkundigen. — Ingezonden. — Fabrieksschoorsteenen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 9. Het maken van trottoirs in steden, door C. J. Hendricks.

KLEI No. 15, 16. Het nummer van 1 Augustus opent met een beschrijving van de door Jan Stuyt gebouwde Boerhave-kliniek te Amsterdam. Daarop volgt een artikel getiteld »De aanleg van trottoirs in steden«, zijnde een rapport van den heer C. J. Hendricks te Woerden, uitgebracht op het tweede Internationaal Wegen-congres, te Brussel gehouden van 31 Juli tot 10 Augustus j.l. Dit rapport is een pleidooi voor het gebruik van baksteen voor trottoirs. Wij willen op de bruikbaarheid van dit materiaal niets afdingen, doch er alleen op wijzen, hoe in de groote steden meer en meer andere materialen voor dit doel gebezigd worden en door de baksteenfabrikanten wel eens mag worden nagegaan, wat hiervan de reden kan zijn.

Het artikel »Vastheid van mortels en muurwerk bij hoogere temperaturen«, ontleend aan de Tonindustrie-Zeitung, wordt in dit nummer besloten, terwijl wij er verder nog in aantreffen een beschrijving van een bezoek aan de kleistreek in den staat Indiana (N.-A.) en een ingezonden stukje over slagproeven op straatklinkers, door W. van Veen, Ingenieur der gemeentewerken te Utrecht.

Het nummer van 15 Augustus geeft als bericht van het bovengenoemde Wegen-congres het oordeel van buitenlanders over verhardingsmaterialen, inzonderheid straatklinkers. Overigens is deze aflevering nagenoeg geheel gevuld met afbeeldingen van een villa van Ed. Cuypers, op het Museumterrein te Amsterdam, terwijl zij besloten wordt met twee artikeltjes over de kleur van roode pannen, het eerste van de hand van P. Janzen, architect te Meppel, het tweede van den heer J. J. Wentink, die in een ingezonden stukje ook nog even terugkomt op de, onzen lezers bekende, quaestie »Het steenbakken volgens de Hollandsche methode«.

Personalia.

— De gemeente-architect van Zutphen, de heer Van Etteger, heeft tegen 1 Maart a. s. ontslag aangevraagd.

— te Zutphen zijn tot leeraren aan de gemeentelijke teekenschool benoemd de heeren L. E. Claus, J. D. van Loo en J. W. van Loo.

— Tot leeraar in het smeden aan de Nuts-ambachtsschool te Wageningen is benoemd de heer Van Koldam, te Groningen.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— In de tweede week van October zal te Londen een internationaal congres voor stedenbouw, de Town-Planning-Conference, worden gehouden. De koning heeft het beschermheerschap aanvaard; minister Burns treedt op als eere-voorzitter. Aan het congres zal verbonden worden een tentoonstelling van plannen voor stedenbouw, stadsuitbreiding en verfraaiing.

— In het Burlington House te Londen wordt een buitengemeen interessante tentoonstelling van middeleeuwsche Engelsche albast-sculpturen gehouden. Deze eigenaardige kunstwerken komen in geheel Europa voor. Over hunne oorsprong is nog weinig met zekerheid bekend. Engelsche kenners meenen, dat zij alle uit Engeland afkomstig zijn en inderdaad waren albast-figuren in de late middeleeuwen een belangrijk Engelsch exportartikel. Anderen veronderstellen echter, dat ze tevens in Noord-Duitschland en Spanje vervaardigd werden.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Het bestuur van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam heeft, op voordracht van de commissie van advies in zake het bouwen van een effectenbeurs en bijbehoorende lokaliteiten, den heer Jos. Th. J. Cuypers, ingenieur-architect, met den bouw van het nieuwe vereenigingsgebouw belast.

HAARLEM. Op de aan het Museum van Kunstnijverheid verbonden school voor kunstnijverheid zullen de lessen op 1 September worden hervat. De inzending van genoemde school werd op de Algemeene en Internationale Tentoonstelling met een Eere-Diploma bekroond. De Tentoonstelling van volkskunst uit Noorwegen zal vermoedelijk in October in het Museum gehouden worden.

'S-GRAVENHAGE. Door de vereeniging »Haagsche kunstkring« zal gedurende de maand September in het gebouw Heerengracht 13 alhier een Tentoonstelling worden gehouden van Architectuurschetsen. De expositie zal omvatten reisschetsen op architectonisch gebied en ideeënschetsen voor uitgevoerde en niet uitgevoerde bouwwerken. Vele Nederlandsche Bouwmeesters hebben hunne medewerking toegezegd.

De tentoonstelling zal waarschijnlijk worden geopend op 4 September a.s.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

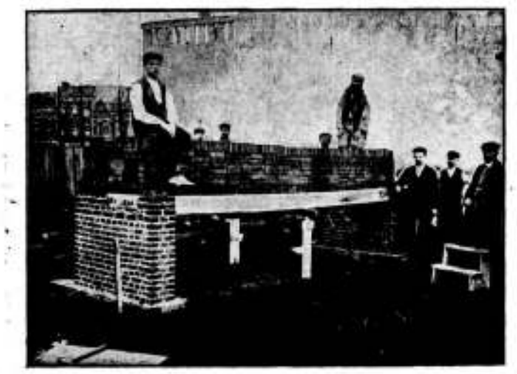

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Vacante Betrekkingen.

— Hoofdopzichter 2e klasse bij de Openbare Reiniging te 's-Gravenhage, aanvangswedde f 1300, welke om de twee jaren kan verhoogd tot maximum van f 1600, en Klerk-Teekenaar bij bovengenoemden dienst; aanvangswedde f 1000, te verhoogen om de twee jaren tot maximum van f 1300. Leeftijd niet boven 35 jaren, verplicht geneeskundig onderzoek. Sollicitatien tot 14 September bij Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage op zegel. Bij den Directeur der Openbare Reiniging zijn inlichtingen te bekomen. (1)

— Directeur der Avondschool voor handwerkslieden te Dieren, tevens leeraar in het rechtlijnig teekenen, jaarwedde f 750. Stukken aan B. en W. van Rheden ten Gemeentehuize te De Steeg vóór 15 September e.k. (1)

— Buitengewoon Opzichter voor toezicht op het maken van boordvoorzieningen langs Rijkswegen in het Westland voor 3 à 4 maanden. Vereischt wordt bezit van een getuigschrift van een voldoend afgelegd examen voor Opzichter van den Rijkswaterstaat. Zich schriftelijk aan te melden bij den Ingenieur van den Rijkswaterstaat te Gorinchem. (1)

— Civ.-Ingenieur bij een gevestigde firma voor de berekening en uitvoering van werken in gewapend beton. Salaris en aandeel in de winst. Brieven onder No. 54470 aan het Bureau van »de Ingenieur« te 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaars, bekend met IJzerconstructie. Brieven onder no. 3367, aan het Adv.-Kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60-62, Amsterdam.

— Bouwkundig teekenaar, zeer practisch ontwikkeld in het maken van plannen en berekeningen. Brieven onder No. 29480, aan het bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (1)

— Leerares in Natuur- en Decoratieftеekenen, met akte M. O. Handteekenen. Salaris f 50.— per wekelijksch lesuur, 10 lesuren per week. Sollicitaties vóór 6 September bij Mevr. Posthumus Meyes, Keizersgracht 582, Amsterdam. Inlichtingen bij Mej. Faddegon, Kerkstraat 127, Amsterdam, van 1—2 uur. (1)

— Bouwk. Teekenaar, tijdelijk, goed bekend met het maken van bouwplannen. Br. fr. lett. C. G, Tegel's Boekhandel, Ceintuurbaan 358, Amsterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar, (gehuwd) bij den Dienst der Genie te Uithoorn. Salaris f 2.50 per dag met vrij wonen in een woonark. Br. lett. G S 58, »N. v. d. Dr. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

29	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 120	p.m
18	Bouwk. Opz -uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110	»
19	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110	»
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60	»
10	Waterb. Opz.-teek.	25—28 j.,	f 65—f 120	»
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
13	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125	»
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—31 j.,	f 70—f 100	»
2	Werkt. Teek.-constr.	25—49 j.,	f 90—f 200	»
4	Machine-teek.	22—28 j.,	f 60—f 100	»
1	Aank. Machine-teek.	21 j.,	f 50	»
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130	»
2	Electrotechn. Chef-monteur	20—22 j.,	f 55—f 70	»
2	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	f 50—f 70	»
1	Opz.-werkm. Modelm. en gieterij	47 j.,	f 90	»
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
1	Decoratie-teekenaar	29 j.,	f 85	»
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100	»
1	Boormeester	27 j.,	f 85	»

DONDERDAG 15 SEPTEMBER.

HAARLEM 11 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het Prov. best.: het maken en leveren van betonblokken voor de golfbrekers te IJmuiden, behoorende tot de werken van onderhoud, herstel en verbetering van het Noordzeekanaal; het bestek no. 202 ligt ter lezing aan het Dep. van Waterstaat, aan de lokalen der provinciale besturen, en is tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren, te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Wortman aldaar, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann te IJmuiden.

Uitslag van Aanbestedingen.

's-GRAVENHAGE, 29 Augustus. Bij onderhandsche Inschrijving werd heden door de Architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters aanbesteed het bouwen van een Villa met Stal en Koetshuis te Voorburg, ten dienste van den WelEd.Gestr. Heer G. Dierkens te Middelburg.

Hoogste Inschrijver was de heer A. A. van Beusekom te 's-Gravenhage, voor de somma van f 36790.—.

Laagste Inschrijver de heer H. F. Boersma te 's-Gravenhage, voor de somma van f 34269.—, aan wien het werk is gegund voor den prijs van f 33.169.—.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . ƒ 1.20

C. H. PETERS. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . ƒ 0.75

F. W. JOCHEM. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . ƒ 1.50

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . ƒ 6.—

BADON GUIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunct.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . ƒ 0.65

JULIUS NORDERNURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktische Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen ƒ 1.—

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . ƒ 1.—

MR. C. VOSMAER. **De kunst in het Daaglijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (ƒ 1.90) . . . ƒ 0.90

F. C. D. BAUER. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . ƒ 0.75

Beide werken te zamen . ƒ 1.25

DR. ANHEISZER. **Malerische Architekturskizzen.** 100 platen in portefeuille, reproducties van fraaie penteekeningen (vroeger ƒ 14.40) . . . . . ƒ 9.—

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille ƒ 18.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 10 SEPTEMBER 1910. No. 37.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Wereldtentoonstelling te Brussel.

Indrukken van onzen specialen verslaggever.

(Vervolg van bladz. 287.)

Tot degenen, die in den tegenwoordigen tijd het duidelijkst, het meest geprononceerd, blijk geven van een streven, als wij zooeven bedoelden, behooren onmiskenbaar de Duitschers. Hun uitgebreide, op zich zelf staande afdeeling op de Tentoonstelling heeft de kennelijke bedoeling, dit te doen uitkomen.

Lezen wij slechts, wat Robert Breuer schrijft in het maandschrift „Moderne Bauformen":

„Internationale Tentoonstellingen hebben het voordeel een absoluten maatstaf aan de hand te doen. Aan hetgeen de volken daar voor den dag brengen kan elk volk zijn eigen productie naar de wereldmarktwaarde schatten. Ook de bezoekers, de kijkende evenals de koopende, kunnen vergelijken, om zoo het gemiddelde en het ideale productievermogen der verschillende naties vast te stellen. Ligt hierin de specifieke reden van bestaan eener Wereldtentoonstelling, zoo zullen wij dadelijk vragen: Hoe staat het bij de Brusselsche wapenschouwing met Duitschland? Zonder chauvinisme en zonder miskenning der overige prestaties mag men na het zorgvuldigste onderzoek antwoorden: Duitschland heeft een belangrijke en voor de toekomstige ontwikkeling waarschijnlijk beslissende overwinning behaald. Het ware een valsch en laf internationalisme, wanneer wij niet met allen nadruk en zonder voorbehoud constateeren, dat Duitschland onmiskenbaar op weg is, een nieuwe, tot wereldheerschappij geroepen smaak te scheppen.

Dit geldt bepaaldelijk voor het gebied der architectuur en der meubelkunst, dubbel voor de kunst, inwendige ruimten in te richten."

Daargelaten of men het algemeen met deze beschouwing eens zal zijn, het kan niet ontkend worden, dat er een zekere zelfbewustheid uit spreekt, die zelfbewustheid, die de Duitsche natie in de laatste jaren kenmerkt en zeker geen slechte eigenschap genoemd kan worden, althans niet tot zekere hoogte.

Maar er is een groot gevaar aan verbonden, want zij kan tot absolutisme voeren en van het absolutisme verwachten wij voor de ontwikkeling der bouw- en meubelkunst al heel weinig.

Duitschland staat niet slechts in werkelijkheid, maar ook in figuurlijken zin hier min of meer alleen, het heeft zijn kracht gezocht in een soort van isolement en het is de vraag of men, met zich te veel te isoleeren, op een wereldtentoonstelling wel bereikt, wat er te bereiken is. Of de Duitsche smaak de wereld zal veroveren gelijk de Fransche het indertijd gedaan heeft, is een vraag, waarop wij niet gaarne een bevestigend antwoord zouden geven en die ook niet te beantwoorden is zonder een grondig cultuurhistorisch onderzoek. Het spreekt vanzelf, dat de Duitschers, met hun ontvankelijk gemoed, zich gestreeld gevoelen door het succes op de Brusselsche Tentoonstelling behaald. Men kan echter slechts een betrekkelijke waarde

IJZEREN LOODS, GRONDVLAK 100 × 20 M.,
waarvan 3 stuks vervaardigd door de N. V. de Nederlandsche Staal-Industrie voor de firma Wambersie & Zoon te Rotterdam.

hechten aan het oordeel, waarop dit succes berust, het oordeel namelijk van het zeer heterogene internationale publiek, dat wereldtentoonstellingen bezoekt. Niemand zal in ernst van dit publiek veel verwachten voor de ontwikkeling van den kunstsmaak.

Wij zullen deze algemeene beschouwingen, waartoe de Duitsche Afdeeling onwillekeurig aanleiding geeft, niet verder uitwerken. Allerminst was het onze bedoeling er eenige geringschatting mede uit te drukken van hetgeen de Duitschers hier te voorschijn hebben gebracht. Het is ons wel niet mogelijk, de loods voor het spoorwegmaterieel, een bouwwerk van Prof. Behrens, als een architectonisch kunstwerk te bewonderen, maar wij hebben eerbied voor de groote energie, de groote hoeveelheid noesten arbeid, die noodig zijn geweest, om de „clou" van de Duitsche Afdeeling, dat is het gebouw voor de Ruimtekunst, in elkander te zetten. Bruno Paul is de schepper van de indeeling, hij zette het complex van galerijen, kleine kamers, groote en hooge hallen in elkaar en wij vinden hier b.v. een deftige woning, eenvoudige burgerkamers, kamers van een sanatorium, interieurs van een sociëteit, verschillende lokalen voor doeleinden van openbaar nut, en dan de eigenlijke staatsievertrekken van de afdeeling, vestibules, twee tuinzalen, en een groote ronde eerezaal. De buitenarchitectuur is van Emanuel von Seidl, die ook het inwendige ontwierp van de genoemde eerezaal, van het aan het gebouw verbonden wijnrestaurant en van verscheidene der kleinere vertrekken. Overigens zijn die kleinere vertrekken, door tal van architecten, meubelkunstenaars en fabrikanten ingericht en gemeubeld. Het is een lange wandeling, en het moet gezegd worden, vol afwisseling, al geeft hier ook de moderne opvatting den hoofdtoon aan. Er zijn heel gezellige interieurs en heel ongezellige; er zijn er waar een prettige kleurenharmonie heerscht en andere waarvan de kleuren het oog minder aangenaam aandoen; er zijn er waar een aangename rust heerscht, maar ook waar die rust door een enkel voorwerp, een leelijke lichtkroon, of een leelijke kachelmantel, verstoord wordt.

Opvallend is het veelvuldig gebruik van kostbare houtsoorten bij den grootsten eenvoud van vormen, opvallend is, dat daar waar van vormen sprake is aan meubelen of betimmering, deze vormen veelal herinneren aan die van den Empire- of Biedermeyertijd en opvallend is ook, dat daar waar men van die vormen iets geheel oorspronkelijks heeft willen maken, in den regel iets lomps en leelijks is ontstaan.

Toch is deze tentoonstelling van Duitsche Ruimtekunst merkwaardig, omdat men zelden in de gelegenheid is, er zooveel en zoo goed gegroepeerd van bij elkander te zien en er is inderdaad wel wat te leeren van deze resultaten van vaak zeer ernstig bedoelde pogingen, om zich van de conventioneele vormen los te maken, om te trachten vormen uit te denken, die men meent, dat meer in overeenstemming met den geest van onzen tijd zijn. Die pogingen spreken somtijds van overdrijving, dit kan niet anders, die pogingen zijn hier en daar mislukt, maar juist in deze gevallen zijn de resultaten dikwijls leerzaam.

Gelukkig is de Duitsche Afdeeling bij de rampen, die de Tentoonstelling hebben getroffen, gespaard gebleven, zij heeft daarbij zelfs in zoover geprofiteerd, dat de Engelsche

Afdeeling verdwenen is, zoodat vergelijking niet meer mogelijk is. Thans is de Duitsche Afdeeling als geheel wel een der belangrijkste en voor hen, die thans nog de Tentoonstelling bezoeken een der leerzaamste. Misschien hebben, na de Engelschen, de Duitschers het best begrepen hoe men op een wereldtentoonstelling exposeeren moet, en het meest vooraf gedacht aan het effect van het geheel. Dit valt vooral op in de machinehallen der Duitsche Afdeeling en in de machinekamer, waar de werktuigen staan, welke drijfkracht voor de machines leveren. De bekende firma's Wolff en Lanz maken met deze machinekamer een prachtige reclame. Een zeer mooi geheel vormen ook de in een afzonderlijke hal met galerijen geplaatste inzendingen van den Verein Deutscher Ingenieure en van de Duitsche Openbare Werken.

Men vindt hier tal van fraaie modellen en teekeningen van ingenieurswerken ook van verschillende groote steden als Berlijn, Bremen, enz. Met deze inzendingen overvleugelt Duitschland zeer zeker andere natiën en dit is te danken aan de ruime opvatting, die daar te lande bij de behandeling van werken van openbaar nut voorzit en ook aan het systeem van werken der Duitsche technici, twee zaken, die navolging verdienen, maar door de kleine naties niet altijd nagevolgd kunnen worden. Men moet wel eens onder het Duitsche régime gewerkt hebben, om volkomen te begrijpen wat wij hier bedoelen. Wie dat gedaan heeft zal moeten erkennen, dat hoeveel wij op technisch gebied van Duitschland kunnen leeren, de invoering van dit régime in de meeste gevallen bij ons, en ook bij andere naties, schipbreuk zal moeten lijden.

En evenzoo zal de tegenwoordige wijze van werken in de Bouw- en Meubelkunst zooals men die in Duitschland opvat, zoo zij al ingang vindt, bij ons toch, naar het zich laat aanzien, stuiten op een voortdurenden tegenstand. Deze verschijnselen zijn te verklaren uit verschillen in volksaard, die slechts door eeuwen van ontwikkeling vereffend kunnen worden. De Duitsche volksaard treedt te Brussel op bijzondere wijze op den voorgrond, hij vertoont zich eerlijk en open aan iedereen, er is zelfs iets naïefs in de wijze, waarop hij zich presenteert, iets natuurlijks, dat men b.v. bij de Franschen lang niet in dezelfde mate aantreft en wellicht schuilt in dit open, zelfbewust optreden de groote aantrekkingskracht, die Duitschlands inzending op het publiek uitoefent en niet in de besliste superioriteit, waarin zij bij Engeland achterstond.

Ziedaar den indruk van ons bezoek aan de Duitsche Afdeeling. Wij wandelen thans den Hollandschen Tuin door, die niet zulk een erg Hollandsch karakter heeft en staan weder voor ons eigen gebouw, waar wij nog niet uitgekeken zijn, maar toch heden niet binnengaan. Er zijn ook op het terrein nog allerlei kleinere gebouwtjes, kiosken, enz., waarover wij nog iets te zeggen hebben, omdat zij in een of ander opzicht de aandacht verdienen. Voor afwisseling willen wij die nu eens de revue laten passeeren.

(Wordt vervolgd.)

Plaatsgebrek belette ons, bij de bespreking der inzending van de N. V. de Nederlandsche Staal-Industrie in ons vorig nummer, de afbeelding te plaatsen van een der grootste ijzeren gebouwen, die door genoemde firma zijn uitgevoerd. Wij drukken die afbeelding daarom hier af.

Auteursrecht op voortbrengselen van kunst en kunstnijverheid.

De „Nieuwe Rott. Courant" meldde onlangs het volgende:

Bij besluit van de Juli-vergadering van 1907 der Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels is eene commissie ingesteld om een wet, regelende het auteursrecht op werken, behoorende tot de beeldende kunsten, te ontwerpen. De commissie, bestaande uit de heeren K. Groesbeek, W. P. van Stockum Jr., mr. P. Tjeenk Willink en mr. C. H. van Zeggelen, is thans met haar arbeid gereed, en heeft eene proeve van zulk een wetsontwerp in het licht gezonden (Amsterdam, Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels). Het ontwerp, van 22 artikels, wordt gevolgd door eene toelichting, en een overzicht van den stand van het vraagstuk der bescherming in het buitenland.

Het ontwerp beschouwt als voortbrengselen van kunst en kunstnijverheid, alle bouwwerken, beeldhouwwerken, schilderijen, teekeningen, prenten, photografieën, modellen en in het algemeen alles waarvan de kleuren, lijnen of vormen of de vereeniging daarvan een bewuste zelfstandige uiting van het talent of de oorspronkelijkheid des ontwerpers of vervaardigers zijn en niet uitsluitend of hoofdzakelijk beoogen een technische werking of een wetenschappelijk resultaat.

Het auteursrecht wordt erkend en beschermd indien de auteur zoo noodig bewijst datgene hetwelk hij beweert de uiting van zijn talent of zijn oorspronkelijkheid te zijn, ontworpen of vervaardigd te hebben en geen omstandigheden worden aangetoond, waaruit is af te leiden, dat dezelfde vorm reeds vroeger publiek domein was of dat de ontwerper of vervaardiger onzelfstandig handelde of het auteursrecht had prijsgegeven.

Als auteur wordt aangemerkt, in na te noemen volgorde:

a. hij die het voorwerp heeft ontworpen;

b. hij die het voorwerp heeft vervaardigd, zonder dat van een voorafgaand ontwerp blijkt;

c. hij die het voorwerp heeft vervaardigd volgens een ontwerp over hetwelk hij krachtens overeenkomst beschikking als auteur had;

d. hij die rechtverkrijgende is van een der onder a—c bedoelde auteurs, voorzoover zijn titel gedeeltelijken of volledigen overgang van het recht inhoudt.

Onder ontwerpen wordt verstaan het maken van zoodanige modellen of teekeningen, dat een vakman daarnaar een voorwerp kan vervaardigen.

Onder vervaardigen wordt ook verstaan het doen vervaardigen, naar een bepaald ontwerp of volgens bepaalde opdrachten.

Het auteursrecht geeft de bevoegdheid met uitsluiting van ieder ander, den vorm welke de uiting van den auteur is, na te bootsen, te vermenigvuldigen, op andere stoffen dan waarvoor die vorm oorspronkelijk bestemd is, toe te passen en in het algemeen van dien vorm zoodanig gebruik te maken, dat kan aangemerkt worden als de uitoefening van een vak of beroep, althans geldelijk voordeel te beoogen.

Echter behoeft de auteur van een op bestelling gemaakt portret de toestemming van den geportretteerde of van diens erfgenamen in de rechte lijn.

Indien zeker werk door samenwerking van onderscheiden auteurs is ontstaan, is geen hunner zelfstandig tot beschikking over het auteursrecht bevoegd, doch kan elk hunner tegenover derden tot handhaving van het auteursrecht optreden.

Het auteursrecht blijft voortduren tijdens het leven van den auteur en gedurende 30 jaren na zijn dood of in ge-

val van samenwerking van onderscheidene auteurs, gedurende 30 jaren na den dood des langstlevenden. Komt het auteursrecht toe aan een rechtspersoon, dan eindigt het 30 jaren na den dood van den persoon, die als ontwerper of vervaardiger is te beschouwen.

Van Rijkswege wordt gelegenheid gegeven de vormen, ten aanzien waarvan de uitsluitende bevoegdheid kan bestaan, in een passende afbeelding of belichaming, welke het eigendom van den staat wordt, te doen bewaren. De dag der aanbieding tot bewaarneming geldt dan als dag van aanvang van het recht des bewaargevers, behoudens tegenbewijs en onverminderd het recht des bewaargevers, langs anderen weg van den vroegeren aanvang van zijn recht te doen blijken.

De bewaarneming, in het vorig artikel bedoeld, heeft plaats bij het bureau van den industriëelen eigendom te 's-Gravenhage en bij de hulpbureaux, bij algemeenen maatregel van bestuur tot dezen dienst aan te wijzen.

Wij mogen voor de bijzonderheden naar het ontwerp zelf verwijzen.

Het ontwerp is ons nog niet onder de oogen gekomen, maar uit het bovenstaand uittreksel meenen wij te mogen opmaken, dat de wet, regelende de hier genoemde zaak, zooals zij in Duitschland is ingevoerd, hier tot leiddraad gediend heeft.

De Duitsche wet werd destijds uitvoerig in „De Opmerker" besproken, en dat men haar als voorbeeld koos kan ons niet verwonderen. Wel vreemd is het echter, dat in de commissie, die dit ontwerp samenstelde, geen enkele beoefenaar van kunst of kunstnijverheid zitting had.

De commissie zal, ofschoon dit niet uit het bovenaangehaalde blijkt, dan zeker toch wel voorlichting gehaald hebben bij vereenigingen van kunstenaars en kunstnijveren, die zich zooals b.v. de Vereeniging „Arti et Industriae" te 's-Gravenhage, reeds meermalen ernstig met het onderwerp hebben bezig gehouden.

Vereenigingen.

NED. BOND VAN GEMEENTE-AMBTENAREN.

Woningwet-wijziging.

Te Schoonhoven heeft de heer D. Kooiman, secretaris der gemeenten Maarsen en Maarseveen, voor de afdeeling de Lekstreek van den „Ned. Bond van Gemeente-Ambtenaren" eene rede gehouden naar aanleiding van het door de Regeering aan de Gedep. Staten en enkele Gemeentebesturen om advies gezonden ontwerp tot wijziging van de Woningwet.

De Gezondheids-Commissie van Schoonhoven c.a. was vertegenwoordigd door haren voorzitter.

De spreker behandelde uit het ontwerp alleen de voornaamste punten. Hij kon zich geheel vereenigen met het voornemen om te doen vervallen de verplichting tot opgaaf van verhuurde woningen, omdat deze opgaven in de practijk hoogst ondoelmatig bleken en, als zij worden gedaan, veel werk veroorzaken.

Evenmin zag hij bepaald bezwaar in verbreking van den band tusschen ontruiming en onbewoonbaarverklaring. Echter waarschuwde hij zeer tegen verslapping. Met het regeerings-ontwerp gaf hij de voorkeur aan een slechte woning boven in het geheel geen woning.

Met het andere argument voor onbewoonbaarverklaring zonder ontruiming — dat namelijk de practijk meermalen spot met hygiënische vooronderstellingen en ouden van dagen kerngezond bleven in slechte woningen — kon hij zich niet vereenigen. Ook op elk ander gebied hebben slechte toestanden niet op ieder, die daarmede in aanraking komt, denzelfden invloed. Maar zal men daarom bijvoorbeeld maatregelen tegen besmettelijke ziekten of tegen drankmisbruik nalaten, omdat niet ieder aangetast wordt of niet ieder dronkaard door het misbruik schijnt te lijden? Natuurlijk neen.

Evenmin mochten dus enkele uitzonderingen — waarmede wellicht door belanghebbenden al te zeer propaganda werd gemaakt — leiden tot verslapping op het gebied van ontruiming van slechte woningen.

Groot bezwaar had spreker vooral tegen verschillende dwangmaatregelen, welke het ontwerp aan de Gemeentebesturen wil opleggen. Hij vreest daarvan een averechtsche uitwerking. De Gemeenteraden zouden door Gedep. Staten gedwongen kunnen worden geldelijken steun te verleenen voor verbetering van woningen en voor aanbouw door bouwvereenigingen, alsook om van gemeentewege tot onteigening of aankoop en aanbouw over te gaan, overeenkomstig door Gedep. Staten te geven voorschriften en onder hunne goedkeuring.

Na hetgeen reeds dadelijk is geschied met de bouwverordeningen, blijft aldus op het stuk van de volkshuisvesting van de zelfstandigheid der Gemeentebesturen zoo goed als niets over. De lust der Gemeentebesturen zal er aldus nog minder op worden en velen zullen, zooals reeds met het maken van bouwverordeningen geschiedde, ook op de overige punten de zorg geheel overlaten aan Gedep. Staten, die met plaatselijke toestanden niet genoegzaam vertrouwd zijn.

Ook spreker is intusschen van oordeel, dat de zorg van vele Gemeentebesturen thans nog zeer veel te wenschen overlaat. Maar dit is ook op menig ander gebied het geval en meer een gevolg van de overlading der Gemeentebesturen met tallooze soms zeer onbeduidende en ook veel tijd vorderende werkzaamheden en ook van de omslachtigheid van menige wettelijke regeling en uitvoeringsvoorschriften.

Regeering en wetgever dienen in het algemeen te komen met eenvoudiger regelingen en men vordere niet, als bijvoorbeeld met de Drankwet en in vele bouwverordeningen het geval was, àl te veel ineens.

Bovendien dient gestreefd te worden naar verbetering van de positie der burgemeesters, secretarissen enz. en naar wettelijke eischen van bekwaamheid in de eerste plaats voor de gemeente-secretarissen, opdat in Gemeentebestuur en administratie bekwamer krachten plaats nemen, die nu elders zich eene aanmerkelijke betere positie kunnen verwerven.

Op het gesprokene volgde een levendige gedachtenwisseling, waarbij bleek, dat al de aanwezigen het over het algemeen met den inleider geheel eens waren.

Prijsvragen.

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

(Slot, zie bladz. 288.)

Art. 15. Het programma zal de bepaling bevatten, dat de ontwerpen anoniem moeten zijn, en moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto ..... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

b. Een correspondentie-adres.

Het onder b genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Art. 16. Als norm voor het totaal bedrag der uit te loven prijzen voor algemeene enkelvoudige prijsvragen wordt aangenomen eene som gelijkstaande met minstens eenmaal het volledige honorarium, dat bij vrije opdracht van het werk aan den architect zou verschuldigd zijn.

Als beginsel moet worden aangenomen, dat het werk van den door de jury eerst-bekroonde onder diens leiding worde uitgevoerd, onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten.

Het bedrag van de toegekende prijzen zal niet in mindering komen van het verschuldigd honorarium.

Voor het geval de prijsvraag-uitschrijver zich het recht wil voorbehouden om een ander dan het eerst-bekroonde werk te doen uitvoeren, moet het programma de voorwaarden van schadeloosstelling aan den eerst-bekroonde bevatten. Voor het geval, dat de eerst-bekroonde naar het oordeel der jury geen voldoenden waarborg kan geven, dat hij in staat is geheel zelfstandig den bouw die het onderwerp der prijsvraag was, te leiden, zal hij zich op zijne kosten, in gemeen overleg met den prijsvraag-uitschrijver, gehoord de jury, hulpkrachten toevoegen, of deze op nader overeen te komen voorwaarden, vanwege den prijsvraag-uitschrijver aanvaarden.

Bij eene prijsvraag in twee gedeelten, zal ieder mededinger, welke tot den eindwedstrijd zal worden toegelaten, een vooraf bepaald gelijk bedrag als belooning worden toegekend, onafhankelijk van de uitgeloofde prijzen voor den eindwedstrijd. Het totaal bedrag van beloooningen en prijzen wordt vastgesteld overeenkomstig het in het begin van dit artikel bepaalde.

Aan ieder der uitgenoodigden voor den eindwedstrijd wordt door tusschenkomst van zijn correspondent zijn schetsontwerp, door de jury en den prijsvraag-uitschrijver gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd teruggezonden met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de jury en datgene, wat op zijn ontwerp in 't bijzonder betrekking heeft.

De schetsontwerpen worden volledig weer gevoegd bij de zending van de ontwerpen voor den eindwedstrijd.

Uitreiking der prijzen zal geschieden binnen één maand na uitspraak der jury. Behalve de eerst-bekroonde, is geen inzender verplicht, indien hij den hem toegekenden prijs niet aanvaarden wil, zijn ontwerp af te staan.

Bij besloten prijsvragen zal iedere uitgenoodigde architect een vooraf te bepalen honorarium ontvangen; dit bedrag zal niet lager dienen te zijn dan een vierde van de som, welke bij vrije opdracht den architect als volledig honorarium zou verschuldigd zijn voor de uitvoering van zijn werk.

In een besloten prijsvraag zal de uitvoering altijd aan den eerst bekroonde worden opgedragen onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorariumregeling voor architecten, waarbij het bedrag aan hem, als uitgenoodigd deelnemer, verschuldigd, niet in mindering wordt gebracht.

Elk prijsvraag-ontwerp blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, aan wien het uitsluitend recht verblijft van het ontwerp gebruik te maken, dit te publiceeren of te reproduceeren.

Art. 17. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig moet zijn aangekondigd, te bezoeken.

Bij prijsvragen in twee gedeelten (vóór- en eindwedstrijd) zullen de schetsontwerpen van den vóórwedstrijd eerst na de einduitspraak van de jury, tegelijk met de ontwerpen van den eindwedstrijd worden tentoongesteld, waarbij de jury-rapporten ter inzage liggen.

Art. 18. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury. Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en door het bureau in overleg met den prijsvraag-uitschrijver, op zoodanige wijze behandeld en gepubliceerd, dat zij kunnen geacht worden ter kennis te komen van alle belanghebbenden; uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma. Het bureau van inlichtingen wordt op een in het programma vast te stellen dag, eenigen tijd voor den datum van inlevering, gesloten.

Aldus vastgesteld den 4en Mei 1910, in een bijeenkomst van vertegenwoordigers uit de besturen van:
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam,
het Genootschap „Architectura et Amicitia", Amsterdam,
de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", Rotterdam,
den Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam.

In dezelfde bijeenkomst is bepaald:

1e. dat bij afkondiging van de vastgestelde regelen de aangesloten lichamen als hunne meening uitspreken, dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der Jury, hetzij als mededinger zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen;

2e. dat wanneer een der aangesloten corporaties wordt aangezocht om te dienen van advies in eenen uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zal behandelen in overleg met de permanente commissie.

3e. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studie-prijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie, bedoeld onder Hoofdstuk 2 dezer Regelen.

Goedgekeurd door:

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.
A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.
Juni 1910.

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
Th. PHILIPPI, Secretaris.
Juni 1910.

Het Bestuur van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
ALBERT OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.
Juni 1910.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam.
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
Jos. Th. J. CUYPERS, Secretaris.
Juni 1910.

Het Bestuur van de Friesche Bouwkring te Leeuwarden.
H. FEDDEMA Azn., Voorzitter.
L. VAN DER MEIJ, Secretaris.
Juni 1910.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 36. Officieel Gedeelte. September-vergadering. — Excursie. — De Tower-Planning-Conference te Londen, 10-15 October 1910.

Bevoegdheid van den Architect.

Oud-Zaansch Binnenhuis, door S. Franco, met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. Over den aanleg van den Hollandschen Tuin te Brussel, door Leonard A. Springer.

ARCHITECTURA No. 35. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Prentkaarten (Vervolg), door J. Gouwetor, met afbeeldingen.

Ingezonden, naar aanleiding van het stuk »Leekenbeschouwingen van Candidus in Architectura van 20 Aug. jl., door J. Gratama.

Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Voordracht over Ventilatie, met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem, door Dr. B. Swaab. (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 36. Echo's. Het uitbreidingsplan eener landelijke gemeente.

Nieuwste onderzoekingen omtrent schelpkalk door Prof. J. A. van der Kloes. (Slot.)

De verwaarloosde Domkloostergang te Utrecht, door C. J. de Haas, bouwmeester, met afbeeldingen.

Openbare reiniging in verband met het vraagstuk der vuilverbranding, door M. J. C. van Eijck, gemeente-architect van Bussum. (Vervolg.)

Afbeeldingen. Woningen der Amsterdamsche Coöperatieve Onderwijzers-Bouwvereeniging, arch. J. C. van Epen.

DE INGENIEUR No. 36. Vereeniging van Delftsche Ingenieurs Oproeping tot de Alg. Zomervergadering op 10 Sept. 1910.

De electrische tramweg Utrecht—De Bilt—Zeist, door E. C. W. van Dijk, c. i., met afbeeldingen.

Het 8ste Internationale Spoorweg-congres te Bern, II, door G. J. de Vos van Nederveen Cappel, w. i.

De wijziging der Gezondheidswet, door A. Keppler, c. i.

Ingezonden Stukken. Normen voor cement, door G. H. E. Bergsma.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 35. Uit de Vakgroep. — Commissie voor de Statistiek. — Electrische Treinsignalen. — Ingezonden. Fabriekasschoorsteenen (Slot). — Het Stoomwezen over 1909. (Vervolg.)

DE AANNEMER No. 36. Een terugblik.

Een belangrijk debat. (Slot.)

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 10. Verkoopsvereenigingen. — Kunstportland-cement en zijn surrogaten. — Nijverheids-Consulent. — Iets over Ketelwater. — Bekrooning op de Brusselsche Tentoonstelling. — Het stoken met reduceerend vuur.

BOUWKUNST No. 5. De September-aflevering van het Tijdschrift der Maatschappij t.b.d. Bouwkunst brengt ons het slot van het artikel van A. W. Weissman »De Nederlandsche Bouwkunst der Zeventiende Eeuw«. De schrijver behandelt hier Lieven de Keij en illustreert zijn betoog met eenige fraaie afbeeldingen van Haarlemsche gevels.

Verder vinden wij hier de lezing door den heer F. A. Hoefer gehouden in de laatste Mei-vergadering der Maatschappij over »Plaatsbescherminge«, een niet zeer welluidende vertaling van »Heimathschutz«. Wie verzint echter een betere? Wat de spreker er mede bedoelde behoeft niet uitgelegd te worden. Ook dit artikel is met tal van fraaie en welgekozen afbeeldingen versierd. Er zou nog veel meer af te beelden en over het onderwerp te zeggen zijn, maar wij vertrouwen, dat de heer Hoefer er nog wel niet over uitgepraat zal zijn, al eindigt zijn rede met het traditioneele: »ik heb gezegd«. Zijn streven heeft aanspraak op onze volle waardeering.

HET HUIS. OUD EN NIEUW No. 8. De heer M. E. Houck zet in dit nummer nog steeds zijn »Wandelingen door Oud-Deventer« voort en ontdekt er telkens nieuwe merkwaardigheden, waarover hij ons op onderhoudende wijs weet te vertellen en hij is nog niet aan het eind zijner wandelingen, zoodat ons nog meer verborgenheden geopenbaard zullen worden.

Niet minder belangrijk is hetgeen de heer J. B. van Loenen mededeelt over »Het Kasteel te Warmond« en vooral de afbeeldingen waaruit men de verschillende gedaanteverwisselingen van dit gebouw zien kan, zijn bijzonder interessant.

Als »Toelichting bij de Platen« worden afbeeldingen gegeven van ontwerpen van een landhuis te Baarn.

Het tijdschrift heeft zich zijn thans gevestigden naam meer verworven door het »Oude« dan door het »Nieuwe«. De meeste lezers zullen het echter gaarne zien voortgaan op den thans ingeslagen weg.

BOEKEN.

Het is een bonte verzameling, die sedert eenige weken onze leestafel siert en op bespreking of aankondiging wacht, enkele boeken al eenige maanden. Daarom willen wij heden een en ander de revue laten passeeren en, ze voor de hand weg opnemende, eens zien wat er alzoo onze aandacht vraagt.

Daar is allereerst: H. P. BERLAGE. STUDIES OVER BOUWKUNST, STIJL EN SAMENLEVING, versierd naar ontwerpen van den schrijver door Joh. Briedé en uitgegeven bij W. L. en J. Brusse te Rotterdam.

De vier studies, die hier in boekvorm verzameld zijn, zijn getiteld »Kunst en Maatschappij« — »Beschouwingen over Stijl« — »Over de waarschijnlijke ontwikkeling der Architectuur« en — »Opmerkingen over Bouwkunst«.

Enkele zijn reeds vroeger gepubliceerd, maar voor velen zal zeker het bijeenverzamelen de waarde hebben verhoogd.

Zulk een boek van Berlage is evenwel niet in twintig regels te bespreken. De verschijning van deze en andere geschriften van dezen wijsgeerig aangelegden bouwmeester is een bijzondere gebeurtenis in onze bouwkunstwereld. Wijsgeerig aangelegde bouwmeesters zijn er vroeger ook geweest, al is de moderne kunstwetenschap en kunstphilosophie eigenlijk eerst in den tijd van Goethe en Lessing ontstaan. Grooten opgang hebben indertijd Semper en Viollet le Duc gemaakt, maar het is opmerkenswaardig, dat het optreden dier bouwmeesters-schrijvers viel in een tijdperk, dat de bodem nog niet voldoende toebereid was, om de door hen uitgestrooide zaden wortel te doen schieten, ook zelfs in hun eigen vaderland. In ons land waren de toestanden van dien aard, dat nagenoeg niemand in staat was, ook maar eenigszins de portée van de strekking hunner geschriften te bevroeden. Het bleef hier over het algemeen bij een zeer oppervlakkige kennismaking en de weinigen, die dieper doordrongen in Semper's »Stil« en nadachten over Viollet le Duc's »Entretiens«, zij gevoelden wel, dat dit geen lectuur was voor den architect met drukke practijk, maar dat er toch denkbeelden in waren vastgelegd, waarvan eenmaal de uitwerking aan den dag zou komen.

En dat zien wij thans gebeuren. Berlage spreekt het uit, wat die weinigen destijds reeds gevoeld hebben, en wat thans door meerderen gevoeld wordt, zonder dat zij het weten uit te drukken.

Het gaat niet aan hier van den inhoud van het boek een overzicht te geven of in beschouwingen te treden over de strekking. De titels der stukken zeggen haast genoeg, en wij weten, dat wij hier te doen hebben met den arbeid van een zoeker naar waarheid, van een bouwmeester, die zich rekenschap geven wil van zijn doen, die wil trachten, zijn kunst en zijn tijd te begrijpen in hun onderling verband. Voor zichzelf wil hij dit, maar hij wil ook anderen, die in hetzelfde geval verkeeren, hij wil de bouwkunst dienen.

Aarzelend weliswaar gaat hij voort, voorzichtig vooral in het verkondigen van stellingen en het maken van gevolgtrekkingen, maar hij gaat onmiskenbaar voort en zal niet nalaten, hoe langzaam ook wellicht, anderen mede te voeren op zijn weg.

De tijden zijn veranderd, men decreteert niet meer klakkeloos een bepaalde kunstrichting als de eenig ware voor de toekomst; men is tot het inzicht gekomen, dat men op die wijze de bouwkunst langzaam maar zeker ter dood brengt. Berlage behoort niet tot de lijkredenaars van de Nederlandsche bouwkunst.

Hij verwacht integendeel een nieuwen opbloei tot nieuw leven, een levende bouwkunst en al geeft hij geen recepten, hoe men daartoe moet geraken, de zaden, die deze Nederlandsche zaaier uitstrooit, zullen ongetwijfeld eenmaal vrucht dragen.

Afgezien van alles wat op zijn beschouwingen aangemerkt zou kunnen worden, afgezien b. v. van de vraag of hij zich niet wat te veel door den Duitschen geest laat influenceeren, bevelen wij de lezing van Berlage's geschriften met warmte aan, ook aan die collega's, die minder wijsgeerige neigingen hebben en niet dwepen met den schrijver als uitvoerend bouwmeester.

Een ander boek, dat wij ook gaarne met warmte aanbevelen is de HANDLEIDING TOT DE PRACTIJK DER PERSPECTIEF door J. H. A. MIALARET, Ingenieur-Architect, onlangs verschenen bij L. J. Veen te Amsterdam.

Er zijn in den laatsten tijd verscheidene boeken over perspectief verschenen, maar toch meenen wij, dat er voor deze handleiding »in 't bizonder ten gebruike van Ingenieurs, van Architecten en van Teekenaars op bouwkundig gebied« nog wel plaats is. De schrijver is iemand van groote ervaring op het gebied der perspectief en op dat van het bouwkundig onderwijs en diensvolgens met de eischen der practijk beter bekend, dan de wiskunstenaar, die de theorie tot in alle denkbare gevallen uitwerkt, maar daardoor te veel geeft, wat nimmer voor practische toepassing in aanmerking komt.

In deze handleiding is alles evenwel op practische toepassing berekend, waarmede niet gezegd is, dat hier in het geheel geen theorie gegeven wordt. Integendeel een hoofdstuk van een dertigtal bladzijden is hieraan gewijd. Ook meene men niet hier een handboek voor zich te hebben met voorschriften, die iedereen onmiddellijk, ook zonder eenige voorkennis, met succes kan opvolgen, zoodat vanzelf een perspectiefteekening ontstaat. De schrijver onderstelt bij zijn lezers, dat zij redelijk op de hoogte zijn van

beschrijvende meetkunde of althans van de meer uitgebreide projectieleer.

Beknopt en duidelijk is in dit boek een verbazend aantal constructies uiteengezet en zelfs de meer ervaren lezer zal er veel in vinden, dat hem te pas kan komen. De indeeling is zeer overzichtelijk en de bruikbaarheid wordt nog verhoogd door eenige wenken voor de bestudeering en een vrij uitvoerig register, die aan het werk zijn toegevoegd. Veel vindt men hier, in een woord, wat men niet in de bestaande leerboeken aantreft; wij twijfelen dan ook niet of dit werk zal spoedig een plaatsje naast de bestaande hebben veroverd.

Weder van geheel anderen aard, maar toch evenzeer de aandacht waard is een ander boek getiteld: OVER OPLEIDING EN OPVOEDING AAN AMBACHTS-DAG- EN AVONDSCHOLEN, door L. VAN ESSEN Rzn., Directeur der Ambachtsschool te Utrecht, uitgave van de Electrische Drukkerij L. E. Bosch & Zoon te Utrecht. Het is een handboek ten dienste van hen, die zich wijden aan het Vakonderwijs, een geschrift meer op paedagogisch, dan op technisch terrein, maar een onderwerp behandelend, dat onmiddelijk verband houdt met de vakopleiding en tot heden, voor zoover wij weten, in onze taal nog niet op de, hier toegepaste, uitvoerige wijze behandeld werd.

Ieder die eenigszins met het onderwijs in het algemeen bekend is zal beamen, van hoe grooten invloed het optreden van leeraar en onderwijzer is op de resultaten. In het vakonderwijs is het niet anders, maar in het vakonderwijs komt er iets anders bij. Vooreerst verschilt het vakonderwijs, dat voor het grootste deel op handenarbeid, het teekenen daaronder begrepen, gericht is, in zijn aard van het gewone onderwijs, dat uitsluitend ontwikkeling van de hersens beoogt en ten tweede heeft de gewone onderwijzer te doen met allerlei soorten van leerlingen, de vakonderwijzer in den regel slechts met leerlingen uit een bepaalden kring, die wat hun bestemming betreft, in zoover met elkaar overeenkomen, dat zij allen een vak moeten leeren, om daarmede later in hun onderhoud te kunnen voorzien.

Bestaat er dus op het gebied van paedagogie voor het algemeen onderwijs litteratuur genoeg, voor den vakonderwijzer bestond behoefte aan een handleiding, waarin met den aard van het vakonderwijs meer bepaald rekening was gehouden.

De schrijver, directeur van een onzer best ingerichte ambachtsscholen, is in deze zeker als een der meest bevoegde beoordeelaars te beschouwen en het woord van aanbeveling van den Inspecteur van het M. O., H. J. de Groot, lijkt hier haast overbodig. Men behoeft het boek slechts vluchtig te doorloopen, om gewaar te worden, dat hier in eenvoudige taal, bondig en zakelijk, denkbeelden uiteengezet zijn van een man, die volkomen het onderwerp beheerscht, dat hij behandelt, en ook wie buiten het vakonderwijs staat, gevoelt in de meeste gevallen dadelijk de juistheid zijner opmerkingen en de waarde zijner wenken.

Op de hoofdstukken van zuiver paedagogischen aard volgt een zeer uitvoerig uitgewerkt leerplan voor het onderwijs aan leerlingen van verschillende ambachten, terwijl het boek besloten wordt door een beschouwing over straffen.

Tot heden moest de aanstaande vakonderwijzer zijn paedagogische kennis vrijwel te hooi en te gras opdoen in de praktijk van het onderwijs.

Hoewel wij de waarde der practijk, ook voor de ontwikkeling van den onderwijzer op dit gebied, niet gering schatten, een handleiding als deze vult een bestaande leemte aan en zal onschatbare diensten kunnen bewijzen aan hen, voor wie zij bestemd is. Dat zijn er velen en dat zullen er nog veel meer zijn bij de te verwachten steeds grootere uitbreiding van ambachts- en vakonderwijs.

DE PLANT IN DE HISTORISCHE STIJLEN EN DECORATIEVE KUNST door J. KUIJPER, Hoofdleeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, dit boek, onlangs verschenen bij M. Hols te 's-Gravenhage, behoort ook tot de uitgaven van den laatsten tijd, die de aandacht trekken. Het is ontstaan naar aanleiding van een Engelsch werkje: Plantform and Design van W. Midgley en A. E. V. Lilley. Dit werkje trok den schrijver aan, voornamelijk door zijn afbeeldingen en voorbeelden van styleeren van plantvormen, ofschoon de tekst voor den vakman niets bijzonders bevat. De overweging, dat het Engelsche werkje in veler handen is en tot nog toe niet door een beter werk op het gebied van ornament- en natuurstudie verdrongen, deed tot een Nederlandsche bewerking besluiten en deze vormt het tweede gedeelte van het voor ons liggend boek, terwijl de hoofdstukken over de plant in de historische stijlen, die er aan voorafgaan, geheel van de hand van den heer Kuyper blijken te zijn.

Wanneer men een, enkele jaren geleden verschenen, boekje van den heer J. D. Ros uitzondert, dan bestaat er werkelijk in onze taal zeer weinig op het hier behandelde gebied, maar het is toch wel eenigszins vreemd, dat hier geen melding gemaakt wordt van de uitstekende studies van F. Edward Hulme, reeds ruim 30 jaren geleden openbaar gemaakt en o. i. nog niet overtroffen.

De afbeeldingen in het Engelsche werkje zijn inderdaad over het algemeen goed, maar zeer op haar plaats is daarbij de waarschuwing van den bewerker, dat de voorbeelden van styleeren niet te beschouwen zijn als modellen, om door onbevoegden te worden gecopieerd en alzoo misbruikt, bij het samenstellen van versieringen.

Het historisch overzicht is uit den aard der zaak zeer beknopt; slechts de hoofdkenmerken der stijlen worden er in behandeld en door goede afbeeldingen toegelicht.

Tusschen de beide hoofddeelen, waaruit het boek bestaat, vinden wij voorts een 28-tal bladzijden met lijsten van jaartallen, gebeurtenissen, namen van personen, die belangrijk zijn in verband met de kunstgeschiedenis.

Deze opgaven zijn hier waarschijnlijk met de beste bedoeling ingevoegd, maar toch komt ons, zooals zij hier gegeven zijn, met te weinig toelichting, het nut van deze opsomming van namen twijfelachtig voor. Bovendien wemelen de lijsten van drukfouten en andere onnauwkeurigheden, en bij een eventueelen herdruk zouden wij in overweging geven, ze grondig te herzien of weg te laten, want dergelijke opgaven hebben in een leerboek alleen waarde, wanneer zij het kenmerk van de grootst mogelijke betrouwbaarheid dragen.

Op een geheel ander terrein verplaatst ons het VERSLAG DER STAATSSPOORWEGEN IN NEDERLANDSCH INDIË, over het jaar 1908, onlangs verschenen ter Landsdrukkerij te Batavia. Het is een boekdeel van ruim 200 bladzijden met tal van afbeeldingen, kaarten, staten, graphische voorstellingen, enz. De inhoud is in 4 hoofdstukken verdeeld t.w. I. Algemeen overzicht, II. Opname van nieuwe lijnen op Java en Sumatra, III. Aanleg van nieuwe lijnen, IV. Exploitatie van de Oosten- en Westerlijnen en van den spoorweg ter Sumatra's Westkust.

Wanneer men de kaart van Nederlandsch Indië raadpleegt, dan blijkt, dat daar voor den Spoor- en Tramweg-ingenieur nog een groot gebied braak ligt. De lengte der bestaande wegen staat in geenerlei verhouding tot de uitgestrektheid onzer bezittingen. Wij moeten ons hier bepalen tot een bloote aankondiging van dit Rapport, maar bevelen de bestudeering aan aan allen die belang stellen in de Indische Spoorwegen. Wel laten uitgaven als deze zich in den regel nogal lang wachten. Wij mogen daarop echter geen aanmerking maken, gezien de uitvoerigheid en de zorg waarmede dit rapport is samengesteld.

Personalia.

— Bij beschikking van den minister van binnenlandsche zaken, zijn, voor het tijdvak van 1 September 1910 tot en met 31 Augustus 1911 benoemd tot assistenten aan de Technische Hoogeschool te Delft:

B. Helweg, te Delft, voor den aanleg en exploitatie van wegen en brugbouw;

W. Bettink, te Delft, voor de architectuur;

J. de Kruyf, te Delft, voor het handteekenen;

S. Daalmeijer, civiel-ingenieur te Delft, voor de waterbouwkunde;

J. Frijling, ingenieur te Delft, voor het landmeten, het waterpassen en de geodesie;

Voor de architectuur, L. Couvée, R. J. Hoogeveen, J. C. Speelman en W. de Vrind, bouwkundig ingenieur, allen te Delft;

W. H. Bik, te Delft, voor de decoratieve kunst;

A. P. J. van Riel, te Delft, voor de kennis en het onderzoek van bouwstoffen;

I. van Wijngaarden, te Delft, voor de architectuur.

Voorts zijn nog benoemd voor de waterbouwkunde S. Netto, civ.-ing. te 's-Gravenhage; en Ph. van der Breggen, civ.-ing. te Gouda, en voor de architectuur J. H. G. P. de Rouw, te 's-Gravenhage.

— Aan de Burgeravondschool te Groningen zijn benoemd tot tijdelijk leeraar de heeren F. Abbringh voor de wiskunde, G. de Wilde voor het rechtlijnig- en vakteekenen en H. C. Funke voor de stoomwerktuigkunde, het rechtlijnig- en vakteekenen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Dezer dagen is in den Haagschen Kunstkring, onder veel belangstelling, geopend, de tentoonstelling van Architectuurschetsen door Nederlandsche bouwmeesters.

Zoowel reisschetsen als voor-studies van bouwwerken zijn hier ruim vertegenwoordigd en onder de belangrijkste inzendingen kunnen genoemd worden, die van de architecten: Kromhout, Leliman, de Bazel, van Boven, Vlaanderen, Berlage, Looyen, Stuijt, Gort, van der Meij, en anderen. Even-

als steeds bij architectuurtentoonstellingen door den Kunstkring gehouden, ziet deze er ook weder goed verzorgd uit en maakt het geheel een goeden indruk.

— Naar aanleiding van het eindrapport der Loodwitcommissie heeft de minister van waterstaat besloten dat, ter voorkoming van de schadelijke uitwerking van het op het werk aanmaken van droge loodwitverf voor de gezondheid der betrokken werklieden, voor rijkswerken het benoodigde loodwit moet worden betrokken van een fabriek welke het aflevert in zuivere, belegen lijnolie.

HAARLEM. Aan het stoomgemaal »Leeghwater«, in den Haarlemmermeerpolder, zullen — naar ons gemeld wordt — groote veranderingen worden aangebracht aan het pompsysteem en machinerie.

Het tegenwoordige zal vervangen worden door een centrifugaal-systeem, waardoor men hoopt zooveel waterverplaatsing te verkrijgen, dat eerlang het stoomgemaal »Cruquius« buiten dienst gesteld kan worden. Het polderwater zou dan, wanneer de berekeningen niet falen, door de twee stoomgemalen »Leeghwater« en »Lijnden« op een voldoend peil gehouden kunnen worden.

Hoewel deze verandering met groote kosten gepaard zal gaan, zal toch het buiten dienst stellen van de »Cruquius« een aanzienlijke uitgaaf minder vorderen op de jaarlijksche begrooting van den Haarlemmermeerpolder.

— De Hervormde kerk te Leur (gemeente Wychen), welke in 1190 is gebouwd, zal voor rekening van den kerkvoogd mr. W. J. baron van Balveren, te Arnhem, in den oorspronkelijken staat worden hersteld.

BUITENLAND.

Te Dresden is het nieuwe gemeentelijke slachthuis ingewijd. Men zou denken, dat dit nauwelijks voor een buitenlandsch lezer de vermelding waard was. Maar als men erbij weet, dat het gebouw vijftien-en-een-half millioen mark, dus een kleine tien millioen gulden, geeft gekost en berekend is op een bevolking van 600.000 inwoners, zal men eerbied krijgen voor de grootsche schaal, waarop men in Duitschland de zaken durft aanpakken. Het slachthuis is zoo gebouwd, dat het in de toekomst nog vergroot zal kunnen worden, om te beantwoorden aan de behoeften van een millioen bewoners. Het omvat 67 gebouwen en hallen.

De bouwmeester ervan is de gemeente-architect Erlwein.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

29	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 120 p.m.
18	Bouwk. Opz -uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
19	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110 »
5	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
6	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
10	Waterb. Opz.-teek.	25—28 j.,	f 65—f 120 »
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
13	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—31 j.,	f 70—f 100 »
2	Werkt. Teek.-constr.	25—49 j.,	f 90—f 200 »
4	Machine-teek.	22—28 j.,	f 60—f 100 »
1	Aank. Machine-teek.	21 j.,	f 50 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
2	Electrotechn. Chef-monteur	20—22 j.,	f 55—f 70 »
2	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	f 50—f 70 »
1	Opz.-werkm. Modelm. en gieterij	47 j.,	f 90 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Decoratie-teekenaar	29 j.,	f 85 »
1	Teek. kunstnijverheid	33 j.,	f 100 »
1	Boormeester	27 j.,	f 85 »

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.
UTRECHT.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. **A. SINGELS Azn.,**
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. INGENIEURS EN BOOROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van **„DE OPMERKER"**, Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton. Begrootingen en Ontwerpen gratis.

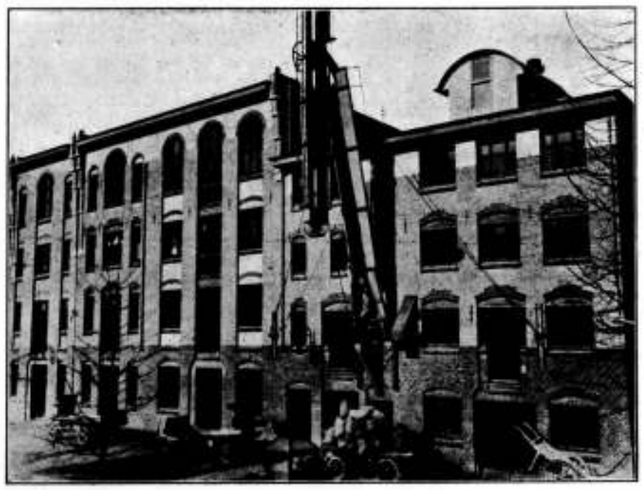

MEELFABRIEK „FRISO" TE LEEUWARDEN. FUNDEERINGEN IN GEWAPEND BETON AANGEBRACHT IN 1909, ONDER DE BESTAANDE GEBOUWEN.

Geld verdienen kan iedereen
door onze Schwarzwalder Klokken te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ·:· ROTTERDAM.

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen
v. d. WETTERN, WISDORFF & KEY.
Rotterdam.
Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **27sten September 1910,** des namiddags ten **2 ure** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1227.

Het maken van grondwerken, het opbreken en leggen van sporen en wissels, het maken, uitbreiden en verplaatsen van gebouwen en inrichtingen en het uitvoeren van diverse werken op het station COEVORDEN.

Begrooting f 68200.—.

De besteding geschiedt volgens § 127 van het bestek.

Het bestek ligt van den 12den September 1910 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Ingenieur Chef der locaalspoorwegen R. P. VAN ALPHEN te *Assen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 3.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten September 1910 ten 11.30 ure voormiddag.

URECHT, den 3den September 1910.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Het Advertentiebureau van
„DE OPMERKER",
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage,
belast zich met de plaatsing van advertentiën in alle Dag- en Weekbladen, enz. zonder prijsverhooging.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 12 SEPTEMBER.

ALPHEN EN RIEL 11 uur. — Het gem.-best.: het vergrooten en verbouwen der openbare school te Alphen; bestek en teek. te bekomen ad f 1 per stel bij den heer J. A. Vermeulen, arch. te Princenhage; inl. te bekomen ten gem.-huize en bij voorn. architect.

GRONAU i. W. 2 uur. — De directie der Baumwollspinnerei Gronau in het hotel Baumbach: a. het bouwen van eene spinnerij met annexe gebouwen en een katoenpakhuis; b. het bouwen van eene machinekamer, ketelhuis, kolenbergplaats, pompenhuis, enz.; c. het graven van een reservoir met annexe werken; d. het bouwen van een kantoorgebouw; bestekken en 7 teek. van de werken a, b en c afzonderlijk en 1 teek. van d zijn verkrijgbaar ten kantore van den arch. G. Beltman AGzn. te Enschede en wel a, b en c tezamen ad f 25 per stel en d ad f 10 per stel en worden op den dag der besteding bij de inlevering der bilj. teruggenomen en wel a, b en c ad f 20 en d ad f 7.50 per compleet stel; aanw. den dag der besteding voorm. 10.30 uur; nadere inl. geeft voornoemde architect.

LOOSDUINEN. — De heer B. v. d. Laan: het graven van een 75 M. lange sloot op het landgoed Rusthoek.

VORDEN 5 uur. — De heer Lulofs: het maken van een serre en eenige andere werken aan zijn woonhuis; bestek en teek. liggen ter inzage bij Meijer in de Zon; inlichtingen geeft H. Mellink.

DINSDAG 13 SEPTEMBER.

HAARLEM 1.15 uur. — Het gem.-best.: het maken van eenige basaltkademuren in de gemeente Haarlem; bestek en voorw. met daarbij behoorende teek. liggen ter inzage ter gem.-secretarie op alle werkdagen van 9 tot 2 uur en zijn aldaar te bekomen ad f 1 per stel.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . *f* 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

NAALDWIJK 7 uur. — De heer M. J. Vroeg: het afgraven van een terrein en het maken eener vaarsloot; bestek en voorw. ter inzage bij den heer Jan de Bloois, tuinier te Naaldwijk.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" Fa WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT KIT

Alle soorten van

ZAGEN en WERKTUIGEN
vervaardigt als **Specialiteit**
slechts in de *fijnste qualiteiten* tot **billijke prijzen** de Fabriek van
J. D. DOMINICUS & SÖHNE
te Remscheid-Vieringhausen (Rheinl.)
Gevestigd in 1822.
Vraag de geïllustreerde **Prijscourant** welke wij U *gratis* en *franco* toezenden.
Verlang van uwen IJZERHANDELAAR slechts Zagen, Schaafbeitels, enz. met *ons handelsmerk*.

VROOMHOOP 4 uur. — De bouwk. H. Tillema in het café Gerrits: het bouwen van een winkelhuis op een vrij terrein; bestek en teekening verkrijgbaar ad f 1.50 bij aanbesteder, bij wien tevens alle werkdagen inl. zijn te bekomen.

WOENSDAG 14 SEPTEMBER.

ASSEN 11.30 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het prov. best.: het aanleggen van eene verharding op een gedeelte van den Rijkszandweg langs de Beilervaart, raming f 8000; het bestek no. 201 ligt ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat en aan de lokalen der prov. besturen en is tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur, jhr. De Jong van Beek en Donk te Zwolle (Willemskade), den arch.-ing. Gelinck te Assen (Vaart Zuidzijde) en den opzichter Dalebout te Dieverbrug.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z. ROTTERDAM

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter, bekend met fabrieksbouw, bij een Gemeentebedrijf, voor tijdelijk. Salaris f 120 à f 150 's maands. Indiensttreding uiterlijk 1 Oct. a.s. Brieven en afschriften van getuigschriften, onder no. 559, aan den Boekhandel Firma R. Los te Bussum. (1)

— Leeraar in het vakteekenen voor Timmerlieden enz., aan de Ambachtsschool, de Burger-Avondschool en het Teeken-Instituut te Venlo. (Zie adv. in dit no.) (1)

— Een Teekenaar en een Opzichter. Br. vóór 15 Sept. Adres: Jan Stuivinga, arch., Zeist. (1)

— a. Een Ingenieur, als Directeur van den Technischen Dienst, traktement f 1200—1500 's maands; b. Een Ingenieur als Onder-Directeur van bovengenoemden dienst, traktement f 600—1000, 's maands; c. Een Opzichter bij den Technischen Dienst, traktement f 300—f 600 's maands, allen in Deli, Oostkust van Sumatra. Zich te wenden tot den Oud-Directeur van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië, A. P. Melchior, Frederik Hendrikplein 18, Den Haag. (1)

— Teekenaar, bekend met ijzerconstructies en bruggenbouw. Brieven letter T, Kantoorboekhandel J. P. Bladergroen, Raadhuisstraat 30, Amsterdam. (1)

— Twee Civiel-Ingenieurs bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij op Java. a. één civiel-ingenieur, twee jaren praktijk, als adjunct-ingenieur bij Weg en Werken; b. één civiel-ingenieur, om na opleiding h. t. l. als adjunct-inspecteur van Beweging en Handelszaken naar Java te vertrekken. Zich schriftelijk tot de Maatschappij (adres Lange Beestenmarkt 88, 's-Gravenhage) te wenden. (1)

— Hoofdopzichter 2e klasse bij de Openbare Reiniging te 's-Gravenhage, aanvangswedde f 1300, welke om de twee jaren kan verhoogd tot maximum van f 1600, en Klerk-Teekenaar bij bovengenoemden dienst; aanvangswedde f 1000, te verhoogen om de twee jaren tot maximum van f 1300. Leeftijd niet boven 35 jaren, verplicht geneeskundig onderzoek. Sollicitatiën tot 14 September bij Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage op zegel. Bij den Directeur der Openbare Reiniging zijn inlichtingen te bekomen. (2)

— Directeur der Avondschool voor handwerkslieden te Dieren, tevens leeraar in het rechtlijnig teekenen, jaarwedde f 750. Stukken aan B. en W. van Rheden ten Gemeentehuize te De Steeg vóór 15 September e.k. (2)

— Buitengewoon Opzichter voor toezicht op het maken van boordvoorzieningen langs Rijkswegen in het Westland voor 3 à 4 maanden. Vereischt wordt bezit van een getuigschrift van een voldoend afgelegd examen voor Opzichter van den Rijkswaterstaat. Zich schriftelijk aan te melden bij den Ingenieur van den Rijkswaterstaat te Gorinchem. (2)

— Civ.-Ingenieur bij een gevestigde firma voor de berekening en uitvoering van werken in gewapend beton. Salaris en aandeel in de winst. Brieven onder No. 54470 aan het Bureau van »de Ingenieur« te s-Gravenhage. (2)

— Teekenaars, bekend met IJzerconstructie. Brieven onder no. 3367 aan het Adv.-Kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60-62, Amsterdam. (2)

— Bouwkundig teekenaar, zeer practisch ontwikkeld in het maken van plannen en berekeningen. Brieven onder No. 29480, aan het bureau der »Nieuwe Rott. Courant». (2)

— Bouwk. Teekenaar, tijdelijk, goed bekend met het maken van bouwplannen. Br. fr. lett. C. G, Tegel's Boekhandel, Ceintuurbaan 358, Amsterdam. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

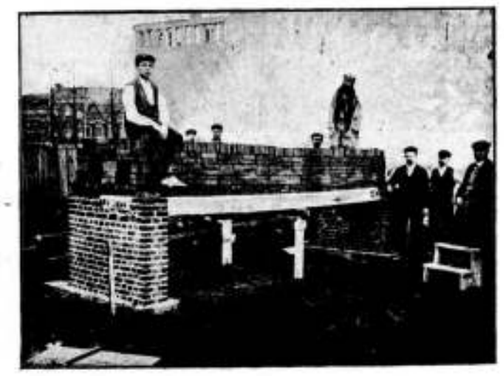

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

ASSEN 11.30 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het prov. best.: het aanleggen van een steenslagbaan met beklinkerd voetpad, op een gedeelte van den weg langs het Veenhuizerkanaal en het uitvoeren van daarmede in verband staande werkzaamheden, raming f 3700; het bestek no. 200 ligt ter lezing in het Ministerie van Waterstaat en aan de lokalen der prov. besturen en is tegen betaling der kosten te bekomen bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofding.-dir., jhr. De Jong van Beek en Donk te Zwolle, den arrond.-ing. Gelinck te Assen en den opz. De Jong te Veenhuizen.

ENSCHEDE 12 uur. — De WelEd heer A. Schmid in het hotel Mendelaar: het bouwen eener villa met koetshuis en stal op een terrein gelegen a. d. Hengeloschen weg aldaar; bestekken met teek. zijn te bekomen ad f 7.50 per stel ten kantore van den arch. H. Reijgers en worden bij de besteding tegen f 5 per compleet stel terug genomen; aanw. den dag der besteding voorm. 9 uur; nadere inl. te bekomen bij voorn. arch.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het Dep. van Waterstaat aan het gebouw van het dep.: de verbouwing van het voormalig Rijksarchiefgebouw op het Plein aldaar tot departement van buitenl. zaken; het bestek no. 80 ligt na 5 Sept. ter lezing in het gebouw van het dep., aan het bureel van den rijksbouwm. in het 2e district en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij voorn. rijksbouwm. en bij den hoofdopz. der landsgebouwen H. J. A. v. d. Kooy te Den Haag.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. in een der lokalen aan de Parkstraat: het herstellen en verbeteren van de telephoonlijnen tusschen Halfweg en Ondshoorn en tusschen Nieuw Vennep en Lisse; het bestek ligt na 31 Aug. ter lezing aan het gebouw van aanbest., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen. der telegraphie te Den Haag en bij den ingen. der telegraphie te Amsterdam.

DONDERDAG 15 SEPTEMBER.

HAARLEM 11 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het Prov. best.: het maken en

TH. van Heemstede Obelt's **Sanitair Technisch Bureau.**
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

TECHNIKUM STRELITZ
in Mecklenburg
(100 KM. van Berlin).

Opleiding in alle vakken.
Bouwkunde, Waterbouwkunde, Betonbouw, IJzerconstructie, Machinebouw, Electrotechniek, Ingenieurs, Architekten, Opzichters, Werkmeesters.

Opname dagelijks, Verkorte studie, Diploma bij het verlaten der school,
Programma gratis.

leveren van betonblokken voor de golfbrekers te IJmuiden, behoorende tot de werken van onderhoud, herstel en verbetering van het Noordzeekanaal; het bestek no. 202 ligt ter lezing aan het Dep. van Waterstaat, aan de lokalen der provinciale besturen, en is tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren, te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Wortman aldaar, den ing. Marinkelle te Amsterdam en den ing. Schlingemann te IJmuiden.

AVEREEST 2 uur. — Arch H. Burgmans, voor de Bouwvereeniging »Balkburg«, in het hotel H. L. de Munink: het bouwen van 12 dubbele blokken woningen met schuurtjes, bestaande uit 24 woningen, nabij de Balkbrug, in één blok, een of meer blokken of in massa; bestek en teek. liggen ter inzage in bovengenoemd hotel en zijn aldaar ad f 2 verkrijgbaar; inlichtingen te bekomen bij H. Snijders, Balkbrug.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het gem.-best. in het Raadhuis: het bouwen van een bewaarschool op een terrein aan de Rotterdamschestraat en het uitvoeren van met een en ander in verband staande werken.

ZWOLLE 12 uur. Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het prov. bestuur: het maken van nieuwe boordvoorziening langs het hoofdvaarwater van het Meppelerdiep in de provincie Overijsel, raming f 2200; het bestek no. 203 ligt ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, en aan de lokalen der prov. besturen en is tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur jhr. De Jong van Beek en Donk te Zwolle, den ing. De Gelder aldaar en den opzichter J. Sizoo te Zwartsluis.

WASSENAAR. — De maatsch. tot expl. der parken Oud-Wassenaar en Groot Haesebroek: de electrische straatverlichting der bovengenoemde parken; bestek en teek. te bekomen ad f 5 ten kantore van den heer Jos. C. van Dooren, Adviseerend ingenieur te Scheveningen.

UFFELTE. — De arch. O. M. Meek uit Donkerbroek: het bouwen van een kerkje voor de hervormden te Uffelte; bestek en teek. zijn te bekomen ad f 1 bij aanbesteder, die tevens inl. geeft.

VRIJDAG 16 SEPTEMBER.

DEURNINGEN. — Het R. K. Par. Kerkbestuur van den H. Plechelmus: het bouwen van een kerk en pastorie; bestek en teek. liggen ter inzage in café's bij de kerk en zijn te bekomen ter drukkerij van H. W. Velders te Deventer ad f 20, waarvan bij ongeschonden teruggave op den dag der besteding f 15 wordt teruggegeven; inl. dagelijks ten bureele van den arch. W. te Reile Gzn. te Deventer.

MAANDAG 19 SEPTEMBER.

AMSTERDAM 1.30 uur. — Gecommitteerden tot de directie over de wegen en vaarten tusschen de zes Noord-Hollandsche Steden op het Raadhuis: het onderhoud der wegen en vaarten met kunstwerken tusschen de Zes Noord-Hollandsche Steden, van 1 Januari 1911 tot en met 31 December 1915 in 5 perceelen; de bestekken zijn te bekomen ad f 2.50 bij den algemeenen opzichter, bij wien tevens nadere inl. zijn te bekomen op 23, 27 en 30 Aug. en 3, 6, 10, 13 en 17 September van 9—4.

AMSTERDAM 1.45 uur. — Holl. IJz. Sp.-Maatschappij in het Centraal Personenstation, bestek no. 1170: het maken van afsluitingen in gewapend beton en het afwerken van vier bogen met bijkomende werken nabij het stationsemplacement Rotterdam—Hofplein, raming 10500; het bestek met 1 teek. is te bekomen ad f 1.50 en zonder teek. ad f 1 aan het Centraal-administratiegebouw der maatsch. aan het Droogbak te Amsterdam.

DINSDAG 20 SEPTEMBER.

AMSTERDAM 2 uur. — De Holl. Electr. Sp.-Maatsch. ten kantore der maatsch., bestek no. 10: het maken van den onderbouw eener overbrugging van de ringvaart en den Ringdijk van den Haarlemmermeerpolder nabij Aalsmeer, met bijkomende werken; het bestek met 2 teek. is te bekomen ten kantore voorn. ad f 7.50.

VRIJDAG 23 SEPTEMBER.

LEEUWARDEN 12 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het Prov. bestuur: de verbetering van den Statendijk tusschen de Schoterzijl en Slijkenbrug, behoorende tot de zeewerken in Friesland, raming f 9300; bestek no. 207 ligt ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Kempees en den ingenieur jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden, en opzichter Bosboom, te Heerenveen.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . *f* 1.20

C. H. PETERS. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . *f* 0.75

F. W. JOCHEM. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . *f* 1.50

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . *f* 6.—

BADON GHIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Steikunct.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . *f* 1.—

MR. C. VOSMAER. **De kunst in het Daaglijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (*f* 1.90) . . . *f* 0.90

F. C. D. BAUER. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . *f* 0.75
Beide werken te zamen . *f* 1.25

JULIUS NORDERBURG. **Die Ventilatoren und deren Anwendung auf praktische Zwecke.** Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen *f* 1.—

DR. ANHEISZER. **Malerische Architekturskizzen.** 100 platen in portefeuille, reproducties van fraaie penteekeningen (vroeger *f* 14.40) . . . . . *f* 9.—

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. **(Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland)** . . . . . *f* 1.50

J. CLAUDEL. **Formules, Tables et Renseignements pratiques.** Aide-mémoire des Ingénieurs, des Architectes, etc. Paris 1857.
(Dit beroemde vademecum van 978 bladzijden tekst met 91 figuren en 3 uitslaande platen bevat. ofschoon oud, tal van gegevens, formules en tabellen, die tot heden hun waarde hebben behouden.)
Gebonden met lederen rug *f* 2.—

KARL. A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei. Leipzig.** Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . *f* 1.50

Tijdschrift uitg. door de Nederl. Maatschappij ter Bev. der Nijverheid.
1872—'76 en '80—1906, 32 jaargangen in afl.
Ontbr. 1872 afl. 1—2, '82 titel en inhoud, '88 inhoud, '99 titel en inh., 1906 afl. 7.
Te zamen . . . . . *f* 7.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 17 SEPTEMBER 1910. No. 38.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92. 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Wereldtentoonstelling te Brussel.

Indrukken van onzen specialen verslaggever.

(Vervolg van bladz. 291.)

Begeven wij ons eerst even naar een aantrekkelijk uithoekje, het Solboschpark, een stukje park, dat bij het tentoonstellingsterrein is aangetrokken en waaraan men niets gedaan heeft, dan er eenige modellen van moderne arbeiderswoningen neergezet, die heel aardig doen in de groene omgeving. Er zijn ook modellen van bestaande arbeiderswoningen van het Belgische platteland tegenover geplaatst. Het contrast is groot en de dorpssmidswoning en weverswoning, het zijn armoedige stulpjes, waarbij de moderne woningen op kleine villatjes gelijken. Toch viel het ons nog mede, wat zulk een op het platteland tehuis werkende arbeider met zijn gezin verdienen kan in een jaar. Er hangen namelijk kaarten aan de woningen, waarop een aantal gegevens omtrent de bewoners vermeld staat. Blijkbaar stellen deze menschen geen hooge eischen aan hun woning en op sommige punten is het zeker gewenscht, dat de gezondheidsdienst van hoogerhand ingrijpt, maar het wil ons voorkomen, dat ook hier dit van hoogerhand ingrijpen wel eens verder gaat dan noodig is. De geheele levenswijze van deze klasse der bevolking zal men toch niet door het verschaffen van betere woningen ineens kunnen wijzigen. Wij zouden meer verwachten van een geleidelijken overgang van het slechte tot het betere. Maar wij roeren hier een vraagstuk aan, dat van veel te grooten omvang is om er verder in door te dringen. Men heeft bij het organiseeren der Tentoonstelling aan het vraagstuk gedacht, dat lag voor de hand, maar al moet de goede bedoeling gewaardeerd worden, heel veel nader tot zijn oplossing wordt het door het hier geëxposeerde niet gebracht. Begeven wij ons over de brug, langs het Attractie-terrein, dat na de verwoesting der Brusselsche kermis nu alle pretmakers moet opnemen, weder naar den kolonialen hoek, dan trekt aan den weg, nabij het Paviljoen van Brazilië een tempeltje de aandacht, geheel samengesteld van waterleidingbuizen en hulpstukken. Het denkbeeld is niet nieuw, men zag reeds meermalen iets dergelijks op andere tentoonstellingen en ook hier b.v. in de Fransche Afdeeling. Het hier genoemde tempeltje is van de bekende Compagnie Générale des Conduites d'Eau te Luik, die ook in Nederlandschen bodem vele kilometers van hare buizen heeft liggen. Zij zijn dan echter onzichtbaar. Op een tentoonstelling moet men met zulk een ondankbaar materiaal wel tot ingenieuze kunstmiddelen zijn toevlucht nemen en dan zal men moeten erkennen, dat dit samenstel aardig bedacht is. Veel belangrijker is ongetwijfeld het onmiddellijk hier naast staand paviljoen van de „Collectivité des Charbonnages de Belgique" vooral voor mijnbouwkundigen. Wat hier te zien is, is vooral belangrijk, omdat de mijnontginning in België een oud bedrijf is en het verschil tusschen de oude wijze van werken in de mijnen en de nieuwe springt ook voor den leek duidelijk in het oog.

In dezelfde rij als dit paviljoen staat ook een kiosk,

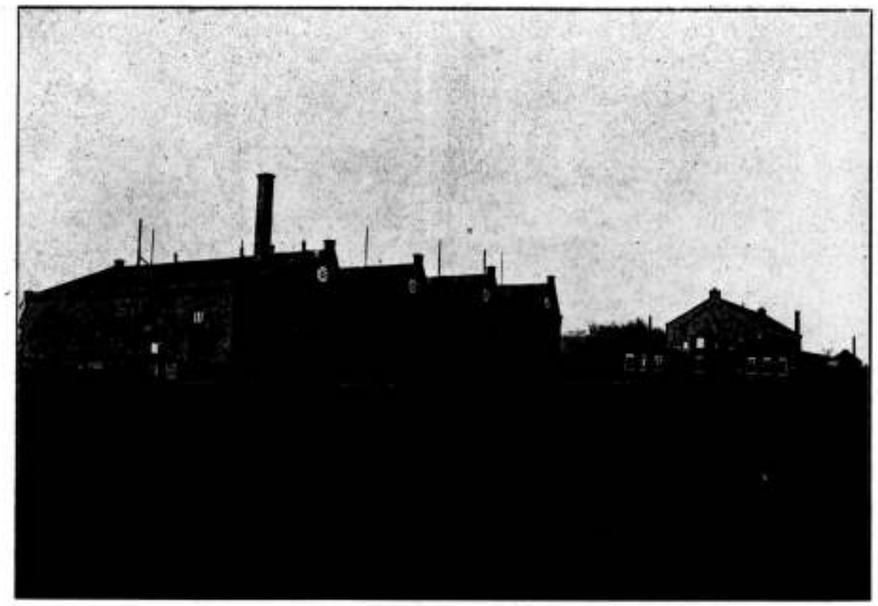

APPINGEDAMMER BRONSMOTORENFABRIEK.

waar het Auer-gasgloeilicht tentoongesteld is en een gebouwtje van de Vereeniging van Belgische Gasinstallateurs. Wil men evenwel meer van verlichting en verwarming zien, dan moet men gaan naar de groote hal, die aansluit aan het gebouw van de „Genie Civil" tegenover het Düsseldorfsche restaurant. Daar kan men zoowat alle nieuwere systemen van verlichting en verwarming met Acetyleen, met Aerogeen en vele andere systemen, met namen, de eene al welluidender dan de andere, bestudeeren en vele ervan in werking zien.

De verlichtings- en verwarmingstechniek is, dit blijkt hier duidelijk, nog niet aan den eindpaal van haar arbeidssveld en de gasverlichting heeft den concurrentiestrijd met het electrisch licht nog lang niet opgegeven. Hoeveel hier ook te zien is, wij kunnen niet lang in deze hal verwijlen, maar zetten onze wandeling voort van gebouwtje tot gebouwtje. Wij dalen af in het Ceresit-paviljoen, een waterdicht gebouwtje, van beton met ceresit gemaakt, dat 1.5 Meter diep in een vijver staat en van boven door een krachtige fontein nat gehouden wordt en nochtans van binnen zoo droog blijft, dat het er in stuift. Het zijn de Wunnersche Bitumenwerke, die hier met dit reclame-stuk prijken en het succes schijnt niet twijfelachtig, want duizenden dalen af in het keldertje, om zich van de droogte te overtuigen. Wij nemen even een kijkje in het paviljoen van de Alfa-Laval melkontroomers, door stoomturbines gedreven, waarbij dus alleen een stoomketeltje, maar geen stoommachine en geen transmissies noodig zijn. Zeer belangrijk schijnen ons deze toestellen voor zuivelfabrikanten, maar ook voor bouwkundigen, die geroepen worden om zuivelfabrieken in te richten. Ten slotte komen wij hier ergens in de buurt terecht in een ander gebouwtje, welks inhoud ons weder voor den ingenieur hoogst belangrijk schijnt. Daar hebben namelijk twee Duitsche, een Fransche en een Belgische firma een aantal zeer bezienswaardige zaken bijeengebracht, betrekking hebbende op grondboringen voor allerlei doeleinden en diensvolgens naar verschillende systemen. Aan hen, die zich op het grondboringsbedrijf toeleggen, zoo hier te lande als in onze koloniën, meenen wij wel te mogen aanraden deze collectieve inzending niet onopgemerkt te laten.

Wij besluiten hiermede onze wandeling over het terrein of beter gezegd wij zetten haar nog wat voort, om van het mooie weer te genieten en hier en daar nog eens een en ander van buiten te bekijken, nogmaals den werkelijk grootschen totaalindruk van het voorfront en van het plein der Hollandsche en Fransche tuinen in ons op te nemen.

De inwendige mensch doet na zulk een wandeling zijn rechten gelden en er is gelegenheid te over, om daaraan te voldoen. Het Fransche restaurant in de groote Galerij langs de Fransche tuinen was nog niet afgebrand en de Fransche keuken is wereldvermaard. Het verwonderde ons dan ook niet, dat het ons eenige moeite kostte om er een plaatsje te veroveren. De inrichting was niet erg gezellig, maar uiterst practisch en de bediening goed, doch de consumptie bleef beneden onze hooggespannen verwachting en het verdwijnen van dit restaurant behoeft o. i. niet al te zeer betreurd te worden nu de „Chien Vert" is blijven staan, waar men, al is het ook niet goedkoop, uitstekend eten kan. Wie zich door een minder lekker diner van zijn stuk laat brengen, moet geen tentoonstellingen bezoeken en zelfs liever in het geheel niet op reis gaan.

In elk geval was het voldoende, om wat nieuwe krachten te verzamelen, ten einde opnieuw op weg te gaan om nog eens de Internationale Machinegalerij op te zoeken. Wij hadden beloofd, daar nog eens terug te komen en belofte maakt schuld. Een der Nederlandsche inzenders, de Appingedammer Bronsmotorenfabriek, had ons toegezegd, ons wat meer van zijn inzending te vertellen, dan wij bij een vorig bezoek hadden kunnen te weten komen. Aan deze toezegging werd thans op de meest welwillende wijze voldaan en met te meer genoegen namen wij kennis van hetgeen ons werd medegedeeld, omdat de Bronsmotor een Nederlandsche uitvinding is. Wel een uur lang duurde het onderhoud en wij kunnen het hier niet in zijn geheel weergeven, maar toch meenen wij, dat het hier volgende, waarin het voornaamste wordt vermeld, een groot deel onzer lezers belangstelling zal inboezemen; en wie er meer van

wil weten zal te Appingedam zeker op de meest volledige wijze kunnen worden ingelicht, vollediger nog dan op een tentoonstelling mogelijk is.

Een groote vooruitgang in de toepassing der oliemotoren ontstond er door de ingenieuze uitvinding van Rudolf Diesel, die door zijne brochure de aandacht vestigde op het groote voordeel van een zoogenaamden „gelijkdrukmotor". Na eene reeks van patenten ontstond de tegenwoordige constructie, welke echter zeer veel afwijkt van het eerst aangegeven denkbeeld, doch die een uitstekende motor blijkt te zijn, die aan hooge eischen voldoet. Bij den Dieselmotor zijn noodig een brandstofpomp, welke de olie in het verstuivingsapparaat brengt en tevens eene voortdurend werkende luchtpomp, om in een reservoir lucht op eene dergelijke spanning te comprimeeren, dat door middel van dien druk de brandstof tegen den hoogen compressiedruk in, welke in den cylinder heerscht, daarin wordt gespoten. Deze pomp te doen vervallen was het streven van vele onderzoekers en het gelukte aan enkelen, o. a. Trinkler, Haselwander e.a. om een dergelijken motor te construeeren. Ook de heer J. Brons, toen motorenfabrikant te Farmsum, nu directeur der N. V. Appingedammer Bronsmotorenfabriek, hield zich met die onderzoekingen bezig en het gelukte hem een motor te vervaardigen, die zoowel de brandstofpomp als den voortdurend werkenden luchtcompressor voor de druklucht, welke noodig is om de brandstof naar binnen te spuiten, kon missen. Een voortdurend arbeidsverlies voor het luchtcomprimeeren greep niet meer plaats. Deze motor is nu de Bronsmotor, die zich reeds in eene tamelijke vermaardheid mag verheugen. In de meeste landen is het systeem gepatenteerd, terwijl reeds groote machinefabrieken in het buitenland de fabricage hebben ter hand genomen; zoo heeft de Gasmotorenfabriek Deutz het patent voor Duitschland gekocht, Deutz en Sormowo A.G. te Nishny Novgorod lizensrecht voor Rusland verkregen, terwijl Laurin & Klement A.G. Motorfahrzeugfabriek te Jungbunzlau, Böhmen, de patentrechten voor Oostenrijk-Hongarije heeft verworven.

De Bronsmotor is een viertaktmotor, waarbij zich dus een geheel arbeidsproces afspeelt bij 2 omwentelingen van de krukas en wel zijn de afzonderlijke perioden: 1. het aanzuigen der lucht, 2. het comprimeeren der lucht, 3. het door explosie invoeren der brandstof, verbranding en expansie, 4. het uitlaten der verbrandingsproducten. Deze 4 perioden worden beheerscht door een nokas, welke bewogen wordt van uit de krukas met behulp van tandwielen, die eene overbrenging 1 : 2 bezitten. Op deze nokas bevindt zich eene verschuifbare nokbus, waarop zich 4 stel nokken bevinden, als men het zoo mag uitdrukken en wel ééne uitlaatnok, twee hulpuitlaatnokken, ééne inlaatnok met één of twee aanhangsels en twee hulpinlaatnokken. Deze aanhangsels dienen daarvoor, om, indien er door te veel olie vóórgeven bij het aan den gang zetten, stooten in de machine zijn te hooren, de inlaatklep een tijd langer open te

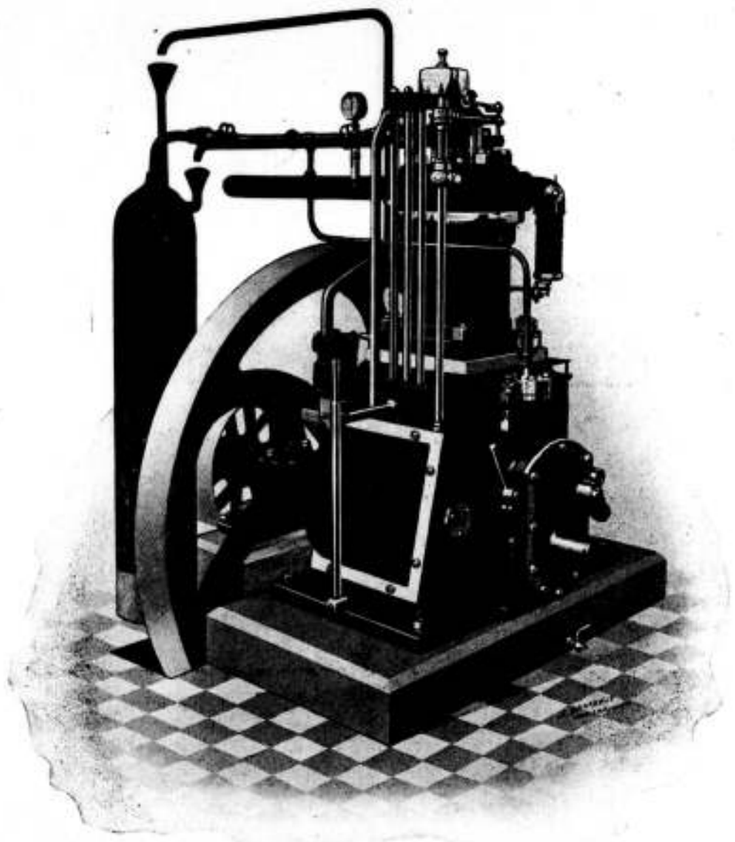

BRONSMOTOR 12 EFF. P. K.

houden, zoodat een gedeelte der aangezogen lucht bij den opgaanden slag weer uit den cylinder wordt gedreven en dus minder hooge compressie plaats grijpt.

De hierboven beschreven constructie is die van motoren boven 10 P.K., welke door middel van druklucht in beweging worden gesteld. Bij die met geringer aantal P.K. en welke met behulp van een veiligheidsslinger worden aan den gang gedraaid, bevinden zich op de nokas twee vaste nokken, n.l. voor den in- en uitlaat.

Men heeft bij de grootere motoren eene verschuifbare nokbus, opdat men door verschuiven er van, den motor bij het in beweging stellen tweetakt kan laten loopen om dan, zoodra er in het vliegwiel energie genoeg is opgehoopt om de compressie te overwinnen, op viertakt over te schakelen, waardoor de motor dan in normaal bedrijf werkt.

Bij de kleinere motoren, welke met de hand worden in werking gesteld, houdt men gedurende het ronddraaien de uitlaatklep open en sluit die zoodra het vliegwiel voldoende energie bezit, om de compressie te overwinnen.

Deze nokken nu bewegen door middel van onderhefboomen en holle hefboomstangen, hefboomen, welke zich boven de motorklep bevinden en die op hunne beurt de kleppen bewegen, welke kleppen gesloten worden door veeren. De kleppen sluiten af op aangeslepen zittingen, welke gedraaid zijn in den cylinderkop zelven.

De druklucht voor het in beweging stellen van den motor verkrijgt men door een luchtcompressor, welke de lucht samenperst in een Mannesmannbuis, terwijl het binnentreden der lucht wordt beheerscht door de luchtaanzetklep.

De brandstof bevindt zich in een oliereservoir, boven den gasmotor geplaatst en wordt gedurende de zuigperiode in de verstuiverskamer gelaten, welke steeds met den cylinder in open gemeenschap staat. De brandstofklep in den verstuiver wordt door den hefboom van de zuigklep bewogen. Tegelijk met de brandstof wordt ook lucht door den verstuiver gezogen. Deze lucht zal dus een weinig oliedamp meevoeren en in de sfeer rondom de verstuivingskamer zal zich dus een mengsel van lucht en oliedamp bevinden. In den verstuiver zal zich een rijk mengsel vormen. Aan 't eind nu van de compressieperiode is door de hooge compressie de temperatuur in den cylinder zooveel gestegen, dat het mengsel rondom het bakje explodeert; deze explosie zet zich naar binnen voort en nu wordt de olie ten deele als damp, ten deele als vloeistof naar binnen gespoten en verbrandt in de hoog gecomprimeerde lucht, waarbij eene zoogenaamde gelijkdrukperiode optreedt. Het systeem is dus eigenlijk een compromis van een explosie- en gelijkdrukmotor.

Vele proeven hebben bewezen, dat het brandstofverbruik zeer gering is. Zoo o.a. is onderzocht een 12 P.K. motor met de volgende afmetingen: cylindermiddellijn 200 mM., slag 250 mM., aantal omw. 260 (later is, voor de betere werking, het aantal omwentelingen verhoogd tot 300).

De opgenomen diagrammen gaven bij planimeteering een gemiddelden druk van Pmi = 7 atm.

Het aantal indicateur-paardekrachten

$$N_i = F \frac{pmi\ s\ n}{75.2.60} = \frac{\pi\ D2\ pmi}{4} \frac{l}{75} \frac{n}{2} \frac{}{60} = 15{,}8\ I.P.$$

Er werden ook remproeven genomen om het werkelijk nuttige aantal paardekrachten te bepalen; de arm van het remblok was 1.25 M. lang, terwijl hieraan een gewicht hing van Q = 29 K.G.

De effectieve kracht was dus

$$N_e = \frac{Q\ l\ \pi\ n}{30.75} = 13.28\ P.K.$$

De mechanische werkingsgraad bleek dus te zijn

$$M_n = \frac{N_e}{N_i} = \frac{13.28}{15.8} = 0.84 = 84\ \%$$

Met denzelfden motor werden met geringe belasting proeven genomen.

De gemiddeld druk bedroeg toen 4.9 atm., waaruit N_i werd gevonden als 11.12 P.K. Het remgewicht was toen Q = 18 K.G., dus N_e = 8.17 P.K. en in dat geval het mechanisch rendement

$$N_u = \frac{8.17}{11.12} = 74\ of\ 74\ \%$$

Het olieverbruik bij de eerste proefneming bleek 0.212 K.G. per P.K. uur. De verbranding blijkt zeer volkomen te zijn, wat zich wel in de eerste plaats uit deze verbruikscijfers, in de tweede plaats uit de verbrandingsgassen laat afleiden.

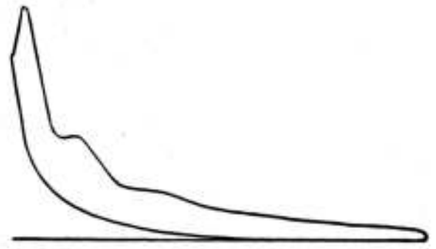

INDICATEUR-DIAGRAM.

De hoeveelheid der toegevoerde brandstof wordt door den regulateur geregeld, die op een naaldventieltje werkt, welke in den verstuiver is ondergebracht. Men heeft hier dus met eene quantiteitsregeling te maken, vandaar dat ook bij geringe belasting het brandstofgebruik gering is.

De Bronsmotor is verticaal gebouwd, zooals ook de meeste Dieselmotoren zijn geconstrueerd. Echter is het frame gesloten. Hierin bevindt zich smeerolie, welke door de bewegende drijfstang en kruk wordt rondgeslingerd en wel zoodanig, dat krukpen, zuiger en verdere bewegende deelen alle voldoende gesmeerd worden. De lagers worden gesmeerd door oliepotten, de afdruipende olie wordt door eene smeerring opgevangen en weer in het frame teruggevoerd, zoodat geen smeerolie nutteloos verloren gaat. Daar de zuiger zeer lang is uitgevoerd, kan een kruiskop wegblijven. De cylinder, welke bij de grootere motoren uit een losse binnenvoering en een afzonderlijken buitenmantel bestaat, wordt zoowel als de cylinderkop voortdurend gekoeld met behulp van koelwater, dat een circulatiepomp in voldoende hoeveelheid aanvoert. In den cylinderkop zijn zoowel de in- als uitlaatklep en de luchtaanzetklep ondergebracht, terwijl ook voor het geheele verstuivings-apparaat er een plaatsje is ingeruimd.

Tusschen den cylinder en het frame bevinden zich eenige lagen carton om de schadelijke ruimte welke door natuurlijke slijtage zich zal vergrooten, gemakkelijk weder op de juiste grootte te kunnen instellen.

Verder wordt dichting tusschen cylinder en kop verkregen door middel van roodkoper en de watermantel wordt afgedicht door een gummikoord.

Daar de voet gesloten is, zou de ruimte daarin tengevolge van 't bewegen van den zuiger voortdurend verkleind en vergroot worden, waardoor er drukvariaties in het frame zouden plaats grijpen; echter is daarvoor in het achterdeksel eene opening, waardoor de lucht binnen en buiten vrij in communicatie staat. Voor deze opening zijn echter zoodanige beschermers aangebracht, dat de olie, welke door de uittredende lucht zou worden meegevoerd, daaruit weer wordt afgescheiden.

Reeds op velerlei gebied worden de motoren toegepast, zoowel voor electrische verlichting, nijverheidsdoeleinden, watergemalen als locomobielen in landbouwbedrijf, en als drijfkracht in motorbooten; het is voornamelijk de eenvoudige constructie en de gemakkelijke bediening, die deze motoren voor verschillende bedrijven geschikt maakt.

Als brandstof kan in de Bronsmotoren gebruikt worden de gewone petroleum, de gasolie uit Roemenië en Texas, de ruwe naphta uit Rusland, de motorolie uit Indië en verdere ruwe oliesoorten, indien zij slechts een zoodanige mate van vloeibaarheid bezitten, dat ze voldoende snel door de toevoerleidingen kunnen stroomen.

(Slot volgt.)

Architectuurschetsen.

Wat zijn eigenlijk Architectuurschetsen?

Die vraag schijnt gemakkelijk te beantwoorden en menigeen, althans onder de kunstbroeders, zal denken, dat het eigenlijk geen vraag is. En toch, lezer, ga eens mede naar de Tentoonstelling van Architectuurschetsen van Nederlandsche Bouwmeesters, thans tot 28 September a.s. geopend in het gebouw van den Haagschen Kunstkring op de Heerengracht te 's-Gravenhage en gij zult spoedig gewaar worden, dat onder de bouwmeesters zelf vrij wat verschil van opvatting op dit punt bestaat. Gij zult zelf aan het vragen gaan en zeggen: Is elke schets, elk krabbeltje, waarop een stukje architectuur voorkomt, een architectuurschets? Is een min of meer uitgewerkt schetsontwerp, of een kleurige perspectiefprent, gemaakt voor den leek, een architectuurschets? Is een fantastische ideeënschets, zonder bepaalde bedoeling ten papiere gebracht, een architectuurschets?

En hier hebt gij met uw vragen alreeds drie of vier soorten van schetsen aangeduid, waarvan min of meer geslaagde proeven op de tentoonstelling te zien zijn.

Maar de architectuurschets, in den besten zin van het woord, hebt gij er nog niet in aangeduid, de schets, die werkelijk een stuk architectuur geeft en eigenlijk alleen door den kenner van architectuur, den bouwmeester, gewaardeerd en beoordeeld kan worden. Gelukkig is ook deze soort in ruime mate op de tentoonstelling vertegenwoordigd en wel het mooist en het volledigst door W. Kromhout Czn., die met 185 nummers een der lange wanden van de zaal geheel in beslag neemt. Zelden zagen wij een dergelijke collectie van dezen meester bij elkander; wij hebben hier den arbeid van een kleine 25 jaren voor ons van iemand, die wellicht meer dan een zijner collega's het „nulle dies sine linea" in practijk heeft gebracht. Er zijn vele oude bekenden bij, vele penteekeningen o.a. die omstreeks 1888 in „de Opmerker" gereproduceerd werden, maar voor de volledigheid van het overzicht zouden wij die hier niet gaarne missen.

Zij brengen ons bovendien den tijd in herinnering, toen Kromhout zijn studiereizen maakte in Frankrijk en Italië. In Frankrijk trokken hem vooral de kasteelen aan de Loire aan en wat hij daarvan medebracht behoort tot het beste van de collectie.

Geruimen tijd kan men deze schetsen beschouwen eer men gezien heeft hoeveel er op staat. Vlot geteekend, als zij zijn, is er toch niets op vergeten, wat van eenig belang kan zijn of tot verduidelijking strekken kan; doorsneden, profielen, plattegronden zijn overal bijgeschetst, détails nog eens even op grooter schaal in een opengebleven hoekje er bij geteekend, waar noodig wat maten en enkele geschreven aanteekeningen, maar toch in hoofdzaak zijn het de lijnen die spreken, die ons de architectuur laten zien van de beroemde trap van Chateaudun, van de lantaarn van Chambord, van de kathedraal van Amiens, van de St. Eustache te Parijs, van den dom te Florence, van verscheidene Italiaansche paleizen en van tal van andere bouwwerken, te veel om te noemen, zooals ook blijkbaar de samensteller van den catalogus heeft gedacht, want hij vermeldt maar droogjes weg, no. 80—151 Studieschetsen uit Frankrijk, no. 155—185 idem uit Italië, enz. tot no. 270 toe. Fraaie studies in kleuren, waarvan sommige zeer uitgewerkt, zijn er onder de Italiaansche schetsen. Ook de schetsen voor feestversieringen, waarmede Kromhout destijds te Amsterdam veel succes inoogstte, trekken de aandacht, maar de eigenlijke studieschetsen vormen o.i. het belangrijkste en leerzaamste deel zijner inzending en hij stelt hiermede al de andere inzenders in de schaduw.

Het is geen schande, om in de schaduw te staan van zulk een meester van de teekenstift, zelfs niet voor een Prix-de-Rome en noch de heer J. M. van der Mey, noch de heer J. H. W. Leliman, die hier beiden eveneens met superieur werk voor den dag zijn gekomen, zullen ons kwalijk nemen, dat wij deze uitdrukking hier gebruiken. Van der Mey zocht zijn modellen in het middeleeuwsche Frankrijk en weet het karakter der mooie Romaansche torens, in teere schetsen, uitstekend weer te geven; Leliman is veelzijdiger in zijn diverse reisschetsen, zijn manier wat forscher, met een tikje overdrijving in het effect, dat in zulke schetsen volstrekt niet misstraat, wanneer men ze aan den wand ziet hangen.

Wanneer het op deze tentoonstelling er om te doen was elkaar te overvleugelen, wanneer het te doen was om reclame, of om het behalen van een bekroning, dan zouden wij aarzelen, om het uit te spreken, dat het zooeven genoemde drietal architecten de kroon spant. Nu meenen wij dit volmondig te kunnen zeggen en zoo er sprake van bekroningen was, zou zeker iedereen aan Kromhout de hoogste onderscheiding toekennen.

Maar wij hebben hier, en dit is meenen wij ook de opvatting van den Haagschen Kunstkring, met een edeler wedstrijd te doen, of eigenlijk alleen met de bedoeling, om elkander en het publiek zijn opvatting van architectuurschetsen te laten zien, om van elkander te leeren bovenal en daarom achten wij deze tentoonstelling hoogst belangrijk voor de beoefenaars der bouwkunst zelf, want het publiek, och hemel, dat zoekt men er te vergeefs, zelfs wanneer het door den aanhoudenden regen van de straat verdreven wordt en al wat naar reclame zweemde zou hier dan ook niet slechts misplaatst zijn, maar heelemaal geen doel treffen.

Toch zijn er wel enkele inzenders met kleurige reclameprenten van landhuisjes, die hier uit den toon vallen bij het overigens serieuze en verdienstelijke werk van vele anderen.

Bekende namen vindt men er onder en minder bekende, ouderen en jongeren onder onze bouwmeesters, verscheidene, die reeds lang hun sporen verdiend hebben, anderen, die ze nog moeten verdienen. Onder de bekenden noemen wij K. P. C. de Bazel, die hier is met zijn Egyptische studies uit het Britsch museum, die menigeen kent uit de fraaie reproducties, destijds in het plaatwerk „De Architect" verschenen; H. P. Berlage Nzn., met een paar schetsen van het Beethovenhuis. Wie daar meer van wil zien moet naar Brussel gaan, het hier aanwezige is niet van groot

belang, maar wel trekken Berlage's studies en schetsen uit Italië de aandacht, omdat zij dateeren van 1881, bijna dertig jaren geleden, uit den tijd toen deze bouwmeester zich nog tot de Italiaansche Renaissance voelde aangetrokken, fraai en van blijvende waarde zijn daarbij de studies naar antieke bronzen uit het museum te Napels.

Tot de oudere garde behooren ook H. J. Jesse, die voor zijn met vaste hand uitgevoerde penteekeningen de modellen vond in bouwwerken van de stad zijner inwoning, Leiden, en C. W. Nijhoff met potloodschetsen van Arnhemsche kerken, vooral verdienstelijk in de interieurs. Jan Stuyt zond slechts eenige ideeën-schetsen voor een kerk in, maar A. Vlaanderen geeft fraai werk van zijn studiereizen in Frankrijk en België te zien, meer in de manier van den architectuurschilder evenwel, dan van den architect. Ook Joh. D. Looijen nam Fransche architectuur in zijn schetsboeken op, maar de groote vormenrijkdom daarvan was hem wel eens te machtig.

Van degenen, die het onderwerp hunner studie dichter bij huis zochten verdient A. J. Reijers te Kampen vermelding; Hij geeft goede potloodschetsen van Kampen en Borculo, maar ook uit het weinig bekende Oost-Friesland, o. a. uit Emden en Aurich. J. C. Meischke te Rotterdam heeft met zijn penteekening van den St. Laurenstoren, die hier aanwezig is, reeds lauweren ingeoogst; Corn. de Graaf te Utrecht geeft goede potloodschetsen van Nederlandsche gebouwen en een fraaie penteekening van een poort te Vianen. Maar het zou ons te ver voeren alles op te noemen en alle namen te vermelden. Wij bepaalden ons tot datgene van het tentoongestelde, wat naar onze meening, met het meeste recht gerekend kon worden tot de eigenlijk gezegde architectuurschetsen te behooren.

Er zijn inzenders, die daaronder blijkbaar niet anders verstaan hebben dan schetsontwerpen, anderen weder hebben èn schetsontwerpen èn reisschetsen ingezonden.

Tot de laatsten behoort J. J. Gort Jr. te 's-Gravenhage o. a. met schetsen voor een winkelbetimmering, die wel volledige ontwerpen genoemd kunnen worden, tot de eersten behooren W. G. Eberson en H. Th. Wijdeveld eveneens te 's-Gravenhage. Bij de inzending van laatstgenoemde en ook nog bij een anderen inzender, trekken eenige reproducties van teekeningen voor het Vredespaleis, zooals het uitgevoerd zal worden, de aandacht. Men zal zich herinneren, dat de Commissie voor de Nederlandsche Architectuur op de Brusselsche Tentoonstelling het betreurd heeft, dat het Vredespaleis daar niet is ingezonden. Dat er geen teekeningen waren, kan de reden niet geweest zijn.

Bij sommige inzenders van schetsontwerpen is de invloed der „Moderne Bauformen" niet te miskennen. De moderne teekenmanier, die bij die vormen schijnt te behooren, die misschien noodig is, om ze ingang te doen vinden, achten wij op deze tentoonstelling minder op haar plaats, al willen wij niet zoo ver gaan te beweren, dat zij hier in 't geheel niet tehuis behoort. Daarover kan verschil van opvatting bestaan. De veelkleurige producten van een bekend Haagsch decoratieschildersatelier, schetsen van de Parijsche Tentoonstelling van 1900, behooren hier echter niet. Zij vormen een dissonant, maar deze eene dissonant vermag gelukkig niet den gunstigen indruk te verstoren, die de tentoonstelling maakt. Moge nog meermalen de Haagsche Kunstkring een dergelijke organiseeren, wij hopen dan de bouwmeesters in nog grooter getal broederlijk naast elkander te zien optreden en veel voor den dag te zien komen, dat thans in portefeuille bleef.

Middelbare Technische School voor de Bouwkunde.

Niet zonder reden is de Nederlandsche Aannemersbond trotsch op zijn stichting, de eerste Middelbare Technische School te Utrecht. De ondubbelzinnige blijken van ingenomenheid met hun eigen onderneming, af en toe door de heeren aannemers geuit, hebben wel eens aanleiding gegeven tot min of meer schampere opmerkingen, waaraan afgunst niet vreemd was, maar zij hebben zich daaraan wijselijk niet gestoord. Zij hebben de zaak flink aangepakt en zij hebben onzes inziens het volste recht, met voldoening te wijzen op hetgeen door hen eendrachtiglijk tot stand gebracht is.

Voorzeker hier is reden om trotsch te zijn en eenige zelfingenomenheid is alleszins verklaarbaar, wanneer men bedenkt, dat hier door het particulier initiatief iets bereikt is, dat destijds voor een eminent minister, op het glanspunt zijner macht, onbereikbaar bleek, hetgeen nog meer beteekent, wanneer men zich herinnert, dat het hier een der lievelingsdenkbeelden van dien minister en, om het zoo te noemen, de oprichting van een monument van zijn regeeringsperiode gold.

Dezer dagen is de School aan de Croeselaan te Utrecht geopend. Wij ontleenen aan de „Nieuwe Rott. Couraat" het verslag van de openingsplechtigheid.

De Middelbare Technische School voor de Bouwkunde, gelegen aan de Croeselaan te Utrecht, is hedennamiddag plechtig geopend.

De heer J. N. Hendrix, de voorzitter van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond, sprak de openingsrede uit, waarin hij allereerst minister Talma en den vertegenwoordiger van minister Heemskerk, den inspecteur van het middelbaar onderwijs, den heer De Groot, dankte voor hun aanwezigheid en verklaarde niet beter zijn gevoelens tot uiting te kunnen brengen dan door de geschiedenis van den arbeid, welke voorafging aan de oprichting der Middelbare Technische School, te ontvouwen.

De zorg der regeering voor technisch vakonderwijs had zich, zeide spr., tot heden slechts beperkt tot het verstrekken der gelegenheid voor hooger- en lager technisch onderwijs, het onderwijs voor den technischen middenstand was echter in ons land onbekend. Bestonden er al enkele uitzonderingen voor werktuigkunde en voor textiel-nijverheid, voor het groot aantal dergenen, die tot de bouwnijverheid behoorden, was de gelegenheid om dit onderwijs te verkrijgen, vrijwel uitgesloten. En toch werd de groote noodzakelijkheid van dit onderwijs zoo dringend gevoeld. Inderdaad, die technische middenstand zelf gevoelde zoo goed wat hem ontbrak.

Wel waren, ging spr. voort, onze oostelijke naburen reeds voor een dertigtal jaren geleden ons voorgegaan met de ontwikkeling en bevordering van het technisch onderwijs, doch navolging van dat voorbeeld bleef slechts tot de vrome wenschen behooren. Toch scheen het alsof verbetering in uitzicht kwam.

Spoedig na het optreden van dr. A. Kuyper als minister van binnenlandsche zaken in 1901 werd het bekend, met hoe groote belangstelling deze bewindsman het wezen en de inrichting van het Technische Vakonderwijs in het buitenland volgde. Toen bekend werd, dat door de regeering het vraagstuk van het Middelbaar Technisch Onderwijs ter hand was genomen, meende de Nederlandsche Aannemersbond, dat het nuttig kon zijn de regeering kenbaar te maken hoe, naar zijne meening, het onderwijs diende te worden ingericht om het voor den aannemer (bouwmeester) tot het meeste profijt te doen strekken. Te dien einde werd dat vraagstuk ter bestudeering gegeven aan een speciale commissie, naar aanleiding waarvan in Augustus 1903 de

algemeene vergadering zich uitsprak, op welke wijze de voor den aannemer meest gewenschte opleiding zou verkregen worden.

Bij Koninklijke boodschap van 2 Mei 1904 werd aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ter overweging aangeboden een ontwerp van wet tot verhooging en wijziging van Hoofdstuk V der staatsbegrooting van het dienstjaar 1904, en werd als eerste termijn voor den bouw eener Middelbare Technische School, waarvan de totaalkosten ruim één millioen zouden bedragen, een bedrag van f 100,000 gevraagd. De school zou gevestigd worden te Haarlem en omvatten drie leergangen, nl. bouwkunde, werktuigkunde, en electrotechniek.

Echter, nadat in 1905 het ministerie-Kuyper was afgetreden, werd door het volgende ministerie het wetsontwerp tot stichting der Middelbare Technische school ingetrokken.

Het bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond greep aanstonds de gelegenheid aan om een uitspraak te verkrijgen van den bond in zake de eigen voorziening in technisch onderwijs. Reeds op de jaarvergadering van 1 Augustus 1906 kwam een voorstel aan de orde om aan een commissie van drie leden op te dragen een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om van bondswege een of meer inrichtingen in het leven te roepen tot het geven van zoodanig Middelbaar Technisch onderwijs als voor den toekomstigen bouwmeester (aannemer) wenschelijk kan geacht worden.

Deze commissie bracht rapport uit van hare bemoeiingen. Al bleek uit dit rapport, dat groote sommen noodig waren, toch nam de vergadering in beginsel het besluit tot oprichting eener Middelbare Technische School, met de opdracht aan de commissie met den meesten spoed nadere voorstellen dienaangaande in te dienen.

Toen de commissie door het uitgebrachte advies overtuigd was, dat geheel uit eigen middelen de oprichting onmogelijk zou zijn, klopte zij om hulp en voorlichting aan bij den Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, den heer H. J. de Groot. En het is, dank zij den krachtigen steun van den heer De Groot, dat alle bezwaren, welke aan het verkrijgen van de hoog noodige subsidies in den weg stonden, op schitterende wijze werden overwonnen. En nu gebeurde er iets, dat in zijne gevolgen voor de totstandkoming der school van onberekenbaar groot gewicht zou worden. Begin Januari 1908 verloor de Bond door den dood een zijner voortreffelijke bestuurderen, den heer A. C. Roest, te Middelburg. Eenige weken na zijn overlijden kwam bij het bestuur een mededeeling in van mevr. de wed. Roest, waarbij zij, aldus voldoende aan den wensch door haren echtgenoot op zijn sterfbed geuit, aan den Nederlandschen Aannemersbond aanbood een bedrag van f 1000, ten behoeve der oprichting eener Middelbare Technische School, onder voorwaarde dat binnen zes maanden na den dag van zijn overlijden door den Bond een bedrag van minstens f 10,000 voor hetzelfde doel zou zijn bijeengebracht. Door deze daad was het pleit beslecht. En, lang voordat de gestelde termijn was verstreken, bedroeg het totaal der gelden voor het Roest-fonds bestemd, niet f 10,000, maar meer dan f 15.000. Sterker nog, reeds in datzelfde jaar kwamen de definitieve plannen tot oprichting voor de Middelbare Technische School aan de orde, en ter algemeene vergadering te Tilburg-Breda, werd thans definitief besloten tot oprichting der Middelbare Technische School. Tevens werd besloten tot het aangaan eener geldleening, groot f 160.000, ter bestrijding der kosten van bouw- en inrichting en tot het verleenen eener jaarlijksche bijdrage aan de school van f 1000 per jaar.

Onmiddellijk werd thans aan het werk getogen om de noodige subsidie te verkrijgen. Gevraagd en verkregen werd van het Rijk een jaarl. bijdrage van f 17.500, van de provincie Utrecht een jaarl. bijdrage van f 2500 en van de gemeente Utrecht een jaarlijksche subsidie van f 9000, terwijl deze gemeente ook gratis ter beschikking stelde een terrein van 5000 M².

En zoo kon de Nederlandsche Aannemersbond tot verwezenlijking zijner plannen overgaan.

Als directeur werd op 12 Mei 1909 benoemd de heer A. W. C. Dwars, c. en b. i. en dezen opgedragen de plannen voor den bouw der school te ontwerpen en den bouw te leiden. En de bouw kwam tot stand.

Dank bracht spr. aan allen, die op eenigerlei wijze aan de totstandkoming hebben medegewerkt. En daarnaast sprak hij waardeering uit voor den arbeid, door den heer Dwars als directeur der school reeds tot heden verricht.

Het eerste deel van den arbeid is nu voltooid, ging spr. voort, en zal zijn hoogste bekroning vinden, indien straks uit den mond van minister Talma de woorden van opening der school mogen weerklinken. Dan echter wacht een arbeid, veel grooter, veel moeilijker nog: de exploitatie der school, de zorg voor de ontwikkeling, de bevordering van den groei en bloei der school, de zorg dat nu ook de school zal beantwoorden aan de hoog gestelde verwachtingen, welke wij van haar koesteren. Moge ook dat deel van den arbeid gesteund en verlicht worden door de hartelijke belangstelling en warme sympathie van allen.

Daarna richtte spr. tot minister Talma het verzoek, de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde geopend te willen verklaren.

Het monumentale gebouw, staande op een terrein van ongeveer 5000 M². oppervlakte, is 38 meter breed en 18 meter diep, heeft twee verdiepingen en is voor een deel uit donkere Vechtsche steen en gedeeltelijk uit Waalsche klinkers opgetrokken, terwijl voor de gevelversiering verglaasde steen is gebezigd.

Boven den ingang is een granieten boogoverspanning aangebracht, waarin de woorden: „Middelbaar Technische School" en het jaartal: „1910" vermeld staan. De toegang tot het gebouw voert naar een ruime hal, waarin het trappenhuis ligt.

Beneden zoowel als op de beide verdiepingen loopt een breede gang, waarop alle lokalen uitkomen. De vloeren zijn van terrazzo en de lambriseeringen van witte tegels, door een rand van bruine tegels omlijst.

Gelijkvloers liggen o.m. de directeurs-, bestuurs- en spreekkamers, de lokalen voor landmeten, waterpassen, natuur- en scheikunde en een koffiekamer of recreatiezaal, waar de leerlingen hunne vrije oogenblikken kunnen doorbrengen.

Op de beide verdiepingen zijn de gewone klasselokalen, ruim en goed verlicht en geventileerd, en elk plaats biedende aan 25 leerlingen. Een eigenaardigheid van deze lokalen is, dat ze zoowel voor teekenen als voor zittend onderwijs geschikt zijn. Op de eerste verdieping is voorts een prachtig ingerichte bibliotheek.

De zolder dient voor bewaarplaats van bouwmaterialen en het sousterrain voor het onderzoek daarvan.

Het trappenhuis ontvangt zijn licht uit hooge ramen, waarin in gebrand glas de figuren zijn aangebracht van de elf provinciën.

In het gebouw zijn verder centrale verwarming en electrische verlichting aangebracht, terwijl ook zorg gedragen is voor uitstekende luchtverversching.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 37. Programma der September-Vergadering-Excursie op 20 en 21 September a. s. te Leiden en naar Gouda—Oudewater.

Leiden, door H. J. Jesse, met vele afbeeldingen in den tekst en op losse plaat.

Bevoegdheid van den Architect (Slot), door Mr. Egbert J. C. Goseling.

Sociale Hygiëne en Techniek, XXI. Ontwerp-Arbeiders-Ziekte-Verzekering, door J. L. B. Keurschot.

ARCHITECTURA No. 36. Verslag der 1279ste Gewone Ledenvergadering van 7 September 1910.

Verslag van de 9de Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A., door C. J. de Haas.

Oud en Nieuw in Amsterdam, met afbeelding.

Bliksemschade en bliksemafleiders.

Ingezonden. Het dak en het raam.

De strijd in den Cementhandel.

DE BOUWWERELD No. 37. Bescherming van Steenhouwers I. Openbare Reiniging in verband met het vraagstuk der vuilverbranding door M. J. C. van Eyck, Gem.-Architect van Bussum (Vervolg) met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 37. Afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Statistiek van Centraal-Stations voor Electrische Stroomlevering in Nederland.

Een bezoek aan de in uitvoering zijnde werken ter uitbreiding van de drinkwater-voorziening van New-York, door A. A. Meijers c. i., met afbeeldingen.

Het tweede Internationaal Koude-Congres te houden van 5-11 October 1910 te Weenen.

Het 8ste Internationale Spoorweg-Congres te Bern, III, (Vervolg), door G. J. de Vos van Nederveen Cappel w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 36. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Commissie voor de Statistiek. — Het Stoomwezen over 1909 (vervolg). — Ingezonden. — Iets over den bouw van tramwegen.

DE AANNEMER No. 37. Opening der Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 11. Het glazuren met zout. — Kunst-portland-cement en zijn surrogaten. — Gewapend beton voor rijwegen. — Het onschadelijk maken van sulfaten in de klei. — Electromotoren in de klein-industrie. — De Rondkameroven van Janitz. — Bekroningen op de Brusselsche Tentoonstelling.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

33	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 120 p.m.
19	Bouwk. Opz.-uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
19	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 110 »
8	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
10	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
10	Waterb. Opz.-teek.	25—28 j.,	f 65—f 120 »
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
13	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—31 j.,	f 70—f 100 »
2	Werkt. Teek.-constr.	25—49 j.,	f 90—f 200 »
4	Machine-teek.	22—28 j.,	f 60—f 100 »
1	Aank. Machine-teek.	21 j.,	f 50 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
4	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 85 »
3	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkm. Modelm. en gieterij	47 j.,	f 90 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Decoratie-teekenaar	29 j.,	f 85 »
1	Boormeester	27 j.,	f 85 »

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
DIEPBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co. INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

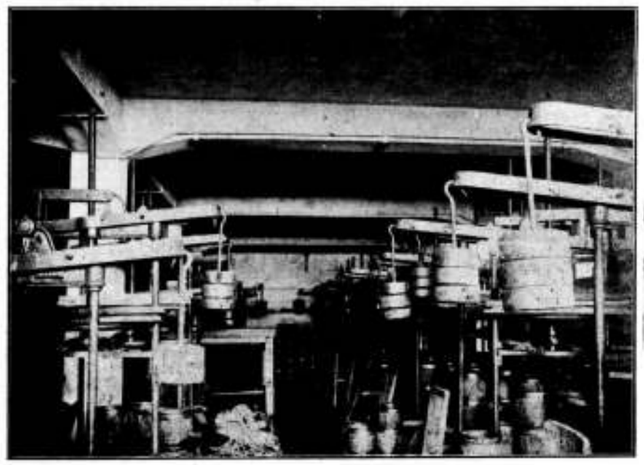

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

KELDER met bovengelegen fabrieksvloeren in gewapend beton uitgevoerd in 1909 voor de N. V. Kaas- en Roomboterfabriek te SLOTEN (Fr.)

Geld verdienen kan iedereen
door onze Schwarzwalder Klokken te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ⁘ ROTTERDAM.

Het Advertentiebureau van
„DE OPMERKER",
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage,
belast zich met de plaatsing van advertentiën in alle Dag- en Weekbladen, enz. zonder prijsverhooging.

Burgemeester en Wethouders van VELSEN roepen sollicitanten op naar de betrekking van:

a. Hoofd-Opzichter
(Gemeente-Architect),

Chef van het bureau **„Bouw- en Woningtoezicht en Openbare Werken",** op eene jaarwedde van f 1500.—, welke met 3 vierjaarlijksche verhoogingen kan klimmen tot f 1800.—.

Voor deze betrekking komen alleen in aanmerking ervaren bouwkundigen, zoowel practisch als theoretisch in alle deelen met het bouwvak bekend en in staat aan het hoofd te staan van een tak van gemeentedienst;

b. Een Opzichter
aan genoemd bureau,

mede voor teeken- en schrijfwerk, op eene jaarwedde van f 900.—, welke met 3 vierjaarlijksche verhoogingen kan klimmen tot f 1200.—.

Voor deze functie wordt vereischt eenige practische ervaring, verkregen bij de uitvoering van bouwwerken.

Deze ambtenaren mogen in geen geval voor particulieren, Staat, Provincie of andere gemeenten werken.

Deelname aan het gemeentelijk pensioenfond (4 % der jaarwedde) is verplichtend.

Sollicitatiestukken kunnen vóór 28 September e. k. worden ingezonden aan den Burgemeester.

Zij, met wie persoonlijke kennismaking wordt gewenscht, zullen hiertoe worden uitgenoodigd

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

Vochtige Muren
worden afdoend waterdicht gemaakt, onder 10-jarige garantie, kleurloos, niet luchtdicht, door bestrijking met
„Extract van Steenbeschermer".
Vraagt inlichtingen aan de
Nederl. Steenbeschermerfabriek te NIJMEGEN.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Gereserveerd voor:
Creosoteer-inrichting,
Fabriek tot Houtbereiding tegen bederf,
C. MIRANDOLLE, Rotterdam.

Voor totale uitroeiïng van
Wandgedierten
te ontbieden
L. A. SPETTER & Co.,
Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.
Zuiveraar der **Rijks- en Stadsgebouwen.**
Opgericht 1864.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 19 SEPTEMBER.

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-best. ten Gemeentehuize: het bouwen en leveren van twee schroefstoomponten.

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-best. ten gemeentehuize: het maken van een aanlegsteiger met kademuur en verdere bijkomende werken, ten behoeve van het stoompontveer over den Amstel.

AMSTERDAM 1.30 uur. — Gecommitteerden tot de directie over de wegen en vaarten tusschen de zes Noord-Hollandsche Steden op het Raadhuis: het onderhoud der wegen en vaarten met kunstwerken tusschen de Zes Noord-Hollandsche Steden, van 1 Januari 1911 tot en met 31 December 1915 in 5 perceelen; de bestekken zijn te bekomen ad f 2.50 bij den algemeenen opzichter.

AMSTERDAM 1.45 uur. — Holl. Ijz. Sp.-Maatschappij in het Centraal Personenstation, bestek no. 1170: het maken van afsluitingen in gewapend beton en het afwerken van vier bogen met bijkomende werken nabij het stationsemplacement Rotterdam—Hofplein, raming 10500; het bestek met 1 teek. is te bekomen a.d f 1.50 en zonder teek. ad f 1 aan het Centraal-administratiegebouw der maatsch. aan het Brooghak te Amsterdam.

LITH 2 uur. — Het gem.-best.: het bouwen van eene openbare school met bijkomende werken; aanw. den dag der besteding vm. 11 uur, bestek en teek. te bekomen ad f 1.50 bij den arch. J. H. H. v. Groenendael te 's Hertogenbosch.

DINSDAG 20 SEPTEMBER.

AMSTERDAM 2 uur. — De Holl. Electr. Sp.-Maatsch. ten kantore der maatsch., bestek no. 10: het maken van den onderbouw eener overbrugging van de ringvaart en den Ringdijk van den Haarlemmermeerpolder nabij Aalsmeer, met bijkomende werken; het bestek met 2 teek. is te bekomen ten kantore voorn. ad f 7.50.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 21 SEPTEMBER.

ENSCHEDE 12 uur. — Arch. H. Reijgers in het café van den heer E. J. Ter Riet: het bouwen van een woonhuis; bestek en teek. zijn ad f 7.50 per stel verkrijgbaar ten kantore van den architect en worden bij de besteding ad f 5 per stel teruggenomen; aanw. den dag der besteding des voormiddags 9 uur; inlichtingen zijn nader te bekomen bij den architect.

Firma A. D. Ouwejan & Zn.
Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders
Boerensteiger 6, Rotterdam.
SPECIALITEIT IN:
Sulfaat Saturators,
voor ZWAVELZURE AMMONIAK.
Oudste adres in Nederland.

L. CUSELL
De Bouwkundige Opzichter.
Bovengenoemd werkje, aangekondigd in de Leestafel van ons nummer van 11 September j.l. is aan het Bureau van de Opmerker verkrijgbaar à f 0.60.
Tegen toezending van f 9.65 wordt het franco toegezonden aan elk binnenlandsch adres.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. in het gebouw aan de Parkstraat: de bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Harderwijk; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 1e district te Den Haag, aan het post- en telegraafkantoor te Harderwijk en is te bekomen bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag ad f 0.35; inl. worden gegeven door den voorn. rijksbouwmeester te Den Haag.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tél. in het gebouw aan de Parkstraat: het bijspannen van 8 draden aan de palen van die lijn en het uitvoeren van de daarmede in verband staande werkzaamheden; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de boekh. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen. der tel. te Den Haag en bij den ingen. der telegrafie te Zwolle.

HENGELO 7 uur. — Het bestuur der coöp. landbouwersvereeniging in het hotel van den heer J. H. Reiring: het bijbouwen van een magazijn en het inrichten van een bestaand gedeelte voor malerij op haar terrein aan den Lokaalspoorweg aldaar; bestek en teek. te bekomen ad f 1.50 per stel ten kantore van den architect J. W. Jansen aldaar, die tevens nadere inl. geeft.

VRIJDAG 23 SEPTEMBER.

LEEUWARDEN 12 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het Prov. bestuur: de verbetering van den Statendijk tusschen de Schoterzijl en Slijkenbrug, behoorende tot de zeewerken in Friesland, raming f 9300; bestek no. 207 ligt ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebr. van Cleef, te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Kempees en den ingenieur jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden, en opzichter Bosboom, te Heerenveen.

SANDPOORT-MEERENBERG. — De commissie van toezicht over het gesticht Meerenberg: het bouwen van 18 woningen en het uitvoeren van eenige andere werken op het terrein van het gesticht; de teek. en de bestekken zijn te bekomen ad f 1.50 aan het gesticht en bij den arch. F. W. M. Poggenbeek.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z.. ROTTERDAM

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

— Aan de Betonijzer-firma H. H. Schröder te Leeuwarden is door de Maatsch. tot Expl. van Staatsspoorwegen opgedragen de levering van 70 stuks regenwaterbakken en 70 stuks filterputten in gewapend beton voor stations aan de lijn Leeuwarden—Deventer.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
Op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Ingezonden Stukken.

KONINGINNEDAG.

Toevallig 31 Augustus l.l. in Den Haag zijnde, zag ik daar de illuminatie's, die er ter gelegenheid van den verjaardag der Koningin voor de openbare gebouwen ontstoken waren. Als geboren Hagenaar had ik ze van jongs af gezien, ik was er aan gewend. Nog altijd hadden, op een enkele uitzondering na, de ministerie's hunne oude gas-illuminatie's. En juist die enkele uitzondering (ik bedoel die aan het Ministerie van Oorlog) bracht mij tot waardeering van deze oudere wijze van verlichten. Wat staan die electrische lijnen er doodsch bij, wat geeft juist 't flikkerende der breede vlakken van kleine vlammetjes een feestelijken indruk tegenover die starre electrische lampjes, die zoo plichtmatig staan te gloeien, tenminste als zij toegepast worden, zooals b.v. aan gemeld ministerie, aan 't Hôtel des Indes en elders.

't Schijnt wel, dat de artistieke zijde bij deze versieringen geheel uit het oog verloren wordt. Met electrisch licht zijn, als de gelegenheid zich er toe leent, mooie, prachtige effecten te bereiken. Denken wij slechts aan de verlichtingen, die dit jaar op de Boulevards en in het Parc Royal te Brussel brandden, en aan enkele straatdecoratie's tijdens de Juliana-feesten. Maar wat is er nu voor feestelijks in b.v. de moeilijk te ontcijferen letters, die bij verjaardagen van leden van het Kon. Huis voor meergemeld ministerie branden? Neen, dan lijkt mij de verlichting voor 't Ministerie van Marine oneindig veel beter geslaagd. Dat tintelt en geeft een opwekkenden indruk en houdt bovendien ook eenig verband met de bestemming van het gebouw, waarvoor zij brandt; dit laatste in tegenstelling met eenige harer collega's (b.v. Financiën).

Aan het Stadhuis bestond de illuminatie uit een werk uit den allerlaatsten tijd (ik meen dat het 't 2e jaar was dat het brandde). Zeer zeker is dit op-to-date en practisch ingericht; ook zonder 't uitschroeven en vervangen van een W, H of J (zooals aan de ministerie's) is het direct te gebruiken, het is een en-tous-cas onder de illuminatiestukken. Immers zoowel het portret van de Koningin als van Prins Hendrik komt er in voor, ja zelfs de kleine Prinses Juliana kruipt onderaan rond, zooals op het bekende portret. Hoe men handelt op den verjaardag van Koningin Emma is mij niet bekend. Wanneer men ter gelegener tijd (de gelegenheid doet zich slechts eenige dagen per jaar voor) dit illuminatiestuk eens vergelijkt met het bovenbesproken stuk voor Marine, zal de schoonheid van 't laatste boven zijn jongere soortgenoot zeker in 't oog vallen. De onrustige lichtlijntjes blijken toch zeer slecht geschikt om portretten weer te geven en de dunne biesjes werken zeer weinig decoratief. Daarbij komen die wapens! Aan welken ontwerper heeft men dit werk opgedragen? Wisten degenen, die dit ontwerp goedkeurden, nog niet, dat er in 't officieele wapen wijzigingen zijn aangebracht? Is 't niet ongehoord, dat in de residentiestad in een versiering ter eere van H. M. de Koningin, in de laatste jaren gemaakt, Haar wapen nog voorkomt, zooals het vijf jaar geleden was? En dan.... de teekening van dat wapen! Wat een vorm van schild, wat een plaatsing van den leeuw in dat schild! 't Is werkelijk treurig, dat in een stad, die toch voor kunst- en industriëel onderwijs geld genoeg uitgeeft, zoo iets voor 't Stadhuis moet branden op dezen feestdag.

Trouwens, het schijnt er voor feestversieringen soms nog niet erg op aan te komen, wat men er van maakt. Den dag voor het feest zag ik in het Haagsche bosch de „versiering", die aan den ingang van „de Tent", den bekenden tuin van de „Witte Societeit", was aangebracht. Laat ik deze versiering in een paar woorden beschrijven, in de hoop, dat niemand ze als model zal gebruiken! De bedoelde tuin is rondom afgesloten door een zeer weinig pretentieus ijzeren hekje van misschien 1.20 M. hoogte; daarin bevindt zich ook een even weinig sprekenden ingang. Dat hek en ingang zoo weinig op den voorgrond treden, kan men slechts toejuichen, omdat zij aldus de zeer schoone omgeving slechts minimaal schaden. Doch nu was voor de „versiering" het plan ontstaan om dan voor eenige dagen een monumentaal entrée te scheppen en dat op den feestavond te verlichten. Er waren dan waarschijnlijk een huisschilder, een electricien en een timmerman in den arm genomen en dit driemanschap heeft den ingang voor den dag gebracht. Twee „gemetselde" kolommen van boven met vazen bekroond, droegen het openstaande „ijzeren" hek, twee „ijzeren" krullen vormden de aansluiting aan het nog altijd nederige hekje om den tuin. Maar hoe waren die kolommen geschilderd! Hoewel misschien 4 M. hoog, zag men nog altijd op het bovenvlak, zij waren in scheeve projectie geteekend; en hoe was met de teekening der vazen omgesprongen! Het is niet te beschrijven en ik geloof niet, dat er foto's van bestaan.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Kan voor illuminatie's aan een der voornaamste sociëteiten van Den Haag niet een bekwaam ontwerper geraadpleegd worden en gevoelt geen der vele kunstenaars, die lid der „Witte" zijn, er roeping voor het Bestuur eens op de wenschelijkheid hiervan te wijzen? Zij zouden er een goed werk aan doen.

Tilb., 10 Sept. '10. JACOBS.

Vacante Betrekkingen.

— Hoofdopzichter en Opzichter b. d. Gemeente Velsen. Zie adv. in dit no. (1)

— Teekenaar op een Electro-Technisch Bureau, bekend met begrootingen. Brieven onder S 94, Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

— Volontair ter verdere opleiding op een Architectenbureau te Rotterdam. Sollic. onder No. 30990, bureau der N. R. Ct. (1)

— Machine-Teekenaar eenigszins bekend met bouwkundig teekenen. Salaris nader overeen te komen. Sollicitatie aan den Secretaris v. h. Inf.-Bur.: Rijswijkscheweg 3, Den Haag. (1)

— Machineteekenaar op een machinefabriek, bekend met hijschwerktuigen. Opgaven bij den Secretaris van het Inf.-Bur., Rijswijkscheweg 3, Den Haag. (1)

— Scheepsteekenaar aan de Nederlandsche Scheepsbouw-Maatschappij te Amsterdam. Schriftelijke aanbieding wordt ingewacht. (1)

— Leeraar voor het Machine-Teekenen, voor de Hulpvakteekenschool aan de Mauritskade no. 28b van de »Mpij. Werk. Stand«, Afd. »Ambachtsscholen«, te Amsterdam. Salaris f 400.— per cursus v. 5½ mnd., voor 5 avonden p. w. Indiensttreding zoo spoedig mogelijk. Sollicitatiebrieven met afschriften van getuigschriften en teekeningen, aan den Directeur, den heer E. Jelsma, Weteringschans 165, vóór 30 September a.s., aan welk adres de Instructiën ter inzage liggen. (1)

— Opzichter, bekend met fabrieksbouw, bij een Gemeentebedrijf, voor tijdelijk. Salaris f 120 à f 150 's maands. Indiensttreding uiterlijk 1 Oct. a.s. Brieven en afschriften van getuigschriften, onder no. 559, aan den Boekhandel Firma R. Los te Bussum. (2)

— a. Een Ingenieur, als Directeur van den Technischen Dienst, traktement f 1200—1500 's maands; b. Een Ingenieur als Onder-Directeur van bovengenoemden dienst, traktement f 600—1000, 's maands; c. Een Opziehter bij den Technischen Dienst, traktement f 300—f 600 's maands, allen in Deli, Oostkust van Sumatra. Zich te wenden tot den Oud-Directeur van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië, A. P. Melchior, Frederik Hendrikplein 18, Den Haag. (2)

— Teekenaar, bekend met ijzerconstructies en bruggenbouw. Brieven letter T, Kantoorboekhandel J. P. Bladergroen, Raadhuisstraat 30, Amsterdam. (2)

— Twee Civiel-Ingenieurs bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij op Java. a. één civiel-ingenieur, twee jaren praktijk, als adjunct-ingenieur bij Weg en Werken; b. één civiel-ingenieur, om na opleiding h. t. l. als adjunct-inspecteur van Beweging en Handelszaken naar Java te vertrekken. Zich schriftelijk tot de Maatschappij (adres Lange Beestenmarkt 88, 's-Gravenhage) te wenden. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

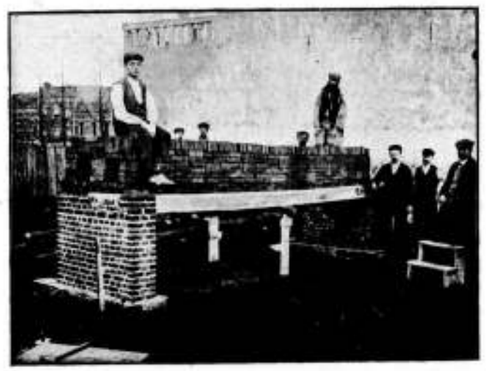

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

TECHNIKUM STRELITZ
in Mecklenburg
(100 KM. van Berlin).
Opleiding in alle vakken.
Bouwkunde, Waterbouwkunde, Betonbouw, IJzerconstructie, Machinebouw, Electrotechniek, Ingenieurs, Architekten, Opzichters, Werkmeesters.
Opname dagelijks, Verkorte studie, Diploma bij het verlaten der school.
Programma gratis.

DINSDAG 27 SEPTEMBER.

UTRECHT 2 ure. — De Mij. tot expl. v. S.S., bestek no. 1225: het maken van een draineering op het stationsemplacement te Winschoten, begr. f 4980.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het dep. v. kol.: bestek no. 523: de metalen bovenbouw met toebehooren voor 15 bruggen voor hoofdspoorwegen; bestek no. 524: 3800 stalen voluteveeren voor trek- en stootinrichtingen; bestek no. 525: 150 stellen vloeiijzeren dwarsliggers voor ombouw van wissels op houten dwarsliggers, geheel compleet, met onderleg-, helling- en klemplaten, kiossen, schroefbouten en verder toebehooren; de bestekken liggen ter inzage op het dep. van kol. en zijn te bekomen bij de firma Mart. Nijhoff te Den Haag ad f 12.50 voor bestek no. 523 en f 1 voor elk der andere bestekken.

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van Staatssp. aan het centraalbureau, bestek no. 1227: het maken van grondwerken, het opbreken en leggen van sporen en wissels, het maken, uitbreiden en verplaatsen van gebouwen en inrichtingen en het uitvoeren van diverse werken op het station Coevorden, raming f 68200.

VRIJDAG 21 OCTOBER.

MIDDELBURG 11 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het prov. bestuur: het maken en inhangen van een paar ijzeren buitenvloeddeuren voor de groote schutsluis van het kanaal door Zuid-Beveland te Hansweert, raming f 27400; bestek no. 204 ligt ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat aan de lokalen der provinciale besturen en zijn tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ing. Kempees te Goes en den opzichter Man in 't Veld te Hansweert.

MIDDELBURG 11 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het prov. bestuur: het aanbrengen en onderhouden van beplantingen met bijkomende werken langs den grindweg van Kleverskerke naar het pontveer bij Veere onder de gemeenten Arnemuiden en Vrouwepolder, behoorende tot de werken van het kanaal door Walcheren, raming f 1100; het bestek no. 206 ligt ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, en is tegen betaling der kosten te bekomen bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ing. Van den Broek te Vlissingen en den opzichter Scholtens te Middelburg.

Abonneert u op
„DE OPMERKER"
Abonnementsprijs slechts
f 5.— per jaar.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 24 SEPTEMBER 1910. No. 39.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Wereldtentoonstelling te Brussel.

Indrukken van onzen specialen verslaggever.

Slot. (Zie bladz. 301.)

Er is nog een hoekje van de Tentoonstelling waar Nederland en de Nederlandsche Industrie acte de présence gegeven hebben, en waar onze steenbakkerij, zij het al niet in hare volle beteekenis tot haar recht komt, toch vertegenwoordigd is. Het is de hal van de Génie Civil, die tusschen het gebouw der Fransche Koloniën en dat van Canada, geen bijzondere gelukkige plaats heeft. Toch is dit gebouw wel een bezoek waard, want er zijn mooie inzendingen van natuur- en kunststeen en in de nabijheid op het terrein heeft men, in verband met het in het begin van Augustus te Brussel gehouden Internationale Wegencongres, de „histoire de la route" gedemonstreerd door het aanleggen van een weg, samengesteld uit stukken van eenige Meters lengte, die elk volgens een verschillend systeem geconstrueerd zijn van het oude Romeinsche af, tot de meest moderne. Verschillende soorten van klinkerwegen spelen hierbij een groote rol en de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten heeft zich hierbij niet onbetuigd gelaten. Zij heeft ook een werkzaam aandeel genomen aan het zoo even genoemde congres en in de hal een gemetselden stand opgesteld, waaraan verschillende baksteensoorten verwerkt zijn.

Dit alles is een bezichtiging wel waard, de meeste bezoekers merken echter dergelijke inzendingen niet op en er moet op een Wereldtentoonstelling meer werk van worden gemaakt, wil men er een wereldsucces mede bereiken. De Nederlandsche baksteenindustrie had veel meer kunnen doen, wij zouden zeggen ook veel meer moeten doen, om in het land, waar zij zulke leelijke concurrenten heeft, de superioriteit van haar product zoodanig te doen uitkomen, dat het iedereen in het oog moest vallen.

De kleinindustrie, die eveneens klei, zij het ook meestal geen Nederlandsche klei, als grondstof voor hare fabrikaten en kunstnijverheidsproducten gebruikt, is, op enkele uitzonderingen na, beter op de Tentoonstelling vertegenwoordigd.

Om dit gewaar te worden moeten wij ons nog eens naar het Nederl. Paviljoen begeven en wel naar dat gedeelte van het gebouw, waar onze meest bekende „plateelbakkerijen" hun voortbrengselen hebben uitgestald. De lokaliteit behoort niet tot de best verlichte gedeelten van het paviljoen, dat kon wel beter bij artikelen, waarin de kleur en de belichting zulk een hoofdrol spelen. Vreemd genoeg heeft men de marmeren schoorsteenmantels ook in de klasse „Ceramiek" ingedeeld, maar overigens kan men het hier tentoongestelde, onder de met dit mooie woord aangeduide veelomvattende industrie indeelen. Wij voelen echter meer voor het oude Hollandsche woord „plateelbakkerij" of nog eenvoudiger „pottenbakkerij", wat gelijk een der inzenders deed, nog verkort kan worden in „potterij", zooals de nog niet zoo heel lang bestaande „Potterij Rembrandt" te Nijmegen deed, daarbij op handige wijze een beroemden naam aan hare inrichting verbindende. De kleine maar keurige étalage dezer werkplaats, die door de firma Oor en Köhler

wordt gedreven, neemt wel wat de belichting betreft een der beste plaatsen in de ceramische afdeeling in beslag.

Het is een oud-vaderlandsche industrie en het ligt voor de hand, dat zij hier goed vertegenwoordigd is. Men verwacht dit van een land met een aan verschillende kleisoorten zoo rijken bodem en toch is het eigenaardig, dat

VAAS IN VEELKLEURIGE FAYENCE
van de Potterij „Rembrandt", firma Oor & Köhler te Nijmegen.

voor het meeste wat men hier ziet, de buitenlandsche grondstoffen onmogelijk gemist kunnen worden.

De grondstof voor het te beschilderen aardewerk bestaat uitsluitend uit een of meer buitenlandsche kleisoorten, aangezien in Nederland daarvoor geen zich voor de bewerking leenende kleisoorten gevonden worden.

De Potterij „Rembrandt" kan tevreden zijn met het hier behaalde succes. Reeds viel haar een zilveren medaille als onderscheiding ten deel, maar van meer beteekenis zal zij het wel achten, dat, zooals haar vertegenwoordiger ons met begrijpelijke voldoening mededeelde, hier goed verkocht wordt. Zelfs wordt menig mooi stuk in Brussel aan den stand besteld om van uit de Fabriek naar heinde en ver, niet het minst in Nederland, te worden verzonden. Ook meerdere groote stukken werden reeds verkocht, ofschoon de prijzen nogal hoog zijn. Men vergete echter niet, dat al het aardewerk van deze firma tot in de kleinste bijzonderheden handwerk is. Wie zich daarvan wil overtuigen, wordt te Nijmegen door de heeren Oor & Köhler met de meeste bereidvaardigheid in de gelegenheid gesteld, de bewerking in de ateliers der vormers en schilders in alle onderdeelen gade te slaan.

Wat de hier tentoongestelde voorwerpen betreft, daarbij trekt het meest de aandacht de op het Oud-Hollandsch geïnspireerde veelkleurige fayence, waarin deze werkplaats het tot een groote hoogte gebracht heeft. Zeer mooi doen deze vazen en pullen met hun versiering van bloemen en vogels hoofdzakelijk in groen, geel en bruin op licht crême fond en de stukken zijn onberispelijk van bewerking, hetgeen ook getuigd kan worden van de imitaties van Grieksch **vaatwerk, waarvan mede eenige proeven aanwezig zijn.**

Nog andere technieken worden door de Potterij „Rembrandt" beoefend en zij is zelfs indertijd met een geheel andere begonnen, namelijk met de toepassing van het systeem om klei met klei te versieren. Aanvankelijk werd dus uitsluitend Intarsia en ringelwerk gemaakt. Dit Intarsia of insnijwerk ontleent zijn naam daaraan, dat de figuren of ornamenten in de gevormde voorwerpen, wanneer die nog niet geheel droog zijn, worden uitgesneden en daarna ingelegd met een kleisoort meestal van lichter kleur. Zoo zijn hier vazen te zien met gele versiering op donkerbruinen grond. Alle technieken in het pottebakkersbedrijf vereischen groote oplettendheid, maar in het bijzonder is dit met dit intarsiawerk het geval. De kleisoort, die ingelegd moet worden, behoeft slechts iets schraler of vetter te zijn dan de grondstof van de voorwerpen, om het geheel te doen mislukken.

Uit de geheele inzending blijkt, dat deze firma heeft ingezien, dat zij niet in eene richting uitsluitend kan blijven voortwerken, doch dat voortdurend nieuwe modellen en dessins moeten uitgedacht worden. Evenwel heeft men hier de klip der al te groote verscheidenheid vermeden en zich op een beperkt aantal technieken toegelegd, wat o. i. de aangewezen weg is om in een vak van kunstnijverheid tot een zekeren graad van volmaking te geraken.

De resultaten zijn dan ook niet uitgebleven, zooals uit het hier weder behaalde succes is gebleken.

Ook op de fabricatie van tegels leggen de heeren Oor & Köhler zich toe. Er is hier een tegeltableau in blauw, de St.-Bavokerk te Haarlem voorstellend. Ook op dit gebied is men steeds op verbetering der techniek bedacht, zoodat reeds op verscheidene betuigingen van tevredenheid over geleverd tegelwerk zoo voor binnen- als buitenwerk kan worden gewezen.

Zooals bekend is was het gróote bezwaar, verbonden aan het gebruik van tegeltableaux voor gevelversiering, dat de glazuur na korter of langer tijd ging bersten en eenmaal zóóver, spoedig geheel losliet, soms stukken tegel met zich nemende. Wel was er een middel om dit euvel te voorkomen waar het den gewonen witten tegel gold. Men kon dezen n.l. zóó hard persen dat hij zoo goed als on-poreus werd en tegen alle temperatuursveranderingen vrijwel bestand bleef. De groote mogelijkheid om met beschilderde tegels hetzelfde te bereiken is hierin gelegen, dat deze tegels, hoe hard ook geperst, altijd poreus moeten blijven tot het opnemen van de verf, welke vermengd met water moet worden opgebracht.

Door het bakken in een speciaal daarvoor ingerichten oven heeft nu de Potterij „Rembrandt" de uitkomst verkregen, dat de tegels absoluut ondoordringbaar zijn voor water.

Een proef, genomen met op deze wijze bewerkte tegels welke 8 dagen onder water gelegen hadden, bewees dat zij vóór en na deze behandeling hoegenaamd niet in gewicht waren toegenomen.

De tegels, aan alle kanten geglazuurd zijnde, hielden echter geen cementspecie.

Ook dit bezwaar is thans vervallen door bij tegelversiering voor buitenwerk, een bijzonderen tegel te bezigen. Deze is aan de achterzijde voorzien van twee inkepingen, welke bij wijze van een zwaluwstaart naar de binnenzijde der tegels toeloopen. Bij het plaatsen worden deze inkepingen, welke inwendig geglazuurd zijn, gevuld met cementspecie en wordt de tegel daarmede bevestigd aan den muur, welke vooraf eveneens met specie is aangestreken. De tegel wordt zoodoende als het ware door twee klauwen aan den muur bevestigd.

De aldus bewerkte tegels zijn niet duurder dan andere.

Wij merkten reeds op, dat de Nederlandsche plateelbakkerij op de Tentoonstelling goed vertegenwoordigd is.

Brouwer, Amstelhoek, de Distel en verscheidene andere fabrieken ontbreken dan ook niet doch vreemd genoeg schitteren o.a. de Porceleyne Fles en Rozenburg hier door afwezigheid.

„Les absents ont tort" zou men kunnen zeggen, maar men kan niet altijd beoordeelen, welke redenen tot ontzijn, maar het is toch ook goed, dat wij er de afbeeldingen van behouden, al ware het alleen, om ze na jaren nog **eens te bekijken Wie weet, wat wij er dan van zullen zeggen?**

houding hebben geleid. Achten deze oudere werkplaatsen hun producten bekend genoeg, de jongere hebben blijkbaar ingezien, dat zij op dezen show niet in de rij mochten ontbreken en dat wij hier op een enkele meer uitvoerig de aandacht vestigden, vindt zijn oorzaak in den indruk, dat de Potterij „Rembrandt" zich weldra een waardige plaats in de rij zal hebben veroverd.

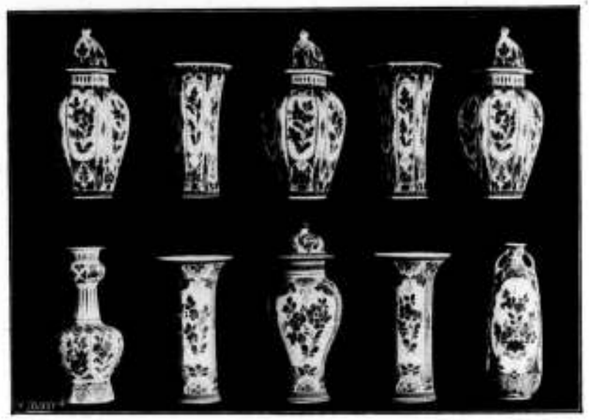

VAZEN EN PULLEN
van de Potterij „Rembrandt", firma Oor & Köhler te Nijmegen.

Wij begeven ons nu langs het gebouw van Spanje door de Rue des Nations, zoo meenen wij, dat men deze straat gedoopt heeft, naar het voorplein. De muziek, in de tent, die aan het eind van deze straat staat, speelt een stuk uit

BLOEMPOT IN GERINGELD WERK, VAAS EN POT IN INTARSIAWERK
van de Potterij „Rembrandt", firma Oor & Köhler te Nijmegen.

Wij gaan thans het Nederlandsch Paviljoen verlaten, wij werpen van de galerij nog een blik in de groote middenruimte, dan rechtsomkeert makend zijn wij buiten, tegenover de Fransche Galerij. Wij zien daar uit de hoogte neer op de Fransche en Hollandsche Tuinen, omzoomd door de groote en kleine gebouwen. Het witte gebouw van Duitschland schittert in het zonlicht en overstemt den indruk van 't geheel. Doelbewust staat het daar in zijn witheid, evenals Nederland er tegenover staat in zijn kleurigheid. Wij zullen ons niet verdiepen in beschouwingen over de vraag, welke natie het doel het best bereikt heeft haar internationaal répertoire, dat voor elk wat wils geeft. Op het voorplein, rondom den Brusselschen tuin, heerscht de grootste levendigheid van den vroegen namiddag, alles is in volle werking en men schijnt zich te bevinden in een wereld, waar men leeft, om zich te amuseeren, alsof er geen wereld bestond, waarin men zich verveelt.

Zulk een wereldtentoonstelling is toch eigenlijk niets dan een groote vermakelijkheid, zegt Nurks, en er zijn velen, die gereed staan, hem na te praten. Er is ook wel iets, en hier misschien veel van waar, maar tot nog toe had elke wereldtentoonstelling en heeft ook de Brusselsche haar

serieuze zijde; ware dit niet zoo, Engeland, Duitschland en Frankrijk onder de groote, Nederland onder de kleine natiën zouden zich niet zooveel moeite en kosten getroost hebben er aan deel te nemen. Het ligt echter geheel aan den bezoeker zelf of hij er zich amuseeren, dan wel zich ver velen wil, of hij er iets leeren wil, dan wel even dom huiswaarts keeren, als hij er kwam.

Bij elke wereldtentoonstelling wordt de voorspelling geuit, dat zij de laatste zal zijn, men heeft 't ook reeds van de Brusselsche beweerd. Komt de voorspelling uit, dan zijn wij blijde, dat wij niet verzuimd hebben haar te bezoeken, doch, en vooral wanneer de financiëele uitkomsten niet tegenvallen, wij zullen er nog wel eens een beleven, al is het ook in Melbourne of Buenos Aires.

Dan zal het niet zoo gemakkelijk zijn er heen te gaan als bij deze gelegenheid, die wij niet mochten laten voorbijgaan en waarbij de fortuin ons in zoover gunstig was, dat wij haar gezien hebben op haar glanspunt, voor den grooten ramp, die, men moge zeggen wat men wil, haar het grootste deel van haren luister ontnomen heeft.

Op het voorplein vinden wij den toegang tot het uiterst practisch ingericht tramstation, waar men met weinig moeite den wagen kan vinden, die ons voeren zal naar het Rond-Point van de Rue de la Loi, in de nabijheid van het Palais du Cinquantenaire, het Jubelpaleis, zooals 't in het Vlaamsch heet, waar de afdeeling „Kunst" van de Tentoonstelling is ondergebracht.

Met het oog op het brandgevaar is deze maatregel zeer practisch gebleken, in andere opzichten kwam zij ons tamelijk ondoelmatig voor, want feitelijk is de tentoonstelling in dit paleis, niet als onderdeel van de Wereldtentoonstelling te beschouwen, wat zij officiëel wel is. Het verband is geheel verbroken en het bezoek van de kunsttentoonstelling blijft ver achter bij dat van de algemeene.

Wij kunnen ons voorstellen, dat men het denkbeeld van een groote afdeeling kunst, ook oude kunst, met geestdrift heeft aangegrepen als een der voornaamste attracties van de Wereldtentoonstelling, maar wij gelooven toch dat **de Brusselsche kermis als zoodanig beter doel getroffen heeft.**

Wij weten niet of de geheel afzonderlijke inrichting een der redenen geweest is, dat sommige kunstenaars zich van inzending hebben onthouden, maar wij weten wel, dat het doel om de kunst, zoo oude als nieuwe, onder de oogen van de bezoekers der Wereldtentoonstelling, van het groote internationale publiek, onder de oogen der geheele wereld te brengen, niet bereikt is.

Velen laten het Palais du Cinquantenaire, het groote dubbele gebouw, dat met zijn kolonnades en triomfboog de Rue de la Loi afsluit en, zooals men weet, in 1879 door Bordiau gebouwd werd, links liggen en slechts zij, die, om kunst te genieten, naar Brussel komen, laten er zich heenrijden. Hoe weinigen zijn er dat onder de duizenden tentoonstellingsbezoekers.

Wij willen volmondig bekennen, dat ook wij niet naar Brussel waren gekomen, om uitsluitend kunst te genieten, maar toch wilden wij even zien hoe de Nederlandsche kunst, inzonderheid de bouwkunst, hier vertegenwoordigd was.

Het kostte ons eenige moeite, om in den doolhof van zalen en zaaltjes, waaruit het gebouw bestaat, den weg te vinden, een kleine tachtig vertrekken, en dan is dit nog maar eene helft van het gebouw, waarvan de inrichting en verlichting ons niet bijzonder gelukkig voorkomt.

Na eenig zoeken kwamen wij terecht in de Belgische architectuurafdeeling, die zich met een paar zeer slecht verlichte lokalen tevreden moet stellen. Er was echter licht genoeg, om er ter loops het Vredespaleis-ontwerp van Valentin Vaerwyck op te merken. Cordonnier is er ook met zijn oorspronkelijk ontwerp, in de Fransche afdeeling natuurlijk, maar de Nederlandsche gelukte het ons eerst na eenig dwalen te vinden. Eensklaps stonden wij er midden in bij de schilders, die met ruim 200 stukken vertegenwoordigd zijn en vandaar vonden wij met eenige aanwijzing dan eindelijk ook het werk der architecten. Zij hebben ruim 50 ontwerpen ingezonden en maken, het moet gezegd worden, geen slecht figuur, maar toch levert deze tentoonstelling voor den Nederlandschen bouwmeester niet heel veel belangrijks op. Hiermede is niet bedoeld, iets af te dingen op de waarde van het ingezondene, doch er is veel, dat ons van aangezicht of uit publicaties bekend is. Meerendeels zijn de werken uitgevoerd of in uitvoering, waarvan hier teekeningen of photo's hangen en deze geven dus een vrij goed overzicht van hetgeen er heden ten dage in onze bouwkunst omgaat, maar aan volledigheid laat dit overzicht nog wel wat te wenschen over.

Het meest de aandacht trekt Kromhout's eerste ontwerp voor het Nederlandsch Paviljoen, waarvan men de geschiedenis kent. Berlage is er met zijn Beethovenhuis, Buskens, Ed. Cuypers, Frowein, Gort, De Koning, Otten, Posthumus Meyjes, Salm, Verheul en Weissman en anderen zijn er met grootere en kleinere uitgevoerde werken, maar er zijn te veel van onze bouwmeesters thuisgebleven. Het is waar, de beschikbare ruimte is nogal beperkt, en wanneer er twee- of driemaal meer was ingezonden, zou zij beslist ontoereikend geweest zijn, maar er had toch nog wel wat meer kunnen hangen, er is wandvlakte over en de lokaliteit is ruim genoeg, om er nog een paar schotten of tourniquets te plaatsen. Het gedrang is er niet grooter dan gewoonlijk op bouwkunstexposities en deze toestellen zouden dus geen hinder of ongelukken hebben veroorzaakt. Rustig was het integendeel in deze aan de kunst gewijde hallen. Na vermoeiende dagen op de Tentoonstelling doorgebracht, zou men er in verzoeking komen zich op een der hier en daar geplaatste sofa's uit te strekken. Wij mochten er niet aan denken wegens het gevaar, bij de sluiting van het gebouw niet te worden opgemerkt en het daaruit voortvloeiend gevaar den trein te missen, die ons huiswaarts voeren zou.

Als reislectuur hadden wij den catalogus der Nederlandsche afdeeling uit ons valies gehouden en wij begonnen aan het belangrijke artikel van den heer De Boer over Hollandsche Schilderkunst in de 19de en 20ste eeuw. Eer Mechelen bereikt was hadden wij de lectuur gestaakt, daar de natuur hare rechten op onze vermoeide ledematen deed gelden. De schrijver valle er ons niet te hard over. Later hebben wij het artikel en nog meer belangrijks in het dikke boek gelezen en zijn wij allerlei gewaar geworden, dat wij in de Nederlandsche afdeeling over het hoofd gezien hebben en dat ook wellicht vermelding en uitvoeriger bespreking waard geweest ware. En hoe zal het dan in andere veel grooter afdeelingen geweest zijn? De lezer, die wel eens een Wereldtentoonstelling bezocht heeft, wij zijn er van overtuigd, zal ons daar ook geen verwijt van maken.

Het was trouwens van den aanvang af niet de bedoeling der Redactie een volledig verslag der geheele tentoonstelling te geven, dat boekdeelen zou vullen en daarbij een ongenietbare lectuur zou opleveren. Andere onderwerpen vragen bovendien dringend plaats in „De Opmerker" en hoe belangrijk de Tentoonstelling in vele opzichten is, wij mogen er niet meer plaatsruimte voor vragen, dan zij reeds in beslag nam. Of zij als onderneming ten slotte een succes zal blijken te zijn, of niet de brand haar een knak zal hebben gegeven, die zij niet te boven komt, zullen wij moeten afwachten. Onze Nederlandsche afdeeling is gelukkig gespaard gebleven en onzen Nederlandschen inzenders wenschen wij bij het opmaken hunner rekening van harte een gunstige uitkomst toe. Niemand zal tegenspreken, dat zij in het algemeen welverdiend mag heeten.

Het Bondsfeest der Schilderspatroons.

In vroeger tijd, lang geleden, beweerde men wel eens, dat, wie een goed rijtuig wilde hebben, het in Engeland moest laten maken en in Holland laten verlakken. Of het nog zoo is weten wij niet precies, maar dat het Hollandsche schildersvak nog steeds een goede reputatie heeft en dat de patroons zich veel moeite geven, het die goede reputatie te doen behouden, meenen wij wel te mogen beweren. Wij meenen, dat dit wel gebleken is bij gelegenheid van de feestelijkheden, waarmede de Bond van Nederlandsche Schilderspatroons verleden week te 's-Gravenhage zijn 30-jarig bestaan heeft herdacht.

In het gebouw De Vereeniging aan de Willemstraat werd een algemeene vergadering gehouden, welke zeer druk was bezocht.

De groote feestzaal was geheel ingenomen door afgevaardigden van afdeelingen uit onderscheiden plaatsen des lands. Ook waren aanwezig de Engelsche en Belgische gasten op de bondsfeesten.

Tot de ingekomen stukken behoorden de rapporten vac de vroeger ingestelde commissiën van onderzoek, betreffende a. coöperatieven aankoop en b. het leerlingwezen. Aangezien er zich geen stem verhief tegen de conclusie, waartoe eerstbedoelde commissie in haar rapport komt, nl. dat coöperatieve aankoop voor de Nederlandsche schilderspatroons alsnog niet aan de orde kan zijn, nam de voorzitter aan, dat de vergadering zich met deze meening kon vereenigen.

Wat de belangrijker quaestie van het leerlingwezen en het vakonderwijs aangaat, herinnerde de voorzitter er aan dat de desbetreffende commissie van onderzoek destijds is ingesteld, om van antwoord te kunnen dienen, indien van de zijde der regeering eventueel zou worden gevraagd hoe de bond over bedoelde vraagstukken denkt.

De meening dezer commissie was dat het wenschelijk is dat de Regeering zoo spoedig mogelijk maatregelen neme om het ambachtsonderwijs aan de praktijk te doen aansluiten en het leerlingwezen te regelen.

Echter had de commissie gemeend om, in afwachting dat een desbetreffende vraag door de Regeering aan den bond zou worden gesteld, niet te moeten blijven stilzitten, en daarom was door haar tevens in elkaar gezet een conceptregeling van het leerlingwezen. Aangezien de financiëele zijde van deze aangelegenheid nog nader moet worden overwogen, zal deze quaestie op een volgende vergadering nader aan de orde worden gesteld.

Onder de door verschillende afdeelingen ingediende voorstellen, vermelden wij een voorstel van de afdeeling Groningen, waarbij het hoofdbestuur wordt uitgenoodigd partieele besteding bij bouwwerken enz. krachtig te bevorderen. De slotsom der discussie hierover was, dat aansluiting zal worden gezocht met den bond van architecten om zoodoende te trachten de architecten te winnen voor het denkbeeld van partieele besteding van schilderwerk.

Wat de door de Groningsche afdeeling gewenschte bondsschildersschool aangaat, werd van de zijde van het hoofdbestuur opgemerkt, dat het de wenschelijkheid van het oprichten van een dergelijke school erkent, maar dat die oprichting vooralsnog afstuit op kostenbezwaren.

Ook het voorstel van de afdeeling Sneek, beoogende, dat de bond bij de regeering zal aandringen op het verkrijgen van een wet, waardoor aan iederen schilderspatroon de verplichting wordt opgelegd, lid te zijn van zijn vakorganisatie, gaf aanleiding tot eenig debat. Hoewel in beginsel vóór het denkbeeld van de afd. Sneek, achtte de voorzitter den tijd nog niet gekomen om met succes gevolg te geven aan het voorstel van genoemde afdeeling.

Ten slotte werd nog behandeld een voorstel van de afd. Utrecht, waarbij het hoofdbestuur werd uitgenoodigd door de vergadering een commissie te doen benoemen tot het afnemen van een eenvoudig examen voor schildersgezel.

Na eene breedvoerige bespreking vereenigde de vergadering zich met het voorstel van den voorzitter, om deze examenquaestie commissoriaal te maken. De commissie van onderzoek in zake het leerlingwezen en vakonderwijs zal daarom ook deze quaestie overwegen en nagaan wat er ten deze gedaan moet worden.

Hiermede hebben wij gewag gemaakt van de belangrijkste zaken, die in de tweedaagsche vergadering ter tafel kwamen. Natuurlijk werden ook jaarverslag en huishoudelijke aangelegenheden behandeld, terwijl het aan redevoeringen, op de bondsfeesten betrekking hebbende, niet ontbrak.

Tot die bondsfeesten behoorden een excursie naar Rotterdam, Dordrecht, enz., Concerten, Voordrachten, Bondsdiner, maar het glanspunt vormde de Internationale Tentoonstelling, die 9 September j.l. in de ruime zalen van het Kon. Zoöl. Bot. Genootschap te 's-Gravenhage geopend en 14 September d. a. v. gesloten werd.

Tijdens den duur van de tentoonstelling werden er eenige voordrachten gehouden. Den tweeden dag trad eerst des morgens prof. W. Vogelsang, uit Utrecht, op met het onderwerp: „Traditie in het schildersambacht". Het met tal van lichtbeelden verduidelijkte historische overzicht, dat spreker gaf van de gevolgde tradities door den loop der eeuwen heen, waarbij hij zich bepaalde tot de aesthetische zijde van de quaestie, werd door het talrijke gehoor, waaronder vele leerlingen van onderwijsinstellingen, met groote belangstelling gevolgd. Uitvoerig behandelde spreker de opvolgende wijzen van het kiezen van kleuren, enz., om zoodoende in 't licht te stellen, dat een slecht huisverver, omdat diens werk uit den aard der zaak door veel meer menschen wordt gezien, in de kiem bij het publiek meer kwaad kan doen, dan een geheele verzameling niet mooie schilderijen. Ook besprak prof. Vogelsang de scheuring tusschen den kunstschilder en den decorateur en huisschilder, welke gaandeweg viel op te merken en in de 17e eeuw voltrokken werd.

Over het loodwitvraagstuk sprak 's middags de heer André Meeuwesen, directeur der N. V. Zuid-Holl. Verffabrieken te Rotterdam. Met een beroep op uitspraken van verschillende mannen van naam, o. a. van prof. Wefers Bettink, betoogde spreker o. a. dat er in de loodwitvervolging veel overdrijving gelegen is. Hij verwees tevens naar de in het buitenland genomen maatregelen om het gevaar dat in het gebruik van loodwit schuilt te beteugelen. Door verstandige, doch niet belemmerende reglementeering van het loodwitgebruik kan z. i. het gevaar voor de schilders nagenoeg weggenomen worden en de loodwitfabrieken kunnen, door rationeele voorschriften der arbeids-inspecteurs en de bereidwilligheid der hierin gaarne voorgaande fabricksbestuurders, zoodanig verbeterd worden, dat behalve bij eigen zorgeloosheid en verwaarloozing der voorschriften door de arbeiders, voor hen geen grooter gevaar dan in eenige andere fabriek te duchten is.

De regeering heeft het, naar spr.'s meening, in de hand, zonder het gebruik van loodwit te belemmeren, deze maatregelen te nemen op de wijze, zooals dat in de naburige landen plaats vond.

Aan de inrichting der Tentoonstelling zelf, waren moeite noch kosten gespaard, door het vijftigtal inzenders, nagenoeg allen fabrikanten van of handelaren in verfstoffen, vernissen en schildersbenoodigdheden. Ieder had er zijn afzonderlijken stand en ieder had zich beijverd, die zoo

smaakvol en doeltreffend mogelijk in te richten en het moet gezegd worden, velen waren hierin uitstekend geslaagd.

Er gaat, zooals hier bleek, heel wat om in de verf- en vernisfabricatie en men mag haar, zonder overdrijving, een Ned. industrie van groote beteekenis noemen. Sommige vernis- en lakfabrieken kunnen op een respectabelen ouderdom wijzen, die van Tollens & Co. te Rotterdam werd reeds in 1748, die van Varassieau & Co. te Alphen a.d. Rijn in 1795 opgericht. Van 1800 dateeren de firma's L. J. Wolff te Amsterdam en Van Klaveren & Zoon te Rotterdam, van 1812 de firma H. F. van Thiel & Zoon te Haarlem; dan komt met het oprichtingsjaar 1848 de fabriek v.h. J. Wagemakers & Zonen te Breda. Maar al kunnen ook de andere inzenders zich niet op zoo hoogen ouderdom beroemen, er waren er velen bij, die zich toch reeds, en velen sedert lang, een gevestigden naam verwierven, zooals Bonnike & Pauls te Zaandam, Molijn & Co. en F. M. Kramer te Rotterdam.

Wie kent ook niet sinds langen tijd „Le Ripolin", de indertijd naar wij meenen door een Duitscher opgerichte fabriek, die thans hare kantoren te Amsterdam, Parijs en Londen heeft, wie heeft ook niet wel eens kennis gemaakt met de Veluvine, het product van de fabriek „de Veluwe" te Nunspeet? Met een nieuwen reclame-naam „Ivormica" komt de N.V. Lakverf-, Vernis- en Verffabrieken te Schiedam voor den dag, terwijl de Mij. Vereenigde Van der Burg's Japanlak-Fabrieken te Rotterdam o. a. met hare „Navaline" een geducht concurrent schijnt.

Het was een wedstrijd van al deze lakken om goed voor den dag te komen en het was werkelijk moeilijk, om te zeggen wat 't mooiste en beste was. Daarvoor zou een grondig onderzoek naar de bereiding en naar de gebezigde grondstoffen noodig zijn en niet te vergeten ook het nemen van practische proeven. Dat gaat natuurlijk niet op een tentoonstelling, die slechts vijf dagen duurt. Wij zullen dan ook niet in een vergelijking treden, noch trachten de verschillende meeningen weer te geven, die wij over de lakverven hoorden verkondigen.

Er zijn nog genoeg oude schilders, die niets willen weten van die verven, die vanzelf gelijk loopen, waarmede een jongen even mooi werk maakt en veel gauwer klaar is, dan een geoefend vakman met zijn standolieverf. Er zijn er, die in de toepassing daarvan den ondergang van het schildersvak zien. Die pessimisten zou men kunnen wijzen op het resultaat der aan de tentoonstelling verbonden wedstrijden, dat bemoedigend genoemd kan worden, omdat er uit blijkt, dat men aan onze ambachtsscholen in het algemeen een goede richting volgt, dat er naast de ambachtsscholen verscheidene particuliere inrichtingen zijn, die zich, elk op hun wijze, veel moeite geven, om het opkomend geslacht in het vak te bekwamen.

Evenwel, hoe het gekomen is weten wij niet, maar de door de schilderspatroons georganiseerde tentoonstelling is veel meer een wedstrijd voor de leveranciers en fabrikanten dan voor de schilders zelf geworden, wat niet belet heeft, dat wij haar met evenveel genoegen in oogenschouw hebben genomen en er een gunstigen indruk van hebben bewaard.

Wij kunnen niet alle inzendingen bespreken, doch mogen niet verzuimen de belangrijke collectie schildersgereedschappen en benoodigdheden van de firma Van der Burg & Muls te Rotterdam met een sterretje aan te teekenen, de demonstratieve inzending van de firma A. Pettel & Co., Bladgoudfabriek te Brussel, te vermelden en te wijzen op de maal- en mengmachines, die door het Technisch Bureau De Clerq te Bloemendaal in werking waren gesteld.

Wie studie van grondstoffen wilde maken vond de N. V. Zuid-Holl. Verffabrieken te Rotterdam en de firma Greve te Utrecht met loodwit, het Rocour-zinkwit, en ook het z.g. Antilood vertegenwoordigd, terwijl in de oliën, de overbekende firma F. Alberdingk & Zonen, die reeds in 1710 bestond, met hare producten vertegenwoordigd was. Men ziet het, er was veel te zien, en veel te leeren, en de belangstelling ook van niet-vakmenschen was zeer groot.

Voor den Bond en voor de inzenders was de tentoonstelling, al duurde zij kort, ongetwijfeld een succes.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Dinsdag hield de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" hare jaarlijksche Septembervergadering en excursie in Leiden. Het Gemeentebestuur had bij uitzondering, omdat het de Maatschappij voor Bouwkunst gold, voor de vergadering de antieke voormalige Weeskamer, thans Commissiekamer, in het Stadhuis, afgestaan. Ook werden het hoofdbestuur en de leden, te zamen ruim 50 personen, door den burgemeester in de kamer van B. en W. ontvangen en hartelijk toegesproken, waarbij de spr. er aan herinnerde, dat Leiden het behoud van de Morschpoort mede aan de Maatschappij van Bouwkunst dankt.

Het bestuur was over deze ontvangst zóó ingenomen, dat het bij monde van den voorzitter, den heer A. Salm, architect te Amsterdam, een kunstwerk aanbood: afbeeldingen uit de Grafelijke Zalen te 's-Gravenhage, waarvan hij tevens een exemplaar voor het archief afstond.

Onder leiding van den archivaris, mr. dr. J. C. Overvoorde, werd het Raadhuis — een merkwaardig voorbeeld van historische bouwkunst — bezichtigd.

In de voormalige weeskamer, waar de vergadering zou worden gehouden, nam hij afscheid van het gezelschap en deelde mede, dat hij in het Stedelijk Museum, met het oog op deze vergadering, eene tentoonstelling heeft geopend van oude bouwkundige teekeningen en afbeeldingen van oude gebouwen te Leiden.

Hierna werd de vergadering door den voorzitter geopend. De agenda was kort en weinigzeggend, omdat men deze dagen hoofdzakelijk bestemmen wil voor excursies, zeide de voorzitter.

Niettemin heeft zij nog geruimen tijd geduurd. Dit was te danken aan twee punten, die nog al stof tot discussie gaven. Het eerste betrof de „nationale prijsvraagregelen", door de Maatschappij ingevoerd, die aanleiding hebben gegeven tot oppositie. De honoraria schijnen te hoog te zijn.

Er zal, indien men er aan vasthoudt, weldra geen enkele prijsvraag meer worden uitgeschreven. De heer Frowein, uit Den Haag, meende echter, dat het beneden de waardigheid was van de Maatschappij om de „regelen" al weer in te trekken voor ze nog hadden doorgewerkt. De heer Posthumus Meyjes, uit Amsterdam, dacht er anders over en meende, dat deze regelen moesten worden gewijzigd, zoodanig, dat zij zich aanpasten aan de practijk. Het hoofdbestuur werd uitgenoodigd in dien geest „de nationale prijsvraagregelen" te wijzigen.

Het tweede punt dat bespreking uitlokte was het voorstel van de Haagsche Schouwburgcommissie aan den Raad om haar een crediet te verleenen van f 5000, om daarvoor door een drietal architecten, een Nederlander, een Duitscher en een Engelschen, schetsplannen van een schouwburg te laten maken. Hierin werd gezien een miskenning van den Nederlandschen architect en besloten dat het bestuur hiertegen een protest zal laten hooren. Ook de Haagsche afdeeling is in dezen diligent en hoopt reeds dat het punt, dat op de agenda voor de Raadsvergadering van

Maandag voorkomt, daarvan zal worden afgevoerd. Eindelijk werden nog de statuten gewijzigd in dien zin, dat architect-leden, ook wanneer zij diploma's bezitten, eerst drie jaren zelfstandig zullen moeten hebben gewerkt en 26 jaar zijn voor zij als lid kunnen worden aangenomen. Des middags werden onder leiding van de heeren W. C. Brouwer en H. J. Jesse de merkwaardigste bouwwerken in Leiden bezichtigd.

De maaltijd werd gehouden in „Den Vergulden Turk".

Den tweeden dag werd een excursie gemaakt naar Gouda en Oudewater met een salonboot van de Maatschappij „Carsjens".

Naar aanleiding van het besluit, waarbij het bestuur werd uitgenoodigd stappen bij den Haagschen gemeenteraad te doen om zoo mogelijk te verhinderen, dat gevolg worde gegeven aan het voorstel van de Haagsche Schouwburgcommissie uit den gemeenteraad om voor het maken van schetsplannen voor een nieuwen Schouwburg drie architecten aan te wijzen van wie slechts één Nederlander, is reeds het volgende adres verzonden.

„Aan den Raad der gemeente 's-Gravenhage.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, dat het met belangstelling heeft kennis genomen van punt 3 der agenda uwer vergadering op Maandag 26 September, vermeldende het voorstel der schouwburgcommissie tot verleening van een crediet van f 5000, ten einde schets-ontwerpen te doen opmaken door drie architecten voor een schouwburg ter plaatse, met toevoeging van het aangrenzende gemeentegebouw;

spreekt zijn vertrouwen uit, dat uitsluitend Nederlandsche architecten hiervoor in aanmerking zullen komen.

Waar het hoofdbestuur meermalen van advies heeft gediend bij voorbereiding van prijsvragen, stelt het zich gaarne beschikbaar om ook in deze bij de voorbereiding met raad te dienen."

w. g. A. SALM, voorzitter.
Jo. GRATAMA, secr.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 38. Programma der September-Vergadering-Excursie.

Gouda, door L. Koole Wz. met afbeeldingen in den tekst en op losse plaat.

Oudewater, door A. W. Weissman, met afbeeldingen in den tekst en op losse plaat.

Kroniek XVI. Het huis van Arminius te Oudewater bedreigd.

ARCHITECTURA No. 37. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De Progressieve Bond.

Veere, door C. J. L. van der Harst, met afbeeldingen.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. Adres aan den Gemeenteraad van Hilversum, inzake het uitbreidingsplan voor die gemeente.

DE BOUWWERELD No. 38. Gewapend beton. Rede uitgesproken door Prof. S. G. Everts bij de overdracht van het Rectoraat aan de Technische Hoogeschool op 19 September 1910.

De opening der Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

Bescherming van Steenhouwers II (Slot).

Losse plaat. Landhuis te Laren, arch. J. H. W. Leliman. b. i.

DE INGENIEUR No. 38. De dichting van de oude westelijke Viaduct op het Centraalstation te Amsterdam. Voordracht gehouden in de vergadering der afdeeling Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie op 26 Februari 1910 door J. W. Nierstrasz, met afbeeldingen en een plaat.

De Wereldtentoonstelling te Brussel VI, door R. A. van Sandick c.-i., met afbeeldingen.

Het 8ste Internationale Spoorwegcongres te Bern IV (Slot), door G. J. de Vos van Nederveen Cappel w. i.

Vereeniging van Delftsche Ingenieurs.

Twaalfde Algemeene vergadering van de Vereeniging voor Waterleidingsbelangen in Nederland.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 37. Officieel gedeelte. — Uit de vakgroepen. — Commissie voor de Statistiek. — Het Stoomwezen over 1909 (slot). — Ingezonden. — Dieselmotoren in schepen. — Rioleering, Draineering. — Iets over den bouw van tramwegen (vervolg).

DE AANNEMER No. 38. Bevoegdheid van den architect I, overgenomen uit het Bouwkundig Weekblad.

Afdeelingsverslagen, Groningen 13 September 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 12. Over de inwerking van den electrischen stroom op beton. — Materialen voor den aanleg en het onderhoud van wegen. — Rijksverzekeringsbank. — Het stoken van gele steenen. — Schmauchkanalen bij ringovens. — Porselein voor isolatoren. — Kamers van Koophandel.

DE NATUUR, uitgave van J. G. BROESE te Utrecht, bevat in afl. 9: De Roos: J. J. Delfos. — Iets over reproduktie-techniek: A. Slingervoet Ramondt. — Bliksemafleiders in de oudheid: Dr. D. van Gulik. — De ontginning der zwavelmijnen: Dr. A. J. C. Snijders. — Het drogen van planten: J. J. Hof. — De toepassing van de lage temperatuur van vloeibaar koolzuur in de geneeskunde: Dr. J. A. Voorthuis. — Een nieuw telefoonrelais: Dr. H. J. Oosting. — De onderlinge betrekking tusschen verschillende deelen van een levend wezen: Dr. Calkoen. — Gnomonica: W. E. van Wijk. — De geschiedenis der Suikerfabricage: D. Bieselaar. — Eenvoudige proeven, Het lampeglas als electriseermachine: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeeling — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht; C. L. de Veer.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Naar het »N. v. d. D.« verneemt, heeft een combinatie het nu afgebakende terrein van 2200 vierk. meter tegenover het Koninklijk Paleis in erfpacht aangevraagd om daarop een groot koffiehuis met hotel te stichten.

— De Vereeniging voor den Effectenhandel heeft, naar de »Tel.« meldt, het complex Bible-hotel—Papenbrugsteeg, dat zij indertijd gekocht heeft om er een eigen beursgebouw te stichten, uitgebreid door den aankoop der perceelen Beursstraat 47 en 45.

'S-GRAVENHAGE. In den nieuw gerestaureerden foyer van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen is eenige dagen voor de pers ter bezichtiging gesteld een ontwerp van een nieuwe theaterzaal.

Men zou dan in den tuin van het Gebouw een Schouwburg bouwen, uitsluitend bestemd voor het geven van tooneeluitvoeringen en plaats biedend aan 800 a 900 personen.

Door aankoop van het perceel, gelegen aan den Zwarteweg no. 6, verkrijgt men voor dezen op te richten schouwburg een ruimte van 4500 M2. oppervlakte.

De nieuwe schouwburg, grenzend aan het Gebouw voor K. en W., zou hiermede in verbinding gesteld worden door een promenoir op de eerste verdieping, zoodat de foyers van beide theaters verbonden worden. Door sorties is deze overgang gemakkelijk te regelen.

De directie stelt zich voor beide gebouwen te beheeren, zoodat concurrentie is uitgesloten.

Men deelt verder mede dat de kosten voor den bouw van dezen nieuwen schouwburg op een drie ton geschat zijn.

Men is nog met een tweede plan tot schouwburgbouw bezig, doch hieromtrent wilde men ons voorloopig nog geen bijzonderheden mededeelen.
(N. Crt.)

— In verband met de geopperde bezwaren tegen het stichten van een nieuwen schouwburg aan de Koningskade heeft thans de Haagsche Schouwburg-commissie nader overwogen in hoever het mogelijk zou zijn op de plaats van den bestaanden schouwburg, met toevoeging van het gemeentegebouw, dat thans voor onderwijs in gebruik is, een schouwburg te stichten voor ongeveer 1200 personen.

Aan de commissie is door een bevoegd deskundige verzekerd, dat eene oplossing in dien zin mogelijk zal zijn.

Naar aanleiding daarvan acht de commissie het wenschelijk door drie architecten — namelijk: één Nederlandsch architect, zoo mogelijk aan te wijzen door het hoofdbestuur der maatschappij voor Bouwkunst, en voorts een Duitsch en een Engelsch architect, beiden ervaren in schouwburgbouw — schetsontwerpen te doen opmaken, waarvoor zij een crediet van f 5000 noodig acht.

De commissie verzoekt thans den gemeenteraad dit crediet te verleenen.

— Naar het »Vad.« verneemt, is het schouwburgvraagstuk thans in zoodanigen staat van voorbereiding, dat binnen enkele weken een extra-vergadering des Raads om het te bespreken, kan worden tegemoet gezien.

Over den toestand van het tegenwoordige schouwburggebouw is een ongunstig rapport door den brandweercommandant ingediend. Men is deswege van oordeel, dat er haast is bij een beslissing.

— Jhr. mr. Victor de Stuers heeft zich onlangs gewend tot den gemeenteraad met een adres, waarin hij te kennen geeft, met groot leedwezen en groote bezorgdheid kennis te hebben genomen van het voorstel van B. en W. betreffende de omgeving der groote kerk, welk voorstel hij in lijnrechten strijd acht met het beginsel van het besluit van 1907 tot afbraak der huisjes rond de kerk.

Adressant meent, dat de te bouwen kosterswoning en het administratiegebouw evengoed elders kunnen gesticht worden en dat, als het onderhavige voorstel wordt goedgekeurd, zoo goed als zeker alle kans op ontmanteling en restauratie der groote kerk is verkeken, want »na de begane fout zullen rijk en provincie niet tot hulp te bewegen zijn, evenmin als adressant en zijn vrienden tot medewerking«.

De heer De Stuers voegt hieraan o.a. toe, dat dr. P. H. J. Cuypers, van wiens hand het ontwerp voor kosterswoning en administratiegebouw zijn, over de quaestie evenzoo denkt als hij.

»Ten slotte — aldus besluit de heer De Stuers — wekt het groote bevreemding, dat in deze niet het oordeel is gevraagd van de pas ingestelde »permanente commissie van advies inzake het uiterlijk aanzien van gebouwen, die aan schoonheidseischen hebben te voldoen«. Zoo ooit, dan was dit thans onmisbaar geweest.«

Adressant raadt daarom, in het belang van Den Haag, van het monument de groote kerk met toren, van de gemeentelijke financiën, met nadruk aan, het voorstel van B. en W. niet goed te keuren.

In verband hiermede heeft nu dezer dagen de verfraaiingscommissie tot den gemeenteraad een adres gericht.

Daarin verklaart de verfraaiingscommissie dat h. i. de argumenten, door jhr. mr. Victor de Stuers daartegen in het midden gebracht, van zoo klemmenden aard zijn, dat zij zich ten volle daarmede heeft kunnen vereenigen, weshalve zij den raad verzoekt, op de bedoelde voorstellen van B. en W. niet in te gaan.

Een tweede adres betreft de vischbanken hoek Groenmarkt en Schoolstraat. Daarin zegt dezelfde commissie te vreezen, dat, nu de perceelen Vleerstraat hoek Slijkeinde, door de gemeente aangekocht, welke voor vischmarkt bestemd schenen, voor bureaux zijn bestemd, het vraagstuk van de verplaatsing dier vischbanken weer op den achtergrond dreigt te worden geschoven. En toch is het een algemeen erkende misstand dat in een zóó druk centrum der middenstad als de schoolstraat, nog steeds een zóó primitieve en voor het verkeer en de hygiene zóó hinderlijke vischverkoop plaats vindt.

De commissie verzoekt daarom den raad, de oplossing van het inderdaad urgente vraagstuk van de verplaatsing der bestaande vischbanken zooveel mogelijk te willen bespoedigen.

Naar wij nader vernemen heeft jhr. Victor de Stuers zich opnieuw tot den Haagschen Gemeenteraad gewend om zijne bezwaren uiteen te zetten tegen de bebouwing om de Groote Kerk.

Dit nieuwe adres bevat in hoofdzaak eene bestrijding van de argumenten van kerkvoogden der Ned. Hervormde Gemeente, die in een adres aan den Raad tegen de door jhr. de Stuers ontwikkelde bezwaren waren opgekomen.

Appingedam. Het voorstel van commissarissen der Nutsspaarbank aan het Nutsdepartement, om f 25,000 beschikbaar te stellen voor den bouw en de inrichting van een leeszaal en boekerij en jaarlijks f 1500 voor de exploitatie, hebben de leden van het departement met groote meerderheid aangenomen. Nog dit jaar zal met den bouw worden begonnen.

Gouda. Maandag 19 September is alhier de Ambachtsschool geopend. Het onderwijs wordt aanvankelijk gevolgd door 26 leerlingen, welk cijfer zeker in April a.s., wanneer de nieuwe cursus begint, belangrijk zal toenemen.

Voorloopig wordt practisch onderwijs gegeven in smeden, timmeren, schilderen en pottenbakken.

Het gebouw, dat in modernen stijl is opgetrokken, maakt een aangenamen indruk. De werklokalen zijn ruim en luchtig.

(Vervolg 3e blads. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen. Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS – TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.
UTRECHT.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met SIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton. Begrootingen en Ontwerpen gratis.

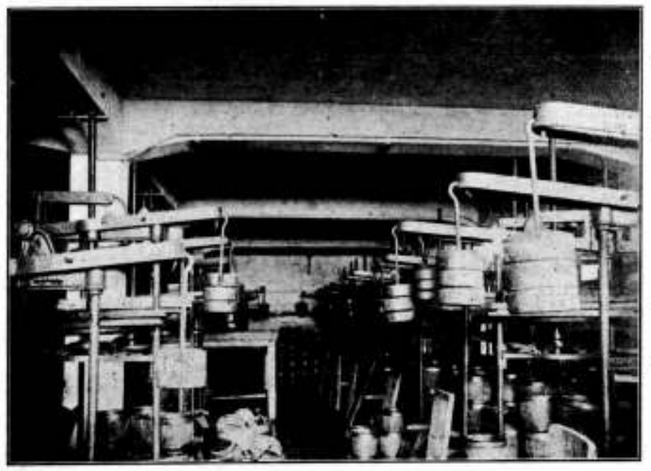

KELDER met bovengelegen fabrieksvloeren in gewapend beton uitgevoerd in 1909 voor de N. V. Kaas- en Roomboterfabriek te SLOTEN (Fr.)

Bouwkundige te Londen.
HOLLANDER, 6 jaar in Londen de grootste werken bestudeerd en uitgevoerd hebbende in de nieuwste bouwconstructie, speciaal in gewapend beton; van plan zijnde zich in October a.s. in Holland te vestigen, BIEDT ZICH AAN voor het uitvoeren van alle mogelijke bouwwerken. Tevens wenscht hij zich in bouwonderneming of aannemerszaak te interesseeren of de laatste geheel over te nemen.
Inlichtingen persoonlijk of per brief aan de Handels- en Rechtsbureaux „MERCURIUS", Sarphatistraat 171, AMSTERDAM.

Geld verdienen kan iedereen
door onze Schwarzwalder Klokken te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. Prijs in plaats 6 Gld. voor 2.50 Gld. Wekkers, welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs 7 Gld. in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

GENOOTSCHAP „Mathesis Scientiarum Genitrix" te LEIDEN.

Vijf-jaarlijksche PRIJSVRAAG voor Oud-leerlingen.
1900—1910.

Het maken van een ontwerp voor een LANDHUIS in een heuvelachtige omgeving.

Programma's van deze prijsvraag zijn voor Oud-leerlingen te verkrijgen bij den Directeur P. DIKSHOORN, Jan van Goijenkade 7, *Leiden*.

Namens het Bestuur:
M. VAN WAMELEN,
1ste Secretaris van »M. S. G.«

Leiden, 17 September 1910.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" FA WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN
HOUTCEMENT-KIT | NEUCHATEL-ASPHALT

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen
v. d. WETTERN, WISDORFF & KEY.
Rotterdam.
Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF,
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 26 SEPTEMBER.

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-bestuur: het maken van eene uitbreiding en het verrichten van verbouwingen aan de remise voor bijwagens aan de Brouwersgracht; bestek met 4 teek. is te bekomen ter stadsdrukkerij ad f 2.75.

ENKHUIZEN 8 uur. — Het bestuur der stichting Volkshuisvesting, in de Doele ald.: het bovenbouwwerk van 11 arbeiderswoningen; bestek en teekening ad f 1.50 per stel verkrijgbaar bij P. Vis Zn., waar alle inlichtingen te verkrijgen zijn.

MENALDUM. — Het bestuur der woningvereeniging Menaldumadeel: het bouwen van 12 werkmanswoningen aan de Hommemasteeg te Dronrijp; bestek en teek. te bekomen ad f 1.50 per stel bij den heer S. Feikema te Dronrijp.

MILL 4 uur. — De Mij. Princepeel in 't café bij J. Giesen: het bouwen van twee arbeiderswoningen in de Princepeel aldaar; bestek en teek. liggen ter inzage en aanw. in voorn. café.

DINSDAG 27 SEPTEMBER.

AMSTERDAM 11 uur. — De arch. J. W. F. Hartkamp in het gebouw der maatsch. van bouwkunst: het bouwen van het pere. Nieuwe Heerengracht 37; bestek met teek. ad f 1.50 verkrijgbaar ten bureele van den architect, Overtoom 38, Amsterdam.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het dep. v. kol: bestek no. 523: de metalen bovenbouw met toebehooren voor 15 bruggen voor hoofdspoorwegen; bestek no. 524: 3800 stalen volutevecren voor trek- en stootinrichtingen; bestek no. 525: 150 stellen vloeiijzeren dwarsliggers voor ombouw van wissels op houten dwarsliggers, geheel compleet, met onderleg-, helling- en klemplaten, klossen, schroefbouten en verder toebehooren; de bestekken liggen ter inzage op het dep. van kol. en zijn te bekomen bij de firma Mart. Nijhoff te Den Haag ad f 12.50 voor bestek no. 523 en f 1 voor elk der andere bestekken.

HAARLEM 11 uur. — Arch. A. de Maaker, in café Bellevue: het bouwen van vier benedenhuizen met bovenwoningen; bestek en teekeningen ad f 2 per stel verkrijgbaar bij den architect, te Heemstede.

LOCHEM 3 uur. — De arch. J. J. Hellendoorn in hotel Bak: a. het bouwen van een landhuis, b. het bouwen van een pension; bestek en teek. te bekomen ad f 10 en worden na de besteding ad f 7.50 teruggenomen.

UTRECHT 2 ure. — De Mij. tot expl. v. S.S., bestek no. 1225: het maken van een draineering op het stationsemplacement te Winschoten, begr. f 4980.

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van Staatssp. aan het centraalbureau, bestek no. 1227: het maken van grondwerken, het opbreken en leggen van sporen en wissels, het maken, uitbreiden en verplaatsen van gebouwen en inrichtingen en het uitvoeren van diverse werken op het station Coevorden, raming f 68200.

WOENSDAG 28 SEPTEMBER.

HEERENVEEN. — De arch. C. J. Wierda: het weder opbouwen van de afgebrande boerenhuizinge, buitendijks achter de zuivelfabriek te Luinjeberd; bestek ligt ter inzage bij den kastelein G. Smit te Luinjeberd, terwijl teek. ad f 0.50 te bekomen zijn bij den arch. voorn.; aanw. 26 Sept. voorm. 10 uur.

MARKELO 11 uur. — De arch. C. Spiers te Hengelo (O.) in hotel De Zwaan te Markelo: het bouwen van een nieuw ketelhuis met toebehooren en het verbouwen van het bestaande ketelhuis en machinekamer tot machinekamer; bestek met 2 teek. liggen ter inzage in café Leunk en het hotel De Zwaan te Markelo, hotel Jenkens te Goor in 't café van W. Weijschede te Hengelo (O.); aanw. den dag der best. voorm. 10 uur; nadere inl. te bekomen bij voorn. architect.

UTRECHT 2 uur. — Dijkgraaf en hoogheemraden van den Lekdijk Benedendams en IJsseldam in het gebouw voor kunsten en wetenschappen te Utrecht: het aanbrengen van een klinkerpad in den grindweg op den Damweg; bestek en voorw. zijn te bekomen ad f 0.25 bij den Kameraar M. W. Berrevoets te Jaarsveld.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven „DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

DONDERDAG 29 SEPTEMBER.

GRONINGEN 2 uur. — Het gem.-best.: het bouwen van een gebouw, bevattende magazijnruimten en kantoorlokalen op het terrein der gemeentegasfabriek, bestek no. 26; bestek en voorw. te bekomen ter secr. ad f 1.75; inl. te bekomen aan het bureau der gem.-werken.

VRIJDAG 30 SEPTEMBER.

ZWOLLE 12 uur. — Het prov. bestuur: het maken van een kunstweg van Slagharen naar de Drentsche grens bij den Braamberg in de richting van Hoogeveen en het uitvoeren van daarbij behoorende werken, raming f 22600.

ZATERDAG 1 OCTOBER.

WIJHE 12 uur. — De directeur der Ned. Mij. tot Exploitatie van Veestallen en Veetransporten in 't Stations-koffiehuis te Wijhe: het afbreken van een waaggebouw met annexe stal en open hokken, staande te Wijhe op het emplacement der S.S. tegen 't station; de voorw. liggen ter inzage in 't Stations-koffiehuis; aanw. 1 Oct. v.m. 10 uur.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z. ROTTERDAM.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

LEEUWARDEN. De oude Friesche dorpskerken trekken af en toe weder eens de belangstelling. Zoo geeft in »De Aarde en haar Volken«, van 27 Augustus Phine Nicolai een beschrijving van enkele minder bekende, »waarvan de ouderdom of fraaie betimmering den bezoeker treft«. Dat de kerken in zoo goeden staat verkeeren is, meent Phine Nicolai, aan den rijkdom der gemeenten toe te schrijven; maar ook de bewoners der oude staten of stinsen droegen tot de verfraaiing bij, door het plaatsen van familiebanken en grafzerken, het doen ophangen van wapenborden, soms door het cadeau geven van beschilderde ruiten.

Tusschen den tekst van het artikel zijn photo's van J. C. Mann opgenomen, voorstellende de bank der kerkvoogden in de kerk te Mantgum (van 1779—1781) in Louis-XVI-stijl, de deur van en den preekstoel met doophek in hetzelfde kerkje, alle met fraai snijwerk versierd en uit denzelfden tijd dateerende. Verder de hoofdingang van het kerkje te Weidum (staaltje van vroeg-gothische bouwkunst), de familiebank van het geslacht Dekama in hetzelfde gebouw en de preekstoel met doophek in de kerk te Rauwerd.

In minder goeden staat verkeert de oude kerk te Wierum, zoodat er zelfs plannen bestaan tot het stichten van een nieuw gebouw, waarvoor reeds gelden zijn bijeengebracht. Deze oude tufsteenkerk moet van ongeveer 1150 dateeren en merkwaardig genoeg zijn, om de mogelijkheid eener afdoende herstelling te overwegen. Daarvan schijnt dan ook sprake te zijn, althans dezer dagen is vanwege het ministerie van Binnenlandsche Zaken de Wierumer kerk door den heer W. Scheepens nauwkeurig opgenomen, zoodat men binnenkort voorstellen omtrent de herstelling van het oude houwwerk verwacht.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
Op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

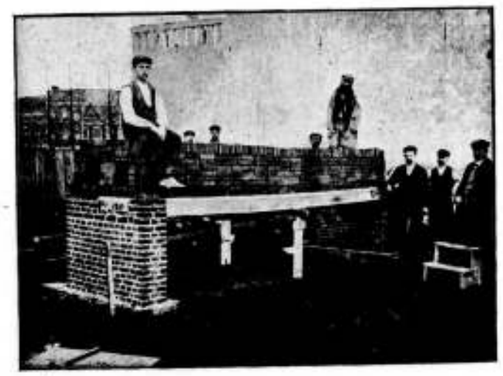

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Personalia.

— Tot directeur der gasfabriek te Oudewater is benoemd de heer H. F. A. van Beek, werkzaam aan de gasfabriek te Haarlem.

— Te Bodegraven is tot gemeente-opzichter benoemd de W. Jongeneel, aldaar.

— De heer W. H. Kam, oud-gemeentearchitect te Amersfoort, is dezer dagen aldaar geïnstalleerd als raadslid en daarna benoemd tot wethouder van openbare werken, welk ambt hij aanvaardde.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

33	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m.
19	Bouwk. Opz.-uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
20	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 150 »
8	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
10	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
10	Waterb. Opz.-teek.	23—35 j.,	f 65—f 120 »
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
13	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—31 j.,	f 70—f 100 »
3	Werkt. Teek.-constr.	25—49 j.,	f 90—f 200 »
4	Machine-teek.	23—28 j.,	f 60—f 100 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
4	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 85 »
4	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr.-constr. cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Decoratie-teekenaar	29 j.,	f 85 »
1	Boormeester (mijnbouw)	27 j.,	f 85 »

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, met practische ervaring, bij een architect. Salaris f 80 tot f 100 per maand. Sollicitaties onder P 44, aan het Bureau van het »Technisch Weekblad«, Lusthofstraat 44, Rotterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar, voor direct. Brieven onder No. 31518, aan het bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (1)

— Onderwijzer, voor Hand- en Vakteekenen, aan a.s. Huisschilders, met akte M¹.; en Onderwijzer voor het Vormteekenen aan de a.s. Metaalbewerkers bekend met eenvoudig kunstsmeedwerk, beide aan de Ambachtsschool te Utrecht, tegen 1 Januari 1911. De instructies en salarisregeling liggen ter inzage in het schoolgebouw. Inzendingen van stukken en teekeningen vóór 8 October bij den Directeur, bij wien tusschen 10 en 11 uur inlichtingen zijn te verkrijgen. (1)

TH. van Heemstede Obelt's **Sanitair Technisch Bureau.**
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

— Tijdelijk Opzichter, voor de Gemeente Groningen bij een straatweg met draaibrug te Ter Apel. Aangifte bij de afdeeling Algemeene Zaken ter Gemeente-secretarie vóór of op den 24sten September bij gezegeld verzoekschrift, aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Telephoonopzichter Ned.-Indië. Voor den post-, telegraaf- en telephoondienst in Ned.-Indië worden gevraagd zes telephoonopzichters 2e kl. Vereischten: het bezit van een diploma eindexamen eener hoogere burgerschool met 5-j. of met 3-j. cursus en van de electro-technische school te Amsterdam. Bezoldiging f 150 's maands, met twee driejaarlijksche verhoogingen van f 25 's maands, alzoo tot een maximum van f 200.

De telephoonopzichters 1e kl. genieten f 225 's maands, met twee driejaarlijksche verhoogingen van f 50 's maands, alzoo tot een maximum van f 325. Aanmeldingen vóór 1 October, bij gezegeld adres, aan het Departement van Koloniën. Aan de uitzending zijn verbonden: a. overtocht voor Gouvts.-rekening als passagier 2e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; b. eene gratificatie voor uitrusting van f 750; c. eene voorloopige bezoldiging van f 100 's maands. Voor verdere bijzonderheden zie »St.-Ct.« No. 218. (1)

— Onderbaas voor een bouwwerk. Brieven onder letters C N 642, »Nieuws van den Dag«. (1)

— Leeraar Teekenen M. O. — Voor het middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië wordt gevraagd een leeraar, bevoegd tot het geven van onderwijs in hand- en lijnteekenen aan eene hoogere burgerschool met 5-j. cursus. Aan de uitzending zijn verbonden: a. eene gratificatie voor uitrusting ad f 1000; b. overtocht naar Batavia als gouvernementspassagier 1e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; c. een voorloopig traktement van f 150 's maands. Het traktement bedraagt f 450 's maands, met drie vierjaarlijksche verhoogingen, elke van f 100 's maands, zoodat zal worden bereikt een maximum traktement van f 750 's maands. Aanmeldingen vóór 15 Oct., bij een op zegel geschreven request, aan het Dep. van Koloniën. Voor nadere bijzonderheden zie »St.-Ct.« No. 219. (1)

— Teekenaar op een Electro-Technisch Bureau, bekend met begrootingen. Brieven onder S 94, Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (2)

— Volontair ter verdere opleiding op een Architectenbureau te Rotterdam. Sollic. onder No. 30990, bureau der N. R. Ct. (2)

— Machine-Teekenaar eenigszins bekend met bouwkundig teekenen. Salaris nader overeen te komen. Sollicitatie aan den Secretaris v. h. Inf.-Bur.: Rijswijkscheweg 3, Den Haag. (2)

— Machineteekenaar op een machinefabriek, bekend met hijschwerktuigen. Opgaven bij den Secretaris van het Inf.-Bur., Rijswijkscheweg 3, Den Haag. (2)

— Scheepsteekenaar aan de Nederlandsche Scheepsbouw-Maatschappij te Amsterdam. Schriftelijke aanbieding wordt ingewacht. (2)

— Leeraar voor het Machine-Teekenen, voor de Hulpvakteekenschool aan de Mauritskade no. 28b van de »Mpij. Werk. Stand«, Afd. »Ambachtsscholen«, te Amsterdam. Salaris f 400.— per cursus v. 5½ mnd., voor 5 avonden p. w. Indiensttreding zoo spoedig mogelijk. Sollicitatiebrieven met afschriften van getuigschriften en teekeningen, aan den Directeur, den heer E. Jelsma, Weteringschans 165, vóór 30 September a.s., aan welk adres de Instructiën ter inzage liggen. (2)

MAANDAG 3 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het gedeeltelijk vernieuwen van de houten beschoeiing, langs het westelijk kanaalboord, nabij de Oostdijkbrug over het kanaal door Voorne in de gemeente Nieuwenhoorn, raming f 2300; het bestek no. 209 ligt na 19 Sept. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofd-ingen.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ingen. Stoel te Brielle en den opz. De Vries te Hellevoetsluis; de nota van inl. ligt op 26 Sept. ter inzage bij voorn. ingen. van 9—4 uur.

KAMPEN 11 uur. — Het bestuur van h. waterschap Kamperveen ten kantore van den secretaris-ontvanger: het graven van 1150 M. sloot en het aanleggen van 2000 M. grindweg in 2 perc. Bestek ad f 0.20 verkrijgbaar aan gemeld kantoor; aanwijzing 29 Sept., 's morgens 11 uur, aanvangende bij de koelucht te Kamperveen.

DINSDAG 4 OCTOBER.

VELDHUIZEN (U.) 10.30 uur. — Het gem.-bestuur: het bouwen eener school met onderwijzerswoning en bijk. werken; bestek en teek. ad f 1.50 per stel verkrijgbaar ter gemeente-secretarie van Veldhuizen te Harmelen; aanw. 30 Sept. om 10 uur.

VRIJDAG 21 OCTOBER.

MIDDELBURG 11 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het prov. bestuur: het aanbrengen en onderhouden van beplantingen met bijkomende werken langs den grindweg van Kleverskerke naar het pontveer bij Veere onder de gemeenten Arnemuiden en Vrouwepolder, behoorende tot de werken van het kanaal door Walcheren, raming f 1100; het bestek no. 206 ligt ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, en is tegen betaling der kosten te bekomen bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofd-ingenieur-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ing. Van den Broek te Vlissingen en den opzichter Scholtens te Middelburg.

MIDDELBURG 11 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het prov. bestuur: het maken en inhangen van een paar ijzeren buitenvloeddeuren voor de groote schutsluis van het kanaal door Zuid-Beveland te Hansweert, raming f 27400; bestek no. 204 ligt ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat aan de lokalen der provinciale besturen en zijn tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ing. Kempees te Goes en den opzichter Man in 't Veld te Hansweert.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . ƒ 1.20

C. H. Peters. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . ƒ 0.75

F. W. Jochem. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . ƒ 1.50

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . ƒ 1.50

Mr. C. Vosmaer. **De kunst in het Dagelijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (ƒ 1.90) . . . ƒ 0.90

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . ƒ 1.—

F. C. D. Bauer. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . ƒ 0.75

Beide werken te zamen . ƒ 1.25

Badon Geijben en H. Strootman. **Beginselen der Stelkunct.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . ƒ 0.65

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . ƒ 6.—

Julius Norderburg. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktische Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen ƒ 1.—

J. Claudel. **Formules, Tables et Renseignements pratiques.** Aide-mémoire des Ingénieurs, des Architectes, etc. Paris 1857.

(Dit beroemde vademecum van 978 bladzijden tekst met 91 figuren en 3 uitslaande platen bevat. ofschoon oud, tal van gegevens, formules en tabellen, die tot heden hun waarde hebben behouden.)

Gebonden met lederen rug ƒ 2.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 1 OCTOBER 1910. No. 40.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Wetgevende Arbeid van Bouwkundige Vereenigingen.

Het parlementarisme heeft ons bevangen en beheerscht de gemoederen en de handelingen van het thans levend en zich roerend geslacht, ook, en zelfs in bedenkelijke mate, in de bouwkundige kringen.

Onze bouwkundige vereenigingen zijn op parlementairen voet ingericht, wie zich niet op parlementaire wijze weet te gedragen of uit te drukken, is er niet op zijn plaats en brengt het tot niets, althans niet tot de bestuurstafel. In plaats van de actieve leiderspositie, moet hij zich met de passieve of lijdelijke positie van een gewoon lid tevreden stellen.

Ook de arbeid, die door en in onze vereenigingen wordt verricht, heeft een overwegend parlementair karakter. Vergaderen, stemmen, voorstellen ter tafel brengen, redevoeringen, debat, re- en dupliek, moties van goed- of afkeuring, van ver- of wantrouwen, bestuurscrisissen, dit alles en nog veel meer komt er voor, evenals in een echt parlement, ja zelfs de wetgevende arbeid is niet uitgesloten, sedert het, meer dan vroeger, organiseerend optreden der vereenigingen.

Organiseerend optreden was door de tijdsomstandigheden geboden, organisatie zonder wetgeving is ondenkbaar, maar het is nog niet uitgemaakt of parlementen wel de beste wetgevers zijn.

Als alle stelsels heeft ook het parlementaire zijn gebreken. Immers de waarheid en de wijsheid zijn altijd in de minderheid en de waarde van hetgeen bij meerderheid van stemmen wordt uitgemaakt is altijd zeer betrekkelijk.

Het moet ons dan ook niet verwonderen, dat zich evenals in onze Staatswetten, in de wetten, voorschriften en reglementen, door bouwkundige vereenigingen vastgesteld, gebreken vertoonen, de practijk brengt ze meestal spoedig aan het licht.

Onder de vereenigingen, die zich het meest met, wat wij noemden, wetgevenden arbeid hebben bezig gehouden, staat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bovenaan. De Maatschappij heeft al verscheidene wetten versleten en in den loop van haar bestaan aan herziening en vernieuwing een zee van tijd besteed, die misschien op andere wijze betere vruchten voor de bevordering der Bouwkunst had kunnen opleveren. Zij heeft echter ook wel wat goeds tot stand gebracht, bijvoorbeeld de Honorariumregelen en de Regeling der Opzichters- en Teekenaarsexamens.

Ook de Architectenbond heeft, in den nog korten tijd van zijn bestaan, grootendeels zijn krachten aan reglementeerenden arbeid gewijd. Een der eerste vruchten daarvan is geweest de Eerecode, een der laatste de Regeling der Nationale Prijsvragen, waartoe mede de Maatschappij en een paar andere vereenigingen, die overigens zich minder met wetgeving inlaten, hebben medegewerkt. Van welk lichaam het initiatief is uitgegaan doet hier niet ter zake, de Regelen zijn op parlementaire wijze tot stand gekomen en niet in het Staatsblad, maar in de bouwkundige organen verschenen.

Nu doet zich het eigenaardig verschijnsel voor, dat, wat de Prijsvraagregelen betreft, reeds om herziening geroepen

wordt, alvorens zich nog de gelegenheid heeft voorgedaan, ze in toepassing te brengen; en die herziening wordt zoo urgent geacht, dat zij als eerste punt van behandeling door den voorzitter ter tafel werd gebracht in de September-vergadering der Maatschappij, waar men anders in den regel niet zulke gewichtige zaken aan de orde stelt, maar er was reden voor, want de gemeente Kampen, die over het uitschrijven van een prijsvraag voor een ziekenhuis met het hoofdbestuur had gecorrespondeerd, had daartoe niet willen besluiten, omdat het haar in verband met de prijsvraagregelen te kostbaar werd.

Ook voor het te stichten bibliotheekgebouw te Rotterdam, waarvan de fondsen door een particulier zijn geschonken, zal men, op verlangen van den schenker niet overgaan tot het uitschrijven van een prijsvraag. Dit zijn slechts een paar voorbeelden, door den voorzitter aangehaald; hij had ook nog kunnen wijzen op de weifelende houding, door het gemeentebestuur van Rotterdam aangenomen in zake den Raadhuisbouw aldaar en op het standpunt, waarop de Haagsche autoriteiten zich hebben geplaatst in verband met de Schouwburgquaestie.

In de eerste twee aangehaalde gevallen kan men het onomwonden lezen, in de laatste twee bestaat grond voor het vermoeden, dat zij, die in de gelegenheid zijn prijsvragen uit te schrijven, niets van de nieuwe Regelen willen weten. Dwingen kan men hen niet en wat was dus natuurlijker dan, dat de voorzitter der Maatschappij, gedachtig aan het spreekwoord: „Wanneer de berg niet naar Mahomet komen wil, moet Mahomet zich naar den berg begeven", aan de vergadering voorstelde, het Hoofdbestuur te machtigen tot een herziening dier prijsvraagregelen over te gaan.

Te meer achtte spreker dit wenschelijk, daar ook andere punten der Regelen herziening behoeven, zoo o. a. de samenstelling der Permanente Commissie, waarbij het noodzakelijk zal zijn dat de verschillende bouwkundige vereenigingen ieder een vertegenwoordiger in die Commissie hebben.

De heer Weismann verzette zich tegen wijziging; daartoe nu reeds over te gaan, achtte hij niet wenschelijk met het oog op de waardigheid der architecten tegenover de buitenwereld.

De heer Posthumus Meyjes achtte het protest tegen de Regelen op zijn plaats. Het honorarium is zoo hoog, dat niemand er meer aan zal denken een prijsvraag uit te schrijven. Ook hij stelde voor, dat het Hoofdbestuur de Regelen zal herzien, zoodat zij zich aanpassen aan de praktijk.

Verscheidene leden schaarden zich aan de zijde van het bestuur en den heer Posthumus Meyjes, o. a. de heer Otten, die er op wees, dat de bezwaren tegen de Regelen niet alleen van financieëlen aard waren; bezwaar werd door den prijsvraaguitschrijver gemaakt, dat hij te weinig invloed op de prijsvraag volgens de bestaande Regelen had. Ten slotte werd een motie van het Hoofdbestuur, aangevuld met de woorden van den heer Meyjes, bij acclamatie aangenomen.

Deze motie luidt als volgt:

„De Architect-Leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, vereenigd bij gelegenheid der Algemeene September-Vergadering, gehouden 20 September 1910 in de voormalige Weeskamer ten Raadhuize te Leiden, spreken de wenschelijkheid uit, dat de Nationale Prijsvraagregelen — gepubliceerd in Bouwkundig Weekblad No. 34 van den 20sten Augustus 1910 — herzien zullen worden, zoodanig, dat deze Regelen zich beter aanpassen aan de eischen der praktijk, en dragen het Hoofdbestuur op zich daartoe in verbinding te willen stellen met de betrokken bouwkundige vereenigingen."

Het slot van de historie is dus, dat het werk nog eens overgedaan zal moeten worden althans, wanneer de betrokken vereenigingen eveneens doordrongen zijn van de wenschelijkheid der herziening en de waardigheid der architecten ligt dan weder eens voor het grabbelen? Wij gelooven niet, dat het verzet van den heer Weissman zoo heel ernstig gemeend was, al zal zijn uiting wellicht in den Architectenbond weerklank vinden. Beter ten halve gekeerd, dan ten heele gedwaald. De toepassing van dezen stelregel in dit geval zal de waardigheid van den Nederlandschen bouwmeester minder schaden, dan het volharden in de dwalinge zijns weegs.

De vereenigingen kunnen bovendien dezen stelregel veel gemakkelijker toepassen dan een staatsparlement dit kan, maar toch moge dit geval voor de vereenigingen een aansporing zijn tot behoedzaamheid bij den organiseerenden en reglementeerenden arbeid.

Er wordt tegenwoordig nog al eens geschermd met de uitdrukking „leiding geven". Leiding geven is misschien niet zoo moeilijk, als men een vereeniging voor zich heeft, welker leden, bij alle verschil in meening en karakter, toch op vele punten eenswillend zijn, maar zoodra er naar buiten gewerkt moet worden, staat men tegenover heel ander materiaal. Dan wordt het leiding geven iets heel anders, dan moet men over gezag beschikken, moreelen invloed kunnen doen gelden op de openbare meening, om een vaak onverschillige of onwillige menigte te brengen tot het aanvaarden van maatregelen, die men niet bij machte is, in te voeren gelijk Staatswetten of zelfs als Maatregelen van Algemeen Bestuur.

Heeft men hier, bij het samenstellen van de Prijsvraagregelen, wel genoeg aan gedacht? Heeft men het prestige van den architectenstand en van de bouwkundige vereenigingen niet wat hooger aangeslagen dan vooralsnog raadzaam is?

Wij zouden hier gevoeglijk de pen kunnen neerleggen, ware het niet, dat de tweede hier gestelde vraag, ons een belangrijk artikel in herinnering brengt, onlangs verschenen in het Bouwkundig Weekblad, onder den titel „Bevoegdheid van den Architect" en van de hand van Mr. Egb. J. C. Goseling.

In den laatsten tijd, aldus de schrijver, werd herhaaldelijk strijd gevoerd over de vraag hoever de bevoegdheid van den architect zich uitstrekt, met betrekking tot zijne verhouding tusschen aanbesteder en aannemer.

Terwijl eenerzijds, zoowel door den architect, als door den aannemer, werd beweerd, dat die bevoegdheid onbetwistbaar ook omvat het recht om het werk, naar gelang van de vordering van den bouw, op te nemen, en aan den aannemer de verklaring, dat is het certificaat af te geven, dat hij aan zijne contracts- en besteksverplichtingen heeft voldaan, zoodat hem door den aanbesteder een termijn van de aannemingsom kan, ja moet worden uitbetaald, m. a. w. dat de aannemer recht heeft op een betaling voor een termijn der aannemingsom, werd anderzijds door den aanbesteder het standpunt ingenomen, dat uitsluitend aan hem het recht tot opneming en de goedkeuring van het werk, en de onderdeelen ervan, toekomt. En zich stellende op dat standpunt, betwistte en ontkende de aanbesteder de kracht van de door den architect afgegeven verklaring, dus van het certificaat, door den architect aan den aannemer afgegeven, op grond waarvan door laatstgenoemde de betaling van den aanbesteder werd gevorderd.

De aanbesteder vorderde voor zich op, wat de architect beschouwde als, naar den aard, de natuur en het wezen der overeenkomst, te liggen binnen den engen kring van zijn, des architect's, bevoegdheid.

Die strijd werd binnen betrekkelijk korten tijd tweemalen aan den rechter ter beslissing voorgelegd, en wat zeker geen architect, geen bouwkundige, zou hebben verwacht, zij werd in beide gevallen, zij het op verschillende gronden, ten gunste van den aanbesteder beslist.

Wij zullen den schrijver niet verder volgen in zijn zeer lezenswaardig betoog, waarin hij de rechterlijke uitspraken aan een o. i. zeer gegronde critiek onderwerpt, terwijl hij daaraan een beschouwing vastknoopt, 1°. over het rechtskarakter der overeenkomst tusschen den architect en den aanbesteder en 2°. over de overeenkomst tusschen aanbesteder en aannemer. Alleen wordt hier naar het artikel verwezen, omdat er uit blijkt, dat rechterlijke uitspraken als de hier behandelde, de waardigheid van den architect werkelijk in gevaar brengen.

Wij mogen Mr. Goseling dankbaar zijn voor zijn protest, want het staat vast, dat de architecten zelf niet in staat zouden zijn geweest hun belangen beter te verdedigen, dan deze rechtsgeleerde het deed.

Maar wij moeten hem tevens erkentelijk zijn voor een opmerking betreffende een kleine leemte in de Honorariumregelen van de Maatschappij, bij deze gelegenheid door hem aan het licht gebracht.

In een der hier behandelde gevallen namelijk werd de bevoegdheid van den architect tot het afgeven van het certificaat van oplevering door den rechter erkend, alleen op grond van het feit, dat in het bestek de A. V. van het Dep. van Waterstaat van toepassing waren verklaard, waarbij zooals bekend is, deze bevoegdheid uitdrukkelijk aan de Directie wordt gegeven. Buiten die omstandigheid zou de rechter ongetwijfeld zijn beperkte opvatting hebben gehandhaafd.

In verband hiermede nu vraagt Mr. Goseling zich terloops af, of tot deze beperkte opvatting ook zou hebben kunnen medegewerkt de redactie van artikel 5 van de Honorariumregeling der Maatschappij t. b. d. B. van 18 September 1908. In dat artikel wordt onder de letters a tot en met f aangegeven, waarin de te verrichten werkzaamheden van den architect bestaan en speciaal onder letter f wordt daarin vermeld, dat de architect heeft de hoofdleiding der uitvoering en het houden van toezicht daarop, zoomede het opmaken der afrekening. Daarin wordt echter niet gewaagd van de opneming en goedkeuring van het werk door den architect.

De schrijver beschouwt zelf deze veronderstelling als los daarheengeworpen en gelooft niet, dat de rechter in dit geval aan de Honorariumregelen heeft gedacht. Dit ontneemt aan de opmerking echter hare waarde niet, want het zou kunnen gebeuren, dat, in overeenkomstige gevallen, de rechter er zich, tot schade van den architect, wel op beriep.

Met een kleine redactiewijziging of toevoeging is de leemte te verhelpen. Uit haar bestaan in een regeling, die reeds een of meermalen werd herzien, die aan aantal jaren de proef der practijk heeft doorstaan, die meer en meer zonder bezwaar wordt aanvaard en waarop zelfs de rechter zich meermalen beriep, blijkt nog eens weder de onvolmaaktheid van alle menschenwerk in 't algemeen en in het bijzonder van den wetgevenden arbeid der bouwkundige vereenigingen.

P. H. S.

De Nieuwe Teekenakten voor Middelbaar Onderwijs.

Bij Koninklijk Besluit van 19 Juli 1910 is goedgevonden en verstaan, vervallen te verklaren de programma's van de akten M¹, Handteekenen, en M², Rechtlijnig Teekenen en Perspectief, en daarvoor in plaats te stellen tien akten, onderscheidenlijk genaamd M^a, M^b, M^c, M^d, M^e, M^f, M^g, M^h, M^i en M^k, waarvoor de hierachter afgedrukte programma's zijn vastgesteld.

De bevoegdheid, aan het bezit van elk der nieuwe akten verbonden, is aan het hoofd van ieder programma omschreven.

Verder is bepaald, dat de bezitters van een of meer der nieuwe akten bij het afleggen van het examen voor elke der overige akten, indien zij dit wenschen, worden vrijgesteld van een onderzoek in de vakken, waarin zij bij het examen voor de verworven akte(n) reeds voldoende bewijzen van bekwaamheid hebben gegeven, zooals dit nader in ieder programma is omschreven, terwijl ten slotte ook de vrijstellingen zijn bepaald, die genoten kunnen worden door de bezitters van de oude akten M¹ en M² bovengenoemd en O, Boetseeren.

Deze laatste vrijstellingen, die in het Koninklijk besluit allen achter elkander worden opgenoemd, zijn door ons ook bij elk programma in een N.B. omschreven.

Wij meenden, dat dit voor een goed overzicht gemakkelijker was.

Overigens onthouden wij ons thans van verdere commentaren en geven wij de programma's zooals zij in de Staatscourant verschenen zijn.

Programma voor de akte M^a.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen en het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen, kunstnijverheidsscholen, industriescholen voor meisjes en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de vlakke meetkunde en van de stereometrie, voor zoover noodig ter verklaring van de regelen der beschrijvende meetkunde en der perspectief.

b. Kennis van de beschrijvende meetkunde tot en met de behandeling van regelmatig gebogen vlakken, omwentelingslichamen en regelvlakken.

Kennis van de axonometrische projectieleer.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zon- en kunstlicht).

d. Algemeene kennis van de geschiedenis der beeldende kunsten (bouwkunst, beeldhouwkunst, schilderkunst en kunstnijverheid) in hare hoofdtijdperken.

e. Kennis van de ontleedkunde, omvattende het geraamte, den oorsprong, de inplanting en de werking van de voornaamste spieren, gelegen aan de oppervlakte van het lichaam en de spieren, die den vorm van het menschbeeld bepalen.

Algemeene kennis van de proportieleer van den mensch (man, vrouw en kind).

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het hand- en het rechtlijnig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

Algemeen overzicht van de ontwikkeling van dat onderwijs in den laatsten tijd.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. „ „ „ een stilleven naar de natuur;
3. „ „ „ planten, bloemen of dieren naar de natuur;
4. „ „ „ een borstbeeld naar gipsafgietsel;
5. „ „ „ een spierbeeld;
6. „ „ „ een rechtlijnige vlakversiering;
7. „ „ „ de projecties van een op te meten voorwerp;
8. „ „ „ een werkstuk uit de beschrijvende meetkunde;

9 het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
10. „ schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord; bovendien:

in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 8, 9 en 5 van letter *g* genoemd.

Vrijstelling wordt verleend, door het behalen van een voldoend cijfer:

voor vak *a*, van vak *a* in akte M^b, M^c, M^d, M^e, M^f, M^i en M^k;
„ *b*, „ *b* „ „ M^b, M^c, M^d, M^e, M^f, M^g, M^k en M^j;
„ *c*, „ *c* „ „ M^b, M^c, M^d, M^e, M^g, M^k en M^j en
„ *b* „ „ M^k;
„ *e*, „ *e* „ „ M^b, M^c en M^k;
„ *f*, „ *f* „ „ M^b, M^c en M^k voor zoover het handteekenen betreft en
„ *f* „ „ M^d, M^e, M^j en M^k en
„ *e* „ „ M^f, en van vak *g* in akte M^g en M^k voor zoover het rechtlijnig teekenen betreft;

voor teekening g^1, van teekening g^1 in akte M^b, M^c M^d, M^e, M^j en M^k;
„ „ g^2, „ „ g^2 „ M^b, M^c, M^d, M^e, M^j en M^k;
„ „ g^2, „ „ h^1 „ M^g en M^k en
„ „ „ f^1 „ M^f;
„ „ g^3, „ „ g^1 „ M^b en M^c,
„ „ „ g^4 „ M^j en
„ „ g^5 „ M^k;
„ „ g^4, „ „ g^6 „ M^b, M^c en M^k;
„ „ g^5, „ „ g^6 „ M^b, M^c en M^k;
„ „ g^6, „ „ g^7 „ M^k;
„ „ g^8, „ „ g^8 „ M^b;
„ „ „ g^{10} „ M^c;
„ „ g^8 „ M^d, M^e en M^j;
„ „ f^2 „ M^f en
„ „ h^2 „ M^g en M^k;
„ „ g^9, „ „ g^9 „ M^b;
„ „ „ g^{11} „ M^c;
„ „ g^4 „ M^d, M^e en M^j en
„ „ g^8 „ M^k;
„ „ h^2 „ M^g en M^k;
„ „ g^{10}, „ „ g^{10} „ M^b en
„ „ g^{12} „ M^c.

Toelichting tot de teekeningen te vervaardigen voor de akte M^a.

(Letter *g* van het programma).

1. Naar plaat, teekening of ander daarvoor geschikt voorbeeld, o.a. geweven stof, glas in lood, tegels, versierde hoofdletters, enz.

(Uit te voeren in zuivere omtreklijnen en in vlakke tinten).

2. Eenvoudig stilleven, samengesteld uit enkele voorwerpen, verschillend in vorm en stof. (Te bewerken met schaduwen).

3. Deze nauwkeurig te teekenen, daarna te ontleden, te styleeren en toe te passen als motief voor een eenvoudig ornament.

(Uit te voeren in waterverf).

4. Het borstbeeld te teekenen op ongeveer natuurgrootte.

(Te bewerken met schaduwen).

5. Het teekenen van een geheel menschbeeld naar gipsafgietsel. (Uit te voeren in omtrek op academie-grootte).

Daarna in die teekening vorm en ligging der voornaamste uitwendige spieren duidelijk aan te geven.

6. Deze versiering is samengesteld uit rechte lijnen, cirkels, cirkelbogen en vrij gebogen lijnen.

(Uit te voeren in zuivere inktlijnen met toepassing van kleuren in vlakke tinten).

7. Het opmeten en zuiver op schaal teekenen van een eenvoudig meubel of onderdeel der architectuur; vooral met betrekking tot den uitwendigen vorm.

(Uit te voeren in inktlijnen zonder schaduwbepaling).

8. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter.

9. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter.

(Uit te voeren in zuivere potloodlijnen; de schaduw in vlakke tint aan te geven).

10. Perspectievische schets van een voorwerp, waarvan de vormen in plattegrond en opstand duidelijk zijn bepaald.

Perspectievische schets, uit het geheugen, van een voorwerp dat te voren is waargenomen.

N.B. Bezitters van de Oude akte M^1 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *c*, *d* en *e*, in *f* voor zoover het handteekenen betreft, en in hetgeen onder 1, 2, 3, 4, 5, 9 en 10 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de oude akte M^3 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b*, *c* en *d*, in *f* voor zoover het rechtlijnig teekenen betreft, en hetgeen onder 3, 6, 7, 8 en 9 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de akte O (Boetseeren) zijn vrijgesteld van examen in de vakken *d* en *e* en in hetgeen onder 3 en 5 van letter *g* is aangegeven.

Programma voor de akte M^b.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen en het decoratief teekenen (vlakversiering) aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het handteekenen aan hoogere burgerscholen en aan industriescholen voor meisjes.

De vereischten zijn:

a. Algemeene kennis van de vlakke meetkunde, voor zoover noodig ter verklaring van de projetieleer en de perspectief.

b. Kennis van de gewone projectieleer, toegepast op eenvoudige meetkundige lichamen met doorsnijding en ontwikkeling van hunne oppervlakken.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zon- en kunstlicht).

d. Kennis van de geschiedenis der decoratieve kunst, van haar verband tot de architectuur en van de technische uitvoeringen op het gebied der vlakversiering.

Algemeene kennis van de heraldiek.

e. Kennis van de ontleedkunde, omvattende het geraamte, den oorsprong, de inplanting en de werking van de voornaamste spieren, gelegen aan de oppervlakte van het lichaam en de spieren, die den vorm van het menschbeeld bepalen.

Algemeene kennis van de proportieleer van den mensch (man, vrouw en kind).

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het hand- en decoratief teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:
1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. „ „ „ een stilleven naar de natuur;
3. „ „ „ een ornament naar plastisch model;
4. „ „ „ planten, bloemen of dieren naar de natuur;
5. „ „ „ een menschbeeld naar gipsafgietsel;
6. „ „ „ een spierbeeld;
7. „ ontwerpen van vlakversieringen en opschriften;
8. de practische toepassing van de projectieleer;
9. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
10. het schetsen op een schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord; bovendien:

in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 8, 9 en 6 van letter *g* genoemd:

Vrijstelling wordt verleend, door het behalen van een voldoend cijfer:

voor vak *a*, van vak *a* in akte M^c en M^k;
„ *b*, „ *b* „ M^c;
„ *c*, „ *c* „ M^a, M^c, M^d, M^e, M^g, M^k en M^j en
„ *b* „ M^k;
„ *d*, „ *d* „ M^c en M^k) voor zoover het de
„ *c* „) heraldiek betreft;
„ *e*, „ *e* „ M^a, M^c en M^k;
„ *f*, „ *f* „ M^a, M^c en M^k voor zoover het handteekenen betreft;

voor teekening g^1, van teekening g^1 in akte M^a, M^c, M^d, M^e, M^j en M^k;
„ „ g^2, „ „ g^2 „ M^a, M^c, M^d, M^e, M^j, en M^k;
„ „ „ „ f^1 „ M^f en
„ „ „ h^1 „ M^g en M^k;
„ „ g^3, „ „ g^3 „ M^c;
„ „ g^4, „ „ g^3 „ M^a en M^k;
„ „ „ „ g^4 „ M^c en
„ „ „ g^5 „ M^j;
„ „ g^3, „ „ g^4 „ M^a en
„ „ „ g^6 „ M^c en M^k;
„ „ g^5, „ „ g^1 „ M^a en
„ „ „ g^6 „ M^c en M^k;
„ „ g^5, „ „ g^{10} „ M^c;
„ „ g^9, „ „ g^9 „ M^a;
„ „ „ „ g^{11} „ M^c;
„ „ „ „ g^4 „ M^d, M^e en M^j en
„ „ „ „ g^8 „ M^k;
„ „ „ „ h^2 „ M^g en M^k;
„ „ g^{10}, „ „ g^{10} „ M^a en
„ „ „ „ g^{12} „ M^c.

Toelichting tot de teekeningen, te vervaardingen voor de akte M^b.

(Letter *g* van het programma).

1. Naar plaat, teekening of ander daarvoor geschikt voorbeeld, o.a. geweven stof, glas in lood, tegels, versierde hoofdletters, enz.

(Uit te voeren in zuivere omtreklijnen en in vlakke tinten).

2. Eenvoudig stilleven, samengesteld uit enkele voorwerpen, verschillend in vorm en stof.

(Te bewerken met schaduwen),

3. Naar oorspronkelijk beeldhouwwerk of naar een gipsafgietsel.

(Te bewerken met schaduwen).

4. Deze nauwkeurig te teekenen, daarna te ontleden, te styleeren en toe te passen als motief voor een vlakornament.

(Uit te voeren in waterverf).

5. Deze teekening uit te voeren in omtrek op academiegrootte.

6. Daarin vorm en ligging der voornaamste uitwendige spieren duidelijk aan te geven. Hierbij kan worden gebruik gemaakt van een calque der teekening in deze toelichting onder 5 bedoeld.

7. Te ontwerpen twee of drie vlakversieringen voor verschillende uitvoeringen, waarbij met het vak van den candidaat rekening zal worden gehouden. Uit te voeren op bepaalde schaal; fragment of werkteekening op ware grootte.

(Alles in kleur te bewerken).

Desverlangd zijn planten, bloemen of dieren ter beschikking.

8. Het zuiver op schaal teekenen van een interieur, het teekenen en ontwikkelen van wanden, gewelven, koepels en plafonds.

9. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter.

(Uit te voeren in zuivere potloodlijnen; de schaduw in vlakke tint aan te geven).

10. Perspectievische schets van een voorwerp, waarvan de vormen in plattegrond en opstand duidelijk zijn bepaald.

Perspectievische schets, uit het geheugen, van een voorwerp dat te voren is waargenomen.

N.B. Bezitters van de oude akte M^1 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b*, *c* en *e*, in *f* voor zoover het handteekenen betreft, en in hetgeen onder 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9 en 10 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de oude akte M^2 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b* en *c* en in hetgeen onder 4, 8 en 9 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de akte O (Boetseeren) zijn vrijgesteld van examen in de vakken *b* en *e* en in hetgeen onder 4, 6 en 8 van letter *g* is aangegeven.

Programma voor de akte M^c.

Deze akte geeft de bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen, het decoratief teekenen (reliefversiering) en het boetseeren aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het handteekenen aan hoogere burgerscholen en aan industriescholen voor meisjes.

De vereischten zijn:

a. Algemeene kennis van de vlakke meetkunde, voor zoover noodig ter verklaring van de projectieleer en de perspectief.

b. Kennis van de gewone projectieleer, toegepast op eenvoudige meetkundige lichamen met doorsnijding en ontwikkeling van hunne oppervlakken.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zon- en kunstlicht).

d. Kennis van de geschiedenis der decoratieve kunst, van haar verband tot de architectuur en van de technische uitvoeringen op het gebied der plastiek.

Algemeene kennis van de heraldiek.

e. Kennis van de ontleedkunde, omvattende het geraamte, den oorsprong, de inplanting en de werking van de voornaamste spieren, gelegen aan de oppervlakte van het lichaam en de spieren, die den vorm van het menschbeeld bepalen.

Algemeene kennis van de proportieleer van den mensch (man, vrouw en kind).

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het hand- en het decoratief teekenen en het boetseeren aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. „ „ „ een stilleven naar de natuur;
3. „ „ „ een ornament naar plastisch model;
4. „ „ „ planten, bloemen of dieren naar de natuur;
5. „ „ „ een menschbeeld naar gipsafgietsel;
6. „ „ „ een spierbeeld;
7. „ boetseeren „ een ornament;
8. „ „ „ een borstbeeld of decoratief masker naar gipsafgietsel;
9. het ontwerpen van een voorwerp der gebruiks- of sierkunst en het ontwerpen van de plastische versiering voor een architectonisch onderdeel;
10. de practische toepassing van de projectieleer;
11. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
12. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord;

bovendien:

in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 10, 11 en 6 van letter *g* genoemd.

Vrijstelling wordt verleend door het behalen van een voldoend cijfer:

voor vak *a*, van vak *a* in akte M^b en M^k;
„ *b*, „ *b* „ M^b;
„ *c*, „ *c* „ M^a, M^b, M^d, M^e, M^g, M^h, en M^j en
„ *b* „ M^k;
„ *d*, „ *d* „ M^b en)
„ *c* „ M^k) heraldiek betreft;
„ *e*, „ *e* „ M^a, M^b en M^k;
„ *f*, „ *f* „ M^a, M^b en M^k voor zoover het handteekenen betreft;

voor teekening g^1, van teekening g^1 in akte M^a, M^b, M^d, M^e, M^j en M^k;
„ „ g^2, „ „ g^2 „ M^a, M^b, M^d, M^e, M_j en M^k;
„ „ „ „ f^1 „ M^f en
„ „ „ „ h^1 „ M^g en M^h;
„ „ g^3, „ „ g^8 „ M^b;
„ „ g^4, „ „ g^3 „ M^a en M^k;
„ „ „ „ g^4 „ M_b en
„ „ „ „ g^5 „ M^j;
„ „ g^5, „ „ g^4 „ M^a en
„ „ „ „ g^6 „ M^b en M^k;
„ „ g^6, „ „ g^8 „ M^e en
„ „ „ „ g^6 „ M^b en M^k;
„ „ g^{10}, „ „ g^8 „ M^b;
„ „ g^{11}, „ „ g^9 „ M^a en M^b;
„ „ „ „ g^4 „ M^d, M^e en M^j en
„ „ „ „ g^5 „ M^k;
„ „ „ „ h^3 „ M^g en M^h;
„ „ g^{12}, „ „ g^{10} „ M^a en M^b en

voor het boetseerwerk g^7, van het boetseerwerk g^9 in akte M_j.

Toelichting tot de teekeningen en boetseerwerken, te vervaardigen voor de akte M^c.

(Letter *g* van het programma).

1. Naar plaat, teekening of ander daarvoor geschikt voorbeeld, o.a. geweven stof, glas in lood, tegels, versierde hoofdletters, enz.

(Uit te voeren in zuivere omtreklijnen en in vlakke tinten).

2. Eenvoudig stilleven, samengesteld uit enkele voorwerpen, verschillend in vorm en stof. (Te bewerken met schaduwen).

3. Naar oorspronkelijk beeldhouwwerk of naar een gipsafgietsel. (Te bewerken met schaduwen).

4. Deze nauwkeurig te teekenen, daarna te ontleden, te styleeren en toe te passen als motief voor een reliefornament.

5. Deze teekening uit te voeren in omtrek op academiegrootte met eenvoudige schaduwbewerking.

6. Daarin vorm en ligging der voornaamste uitwendige spieren duidelijk aan te geven. Hierbij kan worden gebruik gemaakt van een calque der teekening in deze toelichting onder 5 bedoeld.

7. Uit te voeren op groote schaal naar gipsafgietsel, teekening of photografie.

8. Een vrijstaand borstbeeld of decoratief masker.

9. Deze voorwerpen zijn bestemd ter uitvoering in marmer, steen, hout, stuc of metaal, waarbij met het vak van den candidaat rekening zal worden gehouden. Vooraf te maken een geteekende schets op ware grootte en daarnaar in klei, pastelline of was te boetseeren.

10. Het opmeten en zuiver op schaal teekenen van een eenvoudig meubel of onderdeel der architectuur; vooral met betrekking tot den uitwendigen vorm.

(Uit te voeren in inktlijnen zonder schaduwbepaling).

11. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter.

(Uit te voeren in zuivere potloodlijnen; de schaduw in vlakke tint aan te geven).

12. Perspectievische schets van een voorwerp, waarvan de vormen in plattegrond en opstand duidelijk zijn bepaald.

Perspectievische schets, uit het geheugen, van een voorwerp, dat te voren is waargenomen.

N.B. Bezitters van de oude akte M^1 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b*, *c* en *e*, in *f* voor zoover het handteekenen betreft, en in hetgeen onder 1, 2, 3, 4, 5, 6 10 11 en 12 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de oude akte M^2 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b* en *c* en in hetgeen onder 4, 10 en 11 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de akte O (Boetseeren) zijn vrijgesteld van examen in de vakken *b* en *e* en in hetgeen onder 4, 6, 7, 8 en 10 van letter *g* is aangegeven.

Programma voor de akte M^d.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het bouwkundig teekenen aan de ambachtsscholen, aan de eerste vier klassen van burgeravond-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de voornaamste constructies uit de vlakke meetkunde en van de eigenschappen der voornaamste meetkundige lichamen.

b. Kennis van de rechthoekige en scheefhoekige projectie van lichamen begrensd door platte en gebogen vlakken, van hunne doorsnijdingen en de ontwikkeling hunner oppervlakken.

c. Kennis van de beginselen der perspectief.

d. Algemeene kennis van de voornaamste bouwstijlen.

e. Algemeene kennis van de constructies in de bouwvakken en van de eigenschappen en de bewerking der bouwmaterialen.

Grondige kennis van de constructies in hout.

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig- en het bouwkundig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een eenvoudige vlakversiering op groote schaal;
2. „ „ „ „ eenvoudig voorwerp naar de natuur;
3. „ „ „ „ werkstuk uit de projectieleer;
4. „ „ „ „ eenvoudig werkstuk uit de perspectief;
5. het schetsen, opmeten en in teekening brengen van een bouwkundig onderdeel;
6. het maken van werkteekeningen;
7. het ontwerpen en teekenen van eenvoudige versieringsvormen, toe te passen op onderdeelen uit het bouwambacht;
8. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord;

bovendien:

in de vakken *e* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 3, 4, 5 en 6 van letter *g* genoemd.

Vrijstelling wordt verleend door het behalen van een voldoend cijfer:

voor vak *a*, van vak *a* in akte M^b, M^c, M^d, M^j, en M^k;
„ *b*, „ *b* „ M^b, M^c, M^d en M^j;
„ *c*, „ *b* „ M^k;

voor teekening g^2, van teekening f^1 in akte M^f en
„ „ h^1 „ M^g en M_h;
„ „ g^3 „ „ g^8 „ M^b;
„ „ „ „ g^{10} „ M^c;
„ „ „ „ f^2 „ M^f en
„ „ „ „ g^8 „ M^j;
„ „ g^4 „ „ g^8 „ M^k.

Toelichting tot de teekeningen te vervaardigen voor de akte M^d.

(Letter *g* van het programma.)

1. Naar plaat, teekening of ander daarvoor geschikt voorbeeld.

(Uit te voeren in zuivere omtreklijnen en in vlakke tinten).

2. Een eenvoudig onderdeel uit het bouwambacht.

(Uit te voeren enkel in lijnen).

3. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter.

(Uit te voeren in zuivere inktlijnen).

4. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter.

(Uit te voeren in zuivere potloodlijnen).

5. Plattegrond, opstand en doorsnede. (Uit te voeren in zuivere inktlijnen). De schets, met ingeschreven maten, moet bij de teekening worden ingeleverd.

6. Naar gegeven schets of mondelinge opgaaf, zooals voor de uitvoering in de practijk noodig is.

Ook op hoofdvorm en profileering zal worden gelet.

(Uit te voeren in zuivere potloodlijnen met aanduiding der verschillende materialen).

7. Deze zijn hoofdzakelijk voor werkstukken in hout bedoeld.

8. Projectievische schets, uit het geheugen, van een bouwkundig onderdeel.

N.B. Bezitters van de oude akte M^1 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *c* en *d* en in hetgeen onder 1, 2, 4 en 8 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de oude akte M^2 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b*, *c*, *d* en *f* en in hetgeen onder 3, 4, 5 en 8 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de akte O (Boetseeren) zijn vrijgesteld van examen in het vak *d*.

Programma voor de akte M^c.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het bouwkundig teekenen aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de vlakke meetkunde en van de stereometrie, voor zoover noodig ter verklaring van de regelen der beschrijvende meetkunde en der perspectief.

b. Kennis van de beschrijvende meetkunde tot en met de behandeling van regelmatig gebogen vlakken, omwentelingslichamen en regelvlakken.

Kennis van den axonometrische projectieleer.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zonlicht).

d. Grondige kennis van de geschiedenis der bouwkunst, in hare hoofdtijdperken.

e. Grondige kennis van de bouwkundige samenstellingen; van de eigenschappen en de bewerking van hout, steen en metalen, welke in de burgerlijke bouwkunde toepassing vinden.

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig- en het bouwkundig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. „ „ „ „ voorwerp naar de natuur;
3. „ „ „ „ werkstuk uit de beschrijvende meetkunde;
4. „ „ „ „ werkstuk uit de perspectief;
5. „ schetsen, opmeten en in teekening brengen van een bouwkundig onderdeel
6. het teekenen van onderdeelen van gebouwen naar gegeven schets;
7. het teekenen van eenvoudige gebouwen naar gegeven schets;
8. het ontwerpen van constructieve onderdeelen van gebouwen met de daarbij behoorende versiering;
9. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord;

bovendien:

in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 3, 4 en 8 van letter *g* genoemd.

Vrijstelling wordt verleend, door het behalen van een voldoend cijfer:

voor vak *a*, van vak *a* in akte M^a, M^b, M^c, M^f, M_j en M^k;
„ *b*, „ *b* „ M^a, M^b, M^c, M^f, M^g, M^h en M^j
„ *c*, „ *c* „ M^a, M^b, M^c, M^g, M^h en M^j en
„ *b* „ M^k;

voor vak *f*, van vak *f* in akte M^a, M^j en M^k en
" *e* " M^f en
" *g* " M^g en M_h voor zooveel het rechtlijnig teekenen betreft;
voor teekening g^1, van teekening g^1 in akte M^a, M^b, M^e, M^j en M^k;
" " g^2, " " f^1 " M^f;
" " h^1 " M^g en M^h en
" " g^2 " M^j;
" " g^5, " " g^5 " M^a en M^b;
" " g^{10} " M^e;
" " f^2 " M^f;
" " h^2 " M^g en M^h en
" " g^3 " M^j;
" " g^4, " " g^9 " M^a en M^b;
" " g^{11} " M^e;
" " h^3 " M^g en M^h;
" " g^4 " M^j en
" " g^9 " M^k.

Toelichting tot de teekeningen te vervaardigen voor de akte M^c.

(Letter *g* van het programma.)

1. Naar plaat, teekening of ander daarvoor geschikt voorbeeld, o.a. geweven stof, glas in lood, tegels, versierde hoofdletters, enz. (Uit te voeren in zuivere omtreklijnen en in vlakke tinten.)

2. Een bouwkundig fragment met constructief en ornamentaal sprekende vormen. (Uit te voeren in zuivere lijnen met het aangeven der groote schaduwpartijen).

3. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter. (Uit te voeren in zuivere inktlijnen).

4. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter. (Uit te voeren in zuivere potloodlijnen; de schaduw in vlakke tint aan te geven).

5. Platte grond, opstand en doorsnede. (Uit te voeren in zuivere inktlijnen.) De schets, met ingeschreven maten, moet bij de teekening worden ingeleverd.

6. Naar gegeven schets met ingeschreven maten. (Op schaal uit te voeren in zuivere inktlijnen en op te werken met toepassing van schaduwen).
Hieruit moet blijken de vaardigheid in het zuiver teekenen en opwerken, ook met schrijfpen en penseel.

7. Samenstellen en uitwerken van eenvoudige gebouwen naar gegeven schets met ingeschreven hoofdmaten. (De teekening zuiver op schaal en in inkt uit te voeren met duidelijke aanwijzing der samenstellende deelen).

8. Het ontwerpen, teekenen op groote schaal en détailleeren, waarbij ook zal worden gelet op hoofdvorm, profileering en versiering. (Uit te voeren in zuivere potloodlijnen met aanduiding der verschillende materialen).

9. Projectievische schets, uit het geheugen, van een bouwkundig onderdeel.

N.B. Bezitters van de oude akte M^1 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *c* en *d* en in hetgeen onder 1, 2, 4 en 9 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de oude akte M^2 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b*, *c*, *d* en *f* en in hetgeen onder 3, 4, 5 en 9 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de akte O (Boetseeren) zijn vrijgesteld van examen in het vak *d*.

(Slot volgt.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, N IJ M E G E N. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
OLIEBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van **„DE OPMERKER"**, Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

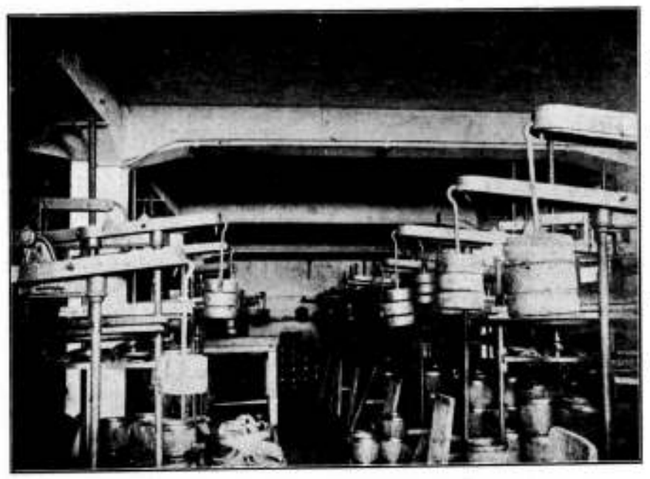

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

KELDER met bovengelegen fabrieksvloeren in gewapend beton uitgevoerd in 1909 voor de N. V. Kaas- en Roomboterfabriek te SLOTEN (Fr.)

Geld verdienen kan iedereen
door onze Schwarzwalder Klokken te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. Prijs in plaats 6 Gld. voor 2.50 Gld. Wekkers, welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs 7 Gld. in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

Koninklijke Rotterdamsche Betonijzer Maatschappij
voorheen VAN WANING & Co.
ROTTERDAM - Telefoon 330. ENSCHEDE - Telefoon 339.
Ontwerpen en Uitvoering van alle Betonijzerwerken.

De Wed. J. AHREND & ZOON's Uitgevers-Maatschappij, SINGEL 34, - AMSTERDAM,
adverteert hierdoor de verschijning van:
WERKSTUKKEN voor den MEUBELMAKER
door KL. VAN LEEUWEN,
Meubel-Architect en Docent in de Meubelkunst aan de afdeeling »Voortgezet- en Hooger Bouwkunst-onderricht« van »Architectura et Amicitia«.
Twee halflinnen portefeuilles, waarvan de een 48 werkteekeningen bevat, gedeeltelijk op formaat 65 × 95 c.M. en gedeeltelijk op formaat 37½ × 65 c.M.
De andere portefeuille bevat den uitvoerigen beschrijvenden tekst, opgeluisterd door fotografische afbeeldingen van alle in het werk opgenomen Meubelen, alsmede een aantal Interieurs van door den Schrijver ingerichte vertrekken.
Prijs geheel compleet fl. 16.50.
Welk werk zij bij alle solide Boekhandelaren in Nederland en Koloniën verkrijgbaar hebben gesteld.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 3 OCTOBER.

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-bestuur: het maken van riolen in wegbanen in gronden, gelegen in de Buiten Vogelwijkslanden aan de overzijde van het IJ.

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-bestuur het bouwen van eene dubbele school voor voorbereidend onderwijs op een ingehouw terrein aan de Rhijnvis Feithstraat.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het gedeeltelijk vernieuwen van de houten beschoeiing, langs het westelijk kanaalboord, nabij de Oostdijkbrug over het kanaal door Voorne in de gemeente Nieuwenhoorn, raming f 2300; het bestek no. 209 ligt na 19 Sept. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofd-ingen.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, den ingen. Stoel te Brielle en den opz. De Vries te Hellevoetsluis.

KAMPEN 11 uur. — Het bestuur van h. watersch. Kamperveen ten kantore van den secretaris-ontvanger: het graven van 1150 M. sloot en het aanleggen van 2000 M. grindweg in 2 perc. Bestek ad f 0.20 verkrijgbaar aan gemeld kantoor.

VENLO 11.30 uur. — De genie in het gebouw Over de Maas no. 1, bestek no. 168: het bouwen van een kazernement voor 2 bataljons infanterie te Venlo, raming f 74.200; het bestek en het proces-verbaal liggen te lezing in boveng. gebouw en zijn te bekomen resp. ad f 1 en f 0.10 bij den opzichthebbend officier der genie te Venlo.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Proefstation voor Bouwmaterialen.
KONING&BIENFAIT,
Da Costakade 104, Amsterdam.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF,
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

OPZICHTER-TEEKENAAR.
Voor terstond **GEVRAAGD:**
Ervaren Bouwkundig
Opzichter-Teekenaar.
Brieven met opgave van verlangd salaris onder No. 4321, Bureau van dit Blad.

VENRAY 5 uur. — Ten huize en voor rekening van G. Pijpers: het bouwen van een woonhuis, met café, bakkerij, stal en bergplaats op een open terrein met bijlevering van alle materialen; bestek en voorw. liggen ter inzage bij G. Pijpers; aanw. den dag der besteding nam 4 uur; inl. te bekomen bij Louis Wijnhoven.

DINSDAG 4 OCTOBER.

ASSEN 11.15 uur. — Het gem.-bestuur: het bestraten c.a. van een gedeelte van den Kanaalweg te Assen, ter lengte van 229.50 M.; voorw. ad f 0.50 verkrijgbaar ter secretarie te afdeeling, of aldaar ter inzage; inl. aan het bureau van gem.-werken.

VELDHUIZEN (U.) 10.30 uur. — Het gem.-bestuur: het bouwen eener school met onderwijzerswoning en bijk. werken; bestek en teek. ad f 1.50 per stel verkrijgbaar ter gemeente-secretarie van Veldhuizen te Harmelen.

VIERLINGSBEEK 3 uur. — De heer L. Mozes in het café van J. Thijssen: 1. het repareeren en vernieuwen van eenige timmer- en metselwerken; 2. verf- en behangwerken; beschrijving van voornoemde werken liggen in voornoemd café ter inzage.

WOENSDAG 5 OCTOBER.

LEEUWARDEN 4 uur. — Het gem.-bestuur: het baggeren van de Septiektaak in de Potmarge en van een gedeelte van dat vaarwater ter lengte van 115 M., oostelijk van het midden van den oostenlijken afsluitdam van genoemde tank, in één perc., raming f 3500; bestekken zijn te bekomen ter gem.-secretarie ad f 0.20.

STEENWIJKERWOLD 11.30. — Het bestuur der Stoomzuivelfabriek Ons belang: het bouwen eener Stoomzuivelfabriek, met bijlevering van materialen enz.; bestek en teekening te bekomen bij den architect voor dien bouw, den heer K. Pen aldaar, die tevens nadere inlichtingen geeft en ten kantore van de Landbouwbank ad f 1.50 per stel.

DONDERDAG 6 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het gem.-bestuur: het aanleggen, rioleeren en bestraten van het Zuidelijk deel der 2e Emmastraat en van een gedeelte straat (A) langs de IJsselstoomtrambaan.

LANGWEER 10 uur. — Het gem.-best. van Doniawerstal: het maken van eene bestrating met aanverwante werkzaamheden te Langweer; voorw. liggen ter lezing ten gem.-huize aldaar.

ZATERDAG 8 OCTOBER.

BUSSUM 12 uur. — Het gem.-bestuur: het maken van eenen straatweg met eenen verbindingsweg naar het Oosteinde.

GRONINGEN 11 uur. — De arch. M. G. Eelkema in het café De Beurs: het bouwen van een heerenbehuizing met kantoren, pakhuis en woning voor huisbewaarder, op een vrij terrein aan het Hoendiep en de Willem Barendzstraat; bestek en 3 teek. liggen ter inzage en zijn te bekomen ten kantore van den arch. ad f 4 per stel.

's-GRAVENHAGE. — De arch. C. J. M. van Duijne te Scheveningen: het bouwen van 2 winkelhuizen, werkplaats enz. op een terrein aan de Delftsche Laan.

HANSWEERD 3 uur. — De architect Van den Brink, in de herberg van de heer A. Heijboer: het bouwen van een dubbel heerenhuis met expeditiekantoor.

MAANDAG 10 OCTOBER.

ZUTPHEN. — Het bestuur der David Evekink's-stichting: het bouwen van 46 woningen op een terrein a. d. rijksstraatweg van Zutphen naar Warnsveld; 2e. de levering van 120 stuks ijzeren ledikanten en 76.50 M. ijzeren hekwerk; inl. geeft de arch. D. J. van Loo.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven „DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.**

DINSDAG 11 OCTOBER.

BEILEN 2 uur. — Het gem.-bestuur: a. het maken van straatwegen 1e. van Beilen naar Klatering, 2e. van Beilen naar Eursing, 3e. van Hooghalen naar Laaghalen, tezamen lang 3877.35 M.; b. het maken van een straatweg van Wijster naar Drijber, met een zijtak naar den Staatsspoorweg, te zamen lang 4079 M.

WOENSDAG 12 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur de post. en tel. in het lokaal aan de Parkstraat: het bijspannen van 4 draden aan de telephoonlijn Heerenveen—Meppel en het uitvoeren van daarmede in verband staande werkzaamheden; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de boekhandelaren gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen. der telegraphie te 's-Gravenhage en bij den ingen. der tel. te Groningen.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z.. ROTTERDAM

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. De heeren Sprenger, te Haarlem en Amsterdam, eigenaars van de zwemschool aan de Houtvaart te Haarlem, hebben bij den Raad dier gemeente een uitgewerkt plan ingezonden voor een overdekte bad- en zweminrichting op een open terrein aan den Zijlvest.

Voor den bouw wordt een bedrag van f 97000 noodig geacht, waarbij nog komen de kosten van diepboring (het water zal namelijk uit Nortonwellen verkregen worden), van meubileering en inventaris. Zij wenschen daartoe 2000 vierkanten meter voor 75 jaar in erfpacht te ontvangen, tegen een jaarlijkschen canon van 4 pCt. van de grondwaarde, en vragen verder een voorschot van f 95.000 tegen 4 pCt. met jaarlijksche aflossing, benevens een jaarlijksche subsidie van f 7500 voor het in het plan opgenomen tweede klas bassin, waarbij bovengenoemde sommen in mindering zijn te brengen.

De bedoeling is een eerste en tweede klasbassin te maken, teneinde kosteloos gelegenheid tot schoolbaden te geven, terwijl de tarieven zoo laag mogelijk gesteld zullen zijn.

Naar men weet, heeft ook de heer Graichen, te Bloemendaal, een verzoek voor een dergelijke inrichting ingediend, en heeft de Gemeenteraad reeds een commissie van onderzoek benoemd.

DELFT. Den 20 Mei 1908 besloot de Gemeenteraad alhier in beginsel tot verkoop aan het Rijk van enkele terreinen tot het bouwen van een nieuw hoofdgebouw voor de Technische Hoogeschool en enkele bijgebouwen.

De minister van binnenlandsche zaken heeft zich thans met de voorwaarden en den verkoopsprijs f 72.500 vereenigd.

Burg. en Weth. van Delft hebben nu aan den Gemeenteraad machtiging gevraagd om de akte van verkoop te kunnen passeeren.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
Op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Ingezonden Stukken.

Geachte Redactie!

In het verslag van de excursie der Afdeeling Arnhem van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst, door den heer Albert Kool geplaatst in het „Bouwkundig Weekblad" van verleden Zaterdag, lees ik bij de beschrijving van het bezoek aan het kasteel Doornenburg o. a. het volgende:

„Onze indruk was, dat hoe gaarne men dit monument ook wenscht te behouden, restaureeren een onbegonnen werk zou blijken. De sporen van aan- en verbouw uit verschillende tijdperken waren duidelijk waar te nemen en de vraag rees, of er wel één architect of oudheidkundige zou kunnen worden gevonden die hier herstellende iets tot stand kon brengen, zonder dat fantasie de hand in 't werk had."

„De meeste excursionisten achten het gewenscht het kasteel te doen afbreken en de fundamenten met kelders en gewelven in stand te houden. De plek grond met de overblijfselen zouden dan nog bijna evenveel als thans de historie van een roemrijk verleden bij het nageslacht in stand houden."

Ik ben volstrekt geen voorstander van restauraties, waarbij „fantasie de hand in 't werk heeft", maar het hier geschrevene maakt op mij den indruk van zeer ondoordacht en onyoorzichtig ten papiére gesteld te zijn.

Misschien is het bezoek zeer vluchtig geweest, want er is werkelijk aan den ouden Doornenburg nog wel wat meer dan de fundamenten en kelders, dat waard zou zijn behouden te blijven.

De verslaggever noemt zelf de sporen van aan- en verbouw uit verschillende tijdperken, maar schijnt het in vele gevallen belangrijke van die sporen niet in te zien.

En ten slotte wensch ik er de aandacht op te vestigen, dat de zonderlinge meening van de meeste excursionisten afgedrukt staat in het Officiëel Gedeelte van het „Bouwkundig Weekblad". Dit zou gereedelijk tot verkeerde gevolgtrekkingen omtrent het standpunt der Maatschappij tegenover het restauratie-vraagstuk aanleiding kunnen geven. De meeste excursionisten schijnen ook slechts vage begrippen omtrent dat vraagstuk te hebben gehad en als doel van het behoud van monumenten alleen te beschouwen; het instandhouden van de historie van een roemrijk verleden bij het nageslacht; een echte leeken-opvatting, dunkt mij.

Met dank voor de plaatsing dezer regelen,

Hoogachtend,
X.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 39. Officieel gedeelte: Adres Schouwburg 's-Gravenhage. — Verslag Algemeene Vergadering-Excursie van 20 en 21 September 1910. — Verslag Hoofdbestuursvergadering van 20 September 1910. — Verslag van de Excursie der Afd. Arnhem op 15 Augustus 1910.

Weeshuis te Delft, architect A. van der Lee, met afbeeldingen.
Het Slachthuis te Arnhem.
De Opening der Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

ARCHITECTURA No. 38. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag der 1280ste gewone ledenvergadering van 21 September 1910.
Oud en Nieuw Amsterdam met afbeeldingen.
De verwaarloosde Domkloostergang te Utrecht, door C. J. de Haas.
De Klinker, het Hollandsche Straatmateriaal bij uitnemendheid.
Gewapend beton.
Het Loodwit-vraagstuk.
Middelbaar Technische School.
Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

DE BOUWWERELD No. 39. Gewapend beton. Rede uitgesproken door Prof. S. G. Everts bij de overdracht van het Rectoraat aan de Technische Hoogeschool op 19 September 1910. Vervolg.

Goudleer op de oude wijze vervaardigd door Jan Mensing, met afbeeldingen.

Wijziging der Woningwet.

Openbare Reiniging in verband met het vraagstuk der vuilverbranding door M. J. C. van Eyck, Gemeente-architect van Bussum, met afbeeldingen (Vervolg).

DE INGENIEUR No. 39. Ketelvoedings-schijfwatermeter, door M. A. van der Wielen, met afbeeldingen.

Maaltijd, aangeboden aan G. J. de Jongh.

Ingezonden stukken. Kunst-portland-cement en zijn surrogaten, door Dr. G. E. van der Stichele.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 38. Uit de Afdeelingen. — Commissie voor de Statistiek. — Akten M. — Rioleering, Draineering (vervolg).

DE AANNEMER No. 39. Bevoegdheid van den architect II, overgenomen uit het Bouwkundig Weekblad.

Polderjongens.

Nog eens »een storm in een glas water«.

Ingezonden stukken. Correspondentie tusschen Gebr. de Kinkelder, aannemers en den architect Herm. Kroesov er de gunning van een werk.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 13. De klinker- en tegelfabricatie. — Materialen voor den aanleg en het onderhoud van wegen. — Inrichting voor bescherming der rookventielen bij ovens.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar. (Zie advertentie in dit Nummer.)

— Bouwkundig Opzichter voor 3 à 4 maanden, bekend met fabrieksbouw. Br. a. d. Boekhandel »De Wekker«, Apeldoorn, onder No. 936. (1)

— Gedipl. Bouwk. Opzichter voor een bouwwerk in Baarn. Br. lett. F IJ 783, »N. v. d. D.« (1)

— Constructeur-Teekenaar op een 1e klasse Machinefabriek Brieven onder lett. M H A. aan Alg. Ned. Adv.-Bur. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar, op een Technisch Bureau te Amsterdam, die goed kan calqueeren en rechtlijnig teekenen. Salaris f 25 per maand. Br. lett. I. S. T., Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (1)

— Decoratie-schilders, bekend met Tooneel-Décor, en eenige Volontairs bij Jac. Tiemessen, Atelier voor Decor. Kunst, Silvolde (Geld.). (1)

— Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, met practische ervaring, bij een architect. Salaris f 80 tot f 100 per maand. Sollicitaties onder F 44, aan het Bureau van het »Technisch Weekblad«, Lusthofstraat 44, Rotterdam. (2)

— Opzichter-Teekenaar, voor direct. Brieven onder No. 31518, aan het bureau der »Nieuwe Rott. Courant«. (2)

— Onderwijzer, voor Hand- en Vakteekenen, aan a.s. Huisschilders, met akte M[3]; en Onderwijzer voor het Vormteekenen aan de a.s. Metaalbewerkers bekend met eenvoudig kunstsmeedwerk, beide aan de Ambachtsschool te Utrecht, tegen 1 Januari 1911. De instructies en salarisregeling liggen ter inzage in het schoolgebouw. Inzendingen van stukken en teekeningen vóór 8 October bij den Directeur, bij wien tusschen 10 en 11 uur inlichtingen zijn te verkrijgen. (2)

— Onderbaas voor een bouwwerk. Brieven onder letters C N 642, »Nieuws van den Dag«. (2)

— Leeraar Teekenen M. O. — Voor het middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië wordt gevraagd een leeraar, bevoegd tot het geven van onderwijs in hand- en lijnteekenen aan eene hoogere burgerschool met 5-j. cursus. Aan de uitzending zijn verbonden: a. eene gratificatie voor uitrusting ad f 1000; b. overtocht naar Batavia als gouvernementspassagier 1e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; c. een voorloopig traktement van f 150 's maands. Het traktement bedraagt f 450 's maands, met drie vierjaarlijksche verhoogingen, elke van f 100 's maands, zoodat zal worden bereikt een maximum traktement van f 750 's maands. Aanmeldingen vóór 15 Oct., bij een op zegel geschreven request, aan het Dep. van Koloniën. Voor nadere bijzonderheden zie »St.-Ct.« No. 219. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iedereen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

33	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m.
19	Bouwk. Opz.-uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
20	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 150 »
8	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
10	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
10	Waterb. Opz.-teek.	23—35 j.,	f 65—f 120 »
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
13	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—31 j.,	f 70—f 100 »
3	Werkt. Teek. constr.	25—49 j.,	f 90—f 200 »
4	Machine-teek.	23—28 j.,	f 60—f 100 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
4	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 85 »
4	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr.cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr.-constr.cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Decoratie-teekenaar	29 j.,	f 85 »
1	Boormeester (mijnbouw)	27 j.,	f 85 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

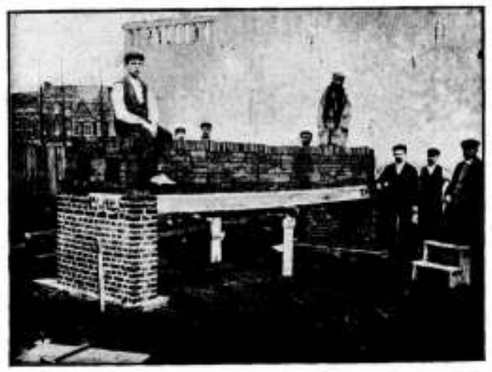

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Abonneert u op
„DE OPMERKER".
Abonnementsprijs slechts
f 5.-- per jaar.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 8 OCTOBER 1910. No. 41.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij **abonnement** wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Nationale Regelen voor Prijsvragen.

Ingezonden.

Toen ik onlangs ter vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zeide, dat de waardigheid van den stand der architecten niet gedoogde, nu reeds de onlangs door de bouwkunst-lichamen vastgestelde regelen voor nationale prijsvragen te gaan wijzigen, heb ik het ernstig gemeend.

Die regelen toch zijn door eene commissie van afgevaardigden ontworpen, in ieder der lichamen besproken en daarna door de commissie geformuleerd, welke formuleering ten slotte de goedkeuring van alle lichamen heeft verkregen.

Wij moeten dus wel aannemen, dat de „bezwaren van financieelen aard" en die „omtrent den te geringen invloed, die aan de uitschrijvers van prijsvragen wordt gelaten", goed onder de oogen zijn gezien.

En omdat nu het Gemeentebestuur van Kampen, het Gemeentebestuur van Rotterdam, de met geld van het Rijk werkende Vereeniging Rochdale en een rijk Rotterdammer „die onbekend wenscht te blijven" vinden, dat de architecten bij het vaststellen hunner prijsvraag-regelen te wijd gegaapt hebben.... zouden die architecten maar aanstonds goed moeten keuren, ook voor minder geld hun arbeid te geven! Inderdaad, ik blijf bij mijn meening, dat zij, dus handelend, hun waardigheid te grabbelen gooien.

Bovendien mogen zij er wel aan denken, wat de gevolgen van zulk een handelwijs zullen zijn. Als ooit weder eens de honorarium-tabel zal worden herzien, welke herziening natuurlijk de honoraria zal doen stijgen, dan behoeven eenige aanzienlijke particulieren of lichamen slechts te verklaren, dat zij de tabel veel te hoog vinden, om aanstonds „Mohammed naar den berg te zien komen".

En, ten slotte, er is een oude spreuk, die zegt, dat wie een hond wil slaan, steeds een stok kan vinden. Nu grijpen de tegenstanders van prijsvragen „de hooge kosten" en „den weinigen invloed" aan, om het beest te treffen. Maar worden die stokken hun uit de hand geslagen, dan weten zij er weder andere te krijgen, om den lastigen viervoeter van hun erf te jagen.

Zonder slag of stoot hebben de te Leiden vergaderde architect-leden der Maatschappij de wapenen nedergelegd en het hun ter verdediging toevertrouwde deel van het prijsvragen-fort ontruimd. Een Adriaen van der Werff was niet in hun midden. Zullen de bezettingen der andere bastions heldhaftiger wezen? Laten wij het hopen.

A. W. WEISSMAN, B. N. A.

Haarlem, 3 October 1910.

Gedenkdag van Leiden's ontzet.

De Nieuwe Teekenakten voor Middelbaar Onderwijs.

Slot. (Zie blz. 315).

Programma voor de akte Mf.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen, het smidsteekenen en het werktuigkundig teekenen aan ambachtsscholen, aan de eerste vier klassen van burgeravond-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de voornaamste constructies uit de vlakke meetkunde en van de eigenschappen der voornaamste meetkundige lichamen.

b. Kennis van de rechthoekige en scheefhoekige projectie van lichamen, begrensd door platte en gebogen vlakken, van hunne doorsnijdingen en de ontwikkeling hunner oppervlakken.

c. Kennis van de samenstelling van eenvoudige krachts- en arbeidswerktuigen, van de onderdeelen van werktuigen en de voornaamste constructies van het smidsvak.

d. Kennis van de eigenschappen van ijzer, koper en van metaallegeeringen, van de bewerkingen dezer metalen in bankwerkerij, smederij en draaierij en van de eenvoudigste daarvoor nondige gereedschappen.

e. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig-, het smids- en het werktuigkundig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

f. Vaardigheid in:

1. het teekenen naar de natuur van voorwerpen uit het smidsvak of het machinevak;
2. het teekenen van de projecties van een of meer eenvoudige meetkunstige lichamen;
3. het teekenen van eenvoudige ijzerconstructies naar opgaaf of schets;
4. het opmeten en teekenen van werktuigdeelen;
5. het teekenen van werktuigdeelen naar gegeven schets;
6. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *e* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord; bovendien:

in de vakken *c* en *e* door een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in het vak *b* door het vervaardigen der teekening onder 2 van letter *f* genoemd.

Bij het onderzoek in het vak *c* wordt slechts de kennis van de eenvoudigste beginselen der mechanica ondersteld.

Vrijstelling wordt verleend door het behalen van een voldoend cijfer:

voor vak *a*, van vak *a* in akte M^d, M^j en M^k;
„ *b*, „ *b* „ M^b, M^c, M^d en M^j:
„ *c*, „ *f* „ M^d en M^j voor zoover het rechtlijnig teekenen betreft;

voor teekening f^2, van teekening g^8 in akte M^k;
„ „ g^{10} „ M^c en
„ „ g^3 „ M^d en M^j.

Toelichting tot de teekeningen, te vervaardigen voor de akte Mf.

(Letter *f* van het programma).

1. De teekening uit te voeren in potlood met aanduiding van schaduw.
2. De teekening in zuivere inktlijnen uit te voeren.
3. Hiermede zijn bedoeld: liggers, eenvoudige kappen en plaatwerken.

De opgaaf of schets geeft alle maten aan.

4. Het voorwerp wordt bij de opmeting dadelijk geteekend, zoodat een afzonderlijke schets bij de teekening niet wordt verlangd.
5. De schets geeft alle maten aan.

De teekeningen, onder 3, 4 en 5 bedoeld, dragen het karakter van zuivere werkteekeningen. (Een dezer teekeningen wordt in inktlijnen uitgevoerd.

6. Projectievische schets, uit het geheugen, van een onderdeel uit het smids- of het machinevak.

N.B. Bezitters van de oude akte M^1 zijn vrijgesteld van examen in hetgeen onder 1 en 6 van letter *f* is aangegeven.

Bezitters van de oude akte M^2 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b* en *e* en in hetgeen onder 2, 3, 4 en 6 van letter *f* is aangegeven.

Programma voor de akte Mg.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen, het smidsteekenen en het werktuigkundig teekenen aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de vlakke meetkunde en van de stereometrie, voor zoover noodig ter verklaring van de regelen der beschrijvende meetkunde. Kennis van de berekening van oppervlak en inhoud van regelmatige lichamen, van cylinder, kegel en bol.

b. Kennis van de beschrijvende meetkunde tot en met de behandeling van regelmatig gebogen vlakken, omwentelingslichamen en regelvlakken.

Kennis van axonometrische projectieleer.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zonlicht).

d. Kennis van de samenstellling en van de werking der voornaamste krachts- en arbeidswerktuigen.

Kennis van de constructies van het smidsvak.

e. Kennis van de werktuigkunde, toegepast op het construeeren van onderdeelen van werktuigen.

f. Kennis van de bereiding en van de eigenschappen der in den machinebouw gebruikt wordende materialen, van de voornaamste bewerkingen die zij ondergaan en van de daarvoor noodige werktuigen en gereedschappen.

g. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig-, het smids- en het werktuigkundig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

h. Vaardigheid in:

1. het teekenen naar de natuur van voorwerpen uit de werktuigkunde;
2. het teekenen van een werkstuk uit de beschrijvende meetkunde;
3. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
4. het teekenen van ijzerconstructies naar opgaaf;
5. het opmeten en teekenen van werktuigen en werktuigdeelen;
6. het teekenen van werktuigen en werktuigdeelen naar gegeven schets;
7. het construeeren van werktuigdeelen naar opgaaf;
8. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *g* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord; bovendien:

in de vakken *d*, *f* en *g* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 2, 3 en 7 van letter *h* genoemd.

Bij het onderzoek in de vakken *d* en *e* wordt de kennis van de beginselen der natuurkunde en der mechanica ondersteld, voor zoover noodig ter verklaring van de werking der genoemde werktuigen en van de regelen waarop het construeeren van werktuigdeelen berust.

Vrijstelling wordt verleend, door het behalen van een voldoend cijfer:

voor vak *a*, van vak *a* in akte M^a, M^b, M^c, M^d, M^e, M^h, M^j, M^k;
„ *b*, „ *b* „ M^a, M^b, M^c, M^d, M^e, M^f, M^g en M^j;
„ *c*, „ *c* „ M^a, M^b, M^c, M^d, M^e, M^h, M^j en
„ „ *b* „ M^k;
„ *e*, „ *e* „ M^k;
„ *f*, „ *f* „ M^k;
„ *g*, „ *f* „ M^a, M^d, M^e en M^j en
„ „ *g* „ M^k voor zoover het rechtlijnig teekenen betreft;

voor teekening h^1, van teekening g^2 in akte M^d, M^e en M^j en
„ „ „ „ h^1 „ M^k;
„ „ h^2, „ „ g^7 „ M^a en M^b;
„ „ „ „ g^{10} „ M^c;
„ „ „ „ g^3 „ M^d, M^e en M^j en
„ „ „ „ h^2 „ M^k;
„ „ h^3, „ „ g^9 „ M^a en M^b;
„ „ „ „ g^{11} „ M^c;
„ „ „ „ g^4 „ M^d, M^e en M^j;
„ „ „ „ h^5 „ M^k;
„ „ „ „ g^8 „ M^k;
„ „ h^7, „ „ h^7 „ M^k.

Toelichting tot de teekeningen te vervaardigen voor de akte Mg.

(Letter *h* van het programma).

1. De teekening uit te voeren in potlood met aanduiding van schaduw.
2. De teekening in zuivere inktlijnen uit te voeren.
3. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter. (Uit te voeren in zuivere potloodlijnen; de schaduw in vlakke tint aan te geven)
4. Hiermede zijn bedoeld: kappen, geconstrueerde kolommen met balkverbinding, plaatwerken, als o.a. de rookkast van een scheepsketel.

De opgaaf bevat de hoofdmaten. De teekening wordt op schaal, met details op ware grootte, uitgevoerd.

5. Van de op te meten voorwerpen wordt een teekening gemaakt naar een vooraf door den candidaat vervaardigde schets met ingeschreven maten, welke met de teekening wordt ingeleverd.
6. Elke schets geeft de onderdeelen aan, waaruit de candidaat het werktuig, of het werktuigdeel, moet samenstellen.
7. De opgaaf bevat slechts enkele hoofdmaten, alle overige maten moeten door den candidaat berekend worden.

De wijze van berekening moet worden aangegeven.

De teekeningen 4, 5, 6 en 7 dragen het karakter van zuivere werkteekeningen. Een dezer teekeningen wordt in inktlijnen uitgevoerd.

8. Projectievische schets, uit het geheugen, van een onderdeel uit het smids- of het machinevak.

N B. Bezitters van de oude akte M^1 zijn vrijgesteld van het examen in het vak *c* en in hetgeen onder 1, 3 en 8 van letter *h* is aangegeven.

Bezitters van de oude akte M^2 zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b*, *c* en *g* en in hetgeen onder 2, 3, 5 en 8 van letter *h* is aangegeven.

Programma voor de akte Mh.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het electrotechnisch teekenen aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het rechtlijnig teekenen aan hoogere burgerscholen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de vlakke meetkunde en van de stereometrie, voor zoover noodig ter verklaring van de regelen der beschrijvende meetkunde. Kennis van de berekening van oppervlak en inhoud van regelmatige lichamen, van cylinder, kegel en bol.

b. Kennis van de beschrijvende meetkunde tot en met de behandeling van regelmatig gebogen vlakken, omwentelingslichamen en regelvlakken. Kennis van de axonometrische projectieleer.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zonlicht).

d. Kennis van de samenstelling en van de werking van dynamo's, electromotoren, transformatoren en accumulatorenbatterijen en van de daarbij noodige hulptoestellen.

e. Kennis van de werktuigbouwkunde, toegepast op het construeeren van onderdeelen van werktuigen.

f. Kennis van de bereiding en van de eigenschappen der in den machinebouw gebruikt wordende materialen, van de voornaamste bewerkingen die zij ondergaan en van de daarvoor noodige werktuigen en gereedschappen.

g. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig- en het electrotechnisch teekenen aan de scholen waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

h. Vaardigheid in:

1. het teekenen naar de natuur van voorwerpen uit de werktuigkunde, of uit de electrotechniek;
2. het teekenen van een werkstuk uit de beschrijvende meetkunde;
3. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
4. het opmeten en teekenen van werktuigen en werktuigdeelen uit de electrotechniek;
5. het teekenen van werktuigen en werktuigdeelen uit de electrotechniek naar gegeven schets;
6. het teekenen van eenvoudige schakelschema's naar opgaaf;
7. het construeeren van werktuigdeelen naar opgaaf;
8. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *g* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord; bovendien:

in de vakken *d*, *f* en *g* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 2, 3 en 7 van letter *h* genoemd.

Bij het onderzoek in de vakken *d* en *e* wordt de kennis van de beginselen der natuurkunde en der mechanica ondersteld, voor zoover noodig ter verklaring van de werking der genoemde werktuigen en van de regelen waarop het construeeren van werktuigdeelen berust.

Vrijstelling wordt verleend, door het behalen van een voldoend cijfer:

voor vak *a*, van vak *a* in akte M^a, M^b, M^c, M^d, M^e, M^f, M^g, M^j en M^k;
„ *b*, „ *b* „ M^a, M^b, M^c, M^d, M^e, M^f, M^g en M^j;

voor vak *c*, van vak *c* in akte Ma, Mb, Mc, Md, Me, Mg en Mj;
„ „ *b* „ Mk;
„ *e*, „ *e* „ Mg;
„ *f*, „ *d* „ Mf en
„ „ *f* „ Mg;
„ *g*, „ *f* „ Ma, Md, Me en Mj en
„ „ *g* „ Mg en
„ „ *e* „ Mf, voor zoover het rechtlijnig teekenen betreft;
voor teekening h^1, van teekening f^1 in akte Mf;
„ „ h^1 „ Mg en
„ „ g^2 „ Md, Me en Mf;
h^2, „ „ g^8 „ Ma en Mb;
„ „ g^{10} „ Mc;
„ „ g^3 „ Md, Me en Mj;
„ „ f^2 „ Mf en
„ „ h^2 „ Mg;
h^3, „ „ g^9 „ Ma en Mb;
„ „ g^{11} „ Mc;
„ „ g^4 „ Md, Me en Mj;
„ „ h^3 „ Mg;
„ „ g^5 „ Mk;
h^7, „ „ h^7 „ Mg;

Toelichting tot de teekeningen te vervaardigen voor de akte Mh.

(Letter *h* van het programma).

1. De teekening uit te voeren in potlood met aanduiding van schaduw.
2. De teekening in zuivere inktlijnen uit te voeren.
3. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter (uit te voeren in zuivere potloodlijnen, de schaduw in vlakke tint aan te geven).
4. Van de op te meten voorwerpen wordt een teekening gemaakt naar een vooraf door den candidaat vervaardigde schets met ingeschreven maten, welke met de teekening wordt ingeleverd.
5. Elke schets geeft de onderdeelen aan waaruit de candidaat het werktuig, of het werktuigdeel moet samenstellen.
6. De teekening moet op gebruikelijke wijze worden uitgevoerd.
7. De opgaaf bevat slechts enkele hoofdmaten, alle overige maten moeten door den candidaat berekend worden.
De wijze van berekening moet worden aangegeven.
De teekeningen 4, 5, 6 en 7 dragen het karakter van zuivere werkteekeningen.
Een dezer teekeningen wordt in inktlijnen uitgevoerd.
8. Projectievische schets, uit het geheugen, van een onderdeel uit de electrotechniek.

N.B. Bezitters van de oude akte M¹ zijn vrijgesteld van examen in het vak *c* en in hetgeen onder 1, 3 en 8 van letter *h* is aangegeven.
Bezitters van de oude akte M² zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b* en *c*, in *g* voor zoover het rechtlijnig teekenen betreft, en in hetgeen onder 2 en 3 van letter *h* is aangegeven.

Programma voor de akte Mj.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het rechtlijnig teekenen en het meubelteekenen aan burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de voornaamste constructies uit de vlakke meetkunde en van de eigenschappen der voornaamste meetkundige lichamen.
b. Kennis van de rechthoekige en scheefhoekige projectie van lichamen, begrensd door platte en gebogen vlakken, van hunne doorsnijdingen en de ontwikkeling hunner oppervlakken.
c. Kennis van de leer der perspectief, met eenvoudige schaduwbepaling (zonlicht).
d. Kennis van de geschiedenis van het meubel, van het hiermede in verband staande ornament en van voorwerpen, die betrekking hebben op de versiering der woning.
e. Grondige kennis van de samenstelling van het meubel, van de materialen, die daarbij worden gebruikt en van hunne bewerking.
Algemeene kennis van de aanverwante vakken.
f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig en het meubelteekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.
g. Vaardigheid in:
1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. „ „ „ „ voorwerp naar de natuur;
3. „ „ „ „ werkstuk uit de projectieleer;
4. „ „ „ „ werkstuk uit de perspectief;
5. „ „ „ planten, bloemen of dieren naar de natuur;
6. het schetsen, opmeten en in teekening brengen van een meubel;
7. het ontwerpen en teekenen van een meubel naar opgaaf;
8. het ontwerpen, teekenen en ontwikkelen van een draperie naar opgaaf;
9. het boetseeren van een eenvoudig ornament;
10. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord; bovendien:
in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;
in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen, onder 3, 4 en 7 van letter *g* genoemd.
Vrijstelling wordt verleend, door het behalen van een voldoend cijfer:
voor vak *a*, van vak *a* in akte Md, Mf en Mk;
„ *b*, „ *b* „ Mb, Me, Md en Mf;
„ *c*, „ *c* „ Md en
b „ Mk;
„ *f*, „ *f* „ Md en
„ *e* „ Mf, voor zoover het rechtlijnig teekenen betreft;
voor teekening g^1, van teekening g^1 in akte Ma, Mb, Me, Md, Me en Mk;
„ „ g^2, „ „ g^2 „ Md en Me;
„ „ „ „ f^1 „ Mf en
„ „ „ „ h^1 „ Mg en Mk;
„ „ g^3, „ „ g^8 „ Mb;
„ „ „ „ g^{10} „ Mc;
„ „ „ „ g^3 „ Md;
„ „ „ „ f^2 „ Mf;
„ „ g^4, „ „ g^4 „ Md en
„ „ „ „ g^5 „ Mk;
„ „ g^5, „ „ g^3 „ Ma en Mk en
„ „ „ „ g^4 „ Mb en Mc.

Toelichting tot de teekeningen en het boetseerwerk, te vervaardigen voor de akte Mi.

(Letter *g* van het programma.)

1. Naar plaat, teekening of ander daarvoor geschikt voorbeeld, o.a. geweven stof, glas in lood, intarsia, enz. (Uit te voeren in zuivere omtreklijnen en in vlakke tinten.)
2. Een eenvoudig meubel of plastisch onderdeel, behoorende tot het interieur. (Uit te voeren in potlood.)
3. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter. (Uit te voeren in zuivere inktlijnen).
4. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter. (Uit te voeren in zuivere potloodlijnen; de schaduw in vlakke tint aan te geven).
5. Deze nauwkeurig te teekenen, daarna te ontleden, te styleeren en toe te passen als motief tot versiering van een meubel.
6. Plattegrond, opstand en doorsnede. (Uit te voeren in zuivere inktlijnen). De schets, met ingeschreven maten, moet bij de teekening worden ingeleverd.
7. Te teekenen op schaal, met enkele details op ware grootte van de profileering en van de belangrijkste constructiedeelen.
8. Uit te voeren in potloodlijnen met vlakke tinten.
9. Het boetseeren van de motieven in deze toelichting onder 5 genoemd.
10. Perspectievische schets, uit het geheugen, van een meubel, dat te voren is waargenomen.

N.B. Bezitters van de oude akte M¹ zijn vrijgesteld van examen in het vak *c* en in hetgeen onder 1, 2, 4, 5 en 10 van letter *g* is aangegeven.
Bezitters van de oude akte M² zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a*, *b* en *c*, in *f* voor zoover het rechtlijnig teekenen betreft, en in hetgeen onder 3, 4 en 5 van letter *g* is aangegeven.
Bezitters van de akte O (Boetseeren) zijn vrijgesteld van examen in hetgeen onder 5 en 9 van letter *g* is aangegeven.

Programma voor de akte Mk.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het handteekenen, het rechtlijnig teekenen en het technisch teekenen aan industriescholen voor meisjes en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.
De vereischten zijn:
a. Kennis van de voornaamste constructies uit de vlakke meetkunde.
b. Kennis van de beginselen der perspectief.
c. Algemeene kennis van de geschiedenis der decoratieve kunst vooral in verband met geweven stoffen, borduurwerken, passementen en kanten.
Algemeene kennis van de heraldiek.
d. Kennis van de geschiedenis van het costuum.
e. Kennis van de ontleedkunde, omvattende het geraamte, den oorsprong, de inplanting en de werking van de voornaamste spieren, gelegen aan de oppervlakte van het lichaam en de spieren, die den vorm van het menschbeeld bepalen.
Algemeene kennis van de proportieleer van den mensch (man, vrouw en kind).
f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het hand-, rechtlijnig- en technisch teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.
g. Vaardigheid in:
1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. „ „ „ „ stilleven naar de natuur;
3. „ „ „ planten, bloemen of dieren naar de natuur;
4. het teekenen van een costuum op een mannequin;
5. „ „ „ „ menschbeeld naar gipsafgietsel;
6. „ „ „ „ spierbeeld;
7. „ „ „ „ rechtlijnige vlakversiering;
8. „ „ „ „ eenvoudig werkstuk uit de perspectief;
9. „ ontwerpen van monogrammen en opschriften;
10. „ schetsen van een costuum uit het geheugen.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling met verklarende schetsen op het schoolbord; bovendien:
in de vakken *c* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;
in de vakken *b* en *e* door het vervaardigen der teekeningen, onder 8 en 6 van letter *g* genoemd.
Vrijstelling wordt verleend, door het behalen van een voldoend cijfer:
voor vak *b*, van vak *c* in akte Md;
„ *c*, „ *d* „ Mb en Me, voor zoover het heraldiek betreft;
„ *e*, „ *e* „ akte Ma, Mb en Mc;
voor teekening g^1, van teekening g^1 in akte Ma, Mb, Mc, Md, Me en Mj;
„ „ g^2, „ „ g^2 „ Ma, Mb, Mc, Md, Me en Mg;
„ „ „ „ f^1 „ Mf en
„ „ „ „ h^1 „ Mg en Mb;
„ „ g^3, „ „ g^3 „ Ma;
„ „ „ „ g^4 „ Mb en Me en
„ „ „ „ g^5 „ Mj;
„ „ g^5, „ „ g^4 „ Ma en
„ „ „ „ g^5 „ Mb en Mc;
„ „ g^6, „ „ g^3 „ Ma en
„ „ „ „ g^6 „ Mb en Mc;
„ „ g^8, „ „ g^4 „ Md.

Toelichting tot de teekeningen, te vervaardigen voor de akte Mk.

(Letter *g* van het programma.)

1. Naar plaats, teekening of ander daarvoor geschikt voorbeeld, o.a. geweven stof, borduurwerk, kant, enz. (Uit te voeren in zuivere omtreklijnen en in kleur.)
2. Eenvoudig stilleven, samengesteld uit enkele voorwerpen, verschillend in vorm en stof. (Te bewerken met schaduwen.)
3. Deze nauwkeurig te teekenen, daarna te ontleden, te styleeren en toe te passen als motief tot versiering van geweven stoffen, tapijten, costumes, gordijnen, tafelkleeden enz. Hierbij duidelijk aan te geven de wijze van bewerking hetzij applicatie, plastiek- of kruissteek-borduren. (Alles in kleur te bewerken.)
4. De teekening uit te voeren op ongeveer natuurgrootte. (Te bewerken met schaduwen.)
5. Deze teekening uit te voeren in omtrek op academiegrootte.
6. Daarin vorm en ligging der voornaamste uitwendige spieren duidelijk aan te geven. Hierbij kan worden gebruik gemaakt van een calque der teekening in deze toelichting onder 5 bedoeld.
7. Deze versiering is samengesteld uit rechte lijnen, cirkels, cirkelbogen en vrij gebogen lijnen. (Uit te voeren in zuivere inktlijnen met toepassing van kleuren in vlakke tinten.)
8. Deze opgaaf heeft zooveel mogelijk een practisch karakter. (Uit te voeren in zuivere potloodlijnen.)
9. Te bewerken in inkt, met potlood of penseel. (Uit de teekening moet blijken in welke techniek het ontwerp is uit te voeren.)

10. Deze schets te maken naar een costuum, dat te voren is waargenomen. (Uit te voeren in potlood en kleur op ongeveer de helft der ware grootte.)

N. B. Bezitters van de oude akte M[1] zijn vrijgesteld van examen in de vakken *b*, *c* en *e*, in *f* voor zoover het handteekenen betreft, en in hetgeen onder 1, 2, 3, 5, 6 en 8 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de oude akte M[2] zijn vrijgesteld van examen in de vakken *a* en *b*, in *f* voor zoover het rechtlijnig teekenen betreft, en in hetgeen onder 3, 7 en 8 van letter *g* is aangegeven.

Bezitters van de akte O (Boetseeren) zijn vrijgesteld van examen in het vak *e* en in hetgeen onder 3 en 6 van letter *g* is aangegeven.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Steenhouwervraagstuk.

Het Bestuur ontving het navolgende schrijven van het lid den Heer M. A. van Nieukerken.

Het Bestuur van den Bond van
Ned. Architecten te Amsterdam.

Weledelgestr. Heeren,

Ongetwijfeld zal door U kennis genomen zijn van de z.g.n. Steenhouwerswet, door den Minister van Landbouw dd. 11 Mei j.l. ingediend bij de 2e Kamer der Staten-Generaal.

Al of niet sympathiseerende met de bepalingen in die wet vervat, mag het verwondering wekken dat, waar die wet de steenhouwerszaak zoo in de kern aanpakt, het gebruik van zandsteen in ons land niet wordt verboden.

Het eindrapport over steenhouwersarbeid en steenhouwersziekte, uitgebracht door de commissie, bestaande uit afgevaardigden van de vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de Mtpij. tot bevordering der Bouwkunst, het genootschap „Architectura", de Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs en de Soc. Techn. Ver. van Dem. Ing. en Arch., hetgeen een doorwrochte studie op dit gebied mag heeten, zegt zeer duidelijk, dat het in ons land gebleken is, dat inderdaad het verwerken van zandsteen, in den steenhouwersarbeid het meest schadelijk is.

Deze meening wordt ook door onderzoekingen elders, waarvan tabellen en conclusies in het rapport zijn opgenomen, gestaafd.

Het rapport zegt verder en naar mij voorkomt, kunnen wij allen dit bevestigen, dat het gebruik van zandsteen in ons land zonder bezwaar door gebruik van kalksteen is te vervangen en zonder eenige schade te doen aan de hechtheid van de constructieve doeleinden, waarvoor zij wordt gebruikt.

Op aesthetische gronden is, naar mij wil voorkomen, evenmin iets te zeggen tegen gebruik van kalksteen inplaats van zandsteen.

Het eindrapport zegt in hare conclusies:

„IV. Tal van gegevens wijzen er op, dat het bewerken „van vele zandsteensoorten in meerdere mate nadeelig is „voor de gezondheid dan de bewerking van hardsteen, mar„mer en andere kalksteensoorten.

„Aan een verbod van de bewerking van bedoelde zand„steensoorten staan geen overwegende bezwaren van tech„nischen of economischen aard in den weg."

Ligt het nu niet op den weg van onzen Bond ons deze zaak aan te trekken en indien blijkt, dat de meening van het meerendeel van onze leden is, dat inderdaad zandsteen door kalksteen is te vervangen, een adres te richten aan den Minister met verzoek alsnog over te gaan tot het inlasschen in de steenhouwerswet van een algeheel verbod tot gebruikmaking van zandsteen; m.a.w. dat niet alleen zandsteen niet meer door onze steenhouwers verwerkt zal worden, maar evenmin behakt zal worden ingevoerd.

Wij zouden voor zoo'n adres de medewerking kunnen inroepen van de Mtpij. van Bouwk., het genootschap A. et A., de Ver. van Delftsche Ing., de Soc. Techn. Ver. van Dem. Ing. en A. en het Kon. Inst. van Ingenieurs.

De steenhouwerswet met de bepalingen omtrent de voorafgegane keuring en verplichte herkeuring tot 18-jarigen leeftijd, waarna nog uittreding uit het vak geëischt kan worden, is voor toetreding in het vak zeer belemmerend.

Al moge tegen het beginsel (beperking van de vrije vakkeuze) zeer veel te zeggen zijn, toch schijnt het de eenige goede oplossing te zijn van dit pijnlijke vraagstuk.

Vergeten mag echter niet worden, dat bij afkeuring van den gezel op zijn 18e jaar een geheel nieuw vak door hem begonnen moet worden en dan nog wel met zieke longen en sterke praedispositie tot sukkelen.

De vraag blijft dan of hem de weg tot een ander vak niet zal zijn afgesneden.

Het is dus noodig voor den aankomenden gezel, de omstandigheden, waaronder hij werkt, uit hygiënisch oogpunt zoo gunstig mogelijk te doen zijn.

Het is m.i. daarom noodzakelijk, dat zelfs in het aanhangige wetsontwerp, die steen, die inderdaad voor bewerking als de meest schadelijke is bevonden, te verbieden.

Daardoor zal het gevaar voor afkeuring op 18-jarigen leeftijd althans beperkt worden tot een minimum.

De gezellen zullen vóór hun 18e jaar werken in de beste omstandigheden, die het vak toelaat en na het 18e jaar blijkt het gevaar voor de ziekte beperkt zoover dit in menschelijke vermogens is.

Het komt mij voor dat dit inderdaad een zaak is ook ons vak rakende, want:

1°. wie kan beter over het noodwendig gebruik van zand- of kalksteen oordeelen dan wij; 2°. wie hebben, behalve de steenhouwers zelve, meer belang bij het steenhouwersvak dan wij.

Een gerechtigde vraag is, of, indien kortweg het gebruik van zandsteen verboden werd, met toevoegingen omtrent de inrichting enz., der werkplaatsen en tegelijk regeling der werktijden, een keuring en herkeuring als beginsel wel gewenscht is.

Het oordeel over de bepalingen keuring en herkeuring is over te laten aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, maar de beoordeeling over de omstandigheden, waaronder gewerkt wordt, berust m.i. zeker bij den technicus.

Zandsteen bewerkt in te voeren is voor de steenhouwersziekte een verplaatsing van gevaar naar onze naburen en kan in onzen tijd van internationalisme niet juist heeten.

Verbod van zandsteen is dus noodig.

Het wil mij voorkomen, dat het inlasschen van deze bepaling de gevolgen van de wet zooals zij is ingediend, zeer zal verzachten, omdat de kans op afkeuring tot een minimum is beperkt.

Zou de bepaling omtrent keuring en herkeuring op tegenkanting stuiten, dan zou verbod van zandsteen temeer noodig zijn.

Met de meeste hoogachting,

Uw dn.

M. A. VAN NIEUKERKEN.
Arch. B.N.A.

Het bestuur zou gaarne het oordeel der leden over bovenstaand schrijven vernemen en is voornemens dit punt in de eerstvolgende ledenvergadering aan de orde te stellen. Om den leden het vormen van een oordeel eenigszins te vergemakkkelijken volgt hieronder een

kort overzicht over het wetsontwerp bovengenoemd. [1])

Onder de voornaamste bepalingen, die de werklieden tegen het voor de gezondheid schadelijke van deze soort van arbeid moeten beschermen, zijn te noemen, dat alleen zij, die een „steenhouwerskaart" hebben, tot den arbeid worden toegelaten, welke kaart alleen wordt uitgereikt indien een geneeskundig onderzoek heeft aangetoond, dat de betrokkene voldoende waarstandsvermogen heeft; dat beneden 14-jarigen leeftijd niemand zulk een kaart zal kunnen krijgen; dat personen onder 17½ jaar elk jaar opnieuw moeten worden onderzocht; dat bij algemeenen maatregel van bestuur voorschriften kunnen worden gegeven omtrent hygiënische eischen, waaraan de werkplaatsen moeten voldoen en voorwaarden, waaronder steenhouwersarbeid in de open lucht wordt verricht (waaronder vooral het tegengaan van de schadelijke invloeden van inademing van steenstof) en deze nog kunnen worden aangevuld door voorschriften te geven door het districtshoofd der arbeidsinspectie; geen ondernemer langer dan drie uur onafgebroken steenhouwersarbeid doet verrichten en de arbeidsdag niet langer is dan 9 uur voor volwassenen en 7½ uur voor arbeiders beneden 17 jaar; dat des avonds en des nachts niet mag worden gewerkt; dat aan personen onder 18 jaar geen stukwerk mag worden gegeven.

Het niet voldoen aan de bepalingen der wet wordt beschouwd als overtreding, die in het algemeen wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste een maand, of geldboete van ten hoogste honderd gulden te verdubbelen bij recidive. Gevangenisstraf wordt opgelegd in geval van fraude met steenhouwerskaarten of het doen van valsche opgaven.

In de memorie van toelichting, die de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel bij het ontwerp geeft, wordt o.a. gezegd, dat de sterfte onder steenhouwers beneden 50 jaar zeer groot is en het is door wetenschappelijk onderzoek gebleken, dat niet — zooals men vroeger dacht — alleen de inademing van het steenstof daarvan schuld was, maar ook dat de schokken, die de steenhouwer bij het doen van zijn werk herhaaldelijk ondervindt in den arm die den beitel hanteert, zich meedeelen aan de borstkas en deze minder bestand maken dan die van normale individuen tegen ziektekiemen.

Er worden overgangsbepalingen gemaakt, die vooral betreffen de invoering van den bovengenoemden maximalen arbeidsdag (die eerst twee jaar na de afkondiging geheel moet zijn ingevoerd) en het geneeskundig onderzoek, waaraan personen boven 18 jaar, die thans reeds het vak uitoefenen, zich niet behoeven te onderwerpen om de kaart te krijgen.

De memorie van toelichting zegt te dien aanzien, dat volwassen arbeiders, welke op grond van physieke minderwaardigheid plotseling hun beroep, dat zij hebben geleerd, in den steek moeten laten, daarvan wellicht grooter nadeel zouden ondervinden dan van de voortzetting. Voor zeer jonge lieden echter, die in den regel ook nog niet voor anderen geld moeten verdienen, gaat dit niet door.

Nog meent het bestuur de leden opmerkzaam te moeten maken op het bekende rapport over steenhouwersarbeid en steenhouwersziekte, (verschenen bij W. L. en J. Brussé te Rotterdam) van een commissie, bestaande uit afgevaardigden van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, het Genootschap Architectura et Amicitia, de vakafdeeling voor bouw- en waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en de Sociaal-technische Vereeniging van democratische ingenieurs en architecten, omtrent een onderzoek in zake den steenhouwersarbeid en de steenhouwersziekte.

Aanvankelijk heeft de commissie bestaan uit de heeren Jos. Th. J. Cuypers, c.h.i., H. A. van IJsselsteijn, c.i., D. A. N. Margadant, architect, F. M. L. Kerkhoff, c.b.i. en P. Bakker Schut, c.i.

In het najaar van 1908 bedankte de heer H. A. v. IJsselsteijn als lid der commissie in verband met zijn benoeming tot Directeur-generaal van den Arbeid. In zijn plaats werd door het bestuur van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs aangewezen de heer J. H. W. Leliman, b.i. De heer F. M. L. Kerkhoff overleed korten tijd vóór de vaststelling van het verslag.

De conclusies, waartoe de commissie is gekomen, zijn de volgende:

I. De gezondheidstoestand der steenhouwers in Nederland is zeer ongunstig, de sterfte onder hen abnormaal groot in verhouding tot die onder andere arbeidersgroepen. De ziekten der ademhalingsorganen, in het bijzonder de tuberculose, maken de meeste slachtoffers onder hen.

II. Aangezien deze slechtere gezondheidstoestand niet te verklaren is uit de sociale omstandigheden, waaronder de steenhouwer leeft, noch uit abnormaal groot drankmisbruik, moet worden aangenomen, dat de nadeelig werkende factoren schuilen in het beroep, zoodat de tuberculose hier is te beschouwen als „beroepsziekte".

III. Als meest waarschijnlijke primaire oorzaak van deze abnormale morbiditeit en mortaliteit is te beschouwen de aan het beroep inhaerente inademing van steenstof. Andere factoren, nl de algemeen te lange arbeidstijd, de meestal slecht ingerichte werkplaatsen, enz., bevorderen de ontwikkeling en het snel verloop der steenhouwersziekte.

IV. Tal van gegevens wijzen erop, dat het bewerken van vele zandsteensoorten in meerdere mate nadeelig voor de gezondheid is dan de bewerking van hardsteen, marmer en andere kalksteensoorten. Aan een verbod van de bewerking van bedoelde zandsteensoorten staan geen overwegende bezwaren van technischen en economischen aard in den weg.

V. Het tot stand komen van een wet tot bestrijding en voorkoming der steenhouwersziekte is urgent.

VI. Als maatregelen tot bescherming komen in de eerste plaats in aanmerking:

a. Toelating tot het beroep niet voor den 16-jarigen leeftijd en niet dan na voorafgaande medische keuring. Verbetering der vakopleiding.

b. Periodieke herkeuring; verwijdering van de steenhouwers met beginnende tuberculose uit het beroep, mits met gelijktijdige gelijkstelling van deze beroepsziekte met een bedrijfsongeval.

c. Beperking van den arbeidsdag op 8 uur; nauwkeurige regeling der rusttijden.

d. Kunstmatige ventilatie van de werkplaatsen, in welke over een krachtwerktuig wordt beschikt of gemakkelijk aansluiting aan een electrische centrale kan worden verkregen. Verplichting tot het nat doen bewerken van de steensoorten, welke daarvoor in aanmerking komen.

e. Strenge voorschriften betreffende de inrichting en het gebruik der werkplaatsen.

f. Verbod van het gebruik van den grendel.

g. Verbod van de bewerking van de bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen zandsteensoorten, gepaard met een verbod van het invoeren dier steenen.

1) Ontleend aan »De Steengroeve«.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG AANPLAKBILJET VOOR DE VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Op de prijsvraag voor een reclame-biljet, uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijn 27 antwoorden ingekomen. De Jury bekroonde het ontwerp motto „Feest" van den heer W. Bogtman te Haarlem met den 1en prijs, het ontwerp motto „Loe" van den heer W. Stok te Rotterdam met den 2en prijs, en het ontwerp motto „Snuf" van den heer Gouwetor te Dordrecht met een 3en prijs.

JURY-RAPPORT.

Aan het Bestuur van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

De ondergeteekenden, door U uitgenoodigd, om een oordeel te vellen over de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor een aanplakbiljet, hebben de eer U het volgende rapport uit te brengen.

Na een voorloopige schifting werden om de meer of mindere artistieke waarde, geschiktheid voor het doel en de uitvoering, als daaraan niet voldoende beantwoordende, op zijde gelegd:

Eerst de Motto's: De bouwkunst toont, Hoop, Bouwkunst en Vriendschap, B. en V., Driehoek (geteekend), De steenen spreken, M, Griek, Eenvoudig, Marie.

Daarna de Motto's: Symboliek, Jubileum, D, Aandacht Biljet, Proef, Witte de With, CHR, C, Immigraphie, den 10den van Herfstmaand 1910, B. en V., Deo Volente,

waarna overbleven de Motto's: In 't Jubeljaar, „Loe", Feest, Der bouwkunst poort en Snuf, die het meest voor bekroning in aanmerking kwamen.

Motto In 't Jubeljaar. Hoe verdienstelijk ook geteekend, zijn de letters te veel ineengestrengeld voor de duidelijkheid van een muurbiljet.

Motto „Loe". Door de minderheid beschouwd als goed pakkend van decoratief effect, vond men algemeen het bovenopschrift minder gunstig van compositie en den rooden fond ook minder gemotiveerd.

Motto Feest. Drukt 't karakter als muurbiljet uitstekend uit. De bouwkundige fantasieën zijn met veel smaak aangebracht.

Motto Der bouwkunst poort. Hoe oorspronkelijk en goed als aanplakbiljet, is de text te veel onderdeel, onduidelijk en te zeer ineengedrongen. De keuze van Oostersche Architectonische fantasieën, werd minder gemotiveerd geacht.

Motto Snuf. Is van kleur en compositie als biljet zeer verdienstelijk. Minder gunstig is de benedentext, die bestemd is om de meeste aandacht te vestigen op het doel van het biljet. Evenmin voldoen de drie kleine figuurtjes en de schijf tusschen de torens geplaatst.

Het eindoordeel van de Jury is om toe te kennen:

den eersten prijs aan Motto Feest,

den tweeden prijs aan Motto „Loe" (met één stem tegen).

en voor te dragen voor een diploma als derden prijs Motto Snuf.

Rotterdam. Sept. 1910.

De Jury:
A. LE COMTE.
CORN. IMMIG Jr.
A. SPOON J. Jzn.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARROUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jaloezieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

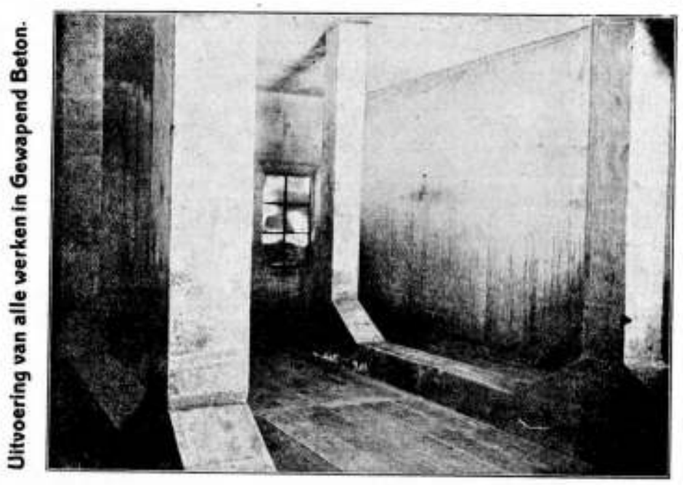

PAKHUISVLOEREN TE LEEUWARDEN.

Geld verdienen kan iedereen
door onze **Schwarzwalder Klokken** te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

Het Advertentiebureau van
„DE OPMERKER",
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage,
belast zich met de plaatsing van advertentiën in alle Dag- en Weekbladen, enz. zonder prijsverhooging.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A. WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT. KIT

Voor totale uitroeiïng van
Wandgedierten
te ontbieden
L. A. SPETTER & Co.,
Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.
Zuiveraar der **Rijks- en Stadsgebouwen.**
Opgericht 1864.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 10 OCTOBER.

ZUTPHEN. — Het bestuur der David Evekink's-stichting: het bouwen van 46 woningen op een terrein a. d. rijksstraatweg van Zutphen naar Warnsveld; 2e. de levering van 120 staks ijzeren ledikanten en 76.50 M. ijzeren hekwerk; inl. geeft de arch. D. J. van Loo.

DINSDAG 11 OCTOBER.

BEILEN 2 uur. — Het gem.-bestuur: a het maken van straatwegen 1e. van Beilen naar Klatering, 2e. van Beilen naar Eursing, 3e. van Hooghalen naar Laaghalen, tezamen lang 3877.35 M.; b. het maken van een straatweg van Wijster naar Drijber, met een zijtak naar den Staatsspoorweg, te zamen lang 4079 M.

WOENSDAG 12 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur de post, en tel. in het lokaal aan de Parkstraat: het bijspannen van 4 draden aan de telephoonlijn Heerenveen—Meppel en het uitvoeren van daarmede in verband staande werkzaamheden; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Gereserveerd voor:
CREOSOOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF,
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

te bekomen bij de boekhandelaren gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen. der telegraphie te 's-Gravenhage en bij den ingen. der tel. te Groningen.

DINSDAG 18 OCTOBER.

AMSTERDAM 2 uur. — De Holl. Electr. Sp.-Maatsch. ten kantore, bestek no. 9: het maken van grond-, kunst- en overgangswerken, het leggen van sporen en wissels en het uitvoeren van eenige andere werken ten behoeve van een gedeelte van den spoorweg Uithoorn—Alphen; het bestek met 13 teek. is te bekomen ad f 12.50 ten kantore voorn., alwaar gedurende de week aan de aanbesteding voorafgaande van 10—12 uur inl. gegeven worden.

SMILDE 11 uur. — Het gem.-bestuur ten raadhuize: het afbreken van 2 bruggen en 2 draaivonders, benevens het bouwen van 3 bruggen en 1 draaivonder, allen met ijzeren bovenbouw en te leggen over de Drentsche Hoofdvaart; het bestek met 2 teek. ligt ter inzage ter secretarie en is aldaar te bekomen ad f 1.50; aanw. 7 en 10 Oct. om 10 uur.

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van staatssp. aan het Centraalbureau: bestek no. 1223: het uitbreiden van sporen en wissels met bijk. werken op het emplacement Nuth, raming f 14500.

WINSCHOTEN 2.30 uur. — Het hoofdbestuur van het waterschap Westerwolde in het hotel De Harmonie, bestek 8: het graven van het vereenigd kanaal boven de Vrieschelooster sluis, (grondverzet ongeveer 190.650 M³.; bestek verkrijgbaar aan het Technisch Bureau van voornoemd Waterschap te Winschoten, tegen inzending van f 1.50; de staat van aanwijzing ligt op dat bureau ter inzage van 10 tot en met 15 October a.s., des voormiddags van 9 tot 12 uur.

WOENSDAG 19 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post, en tel. in het lokaal aan de Parkstraat: het bijspannen van 2 draden aan de palen van eene lijn langs den spoorweg Deventer—Bathmen, het aanleggen van rechtstreeksche aansluitingen te Bathmen en het uitvoeren van daarmede in verband staande werkzaamheden: het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen. der telegr. te Den Haag en bij den ingen. der telegr. te Zwolle.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MEERLOO 3 uur. Het gem.-best. ten Raadhuize: het bouwen van een nieuwe school te Blitterswijk; plan en bestek liggen ter inzage op het raadhuis en zijn ad f 2 verkrijgbaar bij M. van Bommel te Bergen, bij wien tevens inlichtingen te bekomen zijn; aanw. op het bouwterrein op den dag der besteding, voorm. 9 uur.

DONDERDAG 20 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het gem.-bestuur: het maken van 5 ijzeren aanlegpontons, ten behoeve van de Visschershaven te Scheveningen; aanwijzing: Maandag 10 October 1910, des nam. ten 2 ure aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken ad f 0.50 en teekeningen ad f 0.50 verkrijgbaar zijn.

HAARLEM 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het inrichten van een woonhuis te IJmuiden tot woning voor den ingenieur en het maken van bureellokalen in eene daarbij behoorende voormalige timmerfabriek, behoorende tot de werken tot onderhoud, herstel en verbetering van het Noordzeekanaal, raming f 3000; het bestek no. 212 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Wortman te Haarlem, den ingen. Marinkelle te Amsterdam, den ing. Schlingemann en den opz. Van Langeveld te IJmuiden; de nota van inl. ligt op 13 en 14 October 1910 ter inzage bij den ingen. Schlingemann voorn.

ZWOLLE 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van baggerwerk in de prov. Overijsel, raming f 5800; het bestek no. 211 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur jhr. De Jong van Beek en Donk, den ingen. De Gelder en den opzichter Lofvers, allen te Zwolle; de nota van inl. ligt op 14 October 1910 ter inzage bij voorn. ingen.

VRIJDAG 21 OCTOBER.

MIDDELBURG 11 uur. — Het Dep. van Waterstaat, in het gebouw van het prov. bestuur: het aanbrengen en onderhouden van beplantingen met bijkomende werken langs den grindweg van Kleverskerke naar het pontveer bij Veere onder de gemeenten Arnemuiden en Vrouwepolder, behoorende tot de werken van het kanaal door Walcheren, raming f 1100; het bestek no. 206 ligt ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, en is tegen betaling der kosten te bekomen bij Gebr. Van Cleef, boekhandelaren te 's-Gravenhage; nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ing. Van den Broek te Vlissingen en den opzichter Scholtens te Middelburg.

LEEUWARDEN 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het uitvoeren van bestratingen op den rijksweg van de Drie Romers naar Lemmer, raming f 4480; het bestek no. 213 ligt ter lezing aan het geb. van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Kempees en den ingen. jhr. Sandberg, beiden te Leeuwarden, en den opzichter Huitema te Sneek; de nota ligt op 14 Oct. ter inzage bij den ing. jhr. Sandberg voorn.

WOENSDAG 26 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het dep.: het over 400 M. lengte voltooien van den leidam aan het Zuiderhoofd van den Rotterdamschen Waterweg te Hoek van Holland, met bijbeh. werken, behoorende tot de werken ter verbetering van den Waterweg van Rotterdam naar zee; het gewijzigd bestek, no. 66a, ligt ter lezing aan het geb. van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel van den hoofdingen.-dir. van den rijkswaterstaat in de 2e en 3e directiën te Den Haag en bij den arrond.-ingen. H. van Oordt te Rotterdam; het procesverbaal ligt op 19 Oct. ter teek. bij den arrond.-ingen. voorn.

BRUINISSE 12 uur. — Het gem.-best.: het maken van werken tot verlenging der situatie van het calamiteuze waterschap Bruinisse; het bestek met 5 teek. is te bekomen ter gem.-secretarie ad f 1.60 per atel; aanw. 14 Oct. van 11.30—1.30 uur.

Telef. No. 5716. **Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.**
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z.. ROTTERDAM

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

HOORN. De plannen voor het stichten van eene gasfabriek voor de vijf gemeenten in het oostelijk deel van De Streek (tusschen Hoorn en Enkhuizen) nemen vaster vorm aan. De plaats van stichting zou zijn te Hoogkarspel, in de nabijheid van het station. De kosten zouden f 285.000 bedragen.

Als deskundig adviseur treedt op de heer E. E. van Rhijn, directeur der gasfabriek alhier.

's-GRAVENHAGE. Aan de technische Hoogeschool te Delft zijn ingeschreven 1204 studenten, waarvan 56 vrouwelijke, en wel: voor algemeene wetenschappen 12 (2 vr.), voor waterbouwkunde 365 (2 vr.), voor bouwkunde 75 (18 vr.), voor werktuigkunde, scheepsbouwkunde en electrotechniek 486, voor scheikundige technologie en mijnbouwkunde 231 (25 vr.), en in verschillende afdeelingen 35 (1 vr.)

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
Op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 40. Officieel Gedeelte. Adres aan den Raad der Gemeente Gorinchem in zake een gemeentemuseum aldaar. — Adressen van de Afdeeling 's-Gravenhage aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage, betreffende den Schouwburg en de Groote Kerk.

Het Slachthuis te Arnhem (slot) met afbeelding.

Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter. Examenvragen.

Een praatje over den Madedriehoek.

ARCHITECTURA No. 39. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Henricus Molemans. Necrologie door A. W. Weissman.

Het Hilversumsche Stratenplan, met afbeelding.

Doodheid in architectuur, met afbeeldingen.

Het Loodwit-vraagstuk (slot).

Schoolbouw.

DE BOUWWERELD No. 40. De Haagsche Schouwburgkwestie. I.

Gewapend beton. Rede uitgesproken door Prof. S. G. Everts bij de overdracht van het Rectoraat aan de Technische Hoogeschool op 19 Sept. 1910. (Slot.)

Openbare Reiniging in verband met het vraagstuk der vuilver. branding door M. J. C. van Eyck, Gemeente-architect van Bussum, met afbeeldingen. (Slot.)

DE INGENIEUR No. 40. De dichting der oude Westelijke Viaduct op het Centraalstation te Amsterdam, door J. W. Nierstrasz c. i.

De Groninger Veenkoloniën, door S. Bouma c. i.

Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door L. Bienfait w. i. met afbeeldingen.

De daling van den bodem van Nederland gedurende de laatste twee eeuwen, I, door D. H. S. Blaupot ten Cate c. i., met afbeeldingen.

Internationale Tentoonstelling van nieuwigheden en uitvindingen op het gebied van ijzer-industrie en mechanische constructies te Budapest.

Ingezonden stukken. De Groninger Veenkoloniën door S. Bouma c. i. — Kunst-portland-cement en zijn surrogaten, door J. A. van der Kloes. — Gyroscopische krachten, door H. J. C. G. Eilbracht c. i. en Alb. Kapteijn, met afbeelding. — Statistiek van Centraalstations voor electrische stroomlevering in Nederland, door E. F. Suringar w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 39. Officieel gedeelte. — Uit de Vakgroepen. — Commissie voor de Statistiek. — De Bliksem. — Iets over den bouw van tramwegen (vervolg).

DE AANNEMER No. 40. Bevoegdheid van den architect III (Slot) overgenomen uit het Bouwkundig Weekblad.

Polderjongens. II.

Afdeelingsverslagen: Rotterdam 29 September 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 14. Eenige oorzaken van slechte wegen. — De klinker- en tegelfabrikatie. — Meestercursus aan de steenbakkersschool te Lauban. — Bekroning Brusselsche tentoonstelling.

Ingezonden Stukken.

Geachte Redactie,

Naar aanleiding van het ingezonden stuk van den heer K. in het nummer van l.l. Zaterdag, geef ik, hiermede ook met den heer K. te kennen, dat er van kasteel Doornenburg, meer waardig is te blijven bestaan, dan fundamenten, kelders enz.

Neen, het verdient meer, Doornenburg verdient geheel te herrijzen in de oude glorie van voorheen, dat is in standhouden van een roemrijk verleden bij het nageslacht. Doch, niet die meening, om het nog verder af te breken, dat is geen historische roem handhaven, dat is deze vertrappen.

Zou er niemand te vinden zijn, welke Doornenburg in vroegeren staat zou kunnen terug brengen, dat is al heel kras, en van den heer Kool een zeer gewaagde uitdrukking.

De heer Kool praat als een huisvrouw, welke aan zoo'n rommel geen schoonmaken ziet.

Doch wordt het woord restaureeren wel goed begrepen, iedereen weet, dat het herstellen beduidt, doch dat is het niet, zoo'n werk is geen eigenlijke restauratie, zoo iets moet wezen, Doornenburg terug brengen in dien staat, toen 't kasteel nieuw was, en zou dat niemand kunnen?

Daarvan heb ik het bewijs nog niet gezien.

Wel wanneer het zoo gaat als te Zutphen met de St. Walburgskerk, waar gebrek aan kennis en te weinig durf is.

Dat werk is, letterlijk herstellende of oplappende, want wat eertijds in een kunst- en kennisloos tijdvak is verknoeid, dat blijft nu staan, wordt tot iets waardiger aanzien, gelapt met een pijnakel, o. a. de opstandmuren der zijbeuken, welke oorspronkelijk lager waren dan de hoofd-

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

beuk, zooals het hoort in den Gothischen stijl, werd later hooger opgetrokken, zoodat de kerk een aanzien van een hallenkerk krijgt, welke zij oorspronkelijk nooit is geweest, en dat blijft nu maar zooals het is. Dat is geen terugbrenging in den vorm toen het bouwwerk in 1300—1400 nieuw was.

En zoo kan Doornenburg ook weer in oude glorie teruggebracht worden, maar dan dient er grondig te worden onderzocht, gevischt en geforscht, doch er dient niet op eersten aanblik van een uitstapje te worden ingegaan. En dat mag vooral geen Maatschappij t. b. v. Bouwkunst doen, tenminste wanneer zij haar eigen streven niet wil tegenspreken; want schijn bedriegt.

Met dank voor de plaatsing dezer regelen,

Hoogachtend,

Uw Dv. Dn.,

L. W. HEKMAN.

Zutphen, 5 Oct. 1910.

Vacante Betrekkingen.

— Iemand, op de hoogte van steenindustrie, voor eene Waalsteenfabriek met Ringoven en Hollandsche ovens en drooginrichting aan den Gelderschen IJssel, voor werkzaamheden aan de fabriek en op het kantoor. Salaris naar bekwaamheid. Opgave onder letter A. A. aan het bureau van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter, vóór 15 October te Amsterdam voor den tijd van 8 maanden. Salaris f 110.— per maand. Br. lett. L. W. X. Nijgh & van Ditmar's Alg. Adv.-Bur. Amsterdam. (1)

— Scheepsteekenaar, bij de Rotterdamsche Droogdok-Maatschappij te Rotterdam. Zich te vervoegen aan de Heyplaat, Rotterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar, zoo spoedig mogelijk. Brieven letter J N 40 »N. v. d. Dag«, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter voor 3 à 4 maanden, bekend met fabrieksbouw. Br. a. d. Boekhandel »De Wekker«, Apeldoorn, onder No. 936. (2)

— Gedipl. Bouwk. Opzichter voor een bouwwerk in Baarn. Br. lett. F IJ 783, »N. v. d. D.« (2)

— Constructeur-Teekenaar op een 1e klasse Machinefabriek Brieven onder lett. M H A. aan Alg. Ned. Adv.-Bur. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Aankomend Teekenaar, op een Technisch Bureau te Amsterdam, die goed kan calqueeren en rechtlijnig teekenen. Salaris f 25 per maand. Br. lett. L. S. T., Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (2)

— Decoratie-schilders, bekend met Tooneel-Décor, en eenige Volontairs bij Jac. Tiemessen, Atelier voor Decor. Kunst, Silvolde (Geld.). (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

33	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m.
19	Bouwk. Opz.-uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
22	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 150 »
8	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
9	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
12	Waterb. Opz.-teek.	23—35 j.,	f 65—f 120 »
2	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
13	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—31 j.,	f 70—f 100 »
3	Werkt. Teek.-constr.	25—49 j.,	f 90—f 200 »
4	Machine-teek.	23—28 j.,	f 60—f 100 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 85 »
4	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr.-constr. cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Boormeester (mijnbouw)	27 j.,	f 85 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.

H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

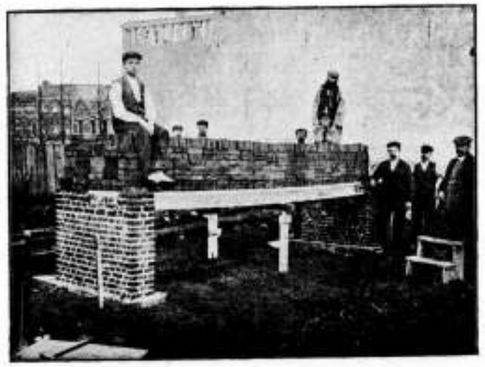

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . ƒ 1.20

C. H. PETERS. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . ƒ 0.75

F. W. JOCHEM. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . ƒ 1.50

JULIUS NORDERBURG. **Die Ventilatoren und deren Anwendung auf praktische Zwecke.** Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen ƒ 1.—

MR. C. VOSMAER. **De kunst in het Dagelijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (ƒ 1.90) . . . ƒ 0.90

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . ƒ 1.50

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . ƒ 6.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Haagsche Schouwburgvraagstuk.

Zes quaesties, en misschien nog wel meer, wanneer men het nagaat, houdt de Residentie er op na, om in de lange winteravonden hare goede burgers bezig te houden. Nu en dan wordt er een, of somtijds ook een paar, op den voorgrond geschoven, er wordt in den Gemeenteraad, in de dagbladen en in vergaderingen en andere gezelschappen geredekaveld, er worden adressen ingediend, moties en voorstellen ter tafel gebracht, besluiten genomen en ten

slotte gaat de quaestie weder voor langer of korter tijd in de bekende doos.

De quaesties, die wij hier bedoelen, zijn allen in hoofdzaak van technischen of bouwkundigen aard en hebben daarbij ieder bovendien nog een aesthetische zijde. Het spreekt dus vanzelf, dat iedereen meent er over te kunnen oordeelen en medepraten. Van onze grondwettig gewaarborgde vrijheid van het woord wordt een druk gebruik gemaakt, maar met dat al schieten wij met de quaestie, die wij onder handen hebben, niet op. Integendeel, door dit bij herhaling beduimelen, door het in debat brengen van z.g. nieuwe gezichtspunten, wordt zij meer en meer een puzzle, een knoop, die ten slotte niet meer ontward, doch alleen doorgehakt kan worden.

Het had iets van doorhakken van een knoop, toen de Haagsche Gemeenteraad op Maandag 3 dezer het voorstel der Schouwburg-commissie tot het verleenen van een crediet van f 5000 om schetsontwerpen te doen opmaken voor een schouwburg, en het voorstel om te besluiten dat het tegenwoordige Schouwburggebouw na 30 April 1911 niet langer als zoodanig zal worden geëxploiteerd, aannam, het tweede gedeelte zonder debat met 18 tegen 17 stemmen, het eerste gedeelte, na vrij wijdloopige discussiën en het verwerpen van twee amendementen, met 20 tegen 13 stemmen.

Wanneer men meenen zou, dat het Schouwburgvraagstuk met deze beslissing veel nader tot zijn oplossing is gebracht, zou men zich wel eens kunnen vergissen. Van verschillende zijden wordt reeds voorspeld, dat het sluitingsdecreet, misschien reeds, voor dat het eind van het jaar daar is, alweder zal zijn ingetrokken.

De vijf andere quaesties betreffen het Stadhuis, de Groote Kerk, het Gemeente-Museum, de Hofvijver en het Koninklijk Paleis.

Van verre beschouwd schijnt de Stadhuis-quaestie met de indiening van het laatste groote plan, bouw van een nieuw aan de Turfmarkt, een heel eind opgeschoven in de richting harer oplossing, maar vooralsnog gebiedt de voorzichtigheid ons, niet te vlug te zijn met het trekken van conclusies, want van tegenstand en bezwaren tegen dit nieuwe plan, waren reeds dadelijk teekenen te zien en oppositie zal dan ook niet uitblijven. Dikwijls weet men in de Hofstad niet waar de oppositie vandaan zal komen en welke stukken zij in batterij zal brengen, maar in dit geval is niet veel vernuft noodig, om te voorspellen, dat de voorstanders van aan- en verbouw van het oude Stadhuis zich niet zoo, zonder meer, van de baan zullen laten dringen.

Het vraagstuk van de ontmanteling der Groote Kerk is, na een paar jaren rust, weder eens om den hoek komen kijken, in verband met het plan, om een tamelijk groot gebouw tegen de kerk aan te plakken, wat, wellicht niet ten onrechte, als een vreemd begin van ontmanteling wordt beschouwd. Naar verluidde, heeft de ontwerper van den nieuwen aanbouw, Dr. Cuypers, zelf zich tegen de bemanteling verklaard en de uitvoering van zijn eigen ontwerp ontraden. Dit onverklaarbaar gerucht is echter nader gebleken op een vergissing te berusten.

De Museum-quaestie, waarover ook al reeds zeer uitvoerige artikelen in de dagbladen verschenen zijn, is nu voorloopig opgeborgen, van de Hofvijver-quaestie hoorde men dezer dagen wel iets, waardoor wij aan haar bestaan werden herinnerd. Wij gelooven echter niet, dat de beschouwingen van de rechtsgeleerde heeren, die hebben uit te maken, aan wien de vijver gerekend moet worden in eigendom toe te behooren, nog veel licht in deze duistere zaak hebben ontstoken.

Ten slotte het Koninklijk Paleis.

Menigeen zal in de laatste dagen, wellicht met verwondering, hebben gevraagd: bestaat er in Den Haag nu ook al een Paleis-quaestie?

Wij kunnen daarop antwoorden: in werkelijkheid bestaat zij niet en zij heeft ook geen reden van bestaan, zouden wij zeggen, maar er wordt zoo af en toe eens moeite gedaan, om een Haagsche Paleis-quaestie in het leven te roepen. Met welke bedoelingen dit eigenlijk geschiedt, kunnen wij op het oogenblik niet nagaan. Dit is trouwens bij alle Haagsche vraagstukken zeer moeilijk, ook bij het Schouwburgvraagstuk, thans naar voren geschoven, naar het heet, op grond van een rapport van den tegenwoordigen brandweercommandant, waarin de onhoudbaarheid van den toestand met het oog op brandgevaar is aangetoond. Dat zulk een rapport een besluit tot sluiting kan en moet uitlokken is de natuurlijkste zaak van de wereld, maar reeds heeft men zich er over verwonderd, dat, als het zoo erg is, geen onverwijlde sluiting bevolen is. Een toestand, die nog een half jaar zonder bezwaar kan voortduren, kan men niet onhoudbaar noemen. Er is hier overdrijving, want reeds jaren bestaat de toestand, zooals hij nu is.

Een reden te meer, om er nu een eind aan te maken zal men zeggen en toch is het verklaarbaar, dat er menschen zijn, die meenen, dat er nu minder reden dan vroeger is voor zulk een doortastenden maatregel en dat het brandgevaar thans slechts door de Schouwburgcommissie is aangegrepen als voorwendsel tot het doen van den zet op het schaakbord, die zoo onverwacht allen, die, om een of andere reden, aan den ouden Schouwburg gehecht zijn, heeft opgeschrikt. Die zet is lang voorbereid, reeds jaren geleden is er op aangestuurd, maar toen was de raadsheer, waarmede de tegenpartij mat gezet moest worden, niet voldoende gedekt, hij moest retireeren. Thans komt men openlijk met hem voor den dag en is zelfs in de raadszitting den naam genoemd van den bekenden Duitschen bouwmeester Fellner, die zoowat zestig schouwburgen gebouwd heeft. Die moet nu met een Engelsch collega de Nederlandsche architecten komen wijzen, hoe zij een schouwburg met 1200 zitplaatsen moeten bouwen. Niets bijzonders, zouden wij geneigd zijn te zeggen, maar laat ons aannemen in dit geval wel iets bijzonders, dan toch in geen opzicht zoo bijzonder, dat eenige Nederlandsche bouwmeesters het vraagstuk niet evengoed zouden kunnen oplossen.

Terecht zijn er dan ook, reeds terstond in de raadszitting, stemmen opgegaan tegen dit nieuwste bewijs van gebrek aan vertrouwen in de Nederlandsche bouwmeesters, van gemis aan achting voor den architectenstand en wij voorzien, dat het niet blijven zal bij de protesten, die reeds, ook in verschillende bladen zijn uitgebracht tegen de voorgenomen wijze van behandeling der zaak. Wij spreken nu nog niet eens van de protesten tegen afbraak van het oude gebouw, dat men vroeger niet aankeek, maar waarvan men in de laatste jaren de architectonische waarde toch weder is gaan apprecieeren.

(Wordt vervolgd.)

Brieven van Piet van Diever.

XIII.

Amice Redacteur!

Of het komt van de lezing van de Troonrede, of van de berichten over werkstakingen, of de klachten over de toenemende duurte der levensmiddelen er schuld aan hebben, ik weet het niet, maar ik ben in de laatste weken wat zwaarmoedig gestemd. Dat verwondert mij zelf, want ik behoef mij gelukkig de wereldsche zaken niet zoo aan te trekken, dat ik mij niet zou kunnen veroorloven, er nu en dan den draak mede te steken. Ik ben daartoe echter op het oogenblik allerminst gestemd en gij zult mij misschien zelfs wat zwaar op de hand vinden, want wat ik ga schrijven zal tot het einde toe ernst zijn.

Uwe lezers behoeven geen vrees te koesteren, dat zij door ongepaste opmerkingen ontstemd zullen worden en ik vraag met eenigen aandrang eenige oogenblikken hun aandacht, niet zoozeer voor mijne eigen opmerkingen en beschouwingen, dan wel voor die van een ander, zooals ik ze in een der dagbladen van het Noorden onlangs aantrof.

In de „Leeuwarder Courant" komen meermalen goed geschreven artikelen voor, geteekend met de initialen Q. N., meestal stukken van algemeene strekking, nu eens over actueele onderwerpen, dan weder over zaken van minder actueelen aard, maar, hoe dit zij, bijna altijd den lezer, na de lezing, nog iets te denken overlatend.

Zoo ging het mij althans onlangs met een artikel getiteld „Het beroep als geldwinning", dat misschien niet uwe aandacht getrokken heeft, omdat het over medici handelde, ten minste voornamelijk over het doktersberoep.

Bij de lezing herinnerde ik mij echter, dat het doktersberoep nog wel eens met het architectenberoep vergeleken wordt, ik heb zelf vroeger in een voordracht wel eens getracht, de overeenkomst, die op vele punten bestaat, in het licht te stellen en nu vond ik in de beschouwingen van Q. N. vele plaatsen, waar men voor het woord „dokter" het woord „architect" in plaats zou kunnen stellen, zonder dat de opmerkingen hare waarde verloren, integendeel. Ik vond dat merkwaardig genoeg, om eenige gedeelten van het artikel hier af te schrijven en mijne eigen toevoegsels of opmerkingen tusschen haakjes in te voegen.

De schrijver steekt als volgt van wal:

Er is een tijd geweest, dat er velerlei beroepen waren, die niet of niet in de eerste plaats als geldwinning bedoeld waren. Men was dokter of advocaat (of architect), men was dat omdat men er roeping voor gevoelde, men leefde geheel of gedeeltelijk van wat de cliënten voor de adviezen betaalden maar men beschouwde het vak toch als een nobile officium, als een vak, waarbij de belooning eerst in de tweede plaats kwam.

Was dat nu alleen zelfmisleiding, alleen een poging om de materieele basis van de zaak te escamoteeren en zoo zichzelf een positie boven het gewone te geven, zichzelf een verheven, meer geestelijke (of artistieke) plaats in het leven aan te wijzen?

Ons dunkt, dat dit niet het geval was. Natuurlijk zijn er ten allen tijde velen geweest voor wie deze opvatting niets dan decor, niets dan een manteltje was, velen, die het ten slotte om het geld en anders nergens om te doen was. Doch er waren er toch zeker ook velen, die aan de belooning eerst in de tweede plaats dachten, die zich zelf tot den grootst mogelijken ijver verplicht achtten, onafhankelijk van de belooning, die aan den eenen kant een plicht voor de cliënten stelden om hen te onderhouden maar daartegenover dan ook erkenden dat zij, eenmaal op voldoende winsten kunnende rekenen, verplicht waren zich geheel aan hun vak te geven en niet meer op geldmaken uit te moeten gaan.

Deze opvatting werd niet door allen zoo kras doorgevoerd als door een bekend Amsterdamsch medicus, die voor zichzelf had vastgesteld, zooveel moet ik hebben om goed te kunnen leven, zooveel cliënten heb ik, die moeten dat levensonderhoud betalen ieder voor zijn aandeel, terwijl de grootte van dat aandeel bepaald wordt door de levensomstandigheden van den cliënt. Zooals wij zeiden: dit voorbeeld zal zeker niet veel zijn nagevolgd. Maar het zal toch zeker vrij algemeen als principieel juist zijn erkend.

In allerlei kleinigheden deed zich nu deze opvatting gelden. Men moest zeer voorzichtig zijn bij alle daden, die als daden van concurrentie konden worden uitgelegd. Men mocht niet adverteeren. Men had zich in elk geval te onthouden van daden, die konden worden uitgelegd als daden van menschen, die hun beroep wenschen te beschouwen als handelsonderneming. Zoo bleek van de opvatting van het beroep als nobili officium, als „edel beroep" naar buiten. Doch ook naar binnen had die edele opvatting een zeer heilzame werking. Men had een aparte positie als dokter (architect), werd niet zoo beschouwd als een uit de concurrenten, maar als de vanzelf aangewezene, de vertrouwde vriend (raadsman), te eerder vertrouwd, omdat men al te groote baatzucht niet veronderstelde.

Er is hier in den laatsten tijd een groote verandering gekomen, die wij trouwens ook op ander gebied waarnemen. Want waar men vroeger betrekkingen als die van burgemeester, wethouders en dgl. ook beschouwde als „edel beroep", wordt het langzamerhand moeilijk die opvatting te handhaven en ziet men de burgemeesters, de wethouders bijna met den dag meer veranderen in gewone ambtenaren.

(De schrijver werkt zijn betoog dan verder nog wat uit, om tot het besluit te komen, dat het moeilijk is, middelen aan te geven, om de waardigheid dezer beroepen te handhaven, tenzij men het geheele bestuurssysteem der gemeenten zou kunnen hervormen, maar komt dan op het doktersberoep terug, in de volgende bewoordingen.)

Wij stelden in het bovenstaande — bepaaldelijk ten aanzien van het doktersberoep — de vraag, hoe men zulke beroepen handhaaft als nobile officium, als beroep dat niet vooral, of uitsluitend om de geldwinning wordt uitgeoefend.

(Mij dunkt deze vraag komt ook bij de architecten in aanmerking voor overweging, natuurlijk alleen voor zoover zij hun beroep raakt.)

Wij hebben herhaaldelijk met ingenomenheid geconstateerd, dat de medici (architecten) zelf overtuigd zijn van de wenschelijkheid, dat hun beroep niet vooral geldmakerij wordt. De dokter (architect) wenscht behandeld te worden als man van aanzien, als vertrouwd en hoogstaand raadgever, niet als handelaar in adviezen (bouwplannen). Terecht worden in medische- (en architecten-) kringen krachtig afgekeurd praktijken, als wel in Parijs en Berlijn zijn voorgekomen, waaruit bleek, dat men daar exorbitante rekeningen schreef en niet zelden colporteurs uitzond, om zieken (cliënten) op te vangen en naar het spreekvertrek van den dokter (architect) te geleiden.

De medici (architecten) gaan verder. Zij keuren het uitdrukkelijk af, dat men door adverteeren of het plaatsen van groote borden gebruiken invoert, die in den handel met goed succes worden toegepast.

Op zichzelf zou deze afkeuring ons begrijpelijk voorkomen, indien het er hier op aankwam elk uitwas van commercialisme direct bij zijn verschijnen af te snijden. Doch zien wij wel, dan is het commercialisme er allang en bereikt men door dit verbod alleen, dat de commercieele neigingen van Hippokrates (vrouwe Architectura) niet al te veel in den kijker loopen. En is dit zoo, dan bereikt men met dit verheimelijken hetzelfde wat men er in den regel mee bereikt: men onderdrukt de naïeve, openbare, zuivere concurrentie en werkt tegelijkertijd minder opvallende, minder goed te controleeren en daarom niet zelden „onzuivere" concurrentie in de hand.

Intusschen — al bewonderen wij niet de wijze, waarop het artsendom hier uiting geeft aan zijn afkeer van commercialisme, het is een gelukkig verschijnsel, dat in de medici (architecten) zoo'n sterke overtuiging is, dat dit commercialisme een kwaad is en dat het dokterschap (architecten-

beroep) als nobile officium gehandhaafd behoort te worden.

Doch hoe moet dat geschieden?

Herhaaldelijk heeft men betoogd, dat de specialisten die commercieele neigingen hebben opgewekt. Hier toch verdwijnt de vertrouwelijke verhouding tusschen medicus en patiënt, hier is alleen een zakenverhouding. De specialist verdient in veel gevallen vrij gemakkelijk vrij veel en wordt dus haast vanzelf handelaar.

Er is tegen deze beschouwing wel iets in te brengen. Doch over het geheel schijnt zij juist.

Moet men dan wenschen, dat het specialistendom wordt afgeschaft?

Het is mogelijk. Doch wij vreezen, dat zulk een wensch „vroom" zou blijven.

Liever redde men van het nobile officium wat te redden is. En dat is gelukkig veel, dat is „de huisdokter".

Hier verdwijnt de overeenkomst en daarom zal ik met overschrijven niet verder gaan. Het specialisme heeft zich bij de architecten lang niet in die mate ontwikkeld, als bij de medici en hier schuilt dus nog geen groot gevaar.

Ook heeft het redmiddel „de huisdokter", dat hier aan de hand gedaan wordt, voor de architecten geen waarde, daar er voor hen geen van dien aard bestaat, dat tot verheffing of herstel van het architectenberoep tot een edel beroep strekken kan.

De commercieele neigingen in het architectenberoep hebben zich evenwel in de laatste jaren op bedenkelijke wijze ontwikkeld. Ik wil hier nu niet trachten na te gaan, door welke oorzaken precies, maar een feit is het, dat deze omstandigheid mede aanleiding gegeven heeft tot de oprichting van den Architectenbond, die het beginsel, verheffing van het architectenberoep, in zijn banier geschreven heeft, maar, naar het mij voorkomt, daarmede nog niet veel gevorderd is.

Veel kracht gaat er nog niet van dit lichaam uit, anders ware toch het malle figuur, dat de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst, met de te Leiden aangenomen motie in zake de Nationale Prijsvraagregelen, de Nederlandsche architecten nu weder laat maken, toch dunkt mij wel te voorkomen geweest. Ik ben het volkomen met den heer Weissman eens, dat de architect-leden, handelend als zij deden, hun waardigheid te grabbelen gooiden.

Doch ik eisch misschien te veel van jonge organisaties als de Architectenbond, wanneer ik verlang, dat haar zedelijke invloed, na een paar jaren werkens, reeds zoo groot zal zijn, dat hare beginselen ook naar buiten zijn doorgedrongen en zich daar krachtig doen gelden. Bovendien de Bond is een betrekkelijk kleine kring en zal, wanneer hij zijne beginselen krachtig wil handhaven, vooreerst een kleine kring moeten blijven, die voornamelijk op het uitoefenen van zedelijken invloed aangewezen is.

Het zedelijk peil in eigen kring moet zoo hoog mogelijk gehouden worden, evengoed als dit door het weldenkend deel der medici gedaan wordt, wier opvatting in het door mij aangehaalde betoog van Q. N., naar ik meenen zou, nogal juist is weergegeven.

De quintessens van die opvatting is, dat het beroep niet in de eerste plaats als geldwinning bedoeld zij. Verliest men dit uit het oog, dan blijven alle maatregelen, die men verzinnen kan om het beroep te verheffen, zooals de Architectenbond dat, meen ik, bedoelt krachteloos, dan zal men ten slotte met honorariumregeling, met prijsvragenregeling, met moties en besluiten, het doel nog niet bereiken.

De opvatting is misschien ouderwetsch, past misschien niet best in onzen tijd van organisaties, die bijna uitsluitend materieele belangen beoogen. Het kan zijn, maar wil men werkelijk het aanzien van den architectenstand verhoogen, dan dient men alles in het werk te stellen, om deze ouderwetsche opvatting weder algemeen ingang te doen vinden.

Men bedenke, dat niet de materieele welstand, het aanzien van een beroep bepaalt. Stelt men echter den materieelen welstand op den voorgrond, dan late men alle mooie en hoogdravende beschouwingen over de waardigheid van het beroep, als overbodig decor, achterwege, want op den duur zal men zich dan toch niet de achting zijner medemenschen kunnen verzekeren. En om die achting is het toch te doen, wanneer men over de waardigheid van het architectenberoep spreekt. Dwaal ik hierin, dan hoop ik, dat gij, of een uwer lezers de moeite wil nemen, te trachten mij van mijn dwaling terug te brengen.

Inmiddels t. a. v.

12 October 1910. PIET VAN DIEVER.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vergadering op Zaterdag 29 October 1910, des voormiddags half elf ure, in Café „Loos" aan het Hofplein te Rotterdam.

Agenda:

I. Notulen der vorige vergadering.
II. Mededeelingen van het Bestuur.
III. Verkiezing van een lid in het Bestuur in de plaats van den heer Jos. Th. J. Cuypers, die voor die functie bedankte.
IV. Wijziging van art. 6, § 9 der Statuten (zie Mededeelingen No. 13).
V. Behandeling van het schrijven van den heer M. A. van Nieukerken in zake „Steenhouwersvraagstuk" (zie Mededeelingen No. 13).
VI. Boottocht ter bezichtiging der Rotterdamsche havenwerken.
VII. Bezoek van de in aanbouw zijnde kantoor- en magazijngebouwen van R. S. Stokvis & Zonen Lted., onder leiding der architecten J. Verheul Dz. en C. N. van Goor.
VIII. Bezoek aan de tentoonstelling van het werk der leden van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in het gebouw van den Rotterdamschen Kunstkring.

N.B. a. Met het oog op punt IV van de agenda maakt het Bestuur de leden opmerkzaam op art. 10 § 28 der Statuten, luidende: Die voorstellen (Statutenwijziging) kunnen alleen door eene Vergadering behandeld worden, waarin minstens de helft van het getal der leden aanwezig is, enz.

b. Omtrent half een zal de lunch gebruikt worden.

c. Het Bestuur hoopt een groot aantal leden aan een gemeenschappelijken maaltijd te zien deelnemen.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De Feestcommissie uit de Vereeniging brengt in herinnering, dat de Tentoonstelling van het werk der Leden van B. en V., bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan, zal worden gehouden van Zaterdag 22 October tot Zondag 6 November a.s., in den Rotterdamschen Kunstkring.

De inzendingen daarvoor moeten geschieden op Woensdag 19 October a.s.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het eerste examen ter verkrijging van het diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) zal in het voorjaar van 1911 worden afgenomen.

Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het diploma voor Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas), ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst volgens besluit der algemeene vergadering op Donderdag 23 September 1909.

1. Bouwkunde.

a. Het maken van duidelijke uitslagteekeningen betreffende eenvoudige hout-, steen- en ijzerconstructies; goed begrip van uitvoering van dakbedekking, rioleering, afvoer van faecaliën, huis- en hemelwater, ovens, ketelbemetseling en grondwerken.

b. Bedrevenheid in het uitslaan en ook afschrijven van verschillende onderdeelen, als: kappen, trappen, kozijnen met deuren en ramen, blinden, balklagen, formeelen, enz., en eenige bekendheid met de functie van bouwkundige samenstellingen.

c. Volledige bekendheid met steenverbanden, aanleggen van metselwerk voor verschillende fundeeringen, spouwmuren, schoorsteenen, lucht- en rookkanalen, rollagen, vlechtingen, bogen, togen, gewelven, brandkluizen, regenbakken, beerputten met hare geleidingen en waterdichte metselwerken. Bestratingen en bevloeringen, stellen van groefsteen met hare verankeringen, betonwerken.

d. Bekendheid met dakbedekkingen, als: leien, pannen, dakvilt, houtcement, mastiek, zink, gegolfd plaatijzer; met de samenstelling van houten goten, zalingen, hoek- en kilkepers, nokken, enz. met zink- of loodbekleeding, watervoorzieningen bij dakvensters, lantaarnlichten, daklichten, enz.

e. Kennis van de inrichting, werking en toepassing der meest voorkomende sloten, hang- en sluitwerk en krammerijen.

2. Bouwmaterialen.

Grondige kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwmaterialen, van hunne voornaamste eigenschappen, soorten, meest voorkomende gebreken en van hunne toepassing.

Soorten van hout, baksteen, pannen, hier te lande meest gebruikelijke groefsteen; kalk, tras, cement, mortels, beton en pleister; metalen, verf- en oliesoorten; meest gebruikelijke glassoorten; behangsellinnen en behangselpapier, stucadoorkalk.

Tevens wordt betreffende deze materialen vereischt de kennis van de herkomst en de wijze van fabrikatie en voorkomen in den handel en de afmetingen, waarin zij verkrijgbaar zijn.

3. Nederlandsche taal.

Het maken van een opstel of rapport over een bouwkundig onderwerp.

Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder storende taalfouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

4. Het rekenen toegepast op de bouwkunde.

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Grondige kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten en kennis van die oude en buitenlandsche maten, welke nog in het bouwvak gebruikelijk zijn.

4. Meetkunde.

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken en cirkels en gedeelten daarvan.

Berekenen van de oppervlakken en inhouden.

6. Vormleer.

Ontwikkeling van de oppervlakken en doorsnijding van eenvoudige lichamen, in verband met het uitslaan van verschillende onderdeelen van een bouwwerk.

Bekendheid met verschillende schalen.

7. Gereedschappen, hulpmateriaal enz.

Volledige practische bekendheid met:

1e. Hijsch- en hefwerktuigen en van de daarop betrekking hebbende eenvoudige berekeningen, met behulp van een vademecum.

2e. Inrichtingen tot het maken en drooghouden van bouwputten.

Begrip van de bij den bouw meest gebruikelijke machines, als heimachines en locomotieven enz., draagbaar en ander spoor.

Practische bekendheid met steigerwerk, stutten en schoren.

8. Administatie.

Kennis van het maken van eenvoudige materiaalstaten en het houden van een dagboek, week- en dagstaten, loonlijsten. Het berekenen van hoeveelheden, schatten van werkloon van onderdeelen. Goed begrip van eenvoudig boekhouden en verrekening van meer- en minder werk.

9. Meet- en Waterpasinstrumenten.

Practische bekendheid met de inrichting en het gebruik van eenvoudige waterpasinstrumenten, equerre, meetketting, meetband, bakens, enz.

Het uitzetten van bouw- en grondwerken, het maken van bouwlatten en stellen van profiel.

10. Wetgeving en algemeene voorschriften.

Kennis van de bouwwetgeving volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. Bekendheid met de Algemeene Voorschriften (A. V.) voor de uitvoering en onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901.

Ongevallenwet, Arbeidswet en Veiligheidswet, alles voor zoover dit betrekking heeft op het bouwwerk.

11. Kennis van het verstrekken van de eerste hulp bij ongevallen en bekendheid met de maatregelen ter voorkoming van beroepsziekten en ongevallen.

12. Practische bekwaamheid.

De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens drie jaren op bouwwerken practisch is werkzaam geweest, hij moet vóór 1 Maart van het jaar, waarin het examen wordt afgenomen, den leeftijd van 25 jaar hebben bereikt om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

TOELICHTINGEN.

Het examen zal afgenomen worden in de maand Maart of April 19 . . , in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig Weekblad bekend gemaakt worden. Het onderzoek duurt minstens drie dagen voor iederen

candidaat en is verdeeld in schriftelijk, mondeling en teekenen.

De Commissie voor het examen 19 . . zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der Candidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van f 15.— storten.

Zij die in het bezit zijn van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn vrijgesteld van examen in de vakken genoemd sub 3, 4, 5, 9 en 11, indien zij voor die vakken minstens voldoende beteekenende cijfers behaald hebben. Voor hen zal de duur van het examen worden bekort. Hetzelfde geldt voor hen, die in bezit zijn van het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, betreffende de vakken genoemd sub 3, 4 en 5.

Uit de Staatsbegrooting voor 1911.

Aan het ingediend ontwerp Staatsbegrooting voor 1911 is o.a. het navolgende ontleend:

Hoofdstuk I. (Huis der Koningin).

In het vooruitzicht van de overbrenging uit den Westervleugel van het Paleis Het Loo van de stalinrichting naar het nieuwe stalgebouw c. a. is in de eerste plaats overwogen de oplossing van de vraag, welke bestemming is te geven aan het nu ontruimde, en wel in het bijzonder, of en in hoeverre de daardoor vrijkomende ruimte alsdan zou kunnen worden besteed ter voorziening in de dringende behoefte aan gelegenheid van behoorlijke huisvesting van voor korteren of langeren tijd in het Paleis wonende of verblijvende personen. De overweging heeft geleid tot het plan, in den Oostervleugel de noodige woon- en slaapvertrekken voor gasten en andere verblijvenden in te richten, met overbrenging uit dezen vleugel van verschillende lokalen en bergplaatsen naar het te verbouwen voormalige stalgedeelte.

Een onder het bassecour aan te brengen tunnel van gewapend beton zal in de communicatie tusschen beide vleugels naar behooren voorzien.

Verder zullen voorzieningen moeten worden getroffen in de vele en ernstige gebreken, welke het Paleis zelf, het middengebouw met paviljoen, in hooge mate aankleven. De kosten van den voorgestelden verbouw en bijbouw worden geraamd op f 580.000, en voorgesteld wordt de uitvoering te verdeelen over 4 jaar.

Hoofdstuk IV. (Justitie).

Uitgetrokken zijn o.a. bedragen voor verbetering van het kantongerechtsgebouw te Utrecht, voor verbetering van het rechtsgebouw te Zwolle en voor verbouwing van eenige gebouwen, behoorende tot de rijkswerkinrichtingen te Veenhuizen.

Hoofdstuk V. (Binnenl. Zaken).

Als eerste termijn is uitgetrokken f 25.000 voor een nieuw pharmaceutisch laboratorium te Utrecht (totale kosten f 32.200 en voor herstel van het St. Pieter- en Blokland's Gasthuis te Amsterdam, het kasteel Doorwerth, der Ned. Herv. kerk te Hall, te Langerak, der N. H. kerk en toren te Midwolde, resp. f 3500, f 7000, f 1500, f 2500 en f 3000, (deze werken worden over 2 jaar verdeeld), en f 3000 voor de R. K. kerk te Neerbeek, welk werk over 3 jaren wordt verdeeld.

Voor de Leidsche universiteit wordt uitgetrokken voor voltooiing van de inwendige inrichting van het museum voor natuurlijke historie f 17.000 en f 20.500 voor het herbarium. Een plan voor den bouw van een nieuw academisch ziekenhuis zal nader afzonderlijk worden ingediend. Het geheele complex zal in twee hoofdrubrieken worden verdeeld; de eerste zal in haar geheel en gelijktijdig moeten worden aangevat en voortgezet. Het bedrag is geraamd op f 500.000; daarna kan de tweede rubriek, een totaal bedrag van f 1.360.000 omvattende, worden ter hand genomen. f 3000 wordt aangevraagd voor de verdere afwerking van de plannen voor een hulpinrichting.

Middelbaar onderwijs.

Een rijkssubsidie van f 20.000 wordt uitgetrokken ten behoeve van de te Dordrecht te stichten middelbare technische school.

Behalve dit plan zijn bij het Departement van Binnenlandsche Zaken nog voorstellen in onderzoek, welke ingrijpende reorganisatie beoogen van het technisch onderwijs in Rotterdam en te 's-Hertogenbosch. Ter zake van beide deze plannen zal nadere onderhandeling noodig zijn ten einde, met name ten aanzien van de financieele regeling, tot voor het Rijk aannemelijke uitkomsten te geraken.

Bovendien is een geleidelijke ontwikkeling van het middelbaar technisch onderwijs, met het oog op 's lands geldmiddelen, geraden.

Onder de afdeeling kunsten en wetenschappen komen voorts eenige nieuwe aanvragen voor ten behoeve van ondernemingen van wetenschap en kunst, daaronder voor openbare leeszalen en voor het Amsterdamsch conservatorium een nieuw subsidie van f 3000. Onder de tractementsverhoogingen onder deze rubriek (zij komen ook bij verschillende andere instellingen van onderwijs voor) behoeven die voor de hoogleeraren aan 's Rijks Academie van beeldende kunsten (f 500 voor ieder van vier hoogleeraren) vermelding.

Verhooging van rijkssubsidie wordt voorgesteld voor de industrieen huishoudschool te Harderwijk en Rotterdam (school voor vrouwenarbeid).

Voor 18 ambachtsscholen wordt hoogere subsidie gevraagd (Alkmaar, Amerfoort, Amsterdam (Maatschappij werkenden stand en St. Josephsgezellenvereeniging), Brielle, Eindhoven, Emmen, 's-Gravenhage, Gorinchem, Groningen, Helder, Middelburg, Oostburg, Roermond, Rotterdam, Steenwijk, Winterswijk en Zutphen). Ook voor een groot aantal teekenscholen wordt de subsidie verhoogd of worden nieuwe subsidiën aangevraagd. Voor de Vakscholen voor kleermakers te Arnhem en te 's-Gravenhage worden verhoogingen van het rijkssubsidie voorgesteld, voorts nieuwe subsidiën voor vakcursussen voor typografie en voor bierbrouwers te Rotterdam, alsmede voor een cursus van kappers te Utrecht. Ter benoeming bij de rijksrietvlechtschool van een wandelleeraar voor de omgeving van Noordwolde is f 500 aangevraagd. Voorts subsidiën voor de vereeniging van hoofden van industriescholen en aan de vereenigingen ter bevordering van het leerlingwezen.

De belangen van het onderwijs aan de Rijksveeartsenijschool maken eene uitbreiding en vernieuwing van gebouwen dringend noodig.

Uitbreiding is noodig met een instituut voor parasitaire en infectieziekten, een operatiegebouw en stalvernieuwing, terwijl het hoofdgebouw en de hoefsmederij vernieuwing en uitbreiding vereischen. Voorts moet het demonstratielokaal, behoorende bij het pathologisch instituut, hetwelk nog slechts tot eene muurhoogte van pl.m. 1 M. is opgetrokken, worden voltooid. Het ligt in de bedoeling de plannen voor deze uitbreidingen en vernieuwingen geheel in gereedheid te brengen om daarna nadere voorstellen te kunnen doen.

Hoofdstuk IV. (Marine).

Gelden worden aangevraagd voor verbetering der kustverlichting op Goeree, Ameland en West-Schouwen. Behalve de verlichting, zal ook de kustwacht zeer gebaat worden met het oprichten van een verkenningslicht, op het Westhoofd (op ongeveer 4½ zeemijl afstand van het licht van Goeree) hetgeen voor de schepen, bestemd voor den Rotterdamschen Waterweg, van groot belang zal zijn. De kosten voor de uitvoering van het gewijzigde plan met inbegrip van die voor het bouwen van woningen voor het bedienend personeel op het Westhoofd en van die voor het verplaatsen en versterken van het licht IJzeren Baak (f 3600) geraamd op f 87.000.

Hoofdstuk VII B (Financiën).

Op dit hoofdstuk is voor voorschotten aan gemeenten ingevolge de Woningwet in verband met de aanhangige plannen tot woningbouw hetzelfde bedrag f 2.000.000) als voor 1910 uitgetrokken.

Naar het zich laat aanzien, zal de nieuwe munt in den aanvang van 1911 geheel zijn voltooid. Ten laste van 1911 voor den bouw komt nog f 50.000; van het totaal bedrag, voor den bouw toegestaan, f 683.500, zal f 80.000 onbeschikt blijven. Aangevraagd wordt f 33.400 voor de stichting van een grensgebouw met ontvangers- en kommies-verificateurswoning en van twee kommiezenwoningen te Vaals; f 18.000 voor aanbouw van 6 kommiezenwoningen te Lobith en f 5400 voor een kommies-verificateurswoning te Hansweert, terwijl f 1600 meer wordt vereischt voor meerdere kosten van stichting van kommiezenwoningen in laatstgenoemde plaats.

Een wijziging wordt voorgesteld in de salarisregeling der landmeters; o. a. wordt het maximum gebracht van f 2800 op f 3000.

De uitvoering der Rivierenwet maakt noodig de aanstelling van een ingenieur-verificateur en 4 landmeters der domeinen.

De kosten voor den staat van de bedijking der buitengronden in het Axelsche Gat zullen f 45.000 bedragen. De uitvoering van dit werk stelt echter voor den staat een voordeel van f 100.000 in uitzicht.

Het voornemen bestaat in 1911 examen te houden voor landmeter en teekenaar van het kadaster.

Hoofdstuk VIII. (Oorlog).

Onder het aangevraagde voor den buitengewonen dienst der genie zijn o. a. begrepen 6 ton, of f 85.000 meer, voor den bouw van kazernementen voor de cavalerie in Noord-Brabant en voor de infanterie te Harderwijk en te Venlo. Door Venlo wordt, in verband met den bouw van de kazerne aldaar, f 230.000 in 's Rijks schatkist gestort. Voorts zijn in bovenbedoelde som begrepen f 85.850, o. a. voor kazerneering van een mitrailleursafdeeling te Deventer, het maken van een nieuwe operatiekamer bij het militair hospitaal te Amsterdam en voor verplaatsing van het artilleriepark te Arnhem.

Ten einde in een tekort aan kazerneeringsruimte in de Alexanders- en Frederikskazernen te 's-Gravenhage te voorzien, wenscht de minister de zich in laatstgenoemde kazerne bevindende woningen voor gehuwde militairen tot kazernement in te richten.

Verhooging wordt voorgesteld van het subsidie aan het hoofdcomité v/h Roode Kruis, (f 5000), daar het noodzakelijk gebleken is, dat het gebouw der vereeniging wordt hersteld en dat daaraan tevens uitbreiding wordt gegeven, vermits dat gebouw voor den tegenwoordigen werkkring van het hoofdcomité niet meer voldoende ruimte aanbiedt.

Voor verbetering en uitbreiding van de kazerneering der marechaussee wordt thans in plaats 2 ton slechts f 107.000 aangevraagd, te besteden voor: grondaankoop ten behoeve van den bouw van een kazerne te Meppel; bouw van een kazerne te Vaals; en laatste termijnen voor kazernebouw te Boxtel, Apeldoorn en 's-Hertogenbosch.

Gelden worden aangevraagd voor een nieuwe operatiekamer in het militair hospitaal te Amsterdam.

Hoofdstuk IX. (Waterstaat).

Met het oog op de daaraan verbonden hooge kosten en de geringe voordeelen uit landaanwinning, hebben de Staten der provinciën Friesland en Groningen afgezien van het denkbeeld, om de drooglegging van de Lauwerzee te bevorderen. In de afwatering der beide provinciën zal thans behooren te worden voorzien door de oprichting en exploitatie van krachtige stoomgemalen en de eventueele verdieping van de stroomgeulen in de Lauwerzee. Zoowel voor het een als voor het ander is financieele steun van het Rijk toegezegd.

Voorts is van regeeringswege een aanzegging gedaan omtrent het te verleenen subsidie voor de verruiming en bemaling van den Vechtboezem. Het denkbeeld, om opnieuw een Staatscommissie in te stellen, ter overweging van de wenschelijkheid der droogmaking van de plassen beoosten de Vecht, heeft ook de instemming van den minister van oorlog verworven. Binnen een niet te lang tijdsverloop zal tot de instelling van zoodanige Staatscommissie kunnen worden overgegaan.

Van regeeringswege zijn voorstellen gedaan omtrent de verdeeling der kosten voor de afwatering van het Meppelerdiep.

Overleg is gepleegd omtrent de voorwaarden, waarop het Rijk zou kunnen worden ontslagen van de contractueele verplichting tot instandhouding en onderhoud van het kanaal door het benedeneinde van Rozenburg. Hoewel de eischen thans ten opzichte van een ontbinding der overeenkomst van 12 Dec. 1881 gesteld minder hoog zijn dan de bedingen, in 1894 door de vereeniging tot landaanwinning te Dordrecht gemaakt, kan daarin toch geen aanleiding worden gevonden tot het voorstel om het kanaal door Rozenburg niet langer in stand te houden. Tegen de opheffing van het kanaal bestaan met het oog op de diensten, die dit nog zal kunnen bewijzen, bezwaren.

Voor enkele opzichters van den Rijkswaterstaat, voor de invoering der verbetering van positie van 1908 in dienst zijnde, en die daardoor geldelijk worden benadeeld, wil de Minister toelagen verleenen.

Voor de Boven-Merwede is f 150.000 uitgetrokken als eerste termijn van een over vier jaren te verdeelen bedrag van f 600.000, hetwelk wordt gevorderd om de normaal breedte tot 350 M. aan het boveneinde en 450 M. aan het benedeneinde te verminderen. Voor de totstandkoming van een in 1903 toegezegde verbetering in de afwatering van den Biesbosch, tot wegneming van de bezwaren tengevolge van de Maasmondverlegging, wordt thans een memoriepost uitgetrokken, daar de indertijd toegestane gelden ongebruikt zijn gebleven, omdat met de belanghebbenden geen overstemming kon worden verkregen omtrent de wijze der verbetering.

Voor de voortzetting van de verbetering van den Rotterdamschen Waterweg is f 650.000 uitgetrokken. Dit bedrag zal worden aangewend tot betaling van termijnen van een bestek voor de voorzetting van den aanleg van een leidam aan het Zuiderhoofd, hetwelk reeds in het voorjaar van het loopende jaar is aanbesteed, doch wegens den ongunstigen uitslag der besteding, in het a. s. najaar zal worden herbesteed, alsmede voor het uitvoeren van baggerwerk in den mond van den Waterweg en op de rivier tusschen Rotterdam en Hoek van Holland.

Voor verdediging van den onderzeeschen oever voor het Hoorntje op Texel wordt geraamd f 550.000. Voorts worden o. a. gelden aangevraagd voor verdedigingswerken van den onderzeeschen oever langs het zuiderstrand van Vlieland, op Marken, aan de Petter zeewering, en de Heldersche zeewering.

Voor maatregelen tegen ongewenschte verondiepingen aan de zeeeinden der hoofden van de Buitenhaven te Scheveningen is f 10.000 uitgetrokken en f 50.000 wordt geraamd voor baggerwerk in die haven. Voor verbetering der haven te Harlingen (het maken van een nieuwe voorhaven enz.) wordt geraamd f 850.000, over twee jaren te verdeelen.

Voor oevervoorziening en op profiel brengen van kanaaldijken in Utrecht is f 23.000 en f 10.000 uitgetrokken. Voor het uitnemen, schoonmaken en herstellen en verder aanbrengen van de negen kokers van den Syphon te Zeeburg is 50.000 noodig, waarvan de helft op deze begrooting is gebracht. Voor het Wilhelminakanaal zal de onteigening in 1911 zoo krachtig mogelijk zijn voort te zetten in verband waarmede daarvoor f 400.000 wordt uitgetrokken. Met betrekking tot de werken aan het Noordzeekanaal worden onder meer gelden aangevraagd voor versterking van den golfbreker aan den kop van het Noorderhavenhoofd te IJmuiden, voor voorziening in de behoefte aan drinkwater in de dienstwoningen op het Sluiseiland te IJmuiden, voor vernieuwing van de stoomketels in het schepradstoomgemaal te Schellingwoude.

Een som van f 10.000 wordt aangevraagd voor drooglegging en herstelling van de middensluis in het Kanaal van Terneuzen. In 1911 zal met den bouw van de nieuwe schutsluizen in het Kanaal door Zuid-Beveland kunnen worden begonnen. Het eerste gedeelte der kosten van den sluisbouw te Hansweert is uitgetrokken.

Een bedrag van f 46.000 is meer uitgetrokken voor verbetering van de Rijkswegen in Gelderland.

Voor de voortzetting van den Leidschenstraatweg benoorden 's-Gravenhage, voorzoover het gedeelte betreft, dat door het Haagsche Bosch loopt, wordt f 25.000 aangevraagd. Een rijkssubsidie van f 30.400 is uitgetrokken als bijdrage aan de provincie Overijsel in de kosten van den aanleg van een harden weg van Mariënberg naar de Drentsche grens in de richting van Coevorden met een zijtak naar De Krim. Voorts worden rijksbijdragen uitgetrokken voor den aanleg van een harden weg vanaf de Overijselsche grens bij Klooster naar den Kunstweg langs de Lutterhoofdwijk, nabij Coevorden, van een harden weg van Ommen door Beerze naar Mariënberg, idem van Wierden naar den weg Vriezenveen-Ommen, idem van Denekamp naar de rijksgrens in de richting van Lage, enz., idem van Yde over Donderen en Norg naar Bakkeveen met zijtak naar Roondersch, voor den aanleg van een straatweg van Frederiksoord naar Havelte, idem van Havelte naar Ruinerwold-Oosteinde, idem van Erica over Klazienaveen naar Munterscheveld met zijtak van Emmen naar Dordsche brug en voor den aanleg van een harden weg van Enschede naar Losser.

Aan de gemeente Philippine wordt eene bijdrage verleend in de onderhoudskosten van de haven aldaar.

Voor de inrichting van het Rijksarchiefgebouw op het plein ('s-Gravenhage) tot Ministerie van Buitenlandsche Zaken wordt nog f 10.000 gevraagd boven de f 55.000, die reeds zijn toegestaan.

De bouw van een nieuw postkantoor te Harderwijk wordt voorbereid. (Globale raming van kosten f 23.000.) De gemeente Zeist zal een nieuw kantoor aan het Rond bouwen en verhuren aan het Rijk. De plannen voor stichting van een nieuw gebouw te Wieldrecht zijn in bewerking, evenals voor Zetten en Nieuwe Schans. De ten vorige jaren uitgestelde verbouwingsplannen voor Haarlem zijn nader in overweging genomen. Thans wordt f 10.000 aangevraagd. De onderhandelingen met Den Haag over ruiling van grond voor het centraal materieel zijn nog loopende. De plaats van stichting van een kabelmagazijn staat nog niet vast. Voor Purmerend is een plan in bewerking, idem voor Beek bij Nijmegen, idem voor Westzaan, Idem voor St. Anna-Parochie. Voor Zaandam is een verbouwing in voorbereiding. In verband met de vestiging van een inklaringsbureel te Zevenaar wordt de verbouwing van de stationspostlokalen te Arnhem tot het strikt noodzakelijke beperkt.

Voor Grave is een plan in bewerking; voor Venlo is men gekomen tot een vereenvoudigd verbouwingsplan. Een som van f 30.000 wordt gevraagd van een totaal van f 80.000 noodig voor den bouw van een nieuw vereenigd kantoor te Middelburg, ter plaatse van het bestaande gebouw. Voor Wijchen en Santpoort is een plan in bewerking; voor Winsum is een geschikt terrein te koop; voor Soest een plan in bewerking; voor Hoogeveen de bestedingsstukken gereed, eveneens voor Vlissingen; Bergen op Zoom krijgt een nieuw gebouw; voor Hengelo is een plan in bewerking; te Heerenveen kan met den nieuwbouw eerst in 1912 worden aangevangen. Voor Baarn wordt een eerste termijn aangevraagd. Met de gemeente Middelharnis zijn nog onderhandelingen loopende. Zoo zij niet tot een resultaat leiden is aankoop van een terrein en stichting van een gebouw noodig. Daarom worden voor dit geval gelden uitgetrokken.

Met den bouw van een nieuw telegraafkantoor te Roosendaal zal in 1911 een aanvang moeten worden gemaakt; evenals met de verbouwing van het gebouw te 's-Gravenhage, die globaal geraamd f 385 000 zal vorderen. Thans worden f 40.000 aangevraagd.

Een eerste termijn (totale kosten f 350.000) is aangevraagd voor het nieuwe kantoor te Utrecht.

Geraamd wordt voor: nieuwe internationale telefoongeleidingen f 155.250; nieuwe interlocale geleidingen en aansluitingen van enkele der Wadden- c. q. Zuiderzee-eilanden aan het interlocale net f 685.250; de aansluiting van 100 hulptelefoonkantoren aan het interlocale net f 100.000; aanleg van rechtstreeksche telefoonaansluitingen f 100.000; nieuwe telefooncentrale te Amsterdam en te Rotterdam f 59.500; toestellen f 100.000; totaal f 1.200.000.

Hoofdstuk X (Landbouw).

Overtuigd van het groote belang, dat er voor onzen landbouw gelegen is in de, door de in 1908 opgerichte Kon. Nederl. Landbouwvereeniging voorgenomen nationale Landbouwtentoonstelling in 1913, heeft de minister gelden aangevraagd, omdat voor de totstandkoming krachtige rijkshulp niet kan worden gemist. Wanneer de vereeniging hare plannen, welke [illegible] de goedkeuring der regeering zullen worden onderworpen, zal kunnen verwezenlijken, zal zij op een rijksbijdrage van ten hoogste f 300.000 moeten kunnen rekenen. Als eerste termijn is thans op de begrooting aangevraagd f 20.000, terwijl 't in de bedoeling ligt, op de

ontwerpbegrootingen voor 1912 en 1913 bedragen resp. van f 100.000 en f 180.000 uit te trekken.

Wat het mijnwezen aangaat, zijn o. a. gelden uitgetrokken voor den bouw van arbeiderswoningen en f 50.000 voor verkenning van het staatsmijngebied, zoomede voor aanstelling van personeel en voor maatregelen in het belang van het personeel. Geraamd is o. a. voor staatsmijn Wilhelmina f 1.431.000, voor staatsmijn Emma f 814.000 en voor staatsmijn C f 256.500.

Hoewel naar het oordeel van het college van curatoren van het Kon. Ned. Meteorologisch Instituut proefondervindelijk is bewezen, dat ondanks de invoering van electrische beweegkracht op de tramlijn Utrecht—Zeist ook in het vervolg de magnetische waarnemingen met de vereischte nauwkeurigheid zullen kunnen worden gedaan, heeft de Minister met het oog op den toestand van 's lands geldmiddelen, moeten afzien van zijn voornemen op de begrooting het voor wederopbouw van het paviljoen voor magnetische variatie-waarnemingen op het terrein van het instituut te De Bilt benoodigd bedrag van f 25.000 aan te vragen.

De Minister acht uitbreiding van het station voor maalderij en bakkerij te Wageningen gewenscht en heeft daarom den betrekkelijken begrootingspost verhoogd van f 4000 tot f 22.000.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG ROCHDALE.

Naar aanleiding van het gepubliceerde besluit van het bestuur van »Rochdale« tot handhaving van het oorspronkelijke programma van hare prijsvraag, brengt het Bestuur van »Bouwkunst en Vriendschap« in herinnering dat tegen het programma schriftelijk ernstige bedenkingen zijn geopperd.

Tot groot leedwezen van het Bestuur hebben de gevoerde onderhandelingen niet tot een resultaat geleid, zoodat — ingevolge het besluit van de Ledenvergadering van 29 Juli j.l. thans dringend moet worden geadviseerd zich te onthouden van deelname aan deze prijsvraag.

Het Bestuur van »Bouwkunst en Vriendschap«,
ALB. OTTEN, Voorzitter.
HERMAN DE ROOS, te Secretaris.

Gemengd Nieuws.

's-Gravenhage. In de Memorie van Antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende de suppletoire begrooting van zijn departement voor 1910 wordt ook de Zuid-Bevelandsche waterleiding besproken en o.a. gezegd:

»Aan de firma Francke is nog geen opdracht voor den aanleg van de waterleiding gegeven.«

»Van uitsluiting van Nederlandsche firma's of ingenieurs is geen sprake. De minister betreurt het, dat niet reeds veel eerder van Nederlandsche zijde de zaak is ter hand genomen, maar — nu dit initiatief blijkbaar ontbrak — acht hij het beter, dat er een waterleiding kome, desnoods geheel uitgevoerd door de Duitsche firma, dan dat zij er niet komt.«

»Voor prijsopdrijving bestaat geen gevaar. Wordt van Nederlandsche of andere zijde een goedkoopere aanbieding gedaan, dan kan daarvan gebruik worden gemaakt.«

»Opdracht van de uitvoering van dit werk aan de firma Francke acht de minister geen precedent voor volgende werken.«

De zaak wordt nogal luchtig opgevat, zou men zeggen. Wij betwijfelen echter of zij, die bezwaar zagen in de wijze, waarop de zaak der Zuid-Bevelandsche waterleiding is aangevat, nu geheel bevredigd en gerustgesteld zullen zijn.

Rotterdam. Aan de N.V. Industrieele Maatschappij van F. J. Stulemeyer & Co. constructeurs van werken in gewapend beton te Breda, is onderhands opgedragen de bouw, geheel in gewapend beton, van de fabriek voor melkproducten van de Vereenigde Zuivelbereiders te Rotterdam, waarvan de aannemingssom bedraagt f 186.100.—.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met GIEFBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

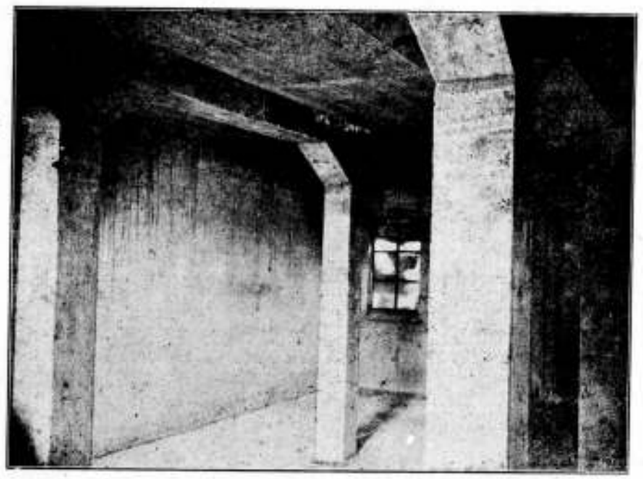

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

PAKHUISVLOEREN voor een belasting van 2500 Kg. per M², uitgevoerd te Leeuwarden.

Oddesse-Stoompompen voor alle doeleinden — en werken. —

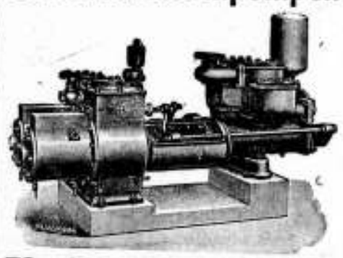

Ketelvoedingspompen, Reservoirpompen, Perspompen Scheepspompen, Pompen voor waterwerken, mijnen, graafwerken, enz. Uiterst eenvoudig, zuinig in 't gebruik, vertrouwbaar.
Naar het eenstemmig oordeel van alle vak-autoriteiten, de bepaald beste aller direct werkende Stoompompen.
Geen smeertoestellen, Zeer geringe slijtage.

Machinenfabriek ODDESSE, G.m.b.H.,
OSCHERSLEBEN. — DUITSCHLAND.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 1 November 1910,** des namiddags **2 ure**, aan het Centraalbureau der Maatschappij, Moreelsche Park te *Utrecht*, voor de levering van **Bouwmaterialen,** namelijk:

Bestek 240:
400000 stuks stalen hellingplaten.

Bestek 241:
70 ton stalen tirefonds,
100 „ „ laschbouten,
500 „ „ haakbouten
en 20 „ „ klembouten.

Bestek 242:
170000 stuks grenen dwarsliggers.

Bestek 243:
22500 stuks eiken of beuken dwarsliggers.

Bestek 244:
wisselhout en brugdwarsliggers van eiken- of beukenhout.

De wijze van aanbesteding is in de bestekken omschreven. De bestekken liggen ter lezing aan het Centraalbureau, Moreelse Park en bij den Ingenieur, Chef der Werkplaatsen en Magazijnen van Weg en Werken te Utrecht; zij worden op franco aanvraag en vooruitbetaling aan genoemd Centraalbureau (1e Afdeeling Dienst van Weg en Werken), vanaf 12 October a.s. franco toegezonden voor f 0.50 per bestek.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den 7 October 1910.

Kieselguhr-Infusorienerde.
isolirmateriaal.
W. REYE & SÖHNE.
— Hamburg. —
Brochure gratis.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

Geld verdienen kan iedereen
door onze **Schwarzwalder Klokken** te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ∴ ROTTERDAM.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF.
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

D'AGNOLO & STORNI.
De :schestraat 47, (Handelsterrein 7)
ROTTERDAM. Telefoon Interc. 6048
In Marmer-, Mozaïek-, Terrazzo- en Granitovloeren.
GLASMOZAIEKWERKEN,
voor binnen- en buiten-decoratie, als Figuren, Naamborden, Gevelversieringen, in alle stijlen en afmetingen.
Ceramikwerken en Vloeren.
Hard Houtgraniet.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

DINSDAG 18 OCTOBER.

AMSTERDAM 2 uur. — De Holl. Electr. Sp.-Maatsch. ten kantore, bestek no. 9: het maken van grond-, kunst- en overgangswerken, het leggen van sporen en wissels en het uitvoeren van eenige andere werken ten behoeve van een gedeelte van den spoorweg Uithoorn—Alphen; het bestek met 13 teek. is te bekomen ad f 12.50 ten kantore voornoemd.

SMILDE 11 uur. — Het gem.-bestuur ten raadhuize: het afbreken van 2 bruggen en 2 draaivonders, benevens het bouwen van 3 bruggen en 1 draaivonder, allen met ijzeren bovenbouw en te leggen over de Drentsche Hoofdvaart; het bestek met 2 teek. ligt ter inzage ter secretarie en is aldaar te bekomen ad f 1.50.

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van staatssp. aan het Centraalbureau: bestek no. 1223: het uitbreiden van sporen en wissels met bijk. werken op het emplacement Nuth, raming f 14500.

WINSCHOTEN 2.30 uur. — Het hoofdbestuur van het waterschap Westerwolde in het hotel De Harmonie, bestek 8: het graven van het vereenigd kanaal boven de Vriescheloosterr sluis, (grondverzet ongeveer 190.650 M³.; bestek verkrijgbaar aan het Technisch Bureau van voornoemd Waterschap te Winschoten, tegen inzending van f 1.50.

WOENSDAG 19 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel. in het lokaal aan de Parkstraat: het bijspannen van 2 draden aan de palen van eene lijn langs den spoorweg Deventer—Bathmen, het aanleggen van rechtstreeksche aansluitingen te Bathmen en het uitvoeren van daarmede in verband staande werkzaamheden; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen. der telegr. te Den Haag en bij den ingen. der telegr. te Zwolle.

MEERLOO 3 uur. Het gem.-best. ten Raadhuize: het bouwen van een nieuwe school te Blitterswijk; plan en bestek liggen ter inzage op het raadhuis en zijn ad f 2 verkrijgbaar bij M. van Bommel te Bergen, bij wien tevens inlichtingen te bekomen zijn; aanw. op het bouwterrein op den dag der besteding, voorm. 9 uur.

DONDERDAG 20 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het gem.-bestuur: het maken van 5 ijzeren aanlegpontons, ten behoeve van de Visschershaven te Scheveningen; aanwijzing: Maandag 10 October 1910, des nam. ten 2 ure aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken ad f 0.50 en teekeningen ad f 0.50 verkrijgbaar zijn.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . *f* 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02¹.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

AANBESTEDING HAVER.
Het Gemeentebestuur van Utrecht zal op **Zaterdag 15 October 1910,** des namiddags te **2** uur, in het openbaar ten Stadhuize aanbesteden:
De levering van 163,200 K.G. HAVER, oogst 1910, ten dienste van de Gemeente-Reiniging in 1910/1911.
De voorwaarden dezer aanbesteding liggen op werkdagen tusschen 10 en 12 uur des voormiddags ter inzage op het Bureau van den Directeur der Gemeente Reiniging en zijn aldaar, alsmede ten Stadhuize (afd. Financiekamer) en bij de Boekhandelaren J. G. VAN TERVEEN & ZOON, verkrijgbaar gesteld tegen betaling van f 0.10 per exemplaar.

L. CUSELL
De Bouwkundige Opzichter.
Bovengenoemd werkje, aangekondigd in de Leestafel van ons nummer van 11 September j.l. is aan het Bureau van de Opmerker verkrijgbaar à f 0.60.
Tegen toezending van f 0.65 wordt het franco toegezonden aan elk binnenlandsch adres.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z.. ROTTERDAM.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

APPINGEDAM. De Nicolaikerk der Hervormde gemeente alhier heeft een belangrijke verandering ondergaan; niet alleen dat alle gewelven en muren opnieuw zijn gewit, maar ook is er gasverlichting aangebracht door middel van een tweetal prachtige kronen en overigens wandarmen. We waren er getuigen van welk een prachtig licht een 64-tal gaspitten in deze thans sneeuwwitte kerk verspreidden.

Het voornemen moet bestaan de kerkbanken in een volgend jaar opnieuw te verven.

Aldus meldde dezer dagen de Gron. Courant en wie nog meent, dat onze monumenten in het Noorden niet goed behandeld worden, zal door dit verblijdend bericht wel bekeerd zijn. Men ga dit zien, dit sneeuwwitte wonder, het volgend jaar, wanneer het voltooid is met het verven der banken.

MAASSLUIS. De raad dezer gemeente besloot met algemeene stemmen tot het doen aanleggen van een nieuwe haven, naar een ontwerp van de Hollandsche Beton-Maatschappij te 's-Gravenhage. De kosten zijn geraamd op f 1.726.835, waarvan men hoopt dat het Rijk f 726.835 en de provincie f 500.000 zal bijdragen.

NIJMEGEN. Bij onderhandsche aanbesteding is aan de firma W. J. Stokvis te Arnhem opgedragen de centrale verwarming met bijbehoorende installaties in de Weesinrichting te Neerbosch, voor de som van f 32040.44.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
Op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 41. Officieel Gedeelte. Examens Bouwkundig Opzichter en Onderbaas. — Examenvragen. — Verslag van de Hoofdbestuursvergadering op 3 October 1910.

De Haagsche Schouwburg.

Doorwerth.

Het zesde Congres der Belgische Architecten te Brussel met excursie.

Prijsvraag »Rochdale«.

ARCHITECTURA No. 40. Mededeeling betreffende het Genootschap.

Lustrumviering.

Verslag der 1281ste Gewone Ledenvergadering van 5 October 1910.

Verslag der 10de Ledenvergadering van de Club van Utr. leden van het Genootschap A. et A.

Prijsvraag »Rochdale«.

De Tentoonstelling van Architectuurschetsen in den Haagschen Kunstkring.

Schoolbouw (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 41. De Haagsche schouwburgkwestie (Slot).

Het Gereformeerde Weeshuis te Delft, arch. A. van der Lee, met afbeeldingen en losse plaat.

De Huiszwam door Dr. H. M. Quanjer, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 41. Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Agenda der vergadering op 15 October 1910.

De tegenwoordige stand van het vraagstuk der normaal elementen. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Electrotechniek van 25 Juni 1910 door Prof. Dr. Ernst Cohen, met afbeeldingen.

De daling van den bodem van Nederland gedurende de laatste twee eeuwen II, door D. H. S. Blaupot ten Cate c. i., met figuren.

Het XIIde Internationale Scheepvaartcongres in 1912.

Ingezonden Stukken. Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door A. C. van der Stadt w. i. — Gyroscopische krachten, door Dr. F. C. Huijgen w. i. en Dr. J. H. Wilterdink.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 40. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Commissie voor de Statistiek. — Akten M (vervolg). — Rioleering. Draineering (vervolg).

DE AANNEMER No. 41. Ontwerp-ziektewet I. Polderjongens III (Slot).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 15. De werking van ketelsteen. — De klinker- en tegelfabricatie.

MODERNE BAUFORMEN No. 7 en 8. Nog onbesproken liggen, door bijzondere omstandigheden, deze beide zeer belangrijke afleveringen van Julius Hoffmann's maandschrift, dat tegenwoordig door Dr. Paul Klopfer geredigeerd wordt. Zij zijn daarom belangrijk, wijl zij een vrij volledig overzicht geven van hetgeen Duitschland op het gebied van bouw- en meubelkunst te voorschijn bracht op de Brusselsche Wereldtentoonstelling. Hoe men over de moderne Duitsche bouwkunst moge denken, het valt niet te ontkennen, dat hier iets zeer bijzonders werd gepraesteerd en wie het gezien heeft, zal dit overzicht met zijn talrijke fraaie afbeeldingen, als souvenir, ten zeerste op prijs stellen.

Vooreerst vinden wij hier het gebouw, dat zooals men weet een werk is van Prof. Emanuel von Seidl te München. Wordt de buitenarchitectuur ook verschillend beoordeeld, in zijn interieurs zijn er, die onverdeeld als zeer verdienstelijk worden beschouwd. Het meest geslaagde in zijn werk is ongetwijfeld het afzonderlijk staand bierrestaurant bekend als »Münchener Haus.«

Om tot de groote gebouwengroep terug te keeren, hier hebben nagenoeg alle tegenwoordig bekende firma's en persoonlijkheden medegewerkt en het beste gegeven, wat zij te geven hadden. Een groot aandeel heeft Prof. Bruno Paul te Berlijn genomen; Karl Bertsch, Prof. Adelbert Niemeyer, beiden te München, Heinrich Vogeler te Worpswede, R. A. Schröder te Bremen, Prof. Peter Behrens te Neubabelsberg, Peter Birkenholz en P. L. Troost beiden te München en tal van anderen hebben niet minder hun best gedaan. Allen beoogen zij in zekeren zin hetzelfde, namelijk een nieuwe, typisch Duitsche, interieur-kunst in het leven te roepen en zich daarbij vrij te houden van gedachteloos copieeren van bestaande vormen. De periode van gewilde vormloosheid komt men echter langzamerhand te boven en meer en meer schijnt toch een geleidelijke, weloverdachte aansluiting aan Empire- en Biedermeijervormen en zelfs een nog iets verder teruggrijpen, mits dit met een gezond oordeel en een fijnen smaak gepaard gaat, de beste resultaten voor de toekomst te beloven.

In de tweede der hier genoemde afleveringen treffen wij de namen van Prof. Max Länger te Karlsruhe, Paul Thiersch te Charlottenburg, Prof. Albin Müller te Darmstadt, Prof. E. Högg te Bremen, William Lossow en Max Hans Kühne te Dresden, Prof. P. Schultze te Naumburg, Prof. Wilhelm Kreis te Düsseldorf, Prof. R. Riemerschmid te München en anderen aan op wier werk het bovengezegde eveneens van toepassing is. Wij noemen al deze namen hier, omdat er uit blijkt, dat de beweging over geheel Duitschland verspreid is, zoodat de beteekenis daarvan zeker niet mag worden onderschat, al is het op het oogenblik nog niet goed mogelijk, de draagwijdte en de gevolgen voor de ontwikkeling der bouwkunst in het algemeen, met eenige juistheid te beoordeelen.

MODERNE BAUFORMEN No. 9. Het September-nummer, dat mede hier voor ons ligt is weder, wat men zou kunnen noemen, een normaal nummer. Wij vinden er in beschreven een eenvoudig landhuis van Dr. Schulze-Kolbitz te Berlijn, meubileeringen van Prof. Alfred Grenander, verschillende interieurs van Prof. Jan Kotera te Praag, een badhuis op Sylt en verschillende goed geteekende ontwerpen van Heinrich Bomhoff te Hamburg, landhuizen en villa's van Ziesel & Friedrich te Keulen, H. Heckner te Aschersleben, Glogner & Vermehren te Lübeck en anderen, eenige kleurige prenten meer op decoratief gebied, terwijl in het bijzonder de afbeel

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

dingen van beeldhouwwerken van Kurt Matthes te Dresden de aandacht verdienen.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 12. De Duitsche Champagne-industrie maakt blijkbaar goede zaken. Alexander Koch's tijdschrift wijdt althans het laatste nummer van zijn dertienden jaargang voor het grootste gedeelte aan een uitvoerige en zeer rijk geïllustreerde beschrijving van den prachtbouw der Henkell'sche »Sekt-Kellereien« te Biebrich-Wiesbaden, een bouwwerk van Prof. Paul Bonatz te Stuttgart. Het is een reusachtig etablissement met groote hal, ontvangkamers, kantoren, kelders, werkplaatsen, expeditielokalen, spoorwegverbinding, in een woord alles wat tot een moderne industrieele onderneming behoort, en er is in de architectonische opvatting van Bonatz iets klassieks, dat wel past bij het klassieke weelde-artikel, dat hier behandeld en verhandeld wordt. Niet minder weelderig, maar huiselijker is de woning van Otto Henkell aan de Beethovenstrasse te Wiesbaden, gebouwd door Hans Beatus Wieland te München, dat hier eveneens afgebeeld en met veel ophef beschreven wordt, doch als architectonisch geheel in geen vergelijking kan treden met het te voren beschreven groote gebouw.

Friedrich Spiro wijdt verder een artikeltje aan den te Rome werkenden schilder Carl Max Rebel en geeft daarbij eenige afbeeldingen van diens werken en ten slotte vinden wij eenige reproducties van zeer welgeslaagde portretphotografieën van d'Ora te Weenen, waaruit blijkt, dat de photografen zich meer en meer toeleggen op de artistieke zijde van hun vak en dat sommigen het daarin reeds tot een vrij groote hoogte gebracht hebben.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 1. De eerste aflevering van den veertienden jaargang geeft op architectonisch gebied beschrijvingen met afbeeldingen van het nieuwe »Kunsthaus« te Zürich, een werk van Curjel & Moser te Karlsruhe, dat zich onderscheidt door groote strakheid van lijnen, ook in de versiering, en grooten eenvoud, die onmiskenbaar aan de tentoongestelde kunstwerken ten goede komt, voorts van een landhuis van Emanuel von Seidl en van een moderne woning te Brünn, ingericht door Carl Witzmann te Weenen.

Onder den titel »Brauchbare Gartenkunst« geeft dr. Schaefer een stukje over eenvoudigen tuinaanleg, opgehelderd door eenige mooie voorbeelden.

Zijn grootste belangrijkheid ontleent dit nummer evenwel aan twee zeer lezenswaardige artikelen, een waarin Herman Muthesius zijn indrukken van de Brusselsche Tentoonstelling weergeeft en een van Franz Servaes, getiteld »Etwas über Kunstbesitz«, waarin deze bekende criticus een beschouwing over kunstgenot geeft, die dieper gevoeld is, dan men dit van vele hedendaagsche schrijvers gewoon is en een ernstige overweging waard schijnt.

Maar ook voor hen, die hiertoe geen tijd vinden kunnen en die slechts afwisseling begeeren, biedt deze aflevering die in ruime mate. Immers, behalve het genoemde, vinden wij er schilderkunst, majolica, costuum, goudsmidswerk, borduurwerk, poppen, monogrammen in afgebeeld en toegelicht, terwijl een rubriek »Kleine Kunstnachrichten« het lijvig nummer van 100 bladzijden besluit.

Personalia.

— De hoofdinspecteur-generaal van den waterstaat, de heer J. W. Welcker in Den Haag, is, naar de »N. R. Ct.« vernemt, voornemens tegen Mei van het volgende jaar zijn ontslag uit 's rijks dienst te nemen.

— De gemeenteraad van Oudewater heeft benoemd tot directeur der gasfabriek den heer H. F. A. van Beek, werkzaam aan de gasfabriek te Haarlem.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur bij het electrisch trambedrijf der gemeente Arnhem. Aanvangsjaarwedde f 2500.— welke tot f 3500.— kan worden verhoogd. Adressen op zegel vóór 15 October aan den Burgemeester ten Gemeentehuize. (1)

— Aankomend Teekenaar bij de firma Groeneveld, Van der Poll & Co., Heerengracht 467, Amsterdam. Sollicitaties schriftelijk. (1)

— Eenige Teekenaars, aan een groote fabriek bij de afdeeling Scheeps- en Machinebouw. Brieven onder letters M N N, Nijgh & Van Ditmar's Algem. Adv.-Bureau, Rotterdam. (1)

— Bedrijfsingenieur, bij de Staatsmijnen in Limburg, in den Kolenmijnbouw practisch ervaren. Sollicitaties in te dienen bij de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen. (1)

— Civiel Ingenieur voor werken in gewapend beton. Brieven onder lett. T. H. 3812 Alg. Adv. Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Iemand, op de hoogte van steenindustrie, voor eene Waalsteenfabriek met Ringoven en Hollandsche ovens en drooginrichting aan den Gelderschen IJsel, voor werkzaamheden aan de fabriek en op het kantoor. Salaris naar bekwaamheid. Opgave onder letter A. A. aan het bureau van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's-Gravenhage. (2)

— Scheepsteekenaar, bij de Rotterdamsche Droogdok-Maatschappij te Rotterdam. Zich te vervoegen aan de Heyplaat, Rotterdam. (2)

— Opzichter-Teekenaar, zoo spoedig mogelijk. Brieven letter J N 40 »N. v. d. Dag«, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

33	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m.
19	Bouwk. Opz.-uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
22	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 150 »
8	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
9	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
12	Waterb. Opz.-teek.	23—35 j.,	f 65—f 120 »
2	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
13	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—31 j.,	f 70—f 100 »
3	Werkt. Teek. constr.	25—49 j.,	f 90—f 200 »
4	Machine-teek.	23—28 j.,	f 60—f 100 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 85 »
4	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	f 50—f 80 »
4	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr.-constr. cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Boormeester (mijnbouw)	27 j.,	f 85 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

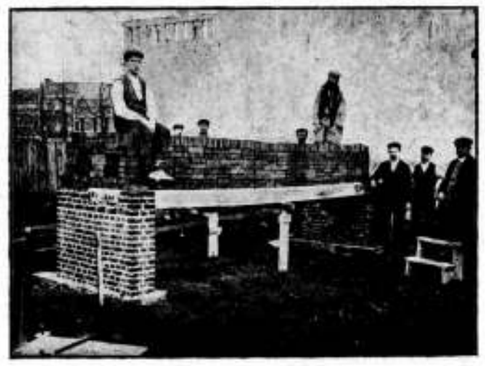

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE·

45STE JAARGANG. ZATERDAG 22 OCTOBER 1910. No. 43.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Haagsche Schouwburgvraagstuk.

(Vervolg van bladz. 330.)

Hoe de Residentie eigenlijk aan haren Schouwburg gekomen is, mag hier wel even in herinnering worden gebracht. Het was in 1806, in de dagen van het Koninkrijk Holland, dat het onvoltooide Paleis of Hof van den Vorst van Nassau Weilburg, zwager van Prins Willem V, tot Schouwburg werd ingericht door eenige particulieren, die hiervoor een bedrag van f 129.300 hadden bijeengebracht.

Waarschijnlijk is die inrichting toen geschied onder leiding van den architect Ziesenis.

In 1829 werd de Schouwburg, met de daarop gevestigde schuld, door de stad van de aandeelhouders overgenomen en in 1840 ging hij in eigendom over aan Koning Willem II en werd tot diens dood en ook in de daarop gevolgde eerste jaren van de regeering van Willem III, voor particuliere rekening des Konings bespeeld, totdat in 1853 het gebouw met al de aanhoorigheden, decoratiën, meubelen, bibliotheek, muziek, wapenen en verdere requisiten andermaal in eigendom werd overgedragen aan de Gemeente, onder verplichting tevens tot overname van de schuld, die jaarlijks bij gedeelten zou worden afgelost.

Tien jaren later werd op de gemeente-begrooting f 10000 uitgetrokken, om de „door vuilheid en verwelooshеid inderdaad onvoegzame zaal eenigermate te restaureeren en tevens eenige zitplaatsen daaraan toe te voegen". Het zijn de eigen woorden der Commissie, die toenmaals aan den Raad een rapport uitbracht, waaraan als bijlage o. a. was toegevoegd een technisch rapport van den toenmaligen Gemeente-Architect W. v. d. W. Pietersen. Het is opmerkenswaardig, dat in het laatstgenoemde stuk het brandgevaar slechts even, terloops, wordt aangeroerd en dan nog alleen voor zoover dit de acteurs bedreigt. Pietersen stelde namelijk voor, de kleedkamers door een muur en een gang van het tooneel af te scheiden.

Eerst later zouden de groote rampen bij schouwburgbranden de aandacht meer bepaald op het brandgevaar vestigen en toen werden successievelijk al de maatregelen voorgesteld en in toepassing gebracht, die strekken moesten om dit gevaar tot een minimum te beperken, als daar zijn deuren, die naar buiten openslaan, brandschermen, brandvrije trappen, balcons en wat dies meer zij. Met het aanbrengen van die dingen in een oud en niet brandvrij geconstrueerd gebouw, gaan groote moeilijkheden gepaard; dat heeft men op vele plaatsen ondervonden en in den Haagschen Schouwburg deed men het dan ook zoo goed en zoo kwaad het ging, met dat gevolg, dat in 1891 de brandweercommandant, later wethouder, De Wijs, in zijn fameus rapport aan B. en W. het gebouw als ongeschikt en niet geschikt te maken voor zijn bestemming, met groote beslistheid afkeurde. Dit was eigenlijk het begin van de tegenwoordige Schouwburgquaestie, maar groote gevolgen had het rapport nog niet, men liet het bij het aanbrengen van eenige kleine verbeteringen, door den Directeur der Gemeentewerken zelf als lapwerk beschouwd en overigens vertrouwde men blijkbaar op de voorzichtigheid van het personeel en van het publiek,

dat uit de dagbladen vrijwel de gevaren had leeren kennen, waaraan het zich blootstelde bij het bezoeken van tooneelvoorstelling of opera.

Op de programma's werd een plattegrond van het gebouw afgedrukt met aanwijzing van de uitgangen, waardoor in geval van nood het gebouw kon worden verlaten. Wij geven hiernevens een reproductie van dien plattegrond, waaruit men zien kan, dat de toestand ver van een ideale was. Toch schijnt deze maatregel op het publiek een min of meer geruststellende uitwerking te hebben gehad, althans het schouwburgbezoek verminderde niet, niettegenstaande de toestand bleef bestaan, zooals hij was, tot 1900, toen hij wel opnieuw ter sprake moest komen, bij de vernieuwing der pachtovereenkomst.

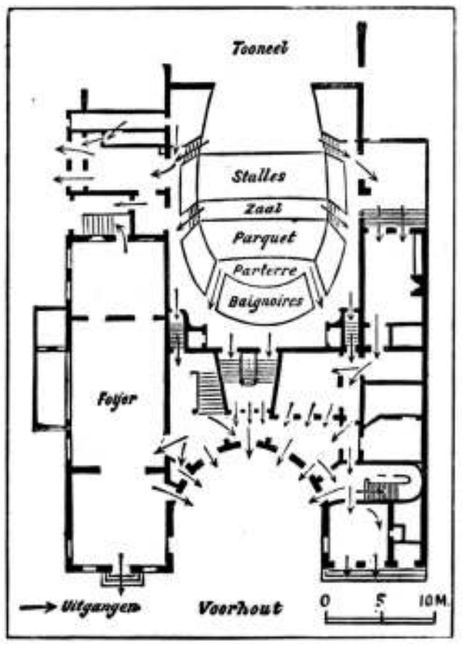

Wat te voorzien was gebeurde, de wethouder De Wijs bracht in de Raadsvergadering van 26 Februari 1901 de indertijd door hem als brandweercommandant geopperde bezwaren opnieuw te berde. Onnoodig was het wel haast, dat de heer De Wijs bij die gelegenheid nog verklaarde, waarom hij zich niet had kunnen vereenigen met het voorstel der meerderheid van B. en W. tot vernieuwing van het pachtcontract voor 5 jaren, immers dit praeadvies was in flagranten strijd met het volstrekt afkeurende oordeel, dat spr. in 1891 als commandant der brandweer in zijn advies aan B. en W. had uitgebracht.

Op zeer klemmende wijze hield spr. zijn beslist afkeurend oordeel van 1891 vol.

Hij erkende de goede eigenschappen van den Schouwburg: uitstekende ligging, goede acoustiek, gezelligheid en voorzichtige exploitatie tot dusver.

Maar hij begreep niet, waarom deze Schouwburg koninklijk werd genoemd, wat hij toelichtte.

Spr. wees er op, dat de coulissen ten deele stonden op 't tooneel, — dat deze tijdelijk werden neergezet tegen het verwarmingstoestel, — dat men zich daartusschen nauwelijks kon bewegen, — dat de toestand bij 't opstellen van optochten met paarden in de beperkte ruimte zeer gevaarlijk was, — dat de uitgangen van 't tooneel naar buiten uiterst bekrompen en gevaarlijk waren.

Hij betoogde daarna, dat de toestand in en bij de kleedkamers even absoluut was af te keuren, en nog veel erger in het coulissenmagazijn, waarboven een werkplaats was, waar men lijm en vernis verwarmde boven een gewoon fornuis.

Een absolute eisch van de techniek was dan ook z. i., dat alles af te breken en van het tooneelgedeelte te scheiden.

Maar de bezwaren van den wethouder golden ook de benedenzaal voor 't publiek; deze toch was z. i. ten eenenmale ongeschikt om haar met eenigen spoed te ontruimen onder den indruk van een paniek, daar de ruimte tusschen de stoelenrijen in Stalles en Parquet te beperkt was, en de trappen daarbij met de geringe ruimte in de corridors ontwijfelbaar bij paniek ongelukken zouden veroorzaken.

Uitvoerig toonde spreker het groote gevaar aan, dat z. i. voortdurend bestond, en zijn conclusie was, dat brandmuur en brandscherm slechts onderdeelen zijn, volstrekt ongeschikt om den absoluut vicieusen toestand te handhaven. En daarom werkte spr. aan het nu voorgestelde niet mede, omdat hij de verantwoordelijkheid van de bedreigde menschenlevens niet aanvaarde.

De heer De Wijs stelde daarom een motie voor van den volgenden inhoud:

„De Gemeenteraad van oordeel, dat het brandgevaar in den Schouwburg een verdere exploitatie van het gebouw als zoodanig onraadzaam maakt, dat afdoende voorzieningen tot wegneming van dat gevaar technisch onuitvoerbaar zija, besluit het gebouw, na afloop van het contract met de heeren Van Bijlevelt en Lefèvre, niet langer als Schouwburg te exploiteeren en noodigt B. en W. uit spoedig voorstellen te doen om aan dat gebouw een andere bestemming te geven."

Die motie werd met 18 tegen 15 stemmen aangenomen.

Ziedaar het eerste sluitingsdecreet, van welks uitwerking men zich zeker heel wat heeft voorgesteld, maar dat niettemin op 11 April 1901 weder werd ingetrokken.

Hoe dat zoo spoedig in zijn werk is gegaan, hoe het gekomen is, dat de indruk van des wethouders klemmende argumenten zoo spoedig verflauwd en uitgewischt was, zoodat B. en W. na het aanbrengen van nog eenige voorzieningen tegen brandgevaar, er geen bezwaar in zagen, een nieuwe overeenkomst voor 5 jaren met de exploitanten aan te gaan, het zou ons te ver voeren, dit alles nog eens in bijzonderheden na te gaan. De heer De Wijs zelf schijnt genoodzaakt te zijn geweest, veel water in zijn wijn te doen en met zijn verklaring, dat hij, wanneer nog eenige maatregelen tot vermindering van het gevaar genomen werden, het geen te roekeloos vraagstuk achtte, den Schouwburg nog enkele jaren te gebruiken, achtte men zich voorloopig verantwoord of was men ten minste weer voor eenigen tijd uit de moeilijkheden. Eenig voorbehoud was bij deze verklaring evenwel gemaakt en dit mag niet onvermeld blijven; de enkele jaren zouden worden besteed aan het ontwerpen en uitvoeren der plannen voor een nieuw te stichten gebouw. Den 19den Maart 1901 werd dan ook een Commissie van zeven leden benoemd met de opdracht ten spoedigste omtrent dien bouw voorstellen aan den Gemeenteraad in te dienen.

Die Commissie, dezelfde welke nu nog in functie is, bracht in October 1903 een uitvoerig verslag aan den Gemeenteraad uit, nopens hare werkzaamheden.

In dit merkwaardig stuk resumeerde zij, dat zij had onderzocht:

„1°. of bij het stichten van een nieuw Schouwburggebouw de Gemeente ook betere financieele waarborgen kon bedingen ter compensatie der te maken kosten;"

„2°. of met medehulp van het particulier initiatief middelen te beramen zijn, om een nieuw gebouw te stichten en te doen exploiteeren of verpachten om zoodoende de onkosten door de Gemeente eventueel te maken tot een zoo gering mogelijk cijfer te reduceeren;"

„3°. op welke plaats de Gemeente, na 't mislukken der andere plannen, een naar de eischen des tijds ingerichten Schouwburg zoude kunnen bouwen."

„Betreffende het eerste punt bleek der Commissie, na vele besprekingen en nauwgezet overleg met bevoegde personen, beslist dat bij stichting van een nieuwen Schouwburg, ingericht naar de eischen welke men in den tegenwoordigen tijd daaraan moet stellen en bestemd voor 1200 bezoekers, de voorwaarden voor exploitatie of verpachting aanmerkelijk gunstiger kunnen zijn dan die voor het oude gebouw gelden. Hierbij dient evenwel rekening te worden gehouden met de plaats waar en het stadsdeel waarin eventueel de nieuwe Schouwburg wordt gesticht."

„De Commissie heeft ook de ruimte ter plaatse van den bestaanden schouwburg nauwkeurig nagegaan; die ruimte bleek evenwel te klein om voldoende circulatie om het gebouw te verkrijgen en is ook volgens ingewonnen deskundig advies onvoldoende om het brandgevaar naar eisch te beperken. Zelfs bij aankoop van het aan de Z.W. zijde grenzend perceel, wat dank zij de welwillende gezindheid van de Schouwburg-Maatschappij, op billijke voorwaarden wel zou kunnen geschieden, blijft de toestand te bekrompen en onvoldoende."

SITUATIE VAN DEN SCHOUWBURG TE 's-GRAVENHAGE.

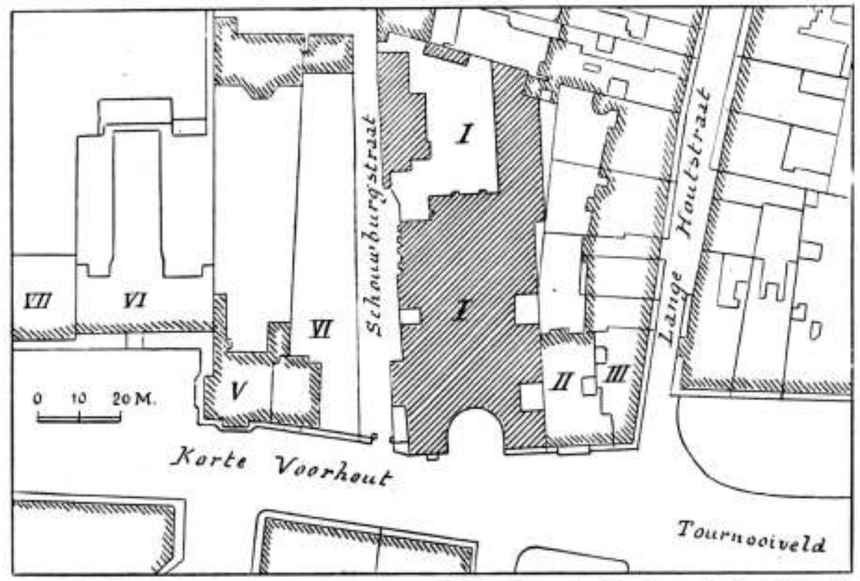

I. Schouwburg.
II. Gemeentegebouw, Afd. Onderwijs.
III. Particulier gebouw, Effectenkantoor.
IV. Particuliere woning: (Zie Noot: Erratum.)
V. Woning van den Commissaris der Koningin in Z.-H.
VI. Provinciaal Gouvernementsgebouw van Z.-H.
VII. Rechtsgebouw.

N. B. De Voorgevel van den Schouwburg staat naar het Noord-Westen.

Wat betreft de terreinen die door de Commissie, als in aanmerking komend, werden overwogen, zij vermeld dat dit waren:

1°. het Voorhout tegenover de Oude Doelen;

2°. een gedeelte van het terrein van het Kon. Zoöl. Bot. Genootschap;

3°. het terrein der Kanongieterij, na demping van de aangelegen gracht;

4°. het Alexandersveld met een toegang vanaf de Javastraat;

5°. een gedeelte van den Koekamp tegenover het hotel Bellevue.

Wat in het toenmaals gezegde, omtrent de ruimte ter plaatse van den bestaanden Schouwburg, door ons gespatiëerd is, verdient de aandacht, omdat de Commissie thans een geheel andere meening schijnt toegedaan. Het perceel aan de Z.W. zijde, waarvan hier gesproken wordt, is met het cijfer II op het hier afgedrukt situatiekaartje aangeduid. Dit perceel is sedert eenige jaren eigendom der Gemeente.

De onderhandelingen waarvan hier sprake is werden o.a. gevoerd met de heeren Brondgeest en Verheul in combinatie met de financiers van Houten en Oppenheim.

„Rest het derde punt: op welke plaats een nieuwe Schouwburg zou kunnen worden gebouwd."

„De Commissie heeft zeer lang en ernstig hierover beraadslaagd. Zij heeft tal van onderzoekingen gedaan, alle terreinen, welke maar eenigszins in aanmerking konden ko-

„Verbouwing van het bestaand gebouw zou alleen dan doeltreffend blijken, indien de eigendom van het aan de N.O. zijde grenzend perceel, (zie situatie, IV) *) gepaard met een verlegging der straat, kon worden verkregen. Het is der Commissie evenwel niet mogen gelukken, aankoop van bedoeld perceel in uitzicht gesteld te krijgen, zoodat van den bouw van een Schouwburg op de bestaande plaats zeer tot haar leedwezen moest worden afgezien. Bij verbouwing van het bestaande gebouw deed zich trouwens nog dit bezwaar voor, dat de exploitatie der voorstellingen zeker voor eenige jaren op een andere plaats zoude moeten geschieden, hetgeen groote geldelijke opofferingen zou eischen, aangezien immers bleek, dat geen gebouw te dezer stede anders dan met groote kosten voor die exploitatie geschikt is te maken."

„Het is der Commissie voorts gebleken, dat, wil men met de exploitatie gunstige en zekere uitkomsten verkrijgen, het alles behalve gemakkelijk is een geschikt terrein aan te wijzen."

„Nadat de pogingen om het terrein van het Kon. Zoöl. Bot. Genootschap te verkrijgen waren mislukt, bleef er ten slotte niets anders over — en daarvoor was in de Commissie een meerderheid te vinden — dan om een gedeelte van het Lange Voorhout voor Schouwburgbouw te bestemmen. Het Gebouw zou zich dan niet verder uitstrekken dan tot aan het verlengde der rooilijn aan de Z.O. zijde van het Lange Voorhout."

„De Commissie schroomt niet om deze plaats voor eventueelen Schouwburgbouw aan te wijzen, omdat juist in bijna alle steden van Europa dergelijke openbare gebouwen op pleinen of in een beplante omgeving worden aangetroffen. Zij maken daar een monumentaal effect, verhoogen de waarde der omgeving, bieden alle gemakken aan voor het verkeer en bevorderen, wijl zij aan alle zijden toegankelijk zijn, bijzonder de veiligheid der bezoekers, een omstandigheid, waarmede wel terdege rekening is te houden."

„Bovendien, en dit heeft den doorslag gegeven tot het doen van dit voorstel, de hier besproken plaats heeft vele financieele voordeelen, vergt geen groote geldelijke opofferingen en maakt de uitvoering der eventueele plannen voor de Gemeente gemakkelijk, wat te meer van beteekenis is, wijl op het particulier initiatief niet te rekenen valt, althans niet op voor de Gemeente voordeelige voorwaarden."

„Door de aanwijzing van het Voorhout voor den Schouwburgbouw ondervangt men het bezwaar van aankoop van grond of huizen. Bovendien komt het bestaand gebouw beschikbaar voor een of ander doel. Alleen behooren hiervan de bergplaatsen voor decoratief te worden buiten gesloten, blijvende deze beschikbaar voor den nieuwen Schouwburg. Wat bovendien zeer belangrijk is, men kan blijven exploiteeren in het oude gebouw tot het nieuwe gereed is, zoodat geene kosten behoeven te worden gemaakt om een ander gebouw tijdelijk in te richten. Al deze motieven hebben de Commissie tot het hierna volgend voorstel geleid."

„Het heeft bij die Commissie ook nog een punt van ernstige overweging uitgemaakt, of de schoone aanblik van het Voorhout door Schouwburgbouw zou worden geschaad. Zij meent evenwel dat zulks niet het geval zal zijn, daar er nog voldoende ruimte overblijft en bovendien de onaanzienlijke huizenrij aan de zijde der Leidsche Wagens aan het oog zal worden onttrokken door een monumentaal gebouw dat der omgeving waardig is."

„Op grond van een en ander heeft de Commissie de eer den Raad voor te stellen te besluiten:"

„1°. tot den bouw van een Schouwburg van Gemeentewege;"

„2°. dien Schouwburg te plaatsen in het Voorhout tegenover de Oude Doelen;"

„3°. a. in geval van aanneming van beide sub 1° en 2° genoemde voorstellen of alleen van het voorstel genoemd sub 1° de Commissie uit te noodigen diligent te blijven;"

„b. in geval van verwerping van het voorstel sub 1° de Commissie te ontheffen van de haar opgedragen taak."

Zoo is een voorstel in de wereld gekomen, dat reeds onmiddellijk, nadat het bekend werd, van verschillende zijden als onzinnig werd veroordeeld. Zoowat ten einde raad is de Commissie er waarschijnlijk toe gekomen, zeer waarschijnlijk ook op grond van het advies van denzelfden raadsman, de buitenlandsche specialiteit, architect Fellner, met wien toenmaals ook geconfereerd werd, en die ook vond, dat het best kon, die Schouwburg daar in het Voorhout, die zelfs te vinden zou zijn geweest voor een nog krasser voorstel, nl. demping van een gedeelte van den Hofvijver, om daarop het gebouw te stichten, een denkbeeld, dat ook ter sprake is gebracht, maar dat aan de Commissie waarschijnlijk al te monsterachtig heeft toegeschenen om er mede voor den dag te komen.

Hoe het zij, Fellner schijnt nu, wat de mogelijkheid van stichting van een nieuw gebouw op het terrein van den bestaanden Schouwburg aangaat, met de Commissie te zijn meegedraaid.

(Wordt vervolgd.)

*) Erratum. Dit perceel, de particuliere woning aan de andere zijde van de Schouwburgstraat, is op het situatiekaartje abusievelijk met VI aangeduid.

AANNEMERIJ.

Naar aanleiding van gevallen, die zich in den laatsten tijd in de aannemerij hebben voorgedaan, wordt van deskundige zijde het volgende aan het „Hbl." geschreven:

Het tegenwoordige stelsel van aanbesteding zou de vraag doen stellen: Is goed werk heden ten dage nog wel noodig?

Wanneer men zoo oppervlakkig deze vraag leest, zal menigeen met verwondering vragen: hoe komt men er toe zulk een vraag te doen in een tijd, waarin de techniek steeds beter geeft, en waarin de besteksbepalingen en de algemeene voorschriften van hangen en branden (in figuurlijken zin gesproken) aan elkaar hangen? En toch, wanneer men geregeld op de bouwwerken komt en van de toestanden op de hoogte is, moet men toch wel in twijfel trekken of nog goed werk gevraagd wordt. Want hoe langer zoo meer ziet men dat verschillende leveranciers het zoo nauw niet nemen en de directie, ja die moet het maar al te dikwijls met open oogen aanzien, dat minderwaardig werk wordt geleverd en aangebracht zonder er iets tegen te kunnen doen. Zeker, met het bestek en de A. V. in de hand kan zij het beste eischen, maar waarom doet zij het dan niet?

Ziet, hier dient een tipje van den sluier opgelicht te worden en eens achter de schermen gekeken. Wat toch is de oorzaak? Een der eerste oorzaken is wel de dol lage inschrijvingen bij aanbestedingen. Wanneer voor een werk — zooals tegenwoordig maar al te veel gebeurt — voor een veel te laag bedrag is ingeschreven en de directie, die toch ook een begrooting gemaakt heeft en die toch als een deskundige door den besteder bekwaam en in staat geacht wordt een begrooting te maken gebaseerd op eerste klas werk, zich tegen de gunning verzet, zijn er honderd motieven voor den besteder om het werk toch te gunnen aan den laagsten inschrijver, als bv. meer werken gemaakt, borgen solide, en last not least de directe financieele voordeelen, Waartoe meer betaald dan gevraagd wordt?

Dat hier veeltijds buiten den waard gerekend wordt, is toch zeker, want geen aannemer schrijft voor zoo'n laag bedrag in uit zuiver filantropie, doch om er toch nog iets uit te halen wat er in zit en soms nog meer. Want hij zal op zijn beurt trachten door prijsaanvragen en nog eens prijsaanvragen (zg. venten) die leveranciers, fabrikant, schilder of wien ook te vinden, die voor den minsten prijs leveren zonder er op te letten of die wel in staat is of van plan is te leveren wat het bestek vraagt. Dat gaat hem niet aan. Als de directie het maar goed vindt, wat zal hij zich er dan nog om bekommeren of het geleverde eerste of tiende kwaliteit is?

En de directie zal in vele gevallen gedwongen zijn slechte levering goed te keuren, omdat die leveranciers, die op die manier werken, er meestal zeer doeltreffende manieren op na houden.

Ten eerste leveren zij liefst op het uiterste oogenblik als het geheele werk er op wacht of nog liever wat over tijd, zoodat daardoor de directie, die wat erg nauwlettend wil zijn, voor het feit gesteld wordt om het prutswerk of de slechte materialen (zij het dan ook na wat heen en weer sorteeren of bijwerken) te slikken, of het geheele werk op te houden.

Voor het laatste deinst zelfs menige, overigens flinke directie terug. Want van het gereed komen van het werk hangen dikwijls zeer hooge belangen af, als daar b.v. overeenkomsten zijn met openbare lichamen, werken die in verband staan met jaargetijden, rente-verliezen voor aandeelhouders, en vele andere, en zeker zal een directie zich nog wel tweemaal bedenken eer zij tegenover den besteder (wie het dan ook moge zijn, openbaar lichaam, maatschappij of particulier) openlijk verklaart: het werk komt zoo en zooveel over tijd, want ik heb het werk, dit of dat onderdeel of onderdeelen, afgekeurd, als zijnde niet volgens bestek. Bovendien is er tegenwoordig ook nog arbitrage. En hoe zal die uitvallen (?) als het geleverde te slecht is om te gebruiken, maar te goed om af te keuren?

Verder dient niet uit het oog verloren, dat in vele gevallen der directie, tegen haar advies in, een aannemer wordt opgedrongen, van wien zij de volle overtuiging heeft, dat zijn inschrijvingscijfer veel te laag is; zoo wordt dus tot toegevendheid gedwongen; of men vindt haar optreden lastig en plagerig, indien zij, trots de wetenschap, dat de aannemer te min gerekend heeft, blijft eischen wat zij redelijkerwijs mag eischen waar goed werk bedoeld is.

Dat de minste inschrijving bij het einde van het werk bleek toch niet de voordeeligste aanbieding geweest te zijn, heeft reeds menig besteder, — hier worden ook de aannemers zelf bedoeld — tot zijn schade moeten ondervinden en toch wordt steeds meer en meer in dien geest gewerkt. Zelfs solide en degelijke aannemers moeten, door deze concurrentie gedwongen, van hun oude vertrouwde leveranciers afstand doen, en gaan (zij het dan ook met een onaangenaam gevoel) over tot minderwaardige. Omdat zij verlokt worden door lage prijzen en het weinige respect wat de besteder toont voor eerste rangs werk, waar het er op aankomt dat dit ook beter betaald moet worden.

Dat het tegenwoordige maar steeds gehuldigde systeem om de laagste inschrijving maar steeds te gunnen (tenzij er buitengewone overwegende bezwaren zijn) zeer onverantwoordelijk is en voor een groote schare van leveranciers noodlottig kan zijn, heeft men dezer dagen te Utrecht weer gezien bij werken van 's Rijks Munt. Dit werk werd op 28 Januari 1909 besteed en toen bleek, dat de laagste inschrijver op een bedrag van pl.m. 4 ton omstreeks f 37.500 (zeven en dertig duizend vijfhonderd gulden) beneden den opvolgende was. Trots dit groote verschil en het feit, dat de directie toch zeker ook een begrooting maakte, werd dit werk aan den laagsten inschrijver gegund.

Draagt de besteder in deze, hier het Rijk, nu niet een groote moreele verantwoordelijkheid voor de verliezen, die de verschillende leveranciers in het faillissement-Slegers lijden, al gaat hij volgens de wet, het bestek en de A. V. vrij uit?

Zou het geen tijd worden, dat de verschillende patroonsvereenigingen, met den Aannemersbond aan het hoofd, eens probeerden maatregelen te nemen om aan dergelijke wanverhoudingen een einde te maken? Ligt het ook niet op den weg van besteders meer op adviezen van deskundigen, architecten ,ingenieurs en opzichters te letten bij de gunning van werken en niet door dik en dun de laagste inschrijving aan te nemen, zelfs op halfslachtige informatiën?

Zou het ook geen aanbeveling verdienen het stelsel van aanbesteding in dien zin te wijzigen, dat de aanbesteder in het bestek die onderdeelen, die als hoofdonderdeelen te beschouwen zijn, aanwijst, b.v. timmerwerk, constructiewerk, smeedwerk, glas en verfwerk enz., voor welke onderdeelen de namen der onderaannemers in het inschrijvingsbiljet genoemd moeten worden?

Deze opsomming zou zonder in kleingeestigheden te vervallen zoo kunnen geregeld worden, dat een zeker percentage als norm werd aangenomen om zulk onderdeel als hoofdonderdeel te beschouwen (een middel om te voorkomen, dat gefingeerde namen op het inschrijvingsbiljet komen, is niet moeilijk te vinden). Hierdoor zouden in het belang van deugdelijk werk twee dingen bereikt worden.

Ten eerste heeft de besteder ter overweging der gunning met zijn technische raadslieden direct een overzicht over de onder-aannemers en kan hij dus beter de waarborgen voor deugdelijk werk beoordeelen.

Ten tweede zou het gescharrel en gevent na de besteding, waardoor het dikwijls een quaestie wordt van loven en bieden, een einde nemen en veel tijdverspillen vermeden worden, welke tijd veel nuttiger besteed zou kunnen worden aan de deugdelijke afwerking van het werk zelf.

Behalve in het „Handelsblad" werden bovenstaande beschouwingen nog in verschillende andere dag- en weekbladen opgenomen. Nieuw zullen de opmerkingen en mededeelingen van den schrijver voor onze lezers niet zijn en wie de deskundige is, is niet bekend. De Redactie van het weekblad „De Aannemer", die het artikel niet wilde opnemen, schijnt een weinig geërgerd over het geval, dat iemand, die naar het schijnt buiten de kringen van den Aannemersbond staat, het gewaagd heeft over aannemersaangelegenheden te gaan schrijven, maar juist hierdoor trok het artikel onze aandacht, al staat er feitelijk, zooals reeds gezegd, heel weinig nieuws in, en al komen wij er niet veel verder mede, tot het uit den weg ruimen van de bekende misstanden in het bouwbedrijf. De schrijver waagt zich niet aan het aangeven van afdoende maatregelen en blijft in hetgeen hij als zoodanig voorstelt zeer algemeen en vaag.

Hoe dit komt is gemakkelijk te bevroeden. Om afdoende maatregelen te kunnen voorstellen, moet men allereerst de ware oorzaken der misstanden opsporen en dan veel verder gaan, dan de schrijver doet. Het is daarbij niet mogelijk geit en kool beide te sparen.

Wij komen in een volgend nummer nog op den inhoud van het artikel terug.

(Slot volgt.)

Het waterleidingplan voor de provincie Groningen.

Een paar weken geleden werd in het hotel Grommers te Zuidhorn op initiatief van de Gezondheidscommissie een vergadering gehouden met de Vereeniging van Burgemeesters, Wethouders en Secretarissen in het Westerkwartier der provincie Groningen, ter bespreking van het bekende waterleidingplan voor de provincie. Op deze vergadering waren de inspecteurs van de volksgezondheid te Zwolle, de heeren Oosterbaan en Goester mede aanwezig om het door hen ontworpen plan nader toe te lichten.

Dr. Mannholt, voorzitter van de gezondheidscommissie te Zuidhorn, presideerde. Met uitzondering van Marum waren alle gemeentebesturen vertegenwoordigd. Het voorloopig plan, zooals dat is opgemaakt door de heeren Oosterbaan en Goester, werd door den heer Oosterbaan nader toegelicht. Hij merkte op, dat hij aanvankelijk sceptisch heeft gestaan tegenover de waterleidingplannen voor Zuid-Beveland. Maar na kennisneming der uitgewerkte plannen is hij bekeerd en wat voor Zuid-Beveland mogelijk wordt geacht, acht spr. ook mogelijk voor de prov. Groningen.

Vandaar dat bij hem het plan is gerijpt om te trachten door samenwerking ook hier de waterleiding tot stand te brengen. Hij heeft daarvoor de medewerking gevraagd van zijn ambtgenoot den heer Goester en van bekwame technici.

Het deed spreker bijzonder veel genoegen vertegenwoordigers aanwezig te zien uit gemeenten, die niet in het voorloopige plan zijn opgenomen; nadrukkelijk, ook nog bij de discussie, werd er dan ook op gewezen, dat het globaal uitgewerkte plan slechts een zeer voorloopig karakter draagt, dat niets belet om straks bij het uitwerken van een definitief plan andere en meerdere gemeenten op te nemen, dat dit voorloopige plan enkel moest dienen om een afgerond geheel te krijgen, teneinde daarop de noodige berekeningen te kunnen baseeren en een oordeel over de rentabiliteit te kunnen krijgen.

Nadrukkelijk werd er nog op gewezen, dat evenals met de plannen op Zuid-Beveland het geval is, de opzet zoodanig is, dat feitelijk alles geheel buiten de gemeentebegrootingen omgaat en geen vrees behoeft te bestaan, dat verhooging van de hoofdelijke omslagen het gevolg zal moeten zijn.

Ongetwijfeld zal er de eerste jaren, wanneer de leiding nog niet geheel in exploitatie is en daarna zoolang nog op meerdere aansluiting moet worden gewacht, die ongetwijfeld eerst langzamerhand zal toenemen, een tekort op de exploitatie-rekening zijn, doch daarop is gerekend; er wordt 14 pct. van de totale aanlegsom geleend om voor reserve te dienen. Uit die reserve worden de te korten gedurende de eerste 16 jaar betaald, zoodat het thans levend geslacht niet bevreesd behoeft te zijn te moeten betalen voor de profijten, waarvan de later levenden zullen genieten. Eerst na die 16 jaar wordt er op gerekend, dat de waterleiding zich kan bedruipen, terwijl zooals reeds gezegd, als grondslag der berekeningen zijn aangenomen de meest ongunstige ervaringen elders opgedaan.

Op een aanmerking, dat te Loppersum en Stadskanaal was gebleken, dat nortonpompen geen genoegzaam en deugdelijk water leverden, terwijl een geslagen nortonpomp te Grijpskerk na heel korten tijd verzoutte, wees de heer Goester er op, dat het algemeen bekend was, dat in de veenkoloniën uit nortonpompen geen voldoende hoeveelheid water is te verkrijgen, terwijl het water bovendien steeds sterk ijzerhoudend is. Dat de nortonpomp te Grijpskerk zou verzouten, stond te vreezen en is zeer verklaarbaar, te Appingedam deed men dezelfde ervaring op, een enkele blik op de kaart aan het geschriftje betrekkelijk de waterleiding toegevoegd, deed toch zien, dat de zoutwaterlijn over die plaatsen loopt en bij onttrekking van veel water aan den bodem aldaar zal aanvulling uit het zoutwatergebied in den regel niet uitblijven. De heer Goester meende, dat het in de eerste plaats aanbeveling verdiende naar een prise d'eau te zoeken op den Hondsrug in de buurt van Zuidlaren, Annen en Gieten. Wanneer echter mocht blijken, dat aldaar geen voldoende water aanwezig is, kan men b.v. omzien naar het Zuidlaarder- of Leekstermeer; mogelijk kunnen ook beide bronnen gecombineerd worden gebruikt.

Technische bezwaren tegen het nemen van oppervlaktewater voor 'n waterleiding bestaan niet meer, de ervaringen ook elders opgedaan toonen genoegzaam aan, dat door zuiveringsinrichtingen het water tot een uitstekend drinkwater is te maken; enkel dient door dagelijksch bacteriologisch onderzoek het water deugdelijk te worden gecontroleerd. Vrees voor de vegetatie ter plaatse en in de omgeving waar de prise d'eau wordt gemaakt, behoeft niet te bestaan.

Bij de drinkwaterleiding voor Amsterdam was toch oorspronkelijk door ondiepe putten, die men niet dieper durfde maken uit vrees voor verzouting, alleen zakwater aan den bodem onttrokken, terwijl bij het maken van een prise d'eau op den Hondsrug, alleen diepwater zal worden opgepompt. Dit water wordt aan de diepere lagen van den bodem onttrokken, die door één of meer klei- of leemlagen van voldoende dikte totaal van de bovenste zijn afgesloten; het kan door zakwater dus nimmer worden verontreinigd en oefent ook op den stand van het grondwater geen invloed uit. Op het leven van dieren en planten in de omgeving zal het vestigen der prise d'eau van geen invloed zijn en de landbouw zal er dus niet door worden geschaad.

Voorts werd er nog op gewezen, dat de tegenwoordige regeering zeer veel gevoelde voor de oprichting van waterleidingen en dat deugdelijke plannen tot oprichting financieel zouden worden gesteund, zoowel door verstrekking van goedkoop kapitaal als door gedeeltelijke betaling van de kosten van het onderzoek en algemeen werd gevoeld, dat die gunstige stemming niet onbenut mocht worden gelaten.

Ten slotte werd de vraag gesteld, of de nu schriftelijk en mondeling toegelichte plannen van dien aard waren, dat ze aan een nader uitvoerig onderzoek dienden te worden onderworpen en zoo ja of het gerechtvaardigd was, dat de gemeenten de trouwens geringe kosten van dit onderzoek op zich namen. Beide vragen werden eenstemmig bevestigend beantwoord en de aanwezige vertegenwoordigers van de gemeentebesturen gaven dan ook de toezegging voor zich persoonlijk in de respectieve gemeenteraden het te verwachten verzoek van heeren Gedep. Staten voor samenwerking in dezen zin te zullen steunen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 42. Officieel Gedeelte. Afdeeling Amsterdam der M. t. b. d. B. Verslag der 626ste Alg. Vergadering op 6 October 1910. — Examenvragen voor het Diploma van Bouwkundig Opzichter.

De Juridische positie van den architect, door Mr. T. H. Fokker.

Doorwerth. (Vervolg).

Het zesde Congres der Belgische Architecten te Brussel met excursie, door J. Gratama. (Slot).

Het IV Congrès de l'art public.

ARCHITECTURA No. 41. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Prijsvraag-Regelen.

Schoolbouw door J. W. Gerhard. (Vervolg).

Kunst-Portland-Cement en zijn surrogaten door Dr. G. E. van der Stichelen. Overdruk uit »De Ingenieur«.

DE BOUWWERELD No. 42. De Huiszwam door Dr. H. M. Quanjer (vervolg) met afbeeldingen.

Prijsvraag-Ontwerp voor het Nationale Museum van Wales te Cardiff. Arch. Jan F. Groll b. i. en George Treacher B. A. met afbeeldingen.

De nieuwe arbeiderswoningbouw in Nederland, door J. van der Breggen c. i.

Het loodwitvraagstuk. Kritiek van de brochure van Prof. Wefers Bettink.

DE INGENIEUR No. 42. De nieuwe Stapelplaatsen en houtbereidingsinrichting »Crailoo« van de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij te Hilversum. Voordracht gehouden in de vergadering der Vakafdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 15 Juni 1910 door H. P. Maas Geesteranus, met afbeeldingen.

Octrooi of Patent? door A. Elberts Doyer.

Gewapend Beton. Rede uitgesproken op 19 September 1910 bij de overdracht van het Rectoraat aan de Technische Hoogeschool door Prof. S. G. Everts c. i.

Ingezonden Stukken. Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door Chr. Hovestad w. i. — Statistiek van Centraal-stations voor Electrische Stroomlevering in Nederland, door E. T. Suringar w.i. met een naschrift van de Directie van het Gemeente-Electriciteitsbedrijf te Rotterdam.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 41. Uit de Afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Commissie voor de Statistiek. — Akten M (vervolg). — Nog iets over Fabrieksschoorsteenen. — Fundeering van Fabrieksschoorsteenen. — Het nuttig gebruiken van einden der hooglampkolen. Iets over den bouw van tramwegen (vervolg). — Kasteel »Haarzuilens«.

DE AANNEMER No. 42. Nederl. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Aanbestedingen.

Ontwerp Ziektewet II.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 16. De klinker- en tegelfabrikatie. — Aannemerij. — Kolenverspilling. — Bescherming der bouwsteenen tegen verweering.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 10:

De Rolegge: D. J. van der Ven. — De superfosfaatfabriek te Amsterdam: A. M. van Driel. — De Bouw van het heelal: Dr. C. L. van den Broek. — De Cinéphote: D. S. S. — Hoe bouwt een Eskimo zijn huis? — De telestereograaf van Belin: Dr. Z. P. Bouman. — Het bewaren der gedroogde planten: J. J. Hof. — Oppervlaktespanning bij vloeistoffen: G. L. Lorentz. — Onze brandstoffen: D. Stavorinus. — Iets over reproduktie-techniek: A. Slingervoet Ramondt. — De geschiedenis der suikerfabricage: D. Bieselaar. — Twee prijswinners: Mimosa. — Eenvoudige proeven. Een galvanisch element en een galvanische batterij: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

WERKSTUKKEN VOOR DEN MEUBELMAKER door K l. van Leeuwen is de titel van een werk, dezer dagen bij de firma Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam verschenen. Het bestaat uit twee portefeuilles, een in quarto formaat, bevattende 48 platen met, naar photo's gereproduceerde, afbeeldingen van meubelen en gedeelten van interieurs allen, naar wij moeten veronderstellen, uitgevoerd volgens ontwerpen van den schrijver. De groote portefeuille bevat 48 werkteekeningen waarin al die meubelen zijn gedetailleerd op ware grootte.

Daar de verscheidenheid zeer groot is, vormt de verzameling een mooi studiemateriaal voor den aanstaanden meubelmaker, zoowel als voor den reeds in het vak werkzamen en menig leeraar aan ambachts- of industrieschool zal er een welkome handleiding in vinden bij zijn onderwijs, waarvan de waarde nog wordt verhoogd door den beschrijvenden tekst, die aan elke afbeelding is toegevoegd.

Er bestaan niet zoo heel veel degelijke werken op dit gebied, dan dat wij de verschijning van dezen arbeid van den docent in de meubelkunst aan de Afdeeling »Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht« van Architectura et Amicitia niet met ingenomenheid zouden begroeten, te meer daar wij hier het werk voor ons zien van een modern meubelkunstenaar, die volgens rationeele beginselen te werk gaat, maar zich vrij heeft weten te houden van overdrijving, die in zijn streven naar eenvoud, toch steeds de eischen van goede verhoudingen en goede hoofdvormen in het oog hield en niet afkeerig is van een gepaste versiering. Een zekere eenheid is er in al de ontwerpen en daardoor iets rustigs in de interieurs, dat aangenaam aandoet; een zeker karakter heeft de ontwerper daarin weten te leggen en het zou zeker gewenscht zijn, wanneer dit werk den zin voor eenheid en karakter in onze woningen mocht bevorderen. Het kan daar ongetwijfeld veel toe bijdragen, wanneer het in bevoegde handen komt en dat is wel het voornaamste wat wij den schrijver kunnen toewenschen.

Komen toch dergelijke werkstukken in handen van minder goed onderlegden en van beunhazen in het vak, dan ziet men vaak, dat zij geheel verkeerd gebruikt worden, dan wordt dikwijls klakkeloos gecopieerd en dit is nog niet 't ergste, dan wordt meermalen gewijzigd of beter gezegd geknoeid aan de ontwerpen en op die wijze ontstaan dan de misbaksels, die ons als moderne meubels worden aangeprezen. De oorspronkelijke ontwerper mag dan blijde zijn, wanneer de fabrikant niet bij de aanprijzing nog met zijn naam reclame gaat maken. Wij hopen evenwel, dat den heer Van Leeuwen een dergelijke ervaring bespaard moge blijven. Zijn belangrijke arbeid verdient beter en den uitgevers mag een woord van lof over de flinke opvatting van het geheel niet worden onthouden.

Varia.

HOE AMERIKA UITVINDERS KWEEKT.

Terwijl in Europa de meeste uitvinders op eindelooze moeilijkheden stuiten, hebben de Amerikaansche uitvinders het in dit opzicht gemakkelijk. In bijna alle fabrieken bestaat een organisatie van den zoogenaamden „uitvindingsgeest", die er voor zorgt, dat geen enkel voorstel tot verbetering, hoe zonderling ook, onopgemerkt blijft.

Het gevolg daarvan is, dat er aan de Amerikaansche machines — ze mogen niet zoo goed afgewerkt zijn als de Europeesche — zoo dikwijls geniale nieuwigheden en bijzonderheden te vinden zijn.

De uitvindingsdienst is aardig georganiseerd. In een groote fabriek b.v. is de bepaling gemaakt, dat een der fabrieksleiders één heelen dag in de week open houdt voor het ontvangen van nieuwe voorstellen. Niet alleen arbeiders van de fabriek, maar ook van buiten komen op dien dag aanzetten. De directeur hoort ze geduldig aan, hoewel de helft der voorstellen oud zijn, een groot deel practisch onuitvoerbaar is en een bijna even groot deel eenvoudig onzinnig, want er verschijnen natuurlijk ook menschen, die aan uitvindingsmanie lijden. Doch als er maar van 2 percent van de voorstellen iets komt, is dit reeds groote winst voor het bedrijf.

Op een andere fabriek heeft elke arbeider een nummer, dat slechts aan de directie bekend is. Onder dit nummer kan hij verbeterings-voorstellen inzenden. Anderen hangen in hun werkplaatsen brievenbussen op, waaraan elke arbeider zijn vondsten kan toevertrouwen. Aanplakbiljetten in de werkzalen wijzen er op, dat elk nog zoo onbeteekenend voorstel omtrent machine, verpakking, reclame, verzending of wat ook waarde kan hebben. Een fabriek ontving in een jaar 5000 verbeteringsvoorstellen, waarvan 1569 waarde bleken te hebben. Deze fabriek was een betaalmachine-fabriek. Vandaar zeker, dat die bekende kassa-machines zoo het volmaakte nabij komen.

Natuurlijk ontvangen de uitvinders een flinke belooning. In een fabriek kreeg b.v. een arbeider, die, door een kleine verbetering aan z'n machine, voor de fabriek jaarlijks f 12.000 bespaarde, f 1200 belooning.

De schijnbare wanverhouding tusschen belooning en uitvinding wordt opgeheven als men bedenkt, dat de fabriek veel kosten moet maken voor de toepassing van uitvindingen, ook van die, welke later ondeugdelijk blijken. Behalve het geld heeft de arbeider echter een veel hooger belooning te wachten door een snel opklimmen naar een beter betaalde positie. De Amerikaansche fabrikant let niet op leeftijd maar op prestatie. Het is geen zeldzaamheid menschen van 25 tot 30 jaar op zeer verantwoordelijke posten te zien.

De uitvindingsdienst maakt, dat de fabrieksbedrijven, vooral de technische, steeds vernuftiger installaties krijgen en van den handenarbeid meer en meer afzien. Zij stevenen naar het Edison-ideaal, volgens welk in de fabrieken bijna alle werk door de machines moet gedaan worden, terwijl een klein aantal ontwikkelde arbeiders het toezicht houdt.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— Het Turksche blad »Ikdam« heeft mededeelingen over het rapport dat de Italiaansche architect Marangoni aan de Turksche regeering heeft uitgebracht omtrent den toestand van de beroemdste moskee in Stamboel, de »Aya Sofia«. Marangoni heeft in het afgeloopen jaar in opdracht van de Turksche regeering de moskee nauwkeurig onderzocht en is tot het resultaat gekomen, dat tengevolge van de verschillende aardbevingen der vorige eeuwen de toestand zeer bedenkelijk is geworden. In de muren, waarop de wonderbare koepel rust, vertoonen zich scheuren, die groot gevaar voor instorting van die koepel opleveren.

Volgens Marangoni is het eigenlijk een wonder dat nog geen instorting heeft plaats gehad. Onmiddellijke maatregelen zijn beslist noodzakelijk.

— Bij het uitvoeren van herstellingswerken in de kathedraal te Aken is de kist bloot gekomen, waarin zich de overblijfselen bevinden van keiser Otto III. Het is een sarkofaag van zandsteen uit den Eiffel. De kist lag onder den vloer in het gothische koor van de kathedraal. Na 1414, toen het lijk uit de Octogoon naar de huidige rustplaats werd overgebracht, was naar alle waarschijnlijkheid de sarkofaag niet meer geopend. Toen de beenderen werden aangeraakt, vielen zij tot stof uiteen. Waarschijnlijk is het lijk gehuld geweest in een gewaad, dat met gouddraad doorstikt was, want in de kist lagen vele dunne gouddraden. Het gewaad zelf was verteerd. Bij de sarkofaag lagen koperen en zilveren munten uit den tijd der Fransche Revolutie en van keizer Jozef II. Zij zijn in het graf gebracht in de dagen van bisschop Berdolet, die indertijd wel het graf, echter niet de sarkofaag had laten openen.

Otto III leefde van 980 tot 1002.

— Het nieuwe stadhuis, met den bouw waarvan de stad New-York begonnen is, zal een hoogte krijgen van 170 meter boven den grond. De fundamenten zullen 44 meter diep in den grond liggen en daarmee de diepste fundamenten ter wereld zijn. Deze fundamenten alleen kosten over de 6 millioen, de bouwkosten van het geheele gebouw bedragen 50 millioen dollars. In dit reuzenstadhuis zal het geheele beheer der stad New-York met bijna ontelbare ressorten en onderressorten plaats vinden, waarbij 8000 menschen werkzaam zijn. Kolossale en hel verlichte kelderruimten bevatten het ontzaggelijke aantal machines, die het stadhuis tot op de zolders van licht en warmte moeten voorzien, de luchtcirculatie regelen en de liften op en neer doen gaan. Een eigen onderaardsche electrische spoor zal de verschillende afdeelingen dezer machinerie met elkaar verbinden.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. De kosten der restauratieplannen van den Doorwerth, hoewel nog niet geheel gereed, worden globaal geraamd op f 65.000, waarin het Rijk, naar het gevoelen van den Minister, 50 pCt. zou kunnen bijdragen.

Inmiddels moesten tot behoud van het kasteel voorzieningen worden getroffen, welke geen uitstel kunnen lijden, en die, hoe ook het nader advies voor de restauratieplannen moge luiden, toch in elk geval noodzakelijk zijn.

Ten einde met deze werkzaamheden een begin te kunnen maken, is op de begrooting voor Binnenl. Zaken f 7000 uitgetrokken, als de helft van een daarvoor op f 14.000 te stellen bedrag.

Behalve voor den Doorwerth worden op de Staatsbegrooting subsidies aangevraagd voor onderhoud en restauratie van de volgende historische monumenten, waarvoor tot dusverre geen ondersteuning werd gegeven.

Voor behoud en restauratie van het met ondergang bedreigde St. Pieters en Bloklands gasthuis te Amersfoort f 3500 als eersten termijn van een subsidie van f 7000.

Voor de muurschilderingen in de uit de 15e eeuw dateerende Nederd. Herv. Kerk te Hall bij Brummen en voor herstel van muren en dak f 1500 als eersten termijn van een totaal van f 3000.

Voor herstel van het uit de 13e tot de 15e eeuw dagteekenende Nederd. Herv. Kerkgebouw te Langerak f 2500 als eersten termijn van een totaal van f 5000.

Voor herstel van de Nederd. Herv. Kerk en toren te Midwolde, een vrij zuiver type van Groningschen kerkbouw en baksteen uit de 13e eeuw. Herstel is te dringender met het oog op het in dat kerkje aanwezige prachtige grafmonument van baron Innhausen und Knipphausen en diens echtgenoote, door Rombout Verhulst (1669), welks eigenaresse, jonkvr. Van Panhuys, dit kunstwerk aan het Rijk ten geschenke heeft aangeboden, mits het in goeden staat daar ter plaatse zal worden bewaard. Voor het daarvoor noodige herstel van het gebouw is f 3000 uitgetrokken als eersten termijn van een totaal bedrag van f 6000.

Ten slotte voor herstel van de R.-K. kerk te Noorbeek (L.), uit het einde der 13e eeuw, en vergroot in de 15e eeuw, een der fraaiste stalen van Gothische dorpskerken in die provincie, f 3000 als eersten termijn van een totaal van f 9000.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, N IJ M E G E N. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS – TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.
UTRECHT.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIEN EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
BIJ BORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co. INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

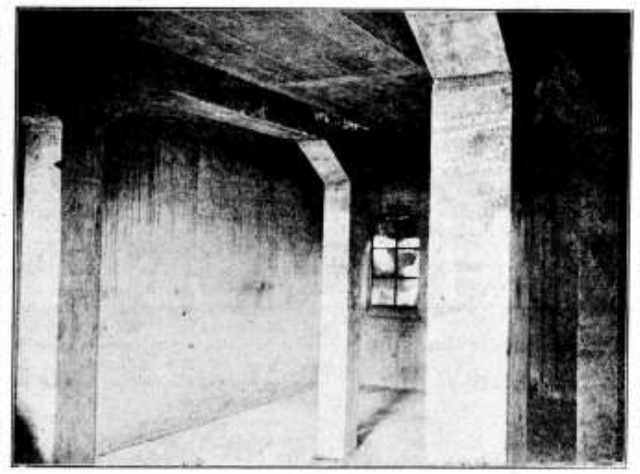

PAKHUISVLOEREN voor een belasting van 2500 Kg. per M², uitgevoerd te Leeuwarden.

Geld verdienen kan iedereen
door onze Schwarzwalder Klokken te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld** in plaats 12 Gld Levering na ontvangst Postwissel
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen
v. d. WETTERN, WISDORFF & KEY.
Rotterdam.
Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

AMBACHTSSCHOOL UTRECHT.
Gevraagd tegen 1 Januari 1911, een
ONDERWIJZER
in hoofdzaak voor **hand-** en **vakteekenen** aan a.s. huisschilders. Goed schilder, in staat eenvoudige decoraties te ontwerpen, in 't bezit der acte M¹; en een
ONDERWIJZER
voor het **Vormteekenen** en aanverwante vakken, in hoofdzaak aan de a.s. metaalbewerkers. Aesthetisch ontwikkeld bouwkundige of handteekenaar, bekend met de techniek der metaalbewerking en in staat eenvoudig kunstsmeedwerk te ontwerpen.
Aanvangssalaris voor beide betrekkingen f 1000.—. De instructies en de salarisregeling liggen ter inzage in het Schoolgebouw. Inzendingen van stukken en een beperkt aantal teekeningen, met opgave van leeftijd en omschrijving van loopbaan, vóór 1 November 1910 bij den Directeur der School, bij wien 's morgens tusschen 10 en 11 uur nadere inlichtingen zijn te verkrijgen.
HET BESTUUR

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A. WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT. KIT

Firma A. D. Ouwejan & Zn.
Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders
Boerensteiger 6, Rotterdam.
SPECIALITEIT IN:
Sulfaat Saturators,
voor ZWAVELZURE AMMONIAK.
Oudste adres in Nederland.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF.
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

Bij den Uitgever J. BOOTSMA, *Den Haag*, is verschenen:
L. CUSELL,
DE BOUWKUNDIGE OPZICHTER.
Handleiding en eenige practische wenken voor aankomende Opzichters in het bouwvak.
Met een woord van aanbeveling van F. A. KOCH, Architect te SCHEVENINGEN.
Prijs f 0.60.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 24 OCTOBER.

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-best.: het bouwen van een smederij en draaierij, een magazijn en werkplaatsen op het terrein der Zuider-Gemeentegasfabriek in den Groot-Duivendrechtschen Polder. (Gem. Ouder-Amstel). Bestek en voorwaarden dezer aanbesteding zijn uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij (Nes), tegen betaling van f 2.50 (met drie teekeningen).

LEIDEN 11.30 uur. — Het gem.-bestuur: bestek no. 24: het ophoogen van het Schuttersveld; het bestek met teek. liggen ter inzage op het bureau van gem.-werken op elken werkdag van 9—4 uur en zijn ald. tegen f 0.75 per stel te bekomen; inl. te bekomen aan het bureau van gem.-werken tusschen 10 en 12 uur; verdere inlichtingen verkrijgbaar ten Bureele Gemeentewerken dagelijks van 10 tot 12 uur.

WOENSDAG 26 OCTOBER.

'S-GRAVENHAGE 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het dep.: het over 400 M. lengte voltooien van den leidam aan het Zuiderhoofd van den Rotterdamschen Waterweg te Hoek van Holland, met bijbeh. werken, behoorende tot de werken ter verbetering van den Waterweg van Rotterdam naar zee; het gewijzigd bestek, no. 66a, ligt ter lezing aan het geb. van het dep., aan de lokalen de prov. besturen en is te bekomen bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel van den hoofdingen.-dir. van den rijkswaterstaat in de 2e en 3e directiën te Den Haag en bij den arrond.-ingen. H. van Oordt te Rotterdam.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van **1845.**
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . **f 4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » **1.429.576.02½.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318.33.**
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder **Inleggelden of Nabetalingen.**

BRUINISSE 12 uur. — Het gem.-best.: het maken van werken tot verlenging der situatie van het calamiteuze waterschap Bruinisse; het bestek met 5 teek. is te bekomen ter gem.-secretarie ad f 1.60 per stel.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 15 November 1910,** des namiddags te **2 uur,** zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

a. het vergrooten en verbouwen van het Postgebouw, nabij het Station van de Staatsspoorweg-Maatschappij te ZWOLLE, en

b. de verbouwing van het voormalig Postkantoor, aan de Melkmarkt te ZWOLLE, tot Telegraaf- en TelefoonKantoor en van de daaraan grenzende voormalige Directeurswoning aan de Voorstraat aldaar, tot bureel van den Inspecteur der Posterijen en Telegrafie.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, Ls. X, afdeeling Waterstaat T.

Voor beide werken kan op één biljet worden ingeschreven.

Voor het geval er onder de gegadigden zijn, die hun inschrijving voor elk der werken lager willen stellen, indien de uitvoering van beide werken hun wordt opgedragen, wordt aan bedoelde gegadigden verzocht op hun biljet, behalve den prijs voor elk werk bij een niet gecombineerde gunning, op te geven in hoeverre zij elk dezer prijzen willen verminderen bij gunning aan hen van de twee werken.

De bestekken liggen na 31 October 1910 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Rijkstelegraafkantoor te Zwolle en zijn na genoemden datum op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, bedragende respectievelijk **f 0.35** voor het werk sub a en **f 0.35** voor het werk sub b, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui n°. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door den Opzichter der Landsgebouwen J. VAN OORT te Zwolle.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 8 November 1910, des voormiddags te 11 ure voor het werk sub a en des middags 12 ure voor het werk sub b.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-GRAVENHAGE, 15 October 1910.

WOENSDAG 2 NOVEMBER.

KLAASWAAL 3.30 uur. — De Commissie tot Wegverbetering in de Hoeksche Waard, ten huize van D. Schelling aldaar: het drie-jarig onderhoud der begrinde dijken en wegen; bestek en voorwaarden liggen vanaf 17 October 1910 ter inzage bij de Wed. Vos te Mijnsheerenland; inlichtingen te bekomen bij den heer Beljers te Puttershoek.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z. ROTTERDAM

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

AMSTERDAM. Aan de heeren L. J. Neumeijer en H. v. d. Vijgh, beiden te Amsterdam, is concessie verleend door den Gemeenteraad van Sloten, voor den tijd van 25 jaar, om op terreinen groot 36 H.A., gelegen aan en in de nabijheid van den Admiraal de Ruyterweg, gebouwen te stichten voor een permanente tentoonstelling. Omtrent dit tentoonstellingsplan kunnen de volgende bijzonderheden worden medegedeeld: Aan den weg is een hoofdgebouw ontworpen ter breedte van 260 meter. Verder zijn op dit terrein, dat ruim 500 M. diep is, verschillende andere gebouwen ontworpen als een industriehal, een gebouw voor schoone kunsten, een koloniale afdeeling enz. Links van het hoofdgebouw is een «Oud-Holland» geprojecteerd. Tusschen de gebouwen heeft men zich bassins met een cascade en tuinen gedacht. In een dier bassins zou dan een mailboot komen te liggen, evenals tijdens de tentoonstelling voor hotel- en reiswezen in 1895.

De tentoonstelling, zooals zij ontworpen is, beslaat een oppervlakte van pl.m. 28 H.A., dat is bijna anderhalf maal zoo groot als de oppervlakte der wereldtentoonstelling van 1883. Bij het ontwerpen van het plan is dan ook in de eerste plaats aan een wereldtentoonstelling gedacht, terwijl verder het denkbeeld van jaarlijksche tentoonstellingen op allerlei gebied den ontwerpers voor oogen gestaan heeft.

Onderhandelingen zijn gaande inzake vorming van een consortium, dat het tentoonstellingsterrein zal exploiteeren.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

AMSTERDAM. De zeer oude toren te Ransdorp (N.-H.) heeft onlangs bij een bezoek door den Commissaris der Koningin diens aandacht getrokken door de vele uitwendige gebreken. Eenige jaren geleden is zelfs van een der beeren aan de Oostzijde een stuk naar beneden gevallen, wegende 2 à 3000 kilogram.

De Commissaris der Koningin heeft thans zijne medewerking toegezegd om, door middel van Rijks- en Provinciaal-subsidie, dit monumentale bouwwerk, dagteekenend uit het begin der zestiende eeuw, op waardige wijze te doen herstellen.

'S-GRAVENHAGE. Een corresp. van de »Standaard» vernoemt, dat verleden week op het departement van binnenlandsche zaken een conferentie heeft plaats gehad van eenige bestuursleden van den Bond van huiseigenaren over een wijziging der Woningwet, waaraan het departement alle aandacht schijnt te wijden.

Naar verluidt, moet de Regeering reeds lang overtuigd zijn van de noodzakelijkheid van een wetswijziging en de billijkheid van de uitkeering van schadevergoeding bij onbewoonbaarverklaring; de Regeering heeft steeds opgezien tegen de groote kosten, welke het stelsel van schadeloosstelling zou veroorzaken.

— Zooals men weet is het Oude Logement van de heeren van Amsterdam — later het paleis en ten slotte Rijksarchief — bestemd om er het Departement van Buitenlandsche Zaken een nieuwe woning te verschaffen. De stad Amsterdam kocht 't in 1618 voor 50.350 gulden en verbouwde er na den aankoop van nog 3 panden 154.000 gulden aan. Sinds 1819 is 't monumentale gebouw eigendom van 't Rijk, dat er 70.000 gulden voor betaalde en nu regeeringsbureaux gaat vestigen. Thans heeft men er onder een vurenhouten vloer een uitstekend geconserveerden parketvloer gevonden. Volgens de buiten-architectuur en volgens een oude teekening, in het Gemeentemuseum aanwezig, moeten er vroeger twee deuren, ieder met een bordes er voor, aan den gevel zijn geweest. Later zijn daar blijkbaar ramen van gemaakt en is de hoofdingang thans nog aan den rechterkant. Met de restauratie zal de hoofdingang weer komen waar hij vroeger was.

Op de tegenwoordige vestibule volgt een rijke traphal, rijk versierd met beeldhouwwerk aan balustrades en met uit de hand gewerkt stuc. Heel boven valt door 'n achthoekigen koepel 't licht. Zoo zijn er twee koepels, links en recht in 't gebouw, dat trouwens ook twee trappen heeft. In de beneden- en bovenverdieping 'n complex van kamers, zalen en kamertjes, maar met de eigenaardigheid, dat alles in elkaar loopt en er geen gangen zijn, wat 't gebouw voor een moderne inrichting minder geschikt maakt.

Voor 't meerendeel zijn de kamers in later tijd veranderd. Die van de benedenverdiepingen hebben nog de oude plafonds in stuc, knappe stukken werk in Lodewijk XIV en XV. Een groote zaal beneden in Empirestijl, waar bovenbedoelde parketvloer gevonden werd, zal weer in dien stijl worden gerestaureerd. Aan de wanden zullen weer groote spiegels komen en daaronder trumeaux. In een paar kleinere vertrekjes vindt men nog origineele schoorsteenbetimmering uit den tijd toen 't gebouw werd opgetrokken, en op den zolder de oude renaschtige schoorsteenen, die op zware balkstellingen worden gevangen. 't Kaphout is nog uit den ouden tijd, zwaar en oversoliede als 't loosl waarmee de goten zijn belegd.

Het plan is thans om, nu 't gebouw een andere bestemming krijgt, alles te restaureeren in den stijl waarin de vertrekken nu worden aangetroffen en door te breken waar dat noodig is.

Van Sijpesteijn er op wijzende, dat de Hollandsche steden geen geld spaarden om het aanzien van hun afgevaardigden hoog te houden, memoreert, dat hunne logementen weelderig gemeubileerd waren, de wanden der kamers behangen met kostbare tapijten. Een dergelijke weelderige inrichting weder tot stand te brengen zal echter wel op de groote kosten afstuiten, ofschoon er iets voor te zeggen zou zijn vreemde diplomaten hier te kunnen ontvangen in een interieur, dat hen aan onzen besten tijd herinnert.

ROTTERDAM. B. en W. van Rotterdam hebben aan den Raad overgelegd de plannen der directeuren van de gemeentewerken en der gasfabriek voor den bouw eener nieuwe gasfabriek. De kosten worden geraamd op f 3.414.000, welke B. en W. voorstellen op de loopende begrooting beschikbaar te stellen.

UTRECHT. De afdeeling Utrecht van de »Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst» heeft zich — naar het »Utr. Dagbl.» mededeelt — andermaal tot den minister van binnenlandsche zaken gewend, met het dringend verzoek, dat eindelijk een einde moge worden gemaakt aan den toestand van verwaarloozing, waarin de kloostergang van den Dom verkeert, en waarbij wordt gewezen op de reeds in 1908 door haar breedvoerig omschreven verbeteringen, die zouden kunnen worden aangebracht en tot een bevredigenden toestand zouden kunnen leiden.

GRONINGEN. Hier ter stede is een vakschool voor behangers opgericht, welke zich in veler belangstelling mag verheugen. Van mr. H. L. Drucker, te 's-Gravenhage, ontving het bestuur eene gift van f 100.

Het eerste jaar wordt les gegeven in behanglinnen naaien, spijkeren op ramen, kastdeurzink-spijkeren, naaien op stoffen; — het 2e jaar linnen spijkeren, behangen, tapijtwerk, enz.

— In een dezer dagen gehouden vergadering van de vereeniging van Groninger kleisteenfabrikanten is besloten, dat de vereeniging zal toetreden tot de vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

NIJMEGEN. De Gemeenteraad heeft Zaterdag besloten op 31 December a.s. met de Groninger Bankvereeniging Schortinghuis en Stikker drie geldleeningen aan te gaan tegen 4 pCt., namelijk:

eene van f 243.000 voor de electriciteitswerken (f 143.000 voor de bestrijding van uitbreidingskosten en f 100.000 voor den tramaanleg);

eene leening nominaal f 71.000 (f 54.000 ten behoeve van de gasfabriek en f 17.000 voor de waterleiding);

eene leening nominaal f 90.000, als volgt verdeeld: f 35.000 voor aanleg van rioleering, f 16.000 voor uitbreiding van het gebouw van ambachtsonderwijs en f 39.000 voor het herstellen en inrichten tot museum van de voormalige Mariakerk.

Een deel dezer werken is reeds uitgevoerd of in uitvoering.

MAASTRICHT. De directeur der Maastrichtsche waterleiding, de heer Roelants, heeft, zoo meldt de Tijd, een plan ontworpen, om geheel Zuid-Limburg van water te voorzien, tot benoorden Sittard; n.l. die gemeenten,

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

rechts van de Maas gelegen. Het water zal waarschijnlijk betrokken worden uit de omgeving van Bunde.

De gezondheidscommissiën uit Zuid-Limburg zullen spoedig elk in hun kring vergaderingen beleggen met de dagelijksche besturen der betrokken gemeenten. In die bijeenkomsten zal de heer Roelants zijn plannen toelichten.

MIDDELBURG. Van het groote herstellingswerk aan de Abdij-gebouwen alhier, onder leiding van den Rijks-architect J. A. Frederiks, is weer een belangrijk gedeelte gereed gekomen en thans voor ieder zichtbaar door het wegnemen van de schutting. Het is het gebouw bij de voormalige Blauwe poort, uitkomende in de Lange St.-Pieterstraat en tegenwoordig bekend onder den naam van Gistpoort.

Ofschoon deze poort in den laatsten tijd door deskundigen niet meer beschouwd wordt als rechtstreeks tot de Abdij-gebouwen behoorende, staat de herstelling daarvan toch in nauw verband met die der andere gebouwen.

Het Rijk was reeds langen tijd eigenaar van de woning aan de eene zijde der poort, waar vroeger een antiquair zijn bedrijf uitoefende, en kocht een paar jaar geleden ook het gebouw aan de andere zijde, waarin sinds jaren een bakkerij gevestigd was. Deze beide gebouwen zullen binnenkort dienen tot berging van een gedeelte van het rijksarchief in Zeeland, wijl de zolders in het daarvoor gebruikt wordende gebouw in de abdij zelve geen ruimte genoeg meer bieden.

De gevel van dit nieuwe archiefgebouw vormt met de poort een fraai geheel.

Personalia.

— Door B. en W. van Amsterdam is bij den Gemeenteraad een voordracht ingediend om den heer H. C. J. Gritters, directeur van de Electrische Centrale te Rotterdam, te benoemen tot directeur van de Gemeentelijke Electriciteitswerken, op een jaarwedde van f 10.000. (Het salaris van den heer Ressing bedroeg f 8000).

— Te Steenwijk zijn voor de benoeming van twee leeraren aan de gemeentelijke avondteekenschool voorgedragen:

Voor het vakteekenen, smeden de heer K. de Jong, en voor leeraar in de gewone vakken van het lager onderwijs de heer N. Hulst, beiden te Steenwijk.

Vacante Betrekkingen.

— Twee Onderwijzers aan de Ambachtsschool te Utrecht, zie Adv. in dit no. (1)

— Directeur der gemeentewerken te Batavia, met 1 Januari 1911. Bezoldiging f 600 per maand, met 8 tweejaarlijksche verhoogingen van f 50 per maand; verbintenis voor 5 jaar; bekendheid met Indië strekt tot aanbeveling. Inlichtingen bij N. Biezeveld Hz., Kanaal 10 te 's-Gravenhage, na aanmelding. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, nabij 's-Gravenhage. Brieven onder no. 21, Bur. v. h. »Bouwkundig Weekblad«, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Adjunct-Opzichter, bij de gemeentewerken te 's-Hertogenbosch, afdeeling »Bouw- en Woningtoezicht«, jaarwedde f 720 met f 60 verhooging na elke twee jaren tot f 1020. Sollicitatiën vóór 24 October aan den Burgemeester. (1)

— Civiel-Ingenieur bij de Tweede Noordhollandsche Tramweg Maatschappij, jaarwedde f 1500, opklimmende tot f 1800. Aanmeldingen schriftelijk bij de Directie te Amsterdam. (1)

— Aankomend Meubelteekenaar, op Meubelfabriek te Amsterdam. Br. lett. R. W. 3927, Alg. Adv.-Bur., A. de la Mar Az., Amsterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar bij de firma Groeneveld, Van der Poll & Co., Heerengracht 467, Amsterdam. Sollicitaties schriftelijk. (2)

— Eenige Teekenaars, aan een groote fabriek bij de afdeeling Scheeps- en Machinebouw. Brieven onder letters M N N, Nijgh & Van Ditmar's Algem. Adv.-Bureau, Rotterdam. (2)

— Civiel Ingenieur voor werken in gewapend beton. Brieven onder lett. T. H. 3812 Alg. Adv. Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (2)

— Bedrijfsingenieur, bij de Staatsmijnen in Limburg, in den Kolenmijnbouw practisch ervaren. Sollicitaties in te dienen bij de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

36	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m
20	Bouwk. Opz.-uitv.	25—50 j.,	f 70—f 110 »
23	Bouwk. Teek.	23—32 j.,	f 65—f 150 »
9	Aank. Bouwk. Opz.	21—23 j.,	f 50—f 60 »
10	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 60 »
12	Waterb. Opz.-teek.	23—35 j.,	f 65—f 120 »
2	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
13	Chef-machinist	24—41 j.,	f 80—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	28—31 j.,	f 70—f 100 »
3	Werkt. Teek. constr	25—49 j.,	f 90—f 200 »
4	Machine-teek.	23—28 j.,	f 60—f 100 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 85 »
4	Electrotechn. Teek.	22—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr-constr.cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Boormeester (mijnbouw)	27 j.,	f 85 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.

H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

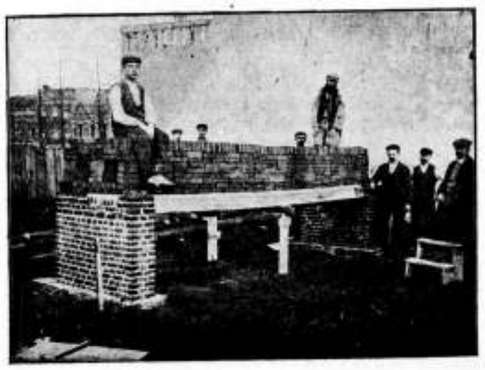

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Abonneert u op

„DE OPMERKER".

Abonnementsprijs slechts

f 5.— per jaar.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 29 OCTOBER 1910. No. 44.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

AANNEMERIJ.

Het is ons bij nadere overweging, ook na herlezing van het artikel in het Weekblad »De Aannemer« van 18 Oct. j.l. nog niet recht duidelijk geworden, waarom de Redactie van dat Weekblad zich eigenlijk heeft geërgerd aan de opname in de bladen van het stuk over de aannemerij, dat ook wij in ons vorig nummer plaatsten.

Wat doet het er eigenlijk toe of de schrijver dingen vertelt, die vrij algemeen bekend zijn; zijn bedoeling daarmede is toch blijkbaar, om iets bij te dragen tot het wegnemen van de bestaande misstanden, waartegen door den Aannemersbond reeds jaren lang, op zijn wijze en van zijn standpunt, strijd gevoerd is, evenwel met een zeer matig succes en zelfs zonder dat in het algemeen van dien strijd veel notitie is genomen.

Wij zouden zeggen, dat het de Redactie nu juist genoegen moest doen, dat eens door iemand, die buiten den Aannemersbond staat, op hetzelfde aambeeld wordt geslagen. Kwaad steekt daar toch geenszins in en de middelen tot verbetering, die de onbekende schrijver in overweging geeft zijn vrij onschuldig in dien zin, dat zij de belangen van den aannemersstand niet bedreigen, want hij spreekt slechts van wijzigen van het stelsel van aanbesteding, waar anderen alleen heil verwachten van algeheele afschaffing van dit stelsel.

Dit radicale middel is in den laatsten tijd herhaaldelijk ter sprake gekomen nevens het minder radicale van partieele besteding, maar aan algemeene invoering zoowel van het eene als van het andere stelsel staan zeer groote moeilijkheden in den weg, zoodat het voor de hand ligt, dat men zoekt het bestaande stelsel van aanbesteding te verbeteren.

Daarbij wordt wel eens te veel uit het oog verloren, dat de gunning aan den laagsten inschrijver een der grondslagen van laatstgenoemd stelsel is en dat men het geheel op losse schroeven zet, wanneer men hieraan gaat tornen.

Waarom wordt een werk aanbesteed? Eenvoudig om iemand te vinden, die het uitvoert voor een prijs, die niet meer bedraagt, dan het behoeft te kosten. Men betaalt, ook voor goed werk, niet gaarne meer dan noodig is en men heeft uit een koopmansoogpunt gelijk.

In de concurrentie heeft men het middel, om te weten te komen, wat het werk kosten moet, want de concurrentie heeft tengevolge, dat de winst tot een minimum wordt herleid. Men laat dus concurreeren, om niet meer dan den kostenden prijs, waartoe een billijke winst voor den aannemer mede behoort, te behoeven te betalen. Wanneer dit immoreel is, is het concurrentiestelsel zelf immoreel en zouden wij er onmiddellijk mede moeten breken.

Met gunning aan den laagsten inschrijver als regel, blijft men zuiver in het stelsel; afwijking van dezen regel kan alleen gemotiveerd zijn door buitengewone overwegende bezwaren. De gunning aan dien inschrijver, wiens aanbod het aannemelijkst voorkomt, zooals het wel in sommige bestekken heet, kan gereedelijk tot willekeur aanleiding geven. Zij is in theorie wel te verdedigen, maar in de praktijk geeft zij veelal aanleiding tot moeilijkheden en

het zijn de concurrenten zelf, die er meestal tegen opkomen, vooral wanneer de aanbesteder zijn keus doet, zonder opgaaf van redenen, een recht, waarvan het niet verstandig zou zijn, in het bestaande stelsel afstand te doen, want aan dat stelsel is eigen een zekere geheimzinnigheid, een zekere achterhoudendheid van beide partijen, die misschien wel de oorzaak is van vele der misstanden, waarover geklaagd wordt.

Die achterhoudendheid vindt haren grond daarin, dat men van weerskanten elkander in den regel niet vertrouwt, althans geen neiging gevoelt, open kaart te spelen, wat toch in heel veel gevallen zoozeer gewenscht zou zijn en waarin o. i. de oplossing van vele moeilijkheden moet worden gezocht.

Dat kooplieden tegenover elkaar geen open kaart spelen, elkander niet precies vertellen wat zij aan elkander verdienen, ligt in den aard van hun bedrijf, den handel.

Aanbesteding is niets anders dan handel en wanneer handel in het algemeen iets immoreels is, kan men al weder tot geen andere conclusie komen dan, dat aanbesteding zou moeten worden afgeschaft.

Laten wij het critieke punt der moraliteit echter eens buiten de quaestie en gaan wij eens na, hoe het uitvoeren van een bouwwerk eigenlijk een handelszaak is geworden, wat het vroeger niet was.

In den gildentijd was partiëele uitvoering regel, de metselaar mocht geen gehouwen steen leveren, de timmerman geen verfwerk aannemen, de schrijnwerker geen kap timmeren, daar werd zeer streng de hand aan gehouden. Voor deugdelijk werk werd ingestaan, dit was een zaak die de eer van het gilde raakte, terwijl zoowel tegen overvragen als tegen onderkruiperij en ongeoorloofde concurrentie maatregelen werden toegepast. De handwerksstand was tevreden met een flink burgerbestaan, men had hart voor het ambacht, de zonen stelden er een eer in. de voetstappen der vaders te drukken, zij verlangden niet naar hooger op en hadden daar geen aanleiding toe, want het lidmaatschap van het gild leverde waarborgen op voor een verzekerde toekomst.

Dat alles is veranderd in den Franschen tijd. Niet dat men voordien niet wist wat aanbesteding was en dit stelsel niet nu en dan bij openbare werken toepaste, maar de meer en meer algemeene toepassing van de „entreprise générale" ook op kleine werken, dateert ontwijfelbaar van het tijdstip, waarop de gilden werden afgeschaft. Toen trad niet meer elk ambachtsmeester op den voorgrond, maar de aannemer van publieke werken, koopman in de eerste plaats, speculeerende op de beurs van den aanbesteder eenerzijds en anderzijds den ambachtsman exploiteerend en op die wijze trachtende het doel te bereiken, dat het doel van elk ondernemer is en zijn moet, namelijk winst te maken.

Men stelle zich niet voor, dat de overgang van den eenen toestand tot den anderen plotseling heeft plaats gegrepen. Dat is nogal geleidelijk gegaan. Er moest nog leergeld betaald worden en de eerste openbare aanbestedingen hier te lande hebben vrij treurige uitkomsten opgeleverd. Het zou nog geruimen tijd duren, eer de gouden tijd voor het aannemersbedrijf aanbrak, maar hij is gekomen met de groote waterstaats- en spoorwegwerken, die in den loop der negentiende eeuw tot stand zijn gebracht.

Het duurde niet lang of de goede uitkomsten, door enkelen verkregen, lokten anderen aan en steeds meerderen. Er kwam concurrentie, maar zoolang die concurrentie tot een betrekkelijk kleinen kring beperkt was, kon er wel wat op worden gevonden, om haar vrijwel onschadelijk te maken. Met onderling overleg kon men veel bereiken, vooral in een tijd, toen er overvloed van werk was, bij een beperkt aantal gegadigden, die over genoegzame ervaring, geldmiddelen en gereedschappen beschikten, om groote werken met succes te kunnen uitvoeren. Meermalen is het dan ook voorgekomen, dat er afspraken werden gemaakt omtrent verdeeling van het werk, onthouding bij inschrijvingen of inschrijving voor den vorm, met een niet concurreerend cijfer. Ook het middel van uitkoop van enkele concurrenten werd meermalen toegepast en daaruit is het misbruik voortgekomen van uitkoop van alle concurrenten, dat jarenlang in zwang geweest is en nog niet geheel uitgeroeid, niettegenstaande vele aannemers reeds sedert lang het verderfelijke van dit misbruik hebben ingezien. Het was toch tengevolge hiervan, dat men het gemakkelijk eenige jaren kon volhouden aannemer te zijn en geregeld op werken in te schrijven, zonder iets anders te behoeven te doen, dan nu en dan een bestek te koopen en een afgesproken cijfer op een inschrijvingsbiljet in te vullen. Nevens de serieuze concurrenten werd de toevloed van parasieten, wien het alleen om de uitkeering van den opzet te doen was, in de aannemerskringen steeds grooter. Er was weinig tegen te doen, middelen tot wering dezer ongewenschte elementen stonden dengenen, die het toch ook om het werk te doen was, niet ten dienste; nauwere aaneensluiting, het vormen van een gesloten club kon wel eens iets uitwerken, maar men kon nooit weten, welke verrassingen bij een aanbesteding uit de bus te voorschijn zouden komen. Somtijds trachtte men zulk een pseudo-aannemer er in te laten loopen en er bleef er wel eens een, wat men noemt, aan 't werk hangen, wat dan voor den betrokkene uitliep op een gevoelige les, maar dit belette niet, dat bij een volgende gelegenheid weder nieuwe gegadigden opdoken, die de zaken in de war stuurden, hetzij men ze dan terecht als parasieten van bovenbedoelde soort kon beschouwen, hetzij zij zich later als werkelijk ernstige concurrenten ontpopten. Men wist dit en men weet dit nog nooit met zekerheid vooraf te bepalen, welke vorderingen de organisatie van het aannemersbedrijf, ook door het optreden van den Aannemersbond, in de laatste jaren moge hebben gemaakt. Immers er zijn nog vele en daaronder bekwame en solide aannemers, die van den Bond niets willen weten.

Middelen, om de vrije concurrentie in het huidig aanbestedingsstelsel te beteugelen, zijn dus uiterst moeilijk aan te geven, het geheele stelsel berust daarop en zoolang het aannemersbedrijf een vrij bedrijf blijft, dat door iedereen, bevoegd of onbevoegd, kan worden ter hand genomen, zullen de misstanden blijven bestaan, die eenvoudig uit de vrije, wellicht te vrije, concurrentie voortvloeien, tenzij men het stelsel aantast in zijn grondslagen en dat durft men niet aan. De aannemers zijn alreeds over partiëele besteding zeer slecht te spreken en noemt men de woorden „eigen beheer", dan meenen zij, dat daarachter de booze bedoeling schuilt, hun bedrijf te gronde te richten. Maar ook de aanbesteders en hun raadslieden de architecten en ingenieurs, passen zij ook wel partiëele besteding toe, voor een serieuze toepassing van eigen beheer deinzen zij terug en niet zonder reden, want het denkbeeld is wel heel mooi, maar, wanneer zij de zaak goed overwegen en zichzelf niets wijs maken, gebiedt hun de eerlijkheid, te erkennen, dat, bij werken van eenige beteekenis, de aannemer vooralsnog niet gemist kan worden.

Schakelt men den aannemer uit, dan valt met hem ook het stelsel der „entreprise générale" uit elkander en komt men tot de noodzakelijke consequentie het geheele bouwbedrijf op anderen voet in te richten. Wie dan de handelsoperaties, die voor het uitoefenen van dat bedrijf noodig zijn, zal hebben te verrichten, is een vraag, die zich onmiddellijk op den voorgrond dringt. Moeten b.v. de bestuurders van een gemeente, die een raadhuis wil bouwen, als eertijds weder zelf erop uitgaan, om steenen en timmerhout te koopen, om de verwerking daarvan onder toezicht van hun bouwmeesters, aan verschillende ambachtsbazen op te dragen? Wij vreezen, dat er weinig van terecht zou komen, wanneer onze hedendaagsche wethouders van publieke werken met zulk een opdracht op reis togen. Moeten dan de architecten en ingenieurs eenvoudig maar het werk, dat nu des aannemers is, nog bij hun overige werkzaamheden verrichten? Wij vreezen, dat de uitkomsten eveneens verre van bevredigend zouden zijn. Ergo, wij zullen ons met het stelsel, waaraan wij nu vastzitten, waarschijnlijk nog geruimen tijd moeten behelpen en het moeten nemen, zooals het is, met de gebreken, die er aan eigen zijn.

Wij zullen het moeten aanzien, dat af en toe hetzij aannemers, hetzij directies, of beiden tegelijk het slachtoffer worden van die gebreken en het eenige, wat wij doen kunnen, is, in gevallen waar dit te voorzien is, trachten het te voorkomen.

Algemeene maatregelen, om de misstanden uit den weg te ruimen, zijn niet aan te geven. Wat nu en dan als zoodanig wordt voorgesteld, het zijn doorgaans halve maatregelen, die geen doel treffen, of het zijn maatregelen, die de rechten en belangen, van den aanbesteder, van de directie of van den aannemer aantasten.

Wanneer partijen van weerskanten als eerlijke menschen tegenover elkander staan en er een zekere mate van onderling vertrouwen bestaat, kan men, ook bij aanbesteding, een werk nog wel goed uitgevoerd krijgen. Er hangt hier zoo ontzaglijk veel van de personen af, die bij de zaak betrokken zijn. Ontbreekt het vertrouwen en staan partijen scherp tegenover elkander, ja dan zullen moeilijkheden in den regel niet uitblijven.

Een directie, die altijd in de meening verkeert, te worden beetgenomen, heeft de meeste kans, dat dit ook werkelijk het geval zal zijn en zij staat dan met al haar autoriteit en al haar dwangmiddelen vrijwel machteloos, want zij is op een punt altijd de mindere van den aannemer, namelijk het commercieele.

Er is in den laatsten tijd een neiging bij sommige directies, om zich daarmede te willen bemoeien, b.v. door invloed te willen uitoefenen op de onderaannemingen, in dien zin, dat niet onderdeelen van het werk voor onmogelijk lage prijzen aan onderaannemers worden uitbesteed. Dit geschiedt dan natuurlijk met goede bedoelingen, zoo in het belang van het werk, als in dat der genoemde ambachtslieden, maar toch moet dergelijke bemoeiing in beginsel, altijd in het bestaande stelsel van werken, worden afgekeurd, omdat de directie zich daarmede begeeft op een terrein, waar zij niet te maken heeft en waar, strikt genomen, de aannemer geheel vrij gelaten moet worden. Tallooze onaangenaamheden kunnen hieruit dan voortvloeien en dit ware niets, wanneer ten koste daarvan blijvende verbetering kon worden verkregen, doch dat moet men zich niet voorstellen. Als koopman zal de aannemer er toch immer op uit zijn en op uit moeten zijn, onderdeelen zoo goedkoop mogelijk uit te besteden, evenals hij bij zijn leveranciers zal afdingen wat hij kan. Handel zonder „gescharrel en gevent", zooals men het eenigszins schamper noemt, is niet denkbaar. De hevige concurrentie dwingt den aannemer, overal uit te halen, wat er uit te halen is en de hevige concurrentie onder de onderaannemers en leveranciers maakt hem dit mogelijk. Welk koopman betaald uit moreele overwegingen meer dan hij behoeft te betalen?

Bovendien, wanneer de directie zich met de onderaannemingen bemoeit, zou zij het om consequent te zijn met alle leveranties tot in de kleinste bijzonderheden moeten doen, want waarom zou zij den onderaannemer wel en den leverancier niet in bescherming nemen?

Ging zij echter zoover zich met al die dingen in te laten, die haar feitelijk niet aangaan, dan ligt het toch voor de hand, dat zij beter zou doen onmiddellijk tot partiëele besteding of eigen beheer over te gaan. Zoolang men er echter niet openlijk voor uitkomt, dat die bemoeiing bedoelt langzamerhand tot eigen beheer te geraken, kunnen wij er het nut niet van inzien en zullen de directies o. i. goed doen te blijven op het terrein, dat in het bestaande stelsel nauwkeurig afgebakend is.

Wil men op een ander stelsel aansturen, dan gelooven wij, dat de weg, om daartoe te geraken, in andere richting moet worden gezocht.

P. H. S.

De St. Lucas-Scholen in België.

In de Zuidelijke Nederlanden heeft de bouwkunst sedert eeuwen een vruchtbaren bodem gevonden en er zijn weinig streken, waar op een zoo kleine oppervlakte zoovele monumenten worden aangetroffen als in België. De architectonische vormen hebben er zich ontwikkeld in een rijkdom, die eveneens elders tot de uitzonderingen behoort, een rijkdom, die meermalen tot overdrijving oversloeg, zoodat de eischen van goeden smaak, de regels der kunst, uit het oog werden verloren. Nergens in Noord-West-Europa kan de Gothiek wijzen op een verfijning van vormen, die meer aan kantwerk of filigraan, dan aan steen of marmer doet denken, nergens ook heeft het Barok zich zulke buitensporigheden veroorloofd als wij in België aantreffen, in werken, waarvan overigens de meesterlijke uitvoering onze bewondering wekt.

Alleen in Spanje en Oostenrijk, de twee rijken, waarvan staatkundig de Zuidelijke Nederlanden achtereenvolgens deel hebben uitgemaakt, vindt men iets dergelijks. Omtrent de wederzijdsche invloeden, die hier aan het werk kunnen zijn geweest, zou een grondig onderzoek waarschijnlijk nog wel wat aan het licht brengen, dat waarde voor de kunstgeschiedenis zou kunnen hebben. In lateren tijd, namelijk na de Fransche Omwenteling, is België onmiskenbaar onder Franschen invloed geraakt, maar de Belgische kunst heeft tot heden bij al haar goede eigenschappen de neiging behouden tot een zekere mate van overdrijving, dat kan men zien aan **de overdreven** breedte van sommige boulevards van Brussel, dat kan men zien aan het Justitiepaleis van Paelaert, aan het werk van Van de Velde en zijn navolgers, aan het Belgisch moderne van een vijftiental jaren geleden en men kan het gewaar worden op elke tentoonstelling van ontwerpen van Belgische architecten.

Deze overdrijving heeft in het land zelf aanleiding gegeven tot een reactie, waaraan zeker de invloed van Viollet le Duc niet vreemd is geweest, want zij heeft de verheffing van de nationale kunst in haar banier geschreven en wel door middel van een terugkeeren tot de ernstige beginselen van bouwkunst, die zich evenwel niet alleen tot de bouwkunst bepaalt, maar zich ook uitstrekt op het gebied der kunstambachten. Deze reactie werd vooral door de geestelijkheid gesteund, op grond van het beginsel, dat de godsdienst, evenals in de middeleeuwen, als de eenige basis voor de kunst moet worden aangemerkt, maar daardoor ondervond zij ook van den aanvang af tegenwerking van degenen, die anders dachten over de waarde van het godsdienstig element en afkeerig waren van een terugkeer naar de middeleeuwen.

Een der grootste voorstanders der kunstbeweging in chris-

telijke richting was de bekende Jean Bethune, die in het onderwijs aan de St. Lucas-School te Gent de beginselen in toepassing bracht, waarvan hij alles voor de verheffing der nationale kunst in België verwachtte. De tegenstanders haalden de schouders op over hetgeen zij als een utopie beschouwden en meenden, dat de beweging zich wel zou bepalen tot deze eene proefneming in de provinciestad.

Toen evenwel in 1888 de geestelijke Marès, thans inspecteur der St. Lucas-Scholen, van Gent naar Brussel werd afgevaardigd, om een sedert 1882 in de hoofdstad bestaande school in den geest van de Gentsche inrichting te reorganiseeren, werd door de tegenstanders in de pers een geregelde campagne tegen de St. Lucas-Scholen begonnen.

Nochtans heeft dit niet belet, dat ook in andere plaatsen het voorbeeld van Gent navolging vond en de scholen zich daar in een nog steeds toenemend succes mogen verheugen en haar invloed in de practijk van de bouwkunst en de kunstambachten meer en meer merkbaar wordt.

De school te Gent zal steeds aanspraak kunnen blijven maken op den naam van moederschool. De tentoonstelling verleden jaar door hare oud-leerlingen ingericht, was een gebeurtenis van beteekenis door de verscheidenheid en de artistieke waarde van het tentoongestelde. Met hare 600 à 700 leerlingen zal zij voortgaan nieuwe krachten aan de kunstambachten toe te voeren.

De school te Doornik, door 450 leerlingen bezocht, bloeit eveneens en beantwoordt op bijzondere wijze aan het doel, met hare talrijke werkplaatsen, waar de leerlingen, naast de teekenstift, ook het gereedschap leeren hanteeren, dat hen later in de practijk zal helpen in het kunstambacht een bestaan te vinden.

Te Luik, waar de localiteit reeds sedert jaren onvoldoende was, zullen de 400 à 500 leerlingen binnenkort gehuisvest zijn in ruime gebouwen, waardoor het mogelijk zal zijn het programma der school in alle deelen tot uitvoering te brengen.

Te Mons is eenige maanden geleden een nieuwe school voor de kunstambachten geopend met een leerplan, geheel overeenkomend met dat der St. Lucas-Scholen.

Wat betreft de scholen te Brussel en zijn voorsteden, de oudste, die van Schaerbeek, met 500 leerlingen, geniet een reputatie, die haar onder de eerste onderwijsinrichtingen van dien aard in het land plaatst.

Die van Molenbeek, een tiental jaren geleden geopend, beantwoordt van dag tot dag meer aan haar doel in de dichtbevolkte voorstad, bijna uitsluitend door de arbeidende klasse bewoond.

De jongste school, die van St. Gilles, zal na een bestaan van nauwelijks vier jaren, weldra op een aantal van meer dan 400 leerlingen kunnen wijzen.

Deze drie scholen zullen binnen weinige jaren, naar men hoopt, bekwame meesters en gezellen kunnen afleveren aan verschillende ambachten, waarin thans nog een groote behoefte aan artistieke leiding en vakkennis gevoeld wordt.

Aldus bescheidenlijk op een afgebakenden weg voortwerkende, voorzien de St. Lucas-Scholen in een algemeen gevoelde behoefte, namelijk de verheffing van het kunstambacht en van zijn beoefenaars door vakonderwijs.

Op welke wijze de St. Lucas-Scholen werken heeft de reeds genoemde inspecteur Marès in het begin van dit jaar nog eens uiteengezet in een bijeenkomst van het gilde van St. Thomas en St. Lucas, gehouden in de School te St. Gilles. De spreker zeide toen ongeveer het volgende:

Ik geloof, dat het niet zonder nut is, in het belang onzer scholen U in eenige woorden de wijze van werken, het onderwijs en de verkregen uitkomsten toe te lichten.

Ik acht een dergelijke uiteenzetting des te meer nuttig, omdat er vele dwalingen en vooroordeelen in omloop zijn onder sommige Katholieken, tengevolge van de partijdige aanvallen, waaraan ons streven nu en dan blootstaat.

Het gilde van St. Thomas en St. Lucas, dat reeds zooveel gedaan heeft, om zijn beginselen in zake Christelijke Kunst ingang te doen vinden, moet wel bevoegd geacht worden met kennis van zaken ons stelsel van opvoeding in de kunst te beoordeelen. Gaarne zou ik dan ook de weloverwogen opmerkingen ontvangen, die de leden zouden wenschen mij mede te deelen in het belang van onzen arbeid.

Wat betreft de grondslagen van de artistieke beweging, wanneer men ondergeschikte neigingen, die slechts kunst als middel van verstrooiing of behagen kennen, ter zijde laat, dan blijven slechts twee groote stelsels van onderwijs over, het eene dat steunt op het kruis, het andere op den driehoek.

Deze symbolen kenschetsen vrij juist de neigingen van het eene en het andere stelsel. Het kruis strekt zijn armen uit naar de onbegrensde horizon, het wijst den mensch den weg door de godsdienstige beginselen, waarvan het het embleem is.

De driehoek, hij is gesloten, persoonlijk, egoïst, zijn hoeken zijn scherp.

In de kunst zullen sommige geesten nooit het mysterie van het kruis begrijpen, zij missen een horizon.

De St. Lucas-Scholen bestaan voor de anderen; zij geven wat zij bezitten, de wetenschap, de geheimen van het ambacht. De jonge ambachtsman heeft aan dat alles behoefte en door hem wordt de St. Lucas-School populair, terwijl de personen, wien de sociale en godsdienstige toekomst van het land ter harte gaat, haar dankbaar en sympathiek gezind zijn.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap viert haar zilveren feest, o.a. met een tentoonstelling van het werk harer leden, welke dezer dagen is geopend.

De Kunstkring-zaal, met de noodige schotten voor een omvangrijker tentoonstelling geschikt gemaakt, toont allerhanden arbeid, in allerhanden vorm.

Aan den benedenwand der zaal zijn de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor het affiche dezer tentoonstelling.

De officieele opening werd, behalve door de leden der jubileerende vereeniging, bijgewoond door den burgemeester Mr. A. R. Zimmerman, de wethouders Van Dorp en D. H. Havelaar, den directeur van gemeentewerken en het bestuur van den Kunstkring.

Op uitnoodiging van het bestuur voerde de burgemeester het woord bij de opening. Hij wenschte in de eerste plaats Bouwkunst en Vriendschap namens het gemeentebestuur geluk met haar vijfentwintigjarig bestaan, daarbij de hoop uitsprekende, dat in het nieuwe tijdperk, dat thans voor de vereeniging open lag, zij de belangrijke plaats, die zij in de bouwkundige wereld in Rotterdam, ja in geheel Nederland inneemt, zou mogen behouden; dat zij zou blijven het centrum, de kern van de Rotterdamsche architecten, dat ook voor den vervolge haar streven erop gericht zou zijn een gezonde, schoone architectura in onze stad te bevorderen.

Spreker kwam als een goed vriend op dit zilveren feest, omdat, wat hij gezien had van het werk der vereeniging, hem sympathie voor Bouwkunst en Vriendschap geschonken had, arbeid, die zich uitte in den aandrang tot behoud

van oude gebouwen, welke uit architectonisch oogpunt niet mochten verloren gaan, als door het houden van voordrachten, om bouwkundige vraagstukken en het uitschrijven van prijsvragen, waardoor vooral de jongeren tot inspanning en studie worden aangespoord.

De bouwkunst, merkt spr. op, is voor alles een openbare kunst en kan dus geen enkel modern gemeentebestuur onverschillig laten.

Het uiterlijk der stad toch wordt door de voortbrengselen der architectuur bepaald. En het uiterlijk der stad heeft op de burgerij denzelfden invloed als het innerlijke van een huis op den bewoner. Een goede, bloeiende architectuur moet derhalve in hooge mate ten goede komen aan de stad.

Het gemeentebestuur is in staat die kunst te steunen. Spreker gelooft, dat de tijd, waarin men verklaarde, dat kunst geen regeeringszaak is, dubbel en dwars tot het verleden behoort. Die steun kan geschieden door, wanneer het gemeentebestuur zelf openbare plannen sticht, zekere eischen bij den bouw te stellen, die bij de burgerij, wanneer zij bouwt, navolging kunnen vinden. Spreker is van meening, dat de gemeente zich in dat opzicht wel eenige kosten mag getroosten. De bouwkunst toch is de moeder der kunsten. Zij is de gemeene bron geweest, waaruit andere beeldende kunsten zijn voortgekomen. Evenals de gemeente de beeldende kunst steunt in haar musea, evenzeer mag door haar de ontwikkeling en bloei der bouwkunst worden bevorderd. Zoo kan het gemeentebestuur, door de wijze waarop zij den bouw der gemeente-inrichtingen laat uitvoeren, een krachtige steun zijn voor de bouwkundige werken der particulieren in Rotterdam.

De bouw van haar eigen werken kan de gemeente in de eerste plaats doen uitvoeren door haar eigen bekwame bouwkundigen, doch zij kan bij belangrijke bouwwerken de hulp inroepen van particuliere architecten. Op die wijze wordt eentonigheid vermeden en belangstelling gewekt voor de gemeente-bouwwerken.

Spreker achtte hier niet de plaats, om te zeggen, welk stelsel de voorkeur dient te genieten, hoewel hij toch wenscht op te merken, dat het eene het andere niet behoeft uit te sluiten: ze kunnen ook wel samengaan.

Voor het oogenblik achtte spreker het genoeg, te verklaren, dat het gemeentebestuur ten volle beseft het groote belang van een bloeiende bouwkunst in deze gemeente, en daarom heeft het met groote belangstelling kennis genomen van het zilveren feest van Bouwkunst en Vriendschap. Spreker hoopte, dat de vereeniging andermaal een tijdperk van grooten, gezonden bloei moge tegemoet gaan.

De rede van den burgemeester werd met luid applaus begroet.

FRIESCH GENOOTSCHAP TE LEEUWARDEN.

Op 24 October j.l. is, onder leiding van den heer mr. W. J. van Welderen baron Rengers, in de schilderijzaal van het Museum te Leeuwarden, de gewone algemeene vergadering der leden van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde gehouden. Met het bestuur waren elf leden tegenwoordig.

Na lezing en vaststelling der notulen, bracht de secretaris, de heer dr. H. D. Verdam, het 82ste verslag (jaar 1908—1909) van den toestand en de handelingen van de Vereeniging uit, waaraan het volgende is ontleend:

Na de uitbreiding van het Museum met de collectie-Bisschop en het verschijnen van den catalogus is voor het Genootschap een tijdperk ingetreden, waarin weer langzaam doch gestadig aan den bloei van het Museum wordt doorgewerkt en ook de daar buiten gelegen belangen bij voortduring in het oog werden gehouden. Dat het streven van het Genootschap waardeering ondervond, bleek o.m. uit een artikel over het Museum in de zoogenaamde „Groene Amsterdammer" van 27 Februari 1910, van de hand van professor dr. T. J. de Boer, waarin de zalen-Bisschop werden beschreven als te zijn een waar genot voor den bezoeker en de inrichting der terpenkamer werd geroemd, omdat daarin slechts een met smaak en oordeel opgestelde keurverzameling wordt gegeven en al het andere in depôt wordt gehouden, om alleen voor belangstellenden en speciaal-wetenschappelijke onderzoekers ter bezichtiging te zijn. Ook de catalogus van mr. P. C. J. A. Boeles werd door den schrijver van het artikel geprezen. De heer P. de Clercq te Veenwouden stelde, met het oog op de talrijke bezoekers van het Museum uit Engeland en Amerika, een bedrag voor een eventueele vertaling van den catalogus in het Engelsch beschikbaar.

Voorts werd het Museum met talrijke geschenken en legaten, w.o. eenige belangrijke, verrijkt.

De heer Wiersma hield wederom toezicht op de terpen te Ferwerd en Blija en den heer A. E. van Giffen, docts. in de plant- en dierkunde te Groningen, is opnieuw een subsidie van f 250 geschonken voor zijne onderzoekingen in de Friesche terpen, waartegenover hij zich bereid verklaarde, de aldaar door hem te vinden voorwerpen aan het Genootschap af te staan.

Den 22 April 1910 belegde het bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond een buitengewone vergadering te 's-Gravenhage, waar o.m. werd besproken een op initiatief van den Bond door de heeren De Stuers, Gratama, Vollgraaf, Berlage en Kalf uitgebracht rapport ter bescherming van monumenten van geschiedenis en kunst. Het Friesch Genootschap, dat enkele malen met leede oogen moest aanzien, dat oude monumenten, in haar ressort gelegen, zonder noodzaak verdwenen of slechts met de uiterste krachtsinspanning konden worden behouden — men herinnere zich slechts de afbraak van de kerk te Oosterwierum, de nauwelijks voorkomen sloping van de Broerekerk te Bolsward en van de oude Schierstins te Veenwouden — betuigde zijne instemming met de uitnemende maatregelen van den Bond, door zich door zijn conservator ter vergadering te laten vertegenwoordigen. Mede handelde het Genootschap in deze richting, door tot burgemeesters in de provincie Friesland eene missive te richten, met verzoek, indien plannen tot afbraak van oude gebouwen hun ter oore mochten komen, het Genootschap daarvan in kennis te willen stellen.

Na eenige verdere mededeelingen, werkzaamheden van huishoudelijken aard, benoeming van leden, enz. stelde bij de rondvraag de Voorzitter de vergadering in de gelegenheid eenige photographieën te bezichtigen, betrekking hebbende op het onlangs in de kerk te Dietz onthulde monument ter eere van Henriette Amalia van Nassau-Dietz. De Voorzitter deelde mee, dat de poppen, in de Hindelooper kamer een nieuw costuum hadden gekregen, waarvoor mevr. Van Eijsinga, zelve uit Hindeloopen afkomstig, hare medewerking had verleend, voor welke hulp het bestuur zijn dank betuigde.

De conservator van het Museum, de heer mr. P. C. J. A. Boeles, deed de volgende mededeelingen:

Dat dezer dagen met den heer A. E. van Giffen, docts. te Groningen, een contract was gesloten, waarbij is bepaald, dat de door hem in Friesland verzamelde terpoudheden mettertijd aan het Genootschap komen. Totnogtoe bestond er te dien aanzien alleen een moreele verplichting.

Dat een der oude kamers van het Museum, dateerende van 1781, in den oorspronkelijken stijl is hersteld.

Dat men het in depôt-houden van de minst belangrijke voorwerpen en het tentoonstellen van een keurcollectie op prijs meer verzamelingen hoopt toe te passen.

Dat aan den fabrikant Hendrik van Dellen te Gronau voor diens museum aldaar door het Genootschap voorwer-

per ter tentoonstelling zijn afgestaan, waarvan de Friesche arbeiders buiten het vaderland met groote belangstelling hebben kennis genomen.

Dat met het groote museum in Hannover een ruil is aangegaan, waardoor het Friesch Genootschap in het bezit van een 13-tal mooie, Saksische urnen is gekomen.

Ten slotte brachten nog een paar der aanwezige leden in het midden, hoe noodig het soms is, dat het Genootschap ter bescherming van gebouwen van architectonische waarde en van andere belangrijke oudheden tusschenbeide komt. Zoo werd gesproken van grafsteenen in een kerk, die bij het aanbrengen van centrale verwarming niet voldoende worden ontzien.

De Voorzitter antwoordde, dat het bestuur steeds voor oogen hield, wat men wenschte en naar aanleiding van het te berde gebrachte desnoods maatregelen hoopte te nemen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de huishoudelijke vergadering van den Frieschen Bouwkring, op 20 October j.l. gehouden onder leiding van den heer H. Feddema Azn, bleek uit het verslag van den secretaris, dat het aantal leden (106) niet achteruit was gegaan, en uit dat van den penningmeester, dat er een batig saldo van ongeveer f 60 was. Als bestuursleden werden gekozen de heeren G. C. Michell en G. J. Veenstra. De laatste zou nader beslissen over het aannemen der benoeming. De voorzitter deed mededeeling van verschillende correspondenties door het bestuur in den afgeloopen zomer gevoerd in zake de bewegingen over nationale prijsvragen en over het behoud der schoonheid in Nederland, waarbij het bestuur zich namens den Bouwkring had aangesloten.

Na de pauze was het te laat geworden om uitvoerig stil te staan bij »de houding van den Frieschen Bouwkring ten opzichte van de nieuwe bewegingen op bouwkundig gebied«, in te leiden door de heeren G. J. Veenstra en W. E. Hoekstra Jr. Inleiders stelden zich voor om te komen tot het uitschrijven van prijsvragen voor gevels, tot het vormen van een commissie voor bijstand in zake het bebouwen van gemeenteterreinen en verder van een schoonheidscommissie, zooals reeds in meerdere steden bestaan. Ook beoogen ze een uitgebreide herziening van het reglement der vereeniging.

Na korte bespreking werd besloten de voorgestelde reglementswijzingen gedrukt met toelichting aan de leden te zenden, waarna alle voorstellen in een afzonderlijke vergadering zouden worden behandeld.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN WANDKALENDER.

Op verzoek van de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, Afdeeling Rotterdam, had in Juli dezes jaars het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam eene prijsvraag uitgeschreven voor:

»het Ontwerp van een Wandkalender«. Hierop zijn ingekomen 72 inzendingen.

In hare op 13 Oct. j.l. gehouden bijeenkomst heeft de Jury bestaande uit de Heeren:

Ad. le Comte, Directeur van het Museum Lambert van Meerten te Delft;

J. Hudig, Voorz. van bovengenoemde Academie; Huib Luns, Hoofdleeraar aan bovengenoemde Academie;

Prof. K. Sluyterman, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

Jac. Haslinghuis, Bestuurslid van de Ned. Vereeniging tot Besch. van Dieren, Afd. Rotterdam;

J. J. Vürtheim, Firmant van Kon. Ned. Drukkerij J. Vürtheim & Zoon te Rotterdam;

de prijzen als volgt toegekend:

Eersten prijs aan motto: »Hart«, inzender W. Bogtman te Haarlem;

Tweeden prijs aan motto: »Zachtheid«, inzender W. F. Winter Jr. te Amsterdam;

Derden prijs aan motto: »Brute«, inzender N. N.

De ingezonden ontwerpen zullen van Donderdag 20 October tot en met Zaterdag 22 October van 12—4 uur in de Bestuurskamer der Academie ter bezichtiging worden gesteld.

Varia.

BLIKSEMAFLEIDERS IN DE OUDHEID?

Dr. D. van Gulik schrijft in „De Natuur":

De vraag, of er reeds vóór Franklin bliksemafleiders werden aangewend, is bijna even oud als Franklin's afleider zelf en is tot onze eeuw een strijdvraag gebleven.

Men heeft toch gemeend, sporen van beveiligingsmethoden te ontdekken in de middeleeuwen niet alleen, maar zelfs in de oudheid, bij Romeinen, Israëlieten, Egyptenaren, Chineezen enz. Ja, de geschiedenis en de overlevering van haast alle volkeren gewaagt van bepaalde gebruiken ter bezwering van onweer, die bij oppervlakkige kennismaking een trek van overeenkomst vertoonen met de toepassing van het beginsel der beveiliging, zooals dit door Franklin is ontdekt.

In het Romeinsche leger zou een bepaald legioen (legio fulminata) de macht hebben bezeten den bliksem te beheerschen; de tempel te Jeruzalem (n.l. die van Herodes, gesticht 21 j. v. Chr.), was met metaalplaten gedekt, terwijl de spits van een groot aantal scherpe vergulde pieken was voorzien; hoog boven Egyptische tempels staken een tweetal vlaggenmasten uit, die van boven uitliepen in met koper beslagen punten; en de Chineezen trachtten reeds in het verleden het onweder te bestrijden met zwaarden en lansen, die vastgebonden waren aan in den grond gestoken bamboestokken.

Nu is voor het overgroote meerendeel van deze en overeenkomstige gevallen de ongerijmdheid van het vermeende verband met de beveiliging onzer dagen reeds sinds jaren bewezen. Daarentegen bleven bepaalde feiten der geschiedenis van lang vervlogen eeuwen, althans voor een klein deel der wetenschappelijke wereld, tot heden gelden als de inleiding van het door Franklin voltooide werk. Het is daarom met vreugde te begroeten, dat prof. Hennig dit vraagpunt nog eens grondig en met groote kennis van zaken heeft onderzocht. De eindconclusie van zijn studie, neergelegd in de Archiv für die Geschichte der Naturwissenschaften (Bnd 2, 1909), is zeer beslist deze, dat er in de middeleeuwen en in de oudheid geen sprake kan geweest zijn van een bewust toepassen van aan het doel beantwoordende beveiligingsmaatregelen. Ik kan niet nalaten hier enkele punten van het omvangrijke materiaal aan deze studie te ontleenen.

In zijn volkomen afhankelijkheid van het weder heeft de mensch door alle tijden heen omgezien naar middelen van verweer. Dit gold niet alleen voor het onweder, maar evenzeer voor den gevreesden hagelslag, voor storm, voor overvloedigen regen en voor droogte. Al deze omstandigheden werden naar zijn bijgeloovige voorstelling beheerscht door heksen, geesten en daemonen; en in zijn verbeelding

meende hij door bedreiging en bezwering zich eenigermate te kunnen verdedigen tegen deze kwelgeesten, die zijn oogst vernielden, zijn eigendom aanrandden, zelfs zijn leven in gevaar brachten. Aangezien nu de mensch in zijn eenvoud aan deze belagers, naast een bepaalde bovenmenschelijke kracht, geheel menschelijke eigenschappen en zwakheden toekende, trachtte hij behalve door bezweringsformules zijn kracht te doen gelden door geweld van wapenen. Zoo zien wij dan bij tal van volkeren der middeleeuwen en van nog vroegere eeuwen verschillende gebruiken ontstaan, die echter in den grond geheel overeenkomstige beteekenis bezitten. Bijlen en zwaarden — bij voorkeur druipende van bloed — worden dreigend tegen het naderende onweer gericht; pijlen (en later vuurwapenen) worden afgeschoten; steenen, messen, sikkels of stukken brandend hout worden, afwisselend naar tijd en landstreek, geworpen in de richting der bui. En het blijkt, dat met dit optreden niet uitsluitend een bedreiging werd bedoeld, doch dat men ook in den waan verkeerde de booze geesten te kunnen verwonden. „wat men den hagelsteenen aandoet, geschiedt ook den heksen".

Ook trachtte men dezen schrik in te boezemen door luid geschreeuw, een gebruik, dat reeds voor tal van eeuwen bij de Chineezen in eere was bij verduisteringen, om het monster te verschrikken, dat zich opmaakte het verduisterende hemellicht te verslinden. Later kwam voor dit alarmgeschreeuw in de plaats het luiden der klokken, vooral van gewijde klokken, gelijk duidelijk wordt uitgesproken door hierop voorkomende opschriften, die vaak spreken van „het verdrijven van booze geesten, die in de lucht heerschen".

Van al deze gebruiken doen inderdaad die, waarin sprake is van naar het onweer gerichte zwaarden en bijlen, eenigszins aan den Franklin'schen bliksemafleider denken. Daar echter alle in den grond berusten op hetzelfde denkbeeld: het afschrikken en afweren van de gepersonificeerde natuurkrachten, bestaat er geen grond voor deze groep nog een afzonderlijke verklaring (n.l. bekendheid met ons wetenschappelijk stelsel van beveiliging) aan te nemen. Trouwens de grond van een dergelijke verklaring zinkt geheel weg, als men bedenkt, dat deze bestrijdingsmethode niet alleen tegen den bliksem, maar insgelijks tegen den hagel, den storm e. d., werd aangewend.

Zoo ligt dus ook de oorsprong van het hagelschieten, dat tot op onze dagen in bepaalde streken van Frankrijk, Italië en Oostenrijk (vooral in Stiermarken) voortleeft, in het bijgeloof der grijze oudheid. Men moet zich daarom verbazen, dat eerst een voor enkele jaren stelselmatig uitgevoerde proefneming, op reusachtig groote schaal (zie „Natuur", 1908, blz. 22), bij machte is geweest om dit op geen enkelen wetenschappelijken grond baseerende hagelschieten voor goed naar het rijk der fabelen te verwijzen.

Op ons eigenlijke onderwerp terugkomende, moeten wij nog opmerken, dat het sterkste argument der tegenpartij steeds is geweest de tempel te Jeruzalem; daarover dus thans nog enkele woorden in het bijzonder. Deze tempel toch, voert men aan, heeft, na tweemaal verwoest en herbouwd te zijn, in het geheel duizend jaren bestaan, en er is in de kronieken geen enkel geval opgeteekend, dat hij door den bliksem zou zijn in brand geslagen of ook maar beschadigd. Nu, afgezien nog van het feit, dat Palestina arm is aan onweders, is dit niet moeilijk te verklaren. Uit de beschrijving toch blijkt duidelijk, dat de eerste en de laatste tempel (van de andere is zeer weinig bekend) zijn voorzien geweest van, wat door mij in mijn werkje „Beveiliging tegen Bliksemschade" is genoemd, een „toevalligen afleider". De aaneengesloten metaalbekleeding van het dak en de van hier tot den grond reikende koperen afvoerpijpen van het regenwater, ofschoon niet met deze bedoeling aangebracht, hebben toch ongetwijfeld een schild tegen het hemelvuur gevormd, zoo goed als dit door de hedendaagsche bliksemafleiders kan worden tot stand gebracht. De puntige roeden, die door enkele schrijvers zoozeer naar voren zijn gebracht, hebben daarbij m. i. geen, of althans een onbeduidende, rol gespeeld, waar men immers tegenwoordig van oordeel is, dat de spitsbewerking van de punten der bliksemafleiders in een beveiligingsstelsel al van zeer ondergeschikte beteekenis is.

De werkelijke bedoeling, waarmee op den tempel van Herodes deze puntstangen waren aangebracht, moet intusschen volgens oudere schrijvers geweest zijn om het nestelen te beletten van vogels, die het dak zouden bevuilen; een maatregel, die in de oudheid ook bij zuilen en beelden vaak in toepassing werd gebracht.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 43. Officieel Gedeelte. Prijsvraag Rochdale. — Examenvragen Diploma Bouwkundig Teekenaar 1910.

Sociale Hygiëne en -Techniek XXII. Nog eens loodwitverbod, door J. L. B. Keurschot.

Het IV Congres de l'art public (slot).

Vergadering in zake Nat. Prijsvraagregelen.

Ingezonden stukken. Handhaving der Nat. Prijsvraagregelen, door W. Kromhout Czn.

ARCHITECTURA No. 42. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1282ste Gewone Ledenvergadering van 19 October 1910.

Nationale Prijsvraag-Regelen.

Het Raadhuis te Graft, door J. F. L. Frowein, met afbeeldingen.

Kunst-Portland-Cement en zijn surrogaten, door Dr. G. E. van der Stichelen, overgenomen uit de »Ingenieur«, (vervolg).

DE BOUWWERELD No. 43. De Huiszwam, door Dr. H. M. Quanjer (Vervolg).

Uitbreidingsplan en Tramwegen.

De Prijsvraag van Rochdale.

Ingezonden Stukken. De openbare reiniging in verband met het vraagstuk der vuilverbranding, door A. S. van Reesema met een naschrift van M. J. C. van Eyck.

Losse plaat. Afbeeldingen ontleend aan »Landhaus und Garten«, door Hermann Muthesius.

DE INGENIEUR No. 43. Bouwverordening en brandgevaar in verband met brandverzekering, door Mr. W. H. A. Elink Schuurman en W. Meijer Cluwen t., met afbeeldingen.

Het New-York State Barge kanaal, met afbeeldingen.

De verklaring der met den gyroskoop aan te toonen bewegingsverschijnselen, door Dr. J. H. Wilterdink, met afbeeldingen.

Gyrostatische krachten, door F. van Iterson w. i., met afbeelding.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, van 15 October 1910.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 42. Uit de Afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Commissie voor de Statistiek. — Akten M (vervolg). — Iets over den bouw van tramwegen (vervolg).

DE AANNEMER No. 43. Ned. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Ontwerp Ziektewet III.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 17. Wrijving en smeermiddelen bij stoommachines. — Bescherming der nationale nijverheid. — Afsnijtafels voor dakpannen. — De vormgeving en het ontstaan van scheuren bij strangsteenen. — De keramische industrieën, het glasblazen en de bouwmaterialen. — Meestercursussen aan de Steenbakkersschool te Lauban.

KLEI Nos. 17, 18, 19, 20. Het zijn de nummers van September en October, die hier voor ons liggen. No. 17 geeft beschrijvingen met afbeeldingen van een villa op het Museumterrein te Amsterdam, arch. Eduard Cuypers en van de Tuinstad te Hampstead, een stukje over de Auto-Renbaan te Indianapolis, die geheel met Amerikaansche klinkers bestraat is, en een artikeltje over het nut van organisatie.

No. 18 bevat, behalve Officieele mededeelingen, het begin van een verslag van het Tweede Internationale Wegencongres te Brussel van 31 Juli

tot 7 Augustus 1910, voorts een verslag over een prijsvraag in 1909 gehouden door de Clay Products Association of America met niet zeer duidelijke afbeeldingen der bekroonde ontwerpen; dit verslag is overgenomen uit de »Brick Builder«. Aan de »Tonindustrie Zeitung« is ontleend het artikel van Regierungsbaumeister M. Hasak, getiteld »Baksteen een steen der Wijzen«, waarmede dit nummer besloten wordt.

No. 19 begint weder met Officieele mededeelingen en geeft, behalve een vervolg van het verslag van het Wegencongres, het begin van een zeer beknopte »Geschiedenis van de klei en de klei-industrie in Nederland«, van de hand van den heer P. Janzen te Meppel. Zeer op haar plaats lijkt hier ook een beschouwing over de »Voor- en nadeelen van kleine steenbakkerijen in vergelijking met grootee, beschouwing, die zeker voor den Nederlandschen steenfabrikant de overweging waard is. Een slotartikeltje handelt over eenige nieuwe inrichtingen voor steenfabrieken van de firma F. L. Smidth & Co. te Kopenhagen en ter opluistering van dit nummer dienen afbeeldingen van een kerk te Delft, gebouwd door den architect Jac. van Gils.

In No. 20 vinden wij de voortzetting van het Congresverslag en het slot der artikelen »Geschiedenis van de klei, enz.« en »Baksteen een steen der Wijzen«, verder een paar prentjes van bouwwerken van den architect Van Gils en ten slotte een stukje over de werking van kalk in klei.

BOUWKUNST No. 4. De Juli-aflevering van het tweemaandelijksch Tijdschrift der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst bevat een artikel van den heer A. J. Kropholler over Bouwkunst, dat de bedoeling heeft den leek te leeren zien wat mooi en wat leelijk is. Voorwaar geen gemakkelijke taak die de schrijver zich gesteld heeft, maar hij kwijt er zich van op zeer verdienstelijke wijze door gebruikmaking van talrijke afbeeldingen, die als voorbeelden en tegenvoorbeelden dienst moeten doen. Ook den vakman kan de lezing worden aanbevolen, al zal deze het somtijds niet op alle panten met den schrijver eens zijn en misschien niet alle voorbeelden even gelukkig gekozen achten. Dit neemt niet weg, dat de heer Kropholler o.i. een goed werk deed en dat wij hopen, dat het moge blijken een dankbaar werk te zijn. In elk geval kan het zeker bijdragen, om den leek de Bouwkunst en het streven harer ernstige beoefenaars te leeren waardeeren en dat zou reeds veel gewonnen zijn.

In een tweede artikel vraagt de heer J. H. Schaad nog eens de aandacht voor het Rijksmuseum Huis Lambert van Meerten te Delft. Bijzonder fraaie afbeeldingen versieren de beschrijving van dit aan velen bekende museum.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 9. Het Septembernummer van Eduard Cuypers' maandschrift opent met een beschrijving van een vrij onbekend, maar toch belangrijk, monumentje, de kerk te Nieuwstadt.

Menigeen zal niet eens weten waar dit dorpje ligt. De schrijver, de heer C. Keulers, licht ons op dit punt in. Nieuwstadt ligt een uur gaans ten noorden van Sittard aan de lijn Venlo—Maastricht. Het is een vroeg-Gothisch gebouwtje met enkele Romaansche resten en een merkwaardig scheef koorplan.

In een volgend artikel voert de heer A. J. A. Flament ons mede op een wandeling op het gebied der Sfragistiek d.w.z. Zegelkunde. Verschillende zegels uit het Rijksarchief in Limburg van de jaren 1100—1806 worden beschreven en afgebeeld; de serie van 24 afbeeldingen geeft een aardig historisch overzicht.

Ten slotte geeft de heer U. G. Lorhout een korte beschrijving met eenige afbeeldingen van de St. Martinikerk te Bolsward, een der belangrijkste monumenten van Friesland, dat een meer uitvoerige bestudeering ten volle waard zou zijn. Van het gebouw van buiten met den merkwaardigen zadeldaktoren wordt hier slechts een klein, vrij onduidelijk prentje gegeven; de hier afgebeelde koorbanken zijn overbekend, maar in zijn details en aan grafzerken levert de kerk nog veel belangrijks op, dat hier niet vermeld of slechts even aangeroerd wordt.

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 5. Het is een lastig onderwerp »Huisvlijt«, waarover de heer J. D. Ros in dit nummer eenige beschouwingen ten beste geeft, naar aanleiding van de te Scheveningen gehouden Nationale Huisvlijt-Tentoonstelling van den Volksbond tegen Drankmisbruik. Een lastig onderwerp, want wij weten eigenlijk nog niet hoe wij het met de huisvlijt hebben, of wij haar moeten aanmoedigen en bevorderen of niet, en zoo ja, op welke wijze. Velen weten huisvlijt niet van kunstnijverheid te onderscheiden, dat bleek uit vele inzendingen op deze Tentoonstelling. Ook is men het niet eens omtrent de verhouding tusschen huisvlijt en kunst; sommigen meenen, dat huisvlijt niets met kunst te maken heeft, anderen, dat kunst wel degelijk met huisvlijt te maken heeft. De heer Ros tracht in de verwarring der meeningen den weg te vinden en zich rekenschap te geven van hetgeen huisvlijt eigenlijk is, of zijn moet, en van de middelen die tot verbetering kunnen leiden. Er is geen leiding in de huisvlijtbeweging, zoo besluit hij zijn artikel, met de belofte, nog eens op het onderwerp terug te zullen komen.

Voor ons van belang is in deze aflevering overigens alleen nog een artikel »Over Stoelen« van de hand van den heer C. W. Nijhoff. De schrijver geeft, tot toelichting zijner lezenswaardige beschouwing, een afbeelding van een bibliotheekstoel, volgens zijne beginselen vervaardigd, maar, zooals hij zelfs opmerkt, geen zeer gelukkig voorbeeld.

(Vervolg zie bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. - UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7315.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van **„DE OPMERKER"**, Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

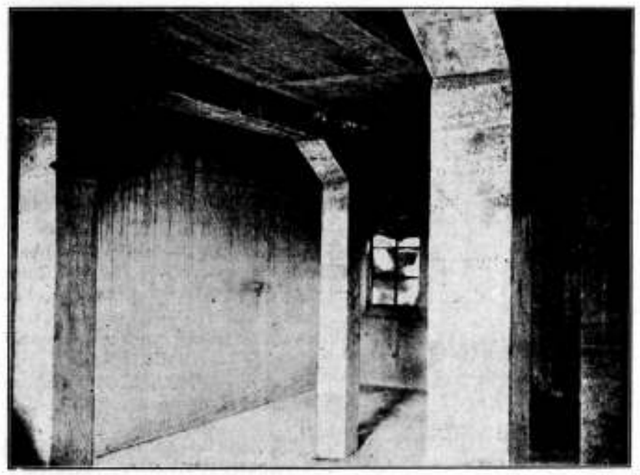

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

PAKHUISVLOEREN voor een belasting van 2500 Kg. per M², uitgevoerd te Leeuwarden.

Oddesse-Stoompompen voor alle doeleinden — en werken. —

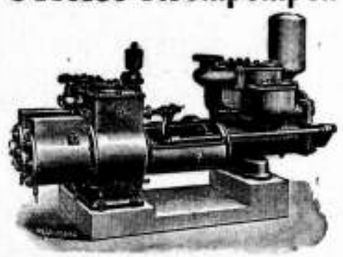

Ketelvoedingspompen, Reservoirpompen, Perspompen, Scheepspompen, Pompen voor waterwerken, mijnen, graafwerken, enz. Uiterst eenvoudig, zuinig in 't gebruik, vertrouwbaar.
Naar het eenstemmig oordeel van alle vak-autoriteiten, de bepaald beste aller direct werkende Stoompompen.
Geen smeertoestellen. Zeer geringe slijtage.

Machinenfabrik ODDESSE, G.m.b.H.,
OSCHERSLEBEN. — DUITSCHLAND.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Firma A. D. Ouwejan & Zn.
Lood- en Zinkwerkers en Loodbranders
Boerensteiger 6, Rotterdam.
SPECIALITEIT IN:
Sulfaat Saturators,
voor ZWAVELZURE AMMONIAK.
Oudste adres in Nederland.

Vochtige Muren
worden afdoend waterdicht gemaakt, onder 10-jarige garantie, kleurloos, niet luchtdicht, door bestrijking met
„Extract van Steenbeschermer".
Vraagt inlichtingen aan de
Nederl. Steenbeschermerfabriek te NIJMEGEN.

L. CUSELL
De Bouwkundige Opzichter.
Bovengenoemd werkje, aangekondigd in de Leestafel van ons nummer van 11 September j.l. is aan het Bureau van de Opmerker verkrijgbaar à f 0.60.
Tegen toezending van f 0.65 wordt het franco toegezonden aan elk binnenlandsch adres.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 31 OCTOBER.

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het uitvoeren van baggerwerk in het Merwedekanaal in de prov. Utrecht, in 2 perc. en in massa, raming f 27600, f 17400 en f 45000; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Castendijk te Arnhem, den arrond.-ingen. Steyn Parvé te Utrecht en bij de opz. Venema te Breukelen voor perc. I en Kuiler te Vreeswijk voor perc. II.

DINSDAG 1 NOVEMBER.

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van Staatssp. aan het Centraalbureau, bestek no. 1229: het wijzigen en maken van gebouwen en inrichtingen en het opbreken en leggen van sporen en wissels op het station Groningen, raming f 37100; het bestek ligt ter lezing aan het bureau van den sectie-ingen. H. H. E. R. Westenberg te Groningen en is te bekomen ad f 2 aan genoemd centraalbureau; inl. worden gegeven aan gen. centraalbureau en door den sectie-ingenieur voornoemd

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF,
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

WETTIG GEDEPONEERD FABRIEKSMERK

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,
tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'
Steenfabrieken
VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,
levering per spoor en per schip.
Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

Geld verdienen kan iedereen
door onze **Schwarzwalder Klokken** te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS"
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, -:- ROTTERDAM.

WOENSDAG 2 NOVEMBER.

KLAASWAAL 3.30 uur. — De Commissie tot Wegverbetering in de Hoeksche Waard, ten huize van D. Schelling aldaar: het drie-jarig onderhoud der begrinde dijken en wegen; bestek en voorwaarden liggen vanaf 17 October 1910 ter inzage bij de Wed. Vos te Mijnsheerenland; inlichtingen te bekomen bij den heer Beljers te Puttershoek.

DONDERDAG 3 NOVEMBER.

ZWOLLE 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het aanbrengen van voorzieningen aan het buitenhoofd van de groote schutsluis te Zwartsluis, alsmede het verbreeden van den grooten rijweg over de duikersluis aldaar, met bijk. werken, behoorende tot de werken van het Meppelerdiep, in de provincie Overijssel, raming f 6800; het bestek no. 215 ligt na 20 October ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofd-ingen.-directeur jhr. De Jong van Beek en Donk te Zwolle, den ingenieur De Gelder ald. en den opzichter J. Sizoo te Zwartsluis. de nota van inl. ligt op 28 Oct. ter inzage bij voorn. ingenieur van 10—4 uur.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

ZATERDAG 5 NOVEMBER.

BUSSUM 12 uur. — De arch. van der Goot en Kraisweg in het hotel Vlietlaan: a. het bouwen van een schoolgebouw voor M. O.. b. het bouwen van een conciergewoning, c. het schilder- en glaswerk ten behoeve van de onder a. en b. genoemde gebouwen. Bestek met teekeningen zijn van af 26 Oct. a.s. op franco aanvrage verkrijgbaar ten kantore der Architecten tegen betaling van f 12.50 en worden op den dag der aanbesteding teruggenomen tegen f 10.— per compleet en onbeschadigd stel.

LANGEZWAAG. — De bouwk. R. de Roos: het bouwen eener nieuwe stelphuizinge op een vrij terrein te Langezwaag. Bestek en teek. te bekomen ad f 1.25 per stel bij aanbesteder, die tevens nadere inl. geeft.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z.. ROTTERDAM.

Gereserveerd voor:
AUG. LACHAPELLE, Breda.

BULLETIN DES MÉTIERS D'ART No. 11, 12 en 13. De afleveringen van dit steeds min of meer onregelmatig verschijnend tijdschrift liggen voor ons. No. 11 opent met een stukje over onde beeldhouwkunst met eenige afbeeldingen van Madonnabeelden uit de dertiende en veertiende eeuw; de hoofdinhoud wordt evenwel gevormd door een artikel, handelende over Nancy in het algemeen en eenige bekende monumenten aldaar, en in het bijzonder over een raamhek in het museum te Nancy, een prachtig stuk smeedwerk, dat wij hier op voorbeeldig uitvoerige wijze, in al zijn onderdeelen, afgebeeld vinden.

In No. 12 vertelt de heer Wouters de Bouchout van de Brusselsche Tentoonstelling en onder de afbeeldingen bij dit artikel trekken de aandacht, die van het mooie, antiek ingerichte, jachthuisje van Gill en Reigate, dat een der aantrekkelijkheden van de Britsche Afdeeling uitmaakte. In een tweede artikel bepleit een pastoor den terugkeer tot de oude vormen voor de priesterkleeding. Hier worden belangrijke mededeelingen en afbeeldingen gegeven op het gebied der costuumkunde en zeker van zeer bevoegde zijde.

De inhoud van No. 13 levert een groote verscheidenheid op. Eerst vinden wij er de beschrijving van de prachtige monstrans uit de zestiende eeuw, aanwezig in de kerk St. Martin te Hal en afkomstig van Hendrik VIII, Koning van Engeland. Dan volgen twee schetsboekbladen met beeldhouwwerk uit Soissons en een korte beschrijving met een paar afbeeldingen van de dorpskerk te Roosebeke in Vlaanderen. In een volgend stukje wordt de aandacht gewijd aan de moderne kunst en wel aan het Franziusmonument te Bremen, uitgevoerd door Fritz Schuhmacher. Ten slotte zet de heer R. Lemaire in dit nummer zijn studie voort over de ontwikkeling der Gothische vormen.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

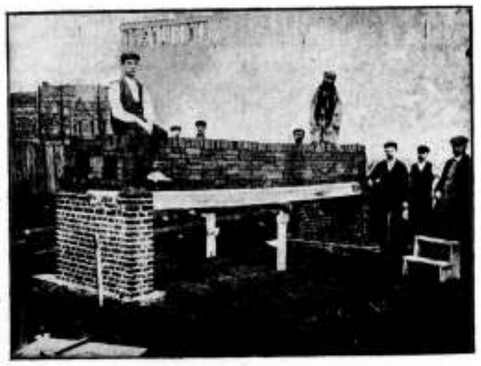
Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

ST. LUCAS No. 12. Dit nummer bevat de beschrijving van de gedenkkapel van Z. E. Kardinaal Goossens in de Kathedraal te Mechelen, het verslag van het debat over de Schoonheid der Landschappen in het Belgisch Parlement, door P. Wauwermans, het slot van het artikel van den abt F. Nève over Attische Grafsteenen en een schetsboekblad van de kerkramen te Soissons, alles reeds vroeger in het Bulletin des Métiers d'art verschenen en bij de bespreking van dat tijdschrift vermeld.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

BEKRONINGEN OP DE BRUSSELSCHE TENTOONSTELLING.

In de officieële lijst der bekroningen, dezer dagen gepubliceerd, vinden wij o. a. de volgende onderscheidingen vermeld:

Groep II. Kunst.

Afd. Bouwkunst.

Diploma van eerste medaille: W. Kromhout Czn.

Zilveren medaille: G. Salm Bzn. en J. Verheul Dzn., D. v. Oort Hzn.

Bronzen medaille: P. G. Buskens, Ed. Cuypers, A. Otten, B. J. Ouendag, G. van Arkel.

Groep VI. Burgerlijke bouwkunde en verkeersmiddelen.

Afd. Materialen en werkwijzen voor burgerlijke bouwkunde.

Hoogste prijs: Tentoonstelling van het Wegen-Congres (Nederlandsche deelnemers: De Nederlandsche Vereeniging van Steenfabrikanten te Arnhem; C. J. Hendricks te Woerden en de Algemeene Nederlandsche Wielrijders-Bond te Nijmegen); N. V. Werf »Conrad« te Haarlem; Werf »Gusto«, firma A. F. Smulders te Schiedam.

Eere-diploma: Koninklijke Nederlandsche Grofsmederij te Leiden.

Gouden medaille: Nederlandsche Vereeniging van Steenfabrikanten te Arnhem; N. V. Stoomsteenfabrieken »Belvédère te Maastricht; Tegelensche Kleiwarenfabriek, Alfred Russel te Tegelen.

Zilveren medaille: N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek te Amsterdam; J. W. van der Elst te Zalt-Bommel.

Bronzen medaille: C. J. Hendricks te Woerden; N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek te Rotterdam

Afd. Modellen, ontwerpen en teekeningen van openbare werken.

Hoogste prijs: Departement der burgerlijke openbare werken te Batavia; Departement van Marine te Batavia; Departement van Gouvernementsbedrijven te Weltevreden; Ministerie van Waterstaat te 's-Gravenhage.

Eere-diploma: Hollandsche Maatschappij tot het maken van werken in gewapend beton te 's-Gravenhage; N. V. de Nederlandsche Staalindustrie te Rotterdam.

Gouden medaille: De Vries, Robbé & Co. te Gorinchem; R. S. Stokvis & Zonen Ltd. te Rotterdam.

Groep XII. Versiering en meubels voor openbare gebouwen en woningen.

Hoogste prijs: H. P. Berlage, Amsterdam; Het hoofdcomité voor Nederland; De Nederlandsch-Indische commissie te Batavia; J. van den Bosch te Bloemendaal; H. J. M. Walenkamp te Amsterdam.

Eere-diploma: H. T. Jansen en Zn., Amsterdam; W. Penaat te Laren.

Gouden medaille: A. J. Ringlever te Rotterdam.

Zilveren medaille: A. J. Dingemans, Amsterdam.

Bronzen medaille: Nederlandsch comité voor »éducation familiale«.

Eervolle vermelding: Smits & Zn., Den Haag.

Afd. Gordijnen, Behangelpapier enz.

Gouden medaille: Sabelis & Cie. te Haarlem.

Afd. Goedkoope en luxe meubels.

Hoogste prijs: Jansen & Zonen, Amsterdam; J. van den Bosch, Bloemendaal.

Eere-diploma: H. P. Berlage, Amsterdam; Biljartfabriek »Wilhelmina«, Amsterdam; W. Penaat, Amsterdam; H. J. M. Walenkamp, Amsterdam.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Gouden medaille: Nederlandsch-Indisch Comité, te Batavia; A. S. Lob te Amsterdam.

Zilveren medaille: Bertha Bake, Haarlem; Comité voor Curaçau; Comité voor Suriame; Comité voor Aruba; H. Voorneveld te Zeist.

Afd. Pottebakkerswerk.

Hoogste prijs: Joh. B. Lambeek, Amsterdam; Brouwers' Aardewerkfabriek, Leiderdorp.

Eere-diploma: Chris Lanooy, Gouda; Kunstaardewerkfabriek, Utrecht; Tegelsche kleiwarenfabriek, Gebr. Tichelaar, Makkum; Van Sillevoldt & Perelaer, (Amphora), te Oegstgeest.

Gouden medaille: Maatschappij Belvedère, Maastricht.

Zilveren medaille: Fabriek »Rembrandt« te Nijmegen.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur, voor de op te richten Ambachtsschool te Maastricht, salaris f 2200, indiensttreding 1 April 1911. Stukken vóór 15 November a.s. bij den Secretaris der Vereeniging J. G. van Rijt, Maastricht. (1)

— Directeur der Ambachtsschool te Amersfoort. Salaris f 2000 met 2 driejaarlijksche verhoogingen v. f 200. Verplichte storting van 2 pCt. voor de Spaarkas. Tegenwoordige titularis is mede Directeur der Burgeravondschool. Akte M². vereischt. Stukken vóór 1 November a. s. bij den Secretaris van het Bestuur J. W. C. Bloem, Regentesselaan 6. (1)

— Gemeente-Architect te Zutphen tegen 1 Maart 1911, Civiel- of Bouwkundig-ingenieur. Adres op zegel en stukken aan den Raad te richten en aan den Burgemeester te adresseeren vóór 1 December 1910. De jaarwedde bedraagt f 2500. (1)

— Opzichter bestratingen en rioleeringen, te Haarlem, met ingang van 1 Januari 1911, traktement f 1200 tot f 1600 per jaar. Vaste aanstelling kan volgen één jaar na tijdelijke aanstelling; geen bijdrage voor eigen pensioen, wel voor weduwe en weezen. Adres op zegel gericht aan Burgemeester en Wethouders met afschriften van getuigschriften, vóór óf op 15 November a.s aan den Directeur van Openbare Werken, Prinsenhof No. 1 te Haarlem. (1)

— Technisch Vertegenwoordiger voor eene binnenlandsche fabriek van Centrale Verwarming, grondig bekend met het vak. Aanbiedingen, onder No. 54559 aan het Bureau van »De Ingenieur« te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter, practisch ervaren en in de gelegenheid direct de betrekking te aanvaarden. Aanbiedingen onder No. 36582. aan het bureau der »N. Rott. Courant«. (1)

— Teekenaar-Constructeur, op een Machinefabriek met veel ervaring en kennis van modernen machinebouw. Brieven onder no. 36666, bureau der »N. Rott. Courant«. (1)

— Directeur der gemeentewerken te Batavia, met 1 Januari 1911. Bezoldiging f 600 per maand, met 8 tweejaarlijksche verhoogingen van f 50 per maand; verbintenis voor 5 jaar; bekendheid met Indië strekt tot aanbeveling. Inlichtingen bij N. Biezeveld Hz., Kanaal 10 te 's-Gravenhage, na aanmelding. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, nabij 's-Gravenhage. Brieven onder no. 21, Bur. v. h. »Bouwkundig Weekblad«, Herderstraat 5, Den Haag. (2)

— Civiel-Ingenieur bij de Tweede Noordhollandsche Tramweg Maatschappij, jaarwedde f 1500, opklimmende tot f 1800. Aanmeldingen schriftelijk bij de Directie te Amsterdam. (2)

— Aankomend Meubelteekenaar, op Meubelfabriek te Amsterdam. Br. lett. R. W. 3927. Alg. Adv.-Bur., A. de la Mar Az., Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

31	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j., f 70—f 130 p.m.
18	Bouwk. Opz.-uitv.	24—47 j., f 70—f 110 »
21	Bouwk. Teek.	22—41 j., f 65—f 150 »
10	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j., f 50—f 65 »
10	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j., f 50—f 65 »
12	Waterb. Opz.-teek.	23—35 j., f 65—f 120 »
2	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j., f 50—f 60 »
14	Chef-machinist	24—41 j., f 70—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j., f 80—f 100 »
4	Werkt. Teek. constr.	25—49 j., f 75—f 200 »
4	Machine-teek.	23—33 j., f 60—f 90 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j., f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j., f 60—f 130 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j., f 55—f 80 »
4	Electrotechn. Teek.	20—25 j., f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j., f 85 »
1	Teekr-constr. cement-ijzerwerken	31 j., f 150 »
1	Boormeester (mijnbouw)	27 j., f 85 »

ZATERDAG 5 NOVEMBER.

ZAANDAM 2 uur. — De arch. P. Molenaar in café Neuf: het inrichten van fabrieksterrein, waarop bagger-, grond-, schoei-, remmingwerk, bruggen, hontloodsen, enz. Bestek met 19 teekeningen zijn à f 10.— per stel plus porto, verkrijgbaar ten kantore van den Architect, waar tevens de noodige inlichtingen zijn te verkrijgen.

MAANDAG 7 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de Gouwesluis met bijbeh. werken te Alphen, prov. Z.-Holland, behoorende tot de werken van den Waterweg van Amsterdam naar Rotterdem, gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, raming f 1443 per jaar; het bestek no. 2 ligt na 24 Oct. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Van den Thoorn te Den Haag, bij den ingen. Konig te Gorinchem en bij den opz. Weisfelt te Alphen; de nota van inl. ligt op 31 October 1910 ter inzage bij den voorn. opz. van 9—4 uur.

DINSDAG 8 NOVEMBER.

BRUINISSE 12 uur. — Burgemeester en Wethouders in het Gemeentehuis: het maken van werken tot verlegging der Suatie van het Waterschap Bruinisse, behoorende tot het tweede perceel, bestaande uit: 1e. het bouwen van een sluiswachterswoning; 2o. het bouwen van een schotbalken sluisdeurenlooda: 3o. het bouwen van een brug in den Langen Weg; 4o. het bouwen van een brug in de te graven waterleiding; 5o. het bouwen van een brug en afbreken van den bestaanden duiker in den Zijpschen Weg; 6o. het bouwen van een brug over de Noord-Westelijke Waterleiding; 7o. het dichten van de suatiesluis in de gemeentehaven; bestek met 3 teekeningen zijn verkrijgbaar gesteld vanaf heden op franco aanvraag bij den Gemeente-Secretaris tegen betaling of overmaking van f 1.10 per stel, waarvoor franco toezending zal geschieden.

EINDHOVEN 11.30 uur. — De Coöp. Centrale Boerenleenbank in de zaal van Eindhovens Mannenkoor: het bouwen van een bankgebouw en directeurswoning c.a. aan de Dommel en Parkstraat te Eindhoven. Aanwijzing in loco op Maandag 31 October des morgens elf uur. Bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de firma Rijnja, Reguliersgracht, Amsterdam, ad tien gulden per stel.

DONDERDAG 17 NOVEMBER.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov bestuur: het onderhoud van eenige werken bij de Oude Hoeve, aan de noordzijde van het eiland Schouwen, behoorende tot de zeewerken in de provincie Zeeland, gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, raming f 3300 per jaar; bestek no. 5 ligt na 2 Nov. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrondissements-ingen. Kempees te Goes en den opzichter De Kiewit te Zierikzee; de nota van inl. ligt op 12 Nov. ter inzage bij genoemden arrondissements-ingenieur.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen en onderhouden van het verfwerk van kunstwerken, aanlegplaatsen, gebouwen en verdere inrichtingen, behoorende bij het kanaal door Walcheren, in 2 perc., gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913; raming perc. 1 f 5700, perc. 2 f 2360; het bestek no. 4 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrondissements-ingen. Van den Broek te Vlissingen en de opzichters Kuyper te Vlissingen en Scholtens te Middelburg; de nota van inl. ligt op 10 Nov. ter inzage ten bureele van den arrondissements-ingen. te Vlissingen.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 5 NOVEMBER 1910. No. 45.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Haagsche Schouwburgvraagstuk.

Slot. (Zie bladz. 340.)

In het voorstel der Schouwburgcommissie, dat in de Raadsvergadering van 3 October j.l. werd aangenomen, heeft wel het meest ergernis gewekt, het gedeelte, betrekking hebbende op de benoeming van een commissie, bestaande uit een Nederlandsch, een Duitsch en een Engelsch architect, voor het maken van schetsontwerpen voor een nieuwen Schouwburg op de oude plaats.

In de vergadering brak de heer Bourdrez een lans voor een, door hem en den heer Jurriaan Kok ingediend, voorstel, om alsnog een Gemeente-architect aan de commissie van advies toe te voegen, — een bouwkundige, die dan een Europeesche studiereis zal hebben te maken en daarover rapport zal hebben uit te brengen, om dan, in overleg met de Schouwburgcommissie tenslotte een schetsontwerp op te maken; terwijl Mr. Bik voorstelde, door minstens drie Nederlandsche architecten, waarvan zoo mogelijk één door het hoofdbestuur van Bouwkunst aan te wijzen, en één bij voorkeur bekend met de plaatselijke toestanden en behoeften, schetsontwerpen te doen opmaken.

De meerderheid der vergadering schijnt echter te zijn medegegaan met den heer Van Liefland, die beweerde, dat 't voorstel van de Schouwburgcommissie inderdaad het beste, goedkoopste en zekerste van alle mocht heeten, het aldus op een lijn stellende met Van Houten's Cacao. De commissie had zich, zooals deze spreker verder mededeelde, laten voorlichten door een uitnemend deskundige, en daarbij de vraag overwogen of er in Nederland voldoende deskundige architecten zijn tot oplossing van het ingewikkelde Schouwburg-vraagstuk. Men kwam tot een ontkennende beantwoording, en dat was geen demonstratie tegen de Nederlandsche architecten — wat de heer Bourdrez er in zag — maar rekening houden met de practische eischen van schouwburgbouw. Intusschen behoefde, volgens den heer Van Liefland, geenszins later buitengesloten te worden samenwerking tusschen een buitenlandsch en een Nederlandsch architect, zeker op de wijze, zooals dit thans bij het Vredespaleis geschiedt, tot algemeene tevredenheid, echter niet van de Nederlandsche architecten.

De buitenlandsche deskundige, wiens naam ten slotte door den heer Van Malsen genoemd werd, met de vermelding, dat hij wel 50 schouwburgen gebouwd had, won het pleit en de Nederlandsche architecten konden naar huis gaan.

Zij mogen nu protesteeren en adresseeren, maar de resultaten daarvan zullen wel, als gewoonlijk, nihil zijn.

Wij zullen ons niet aan voorspellingen wagen, wat betreft de uitkomsten, die verkregen zullen worden, met de uitvoering van het genomen besluit.

Toen de voorstellen bekend werden is er reeds dadelijk van verschillende zijden critiek op uitgeoefend.

Het rapport van den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht en den Commandant der Brandweer, dat op die voorstellen van zooveel invloed heet te zijn geweest, is niet gepubliceerd. Dit rapport is in de wereld gekomen na het Kon. Besluit van 5 Februari 1909, waar-

bij gehandhaafd werd het besluit van Gedep. Staten, goedkeuring onthoudende aan het Raadsbesluit van 29 Juni 1908, tot aankoop van het terrein aan den Raamweg voor de stichting van een Schouwburg. Toen toch gaf de Schouwburgcommissie aan B. en W. in overweging, aan den directeur van het Bouw- en Woningtoezicht en den Commandant der Brandweer op te dragen, een onderzoek in te stellen ten aanzien van de vraag, in hoever er thans werkelijk gevaar voor de bezoekers en artisten van den bestaanden Schouwburg bij brand en paniek bestaat. De overgroote meerderheid der commissie toch was van meening, dat die vraag nogmaals ernstig onder de oogen behoorde te worden gezien, daar, in aanmerking genomen de verschillende veranderingen, aan het gebouw aangebracht, van sommige zijden beweerd is, dat dit gevaar niet zoo groot is.

Een deel van den inhoud van het rapport is evenwel toch bekend geworden en wel o. a. de drieledige conclusie, waartoe de genoemde hoofdambtenaren gekomen zijn, luidende:

I. Het Schouwburggebouw is noch wat de situatie, noch wat de samenstelling aangaat, geschikt, om met voldoende zekerheid het ontstaan en het verspreiden van brand te beheerschen.

II. Bij een brand op het tooneel of in een tot het tooneelbedrijf behoorende ruimte is zoodanig snelle en hevige vuurverspreiding te verwachten, dat het localiseeren van het vuur en het vermijden van dientengevolge te verwachten paniek onder de toeschouwers en de artisten, met groote mate van waarschijnlijkheid, onmogelijk zal wezen.

III. Bij het ontstaan van een paniek, hetzij ten gevolge van brand, hetzij uit eenige andere oorzaak, is het veilig verlaten van het gebouw niet alleen niet verzekerd, maar zijn met zeer groote mate van waarschijnlijkheid, die aan zekerheid grenst, ernstige catastrophes te verwachten.

De „Haagsche Courant", die omtrent den inhoud van het rapport goed ingelicht scheen, maakte er eenige kantteekeningen bij, die wij niet onopgemerkt mogen laten.

De Redactie van dit blad wees er op, dat de hoofdambtenaren de bezwaren vrij breed uitmeten en dat het rapport erop wijst, „dat vooral het tooneel met omgeving en toebehooren in zeer gevaarlijken toestand verkeert, — een gevaar dat intusschen ook bij een zeer modernen schouwburg niet zou te vermijden zijn, althans in zooverre als ook dan daar veel brandbaars en veel van hout zou tegenwoordig zijn."

„Gewezen wordt er wel op, dat het brandscherm, als niet van ijzer geconstrueerd, een onvoldoende afscheiding is, — gezwegen wordt daarentegen van het watergordijn."

„Gewezen wordt op twee werkplaatsen, van timmerman en schilder, onder en boven het coulissenmagazijn, — maar zonder de opmerking, dat die twee werkplaatsen uit het gebouw zouden zijn te verwijderen."

„Gewezen wordt op de lichte kapconstructie, — maar zonder de opmerking dat deze een halve eeuw is gehandhaafd boven de hitte der groote gaskroon, die nu electrisch is."

„En voorts wordt opgemerkt, dat in het gebouw zijn gevestigd de woning van den directeur en de woning van den concierge, beide niet geïsoleerd, van de overige ruimten, waardoor het geheele gebouw is blootgesteld aan het gevaar voor brand, dat uit het gebruik van die woningen kan voortvloeien, — maar zonder de opmerking, dat dit gevaar geheel en onmiddellijk is weg te nemen door den directeur te doen verhuizen en ook den concierge, althans tijdelijk, een woonplaats te geven b.v. in het gebouw der afd. Onderwijs of elders in de nabijheid."

„De rapporteurs ontkennen niet, dat voor de artisten en verdere in de tooneelruimte, kleedkamers enz. werkzame personen en voor de leden van het orkest vrij voldoende uitgangen, ook nooduitgangen, aanwezig zijn; maar de gebrekkige inrichting van gangen en trappen doet verwachten, zeggen zij, dat bij ontvluchting, ongevallen zullen voorkomen."

„Het angstwekkende rapport heeft dan ook blijkbaar geen diepen indruk op Fabricage gemaakt. Bij deze kwam het 16 December in, en 9 Februari adviseerde zij er pas op. (Trouwens ook niet op B. en W., die het daarna nog bijna acht maanden rustig lieten liggen.)"

„Met belangstelling verklaart Fabricage er van te hebben kennis genomen; en na een inspectie van het gebouw stemt zij in hoofdzaak met den inhoud van het rapport in. Maar zij doet dan opmerken, dat de beschreven toestand „niet een nieuw ingetredene" is; hij dagteekent sedert het jaar 1901, nadat in dat jaar voorzieningen waren getroffen."

„Met dien toestand bekend, heeft de Gemeenteraad den 11en April 1901, met 21 tegen 10 stemmen, onder intrekking van zijn besluit van 26 Februari tevoren tot sluiting van den Schouwburg op 30 April 1901, besloten, een (nieuwe) overeenkomst aan te gaan met de heeren Van Bijlevelt en Lefèvre, waarbij hun voor vijf jaren de exploitatie van den Franschen Schouwburg is opgedragen, met bevoegdheid der Gemeente om die overeenkomst tusschentijds in 1904 of 1905 op te zeggen."

„Zij herinnert verder, dat daarna in 1903 maatregelen tegen brandgevaar onder het tooneel werden genomen, en vervolgens op 6 Juli 1905 zonder discussie met 29 tegen 4 — vermoedelijk om andere dan op den toestand van den Schouwburg gegronde redenen uitgebrachte — stemmen de exploitatie andermaal voor vijf jaren aan de heeren Van Bijlevelt en Lefèvre werd opgedragen."

„Sedert is in den toestand van het gebouw niets veranderd en het gevaar voor en bij brand in dat gebouw is thans niet grooter dan toenmaals, inzonderheid niet na den in het jaar 1908 gemaakten nooduitgang naar en door het perceel Korte Voorhout 1."

„Er is dan ook — zegt Fabricage — naar onze meening niet meer reden om den Schouwburg thans tusschentijds te sluiten, dan er in 1901 en 1905 aanleiding bestond om de exploitatie van dat gebouw niet verder voort te zetten."

„Mede als gevolg van de bezichtiging van het gebouw hebben wij — zegt dan echter het advies verder — de overtuiging verkregen, dat de toestand van dat gebouw met zijn te groot aantal houtconstructies, te enge gangen, moeilijk bereikbare en begaanbare trappen enz. van dien aard is, dat daarin niet zijn aan te brengen die wijzigingen en verbeteringen, die een exploitatie na 30 April 1911 geoorloofd zouden maken. Na dien datum zal dan ook o. i. sluiting van den Schouwburg behooren te volgen; het zou ons gewenscht voorkomen, dat nu reeds een besluit van den Gemeenteraad in dien zin werd uitgelokt."

Tot zoover de „Haagsche Courant". Ook andere dagbladen hebben, voordat het besluit gevallen was en daarna hun meening over de zaak ten beste gegeven. Wij zullen, om te groote uitvoerigheid te vermijden, op de verschillende beschouwingen niet verder ingaan, maar kunnen toch niet nalaten melding te maken van een ingezonden stuk in de „Nieuwe Rott. Courant", waarin „een Architect" zijn waarschuwende stem tegen de voorstellen verhief. Aangaande het voorstel, om door drie architecten schetsontwerpen te laten opmaken en wel door „een Nederlandsch architect, zoo mogelijk aan te wijzen door het Hoofdbestuur der Maatschappij van Bouwkunst, en voorts één Duitsch en één Engelsch architect, beiden ervaren in schouwburgbouw," merkt deze collega op:

„De Nederlandsche architect is er zoo voor het decoratief bijgehaald; ervaren in schouwburgbouw behoeven alleen buitenlandsche architecten te zijn. Voor het hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst

BESTAANDE SCHOUWBURGEN OP HET TERREIN VAN DEN HAAGSCHEN SCHOUWBURG.

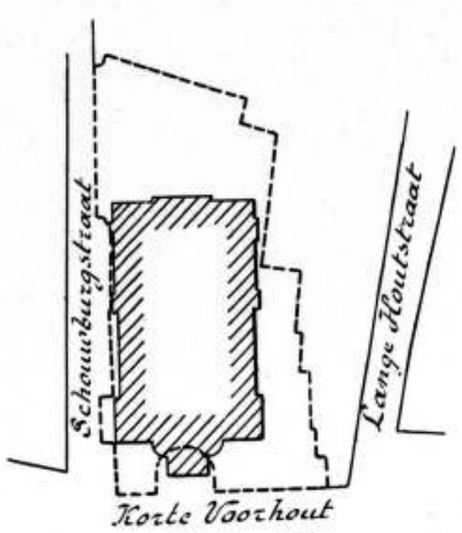

PRESSBURG, 1200 pl.

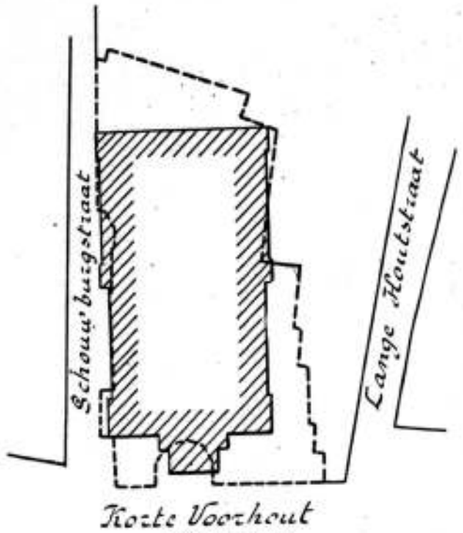

BRüNN, 1200 pl.

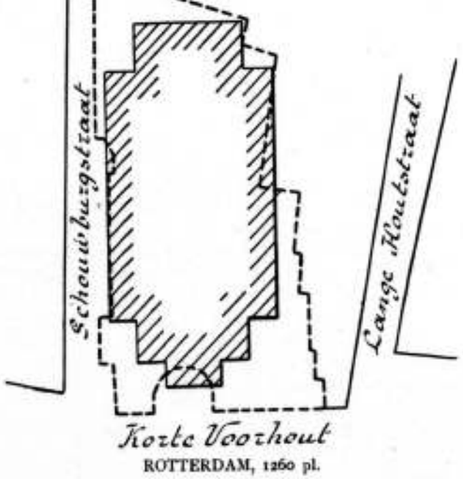

ROTTERDAM, 1260 pl.

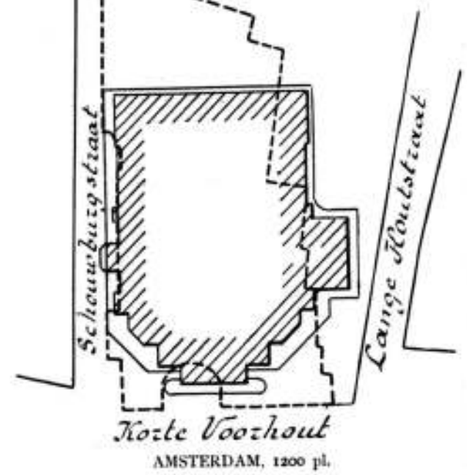

AMSTERDAM, 1200 pl.

lijkt mij de positie al heel onaangenaam. Aan de onbevoegdheid van de commissie op deskundig gebied moet dit hoofdbestuur te hulp komen en het zal voor hen moeilijk zijn uit de vele hoogst bekwame architecten, die de commissie geheel onbekend schijnen te zijn, een keuze te doen."

„Natuurlijk, hier te lande is een schouwburgbouw geen alledaagsch werk, maar ik zou de commissie willen vragen: Is het haar onbekend, dat vele van de buitenlandsche schouwburgen, die als deugdelijke theaters bekend staan, gebouwd zijn door architecten, die voor het eerst van hun leven een schouwburg bouwden?"

„Voorts voelt de commissie niet het moreele kwaad, dat gesticht, de onverschilligheid die aangewakkerd wordt, als er in de Nederlandsche Residentie eens een gebouw moet gezet worden, en de bekwame vakmannen worden voorbijgegaan en alle gelegenheid wordt afgesneden een studie te maken voor een aan alle eischen voldoend schouwburggebouw, met eenige kans het uitgevoerd te zien."

„Vergist de commissie zich niet met te denken dat hier te lande geen mannen zijn die een schouwburg in studie hebben genomen, er voor gereisd hebben en zich op de hoogte hebben gesteld van de mechanische werking achter de coulissen, van de ventilatie, verlichting; en moeten de buitenlandsche architecten niet even goed als de Nederlandsche voor dergelijke inrichtingen zich wenden tot twee of drie firma's, die speciaal deze inrichtingen leveren?"

„Werkelijk, als men dit alles nagaat kan men zich moeilijk denken, dat een dergelijk voorstel wordt ingediend in

Nederlandsche Hofstad voor een Koninklijken Schouwburg, men zou eerder geneigd zijn te gelooven, dat men in een jongen Zuid-Afrikaanschen staat leeft te midden van een bevolking zonder cultuur."

De schrijver wijst er dan ten slotte op, dat een veel zuiverder toestand verkregen zou worden door het doen vervaardigen van schetsplannen door Nederlandsche architecten en deze te doen beoordeelen door buitenlandsche specialiteiten op dit gebied.

Maar toch zijn de hier boven aangehaalde opmerkingen van dezen schrijver niet de meest belangrijke. Als zoodanig beschouwen wij hetgeen hij er aan liet voorafgaan, wat betreft de vroeger verworpen, maar nu gekozen plaats en wel in de volgende bewoordingen:

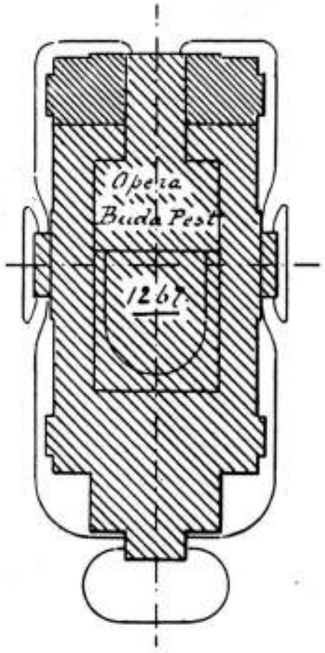

„In het kort — korter dan het voorstel kan het al haast niet — komt de commissie tot de conclusie, dat een schouwburg voor ongeveer 1200 personen kan opgericht worden op de plaats van den bestaanden schouwburg met toevoeging van het aangrenzende gebouw dat aan de gemeente toebehoort, en om tot deze slotsom te komen vermeldt het voorstel: „Aan de commissie is door een bevoegd deskundige verzekerd, dat een oplossing in dien zin mogelijk zal zijn"."

„De zelfbekentenis die hierin ligt opgesloten, dat in de commissie geen bevoegd deskundige zitting heeft, is niet onaardig, maar wijst er tevens op, hoe in de Residentie vraagstukken betrekking hebbende op monumentale gebouwen, dienende voor kunstuitingen van verschillend karakter en in nauw verband staand met de gewoonten, de behoeften en de opvoeding van de bewoners, worden behandeld."

„De bevoegde deskundige had wèlgedaan als hij de geschiktheid van het terrein niet alleen had beoordeeld naar de ruimte voor 1200 zitplaatsen. Een dergelijke ruimte kan men in de duinen ook vinden, maar daarom is dit nog geen geschikt terrein voor een schouwburg."

„De geschiktheid van de plaats van den nieuwen schouwburg zal toch zeker in de eerste plaats verband houden met de stadsuitbreiding, met het verkeer, het tramverkeer; en voornamelijk met de ligging ten opzichte van hare omgeving."

„Het zou niet kwaad zijn, indien een bealngstellend raadslid de vraag eens stelde, welke voorstelling de commissie zich van deze plaats aan het Korte Voorhout maakt, als de oude gevel van het voormalige paleis moet plaats maken voor een, laten we maar eens zeggen, modern Duitsch architectuurproduct. Dan is ook de groote vraag, of een modern monumentaal gebouw niet te veel gewrongen zal zijn tusschen de overige gebouwen, al komt aan de andere zijde ook een gangetje ter breedte van het Schouwburgstraatje. Dit zijn vragen die gesteld moeten worden in de eerste plaats, voordat aan iets begonnen wordt; en dan mag betwijfeld worden of het antwoord volkomen ten voordeele van die plaats kan zijn."

Op dit punt meenen wij, met dezen collega, dat het voorstel der Schouwburgcommissie geenszins weloverwogen genoemd mag worden.

Op welken grond deze meening berust moge den lezer blijken uit de hierbijgevoegde schetsen, waarop de grenzen van het beschikbaar terrein met stippellijnen zijn aangeduid, terwijl daarop geteekend zijn de plattegronden van een viertal bestaande schouwburgen, allen voor hetzelfde aantal zitplaatsen, als hier verlangd wordt, of een kleinigheid daarboven.

Een Schouwburg als die te Pressburg, zou op het terrein kunnen staan, doch een van de afmetingen van die te Brünn overschrijdt de grenzen. Beide zijn jaren geleden, door Fellner & Helmer gebouwd.

De Schouwburg te Rotterdam is ongeveer even groot als die te Brünn, de Amsterdamsche heeft een eigenaardigen grondvorm, die belangrijk meer breedte vereischt dan hier beschikbaar is.

Wij voegen nog een schetsje op dezelfde schaal hierbij van de Opera te Buda-Pest, alleen om te doen zien, dat een min of meer royaal opgevat operagebouw, en als zoodanig moet de Haagsche Schouwburg toch zeker ook dienst blijven doen, op het terrein niet kan worden geplaatst.

Onze afbeeldingen behoeven overigens niet heel veel toelichting. Moge er al de mogelijkheid uit blijken, dat op het beschikbare terrein een Schouwburg met 1200 zitplaatsen kan worden neergezet, of de situatie ooit zal kunnen beantwoorden aan de hooge eischen, die men er in den tegenwoordigen tijd aan stelt, blijft o. i. zeer twijfelachtig, ook al zou men alle huizen, die aan de zijde van de Lange Houtstraat in den weg staan, aankoopen. Nog afgezien van de groote kosten hieraan verbonden, zou van eene ruime plaatsing nog geen sprake kunnen zijn.

Wij zullen, zooals wij zeiden, ons niet wagen aan voorspellingen aangaande de verdere lotgevallen van het Schouwburg-vraagstuk, maar meenen toch, dat dit vraagstuk door het genomen besluit niet nader tot zijn oplossing zal worden gebracht.

Om ten slotte te komen tot het negatieve resultaat, dat het eigenlijk niet kan op dit terrein, is het toegestane crediet van f 5000 voor de schetsontwerpen wel wat veel; en wanneer dit nu de uitkomst moet zijn van bijna tien jaren arbeids eener Raadscommissie, zal het vertrouwen van het publiek in de bekwaamheid van dergelijke commissies zeker niet versterkt worden.

Voor een stad als Den Haag, die wel vooruit wil, is het jammer, dat dergelijke aangelegenheden zoo onvoldoende voorbereid en zoo onbeholpen behandeld worden, dat men zich tenslotte belachelijk maakt tegenover landgenoot en vreemdeling.

De St. Lucas-Scholen in België.

Slot. (Zie bladz. 348.)

Ziehier overigens de algemeene gegevens van het programma van ons onderwijs.

Van het begin af heeft de St. Lucas-School zich los gemaakt van de bestaande methoden. Zij heeft de studie van den kunstvorm naar het tweede plan verwezen, om voor alles de studie van de materialen en gereedschappen, aan de ambachten eigen, ter hand te nemen. De leerling verkrijgt daardoor kennis, die onmiddellijk toe te passen is, hij wordt tegenover de werkelijkheid van zijn vak geplaatst; daardoor wordt zijn belangstelling opgewekt, want hij ziet reeds resultaten van zijn eerste pogingen, die door een krachtig gehandhaafd leerplan gesteund worden. Het regelmatig schoolbezoek, de overgangsexamens en de jaarlijksche prijskampen zijn streng verplichtend.

Het volledig programma bedoelt, den leerling drie opvolgende trappen van vorming te doen doorloopen. De eerste verschaft hem de gemakkelijkheid, om zich uit te drukken in de taal van den ambachtsman, d. w. z. het teekenen van de vormen der voorwerpen, die hem omringen. Deze vorming duurt langer of korter, al naar de begaafdheden van den leerling, maar zij is gewichtig als voorbereiding voor het eigenlijk gezegde vakonderwijs.

De tweede trap heeft ten doel de gave van opmerking bij den leerling te ontwikkelen door ontleding der vormen en voorwerpen, die op zijn vak betrekking hebben.

Deze vorming vereischt gemiddeld drie jaren studie en zij betreft den aard en de herkomst der materialen, ook als handelsartikelen, hun eigenschappen, hun toepassing en alles wat betrekking heeft op de rationeele vormen in verband met hun bestemming.

Het programma van die drie jaren bevat bovendien, voor sommige vakken, de studie van plant- en diervormen, alsmede van die van het menschelijk lichaam, in hun veelvuldige toepassingen op de decoratieve en technische kunsten.

Behavle de theorie betreffende de vormgeving, houdt men de verschillende technische methoden der ambachten in het oog, rekening houdende met het gebezigde materiaal en de vormen, die men daarin kan uitvoeren.

Na dezen cursus zijn de leerlingen in staat de plannen van gewone constructies te ontleden, daarvan schetsen te maken, de uitvoering daarvan te leiden en aan de détails den bestgekozen vorm te geven, in verband met de vastgestelde wijze van uitvoering van het ontworpen werk.

Na deze dubbele vorming bezitten de leerlingen een voldoende kennis van de algemeene beginselen der kunstambachten, een ontwikkeld voorstellingsvermogen en een vastheid van hand, die hen boven den gewonen werkman doen uitsteken. Uit deze leerlingen komen dan ook eerste-klasse ambachtslieden, voormannen en zelfs patroons in de kunstambachten voort.

Dit elementaire onderwijs, dat voor de groote menigte voldoende is, wordt echter voor de beste leerlingen nog gecompleteerd door vier verdere studiejaren. Bij den aanvang daarvan heeft een scheiding plaats in twee groote afdeelingen.

In de eerste afdeeling worden die jongelieden, die zich op bouwkunst wenschen toe te leggen, ingedeeld in drie groepen.

De eerste groep omvat de architecten, de aannemers, de opzichters, de steenhouwers, enz.

De tweede bevat de patroons en werkmeesters voor het meubelvak, burgerlijk en kerkelijk.

De derde is bestemd voor de patroons en ambachtlieden voor de bewerking van ijzer en koper.

In de tweede afdeeling, bestemd voor de decoratieve kunsten, worden de leerlingen in twee groepen ingedeeld; de eene groep omvat de schilders van verschillend genre, de teekenaars van kantwerk, borduurwerk, geweven stoffen, behangselpapier, typographische versieringen, enz.; de andere omvat de patroons en ambachtslieden voor reliëf werk, beeldhouwwerk, goudsmids- en juwelierswerk, kunstsmeedwerk, koper- en bronswerk.

De studie dezer diverse groepen is door programma's geregeld. De leerlingen moeten rekening houden met de te bezigen materialen, met de wijzen van uitvoering en hare economische en hygiënische voordeelen, zoowel als met den kunstvorm in verband met de bestemming van het werk.

De teekeningen en uitslagen worden uit de hand, of met behulp van instrumenten gemaakt, maar steeds zooveel mogelijk als werkteekeningen voor de practijk behandeld.

Ter verdere volmaking van de vorming van den leerling worden achtereenvolgens theoretische cursussen gegeven als over: rechtswetenschap, hygiëne in de bouwconstructie, weerstand van bouwstoffen en volkshuishoudkunde voor de bouwkundige leerlingen. De leerlingen der decoratieve vakken volgen de cursussen in iconographie, heraldiek, meubelstijl, enz.

De leerlingen worden op de hoogte gebracht van alle werkwijzen, zoo nieuwe als oude, betreffende hun verschillende vakken. Bovendien wordt wekelijks een cursus in apologetiek gegeven.

Ik heb het goed geacht U een overzicht van het programma der studie aan onze St. Lucas-Scholen te geven, opdat gij, in voorkomende gevallen, de dwaling van een zeker publiek op dit punt, zoudt kunnen terecht brengen.

Zoo is het niet zeldzaam, dat men hoort zeggen, dat men zich aan de St. Lucas-School tevreden stelt met het teekenen van pinakels en spitsbogen, maar dat het programma geenszins beantwoordt aan de behoeften van onzen modernen tijd.

Men verwijt ook onvolledigheid aan het programma; van de schilderkunst, inzonderheid, beweert men, dat zij niet de schitterende resultaten van den cursus in bouwkunst, beeldhouwkunst, enz. oplevert. Maar men gelieve op te merken, dat onze school nooit ten doel gehad heeft het aantal schilders van genrestukjes te vergrooten. Zijn zij niet reeds te talrijk om onze salons te meubileeren en te voldoen aan de artistieke grillen van onzen tijd? En dan ook, is de positie dezer kunstenaars wel benijdenswaardig? De welstand, die zij belooft, blijft steeds twijfelachtig.

Op deze punten dus verschillen wij in richting met de bestaande schildersscholen. Voor alles hebben wij op het oog, onze jonge kunstenaars een bestaan te verzekeren. Overigens, tot in de laatste jaren werd de school alleen bezocht door den ambachtsman, die slechts des avonds vrij is; en bij gaslicht leert men niet best schilderen. Eerst sedert vier of vijf jaren zijn er voor de schildersafdeeling dagcursussen en weldra zullen wij onze jonge kunstenaars zich zien toeleggen op de groote, decoratieve schilderkunst.

Om nog te antwoorden op het verwijt, van niet modern genoeg te zijn, dat men aan de St. Lucas-School doet, zou het voldoende zijn haar programma te vergelijken met dat der scholen voor Schoone Kunsten.

Dit laatste is gebaseerd op formules of liever op modulen, ontleend aan een kunst, die nooit de onze, nooit die van een volk van het Noorden, geweest is.

Het programma van St. Lucas daarentegen vindt in ons eigen land beginselen, plooibaar genoeg, om zich te leenen tot alles, wat een volk als het onze kan wenschen van verhevens en redelijks.

Wij vernemen, en wij zijn er niet verwonderd over, dat

de Academie van Schoone Kunsten een leerstoel heeft opgericht voor onze kerkelijke en nationale kunst. Ik ga dus niet verder in op het verwijt, dat ik meende te moeten aanroeren en dat bij velen voortkomt uit een opzettelijk verkeerde opvatting van ons programma. Ik zal mij tevreden stellen met te doen opmerken, dat de leerlingen, die onze hoogere cursussen hebben gevolgd, zich zonder groote moeilijkheid eervolle posities weten te verwerven in de verschillende vakken van kunst en nijverheid.

Volgens een overzicht der laatste vijf-en-twintig jaren zijn van de oud-leerlingen geplaatst of werkzaam:

14 als directeuren van vakscholen, industriescholen en academies;

45 als leeraren aan diverse scholen;

5 als teekenleeraren aan de universiteit;

17 als provinciale- en gemeente-architecten;

36 als technische ambtenaren, teekenaars en opzichters;

58 als schrijnwerkers- en meubelmakerspatroons;

36 als beeldhouwers met ateliers voor burgerlijke- en kerkmeubelen;

76 als bekende, gevestigde architecten;

35 als architecten-experts;

68 als aannemers van publieke werken;

19 als patroons-glasschilders;

26 als patroons-decoratieschilders;

36 als patroons of werkmeesters in metaalbewerking, goud, zilver, koper en ijzer;

45 als teekenaars voor verschillende industrieën, als kantwerk, weverij, borduurwerk, drukkerij.

Dit zijn dus meer dan 500 leerlingen, die, dank zij het onderwijs aan de St. Lucas-Scholen, een onafhankelijke en welvarende positie hebben verworven.

Men kan voorts op ten naastenbij 1500 schatten het aantal der leerlingen, die, als ambachtslieden, in verschillende ateliers van kunstnijverheid een goed bestaan vinden.

Dat de St. Lucas-Scholen in den inspecteur Marès een warm verdediger bezitten, blijkt zeker voldoende uit het bovenstaande.

Ook al is men het niet eens met de kunstopvatting, die aan die inrichtingen wordt gehuldigd en al heeft men bezwaar tegen het beslist kerkelijk of, zoo men wil, Christelijk karakter, zal men toch moeten erkennen, dat deze scholen veel nut kunnen stichten.

In België brengt men alles met politiek in verband en wij zouden niet durven beweren, dat er niet een weinig politiek in het spel is bij de opleiding der leerlingen van de St. Lucas-Scholen tot goede ambachtslieden niet alleen, maar tevens tot goede Christenen, naar de opvatting van hen, die hier de leiding in handen hebben. Dat bij de tegenstanders dezer scholen politieke beweegredenen een groote rol spelen, is wel zoo goed als zeker.

Maar laten wij dit punt buiten beschouwing, dan blijft alleen de kunstquaestie over, waaromtrent verschil van meening kan bestaan. Dan zijn het de beginselen van Viollet le Duc, die wij hier in toepassing zien gebracht en die wij in conflict zien, zoowel met de verouderde academische opvattingen, als met de moderne begrippen.

Dit conflict is nog nergens geheel uitgevochten en eerst de toekomst zal ons kunnen leeren of voor de St. Lucas-Scholen een toekomst is weggelegd. Vooralsnog schijnen zij in België in een bestaande behoefte te voorzien en op de Brusselsche Tentoonstelling kan men van eenige dezer scholen werk zien, dat inderdaad gezien mag worden, terwijl daar ook ruimschoots gelegenheid bestaat voor hem, die in deze inrichtingen belang stelt, daaromtrent meer inlichtingen te verkrijgen. Op onze belangstelling mogen de Belgische St. Lucas-Scholen in elk geval aanspraak maken.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Onder voorzitterschap van den heer K. P. C. de Bazel uit Bussum, heeft de Bond van Nederlandsche Architecten Zaterdag 29 October j.l. in café Loos op het Hofplein alhier vergaderd.

Medegedeeld werd o. m., dat aan den gemeenteraad te 's-Gravenhage een adres is gezonden, houdende protest tegen het voorstel om f 5000 beschikbaar te stellen voor het doen opmaken van schetsontwerpen voor een nieuwen schouwburg door twee buitenlanders en een Nederlander. Dit adres heeft naar men weet geen succes gehad.

Voorts, dat niet is aanvaard het voorstel van het hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering van Bouwkunst, om de nationale prijsvraagregeling buiten werking te stellen, maar dat besloten is over te gaan tot wijziging van die prijsvraagregeling.

Verder, dat de Bond van Nederlandsche Architecten medezeggingschap gekregen heeft in de Amsterdamsche Schoonheidscommissie.

Met waardeering heeft de voorzitter gewaagd van de ontvangst der afgevaardigden van dezen bond op het feest van Bouwkunst en Vriendschap hier ter stede.

In de plaats van den heer Jos. Th. J. Cuypers, die voor zijn functie bedankte, is als bestuurslid gekozen de heer Paul de Jong.

Na afdoening van eenige dingen van huishoudelijken aard sprak de vergadering hare waardeering uit over de woorden, ten opzichte van de architectuur en hare beoefenaars in Nederland, gesproken door onzen burgemeester, Mr. Zimmerman, bij de opening der tèntoonstelling van Bouwkunst en Vriendschap in het gebouw van den Kunstkring alhier.

De Bond van Nederlandsche Architecten meent te mogen verwachten, dat dit goede voorbeeld ook door andere autoriteiten zal worden gevolgd.

Bij een breedvoerige bespreking van de houding van het Haagsche gemeentebestuur in zake den bouw van den nieuwen schouwburg te 's-Gravenhage, werd nogmaals in het bijzonder afgekeurd de benoeming van twee buitenlanders in de commissie tot het opmaken van schetsontwerpen voor dien schouwburg. De wenschelijkheid werd uitgesproken om zich in geen enkel opzicht met de regeling van de uit te schrijven prijsvraag in te laten.

Besloten werd dat het bestuur het volgend adres aan H. M. de Koningin zal indienen.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden.

Mevrouw,

Reeds sedert geruimen tijd, doch allengs meer bewust en krachtig, wordt de wenschelijkheid gevoeld en betoogd om het thans als Koninklijk verblijf in gebruik zijnde stadhuis aan den Dam te Amsterdam weder voor zijn oorspronkelijk gebruik te bestemmen. Een der gevolgen daarvan was het onderzoek deswege door het Amsterdamsche Gemeentebestuur ingesteld, waaruit is gebleken, dat het gebouw nog evengoed als in den stichtingstijd aan die bestemming kan beantwoorden.

de overtuiging dat Uwer Majesteits krachtig streven zoowel op kunstzin en beschaving als op geluk, vrede en welvaart van het volk is gericht;

de overweging dat de werkzame kracht slechts dan ten volle van een kunstwerk kan uitgaan als het in overeenstemming met zijn oorspronkelijk doel en stichtingsmotief wordt gebruikt;

de zekerheid dat een rijke bron van leering weder onder het bereik van het volk zal worden gebracht; en de opwekkende kracht van dit grootsche kunstwerk uit den tijd van groote groeikracht van het Nederlandsche Volk, zijn invloed op het levende en toekomstige geslacht niet zal missen;

geven aan de vereenigingen wier streven het is den kunstzin van het Nederlandsche Volk te bevorderen en den velen die in den ontwikkelden kunstzin het teeken van ware beschaving erkennen, de vrijmoedigheid aan Uwe Majesteit eerbiedig te verzoeken, datgene te doen wat reeds de uitgesproken bedoeling was van Z. M. Willem I,. het thans tot Koninklijk verblijf ingerichte Raadhuis aan den Dam, weder voor zijn oorspronkelijke bestemming beschikbaar te willen stellen.

Aan de algemeene kunstvereenigingen in Nederland zal worden verzocht gezamenlijk dit adres te steunen.

Een voorstel van den heer M. A. van Nieukerken uit Den Haag om zich tot den Minister van Landbouw te wenden, met het verzoek alsnog in het bij de Tweede Kamer ingediende ontwerp-steenhouwerswet, een algeheel verbod tot gebruikmaking van zandsteen in te lasschen, werd wegens het gevorderde uur tot een volgende vergadering aangehouden.

Hierna is de vergadering gesloten.

In den namiddag is een boottocht gemaakt ter bezichtiging der Rotterdamsche havenwerken en zijn bezoeken gebracht aan de in aanbouw zijnde kantoor- en magazijngebouwen van R. S. Stokvis & Zonen Ltd. en aan de tentoonstelling van het werk der leden van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in het gebouw van den Rotterdamschen Kunstkring.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 44. Officieel Gedeelte. Adres aan H. M. de Koningin in zake auteursrecht op werken van beeldende kunst.

Hek van den Hollandschen tuin op de Wereldtentoonstelling te Brussel, met afbeelding op losse plaat.

Ons Brusselsch Paviljoen door R. P. T. Tutein Nolthenius.

De bevoegdheid van den architect, door Mr. E. H. P. Roosboom, arch.

De bouwkunst als gewaagde constructie, door W. R. Lethaby, naar het Engelsch.

Winkelpui te Zierikzee, door C. Swartbol, met afbeeldingen.

Sociale Hygiëne en -Techniek. XXIII door J. L. B. Keurschot.

Brieven uit Goes. De Zuidbevelandsche Waterleiding.

Nieuwe Arbeiderswijken te 's-Gravenhage.

ARCHITECTURA No. 43. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

J. G. van Niftrik. Necrologie.

Verslag van de Town-Planning-Conference, van 10—15 October gehouden te Londen door het Royal Institute of British Architects.

Kunst-Portland-Cement en zijn surrogaten door Dr. G. E. van der Stichelen, overgedrukt uit »de Ingenieur«, (vervolg).

Nieuwe Programma's voor de Teekenakten M. O.

DE BOUWWERELD No. 44. De Huiszwam, door Dr. H. M. Quanjer (Slot) met afbeeldingen.

De Nederlandsche Stedenbouw, boekbeschouwing door A. W. Weissman.

DE INGENIEUR No. 44. De Stadhoudersbrug te 's-Gravenhage door Y. M. D. Kentie c. i. met afbeeldingen.

De Zuid-Bevelandsche Waterleiding, door P. Bakker Schut c.i

Varrowketels.

Practische bekwaming van ingenieurs, aanstaande ingenieurs in Indischen Staatsdienst.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Inst. v. Ing. van 22 October 1910.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Inst. v. Ing. van 22 October 1910.

Ingezonden Stukken. Kunst-portland-cement en zijne surrogaten, door F. Schott. — Gyrostatische krachten, door H. J. C. G. Eilbracht c. i. — Gyrostatische krachten, door D. Dresden w. i. — De gyroskoop als kompas, door W. C. en K. de Wit, Ing. — Gyrostatische krachten en de tentoonstelling van vliegtuigen te Parijs, door E. Hijmans w. c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 43. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Akten M (vervolg). — Iets over den bouw van tramwegen (vervolg).

DE AANNEMER No. 44. Nederlandsche Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Ontwerp Ziektewet IV.

Polisvoorwaarden.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 18. Locomobiel of gescheiden werkende stoommachine met ketel in steenbakkerijen. — Het droogpersen van steenen. — Aanneemerij. — In uitzicht zijnde openbare werken. — Aanbestedingen.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 10. Het October-nummer van Ed. Cuypers' maandschrift is geheel gewijd aan »De Verheffing van de Inlandsche Kunstnijverheid« in Ned. Indië. In een korte inleiding zet de heer Cuypers uiteen wat zijn bedoelingen zijn, daarbij verwijzende naar de Indische couranten, waarin hij zijn plannen en denkbeelden uitvoerig besprak. Daarop volgen: een artikel »Over de Inlandsche kunstnijverheid in Nederlandsch Indië« door Noto Soeroto; een tweede, getiteld: »Korte Aanteekeningen nopens de Opheffing der kunstnijverheid onder de inlanders op Java en Madoera«, door Djajadiningrat, regent van Serang, en een derde handelende over de Inlandsche Nijverheid op de Wereldtentoonstelling te Brussel, door J. E. Jasper. Verder zijn nog twee brieven, betreffende de aangelegenheid hier afgedrukt van de heeren Piet Ducroo en J. Z. van Dijck, beiden te Semarang, zoodat men hier de denkbeelden en meeningen leert kennen van een zestal, zeker niet onbevoegde personen, over een aangelegenheid, die zoowel hier te lande als in Indië, reeds jarenlang, vele pennen in beweging heeft gebracht. De meeningsverschillen over de wijze van bevordering der inlandsche kunstnijverheid zullen met deze uitgave wel niet uit de wereld zijn, misschien zelfs zal de strijd daarover nu weder opnieuw ontbranden, maar in elk geval moet de verdienste van dezen arbeid worden erkend. De rijk geïllustreerde aflevering zal tevens voor velen een aangename herinnering zijn aan onze koloniale afdeeling op de Brusselsche Tentoonstelling, waarvan de inlandsche kunstnijverheid het pièce de milieu vormde en zoozeer de welverdiende aandacht trok van landgenoot en vreemdeling.

Varia.

WATERVALLEN EN STROOMVERSNELLINGEN IN ZWEDEN.

In het „Board of Trade Journal" komt een interessante opgaaf voor van de beteekenis en de exploitatie voor industriëele doeleinden van de kracht der watervallen en stroomversnellingen, de „witte steenkool" in Zweden, ontleend aan een onlangs door de Zweedsche regeering in het licht gezonden rapport.

De geheele capaciteit dezer krachtbronnen wordt geraamd op 10 millioen paardekrachten, die gedurende 6—9 maanden ter beschikking staan en 2.5 millioen paardekrachten, die ook in den tijd van laag water kunnen worden omgezet.

Van dit totaal is 75 percent in noordelijk Zweden, 15 percent in Svealand en 10 percent in Göteland gelegen. In de naaste toekomst zullen 600.000 paardekrachten aan deze bron onttrokken zijn, waarvan 340.000 voor de opwekking van electrische energie.

Op dit oogenblik heeft de staat geheel of ten deele watervallen ter sterkte van ongeveer 880.000 paardekrachten, waarvan 670.000 zonder voorafgaande normaliseering voor direct verbruik geschikt zijn. Slechts 63.000 paardekrachten zijn door den staat in gebruik genomen, waaronder ruim 40.000 in het krachtstation bij de bekende stroomversnellingen van Trolhättan. Men is daar nu bezig ver-

dere 40.000 paardekrachten aan het water te ontleenen.

Bij de groote Porjus-waterval in Lapland, in de Luleärivier, wordt een krachtstation voor 50.000 paardekrachten gevestigd. Voorts stelt de regeering voorop nog andere plaatsen dergelijke stations op te richten.

Plannen zijn verder in bewerking om het water van de Waner- en Siljanmeren voor industriëele doeleinden te gaan gebruiken. Teneinde in het midden en zuiden van Zweden electrische, door waterkracht gedreven spoorwegen te bouwen, heeft de staat er voor een bedrag van 5 millioen kronen watervallen aangekocht.

Aan de noordelijke grens rijdt reeds een dergelijke spoorweg; voldoet deze economisch dan zal eventueel het geheele spoorwegnet in electrische sporen worden omgebouwd. Voorts worden groote werken uitgevoerd om die geweldige krachtbronnen beter voor het verkeer toegankelijk te maken. Een spoorweg wordt te dien einde gebouwd van Gellivare naar Porjus en het Trolhättankanaal wordt voor schepen met 4—5 meter diepgang bevaarbaar gemaakt, wat 23 millioen kronen zal kosten. Nog verdient aanteekening, dat er een nieuwe wet in voorbereiding is den staat een ruimer en gemakkelijker beschikking over de watervlakte van het land te verzekeren.

Personalia.

J. G. VAN NIFTRIK. †

Na een korte ongesteldheid overleed te Amsterdam op 77-jarigen leeftijd de oud-stadsingenieur J. G. van Niftrik, die voor tal van groote werken in die gemeente, in binnen- en buitenland de plannen ontwierp.

Van Niftrik werd geboren in 1833 te Nijmegen. Na als opzichter werkzaam te zijn geweest aan den polder De Ooy, trad hij op jeugdigen leeftijd in dienst bij den Rijkswaterstaat. Na eenigen tijd te hebben gearbeid in de provinciën Brabant en Zeeland, later in Noord-Holland (te Nieuwediep), werd hij benoemd tot hoofdingenieur. In 1859 legde hij het examen af als ingenieur van den Indischen Waterstaat.

In 1862 volgde zijn benoeming tot ingenieur te Amsterdam, in welke functie hij 39 jaar werkzaam was.

Voor de snel uitbreidende stad leverde hij tal van plannen voor groote werken. We noemen slechts de Handelskade, Petroleum- en Houthaven, de sluis te Zeeburg, den aanleg van het Liernurstelsel, het plan voor de verbinding van den Buiksloterham met Amsterdam en het graven van een kanaal ten noorden van den Buiksloterham.

Bekend is vooral zijn niet uitgevoerd groot plan voor den uitleg van Amsterdam.

In 1900 verliet hij den gemeentedienst. Na dien tijd leverde hij o. a. nog de plannen voor de sluizen te Zaandam en met den hoofdingenieur Dircks plannen voor de rioleering te Brussel.

Met zijn leermeester, den heer Conrad, bleef hij tot diens dood door warme vriendschap verbonden. Na het verlaten van den gemeentedienst trad de heer Van Niftrik op als gedelegeerd commissaris van de Maatschappij van Grondbezit en Grondcrediet.

De overledene was ridder in de Oranje Nassau-orde en de Militaire Christus-orde van Portugal.

— Tot kameraar van het hoogheemraadschap «Lekdijk Bovendams», tevens belast met het toezicht op de waterkeerende werken, is — naar het «Utr. Dbl.» vernoemt — benoemd de heer C. F. Seidel, te Vollenhoven.

— Tot tijdelijk ingenieur bij den provincialen waterstaat van Friesland zijn benoemd de heeren H. Freijdanck Oesinger, adsp.-ingenieur bij de Staatsspoorwegen op Java (met verlof te 's-Gravenhage). en J. Mijnlieff, ingenieur te Vianen.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. **A. SINGELS Azn.,**
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM. **HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.**
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare **NORTONPIJPWELLEN** met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. **Nieuwestad 123.** Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

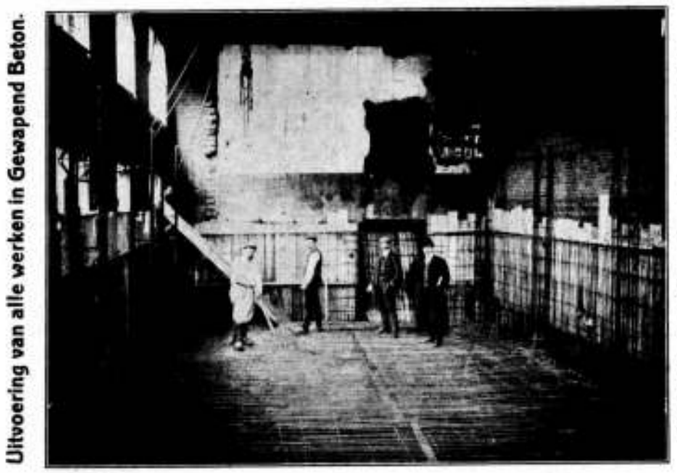

KELDER met bovengelegen fabrieksvloeren in gewapend beton tijdens de uitvoering aan de Coöp. Stoomzuivelfabriek „de Volharding" te Blokzijl.

Geld verdienen kan iedereen
door onze **Schwarzwalder Klokken** te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen
v. d. WETTERN, WISDORFF & KEY.
Rotterdam.
Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

BURGERAVONDSCHOOL VLAARDINGEN.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS van *Vlaardingen* roepen op sollicitanten naar de betrekking van

LEERAAR in het vakteekenen voor smeden en machinebankwerkers, aan de Burgeravondschool met voortgezetten cursus.

De bezoldiging bedraagt f 30.— per lesuur. Bij vaste aanstelling 2 driejaarlijksche verhoogingen van f 5.— per lesuur.
Aantal lesuren 15.
Indiensttreding 1 Januari 1911.
De stukken in te zenden vóór 15 November a.s., terwijl inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Directeur der school, B. HELLEMAN, Hofsingel 38, te Vlaardingen.

A. J. BEUKERING,
Alb. Cuypstr. 102, - AMSTERDAM.
Agent in alle voorkomende
Machinekamerbenoodigdheden.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" Fa WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT. KIT

C. PLAT,
POOTSTRAAT 49-64 - ROTTERDAM,
is je adres voor Behangselpapier, van ni **5 cent per rol.**
Speciaal adres voor **H.H. Huiseigenaren, Behangerij en Stoffeerderij.**

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF,
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 7 NOVEMBER.

AMSTERDAM 1.45 uur. — De Holl. IJz. Spoorweg-Mij. in het Centraal Personenstation, bestek no. 1153: het leggen van den bovenbouw en het aanbrengen van de Ballast-afdekking met bijbeh. werken op de nieuwe spoorbanen voor de omlegging van den spoorweg Amsterdam--Rotterdam en van de westelijke afbuiging van de verbindingsbaan te Rotterdam in verband met de wijziging van den overgang van dien spoorweg over de Delfhavensche Schie, raming f 30500; het bestek met 3 teek. is te bekomen ad f 2.50 en het bestek zonder teek. ad f 1 ... het centraal administratiegebouw der maatschappij.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de Gouwesluis met bijbeh. werken te Alphen, prov. Z.-Holland, behoorende tot de werken van den Waterweg van Amsterdam naar Rotterdem, gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, raming f 1443 per jaar; het bestek no. 2 ligt na 24 Oct. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Van den Thoorn te Den Haag, bij den ingen. Konig te Gorinchem en bij den opz. Weisfelt te Alphen.

DE WIJK 10.30 uur. — Het gem.-best.: het bouwen van een vierde lokaal aan de O. L. school te Koekange; bestek en teek. zijn te bekomen ad f 1 ter gem.-secretarie.

DINSDAG 8 NOVEMBER.

BRUINISSE 12 uur. — Burgemeester en Wethouders in het Gemeentehuis: het maken van werken tot verlegging der Suatie van het Waterschap Bruinisse, behoorende tot het tweede perceel, bestaande uit: 1e. het bouwen van een sluiswachterswoning; 2o. het bouwen van een schotbalk- en sluisdeurenloods: 3o. het bouwen van een brug in den Langen Weg; 4o. het bouwen van een brug in de te graven waterleiding; 5o. het bouwen van een brug en afbreken van den bestaanden duiker in den Zijpschen Weg; 6o. het bouwen van een brug over de Noord-Westelijke Waterleiding; 7o het dichten van de suatiesluis in de gemeentehaven; bestek met 3 teekeningen zijn verkrijgbaar gesteld vanaf heden op franco aanvraag bij den Gemeente-Secretaris tegen betaling of overmaking van f 1.10 per stel, waarvoor franco toezending zal geschieden.

EINDHOVEN 11.30 uur. — De Coöp. Centrale Boerenleenbank in de zaal van Eindhovens Mannenc... or: het bouwen van een bankgebouw en ... ceteurswoning c.a. aan de Dommel en Parkstraat te Eindhoven. Bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de firma Rijnja, Regniersgracht, Amsterdam, ad tien gulden per stel.

HAARLEM 11 uur. — Het gem.-best.: het sloopen van een gedeelte van het voormalig Geref. Weeshuis aan het Groot Heiligland met belendende gebouwen en het bouwen van afscheidings- en bekleedingsmuren ten behoeve van het aldaar te bouwen Gemeentelijk Museum; bestek en voorwaarden met teekening liggen ter inzage ter gemeente-secretarie (7e afd.) en zijn aldaar verkrijgbaar ad f 1 per stel.

URETERP. — Het bouwen eener kleine boerenbehuizing in de Marschen onder Ureterp; bestek en teek. liggen ter inzage bij de Wed. H. Gorter; nadere inl. geeft de timmerman Selmien o.d. Ureterp.

RIJSWIJK (Nbr.) 11 uur. — De heer R. de Jongh in café Smulders: het timmerwerk m. bijbehoorende werken van een te bouwen woonhuis met bakkerij en winkel; bestek en teekening liggen ter inzage in voornoemd café; inl. geeft de architect M. v. Cool te Woudrichem.

DONDERDAG 10 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het gem.-bestuur: het verbreeden van het Zieken met omlegging en verbreeding van den Trekvliet, het aanleggen, rioleeren en bestraten van een straat ten Noordoosten van den omgelegden Trekvliet, het maken van kaaimuren langs en van een brug bij het Rijswijksche Plein over den Trekvliet en uitvoeren van met een en ander in verband staande werken (herbesteding); het maken van een basculebrug over de Zuidoostsingelgracht, tusschen de Nieuwe Haven en de Pinksterbloemenlaan, en uitvoeren van met een en ander in verband staande werken; inlichtingen worden verstrekt op het bureau der Gemeentewerken, Huijgenspark No. 25; bestekken en teekeningen zijn verkrijgbaar aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje tegen betaling van f 1.— per bestek en van f 1.— per stel teekeningen.

ZATERDAG 12 NOVEMBER.

UTRECHT 2 uur. — Het gem.-best.: 1e. het leggen van rioleering, bestrating, enz.; 2e. het sloopen van eenige perceelen en daarmede in verband staande werken; bestekken liggen ter inzage aan het bureau der gem.-werken en zijn aldaar zoomede ten stadhuize en bij de boekhandelaren Van Terveen en Zn. te bekomen ad f 0.50 per stuk.

STAVENISSE 12 uur. — De bouwk. C. de Rooij in het Logement van Dalen in 2 perc.: het geheel afbreken van drie woningen en het bouwen van zes woningen; bestek en teek. liggen ter inzage in voorn. hotel en zijn te bekomen ad f 1.75 bij den bouwk. C. de Rooij.

DINSDAG 15 NOVEMBER.

HAARLEM 11 uur. — Het gem.-bestuur: het verbouwen van de boerderij »'t Torentje« aan de Kleverlaan, kad. sectie G. no. 14 te Haarlem, tot kantoorgebouw en woning; bestek en voorwaarden met bijbehoorende teek. liggen ter inzage ter gemeente-secretarie op werkd. van 9—2 uur en zijn aldaar te bekomen ad f 1 per stel.

DONDERDAG 17 NOVEMBER.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van eenige werken bij de Oude Hoeve, aan de noordzijde van het eiland Schouwen, behoorende tot de zeewerken in de provincie Zeeland, gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, raming f 3300 per jaar; bestek no. 5 ligt na 2 Nov. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrondissements-ingen. Kempees te Goes en den opzichter De Kiewit te Zierikzee; de nota van inl. ligt op 12 Nov. ter inzage bij genoemden arrondissements-ingenieur.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**-schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909	» 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909	» 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909	» 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — —
— — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar a. d. Burgeravondschool te Vlaardingen. Zie adv. in dit no. (1)

— Civ.-Ingenieur met eenige ervaring in bouwwerk; voor de uitbreiding eener gemeente-gasfabriek en waterleiding. Brieven onder de letters G. E. aan het Bureau van »De Ingenieur« te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter, te Dordrecht voor 2 à 3 maanden bekend met betonwerk en ketelbemetseling. Br. onder No 200 bur. v. h. »Bouwkundig Weekblad«, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Eenige Teekenaars, aan eene Constructie-Werkplaats in een der hoofdsteden van Zuid-Holland. Brieven onder letters N. B. P., Nijgh & Van Ditmar's Algem. Advertentie-Bureau, Rotterdam. (1)

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

— Directeur, voor de op te richten Ambachtsschool te Maastricht, salaris f 2200, indiensttreding 1 April 1911. Stukken vóór 15 November a.s. bij den Secretaris der Vereeniging J. G. van Rijt, Maastricht. (2)

— Gemeente-Architect te Zutphen tegen 1 Maart 1911, Civiel- of Bouwkundig-ingenieur. Adres op zegel en stukken aan den Raad te richten en aan den Burgemeester te adresseeren vóór 1 December 1910. De jaarwedde bedraagt f 2500. (2)

— Opzichter bestratingen en rioleeringen, te Haarlem, met ingang van 1 Januari 1911, traktement f 1200 tot f 1600 per jaar. Vaste aanstelling kan volgen één jaar na tijdelijke aanstelling; geen bijdrage voor eigen pensioen, wel voor weduwe en weezen. Adres op zegel gericht aan Burgemeester en Wethouders met afschriften van getuigschriften, vóór of op 15 November a.s. aan den Directeur van Openbare Werken, Prinsenhof No. 1 te Haarlem. (2)

— Technisch Vertegenwoordiger voor eene binnenlandsche fabriek van Centrale Verwarming, grondig bekend met het vak. Aanbiedingen, onder No. 54559 aan het Bureau van »De Ingenieur« te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Opzichter, practisch ervaren en in de gelegenheid direct de betrekking te aanvaarden. Aanbiedingen onder No. 36582. aan het bureau der »N. Rott. Courant«. (2)

— Teekenaar-Constructeur, op een Machinefabriek met veel ervaring en kennis van modernen machinebouw. Brieven onder no. 36666, bureau der »N. Rott. Courant«. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

35	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m.
18	Bouwk. Opz.-uitv.	24—47 j.,	f 70—f 110 »
23	Bouwk. Teek.	22—41 j.,	f 65—f 150 »
11	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
10	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
12	Waterb. Opz.-teek.	23—35 j.,	f 65—f 120 »
2	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60 »
14	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j.,	f 80—f 100 »
4	Werkt. Teek. constr.	25—49 j.,	f 75—f 200 »
4	Machine-teek.	23—33 j.,	f 60—f 90 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 80 »
4	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr.-constr. cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Boormeester (mijnbouw)	27 j.,	f 85 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

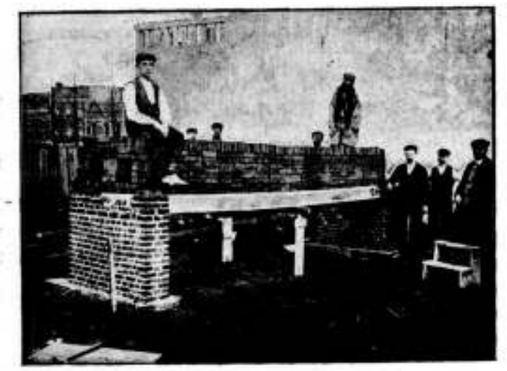

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

TH. van Heemstede Obelt's **Sanitair Technisch Bureau.**
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BA... -, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Vertretung für TECHNISCHES BUREAU Amsterdamsche Veerkade 33, **Pumpen** für sämtliche gewerblichen Zwecke. Holland VAN DER PLOEG HAAG.

Luft-Kompressoren und Vakuumpumpen Filterpressen, Membran- und Säurepumpen in Metall und Eisen mit säurefesten Auskleidungen Hydraulische Pressen nebst hydraulischen Pumpwerken.

Röhren-Verwärmer. Dampfmaschinen, Armaturen aller Art.

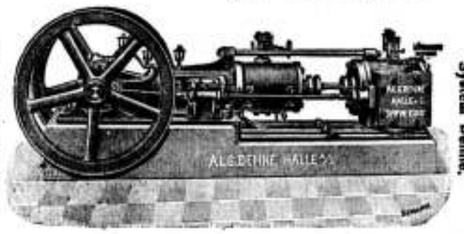

Wasser-Reinigung, für gewerbliche Zwecke. System Dehne.

A. L. G. Dehne, Maschinen-Fabrik, Halle\S.

Oddesse-Stoompompen voor alle doeleinden — en werken. —

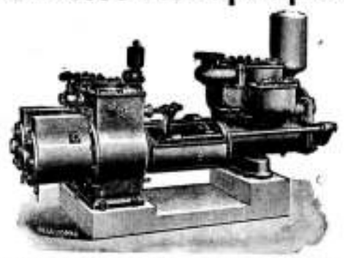

Ketelvoedingspompen, Reservoirpompen, Perspompen Scheepspompen, Pompen voor waterwerken, mijnen, graafwerken, enz. Uiterst eenvoudig, zuinig in 't gebruik, vertrouwbaar.

Naar het eenstemmig oordeel van alle vak-autoriteiten, de bepaald beste aller direct werkende Stoompompen.

Geen smeertoestellen, Zeer geringe slijtage.

Machinenfabriek ODDESSE, G. m. b. H.,
OSCHERSLEBEN. — DUITSCHLAND.

DINSDAG 8 NOVEMBER.

NIJMEGEN 2.30 uur. — Het gem.-best.: het leggen der benoodigde rails, wissels en kruisingen voor het in aanbouw zijnde Tramnet voor Nijmegen en omstreken.

DINSDAG 15 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie, in het lokaal aan de Parkstraat 1 a. het vergrooten en verbouwen van het postgebouw, nabij het station van de staatsspoorweg-maatschappij te Zwolle, en b. de verbouwing van het voormalige postkantoor aan de Melkmarkt te Zwolle, tot telegraaf- en telefoonkantoor en van de daaraan grenzende voormalige directeurswoning aan de Voorstraat aldaar, tot bureel van den inspecteur der posterij en telegrafie. De bestekken liggen ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bur. van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Rijkstelegraafkantoor te Zwolle en zijn ad f 0.35 voor het werk sub. a en f 0.35 voor het werk sub b, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders Van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks; inlichtingen worden gegeven door den Opzichter der Landsgebouwen J. van Oort te Zwolle; aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 8 November 1910, des voormiddags te 11 ure, voor het werk sub. a en des middags te 12 ure voor het werk sub. b.

DONDERDAG 17 NOVEMBER.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van het kanaal door Walcheren, gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, raming f 34000 per jaar; het bestek no. 3 ligt na 2 Nov. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ingenieur Van den Broek te Vlissingen en de opzichters Kuyper en Scholtens, resp. te Vlissingen en Middelburg; de nota van inl. ligt op 10 Nov. ter inzage ten bureele van den arrond.-ingen. voorn.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen en onderhouden van het verfwerk van kunstwerken, aanlegplaatsen, gebouwen en verdere inrichtingen, behoorende bij het kanaal door Walcheren, in 2 perc., gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913; raming perc. 1 f 5700, perc. 2 f 2360; het bestek no. 4 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrondissements-ingen. Van den Broek te Vlissingen en de opzichters Kuyper te Vlissingen en Scholtens te Middelburg; de nota van inl. ligt op 10 Nov. ter inzage ten bureele van den arrondissements-ingen. te Vlissingen.

Antiquariaat van „De Opmerker".

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . f 1.—

F. C. D. BAUER. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . f 0.75

Beide werken te zamen . f 1.25

BADON GUIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Stelkunct.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . f 0.65

J. CLAUDEL. **Formules, Tables et Renseignements pratiques.** Aide mémoire des Ingénieurs, des Architectes, etc. Paris 1857.

(Dit beroemde vademecum van 978 bladzijden tekst met 91 figuren en 3 uitslaande platen bevat, ofschoon oud, tal van gegevens, formules en tabellen, die tot heden hun waarde hebben behouden.)

Gebonden met lederen rug f 2.—

DR. ANHEISZER. **Malerische Architekturskizzen.** 100 platen in portefeuille, reproducties van fraaie penteekeningen (vroeger f 14.40) . . . . . f 9.—

KARL ZEITZCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.

I. **Fassade aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . f 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . f 9.—
I, II en III te zamen . . . f 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit verschijnt later.**

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille f 18.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 12 NOVEMBER 1910. No. 46.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De St.-Jacobskerk te 's-Gravenhage

en de ontmanteling van oude kerkgebouwen in het algemeen.

De kogel is door de kerk, de Gemeenteraad heeft het voorstel, om met Kerkvoogden van de Ned. Herv. Gemeente een overeenkomst aan te gaan, betreffende afbraak van huisjes rond de Groote Kerk, aangenomen en daarmede ingestemd met het plan, om een gedeelte van het vrijkomend terrein weder te bebouwen met een kosterswoning, volgens een ontwerp van Dr. Cuypers.

Blijkbaar was alles voor de aanbesteding gereed en werd alleen op deze beslissing gewacht. Zoodra zij gevallen was, werd de aanbesteding aangekondigd en dezer dagen is het werk gegund aan de Gebr. A. en P. Paardekooper te 's-Gravenhage, die voor een som van f 16400.— op twee na laagste inschrijvers waren.

Er is heel wat drukte gemaakt over deze zaak, doch dit is iets, waaraan de Hagenaars zoo langzamerhand gewoon raken, aan groote woorden, met het noodig aplomb daarheen geslingerd, aan flaters, begaan in het vuur van den strijd ontbrak het niet. Wat toch is het geval?

Van eenige jaren her dagteekent de beweging om de Groote- of Sint-Janskerk te ontdoen van de huisjes, die de wansmaak van een vroeger geslacht er tegen aan geplakt heeft, en waardoor de lijnen van het bouwwerk zijn weggemoffeld.

Die beweging leidde destijds tot een besluit van den Raad om in beginsel „nopens de wegruiming" van de tegen de kerk gebouwde huizen en van de aan de Noordzijde dier Kerk uitgebouwde kapel, een regeling met Kerkvoogden der Nederduitsch Herv. Gemeente aan te gaan.

Verder effect dan een beginselverklaring verkreeg dat besluit, helaas! niet. De hoop, dat Rijk en Provincie elk 1/3 in de kosten zouden bijdragen, (hetgeen door den Raad tot voorwaarde was gesteld) werd tot heden niet verwezenlijkt; de Minister antwoordde niet, en van Gedeputeerde Staten hoorde men al evenmin.

Inmiddels had zich bij Kerkvoogden dringender de behoefte doen gevoelen aan een nieuwe kosterswoning, — hetgeen niemand verwonderen zal die weet, dat de oude kosterswoning aan het Rijk verkocht was, welke aankoop in verband staat met de behoefte aan ruimte voor den dienst van het Postkantoor.

Wien zal het verwonderen, dat Kerkvoogden, zich toen herinnerende de onderhandelingen, indertijd op initiatief der burgerlijke gemeente over een eventueele ontmanteling van de kerk gevoerd, op het denkbeeld zijn gekomen een oplossing te zoeken, waarbij met die ontmanteling een begin werd gemaakt, maar tevens een gedeelte van het vrijkomend terrein voor den bouw der nieuwe kosterswoning kon worden benut. Op welke wijze dit vraagstuk is opgelost is te zien uit de hierbijgevoegde schetsen, vervaardigd naar de bestekteekeningen.

In den bijgevoegden plattegrond der geheele kerk zijn alle thans nog bestaande aanbouwsels met een arceering aangegeven. Tusschen den toren en de consistoriekamer zullen nu eerstdaags de huisjes verdwijnen en hoe de kosterswoning geplaatst zal worden behoeft geen verdere toelichting. Weliswaar wordt de eerste travée van het kerk-

PLATTEGROND VAN DE GROOTE OF ST. JACOBS-KERK TE 's-GRAVENHAGE.
Schaal 1 : 750.

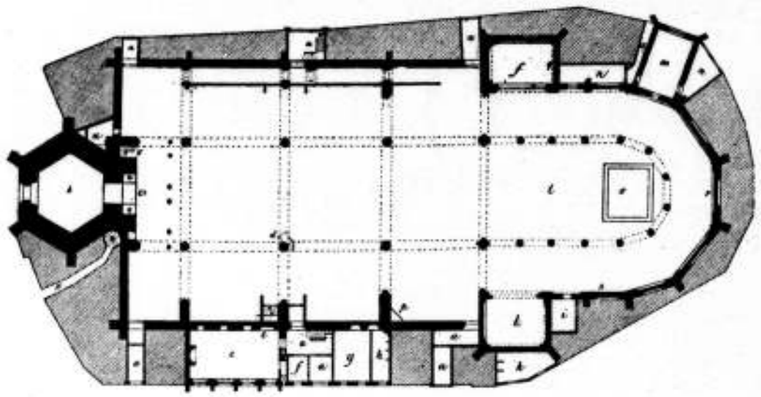

gebouw opnieuw gedeeltelijk aan het oog onttrokken, maar het groote voordeel wordt verkregen, dat het ondergedeelte van den merkwaardigen toren met het traptorentje geheel vrij komt.

Men moet wel een voorstander van ontmanteling tot elken prijs zijn, om niet te erkennen, dat hier een groote verbetering wordt verkregen en wij veronderstellen dan ook, dat Dr. Cuypers, die toch zeker ook tot de voorstanders van het beginsel van ontmanteling gerekend moet worden, er volstrekt geen bezwaar in gezien heeft, de uiterst sobere, men kan wel zeggen vrij nuchtere, buitenarchitectuur van dit gedeelte op deze wijze opnieuw te bemantelen.

Wij kunnen ons dan ook gereedelijk vereenigen met hetgeen de heer Van Liefland, bij de behandeling in de raadszitting over de zaak in het midden bracht:

„Wij zijn thans in veel gunstiger omstandigheden gekomen: de open ruimte voor den toren en de heele groepeering. Op honderden plaatsen vindt men zulk een groepeering tegen de kerk. Zij zal hier schilderachtiger zijn dan tot dusver. Welk bezwaar is daartegen? Er is geen sprake van „een puist" tegen de kerk. Onaannemelijk acht ik 't, dat dr. Cuypers een ontwerp tegen zijn overtuiging zou hebben gemaakt."

Een oppositie, als er tegen het voorstel werd gevoerd, kan men zich dan ook alleen voorstellen, wanneer men aanneemt, dat die oppositie zich niet goed op de hoogte had gesteld van hetgeen men eigenlijk voornemens was te maken.

Van leeken kan men zich dit wel voorstellen, ook nog van de Provinciale Zuidhollandsche Archeologische Commissie, maar de permanente Schoonheidscommissie kan toch zeker een quaestie als deze wel naar een teekening beoordeelen en waarom heeft deze zich in dit geval zoo verzet en bijvoorbeeld, zonder verzet, toegelaten, dat onlangs het karakteristieke historische huisje aan het Buitenhof, op den hoek van het Halstraatje, gesloopt en door een nuchter product vervangen is, waaruit de eenvoud spreekt als het kenmerk van het ware leelijke. Zich bepalende tot algemeenheden, stond de oppositie dan ook niet bijzonder sterk in hare argumenten en blijkbaar kostte het den wethouder Lely niet al te veel moeite, een meerderheid voor het voorstel te verkrijgen, nadat door hem het volgende in het midden gebracht was:

„Spreker erkende, dat een artistieke en een financieele zijde aan deze zaak is; maar wat het vraagstuk beheerscht is de juridische zijde. Het geldt hier de verbouwing op een privaat-terrein. De kerk is bevoegd op haar terrein een kosterswoning te bouwen; maar zij wenscht een kleine afwijking van de rooilijn en daarnaast nog een verbetering. Een en ander moet in de schaal onzer overwegingen gelegd worden. Indertijd is door de gemeente de wensch te kennen gegeven, dat de huisjes mochten worden afgebroken, waarna de gemeente eigenaresse zou worden van het vrijkomende terrein, behoudens een kleine wijziging van de rooilijn. Het kerkbestuur was daartoe bereid onder zekere voorwaarden, opgemaakt door de toenmalige adviseurs van het kerkbestuur, de heeren De Stuers en dr. Cuypers, welke nader op het behoud van het emplacement voor de consistoriekamer, voor een administratiegebouw en voor het maken van een kosterswoning aan de zuidzijde van den toren aandrongen. Alzoo deze woning met administratiegebouw en anders geen overeenkomst."

„Ten onrechte schrijft dus de heer De Stuers dat geen sprake was van de kosterswoning. Daarop volgde een voordracht van den Raad, berustende op den voorgenomen bouw van de bewuste vertrekken. Dat voorstel werd aangenomen in dien zin, terwijl een bijdrage van het Rijk en de gemeente als voorwaarde werd gesteld. In afwachting van die voorwaarde kon een contract niet worden gesloten. Desgevraagd heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken in 1909 aan kerkvoogden medegedeeld, dat geen uitzicht op Rijkssubsidie in de naaste toekomst kon worden gegeven voor de restauratie; maar dat een bijdrage zou worden in overweging genomen, mits in overleg met den architect Cuypers. Daaraan heeft de gemeente zich gehouden en wellicht heeft een quaestie van gevoeligheid invloed gehad op de meening van den tweeden vroegeren adviseur van het kerkbestuur, den heer De Stuers."

„Ten onrechte meende men, dat het bouwplan in strijd zou zijn met de overtuiging van dr. Cuypers. Deze heeft erkend, dat met behoud van het consistoriegebouw, van het administratiegebouw en van een kosterswoning de artistieke omgeving geen schade behoeft te lijden, zooals de heeren trouwens van den beginne af aan bedoelden. Wordt nu deze voordracht goedgekeurd, dan wordt aan de vroeger gestelde voorwaarden voldaan en tevens maken wij een begin met de ontmanteling."

Men zou er den wethouder een verwijt van kunnen maken, dat de artistieke of aesthetische zijde van de zaak zoo maar door hem op zijde gezet en buiten beschouwing gelaten is. Laat ons, in dit geval, hem echter liever dankbaar zijn, dat ons, door zijn optreden, een al te lange discussie over de theorie der ontmanteling van oude kerkgebouwen in den Haagschen gemeenteraad bespaard is gebleven. Men theoretiseert gaarne in deze vergadering, maar de debatten worden eerst recht onverkwikkelijk, wanneer

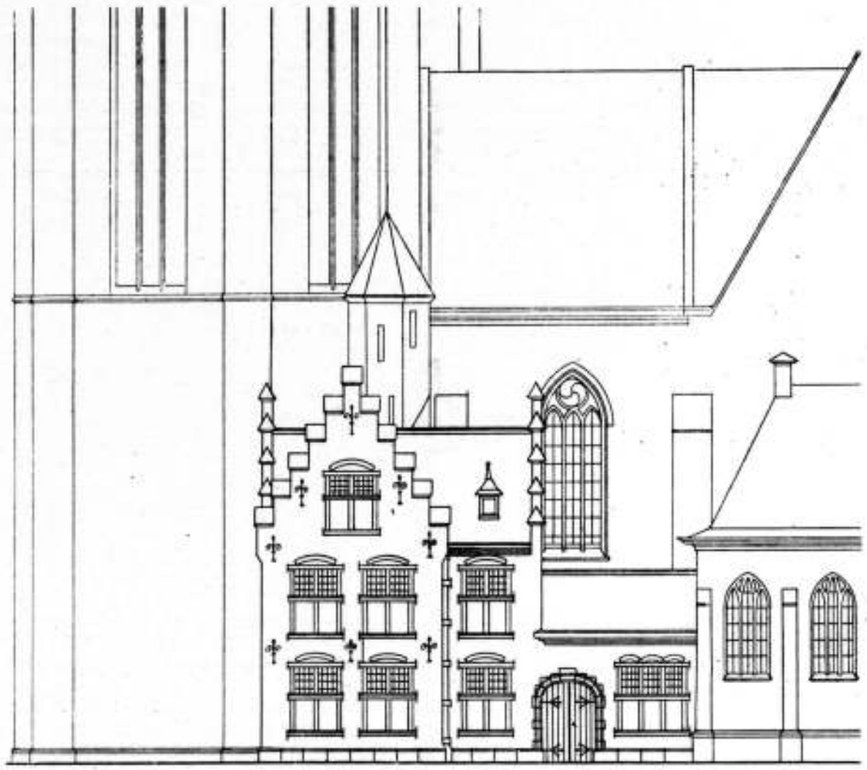

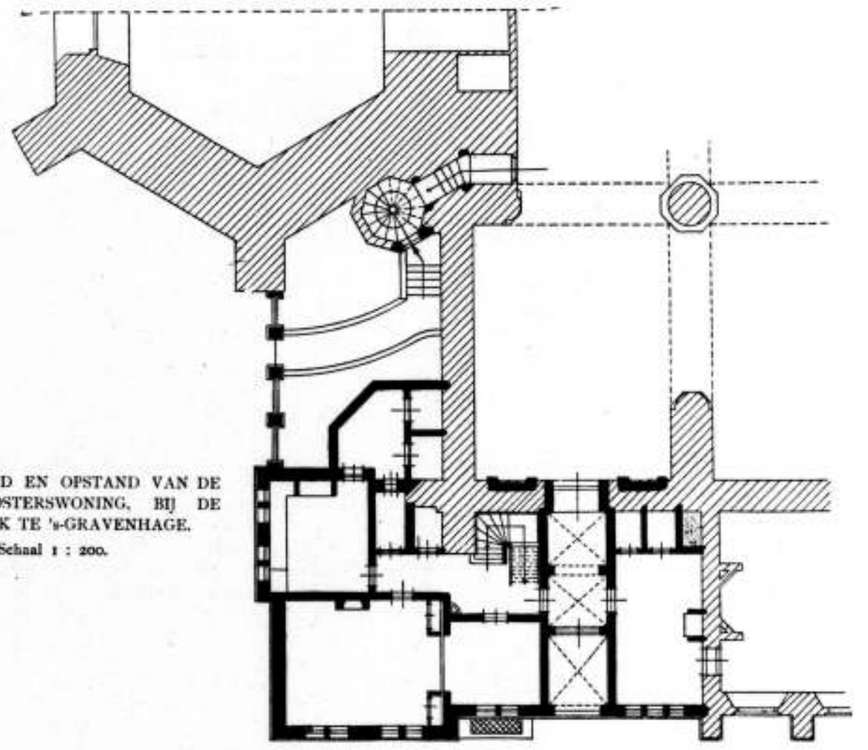

PLATTEGROND EN OPSTAND VAN DE NIEUWE KOSTERSWONING, BIJ DE GROOTE KERK TE 's-GRAVENHAGE.
Schaal 1 : 200.

men dat gaat doen over onderwerpen, waarover bij de menschen, die er verstand van hebben, een zoo groot verschil van meening bestaat als hier het geval is.

Het denkbeeld der ontmanteling is uit Duitschland hierheen overgewaaid. Toen namelijk het restaureeren van oude gebouwen in vollen gang was, heeft men gemeend, dat bij een restauratie naar den eisch ook behoorde het zoogenaamd „freilegen" van het monument, omdat eerst daardoor, zooals men dacht, het werk tot zijn recht zou komen. Alle aanbouwsels en ombouwsels, somtijds op zichzelf kunstwerken van artistieke en historische waarde, werden meedoogenloos verwijderd, waar het eenigszins kon werd een ruim plein rondom het monument gemaakt, dikwijls met plantsoentjes en bloemperkjes versierd. Eenzaam en verlaten stond dan het uit zijn oude omgeving gerukte monument op zulk een plein, alsof het met zijn figuur verlegen was, alsof het zich geneerde zoo van alle kanten bekeken te kunnen worden, ook van die zijden, waarop de bouwmeesters nooit gerekend hadden, dat men er een uitzicht op zou kunnen krijgen en die daarom anders behandeld werden, dan meer in het oog vallende gedeelten.

Langzamerhand begonnen zij, die eenig oog hadden voor oud stedenschoon, aan de aesthetische waarde der algeheele ontmanteling te twijfelen. Terecht werd er door hen op gewezen, hoezeer vooral de middeleeuwsche bouwwerken berekend zijn op de eigenaardige omgeving van kleine pleinen en nauwe straten, zooals men die in de middeleeuwsche bemuurde steden aantreft, terecht werden door hen de karakteristieke aanbouwsels, al kwamen zij in stijl niet overeen met het groote monument, in bescherming genomen, waar de restaurators alles tot den, volgens hunne denkbeelden, oorspronkelijken toestand wilden terugbrengen.

Men begon in te zien, dat dit laatste in vele gevallen een herschenschim is, omdat van dien zoogenaamden oorspronkelijken toestand in den regel zeer weinig met zekerheid bekend is en met de allengs gewijzigde inzichten omtrent restauratie wonnen de tegenstanders van algeheele ontmanteling meer en meer veld.

Een scherpe critiek is dan ook uitgeoefend op hetgeen men bijvoorbeeld te Keulen gedaan heeft in de omgeving van den Dom, maar een der leerrijkste voorbeelden van de verandering der inzichten ten opzichte van het ontmantelingsvraagstuk levert de beroemde Münster te Ulm. De geschiedenis verdient, hier wat uitvoeriger naverteld te worden, daar zij aanspraak mag maken op de belangstelling, ook van hen, die misschien niet met de plaatselijke toestanden te Ulm bekend zijn.

Vroeger dan was de verhouding van de eerwaardige Münsterkerk tot de gebouwen, die haar omgaven een, om het zoo te noemen, patriarchale. Tusschen hare ver vooruitspringende steunbeeren waren overal kleine winkeltjes ingebouwd, zooals de katholieke eeredienst en zijn feesten dit bij alle groote, veelbezochte kerken medebracht. Niemand zag hierin vroeger een profanatie van het Godshuis. Aan de westzijde was, eenigszins zijwaarts van de hoofdas afwijkend, een trapezium-vormig voorplein met meer diepte dan breedte. Aan dit plein sloot zich zuidwaarts een schilderachtige gebouwengroep aan, die aan de nabijzijnde Barvoeterskerk, om zoo te zeggen, vastgegroeid was. Deze groep was recht voor de Hirschstrasse geschoven, zoodat men van uit deze straat slechts het bovendeel van den toenmaals nog niet volbouwden toren zien kon. Op dit voorplein stond vroeger de bekende Leeuwenfontein. Wie het front van de kerk overzien wilde moest de moeite nemen nog eenige schreden zijwaarts te gaan. Daar had het voorplein een ingebogen rooilijn, alsof hier opzettelijk een rustige plek gemaakt was, vanwaar men den totaalindruk van den gevel, niet recht van voren, maar eenigszins van ter zijde, op voldoenden afstand, naar den eisch genieten kon.

Aan de noordzijde en noordoosthoek lagen werkplaatsen met eenige kleinere gebouwen, waarvan er één, in de verlenging van het voorfront der kerk staande, met zijn forschen gevel naar het plein toegekeerd, vroeger een fraaien overgang tusschen de kerk en de naburige gebouwen vormde. De oostzijde was door een muur met aangebouwde loodsen van de straat afgescheiden. Langs de zuidzijde van de Münsterkerk bevond zich weder een langwerpig plein, een vroeger kerkhof, tegen het oosten door een hoog hek tusschen steenen posten afgesloten. De toegang van het zuiden af, tusschen de Barvoeterkerk en het naastbijzijnde huis, een gebouw uit den Empire-tijd, vernauwde zich naar het hoofdportaal van de kerk, zooals men dit bij de Ulmer pleinen en straten meer aantreft, die noch symmetrisch, noch evenwijdig aangelegd zich naar behoefte verwijden of vernauwen.

Zoo was de toestand van de omgeving van den Ulmer Münster, totdat na de gebeurtenissen van 1870 en 1871 plotseling de groote-stads- en groot-verkeerswaanzin zich in Duitschland verspreidde en zijne verwoestingen aanrichtte. Het was in dien tijd, dat het beruchte ontwerp opdook en door de eerste autoriteiten in het vak en de vakpers verdedigd werd, om de stadswallen van Neurenberg te sloopen en ter plaatse groote boulevards, naar het voorbeeld van Parijs aan te leggen. In diezelfde jaren werd ook op grond van adviezen der voornaamste vertegenwoordigers der bouwkunst, den Ulmer burgers voorgehouden, dat de toestand der omgeving van de Münsterkerk, niet meer paste bij den zijn voltooiing naderenden bouw en dat zij „freigelegt" moest worden. Het was juist in dien tijd, dat alles meer door den historischen bril verstandelijk-critisch dan uit het oogpunt van aesthetisch genot beschouwd werd. Trots den aanvankelijken tegenzin der op hun stad zeer grootsche en aan het oude toenmaals gehechte Ulmer burgers, kwam het toch zoover, dat de groep tegen de Barvoeterkerk in de jaren 1874—1879 gesloopt en de Leeuwenfontein verwijderd werd. Allengs had door deze maatregelen de sloopingswaanzin meer en meer zich verbreid en zoo vielen daaraan achtereenvolgens alle aanbouwsels en de oude bouwhut ten offer. Ook de noord- en noord-oostzijde moest volledig opgeruimd, de werkplaats geheel verwijderd worden. Hoe meer de toren groeide, des te meer vereenzaamde de kerk. De Ulmer burgerij gewende zich echter langzamerhand zoo daaraan, dat zij dezen toestand geheel in orde oordeelde en het niet bij haar opkwam, daarin verandering te wenschen.

Allengs kwam toch evenwel af en toe de vraag ter sprake, hoe men het reusachtige plein, dat nu voor de kerk ontstaan was en dat meer deed denken aan een exercitieveld, dan aan een waardig voorplein voor zulk een gebouw, een beter aanzien kon geven. Debatten en voorstellen in de plaatselijke bladen leidden tot geen bevredigend resultaat, de stemmen van Ulmer bouwmeesters vonden bij de meerderheid der leeken weinig gehoor, zoodat het Comité van den Münsterbouw in 1906 besloot tot het uitschrijven van een prijsvraag voor ontwerpen eener omgeving, in overeenstemming met de behoeften der practijk en de eischen van den schoonheidszin. Den ontwerpers werd zooveel mogelijk vrijheid gelaten; slechts enkele voorwaarden en wenschen werden in het programma uitgedrukt, zelfs het maken van aanbouwsels tegen de kerk was niet verboden. Mannen als Prof. Hofmann te Darmstadt, Prof. Hocheder te München en Prof. Fischer te Stuttgart, hadden zitting in de jury en er kwamen niet minder dan 64 ontwerpen in. Het is wel merkwaardig, dat de eerste prijs werd toegekend aan een ontwerp, waarin getracht was het doel te bereiken, in hoofdzaak door beplanting met boomen en overigens door een enkelen aanbouw tegen de noordzijde van de kerk.

Dat de ontwerpen de grootste verscheidenheid vertoonden spreekt vanzelf en er bleek ten volle uit, hoezeer onder de bouwmeesters de meeningen verschilden. Welk ontwerp ten slotte tot uitvoering gekomen is of komen zal is ons niet bekend; het was ons echter meer om de geschiedenis van deze prijsvraag te doen dan om hare resultaten.

Als een voorbeeld, dat hier almede dienen kan, hoe scherp de meeningen tegenwoordig tegenover elkander staan, waar sprake is van de ontmanteling van oude kerkgebouwen, kan ook nog genoemd worden Antwerpen, waar in het voorjaar over den toestand van de omgeving der Kathedraal een fellen strijd gevoerd is.

Ofschoon men nu in Den Haag met een geheel anderen toestand te doen heeft en niemand zal opkomen tegen den voorgenomen afbraak der onooglijke huisjes, die tegen de Groote Kerk staan, zal toch het laatste woord in de ontmantelingsquaestie nog wel niet gesproken zijn. Vroeger hebben er andere aanbouwsels en andere portalen tegen gestaan, die misschien wel heel schilderachtig deden en zoo zij er nog stonden nu misschien in bescherming zouden worden genomen. Maar een andere vraag, die zich voordoet is deze, wat zal er na afbraak van de huisjes voor den dag komen en zal er iets moois voor den dag komen? Met de beroemde middeleeuwsche kathedralen kan de Groote Kerk van 's-Gravenhage in de verste verte niet worden vergeleken en als kunstwerk ook niet met de meeste groote kerken van ons vaderland op een lijn gesteld worden. Wij willen daarmede niet zeggen, dat zij geen belangrijk bouwwerk is, het conserveeren waard, maar men slaat die waarde beslist te hoog aan, wanneer men haar een der belangrijkste bouwwerken van Nederland noemt.

De toren alleen met zijn zeldzaam voorkomenden zeskanten grondvorm maakt hier een uitzondering.

Het lijdt echter geen twijfel of na afbraak der aanbouwsels zal de nuchtere buitenarchitectuur nog meer in het oog springen dan thans het geval is en wij vreezen, dat men dan onder den naam van restaureeren aan het verfraaien zal gaan door het aanbrengen van toevoegsels, die er nooit geweest en nooit door de bouwmeesters bedoeld zijn.

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE SMEDEN-VEREENIGING.

Afdeeling Amsterdam van den Bond van Smeden-Patroons in Nederland.

Door bovengenoemde vereeniging is de volgende circulaire verspreid:

L. S.

De Nederlandsche Smedenvereeniging, welke het volgende jaar haar 30-jarig bestaan hoopt te herdenken, wil van deze gelegenheid gebruik maken om eens aan te toonen hoe het staat met de opleiding van de jeugdige werkkrachten in hun bedrijf (ongeveer tot 20-jarigen leeftijd).

Teneinde dit doel te bereiken is zij voornemens voor de jongere personen, in het smedenbedrijf te Amsterdam werkzaam, een wedstrijd te organiseeren met door hen in het bedrijf vervaardigde voorwerpen. Deze voorwerpen zullen voor het publiek ten toon gesteld en door een jury beoordeeld worden.

Het spreekt vanzelf dat, wil een dergelijke tentoonstelling eenig betrouwbaar denkbeeld geven van hetgeen met de opleiding in de werkplaats wordt bereikt, de deelname vrijwel algemeen moet zijn.

Teneinde dit te bereiken en het welslagen der tentoonstelling zooveel mogelijk te bevorderen, wenden wij ons tot U, met het verzoek naar Uw vermogen te willen medewerken, door het denkbeeld ter kennis te brengen van de bij U werkzame leerlingen en jeugdige werklieden.

Indien U iets voelt voor onze plannen, verzoeken wij U beleefd ons met een enkel woord Uwe sympathie-betuiging te willen mededeelen, het wordt ons dan op eenvoudige wijze duidelijk van welke patroons wij op medewerking kunnen rekenen en hoeveel leerlingen ongeveer in de gelegenheid gesteld zullen worden om aan den wedstrijd mede te doen.

Het is ons volkomen duidelijk, dat hierdoor van den patroon kleine offers gevraagd zullen worden, bestaande in het leveren van materieel, het in bruikleen geven van gereedschap en toestaan van den benoodigden tijd. Immers de moeilijkheden aan de uitoefening van ons vak verbonden zijn de oorzaak dat dit alleen in de werkplaatsen met goed gevolg kan worden beoefend. In verband hiermede zal dus de patroon den deelnemers moeten toestaan om gedurende zekeren tijd voor zichzelf te mogen arbeiden, maar wij zijn er tevens van overtuigd, dat de patroons zonder uitzondering daartoe de gelegenheid geven zullen. In dezen tijd toch, nu allerwege over vakopleiding en regeling van het leerlingwezen gesproken en geschreven wordt, zal geen patroon de gelegenheid laten voorbijgaan om op een overtuigende wijze te laten blijken, dat de vakopleiding in de werkplaats, in verband met een theoretische opleiding op teekenscholen, best in staat is om werklieden te vormen, die in de Nederlandsche bedrijven hun weg wel vinden zullen.

Indien U dus in dezen met ons sympathiseert, verzoeken wij U beleefd daarvan voor den 15 November 1910 mededeeling te doen aan een der ondergeteekenden, waarna U verder alle op onze plannen betrekking hebbende stukken zullen worden toegezonden.

De Commissie van voorbereiding,

A. J. DINGEMANS, Overtoom 327.
L. E. DUPORT, Stroomarkt 15.
D. SPAAN, Elandstraat 66.
J. T. VAN VUUREN, Overtoom 345.
G. J. VAN ZIJL, Marnixstraat 204.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling 's-Gravenhage.

In de verleden week gehouden vergadering der afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst maakte de w.n. voorzitter, de heer Bourdrez, melding ten eerste van het besluit van den gemeenteraad ten aanzien van de gedeeltelijke ommanteling der kerk, welk besluit hij afkeurde, en ten tweede van het besluit in zake de opdracht die gegeven zal worden aan architecten voor het ontwerpen van een schouwburgplan, welk besluit hij veel sterker afkeurt.

In de omstandigheid n.l. dat naast een Oostenrijksch en een Engelsch architect alle Nederlandsche architecten gesteld worden, ziet hij een depreciatie van de kunde der Nederlandsche architecten, en hij spreekt de hoop uit dat men moge samenwerken opdat de bouw van een schouwburg in Den Haag niet aan een vreemdeling gegund worde.

Als spreker voor dezen avond trad de heer S. de Clercq, alhier, op met het onderwerp: Oude bouwkunst op Java.

Deze doet zijn voordracht voorafgaan door de klacht dat de kennis van de oude Javaansche bouwkunst een stiefmoederlijke plaats in onze ontwikkeling inneemt en verder waarschuwt hij, dat hij zelf geheel en al Europeaan, en Europeesch voelend, niet de waardeering kan hebben voor deze kunst welke zij bij de Oosterlingen vindt.

In den loop van de rede, die door talrijke lichtbeelden werd verduidelijkt, deed hij de analogie uitkomen tusschen de godsdienstige begrippen van het Boeddhisme en de kunstvormen die men overal in de bouwwerken vindt. Hij wijst op het overwicht van het decoratief boven het constructieve gedeelte der Oostersche bouwkunst; op den overvloed van ronde versierde vaak barokke lijnen, versieringen enz. enz.; op het ontbreken van zuilen, hetgeen hij toeschrijft aan de onmogelijkheid om met de steensoort waarover men beschikte zuilen uit een stuk te maken; op het eveneens ontbreken van bogen en gewelven, waarschijnlijk uit vrees voor aardbevingen; op de eenvoudige profileering en tal van andere bijzonderheden waardoor de Oostersche bouwtrant zich van andere onderscheidt.

Na de pauze behandelde spr. in details de prachtige Boroboedoertempel.

SOCIAAL-TECHNISCHE VEREENIGING VAN DEMOKRATISCHE INGENIEURS EN ARCHITECTEN.

Door het bestuur van bovengenoemde vereeniging is het volgend adres verzonden.

Aan

de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur der Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit d.d. 14 October 1904, no. 49;

dat adressant naar aanleiding van den memorie-post voor subsidie aan de N. V. Waterleiding-Mij. „Zuid-Beveland", uitgetrokken in het wetsontwerp betreffende wijziging en verhooging der Staatsbegrooting voor 1910 (Gedrukte Stukken no. 284, zitting 1909/1910), zich in Juni l.l. tot Uwe Kamer wendde met het tweeledig verzoek:

a. de voorgestelde rente-garantie aan de Zuid-Bevelandsche Waterleiding alleen dan te verleenen, wanneer alsnog de aanleg dezer waterleiding onder de noodige waarborgen van onpartijdigheid publiek worde aanbesteed,

b. het daarheen te leiden, dat in den vervolge alleen dan steun voor waterleidingsplannen wordt verleend, indien de vóór-ontwerpen en ontwerpen worden gemaakt, hetzij van Regeeringswege, hetzij door particuliere Hollandsche deskundigen, welke onafhankelijk zijn van aannemers en leveranciers en indien het werk of de onderdeelen daarvan op rationeele wijze worden uitbesteed, of wel op andere wijze eenzijdige bevoorrechting van enkelen worde voorkomen,

dat sedert dien deze aangelegenheid ter sprake is gekomen in het Voorloopig Verslag en in de Memorie van Antwoord betreffende bovenbedoeld wetsontwerp,

dat evenwel de bezwaren, in en buiten Uwe Kamer ingebracht tegen de in Zuid-Beveland gevolgde werkwijze, in geenen deele in de Memorie van Antwoord zijn weerlegd, aangezien niet is aangetoond, dat het noodzakelijk was of is, met de Duitsche aannemers-firma Carl Francke een contract af te sluiten vóór de gelegenheid tot concurreeren is opengesteld,

dat thans meer nog dan vroeger aanleiding bestaat, deze aangelegenheid ernstig onder de oogen te zien, omdat uit de in September j.l. door een Nederlandsche combinatie gedane aanbieding voor de uitvoering dezer waterleiding blijkt, dat ook Nederlandsche belanghebbenden deze waterleiding kunnen en willen uitvoeren,

dat evenwel opdracht aan bedoeld Nederlandsch consortium evenmin geacht kan worden een bevredigende oplossing te zijn, aangezien alleen aanbesteding van de onderdeelen van het plan, naar de door een onafhankelijk deskundige opgemaakte plannen, waarborgen biedt voor een zoo groot mogelijke soliditeit bij een zoo laag mogelijken prijs,

redenen, waarom adressant onder overlegging van den afdruk van een artikel in het Weekblad „De Ingenieur", waarin het bovenstaande meer uitvoerig door den eerstondergeteekende is uiteengezet, Uwe Kamer eerbiedig het verzoek herhaalt uitgedrukt in zijn bovenbedoeld adres van Juni l.l.

't Welk doende,

Het Bestuur der Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten,

Namens het Bestuur,

(w.g.) P. BAKKER SCHUT,
Voorzitter.

(w.g.) W. C. VAN MANEN,
Secretaris.

Scheveningen, 5 November 1910.

Het in bovenstaand adres als bijlage genoemd artikel uit „De Ingenieur" luidt als volgt:

DE ZUID-BEVELANDSCHE WATERLEIDING.

door

P. BAKKER SCHUT c.i.

In „De Ingenieur" van 5 Maart 1910 No. 10, blz. 176 maakten wij onder den titel „Waterleidingsplannen" eenige opmerkingen naar aanleiding van de aanhangige plannen voor centrale watervoorziening van verschillende combinaties van plattelandsgemeenten. Onder meer wezen wij daarin op de minder wenschelijke wijze, waarop bij den aanleg van de waterleiding op Zuid-Beveland een Duitsche aannemersfirma in een, naar onze meening, zeer bevoorrechte positie werd gebracht, terwijl het gevaar bestond, dat elke concurrentie van te voren zou worden afgesneden. Deze bedenkingen hebben aan verschillende zijden instemming gevonden, terwijl ook bij het afdeelingsonderzoek door de Tweede Kamer van het wetsontwerp, waarbij subsidieering van de Zuid-Bevelandsche waterleiding wordt voorgesteld, deze zaak ter sprake is gekomen. Het Voorloopig Verslag vermeldt dienaangaande het volgende:

Met verwijzing naar een artikel van den ingenieur Bakker Schut in het weekblad „De Ingenieur" van 5 Maart 1910 kwamen sommige leden op tegen het opdragen van den aanleg der waterleiding aan den ontwerper van het plan van aanleg, de Duitsche firma Francke, of aan de Maatschappij tot bouw en exploitatie van gemeentebedrijven te Utrecht, welke naar men meende als een filiaal-onderneming van die firma is te beschouwen. Sluit men de Nederlandsche ingenieurs en aannemers van mededinging van dezen aanleg uit, dan wordt de bepaling der daarvoor te betalen som feitelijk aan genoemde firma overgelaten. Ook werd gevreesd, dat, wordt deze firma met den aanleg der Zuid-Bevelandsche leiding belast, dit ten gevolge zal hebben, dat haar ook de aanleg van andere waterleidingen, waarvoor plannen zijn ontworpen, zal worden opgedragen, en dat op die wijze een Duitsche firma werken zal uitvoeren, welke even goed of beter door Nederlanders kunnen worden gemaakt. Tegen zulk een bevoordeeling van een buitenlandsche onderneming diende, naar men betoogde, van regeeringswege gewaakt te worden.

Andere leden waren van oordeel, dat, waar de firma Francke een door de gehoorde deskundigen geprezen plan van aanleg vervaardigde voor een wijze van watervoorziening, welke Nederlandsche ingenieurs niet mogelijk achtten of althans niet aan de hand deden, er niets onbillijks in

gelegen is, die firma met den aanleg der Zuid-Bevelandsche waterleiding te belasten. Waarom hieruit zou moeten voortvloeien, dat ook de aanleg van andere waterleidingen aan deze firma zou worden opgedragen, verklaarden deze leden niet in te zien. Bovendien merkten zij op, dat de opgerichte vennootschap geenszins verplicht is van de diensten der firma gebruik te maken. Wordt haar de uitvoering van het werk niet opgedragen, dan zullen haar alleen de kosten voor het maken der plannen, enz. vergoed moeten worden.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken is daarop in de Memorie van Antwoord het volgende geantwoord:

Aan de firma Francke is nog geen opdracht voor den aanleg der waterleiding gegeven. Die firma heeft op haar risico een plan gemaakt op voorwaarde, dat, wanneer het werk voor den door haar geraamden prijs wordt gegund, zij de opdracht tot uitvoering zal krijgen. Gaat het werk niet door, dan ontvangt de firma niets; wordt het werk aan een ander voor lageren prijs gegund, dan krijgt die firma haar kosten vergoed, volgens schatting door drie deskundigen, waarvan één te benoemen door de firma, één door een aangewezen deskundige, één door de arrondissements-rechtbank te Middelburg.

Van aansluiting van Nederlandsche firma's of ingenieurs is geen sprake — blijkens het bovenstaande. De ondergeteekende betreurt het, dat niet reeds veel eerder van Nederlandsche zijde de zaak is ter hand genomen, maar — nu dit initiatief blijkbaar ontbrak — acht hij het beter, dat er een waterleiding kome, desnoods geheel uitgevoerd door de Duitsche firma, dan dat zij er niet komt.

Voor prijsopdrijving bestaat, blijkens het boven medegedeelde, geen gevaar. Wordt van Nederlandsche of andere zijde een goedkoopere aanbieding gedaan, dan kan daarvan gebruik worden gemaakt. Bovendien wordt er op gewezen, dat bij het ontwerpen der plannen door de deskundigen voortdurend scherp is toegezien.

Opdracht van de uitvoering van dit werk aan de firma Francke acht de ondergeteekende geen precedent voor volgende werken. Tegen bevoordeeling van een buitenlandsche firma zal zoowel door den ondergeteekende als door de Staatscommissie worden gewaakt. Zal dit tot gunstig gevolg leiden, dan moet inderdaad van Nederlandsch initiatief blijken, opdat getoond worde, dat Nederlanders dergelijk werk althans even goed als een buitenlandsche firma kunnen uitvoeren.

Overigens sluit de ondergeteekende zich aan bij hetgeen in het Verslag tegen de op dit punt geopperde bedenkingen is aangevoerd.

Wij achten ons, na deze mededeeling in de Memorie van Antwoord, verplicht nog met een enkel woord op deze zaak terug te komen, omdat geen onzer bezwaren is weerlegd.

De in het Voorloopig Verslag geuite — en door den Minister beaamde — meening, dat „Nederlandsche ingenieurs deze watervoorziening niet mogelijk achtten, of althans niet aan de hand deden", gaat uit van een ietwat zonderlinge opvatting van de taak van den Nederlandschen ingenieur. Immers, het is tot dusverre nog weinig gebruikelijk, dat ingenieurs met hun kennis en adviezen te koop loopen en zich in de gunst en recommandatie van het geachte publiek aanbevelen, vóór er nog eenige zekerheid bestaat of een plan noodig zal zijn. Natuurlijk ware hier de normale gang van zaken geweest, dat het comité, dat zich voor deze zaak interesseerde (i. c. een comité gevormd uit de Vereeniging van Burgemeesters en Secretarissen in Zuid- en Noord-Beveland), zich tot een adviseerend ingenieur had gewend met verzoek om een voorloopig plan en dito-kostenbegrooting op te maken, om, nadat de verdere voorbereiding vasteren vorm zou hebben aangenomen, het werk te besteden naar de door dezen ingenieur op te maken definitieve plannen. In dit systeem is geen ruimte voor een zich aanbieden.

Maar, gesteld al dat op dit gebied een werken in echt Amerikaanschen stijl wenschelijk moest worden geacht, dan was er toch voor den Nederlandschen ingenieur al heel weinig gelegenheid geweest om iets „aan de hand te doen". Reeds in het allereerste stadium der zaak, toen omtrent het voornemen om hier een waterleiding tot stand te brengen, nog weinig of niets bekend was, had de leider van deze waterleiding-beweging reeds contact gezocht, althans gekregen, met de firma Francke: Op 22 December 1908 reeds was de heer Carl Francke Jr. in de gelegenheid gesteld een vergadering van het Burgemeesters-comité bij te wonen; reeds toen werd door hem de aanbieding gedaan en door het comité geaccepteerd, dat door zijn firma een volledig plan voor de waterleiding geleverd zou worden. Het comité zou voor dit plan niets hebben te betalen, wanneer de uitvoering van de werken aan de firma Francke zou worden opgedragen: de kosten waren natuurlijk verdisconteerd in de à priori door haar vastgestelde aannemingssom. Het is zeer begrijpelijk, dat het comité voor de verleiding zwichtte, en de voorkeur gaf aan een plan „voor niets" boven een duren, plannen makenden ingenieur. Maar hieruit volgt tevens, dat toen de voorstellen van het comité publiek werden en de plannen voor een waterleiding-maatschappij, gevormd uit en door de betrokken gemeenten, eenigszins vasteren vorm begonnen aan te nemen, geen aanleiding meer bestond voor ingenieurs om hunne intellectueele waar te koop aan te bieden. Bij het rapport van het comité van 26 October 1909 was reeds gevoegd het volledig project van de firma Francke; deze had toen ook reeds proefboringen verricht op het terrein der prise d'eau, waarover zij contractueel de beschikking had gekregen.

De meening, dat èn in het Voorloopig Verslag èn in de Memorie van Antwoord doorschemert, als zoude de firma Francke zich voor de zaak hebben gespannen tengevolge van de lakschheid van de Nederlandsche ingenieurs en aannemers, berust dus op één groot misverstand.

En de door de Memorie van Antwoord geschapen tegenstelling: „Beter een waterleiding, made in Germany, dan geen waterleiding" is misleidend en onjuist. De firma Francke is niet de reddende engel, die Nederland uit de technische impotentie op waterleidinggebied heeft gered. Een waterleiding zou er, natuurlijk, ook zonder haar zijn gekomen.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Op de Eereprijsvraag 1910, uitgeschreven ter gelegenheid van het elfde lustrum, kwamen negen antwoorden in, en wel onder de navolgende motto's, te weten:

1.	„Stadspoort",	bestaande uit	5	teekeningen.
2.	„Waarheid"	„ „	12	„
3.	„Snelverkeer",	„ „	7	„
4.	„Elfde lustrum",	„ „	6	„
5.	„Velocitas",	„ „	5	„
6.	„Terminus",	„ „	8	„
7.	„A. et A.", (monogram")	„ „	15	„
8.	„Ruit",	„ „	8	„
2.	„Studie",	„ „	9	„

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 45. Officieel Gedeelte. Concept Model Arbeidsovereenkomst. — Vergadering van het Hoofdbestuur van 1 November 1910.

Tentoonstelling te Rome.

De Haagsche Schouwburg.

De Bouwkunst als gewaagde constructie, naar het Engelsch van W. E. Lethaby, vervolg met afbeeldingen.

De aanleg van stofvrije deklagen op de boulevards te Arnhem, door B. J. Kerkhoff.

Het zilveren jubileum van Bouwkunst en Vriendschap.

ARCHITECTURA No. 44. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1283ste Gewone Ledenvergadering van 2 November 1910.

Het Paleis-Raadhuis.

Verslag van de Town-Planning Conference te Londen 10—15 October 1910, door A. H. Wegerif Gzn. (vervolg).

Het zilveren feest van »Bouwkunst en Vriendschap».

DE BOUWWERELD No. 45. Nog eens: Ons Brusselsch Paviljoen.

Het Aijtta Godshuis te Zwichem, door G. J. Veenstra, met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 45. F. J. Belinfante. Levensbericht met portret, door R. A. van Sandick c. i.

Bijdrage tot het besturen van motor-zweefvliegers, door A. Smit en F. G. Smit, met figuren.

Zijn steenslagwegen boven klinkerwegen te verkiezen? door D. A. van Heijst c. i.

De Stadhoudersbrug te 's-Gravenhage, door Y. M. Kentie c. i. (slot) met afbeeldingen.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs, van 29 October 1910.

Ingezonden Stukken. Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door J. H. Beucker Andreae. — Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door E. B. Wolff w. i. — Gyrostatische krachten, door F. van Iterson w. i. en Dr. F. C. Huygen w. i. — Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik, door L. Bienfait w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 44. Officieel gedeelte. — Commissie voor de Statistiek. — Voornitgang in scheepsvoortstuwing gedurende de eerste tien jaren van deze eeuw. — Iets over vaste bruggen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. In antwoord op een vraag van den heer Vliegen in de zitting van den Gemeenteraad »hoe het staat met de Raadhuiskwestie«, antwoordde wethouder mr. van der Bergh, dat een voordracht in bewerking is die binnen betrekkelijk korten tijd den Raad bereiken zal.

Naar het «Hbl.» verneemt, gaan burg. en weth. in de ontwerp-voordracht, zooals ze thans met de bijstandcommissie behandeld worden zal, van de gedachte uit, dat het gemeentebestuur moet trachten weer de vrije beschikking te verkrijgen over het paleis-raadhuis aan den Dam, ten einde daar de zetel van het stadsbestuur, de kern der secretarie te vestigen.

Daartoe zouden burg. en weth. machtiging behoeven van den Raad, om zich met de Regeering in verbinding te stellen, maar burg. en weth. wenschen dit te doen onder het aangeven van het bedrag, dat Amsterdam beschikbaar stellen wil als bijdrage in de kosten van een nieuw koninklijk paleis, en onder aanbieding tevens van het terrein, waarop dit paleis zou kunnen verrijzen; als zoodanig zouden burg. en weth. het sportterrein achter het Rijksmuseum willen aanwijzen.

Gaat de bijstandscommissie met het voornemen accoord, dan kan in dezen geest spoedig een voordracht aan den Raad worden verwacht.

SNEEK. De gemeenteraad alhier heeft onlangs besloten tot den bouw van 46 werkmanswoningen, die met inbegrip van den grond geraamd worden op een gezamenlijk bedrag van f 91.185. 15 dier woningen zullen een huur moeten opbrengen van f 1.90 per week, de 31 overige f 2.35. Voor dezen bouw vraagt de Raad bij de regeering een voorschot van f 79,725, of zooveel meer of minder als na aanbesteding zal blijken noodig te zijn.

(Vervolg ze bladz Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met SLEUFBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van **„DE OPMERKER"**, Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

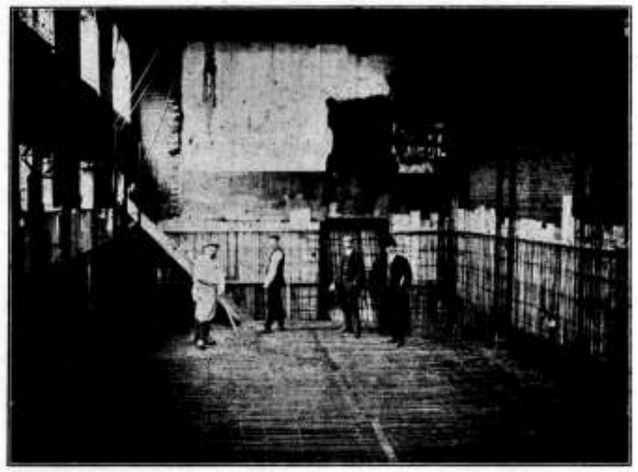

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

KELDER met bovengelegen fabrieksvloeren in gewapend beton tijdens de uitvoering aan de Coöp. Stoomzuivelfabriek „de Volharding" te Blokzijl.

Oddesse-Stoompompen voor alle doeleinden — en werken. —

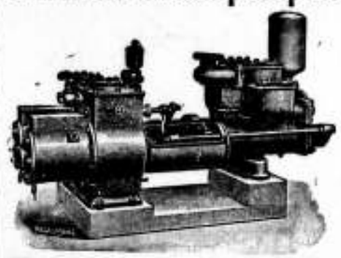

Ketelvoedingspompen, Reservoirpompen, Perspompen Scheepspompen, Pompen voor waterwerken, mijnen, graafwerken, enz. Uiterst eenvoudig, zuinig in 't gebruik, vertrouwbaar.
Naar het eenstemmig oordeel van alle vak-autoriteiten, de bepaald beste aller direct werkende Stoompompen.
Geen smeertoestellen, Zeer geringe slijtage.
Machinenfabriek ODDESSE, G.m.b.H.,
OSCHERSLEBEN. — DUITSCHLAND.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Ambachtsschool - Dragten.
GEVRAAGD door het Bestuur der Ambachtsschool voor DRAGTEN en OMSTREKEN een
LEERAAR
in het **Timmeren** en **Vaktee-kenen.** Aanvangssalaris f 900.—.
Indiensttreding 1 April 1911. Sollicitatie-stukken in te zenden vóór 1 December bij den Directeur der School.

Aan de **Gemeente-Teekenschool** te PURMEREND wordt met 1 Januari 1911 **gevraagd** een
LEERAAR
voor het **rechtlijnig teekenen.**
Jaarwedde f 200.—, benevens f 50.— voor het bezit van de Middelbare Acte en f 50.— voor eventueele reiskosten. Lesuren 6½ tot 9 uur, 2 avonden in de week, van 1 September tot 30 April.
Stukken in te zenden vóór 15 November a.s. bij den Burgemeester.

GEVRAAGD:
een BOUWKUNDIG OPZICHTER,
voor 4 à 5 maanden.
Stukken op zegel in te zenden ter Gemeente-Secretarie te *Amersfoort* vóór 16 November 1910. Zonder goede getuigen onnoodig zich aan te melden.
Persoonlijke aanmelding 12 en 15 November v.m. 10—12 uur, bureau »Openbare Werken«, Westsingel 7, *Amersfoort.*

Vochtige Muren
worden afdoend waterdicht gemaakt, onder 10-jarige garantie, kleurloos, niet luchtdicht, door bestrijking met
„Extract van Steenbeschermer".
Vraagt inlichtingen aan de
Nederl. Steenbeschermerfabriek te NIJMEGEN.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas.
Paarlglas, Mozaïek.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

Geld verdienen kan iedereen
door onze **Schwarzwalder Klokken** te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabriekspijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF,
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

D'AGNOLO & STORNI
Delftschestraat 47, Handelsterrein 7
ROTTERDAM. Telefoon Interc. 6048
In Marmer-, Mozaïek-, Terrazzo- en Granitovloeren.
GLASMOZAIEKWERKEN,
voor binnen- en buiten-decoratie, als Figuren, Naamborden, Gevelversieringen, in alle stijlen en afmetingen.
Ceramikwerken en Vloeren.
Hard Houtgraniet.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

DINSDAG 15 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie, in het lokaal aan de Parkstraat 2 a. het vergrooten en verbouwen van het postgebouw, nabij het station van de staatsspoorweg-maatschappij te Zwolle, en b. de verbouwing van het voormalige postkantoor aan de Melkmarkt te Zwolle, tot telegraaf- en telefoonkantoor en van de daaraan grenzende voormalige directeurswoning aan de Voorstraat aldaar, tot bureel van den inspecteur der posterij en telegrafie. De bestekken liggen ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bur. van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Rijkstelegraafkantoor te Zwolle en zijn ad f 0.35 voor het werk sub. a en f 0.35 voor het werk sub b, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders Van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en,

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van **1845.**
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f **4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » **1.429.576.02½.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318,33.**
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

door hunne tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks; inlichtingen worden gegeven door den Opzichter der Landsgebouwen J. van Oort te Zwolle.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **29**sten **November 1910,** des namiddags ten **2 ure,** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te UTRECHT, van:

Bestek No. 1230.

Het maken van een seinhuis en vier wachthuizen op de lijn SITTARD—ROERMOND.

Begroting f 9420.—.

De besteding geschiedt volgens § 103 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den November 1910 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 2.—.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 22sten November 1910 ten 8.30 ure voormiddag te Roermond.

UTRECHT, den 7den November 1910.

ARBEIDERSWONINGEN.

Men verlangt **een ontwerp van een type van arbeiderswoning,** artistiek opgevat, bestaande uit drie vertrekken gelijkvloersch, zoodat de keukenkachel dienst kan doen voor de verwarming dezer vertrekken. Opgave van verlangd honorarium onder letters A. M. aan MENSING & VISSER, Boekh., Den Haag

A. J. BEUKERING,
Alb. Cuypstr. 102, - AMSTERDAM.
Agent in alle voorkomende **Machinekamerbenoodigdheden.**

HAARLEM 11 nur. — Het gem. bestuur: het verbouwen van de boerderij 't Torentje aan de Kleverlaan, kad. sectie G. no. 14 te Haarlem, tot kantoorgebouw en woning; bestek en voorwaarden met bijbehoorende teek. liggen ter inzage ter gemeente-secretarie op werkd. van 9—2 uur en zijn aldaar te bekomen ad f 1 per stel.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — —
— — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

's-GRAVENHAGE. Naar men vernoemt zal de volgende week het prospectus verschijnen van een combinatie van ingezetenen om mede te werken tot stichting van een schouwburg, de residentie waardig, hetzij op den hoek van de Van der Spiegel- en Van Speykstraat, hetzij aan den Ouden Scheveningschen Weg op den hoek der Timorstraat, tegenover het in aanbouw zijnde Vredespaleis.

Hiertoe zal opgericht worden de naamlooze vennootschap De Residentie-Schouwburg, met een kapitaal van ongeveer f 500.000.

Voorzitter van het voorloopig comité is Mr. F. W. J. G. Snijder van Wissenkerke, secretaris Mr. G. C. J. Varenkamp.

Een aantal bekende stadgenooten steunen het plan.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

LEIDEN. Het voorstel van Burg. en Weth. om in het belang van een fraaie bebouwing van de nieuwe stadsgedeelten een gevelwedstrijd uit te schrijven is door den Raad gunstig ontvangen.

Besloten werd voor het tijdvak van 1911 tot 1913 voor de ontwerpers van de fraaiste gevels prijzen uit te loven van f 100, f 50 en f 25 of medailles. Voor de eigenaars der te bouwen huizen alleen medailles. Als beoordeelaars zullen twee personen worden benoemd door den Raad en één door den burgemeester.

MAASTRICHT. Te Gulpen is dezer dagen onder leiding van jhr. van der Maesen de Sombreff, voorzitter der Gezondheids-Commissie aldaar, eene bijeenkomst gehouden, waarin tegenwoordig waren dr. Woltering, hoofdinspecteur van de volksgezondheid; jhr. mr. Ch. Ruys de Beerenbrouck, als voorzitter van het comité dat het plan had de oostelijke gemeenten in Zuid-Limburg door de stad Aken van drinkwater te doen voorzien; de heer Roelants, directeur der waterleiding te Maastricht, en de burgemeesters der ressorteerende gemeenten.

De heer Woltering besprak in het algemeen het nut van waterleidingen, zoowel voor mensch als dier.

Daarna ontvouwde de heer Roelants het door hem ontworpen plan om geheel Zuid-Limburg van leidingwater te voorzien. Hij stelde zich daarbij voor de bron aan te brengen in het zuidwestelijk gedeelte der provincie, blijvende beneden de grenzen van het kolengebied dat reeds ontgonnen wordt, en dat hetwelk nog voor ontginning in aanmerking zal komen.

Onder een hoogen druk wordt het water van daar gestuwd naar verschillende op hooge punten gelegen reservoirs, om van daar langs de landwegen naar de plaats van bestemming gevoerd te worden. Volgens zijne raming zouden de kosten van aanleg ten hoogste 3½ millioen bedragen, om 67 gemeenten van drinkwater te voorzien.

De heer Woltering gaf eenige toelichting op welke wijze het geld bij elkaar gebracht zou kunnen worden; hetzij dat de gemeenten een naamlooze vennootschap vormen en zelf de aandeelen nemen, hetzij op grond van art. 121 van het Burgerlijk Wetboek.

De volgende dagen zouden dergelijke vergaderingen gehouden worden te Sittard, te Heerlen en te Meersen.

Varia.

DE RIJKSRIETVLECHTSCHOOL TE NOORDWOLDE.

Het gaat met deze instelling tot nog toe naar wensch. Dat is de grondtoon van het tweede verslag der commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs in Weststellingwerf.

Onder de leerlingen van het eerste leerjaar bevonden zich enkelen, die beslist boven allen uitblonken en toonen, hoezeer de school talenten wekt, welke anders voor goed in sluimer zouden zijn gebleven. Het werk althans van een hunner wekte algemeene bewondering; ook de overige leerlingen gaven reden tot tevredenheid. Er is constante toevloed van leerlingen. Voor het eerst bevonden zich onder hen, die zich voor den loopenden cursus aangaven, 5 meisjes, waarvan 2 zijn geplaatst en de vlechtlessen geregeld medemaakten.

Dat het leerlingental zoo bevredigend blijven kan, is ongetwijfeld mede toe te schrijven aan de werkzaamheid der commissie voor ondersteuning. De aanvraag naar de voor de commissie in huisarbeid vervaardigde mandjes was zoo groot, dat er niet tegen kon worden gewerkt, een bewijs, hoezeer de modellen in den smaak vielen.

Aan de avondschool, vrijwillige cursus, namen den laatsten avond nog 19 leerlingen deel. Onder de trouwe opkomers waren gehuwden en velen, die met een lantaarn nog een uur ver moesten loopen, nadat zij na hun dagtaak eerst nog over de donkere wegen naar huis waren geweest. Men bedenke, dat geen direct materieel voordeel hen drong.

Van de onderlinge verstandhouding en samenwerking van directeur en personeel van leeraren en werkmeesters viel niets dan goeds te boeken. Aan het geheele personeel wordt een woord van warme hulde gebracht.

Een blik werpende op de positie, welke deze school belooft in te nemen tegenover de nationale rietvlechtnijverheid, herinnert de commissie aan het feit, dat uit onderscheidene plaatsen, ook in Friesland, inlichtingen werden gevraagd over den weg, waarlangs andere kleinere centra van deze nijverheid op den duur door wandelleeraren van deze instellingen zullen kunnen profiteeren. Stappen in die richting werden b.v. reeds gedaan door de Vereeniging Volksnijverheid te Zwaagwesteinde, die modellen van de school te leen vroeg. In overeenstemming met het reglement der school werd aan die aanvrage voldaan.

In April 1911 zal waarschijnlijk de nieuwe school er staan. Als dan deze bedrijvige, zeer veel omvattende inrichting met al hare lesuren en lokalen en bewerkers daarheen is overgeplaatst, van uit de bekrompen ruimte van een voormalig armhuis naar de nieuwe lokaliteiten eener nieuwe Rijksschool, dan eerst, besluit de commissie, zal voor het groote publiek de beteekenis dezer aanzienlijke stichting duidelijk worden, wier welslagen verzekerd is door de energie van haren directeur.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI. RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

35	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m
18	Bouwk. Opz.-uitv.	24—47 j.,	f 70—f 110 »
23	Bouwk. Teek.	22—41 j.,	f 65—f 150 »
11	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
10	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
12	Waterb. Opz.-teek.	23—35 j.,	f 65—f 120 »
2	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60 »
14	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j.,	f 80—f 100 »
4	Werkt. Teek.-constr.	25—49 j.,	f 75—f 200 »
4	Machine-teek.	23—33 j.,	f 60—f 90 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 80 »
1	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr.cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr.-constr.cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Boormeester (mijnbouw)	27 j.,	f 85 »

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar aan de Ambachtsschool te Drachten. Zie adv. in dit No.

— Leeraar te Purmerend. Zie adv. in dit No. (1)

— Bouwkundig Opzichter. Zie adv. in dit No. (1)

— Opzichter bij het Waterschap Vollenhove, traktement f 1000.—. Op zegel gestelde verzoekschriften vóór of op 20 November aan den Dijkgraaf te Vollenhove. (1)

— Wegen-Opzichter, tevens belast met de woning-contrôle in de gemeente Winterswijk, jaarwedde f 800. Stukken vóór 22 November aan den Burgemeester. Kennis van bouwkundig teekenen en bekendheid met kadastrale registers en plans vereischt. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, op het bureau van een Architect in Ned. Oost-Indië. Indiensttreding ten spoedigste. Sollicitatie enz. onder No. 30 aan het Alg. Adv.-Bureau Rosma & Co., Amsterdam. (1)

— Ingenieur-Teekenaar, aan de Société Anonyme des Ateliers de Construction de J. J. Gilain, Tirlemont, (België), voor hare Afdeeling Suikermachinerieën. Vaste betrekking.

Dezelfde firma zoekt een Ingenieur voor hetzelfde bedrijf ten behoeve van haar kantoor op Java. (1)

— R. K. Onderbaas bij J. Otten van Dinther, Aannemer te Eindhoven. (1)

— Bouwkundig persoon, op een Jalouzieënfabriek, om de werkzaamheden te regelen, opmetingen uit te voeren, enz. Brieven onder No. 43140 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Civ.-Ingenieur met eenige ervaring in bouwwerk; voor de uitbreiding eener gemeente-gasfabriek en waterleiding. Brieven onder de letters G. E. aan het Bureau van »De Ingenieur« te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Opzichter, te Dordrecht voor 2 à 3 maanden bekend met betonwerk en ketelbemetseling. Br. onder No. 200 bur. v. h. »Bouwkundig Weekblad«, Herderstraat 5, Den Haag. (2)

— Eenige Teekenaars, aan eene Constructie-Werkplaats in een der hoofdsteden van Zuid-Holland. Brieven onder letters N. B. P., Nijgh & Van Ditmar's Algem. Advertentie-Bureau, Rotterdam. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

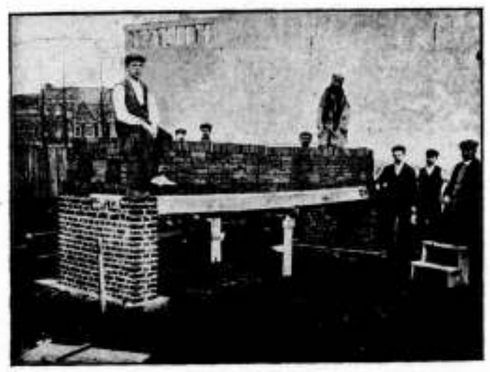

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

DONDERDAG 17 NOVEMBER.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van het kanaal door Walcheren, gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, raming f 34000 per jaar; het bestek no. 3 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrond.-ingenieur Van den Broek te Vlissingen en de opzichters Kuyper en Scholtens, resp. te Vlissingen en Middelburg.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen en onderhouden van het verfwerk van kunstwerken, aanlegplaatsen, gebouwen en verdere inrichtingen, behoorende bij het kanaal door Walcheren, in 2 perc., gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913; raming perc. 1 f 5700, perc. 2 f 2360; het bestek no. 4 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrondissements-ingen. Van den Broek te Vlissingen en de opzichters Kuyper te Vlissingen en Scholtens te Middelburg.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van eenige werken bij de Oude Hoeve, aan de noordzijde van het eiland Schouwen, behoorende tot de zeewerken in de provincie Zeeland, gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, raming f 3300.— per jaar; bestek no. 5 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Caland te Middelburg, den arrondissements-ingen. Kempees te Goes en den opzichter De Kiewit te Zierikzee.

WOENSDAG 23 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het dep.: het onderhouden der rijksrivierwerken van de Noordgeul, de Botlek, het Hartelsche Gat en de Brielsche Nieuwe Maas, en van de werken van het kanaal door het benedenend van Rozenburg, van 1 Jan. 1911 tot en met 31 Dec. 1913, raming f 12500 per jaar; het bestek no. 11 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingen.-dir. van den rijkswaterstaat in de 2e en 3e directiën te Den Haag en bij den arr.-ingenieur H. van Oordt te Rotterdam; het proces-verb. ligt op 16 Nov. ter teek. bij voorn. arr.-ingen.

's-HERTOGENBOSCH 10.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de ophaalbrug over de Dintel nabij Dinteloord met toebehooren en van de drie boven deze brug gelegen Rijkskribben ged. 1911, raming f 2540; het bestek no. 8 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. van Cleef te Den Haag: nadere inlichtingen te bekomen bij den hoofdingen.-dir. E. R. Nes van Meerkerk te 's-Hertogenbosch, bij den arr.-ingenieur W. K. du Croix te Breda en bij den opz. K. Visser te Moerdijk; het proces-verbaal van inl. ligt op 16 Nov. ter inzage bij bovengen. ingenieur.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Feest van Architectura et Amicita.

Het elfde lustrum van „A. et A." behoort weder tot de geschiedenis. Geheel zooals het behoorde zijn de feestelijkheden Zaterdag 12 November j.l. geopend met een deftige plechtigheid, namelijk de opening van de lustrum-tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Deze plechtigheid onderscheidde zich alleen van de gelijksoortige door het achterwege blijven van den anders gebruikelijken eerewijn, of van een surrogaat daarvan in den vorm van eerekwast of eerechocolademelk.

Een eeredronk zou niet misplaatst geweest zijn, waar twee buitengewone eerleden van het Genootschap werden benoemd, Minister Heemskerk en Burgemeester Roëll, welke laatste aanwezig was en welwillend op zich genomen had de tentoonstelling te openen, hetgeen door hem gedaan werd, nadat de heer Berlage in een kernachtige rede de beteekenis dezer plechtigheid in het licht had gesteld. Wij hopen van harte, dat dit blijk van belangstelling in de bouwkunst, van overheidswege gegeven, door meerdere moge worden gevolgd, en men bij gelegenheid van een volgend lustrum aanleiding moge vinden de nieuwe eereleden tevens tot leden van verdienste te promoveeren.

De tentoonstelling, ofschoon, zooals dit schijnt te behooren nog niet gereed, maakt een zeer aangenamen indruk door de verscheidenheid en smaakvolle schikking. Voor het niet gereed zijn is een excuus; er moet nog een en ander komen uit Brussel en Rotterdam, maar hetgeen thans in de z.g. eerezaal geplaatst is blijft toch de kern en loont op zichzelf de moeite van een bezoek.

Wij zullen er geen beschrijving van geven. De dagbladen hebben reeds de namen der inzenders bekend gemaakt en men heeft kunnen zien, dat daartoe de besten onzer hedendaagsche bouwmeesters, zoo ouderen als jongeren behooren. Niemand zal dit verwonderen, want het is bekend genoeg, dat men die te zoeken heeft onder de leden van „A. et A.", het zich steeds verjongend genootschap, dat wel eens een crisis heeft doorgemaakt, maar altijd daaruit te voorschijn is getreden met nieuwe krachten, die niet alleen wat beloofden voor de toekomst, maar in de toekomst ook blijk gaven, wat te kunnen praesteeren.

Geruimen tijd bleven de belangstellenden, die de opening hadden bijgewoond, in de zalen bijeen, tot allengs de avondschemering de lijnen deed ineenvloeien en de kleuren deed verbleeken, tot alles overtogen werd met een grijs waas, waarin de laatste blijvers ten slotte als schimmen rondwaarden.

De krachtige toonen van Berlage's zeer belangrijke ornamentstudies hielden het nog even uit, maar in de voorzaal, waar een deel van de ontwerpen voor de Kopstation-Eereprijsvraag was opgehangen, schemerden de stoute fantasieën der mededingers den beschouwer voor de oogen.

Het werd ook langzamerhand tijd zich ter reunie in het American-Hôtel te begeven, waar reeds een aantal leden rondom de kletstafel geschaard was en telkens nieuw aankomenden bijschoven in afwachting van het sein, dat de feestmaaltijd een aanvang zou nemen. Precies op tijd werd dit sein gegeven en weldra waren een vijftigtal leden en genoodigden vereenigd aan den disch, waar de presidentsschel werd toevertrouwd aan een der veteranen van „A.

et A.", den heer Weissman. Beter keus had men zeker niet kunnen doen. Met de Algemeene Voorschriften, die bij een feestmaaltijd van kracht zijn, is de heer W. vertrouwd, hij kent de materialen en weet hoe zij bewerkt moeten worden, hij kent ook ongetwijfeld de voorschriften voor eerste hulp bij ongelukken, die bij deze gelegenheid evenwel gelukkig niet in toepassnig behoefden te worden gebracht. De maaltijd liep uitstekend van stapel. Er werd geen andere wanklank gehoord, dan van een enkel gebroken glas. Menige welgemeende toast werd ten beste gegeven; de vroegere voorzitters werden gehuldigd, in het bijzonder Jan Springer, die, zooals de heer Kromhout zeide, de eerste geweest was, die het artistieke element in het Genootschap op den voorgrond wist te brengen. Ook andere bestuursleden, met name de secretarissen, kregen een beurt, maar hoezeer dien heeren een welverdiende hulde niet misgund wordt, jammer vonden wij het, dat men den ouden heer Leliman, die nog steeds eere-voorzitter van het Bestuur is, vergeten heeft. Wat Leliman voor het Genootschap geweest is, weten de jongere leden misschien niet precies, maar de President van de tafel wist het wel, en zou het ook ongetwijfeld wel in herinnering hebben gebracht, wanneer niet, te midden der huldebetuigingen, de heer De Bazel melding had gemaakt van de stelling, onlangs door Dr. Van der Hoeven, psychiater te Rotterdam, in een debatingclub verkondigd en niets minder bewerend dan: „artistieke begaafdheid is een vorm van psychische minderwaardigheid".

De stelling verwekte een zoodanige hilariteit bij de aanwezigen, dat onmiddellijk voorstellen gedaan werden, dezen doctor zijn eigen minderwaardigheid telegraphisch onder het oog te brengen. Over den vorm, waarin dit geschieden zou, ontstond een breede gedachtenwisseling, die zich oploste in een motie van den heer Van der Pek, bedoelende den geleerden heer te doen weten, dat de vergadering hem minzaam maar hartelijk had uitgelachen.

Het zal zoo ongeveer negen uur geweest zijn, toen het menu zonder al te groote inspanning was afgewerkt en de aanwezigen uitgenoodigd werden, zich in een nevenzaal te begeven, waar zij zouden worden vergast op een vertooning, met het volgend Programma:

ARCHITECTURA DOOR ALLE TIJDEN.

Een Schimmenspel in X tafereelen, door Joh. Siedenburg en W. G. F Jansen.

I. Proloog.
II. De schepping.
Muziek van Joseph Haydn.
III. Babels Toren
Muziek van Richard Strauss, Diepenbroek, Gustav Mahler, Zaagmans, e. a.
IV. Jericho.
Muziek van G F. Haendel, slagwerk van Gebr. Slier.
V. Egypte.
Muziek van Mozart.
VI. Athene
Muziek van Beethoven

Rustpoos.

VII. Rome.
Muziek van Julius Caesar.
VIII. Arabië.
Muziek van Ab-del-kader, Haroen-Raal-schid en Camille Saint Saens.
IX. Holland.
Muziek van Valerius.
X. Nürnberg.
Muziek van Richard Wagner.
XI. China.
Muziek van Pietsi Kreng Boum.
XII. Apotheose
Muziek van Johannes Verhulst, Cornelis Schuyt, Van Bree-, Obrecht- en andere straten.

De muzikale begeleiding is toevertrouwd aan de meest geraasmakende leden van het Concertgebouworkest, zonder Willem Mengelberg, terwijl de heer G. H. Berendsen (bas) zoo welwillend is zijne vocale medewerking te verleenen.

N.B. Den toeschouwers wordt verzocht gedurende de vertooning van het schimmenspel geen licht of leven te maken en niet te werpen of te spuwen in de richting van de schimmen.

Op hoogst verdienstelijke wijze kweten de vertooners zich van hunne taak, daarin bijgestaan door den heer G. M. Berendsen, baszanger, die bij de verschillende tafereelen toepasselijke coupletten zong. De tafereelen waren werkelijk zeer fraai, een warm applaus verwekten b.v. Egypte en Rome.

Aan geestige zetten van de vertooners ontbrak het niet, bekende feiten en toestanden werden naar behooren gehekeld en toen het elf uur was en de vertooning was afgeloopen, was ieder zeer dankbaar voor het genotene. Of allen geheel voldaan waren zouden wij niet durven beweren, althans wij hoorden hier en daar de opmerking, dat het toch heel anders geweest was dan vroeger, dat men in de dagen van „de Villa Silberstein" heel wat meer durfde zeggen, dat men er ook nu veel meer van had kunnen maken, wanneer de vertooners meer intiem bekend waren geweest met de geschiedenis van „A. et A." en met de détails van hetgeen in dezen tijd den leden van het Genootschap het naast aan het hart ligt. Dat waren zij blijkbaar niet en daarvan kan men hun wellicht allerminst een verwijt maken, of zij waren het wel, maar hebben gemeend het oud-Hollandsche spreekwoord in acht te moeten nemen; „de voorzichtigheid is de moeder van de porceleinkast".

Het was misschien heel verstandig, maar in de rechte feeststemming van voorheen had de vertooning de aanwezigen niet gebracht en alle pogingen, om die te voorschijn te roepen door geïmproviseerde tableaux, door muzikale of declamatorische voordrachten, stuitten af op de onaandoenlijkheid van het auditorium.

Waar was de uitgelatenheid van vroeger, waar bleven de brutale stukjes en dolle streken, die men vroeger bij dergelijke gelegenheden uithaalde? Wie er thans van vertelt aan zijn jongere collega's wordt somtijds maar half geloofd, ook al verzwijgt hij het ergste.

Is het bij de bezadigdheid van heden beter met Architectura of met Amicitia gesteld? Wij zullen niet trachten een antwoord op die vraag te geven en ook geen voorstel doen om een Commissie te benoemen, die de oorzaken van den veranderden toestand zal hebben na te speuren, om daarover een lijvig rapport uit te brengen.

Richtte de zanger in een zijner coupletten, op de bekende wijs uit de „Zauberflöte", ook al een schietgebedje tot Isis en Osiris om wijsheid voor den architect, hoe gaarne wij dit verhoord zouden zien, wij zouden ons aller beschermgodin Pallas-Athene ook nog willen bidden, ons iets terug te geven van dien Grieksche geest, die de schoonheid zoo hoog vereerde, maar daarnevens de ongebonden vroolijkheid niet versmaadde.

Moge bij een volgend lustrum blijken, dat „A. et A." de kunst van feestvieren niet voorgoed verleerd heeft. Architectura zou hieronder misschien niet lijden, maar Amicitia ongetwijfeld wel. Laat ons vooral bedenken, dat in het Genootschap beiden onafscheidelijk bij elkander behooren.

HET RAADHUIS, NA DEN VOORGESTELDEN AAN- EN VERBOUW, GEZIEN VAN DE GROENMARKT, MET DE ST. JACOBSKERK EN TOREN IN HET VERSCHIET.

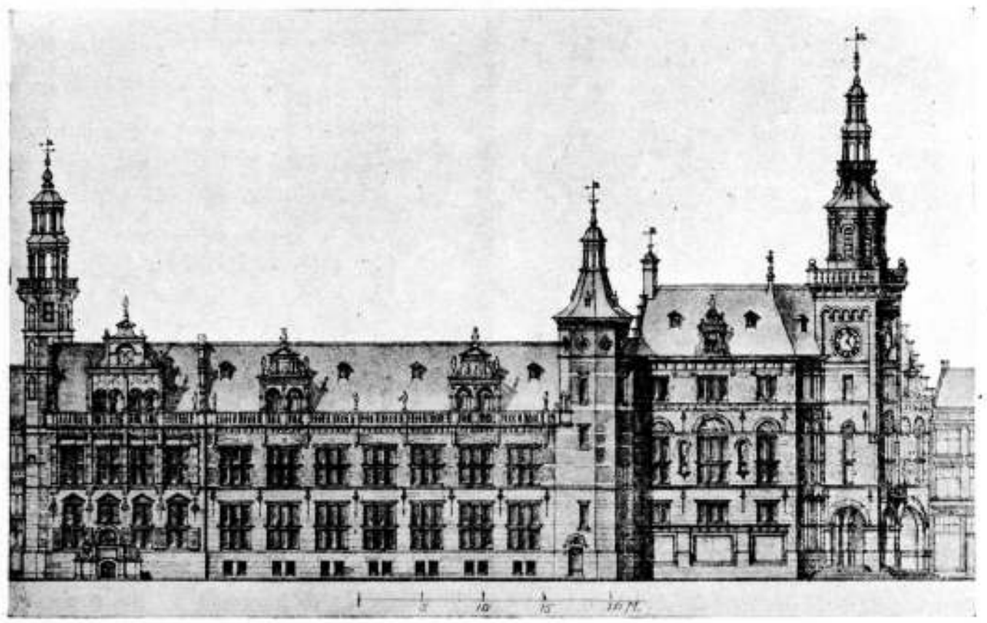

ZIJGEVEL VAN HET ONTWERP VOOR AAN- EN VERBOUW VAN HET RAADHUIS.

Nog eens het Raadhuis van 's-Gravenhage.

»Aansluiting aan den stijl van het oude hoekgebouw zal zeker de voorkeur verdienen. De hooge artistieke waarde daarvan in vergelijking van de uitbreiding van de 18de eeuw aan het Kerkplein, leidt hiertoe".

Ziehier een aanhaling uit het bekende rapport, indertijd uitgebracht door de heeren Muijsken, Evers en Klinkhamer, welke door den heer J. F. L. Frowein, Architect B. N. A. werd gebezigd als motto voor de uitgave in brochurevorm, van het door hem aan B. en W. van 's-Gravenhage ingediende tweede ontwerp voor Aan- en Verbouw van het Raadhuis. Het eerste ontwerp werd vroeger reeds in „De Opmerker" gepubliceerd.

Bij het opmaken daarvan beschikte de ontwerper nog niet over alle gewenschte gegevens; men zal dan ook bij vergelijking der beide ontwerpen hier en daar belangrijke verschillen aantreffen.

Het hoofddenkbeeld is echter in beide ontwerpen hetzelfde, namelijk te trachten de oplossing van het vraagstuk te vinden op de wijze, zooals B. en W. zich dit van den beginne af hebben voorgesteld en in aansluiting aan den stijl van het oude hoekgebouw, zooals dit indertijd door de deskundige adviseurs der Gemeente was aangegeven.

Minstens eenmaal in de maand komt er in Den Haag een nieuw plan tot oplossing van een of andere brandende, of beter gezegd, smeulende quaestie voor den dag. Waar die plannen vandaan komen is niet altijd goed na te gaan en wat er somtijds achter zit blijkt eerst later.

Zoo is ook, tamelijk onverwacht, het nieuwe raadhuisplan, op een vrij terrein, te verkrijgen door onteigening en afbraak van een groot huizencomplex aan de Turfmarkt, voor den dag gekomen en daarmede zijn nu in het raadhuisvraagstuk twee partijen ontstaan, een die vasthoudt aan het eerste plan, Aan- en Verbouw van het bestaande, en een die onmiddellijk het nieuwe plan heeft aangegrepen. De strijd tusschen beide partijen moet eigenlijk nog beginnen, maar de heer Frowein heeft gemeend, dat het beter was, nu de aandacht nog eens op zijne denkbeelden te vestigen, nu de gemoederen nog rustig gestemd zijn, dan te kort voor den te verwachten strijd, wanneer gevaar bestaat, dat zij tot een zekeren graad van opwinding zijn geraakt.

Wij gelooven, dat dit goed gezien is, immers voor- en tegenstanders kunnen nu op hun gemak de denkbeelden van het plan wikken en wegen en die denkbeelden zullen op die wijze allicht beter gewaardeerd worden dan anders.

Wij hebben indertijd het eerste plan van den heer Frowein uitvoerig besproken en het is niet onze bedoeling nu over het tweede in onderdeelen uit te wijden. Men leze de brochure, dan zal men gewaar worden, dat niet overal begrepen is, wat de ontwerper eigenlijk met de indiening van zijn plan beoogt. Men heeft het noodig geoordeeld er een critiek op uit te oefenen, die niet vrij was van een zekere oppervlakkigheid. Daarbij werd over het hoofd gezien, dat men hier met een schetsontwerp, een idee te doen had en niet met een architectonisch in alle deelen doorgewerkt plan.

Wij meenen de bedoeling van den ontwerper niet beter duidelijk te kunnen maken, dan door de woorden aan te halen, waarmede hij zijn vlugschrift besluit, nl.:

„Ik beschouw mijn ontwerp, de vrucht nochtans eener ernstige studie, doch waarbij ik tot mijn leedwezen niet in de gelegenheid was, of het voorrecht had, eenige officieele bespreking of aanwijzing te hebben, dan ook slechts als een voorstel, tot oplossing van het belangrijk vraagstuk, waaraan zeker nog verschillende wijzigingen zijn te maken, die als evenveel verbeteringen zullen kunnen beschouwd worden."

„Toch geldt bij mij de vaste overtuiging, dat het Haagsche Raadhuis-vraagstuk in dezen zin, op de beste wijze, tot oplossing zal komen".

„De oplossing in dien zin zal, naar mijne meening, aan onze Vorstelijke Residentie een waardig Raadhuis

PLATTE GRONDEN.

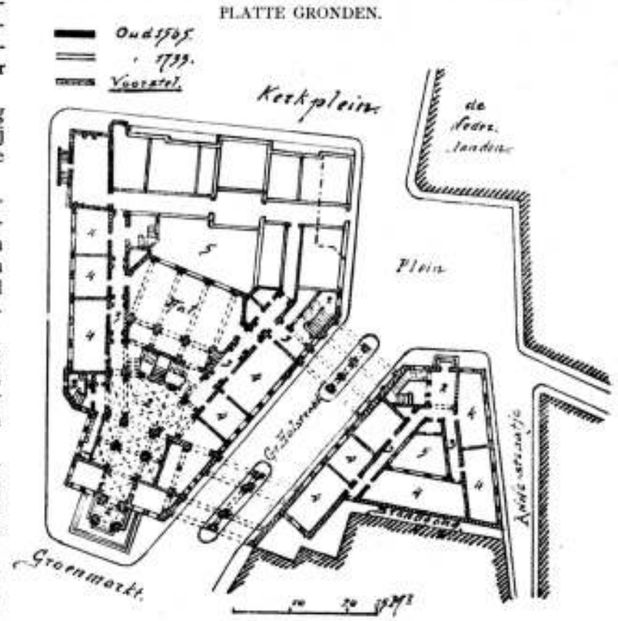

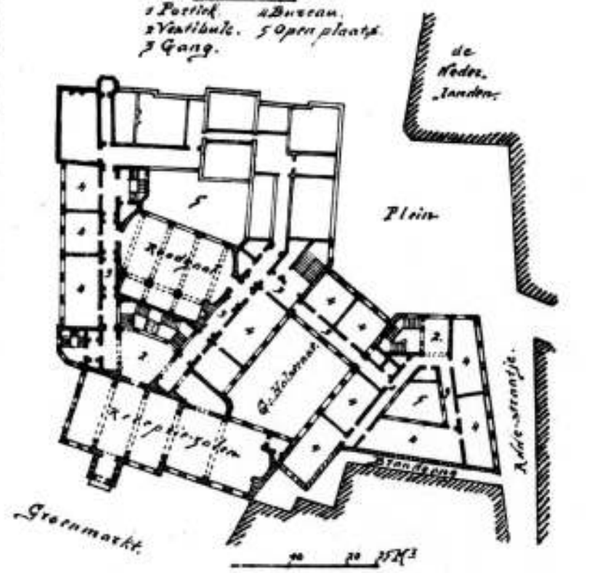

schenken, eigenaardig Hollandsch van architectuur, schilderachtig, in harmonie met zijne omgeving en daarbij toch van monumentalen aanblik."

„Moge mijn arbeid in groote liefde voor de zaak die het geldt volbracht, door hen die geroepen zijn de beslissing in dit gewichtig vraagstuk te zullen nemen, ernstig in overweging worden genomen, om tot eene oplossing in bovenomschreven zin te leiden"

Niemand, die eenigszins bekend is met de toestanden in 's-Gravenhage zal zich wagen aan een voorspelling omtrent den vermoedelijken loop van het Raadhuisvraagstuk. Daar is eenvoudig nog niets van te zeggen, dan alleen dit, dat er waarschijnlijk nog heel wat over gepraat en geschreven zal worden, voor men het er over eens is, of voor dat een bevredigende oplossing is gevonden.

Het nieuwe raadhuisplan, waarvan wij boven gewag maakten, schijnt, naar hetgeen er van bekend geworden is, wel mooi en begeerenswaard, ook omdat daarbij alle moeilijkheden, aan een uitbreiding van het bestaande Raadhuis verbonden, zouden kunnen worden ontgaan, maar het is o. i. nog geenszins afdoende aangetoond, dat een Aan- en Verbouw van het bestaande nu beslist verwerpelijk moet worden geacht.

Men kan over den stijl, waarin de aanbouw uitgevoerd zal worden, met den heer Frowein van meening verschillen, maar het gronddenkbeeld heeft ongetwijfeld vele voorstanders en deze zullen het, na al de voorbereidselen en de groote kosten, die reeds gemaakt zijn om in de omgeving van het bestaande Raadhuis ruimte te verkrijgen, zeker niet zoo gemakkelijk loslaten.

Is die ruimte nog onvoldoende, welnu aan dit bezwaar kan op deze plaats, door onteigening of aankoop, evengoed worden tegemoet gekomen als op een andere.

De oplossing van het Haagsche Raadhuisvraagstuk zal toch, op welke wijze zij gevonden wordt, groote geldelijke offers van de Gemeente vergen en aangezien er nog heel wat vuil water door het Ververschingskanaal gevloeid zal zijn, voor men tot het brengen dier offers besloten zal hebben, kunnen wij thans het vraagstuk veilig laten rusten, totdat het officieel aan de orde zal komen of tot er onverwacht nieuwe gezichtspunten in mochten op den voorgrond treden.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT DER EERE-PRIJSVRAAG VAN „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Op de door het Genootschap uitgeschreven eere-prijsvraag voor het ontwerp van een kopstation met verhoogd spoor voor een gemeente als Amsterdam, zijn 9 ontwerpen ingekomen onder de navolgende motto's, te weten:

1.	„Terminus",	bestaande uit	8	teekeningen.
2.	„Waarheid",	„	„	12	„
3.	„Velocitas",	„	„	5	„
4.	„Studie",	„	„	9	„
5.	„Stadspoort",	„	„	5	„
6.	„Elfde lustrum",	„	„	6	„
7.	„Rust",	„	„	8	„
8.	„Snelverkeer",	„	„	7	„
9.	„A. et A., (monogram)	„	„	15	„

't Spreekt van zelf, dat de eischen van gemakkelijke circulatie en dienst voor het ontwerp van een station van overwegende beteekenis zijn, zoodat het zwaartepunt der beoordeeling dan ook daarin gelegen moet zijn.

Ontwerp No. 1 onder motto „Terminus".

Dit ontwerp dan, naar het bovenstaande beoordeelende, blijkt voldoende te zijn wat den aanleg van de hoofdvestibule en de trappen naar de perrons betreft, daarentegen is de ruimte der trappen aan den voorgevel van de bagageruimte en het reisbureau wat klein en daardoor hinderlijk voor het geregelde verkeer.

Het kantoor van het bagagelokaal ware beter in het midden gesitueerd en dan bovendien kleiner, daar het ontworpene van pl.m. 100 M². veel te groot is.

Een ruimte voor het publiek is op den beganen grond van het postkantoor niet noodig, alleen een toegang met trap naar het wachtlokaal op de verdieping van het perron.

Het reisbureau is ook te groot en heeft onvoldoende licht, hetgeen ook geldt voor enkele vertrekken van de woning van den kastelein.

't Schijnt dat de groote afmetingen van het geheele ontwerp ook van invloed waren op de onderdeelen, want ook de lokalen voor de politie zijn veel te groot.

De vestibule van het koningspaviljoen van 10 × 13.5 M. bij 4 M. hoogte is niet fraai, terwijl de trap te steil is.

De toegang van af dit paviljoen naar het perron door een gang van 35 M., wijst er op dat dit gedeelte van het ontwerp niet goed doordacht is.

De uitgangen in de vleugelgebouwen zijn goed gelegen, alhoewel direct beter ware geweest, de lage corridor is niet mooi en ook onnoodig.

Het lokaal voor ontvangst van bagage is goed.

De overdekte standplaats van rijtuigen, pl.m. 200 M²., is te klein, terwijl het dagverblijf voor de koetsiers niet gunstig is gelegen.

De afmetingen der woningen vertoonen dezelfde overdreven groote maten.

Indien de tallooze pijlers, onder het emplacement, bedoelen eene geheele onderkeldering van de perrons en sporen, dan is dit veel te kostbaar en onnoodig; de liften gelegen aan het einde der bagage-perrons veroorzaken lange omwegen naar de treinen en goederenlokalen. Eén tunnel in het midden van het station ware beter geweest.

Van de lokalen aan het perron valt 't volgende te zeggen; in het algemeen zijn deze niet gunstig verlicht, omdat zij door de toiletten van het perron zijn afgescheiden, ook de combinatie van den toegang der wachtkamers en dien der toiletten is niet gelukkig; overigens zijn de wachtkamers zeer goed gelegen.

Het telefoonkantoor ligt ongunstig, omdat het voor het personeel niet direct is te bereiken.

Bij de buffetten der 1e, 2e en 3e klasse ontbreken de noodige dienstlokalen.

Het lokaal voor het publiek en voor den postdienst is te groot, ook de retiraden zijn niet gemakkelijk te bereiken.

Een overkapping met 9 kappen van het emplacement is niet mooi en niet wenschelijk.

De architectuur is zoowel van massaverdeeling als van detail goed opgevat en hoewel eenvoudig, van zeer goede hoedanigheden.

De middentoren zal veel van zijn effect verliezen, omdat hij te veel naar achteren is geplaatst, de kapjes zijn niet in harmonie met het overige.

Het teekenwerk is zeer goed.

Ontwerp No. 2 onder motto „Waarheid".

De hoofdvestibule lijdt aan het euvel, door te veel steunpunten der gewelven, het overzicht niet gemakkelijk te maken, terwijl de 3 verschillende hoogten daarin niet fraai zullen zijn.

Ook door te groote diepte van het plaatskaartenbureau is de ruimte, voor de trap naar het perron, niet groot genoeg voor het verkeer naar bagage- en reisbureau.

Er ontbreekt een trap tusschen het plaatskaartenbureau

en het daarboven gelegen bureau van den chef.

De circulatie echter met de wachtkamers, die gemakkelijk zijn gelegen, is goed, evenzoo met de retiraden.

Het koningspaviljoen is niet gunstig van indeeling en de toegang niet fraai. Het salon moet tevens doorgang zijn, daar in het andere geval de hal voor dat doel gebruikt zal worden.

De terrasvormige aanbouwen zoowel aan de voor- als zijgevels, zullen in het algemeen niet voldoen. Zij benemen het uitzicht van af de wachtkamers op het plein, terwijl zij nog het nadeel hebben van voor standplaats voor rijtuigen te laag te zijn.

De hoogte der zuilen is slechts 2.50 M., terwijl 3.50 M. noodig is.

In het algemeen is het gebouw daardoor te diep geworden, hetgeen tot allerlei moeilijkheden met de verlichting aanleiding geeft.

Eene strook van 7.— M. had er af gekund, daardoor zijn de uitgangen, alhoewel in verband met afgifte bagage en rijtuig-standplaats goed, doch te uitgebreid geworden.

De architectuur heeft veel verdienste, maar is verbrokkeld en niet tot eenheid geworden.

Het karakter van den gevel is veel beter dan van de buiten-architectuur; beslist onmonumentaal zijn de lage aanbouwtjes aan den ingang.

Het detail is goed bestudeerd, de koepelbekroning is echter mislukt.

Het plan vertoont bijzondere waardeering voor de ernstige wijze waarop het is uitgewerkt.

Het teekenwerk is goed.

Ontwerp No. 3 onder motto „Velocitas".

Dit ontwerp heeft, in verband met de circulatie, het nadeel dat het plaatskaartenbureau ten opzichte der pijlers in de vestibule zeer ongunstig ligt. Dit bureau heeft bovendien geen verbinding met het bureau van den chef daarboven.

Het lokaal voor de afgifte van bagage is goed, echter de ruimte van het kantoortje ongeschikt, ook de overige lokalen zijn voldoende gedisponeerd, alhoewel de post geen publieke hal op den beganen grond noodig heeft.

De indeeling van het koningspaviljoen is voor het gebruik niet gemakkelijk, de groote uitgangen zijn goed gelegen, maar te groot en van een onnoodigen omgang voorzien.

De wachtkamers zijn goed, alhoewel de corridor, daarvoor gelegen, onnoodig is; de vleugelgebouwen zijn nog te diep, de gang is donker.

De massaverdeeling der architectuur is niet kwaad, het detail vertoont echter geen aangename vormen en de raamverdeeling beneemt te veel licht.

De middenbouw, die het hoofdmoment had moeten vormen, is het minst geslaagd.

Het teekenwerk is goed.

Ontwerp No. 4 onder motto „Studie".

Ofschoon de vestibule ruim is opgevat, is toch het overzicht door den ronden vorm van het plaatskaartenbureau niet gemakkelijk.

Het bagagelokaal is goed, ofschoon het gebruik daarvan verkeerd is gedacht, de constructie der groote vestibule blijkt niet geheel doorwerkt te zijn.

De wachtkamers zijn, hoewel de gang daar langs overbodig is, gemakkelijk toegankelijk.

De benedentoiletten hebben weinig licht.

De lokalen voor de post zijn onvolledig ingedeeld, terwijl ook de keuken te weinig licht heeft.

De toegang van het koningspaviljoen naar het perron is onvoldoende, terwijl de ingang naast de keuken ongunstig is gelegen.

De architectuur is in zijn grooten opzet, rustig en fijn gevoeld, maar de torens zijn zwak van samenstelling, voornamelijk wat het bovendeel betreft.

Ontwerp No. 5, motto „Stadspoort".

De groote dienstlokalen in dit ontwerp zijn goed gedisponeerd, ofschoon het plaatskaartenbureau te diep is en daardoor weinig licht heeft, terwijl de toiletten geen licht ontvangen.

De wachtkamers zijn in zooverre ongunstig gedisponeerd, dat de wachtkamer der 1e klasse geheel gescheiden ligt van de eetzaal der 1e en 2e klasse.

De ruimte voor de poort is te groot geprojecteerd, terwijl eene verbinding naar de beide lokalen ontbreekt.

Het koningspaviljoen is vrij goed, hoewel het salon te veel ter zijde ligt.

De uitgangen zijn niet in verbinding met de standplaatsen voor rijtuigen, terwijl deze standplaatsen veel te diep zijn.

De architectuur is wat saai van massa-verdeeling, maar vertoont in den voorgevel wel eenheid, terwijl daarentegen in den zijgevel alle eenheid ontbreekt.

Het detail geeft, alhoewel kwaliteiten bezittend, toch vreemde oplossingen te zien.

Ontwerp No. 6, motto „Elfde Lustrum".

In dit ontwerp is de verbinding van vestibule met de hoofddienstvertrekken onvoldoende, speciaal wat betreft het afgifte bagage-bureau en het plaatskaarten-bureau.

De traptoegang tot het perron heeft onvoldoende hoogte en is te smal.

De lokalen voor den post- en telegraafdienst zijn onvoldoende gedistribueerd.

Het koningspaviljoen heeft 't zelfde gebrek, de geheele indeeling op de perronhoogte is ondoelmatig.

De architectuur vertoont geen gunstige massa-verhoudingen, de rangschikking der motieven is slecht, hetgeen oorzaak is van een onrustig geheel, ook het detail bevestigt dit oordeel.

Ontwerp No. 7 onder motto „Rust".

Een ontwerp van geheel onvoldoende indeeling, dat echter wat de vormgeving der gevels betreft, wel verdienste heeft.

Vooral wat de massaverdeeling betreft, vertoont dit ontwerp karakter, het detail is echter onvoldoende uitgewerkt.

Ontwerp No. 8 onder motto „Snelverkeer".

Dit ontwerp heeft een geheel onvoldoende indeeling en vertoont eene bezwaarlijke architectuur.

Ontwerp No. 9 onder motto „A. et A." (monogram).

Dit ontwerp geeft geene aanleiding tot eene ernstige beschouwing.

Conclusie.

Van de 9 ingezonden ontwerpen blijken de drie navolgende onder de motto's „Terminus", „Waarheid" en „Studie", de besten te zijn.

De vergelijkende beschouwing der verschillende kwaliteiten bracht ons er toe, de volgorde als volgt vast te stellen:

No. 1 motto „Terminus".
„ 2 „ „Studie".
„ 3 „ „Waarheid",

alhoewel de Jury van meening is, dat het ontwerp onder motto „Terminus" als zoodanig geen eersten prijs vertegenwoordigt.

Het aan ons door het Genootschap beschikbaar gestelde bedrag van f 400.— wenschen wij als volgt te verdeelen:

aan No. 1 motto „Terminus" een bedrag van f 160.—,
„ „ 2 „ „Studie" „ „ „ 140.—,
„ „ 3 „ „Waarheid" „ „ „ 100.—.

De Jury,

K. P. C. DE BAZEL.
H. P. BERLAGE Nzn.
D. A. N. MARGADANT.

Amsterdam, 9 Nov. '10.

* * *

Namen der bekroonde inzenders van antwoorden op de Eere-Prijsvraag.

Na toestemming van de inzenders werden de naambrieven der drie bekroonde ontwerpen geopend en blijkt dat:
het ontwerp onder motto „Terminus" is van den heer Charles Estourgie;
het ontwerp onder motto „Studie" is van den heer J. Crouwel Jr.;
het ontwerp onder motto „Waarheid" is van den heer J. G. van Essen, allen te Amsterdam.

J. ROOSING Jr., 1e Secretaris a. i.

UITBREIDINGSPLAN VAN ANTWERPEN.

WEDSTRIJD voor het benuttigen der gronden beschikbaar gesteld ten gevolge der slechting der versterkte omheining van Antwerpen.

Verslag van den Keurraad.

Op Maandag 17 October 1910, is de Keurraad, om 10 uur 's morgens, bijeengekomen in het lokaal van de Commissie, 59, Schuttershofstraat, te Antwerpen.

Mijnheer Bouvard laat weten dat het hem onmogelijk is, tengevolge van heirkracht, de werking van den Keurraad bij te wonen. Bij toepassing van artikel 20 van het programma des wedstrijds, heeft de heer Minister van Landbouw en Openbare Werken den heer Delbeke als lid van den Keurraad aangesteld, ter vervanging van M. Bouvard.

Met algemeene stemmen, wordt M. Delbeke als voorzitter van den Keurraad aangesteld.

Na kennis van het programma genomen te hebben, begeeft de Keurraad zich naar de Feestzaal der Meirplaats, waar tentoongesteld zijn de 27 ingekomen ontwerpen. De Keurraad bestatigt allereerstens dat al deze ontwerpen op tijd ontvangen zijn, in het door het reglement vastgesteld termijn.

Deze ontwerpen zijn de volgende:

Brabo	S P Q A
Wapens van Antwerpen	Cités, jardins for ever
Pour l'Avenir	Rust Roest
Project réalisable	Vel avulsae frondescent
Metropolitain	Lutetia
Verite	A. A. T.
Satyrane	Antwerpen boven
Greater Antwerp	Axe de l'Europe
Vires acquirit eundo	Anvers en Avant
Afgekapte hand	Gulden Ring
Zeemeeuw	A
Grooter Antwerpen	Auro
Anvers aux champs	Drijhoek & Cirkel
Coco!	

De namiddag wordt gebezegd voor een bezoek aan de gronden die het voorwerp van den wedstrijd uitmaken.

Op Dinsdag 18 October worden de ontwerpen achtereenvolgens onderzocht en besproken door de vereenigde leden van den Keurraad.

De Keurraad behoudt na dit eerste onderzoek de volgende ontwerpen:

Brabo	Coco!
Wapens van Antwerpen	S P Q A
Pour l'Avenir	Antwerpen boven
Project réalisable	Axe de l'Europe
Afgekapte hand	Anvers en Avant
Zeemeeuw	Gulden Ring
Anvers aux champs	Drijhoek & Cirkel

Een tweede onderzoek, in dezelfde voorwaarden gedaan, doet den Keurraad besluiten volgende ontwerpen te behouden:

Pour l'Avenir	Anvers en Avant
Afgekapte hand	Gulden Ring
Zeemeeuw	Drijhoek & Cirkel

Op Woensdag 19 October, richt het onderzoek van den Keurraad zich in 't bijzonder op de zes ontwerpen, die den vorigen dag werden voorbehouden.

De Keurraad besluit tot volgende rangschikking:
1e Gulden Ring — met algemeene stemmen.
2e Pour l'Avenir — met algemeene stemmen.

De ontwerpen „Anvers en Avant" en „Afgekapte Hand" bekomen ex aequo 6 stemmen op 8, het 7e jury-lid de voorkeur gevend aan het eerste ontwerp, het 8e jury-lid aan het tweede ontwerp.

Eene woordenwisseling wordt aangegaan om te weten of aan den eerst-bekroonde de premie van 25000 frs. moet worden toegekend.

Eenige leden, ofschoon de groote verdienste van het ontwerp erkennend, wijzen er echter onvolmaaktheden in aan, namelijk voor wat aangaat de afmetingen van enkele openbare plaatsen en de gebrekkige verkavelingen. Eenige leden erkennen deze onvolmaaktheden, andere willen slechts de laatste erkennen, maar meenen toch, gezien de schoonheid der belangrijkste lijnen en van het geheel van het ontwerp — dat deze onvolmaaktheden den Keurraad niet moeten bewegen gebruik te maken van het recht hem door art. 17 van het programma gegund en het bedrag der premie te verkleinen.

Met 6 stemmen tegen 2, besluit de Keurraad dat de premie van 25000 franken zal toegekend worden aan het met den eersten prijs bekroonde ontwerp. De twee andere leden verklaren, na de stemming, zich bij de meening van de meerderheid aan te sluiten.

Ten gevolge hiervan, besluit de Keurraad:

A. — De premie van 25000 franks, door het programma in artikel 16 voorzien, wordt toegekend aan het ontwerp dragend het kenmerk „De Gulden Ring".

B. — De premie van 10000 franks wordt toegekend aan het ontwerp dragend de kenspreuk „Pour l'Avenir".

C. — De premie van 5000 franks wordt toegekend bij helft aan elk der twee ontwerpen dragend als kenteeken het een „Anvers en Avant", het ander „Afgekapte Hand".

De Keurraad drukt ook den wensch uit — steunend op artikel 22 van het programma — dat de Commissie aan den Belgischen Staat voorstelle het ontwerp met de kenspreuk „Brabo" aan te koopen, mits de som van fr. 1000.

Na dit verslag opgesteld te hebben, en bij toepassing van artikel 18 van het programma van den wedstrijd, opent de Keurraad de omslagen waarin de namen der prijswinnaars besloten zijn:

1e prijs: Mr. Henri Prost, Arkitekt, oud-pensionnaris van de Academie de France te Rome, 13, Quai de la Tourelle, Parijs.

2e Prijs: Mr J. Marcel Auburtin, Arkitekt van den Staat, 9, Avenue du Trocadéro, Parijs.

3e Prijs, ex aequo: A. Dr Emeric Forbath, Ingenieur, professor aan de Polytechnische School; Eugeen Lechner, Arkitekt; Ladislas Warga, Arkitekt, alle drie van Budapest, Hongarije.

B. Alexis van Mechelen, Arkitekt, St.-Paulusstraat, 38, Antwerpen.

Waarvan huidig verslag is opgemaakt en door al de leden van den Keurraad geteekend.

Gedaan te Antwerpen, den negentienden der Octobermaand negentien honderd en tien, om zeventien uur.

De Voorzitter, (get.) Aug. Delbeke.

De Leden,
Buls.
Ch. Lagasse de Locht.
E. Hénard.
O. Simon.
Ern. Stordiau.
K. Mayreder.
Stübben.

N.B. Sinds 24 October j.l. zijn de ontwerpen openbaar tentoongesteld in de Feestzaal der stad Antwerpen (Meirplaats). De tentoonstelling zal op 24 November a.s. gesloten worden.

Ingezonden Stukken.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE VOOR DE GEMEENTE 's-GRAVENHAGE.

's-Gravenhage, 14 November 1910.

Den Heere Redacteur van »De Opmerker«,
Stephensonstraat 92, Alhier.

In het artikel »De St. Jacobskerk te 's Gravenhage« in »De Opmerker« van 12 November j.l., wordt het voorgesteld alsof over de daar bedoelde aangelegenheid advies uitgebracht zou zijn door »de permanente Schoonheidscommissie«, hetgeen U aanleiding geeft tot eenige minder welwillende opmerkingen aan het adres van die Commissie.

Naar aanleiding daarvan doe ik U opmerken dat over die zaak, evenmin als omtrent »het historische huisje aan het Buitenhof«, waarover mede in bedoeld artikel is gesproken, advies is gevraagd aan de Schoonheidscommissie. Aangezien voorts ingevolge hare instructie deze Commissie alleen adviseert in die gevallen, waarin door B. en W. advies wordt gevraagd, berusten bovenbedoelde opmerkingen op een misverstand, mogelijk op een verwarring van de »Schoonheidscommissie« met de particuliere »Verfraaiingscommissie«.

Wellicht vindt U in het bovenstaande aanleiding de onjuistheid en de daaruit gemaakte gevolgtrekkingen te herroepen.

Hoogachtend,
P. BAKKER SCHUT,
Secretaris.

Er schijnt inderdaad hier een misverstand in het spel te zijn, ontstaan ten gevolge eener onjuiste inlichting. Wij bieden der „Schoonheidscommissie" gaarne onze verontschuldiging aan, vertrouwende, dat, na deze rectificatie, onze opmerkingen verder wel van zelf komen zullen aan het adres, waar zij behooren. Evenwel spijt het ons, dat de geachte inzender onze opmerkingen „minder welwillend" noemt. Wij geven toe, dat zij gelijken op aanmerkingen, maar ook al wil men ze als zoodanig beschouwen, behoeven zij nog niet als onwelwillend te worden opgevat. Reeds de bedoeling, waarmede zij werden neergeschreven, sluit die opvatting uit, want die bedoeling is geen andere dan de bevordering der schoonheidsbelangen in de Residentie, hetgeen ook de taak der schoonheidscommissie is. Jammer is het, dat men haar daarbij het recht van initiatief heeft onthouden.

RED.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
UITBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co. INGENIEURS EN HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraagt teekeningen en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

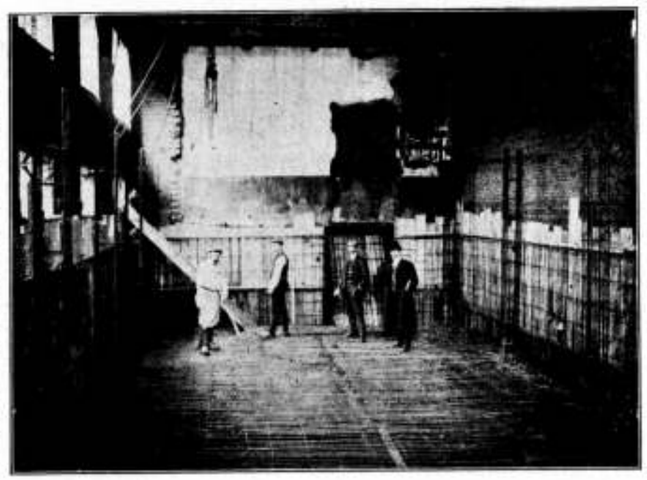

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

KELDER met bovengelegen fabrieksvloeren in gewapend beton tijdens de uitvoering aan de Coöp. Stoomzuivelfabriek „de Volharding" te Blokzijl.

Geld verdienen kan iedereen
door onze Schwarzwalder Klokken te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen
v. d. WETTERN, WISDORFF & KEY.
Rotterdam.
Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 6den December 1910,** des namiddags ten **2 uur,** zal in het Departement van Justitie te 's-GRAVENHAGE worden aanbesteed:

het bouwen van een Kantongerechtsgebouw met daarmede in verband staande werken te Utrecht.

Raming f 45.990

Het bestek No. 327 met daarbij behoorende teekeningen ligt in de wachtkamer van het Rechtsgebouw te Utrecht ter visie en is op franco aanvrage voor f 1.— verkrijgbaar bij en wordt tegen overmaking van f 1.10 franco per post toegezonden door de firma DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaar, Spui No. 28a te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden Donderdag 1 December 1910, des namiddags ten 1½ uur in bovengenoemd lokaal.

Inlichtingen zijn te bekomen op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage.

's-GRAVENHAGE, 16 November 1910.

DE MINISTER VAN JUSTITIE,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT-KIT

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF,
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

BOUWKUNDIGE
vraagt een COMPAGNON
met f 1500.— à f 2000.— kapitaal, om voor gezamenlijke rekening onder- en bovenhuizen te bouwen in Den Haag.
Brieven onder No. 1017 aan het bureau van dit blad.

P. Dolk & Zoon
ROTTERDAM — DORDRECHT.
Cloisonné-Glas.
Paarlglas, Mozaïek.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 21 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de Lingewerken te Asperen, prov. Z.-Holland, ged. 1911, 1912 en 1913, raming f 1400 per jaar; het bestek no. 7 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. van den Thoorn te Den Haag, bij den ingen. Koning en bij den opzichter De Jongh, beiden te Gorinchem.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de Rijnhaven-, duin-, dijk- en oeverwerken op Goedereede, ged. 1911, 1912 en 1913 in 3 perc., raming per jaar resp. f 13800, f 1500, f 2700; het bestek no. 6 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. van den Thoorn te Den Haag, den ingen. Stoel te Brielle en den opz. Marsman te Goedereede.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN, IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.

Kapitaal	f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909	» 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909	» 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909	» 35.998.318.33.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Dinsdag den 6den December 1910,** des namiddags ten **2 uur,** zal in het Departement van Justitie te 's-GRAVENHAGE worden aanbesteed:

het bouwen van een Kantongerechtsgebouw met daarmede in verband staande werken te Groningen.

Raming f 41.040.

Het bestek No. 328 met daarbijbehoorende teekeningen ligt ter visie in de wachtkamer van het Rechtsgebouw te Groningen (uitgezonderd 24 November en 1 December 1910) en is op franco aanvrage voor f 1.— verkrijgbaar bij en wordt tegen overmaking van f 1.10 franco toegezonden door de firma DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaar, Spui No. 28a te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden Woensdag 30 November 1910, des namiddags ten 2 uur in bovengenoemd lokaal.

Inlichtingen zijn te bekomen op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's Gravenhage.

's-GRAVENHAGE, 16 November 1910.
DE MINISTER VAN JUSTITIE,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

Ambachtsschool - Dragten.

GEVRAAGD door het Bestuur der Ambachtsschool voor DRAGTEN en OMSTREKEN een

LEERAAR

in het **Timmeren** en **Vaktekenen.** Aanvangssalaris f 900.—.
Indiensttreding 1 April 1911. Sollicitatie-stukken in te zenden vóór 1 December bij den Directeur der School.

A. J. BEUKERING,
Alb. Cuypstr. 102, - AMSTERDAM.
Agent in alle voorkomende
Machinekamerbenoodigdheden.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — —
— — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 46. Officieel Gedeelte. Vergadering van de Afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst van 4 November 1910.

Iets over de Moderne Duitsche Architektuur en de Brusselsche Tentoonstelling door H. P. Berlage, overgenomen uit »De Beweging«.

De Bouwkunst als gewaagde constructie, naar het Engelsch van W. R. Lethaby (Vervolg).

Excursie van bouwkundige studenten onder leiding der Hoogleeraren H. Evers en J. F. Klinkhamer naar Dresden en Berlijn.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327.

ARCHITECTURA No. 45. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

XIe Lustrum. Opening der tentoonstelling in het Stedelijk Museum.

Juryrapport der Eere-Prijsvraag.

Plaatwerk »de Architect«.

DE BOUWWERELD No. 46. Het Uitbreidingsplan en de wijziging der Woningwet.

Duitsche Woon-Idealen. Boekbeschouwing met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. Het Raadhuis van 's-Gravenhage door J. F. L. Frowein, met naschrift

HILVERSUMSCHE IJZERGIETERIJ EN MACHINEFABRIEK
Telegr.-adr.: „IJzergieterij". **ENSINK & Co.** Int. Tel. No. 56.
Specialiteit: KOLOMMEN — IJZERCONSTRUCTIES
Kappen — — Trappen — — Bruggen — — Hekwerken.

DE INGENIEUR No 46. Mededeelingen betreffende de verbetering van de rivierhaven te Asuncion en van de Paso de Tacumbú (Paraguay). Voordracht gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 15 October 1910, door J. F. Ligtenberg.

Willem Elise Cramer, levensbericht met portret, door A. E. R. Collette c. i.

Stukwerk en Premiewerk door R. A. van Sandick c. i.

De beteekenis van de leer der sterkte-berekeningen bij het tot stand brengen van ijzerconstructies en haar waarde voor de vorming van den ingenieur. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt in de Toegepaste Mechanica aan de T. H. S. te Delft, door F. K. Th. van Iterson w. i.

De Wereldtentoonstelling te Brussel VII. Vervolg met afb.

Internationale Vereeniging voor Scheepvaartcongressen.

Ingezonden stukken. Kunst-portland-cement en zijn surrogaten, door F. Schott. — Gyrostatische krachten door A. A. Mol. met figuren.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 45. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. Uit de Vakgroepen. — Akten M (Slot). — Iets over den bouw van tramwegen (Vervolg).

DE AANNEMER No. 46. Ontwerp Ziektewet VI (Slot).
Waterleidingplannen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 20. De ontwikkeling der stoommachines en haar beteekenis voor den tegenwoordigen tijd. — De gegoten huizen van Edison. — Aannemerij.

Varia.

CEMENT IN DE VER. STATEN.

De „K. Ztg." bevat een correspondentie uit New-York, waarin gewezen wordt op de uitbreiding, welke de productie van cement, een onderdeel van het bedrijf der U. S. Steel Corporation, in den laatsten tijd ondergaan heeft. Eenige jaren geleden richtte de Steel Corporation als ondermaatschappij de Universal Portland Cement Cy. op, wier productie aanvankelijk vrij gering was, maar geleidelijk verhoogd werd, totdat het productievermogen der uitgebreide fabrieken in Indiana na het gereedkomen der hoogovens en staalfabrieken te Gary met 2 millioen vaten per jaar verhoogd werd, zoodat de cementfabrieken van de Steel Corporation thans ongeveer 10 millioen vaten cement per jaar kunnen leveren. Herhaaldelijk is in de laatste jaren getracht, de belangrijkste cementfabrieken in de Ver. Staten in een groote mpij. te vereenigen, maar de pogingen leden telkens schipbreuk, omdat de cementfabrieken van de Steel Corporation, beheerd door de Universal Portland Cement Cy., zich niet aansloten. De belangrijkste cementpartij, de Atlas Portland Cement Cy., ging in het afgeloopen jaar, niettegenstaande zij groote leveringscontracten voor het Panamakanaal gesloten heeft, achteruit en moest onlangs de uitkeering van dividend op de aandeelen achterwege laten. Men werd ontevreden over de leiding van de mpij., welke jaren lang door den president J. Rogers Maxwell gevoerd was en toen deze het noodig vond zich terug te trekken, verwierf J. Pierpond Morgan diens controleerend bezit van aandeelen in de Atlas Cy., welker jaarlijksche productie 18 millioen vaten bedraagt en die met de Portland Cement Cy. te zamen meer dan de helft van de in de Ver. Staten geproduceerde hoeveelheid cement levert. De invoer van cement in de Ver. Staten, waarbij Duitschland vroeger een eerste plaats innam, heeft bijna geheel opgehouden, sedert de kwaliteit, welke vroeger bij die van het Duitsche en Engelsche cement achterstond, verbeterd is en ook de productie door de invoering van arbeid besparende machines belangrijk opgevoerd is. Thans hebben in den raad van

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

toezicht der Atlas Cement Company vertegenwoordigers der belangen van Morgan en van de Steel Corporation zitting genomen en er wordt gestreefd naar een samengaan van de belangrijkste cementmpijen. om de productie te regelen naar de vermoedelijke behoefte en de prijzen op een behoorlijk peil te houden.

De cementnijverheid is in de Ver. Staten nog van betrekkelijk jongen datum, maar heeft in de laatste 9 jaren een belangrijke vlucht genomen. De cijfers van het geologische bureau nopens de cementproductie loopen tot 1902 terug en zijn op het oogenblik tot en met 1908 beschikbaar.

De totale productie der Ver. Staten beliep in 1902 25.753.504, in 1903 28.899.140, in 1904 31.675.257, in 1905 40.102.308, in 1906 51.000.445, in 1907 52.230.342, in 1908 52.910.925 vat. Hiervan komt voor rekening van de Portland Cement Cy. (Steel Corporation): 1902 486.357, 1903 644.236, 1904 989.961, 1905 1.736.343, 1906 2.070.000, 1907 219.700, 1908 4.535.300 vat. In 1909 beliep de productie van de Portland Cement Cy. 5.786.000 vat.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar aan de Ambachtsschool te Dragten. Zie Adv. in dit No.

— Compagnon met f 1500.— à f 2000.—. Zie Adv. in dit No.

— Teekenaars bij de Firma Geveke & Co te Amsterdam. Aanbiedingen worden schriftelijk ingew. (1)

— Directeur tevens leeraar der op te richten Middelbaar Technische School te Dordrecht, aanvangstractement f 4500. Stukken in te zenden bij den secretaris J. H. Visser, Merwedekade 6, vóór 10 December 1910 Benoeming in het begin van 1911. (1)

— Teekenaar, bij het Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht, met 1 Januari 1911, jaarwedde van f 800—f 1000. Benoeming voor één jaar, waarna eene vaste aanstelling kan volgen. Rekesten (op zegel) en afschriften diploma's enz. aan Burgemeester en Wethouders voor 23 November 1910, Inlichtingen bij den Hoofdinspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht des Maandags, Woensdags en Vrijdags, tusschen 10 en 12 uur, Ganzenmarkt No. 5 boven. (1)

— Tijd. Opzichter bij de Gem. Reiniging te Zwolle, berekend naar f 650 per jaar. Adressen op zegel voor 21 Nov. aan B. en W. (1)

— Werktuigkundig Ingenieur, voor direct. aan Burgerhout's Machinefabriek en Scheepswerf te Rotterdam, bekwaam in het construeeren van scheepsmachines en ketels en het maken van begrootingen en in staat om toezicht te houden op het uitvoeren der werkzaamheden. Aanbiedingen met volledige opgave van vorigen werkkring benevens leeftijd aan de Directie van bovenvermelde Machinefabriek. (1)

— Opzichter bij het Waterschap Vollenhove, traktement f 1000.—. Op zegel gestelde verzoekschriften vóór of op 20 November aan den Dijkgraaf te Vollenhove. (2)

— Wegen-Opzichter, tevens belast met de woning-contrôle in de gemeente Winterswijk, jaarwedde f 800. Stukken vóór 22 November aan den Burgemeester. Kennis van bouwkundig teekenen en bekendheid met kadastrale registers en plans vereischt. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, op het bureau van een Architect in Ned. Oost-Indië. Indiensttreding ten spoedigste. Sollicitatie enz. onder No. 30 aan het Alg. Adv.-Bureau Rouma & Co., Amsterdam. (2)

— Ingenieur-Teekenaar, aan de Société Anonyme des Ateliers de Construction de J. J. Gilain, Tirlemont, (België), voor hare Afdeeling Suikermachinerieën. Vaste betrekking.
Dezelfde firma zoekt een Ingenieur voor hetzelfde bedrijf ten behoeve van haar kantoor op Java. (2)

— R. K. Onderbaas bij J. Otten van Dinther, Aannemer te Eindhoven. (2)

— Bouwkundig persoon, op een Jalouzieënfabriek, om de werkzaamheden te regelen, opmetingen uit te voeren, enz. Brieven onder No. 43140 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

34	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m.
15	Bouwk. Opz.-uitv.	24—47 j.,	f 70—f 110 »
23	Bouwk. Teek.	22—36 j.,	f 65—f 150 »
11	Aank. Bouwk. Opz	18—23 j.,	f 50—f 65 »
10	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
12	Waterb. Opz.-teek.	23—35 j.,	f 65—f 120 »
3	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60 »
12	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125 »
8	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j.,	f 80—f 100 »
4	Werkt. Teek. constr.	25—33 j.,	f 75—f 200 »
5	Machine-teek	23—33 j.,	f 60—f 90 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
6	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 80 »
4	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr.cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr.-constr.cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

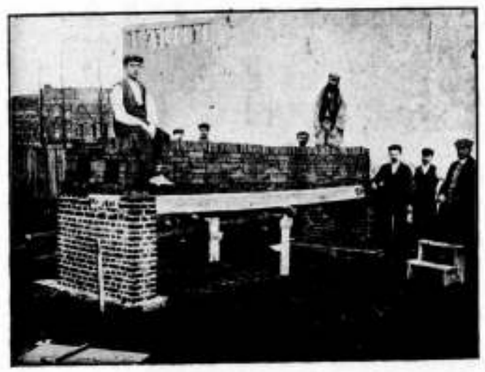

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Abonneert u op
„DE OPMERKER".
Abonnementsprijs slechts
f 5.-- per jaar.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 26 NOVEMBER 1910. No. 48.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Raadhuis te Graft.

(Met een plaat.)

De herstelling van het Raadhuis te Graft is afgeloopen.

Het kleine maar belangrijke monument uit het begin der zeventiende eeuw is in eere hersteld en onlangs in gebruik genomen. Van een oud, vervallen meubel is het thans weer het sieraad van het dorp geworden, waarop zoowel het gemeentebestuur als de ingezetenen trotsch mogen zijn.

Het is bijna drie jaren geleden, dat wij het Restauratieontwerp van den architect J. F. L. Frowein publiceerden (men zie „De Opmerker" van 14 December 1907). Thans geven wij een kijkje in de gerestaureerde raadzaal op de eerste verdieping, met het portret van den burgemeester van Graft en De Rijp, den heer Romijn, aan wiens doortastend optreden het behoud van het monument voor een groot deel te danken is.

Is de herstelling van het uitwendige door den architect met groote zorg behandeld, in het inwendige heeft hij hier in het bijzonder blijk gegeven, groote liefde en waardeering te gevoelen voor het eenvoudig en toch zoo karaktervol Oud-Hollandsch interieur. Inderdaad, wanneer men nagaat welke middelen hier zijn toegepast, dan zal men toegeven, dat het gewenschte effect hier niet verkregen is door kostbaar materiaal, noch door weelderigen vormenrijkdom. Alleen aan de schouw zijn gebeeldhouwde halfzuiltjes en consoles aangebracht, maar de betimmering der wanden met gladde eiken planken, de balkzoldering en de gladde houten vloer zijn al zoo eenvoudig, als men het zich denken kan. Eenvoudig is ook de wandbekleeding van tegels boven de lambriseering en de dito bekleeding van de schouw. Deze laatste bestaat uit oude tegels, die in het gebouw werden aangetroffen; voor de wanden zijn nieuwe tegels naar het oude patroon bijgemaakt. Eenvoudig is ook het ameublement. De antieke tafel was nog aanwezig, daarmede was het vertrek reeds dadelijk aangekleed, passende stoelen zijn bijgemaakt en de vloerbedekking van matten past ook geheel bij het overige. En zoo is met weinig middelen deze dorpsraadzaal weder geworden tot een geheel, dat ons een hoog denkbeeld geeft van de ruimtekunst onzer voorvaderen. Onze hedendaagsche bouwmeesters kunnen in dit opzicht nog wel wat leeren van die collega's van drie eeuwen geleden.

Zij leefden in een voor de bouwkunst gunstigen tijd, toen meer algemeen ook kleine gemeenten zich den bouw van monumentale raadhuizen veroorloofden, toen ook de welgestelde burger aan zijn woning hoogere eischen stelde dan thans. Dit mag zoo zijn, maar toch kunnen wij in zeker opzicht het voorgeslacht navolgen. Niet door na te maken, wat de bouwmeesters der zeventiende eeuw gewrocht hebben, gelijk men dit 25 jaren geleden probeerde en ook nu nog wel doet, maar door na te speuren, op welke wijze en met welke middelen zij bereikt hebben, wat thans voor ons zoo uiterst moeilijk te bereiken schijnt.

Zij kenden niet, die oude bouwmeesters, alle vormen en vormpjes van vroegere bouwstijlen; zij kenden alleen eenige grondregels der kunst; zij dachten geen gezochte constructies uit, om de aandacht te trekken, maar trachtten op rationeele manier te voldoen aan de materieele en aesthetische eischen van hun tijd.

Wij daarentegen kennen alle details van constructie en versiering van de Egyptische tempels af tot de meubelen van den Biedermeyertijd toe, maar de regels der kunst hebben wij vergeten of althans schromelijk verwaarloosd. Onze vormenkennis verduistert ons inzicht inplaats van het te verhelderen, vanwege de vele boomen zien wij het bosch niet meer.

Het wordt tijd, dat wij in het bestudeeren van oude kunst een andere, meer vrucht belovende methode gaan toepassen; maar laat ons dan beginnen met eenvoudige voorbeelden, zooals dit dorpsraadhuis.

Vereenigingen.

SOCIAAL-TECHNISCHE VEREENIGING VAN DEMOKRATISCHE INGENIEURS EN ARCHITECTEN.

Ofschoon de beslissing in zake de Zuid-Bevelandsche Waterleiding reeds gevallen is, laten wij hier volledigheidshalve toch nog volgen het slot van de bijlage getiteld:

DE ZUID-BEVELANSCHE WATERLEIDING

door

P. BAKKER SCHUT c.i.

(Zie bladz. 367.)

De Memorie van Antwoord deelt mede, dat nog geen opdracht aan de firma Francke is gegeven voor den aanleg van de waterleiding. Dat gelooven wij gaarne; dat is ook, voor zoover ons bekend, door niemand beweerd. De vraag is steeds: ligt of lag het in de bedoeling om zonder openbare aanbesteding de opdracht aan de firma Francke te geven. En dat zulks inderdaad het geval is, kan bezwaarlijk worden ontkend. In het rapport van het Burgemeesters-comité toch leest men:

De groote vragen ten opzichte van het technische plan zijn deze:

1°. Is het plan deugdelijk?

2°. Zijn de te betalen prijzen billijk?

Het is niet van onze bevoegdheid daarover een oordeel uit te spreken. Hier is het woord aan onze deskundigen. Hun oordeel gelieve u aan te treffen in het door hen uitgebracht rapport, dat hiernevens is afgedrukt als bijlage III (sub 2 en 3). Steunende op deze uitspraak, meenen wij te mogen besluiten dat het technische plan kan worden aanvaard als grondslag voor de detail-projecten en de te sluiten contracten, die evenwel, zooals begrijpelijk is, niet verder in bewerking kunnen worden genomen, voordat tot oprichting der Maatschappij zal zijn besloten.

De hier bedoelde clausule in het rapport der deskundigen, in wier handen het ontwerp-Francke werd gesteld, luidt als volgt:

Ten aanzien van de begrooting van kosten van het geheele plan, zooals het u thans is overgelegd, is onze meening gunstig; onmogelijk is het ons daaromtrent thans reeds in allerlei onderdeelen af te dalen, doch wij vermeenen, dat, evenals het project zelf, ook die raming van uitgaven tot grondslag kan en dan ook zal moeten dienen voor nader op te maken en zorgvuldig te redigeeren overeenkomsten, waaromtrent wij van oordeel zijn, dat deze door het Bestuur der op te richten maatschappij zullen zijn aan te gaan, hetzij regelrecht met de firma Carl Erancke — die op 22 December 1908 op de bijeenkomst te Goes de toezegging deed hararzijds het werk voor de aangegeven bouwsommen uit te voeren, mits de opdracht daartoe binnen twee jaren werd gegeven — hetzij met een Nederlandschen aannemer, omtrent wiens bekwaamheden, betrouwbaarheid en genoegzame gegoedheid om het werk uit te voeren, geen twijfel bestaat.

Op grond van het voorgaande, en zulks in verband met uitvoerige besprekingen, hebben wij ons van het voorgestelde plan der Zuid-Bevelandsche waterleiding een inderdaad in elk opzicht zeer gunstige meening gevormd, en wij veroorloven ons, zonder eenige bedenking — nader overleg omtrent de eigenlijke uitvoering en omtrent eenige ondergeschikte details voorbehouden — vertrouwen uit te spreken ten aanzien van het u aangeboden waterleiding-project.

Naar men ziet, wordt in deze passages alleen gesproken van het afsluiten van contracten, niet van aanbestedingen of het op eenigerlei andere wijze openen van de gelegenheid tot concurrentie. Het voorbehoud, dat door de deskundigen wordt gemaakt ten opzichte van „een Nederlandschen aannemer", slaat blijkbaar alleen op de mogelijkheid, dat het contract zou worden afgesloten met de Hollandsche filiaalinrichting van de firma Francke in plaats van direct met die firma. Wij hadden dus alle aanleiding om uit te gaan van de veronderstelling dat het voornemen bestond om zonder meer haar de uitvoering van het werk op te dragen. Een voornemen dat ongetwijfeld zou zijn verwezenlijkt, indien niet op het min wenschelijke van die handelwijze de aandacht ware gevestigd.

En nu de mededeeling, dat men nog altijd geheel vrij is om de waterleiding door anderen te laten maken, omdat men in dat geval alleen de firma haar kosten in billijkheid heeft te vergoeden. In verband hiermede wijzen wij er op, dat in een contract betreffende de prise d'eau de volgende bepalingen voorkomen:[1])

Artikel 2.

Partij ter eene zijde verbindt zich — zonder op het terrein eenige winst te maken — dit over te dragen aan hem, voor wiens rekening de waterleiding voor Zuid-Beveland wordt aangelegd, indien de uitvoering van dit werk wordt opgedragen aan de firma Carl Francke te Bremen of aan de Maatschappij tot Bouw- en Exploitatie van Gemeentebedrijven te Utrecht.

Geschiedt de uitvoering van het werk niet op deze wijze dan zal overdracht van het terrein eerst geschieden nadat aan genoemde firma een voldoende belooning is verleend voor het verrichten der proefboringen, het opmaken der plannen en begrootingen der waterleiding en voor alle andere werkzaamheden ten behoeve dezer waterleiding verricht.

Indien intusschen partijen verschil van gevoelen bestaat omtrent de vraag of de vergoeding voldoende is te noemen, zal dit geschil beslist worden door drie arbiters, waarvan een door elk der partijen zal worden benoemd en de derde op verzoek van de meest gereede partij zal worden aangewezen door de Arrondissementsrechtbank te Middelburg.

Wanneer een der partijen binnen vier weken nadat de andere partij haar de benoeming van eenen deskundige heeft medegedeeld, nog niet tot benoeming is overgegaan, zal haar deskundige eveneens door deze rechtbank worden benoemd.

Artikel 3.

Komt binnen drie jaren, te rekenen van af 8 Januari 1909, de aanleg van de waterleiding op Zuid-Beveland niet

1) Partij ter eene zijde is de heer M. ONNEN, een der deskundigen in wier handen het plan-FRANCKE werd gesteld; partij ter andere zijde is de firma C. FRANCKE.

tot een begin van uitvoering door opdracht van dit werk op de wijze als in artikel 2 bedoeld, dan zal overdracht door partij ter eene zijde van het recht van koop geschieden aan de firma Carl Francke te Bremen, partij ter andere zijde, of aan de Maatschappij tot Bouw- en Exploitatie van Gemeentebedrijven, die gerechtigd is concessie voor den aanleg der waterleiding aan te vragen.

Hier treffen ons de volgende punten:

1°. Formeel is het natuurlijk volkomen juist — wij wezen daarop trouwens reeds vroeger — dat men den aanleg nog kan opdragen aan wien men wil. Wij betwijfelen echter of het bedrag, dat c. q. aan de firma Francke te betalen valt, niet ietwat zal tegenvallen. De elasticke clausule dat o. m. betaald zullen worden „alle andere werkzaamheden ten behoeve van deze waterleiding verricht" heeft ten gevolge, dat er bij deze declaratie nog al wat vrijheid van beweging kan bestaan.

2°. Men heeft c.q. wel te betalen, maar..... er is niet bepaald dat tegenover deze betaling alle plannen en gegevens eigendom van de N. V. worden. Men staat dus, wanneer men het contract met de firma Francke verbreekt, voor de mogelijkheid dat men het geheele project van a tot z weer kan opzetten.

3°. Ingevolge het hierboven afgedrukt artikel 3 komt, wanneer haar de opdracht voor het werk niet vóór den gestelden termijn wordt gegeven, het terrein van de prise d'eau geheel in handen van de firma Francke. Wanneer dit terrein werkelijk het eenige voor het doel aangewezene is — en dit moet men op het gezag der deskundigen aannemen [1]) — is zij vooral ook door deze bepaling in een zeer sterke positie gebracht.

De mededeeling, dat voor prijsopdrijving geen gevaar bestaat, verschijnt in een eigenaardig licht wanneer men weet dat nagenoeg op denzelfden tijd dat de Memorie van Antwoord verscheen, een offerte werd gedaan aan de Zuid-Bevelandsche gemeenten door een Nederlandsche combinatie (namens wie optreedt de aannemer A. van Duren; ontwerper van het plan is de heer R. Kuipers) voor een meer omvattend plan tegen een vrij belangrijk lageren prijs.

Indien geen oppositie was gevoerd tegen hetgeen wij maar kortheidshalve de Zuid-Bevelandsche praktijken zullen noemen, dan zou, blijkens hetgeen wij boven opmerkten, ongetwijfeld de waterleiding tegen den door de firma Francke genoemden prijs aan haar zijn opgedragen. Anderzijds schijnt de evenvermelde aanbieding door diezelfde oppositie te zijn uitgelokt. Althans, het door de bovenbedoelde combinatie aan de Zuid-Bevelandsche gemeenten gezonden adres vangt aan met de volgende zinsneden:

Naar aanleiding van een opmerking in het Voorloopig Verslag van 13 Juli 1910, omtrent de subsidie-aanvrage van de Naamlooze Vennootschap „Waterleiding-Maatschappij Zuid-Beveland", n.l. „dat Nederlandsche ingenieurs een watervoorziening voor Zuid-Beveland niet mogelijk achtten, of althans niet aan de hand deden", geeft ons aanleiding tot de mededeeling, dat het tot dusver hier te lande geen gewoonte was dat ingenieurs, zonder een bepaalde opdracht, voor gemeenten of andere corporatiën plannen ontwierpen, noch dat aannemers plannen leverden, zooals dat voor de Zuid-Bevelandsche waterleiding is geschied.

Nu ons is gebleken, dat er algemeen prijs op wordt gesteld, dat ook door Nederlandsche aannemers een plan wordt ingediend, voor een waterleiding voor Zuid-Beveland, achten wij ons verplicht daaraan gevolg te geven.

1) In het rapport der deskundigen toch leest men: »Geen ander terrein komt voor het beoogde doel meer in aanmerking«.

Er mag dus gevraagd worden of ook geen vrees voor prijsopdrijving bestaan zou hebben, indien geen critiek ware uitgeoefend op de voorgenomen wijze van werken.

Het is in verband met het bovenstaande wellicht van belang hier de voornaamste cijfers van de beide projecten tegenover elkander te doen afdrukken:

	Plan KUIPERS.	Plan FRANCKE.
Bevolking	60 000 inw.	53.000 inw.
Maximum dagverbruik per inw.	80 Liter.	50 Liter
Maximum etmaalverbruik	4.846 M³.	3 000 M³.
Pompvermogen p. uur	200 »	125 »
Machinevermogen	100 P.K.	55 P.K.
Reservoir-inhoud watertorens	2.000 M³.	1.500 M³.
Totale lengte buizennet	231.000 M.	194.015 M.
Bedrag der offerte	1 220.000 Gld.	1.350.000 Gld.

Naar men ziet, zijn de verschillen, zoowel tusschen hetgeen wordt geboden als tusschen hetgeen wordt gevraagd, niet onbelangrijk.

Nu begrijpe men ons goed: Wij willen hieruit niet de conclusie trekken: Draagt den aanleg van de waterleiding niet op aan Francke, maar aan het Hollandsch consortium. In geenen deele. Het is mogelijk dat het plan-Kuipers minderwaardig of minder volledig is; het is ook mogelijk, dat het wel goed is, maar nog te duur. Wij weten het niet en het is ons ook onverschillig. Er is maar één weg, die bij niemand bedenking kan ontmoeten: rationeele aanbesteding van de onderdeelen. Dat is, ook bij waterleidingen, de in ons land gebruikelijke methode. Er is geen enkel motief, waarom die weg hier niet gevolgd had kunnen zijn.

Wij hebben boven betoogd, dat het den Zuid-Bevelandschen gemeenten vermoedelijk nog al wat zal kosten om zich los te maken van Carl Francke. Volgens de Memorie van Antwoord kan zulks intusschen zonder eenig bezwaar geschieden. Welnu, wij hopen dat dit juist is. Want dan is er geen enkele reden waarom niet alsnog een publieke aanbesteding zou worden uitgeschreven. Gebeurt dit niet, dan krijgt men tal van niet onderling vergelijkbare plannen van firma's, consortiums en combinaties, strijd tusschen de promotors van die plannen.... met al den aankleve van dien. Wij betwijfelen of ons openbaar leven daarmede gediend zou zijn.

Door opdracht van de Zuid-Bevelandsche waterleiding aan de firma Francke zou geen precedent worden geschapen ten opzichte van volgende waterleidingsplannen, meent de Memorie van Antwoord. Inderdaad bestaat natuurlijk tusschen de uitvoering van dit waterleidingsplan en van de volgende geen onverbreekbaar verband. Maar eveneens staat vast, dat de wijze, waarop dit plan ten uitvoer zal worden gelegd, van grooten invloed is op hetgeen met andere plannen zal geschieden. Wij wezen er in ons vorig artikel reeds op, dat getracht wordt de Zuid-Bevelandsche methode ook elders ingang te doen vinden. Na dien tijd is een rapport uitgebracht over de drinkwatervoorziening van de provincie Groningen door den heer G. Oosterbaan en Dr. L. E. Goester. In het desbetreffende communiqué leest men:

De vraag hoeveel een waterleiding met deze gegevens als uitgangspunt zou moeten kosten, hebben de beide rapporteurs onderworpen aan dengene, die ook ten behoeve van Zuid-Beveland het antwoord had gegeven en die getoond had tot dit werk bekwaam te zijn.

Ook hier is aan de „goedkoope" methode reeds een begin van uitvoering gegeven.

Betreft het op Zuid-Beveland een werk van anderhalf millioen gulden, de Groningsche waterleiding wordt geraamd op 5½ millioen. Houdt men in het oog, dat in verschillende deelen van het land plannen in embryonalen toestand voor waterleidingen bestaan, dan is het zeker niet te hoog geraamd, dat binnen afzienbaren tijd een bedrag van 15 tot 30 millioen voor deze doeleinden verwerkt zal moeten worden. Het is dus werkelijk wel de moeite waard zich omtrent de wijze van uitvoering rekenschap te geven.

Het zoo laag mogelijk houden van de aanlegkosten is van overwegend belang, niet alleen met het oog op het bedrag zelf, maar ook in verband met de tarieven. De exploitatie van deze bedrijven zal gericht zijn, althans gericht moeten zijn, niet op het maken van winst, maar op een in ruime mate beschikbaar stellen van water aan een zoo groot mogelijk gedeelte der bevolking. Aangezien nu de tarieven natuurlijk in de eerste plaats afhankelijk zijn van de aanlegkosten, is ook uit dit oogpunt de wijze der uitvoering — en daarmede de grootte der aanlegkosten — van overwegend belang. Wij willen hierop uitdrukkelijk wijzen, omdat in dit opzicht bij de Zuid-Bevelandsche plannen het ideaal nog allerminst is bereikt. De prijs van 30 cent per M³. is — ook in vergelijking tot hetgeen elders in ons land wordt betaald — zeer hoog.

Wij meenen in het bovenstaande voldoende te hebben aangetoond, dat er voor de Tweede Kamer alle aanleiding bestaat om in te grijpen en te voldoen aan het tweeledig verzoek in Juni 1910 door de Sociaal-Technische Vereeniging tot die Kamer gericht, namelijk:

a. de voorgestelde rente-garantie aan de Zuid-Bevelandsche Waterleiding alleen dan te verleenen, wanneer alsnog de aanleg der waterleiding onder de noodige waarborgen van onpartijdigheid publiek worde aanbesteed;

b. het daarheen te leiden, dat in den vervolge alleen dan steun voor waterleidingplannen wordt verleend, indien de voorontwerpen en ontwerpen worden gemaakt, hetzij van Regeeringswege, hetzij door particuliere Nederlandsche deskundigen, welke onafhankelijk zijn van aannemers en leveranciers, en indien het werk of de onderdeelen daarvan op rationeele wijze worden uitbesteed, of wel op andere wijze eenzijdige bevoorrechting van enkelen worde voorkomen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Voorloopig Programma van eischen voor het Examen tot het verkrijgen van Diploma B. van Bouwkundig Opzichter. (Hoofdopzichter of Chef-de-Bureau.)

Het Hoofdbestuur der Maatschappij heeft in zijne vergadering van 3 October j.l. in principe besloten het examen voor diploma B. Bouwkundig Opzichter in te stellen, waarop het in zijn vergadering van 1 October een commissie tot voorbereiding van dit examen heeft benoemd. Tot grondslag der besprekingen dezer Commissie zal dienen het Programma van Eischen, opgenomen in het Rapport der Bekwaamheidsacten-Commissie, ingesteld door den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond; dit Programma volgt hieronder:

1. Bouwkunde en Bouwkundig teekenen.

Kennis van eenvoudige en meer samengestelde constructies en detailleering in de Burgerlijke Bouwkunde voorkomend.

Vaardigheid in het schetsen en detailleeren van constructies van enkele in de Waterbouwkunde voorkomende onderwerpen, b.v. eenige bruggen en beschoeiingen.

2. Kennis en beproeving van alle Bouwmaterialen.

De samenstelling en de bereiding, herkomst, fabricatie en bewerking van de meest gebruikelijke bouwmaterialen.

Bedrevenheid in het keuren en het aantoonen van gebreken en vervalschingen langs eenvoudigen weg.

3. Kennis van Duitsch, Engelsch of Fransch. (Bij voorkeur het Duitsch.)

Vaardigheid in het maken van een opstel en het vertalen van een artikel uit een buitenlandsch Bouwkundig Tijdschrift.

4. Wiskunde.

Rekenkundige reeksen van de eerste en hoogere orde en meetkundige reeksen; logarithmen en leer van de wiskundige functies.

5. Statica.

Kennis der eenvoudige berekeningen van constructies in hout, steen, ijzer en gewapend beton.

6. Graphostatica.

Bepalen van de grootte van spanningen en momenten door middel van teekenen.

7. Goniometrie en trigonometrie. Landmeten en waterpassen.

Berekenen van terreinoppervlakken en het bepalen van niet direct meetbare lengten, kennis en vaardigheid in het gebruiken van meer samengestelde waterpasinstrumenten, sextant en theodoliet.

8. Bouwadministratie, enz.

Behandeling van een overzichtelijke administratie in eenvoudigen vorm. Kennis van de in den handel voorkomende gebruiken en vormen.

Credietwezen, hypotheken, cessies, enz.

Vaardigheid in correspondentie.

9. Bestekken, begrootingen, enz.

De inrichting van bestekken en begrootingen van eenvoudige bouwwerken, het samenstellen van prijsaanvragen, leveringscontracten, enz.

10. Geschiedenis der Bouwkunst.

Algemeen overzicht van de geschiedenis der Bouwkunst, in verband met de constructie-systemen, in het bijzonder voor zoover het betreft onze nationale monumenten.

11. Centrale verwarming, gas- en waterleiding, electrische verlichting.

Grondbegrippen omtrent de toepassing, samenstelling en aanleg.

12. Handteekenen.

Schetsen naar bouwkundige fragmenten.

13. De beginselen van de Natuur- en Scheikunde.

14. Sociale wetgeving, enz.

Eenige kennis van de staathuishoudkunde, van hygiëne en van de bestaande en vroegere productievormen, alles zoover dit voor den bouwkundige van belang geacht kan worden.

15. Alleen zij, die in het bezit zijn van diploma—A kunnen tot dit examen worden toegelaten.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vergadering van 29 October 1910, in Café „Loos" aan het Hofplein te Rotterdam.

De vergadering werd bijgewoond door 19 leden.

De heer Jan de Meijer werd door den Voorzitter met eenige hartelijk woorden geïnstalleerd, waarna mededeeling werd gedaan van ingekomen stukken, waarvan enkele betrekking hebbende op de op de agenda voorkomende onderwerpen, daarmede tegelijk behandeld zullen worden.

De Voorzitter doet mededeeling van het adres door den B. N. A. aan den Haagschen Gemeenteraad gezonden, inzake het

Haagsche Schouwburgvraagstuk

welk adres van den volgenden inhoud was:

Aan

den Gemeenteraad van 's-Gravenhage,

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam, dat het met belangstelling kennis nam van punt 3°. der agenda van de Raadsvergadering van 26 September a.s., waarbij zal worden behandeld het voorstel der schouwburgcommissie om f 5000.— beschikbaar te stellen voor het doen opmaken van schetsplannen voor den schouwburgbouw, door twee buitenlandsche en één Nederlandsch architect.

Overwegende, dat voor Nederlandsche bouwwerken de Nederlandsche bouwkunst de aangewezene is en in absolute waarde in geen enkel opzicht achterstaat bij de buitenlandsche, hetgeen bewezen wordt door den goeden naam dien onze bouwkunst in het buitenland geniet en de waardeering die haar ten deel valt;

dat er mitsdien geen enkele reden kan zijn om, door het opdragen van de voorbereiding of de uitvoering van belangrijke Nederlandsche bouwwerken aan buitenlandsche architecten, de ontwikkeling en den bloei der Nederlandsche bouwkunst te schaden;

spreekt het Bestuur zijn vertrouwen uit, dat door Uwen Raad besloten zal worden, alleen Nederlandsche Architecten daarvoor in aanmerking te doen komen.

't Welk doende

Amsterdam, 24 September 1910.

Het Bestuur van den Bond
van Nederlandsche Architecten:
K. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 2e Secretaris.

Op dit adres is van B. en W. van 's-Gravenhage bericht ontvangen, dat in de Raadszitting van 3 October het voorstel van de schouwburg-commissie is aangenomen.

De heer M. A. v. Nieukerken, stelt in verband hiermede voor, dat de B. N. A. zich zal wenden tot de andere bouwkunstlichamen met het verzoek, dat zij zich geen van allen met deze kwestie meer zullen inlaten en desgevraagd geen adviezen zullen geven, en verder het vertrouwen uitspreken, dat ook de leden dier vereenigingen zich persoonlijk van eenige bemoeienis zullen onthouden.

De heer Weissman ondersteunt dit voorstel.

De heer Berlage meent, dat het voorstel te ver gaat en meent, dat al mogen we de handelwijze van het Haagsche gemeentebestuur betreuren, deze toch niet van zoodanigen aard is, dat ze aanleiding mag geven tot algeheele boycot van de zaak zelve. Er is op zich zelf toch geen kwaad in het uitnoodigen van buitenlanders voor het maken van een project voor een openbaar gebouw.

De heeren De Jongh en Otten sluiten zich bij het door den heer Berlage gezegde aan.

De heer Kromhout meent, dat er toch wel termen aanwezig zijn om de handelwijze van het Haagsche gemeentebestuur af te keuren. Hij meent, dat deze handelwijze o. a. ook afbreuk doet aan de positie van den gemeente-architect in Den Haag, waar hem het werk uit de handen wordt genomen en de Bond dient daartegen te protesteeren.

De heer v. Nieukerken Sr. is het daarmede niet eens. Ook zonder dat aan den gemeente-architect het maken van het schouwburgplan wordt opgedragen, kan het zijn dat deze overvloed van werk heeft dat al zijne krachten eischt.

Algemeen is men van oordeel, dat we de handelwijze van de Haagsche schouwburg-commissie en van den Raad kunnen betreuren, doch de bouwkunstige lichamen en personen vrij dienen te laten in hunne houding tegenover de zaak zelve.

Als tegenhanger op deze handelwijze meent de heer Kromhout te kunnen wijzen op het heugelijke feit, dat zich te Rotterdam heeft voorgedaan bij de opening der tentoonstelling van het werk der leden van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, georganiseerd ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan dier Vereeniging.

De burgemeester van Rotterdam, die deze tentoonstelling opende, heeft dit in bewoordingen gedaan[1]), die van een juiste en wel overwogen waardeering van de bouwkunst als kunst getuigen en de hoop doen koesteren, dat in die gemeente voor de architecten betere dagen kunnen aanbreken, en spreker zou het wenschelijk vinden, dat op eenigerlei wijze door den Bond ingenomenheid met dit feit werd betuigd, en de verwachting werd uitgesproken, dat de door den Burgemeester van Rotterdam gesproken woorden ook in daden mochten worden omgezet en dit voorbeeld dan door de overheid in andere steden mocht worden gevolgd.

De heer Otten ondersteunt dit voorstel en deelt zijnerzijds in verband hiermede mede, dat ook vermoedelijk het raadhuisvraagstuk te Rotterdam het gewenschte verloop zal hebben en door een prijsvraag zal worden opgelost.

De heer J. J. van Nieukerken stelt nu eene motie voor, die na eenige gedachtenwisseling in den volgenden vorm wordt aangenomen:

„De Bond van Nederlandsche Architecten vergaderd op „den 29en October 1910 te Rotterdam, spreekt hare waar„deering uit over de woorden, ten opzichte van de archi„tectuur en haar beoefenaars in Nederland, gesproken door „den Burgemeester van Rotterdam, bij de opening der ten„toonstelling van de Vereeniging Bouwkunst en Vriend„schap in het gebouw van den Rotterdamschen Kunstkring; „en hoopt dat dit goede voorbeeld ook bij andere autori„teiten waardeering der bouwkunst zal opwekken."

De Voorzitter geeft, gehoord de besprekingen in overweging deze motie in de „Mededeelingen" op te nemen, doch niet eene opzettelijke verspreiding er van te ondernemen, waartoe wordt besloten.

Met betrekking tot de

Prijsvraagregelen.

deelt de Voorzitter mede, dat hij den Bond vertegenwoordigde op de vergadering die de Amsterdam op 20 October j.l. op initiatief van de M. t. b. d. Bouwkunst werd gehouden ter bespreking van het voorstel van dit lichaam om, ingevolge de bekende Leidsche motie de prijsvraagregelen in afwachting van hunne herziening voorloopig buiten werking te stellen. In die vergadering werd echter besloten de regelen niet buiten werking te stellen, en aan de permanente commissie te verzoeken de herziening van de regelen op enkele punten voor te bereiden. (Zie besluit vergadering B. N. A. mededeelingen No. 12 pag. 3 2e kolom). Tevens werd vastgesteld dat de permanente commissie met den meesten spoed zal worden benoemd en niet het karakter zal hebben van vertegenwoordigster der bouwkundige vereenigingen, doch van een zelfstandig lichaam door die vereenigingen in onderlinge samenwerking gekozen.

Bij de mededeeling van het schrijven van het Amsterdamsch gemeentebestuur waarbij ook het bestuur van den B. N. A. als medewerkend tot de samenstelling der

Schoonheidscommissie

wordt aangewezen, zegt de heer Weissman het toe te juichen, dat ook de B. N. A. in die commissie vertegenwoor-

---

1) Reeds in Dag- en Vakbladen gepubliceerd.

digd zal zijn door zijn voorzitter. Hij wijst deze op de wenschelijkheid dat de positie en bevoegdheid van die commissie juist omschreven worde, opdat conflicten als dat betrekkelijk het Spinhuis vermeden kunnen worden.

De heer De Bazel merkt den heer Weissman op, dat de schoonheidscommissie oorspronkelijk alleen in 't leven werd geroepen ter beoordeeling van de bebouwing der terreinen achter het Rijksmuseum, dat langzamerhand het advies van de commissie ook voor andere bebouwingen wordt gevraagd, hetgeen een verblijdend verschijnsel en een erkenning van de doeltreffendheid dezer instelling mag worden genoemd.

De heer Weissman repliceert dat dit wel zoo is, doch de bevoegdheid der commissie niet reglementair is vastgelegd, zoodat het wenschelijk is, dit laatste te doen.

Omtrent het schrijven van de M. t. b. d. Bouwkunst betreffende samenwerking der verschillende bouwkundige Vereenigingen, inzake

Bouwverordeningen,

deelt de Voorzitter mede, dat den voorzitter der door den B. N. A. ingestelde bouwverordenings-commissie verzocht is zitting in de gecombineerde commissie te willen nemen, terwijl deze sub-commissie voor de haar opgedragen taak diligent zou kunnen blijven.

Behandeld wordt nu een van de Commissie van Onderzoek ingekomen schrijven, waarbij verzocht wordt in het huishoudelijk reglement na § 30 een bepaling op te nemen, welke de leden van den Bond verplicht, de door de Commissie van Onderzoek gevraagde

Inlichtingen omtrent candidaat-leden

naar beste weten te geven.

De heer Stolk licht deze vraag toe, en voegt er bij, dat de bedoeling der C. v. O. is, dat de op die wijze door de leden te geven inlichtingen, door haar als strikt geheim zouden worden beschouwd.

De heer Joling meent, dat het geven van inlichtingen een van zelf sprekende verplichting der leden en in hun eigen belang is te achten, zoodat hij eene bijzondere omschrijving van die verplichting in het reglement overbodig acht. Hij meent, dat het voldoende zal zijn, dat het geven van inlichtingen een algemeen gebruik wordt.

De heer Berlage kan zich een geval denken, dat men liever geen inlichtingen geeft, die echter toch zéér noodig kunnen zijn, en zou daarom de verplichting wel in het reglement neêrgelegd willen zien.

Aangenomen wordt de volgende redactie voor de aanvulling van § 30, om te worden behandeld in de eerstvolgende ledenvergadering:

„Wanneer de C. v. O. het noodig oordeelt, van een lid „van den Bond, 't zij mondeling of schriftelijk inlichtingen „te ontvangen omtrent een candidaat of een lid, is het ge„vraagde lid verplicht aan eene desbetreffende oproeping „gevolg te geven."

Aan de orde is nu de

verkiezing van een bestuurslid

ter vervanging van den heer Jos. Th. J. Cuypers, die als eerste secretaris ontslag nam, wegens omvangrijke beroepsbezigheden, die hem in den eersten tijd te wachten staan.

Na twee vrije stemmingen, wordt met 2/3 van het aantal der uitgebrachte stemmen als bestuurslid gekozen de heer Paul J. de Jongh, welke die benoeming aanvaardt.

Daar niet de helft van het aantal leden van den Bond aanwezig is, kan de op de agenda geplaatste

Statutenwijziging

niet doorgaan, en zal deze dus de eerstvolgende ledenvergadering opnieuw aan de orde gesteld worden.

De Voorzitter doet nu mededeeling van een van den heer Weissman en 12 andere leden ontvangen schrijven, waarbij zij verklaren zich niet neer te kunnen leggen bij een eventueel door het bestuur in te dienen voorstel om de bepalingen der met den Bond van Technici gesloten collectieve arbeidsovereenkomst algemeen geldig te verklaren.

De Voorzitter verklaart, dat na de gedachtenwisseling over dit punt in de vorige ledenvergadering, het bestuur niet voornemens was een zoodanig voorstel in te dienen.

Omtrent het van de club van Utrechtsche leden van Architectura et Amicitia ontvangen verzoek om adhaesiebetuiging aan het adres omtrent het

Uitbreidingsplan der gemeente Hilversum

deelt de Voorzitter mede, dat het bestuur gemeend heeft dit adres niet te moeten steunen, omdat door den vorm en de bewoordingen waarin het vervat is het goede doel voorbij gestreefd wordt.

Een ander verzoek van dezelfde club om met haar en de andere bouwkundige lichamen in eene conferentie van gedachten te wisselen over de uitvoering van werk voor particulieren door ambtenaren is beantwoord met eene bereidverklaring om een afgevaardigde tot die conferentie aan te wijzen.

Alsnu wordt mededeeling gedaan van den tekst van het tot de Koningin te richten

Adres betreffende het weder aan zijne oorspronkelijke bestemming hergeven van het Stadhuis aan den Dam te Amsterdam. *)

Exemplaren van dit adres zijn verzonden aan die lichamen in den lande, die blijkens hun streven kunnen geacht worden sympathie voor het denkbeeld van den B. N. A. te gevoelen, waartoe bij het adres een circulaire gevoegd werd van den volgenden inhoud:

Bond van Nederlandsche Architecten.

Amsterdam, Nov. 1910.

Aan het bestuur van

te

WelEdelgeb. Heeren.

Door den Bond van Nederlandsche Architecten werd het besluit genomen om in een tot Hare Majesteit de Koningin te richten adres, te verzoeken, het sedert 1813 tot Koninklijk verblijf ingerichte Stadhuis aan den Dam te Amsterdam werder aan zijne oorspronkelijke bestemming terug te geven.

Bekend mag verondersteld worden, dat deze wensch reeds sedert geruimen tijd gekoesterd werd door hen, die het met leede oogen aanzien, dat Jacob van Campen's meesterwerk slechts enkele weken in het jaar uit zijn slaap wordt gewekt en dan nog om te dienen voor een doel waarvoor het nimmer werd gemaakt.

Na al wat over dit onderwerp in den laatsten tijd is gepubliceerd en dat ook zeker Uwe aandacht niet zal zijn ontgaan, meenen wij niet nader over de wenschelijkheid en de mogelijkheid van het hergeven van het Stadhuis aan zijne oorspronkelijke bestemming, in details te behoeven te treden.

Het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten heeft gemeend dat het op den weg ligt van alle lichamen wier streven het is den Kunstzin van het Nederlandsche Volk te ontwikkelen, om de handen in elkaar te slaan ter bereiking van het beoogde doel en het heeft mitsdien de eer U uit te noodigen U bereid te willen verklaren het ontworpen adres, waarvan bijgaand een afdruk, mede te onderteekenen.

Met het oog op het urgente van de zaak zou het Bestuur van den B. N. A. het op hoogen prijs stellen Uw toestemmend antwoord vóór 1 December a.s. te mogen vernemen of al dan niet op uwe medewerking zal kunnen gerekend worden.

Hoogachtend het Bestuur van den B. N. A.

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

*) Dit adres is reeds afgedrukt in het voorloopig verslag der vergadering voorkomend op bladz. 358 van ons nummer van 5 November j.l. RED.

Ten slotte deelt de Voorzitter mede, dat hij den Bond vertegenwoordigde op het feest door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan georganiseerd, wijdt een waardeerend woord aan den hartelijken collegialen geest, welke onder de Rotterdamsche bouwkunstbeoefenaren blijkt te heerschen, en spreekt den wensch uit, dat de vriendschappelijke verhouding, die tusschen die vereeniging en den Bond steeds heeft bestaan, bestendigd moge worden.

Wegens het vergevorderd uur, kon punt V van de agenda (Steenhouwersvraagstuk) niet aan de orde gesteld worden, zoodat het tot eene volgende vergadering moest worden uitgesteld.

Na de lunch werd een boottochtje gemaakt ter bezichtiging der Rotterdamsche havenwerken, waartoe door bemiddeling van den adjunct-directeur der gemeentewerken, den heer C. Nobel, van gemeentewege een bootje werd beschikbaar gesteld, en waarbij door een der ingenieurs bij de gemeentewerken, den heer Verlooren van Themaat, de gewenschte inlichtingen werden gegeven.

Begunstigd door mooi weer was de tocht een waar genot, en stelde de deelnemers niet alleen in staat zich een juist denkbeeld van den enormen omvang der havenwerken te vormen, maar verschafte ook een hoog aesthetisch genot door de aanschouwing der prachtige steeds wisselende lichteffecten, die door de half achter wolken verscholen zon op water en schepen, op rook- en stoompluimen en scheeptakelage's te voorschijn werden geroepen.

Na de boottocht volgde een kort bezoek aan de in aanbouw zijnde kantoren, magazijnen, werkplaatsen enz. van R. S. Stokvis & Zoon Ltd. aan den Westzeedijk en den Ruigeplaatweg onder leiding van een der achitecten.

Een korte verklaring van het plan ging vooraf aan het bezoek van den bouw, die niet naliet door zijn enorme uitgebreidheid een grooten indruk bij de bezoekers teweeg te brengen.

De tea, door den aannemer van den bouw, den heer W. van Leeuwen Jr., aangeboden, werd onder dank voor zijn attentie gebruikt, waarna een bezoek werd gebracht aan de tentoonstelling van het werk der leden van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan georganiseerd in het lokaal van den Rotterdamschen Kunstkring.

Een gemeenschappelijken maaltijd in Café Loos besloot den even nuttig als aangenaam doorgebrachten dag.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 47. Officieel Gedeelte. Brief Schouwburg-Commissie Den Haag en antwoord Hoofdbestuur. — Adres inzake Berckepoort te Dordrecht. — Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van Diploma B. van Bouwkundig Opzichter.

Excursie van bouwkundige studenten onder leiding der Hoogleeraren R. Evers en J. F. Klinkhamer naar Dresden en Berlijn (vervolg), met afbeeldingen.

De Nederlandsche Herv. Kerk te Midwolde, met afbeeldingen.

De Juridische positie van den architect door Mr. T. H. Fokker.

Het XIde Lustrum van het Genootschap Architectura et Amicitia.

Ingezonden Stukken. Over een gevelfragment te Zierikzee, door C. Swartbol.

ARCHITECTURA No. 46. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De vroolijke avond van ons Lustrumfeest.

Verslag der 11de ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A.

Verslag van de Town-Planning Conference te Londen van 10—15 October 1910, door A. H. Wegerif Gzn.

DE BOUWWERELD No. 47. Het krankzinnigengesticht »Maasoord« te Poortugaal, met afbeeldingen.

Chemische middelen tot houtbescherming.

DE INGENIEUR No. 47. Heeft Banka ertsgangen? door Prof. S. J. Vermaes m. i.

De Zuid-Bevelandsche Waterleiding door J. C. H. Fischer.

Kabelbanen bij de Gatun-sluizen van het Panamakanaal, door W. H. M. de Gelder s. i., met afbeelding.

De Wereldtentoonstelling te Brussel VIII, door R. A. van Sandick c. i., (vervolg) met afbeelding.

Prijsvragen van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam 1910.

Ingezonden Stukken. Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door L. Bienfait w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 46. Mededeelingen. — Uit de Afdeelingen. — Commissie voor de Statistiek. — Ingezonden. — Gemengd. — Straatplaveisel. — Iets over kruis- en staand verband bij metselwerk.

DE AANNEMER No. 47. Nederl. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.

Kort Verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur van 15 November 1910.

Een dubbel vonnis. (Arbeidscontract).

Een afwijzend advies.

Afdeelingsverslagen. Dokkum 16 November 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 21. Carborundum als vuurvaste bescherming van vuurkanalen, enz. — Het bekleeden van muurvlakten met tegels in warme vertrekken. — Het uitstooten der stookopeningen van den ringoven. — Het vloeibaar maken van kleimassa's met behulp van kolloïdale stoffen. — Weer een »redder« der baksteen-industrie, — Steenslagwegen of klinkerwegen?

KLEI nos. 21 en 22. In het eerste November-nummer vinden wij het verslag van het vervolg van het Internationaal Wegencongres te Brussel. Onder den titel »De Moderne Nijverheidskunst in Nederland« wordt voorts een beschouwing met afbeeldingen gegeven over een boek getiteld »Ambachts- en Nijverheidskunst«, waarin o.a. eenige Nederlandsche inzendingen op de Brusselsche tentoonstelling worden beschreven. Met de baksteenfabricatie heeft deze beschouwing weinig uit te staan. Meer is dit het geval met een aan de »Clay-worker« ontleend artikel over »De schoonheid van het in baksteen uitgevoerde huis«, terwijl ook eenige mededeelingen over de vervaardiging van Vuurklei-artikelen voor sanitaire doeleinden, ontleend aan de »Industrieele Gids« voor den steenfabrikant van belang geacht kunnen worden.

In no. 22 wordt het verslag van het Brusselsche Wegencongres besloten en vinden wij het derde stuk van de Geschiedenis van de Klei en de Klei-Industrie in Nederland door P. Janzen te Meppel, een lezenswaardig artikel. Met een korte beschouwing over »Baksteenbouw en Heimatschutz« is het voornaamste van den verderen inhoud genoemd, die ook nog verrijkt is met afbeeldingen van een viertal Amerikaansche landhuizen in baksteen en vakwerkbouw met korte toelichting.

SCHOONHEID EN OPVOEDING no. 6. Met deze aflevering is de vierde jaargang van dit tijdschrift compleet. Wij vinden er het slot in van de beschouwing van den heer J. D. Ros over huisvlijt. Gaf de schrijver te voren met een afbeelding van scherfwerk een voorbeeld »zooals het niet moet zijn«, hier vinden wij een afbeelding van een, op de Haagsche Tentoonstelling vertoond, model van een houtzaagmolen gegeven als voorbeeld »zooals het wel moet zijn«.

In een volgend artikel bespreekt J. C. Wirtz Czn. »Schoonheid in het onderwijs«, er op wijzend hoeveel meer in dit opzicht te bereiken is door eenvoudige, practische middelen, dan door het onderwijzend personeel mooie theorieën over aankweeking van het schoonheidsgevoel in te prenten, die ten slotte toch niet in practijk gebracht worden.

Tot besluit vinden wij verder het slot van het stukje van B. M. Schiff over »Versieringskunst der Indiërs« met een paar afbeeldingen van schilderwerk. Een losse plaat bij dit nummer geeft een goede afbeelding van een Padmapánibeeld uit de Tjandi Mendoet op Java.

BULLETIN DES METIERS D'ART no. 14. Het November-nummer van dit maandschrift opent met een artikel over een Reliquarium van St. Benedictus, vervaardigd in het atelier van Theodore Bisschop. De beschrijving is tevens een pleidooi voor het handwerk tegenover het machinewerk. Jules Van In behandelt in een volgend stukje een Triptichon, uit de St. Gomma-

ruskerk te Lier, van een onbekend meester. De opmerkingen van den schrijver zijn uit een archeologisch oogpunt niet onbelangrijk en men kan er uit leeren hoe voorzichtig men, op het terrein der oude kunst, met veronderstellingen zijn moet.

Zeer belangrijk en van vele fraaie afbeeldingen voorzien is het artikel, waarin R. Lemaire zijn verhandeling over de Gothische vormen vervolgt.

Het schetsboekblad, waarmede deze aflevering besluit, geeft een paar schetsen uit de abdij te Middelburg.

MODERNE BAUFORMEN 10 en 11. Het October-nummer van Dr. Paul Klopfer's bij Julius Hoffman te Stuttgart verschijnend maandschrift is nagenoeg geheel gewijd aan het werk van twee architectenfirma's te Karlsruhe, namelijk Curjel & Moser en Pfeiffer & Grossmann. Van eerstgenoemden vinden wij hier eenige villla's, waarbij aan den tuinaanleg ook door de bouwmeesters de noodige zorg is besteed, voorts een woonhuis, een paar bankgebouwen en de Ev. Luthersche Nicolaikerk te Frankfurt a. M. De tweede firma is vertegenwoordigd o. a. door een ontwerp voor Universiteitsgebouwen te Zürich, een voor een ruiterstandbeeld van Groothertog Frederik I van Baden en eenige uitgevoerde woonhuizen.

Onder de verder in dit nummer voorkomende platen trekken de aandacht de fraai geteekende ontwerpen van J. Reuters te Friedenau-Berlin voor een raadhuis voor Schöneberg en het ontwerp voor een stationsgebouw te Darmstadt van de hand van Rud. Bitzan en Hermann Viehweger te Dresden.

Engeland is voorts vertegenwoordigd door Henry Wilson te Londen met een ontwerp voor de decoratie van de huiskapel van den markies van Londonderry.

De November-aflevering behandelt het werk van een paar zeer goede bekenden in de moderne architectenwereld en wel Prof. Hermann Billing te Karlsruhe. Wij treffen hier aan diens museum te Baden-Baden, de Villa Weber te Gernsbach en eenige andere bouwwerken, benevens eenige studies in kleuren van interieurs voor een Universiteitsgebouw te Freiburg. De tweede goede bekende is Richard Riemerschmid te Pasing bij München. Tal van fraaie afbeeldingen vertoonen ons diens werk in de inwendige inrichting van de Bayerische Vereinsbank te München. Minder bekend is Wilhelm Brurein te Charlottenburg, van wien hier prijsvraagontwerpen van kerken en raadhuizen gegeven worden. Ook in dit nummer ontbreekt de Engelsche architectuur niet. Van Edgar Wood te Manchester vinden wij een kleurig ontwerp voor een vestibule.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION no. 2. De November-aflevering van Alexander Koch's maandschrift opent met mededeelingen over het werk van twee schilders Otto Hettner te Florence en den Franschman Paul Gauguin, die voor de variatie zijn modellen bij de antipoden, op de Marquesas-eilanden en Tahiti is gaan zoeken. Veel aantrekkelijker dan het werk dezer schilders is echter dat van den beeldhouwer Bernhard Hoetger. Naast ideaalwerk weet deze kunstenaar in portretwerk uitnemend het karakter van het origineel te doen uitkomen, dit kan men reeds aan de enkele afbeeldingen zien.

Op tentoonstellingsgebied bevat dit nummer een bijdrage van Hans Schliepmann over de tentoonstelling als kunstwerk met een afbeelding van de Japansch-Britsche Tentoonstelling te Londen, waar men een Indisch plein als middelpunt maakte. Niet onbelangrijk op dit gebied zijn ook de afbeeldingen van de Jachttentoonstelling te Weenen ingericht door Prof. Otto Prutscher, een naam, die ons Hollanders vreemd in de ooren moet klinken.

Onder de tekstbijdragen verdient vermelding een artikel van Robert Breuer over de wedergeboorte van het monumentale, een van Hermann Díez over sierpleinen onzer groote steden en een van Dr. K. Schaefer over de toekomst onzer bouwkunst en de Heimathschutz.

Een viertal afbeeldingen van kunstnijverheidsproducten, meest uit Weenen, versieren voorts deze aflevering, mooi en leelijk, origineel en onnoozel wisselt hier in bonte rij af. Het merkwaardige ervan is, dat de voorwerpen niet de vrucht zijn van den geestesarbeid der kunstnijveraars zelf, maar van professoren en architecten, die tijd schijnen te hebben zich onledig te houden met het maken aan ontwerpen voor haarspelden, schoengespen, dameshoedjes en meer dergelijke snuisterijen.

ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN VOOR DE UITVOERING EN HET ONDERHOUD VAN WERKEN onder Beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De uitgever L. J. Veen te Amsterdam gaf dezer dagen een zesde druk in het licht van de bekende A. V. met aanteekeningen van D. H. Haverkamp, architect te Amsterdam. Deze uitgave is zoo bekend, dat het moeilijk gaat er iets nieuws van te zeggen. Alleen kan worden geconstateerd, dat vele bouwkundigen de voorkeur geven aan deze uitgaven boven de officieele. Daarvoor is de verklaring niet moeilijk te vinden, zij ligt daarin, dat men hier menig duister punt vindt toegelicht door de aanteekeningen van een bekwaam en bij uitstek practisch vakman. Wij twijfelen dan ook niet of deze nieuwe herziene druk zal zijn weg in de bouwkundige wereld vinden, evengoed als de vorige en, zoolang er werken bij aanbesteding worden uitgevoerd, zal de behoefte aan deze A. V. blijven bestaan, en zullen zij, wegens hun officieelen grondslag, zich blijven handhaven, trots hun gebreken, tegenover wellicht betere en meer rationeele voorschriften, die deze officieele sanctie missen.

(Zie vervolg bladz. 3 Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM | FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIEN EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM. **HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.**
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met UITNEEMBARE FILTERS
DIEPBORINGEN TOT 600 METER
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

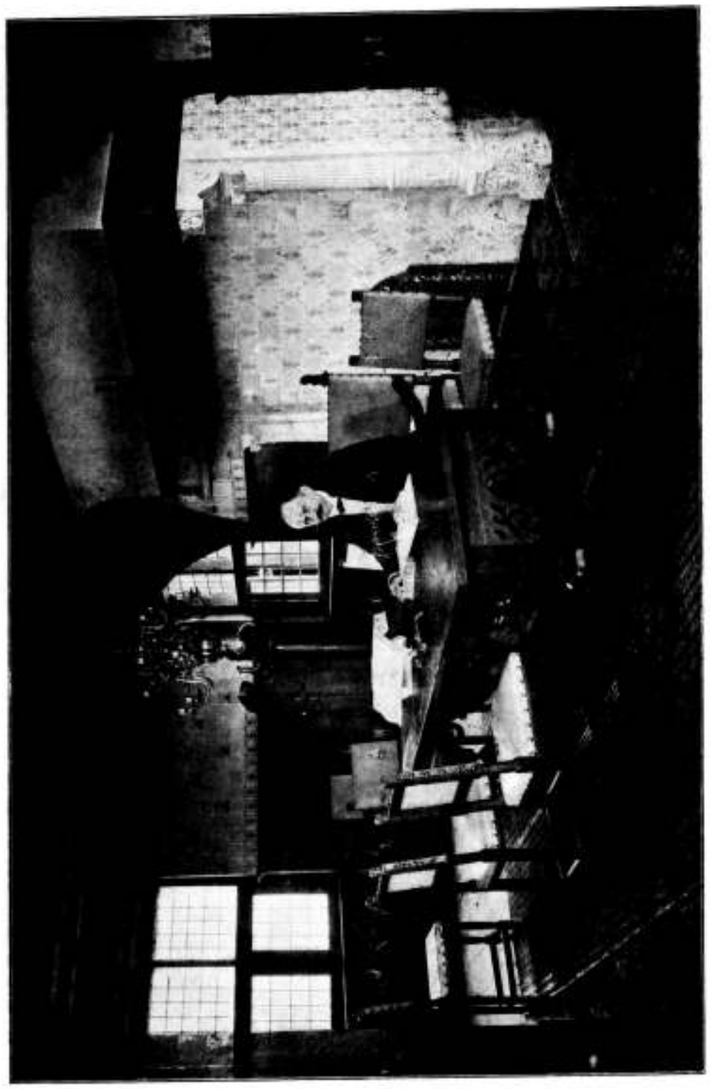

RAADHUIS TE GRAFT.

Gerestaureerde Raadzaal.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Marmeren Schoorsteenmantels.

Vraag album en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.

INGENIEURSBUREAU H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.

Tel. Int. No. 377. **Nieuwestad 123.** Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

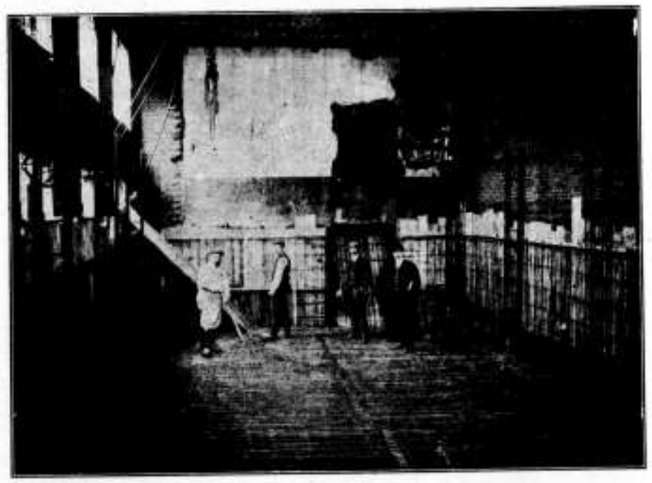

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

KELDER met bovengelegen fabrieksvloeren in gewapend beton tijdens de uitvoering aan de Coöp. Stoomzuivelfabriek „de Volharding" te Blokzijl.

Oddesse-Stoompompen voor alle doeleinden — en werken. —

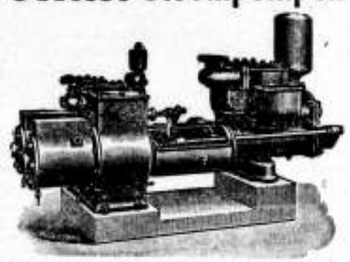

Ketelvoedingspompen, Reservoirpompen, Perspompen Scheepspompen, Pompen voor waterwerken, mijnen, graafwerken, enz. Uiterst eenvoudig, zuinig in 't gebruik, vertrouwbaar.

Naar het eenstemmig oordeel van alle vak-autoriteiten, de bepaald beste aller direct werkende Stoompompen.

Geen smeertoestellen. Zeer geringe slijtage.

Machinenfabriek ODDESSE, G. m. b. H.,
OSCHERSLEBEN. — DUITSCHLAND.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.

ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.

TRAPPENFABRIEK.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 6 December 1910,** des namiddags te **2 uur,** zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-GRAVENHAGE, worden herbesteed:

het bouwen van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te Hoogeveen volgens bestek No. 49 1910, vereenvoudigd zooals nader bekend zal worden gemaakt bij de op Dinsdag 29 November 1910 des voormiddags te 12 ure op het terrein te houden aanwijzing.

De herbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, l.a. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Hoogeveen en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten, ad **f 0.35,** benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui n°. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 29 November 1910, des middags te 12 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-GRAVENHAGE, 19 November 1910.

Handel-Mij. Groeno, Rotterdam.
Tel. 5409.
Wijnhaven 87.
HOUTEN- en IJZEREN

ROL-BLINDEN.

D'AGNOLO & STORNI.
Delftschestraat 47, (Handelsterrein 7)
ROTTERDAM. Telefoon Interc. 6048

In Marmer-, Mozaiek-, Terrazzo- en Granitovloeren.

GLASMOZAIEKWERKEN,
voor binnen- en buiten-decoratie, als Figuren, Naamborden, Gevelversieringen, in alle stijlen en afmetingen.

Ceramikwerken en Vloeren.
Hard Houtgraniet.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF,
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 28 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud der werken, behoorende tot de buitenhaven te Scheveningen, ged. 1911; raming f 7900.—; het bestek no. 15 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen van het prov. bestuur en is te bekomen tegen betaling der kosten bij gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofding.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, bij den ingen. König te Gorinchem en bij den opz. Schotel te Den Haag; de nota van inl. ligt ter inzage bij voorn. opz. van 9—4 uur in het directiegebouw aan de buitenhaven aldaar.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de Mallegatsluis, van de draaibrug bij het rabat en van bijbeh. werken te Gouda, provincie Z.-Holland, behoorende tot de werken van den waterweg van Amsterdam naar Rotterdam, ged. 1911, 1912 en 1913, f 4035.— per jaar; het bestek no. 9 ligt ter lezing aan het departement van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Van den Thoorn te Den Haag, bij den ingen. König te Gorinchem en bij den opz. Pateer te Gouda.

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het uitvoeren van baggerwerk in het gekanaliseerde gedeelte van den Hollandschen IJsel, raming f 5830.—; het bestek no. 217 ligt ter lezing aan het departement van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag, nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Castendijk te Arnhem, den arr.-ingen. Steyn Parvé te Utrecht en bij den opzichter Wind te Utrecht.

DINSDAG 29 NOVEMBER.

ARNHEM 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het aanbrengen en door stoomkracht walsen van een deklaag van basaltslag op den weg langs het Apeldoornsch kanaal onder Loenen (gem. Apeldoorn) en onder Heerde, beh. tot de werken van het kanaal van den IJsel bij Dieren langs Apeldoorn naar den IJsel bij Hattem, raming f 4425; het bestek no. 218 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Castendijk te Arnhem, den ingen. Van Heijst te Zutphen en den opz. Ten Bosch te Apeldoorn.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën**, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WOENSDAG 30 NOVEMBER.

MIDDELBURG 1 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van het kanaal door Zuid-Beveland, gedurende de jaren 1911, 1912 en 1914, raming f 22500 per jaar; het bestek no. 13 ligt ter lezing aan het departement van waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Caland te Middelburg, den arrond.-ingen. Van den Broek te Vlissingen en den opz. Kuyper te Vlissingen.

Een BOUWKUNDIG TEEKENAAR
met akte M², tevens goed handteekenaar, zoekt plaatsing op een Architectenbureau te Amsterdam of Utrecht. Brieven onder letter A bur. van dit blad

A. J. BEUKERING,
Alb. Cuypstr. 102, - AMSTERDAM.
Agent in alle voorkomende **Machinekamerbenoodigdheden.**

's-GRAVENHAGE 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het dep.: het onderhoud der werken voor scheepvaart, afwatering en gemeenschap langs de Bergsche Maas en het riviervak Dongemond-Drimmelen van den Amer gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, in 7 perc., raming resp. f 790, f 9250, f 3680, f 6450, f 271, f 11160 en f 1890; het bestek no. 12 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen aan het bureel der werken tot verlegging van den Maasmond te 's-Hertogenbosch en bij den ingenieur W. K. du Croix, te Breda.

's-HERTOGENBOSCH 10.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het maken, leveren en aanbrengen van 2 ijzeren brugschepen onder de schipbrug over de rivier de Maas tusschen Hedel en Empel, raming f 12000; het bestek no. 220 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. E. R. van Nes van Meerkerk, den arrond.-ingen. J. P. van Vlissingen, beiden te 's-Hertogenbosch, en bij den opz. W. E. W. E. Janson te Crèvecoeur.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het vernieuwen en onderhouden van het verf-, behang- en glaswerk van de gebouwen en de kunstwerken van het kanaal door Zuid-Beveland, gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, raming f 6800; het bestek no. 14 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofding.-dir. Caland te Middelburg, den arrond.-ing. Kempees te Goes en de opzichters Man in 't Veld en De Bie te Hansweert.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat in het gebouw van het Prov. best. aldaar: het afnemen en gedeeltelijk vernieuwen van het onder- en het voendek van de oostelijke aanlegpunten en van de bijbehoorende toegangsbrug in de buitenhaven van het kanaal door Walcheren te Vlissingen met bijbehoorende werken, raming f 9150; het bestek no. 219 ligt ter lezing aan het Min. v. Waterstaat, aan de lokalen der prov. besturen en is op franco aanvrage tegen betaling der kosten verkrijgbaar bij de firma Gebr. van Cleef te Den Haag, en door hare tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks; nadere inl. zijn te bekomen bij den hoofd-ing.-dir. Caland te Middelburg, den arrond.-ing. te Vlissingen en den opz. Kuyper te Vlissingen.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — —
— — — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, N IJ M E G E N. TEL. 104.

GEWAPEND BETON IN THEORIE EN TOEPASSING, door P. Bergsma, Ingenieur en G. Homan van der Heide, Architect en Leeraar M. O.

De Firma De Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam heeft onze Nederlandsche vaklitteratuur verrijkt met de uitgave van een boek in twee deelen onder bovenstaanden titel.

Het is een Nederlandsche bewerking van C. Kersten's »Der Eisenbetonbau«, doch belangrijk vermeerderd en voor Nederlandsche toestanden bewerkt.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327.

Het eerste deel behandelt: Materiaal, Uitvoering en Berekening der Grondvormen; het tweede deel: Toepassingen in de Burgerlijke en Waterbouwkunde.

Het eerste deel bevat 19 hoofdstukken, 252 figuren en vele bijlagen en tabellen, het tweede 12 hoofdstukken, 433 figuren en vele statische berekeningen en tabellen. Geeft dit reeds een denkbeeld van de groote uitgebreidheid van het te zamen bijna 700 bladzijden beslaande werk, bij een nadere kennismaking wordt men gewaar, dat deze uitgebreidheid gepaard gaat met een zeer degelijke bewerking, zoodat, wie dit boek met vrucht bestudeerd heeft, wel gerekend kan worden volkomen met het onderwerp vertrouwd te zijn.

HILVERSUMSCHE IJZERGIETERIJ EN MACHINEFABRIEK
Telegr.-adr.: „IJzergieterij". **ENSINK & Co.** Int. Tel. No. 56.
Specialiteit: KOLOMMEN — IJZERCONSTRUCTIES
Kappen — — Trappen — — Bruggen — — Hekwerken.

Natuurlijk bevat het eerste deel veel theorie, maar de practijk is ook daarbij niet uit het oog verloren, getuige de vele voorbeelden van toepassingen.

Voor een oordeelkundige toepassing moet men zich toch ook rekenschap weten te geven van de beginselen, waarnaar men werkt; daarom is dan ook bij de vele formules zooveel mogelijk getracht de afleiding te geven, daar hierdoor het inzicht in de theorie verruimd wordt.

Ook de practische bouwkundige verzuime dus niet het eerste deel door te werken, al zal wellicht de inhoud van het tweede hem meer aantrekken. Dit tweede deel is vooral belangrijk, om de groote verscheidenheid van uitgevoerde werken, die hierin behandeld wordt. Er bestaan reeds in onze litteratuur eenige werken over constructies in Gewapend Beton, doch wij meenen, dat er nog geen bestaat, waarin het onderwerp op zoo volledige wijze wordt behandeld als in dit boek. Het lijdt dan ook geen twijfel of er zal op een gunstige ontvangst in de kringen der bouwkundigen gerekend kunnen worden.

In geen enkele architecten-bibliotheek mag dit boek ontbreken en ook wie bekend is met een groot deel van het daarin behandelde zal het gaarne een plaatsje gunnen, daar het door zijn inrichting niet slechts te beschouwen is als een leerboek, maar als een handboek, dat in menig geval met vrucht geraadpleegd zal kunnen worden.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Ter gelegenheid van het eeuwfeest der Oranje-Nassau-kazerne heeft, in een bijeenkomst van hoofdofficieren, officieren en minderen, de majoor D. M. S. de Ridder de geschiedenis dier kazerne verteld, waarvan op 17 November 1810 de eerste steen werd gelegd. Allereerst vergunde de spreker zijn hoorders een teragblik naar het tijdperk der Fransche overheersching, en gaf hij hun een denkbeeld van den militairen toestand in Amsterdam in vroeger dagen. Achtereenvolgens passeerden de revue: de poorten, de schutters en ook de stads-soldaten. De laatsten verrichtten vele en velerlei diensten: zij bewaakten niet alleen de »boomen« of afsluitingen der stad en hare poorten, maar handhaafden ook de orde tijdens het voltrekken van schavotstraffen of tijdens tooneelvoorstellingen, ja zelfs voerden ze in de schouwburgen »balletten« uit tegen een schelling vergoeding per avond.

Daarna volgden, in chronologische volgorde, de Staatstroepen. Ze werden eerst onder dak gebracht in kerken, die daartoe ontruimd werden; vervolgens in het Kistenmakersspand in de Kalverstraat tegenover den Heiligen weg; in het Spinhuis, en ook in barakken of loodsen, waarvan de eerste gebouwd werd in de Plantage, ter plaatse waar nu de Parkschouwburgruïne staat.

Echter was de ruimte, welke men aldus ter beschikking kreeg, niet voldoende, zoodat de burgers aanhoudend voor inkwartiering moesten zorgen. Dit verdroot dezen ten slotte. Zij zochten naar middelen, om zich van dezen last, die 7 stuivers per dag kostte, te ontslaan, en brachten vrijwillig een som van f 315,000 voor den bouw van een kazerne bijeen, aldus medehelpende aan het nakomen van de verplichting welke keizer Napoleon toch reeds aan de stad had opgelegd. De bouwsom werd in totaal op f 892,500 geraamd, maar inderdaad kostte de kazerne veel meer.

Als plaats werd aangewezen de grond van Heertjes en Lijnbaan, tusschen de Muiderpoort en het Funen.

De plechtigheid der eerste-steenlegging geschiedde, nu honderd jaar geleden, door den maarschalk en graaf van het Rijk, Charles Oudinot, hertog van Reggio (naar wiens voornaam de kazerne »Quartier-St. Charles« zou worden genoemd), nadat de burgemeester van Amsterdam, de heer Van de Poll, een toespraak had gehouden. Daarna werd de gedenksteen gelegd. Zij bevatte een looden doos, waarin een marmeren bak, op welks bodem een koperen plaat met inscriptie gelegd was, en hierbij werden nog gevoegd eenige in dat jaar geslagen gouden en zilveren munten met den beeldenaar van den Keizer-Koning. Waar die nis met historische herinnering zich bevindt, is helaas niet bekend.

De kazerne werd gebouwd naar de plannen van den kapitein bij het keizerlijk corps van de genie, Picot de Moras, terwijl de directie was opgedragen aan den architect-directeur van de werken der stad, J. van der Harst. Echter ging het niet vlot met den bouw, en toen in 1812 het Fransche leger den tocht naar Rusland moest maken, werden de werkzaamheden geheel gestaakt. Na den val van Napoleon zetten wij zelven den bouw voort. In 1814 was het werk gereed en werden de eerste Hollandsche troepen, n.l. 441 man, die van Texel kwamen, in de kazerne, nu Oranje-Nassaukazerne, onder dak gebracht. De Fransche frontispice-versieringen werden door Nederlandsche vervangen, maar overigens bleef het gebouw onveranderd tot op dezen tijd.

In den loop der jaren werden herhaaldelijk klachten gehoord over de onhygiënische inrichting, zoodat de kazerne zelfs een tijdlang buiten ge-

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

bruik werd gesteld. In dien tijd, n.l. van 2 December 1839 tot 12 Augustus 1840, heeft zij toen tot logies gediend van een verzameling wilde dieren. Het Genootschap Natura Artis Magistra had namelijk, tegen de som van f 34.000, de menagerie gekocht van Van Aken, die toen te Brussel vertoefde, en op den 2den December stond de heele karavaan, met den olifant aan het hoofd, opeens voor de deur, zonder dat men geschikte gelegenheid tot plaatsing had. Het stadsbestuur stond toen tijdelijk de kazerne Oranje-Nassau af, en de dieren konden zich in het militaire logies best schikken, behalve de olifant, die groote verwoestingen moet hebben aangericht!

De mededeelingen van majoor De Ridder werden door de aanwezigen met aandacht aangehoord, en aan het eind vereenigde men zich gaarne met den kreet: »Leve de Koningin«. De regimentsmuziek speelde het Wilhelmus.

Personalia.

— Het bestuur van de Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht heeft in zijn laatstgehouden vergadering benoemd, behoudens nadere goedkeuring van Z.Ex. den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot leeraar in de waterbouwkunde, den heer A. A. van der Vooren, thans werkzaam als technisch ambtenaar bij de gemeentewerken te Utrecht, op een aanvangssalaris van f 2500.

— De heer W. Neelmeijer te Apeldoorn herdacht op 25 dezer zijn 35-jarige ambtsvervulling als opzichter bij de Intendance der Koninklijke Paleizen.

Sedert September j.l. weder te Apeldoorn geplaatst heeft de heer Neelmeijer vele jaren op het bureau der Intendance te 's-Gravenhage gewerkt en in die jaren een belangrijk aandeel gehad, o.a. in den bouw van het Koninklijk Huisarchief, in verschillende groote verbeteringen in de Koninklijke Paleizen en in de vele werkzaamheden, die in verband stonden met de inhuldiging en het huwelijk van H. M. de Koningin en met de eerste Vredesconferentie, die, zooals bekend is, op het Huis Ten Bosch werd gehouden.

Ongetwijfeld zal het den jubilaris niet aan blijken van belangstelling ontbreken.

— Aan de Technische Hoogeschool te Darmstadt werd voor eenige weken het examen voor candidaat-electro-technisch ingenieur afgelegd door den heer N. A. Halbertsma en wel met de onderscheiding »Cum laude«, die slechts bij groote uitzondering wordt verleend.

De heer Halbertsma is Nederlander van geboorte en zoon van den bekenden ingenieur-directeur der stedelijke Water- en Lichtwerken te Wiesbaden.

Vacante Betrekkingen.

— Aankomend Teekenaar, op een Fabriekskantoor. Kennis van machineteekenen strekt tot aanbeveling. Br. no. 1819. aan het Centr. Adv.-Bureau Max R. Nunes, Amsterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar op meubelfabriek te Amsterdam. Br. lett. W. O. 4265, Alg. Adv. bur. A. de La Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Gemeente-Architect, te Zutphen tegen 1 Maart a.s. Civiel- of bouwkundig-ingenieur. Aan den Raad te richten en aan den Burgemeester te adresseeren stukken (adres op zegel) in te zenden vóór 1 December 1910. Jaarwedde f 2500.—. (1)

— Buitengewoon Opzichter-Teekenaar bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. Voor den afbouw der lijn Gouda—Schoonhoven, bekend met terreinopmetingen en het in kaart brengen. Brieven aan den Ingenieur L. A. M. Ankersmit, Gouwebrug, Waddinxveen. (1)

— Opzichter van den Provincialen Waterstaat in Utrecht, standplaats Utrecht, aanvangsjaarwedde f 1000.—, opklimmende tot f 2200.— benevens reis- en verblijfkosten. Gegadigden, bij voorkeur in het bezit van een diploma van Opzichter Rijks-Waterstaat, worden uitgenoodigd vóór den 1en December a.s. aan Ged. Staten te richten gezegeld verzoekschrift te zenden aan den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat te Utrecht, Bregittenstraat No. 11, onder bijvoeging van stukken. Proeftijd één jaar, waarna definitieve aanstelling volgt. (1)

— Scheepsbouwkundige, ervaren in scheepsteekenen en het maken van stabiliteitsberekeningen. Sal. n. bekw. Br. met opg. v. tegenw. werkkring, No. 1802, a. h. adv.-bur. Max R. Nunes, Amsterdam. (1)

— Directeur tevens leeraar der op te richten Middelbaar Technische School te Dordrecht, aanvangstractement f 4500. Stukken in te zenden bij den secretaris J. H. Visser, Merwedekade 6, vóór 10 December 1910. Benoeming in het begin van 1911. (2)

— Teekenaars bij de Firma Geveke & Co. te Amsterdam. Aanbiedingen worden schriftelijk ingew. (2)

— Werktuigkundig Ingenieur, voor direct. aan Burgerhout's Machinefabriek en Scheepswerf te Rotterdam, bekwaam in het construeeren van scheepsmachines en ketels en het maken van begrootingen en in staat om toezicht te houden op het uitvoeren der werkzaamheden. Aanbiedingen met volledige opgave van vorigen werkkring benevens leeftijd aan de Directie van bovenvermelde Machinefabriek. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

34	Bouwk. Opz.-teek.,	23—40 j.,	f 70—f 130 p.m.
15	Bouwk. Opz.-uitv.	24—60 j.,	f 70—f 110 »
26	Bouwk. Teek.	22—36 j.,	f 65—f 150 »
12	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
10	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
11	Waterb. Opz.-teek.	23—48 j.,	f 65—f 120 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60 »
12	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125 »
7	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j.,	f 80—f 100 »
4	Werkt. Teek. constr.	25—33 j.,	f 75—f 200 »
5	Machine-teek.	23—33 j.,	f 60—f 90 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
6	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
2	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 80 »
3	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr.-constr.cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Opzichter landmeter	49 j.,	f 150 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

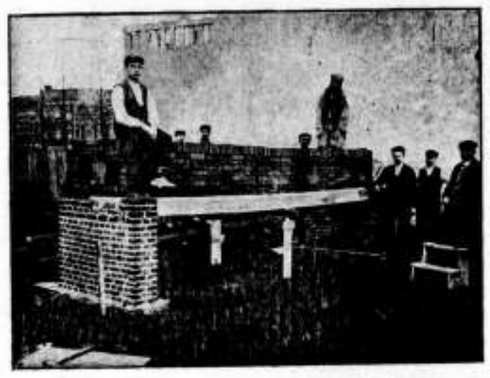

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 3 DECEMBER 1910. No. 49.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Brieven van Piet van Diever.

XIV.

Amice Redacteur!

Tot mijn spijt heb ik het Lustrumfeest van Architectura et Amicitia niet kunnen bijwonen, maar met te meer belangstelling heb ik nu de verslagen daarvan in verschillende bladen gelezen en het meest getroffen heeft mij dat van „De Opmerker", om de verzuchting aan het slot. Die verzuchting heb ik nergens anders aangetroffen, maar toen een van mijn oude kennissen, die er ook geweest is, mij dezer dagen schreef, dat het gewoonweg een dooie boel was, is de beteekenis van Uw laatste woorden eerst recht tot mij doorgedrongen. Wat die oude kennis er verder nog bijschreef zal ik maar verzwijgen, als voor publicatie minder geschikt. Misschien vindt hij het al niet aardig, dat ik hier zijn uitspraak in drie woorden aanhaal, maar hij is niet de eerste de beste en als het werkelijk een jolige partij geweest was, zooals wij die vroeger samen wel meegemaakt hebben, dan zou hij zoo iets nooit gezegd hebben.

Ik herinner mij nog, hoe wij bij de opvoering van „de Villa Silberstein" gelachen hebben, dat er geen eind aan kwam, maar dat is ook al 25 jaar geleden en de tijden zijn ijslijk veranderd. Het was destijds een brutaal stukje, dat architectonische blijspel van Ha-Zee; ik heb het later nog dikwijls opgeslagen en altijd trof mij weer de frischheid van den echten humor, die toen zoo goed in den geest van A. et A. viel. Het kan wel zijn, dat een modern litterator het niet met mij eens is over de waarde en er zijn thans misschien leden van het Genootschap, voor wie 't niet fijn genoeg is, maar ik voor mij blijf dit blijspel een der beste moppen vinden, die A. et A. ooit uitgehaald heeft en die later nooit in de schaduw gesteld is door een andere. „De Prix de Rome in 1950", het droefeindend blijspel, dat 10 jaren geleden bij het negende Lustrum werd opgevoerd, haalde er niet bij, al wil ik op de verdiensten van dit werk op zichzelf niets afdingen, en al verdient het evenzeer als historisch document bewaard te blijven.

Documenten zijn het en documenten van groote waarde voor de kennis van het bouwkundig leven in het laatst der negentiende eeuw, dat tijdperk van ontwaken tot iets beters, dat tijdperk van overgang van het diep verval, tot het besef, dat een andere richting moest worden ingeslagen, om de bouwkunst tot nieuwen bloei en nieuw leven op te heffen.

Architectura heeft altijd aan den spits gestaan in de vooruitgaande beweging. Het genootschap is mij daarom altijd van alle vereenigingen de meest sympathieke geweest en ik geloof, dat het nog altijd beschouwd moet worden als de vereeniging, waarvan de bouwkunst het meest te verwachten heeft. De groote kracht schuilt in het zich gedurig verjongen, maar zoudt ge niet denken, dat wij daarin ook de oorzaak moeten zoeken van het verschijnsel, dat het thans op een Lustrumfeest, bij een excursie en zelfs op de gewone vergaderingen heel anders toegaat, dan 25 jaren geleden. Bedenk toch, dat het een ander geslacht is, dat thans de kern uitmaakt, die den toon aangeeft. Dat andere geslacht heeft andere denkbeelden, andere idealen,

andere opvattingen in een woord, waarin het vorige zich niet meer verplaatsen, of misschien nog wel eens even verplaatsen, maar toch niet meer inleven kan.

Dat nieuwe geslacht amuseert zich op andere wijze, dan het vorige, het is veel bedaarder, kan het zijn van de weeromstuit van de uitgelatenheid van vroeger. Daar is wat voor te zeggen, voor die ernstiger levensopvatting ook in het uiterlijke, maar het is ons ouderen wat vreemd te moede bij zulke gelegenheden. Gij waart echter wel wat pessimistisch gestemd met Uwe veronderstelling, dat A. et A. de kunst van feestvieren wel eens verleerd zou kunnen hebben. Die geschiedenis met dat telegram bewijst toch, dat het genootschap voor het uithalen van een grap nog wel te vinden is.

Ik vind dat een bemoedigend feit, welke bedenkingen de Bouwwereld er ook tegen ingebracht heeft, en tamelijk overdreven komt het mij voor, het geval zoo au serieux te nemen, dat men zou moeten besluiten, dat A. et A. er zich mede zou hebben geblameerd. Ook al blijkt nu eens, dat die geleerde psychiater iets anders gezegd en iets anders bedoeld heeft, dan dat alle kunstenaars ontoerekenbaar zijn, wat hebben wij dan nog aan die wetenschap. Het sop is de kool niet waard.

Moeten de architecten zich soms ook al op de hoogte gaan stellen van de moderne psychiatrie, die wetenschap, waarin de doctoren zelf den weg nog zoeken? Laat elk schoenmaker zich bij zijn leest houden, de architecten bij hun kunst, de psychiaters bij de minderwaardige individuen, die tegenwoordig, evenals vroeger natuurlijk, overal en ook onder de kunstenaars en de geleerden worden aangetroffen. En laat die doctor, als hij er plezier in heeft en er aanleiding toe is, op zijn beurt het geheele genootschap A. et A. minzaam maar hartelijk uitlachen. Wat zal het uitmaken?

Men moet er tegen kunnen, zoo nu en dan eens uitgelachen te worden, men heeft het Columbus immers ook gedaan en vele andere groote mannen voor en na hem. Wanneer Bismarck alle grappen, die ten zijnen koste verkocht zijn, au serieux had willen nemen, zou hij geen leven gehad hebben. Maar men is tegenwoordig zoo ijselijk bang zich eens wat dwaas aan te stellen, zelfs bij een feestelijke gelegenheid, dat die angstvalligheid, die vrees, zelf belachelijk wordt.

O, Isis en Osiris schenkt ons toch den werkelijken ernst en verlos ons van de overdrijving, verlos ons van de deftigheid, verlos ons van de Papendrechtsche psychiatrie, die ons te pakken heeft, verlos ons van de couranten, die daarvan de schuld dragen. Ja, verlos ons van de pers, die ons perst in een keurslijf van meeningen, die de onze niet zijn, maar die wij ons net zoo lang laten voorpraten, tot wij niets beters, niet eigens meer weten.

Versta mij wel, ik wil niet trachten den stroom des tijds te keeren, daarbij ik wil de pers niets onaangenaams zeggen; ik erken gaarne hare verdiensten en gun den journalist gaarne een lintje, eerder nog dan een inspecteur van politie. Ik voel zelfs veel voor den ijver, de kennis, de toewijding der ridders van de pers aan hun koningin en beklaag hen soms uit den grond van mijn hart, wanneer zij voor al hun moeite slechts 's werelds loon ontvangen. Maar ik blijf er bij, men moet een extra sterke, haast wel gepantserde maag hebben, om alles naar behooren te kunnen verduwen, wat die heeren ons dagelijks voor zetten, weliswaar met de loffelijke bedoeling het menschdom op te voeden en te verbeteren.

Men klaagt er over, dat het leven zoo arm en eentonig wordt, dat nuchtere materieele overwegingen alles beheerschen, dat alles genivelleerd wordt. Met alle respect voor de pers, zal men toch niet kunnen tegenspreken, dat zij tot dat nivelleeren medewerkt, dat zij het individualisme doodt, niet opzettelijk wellicht, maar zij werkt er toe mede, door de menschen op te voeden tot machines, of neen, slechts tot machinedeelen, in plaats van tot zelf denkende en zelf handelende wezens.

De moderne psychiatrie kent misschien dergelijke wezens, met een eigen wil en een eigen verantwoordelijkheid, niet, of rangschikt ze onder de ontoerekenbaren. Als dit zoo is, dan acht ik mij gelukkig, tot deze laatste categorie te mogen behooren.

Maar wat heeft dit alles nu met de kunst, of in het bijzonder met de bouwkunst te maken? hoor ik U al vragen.

Zeer veel, antwoord ik hierop, want staan niet de beoefenaars der bouwkunst, als alle menschen, bloot aan de verderfelijke neigingen van onzen tijd? Zie slechts om U heen in de kringen der kunstenaars, hoevelen daar onder den invloed geraken van die neigingen, slechts enkele zeer sterke persoonlijkheden weten er weerstand aan te bieden, maar velen gaan in den stroom des tijds ten onder. En toch, alleen van de kunst en de kunstenaars is de reactie ten goede te verwachten.

Wanneer de psychiaters de kleine wereld der kunstenaars kenden, die o. a. door Du Maurier zoo goed beschreven is in zijn bekend werk „Trilby", zouden zij wellicht eenigszins anders oordeelen. Maar in de collegezalen en laboratoria van de Universiteit en in de boeken kan men die kennis niet opdoen. Dat is slechts mogelijk wanneer men het intieme leven der kunstenaars medeleeft en daarvoor moet men zelf kunstenaar zijn, of althans artistiek aangelegd zijn en aangeboren artistieke begrippen hebben.

Ik sprak daar zooeven van „Trilby", voor velen een raar boek, voor de psychiaters misschien een raadsel, maar toch, hoeveel uit onzen eigen jongen tijd heb ik daarin teruggevonden; hoe gevoelde ik mij destijds bij de lezing weder verplaatst in dat heerlijk Bohémien-leven, zooals ik het ook gekend heb, dien tijd van hooge opvattingen en hooge idealen, toen wij geen zorgen kenden, althans de zorgen niet telden, toen wij vele kunsten beoefenden, alles aandurfden, mislukking ons niet ontmoedigde, dien tijd, die helaas, veel te snel voorbijgegaan is.

Ja, wij kenden ook wel donkere dagen, waarin niets ons wilde gelukken, wij waren wel eens gedemoraliseerd en gingen in de gewone menschenwereld verpoozing zoeken of dwaze streken uithalen, om ons te verzetten. Zoo goed als wij, dagen aaneen dikwijls, met noesten arbeid opgesloten waren in het atelier, zoo goed waren wij ook nu en dan eens aan de rol of eensklaps op een voetreis in veld en bosch, tot wij elkander wedervonden in onze kleine wereld, waar ieder weer zichzelf kon zijn. Met weemoed denk ik terug aan dien tijd; de zorgen zijn gekomen, illusies zijn verwaaid, maar van de groote idealen heb ik, voor mij ten minste, veel weten te behou[illegible]n.

Ik zal U daarmede echter niet vervelen, want ik zie, gij schudt alweder het hoofd, denkende, hoe komt een mensch er toe, in dezen tijd nog van idealen te spreken. Hoe ik er toe kwam is duidelijk, het was naar aanleiding van 't feest van A. et A. en ik wil nu ook eindigen met een schietgebedje voor het genootschap. Moge A. et A. zijn idealen behouden, den artistieken geest blijven huldigen, dien Jan Springer er eenmaal in heeft weten te brengen en moge het aan A. et A. gegeven zijn eenmaal nog iets van dien geest aan de buitenwereld mede te deelen, als het kan die buitenwereld daarvan te doordringen. Amen.

t. a. v.

PIET VAN DIEVER.

30 November 1910.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In een der laatste vergaderingen, het vorige jaar door „Bouwkunst en Vriendschap" gehouden, is het denkbeeld geopperd, dat de vereeniging stappen zou doen om ook voor Rotterdam tot de instelling van een Schoonheidscommissie te geraken.

Mede naar aanleiding hiervan hield de heer A. W. Weissman, architect te Haarlem, in de op 22 Nov. gehouden vergadering een voordracht over „de Overheid en de Schoonheid". Niet alleen in de kleeding heerscht de mode, doch ook in de kunst geeft deze z. i. den toon aan. In het statiekleed der 18de eeuw zou thans niemand zich op zijn gemak gevoelen, omdat althans de moderne man van eenvoud in kleeding houdt. Ook de werkelijke „dame" is daaraan te herkennen, dat zij de buitensporigheden der mode vermijdt.

In de 19de eeuw heeft de schoonheid voor de doelmatigheid moeten wijken. Niemand dacht er aan machines of pantserschepen van ornament te voorzien. Dit gemis van schoonheid, van cultuur, werd wel gevoeld en om daaraan tegemoet te komen werden de eeuwen geplunderd, en holde men door alle stijlperioden om ten slotte in te zien, dat alle inspanning te vergeefs was.

De burgerlijke opvattingen der 19de eeuw zijn voor cultuur en kunst noodlottig geweest omdat de aristocratische kunst van vóór 1795, alléén om haar aristocratisch karakter reeds werd afgekeurd. De stijl der Grieken en Romeinen, als democratisch beschouwd, viel toen zeer in den smaak.

De Romantiek van 1820 tot 1860 beproefde het weer met de middeleeuwen zonder zich echter veel moeite te geven om dit tijdperk behoorlijk te leeren kennen.

Na 1860 verwildert de bouwkunst geheel en viert de speculatiebouw hoogtij.

Wij staan thans buiten de kunst, en hebben slechts waardeering voor dien stijl uit het verledene, die toevallig in de mode is. „Wij" is misschien nog te veel gezegd, daar immers de meesten onzer tijdgenooten zich in 't geheel niet om kunst of stijl bekommeren.

Onze oude steden en stadsgedeelten treffen ons, architecten, telkens door hun schoonheid, en wij vragen ons af, hoe het toch komt, dat onze nieuwe stadsgedeelten zoo inleelijk zijn.

De overheid, met haar breeden rug, krijgt dan al spoedig de schuld, maar de vraag rijst of zij in dezen wel zoo schuldig is als het schijnt.

Vroeger, in den ouden tijd, was schoonheid iets, dat vanzelf sprak. De mooie oude steden werden niet aangelegd met de bedoeling iets schoons te maken, doch de schoonheid sproot vanzelve voort uit de doelmatigheid. De 19de-eeuwsche uitbreidingen daarentegen zijn onsamenhangend. Alleen het vóórdeel, om den bouwgrond zoo voordeelig mogelijk te verkavelen, was de factor, die de uitbreidingen beheerschte.

Voor het ontwerpen van openbare gebouwen en gedenkteekenen bediende de overheid zich vroeger van de beste krachten. Hendrik de Keyzer o.a. werkte voor alle groote steden uit dien tijd; Lieven de Key was in vasten dienst te Haarlem. Jacob van Kampen werd door verschillende stadsbesturen met het maken van ontwerpen belast.

Ook in de 18de eeuw werden nog tal van fraaie openbare gebouwen naar de ontwerpen van meesters als Van der Werff, de Husley's en Van der Harst, gesticht.

De Staten der Provinciën, de Staten-Generaal en de collegies ter Admiraliteit, deden ook soms zeer belangrijke opdrachten, ofschoon deze colleges niet zóó veel gelegenheid hadden, belangrijke bouwwerken te stichten.

De 19de eeuw bracht ook hierin groote verandering. Het Fransche stelsel van centralisatie deed zijn intrede en de genie en de waterstaat zijn de voornaamste instellingen, die ons nog steeds uit dien tijd zijn overgebleven.

In Frankrijk gaf de „Ecole des Beaux Arts" nog eenig tegenwicht tegen de nuchtere practijk der ingenieurs, doch in Nederland — waar kunst geen regeeringszaak was — werd het onderwijs in de bouwkunst aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten eenvoudig geschrapt.

In Amsterdam, waar men, behoudens een tusschenpooze van 1835—1856, steeds een bouwmeester in vasten dienst had, werd in 1895, naar het voorbeeld van Rotterdam, het ambt van stadsarchitect opgeheven.

De genie en de waterstaat zegevierden, en overal werden door de gemeenten directeuren van openbare werken benoemd, die, te Breda of te Delft gevormd, de schoone bouwkunst als een bijbaantje waarnamen of aan hunne ondergeschikten overlieten.

Bij het rijk waren tot ongeveer 1875 de ingenieurs de baas, totdat door de aanstelling van „Rijksbouwmeesters" de officiëele bouwkunst haar intrede deed. Hoe ook later over deze kunst zal worden geoordeeld, in ieder geval zal moeten worden erkend, dat de overheid, die haar liet ontstaan, de schoonheid méér heeft gediend dan haar voorgangsters, welke de bouwkunst geheel aan de ingenieurs overlieten.

Eigenaardig is het dat in Amsterdam, waar in 1895 het ambt van stadsbouwmeester was opgeheven, reeds het volgende jaar werd ingezien dat een gemeente van dien rang het toch niet buiten aesthetisch advies kan stellen.

Men voelde toch, dat men het ontwerpen van de nieuwe beurs niet aan de „vele assistent- en adjunct-ingenieurs, hoofdopzichters, enz." kon overlaten; niettegenstaande men een jaar te voren gemeend had, dat de bouwkunst in deze handen veilig was.

Over de opdracht aan een particuliere architect voor dit bouwwerk, is veel — zoowel in prijzenden als in afkeurenden zin — gesproken, doch in ieder geval heeft de overheid, die de opdracht deed, getracht de schoonheid naar vermogen te bevorderen.

Niet te ontkennen valt, dat aan het tijdelijk zich verzekeren van de diensten van particulieren door de overheid bezwaren verbonden zijn.

Door het telkens kiezen van denzelfden persoon, wordt reeds spoedig het verwijt van begunstiging vernomen. Het uitschrijven van prijsvragen is hier te lande nu eenmaal niet populair, ofschoon dit stelsel in Duitschland wél tot goede resultaten leidt.

Niettemin blijft het wenschelijk, dat het gemeentebestuur eener groote stad in zaken van schoonheid door „bevoegden" wordt voorgelicht.

Door de wijze waarop in Amsterdam de z.g.n. Museumterreinen worden bebouwd, werd de aandacht er op gevestigd, dat — indien op deze wijze werd voortgegaan — het karakter van het zich vormende stadskwartier zéér weinig zou strooken met de idealen die men zich daaromtrent had gesteld, en werd voor het eerst de instelling van een commissie van advies, in zake de schoonheid betreffende, onder de oogen gezien.

In het jaar 1898 werd door burgemeester en wethouders van Amsterdam een „schoonheidscommissie" in het leven geroepen, die „desgevraagd" dit college heeft te adviseeren over bouwontwerpen ingeleverd bij aanvraag voor koop of erfpacht van gemeente-terreinen. Was oorspronkelijk de bedoeling, dat alleen dit advies zou worden ingewonnen voor

de bebouwing der „Museumterreinen", later werden ook adviezen gevraagd over ingekomen bouwplannen voor andere gemeente-terreinen en over de plannen voor belangrijke gemeentegebouwen. De commissie bestond oorspronkelijk uit 5 leden, later uit 6, waarvan er 4 (later 5) werden benoemd door de bouwkundige vereenigingen en 1 door burgemeester en wethouders. De commissie geeft haar adviezen buiten bezwaar van de gemeente-financiën.

Een fout in hare samenstelling is natuurlijk dat hare positie niet door den gemeenteraad geregeld is, en dat — indien onverhoopt door burgemeester en wethouders eens géén advies mocht worden gevraagd, of een gevraagd advies niet mocht worden opgevolgd — aan de commissie niets anders overblijft dan heen te gaan.

Als een eerste stap in de goede richting kan intusschen het instellen dezer schoonheidscommissie worden beschouwd, al schijnt ook van deze instelling de vestiging op stevigen grondslag noodzakelijk. Reeds de instelling door den Raad kan hier veel toe bijdragen (zooals onlangs in Den Haag is geschied), doch eene ruime bevoegdheid aan de commissie om te adviseeren niet slechts in zake particuliere gebouwen, maar ook in zake „openbare" gebouwen, en de verplichting voor burgemeester en wethouders om de gegeven adviezen op te volgen, dienen nog te worden ingelascht.

Amsterdam gaf, niettegenstaande de gebrekkige instructie, een goed voorbeeld, door bijna altijd in zaken van schoonheid de commissie te raadplegen, al schijnt het vreemd, dat voor de oplossing van het Damvraagstuk eene afzonderlijke commissie is ingesteld.

De vergelijking van de wijze waarop tegenwoordig in Amsterdam gebouwd wordt met een 15-tal jaren terug wijst zéér zeker op een goeden invloed dien de schoonheidscommissie weet te oefenen; de commissie is een krachtig middel gebleken, waardoor de overheid de schoonheid kan dienen. Andere gemeenten kunnen met de ervaring in Amsterdam opgedaan hun voordeel doen en — bedriegt spreker zich niet — dan zijn ook in Rotterdam teekenen te onderkennen die er op wijzen, dat de „bouwkunst" weer meer waardeering gaat vinden dan voor enkele jaren het geval was.

De moeite die Rotterdam zich geeft om te zorgen dat haar nieuw stadhuis aan de eischen der schoonheid zal voldoen, schijnt een zéér verblijdend teeken.

Spreker meent de hoop te mogen uitspreken, dat ook in Rotterdam spoedig een „schoonheidscommissie", met ruime bevoegdheid door den Raad zal worden in het leven geroepen, die in alles wat de aesthetica betreft geraadpleegd zal worden. De Raad dient dan te zorgen, dat geen ander college de uitspraken der schoonheidscommissie kan te niet doen.

Op den duur zal de overheid zich niet alleen hebben aan te trekken wat op gemeenteterreinen of door de gemeente zelve wordt gebouwd, doch zal zij hare bemoeiingen hebben uittestrekken over het uiterlijk aanzien van alles, ook wat door particulieren op eigen terrein wordt gebouwd.

Zal zich aanvankelijk de Hollandsche vrijheidszin tegen dit denkbeeld verzetten, langzamerhand zal men ook hier inzien, dat het voorbeeld, reeds in andere landen gegeven, navolging verdient.

Eerst dan zullen de schoonheidscommissiën haar taak in vollen omvang kunnen vervullen en de overheid zich van haar plicht tegenover de schoonheid kunnen kwijten.

Echter niet alléén door de instelling van een schoonheidscommissie zal de overheid dezen plicht naar behooren vervullen.

Reeds vroeger werd er op gewezen, dat in vroeger tijden de overheid, door het in dienst nemen van eerste krachten, de schoonheid trachtte te bevorderen, en dat door den invloed van het Napoleontisch regime deze goede gewoonte verloren ging en alle schoonheid aan de utiliteit werd opgeofferd.

Rotterdam had tot voor korten tijd op het gebied der bouwkunst een zeer slechten naam. Het uitstekend onderwijs aan de academie heeft wel veel goeds gedaan, de gemeente zelve daarentegen heeft voor de totstandkoming harer bouwwerken nog steeds het oude regime gevolgd.

Spreker meent dat het te begrijpen is, dat men voor den belangrijken aanstaanden Raadhuisbouw het maken der plans niet aan het vaste personeel wenscht op te dragen, en wijst in dit verband op het feit, dat in Duitschland het prijsvraagstelsel tot waarlijk zéér goede resultaten heeft geleid, ofschoon de prijsvraagregelen aldaar niet veel afwijken van de onlangs vastgestelde Hollandsche regelen, waartegen zooveel oppositie wordt gevoerd.

Spreker eindigt met den wensch uit te spreken, dat de overheid te Rotterdam de schoonheid zal weten te dienen en dat door het uitschrijven van een prijsvraag een fraai Raadhuis binnenkort een sieraad voor Rotterdam zal zijn.

De spreker heeft bij monde van den voorzitter den dank der vergadering in ontvangst te nemen, waarbij de hoop wordt uitgesproken, dat het initiatief van Bouwkunst en Vriendschap ook hier tot het instellen van een schoonheidscommissie zal voeren. Wellicht dat dan ook onze nieuwe stadswijken, die toch voor het grootste gedeelte op gemeentegrond worden aangelegd, een minder troosteloozen aanblik zullen gaan opleveren.

Besloten wordt nog een adres van den Bond van Nederl. Architecten aan H. M. de Koningin, verzoekende Hare hooge medewerking te willen verleenen, opdat het Raadhuis op den Dam weder zijn oorspronkelijke bestemming verkrijge, mede te onderteekenen.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG voor een reclame-biljet voor de Januari-Februari-tentoonstelling van de Nederlandsche vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam.

Bepalingen.

Het biljet wordt in 2 kleuren gedrukt en in litografie uitgevoerd, door den ontwerper zelf, opdat niet als gewoonlijk ontwerper en uitvoerder gescheiden zijn.

De papiermaat van het biljet is 82 × 64 cM., mag in geen geval grooter worden genomen.

De mededinger is vrij, slechts een gedeelte van deze oppervlakte te benutten voor zijn ontwerp, dat in litografie moet zijn uitgevoerd; desgewenscht op kleiner schaal (tot op ½ der ware grootte). Dit is noodzakelijk, om te kunnen beoordeelen of de prijswinner-inzender in staat kan worden geacht, zijn arbeid zelf voor den druk gereed te maken. Verlangd wordt dus één afdruk van de voornaamste der twee door hem gewenschte kleuren; de andere kleur kan desgewenscht met waterverf op een tweeden afdruk zijn aangegeven.

De keuze van papierkleur is vrij, zoo daarbij slechts rekening worde gehouden met de bestaande biljetpapiersoorten.

Op het biljet moet met duidelijke letters de volgende tekst worden aangebracht:

Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst. Tentoonstelling van Kunstwerken in het Stedelijk Museum te Amsterdam van 28 Jan. tot 28 Febr., geopend van 11—3 uur. Zondags van 12.30—3 uur. Dinsdags gesloten. Entrée 25 cents.

Als prijs is uitgeloofd f 150, als premie f 50. De jury is echter gerechtigd deze prijzen anders te verdeelen, zoo het

gehalte der ingezonden ontwerpen daartoe aanleiding mocht geven.

De jury bestaat uit de heeren: H. P. Berlage Nz., J. F. Duwaer (technisch adviseerend lid), R. N. Roland Holst en S. H. de Roos.

Elke teekening moet voorzien zijn van een kenwoord, en vergezeld gaan van een correspondentie-adres, waarop hetzelfde motto, benevens den verzegelden naambrief van den ontwerper.

De teekeningen worden vrachtvrij ingewacht vóór den 24 December bij den 1sten secretaris Jacob Marisstraat 20 te Sloten bij Amsterdam. Onvoldoend gefrankeerde zendingen worden niet aangenomen.

N.B. Indien mogelijk, worden met toestemming der inzenders, de ingezonden ontwerpen mede tentoongesteld. Men wordt verzocht buiten op de enveloppe kenbaar te maken of men zulks al of niet wenscht.

Verdere inlichtingen worden gaarne door het bestuur verstrekt.

Namens het Bestuur:
JAC. VAN DEN BOSCH, voorzitter.
S. H. DE ROOS, 1e secretaris.

PRIJSVRAAG VOOR DE OPRICHTING VAN EEN GEDENKTEEKEN VOOR DE STICHTING VAN DE INTERNATIONALE TELEGRAAF-UNIE TE BERN.

Rapport van de Jury.

De jury, benoemd door den Bondsraad van Zwitserland, ter beoordeeling der ontwerpen, ingekomen op de internationale prijsvraag, uitgeschreven voor de oprichting van een gedenkteeken voor de stichting van de Internationale Telegraaf-Unie, is op 1 September 1910 te Bern bijeengekomen, onder voorzitterschap van den heer Eug. Jost, architect te Lausanne.

De beraadslagingen der jury hebben twee dagen geduurd. Zij had zich uit te spreken over 92 ontwerpen.

Zij is begonnen met het uitschiften, zonder discussie, van de inzendingen, die klaarblijkelijk onvoldoende waren of geen verband hielden met het denkbeeld, dat hier tot uitdrukking gebracht moest worden.

Bij de eerste schifting zijn 70 ontwerpen ter zijde gelegd; vastgesteld was, dat één stem voldoende was, om een ontwerp in aanmerking te doen komen voor een nader vergelijkend onderzoek.

De 22 overgebleven ontwerpen hebben het onderwerp van een grondige discussie uitgemaakt, gevolgd door een nieuwe schifting, waarbij slechts 8 ontwerpen overbleven, waarvan de nummers en motto's de volgende zijn:

No. 4, Jo son della Versilia un figlio oscuro; No. 13, Tele; No. 27, die edle Bern erhebt ihr herrschend Haupt; No. 29, Zwitsersch kruis (geteekend); No. 41, Conjunctio; No. 45, Prometheus; No. 46, A. perpetuam rei memoriam; No. 47, Ad astra.

Na ernstig onderzoek zijn opnieuw 4 ontwerpen ter zijde gelegd, evenals bij de vorige schifting bij meerderheid van stemmen. Dit zijn de Nos. 13, 27, 41 en 45.

Na met veel aandacht elk ontwerp nog eens onderzocht te hebben, is de jury eenstemmig in haar oordeel, dat geen der vier niet ter zijde gelegde ontwerpen een afzonderlijke plaats verdient of voor de uitvoering kan worden aanbevolen.

Er volgde nu een lang debat, waaraan alle leden der jury deelnamen, ten einde uit te maken, of er aanleiding was een besloten wedstrijd uit te schrijven tusschen de inzenders van die vier ontwerpen en of er premies of beloóningen toegekend moesten worden. Na discussie nam de jury eenstemmig de volgende besluiten: geen verder vervolg te geven aan dezen wedstrijd, geen beloóningen toe te kennen, en aan den Bondsraad het uitschrijven van een nieuwe prijsvraag voor te stellen.

Onmiddellijk worden de grondslagen van deze nieuwe prijsvraag besproken. Behalve eenige bijvoegingen van ondergeschikt belang blijft het oude programma gehandhaafd. Er zullen maatregelen worden genomen voor een betere verspreiding in de belangstellende kringen.

De vertalingen van het programma zullen gemaakt worden in het Duitsch, in het Engelsch en in het Spaansch (van de vertaling in het Italiaansch werd door den vertegenwoordiger van Italië afstand gedaan) en de prijsvraag zal geannonceerd worden in een zeker aantal bladen van verschillende landen.

Wat betreft de inlevering der ontwerpen, de datum daarvan is bepaald op 15 Augustus 1911.

Ten slotte acht de jury het nuttig bij de kunstenaars aan te dringen, dat zij zich zooveel mogelijk zullen inspireeren op het denkbeeld, dat tot uitdrukking gebracht moet worden en dat zij slechts ontwerpen zullen inleveren, die practisch uitvoerbaar zijn, met de middelen door het programma vastgesteld.

Lausanne, 9 September 1910.

De Voorzitter der Jury,
(get.) EUG. JOST, architect.

Uit het bovenstaand rapport blijkt vrij duidelijk, dat de prijsvraag mislukt is, en dat de jury de mislukking in hoofdzaak daaraan toeschrijft, dat er niet genoeg publiciteit aan het programma is gegeven.

Het is een zeer onaangenaam geval voor de toch vrij talrijke mededingers, vooral voor de vier, die het meest in aanmerking kwamen, die nu, evengoed als al de anderen, naar huis gestuurd worden zonder eenige vergoeding voor hun arbeid, terwijl zij aan de mislukking hoegenaamd geen schuld hebben. Wij zijn benieuwd, welken indruk dit rapport in het buitenland onder de kunstenaars zal teweegbrengen en of de mededingers er zich zonder protest bij zullen neerleggen. Volgens Art. 12 van het oorspronkelijk programma, dat men, woordelijk vertaald, afgedrukt kan vinden in „De Opmerker" van 27 November 1909, kon de jury vrij beschikken over een som van 20000 francs en het bedrag en het aantal prijzen naar goedvinden vaststellen. Hieruit en uit volgende artikelen zou men geneigd zijn, op te maken, dat in elk geval prijzen of premies zouden moeten zijn toegekend. Art. 14 immers, waarin het geval voorzien werd, dat de jury geen der ingekomen ontwerpen voor de uitvoering zou kunnen aanbevelen, spreekt toch zeer duidelijk van „de bekroonde ontwerpen". Er is echter geen bepaling in het programma te vinden, die aan de jury bepaaldelijk de bevoegdheid verleent, om te adviseeren tot het in het geheel niet toekennen van prijzen, maar de Bondsraad schijnt de opvatting te zijn toegedaan, dat zij deze bevoegdheid wel had, en haar advies te hebben opgevolgd, waarschijnlijk overwegende, dat men op die wijze twee prijsvragen voor één geld kon krijgen.

Of deze handelwijze de kunstenaars nu zal aansporen om in grooter getal en met meer animo mede te dingen, mag o. i. wel eenigszins betwijfeld worden en het zou wel eens kunnen zijn, dat het resultaat van de tweede prijsvraag nog minder uitviel, dan dat van de eerste, hetwelk toch al heel bedroevend geweest moet zijn, om de jury te brengen tot een advies, dat eigenlijk niet anders is dan een verklaring, dat de zaak totaal mislukt is.

Het nieuwe programma, dat ons ook nu weder door vriendelijke bemiddeling van het Nederlandsch jurylid Dr. P. J. H. Cuypers werd toegezonden, wijkt slechts in kleinigheden

van het oorspronkelijke af. Wij kunnen hier dus daarnaar verwijzen, onder vermelding van de aangebrachte wijzigingen, bestaande in het navolgende:

Art. 2. Bij het programma zijn thans twee photographische aanzichten, in plaats van een, van het Helvetiaplein gevoegd.

Art. 5, sub 2°, wordt niet gevraagd een beschrijving der te bezigen materialen, doch „een beschrijving van het monument". Het sub 4° gevraagd perspectievisch aanzicht wordt voorts nader omschreven als „genomen van de Kirchenfeldbrug met het oogpunt op 2 M. hoogte."

Art. 6. Als datum van inlevering der ontwerpen is thans vastgesteld 15 Augustus 1911.

Art. 11. Als twaalfde lid van de jury wordt genoemd, David Calandra, lid van den „Conseil supérieur" der oudheden en schoone kunsten van Italië, beeldhouwer te Turin.

Art. 16. De tweede en derde alinea van dit artikel luiden in het nieuwe programma: De andere ontwerpen zullen door de vervaardigers teruggevraagd moeten worden aan het „Bureau international de l'Union télégraphique à Berne" binnen een maand na de uitspraak der jury; zij zullen in geen geval worden teruggezonden voor de sluiting der tentoonstelling. Indien de maquettes gedurende dien tijd niet teruggevraagd zijn, zullen de enveloppes geopend en aan de vervaardigers gevraagd worden wat er met hun werken moet gebeuren.

Art. 18. bepaalt nog, dat het programma zal worden opgesteld in het Fransch, Duitsch, Engelsch en Spaansch, maar, zooals men uit het voorafgaande zien kan, van groote beteekenis zijn de aangebrachte wijzigingen in het programma niet.

De artikelen 12, 13 en 14, die de prijzen en hun verdeeling betreffen zijn geheel ongewijzigd gebleven en, last not least, in art. 11 is ook de bepaling blijven staan, die wij hier in het oorspronkelijk overschrijven: „Le jury tranchera souverainement toutes les questions ou difficultés qui pourraient naitre à l'occasion du concours." Met zulk een bepaling kan men heel wat doen en de jury zal waarschijnlijk daarop wel hare bevoegdheid, om te handelen, zooals zij deed, hebben gegrond.

Er zal echter moeten worden afgewacht of de kunstenaars der geheele wereld, die hier uitgenoodigd worden, zich daarmede zullen kunnen vereenigingen. De nu teleurgestelden zullen zich allicht niet wagen aan een mogelijk tweede échec. Een tweede mislukking behoort niet tot de onwaarschijnlijkheden. Het zou jammer zijn van dezen overigens goed bedoelden wedstrijd, wanneer er niets uit voortkwam, dan een bedroevende bijdrage tot de geschiedenis der Internationale Prijsvragen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 48. Officieel Gedeelte. Afdeeling Arnhem, vergadering van 2 November 1910.

Vakbelangen. Naar aanleiding van het 39ste Congres van afgevaardigden van het »Verband Deutscher Architekten- und Ingenieurvereine«, overgenomen uit de »Deutsche Bauzeitung«.

Kroniek. De Architectuurtentoonstelling van A. et A. door J. Gratama. De Romeinsche Katacomben te Valkenburg.

De bevoegdheid van den architect, door Mr. E. H. P. Rosenboom. Kunstenaars zijn minderwaardigen???

ARCHITECTURA No. 47. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1284ste Gewone Ledenvergadering van 16 November 1910.

Prijsvraag voor een reclame-biljet.

Utrecht. De exploitatie van het terrein tusschen Baanstraat, Prinsenstraat en Nicolaasweg, met afbeeldingen.

Nieuwe Programma's voor de Teekenakten M. O. (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 48. Stadsuitbreiding te Utrecht.

Het Krankzinnigengesticht »Maasoord« te Poortugaal, met afbeeldingen. (Vervolg.)

Afbeeldingen van Zwitsersche landhuizen, ontleend aan H. Baudin. Villas et Maisons de Campagne en Suisse.

DE INGENIEUR No. 48. Demonstratie van het optreden van gyroscopische werking in vliegtoestellen. Voordracht gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ing. van 15 October 1910, door Alb. Ph. Kapteijn, met afbeeldingen.

Drie jaren ondervinding met oververhitte-stoomlocomotieven, door J. T. Bierman w. i. met afbeeldingen.

Stukwerk en premiewerk, door de Directie der Haarlemsche Machinefabriek voorheen Gebr. Figée.

Ingezonden stukken. Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door A. C. van de Stadt w. i. — Varrowketels, door W. Schlusen, met een naschrift van J. H. Beucker Andreae. — Demonstratie van het optreden van gyroscopische werking in vliegtoestellen, door Alb. Kapteijn.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 47. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Uit de Vakgroepen. — Straatplaveisel (vervolg). — Iets over den bouw van tramwegen (vervolg). — Commissie voor de Statistiek.

DE AANNEMER No. 48. Nederl. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur. — Uit de afdeelingen.

Het Gunning-vraagstuk.

Nog eens: Waterleidingplannen.

Afdeelingsverslagen. Groningen 22 November 1910. — Haarlem 21 November 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. . De ovenconstructies van Ing. Fr. Rauls te Cöln-Lindenthal. — Vuurkleiartikelen voor sanitaire doeleinden. — Een Nationale Kunstaijverheidtentoonstelling in 1913 te Amsterdam. — Het vervaardigen van lange »teenen voor het afdekken van pannen in de ovens. — Turf. — De Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten.

DE NATUUR. Uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 11. Iets over reproduktie-techniek: A. Slingervoet Ramondt. — De Neushorenkever: P. Fransen Jz. — Koelmachines in dienst der textiel-industrie: M. van der Boon. — De Knight-Motor: D. S. S. — De Bouw van het heelal (slot): Dr. C. L. van den Broek. — De Eik: J. Baron. — De geschiedenis der suikerfabricage (slot): D. Bieselaar. — De Vliegkampen bij Ede en Soesterberg: N. J. Kolkewijn. — De stratosfeer. — Over een zestal torren: J. Daalder Dzn. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Winter van 1910—1911: L. Y. — Eenvoudige proeven. Een eenvoudige inrichting voor galvanoplastiek Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Varia.

TENTOONSTELLINGSWEZEN.

De onlangs gehouden vergadering van het departement 's-Gravenhage der Maatschappij van Nijverheid, werd door den voorzitter, den heer P. J. van Voorst-Vader, met een hartelijk woord van welkom tot de aanwezigen geopend. Speciaal richtte de voorzitter zich hierbij tot den heer Van Asch van Wyck, regeeringscommissaris voor de tentoonstelling te Brussel, die, in verband met het te behandelen onderwerp: Tentoonstellingswezen, ter vergadering aanwezig was.

Mededeeling werd gedaan omtrent het bezoek van eenige klein-nijveren aan de Brusselsche tentoonstelling. Een rapport daarover zal later verschijnen.

Daarna was aan de orde de verkiezing van 3 bestuursleden, wegens periodieke aftreding van de heeren Haaxman, Couvée en mr. Van Rossum (van wie de eerste twee niet herkiesbaar waren). Gekozen werden de heeren Slotboom, v. d. Vegt en Van Rossum. Hulde werd gebracht aan de aftredende heeren Couvée en Haaxman, die de voorzitter hoopte eerlang in het bestuur terug te zien.

Vervolgens was aan de orde de voordracht van den heer

H. F. Katz, uit Amsterdam, over het: tentoonstellingswezen, in verband met de vragen van het hoofdbestuur, in het October-nummer van het Tijdschrift.

Aan het bestuur der afdeeling werd opgedragen deze vragen te beantwoorden.

De heer Katz ging in de eerste plaats na het ontstaan der tentoonstellingen. Na de groote internationale tentoonstelling in 1900 te Parijs, meende men, dat het met de wereldtentoonstellingen wel gedaan zou zijn, maar die te Brussel heeft het tegendeel bewezen. De reeds hangende plannen bewijzen voorts, dat men niet van plan is het er bij te laten en dat vooral de vaktentoonstellingen nog een toekomst hebben. Spr. schetste hierna het nut der tentoonstellingen zoowel voor de inzenders speciaal als voor de cellectieve inzenders en het belang van de landen, die aan de tentoonstelling deelnemen. Dat de Brusselsche tentoonstelling eigenlijk niet anders meer is geweest dan een groote kermis, betwistte spreker. Dat is een geheel onjuiste en verkeerde voorstelling. Eenigen tijd stond de heer Katz stil bij de z.g. zwendeltentoonstellingen, die nietswaardige diploma's uitgeven. Er is tegenwoordig een internationale bende, die zich speciaal bezighoudt met het verschaffen van die niets beteekenende diploma's, waarvan de houders niet zelden grof misbruik maken om het publiek te misleiden en daarmede enorme winsten maken. Een paar leuke staaltjes deelde spr. mede van dien zwendelhandel in diploma's, waartegen z.i. iets moet en kan worden gedaan met behulp van den Minister van Justitie.

Spr. kwam daarna tot de vraag, hoe eigenlijk de deelneming van Nederland aan internationale tentoonstellingen moet worden georganiseerd.

De verschillende manieren, waarop onderscheidene Staten aan de tentoonstellingen hebben deelgenomen, werden door spr. nagegaan en daarbij werd het nut in het licht gesteld van Staatsbemoeiing. De vraag doet zich daarbij voor, of de Staat dit zelfstandig moet doen of zich moet wenden tot bestaande organisaties. Spr. was van oordeel, dat men zich wel degelijk tot belanghebbenden moet wenden, en de Staat steun moet geven tot bestrijding van de algemeene onkosten en den vorm van subsidie. Hierna ging spreker de verschillende systemen van tentoonstellen na. Wenschelijk is het vormen op de tentoonstellingen van centrale informatie-bureaux, die gegevens verstrekken tot het verkrijgen van een algemeen aperçu. Daaraan moet worden toegevoegd een „Showroom" ter demonstreering van de artikelen en dit aanknoopen van handelsrelatiën.

Hierna kwam de inleider tot de bezwaren tegen tentoonstellingen, speciaal wat de onkosten betreft. Naar oplossing van dat bezwaar wordt gestreefd door collectieve inzendingen van bepaalde artikelen. Dit systeem heeft veel succes en reduceert aanmerkelijk de kosten.

Een organisatie van belanghebbenden is zeer gewenscht. Reeds een veertigtal belanghebbenden hebben zich hier te lande vereenigd tot het vormen van een zoodanige commissie.

Een tweede vraag is: heeft de Nederlandsche afdeeling ter tentoonstelling te Brussel aan haar doel beantwoord? Met genoegen constateerde spr., dat het Nederlandsche paviljoen uitwendig zeer geprezen is. De verwijten aan den bouwmeester waren dan ook zeer onverdiend.

Minder voldeed de inwendige inrichting. De ruimte was te klein, hetgeen te wijten was aan de inzenders, die eerst den kat eens uit den boom keken, en toen er regeeringssubsidie kwam, zich aanmeldden. Hulde bracht spr. aan regeeringscommissaris en architect, die belanghebbenden zooveel mogelijk hielpen. Beslist meende de heer Katz, dat men moest komen tot eenvoudige vitrines. Die in het Hollandsche paviljoen waren eenvoudig afschuwelijk. De machinehal was prachtig, dank zij het collectieve optreden der fabrikanten. De catalogus der Nederlandsche afdeeling was te duur en te zwaar. Het nut der behaalde diploma's kwam spr. dubieus voor.

Thans de vraag: afzonderlijke of gemeenschappelijke hals. Een gemeenschappelijke hal kwam den heer Katz het meest gewenscht voor, die verder nog enkele wenken gaf omtrent het schoonhouden van vitrines, plastische voorstellingen, enz.

Wat de juryreglementen betreft, het best achtte hij afschaffing der juryreglementen.

Hierna volgde eenige vragen, welke nog door den inleider werden beantwoord. N. R. Ct.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. De bouwplannen voor de nieuwe Effectenbeurs, die op de plaats van het Bible-Hotel, en belendende perceelen zal worden gesticht, beginnen vaster vorm aan te nemen.

Volgens de thans aanhangige plannen zal het gebouw uitwendig een rustigen, deftigen indruk maken, eenigszins in den geest van de oude achttiende-eeuwsche patriciërswoningen. In het gebouw der vereeniging zal de opgang geheel binnenshuis worden aangebracht, zoodat de entrée aan de Damrakzijde een zeer sober karakter verkrijgt. De gevel zal in natuur- en baksteen worden gebouwd, waardoor daar ter plaatse een welkome kleurwisseling zal ontstaan tegenover het nieuw te stichten gebouw van de Bijenkorf.

De groote beurszaal, die aan de Warmoesstraat-zijde wordt gebouwd, komt op de eerste verdieping en verkrijgt een oppervlakte van 30 bij 40 M., (de tegenwoordige meet 18 bij 39 M.) Een vestibule, waarin een monumentale opgang van 4 meter hoogte, zal tot deze beursruimte toegang geven.

De ruimte gelijkvloers zal worden ingenomen o. a. door een postkantoor en door een drukkerij voor de Prijscourant. Aan den anderen kant komt een lunchroom voor de beursbezoekers. De overige ruimte aan die zijde zal door verschillende dienstlokalen worden ingenomen.

Aan de Noordzijde boven de ruimte van het postkantoor is een zaal ontworpen voor de bezoekers der goederenbeurs, die leden der Vereeniging voor den Effectenhandel wenschen te spreken. Aan denzelfden kant komen Rijkstelephoon en telegraaf. Het tegenoverliggende (Zuidelijk) gedeelte wordt geheel bestemd voor de Effecten-Sociëteit. Een gedeelte dier ruimte zal worden ingericht voor publieke verkoopen; (de hiervoor te reserveeren ruimte wordt ook van de buitenzijde voor het publiek toegankelijk).

De verdieping hierboven zal aan de Damrak-zijde worden ingericht voor het bestuur en het secretariaat, terwijl hier tevens een zaal komt voor de commissie voor geschillen. Aan den zuidelijken vleugel komen een lotenzaal, een schrijfzaal en blijven verschillende ruimten voor andere doeleinden disponibel. Aan den anderen kant, — boven het telegraafkantoor, — komt de noteerzaal en daarachter een lees- en een boekenzaal.

De hierboven gelegen tweede bovenverdieping wordt ingericht tot woning van den restaurateur en den administrateur, terwijl verder verschillende administratieve inrichtingen aldaar plaats zullen vinden.

Natuurlijk zal van allerlei moderne constructies gebruik worden gemaakt. Zoo worden alle vloeren brandvrij ontworpen.

Op berging van fietsen etc. is bij het bouwplan gerekend.

Op 1 Mei 1913 moet het nieuwe gebouw in gebruik worden genomen.

'S-GRAVENHAGE. De Engelsche architect voor schouwburgbouw, de heer Matcham, uit Londen, was verleden week Zaterdagavond in de komedie, teneinde zaal, tooneel enz., bij avond en verlichting na te gaan.

De heeren Lely en Deen, leden der Schouwburgcommissie, leidden hem rond, bijgestaan door den heer van Bijlevelt, directeur der Opera.

ZWOLLE. De gemeenteraad van Enschedé heeft met de begrooting o.a. goedgekeurd een post van f 100,000 voor den bouw der Textielschool aldaar.

HARDERWIJK. In de op 29 October jl. gehouden vergadering van den gemeenteraad, was van het Roomsch-katholieke kerkbestuur alhier een verzoek ingekomen, om de voormalige Fransche Kerk met bijbehoorende gebouwen van de gemeente in eigendom te mogen ontvangen. Genoemd kerkbestuur heeft het voornemen, bij gunstige beschikking op het verzoek, met financieele hulp van het rijk, tot geheele restaureering van het gebouw over te gaan en het te bestemmen voor den dienst der Kath. kerk.

Tevens wordt in koop gevraagd de aan het kerkgebouw grenzende voormalige pastorie en sacristie, thans voor teekenschool ingericht, voor f 7000, ten einde dit gebouw zijn vroegere bestemming terug te geven.

Het oude kerkje, dat zeer verwaarloosd is en in den laatsten tijd tot garnizoensbakkerij gediend heeft, schijnt een groote historische waarde te bezitten. Dat het aan de achterzijde twee verdiepingen heeft, is wel een

groote merkwaardigheid. Geruimen tijd reeds heeft de provinciale archaeologische commissie er op aangedrongen, dat met behulp van een rijkssubsidie de gemeente tot restauratie over zou gaan. De raad meent echter de gemeentegelden tot nuttiger doeleinden te kunnen en moeten aanwenden.

Op voorstel van B. en W. heeft de raad in beginsel besloten, afstand te doen van de gevraagde gebouwen, de al dan niet goedkeuring van de geboden schadeloosstelling ad f 7000 te verdagen, tot bekend zal zijn, op welke wijze, zonder schade voor gemeente en onderwijs, de teekenschool in een ander gebouw zal kunnen worden overgebracht en welke kosten daarmee gepaard zullen gaan.

Het verzoekschrift en het daarop gevallen raadsbesluit hebben heel wat beroering onder de ingezetenen gebracht, vooral onder de leden der Ned. Herv. Kerk, die het kerkje niet in handen van Katholieken wenschen. Dientengevolge circuleert door de gemeente een adres ter teekening, dat van groote onverdraagzaamheid getuigt en dan ook dadelijk protesten heeft uitgelokt van andersdenkenden, waaronder behooren de burgemeester, de beide wethouders, en andere notabelen.

Wij hopen, dat de verdraagzame partij het winnen zal en godsdienstige onverdraagzaamheid hier niet de oorzaak zal zijn van den ondergang van een oud bouwwerk.

GRONINGEN. De Gemeenteraad keurde na veel discussie het voorstel goed tot demping van een deel van het Boterdiep en den aanleg van nieuwe havenwerken en straten in de nabijheid van de nieuwe laboratoria. De kosten voor de gemeente bedragen ruim f 156.000.

WINTERSWIJK. Door den burgemeester werd in de laatst gehouden Raadsvergadering medegedeeld, dat voor de vacature van tijdelijk wegenopzichter voor den tijd van één jaar en op eene jaarwedde van f 800, zich 122 sollicitanten hebben aangemeld.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond
van 6 tot 8 uur.

39	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130	p.m
15	Bouwk. Opz.-uitv.	24—60 j.,	f 70—f 110	»
26	Bouwk. Teek.	22—36 j.,	f 65—f 150	»
12	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j.,	f 50—f 65	»
11	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 65	»
12	Waterb. Opz.-teek.	23—48 j.,	f 65—f 120	»
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60	»
12	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125	»
7	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j.,	f 80—f 100	»
4	Werkt. Teek.-constr.	25—33 j.,	f 75—f 200	»
5	Machine-teek.	23—33 j.,	f 60—f 90	»
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60	»
6	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130	»
2	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 80	»
3	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80	»
1	Opz.-werkmr.cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85	»
1	Teekr.-constr.cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150	»
1	Opzichter-landmeter	49 j.,	f 150	»

Vacante Betrekkingen.

— Bouwk. Teekenaar; voor direct bij den Architect J. J. Hellendoorn te Lochem. (1)

— Gemeente-Opzichter te Uithuizermeeden, prov. Groningen. Oproeping moet nog geschieden. (1)

— Directeur der Ambachtsschool te Hoogeveen. Zie adv. in dit no. (1)

— Aankomend Teekenaar op meubelfabriek te Amsterdam. Br. lett. W. O. 4265. Alg. Adv. bur. A. de La Mar Azn., Amsterdam. (2)

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS" FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies.
Vraagt prijsopgaaf bij
G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met GEBOORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

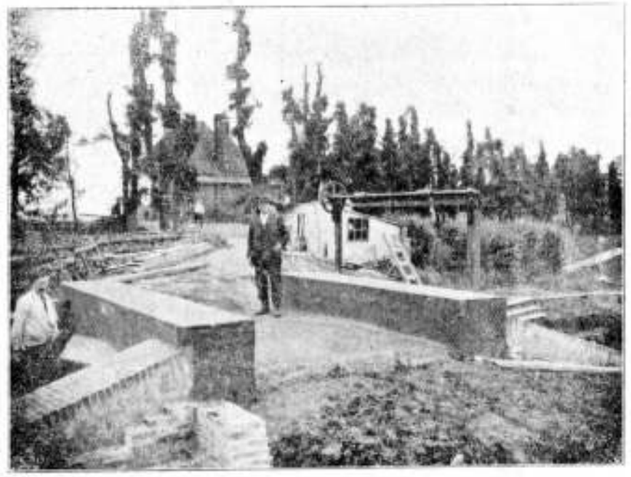

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton. Begrootingen en Ontwerpen gratis.

SLUISOVERDEKKING in gewapend beton, uitgevoerd te GENEMUIDEN.

Geld verdienen kan iedereen
door onze **Schwarzwalder** Klokken te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabriekspriis.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen
v. d. WETTERN, WISDORFF & KEY.
Rotterdam.
Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Aan de Ambachtsschool te **Hoogeveen** is, ten gevolge van de benoeming van den tegenwoord gen functionaris, den Heer C. DOETS, tot Directeur aan de Ambachtsschool te Middelburg, vacant de betrekking van

Directeur.

Aanvangssalaris f 1700.

Sollicitanten worden opgeroepen en verzocht hunne stukken zoo **spoedig mogelijk** — uiterlijk **15 Dec. e.k.** — in te zenden bij den Bestuursvoorzitter
HENDRIK RADIJS.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" Fa WIJERS & FLAES

ASPHALT-PAPIER	ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER	MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK	ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT KIT	

A. J. BEUKERING,
Alb. Cuypstr. 102, - AMSTERDAM.
Agent in alle voorkomende
Machinekamerbenoodigdheden.

TECHNIKUM STRELITZ
in Mecklenburg
(100 KM. van Berlin).
Opleiding in alle vakken.
Bouwkunde, Waterbouwkunde, Betonbouw, IJzerconstructie, Machinebouw, Electrotechniek, Ingenieurs, Architekten, Opzichters, Werkmeesters.
Opname dagelijks, Verkorte studie, Diploma bij het verlaten der school.
Programma gratis.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

I. VAN ONLANGS, Loodgieter, ROTTERDAM.
Teilingerstraat 80, — Van der Poelstraat 63, — Cronjéstraat 21,
bij de Schie. **Telefoon 3367.** filiaal voor den linker Maasoever. **Telefoon 5895.**
Aanlegger van **Gas- en Waterleidingen.** :-: Levert en stelt **Baden, Badkachels, Closets. Fonteinen, Gaskronen** en verdere **Gasartikelen.**
MASSTIEK DAKBEDEKKINGEN onder garantie.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF.
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

HILVERSUMSCHE IJZERGIETERIJ EN MACHINEFABRIEK
Telegr.-adr.: „IJzergieterij". **ENSINK & Co.** Int. Tel. No. 56.
Specialiteit: KOLOMMEN — IJZERCONSTRUCTIES
Kappen — Trappen — Bruggen — Hekwerken.

Vertretung für TECHNISCHES BUREAU Amsterdamsche Veerkade 33.
Pumpen für sämtliche gewerblichen Zwecke.
Holland VAN DER PLOEG HAAG.
Luft-Kompressoren und Vakuumpumpen
Membran- und Säurepumpen in Metall und Eisen mit säurefesten Auskleidungen
Filterpressen,
Hydraulische Pressen nebst hydraulischen Pumpwerken.
Röhren-Verwärmer, Dampfmaschinen, Armaturen aller Art.
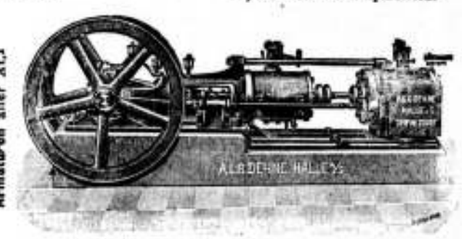
Wasser-Reinigung für gewerbliche Zwecke. System Dehne.
A. L. G. Dehne, Maschinen-Fabrik, Halle\S.

Het Advertentiebureau van
„DE OPMERKER",
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage,
belast zich met de plaatsing van advertentiën in alle Dag- en Weekbladen, enz. zonder prijsverhooging.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 5 DECEMBER.

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-best.: het verlagen en aan beide zijde verbreeden van de vaste brug no. 56 over de Brouwersgracht voor de Binnen-Brouwersstraat met bijbehoor. werken. Het bestek en voorwaarden dezer aanbesteding zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes), tegen betaling van f 1.15 (met een teekening).

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het onderhoud van de vaart tusschen Amsterdam en Vreeswijk in de prov. Utrecht, met inbegrip van de rijkshulpschutsluis en bijbehoorende werken te Vreeswijk, ged. de jaren 1911, 1912 en 1913, in 2 perc. en in massa, raming resp. f 1070 per jaar, f 3430 per jaar en f 4500 per jaar; het bestek no. 22 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der provinciale besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Castendijk te Arnhem, den arr.-ingenieur Steyn Parvé te Utrecht en bij de opzichters Kuiler te Vreeswijk en Venema te Breukelen.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven „DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het leveren en plaatsen van eene loods van gegalvaniseerd gegolfd plaatijzer tot berging van sneeuwploegen enz. te Amersfoort, raming f 1275; het bestek no. 223 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Castendijk te Arnhem, den arr.-ingenieur Steyn Parvé en bij den opzichter Kok te Amerfoort.

DINSDAG 13 DECEMBER.

MIDDELBURG 11 ure. — De directeur der reg. en dom. in een der lokalen van de societeit St. Joris: 1. het leggen van een zeedijk ter lengte van 4108 M. ter bedijking van een gedeelte der buitengronden aan de Noordzijde van den Spoorwegdam door de Oosterschelde en langs den Caterspolder, onder de gemeenten Riland-Bath en Woensdrecht, benevens het bouwen van eene Uitwateringsluis en verdere werken; 2o. het verharden van wegen in den Caterspolder, gemeente Woensdrecht, ter gezamenlijke lengte van 885 M.; bestekken en teekeningen ter inzage bij den ontv. der reg. en dom. te Goes en bij den hoofdopzichter der domeinen in Zeeland te Middelburg; aanw. 6 Dec. ten 10.45 ure; inl. te bekomen gij gen. hoofdopzichter; bestekken en teek. te bekomen voor het werk no. 1 ad f 1.50 en no. 2 ad f 0.25 bij bovenvermelden ontvanger te Goes en bij alle andere ontvangers der reg. en dom.

DONDERDAG 15 DECEMBER.

OUD-GASTEL 12 uur. — Het heemraadschapsbestuur van de Mark en Dintel ten koffiehuize van den heer N. A. van Mechelen: het bouwen van kantoorgebouw met woning en schuurtje op het terrein van voorn. heemraadschap te Oud-Gastel; bestek met 2 teekeningen te bekomen ad f 1.50 ten kantore van den waterbouwk. v. d. Mark en Dintel, den heer J. W. Burgers te Stampersgat, gem Oud-Gastel; aanw. 6 Dec. nam. 12.30 uur.

ZWOLLE 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het onderhoud van de rijkswerken en van de verspreide kunstwerken in de provincie Overijsel, in de jaren 1911, 1912 en 1913, in 4 afd., raming per jaar resp. f 18800, f 16600, f 30600, f 15200; het bestek no. 33 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofdingen.-dir. Jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, voor alle afdeelingen, voor afdeeling IV bij den arr.-ingen. De Gelder te Zwolle en de opz. Lofvers te Zwolle, Sizoo, te Zwartsluis en opz. Mulder, te Hardenberg; voor afd. I, II en III bij den arrond.-ingen. Birnie te Almelo, zoomede voor afd. I bij opz. Bootsgezel te Rijssen, voor afd. II bij opz. Ten Doesschate, Zwolle, voor afd. III bij de opz. Ten Doesschate te Zwolle, Bootsgezel te Rijssen en Sips te Hengelo; de nota's van inl. liggen op 9 Dec. ter inzage bij vorengenoemde ingenieurs van 10—4 uur.

MAANDAG 19 DECEMBER.

MAASTRICHT 10.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de rijksrivierwerken en hun toebehooren op de Maas in Limburg en Noord-Brabant, boven de grensscheiding tusschen Mook en Heumen, met daartoe noodige leveringen, herstellingen en vernieuwingen ged. 1911, in 5 perc., raming resp. f 8500, f 4900, f 11000, f 9000, f 12000; het bestek no. 41 ligt na 5 Dec. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Kortenaer te Maastricht, en voorts voor het 1e en 2e perc. op het bureel van den ingen. van Konijnenburg te Maastricht, bij den opz. Baumann ald. en bij den opz. Schagen te Sittard, en voor het 3e 4e en 5e perc. op het bur. van den ingen. Doijer te Roermond en bij de opz. Sybesma, Enthoven en Kerkhof, resp. te Roermond, Venlo en Geenep; de nota's van inl. liggen op 12 en 13 Dec. ter inzage voor het 1e perc. en 2e perc. op het bureel van den ingen. van Konijnenburg voorn. en voor

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIEN. — — — — — —
— — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

— Aankomend Teekenaar, op een Fabriekskantoor. Kennis van machineteekenen strekt tot aanbeveling. Br. no. 1819, aan het Centr. Adv.-Bureau Max R. Nunes, Amsterdam. (2)

— Buitengewoon Opzichter-Teekenaar bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. Voor den afbouw der lijn Gouda—Schoonhoven, bekend met terreinopmetingen en het in kaart brengen. Brieven aan den Ingenieur L. A. M. Ankersmit, Gouwebrug, Waddinxveen. (2)

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

— Scheepsbouwkundige, ervaren in scheepsteekenen en het maken van stabiliteitsberekeningen. Sal. n. bekw. Br. met opg. v. tegenw. werkkring, No. 1802, a. h. adv.-bur. Max R. Nunes, Amsterdam. (2)

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

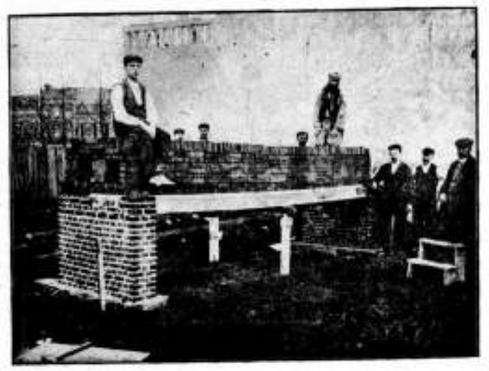

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE,

Abonneert u op
„DE OPMERKER".
Abonnementsprijs slechts
f 5.-- per jaar.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
ZIJDEWINDESTRAAT 109B. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

„DE OPMERKER"
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.
Administratie Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs slechts f 5.— per jaar,
waarover in 2 termijnen, op 1 April en 1 October, telkens voor de helft beschikt wordt.
Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

Abonnements-Inschrijving.
(PERSOONLIJK IN TE VULLEN.)

Ondergeteekende verlangt met ingang van ..... *191* ... *voor het loopende jaar en verder tot wederopzegging een abonnement op* **„De Opmerker",** BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Naam .....
Woonplaats .....
Beroep .....
Datum .....
Handteekening

Uitknippen.

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

het 3e, 4e en 5e perc. op het bureel van den ingen. Duijer te Roermond.

DINSDAG 20 DECEMBER.

ARNHEM 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van het Apeldoornsch kanaal, provincie Gelderland, ged. 1911, 1912 en 1913 raming f 15350 per jaar; het bestek no. 34 ligt na 5 December ter lezing aan het geb. van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Castendijk te Arnhem, den ingen. Van Heijst te Zutphen en den opz. Ten Bosch te Apeldoorn; de nota van inl. ligt op 12 Dec. van 8—5 uur ter inzage bij genoemden opz.

WOENSDAG 21 DECEMBER.

GRONINGEN 1.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van den rijkshaven en zeeweringswerken te Delfzijl, gedurende de jaren 1911 en 1912, raming f 3500 per jaar; het bestek no. 37 ligt na 7 Dec. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag, tegen betaling der kosten; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Kempees te Leeuwarden, den ingenieur Scharp te Groningen en den opz. Klippus te Delfzijl; de nota van inl. ligt op 16 Dec. ter inzage op het bureau van gen. opzichter.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van vijf blokken woningen voor het personeel der Rijks-directe belastingen, invoerrechten en accijnzen en van den rijkswaterstaat te Hansweert, behoorende tot de werken voor den bouw van derde schutsluizen voor het kanaal door Zuid-Beveland te Hansweert en te Wemeldinge, raming f 64600; het bestek no. 233 ligt na 7 Dec. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Caland te Middelburg, den arr.-ingenieur Kempees te Goes en den opz. Man in 't Veld te Hansweert; de nota van inl. ligt op 16 Dec. ter inzage bij genoemden arr.-ingenieur.

DONDERDAG 22 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het gem.-bestuur: het bouwen van vier woningen aan het pompstation der duinwaterleiding.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . . *f* 1.20

C. H. PETERS. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . *f* 0.75

F. W. JOCHEM. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . *f* 1.50

JULIUS NORDERBURG. **Die Ventilatoren** und deren Anwendung auf praktische Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen *f* 1.—

MR. C. VOSMAER. **De kunst in het Daaglijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (*f* 1.90) . . . *f* 0.90

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . *f* 6.—

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1855 . . . . . *f* 1.—

F. C. D. BAUER. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . *f* 0.75
Beide werken te zamen . *f* 1.25

BADON GEIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Stelkunct.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 10 DECEMBER 1910. No. 50.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92. 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

J. H. LELIMAN.

Weinig namen zijn in de kringen van de beoefenaars der bouwkunst zoo bekend, als die, welke heden, in rouwrand helaas, hierboven geplaatst moest worden.

Op 1 December j.l. is J. H. Leliman in den ouderdom van ruim 82 jaren overleden en met hem is weder een lid van de oude garde en een figuur van beteekenis in de geschiedenis van de ontwikkeling onzer hedendaagsche bouwkunst heengegaan. Voor de jongeren was hij niet meer de man van een vorig geslacht, maar reeds van een voorvorig geslacht. Dat desniettegenstaande velen der jongeren nog wel eens persoonlijk met hem in aanraking zijn gekomen en van die ontmoeting met den beminnelijken grijsaard een aangename herinnering mochten bewaren, is daaraan toe te schrijven, dat Leliman eigenlijk met drie geslachten van collega's heeft medegeleefd. Was hij ook in de laatste jaren niet meer de militante voorvechter, vooraanstaande in den strijd zijner dagen, tot op hoogen leeftijd bleef hij belang stellen in alles, wat er op het gebied van de kunst, waarvoor hij zooveel gevoelde, waarvoor hij ook zooveel gedaan heeft, voorviel.

Er was iets aandoenlijks in de belangstelling van den door ouderdom gebogen man, toen hij nog in 1906, leunend op den arm van zijn zoon, in Den Haag de tentoonstelling der Vredespaleis-ontwerpen bezocht.

Aandoenlijk voor hen, die hem, zooal niet in zijn jonge jaren, toch nog in zijn kracht gekend hadden. Die kracht was gebroken, dat kon men zien. De meeste zijner tijd genooten waren hem toenmaals, velen reeds lange jaren tevoren, ontvallen en wel moet hij zich eenigszins vreemd te moede hebben gevoeld te midden van al die reusachtige vellen papier, waarop een jonger geslacht zijn denkbeelden, in de grootste verscheidenheid, in lijn en kleur had uitgedrukt. En toch is er misschien onder de Academische Fransche ontwerpen veel geweest, dat hem aan zijn jeugd herinnerde, toen hij aan de Rijks Academie te Amsterdam onder leiding van Tétar van Elven in de klassieke bouwkunst werd ingewijd, na zijn eerste opleiding bij wijlen J. F. Metzelaar te Rotterdam te hebben genoten.

Die eerste opleiding in practische richting, reeds op 15 jarigen leeftijd begonnen, is op Leliman's verdere ontwikkeling van beslissenden invloed geweest.

Verdienstelijk leerling der Academie, immers dit bewijzen de zilveren en de gouden medaille, die hij daar achtereenvolgens verwierf, strookte een zich gewillig voegen, naar hetgeen toenmaals aan die inrichting als regel gold, geenszins met zijn aanleg en karakter, en menigmaal moeten zijn leermeesters bedenkelijk het hoofd hebben geschud, wanneer hij zich vrijheden veroorloofde, dietoen maals als iets ongehoords werden aangezien.

Maar de jonge bouwmeester droeg de overtuiging met zich om, dat de komende tijd behoefte had aan wat anders.

Zijn voorgevoel is door de uitkomst bevestigd, want zeer korten tijd na zijn ongeveer vijfjarig verblijf in het buitenland, waar hij op verschillende ateliers werkzaam was, mocht hij zich te Amsterdam alreeds in een aardige practijk verheugen. Dat wil heel wat zeggen, wanneer men bedenkt, hoezeer de toestanden van omstreeks 1853, dat is ruim een halve eeuw geleden, verschilden van de tegenwoordige.

Leliman's werk viel in den smaak, omdat het afweek van het gewone, en al waren de tijdsomstandigheden niet van dien aard, dat hem opdrachten voor groote monumentale bouwwerken ten deel vielen, de groote toewijding, waarmede hij ook aan kleinere opdrachten zijn krachten wijdde, zijn ernstig streven, daarin steeds iets van zichzelf te geven, verschaften hem spoedig een gevestigde reputatie.

Onlangs is aan Jan Springer den lof gegeven in het Genootschap Architectura et Amicitia het artistieke element op den voorgrond te hebben gebracht; van Leliman kan men zeggen, dat hij veel vroeger, in een tijd, toen bouwen eigenlijk in het geheel niet meer als een kunst beschouwd werd, met al zijn vermogens heeft bijgedragen, om de bouwkunst als kunst in eere te herstellen. Onvermoeid was hij daartoe werkzaam, hij verloor dit doel in zijn dagelijksche, drukke practijk geen oogenblik uit het oog en zocht het ook langs andere wegen te bereiken zooals door zich aan te sluiten bij de maatschappij Arti et Amicitiae, een der weinige genootschappen van kunstenaars, die toenmaals iets beteekenden. Zooals de de heer C. G 't Hooft bij de ter aarde bestelling vermeldde, was Leliman het oudste stemhebbend lid dezer maatschappij en tevens de man, die haar eerste maatschappelijk gebouw stichtte. Zij is hem nog voor veel meer dank schuldig, want hij is ook geweest een harer ijverigste bestuursleden, wiens naam dan ook eerlang zal voorkomen op de gedenkplaat, die de meest verdienstelijke onder hare leden huldigt.

Het gebouw van Arti is steeds als een zijner beste werken aangemerkt, maar het is later, evenals verscheidene andere zijner werken, verbouwd en van karakter veranderd. Hoevele jongeren is ook niet in hun werk hetzelfde overkomen? En of er altijd iets beters voor in plaats gekomen is zouden wij niet gaarne durven beweren.

Welke belangstelling Leliman, men kan wel zeggen zijn leven lang, met woord en daad, getoond heeft voor het bouwkundig vereenigingsleven, is zoo algemeen bekend, dat het hier eigenlijk alleen volledigheidshalve gereleveerd behoeft te worden. De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bestond ongeveer 10 jaren, toen de overledene zijn architectenloopbaan begon. Men kan zonder overdrijving zeggen, dat de Maatschappij hare opkomst te danken heeft aan het optreden van Leliman en zijn tijdgenooten Godefroy, Salm Sr., de Van Gendt's, Springer, Gosschalk, Van Niftrik, in welk gezelschap hij als een der ijverigste leden uitblonk. Men behoeft slechts de oude verslagen van de vergaderingen en de Bouwkundige Bijdragen en andere uitgaven van de Maatschappij op te slaan, om getroffen te worden door de talrijkheid der veelal zakelijke bijdragen, in woord en geschrift, door Leliman geleverd Een man van zoo veelzijdig talent, zooveel werkkracht, daarbij handig en vaak geestig debater, die steeds zonder aanzien des persoons voor zijn meening durfde uitkomen en toch ook door tegenstanders geacht werd om zijn karakter, was als aangewezen om den voorzittersstoel der Maatschappij te bezetten. Tien jaren is hij Voorzitter geweest nadat hij reeds vijftien jaren in het Bestuur zitting gehad had. Toen kwamen er stroomingen, waarmede hij niet kon medegaan, andere stuurlieden kwamen aan het roer, een andere koers werd ingeslagen, maar al was dit niet alles naar den zin van den oud-Voorzitter en al vond hij menigmaal aanleiding tot aanmerkingen op het beleid der nieuwe stuurlieden, de zaak van de bevordering der Bouwkunst ging hem boven alles, hij bleef lid, en een belangstellend lid der Maatschappij, ook toen zijn gezondheidstoestand hem niet meer vergunde de vergaderingen geregeld bij te wonen. Maar als het nog maar eenigszins kon, dan was hij althans op de algemeene Mei-vergaderingen present en niet als lijdelijk toehoorder, doch telkens, waar het pas gaf, zich mengend in het debat.

En wanneer de werkzaamheden waren afgeloopen en de gewone rondvraag kwam van den Voorzitter, of nog iemand het woord verlangde, dan was het bijna regel te hooren: »de heer Leliman heeft het woord«. En dan kwam er een voor de vuist gesproken speech, waardoor de vergadering, soms afgemat door vervelende discussies, weer geheel werd opgemonterd en in de rechte stemming gebracht, om broederlijk ter excursie of aan tafel te gaan.

Niet minder verplichting dan de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst heeft voorzeker het Genootschap Architectura et Amicitia aan Leliman. Van den beginne af heeft hij dit Genootschap met raad en daad bijgestaan en tot aan het eind zijns levens heeft deze vereeniging der jongeren zijne sympathie mogen behouden.

Voor alles, trouwens, wat onmiddellijk of zijdelings tot bevordering der Bouwkunst kon strekken, wist men destijds, op Leliman te kunnen rekenen als een ijverig medewerker. Zoo was hij een der eersten in ons land, die het groote belang van een goed georganiseerd ambachtsonderwijs inzagen en daarvoor ijverden. Terecht getuigde de heer J. van Hasselt, Voorzitter van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, aan de groeve, van hetgeen Leliman als lid en voorzitter van het bestuur voor die instelling heeft gedaan en tot stand bracht. In de eerste plaats moet daarbij genoemd worden het zeer vele wat hij deed voor het ambachtsonderwijs. Hij kan inderdaad gelden als de vader van de ambachts- en industriescholen der Maatschappij.

Om dit en het andere goede werk dat hij voor de Maatschappij deed, zal ook daar zijn naam in dankbare herinnering blijven

Aan »De Opmerker«, wij herinnerden daar reeds aan bij de herdenking van zijn zeventigsten geboortedag,*) heeft de overledene, vooral in de eerste jaren ijverig medegewerkt. Zijn critische opmerkingen waren dikwijls raak en hij schroomde niet, onomwonden zijn meening te zeggen over de dingen, die hij om zich heen gebeuren zag. Daartoe mocht hij destijds, ook door zijn verblijf in het buitenland, zeker meer bevoegd geacht worden dan velen zijner vakgenooten. Een onvermoeid strijder voor zijn meeningen toonde hij zich, toen Alberdingk Thijm begonnen was propaganda te maken voor een herleving van de middeleeuwsche bouwkunst in ons vaderland. Met Cuypers' opvatting van de Nederlandsche Renaissance kon hij zich volstrekt niet vereenigen en jaren achtereen heeft hij den strijd voortgezet en in menige brochure en menig artikel, de later uit deze beweging voortgekomen officieele bouwkunst, aangetast.

Heeft dit krachtig verzet oogenschijnlijk ook weinig uitwerking gehad en is ook het Rijksmuseum en menig Rijksgebouw verrezen in een stijl, waarmede hij zich niet kon vereenigen, dat de Nederlandsche Bouwkunst niet in haar geheel tot de middeleeuwen teruggekeerd is, is zeker voor een groot deel te danken aan het ijveren van Leliman en zijn geestverwanten, die wel het oude wisten te waardeeren, maar er geen heil in zagen den blik steeds en uitsluitend achterwaarts te richten.

Het moet hem een groote voldoening geweest zijn toch nog de reactie te hebben beleefd en te hebben ervaren,

*) Zie »De Opmerker« van 25 Juni 1898.

dat een jonger geslacht weder den blik voorwaarts gericht en daarbij in menig opzicht de paden betreden heeft, door hem indertijd aangegewezen. Het meerdere succes van die jongeren heeft hij zeker, zonder een zweem van ijverzucht, met ingenomenheid begroet.

Voorzeker is in het bovenstaande en ook verleden Maandag op de Oosterbegraafplaats eer te weinig dan te veel gezegd, om de beteekenis van J. H. Leliman voor de Nederlandsche Bouwkunst in het licht te stellen. Een zoo rijk leven laat zich niet in een redevoering of levensbericht beschrijven naar den eisch, maar wij moesten ons tot een vluchtige schets bepalen.

Voor de familiebetrekkingen is het zeker een groot voorrecht geweest den vader tot op hoogen leeftijd te mogen behouden, voor den zoon in het bijzonder mag het een groot voorrecht heeten, zooveel blijken van onverdeelde belangstelling te hebben ontvangen als hier gegeven werden en voor de nagedachtenis van den overledene zelf mag het als een voorrecht worden aangemerkt, dat hij, na een alleszins welbesteed leven, tijdig genoeg van het tooneel van het openbare leven is afgetreden, om zijn roem niet te overleven.

De rust der laatste jaren was welverdiend, thans is hij de eeuwige rust ingegaan, maar bij het nageslacht zullen niet alleen zijn verdiensten, doch bij ieder die hem gekend heeft, zal ook zijn persoonlijkheid in vriendelijke herinnering blijven.

Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911.

M. M.

Het Comité voor Buitenlandsche Kunsttentoonstellingen, door de Nederlandsche Regeering — bij Kon. besluit dd. 11 Januari 1910, No. 27 — benoemd tot Regeerings-Comité, en als zoodanig belast met de regeling van de Nederlandsche afdeeling op de Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911, brengt het navolgend Programma ter kennis van de Nederlandsche Kunstenaars.

Wegens den langen duur der onderhandelingen met het Tentoonstellingsbestuur te Rome, kon een verzoek aan de Nederlandsche Regeering om subsidie voor deze tentoonstelling eerst nu worden gedaan. Het Comité vertrouwt evenwel, dat deze subsidie zal worden verleend.

In 't bijzonder vestigt het Comité er de aandacht op, dat, in verband met de toegestane ruimte, op deze tentoonstelling slechts een zeer beperkt aantal kunstwerken — waardoor echter de Nederlandsche Kunst op de best mogelijke wijze vertegenwoordigd zal zijn — zal kunnen worden geplaatst.

Het Comité doet derhalve een dringend beroep op de Nederlandsche kunstenaars, om door hunne medewerking deze hoogstbelangrijke tentoonstelling te doen slagen.

Het Regeerings-Comité
voor de Nederlandsche Afdeeling ter Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911:

WILM STEELINK, Voorzitter, Commissaris-Generaal.
A. M. GORTER, 2e Voorzitter.
Prof. P. DUPONT.
H. J. HAVERMAN.
Prof. BART VAN HOVE.
A. SALM G.Bzn.
A. F. REICHER, Secretaris-Penningmeester.

AFDEELING ARCHITECTUUR.

In aansluiting aan de circulaire van het Regeerings-Comité wenscht ondergeteekende, ter opwekking en ter bevordering tot deelname aan de Internationale Architectuur-Tentoonstelling, het navolgende onder de aandacht van H.H. Architecten te brengen:

Het is nu ruim 10 maanden geleden, dat de heer Wilm Steelink, Commissaris-Generaal — vertegenwoordigende de Nederlandsche Regeering voor deze Tentoonstelling — de Nederlandsche Architecten in de gelegenheid stelde om kennis te nemen, op welke wijze het „Uitvoerend Italiaansche Comité" zich voorstelde dat de Afdeeling Architectuur op deze Tentoonstelling zich zou uitspreken.

Dit zou n.l. geschieden, niet door het inzenden van architectonische teekeningen, doch door het oprichten van gebouwen op een deel van het tentoonstellingsterrein — te verloten onder de mededingende landen — en wel voornamelijk een „Modern huis", typisch nationaal, met de volledige moderne inrichting. Zelfs zou ook het overblijvende terrein als tuin aangelegd en voorzien moeten zijn van inheemsche planten en bloemen van het betreffende land.

De bedoeling was om zoodoende een internationaal overzicht te verkrijgen van wat de verschillende landen in het laatste tiental jaren voor „nieuws" op het gebied van architectuur wisten te ontwerpen.

Ondergeteekende noodigde toen uit:

De H.H. K. P. C. de Bazel, Voorzitter van den Bond van Nederlandsche Architecten; H. A. J. Baanders, Voorzitter van het Genootschap Architectura et Amicitia; P. A. Weeldenburg, Voorzitter van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap; Joh. Mutters, Voorzitter van Arti et Industriae; W. van Boven, Voorzitter van de Afdeeling Bouwkunst van den Haagschen Kunstkring, daarbij zelf de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst vertegenwoordigende, tot het vormen van een Commissie — waaraan de heer J. Gratama als Secretaris werd toegevoegd, — om te overleggen op welke wijze Nederland „waardig" in deze internationale prijskamp zou kunnen mededingen en de verdere regeling daarvan op zich te nemen, bij eventueele uitvoering.

Het denkbeeld vond algemeene instemming en besloten werd tot de uitvoering daarvan over te gaan.

Zonder steun van Rijkswege[1]) ook in den vorm van een flinke subsidie, zou de Commissie haar plannen evenwel niet verwezenlijken kunnen.

ZEx. de Minister van Binnenlandsche Zaken daartoe aangezocht, bleek gelukkig veel sympathie voor het plan te gevoelen en zeide medewerking toe, doch vreesde, dat de geldelijke steun niet zoo belangrijk zou kunnen zijn als de Commissie dat wel wenschte.

En inderdaad, toen betrekkelijk kort daarop het officieele antwoord ontvangen werd, bleek het vermoeden van ZEx. juist te zijn geweest (het toegezegde bedrag toch zou nauwelijks toereikend zijn voor transport, reiskosten enz.), en moest de Commissie zich ontbinden, daar de Vereenigingen uit eigen middelen niet in staat zouden zijn de noodige gelden daartoe bijeen te brengen, al zou ook gerekend mogen worden op bijdragen van daartoe aan te zoeken „geïnteresseerden", die in aanmerking zouden kunnen komen voor de inrichting van het „Moderne Huis".

Het is later gebleken, dat de meeste landen er net zoo

1) Volledigheidshalve moet ook nog in herinnering gebracht, dat als voorwaarde was gesteld dat de Regeering van de mededingende staten de aanvraag zoude doen om te worden toegelaten en den Inzender-Architect of de Vereeniging zou aanwijzen en zich bovendien verantwoordelijk zou stellen voor „de inzending".

over dachten als Nederland en de toezeggingen van deelneming bleven uit, zoodat het Uitvoerend Comité den termijn van aanmelding steeds verschoof en ten slotte bij gebleken gebrek aan deelneming het geheele plan moest opgeven.

Daarna vernam men niets meer van een Afdeeling Architectuur op deze Tentoonstelling, totdat eenigen tijd geleden het Uitvoerend Comité een nieuw reglement publiceerde, speciaal voor een afdeeling Architectuur, terwijl voor Holland eerst 20, later slechts 15 Meters cimaise kon worden gereserveerd.

De eischen welke aan de inzendingen gesteld werden, zijn zeer hoog en men verwacht slechts supérieur werk en voornamelijk modern werk, zoodat met het oog op de kleine gereserveerde ruimte hier slechts van een keuze-collectie sprake kan zijn. Bij de haast die er nu tevens in eens gemaakt wordt (de inzendingen zouden 1 December a.s. reeds te Rome moeten zijn) werd, om te weten hoeveel en op welke inzendingen door het Uitvoerend Comité gerekend kan worden, onderstaande mededeeling opgenomen in het Bouwkundig Weekblad en in het orgaan van Architectura et Amicitia, zoodat wel verondersteld kan worden, dat de meest in aanmerking komende architecten daarvan kennis hebben kunnen nemen:

„De vertegenwoordiger der Regeering deelt ons mede, dat van de 20 Meter aangevraagde cimaise voor de Nederlandsche architectuur-tentoonstelling slechts 15 Meter kan worden toegestaan.

Hun die voor de „keuze-collectie" wenschen in te zenden wordt verzocht hun opgave zoo mogelijk vóór 8 November 1) op te geven aan het bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, dat aangezocht is om ten spoedigste de namen op te geven van H.H. inzenders.

Het voornemen bestaat, wanneer de inzending grooter is dan de beschikbare plaatsruimte, de Bouwkundige Vereenigingen te verzoeken een afgevaardigde te benoemen tot het vormen van een Jury, welke uit de opgaven een keuze zal doen."

w.g.: A. SALM G.Bzn.

Vóór dien datum hebben zich slechts een paar achitecten aangemeld en daarna niemand meer. Moet de Commissie daaruit afleiden, dat ook niemand meer in aanmerking wenscht te komen?

Hoewel de inzendingstermijn verdaagd is, wordt de termijn van aanmelding steeds korter en zou het te betreuren zijn, dat Nederland zoo goed als niets zou inzenden.

Het is daarom dat ondergeteekende alnog een poging doet tot het bijeenbrengen eener collectie.

Hoewel steeds in afwachting van toezeggingen heeft hij inmiddels zich gewend tot de Besturen van de hierboven reeds genoemde en vroeger uitgenoodigde Vereenigingen en voorts tot hen die in staat kunnen worden geacht het slagen van deze Tentoonstelling mede te kunnen bevorderen, met het beleefd en dringend verzoek elk in eigen kring en in den kring van hun eigen leden en in de stad hunner inwoning of omgeving (ook betreffende werken uitgevoerd door Rijk of Gemeente) zoo spoedig mogelijk na te gaan welke architecten en welke onderwerpen wel het meest in aanmerking zouden komen voor deze „keuze-collectie". In aanmerking nemende, dat de definitieve opgave van de Nederlandsche inzending reeds verzonden had moeten zijn, herhaalt ondergeteekende het dringend verzoek ten spoedigste die opgave te mogen tegemoet zien [2]).

1) Welke bij 2de plaatsing veranderd is in 12 November.

2) H.H. Inzenders wordt beleefd verzocht hun stembiljet voor de Jury van toelating en hun opgave der inzendingen te adresseeren aan het Comité-lid A. SALM G.Bzn., 26 Weesperzijde, Amsterdam, met duidelijke omschrijving van de ontwerpen, (met vermelding: perspectief, gevels, doorsneden, aquarel, lijnteekening of foto enz.) zoo ook hoogte en breedte van elk der geëncadreerde teekeningen.

Voorts op te geven (wanneer de inzending — met het oog op de beperkte ruimte — niet in haar geheel kan worden aangenomen) aan welke onderwerpen de inzender wel het meest de voorkeur zou hechten, dat tentoongesteld worden.

Daarna eerst kunnen pas de officieele inzendingsbiljetten aan de Heeren toegezonden worden ter teekening, met verdere documenten om op of in de kist te plakken, enz., enz., ter verzending naar Den Haag.

In de onderstelling immers, dat het niet onmogelijk is, dat de totale opgave niet in de 15 meters te plaatsen is, zal het doen van een keuze daaruit ook nog weer eenigen tijd in beslag nemen — dié óók weder in mindering komt van den gestelden termijn van inlevering.

Na **19 December** *kunnen geen opgaven meer worden aangenomen.*

Begrijpelijkerwijze kunnen, met het oog op de beschikbare plaatsruimte, de inzendingen ook niet anders dan zeer beperkt zijn, waarmede H.H. inzenders gelieven rekening te houden bij het opmaken van het Inzendersbiljet.

Verder kan daaromtrent nú niets naders bepaald en moet de omvang en het gehalte der inzendingen worden afgewacht.

Voor hen die exposeeren, alleen in de hoop een bekroning te erlangen, zoude het gewenscht zijn, dat de kansen voor allen gelijk zijn en het „aantal" ontwerpen werd vastgesteld. Het doel van de Tentoonstelling is echter een juist beeld te hebben van wat voor belangrijks in de laatste 10 jaren in Nederland op architectonisch gebied is voortgebracht, dus is het wenschelijker meer dan één ontwerp met weinig teekeningen in te zenden, dan slechts één ontwerp met veel toelichtende teekeningen. Het doel van de inzenders moet slechts zijn om Nederlands architectuur waardig te vertegenwoordigen.

Aangezien slechts een paar officieele Reglementen ter dispositie zijn, wordt hieronder de inhoud ter kennis van belanghebbenden gebracht.

SPECIAAL REGLEMENT VOOR DE INTERNATIONALE ARCHITECTUUR-TENTOONSTELLING TE ROME IN 1911.

Art. 1. De Internationale Tentoonstelling voor Schoone Kunsten te houden te Rome in 1911, zal ook een afdeeling „Architectuur" omvatten, die 26 Maart 1911 geopend en 31 October van dat jaar gesloten wordt.

Art. 2. Deze afdeeling Architectuur is ingesteld en onder het beheer van het Uitvoerend Comité van de Jubileumfeesten in 1911 en dat benoemd werd door den Burgemeester van Rome, terwijl de afdeeling „Schoone Kunsten" van dit comité voor de verdere organisatie en regeling zorgt.

Art. 3. In het algemeen wordt deze afdeeling in afzonderlijke tentoonstellingszalen bijeengevoegd. Niettemin hebben de Staten, die een eigen Paviljoen op deze tentoonstelling bezitten, het recht, wanneer zij daar de voorkeur aan hechten, en met goedvinden van het Hoofd-Comité, om in hun eigen Paviljoen de architectonische ontwerpen te exposeeren.

Art. 4. Tot de afdeeling Architectuur worden slechts toegelaten:

a. Afbeeldingen van gebouwen en architectonische decoraties, uitgevoerd in het tijdvak van 1901—1911 of die nog in uitvoering zijn, doch alleen wanneer die weergeven het meest belangrijke [1]) en karakteristieke van elk land, een beslistsprekende kunstuiting zijn en geen gewoon dagelijksch beroepswerk [2]).
b. Opnamen van monumenten en de projecten ter restauratie, belangrijk voor de kunstgeschiedenis.
c. Studiën en architectonische schetsen, doch slechts wanneer deze bijzonder uitmunten door oorspronkelijkheid van opvatting of door superioriteit van uitvoering. Dit architectonisch werk (zoowel wat betreft het uitwendige als het inwendige van gebouwen enz.) moet in het algemeen door perspectievische teekeningen voorgesteld worden, zoodat het publiek, dat gewoonlijk niet gewend is geometrische teekeningen te begrijpen, zich daarvan een juiste voorstelling kan maken. Geometrische aanzichten van het bouwwerk of onderdeelen daarvan, worden dan ook alleen toegelaten wanneer die dienen ter verdere toelichting van het ontwerp.
Plattegronden alleen, wanneer die op zeer verkleinde schaal in de omlijsting van de teekening zijn opgenomen. Bij uitzondering zullen foto's worden aangenomen, doch alleen in groot formaat, mits deze dienen om de lijnteekeningen verder duidelijk te maken.
Maquettes van het geheel of onderdeelen zullen worden aangenomen, zoo ook monsters van materialen bij den bouw toegepast en bewerkt ook door beoefenaars van aanverwante kunstvakken, tot het verkrijgen van een volledig overzicht van het ontwerp bij uitvoering.

Art. 5. Departementen van het Rijk of Gemeenten, zoo in Italië als in alle andere landen, die in het laatste tiental jaren belangrijke studies deden opmaken van reconstructies van oude of tot het stichten van nieuwe stadsdeelen, worden uitgenoodigd daarvan mededeeling te doen aan de afdeeling Schoone Kunsten [3]) met opgave welke modellen of teekeningen zij wenschen te zien opgenomen, opdat genoemde afdeeling de toezending daarvan kan aanvragen. Natuurlijk alleen dan, wanneer de inzendingen zullen beantwoorden aan het doel van deze tentoonstelling, hetgeen duidelijk gebleken is uit de voorafgaande artikelen.

De Bestuurderen van de Italiaansche Provincies en Gemeenten zijn evenzoo uitgenoodigd om de resultaten van hun werkzaamheid ten toon te stellen en te laten zien, wat door hen in de laatste halve eeuw betreffende openbare werken enz. is tot stand gebracht, afgebeeld door middel van monographieën, albums, catalogi, plastische of grafische voorstelling, artistiek van uitvoering, tot het opwekken van waardeering bij het publiek voor het meest belangrijke werk.

Art. 6. Het Uitvoerend Comité looft gouden en zilveren medailles uit voor het beste en belangrijkste werk, ingezonden door het Gouvernement, Gemeentebesturen, Vereenigingen op kunstgebied of particulieren.

Art. 7. Een internationale jury zal volgens daartoe op te maken en vast te stellen regelen de bekroningen aanwijzen.

Art. 8. Een Commissie van 5 leden, waarvan de samenstelling bestaat uit 2 leden gekozen door de kunstenaars die wenschen te exposeeren en 3 benoemd door het Comité op een voordracht van de afdeeling Schoone Kunsten, zal een keuze doen uit de werken die te Rome worden aangeboden of daarheen zijn gezonden [1]).

Art. 9. De uitspraak der jury is zonder hooger beroep.

Art. 10. Gekozen ontwerpen door- en ingezonden op uitnoodiging van h.h. Commissarissen van de verschillende landen, zoo ook van Italië zelf, zijn van de plaats van afzending tot op de tentoonstelling, vrij van alle transport- en andere kosten van uitpakken dáár, en weder inpakken voor de terugzending, welke mede door de goede zorgen van het Comité geschiedt [2]).

Wat betreft het zenden van bouwstoffen, kan slechts een korting van 50 pCt. worden toegestaan op de gewone transportkosten.

Voor de niet-uitgenoodigde Italiaansche en buitenlandsche kunstenaars wordt vanwege de Italiaansche Spoorwegmaatschappijen 50 pCt. reductie gegeven, de werken die echter worden aangenomen zijn dan verder vrij van de extra kosten voor ontpakken en weder inpakken.

Art. 11. Het Comité zal de plaatsing van de verschillende werken toevertrouwen aan een of meer Commissies, waarvan de benoeming zal geschieden op voordracht van de afdeeling Schoone Kunsten.

Art. 12. Van 1 tot 30 September 1910 is gelegenheid om zich op te geven [3]) door middel van inzendingsbiljetten in duplo, die tot dat doel door den Secretaris van de afdeeling zullen worden uitgewerkt [4]). Eventueele wijzigingen in de opgaven moeten eerst goedgekeurd worden door de afdeeling Schoone Kunsten.

Door toezending van het onderteekend inzendingsbiljet verklaart de onderteekenaar, dat hij al de bepalingen van dit Reglement kent en zich daaraan onderwerpt.

Art. 13. Het Comité neemt geene verantwoordelijkheid op zich voor eventueele beschadigingen, hetzij tijdens het transport, hetzij op de tentoonstelling of bij het ontpakken, verzenden of in het geval van „force majeure".

Art. 14. De Architectuur-inzendingen moeten verpakt zijn in stevige kisten met opgeschroefde deksels.

Pastels, aquarellen en teekeningen moeten geëncadreerd zijn en achter glas.

Art. 15. De inzendingen, hetzij uit Italië of wel uit het buitenland, mogen niet te Rome aankomen vóór 1 December en niet na 20 December 1910 [5]).

In geen geval wordt verlenging toegestaan op dezen termijn. Er zal een geïllustreerde catalogus worden uitgegeven, waarin de werken, door de afdeeling Schoone Kunsten aangewezen, zullen worden opgenomen.

Ontwerpers of eigenaars van inzendingen, die daartoe geen vergunning kunnen geven, moeten dit op het inzendingsbiljet vermelden.

Ingevolge de Wet op het Auteursrecht van 18 September 1882, No. 1012 en ingevolge de Besluiten van den 13en

1) Het Fransche programma vraagt: „ce qui est fait le plus saillant et caractéristique, etc."
Het Duitsche programma vraagt, dat: „was am erhabensten und am charakteristischsten geschaffen ist".

2) Het Fransche programma vraagt: „en dehors de la production professionnelle courante".
Het Duitsche programma spreekt van: „Handelserzeugung".

3) Door tusschenkomst van den vertegenwoordiger der Regeering aan het adres van den Secretaris, den heer A. F. REICHER, p. a. „Arti et Amicitiae", Rokin 112, Amsterdam, of ondergeteekende A. SALM G.BZN., Architect, Weesperzijde 26, Amsterdam.

1) Er bestaat aldus nog een „Commissie van Toelating" te Rome.
Hieromtrent nu is nader bepaald, dat de inzendingen te Rome niet aan een nader onderzoek zullen worden onderworpen, doch dat de beoordeeling te 's-Gravenhage zal plaats hebben door een Commissie bestaande — behalve uit het Architect-Lid van het Nederlandsche Comité — uit nog 2 leden, te kiezen door H.H. Inzenders.

2) Hoewel officieel nog geen subsidie van Rijkwege is bepaald, kan evenwel nu reeds medegedeeld worden, dat door de bemoeiingen van den Nederlandschen vertegenwoordiger alles vrachtvrij zal worden overgemaakt — zooals ook voor de Tentoonstelling te Brussel geschiedde.

3) Deze bepaling is veranderd tot 12 December.

4) Zijn reeds verzonden, tegelijk met de Circulaire van het Ned. Regeerings-Comité, kunnen overigens aangevraagd bij de H.H. Reicher of Salm, zie noot 3) 1e kolom van deze pag.

5) Deze bepaling is gewijzigd in: niet vóór 1 Januari en niet ná 31 Januari 1911.

December 1897 van het Hof van Cassatie te Venetië en van den 22en Maart 1898 van den Hoogen Raad te Rome, is alle overdruk van den catalogus verboden.

Art. 16. Buiten de grafische reproducties in dezen catalogus, kan geen enkele andere reproductie genomen worden buiten de toestemming van den desbetreffenden inzender.

Het Comité behoudt zich het recht voor, grafische reproducties in het tentoonstellingspaleis of in de paviljoenen te doen nemen, wanneer de inzenders hun toestemming daartoe geven.

Art. 17. Aan alle inzenders wordt een bewijs van vrijen toegang verleend tot de Internationale Architectuurafdeeling, op welk bewijs tevens 50 pCt. reductie wordt toegestaan door de Italiaansche spoorwegmaatschappijen.

Art. 18. Ingeval de sluiting van de tentoonstelling uitgesteld mocht worden, blijven alle overige bepalingen van dit reglement van kracht, hoelang die termijn ook zal mogen duren.

Gedurende den duur van de tentoonstelling zal geen inzender-ontwerper of eigenaar zijn inzending terug kunnen vorderen.

Art. 19. Het Comité behoudt zich het recht voor, om in bijzondere gevallen werk, dat reeds aangenomen is door de Jury of ingezonden door kunstenaars, die daartoe een uitnoodiging ontvingen, niet te exposeeren.

Art. 20. De te nemen maatregelen voor de verkiezing der Jury, zullen den inzenders een maand vóór de verkiezing worden medegedeeld.

Art. 21. Alle correspondentie betreffende de Internationale Architectuur-tentoonstelling moet geadresseerd worden aan:

„La Presidenza del Comitato Esecutivo per le Feste Commemorative del 1911 — Sezione belle Arti", — aan haar adres te Rome[1]).

ENRICO DI SAN MARTINO,
Voorzitter van het Uitvoerend Comité.
ETTORE FERRARI,
Voorzitter van de Afdeeling Schoone Kunsten.

De eischen van het Reglement zijn, als in den aanvang dezes werd opgemerkt, zeer hoog gesteld, doch Nederland is slechts een klein land en over het algemeen zijn de beschikbare bouwsommen die den architecten ter beschikking worden gesteld meestal niet belangrijk, vergeleken bij de groote kapitalen die door onze machtige buren besteed worden voor monumenten, publieke en particuliere bouwwerken. Monumentale bouwwerken als een Vredespaleis b.v. enz. komen in Nederland zeer zelden voor.

Dat men dus niet al te veel zich laat afschrikken door de eischen van het Reglement!

Ontwerpen van bescheiden afmeting worden evengoed aanvaard.

Ten slotte moet er nog op gewezen worden, dat Architecten die aan den oproeping gevolg geven, zich niet mogen beschouwen als officieel te zijn „uitgenoodigd" door het Comité, als bedoeld in Art. 10 van het Reglement.

Inmiddels na collegialen groet,

A. SALM G.Bzn.,
Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Lid van het Regeerings-Comité voor de Nederlandsche Afdeeling Architectuur op de Internationale Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Rome in 1911.

1) D. w. z. alle mededeelingen geschieden door tusschenkomst van het Nederlandsche Comité en hebben H.H. inzenders slechts te schrijven aan de H.H. REICHER of SALM, zie noot 3) 1ste kolom pag. 397.

Vereenigingen.

MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOOL TE 's-GRAVENHAGE.

Op initiatief van de afdeeling 's-Gravenhage van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond heeft zich alhier een commissie gevormd tot onderzoek naar de oprichting van een Middelbaar Technische School te 's-Gravenhage. De commissie tot onderzoek is samengesteld uit vertegenwoordigers der navolgende vereenigingen:

a. Afdeeling „Architectuur", van den „Haagschen Kunstkring";
b. Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, afdeeling 's-Gravenhage;
c. Bouwkundige vereeniging „Onderneming en Vrijheid";
d. Vereeniging „Arti et Industriae";
e. Vereeniging „De Nijverheid", afdeeling van den Ned. Aannemersbond";
f. Vereeniging tot Bevordering van het M. T. O. te 's-Gravenhage;
g. Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond, afdeeling 's-Gravenhage.

Tot rapporteurs werden aangewezen de volgende heeren: J. F. van Hoytema, B.-I.; J. W. Blom en M. Vrijenhoek, resp. gedelegeerde van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, de Vereeniging tot Bevordering van het M. T. O. te 's-Gravenhage en van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling 's-Gravenhage.

In een vergadering van de afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst mededeelend, dat het hoofdbestuur der Maatschappij geweigerd heeft een architect te benoemen om een plan voor een Haagschen schouwburg op te maken in concurrentie met de beide buitenlandsche architecten, omdat het verontwaardigd was over de wijze waarop de Nederlandsche architecten door de schouwburgcommissie behandeld zijn, heeft de voorzitter de hoop uitgesproken, dat er geen enkel fatsoenlijk Hollandsch architect zou gevonden worden, die eene uitnoodiging aanvaardt, daar hij het beneden de waardigheid der Hollandsche bouwmeesters achtte om zich na het gebeurde beschikbaar te stellen.

De vergadering stemde door een luid applaus met deze woorden in.

Nadat eenige huishoudelijke zaken waren afgedaan en de rekening en verantwoording van den penningmeester waren goedgekeurd, verkreeg de heer J. J. L. Bourdrez het woord om »Ervaringen met Gewapend Beton« mede te deelen.

KON. NED. AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP.

In een algemeene vergadering van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, gisteravond in de z.g. Koningszaal van Artis te Amsterdam gehouden, heeft de heer A. A. Beekman een voordracht gehouden over Watersnood en Waternood in Friesland.

Spr. begon met een overzicht te geven van de hydrographische gesteldheid van genoemde provincie en van de ongunstige gevolgen, welke deze gedurende eeuwen er van ondervond. In het begin der 17de eeuw werd daarin verbetering gebracht door het maken van polders. Vooral de grietmannen Vegelin van Claerbergen maakten zich bij het aanbrengen van deze verbeteringen verdienstelijk. Doch al het land, dat ingepolderd had moeten worden, is dit nog niet, er bevindt zich nog veel boezem- of buitenland, om de meren en ten N. van Franeker, en dit heeft in het gure jaargetij nog steeds veel van water te lijden.

Dan behandelde spr. den toestand van het Friesche waterland, den Frieschen boezem. Op 66 c.M. beneden peil is er de waterstand en door twaalf sluizen kan men er het overtollige water uitloozen, maar slechts door de vier noordelijke sluizen kan in 99 van de 100 gevallen het loozen geschieden, daar de ebbe bij de overige sluizen, behalve in het voorjaar, te gering is. Maar deze loozing kan Friesland niet behoeden voor watersnood, meestal is het ondoenlijk om het water uit het Z. W. deel van den Frieschen boezem naar het N. O. deel er van te leiden. Bij nat voorjaar en vooral bij natten zomer wordt er, wanneer dat water in het Z. W. niet behoorlijk geloosd kan worden, in dit deel zeer veel schade geleden. In het jaar 1894 bedroeg deze zelfs f 2.000.000.

Van 1825 af heeft men talrijke pogingen tot verbetering aangewend. Van gemeld jaar tot 1850 werd er f 2.500.000 en van 1880 tot 1889 f 4.500.000 voor uitgegeven. Deze verbeteringen bestonden alle in verruiming van de afwaterings-wegen naar het N. O.

Een der laatste plannen voor verbetering is het afsluiten van de Lauwerzee en het oprichten van sluizen aan de Z. W. punt der provincie. De onkosten daarvan werden geraamd op f 12.000.000 en afdoende baat werd er niet van verwacht. Daarom werd het plan niet aangenomen.

En naast dezen watersnood heeft Friesland nog te lijden van waternood, d i. gebrek aan water. De hoofdoorzaak hiervan is het gebrek aan een bron van stroomend zoet water. Een paar door spr. uit plaatselijke bladen voorgelezen berichten uit het jaar 1904 deden begrijpen, hoe de toestand in Friesland is wanneer er in den zomer gebrek aan water is. Zoo was het toen in de omstreken van Bolsward in den zomer, als anders in den winter: niets op het veld en de weide, terwijl mensch en dier gebrek aan drinkwater hadden.

Een andere kwaal is nog het verzouten van het water bij lagen waterstand in de aan en bij zee gelegen streken van het Westelijk deel van Friesland. Het weinige water, dat men dan nog bezit, wordt daardoor onbruikbaar voor drink- en besproeiings-water.

Spr. noemt het eenige redmiddel in deze het droogmaken van de Zuiderzee. Daardoor toch zal mettertijd een nieuwe en groote bron van zoet water worden geschapen, het IJselmeer, welke Friesland in tijden van nood van zoetwater zal kunnen voorzien. Door de Lemstersluis en een nog te maken zuidelijke sluis moet dan dit water de provincie worden binnengebracht.

Onder applaus der aanwezigen zeide de voorzitter van het genootschap, de heer J. W. IJzerman, den spr. dank voor zijn voordracht.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD no. 49. Officieel Gedeelte. Verslag van de 627ste Algemeene Vergadering van 24 November 1910.
Vakbelangen. Naar aanleiding van het 39ste Congres van het Verband Deutscher Architekten und Ingenieur-Vereine-Vertaald uit de Deutsche Bauzeitung, door G. Versteeg (slot).
Kroniek XVIII. De Architectuurtentoonstelling van A. et A., door J. Gratama.
De Overheid en de Schoonheid.
Het Grafmonument te Midwolde.
Het verwarmen en ventileeren van fabrieksgebouwen en het »Stan locke Systeem, door Jan Hamer & Co.

ARCHITECTURA no. 48. Mededeeling betreffende het Genootschap. Verslag der 1285ste Gewone Ledenvergadering van 30 November 1910.
J. H. Leliman. Levensbericht door J. Roosing Jr.
S. J. H. Trooster. Overlijdensbericht.
Kunstenaar en Ambtenaar.
Nieuwe Programma's voor de Teekenakten M. O.
Hout en IJzer, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD no. 49. De »Sanierung« van Uilenburg door A. Keppler, met afbeelding.
Het krankzinnigengesticht »Maasoord« te Puortugaal, (slot) met afbeeldingen.
Hygiënische Rubriek, door L. Heyermans. Ziekten veroorzaakt door houtstof.

DE INGENIEUR no. 49. Electrische krachtsoverbrengingen. 70.000 volt installatie te Molinar a. d. Jucar in Spanje. Voordracht gehouden in den Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 22 October 1910, door Dr. J. W. van Dijk, met afbeeldingen.
De gyroscoop en het monorail-spoorwegsysteem, door R. Drucker cand. c. i. met afbeeldingen.
Dr. H. F. Kuijper, door H. A. van IJsselsteijn c. i.
Octrooiwet, door G. H. E. Bergsma.
Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Inst. v. Ingenieurs van 19 November 1910.
Ingezonden stukken. Geologen of mijn-ingenieurs voor exploratie in Nederlandsch Indië, door Dr. H. G. Jonker. — De stadhoudersbrug te 's-Gravenhage, door A. W. C. Dwars, c. b. i. met afbeeldingen.
TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 48. Officieel gedeelte. — Uit de Afdeelingen. — De Middelb. Techn. School. — Straatplaveisel (vervolg).

DE AANNEMER no. 49. Nederl. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur. Uit de Afdeelingen.
Nog eens: de bevoegdheid van den architect.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 23. Het stoomketelbedrijf. — Breede of smalle velgen. — Het gebruik van teer bij bestratingen. — Mortel en steenen uit Oud-Berlijn. — Kunstmatige drogerijen. — De grootste baksteenen brug der wereld. Herziening Hinderwet. — Mededeelingen.

KLEI no. 23. In het eerste December-nummer van dit tijdschrift komt voor een vierde artikel over de Geschiedenis van Klei en de Klei-Industrie in Nederland. De schrijver, de heer P. Janzen, spreekt daarin »Van steenboeten bij kerken- en torenbouw enz.« en al is niet alles wat hij mededeelt nieuw, toch is ook dit goed geschreven artikel de lezing alleszins waard.
De artikels over »Klei-Industrie in Amerika« en over »Kunstmatig Drogen« hebben zeker hun waarde voor den Nederlandschen steenfabrikant.
Ter opluistering worden voorts eenige afbeeldingen met zeer beknopte beschrijving gegeven van het Zusterhuis der Eerw. Zusters Franciscanessen te Utrecht, een werk van de architecten Jos. Cuypers en Jan Stuyt, in den laatsten tijd door deze bouwmeesters toegepasten stijl, die zoozeer afwijkt van hun vroeger gevolgde richting, dat men voor deze frontverandering nog geen verklaring heeft kunnen vinden.

HET HUIS, OUD & NIEUW no. 11. In de December-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift besluit de heer M. E. Houck zijn interessante wandelingen door Oud-Deventer. Vele fraaie afbeeldingen versieren ook dit artikel, doch te dikwijls treffen wij hierbij het woord »voormalig« aan, in dien zin, dat het afgebeelde niet meer bestaat. Gaarne stemmen wij dan ook in met den wensch van den schrijver, dat deze »praatjes bij plaatjes« bevorderlijk mogen zijn aan de instandhouding van 't geen hier nog over is van de bouwwerken onzer voorzaten.
In een volgend artikel beschrijft de heer C. Hallestelle de kerk van Tholen, die wij hier leeren kennen als een zeer belangrijk bouwwerk uit de 13de en 14de eeuw, dat evenwel in den loop der eeuwen zeer veel geleden heeft. Vooral het koorgedeelte is door latere gedeeltelijke afbraak misvormd en nagenoeg onkenbaar geworden.
De rubriek »Toelichting bij de Platen« bevat een ontwerp voor een nieuw Veiligheidsmuseum te Amsterdam en een dito voor de verbouwing van de Vacantie-kolonie »Benno Heim« te Zandvoort.

Varia.

HET LOSMAKEN VAN VASTGEROESTE MOEREN.

Wanneer alle gewoonlijk toegepaste methoden om een vastgeroeste moer los te maken, geen resultaat hebben gehad, kan men den volgenden eenvoudigen kunstgreep toe-

passen: Men verhit een op de moer passenden soksleutel, zet hem op de moer en laat hem daar 2 à 3 minuten zitten. Tengevolge van de verwarming zet de moer uit en kan zonder moeite losgeschroefd worden.

Een verhitte sleutel geeft betere resultaten dan een soldeerlamp, dat door de laatste zoowel de moer als de schroefbout gelijktijdig verwarmd worden, terwijl door den warmen sleutel slechts de moer verhit wordt.

Elke moer, die niettegenstaande deze verwarming nog niet los te draaien is, zal, om verwijderd te kunnen worden, doorgehakt moeten worden.

(IJzer- en Staalkroniek.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Twee jaar geleden werd hier ter stede opgericht de Amsterdamsche coöperatieve woningvereeniging »Samenwerking«, bestuursleden de heeren C. T. Knottenbelt, gemeente-ontvanger (voorzitter), H. Keegstra, controleur gemeente-belastingen (secretaris), W. H. J. van Hien, inspecteur directe belastingen, H. A. Sijpkens, rijks-betaalmeester (penningmeester) en J. W. Lugt, assuradeur alhier.

Het lidmaatschap dezer vereeniging, welkswaar op initiatief van ambtenaren opgericht, staat voor iedereen open. Zij stelt zich ten doel de verbetering der huisvesting harer leden te bevorderen, welk doel zij tracht te bereiken door binnen de gemeente Amsterdam woningen te doen bouwen, alsmede woningen te koopen en in erfpacht te verkrijgen en deze woningen zoo noodig te doen verbeteren en ze aan haar leden te verhuren. Het hoofddoel is zeer goed gebouwde en gerieflijk ingerichte woningen te verkrijgen.

In een der perceelen van de vereeniging, Frans van Mierisstraat 102, wordt Donderdagmiddag te 2 uur eene tentoonstelling van woninginrichtingen geopend. Het initiatief tot deze expositie werd genomen om de aandacht te vestigen op den eersten bouw der vereeniging, volgens plannen van den architect M. J. E. Lippits. Verschillende autoriteiten zijn uitgenoodigd om behalve de tentoonstelling ook de nieuwe huizen te bezichtigen.

Er wordt weer een nieuwe bouw voorbereid. De grond is reeds aangekocht.

'S-GRAVENHAGE. Burg. en Weth. hebben den Gemeenteraad praeadvies gegeven naar aanleiding van adressen van concessionnarissen-directeuren van den Koninklijken schouwburg en van anderen, waarin verzocht wordt, dat de Gemeenteraad zijn besluit tot sluiting van den Stadsschouwburg zoodanig moge wijzigen, dat i n g e e n g e v a l de schouwburg niet meer als zoodanig zal worden geëxploiteerd v ó ó r 1 M e i 1912.

In overeenstemming met de commissie van fabricage blijven Burg. en Weth. de meening toegedaan, dat de uit het gemeenschappelijk rapport van den commandant der brandweer en den directeur van bouw- en woningtoezicht blijkende brandgevaarlijkheid van den schouwburg gebiedend noodzakelijk maakt staking van de exploitatie van den schouwburg als zoodanig zoodra die in verband met het met concessionnarissen gesloten contract mogelijk is, alzoo op 1 M e i e.k.

Burg. en Weth. geven daarom den Raad in overweging het vroegere besluit o n g e w i j z i g d te handhaven en alzoo op het verzoek a f w i j z e n d te beschikken.

ROTTERDAM. Ter beantwoording van de Prijsvraag van »Bouwkunst en Vriendschap« voor een »Ontwerp voor een Rouwkapel voor een Algemeen Kerkhof voor een groote stad, in verband met een monumentalen ingang, dienstgebouwtjes en oprit«, zijn 19 ontwerpen ingekomen.

Voor de 2de Prijsvraag »Penteekening van een Oud Gebouw« zijn 19 teekeningen ingezonden.

GORINCHEM. Hier ter stede is door het Rijk aangekocht het heerenhuis met koetshuis van mevr. wed. Heuff en een open terrein van den heer de Groot, aan de Groenmarkt, teneinde aldaar een nieuw postkantoor te bouwen.

ST. ANNA PAROCHIE. In de vergadering van volmachten van het waterschap »het Oud Bildt« op 13 December a.s. alhier te houden zal o.a. behandeld worden een voorstel van het Dijksbestuur: a. om aan den heer J. Winters, op verzoek, eervol ontslag te verleenen als bouwkundige van het waterschap, en b. om met het gemeentebestuur van Het Bildt samen te werken, opdat voor de betrekkingen van gemeente-architect en bouwkundige dezelfde persoon wordt benoemd.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — Fabriek van: MARKIEZEN, JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7315.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG,
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
WANDTEGELS.
Enorme voorraad fijnste Engelsche combinaties.
Plaatsing door bekwame werklieden.
Ontwerpen en begrootingen op aanvraag gratis.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

SLUISOVERDEKKING in gewapend beton, uitgevoerd te GENEMUIDEN.

Geld verdienen kan iedereen
door onze Schwarzwalder Klokken te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

N. V. Nederlandsche
BETONIJZERBOUW
(Opger. 1865 v/h De Nederl. Cementsteenfabriek).
DIRECTIE:
J. VAN STOLK c. i. en L. A. SANDERS.
KANTOREN: 240 Laan van Meerdervoort. Den Haag, tel. 4300.
4 Raadhuisstraat. Amsterdam, tel. 9174.
FABRIEK: Vrijenban bij Delft.

GEBRS. CLETON,
Aert van Nesstraat 81a, Telef. 3154,
ROTTERDAM,
Fabriceeren vanaf heden
GLAS IN LOOD,
tegen zeer billijke prijzen.
Nette afwerking gegarandeerd.

Voor totale uitroeiïng van
Wandgedierten
te ontbieden
L. A. SPETTER & Co.,
Goudsche Singel 237, ROTTERDAM.
Zuiveraar der Rijks- en Stadsgebouwen.
Opgericht 1864.

A. J. BEUKERING,
Alb. Cuypstr. 102, - AMSTERDAM.
Agent in alle voorkomende Machinekamerbenoodigdheden.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 12 DECEMBER.

AMSTERDAM 12 ure. — Het gemeente-best.: het bouwen van eene school voor voorbereidend onderwijs, op een terrein aan de Nieuwe Tolstraat. Bestek en voorwaarden dezer aanbesteding zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes), tegen betaling van f 1.75 (met twee teekeningen).

AMSTERDAM 12 ure. — Het gemeente-best.: het bouwen van eene school voor spraakgebrekkige en achterlijke kinderen aan de Muidergracht. Bestek en voorwaarden dezer aanbesteding zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes), tegen betaling van f 2.50 (met drie teekeningen).

MAASTRICHT 10 uur. — Het dep. van binnenzaken: het onderhouden van en het doen van herstellingen aan de gebouwen der Rijks hoogere burgerschool te Roermond gedurende 1911 en 1912, raming f 3800; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan dat van aanbesteding en is te bekomen tegen betaling der kosten bij den boekh. M. Nijhoff te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den rijksbouwkundige voor de onderwijsgebouwen en bij den hoofdopz. voor de onderwijsgebouwen W. Sprenger te Maastricht.

RAAMSDONKVEER 11.30 uur. — Het R.-K. Par. Kerkbestuur in het St. Theresia-gesticht: het bouwen van een fraterhuis met schoolgebouw van 6 klassen, voor bijz. R.-K. lager onderwijs met overdekte speelplaats en verdere aanhooringen; bestek en teek. te bekomen ad f 3 bij den arch. W. van Aalst te 's-Bosch, die ook alle noodige inl. verschaft van 10—12 en 2—6 uur.

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
RUILSTRAAT 9. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Gereserveerd voor:
CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF.
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**-schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van **1845.**
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . **f 4.000.000.00.**
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » **1.429.576.02.**
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » **163.259.34.**
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » **35.998.318.33.**
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

VENRAY 5 uur. — In het café W. Wijnhoven: het bouwen van een woning met stalling; bestek en teek. liggen ter inzage bij W. Wijnhoven; aanw. den dag der besteding nam. 3 uur.

WINSCHOTEN 6 ure. — De heer G. Heikens Gz. in het café Dik: het verbouwen eener behuizing voor den heer N. Z. Brouwers aan de Langestraat te Winschoten; bestek en teekening ter inzage in genoemd café en ad f 1 te bekomen bij den besteder, die nadere inl. verstrekt.

DINSDAG 13 DECEMBER

MIDDELBURG 11 ure. — De directeur der reg. en dom. in een der lokalen van de societeit St. Joris: 1. het leggen van een zeedijk ter lengte van 4108 M. ter bedijking van een gedeelte der buitengronden aan de Noordzijde van den Spoorwegdam door de Oosterschelde en langs den Catersplder, onder de gemeenten Kiland-Bath en Woensdrecht, benevens het bouwen van eene Uitwateringssluis en verdere werken; 2o. het verharden van wegen in den Catersplder, gemeente Woensdrecht, ter gezamenlijke lengte van 885 M.; bestekken en teekeningen ter inzage bij den ontv. der reg. en dom. te Goes en bij den hoofdopziener der dom. in Zeeland te Middelburg; inl. te bek. bij gen. hoofdopz.; bestekken en teek. te bek. voor het werk no. 1 ad f 1.50 en no. 2 ad f 0.25 bij bovenvermelden ontvanger te Goes en bij alle andere ontvangers der reg. en dom.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Openbare Aanbesteding.

Op **Donderdag 22 December 1910,** des namiddags ten **2 uur,** zal in het Departement van Justitie te 's-GRAVENHAGE worden aanbesteed:

Het uitvoeren van onderhoudswerken, vernieuwingen en herstellingen gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, aan:

het Paleis van Justitie en het Huis van bewaring te Leeuwarden (Bestek No. 330);

de Strafgevangenis en het Huis van bewaring te Groningen en de Tuchtschool te Haren (Bestek No. 331);

de Strafgevangenis te Sneek en het Rechtsgebouw en het Huis van bewaring te Heerenveen (Bestek No. 332);

het Rechtsgebouw en het Huis van bewaring te Winschoten (Bestek No. 333);

het Huis van bewaring te Zwolle, het Kantongerechtsgebouw te Deventer en het Huis van bewaring en het Rechtsgebouw te Almelo (Bestek No. 334).

De bestekken liggen ter inzage in bovengenoemde gebouwen en zijn op franco aanvrage voor *f* 0.75 verkrijgbaar bij en worden tegen overmaking voor *f* 0.80 franco toegezonden door de firma DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaar, Spui No. 28*a* te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal geschieden op Vrijdag 16 December 1910 voor de gebouwen te Leeuwarden en Assen aanvangende des voormiddags ten 9 uur bij Paleis van Justitie en Rechtsgebouw, voor de gebouwen te Groningen des voormiddags ten 9 uur aanvangende bij de Strafgevangenis, voor de Tuchtschool te Haren des namiddags ten 2½ uur, voor de gebouwen te Heerenveen des voormiddags ten 10¼ uur aanvangende bij het Rechtsgebouw en voor de gebouwen te Appingedam, Zwolle en Deventer des namiddags ten 2 uur.

Op Zaterdag 17 December 1910 voor de gebouwen te Winschoten en Almelo des voormiddags ten 9 uur, aanvangende bij de Rechtsgebouwen en voor de Strafgevangenis te Sneek des namiddags ten 2 uur.

Inlichtingen zijn te bekomen op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen en voor de werken te Leeuwarden bij den Opzichter W. C. DE GROOT aldaar;

voor die te Groningen en Haren bij den Opzichter N. W. LIT te Groningen;

voor die te Sneek en Heerenveen bij den Opzichter J. HOGENDIJK te Sneek;

voor die te Assen bij den Opzichter F. BOONSTRA aldaar;

voor die te Appingedam bij den Opzichter J. STEVENS aldaar;

voor die te Winschoten bij den Opzichter D. BOLHUIS aldaar;

voor die te Zwolle bij den Opzichter J. D. C. KOCH aldaar;

voor die te Deventer bij den Opzichter J. D. GANTVOORT aldaar; en

voor die te Almelo bij den Opzichter B. VIXSEBOXSE aldaar.

's-GRAVENHAGE, 7 December 1910.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z. ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — — — — — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

C. B. SCHNEIDER. BEHANGSELS.
Leidschestraat 79. -:- AMSTERDAM.

ZWOLLE. Naar de Zwolsche Courant onlangs mededeelde, is door de paters Trappisten onder de gemeente Losser nabij Glane, ongeveer 40 à 50 Hectare grond gekocht voor ongeveer 30.000 gulden, om er een klooster op te bouwen.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

HOOGEVEEN. De commissie tot oprichting van de »Overijselsch-Drentsche Localaalspoorweg-Maatschappij »Ommen-Hoogeveen«, heeft hare aanvraag om concessie van den aanleg van deze lijn naar het Ministerie van Waterstaat verzonden.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Personalia.

— Bij den Waterstaat en 's Lands B. O. W. in Ned. Indië is
benoemd: tot architect A. Glastra van Loon:
toegevoegd: aan den chef van de 3e Waterstaats-afdeeling, de architect J. D. A. Poth; aan den chef der 4e Waterstaats-afdeeling voor de verbetering en uitbreiding der bevloeiing in de afdeeling Pamekasan, residentie Madoera, enz., de tijdelijk opzichter 3e klasse Raden Ajam Sabhithah; aan den chef der irrigatie-afdeeling Pemali-Tjomal, de tijdelijk opzichter 3e klasse Mas Hoed;
belast: met de waarneming van de betrekking van architect, de opzichters 1e klasse R. van Laar en C. J. Evers.
Bij de Staatsspoorwegen op Java
benoemd: tot opzichter, de onder-opzichters C. Ligtermoet en C. E. Nettekoven;
ontslagen: op verzoek, wegens volbrachten diensttijd, eervol uit 's Lands dienst, de opzichter A. W. Eijkelenboom.
Bij den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust
benoemd: tot opzichter bij de exploitatie van den Sumatra Staatsspoorweg de opzichter bij den dienst der Staatsspoorwegen op Java J. E. von Haack, met bepaling, dat hij bij de Ombilinmijnen blijft gedetacheerd en in verband daarmede bij zijn korps à la suite gevoerd wordt.

— Bij Kon. besluit van 23 November 1910 is, met ingang van 1 Januari 1911, benoemd tot opzichter bij de Justitiegebouwen der 2de klasse, L. J. van der Wilde, te Rotterdam.

— Bij Kon. besluit van 28 November 1910 is, met ingang van 1 Januari 1911, benoemd tot opzichter bij de Justitiegebouwen der 2de klasse, P. E. Post, te Avereest.

— Aan de Technische Hoogeschool te Delft heeft op Dinsdag 6 dezer prof. dr. J. G. Sleeswijk het ambt van hoogleeraar in de technische hygiëne aanvaard met een openbare rede, getiteld: »De veelzijdigheid der hygiëne«.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

39	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m.
15	Bouwk. Opz.-uitv.	24—60 j.,	f 70—f 110 »
26	Bouwk. Teek.	22—36 j.,	f 65—f 150 »
12	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
11	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
12	Waterb. Opz.-teek.	23—48 j.,	f 65—f 120 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60 »
12	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125 »
7	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j.,	f 80—f 100 »
4	Werkt. Teek. constr.	25—33 j.,	f 75—f 200 »
5	Machine-teek.	23—33 j.,	f 60—f 90 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
6	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
2	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 80 »
3	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr.-constr. cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Opzichter-landmeter	49 j.,	f 150 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

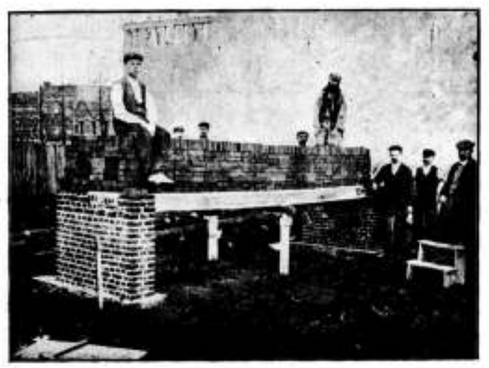

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar, tegen 1 Jan. in een Kunstsmederij te Rotterdam en jongste bediende of leerling. Brieven onder no. 41476 aan het bur. der »Nieuwe Rott. Courant«. (1)

— Chef-Teekenaar bij de Electriciteits Mij. »Electrostoom« Rotterdam. Alleen schriftelijke sollicitaties. (1)

— Constructeurs-Teekenaars voor modernen stoommachine- en motorenbouw, aan de Machinefabriek »Jaffa«, Louis Smulders & Co., Utrecht. (1)

— Werktuigkundig Teekenaar aan de Kromhout-motorenfabriek van D. Goedkoop Jr., te Amsterdam. Schriftelijk aan te melden. (1)

— Bouwk. Teekenaar; voor direct bij den Architect J. J. Hellendoorn te Lochem. (2)

— Gemeente-Opzichter te Uithuizermeeden, prov. Groningen. Oproeping moet nog geschieden. (2)

DONDERDAG 15 DECEMBER.

OUD-GASTEL 12 uur. — Het heemraadschapsbestuur van de Mark en Dintel ten koffiehuize van den heer N. A. van Mechelen: het bouwen van kantoorgebouw met woning en schuurtje op het terrein van voorn. heemraadschap te Oud-Gastel; bestek met 2 teekeningen te bekomen ad f 1.50 ten kantore van den waterbouwk. v. d. Mark en Dintel, den heer J. W. Burgers te Stampersgat, gem Oud-Gastel.

ZWOLLE 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het onderhoud van de rijkswerken en van de verspreide kunstwerken in de provincie Overijsel, in de jaren 1911, 1912 en 1913, in 4 afd., raming per jaar resp. f 18800, f 16600, f 30600, f 15200; het bestek no. 33 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bek. bij den hoofdingen.-dir. Jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, voor alle afdeelingen, voor afdeeling IV bij den arr.-ingen. De Gelder te Zwolle en de opz. Lofvers te Zwolle, Sizoo, te Zwartsluis en opz. Mulder, te Hardenberg: voor afd. I, II en III bij den arrond.-ingen. Birnie te Almelo, zoomede voor afd. I bij opz. Bootsgezel te Rijssen, voor afd. II bij opz. Ten Doesschate, Zwolle, voor afd. III bij de opz. Ten Doesschate te Zwolle, Bootsgezel te Rijssen en Sips te Hengelo.

MAANDAG 19 DECEMBER.

MAASTRICHT 10.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de rijksrivierwerken en hun toebehooren op de Maas in Limburg en Noord-Brabant, boven de grensscheiding tusschen Mook en Heumen, met daartoe noodige leveringen, herstellingen en vernieuwingen ged. 1911, in 5 perc., raming resp. f 8500, f 4900, f 11000, f 9000, f 12000; het bestek no. 41 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Kortenaer te Maastricht, en voorts voor het 1e en 2e perc. op het bureel van den ingen. van Konijnenburg te Maastricht, bij den opz. Baumann ald. en bij den opz. Schagen te Sittard, en voor het 3e 4e en 5e perc. op het bur. van den ingen. Doijer te Roermond en bij de opz. Sybesma, Enthoven en Kerkhof, resp. te Roermond, Venlo en Gennep; de nota's van inl. liggen op 12 en 13 Dec. ter inzage voor het 1e perc. en 2e perc. op het bureel van den ingen. van Konijnenburg voorn. en voor het 3e, 4e en 5e perc. op het bureel van den ingen. Doijer te Roermond.

DINSDAG 20 DECEMBER.

ARNHEM 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van het Apeldoornsch kanaal, provincie Gelderland, ged. 1911, 1912 en 1913 raming f 15350 per jaar; het bestek no. 34 ligt na 5 December ter lezing aan het geb. van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Castendijk te Arnhem, den ingen. Van Heijst te Zutphen en den opz. Ten Bosch te Apeldoorn; de nota van inl. ligt op 12 Dec. van 8—5 uur ter inzage bij genoemden opz.

WOENSDAG 21 DECEMBER.

GRONINGEN 1.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van den rijkshaven en zeeweringswerken te Delfzijl, gedurende de jaren 1911 en 1912, raming f 3500 per jaar; het bestek no. 37 ligt na 7 Dec. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag, tegen betaling der kosten; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Kempees te Leeuwarden, den ingenieur Scharp te Groningen en den opz. Klippus te Delfzijl; de nota van inl. ligt op 16 Dec. ter inzage op het bureau van gen. opzichter.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van twee dubbelwoningen voor commiezen-verificateur der rijks directe belastingen, invoerrechten en accijnzen te Hansweert, behoorende tot de werken voor den bouw van derde schutsluizen voor het kanaal door Zuid-Beveland te Hansweert en te Wemeldinge, raming f 18000; het best. no. 234 ligt na 7 Dec. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. en is te bekomen tegen belaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Caland te Middelburg, den arrondissements-dir. Kempees te Goes en den buitengewoon opzichter Bakker te Hansweert; de nota van inl. ligt op 16 Dec. ter inzage bij gen. arr.-ingenieur.

MIDDELBURG 11 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het bouwen van vijf blokken woningen voor het perso der Rijks-directe belastingen, invoerrechten en accijnzen en van den rijkswaterstaat te Hansweert, behoorende tot de werken voor den bouw van derde schutsluizen voor het kanaal door Zuid-Beveland te Hansweert en te Wemeldinge, raming f 64600: het bestek no. 233 ligt na 7 Dec. ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. Caland te Middelburg, den arr.-ingenieur Kempees te Goes en den opz. Man in 't Veld te Hansweert; de nota van inl. ligt op 16 Dec. ter inzage bij genoemden arr.-ingenieur.

DONDERDAG 22 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het gem.-bestuur: het bouwen van vier woningen aan het pompstation der duinwaterleiding.

Antiquariaat van „De Opmerker".

BADON GEIJBEN en H. STROOTMAN. **Beginselen der Stelkunst**. Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . *f* 1.20

C. H. PEIERS. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . *f* 0.75

F. W. JOCHEM. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . *f* 1.50

JULIUS NORDESBURG. **Die Ventilatoren und deren Anwendung auf praktische Zwecke.** Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen *f* 1.—

MR. C. VOSMAER. **De kunst in het Dagelijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (*f* 1.90) . . . *f* 0.90

J. BOUWMAN. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . *f* 6.—

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . *f* 1.—

F. C. D. BAUER. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . *f* 0.75

Beide werken te zamen . *f* 1.25

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 17 DECEMBER 1910. No. 51.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

AKEN.

(Met een plaat.)

Aken is de, het dichtst bij onze grenzen gelegen, belangrijke stad van Duitschland. Het is gemakkelijk te bereiken, van Holland uit zelfs gemakkelijker dan Leeuwarden of Groningen, de Maastrichtsche dames gaan er boodschappen doen en de bezoekers van het Geuldal verzuimen in den regel niet er een kijkje te gaan nemen en toch hebben wij meermalen personen ontmoet en zelfs bereisde vakgenooten, die om zoo te zeggen heel Duitschland hadden afgereisd, de Rijnprovincie op hun duimpje kenden, en die toch altijd Aken links of rechts hadden laten liggen. Dat is vreemd en toch verklaarbaar; Aken ligt niet ver genoeg af, men kan daar altijd nog wel eens heengaan denkt men en denken vooral zij, die gewoon zijn, wanneer zij op reis gaan, zich eerst met een sneltrein een goed eind van huis te laten brengen, om dadelijk verplaatst te zijn in een geheel vreemde omgeving. Er is wat voor deze opvatting te zeggen en er komt bij, dat Aken eigenlijk niet aan de groote verkeerswegen ligt, die uit ons land naar den vreemde voeren, maar zoowat er tusschenin aan een zijlijntje.

Met dat al is Aken niet slechts een belangrijke, maar ongetwijfeld een der belangrijkste steden van het groote Duitsche Rijk. De historie der stad klimt op tot den tijd der eerste Romeinsche nederzettingen langs den Beneden-Rijn, zij was later de residentie van Karel den Groote, daarna tot ongeveer het midden der vijftiende eeuw kroningsstad der Duitsche Koningen, zij bezit prachtige monumenten, die aan een rijk verleden herinneren.

Vroegtijdig reeds bekend om hare geneeskrachtige bronnen, is zij altijd een badplaats van groote beteekenis geweest. De boschrijke en heuvelachtige omgeving vormt een schier onuitputtelijke bron van natuurgenot voor den gewonen wandelaar en voor den wetenschappelijken geoloog een rijke bron van studie.

Aken bezit ook een der gunstigst bekende Technische Hoogescholen van Duitschland en ligt bovendien in een district, waar allerlei industrieën tot groote ontwikkeling zijn gekomen. Vele voorwaarden voor een welvarend bestaan zijn hier aanwezig en men kan het de stad aanzien, dat hier ook werkelijk welvaart is. Toch heeft zij niet het karakter van een luxe-stad of luxe-badplaats, zooals b.v. Wiesbaden, waar men nimmer een bedelaar of sjofel gekleed individu tegenkomt, omdat die daar door de politie zorgvuldig van de straat gehouden worden. Ook maakt zij niet den indruk van een fabrieksstad, zooals b.v. Luik of sommige steden uit het Ruhrgebied, waar de schoorsteenen bij honderdtallen te tellen zijn en evenmin van een echte Duitsche academiestad, waar, zooals b.v. in Heidelberg, het lawaai door de studenten gemaakt in den regel alle andere geluiden overstemt.

Hoe oud ook, Aken is geenszins uitsluitend een openluchtmuseum van historische merkwaardigheden, zooals er wel steden zijn, die dan overigens tot de „villes mortes" gerekend kunnen worden. Integendeel Aken is een levende en levendige, gezellige stad, waar men niet enkel oude,

grauwe monumenten vindt, maar ook nieuwere. Zoo is de kolonnade van de Elisenbrunne een verdienstelijk werk van Schinkel en de Stadsschouwburg, door Cremer gebouwd en later door Seeling uitgebreid, moet onpartijdig beoordeeld, ook tot de verdienstelijke bouwwerken van de eerste helft der negentiende eeuw worden gerekend. Maar ook onder de nieuwste gebouwen zijn er, die vermelding verdienen, zooals het in 1906 in gebruik genomen Station en het Waarenhaus Tietz, dat vooral inwendig een gunstigen indruk maakt.

Aken biedt dus den architect, hij zij dan een beminnaar van oude kunst, of een voorstander van het nieuwe, of wel een in alles belangstellende, een groote verscheidenheid aan; er is in menig opzicht op velerlei gebied veel te leeren, de stad en hare omgeving zijn nagenoeg overal interessant en daarom wenschten wij er hier de aandacht op te vestigen.

Men verwachte echter hier geen uitvoerige beschrijving van Aken's oude, nieuwere en nieuwste bouwwerken.

Er zijn boeken geschreven alleen over den merkwaardigen Dom, het beroemde bouwwerk, ontstaan uit de door Karel den Groote gestichte paleiskapel, en ontegenzeggelijk een der meest belangrijke monumenten van de Rijnprovincie en van geheel Duitschland. Voor ons is dit werk in het bijzonder merkwaardig als prototype van een onzer oudste Nederlandsche monumenten, de Karolingische Kapel te Nijmegen. De vorstelijke verblijven, waarvan deze kapellen eenmaal deel uitmaakten, zijn, zoowel te Aken als te Nijmegen, verdwenen. Hoe zij er hebben uitgezien en hoe Karel de Groote er gewoond en hof gehouden heeft, daarvan kunnen wij ons slechts bij gissing een voorstelling vormen, een voorstelling, die uit den aard der zaak gebrekkig is.

Te Aken is op de plaats, waar reeds ten tijde van Pepijn den Korte het Koninklijk Slot verrees, dat later aan Karel en zijne opvolgers tot residentie strekte, het beroemde Raadhuis gebouwd en wel in hoofdzaak in de eerste helft der veertiende eeuw.

Oost- en Westwaarts wordt de breede, naar de markt gekeerde, hoofdgevel van het gebouw geflankeerd door twee zware torens, die, althans wat hun onderbouw betreft, als overblijfselen van het oude Keizerpaleis gelden. De bovenbouw dezer torens en het dak van het hoofdgebouw zijn tweemaal door brand vernield. De eerste maal bij den grooten stadsbrand van 1656. De torens kregen toen de barokhelmen, die er tot 1883 op stonden, toen zij op Peter- en Paulsdag, met het dak van het hoofdgebouw, andermaal een prooi der vlammen werden. Groote ontsteltenis veroorzaakte deze ramp in geheel Duitschland, want vrij algemeen verwachtte men, dat ook de Keizerzaal, die de geheele eerste verdieping van het gebouw in beslag neemt en de bekende historische wandschilderijen van Alfred Rethel, door den brand vernield, of ten minste wel onherstelbaar beschadigd zouden zijn. Groote vreugde heerschte dus, toen geconstateerd kon worden, dat de Keizerzaal gered was. Het solide werk van de veertiende eeuw, de sterke kruisgewelven hadden ten tweede male de proef doorstaan en de schade aan de zaal was betrekkelijk onbeteekenend. De torens en de kap waren evenwel totaal vernield, zoodat een belangrijke herstelling noodig was geworden. Waar het hier een der nationale monumenten van Duitschland gold, kan het geen verwondering baren, dat het ongeval en de maatregelen tot herstelling, de algemeene belangstelling van alle Duitsche architecten tot zich trokken. Artikelen in vakbladen werden geschreven, er werd vergaderd, en het gevolg der beweging was het uitschrijven eener prijsvraag voor de herstelling onder alle Duitsche architecten.

Een talentvol bouwmeester, Georg Frentzen, thans professor aan de Technische Hoogeschool, kwam als overwinnaar uit den strijd. Hem werd het werk opgedragen en in 1902 was het voltooid. Er is veel en langdurige critiek op Frentzen's werk uitgeoefend, zij is zelfs met de voltooiing niet opgehouden, maar het moet erkend worden, dat hij zich met grooten ernst en toewijding van een uiterst moeilijke taak gekweten heeft, en zijn werk, afgezien van alle twistvragen, die zich bij herstelling van een oud gebouw kunnen voordoen, op zichzelf een strenge critiek glansrijk kan doorstaan.

Aken mag trotsch zijn op zijn mooi raadhuis, zooals het zich verheft op een der hoogste punten van de stad. Het inwendige beantwoordt tenvolle aan de verwachting, die de forsche gevel opwekt, ja overtreft die. Zooals wij reeds zeiden, neemt de Keizerzaal de geheele eerste verdieping in beslag. Met een lengte van ongeveer 44 en een breedte van 19 Meters is deze zaal een der grootste en daarbij ongetwijfeld een der meest imposante van Duitschland. Slechts vier zware pijlers schragen de tien kolossale kruisgewelven, waarvan de velden met een patroon van mozaïek in zwart en goud bekleed zijn. De zware pijlers hinderen niet aan den indruk der groote ruimte; misschien verhoogen zij dien zelfs, omdat zij een verdeeling aan de hand geven. De steenen vloer van rood en geel is licht en stil van toon, de kleurige wandschilderingen geven een aangenamen achtergrond aan de architectuur, die in het licht, dat slechts van de marktzijde binnenvalt en voornamelijk noorderlicht is, prachtig tot haar recht komt. Die architectuur is over het geheel eenvoudig, alleen de consolus tegen de pijlers, waarop weliswaar de beelden ontbreken, zijn rijk gebeeldhouwd.

De zaal heeft iets plechtigs en tegelijk feestelijks, men vergist zich niet in hare bestemming, zij kan inderdaad niet anders zijn dan de Keizerzaal, de zaal bestemd voor de ontvangst van vorstelijke personen en daartoe bij uitstek geschikt.

Schitterend moet hier de ontvangst geweest zijn van den Duitschen Keizer, de Keizerin en den Kroonprins in 1902. De monarch, zoozeer gehecht aan praal bij dergelijke gelegenheden, moet zich in deze omgeving op zijn plaats gevoeld hebben, al heeft hij er wellicht niet aan gedacht, dat deze aangename gewaarwording voor het grootste deel te danken was aan de kunst van den bouwmeester van de veertiende eeuw, die dit vorstelijke interieur schiep.

Weinig andere steden van zijn rijk kunnen hem zoo iets aanbieden en het is dan ook verklaarbaar, dat Aken geen kosten heeft ontzien, om dit monument in eere te herstellen.

DE ZUIDERZEE.

Hoe oud is die Zuiderzeequaestie nu al?

Deze vraag werd ons onlangs gedaan, door een jong waterbouwkundige, die er blijkbaar belang in stelde en wij konden er werkelijk geen precies antwoord op geven.

Met elk nieuw jaar wordt zij een jaar ouder, dat weten wij, maar omtrent haar geboortejaar is men vrijwel in het onzekere. Wij deelden toen den vrager mede, dat voorzoover ons bekend de Ingenieur van 's Rijks Waterstaat B. P. G. van Diggelen in de geschiedenis vermeld wordt, als de eerste, die een eenigszins uitgewerkt denkbeeld aan de hand gaf, op welke wijze de Zuiderzee en de Wadden drooggemaakt zouden kunnen worden. Deze ingenieur gaf daarover een boek uit in twee deelen met drie kaarten en een raming van kosten, die een eindcijfer van f 326.345.812.— aanwees. Dit boek verscheen in 1849, dat is ruim 61 jaren geleden. De Haarlemmermeer was toenmaals nog niet droog, maar

het werk der droogmaking van dezen plas was toch zoover gevorderd, dat men op 11 April 1849 met het uitpompen was begonnen. Dat uitpompen alleen heeft 3 jaren en 3 maanden geduurd en 10 jaren had men gewerkt eer men er mede kon beginnen. Maar de voorgeschiedenis van de Haarlemmermeerquaestie gaat terug tot in de eerste helft der zeventiende eeuw. Van 1617 af waren vele ontwerpen tot droogmaking opgemaakt.

Ook wanneer men nu aanneemt, dat het ontwerp van Van Diggelen niet het oudste Zuiderzee-ontwerp is, maar nog voorgangers heeft gehad, dan is er, den grooten omvang van het plan in aanmerking genomen, eigenlijk geen reden, om te klagen, dat wij met onze Zuiderzeeplannen maar weinig vorderen.

De twee eeuwen zijn nog lang niet overschreden, en zoo redeneerende, hebben wij nog ruimschoots den tijd en kunnen wij de zaak gerust aan onze kleinkinderen overlaten, die verheugd mogen zijn, dat wij hun zulk een prachtige verzameling ontwerpen, boeken, kaarten, rapporten, brochures en verdere gegevens nalaten, die reeds een aardige bibliotheek vormen en ongetwijfeld nog veel vermeerderd zullen worden, zoodat de bestudeering van dat alles gewis een aantal jaren studie zal vorderen van hem, die er later belang in stelt.

Dat er thans een zekere onverschilligheid ten opzichte van het Zuiderzeevraagstuk heerscht, is wellicht uit allerlei oorzaken, o. a. uit den economischen en politieken toestand van ons land te verklaren. Het is de strijd der belangen van verschillende categorieën van menschen, die het vraagstuk beheerscht. In dien strijd worden de groote nationale belangen meestal uit het oog verloren, totdat weder eens de omstandigheden in zoover gunstiger worden, dat een of andere categorie of partij er voordeel in ziet, een groot nationaal belang op den voorgrond te schuiven en daarvoor te ijveren, of te doen ijveren door eminente persoonlijkheden.

Die omstandigheden zijn thans beslist niet aanwezig. Waarschijnlijk zijn er onder alle partijen voorstanders van de droogmaking der Zuiderzee te vinden, en ofschoon vele eminente mannen, die zich met het vraagstuk hebben bezig gehouden, reeds sedert lang het tijdelijke met het eeuwige hebben verwisseld, er leven er nog onder ons, die aangewezen en gerechtigd zouden zijn, als leiders de zaak in handen te nemen. Maar er gebeurt niets, men doet niets, omdat men blijkbaar niets doen kan, en de spotters vragen, of het er op aangelegd wordt, zoolang met een begin van uitvoering te wachten, tot de massa papier, die reeds voor plannen, rapporten enz. gebruikt werd, zal zijn aangegroeid tot een hoeveelheid, voldoende, om er den afsluitdijk van op te bouwen.

Maar er is nu toch een begin van uitvoering voorgesteld in den vorm van de droogmaking der z.g. Wieringermeer. Veel geestdrift heeft de verschijning der berichten daaromtrent in den lande niet gewekt en zelfs met een zeker wantrouwen zijn zij begroet, vooral van de zijde dergenen, die de meening zijn toegedaan, dat het leggen van den afsluitdijk het eerste werk behoort te zijn, dat ter hand genomen dient te worden.

Met het Wieringermeerplan wordt de provincie Noord-Holland meer direct in de zaak betrokken en een der laatste berichten hieromtrent luidt:

„Gedep. Staten van Noord-Holland hebben aan de leden der Prov. Staten overgelegd de gewisselde stukken in zake het plan tot geleidelijke droogmaking van de Zuiderzee. Zij geven aan de Staten in overweging thans eene bijdrage beschikbaar te stellen van f 5000 in de door de Regeering te maken kosten voor een meer uitgewerkt plan inzake eene afsluiting van de Zuiderzee en indijking en droogmaking van de Wieringermeer, zoomede voor het houden van overleg aangaande de belangen van waterkeering, afwatering en scheepvaart."

Noord-Holland is een rijke provincie, en het was te verwachten, dat zij wel te vinden zou zijn voor een bijdrage in een zaak van zoo groot provinciaal belang, maar van vele zijden wordt betwijfeld of de hier ingeslagen weg wel de goede is, waar toch in de Zuiderzeezaak het nationaal belang op den voorgrond staat. Dit is reeds zoo herhaaldelijk betoogd en met argumenten aangetoond, dat men meenen zou, dat de geheele natie er nu wel van overtuigd zou zijn.

Daar schijnen wij evenwel nog ver van af te zijn, al gaan er ook af en toe stemmen op, die veilig beschouwd kunnen worden als komende uit den boezem van het volk, van de natie. Zoo bevatte o. a. „Schuttevaer", het blad van de schipperij, eenigen tijd geleden een hoofdartikel „naar aanleiding van een feest," n.l. het 300-jarig bestaan der Wieringerwaard. De drooglegging der Wieringerwaard brengt den schrijver tot enkele opmerkingen omtrent de drooglegging der Zuiderzee.

„Wat brengt mij, wat brengt ons, wat brengt voor het algemeen die plas op? vraagt „Schuttevaer".

„De Wieringerwaard — ik heb er grind heengebracht, zegt de een. Ik steenkolen, ik metselsteen, zegt een ander. En ik laadde er bieten uit, vult een vierde aan. Alle die reizen bezorgen mij werk, verdienste, vrachtpenningen. En de Zuiderzee — wat heb ik daaraan? Niemendal, als men het genoegen, om er in te zeilen, buiten sluit; het genoegen, dat ook al niet veel opbrengt.....

Wat zouden wij, wij schippers niet in de Zuiderzee kunnen brengen, niet er uit kunnen halen, wat een werk, wat een vrachtpenningen, wat een verdienste zou zij ons niet opleveren, als de Zuiderzee land was!

Want — de Zuiderzee als land is zoo oneindig veel grooter dan de Wieringerwaard! Wij hebben in ons vorig nummer betoogd, dat uitzetting van de palen, vergrooting van het arbeidsveld voor de schipperij een noodzakelijke eisch begint te worden. Wij zijn, zoo wordt gezegd, overbevolkt met schippers in Nederland. Welnu, vestigden wij in ons vorig nummer den blik op het Zuiden, ook in het centrum van het land ligt een zeer groote vlakte voor ons braak. Braak. Helaas!"

Maar de drooglegging der Zuiderzee zal geld kosten. „'t Is een som, die het moet kosten! Tweehonderd millioen gulden! 't Is een kapitaal!

Zeker. Daar is echter dezer dagen door onze ministers veertig millioen aangevraagd voor kustverdediging, voor forten, kanonnen enzoovoort.

Als de Kamer toebijt, zullen die veertig millioen in acht jaar tijd door de natie moeten worden opgebracht. Dat is: vijf millioen per jaar.

En wat koopen we er voor? Een stuk of wat dingen, die ons, evenals het fort Pampus en zoovele andere dito's niets opbrengen.

Onze ministers blijken overtuigd te zijn, dat onze natie per jaar vijf millioen kan opbrengen. Voor het drooglegggen van de Zuiderzee rekent men 40 jaar noodig te hebben. Kan onze natie per jaar vijf millioen opbrengen en ze doet dit 40 jaar lang — juist den Zuiderzee-werktijd — dan hebben we tweehonderd millioen bij elkaar. Juist het Zuiderzee-kapitaal!"

En dan besluit „Schuttevaer":

„De Zuiderzee kennen we; kustverdediging kennen we niet. Misschien bekijken we de zaken door een eenzijdigen bril.

Doch wij voor ons zouden wenschen, dat men, in plaats van vijf millioen per jaar voor kustverdediging, vijf millioen per jaar voor Zuiderzeedroogmaking vroeg.

Komt de Zuiderzee droog, dan maken we ons sterk, dat onze nazaten na 300 jaar dankbaar feest zullen vieren in

de polders. Evenals men dat nu in de Wieringerwaard heeft gedaan.

Of men na driehonderd jaar ook dankbaar feest zal vieren voor een door ons aangelegde kustverdediging?

Waarschijnlijk is dan die kustverdediging als onbruikbaar aan den oud-roest-jood verkocht, terwijl de Zuiderzeepolders hun waarde blijven behouden."

Het betoog van „Schuttevaer" heeft niet zoo heel veel te beteekenen; het is, zooals de schrijver zelf erkent eenzijdig, en dit ligt voor de hand, omdat het uitgaat van een bepaalde categorie van belanghebbenden, maar waar wij het Zuiderzeevraagstuk ter sprake brachten, meenden wij het niet onopgemerkt te mogen laten.

Er is nog een ander geschrift verschenen van een anonymus „oud-ingenieur te Amsterdam", waarin erop wordt aangedrongen, dat men toch kome tot een onherroepelijk besluit tot uitvoering.

„Oud-ingenieur" geeft een aantal redenen waarom z. i. de tijd van handelen in dezen is aangekomen en het onverantwoordelijk zou zijn dien nu te laten voorbijgaan. Naar schr.'s gevoelen zijn de fouten van de Amsterdamsche haven — n.l. de sluisafsluiting aan de zijde der Noordzee en het gebrek eener goede verbinding met den Rijn — geheel weg te nemen door eene doelmatige drooglegging van de Zuiderzee, met behoud en inrichting van een diep Zeevaartkanaal, uitgaande van den Texelstroom naar en tot het IJ voor Amsterdam; dan zal weder de hoofdstad van Nederland, zooals van ouds, gelegen zijn aan de voedende groote Zee en kan wellicht ons vaderland een tweede gouden eeuw beleven, vooral als het opgaat, dat langs dien weg van den Texelstroom door het Vliesche gat een groote vaarweg zal zijn verkregen naar den Weser en Elbe, en het Kielsche Kanaal naar de Oostzee. Langs deze wegen ware in concurrentie met onze Duitsche en Noorsche naburen de invoer van onze koloniale producten naar het binnenland en het Noorden van Europa te leiden; en, dus de voor Amsterdam verloren Rijnvaart te vervangen door een Amsterdam-Weser-Elbe en Noordervaart. Het is naar schr.'s overtuiging zeker dat, wil Amsterdam vooruit, er nieuwe banen voor den wereldhandel moeten gezocht en geëxploiteerd worden, en dat het met het oog daarop tijd is om niet langer stil te staan bij oude, versleten, niet voor herstel vatbare middelen. En slaan wij daartoe het oog op Noord- en Westelijk Europa, dan zullen wij daar vinden een nog vrij maagdelijk binnenland, waarvan de exploitatie voor onzen kolonialen handel en industrie rijke vruchten kan opleveren."

Dat de zaak voldoende bekeken is, om langzamerhand tot handelen over te gaan, is wellicht juist, maar wij stipten boven reeds aan, waarom de kans daarvoor, in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, ons zeer gering toeschijnt.

Wij kunnen ons vergissen, maar als wij lezen, wat de algemeene beschouwingen in onze Tweede Kamer dezer dagen hebben opgeleverd, dan kunnen wij ook daaruit niet besluiten, dat er thans veel geestdrift voor de zaak bij onze volksvertegenwoordiging bestaat. Maar toch, er waren enkele leden, die er een lans voor braken en als zoodanig verdient met lof te worden vermeld de heer Van Foreest, die de drooglegging van de Zuiderzee besprak en zich afvroeg of er risico en een groot risico is. „Zeker, als men de elementen gaat bedwingen is er risico, maar de vraag is, of het risico zoo groot is als men dat wel wil doen voorkomen. Mannen die hoog staan op het gebied van waterstaatswerken hebben de plannen onder het oog gezien en zijn tot de conclusie gekomen, dat door de veranderde werkwijze het risico tot een minimum is gereduceerd. Maar, roepen de angstigen, die laatste afsluiting, hoe zal het daarmee gaan? Een van de leden der Zuiderzee-commissie, een autoriteit, heeft een plan voor die laatste afsluiting in de commissie ontwikkeld, dat het risico tot een minimum terugbrengt. Al de bezwaren omtrent aanvoer van klei en rijs zijn al lang uit den weg geruimd. Laat ons dus vertrouwen, dat de minister zich niet door het risico zal laten weerhouden."

„Een tweede punt is 's lands financiën. Met zeer veel droefenis heeft spr. de discussiën bijgewoond met den minister van financiën."

„Er is geen geld wordt er gezegd, maar er is wel geld tot wering van een hersenschimmigen vijand. Maar zou er dan geen geld zijn om een vijand (het water), die ons steeds bedreigt te weren? De minister wil aan Friesland, Overijsel en de Vechtstreek belangrijke subsidies geven, maar daarop zou de minister reeds een belangrijke besparing krijgen, wanneer hij de Zuiderzee afdamde. Maar afgescheiden daarvan zou eene aanwinst van ruim 194.000 H.A. land verkregen worden waarvan vruchtbare akkers kunnen worden gemaakt, die binnen korten tijd groote waarde zullen krijgen. Nu zijn er wel pessimisten, die de zaak niet zoo rooskleurig inzien en met donkere voorbeelden komen over droogmakerijen, maar, men moet niet vergeten, dat de werkwijze geheel veranderd is. Vroeger zag men op de kaart de provincie Noord-Holland vol plassen en moerassen en thans zoekt men er tevergeefs naar. Alles is veranderd in vruchtbaar land, waarom de provincie Noord-Holland terecht benijd wordt. 't Geld daaraan besteed is dan ook buiten twijfel goed besteed. Jaren geleden kreeg spr. eens bezoek van een Engelschman, die de Noord-Hollandsche polders eens wilde zien, de manier van indijking, enz. Hij vroeg een geleider en spr. was zoo vrij zichzelf aan te bieden. En toen hij alles gezien had, verklaarde hij zich te schamen om naar zijn land terug te keeren. Spr. hoopt, dat de minister aan het nageslacht zal gunnen de prachtige Zuiderzee-provinciën te aanschouwen en te getuigen wat knappe flinke kerels het geweest zijn, die dat werk ter hand hebben genomen."

Daarna constateerde de heer Smeenge, dat de minister inzake de Zuiderzee-drooglegging een koude douche heeft gegeven.

„Niet aan een, maar aan vier kapstokken heeft hij de drooglegging der Zuiderzee opgehangen en daarmede getoond, weinig sympathie voor deze zaak te hebben. De financieele eischen aan de provincie Noord-Holland gesteld konden niet worden geaccepteerd. De minister eischt 40 pct. in de kosten van het technisch bureau en zegt: wanneer ge dat niet accepteert komt er van de uitvoering niets."

„Een tweede kapstok is de droogmaking van den Zuid-Westerpolder. Een derde kapstok is de Zuid-Oosterpolder."

„Verleden jaar zeide de minister, dat hij de zaak nog niet volledig bestudeerd had, maar gaat het dan nu aan alleen te spreken van het groote plan en te zeggen, om financieele redenen kan dat plan niet worden uitgevoerd? Spr. schetst het leggen van een dam in de Zuiderzee waardoor het spoorwegverkeer zou worden bevorderd en de waterafvoer zou worden verbeterd, waarvan eenige provinciën voordeel zouden hebben. Spr. beroept zich op een geschrift van „Schuttevaer", waarin geklaagd wordt over afsluiting van het verkeer met Friesland voor de schipperij tengevolge van de lage waterstanden in de Zuiderzee. Daaraan zou een einde worden gemaakt door aanleg van den afsluitdam. Wij hebben hier te doen met een groot nationaal belang, niet alleen wat aanwinning van grond betreft maar vooral wat waterafvoer en spoorwegverkeer aangaat."

Spr. besprak ook nog den waterafvoer in Friesland, Groningen, Overijsel en Drenthe en speciaal het Meppelerdiep, punten, die allen in nauw verband staan met het Zuiderzeeplan.

Ook de heeren Pollema en Ter Laan brachten het vraagstuk van den waterafvoer ter sprake.

En wat had de minister van Waterstaat hiertegenover aan te voeren? Daaromtrent lezen wij:

„Thans tot de droogmaking der Zuiderzee komende, zegt de minister dat de heeren die daarover spraken, belangrijke beschouwingen hebben geleverd. Verleden jaar heeft de minister toegelicht waarom hij een nader onderzoek noodig achtte. De minister heeft volstrekt de bedoeling niet de zaak aan eenigen kapstok op te hangen. De minister meent, dat, alles saamgenomen, door den weg welken hij nu volgt, tijd gewonnen zal worden. Voor men iets doet, moet men er toch over denken. De minister vond het billijk, dat de provincie Noord-Holland ook bijdroeg in de opneming van het werk. De minister stelde een eisch van 40 pct. Principieel is de deelneming van de provincie van groot belang, omdat de indeeling van het Wieringermeer een eerste stap is. Participatie is dus van groot belang."

Op een interruptie van den heer Smeenge, dat de provinciën wel eens niet zouden kunnen of willen, antwoordde de minister: „Zij zullen wel kunnen en willen. Voor het later uit te voeren groote plan is de deelneming der provinciën van groot belang. Bij een quaestie van 314 millioen is de financieële zijde van het vraagstuk van groot belang. De schuldenlast van het Rijk zal bij de drooglegging der Zuiderzee enorm stijgen en dus is zij bij den huidigen financieelen toestand onmogelijk. Er moet dus begonnen worden met het leggen van een dijk van Wieringen naar Piaam om later te komen tot het groote plan. De minister hoopt de Mem. v. Antw. betreffende den aanleg van den dijk Wieringen—Piaam spoedig in te zenden."

„De regeering wil zich geenszins van deze zaak afmaken. Maar het principe is dat de provinciën zelf de kosten dragen. Het subsidie van de regeering voor weg en onderhoud kan nog hooger gesteld worden."

Wij zullen het aan onze lezers overlaten, te beoordeelen, welke waarde aan 's ministers woorden gehecht moet worden. Een warm voorstander spreekt er o. i. niet uit, meer de man, die te veel andere dingen in het hoofd heeft, om zich sterk te interesseeren voor een belangrijk vraagstuk, waar hij zich ook nog niet voldoende heeft kunnen inwerken.

De zaak zal onder zijn bewind dan ook waarschijnlijk geen groote vorderingen maken, tenzij de omstandigheden onverwacht mochten veranderen en de belangstelling opnieuw, door een of andere oorzaak, mocht worden opgewekt. De bovenbesproken geschriften vermogen dat niet, maar toch willen wij ten slotte op een punt de aandacht vestigen, dat wordt aangevoerd in de brochure van den „oud-ingenieur", namelijk het groote belang, dat Amsterdam bij de zaak kan hebben. Het heeft ons reeds lang verwonderd, dat van Amsterdam uit niet meer gedaan wordt ter bevordering van de drooglegging der Zuiderzee, want ook o. i. heeft de hoofdstad daarbij meer belang dan eenige andere plaats, in eenigszins anderen zin evenwel dan door den schrijver der brochure bedoeld wordt, wiens denkbeelden daaromtrent niet zonder ernstige bedenking aanvaard kunnen worden. De schrijver deed niettemin goed, het belang van Amsterdam op den voorgrond te stellen en wij behouden ons voor bij gelegenheid nadet op dit punt terug te komen.

Beurs voor den Diamanthandel.

Aangaande de bouwplannen voor de Beurs voor den Diamanthandel, waarvan de eerste steen op Maandag 12 December werd gelegd, wordt het volgende gemeld.

De heer G. van Arkel is de architect der vereeniging en het gebouw komt te staan op den hoek van het Weesperplein en de Achtergracht.

De hoofdgevel zal worden uitgevoerd in baksteen, rood en geel, afgewisseld met natuursteen en wordt versierd met een ronden klokketoren, welke is afgedekt met koper. Onder dien toren ligt de hoofdingang en een tweede ingang aan deze zijde van de beurs dient voor de Incassobank, die in het gebouw een bijkantoor vestigt.

Gelijkstraats zijn gelegen: de hal met eere-trap, een café restaurant, de toegang tot den safe-deposit, die 3000 loketten zal bevatten, het bovengenoemd bijkantoor der Incassobank, een kapperswinkel, enz.

De rez-de-chaussee bevat de groote beurszaal, groot 17 bij 55 meter en 7 meter hoog (teneinde deze belangrijke hoogte te verkrijgen is de zaal doorgetrokken tot aan den entresol), het telefoonbureau en een lokaal voor ververschingen.

Op den entresol vindt men de bestuurskamer, tevens lokaul voor arbitrage, vanwaar uit men in de beurszaal ziet. Ook de administratie is hier gehuisvest.

De eerste verdieping wordt grootendeels ingenomen noor eene vergaderzaal van 7 bij 19 meter oppervlakte en de tweede en de derde verdieping zijn bestemd voor kantoorlokalen, welke verhuurd zullen worden. In het geheel zijn er 80 zulke kantoorlokalen in het gebouw, benevens 15 zoogenaamde afkook-kamers ten dienste der leden (juweliers).

De beurs voor den diamanthandel wordt dus zeer grootscheeps ingericht naar buitenlandsch voorbeeld en de ligging dicht bij het Weesperpoortstation en het Amstelhotel met zijne diamantbeurs voor de groote buitenlandsche kooplieden, is zeker niet minder gunstig dan die van het oude arsenaal aan het Waterlooplein, waarop de vereeniging eerst het oog had laten vallen.

Vereenigingen.

DE FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Dezer dagen hield „De Friesche Bouwkring" eene buitengewone vergadering. Na opening der bijeenkomst deed de voorzitter mededeeling, dat er in Januari a.s. voor de vereeniging eene lezing zal worden gehouden over „huisinstallatie voor electrisch licht en bedrijf", door den heer Carbasius, electrotechnisch ingenieur alhier; er werd voorts op voorstel van den heer De Groot besloten deze vergadering ook voor niet-leden, belangstellenden, toegankelijk te stellen.

Aangenomen werd het voorstel van het bestuur om te steunen het ingekomen adres van den Bond van Nederlandsche Architecten inzake het aan Hare Majesteit de Koningin te richten adres, waarbij Haar verzocht wordt het sedert 1813 tot Koninklijk verblijf ingerichte Stadhuis aan den Dam te Amsterdam weder zijn oorspronkelijke bestemming terug te geven.

Op voorstel van het bestuur werd eveneens besloten in principe mede te gaan met het adres van de afdeeling Utrecht van „Architectura et Amicitia" om met haar en andere zustervereenigingen een conferentie te houden ten doel hebbende, om bij Rijks- en Gemeentebesturen aan te dringen meer aesthetisch te bouwen.

Ook het voorstel van het bestuur om de vereeniging rechtspersoonlijkheid te verschaffen werd aangenomen; aan het bestuur werd opgedragen statuten en een nieuw reglement te ontwerpen.

De voorzitter deed mededeeling van het aan het voorloopig bestuur van „Heemschut" verzonden schrijven, waarin medegedeeld wordt, dat „De Friesche Bouwkring" tot

zijn spijt, voornamelijk met het oog op den financiëelen toestand, niet kon toetreden als lid, hoewel de kring in principe zijn instemming met het doel der vereeniging, n.l. om natuurschoon en oude monumenten te beschermen, betuigd had.

Op voorstel van het bestuur werd besloten de toelichting tot het adres van de heeren Hoekstra en Veenstra, architecten alhier, uit te stellen tot eene volgende vergadering.

Op voorstel van den heer Veenstra, om ook in Leeuwarden evenals in andere steden, eene gevelprijsvraag uit te schrijven, werd besloten het bestuur op te dragen om met belijnde voorstellen bij de vereeniging te komen, om dan ter gelegener tijd in samenwerking met verschillende andere plaatselijke vereenigingen bij Burg. en Weth. aan te kloppen om deze prijsvraag te steunen.

Door den secretaris van „De Friesche Bouwkring", den heer Veenstra, waren verschillende ontwerpen, voornamelijk voor ziekenhuizen en ook enkele uitgevoerde meubelontwerpen, evenals enkele opmetingen van details van oude bouwwerken, tentoongesteld.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In „Bouwkunst en Vriendschap" heeft de heer H. J. M. Walenkamp Czn., architect te Amsterdam, een voordracht gehouden over woninginrichting.

Spreker herinnerde, dat het voor 10—20 jaar nog mogelijk was meesmuilend over de hedendaagsche kunstbeweging te spreken, vergeleek de nieuwe beweging bij een bakvisch, wier uitingen ook in 't eene oogenblik bang en weifelend, in het volgende brutaal worden gevonden.

De woninginrichting is daarom van zoo groot gewicht, omdat zij ten doel heeft gezelligheid en huiselijkheid in de woning te brengen; zelfs de gezondheid hangt in groote mate van het huiselijk interieur af.

Bij de bestudeering van de historische ontwikkeling van ons hedendaagsch interieur kan veiling nagelaten worden naar Zuidelijke streken het oog te richten. Vóór alles moet gezocht worden daar, waar de mensch door de natuur gedwongen wordt een groot gedeelte van het jaar binnenshuis door te brengen.

Het Zuiden kent prachtwoningen en paleizen, méér en beter dan wij; doch voor de bestudeering van eenvoudige interieurs zijn de Noordelijke streken de aangewezene.

De essentieele elementen der woningen in het Noorden zijn geen toevoegsels, geen overbodigheden, maar de voorwerpen zelve vormen de eigenlijke versiering.

De hoofdoorzaak der schoonheid van gebruiksvoorwerpen ligt in doelmatigheid, in bruikbaarheid voor het doel. De regel dat, wat practisch voor het doel geschikt is, ook schoon en juist is, gaat wel niet altijd op, maar in de practische bruikbaarheid ligt toch het begin van de schoonheid.

Ziet de auto, aanvankelijk gebouwd in gewonen rijtuigvorm, in de korte jaren van zijn bestaan reeds geworden is tot een schoon voorwerp op zich zelve; er is een geheel nieuw type van voertuig ontstaan.

De langzame groei van den vorm van gebruiksvoorwerpen is steeds een zeer interessante studie.

Ook onze hedendaagsche kunstnijverheid is in een tijdperk van groei, van ontwikkeling; het hoogste kan van haar thans nog niet worden verwacht, doch de beweging doet reuzenschreden voorwaarts.

Nederland, Duitschland, Oostenrijk, Amerika en Noorwegen geven tal van voorbeelden van verbeterde typen; deze beweging is véél sympathieker dan de oude sleur om maar steeds te copieeren naar werk van voor eenige eeuwen. Jammer is het, dat in den gewonen handel de „stijlperiode" nog een grooten invloed heeft.

De „Haard", als middelpunt der huiselijkheid, verdient onze grootste aandacht; géén beter voorbeeld om een beeld van de ontwikkeling van het interieur te geven, dan de studie van den groei der haardvormen door den loop der tijden.

Oorspronkelijk een open vuur, zonder afvoer, midden in de woning op eene verhevenheid aangelegd, is de eerste verbetering (door den bouw der muren van steen), dat de vuurplaats naar den wand verplaatst wordt. Uit dit allereenvoudigste gegeven hebben zich, in den loop der tijden, die prachtige bouwkundige onderdeelen ontwikkeld, die van de Middeleeuwen af allerwege in Noordelijke landen worden aangetroffen.

Pieter Post, de bekende Nederlandsche bouwmeester, zegt dan ook van den schoorsteen, ongeveer: „Een schouw, zijnde het hoofdversiersel van een vertrek, is dàt bouwkundig onderdeel, waarnaar alle andere geregeld moeten worden, willen al deze deelen onderling harmonieeren." Wil men dus charme en gezelligheid aan een vertrek verleenen, dan moet vóór alles een goede oplossing gezocht worden voor de schouw.

Ook practisch voerde Post deze theorie door, getuige de talrijke prenten waarop fraai geproportioneerde schoorsteenen, door hem uitgevoerd, voorkomen.

Echter reeds vóór de Renaissance dacht men aldus over den schoorsteen. Uit overgebleven kunstwerken blijkt, dat reeds vroeg in de middeleeuwen eene dergelijke opvatting gehuldigd werd.

Violet-le-Duc zegt, dat het onbekend is, of in het Romaansche tijdperk reeds schouwen werden gebouwd. In de eerste eeuwen van dat tijdperk vond de verwarming door open vuren, als boven gezegd, plaats.

Ook werd toen reeds in groote gebouwen een soort centrale verwarming toegepast, door warmte, ontleend aan groote vuren, door open kanalen onder de vloeren en in de muren.

De eerste eigenlijke schoorsteen wordt, volgens Violet-le-Duc, eerst in de XIIe eeuw gevonden; doch van dien tijd af vermeerderen zij dan ook snel; ook de verbetering van het type gaat dan met reuzenschreden.

De eerste bestonden uit een nis, in de dikte van den muur uitgespaard, aan beide zijden geflankeerd door stijlen en van boven voorzien van een mantel en bovenboezem; meestal met cirkelvormig grondplan, waarvan de eene helft in den muur uitgespaard is en de andere helft boven de kraagsteenen uitgebouwd wordt; op die wijze het cirkelvormig rookkanaal vormende.

Aldus b.v. de fraaie schouw in de Gildenkamer van de Cathedraal van Puy, uit de 12e eeuw.

Spoedig ontstaat nu ook het rechthoekig grondplan; meer dus het proto-type van de latere Hollandsche schouw.

Oorspronkelijk klein van afmetingen, ontwikkelen de schouwen zich zeer spoedig tot bouwsels van reusachtige verhoudingen.

Eigenaardig dat de schoorsteenen uit dien tijd meestal tegen de buitenmuren werden gebouwd. Uit een oogpunt van goede verwarming van de allicht binnendringende koude buitenlucht, zeker aan te bevelen.

Bleven de schoorsteenen tot aan de 14de eeuw eenvoudig en zonder beeldhouwwerk, in den loop dezer eeuw begint het gebruik van beeldhouwwerk ingang te vinden, en komt langzamerhand zoo in zwang, dat deze bouwdeelen met voorstellingen als overladen worden.

Het was niet meer alléén het vuur, dat de aandacht vroeg.

Om aan te toonen hoe schoon de vroegere interieurs aansloten bij de bewoners, of liever omgekeerd, toonde spreker een groot aantal lichtbeelden, reproductiën van oude schilderijen en opnamen uit musea enz. De witte muren, boven de meestal donkere lambris, werken krachtig mede tot een fraai geheel. De schilderijen komen er goed op uit, en de lichtverdeeling wordt er door bevorderd.

Door den hoogen lichtinval (véél hooger dan tegenwoordig) wordt veel bijgedragen tot het geven van meer gezelligheid. Ook het antiek glas in lood, met zijn gefiltreed licht, werkt mede. De later komende houten schoorsteenmantels bekleed met pate, zijn zéér eigenaardig. Waarschijnlijk zijn er slechts 2 overgebleven, doordat zij vanzelf aan groot brandgevaar bloot stonden.

Eigenaardig vooral was de methode om door het aanbrengen van gestyleerde touwen of kettingen duidelijk te doen uitkomen, dat geen natuursteen was toegepast, doch aan te geven dat alles, als 't ware, moest worden bij elkaar gehouden.

Overgaande tot de schouw in verband met de omgeving in het Oud-Hollandsch tijdperk, toont spreker in lichtbeelden welk een gewichtig element de schouw in het interieur is.

Hoe het geheele leven zich 's avonds om die schouw concentreerde.

Oorspronkelijk met schuin oploopenden boezem, krijgen zij allengs de recht oploopende boezems; de versieringen worden belangrijker.

Tegelbekleedingen in den onderboezem in verband met dergelijke lambrizeeringen komen in den smaak. Ook de cariatiden, in plaats van kolommen beginnen zich te vertoonen.

Het geschilderd „schoorsteenstuk" geeft daarna weer vereenvoudiging in de grondvormen. In plaats van met vele beeldhouwwerken wordt de bovenboezem versierd door schilderstukken. Familievoorstellingen, historiestukken, landschappen, worden door onze grootste meesters daarvoor vervaardigd in aansluiting aan de geheele architectuur.

Geheel anders is weer de ontwikkeling van den schoorsteen in de patricierswoning. Er ontstaan schoorsteenmantels, van marmer, met schoorsteenstukken, gobelins aan de wanden, enz. Het wordt pronk en voldoet niet meer alléén aan de behoeften; het gemoedelijke is weg. De Lodewijkstijlen gaan hun invloed doen gelden.

De kachel komt daarna; ofschoon in Holland zijn rol niet zeer belangrijk was, hebben onze Oostelijke naburen, en vooral de Russen, veel van dit verwarmingsmiddel gebruik gemaakt. De oorspronkelijke kachel was gemetseld. Enkele lichtbeelden toonen weer aan, dat een kachel niet per se leelijk behoeft te zijn, indien hij slechts een geheél met het overige in het vertrek uitmaakt. De latere terracotta kachels geven aanleiding tot meer versiering...

In een tweede gedeelte van de voordracht, wordt in een nieuwe serie lichtbeelden de ontwikkelingsgang van het geheele interieur, in 3 hoofdgroepen verdeeld, aangetoond. Ons wendende tot de landelijke kunst, kunnen we constateeren hoe met zéér eenvoudige middelen een goed geheel verkregen kan worden.

De Hindelooper boerenwoning, van omstreeks 1700, toont hoe de eenvoudigste gebruiksvoorwerpen worden versierd. De borden, oorspronkelijk uitsluitend om van te eten, worden ook versieringsvoorwerpen, en alléén bij zeer feestelijke gelegenheden voor het oorspronkelijk doel gebruikt.

De meubelen worden besneden en beschilderd. Het daardoor eenigszins bonte, geeft toch wel degelijk iets gezelligs.

De tegenwoordig zoo in zwang zijnde Bow-Window, werd reeds in de Noord-Sleeswijksche boerenwoning aangetroffen. Deze gezellige uitbouwen zijn dus ontleend aan de oude boeren-structuur.

De „deel", alles omvattende: huiskamer, dorschvloer, zoldertrap, is het middelpunt van het dagelijksch leven.

In de Hongaarsche boerenwoning vinden we als versiering van de deel geborduurde doeken.

Overgaande tot burgerinterieurs, toont spreker, hoe deze — ofschoon eveneens eenvoudig — véél beschaafder aandoen. Glas in lood, fijn van kleur, geeft direct een geheel ander cachet.

Een venster uit de 17de eeuw toont hoe men toen van onderen het licht afsloot door blinden; in tegenstelling met de tegenwoordige manier om door gordijnen van boven het licht buiten te sluiten. De lichtverdeeling door de eerste methode is véél fraaier.

De plafonds (moer- en kinderbalken) oorspronkelijk onversierd, werden met beschilderingen en besnijdingen verlucht, en dragen veel bij tot verfijning.

Bij alle overeenkomst in al de getoonde interieurs is er toch verschil in bewerking en indruk, zoodat eentonigheid geheel vermeden bleef.

De Perzische tapijten waren reeds bekend en in gebruik en leenden hun prachtig coloriet aan de geheele omgeving. De gobelins, met dikwijls vrij naturalistische voorstellingen, doen geen schade aan het geheel, al is — als tegenstelling — de vloer dan somtijds met eenvoudige biezen matten belegd. Van de, eertijds zoo interessante, vóórhuizen, is zoo goed als niets bewaard gebleven.

Van de aristocratische interieurs, in Fransche renaissance, leert men dat — ofschoon véél pompeuser, — zij toch de practische eischen niet wijzigden.

De invloed van de Lodewijkstijlen op de Hollandsche patriciërswoning is zéér duidelijk.

Eigenaardig is wel, dat de Hollandsche Lodewijkstijl eigenlijk fijner en beschaafder is dan de oorspronkelijke Fransche.

Buitengewoon fraaie dessus-de-porte zijn in deze periode ontstaan. 't Zij gebeeldhouwde, 't zij bestaande uit schilderstukken.

De groote spiegels boven de schoorsteenen doen in den tijd van Lodewijk XVI hun entrée. Vandaar lage schoorsteenmantels.

Percier en Fontraine, de ontwerpers van „Empire", gaan terug tot eenvoudige grondvormen, op klassieke wijze versierd.

De Moderne kunst, waaraan oorspronkelijk grofheid verweten werd, geeft in ieder geval véél meer rust in de vertrekken. De practische opvattingen, die in de vorige perioden wel wat verloren waren gegaan, geven aanleiding tot rustige en eenvoudige indeeling. De eerste ontwerpen uit deze periode toonden dit reeds aan.

De goede elementen uit deze eerste voortbrengselen, nader bestudeerd en opgelost, zullen zeker leiden tot een nieuwe en betere interieurkunst, waarvan de eerste vruchten op de Brusselsche expositie te zien zijn geweest.

De spreker had mij monde van den voorzitter den dank der vergadering in ontvangst te nemen.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG ROCHDALE.

Op deze Prijsvraag zijn binnen den vastgestelden termijn van 30 November 1910 ingekomen de volgende ontwerpen, voorzien van de motto's: C. B. R. 1910. — Drie op één trap. — Doel ik wacht U. — Het wapen van Amsterdam in 2 driehoeken. — Risposta. — B in rechthoek. — November. — O. O. — Twee stippen. — Hand. — Tempis Fugit. — Pour donner acte de présence. — Voici. — Licht lucht. — Harap. — XXX. — Dat zij practisch, hygiënisch en waardevol zijn. — C. B. R. — Wilde Wingerd.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Onder de bij den gemeenteraad ingekomen adressen, houdende bezwaren tegen het ontwerp-uitbreidingsplan, is er een van het bestuur der Carnegie-stichting.

In dit adres zegt het bestuur o. m.:

»Door 's Rijks regeering is eenige jaren geleden aan het bestuur der stichting ten geschenke gegeven een terrein, aangekocht van de Maatschappij Het Park Zorgvliet, met opdracht daarop het Vredespaleis te bouwen.

Van dat terrein nu, door de regeering onder goedkeuring der wetgevende macht voor dat doel bestemd, worden door het uitbreidingsplan twee stukken afgesneden als in de naaste toekomst bestemd voor den aanleg van straten:

1e. aan den hoek van het terrein bij den vroegeren tol van den Scheveningscheweg, een stuk, meer dan 2250 M². groot.

Op dat punt kan het Stichtingsbestuur geen grond van eenig aanbelang missen, omdat juist daar de afstand tusschen het Vredespaleis (waarvan de bouw reeds ver gevorderd is) en den openbaren weg zóó gering is, dat verkleining daarvan een ernstigen misstand zou tengevolge hebben voor de ligging van het reusachtige gebouw, het grootste wellicht;

2e. langs den Scheveningscheweg en den hoek der Anna Paulownastraat, een stuk, meer dan 2980 M². groot.

Ofschoon het Stichtingsbestuur wel bereid is eventueel, voor zooveel van dat bestuur afhangt, er toe mede te werken om daar ter plaatse de openbare straat te verruimen, zou het zich toch niet kunnen vereenigen met de op het uitbreidingsplan getrokken scheidslijn, omdat die een belemmering zou zijn voor de uitvoering van hetgeen noodig is ten behoeve van een waardigen toegang tot het terrein van het Vredespaleis, welke juist daar zal komen te liggen.

Op beide punten, de hoeken aan den Scheveningscheweg, is de ruimte van het terrein uiterst krap aangemeten«.

Het bestuur verzoekt daarom den gemeenteraad met den meesten aandrang, bij de vaststelling van het uitbreidingsplan het terrein van het Vredespaleis ongemoeid te laten.

Over den rondom het terrein van het Vredespaleis ontworpen breeden weg Laan van Meerdervoort—Scheveningscheweg spreekt het bestuur zijn voldoening uit. Deze weg, noor de Mij. Het Park Zorgvliet bij den aankoop van dit terrein toegezegd, is hoogstwaarschijnlijk voor een fraaie ligging van het paleis en ook noodig tot oplossing van de moeilijkheid van de verplaatsing der Russische kapel.

Het bestuur dringt er dan ook bij den gemeenteraad op aan, dat die breede weg op het uitbreidingsplan blijve aangewezen, en dat het gemeentebestuur het Stichtingsbestuur ter wille en behulpzaam zij in de uitvoering der taak, waarmede de regeering het belast heeft.

AXEL. De gemeenteraad heeft dezer dagen besloten tot de oprichting van een gasfabriek.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD no. 50. J. H. Leliman † met portret.
Officieel Gedeelte. Vergadering der Afdeeling 's-Gravenhage van de M. t. b. d. B. van 2 Dec. 1910.
Heimathschutz en Bouwkunst. Schrijven van de Heimatschutz-Commissie aan het Hoofdbestuur der Maatschappij t. b. d. B.
De Overheid en de schoonheid. (Vervolg).
Internationale Kunsttentoonstelling te Rome.

ARCHITECTURA no. 49. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Kort Verslag der voordracht, gehouden door den heer F. A. Hoefer op 30 November 1910.
Verslag der 12de Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A.
J. H. Leliman. Levensbericht.
Begrafenis van den Eere-voorzitter J. H. Leliman.
Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911.

DE BOUWWERELD no. 50. J. H. Leliman. Levensbericht door A. W. Weissman.
Auteursrecht op de voortbrengselen van kunst en kunstnijverheid, door Mr. C. H. van Zeggelen.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — Fabriek van: MARKIEZEN, JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIEN EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN. — — — — — — — — — HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare **NORTONPIJPWELLEN** met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

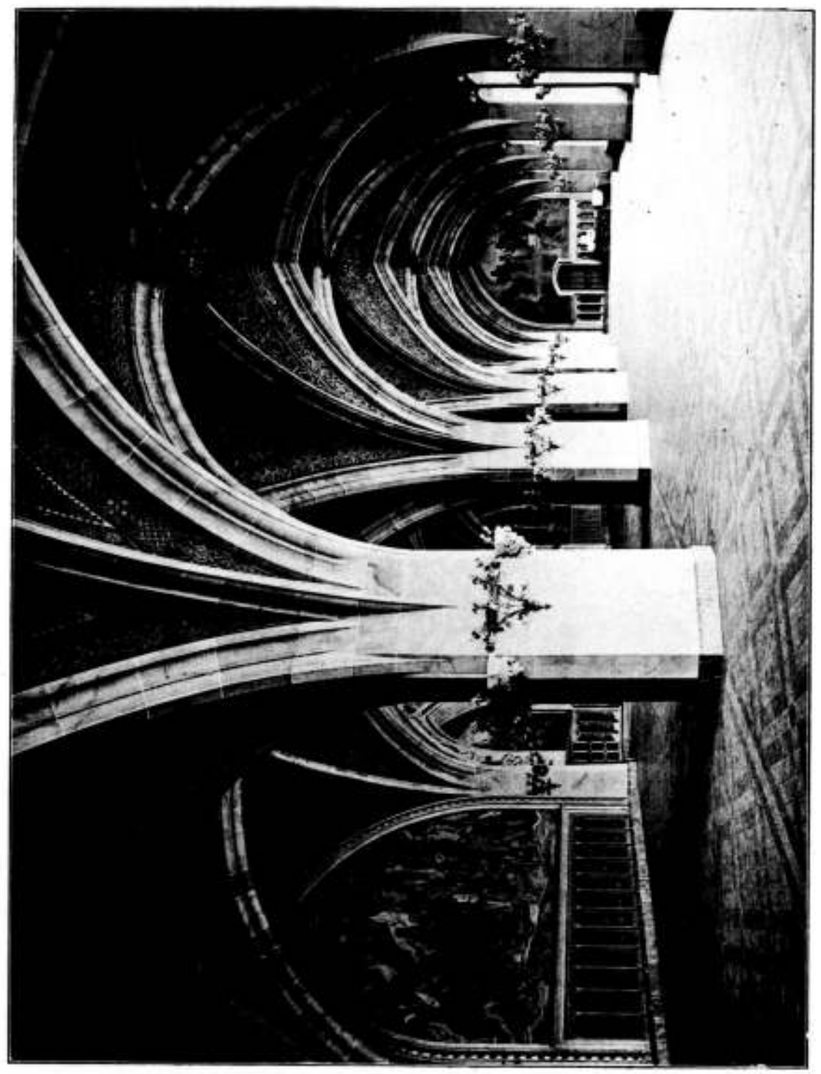

De Keizerzaal. Raadhuis te Aken.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
15de Jaargang No. 51

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.

ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraagt teekeningen en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.

INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**

Tel. Int. No. 377. **Nieuwestad 123.** Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

Uitvoering van alle werken in Gewapend Beton.

Begrootingen en Ontwerpen gratis.

SLUISOVERDEKKING in gewapend beton, uitgevoerd te GENEMUIDEN.

Geld verdienen kan iedereen

door onze **Schwarzwalder Klokken** te verkoopen aan vrienden en bekenden.

Levering tegen fabrieksprijs.

RECLAME-AANBOD.

Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.

VERZENDHUIS „MERCURIUS",

11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ⁘ ROTTERDAM.

N.V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen

v. d. WETTERN, WISDORFF & KEY.

Rotterdam.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **10**den **Januari 1911,** des namiddags ten **2 ure,** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te UTRECHT, van:

Bestek No. 1233.

Het uitbreiden van de vrachtgoederenloods met bureaugebouw, het wijzigen van sporen en wissels en het maken van eenige bijkomende werken op het station NIJMEGEN.

Begrooting f 35900.—.

De besteding geschiedt volgens § 80 van het bestek.

Het bestek ligt van den 19den December 1910 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. VAN BERCKEL te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 28sten December 1910 ten 9.30 ure voormiddag.

UTRECHT, den 8sten December 1910.

Aankondigingen van Aanbestedingen.

MAANDAG 19 DECEMBER.

MAASTRICHT 10.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van de rijksrivierwerken en hun toebehooren op de Maas in Limburg en Noord-Brabant, boven de grensscheiding tusschen Mook en Heumen, met daartoe noodige leveringen, herstellingen en vernieuwingen ged. 1911, in 5 perc., raming resp. f 8500, f 4900, f 11000, f 9000, f 12000; het bestek no. 41 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov.

N. V. Nederlandsche
BETONIJZERBOUW
(Opger. 1865 v/h De Nederl. Cementsteenfabriek).
DIRECTIE:
J. VAN STOLK c. i. en L. A. SANDERS.
KANTOREN: 240 Laan van Meerdervoort, Den Haag, tel. 4300.
37 Raadhuisstraat, **Amsterdam,** tel. 9174.
FABRIEK: **Vrijenban** bij **Delft.**

CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF.
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
RUILSTRAAT 9. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van **1845.**
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat.* — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen **vaste en zeer billijke Premiën,** zonder Inleggelden of Nabetalingen.

besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma Gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-dir. Koetenaer te Maastricht, en voorts voor het 1e en 2e perc. op het bureel van den ingen. van Konijnenburg te Maastricht, bij den opz. Baumann ald. en bij den opz. Schagen te Sittard, en voor het 3e 4e en 5e perc. op het bur. van den ingen. Doijer te Roermond en bij de opz. Sybesma, Enthoven en Kerkhof, resp. te Roermond, Venlo en Gennep.

DINSDAG 20 DECEMBER.

ARNHEM 12 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van het Apeldoornsch kanaal, provincie Gelderland, ged. 1911, 1912 en 1913 raming f 15350 per jaar; het bestek no. 34 ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Castendijk te Arnhem, den ingen. Van Heijst te Zutphen en den opz. Ten Bosch te Apeldoorn.

WOENSDAG 21 DECEMBER.

ASSEN 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. best.: het onderhoud van het Veenhuizerkanaal en de daartoe behoorende werken in de provincie Drenthe, in de jaren 1911, 1912 en 1913, raming f 5300 per jaar; het bestek no. 39 ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, den arr.-ingenieur Gelinck te Assen en den opzichter De Jong te Veenhuizen.

DONDERDAG 22 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het gem.-bestuur: het bouwen van vier woningen aan het pompstation der duinwaterleiding.

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" Fa WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEKBEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT. KIT

A. J. BEUKERING,
Alb. Cuypstr. 102, - AMSTERDAM.
Agent in alle voorkomende
Machinekamerbenoodigdheden.

Uitslag van Aanbestedingen.

— Uitslag van de ondershandsche aanbesteding, voor het bouwen van drie woonhuizen voor den heer H. J. Textor aan de Steijnstraat Hengelo (O.), onder beheer van den Architect W. Elzinga te Hengelo (O.):

Gebr. Thomasson, f 10669; J. Geerlijs f 10635 W. Vollink, f 10580; J. Leurink, f 10560; G. Ribberink, f 10500; Gebr. Kreijenveld, f 10340; G. H. v. Enk, f 10200; G. Eijsink, f 9640; J. Reefman, f 9550; J. Dreijerink, f 9535; L. Foks, f 9480, allen te Hengelo. Gegund.

— Door het Gemeentebest. van Amsterdam werd na openbare aanbesteding, volgens Bestek No. 47-1910, aan de N. V. Nederlandsche Betonijzerbouw, Dir. J. van Stolk en L. A. Sanders, opgedragen, het maken van een gedeelte persleiding in het Open IJ en in den strekdam langs de vaargeul in het Open IJ, ten behoeve van de rioleering der buitenstad van Amsterdam, met bijbehoorende werken voor een som van f 207.600.—.

's-GRAVENHAGE, 15 Dec. Heden werd door de Architecten Z. Hoek & J. Th. Wouters, namens hunne principale bij ondershandsche Inschrijving aanbesteed het bouwen van een landhuisje in het park »Groot-Haesebroeck«, nabij Wassenaar.

De hoogste inschrijvers waren de heeren N. W. Looyestijn & Co. te Wassenaar voor f 12690.—.

De laagste inschrijvers waren de heeren Joh. Kraay & Co. te Hilligom voor de somma van f 10250.— aan wie het werk is gegund.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z. ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIEN. — — — — — — — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

C. B. SCHNEIDER. BEHANGSELS.
Leidschestraat 79. -:- AMSTERDAM.

DE INGENIEUR no. 50. Het bedrijf der Beiersch Bierbrouwerij »De Amstel«. Inleiding tot het bezoek aan die brouwerij door de Vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 17 December 1910, door F. Muller met afbeeldingen.

Invloed van de korrelfijnte op de vastheid van cement, door M. E. H. Tjaden c. i. met afbeeldingen.

Ernstige beschadiging van de provinciale brug te Barendrecht, met afbeeldingen.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) no. 49. Officieel Gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Commissie voor de Statistiek — Uit de staatsbegrooting 1911. — Ingezonden. — Straatplaveisel (vervolg). — Iets over den bouw van tramwegen (slot).

DE AANNEMER no. 50. Nederl. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur. Uit de afdeelingen.

Nog eens: de bevoegdheid van den architect II.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE no. 24. Ingezonden. Nog eens de ovenconstructie van Ing. Fr. Rauls te Cöln-Lindenthal. — De voordeelen van de toepassing van motor-locomotieven in het bedrijf van steenbakkerijen, kalk- en cementfabrieken. — Dakpannen met enkelvoudige of dubbele sluiting. — Het engobeeren van dakpannen.

Varia.

DE NIEUWE WATERLEIDING VAN WEENEN.

Op 3 December stroomde het water van den Hochschwab het stadhuis binnen. Heelemaal uit Stiermarken, 178 K.M. ver, is het van den meer dan 2000 voet hoogen alp naar Weenen gebracht om de hoofdstad van nieuw drinkwater te voorzien. De 2de „Keizer Frans Jozef-waterleiding" werd door den Keizer ingewijd. In de groote balzaal van het stadhuis had men in een nis een afbeelding van het landschap gemaakt, waar het water vandaan komt, en een kom gemetseld, bestemd om het water in cascades op te vangen. Dit kunstmatige landschap was met dennen, planten en alpenbloemen versierd en de Stedemaagd stond ernaast om het groote werk te zegenen. Toen het plechtige oogenblik gekomen was, drukte de Keizer op een knop, hoorde men iets opborrelen en een oogenblik later kwam het water te voorschijn, dat in prachtig blauw-grijze gletscher-kleur in het bekken neerviel. Terzelfder tijd spoten in het park vóór het stadhuis twee machtige stralen hemelhoog, zoodat ook het volk kon zien, dat de tweede waterleiding was ingewijd en daarmee een reusachtig werk voltooid, bestemd om gezondheid en levenslust in de groote stad te verspreiden. Het denkbeeld om het water naar het stadhuis te leiden, het in een Alpen-omgeving te doen vloeien, den Keizer den eersten frisschen dronk door een jong meisje te laten aanbieden, was een mooie gedachte. Na door den burgemeester onder trompetgeschal in de zaal geleid te zijn, luisterde de Keizer in voorovergebogen houding naar de korte toespraak van den burgervader, waarop Z. M. zijn lorgnet opvatte en van een vel papier met groote letters, dat hij in de door ouderdom bevende hand hield, de dankbetuiging voorlas voor de woorden van den burgemeester, zijn vreugde betuigend over het grootsche werk, dank brengend aan allen, die aan het totstandkomen ervan hadden meegewerkt en zich gelukkig prijzend, dat hij op hoogen ouderdom de voortdurende ontwikkeling der hoofdstad had mogen beleven. Daarna liet de Keizer eenige personen aan zich voorstellen.

Aan de tweede waterleiding is meer dan tien jaar gewerkt en ze heeft 100 millioen gekost. Ze werd noodig door de inlijving der buitengemeenten bij Weenen. De eerste Keizer Frans-Jozef-waterleiding, die in 1873 werd ingewijd, was bestemd voor een bevolking van 1 millioen, de nieuwe voor een bevolking van 2½ millioen menschen. De eerste waterleiding, die ons prachtig drinkwater uit het gebied van den Semmering heeft bezorgd en water geleverd zoo voortreffelijk koud, dat zelfs in den zomer het drinkglas ervan aanslaat, was reeds lang veel te klein. Ze was berekend voor een verbruik van 700.000 H.L. per dag. Dus veel te weinig. De nieuwe leiding is in staat 1½ mill. H.L. per dag te leveren. Men moest heel ver zoeken om bronnen van zooveel kracht te vinden. En na veel moeite vond men het brongebied van den Hochschwab het geschiktste. Deze in Stiermarken staande 2278 meter hooge berg is in de prachtige streek van de beroemde bedevaartplaats Maria Zell. Daar liggen de romantische Siebenseeën en werd de „Kläfferquelle" ontdekt, die uit een rotsspleet met donderend geweld te voorschijn komt en 2300 liter water per seconde levert. Dit wilde water is met dat der Siebenseeën en nog andere kleinere bronnen getemd. Men heeft ze gedwongen tot een reis van 48 uren om de 178 kilometer af te leggen, die tusschen de hoofdstad en de plaats van herkomst liggen.

Toen ik dat klare water op het stadhuis in een kalme fontein zag vloeien, dacht ik aan het menschelijk genie, dat het ongebreidelde element had beteugeld en dienstbaar gemaakt. Door bergen en dalen, laatstgenoemde zoo diep, dat ze niet door aquaducten konden worden overbrugd

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

— is het water in buizen, die volgens het beginsel van communiceerende vaten zijn gelegd, naar Weenen gebracht. De 6 bronnen, beken en bergstroomen komen uit een gebied, dat tusschen 700 en 750 meter hoog is en door een prachtige Alpenstreek dalwaarts vloeien om de slechts 170 M. boven de zee gelegen hoofdstad te bereiken. Door dit enorme verschil is het mogelijk het landelijk gedeelte van Weenen, dat op en tegen de bergen ligt, van drinkwater te voorzien.

Nauwelijks was dr. Lueger burgemeester geworden of de nieuwe waterleiding was zijn eerste zorg. Hij heeft het niet meer mogen beleven, maar zijn naam is verbonden aan het groote aquaduct, dat 260 M. lang en 23 M. hoog over het dal van Scheibbs ligt en den naam van „Luegerbrücke" draagt.

Maar bij het vele goede, dat dit werk ons brengt, is er ook een groot „helaas". Want overal, waar de mensch de natuurkrachten aan zich onderwerpt, verliest het landschap aan schoonheid. Immers in het prachtige bergland zal de toerist voortaan zich niet meer kunnen verheugen in het vroolijke water, dat hem op zijn wandeling begeleidde. De meeste beken zijn gedwongen geworden haar bovenaardschen loop in een onderaardschen te veranderen. Ze zullen het zonlicht niet meer zien, niet meer in speelsche vaart haar doel bereiken, maar een voorgeschreven duisteren weg afleggen. En de Siebenseeën, die romantische meren in het woud, zijn weilanden geworden, nu het water is weggevoerd.

N. R.Ct.

Personalia.

— Door bemiddeling van de Koninklijke Rotterdamsche Betonijzer-Maatschappij voorheen Van Waning & Co. te Rotterdam, is de heer A. C. Houdijk 5 December 1910 naar Honkong vertrokken, om toezicht te houden bij de uitvoering van werken in gewapend beton.

— Aan den heer A. C. Peet, leeraar in het schilderen, hand- en vakteekenen aan de ambachtsschool te Oostburg, is op zijn verzoek, op de meest eervolle wijze, ontslag verleend.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar teekenen M. O. Met 1 Febr. a.s. zal aan de R. H. B. School te Steenwijk de betrekking van leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen komen te vacceren. Getal wekelijks te geven lesuren 10. Aanmeldingen vóór 22 Dec. a.s. bij den inspecteur van het midd. ond. K. ten Bruggencate, te 's-Gravenhage, eventueel met opgave van het getal dienstjaren, als leeraar aan eene H. B. School of een Gymnasium doorgebracht. (1)

— Tijdelijk Leeraar in het Rechtlijnig- en Vakteekenen aan de Burgeravondschool te Groningen, van 3 Januari e. k. tot ongeveer einde Maart d.a.v., belooning te berekenen naar f 50 's jaars voor elk wekelijksch lesuur (vermoedelijk 15 per week). Aangifte bij de afdeeling onderwijs der Gemeente-Secretarie vóór 22 December e. k. bij gezegeld verzoekschrift. (1)

— Opzichter der Gemeentewerken (Stadsbaas) bij de gemeente Tiel, speciaal bekend met aanleg en onderhoud van wegen, Graaf-, Grond- en Bestratingswerken, niet onder dan 30 jaar. Jaarwedde f 500 en vrije woning. Gezegelde verzoeken vóór 20 December 1910 bij den Burgemeester. (1)

— Opzichter 1e klasse, bij Gemeentewerken van Enschede, terstond, in het bijzonder voor aanleg en onderhoud van bestratingen en rioleeringen, aanvangssalaris f 100.— per maand. Brieven met opgaaf: 1e. leeftijd, 2e. genoten opleiding, 3e. waar werkzaam geweest, 4e. bij wie inlichtingen te bekomen, vóór 24 December bij den Directeur. (1)

— Agent, Waalsteenen. Voor de provincies Zeeland, Noord- en Zuid-Holland (behalve Rotterdam). Brieven onder No. 43398 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaar op Ingenieursbureau. Aanmelding van Beuningenstraat 122, Den Haag. (1)

— Bouwkundig Opzichter voor onmiddellijke indiensttreding. Brieven, copieën van getuigschriften, enz. onder lett. K K 264, »N.v. d. D.« (1)

— Teekenaar, tegen 1 Jan. in een Kunstsmederij te Rotterdam en jongste bediende of leerling. Brieven onder no. 41476 aan het bur. der »Nieuwe Rott. Courant«. (2)

— Chef-Teekenaar bij de Electriciteits Mij. »Electrostoom« Rotterdam. Alleen schriftelijke sollicitaties. (2)

— Constructeurs-Teekenaars voor modernen stoommachine- en motorenbouw, aan de Machinefabriek »Jaffa«, Louis Smulders & Co., Utrecht. (2)

— Werktuigkundig Teekenaar aan de Kromhout-motorenfabriek van D. Goedkoop Jr., te Amsterdam. Schriftelijk aan te melden. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

39	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m.
15	Bouwk. Opz.-uitv.	24—60 j.,	f 70—f 110 »
26	Bouwk. Teek.	22—36 j.,	f 65—f 150 »
12	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
11	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
12	Waterb. Opz.-teek.	23—48 j.,	f 65—f 120 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60 »
12	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125 »
7	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j.,	f 80—f 100 »
4	Werkt. Teek.-constr.	25—33 j.,	f 75—f 200 »
5	Machine-teek.	23—33 j.,	f 60—f 90 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
6	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
2	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 80 »
3	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Opz.-werkmr. cement-ijzerwerken	26 j.,	f 85 »
1	Teekr-constr. cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Opzichter-landmeter	49 j.,	f 150 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.

H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

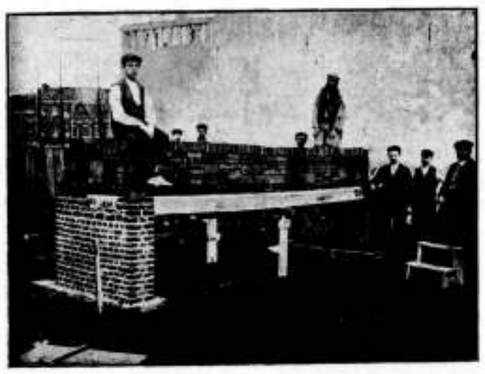

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAV E.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 24 DECEMBER 1910. No. 52.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De verwaarloosde Bouwkunst.

Wanneer twee of drie architecten bij elkaar zijn, en, wat niet altijd het geval is, over hun vak spreken, dan is het tien tegen een, dat er klachten worden vernomen over het gebrek, of zelfs het totaal gemis, aan belangstelling in de bouwkunst bij het publiek.

Het is geen verschijnsel van heden of gisteren; wij herinneren ons, die klachten te hebben vernomen, jaren en jaren achtereen, eigenlijk zoolang het ons heugt; maar wij herinneren ons niet, dan juist uit den allerlaatsten tijd, pogingen van eenige beteekenis, van de zijde der architecten, om in dien toestand verandering te brengen en eens iets te beproeven, een ernstige poging te doen, met vereende krachten, om die belangstelling gaande te maken of aan te wakkeren.

Tentoonstellingen van bouwkundige teekeningen schijnen daartoe zoo goed als niets te kunnen bijdragen, althans niet op de wijze, waarop men gewoon is ze te organiseeren, het publiek gaat er eenvoudig niet heen.

Lezingen over bouwkunst vallen misschien mettertijd wat meer in den smaak. Het vlot gesproken woord vindt gemakkelijk ingang, vooral wanneer het met lichtbeelden in rijke verscheidenheid wordt opgeluisterd, maar het publiek verkiest toch nog steeds het bioscope-theater boven de lezing over bouwkunst.

Het geschreven woord eischt meer inspanning dan het gesprokene, maar vergt niet zooveel van de hersenen, als het ontraadselen van bouwkundige teekeningen. Het geschreven woord over bouwkunst is echter nagenoeg uitsluitend in vakbladen en vaktijdschriften te vinden, die men vergeefs zoekt in de portefeuille der leesgezelschappen en die het publiek dus niet leest, evenmin als de landbouwkundige bladen of de tijdschriften op geneeskundig gebied.

Aan bellettrie doen de architecten nu eenmaal niet en buiten hun vakbladen ook niet aan journalistiek. Het behoort tot de groote zeldzaamheden, dat men in een dagblad beschouwingen over bouwkunst aantreft, gevloeid uit de pen van een architect. Kromhout's brieven over bouwkunst, een paar malen in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" verschenen, behooren tot die zeldzame uitzonderingen, maar in den regel spelen de redacties der dagbladen het met alles, wat bouwkunst betreft, zelf klaar op hun eigen wijze en die is niet erg geschikt, om belangstelling in de kunst der kunsten bij de lezers op te wekken.

Des te meer trekt het dus de aandacht, wanneer men in een gewoon dagblad een artikel over bouwkunst aantreft, dat van de gewone berichten en mededeelingen in vorm en inhoud afwijkt en zoo was er dezer dagen zoowaar in de „Dordrechtsche Courant" een artikeltje te lezen, waarin de verwaarloosde kunst en in het bijzonder de verwaarloosde bouwkunst ter sprake werd gebracht.

Wie de schrijver is weten wij niet, wij deden ook nog geen moeite, om dat te weten te komen. De vraag, wie hier aan het woord is, doet er niet zoo heel veel toe, want o. i. is de hoofdzaak, wat hij zegt en dat kwam ons belangrijk genoeg voor, om er onze lezers naar te laten raden, of wij hier met een leek, dan wel met een man van het vak te doen hebben. Uit sommige uitdrukkingen zou men tot het eerste kunnen besluiten, maar dan treffen ons weer

andere, die niet geschreven kunnen zijn door iemand, die op het gebied der bouwkunst geheel vreemdeling is.

Alle gissingen voor het oogenblik ter zijde schuivend, laten wij hier het stuk volgen:

* * *

In den laatsten tijd wordt er nog al eens gespot met de neiging om allerlei mooi te maken. Men neemt een loopje met de aesthetici en lacht over menschen, die aan kunst doen, welk woord dan in dit verband met een h versierd en als „khunst" uitgesproken wordt. Men wantrouwt de echtheid van dat gevoel voor khunst, acht aan khunst doen veelal bezige ledigheid en een gevolg van een mode, die over een jaar of vijf weer zal geweken zijn voor zeusbal, bloote voetenbals of crinolines.

Er is in die spotternij veel waars. Maar het is toch ook niet te ontkennen, dat mooiheid aan velen vreugde geeft en dat, naarmate meerderen mooi van leelijk leeren onderscheiden, meerderen genot zullen hebben van hooger graad en een blijde vreugde.

Het is dus een natuurlijk gevolg van het in dezen tijd toenemende altruisme, dat men geneigd is aan die beweging mee te werken en te trachten zelf meer van die vreugde deelachtig te worden en haar aan steeds meerderen te verschaffen.

Merkwaardigerwijs echter doet de kunst zelf aan die beweging niet mee en loopt zij verder weg naarmate men haar gaarne dichterbij zou willen hebben. Vooral de litteraire kunst klimt hooger den berg op naarmate zij meerderen tot den voet van den berg ziet naderen. De schilderkunst, die in dezen tijd tot kunst voor allen, tot decoratiekunst zou moeten worden, blijft zich specialiseeren tot een echte binnenkamerskunst. Bouwkunst — maar moeten wij werkelijk nog vertellen, hoe deze zoekster ver rond doolt buiten de scharen der menschen, zoekende en voor de groote, groote meerderheid als kunst vrijwel een volslagen onbekende?

Het is waar — wij hebben de gebruikskunst, in het kunsthandwerk een kunst, die niet op den loop gaat. Maar ook zij beweegt zich toch binnen beperkte banen en kruipt liefst weg in de binnenkamers der woonhuizen. De muziek wordt wel veel onder veler bereik gebracht. Doch tegelijkertijd ziet men de componisten de litteratoren nagaan in hun vlucht den berg op, buiten het bereik der groote menigte. En dat wat tot kunst zou kunnen worden — het caféconcert — denkt niet aan zulke hooge eischen en blijft veilig bij de kas in het (gulden) rijk der leelijkheid.

Werkelijk — velen mogen naar schoonheid begeeren en schoonheid dichter in het bereik der menigte willen hebben, de schoonheid zelve schijnt dit nadere bereik te willen ontgaan.

Het meest typisch blijkt dit, wij zeiden het reeds, uit de architectuur. Men zou zeggen — zij is het begin van alle kunsten. De holbewoner, die noch aan muziek, noch aan gebruikskunst dacht, die van litteratuur evenmin wist als van schilderkunst, die mensch moet toch al getracht hebben de onaangename fouten van zijn hol te verbeteren en het van buiten een plaisant aanzien te geven.

Wij zijn sedert dien tijd sterk achteruitgegaan. Want wie, behalve een enkele rijkaard, bekommert zich nog om zijn hol? Wie is bereid meer te geven voor een hol dat er wat plaisant uitziet? Ja, welk percentage van de menschheid heeft verschillende gevoelsaandoeningen bij een revolutiehuisje en bij een in goede proporties, goed gebouwd huis?

De architect, die de eerste man moet zijn in de stad, omdat hij de kunstenaar is die onvervreemdbare kunst geeft en behalve voor het mooi van „het hol" zorgt voor het stedenmooi, die dus het zeldzame voorrecht heeft, tegelijk kunst voor den enkeling en kunst voor allen te maken, de man, die voor een huiselijk volk als het Nederlandsche de heiligdommen moest bouwen, neemt lang niet de eerste plaats in doch wordt gerangschikt naast e' n timmerman, die op een goeden dag zijn schootsvel af, een hoed op en een bord met architect er op voor de deur doet.

En het publiek onderscheidt niet tusschen huis en huis, als het maar zoowat af is en als er maar nette voegen tusschen de steentjes zijn gemaakt. De afschuwelijke buitenwijken onzer steden worden door de groote meerderheid heel voldoende gevonden en 99 percent gaat door de nieuwe straten, zonder het spook der leelijkheid te zien rondwaren.

Inderdaad — het is wel een opmerkelijk verschijnsel, dat het gevoel voor bouwkunst zoo geheel en al zoek is.

Nu zijn daarvoor wel redenen te vinden. De tot nu toe in de meeste steden gevolgde grond-politiek leidde er toe, zoo weinig mogelijk geld in de nieuwe huizen te steken. Met zoo weinig mogelijk materiaal en kosten trachtte men — en tracht men nog — een maximum van zoowat verhuurbare woonruimten te maken, zich evenmin bekommerend om de duurzaamheid als om de kunstwaarde der aldus gevormde producten.

En de architecten gevoelden zich achteraf gesteld, werden landziekig en zochten, zochten naar oude voorbeelden en naar Engelsche voorbeelden en naar nog weer andere voorbeelden. De stijl van dezen tijd wil maar niet komen.

Daarmee zij natuurlijk niet gezegd, dat er niet uitmuntende architecten zijn, die mooie dingen maken. Integendeel. Doch over het geheel kan de bouwkunst in dezen tijd van kunst maar niet bij de zusterkunsten in de pas komen en blijft zij zoeken naar nieuwe vormen, nu zij zooveel nieuw interessant materiaal tot hare beschikking heeft. Doch zij lijdt onder het gemis van belangstelling van het publiek.

Wil men dan ook serieus een herleving van de kunst der kunsten, dan zal men moeten beginnen met wat b.v. in de muziek met zooveel succes gedaan wordt: de kunst te populariseeren en betere begrippen daarover onder de groote menigte te verspreiden, die thans wel van geen andere kunst zoover afstaat als van de bouwkunst.

Men praat tegenwoordig zooveel over stedenmooi en bescherming van het eigenaardig mooi der oude steden. Doch men zal nooit veel verder komen, indien men de bevolking niet leert, wat mooi en wat niet mooi is op het gebied der bouwkunst. Eerst wanneer men zoo een vraag naar schoonheid geschapen heeft, zal er meerder aanbod komen en zal er nieuwe vreugde komen bij het genieten van het kijken naar het mooie nieuwe.

(Slot volgt.)

Mishandeling van een Oude Kerk.

(Ingezonden.)

Het valt niet tegen te spreken, dat onze Noordelijke provinciën, hoezeer de verkeersmiddelen ook verbeterd mogen zijn, voor vele bewoners van het centrum en het Westelijk gedeelte van ons land, een eenigszins afgelegen, voor menigeen zelfs geheel onbekend gebied zijn.

Men kent die streken alleen van hooren zeggen, men weet, dat de volksaard er nogal verschilt van den Hollandschen en dat men er een taal spreekt, die de Hollander niet verstaat. Van de bouwkunst van het Noorden kent men het meest bekende. Wat men van Groningen weet, heeft

men voornamelijk te danken aan een onzer verdienstelijke Rijksbouwmeesters, die Groninger van geboorte, veel voor de kunst van zijn gewest gevoelt en daarover belangrijke mededeelingen heeft gedaan.

Friesland is nog niet zoo gelukkig geweest den man te vinden, die ons een denkbeeld geven zal van de belangrijkheid der oude Friesche kunst. Wie daarvan iets weten wil, moet zijn kennis uit allerlei bronnen opdiepen of, wat natuurlijk beter is, er zelf heen gaan.

Maar men gaat nu eenmaal in zijn vacantiedagen liever eens naar Brussel, dan naar de Drentsche Hunebedden en bij een excursie in vereeniging is men gaarne op een en denzelfden dag of hoogstens in een paar dagen uit en thuis.

Wanneer men in zijn tijd beperkt is, dan heeft men ook niet veel aan een tocht naar het Noorden, tenzij men zich tot een enkele of een paar steden bepaalt, maar het is juist in de kleinere plaatsen en op het platteland, vaak tamelijk afgelegen en moeilijk bereikbaar, dat men opzoeken moet, wat van de karakteristieke oude bouwkunst is overgebleven en dat opzoeken is een tijdroovend werk.

Helaas is er zeer veel verdwenen en wie oude plaatsbeschrijvingen heeft geraadpleegd en daarin bijvoorbeeld vele Friesche stinsen beschreven heeft gevonden, moet er zich voorbereiden op menige teleurstelling. De plaatsen, waar zij gestaan hebben, zullen misschien nog aangewezen kunnen worden, maar om zich een denkbeeld te vormen van het voorkomen dezer bouwwerken, zal men beter doen den rijken topographischen atlas van het Museum van het Friesch Genootschap te doorsnuffelen.

Met de kerken en torens is het wat anders, die zijn in gebruik gebleven en er is altijd, ook in kleine dorpen, wel iemand geweest, die zich daarvoor een weinig interesseerde.

Veelal was in het Noorden de predikant, evenals in Brabant de pastoor, de eenige in zijn eenzame standplaats, die wat gevoelde voor het gebouw, waar zijn gemeente samenkwam, vooral wanneer dat gebouw oud en in eenig opzicht merkwaardig was.

Vele predikanten hebben dan ook hun vrijen tijd nuttig besteed met historische onderzoekingen, die op hun kerkgebouwen betrekking hadden en ofschoon men in den regel bij de Katholieke geestelijken eenige meerdere kennis van kerkbouwkunst aantreft, de protestantsche leeraren hebben op deze wijze toch ook dikwijls bijzonderheden weten op te diepen, die voor de geschiedenis der bouwkunst niet van belang ontbloot zijn.

Het is echter merkwaardig, dat deze belangstelling zoo weinig heeft bijgedragen tot een juist inzicht, hoe men deze oude kerkgebouwen behoorde te behandelen. Heeft zij in de Zuidelijke streken van ons land meermalen geleid tot restauraties, waarbij men veel te ver gegaan is, in Friesland is men voortgegaan, daar waar men over voldoende middelen beschikte, de gebouwen op een zeer onoordeelkundige wijze netjes te onderhouden, of waar de middelen te kort schoten, ze min of meer te verwaarloozen.

Dit laatste zal wel het geval zijn met den eenzamen toren, die te Oosterwierum op de algemeene begraafplaats staat en die nu door de kerkvoogden aldaar ten doode gedoemd is. Waarom kan men hem niet laten staan, al vertoont hij wellicht de gebreken van den ouderdom? Het onderhoud kan toch zooveel niet kosten en men behoeft er geen hooge eischen aan te stellen. Bovendien kerkvoogden zijn voornemens elders een nieuwen toren te laten bouwen; geheel zonder middelen is dus de gemeente waarschijnlijk niet. Wij weten niet, of het hier de moeite waard is, om in te grijpen, maar dat het gewenscht is, dat men in Friesland tot betere inzichten gerake, wat de behandeling der oude kerkgebouwen betreft bleek ons onlangs uit een uitvoerige beschrijving van de mishandeling, die men de oude kerk te Huizum heeft doen ondergaan. Huizum ligt vlak bij Leeuwarden en de beschrijving kwam voor in de „Leeuwarder Courant" van 8 November j.l. Na eenige inleiding zegt de schrijver:

„Van een respectabelen ouderdom is die kerk. Van Borssum Waalkes, hier vroeger predikant en in het begin van 1907 overleden — hij heeft een bijdrage tot de geschiedenis der Hervorming in Friesland geschreven — zegt er van: „De ronde staven binnen aan de muren, de groote bak- en sommige tufsteenen, waaruit zij is opgebouwd, hare puntbogige vensters en de kleine, puntbogige deur in den toren met diens rondbogige bommelgaten, wijzen toch zeker naar het einde der twaalfde eeuw, toen het de overgang was van de Romaansche tot de Gothische bouwstijl."

„Natuurlijk is een bouwwerk van zoo hoogen ouderdom nog al eens aan herstel onderhevig. Dezen zomer heeft men het weer onder handen genomen en dientengevolge zijn de godsdienstoefeningen eenige maanden lang in het café Ceres aan de Huizumerlaan gehouden. Nu het werk voltooid is en de kerk aanstaanden Zondag weer in gebruik wordt genomen, hebben we gemeend, over dien arbeid en wat daarmee in verband staat, een en ander te moeten mededeelen."

„Om dan met den buitenkant te beginnen — het dak der kerk is gedeeltelijk vernieuwd en geheel met nieuwe leien bedekt. Het zal bij een vroegere herstelling verlaagd zijn; althans, men vindt, even boven het dak, sporen aan den toren, die dat vermoeden wettigen. De muren zijn van het oude pleisterwerk ontdaan en toen kwam er, naar ons werd verteld, zooveel leelijks voor den dag, dat er wel weer een laag specie over heen moest. Daarvoor is zoogenaamde terra nova gebruikt, een nieuw soort cement van groote duurzaamheid. Effen en grijs is nu het aanzien der muren, met een gelen band om de vensters. Het houtwerk der vensters en de dakgoot zijn geverfd."

„Wat behouden kon blijven, is behouden en daaronder behoort ook de nis in den kerkmuur, voor, bij den toren, in welke nis oudtijds een heiligenbeeldje zou hebben gestaan, van Borssum Waalkes vermoedt van Johannes den Dooper — „Sint Johannes baptista, patroen toe Huzum" — aan wien de Roomsch-katholieken deze parochiekerk hadden toegewijd. Dat een mannelijke heilige patroon der kerk was, blijkt, volgens een anderen schrijver, uit de vier uitsteeksels op het muurwerk van den toren, aan den voet van het dak. Uitdrukkingen in testamenten van 1505 en 1515 geven grond voor de meening, dat het altaar aan de maagd Maria was geheiligd. Men vindt haar naam met dien van Jezus en Johannes ook op de oudste klok in den toren, in 1529 door Rhuardus de Vouw gegoten."

„De toren heeft beneden ook een rand van terra nova gekregen, maar is overigens ongemoeid gelaten. Dat hij in vroeger dagen herhaaldelijk gerestaureerd is, kan men den ouden heer, wiens romp uit verschillende soorten steen is opgebouwd, wel aanzien. Aan één herstelling blijft een aan de zuidzijde ingemetselde steen, met twee klaverblaadjes en een roodsteenen naald versierd, de herinnering bewaren. Hij heeft tot opschrift:"

1626 is desen toor gerepere
Sinde administratoors Janke
Isbrant ende Hessel Deddes.

„Gaan wij nu de kerk binnen. Het ziet er daar al zeer eenvoudig uit. Er is maar weinig ruimte, voor ongeveer 300 zitplaatsen. Alles staat er dicht bij elkaar, als samengedrongen. De balken en de gewelfde zoldering, vroeger evenals de muren met witkalk bestreken, zijn thans geverfd; de zoldering wit, de banden daartegen aan en de balken lichtgroen en de laatste met goudkleur afgezet. Ook het

beeldwerk langs het geheele midden van de zoldering is opnieuw geschilderd. Het is een overblijfsel uit den tijd vóór de hervorming en stelt voor: 1. een zon, waarin de letters: I. H. S. (in hoc salus = hierin ligt de zaligheid); 2. een hoofd; 3. het heilige hart met twee doorboorde rechterhanden en voeten; 4. weer een hoofd; 5. een geeselpaal met geeselwerktuigen; 6. een doornenkroon met twee stokken; 7. een kruis met speer en spons. Van Borssum Waalkes betwijfelt, dat de orde, waarin deze afbeeldingen oorspronkelijk geplaatst waren, is behouden gebleven."

„Het houtwerk, vroeger alles eikenhout, bestaat nu gedeeltelijk uit vurenhout, een gevolg van de herstellingen, die de zoldering, het beschot en de banken o.s. nu weer — zij het ook in geringe mate — moesten ondergaan. Wat te veel bij elkaar zou afsteken, is met de verfkwast gelijk gemaakt. De zeer oude predikstoel is met snijwerk — een der figuren stelt twee mannen bij een doopvont voor — versierd en langs den bovenrand staat in gouden letters: Clama ne cesses Q situba exalta vocem tuam et annuntia populo meo scelera eorum et domui Jacob peccata eorum, d.i.: Roep uit de keel, houd niet in, verhef uw stem als een bazuin en verkondig mijn volk hunne overtreding en het huis Jacobs hunne zonden (Jesaja 58 : 1)."

„Schuin tegenover den kansel staat een fraaie bank met gedraaide pilasters, waarvan de kapiteelen en het andere snijwerk in de gedaante van wijngaardloof den kunstenaar verraden."

Bij een aandachtige lezing weet men niet, waarover men zich meer verwonderen en ergeren moet, over de feiten zelf of over de haast voorbeeldelooze naïviteit van den schrijver, die blijkbaar van meening is, dat hier goed werk verricht is, immers hij noemt de daders der mishandeling, al vermeldt hij ook niet wie hun lastgevers waren.

„Uitvoerders van de nu gedane herstellingen zijn geweest: Popta en Winters te Leeuwarden voor de leibedekking; Cordes en Hoekstra te Leeuwarden voor het stucadoorwerk en H. Hamstra te Huizum voor het verfwerk."

Deze menschen wisten waarschijnlijk niet wat zij deden.

Maar was er dan niemand anders in Huizum, die aan kerkvoogden beduiden kon, dat dit niet de wijze is, waarop men in de twintigste eeuw met oude merkwaardige gebouwen mag omknoeien? Heeft geen enkel architect uit Leeuwarden er van geweten, of er op een wandeling iets van bemerkt en het de moeite waard geacht er de aandacht op te vestigen ter plaatse waar zulks eenig effect kon hebben?

Uit de aangehaalde mededeelingen van Van Borssum Waalkes kan men toch opmaken, dat men hier te doen heeft met een gebouw, dat uit een oogpunt van geschiedenis en kunst merkwaardig genoeg is om het te behandelen zooals het behoort.

Wij hebben zelfs nog niet eens alle bijzonderheden vermeld, die er over medegedeeld werden, omdat een gedeelte daarvan ons van geen belang voorkwam, maar vermeldenswaard is nog het volgende:

„Het orgel in de kerk (het moet van omstreeks 1849 zijn) is voor een paar jaar vernieuwd. Toen is ook de houten vloer, die vele zerken van geestelijken en aanzienlijken bedekt, gedeeltelijk hersteld, bij welke gelegenheid de kelders geopend zijn. Sommige overblijfselen waren nog in goede conditie, andere met de kisten reeds tot stof vergaan."

„In de kelders ligt mede het lichaam van Epo van Douma, die een groot man te Huizum is geweest. Hij was uit een oud adellijk geslacht gesproten, heeft op Abbingha-state, ter plaatse, waar nu de siroop-fabriek staat, gewoond, aan het verbond der edelen deelgenomen en was gehuwd met een dochter van Gemme van Burmania. Zijn zerk draagt het opschrift: „1602 stierf de Edele Erntveste Jr. Epo van Douwma oud 60 jaar; 1607 de Edele Eerbare Juffrouw Saeck van Burmania, syn wijf." Men vindt zijn naam ook op een der klokken (1582) vermeld."

Waarschijnlijk liggen nog wel verscheidene belangrijke grafzerken verborgen onder den houten vloer, die hier, gelijk in vele Friesche kerken, is aangebracht. Gelukkig, dat zij daar verborgen liggen. Wie weet, wat er mede gebeurd zou zijn, wanneer bij de herstellingen puin of steenslag noodig geweest ware. Maar het gevaar, dat zij op zekeren dag verloren gaan blijft bestaan, waar het gebouw blijkbaar is toevertrouwd aan geheel onbevoegden.

Men stelle zich slechts voor hoe het nu reeds is toegetakeld, de oude muren, die zoo vreeslijk leelijk waren in het oog van den stukadoor, zullen ongetwijfeld nog wel wat kunnen verhalen van hun bouwgeschiedenis. Weggestopt heeft men ze nu onder een smerige pleisterlaag, met gele bandjes om de vensters, en niemand ergert zich eraan, dat men 't oude Godshuis een harlekijnspak heeft aangetrokken, met een voering, die met de buitenkant in overeenstemming is. Is het niet te erg, dat zooiets in 1910 gebeuren kon op 20 minuten afstands van Frieslands hoofdplaats?

Verleden week heeft de Friesche Bouwkring nog een blijk gegeven van instemming met het doel van de vereeniging „Heemschut" n.l. om natuurschoon en oude monumenten te beschermen.

De Bouwkring behoeft niet ver van huis te gaan, om monumenten te vinden, die deze bescherming dringend noodig hebben; dit is uit deze geschiedenis allerduidelijkst gebleken.

EIGEN BEHEER.

De Redactie van „De Bondsstem", het orgaan van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond, noemt onze opmerkingen, naar aanleiding van een onlangs in de dagbladen verschenen artikel „Aannemerij" (men zie „De Opmerker" nos. van 22 en 29 October j.l.) oppervlakkig, en wel meer bepaald, waar wij daarbij terloops het, inderdaad zeer belangrijk, vraagstuk van de uitvoering van werken in eigen beheer aanroerden.

Wij willen gaarne erkennen, dat wij niet diep op het onderwerp zijn ingegaan, doch wanneer men, zooals hier, spreekt over de gebreken van ons stelsel van aanbesteding, ligt het voor de hand, dat andere stelsels, zij het ook oppervlakkig, ter sprake komen en dan vooral het eigen beheer, omdat daarin tegenwoordig door velen het afdoende middel wordt gezien, om te ontkomen aan de vele en velerlei moeilijkheden, die de uitvoering van werken oplevert.

Met onze oppervlakkige opmerkingen hebben wij alleen bedoeld, de aandacht te vestigen op de moeilijkheden, die aan eigen beheer verbonden zijn en hadden wij misschien meer pakkende voorbeelden kunnen aanhalen dan die van de vroede vaderen, die er zelf op uitgaan, om steen en timmerhout te koopen, wat wij daarmede wilden zeggen mag toch niet geheel weggeredeneerd worden. Het geval is in den ouden tijd meermalen voorgekomen, dat de bouwheeren, zelf kooplieden zijnde, de voor den bouw noodige handelsoperaties, niet aan hun bouwmeesters toevertrouwden en voor den tegenwoordigen tijd kan men zich zeer goed gevallen denken, waarin noch een directeur of onderdirecteur, noch een ingenieur of opzichter, de aangewezen persoon kan worden geacht, om met die operaties te worden belast.

De opleiding onzer technici, voor zoover daarvan sprake is, is nog geheel geschoeid op het stelsel van aanbesteding.

Welke richting het Middelbaar Technisch Onderwijs zal uitgaan is nog moeilijk te zeggen, maar ook al wordt daarbij mettertijd wellicht eenige meerdere aandacht aan handelskennis gewijd, dan nu nog het geval schijnt te zullen zijn, de finesses van den handel in bouwmaterialen zal men daar toch niet kunnen onderwijzen.

Op die finesses komt het bij eigen beheer voor een deel aan. In de kennis daarvan, die men alleen in de practijk kan opdoen, zijn de aannemers, door ondervinding, die dikwijls duur betaald is, de directiën de baas, hebben zij een belangrijken voorsprong op de leidende technici.

Die voorsprong kan misschien ingehaald worden, maar slechts langzamerhand en zeker niet zonder dat er leergeld betaald wordt.

Wil men den aannemer uitschakelen, dan moet een ander lid bij de uitvoering van bouwwerken ingeschakeld worden, dat hem vervangt. Een andere categorie van technici moet voor eigen beheer worden afgericht; een soort van handelsman-ambtenaar zal den aannemer moeten vervangen. Want werkelijk, wij gelooven niet, dat het op den duur gaan zal, architecten en directeuren van gemeentewerken en ook zelfs hoofdopzichters en opzichters, bij de hooge eischen, die aan deze technici als zoodanig gesteld worden, eischen die steeds hooger worden, ook nog het werk, dat nu des aannemers is, op de schouders te schuiven, nog daargelaten de geschiktheid voor het koopmanswerk.

Men noemt ons voorbeelden van welgeslaagde toepassing van het stelsel van eigen beheer. Wij weten wel, dat die aan te wijzen zijn, wij weten ook wel, dat men hier en daar, na verschillende proefnemingen, tot resultaten gekomen is, die aanmoedigen tot voortgaan op den ingeslagen weg, maar deze, men zal moeten toegeven, op zichzelf staande gevallen, waar bovendien gevallen van minder goede uitkomsten tegenovergesteld kunnen worden, bewijzen nog niet, dat een algemeene invoering van eigen beheer, ter vervanging van het aanbestedingsstelsel, niet op zeer groote moeilijkheden zou stuiten.

Nieuwe toestanden doen in den regel nieuwe moeilijkheden oprijzen, die men van te voren niet overwogen of te licht geteld heeft. Wij hebben, om iets te noemen, daarvan een sprekend voorbeeld in de toestanden, ontstaan na de invoering der Woningwet. Dat wij de bezwaren tegen eigen beheer niet licht tellen, dat wij misschien den schijn op ons laden, ze te breed uit te meten, ligt evenwel niet daaraan, dat wij er tegenstanders van zijn.

Het tegendeel is het geval, in beginsel behooren wij beslist tot de voorstanders.

Wij erkennen de voordeelen, die het stelsel van eigen beheer heeft, niet alleen in theorie, maar wij kennen ze ook eenigszins uit de toepassing. Daarbij leert men ook zeer spoedig de moeilijkheden kennen en de opgedane ervaring, al geven wij toe, dat die nog lang niet voldoende is, om het belangrijk vraagstuk in alle deelen te kunnen doorgronden, maant tot voorzichtigheid aan, en daarop is ook onze meening gegrond, dat wij ons vooralsnog bij de uitvoering van werken zullen moeten behelpen met het stelsel van aanbesteding, welke bedenkelijke gebreken het ook hebben moge; gebreken, die niet weg te nemen zijn, maar waarvan men met beleid en tact de schadelijke gevolgen in vele gevallen voor een groot deel vermijden kan.

P. H. S.

Een nieuwe gegolfd stalen Dakbedekking.

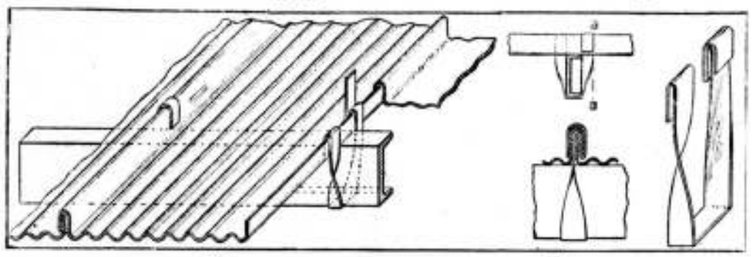

Fig. 1.

Fig. 2.

Het gegolfd staal is een zeer algemeene dakbedekking, die echter bij het gebruik eenige moeilijkheden geeft. In den laatsten tijd bereikt ons uit Amerika een nieuw soort van deze bedekking, die beter schijnt te gebruiken te zijn dan de tot heden toegepaste.

Fig. 1 laat de dakbedekking zien, toegepast op een gebouw met stalen binten en Fig. 2 toont eenige details aan van de speciaal daarvoor gebruikte klemmen. Het gebruik van hout en van dakribben voor de beschieting wordt meer en meer vervangen door dat van ijzer, hetwelk zoowel voor dakbedekking als voor wanden kan dienen.

Het dak, voorzien van de nieuwe bedekking, heeft het voordeel, absoluut dichte naden te hebben en het ijzer kan onmiddellijk zonder gebruik te maken van kinknagels of bouten aan de balken bevestigd worden. Dit laatste is van groot belang, daar het bekend is, dat in de practijk bijna alle ijzeren en stalen dakbedekkingen het eerst verteren op de plaatsen, waar de klinknagels er doorheen gaan. Deze plaatsen moeten natuurlijk weerstand bieden aan lichte bewegingen van allerlei aard en aan den winddruk. Wanneer de platen gegalvaniseerd zijn, komt op de doorboorde plaatsen het ijzer te voorschijn en daardoor zal er, hoewel zeer langzaam, een verroestingsproces plaats hebben. Vroeger was het noodzakelijk, twee golven van het materiaal over elkaar te laten schieten, maar met deze nieuwe dakbedekking is dit niet meer noodig, waardoor men 11 pCt. aan materiaal, alleen op de verbindingsplaatsen, kan besparen.

Behalve deze materiaalbesparing heeft men het voordeel, dat de naden beter gesloten zijn. Het is practisch onmogelijk door middel van klinkverbindingen gegolfde stalen platen zoodanig te verbinden, dat de geringste beweging uitgesloten is, wanneer de klem onder de bint doorloopt.

Bij de thans gebruikte soort klemmen is de beweging tot een minimum beperkt, terwijl de klem tevens stevig bevestigd is aan de stalen plaat. Andere speciale voordeelen van deze dakbedekking zijn, dat ze op het dak gebracht

en van boven af bewerkt kan worden, wat zeer gemakkelijk is, wanneer het dak hoog is en men bezwaarlijk steigers kan aanbrengen. Bovendien kan een geheel dak gelegd worden zonder klinknagels te gebruiken en de platen daarvoor te doorboren. Men kan de platen ook dichter tegen de binten aanbrengen en in veel korter tijd dan elke andere gegolfde bedekking. Terwijl deze dakbedekking in de eerste plaats in aanmerking komt voor het gebruik op daken met stalen dwarsbalken, bestaat er geen bezwaar haar ook op hout aan te brengen. (IJzer- en Staalkroniek.)

Vereenigingen.

HEEMSCHUT.

Te Amsterdam is thans opgericht de bond „Heemschut", die zich ten doel stelt het waken voor, en het beschermen van de schoonheid van ons land.

De bond tracht zijn doel te bereiken o. a. door het bestudeeren der vraagstukken, die op het in stand houden en vermeerderen van het schoone en merkwaardige in stad en land betrekking hebben; het verstrekken van inlichtingen en adviezen daaromtrent aan bestuurslichamen en aan particulieren; het bijeenbrengen van de gelden, noodig om het doel van den bond te bereiken; het verzamelen van gegevens omtrent hetgeen in het buitenland tot behoud en bevordering van het schoone in stad en land gedaan wordt; het tegengaan der ontsiering van stad en land.

Een commissie ,bestaande uit de heeren mr. G. A. P. M. v. d. Aa, K. P. C. de Bazel, dr. J. Th. Oudemans en A. W. Weissman, had het ontwerpen van de statuten op zich genomen.

Alvorens tot de behandeling van statuten en huishoudelijk reglement over te gaan, wees de voorzitter, de heer De Bazel, op de openlijke discussie over den door den bond aangenomen naam gevoerd. Spr. las een ingezonden stuk uit „De Telegraaf" voor, welk schrijven door citaten uit oud-Hollandsche werken tracht aan te toonen, dat de woorden: Heem en Schut beide in onze taal voorkomen.

Breedvoerig werd gediscussieerd over de verschillende artikelen der statuten. Omtrent de contributie werd bepaald, dat deze zal bedragen 1 pCt. van de jaarlijksche contributie, welke door de leden van de aangesloten vereenigingen wordt betaald, met als minimum een jaarlijksche bijdrage van f 5.— en als maximum een som van f 50.—. Treedt de bond in een belangrijke zaak op, dan is het bestuur gemachtigd per circulaire van de bij de zaak geïnteresseerde vereenigingen vrijwillige bijdragen te vragen.

Elk aangesloten lichaam, onverschillig hoe groot zijn contributie is, heeft ter vergadering één stem. Het aantal afgevaardigden is onbeperkt.

Besloten werd, de vastgestelde statuten te zenden aan de verschillende vereenigingen, die het plan te kennen gaven zich bij den bond aan te sluiten.

Over eenigen tijd zal dan een vergadering van afgevaardigden worden belegd, ter benoeming van een definitief bestuur.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De uitspraak van de Jury, ter beoordeeling van de antwoorden op de vereenigingsprijsvragen 1910, luidt:

a. Prijsvraag voor een Rouwkapel enz. voor een algemeen kerkhof. 1ste prijs motto „Memento Mori", ontwerper de heer W. Verschoor te s'-Gravenhage;

2e prijs niet toegekend, doch de premie daarvan toegewezen aan motto „Reïncarnatie", ontwerper de heer M. de Klerk te Stokholm.

b. Prijsvraag voor eene Penteekening voor een Oud Gebouw. 1ste prijs motto „Catharina", van den heer D. A. A. W. Dobbe te Hoorn;

2de prijs motto „Gijsbrecht van Amstel", van den heer B. Buurman te Rotterdam;

speciale 3de prijs motto „A. a.", van den heer Jan Bikkers te Rotterdam;

en speciale 4de prijs motto „Gate-Way", van den heer D. C. van der Zwart te 's-Gravenhage.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 51. De Overheid en de schoonheid, door A. W. Weissman (Slot).

Excursie van bouwkundige studenten onder leiding der Hoogleeraren H. Evers en J. F. Klinkhamer naar Dresden en Berlijn, met afbeeldingen (vervolg).

Nieuwe bepalingen voor bouwwerken der Badensche Staatsspoorwegen, vertaald uit de Deutsche Bauzeitung, door G. Versteeg.

Sociale Hygiëne en -Techniek XXIV. De ziekteverzekeringswet, door J. L. B. Keurschot.

ARCHITECTURA No. 50. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1286ste Gewone Ledenvergadering van 14 December 1910.

Concours pour l'érection d'un Monument Commémoratif de la fondation de l'Union Télégraphique Internationale.

Hout of IJzer, door Van de Wijnpersse (vervolg).

DE BOUWWERELD No. 51. Winkelhuis Oudkerkhof Utrecht. Arch. D. J. Heusinkveld, met afbeeldingen.

De »Sanierung« van Uilenburg, door A. Keppler (vervolg).

Engelsche Bouwkunst en Bouwkundige organisatie.

Uit de oude doos, medegedeeld door Snuffelaar. I. Een arbeidscontract uit de zeventiende eeuw. — II. Gildekeur en werkelijkheid.

DE INGENIEUR No. 51. Koninklijk Instituut v. Ingenieurs. Agenda der vergadering van 20 December 1910.

De gyroskoop en het monorail-systeem. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 22 October 1910, door R. Drucker, met afbeeldingen.

J. C. Jansen. Herdenking van zijn 70sten verjaardag door R. A. van Sandick c. i.

Lift-bruggen, door R. Ver Loren van Themaat c. i. met afbeeldingen.

Het sprookje van Nederlands klaplooperij op Pruissen, door R. A. van Sandick c. i.

Ingezonden stukken. Yarrowketels door W. Schlusen, met repliek van J. H. Beucker Andreae. — Geologen of mijningenieurs voor exploratie in Nederlandsch Indië, door C. J. M. Wertheim m. i. — De Stadhoudersbrug te 's-Gravenhage door Y. M. D. Kentie c. i., met figuren.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 50. Officieel gedeelte. — Vakgroep Bouwkundigen. — Ingezonden. — Gemengd. — Straatplaveisel (vervolg). — Iets over ophaalbruggen.

DE AANNEMER No. 51. Nog eens: de bevoegdheid van den architect III (slot).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 25. De ringoven en zijne afmetingen. — Het gunning-vraagstuk. — Het stoomketelbedrijf.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 12: Trekkende huiszwaluwen. — Onze brandstoffen: D. Stavorinus. — De ontginning der zwavelmijnen: Dr. A. J. C. Snijders. — Gnomonica, V: W. E. van Wijk. — Over een zestal torren (slot): J. Daalder Dzn. — Iets over reproductie-techniek, IV: A. Slingervoet Ramondt. — Objectieven: W. Keijzer. — Eenvoudige proeven, De proef van Oersted, het beginsel van den telegraaf: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

KLEI No. 24. Met deze aflevering is de 2de jaargang van dit tijdschrift vol. Wij vinden hier no. V, waarschijnlijk het slot, van de »Geschiedenis van de klei en de klei-industrie in Nederland«, van den heer P. Janzen. Verder bevat dit nummer een beschrijving met afbeeldingen van de Lunchroom »Rusthoek« te Bloemendaal, door den architect J. J. van Noppen en een artikel over het werk van den Engelschen architect F. W. Troup naar R. Randal Phillips. Met een drietal kleine bijdragen wordt dit nummer besloten. Zij handelen over de Internationale Bouwvaktentoonstelling te houden te Leipzig in 1913, over een onderzoek van kalkmortel, die 280 jaren oud was, en over het aanbrengen der neuzen aan dakpannen.

ST. LUCAS III. Jaargang No. 4. Dit op 31 October gedateerde nummer bevat het artikel over »Terugkeer tot de oude vormen in de liturgische gewaden«, dat vroeger in het Bulletin des Métiers d' Art verscheen. Verder treffen wij het vervolg aan van R. Lemaire's belangrijke studie over den oorsprong der Gothische bouwkunst en tot besluit het slot van een stuk van Julius van In over het Tryptichon van een onbekenden meester in de St. Gommaruskerk te Lier.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 3. Het December-nummer van Alexander Koch's maandschrift geeft reproducties te zien van werk van de schilders Walter Georgi te Karlsruhe en Hans Pellar te München en van de beeldhouwers Bernhard Hoetger en Georg Kolbe. Bijzonder belangrijk is het niet, evenmin als hetgeen door Dr. W. von Grolman medegedeeld wordt van de Duitsche Medailles en plaketten op de tentoonstelling te Wiesbaden. Von Grolman betoogt, dat daar blijkt, dat de Duitsche Medailleerkunst het van de Fransche wint, maar het is jammer, dat hij alleen afbeeldingen van Duitsch werk geeft, zoodat men niet kan nagaan of er werkelijk grond voor dit oordeel is. Verreweg het meest interessante in dit nummer is hetgeen Rudolf Meyer-Riefstahl vertelt over de te München tentoongestelde voorwerpen van oude Mohammedaansche kunst, daar bijeengebracht uit verzamelingen in Engeland, Italië, Frankrijk, Rusland, enz. Er zijn daar ongeveer 3500 voorwerpen, en zelden zag men zulk een verzameling bijeen, een nagenoeg volledig overzicht gevend van Mohammedaansche kunst en kunstnijverheid van de vroege middeleeuwen af tot in de achttiende eeuw.

Van den Münchener architect Ludwig Hohlwein vinden wij verder interieurkunst, die niet heel veel beteekent, maar een plakkaat voor een theemerk, dat zeer goed van opvatting is, terwijl aan het slot der aflevering nog afbeeldingen worden gegeven van eenvoudig maar aardig kunstnaaldwerk en monogrammen.

Het »Varietas delectat« wordt door den uitgever van dit maandschrift steeds in het oog gehouden.

DE ARCHITECT 18de jaargang Afl. 5. Het plaatwerk »De Architect«, de bekende uitgave van het Genootschap Architectura et Amicitia, is na een stagnatie van ongeveer drie jaren opnieuw verschenen. In een bijgevoegde circulaire van Bestuur en Redactie, zeggen deze o.a. het volgende:

»De meesten uwer zullen de geschiedenis, zij 't dan ook slechts in groote trekken, herinneren, welke »De Architect« gedurende dien tijd doormaakte en enkelen zullen bekend zijn geworden met de moeilijkheden en teleurstellingen, welke bestuurderen van het Genootschap en van de vennootschap gedurende het tijdvak moesten ervaren.«

»Dank zij de betoonde belangstelling van velen is het thans mogen gelukken de uitgave te hervatten.«

»Aan medewerkers ontbreekt het de redactie niet. Voor een 10-tal afleveringen is reeds de stof voorradig en deze vertegenwoordigt het beste werk van onzen tijd, met zorg geordend en gereproduceerd.«

»Met het meeste vertrouwen zenden wij de eerste aflevering der nieuwe serie, gewijd aan Berlage's »Beethoven-huis«, de wereld in, overtuigd van de belangstelling welke zij bij alle vrienden der kunst zal ontmoeten.«

»De 18e jaargang, waarvan destijds vier afleveringen verschenen, zal nog dit jaar voltooid worden. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een voorloopig omslag. Vervolgens verschijnt de 19e jaargang, 6 afleveringen in ongeveer 9 maanden, in een fraaien omslag van de hand des heeren R. N. Roland Holst.«

Deze mededeelingen geven grond, om te verwachten, dat de uitgave thans weder ononderbroken zal worden voortgezet en wij hopen, dat voorgoed alle moeilijkheden uit den weg geruimd zullen zijn, zoodat degenen, die zich daarvoor zooveel moeite en teleurstelling hebben getroost, door een ruime belangstelling beloond mogen worden en »De Architect« spoedig weder zijn oude plaats moge hebben heroverd. Wel hebben intusschen misschien andere tijdschriften van de stagnatie geprofiteerd, maar »De Architect« heeft altijd een bijzondere plaats ingenomen door den aard van zijn inhoud en de wijze van uitvoering der platen. Het zal goed zijn, dat dit bijzonder karakter ook in het vervolg behouden blijft, er behoeft dan zeker weinig vrees te bestaan voor een ernstige concurrentie.

Zooals reeds boven gemeld werd is deze aflevering geheel gewijd aan Berlage's ideaal ontwerp voor het »Beethovenhuis«. De bijgegeven beschrijving is ontleend aan het boekje van Willem Hutschenruijter, van wien het denkbeeld tot stichting van dezen aan Beethoven gewijden tempel uitging. Of het denkbeeld verwezenlijkt zal worden staat nog niet vast; voor onze bouwkunst zou het zeer zeker gewenscht zijn, maar ook al mocht er niets van uitvoering komen, daardoor verliest het ontwerp zijn waarde niet; en waar kon het een betere plaats vinden dan in het plaatwerk van Architectura et Amicitia, dat beter dan eenige andere uitgave een overzicht geeft van de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst in de laatste 20 jaren.

Varia.

BRUSSELSCHE TENTOONSTELLING.

— Omtrent het bezoek aan de Brusselsche tentoonstelling wordt meegedeeld:

Er waren 12 millioen 900.000 bezoekers, waarvan 4 millioen 200.000 50 ct. entrée hebben betaald.

De entrée's tegen verminderde prijzen brachten op 125.000 gld.

Er werden voor 6½ ton abonnementskaarten afgeleverd.

De gewone entrées bedroegen in Mei 237.000, Juni 530.000, Juli 809.000, Augustus 1.005.000, September 506.000, October 450.000 gld.

Het hoogste aantal bezoekers en de grootste ontvangst werd gedaan op 14 en 15 Augustus.

Elken dag waren er gemiddeld 200.000 bezoekers en de ontvangst beliep 47.000 en 46.000 gld.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. Naar de »Tel.« van bevoegde zijde verneemt, bestaan er te Amsterdam ernstige plannen, om een reusachtig warenhuis in Amerikaanschen stijl te stichten in het centrum dier stad. De kosten voor den grond worden geraamd op f 1.633.125, f 1.809.000 voor den bouw en f 1.000.000 voor den inkoop van den magazijnvoorraad.

De bedoeling is, iemand aan het hoofd te stellen, die van de leiding van zulke warenhuizen ervaring heeft, en men meent, dezen het best in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika te kunnen vinden. Ook wil men uit Amerika de waren betrekken, welke in een inrichting, als men wil stichten, met succes verkocht kunnen worden.

— Dezer dagen deed in de Dagbladen een berichtje de ronde dat men ten stadhuize van Amsterdam voornemens is, in verband met de Paleis-Raadhuisplannen, H. M. het terrein van de IJsclub te Amsterdam aan te bieden, om daarop een Koninklijk paleis te doen bouwen.

Dit terrein ligt, zooals men weet, achter het Rijksmuseum, in een omgeving, die nog maar niet wil beantwoorden aan de groote verwachtingen, die men daarvan indertijd heeft gekoesterd.

Bovendien gaan er nu reeds stemmen op, die beweren, dat het bedoelde terrein op geen stukken na groot genoeg is voor een modern ingericht Koninklijk Paleis, waar vorstelijke gasten, die met groot gevolg komen, naar den eisch gerecip...d en gehuisvest kunnen worden.

Men schijnt in het algemeen en te Amsterdam in het bijzonder nog geen juist begrip te hebben van hetgeen hier aan vast is en nog steeds het oude denkbeeld van een Koninklijke villa of iets dergelijks in het hoofd te hebben. Er is weinig doorzicht voor noodig, om in te zien, dat dit denkbeeld thans geen dienst meer kan doen; en dat het terrein voor een werkelijk paleis te klein is, werd nog wel niet bewezen, maar komt ons toch zeer waarschijnlijk voor.

's-Gravenhage. Door den directeur van 's Rijks Museum te Amsterdam werd onlangs bij een Delftschen uitdrager een merkwaardige gevelsteen met Hollandsch wapen aangekocht, welke steen afkomstig bleek te zijn van de onlangs aldaar gesloopte kogelgieterij, een aan het Rijk toebehoorend gebouw.

Dit feit heeft den minister van Binnenlandsche Zaken aanleiding gegeven om aan zijn ambtgenooten een schrijven te richten, houdende verzoek te willen bevorderen dat in voorkomende gevallen dergelijke voorwerpen, afkomstig van Rijksgebouwen, niet in handen van opkoopers terecht komen.

Appingedam. In de op 30 November jl. gehouden raadsvergadering is het voorstel van Burg. en Weth. tot restauratie van den antieken gevel van het raadhuis en tot verbouw van het gebouw van binnen, geraamd op f 8500, zonder gasleiding, centrale verwarming en aanschaffing van meubelen aangehouden.

't Is de bedoeling, dit gebouw zoowel van binnen als van buiten geheel in ouden stijl te restaureeren en meer ruimte in het gebouw te brengen; de conciërge zal alsdan het raadhuis verlaten en eene andere woning betrekken.

PURMEREND. De gemeenteraad heeft dezer dagen besloten tot amoveering van het raadhuis en tot het bouwen van een nieuw raadhuis, kostende f 50.000.

Personalia.

— Den 23en November j.l. is te Roermond plotseling overleden de heer P. Th. Stornebrink, in den ouderdom van 58 jaar, in leven architect te 's-Hertogenbosch. In 1904 had hij Den Bosch verlaten en vestigde zich daarna achtereenvolgens te Baardwijk en te Amsterdam, waar hij naast de practijk van architect, leeraar was in het teekenen aan de ambachtsschool. Sedert een paar weken had hij zich gevestigd te Roermond, om aldaar de leiding op zich te nemen van een stoomtimmer- en meubelfabriek.

De heer Stornebrink was een man van groote bekwaamheid en werkkracht; van zijn vele uitgevoerde werken noemen wij de verbouwing van de Kon. sigarenfabriek Goulmy & Baar, het complex woningen voor gehuwde militairen te 's-Bosch en te Gorinchem, het Franciscanenklooster te Wijchen, de R. C. kerken te Heeswijk, Kaatsheuvel enz., en tal van heerenhuizen.

Te 's-Bosch maakte hij indertijd naam door de uitgave in druk van zijn plannen tot uitbreiding en verfraaiing van die stad.

— De heer R. Hartmans, opzichter bij de Gemeentewerken te Rotterdam, is benoemd tot hoofdopzichter der gemeente Velzen.

— De gemeente-architect te Veendam, de heer J. Buurke, is dezer dagen zittende op zijn rijwiel door een beroerte getroffen en binnen weinige oogenblikken overleden.

— Te Maastricht is overleden de heer A. Keurenaer, hoofdingenieur-directeur 1e klasse van den Rijkswaterstaat aldaar.

— Tot gemeente-architect te Winterswijk is benoemd de heer J. van Bruggen te Winschoten.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.

RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

39	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m
15	Bouwk. Opz.-uitv.	24—60 j.,	f 70—f 110 »
26	Bouwk. Teek.	22—36 j.,	f 65—f 150 »
14	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
12	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
14	Waterb. Opz.-teek.	23—48 j.,	f 65—f 120 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60 »
8	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125 »
4	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j.,	f 80—f 100 »
4	Werkt. Teek.-constr.	25—33 j.,	f 75—f 200 »
6	Machine-teek.	23—33 j.,	f 60—f 90 »
5	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 80 »
3	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Teekr.-constr. cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Opzichter-landmeter	49 j.,	f 150 »

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., Venlosche Steenfabriek. **VENLO.**

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met GEBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co. INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Marmeren Schoorsteenmantels.
Vraag album en prijzen.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. Nieuwestad 123. Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

FUNDEERING IN GEWAPEND BETON, UITGEVOERD TE GROUW.

N.V. Nederlandsche BETONIJZERBOUW
(Opgar. 1865 v/h De Nederl. Cementsteenfabriek).
DIRECTIE:
J. VAN STOLK c. i. en L. A. SANDERS.
KANTOREN: 240 Laan van Meerdervoort, Den Haag, tel. 4300.
37 Raadhuisstraat, **Amsterdam,** tel. 9174.
FABRIEK: **Vrijenban** bij **Delft.**

Geld verdienen kan iedereen
door onze **Schwarzwalder Klokken** te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabrieksprijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. Prijs **7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

VOLONTAIR.
Bij een architect (prov. Gelderland) kan direct een **Volontair** ter opleiding worden geplaatst. Voorkeur hebben zij die een ambachtsschool hebben doorloopen. Br. letter V, bur. v/d. blad.

Vochtige Muren
worden afdoend waterdicht gemaakt, onder 10-jarige garantie, kleurloos, niet luchtdicht, door bestrijking met
„Extract van Steenbeschermer".
Vraagt inlichtingen aan de
Nederl. Steenbeschermerfabriek te NIJMEGEN.

D'AGNOLO & STORNI,
Deutschestraat 47, Handelsterrein 7)
ROTTERDAM. Telefoon Interc. 6048
In Marmer-, Mozaiek-, Terrazzo- en Granitovloeren.
GLASMOZAIEKWERKEN,
voor binnen- en buitendecoratie, als Figuren, Naamborden, Gevelversieringen, in alle stijlen en afmetingen.
Ceramikwerken en Vloeren.
Hard Houtgraniet.

A. J. BEUKERING,
Alb. Cuypstr. 102, - AMSTERDAM.
Agent in alle voorkomende **Machinekamerbenoodigdheden.**

Aankondigingen van Aanbestedingen.

DINSDAG 27 DECEMBER.

AMSTERDAM 12 uur. — Het dep. van binn. zaken aan het gebouw van het prov. best.: het onderhouden van en het doen van herstellingen aan het Rijksarchiefgebouw en aanhoorigheden te Arnhem ged. 1911 en 1912, raming f 6140; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan dat van aanbesteding en is te bekomen tegen betaling der kosten bij den boekh. M. Nijhoff te Den Haag; nadere inl. bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen en bij den opzichter voor de onderwijsgebouwen D. C. van Diedenhoven te Nijmegen.

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-best.: het bouwen van den bovenbouw van een hoofdbureau van politie aan de O. Z. Achterburgwal. Het bestek en voorwaarden dezer aanbesteding zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes), tegen betaling van f 3.50 (met vier teekeningen).

D. OBERINK & Co.
Kerkstraat 88, AMSTERDAM. - Tel. 4472.
Bliksemafleiders, modern systeem.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
RUILSTRAAT 9. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF,
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,
tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'
Steenfabrieken
VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,
levering per spoor en per schip.
Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

Het Advertentiebureau van
„DE OPMERKER",
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage,
belast zich met de plaatsing van advertentiën in alle Dag- en Weekbladen, enz. zonder prijsverhooging.

A. C. VAN DEN HOEK & ZONEN.
KANTOOR:
VAN WOUSTRAAT 69, AMSTERDAM.
TELEFOONNUMMER 3241.
Handel in GRINT, SCHERPZAND voor BETON, DAKBEDEKKING, enz. enz.
Prima qualiteit SCHELPKALK.
Vertegenwoordigers der kunstmatige cement „GOOD-HOPE" (buiten het syndicaat).
VRAAGT PRIJS!!

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-best.: het maken van eene uitmonding voor de persleiding nabij het einde van den strekdam langs de vaargeul in het open IJ, ten behoeve van de rioleering der buitenstad van Amsterdam, met bijbehoorende werken. Het bestek en voorwaarden dezer aanbesteding zijn uitsluitend te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes), tegen betaling van f 1.50 (met twee teekeningen).

AMSTERDAM 12 uur. — Het gem.-bestuur: het bouwen van den bovenbouw van een koelhuis op het terrein van het abattoir; bestek en voorw. met 8 teek. zijn te bek. ter stadsdrukkerij ad f 5.

Assurantie-Maatsch. tegen Brandschade en op het Leven
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

LEEUWARDEN 1 uur. — Het dep. van binn. zaken aan het gebouw van het prov. best.: het onderhouden van en het doen van herstellingen aan de rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden, ged. de jaren 1911 en 1912, raming f 4800; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan dat van aanbesteding en is te bekomen tegen betaling der kosten bij den boekh. M. Nijhoff te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen en den hoofdopz. der onderw.-gebouwen J. C. Hubscher te Groningen.

LOCHEM 6 uur. — De arch. B. J. Beeftink in café Central: het verbouwen van perc. Kastanjelaan 275 tot winkelhuis met slagerij enz.; bestek en teek. ter inzage in voorm. café.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — —
— — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

C. B. SCHNEIDER. BEHANGSELS.
Leidschestraat 79. -:- AMSTERDAM.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET DEUREN.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

Vacante Betrekkingen.

— Twee jonge Technische Opzichters, in een fabriek, één voor de drijfkracht, de verwarming en ventilatie-inrichtingen en één voor een gedeelte der fabricatie. Brieven met copieën van getuigschriften, etc., onder letter T K. 479, »N. v. d. D.« (1)

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

— Opzichter-Teekenaar voor tijdelijken dienst bij eene groote Gemeente, aanvangsjaarwedde f 1000 à f 1200. Brieven enz. voor 1 Januari onder lt. E U 443, »N. v. d. D.« (1)

— Opzichter-Teekenaar voor eenvoudigen kerkbouw. Brieven enz. bij Jan van der Valk, architect B. N. A. Tuinstraat 112, Tilburg (indiensttreding 2 Januari 1911). (1)

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

— Opzichter bij den Houtrakpolder. Jaarwedde f 750. Kennis van Stoomwezen en Waterbouwkunde vereischt. Stukken vóór 15 Januari 1911 bij den Secretaris des Polders W. Tuynman, te Halfweg bij Haarlem. (1)

— Teekenaar voor ijzerconstructies, zoo spoedig mogelijk. Brieven onder No. 43314. bureau der »N. R. Crt.« (1)

— Machine-Teekenaar. Sollicitaties onder letter K C 494, »Nieuws van den Dag«. (1)

— Architect-Bouwkundige te Het Bildt (Fr.) Jaarw. f 900—f 1100 en vrij wonen. Br. voor 2 Januari a. d. Burgemeester. (1)

— Bouwk. Waterschap »het Oud Bildt« (Fr.) Jaarw. f 300. Br. voor 2 Jan. aan Th. Schuiling, St. Jacobs Parochie. (1)

— Technisch Persoon als Reiziger en voor Kantoorwerk. Kennis van Waterleidings-Artikelen strekt tot aanbeveling. Aanvangssalaris f 600. Brieven onder lett. X X 2957. Kantoorboekhandel Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam. (1)

— Teekenaar voor Scheepsmachines, aan Machinefabriek in Zuid-Holland. Aanbiedingen onder No. 43536, aan het bur. der »N. Rott. Crt.« (1)

— Agent, Waalsteenen. Voor de provincies Zeeland, Noord- en Zuid-Holland (behalve Rotterdam). Brieven onder No. 43398 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Teekenaar op Ingenieursbureau. Aanmelding van Beuningenstraat 122, Den Haag. (2)

— Bouwkundig Opzichter voor onmiddellijke indiensttreding. Brieven, copieën van getuigschriften, enz. onder lett. K R 264, »N.v.d.D.« (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

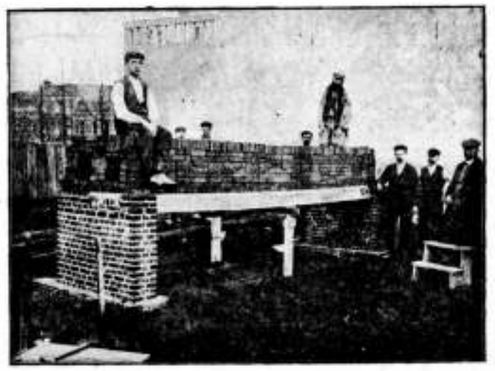

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

Abonneert u op
„De OPMERKER".
Abonnementsprijs slechts
f 5.-- per jaar.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Alle soorten van

ZAGEN en WERKTUIGEN
vervaardigt als **Specialiteit**
slechts in de *fijnste qualiteiten* tot **billijke prijzen** de Fabriek van
J. D. DOMINICUS & SÖHNE
te Remscheid-Vieringhausen (Rheinl.)
Gevestigd in 1822.
Vraag de geïllustreerde Prijscourant welke wij U *gratis* en *franco* toezenden.
Verlang van uwen IJZERHANDELAAR slechts Zagen, Schaafbeitels, enz. met *ons handelsmerk*.

DINSDAG 27 DECEMBER.

DE BILT (U) 2 uur. — Het gem.-best.: het aanleggen der wegen in het park ten oosten van den Soestdijkschen straatweg en grenzende aan het terrein der villa Ensa; bestek en teek. te bekomen ad f 1.50 per stel elken werkdag van 10—2 uur ter gem.-secretarie; inl. te bekomen bij den gem.-opz. P. J. Vermaak van 11.30—12.30 uur ter gem.-secretarie.

's-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van binn. zaken aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhouden van en het doen van herstellingen aan de gebouwen der Rijksuniversiteit te Leiden, gedurende het jaar 1911, raming f 42.800; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan dat van aanbesteding en is te bekomen tegen betaling der kosten bij den boekh. M. Nijhoff te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen en bij den hoofdopz. der onderwijsgebouw. J. Roem te Leiden.

LEEUWARDEN 1 uur. — Het dep. van binn. zaken aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhouden van en het doen van herstellingen aan de rijks hoogere burgerschool te Heerenveen, ged. de jaren 1911 en 1912, raming f 1600; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan dat van aanbesteding en is te bekomen tegen betaling der kosten bij den boekh. M. Nijhoff te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen en bij den hoofd-opz. der onderw.-gebouwen J. C. Hubscher te Groningen.

UTRECHT 2 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhoud van het Merwedekanaal van de grens tusschen de prov. Noord-Holland en Utrecht tot de rivier de Lek te Vreeswijk gedurende de jaren 1911, 1912 en 1913, in 2 perc. en in massa, raming per jaar, perc. 1 f 23000, perc. 2 f 17000, massa f 40.000; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het departement, aan de lokalen der provinciale besturen en is voorts te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebrs. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Castendijk te Arnhem, den arr.-ingenieur Steyn Parvé te Utrecht en bij de opzichters Kuiler te Vreeswijk en Venema te Breukelen.

WOENSDAG 28 DECEMBER.

AMSTERDAM 12 uur. — Het dep. van financiën in een der lokalen van het Oost-Indisch Huis: het onderhouden en herstellen van de rijksgebouwen der invoerrechten en accijnzen te IJmuiden, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 December 1913, raming f 1890; het bestek ligt ter lezing in het gebouw van het dep., in het bureel van den rijksbouwmeester in het 1e district te Den Haag, in dat van het prov. bestuur in N.-Holland, in de bureelen van den directeur der dir. belastingen enz. te Amsterdam en is kosteloos te bekomen op het bureel van gen. directeur; inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester te Den Haag en door den opzichter bij de landsgebouwen G. J. Veldkamp te Amsterdam.

HENGELO 4 uur. — De arch. W. Elzinga in het café van den heer J. B. Huiskes: het bouwen van 2 woonhuizen aan den Anninksdwarsweg te Hengelo; bestek en teek. te bekomen ad f 2 per stel bij den arch.; aanw. den dag der besteding van 9.30 uur; inl. geeft de arch. voorn.

DONDERDAG 29 DECEMBER.

URETERP. — De timmerman M. Geertsma: het bouwen van een nieuwe stelphuizing op een vrij terrein aan de Molenlaan; de teek. ligt ter inzage bij den kastelein K. de Jong; bestekken te bekomen ad f 1 bij aanbesteder die tevens inl. geeft.

VRIJDAG 30 DECEMBER.

HILLEGERSBERG 1 uur. — De bouwk. K. Buurman Az. in het café-restaurant Het Wapen van Holland te Hillegersberg, bestek no. 36: het bouwen van een nieuw woonhuis, het verbouwen van den stal en het bouwen van een nieuwe schuur, alles aan de woning L. J. Z. B. (P. H. Vermaat) te Bergschenhoek.

ZWOLLE 12 uur. — Het dep. van binn. zaken aan het gebouw van het prov. best.: het onderhouden te. van de gebouwen van het prov. bestuur te Zwolle, met inbegrip van het gebouw der Statenzaal, e.a., 2e. van de woning van den Commissaris der Koningin in de prov. Overijsel te Zwolle, en zulks gedurende de jaren 1911 en 1912, in 2 perc., raming resp. f 2799.50 en f 1399.75; het best. ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan dat van aanbesteding en is te bekomen tegen betaling der kosten bij den boekh. M. Nijhoff te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen.

ZATERDAG 31 DECEMBER.

UTRECHT 2 uur. — Het gem.-bestuur: 1. het maken van een vaste brug over de Kockoeksvaart tusschen de Adelaar- en Havikstraat met bijbeh. werken; 2. het vernieuwen en verbreeden van een vaste brug (Borsiusbrug) over den Otterstroom met bijbehoorende werken; bestek en teek. liggen ter inzage aan het bureau der gem.-werken en zijn aldaar zoomede ten Stadhuize en bij de boekh. Van Terveen en Zoon te bekomen ad f 1 per stel.

WOENSDAG 11 JANUARI.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post. en tel.: het onderhouden van het post- en telegraafgebouw en het gebouw voor den telegraafdienst te Zutphen van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 Dec. 1913; het bestek ligt na 29 Dec. ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 1e district, aan het post- en tel.-kantoor te Zutphen en is te bekomen ad f 0.25 bij de firma gebrs. van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwm. en door den opz. der landsgebouwen W. A. Hof te Wageningen; aanw. 3 Jan. 1911 des middags 12 uur.

Antiquariaat van „De Opmerker".

SLOET EN FIJNJE. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . *f* 1.—

F. C. D. BAUER. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . *f* 0.75
Beide werken te zamen . *f* 1.25

BILLING. **Architekturskizzen.** 48 platen **en portefeuille** . . . . . *f* 6.—

KARL. A. ROMSTORFER. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . *f* 1.50
Tijdschrift uitg. door de Nederl. Maatschappij ter Bev. der Nijverheid. 1872—'76 en '80—1906, 32 jaargangen in afl.
Ontbr. 1872 afl. 1—2, '82 titel en inhoud, '88 inhoud, '99 titel en inh., 1906 afl. 7.
Te zamen . . . . . *f* 7.—

J. CLAUDEL. **Formules, Tables et Renseignements pratiques.** Aide-mémoire des Ingénieurs, des Architectes, etc. Paris 1857.
(Dit beroemde vademecum van 978 bladzijden tekst met 91 figuren en 3 uitslaande platen bevat. ofschoon oud, tal van gegevens, formules en tabellen, die tot heden hun waarde hebben behouden.)
Gebonden met lederen rug *f* 2.—

LACROUX. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille *f* 18.—

KARL ZEITZCHE. **Zopf & Empire.** Façaden, poorten, deuren, vensters, architectonische détails en binnendecoratie in Barock- en Empirestijl.
I. **Fassade aus der Empire-Zeit.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
II. **Haustüre, Tore und Fenster.** 30 platen in portefeuille . . . *f* 9.—
III. **Arch. Details und Einr. d. innern Ausbaus.** 30 platen . . . *f* 9.—
I, II en III te zamen . . . *f* 21.06
Serie IV. **Fassaden der Zopfzeit** verschijnt later.

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 31 DECEMBER 1910. No. 53.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Beroemde Bouwmeesters.

VIII.

Omtrent de positie van den bouwmeester bestaan geen zekere gegevens van voor de dertiende eeuw. Alles wat er in de tiende eeuw voortgebracht is in West-Europa op het gebied van letterkunde, wetenschap en kunst is voortgekomen uit de kloosters, die van de Russische grenzen tot in Spanje overal verspreid en toch in gestadig onderling verkeer, een zoo hardnekkigen strijd gevoerd hebben tegen de alom heerschende barbaarschheid van die tijden, en waar het groote beschavingswerk door Karel den Groote begonnen, met een niet genoeg te waardeeren moed en volharding is voortgezet. De geestelijke en zedelijke macht, die van de kloosters uitging, heeft zich weten te handhaven tegenover het brutale geweld. Begrippen van orde en recht zijn van de kloosters uit in de maatschappij doorgedrongen en daarmede het begrip der burgerlijke vrijheid, dat een groote rol vervuld heeft bij het ontstaan der burgerlijke gemeenten, die bestemd waren zich tot een nieuwe macht in de maatschappij te ontwikkelen.

De beoefening van wetenschap en kunst en inzonderheid die van de handwerken, ging toen allengs van de kloosters over in de burgerlijke maatschappij en waar men vroeger niet slechts voor den bouw van kerken en kloosters, maar ook voor woonhuizen en zelfs voor kasteelen, de bouwmeesters, beeldhouwers, schilders en smeden alleen onder de kloosterbroeders aantrof, daar veranderde allengs de toestand zoodanig, dat het niet alleen regel werd, dat men de handwerkers onder de burgers te zoeken had, maar dat ten slotte de geestelijkheid, zelfs voor kerkbouw, de hulp van leekenbouwmeesters moest inroepen. Niet plotseling heeft die omkeer plaats gehad, dat spreekt vanzelf, ook in veel later tijden treft men nog geleerden en kunstenaars in de kloosters aan, maar de techniek der bouwkunst was voortaan in andere handen overgegaan. Dat zij gemeengoed geworden was kan men niet zeggen, hare beoefenaars bewaarden haar zorgvuldig in eigen kring en richtten vereenigingen, bouwhutten op, ten einde zich te beter te verzekeren, dat zich niet iedereen van de vakkennis zou meester kunnen maken en dat de regels der kunst niet verloren zouden gaan.

Hoeveel de bouwhutten tot de ontwikkeling van de bouwkunst hebben bijgedragen is overbekend. De talrijke beroemde bouwwerken der dertiende eeuw zijn daar om dit te bewijzen, maar ofschoon wij ook den leek-bouwmeester meer op den voorgrond zien treden, van menig monument is de schepper onbekend gebleven en zelfs van de meest bekende kathedralen kennen wij de bouwgeschiedenis in den regel als een weefsel van waarheid en verdichting, waarin het zeer moeilijk is de eerste van de laatste te onderscheiden.

Een onderzoek op dit punt in te stellen ligt niet in de bedoeling van deze schetsen, die alleen beoogen een en ander mede te deelen over beroemde bouwmeesters van alle tijden.

Genaderd tot de dertiende eeuw denkt men onwillekeurig het eerst aan Frankrijk en een der eerste namen, die men

aantreft is die van Robert de Luzarches, die in 1220 op last van den bisschop Evrard de Fouilloy begon met den bouw der Kathedraal van Amiens, later voortgezet door Thomas de Cormont en voltooid omstreeks 1288 door diens zoon Renault. Men dankt deze wetenschap aan Renault, die deze bijzonderheden mededeelde in een inscriptie in koperen letters in een labyrinth, dat in den vloer van het hoofdschip was aangebracht en waarbij ook de drie bouwmeesters in koper waren afgebeeld. Tot groote ergernis van Viollet-le-Duc heeft men in de negentiende eeuw deze inscriptie verwijderd, zonder reden en zonder dat iemand tegen deze wandaad zijn stem verheven heeft. De namen der drie bouwmeesters zijn echter bewaard gebleven, wat zij vermochten tot stand te brengen kan men aan het monument zien, maar wat zij vroeger of later gemaakt hebben, daarvan weten wij maar weinig. Alleen is het bekend, dat meester Robert geboortig was uit Isle de France en te voren aan verschillende meesterwerken der Gothiek een werkzaam aandeel had. De omstreeks 1200 gebouwde abdijkerk te Longpont moet hem bij den bouw te Amiens als voorbeeld voor den geest hebben gestaan. De bouw te Amiens begon met den Westgevel, zoodat men hierin meer bepaald het werk van Robert de Luzarches zien kan. Bisschop Evrard stierf in 1222 en meester Robert overleefde hem niet lang.

De Kathedraal te Amiens neemt een der hoogste plaatsen in onder de historische monumenten van Frankrijk. Zelfs in de achttiende eeuw, toen men zoo goed als niets gevoelde voor de kunst der middeleeuwen, erkende men, dat er daar te lande weinig kerkgebouwen waren, zoo fraai en zoo ruim. Men zag er toenmaals geen andere fout in, dan de te groote hoogte van het gewelf, een fout, altijd volgens de achttiende-eeuwsche begrippen, gemeen aan alle gebouwen van deze soort.

Is de kerk van Amiens vooral beroemd om haar schip, bij de kroningskathedraal te Reims zijn het de prachtige portalen, die terecht bewondering wekken, doch ook overigens behoort dit bouwwerk tot de mooiste en meest complete voortbrengselen der Fransche gothiek. Reeds in 1212 werd door aartbisschop Alberic de eerste steen gelegd, maar van wien het grootsch opgezette plan afkomstig is weet men niet. Men noemt Roger de Coucy als de ontwerper, doch volgens Kugler moet deze in 1311 gestorven zijn, waarschijnlijk was hij dus een der latere bouwmeesters. Aan den gevel te Reims is tot in de veertiende eeuw gebouwd en als meesters, die daaraan achtereenvolgens gewerkt hebben noemt men Jean Leloup, Gaucher de Reims, Bernard de Soissons en Jean d'Orbais.

Het is een droge opsomming van namen, die ons weinig leert, dan alleen, dat er een uit Reims, een uit Soissons en een uit Orbais afkomstig was. Hierin heeft men eenigszins een aanwijzing, waar men het vroegere werk der meesters zoeken moet, ten einde door vergelijking eenigszins te kunnen bepalen, welke gedeelten van den gevel aan den een en welke aan den ander kunnen worden toegeschreven.

Pierre de Montereau of de Montreuil werd in 1240 door Lodewijk den Heilige belast met den bouw van de Sainte-Chapelle aan het Paleis te Parijs. Dit schijnt vast te staan; eveneens wordt er niet aan getwijfeld, dat hij voor de broeders van St. Germain des Prés een kapel bouwde, die als een meesterstuk geroemd werd, maar thans verdwenen is; in deze kapel werd hij in 1266 ook begraven. Vroeger heeft men hem ook de kapel van Vincennes toegeschreven, maar deze is eerst in de laatste jaren der veertiende eeuw begonnen en nog veel later voltooid.

Meester Pierre moet bij den heiligen Lodewijk zeer in de gunst hebben gestaan en daaruit kan blijken, dat de leeken-bouwmeesters in de dertiende eeuw het tot hoog aanzien hadden gebracht. Men verhaalt zelfs, dat hij den koning op zijn kruistochten in het Oosten vergezeld heeft. Viollet le Duc noemt dit verhaal een legende, omdat er in het werk van den meester niets van Oostersche invloeden te bemerken is. Misschien is hier persoonsverwarring in het spel, want er moet in denzelfden tijd, onder de regeering van denzelfden koning in Frankrijk een bouwmeester geleefd hebben Eudes de Montreuil genaamd. Van dezen vindt men vermeld, dat hij den koning volgde op diens tocht naar het Heilige Land en o.a. zijn diensten leende bij het versterken van de stad en de haven van Jaffa. Te Parijs teruggekeerd bouwde hij daar, eveneens in opdracht van den vromen vorst verscheidene kerken, met name die van Ste. Catherine-du-Val-des Ecolières, die van het Hôtel-Dieu, les Mathurins, les Chartreux en les Cordeliers. Men zoekt die namen thans voor het meerendeel te vergeefs op de kaart van Parijs, waarschijnlijk zijn deze bouwwerken allen verdwenen, en van den bouwmeester vernoemt men, dat hij stierf in 1289 zooals te lezen moet zijn geweest op zijn graf in de kerk der Cordeliers tot 1580 toen deze kerk nagenoeg geheel door brand werd vernield.

Of men in Pierre en Eudes de Montreuil een en denzelfden persoon te zien heeft, of broeders, of wellicht alleen kunstbroeders, uit dezelfde plaats afkomstig, deze vragen moeten aan de geschiedvorschers ter beantwoording worden overgelaten, maar het kan betwijfeld worden of op dit punt wel ooit een helder licht ontstoken zal kunnen worden.

Een tijdgenoot der Montreuil's was nog Jean de Chelles, die in 1257, onder bisschop Regnault de Corbeil, de twee topgevels van het transsept en de eerste kapellen van het koor van Notre-Dame te Parijs bouwde.

Overigens zijn ons van de bouwmeesters der Parijsche Kathedraal ook zelfs de namen niet bekend. Die van meester Jean is ons in een inscriptie op het soubassement van het Zuiderportaal bewaard gebleven.

Zoo is de naam van Erwin von Steinbach als bouwmeester van de Straatsburger Kathedraal tot ons gekomen door een opschrift, dat twee eeuwen geleden te lezen was boven de groote deur.

In den tijd toen ook in Duitschland de belangstelling voor de monumenten der middeleeuwen weder ontwaakt was heeft men getracht, van dezen meester wat meer te weten te komen dan alleen den naam en dit is ook gelukt aan Prof. Adler, die door bestudeering van verschillende bouwwerken, voor ongeveer dertig jaren tot de conclusie kwam, dat ook de bekende Munsterkerk te Freiburg i. B. door Erwin gebouwd moet zijn. Deze conclusie was gegrond op een onderzoek van alle na 1260 aan den Bovenrijn in aanbouw zijnde kerken, waaruit bleek, dat slechts drie daarvan op originaliteit aanspraak kunnen maken en wel de Stiftskerk te Wimpfen im Thal en de Munsterkerken te Freiburg en te Straatsburg. Aan de kerk te Wimpfen werd volgens de oorkonden in 1264 begonnen, met den toren te Freiburg in 1268 en deze was 8 jaren later tot de vrijstaande achthoekverdieping gevorderd, terwijl aan den Westgevel te Straatsburg op 25 Mei 1277 de eerste steen werd gelegd. De drie bouwwerken zijn dus spoedig op elkander gevolgd en met groote voortvarendheid behandeld en zij hebben zulke eigenaardige individueele karaktertrekken gemeen, dat er geen twijfel is aan een innerlijk geestelijk verband. In Freiburg erkent men aan de rozen, het platform en den helm, dat de bouwmeester de Fransche gothiek in de nieuwste phasen gekend en hier ten deele overgebracht en in verdere ontwikkeling toegepast heeft. Van Wimpfen weet men, door een bericht van een tijdgenoot, dat de bouwmeester uit Parijs gekomen was om de kerk van natuursteen naar de Fransche bouwwijze en met zuilen en vensters naar Engelschen

aard te bouwen. Erwin zal dus te Wimpfen begonnen zijn, daarna de leiding in Freiburg op zich hebben genomen en vandaar als bouwmeester van naam naar Straatsburg ontboden zijn. De zaak wordt nog duidelijker daardoor, dat graaf Egino III van Freiburg, die zich zeer voor den Munsterbouw interesseerde, een zwager van den Straatsburger bisschop Konrad van Lichtenberg was. In 1274 is Erwin naar Straatsburg geroepen, maar waarschijnlijk eerst twee jaar later daarheen verhuisd, zonder nochtans de leiding van den bouw te Freiburg op te geven.

Men ziet hieruit, dat reeds in de dertiende eeuw een goede aanbeveling van een invloedrijk beschermer veel waard was voor den architect, maar meester Erwin kon aanbevolen worden, want hij had zijn kennis opgedaan, daar waar de bouwkunst destijds de hoogste vlucht genomen had.

Aan verschillende details van de Straatsburger Munsterkerk meent Adler een zoo treffende overeenkomst met die van Fransche bouwwerken te hebben geconstateerd, dat het volgens hem vaststaat, dat Erwin von Steinbach omstreeks 1260 naar Parijs moet zijn gekomen, daar leerling en helper van Jean de Chelles werd bij het werk van de Notre-Dame, zich verder vormde bij Jean Langlois en dat hij daarna ook waarschijnlijk Reims en andere belangrijke bouwplaatsen bezocht heeft. Wellicht was Erwin met Jean Langlois gelijktijdig te Parijs werkzaam. Langlois had zich in zijn geboorteplaats Troyes reeds onderscheiden bij den bouw van het koor der Kathedraal aldaar en kreeg in 1262 van Paus Urbanus IV de opdracht voor den bouw der kerk St. Urbain, die ofschoon onvoltooid gebleven, als een der edelste voortbrengselen der Fransche gothiek bekend is. Adler neemt als vrij zeker aan, dat Erwin toen met Langlois medegegaan is naar Troyes en komt in hoofdzaak tot deze veronderstelling, door vergelijking van het plan van den Dom te Regensburg, met dat van de kerk St. Urbain. De Dom te Regensburg is het eerste groote bouwwerk der gothiek in Zuid-Duitschland en het eerste plan daarvoor moet door Erwin ontworpen zijn.

Als zijn hoofdwerk zal echter ten allen tijde Straatsburg beschouwd worden, hoewel toen hij daarheen kwam, reeds twee en een halve eeuw aan de kathedraal gebouwd was.

In 1298 vernielde een brand een groot gedeelte van de kerk; met de herstelling van de schade werd Erwin belast, zoodat een gedeelte van pijlers en gewelven door hem zijn geconstrueerd, maar wie den meester in zijn kracht wil leeren kennen moet den onderbouw van den Westgevel en torens beschouwen, waarvan de benedenste twee verdiepingen, geheel overeenkomstig zijn ontwerp, ofschoon ten deele door zijn zoon Johannes, zijn uitgevoerd.

Erwin stierf in 1318, zijn zoon zette het werk voort tot 1339. Daarna hebben nog wel zes meesters aan den gevel gewerkt, maar geen daarvan heeft Erwin von Steinbach als kunstenaar in de schaduw gesteld.

Dank zij de scherpzinnige onderzoekingen van Adler weten wij van dezen bouwmeester nu iets meer dan van zijn onmiddellijke voorgangers en tijdgenooten, wij kunnen ons zelfs een vrij goed denkbeeld van zijn loopbaan maken.

Het is jammer, dat Adler's voorbeeld nog niet meer navolging gevonden heeft, maar dergelijke onderzoekingen zijn niet ieders werk. Werd daarvan meer werk gemaakt, er zou ongetwijfeld nog veel belangrijks aan het licht komen, omtrent de oude bouwmeesters niet alleen, maar ook omtrent de oude bouwkunst.

De verwaarloosde Bouwkunst.

Slot. (Zie bladz. 410.)

Eenigen tijd geleden verscheen in de dagbladen een artikeltje over „Aannemerij", waarvan niet is uitgemaakt, of het al dan niet van een aannemer afkomstig was en zoo doet zich hier de vraag voor, of wij te doen hebben met een ontboezeming van een vakman of van een leek.

De aanhef van het aangehaalde stuk kan zoowel door den een als door den ander geschreven zijn, maar de bijzondere aandacht, die aan de bouwkunst wordt geschonken, zijn wij zoo weinig van leeken gewoon, dat wij ons bijna niet kunnen voorstellen, dat een buiten het vak staande naar de pen grijpt, om het voor de rechten der bouwkunst en hare beoefenaars op te nemen.

Doet zich hier dit zeldzame geval voor, dan mogen wij er wel op wijzen als op een zeer verblijdend verschijnsel en aanvaarden wij dankbaar dit onverwachte kerstgeschenk, deze blijde boodschap, dat er onder het publiek toch nog menschen zijn, die wat gevoelen voor onze kunst, die het betreuren, dat die kunst verwaarloosd wordt, vrienden, die ook niet blind zijn voor onze feilen en daaraan voor een deel die verwaarloozing wijten. Zulke vrienden hebben ook op het hart van den architect een groot vermogen, zooals Hieronymus van Alphen het uitdrukte en wij zullen het den schrijver niet euvel duiden, dat hij de Bouwkunst een zoekster noemt, die ver ronddoolt buiten de scharen der menschen, want er is veel van waar, al mag er ook op gewezen worden, dat er kunstbroeders zijn, die eens van den berg afgedaald zijn en de scharen hebben toegesproken, met de bedoeling haar iets te doen verstaan van en te doen gevoelen voor bouw- en sierkunst. Wij wijzen op de voordrachten door het Genootschap Architectura et Amicitia georganiseerd, waar van onze beste architecten het woord hebben gevoerd; wij wijzen op de beschouwingen over Bouwkunst in het tijdschrift der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, geschreven door een Amsterdamsch architect, A. J. Kropholler, voor den leek; wij wijzen ten slotte op vereenigingen, van leeken grootendeels, die streven naar het op den voorgrond brengen van het schoonheidsbeginsel.

Men moge hierbij opmerken, dat al die pogingen nog slechts druppels zijn in een oceaan van onverschilligheid en dat van de resultaten nog weinig gebleken is, maar meent men dan, dat het schoonheidsbeginsel, deze materialistisch opgevoede samenleving stormenderhand veroveren zal?

Het zou, gelooven wij, niet eens gewenscht zijn, want dan eerst zouden wij terecht vreezen, dat geen ernstig beginsel, geen welbegrepen altruisme, maar slechts mode de drijfveer zou blijken te zijn.

De beweging, wanneer zij er is, kant zich juist tegen alles wat mode genoemd kan worden. Laten wij optimistisch zijn, die stemming past ons, nu het jaar met rassche schreden zijn einde nadert, wij mogen nu wel eens gelooven, wat wij gaarne wenschen; laat ons dus aannemen, dat zij er is, de beweging, maar zorgen wij nu ook, dat zij niet tot stilstand komt en niet weder verloopt in het moeras der alledaagsche beslommeringen.

En de schrijver heeft gelijk, wanneer hij laat doorschemeren, dat, al zijn de omstandigheden ook ongunstig, al hebben tal van oorzaken samengewerkt, buiten toedoen van den architect samengewerkt om de bouwkunst in het moeras te doen verdwalen, hij dit toch niet moedeloos en werloos mag aanzien.

Het is niet tegen te spreken, dat de groote menigte thans wel van geen andere kunst zoover afstaat als van de bouwkunst. Het moest juist andersom zijn, waar het de kunst

geldt, die voor den enkelen mensch, zoowel als voor de menigte, het meest onontbeerlijk is; maar het gevoel van den een, zoowel als van de andere, is afgestompt, men gevoelt niet meer wat men mist. Men denkt, dat het zoo behoort gelijk het is; er is in het leven zooveel, waarin men zich schikken moet, zooveel droogs en saais en vervelends, men moet tevreden zijn met zijn lot. Zoo redeneert men, maar men vergeet, of beter men is sinds lang vergeten hoe ontzaglijk veel de kunst kan bijdragen, om het leven minder droog, minder saai en minder vervelend te maken. Men zoekt verstrooiing in allerlei vermaken, die spoedig hun vermakelijkheid verliezen, dan zoekt men weer wat anders, dat evenmin op den duur aan het doel beantwoordt. Men is vergeten, dat de kunst een duurzaam genot kan geven, ons geheele leven voortdurend mooier, gelukkiger, voller maken kan en men behelpt zich met allerlei surrogaten, liefst met de surrogaten, die in de mode zijn.

Wanneer dit anders wil worden dan rust zeker op de beoefenaars van bouw- en sierkunst de taak, de kloof te overbruggen, die thans de groote menigte van het gebied der kunst verwijderd houdt. En als die overbrugging tot stand gebracht is, dan zijn het de kunstenaars, die het eerst over de brug zullen komen, om zich te begeven onder de menigte en te trachten daar gezonde begrippen ingang te doen vinden. Dat dit in het eerst heel vlot zal gaan moeten zij zich niet voorstellen; slechts zeer weinigen zullen in den beginne ontvankelijk blijken, maar dit ontmoedige de kunstenaars niet. Die weinige discipelen zullen op hun beurt, ieder in eigen kring, weder belangstelling voor kunst kunnen opwekken.

Maar de kunstenaars moeten vooral niet vergeten dien gulden regel der opvoedkunde, dat wie opvoeden wil, dat de leeraar, niet beginnen moet met te trachten, den leerling dadelijk op te heffen tot zijn eigen, misschien zeer hoog, standpunt. Veeleer moet de leeraar beginnen met af te dalen tot het peil, waarop de leerling staat. Eenvoudig en bevattelijk moeten de begrippen zijn, die den leerling worden ingeprent, het kenmerk van waarheid moeten zij in zich dragen, om de verwarde denkbeelden en wanbegrippen, die thans bij de menigte heerschen, langzamerhand te verdringen.

Tegen een chaos van verkeerde voorstellingen moet de strijd worden aangebonden, maar, het moge paradoxaal klinken, die voorstellingen, hoe verkeerd ook, bewijzen toch, dat er iets bestaat van belangstelling.

Die belangstelling moet worden afgeleid van mode en andere futiliteiten en gericht op iets hoogers.

Een ondankbaar werk zal het aanvankelijk schijnen, daartoe pogingen te doen, een ondankbaar werk zal het ook in vele gevallen zijn, maar dat wij er daarom maar dadelijk van zouden moeten afzien, wil er bij ons niet in.

Wij mogen dat niet, wij hebben daartoe het recht niet, want het is niet tegen te spreken, wij hebben tot heden nog slechts weinig, te weinig, gedaan.

Vereenigingen.

FRIESCH GENOOTSCHAP TE LEEUWARDEN.

Vragen en mededeelingen over

Oud-Friesche plaatsen en steden.

In de vergadering van het Friesch Genootschap, op Donderdag 22 December, hield dr. F. Buitenrust Hettema, privaat-docent in de Friesche taal- en letderkunde, een voordracht over bovengenoemd onderwerp. Zijn onderzoek op het gebied van middeleeuwsch recht en van de sagen, die met dat recht samenhangen, bracht hem tot het bestudeeren van oude plattegronden, om des te beter te kunnen nasporen, waar dergelijke sagen zijn ontstaan. Zoo verzamelde dr. Buitenrust Hettema de talrijke gegevens, waaruit zijn voordracht was opgebouwd.

De spreker begon met mee te deelen, hoe men zich het ontstaan van buurten, buurtschappen en plaatsen moet voorstellen. Verschillende oorzaken zijn daarvoor op te geven. In ons land was het vaak, zoo niet alleen, het elkaar kruisen van wegen, vooral van land- en waterwegen. Bij het gemis van een brug, die men toen nog zeldzaam aantrof, brachten de omstandigheden, zooals de gesteldheid van het weer, dikwijls mee, dat reizigers op den overtocht moesten wachten; ja, zich een oponthoud van vrij langen duur moesten getroosten. Dan moest er gelegenheid zijn, om onder dak te komen, wat anderen weer een goede kans gaf, om op die plaats hunne waren te slijten. Lagen dergelijke punten van overtocht dicht bij de zee, dan zochten zee- en riviervaart er aanraking met elkaar en vestigden ook de visschers er zich gemakkelijk. Dat is het begin geweest van veel groote handelssteden, als Hamburg, Rotterdam, Bordeaux en Londen.

Kwamen binnenslands veel stroompjes en weteringen bij elkaâr en waren die ook nog bevaarbaar, vooral voor kleine schepen, dan was de kans, dat zich spoedig een buurt ontwikkelde, al bijzonder groot. Dat verklaart de opkomst van Meppel, Coevorden, 's-Hertogenbosch en andere plaatsen. In Friesland kan Dokkum tot voorbeeld strekken.

Uit sommige kruispunten valt dikwijls nog af te leiden, hoe de loop van groote wegen in den ouden tijd is geweest. Zoo lagen Maastricht, Nijmegen en Utrecht aan een bekende Romeinsche heirbaan. Natuurlijk moest bij den buurtbouw ook rekening worden gehouden met den hoogen waterstand, waartegen men zich had te beveiligen; de geschiktheid, om aan wal te kunnen komen, en nog andere omstandigheden. Belangrijke kruispunten gaven gemakkelijk aanleiding tot het bouwen van fortificatiën en het is vaak moeilijk uit te maken, wat ouder is, de buurt of de fortificatie. Zelfs van Nijmegen en Utrecht weet men dat niet met zekerheid.

Heel oud zijn in den regel buurten en plaatsen, in welker nabijheid dingheuvels zijn gelegen, omdat daar in den oud-Germaanschen tijd de rechtsgedingen zijn gehouden. Van jongeren datum zijn weer de zoogenaamde heilige plaatsen, zooals men die in Friesland ten oosten van Stavoren, bij Harich; ten noorden van Dokkum en ten westen van Franeker, bij Almenum, heeft gehad.

Dat alles geldt voor den voor-christelijken tijd.

Na de invoering van het Christendom ontstonden ook buurten bij de kerken, in den regel al weer gebouwd, waar land- en waterwegen elkaar raakten. Men staat hier eveneens voor de vraag: wat is ouder, de buurt of de kerk?

Was de buurt of buurtschap er eenmaal, dan hing het van verschillende omstandigheden af, of ze zich al of niet zou ontwikkelen. Daarover wenschte spreker bij deze gelegenheid niet uit te weiden. Gewoonlijk stond die ontwikkeling met handel en nijverheid in het nauwste verband, soms ook met de bijkomstige omstandigheid, dat een kerkelijk of wereldlijk heer op die plaats zijn zetel had gevestigd. Van grooter belang dan de jaarmarkten waren de weekmarkten voor den voortgang en veel hing er af van de vraag, of er gelegenheid voor dagelijkschen handel was, waarmee niet de handel in eerste levensmiddelen wordt bedoeld, wijl die in de oudste tijden zoo goed als niet bestond.

Is nu de oude kern der hedendaagsche steden terug te vinden? Ja, dat is zij, wanneer men die plaatsen gaat afbreken, natuurlijk in figuurlijken zin. De spreker deed dat, verwijzende naar een groot aantal plattegronden van onze

Friesche steden, door den bibliothecaris van het Leeuwarder museum, den heer mr. P. C. J. A. Boeles, in de zaal opgehangen en in de pauzen met veel belangstelling bezichtigd. Het waren er van zeer ouden en ook van jongeren datum; tot de eerste behoorden origineele teekeningen van den aardrijkskundige Jac. van Deventer, die ze in dienst van zijn keizerlijken meester Karel V had gemaakt.

Bij vergelijking blijkt al dadelijk, dat, hoe meer een plaats zich heeft uitgebreid, hoe meer zij gewoonlijk haar ouden vorm heeft verloren. Van het Friesche elftal is alleen Franeker dien vorm in hoofdzaak getrouw gebleven. Bij het afpellen van een plattegrond, zooals spreker het noemde, heeft men, om de kern te vinden, met verschillende dingen rekenschap te houden. Dat zijn:

1. De ligging van de onbebouwde gronden, waar de hofjes, kloosters en dergelijke inrichtingen zijn verrezen, omdat die in den oud-christelijken tijd zijn ontstaan.

2. De plaats, waar de oudste kerk staat. Zij zal in de nabijheid der oudste buurt worden gevonden, niet ver van den oudsten weg en bij voorkeur, waar deze zich kruist met het water.

3. De plaats, waar de Brink (in Friesland de oudste markt) ligt. De markt werd geregeld buiten de muren gehouden, zelden in de buurt van de kerk.

4. De standplaats van het raad- of stadhuis. Het kwam er niet eerder, voor de stad haar eigen recht, of een complex van rechten kreeg, en werd gewoonlijk dicht bij of niet ver van de markt gebouwd, om eventueele geschillen gemakkelijk te kunnen berechten.

5. Het punt, waar de voornaamste wegen zich splitsten of kruisten, omdat daar gewoonlijk de eerste huizen zijn gebouwd.

6. De namen der straten. Namen als Nieuw- en Oosterstraat zijn een aanwijzing, dat men daar het oudste gedeelte eener stad niet heeft te zoeken.

Bij plaatsen buiten Friesland heeft men soms nog op andere verschijnselen te letten.

En passant vertelde spreker iets van den ouderdom van Stavoren, waar in de 11e eeuw al munt is geslagen en dat toen reeds vrij dicht bebouwd moet zijn geweest, een tamelijk volledig stadsrecht bezat. Ook gaf hij een korte beschouwing over de beteekenis der plaatsnamen, om te laten uitkomen, dat de meerdere of mindere begrijpelijkheid daarvan met den ouderdom van een plaats verband houdt. In Friesland zijn er veel, waarvan men de beteekenis nog niet heeft kunnen opsporen. In het begin is reeds Harich genoemd als een der drie plaatsen in ons gewest, waar de Germanen hunne heiligen vereerden. De naam van dat dorp is een zeer merkwaardig en een zeer oud woord, dat men in noord-west Germanië dikwijls aantreft.

Als men nu „de afpel-methode" op Franeker toepast, dan blijkt, dat de oudste kern zich ongeveer tusschen de tegenwoordige Korenmarkt, het Stadhuisplein en de Voorstraat bevindt. Het raadhuis lag ten noorden van laatstgenoemde straat; de kerk is ten oosten van de oude buurt gebouwd, die aan den kant van het water lag. Het stadsrecht dateert van 1462, de buurtbrief van 1417, het marktrecht van 1402. De naam der stad zal domein van den Frana of vertegenwoordiger des Keizers beteekenen, want het keizerlijk recht werd daar uitgeoefend. De kerk was in 1085 al vrij belangrijk.

Van Harlingen is de Voorstraat zuidwaarts tot aan de laan de oudste kern, van Bolsward het gedeelte tegenover het tegenwoordige stadhuis, van Dokkum dat ten oosten van de kerk en ongeveer ten zuiden van de Fetse-put. Deze stad is zeer oud en daarom zoo merkwaardig, omdat ten naasten bij op die plaats het oude Donar, waarvan de naam Dongeradeel afkomstig is, moet hebben gelegen.

En oud-Leeuwarden? Men heeft het te zoeken tusschen den Eewal met zijn bocht en de binnengracht bij de Brol. Ter plaatse van de Kelders moet het land zijn geweest, dat de oudste buurt van Leeuwarden heeft gedragen, dus niet in de Kerkstraat, waar Eekhoff haar zocht. De oudste kerk stond er heelemaal buiten, wat Leeuwarden met Utrecht en meer plaatsen gemeen had.

De spreker knoopte aan deze beschouwing nog een kort woord over de oude bewoners van Friesland vast, waaruit de conclusie viel te trekken, dat ook andere menschen dan onvervalschte Friezen zich in dit gewest hebben gevestigd; menschen, die hier uit het buitenland den handel en de industrie brachten. Hij eindigde met den wensch, dat zijne mededeelingen en vragen velen tot meerdere belangstelling voor het plekske grond aan het oude Mare Frisicum mochten prikkelen.

PICTURA TE GRONINGEN.

Oude Bouwkunst op Java.

Dezer dagen sprak in het Hotel „Willems" de heer S. de Clercq, daartoe uitgenoodigd door het Genootschap „Pictura," over oude bouwkunst op Java.

De Javaansche bouwkunst is met de Voor-Indische nauw verwant. Daarom achtte spr. een kort overzicht van de Voor-Indische geschiedenis noodig. Eerst kende men er een natuurvolk — met natuurkrachten als goden, — zonder bouwkunst van beteekenis. Toen kwamen de Indo Ariërs (plm. 3000 v. Christus) met de Brahmaansche leer, bij welke leer alle natuurgoden ondergeschikt waren aan de drieeenheid Vishnoe, behouder; Çiwa, verstoorder en Brahma, onpersoonlijk oppergod. Men kende daarbij een bouwkunst van houtconstructies. Daarna trad het ras der Dravida's op, aanvankelijk als laagste kaste der Brahmaansche cultuur, later als de enorme aanhang der Boedhaleer, waarbij ieder mensch gelijk recht op geluk wordt toegekend, naarmate zijner deugdzaamheid. Hierbij had men een steenbouw, het oudste van 't geen nog over is in den vorm van: ombouwde heuvels (stoepa's), grottentempels en grottenkloosters. De verdraagzaamheid, die leer eigen, deed tenslotte de drie genoemde culturen gelijkelijk naast elkaar bestaan, totdat een nieuwe vorm van de Brahmaleer, sterk met Boedhistische denkbeelden vermengd, als Neo-Brahmanisme optrad. De steenen bouwwerken werden toen vrijstaand en gecompliceerder. Ten laatste trad de Islam op (plm. 1200 n. Chr.) met gansch andere cultuur, die naar spreker zei niet tot dit bestek behoorde.

De oud-Javaansche bouwkunst valt onder de Boedhistische en Neo-Brahmaansche cultuur. Hoewel vroeger contact is bewezen, is 't vooral een kolonisatie geweest plm. 600 n. Chr. vanuit de Indusvlakte, die Java met deze architectuur heeft begiftigd (Boedhistisch), terwijl omstreeks 925 n. Chr. de Neo-Brahmaansche leer werd ingevoerd. De eerste soort bouwwerken zijn hier kenbaar aan het dagob-motief, de tweede aan het lingha-motief; — de eerste soort klassiek genoemd, tegenover grootere verwildering bij de laatste. De bouwwerken zijn ook hier de stoepa, de tempel en het klooster. Ze werden opgericht in de 8e en de 9e eeuw. Hun karakteristiek is in de eerste plaats te zien uit de waarschijnlijkheid van vroegere bloeiperioden, dan uit 't gemis aan zuilen wegens de kleine steenstukken (kalisteen) aan den opbouw, en 't gemis aan boog en gewelf in den Europeeschen zin, dan door hun samenstelling uit vulkanische steen (andesiet, trachiet enz.) zonder specie verbonden, doch waarschijnlijk afgepleisterd en gepolychromeerd, tenslotte uit hun profileering en het figurale en decoratieve beeldhouwwerk.

In lantaarnplaatjes werden behandeld van elk soort bouwwerk een type in opbouw en détail, aan de hand van de tempels: Tjandi Kalassan, Tj. Sewoe (1000 tempels); Tj.

Prambanan; het klooster: Tjandi Sari, en de stoepa: Boroboedoer (ontelbare Boerra's); — terwijl van den laatste en van de Tj. Mendoet, Tj. Paen en de Tjandi's van het Diëngplateau over de herstellingen en publicaties van den laatsten tijd werd gesproken. In een afzonderlijk woord werd op de schoonheid van ornament en beeldhouwwerk nog de aandacht gevestigd.

Een hartelijk applaus beloonde den spreker voor zijn leerzame rede.

KON. OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP.

In een dezer dagen gehouden vergadering van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam heeft de heer C. Esslinger, uit Neurenberg, een met lichtbeelden toegelichte voordracht gehouden over Oost-Friesche oudheden.

De heer Esslinger noemde Oost-Friesland een groot Hindeloopen; het is weinig toegankelijk voor het landverkeer, en de bewoners hadden van ouds een groote voorliefde voor de zee, welke zij met hun zeilschepen tot in de verste werelddeelen doorkruisten. Van hun reizen brachten zij indrukken en voorwerpen mee, die van invloed zijn geweest op hun handwerk.

Het voornaamste Oost-Friesche kunstwerk was goudsmederij. De bevolking kenmerkte zich door een sterke neiging tot weelde en pronkzucht, wat, gevoegd bij de talrijke aanwezigheid van goudsmeden, ten gevolge heeft gehad, dat bij de Oost-Friesche kleederdracht steeds rijkelijk gebruik is gemaakt van goud en verguld zilver. Van deze oude weelde is weinig meer aanwezig; wat nog over is, dateert op zijn vroegst uit de 17de eeuw. Het edelste onder deze versierselen zijn de heerlijke filigraanwerken. Te Emden ontstond een bijzondere afdeeling der Hollandsche gouddraadtrekkers, die zich „Fellspinner" of ciseleurs noemden.

Deze kunst verspreidde zich over het geheele land, en muntte door haar techniek uit boven de zeer onzuivere, plompe filigraanwerken van Zuid-Duitschland.

De edelste voortbrengselen van de filigraankunst zijn de kroonsloten en scheepjessloten. Deze sloten, oppervlakkig bezien op elkander gelijkende, toonen toch steeds de grootste variëteit.

Het is zeer te betreuren, dat de Oost-Friezen voor de schoonheid en de waarde hunner goudsmidswerken geen oog hadden.

Tegen moderne fabrikaten werden zij bij de goudsmeden omgeruild, die ze omsmolten. Op Norderney heeft men het mooiste oud-Friesche filigraanwerk vier jaar lang te koop aangeboden, zonder koopers te kunnen vinden. Nu het haast niet meer te krijgen is, laat men minderwaardig namaaksel fabriceeren.

Spreker behandelde daarna het meesterlijke ijzersmeedwerk der oude Oost-Friezen, waarvan vooral op de kerkhoven nog zooveel fraaie proeven te bewonderen zijn, als ijzeren lelies, lampen, lofwerk, urnen, enz.

Ook waren de meeste Oost-Friezen geboren schrijnwerkers, waarvan nog vele oude kasten, hangklokken en meubelstukken een zeer gunstig getuigenis afleggen.

De glazenmakers waren tevens glasschilders, behalve de prachtige glasschilderingen in het stadhuis te Emden, bestaan er nog kleine z.g. „Geschenkfenster", welke bij het bouwen of verbouwen van een huis door vrienden en buren werden geschonken.

Ten slotte deelde spr. eenige bijzonderheden mede over de sedert jaren geheel uitgestorven kunstnijverheid van het linnenweven.

HANDEL, NIJVERHEID EN GEMEENTEBELANGEN TE 's-GRAVENHAGE.

In een vergadering van de vereeniging v. H., N. en G. heeft de heer Jurriaan Kok over het museumvraagstuk gesproken, waarvan hij de geschiedenis mededeelde. Hij herinnerde ook aan zijn bekend voorstel in den Raad: het tegenwoordige gebouw voorloopig bestemd laten voor kunst en kunstnijverheid en alwat slechts uit geschied- of oudheidkundig oogpunt van belang is, overbrengen naar een ander gebouw.

Thans verklaarde de heer Kok, dat zijn einddoel echter is: het tegenwoordige Raadhuis, op zich zelf de mooiste oudheid die wij hebben, te bestemmen voor geschied- en oudheidkundig-museum, waardoor o. a. vele schilderijen weer de plaats zouden innemen, die zij oorspronkelijk hadden en daaraan bouwen een museum voor oude en moderne kunst.

Hij maakte in zijn rede ook gewag van de destijds tegen zijn voorstel aangevoerde bezwaren en deze worden door de personen zelf, die de bezwaren opperden, ter vergadering gehandhaafd.

De heer Hofstede de Groot waarschuwde namelijk tegen versnippering van musea: in één stad moeten niet twee of meer musea zijn van dezelfde bestemming. Hij wil alle schilderijen van oude kunst, hetzij van het rijk, hetzij van de gemeente in één gebouw, desgelijks de moderne kunst, de kunstnijverheid en de oudheden. Onnoodig acht hij dat b.v. oude en moderne kunst worde saamgebracht.

De heer Snijder van Wissekerke, die de bezwaren door den Haagschen Kunstkring opgeworpen, toelichtte, wees erop, dat het nieuwe plan van den heer Kok zeer aanmerkelijk verschilt van het oude. Tegen dat oude had de Kunstkring vooral dit bezwaar, dat het museum op den Vijverberg door den heer Kok geschikt werd geacht tot het vooreerst blijven herbergen van de schilderijen, terwijl de Haagsche Kunstkring veel liever zag, dat men hoe eer hoe beter de kunstvoorwerpen weg bracht en er voorloopig de oudheden liet.

Dat het nieuwe plan van den heer Kok nog tien jaar van de vervulling af is, gaf deze toe.

De heer Frowein achtte de plaats waar het gemeentehuis staat, niet geschikt voor museum.

Bij repliek handhaafde de heer Kok zijn standpunt en hij beriep zich op het oordeel van den heer Bredius, die met hem het tegenwoordige huis geschikt acht voor schilderijen, zooals ook Josef Israëls niet voor bovenlicht voelt, maar overwoog, dat de oude meesters bezwaarlijk anders dan voor zijlicht konden geschilderd hebben.

Inmiddels hechtte hij niets aan de wijze van oplossing, die hij voorstelde, wanneer maar zoo spoedig mogelijk de toestand, die thans heerscht en die meebrengt, dat men geen legaten en schenkingen doen kan omdat er plaats te kort schiet, worde veranderd.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 52. Kroniek XIX. De oude Haagsche Schouwburg en de nieuwe, door J. Gratama, met afbeelding van den gevel naar een teekening van M. A. van Nieukerken.

Excursie van bouwkundige studenten onder leiding der Hoogleeraren H. Evers en J. F. Klinkhamer naar Dresden en Berlijn, door A. H. van Rood, c. b. i. (slot) met afbeeldingen.

Boekbeoordeeling: Oud-Nederlandsche Tuinkunst door Jhr. C. M. C. A. van Sypesteijn, door Leonard A. Springer.

De invloed van de verflaag op de warmteafgifte van verwarmingstoestellen, door F. G. Unger.

ARCHITECTURA No. 51. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Architectura-Tentoonstelling.
De Overheid en de Schoonheid, door A. W. Weissman (slot).
Over verlichting van buitenhuizen, enz.

DE BOUWWERELD No. 52. De Romaansche Bouwkunst in Frankrijk. Boekbespreking, met losse plaat.
De »Sanierung« van Uilenburg, door A. Keppler (Slot).

DE INGENIEUR No. 52. Brandgevaar in Scholen, door E. Jacobs c. i., met afbeeldingen.
Stampbeton als trasraam.
Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Inst. van Ingenieurs van 17 December 1910.
Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 20 December 1910.
Ingezonden Stukken. De Stadhoudersbrug te 's-Gravenhage, door A. W. C. Dwars c. b. i. — Invloed van de korrelfijnte op de vastheid van cement, door W. Hanegraaff, Kapt.-Ing. — Invloed van de korrelfijnte op de vastheid van cement door A. J. Braak c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 51. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Commissie voor de Statistiek. — Ingezonden. — Boekbespreking. — Uit de staatsbegrooting 1911 (vervolg). — Bijdrage tot de kennis van gewapend cement-beton.

DE AANMEMER No. 52. Ned. Aannemersbond. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.
Art. 1638c 1e en 2e al. B. W. en het ontwerp-ziektewet.
Afdeelingsverslagen. Groningen 20 Dec. 1910. — Leiden 19 Dec. 1910.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 26. De Zuiderzee, overgenomen uit »de Opmerker«. — Het Stoomketelbedrijf. — Mededeelingen.

VAN GENDT'S BOUWKALENDER 1911. Bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdem is de 41ste jaargang van dit alombekende vademecum, den trouwen metgezel van menig bouwkundige op het bureau, zoowel als op het werk, weder verschenen. Slechts een vijftal jaren jonger dan »de Opmerker« is deze uitgave en wij kunnen dus zeggen, dat wij haar hebben zien geboren worden, haar hebben zien opgroeien en haar een eervolle plaats in de bouwkundige wereld hebben zien veroveren die haar ten volle toekomt. Gaarne hopen wij, dat zij die zal mogen behouden, zoolang wij er getuigen van kunnen zijn, want telkens als het omslag ons herinnert, dat de Bouwkalender oorspronkelijk door een Van Gendt werd samengesteld, moeten wij er aan denken, dat ook aan »de Opmerker« de naam van een Van Gendt verbonden is. Zoolang de geest dier verdienstelijke mannen in hun werk blijft voorleven zal onze sympathie voor de Bouwkalender blijven bestaan.

Varia.

HET WATERSCHAP „OLDAMBT".

De heer Steketee, rijks-landbouwingenieur te Wageningen, heeft onlangs, o. a. te Scheemda, een voordracht gehouden over „De verbetering van den toestand van het waterschap Oldambt".

Ofschoon er vooralsnog niet veel kans schijnt te bestaan, dat de denkbeelden van den deskundigen spreker zullen worden verwezenlijkt, immers het vraagstuk is reeds 40 jaren aan de orde geweest, mogen toch zijn beschouwingen belangrijk genoeg worden geacht om er hier een overzicht van te geven.

Bijkans ieder jaar heeft Oldambt overlast van 't water. Wat zijn hiervan de redenen? En 't antwoord is: Een gesloten boezem en in verband hiermee steeds rekening te moeten houden met het maalpeil. Steeds is er een periode, dat men 't water niet kwijt kan. Voor de ongemalen landen is dit bijzonder bezwaarlijk, is de boezem hoog dan staan die landen onder water. De polders met windbemaling komen elk jaar onder ongunstiger omstandigheden. Veeltijds kan niet wegens 't maalpeil worden gemalen en mag men malen, dan belet windstilte dit meermalen, zoodat de gelegenheid om het water te loozen ontnomen wordt.

Een gevolg hiervan is dan ook dat de windgemalen al meer en meer verdwijnen en voor stoomgemalen plaats maken. Daar er slechts een korte tijd beschikbaar is om het water kwijt te worden, moeten de stoomgemalen niet te klein zijn.

Spr. drong sterk op samenwerking aan voor kleine polders. Spr. had met den heer Renken enkele polders onder Scheemda en Midwolda aan 't Koediep bezichtigd. Door hunne lage ligging liepen die polders herhaaldelijk onder water. Die kleine polders moesten zich samenvoegen. Een windbemaling in den zomer met daarnaast een stoomgemaal in den winter, zal tot groote verbetering leiden.

Het totaal oppervlak dier polders bedraagt 500 H.A. en de raming der kosten is lager dan spr. zich had voorgesteld. — Spr. waarschuwt voor het angstvallig vasthouden in 't Oldambt aan min of meer ouderwetsche werktuigen.

Daarna behandelde spr. de vraag: Welke bemalingswijze is verkieslijk?

Bij een gesloten boezem geen stoommachine maar een motor.

Spr. geeft de voordeelen van een motor boven een stoommachine aan, en wijst er op, dat het van het hoogste belang is een goeden motor aan te schaffen. Het instituut te Wageningen is het aangewezen lichaam voor voorlichting in dezen.

Het bedrag, benoodigd om genoemde polders afdoende te verbeteren is betrekkelijk laag als men let op de groote voordeelen, die hierdoor worden bereikt. Ook in andere polders kan men door samenwerking op deze manier den watertoestand verbeteren. Doch met de verbetering van dergelijke polders wordt de toestand voor 't geheele W. Oldambt nog minder; want hoe grooter 't aantal stoomgemalen wordt, hoe beperkter de tijd om te malen. Dit alles brengt ons tot de vraag: Is het niet mogelijk den waterafvoer van den boezem te verbeteren? Kan men niet zoo ver komen dat het maalpeil wordt weggenomen? Om hierover een juist oordeel te vellen moet men volkomen op de hoogte zijn met de toestanden van 't W. O.

Is 't mogelijk den boezem te bemalen? 't Behoort niet tot de onmogelijkheden! 't Bewijs levert de Haarlemmermeer, even groot als 't W. O., die door drie groote stoomgemalen wordt bemalen. Hiervoor was natuurlijk een reusachtige bemaling noodig. Een waterverzet van 1000 M³. per minuut! 2 centrifugaalpompen, ieder met 500 M³. waterverzet, waaraan een groote stoommachine met ketels van voldoende grootte, waren hiervoor noodig.

Een kostenberekening van een dergelijke reusachtige bemaling was spr. zeer meegevallen. De machines zullen een bedrag vragen van f 100.000, de gebouwen van f 50.000, tot. bedrag f 150.000. Verder heeft men natuurlijk personeel noodig. Voor kolengebruik f 6 per uur; dit wordt berekend naar 1000 vullingsuren f 6000. Bij een geconcentreerde bemaling op reusachtig gebied zijn de kosten oneindig veel goedkooper, terwijl het groot voordeel zou zijn, dat men in de praktijk niet meer voor het maalpeil kwamen te staan. Let men op de groote voordeelen, dan zijn de kosten betrekkelijk gering. — Hiermee eindigde spr. zijn rede, en sprak de hoop uit, dat nu ook eens de heeren hunne meening mededeelden.

De voorzitter, de heer E. Busscher, bracht spreker een woord van hartelijken dank voor zijne rede.

Hierna werden den heer Steketee nog enkele vragen gesteld. Daarbij kreeg spr. nog gelegenheid mede te deelen dat hij voor de bemaling van een complex polders, ter grootte van 500 H.A., noodig acht een motor van 25 paardekracht met centrifugaalpomp, met een vermogen om 40 M³ water ter hoogte van 2 M. op te pompen. Kosten: motor met pomp, buisleiding etc. f 10.000, gebouwtje, molenaarswoning met terrein f 5000, waterwerken f 10.000; totaal bedrag f 25000 voor een afdoende verbetering. Een berekening brengt spr. met de aflossing tot een jaarlijksche kosten van f 2500, dus f 5 per H.A.

De totale onkosten per jaar voor de groote bemaling

raamde spr. na een becijfering op f 25000 of 1½ gld. per H.A. Hieruit blijkt duidelijk, dat een kleine bemaling duur en een groote bemaling betrekkelijk goedkoop is.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Naar de N. Rott. Courant vernoemt, hebben B. en W. in besloten raadszitting meegedeeld, dat zij intrekken hun voorstel tot onteigening van gronden, gelegen in het uitbreidingsplan-Zuid (dat zou worden geplaatst op de agenda voor de raadsvergadering van Woensdag 14 dezer). Aan den heer Berlage, den vader van het groote uitbreidingsplan-Zuid, zal worden opgedragen een vereenvoudigd plan op te maken, waarvan de uitvoering de krachten der gemeente niet te boven gaat. Van een proef-onteigening komt dus niets!

'S-GRAVENHAGE. Het havenrapport van de gemeentelijke commissie moet gereed zijn. Zijn de geruchten juist dan zou voorgesteld worden, althans door de technische commissie, de bestaande binnenhaven te beveiligen tegen deining door sluisdeuren aan te brengen tusschen de binnenhaven en de binnenvoorhaven en voorts een tweede, doch zeer kleine binnenhaven aan te leggen, meer te beschouwen als berghaven van het excedent der vloot, dat 's winters niet in de eerste haven kan worden geborgen. Voorts zou in het rapport der commissie ook de wenschelijkheid en mogelijkheid worden betoogd van een vaargeul in de buitenhaven over een lengte van 200 meter op een diepgang van 2.66 M. en tusschen den kop der zeedammen van 3.50 M.

Daartegenover zou de oorspronkelijke Deiningscommissie, wier advies door B. en W. is gevraagd, vasthouden aan haar conclusiën tot aanleg van een groote tweede binnenhaven.

— De voorspelling van den Haagschen correspondent der »N. Rott. Courant« is uitgekomen. Voor het eind van het jaar is de Gemeenteraad op het besluit tot sluiting van den schouwburg teruggekomen en is er met 17 tegen 16 stemmen (met onthouding der anti-revolutionaire leden) besloten, den schouwburg nog tot 31 Maart 1912 ter bespeling opengesteld te laten.

Naar »Vooruit« vernoemt, ondervindt echter de oplossing van het schouwburg-vraagstuk groote vertraging.

Nadat het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst aan de Schouwburg-commissie had bericht, dat het geen Nederlandsch architect wenschte aan te wijzen voor een opdracht tot het maken van een schetsontwerp van een te bouwen nieuwen schouwburg, heeft de commissie zich tot eenige bouwmeesters zelven gewend, doch ontving van allen een weigerend antwoord.

Dezer dagen kwam de schouwburg-commissie weer bijeen, om te beraadslagen, wat haar nu te doen staat, daar zij aan de opdracht van den Raad geen gevolg kan geven. Er schijnt nu een van de architecten der gemeente te zullen worden aangewezen voor de bovenbedoelde opdracht.

Verder vernoemt men dat de Engelsche architect bij zijn bezoek aan deze gemeente den bestaanden renaissance-gevel van den schouwburg zeer geroemd en de wenschelijkheid betoogd heeft, om deze bij de verbouwing te behouden.

GRONINGEN. In de behoefte aan drinkwater wordt, zooals men weet, hier ter stede voorzien door een particuliere maatschappij. De gemeente besloot echter eenige jaren geleden op goede gronden om zelf tot aanleg en exploitatie eener drinkwaterleiding over te gaan en dezer dagen hebben daarvoor reeds aanbestedingen plaats gehad. Thans is dus onze waterleidingkwestie een nieuwe phase ingetreden. De N. V. Groninger Waterleiding heeft namelijk aan de gemeente een exploit uitgebracht, waarbij zij deze aansprakelijk stelt voor alle kosten, schaden en interessen, die zullen ontstaan voor de Vennootschap, door de aanbesteding van diverse werken ten behoeve van den aanleg der Gemeente-Waterleiding, welke aanbesteding in strijd is met de bestaande overeenkomst tusschen de gemeente en de Vennootschap.

Ter verduidelijking diene, dat deze daad niet noodzakelijk het begin behoeft te zijn van het te verwachten proces tegen de gemeente Groningen. Men heeft daaromtrent uit den aard der zaak geenerlei officieele en absoluut-zekere informaties kunnen krijgen. Doch officieus bleek wel, dat dit exploit niets bedoelt te zijn dan een officieele mededeeling, dat de gemeente naar de meening der Waterleiding iets doet, waartoe zij volgens de concessie der Waterleidingmaatschappij het recht niet zou hebben. Het exploit is dus niets dan een »ingebreke stelling«. De vennootschap zal den gang van zaken afwachten en vermoedelijk eerst een proces tegen de gemeente beginnen, wanneer deze water aan particulieren gaat leveren.

(Vervolg 3e bladz. bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS" — FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM

P. KERKHOFF & Co.,
SANITAIRE ARTIKELEN, CLOSETS — TEGELS.
NIJMEGEN.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Heineken's STOOMJALOEZIEËN en ROLLUIKENFABRIEK.
AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN,
Tel. Int. 28 — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

L. Coppes & Co., VENLO.
Venlosche Steenfabriek.

ROLLUIKEN. Nieuwste constructies. Vraagt prijsopgaaf bij G. v. d. VELDEN te Breda.

W. F. M. DE BUY WENNIGER,
SPUISTRAAT 107, AMSTERDAM. Telef. 7515.
SANITAIRE OLIFANTVLOEREN ZONDER NADEN.
HOUTGRANIET-, TORGAMENT- EN KURKVLOEREN.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Onverteerbare NORTONPIJPWELLEN met DIEPBORINGEN TOT 600 METER UITNEEMBARE FILTERS
J. DE BOER & Co INGENIEURS en HYDROLOGEN LEEUWARDEN

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Voor Advertentiën bij Abonnement wende men zich tot de Administratie van „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92 te 's-GRAVENHAGE.

MARTIN & Co., Amsterdam.
ACHTER-OOSTEINDE 2—4—6, bij het Paleis voor Volksvlijt.
Houten Parketvloeren
in ASPHALT, MASSIVE en PARQUET-TAPIS,
worden door ons *uitsluitend gelegd* door werklieden van de fabriek.
Asbest platen en Asbestleien voorradig.

Cement- en Betonijzerwerken.
INGENIEURSBUREAU **H. H. SCHRÖDER - LEEUWARDEN.**
Tel. Int. No. 377. **Nieuwestad 123.** Tel.-Adr.: Schröder - Nieuwestad.

FUNDEERING IN GEWAPEND BETON, UITGEVOERD TE GROUW.

N.V. Nederlandsche
BETONIJZERBOUW
(Opger. 1865 v/h De Nederl. Cementsteenfabriek).
DIRECTIE:
J. VAN STOLK c. i. en L. A. SANDERS.
KANTOREN: 240 Laan van Meerdervoort, Den Haag, tel. 4300.
37 Raadhuisstraat, **Amsterdam,** tel. 9174.
FABRIEK: **Vrijenban** bij **Delft.**

Geld verdienen kan iedereen
door onze Schwarzwalder Klokken te verkoopen aan vrienden en bekenden.
Levering tegen fabriekspijs.
RECLAME-AANBOD.
Koekoekhangklok, fijn houtsnijwerk, kap met uitgesneden vogel, roept ieder kwartier koekoek. **Prijs** in plaats 6 Gld. voor **2.50 Gld. Wekkers,** welke 1 of 2 muziekstukken spelen. **Prijs 7 Gld.** in plaats 12 Gld. Levering na ontvangst Postwissel.
VERZENDHUIS „MERCURIUS",
11 Groote Wijnbrugstraat 11, 3e étage, ROTTERDAM.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Maandag 23 Januari 1911,** des namiddags te **2 uur,** zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

de bouw van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te PURMEREND.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, La. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 9 Januari 1911 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Purmerend en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad **f 0.35,** benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui nº. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 17 Januari 1911, des middags te 12 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

'S-GRAVENHAGE, 27 December 1910.

A. J. BEUKERING,
Alb. Cuypstr. 102, - AMSTERDAM.
Agent in alle voorkomende
Machinekamerbenoodigdheden.

Uitslag van Aanbestedingen.

MAANDAG 2 JANUARI.

'S-GRAVENHAGE 11.30 uur. — Het dep. van waterstaat aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhouden van de brug over de Oude Maas, te Barendrecht, met de toegangswegen en kunstwerken, ged. 1911 en 1912, raming f 6888; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan de lokalen der prov. besturen en is te bekomen tegen betaling der kosten bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den hoofdingen. v. d. prov. waterst. J. M. W. Elzelingen te Den Haag en bij den brugwachter-opzichter P. de Geus te Barendrecht.

M. WILLEMSE, ROTTERDAM.
RUILSTRAAT 9. Telephoon 6765.
TRAPPENFABRIEK.

CREOSOTEER-INRICHTING,
FABRIEK TOT HOUTBEREIDING TEGEN BEDERF.
C. MIRANDOLLE, -:- ROTTERDAM.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen
v. d. WETTERN, WISDORFF & KEY.
Rotterdam.
Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

L. CUSELL
De Bouwkundige Opzichter.
Bovengenoemd werkje, aangekondigd in de Leestafel van ons nummer van 11 September j.l. is aan het Bureau van de Opmerker verkrijgbaar à f 0.60.
Tegen toezending van f 0.65 wordt het franco toegezonden aan elk binnenlandsch adres.

Assurantie-Maatsch. tegen **Brand-**schade en op het **Leven**
„DE Nederlanden", van 1845.
's-GRAVENHAGE, Kerkplein, hoek *Prinsestraat*. — AMSTERDAM, Sophiaplein. — ROTTERDAM, Zuidblaak 24 (Beursplein). — BREDA, Prinsenkade. — HAARLEM, Groote Houtstraat 71 rood, hoek Gedempte Oude Gracht. — NIJMEGEN, In de Betouwstraat 8. — GRONINGEN, Vischmarkt 40, hoek Haddingestraat. — ZUTPHEN. IJselkade. — ZWOLLE.
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
G. TEERINK, Adj.-Directeur.
Kapitaal . . . . f 4.000.000.00.
Reservefonds ult. 1909 . . . . . » 1.429.576.02½.
Reserve voor Koersverschillen ult. 1909 » 163.259.34.
Uitgekeerd aan Verzekerden tot ult. 1909 » 35.998.318.33.
BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premiën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

MAASTRICHT 10 uur. — Het dep. van binn. zaken aan het gebouw van het prov. bestuur: het onderhouden van en het doen van herstellingen aan de gebouwen van het prov. gouvernement te Maastricht ged. de jaren 1911 en 1912, raming f 4600; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het dep., aan dat van aanbesteding en is te bekomen tegen betaling der kosten bij den boekh. M. Nijhoff te Den Haag; nadere inl. te bekomen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen en bij den opz. der gouvernementsgebouwen M. Willems te Maastricht.

DINSDAG 3 JANUARI.

's-GRAVENHAGE 2 uur. — Het hoofdbestuur der post, en tel. in het gebouw aan de Parkstraat: het onderhoud van eenige gebouwen te 's-Gravenhage in gebruik bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie; het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van aanbesteding en aan het bureel van den rijksbouwm. in het 2de district te Den Haag en is te bekomen ad f 0.25 bij de firma gebr. Van Cleef te Den Haag; inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwm. en door den opzichter bij de landsgebouwen H. E. van de Water te Den Haag

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" F.A WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN NEUCHATEL-ASPHALT
HOUTCEMENT. KIT

WOENSDAG 4 JANUARI.

BAKHUIZEN (Fr.) — Het gem.-bestuur: het verrichten van vertimmeringen en verfwerken in de gem.-school; voorw. ter inzage ter gem.-secretarie.

BUSSEM. — De arch. G. J. Vos: het bouwen van een broederhuis met school-aanbouw en annexen; bestek met 3 teek. te bekomen ad f 10 bij aanbesteder.

HOOGEVEEN, 11 uur. — De Drentsche Overijselsche Cultuur-Mij. te Groningen in het hotel Thomas te Hoogeveen: a. het bouwen van 3 boerenbehuizingen, b. de glas-, verf- en behangwerken daarvan; bestek en teek. ad f 1.50 te bekomen bij den arch. De Lange en Leegstra te Klazienaveen bij wien tevens nadere inl. zijn te bekomen.

GRONINGEN 8 uur. — De arch. K. en G. Hoekzema Kzn. in het café van den heer H. Koning: het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning, op het perceel gelegen Nieuwe Boteringestraat no. 66; best. en teek. te bekomen ad f 1 ten kantore van de arch. te Groningen.

ROTTERDAM 12 uur. — De directie v. d. straatweg over Schieland's Hoogen Zeedijk tusschen Schiedam en de voormalige gemeente Delfshaven in het hotel Coomans; het onderhoud van den straatweg tusschen bovengen. gemeenten voor den tijd van 3 achtereenvolgende jaren, voorw. ter lezing in voorn. hotel en voorw. te bekomen ad f 1 bij de Rotterdamsche Boek- en Kunstdrukkerij Haringvliet N.Z. te Rotterdam.

DONDERDAG 5 JANUARI.

STADSKANAAL 6 uur. — De bouwk. A. Pranger in het café van J. de Boer: a. het bouwen van een nieuwe burgerbehuizing te Stadskanaal, b. glas-, verf- en behangwerk; bestek en teek. liggen ter inzage in voorn. café; inl. geeft aanbesteder.

VRIJDAG 6 JANUARI.

ROTTERDAM 11 uur. — Het gem.-best. in het Stadstimmerhuis: het bouwen van eene school voor U. L. O. aan de Vierambachtsstraat.

ZATERDAG 7 JANUARI.

APPELSCHA. — Het schoolbest.: a. het bouwen van een school met 2 lokalen en een onderwijzerswoning; b. het glas-, verf- en behangwerk; bestekken en teek. te bekomen ad f 1.50 bij G. Hoekstra; aanw. 4 Jan. vm. 10 uur.

HARLINGEN 8 uur. — Het gem.-best.: de levering en het bouwen van eene stokerij, verbouwing van de Regenereerloods enz. tot zuiverhuis en bijkomende werken bij de gemeentegasfabriek te Harlingen; bestek en teek. liggen ter gemeentesecretarie ter inzage en zijn ald. te bekomen ad f 2.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862.
ASBEST-PLATEN EN LEIËN. — — — — — — — — — — VLOER- EN WANDTEGELS, ENZ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

C.B. SCHNEIDER. BEHANGSELS AMSTERDAM
Leidschestraat 79

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET DEUREN.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

UTRECHT. Op 21 December j.l. is hier ter stede een vergadering gehouden van afgevaardigden van verschillende landelijke Vakaannemersbonden. Vertegenwoordigd waren: de Bond v. Ned. Schilderspatroons, de Bond v. Smedenpatroons in Nederland, de Bond v. Nederl. Steenhouwerspatroons, de Ned. Bond v. Behangers, Stoffeerders en Beddenmakerspatroons, de Bond van Loodgieters en Fitterspatroons in Nederland, en de Ned. Stukadoorspatroons-Bond, terwijl van vele afdeelingen betuigingen van instemming met het doel der bijeenkomst waren ontvangen. Het doel dezer bijeenkomst was, door bespreking te geraken tot oprichting van eenen Nationalen Bond van Landelijke Vak-aannemersbonden.

Electro Technisch Bureau
C. ALEWIJNSE & Co.,
WAALKADE 64, NIJMEGEN. TEL. 104.

Als slot der vele besprekingen, werd een motie aangenomen, waarbij de wenschelijkheid wordt geconstateerd om mede te werken, tot de oprichting van zulk een bond en besloten wordt in Maart a. s. weder te vergaderen en dan aan de afgevaardigden mandaat te geven, om zoo mogelijk tot officieele oprichting te besluiten.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

VLEDDER. Het ontwerp-besluit van Ged. Staten van Drenthe om aan de gemeente Vledder voor het herstellen van den toren in het hoofddorp dier gemeente een subsidie van f 250 te verleenen uit de provinciale fondsen, heeft in de afdeelingen der provinciale Staten geen gunstig onthaal gevonden. In 2 afdeelingen is het voorstel verworpen, terwijl de derde afdeeling zich met het ontwerp-besluit kon vereenigen.

Evenwel heeft de meerderheid der commissie van rapporteurs voorgesteld conform de voordracht van Ged. Staten te besluiten.

Volgens de door de Rijkscommissie voor de beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst opgemaakte voorloopige lijst behoort deze toren tot de monumenten uit de 14de eeuw.

De kosten van herstelling bedragen in totaal f 1598.50, waarvan het rijk f 500 heeft toegezegd.

Personalia.

— De aanbeveling voor gemeente-architect te Zutphen bestaat uit de volgende heeren: civiel-ingenieurs M. A. Brinkman Visser, te Arnhem, J. E. de Meyier te Nijmegen en D. Kruijf, adjunct-inspecteur te klasse bij het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht te Amsterdam.

— Te Utrecht overleed na een langdurig lijden de heer A. P. M. Kapteyn, oud-hoofdingenieur bij de Maatschappij tot Exploitatie van de Staatsspoorwegen, in den ouderdom van 69 jaren.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

39	Bouwk. Opz.-teek.,	23—48 j.,	f 70—f 130 p.m
15	Bouwk. Opz.-uitv.	24—60 j.,	f 70—f 110 »
26	Bouwk. Teek.	22—36 j.,	f 65—f 150 »
14	Aank. Bouwk. Opz.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
12	Aank. Bouwk. Teek.	18—23 j.,	f 50—f 65 »
14	Waterb. Opz.-teek.	23—48 j.,	f 65—f 120 »
4	Aank. Waterbouwk. Opz.	23—24 j.,	f 50—f 60 »
8	Chef-machinist	24—41 j.,	f 70—f 125 »
4	Werkt. Opz. (werkmeester)	26—38 j.,	f 80—f 100 »
4	Werkt. Teek.-constr.	25—33 j.,	f 75—f 200 »
6	Machine-teek.	23—33 j.,	f 60—f 90 »
4	Aank. Machine-teek.	20—23 j.,	f 50—f 60 »
8	Electrotechn. Chef-mach.	23—38 j.,	f 60—f 130 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	20—34 j.,	f 55—f 80 »
3	Electrotechn. Teek.	20—25 j.,	f 50—f 80 »
1	Teekr.-constr. cement-ijzerwerken	31 j.,	f 150 »
1	Opzichter-landmeter	49 j.,	f 150 »

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter bij de Gemeente Culemborg voor algemeenen dienst; benoeming met minstens één proefjaar. Jaarwedde f 650.—. Sollicitatiestukken (zonder teekeningen) vóór 15 Januari 1911, aan den Burgemeester. Instructie ter Secretarie ter lezing. (1)

— Opzichter b. d. bouw van een kazerne te Hoensbroek. Br. aan het Geniebureel te Nijmegen. (1)

— Meubelteekenaar bij Gescher en Kemper, Rotterdam. (1)

— Twee jonge Technische Opzichters, in een fabriek, één voor de drijfkracht, de verwarming en ventilatie-inrichtingen en één voor een gedeelte der fabricatie. Brieven met copieën van getuigschriften, etc., onder letter T K. 479, »N. v. d. D.« (2)

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

— Opzichter-Teekenaar voor tijdelijken dienst bij eene groote Gemeente, aanvangsjaarwedde f 1000 à f 1200. Brieven enz. voor 1 Januari onder lt. E U 443, »N. v. d. D.« (2)

— Opzichter-Teekenaar voor eenvoudigen kerkbouw. Brieven enz. bij Jan van der Valk, architect B. N. A. Tuinstraat 112, Tilburg (indiensttreding 2 Januari 1911). (2)

— Opzichter bij den Houtrakpolder. Jaarwedde f 750. Kennis van Stoomwezen en Waterbouwkunde vereischt. Stukken vóór 15 Januari 1911 bij den Secretaris des Polders W. Tuynman, te Halfweg bij Haarlem. (2)

— Teekenaar voor ijzerconstructies, zoo spoedig mogelijk. Brieven onder No. 43314, bureau der »N. R. Crt.« (2)

— Machine-Teekenaar. Sollicitaties onder letter K C 494, »Nieuws van den Dag«. (2)

— Architect-Bouwkundige te Het Bildt (Fr.) Jaarw. f 900—f 1100 en vrij wonen. Br. voor 2 Januari a. d. Burgemeester. (2)

— Bouwk. Waterschap »het Oud Bildt« (Fr.) Jaarw. f 300. Br. voor 2 Jan. aan Th. Schuiling, St. Jacoba Parochie. (2)

— Technisch Persoon als Reiziger en voor Kantoorwerk. Kennis van Waterleidings-Artikelen strekt tot aanbeveling. Aanvangssalaris f 600. Brieven onder lett. X X 2957. Kantoorboekhandel Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam. (2)

— Teekenaar voor Scheepsmachines, aan Machinefabriek in Zuid-Holland. Aanbiedingen onder No. 43536, aan het bur. der »N. Rott. Crt.« (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.

H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

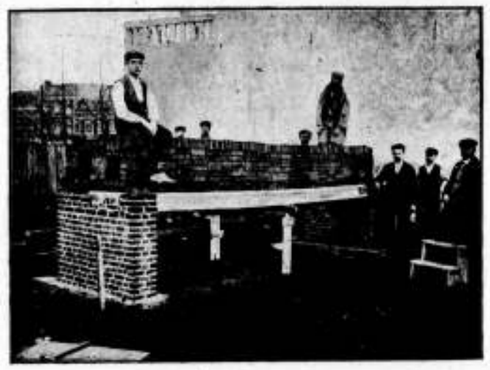

Proefbelasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE.

ZATERDAG 7 JANUARI.

GROENLO 10 uur. — In het logement „De Zwaan"; het bouwen van een landbouwerswoning op de Wiegerinksweide onder Hupsel; bestek en teek. liggen ter inzage ten huize van aanbesteding en bij den heer Wormmeester en zijn te bekomen bij den heer Joh. Obbink te Aalten en bij den arch. H. Enklaar te Ruurlo ad f 1.50 per stel; aanw. 3 Jan. vm. 9.30 uur.

LEIDEN 11.45 uur. — Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland in het Gemeenlandshuis: het onderhoud ged. het jaar 1911 van sluizen, bruggen en wachterswoningen en van het observatorium te Oude Wetering; het bestek is te bekomen ad f 0.10 ter secretarie van Rijnland te Leiden en bij den opz. van Rijnland te Gouda; nadere inl. te bekomen bij den ingen. ten huize van aanbesteding des Vrijdags- en Zaterdagsmorgens van 10 tot 12 uur.

DINSDAG 10 JANUARI.

's-GRAVENHAGE 11 uur. — H.H. Kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente: het onderhouden van en het doen van herstellingen aan kerkgebouwen en woningen der Ned. Herv. gem. voor het jaar 1911.

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van S.S. aan het centraalbureau, bestek no. 1233: het uitbreiden van de vrachtgoederenloods met bureaugebouw, het wijzigen van sporen en wissels en het maken van eenige bijkomende werken op het station Nijmegen, raming f 35900.

UTRECHT 2 uur. — Maatsch. tot Expl. van S. S., aan het Centraalbureau, bestek no. 1234: het maken van den onderbouw eener Traverse met bijkomende werken aan de Oostzijde van de IJkade te Amsterdam, raming f 14000.

VRIJDAG 13 JANUARI.

ZAANDAM 1.30 uur. — Het gem.-bestuur: het doen van verschillende werkzaamheden ten behoeve der gemeente, in 7 perceelen; bestekken te bekomen ter gem.-secretarie, no. 1 ad f 1, no. 2 ad f 0.50, no. 3 ad f 0.75, no. 4 ad f 0.75, no. 5 ad f 0.50, no. 6 ad f 0.25 en no. 7 ad f 0.25; inl. voor genoemde werken worden gegeven aan het bureau van den gemeente-arch. ten gehuize gedurende de week van aanbesteding van 10—12 uur.

ALPHEN a. d. Rijn. — Het bestuur der Marthastichting: het graven van vijvers en het uitvoeren van andere grondwerken; benevens het leggen van een hoofdriool op het terrein Rijnstroom van de Martha-stichting te Alphen a. d. Rijn.

WOENSDAG 25 JANUARI.

HOOGE-ZWALUWE 11 uur. — De arch. A. K. Kruithof Azn. uit Rotterdam in het café van A. de Waardt te Hooge-Zwaluwe: den wederopbouw en de restauratie van een deel van Kerk en toren der Ned. Herv. Gemeente te Hooge-Zwaluwe, voor zoover zulks ten laste van de kerkelijke gemeente komt; bestek en teek. te bekomen ad f 3 per stel ten huize van aanbesteding.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Duinoord te 's-Gravenhage. Album met 16 Gezichten en 4 kaarten, fraai uitgevoerd. Hierbij Concours van Gevelontwerpen, December 1896, met kaartje en 8 afbeeldingen . . . . *f* 1.20

C. H Peters. **De Landsgebouwen te 's-Gravenhage.** Rapport aan Z. E. den Minister van W. H. & N. 's-Gravenhage 1891. Twee deeltjes met platen . . . . . *f* 0.75

F. W. Jochem. **Das Haus des Bürgers.** Vijf ontwerpen voor moderne villa's, te zamen 59 afbeeldingen in artistiek carton . . . . . *f* 1.50

Julius Norderburg. **Die Ventilatoren und deren Anwendung auf praktische Zwecke. Weimar 1860. Met 117 tekstfiguren en 11 uitslaande platen** *f* 1.—

Mr. C. Vosmaer. **De kunst in het Dagelijksch Leven,** naar het Engelsch van Lewis Foreman Day. 's-Gravenhage 1884 (*f* 1.90) . . . *f* 0.90

Sloet en Fijnje. **Beschrijving van den Watervloed in Gelderland in Maart 1855,** met 4 kaarten en 12 schetsen, Arnhem 1856 . . . . . *f* 1.—

F. C. D. Bauer. **Berigten en waarnemingen betrekkelijk den Watervloed in Gelderland in January en February 1861** Met kaarten, Nijmegen en Arnhem 1863 . . . . . *f* 0.75

Beide werken te zamen . *f* 1.25

J. Bouwman. **Bedijking, Opkomst en Bloei van de Beemster** met Portret en kaarten, in 4 afleveringen. Purmerend. 1856. Exemplaar op zwaar papier. (Belangrijk voor de kennis van den waterstaatkundigen toestand van Noord-Holland) . . . . . *f* 1.50

Badon Gijben en H. Strootman. **Beginselen der Steikunst.** Breda. Broese & Co. 1873 . . . . . *f* 0.65

Tijdschrift uitg. door de Nederl. Maatschappij ter Bev. der Nijverheid. 1872—'76 en '80—1906, 32 jaargangen in afl.

Ontbr. 1872 afl. 1—2, '82 titel en inhoud, '88 inhoud, '99 titel en inh., 1906 afl. 7.

Te zamen . . . . . *f* 7.—

Karl. A. Romstorfer. **Die Bautischlerei.** Leipzig. Karl Scholtze 1882. Met 491 figuren in den tekst . . *f* 1.50

Billing. **Architekturskizzen.** 48 platen en portefeuille . . . . . *f* 6.—

Lacroux. **La Brique Ordinaire.** 2de Serie. 80 platen in portefeuille *f* 18.—

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Administratie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.